UNIVERSAL
LIBRARY

श्रीदुर्गादेव्यै नमः

श्रीकृष्णद्वैपायनव्यासप्रणीतं-

श्रीमद्देवीभागवतम्

(महापुराणम्)

साहित्य-शास्त्रि

पं० रामतेजपाण्डेयेन संस्कृतम्

पण्डित-पुस्तकालय, काशी

१९५६

श्रीनवदुर्गादेवीभ्यो नमः ।

प्राक्कथनम्

भो भोः पुराणैकरसास्वादनलोलुपा विद्वांसः !

विदितमेवास्ति तत्रभवतां यद्भगवता श्रीकृष्णद्वैपायनव्यासेन श्रुतीनां सारमाकलय्य अष्टादश पुराणानि रचितानि। तेष्वेकतममिदं श्रीमद्देवीभागवताभिधानम्। अत्र भगवत्याः पराशक्तेः प्रादुर्भावः तत्कर्तृकदुष्टजनसंहारः शिष्टजनपालनं भक्तानां कठिनस्थितिषु च साहाय्यं बाहुल्येन वर्णितमस्ति। अतएवार्यधर्मधर्मावलम्बिनामेतद्ग्रन्थरत्नं पठनश्रवपूजनादिभिः सुसम्मानितं विद्यते। एतदतिरिक्तमाधुनिके समये यद्येतस्य वैज्ञानिकदृष्ट्या विद्वद्भिरनुसन्धानं क्रियेत तदा बहु लोकोपकारि तथ्यं सम्मुखीकर्तुं शक्यते। एतस्मिन् बहवो मंत्रा बहूनि स्तोत्राणि कवचानि चैतादृशीनि सन्ति येषामुपयोगेन जनसाधारणानां बहव उपकारा भवितुमर्हन्ति। आवश्यकताऽस्ति एतेषामनुसन्धानस्य। साम्प्रतं यदा भारते वर्षे अनेके रोगाः शोका मनस्तापाश्च विद्यन्ते। अत्रत्यानां जनानां मानसेषु नैकविधा अशान्तयः कोलाहलं कुर्वन्ति। आसुरीशक्तिसम्पन्नानामनेकेषां राष्ट्राणां मनःसु समग्रं विश्वमुदरसात्कर्तुं या ज्वाला धूधूकारेण समं समुज्जृम्भते तस्या उपशमायापि श्रीमद्देवीभागवते बह्व्यो युक्तयोऽनेके मंत्राश्च लब्धुं शक्यन्ते। एतद्ग्रन्थरत्नस्य पठनश्रवणमननादैहलौकिकं पारलौकिकमुद्दा स्वार्थस्य परमार्थस्य च साधनमनायासेन भवितुमर्हति। अद्यापि लौकिकं सुखं मानं सम्मानं च तृणवन्मन्यमाना बहवः शक्त्युपासका अलक्षितभावेन वर्तमाना आत्मानं सर्वप्राणिषु निवसन्तं परमात्मनं च स्तुवन्तः संसारेऽनिशं सुखसंदोहं वर्षयन्ति।

ग्रन्थस्यास्येदृशीमुपयोगितामवलोक्यैव मया भगवत्या दुर्गायाः प्रीतये तद्भक्तानां च सौलभ्याय प्रचुरधनव्ययेनासाधारणेन श्रमेण चास्य प्रकाशनं विहितम् । सावधानतया मुद्रणसंशोधनादिकरणेऽपि दृष्टिदोषवशाद्यदि काश्चित्त्रुटयो लभ्येरन् ताः संशोध्यास्मांस्तीर्थीकुर्वन्तु तत्रभवन्तः—

धावतः स्खलनं क्वापि भवेदेव प्रमादतः ।

हसन्ति दुर्जनास्तत्र समादधति साधवः ॥

पौषी पूर्णिमा
२०१२

भवतां वशंवदो

राधेमोहन पाण्डेयः

———

श्रीमद्देवीभागवतविषयानुक्रमणिका

देवीभागवतमाहात्म्ये

चतुर्थस्कन्धे

पंचमस्कंधे

षष्ठस्कंधे

सप्तमस्कन्धे

अष्टमस्कन्धे

नवमस्कन्धे

दशमस्कन्धे

एकादशस्कन्धे

द्वादशस्कन्धे

॥ इति ॥

श्रीमद्देवीभागवतनवाहपारायणक्रमः

प्रथमदिने—आदितस्तृतीयस्कन्धस्याध्यायत्रयपर्यन्तम् (पञ्चत्रिंशदध्यायाः ३५)
द्वितीयदिने—चतुर्थस्कन्धस्याष्टमाध्यान्तं यावत् (पञ्चत्रिंशदध्यायाः ३५)
तृतीयदिने—पञ्चमस्कन्धस्यादष्टाध्यायान्तं यावत् (पञ्चत्रिंशदध्यायाः ३५)
चतुर्थदिने—षष्ठस्कन्धस्याष्टादशाध्यायपर्यन्तम् (पञ्चत्रिंशदध्यायाः ३५)
पञ्चमदिने—सप्तमस्कन्धस्याष्टादशाध्यायान्तम् (एकत्रिंशदध्यायाः ३१)
षष्ठदिने—अष्टमस्कन्धस्य सप्तदशाध्यायान्तम् (एकोनचत्वरिंशदध्यायाः ३९)
सप्तमदिने—नवस्कन्धस्याष्टाविंशतितमाध्यायान्तम् (पञ्चत्रिंशदध्यायाः ३५)
अष्टमदिने—दशमस्कन्धस्य त्रयोदशाध्यायपर्यन्तम् (पञ्चत्रिंशदध्यायाः ३५)
नवमदिने—द्वादशस्कन्धस्यान्तं यावत्पारायणम् (अष्टत्रिंशदध्यायाः ३८)

इति पारायणक्रमः

अथ श्रीमद्देवीभागवतेऽध्यायसंख्या

प्रथमस्कन्धे—	विंशत्यध्यायाः	२०
द्वतीयस्कन्धे—	द्वादशाध्यायाः	१२
तृतीयस्कन्धे—	त्रिंशदध्यायाः	३०
चतुर्थस्कन्धे—	पञ्चविंशत्यध्यायाः	२५
पञ्चमस्कन्धे—	पञ्चत्रिंशदध्यायाः	३५
षष्ठस्कन्धे—	एकत्रिंशदध्यायाः	३१
सप्तमस्कन्धे—	चत्वारिंशदध्यायाः	४०
अष्टमस्कन्धे—	चतुर्विंशत्यध्यायाः	२४
नवमस्कन्धे—	पञ्चाशदध्यायाः	५०
दशमस्कन्धे—	त्रयोदशाध्यायाः	१३
एकादशस्कन्धे—	चतुर्विंशत्यध्यायाः	२४
द्वादशस्कन्धे—	चतुर्दशाध्यायाः	१४

(संकलनयाऽष्टादशाधिकत्रिशततमा अध्यायाः ३१८)

श्रीदुर्गादेव्यै नमः ।

श्रीमद्देवीभागवतमाहात्म्यम् ।

सृष्टौ या सर्गरूपा जगदवनविधौ पालिनी या च रौद्री
संहारे चापि यस्या जगदिदमखिलं क्रीडनं याऽपराख्या ।
पश्यन्ती मध्यमाथो तदनु भगवती वैखरीवर्णरूपा
साऽस्मद्वाचं प्रसन्ना विधिहरिगिरिशाराधिताऽलंकरोतु ॥१॥

नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम् । देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयमुदीरयेत् ॥ २ ॥

ऋषय ऊचुः

सूत जीव समा बह्वीर्यस्त्वं श्रावयसीह नः । कथा मनोहराः पुण्या व्यासशिष्य महामते ॥३॥
सर्वपापहरं पुण्यं विष्णोश्चरितमद्भुतम् । अवतारकथोपेतमस्माभिर्भक्तितः श्रुतम् ॥४॥
शिवस्य चरितं दिव्यं भस्मरुद्राक्षयोस्तथा । सेतिहासं च माहात्म्यं श्रुतं तव मुखाम्बुजात् ॥५॥
अधुना श्रोतुमिच्छामः पावनात्पावनम्परम् । भुक्तिमुक्तिप्रदं नृणामनायासेन सर्वशः ॥ ६ ॥
तत्त्वं ब्रूहिमहाभाग येनसिद्ध्यन्ति मानवाः । कलावपि वरं त्वत्तो न विद्मः संशयच्छिदम् ॥७॥

सूत उवाच

साधु पृष्टं महाभागा लोकानां हितकाम्यया । सर्वशास्त्रस्य यत्सारं तद्वो वक्ष्याम्यशेषतः ॥ ८ ॥
तावद्गर्जन्ति तीर्थानि पुराणानि व्रतानि च । यावन्न श्रूयते सम्यग्देवीभागवतं नरैः ॥ ९ ॥
तावत्पापाटवी नृणां क्लेशदाऽदभ्रकण्टका । यावन्न परशुः प्राप्तो देवीभागवताभिधः ॥१०॥
तावत्क्लेशावहं नृणामुपसर्गमहातमः । यावन्नैवोदयं प्राप्तो देवीभागवतोष्णगुः ॥११॥

ऋषय ऊचुः

सूत सूत महाभाग वद नो वदतांवर । कीदृशंतत्पुराणंहिविधिस्तच्छ्रवणे च कः ॥१२॥
कतिभिर्वासरैरेतच्छ्रोतव्यं किं च पूजनम् । कैर्मानवैःश्रुतंपूर्वंकान्कान्कामानवाप्नुयुः ॥१३॥

सूत उवाच

विष्णोरंशो मुनिर्जातः सत्यवत्यां पराशरात् । विभज्य वेदांश्चतुरः शिष्यानध्यापयत्पुरा ॥१४॥
व्रात्यानां द्विजबन्धूनां वेदेष्वनधिकारिणाम् । स्त्रीणां दुर्मेधसां नृणांधर्मज्ञानंकथं भवेत् ॥१५॥
विचार्यैतत्तु मनसा भगवान्बादरायणः । पुराणं संहितां दध्यौ तेषां धर्मविधित्सया॥१६॥
अष्टादशपुराणानि स कृत्वा भगवान्मुनिः । मामेवाध्यापयामास भारताख्यानमेव च ॥१७॥
देवीभागवतं तत्र पुराणं भोगमोक्षदम् । स्वयं तु श्रावयामास जनमेजयभूपतिम् ॥१८॥
पूर्वं यस्य पिता राजा परीक्षित्तक्षकाहिना । संदष्टस्तस्य संशुद्ध्यै राज्ञा भागवतंश्रुतम् ॥१९॥
नवभिर्दिवसैः श्रीमद्वेदव्यासमुखाम्बुजात् । त्रैलोक्यमातरं देवीं पूजयित्वा विधानतः ॥२०॥
नवाहयज्ञे सम्पूर्णे परीक्षिदपि भूपतिः । दिव्यरूपधरो देव्याः सालोक्यं तत्क्षणादगात्२१॥
पितुर्दिव्यां गतिं राजा विलोक्य जनमेजयः । व्यासं मुनिं समभ्यर्च्य परां मुदमवाप ह ॥२२॥
अष्टादशपुराणानां मध्ये सर्वोत्तमं परम् । देवीभागवतं नाम धर्मकामार्थमोक्षदम् ॥२३॥

ये शृण्वंति सदा भक्त्या देव्या भागवतीं कथाम् ।
तेषां सिद्धिर्न दूरस्था तस्मात्सेव्या सदा नृभिः ॥२४॥

दिनमर्द्धं तदर्धं वा मुहूर्त्तं क्षणमेव वा । येशृण्वन्ति नरा भक्त्या न तेषां दुर्गतिः क्वचित् ॥
सर्वयज्ञेषु तीर्थेषु सर्वदानेषु यत्फलम् । सकृत्पुराणश्रवणात्तत्फलं लभते नरः ॥२६॥
कृतादौ बहवो धर्माः कलौ धर्मस्तु केवलम् । पुराणश्रवणादन्यो विद्यते नापरो नृणाम् ॥२७॥
धर्माचारविहीनानां कलावल्पायुषांनृणाम् । व्यासो हिताय विदधे पुराणाख्यं सुधारसम् ॥२८॥
सुधां पिबन्नेक एव नरः स्यादजरामरः । देव्याः कथामृतं कुर्यात्कुलमेवाजरामरम् ॥२९॥
मासानांनियमो नात्र दिनानां नियमोपिन । सदा सेव्यं सदा सेव्यं देवीभागवतं नरैः ॥३०॥
आश्विने मधुमासे वा तपोमासे शुचौतथा । चतुर्षु नवरात्रेषु विशेषात्फलदायकम् ॥३१॥
अतो नवाहयज्ञोऽयं सर्वस्मात्पुण्यकर्मणः । फलाधिकप्रदानेन प्रोक्तः पुण्यप्रदो नृणाम् ॥३२॥

ये दुर्हृदः पापरता विमूढा मित्रद्रुहो वेदविनिंदकाश्च ।
हिंसारता नास्तिकमार्गसक्ता नवाहयज्ञेन पुनंति ते कलौ ॥३३॥
परस्वदाराहरणेतिऽलुब्धा ये वै नराः कल्मषभारभाजः ।
गोदेवताब्राह्मणभक्तिहीना नवाहयज्ञेन भवंति शुद्धाः ॥३४॥
तपोभिरुग्रैर्व्रततीर्थसेवनैर्दानैरनेकैर्नियमैर्मखैश्च ।
हुतैर्जपैर्यच्च फलेन लभ्यते नवाहयज्ञेन तदाप्यते नृणाम् ॥३५॥

तथा न गंगा न गया न काशी न नैमिषं नो मथुरा न पुष्करम् ।
पुनाति सद्यो बदरीवनं नो यथा हि देवीमख एष विप्राः ॥३६॥
अतो भागवतं देव्याः पुराणं परतः परम् । धर्मार्थकाममोक्षाणामुत्तमं साधनं मतम् ॥३७॥
आश्विनस्य सिते पक्षे कन्याराशिगते रवौ । महाष्टम्यां समभ्यर्च्य हैमसिंहासनस्थितम् ॥३८॥
देवीप्रीतिप्रदं भक्त्या श्रीभागवतपुस्तकम् । दद्याद्विप्राययोग्याय स देव्याःपदवींलभेत् ॥३९॥
देवीभागवतस्यापि श्लोकं श्लोकार्द्धमेव वा । भक्त्या यश्च पठेन्नित्यं स देव्याः प्रीतिभाग्भवेत् ४०
उपसर्गभयं घोरं महामारीसमुद्भवम् । उत्पातानखिलांश्चापि हंति श्रवणमात्रतः ॥४१॥
बालग्रहकृतं यच्च भूतप्रेतकृतं भयम् । देवीभागवतस्यास्य श्रवणाद्याति दूरतः ॥४२॥
यस्तु भागवतं देव्याः पठेद्भक्त्या शृणोति वा ।
धर्ममर्थं च कामं च मोक्षं च लभते नरः ॥४३॥
श्रवणाद्वसुदेवोऽस्य प्रसेनान्वेषणे गतम् । चिरायितं प्रियं पुत्रं कृष्णं लब्ध्वा मुमोदह ॥४४॥
य एतांश्शृणुयाद्भक्त्याश्रीमद्भागवतींकथाम् । भुक्तिं मुक्तिं स लभते भक्त्या यश्च पठेदिमाम् ४५
अपुत्रो लभते पुत्रं दरिद्रो धनवान्भवेत् । रोगी रोगात्प्रमुच्येत श्रुत्वा भागवतामृतम् ॥४६॥
वंध्या वा काकवंध्या वा मृतवत्सा च यांगना । देवीभागवतं श्रुत्वा लभेत्पुत्रं चिरायुषम् ॥४७॥
पूजितं यद्गृहे नित्यं श्रीभागवतपुस्तकम् । तद्गृहं तीर्थभूतं हि वसतां पापनाशकम् ॥४८॥
अष्टम्यां वा चतुर्दश्यां नवम्यां भक्तिसंयुतः । यःपठेच्छृणुयाद्वापि स सिद्धिं लभतेपराम् ॥४९॥
पठन्द्विजो वेदविदग्रणीर्भवेद्बाहुप्रजातो धरणीपतिः स्यात् ।
वैश्यः पठन्वित्तसमृद्धिमेति शूद्रोऽपि शृण्वन्स्वकुलोत्तमः स्यात् ॥५०॥

इति श्रीस्कन्दपुराणे मानसखण्डे देवीभागवतमाहात्म्ये प्रथमोऽध्यायः ॥१॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

वसुदेवो महाभागः कथं पुत्रमवाप्तवान् । प्रसेनः कुत्रकृष्णेन भ्रमतान्वेषितः कथम् ॥ १ ॥
विधिना केन कस्माच्च देवीभागवतं श्रुतम् । वसुदेवेन सुमते वद सूत कथामिमाम् ॥ २ ॥

सूत उवाच

सत्राजिद्भोजवंशीयो द्वारवत्यां सुखं वसन् । सूर्यस्याराराधने युक्तो भक्तश्च परमः सखा ॥३॥
अथ कालेन कियता प्रसन्नः सविताऽभवत् । स्वलोकं दर्शयामास तद्भक्त्या प्रणयेन च ॥४॥

तस्मै प्रीतश्च भगवान्स्यमंतकमणिं ददौ । स तं बिभ्रन्मणिं कण्ठे द्वारकामाजगाम ह ॥५॥
दृष्ट्वा तं तेजसा भ्रान्ता मत्वादित्यं पुरौकसः । कृष्णमूचुः समभ्येत्य सुधर्मायामवस्थितम् ॥ ६ ॥
एष आयाति सविता दिदृक्षुस्त्वां जगत्पते । श्रुत्वा कृष्णस्तु तद्वाचं प्रहस्योवाच संसदि ॥७॥

सविता नैष भो बालाः सत्राजिन्मणिना ज्वलन् ।
स्यमन्तकेन चायाति भास्वद्दत्तेन भास्वता ॥८॥

अथ विप्रान्समाहूय स्वस्तिवाचनपूर्वकम् । प्रावेशयत्ससमभ्यर्च्य सत्राजित्स्वगृहे मणिम् ॥९॥
न तत्र मारी दुर्भिक्षं नोपसर्गभयं क्वचित् । यत्रास्ते स मणिर्नित्यमष्टभारसुवर्णदः ॥१०॥

अथ सत्राजितो भ्राता प्रसेनो नाम कर्हिचित् ।
कण्ठे बद्ध्वामणिं सद्यो हयमारुह्य सैंधवम् ॥११॥

मृगयार्थं वनं यातस्तमद्राक्षीन्मृगाधिपः । प्रसेनं सहयं हत्वा सिंहो जग्राह तं मणिम् ॥१२॥
जाम्बवानृक्षराजोऽथ दृष्ट्वा मणिधरं हरिम् । हत्वा च तं बिलद्वारि मणि जग्राहवीर्यवान् १३॥

स तं मणिं स्वपुत्राय क्रीडनार्थमदात्प्रभुः ।
अथ चिक्रीड बालोऽपि मणिं संप्राप्य भास्वरम् ॥१४॥

प्रसेनेऽनागते चाथ सत्राजित्पर्यतप्यत । न जाने केन निहतः प्रसेनो मणिमिच्छता ॥१५॥
अथ लोकमुखोद्गीर्णा किवदन्ती पुरेऽभवत् । कृष्णेन निहतो नूनं प्रसेनो मणिलिप्सुना ॥१६॥
सतंशुश्राव कृष्णोपि दुर्यशोलिसमात्मनि । मार्ष्टुं तत्तस्य पदवीं पुरौकोभिः सहागमत् ॥१७॥
गत्वा स विपिनेऽपश्यत्प्रसेनं हरिणा हतम् । ययौ मृगेन्द्रमन्विष्यन्नसृग्बिंद्वंकिताध्वना ॥१८॥
अथ कृष्णो हतं सिंहं बिलद्वारि विलोक्यच । उवाच भगवान्वाचं कृपया पुरवासिनः ॥१९॥
तिष्ठध्वं यूयमत्रैव यावदागमनं मम । प्रविशामि बिलं त्वेतन्मणिहारकलब्धये ॥२०॥
तथेत्युक्त्वा तु ते तस्थुस्तत्रैव द्वारकौकसः । जगामांतर्बिलं कृष्णो यत्र जाम्बवतो गृहम् ॥२१॥
ऋक्षराजसुतं दृष्ट्वा कृष्णो मणिधरं तदा । हर्तुमैच्छन्मणिं तावद्धात्री चुक्रोश भीतवत् ॥२२॥
श्रुत्वा धात्रीरवं सद्यः समागत्यर्क्षराट् तदा । युयुधे स्वामिना साकमविश्राममहर्निशम् ॥२३॥
एवं त्रिनवरात्रं तु महद्युद्धमभूत्तयोः । कृष्णागमप्रतीक्षास्ते तस्थुर्द्वारि पुरौकसः ॥२४॥
द्वादशाहं ततो भीत्या प्रतिजग्मुर्निजालयम् । तत्र ते कथयामासुर्वृत्तांतं सर्वमादितः ॥२५॥
सत्राजितं शपंतस्ते सर्वे शोकाकुलाभृशम् । वसुदेवो महाभागः श्रुत्वा पुत्रस्य तां कथाम् ॥२६॥
मुमोह सपरीवारस्तदा परमया शुचा । चिन्तयामास बहुधा कथं श्रेयो भवेन्मम ॥२७॥
अथाजगाम भगवान्देवर्षिर्ब्रह्मलोकतः । उत्थाय तं प्रणम्यासौ वसुदेवोऽभ्यपूजयत् २८॥
नारदोऽनामयं पृष्ट्वा वसुदेवं महामतिम् । प्रपच्छ च यदुश्रेष्ठं किं चिंतयसि तद्वद ॥२९॥

वसुदेव उवाच

पुत्रो मेऽतिप्रियः कृष्णःप्रसेनान्वेषणाय तु । पौरैः साकं वनं गत्वा निहतं तं तदैक्षत ॥३०॥
प्रसेनघातकं दृष्ट्वा बिलद्वारे मृतं हरिम् । द्वारि पौरानधिष्ठाय बिलांतर्गतवान्स्वयम् ॥३१॥
बहवो दिवसा याता नायात्यद्यापि मे सुतः ।
अतः शोचामि तद् ब्रूहि येन लप्स्ये सुतं मुने ॥३२॥

नारद उवाच

पुत्रप्राप्त्यै यदुश्रेष्ठ देवीमाराधयांबिकाम् । तस्या आराधनेनैवसद्यः श्रेयो ह्यवाप्स्यसि ॥३३॥

वसुदेव उवाच

भगवन्का हि सा देवी किंप्रभावा महेश्वरी । कथमाराधनं तस्या देवर्षे कृपया वद ॥३४॥

नारद उवाच

वसुदेव महाभाग शृणु संक्षेपतो मम ।
देव्या माहात्म्यमतुलं को वक्तुं विस्तरात्क्षमः ॥३५॥
या सा भगवती नित्या सच्चिदानन्दरूपिणी । परात्परतरा देवी यया व्याप्तमिदं जगत् ॥३६॥
यदाराधनतो ब्रह्मा सृजतीदं चराचरम् । यांच स्तुत्वाविनिर्मुक्तोमधुकैटभजाद्भयात् ॥३७॥
विष्णुर्यत्कृपया विश्वंबिभर्ति भगवानिदम् । रुद्रः संहरते यस्याः कृपापांगनिरीक्षणात् ॥३८॥
संसारबंधहेतुर्या सैव मुक्तिप्रदायिनी । सा विद्या परमा देवी सैव सर्वेश्वरेश्वरी ॥३९॥
नवरात्रविधानेन सम्पूज्य जगदंबिकाम् । नवाहोभिः पुराणं च देव्या भागवतं शृणु॥४०॥
यस्य श्रवणमात्रेण सद्यः पुत्रमवाप्स्यसि । भुक्तिर्मुक्तिर्न दूरस्थापठतां शृण्वतांनृणाम् ॥४१॥
इत्युक्तो नारदेनासौ वसुदेवः प्रणम्य तम् । उवाच परया प्रीत्या नारदं मुनिसत्तमम् ॥४२॥

वसुदेव उवाच

भगवंस्तव वाक्येन संस्मृतं वृत्तमात्मनः । श्रूयतां तच्चवक्ष्यामिदेवीमाहात्म्यसंभवम् ॥४३॥
पुरा नभोगिरा कंसो देवक्यष्टमगर्भतः । ज्ञात्वात्ममृत्युं पापोमांसभार्यान्यरुणद्धिया ॥४४॥
कारागारेऽहमवसं देवक्या सह भार्यया । जातं जातं समवधीत्पुत्रं कंसोऽपि पापकृत् ॥४५॥
षट्पुत्रा निहतास्तेनतदाशोकाकुलाभृशम् । अतप्यद्देवकी देवी नक्तंदिवमनिन्दिता ॥४६॥
तदाहं गर्गमाहूय मुनिं नत्वाभिपूज्य च । निवेद्य देवकीदुःखमवोचं पुत्रकाम्यया ॥४७॥
भगवन्करुणासिन्धो यादवानां गुरुर्भवान् । आयुष्मत्पुत्रसंप्राप्तिसाधनं वद मे मुने ॥४८॥

गर्ग उवाच

ततो गर्गः प्रसन्नात्मा मामुवाच दयानिधिः ।
वसुदेव महाभाग शृणु तत्साधनम्परम् ॥४६॥
या सा भगवती दुर्गा भक्तदुर्गार्तिहारिणी । तामाराधय कल्याणीं सद्यः श्रेयो ह्यवाप्स्यसि ॥
यदाराधनतः सर्वे सर्वान्कामानवाप्नुयुः । न किंचिद्दुर्लभं लोके दुर्गार्चनवतां नृणाम् ॥
इत्युक्तोऽहं मुदा युक्तः सभार्यो मुनिपुंगवम् । प्रणम्य परया भक्त्या प्रावोचं विहितांजलिः ॥५२॥

वसुदेव उवाच

यद्यस्ति भगवन्प्रीतिर्मयि ते करुणानिधे । तदा पुरा मदर्थे त्वं समाराधय चण्डिकाम् ५३॥
निरुद्धः कंसगेहेऽहं न किंचित्कर्तुमुत्सहे । अतस्त्वमेव दुःखाब्धेर्मामुद्धर महामते ॥५४॥
इत्युक्तस्तु मया प्रीतः प्रोवाच मुनिपुंगवः । वसुदेवं तव प्रीत्या करिष्यामि हितं तव ॥५५॥
अथ गर्गमुनिःप्रीत्या मयासंप्रार्थितोऽगमत् । आरिराधयिषुर्दुर्गां विंध्याद्रिं ब्राह्मणैः सह ॥५६॥
तत्र गत्वा जगद्धात्रीं भक्ताभीष्टप्रदायिनीम् । आराधयामास मुनिर्जपपाठपरायणः ॥५७॥
ततः समाप्ते नियमे वागुवाचाशरीरिणी । प्रसन्नाऽहं मुने कार्यसिद्धिस्तव भविष्यति ॥५८॥
भूभारहरणार्थाय मया संप्रेषितो हरिः । वसुदेवस्य देवक्यां स्वांशेनावतरिष्यति ॥५९॥
कंसभीत्या तमादाय बालमानकदुंदुभिः । प्रापयिष्यति सद्यस्तु गोकुले नन्दवेश्मनि ॥६०॥
यशोदातनयां नीत्वा स्वगृहे कंसभूभुजे । दास्यत्यथ च तां हंतुं कंस आक्षेप्स्यति क्षितौ ॥
सा तद्धस्ताद्विनिर्गत्य सद्यो दिव्यवपुर्धरा । मदंशभूता विंध्याद्रौ करिष्यति जगद्धितम् ॥६२॥
इति तद्वचनं श्रुत्वा प्रणम्य जगदंबिकाम् । गर्गो मुनिः प्रसन्नात्मा मथुरामगमत्पुरीम् ॥६३॥
वरदानं महादेव्या गर्गाचार्यसुखावहम् । श्रुत्वा सभार्यः संप्रीतः परां मुदमथागमत् ॥६४॥
तदारभ्य परं जाने देवीमाहात्म्यमुत्तमम् । अधुनापि हि देवर्षे श्रुतं तव मुखांबुजात् ॥६५॥
अतो भागवतं देव्यास्त्वमेव श्रावय प्रभो । मद्भाग्यादेव देवर्षे संप्राप्तोऽसि दयानिधे ॥६६॥
वसुदेववचः श्रुत्वा नारदः प्रीतमानसः । सुदिने शुभनक्षत्रे कथारंभमथाकरोत् ॥६७॥
कथाविघ्नविघातार्थं द्विजा जेपुर्नवाक्षरम् । मार्कण्डेयपुराणोक्तं पेठुर्देव्याः स्तवं तथा ॥६८॥
प्रथमस्कंधमारभ्य श्रीनारदमुखोद्गतम् । सुश्राव वसुदेवश्च भक्त्या भागवतामृतम् ॥६९॥
नवमेऽह्नि कथापूर्तौ पुस्तकं वाचकं तथा । प्रसन्नः पूजयामास वसुदेवो महामनाः ॥७०॥
अथ तत्र बिलस्यांतः कृष्णजांबवतोर्मृधे । कृष्णमुष्टिविनिष्पातश्लथांगो जांबवानभूत् ॥७१॥
अथागतस्मृतिः सो हि भगवंतं प्रणम्य च । उवाच परया भक्त्या स्वापराधं क्षमापयन् ॥७२॥
ज्ञातोऽसि रघुवर्यस्त्वं यद्रोषात्सरितां पतिः । क्षोभंजगाम लंका च रावणः सानुगोहतः ॥७३॥

स एवासि भवान्कृष्णो मद्दौरात्म्यं क्षमस्व भोः । ब्रूहि यत्करणीयं मे भृत्योऽहं तव सर्वथा ॥७४॥
श्रुत्वा जांबवतो वाचमब्रवीज्जगदीश्वरः । मणिहेतोरिह प्राप्ता वयमृक्षपते बिलम् ॥७५॥
ऋक्षराजस्ततः प्रीत्या कन्यां जाम्बवतीं निजाम् ।
ददौ कृष्णाय संपूज्य स्यमंतकमणिं तथा ॥७६॥
स तां पत्नीं समादाय मणिं कंठे तथादधत् । अभिमंत्र्यर्क्षराजञ्च प्रतस्थे द्वारकां प्रति ॥७७॥
कथासमाप्तिदिवसे वसुदेव उदारधीः । ब्राह्मणान्भोजयामास दक्षिणाभिरतोषयत् ॥७८॥
आशीर्वादं प्रयुंजाना द्विजा यत्समये हरिः । आजगाम क्षणे तस्मिन्पत्न्या सह मणिं दधत् ॥७९॥
भार्यया सहितं कृष्णं वसुदेवपुरोगमाः । दृष्ट्वा हर्षाश्रुपूर्णाक्षाः समवापुः परां मुदम् ॥८०॥
देवर्षिर्नारदश्चाथ कृष्णागमनहर्षितः । आमंत्र्य वसुदेवं च कृष्णो ब्रह्मसभां ययौ ॥८१॥
हरिचरितमिदं यत्कीर्तितं दुर्यशोघ्नं पठति विमलभक्त्या शुद्धचित्तः शृणोति ।
स भवति सुखपूर्णः सर्वदा सिद्धिकामो जगति च वपुषोऽन्ते मुक्तिमार्गं लभेच्च ॥८२॥
इति श्रीस्कन्दपुराणे मानसखण्डे श्रीदेवीभागवतमाहात्म्ये द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

सूत उवाच

अथेतिहासमन्यच्च शृणुध्वं मुनिसत्तमाः । देवीभागवतस्यास्य माहात्म्यं यत्र गीयते ॥१॥
एकदा कुंभयोनिस्तु लोपामुद्रापतिर्मुनिः । गत्वा कुमारमभ्यर्च्य पप्रच्छ विविधाः कथाः ॥२॥
स तस्मै भगवान्स्कन्दः कथयामास भूरिशः । दानतीर्थव्रतादीनां माहात्म्योपचिताः कथा ॥३॥
वाराणस्याश्च माहात्म्यं मणिकर्णीभवं तथा । गंगायाश्चापि तीर्थानां वर्णितं बहुविस्तरम् ॥४॥
श्रुत्वाथ स मुनिः प्रीतः कुमारं भूरिवर्चसम् । पुनः पप्रच्छ लोकानां हितार्थं कुंभसंभवः ॥५॥

अगस्त्य उवाच

भगवंस्तारकाराते देवीभागवतस्य तु । माहात्म्यश्रवणे तस्य विधिं चापि वद प्रभो ॥६॥
देवीभागवतं नाम पुराणं परमोत्तमम् । त्रैलोक्यजननी साक्षाद्गीयते यत्र शाश्वती ॥७॥

स्कन्द उवाच

श्रीभागवतमाहात्म्यं को वक्तुं विस्तरात्क्षमः । शृणु संक्षेपतो ब्रह्मन्कथयिष्यामि साम्प्रतम् ॥८॥
या नित्या सच्चिदानन्दरूपिणी जगदम्बिका । साक्षात्समाश्रिता यत्र भुक्तिमुक्तिप्रदायिनी ॥९॥
अतस्तद्वाङ्मयी मूर्तिर्देवीभागवते मुने । पठनाच्छ्रवणाद्यस्य न किंचिदिह दुर्लभम् ॥१०॥

आसीद्विवस्वतः पुत्रः श्राद्धदेव इति श्रुतः । सोऽनपत्योऽकरोदिष्टिं वसिष्ठानुमतो नृपः ॥११॥
होतारं प्रार्थयामास श्रद्धाऽथ दयिता मनोः । कन्याभवतु मे ब्रह्मंस्तथोपायो विधीयताम् ॥१२॥
मनसा चिंतयन्होता कन्यामेवाजुहोद्धविः । ततस्तद्व्यभिचारेण कन्येलानामचाभवत् ॥१३॥
अथ राजा सुतां दृष्ट्वा प्रोवाच विमना गुरुम् । कथं संकल्पवैषम्यमिह जातं प्रभो तव ॥१४॥
तच्छ्रुत्वासमुनिर्दध्यौज्ञात्वा होतुर्व्यतिक्रमम् । ईश्वरं शरणं यात इलायाः पुंस्त्वकाम्यया ॥१५॥
मुनेस्तपःप्रभावाच्च परेशानुग्रहात्तथा । पश्यतां सर्वलोकानामिला पुरुषतामगात् ॥१६॥
गुरुणा कृतसंस्कारःसुद्युम्नोऽथ मनोः सुतः । निधिर्बभूव विद्यानां सरितामिव सागरः ॥१७॥
अथ कालेन सुद्युम्नस्तारुण्यं समवाप्य च । मृगयार्थं वनं यातो हयमारुह्य सैन्धवम् ॥१८॥
वनाद्वनांतरं गच्छन्बहु बभ्राम सानुगः । दैवादधस्ताद्धेमाद्रेः स कुमारो वनं ययौ ॥१९॥
कस्मिंश्चित्समये यत्र भार्ययापर्णया सह । अरमद्देवदेवस्तु शंकरो भगवान्मुदा ॥२०॥
तदा तु मुनयस्तत्र शिवदर्शनलालसाः । आजग्मुरथ तान्दृष्ट्वा गिरिजा व्रीडिताभवत् ॥२१॥
रममाणौ तु तौ दृष्ट्वा गिरिशौ संशितव्रताः । निवृत्ता मुनयो जग्मुर्वैकुण्ठनिलयं तदा ॥२२॥

प्रियायाः प्रियमन्विच्छञ्छिवोऽरण्यं शशाप ह ।
अद्यारभ्य विशेद्योऽत्र पुमान्योषिद्भवेदिति ॥२३॥

तत आरभ्य तं देशं पुरुषा वर्जयंति हि । तत्र प्रविष्टः सुद्युम्नो बभूव प्रमदोत्तमा ॥२४॥
स्त्रीभूतानुगानश्वं वडवां वीक्ष्य विस्मितः । अथ सा सुन्दरी योषा विचचार वने वने ॥२५॥
एकदा सा जगामाथ बुधस्याश्रमसन्निधौ । दृष्ट्वा तां चारुसर्वाङ्गीं पीनोन्नतपयोधराम् ॥२६॥
बिंबोष्ठी कुन्ददशनां सुमुखीमुत्पलेक्षणाम् । अनंगशरविद्धांगश्चकमे भगवान्बुधः ॥२७॥
सापि तं चकमे सुभ्रूः कुमारं सोमनंदनम् । ततस्तस्याश्रमेऽवात्सीद्रममाणा बुधेन सा ॥२८॥
अथ कालेन कियता पुरूरवसमात्मजम् । स तस्यां जनयामास मित्रावरुणसंभव ॥२९॥
अथ वर्षेषु यातेषु कदाचित्सा बुधाश्रमे । स्मृत्वा स्वं पूर्ववृत्तातं दुःखिता निर्जगाम ह॥३०॥
गुरोरथाश्रमं गत्वा वसिष्ठस्य प्रणम्य तम् । निवेद्य वृत्तं शरणं ययौ पुंस्त्वमभीप्सती ॥३१॥
वसिष्ठो ज्ञातवृत्तांतो गत्वा कैलासपर्वतम् । संपूज्य शंभुं तुष्टाव भक्त्या परमया युतः ॥३२॥

वसिष्ठ उवाच

नमो नमः शिवायास्तु शंकराय कपर्दिने । गिरिजार्द्धाङ्गदेहाय नमस्ते चंद्रमौलये ॥३३॥
मृडाय सुखदात्रे ते नमः कैलासवासिने । नीलकण्ठाय भक्तानां भुक्तिमुक्तिप्रदायिने ॥३४॥
शिवाय शिवरूपाय प्रपन्नभयहारिणे । नमो वृषभवाहाय शरण्याय परात्मने ॥३५॥
ब्रह्मविष्ण्वीशरूपाय सर्गस्थितिलयेषु च । नमो देवाधिदेवाय वरदाय पुरारये ॥३६॥

यज्ञरूपाय यजतां फलदात्रे नमो नमः । गंगाधराय सूर्येन्दुशिखिनेत्राय ते नमः ॥३७॥
एवं स्तुतः स भगवान्प्रादुरासीज्जगत्पतिः । वृषारूढोऽम्बिकोपेतः कोटिसूर्यसमप्रभः ॥३८॥
रजताचलसंकाशस्त्रिनेत्रश्चंद्रशेखरः । प्रणतं परितुष्टात्मा प्रोवाच मुनिसत्तमम् ॥३९॥

श्रीभगवानुवाच

वरं वरय विप्रर्षे यत्ते मनसि वर्तते । इत्युक्तस्तं प्रणम्येलापुँस्त्वमभ्यर्थयन्मुनिः ॥४०॥
अथ प्रसन्नो भगवानुवाच मुनिसत्तमम् । मासं पुमान्स भविता मासं नारी भविष्यति ।४१।
इति प्राप्य वरं शंभोर्महर्षिर्जगदम्बिकाम् । वरदानोन्मुखीं देवीं प्रणनाम महेश्वरीम् ॥४२॥
कोटिचंद्रकलाकान्तिं सुस्मितां परिपूज्य च । तुष्टाव भक्त्या सततमिलायाः पुंस्त्वकाम्यया ४३॥
जय देवि महादेवि भक्तानुग्रहकारिणि । जय सर्वसुराराध्ये जयानंतगुणालये ॥४४॥
नमो नमस्ते देवेशि शरणागतवत्सले । जय दुर्गे दुःखहंत्रि दुष्टदैत्यनिषूदिनि ॥४५॥
भक्तिगम्ये महामाये नमस्ते जगदम्बिके । संसारसागरोत्तारपोतीभूतपदाम्बुजे ॥४६॥
ब्रह्मादयोऽपि विबुधास्त्वत्पादांबुजसेवया । विश्वसर्गस्थितिलयप्रभुत्वं समवाप्नुयुः ॥४७॥
प्रसन्ना भव देवेशि चतुर्वर्गप्रदायिनि । कस्त्वां स्तोतुं क्षमो देवि केवलं प्रणतोऽस्म्यहम् ॥
एवं स्तुता भगवती दुर्गा नारायणी परा । भक्त्या वसिष्ठमुनिना प्रसन्ना तत्क्षणादभूत् ४९
तदोवाच महादेवी प्रणतार्तिहरी मुनिम् । सुद्युम्नभवनं गत्वा कुरु भक्त्या मदर्चनम् ॥५०॥
सुद्युम्नं श्रावय प्रीत्या पुराणं मत्प्रियंकरम् । देवीभागवतं नाम नवाहोभिर्द्विजोत्तम ॥५१॥
श्रवणादेव सततं पुंस्त्वमस्य भविष्यति । इत्युक्त्वा च तिरोधानं गच्छतःस्म शिवेश्वरौ ५२
वसिष्ठस्तां दिशं नत्वा समागत्याश्रमं निजम् । समाहूय च सुद्युम्नं देव्याराधनमादिशत् ॥५३॥
आश्विनस्य सिते पक्षे संपूज्य जगदंबिकाम् । नवरात्रविधानेन श्रावयामास भूपतिम् ॥५४॥
श्रुत्वा भक्त्यापिसुद्युम्नःश्रीमद्भागवतामृतम् । प्रणम्याभ्यर्च्य च गुरुं लेभे पुंस्त्वं निरंतरम् ५५
राज्यासनेऽभिषिक्तस्तु वसिष्ठेन महर्षिणा । भुवं शशासधर्मेणप्रजाश्चैवानुरंजयन् ॥५६॥
ईजे च विविधैर्यज्ञैः संपूर्णवरदक्षिणैः । पुत्रेषु राज्यं संदिश्य प्राप देव्याः सलोकताम् ५७

इति कथितमशेषं सेतिहासं च विप्रा यदि पठति सुभक्तया मानवो वा शृणोति ।
स इह सकलकामान्प्राप्य देव्याः प्रसादात्परममृतमथान्ते याति देव्याः सलोकम् ॥५८॥

इति श्रीस्कंदपुराणे मानसखण्डे देवीभागवतमाहात्म्ये तृतीयोऽध्यायः ॥३॥

———

अथ चतुर्थोऽध्यायः

सूत उवाच

इति श्रुत्वा कथां दिव्यां विचित्रां कुंभसंभवः । शुश्रूषुः पुनराहेदं विशाखं विनयान्वितः ॥१॥

अगस्त्य उवाच

देवसेनापते देव विचित्रेयं श्रुता कथा । पुनरन्यच्च माहात्म्यं वद भागवतस्य मे ॥२॥

स्कंद उवाच

मित्रावरुणसंभूत मुने शृणु कथामिमाम् । यत्रैकदेशमहिमा प्रोक्तो भागवतस्य तु ॥३॥
वर्णने धर्मविस्तारो गायत्रीमधिकृत्य च । गायत्र्या महिमा यत्र तद्भागवतमिष्यते ॥४॥
भगवत्या इदं यस्मात्तस्माद्भागवतं विदुः । ब्रह्मविष्णुशिवाराध्या परा भगवती हि सा ॥५॥
ऋतवागिति विख्यातो मुनिरासीन्महामतिः । तस्य पुत्रोऽभवत्काले गण्डान्ते पौष्णभान्तिमे ६।
स तस्य जातकर्मादि क्रियाश्चक्रे यथाविधि । चूडोपनयनादींश्च संस्कारानपि सोऽकरोत् ॥७॥
यत आरभ्य जातोऽसौ पुत्रस्तस्य महात्मनः । तत एवाथ स मुनिःशोकरोगाकुलोऽभवत् ॥८॥
रोपलोभपरीतात्मा तथा मातापि तस्य च । बहुरागार्दिता नित्यं शुचा दुःखीकृता भृशम् ६
ऋतवाक्समुनिश्चिन्तामवाप भृशदुःखितः । किमेतत्कारणं जातं पुत्रो मेऽत्यंतदुर्मतिः॥१०॥
कस्यचिन्मुनिपुत्रस्य बलात्पत्नीं जहार च । मेने शिक्षां पितुर्नासौ न च मातुर्विमूढधीः॥११॥
ततो विषण्णचित्तस्तु ऋतवागब्रवीदिदम् । अपुत्रता वरं नॄणां न कदाचित्कुपुत्रता ॥१२॥
पितॄन्कुपुत्रः स्वर्यातान्निरये पातयत्यपि । यावज्जीवेत्सदा पित्रोःकेवलं दुःखदायकः ॥१३॥
पित्रोर्दुःखाय धिग्जन्म कुपुत्रस्य च पापिनः । सुहृदां नोपकाराय नापकाराय वैरिणाम् ॥१४॥
धन्यास्ते मानवा लोके सुपुत्रो यद्गृहे स्थितः । परोपकारशीलश्च पितुर्मातुः सुखावहः ॥१५॥
कुपुत्रेण कुलं नष्टं कुपुत्रेण हतं यशः । कुपुत्रेणेह चामुत्र दुःखं निरययातनाः ॥१६॥
कुपुत्रेणान्वयो नष्टो जन्म नष्टं कुभार्यया । कुभोजनेन दिवसः कुमित्रेण सुखं कुतः ॥१७॥

स्कन्द उवाच

एवं दुष्टस्य पुत्रस्य दुष्टैराचरणैर्मुनिः । तप्यमानोऽनिशं काले गत्वा गर्गमपृच्छत॥१८॥

ऋतवागुवाच

भगवंस्त्वामहं प्रष्टुमिच्छामि वद तत्प्रभो ।
ज्योतिःशास्त्रस्य चाचार्य पुत्रदौःशील्यकारणम् ॥१९॥

गुरुशुश्रूषया वेदा अधीता विधिवन्मया । ब्रह्मचारिव्रतं तीर्त्वा विवाहो विधिवत्कृतः ॥२०॥

भार्यया सह गार्हस्थ्यधर्मश्चानुष्ठितोऽनिशम् । पंचयज्ञविधानं च मयाकारि यथाविधि ॥२१॥
नरकाद्बिभ्यता विप्र न तु कामसुखेच्छया । गर्भाधानं च विधिवत्पुत्रप्राप्त्यै मयाकृतम् ॥२२॥
पुत्रोऽयं मम दोषेण मातुर्दोषेण वा मुने । जातो दुःखावहः पित्रोर्दुःशीलो बंधुशोकदः ॥२३॥
एतन्निशम्य वचनं गर्गाचार्यो मुनेस्तदा । विचार्य सर्वं तद्धेतुं ज्योतिर्विद्वाचमब्रवीत् ॥२४॥

गर्ग उवाच

मुने नैवापराधस्ते न मातुर्न कुलस्य च । रेवत्यंतं तु गण्डान्तं पुत्रदौःशील्यकारणम् २५
दुष्टे काले यतो जन्म पुत्रस्य तव भो मुने । तेनैव तव दुःखाय नान्यो हेतुर्मनागपि ॥२६॥
तद्दुःखशांतये ब्रह्माङ्गगतां मातरं शिवाम् । समाराधय यत्नेन दुर्गां दुर्गतिनाशिनीम् ॥२७॥
गर्गस्य वचनं श्रुत्वा ऋतवाक् क्रोधमूर्छितः । रेवतीं तु शशापासौ व्योम्नः पततु रेवती ॥२८॥
दत्ते शापे तु तेनाथ पूष्णोभं च पपात खात् । कुमुदाद्रौ भासमानं सर्वलोकस्य पश्यतः ॥२९॥
ख्यातो रैवतकश्चाभूत्तत्पातात्कुमुदाचलः । अतीवरमणीयश्च ततःप्रभृति सोऽप्यभूत् ॥३०॥

दत्त्वा शापं च रेवत्यै गर्गोक्तविधिना मुनिः ।
समाराध्यांबिकां देवीं सुखसौभाग्यभागभूत् ॥३१॥

स्कन्द उवाच

रेवत्यृक्षस्य यत्तेजस्तस्माज्जाता तु कन्यका । रूपेणाप्रतिमा लोके द्वितीया श्रीरिवाभवत् ३२
अथ तां प्रमुचः कन्यां रेवतीकांतिसंभवाम् । दृष्ट्वा नाम चकारास्या रेवतीति मुदा मुनिः ३३
निन्येऽथ स्वाश्रमे चैनां पोषयामास धर्मतः । ब्रह्मर्षिः प्रमुचोनाम कुमदाद्रौ सुतामिव ॥३४॥

अथ कालेन च प्रौढां दृष्ट्वा तां रूपशालिनीम् ।
स मुनिश्चिन्तयामास कोऽस्या योग्यो वरो भवेत् ॥३५॥

बहुधान्वेषयंस्तस्या नाससादोचितं पतिम् । ततोग्निशालांसंविश्यमुनिस्तुष्टावपावकम् ॥३६॥
कन्यावरं तदाशंसत्प्रीतस्तमपि हव्यवाट् । धर्मिष्ठो बलवान्वीरः प्रियवागपराजितः ॥३७॥
दुर्दमो भविता भर्ता मुनेऽस्याः पृथिवीपतिः । इतिश्रुत्वावचोवह्नेः प्रसन्नोभून्मुनिस्तदा ॥३८॥
दैवादाखेटकव्याजात्तत्क्षणादागतो नृपः । दुर्दमोनाम मेधावी तस्याश्रमपदं मुनेः ॥३९॥
पुत्रो विक्रमशीलस्य बलवान्वीर्यवत्तरः । कालिंदीजठरे जातः प्रियव्रतकुलोद्भवः ॥४०॥
मुनेराश्रममाविश्य तमदृष्ट्वा महामुनिम् । आमंत्र्य तां प्रिये चेति रेवतीं पृष्टवान्नृपः ४१॥

राजोवाच

महर्षिर्भगवानस्मादाश्रमात्क्व गतः प्रिये । तत्पादौ द्रष्टुमिच्छामि वद कल्याणि तत्त्वतः ४२

कन्योवाच

अग्निशालामुपगतो महाराज महामुनिः । निश्चक्रामाश्रमात्तूर्णं राजाप्याकर्ण्यतद्वचः ॥४३॥
तथाग्निशालाद्वारस्थं राजानं दुर्दमं मुनिः । राजलक्षणसंयुक्तमपश्यत्प्रश्रयानतम् ॥४४॥
प्रणनाम च तं राजा मुनिःशिष्यमुवाच ह । गौतमानीयतामर्घ्यमर्घ्ययोग्योऽस्ति भूपतिः ॥४५॥
आगतश्चिरकालेन जामातेति विशेषतः । इत्युक्त्वार्घ्यं ददौ तस्मै सोपि जग्राह चिन्तयन् ॥
मुनिरासनमासीनं गृहीतार्घ्यं च भूपतिम् । आशीर्भिरभिनंद्याथ कुशलं चाप्यपृच्छत ॥४७॥
अपि तेऽनामयं राजन्बले कोशे सुहृत्सु च । भृत्येऽमात्ये पुरे देशेतथात्मनिजनाधिप ॥४८॥
भार्यास्ति ते कुशलिनी यतः सात्रैव तिष्ठति । अतो न पृच्छाम्यस्यास्ते चान्यासां कुशलं वद ॥

राजोवाच

भगवंस्त्वत्प्रसादेन सर्वत्रानामयं मम । एतत्कुतूहलं ब्रह्मन्मद्भार्या काऽत्र विद्यते ॥५०॥

ऋषिरुवाच

रेवती नाम ते भार्या रूपेणाप्रतिमा भुवि । विद्यतेऽत्र कथं पत्नीं तां न वेत्सि महीपते ॥५१॥

राजोवाच

सुभद्राद्यास्तु या भार्या मम सन्ति गृहे विभो । जानामि तास्तु भगवन्न वै जानामि रेवतीम् ५२

ऋषिरुवाच

प्रियेति सांप्रतं राजंस्त्वयोक्ता या महामते । सा विस्मृता क्षणादेव या ते श्लाघ्यतमा प्रिया ॥

राजोवाच

त्वयोक्तं यन्मृषा तन्नो तथैवामन्त्रिता मया । मुने दुष्टो न मे भावः कोपं मा कर्तुमर्हसि॥५४॥

ऋषिरुवाच

राजन्नुक्तं त्वया सत्यं न भावो दूषितस्तव । वह्निना प्रेरितेनेत्थं भवता व्याहृतं वचः ॥५५॥
अद्य पृष्टो मया वह्निः कोऽस्या भर्त्ता भविष्यति ।
तेनोक्तं दुर्दमो राजा भवितास्याः पतिर्ध्रुवम् ॥५६॥
तदादत्स्व मया दत्तामिमां कन्यां महीपते । प्रियेत्यामंत्रिता पूर्वं मा विचारं कुरुष्व भोः॥५७
श्रुत्वैतत्सोऽभवत्तूष्णींचिंतयन्मुनिभाषितम् । वैवाहिकं विधिं तस्य मुनिः कर्तुं समुद्यतः ॥५८॥
अथोद्यतं विवाहाय दृष्ट्वा कन्याब्रवीन्मुनिम् । रेवत्यृक्षे विवाहो मे तात कर्तुं त्वमर्हसि ॥५९॥

ऋषिरुवाच

वत्से विवाहयोग्यानि संत्यन्यर्क्षाणि भूरिशः । रेवत्यां कथमुद्वाहः पौष्णभं न दिवि स्थितम् ६०

कन्योवाच

रेवत्यृक्षं विना कालो ममोद्वाहोचितो न हि । अतः संप्रार्थयाम्येतद्विवाहं पौष्णभे कुरु ॥६१॥

ऋषिरुवाच

ऋतवाङ्मुनिना पूर्वं रेवतीभं निपातितम् । भान्तरे चेन्न ते प्रीतिर्विवाहः स्यात्कथं तव ॥६२॥

कन्योवाच

तपः किं तप्तवानेक ऋतवागेव केवलम् । भवता किं तपो नेदृक्तमं वाक्कायमानसैः ॥६३॥
जगत्स्रष्टुं समर्थस्त्वं वेद्म्यहं ते तपोबलम् । रेवत्यृक्षं दिवि स्थाप्य ममोद्वाहं पितः कुरु ॥६४॥

ऋषिरुवाच

एवं भवतु भद्रं ते यथैव त्वं ब्रवीषि माम् । त्वत्कृते सोममार्गेऽहं स्थापयाम्यद्य पौष्णभम् ॥

स्कन्द उवाच

एवमुक्त्वा मुनिस्तूर्णं पौष्णभं स्वतपोबलात् । यथापूर्वं तथा चक्रे सोममार्गे घटोद्भव ॥६६॥
रेवतीनाम्नि नक्षत्रे विवाहविधिना मुनिः । रेवतीं प्रददौ राज्ञे दुर्दमाय महात्मने ॥६७॥
कृत्वा विवाहं कन्याया मुनी राजानमब्रवीत् । कि तेऽभिलषितं वीर वद तत्पूरयाम्यहम् ॥६८॥

राजोवाच

मनोः स्वयंभुवस्याहं वंशे जातोऽस्मि हे मुने । मन्वंतराधिपं पुत्रं त्वत्प्रसादाच्च कामये ॥६९॥

मुनिरुवाच

यद्येषा कामना तेऽस्ति देव्या आराधनं कुरु । भविष्यत्येव ते पुत्रो मनुर्मन्वंतराधिपः ॥७०॥
देवीभागवतं नाम पुराणं यत्तु पंचमम् । पंचकृत्वस्तु तच्छ्रुत्वा लप्स्यसेऽभिमतं सुतम् ॥
रेवत्या रैवतो नाम पंचमो भविता मनुः । वेदविच्छास्त्रतत्त्वज्ञो धर्मवानपराजितः ॥७२॥
इत्युक्तो मुनिना राजा प्रणम्य मुदितोमुनिम् । भार्यया सह मेधावी जगाम नगरं निजम् ॥७३॥
पितृपैतामहं राज्यं चकार स महामतिः । पालयामास धर्मात्मा प्रजाः पुत्रानिवौरसान् ७४
एकदा लोमशो नाम महात्मा मुनिरागतः । प्रणिपत्य तमभ्यर्च्य प्रांजलिश्चाब्रवीन्नृपः ॥७५॥

राजोवाच

भगवंस्त्वत्प्रसादेन श्रोतुमिच्छामि भो मुने । देवीभागवतं नाम पुराणं पुत्रलिप्सया ॥७६॥
श्रुत्वा वाचंप्रजाभर्तुः प्रीतः प्रोवाचलोमशः । धन्योऽसि राजंस्ते भक्तिर्जाता त्रैलोक्यमातरि७७
सुरासुरनराराध्या या परा जगदम्बिका । तस्यां चेद्भक्तिरुत्पन्नाकार्यसिद्धिर्भविष्यति ॥७८॥
अतस्त्वां श्रावयिष्यामि श्रीमद्भागवतं नृप । यस्य श्रवणमात्रेण न किंचिदपि दुर्लभम् ॥७९॥
इत्युक्त्वा सुदिने ब्रह्मन्कथारंभमथाकरोत् । पंचकृत्वः स शुश्राव विधिवद्भार्यया सह ॥८०॥

समाप्तिदिवसे राजा पुराणं च मुनिं तथा। पूजयामास धर्मात्मा मुदा परमया युतः ॥८१॥
हुत्वा नवार्णमंत्रेण भोजयित्वा कुमारिकाः। वाडवांश्च सपत्नीकान्दक्षिणाभिरतोषयत् ॥८२॥
अथ कालेन कियता भगवत्याः प्रसादतः। गर्भं दधार सा राज्ञी लोककल्याणकारकम् ॥८३॥
पुण्येऽथ समये प्राप्ते ग्रहैः सुस्थानसंगतैः। सर्वमंगलसंपन्ने रेवती सुषुवे सुतम् ॥८४॥
श्रुत्वा पुत्रस्य जननंस्नात्वा राजामुदान्वितः। समुवर्णाभसा चक्रे जातकर्मादिकाःक्रियाः॥८५॥
यथाविधि च दानानि दत्त्वा विप्रानतोषयत्। कृतोपनयनं राजा सांगान्वेदानपाठयत् ॥८६॥
सर्वविद्यानिधिर्जातो धर्मिष्ठोऽस्त्रविदां वरः। धर्मस्य वक्ता कर्त्ता च रैवतो नाम वीर्यवान् ८७
नियुक्तवानथ ब्रह्मा रैवतं मानवे पदे। मन्वन्तराधिपः श्रीमान्गां शशास स धर्मतः ८८
इत्थं देव्याः प्रभावोऽयं संक्षेपेणोपवर्णितः। पुराणस्य च माहात्म्यं को वक्तुं विस्तरात्क्षमः ८९

सूत उवाच

कुंभयोनिस्तु माहात्म्यं विधिं भागवतस्य च। श्रुत्वा कुमारं चाभ्यर्च्य स्वाश्रमं पुनराययौ॥९०॥
इदं मया भागवतस्य विप्रा माहात्म्यमुक्तं भवतां समक्षम्।
शृणोति भक्त्या पठतीह भोगान्भुक्त्वाऽखिलान्मुक्तिमुपैति चांते ॥९१॥
इति श्रीस्कंदपुराणे मानसखण्डे श्रीदेवीभागवतमाहात्म्ये चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

सूत सूत महाभाग श्रुतं माहात्म्यमुत्तमम्। अधुना श्रोतुमिच्छामः पुराणश्रवणे विधिम् ॥१॥

सूत उवाच

श्रूयतां मुनयः सर्वे पुराणश्रवणे विधिम्। नराणां शृण्वतां येन सिद्धिः स्यात्सार्वकामिकी ॥
आदौ दैवज्ञमाहूय मुहूर्त्तं कल्पयेत्सुधीः। आरभ्य शुचिमासं तु मासषट्कं शुभावहम् ॥३॥
हस्ताश्विमूलपुष्यर्क्षे ब्रह्ममैत्रेन्दुवैष्णवे। सत्तिथौ शुभवारे च पुराणश्रवणं शुभम् ॥४॥
गुरुभाद्वेद४वेदा४ब्ज१शरां५गा६ब्धि४गुणैः४ क्रमात्।
धर्माप्तिरिन्दिराप्राप्तिः कथासिद्धिः परं सुखम् ॥५॥
पीडाथ भूपतिभयं ज्ञानप्राप्तिः क्रमात्फलम्। पुराणश्रवणे चक्रं शोधयेच्छिवभाषितम् ॥६॥
अथवा प्रीतये देव्या नवरात्रचतुष्टये। शृणुयादन्यमासेऽपि तिथिवारर्क्षशोधिते ॥७॥
संभारं तादृशं कार्यं विवहादौ च यादृशम्। नवाहयज्ञे चाप्यस्मिन्विधेयं यत्नतो बुधैः ॥८॥
सहाया बहवः कार्या दंभलोभविवर्जिताः। चतुराश्च वदान्याश्च देवीभक्तिपरा नराः ॥९॥

प्रेष्या यत्नेन वार्तेयं देशे देशे जने जने । आगन्तव्यमिहावश्यं कथा देव्या भविष्यति १०॥
सौराश्चगाणपत्याश्चशैवाःशाक्ताश्चवैष्णवाः । सर्वेषामपि सेव्येयं यतो देवाः सशक्तयः ॥११॥
श्रीमद्देवीभागवतपीयूषरसलोलुपैः । आगंतव्यं विशेषेण कथार्थं प्रेमतत्परैः ॥१२॥
ब्राह्मणाद्याश्च ये वर्णाः स्त्रियश्चाश्रमिणस्तथा ।
सकामाश्चापि निष्कामाः पातव्यं तैः कथामृतम् ॥१३॥
नावकाशः कदाचित्स्यान्नवाहश्रवणेऽपि तैः । आगंतव्यं यथाकालं यज्ञे पुण्या ह्यणस्थितिः १४
विनयेनैव कर्त्तव्यमेवमाकारणं नृणाम् । आगतानां च कर्त्तव्यं वासस्थानं यथोचितम् १५
कथास्थानं प्रकर्त्तव्यं भूमौ मार्जनपूर्वकम् । लेपनं गोमयेनाथ विशालायां मनोरमम् ॥१६॥
कार्यस्तु मण्डपो रम्यो रंभास्तंभोपशोभितः । वितानमुपरिष्टात्तु पताकाध्वजराजितः ॥१७॥
वक्तुश्चैवासनं दिव्यं सुखास्तरणसंयुतम् । रचितव्यं प्रयत्नेन प्राङ्मुखं वाप्युदङ्मुखम् ॥१८॥
यथोचितानि कुर्वीत श्रोतृणामासनानि च । नृणां चैवाथ नारीणां कथाश्रवणहेतवे ॥१९॥
वाग्मी दांतश्च शास्त्रज्ञो देव्याराधनतत्परः । दयालुर्निस्पृहो दक्षो धीरो वक्तोत्तमो मतः २०॥
ब्रह्मण्यो देवताभक्तः कथारसपरायणः । उदारोऽलोलुपो नम्रः श्रोता हिंसादिवर्जितः ॥
पाखण्डनिरतो लुब्धः स्त्रैणो धर्मध्वजस्तथा । निष्ठुरःक्रोधनो वक्ता देवीयज्ञे न शस्यते ॥२२॥
संशयच्छेदनायैकः पण्डितश्च तथागुणः । श्रोतृबोधकृदव्यग्रः कार्य्यो वक्तुः सहायकृत् २३॥
मुहूर्त्तं दिवसादर्वाग्वक्तृश्रोतादिभिर्जनैः । कर्त्तव्यं क्षौरकर्मादि ततो नियमकल्पनम् ॥२४॥
अरुणोदयवेलायां स्नायाच्छौचं विधाय च । संध्या तर्पणकार्यं च नित्यं संक्षेपतश्चरेत् ॥२५॥
कथाश्रवणयोग्यत्वसिद्धये गाश्च दापयेत् । समस्तविघ्नहर्तारमादौ गणपतिं यजेत् ॥२६॥
कलशांश्चापि संथाप्यपूजयेत्तत्रदिग्भवान् । वटुकं क्षेत्रपालं च योगिनीर्मातृकास्तथा ॥२७॥
तुलसींचापिसंपूज्य ग्रहान्विष्णुं च शंकरम् । नवाक्षरेण मनुना पूजयेज्जगदम्बिकाम् ॥२८॥
सर्वोपचारैः संपूज्य श्रीभागवतपुस्तकम् । श्रीदेव्या वाङ्मयीं मूर्त्तिं यथावच्छोधनात्तरम् ॥
कथाविघ्नोपशांत्यर्थं वृणुयात्तं च वाडवान् । जाप्यो नवार्णमंत्रस्तैः पाठ्यः सप्तशतीस्तवः ॥
प्रदक्षिणनमस्कारान्कृत्वांते स्तुतिमाचरेत् । कात्यायनि महामाये भवानि भुवनेश्वरि ॥३१॥
संसारसागरे मग्नं मामुद्धर कृपामये । ब्रह्मविष्णुशिवाराध्ये प्रसीद जगदंबिके ॥३२॥
मनोभिलषितं देवि वरं देहि नमोऽस्तु ते । इति संप्रार्थ्य शृणुयात्कथां नियतमानसः ॥३३॥
वक्तारं चापि संपूज्य व्यासबुद्ध्या यतात्मवान् ।
माल्यालंकारवस्त्राद्यैः सभूष्य प्रार्थयेच्च तम् ॥३४॥
सर्वशास्त्रेतिहासज्ञ व्यासरूप नमोऽस्तु ते । कथाचंद्रोदयेनांतस्तमःस्तोमं निराकुरु ॥३५॥

तदग्रे तु नवाहान्तं कर्त्तव्या नियमास्तदा । विप्रादीनुपवेश्यादौ संपूज्योपविशेत्स्वयम् ॥३६॥
श्रोतव्यं सावधानेन चतुर्वर्गफलाप्तये । गृहपुत्रकलत्राप्तधनचिंतामपास्य च ॥३७॥
सूर्योदयं समारभ्य किंचित्सूर्येऽवशेषिते । मुहूर्त्तमात्रे विश्रम्य मध्याह्ने वाचयेत्सुधीः ॥३८॥
मलमूत्रजयायैषां लघुभोजनमिष्यते । हविष्यान्नं वरं भोज्यं सकृदेव कथार्थिना ॥३९॥
अथवा स्यात्फलाहारी पयोभुग्वा घृताशनः । यथा स्यान्न कथाविघ्नस्तथा कार्यं विचक्षणैः ॥
कथाश्रवणनिष्ठानां वक्ष्यामि नियमं द्विजाः । ब्रह्मविष्णुमहेशानां मध्ये ये भेददर्शिनः ४१॥

देवीभक्तिविहीना ये पाखण्डा हिंसकाः खलाः ।
विप्रद्रुहो नास्तिका ये न ते योग्याः कथाश्रवे ॥४२॥

ब्रह्मस्वहरणे लुब्धाः परदारधनेषु च । देवस्वहरणे तेषां नाधिकारः कथाश्रवे ॥४३॥
ब्रह्मचारी च भूशायी सत्यवक्ता जितेंद्रियः । कथासमाप्तौ भुंजीत पत्रावल्यां यतात्मवान् ४४
वृंताकं च कलिन्दं च तैलं च द्विदलं मधु । दग्धमन्नं पर्युषितं भावदुष्टं त्यजेद्व्रती ॥४५॥
आमिषं च मसूरान्नमुदक्या दृष्टमेव च । रसोनं मूलकं हिंगुं पलांडुं गृंजनं तथा ॥४६॥
कूष्मांडनलिकाशाकं न भुंजीत कथाव्रती । कामं क्रोधं मदं लोभं दंभं मानं च वर्जयेत् ४७॥
विप्रध्रुक्पतितव्रात्यश्वपाकयवनांत्यजैः । उदक्यया वेदबाह्यैर्न वदेद्यः कथाव्रती ॥४८॥
वेदगोगुरुविप्राणां स्त्रीराज्ञां महतां तथा । देवानां देवभक्तानां न निंदां श्रृणुयादपि ॥४९॥
विनयं चार्जवं शौचं दया च मितभाषणम् । उदारं मानसं चैव कुर्याद्यस्तु कथाव्रती ॥५०॥

वंध्या वा काकवंध्या वा दुर्भगा वा मृतार्भका ।
दरिद्रश्चानपत्यश्च भक्त्येमां श्रृणुयात्कथाम् ॥५१॥

वंध्या वा काकवंध्या वा दुर्भगा वा मृतार्भका । पतद्गर्भांगना या च ताभिः श्राव्या तथा कथा ॥
धर्मार्थकाममोक्षांश्च यो वांछति विनाश्रमम् । भगवत्या भागवतं श्रोतव्यं तेन यत्नतः ॥५३॥
कथादिनानि चैतानि नवयज्ञैः समानि हि । तेषु दत्तं हुतं जप्तमनन्तफलदं भवेत् ॥५४॥
एवं व्रतं नवाहं तु कृत्वोद्यापनमाचरेत् । महाष्टमीव्रतं यद्वत्तथा कार्यं फलेप्सुभिः ॥५५॥
निष्कामाः श्रवणेनैव पूता मुक्तिं व्रजन्ति हि । भोगमोक्षप्रदा नृणां यतो भगवती परा ॥५६॥
पुस्तकस्य च वक्तुश्च पूजा कार्या तु नित्यशः । वक्त्रा दत्तं प्रसादंतुगृह्णीयाद्भक्तिपूर्वकम् ॥५७॥
कुमारीः पूजयेन्नित्यं भोजयेत्प्रार्थयेच्च यः । सुवासिनीश्च विप्रांश्च तस्य सिद्धिर्न संशयः ॥५८॥
गायत्र्या नाम साहस्रं समाप्तावथ वा पठेत् । विष्णोर्नामसहस्रं च सर्वदोषोपशान्तये ॥५९॥
यस्य स्मृत्या च नामोक्त्यातपोयज्ञक्रियादिषु । न्यूनं संपूर्णतां याति तस्माद्विष्णुं च कीर्तयेत् ॥
देव्याः सप्तशतीमंत्रैः समाप्तौ होममाचरेत् । देवीमाहात्म्यमूलेन नवार्णमनुनाऽथवा ॥६१॥

गायत्र्या त्वथवा होमः पायसेन ससर्पिषा । यतो भागवतं त्वेतद्गायत्रीमयमीरितम् ॥६२॥
वाचकं तोषयेत्सम्यग्वस्त्रभूषाधनादिभिः । प्रसन्ने वाचके सर्वाः प्रसन्नास्तस्य देवताः ॥६३॥

ब्राह्मणान्भोजयेद्भक्त्या दक्षिणाभिश्च तोषयेत् ।
पृथिव्यां देवरूपास्ते तुष्टैस्त्वेष्वीप्सितं फलम् ॥६४॥
सुवासिनीः कुमारीश्चदेवीभक्तया च भोजयेत् ।
ताभ्योऽपि दक्षिणां दत्त्वा प्रार्थयेत्सिद्धिमात्मनः ॥६५॥

दद्याद्दानानि चान्यानि सुवर्णगाः पयस्विनीः । हयानिभान्मेदिनीं च तस्य स्यादक्षयं फलम् ६६॥
देवीभागवतं चैतल्लिखितं शोभनाक्षरम् । हेमसिंहासने स्थाप्यं पट्टवस्त्रेण वेष्टितम् ॥६७॥
अष्टम्यां वा नवम्यां च वाचकायार्चिताय च । दद्यात्स भोगान्भुक्त्वेह दुर्लभं मोक्षमाप्नुयात् ६८॥
दरिद्रो दुर्बलो बालस्तरुणो जरठोऽपि वा । पुराणवेत्ता वंद्यः स्यात्पूज्यो मान्यश्च सर्वदा ६९॥
सन्ति लोकस्य बहवो गुरवो गुणजन्मतः । सर्वेषामपि तेषां च पुराणज्ञः परो गुरुः ॥७०॥
पौराणिको ब्राह्मणस्तु व्यासासनसमाश्रितः । असमाप्ते प्रसंगे तु नमस्कुर्यान्न कस्यचित् ॥७१॥

पौराणिकीं कथां दिव्यां येऽपि शृण्वंत्यभक्तितः ।
तेषां पुण्यफलं नास्ति दुःखदारिद्रयभागिनाम् ॥७२॥

असंपूज्य पुराणं तु ताम्बूलकुसुमादिभिः । ये शृण्वंति कथां देव्यास्ते दरिद्रा भवंति हि ॥७३॥

कीर्त्यमानां कथां त्यक्त्वा ये व्रजंत्यन्यतो नराः ।
भोगान्तरे प्रणश्यंतिं तेषां दाराश्च सम्पदः ॥७४॥

ये च तुंगासनारूढाः कथां शृण्वंति दांभिकाः । ते वायसा भवंत्यत्र भुक्त्वा निरययातनाम् ७५॥
ये चाढ्यासनसंस्थाश्च ये वीरासनसंस्थिताः । शृण्वंति च कथां दिव्यां ते स्युरर्जुनशाखिनः ७६॥
कथायां कीर्त्यमानायां ये वदंति दुरुत्तरम् । रासभास्ते भवंतीह कृकलासास्ततः परम् ॥७७॥
निंदंति ये पुराणज्ञान्कथां वा पापहारिणीम् । ते तु जन्मशतं दुष्टाः शुनकाः स्युर्न संशयः ७८॥
ये शृण्वंति कथां वक्तुः समानासनसंस्थिताः । गुरुतल्पसमं पापं लभंते नरकालयाः ॥७९॥
ये चाप्रणम्य शृण्वंति ते भवन्ति विषद्रुमाः । शयाना येऽपि शृण्वंति भवंत्यजगराह्वयः ॥८०॥
ये कदाचन पौराणीं न शृण्वंति कथां नराः । ते घोरं नरकं भुक्त्वा भवन्ति वनसूकराः ॥८१॥
ये कथां नानुमोदंते विघ्नं कुर्वन्ति ये शठाः । कोट्यब्दं निरयं भुक्त्वा भवन्ति ग्रामसूकराः ८२॥
आसनं भाजनं द्रव्यं फलं वस्त्राणि कम्बलम् । पुराणज्ञाय यच्छन्ति ते व्रजन्ति हरेः पदम् ८३॥
पुराणपुस्तकस्यापि ये पट्टवसनं नवम् । प्रयच्छन्ति शुभं सूत्रं ते नराः सुखभागिनः ॥८४॥
पुराणानां तु सर्वेषां श्रवणाद्यत्फलं लभेत् । तस्माच्छतगुणं पुण्यं देवीभागवताल्लभेत् ॥८५॥

यथा सरित्सु प्रवरा गंगा देवेषु शंकरः । काव्ये रामायणं यद्वज्ज्योतिष्मत्सु यथा रविः ॥८६॥
आह्लादकानांचन्द्रश्चधनानांचयथायशः । क्षमावतां यथा भूमिर्गाम्भीर्ये सागरो यथा ॥८७॥
मंत्राणां चैव सावित्री पापनाशे हरिस्मृतिः । अष्टादशपुराणानां देवीभागवतं तथा ॥८८॥
येन केनाप्युपायेन नवकृत्वः शृणोति चेत् । न शक्यं तत्फलं वक्तुं जीवन्मुक्तः स एव ह ॥८९॥
राजशत्रुभये प्राप्ते महामारीभये तथा । दुर्भिक्षे राष्ट्रभंगे च तच्छांत्यै शृणुयादिदम् ॥९०॥
भूतप्रेतविनाशाय राज्यलाभाय शत्रुतः । पुत्रलाभाय शृणुयाद्देवीभागवतं द्विजाः ॥९१॥
श्रीमद्भागवतं यस्तु पठेद्वा शृणुयादपि । श्लोकार्द्धं श्लोकपादं वा संयाति परमां गतिम् ९२॥
भगवत्या स्वयं देव्या श्लोकार्द्धेन प्रकाशितम् । शिष्यप्रशिष्यद्वारेण तदेव विपुलीकृतम् ॥९३॥
न गायत्र्याः परो धर्मो न गायत्र्याः परन्तपः । न गायत्र्याः समो देवो न गायत्र्याः परो मनुः ९४॥
गातारं त्रायते यस्माद्गायत्री तेन सोच्यते । साऽत्र भागवते देवी सरहस्या प्रतिष्ठिता ॥९५॥
अतो भागवतस्यास्य देव्याः प्रीतिकरस्य च । महांत्यपि पुराणानि कलां नार्हंति षोडशीम् ॥९६॥

श्रीमद्भागवतं पुराणममलं यद्ब्राह्मणानां धनं
धर्मो धर्मसुतेन यत्र गदितो नारायणेनामलः ।
गायत्र्याश्च रहस्यमत्र च मणिद्वीपश्च संवर्णितः
श्रीदेव्या हिमभूभृते भगवती गीता च गीता स्वयम् ॥९७॥

तस्मान्नास्य पुराणस्य लोकेन्यत्सदृशम्परम् । अतः सदैव संसेव्यं देवीभागवतं द्विजाः ॥९८॥

यस्याः प्रभावमखिलं न हि वेद धाता नो वा हरिर्न गिरिशो न हि चाप्यनन्तः ।
अंशांशका अपि च ते किमुतान्यदेवास्तस्यै नमोऽस्तु सततं जगदम्बिकायै ॥९९॥
यत्पादपंकजरजः समवाप्य विश्वं ब्रह्मा सृजत्यनुदिनं च बिभर्ति विष्णुः ।
रुद्रश्च संहरति नेतरथा समर्थास्तस्यै नमोऽस्तु सततं जगदम्बिकायै ॥१००॥

सुधाकूपारांतस्त्रिदशतरुवाटीविलसिते मणिद्वीपे चिन्तामणिमयगृहे चित्ररुचिरे ।
विराजन्तीमम्बां परशिवहृदि स्मेरवदनां नरो ध्यात्वा भोगं भजति खलु मोक्षं च लभते ॥१०१॥
ब्रह्मेशाच्युतशक्राद्यैर्महर्षिभिरुपासिता । जगतः श्रेयसे साऽस्तु मणिद्वीपाधिदेवता ॥१०२॥

इति श्रीस्कन्दपुराणे मानसखण्डे देवीभागवतमाहात्म्ये
श्रवणविधिवर्णनं नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥५॥

समाप्तमिदं स्कान्दीयं श्रीमद्देवीभागवतमाहात्म्यम् ।

श्रीगणेशाय नमः

श्रीमद्देवीभागवतम्

प्रथमः स्कन्धः

—:*:—

प्रथमोऽध्यायः

ॐ सर्वचैतन्यरूपां तामाद्यां च धीमहि । बुद्धिं या नः प्रचोदयात् ॥ १ ॥

शौनक उवाच

सूत सूत महाभाग धन्योऽसि पुरुषर्षभ । यदधीतास्त्वया सम्यक्पुराणसंहिताः शुभाः ॥२॥
अष्टादश पुराणानि कृष्णेन मुनिनाऽनघ । कथितानि सुदिव्यानि पठितानि त्वयाऽनघ ॥३॥
पंचलक्षणयुक्तानि सरहस्यानि मानद । त्वया ज्ञातानि सर्वाणि व्यासात्सत्यवतीसुतात् ॥४॥
अस्माकं पुण्ययोगेन प्राप्तस्त्वं क्षेत्रमुत्तमम् । दिव्यं विश्वसनं पुण्यं कलिदोषविवर्जितम् ॥५॥
समाजोऽयंमुनीनांहिश्रोतुकामोऽस्तिपुण्यदाम् । पुराणसंहितां सूत ब्रूहि त्वं नः समाहितः ॥६॥
दीर्घायुर्भव सर्वज्ञ तापत्रयविवर्जितः । कथयाद्य महाभाग पुराणं ब्रह्मसंमितम् ॥७॥
श्रोत्रेन्द्रिययुताः सूत नराः स्वादविचक्षणाः । न शृण्वंति पुराणानि वंचिता विधिना हि ते ॥८॥
यथा जिह्वेन्द्रियाह्लादः षड्रसैः प्रतिपद्यते । तथा श्रोत्रेंद्रियाह्लादा वचोभिः सुधियां स्मृतः ॥९॥
अश्रोत्राः फणिनः कामं मुह्यंति हि नभोगुणैः । सकर्णा ये न शृण्वंति तेऽप्यकर्णाः कथं न च ॥१०॥
अतःसर्वेद्विजाः सौम्यश्रोतुकामाः समाहिताः । वर्तंते नैमिषारण्ये क्षेत्रे कलिभयार्दिताः ॥११॥
येन केनाप्युपायेन कालातिवाहनं स्मृतम् । व्यसनैरिह मूर्खाणां बुधानां शास्त्रचिंतनैः ॥१२॥
शास्त्राण्यपिविचित्राणिजल्पवादयुतानि च । (त्रिविधानि पुराणानि शास्त्राणि विविधानि च ॥
वितंडाच्छलयुक्तानि गर्वामर्षकराणि च ॥१॥) नानार्थवादयुक्तानि हेतुमंति बृहंति च ॥१३॥

सात्त्विकं तत्र वेदांतं मीमांसा राजसं मतम् । तामसं न्यायशास्त्रं च हेतुवादाभियंत्रितम् ॥१४॥
तथैव च पुराणानि त्रिगुणानि कथानकैः । कथितानि त्वया सौम्य पंचलक्षणवंति च ॥१५॥
तत्र भागवतं पुण्यं पंचमं वेदसंमितम् । कथितं यत्त्वया पूर्वं सर्वलक्षणसंयुतम् ॥१६॥
उद्देशमात्रेण तदा कीर्तितं परमाद्भुतम् । मुक्तिप्रदं मुमुक्षूणां कामदं धर्मदं तथा ॥१७॥
विस्तरेण तदाख्याहि पुराणोत्तममादरात् । श्रोतुकामा द्विजाः सर्वे दिव्यं भागवतं शुभम् १८॥
त्वं तु जानासि धर्मज्ञ पौराणीं संहितां किल । कृष्णोक्तां गुरुभक्तत्वात्सम्यक्सत्त्वगुणाश्रयः ॥१९॥
श्रुतान्यन्यानि सर्वज्ञ त्वन्मुखान्निःसृतानि च । नैव तृप्तिं व्रजामोऽद्य सुधापानेऽमरा यथा ॥२०॥
धिक्सुधां पिबतां सूत मुक्तिर्नैव कदाचन । पिबन्भागवतं सद्यो नरो मुच्येत संकटात् ॥२१॥
सुधापाननिमित्तं यत्कृता यज्ञाः सहस्रशः । न शांतिमधिगच्छामः सूत सर्वात्मना वयम् ॥२२॥
मखानां हि फलं स्वर्गः स्वर्गात्प्रच्यवनं पुनः । एवं संसारचक्रेऽस्मिन्भ्रमणं च निरंतरम् ॥२३॥
विना ज्ञानेन सर्वज्ञ नैव मुक्तिः कदाचन । भ्रमतां कालचक्रेऽत्र नराणां त्रिगुणात्मके ॥२४॥
अतः सर्वरसोपेतं पुण्यं भागवतं वद । पावनं मुक्तिदं गुह्यं मुमुक्षूणां सदा प्रियम् ॥२५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे शौनकप्रश्नो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥१॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

श्रीसूत उवाच

धन्योऽहमतिभाग्योऽहं पावितोऽहं महात्मभिः । यत्पृष्टं सुमहत्पुण्यं पुराणं वेदविश्रुतम् ॥१॥
तदहं संप्रवक्ष्यामि सर्वश्रुत्यर्थसंमतम् । रहस्यं सर्वशास्त्राणामागमानामनुत्तमम् ॥२॥

नत्वा तत्पदपंकजं सुललितं मुक्तिप्रदं योगिनां
ब्रह्माद्यैरपि सेवितं स्तुतिपरैर्ध्येयं मुनीन्द्रैः सदा ।
वक्ष्याम्यद्य सविस्तरं बहुरसं श्रीमत्पुराणोत्तमं
भक्त्या सर्वरसालयं भगवतीनाम्ना प्रसिद्धं द्विजाः ॥३॥

या विद्येत्यभिधीयते श्रुतिपथे शक्तिः सदाऽऽद्या परा
सर्वज्ञा भवबंधछित्तिनिपुणा सर्वाशये संस्थिता ।
दुर्ज्ञेया सुदुरात्मभिश्च मुनिभिर्ध्यानास्पदं प्रापिता
प्रत्यक्षा भवतीह सा भगवती सिद्धिप्रदा स्यात्सदा ॥४॥

सृष्ट्वाऽखिलं जगदिदं सदसत्स्वरूपं शक्त्या स्वया त्रिगुणया परिपाति विश्वम् ।
संहृत्य कल्पसमये रमते तथैका तां सर्वविश्वजननीं मनसा स्मरामि ॥५॥

ब्रह्मा सृजत्यखिलमेतदिति प्रसिद्धं पौराणिकैश्च कथितं खलु वेदविद्भिः।
विष्णोस्तु नाभिकमले किल तस्य जन्म तैरुक्तमेव सृजते न हि स स्वतन्त्रः ॥६॥
विष्णुस्तु शेषशयने स्वपितीति 'काले तन्नाभिपद्ममुकुले खलु तस्य जन्म।
आधारतां किल गतोऽत्र सहस्रमौलिः सम्बोध्यतां स भगवान् हि कथं मुरारिः ॥७॥
एकार्णवस्य सलिलं रसरूपमेव पात्रं विना न हि रसस्थितिरस्ति कच्चित्।
या सर्वभूतविषये किल शक्तिरूपा ता सर्वभूतजननीं शरणं गतोऽस्मि ॥८॥

योगनिद्रामीलिताक्षं विष्णुं दृष्ट्वांबुजे स्थितः। अजस्तुष्टाव यां देवीं तामहं शरणं व्रजे ॥ ९ ॥
तांध्यात्वासगुणां मायां मुक्तिदांनिर्गुणां तथा। वक्ष्ये पुराणमखिलं शृण्वंतु मुनयस्त्विह ॥१०॥
पुराणमुत्तमं पुण्यं श्रीमद्भागवताभिधम्। अष्टादश सहस्राणि श्लोकास्तत्र तु संस्कृताः ११॥
स्कन्धा द्वादशचैवात्र कृष्णेनविहिताः शुभाः। त्रिशतं पूर्णमध्याया अष्टादशयुताः स्मृताः ॥१२॥
विंशतिः प्रथमे तत्र द्वितीये द्वादशैव तु। त्रिंशच्चैव तृतीये तु चतुर्थे पंचविंशतिः ॥१३॥
पंचत्रिंशत्तथाऽध्यायाः पंचमे परिकीर्तिताः। एकत्रिंशत्तथा षष्ठे चत्वारिंशच्च सप्तमे ॥१४॥
अष्टमे तत्त्वसंख्याश्च पंचाशन्नवमे तथा। त्रयोदश तु संप्रोक्ता दशमे मुनिना किल ॥१५॥
तथा चैकादशस्कन्धे चतुर्विंशतिरीरिताः। चतुर्दशैव चाध्याया द्वादशे मुनिसत्तमाः ॥१६॥
एवंसंख्यासमाख्यातापुराणेऽस्मिन्महात्मना। अष्टादशसहस्रीया संख्या च परिकीर्तिता ॥१७॥
सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वंतराणि च। वंशानुचरितं चैव पुराणं पंचलक्षणम् ॥१८॥

निर्गुणा या सदा नित्या व्यापिका विकृता शिवा।
योगगम्याऽखिलाधारा तुरीया या च संस्थिता ॥१९॥

तस्यास्तु सात्त्विकी शक्ती राजसी तामसी तथा। महालक्ष्मी सरस्वती महाकालीति ताःस्त्रियः ॥२०॥
तासां तिसृणां शक्तीनांदेवांगीकारलक्षणः। सृष्ट्यर्थंचसमाख्यातः सर्गः शास्त्रविशारदैः ॥२१॥
हरिद्रुहिणरुद्राणां समुत्पत्तिस्ततः स्मृता। पालनोत्पत्तिनाशार्थं प्रतिसर्गः स्मृतो हि सः ॥२२॥
सोमसूर्योद्भवानां च राज्ञां वंशप्रकीर्तनम्। हिरण्यकशिप्वादीनां वंशास्ते परिकीर्तिताः ॥२३॥
स्वायंभुवमुखानां च मनूनां परिवर्णनम्। कालसंख्या तथा तेषां तत्तन्मन्वंतराणि च ॥२४॥
तेषां वंशानुकथनं वंशानुचरितं स्मृतम्। पंचलक्षणयुक्तानि भवंति मुनिसत्तमाः ॥२५॥
सपादलक्षं च तथा भारतं मुनिना कृतम्। इतिहास इति प्रोक्तं पञ्चमं वेदसंमतम् ॥२६॥

शौनक उवाच

कानि तानि पुराणानि ब्रूहि सूत सविस्तरम्। कतिसंख्यानि सर्वज्ञ श्रोतुकामा वयं त्विह ॥२७॥
कलिकालविभीताः स्मो नैमिषारण्यवासिनः। ब्रह्मणाऽत्र समादिष्टाश्चक्रं दत्त्वा मनोमयम् ॥२८॥

कथितं तेन नः सर्वान्गच्छंस्त्वेतस्य पृष्ठतः । नेमिः संशीर्यते यत्र स देशः पावनः स्मृतः ॥२९॥
कलेस्तत्र प्रवेशो न कदाचित्संभविष्यति । तावत्तिष्ठतु तत्रैव यावत्सत्ययुगं पुनः ॥३०॥
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य गृहीत्वा तत्कथानकम् । चालयन्निर्गतस्तूर्णं सर्वदेशदिदृक्षया ॥३१॥
प्रेत्यात्र चालयंश्चक्रं नेमिः शीर्णोऽत्र पश्यतः । तेनेदं नैमिषं प्रोक्तं क्षेत्रं परमपावनम् ॥३२॥
कलिप्रवेशो नैवात्र तस्मात्स्थानं कृतं मया । मुनिभिः सिद्धसंघैश्च कलिभीतैर्महात्मभिः ॥३३॥
पशुहीनाः कृता यज्ञाः पुरोडाशादिभिः किल । कालातिवाहनं कार्यं यावत्सत्ययुगागमः ॥३४॥
भाग्ययोगेन संप्राप्तः सूत त्वं चात्र सर्वथा । कथयाद्य पुराणं हि पावनं ब्रह्मसंमतम् ॥३५॥
सूत शुश्रूषवः सर्वे वक्ता त्वं मतिमानथ । निर्व्यापारा वयं नूनमेकचित्तास्तथैव च ॥३६॥
त्वं सूत भव दीर्घायुस्तापत्रयविवर्जितः । कथयाद्य पुराणं हि पुण्यं भागवतं शिवम् ॥३७॥
यत्र धर्मार्थकामानां वर्णनं विधिपूर्वकम । विद्यां प्राप्य तथा मोक्षः कथितो मुनिना किल ३८
द्वैपायनेन मुनिना कथितं यच्च पावनम् । न तृप्यामो वयं सूत कथां श्रुत्वा मनोरमाम् ३९॥

सकलगुणगणानामेकपात्रं पवित्रमखिलभुवनमातुर्नाट्यवद्यद्विचित्रम् ।
निखिलमलगणानां नाशकृत्कामकंदं प्रकटय भगवत्या नामयुक्तं पुराणम् ॥४०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

सूत उवाच

शृण्वंतु संप्रवक्ष्यामि पुराणानि मुनीश्वराः । यथाश्रुतानि तत्त्वेन व्यासात्सत्यवतीसुतात् ॥ १ ॥
मद्वयं भद्वयं चैव ब्रत्रयं वचतुष्टयम । अनापलिंगकूस्कानि पुराणानि पृथक्पृथक् ॥ २ ॥
चतुर्दशसहस्रं च मत्स्यमाद्यं प्रकीर्तितम् । तथा ग्रहसहस्रं तु मार्कंडेयं महाद्भुतम ॥ ३ ॥
चतुर्दश सहस्राणि तथा पंचशतानि च । भविष्यं परिसंख्यातं मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ ४ ॥
अष्टादशसहस्रं वै पुण्यं भागवतं किल । तथा चायुतसंख्याकं पुराणं ब्रह्मसंज्ञकम् ॥ ५ ॥
द्वादशैव सहस्राणि ब्रह्मांडं च शताधिकम । तथाष्टादशसाहस्रं ब्रह्मवैवर्तमेव च ॥ ६ ॥
अयुतं वामनाख्यं च वायव्यं षट्शतानि च । चतुर्विंशतिसंख्यातः सहस्राणि तु शौनक ॥ ७ ॥
त्रयोविंशतिसाहस्रं वैष्णवं परमाद्भुतम । चतुर्विंशतिसाहस्रं वाराहं परमाद्भुतम् ॥ ८ ॥
षोडशैव सहस्राणि पुराणं चाग्निसंज्ञितम । पंचविंशतिसाहस्रं नारदं परमं मतम् ॥ ९ ॥
पञ्चपञ्चाशत्सहस्रं पाद्माख्यं विपुलं मतम । एकादशसहस्राणि लिंगाख्यं चातिविस्तृतम् १०॥
एकोनविंशत्साहस्रं गारुडं हरिभाषितम् । सप्तदशसहस्रं च पुराणं कूर्मभाषितम् ॥११॥
एकाशीतिसहस्राणि स्कंदाख्यं परमाद्भुतम् । पुराणाख्या च संख्या च विस्तरेण मयानघाः १२

तथैवोपपुराणानि शृण्वंतु ऋषिसत्तमाः । सनत्कुमारं प्रथमं नारसिंहं ततः परम् ॥१३॥
नारदीयं शिवं चैव दौर्वाससमनुत्तमम् । कापिलं मानवं चैव तथा चौशनस स्मृतम् ॥१४॥
वारुणं कालिकाख्यं च सांबं नंदिकृतं शुभम् । सौरं पाराशरप्रोक्तमादित्यं चातिविस्तरम् ॥१५॥
माहेश्वरं भागवतं वासिष्ठं च सविस्तरम् । एतान्युपपुराणानि कथितानि महात्मभिः ॥१६॥
अष्टादशपुराणानि कृत्वा सत्यवतीसुतः । भारताख्यानमतुलं चक्रे तदुपबृंहितम् ॥१७॥
मन्वंतरेषु सर्वेषु द्वापरे द्वापरे युगे । प्रादुःकरोति धर्मार्थी पुराणानि यथाविधि १८॥
द्वापरे द्वापरे विष्णुर्व्यासरूपेण सर्वदा । वेदमेकं स बहुधा कुरुते हितकाम्यया ॥१९॥
अल्पायुषोल्पबुद्धींश्च विप्राञ्ज्ञात्वा कलावथ । पुराणसंहितां पुण्यां कुरुतेऽसौ युगे युगे ॥२०॥
स्त्रीशूद्रद्विजबंधूनां न वेदश्रवणं मतम् । तेषामेव हितार्थाय पुराणानि कृतानि च ॥२१॥
मन्वंतरे सप्तमेऽत्र शुभे वैवस्वताभिधे । अष्टाविंशतिमे प्राप्ते द्वापरे मुनिसत्तमाः ॥२२॥
व्यासः सत्यवतीसूनुर्गुरुर्मे धर्मवित्तमः । एकोनत्रिंशत्संप्राप्ते द्रौणिर्व्यासो भविष्यति ॥२३॥
अतीतास्तु तथा व्यासाः सप्तविंशतिरेव च । पुराणसंहितास्तैस्तु कथितास्तु युगे युगे ॥२४॥

ऋषय ऊचुः

ब्रूहि सूत महाभाग व्यासाः पूर्वयुगोद्भवाः । वक्तारस्तु पुराणानां द्वापरे द्वापरे युगे ॥२५॥

सूत उवाच

द्वापरे प्रथमे व्यस्ताः स्वयं वेदाः स्वयंभुवा । प्रजापतिर्द्वितीये तु द्वापरे व्यासकार्यकृत् ॥२६॥
तृतीये चोशना व्यासश्चतुर्थे तु बृहस्पतिः । पंचमे सविता व्यासः षष्ठे मृत्युस्तथापरे ॥२७॥
मघवा सप्तमे प्राप्ते वसिष्ठस्त्वष्टमे स्मृतः । सारस्वतस्तु नवमे त्रिधामा दशमे तथा ॥२८॥
एकादशेऽथ त्रिवृषो भरद्वाजस्ततः परम् । त्रयोदशे चांतरिक्षो धर्मश्चापि चतुर्दशे ॥२९॥
त्रय्यारुणिः पंचदशे षोडशे तु धनंजयः । मेधातिथिः सप्तदशे व्रती ह्यष्टादशे तथा ॥३०॥
अत्रिरेकोनविंशेऽथ गौतमस्तु ततः परम् । उत्तमश्चैकविंशेऽथ हर्यात्मा परिकीर्तितः ॥३१॥
वेनो वाजश्रवाश्चैव सोमोऽमुष्यायणस्तथा । तृणबिंदुस्तथा व्यासो भार्गवस्तु ततः परम् ॥३२॥
ततः शक्तिर्जातुकर्ण्यः कृष्णद्वैपायनस्ततः । अष्टाविशतिसंख्येयं कथिता या मया श्रुता ॥३३॥
कृष्णद्वैपायनात्प्रोक्तं पुराणं च मया श्रुतम् । श्रीमद्भागवतं पुण्यं सर्वदुःखौघनाशनम् ॥३४॥
कामदं मोक्षदं चैव वेदार्थपरिबृंहितम् । सर्वागमरसारामं मुमुक्षूणां सदा प्रियम् ॥३५॥

व्यासेन कृत्वाऽतिशुभं पुराणं शुकाय पुत्राय महात्मने यत् ।
वैराग्ययुक्ताय च पाठितं वै विज्ञाय चैवारणिसंभवाय ॥३६॥
श्रुतं मया तत्र तथा गृहीतं यथार्थवद्व्यासमुखान्मुनींद्राः ।

पुराणगुह्यं सकलं समेतं गुरोः प्रसादात्करुणानिधेश्च ॥३७॥
सूतेन पृष्टः सकलं जगाद द्वैपायनस्तत्र पुराणगुह्यम् ।
अयोनिजेनाद्भुतबुद्धिना वै श्रुतं मया तत्र महाप्रभावम ॥३८॥
श्रीमद्भागवतामरांघ्रिपफलास्वादाहरः सत्तमः
संसारार्णवदुर्विगाह्यसलिलं संततुंकामः शुकः ।
नानाख्यानरसालयं श्रुतिपुटैः प्रेम्णाऽश्रृणोदद्भुतं
तच्छ्रुत्वा न विमुच्यते कलिभयादेवंविधः कः क्षितौ ॥३९॥
पापीयानपि वेदधर्मरहितः स्वाचारहीनाशयो व्याजेनापि श्रृणोति यः परमिदं श्रीमत्पुराणोत्तमम
भुक्त्वा भोगकलापमत्र विपुलं देहावसानेऽचलं योगिप्राप्यमवाप्नुयाद्भगवतीनामांकितं सुंदरम्
या निर्गुणा हरिहरादिभिरप्यलभ्या विद्या सतां प्रियतमाऽथ समाधिगम्या ।
सा तस्य चित्तकुहरे प्रकरोति भावं यः संश्रृणोति सततं तु सतीपुराणम् ॥४१॥
संप्राप्य मानुषभवं सकलाङ्गयुक्तं पोतं भवार्णवजलोत्तरणाय कामम् ।
संप्राप्य वाचकमहो न श्रृणोति मूढः सो वंचितोऽत्र विधिना सुखदं पुराणम् ॥४२॥
यः प्राप्य कर्णयुगलं पटुमानुषत्वे रागी श्रृणोति सततं च परापवादान् ।
सर्वार्थदं रसनिधिं विमलं पुराणं नष्टः कुतो न श्रृणुते भुवि मंदबुद्धिः ॥४३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कंधे तृतीयोऽध्यायः ॥३॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

सौम्यव्यासस्यभार्यायां कस्यांजातः सुतःशुकः । कथं वा कीदृशो येन पठितेयं सुसंहिता ॥ १
अयोनिजस्त्वया प्रोक्तस्तथाचारणिजः शुकः । संदेहोऽस्ति महांस्तत्र कथयाद्य महामते ॥ २
गर्भयोगी श्रुतः पूर्वं शुको नाम महातपाः । कथं च पठितं तेन पुराणं बहुविस्तरम् ॥ ३

सूत उवाच

पुरा सरस्वतीतीरे व्यासः सत्यवतीसुतः । आश्रमे कलविंकौ तु दृष्ट्वा विस्मयमागतः ॥ ४
जातमात्रं शिशुं नीडे मुक्तमंडम्मनोहरम् । ताम्रास्यं शुभसर्वाङ्गं पिच्छांकुरविवर्जितम् ॥ ५
तौ तु भक्ष्यार्थमत्यंतं रतौ श्रमपरायणौ । शिशोश्चंचुपुटे भक्ष्यं क्षिपंतौ च पुनः पुनः॥ ६
अंगेनांगानि बालस्य घर्षयंतौ मुदान्वितौ । चुंबंतौचमुखंप्रेम्णाकलविंकौ शिशोः शुभम् ॥ ७
वीक्ष्य प्रेमाद्भुतं तत्र बाले चटकयोस्तदा । व्यासश्चिंतातुरः कामं मनसा समचिंतयत् ॥ ८
तिरश्चामपि यत्प्रेम पुत्रे समभिलक्ष्यते । किं चित्रं यन्मनुष्याणां सेवाफलमभीप्सताम् ॥९

किमेतौ चटकौ चास्य विवाहं सुखसाधनम् । विरच्य सुखिनौ स्यातां दृष्ट्वा वध्वा मुखं शुभम् ॥
अथवा वार्धके प्राप्ते परिचर्यां करिष्यति । पुत्रः परमधर्मिष्ठः पुण्यार्थं कलविंकयोः ॥११॥
अर्जयित्वाऽथवा द्रव्यं पितरौ तर्पयिष्यति । अथवा प्रेतकार्याणि करिष्यति यथाविधि ॥१२॥
अथवा किं गयाश्राद्धं गत्वा संवितरिष्यति । नीलोत्सर्गं च विधिवत्प्रकरिष्यति बालकः ॥१३॥
संसारेऽत्र समाख्यातं सुखानामुत्तमं सुखम् । पुत्रगात्रपरिष्वंगो लालनं च विशेषतः ॥१४॥
अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्गो नैव च नैव च । पुत्रादन्यतरन्नास्ति परलोकस्य साधनम् ॥१५॥
मन्वादिभिश्च मुनिभिर्धर्मशास्त्रेषु भाषितम् । पुत्रवान्स्वर्गमाप्नोति नापुत्रस्तु कथंचन ॥१६॥
दृश्यतेऽत्र समक्षं तन्नानुमानेन साध्यते । पुत्रवान्मुच्यते पापादाप्तवाक्यं च शाश्वतम् ॥१७॥
आतुरो मृत्युकालेऽपि भूमिशय्यागतो नरः । करोति मनसा चिंतां दुःखितः पुत्रवर्जितः ॥१८॥
धनं मे विपुलं गेहे पात्राणि विविधानि च । मंदिरं सुन्दरं चैतत्कोऽस्य स्वामी भविष्यति ॥१९॥
मृत्युकाले मनस्तस्य दुःखेन भ्रमते यतः । अतोऽस्य दुर्गतिर्नूनं भ्रांतचित्तस्य सर्वथा ॥२०॥
एवं बहुविधां चिंतां कृत्वा सत्यवतीसुतः । निःश्वस्य बहुधा चोष्णं विमनाः सम्बभूव ह ॥२१॥
विचार्य मनसाऽत्यर्थं कृत्वा मनसि निश्चयम् । जगाम च तपस्तप्तुं मेरुपर्वतसंनिधौ ॥२२॥
मनसा चिंतयामास कं देवं समुपास्महे । वरप्रदाननिपुणं वांछितार्थप्रदं तथा ॥२३॥
विष्णुं रुद्रं सुरेंद्रं वा ब्रह्माणं वा दिवाकरम् । गणेशं कार्तिकेयं च पावकं वरुणं तथा ॥२४॥
एवं चिंतयतस्तस्य नारदो मुनिसत्तमः । यदृच्छया समायातो वीणापाणिः समाहितः ॥२५॥
तं दृष्ट्वा परमप्रीतो व्यासः सत्यवतीसुतः । कृत्वाऽर्घ्यमासनं दत्त्वा पप्रच्छ कुशलं मुनिम् २६॥
श्रुत्वाऽथ कुशलप्रश्नं पप्रच्छ मुनिसत्तमः । चिंतातुरोऽसि कस्मात्त्वं द्वैपायन वदस्व मे ॥२७॥

व्यास उवाच

अपुत्रस्य गतिर्नास्ति न सुखं मानसे ततः । तदर्थं दुःखितश्चाहं चिंतयामि पुनः पुनः ॥२८॥
तपसा तोषयाम्यद्य कं देवं वांछितार्थदम् । इति चिंतातुरोऽस्म्यद्य त्वामहं शरणं गतः ॥२९॥
सर्वज्ञोऽसि महर्षे त्वं कथयाऽऽशु कृपानिधे । कं देवं शरणं यामि यो मे पुत्रं प्रदास्यति ॥३०॥

सूत उवाच

इति व्यासेन पृष्टस्तु नारदो वेदविन्मुनिः । उवाच परया प्रीत्या कृष्णं प्रति महामनाः ॥३१॥

नारद उवाच

पाराशर्य महाभाग यत्त्वं पृच्छसि मामिह । तमेवार्थं पुरा पृष्टः पित्रा मे मधुसूदनः ॥३२॥
ध्यानस्थं च हरिं दृष्ट्वा पिता मे विस्मयं गतहः । पर्यपृच्छत देवेशं श्रीनाथं जगतः पतिम् ॥३३॥
कौस्तुभोद्भासितं दिव्यं शंखचक्रगदाधरम् । पीतांबरं चतुर्बाहुं श्रीवत्सांकितवक्षसम् ॥३४॥

कारणं सर्वलोकानां देवदेवं जगद्गुरुम् । वासुदेवं जगन्नाथं तप्यमानं महत्तपः ॥३५॥

ब्रह्मोवाच

देवदेव जगन्नाथ भूतभव्यभवत्प्रभो । तपश्चरसि कस्मात्त्वं किं ध्यायसि जनार्दन ॥३६॥
विस्मयोऽयं ममात्यर्थं त्वं सर्वजगतां प्रभुः । ध्यानयुक्तोऽसि देवेश किंच चित्रमतः परम् ३७॥
त्वन्नाभिकमलाज्जातः कर्ताऽहमखिलस्य ह । त्वत्तः कोऽप्यधिकोऽस्त्यत्र तं देवं ब्रूहि मापते ३८॥
जानाम्यहं जगन्नाथ त्वमादिः सर्वकारणम् । कर्ता पालयिता हर्ता समर्थः सर्वकार्यकृत् ॥३९॥
इच्छया ते महाराज सृजाम्यहमिदं जगत् । हरः संहरते काले सोऽपि ते वचने सदा ॥४०॥
सूर्यो भ्रमति चाकाशे वायुर्वाति शुभाशुभः । अग्निस्तपति पर्जन्यो वर्षतीश त्वदाज्ञया ॥४१॥
त्वं तु ध्यायसि कं देवं संशयोऽयं महान्मम । त्वत्तः परं न पश्यामि देवं वै भुवनत्रये ॥४२॥
कृपां कृत्वा वदस्वाद्य भक्तोऽस्मि तव सुव्रत । महतां नैव गोप्यं हि प्रायः किंचिदिति स्मृतिः ॥
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य हरिराह प्रजापतिम् । शृणुष्वैकमना ब्रह्मंस्त्वं ब्रवीमि मनोगतम् ॥४४॥
यद्यपित्वांशिवं मां च स्थितिसृष्ट्यंतकारणम् । ते जानंति जनाः सर्वे सदेवासुरमानुषाः ॥४५॥
स्रष्टा त्वं पालकश्चाहं हरः संहारकारकः । कृताः शक्त्येति संतर्कः क्रियते वेदपारगैः ॥४६॥
जगत्संजनने शक्तिस्त्वयि तिष्ठति राजसी । सात्त्विकी मयि रुद्रे च तामसी परिकीर्तिता ॥४७॥
तया विरहितस्त्वं न तत्कर्मकरणे प्रभुः । नाहं पालयितुं शक्तः संहर्तुं नापि शंकरः ॥४८॥
तदधीना वयं सर्वे वर्तामः सततं विभो । प्रत्यक्षे च परोक्षे च दृष्टांतं शृणु सुव्रत ॥४९॥
शेषे स्वपिमि पर्यंके परतंत्रो न संशयः । तदधीनः सदोत्तिष्ठे काले कालवशं गतः ॥५०॥
तपश्चरामि सततं तदधीनोऽस्म्यहं सदा । कदाचित्महलक्ष्म्या च विहरामि यथासुखम् ५१॥
कदाचिद्दानवैः सार्द्धं संग्रामं प्रकरोम्यहम् । दारुणं देहदमनं सर्वलोकभयंकरम् ॥५२॥
प्रत्यक्षं तव धर्मज्ञ तस्मिन्नेकार्णवे पुरा । पंचवर्षसहस्राणि बाहुयुद्धं मया कृतम् ॥५३॥
तौ कर्णमलजौ दुष्टौ दानवौ मदगर्वितौ । देव देव्याः प्रसादेन निहतौ मधुकैटभौ ॥५४॥
तदा त्वया न किं ज्ञातं कारणं तु परात्परम् । शक्तिरूपं महाभाग किं पृच्छसि पुनः पुनः ॥५५॥
यदिच्छः पुरुषो भूत्वा विचरामि महार्णवे । कच्छपः कोलसिंहश्च वामनश्च युगे युगे ॥५६॥
न कस्यापि प्रियो लोके तिर्यग्योनिषु संभवः । नाऽभवं स्वेच्छया वामवराहादिषु योनिषु ॥५७॥

विहाय लक्ष्म्या सह संविहारं को याति मत्स्यादिषु हीनयोनिषु ।
शय्यां च मुक्त्वा गरुडासनस्थः करोमि युद्धं विपुलं स्वतंत्रः ॥५८॥
पुरा पुरस्तेऽज शिरो मदीयं गतं धनुर्ज्यास्खलनात्क्व चापि ।
त्वया तदा वाजिशिरो गृहीत्वा संयोजितं शिल्पिवरेण भूयः ॥५९॥

हयाननोऽहं परिकीर्तितश्च प्रत्यक्षमेतत्तव लोककर्तः ।
विडंबनेयं किल लोकमध्ये कथं भवेदात्मपरो यदि स्यात् ॥६०॥
तस्मान्नाऽहं स्वतंत्रोऽस्मि शक्त्यधीनोऽस्मि सर्वथा ।
तामेव शक्तिं सततं ध्यायामि च निरंतरम् ॥६१॥
नातः परतरं किंचिज्जानामि कमलोद्भव ।

नारद उवाच

इत्युक्तं विष्णुना तेन पद्मयोनेस्तु सन्निधौ ॥६ ॥
तेन चाप्यहमुक्तोऽस्मि तथैव मुनिपुंगव । तस्मात्त्वमपि कल्याण पुरुषार्थाप्तिहेतवे ॥६३॥
असंशयं हृदंभोजे भज देवीपदांबुजम् । सर्वं दास्यति सा देवी यद्यदिष्टं भवेत्तव ॥६४॥

सूत उवाच

नारदेनैवमुक्तस्तु व्यासः सत्यवतीसुतः । देवीपादाब्जनिष्णातस्तपसे प्रययौ गिरौ ॥६५॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

सूताऽस्माकं मनः कामं मग्नं संशयसागरे । यथोक्तं महदाश्चर्यं जगद्विस्मयकारकम् ॥ १ ॥
यन्मूर्द्धा माधवस्यापि गतो देहात्पुनः परम् । हयग्रीवस्ततो जातः सर्वकर्ता जनार्दनः ॥ २ ॥
वेदोऽपि स्तौति यं देवाः सर्वे यदाश्रयाः । आदिदेवो जगन्नाथः सर्वकारणकारणः ॥ ३ ॥
तस्यापि वदनं छिन्नं दैवयोगात्कथं तदा । तत्सर्वं कथयाऽऽशु त्वं विस्तरेण महामते ॥ ४ ॥

सूत उवाच

शृण्वंतु मुनयः सर्वे सावधानाः समंततः । चरितं देवदेवस्य विष्णोः परमतेजसः ॥ ५ ॥
कदाचिद्दारुणं युद्धं कृत्वा देवः सनातनः । दशवर्षसहस्राणि परिश्रांतो जनार्दनः ॥ ६ ॥
समे देशे शुभे स्थाने कृत्वा पद्मासनं विभुः । अवलंब्य धनुः सज्यं कंठदेशे धरास्थितम् ॥ ७ ॥
दत्त्वा भारं धनुष्कोट्यां निद्रामाप रमापतिः । श्रांतत्वाद्दैवयोगाच्च जातस्तत्रातिनिद्रितः ॥ ८ ॥
तदा कालेन कियता देवाः सर्वे सवासवाः । ब्रह्मेशसहिताः सर्वे यज्ञं कर्तुं समुद्यताः ॥ ९ ॥
गताः सर्वेऽथ वैकुंठं द्रष्टुं देवं जनार्दनम् । देवकार्यार्थसिद्ध्यर्थं मखानामधिपं प्रभुम् ॥१०॥
अदृष्ट्वा तु तदा तत्र ज्ञानदृष्ट्या विलोक्य ते । यत्राऽस्ते भगवान्विष्णुर्जग्मुस्तत्र तदा सुराः ॥११॥
ददृशुस्ते तदेशानं योगनिद्रावशं गतम् । विचेतनं विभुं विष्णुं तत्राऽसांचक्रिरे सुराः ॥१२॥
स्थितेषु सर्वदेवेषु निद्रासुप्ते जगत्पतौ । चिंतामापुः सुराः सर्वे ब्रह्मरुद्रपुरोगमाः ॥१३॥

तानुवाच ततः शक्रः किं कर्तव्यं सुरोत्तमाः । निद्राभंगः कथं कार्यश्चिंतयंतु सुरोत्तमाः ॥१४॥
तमुवाच तदा शंभुर्निद्राभंगेऽस्ति दूषणम् । कार्यं चैव प्रकर्तव्यं यज्ञस्य सुरसत्तमाः ॥१५॥
उत्पादिता तदा वम्री ब्रह्मणा परमेष्ठिना । तया भक्षयितुं तत्र धनुषोग्रं धरास्थितम् ॥१६॥
भक्षितेऽग्रे तदाऽनिम्नं गमिष्यति शरासनम् । तदा निद्राविमुक्तोऽसौ देवदेवो भविष्यति ॥१७॥
देवकार्यं तदा सर्वं भविष्यति न संशयः । स वम्रीं संदिदेशाऽथ देवदेवः सनातनः ॥१८॥
तमुवाच तदा वम्री देवदेवस्य मापते । निद्राभंगः कथं कार्यो देवस्य जगतां गुरोः ॥१९॥
निद्राभंगः कथाछेदो दंपत्योः प्रीतिभेदनम् । शिशुमातृविभेदश्च ब्रह्महत्यासमं स्मृतम् ॥२०॥
तत्कथं देवदेवस्य करोमि सुखनाशनम् । किं फलं भक्षणाद्देव येन पापं करोम्यहम् ॥२१॥
सर्वः स्वार्थवशो लोकः कुरुते पातकं किल । तस्मादहं करिष्यामि स्वार्थमेव प्रभक्षणम् ॥२२॥

ब्रह्मोवाच

तव भागं करिष्यामो मखमध्ये यथा शृणु । तेन त्वं कुरु कार्यं नो विष्णुं बोधय माचिरम् ॥२३॥
होमकर्मणि पार्श्वे च हविर्दानात्पतिष्यति । तत्ते भागं विजानीहि कुरु कार्यं त्वरान्विता ॥२४॥

सूत उवाच

इत्युक्ता ब्रह्मणा वम्री धनुषोऽग्रं त्वरान्विता । चखाद संस्थितं भूमौ विमुक्ता ज्या तदाऽभवत् ॥
प्रत्यंचायां विमुक्तायां मुक्ता कोटिस्तथोत्तरा । शब्दः समभवद्घोरस्तेन त्रस्ताः सुरास्तदा ॥२६॥
ब्रह्मांडं क्षुभितं सर्वं वसुधा कंपिता तदा । समुद्राश्च समुद्विग्नास्त्रेसुश्च जलजंतवः ॥२७॥
ववुर्वातास्तथा चोग्राः पर्वताश्च चकंपिरे । उल्कापाता महोत्पाता बभूवुर्दुःखशंसिनः ॥२८॥
दिशो घोरतराश्चासन्सूर्योऽप्यस्तंगतोऽभवत् । चिंतामापुः सुराः सर्वे किं भविष्यति दुर्दिने ॥२९॥
एवं चिंतयतां तेषां मूर्धा विष्णोः सकुंडलः । गतः समुकुटः क्वापि देवदेवस्य तापसाः ॥३०॥
अंधकारे तदा घोरे शांते ब्रह्महरौ तदा । शिरोहीनं शरीरं तु ददृशाते विलक्षणम् ॥३१॥
दृष्ट्वा कबंधं विष्णोस्ते विस्मिताः सुरसत्तमाः । चिंतासागरमग्नाश्च रुरुदुः शोककर्शिताः ॥३२॥
हा नाथ किं प्रभो जातमत्यद्भुतममानुषम् । वैशसं सर्वदेवानां देवदेव सनातन ॥३३॥
मायेयं कस्य देवस्य यया तेऽद्य शिरो हृतम् । अच्छेद्यस्त्वमभेद्योऽसि अप्रदाह्योऽसि सर्वदा ३४॥
एवंगते त्वयि विभो मरिष्यंति च देवताः । कीदृशस्त्वयि नः स्नेहः स्वार्थेनैव रुदामहे ३५॥
नायं विघ्नः कृतो दैत्यैर्न यक्षैर्न च राक्षसैः । देवैरेव कृतः कस्य दूषणं च रमापते ॥३६॥
पराधीनाः सुराः सर्वे किं कुर्मः क्व व्रजाम च । शरणं नैव देवश सुराणां मूढचेतसाम् ॥३७॥
न चैषा सात्त्विकी माया राजसी न च तामसी । यया छिन्नं शिरस्तेऽद्य मायेशस्य जगद्गुरोः ॥
क्रंदमानांस्तदा दृष्ट्वा देवाञ्छिवपुरोगमान् । बृहस्पतिस्तदोवाच शमयन्वेदवित्तमः ॥३९॥

रुदितेन महाभागाः क्रंदितेन तथापि किम् । उपायश्चात्र कर्तव्यः सर्वथा बुद्धिगोचरः ॥४०॥
दैवं पुरुषकारश्च देवेशसदृशावुभौ । उपायश्च विधातव्ये दैवात्फलति सर्वथा ॥४१॥

इंद्र उवाच

दैवमेव परं मन्ये धिक्पौरुषमनर्थकम् । विष्णोरपि शिरश्छिन्नं सुराणां चैव पश्यताम् ॥

ब्रह्मोवाच

अवश्यमेव भोक्तव्यं कालेनापादितं च यत् । शुभं वाप्यशुभं वापि दैवं कोऽतिक्रमेत्पुनः ४३॥
देहवान्सुखदुःखानां भोक्ता नैवाऽत्र संशयः । यथा कालवशात्कृत्तं शिरो मे शंभुना पुरा ४४॥
तथैव लिंगपातश्च महादेवस्य शापतः । तथैवाद्य हरेर्मूर्धा पतितो लवणांभसि ॥४५॥
सहस्रभगसंप्राप्तिर्दुःखं चैव शचीपतेः । स्वर्गाद्भ्रंशस्तथा वासः कमले मानसे सरे ४६॥
एते दुःखस्य भोक्तारः केन दुःखं न भुज्यते । संसारेऽस्मिन्महाभागास्तस्माच्छोकं त्यजंतु वै ॥
चिंतयंतु महामायां विद्यादेवीं सनातनीम् । सा विधास्यति नः कार्यं निर्गुणा प्रकृतिः परा ॥
ब्रह्मविद्या जगद्धात्रीं सर्वेषां जननीं तथा । यया सर्वमिदं व्याप्तं त्रैलोक्यं सचराचरम् ४९॥

सूत उवाच

इत्युक्त्वा वै सुरान्वेधा निगमानादिदेश ह । देहयुक्तान्स्थितानग्रे सुरकार्यार्थसिद्धये ॥५०॥

ब्रह्मोवाच

स्तुवंतु परमां देवीं ब्रह्मविद्यां सनातनीम् । गूढांगीं च महामायां सर्वकार्यार्थसाधनीम् ५१॥
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य वेदाः सर्वांगसुन्दराः । तुष्टुवुर्ज्ञानगम्यां तां महामायां जगत्स्थिताम् ५२॥

वेदा ऊचुः

नमो देवि महामाये विश्वोत्पत्तिकरे शिवे । निर्गुणे सर्वभूतेशि मातः शंकरकामदे ॥५३॥
त्वं भूमिः सर्वभूतानां प्राणः प्राणवतां तथा ।
धीः श्रीः कांतिः क्षमा शांतिः श्रद्धा मेधा धृतिः स्मृतिः ॥५४॥
त्वमुद्गीथेऽर्धमात्राऽसि गायत्री व्याहृतिस्तथा । जया च विजया धात्री लज्जा कीर्तिः स्पृहा दया ।
त्वां संस्तुमोऽम्ब भुवनत्रयसंविधानदक्षां दयारसयुतां जननीं जनानाम् ।
विद्यां शिवां सकललोकहितां वरेण्यां वाग्बीजवासनिपुणां भवनाशकर्त्रीम् ॥५६॥
ब्रह्मा हरः शौरिसहस्रनेत्रवाग्वह्निसूर्या भुवनाधिनाथाः ।
ते त्वत्कृताः संति ततो न मुख्या माता यतस्त्वं स्थिरजंगमानाम् ॥५७॥
सकलभुवनमेतत्कर्तुकामा यदा त्वं सृजसि जननि देवान्विष्णुरुद्राजमुख्यान् ।
स्थितिलयजननं तैः कारयस्येकरूपा न खलु तव कथंचिद्देवि संसारलेशः ॥५८॥

न ते रूपं वेत्तुं सकलभुवने कोऽपि निपुणो न नाम्नां संख्या ते कथितुमिह योग्योऽस्ति पुरुषः ।
यदल्पं कीलालं कलयितुमशक्तः स तु नरः कथं पारावाराकलनचतुरः स्याद्दतमतिः ॥५९॥
न देवानां मध्ये भगवति तवानंतविभवं विजानात्येकोऽपि त्वमिह भुवनैकासि जननी ।
कथं मिथ्या विश्वं सकलमपि चैका रचयसि प्रमाणं त्वेतस्मिन्निगमवचनं देवि विहितम् ॥६०॥
निरीहैवासि त्वं निखिलजगतां कारणमहो चरित्रं ते चित्रं भगवति मनो नो व्यथयति ।
कथंकारं वाच्यः सकलनिगमागोचरगुणप्रभावः स्वं यस्मात्स्वयमपि न जानासि परमम् ॥६१॥
न किं जानासि त्वं जननि मधुजिन्मौलिपतनं शिवे किं वा ज्ञात्वा विविदिषसि शक्तिं मधुजितः ।
हरेः किंवा मातर्दुरिततिरेषा बलवती भवत्याः पादाब्जे भजननिपुणे क्वास्ति दुरितम् ॥६२॥
उपेक्षा किं चेयं तव सुरसमूहेऽतिविषमा हरेर्मूर्ध्नो नाशो मतमिह महाश्चर्यजनकम् ।
महद्दुःखं मातस्त्वमसि जननच्छेदकुशला न जानीमो मौलेर्विघटनविलंबः कथमभूत् ॥६३॥
ज्ञात्वा दोषं सकलसुरतापादितं देवि चित्ते किंवा विष्णावमरजनितं दुष्कृतं पातितं ते ।
विष्णोर्वा किं समरजनितः कोपवर्गोऽतिवेगाच्छेत्तुं मातस्तव विलसितं नैव विद्मोऽत्र भावम् ६४॥
किं वा दैत्यैः समरविजितैस्तीर्थदेशे सुरम्ये घोरं तप्त्वा भगवति वरं लब्धवद्भिर्भवत्या ।
अन्तर्धानं गमितमधुना विष्णुशीर्षं भवानि द्रष्टुं किंवा विगतशिरसं वासुदेवं विनोदः ॥६५॥

सिंधोः पुत्र्या रोपिता किं त्वमाद्ये कस्मादेनां प्रेक्षसे नाथहीनाम् ।
क्षंतव्यस्ते स्वांशजातापराधो व्युत्थाप्यैनं मोदितां मां कुरुष्व ॥६६॥
एते सुरास्त्वां सततं नमंति कार्येषु मुख्याः प्रथितप्रभावाः ।
शोकार्णवात्तारय देवि देवानुत्थाप्य देवं सकलाधिनाथम् ॥६७॥
मूर्धागतः क्वाम्ब हरेर्न विद्मो नान्योऽस्त्युपायः खलु जीवनेऽद्य ।
यथा सुधाजीवनकर्मदक्षा तथा जगज्जीवितदाऽसि देवि ॥६८॥

सूत उवाच

एवं स्तुता तदा देवी गुणातीता महेश्वरी । प्रसन्ना परमा माया वेदैः सांगैश्च सामगैः ६९॥
तानुवाच तदा वाणी चाकाशस्था शरीरिणी । देवान्प्रतिसुखैः शब्दैर्जनानंदकरी शुभा ॥७०॥
मा कुरुध्वं सुराश्चिंतां स्वस्थास्तिष्ठंतु चाऽमराः । स्तुताऽहं निगमैः कामं संतुष्टाऽस्मि न संशयः ॥
यः पुमान्मानुषे लोके स्तौत्येतां मामकीं स्तुतिम् । पठिष्यति सदा भक्त्या सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥

शृणोति वा स्तोत्रमिदं मदीयं भक्त्या त्रिकालं सततं नरो यः ।
विमुक्तदुःखः स भवेत्सुखी च वेदोक्तमेतन्ननु वेदतुल्यम् ॥७३॥

शृण्वंतु कारणं चाद्य यद्गतं वदनं हरेः । अकारणं कथं कार्यं संसारेऽत्र भविष्यति ॥७४॥

उदवेस्तनयां विष्णुः संस्थितामंतिके प्रियाम् । जहास वदनं वीक्ष्य तस्यास्तत्र मनोरमम् ॥ ७५॥
तया ज्ञातं हरिर्नूनं कथं मां हसति प्रभुः । विरूपं हरिणा दृष्टं मुखं मे केन हेतुना ॥ ७६॥
विनापि कारणेनाऽद्य कथं हास्यस्य संभवः । सपत्नीव कृता तेन मन्येऽन्या वरवर्णिनी ॥ ७७॥
ततः कोपयुता जाता महालक्ष्मी तमोगुणा । तामसी तु तदा शक्तिस्तस्या देहे समाविशत् ॥
केनचित्कालयोगेन देवकार्यार्थसिद्धये । प्रविष्टा तामसी शक्तिस्तस्या देहेऽतिदारुणा ७९॥
तामस्याविष्टदेहा सा चुकोपातिशयं तदा । शनकैः समुवाचेदमिदं पततु ते शिरः ॥८०॥
स्त्रीस्वभावाच्च भावित्वात्कालयोगाद्विनिर्गतः । अविचार्य तदा दत्तः शापः स्वसुखनाशनः ८१॥
सपत्नीसंभवं दुःखं वैधव्यादधिकं त्विति । विचिंत्य मनसेत्युक्तं तामसीशक्तियोगतः ॥८२॥
अनृतं साहसं माया मूर्खत्वमतिलोभता । अशौचं निर्दयत्वं च स्त्रीणां दोषाः स्वभावजाः ॥
सशीर्षं वासुदेवं तं करोम्यद्य यथा पुरा । शिरोऽस्य शापयोगेन निमग्नं लवणांबुधौ ८४॥
अन्यच्च कारणं किंचिद्वर्तते सुरसत्तमाः । भवतां च महत्कार्यं भविष्यति न संशयः ॥८५॥
पुरा दैत्यो महाबाहुर्हयग्रीवोऽतिविश्रुतः । तपश्चक्रे सरस्वत्यास्तीरे परमदारुणम् ॥८६॥
जपन्नेकाक्षरं मंत्रं मायाबीजात्मकं मम । निराहारो जितात्मा च सर्वभोगविवर्जितः ॥८७॥
ध्यायन्मां तामसीं शक्तिं सर्वभूषणभूषिताम् । एवं वर्षसहस्रं च तपश्चक्रेऽतिदारुणम् ॥८८॥
तदाहं तामसं रूपं कृत्वा तत्र समागता । दर्शने पुरतस्तस्य ध्यातं तत्तेन यादृशम् ॥८९॥
सिंहोपरि स्थिता तत्र तमवोचं दयान्विता । वरं ब्रूहि महाभाग ददामि तव सुव्रत ॥९०॥
इति श्रुत्वा वचो देव्या दानवः प्रेमपूरितः । प्रदक्षिणां प्रणामं च चकार त्वरितस्तदा ॥९१॥
दृष्ट्वा रूपं मदीयं स प्रेमोत्फुल्लविलोचनः । हर्षाश्रुपूर्णनयनस्तुष्टाव स च मां तदा ॥९२॥

हयग्रीव उवाच

नमो देव्यै महामाये सृष्टिस्थित्यन्तकारिणि । भक्तानुग्रहचतुरे कामदे मोक्षदे शिवे ॥९३॥
धरांबुतेजःपवनखपंचानां च कारणम् । त्वं गंधरसरूपाणां कारणं स्पर्शशब्दयोः ॥९४॥
घ्राणं च रसना चक्षुस्त्वक्छ्रोत्रमिंद्रियाणि च । कर्मेंद्रियाणि चान्यानि त्वत्तः सर्वं महेश्वरि ९५॥

श्रीदेव्युवाच

किं तेऽभीष्टं वरं ब्रूहि वाञ्छितं यद्ददामि तत् । परितुष्टाऽस्मि भक्त्या ते तपसा चाद्भुतेन च ॥

हयग्रीव उवाच

यथा मे मरणं मातर्न भवेत्तत्तथा कुरु । भवेयममरो योगी तथाऽजेयः सुरासुरैः ॥९७॥

देव्युवाच

जातस्य हि ध्रुवं मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च । मर्यादा चेदृशी लोके भवेच्च कथमन्यथा ॥९८॥

एवं त्वं निश्चयं कृत्वा मरणे राक्षसोत्तम। वरं वरय चेष्टं ते विचार्य मनसा किल ॥९९॥

हयग्रीव उवाच

हयग्रीवाच्च मे मृत्युर्नान्यस्माज्जगदंबिके। इति मे वांछितं कामं पूरयस्व मनोगतम् १००॥

देव्युवाच

गृहं गच्छ महाभाग कुरु राज्यं यथासुखम्। हयग्रीवादृते मृत्युर्न ते नूनं भविष्यति ॥१०१॥
इति दत्वा वरं तस्मा अंतर्धानं गता तथा। मुदं परमिकां प्राप्य सोपि स्वभवनं गतः॥१०२॥
स पीडयति दुष्टात्मा मुनीन्वेदांश्च सर्वशः। न कोऽपि विद्यते तस्य हंताऽद्य भुवनत्रये १०३॥
तस्माच्छीर्षं हयस्यास्य समुद्धृत्य मनोहरम्। देहेऽत्र विशिरो विष्णोस्त्वष्टा संयोजयिष्यति॥
हयग्रीवोऽथ भगवान्हनिष्यति तमासुरम्। पापिष्ठं दानवं क्रूरं देवानां हितकाम्यया॥१०५॥

सूत उवाच

एवं सुरांस्तदाभाष्य शर्वाणी विरराम ह। देवास्तदातिसंतुष्टास्तमूचुर्देवशिल्पिनम् ॥१०६॥

देवा ऊचुः

कुरु कार्यं सुराणां वै विष्णोः शीर्षाभियोजनम्। दानवप्रवरं दैत्यं हयग्रीवो हनिष्यति ॥१०७॥

सूत उवाच

इति श्रुत्वा वचस्तेषां त्वष्टा चातित्वरान्वितः। वाजिशीर्षं चकर्ताशु खड्गेन सुरसन्निधौ॥१०८॥
विष्णोः शरीरे तेनाऽशु योजितं वाजिमस्तकम्। हयग्रीवो हरिर्जातो महामायाप्रसादतः ॥१०९॥
कियता तेन कालेन दानवो मददर्पितः। निहतस्तरसा संख्ये देवानां रिपुरोजसा ॥११०॥
य इदं शुभमाख्यानं शृण्वन्ति भुवि मानवाः। सर्वदुःखविनिर्मुक्तास्ते भवंति न संशयः ॥१११॥
महामायाचरित्रञ्च पवित्रं पापनाशनम्। पठतां शृण्वतां चैव सर्वसंपत्तिकारकम् ॥११२॥

इति श्रीदेवीभागवते प्रथमस्कन्धे हयग्रीवावतारकथनं नाम पंचमोऽध्यायः ॥५॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

सौम्य यच्च त्वया प्रोक्तं शौरेर्युद्धं महार्णवे। मधुकैटभयोः सार्द्धं पंचवर्षसहस्रकम् ॥ १ ॥
कस्मात्तौ दानवौ जातौ तस्मिन्नेकार्णवे जले। महावीर्यौ दुराधर्षौ देवैरपि सुदुर्जयौ ॥ २ ॥
कथं तावसुरौ जातौ कथं च हरिणा हतौ। तदाचक्ष्व महाप्राज्ञ चरितं परमाद्भुतम् ॥ ३ ॥
श्रोतुकामा वयं सर्वे त्वं वक्ता च बहुश्रुतः। दैवाच्चात्रैव संजातः संयोगश्च तथावयोः ॥ ४ ॥
मूर्खेण सह संयोगो विषादपि सुदुर्जरः। विज्ञेन सह संयोगः सुधारससमः स्मृतः ॥ ५ ॥
जीवंति पशवः सर्वे खादंति मेहयंति च। जानंति विषयाकारं व्यवायसुखमद्भुतम् ॥ ६ ॥

न तेषां सदसज्ज्ञानं विवेको न च मोक्षदः । पशुभिस्ते समा ज्ञेया येषां न श्रवणादरः ॥७॥
मृगाद्याः पशवः केचिज्जानंति श्रावणं सुखम् । अश्रोत्राः फणिनश्चैव मुमुहुर्नादपानतः ॥८॥
पंचानामिंद्रियाणां वै शुभे श्रवणदर्शने । श्रवणाद्वस्तुविज्ञानं दर्शनाच्चित्तरंजनम् ॥९॥
श्रवणं त्रिविधं प्रोक्तं सात्त्विकं राजसं तथा । तामसं च महाभागाः सुज्ञोक्तं निश्चयान्वितम् ॥
सात्त्विकं वेदशास्त्रादि साहित्यं चैव राजसम् । तामसं युद्धवार्ता च परदोषप्रकाशनम् ॥११॥
सात्त्विकं त्रिविधं प्रोक्तं प्रज्ञावद्भिश्च पण्डितैः । उत्तमं मध्यमं चैव तथैवाधममित्युत ॥१२॥
उत्तमं मोक्षफलदं स्वर्गदं मध्यमं तथा । अधमं भोगदं प्रोक्तं निर्णीय विदितं बुधैः १३॥
साहित्यं चैव त्रिविधं स्वीयायां चोत्तमं स्मृतम् । मध्यमं वारयोषायां पिरोढायां तथाऽधमम् १४॥
तामसं त्रिविधं ज्ञेयं विद्वद्भिः शास्त्रदर्शिभिः । आततायिनियुद्धं यत्तदुत्तममुदाहृतम् ॥१५॥
मध्यमं चापि विद्वेषात्पांडवानां तथारिभिः । अधमं निर्निमित्तं तु विवादे कलहे तथा ॥१६॥
तदत्र श्रवणं मुख्यं पुराणस्य महामते । बुद्धिप्रवर्धनं पुण्यं ततः पापप्रणाशनम् ॥१७॥
तदाख्याहि महाबुद्धे कथां पौराणिकीं शुभाम् । श्रुतां द्वैपायनात्पूर्वं सर्वार्थस्य प्रसाधिनीम् ॥१८॥

सूत उवाच

यूयं धन्या महाभागा धन्योऽहं पृथिवीतले । येषां श्रवणबुद्धिश्च ममापि कथने किल ॥१९॥
पुरा चैकार्णवे जाते विलीने भुवनत्रये । शेषपर्यंकसुप्ते च देवदेवे जनार्दने ॥२०॥
विष्णुकर्णमलोद्भूतौ दानवौ मधुकैटभौ । महाबलौ च तौ दैत्यौ विवृद्धौ सागरे जले २१॥
क्रीडमानौ स्थितौ तत्र विचरंतावितस्ततः । तावेकदा महाकायौ क्रीडासक्तौ महार्णवे ॥२२॥
चिंतामवापतुश्चित्ते भ्रातराविव संस्थितौ । नाकारणं भवेत्कार्यं सर्वत्रैषा परंपरा ॥२३॥
आधेयं तु विनाधारं न तिष्ठति कथंचन । आधाराधेयभावस्तु भाति नो चित्तगोचरः २४॥
क्व तिष्ठति जलं चेदं सुखरूपं सुविस्तरम् । केन सृष्टं कथं जातं मग्ना वा वाऽजले स्थितौ ॥
आवां वा कथमुत्पन्नौ केन वोत्पादितावुभौ । पितरौ क्वेति विज्ञानं नास्ति कामं तथावयोः २६॥

सूत उवाच

एवं कामयमानौ तौ जग्मतुर्न विनिश्चयम् । उवाच कैटभस्तत्र मधुं पार्श्वे स्थितं जले ॥२७॥

कैटभ उवाच

मधो वामत्र सलिले स्थातुं शक्तिर्महाबला । वर्तते भ्रातरचला कारणं सा हि मे मता ॥२८॥
तया ततमिदं तोयं तदाधारं च तिष्ठति । सा एव परमा देवी कारणं च तथावयोः ॥२९॥
एवं विबुध्यमानौ तौ चिंताविष्टौ यदाऽसुरौ । तदाकाशे श्रुतं ताभ्यां वाग्बीजं सुमनोहरम् ॥३०॥
गृहीतं च ततस्ताभ्यां तस्याभ्यासो दृढः कृतः । तदा सौदामनी दृष्टा ताभ्यां खे चोत्थिता शुभा ॥

ताभ्यां विचारितं तत्र मंत्रोऽयं नात्र संशयः। तथा ध्यानमिदं दृष्टं गगने सगुणं किल ॥३२॥
निराहारौ जितात्मानौ तन्मनस्कौ समाहितौ। बभूवतुर्विचिंत्यैवं जपध्यानपरायणौ ॥३३॥
एवं वर्षसहस्रं तु ताभ्यां तप्तं महत्तपः। प्रसन्ना परमा शक्तिर्जाता सा परमा तयोः ॥३४॥
खिन्नौ तौ दानवौ दृष्ट्वा तपसे कृतनिश्चयौ। तयोरनुग्रहार्थाय वागुवाचाशरीरिणी ॥३५॥
वरं वां वांछितं दैत्यौ ब्रूतं परमसंमतम्। ददामि परितुष्टाऽस्मि युवयोस्तपसा किल ॥३६॥

सूत उवाच

इति श्रुत्वा तु तां वाणीं दानवावूचतुस्तदा। स्वेच्छया मरणं देवि वरं नौ देहि सुव्रते ॥३७॥

वागुवाच

वांछितं मरणं दैत्यौ भवेद्वां मत्प्रसादतः। अजेयौ देवदैत्यैश्च भ्रातरौ नात्र संशयः ॥३८॥

सूत उवाच

इति दत्तवरौ देव्या दानवौ मददर्पितौ। चक्रतुः सागरे क्रीडां यादोगणसमन्वितौ ॥३९॥
कालेन कियता विप्रा दानवाभ्यां यदृच्छया। दृष्टः प्रजापतिर्ब्रह्मा पद्मासनगतः प्रभुः ॥४०॥
दृष्ट्वा तु मुदितावास्तां युद्धकामौ महाबलौ। तमूचतुस्तदा तत्र युद्धं नौ देहि सुव्रत ॥४१॥
नोचेत्पद्मं परित्यज्य यथेष्टं गच्छ माचिरम्। यदि त्वं निर्बलश्चासि क्व योग्यं शुभमासनम् ॥
वीरभोग्यमिदं स्थानं कातरोऽसि त्यजाऽऽशु वै। तयोरिति वचः श्रुत्वा चिंतामाप प्रजापतिः ४३॥
दृष्ट्वा च बलिनौ वीरौ किं करोमीति तापसः। चिंताविष्टस्तदा तस्थौ चिंतयन्मनसा तदा ॥४४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कंधे षष्ठोऽध्यायः ॥६॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

सूत उवाच

तौ वीक्ष्य बलिनौ ब्रह्मा तदोपायानचिंतयत्। सामदानभिदादींश्च युद्धांतान्सर्वतंत्रवित् ॥१॥
न जानेऽहं बलं नूनमेतयोर्वा यथातथम्। अज्ञाते तु बले कामं नैव युद्धं प्रशस्यते ॥२॥
स्तुतिं करोमि चेदद्य दुष्टयोर्मदमत्तयोः। प्रकाशितं भवेन्नूनं निर्बलत्वं मया स्वयम् ॥३॥
वधिष्यति तदैकोऽपि निर्बलत्वे प्रकाशिते। दानं नैवाद्य योग्यं वा भेदः कार्यो मया कथम् ४॥
विष्णुं प्रबोधयाम्यद्य शेषे सुप्तं जनार्दनम्। चतुर्भुजं महावीर्यं दुःखहा स भविष्यति ॥५॥
इति संचिंत्य मनसा पद्मनालगतोऽब्जजः। जगाम शरणं विष्णुं मनसा दुःखनाशकम् ॥६॥
तुष्टाव बोधनार्थं तं शुभैः संबोधनैर्हरिम्। नारायणं जगन्नाथं निस्पंदं योगनिद्रया ॥७॥

ब्रह्मोवाच

दीनानाथ हरे विष्णो वामनोत्तिष्ठ माधव। भक्तार्त्तिहृद्धृषीकेश सर्वावास जगत्पते ॥८॥

अन्तर्यामिन्नमेयात्मन्वासुदेव जगत्पते । दुष्टारिनाशनैकाग्रचित्त चक्रगदाधर ॥९॥
सर्वज्ञ सर्वलोकेश सर्वशक्तिसमन्वित । उत्तिष्ठोत्तिष्ठ देवेश दुःखनाशन पाहि माम् १०॥
विश्वंभर विशालाक्ष पुण्ययश्रवणकीर्तन । जगद्योने निराकार सर्गस्थित्यंतकारक ॥११॥
इमौ दैत्यौ महाराज हंतुकामौ मदोद्धतौ । न जानास्यखिलाधार कथं मां संकटे गतम् १२॥
उपेक्षसेऽतिदुःखार्तं यदि मां शरणं गतम् । पालकत्वं महाविष्णो निराधारं भवेत्ततः ॥१३॥
एवं स्तुतोऽपि भगवान्न बुबोध यदा हरिः । योगनिद्रासमाक्रांतस्तदा ब्रह्मा ह्यचिंतयत् ॥१४॥
नूनं शक्तिसमाक्रांतो विष्णुर्निद्रावशं गतः । जजागार न धर्मात्मा किं करोम्यद्य दुःखितः १५॥
हंतुकामावुभौ प्राप्तौ दानवौ मदगर्वितौ । किं करोमि क्व गच्छामि नास्ति मे शरणं क्वचित्॥
इति संचिंत्य मनसा निश्चयं प्रतिपद्य च । तुष्टाव योगनिद्रां तामेकाग्रहृदयस्थितः ॥१७॥
विचार्य मनसाऽप्येवं शक्तिर्मे रक्षणे क्षमा । यया ह्यचेतनो विष्णुः कृतोऽस्ति स्पंदवर्जितः १८॥
व्यसुर्यथा न जानाति गुणाञ्छब्दादिकानिह । तथा हरिर्न जानाति निद्रामीलितलोचनः ॥१९॥
न जहाति यतो निद्रां बहुधा संस्तुतोप्यसौ । मन्ये नास्य वशे निद्रा निद्रयायं वशीकृतः ॥२०॥
यो यस्य वशमापन्नः स तस्य किंकरः किल । तस्माच्च योगनिद्रेयं स्वामिनी मापतेर्हरेः ॥२१॥
सिंधुजाया अपि वशे यया स्वामी वशीकृतः । नूनं जगदिदं सर्वं भगवत्या वशीकृतम् ॥२२॥
अहं विष्णुस्तथा शम्भुः सावित्री च रमाप्युमा । सर्वे वयं वशे यस्या नात्र किंचिद्विचारणा २३॥
हरिरप्यवशः शेते यथाऽन्यः प्राकृतो जनः । ययाभिभूतः का वार्ता किलान्येषां महात्मनाम् ॥
स्तौम्यद्य योगनिद्रां वै यया मुक्तो जनार्दनः । घटयिष्यति युद्धे च वासुदेवः सनातनः ॥२५॥
इति कृत्वा मतिं ब्रह्मा पद्मनालस्थितस्तदा । तुष्टाव योगनिद्रां तां विष्णोरंगेषु संस्थिताम् २६॥

ब्रह्मोवाच

देवि त्वमस्य जगतः किल कारणं हि ज्ञातं मया सकलवेदवचोभिरम्ब ।
यद्विष्णुरप्यखिललोकविवेककर्ता निद्रावशं च गमितः पुरुषोत्तमोऽद्य ॥२७॥
को वेद ते जननि मोहविलासलीलां मूढोऽस्म्यहं हरिरयं विवशश्च शेते ।
ईदृक्तया सकलभूतमनोनिवासे विद्वत्तमो विबुधकोटिषु निर्गुणायाः ॥२८॥
सांख्या वदंति पुरुषं प्रकृतिं च यां तां चैतन्यभावरहितां जगतश्च कर्त्रीम् ।
किं तादृशाऽसि कथमत्र जगन्निवासश्चैतन्यताविरहितो विहितस्त्वयाऽद्य ॥२९॥
नाट्यं तनोषि सगुणा विविधप्रकारं नो वेत्ति कोऽपि तव कृत्यविधानयोगम् ।
ध्यायंति यां मुनिगणा नियतं त्रिकालं संध्येति नाम परिकल्प्य गुणान्भवानि ॥३०॥
बुद्धिर्हि बोधकरणा जगतां सदा त्वं श्रीश्चासि देवि सततं सुखदा सुराणाम् ।

कीर्तिस्तथा मतिभृतो किल कांतिरेव श्रद्धा रतिश्च सकलेषु जनेषु मातः ॥३१॥
नातः परं किल वितर्कशतैः प्रमाणं प्राप्तं मया यदिह दुःखगतिं गतेन ।
त्वं चात्र सर्वजगतां जननीति सत्यं निद्रालुतां वितरता हरिणाऽत्र दृष्टम् ॥३२॥
त्वं देवि वेदविदुषामपि दुर्विभाव्या वेदोऽपि नूनमखिलार्थतया न वेद ।
यस्मात्त्वदुद्भवमसौ श्रुतिराप्नुवाना प्रत्यक्षमेव सकलं तव कार्यमेतत् ॥३३॥
कस्ते चरित्रमखिलं भुवि वेद धीमान्नाहं हरिर्नच भवो न सुरास्तथाऽन्ये ।
ज्ञातुं क्षमाश्च मुनयो न ममात्मजाश्च दुर्वाच्य एव महिमा तव सर्वलोके ॥३४॥
यज्ञेषु देवि यदि नाम न ते वदंति स्वाहेति वेदविदुषो हवने कृतेऽपि ।
न प्राप्नुवंति सततं मखभागधेयं देवास्त्वमेव विबुधेष्वपि वृत्तिदासि ॥३५॥
त्राता वयं भगवति प्रथमं त्वया वै देवारिसंभवभया दधुनातथैव ।
भीतोऽस्मि देवि वरदे शरणं गतोऽस्मि घोरं निरीक्ष्य मधुना सह कैटभं च ॥३६॥
नो वेत्ति विष्णुरधुना मम दुःखमेतज्जाने त्वयात्मविवशीकृतदेहयष्टिः ।
मुंचादिदेवमथवा जहि दानवेंद्रौ यद्रोचते तव कुरुष्व महानुभावे ॥३७॥
जानंति ये न तव देवि परं प्रभावं ध्यायंति ते हरिहरावपि मंदचित्ताः ।
ज्ञातं मयाऽद्य जननि प्रकटं प्रमाणं यद्विष्णुरत्यतितरां विवशोऽथ शेते ॥३८॥
सिन्धूद्भवापि न हरिं प्रतिबोधितुं वै शक्ता पतिं तव वशानुगमद्य शक्त्या ।
मन्ये त्वया भगवति प्रसभं रमापि प्रस्वापिता न बुबुधे विवशीकृतेव ॥३९॥
धन्यास्त एव भुवि भक्तिपरास्तवांघ्रे त्यक्त्वान्यदेवभजनं त्वयि लीनभावाः ।
कुर्वंति देवि भजनं सकलं निकामं ज्ञात्वा समस्तजननीं किल कामधेनुम् ॥४०॥
धीकांतिकीर्तिशुभवृत्तिगुणादयस्ते विष्णोर्गुणास्तु परिहृत्य गताः क्व चाऽद्य ।
बंदीकृतो हरिरसौ ननु निद्रयाऽत्र शक्त्या तवैव भगवत्यतिमानवत्याः ॥४१॥
त्वं शक्तिरेव जगतामखिलप्रभावा त्वन्निर्मितं च सकलं खलु भावमात्रम् ।
त्वं क्रीडसे निजविनिर्मितमोहजाले नाट्ये यथा विहरते स्वकृतौ नटो वै ॥४२॥
विष्णुस्त्वया प्रकटितः प्रथमं युगादौ दत्ता च शक्तिरमला खलु पालनाय ।
त्रातं च सर्वमखिलं विवशीकृतोऽद्य यद्रोचते तव तथाऽम्ब करोषि नूनम् ॥४३॥
सृष्ट्वाऽत्र मां भगवति प्रविनाशितुं चेन्नेच्छाऽस्ति ते कुरु दयां परिहृत्य मौनम् ।
कस्मादिमौ प्रकटितौ किल कालरूपौ यद्वा भवानि हसितुं नु किमिच्छसे माम् ॥४४॥
ज्ञातं मया तव विचेष्टितमद्भुतं वै कृत्वाऽखिलं जगदिदं रमसे स्वतंत्रा ।

लीनं करोषि सकलं किल मां तथैव हंतुं त्वमिच्छसि भवानि किमत्र चित्रम् ॥४५॥
कामं कुरुष्व वधमद्य ममैव मातर्दुःखं न मे मरणजं जगदंबिकेऽत्र ।
कर्ता त्वयैव विहितः प्रथमं स चायं दैत्याहतोऽथ मृत इत्ययशो गरिष्ठम् ॥४६॥
उत्तिष्ठ देवि कुरु रूपमिहाद्भुतं त्वं मां वा त्विमौ जहि यथेच्छसि बाललीले ।
नोचेत्प्रबोधय हरिं निहनेदिमौ यस्त्वत्साध्यमेतदखिलं किल कार्यजातम् ॥४७॥

सूत उवाच

एवं स्तुता तदा देवी तामसी तत्र वेधसा । निःसृत्य हरिदेहात्तु संस्थिता पार्श्वतस्तदा ॥४८॥
त्यक्त्वांऽगानि च सर्वाणि विष्णोरतुलतेजसः । निर्गता योगनिद्रा सा नाशाय च तयोस्तदा ४९॥
विस्पंदितशरीरोऽसौ यदा जातो जनार्दनः । धाता परमिकां प्राप्तो मुदं दृष्ट्वा हरिं ततः ५०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे विष्णुप्रबोधो नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

संदेहोऽत्र महाभाग कथायां तु महाद्भुतः । वेदशास्त्रपुराणैश्च निश्चितं तु सदा बुधैः ॥१॥
ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च त्रयो देवाः सनातनाः । नातः परतरं किंचिद्ब्रह्मांण्डेऽस्मिन्महामते २॥
ब्रह्मा सृजति लोकान्वै विष्णुः पात्यखिलं जगत् । रुद्रः संहरते काले त्रय एतेऽत्र कारणम् ॥३॥
एका मूर्तिस्त्रयो देवा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः । रजःसत्त्वतमोभिश्च संयुताः कार्यकारकाः ॥४॥
तेषां मध्ये हरिः श्रेष्ठो माधवः पुरुषोत्तमः । आदिदेवो जगन्नाथः समर्थः सर्वकर्मसु ॥५॥
नान्यः कोऽपि समर्थोऽस्ति विष्णोरतुलतेजसः । स कथं स्वापितः स्वामी विवशो योगमायया ॥६॥
क्व गतं तस्य विज्ञानं जीवतश्चेष्टितं कुतः । संदेहोऽयं महाभाग कथयस्व यथाशुभम् ॥७॥
का सा शक्तिः पुरा प्रोक्ता यया विष्णुर्जितः प्रभुः। कुतो जाता कथं शक्ता का शक्तिर्वद सुव्रत ॥
यस्तु सर्वेश्वरो विष्णुर्वासुदेवो जगद्गुरुः । परमात्मा परानन्दः सच्चिदानंदविग्रहः ॥९॥
सर्वकृत्सर्वभृत्स्रष्टा विरजः सर्वगः शुचिः । स कथं निद्रया नीतः परतंत्रः परात्परः ॥१०॥
एतदाश्चर्यभूतो हि सन्देहो नः परंतप । छिंधि ज्ञानासिना सूत व्यासशिष्य महामते ११॥

सूत उवाच

कः संदेहं भिनत्त्येनं त्रैलोक्ये सचराचरे । मुह्यंति मुनयः कामं ब्रह्मपुत्राः सनातनाः ॥१२॥
नारदः कपिलश्चैव प्रश्नेऽस्मिन्मुनिसत्तमाः । किं ब्रवीमि महाभागा दुर्घटेऽस्मिन्विमर्शने १३॥
देवेषु विष्णुः कथितः सर्वगः सर्वपालकः । यतो विराडिदं सर्वमुत्पन्नं सचराचरम् ॥१४॥

ते सर्वे समुपासंते नत्वा देवं परात्परम् । नारायणं हृषीकेशं वासुदेवं जनार्दनम् ॥१५॥
तथा केचिन्महादेवं शंकरं शशिशेखरम् । त्रिनेत्रं पंचवक्त्रं च शूलपाणिं वृषध्वजम् ॥१६॥
तथा वेदेषु सर्वेषु गीतं नाम्ना त्रियंबकम् । कपर्दिनं पंचवक्त्रं गौरीदेहार्धधारिणम् ॥१७॥
कैलासवासनिरतं सर्वशक्तिसमन्वितम् । भूतवृन्दयुतं देवं दक्षयज्ञविघातकम् ॥१८॥
तथा सूर्यं वेदविदः सायंप्रातर्दिने दिने । मध्याह्ने तु महाभागा स्तुवंति विविधैः स्तवैः १९॥
यथा वेदेषु सर्वेषु सूर्योपासनमुत्तमम् । परमात्मेति विख्यातं नाम तस्य महात्मनः २०॥
अग्निः सर्वत्र वेदेषु संस्तुते वेदवित्तमैः । इन्द्रश्चापि त्रिलोकेशो वरुणश्च तथापरः ॥२१॥
यथा गंगाप्रवाहैश्च बहुभिः परिवर्तते । तथैव सर्वदेवेषु विष्णुः प्रोक्तो महर्षिभिः ॥२२॥
त्रीण्येव हि प्रमाणानि पठितानि सुपण्डितैः । प्रत्यक्षं चानुमानं च शाब्दं चैव तृतीयकम् २३॥
चत्वार्येवेतरे प्राहुरुपमानयुतानि च । अर्थापत्तियुतान्यन्ये पंच प्राहुर्महाधियः ॥२४॥
सप्त पौराणिकाश्चैव प्रवदंति मनीषिणः । एतैः प्रमाणैर्दुर्ज्ञेयं यद्ब्रह्म परमं च तत् ॥२५॥
वितर्कश्चाऽत्र कर्तव्यो बुद्ध्या चैवागमेन च । निश्चयात्मिकया युक्त्या विचार्य च पुनः पुनः ॥
प्रत्यक्षतस्तु विज्ञानचिंत्यं मतिमतां सदा । दृष्टान्तेनापि सततं शिष्टमार्गानुसारिणा ॥२७॥
विद्वांसोऽपि वदन्त्येवं पुराणैः परिगीयते । द्रुहिणे सृष्टिशक्तिश्च हरौ पालनशक्तिता ॥२८॥
हरे संहारशक्तिश्च सूर्ये शक्तिः प्रकाशिका । धराधरणशक्तिश्च शेषे कूर्मे तथैव च ॥२९॥
साऽद्या शक्तिः परिणता सर्वस्मिन्या प्रतिष्ठिता । दाहशक्तिस्तथा वह्नौ समीरे प्रेरणात्मिका ३०॥
शिवोऽपि शवतां याति कुंडलिन्या विवर्जितः । शक्तिहीनस्तु यः कश्चिदसमर्थः स्मृतो बुधैः ३१॥
एवं सर्वत्र भूतेषु स्थावरेषु चरेषु च । ब्रह्मादिस्तंबपर्यन्तं ब्रह्मांडेऽस्मिन्महातपाः ॥३२॥
शक्तिहीनं तु निंद्यं स्याद्वस्तुमात्रं चराचरम् । अशक्तः शत्रुविजये गमने भोजने तथा ॥३३॥
एवं सर्वगता शक्तिः सा ब्रह्मेति विविच्यते । सोपास्या विविधैः सम्यग्विचार्या सुधिया सदा ॥
विष्णौ च सात्त्विकी शक्तिस्तया हीनोऽप्यकर्मकृत् । द्रुहिणे राजसी शक्तिर्यया हीनो ह्यसृष्टिकृत् ॥
शिवे च तामसी शक्तिस्तया संहारकारकः । इत्यूह्यं मनसा सर्वं विचार्य च पुनःपुनः ॥३६॥
शक्तिः करोति ब्रह्मांडं सा वै पालयतेऽखिलम् । इच्छया संहरत्येषा जगदेतच्चराचरम् ॥३७॥
न विष्णुर्न हरः शक्रो न ब्रह्मा न च पावकः । न सूर्यो वरुणः शक्तः स्वे स्वे कार्ये कथंचन ३८॥
तया युक्ता हि कुर्वंति स्वानि कार्याणि ते सुराः । सैव कारणकार्येषु प्रत्यक्षेणावगम्यते ॥३९॥
सगुणा निर्गुणा सा तु द्विधा प्रोक्ता मनीषिभिः । सगुणा रागिभिः सेव्या निर्गुणा तु विरागिभिः॥
धर्मार्थकाममोक्षाणां स्वामिनी सा निराकुला । ददाति वांछितान्कामान्पूजिता विधिपूर्वकम् ॥
न जानंति जना मूढास्तां सदा माययावृताः । जानंतोऽपि नराः केचिन्मोहयंति परानपि ॥४२॥

पंडिताः स्वोदरार्थं वै पाखंडानि पृथक्पृथक् । प्रवर्तयंति कलिना प्रेरिता मंदचेतसः ॥४३॥
कलावस्मिन्महाभागा नानाभेदसमुत्थिताः । नान्ये युगे तथा धर्मा वेदबाह्याः कथंचन ४४॥
विष्णुश्चरत्यसावुग्रं तपो वर्षाण्यनेकशः । ब्रह्मा हरस्त्रयो देवा ध्यायंतः कमपि ध्रुवम् ४५॥
कामयानाः सदा कामं ते त्रयः सर्वदैव हि । यजंति यज्ञान्विविधान्ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ४६॥
ते वै शक्तिं परां देवीं ब्रह्माख्यां परमात्मिकाम् । ध्यायंति मनसा नित्यं नित्यां मत्वा सनातनीम् ॥
तस्माच्छक्तिः सदा सेव्या विद्वद्भिः कृतनिश्चयैः । निश्चयः सर्वशास्त्राणां ज्ञातव्यो मुनिसत्तमाः ॥
कृष्णाच्छ्रुतं मया चैतत्तेन ज्ञातं तु नारदात् । पितुः सकाशात्तेनापि ब्रह्मणा विष्णुवाक्यतः ४६॥
न श्रोतव्यं न मंतव्यमन्येषां वचनं बुधैः । शक्तिरेव सदा सेव्या विद्वद्भिः कृतनिश्चयैः ५०॥
प्रत्यक्षमपि द्रष्टव्यमशक्तस्य विचेष्टितम् । अतः सर्वेषु भूतेषु ज्ञातव्या शक्तिरेव हि ॥५१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धेऽष्टमोऽध्यायः ॥८॥

अथ नवमोऽध्यायः

सूत उवाच

यदा विनिर्गता निद्रा देहात्तस्य जगद्गुरोः । नेत्रास्यनासिकाबाहुहृदयेभ्यस्तथोरसः ॥१।
निःसृत्य गगने तस्थौ तामसी शक्तिरुत्तमा । उदतिष्ठज्जगन्नाथो जृम्भमाणः पुनः पुनः ॥२।
तदाऽपश्यत्स्थितं तत्र भयत्रस्तं प्रजापतिम् । उवाच च महातेजा मेघगंभीरया गिरा ॥३।

विष्णुरुवाच

किमागतोऽसि भगवंस्तपस्त्यक्त्वाऽत्र पद्मज । कस्माच्चिंतातुरोऽसि त्वं भयाकुलितमानसः ॥४।

ब्रह्मोवाच

त्वत्कर्णमलजौ देव दैत्यौ च मधुकैटभौ । हंतुं मां समुपायातौ घोररूपौ महाबलौ ॥५।
भयात्तयोः समायातस्त्वत्समीपं जगत्पते । त्राहि मां वासुदेवाद्य भयत्रस्तं विचेतनम् ॥६।

विष्णुरुवाच

तिष्ठाद्य निर्भयो जातस्तौ हनिष्याम्यहं किल । युद्धायाजग्मतुर्मूढौ मत्समीपं गतायुषौ ॥७।

सूत उवाच

एवं वदति देवेशे दानवौ तौ महाबलौ । विचिन्वानावजे चोभे संप्राप्तौ मदगर्वितौ ॥८।
निराधारौ जले तत्र संस्थितौ विगतज्वरौ । तावूचतुर्मदोन्मत्तौ ब्रह्माणं मुनिसत्तमाः ॥९।
पलायित्वा समायातः सन्निधावस्य किं ततः । युद्धं कुरु हनिष्यावः पश्यतोऽस्यैव सन्निधौ १०।
पश्चादेनं हनिष्यावः सर्पभोगोपरिस्थितम् । त्वमद्य कुरु संग्रामं दासोऽस्मीति च वा वद ११।

सूत उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं विष्णुस्तावुवाच जनार्दनः । कुरुतां समरं कामं मया दानवपुंगवौ ॥१२॥
हरिष्यामि मदं चाहं युवयोर्मत्तयोः किल । आगच्छतं महाभागौ श्रद्धा चेद्वां महाबलौ १३॥

सूत उवाच

श्रुत्वा तद्वचनं चोभौ क्रोधव्याकुललोचनौ । निराधारौ जलस्थौ च युद्धोद्युक्तौ बभूवतुः १४॥
मधुश्च कुपितस्तत्र हरिणा सह संयुगम् । कर्तुं प्रचलितस्तूर्णं कैटभस्तु तथा स्थितः ॥१५॥
बाहुयुद्धं तयोरासीन्मल्लयोरिव मत्तयोः । श्रांते मधौ कैटभस्तु संग्राममकरोत्तदा ॥१६॥
पुनर्मधुः कैटभश्च युयुधाते पुनः पुनः । बाहुयुद्धेन रागांधौ विष्णुना प्रभविष्णुना १७॥
प्रेक्षकस्तु तदा ब्रह्मा देवी चैवांतरिक्षगा । न मम्लतुस्तदा तौ तु विष्णुस्तु ग्लानिमाप्तवान्॥
पंचवर्षसहस्राणि यदा जातानि युद्ध्यता । हरिणा चिंतितं तत्र कारणं मरणे तयोः ॥१९॥
पंचवर्षसहस्राणि मया युद्धं कृतं किल । न श्रांतौ दानवौ घोरौ श्रांतोऽहं चैतदद्भुतम् २०॥
क्व गतं मे बलं शौर्यं कस्माच्चेमावनामयौ । किमत्र कारणं चिंत्यं विचार्य मनसा त्विह २१॥
इति चिंतापरं दृष्ट्वा हरिं हर्षपरावुभौ । ऊचतुस्तौ मदोन्मत्तौ मेघगंभीरनिःस्वनौ ॥२२॥
तव नोचेद्बलं विष्णो यदि श्रांतोऽसि युद्धतः । ब्रूहि दासोऽस्मि वां नूनं कृत्वा शिरसि चांजलिम्॥
न चेद्युद्धं कुरुष्वाद्य समर्थोऽसि महामते । हत्वा त्वां निहनिष्यावः पुरुषं च चतुर्मुखम् २४॥

सूत उवाच

श्रुत्वा तद्भाषितं विष्णुस्तयोस्तस्मिन्महोदधौ । उवाच वचनं श्लक्ष्णं सामपूर्वं महामनाः २५॥

हरिरुवाच

श्रांते भीते त्यक्तशस्त्रे पतिते बालके तथा । प्रहरंति न वीरास्ते धर्म एष सनातनः ॥२६॥
पंचवर्षसहस्राणि कृतं युद्धं मया त्विह । एकोऽहं भ्रातरौ वां च बलिनौ सदृशौ तथा २७॥
कृतं विश्रमणं मध्ये युवाभ्यां च पुनः पुनः । तथा विश्रमणं कृत्वा युध्येऽहं नात्र संशयः २८॥
तिष्ठतां हि युवां तावद्बलवंतौ मदोत्कटौ । विश्रम्याहं करिष्यामि युद्धं वा न्यायमार्गतः २९॥

सूत उवाच

इति श्रुत्वा वचस्तस्य विश्रब्धौ दानवोत्तमौ । संस्थितौ दूरतस्तत्र संग्रामे कृतनिश्चयौ ॥३०॥
अतिदूरे च तौ दृष्ट्वा वासुदेवश्चतुर्भुजः । दध्यौ च मनसा तत्र कारणं मरणे तयोः ॥३१॥
चिंतनाज्ज्ञानमुत्पन्नं देवीदत्तवरावुभौ । कामं वांछितमरणौ न मम्लतुरतस्त्विमौ ॥३२॥
वृथा मया कृतं युद्धं श्रमोऽयं मे वृथा गतः । करोमि च कथं युद्धमेवं ज्ञात्वा विनिश्चयम् ३३॥
अकृते च तथा युद्धे कथमेतौ गमिष्यतः । विनाशं दुःखदौ नित्यं दानवौ वरदर्पितौ ॥३४॥

भगवत्या वरो दत्तस्तया सोऽपि च दुर्घटः । मरणं चेच्छया कामं दुःखितोऽपि न वांछति ३५॥
रोगग्रस्तोऽपि दीनोऽपि न मुमूर्षति कश्चन । कथं चेमौ मदोन्मत्तौ मर्तुकामौ भविष्यतः ३६॥
नन्वद्य शरणं यामि विद्यां शक्तिं सुकामदाम् । विना तया न सिध्यंति कामाः सम्यक्प्रसन्नया ॥
एवं संचिंत्यमानस्तु गगने संस्थितां शिवाम् । अपश्यद्भगवान्विष्णुर्योगनिद्रां मनोहराम् ३८॥
कृतांजलिरमेयात्मा तां च तुष्टाव योगवित् । विनाशार्थं तयोस्तत्र वरदां भुवनेश्वरीम् ॥३६॥

विष्णुरुवाच

नमो देवि महामाये सृष्टिसंहारकारिणि । अनादिनिधने चंडि भुक्तिमुक्तिप्रदे शिवे ४०॥
न ते रूपं विजानामि सगुणं निर्गुणं तथा । चरित्राणि कुतो देवि संख्यातीतानि यानि ते ४१॥
अनुभूतो मया तेऽद्य प्रभावश्चातिदुर्घटः । यदहं निद्रया लीनः संजातोस्मि विचेतनः ४२॥
ब्रह्मणा चातियत्नेन बोधितोऽपि पुनः पुनः । न प्रबुद्धः सर्वथाऽहं संकोचितषडिंद्रियः ॥४३॥
अचेतनत्वं संप्राप्तः प्रभावात्तव चांबिके । त्वया मुक्तः प्रबुद्धोऽहं युद्धंच बहुधा कृतम् ४४॥
श्रांतोऽहं न च तौ श्रांतौ त्वया दत्तवरौ वरौ । ब्रह्माणं हंतुमायातौ दानवौ मदगर्वितौ ॥४५॥
आहूतौ च मया कामं द्वंद्वयुद्धाय मानदे । कृतं युद्धं महाघोरं मया ताभ्यां महार्णवे ॥४६॥
मरणं वरदानं ते ततो ज्ञातं महाद्भुतम् । ज्ञात्वाहं शरणं प्राप्तस्त्वामद्य शरणप्रदाम् ॥४७॥
साहाय्यं कुरु मे मातः खिन्नोऽहं युद्धकर्मणा । दृप्तौ तौ वरदानेन तव देवार्तिनाशने ॥४८॥
हंतुं मामुद्यतौ पापौ किं करोमि क्व यामि च । इत्युक्ता सा तदा देवी स्मितपूर्वमुवाच ह ४६॥
प्रणमंतं जगन्नाथं वासुदेवं सनातनम् । देवदेव हरे विष्णो कुरु युद्धं पुनः स्वयम् ५०॥
वंचयित्वा त्विमौ शूरौ हंतव्यौ च विमोहितौ । मोहयिष्याम्यहं नूनं दानवौ वक्रया दृशा ५१॥
जहि नारायणाशु त्वं मम मायाविमोहितौ । तच्छ्रुत्वा वचनं विष्णुस्तस्याः प्रीतिरसान्वितम्॥
संग्रामस्थलमासाद्य तस्थौ तत्र महार्णवे । तदायातौ च तौ धीरौ युद्धकामौ महाबलौ ५३॥
वीक्ष्य विष्णुं स्थितं तत्र हर्षयुक्तौ बभूवतुः । तिष्ठ तिष्ठ महाकाम कुरु युद्धं चतुर्भुज ॥५४॥
दैवाधीनौ विदित्वाऽद्य नूनं जयपराजयौ । सबलो जयमाप्नोति दैवाज्जयति दुर्बलः ॥५५॥
सर्वथैव न कर्तव्यौ हर्षशोकौ महात्मना । पुरा वै बहवो दैत्या जिता दानववैरिणा ॥५६॥
अधुना चानयोः सार्धं युध्यमानः पराजितः ।

सूत उवाच

इत्युक्त्वा तौ महाबाहू युद्धाय समुपस्थितौ ॥५७॥
वीक्ष्य विष्णुर्जघानाशु मुष्टिनाऽद्भुतकर्मणा । तावप्यतिबलोन्मत्तौ जघ्नतुर्मुष्टिना हरिम् ॥५८॥
एवं परस्परं जातं युद्धं परमदारुणम् । युध्यमानौ महावीर्यौ दृष्ट्वा नारायणस्तदा ॥५६॥

सूत उवाच

अपश्यत्संमुखं देव्याः कृत्वा दीनां दृशं हरिः ।
तं वीक्ष्य तादृशं विष्णुं करुणारससंयुतम् ॥६०॥
जहासातीव ताम्राक्षी वीक्षमाणा तदाऽसुरौ । तौ जघान कटाक्षैश्च कामबाणैरिवापरैः ॥६१॥
मंदस्मितयुतैः कामं प्रेमभावयुतैरनु । दृष्ट्वा मुमुहतुः पापौ देव्या वक्त्रं विलोकयन् ६२॥
विशेषमिति मन्वानौ कामबाणातिपीडितौ । वीक्षमाणौ स्थितौ तत्र तां देवीं विशदप्रभाम् ॥
हरिणाऽपि च तं दृष्टं देव्यास्तत्र चिकीर्षितम् । मोहितौ तौ परिज्ञाय भगवान्कार्यवित्तमः ६४॥
उवाच तौ हसन् श्लक्ष्णं मेघगंभीरया गिरा । वरं वरयतां वीरौ युवयोर्योऽभिवांछितः ॥६५॥
ददामि परमप्रीतो युद्धेन युवयोः किल । दानवा बहवो दृष्टा युध्यमाना मया पुरा ॥६६॥
युवयोः सदृशः कोऽपि न दृष्टो न च वै श्रुतः । तस्मात्तुष्टोऽस्मि कामं वै निस्तुलेन बलेन ॥६७॥
भ्रात्रोश्च वांछितं कामं प्रयच्छामि महाबलौ । तच्छ्रुत्वा वचनं विष्णोः साभिमानौ स्मरातुरौ ६८॥

सूत उवाच

वीक्षमाणौ महामायां जगदानन्दकारिणीम् । तमूचतुश्च कामार्तौ विष्णुं कमललोचनौ ६६॥
हरेऽनया च का वा वां त्वं किं दातुमिहेच्छसि । ददावतुल्यं देवेश दातारौ नौ न याचकौ ७०॥
प्रार्थय त्वं हृषीकेश मनोऽभिलषितं वरम् । तुष्टौ स्वस्तव युद्धेन वासुदेवाद्भुतेन च ॥७१॥
तयोस्तद्वचनं श्रुत्वा प्रत्युवाच जनार्दनः । भवेतामद्य मे तुष्टौ मम वध्यावुभावपि ॥७२॥

सूत उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं विष्णोर्दानवौ चातिविस्मितौ । वंचिताविति मन्वानौ तस्थतुः शोकसंयुतौ ७३॥
विचार्य मनसा तौ तु दानवौ विष्णुमूचतुः । प्रेक्ष्य सर्वं जलमयं भूमिं स्थलविवर्जिताम् ७४॥
हरे योऽयं वरो दत्तस्त्वया पूर्वं जनार्दन । सत्यवागसि देवेश देहि तं वांछितं वरम् ॥७५॥
निर्जले विपुले देशे हनस्व मधुसूदन । वध्यावावां तु भवतः सत्यवाग्भव माधव ॥७६॥
स्मृत्वा चक्रं तदा विष्णुस्तावुवाच हसन्हरिः । हन्म्यद्य वां महाभागौ निर्जले विपुले स्थले ७७॥
इत्युक्त्वा देवदेवेश ऊरू कृत्वाऽतिविस्तरौ । दर्शयामास तौ तत्र निर्जलं च जलोपरि ॥७८॥
नास्त्यत्र दानवौ वारि शिरसी मुंचतामिह । सत्यवागहमद्यैव भविष्यामि च वां तथा ॥७६॥
तदाकर्ण्य वचस्तथ्यं विचिन्त्य मनसा च तौ । वर्धयामासतुर्देहं योजनानां सहस्रकम् ॥८०॥
भगवान्द्विगुणं चक्रे जघनं विस्मितौ तदा । शीर्षे संदधतां तत्र जघने परमाद्भुते ॥८१॥
रथांगेन तदा छिन्ने विष्णुना प्रभविष्णुना । जघनोपरि वेगेन प्रकृष्टे शिरसी तयोः ॥८२॥
गतप्राणौ तदा जातौ दानवौ मधुकैटभौ । सागरः सकलो व्याप्तस्तदा वै मेदसा तयोः ८३॥

मेदिनीति ततो जातं नाम पृथ्व्याः समंततः । अभक्ष्या मृत्तिका तेन कारणेन मुनीश्वराः ॥८४॥
इति वः कथितं सर्वं यत्पृष्टोऽस्मि सुनिश्चितम् । महाविद्या महामाया सेवनीया सदा बुधैः ॥८५॥
आराध्या परमा शक्तिः सर्वैरपि सुरासुरैः । नातः परतरं किंचिदधिकं भुवनत्रये ॥८६॥
सत्यं सत्यं पुनः सत्यं वेदशास्त्रार्थनिर्णयः । पूजनीया परा शक्तिर्निर्गुणा सगुणाऽथवा ॥८७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कंधे नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

अथ दशमोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

सूत पूर्वं त्वया प्रोक्तं व्यासेनामिततेजसा । कृत्वा पुराणमखिलं शुकायाध्यापितं शुभम् १॥
व्यासेन तु तपस्तप्त्वा कथमुत्पादितः शुकः । विस्तरं ब्रूहि सकलं यच्छ्रुतं कृष्णतस्त्वया ॥२॥

सूत उवाच

प्रवक्ष्यामि शुकोत्पत्तिं व्यासात्सत्यवतीसुतात् । यथोत्पन्नः शुकः साक्षाद्योगिनां प्रवरो मुनिः ३॥
मेरुशृंगे महारम्ये व्यासः सत्यवतीसुतः । तपश्चचार सोऽत्युग्रं पुत्रार्थं कृतनिश्चयः ॥४॥
जपन्नेकाक्षरं मंत्रं वाग्बीजं नारदाच्छ्रुतम् । ध्यायन्परां महामायां पुत्रकामस्तपोनिधिः ॥५॥
अग्नेर्भूमेस्तथा वायोरंतरिक्षस्य चाप्ययम् । वीर्येण संमितः पुत्रो मम भूयादिति स्म ह ॥६॥
अतिष्ठत्स गताहारः शतसंवत्सरं प्रभुः । आराधयन्महादेवं तथैव च सदाशिवाम् ॥७॥
शक्तिः सर्वत्र पूज्येति विचार्य च पुनः पुनः । अशक्तो निंद्यते लोके शक्तस्तु परिपूज्यते ॥८॥
यत्र पर्वतशृंगे वै कर्णिकारवनाद्भुते । क्रीडंति देवताः सर्वे मुनयश्च तपोऽधिकाः ॥९॥
आदित्या वसवो रुद्रा मरुतश्चाश्विनौ तथा । वसंति मुनयो यत्र ये चान्ये ब्रह्मवित्तमाः ॥१०॥
तत्र हेमगिरेः शृंगे संगीतध्वनिनादिते । तपश्चचार धर्मात्मा व्यासः सत्यवतीसुतः ॥११॥
ततोऽस्य तेजसा व्याप्तं विश्वं सर्वं चराचरम् । अग्निवर्णा जटा जाताः पाराशर्यस्य धीमतः १२॥
ततोऽस्य तेज आलक्ष्य भयमाप शचीपतिः । तुरासाहं तदा दृष्ट्वा भयत्रस्तं श्रमातुरम् ॥१३॥
उवाच भगवान् रुद्रो मघवंतं तथास्थितम् । कथमिंद्राद्य भीतोऽसि किं दुःखं ते सुरेश्वर ॥१४॥

शंकर उवाच

अमर्षो नैव कर्तव्यस्तापसेषु कदाचन । तपश्चरंति मुनयो ज्ञात्वा मां शक्तिसंयुतम् १५॥
न त्वेतेऽहितमिच्छंति तापसाः सर्वथैव हि । इत्युक्तवचनः शक्रस्तमुवाच वृषध्वजम् ॥१६॥

कस्मात्तपस्यति व्यासः कोऽर्थस्तस्य मनोगतः ।

शिव उवाच

पाराशर्यस्तु पुत्रार्थी तपश्चरति दुश्चरम् ॥१७॥

पूर्णवर्षशतं जातं ददाम्यद्य सुतं शुभम् । इत्युक्त्वा वा एवं रुद्रो दयया मुदिताननः ॥१८॥

सूत उवाच

गत्वा ऋषिसमीपं तु तमुवाच जगद्गुरुः । उत्तिष्ठ वासवीपुत्र पुत्रस्ते भविता शुभः ॥१९॥
सर्वतेजोमयो ज्ञानी कीर्तिकर्ता तवाऽनघ । अखिलस्य जनस्याऽत्र वल्लभस्ते सुतः सदा ॥२०॥
भविष्यति गुणैः पूर्णः सात्त्विकैः सत्यविक्रमः । तदाऽऽकर्ण्य वचः श्लक्ष्णं कृष्णद्वैपायनस्तदा २१॥

सूत उवाच

शूलपाणिं नमस्कृत्य जगामाश्रममात्मनः । स गत्वाऽऽश्रममेवाऽऽशु बहुवर्षश्रमातुरः ॥२२॥
अरणीसहितं गुह्यं ममंथाग्निं चिकीर्षया । मंथनं कुर्वतस्तस्य चित्ते चिंताभरस्तदा ॥२३॥
प्रादुर्बभूव सहसा सुतोत्पत्तौ महात्मनः । मंथानारणिसंयोगान्मंथनाच्च समुद्भवः ॥२४॥
पावकस्य यथा तद्वत्कथं मे स्यात्सुखोद्भवः । पुत्रारणिस्तु व्याख्याता सा ममाद्य न विद्यते २५॥
तरुणी रूपसंपन्ना कुलोत्पन्ना पतिव्रता । कथं करोमि कांतां च पादयोः शृंखलासमाम् २६॥
पुत्रोत्पादनदक्षां च पातिव्रत्ये सदा स्थिताम् । पतिव्रताऽपि दक्षाऽपि रूपवत्यपि कामिनी ॥२७॥
सदा बंधनरूपा च स्वेच्छासुखविधायिनी । शिवोपि पर्वते नित्यं कामिनीपाशसंयुतः ॥२८॥
कथं करोम्यहं चात्र दुर्घटं च गृहाश्रमम् । एवं चिंतयतस्तस्य घृताची दिव्यरूपिणी ॥२९॥
प्राप्ता दृष्टिपथं तत्र समीपे गगने स्थिता । तां दृष्ट्वा चञ्चलापांगीं समीपस्थां वराप्सराम् ३०॥
पंचबाणपरीतांगस्तूर्णमासीद्धृतव्रतः । चिंतयामास च तदा किं करोम्यद्य संकटे ॥३१॥
धर्मस्य पुरतः प्राप्ते कामभावे दुरासदे । अंगीकरोमि यद्येनां वञ्चनार्थमिहागताम् ॥३२॥
हसिष्यंति महात्मानस्तापसा मां तु विह्वलम् । तपस्तप्त्वा महाघोरं पूर्णवर्षशतं त्विह ॥३३॥
दृष्ट्वाप्सरां च विवशः कथं जातो महातपाः । कामं निंदापि भवतु यदि स्यादतुलं सुखम् ॥३४॥
गृहस्थाश्रमसंभूतं सुखदं पुत्रकामदम् । स्वर्गदं च तथा प्रोक्तं ज्ञानिनां मोक्षदं तथा ३५॥
न भविष्यति तन्नूनमनया देवकन्यया । नारदाच्च मया पूर्वं श्रुतमस्ति कथानकम् ॥
यथोर्वशीवशो राजा पराभूतः पुरूरवाः ॥३६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कंधे दशमोऽध्यायः ॥११॥

अथ एकादशोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

कोऽसौ पुरूरवा राजा कोर्वशी देवकन्यका । कथं कष्टं च संप्राप्तं तेन राज्ञा महात्मना ॥ १ ॥
सर्वं कथानकं ब्रूहि लोमहर्षणजाऽधुना । श्रोतुकामा वयं सर्वे त्वन्मुखाब्जच्युतं रसम् ॥ २॥
अमृतादपि मिष्टा ते वाणी सूत रसात्मिका । न तृप्यामो वयं सर्वे सुधया च यथाऽमराः ॥३॥

सूत उवाच

शृणुध्वं मुनयः सर्वे कथां दिव्यां मनोरमाम् । वक्ष्याम्यहं यथाबुद्ध्या श्रुतां व्यासवरोत्तमात्४॥
गुरोस्तु दयिता भार्या तारा नामेति विश्रुता । रूपयौवनयुक्ता सा चार्वंगी मदविह्वला ॥५॥
गतैकदा विधोर्धाम यजमानस्य भामिनी । दृष्टा च शशिनाऽत्यर्थं रूपयौवनशालिनी॥६॥
कामातुरस्तदा जातः शशी शशिमुखीं प्रति । साऽपि वीक्ष्य विधुं कामं जाता मदनपीडिता७॥
तावन्योन्यं प्रेमयुक्तौ स्मरार्तौ च बभूवतुः । ताराशशी मदोन्मत्तौ कामबाणप्रपीडितौ ॥८॥
रेमाते मदमत्तौ तौ परस्परस्पृहान्वितौ । दिनानि कतिचित्तत्र जातानि रममाणयोः ॥९॥
बृहस्पतिस्तु दुःखार्त्तस्तारामानयितुं गृहम् । प्रेषयामास शिष्यं तु नाऽऽयाता सा वशीकृता॥
पुनः पुनर्यदा शिष्यं परावर्तत चन्द्रमाः । बृहस्पतिस्तदा क्रुद्धो जगाम स्वयमेव हि ॥११॥
गत्वा सोमगृहं तत्र वाचस्पतिरुदारधीः । उवाच शशिनं क्रुद्धः स्मयमानं मदान्वितम् १२॥
किं कृतं किल शीतांशो कर्म धर्मविगर्हितम् । रक्षिता मम भार्येयं सुन्दरी केन हेतुना ॥१३॥
तव देव गुरुश्चाऽहं यजमानोऽसि सर्वथा । गुरुभार्या कथं मूढ भुक्ता किं रक्षिताऽथवा १४॥
ब्रह्महा हेमहारी च सुरापो गुरुतल्पगः । महापातकिनो ह्येते तत्संसर्गी च पञ्चमः ॥१५॥
महापातकयुक्तस्त्वं दुराचारोऽतिगर्हितः । न देवसदनार्होऽसि यदि भुक्तेयमङ्गना ॥१६॥
मुञ्चेमामसितापाङ्गीं नयामि सदनं मम । नोचेद्वक्ष्यामि दुष्टात्मन् गुरुदारापहारिणम् १७॥
इत्येवं भाषमाणं तमुवाच रोहिणीपतिः । गुरुं क्रोधसमायुक्तं कान्ताविरहदुःखितम् ॥१८॥

इन्दुरुवाच

क्रोधात्ते तु दुराराध्या ब्राह्मणाः क्रोधवर्जिताः । पूजार्हा धर्मशास्त्रज्ञा वर्जनीयास्ततोऽन्यथा १९॥
आगमिष्यति सा कामं गृहं ते वरवर्णिनी । अत्रैव संस्थिता बाला का ते हानिरिहाऽनघ २०॥

इच्छया संस्थिता चाऽत्र सुखकामार्थिनी हि सा ।
दिनानि कतिचित्स्थित्वा स्वेच्छया चाऽऽगमिष्यति ॥२१॥

त्वयैवोदाहृतं पूर्वं धर्मशास्त्रमतं तथा । न स्त्री दुष्यति चारेण न विप्रो वेदकर्मणा २२॥
इत्युक्तः शशिना तत्र गुरुरत्यन्तदुःखितः । जगाम स्वगृहं तूर्णं चिन्ताविष्टः स्मरातुरः ॥२३॥
दिनानि कतिचित्तत्र स्थित्वा चिन्तातुरो गुरुः । ययावथ गृहं तस्य त्वरितश्चौषधीपतेः ॥२४॥
स्थितः क्षत्त्रा निषिद्धोऽसौ द्वारदेशे रुषाऽन्वितः । नाऽऽजगाम शशी तत्र चुकोपाऽति बृहस्पतिः॥
अयं मे शिष्यतां यातो गुरुपत्नीं तु मातरम् । जग्राह बलतोऽधर्मो शिक्षणीयो मयाऽधुना २६॥
उवाच वाचं कोपात्तु द्वारदेशस्थितो बहिः । किं शेषे भुवने मंद पापाचार सुराधम ॥२७॥
देहि मे कामिनीं शीघ्रं नोचेच्छापं ददाम्यहम् । करोमि भस्मसान्नूनं न ददासि प्रियां मम २८॥

सूत उवाच

क्रूराणि चैवमादीनि भाषणानि बृहस्पतेः । श्रुत्वा द्विजपतिः शीघ्रं निर्गतः सदनाद्बहिः २९॥
तमुवाच हसन्सोमः किमिदं बहु भाषसे । न ते योग्याऽसितापांगी सर्वलक्षणसंयुता ॥३०॥
कुरूपां च स्वसदृशीं गृहाणान्यां स्त्रियं द्विज । भिक्षुकस्य गृहे योग्या नेदृशी वरवर्णिनी ॥३१॥
रतिः स्वसदृशे कांते नार्याः किल निगद्यते । त्वं न जानासि मंदात्मन्कामशास्त्रविनिर्णयम् ॥
यथेष्टं गच्छ दुर्बुद्धे नाहं दास्यामि कामिनीम् । यच्छक्यं कुरु तत्कामं न देया वरवर्णिनी ३३॥
कामार्तस्य च ते शापो न मां बाधितुमर्हति । नाहं ददे गुरो कांतां यथेच्छसि तथा कुरु ३४॥

सूत उवाच

इत्युक्तः शशिना चेज्यश्चिंतामाप रुषान्वितः । जगाम तरसा सद्म क्रोधयुक्तः शचीपतेः ॥३५॥
दृष्ट्वा शतक्रतुस्तत्र गुरुं दुःखातुरं स्थितम् । पाद्यार्घ्याचमनीयाद्यैः पूजयित्वा सुसंस्थितः ३६॥
पप्रच्छ परमोदारस्तं तथावस्थितं गुरुम् । का चिंता ते महाभाग शोकार्तोऽसि महामुने३७॥
केनापमानितोऽसि त्वं मम राज्ये गुरुश्च मे । त्वदधीनमिदं सर्वं सैन्यं लोकाधिपैः सह ॥३८॥
ब्रह्मा विष्णुस्तथा शंभुर्ये चान्ये देवसत्तमाः । करिष्यंति च साहाय्यं का चिंता वद सांप्रतम् ॥

गुरुरुवाच

शशिनाऽपहृता भार्या तारा मम सुलोचना । न ददाति स दुष्टात्मा प्रार्थितोऽपि पुनःपुनः ४०॥
किं करोमि सुरेशान त्वमेव शरणं मम । साहाय्यं कुरु देवेश दुःखितोस्मि शतक्रतो ४१॥

इंद्र उवाच

मा शोकं कुरु धर्मज्ञ दासोऽस्मि तव सुव्रत । आनयिष्याम्यहं नूनं भार्यां तव महामते ॥४२॥
प्रेषिते चेन्मया दूते न दास्यति मदाकुलः । ततो युद्धं करिष्यामि देवसैन्यैः समावृतः ॥४३॥
इत्याश्वास्य गुरुं शक्रो दूतं वक्तृविचक्षणम् । प्रेषयामास सोमाय वार्ताशंसिनमद्भुतम् ॥४४॥
स गत्वा शशिलोकं तु त्वरितः सुविचक्षणः । उवाच वचनेनैव वचनं रोहिणीपतिम् ॥४५॥
प्रेषितोऽहं महाभाग शक्रेण त्वां विवक्षया । कथितं प्रभुणा यच्च तद्ब्रवीमि महामते ॥४६॥
धर्मज्ञोऽसि महाभाग नीतिं जानासि सुव्रत । अत्रिः पिता तं धर्मात्मा न निंद्यं कर्तुमर्हसि ॥
भार्या रक्ष्या सर्वभूतैर्यथाशक्ति ह्यतंद्रितैः । तदर्थे कलहः कामं भविता नात्र संशयः ॥४८॥
यथा तव तथा तस्य यत्नः स्याद्दाररक्षणे । आत्मवत्सर्वभूतानि चिंतय त्वं सुधानिधे ॥४९॥
अष्टाविंशतिसंख्यास्ते कामिन्यो दक्षजाः शुभाः । गुरुपत्नीं कथं भोक्तुं त्वमिच्छसि सुधानिधे ॥
स्वर्गे सदा वसंत्येता मेनकाद्या मनोरमाः । भुंक्ष्व ताः स्वेच्छया कामं मुंच पत्नीं गुरोरपि ॥
ईश्वरा यदि कुर्वंति जुगुप्सितमहंतया । अज्ञास्तदनुवर्तंते तदा धर्मक्षयो भवेत् ॥५२॥

तस्मान्मुंच महाभाग गुरोः पत्नीम्मनोरमाम् । कलहस्त्वन्निमित्तोऽद्य सुराणां न भवेद्यथा ॥५३॥

सूत उवाच

सोमः शक्रवचः श्रुत्वा किंचित्क्रोधसमाकुलः । भंग्या प्रतिवचः प्राह शक्रदूतं तदा शशी ५४॥

इंदुरुवाच

धर्मज्ञोऽसि महाबाहो देवानामधिपः स्वयम् । पुरोधापि च ते तादृग्युवयोः सदृशी मतिः ५५॥

परोपदेशे कुशला भवंति बहवो जनाः । दुर्लभस्तु स्वयं कर्ता प्राप्ते कर्मणि सर्वदा ॥५६॥

बार्हस्पत्यप्रणीतं च शास्त्रं गृह्णन्ति मानवाः । को विरोधोऽत्र देवेश कामयानां भजन्स्त्रियम् ५७॥

स्वकीयं बलिनां सर्वं दुर्बलानां न किंचन । स्वीया च परकीया च भ्रमोऽयं मंदचेतसाम् ५८॥

तारा मय्यनुरक्ता च तथा न तु तथा गुरौ । अनुरक्ता कथं त्याज्या धर्मतोन्यायतस्तथा ॥५९॥

गृहारंभस्तु रक्तायां विरक्तायां कथं भवेत् । विरक्तेयं यदा जाता चकमेऽनुजकामिनीम् ६०॥

न दास्येऽहं वरारोहां गच्छ दूत वद स्वयम् । ईश्वरोऽसि सहस्राक्ष यदिच्छसि कुरुष्व तत् ६१॥

सूत उवाच

इत्युक्तः शशिना दूतः प्रययौ शक्रसन्निधिम् । इंद्रायाऽऽचष्ट तत्सर्वं यदुक्तं शीतरश्मिना ॥६२॥

तुराषाडपि तच्छ्रुत्वा क्रोधयुक्तो बभूव ह । सेनोद्योगं तथा चक्रे साहाय्यार्थं गुरोर्विभुः ६३॥

शुक्रस्तु विग्रहं श्रुत्वा गुरुद्वेषात्ततो ययौ । मा ददस्वेति तं वाक्यमुवाच शशिनं प्रति ६४॥

साहाय्यं ते करिष्यामि मंत्रशक्त्या महामते । भविता यदि संग्रामस्तव चंद्रेण मारिष ॥६५॥

शंकरस्तु तदाकर्ण्य गुरुदाराभिमर्शनम् । गुरुशत्रुं भृगुं मत्वा साहाय्यमकरोत्तदा ॥६६॥

संग्रामस्तु तदा वृत्तो देवदानवयोर्द्भुतम् । बहूनि तत्र वर्षाणि तारकासुरवत्किल ॥६७॥

देवासुरकृतं युद्धं दृष्ट्वा तत्र पितामहः । हंसारूढो जगामाशु तं देशं क्लेशशांतये ॥६८॥

राकापतिं तदा प्राह मुंच भार्यां गुरोरिति । नोचेद्विष्णुं समाहूय करिष्यामि तु संक्षयम् ॥६९॥

भृगुं निवारयामास ब्रह्मा लोकपितामहः । किमन्यायमतिर्जाता संगदोषान्महामते ॥७०॥

निषेधयामास ततो भृगुस्तं चौषधीपतिम् । मुंच भार्यां गुरोरद्य पित्राऽहं प्रेषितस्तव ॥७१॥

सूत उवाच

द्विजराजस्तु तच्छ्रुत्वा भृगोर्वचनमद्भुतम् । ददौ च तत्प्रियां भार्यां गुरोर्गर्भवतीं शुभाम् ७२॥

प्राप्य कांतां गुरुर्हृष्टः स्वगृहं मुदितो ययौ । ततो देवास्ततो दैत्या ययुः स्वान्स्वान्गृहान्प्रति ७३॥

ब्रह्मा स्वसदनं प्राप्तः कैलासं चापि शंकरः । बृहस्पतिस्तु संतुष्टः प्राप्य भार्यां मनोरमाम्॥७४॥

ततः कालेन कियता ताराऽसूत सुतं शुभम् । सुदिने शुभनक्षत्रे तारापतिसमं गुणैः ॥७५॥

दृष्ट्वा पुत्रं गुरुर्जातं चकार विधिपूर्वकम् । जातकर्मादिकं सर्वं प्रहृष्टेनांतरात्मना ॥७६॥

श्रुतं चंद्रमसा जन्म पुत्रस्य मुनिसत्तमाः । दूतं च प्रेषयामास गुरुं प्रति महामतिः ॥७७॥
न चायं तव पुत्रोऽस्ति मम वीर्यसमुद्भवः । कथं त्वं कृतवान्कामं जातकर्मादिकं विधिम्॥७८॥
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य दूतस्य च बृहस्पतिः । उवाच मम पुत्रो मे सदृशो नात्र संशयः॥७९॥
पुनर्विवादः संजातो मिलिता देवदानवाः । युद्धार्थमागतास्तेषां समाजः समजायत ॥८०॥
तत्राऽऽगतः स्वयं ब्रह्मा शांतिकामः प्रजापतिः । निवारयामास मुखे संस्थितान्युद्धदुर्मदान् ८१॥
तारां पप्रच्छ धर्मात्मा कस्याऽयं तनयः शुभे । सत्यं वद वरारोहे यथा क्लेशः प्रशाम्यति ८२
तमुवाचाऽसितापांगी लज्जामानाऽप्यधोमुखी । चंद्रस्येति शनैरंतर्जगाम वरवर्णिनी ॥८३॥
जग्राह तं सुतं सोमः प्रहृष्टेनांतरात्मना । नाम चक्रे बुध इति जगाम स्वगृहं पुनः ८४॥
ययौ ब्रह्मा स्वकं धाम सर्वे देवाः सवासवाः । यथागतं गतं सर्वैः सर्वशः प्रेक्षकैर्जनैः ॥८५॥
कथितेयं बुधोत्पत्तिर्गुरुक्षेत्रे च सोमतः । तथा श्रुता मया पूर्वं व्यासात्सत्यवतीसुतात् ८६

इति श्रीदेवीभागवते प्रथमस्कन्धे बुधोत्पत्तिर्नामैकादशोऽध्यायः ॥११॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

सूत उवाच

ततः पुरूरवा जज्ञे इलायां कथयामि वः । बुधपुत्रोऽतिधर्मात्मा यज्ञकृद्दानतत्परः ॥१॥
सुद्युम्नो नाम भूपालः सत्यवादी जितेंद्रियः । सैंधवं हयमारुह्य चचार मृगयां वने ॥२॥
युतः कतिपयामात्यैर्दंशितश्चारुकुंडलः । धनुराजगवं बद्ध्वा बाणसंघं तथाद्भुतम् ॥३॥
स भ्रमंस्तद्वनोद्देशे हन्यमानो रुरून्मृगान् । शशांश्च सूकरांश्चैव खड्गांश्च गवयांस्तथा ॥४॥
शारभान्महिषांश्चैव सामरान्वनकुक्कुटान् । निघ्नन्मेध्यान्पशून्राजा कुमारवनमाविशत् ५॥
मेरोरधस्तले दिव्यं मंदारद्रुमराजितम् । अशोकलतिकाकीर्णं बकुलैरधिवासितम् ॥६॥
सालैस्तालैस्तमालैश्च चंपकैः पनसैस्तथा । आम्रैर्नीपैर्मधूकैश्च माधवीमंडपावृतम् ॥७॥
दाडिमैर्नारिकेलैश्च कदलीखंडमंडितम् । यूथिकामालतीकुंदपुष्पवल्लीसमावृतम् ॥८॥
हंसकारंडवाकीर्णं कीचकध्वनिनादितम् । भ्रमरालिरुतारामं वनं सर्वसुखावहम् ॥९॥
दृष्ट्वा प्रमुदितो राजा सुद्युम्नः सेवकैर्वृतः । वृक्षान्सुपुष्पितान्वीक्ष्य कोकिलारावमंडितान्१०॥
प्रविष्टस्तत्र राजर्षिः स्त्रीत्वमाप क्षणात्ततः । अश्वोऽपि वडवा जातश्चिंताविष्टः स भूपतिः ११॥
किमेतदिति चिंतार्तश्चिंत्यमानः पुनः पुनः । दुःखं बहुतरं प्राप्तः सुद्युम्नो लज्जयान्वितः ॥१२॥
किं करोमि कथं यामि गृहं स्त्रीभावसंयुतः । कथं राज्यं करिष्यामि केन वा वंचितो ह्यहम्१३॥

ऋषय ऊचुः

सूताश्चर्यमिदं प्रोक्तं त्वया यल्लोमहर्षण । सुद्युम्नः स्त्रीत्वमापन्नो भूपतिर्देवसन्निभः ॥१४॥

किं तत्कारणमाचक्ष्व बने तत्र मनोहरे । किं कृतं तेन राज्ञा च विस्तरं वद सुव्रत ॥१५॥

सूत उवाच

एकदा गिरिशं द्रष्टुमृषयः सनकादयः । दिशो वितिमिराभासाः कुर्वन्तः समुपागमन् १६॥
तस्मिंश्च समये तत्र शंकरः प्रमदायुतः । क्रीडासक्तो महादेवी विवस्त्रा कामिनी शिवा १७॥
उत्संगे संस्थिता भर्तू रममाणा मनोरमा । तान्विलोक्यांबिका देवी विवस्त्रा व्रीडिताभृशम् ॥
भर्तुरंकात्समुत्थाय वस्त्रमादाय पर्यधात् । लज्जाविष्टा स्थिता तत्र वेपमानातिमानिनी १९॥
ऋषयोऽपि तयोर्वीक्ष्य प्रसंगं रममाणयोः । परिवृत्य ययुस्तूर्णं नरनारायणाश्रमम् ॥२०॥
ह्रीयुतां कामिनीं वीक्ष्य प्रोवाच भगवान्हरः । कथं लज्जातुरासिऽत्वं सुखं ते प्रकरोम्यहम् ॥२१॥
अद्यप्रभृति यो मोहात्पुमान्कोऽपि वरानने । वनं च प्रविशेदेतत्स वै योषिद्भविष्यति ॥२२॥
इति शप्तं वनं तेन ये जानंति जनाः क्वचित् । वर्जयंतीह ते कामं वनं दोषसमृद्धिमत् ॥२३॥
सुद्युम्नस्तु तदज्ञानात्प्रविष्टः सचिवैः सह । तथैव स्त्रीत्वमापन्नस्तैः सहेति न संशयः ॥२४॥
चिंताविष्टः स राजर्षिर्न जगाम गृहं ह्रिया । विचचार बहिस्तस्माद्वनदेशादितस्ततः ॥२५॥
इलेति नाम संप्राप्तं स्त्रीत्वे तेन महात्मना । विचरंस्तत्र संप्राप्तो बुधः सोमसुतो युवा ॥२६॥
स्त्रीभिः परिवृतां तां तु दृष्ट्वा कांतां मनोरमाम् । हावभावकलायुक्तां चकमे भगवान्बुधः ॥२७॥
साऽपि तं चकमे कांतं बुधं सोमसुतं पतिम् । संयोगस्तत्र संजातस्तयोः प्रेम्णा परस्परम् ॥२८॥
स तस्यां जनयामास पुरूरवसमात्मजम् ॥२९॥

साऽप्रसूत सुतं बाला चिंताविष्टा वने स्थिता । सस्मार स्वकुलाचार्यं वसिष्ठं मुनिसत्तमम् ॥३०॥
स तदाऽस्य दशां दृष्ट्वा सुद्युम्नस्य कृपान्वितः । अतोषयन्महादेवं शंकरं लोकशंकरम् ॥३१॥
तस्मै स भगवांस्तुष्टः प्रददौ वांछितं वरम् । वसिष्ठः प्रार्थयामास पुंस्त्वं राज्ञः प्रियस्य च ३२॥
शंकरस्तु निजां वाचमृतां कुर्वन्नुवाच ह । मासं पुमांस्तु भविता मासं स्त्री भूपतिः किल ३३॥
इत्थं प्राप्य वरं राजा जगाम स्वगृहं पुनः । चक्रे राज्यं स धर्मात्मा वसिष्ठस्याप्यनुग्रहात् ३४॥
स्त्रीत्वे तिष्ठति हर्म्येषु पुंस्त्वे राज्यं प्रशास्ति च । प्रजास्तस्मिन्समुद्विग्ना नाभ्यनन्दन्महीपतिम् ३५॥
काले तु यौवनं प्राप्तः पुत्रः पुरूरवास्तदा । प्रतिष्ठां नृपतिस्तस्मै दत्त्वा राज्यं वनं ययौ ॥३६॥
गत्वा तस्मिन्वने रम्ये नानाद्रुमसमाकुले । नारदान्मंत्रमासाद्य नवाक्षरमनुत्तमम् ॥३७॥
जजाप मंत्रमत्यर्थं प्रेमपूरितमानसः । परितुष्टा तदा देवी सगुणा तारिणी शिवा ३८॥
सिंहारूढा स्थिता चाग्रे दिव्यरूपा मनोरमा । वारुणीपानसंमत्ता मदाघूर्णितलोचना ॥३९॥
दृष्ट्वा तां दिव्यरूपा च प्रेमाकुलितलोचनः । प्रणम्य शिरसा प्रीत्या तुष्टाव जगदम्बिकाम् ४०॥

इलोवाच

दिव्यं च ते भगवति प्रथितं स्वरूपं दृष्टं मया सकललोकहितानुरूपम् ।
वंदे त्वदंघ्रिकमलं सुरसंघसेव्यं कामप्रदं जननि चापि विमुक्तिदं च ॥४१॥
को वेत्ति तेऽम्ब भुवि मर्त्यतनुर्निकामं मुह्यंति यत्र मुनयश्च सुराश्च सर्वे ।
ऐश्वर्यमेतदखिलं कृपणे दयां च दृष्ट्वैव देवि सकलं किल विस्मयो मे ॥ ४२ ॥
शंभुर्हरिः कमलजो मघवा रविश्च वित्तेशवह्निवरुणाः पवनश्च सोमः ।
जानंति नैव वसवोऽपि हि ते प्रभावं बुध्येत्कथं तव गुणानगुणो मनुष्यः ॥ ४३ ॥
जानाति विष्णुरमितद्युतिरंब साक्षात्त्वां सात्त्विकीमुदधिजां सकलार्थदां च ।
को राजसीं हर उमां किल तामसीं त्वां वेदांबिके न तु पुनः खलु निर्गुणां त्वाम् ४४॥
क्वाहं सुमंदमतिरप्रतिमप्रभावः क्वायं तवातिनिपुणो मयि सुप्रसादः ।
जाने भवानि चरितं करुणासमेतं यत्सेवकाश्च दयसे त्वयि भावयुक्तान् ॥ ४५ ॥
वृत्तस्त्वया हरिरसौ वनजेशयापि नैवाचरत्यपि मुदं मधुसूदनश्च ।
पादौ तवादिपुरुषः किल पावकेन कृत्वा करोति च करेण शुभौ पवित्रौ ॥ ४६ ॥
वांछत्यहो हरिरशोक इवातिकामं पादाहतिं प्रमुदितः पुरुषः पुराणः ।
तां त्वं करोषि रुषिता प्रणतं च पादे दृष्ट्वा पतिं सकलदेवनुतं स्मरार्तम् ॥ ४७ ॥
वक्षःस्थले वससि देवि सदैव तस्य पर्यंकवत्सुचरिते विपुलेऽतिशांते ।
सौदामनीव सुघने सुविभूषिते च किं ते न वाहनमसौ जगदीश्वरोऽपि ॥ ४८ ॥
त्वं चेज्जहासि मधुसूदनमंब कोपान्नैवार्चितोऽपि स भवेत्किल शक्तिहीनः ।
प्रत्यक्षमेव पुरुषं स्वजनास्त्यजंति शांतं श्रियोज्झितमतीवगुणैर्वियुक्तम् ॥ ४९ ॥
ब्रह्मादयः सुरगणा न तु किं युवत्यो ये त्वत्पदांबुजमहर्निशमाश्रयंति ।
मन्ये त्वयैव विहिताः खलु ते पुमांसः किं वर्णयामि तव शक्तिमनंतवीर्ये ॥ ५० ॥
त्वं नाऽपुमान्न च पुमानिति मे विकल्पो या काऽसि देवि सगुणा ननु निर्गुणा वा ।
तां त्वां नमामि सततं किल भावयुक्तो वांछामि भक्तिमचलां त्वयि मातरं ते ॥ ५१ ॥

सूत उवाच

इति स्तुत्वा महीपालो जगाम शरणं तदा । परितुष्टा ददौ देवी तत्र सायुज्यमात्मनि ॥५२॥
सुद्युम्नस्तु ततः प्राप पदं परमकं स्थिरम् । तस्या देव्याः प्रसादेन मुनीनामपि दुर्लभम् ॥५३॥

इति श्रीदेवीभागवते प्रथमस्कंधे सुद्युम्नस्तुतिर्नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

सूत उवाच

सुद्युम्ने तु दिवं याते राज्यं चक्रे पुरूरवाः । सगुणश्च सुरूपश्च प्रजारंजनतत्परः ॥ १ ॥
प्रतिष्ठाने पुरे रम्ये राज्यं सर्वनमस्कृतम् । चकार सर्वधर्मज्ञः प्रजारक्षणतत्परः ॥ २ ॥
मंत्रः सुगुप्तस्तस्याऽसीत्परत्राभिज्ञता तथा । सदैवोत्साहशक्तिश्च प्रभुशक्तिस्तथोत्तमा ॥ ३ ॥
सामदानादयः सर्वे वशगास्तस्य भूपतेः । वर्णाश्रमान्स्वधर्मस्थान्कुर्वन्राज्यं शशास ह ॥४॥
यज्ञांश्च विविधांश्चक्रे स राजा बहुदक्षिणान् । दानानि च पवित्राणि ददावथ नराधिपः ॥ ५ ॥
तस्य रूपगुणौदार्यशीलद्रविणविक्रमान् । श्रुत्वोर्वशी वशीभूता चकमे तं नराधिपम् ॥ ६ ॥
ब्रह्मशापाभितप्ता सा मानुषं लोकमास्थिता । गुणिनं तं नृपं मत्वा वरयामास मानिनी ॥ ७ ॥
समयं चेदृशं कृत्वा स्थिता तत्र वरांगना । एतावुरणकौ राजन्न्यस्तौ रक्षस्व मानद ॥ ८ ॥
घृतं मे भक्षणं नित्यं नान्यत्किंचिन्नृपाशनम् । नेक्षे त्वां च महाराजन्नग्नमन्यत्र मैथुनात् ॥ ९ ॥
भाषाबंधस्त्वयं राजन्यदि भग्नो भविष्यति । तदा त्यक्त्वा गमिष्यामि सत्यमेतद्ब्रवीम्यहम् १०॥
अंगीकृतं च तद्राज्ञा कामिन्या भाषितं तु यत् । स्थिता भाषणबंधेन शापानुग्रहकाम्यया ॥११॥
रेमे तदा स भूपालो लीनो वर्षगणान्बहून् । धर्मकर्मादिकं त्यक्त्वा चोर्वश्या मदमोहितः १२॥
एकचित्तस्तु संजातस्तन्मनस्को महीपतिः । न शशाक तया हीनः क्षणमप्यतिमोहितः १३॥
एवं वर्षगणांते तु स्वर्गस्थः पाकशासनः । उर्वशीं नागतां दृष्ट्वा गंधर्वानाह देवराट् ॥१४॥
उर्वशीमानयध्वं भो गन्धर्वाः सर्व एव हि । हृत्वोरणौ गृहात्तस्य भूपतेः समये किल ॥१५॥
उर्वशीरहितं स्थानं मदीयं नातिशोभते । येन केनाप्युपायेन तामानयत कामिनीम् ॥१६॥
इत्युक्तास्तेऽथ गंधर्वा विश्वावसुपुरोगमाः । ततो गत्वा महागाढे तमसि प्रत्युपस्थिते ॥१७॥
जहुस्तावुरणौ देवा रममाणं विलोक्य तम् । चक्रंदतुस्तदा तौ तु ह्रियमाणौ विहायसा ॥१८॥
उर्वशी तदुपाकर्ण्य क्रंदितं सुतयोरिव । कुपितोवाच राजानं समयोऽयं कृतो मया ॥१९॥
नष्टाऽहं तव विश्वासाद्धृतौ चोरैर्ममोरणौ । राजन्पुत्रसमावेतौ त्वं किं शेषे स्त्रिया समः २०॥
हतास्म्यहं कुनाथेन नपुंसा वीरमानिना । उरणौ मे गतौ चाद्य सदा प्राणप्रियौ मम २१॥
एवं विलप्यमानां तां दृष्ट्वा राजा विमोहितः । नग्न एव ययौ तूर्णं पृष्ठतः पृथिवीपतिः ॥२२॥
विद्युत्प्रकाशिता तत्र गंधर्वैर्नृपवेश्मनि । नग्नभूतस्तया दृष्टो भूपतिर्गन्तुकामया ॥२३॥
त्यक्त्वोरणौ गताः सर्वे गंधर्वाः पथि पार्थिवः । नग्नो जग्राह तौ श्रांतो जगाम स्वगृहं प्रति ॥२४॥
तदोर्वशीं गतां दृष्ट्वा विललापातिदुःखितः । नग्नं वीक्ष्य पतिं नारी गता सा वरवर्णिनी २५॥

क्रंदन्स देशदेशेषु बभ्राम नृपतिः स्वयम् । तच्चित्तो विह्वलः शोचन्विवशः काममोहितः २६
भ्रमन्वै सकलां पृथ्वीं कुरुक्षेत्रे ददर्श ताम् । दृष्ट्वा संहृष्टवदनः प्राह सूक्तं नृपोत्तमः ॥२७
अये जाये तिष्ठ तिष्ठ घोरे न त्यक्तुमर्हसि । मां त्वं त्वन्मनसं कांतं वशगं चाप्यनागसम् २८
स देहोऽयं पतत्यत्र देवि दूरं हृतस्त्वया । खादंत्येनं वृकाः काकास्त्वया त्यक्तं वरोरु यत्
एवं विलपमानं तं राजानं प्राह चोर्वशी । दुःखितं कृपणं श्रांतं कामार्तं विवशं भृशम् ३०

उर्वश्युवाच

मूर्खोऽसि नृपशार्दूल ज्ञानं कुत्र गतं तव । क्वापि सख्यं न च स्त्रीणां वृकाणामिव पार्थिव
न विश्वासो हि कर्तव्यः स्त्रीषु चौरेषु पार्थिवैः । गृहं गच्छ सुखं भुंक्ष्व मा विषादे मनः कृथाः
इत्येवं बोधितो राजा न विवेदातिमोहितः । दुःखं च परमं प्राप्तः स्वैरिणीस्नेहयंत्रितः ॥३३

सूत उवाच

इति सर्वं समाख्यातमुर्वशीचरितं महत् । वेदे विस्तरितं चैतत्संक्षेपात्कथितं मया ॥३४

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

सूत उवाच

दृष्ट्वा तामसितापांगीं व्यासश्चिंतापरोऽभवत् । किं करोमि न मे योग्या देवकन्येयमप्सराः ॥१
एवं चिंतयमानं तु दृष्ट्वा व्यासं तदाप्सराः । भयभीता हि संजाता शापं मां विसृजेदयम् ॥२
सा कृत्वाऽऽथ शुकीरूपं निर्गता भयविह्वला । कृष्णस्तु विस्मयं प्राप्तो विहंगीं तां विलोकयन् ३
कामस्तु देहे व्यासस्य दर्शनादेव संगतः । मनोऽतिविस्मितं जातं सर्वगात्रेषु विस्मितः ॥४
स तु धैर्येण महता निगृह्णन्मानसं मुनिः । न शशाक नियंतुं च स व्यासः प्रसृतं मनः ॥५
बहुशो गृह्यमाणं च घृताच्या मोहितं मनः । भावित्वान्नैव विधृतं व्यासस्यामिततेजसः ॥६
मंथनं कुर्वतस्तस्य मुनेरग्निचिकीर्षया । अरण्यामेव सहसा तस्य शुक्रमथापतत् ॥७
सोऽविचिंत्य तथा पातं ममंथारणिमेव च । तस्माच्छुकः समुद्भूतो व्यासाकृतिमनोहरः ॥८
विस्मयं जनयन्बालः संजातस्तदरण्यजः । यथाऽध्वरे समिद्धोऽग्निर्भाति हव्येन दीप्तिमान् ९
व्यासस्तु सुतमालोक्य विस्मयं परमं गतः । किमेतदिति संचिंत्य वरदानाच्छिवस्य वै ॥१०
तेजोरूपी शुको जातोऽप्यरणीगर्भसंभवः । द्वितीयोग्निरिवात्यर्थं दीप्यमानः स्वतेजसा ॥११
विलोकयामास तदा व्यासस्तु मुदितं सुतम् । दिव्येन तेजसा युक्तं गार्हपत्यमिवापरम् ॥१२
गंगांतः स्नापयामास समागत्य गिरेस्तदा । पुष्पवृष्टिस्तु खाज्जाता शिशोरुपरि तापसाः १३

जातकर्मादिकं चक्रे व्यासस्तस्य महात्मनः। देवदुंदुभयो नेदुर्ननृतुश्चाप्सरोगणाः ॥१४॥
जगुर्गंधर्वपतयो मुदितास्ते दिदृत्तवः। विश्वावसुर्नारदश्च तुंबुरुः शुकसंभवे ॥१५॥
तुष्टुवुर्मुदिताः सर्वे देवा विद्याधरास्तथा। दृष्ट्वा व्याससुतं दिव्यमरणीगर्भसंभवम् ॥१६॥
अंतरिक्षात्पपातोर्व्यां दंडः कृष्णाजिनं शुभम्। कमंडलुस्तथा दिव्यः शुकस्यार्थे द्विजोत्तमाः॥१७॥
सद्यः स ववृधे बालो जातमात्रोऽतिदीप्तिमान्। तस्योपनयनं चक्रे व्यासो विद्याविधानवित्॥१८॥
उत्पन्नमात्रं तं वेदाः सरहस्याः ससंग्रहाः। उपतस्थुर्महात्मानं यथाऽस्य पितरं तथा ॥१९॥
यतो दृष्टं शुकीरूपं घृताच्याः संभवे तदा। शुकेति नाम पुत्रस्य चकार मुनिसत्तमाः ॥२०॥
बृहस्पतिमुपाध्यायं कृत्वा व्याससुतस्तदा। व्रतानि ब्रह्मचर्यस्य चकार विधिपूर्वकम् ॥२१॥
सोऽधीत्य निखिलान्वेदान्सरहस्यान्ससंग्रहान्। धर्मशास्त्राणि सर्वाणि कृत्वा गुरुकुले शुकः २२॥
गुरवे दक्षिणां दत्त्वा समावृत्तो मुनिस्तदा। आजगाम पितुः पार्श्वं कृष्णद्वैपायनस्य च २३॥
दृष्ट्वा व्यासः शुकं प्राप्तं प्रेम्णोत्थाय ससंभ्रमः। आलिलिंग मुहुर्घ्राणं मूर्ध्नि तस्य चकार ह ॥२४॥
पप्रच्छ कुशलं व्यासस्तस्थौ चाध्ययनं शुचिः। आश्वास्य स्थापयामास शुकं तत्राऽश्रमे शुभे२५॥
दारकर्म ततो व्यासः शुकस्य पर्यचिंतयत्। कन्यां मुनिसुतां कांतामपृच्छदतिवेगवान् ॥२६॥
शुकं प्राह सुतं व्यासो वेदोऽधीतस्त्वयाऽनघ। धर्मशास्त्राणि सर्वाणि कुरु भार्यां महामते ॥२७॥
गार्हस्थ्यं च समासाद्य यज देवान्पितॄंस्तथा। ऋणान्मोचय मां पुत्र प्राप्य दारान्मनोरमान् २८॥
अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्गो नैव च नैव च। तस्मात्पुत्र महाभाग कुरुष्वाद्य गृहाश्रमम् २९॥
कृत्वा गृहाश्रमं पुत्र सुखिनं कुरु मां शुक। आशा मे महती पुत्र पूरयस्व महामते ॥३०॥
तपस्तप्त्वा महाघोरं प्राप्तोऽसि त्वमयोनिजः। देवरूपी महाप्राज्ञ पाहि मां पितरं शुक ॥३१॥

सूत उवाच

इति वादिनमभ्याशे प्राप्तः प्राह शुकस्तदा। विरक्तः सोऽतिरक्तं तं साक्षात्पितरमात्मनः ३२॥

शुक उवाच

किं त्वं वदसि धर्मज्ञ वेदव्यास महामते। तत्त्वेनाशाधि शिष्यं मां त्वदाज्ञां करवाण्यलम् ॥

व्यास उवाच

त्वदर्थं यत्तपस्तप्तं मया पुत्रशतं समाः। प्राप्तस्त्वं चातिदुःखेन शिवस्याऽऽराधनेन च ॥
ददामि तव वित्तं तु प्रार्थयित्वाऽथ भूपतिम्। सुखं भुंक्ष्व महाप्राज्ञ प्राप्य यौवनमुत्तमम् ॥३५॥

शुक उवाच

किं सुखं मानुषे लोके ब्रूहि तात निरामयम्। दुःखविद्धं सुखं प्राज्ञा न वदंति सुखं किल ३६॥
स्त्रियं कृत्वा महाभाग भवामि तद्वशानगः। सखं किं परतंत्रस्य स्त्रीजितस्य विशेषतः ॥३७॥

कदाचिदपि मुच्येत लोहकाष्ठादियंत्रितः । पुत्रदारैर्निबद्धस्तु न विमुच्येत कर्हिचित् ॥३८॥
विण्मूत्रसंभवो देहो नारीणां तन्मयस्तथा । कः प्रीति तत्र विप्रेंद्र विबुधः कर्तुमिच्छति ॥३९॥
अयोनिजोऽहं विप्रर्षे योनौ मे कीदृशी मतिः । न वांछाम्यहमग्रेऽपि योनावेव समुद्भवम् ॥४०॥
विट्सुखं किमु वांछामि त्यक्त्वात्मसुखमद्भुतम् । आत्मारामश्च भूयोऽपि न भवत्यतिलोलुपः ४१॥
प्रथमं पठिता वेदा मया विस्तारिताश्च ते । हिंसामयास्ते पठिताः कर्ममार्गप्रवर्तकाः ॥४२॥
बृहस्पतिर्गुरुः प्राप्तः सोऽपि मग्नो गृहार्णवे । अविद्याग्रस्तहृदयः कथं तारयितुं क्षमः ॥४३॥
रोगग्रस्तो यथा वैद्यः पररोगचिकित्सकः । तथा गुरुर्मुमुक्षोर्मे गृहस्थोऽयं विडंबना ॥४४॥
कृत्वा प्रणामं गुरवे त्वत्समीपमुपागतः । त्राहि मां तत्त्वबोधेन भीतं संसारसर्पतः ॥४५॥
संसारेऽस्मिन्महाघोरे भ्रमणं नभचक्रवत् । न च विश्रमणं क्वापि सूर्यस्येव दिवानिशि ४६॥
किं सुखं तात संसारे निधनत्वविचारणात् । मूढानां सुखबुद्धिस्तु विट्सु कीटसुखं यथा ॥४७॥
अधीत्य वेदशास्त्राणि संसारे रागिणश्च ये । तेभ्यः परो न मूर्खोऽस्ति सधर्मा श्वाश्वसूकरैः ४८॥
मानुष्यं दुर्लभं प्राप्य वेदशास्त्राण्यधीत्य च । बध्यते यदि संसारे को विमुच्येत मानवः ॥४९॥
नातःपरतरं लोके क्वचिदाश्चर्यमद्भुतम् । पुत्रदारगृहासक्तः पंडितः परिगीयते ॥५०॥
न बाध्यते यः संसारे नरो मायागुणैस्त्रिभिः । स विद्वान्स च मेधावी शास्त्रपारं गतो हि सः ५१॥
किं वृथाऽध्ययनेनाऽत्र दृढबंधकरेण च । पठितव्यं तदेवाशु मोचयेद्भवबंधनात् ॥५२॥
गृह्णाति पुरुषं यस्माद्गृहं तेन प्रकीर्तितम् । क्व सुखं बंधनागारे तेन भीतोऽस्म्यहं पितः॥५३॥
येऽबुधा मंदमतयो विधिना मुषिताश्च ये । ते प्राप्य मानुषं जन्म पुनर्बंधं विशंत्युत ॥५४॥

व्यास उवाच

न गृहं बंधनागारं बंधने न च कारणम् । मनसा यो विनिर्मुक्तो गृहस्थोऽपि विमुच्यते ॥५५॥
न्यायागतधनः कुर्वन्वेदोक्तं विधिवत्क्रमात् । गृहस्थोऽपि विमुच्येत श्राद्धकृत्सत्यवाक्छुचिः॥५६॥
ब्रह्मचारी यतिश्चैव वानप्रस्थो व्रतस्थितः । गृहस्थं समुपासंते मध्याह्नातिक्रमे सदा ॥५७॥
श्रद्धया चान्नदानेन वाचा सूनृतया तथा । उपकुर्वन्ति धर्मस्थां गृहाश्रमनिवासिनः ॥५८॥
गृहाश्रमात्परो धर्मो न दृष्टो न च वै श्रुतः । वसिष्ठादिभिराचार्यैर्ज्ञानिभिः समुपाश्रितः ॥५९॥
किमसाध्यं महाभाग वेदोक्तानि च कुर्वतः । स्वर्गमोक्षं च सज्जन्म यद्यद्वांछति तद्भवेत्॥६०॥
आश्रमादाश्रमं गच्छेदिति धर्मविदो विदुः । तस्मादग्निं समाधाय कुरु कर्माण्यतंद्रितः ॥६१॥
देवान्पितॄन्मनुष्यांश्च संतर्प्य विधिवत्सुत । पुत्रमुत्पाद्य धर्मज्ञ संयोज्य च गृहाश्रमे ॥६२॥
त्यक्त्वा गृहं वनं गत्वा कर्ताऽसि व्रतमुत्तमम् । वानप्रस्थाश्रमं कृत्वा संन्यासं च ततः परम्६३॥
इन्द्रियाणि महाभाग मादकानि सुनिश्चितम् । अदारस्य दुरंतानि पंचैव मनसा सह ॥६४॥

तस्माद्दारान्प्रकुर्वीत तज्जयाय महामते । वार्धके तप आतिष्ठेदिति शास्त्रोदितं वचः ॥६५॥
विश्वामित्रो महाभाग तपः कृत्वाऽतिदुश्चरम् । त्रीणि वर्षसहस्राणि निराहारो जितेन्द्रियः ६६॥
मोहितश्च महातेजा वने मेनकया स्थितः । शकुन्तला समुत्पन्ना पुत्री तद्वीर्यजा शुभा ॥६७॥
दृष्ट्वा दाशसुतां कालीं पिता मम पराशरः । कामबाणार्दितः कन्यां तां जग्राहोडुपे स्थितः६८॥
ब्रह्माऽपि स्वसुतां दृष्ट्वा पंचबाणप्रपीडितः । धावमानश्च रुद्रेण मूर्छितश्च निवारितः ॥६९॥
तस्मात्त्वमपि कल्याण कुरु मे वचनं हितम् । कुलजां कन्यकां वृत्वा वेदमार्गं समाश्रय ॥७०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच

नाहं गृहं करिष्यामि दुःखदं सर्वदा पितः । वागुरासदृशं नित्यं बंधनं सर्वदेहिनाम् ॥ १ ॥
धनचिंतातुराणां हि क्व सुखं तात दृश्यते । स्वजनैः खलु पीड्यंते निर्धना लोलुपा जनाः २॥
इन्द्रोऽपि न सुखी तादृग्यादृशो भिक्षुनिःस्पृहः । कोऽन्यः स्यादिह संसारे त्रिलोकीविभवे सति ३॥
तपंतं तापसं दृष्ट्वा मघवा दुःखितोऽभवत् । विघ्नान्बहुविधानस्य करोति च दिवस्पतिः ॥४॥
ब्रह्माऽपि न सुखी विष्णुर्लक्ष्मीं प्राप्य मनोरमाम् । खेदं प्राप्नोति सततं संग्रामैरसुरैः सह ॥ ५ ॥
करोति विपुलान्यत्नांस्तपश्चरति दुश्चरम् । रमापतिरपि श्रीमान्कस्यास्ति विपुलं सुखम् ॥६॥
शंकरोऽपि सदा दुःखी भवत्येव च वेद्म्यहम् । तपश्चर्यां प्रकुर्वाणो दैत्ययुद्धकरः सदा ॥७॥
कदाचिन्न सुखी शेते धनवानपि लोलुपः । निर्धनस्तु कथं तात सुखं प्राप्नोति मानवः ॥८॥
जानन्नपि महाभाग पुत्रं वा वीर्यसंभवम् । नियोजयसि महाघोरे संसारे दुःखदे सदा ॥९॥
जन्मदुःखं जरादुःखं दुःखं च मरणे तथा । गर्भवासे पुनर्दुःखं विष्ठामूत्रमये पितः ॥१०॥
तस्मादतिशयं दुःखं तृष्णालोभसमुद्भवम् । याञ्चायां परमं दुःखं मरणादपि मानद ॥११॥
प्रतिग्रहधना विप्रा न बुद्धिबलजीवनाः । पराशा परमं दुःखं मरणं च दिने दिने ॥१२॥
पठित्वा सकलान्वेदाञ्छास्त्राणि च समंततः । गत्वा च धनिनां कार्या स्तुतिः सर्वात्मना बुधैः१३॥
एकोदरस्य का चिन्ता पत्रमूलफलादिभिः । येन केनाप्युपायेन संतुष्टया च प्रपूर्यते ॥१४॥
भार्या पुत्रास्तथा पौत्राः कुटुम्बे विपुले सति । पूरणार्थं महद्दुःखं क्व सुखं पितरद्भुतम् ॥१५॥
योगशास्त्रं वद मम ज्ञानशास्त्रं सुखाकरम् । कर्मकांडेऽखिले तात न रमेऽहं कदाचन ॥१६॥
वद कर्मक्षयोपायं प्रारब्धं संचितं तथा । वर्तमानं यथा नश्येत्त्रिविधं कर्ममूलजम् ॥१७॥
जलूकेव सदा नारी रुधिरं पिबतीति वै । मूर्खस्तु न विजानाति मोहितो भावचेष्टितैः १८॥

भोगैर्वीर्यं धनं पूर्णं मनः कुटिलभाषणैः । कांता हरति सर्वस्वं कः स्तेनस्तादृशोऽपरः ॥१९॥
निद्रासुखविनाशार्थं मूर्खस्तु दारसंग्रहम् । करोति वंचितो धात्रा दुःखाय न सुखाय च २०॥

सूत उवाच

एवंविधानि वाक्यानि श्रुत्वा व्यासः शुकस्य च । संप्राप महतीं चिंतां किं करोमीत्यसंशयम् ॥२१॥
तस्य सुस्रुवुरश्रूणि लोचनाद्दुःखजानि च । वेपथुश्च शरीरेऽभूद्ग्लानिं प्राप मनस्तथा २२॥
शोचंतं पितरं दृष्ट्वा दीनं शोकपरिप्लुतम् । उवाच पितरं व्यासं विस्मयोत्फुल्ललोचनः २३॥
अहो मायाबलं चोग्रं यन्मोहयति पंडितम् । वेदांतस्य च कर्तारं सर्वज्ञं वेदसंमितम् ॥२४॥
न जाने का च सा माया किंस्वित्साऽतीव दुष्करा ।
या मोहयति विद्वांसं व्यासं सत्यवतीसुतम् ॥ २५ ॥
पुराणानां च वक्ता च निर्माता भारतस्य च । विभागकर्ता वेदानां सोऽपि मोहमुपागतः ॥२६॥
तां यामि शरणं देवीं या मोहयति वै जगत् । ब्रह्मविष्णुहरादींश्च कथाऽन्येषां च कीदृशी २७॥
कोऽप्यस्ति त्रिषु लोकेषु यो न मुह्यति मायया । यन्मोहं गमिताः पूर्वे ब्रह्मविष्णुहरादयः ॥२८॥
अहो बलमहो वीर्यं देव्या खलु विनिर्मितम् । माययैव वशं नीतः सर्वज्ञ ईश्वरः प्रभुः ॥२९॥
विष्ण्वंशसंभवो व्यास इति पौराणिका जगुः । सोऽपि मोहार्णवे मग्नो भग्नपोतो वणिग्यथा ३०॥
अश्रुपातं करोत्यद्य विवशः प्राकृतो यथा । अहो मायाबलं चैतद्दुस्त्यजं पंडितैरपि ॥३१॥
कोऽयं कोऽहं कथं चेह कीदृशोऽयं भ्रमः किल । पंचभूतात्मके देहे पिता पुत्रेति वासना ॥३२॥
बलिष्ठा खलु मायेयं मायिनामपि मोहिनी । ययाऽभिभूतः कृष्णोऽपि करोति रोदनं द्विजः ३३॥

सूत उवाच

तां नत्वा मनसा देवीं सर्वकारणकारणम् । जननीं सर्वदेवानां ब्रह्मादीनां तथेश्वरीम् ॥३४॥
पितरं प्राह दीनं तं शोकार्णवपरिप्लुतम् । अरणीसंभवो व्यासं हेतुमद्वचनं शुभम् ॥३५॥
पाराशर्य महाभाग सर्वेषां बोधदः स्वयम् । किं शोकं कुरुषे स्वामिन्यथाऽज्ञः प्राकृतो नरः ॥
अद्याहं तव पुत्रोऽस्मि न जाने पूर्वजन्मनि । कोऽहं कस्त्वं महाभाग विभ्रमोऽयं महात्मनि ॥
कुरु धैर्यं प्रबुध्यस्व मा विषादे मनः कृथाः । मोहजालमिमं मत्वा मुंच शोकं महामते ॥३८॥
क्षुधानिवृत्तिर्भक्ष्येण न पुत्रदर्शनेन च । पिपासा जलपानेन याति नैवात्मजेक्षणात् ३९॥
घ्राणं सुखं सुगंधेन कर्णजं श्रवणेन च । स्त्रीसुखं तु स्त्रियां नूनं पुत्रोऽहं किं करोमि ते ४०॥
अजीगर्तेन पुत्रोऽपि हरिश्चंद्राय भूभुजे । पशुकामाय यज्ञार्थं दत्तो मौल्येन सर्वथा ॥४१॥
सुखानां साधनं द्रव्यं धनात्सुखसमुच्चयः । धनमर्जय लोभश्चेत्पुत्रोऽहं किं करोम्यहम् ॥४२॥
मां प्रबोधय बुद्धया त्वं दैवज्ञोऽसि महामते । यथा मुच्येयमत्यंतं गर्भवासभयान्मुने ॥४३॥

दुर्लभं मानुषं जन्म कर्मभूमाविहानघ । तत्रापि ब्राह्मणत्वं वै दुर्लभं चोत्तमे कुले ४४॥
बद्धोऽहमिति मे बुद्धिर्नापसर्पति चित्ततः । संसारवासनाजाले निविष्टा बृद्धगामिनी ॥४५॥

सूत उवाच

इत्युक्तस्तु तदा व्यासः पुत्रेणामितबुद्धिना । प्रत्युवाच शुकं शांतं चतुर्थाश्रममानसम्॥४६॥

व्यास उवाच

पठ पुत्र महाभाग मया भागवतं कृतम् । शुभं न चातिविस्तीर्णं पुराणं ब्रह्मसंमितम् ४७॥
स्कन्धा द्वादश तत्रैव पंचलक्षणसंयुतम् । सर्वेषां च पुराणानां भूषणं मम संमतम् ॥४८॥
सदसज्ज्ञानविज्ञानं श्रुतमात्रेण जायते । येन भागवतेनेह तत्पठ त्वं महामते ॥४९॥
वटपत्रशयानाय विष्णवे बालरूपिणे । केनाऽस्मि बालभावेन निर्मितोऽहं चिदात्मना५०॥
किमर्थं केन द्रव्येण कथं जानामि चाखिलम् । इत्येवं चिंत्यमानाय मुकुंदाय महात्मने ॥५१॥
श्लोकार्धेन तया प्रोक्तं भगवत्याऽखिलार्थदम् । सर्वं खल्विदमेवाहं नान्यदस्ति सनातनम् ॥५२॥
तद्वचो विष्णुना पूर्वं संविज्ञातं मनस्यपि । केनोक्ता वागियं सत्या चिंतयामास चेतसा ५३॥
कथं वेद्मि प्रवक्तारं स्त्रीपुंसौ वा नपुंसकम् । इति चिंताप्रपन्नेन धृतं भागवतं हृदि ॥५४॥
पुनः पुनः कृतोच्चारस्तस्मिन्नेवास्तचेतसा । वटपत्रे शयानः सन्नभूच्चिन्तासमन्वितः ॥५५॥
तदा शांता भगवती प्रादुरास चतुर्भुजा । शंखचक्रगदापद्मवरायुधधरा शिवा ॥५६॥
दिव्यांबरधरा देवी दिव्यभूषणभूषिता । संयुता सदृशीभिश्च सखीभिः स्वविभूतिभिः ५७॥
प्रादुर्बभूव तस्याग्रे विष्णोरमिततेजसः । मंदहास्यं प्रयुंजाना महालक्ष्मीः शुभानना ५८॥

सूत उवाच

तां तथा संस्थितां दृष्ट्वा हृदये कमलेक्षणः । विस्मितः सलिले तस्मिन्निराधारां मनोरमाम् ५९॥
रतिर्भूतिस्तथा बुद्धिर्मतिः कीर्तिः स्मृतिर्धृतिः । श्रद्धा मेधा स्वधा स्वाहा क्षुधा निद्रा दया गतिः ॥
तुष्टिः पुष्टिः क्षमा लज्जा जृम्भा तंद्रा च शक्तयः । संस्थिताः सर्वतः पार्श्वं महादेव्याः पृथक्पृथक् ६१॥
वरायुधधराः सर्वा नानाभूषणभूषिताः । मंदारमालाकुलिता मुक्ताहारविराजिताः ॥६२॥
तां दृष्ट्वा ताश्च संवीक्ष्य तस्मिन्नेकार्णवे जले । विस्मयाविष्टहृदयः संबभूव जनार्दनः ॥६३॥
चिंतयामास सर्वात्मा दृष्टमायोऽतिविस्मितः । कुतोभवाः स्त्रियः सर्वाः कुतोऽहं वटतल्पगः ६४॥
अस्मिन्नेकार्णवे घोरे न्यग्रोधः कथमुत्थितः । केनाहं स्थापितोऽस्म्यत्र शिशुं कृत्वा शुभाकृतिः॥
ममेयं जननी नो वा माया वा कापि दुर्घटा । दर्शनं केनचित्त्वद्य दत्तं वा केन हेतुना ॥६६॥
किं मया चाऽत्र वक्तव्यं गन्तव्यं वा न वा क्वचित् । मौनमास्थाय तिष्ठेयं बालभावादतंद्रितः६७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे पंचदशोऽध्यायः ॥१५॥

भोगैर्वीर्यं धनं पूर्णं मनः कुटिलभाषणैः । कांता हरति सर्वस्वं कः स्तेनस्तादृशोऽपरः ॥१९॥
निद्रासुखविनाशार्थं मूर्खस्तु दारसंग्रहम् । करोति वंचितो धात्रा दुःखाय न सुखाय च २०॥

सूत उवाच

एवंविधानि वाक्यानि श्रुत्वा व्यासः शुकस्य च । संप्राप महतीं चिंतां किं करोमीत्यसंशयम् ॥२१॥
तस्य सुस्रुवुरश्रूणि लोचनाद्दुःखजानि च । वेपथुश्च शरीरेऽभूद्ग्लानिं प्राप मनस्तथा २२॥
शोचंतं पितरं दृष्ट्वा दीनं शोकपरिप्लुतम् । उवाच पितरं व्यासं विस्मयोत्फुल्ललोचनः २३॥
अहो मायाबलं चोग्रं यन्मोहयति पंडितम् । वेदांतस्य च कर्तारं सर्वज्ञं वेदसंमितम् ॥२४॥

न जाने का च सा माया किंस्वित्साऽतीव दुष्करा ।
या मोहयति विद्वांसं व्यासं सत्यवतीसुतम् ॥ २५ ॥

पुराणानां च वक्ता च निर्माता भारतस्य च । विभागकर्ता वेदानां सोऽपि मोहमुपागतः ॥२६॥
तां यामि शरणं देवीं या मोहयति वै जगत् । ब्रह्मविष्णुहरादींश्च कथाऽन्येषां च कीदृशी २७॥
कोऽप्यस्ति त्रिषु लोकेषु यो न मुह्यति मायया । यन्मोहं गमिताः पूर्वे ब्रह्मविष्णुहरादयः ॥२८॥
अहो बलमहो वीर्यं देव्या खलु विनिर्मितम् । माययैव वशं नीतः सर्वज्ञ ईश्वरः प्रभुः ॥२९॥
विष्ण्वंशसंभवो व्यास इति पौराणिका जगुः । सोऽपि मोहार्णवे मग्नो भग्नपोतो वणिग्यथा ३०॥
अश्रुपातं करोत्यद्य विवशः प्राकृतो यथा । अहो मायाबलं चैतद्दुस्त्यज्यं पंडितैरपि ॥३१॥
कोऽयं कोऽहं कथं चेह कीदृशोऽयं भ्रमः किल । पंचभूतात्मके देहे पिता पुत्रेति वासना ॥३२॥
बलिष्ठा खलु मायेयं मायिनामपि मोहिनी । ययाऽभिभूतः कृष्णोऽपि करोति रोदनं द्विजः ३३॥

सूत उवाच

तां नत्वा मनसा देवीं सर्वकारणकारणम् । जननीं सर्वदेवानां ब्रह्मादीनां तथेश्वरीम् ॥३४॥
पितरं प्राह दीनं तं शोकार्णवपरिप्लुतम । अरणीसंभवो व्यासं हेतुमद्वचनं शुभम् ॥३५॥
पाराशर्य महाभाग सर्वेषां बोधदः स्वयम् । किं शोकं कुरुषे स्वामिन्यथाऽज्ञः प्राकृतो नरः ॥
अद्याहं तव पुत्रोऽस्मि न जाने पूर्वजन्मनि । कोऽहं कस्त्वं महाभाग विभ्रमोऽयं महात्मनि ॥
कुरु धैर्यं प्रबुध्यस्व मा विषादे मनः कृथाः । मोहजालमिमं मत्वा मुंच शोकं महामते ॥३८॥
क्षुधानिवृत्तिर्भक्ष्येण न पुत्रदर्शनेन च । पिपासा जलपानेन याति नैवात्मजेक्षणात् ३९॥
घ्राणं सुखं सुगंधेन कर्णजं श्रवणेन च । स्त्रीसुखं तु स्त्रियां नूनं पुत्रोऽहं किं करोमि ते ४०॥
अजीगर्तेन पुत्रोऽपि हरिश्चंद्राय भूभुजे । पशुकामाय यज्ञार्थं दत्तो मौल्येन सर्वथा ॥४१॥
सुखानां साधनं द्रव्यं धनात्सुखसमुच्चयः । धनमर्जय लोभश्चेत्पुत्रोऽहं किं करोम्यहम् ॥४२॥
मां प्रबोधय बुद्ध्या त्वं दैवज्ञोऽसि महामते । यथा मुच्येयमत्यंतं गर्भवासभयान्मुने ॥४३॥

दुर्लभं मानुषं जन्म कर्मभूमाविहानघ । तत्रापि ब्राह्मणत्वं वै दुर्लभं चोत्तमे कुले ४४॥
बद्धोऽहमिति मे बुद्धिर्नापसर्पति चित्ततः । संसारवासनाजाले निविष्टा वृद्धगामिनी ॥४५॥

सूत उवाच

इत्युक्तस्तु तदा व्यासः पुत्रेणामितबुद्धिना । प्रत्युवाच शुकं शांतं चतुर्थाश्रममानसम्॥४६॥

व्यास उवाच

पठ पुत्र महाभाग मया भागवतं कृतम् । शुभं न चातिविस्तीर्णं पुराणं ब्रह्मसंमितम् ४७॥
स्कन्धा द्वादश तत्रैव पंचलक्षणसंयुतम् । सर्वेषां च पुराणानां भूषणं मम संमतम् ॥४८॥
सदसज्ज्ञानविज्ञानं श्रुतमात्रेण जायते । येन भागवतेनेह तत्पठ त्वं महामते ॥४९॥
वटपत्रशयानाय विष्णवे बालरूपिणे । केनाऽस्मि बालभावेन निर्मितोऽहं चिदात्मना५०॥
किमर्थं केन द्रव्येण कथं जानामि चाखिलम् । इत्येवं चिंत्यमानाय मुकुंदाय महात्मने ॥५१॥
श्लोकार्धेन तया प्रोक्तं भगवत्याऽखिलार्थदम् । सर्वं खल्विदमेवाहं नान्यदस्ति सनातनम् ॥५२॥
तद्वचो विष्णुना पूर्वं संविज्ञातं मनस्यपि । केनोक्ता वागियं सत्या चिंतयामास चेतसा ५३॥
कथं वेद्मि प्रवक्तारं स्त्रीपुंसौ वा नपुंसकम् । इति चिंताप्रपन्नेन धृतं भागवतं हृदि ॥५४॥
पुनः पुनः कृतोच्चारस्तस्मिन्नेवास्तचेतसा । वटपत्रे शयानः सन्नभूचिन्तासमन्वितः ॥५५॥
तदा शांता भगवती प्रादुरास चतुर्भुजा । शंखचक्रगदापद्मवरायुधधरा शिवा ॥५६॥
दिव्यांबरधरा देवी दिव्यभूषणभूषिता । संयुता सदृशीभिश्च सखीभिः स्वविभूतिभिः ५७॥
प्रादुर्बभूव तस्याग्रे विष्णोरमिततेजसः । मंदहास्यं प्रयुंजाना महालक्ष्मीः शुभानना ५८॥

सूत उवाच

तां तथा संस्थितां दृष्ट्वा हृदये कमलेक्षणः । विस्मितः सलिले तस्मिन्निराधारां मनोरमाम् ५९॥
रतिर्भूतिस्तथा बुद्धिर्मतिः कीर्तिः स्मृतिर्धृतिः । श्रद्धा मेधा स्वधा स्वाहा क्षुधा निद्रा दया गतिः ॥
तुष्टिः पुष्टिः क्षमा लज्जा जृम्भा तंद्रा च शक्तयः । संस्थिताः सर्वतः पार्श्वे महादेव्याः पृथक्पृथक् ६१॥
वरायुधधराः सर्वा नानाभूषणभूषिताः । मंदारमालाकुलिता मुक्ताहारविराजिताः ॥६२॥
तां दृष्ट्वा ताश्च संवीक्ष्य तस्मिन्नेकार्णवे जले । विस्मयाविष्टहृदयः संबभूव जनार्दनः ॥६३॥
चिंतयामास सर्वात्मा दृष्टमायोऽतिविस्मितः । कुतोभवाः स्त्रियः सर्वाः कुतोऽहं वटतल्पगः ६४॥
अस्मिन्नेकार्णवे घोरे न्यग्रोधः कथमुत्थितः । केनाहं स्थापितोऽस्म्यत्र शिशुं कृत्वा शुभाकृतिः॥
ममेयं जननी नो वा माया वा कापि दुर्घटा । दर्शनं केनचित्त्वद्य दत्तं वा केन हेतुना ॥६६॥
किं मया चाऽत्र वक्तव्यं गन्तव्यं वा न वा क्वचित् । मौनमास्थाय तिष्ठेयं बालभावादतंद्रितः६७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे पंचदशोऽध्यायः ॥१५॥

अथ षोडशोऽध्यायः

व्यास उवाच

दृष्ट्वा तं विस्मितं देवं शयानं वटपत्रके ।
उवाच सस्मितं वाक्यं विष्णो किं विस्मितो ह्यसि ॥१॥
महाशक्त्याः प्रभावेण त्वं मां विस्मृतवान्पुरा । प्रभवे प्रलये जाते भूत्वा भूत्वा पुनः पुनः ॥२॥
निर्गुणा सा परा शक्तिः सगुणस्त्वं तथाऽप्यहम् ।
सात्त्विकी किल या शक्तिस्तां शक्तिं विद्धि मामिकाम् ॥३॥
त्वन्नाभिकमलाद्ब्रह्मा भविष्यति प्रजापतिः । स कर्ता सर्वलोकस्य रजोगुणसमन्वितः ॥४॥
स तदा तप आस्थाय प्राप्य शक्तिमनुत्तमाम् । रजसा रक्तवर्णश्च करिष्यति जगत्त्रयम् ॥५॥
सगुणान्पंचभूतांश्च समुत्पाद्य महामतिः । इन्द्रियाणींद्रियेशांश्च मनःपूर्वान्समंततः ॥६॥
करिष्यति ततः सर्गं तेन कर्ता स उच्यते । विश्वस्यास्य महाभाग त्वं वै पालयिता तथा ॥७॥
तद्भ्रुवोर्मध्यदेशाच्च क्रोधाद्रुद्रो भविष्यति । तपः कृत्वा महाघोरं प्राप्य शक्तिं तु तामसीम् ८॥
कल्पांते सोऽपि संहर्ता भविष्यति महामते । तेनाऽहं त्वामुपायाता सात्त्विकीं त्वमवेहि माम् ९॥
स्थास्येऽहं त्वत्समीपस्था सदाऽहं मधुसूदन । हृदये ते कृतावासा भवामि सततं किल ॥१०॥

विष्णुरुवाच

श्लोकस्यार्धं मया पूर्वं श्रुतं देवि स्फुटाक्षरम् । तत्केनोक्तं वरारोहे रहस्यं परमं शिवम् ॥११॥
तन्मे ब्रूहि वरारोहे संशयोऽयं वरानने । निर्धनो हि यथा द्रव्यं तत्स्मरामि पुनः पुनः १२॥

व्यास उवाच

विष्णोस्तद्वचनं श्रुत्वा महालक्ष्मीः स्मितानना । उवाच परया प्रीत्या वचनं चारुहासिनी ॥१३॥

महालक्ष्मीरुवाच

शृणु शौरे वचो मह्यं सगुणाऽहं चतुर्भुजा । मां जानासि न जानासि निर्गुणां सगुणालयाम् ॥
त्वं जानीहि महाभाग तया तत्प्रकटीकृतम् । पुण्यं भागवतं विद्धि वेदसारं शुभावहम् ॥१५॥
कृपां च महतीं मन्ये देव्याः शत्रुनिषूदन । यया प्रोक्तं परं गुह्यं हिताय तव सुव्रत ॥१६॥
रक्षणीयं सदा चित्ते न विस्मार्यं कदाचन । सारं हि सर्वशास्त्राणां महाविद्याप्रकाशितम् १७॥
नातः परं वेदितव्यं वर्तते भुवनत्रये । प्रियोऽसि खलु देव्यास्त्वं तेन ते व्याहृतं वचः १८॥

व्यास उवाच

इति श्रुत्वा वचो देव्या महालक्ष्म्याश्चतुर्भुजः । दधार हृदये नित्यं मत्वा मंत्रमनुत्तमम् ॥१९॥

कालेन कियता तत्र तन्नाभिकमलोद्भवः । ब्रह्मा दैत्यभयात्त्रस्तो जगाम शरणं हरेः ॥२०॥
ततः कृत्वा महायुद्धं दत्त्वा तौ मधुकैटभौ । जजाप भगवान्विष्णुः श्लोकार्धं विशदाक्षरम्॥२१॥
जपंतं वासुदेवं च दृष्ट्वा देवः प्रजापतिः । पप्रच्छ परमप्रीतः कंजजः कमलापतिम् ॥२२॥
किं त्वं जपसि देवेश त्वत्तः कोऽप्यधिकोस्ति वै । यत्स्मृत्वा पुंडरीकाक्ष प्रीतोऽसि जगदीश्वर॥२३॥

हरिरुवाच

मयि त्वयि च या शक्तिः क्रियाकारणलक्षणा । विचारय महाभाग या सा भगवती शिवा २४॥
यस्याऽधारे जगत्सर्वं तिष्ठत्यत्र महार्णवे । साकारा या महाशक्तिरमेया च सनातनी ॥२५॥
यया विसृज्यते विश्वं जगदेतच्चराचरम् । सैषा प्रसन्ना वरदा नृणां भवति मुक्तये ॥२६॥
सा विद्या परमा मुक्तेर्हेतुभूता सनातनी । संसारबंधहेतुश्च सैव सर्वेश्वरेश्वरी ॥२७॥
अहं त्वमखिलं विश्वं तस्याश्चिच्छक्तिसंभवम् । विद्धि ब्रह्मन्नसंदेहः कर्तव्यः सर्वदाऽनघ ॥२८॥
श्लोकार्धेन तया प्रोक्तं तद्वै भागवतं किल । विस्तरो भविता तस्य द्वापरादौ युगे तथा ॥२९॥

व्यास उवाच

ब्रह्मणा संगृहीतं च विष्णोस्तु नाभिपंकजे । नारदाय च तेनोक्तं पुत्रायामितबुद्धये ॥३०॥
नारदेन तथा मह्यं दत्तं हि मुनिना पुरा । मया कृतमिदं पूर्णं द्वादशस्कंधविस्तरम् ॥३१॥
तत्पठस्व महाभाग पुराणं ब्रह्मसंमितम् । पंचलक्षणयुक्तं च देव्याश्चरितमुत्तमम् ॥३२॥
तत्त्वज्ञानरसोपेतं सर्वेषामुत्तमोत्तमम् । धर्मशास्त्रसमं पुण्यं वेदार्थेनोपबृंहितम् ॥३३॥
वृत्रासुरवधोपेतं नानाख्यानकथायुतम् । ब्रह्मविद्यानिधानं तु संसारार्णवतारकम् ॥३४॥
गृहाण त्वं महाभाग योग्योऽसि मतिमत्तरः । पुण्यं भागवतं नाम पुराणं पुरुषर्षभ ॥३५॥
अष्टादशसहस्राणां श्लोकानां कुरु संग्रहम् । अज्ञाननाशनं दिव्यं ज्ञानभास्करबोधकम् ॥३६॥
सुखदं शांतिदं धन्यं दीर्घायुष्यकरं शिवम् । शृण्वतां पठतां चेदं पुत्रपौत्रविवर्धनम् ॥३७॥
शिष्योऽयं मम धर्मात्मा लोमहर्षणसंभवः । पठिष्यति त्वया सार्धं पुराणीं संहितां शुभाम् ॥

सूत उवाच

इत्युक्तं तेन पुत्राय मह्यं च कथितं किल । मया गृहीतं तत्सर्वं पुराणं चातिविस्तरम् ॥३९॥
शुकोऽधीत्य पुराणं तु स्थितो व्यासाश्रमे शुभे । न लेभे शर्म धर्मात्मा ब्रह्मात्मज इवापरः ॥४०॥
एकांतसेवी विकलः स शून्य इव लक्ष्यते । नात्यंतभोजनासक्तो नोपवासरतस्तथा ॥४१॥
चिंताविष्टं शुकं दृष्ट्वा व्यासः प्राह सुतं प्रति । किं पुत्र चिंत्यते नित्यं कस्माद्व्यग्रोऽसि मानद ॥
आस्से ध्यानपरो नित्यमृणग्रस्त इवाधनः । का चिंता वर्तते पुत्र मयि ताते तु तिष्ठति ४३॥
सुखं भुंक्ष्व यथाकामं मुंच शोकं मनोगतम् । ज्ञानं चिंतय शास्त्रोक्तं विज्ञाने च मतिं कुरु ४४॥

न चेन्मनसि ते शांतिर्वचसा मम सुव्रत । गच्छ त्वं मिथिलां पुत्र पालितां जनकेन ह ४५॥
स ते मोहं महाभाग नाशयिष्यति भूपतिः । जनको नाम धर्मात्मा विदेहः सत्यसागरः ॥४६॥
तं गत्वा नृपतिं पुत्र संदेहं स्वं निवर्तय । वर्णाश्रमाणां धर्मांस्त्वं पृच्छ पुत्र यथातथम् ४७॥
जीवन्मुक्तः स राजर्षिर्ब्रह्मज्ञानमतिः शुचिः । तथ्यवक्तातिशांतश्च योगी योगप्रियः सदा ॥४८॥

सूत उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य व्यासस्यामिततेजसः । प्रत्युवाच महातेजाः शुकश्चारणिसंभवः ॥४९॥
दंभोऽयं किल धर्मात्मन्भाति चित्ते ममाऽधुना । जीवन्मुक्तो विदेहश्च राज्यं शास्ति मुदान्वितः५०॥
वंध्यापुत्र इवाभाति राजाऽसौ जनकः पितः । कुर्वन्राज्यं विदेहः किं संदेहोऽयं ममाद्भुतः ॥५१॥
द्रष्टुमिच्छाम्यहं भूपं विदेहं नृपसत्तमम् । कथं तिष्ठति संसारे पद्मपत्रमिवांभसि ॥५२॥
संदेहोऽयं महांस्तात विदेहे परिवर्तते । मोक्षः किं वदतां श्रेष्ठ सौगतानामिवापरः ॥५३॥
कथं भुक्तमभुक्तं स्यादकृतं च कृतं कथम् । व्यवहारः कथं त्याज्य इंद्रियाणां महामते ॥५४॥
माता पुत्रस्तथा भार्या भगिनी कुलटा तथा । भेदाभेदः कथं न स्याद्यद्येतन्मुक्तता कथम् ॥५५॥
कटु क्षारं तथा तीक्ष्णं कषायं मिष्टमेव च । रसना यदि जानाति भुंक्ते भोगाननुत्तमान् ॥५६॥
शीतोष्णसुखदः खादिपरिज्ञानं यदा भवेत् । मुक्तता कीदृशी तात संदेहोऽयं ममाद्भुतः ॥५७॥
शत्रुमित्रपरिज्ञानं वैरं प्रीतिकरं सदा । व्यवहारे परे तिष्ठन्कथं न कुरुते नृपः ॥५८॥
चौरं वा तापसं वापि समानं मन्यते कथम् । असमा यदि बुद्धिः स्यान्मुक्तता तर्हि कीदृशी ॥
दृष्टपूर्वो न मे कश्चिज्जीवन्मुक्तश्च भूपतिः । शंकेयं महती तात गृहे मुक्तः कथं नृपः ॥६०॥
दिदृक्षा महती जाता श्रुत्वा तं भूपतिं तथा । संदेहविनिवृत्त्यर्थं गच्छामि मिथिलां प्रति ॥६१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कंधे षोडशोऽध्यायः ॥१६॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

सूत उवाच

इत्युक्त्वा पितरं पुत्रः पादयोः पतितः शुकः । बद्धांजलिरुवाचेदं गंतुकामो महामनाः ॥१॥
आपृच्छे त्वां महाभाग ग्राह्यं ते वचनं मया । विदेहान्द्रष्टुमिच्छामि पालिताञ्जनकेन तु ॥२॥
विना दंडं कथं राज्यं करोति जनकः किल । धर्मे न वर्तते लोको दंडश्चेन्न भवेद्यदि ॥३॥
धर्मस्य कारणं दंडो मन्वादिप्रहितः सदा । स कथं वर्तते तात संशयोऽयं महान्मम ॥४॥
मम माता त्वियं बंध्या तद्वद्भाति विचेष्टितम् । पृच्छामि त्वां महाभाग गच्छामि च परंतप ॥५॥

सूत उवाच

तं दृष्ट्वा गंतुकामं च शुकं सत्यवतीसुतः । आलिंग्योवाच पुत्र तं ज्ञानिनं निःस्पृहं दृढम् ६

व्यास उवाच

स्वस्त्यस्तु शुक दीर्घायुर्भव पुत्र महामते । सत्यां वाचं प्रदत्त्वा मे गच्छ तात यथासुखम् ॥
आगंतव्यं पुनर्गत्वा ममाश्रममनुत्तमम् । न कुत्रापि च गंतव्यं त्वया पुत्र कथंचन ॥८॥
सुखं जीवामि पुत्राऽहं दृष्ट्वा ते मुखपंकजम् । अपश्यन्दुःखमाप्नोमि प्राणस्त्वमसि मे सुत ॥९॥
दृष्ट्वा त्वं जनकं पुत्र संदेहं विनिवर्त्य च । अत्राऽऽगत्य सुखं तिष्ठ वेदाध्ययनतत्परः ॥१०॥

सूत उवाच

इत्युक्तः सोऽभिवाद्यार्यं कृत्वा चैव प्रदक्षिणाम् । चलितस्तरसाऽतीव धनुर्मुक्तः शरो यथा ॥११॥
संपश्यन्विविधान्देशाँल्लोकांश्च वित्तधर्मिणः । वनानि पादपांश्चैव क्षेत्राणि फलितानि च ॥१२॥
तापसांस्तप्यमानांश्च याजकान्दीक्षयान्वितान् । योगाभ्यासरतान्योगिवानप्रस्थान्वनौकसः ॥१३॥
शैवान्पाशुपतांश्चैव सौराञ्छाक्तांश्च वैष्णवान् । वीक्ष्य नानाविधान्धर्माञ्जगामातिस्मयन्मुनिः ॥
वर्षद्वयेन मेरुं च समुल्लंघ्य महामतिः । हिमाचलं च वर्षेण जगाम मिथिलां प्रति ॥१५॥
प्रविष्टो मिथिलां मध्ये पश्यन्सर्वर्द्धिमुत्तमाम् । प्रजाश्च सुखिताः सर्वाः सदाचाराः सुसंस्थिता ॥
क्षत्रा निवारितस्तत्र कस्त्वमत्र समागतः । किं ते कार्यं वदस्वेति पृष्टस्तेन न चाऽब्रवीत् ॥
निःसृत्य नगरद्वारात्स्थितः स्थाणुरिवाचलः । विस्मितोऽतिहसंस्तस्थौ वचो नोवाच किंचन१८॥

प्रतीहार उवाच

ब्रूहि मूकोऽसि किं ब्रह्मन्किमर्थं त्वमिहागतः । चलनं च विना कार्यं न भवेदिति मे मतिः ॥
राजाज्ञया प्रवेष्टव्यं नगरेऽस्मिन्सदा द्विज । अज्ञातकुलशीलस्य प्रवेशो नात्र सर्वथा ॥२०॥
तेजस्वी भासि नं नूनं ब्राह्मणो देववित्तमः । कुलं कार्यं चमे ब्रूहि यथेष्टं गच्छ मानद ॥२१॥

शुक उवाच

यदर्थमागतोऽस्म्यत्र तत्प्राप्तं वचनात्तव । विदेहनगरं द्रष्टुं प्रवेशो यत्र दुर्लभः ॥२२॥
मोहोऽयं मम दुर्बुद्धेः समुल्लंघ्य गिरिद्वयम् । राजानं द्रष्टुकामोऽहं पर्यटन्समुपागतः ॥२३॥
वंचितोऽहं स्वयं पित्रा दूषणं कस्य दीयते । भ्रामितोऽहं महाभाग कर्मणा वा महीतले २४॥
धनाशा पुरुषस्येह परिभ्रमणकारणम् । सा मे नास्ति तथाप्यत्र संप्राप्तोस्मि भ्रमात्किल ॥
निराशस्य सुखं नित्यं यदि मोहे न मज्जति । निराशोऽहं महाभाग मग्नोऽस्मिन्मोहसागरे २६॥
क्व मेरुर्मिथिला क्वेयं पद्भ्यां च समुपागतः । परिश्रमफलं किं मे वंचितो विधिना किल ॥२७॥

प्रारब्धं किल भोक्तव्यं शुभं वाप्यथवाशुभम् । उद्यमस्तद्वशे नित्यं कारयत्येव सर्वथा ॥२८॥
न तीर्थं न च वेदोऽत्र यदर्थमिह मे श्रमः । अप्रवेशः पुरे जातो विदेहो नाम भूपतिः ॥२९॥
इत्युक्त्वा विररामाशु मौनीभूत इव स्थितः । ज्ञातो हि प्रतिहारेण ज्ञानी कश्चिद्द्विजोत्तमः ३०॥
सामपूर्वमुवाचासौ तं क्षत्ता संस्थितं मुनिम् । गच्छ भो यत्र ते कार्यं यथेष्टं द्विजसत्तम ॥३१॥
अपराधो मम ब्रह्मन्यन्निवारितवानहम् । तत्क्षंतव्यं महाभाग विमुक्तानां क्षमाबलम् ॥३२॥

शुक उवाच

किं तेऽत्र दूषणं क्षत्तः परतन्त्रोऽसि सर्वदा । प्रभुकार्यं प्रकर्तव्यं सेवकेन यथोचितम् ॥३३॥
न भूपदूषणं चाऽत्र यदहं रक्षित त्वया । चोरशत्रुपरिज्ञानं कर्तव्यं सर्वथा बुधैः ॥३४॥
ममैव सर्वथा दोषो यदहं समुपागतः । गमनं परगेहे यल्लघुतायाश्च कारणम् ॥३५॥

प्रतीहार उवाच

किं सुखं द्विज किं दुःखं किं कार्यं शुभमिच्छता । कःशत्रुर्हितकर्ता को ब्रूहि सर्वं ममाद्य वै ॥३६॥

शुक उवाच

द्वैविध्यं सर्वलोकेषु सर्वत्र द्विविधो जनः । रागी चैव विरागी च तयोश्चित्तं द्विधा पुनः ३७॥
विरागी त्रिविधः कामं ज्ञातोऽज्ञातश्च मध्यमः । रागी च द्विविधः प्रोक्तो मूर्खश्च चतुर तथा ३८॥
चातुर्यं द्विविधं प्रोक्तं शास्त्रजं मतिजं तथा । मति तु द्विविधा लोके युक्तायुक्तेति सर्वथा ॥३९॥

प्रतिहार उवाच

यदुक्तं भवता विद्वन्नार्थज्ञोऽहं द्विजोत्तम । तत्सर्वं विस्तरेणाद्य यथार्थं वद सत्तम ॥४०॥

शुक उवाच

रागो यस्यास्ति संसारे स रागीत्युच्यते ध्रुवम् । दुःखं बहुविधं तस्य सुखं च विविधं पुनः ॥४१॥
धनं प्राप्य सुतान्दारान्मानं च विजयं तथा । तदप्राप्य महद्दुःखं भवत्येव क्षणे क्षणे ॥४२॥
कार्यं तस्य सुखोपायः कर्तव्यं सुखसाधनम् । तस्यारातिःस विज्ञेयः सुखविघ्नं करोति यः॥४३॥
सुखोत्पादयिता मित्रं रागयुक्तस्य सर्वदा । चतुरो नैव मुह्येत मूर्खः सर्वत्र मुह्यति ॥४४॥
विरक्तस्याऽऽत्मरक्तस्य सुखमेकांतसेवनम् । आत्मानुचिंतनं चैव वेदांतस्य च चिंतनम् ४५॥
दुःखं तदेतत्सर्वं हि संसारकथनादिकम् । शत्रवो बहवस्तस्य विज्ञस्य शुभमिच्छतः ॥४६॥
कामः क्रोधः प्रमादश्च शत्रवो विविधाः स्मृताः । बन्धुःसंतोष एवास्य नान्योऽस्ति भुवनत्रये॥४७॥

सूत उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य मत्वा तं ज्ञानिनं द्विजम् । क्षत्ता प्रवेशयामास कक्षां चातिमनोरमाम्४८॥
नगरं वीक्षमाणः संस्त्रैविध्यजनसंकुलम् । नानाविपणिद्रव्याढ्यं क्रयविक्रयकारकम् ॥४९॥

रागद्वेषयुतं काममलोभमोहाकुलं तथा । विवदत्सुजनाकीर्णं वसुपूर्णं महत्तरम् ॥५०॥
पश्यन्स त्रिविधाँल्लोकान्प्रासरद्राजमंदिरम् । प्राप्तः परमतेजस्वी द्वितीय इव भास्करः ॥५१॥
निवारितश्च तत्रैव प्रतीहारेण काष्ठवत् । तत्रैव च स्थितो द्वारि मोक्षमेवानुचिंतयन् ॥५२॥
छायायामातपे चैव समदर्शी महातपाः । ध्यानं कृत्वा तथैकांते स्थितः स्थाणुरिवाचलः ५३॥
तं मुहूर्तादुपागत्य राज्ञोऽमात्यः कृतांजलिः । प्रावेशयत्ततः कक्षां द्वितीयां राजवेश्मनः ॥५४॥
तत्र दिव्यं मनोरम्यं पुष्पितं दिव्यपादपम् । तद्वनं दर्शयित्वा तु कृत्वा चातिथिसत्क्रियाम् ५५॥
वारमुख्याः स्त्रियस्तत्र राजसेवापरायणाः । गीतवादित्रकुशलाः कामशास्त्रविशारदाः ॥५६॥
ता आदिश्य च सेवार्थं शुकस्य मंत्रिसत्तमः । निर्गतः सदनात्तस्माद्व्यासपुत्रः स्थितस्तदा ५७॥
पूजितः परया भक्त्या ताभिः स्त्रीभिर्यथाविधि । देशकालोपपन्नेन नानान्नेनातितोषितः ॥५८॥
ततोऽन्तःपुरवासिन्यस्तस्यांतःपुरकाननम् । रम्यं संदर्शयामासुरंगनाः काममोहिताः ॥५९॥
स युवा रूपवान्कांतो मृदुभाषी मनोरमः । दृष्ट्वा ता मुमुहुः सर्वास्तं च काममिवापरम् ॥६०॥
जितेंद्रियं मुनिं मत्वा सर्वाः पर्यचरंस्तदा । आरणेयस्तु शुद्धात्मा मातृभावमकल्पयत् ॥६१॥
आत्मारामो जितक्रोधो न हृष्यति न तप्यति । पश्यंस्तासां विकारांश्च स्वस्थ एव स तस्थिवान् ६२॥
तस्मै शय्यां सुरम्यां च ददुर्नार्यः सुसंस्कृताम् । परार्ध्यास्तरणोपेतां नानोपस्करसंवृताम् ॥६३॥
स कृत्वा पादशौचं च कुशपाणिरतंद्रितः । उपास्य पश्चिमां संध्यां ध्यानमेवान्वपद्यत ॥६४॥
याममेकं स्थितो ध्याने सुष्वाप तदनंतरम् । सुप्त्वा यामद्वयं तत्र चोदतिष्ठत्ततः शुकः ॥६५॥
पाश्चात्यं यामिनीयामं ध्यानमेवान्वपद्यत । स्नात्वा प्रातःक्रियाः कृत्वा पुनरास्ते समाहितः ६६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

सूत उवाच

श्रुत्वा तमागतं राजा मंत्रिभिः सहितः शुचिः । पुरः पुरोहितं कृत्वा गुरुपुत्रं समभ्यगात् ॥ १ ॥
कृत्वार्हणां नृपः सम्यद्दत्त्वासनमनुत्तमम् । पप्रच्छ कुशलं गां च विनिवेद्य पयस्विनीम् ॥२॥
स च तां नृपपूजां वै प्रत्यगृह्णाद्यथाविधि । पप्रच्छ कुशलं राज्ञे स्वं निवेद्य निरामयम् ॥ ३ ॥
कृत्वा कुशलसंप्रश्नमुपविष्टं सुखासने । शुकं व्याससुतं शांतं पर्यपृच्छत पार्थिवः ॥ ४ ॥
किं निमित्तं महाभाग निःस्पृहस्य च मां प्रति । जातं ह्यागमनं ब्रूहि कार्यं तन्मुनिसत्तम ॥ ५ ॥

शुक उवाच

व्यासेनोक्तो महाराज कुरु दारपरिग्रहम् । सर्वेषामाश्रमाणां च गृहस्थाश्रम उत्तमः ॥६॥

मया नांगीकृतं वाक्यं मत्वा बंधं गुरोरपि । न बंधोस्तीति तेनोक्तो नाहं तत्कृतवान्पुनः ॥७॥
इति संदिग्धमनसं मत्वा स मुनिसत्तमः । उवाच वचनं तथ्यं मिथिलां गच्छ माशुचः ॥८॥
याज्योऽस्ति जनकस्तत्र जीवन्मुक्तो नराधिपः । विदेहो लोकविदितः पाति राज्यमकंटकम् ॥९॥
कुर्वन्राज्यं तथा राजा मायापाशैर्न बध्यते । त्वं बिभेषि कथं पुत्र वनवृत्तिः परंतप ॥१०॥
पश्य तं नृपशार्दूलं त्यज मोहं मनोगतम् । कुरु दारान्महाभाग पृच्छ वा भूपतिं च तम् ॥११॥
संदेहं ते मनोजातं कथयिष्यति पार्थिवः । तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य मामेहि तरसा सुत ॥१२॥
संप्रोक्तोऽहं महाराज तत्पुरे च तदाज्ञया । मोक्षकामोऽस्मि राजेंद्र ब्रूहि कृत्यं ममानघ १३॥
तपस्तीर्थव्रतेज्याश्च स्वाध्यायस्तीर्थसेवनम् । ज्ञानं वा वद राजेंद्र मोक्षं प्रति च कारणम् १४॥

जनक उवाच

शृणु विप्रेण कर्तव्यं मोक्षमार्गाश्रितेन यत् । उपनीतो वसेदादौ वेदाभ्यासाय वै गुरौ ॥१५॥
अधीत्य वेदवेदांतान्दत्वा च गुरुदक्षिणाम् । समावृत्तस्तु गार्हस्थ्ये सदारो निवसेन्मुनिः ॥१६॥
नान्यवृत्तिस्तु संतोषी निराशी गतकल्मषः । अग्निहोत्रादिकर्माणि कुर्वाणः सत्यवाक्छुचिः१७॥
पुत्रं पौत्रं समासाद्य वानप्रस्थाश्रमे वसेत् । तपसा षड्रिपूञ्जित्वा भार्यां पुत्रे निवेश्य च ॥१८॥
सर्वानग्नीन्यथान्यायमात्मन्यारोप्य धर्मवित् । वसेत्तुर्याश्रमे श्रांतः शुद्धे वैराग्यसम्भवे ॥१९॥
विरक्तस्याधिकारोस्ति संन्यासे नान्यथा क्वचित् । वेदवाक्यमिदं तथ्यं नान्यथेति मतिर्मम ॥२०॥
शुकाष्टचत्वारिंशद्वै संस्कारा वेदबोधिताः । चत्वारिंशद्गृहस्थस्य प्रोक्तास्तत्र महात्मभिः २१॥
अष्टौ च मुक्तिकामस्य प्रोक्ताः शमदमादयः । आश्रमादाश्रमं गच्छेदिति शिष्टानुशासनम् २२॥

श्रीशुक उवाच

उत्पन्ने हृदि वैराग्ये ज्ञानविज्ञानसंभवे । अवश्यमेव वस्तव्यमाश्रमेषु वनेषु वा ॥२३॥

जनक उवाच

इन्द्रियाणि बलिष्ठानि न नियुक्तानि मानद । अपक्वस्य प्रकुर्वंति विकारांस्ताननेकशः ॥२४॥
भोजनेच्छां सुखेच्छां च शय्येच्छामात्मजस्य च । यती भूत्वा कथं कुर्याद्विकारे समुपस्थिते ॥२५॥
दुर्जरं वासनाजालं न शांतिमुपयाति वै । अतस्तच्छमनार्थाय क्रमेण च परित्यजेत् ॥२६॥
ऊर्ध्वं सुप्तः पतत्येव न शयानः पतत्यधः । परिव्रज्य परिभ्रष्टो न मार्गं लभते पुनः ॥२७॥
यथा पिपीलिका मूलाच्छाखायामधिरोहति । शनैः शनैः फलं याति सुखेन पदगामिनी ॥२८॥
विहंगस्तरसायाति विघ्नशंकामुदस्य वै । श्रांतो भवति विश्रम्य सुखं याति पिपीलिका २९॥
मनस्तु प्रबलं काममजेयमकृतात्मभिः । अतः क्रमेण जेतव्यमाश्रमानुक्रमेण च ॥३०॥
गृहस्थाश्रमसंस्थोऽपि शांतः सुमतिरात्मवान् । न च हृष्येन्न च तपेल्लाभालाभे समो भवेत् ॥

विहितं कर्म कुर्वाणस्त्यजंश्चिंतान्वितं च यत् । आत्मलाभेन संतुष्टो मुच्यते नाऽत्र संशयः ॥३२॥

पश्याऽहं राऽज्यसंस्थोऽपि जीवन्मुक्तो यथानघ ।
विचरामि यथाकामं न मे किंचित्प्रजायते ॥३३॥
भुंजानो विविधान्भोगान्कुर्वन्कार्याण्यनेकशः ।
भविष्यामि यथाहं त्वं तथा मुक्तो भवानथ ॥३४॥
बध्यते खलु यद्द्दृश्यमवश्यं बध्यते कुतः ।
दृश्यानि पंचभूतानि गुणास्तेषां तथा पुनः ॥३५॥

आत्मा गम्योऽनुमानेन प्रत्यक्षो न कदाचन । स कथं बध्यते ब्रह्मन्निर्विकारो निरंजनः ॥३६॥

मनस्तु सुखदुःखानां महतां कारणं द्विज ।
जाते तु निर्मले ह्यस्मिन्सर्वं भवति निर्मलम् ॥३७॥

भ्रमन्सर्वेषु तीर्थेषु स्नात्वा स्नात्वा पुनः पुनः । निर्मलं न मनो यावत्तावत्सर्वं निरर्थकम् ॥३८॥
न देहो न च जीवात्मा नेंद्रियाणि परंतप । मन एव मनुष्याणां कारणं बंधमोक्षयोः ॥३९॥
शुद्धो मुक्तः सदैवात्मा न वै बध्येत कर्हिचित् । बंधमोक्षौ मनःसंस्थौ तस्मिञ्छांते प्रशाम्यति४०॥
शत्रुर्मित्रमुदासीनो भेदाः सर्वे मनोगताः । एकात्मत्वे कथं भेदः संभवेद्द्वैतदर्शनात् ॥४१॥
जीवो ब्रह्म सदैवाहं नात्र कार्या विचारणा । भेदबुद्धिस्तु संसारे वर्तमाना प्रवर्तते ॥४२॥
अविद्येयं महाभाग विद्या चैतन्निवर्तनम् । विद्याविद्ये च विज्ञेये सर्वदैव विचक्षणैः ॥४३॥

विनाऽऽतपं हि छायाया ज्ञायते च कथं सुखम् ।
अविद्यया विना तद्वत्कथं विद्यां च वेत्ति वै ॥४४॥
गुणा गुणेषु वर्तंते भूतानि च तथैव च ।
इन्द्रियाणींद्रियार्थेषु को दोषस्तत्र चाऽऽत्मनः ॥४५॥
मर्यादा सर्वरक्षार्थं कृता वेदेषु सर्वशः ।
अन्यथा धर्मनाशः स्यात्सौगतानामिवानघ ॥४६॥

धर्मनाशे विनष्टः स्याद्वर्णाचारोऽतिवर्तितः । अतो वेदप्रदिष्टेन मार्गेण गच्छतां शुभम् ॥४७॥

श्रीशुक उवाच

संदेहो वर्तते राजन्न निवर्तति मे क्वचित् । भवता कथितं यत्तच्छृण्वतो मे नराधिप ॥४८॥
वेदधर्मेषु हिंसा स्यादधर्मबहुला हि सा । कथं मुक्तिप्रदो धर्मो वेदोक्तो बत भूपते ॥४९॥
प्रत्यक्षेण त्वनाचारः सोमपानं नराधिप । पशूनां हिंसनं तद्वद्भक्षणं चामिषस्य च ॥५०॥

सौत्रामणौ तथा प्रोक्तः प्रत्यक्षेण सुराग्रहः । द्यूतक्रीडा तथा प्रोक्ता व्रतानि विविधानि च ॥५१॥
श्रूयतेस्म पुरा ह्यासीच्छशबिंदुर्नृपोत्तमः । यज्वा धर्मपरो नित्यं वदान्यः सत्यसागरः ॥५२॥
गोप्ता च धर्मसेतूनां शास्ता चोत्पथगामिनाम् । यज्ञाश्च विहितास्तेन बहवो भूरिदक्षिणाः ॥५३॥

चर्मणां पर्वतो जातो विंध्याचलसमः पुनः ।
मेघांबुप्लावनाज्जाता नदी चर्मण्वती शुभा ॥५४॥

सोऽपि राजा दिवं यातः कीर्तिरस्याचला भुवि । एवं धर्मेषु वेदेषु न मे बुद्धिः प्रवर्तते ॥५५॥
स्त्रीसंगेन सदा भोगे सुखमाप्नोति मानवः । अलाभे दुःखमत्यंतं जीवन्मुक्तः कथं भवेत् ५६॥

जनक उवाच

हिंसा यज्ञेषु प्रत्यक्षा साऽहिंसा परिकीर्तिता । उपाधियोगतो हिंसा नान्यथेति विनिर्णयः ॥५७॥
यथा चेंधनसंयोगादग्नौ धूमः प्रवर्तते । तद्वियोगात्तथा तस्मिन्निर्धूमत्वं विभाति वै ॥५८॥

अहिंसां च तथा विद्धि वेदोक्तां मुनिसत्तम ।
रागिणां सापि हिंसैव निःस्पृहाणां न सा मता ॥५९॥

अरागेण च यत्कर्म तथाऽहंकारवर्जितम् । अकृतं वेद विद्वांसः प्रवदंति मनीषिणः ॥६०॥
गृहस्थानां तु हिंसैव या यज्ञे द्विजसत्तम । अरागेण च यत्कर्म तथाऽहंकारवर्जितम् ॥६१॥

साऽहिंसैव महाभाग मुमुक्षूणां जितात्मनाम् ॥६२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धेऽष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच

संदेहोऽयं महाराज वर्तते हृदये मम । मायामध्ये वर्तमानः स कथं निःस्पृहो भवेत् ॥१॥
शास्त्रज्ञानं च संप्राप्य नित्यानित्यविचारणम् । त्यजते न मनो मोहं स कथं मुच्यते नरः ॥ २ ॥
अंतर्गतं तमश्छेत्तुं शास्त्राद्बोधो हि न क्षमः । यथा न नश्यति तमः कृतया दीपवार्तया ॥ ३ ॥
अद्रोहः सर्वभूतेषु कर्तव्यः सर्वदा बुधैः । स कथं राजशार्दूल गृहस्थस्य भवेत्तथा ॥ ४ ॥
वित्तैषणा न ते शांता तथा राज्यसुखैषणा । जयैषणा च संग्रामे जीवन्मुक्तः कथं भवेः ॥ ५ ॥
चोरेषु चौरबुद्धिस्ते साधुबुद्धिस्तु तापसे । स्वपरत्वं तवाऽप्यस्ति विदेहस्त्वं कथं नृप ॥ ६ ॥
कटुतीक्ष्णकषायाम्लरसान्वेत्सि शुभाशुभान् । शुभेषु रमते चित्तं नाशुभेषु तथा नृप ॥ ७ ॥
जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिश्च तव राजन्भवंति हि । अवस्थास्तु यथाकालं तुरीया तु कथं नृप ॥ ८ ॥

दात्यश्वरथेभाश्च सर्वे वै वशगा मम । स्वाम्यहं चैव सर्वेषां मन्यसे त्वं न मन्यसे ॥ ९ ॥
मेष्टमतसि सदा राजन्मुदितो विमनास्तथा । मालायां च तथा सर्पे समदृक्क्व नृपोत्तम ॥१०॥
वेमुक्तस्तु भवेद्राजन्समलोष्ठाश्मकांचनः । एकात्मबुद्धिः सर्वत्र हितकृत्सर्वजंतुषु ॥११॥
न मेऽत्र रमते चित्तं गृहदारादिषु क्वचित् । एकाकी निःस्पृहोऽत्यर्थं चरेयमिति मे मतिः १२॥
नेःसंगो निर्ममः शांतः पत्रमूलफलाशनः । मृगवद्विचरिष्यामि निर्द्वन्द्वो निष्परिग्रहः ॥१३॥
कं मे गृहेण वित्तेन भार्यया च सुरूपया । विरागमनसः कामं गुणातीतस्य पार्थिव ॥१४॥

चिंत्यसे विविधाकारं नानारागसमाकुलम् ।
दंभोऽयं किल ते भाति विमुक्तोऽस्मीति भाषसे ॥१५॥
कदाचिच्छत्रुजा चिंता धनजा च कदाचन ।
कदाचित्सैन्यजा चिंता निश्चिंतोऽसि कदा नृप ॥१६॥

यानसा ये मुनयो मिताहारा जितव्रताः । तेपि मुह्यंति संसारे जानंतोपि ह्यसत्यताम् ॥१७॥
व वंशसमुत्थानां विदेहा इति भूपते । कुटिलं नाम जानीहि नान्यथेति कदाचन ॥१८॥
द्याधरो यथा मूर्खो जन्मांधस्तु दिवाकरः । लक्ष्मीधरो दरिद्रश्च नाम तेषां निरर्थकम् ॥१९॥

तव वंशोद्भवा ये ये श्रुताः पूर्वे मया नृपाः ।
विदेहा इति विख्याता नामतः कर्मतो न ते ॥२०॥

मिनामाऽभवद्राजा पूर्वं तव कुले नृपः । यज्ञार्थं स तु राजर्षिर्वसिष्ठं स्वगुरुं मुनिम् ॥२१॥
मंत्रयामास तदा तमुवाच नृपं मुनिः । निमंत्रितोस्मि यज्ञार्थं देवेन्द्रेणाधुना किल ॥२२॥
त्वा तस्य मखं पूर्णं करिष्यामि तवापि वै । तावत्कुरुष्व राजेंद्र संभारं तु शनैः शनैः ॥२३॥
युक्त्वा निर्ययौ सोऽथ महेंद्रयजने मुनिः । निमिरन्यं गुरुं कृत्वा चकार मखमुत्तमम् ॥२४॥
छ्रुत्वा कुपितोऽत्यर्थं वसिष्ठो नृपतिं पुनः । शशाप च पतत्वद्य देहस्ते गुरुलोपक ॥२५॥
जापि तं शशापाथ तवापि च पतत्ययम् । अन्योन्यशापात्पतितौ तावेव च मया श्रुतम् ॥२६॥
देहेन च राजेंद्र कथं शप्तो गुरुः स्वयम् । विनोद इव मे चित्ते विभाति नृपसत्तम ॥२७॥

जनक उवाच

यमुक्तं त्वया नात्र मिथ्या किंचिदिदं मतम् । तथापि शृणु विप्रेंद्र गुरुर्मम सुपूजितः ॥२८॥
गुः संगं परित्यज्य त्वं वनं गन्तुमिच्छसि । मृगैः सह सुसंबंधो भविता ते न संशयः ॥२९॥

महाभूतानि सर्वत्र निःसंगः क्व भविष्यसि ।
आहारार्थं सदा चिंता निश्चितः स्याः कथं मुने ॥३०॥

जिनकृता चिंता यथा तव वनेऽपि च । तथैव राज्यचिंता मे चिन्तयानस्य वा न वा ३१॥

विकल्पोपहतस्त्वं वै दूरदेशमुपागतः । न मे विकल्पसंदेहो निर्विकल्पोस्मि सर्वथा ॥३२॥
सुखं स्वपिमि विप्राहं सुखं भुंजामि सर्वदा । न बद्धोस्मीति बुद्ध्याहं सर्वदैव सुखी मुने॥३३॥
त्वं तु दुःखी सदैवासि बद्धोहमिति शंकया । इति शंकां परित्यज्य सुखी भव समाहितः॥३४॥
देहोऽयं मम बंधोऽयं न ममेति च मुक्तता । तथा धनं गृहं राज्यं न ममेति च निश्चयः ॥३५॥

सूत उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य शुकः प्रीतमनाऽभवत् ।
आपृच्छ्य तं जगामाऽऽशु व्यासस्याश्रममुत्तमम् ॥३६॥

आगच्छंतं सुतं दृष्ट्वा व्यासोपि सुखमाप्तवान् । आलिंग्याघ्राय मूर्धानं पप्रच्छ कुशलं पुनः ॥३७॥
स्थितस्तत्राऽऽश्रमे रम्ये पितुः पार्श्वे समाहितः । वेदाध्ययनसंपन्नः सर्वशास्त्रविशारदः ॥३८॥
जनकस्य दशां दृष्ट्वा राज्यस्थस्य महात्मनः । स निवृत्तिं परां प्राप्य पितुराश्रमसंस्थितः ॥३९॥
पितॄणां सुभगा कन्या पीवरी नामसुंदरी । शुकश्चकार पत्नीं तां योगमार्गस्थितोपि हि॥४०॥
स तस्यां जनयामास पुत्रांश्चतुर एव हि । कृष्णं गौरप्रभं चैव भूरिं देवश्रुतं तथा ॥४१॥
कन्यां कीर्तिं समुत्पाद्य व्यासपुत्रः प्रतापवान् । ददौ विभ्राजपुत्राय त्वणुहाय महात्मने ॥४२॥
अणुहस्य सुतः श्रीमान्ब्रह्मदत्तः प्रतापवान् । ब्रह्मज्ञः पृथिवीपालः शुककन्यासमुद्भवः ॥४३॥
कालेन कियता तत्र नारदस्योपदेशतः । ज्ञानं परमकं प्राप्य योगमार्गमनुत्तमम् ॥४४॥
पुत्रे राज्यं निधायाथ गतो बदरिकाश्रमम् । मायाबीजोपदेशेन तस्य ज्ञानं निरर्गलम् ॥४५॥
नारदस्य प्रसादेन जातं सद्यो विमुक्तदम् । कैलासशिखरे रम्ये त्यक्त्वा संगं पितुः शुकः॥४६॥
ध्यानमास्थाय विपुलं स्थितः संगपराङ्मुखः । उत्पपात गिरेः शृंगात्सिद्धिं च परमां गतः॥४७॥
आकाशगो महातेजा विरराज यथा रविः । गिरेः शृङ्गं द्विधा जातं शुकस्योत्पतने तदा॥४८॥

उत्पाता बहवो जाताः शुकश्चाऽऽकाशगोऽभवत् ।
अंतरिक्षे यथा वायुः स्तूयमानः सुरर्षिभिः ॥४९॥
तेजसाऽतिविराजन्वै द्वितीय इव भास्करः ।
व्यासस्तु विरहाक्रांतः क्रंदन्पुत्रेति चाऽसकृत् ॥५०॥
गिरेः शृंगे गतस्तत्र शुको यत्र स्थितोऽभवत् ।
क्रंदमानं तदा दीनं व्यासं मत्वा श्रमाकुलम् ॥५१॥

सर्वभूतगतः साक्षी प्रतिशब्दमदात्तदा । तत्राद्यापि गिरेःशृंगे प्रतिशब्दः स्फुटोभवत् ॥५२॥
रुदंतं तं समालक्ष्य व्यासं शोकसमन्वितम् । पुत्र पुत्रेति भाषंतं विरहेण परिप्लुतम् ॥५३॥

शिवस्तत्र समागत्य पाराशर्यमबोधयत् । व्यास शोकं मा कुरु त्वं पुत्रस्ते योगवित्तमः ॥५४॥
परमां गतिमापन्नो दुर्लभां चाकृतात्मभिः । तस्य शोको न कर्तव्यस्त्वया शोकं विजानता ॥५५॥
कीर्तिस्ते विपुला जाता तेन पुत्रेण चानघ ।

व्यास उवाच

न शोको याति देवेश किं करोमि जगत्पते ॥५६॥
अतृप्ते लोचने मेऽद्य पुत्रदर्शनलालसे ।

महादेव उवाच

छायां द्रक्ष्यसि पुत्रस्य पार्श्वस्थां सुमनोहराम् ॥५७॥
तां वीक्ष्य मुनिशार्दूल शोकं जहि परंतप ।

सूत उवाच

तदा ददर्श व्यासस्तु छायां पुत्रस्य सुप्रभाम् ॥५८॥
दत्त्वा वरं हरस्तस्मै तत्रैवांतरधीयत ।
अन्तर्हिते महादेवे व्यासः स्वाश्रममभ्यगात् ॥५९॥
शुकस्य विरहेणापि ततः परमदुःखितः ॥ ६० ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कंधे एकोनविंशोध्यायः ॥ १९ ॥

अथ विंशोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

शुकस्तु परमां सिद्धिमाप्तवान्देवसत्तमः । किं चकार ततो व्यासस्तन्नो ब्रूहि सविस्तरम् ॥१॥

सूत उवाच

शिष्या व्यासस्य येऽभ्यासन्वेदाभ्यासपरायणाः । आज्ञामादाय ते सर्वे गताः पूर्वं महीतले ॥ २ ॥
असितो देवलश्चैव वैशंपायन एव च । जैमिनिश्च सुमंतुश्च गताः सर्वे तपोधनाः ॥ ३ ॥
तानेतान्वीक्ष्य पुत्रं च लोकांतरितमच्युत । व्यासः शोकसमाक्रांतो गमनायाकरोन्मतिम् ॥४॥
सस्मार मनसा व्यासस्तां निषादसुतां शुभाम्। मातरं जाह्नवीतीरे मुक्तां शोकसमन्विताम् ॥ ५ ॥
स्मृत्वा सत्यवतीं व्यासस्त्यक्त्वा तं पर्वतोत्तमम्। आजगाम महातेजा जन्मस्थानं स्वकं मुनिः ६॥
द्वीपं प्राप्याथ पप्रच्छ क्व गता सा वरानना। निषादास्तं समाचख्युर्दत्ता राज्ञे तु कन्यका ॥७॥

दाशराजोऽपि संपूज्य व्यासं प्रीतिपुरःसरम् । स्वागतेनाभिसत्कृत्य प्रोवाच विहितांजलिः ॥८॥

दाशराज उवाच

अद्य मे सफलं जन्म पावितं नः कुलं मुने । देवानामपि दुर्दर्शं यज्जातं तव दर्शनम् ॥ ९ ॥
यदर्थमागतोऽसि त्वं तद्ब्रूहि द्विजसत्तम । अपि दारा धनं पुत्रास्त्वदायत्तमिदं विभो ॥१०॥
सरस्वत्यास्तटे रम्ये चकाराऽऽश्रममंडलम् । व्यासस्तपः समायुक्तस्तत्रैवास समाहितः ॥११॥
सत्यवत्याः सुतौ जातौ शंतनोरमितद्युतेः । मत्वा तौ भ्रातरौ व्यासः सुखमाप वने स्थितः१२॥
चित्रांगदः प्रथमजो रूपवाञ्छत्रुतापनः । बभूव नृपतेः पुत्रः सर्वलक्षणसंयुतः ॥१३॥
विचित्रवीर्यनामासौ द्वितीयः समजायत । सोपि सर्वगुणोपेतः शंतनोः सुखवर्धनः ॥१४॥
गांगेयः प्रथमस्तस्य महावीरो बलाधिकः । तथैव तौ सुतौ जातौ सत्यवत्यां महाबलौ ॥१५॥
शंतनुस्तान्सुतान्वीक्ष्य सर्वलक्षणसंयुतान् । अमंस्ताजय्यमात्मानं देवादीनां महामनाः॥१६॥
अथ कालेन कियता शंतनुः कालपर्ययात् । तत्याज देहं धर्मात्मा देही जीर्णमिवांबरम् ॥१७॥
कालधर्मगते राज्ञि भीष्मश्चक्रे विधानतः । प्रेतकार्याणि सर्वाणि दानानि विविधानि च ॥१८॥
चित्रांगदं ततो राज्ये स्थापयामास वीर्यवान् । स्वयं न कृतवान्राज्यं तस्माद्देवव्रतोऽभवत् ॥१९॥
चित्रांगदस्तु वीर्येण प्रमत्तः परदुःखदः । बभूव बलवान्वीरः सत्यवत्यात्मजः शुचिः॥२०॥
अथैकदा महाबाहुः सैन्येन महता वृतः । प्रचचार वनोद्देशान्पश्यन्व्याघ्रान्मृगान्रुरून् ॥२१॥
चित्रांगदन्तु गंधर्वो दृष्ट्वा तं मार्गगं नृपम् । उत्ततारांतिकं भूमेर्विमानवरमास्थितः ॥२२॥
तत्राभूच्च महद्युद्धं तयोः सदृशवीर्ययोः । कुरुक्षेत्रे महास्थाने त्रीणि वर्षाणि तापसाः ॥२३॥
इंद्रलोकमवापाशु गंधर्वेण हतो रणे । भीष्मः श्रुत्वा चकाराऽऽशु तस्यौर्ध्वदैहिकं तदा२४॥
गांगेयः कृतशोकस्तु मंत्रिभिः परिवारितः । विचित्रवीर्यनामानं राज्येशं च चकार ह॥२५॥
मंत्रिभिर्बोधिता पश्चाद्गुरुभिश्च महात्मभिः । स्वपुत्रं राज्यगं दृष्ट्वा पुत्रशोकहतापि च ॥२६॥
सत्यवत्यतिसंतुष्टा बभूव वरवर्णिनी । व्यासोपि भ्रातरं श्रुत्वा राजानं मुदितोऽभवत्२७॥
यौवनं परमं प्राप्तः सत्यवत्याः सुतः शुभः । चकार चिंतां भीष्मोपि विवाहार्थं कनीयसः ॥२८॥
काशिराजसुतास्तिस्रः सर्वलक्षणसंयुताः । तेन राज्ञा विवाहार्थं स्थापिताश्च स्वयंवरे ॥२९॥
राजानो राजपुत्राश्च समाहूताः सहस्रशः । इच्छास्वयंवरार्थं वै पूज्यमानाः समागताः ॥३०॥
तत्र भीष्मो महातेजास्ता जहार बलेन वै । निर्मथ्य राजकं सर्वं रथेनैकेन वीर्यवान् ॥३१॥
स जित्वा पार्थिवान्सर्वांस्ताश्चादाय महारथः । बाहुवीर्येण तेजस्वी ह्याससाद गजाह्वयम्॥३२॥
मातृवद्भगिनीवच्च पुत्रीवच्चिंतयन्किल । तिस्रः समानयामास कन्यका वामलोचनाः॥३३॥
सत्यवत्यै निवेद्याशु द्विजानाहूय सत्वरः । दैवज्ञान्वेदविदुषः पर्यपृच्छच्छुभं दिनम् ॥३४॥

कृत्वा विवाहसंभारं यदा वै भ्रातरं निजम् । विचित्रवीर्यं धर्मिष्ठं विवाहयति ता यदा ॥३५॥
तदा ज्येष्ठाऽप्युवाचेदं कन्यका जाह्नवीसुतम् । लज्जमानासितापांगी तिसृणां चारुलोचना ॥३६॥
गंगापुत्र कुरुश्रेष्ठ धर्मज्ञ कुलदीपक । मया स्वयंवरे शाल्वो वृतोऽस्ति मनसा नृपः३७॥
वृताऽहं तेन राज्ञा वै चित्ते प्रेमसमाकुले । यथायोग्यं कुरुष्वाद्य कुलस्यास्य परंतप ॥३८॥
तेनाहं वृतपूर्वास्मि त्वं च धर्मभृतां वर । बलवानसि गांगेय यथेच्छसि तथा कुरु ॥३९॥

सूत उवाच

एवमुक्तस्तया तत्र कन्यया कुरुनंदनः । अपृच्छद्ब्राह्मणान्वृद्धान्मातरं सचिवांस्तथा ४०॥
सर्वेषां मतम ज्ञाय गांगयो धर्मवित्तमः । गच्छेति कन्यकां प्राह यथारुचि वरानने ॥४१॥
विसर्जिताथ सा तेन गता शाल्वनिकेतनम् । उवाच तं वरारोहा राजानं मनसेप्सितम् ॥४२॥
विनिर्मुक्तास्मि भीष्मेण त्वन्मनस्केति धर्मतः । आगताऽस्मि महाराज गृहाणाद्य करं मम ॥४३॥
धर्मपत्नी तवात्यंतं भवामि नृपसत्तम । चिंतितोऽसि मया पूर्वं त्वयाहं नात्र संशयः ४४॥

शाल्व उवाच

गृहीता त्वं वरारोहे भीष्मेण पश्यतो मम । रथे संस्थापिता तेन न ग्रहीष्ये करं तव ॥४५॥
परोच्छिष्टां च कः कन्यां गृह्णाति मतिमान्नरः ।अतोहं न ग्रहीष्यामि त्यक्तां भीष्मेण मातृवत् ४६॥
रुदती विलपंती सा त्यक्ता तेन महात्मना । पुनर्भीष्मं समागत्य रुदती चेदमब्रवीत् ॥४७॥
शाल्वो मुक्तां त्वया वीर न गृह्णाति गृहाण माम् । धर्मज्ञोसि महाभाग मरिष्याम्यन्यथा ह्यहम् ४८॥

भीष्म उवाच

अन्यचितां कथं त्वां वै गृह्णामि वरवर्णिनि । पितरं त्वं वरारोहे व्रज शीघ्रं निराकुला ॥४९॥
तथोक्ता सा तु भीष्मेण जगाम वनमेव हि । तपश्चकार विजने तीर्थे परमपावने ॥५०॥
द्वे भार्ये चातिरूपाढ्ये तस्य राज्ञो बभूवतुः । अम्बालिका चांबिका च काशिराजसुते शुभे ५१॥
राजा विचित्रवीर्योऽसौ ताभ्यां सह महाबलः । रेमे नानाविहारैश्च गृहे चोपवने तथा ॥५२॥
वर्षाणि नव राजेन्द्रः कुर्वन् स्त्रीणां मनोरमाम् । प्रापासौ मरणं भूयो गृहीतो राजयक्ष्मणा ॥५३॥
मृते पुत्रेऽतिदुःखार्ता जाता सत्यवती तदा । कारयामास पुत्रस्य प्रेतकार्याणि मंत्रिभिः ॥५४॥
भीष्ममाह तदैकांते वचनं चातिदुःखिता । राज्यं कुरु महाभाग पितुस्ते शंतनोः सुत ॥५५॥
भ्रातुर्भार्यां गृहाण त्वं वंशं च परिरक्षय । यथा न नाशमायाति ययातेर्वंश इत्युत ॥५६॥

भीष्म उवाच

प्रतिज्ञा मे श्रुता मातः पित्रर्थे या मया कृता । नाहं राज्यं करिष्यामि न चाहं दारसंग्रहम् ५७॥

सूत उवाच

तदा चिंतातुरा जाता कथं वंशो भवेदिति । नालसाद्धि सुखं मह्यं समुत्पन्ने ह्यराजके ॥५८॥
गांगेयस्तामुवाचेदं मा चिंतां कुरु भामिनि । पुत्रं विचित्रवीर्यस्य क्षेत्रजं चोपपादय ॥५९॥
कुलीनं द्विजमाहूय वध्वा सह नियोजय । नात्र दोषोस्ति वेदेऽपि कुलरक्षाविधौ किल ॥६०॥
पौत्रं चैव समुत्पाद्य राज्यं देहि शुचिस्मिते । अहं च पालयिष्यामि तस्य शासनमेव हि ॥६१॥
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य कानीनं स्वसुतं मुनिम् । जगाम मनसा व्यासं द्वैपायनमकल्मषम् ॥६२॥

स्मृतमात्रस्ततो व्यास आजगाम स तापसः ।
कृत्वा प्रणामं मात्रेऽथ संस्थितो दीप्तिमान्मुनिः ॥६३॥

भीष्मेण पूजितः कामं सत्यवत्या च मानितः । तस्थौ तत्र महातेजा विधूमोग्निरिवापरः ॥६४॥
तमुवाच मुनिं माता पुत्रमुत्पादयाधुना । क्षेत्रे विचित्रवीर्यस्य सुन्दरं तव वीर्यजम् ॥६५॥
व्यासः श्रुत्वा वचो मातुराप्तवाक्यममन्यत । ओमित्युक्त्वा स्थितस्तत्र ऋतुकालमचिंयत् ६६॥
अंबिका च यदा स्नाता नारी ऋतुमती तदा । संगं प्राप्य मुनेः पुत्रमसूतांधं महाबलम् ॥६७॥
जन्मांधं च सुतं वीक्ष्य दुःखिता सत्यवत्यपि । द्वितीयां च वधूमाह पुत्रमुत्पादयाशु वै ॥६८॥
ऋतुकालेऽथ संप्राप्ते व्यासेन सह संगता । तथा चाबालिका रात्रौ गर्भं नारी दधार सा ६९॥
सोपि पांडुः सुतो जातो राज्ययोग्यो न संमतः । पुत्रार्थे प्रेरयामास वर्षान्ते च पुनर्वधूम् ॥७०॥
आहूय च ततो व्यासं संप्रार्थ्य मुनिसत्तमम् । प्रेषयामास रात्रौ सा शयनागारमुत्तमम् ॥७१॥

न गता च वधूस्तत्र प्रेष्यासंप्रेषिता तया ।
तस्यां च विदुरो जातो दास्यां धर्मांशतः शुभः ॥७२॥

एवं व्यासेन ते पुत्रा धृतराष्ट्रादयस्त्रयः । उत्पादिता महावीर वंशरक्षणहेतवे ॥७३॥
एतद्वः सर्वमाख्यातं तस्य वंशसमुद्भवम् । व्यासेन रक्षितो वंशो भ्रातृधर्मविदाऽनघाः ७४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टादशसाहस्र्यां संहितायां प्रथमस्कंधे विंशोऽध्यायः ॥२०॥

वेदाष्टेंदुक्षितिमितैः [११८४] सार्धैः श्लोकैः सविस्तरम् ।
देवीभागवतस्यास्य प्रथमस्कंध ईरितः ॥ १ ॥

—o—

समाप्तोऽयं प्रथमः स्कन्धः ।

श्रीगणेशाय नमः

श्रीमद्देवीभागवतम्

द्वितीयः स्कन्धः

—:*:—

प्रथमोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

आश्चर्यकरमेतत्ते वचनं गर्भहेतुकम् । संदेहोऽत्र समुत्पन्नः सर्वेषां नस्तपस्विनाम् ॥१॥
माता व्यासस्य मेधाविन्नाम्ना सत्यवतीति च । विवाहिता पुरा ज्ञाता राज्ञा शंतनुना यथा ॥२॥
तस्याः पुत्रः कथं व्यासः सती स्वभवने स्थिता । ईदृशी सा कथं राज्ञा पुनः शंतनुना वृता ॥३॥
तस्यां पुत्रावुभौ जातौ तत्त्वं कथय सुव्रत । विस्तरेण महाभाग कथां परमपावनीम् ॥४॥
उत्पत्तिं वेदव्यासस्य सत्यवत्यास्तथा पुनः । श्रोतुकामाः पुनः सर्वे ऋषयः संशितव्रता ॥५॥

सूत उवाच

प्रणम्य परमां शक्तिं चतुर्वर्गप्रदायिनीम् । आदिशक्तिं वदिष्यामि कथा पौराणिकीं शुभाम् ॥
यस्योच्चारणमात्रेण सिद्धिर्भवति शाश्वती । व्याजेनापि हि वीजस्य वाग्भवस्य विशेषतः ॥७॥
सम्यक्सर्वात्मना सर्वैः सर्वकामार्थसिद्धये । स्मर्तव्या सर्वथा देवी वांछितार्थप्रदायिनी ॥८॥
राजोपरिचरो नाम धार्मिकः सत्यसंगरः । चेदिदेशपतिः श्रीमान्बभूव द्विजपूजकः ॥९॥
तपसा तस्य तुष्टेन विमानं स्फाटिकं शुभम् । दत्तमिंद्रेण तत्तस्मै सुन्दरं प्रियकाम्यया ॥१०॥
तेनारूढस्तु सर्वत्र याति दिव्येन भूपतिः । न भूमावुपरिस्थोऽसौ तेनोपरिचरो वसुः ॥११॥
विख्यातः सर्वलोकेषु धर्मनित्यः स भूपतिः । तस्य भार्या वरारोहा गिरिकानाम सुंदरी ॥१२॥

पुत्राश्चास्य महावीर्याः पंचासन्नमितौजसः । पृथग्देशेषु राजानः स्थापितास्तेन भूभुजा॥१३॥
वसोस्तु पत्नी गिरिका कामान्काले न्यवेदयत् । ऋतुकालमनुप्राप्ता स्नाता पुंसवने शुचिः ॥१४।
तदहः पितरश्चैनमूचुर्जहि मृगानिति । तच्छ्रुत्वा चिंतयामास भार्यामृतुमतीं तथा ॥१५॥
पितृवाक्यं गुरुं मत्वा कर्तव्यमिति निश्चितम् । चचार मृगयां राजा गिरिकां मनसा स्मरन् १६।
वने स्थितः स राजर्षिश्चित्ते सस्मार भामिनीम् । अतीवरूपसंपन्नां साक्षाच्छ्रियमिवापराम् ॥१७।
तस्य रेतः प्रचस्कंद स्मरतस्तां च कामिनीम् । वटपत्रे तु तद्राजा स्कन्नमात्रं समाक्षिपत् ॥१८॥
इदं वृथा परिस्कन्नं रेतो वै न भवेत्कथम् । ऋतुकालं च विज्ञाय मतिं चक्रे नृपस्तदा॥१९॥
अमोघं सर्वथा वीर्यं मम चैतन्न संशयः । प्रियायै प्रेषयाम्येतदिति बुद्धिमकल्पयत् ॥२०।
शुक्रप्रस्थापने काले महिष्याः प्रसमीक्ष्य सः । अभिमंत्र्याथ तद्वीर्यं वटपर्णपुटे कृतम् ॥२१।
पार्श्वस्थं श्येनमाभाष्य राजोवाच द्विजं प्रति । गृहाणेदं महाभाग गच्छ शीघ्रं गृहं मम ॥२२।
मत्प्रीत्यर्थमिदं सौम्य गृहीत्वा त्वं गृहं नय । गिरिकायै यच्छाशु तस्यास्त्वार्तवमद्य वै ॥२३।

सूत उवाच

इत्युक्त्वा प्रददौ पर्णं श्येनाय नृपसत्तमः । स गृहीत्वोत्पपाताशु गगनं गतिवित्तमः ॥२४।
गच्छंतं गगनं श्येनं धृत्वा चंचुपुटे पुटम् । तमपश्यदथायांतं खगं श्येनस्तथाऽपरः ॥२५।
आमिषं स तु विज्ञाय शीघ्रमभ्यद्रवत्खगम् । तुंडयुद्धमथाऽकाशे तावुभौ संप्रचक्रतुः ॥२६।
युद्ध्यतोरपतद्रेतस्तच्चापि यमुनांभसि । खगौ तौ निर्गतौ कामं पुटके पतिते तदा ॥२७।
एतस्मिन्समये काचिदद्रिका नाम चाप्सराः । ब्राह्मणं समनुप्राप्तं संध्यावंदनतत्परम् ॥२८।
कुर्वती जलकेलिं सा जले मग्ना चचार सा । जग्राह चरणं नारी द्विजस्य वरवर्णिनी ॥२९।
प्राणायामपरःसोऽथ दृष्ट्वा तां कामचारिणीम् । शशाप भव मत्सी त्वं ध्यानविघ्नकरी यतः ॥३०।
सा शप्ता विप्रमुख्येन बभूव यमुनाचरी । शफरी रूपसंपन्ना ह्यद्रिका च वराप्सराः ॥३१।
श्येनपादपरिभ्रष्टं तच्छुक्रमथ वासवी । जग्राह तरसाऽभ्येत्य साऽद्रिका मत्स्यरूपिणी ३२।
अथ कालेन कियता मत्सीं तां मत्स्यजीवनः । संप्राप्ते दशमे मासि बबंध तां मनोरमाम् ॥३३।
उदरं विददाराशु स तस्या मत्स्यजीवनः । युग्मं विनिःसृतं तस्मादुदरान्मानुषाकृति ॥३४।
बालः कुमारः सुभगस्तथा कन्या शुभानना । दृष्ट्वाऽऽश्चर्यमिदं सोऽथ विस्मयं परमं गतः ॥३५।
राज्ञे निवेदयामास पुत्रौ द्वौ तुभ्यमुद्भवौ । राजाऽपि विस्मयाविष्टः सुतं जग्राह तं शुभम् ।
स मत्स्यो नाम राजाऽसौ धार्मिकः सत्यसंगरः । वसुपुत्रो महातेजाः पित्रा तुल्यपराक्रमः ॥३७।
कालिका वसुना दत्ता तरसा जलजीविने । नाम्ना कालीति विख्याता तथा मत्स्योदरीति च ।
मत्स्यगंधेति नाम्ना वै गुणेन समजायत । विवर्धमाना दासस्य गृहे सा वासवी शुभा ३९।

ऋषय ऊचुः

अद्रिका मुनिना शप्ता मत्सी जाता वराप्सराः । विदारिता च दाशेन मृता च भक्षिता पुनः ४०॥
किं बभूव पुनस्तस्या अप्सराया वदस्व तत् । शापस्यांतं कथं सूत कथं स्वर्गमवाप सा ॥४१॥

सूत उवाच

शप्ता यदा स मुनिना विस्मिता संबभूव ह । स्तुतिं चकार विप्रस्य दीनेव रुदती तदा ॥४२॥
दयावान्ब्राह्मणः प्राह तां तदा रुदतीं स्त्रियम् । मा शोकं कुरु कल्याणि शापांतं ते वदाम्यहम् ॥
मत्क्रोधशापयोगेन मत्स्ययोनिं गता शुभे । मानुषौ जनयित्वा त्वं शापमोक्षमवाप्स्यसि ४४॥
इत्युक्ता तेन सा प्राप मत्स्यदेहं नदीजले । बालकौ जनयित्वा सा मृता मुक्ता च शापतः४५॥
संत्यज्य रूपं मत्स्यस्य दिव्यरूपमवाप्य च । जगामामरमार्गं च शापांते वरवर्णिनी ॥४६॥
एवं जाता वरा पुत्री मत्स्यगंधा वरानना । पुत्री च पाल्यमाना सा दाशगेहे व्यवर्धत ॥४७॥
मत्स्यगंधा तदा जाता किशोरी चातिसुप्रभा । तस्य कार्याणि कुर्वाणा वासवी चातिसुप्रभा ४८॥

इति श्रीदेवीभागवते द्वितीयस्कन्धे मत्स्यगंधोत्पत्तिर्नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

सूत उवाच

एकदा तीर्थयात्रायां व्रजन्पाराशरो मुनिः । आजगाम महातेजाः कालिंद्या तटमुत्तमम् ॥१॥
निषादमाह धर्मात्मा कुर्वंतं भोजनं तदा । प्रापयस्व परं पारं कालिंद्या उडुपेन माम् ॥२॥
दाशः श्रुत्वा मुनेर्वाक्यं कुर्वाणो भोजनं तटे । उवाच तां सुतां बालां मत्स्यगंधां मनोरमाम् ॥३॥
उडुपेन मुनिं बाले परं पारं नयस्व ह । गंतुकामोऽस्ति धर्मात्मा तापसोऽयं शुचिस्मिते ॥
इत्युक्ता सा तदा पित्रा मत्स्यगंधाऽथ वासवी । उडुपे मुनिमासीनं संवाहयति भामिनी ॥५॥
व्रजन् सूर्यसुतातोये भावित्वाद्दैवयोगतः । कामार्तस्तु मुनिर्जातो दृष्ट्वा तां चारुलोचनाम् ६॥
ग्रहीतुकामः स मुनिर्दृष्ट्वा व्यंजितयौवनाम् । दक्षिणेन करेणैनामस्पृशद्दक्षिणे करे ॥७॥
तमुवाचासितापांगी स्मितपूर्वमिदं वचः । कुलस्य सदृशं वः किं श्रुतस्य तपसश्च किम् ॥८॥
त्वं वै वसिष्ठदायादः कुलशीलसमन्वितः । किं चिकीर्षसि धर्मज्ञ मन्मथेन प्रपीडितः ॥९॥
दुर्लभं मानुषं जन्म भुवि ब्राह्मणसत्तम । तत्रापि दुर्लभं मन्ये ब्राह्मणत्वं विशेषतः ॥१०॥

कुलेन शीलेन तथा श्रुतेन द्विजोत्तमस्त्वं किल धर्मविच्च ।
अनार्यभावं कथमागतोऽसि विप्रेंद्र मां वीक्ष्य च मीनगन्धाम् ॥११॥
मदीये शरीरे द्विजामोघबुद्धे शुभं किं समालोक्य पाणिं ग्रहीतुम् ।
समीपं समायासि कामातुरस्त्वं कथं नाभिजानासि धर्मं स्वकीयम् ॥१२॥

अहो मंदबुद्धिर्द्विजोऽयं ग्रहीष्यञ्जले मग्न एवाद्य मां वै गृहीत्वा ।
मनो व्याकुलं पंचबाणातिविद्धं न कोऽपीह शक्तः प्रतीपं हि कर्तुम् ॥१३॥
इति संचिंत्य सा बाला तमुवाच महामुनिम् । धैर्यं कुरु महाभाग परं पारं नयामि वै ॥१४॥

सूत उवाच

पराशरस्तु तच्छ्रुत्वा वचनं हितपूर्वकम् । करं त्यक्त्वा स्थितस्तत्र सिंधोः पारं गतः पुनः ॥
मत्स्यगंधां प्रजग्राह मुनिः कामातुरस्तदा । वेपमाना तु सा कन्या तमुवाच पुरःस्थितम् १६॥
दुर्गंधाऽहं मुनिश्रेष्ठ कथं त्वं नोपशंकसे । समानरूपयोः कामसंयोग तु सुखावहः ॥१७॥
इत्युक्तेन तु सा कन्या क्षणमात्रेण भामिनी । कृता योजनगंधा तु सुरूपा च वरानना ॥१८॥
मृगनाभिसुगंधां तां कृत्वा कांतां मनोहराम् । जग्राह दक्षिणे पाणौ मुनिर्मन्मथपीडितः ॥१९॥
ग्रहीतुकामं तं प्राह नाम्ना सत्यवती शुभा । मुने पश्यति लोकोऽयं पिता चैव तटस्थितः ॥२०॥
पशुधर्मो न मे प्रीतिं जनयत्यतिदारुणः । प्रतीक्षस्व मुनिश्रेष्ठ यावद्भवति यामिनी ॥२१॥
रात्रौ व्यवाय उद्दिष्टो दिवा न मनुजस्य हि । दिवासंगे महान्दोषः पश्यंति किल मानवाः २२॥
कामं यच्छ महाबुद्धे लोकनिंदा दुरासदा । तच्छ्रुत्वा वचनं तस्या युक्तमुक्तमुदारधीः ॥२३॥
नीहारं कल्पयामास शीघ्रं पुण्यबलेन वै । नीहारे च समुत्पन्ने तटेऽतितमसा युते ॥२४॥
कामिनी तं मुनिं प्राह मृदुपूर्वमिदं वचः । कन्याऽहं द्विजशार्दूल भुक्त्वा गंतासि कामतः ॥
अमोघवीर्यस्त्वं ब्रह्मन्का गतिर्मे भवेदिति । पितरं किं ब्रवीम्यद्य सगर्भा चेद्भवाम्यहम् ॥२६॥
त्वं गमिष्यसि भुक्त्वा मां किं करोमि वदस्व तत् ।
कांतेऽद्य मत्प्रियं कृत्वा कन्यैव त्वं भविष्यसि ॥२७॥

पराशर उवाच

वृणीष्व च वरं भीरु यं त्वमिच्छसि भामिनि ।

सत्यवत्युवाच

यथा मे पितरौ लोके न जानीतो हि मानद ॥२८॥
कन्याव्रतं न मे हन्यात्तथा कुरु द्विजोत्तम । पुत्रश्च त्वत्समः कामं भवेदद्भुतवीर्यवान् ॥२९॥
गंधोऽयं सर्वदा मे स्याद्यौवनं च नवं नवम् ।

पराशर उवाच

शृणु सुंदरि पुत्रस्ते विष्णवंशसंभवः शुचिः ३०॥
भविष्यति च विख्यातस्त्रैलोक्ये वरवर्णिनि । केनचित्कारणेनाहं जातः कामातुरस्त्वयि ॥३१॥
कदापि च न संमोहो भूतपूर्वो वरानने । दृष्ट्वा चाप्सरसां रूपं सदाऽहं धैर्यमावहम् ॥३२॥

दैवयोगेन वीक्ष्य त्वां कामस्य वशगोऽभवम् । तत्किंचित्कारणं विद्धि दैवं हि दुरतिक्रमम् ३३॥
दृष्ट्वाऽहं चातिदुर्गंधां त्वां कथं मोहमाप्नुयाम् । पुराणकर्ता पुत्रस्ते भविष्यति वरानने ॥३४॥
वेदविद्भागकर्ता च ख्यातश्च भुवनत्रये ।

सूत उवाच

इत्युक्त्वा तां वशं यातां भुक्त्वा स मुनिसत्तमः ॥३५॥

जगाम तरसा स्नात्वा कालिंदीसलिले मुनिः । साऽपि सत्यवती जाता सद्यो गर्भवती सती ३६॥
सुषुवे यमुनाद्वीपे पुत्रं काममिवापरम् । जातमात्रस्तु तेजस्वी तामुवाच स्वमातरम् ॥३७॥
तपस्येव मनः कृत्वा विविशे चातिवीर्यवान् । गच्छ मातर्यथाकामं गच्छाम्यहमतः परम् ॥३८॥
तपः कर्तुं महाभागे दर्शयिष्यामि वै स्मृतः । मातर्यदा भवेत्कार्यं तव किंचिदनुत्तमम् ॥३९॥
स्मर्तव्योऽहं तदा शीघ्रमागमिष्यामि भामिनि ।
स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि त्यक्त्वा चिंतां सुखं वस ॥४०॥
इत्युक्त्वा निर्ययौ व्यासः साऽपि पित्रंतिकं गता ।
द्वीपे न्यस्तस्तया बालस्तस्माद्द्वैपायनोऽभवत् ॥४१॥

जातमात्रो जगामाशु वृद्धिं विष्णवंशयोगतः । तीर्थे तीर्थे कृतस्नानश्चचार तप उत्तमम् ॥४२॥
एवं द्वैपायनो जज्ञे सत्यवत्यां पराशरात् । चकार वेदशाखाश्च प्राप्तं ज्ञात्वा कलेर्युगम् ४३॥
वेदविस्तारकरणाद्व्यासनामाऽभवन्मुनिः । पुराणसंहिताश्चक्रे महाभारतमुत्तमम् ॥४४॥
शिष्यानध्यापयामास वेदान्कृत्वा विभागशः । सुमंतुं जैमिनिं पैलं वैशंपायनमेव च ॥४५॥
असितं देवलं चैव शुकं चैव स्वमात्मजम् । एतच्च कथितं सर्वं कारणं मुनिसत्तमाः ॥४६॥

सूत उवाच

सत्यवत्याः सुतस्यापि समुत्पत्तिस्तथा शुभा । संशयोऽत्र न कर्तव्यः संभवे मुनिसत्तमाः ॥४७॥
महतां चरिते चैव गुणा ग्राह्या मुनेरिति । कारणाच्च समुत्पत्तिः सत्यवत्या झषोदरे ॥४८॥
पराशरेण संयोगः पुनः शंतनुना तथा । अन्यथा तु मुनेश्चित्तं कथं कामाकुलं भवेत् ४९॥
अनार्यजुष्टं धर्मज्ञः कृतवान्स कथं मुनिः । सकारणेयमुत्पत्तिः कथिताऽऽश्चर्यकारिणी ॥५०॥
श्रुत्वा पापाच्च निर्मुक्तो नरो भवति सर्वथा । य एतच्छुभमाख्यानं शृणोति श्रुतिमान्नरः ॥५१॥
न दुर्गतिमवाप्नोति सुखी भवति सर्वदा ॥५२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कंधे द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

उत्पत्तिस्तु त्वया प्रोक्ता व्यासस्यामिततेजसः। सत्यवत्यास्तथा सूत विस्तरेण त्वयाऽनघ ॥ १ ॥
तथाप्येकस्तु संदेहश्चित्तेऽस्माकं सुसंस्थितः। न निवर्तति धर्मज्ञ कथितेन त्वयाऽनघ ॥ २ ॥
माता व्यासस्य या प्रोक्ता नाम्ना सत्यवती शुभा। सा कथं नृपतिं प्राप्ता शंतनुं धर्मवित्तमम् ॥३॥
निषादपुत्रीं स कथं वृतवान्नृपतिः स्वयम्। धर्मिष्ठः पौरवो राजा कुलहीनामसंवृताम् ॥४॥
शंतनोः प्रथमा पत्नी का ह्यभूत्कथयाऽधुना। भीष्मः पुत्रोऽथ मेधावी वसोरंशः कथं पुनः ५॥
त्वया प्रोक्तं पुरा सूत राजा चित्रांगदः कृतः। सत्यवत्याः सुतो वीरो भीष्मेणामिततेजसा ॥६॥
चित्रांगदे हते वीरे कृतस्तदनुजस्तथा। विचित्रवीर्यनामाऽसौ सत्यवत्याः सुतो नृपः ७॥
ज्येष्ठे भीष्मे स्थिते पूर्वं धर्मिष्ठे रूपवत्यपि। कृतवान्स कथं राज्यं स्थापितस्तेन जानता ॥८॥
मृते विचित्रवीर्ये तु सत्यवत्यतिदुःखिता। वधूभ्यां गोलकौ पुत्रौ जनयामास सा कथम् ॥
कथं राज्यं न भीष्माय ददौ सा वरवर्णिनी। न कृतस्तु कथं तेन वीरेण दारसंग्रहः ॥१०॥
अधर्मस्तु कृतः कस्माद्व्यासेनामिततेजसा। ज्येष्ठेन भ्रातृभार्यायां पुत्रावुत्पादिताविति ॥११॥
पुराणकर्ता धर्मात्मा स कथं कृतवान्मुनिः। सेवनं परदाराणां भ्रातुश्चैव विशेषतः ॥१२॥
जुगुप्सितमिदं कर्म स कथं कृतवान्मुनिः। शिष्टाचारः कथं सूत वेदानुमितिकारकः ॥१३॥
व्यासशिष्योऽसि मेधाविन्संदेहं छेत्तुमर्हसि। श्रोतुकामा वयं सर्वे धर्मक्षेत्रे कृतक्षणाः ॥१४॥

सूत उवाच

इक्ष्वाकुवंशप्रभवो महाभिष इति स्मृतः। सत्यवान्धर्मशीलश्च चक्रवर्ती नृपोत्तमः ॥१५॥
अश्वमेधसहस्रेण वाजपेयशतेन च। तोषयामास देवेंद्रं स्वर्गं प्राप महामतिः ॥१६॥
एकदा ब्रह्मसदनं गतो राजा महाभिषः। सुराः सर्वे समाजग्मुः सेवनार्थं प्रजापतिम् ॥१७॥
गंगा महानदी तत्र संस्थिता सेवितुं विभुम्। तस्या वासः समुद्धूतं मारुतेन तरस्विना ॥१८॥
अधोमुखाः सुराः सर्वे न विलोक्यैव तां स्थिताः। राजा महाभिषस्तां तु निःशंकः समपश्यत १९॥
साऽपि तं प्रेमसंयुक्तं नृपं ज्ञातवती नदी। दृष्ट्वा तौ प्रेमसंयुक्तौ निर्लज्जौ काममोहितौ २०॥
ब्रह्मा चुकोप तौ तूर्णं शशाप च रुषान्वितः। मर्त्यलोकेषु भूपाल जन्म प्राप्य पुनर्दिवम् ॥२१॥
पुण्येन महताविष्टस्त्वमवाप्स्यसि सर्वथा। गंगां तथोक्तवान्ब्रह्मा वीक्ष्य प्रेमवतीं नृपे ॥२२॥
विमनस्कौ तु तौ तूर्णं निःसृतौ ब्रह्मणोऽन्तिकात्। स नृपांश्चिंतयित्वाऽथ भूर्लोके धर्मतत्परान् २३॥
प्रतीपं चिंतयामास पितरं पुरुवंशजम्। एतस्मिन्समये चाष्टौ वसवः स्त्रीसमन्विताः २४॥
वसिष्ठस्याऽऽश्रमं प्राप्ता रममाणा यदृच्छया। पृथ्वादीनां वसूनां च मध्ये कोऽपि वसूत्तमः २५॥

द्यौर्नामा तस्य भार्याऽथ नंदिनीं गां ददर्श ह। दृष्ट्वा पतिं सा पप्रच्छ कस्येयं धेनुरुत्तमा ॥२६॥
द्यौस्तामाह वसिष्ठस्य गौरियं शृणु सुन्दरि। दुग्धमस्याः पिबेद्यस्तु नारी वा पुरुषोऽथ वा २७॥
अयुतायुर्भवेन्नूनं सदैवाऽगतयौवनः। तच्छ्रुत्वा सुन्दरी प्राह मृत्युलोकेऽस्ति मे सखी२८॥
उशीनरस्य राजर्षेः पुत्री परमशोभना। तस्या हेतोर्महाभाग सवत्सां गां पयस्विनीम् २९॥
आनयस्वाऽऽश्रमं श्रेष्ठं नंदिनीं कामदां शुभाम्। यावदस्याः पयः पीत्वा सखी मम सदैव हि ३०॥
मानुषेषु भवेदेका जरारोगविवर्जिता। तच्छ्रुत्वा वचनं तस्या द्यौर्जहार च नंदिनीम् ॥
अवमन्य मुनिं दांतं पृथ्वाद्यैः सहितोऽनघः। हृतायामथ नंदिन्यां वसिष्ठस्तु महातपाः ॥३२॥
आजगामाऽऽश्रमपथं फलान्यादाय सत्वरः। नापश्यत यदा धेनुं सवत्सां स्वाश्रमे मुनिः ॥३३॥
मृगयामास तेजस्वी गह्वरेषु वनेष्वपि। नासादिता यदा धेनुश्चुकोपातिशयं मुनिः ॥३४॥
वारुणिश्चापि विज्ञाय ध्यानेन वसुभिर्हृताम्। वसुभिर्मे हृता धेनुर्यस्मान्मामवमन्य वै ॥३५॥
तस्मात्सर्वे जनिष्यंति मानुषेषु न संशयः। एवं शशाप धर्मात्मा वसूंस्तान्वारुणिः स्वयम् ॥
श्रुत्वा विमनसः सर्वे प्रययुर्दुःखिताश्च ते। शप्ताः स्म इति जानंत ऋषिं तमुपचक्रमुः ॥३७॥
प्रसादयंतस्तमृषिं वसवः शरणं गताः। मुनिस्तानाह धर्मात्मा वसून्दीनान्पुरःस्थितान् ॥
अनुसंवत्सरं सर्वे शापमोक्षमवाप्स्यथ। येनेयं विहृता धेनुर्नंदिनी मम वत्सला ॥३९॥
तस्माद्द्यौर्मानुषे देहे दीर्घकालं वसिष्यति। ते शप्ताः पथि गच्छन्तो गंगां दृष्ट्वा सरिद्वराम् ॥
ऊचुस्तां प्रणताः सर्वे शप्तां चिंतातुरां नदीम्। भविष्यामो वयं देवि कथं देवाः सुधाशनाः ४१॥
मानुषाणां च जठरे चिंतेयं महती हि नः। तस्मात्त्वं मानुषी भूत्वा जनयास्मान्सरिद्वरे ४२॥
शंतनुर्नाम राजर्षिस्तस्य भार्या भवानघे। जाताञ्जाताञ्जले चास्मान्निःक्षिपस्व सुरापगे ४३॥
एवं शापविनिर्मोक्षो भविता नाऽत्र संशयः। तथेत्युक्ताश्च ते सर्वे जग्मुर्लोकं स्वकं पुनः ४४॥
गंगाऽपि निर्गता देवी चिंत्यमाना पुनः पुनः। महाभिषो नृपो जातः प्रतीपस्य सुतस्तदा ॥४५॥
शंतनुर्नाम राजर्षिर्धर्मात्मा सत्यसंगरः। प्रतीपस्तु स्तुतिं चक्रे सूर्यस्यामिततेजसः ॥४६॥
तदा च सलिलात्तस्मान्निःसृता वरवर्णिनी। दक्षिणं शालसंकाशमूरुं भेजे शुभानना ॥४७॥
अंके स्थितां स्त्रियं चाह मा पृष्ट्वा किं वरानने। ममोरावास्थिताऽसि त्वं किमर्थं दक्षिणे शुभे ४८॥
सा तमाह वरारोहा यदर्थं राजसत्तम। स्थिताऽस्म्यंके कुरुश्रेष्ठ कामयानां भजस्व माम् ॥
तामवोचदथो राजा रूपयौवनशालिनीम्। नाहं परस्त्रियं कामाद्गच्छेयं वरवर्णिनीम् ॥५०॥
स्थिता दक्षिणमूरुं मे त्वमाश्लिष्य च भामिनि। अपत्यानां स्नुषाणां च स्थानं विद्धि शुचिस्मिते ॥
स्नुषा मे भव कल्याणि जाते पुत्रेऽतिवाञ्छिते। भविष्यति च मे पुत्रस्तव पुण्यान्न संशयः ५२॥
तथेत्युक्त्वा गता सा वै कामिनी दिव्यदर्शना। राजा चापि गृहं प्रागमच्चिंतयंस्तां स्त्रियं पुनः ५३॥

ततः कालेन कियता जाते पुत्रे वयस्विनि । वनं जिगमिषू राजा पुत्रं वृत्तांतमूचिवान् ॥५४॥
वृत्तांतं कथयित्वा तु पुनरूचे निजं सुतम् । यदि प्रयाति सा बाला त्वां वने चारुहासिनी ॥
कामयाना वरारोहा तां भजेथा मनोरमाम् । न प्रष्टव्या त्वया काऽसि मन्नियोगान्नराधिप ५६॥
धर्मपत्नीं च तां कृत्वा भविता त्वं सुखी किल ।

सूत उवाच

एवं संदिश्य तं पुत्रं भूपतिः प्रीतमानसः ॥ ५७ ॥
दत्त्वा राज्यश्रियं सर्वां वनं राजा विवेश ह । तत्रापि च तपस्तप्त्वा समाराध्य परांबिकाम् ५८॥
जगाम स्वर्गं राजाऽसौ देहं त्यक्त्वा स्वतेजसा । राज्यं प्राप्य महातेजाः शंतनुः सार्वभौमिकम् ॥
प्रजां वै पालयामास धर्मदंडो महीपतिः ॥६०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कंधे तृतीयोऽध्यायः ॥३॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

सूत उवाच

प्रतीपेऽथ दिवं याते शंतनुः सत्यविक्रमः । बभूव मृगयाशीलो निघ्नन्व्याघ्रान्मृगान्नृपः ॥१॥
स कदाचिद्वने घोरे गंगातीरे चरन्नृपः । ददर्श मृगशावाक्षीं सुंदरीं चारुभूषणाम् ॥ २ ॥
दृष्ट्वा तां नृपतिर्मग्नः पित्रोक्तेयं वरानना । रूपयौवनसंपन्ना साक्षाल्लक्ष्मीरिवापरा ॥ ३ ॥
पिबन्मुखांबुजं तस्या न तृप्तिमगमन्नृपः । हृष्टरोमाऽभवत्तत्र व्याप्तचित्त इवानघ ॥ ४ ॥
महाभिषं साऽपि मत्वा प्रेमयुक्ता बभूव ह । किंचिन्मंदस्मितं कृत्वा तस्थावग्रे नृपस्य च ॥ ५ ॥
वीक्ष्य तामसितापांगीं राजा प्रीतमना भृशम् । उवाच मधुरं वाक्यं सांत्वयञ्श्लक्ष्णया गिरा ॥६॥
देवी वा त्वं च वामोरु मानुषी वा वरानने । गंधर्वी वाथ यक्षी वा नागकन्याऽप्सरापि वा ॥७॥
यासि काऽसि वरारोहे भार्या मे भव सुंदरि । प्रेमयुक्तस्मितैव त्वं धर्मपत्नी भवाद्य मे ॥ ८ ॥

सूत उवाच

राजा तां नाभिजानाति गंगेयमिति निश्चितम् । महाभिषं समुत्पन्नं नृपं जानाति जाह्नवी ॥ ९ ॥
पूर्वप्रेमसमायोगाच्छ्रुत्वा वाचं नृपस्य ताम् । उवाच नारी राजानं स्मितपूर्वमिदं वचः ॥१०॥

स्त्र्युवाच

जानामि त्वां नृपश्रेष्ठ प्रतीपतनयं शुभम् । का न वांछति चार्वंगी भावित्वात्सदृशं पतिम् ॥
ाग्बंधेन नृपश्रेष्ठ चरिष्यामि पतिं किल । शृणु मे समयं राजन्वृणोमि त्वां नृपोत्तमः १२॥
च्च कुर्यामहं कार्यं शुभं वा यदि वाऽशुभम् । न निषेध्या त्वया राजन्न वक्तव्यं तथाऽप्रियम् ॥
दा च त्वं नृपश्रेष्ठ न करिष्यसि मे वचः । तदा मुक्त्वा गमिष्यामि यथेष्टं देशमारिष ॥१४॥

स्मृत्वा जन्म वसूनां सा प्रार्थनापूर्वकं हृदि । महाभिषस्य प्रेमाथ विचिंत्यैव च जाह्नवी ॥१५॥
तथेत्युक्त्वाऽथ सा देवी चकार नृपतिं पतिम् । एवं वृता नृपेणाऽथ गंगा मानुषरूपिणी ॥१६॥
नृपस्य मंदिरं प्राप्ता सुभगा वरवर्णिनी । नृपतिस्तां समासाद्य चिक्रीडोपवने शुभे ॥१७॥
साऽपि तं रमयामास भावज्ञा वै वरांगना । न बुबोध नृपः क्रीडन्गतान्वर्षगणानथ ॥१८॥
स तया मृगशावाक्ष्या शच्या शतक्रतुर्यथा । सा सर्वगुणसंपन्ना सोऽपि कामविचक्षणः ॥१९॥
रेमाते मंदिरे दिव्ये रमानारायणाविव । एवं गच्छति काले सा दधार नृपतेस्तदा ॥२०॥
गर्भं गंगा वसुं पुत्रं सुषुवे चारुलोचना । जातमात्रं सुतं वारि चिक्षेपैवं द्वितीयके ॥२१॥
तृतीयेऽथ चतुर्थेऽथ पंचमे षष्ठ एव च । सप्तमे वा हते पुत्रे राजा चिंतापरोऽभवत् ॥२२॥
किं करोम्यद्य वंशो मे कथं स्यात्सुस्थिरो भुवि । सप्त पुत्रा हता नूनमनया पापरूपया ॥२३॥
निवारयामि यदिमां त्यक्त्वा यास्यति सर्वथा । अष्टमोऽयं सुसंप्राप्तो गर्भो मे मनसीप्सितः २४॥
न वारयामि चेदद्य सर्वथेयं जले क्षिपेत् । भविता वा न वा चाग्रेसंशयोऽयं ममाद्भुतः २५॥
संभवेऽपि च दुष्टेयं रक्षयेद्वा न रक्षयेत् । एवं संशयिते कार्ये किं कर्तव्यं मयाऽधुना २६॥
वंशस्य रक्षणार्थं हि यत्नः कार्यः परो मया । ततः काले यदा जातः पुत्रोऽयमष्टमो वसुः ॥२७॥
मुनेर्येन हृता धेनुर्नंदिनी स्त्रीजितेन हि । तं दृष्ट्वा नृपतिः पुत्रं तामुवाच पतन्पदे ॥२८॥
दासोऽस्मि तव तन्वंगि प्रार्थयामि शुचिस्मिते । पुत्रमेकं पुषाम्यद्य देहि जीवितमद्य मे ॥२९॥
हिंसिताः सप्त पुत्रा मे करभोरु त्वया शुभाः । अष्टमं रक्ष सुश्रोणि पतामि तव पादयोः ॥३०॥
अन्यद्वै प्रार्थितं तेऽद्य ददाम्यथ च दुर्लभम् । वंशो मे रक्षणीयोऽद्य त्वया परमशोभने ॥३१॥
अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्गे वेदविदो विदुः । तस्मादद्य वरारोहे प्रार्थयाम्यष्टमं सुतम् ॥३२॥
इत्युक्तापि गृहीत्वा तं यदा गंतुं समुत्सुका । तदाऽपि कुपितो राजा तामुवाचातिदुःखितः ३३॥
पापिष्ठे किं करोम्यद्य निरयान्न बिभेषि किम् । काऽसि पापकराणां त्वं पुत्री पापरता सदा ३४॥
यथेच्छं गच्छ वा तिष्ठ पुत्रो मे स्थीयतामिह । किं करोमि त्वया पापे वंशांतकरयाऽनया ॥३५॥
एवं वदति भूपाले सा गृहीत्वा सुतं शिशुम् । गच्छंती वचनं कोपसंयुता तमुवाच ह ॥३६॥
पुत्रकामा सुतं त्वेनं पालयामि वने गता । समयो मे गमिष्यामि वचनं ह्यन्यथाकृतम् ॥३७॥
गंगां मां वै विजानीहि देवकार्यार्थमागताम् । वसवस्तु पुरा शप्ता वसिष्ठेन महात्मना ॥३८॥
व्रजंतु मानुषीं योनिं स्थितां चिंतातुरास्तु माम् । दृष्ट्वेदं प्रार्थयामासुर्जननी नो भवानघे ॥३९॥
तेभ्यो दत्त्वा वरं जाता पत्नी ते नृपसत्तम । देवकार्यार्थसिद्ध्यर्थं जानीहि संभवो मम ॥४०॥
सप्त ते वसवः पुत्रा मुक्ताः शापाद्दषेस्तु ते । कियंतं कालमेकोऽयं तव पुत्रो भविष्यति ॥४१॥
गंगादत्तमिमं पुत्रं गृहाण शंतनो स्वयम् । वसुं देवं विदित्वैनं सुखं भुंक्ष्व सुतोद्भवम् ॥४२॥

गांगेयोऽयं महाभाग भविष्यति बलाधिकः । अत्र तत्र नयाम्येनं यत्र त्वं वै मया वृतः ॥४३॥
दास्यामि यौवनप्राप्तं पालयित्वा महीपते । न मातृरहितः पुत्रो जीवेन्न च सुखी भवेत् ४४॥
इत्युक्त्वान्तर्दधे गंगा तं गृहीत्वा च बालकम् । राजा चातीव दुःखार्तः संस्थितो निजमंदिरे ४५॥
भार्याविरहजं दुःखं तथा पुत्रस्य चाद्भुतम् । सर्वदा चिंतयन्नास्ते राज्यं कुर्वन्महीपतिः ॥४६॥
एवं गच्छति कालेऽथ नृपतिर्मृगयां गतः । निघ्नन्मृगगणान्बाणैर्महिषान्सूकरानपि ॥४७॥
गंगातीरमनुप्राप्तः स राजा शंतनुस्तदा । नदीं स्तोकजलां दृष्ट्वा विस्मितः स महीपतिः ४८॥
तत्रापश्यत्कुमारं तं मुंचंतं विशिखान्बहून् । आकृष्य च महाचापं क्रीडंतं सरितस्तटे ॥४९॥
तं वीक्ष्य विस्मितो राजा न स्म जानाति किंचन । नोपलेभे स्मृतिं भूपः पुत्रोऽयं मम वा न वा ॥
दृष्ट्वाप्यमानुषं कर्म बाणेषु लघुहस्तताम् । विद्यां वाऽप्रतिमां रूपं तस्य वै स्मरसन्निभम् ५१॥
पप्रच्छ विस्मितो राजा कस्यपुत्रोऽसि चानघ । नोवाच किंचिद्वीरोऽसौ मुंचञ्छिलीमुखानथ ॥
अंतर्धानं गतः सोऽथ राजा चिंतातुरोऽभवत् । कोऽयं मम सुतो बालः किं करोमि व्रजामिकम् ॥
गंगां तुष्टाव भूपालः स्थितस्तत्र समाहितः । दर्शनं सा ददौ चाथ चारुरूपा यथा पुरा ॥५४॥
दृष्ट्वा तां चारुसर्वांगीं बभाषे नृपतिः स्वयम् । कोऽयं गंगे गतो बालो मम त्वं दर्शयाधुना॥५५॥

गंगोवाच

पुत्रोऽयं तव राजेंद्र रक्षितश्चाष्टमो वसुः । ददामि तव हस्ते तु गांगेयोऽयं महातपाः ॥५६॥
कीर्तिकर्ता कुलस्यास्य भविता तव सुव्रतः । पाठितस्त्वखिलान्वेदान्धनुर्वेदं च शाश्वतम्॥५७॥
वसिष्ठस्याऽऽश्रमे दिव्ये संस्थितोऽयं सुतस्तव । सर्वविद्याविधानज्ञः सर्वार्थकुशलः शुचिः ॥५८॥
यद्वेद जामदग्न्योऽसौ तद्वेदायं सुतस्तव । गृहाण गच्छ राजेंद्र सुखी भव नराधिप ॥५९॥
इत्युक्त्वांऽतर्दधे गंगा दत्त्वा पुत्रं नृपाय वै । नृपतिस्तु मुदा युक्तो बभूवातिसुखान्वितः ॥६०॥
समालिंग्य सुतं राजा समाघ्राय च मस्तकम् । समारोप्य रथे पुत्रं स्वपुरं स प्रचक्रमे ॥६१॥
गत्वा गजाह्वयं राजा चकारोत्सवमुत्तमम् । दैवज्ञं च समाहूय पप्रच्छ च शुभं दिनम् ॥६२॥
समाहृत्य प्रजाः सर्वाः सचिवान्सर्वशः शुभान् । यौवराज्येऽथ गांगेयं स्थापयामास पार्थिवः ६३॥
कृत्वा तं युवराजानं पुत्रं सर्वगुणान्वितम् । मुमुदे स धर्मात्मा न सस्मार च जाह्नवीम् ॥

सूत उवाच

एतद्वः कथितं सर्वं कारणं वः सुशापजम् । गांगेयस्य तथोत्पत्तिं जाह्नव्याः संभवं तथा ॥६५॥
गंगावतरणं पुण्यं वसूनां संभवं तथा । यः शृणोति नरः पापान्मुच्यते नात्र संशयः६६॥
पुण्यं पवित्रमाख्यानं कथितं मुनिसत्तमाः । यथा मया श्रुतं व्यासात्पुराणं वेदसंमितम् ६७॥

श्रीमद्भागवतं पुण्यं नानाख्यानकथान्वितम् । द्वैपायनमुखोद्भूतं पंचलक्षणसंयुतम् ॥६८॥
शृण्वतां सर्वपापघ्नं शुभदं सुखदं तथा । इतिहासमिमं पुण्यं कीर्तितं मुनिसत्तमाः ॥६९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कंधे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

वसूनां संभवः सूत कथितः शापकारणात् । गांगेयस्य तथोत्पत्तिः कथिता लोमहर्षणे ॥ १ ॥
माता व्यासस्य धर्मज्ञ नाम्ना सत्यवती सती । कथं शंतनुना प्राप्ता भार्या गंधवती शुभा ॥२॥
तन्ममाचक्ष्व विस्तारं दाशपुत्री कथं वृता । राज्ञा धर्मवरिष्ठेन संशयं छिन्धि सुव्रत ॥ ३ ॥

सूत उवाच

शंतनुर्नाम राजर्षिर्मृगयानिरतः सदा । वनं जगाम निघ्नन्वै मृगांश्च महिषान्रुरून् ॥४॥
चत्वार्येव तु वर्षाणि पुत्रेण सह भूपतिः । रममाणः सुखं प्राप कुमारेण यथा हरः ॥५॥
एकदा विशिखैस्तीक्ष्णैर्विनिघ्नन्गवयसूकरान् । स कदाचिद्वनं प्राप्तः कालिंदीं सरितां वराम्॥६॥
महीपतिरनिर्देश्यमाजिघ्रद्गंधमुत्तमम् । तस्य प्रभवमन्विच्छन्संचचार वनं तदा ॥ ७ ॥
न मंदारस्य गंधोऽयं मृगनाभिमदस्य न । चंपकस्य न मालत्या न केतक्या मनोहरः ॥ ८ ॥
कुतोऽयमेति वायुर्वै मम घ्राणविमोहनः ॥ ९ ॥
इति संचिंत्यमानोऽसौ बभ्राम वनमंडलम् । मोहितो गंधलोभेन शंतनुः पवनानुगः ॥१०॥
स ददर्श नदीतीरे संस्थितां चारुदर्शनाम् । शृंगाररहितां कांतां सुस्थितां मलिनांबराम् ११॥
दृष्ट्वा तामसितापांगीं विस्मितः स महीपतिः । अस्या देहस्य गंधोऽयमिति संजातनिश्चयः॥१२॥

तदद्भुतं रूपमतीव सुंदरं तथैव गन्धोऽखिललोकसंमतः ।
वयश्च तादृङ्नवयौवनं शुभं दृष्ट्वैव राजा किल विस्मितोऽभवत् ॥१३॥
केयं कुतो वा समुपागताऽधुना देवांगना वा किमु मानुषी वा ।
गंधर्वपुत्री किल नागकन्या जाने कथं गंधवतीं नु कामिनीम् ॥१४॥
संचिंत्य चैवं मनसा नृपोऽसौ न निश्चयं प्राप यदा ततः स्वयम् ।
गंगां स्मरन्कामवशं गतोऽथ पप्रच्छ कांतां तटसंस्थितां च ॥१५॥
काऽसि प्रिये कस्य सुताऽसि कस्मादिह स्थिता त्वं विजने वरोरु ।
एकाकिनी किं वद चारुनेत्रे विवाहिता वा न विवाहिताऽसि ॥१६॥
संजातकामोऽहमगलनेत्रे त्वां वीक्ष्य कांतां च मनोहरां च ।
ब्रूहि प्रिये यासि चिकीर्षसि त्वं किं चेति सर्वं मम विस्तरेण ॥१७॥

इत्येवमुक्ता सुदती नृपेण प्रोवाच तं सस्मितमंबुजेक्षणा ।
दाशस्य पुत्रीं त्वमवेहि राजन्कन्यां पितुः शासनसंस्थिता च ॥१८॥
तरीमिमां धर्मनिमित्तमेव संवाहयामीह जले नृपेंद्र ।
पिता गृहे मेऽद्य गतोऽस्ति कामं सत्यं ब्रवीम्यर्थपते तवाग्रे ॥१९॥
इत्येवमुक्त्वा विरराम बाला कामातुरस्तां नृपतिर्बभाषे ।
कुरुप्रवीरं कुरु मां पतिं त्वं वृथा न गच्छेन्ननु यौवनं ते ॥२०॥
न चास्ति पत्नी मम वै द्वितीया त्वं धर्मपत्नी भव मे मृगाक्षि ।
दासोऽस्मि तेऽहं वशगः सदैव मनोभवस्तापयति प्रिये माम् ॥२१॥
गता प्रिया मां परिहृत्य कांता नान्या वृताऽहं विधुरोऽस्मि कांते ।
त्वां वीक्ष्य सर्वावयवातिरम्यां मनो हि जातं विवशं मदीयम् ॥२२॥
श्रुत्वामृतास्वादरसं नृपस्य वचोऽतिरम्यं खलु दासकन्या ।
उवाच तं सात्त्विकभावयुक्ता कृत्वाऽतिधैर्यं नृपतिं सुगन्धा ॥२३॥
यदात्थ राजन्मयि तत्तथैव मन्येऽहमेतत्तु यथा वचस्ते ।
नाऽस्मि स्वतंत्रा त्वमवेहि कामं दाता पिता मेऽर्थय तं त्वमाशु ॥२४॥
न स्वैरिणी हास्म्यपि दाशपुत्री पितुर्वशेऽहं सततं चरामि ।
स चेद्ददाति प्रथितः पिता मे गृहाण पाणिं वशगाऽस्मि तेऽहम् ॥२५॥
मनोभवस्त्वां नृप किं दुनोति यथा पुनर्मां नवयौवनां च ।
दुनोति तत्रापि हि रक्षणीया धृतिः कुलाचारपरंपरासु ॥२६॥

सूत उवाच

इत्याकर्ण्य वचस्तस्या नृपतिः काममोहितः । गतो दाशपतेर्गेहं तस्या याचनहेतवे ॥२७॥
दृष्ट्वा नृपतिमायांतं दाशोऽतिविस्मयं गतः । प्रणामं नृपतेः कृत्वा कृतांजलिरभाषत ॥२८॥

दाश उवाच

दासोऽस्मि तव भूपाल कृतार्थोऽहं तवाऽऽगमे । आज्ञां देहि महाराज यदर्थमिह चागमः ॥२९॥

राजोवाच

धर्मपत्नीं करिष्यामि सुतामेतां तवानघ । त्वया चेद्दीयते मह्यं सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ॥३०॥

दाश उवाच

कन्यारत्नं मदीयं चेद्यत्त्वं प्रार्थयसे नृप । दातव्यं तु प्रदास्यामि न त्वदेयं कदाचन ॥३१॥
तस्याः पुत्रो महाराज त्वदंते पृथिवीपतिः । सर्वथा चाभिषेक्तव्यो नान्यः पुत्रस्तवेति वै ३२॥

सूत उवाच

श्रुत्वा वाक्यं तु दाशस्य राजा चिंतातुरोऽभवत्। गांगेयं मनसा कृत्वा नोवाच नृपतिस्तदा॥३३॥
कामातुरो गृहं प्राप्तश्चिंताविष्टो महीपतिः। न सस्नौ बुभुजे नाथ न सुष्वाप गृहं गतः॥३४॥
चिंतातुरं तु तं दृष्ट्वा पुत्रो देवव्रतस्तदा। गत्वाऽपृच्छन्महीपालं तदसंतोषकारणम्॥३५॥
दुर्जयः कोऽस्ति शत्रुस्ते करोमि वशगं तव। का चिंता नृपशार्दूल सत्यं वद नृपोत्तम॥३६॥

किं तेन जातेन सुतेन राजन्दुःखं न जानाति न नाशयेद्यः।
ऋणं ग्रहीतुं समुपागतोऽसौ प्राग्जन्मजं नात्र विचारणाऽस्ति॥३७॥
विमुच्य राज्यं रघुनन्दनोऽपि ताताज्ञया दाशरथिस्तु रामः।
वनं गतो लक्ष्मणजानकीभ्यां सहैव शैलं किल चित्रकूटम्॥३८॥
सुतो हरिश्चन्द्रनृपस्य राजन्यो रोहितश्चेति प्रसिद्धनामा।
क्रीतोऽथ पित्रा विपणोद्यतश्च दासार्पितो विप्रगृहे तु नूनम्॥३९॥
तथाऽजिगर्तस्य सुतो वरिष्ठो नाम्ना शुनःशेप इति प्रसिद्धः।
क्रीतस्तु पित्राप्यथ यूपबद्धः संमोचितो गाधिसुतेन पश्चात्॥४०॥
पित्राज्ञया जामदग्न्येन पूर्वं छिन्नं शिरो मातुरिति प्रसिद्धम्।
अकार्यमप्याचरितं च तेन गुरोरनुज्ञा च गरीयसी कृता॥४१॥
इदं शरीरं तव भूपते न क्षमोऽस्मि नूनं वद किं करोम्यहम्।
न शोचनीयं मयि वर्तमानेऽप्यसाध्यमर्थंप्रतिपादयाम्यदः॥४२॥
प्रब्रूहि राजंस्तव काऽस्ति चिंता निवारयाम्यद्य धनुर्गृहीत्वा।
देहेन मे चेच्चरितार्थता वा भवत्वमोघा भवतश्चिकीर्षा॥४३॥
धिक्तं सुतं यः पितुरीप्सितार्थं क्षमोऽपि सन्न प्रतिपादयेद्यः।
जातेन किं तेन सुतेन कामं पितुर्न चिंतां हि समुद्धरेद्यः॥४४॥

सूत उवाच

निशम्येति वचस्तस्य पुत्रस्य शंतनुर्नृपः। लज्जमानस्तु मनसा तमाह त्वरितं सुतम्॥४५॥

राजोवाच

चिंता मे महती पुत्र यस्त्वमेकोऽसि मे सुतः। शूरोऽतिबलवान्मानी संग्रामेष्वपराङ्मुखः॥४६॥
एकापत्यस्य मे तात वृथेदं जीवितं किल। मृते त्वयिमृधे क्वापि किं करोमि निराश्रयः॥४७॥
एषा मे महती चिंता तेनाद्य दुःखितोस्म्यहम्। नान्या चिंताऽस्ति मे पुत्र यां तवाग्रे वदाम्यहम्॥

सूत उवाच

तदाऽऽकर्ण्याऽथ गांगेयो मंत्रिवृद्धानपृच्छत । न मां वदति भूपालो लज्जयाऽद्य परिप्लुतः॥४६॥
वित्त वार्तां नृपस्याद्य पृष्ट्वा यूयं विनिश्चयात् । सत्यं ब्रुवंतु मां सर्वं तत्करोमि निराकुलः ॥५०॥
तच्छ्रुत्वा ते नृपं गत्वा संविज्ञाय च कारणम् । शशंसुर्विदितार्थस्तु गांगेयस्तदचिंतयत् ॥५१॥
सहितस्तैर्जगामाऽऽशु दाशस्य सदनं तदा । प्रेमपूर्वमुवाचेदं विनम्रो जाह्नवीसुतः ॥५२॥

गांगेय उवाच

पित्रे देहि सुतां तेऽद्य प्रार्थयामि सुमध्यमाम् । माता मेऽस्तु सुतेयं ते दासोऽस्म्यस्याः परंतप ॥

दाश उवाच

त्वं गृहाण महाभाग पत्नीं कुरु नृपात्मज । पुत्रोऽस्या न भवेद्राजा वर्तमाने त्वयीति वै ५४॥

गांगेय उवाच

मातेयं मम दाशेयी राज्यं नैव करोम्यहम् । पुत्रोऽस्याः सर्वथा राज्यं करिष्यति न संशयः५५॥

दाश उवाच

सत्यं वाक्यं मया ज्ञातं पुत्रस्ते बलवान्भवेत् । सोऽपि राज्यं बलान्नूनं गृह्णीयादिति निश्चयः ॥

गांगेय उवाच

न दारसंग्रहं नूनं करिष्यामि हि सर्वथा । सत्यं मे वचनं तात मया भीष्मं व्रतं कृतम् ५७॥

सूत उवाच

एवं कृतां प्रतिज्ञां तु निशम्य झषजीवकः । ददौ सत्यवतीं तस्मै राज्ञे सर्वांगशोभनाम् ॥५८॥
अनेन विधिना तेन वृता सत्यवती प्रिया । न जानाति परं जन्म व्यासस्य नृपसत्तमः ॥५६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कंधे पंचमोऽध्यायः ॥५॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

सूत उवाच

एवं सत्यवती तेन वृता शंतनुना किल । द्वौ पुत्रौ च तथा जातौ मृतौकालवशादपि ॥१॥
व्यासवीर्यात्तु संजातो धृतराष्ट्रोऽन्ध एव च । मुनिं दृष्ट्वाऽथ कामिन्या नेत्रसंमीलने कृते ॥२॥
श्वेतरूपा यतो जाता दृष्ट्वा व्यासं नृपात्मजा । व्यासकोपात्समुत्पन्नः पांडुस्तेन न संशयः ॥३॥
संतोषितस्तया व्यासो दास्या कामकलाविदा । विदुरस्तु समुत्पन्नो धर्मांशः सत्यवाक्छुचिः ॥४॥
राज्ये संस्थापितः पांडुः कनीयानपि मंत्रिभिः । अंधत्वाद्धृतराष्ट्रोऽसौ नाधिकारे नियोजितः ॥५॥
भीष्मस्यानुमते राज्यं प्राप्तः पांडुर्महाबलः । विदुरोऽप्यथ मेधावी मंत्रकार्ये नियोजितः ॥६॥
धृतराष्ट्रस्य द्वे भार्ये गांधारी सौबली स्मृता । द्वितीया च तथा वैश्या गार्हस्थ्येषु प्रतिष्ठिता ॥७॥

पांडोरपि तथा पत्न्यौ द्वे प्रोक्ते वेदवादिभिः । शौरसेनी तथा कुन्ती माद्री च मद्रदेशजा ॥८॥
गांधारी सुषुवे पुत्रशतं परमशोभनम् । वैश्याप्येकं सुतं कांतं युयुत्सुं सुषुवे प्रियम् ॥६॥
कुन्ती तु प्रथमं कन्या सूर्यात्कर्णं मनोहरम् । सुषुवे पितृगेहस्था पश्चात्पांडुपरिग्रहः ॥१०॥

ऋषय ऊचुः

किमेतत्सूत चित्रं त्वं भाषसे मुनिसत्तम । जनितश्च सुतः पूर्वं पांडुना सा विवाहिता ॥११॥
सूर्यात्कर्णः कथं जातः कन्यायां वद विस्तरात् । कन्या कथं पुनर्जाता पांडुना सा विवाहिता १२॥

सूत उवाच

शूरसेनसुता कुन्ती बालभावे यदा द्विजाः । कुन्तिभोजेन राज्ञा तु प्रार्थिता कन्यका शुभा ॥
कुंतिभोजेन सा बाला पुत्री तु परिकल्पिता । सेवनार्थन्तु दीप्तस्य विहिता चारुहासिनी ॥१४॥
दुर्वासास्तु मुनिः प्राप्तश्चातुर्मास्ये स्थितो द्विजः । परिचर्या कृता कुंत्या मुनिस्तोषं जगाम ह ॥१५॥
ददौ मंत्रं शुभं तस्यै येनाहूतः सुरः स्वयम् । समायाति तथा कामं पूरयिष्यति वांछितम् ॥१६॥
गते मुनौ ततः कुंती निश्चयार्थं गृहे स्थिता । चिंतयामास मनसा कं सुरं समचिंतये ॥१७॥
उदितश्च तदा भानुस्तया दृष्टो दिवाकरः । मंत्रोच्चारं तथा कृत्वा चाहूतस्तिग्मगुस्तदा १८॥
मंडलान्मानुषं रूपं कृत्वा सर्वातिपेशिलम् । अवातरत्तदाकाशात्समीपे तत्र मंदिरे ॥१६॥
दृष्ट्वा देवं समायांतं कुंती भानुं सुविस्मिता । वेपमाना रजोदोषं प्राप्ता सद्यस्तु भामिनी ॥२०॥
कृतांजलिः स्थिता सूर्यं बभाषे चारुलोचना । सुप्रीता दर्शनेनाद्य गच्छ त्वं निजमंडलम् ॥२१॥

सूर्य उवाच

आहूतोऽस्मि कथं कुंति त्वया मंत्रबलेन वै । न मां भजसि कस्मात्त्वं समाहूय पुरोगतम् २२॥
कामार्तोऽस्म्यसितापांगि भज मां भावसंयुतम् । मंत्रेणाधीनतां प्राप्तं क्रीडितुं नय मामिति ॥२३॥

कुंत्युवाच

कन्याऽस्म्यहं तु धर्मज्ञ सर्वसाक्षिन्नमाम्यहम् । तवाप्यहं न दुर्वाच्या कुलकन्यास्मि सुव्रत ॥२४॥

सूर्य उवाच

लज्जा मे महती चाद्य यदि गच्छाम्यहं वृथा । वाच्यतां सर्वदेवानां यास्याम्यत्र न संशयः २५॥
शप्स्यामि तं द्विजं चाद्य येन मंत्रः समर्पितः । त्वां चापि सुभृशं कुंति नोचेन्मां त्वं भजिष्यसि ॥
कन्याधर्मः स्थिरस्ते स्यान्न ज्ञास्यंति जनाः किल । मत्समस्तु तथा पुत्रो भविता ते वरानने ॥२७॥
इत्युक्त्वा तरणिः कुंतीं तन्मनस्कां सुलज्जिताम् । भुक्त्वा जगाम देवेशो वरं दत्त्वाऽतिवांछितम् ॥
गर्भं दधार सुश्रोणी सुगुप्ते मंदिरे स्थिता । धात्री वेद प्रिया चैका न माता न जनस्तथा ॥
गुप्तः सद्मनि पुत्रस्तु जातश्चाऽतिमनोहरः । कवचेनातिरम्येण कुण्डलाभ्यां समन्वितः ॥३०॥

द्वितीय इव सूर्यस्तु कुमार इव चापरः। करे कृत्वाऽथ धात्रेयी तामुवाच सुलज्जिताम् ३१॥
कां चिंतां करभोरु त्वमाधत्सेऽद्यस्थिताऽस्म्यहम्। मंजूषायां सुतं कुंती मुंचंती वाक्यमब्रवीत् ॥३२॥
किं करोमि सुतार्ताऽहं त्यजे त्वां प्राणवल्लभम्। मंदभाग्या त्यजामि त्वां सर्वलक्षणसंयुतम् ३३॥

पातु त्वां सगुणाऽगुणा भगवती सर्वेश्वरी चांबिका
स्तन्यं सैव ददातु विश्वजननी कात्यायनी कामदा।
द्रक्ष्येऽहं मुखपंकजं सुललितं प्राणप्रियाहं कदा
त्यक्त्वा त्वां विजने वने रविसुतं दुष्टा यथा स्वैरिणी ॥३४॥
पूर्वस्मिन्नपि जन्मनि त्रिजगतां माता न चाराधिता
न ध्यातं पदपंकजं सुखकरं देव्याः शिवायाश्चिरम्।
तेनाहं सुत दुर्भगाऽस्मि सततं त्यक्त्वा पुनस्त्वां वने
तप्स्यामि प्रिय पातकं स्मृतवती बुद्ध्या कृतं यत्स्वयम् ॥३५॥

सूत उवाच

इत्युक्त्वा तं सुतं कुन्ती मंजूषायां धृतं किल। धात्रीहस्ते ददौ भीता जनदर्शनतस्तथा ॥३६॥
स्नात्वा त्रस्ता तदा कुंती पितृवेश्मन्युवास सा। मंजूषा वहमाना च प्राप्ता ह्यधिरथेन वै ॥३७॥
राधा सूतस्य भार्या वै तयाऽसौ प्रार्थितः सुतः। कर्णोऽभूद्बलवान्वीरः पालितः सूतसद्मनि ३८॥
कुन्ती विवाहिता कन्या पांडुना सा स्वयंवरे। माद्री चैवापरा भार्या मद्रराजसुता शुभा ॥३९॥
मृगयां रममाणस्तु वने पांडुर्महाबलः। जघान मृगबुद्ध्या तु रममाणं मुनिं वने ॥४०॥
शप्तस्तेन तदा पांडुर्मुनिना कुपितेन च। स्त्रीसंगं यदि कर्तासि तदा ते मरणं ध्रुवम् ॥४१॥
इति शप्तस्तु मुनिना पांडुः शोकसमन्वितः। त्यक्त्वा राज्यं वने वासं चकार भृशदुःखितः ॥
कुंती माद्री च भार्ये द्वे जग्मतुः सह संगते। सेवनार्थं सतीधर्मं संश्रिते मुनिसत्तमाः ॥४३॥
गंगातीरे स्थितः पांडुर्मुनीनामाश्रमेषु च। शृण्वानो धर्मशास्त्राणि चकार दुश्चरं तपः ॥४४॥
कथायां वर्तमानायां कदाचिद्धर्मसंश्रितम्। अशृणोद्वचनं राजा सुपृष्टं मुनिभाषितम् ॥४५॥
अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्गे गंतुं परंतप। येन केनाप्युपायेन पुत्रस्य जननं चरेत् ॥४६॥
अंशजः पुत्रिकापुत्रः क्षेत्रजो गोलकस्तथा। कुण्डः सहोढः कानीनः क्रीतः प्राप्तस्तथावने ४७॥
दत्तः केनापि चाशक्तौ धनग्राहिसुताः स्मृता। उत्तरोत्तरतः पुत्रा निकृष्टा इति निश्चयः ॥४८॥
इत्याकर्ण्य तदा प्राह कुंतीं कमललोचनाम्। सुतमुत्पादयाशु त्वं मुनिं गत्वा तपोन्वितम् ॥४९॥
ममाऽऽज्ञया न दोषस्ते पुरा राज्ञा महात्मना। वसिष्ठाज्जनितः पुत्रः सौदासेनेति मे श्रुतम् ॥५०॥
तं कुन्ती वचनं प्राह मम मंत्रोऽस्ति कामदः। दत्तो दुर्वाससा पूर्वं सिद्धिदः सर्वथा प्रभो ५१॥

निमंत्रयेऽहं यं देवं मंत्रेणानेन पार्थिव । आगच्छेत्सर्वथासौ वै ममपार्श्वं निमंत्रितः ५२॥
भर्तुर्वाक्येन सा तत्र स्मृत्वा धर्मं सुरोत्तमम् । संगम्य सुषुवे पुत्रं प्रथमं च युधिष्ठिरम् ॥५३॥
वायोर्वृकोदरं पुत्रं जिष्णुं चैव शतक्रतोः । वर्षे वर्षे त्रयः पुत्राःकुंत्या जाता महाबलाः ५४॥
माद्री प्राह पतिं पांडुं पुत्रं मे कुरु सत्तम । किं करोमि महाराज दुःखं नाशय मे प्रभो ५५॥
प्रार्थिता पतिना कुंती ददौ मंत्रं दयान्विता । एकपुत्रप्रबंधेन माद्री पतिमते स्थिता ॥५६॥
स्मृत्वा तदाश्विनौ देवौ मद्रराजसुता सुतौ । नकुलः सहदेवश्च सुषुवे वरवर्णिनी ॥५७॥
एवं ते पांडवाः पंच क्षेत्रोत्पन्नाः सुरात्मजाः । वर्षवर्षान्तरे जाता वने तस्मिन्द्विजोत्तमाः ॥५८॥
एकस्मिन्समये पांडुर्माद्रीं दृष्ट्वाऽथ निर्जने । आश्रमे चातिकामार्तो जग्राहाऽऽगतवैशसः ५९॥
मा मा मा मेति बहुधा निषिद्धोऽपि तया भृशम् । आलिलिंग प्रियां दैवात्पपात धरणीतले ॥६०॥
यथा वृक्षगता वल्ली छिन्ने पतति वै द्रुमे । तथा सा पतिता बाला कुर्वन्ती रोदनं बहु ६१॥
प्रत्यागता तदा कुंती रुदती बालकास्तथा । मुनयश्च महाभाग श्रुत्वा कोलाहलं तदा ॥६२॥
मृतः पांडुस्तदा सर्वे मुनयः संशितव्रताः । सहाग्निभिर्विधि कृत्वा गंगातीरे तदादहन् ६३॥
चक्रे सहैव गमनं माद्री दत्वा सुतौ शिशू । कुंत्यै धर्मं पुरस्कृत्य सतीनां सत्यकामतः ६४॥
जलदानादिकं कृत्वा मुनयस्तत्र वासिनः । पंचपुत्रयुतां कुन्तीमनयन्हस्तिनापुरम् ॥६५॥
तां प्राप्तां च समाज्ञाय गांगेयो विदुरस्तथा । नगरीं धृतराष्ट्रस्य सर्वे तत्र समाययुः ॥६६॥
पप्रच्छुश्च जनाः सर्वे कस्य पुत्रा वरानने । पांडोः शापं समाज्ञाय कुन्ती दुःखान्विता तदा ॥
तानुवाच सुराणां वै पुत्राः कुरुकुलोद्भवाः । विश्वासार्थं समाहूताः कुंत्या सर्वे सुरास्तदा ॥६८॥
आगत्य खे तदा तैस्तु कथितं नः सुताः किल । भीष्मेण सत्कृतं वाक्यं देवानां सत्कृताः सुताः ॥
गता नागपुरं सर्वे तानादाय सुतान्वधूम् । भीष्मादयः प्रीतचित्ताः पालयामासुरर्थतः ॥७०॥
एव पार्थाः समुत्पन्ना गांगेयेनाथ पालिताः ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कंधे षष्ठोऽध्यायः ॥६॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

सूत उवाच

पंचानां द्रौपदी भार्या सा मान्या सा पतिव्रता । पंच पुत्रास्तु तस्याः स्युर्भर्तृभ्योऽतीवसुन्दराः १॥
अर्जुनस्य तथा भार्या कृष्णस्य भगिनी शुभा । सुभद्रा या हृता पूर्वं जिष्णुना हरिसंमते ॥२॥
तस्यां जातो महावीरो निहतोऽसौ रणाजिरे । अभिमन्युर्हतास्तत्र द्रौपद्याश्च सुताः किल ॥३॥
अभिमन्योर्वरा भार्या वैराटी चातिसुन्दरी । कुलांते सुषुवे पुत्रं मृतो बाणाग्निना शिशुः ४॥
जीवितः स तु कृष्णेन भागिनेयसुतः स्वयम् । द्रौणिबाणाग्निनिर्दग्धः प्रतापेनाद्भुतेन च ॥५॥

परिक्षीणेषु वंशेषु जातो यस्माद्वरः सुतः। तस्मात्परीक्षितो नाम विख्यातः पृथिवीतले ॥६॥
निहतेषु च पुत्रेषु धृतराष्ट्रोऽतिदुःखितः। तस्थौ पांडवराज्ये च भीमवाग्बाणपीडितः ॥७॥
गांधारी च तथाऽतिष्ठत्पुत्रशोकातुरा भृशम्। सेवां तयोर्दिवारात्रं चकारार्तो युधिष्ठिरः ॥ ८ ॥
विदुरोऽप्यतिधर्मात्मा प्रज्ञानेत्रमबोधयत्। युधिष्ठिरस्यानुमते भ्रातृपार्श्वे व्यतिष्ठत ॥ ९ ॥
धर्मपुत्रोऽपि धर्मात्मा चकार सेवनं पितुः। पुत्रशोकोद्भवं दुःखं तस्य विस्मारयन्निव ॥१०॥
तथा शृणोति वृद्धोऽसौ तथा भीमोऽतिरोषितः। वाग्बाणेनाहनत्तं तु श्रावयन्संस्थिताञ्जनान् ११॥
मया पुत्रा हताः सर्वे दुष्टस्यांधस्य ते रणे। दुःशासनस्य रुधिरं पीतं हृद्यं तथा भृशम् १२॥
भुनक्ति पिण्डमंधोऽयं मया दत्तं गतत्रपः। ध्वांक्षवद्वा श्ववच्चापि वृथा जीवत्यसौ जनः॥१३॥
एवंविधानि रूक्षाणि श्रावयत्यनुवासरम्। आश्वासयति धर्मात्मा मूर्खोऽयमिति च ब्रुवन् ॥
अष्टादशैव वर्षाणि स्थित्वा तत्रैव दुःखितः। धृतराष्ट्रो वने यानं प्रार्थयामास धर्मजम् ॥१५॥
अयाचत धर्मपुत्रं धृतराष्ट्रो महीपतिः। पुत्रेभ्योऽहं ददाम्यद्य निर्वापं विधिपूर्वकम् ॥१६॥
वृकोदरेण सर्वेषां कृतमत्रौर्ध्वदैहिकम्। न कृतं मम पुत्राणां पूर्ववैरमनुस्मरन् ॥१७॥
ददासि चेद्धनं मह्यं कृत्वा चैवौर्ध्वदैहिकम्। गमिष्येऽहं वनं तप्तुं तपः स्वर्गफलप्रदम् ॥१८॥
एकांते विदुरेणोक्तो राजा धर्मसुतः शुचिः। धनं दातुं मनश्चक्रे धृतराष्ट्राय चार्थिने ॥१९॥
समाहूय निजान्सर्वानुवाच पृथिवीपतिः। धनं दास्ये महाभागाः पित्रे निर्वापकामिने २०॥
तच्छ्रुत्वा वचनं भ्रातुर्ज्येष्ठस्यामिततेजसः। संग्रहेऽस्य महाबाहुर्मारुतिः कुपितोब्रवीत् ॥२१॥
धनं देयं महाभाग दुर्योधनहिताय किम्। अन्धोऽपि सुखमाप्नोति मूर्खत्वं किमतः परम् ॥
तव दुर्मन्त्रितेनाथ दुःखं प्राप्ता वने वयम्। द्रौपदी च महाभागा समानीता दुरात्मना २३॥
विराटभवने वासः प्रसादात्तव सुव्रत। दासत्वं च कृतं सर्वैर्मत्स्यस्यामितविक्रमैः ॥२४॥
देविना त्वं न चेज्ज्येष्ठः प्रभवेत्संक्षयः कथम्। सूपकारो विराटस्य हत्वाऽभूवं तु मागधम् ॥२५॥
बृहन्नला कथं जिष्णुर्भवेद्बालस्य नर्तकः। कृत्वा वेषं महाबाहुर्योपाया वासवात्मजः ॥२६॥
गांडीवशोभितौ हस्तौ कृतौ कंकणशोभितौ। मानुषं च वपुः प्राप्य किं दुःखं स्यादतः परम् ॥
दृष्ट्वा वेणीं कृतां मूर्ध्नि कज्जलं लोचने तथा। असिं गृहीत्वा तरसा छेद्मयहंनान्यथासुखम्२८॥
अपृष्ट्वा च महीपालं निक्षिप्तोऽग्निर्मया गृहे। दग्धुकामश्च पापात्मा निर्दग्धोसौ पुरोजनः ॥२९॥
कीचका निहताः सर्वे त्वामपृष्ट्वा जनाधिप। न तथा निहताः सर्वे सभार्या धृतराष्ट्रजाः ॥३०॥
मूर्खत्वं तव राजेन्द्र गंधर्वेभ्यश्च मोचिताः। दुर्योधनादयः कामं शत्रवो निगडीकृताः ॥३१॥
दुर्योधनहितायाऽद्य धनं दातुं त्वमिच्छसि। नाहं ददे महीपाल सर्वथा प्रेरितस्त्वया ॥३२॥
इत्युक्त्वा निर्गते भीमे त्रिभिः परिवृतो नृपः। ददौ दानानि विप्रेभ्यो धृतराष्ट्रोऽम्बिकासुतः ३४॥

कृत्वौर्ध्वदेहिकं सर्वं गांधारीसहितो नृपः। प्रविवेश वनं तूर्णं कुंत्या च विदुरेण च ॥३५॥
संजयेन परिज्ञातो निर्गतोऽसौ महामतिः। पुत्रैर्निवार्यमाणोऽपि शूरसेनसुता गता ॥३६॥
विलपन्भीमसेनोऽपि तथाऽन्ये चापि कौरवाः। गंगातीरात्परावृत्य ययुः सर्वे गजाह्वयम् ॥३७॥
ते गत्वा जाह्नवीतीरे शतयूपाश्रमं शुभम्। कृत्वा तृणैः कुटीं तत्र तपस्तेपुः समाहिताः ३८॥
गतान्यब्दानि षट् तेषां यदायाता हि तापसाः। युधिष्ठिरस्तु विरहात्तनुजानिदमब्रवीत् ॥३९॥
स्वप्ने दृष्टा मया कुन्ती दुर्बला वनसंस्थिता। मनो मे जायते द्रष्टुं मातरं पितरौ तथा ॥४०॥
विदुरं च महात्मानं संजयं च महामतिम्। रोचते यदि वः सर्वान्व्रजाम इति मे मतिः ४१॥
ततस्ते भ्रातरः सर्वे सुभद्रा द्रौपदी तथा। वैराटी च महाभागा तथा नागरिको जनः ॥४२॥
प्राप्ताः सर्वजनैः सार्धं पांडवा दर्शनोत्सुकाः। शतयूपाश्रमं प्राप्य ददृशुः सर्व एव ते ॥४३॥
विदुरो न यदा दृष्टो धर्मस्तं पृष्टवांस्तदा। क्वास्ते स विदुरो धीमांस्तमुवाचांबिकासुतः ४४॥
विरक्तश्चरते त्वसा निरीहो निष्परिग्रहः। कुत्रोप्येकांतसंवासी ध्यायतेंऽतःसनातनम् ॥४५॥
गंगां गच्छन्द्वितीयेऽह्नि वने राजा युधिष्ठिरः। ददर्श विदुरं क्षामं तमसा संशितव्रतम् ॥४६॥
दृष्ट्वोवाच महीपालो वंदेऽहं त्वां युधिष्ठिरः। तस्थौ श्रुत्वा च विदुरः स्थाणुभूत इवानघः ॥४७॥
क्षणेन विदुरस्यास्यान्निःसृतं तेज अद्भुतम्। लीनं युधिष्ठिरस्यास्ये धर्मांशत्वात्परस्परम् ॥४८॥
त्यक्ता जहौ तदा प्राणाञ्छुशोचाऽतियुधिष्ठिरः। दाहार्थन्तस्य देहस्य कृतवानुद्यमं नृपः ॥४९॥
शृण्वतस्तु तदा राज्ञो वागुवाचाशरीरिणी। विरक्तोऽयं न दाहार्हो यथेष्टं गच्छ भूपते ॥५०॥
श्रुत्वा ते भ्रातरः सर्वे सस्नुर्गङ्गाजलेऽमले। गत्वा निवेदयामासुर्धृतराष्ट्राय विस्तरात् ॥५१॥
स्थितास्तत्राऽऽश्रमे सर्वे पांडवा नागरैः सह। तत्र सत्यवतीसूनुर्नारदश्च समागतः ॥५२॥
मुनयोऽन्ये महात्मानश्चाऽऽगता धर्मनंदनम्। कुन्ती प्राह तदा व्यासं संस्थितं शुभदर्शनम् ॥५३॥
कृष्ण कर्णस्तु पुत्रो मे जातमात्रस्तु वीक्षितः। मनो मे तप्यते सर्वं दर्शयस्व तपोधन ॥५४॥

गांधार्युवाच

समर्थोऽसि महाभाग कुरु मे वांछितं प्रभो। दुर्योधनो रणेऽगच्छद्वीक्षितो न मया मुने ॥५५॥

सुभद्रोवाच

तं दर्शय मुनिश्रेष्ठ पुत्रं मे त्वं सहानुजम्। अभिमन्युं महावीरं प्राणादप्यधिकं प्रियम् ॥५६॥
द्रष्टुकामाऽस्मि सर्वज्ञ दर्शयाद्य तपोधन। एवंविधानि वाक्यानि श्रुत्वा सत्यवतीसुतः ॥५७॥
प्राणायामं ततः कृत्वा दध्यौ देवीं सनातनीम्। संध्याकालेऽथ संप्राप्ते गङ्गायां मुनिसत्तमः ॥५८॥
सर्वांस्तांश्च समाहूय युधिष्ठिरपुरोगमान्। तुष्टाव विश्वजननीं स्नात्वा पुण्यसरिज्जले ॥५९॥
प्रकृतिं पुरुषारामां सगुणां निर्गुणान्तथा। देवदेवीं ब्रह्मरूपां मणिद्वीपाधिवासिनीम् ॥६०॥

यदा न वेधा न च विष्णुरीश्वरो न वासवो नैव जलाधिपस्तथा ।
न वित्तपो नैव यमश्च पावकस्तदाऽसि देवि त्वमहं नमामि ताम् ॥६१॥
जलं न वायुर्न धरा न चांबरं गुणा न तेषां च न चेंद्रियाण्यहम् ।
मनो न बुद्धिर्न च तिग्मगुः शशी तदाऽसि देवि त्वमहं नमामि ताम् ॥६२॥
इमं जीवलोकं समाधाय चित्ते गुणैर्लिङ्गकोशं च नीत्वा समाधौ ।
स्थिता कल्पकालं न यस्याऽऽत्मतंत्रा न कोऽप्यस्ति वेत्ता विवेकं गतोऽपि ॥६३॥
प्रार्थयत्येष मां लोको मृतानां दर्शनं पुनः ।
नाहं क्षमोऽस्मि मातस्त्वं दर्शयाऽऽशु जनान्मृतान् ॥६४॥

सूत उवाच

एवं स्तुता तदा देवी माया श्रीभुवनेश्वरी । स्वर्गादाहूय सर्वान्वै दर्शयामास पार्थिवान् ६५॥
दृष्ट्वा कुन्ती च गांधारी सुभद्रा च विराटजा । पांडवा मुमुदुः सर्वे वीक्ष्य प्रत्यागतान्स्वकान् ६६॥
पुनर्विसर्जितास्तेन व्यासेनामिततेजसा । स्मृत्वा देवीं महामायामिंद्रजालमिवोद्यतम् ६७॥
तदा पृष्ट्वा ययुः सर्वे पांडवा मुनयस्तथा । राजा नागपुरं प्राप्तः कुर्वन्व्यासकथा पथि ॥६८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥७॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

सूत उवाच

ततो दिने तृतीये च धृतराष्ट्रः स भूपतिः । दावाग्निना वने दग्धः सभार्यः कुंतिसंयुतः ॥१॥
संजयस्तीर्थयात्रायां गतस्त्यक्त्वा महीपतिम् । श्रुत्वा युधिष्ठिरो राजा नारदाद्दुःखमाप्तवान् २॥
षट्त्रिंशेऽथ गते वर्षे कौरवाणां क्षयात्पुनः । प्रभासे यादवाः सर्वे विप्रशापात्क्षयं गताः ॥३॥
ते पीत्वा मदिरां मत्ताः कृत्वा युद्धं परस्परम् । क्षयं प्राप्ता महात्मानः पश्यतो रामकृष्णयोः ४॥
देहं तत्याज रामस्तु कृष्णः कमललोचनः । व्याधबाणहतः शापं पालयन्भगवान्हरिः ॥५॥
वसुदेवस्तु तच्छ्रुत्वा देहत्यागं हरेरथ । जहौ प्राणाञ्छुचीन्कृत्वा चित्ते श्रीभुवनेश्वरीम् ॥
अर्जुनस्तु ततो गत्वा प्रभासे चातिदुःखितः । संस्कारं तत्र सर्वेषां यथायोग्यं चकार ह ॥७॥
समीक्ष्याथ हरेर्देहं कृत्वा काष्ठस्य संचयम् । अष्टाभिः सहपत्नीभिर्दाहयामास पार्थिवः ॥८॥
देहं रामस्य रेवत्या सह दग्ध्वा विभावसौ । अर्जुनो द्वारकामेत्य पुरान्निष्कामयज्जनम् ॥९॥
पुरी सा वासुदेवस्य प्लाविता‍ेदधिना ततः । अर्जुनः सर्वलोकान्वै गृहीत्वा निर्गतस्तदा ॥१०॥
कृष्णपत्न्यस्तदा मार्गे चौराभीरैश्च लुंठिताः । धनं सर्वं गृहीतं च निस्तेजश्चार्जुनोऽभवत् ११॥
इन्द्रप्रस्थे समागत्य वज्रो राजा कृतस्तदा । अनिरुद्धसुतो नाम्ना पार्थेनामिततेजसा ॥१२॥

व्यासाय कथितं दुःखं तेनोक्तोऽसौ महारथः । पुनर्यदा हरिस्त्वं च भविताऽसि महामते ॥१३॥
तदा तेजस्तवोऽत्युग्रं भविष्यति पुनर्युगे । तच्छ्रुत्वा वचनं पार्थो गत्वा नागपुरेऽर्जुनः १४॥
दुःखितो धर्मराजानं वृत्तांतं सर्वमब्रवीत् । देहत्यागं हरेः श्रुत्वा यादवानां क्षयं तथा ॥१५॥
गमनाय मतिं चक्रे राजा हैमाचलं प्रति । षट्त्रिंशद्वार्षिकं राज्ये स्थापयित्वोत्तरासुतम् १६॥
निर्जगाम वनं राजा द्रौपद्या भ्रातृभिः सह । षट्त्रिंशच्चैव वर्षाणि कृत्वा राज्यं गजाह्वये १७॥
गत्वा हिमाचले षट् ते जहुः प्राणान्पृथासुताः । परीक्षिदपि राजर्षिः प्रजाः सर्वाः सुधार्मिकः १८॥
अपालयच्च राजेन्द्रः षष्टिवर्षाण्यतंद्रितः । बभूव मृगयाशीलो जगाम च वनं महत् ॥१९॥
विद्धं मृगं विचिन्वानो मध्याह्ने भूपतिः स्वयम् । तृषितश्च परिश्रांतः क्षुधितश्चोत्तरासुतः ॥२०॥

राजा घर्मेण संतप्तो ददर्श मुनिमंतिके ।
ध्याने स्थितं मुनिं राजा जलं पप्रच्छ चाऽऽतुरः ॥२१॥

नोवाच किंचिन्मौनस्थश्चुकोप नृपतिस्तदा । मृतं सर्पं तदाऽऽदाय धनुष्कोट्या तृषातुरः २२॥
कलिनाऽऽविष्टचित्तस्तु कंठे तस्य न्यवेशयत । आरोपिते तथा सर्पे नोवाच मुनिसत्तमः ॥२३॥
न चचाल समाधिस्थो राजाऽपि स्वगृहं गतः । तस्य पुत्रोऽतितेजस्वी गवि जातो महातपाः २४॥
महाशाक्तोऽथ शुश्राव क्रीडमानो वनांतिके । मित्राण्याहुश्च तत्पुत्रं पितुः कंठे तवाधुना २५॥
लंबितोऽस्ति मृतः सर्पः केनापीति मुनीश्वर । तेषां तद्वचनं श्रुत्वा चुकोपातिशयं तदा ॥२६॥
शशाप नृपतिं क्रुद्धो गृहीत्वाऽऽशु करे जलम् । पितुः कंठेऽद्य मे येन विनिक्षिप्तो मृतोरगः २७॥
तक्षकः सप्तरात्रेण तं दशेत्पापपूरुषम् । मुनेः शिष्योऽथ राजानं समुपेत्य गृहे स्थितम् ॥
शापं निवेदयामास मुनिपुत्रेण चार्पितम् । अभिमन्युसुतः श्रुत्वा शापं दत्तं द्विजेन वै ॥२९॥
अनिवार्यं च विज्ञाय मंत्रिवृद्धानुवाच ह । शप्तोऽहं द्विजरूपेण मम द्वेषादसंशयम् ॥३०॥
किं विधेयं मयामात्या उपायश्चिंत्यतामिह । मृत्युः किलानिवार्योसौ वदंति वेदवादिनः ॥३१॥
यत्नस्तथाऽपि शास्त्रोक्तः कर्तव्यः सर्वथा बुधैः । उपायवादिनः केचित्प्रवदंति मनीषिणः ॥३२॥
विज्ञोपायेन सिध्यंति कार्याणि नेतरस्य च । मणिमंत्रौषधीनां वै प्रभावाः खलु दुर्विदः ॥३३॥
न भवेदिति किं तैस्तु मणिमद्भिः सुसाधितैः । सर्पदष्टा पुरा भार्या मुनेः संजीविता मृता ॥३४॥
दत्त्वाऽर्धमायुषस्तेन मुनिना सा वराप्सरा । भवितव्ये न विश्वासः कर्तव्यः सर्वथा बुधैः ॥३५॥
प्रत्यक्षं तत्र दृष्टांतं पश्यंतु सचिवाः किल । दिवि कोऽपि पृथिव्यां वा दृश्यते पुरुषः क्वचित् ॥
दैवे मतिं समाधाय यस्तिष्ठेत्तु निरुद्यमः । विरक्तस्तु यतिर्भूत्वा भिक्षार्थं याति सर्वथा ३७॥
गृहस्थानां गृहे काममाहूतो वाऽऽथवान्यथा । यदृच्छयोपपन्नं च क्षिप्तं केनापि वा मुखे ॥३८॥
उद्यमेन विना चास्यादुदरे संविशेत्कथम् । प्रयत्नश्चोद्यमे कार्यो यदा सिद्धिं न याति चेत् ॥

तदा दैवं स्थितं चेति चित्तमालंबयेद्बुधः ।

मंत्रिण ऊचुः

को मुनिर्येन दत्त्वाऽर्धमायुप्रो जीविता प्रिया ॥४०॥
कथं मृता महाराज तन्नो ब्रूहि सविस्तरम् ।

राजोवाच

भृगोर्भार्या वरारोहा पुलोमा नाम सुन्दरी ॥४१॥
तस्यां तु च्यवनो नाम मुनिर्जातोऽतिविश्रुतः । च्यवनस्य च शर्यातेः सुकन्यानाम सुन्दरी ॥४२॥
तस्यां जज्ञे सुतः श्रीमान्प्रमतिर्नाम विश्रुतः । प्रमतेस्तु प्रिया भार्या प्रतापी नाम विश्रुता ४३॥
रुरुर्नाम सुतो जातस्तथा परमतापसः । तस्मिंश्च समये कश्चित्स्थूलकेशश्च विश्रुतः ॥४४॥
बभूव तपसा युक्तो धर्मात्मा सत्यसंमतः । एतस्मिन्नंतरे मान्या मेनका च वराप्सराः ॥४५॥
क्रीडां चक्रे नदीतीरे त्रिषु लोकेषु सुन्दरी । गर्भं विश्वावसोः प्राप्य निर्गता वरवर्णिनी ॥४६॥
स्थूलकेशाश्रमे गत्वा विससर्ज वराप्सराः । कन्यकां च नदीतीरे त्रिषु लोकेषु सुन्दरीम् ॥४७॥
दृष्ट्वाऽनाथां तदा कन्यां जग्राह मुनिसत्तमः । पुपोष स्थूलकेशस्तु नाम्ना चक्रे प्रमद्वराम् ४८॥
सा काले यौवनं प्राप्ता सर्वलक्षणसंयुता । रुरुर्दृष्ट्वाथ तां बालां कामबाणार्दितो ह्यभूत् ४९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कन्धेऽष्टमोऽध्यायः ॥८॥

अथ नवमोऽध्यायः

परीक्षिदुवाच

कामार्तः स मुनिर्गत्वा रुरुः सुप्तो निजाश्रमे । पिता पप्रच्छ दीनं तं किं रुरो विमना असि १॥
तमाहातिकामार्तः स्थूलकेशस्य चाऽऽश्रमे । कन्या प्रमद्वरा नाम सा मे भार्या भवेदिति २॥
गत्वा प्रमतिस्तूर्णं स्थूलकेशं महामुनिम् । प्रमुह्य सुमुखं कृत्वा ययाचे तां वराननाम् ॥३॥
ददौ वाचं स्थूलकेशः प्रदास्यामि शुभेऽहनि । विवाहार्थं च संभारं रचयामासतुर्वने ॥४॥
प्रमतिः स्थूलकेशश्च विवाहार्थं समुद्यतौ । बभूवतुर्महात्मानौ समीपस्थौ तपोवने ॥५॥
तस्मिन्नवसरे कन्या रममाणा गृहांगणे । प्रसुप्तं पन्नगं पादेनास्पृशच्चारुलोचना ॥६॥
दष्टा तु पन्नगेनाथ सा ममार वरांगना । कोलाहलस्तदा जातो मृतां दृष्ट्वा प्रमद्वराम् ॥७॥
मिलिता मुनयः सर्वे चुक्रुशुः शोकसंयुताः । भूमौ तां पतितां दृष्ट्वा पिता तस्याऽतिदुःखितः ॥
रोद विगतप्राणां दीप्यमानां सुतेजसा । रुरुः श्रुत्वा तदाक्रंदन्दर्शनार्थं समागतः ॥ ९ ॥
ददर्श पतितां तत्र सजीवामिव कामिनीम् । रुदंतं स्थूलकेशं च दृष्ट्वाऽन्यान्नृपिसत्तमान् १०॥

रुरुः स्थानाद्बहिर्गत्वा रुरोद विरहाकुलः। अहो दैवेन सर्पोऽयं प्रेषितः परमाद्भुतः ॥११॥
मम शर्मविघाताय दुःखहेतुरयं किल। किं करोमि क्व गच्छामि मृता मे प्राणवल्लभा ॥
न वै जीवितुमिच्छामि वियुक्तः प्रिययाऽनया। नालिंगिता वरारोहा न मया चुंबिता मुखे १३॥
न पाणिग्रहणं प्राप्तं मंदभाग्येन सर्वथा। लाजाहोमस्तथा चाग्नौ न कृतस्त्वनया सह १४॥
मानुष्यं धिगिदं कामं गच्छंत्वद्य ममासवः। दुःखितस्य न वा मृत्युर्वाञ्छितः समुपैति हि १५॥
सुखं तर्हि कथं दिव्यमाप्यते भुवि वांछितम्। प्रपतामि ह्रदे घोरे पावके प्रपताम्यहम् ॥१६॥
विषमद्मि गले पाशं कृत्वा प्राणांस्त्यजाम्यहम्। विलप्यैवं रुरुस्तत्र विचार्य मनसा पुनः ॥१७॥
उपायं चिंतयामास स्थितस्तस्मिन्नदीतटे। मरणात्किं फलं मे स्यादात्महत्या दुरत्यया ॥१८॥
दुःखितश्च पिता मे स्याज्जननी चातिदुःखिता। दैवस्तुष्टो भवेत्कामं दृष्ट्वा तां त्यक्तजीवितम् १९॥
सर्वः प्रमुदितश्च स्यान्मत्त्वयेनात्र संशयः। उपकारः प्रियायाः कः परलोके भवेदपि ॥२०॥
मृते मय्यात्मघातेन विरहात्पीडितेऽपि च। परलोके प्रिया साऽपि न मे स्यादात्मघातिनः ॥

एतदर्थं मृते दोषा मयि नैवाऽमृते पुनः।
विमृश्यैवं रुरुस्तत्र स्नात्वाऽऽचम्य शुचिः स्थितः ॥२२॥

अब्रवीद्वचनं कृत्वा जलं पाणावसौ मुनिः। यन्मया सुकृतं किंचित्कृतं देवाऽर्चनादिकम् २३॥
गुरवः पूजिता भक्त्या हुतं जप्तं तपः कृतम्। अधीतास्त्वखिला वेदा गायत्री संस्कृता यदि ॥
रविराराधितस्तेन संजीवतु मम प्रिया। यदि जीवेन्न मे कांता त्यजे प्राणानहं ततः ॥२५॥

इत्युक्त्वा तज्जलं भूमौ चिक्षेपाऽऽराध्य देवताः।

राजोवाच

एवं विलपतस्तस्य भार्यया दुःखितस्य च ॥२६॥
देवदूतस्तदाऽभ्येत्य वाक्यमाह रुरुं ततः।

देवदूत उवाच

माकार्षीः साहसं ब्रह्मन्कथं जीवेन्मृता प्रिया ॥२७॥
गतायुरेषा सुश्रोणी गंधर्वाप्सरसोः सुता। अन्यां कामय चार्वंगीं मृतेयं चाविवाहिता २८॥
किं रोदिषि सुदुर्बुद्धे का प्रीतिस्तेऽनया सह।

रुरुरुवाच

देवदूत न चान्यां वै वरिष्याम्यहमंगनाम् ॥२९॥
यदि जीवेन्न जीवेद्वा मर्तव्यं चाऽधुना मया।

राजोवाच

विदित्वेति हठं तस्य देवदूतो मुदान्वितः ॥३०॥
उवाच वचनं तथ्यं सत्यं चाऽतिमनोहरम् । उपायं शृणु विप्रेंद्र विहितं यत्सुरैः पुरा ॥३१॥
आयुषोऽर्धप्रदानेन जीवयाशु प्रमद्वराम् ।

रुरुरुवाच

आयुषोऽर्धं प्रयच्छामि कन्यायै नाऽत्र संशयः ॥३२॥
अद्य प्रत्यावृतप्राणा प्रोत्तिष्ठतु मम प्रिया । विश्वावसुस्तदा तत्र विमानेन समागतः ॥३३॥
ज्ञात्वा पुत्रीं मृतां चाशु स्वर्गलोकात्प्रमद्वराम् । ततो गंधर्वराजश्च देवदूतश्च सत्तमः ॥३४॥
धर्मराजमुपेत्येदं वचनं प्रत्यभाषताम् । धर्मराज रुरोः पत्नी सुता विश्वावसोस्तथा ॥३५॥
सुता प्रमद्वरा कन्या दष्टा सर्पेण चाऽधुना । सा रुरोरायुषोऽर्धेन मर्तुकामस्य सूर्यज ॥३६॥
समुत्तिष्ठतु तन्वंगी व्रतचर्याप्रभावतः ।

धर्म उवाच

विश्वावसुसुतां कन्यां देवदूत यदीच्छसि ॥३७॥
उत्तिष्ठत्वायुषोऽर्धेन रुरुं गत्वा त्वमर्पय ।

राजोवाच

एवमुक्तस्ततो गत्वा जीवयित्वा प्रमद्वराम् ॥३८॥
रुरोः समर्पयामास देवदूतस्त्वरान्वितः । ततः शुभेऽह्नि विधिना रुरुणाऽपि विवाहिता ३६॥
इत्थं चोपाययोगेन मृताप्युज्जीविता तदा । उपायस्तु प्रकर्तव्यः सर्वथा शास्त्रसंमतः ॥४०॥
मणिमंत्रौषधीभिश्च विधिवत्प्राणरक्षणे ।
इत्युक्त्वा सचिवान्राजा कल्पयित्वा सुरक्षकान् ॥४१॥
कारयित्वाऽथ प्रासादं सप्तभूमिकमुत्तमम् । आरुरोहोत्तरासूनुः सचिवैः सह तत्क्षणम् ॥४२॥
मणिमंत्रधराः शूराः स्थापितास्तत्र रक्षणे । प्रेषयामास भूपालो मुनिं गौरमुखं ततः ॥४३॥
प्रसादार्थं सेवकस्य क्षमस्वेति पुनः पुनः । ब्राह्मणान्सिद्धमंत्रज्ञान्रक्षणार्थमितस्ततः ॥४४॥
मंत्रिपुत्रः स्थितस्तत्र स्थापयामास दंतिनः । न कश्चिदारुहेत्तत्र प्रासादे चाऽतिरक्षिते ॥४५॥
वातोऽपि न चरेत्तत्र प्रवेशे विनिवार्यते । भक्ष्यभोज्यादिकं राजा तत्रस्थश्च चकार सः॥४६॥
स्नानसंध्यादिकं कर्म तत्रैव विनिवर्त्य च । राजकार्याणि सर्वाणि तत्रस्थश्चाऽकरोन्नृपः॥४७॥
मंत्रिभिः सह संमंत्र्य गणयन्दिवसानपि । कश्चिच्च कश्यपो नाम ब्राह्मणो मंत्रिसत्तमः॥४८॥

शुश्राव च तथा शापं प्राप्तं राज्ञा महात्मना । स धनार्थी द्विजश्रेष्ठः कश्यपः समचिंतयत् ४६॥
व्रजामि तत्र यत्राऽऽस्ते शप्तो राजा द्विजेन ह । इति कृत्वा मतिं विप्रःस्वगृहान्निःसृतः पथि॥५०॥
कश्यपो मंत्रविद्विद्वान्धनार्थी मुनिसत्तमः ॥ ५१ ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कंधे नवमोऽध्यायः ॥ ६ ॥

अथ दशमोऽध्यायः

सूत उवाच

तस्मिन्नेव दिने नाम्ना तक्षकस्तं नृपोत्तमम् । शप्तं ज्ञात्वा गृहात्तूर्णं निःसृतः पुरुषोत्तम ॥१॥
वृद्धब्राह्मणवेषेण तक्षकः पथि निर्गतः । अपश्यत्कश्यपं मार्गे व्रजंतं नृपतिं प्रति ॥ २ ॥
तमपृच्छत्पन्नगोऽसौ ब्राह्मणं मंत्रवादिनम् । क्व भवांस्त्वरितो याति किं च कार्यं चिकीर्षति ३॥

कश्यप उवाच

परीक्षितं नृपश्रेष्ठं तक्षकश्च प्रधक्ष्यति । तत्राऽहं त्वरितो यामि नृपं कर्तुमपज्वरम् ॥ ४ ॥
मंत्रोऽस्ति मम विप्रेंद्र विषनाशकरः किल । जीवयिष्याम्यहं तं वै जीवितव्येऽधुना किल॥ ५ ॥

तक्षक उवाच

अहं स पन्नगो ब्रह्मंस्तं धक्ष्यामि महीपतिम् । निवर्तस्व न शक्तस्त्वं मया दष्टं चिकित्सितुम्॥६॥

कश्यप उवाच

अहं दष्टं त्वया सर्प नृपं शप्तं द्विजेन वै । जीवयिष्याम्यसंदेहं कामं मंत्रबलेन वै ॥ ७ ॥

तक्षक उवाच

यदि त्वं जीवितुं यासि मया दष्टं नृपोत्तमम् । मंत्रशक्तिं बलं विप्र दर्शय त्वं ममाऽनघ ॥ ८ ॥
धक्ष्याम्येनं च न्यग्रोधं विषदंष्ट्राभिरद्य वै ।

कश्यप उवाच

जीवयिष्ये त्वया दष्टं दग्धं वा पन्नगोत्तम ॥ ६ ॥

सूत उवाच

अदशत्पन्नगो वृक्षं भस्मसाच्च चकार तम् । उवाच कश्यपं भूयो जीवयैनं द्विजोत्तम ॥१०॥
दृष्ट्वा भस्मीकृतं वृक्षं पन्नगेन विषाऽग्निना । सर्वं भस्म समाहृत्य कश्यपो वाक्यमब्रवीत् ॥११॥
पश्य मंत्रबलं मेऽद्य न्यग्रोधं पन्नगोत्तम । जीवयाम्यद्य वृक्षं वै पश्यतस्ते महाविष ॥१२॥

इत्युक्त्वा जलमादाय कश्यपो मंत्रवित्तमः । सिषेच भस्मराशिं तं मंत्रितेनैव वारिणा ॥१३॥
तद्वारिसेचनाज्जातो न्यग्रोधः पूर्ववच्छुभः । विस्मयं तक्षकः प्राप्तो दृष्ट्वा तं जीवितं नगम् ॥१४॥
तमाह कश्यपं नागः किमर्थं ते परिश्रमः । सम्पादयामि तं कामं ब्रूहि वाडव वांछितम् ॥१५॥

कश्यप उवाच

वित्तार्थी नृपतिं मत्वा शप्तं पन्नग निःसृतः । गृहादहं चोपकर्तुं विद्यया नृपसत्तमम् ॥१६॥

तक्षक उवाच

वित्तं गृहाण विप्रेंद्र यावदिच्छसि पार्थिवात् । ददामि स्वगृहं याहि सकामोऽहं भवाम्यतः ॥१७॥

सूत उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य कश्यपः परमार्थवित् । चिंतयामास मनसा किं करोमि पुनः पुनः ॥१८॥
धनं गृहीत्वा स्वगृहं प्रयामि यद्यहं पुनः । भविष्यति न मे कीर्तिर्लोके लोभसमाश्रयात् ॥१९॥
जीवितेऽथ नृपश्रेष्ठे कीर्त्तिः स्यादचला मम । धनप्राप्तिश्च बहुधा भवेत्पुण्यं च जीवनात् ॥२०॥
रक्षणीयं यशः कामं धिग्धनं यशसा विना । सर्वस्वं रघुणा पूर्वं दत्तं विप्राय कीर्त्तये ॥२१॥
हरिश्चंद्रेण कर्णेन कीर्त्यर्थं बहुविस्तरम् । उपेक्षेयं कथं भूपं दह्यमानं विषाऽग्निना ॥२२॥
जीवितेऽद्य मया राज्ञि सुखं सर्वजनस्य च । अराजके प्रजानाशो भविता नाऽत्र संशयः ॥२३॥
प्रजानाशस्य पापं मे भविष्यति मृते नृपे । अपकीर्तिश्च लोकेषु धनलाभाद्भविष्यति ॥२४॥
इति संचिंत्य मनसा ध्यानं कृत्वा स कश्यपः । गतायुषं च नृपतिं ज्ञातवान्बुद्धिमत्तरः ॥२५॥
आपन्नमृत्युं राजानं ज्ञात्वा ध्यानेन कश्यपः । गृहं ययौ स धर्मात्मा धनमादाय तक्षकात् ॥२६॥
निवर्त्य कश्यपं सर्पः सप्तमे दिवसे नृपम् । हंतुकामो जगामाऽऽशु नगरं नागसाह्वयम् ॥२७॥
शुश्राव नगरस्यांते प्रासादस्थं परीक्षितम् । मणिमंत्रौषधैः कामं रक्ष्यमाणमतंद्रितम् ॥२८॥
चिन्ताविष्टस्तदा नागो विप्रशापभयाकुलः । चिंतयामास योगेन प्रविशेयं गृहं कथम् ॥२९॥
वंचयामि कथं चैनं राजानं पापकारिणम् । विप्रशापाद्धतं मूढं विप्रपीडाकरं शठम् ॥३०॥
पांडवानां कुले जातः कोऽपि नैतादृशो भवेत् । तापसस्य गले येन मृतः सर्पो निवेशितः ॥३१॥
कृत्वा विगर्हितं कर्म जानन्कालगतिं नृपः । रक्षकान्भवने कृत्वा प्रासादमभिगम्य च ॥३२॥
मृत्युं वंचयते राजा वर्ततेऽद्य निराकुलः । तं कथं धक्षयिष्यामि विप्रवाक्येन चोदितः ॥३३॥
न जानाति च मंदात्मा मरणे ह्यनिवर्तनम् । तेनासौ रक्षकान्स्थाप्य सौधारूढोऽद्य मोदते ॥३४॥
यदि वै विहितो मृत्युर्दैवेनामिततेजसा । स कथं परिवर्तेत कृतैर्यत्नैस्तु कोटिभिः ॥३५॥
पांडवस्य च दायादो जानन्मृत्युं गतं नृपः । जीवने मतिमास्थाय स्थितः स्थाने निराकुलः ॥३६॥

दानपुण्यादिकं राजा कर्तुमर्हति सर्वथा । धर्मेण हन्यते व्याधिर्येनायुः शाश्वतं भवेत् ॥३७॥
नोचेन्मृत्युविधिं कृत्वा स्नानदानादिकाः क्रियाः । मरणं स्वर्गलोकाय नरकायाऽन्यथा भवेत् ॥३८॥
द्विजपीडाकृतं पापं पृथग्वाऽस्य च भूपतेः । विप्रशापस्तथा घोर आसन्ने मरणे किल ॥३९॥
न कोऽपि ब्राह्मणः पार्श्वे य एनं प्रतिबोधयेत् । वेधसा विहितो मृत्युरानवार्यस्तु सर्वथा ॥४०॥
इति संचिंत्य सर्पोऽसौ स्वान्नागान्निकटे स्थितान् । कृत्वा तापसवेषांस्तान्प्राहिणोत्सुभुजंगमान् ॥४१॥
फलमूलादिकं गृह्य राज्ञे नागोऽथ तक्षकः । स्वयं च कीटरूपेण फलमध्ये ससार ह ॥४२॥
निर्गतास्ते तदा नागाः फलान्यादाय सत्वराः । ते राजभवनं प्राप्य स्थिताः प्रासादसन्निधौ ॥४३॥
रक्षकास्तापसान्दृष्ट्वा पप्रच्छुस्तच्चिकीर्षितम् । ऊचुस्ते भूपतिं द्रष्टुं प्राप्ताः स्मोऽद्य तपोवनात् ४४॥
अभिमन्युसुतं वीरं कुलार्कं चारुदर्शनम् । परिवर्धयितुं प्राप्ता मंत्रैराथर्वणैस्तथा ॥४५॥
निवेदयध्वं राजानं दर्शनार्थागतान्मुनीन् । कृत्वाऽभिषेकान्यास्यामो दत्त्वा मिष्टफलानि च ४६।
भारतानां कुले क्वाऽपि न दृष्टा द्वाररक्षकाः । न श्रुतं तापसानां तु राज्ञोऽसंदर्शनं किल ॥४७॥
आरोहामो वयं तत्र यत्र राजा परीक्षितः । आशीर्भिर्वर्धयित्वैनं दत्ताज्ञाः प्रव्रजामहे ॥४८॥

सूत उवाच

इत्याकर्ण्य वचस्तेषां तापसानां तु रक्षकाः । प्रत्यूचुस्तान्द्विजान्मत्वा निदेशं भूपतेर्यथा ॥४९॥
नाद्य वो दर्शनं विप्रा राज्ञः स्यादिति नो मतिः । श्वः सर्वतापसैरत्र त्वागंतव्यं नृपालये ॥५०॥
अनारोहस्तु प्रासादो विप्राणां मुनिसत्तमाः । विप्रशापभयाद्राज्ञा विहितोऽस्ति न संशयः ॥५१॥
तदोचुस्तानथो विप्राः फलमूलजलानि च । विप्राशिषश्च राज्ञेऽथ ग्राहयंतु सुरक्षकाः ॥५२॥
ते गत्वा नृपतिं प्रोचुस्तापसानागताञ्जनाः । राजोवाचाऽऽनयध्वं वै फलमूलादिकं च यत् ॥५३॥
पृच्छध्वं तापसान्कार्यं प्रातरागमनं पुनः । प्रणामं कथयध्वं मे नाद्य संदर्शनं मम ॥५४॥
ते गत्वाऽथ समादाय फलमूलादिकं च यत् । राज्ञे समर्पयामासुर्बहुमानपुरःसरम् ॥५५॥
गतेषु तेषु नागेषु विप्रवेषाऽऽवृतेषु च । फलान्यादाय राजाऽसौ सचिवानिदमब्रवीत् ५६॥
सुहृदो भक्षयंत्वद्य फलान्येतानि सर्वशः । अद्म्यहं चैकमेतद्वै फलं विप्रार्पितं महत् ॥५७॥
इत्युक्त्वा तत्फलं दत्त्वा सुहृद्भ्यश्चोत्तरासुतः । करे कृत्वा फलं पक्वं ददार नृपतिः स्वयम् ॥५८॥
विदारितं फलं राज्ञा तत्र क्रिमिरभूदणुः । स कृष्णनयनस्ताम्रो दृष्टो भूपतिना स्वयम् ५९॥
तं दृष्ट्वा नृपतिः प्राह सचिवान्विस्मितानथ । अस्तमभ्येति सविता विषादद्य न मे भयम् ६०॥
अंगीकरोमि तं शापं कृमिको मा दशत्वयम् । एवमुक्त्वा स राजेंद्रो ग्रीवायां संन्यवेशयत् ६१॥
अस्तंयाते दिवानाथे भूतः कंठेऽथ कीटकः । तक्षकस्तु तदा जातः कालरूपी भयानकः ॥६२॥
राजा संवेष्टितस्तेन दष्टश्चापि महीपतिः । मंत्रिणो विस्मयं प्राप्ता रुरुदुर्भृशदुःखिताः ६३॥

घोररूपमहिं वीक्ष्य दुद्रुवुस्ते भयार्दिताः । चुक्रुशू रक्षकाः सर्वे हाहाकारो महानभूत् ॥६४॥
वेष्टितो भोगिभोगेन विनष्टबहुपौरुषः । नोवाच नृपतिः किंचिन्न चचालोत्तरासुतः ॥६५॥
उत्थिताऽग्निशिखा घोरा विषजा तक्षकाननात् । प्रजज्वाल नृपं त्वाऽऽशु गतप्राणं चकार ह ६६॥
हत्वाऽऽशु जीवितं राज्ञस्तक्षको गगने गतः । जगद्दग्धं तु कुर्वाणं ददृशुस्तं जना इह ॥६७॥
स पपात गतप्राणो राजा दग्ध इव द्रुमः । चुक्रुशुश्च जनाः सर्वे मृतं दृष्ट्वा नराधिपम् ॥६८॥

इति श्रीदेवीभागवते द्वितीयस्कंधे परीक्षिन्मरणं नाम दशमोऽध्यायः ॥१०॥

अथ एकादशोऽध्यायः

सूत उवाच

गतप्राणं तु राजानं बालं पुत्रं समीक्ष्य च । चक्रुश्च मंत्रिणः सर्वे परलोकस्य सत्क्रियाः ॥१॥
गंगातीरे दग्धदेहं भस्मप्रायं महीपतिम् । अगुरुभिश्चाभियुक्तायां चितायामध्यरोपयन् ॥२॥
दुर्मरणे मृतस्यास्य चक्रुश्चैवौर्ध्वदेहिकीम् । क्रियां पुरोहितास्तस्य वेदमंत्रैर्विधानतः ॥३॥
ददुर्दानानि विप्रेभ्यो गाः सुवर्णं यथोचितम् । अन्नं बहुविधं तत्र वस्त्राणि विविधानि च ॥४॥
सुमुहूर्ते सुतं बालं प्रजानां प्रीतिवर्धनम् । सिंहासने शुभे तत्र मंत्रिणः संन्यवेशयन् ॥५॥
पौरा जानपदा लोकाश्चक्रुस्तं नृपतिं शिशुम् । जनमेजयनामानं राजलक्षणसंयुतम् ॥६॥
धात्रेयी शिक्षयामास राजचिह्नानि सर्वशः । दिने दिने वर्धमानः स बभूव महामतिः ॥७॥
प्राप्ते चैकादशे वर्षे तस्मै कुलपुरोहितः । यथोचितां ददौ विद्यां जग्राह स यथोचिताम् ८॥
धनुर्वेदं कृपः पूर्णं ददावस्मै सुसंस्कृतम् । अर्जुनाय यथा द्रोणः कर्णाय भार्गवो यथा ॥९॥
संप्राप्तविद्यो बलवान्बभूव दुरतिक्रमः । धनुर्वेदे तथा वेदे पारगः परमार्थवित् ॥१०॥
धर्मशास्त्रार्थकुशलः सत्यवादी जितेंद्रियः । चकार राज्यं धर्मात्मा पुरा धर्मसुतो यथा ॥११॥
ततः सुवर्णवर्माख्यो राजा काशिपतिः किल । वपुष्टमां शुभां कन्यां ददौ पारीक्षिताय च ॥१२॥
स तां प्राप्याऽसितापांगीं मुमुदे जनमेजयः । काशिराजसुतां कांतां प्राप्य राजा यथा पुरा १३॥
विचित्रवीर्यो मुमुदे सुभद्रां च यथाऽर्जुनः । विजहार महीपालो वनेषूपवनेषु च ॥१४॥
तया कमलपत्राक्ष्या शच्या शतक्रतुर्यथा । प्रजास्तस्य सुसंतुष्टा बभूवुः सुखलालिताः ॥१५॥
मंत्रिणः कर्मकुशलाश्चक्रुः कार्याणि सर्वशः । एतस्मिन्नेव काले तु मुनिरुत्तंकनामकः ॥१६॥
तक्षकेण परिक्लिष्टो हस्तिनापुरमभ्यगात् । वैरस्याऽपचितिं कोऽस्य प्रकुर्यादिति चिंतयन् १७॥
परीक्षितसुतं मत्वा तं नृपं समुपागतः । कार्याऽकार्यं न जानासि समये नृपसत्तम ॥१८॥
अकर्तव्यं करोष्यत्र कर्तव्यं न करोषि वै । किं त्वां संप्रार्थयाम्यत्र गतामर्षं निरुद्यमम् १९॥

अवैरज्ञमतंत्रज्ञं बालचेष्टासमन्वितम् ।

जनमेजय उवाच

किं वैरं न मया ज्ञातं न किं प्रतिकृतं मया ॥२०॥
तद्वद त्वं महाभाग करोमि यदनंतरम् ।

उत्तंक उवाच

पिता ते निहतो भूप तक्षकेण दुरात्मना ॥२१॥
मंत्रिणस्त्वं समाहूय पृच्छस्व पितृनाशनम् ।

सूत उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं राजा पप्रच्छ मंत्रिसत्तमान् ॥२२॥
ऊचुस्ते द्विजशापेन दष्टः सर्पेण वै मृतः ।

जनमेजय उवाच

शापोऽत्र कारणं राज्ञः शमस्य मुनिना किल ॥२३॥
तक्षकस्य तु को दोषो ब्रूहि मे मुनिसत्तम ।

उत्तंक उवाच

तक्षकेण धनं दत्त्वा कश्यपः सन्निवारितः ॥२४॥
न स किं तक्षको वैरी पितृहा तव भूपते । भार्या रुरोः पुरा भूप दष्टा सर्पेण सा मृता २५॥
अविवाहिता तु मुनिना जीविता च पुनः प्रिया। रुरुणाऽपि कृता तत्र प्रतिज्ञा चातिदारुणा २६॥
यं यं सर्पं प्रपश्यामि तं तं हन्म्यायुधेन वै । एवं कृत्वा प्रतिज्ञां स शस्त्रपाणी रुरुस्तदा २७॥
व्यचरत्पृथिवीं राजन्निघ्नन्सर्पान्यतस्ततः । एकदा स वने घोरं डुण्डुभं जरसान्वितम् ॥२८॥
अपश्यद्दंडमुद्यम्य हंतुं तं समुपाययौ । अभ्यहन्रुषितो विप्रस्तमुवाचाथ डुण्डुभः ॥२९॥
नाऽपराध्नोमि ते विप्र कस्मान्मामभिहंसि वै ।

रुरुरुवाच

प्राणप्रिया मे दयिता दष्टा सर्पेण सा मृता ॥३०॥
प्रतिज्ञेयं तदा सर्प दुःखितेन मया कृता ।

डुण्डुभ उवाच

नाहं दशामि तेऽन्ये वै ये दशंति भुजंगमाः ॥३१॥

शरीरसमयोगेन न मां हिंसितुमर्हसि ।

उत्तंक उवाच

श्रुत्वा ता मानुषी वाणीं सर्पेणोक्तां मनोहराम् ॥३२॥
रुरुः पप्रच्छ कोऽसि त्वं कस्माड्डुण्डुभतां गतः ।

सर्प उवाच

ब्राह्मणोऽहं पुरा विप्र सखा मे खगमाऽभिधः ॥३३॥
विप्रो धर्मभृतां श्रेष्ठः सत्यवादी जितेंद्रियः ।
स मया वंचितो मौर्ख्यात्सर्पं कृत्वा च तार्णकम् ॥३४॥
भयं च प्रापितोऽत्यर्थमग्निहोत्रगृहे स्थितः । तेन भीतेन शप्तोऽहं विह्वलेनाऽतिवेपिना ३५॥
भव सर्पो मंदबुद्धे येनाऽहं धर्षितस्त्वया । मया प्रसादितोऽत्यर्थं सर्पेणाऽसौ द्विजोत्तमः ॥
मामुवाचाथ तत्क्रोधात्किंचिच्छान्तिमवाप्य च । रुरुस्ते मोचिता शापस्यास्य सर्प भविष्यति ३७॥
प्रमतेस्तु सुतो नूनमिति मां सोऽब्रवीद्वचः । सोऽहं सर्पो रुरुस्त्वं च शृणु मे परमं वचः ३८॥
अहिंसा परमो धर्मो विप्राणां नात्र संशयः । दया सर्वत्र कर्तव्या ब्राह्मणेन विजानता ॥३९॥
यज्ञादन्यत्र विप्रेन्द्र न हिंसा याज्ञिकी मता ।

उत्तंक उवाच

सर्पयोनेर्विनिर्मुक्तो ब्राह्मणोऽसौ रुरुस्ततः ॥४०॥
कृत्वा तस्य च शापांतं परित्यक्तं च हिंसनम् । विवाहिता तेन बाला मृता संजीविता पुनः ४१॥
कदनं सर्वसर्पाणां कृतं वैरमनुस्मरन् । त्वं तु वैरं समुत्सृज्य वर्तसे पन्नगेष्वथ ॥४२॥
विमन्युर्भरतश्रेष्ठ पितृघातकरेषु वै । अंतरिक्षे मृतस्तातः स्नानदानविवर्जितः ॥४३॥
तस्योद्धारं च राजेंद्र कुरु हत्वाऽथ पन्नगान् । पितुर्वैरं न जानाति जीवन्नैव मृतो हि सः ४४॥
दुर्गतिस्ते पितुस्तावद्यावत्तान्न हनिष्यसि । अंबामखमिपं कृत्वा कुरु यज्ञं नृपोत्तम ॥४५॥
सर्पसत्रं महाराज पितुर्वैरमनुस्मरन् ।

सूत उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा राजा जन्मेजयस्तदा ॥४६॥
नेत्राभ्यामश्रुपातं च चकारातीव दुःखितः । धिङ्मामस्तु सुदुर्बुद्धेर्वृथा मानकरस्य वै ॥४७॥
पिता यस्य गतिं घोरां प्राप्तः पन्नगपीडितः । अद्याहं मखमारभ्य करोम्यपचितिं पितुः ॥४८॥
हत्वा सर्पानसंदिग्धो दीप्यमाने विभावसौ । आहूय मंत्रिणः सर्वान्राजा वचनमब्रवीत् ॥४९॥

कुर्वन्तु यज्ञसंभारं यथाऽर्हं मंत्रिसत्तमाः । गंगातीरे शुभां भूमिं मापयित्वा द्विजोत्तमैः ५०॥
कुर्वन्तु मंडपं स्वस्थाः शतस्तंभं मनोहरम् । वेदी यज्ञस्य कर्तव्या ममाद्य सचिवाः खलु ५१॥
तदंगत्वे विधेयो वै सर्पसत्रः सुविस्तरः । तक्षकस्तु पशुस्तत्र होतोत्तंको महामुनिः ॥५२॥
शीघ्रमाहूयतां विप्राः सर्वज्ञा वेदपारगाः ।

सूत उवाच

मंत्रिणस्तु तदा चक्रुर्भूपवाक्यैर्विचक्षणाः ॥५३॥
यज्ञस्य सर्वसंभारं वेदिं यज्ञस्य विस्तृताम् । हवने वर्तमाने तु सर्पाणां तक्षको गतः ॥५४॥
इंद्रं प्रति भयार्तोऽहं त्राहि मामिति चाब्रवीत् । भयभीतं समाश्वास्य स्वासने संनिवेश्य च ५५॥
ददावभयमत्यर्थं निर्भयो भव पन्नग । तमिंद्रशरणं ज्ञात्वा मुनिर्दत्ताभयं तथा ॥५६॥
उत्तंकोह्वयदुद्विग्नः सेंद्रं कृत्वा निमंत्रणम् । स्मृतस्तदा तक्षकेण यायावरकुलोद्भवः ॥५७॥
आस्तीको नाम धर्मात्मा जरत्कारुसुतो मुनिः । तत्रागत्य मुनेर्बालस्तुष्टाव जनमेजयम् ॥५८॥
राजा तमर्चयामास दृष्ट्वा बालं सुपंडितम् । अर्चयित्वा नृपस्तं तु छंदयामास वांछितैः ५९॥
स तु वव्रे महाभाग यज्ञोऽयं विरमत्विति । सत्यबद्धो नृपस्तेन प्रार्थितश्च पुनस्तथा ॥६०॥
होमं निवर्तयामास सर्पाणां मुनिवाक्यतः । भारतं श्रावयामास वैशंपायन विस्तरात् ॥६१॥
श्रुत्वाऽपि नृपतिः कामं न शांतिमभिजग्मिवान् । व्यासं पप्रच्छ भूपालो मम शांतिः कथं भवेत् ॥
मनोऽतिदह्यते कामं किं करोमि वदस्व मे । पिता मे दुर्भगस्यैव मृतः पार्थसुतात्मजः ॥६३॥
क्षत्रियाणां महाभाग संग्रामे मरणं वरम् । रणे वा मारणं व्यास गृहे वा विधिपूर्वकम् ६४॥
मरणं न पितुर्मेऽभूदंतरिक्षे मृतोऽवशः । शांत्युपायं वदस्वात्र त्वं च सत्यवतीसुत ॥६५॥
यथा स्वर्गं व्रजेदाशु पिता मे दुर्गतिं गतः ।

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कधे एकादशोऽध्यायः ॥११॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

सूत उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य व्यासः सत्यवतीसुतः । उवाच वचनं तत्र सभायां नृपतिं च तम् ॥१॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि पुराणं गुह्यमद्भुतम् । पुण्यं भागवतं नाम नानाख्यानयुतं शिवम् ॥२॥
अध्यापितं मया पूर्वं शुकायात्मसुताय वै । श्रावयामि नृप त्वां हि रहस्यं परमं मम ॥३॥
धर्मार्थकाममोक्षाणां कारणं श्रवणात्किल । शुभदं सुखदं नित्यं सर्वागमसमुद्धृतम् ॥४॥

जनमेजय उवाच

आस्तीकोऽयं सुतः कस्य विघ्नार्थं कथमागतः । प्रयोजनं किमत्रास्य सर्पाणां रक्षणे प्रभो ॥५॥
कथयैतन्महाभाग विस्तरेण कथानकम् । पुराणं च तथा सर्वं विस्तराद्वद सुव्रत ॥६॥

व्यास उवाच

जरत्कारुर्मुनिः शांतो न चकार गृहाश्रमम् । तेन दृष्टा वने गर्ते लंबमानाः स्वपूर्वजाः ॥ ७ ॥
ततस्तमाहुः कुरु पुत्र दारान्यथा च नः स्यात्परमा हि तृप्तिः ।
स्वर्गे व्रजामः खलु दुःखमुक्ता वयं सदाचारयुते सुते वै ॥ ८ ॥
स तानुवाचाथ लभे समानामयाचितां चातिवशानुगां च ।
तदा गृहारंभमहं करोमि ब्रवीमि तथ्यं मम पूर्वजा वै ॥ ९ ॥
इत्युक्त्वा तान्जरत्कारुर्गतस्तीर्थान्प्रति द्विजः । तदैव पन्नगाः शप्ता मात्राऽग्नौ निपतन्त्विति ॥१०॥
कश्यपस्य मुनेः पत्न्यौ कद्रूश्च विनता तथा । दृष्ट्वाऽऽदित्यरथे चाश्वमूचतुश्च परस्परम् ॥११॥
तं दृष्ट्वा च तदा कद्रूर्विनतामिदमब्रवीत् । किंवर्णोऽयं हयो भद्रे सत्यं प्रब्रूहि माचिरम् ॥१२॥

विनतोवाच

श्वेत एवाश्वराजोऽयं किं वा त्वं मन्यसे शुभे । ब्रूहि वर्णं त्वमप्यस्य ततस्तु विपणावहे ॥१३॥

कद्रूरुवाच

कृष्णवर्णमहं मन्ये हयमेनं शुचिस्मिते । एहि सार्धं मया दिव्यं दासीभावाय भामिनि ॥१४॥

सूत उवाच

कद्रूश्च स्वसुतानाह सर्वान्सर्पान्वशे स्थितान् । बालान् श्यामान्प्रकुर्वंतु यावतोऽश्वशरीरके॥१५॥
नेति केचन तत्राहुस्तानथाऽसौ शशाप ह । जनमेजयस्य यज्ञे वै गमिष्यथ हुताशनम् ॥१६॥
अन्ये चक्रुर्हयं सर्पाः कर्बुरं वर्णभोगकैः । वेष्टयित्वाऽस्य पुच्छं तु मातुः प्रियचिकीर्षया ॥१७॥
भगिन्यौ च सुसंयुक्ते गत्वा ददृशतुर्हयम् । कर्बुरं तं हयं दृष्ट्वा विनता चातिदुःखिता ॥१८॥
तदाऽऽजगाम गरुडः सुतस्तस्या महाबलः । स दृष्ट्वा मातरं दीनामपृच्छत्पन्नगाशनः ॥१९॥
मातः कथं सुदीनाऽसि रुदितेव विभासि मे । जीवमाने मयि सुते तथाऽन्ये रविसारथौ ॥२०॥
दुःखिताऽसि ततो वां धिग्जीवितं चारुलोचने । किं जातेन सुतेनाथ यदि माता सुदुःखिता ॥२१॥
शंस मे कारणं मातः करोमि विगतज्वराम् ।

विनतोवाच

सपत्न्या दास्यहं पुत्र किं ब्रवीमि वृथा कृता ॥२२॥
वह मां सा ब्रवीत्यद्य तेनाऽस्मि दुःखिता सुत ।

गरुड उवाच

वहिष्येऽहं तत्र किल यत्र सा गंतुमुत्सुका ॥२३॥
मा शोकं कुरु कल्याणि निश्चिंतां त्वां करोम्यहम् ।

व्यास उवाच

इत्युक्ता सा गता पार्श्वं कद्रोश्च विनता तदा ॥२४॥
दासीभावमपाकर्तुं गरुडोऽपि महाबलः । उवाह तां सपुत्रां वै सिंधोः पारं जगाम ह ॥२५॥
गत्वा तां गरुडः प्राह ब्रूहि मातर्नमोऽस्तु ते । कथं मुच्येत मे माता दासीभावादसंशयम् ॥२६॥

कद्रूरुवाच

अमृतं देवलोकात्त्वं बलादानीय मे सुतान् । समर्पय सुताऽद्याशु मातरं मोचयाऽबलाम् ॥२७॥

व्यास उवाच

इत्युक्तः प्रययौ शीघ्रमिंद्रलोकं महाबलः । कृत्वा युद्धं जहाराऽऽशु सुधाकुंभं खगोत्तमः ॥२८॥
समानीयाऽमृतं मात्रे वैनतेयः समर्पयत् । मोचिता विनता तेन दासीभावादसंशयम् ॥२९॥
अमृतं संजहारेंद्रः स्नातुं सर्पा यदा गताः । दासीभावाद्विनिर्मुक्ता वितना विपतेर्बलात् ॥३०॥
तत्राऽऽस्तीर्णाः कुशास्तैस्तु लीढाः पन्नगनायकैः । द्विजिह्वास्ते सुसंपन्नाः कुशाग्रस्पर्शमात्रतः ॥३१॥
मात्रा शप्ताश्च ये नागा वासुकिप्रमुखाः शुचा । ब्रह्माणं शरणं गत्वा तेहोचुः शापजं भयम् ॥३२॥
तानाह भगवान्ब्रह्मा जरत्कारुर्ममहामुनिः । वासुकेर्भगिनीं तस्मै अर्पयध्वं सनामिकाम् ॥३३॥
तस्यां यो जायते पुत्रः स वस्त्राता भविष्यति । आस्तीक इति नामासौ भविता नात्र संशयः ॥३४॥
वासुकिस्तु तदाकर्ण्य वचनं ब्रह्मणः शिवम् । वनं गत्वा सुतां तस्मै ददौ विनयपूर्वकम् ॥३५॥
समानां तां मुनिर्ज्ञात्वा जरत्कारुरुवाच तम् । अप्रियं मे यदा कुर्यात्तदा तां संत्यजाम्यहम् ॥३६॥
वाग्बंधं तादृशं कृत्वा मुनिर्जग्राह तां स्वयम् । दत्त्वा च वासुकिः कामं भवनं स्वं जगाम ह ॥३७॥
कृत्वा पर्णकुटीं शुभ्रां जरत्कारुर्महावने । तया सह सुखं प्राप रममाणः परंतप ॥३८॥
एकदा भोजनं कृत्वा सुप्तोऽसौ मुनिसत्तमः । भगिनी वासुकेस्तत्र संस्थिता वरवर्णिनी ॥३९॥
न संबोधयितव्योऽहं त्वया कान्ते कथंचन । इत्युक्त्वा तु गतो निद्रां मुनिस्तां सुदतीं तदा४०॥
रविरस्तिगरिं प्राप्तः संध्याकाल उपस्थिते । किं करोमि न मे शांतिस्त्यजेन्मां बोधितः पुनः ॥
धर्मलोपभयाद्भीता जरत्कारुरचिंतयत् । नोचेत्प्रबोधयाम्येनं संध्याकालो वृथा व्रजेत् ४२॥
धर्मनाशाद्वरं त्यागस्तथाऽपि मरणं ध्रुवम् । धर्महानिर्नराणां हि नरकाय भवेत्पुनः ॥४३॥
इति संचिंत्य सा बाला तं मुनिं प्रत्यबोधयत् । संध्याकालोऽपि संजात उत्तिष्ठोत्तिष्ठ सुव्रत ॥४४॥
उत्थितोऽसौ मुनिः कोपात्तामुवाच व्रजाम्यहम् । त्वं तु भ्रातृगृहं याहि निद्राविच्छेदकारिणी ४५॥

वेपमानाऽब्रवीद्वाक्यमित्युक्ता मुनिना तदा । भ्रात्रा दत्ता तदर्थं तत्कथं स्यादमितप्रभ ॥४६॥
मुनिः प्राह जरत्कारुं तदस्तीति निराकुलः । गता सा मुनिना त्यक्ता वासुकेः सदनं तदा ४७॥

पृष्टा भ्रात्राऽब्रवीद्वाक्यं यथोक्तं पतिना तदा ।
अस्तीत्युक्त्वा च हित्वा मां गतोऽसौ मुनिसत्तमः ॥४८॥
वासुकिस्तु तदाकर्ण्य सत्यवाङ्मुनिरित्युत ।
विश्वासं च परं कृत्वा भगिनीं तां समाश्रयत् ॥४९॥
ततः कालेन कियता जातोऽसौ मुनिबालकः ।
आस्तीक इति नामाऽसौ विख्यातः कुरुसत्तम ॥५०॥

तेनाऽयं रक्षितो यज्ञस्तव पार्थिवसत्तम । मातृपक्षस्य रक्षार्थं मुनिना भावितात्मना ॥५१॥
भव्यं कृतं महाराज मानितोऽयं त्वया मुनिः । यायावरकुलोत्पन्नो वासुकेर्भगिनीसुतः ॥५२॥
स्वस्ति तेऽस्तु महाबाहो भारतं सकलं श्रुतम् । दानानि बहु दत्तानि पूजिता मुनयस्तथा ॥५३॥
कृतेन सुकृतेनापि न पिता स्वर्गतिं गतः । पावितं न कुलं कृत्स्नं त्वया भूपतिसत्तम ॥५४॥
देव्याश्चाऽऽयतनं भूप विस्तीर्णं कुरु भक्तितः । येन वै सकला सिद्धिस्तव स्याज्जनमेजय ॥५५॥
पूजिता परया भक्त्या शिवा सकलदा सदा । कुलवृद्धिं करोत्येव राज्यं च सुस्थिरं सदा॥५६॥
देवीमखं विधानेन कृत्वा पार्थिवसत्तम । श्रीमद्भागवतं नाम पुराणं परमं शृणु ॥५७॥
त्वामहं श्रावयिष्यामि कथां परमपावनीम् । संसारतारिणीं दिव्यां नानारससमाहृताम् ॥५८॥
न श्रोतव्यं परं चास्मात्पुराणाद्विद्यते भुवि । नाराध्यं विद्यते राजन्देवीपादाम्बुजादृते ॥५९॥
ते सभाग्याः कृतप्रज्ञा धन्यास्ते नृपसत्तम । येषां चित्ते सदा देवी वसति प्रेमसंकुले ॥६०॥
सुदुःखितास्ते दृश्यंते भुवि भारत भारते । नाराधिता महामाया यैर्जनैश्च सदाऽम्बिका ६१॥
ब्रह्मादयः सुराः सर्वे यदाराधनतत्पराः । वर्तंते सर्वदा राजंस्तां न सेवेत को जनः ॥६२॥
य इदं शृणुयान्नित्यं सर्वान्कामानवाप्नुयात् । भगवत्या समाख्यातं विष्णवे यदनुत्तमम् ॥६३॥
तेन श्रुतेन ते राजंश्चित्ते शांतिर्भविष्यति । पितॄणां चाऽक्षयः स्वर्गः पुराणश्रवणाद्भवेत् ६४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कंधे श्रोतृप्रवक्तृप्रसंगो नाम द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

द्वाविंशत्यधिकसंख्यैः पद्यैः सप्तशतैः शुभैः ।
श्रीमद्व्यासमुखोद्गीतैर्द्वितीयस्कंध ईरितः ॥१॥

समाप्तोऽयं द्वितीयः स्कन्धः

श्रीगणेशाय नमः

श्रीमद्देवीभागवतम्

तृतीयः स्कन्धः

—:*:—

प्रथमोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

भगवन्भवता प्रोक्तं यज्ञमंबाभिधं महत् । सा का कथं समुत्पन्ना कुत्र कस्माच्च किंगुणा ॥१॥
कीदृशश्च मखस्तस्याः स्वरूपं कीदृशं तथा । विधानं विधिवद्ब्रूहि सर्वज्ञोऽसि दयानिधे ॥२॥
ब्रह्माण्डस्य तथोत्पत्तिं वद विस्तरतस्तथा । यथोक्तं यादृशं ब्रह्मन्नखिलं वेत्सि भूसुर ॥३॥
ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च त्रयो देवा मया श्रुताः । सृष्टिपालनसंहारकारकाः सगुणास्त्वमी ॥४॥
स्वतंत्रास्ते महात्मानः पाराशर्य वदस्व मे । आहोस्वित्परतंत्रास्ते श्रोतुमिच्छामि सांप्रतम् ५॥
मृत्युधर्माश्च ते नो वा सच्चिदानन्दरूपिणः । अभिभूतादिभिर्युक्ता न वा दुःखैस्त्रिधात्मकैः ६॥
कालस्य वशगा नो वा ते सुरेंद्रा महाबलाः । कथं ते वै समुत्पन्ना कस्मादिति च संशयः ॥७॥
हर्षशोकयुताः ते वै निद्रालस्यसमन्विताः । सप्तधातुमयास्तेषां देहाः किं वान्यथा मुने ॥८॥
कैर्द्रव्यैर्निर्मितास्ते वै कैर्गुणैरिंद्रियैस्तथा । भोगश्च कीदृशस्तेषां प्रमाणमायुषस्तथा ॥९॥
निवासस्थानमप्येषां विभूतिं च वदस्व मे । श्रोतुमिच्छाम्यहं ब्रह्मन्विस्तरेण कथामिमाम् ॥

व्यास उवाच

दुर्गमः प्रश्नभारोऽयं कृतो राजंस्त्वयाऽधुना । ब्रह्मादीनां समुत्पत्तिः कस्मादिति महामते ॥११॥
एतदेव मया पुत्र पृष्टोऽसौ नारदो मुनिः । विस्मितः प्रत्युवाचेदमुत्थितः शृणु भूपते १२॥
कस्मिंश्च समये चाहं गंगातीरे स्थितं मुनिम् । अपश्यं नारदं शांतं सर्वज्ञं वेदवित्तमम् ॥१३॥

दृष्ट्वाऽहं मुदितो भूत्वा पादयोरपतं मुनेः । तेनाज्ञप्तः समीपेऽस्य संविष्टश्च वरासने ॥१४॥
श्रुत्वा कुशलवार्तां वै तमपृच्छं विधेः सुतम् । निर्विष्टं जाह्नवीतीरे निर्जने सूक्ष्मवालुके ॥१५॥
मुनेऽतिविततस्यास्य ब्रह्मांडस्य महामते । कः कर्ता परमः प्रोक्तस्तन्मे ब्रूहि विधानतः १६॥
कस्मादेतत्समुत्पन्नं ब्रह्मांडं मुनिसत्तम । अनित्यं वा तथानित्यं तदाचक्ष्व द्विजोत्तम १७॥
एककर्तृकमेतद्वा बहुकर्तृकमन्यथा । अकर्तृकं न कार्यं स्याद्विरोधोऽयं विभाति मे ॥
इति संदेहसंदोहे मग्नं मां तारयाधुना । विकल्पकोटीः कुर्वाणं संसारेऽस्मिन् प्रविस्तरे १९
ब्रुवंति शंकरं केचिन्मत्वा कारणकारणम् । सदाशिवं महादेवं प्रलयोत्पत्तिवर्जितम् ॥२०॥
आत्मारामं सुरेशं च त्रिगुणं निर्मलं हरम् । संसारतारकं नित्यं सृष्टिस्थित्यंतकारणम् ॥२१॥
अन्ये विष्णुं स्तुवंत्येनं सर्वेषां प्रभुमीश्वरम् । परमात्मानमव्यक्तं सर्वशक्तिसमन्वितम् ॥२२॥
भुक्तिदं मुक्तिदं शांतं सर्वादिं सर्वतोमुखम् । व्यापकं विश्वशरणमनादिनिधनं हरिम् ॥२३॥
धातारं च तथा चान्ये ब्रुवंति सृष्टिकारणम् । तमेव सर्ववेत्तारं सर्वभूतप्रवर्तकम् ॥२४॥
चतुर्मुखं सुरेशानं नाभिपद्मभवं विभुम् । स्रष्टारं सर्वलोकानां सत्यलोकनिवासिनम् ॥२५॥
दिनेशं प्रवदंत्यन्ये सर्वेशं वेदवादिनः । स्तुवंति चैव गायंति सायंप्रातरतंद्रिताः ॥२६॥
यजंति च तथा यज्ञे वासवं च शतक्रतुम् । सहस्राक्षं देवदेवं सर्वेषां प्रभुमुल्बणम् ॥२७॥
यज्ञाधीशं सुराधीशं त्रिलोकेशं शचीपतिम् । यज्ञानां चैव भोक्तारं सोमपं सोमपप्रियम् ॥२८॥
वरुणं च तथा सोमं पावकं पवनं तथा । यमं कुबेरं धनदं गणाधीशं तथापरे ॥२९॥
हेरंबं गजवक्त्रं च सर्वकार्यप्रसाधकम् । स्मरणात्सिद्धिदं कार्यकामदं कामगं परम् ॥३०॥
भवानीं केचनाचार्याः प्रवदंत्यखिलार्थदाम् । आदिमायां महाशक्तिं प्रकृतिं पुरुषानुगाम् ३१॥
ब्रह्मैकतासमापन्नां सृष्टिस्थित्यन्तकारिणीम् । मातरं सर्वभूतानां देवतानां तथैव च ॥३२॥
अनादिनिधनां पूर्णां व्यापिकां सर्वजंतुषु । ईश्वरीं सर्वलोकानां निर्गुणां सगुणां शिवाम् ३३॥
वैष्णवीं शांकरीं ब्राह्मीं वासवीं वारुणीं तथा । वाराहीं नारसिंहीं च महालक्ष्मीं तथाऽद्भुताम् ॥
वेदमातरमेकां च विद्याम्भवतरोः स्थिराम् । सर्वदुःखनिहंत्रीं च स्मरणात्सर्वकामदाम् ३५॥
मोक्षदां च मुमुक्षूणां कामदां च फलार्थिनाम । त्रिगुणातीतरूपां च गुणविस्तारकारकाम् ॥३६॥
निर्गुणां सगुणां तस्मात्तां ध्यायंति फलार्थिनः । निरंजनं निराकारं निर्लेपं निर्गुणं किल ॥३७॥
अरूपं व्यापकं ब्रह्म प्रवदंति मुनीश्वराः । वेदोपनिषदि प्रोक्तस्तेजोमय इति क्वचित् ३८॥
सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्रनयनस्तथा । सहस्रकरकर्णश्च सहस्रास्यः सहस्रपात् ॥३९॥
विष्णोः पादमथाकाशं परमं समुदाहृतम् । विराजं विरजं शांतं प्रवदंति मनीषिणः ॥४०॥
पुरुषोत्तमं तथा चान्ये प्रवदंति पुराविदः । नैकोपीति वदंत्यन्ये प्रभुरीशः कदाचन ॥४१॥

अनीश्वरमिदं सर्वं ब्रह्मांडमिति केचन । न कदापीशजन्यं यज्जगदेतदचिंतितम् ॥४२॥
सदैवेदमनीशं च स्वभावोत्थं सदेदृशम् । अकर्तासौ पुमान्प्रोक्तः प्रकृतिस्तु तथा च सा ४३॥
एवं वदंति सांख्याश्च मुनयः कपिलादयः । एते संदेहसंदोहाः प्रभवंति तथाऽपरे ॥४४॥
विकल्पोपहतं चेतः किं करोमि मुनीश्वर । धर्माधर्मविवक्षायां न मनो मे स्थिरं भवेत् ॥४५॥
को धर्मः कीदृशोऽधर्मश्चिह्नं नैवोपलभ्यते । देवाः सत्त्वगुणोत्पन्नाः सत्यधर्मव्यवस्थिताः ॥४६॥
पीड्यन्ते दानवैः पापैः कुत्र धर्मव्यवस्थितिः । धर्मस्थिताः सदाचारा पांडवा मम वंशजाः॥४७॥
दुःखं बहुविधं प्राप्तास्तत्र धर्मस्य का स्थितिः । अतो मे हृदयं तात वेपतेऽतीव संशये ॥४८॥
कुरु मेऽसंशयं चेतः समर्थोऽसि महामुने । त्राहि संसारवार्धेस्त्वं ज्ञानपोतेन मां मुने ॥४९॥
मज्जंतं चोत्पतंतं च मग्नं मोहजलाविले ॥५०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे जनमेजयप्रश्ने प्रथमोऽध्यायः ॥१॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

व्यास उवाच

यत्त्वया च महाबाहो पृष्टोऽहं कुरुसत्तम । तान्प्रश्नान्नारदः प्राह मया पृष्टो मुनीश्वरः ॥१॥

नारद उवाच

व्यास किं ते ब्रवीम्यद्य पुराऽयं संशयो मम । उत्पन्नो हृदयेऽत्यर्थं संदेहासारपीडितः ॥२॥
गत्वाऽहं पितरं स्थाने ब्रह्माणममितौजसम् । अपृच्छं यत्त्वया पृष्टं व्यासाद्य प्रश्नमुत्तमम् ॥३॥
पितः कुतः समुत्पन्नं ब्रह्मांडमखिलं विभो । भवत्कृतेन वा सम्यक्किं वा विष्णुकृतं त्विदम् ॥
रुद्रकृतं वा विश्वात्मन्ब्रूहि सत्यं जगत्पते । आराधनीयः कः कामं सर्वोत्कृष्टश्च कः प्रभुः ५॥
तत्सर्वं वद मे ब्रह्मन्संदेहाञ्छिन्धि चानघ । निमग्नो ह्यस्मि संसारे दुःखरूपेऽनृतोपमे ॥६॥
संदेहांदोलितं चेतो न प्रशाम्यति कुत्रचित् । न तीर्थेषु न देवेषु साधनेष्वितरेषु च ॥७॥
अविज्ञाय परं तत्त्वं कुतः शांतिः परंतप । विकीर्णं बहुधा चित्तं नैकत्र स्थिरतां व्रजेत्॥८॥
कं स्मरामि युगे कं वा कं व्रजाम्यर्चयामि कम् । स्तौमि कं नाभिजानामि देव सर्वेश्वरेश्वरम् ॥९॥
ततो मां प्रत्युवाचेदं ब्रह्मा लोकपितामहः । मया सत्यवतीसूनो कृते प्रश्ने सुदुस्तरे ॥१०॥

ब्रह्मोवाच

किं ब्रवीमि सुताद्याहं दुर्बोधं प्रश्नमुत्तमम् । त्वया शक्यं महाभाग विष्णोरपि सुनिश्चयात् ॥
रागी कोऽपि न जानाति संसारेऽस्मिन्महामते । विरक्तश्च विजानाति निरीहो यो विमत्सरः १२॥
एकार्णवे पुरा जाते नष्टे स्थावरजंगमे । भूतमात्रे समुत्पन्ने संजज्ञे कमलादहम् ॥१३॥
नापश्यं तरणिं सोमं न वृक्षान्न च पर्वतान् । कर्णिकायां समाविष्टश्चिंतामकरवं तदा ॥१४॥

कस्मादहं समुद्भूतः सलिलेऽस्मिन्महार्णवे । को मे त्राता प्रभुः कर्ता संहर्ता वा युगात्यये १५॥
न च भूर्विद्यते स्पष्टा यदाधारं जलं त्विदम् । पंकजं कथमुत्पन्नं प्रसिद्धं रूढियोगयोः ॥१६॥
पश्याम्यद्यास्य पंकं तं मूलं वै पंकजस्य च । भविष्यति धरा तत्र मूलं नास्त्यत्र संशयः ॥१७॥
उत्तरन्सलिले तत्र यावद्वर्षसहस्रकम् । अन्वेषमाणो धरणीं नावाप तां यदा तदा ॥१८॥
तपस्तपेति चाकाशे वागभूदशरीरिणी । ततो मया तपस्तप्तं पद्मे वर्षसहस्रकम् ॥१९॥
सृजेति पुनरुद्भूता वाणी तत्र श्रुता मया । विमूढाहं तदाकर्ण्य कं सृजामि करोमि किम्२०॥
तदा दैत्यावतिप्राप्तौ दारुणौ मधुकैटभौ । ताभ्यां विभीषितश्चाहं युद्धाय मकरालये ॥२१॥
ततोऽहं नालमालंब्य वारिमध्यमवातरम् । तदा तत्र मया दृष्टः पुरुषः परमाद्भुतः ॥२२॥
मेघश्यामशरीरस्तु पीतवासाश्चतुर्भुजः । शेषशायी जगन्नाथो वनमालाविभूषितः ॥२३॥
शंखचक्रगदापद्माद्यायुधैः सुविराजितः । तमद्राक्षं महाविष्णुं शेषपर्यंकशायिनम् ॥२४॥
योगनिद्रासमाक्रांतमविस्पंदिनमच्युतम् । शयानं तं समालोक्य भोगिभोगोपरि स्थितम् ॥
चिंता ममाद्भुता जाता किं करोमीति नारद । मया स्मृता तदा देवी स्तुता निद्रास्वरूपिणी २६॥
देहान्निर्गत्य सा देवी गगने संस्थिता शिवा । अवितर्क्यशरीरा सा दिव्याभरणमंडिता ॥२७॥
विष्णोर्देहं विहायाशु विरराज नभःस्थिता । उदतिष्ठदमेयात्मा तया मुक्तो जनार्दनः ॥२८॥
पंचवर्षसहस्राणि कृतवान्युद्धमुत्तमम् । तदा विलोकितौ दैत्यौ हरिणा विनिपातितौ ॥२९॥
उत्संगं विमलं कृत्वा तत्रैव निहतौ च तौ । रुद्रस्तत्रैव संप्राप्तो यत्राऽऽवां संस्थितावुभौ॥३०॥
त्रिभिः संवीक्षितास्माभिः स्वस्था देवी मनोहरा । संस्तुता परमा शक्तिरुवाचास्मानवस्थितान्३१॥
कृपावलोकनैः कृत्वा पावनैर्मुदितानथ ।

देव्युवाच

काजेशाः स्वानि कार्याणि कुरुध्वं समतंद्रिताः ॥३२॥
सृष्टि स्थितिविशिष्टानि हतावेतौ महासुरौ । कृत्वा स्वानि निकेतानि वसध्वं विगतज्वराः ॥
प्रजाश्चतुर्विधाः सर्वाः सृजध्वं स्वविभूतिभिः ।

ब्रह्मोवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्याः पेशलं सुखदं मृदु ॥३४॥
अब्रूम तामशक्ताः स्मः कथं कुर्मस्त्विमाः प्रजाः । न मही वितता मातः सर्वत्र विततं जलम् ॥३५॥
न भूतानि गुणाश्चापि तन्मात्राणीन्द्रियाणि च ।
तदाकर्ण्य वचोऽस्माकं शिवा जाता स्मितानना ॥३६॥
झटित्येवागतं तत्र विमानं गगनाच्छुभम् । सोवाचास्मिन्सुराः कामं विशध्वं गतसाध्वसाः ॥

विमाने ब्रह्मविष्णवीशा दर्शयाम्यद्य चाद्भुतम् । तन्निशम्य वचस्तस्या ओमित्युक्त्वा पुनर्वयम् ॥
समारुह्योपविष्टाः स्मो विमाने रत्नमंडिते । मुक्तादामसुसंवीते किंकिणीजालशब्दिते ॥३९॥
सुरसद्मनिभे रम्ये त्रयस्तत्राविशंकिताः । सोपविष्टांस्ततो दृष्ट्वा देव्यस्मान्विजितेंद्रियान् ४०॥
स्वशक्त्या तद्विमानं वै नोदयामास चांबरे ॥४१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कंधे द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

ब्रह्मोवाच

विमानं तन्मनवेगं यत्र स्थानांतरे गतम् । न जलं तत्र पश्यामो विस्मिताः स्मो वयं तदा १॥
वृक्षाः सर्वफला रम्याः कोकिलारावमंडिताः । मही महीधराः कामं वनान्युपवनानि च ॥२॥
आर्यश्च पुरुषाश्चैव पशवश्च सरिद्वराः । वाप्यः कूपास्तडागाश्च पल्वलानि च निर्झराः ॥
पुरतो नगरं रम्यं दिव्यप्राकार मंडितम् । यज्ञशालासमायुक्तं नानाहर्म्यविराजितम् ॥ ४ ॥
प्रत्यभिज्ञा तदा जाताऽप्यस्माकं प्रेक्ष्य तत्पुरम् । स्वर्गोयमिति केनासौ निर्मितोस्ति तदद्भुतम् ५ ॥
राजानं देवसंकाशं व्रजंतं मृगयां वने । अस्माभिः संस्थिता दृष्टा विमानोपरि चांबिका॥६॥
क्षणाच्चचाल गगने विमानं पवनेरितम् । मुहूर्ताद्वा ततः प्राप्तं देशे वान्ये मनोहरे ॥ ७ ॥
नंदनं च वनं तत्र दृष्टमस्माभिरुत्तमम् । पारिजाततरुच्छायासंश्रिता सुरभिः स्थिता ॥ ८ ॥
चतुर्दन्तो गजस्तस्याः समीपे समवस्थितः । अप्सरसां तत्र वृंदानि मेनकाप्रभृतीनि च ॥ ९ ॥
क्रीडंति विविधैर्भावैर्गाननृत्यसमन्वितैः । गंधर्वाः शतशस्तत्र यक्षा विद्याधरास्तथा ॥१०॥
मंदारवाटिकामध्ये गायंति च रमंति च । दृष्टः शतक्रतुस्तत्र पौलोम्या सहितः प्रभुः ॥११॥
वयं तु विस्मिताश्चास्म दृष्ट्वा त्रैविष्टपं तदा । यादःपतिं कुबेरं च यमं सूर्यं विभावसुम् ॥१२॥
विलोक्य विस्मिताश्चास्म वयं तत्र सुरान्स्थितान् । तदा विनिर्गतो राजा पुरात्तस्मात्सुमंडितात्॥१३॥
देवराज इवाक्षोभ्यो नरवाह्यावनौ स्थितः । विमानस्था वयं तूच्चचाल तरसागतम् ॥१४॥
ब्रह्मलोकं तदा दिव्यं सर्वदेवनमस्कृतम् । तत्र ब्रह्माणमालोक्य विस्मितौ हरकेशवौ ॥१५॥
सभायां तत्र वेदाश्च सर्वे सांगाः स्वरूपिणः । सागराः सरितश्चैव पर्वताः पन्नगोरगाः ॥१६॥
मामूचतुश्चतुर्वक्त्र कोऽयं ब्रह्मा सनातनः । ताववोचमहं नैव जाने सृष्टिपतिं पतिम् ॥१७॥
कोऽहं कोऽयं किमर्थं वा भ्रमोऽयं मम चेश्वरौ । क्षणादथ विमानं तच्चचालाशु मनोजवम् ॥१८॥
कैलासशिखरे प्राप्तं रम्ये यक्षगणान्विते । मंदारवाटिकारम्ये कीरकोकिलकूजिते ॥१९॥
वीणामुरजवाद्यैश्च नादिते सुखदे शिवे । यदा प्राप्तं विमानं तत्तदैव मदनाच्छुभात् ॥२०॥

निर्गतो भगवांच्छंभुर्वृषारूढस्त्रिलोचनः । पंचाननो दशभुजः कृतसोमार्धशेखरः ॥२१॥
व्याघ्रचर्मपरीधानो गजचर्मोत्तरीयकः । पार्ष्णिरक्षौ महावीरौ गजाननषडाननौ ॥२२॥
शिवेन सह पुत्रौ द्वौ व्रजमानौ विरेजतुः । नंदिप्रभृतयः सर्वे गणपाश्च वराश्च ते ॥२३॥
जयशब्दं प्रयुंजाना व्रजन्ति शिवपृष्ठगाः । तं वीक्ष्य शंकरं चान्यं विस्मितास्तत्र नारद ॥२४॥
मातृभिः संशयाविष्टस्तत्राहं न्यवसं मुने । क्षणात्तस्मादिरेः शृंगाद्विमानं वातरंहसा ॥२५॥
वैकुंठसदनं प्राप्तं रमारमणमंदिरम् । असंभाव्या विभूतिश्च तत्र दृष्टा मया सुत ॥२६॥
विसिष्मिये तदा विष्णुर्दृष्ट्वा तत्पुरमुत्तमम् । सदनाग्रे ययौ तावद्धरिः कमललोचनः ॥२७॥
अतसीकुसुमाभासः पीतवासाश्चतुर्भुजः । द्विजराजाधिरूढश्च दिव्याभरणभूषितः ॥२८॥
वीज्यमानस्तदा लक्ष्म्या कामिन्या चामरैः शुभैः । तं वीक्ष्य विस्मिताः सर्वे वयं विष्णुं सनातनम् २९॥
परस्परं निरीक्षंतः स्थितास्तस्मिन् वरासने । ततश्चचाल तरसा विमानं वातरंहसा ॥३०॥
सुधासमुद्रः संप्राप्तो मिष्टवारिमहोर्मिमान् । यादोगणसमाकीर्णश्चलद्वीचिविराजितः ॥३१॥
मंदारपारिजाताद्यैः पादपैरतिशोभितः । नानास्तरणसंयुक्तो नानाचित्रविचित्रितः ॥३२॥
मुक्तादामपरिक्लिष्टो नानादामविराजितः । अशोकवकुलाख्यैश्च वृक्षैः कुरुबकादिभिः ॥३३॥
संवृतः सर्वतः सौम्यैः केतकीचंपकैर्वृतः । कोकिलारावसंघुष्टो दिव्यगंधसमन्वितः ॥३४॥
द्विरेफातिरणत्कारैरंजितः परमाद्भुतः । तस्मिन्द्वीपे शिवाकारः पर्यंङ्कः सुमनोहरः ॥३५॥
रत्नालिखचितोऽत्यर्थं नानारत्नविराजितः । दृष्टोऽस्माभिर्विमानस्थैर्दूरतः परिमंडितः ॥३६॥
नानास्तरणसंछन्न इंद्रचापसमन्वितः । पर्यङ्कप्रवरे तस्मिन्नुपविष्टा वरांगना ॥३७॥
रक्तमाल्यांबरधरा रक्तगंधानुलेपना । सुरक्तनयना कांता विद्युत्कोटिसमप्रभा ॥३८॥
सुचारुवदना रक्तदंतच्छदविराजिता । रमाकोट्यधिका कांत्या सूर्यबिंबनिभाखिला ॥३९॥
वरपाशांकुशाभीष्टधरा श्रीभुवनेश्वरी । अदृष्टपूर्वा दृष्टा सा सुंदरी स्मितभूषणा ॥४०॥
ह्रींकारजपनिष्ठैस्तु पक्षिवृंदैर्निषेविता । अरुणा करुणामूर्तिः कुमारी नवयौवना ॥४१॥
सर्वशृङ्गारवेषाढ्या मंदस्मितमुखांबुजा । उद्यत्पीनकुचद्वंद्वनिर्जितांभोजकुड्मला ॥४२॥
नानामणिगणाकीर्णभूषणैरुपशोभिता । कनकांगदकेयूरकिरीटपरिशोभिता ॥४३॥
कनकच्छ्रीचक्रताटं कविटंकवदनांबुजा । ऊल्लेखा भुवनेशीति नामजापपरायणैः ॥४४॥
सखीवृंदैः स्तुता नित्यं भुवनेशी महेश्वरी । हृल्लेखाद्याभिरमरकन्याभिः परिवेष्टिता ॥४५॥
अनंगकुसुमाद्याभिर्देवीभिः परिवेष्टिता । देवी षट्कोणमध्यस्था यंत्रराजोपरि स्थिता॥४६॥
दृष्ट्वा तां विस्मिताः सर्वे वयं तत्र स्थिताऽभवन् । केयं कांता च किं नाम न जानीमोऽत्र संस्थिताः॥
सहस्रनयना रामा सहस्रकरसंयुता । सहस्रवदना रम्या भाति दूरादसंशयम् ॥४८॥

नाप्सरा नापि गंधर्वी नेयं देवांगना किल । इति संशयमापन्नास्तत्र नारद संस्थिताः ॥४९॥
तदाऽसौ भगवान्विष्णुर्दृष्ट्वा तां चारुहासिनीम् । उवाचांबां स्वविज्ञानात्कृत्वा मनसिनिश्चयम् ५०॥
एषा भगवती देवी सर्वेषां कारणं हि नः । महाविद्या महामाया पूर्णा प्रकृतिरव्यया ॥५१॥
दुर्ज्ञेयाऽल्पधियां देवी योगगम्या दुराशया । इच्छा परात्मनः कामं नित्यानित्यस्वरूपिणी ॥
दुराराध्याऽल्पभाग्यैश्च देवी विश्वेश्वरी शिवा । वेदगर्भा विशालाक्षी सर्वेषामादिरीश्वरी ॥५३॥
एषा संहृत्य सकलं विश्वं क्रीडति संक्षये । लिंगानि सर्वजीवानां स्वशरीरे निवेश्य च ५४॥
सर्वबीजमयी ह्येषा राजते साम्प्रतं सुरौ । विभूतयः स्थिताः पार्श्वे पश्यतां कोटिशः क्रमात् ॥
दिव्याभरणभूषाढ्या दिव्यगंधानुलेपनाः । परिचार्यापराः सर्वाः पश्यतां ब्रह्मशंकरौ ॥५६॥
धन्या वयं महाभागाः कृतकृत्याः स्म सांप्रतम् । यदत्र दर्शनं प्राप्तं भवगत्याः स्वयं त्विदम् ॥५७॥
तपस्तप्तं पुरा यत्नात्तस्येदं फलमुत्तमम् । अन्यथा दर्शनं कुत्र भवेदस्माकमादरात् ॥५८॥
पश्यंति पुण्यपुंजा ये ये वदान्यास्तपस्विनः । रागिणो नैव पश्यंति देवीं भगवतीं शिवाम् ॥५९॥
मूलप्रकृतिरेवैषा सदा पुरुषसंगता । ब्रह्मांडं दर्शयत्येषा कृत्वा वै परमात्मने ॥६०॥
द्रष्टाऽसौ दृश्यमखिलं ब्रह्मांडं देवताः सुरौ । तस्यैषा कारणं सर्वा माया सर्वेश्वरी शिवा ॥६१॥
क्वाहं वा क्व सुराः सर्वे रम्भाद्याः सुरयोषितः । लक्षांशेन तुलामस्या न भवामः कथंचन ॥६२॥
सैषा वरांगना नाम या वै दृष्टा महार्णवे । बालभावे महादेवी दोलयंतीव मां मुदा ॥६३॥
शयानं वटपत्रे च पर्यंके सुस्थिरे दृढे । पादांगुष्ठं करे कृत्वा निवेश्य मुखपंकजे ॥६४॥
लेलिहंतं च क्रीडंतमनेकैर्बालचेष्टितैः । रममाणं कोमलांगं वटपत्रपुटे स्थितम् ॥६५॥
गायंती दोलयंती च बालभावान्मयि स्थिते । सेयं सुनिश्चितं ज्ञानं जातं मे दर्शनादिव ॥६६॥
कामं नो जननी सैषा शृणु तं प्रवदाम्यहम् । अनुभूतं मया पूर्वं प्रत्यभिज्ञा समुत्थिता ॥६७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कंधे तृतीयोऽध्यायः ॥३॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

ब्रह्मोवाच

इत्युक्त्वा भगवान्विष्णुः पुनराह जनार्दनः । वयं गच्छेम पार्वेश्ऽस्याः प्रणमंतः पुनः पुनः १॥
सेयं वरा महामाया दास्यत्येषा वरान्हि नः । स्तुवामः संनिधिं प्राप्य निर्भयाश्चरणांतिके ॥२॥
यदि नो वारयिष्यंति द्वारस्थाः परिचारकाः । पठिष्यामश्च तत्रस्थाः स्तुतिं देव्याः समाहिताः ॥

ब्रह्मोवाच

इत्युक्ते हरिणा वाक्ये सुप्रहृष्टौ सुसंस्थितौ । जातौ प्रमुदितौ कामं निकटे गमनाय च ॥४॥

ओमित्युक्त्वा हरिं सर्वे विमानात्त्वरितास्त्रयः । उत्तीर्य निर्गता द्वारि शंकमाना मनस्यलम् ॥५॥
द्वारस्थान्वीक्ष्य तान्सर्वान्देवी भगवती तदा । स्मितं कृत्वा चकाराशु तांस्त्रीन्स्त्रीरूपधारिणः ६॥
वयं युवतयो जाताः सुरूपाश्चारुभूषणाः । विस्मयं परमं प्राप्ता गतास्तत्संनिधि पुनः ॥७॥
सा दृष्ट्वा नः स्थितांस्तत्र स्त्रीरूपांश्चरणांतिके । व्यलोकयत चार्वंगी प्रेमसंपूर्णया दृशा ॥८॥
प्रणम्य तां महादेवीं पुरतः संस्थिता वयम् । परस्परं लोकयंतः स्त्रीरूपाश्चारुभूषणाः ॥९॥
पादपीठं प्रेक्षमाणा नानामणिविभूषितम् । सूर्यकोटिप्रतीकाशं स्थितास्तत्र वयं त्रयः ॥१०॥
काश्चिद्रक्तांबरास्तत्र सहचर्यः सहस्रशः । काश्चिन्नीलांबरा नार्यस्तथा पीतांबराः शुभा ११॥
देव्यः सर्वाः शुभाकारा विचित्राम्बरभूषणाः । विरेजुः पार्श्वतस्तस्याः परिचर्यापराः किल ॥१२॥
जगुश्च ननृतुश्चान्याः पर्युपासंत ताः स्त्रियः । वीणामारुतवाद्यानि वादयंत्यो मुदान्विताः ॥१३॥
शृणु नारद वक्ष्यामि यद्दृष्टं तत्र चाद्भुतम् । नखदर्पणमध्ये वै देव्याश्चरणपंकजे ॥१४॥
ब्रह्माण्डमखिलं सर्वन्तत्र स्थावरजंगमम् । अहं विष्णुश्च रुद्रश्च वायुरग्निर्यमो रविः ॥१५॥
वरुणः शीतगुस्त्वष्टा कुबेरः पाकशासनः । पर्वताः सागरा नद्यो गंधर्वाप्सरसस्तथा ॥१६॥
विश्वावसुश्चित्रकेतुः श्वेतश्चित्रांगदस्तथा । नारदस्तुंबुरुश्चैव हाहाहूहूस्तथैव च ॥१७॥
अश्विनौ वसवः साध्याः सिद्धाश्च पितरस्तथा । नागाः शेषादयः सर्वे किन्नरोरगराक्षसाः ॥१८॥
वैकुंठो ब्रह्मलोकश्च कैलासः पर्वतोत्तमः । सर्वन्तदखिलं दृष्टं नखमध्यस्थितं च न ॥१९॥
मज्जन्मपंकजं तत्र स्थितोऽहं चतुराननः । शेषशायी जगन्नाथस्तथा च मधुकैटभौ ॥२०॥

श्रीभगवानुवाच

एवं दृष्टं मया तत्र पादपद्मनखे स्थितम् । विस्मितोऽहं ततो वीक्ष्य किमेतदिति शंकितः २१॥
विष्णुश्च विस्मयाविष्टः शंकरश्च तथा स्थितः । तां तदा मेनिरे देवीं वयं विश्वस्य मातरम् २२॥
ततो वर्षशतं पूर्णं व्यतिक्रांतं प्रपश्यतः । सुधामये शिवे द्वीपे विहारं विविधं तदा ॥२३॥
सख्य इव तदा तत्र मेनिरेऽस्मानवस्थितान् । देव्यः प्रमुदिताकारा नानाभरणमंडिताः ॥२४॥
वयमप्यतिरम्यत्वाद्बभूविम विमोहिताः । प्रहृष्टमनसः सर्वे पश्यन्भावान्मनोरमान् ॥२५॥
एकदा तां महादेवीं देवीं श्रीभुवनेश्वरीम् । तुष्टाव भगवान्विष्णुर्युवतीभावसंस्थितः ॥२६॥

श्रीभगवानुवाच

नमो देव्यै प्रकृत्यै च विधात्र्यै सततं नमः । कल्याण्यै कामदायै च वृद्ध्यै सिद्ध्यै नमोनमः ॥
सच्चिदानंदरूपिण्यै संसारारणये नमः । पंचकृत्यविधात्र्यै ते भुवनेश्यै नमोनमः ॥२८॥
सर्वाधिष्ठानरूपायै कूटस्थायै नमोनमः । अर्धमात्रार्थभूतायै हृल्लेखायै नमोनमः ॥२९॥
ज्ञातं मयाऽखिलमिदं त्वयि सन्निविष्टं त्वत्तोऽस्य संभवलयावपि मातरद्य ।

शक्तिश्च तेऽस्य करणे विततप्रभावा ज्ञाताऽधुना सकललोकमयीति नूनम् ॥३०॥
विस्तार्य सर्वमखिलं सदसद्विकारं संदर्शयस्यविकलं पुरुषाय काले ।
तत्त्वैश्च षोडशभिरेव च सप्तभिश्च भासींद्रजालमिव नः किल रंजनाय ॥३१॥
न त्वामृते किमपि वस्तुगतं विभाति व्याप्यैव सर्वमखिलं त्वमवस्थिताऽसि ।
शक्तिं विना व्यवहृतो पुरुषोऽप्यशक्तो बंभण्यते जननि बुद्धिमता जनेन ॥३२॥
प्रीणासि विश्वमखिलं सततं प्रभावैः स्वैस्तेजसा च सकलं प्रकटीकरोषि ।
अत्स्येव देवि तरसा किल कल्पकाले को वेद देवि चरितं तव वै भवस्य ॥३३॥
त्राता वयं जननि ते मधुकैटभाभ्यां लोकाश्च ते सुविततः खलु दर्शिता वै ।
नीताः सुखस्य भवने परमां च कोटिं यद्दर्शनं तव भवानि महाप्रभावम् ॥३४॥
नाहं भवो न च विरिंचि विवेद मातः कोऽन्यो हि वेत्ति चरितं तव दुर्विभाव्यम् ।
कानीह संति भुवनानि महाप्रभावे ह्यस्मिन्भवानि रचिते रचनाकलापे ॥३५॥
अस्माभिरत्र भुवने हरिरन्य एव दृष्टः शिवः कमलजः प्रथितप्रभावः ।
अन्येषु देवि भुवनेषु न संति किं ते किं विद्म देवि विततं तव सुप्रभावम् ॥३६॥
याचेऽम्ब तेंऽघ्रिकमलं प्रणिपत्य कामं चित्ते सदा वसतु रूपमिदं तवैतत् ।
नामापि वक्त्रकुहरे सततं तवैव संदर्शनं तव पदांबुजयोः सदैव ॥३७॥
भृत्योऽयमस्ति सततं मयि भावनीयं त्वां स्वामिनीति मनसा ननु चिंतयामि ।
एषावयोरविरता किल देवि भूयाद्व्याप्तिः सदैव जननी सुतयोरिवार्ये ॥३८॥
त्वं वेत्सि सर्वमखिल भुवनप्रपंचं सर्वज्ञता परिसमाप्तिनितांतभूमिः ।
किं पामरेण जगदंब निवेदनीयं यद्युक्तमाचर भवानि तवेंगितं स्यात् ॥३९॥
ब्रह्मा सृजत्यवति विष्णुरुमापतिश्च संहारकारक इयं तु जने प्रसिद्धिः ।
किं सत्यमेतदपि देवि तवेच्छया वै कर्तुं क्षमा वयमजे तव शक्तियुक्ताः ॥४०॥
धात्री धराधरसुते न जगद्बिभर्ति आधारशक्तिरखिलं तव वै बिभर्ति ।
सूर्योऽपि भाति वरदे प्रभया युतस्ते त्वं सर्वमेतदखिलं विरजा विभासि ॥४१॥
ब्रह्माहमीश्वरवरः किल ते प्रभावात्सर्वे वयं जनियुता न यदा तु नित्याः ।
केऽन्ये सुराः शतमखप्रमुखाश्च नित्या नित्या त्वमेव जननी प्रकृतिः पुराणा ॥४२॥
त्वं चेद्भवानि दयसे पुरुषं पुराणं जानेऽहमद्य तव संनिधिगः सदैव ।
नोचेदहं विभुरनादिरनीह ईशो विश्वात्मधीरिति तमःप्रकृतिः सदैव ॥४३॥
विद्या त्वमेव ननु बुद्धिमतां नराणां शक्तिस्त्वमेव किल शक्तिमतां सदैव ।

त्वं कीर्तिकांतिकमलामलतुष्टिरूपा मुक्तिप्रदा विरतिरेव मनुष्यलोके ॥४४॥
गायत्र्यसि प्रथमवेदकला त्वमेव स्वाहा स्वधा भगवती सगुणार्धमात्रा ।
आम्नाय एव विहितो निगमो भवत्यै संजीवनाय सततं सुरपूर्वजानाम् ॥४५॥
मोक्षार्थमेव रचयस्यखिलं प्रपञ्चं तेषां गताः खलु यतो ननु जीवभावम् ।
अंशा अनादिनिधनस्य किलानघस्य पूर्णार्णवस्य वितता हि यथा तरंगाः ॥४६॥
जीवो यदा तु परिवेत्ति तवैव कृत्यं त्वं संहरस्यखिलमेतदिति प्रसिद्धम् ।
नाट्यं नटेन रचितं वितथेऽन्तरंगे कार्ये कृते विरमसे प्रथितप्रभावा ॥४७॥
त्राता त्वमेव मम मोहमयाद्भवाब्धेस्त्वामंबिके सततमेमि महार्तिदे च ।
रागादिभिर्विरचिते वितथे किलांते मामेव पाहि बहुदुःखकरे च काले ॥४८॥
नमो देवि महाविद्ये नमामि चरणौ तव । सदा ज्ञानप्रकाशं मे देहि सर्वार्थदे शिवे ॥४९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कंधे चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

ब्रह्मोवाच

इत्युक्त्वा विरते विष्णौ देवदेवे जनार्दने । उवाच शंकरः शर्वः प्रणतः पुरतः स्थितः ॥१॥

शिव उवाच

यदि हरिस्तव देवि विभावजस्तदनु पद्मज एव तवोद्भवः ।
किमहमत्र तवापि न सद्गुणः सकललोकविधौ चतुरा शिवे ॥ २ ॥
त्वमसि भूः सलिलं पवनस्तथा खमपि वह्निगुणश्च तथा पुनः ।
जननि तानि पुनः करणानि च त्वमसि बुद्धिमनोऽप्यथ हंकृतिः ॥ ३ ॥
न च विदंति वदंति च येऽन्यथा हरिहराजकृतं निखिलं जगत् ।
तव कृतास्त्रय एव सदैव ते विरचयंति जगत्सचराचरम् ॥ ४ ॥
अवनिवायुखवह्निजलादिभिः सविषयैः सगुणैश्च जगद्भवेत् ।
यदि तदा कथमद्य च तत्स्फुटं प्रभवतीति तवांब कलामृते ॥ ५ ॥
भवसि सर्वमिदं सचराचरं त्वमजविष्णुशिवाकृतिकल्पितम् ।
विविधवेषविलासकुतूहलैर्विरमसे रमसेऽम्ब यथारुचि ॥ ६ ॥
सकललोकसिसृक्षुरहं हरिः कमलभूश्च भवाम यदाऽम्बिके ।
तव पदाम्बुजपांसुपरिग्रहं समधिगम्य तदा ननु चक्रिम ॥ ७ ॥

यदि दयार्द्रमना न सदांबिके कथमहं विहितश्च तमोगुणः ।
कमलजश्च रजोगुणसंभवः सुविहितः किमु सत्त्वगुणो हरिः ॥ ८ ॥
यदि न ते विषमा मतिरंबिके कथमिदं बहुधा विहितं जगत् ।
सचिवभूपतिभृत्यजनावृतं बहुधनैरधनैश्च समाकुलम् ॥ ९ ॥
तव गुणास्त्रय एव सदा क्षमाः प्रकटनावनसंहरणेषु वै ।
हरिहरद्रुहिणाश्च क्रमात्त्वया विरचितास्त्रिजगतां किल कारणम् ॥१०॥
परिचितानि मया हरिणा तथा कमलजेन विमानगतेन वै ।
पथिगतैर्भुवनानि कृतानि वा कथय केन भवानि नवानि च ॥११॥
सृजसि पासि जगज्जगदंबिके स्वकलया कियदिच्छसि नाशितुम् ।
रमयसे स्वपतिं पुरुषं सदा तव गतिं न हि विद्म वयं शिवे ॥१२॥
जननि देहि पदाम्बुजसेवनं युवति भागवतानपि नः सदा ।
पुरुषतामधिगम्य पदांबुजाद्विरहिताः क्व लभे न सुखं स्फुटम् ॥१३॥
न रुचिरस्ति ममांब पदांबुजं तव विहाय शिवे भुवनेष्वलम् ।
निवसितुं नरदेहमवाप्य च त्रिभुवनस्य पतित्वमवाप्य वै ॥१४॥
सुदति नास्ति मनागपि मे रतिर्युवतिभावमवाप्य तवान्तिके ।
पुरुषता क्व सुखाय भवत्यलं तव पदं न यदीक्षणगोचरम् ॥१५॥
त्रिभुवनेषु भवत्वियमंबिके मम सदैव हि कीर्तिरनाविला ।
युवतिभावमवाप्य पदांबुजं परिचितं तव संसृतिनाशनम् ॥१६॥
भुवि विहाय तवान्तिकसेवनं क इह वांछति राज्यमकंटकम् ॥
त्रुटिरसौ किल याति युगात्मता न निकटं यदि तेऽङ्घ्रिसरोरुहम् ॥१७॥
तपसि ये निरता मुनयोऽमलास्तव विहाय पदाम्बुजपूजनम् ।
जननि ते विधिना किल वंचिताः परिभवो विभवे परिकल्पितः ॥१८॥
न तपसा न दमेन समाधिना न च तथा विहितैः क्रतुभिर्यथा ।
तव पदाब्जपरागनिषेवणाद्भवति मुक्तिरजे भवसागरात् ॥१९॥
कुरु दयां दयसे यदि देवि मां कथय मंत्रमनाविलमद्भुतम् ।
समभवं प्रजपन्सुखितो ह्यहं सुविशदं च नवार्णमनुत्तमम् ॥२०॥
प्रथमजन्मनि चाधिगतो मया तदधुना न विभाति नवाक्षरः ।
कथय मां मनुमद्य भवार्णवाज्जननि तारय तारय तारके ॥२१॥

ब्रह्मोवाच

इत्युक्ता सा तदा देवी शिवेनाद्भुततेजसा । उच्चचारांबिका मंत्रं प्रस्फुटं च नवाक्षरम् ॥२२॥
तं गृहीत्वा महादेवः परां मुदमवाप ह । प्रणम्य चरणौ देव्यास्तत्रैवावस्थितः शिवः ॥२३॥
जपन्नवाक्षरं मंत्रं कामदं मोक्षदं तथा । बीजयुक्तं शुभोच्चारं शंकरस्तस्थिवांस्तदा ॥२४॥
तं तथाऽवस्थितं दृष्ट्वा शंकरं लोकशंकरम् । अवोचं तां महामायां संस्थितोऽहं पदांतिके ॥२५॥

न वेदास्त्वामेवं कलयितुमिहासन्नपटवो
यतस्तेनोचुस्त्वां सकलजनधात्रीमविकलाम् ।
स्वधाभूता देवी सकलमखहोमेषु विहिता
तदा त्वं सर्वज्ञा जननि खलु जाता त्रिभुवने ॥२६॥
कर्ताऽहं प्रकरोमि सर्वमखिलं ब्रह्मांडमत्यद्भुतं
कोऽन्योस्तीह चराचरे त्रिभुवने मत्तः समर्थः पुमान् ।
धन्योऽस्म्यत्र न संशयः किल यदा ब्रह्माऽस्मि लोकातिगो
मग्नोऽहं भवसागरे प्रवितते गर्वाभिवेशादिति ॥२७॥
अद्याहं तव पादपंकजपरागादानगर्वेण वै
धन्योऽस्मीति यथार्थवादनिपुणो जातः प्रसादाच्च ते ।
याचे त्वां भवभीतिनाशचतुरां मुक्तिप्रदां चेश्वरीं
हित्वा मोहकृतं महार्तिनिगडं त्वद्भक्तियुक्तं कुरु ॥२८॥

अतोऽहं च जातो विमुक्तः कथं स्यां सरोजादमेयात्त्वदाविष्कृताद्वै ।
तवाज्ञाकरः किंकरोऽस्मीति नूनं शिवे पाहि मां मोहमग्नं भवाब्धौ ॥२९॥
न जानंति ये मानवास्ते वदन्ति प्रभुं मां तवाद्यं चरित्रं पवित्रम् ।
यजंतीह ये याजकाः स्वर्गकामा न ते ते प्रभावं विदंत्येव कामम् ॥३०॥
त्वया निर्मितोऽहं विधित्वे विहारं विकर्तुं चतुर्धा विधायादिसर्गम् ।
अहं वेद्मि कोऽन्यो विवेदातिमाये क्षमस्वापराधं त्वहंकारजं मे ॥३१॥
श्रमं येऽष्टधा योगमार्गे प्रवृत्ताः प्रकुर्वंति मूढाः समाधौ स्थिता वै ।
न जानंति ते नाम मोक्षप्रदं वा समुच्चारितं जातु मातर्मिषेण ॥३२॥
विचारे परे तत्त्वसंख्याविधाने पदे मोहिता नाम ते संविहाय ।
न किं ते विमूढा भवाब्धौ भवानि त्वमेवासि संसारमुक्तिप्रदा वै ॥३३॥
परं तत्त्वविज्ञानमाद्यैर्जनैर्यैरजे चानुभूतं त्यजंत्येव ते किम् ।

निमेषार्धमात्रं पवित्रं चरित्रं शिवा चांबिका शक्तिरीशेति नाम ॥३४॥
न किं त्वं समर्थाऽसि विश्वं विधातुं दृशैवाशु सर्वं चतुर्धा विभक्तम् ।
विनोदार्थमेवंविधं मां विधायादिसर्गे किलेदं करोषीति कामम् ॥३५॥
हरिः पालकः किं त्वयाऽसौ मधोर्वा तथा कैटभाद्रक्षितः सिंधुमध्ये ।
हरः संहृतः किं त्वयासौ न काले कथं मे भ्रुवोर्मध्यदेशात्स जातः ॥३६॥
न ते जन्म कुत्रापि दृष्टं श्रुतं वा कुतः संभवस्ते न कोपीह वेद ।
किलाद्यासि शक्तिस्त्वमेका भवानि स्वतंत्रैः समस्तैरतो बोधिताऽसि ॥३७॥
त्वया संयुतोऽहं विकर्तुं समर्थो हरिस्त्रातुमंब त्वया संयुतश्च ।
हरः संप्रहर्तुं त्वयैवेह युक्तः क्षमा नाद्य सर्वे त्वया विप्रयुक्ताः ॥३८॥
यथाऽहं हरिः शंकरः किं तथाऽन्ये न जाता न संतीह नो वा भविष्यन् ।
न मुह्यन्ति केऽस्मिंस्तवात्यंतचित्रे विनोदे विवादास्पदेऽल्पाशयानाम् ॥३९॥
अकर्ता गुणस्पृष्ट एवाद्य देवो निरीहोऽनुपाधिः सदैवाकलश्च ।
तथापीश्वरस्ते वितीर्णं विनोदं सुसंपश्यतीत्याहुरेवं विधिज्ञाः ॥४०॥
दृष्टादृष्टविभेदेऽस्मिन्प्राक्त्वत्तो वै पुमान्परः । नान्यः कोऽपि तृतीयोऽस्ति प्रमेये सुविचारिते ४१॥
न मिथ्या वेदवाक्यं वै कल्पनीयं कदाचन । विरोधोऽयं मयाऽत्यंतं हृदये तु विशंकितः ॥४२॥
एकमेवाद्वितीयं यद्ब्रह्म वेदा वदंति वै । सा किं त्वं वाप्यसौ वा किं संदेहं विनिवर्तय ॥
निःसंशयं न मे चेतः प्रभवत्यविशंकितम् । द्वित्वैकत्वविचारेस्मिन्निमग्नं क्षुल्लकं मनः ॥४४॥
स्वमुखेनापि संदेहं छेत्तुमर्हसि मामकम् । पुण्यभोगाच्च मे प्राप्ता संगतिस्तव पादयोः ४५॥
पुमानसि त्वं स्त्री वाऽसि वद विस्तरतो मम । ज्ञात्वाऽहं परमां शक्तिं मुक्तः स्यां भवसागरात् ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कंधे पंचमोऽध्यायः ॥५॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

ब्रह्मोवाच

इति पृष्टा मया देवी विनयावनतेन च । उवाच वचनं श्लक्ष्णमाद्या भगवतीहि सा ॥१॥

देव्युवाच

सदैकत्वं न भेदोऽस्ति सर्वदैव ममास्य च । योऽसौ साहमहं योसौ भेदोऽस्ति मतिविभ्रमात् २॥
आवयोरंतरं सूक्ष्मं यो वेद मतिमान्हि सः । विमुक्तः स तु संसारान्मुच्यते नात्र संशयः ३॥
एकमेवाद्वितीयं वै ब्रह्म नित्यं सनातनम् । द्वैतभावं पुनर्याति काल उत्पित्सुसंज्ञके ॥४॥

यथा दीपस्तथोपाधेर्योगात्संजायते द्विधा । छायेवादर्शमध्ये वा प्रतिबिंबं तथाऽऽवयोः ॥५॥
भेद उत्पत्तिकाले वै सर्गार्थं प्रभवत्यज । दृश्यादृश्यविभेदोऽयं द्वैविध्ये सति सर्वथा ॥६॥
नाहं स्त्री न पुमांश्चाहं न क्लीबं सर्गसंक्षये । सर्गे सति विभेदः स्यात्कल्पितोऽयं धिया पुनः ७
अहं बुद्धिरहं श्रीश्च धृतिः कीर्तिः स्मृतिस्तथा । श्रद्धा मेधा दया लज्जा क्षुधा तृष्णा तथा क्षमा ८
कांतिः शांति पिपासा च निद्रा तंद्रा जराऽजरा । विद्याविद्या स्पृहा वांछा शक्तिश्चाशक्तिरेव च ९
वसा मज्जा च त्वक्चाहं दृष्टिर्वागनृतानृता । परा मध्या च पश्यंती नाड्योऽहं विविधाश्च याः ॥
किं नाहं पश्य संसारे मद्वियुक्तं किमस्ति हि । सर्वमेवाहमित्येवं निश्चयं विद्धि पद्मज ॥११॥
एतैर्मे निश्चितै रूपैर्विहीनं किं वदस्व मे । तस्मादहं विधे चास्मिन्सर्गे वै वितताऽभवम् १२॥
नूनं सर्वेषु देवेषु नानानामधरा ह्यहम् । भवामि शक्तिरूपेण करोमि च पराक्रमम् १३॥
गौरी ब्राह्मी तथा रौद्री वाराही वैष्णवी शिवा । वारुणी चाथ कौबेरी नारसिंही च वासवी १४॥
उत्पन्नेषु समस्तेषु कार्येषु प्रविशामि तान् । करोमि सर्वकार्याणि निमित्तं तं विधाय वै ॥१५॥
जले शीतं तथा वह्नावौष्ण्यं ज्योतिर्दिवाकरे । निशानाथे हिमा कामं प्रभवामि यथा तथा ॥
मया त्यक्तं विधे नूनं स्पंदितुं न क्षमं भवेत् । जीवजातं च संसारे निश्चयोऽयं ब्रुवे त्वयि १७॥
अशक्तः शंकरो हंतुं दैत्यान्किल मयोज्झितः । शक्तिहीनं नरं ब्रूते लोकश्चैवातिदुर्बलम् ॥१८॥
रुद्रहीनं विष्णुहीनं न वदंति जनाः किल । शक्तिहीनं यथा सर्वे प्रवदंति नराधमम् ॥१९॥
पतितः स्खलितो भीतः शांतः शत्रुवशं गतः । अशक्तः प्रोच्यते लोके नारुद्रः कोपि कथ्यते ॥
तद्विद्धि कारणं शक्तिर्यथा त्वं च सिसृक्षसि । भविता च यदा युक्तः शक्त्या कर्ताऽतदाऽखिलम्
तथा हरिस्तथा शंभुस्तथेंद्रोऽथ विभावसुः । शशी सूर्यो यमस्त्वष्टा वरुणः पवनस्तथा ॥२२॥
धरा स्थिरा तदा धर्तुं शक्तियुक्ता यदा भवेत् । अन्यथा चेदशक्ता स्यात्परमाणोश्च धारणे २३॥
तथा शेषस्तथा कूर्मो येऽन्ये सर्वे च दिग्गजाः । मद्युक्ता वै समर्थाश्च स्वानि कार्याणि साधितुम् ॥
जलं पिबामि सकलं संहरामि विभावसुम् । पवनं स्तंभयाम्यद्य यदिच्छामि तथाचरम् २५॥
तत्त्वानां चैव सर्वेषां कदापि कमलोद्भव । असतां भावसंदेहः कर्तव्यो न कदाचन ॥२६॥
कदाचित्प्रागभावः स्यात्प्रध्वंसाभाव एव वा । मृत्पिंडेषु कपालेषु घटाभावे यथा तथा ॥२७॥
अद्यात्र पृथिवी नास्ति क्व गतेति विचारणे । संजाता इति विज्ञेया अस्यास्तु परमाणवः २८॥
शाश्वतं क्षणिकं शून्यं नित्यानित्यं सकर्तृकम् । अहंकाराग्रिमं चैव सप्तभेदैर्विवक्षितम् ॥२९॥
गृहाणाज महत्तत्त्वमहंकारस्तदुद्भवः । ततः सर्वाणि भूतानि रचयस्व यथा पुरा ॥३०॥
व्रजंतु स्वानि धिष्ण्यानि विरच्य निवसंतु वः । स्वानि स्वानि च कार्याणि कुर्वंतु दैवभाविताः ॥
गृहाणेमां विधे शक्तिं सुरूपां चारुहासिनीम् । महासरस्वतीं नाम्ना रजोगुणयुतां वराम् ॥३२॥

श्वेतांबरधरां दिव्यां दिव्यभूषणभूषिताम् । वरासनसमारूढां क्रीडार्थं सहचारिणीम् ॥३३॥
एषा सहचरी नित्यं भविष्यति वरांगना । माऽवमंस्था विभूतिं मे मत्वा पूज्यतमां प्रियाम् ॥
गच्छ त्वमनया सार्धं सत्यलोकं ब्रताशु वै । बीजाच्चतुर्विधं सर्वं समुत्पाद्य सांप्रतम् ॥३५॥
लिंगकोशाश्च जीवैस्तैः सहिताः कर्मभिस्तथा । वर्तन्ते संस्थिताः काले तान्कुरु त्वं यथा पुरा ॥
कालकर्मस्वभावाख्यैः कारणैः सकलं जगत् । स्वभावस्वगुणैर्युक्तं पूर्ववत्सचराचरम् ॥३७॥
माननीयस्त्वया विष्णुः पूजनीयश्च सर्वदा । सत्त्वगुणप्रधानत्वादधिकः सर्वतः सदा ॥३८॥
यदा यदा हि कार्यं वो भविष्यति दुरत्ययम् । करिष्यति पृथिव्यां वै अवतारं तदा हरिः ॥३९॥
तिर्यग्योनावथान्यत्र मानुषीं तनुमाश्रितः । दानवानां विनाशं वै करिष्यति जनार्दनः ॥४०॥
भवोऽयं ते सहायश्च भविष्यति महाबलः । समुत्पाद्य सुरान्सर्वान्विहरस्व यथासुखम् ॥४१॥
ब्राह्मणा क्षत्रिया वैश्या नानायज्ञैः सदक्षिणैः । यजिष्यंति विधानेन सर्वान्वः सुसमाहिताः ४२॥
मन्नामोच्चारणात्सर्वे मखेषु सकलेषु च । सदा तृप्ताश्च संतुष्टा भविष्यथ्वं सुराःकिल ४३॥
शिवश्च माननीयौ वै सर्वथा यत्तमोगुणः । यज्ञकार्येषु सर्वेषु पूजनीयः प्रयत्नतः ॥४४॥
यदा पुनः सुराणां वै भयं दैत्याद्भविष्यति । शक्तयो मे तदोत्पन्ना हरिष्यंति सुविग्रहाः ४५॥
वाराही वैष्णवी गौरी नारसिही सदाशिवा । एताश्चान्याश्च कार्याणि कुरु त्वं कमलोभव ॥
नवाक्षरमिमं मंत्रं बीजध्यानयुतं सदा । जपन्सर्वाणि कार्याणि कुरु त्वं कमलोद्भव ४७॥
मंत्राणामुत्तमोऽयं वै त्वं जानीहि महामते । हृदये ते सदा धार्यः सर्वकामार्थसिद्धये ॥४८॥
इत्युक्त्वा मां जगन्माता हरिं प्राह शुचिस्मिता । विष्णो व्रज गृहाणेमां महालक्ष्मीं मनोहराम् ॥
सदा वक्षःस्थले स्थाने भविता नात्र संशयः । क्रीडार्थं ते मया दत्ता शक्तिः सर्वार्थदा शिवा ॥
त्वयेयं नावमन्तव्या माननीया च सर्वदा । लक्ष्मीनारायणाख्योऽयं योगो वै विहितो मया ॥
जीवनार्थं कृता यज्ञा देवानां सर्वथा मया । अविरोधेन संगेन वर्तितव्यं त्रिभिः सदा ॥५२॥
त्वं च वेधाः शिवस्त्वेते देवा मद्गुणसंभवाः । मान्याः पूज्याश्च सर्वेषां भविष्यंति न संशयः ५३॥
ये विभेदं करिष्यंति मानवा मूढचेतसः । निरयं ते गमिष्यंति विभेदान्नात्र संशयः ॥५४॥
यो हरिः स शिवः साक्षाद्यः शिवः स स्वयं हरिः । एतयोर्भेदमातिष्ठन्नरकाय भवेन्नरः ॥५५॥
तथैव द्रुहिणो ज्ञेयो नात्र कार्या विचारणा । अपरो गुणभेदोऽस्ति शृणु विष्णो ब्रवीमि ते ५६॥
मुख्यः सत्त्वगुणस्तेऽस्तु परमात्मविचिंतने । गौणत्वेऽपि परौ ख्यातौ रजोगुणतमोगुणौ ५७॥
लक्ष्म्या सह विकारेषु नानाभेदेषु सर्वदा । रजोगुणयुतो भूत्वा विहरस्वानया सह ॥५८॥
वाग्बीजं कामराजं च मायाबीजं तृतीयकम् । मंत्रोऽयं त्वं रमाकांत मद्दत्तः परमार्थदः ॥५९॥
गृहीत्वा जप तं नित्यं विहरस्व यथासुखम् । न ते मृत्युभयं विष्णो न कालप्रभवं भयम् ६०॥

यावदेव विहारो मे भविष्यति सुनिश्चयः । संहरिष्याम्यहं सर्वं यदा विश्वं चराचरम् ॥६१॥
भवंतोऽपि तदा नूनं मयि लीना भविष्यथ । स्मर्तव्योऽयं सदा मंत्रः कामदो मोक्षदस्तथा ६२॥
उद्गीथेन च संयुक्तः कर्तव्यः शुभमिच्छता । कारयित्वाऽथ वैकुंठं वस्तव्यं पुरुषोत्तम ॥६३॥
विहरस्व यथाकामं चिंतयन्मां सनातनीम् ।

ब्रह्मोवाच

इत्युक्त्वा वासुदेवं सा त्रिगुणा प्रकृतिः परा ॥६४॥
निर्गुणा शंकरं देवमवोचदमृतं वचः ।

देव्युवाच

गृहाण हरगौरीं त्वं महाकालीं मनोहराम् ॥६५॥
कैलासं कारयित्वा च विहरस्व यथासुखम् । मुख्यस्तमोगुणस्तेऽस्तु गौणौ सत्त्वरजोगुणौ ६६॥
विहरासुरनाशार्थं रजोगुणतमोगुणौ । तपस्तसं तथा कर्तुं स्मरणं परमात्मनः ॥६७॥
सर्वसत्त्वगुणः शान्तो गृहीतव्यः सदाऽनघ । सर्वथा त्रिगुणा यूयं सृष्टिस्थित्यंतकारकाः ६८॥
एभिर्विहीनं संसारे वस्तु नैवात्र कुत्रचित् । वस्तुमात्रं तु यद्दृश्यं संसारे त्रिगुणं हि तत् ६९॥
दृश्यं च निर्गुणं लोके न भूतं नो भविष्यति । निर्गुणः परमात्माऽसौ न तु दृश्यः कदाचन ७०॥
सगुणा निर्गुणा चाहं समये शंकरोत्तमा । सदाऽहं कारणं शंभो न च कार्यं कदाचन ७१॥
सगुणा कारणत्वाद्वै निर्गुणा पुरुषांतिके । महत्तत्त्वमहंकारो गुणाः शब्दादयस्तथा ॥७२॥
कार्यकारणरूपेण संसरंते त्वहर्निशम् । सदुद्भूतस्त्वहंकारस्तेनाहं कारणं शिवा ॥७३॥
अहंकारश्च मे कार्यं त्रिगुणोऽसौ प्रतिष्ठितः । अहंकारान्महत्तत्त्वं बुद्धिः सा परिकीर्तिता ॥७४॥
महत्तत्त्वं हि कार्यं स्यादहंकारो हि कारणम् । तन्मात्राणि त्वहंकारादुत्पद्यंते सदैव हि ॥७५॥
कारणं पंचभूतानां तानि सर्वसमुद्भवे । कर्मेन्द्रियाणि पंचैव पंच ज्ञानेन्द्रियाणि च ॥७६॥
महाभूतानि पंचैव मनः षोडशमेव च । कार्यं च कारणं चैव गणोऽयं षोडशात्मकः ७७॥
परमात्मा पुमानाद्यो न कार्यं न च कारणम् । एवं समुद्भवः शंभो सर्वेषामादिसंभवे ॥७८॥
संक्षेपेण मया प्रोक्तस्तव तत्र समुद्भवः । व्रजंत्वद्यविमानेन कार्यार्थं मम सत्तमाः ॥७९॥
स्मरणाद्दर्शनं तुभ्यं दास्येऽहं विषमे स्थिते । स्मर्तव्याऽहं सदा देवाः परमात्मा सनातनः ८०॥
उभयोः स्मरणादेव कार्यसिद्धिरसंशयम् ।

ब्रह्मोवाच

इत्युक्त्वा विससर्जास्मान्दत्त्वा शक्तीः सुसंस्कृताः ॥८१॥
विष्णवेऽथ महालक्ष्मीं महाकालीं शिवाय च । महासरस्वतीं मह्यं स्थानात्तस्माद्विसर्जिताः ८२॥

स्थलांतरं समासाद्य ते जाताः पुरुषा वयम् । चिंतयंतः स्वरूपं तत्प्रभावं परमाद्भुतम् ॥८३॥
विमानं तत्समासाद्य संरूढास्तत्र वै त्रयः । न द्वीपोऽसौ न सा देवी सुधासिंधुस्तथैव च ॥
पुनर्दृष्टं विमानं वै तत्रास्माभिर्न चान्यथा ॥८४॥
आसाद्य तस्मिन्विततें विमाने प्राप्ता वयं पंकजसन्निधौ च ।
महार्णवे यत्र हतौ दुरत्ययौ मुरारिणा तौ मधुकैटभाख्यौ ॥८५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥६॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

ब्रह्मोवाच

एवंप्रभावा सा देवी मया दृष्टाऽथ विष्णुना । शिवेनापि महाभाग तास्ता देव्यः पृथक्पृथक् १॥

व्यास उवाच

इत्याकर्ण्य पितुर्वाक्यं नारदो मुनिसत्तमः । पप्रच्छ परमप्रीतः प्रजापतिमिदं वचः ॥ २ ॥

नारद उवाच

पुमानाद्याऽविनाशी यो निर्गुणोऽच्युतिरव्ययः । दृष्टश्चैवानुभूतश्च तद्वदस्व पितामह ॥ ३ ॥
त्रिगुणा वीक्षिता शक्तिर्निर्गुणा कीदृशी पितः । तस्याः स्वरूपं मे ब्रूहि पुरुषस्य च पद्मज ॥ ४ ॥
यदर्थं च मया तप्तं श्वेतद्वीपे महातपः । दृष्टाः सिद्धा महात्मानस्तापसा गतमन्यवः ॥५॥
परमात्मा न संप्राप्तो मयाऽसौ दृष्टिगोचरः । पुनः पुनस्तपस्तीव्रं कृतं तत्र प्रजापते ॥ ६ ॥
भवता सगुणा शक्तिर्दृष्टा तात मनोरमा । निर्गुणा निर्गुणश्चैव कीदृशौ तौ वदस्व मे ॥ ७ ॥

व्यास उवाच

इति पृष्टः पिता तेन नारदेन प्रजापतिः । उवाच वचनं तथ्यं स्मितपूर्वं पितामहः ॥ ८ ॥

ब्रह्मोवाच

निर्गुणस्य मुने रूपं न भवेद्दृष्टिगोचरम् । दृश्यं च नश्वरं यस्मादरूपं दृश्यते कथम् ॥ ९ ॥
निर्गुणा दुर्गमा शक्तिर्निर्गुणश्च तथा पुमान् । ज्ञानगम्यौ मुनीनां तु भावनीयौ तथा पुनः १०॥
अनादिनिधनौ विद्धि सदा प्रकृतिपूरुषौ । विश्वासेनाभिगम्यौ तौ नाविश्वासेन कर्हिचित् ११॥
चैतन्यं सर्वभूतेषु यत्तद्विद्धि परात्मकम् । तेजः सर्वत्रगं नित्यं नानाभावेषु नारद ॥१२॥
तं च तां च महाभाग व्यापकौ विद्धि सर्वगौ । ताभ्यां विहीनं संसारे न किंचिद्वस्तु विद्यते ॥१३॥
तौ विचिंत्यौ सदा देहे मिश्रीभूतौ सदाऽव्ययौ । एकरूपौ चिदात्मानौ निर्गुणौ निर्मलावुभौ १४॥
या शक्तिः परमात्माऽसौ सायोऽसौ परमा मता । अंतरं नैतयोः कोऽपि सूक्ष्मं वेद च नारद १५॥

अधीत्य सर्वशास्त्राणि वेदान्सांगांश्च नारद । न जानाति तयोः सूक्ष्ममंतरं विरतिं विना १६॥
अहंकारकृतं सर्वं विश्वस्थावरजंगमम् । कथं तद्रहितं पुत्र भवेत्कल्पशतैरपि ॥१७॥
निर्गुणं सगुणः पुत्र कथं पश्यति चक्षुषा । सगुणं च महाबुद्धे चेतसा संविचारय ॥१८॥
पित्तेनाच्छादिता जिह्वा चक्षुश्च मुनिसत्तम । कटु पित्तं विजानाति रसं रूपं न तत्तथा ॥१९॥
गुणैः समावृतं चेतः कथं जानाति निर्गुणम् । अहंकारोद्भवं तच्च तद्विहीनं कथं भवेत् ॥२०॥
यावन्न गुणविच्छेदस्तावत्तद्दर्शनं कुतः । तं पश्यति तदा चित्ते यदाऽहंकारवर्जितः ॥२१॥

नारद उवाच

स्वरूपं देवदेवेश त्रयाणामेव विस्तरात् । गुणानां यत्स्वरूपोऽस्ति ह्यहंकारस्त्रिरूपकः २२॥
सात्विको राजसश्चैव तामसश्च तथापरः । विभेदेन स्वरूपाणि वदस्व पुरुषोत्तम ॥२३॥
यज्ज्ञात्वा विप्रमुच्येऽहं ज्ञानं तद्वद मे प्रभो । गुणानां लक्षणान्येव विततानि विभागशः ॥२४॥

ब्रह्मोवाच

त्रयाणां शक्तयस्तिस्रस्तद्ब्रवीमि तवानघ । ज्ञानशक्तिः क्रियाशक्तिरर्थशक्तिस्तथापरा ॥२५॥
सात्विकस्य ज्ञानशक्ती राजसस्य क्रियात्मिका । द्रव्यशक्तिस्तामसस्य तिस्रश्च कथितास्तव ॥२६॥
तेषां कार्याणि वक्ष्यामि शृणु नारद तत्त्वतः । तामस्या द्रव्यशक्तेश्च शब्दस्पर्शसमुद्भवः ॥२७॥
रूपं रसश्च गंधश्च तन्मात्राणि प्रचक्षते । शब्दैकगुणमाकाशं वायुः स्पर्शगुणस्तथा ॥२८॥
सुरूपैकगुणोऽग्निश्च जलं रसगुणात्मकम् । पृथ्वी गंधगुणा ज्ञेया सूक्ष्माण्येतानि नारद २९॥
दशैतानि मिलित्वा तु द्रव्यशक्तियुतानि वै । तामसाहंकारजः स स्यात्सर्गस्तदनुवृत्तिकः ॥३०॥
राजस्याश्च क्रियाशक्तेरुत्पन्नानि शृणुष्व मे । श्रोत्रं त्वग्रसना चक्षुर्घ्राणं चैव च पंचमम् ३१॥
ज्ञानेंद्रियाणि चैतानि तथा कर्मेन्द्रियाणि च । वाक्पाणिपादपायुश्च गुह्यांतानि च पंच वै ३२॥
प्राणोऽपानश्च व्यानश्च समानोदानवायवः । पंचदश मिलित्वैव राजसः सर्ग उच्यते ॥३३॥
साधनानि किलैतानि क्रियाशक्तिमयानि च । उपादानं किलैतेषां चिदनुवृत्तिरुच्यते ॥३४॥
ज्ञानशक्तिसमायुक्ताः सात्त्विकाच्च समुद्भवाः । दिशो वायुश्च सूर्यश्च वरुणश्चाश्विनावपि ॥३५॥
ज्ञानेंद्रियाणां पंचानां पंचाधिष्ठातृदेवताः । चंद्रो ब्रह्मा तथा रुद्रः क्षेत्रज्ञश्च चतुर्थकः ३६॥
इत्यंतःकरणाख्यस्य बुद्ध्यादेश्चाधिदैवतम् । चत्वार्येव तथा प्रोक्ताः किलाधिष्ठातृदेवताः ॥३७॥
मनसा सह चैतानि नूनं पंचदशैव तु । सात्विकस्य तु सर्गोऽयं सात्विकाख्यः प्रकीर्तितः ३८॥
स्थूलसूक्ष्मादिभेदेन द्वे रूपे परमात्मनः । ज्ञानरूपं निराकारं निदानं तत्प्रचक्षते ॥३९॥
साधकस्य तु ध्यानादौ स्थूलरूपं प्रचक्षते । शरीरं सूक्ष्ममेवेदं पुरुषस्य प्रकीर्तितम् ॥४०॥
मम चैव शरीरं वै सूत्रमित्यभिधीयते । स्थूलं शरीरं वक्ष्यामि ब्रह्मणः परमात्मनः ॥४१॥

शृणु नारद यत्नेन यच्छ्रुत्वा विप्रमुच्यते । तन्मात्राणि पुरोक्तानि भूतसूक्ष्माणि यानि वै ॥४२॥
पंचीकृत्य तु तान्येव पंचभूतसमुद्भवः । पंचीकरणभेदोऽयं शृणु संवदतः किल ॥४३॥
प्रथमं रसतन्मात्रामुपादाय मनस्यपि । कल्पयेच्च तथा तद्वै यथा भवति चोदकम् ॥४४॥
शिष्टानां चैव भूतानामंशान्कृत्वा पृथक्पृथक् । उदके मिश्रयेच्चांशान्कृते रसमये ततः ॥४५॥
तदा भूतविभागे च चैतन्ये च प्रकाशिते । चैतन्यस्य प्रवेशात्तु तदाऽहमिति संशयः ॥४६॥
प्रतीयमाने तेनैव विशेषेणाभिमानतः । आदिनारायणो देवो भगवानिति चोच्यते ॥४७॥
घनीभूतेऽथ भूतानां विभागे स्पष्टतां गते । वृद्धिं प्राप्य गुणैश्चेत्थमेकैकगुणवृद्धितः ॥४८॥
आकाशस्य गुणश्चैकः शब्द एव न चापरः । शब्दस्पर्शौ च वायोश्च द्वौ गुणौ परिकीर्तितौ ॥४९॥
अग्नेः शब्दश्च स्पर्शश्च रूपमेते त्रयो गुणाः । शब्दस्पर्शरूपरसाश्चत्वारो वै जलस्य च ॥५०॥
स्पर्शशब्दरसा रूपं गंधश्च पृथिवीगुणाः । एवं मिलितयोगैश्च ब्रह्मांडोत्पत्तिरुच्यते ॥५१॥
सर्वे जीवा मिलितैव ब्रह्मांडांशसमुद्भवाः । चतुरशीतिलक्षाश्च प्रोक्ता वै जीवजातयः ॥५२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

ब्रह्मोवाच

सर्गोऽयं कथितस्तात यत्पृष्टोऽहं त्वयाऽधुना । गुणानां रूपसंस्थां वै शृणुष्वैकाग्रमानसः ॥१॥
सत्त्वं प्रीत्यात्मकं ज्ञेयं सुखात्प्रीतिसमुद्भवः । आर्जवं च तथा सत्यं शौचं श्रद्धा क्षमा धृतिः ॥२॥
अनुकंपा तथा लज्जा शांतिः संतोष एव च । एतैः सत्त्वप्रतीतिश्च जायते निश्चला सदा ॥ ३ ॥
श्वेतवर्णं तथा सत्त्वं धर्मे प्रीतिकरः सदा । सच्छ्रद्धोत्पादकं नित्यमसच्छ्रद्धानिवारकम् ॥ ४ ॥
सात्त्विकी राजसी चैव तामसी च तथापरा । श्रद्धा तु त्रिविधा प्रोक्ता मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः॥ ५ ॥
रक्तवर्णं रजः प्रोक्तमप्रीतिकरमद्भुतम् । अप्रीतिर्दुःखयोगत्वाद्भवत्येव सुनिश्चिता ॥ ६ ॥
प्रद्वेषोऽथ तथा द्रोहो मत्सरः स्तंभ एव च । उत्कंठा च तथा निद्रा श्रद्धा तव च राजसी ॥ ७ ॥
मानो मदस्तथा गर्वो रजसा किल जायते । प्रत्येतव्यं रजस्त्वेतैर्लक्षणैश्च विचक्षणैः ॥ ८ ॥
कृष्णवर्णं तमः प्रोक्तं मोहनं च विषादकृत् । आलस्यं च तथाज्ञानं निद्रा दैन्यं भयं तथा ॥ ९ ॥
विवादश्चैव कार्पण्यं कौटिल्यं रोष एव च । वैषम्यं चातिनास्तिक्यं परदोषानुदर्शनम् ॥१०॥
प्रत्येतव्यं तमस्त्वेतैर्लक्षणैः सर्वथा बुधैः । तामस्या श्रद्धया युक्तं परतापोपपादकम् ॥११॥
सत्त्वं प्रकाशयितव्यं नियंतव्यं रजः सदा । संहर्तव्यं तमः कामं जनेन शुभमिच्छता ॥१२॥
अन्योन्याभिभवाश्चैते विरुध्यंति परस्परम् । तथाऽन्योन्याश्रयाः सर्वे न तिष्ठंति निराश्रयाः ॥१३॥
सत्त्वं न केवलं क्वापि न रजो न तमस्तथा । मिलिताश्च सदा सर्वे तेनान्योन्याश्रयाः स्मृताः ॥१४॥

अन्योन्यमिथुनाच्चैव विस्तारं कथयाम्यहम् । शृणु नारद यज्ज्ञात्वा मुच्यते भवबंधनात् ॥१५॥
संदेहोऽत्र न कर्तव्यो ज्ञात्वेत्युक्तं मया वचः । ज्ञातं तदनुभूतं यत्परिज्ञातं फले सति ॥१६॥
श्रवणाद्दर्शनाच्चैव सपद्येव महामते । संस्कारानुभवाच्चैव परिज्ञातं न जायते ॥१७॥
श्रुतं तीर्थं पवित्रं च श्रद्धोत्पन्ना च राजसी । निर्गतस्तत्र तीर्थे वै दृष्टं चैव यथाश्रुतम् ॥१८॥
स्नातस्तत्र कृतं कृत्यं दत्तं दानं च राजसम् । स्थितस्तत्र कियत्कालं रजोगुणसमावृतः ॥१९॥
रागद्वेषान्न निर्मुक्तः कामक्रोधसमावृतः । पुनरेव गृहं प्राप्तो यथापूर्वं तथा स्थितः ॥२०॥
श्रुतं च नानुभूतं वै तेन तीर्थं मुनीश्वर । न प्राप्तं च फलं यस्मादश्रुतं विद्धि नारद ॥२१॥
निष्पापत्वं फलं विद्धि तीर्थस्य मुनिसत्तम । कृषेः फलं यथा लोके निष्पन्नान्नस्य भक्षणम् ॥२२॥
पापदेहविकारा ये कामक्रोधादयः परे । लोभो मोहस्तथा तृष्णा द्वेषो रागस्तथा मदः ॥२३॥
असूयेर्ष्याक्षमाशांतिः पापान्येतानि नारद । न निर्गतानि देहात्तु तावत्पापयुतो नरः ॥२४॥
कृते तीर्थे यदैतानि देहान्न निर्गतानि चेत् । निष्फलः श्रम एवैकः कर्षकस्य यथा तथा ॥२५॥
श्रमेणापीडितं क्षेत्रं कृष्टा भूमिः सुदुर्घटा । उप्तं बीजं महार्घं च हिता वृत्तिरुदाहृता ॥२६॥
अहोरात्रं परिक्लिष्टो रक्षणार्थं फलोत्सुकः । काले सुप्तस्तु हेमंते वने व्याघ्रादिभिर्भृशम् ॥२७॥
भक्षितं शलभैः सर्वं निराशश्च कृतः पुनः । तद्वत्तीर्थश्रमः पुत्र कष्टदो न फलप्रदः ॥२८॥
सत्त्वं समुत्कटं जातं प्रवृद्धं शास्त्रदर्शनात् । वैराग्यं तत्फलं जातं तामसमार्थेषु नारद ॥२९॥
प्रसह्याभिभवत्येव तद्रजस्तमसी उभे । रजः समुत्कटं जातं प्रवृत्तं लोभयं गतः ॥३०॥
तत्तथाभिभवत्येव तमः सत्त्वे तथा उभे । तमस्तथोत्कटं भूत्वा प्रवृद्धं मोहयोगतः ॥३१॥
तत्सत्त्वरजसी चोभे संगम्याभिभवत्यपि । विस्तरं कथयाम्यत्र यथाभिभवतीति वै ॥३२॥
यदा सत्त्वं प्रवृद्धं वै मतिर्धर्मे स्थिता तदा । न चिंतयति बाह्यार्थं रजस्तमःसमुद्भवम् ॥३३॥
अर्थसत्त्वसमुद्भूतं गृह्णाति च न चान्यथा । अनायासकृतं चार्थं धर्मं यज्ञं च वांछति ॥३४॥
सात्त्विकेष्वेव भोगेषु कामं वै कुरुते तदा । राजसेषु न मोक्षार्थी तामसेषु पुनः कुतः ॥३५॥
एवं जित्वा रजः पूर्वं ततश्च तमसो जयः । सत्त्वं च केवलं पुत्र तदा भवति निर्मलम् ॥३६॥
यदा रजः प्रवृद्धं वै त्यक्त्वा धर्मान्सनातनान् । अन्यथाकुरुते धर्माञ्छ्रद्धां प्राप्य तु राजसीम् ॥३७॥
राजसादर्थसंवृद्धिस्तथा भोगस्तु राजसः । सत्त्वं विनिर्गतं तेन तमसश्चापि निग्रहः ॥३८॥
यदा तमो विवृद्धं स्यादुत्कटं संबभूव ह । तदा वेदे न विश्वासो धर्मशास्त्रे तथैव च ॥३९॥
श्रद्धां च तामसीं प्राप्य करोति च धनात्ययम् । द्रोहं सर्वत्र कुरुते न शांतिमधिगच्छति ॥४०॥
जित्वा सत्त्वरजश्चैव क्रोधनो दुर्मतिः शठः । वर्तते कामचारेण भावेषु विततेषु च ॥४१॥
एकं सत्त्वं न भवति रजश्चैकं तमस्तथा । मद्धेवाश्रित्य वर्तंते गुणा मिथुनधर्मिणः ॥४२॥

रजोविना न सत्त्वं स्याद्रजः सत्त्वंविनाक्वचित् । तमो विना न चैवैते वर्तंते पुरुषर्षभ ॥४३॥
तमस्ताभ्यां विहीनं तु केवलं न कदाचन । सर्वे मिथुनधर्माणो गुणाः कार्यान्तरेषु वै ॥४४॥
अन्योन्यसंश्रिताः सर्वे तिष्ठंति न वियोजिताः । अन्योन्यजनकाश्चैव यतः प्रसवधर्मिणः ॥४५॥
सत्त्वं कदाचिच्च रजस्तमसी जनयत्युत । कदाचित्तु रजः सत्त्वतमसी जनयत्यपि ॥४६॥
कदाचित्तु तमः सत्त्वरजसी जनयत्युभे जनयंत्येवमन्योन्यं मृत्पिंडश्च घटं यथा ॥४७॥
बुद्धिस्थास्ते गुणाः कामान्बोधयंति परस्परम् । देवदत्तविष्णुमित्रयज्ञदत्तादयो यथा ॥४८॥
यथा स्त्रीपुरुषश्चैव मिथुनौ च परस्परम् । तथा गुणाः समायांति युग्मभावं परस्परम् ॥४९॥
रजसो मिथुने सत्त्वं सत्त्वस्य मिथुने रजः । उभे ते सत्त्वरजसी तमसो मिथुने विदुः ॥५०॥

नारद उवाच

इत्येतत्कथितं पित्रा गुणरूपमनुत्तमम् । श्रुत्वाप्येतत्स एवाहं ततोऽपृच्छं पितामहम् ॥५१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

अथ नवमोऽध्यायः

नारद उवाच

गुणानां लक्षणं तात भवता कथितं किल । न तृप्तोऽस्मि पिबन्मिष्टं त्वन्मुखात्प्रच्युतं रसम् ॥१॥
गुणानां तु परिज्ञानं यथावदनुवर्णय । येनाहं परमां शांतिमधिगच्छामि चेतसि ॥२॥

व्यास उवाच

इति पृष्टस्तु पुत्रेण नारदेन महात्मना । उवाच च जगत्कर्ता रजोगुणसमुद्भवः ॥३॥

ब्रह्मोवाच

शृणु नारद वक्ष्यामि गुणानां परिवर्णनम् । सम्यक् नाहं विजानामि यथामति वदामि ते ॥४॥
सत्त्वं तु केवलं नैव कुत्रापि परिलक्ष्यते । मिश्रीभावात्तु तेषां वै मिश्रत्वं प्रतिभाति वै ॥५॥
यथा काचिद्वरा नारी सर्वभूषणभूषिता । हावभावयुता कामं भर्तुः प्रीतिकरी भवेत् ॥६॥
मातापित्रोस्तथा सैव बंधुवर्गस्य प्रीतिदा । दुःखं मोहं सपत्नीषु जनयत्यपि सैव हि ॥७॥
एवं सत्त्वेन तेनैव स्त्रीत्वमापादितेन च । रजसस्तमसश्चैव जनिता वृत्तिरन्यथा ॥८॥
रजसा स्त्रीकृतेनैव तमसा च तथा पुनः । अन्योन्यस्य समायोगादन्यथा प्रतिभाति वै ॥९॥
अवस्थानात्स्वभावेषु न वै जात्यंतराणि च । लक्ष्यंते विपरीतानि योगान्नारद कुत्रचित् ॥१०॥
यथा रूपवती नारी यौवनेन विभूषिता । लज्जामाधुर्ययुक्ता च तथा विनयसंयुता ॥११॥
कामशास्त्रविधिज्ञा च धर्मशास्त्रेऽपि संमता । भर्तुः प्रीतिकरी भूत्वा सपत्नीनां च दुःखदा १२॥

मोहदुःखस्वभावस्था सत्त्वस्थेत्युच्यते जनैः । तथा सत्त्वं विकुर्वाणमन्यभावं विभाति वै ॥१३॥
चौरैरुपद्रुतानां हि साधूनां सुखदा भवेत् । दुःखा मूढा च दस्यूनां सैव सेना तथागुणाः १४॥
विपरीतप्रतीतिं वै वर्जयन्ति स्वभावतः । यथा च दुर्दिनं जातं महामेघघनावृतम् ॥१५॥
विद्युत्स्तनितसंयुक्तं तिमिरेणावगुंठितम् । सिंचद्भूमिं प्रवर्षद्वै तमोरूपमुदाहृतम् ॥१६॥
यदेतत्कर्षकाणां वै तदेवातीवदुर्दिनम् । बीजोपस्करयुक्तानां सुखदं प्रभवत्युत ॥१७॥
अप्रच्छन्नगृहाणां च दुर्भगानां विशेषतः । तृणकाष्ठगृहीतानां दुःखदं गृहमेधिनाम् ॥१८॥
प्रोषितभर्तृकाणां वै मोहदं प्रवदत्यपि । स्वभावस्था गुणाः सर्वे विपरीता विभांति वै॥१६॥
लक्षणानि पुनस्तेषां शृणु पुत्र ब्रवीम्यहम् । लघुप्रकाशकं सत्त्वं निर्मलं विशदं सदा ॥२०॥
यदांऽगानि लघून्येव नेत्रादीनींद्रियाणि च । निर्ममं च तथा चेतो गृह्णाति विषयान्न तान् २१॥
तदा सत्त्वं शरीरे वै मंतव्यं च समुत्कटम् । जृंभां स्तंभं च तंद्रां च चलं चैव रजं पुनः ॥
यदा तदुत्कटं जातं देहे यस्य च कस्यचित् । कलिं मृगयते कर्तुं गंतुं ग्रामांतरं तथा ॥२३॥
चलच्चित्तश्च सोऽत्यर्थं विवादे चोद्यतस्तथा । गुरुमावरणं कामं तमो भवति तद्यदा ॥२४॥
तदांऽगानि गुरूण्याशु प्रभवंत्यावृतानि च । इंद्रियाणि मनः शून्यं निद्रां नैवाभिवांछति ॥२५॥
गुणानां लक्षणान्येवं विज्ञेयानीह नारद ।

नारद उवाच

त्रिभिन्नलक्षणाः प्रोक्ताः पितामह गुणास्त्रयः ॥२६॥
कथमेकत्र संस्थाने कार्यं कुर्वंति शाश्वतम् । परस्परं मिलित्वा हि विभिन्नाः शत्रवः किल ॥२७॥
एकत्रस्थाः कथं कार्यं कुर्वंतीति वदस्व मे ।

ब्रह्मोवाच

शृणु पुत्र प्रवक्ष्यामि गुणास्ते दीपवृत्तयः ॥२८॥
प्रदीपश्च यथा कार्यं प्रकरोत्यर्थदर्शनम् । वर्तिस्तैलं यथार्चिश्च विरुद्धाश्च परस्परम् ॥२६॥
विरुद्धं हि तथा तैलमग्निना सह संगतम् । तैलं वर्तिविरोध्येव पावकोऽपि परस्परम् ॥३०॥
एकत्रस्थाः पदार्थानां प्रकुर्वंति प्रदर्शनम् ।

नारद उवाच

एवं प्रकृतिजाः प्रोक्ता गुणाः सत्यवतीसुत ॥३१॥
विश्वस्य कारणं ते वै मया पूर्वं यथाश्रुतम् ।

व्यास उवाच

इत्युक्तं नारदेनाथ मम सर्वं सविस्तरम् ॥३२॥

गुणानां लक्षणं सर्वं कार्यं चैव विभागशः । आराध्या परमा शक्तिर्यया सर्वमिदं ततम् ॥३३॥
सगुणा निर्गुणा चैव कार्यभेदे सदैव हि । अकर्ता पुरुषः पूर्णो निरीहः परमोऽव्ययः ॥३४॥
करोत्येषा महामाया विश्वं सदसदात्मकम् । ब्रह्मा विष्णुस्तथा रुद्रः सूर्यश्चंद्रः शचीपतिः ॥३५॥
अश्विनौ वसवस्त्वष्टा कुबेरो यादसां पतिः । वह्निर्वायुस्तथा पूषा सेनानीश्च विनायकः ॥३६॥
सर्वे शक्तियुताःशक्ताःकर्तुं कार्याणि स्वानि च । अन्यथा तेप्यशक्ता वै प्रस्पंदितुमनीश्वराः ॥३७॥
सा चैव कारणं राजञ्जगतः परमेश्वरी । समाराधय तां भूप कुरु यज्ञं जनाधिप ॥३८॥
पूजनं परया भक्त्या तस्या एव विधानतः । महालक्ष्मी महाकाली तथा महासरस्वती ॥३९॥
ईश्वरी सर्वभूताना सर्वकारणकारणम् । सर्वकामार्थदा शांता सुखसेव्या दयान्विता ॥४०॥
नामोच्चारणमात्रेण वांछितार्थफलप्रदा । देवैराराधिता पूर्वं ब्रह्मविष्णुमहेश्वरैः ॥४१॥
मोक्षकामैश्च विविधैस्तापसैर्विजितात्मभिः । अस्पष्टमपि यन्नाम प्रसंगेनापि भाषितम् ॥४२॥
ददाति वांछितानर्थान्दुर्लभानपि सर्वथा । ऐऐ इति भयार्तेन दृष्ट्वा व्याघ्रादिकं वने ॥४३॥
बिंदुहीनमपीत्युक्तं वांछितं प्रददाति वै । तत्र सत्यव्रतस्यैव दृष्टांतो नृपसत्तम ॥४४॥
प्रत्यक्ष एव चास्माकं मुनीनां भावितात्मनाम् । ब्राह्मणानां समाजेषु तस्योदाहरणं बुधैः ॥४५॥
कथ्यमानं मया राजञ्छ्रुतं सर्वं सविस्तरम् । अनक्षरो महामूर्खो नाम्ना सत्यव्रतो द्विजः ॥४६॥
श्रुत्वाऽक्षरं कोलमुखात्समुच्चार्य स्वय ततः । बिन्दुहीनं प्रसंगेन जातोऽसौ विबुधोत्तमः ॥४७॥
ऐकारोच्चारणाद्देवी तुष्टा भगवती तदा । चकार कविराजं तं दयार्द्रा परमेश्वरी ॥४८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

अथ दशमोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

कोऽसौ सत्यव्रतो नाम ब्राह्मणो द्विजसत्तमः । कस्मिन्देशे समुत्पन्नः कीदृशश्च वदस्व मे ॥१॥
कथं तेन श्रुमः शब्दः कथमुच्चारितः पुनः । सिद्धिश्च कीदृशी जाता तस्य विप्रस्य तत्क्षणात् ॥
कथं तुष्टा भवानी सा सर्वज्ञा सर्वसंस्थिता । विस्तरेण वदस्वाद्य कथामेतां मनोरमाम् ॥३॥

सूत उवाच

इति पृष्टस्तदा राज्ञा व्यासः सत्यवतीसुतः । उवाच परमोदारं वचनं रसवच्छुचि ॥४॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि कथां पौराणिकीं शुभाम् । श्रुता मुनिसमाजेषु मया पूर्वं कुरूद्वह ॥५॥
एकदाऽहं कुरुश्रेष्ठ कुर्वंस्तीर्थाटनं शुचि । संप्राप्तो नैमिषारण्यं पावनं मुनिसेवितम् ॥६॥

प्रणम्यायं मुनीन्सर्वान् स्थितस्तत्र वराश्रमे । विधिपुत्रास्तु यत्रासञ्जीवन्मुक्ता महाव्रताः ॥७॥
कथाप्रसंग एवासींत्तत्र विप्रसमागमे । जमदग्निस्तु पप्रच्छ मुनीनेवं समास्थितः ॥८॥

जमदग्निरुवाच

संदेहोऽस्ति महाभाग मम चेतसि तापसाः । समाजेषु मुनीनां वै निःसंदेहो भवाम्यहम् ॥९॥
ब्रह्मा विष्णुस्तथा रुद्रो मघवा वरुणोऽनलः । कुबेरः पवनस्त्वष्टा सेनानीश्च गणाधिपः ॥१०॥
सूर्योऽश्विनौ भगः पूषा निशानाथो ग्रहास्तथा । आराधनीयतमः कोऽत्र वांछितार्थफलप्रदः ११॥
सुखसेव्यश्च सततं चाशुतोषश्च मानदः । ब्रुवंतु मुनयः शीघ्रं सर्वज्ञाः संशितव्रताः ॥१२॥
एवं प्रश्ने कृते तत्र लोमशो वाक्यमब्रवीत् । जमदग्ने शृणुष्वैतद्यत्पृष्टं वै त्वयाऽधुना ॥१३॥
सेवनीयतमा शक्तिः सर्वेषां शुभमिच्छताम् । परा प्रकृतिराद्या च सर्वगा सर्वदा शिवा १४॥
देवानां जननी सैव ब्रह्मादीनां महात्मनाम् । आदिप्रकृतिमूलं सा संसारपादपस्य वै ॥१५॥
स्मृता चोच्चारिता देवी ददाति किल वांछितम् । सर्वैर्देवाऽऽर्द्रचित्ता सा वरदानाय सेविता ॥१६॥
इतिहासं प्रवक्ष्यामि शृण्वंतु मुनयः शुभम् । अक्षरोच्चारणादेव यथा प्राप्तं द्विजेन वै ॥१७॥
कोसलेषु द्विजः कश्चिद्देवदत्तेति विश्रुतः । अनपत्यश्चकारेष्टिं पुत्राय विधिपूर्वकम् ॥१८॥
तमसातीरमास्थाय कृत्वा मंडपमुत्तमम् । द्विजानाहूय वेदज्ञान्सत्रकर्मविशारदान् ॥१९॥
कृत्वा वेदीं विधानेन स्थापयित्वा विभावसून् । पुत्रेष्टिं विधिवत्तत्र चकार द्विजसत्तमः ॥२०॥
ब्रह्माणं कल्पयामास सुहोत्रं मुनिसत्तमम् । अध्वर्युं याज्ञवल्क्यं च होतारं च बृहस्पतिम् ॥
प्रस्तोतारं तथा पैलमुद्गातारं च गोभिलम । सभ्यानन्यान्मुनीन्कृत्वा विधिवत्प्रददौ वसु ॥२२॥
उद्गाता सामगः श्रेष्ठः सप्तस्वरसमन्वितम् । रथंतरमगायत्तु स्वरितेन समन्वितम् ॥२३॥
तदाऽस्य स्वरभंगोऽभूत्कृते श्वासे मुहुर्मुहुः । देवदत्तश्चुकोपाऽऽशु गोभिलं प्रत्युवाच ह ॥२४॥
मूर्खोऽसि मुनिमुख्याद्य स्वरभंगस्त्वया कृतः । काम्यकर्मणि संजाते पुत्रार्थं यजतश्च मे ॥२५॥
गोभिलस्तु तदोवाच देवदत्तं सुकोपितः । मूर्खस्ते भविता पुत्रः शठः शब्दविवर्जितः २६॥
सर्वप्राणिशरीरे तु श्वासोच्छ्वासः सुदुर्ग्रहः । न मेऽत्र दूषणं किंचित्स्वरभंगे महामते ॥२७॥
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य गोभिलस्य महात्मनः । शापाद्भीतो देवदत्तस्तमुवाचातिदुःखितः ॥२८॥
कथं क्रुद्धोऽसि विप्रेंद्र वृथा मयि निरागसि । अक्रोधना हि मुनयो भवंति सुखदाः सदा २९॥
स्वल्पेऽपराधे विप्रेंद्र कथं शप्तस्त्वया ह्यहम् । अपुत्रोऽहं सुतप्तः प्राक्शापयुक्तः पुनः कृतः ३०॥
मूर्खपुत्रादपुत्रत्वं वरं वेदविदो विदुः । तथाऽपि ब्राह्मणो मूर्खः सर्वेषां निंद्य एव हि ॥
पशुवच्छूद्रवच्चैव न योग्यः सर्वकर्मसु । किं करोमीह मूर्खेण पुत्रेण द्विजसत्तम ॥३२॥
यथा शूद्रस्तथा मूर्खो ब्राह्मणो नात्र संशयः । न पूजार्हो न दानार्हो निंद्यश्च सर्वकर्मसु ॥३३॥

देशे वै वसमानश्च ब्राह्मणो वेदवर्जितः । करदः शूद्रवच्चैव मंतव्यः स च भूभुजा ॥३४॥
नासने पितृकार्येषु देवकार्येषु स द्विजः । मूर्खः समुपवेश्यश्च कार्यस्य फलमिच्छता ॥३५॥
राज्ञा शूद्रसमो ज्ञेयो न योज्यः सर्वकर्मसु । कर्षमस्तु द्विजः कार्यो ब्राह्मणो वेदवर्जितः ॥३६॥
विना विप्रेण कर्तव्यं श्राद्धं कुशचटेन वै । न तु विप्रेण मूर्खेण श्राद्धं कार्यं कदाचन ॥३७॥
आहारादधिकं चान्नं न दातव्यमपंडिते । दाता नरकमाप्नोति ग्रहीता तु विशेषतः ॥३८॥
धिग्राज्यं तस्य राज्ञो वै यस्य देशेऽबुधा जनाः । पूज्यंते ब्राह्मणा मूर्खा दानमानादिकैरपि ॥३९॥
आसने पूजने दाने यत्र भेदो न चाण्वपि । मूर्खपंडितयोर्भेदो ज्ञातव्यो विबुधेन वै ॥४०॥
मूर्खा यत्र सुगर्विष्ठा दानमानपरिग्रहैः । तस्मिन्देशे न वस्तव्यं पंडितेन कथंचन ॥४१॥
असतामुपकाराय दुर्जनानां विभूतयः । पिचुमंदः फलाढ्योऽपि काकैरेवोपभुज्यते ॥४२॥
भुक्त्वान्नं वेदविद्विप्रो वेदाभ्यासं करोति वै । क्रीडंति पूर्वजास्तस्य स्वर्गे प्रमुदिताः किल ४३॥
गोभिलातः किमुक्तं वै त्वया वेदविदुत्तम । संसारे मूर्खपुत्रत्वं मरणादतिगर्हितम् ॥४४॥
कृपां कुरु महाभाग शापस्यानुग्रहं प्रति । दीनोद्धारणशक्तोऽसि पतामि तव पादयोः ॥४५॥

लोमश उवाच

इत्युक्त्वा देवदत्तस्तु पतितस्तस्य पादयोः । स्तुवन्दीनवदत्यर्थं कृपणः साश्रुलोचनः ॥४६॥
गोभिलस्तु तदा तत्र दृष्ट्वा तं दीनचेतसम् । क्षणकोपा महांतो वै पापिष्ठाः कल्पकोपनाः ४७॥
जलं स्वभावतः शीतं पावकातपयोगतः । उष्णं भवति तच्छीघ्रं तद्विना शिशिरं भवेत् ४८॥
दयावान्गोभिलस्त्वाह देवदत्तं सुदुःखितम् । मूर्खो भूत्वा सुतस्ते वै विद्वानपि भविष्यति ४९॥
इति दत्तवरः सोऽथ मुदितोऽभूद्द्विजर्षभः । इष्टिं समाप्य विप्रान्वै विससर्ज यथाविधि ॥५०॥
कालेन कियता तस्य भार्या रूपवती सती । गर्भं दधार काले सा रोहिणीं रोहिणीसमा ॥५१॥
गर्भाधानादिकं कर्म चकार विधिवद्द्विजः । पुंसवनविधानं च शृंगारकरणं तथा ॥५२॥
सीमंतोन्नयनं चैव कृतं वेदविधानतः । ददौ दानानि मुदितो मत्वेष्टिं सफलां तथा ॥५३॥
शुभेऽह्नि सुषुवे पुत्रं रोहिणी रोहिणीयुते । दिने लग्ने शुभेऽत्यर्थं जातकर्म चकार सः ५४॥
पुत्रदर्शनकं कृत्वा नामकर्म चकार च । उतथ्य इति पुत्रस्य कृतं नाम पुराविदा ॥५५॥
स चाष्टमे तथा वर्षे शुभे वै शुभवासरे । तस्योपनयनं कर्म चकार विधिवत्पिता ॥५६॥
वेदमध्यापयामास गुरुस्तं वै व्रते स्थितम् । नोच्चचार तथोतथ्यः संस्थितो मुग्धवत्तदा ५७॥
बहुधा पाठितः पित्रा न दधार मतिं शठः । मूढवत्तिष्ठतेऽत्यर्थं तं शुशोच पिता तदा ॥५८॥
एवं कुर्वन्सदाऽभ्यासं जातो द्वादशवार्षिकः । न वेद विधिवत्कर्तुं संध्यावंदनकं विधिम् ५९॥
मूर्खोऽभूदतिलोकेषु गता वार्ताऽतिविस्तरा । ब्राह्मणेषु च सर्वेषु तापसेष्वितरेषु च ॥६०॥

जहास लोकस्तं विप्रं यत्र तत्र गतं मुने। पिता माता निर्निंदाथ मूर्खं तमतिभर्त्सयन् ६१॥
निंदितोऽथ जनैः कामं पितृभ्यामथ बांधवैः। वैराग्यमगमद्विप्रो जगाम वनमप्यसौ ॥६२॥
अंधो वरस्तथा पंगुर्न मूर्खस्तु वरः सुतः। इत्युक्तोऽसौ पितृभ्यां वै विवेश काननं प्रति ६३॥
गंगातीरे शुभे स्थाने कृत्वोटजमनुत्तमम्। वन्यां वृत्तिं च संकल्प्य स्थितस्तत्र समाहितः॥
नियमं च परं कृत्वा नासत्यं प्रब्रवीम्यहम्। स्थितस्तत्राश्रमे रम्ये ब्रह्मचर्यव्रतो हि सः ॥६५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥१०॥

अथ एकादशोऽध्यायः

लोमश उवाच

न वेदाध्ययनं किंचिज्जानाति न जपं तथा। ध्यानं न देवताना च न चैवाराधनं तथा ॥१॥
नासनं वेद विप्रोऽसौ प्राणायामं तथा पुनः। प्रत्याहारं तु नो वेद भूतशुद्धिं च कारणम् ॥२॥
न मंत्रकीलकं जाप्यं गायत्रीं च न वेद सः। शौचं स्नानविधिं चैव तथाचमनकं पुनः ॥३॥
प्राणाग्निहोत्रं नो वेद बलिदानं न चातिथिम्। न संध्यां समिधो होमं विवेद च तथा मुनिः ४॥
सोऽकरोत्प्रातरुत्थाय यत्किंचिद्दंतधावनम्। स्नानं च शूद्रवत्तत्र गंगायां मंत्रवर्जितम् ॥५॥
फलान्यादाय वन्यानि मध्याह्नेऽपि यदृच्छया। भक्ष्याभक्ष्यपरिज्ञानं न जानाति शठस्तथा ॥६॥
सत्यं ब्रूते स्थितस्तत्र नानृतं वदते पुनः। जनैः सत्यतपानाम कृतमस्य द्विजस्य वै ॥७॥
नाहितं कस्यचित्कुर्यान्न तथाऽविहितं क्वचित्। सुखं स्वपिति तत्रैव निर्भयश्चिंतयन्निति ॥८॥
कदा मे मरणं भावि दुःखं जीवामि कानने। जीवितं धिक्च मूर्खस्य तरसा मरणं ध्रुवम् ६॥
दैवेनाहं कृतो मूर्खो नान्योऽत्र कारणं मम। प्राप्य चैवोत्तमं जन्म वृथा जातं ममाधुना १०॥
यथा बंध्या सुरूपा च यथा वा निष्फलो द्रुमः। अदुग्धदोहा धेनुश्च तथाऽहं निष्फलः कृतः ११॥
किं नु निंदाम्यहं दैवं नूनं कर्म ममेदृशम्। न दत्तं पुस्तकं कृत्वा ब्राह्मणाय महात्मने १२॥
न वै विद्या मया दत्ता पूर्वजन्मनि निर्मला। तेनाहं कर्मयोगेन शठोऽस्मि च द्विजाधमः १३॥
न च तीर्थे तपस्तप्तं सेविता न च साधवः।
न द्विजाः पूजिता द्रव्यैस्तेन जातोऽस्मि दुष्टधीः ॥१४॥
वर्तन्ते मुनिपुत्राश्च वेदशास्त्रार्थपारगाः। अहं सुमूढः संजातो दैवयोगेन केनचित् ॥१५॥
न जानामि तपस्तप्तुं किं करोमि सुसाधनम्। मिथ्यायं मेऽत्र संकल्पो न मे भाग्यं शुभं किल॥
दैवमेव परं मन्ये धिक्पौरुषमनर्थकम्। वृथाश्रमकृतं कार्यं दैवाद्भवति सर्वथा ॥१७॥
ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च शक्राद्याः किल देवताः। कालस्य वशगाः सर्वे कालो हि दुरतिक्रमः १८॥

एवंविधान्वितर्कांस्तु कुर्वाणोऽहर्निशं द्विजः । स्थितस्तत्राश्रमे तीरे जाह्नव्याः पावने स्थले १९॥
विरक्तः स तु संजातः स्थितस्तत्राऽऽश्रमे द्विजः । कालातिवाहनं शांतश्चकार विजने वने ॥२०॥

एवं स्थितस्य नु वने विमलोदके वै वर्षाणि तत्र नवपंच गतानि कामम् ।
नाराधनं न च जपं न विवेद मंत्रं कालातिवाहनमसौ कृतवान्वने वै ॥२१॥
जानाति तस्य विततं व्रतमेव लोकः सत्यं वदत्यपि मुनिः किल नामजातम् ।
जातं यशश्च सकलेषु जनेषु कामं सत्यव्रतोऽयमनिशं न मृषाभिभाषी ॥२२॥
तत्रैकदा तु मृगयां रममाण एव प्राप्तो निषादनिशठो धृतचापबाणः ।
क्रीडन्वनेऽतिविपुले यमतुल्यदेहः क्रूराकृतिर्हहनकर्मणि चातिदक्षः ॥२३॥

तेनातिकृष्टेन शरेण विद्धः कोलः किरातेन धनुर्धरेण ।
पलायमानो भयविह्वलश्च मुनेः समीपं विद्रुतो जगाम ॥२४॥
विकंपमानो रुधिरार्द्रदेहो यदा जगामाश्रममंडलं वै ।
कालस्तदातीव दयार्द्रभावं प्राप्तो मुनिस्तत्र समीक्ष्य दीनम् ॥२५॥
अग्रे व्रजंतं रुधिरार्द्रदेहं दृष्ट्वा मुनिः सूकरमाशु विद्धम् ।
दयाभिवेशादतिकंपमानः सारस्वतं बीजमथोच्चचार ॥२६॥
अज्ञातपूर्वं च तथा श्रुतं च दैवान्मुखे वै समुपागतं च ।
न ज्ञातवान्बीजमसौ विमूढो ममज्ज शोके स मुनिर्महात्मा ॥२७॥
कोलः प्रविश्याऽऽश्रममंडलं तद्गतो निकुंजे प्रविलीय गूढम् ।
अप्राप्तमार्गो दृढनिर्विण्णचेताः प्रवेपमानः शरपीडितत्वात् ॥२८॥
ततः क्षणादाकरणांतकृष्टं चापं दधानोऽतिकरालदेहः ।
प्राप्तस्तदंते स च मृग्यमाणो निषादराजः किल काल एव ॥२९॥
दृष्ट्वा मुनिं तत्र कुशासने स्थितं नाम्ना तु सत्यव्रतमद्वितीयम् ।
व्याधः प्रणम्य प्रमुखे स्थितोऽसौ पप्रच्छ कोलः क्व गतो द्विजेश ॥३०॥
जानामि तेऽहं सुव्रतं प्रसिद्धं तेनाद्य पृच्छे मम बाणविद्धः ।
क्षुधार्दितं मे सकलं कुटुंबं बिभर्तुकामः किल आगतोऽस्मि ॥३१॥
वृत्तिर्ममैषा विहिता विधात्रा नान्याऽस्ति विप्रेन्द्र ऋतं ब्रवीमि ।
भर्तव्यमेवेह कुटुम्बमंजसा केनाप्युपायेन शुभाशुभेन ॥३२॥
सत्यं ब्रवीत्वद्य सत्यव्रतोऽसि क्षुधातुरो वर्तते पोष्यवर्गः ।
क्वासौ गतः सूकरो बाणविद्धः पृच्छाम्यहं वाडव ब्रूहि तूर्णम् ॥३३॥

तेनेति पृष्टः स मुनिर्महात्मा वितर्कमग्नः प्रबभूव कामम् ।
सत्यव्रतं मेऽद्य भवेन्न भग्नं न दृष्ट इत्युच्चरितेन किं वै ॥३४॥
गतोऽत्र कोलः शरविद्धदेहः कथं ब्रवीम्यद्य मृषाऽमृषा वा ।
क्षुधार्दितोऽयं परिपृच्छतीव दृष्ट्वा हनिष्यत्यपि सूकरं वै ॥३५॥
सत्यं न सत्यं खलु यत्र हिंसा दयान्वितं चानृतमेव सत्यम् ।
हितं नराणां भवतीह येन तदेव सत्यं न तथाऽन्यथैव ॥३६॥
हितं कथं स्यादुभयोर्विरुद्धयोस्तदुत्तरं किं न यथा मृषावचः ।
विचारयन्वाडव धर्मसंकटे न प्राप वक्तुं वचनं यथोचितम् ॥३७॥
बाणाहतं वीक्ष्य दयान्वितं च कोलं तदंते समुदाहृतं वचः ।
तेन प्रसन्ना निजबीजतः शिवा विद्यां दुरापां प्रददौ च तस्मै ॥३८॥

बीजोच्चारणतो देव्या विद्या प्रस्फुरिताऽखिला । वाल्मीकेश्च यथा पूर्वं तथा स ह्यभवत्कविः ३९॥
तमुवाच द्विजा व्याधं संमुखस्थं धनुर्धरम् । सत्यकामस्तु धर्मात्मा श्लोकमेकं दयापरः ४०॥
या पश्यति न सा ब्रूते या ब्रूते सा न पश्यति । अहो व्याध स्वकार्यार्थिन्किं पृच्छसि पुनः पुनः ॥
इत्युक्तस्तु तदा तेन गतोऽसौ पशुहा पुनः । निराशः सूकरे तस्मिन्परावृत्तो निजालये ॥४२॥
ब्राह्मणस्तु कविर्जातः प्राचेतस इवापरः । प्रसिद्धः सर्वलोकेषु नाम्ना सत्यव्रतो द्विजः ४३॥
सारस्वतं ततो बीजं जजाप विधिपूर्वकम् । पंडितश्चातिविख्यातो द्विजोऽसौ धरणीतले ४४॥
प्रतिपर्वसु गायंति ब्राह्मणा यद्यशः सदा । आख्यानं चातिविस्तीर्णं स्तुवंति मुनयः किल ॥
तच्छ्रुत्वा सदनं तस्य समागम्य तदाश्रमे । येन त्यक्तः पुरा तेन गृहं नीतोऽतिमानितः ४६॥
तस्माद्राजन्सदा सेव्या पूजनीया च भक्तितः । आदिशक्तिः परा देवी जगतां कारणं हि सा ॥
तस्या यज्ञं महाराज कुरु वेदविधानतः । सर्वकामप्रदं नित्यं निश्चयं कथितं पुरा ॥४८॥

स्मृता संपूजिता भक्त्या ध्याता चोच्चारिता स्तुता ।
ददाति वांछितानर्थान्कार्यदा तेन कीर्त्यते ॥४९॥

अनुमानमिदं राजन्कर्तव्य सर्वथा बुधैः । दृष्ट्वा रोगयुतान्दीनान्क्षुधितान्निर्धनाञ्छठान् ५०॥
जनानार्तांस्तथा मूर्खान्पीडितान्वैरिभिः सदा । दासानाज्ञाकरान्क्षुद्रान्विकलान्विह्वलानथ ॥५१॥
अतृप्तान्भोजने भोगे सदार्तानजितेंद्रियान् । तृष्णाधिकानशक्तांश्च सदाधिपरिपीडितान् ५२॥
तथा विभवसंपन्नान्पुत्रपौत्रविवर्धनान् । पुष्टदेहांश्च संभोगैः संयुतान्वेदवादिनः ॥५३॥
राजलक्ष्म्या युताञ्छूरान्वशीकृतजनानथ । स्वजनैरवियुक्तांश्च सर्वलक्षणलक्षितान् ॥५४॥
व्यतिरेकान्वयाभ्यां च विचेतव्यं विचक्षणैः । एभिर्न पूजिता देवी सर्वार्थफलदा शिवा ॥५५॥

समाराधिता च तथा नृभिरेभिः सदाऽम्बिका । यतोऽमी सुखिनः सर्वे संसारेऽस्मिन्न संशयः ५६॥

व्यास उवाच

इति राजञ्छ्रुतं तत्र मया मुनिसमागमे । लोमशस्य मुखात्कामं देवीमाहात्म्यमुत्तमम् ५७॥
इति संचिंत्य राजेंद्र कर्तव्यं च सदाऽर्चनम् । भक्त्या परमया देव्याः प्रीत्या च पुरुषर्षभ ५८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥११॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

राजोवाच

वद यज्ञविधिं सम्यग्देव्यास्तस्याः समंततः । श्रुत्वा करोम्यहं स्वामिन्यथाशक्ति ह्यतंद्रितः ॥१॥
पूजाविधिं च मंत्रांश्च होमद्रव्यमसंशयम् । ब्राह्मणाः कतिसंख्याश्च दक्षिणाश्च तथा पुनः २॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि देव्या यज्ञं विधानतः । त्रिविधं तु सदा ज्ञेयं विधिदृष्टेन कर्मणा ॥३॥
सात्त्विकं राजसं चैव तामसं च तथापरम् । मुनीनां सात्त्विकं प्रोक्तं नृपाणां राजसं स्मृतम् ॥
तामसं राक्षसानां वै ज्ञानिनां तु गुणोज्झितम् । विमुक्तानां ज्ञानमयं विस्तरात्प्रब्रवीमि ते ॥५॥
देशः कालस्तथा द्रव्यं मंत्राश्च ब्राह्मणास्तथा । श्रद्धा च सात्त्विकी यत्र तं यज्ञं सात्त्विकं विदुः ६॥
द्रव्यशुद्धिः क्रियाशुद्धिर्मंत्रशुद्धिश्च भूमिप । भवेद्यदि तदा पूर्णं फलं भवति नान्यथा ॥७॥
अन्यायोपार्जितेनैव द्रव्येण सुकृतं कृतम् । न कीर्तिरिह लोके च परलोके न तत्फलम् ॥८॥
तस्मान्न्यायार्जितेनैव कर्तव्यं सुकृतं सदा । यशसे परलोकाय भवत्येव सुखाय च ॥९॥
प्रत्यक्षं तव राजेंद्र पांडवैस्तु मखः कृतः । राजसूयः क्रतुवरः समाप्तवरदक्षिणः ॥१०॥
यत्र साक्षाद्धरिः कृष्णो यादवेंद्रो महामनाः । ब्राह्मणाः पूर्णविद्याश्च भारद्वाजादयस्तथा ११॥
कृत्वा यज्ञं सुसंपूर्णं मासमात्रेण पांडवैः । प्राप्तं महत्तरं कष्टं वनवासश्च दारुणः ॥१२॥
पीडनं चैव पांचाल्यास्तथा द्यूते पराजयः । वनवासो महत्कष्टं क्व गतं मखजं फलम् १३॥
दासत्वं च विराटस्य कृतं सर्वैर्महात्मभिः । कीचकेन परिक्लिष्टा द्रौपदी च प्रमद्वरा ॥१४॥
आशीर्वादा द्विजातीनां क्व गताः शुद्धचेतसाम् । भक्तिर्वा वासुदेवस्य क्व गता तत्र संकटे ॥१५॥
न रक्षिता तदा बाला केनापि द्रुपदात्मजा । प्राप्तकेशग्रहा काले साध्वी च वरवर्णिनी ॥१६॥
किमत्र चिंतनीयं वै धर्मवैगुण्यकारणम् । केशवे सति देवेशे धर्मपुत्रे युधिष्ठिरे ॥१७॥
भवितव्यमिति प्रोक्ते निष्फलः स्यात्तदागमः । वेदमंत्रास्तथाऽन्ये च वितथाः स्युरसंशयम् १८॥
साधनं निष्फलं सर्वमुपायश्च निरर्थकः । भवितव्यं भवत्येव वचने प्रतिपादके ॥१९॥

आगमोऽप्यर्थवादः स्यात्क्रियाः सर्वा निरर्थकाः । स्वर्गार्थं च तपो व्यर्थं वर्णधर्मश्च वै तथा २०॥
सर्वं प्रमाणं व्यर्थं स्याद्भवितव्ये कृते हृदि । उभयं चापि मंतव्यं दैवं चोपाय एव च ॥२१॥
कृते कर्मणि चेत्सिद्धिर्विपरीता यदा भवेत् । वैगुण्यं कल्पनीयं स्यात्प्राज्ञैः पंडितमौलिभिः ॥
तत्कर्म बहुधा प्रोक्तं विद्वद्भिः कर्मकारिभिः । कर्तृभेदान्मंत्रभेदाद्द्रव्यभेदात्तथा पुनः ॥२३॥
यथा मघवता पूर्वं विश्वरूपो वृतो गुरुः । विपरीतं कृतं तेन कर्म मातृहिताय वै ॥२४॥
देवेभ्यो दानवेभ्यस्तु स्वस्तीत्युक्त्वा पुनः पुनः । असुरा मातृपक्षीयाः कृतं तेषां च रक्षणम् २५॥
दैत्यान् दृष्ट्वाऽतिसंपुष्टांश्चुकोप मघवा तदा । शिरांसि तस्य वज्रेण चिच्छेद तरसा हरिः ॥२६॥
क्रियावैगुण्यमत्रैव कर्तृभेदादसंशयम् । नोचेत्पंचालराजेन राज्ञेणापि कृता क्रिया ॥२७॥
भारद्वाजविनाशाय पुत्रस्योत्पादनाय च । धृष्टद्युम्नः समुत्पन्नो वेदिमध्याच्च द्रौपदी ॥२८॥
पुरा दशरथेनापि पुत्रेष्टिस्तु कृता यदा । अपुत्रस्य सुतास्तस्य चत्वारः संप्रजज्ञिरे ॥२९॥
अतः क्रिया कृता युक्त्या सिद्धिदा सर्वथा भवेत् । अयुक्त्या विपरीता स्यात्सर्वथा नृपसत्तम ॥३०॥
पांडवानां यथा यज्ञे किंचिद्वैगुण्ययोगतः । विपरीतं फलं प्राप्तं निर्जितास्ते दुरोदरे ॥३१॥
सत्यवादी तथा राजन्धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः । द्रौपदी च तथा साध्वी तथाऽन्येप्यनुजाः शुभाः ३२॥
कुद्रव्ययोगाद्वैगुण्यं समुत्पन्नं मखेऽथवा । साभिमानैः कृताद्वापि दूषणं समुपस्थितम् ॥३३॥
सात्त्विकस्तु महाराज दुर्लभो वै मखः स्मृतः । वैखानसमुनीनां हि विहितोऽसौ महामखः ॥३४॥
सात्त्विकं भोजनं ये वै नित्यं कुर्वंति तापसाः । न्यायार्जितं च वन्यं च तथा ऋष्यं सुसंस्कृतम् ॥३५॥
पुरोडाशपरा नित्यं विरूपा मंत्रपूर्वकाः । श्रद्धाधिका मखा राजन्सात्त्विकाः परमाः स्मृताः ३६॥
राजसा द्रव्यबहुलाः सयूपाश्च सुसंस्कृताः । क्षत्रियाणां विशां चैव साभिमानाश्च वै मखाः॥३७॥
तामसा दानवानां वै सक्रोधा मदवर्धकाः । सामर्षाः संस्कृताः क्रूरा मखाः प्रोक्ता महात्मभिः ३८॥
मुनीनां मोक्षकामानां विरक्तानां महात्मनाम् । मानसस्तु स्मृतो यागः सर्वसाधनसंयुतः ॥३९॥
अन्येषु सर्वयज्ञेषु किंचिन्न्यूनं भवेदपि । द्रव्येण श्रद्धया वाऽपि क्रियया ब्राह्मणैस्तथा ॥४०॥
देशकालपृथग्द्रव्यसाधनैः सकलैस्तथा । नान्यो भवति पूर्णो वै तथा भवति मानसः ॥४१॥
प्रथमं तु मनः शोध्यं कर्तव्यं गुणवर्जितम् । शुद्धे मनसि देहो वै शुद्ध एव न संशयः ॥४२॥
इंद्रियार्थपरित्यक्तं यदा जातं मनः शुचि । तदा तस्य मखस्यासौ प्रभवेदधिकारवान् ॥४३॥
तदाऽसौ मंडपं कृत्वा बहुयोजनविस्तृतम् । स्तंभैश्च विपुलैः श्लक्ष्णैर्यज्ञियद्रुमसंभवैः ॥४४॥
वेदीं च विशदां तत्र मनसा परिकल्पयेत् । अग्नयोऽपि तथा स्थाप्या विधिवन्मनसा किल ॥४५॥
ब्राह्मणानां च वरणं तथैव प्रतिपाद्य च । ब्रह्माऽध्वर्युस्तथा होता प्रस्तोता विधिपूर्वकम् ॥४६॥
उद्गाता प्रतिहर्ता च सभ्याश्चान्ये यथाविधि । पूजनीयाः प्रयत्नेन मनसैव द्विजोत्तमाः ॥४७॥

प्राणोऽपानस्तथा व्यानः समानोदान एव च । पावकाः पंच एवैते स्थाप्या वेद्यां विधानतः ॥४८॥
गार्हपत्यस्तदा प्राणोऽपानश्चाहवनीयकः । दक्षिणाग्निस्तथा व्यानः समानश्चावसथ्यकः ॥४९॥
सभ्यो दानः स्मृता ह्येते पावकाः परमोत्कटाः । द्रव्यं च मनसा भाव्यं निर्गुणं परमं शुचि ॥५०॥
मन एव तदा होता यजमानस्तथैव तत् । यज्ञाधिदेवता ब्रह्म निर्गुणं च सनातनम् ॥५१॥
फलदा निर्गुणा शक्तिः सदा निर्वेददा शिवा । ब्रह्मविद्याऽखिलाधारा व्याप्य सर्वत्र संस्थिता ॥५२॥
तदुद्देशेन तद्द्रव्यं हुनेत्प्राणाग्निषु द्विजः । पश्चाच्चित्तं निरालंबं कृत्वा प्राणानपि प्रभो ॥५३॥
कुण्डलीमुखमार्गेण हुनेद् ब्रह्मणि शाश्वते । स्वानुभूत्या स्वयं साक्षात्स्वात्मभूता महेश्वरीम् ॥५४॥
समाधिनैव योगेन ध्यायेच्चेतस्यनाकुलः । सर्वभूतस्थमात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि ॥५५॥
यदा पश्यति भूतात्मा तदा पश्यति तां शिवाम् । दृष्ट्वा तां ब्रह्मविद् भूयात्सच्चिदानंदरूपिणीम् ॥५६॥
तदा मायादिकं सर्वं दग्धं भवति भूमिप । प्रारब्धं कर्ममात्रं तु यावद्देहं च तिष्ठति ॥५७॥
जीवन्मुक्तस्तदा जातो मृतो मोक्षमवाप्नुयात् । कृतकृत्यो भवेत्तात यो भजेज्जगदम्बिकाम् ॥५८॥
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन ध्येया श्री भुवनेश्वरी । श्रोतव्या चैव मंतव्या गुरुवाक्यानुसारतः ॥५९॥
राजन्नेवं कृतो यज्ञो मोक्षदो नात्र संशयः । अन्ये यज्ञाः सकामास्तु प्रभवंति क्षयोन्मुखाः ॥६०॥
अग्निष्टोमेन विधिवत्स्वर्गकामो यजेदिति । वेदानुशासनं चैतत्प्रवदंति मनीषिणः ॥६१॥
क्षीणे पुण्ये मृत्युलोकं विशंति च यथामति । तस्मात्तु मानसः श्रेष्ठो यज्ञोऽप्यक्षय एव सः ॥६२॥
न राज्ञा साधितुंयोग्यो मखोऽसौ जयमिच्छता । तामसस्तु कृतः पूर्वं सर्पयज्ञस्त्वयाऽधुना ॥६३॥
वैरं निर्वाहितं राजंस्तक्षकस्य दुरात्मनः । यत्कृते निहताः सर्पास्त्वयाऽग्नौ कोटिशः परे ॥६४॥
देवीयज्ञं कुरुष्वाद्य विततं विधिपूर्वकम् । विष्णुना यः कृतः पूर्वं सृष्ट्यादौ नृपसत्तम ॥६५॥
तथा त्वं कुरु राजेंद्र विधिं ते प्रब्रवीम्यहम् । ब्राह्मणाः संति राजेंद्र विधिज्ञा वेदवित्तमाः ॥६६॥
देवीबीजविधानज्ञा मन्त्रमार्गविचक्षणाः । याजकास्ते भविष्यन्ति यजमानस्त्वमेव हि ॥६७॥
कृत्वा यज्ञं विधानेन दत्त्वा पुण्यं मखार्जितम् । समुद्धर महाराज पितरं दुर्गतिङ्गतम् ॥६८॥
विप्रावमानजं पापं दुर्घटं नरकप्रदम् । तथैव शापजो दोषः प्राप्तः पित्रा तवाऽनघ ॥६९॥
तथा दुर्मरणं प्राप्तं सर्पदंशेन भूभुजा । अन्तराले तथा मृत्युर्न भूमौ कुशसंस्तरे ॥७०॥
न संग्रामे न गंगायां स्नानदानादिवर्जितम् । मरणं ते पितुस्तत्र सौधे जातं कुरूद्वह ॥७१॥
कृपणानि च सर्वाणि नरकस्य नृपोत्तम । तत्रैकं कारणं तस्य न जातं चातिदुर्लभम् ॥७२॥
यत्र यत्र स्थितः प्राणो ज्ञात्वा कालं समागतम् । साधनानामभावेऽपि ह्यवशश्चातिसंकटे ॥७३॥
यदा निर्वेदमायाति मनसा निर्मलेन वै । पंचभूतात्मको देहो मम किं चात्र दुःखदम् ॥७४॥
पतत्वद्य यथाकामं मुक्तोऽहं निर्गुणोऽव्ययः । नाशात्मकानि तत्त्वानि तत्र का परिदेवना ॥७५॥

ब्रह्मैवाहं न संसारी सदा मुक्तः सनातनः । देहेन मम संबंधः कर्मणा प्रतिपादितः ॥७६॥
तानि सर्वाणि मुक्तानि शुभानि चेतराणि च । मनुष्यदेहयोगेन सुखदुःखानुसाधनात् ॥७७॥
विमुक्तोऽतिभयाद्घोरादस्मात्संसारसंकटात् । इत्येवं चिंत्यमानस्तु स्नानदानविवर्जितः ॥७८॥
मरणं चेदवाप्नोति स मुच्येजन्मदुःखतः । एषा काष्ठा परा प्रोक्ता योगिनामपि दुर्लभा ॥७९॥
पिता ते नृपशार्दूल श्रुत्वा शापं द्विजोदितम् । देहे ममत्वं कृतवाननिर्वेदमवाप्तवान् ॥८०॥
नीरोगो मम देहोऽयं राज्यं निहतकंटकम् । कथं जीवाम्यहं कामं मंत्रज्ञानानयंतु वै ॥८१॥
औषधं मणिमन्त्रं च यंत्रं परमकं तथा । आरोहणं तथा सौधे कृतवान्नृपतिस्तदा ॥८२॥
न स्नानं न कृतं दानं न देव्याः स्मरणं कृतम् । न भूमौ शयनं चैव दैवं मत्वा परं तथा ॥८३॥
मग्नो मोहार्णवे घोरे मृतः सौधेऽहिना हतः । कृत्वा पापं कलेर्योगात्तापसस्यावमानजम् ॥८४॥
अवश्यमेव नरक एतैराचरणैर्भवेत् । तस्मात्तं पितरं पापात्समुद्धर नृपोत्तम ॥८५॥

सूत उवाच

इति श्रुत्वा वचस्तस्य व्यासस्यामिततेजसः । साश्रुकठोऽतिदुःखार्तो बभूव जनमेजयः ॥८६॥
धिगिदं जीवितं मेऽद्य पिता मे नरके स्थितः । तत्करोमि यथैवाद्य स्वर्गं यात्युत्तरासुतः ॥८७॥

इति श्रीदेवीभागते महापुराणे तृतीयस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

राजोवाच

हरिणा तु कथं यज्ञः कृतः पूर्वं पितामह । जगत्कारणरूपेण विष्णुना प्रभविष्णुना ॥१॥
के सहायास्तु तत्राऽऽसन्ब्राह्मणाः के महामते । ऋत्विजे वेदतत्त्वज्ञास्तन्मे ब्रूहि परंतप ॥२॥
पश्चात्करोम्यहं यज्ञं विधिदृष्टेन कर्मणा । श्रुत्वा विष्णुकृतं यागमंत्रिकायाः समाहितः ॥३॥

व्यास उवाच

राजञ्छृणु महाभाग विस्तरं परमाद्भुतम् । यथा भगवता यज्ञः कृतश्च विधिपूर्वकः ॥४॥
विसर्जिता यदा देव्या दत्त्वा शक्तीश्च तास्त्रयः । काजेशाः पुरुषा जाता विमानवरमास्थिताः ॥५॥
प्राप्ता महार्णवं घोरं त्रयस्ते विबुधोत्तमाः । चक्रुः स्थानानि वासार्थं समुत्पाद्य धरां स्थिताः ॥६॥
आधारशक्तिरचला मुक्ता देव्या स्वयं ततः । तदाधारा स्थिता जाता धरा मेदःसमन्विता ॥७॥
मधुकैटभयोर्मेदः संयोगान्मेदिनी स्मृता । धारणाच्च धरा प्रोक्ता पृथ्वी विस्तारयोगतः ॥८॥
मही चापि महीयस्त्वाद्धृता सा शेषमस्तके । गिरयश्च कृताः सर्वे धारणार्थं प्रविस्तराः ॥९॥
लोहकीलं यथा काष्ठे तथा ते गिरयः कृताः । महीधरो महाराज प्रोच्यते विबुधैर्जनैः ॥१०॥

जातरूपमयो मेरुर्बहुयोजनविस्तरः । कृतो मणिमयैः शृंगैः शोभितः परमाद्भुतः ११॥
मरीचिर्नारदोऽत्रिश्च पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः । दक्षो वसिष्ठ इत्येते ब्रह्मणः प्रथिताः सुताः ॥१२॥
मारीचेः कश्यपो जातो दक्षकन्यास्त्रयोदश । ताभ्यो देवाश्च दैत्याश्च समुत्पन्ना ह्यनेकशः॥१३॥
ततस्तु काश्यपी सृष्टिः प्रवृत्ता चातिविस्तरा । मनुष्यपशुसर्पादिजातिभेदैरनेकधा ॥१४॥
ब्रह्मणश्चार्धदेहात्तु मनुः स्वायंभुवोऽभवत् । शतरूपा तथा नारी संजाता वामभागतः ॥१५॥
प्रियव्रतोत्तानपादौ सुतौ तस्या बभूवतुः । तिस्रः कन्या वरारोहा ह्यभवन्नतिसुन्दरीः १६॥
एवं सृष्टिं समुत्पाद्य भगवान्कमलोद्भवः । चकार ब्रह्मलोकं च मेरुशृंगे मनोहरम् ॥१७॥
वैकुंठभगवान्विष्णू रमारमणमुत्तमम् । क्रीडास्थानं सुरम्यं च सर्वलोकोपरि स्थितम् १८॥
शिवोऽपि परमं स्थानं कैलासाख्यं चकार ह । समासाद्य भूतगणं विजहार यथारुचि ॥१९॥
स्वर्गस्त्रिविष्टपो मेरुशिखरोपरि कल्पितः । तच्च स्थानं सुरेंद्रस्य नानारत्नविराजितम् २०॥
समुद्रमथनात्प्राप्तः पारिजातस्तरूत्तमः । चतुर्दंतस्तथा नागः कामधेनुश्च कामदा ॥२१॥
उच्चैःश्रवास्तथाऽश्वो वै रंभाद्यप्सरसस्तथा । इंद्रेणोपात्तमखिलं जातं वै स्वर्गभूषणम् २२॥
धन्वंतरिश्चंद्रमाश्च सागराच्च समुद्भवौ । स्वर्गस्थितौ विराजेते देवौ बहुगणैर्वृतौ ॥२३॥
एवं सृष्टिः समुत्पन्ना त्रिविधा नृपसत्तम । देवतिर्यङ्मनुष्यादिभेदैर्विविधकल्पिता ॥२४॥
अंडजाः स्वेदजाश्चैव चोद्भिज्जाश्च जरायुजाः । चतुर्भेदैः समुत्पन्ना जीवाः कर्मयुताः किल २५॥
एवं सृष्टिं समासाद्य ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः । विहारं स्वेषु स्थानेषु चक्रुः सर्वे यथेप्सितम् २६॥
एवं प्रवर्तिते सर्गे भगवान्प्रभुरच्युतः । महालक्ष्म्या समं तत्र चिक्रीड भुवने स्वके २७॥
एकस्मिन्समये विष्णुर्वैकुण्ठे संस्थितः पुरा । सुधासिंधुस्थितं द्वीपं सस्मार मणिमंडितम् २८॥
यत्र दृष्ट्वा महामायां मंत्रश्चासादितः शुभः । स्मृत्वा तां परमां शक्तिं स्त्रीभावं गमितो यथा ॥
यज्ञं कर्तुं मनश्चक्रे अम्बिकाया रमापतिः । उत्तीर्य भुवनात्तस्मात्समाहूय महेश्वरम् ॥३०॥
ब्रह्माणं वरुणं शक्रं कुबेरं पावकं यमम् । वसिष्ठं कश्यपं दक्षं वामदेवं बृहस्पतिम् ॥३१॥
संभारं कल्पयामास यज्ञार्थं चातिविस्तरम् । महाविभवसंयुक्तं सात्त्विकं च मनोहरम् ॥३२॥
मंडपं विततं तत्र कारयामास शिल्पिभिः । ऋत्विजो वरयामास सप्तविंशतिसुव्रतान् ॥३३॥
चितिं च कारयामास देवीश्चैव सुविस्तराः । प्रजेपुर्ब्राह्मणा मंत्रान्देव्या बीजसमन्वितान् ३४॥
जुहुवुस्ते हविः कामं विधिवत्परिकल्पिते । कृते तु वितते होमवागुवाचाशरीरिणी ॥३५॥
विष्णुं तदा समाभाष्य सुस्वरा मधुराक्षरा । विष्णो त्वं भव देवानां हरे श्रेष्ठतमः सदा ॥३६॥
मान्यश्च पूजनीयश्च समर्थश्च सुरेष्वपि । सर्वे त्वामर्चयिष्यंति ब्रह्माद्याश्च सवासवाः ३७॥
प्रभविष्यंति भो भक्त्या मानवा भुवि सर्वतः । वरदस्त्वं च सर्वेषां भविता मानवेषु वै ॥३८॥

कामदः सर्वदेवानां परमः परमेश्वरः । सर्वयज्ञेषु मुख्यस्त्वं पूज्यः सर्वैश्च याज्ञिकैः ३९॥
त्वां जनाः पूजयिष्यंति वरदस्त्वं भविष्यसि । श्रयिष्यंति च देवास्त्वां दानवैरतिपीडिताः ४०॥
शरणस्त्वं च सर्वेषां भविता पुरुषोत्तम । पुराणेषु च सर्वेषु वेदेषु विततेषु च ॥४१॥
त्वं वै पूज्यतमः कामं कीर्तिस्तव भविष्यति । यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भूतले ॥४२॥
तदांऽशेनावतीर्याशु कर्तव्यं धर्मरक्षणम् । अवताराः सुविख्याताः पृथिव्यां तव भागशः ॥
भविष्यंति धरायां वै माननीया महात्मनाम् । अवतारेषु सर्वेषु नानायोनिषु माधव ॥४४॥
विख्यातः सर्वलोकेषु भविता मधुसूदन । अवतारेषु सर्वेषु शक्तिस्ते सहचारिणी ॥४५॥
भविष्यति ममांशेन सर्वकार्यप्रसाधिनी । वाराही नारसिंही च नानाभेदैरनेकधा ॥४६॥
नानायुधाः शुभाकाराः सर्वाभरणमंडिताः । ताभिर्युक्तः सदा विष्णो सुरकार्याणि माधव ४७॥
साधयिष्यसि तत्सर्वं मद्दत्तवरदानतः । तास्त्वया नावमंतव्याः सर्वदा गर्वलेशतः ॥४८॥
पूजनीयाः प्रयत्नेन माननीयाश्च सर्वथा । नूनं ता भारते खंडे शक्तयः सर्वकामदाः ॥४९॥
भविष्यन्ति मनुष्याणां पूजिताः प्रतिमासु च । तासां तव च देवेश कीर्तिः स्यादखिलेष्वपि ॥५०॥
द्वीपेषु सप्तस्वपि च विख्याता भुवि मंडले । ताश्च त्वां वै महाभाग मानवा भुवि मंडले ॥
अर्चयिष्यंति वांछार्थं सकामाः सततं हरे । अर्चासु चोपहारैश्च नानाभावसमन्विताः ॥५२॥
पूजयिष्यंति वेदोक्तैर्मंत्रैर्नामजपैस्तथा । महिमा तव भूर्लोके स्वर्गे च मधुसूदन ॥५३॥
पूजनाद्देवदेवेश वृद्धिमेष्यति मानवैः ।

व्यास उवाच

इति दत्त्वा वरान्वाणी विरराम खसंभवा ॥५४॥
भगवानपि प्रीतात्मा ह्यभवच्छ्रवणादिव । समाप्य विधिवद्यज्ञं भगवान्हरिरीश्वरः ॥५५॥
विसर्जयित्वा तान्देवान्ब्रह्मपुत्रान्मुनीनथ । जगामानुचरैः सार्धं वैकुंठं गरुडध्वजः ॥५६॥
स्वानि स्वानि च धिष्ण्यानि पुनः सर्वे सुरास्ततः । मुनयो विस्मिता वार्तां कुर्वंतस्ते परस्परम् ५७॥
ययुः प्रमुदिताः कामं स्वाश्रमान्पावनानथ ॥५८॥
श्रुत्वा वाणीं परमविशदां व्योमजां श्रोत्ररम्यां सर्वेषां वै प्रकृतिविषये भक्तिभावश्च जातः ।
चक्रुः सर्वे द्विजमुनिगणाः पूजनं भक्तियुक्तास्तस्याः कामं निखिलफलदं चागमोक्तं मुनींद्राः५९॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

श्रुतो वै हरिणा क्लृप्तो यज्ञो विस्तरतो द्विज । महिमानं तथाऽम्बाया वद विस्तरतो मम ॥१॥

श्रुत्वा देव्याश्चरित्रं वै कुर्वे मखमनुत्तमम् । प्रसादात्तव विप्रेंद्र भविष्यामि च पावनः ॥२॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि देव्याश्चरितमुत्तमम् । इतिहासपुराणं च कथयामि सुविस्तरम् ॥३॥
कोसलेषु नृपश्रेष्ठः सूर्यवंशसमुद्भवः । पुष्पपुत्रो महातेजा ध्रुवसंधिरिति स्मृतः ॥४॥
धर्मात्मा सत्यसंधश्च वर्णाश्रमहिते रतः । अयोध्यायां समृद्धायां राज्यं चक्रे शुचिव्रतः ५॥

ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चान्ये तथा द्विजाः ।
स्वां स्वां वृत्तिं समास्थाय तद्राज्ये धर्मतोऽभवन् ॥६॥
न चौराः पिशुना धूर्तास्तस्य राज्ये च कुत्रचित् ।
दंभाः कृतघ्ना मूर्खाश्च वसंति किल मानवाः ॥७॥

एवं वै वर्तमानस्य नृपस्य कुरुसत्तम । द्वे पत्न्यौ रूपसंपन्ने ह्यासतुः कामभोगदे ॥८॥
मनोरमा धर्मपत्नी सुरूपाऽतिविचक्षणा । लीलावती द्वितीया च साऽपि रूपगुणान्विता ६॥
विजहार सपत्नीभ्यां गृहेषूपवनेषु च । क्रीडागिरौ दीर्घिकासु सौधेषु विविधेषु च ॥१०॥
मनोरमा शुभे काले सुषुवे पुत्रमुत्तमम् । सुदर्शनाभिधं पुत्रं राजलक्षणसंयुतम् ॥११॥
लीलावत्यपि तत्पत्नी मासेनैकेन भामिनी । सुषुवे सुन्दरं पुत्रं शुभे पक्षे दिने यथा ॥१२॥
चकार नृपतिस्तत्र जातकर्मादिकं द्वयोः । ददौ दानानि विप्रेभ्यः पुत्रजन्मप्रमोदितः १३॥
प्रीतिं तयोः समां राजा चकार सुतयोर्नृप । नृपश्चकार सौहार्देष्वंतरं न कदाचन ॥१४॥
चूडाकर्म तयोश्चक्रे विधिना नृपसत्तमः । यथाविभवमेवासौ प्रीतियुक्तः परंतपः ॥१५॥
कृतचूडौ सुतौ कामं जहतुर्नृपतेर्मनः । क्रीडमानावुभौ कांतौ लोकानामनुरंजकौ ॥१६॥
तयोः सुदर्शनो ज्येष्ठो लीलावत्याः सुतः शुभः । शत्रुजित्संज्ञकः कामं चाटुवाक्यो बभूव ह ॥१७॥
नृपतेः प्रीतिजनको मंजुवाक्चारुदर्शनः । प्रजानां वल्लभः सोऽभूत्तथा मंत्रिजनस्य वै १८॥
तथा तस्मिन्नृपः प्रीतिं चकार गुणयोगतः । मंदभाग्यान्मंदभावो न तथा वै सुदर्शने ॥१९॥
एवं गच्छति काले तु ध्रुवसंधिर्नृपोत्तमः । जगाम वनमध्येऽसौ मृगयाभिरतः सदा ॥२०॥
निघ्नन्मृगान्रुरून्कंबून्सूकरान्गवयाञ्छशान् । महिषाञ्छरभान्खड्गाश्चिक्रीड नृपतिर्वने ॥२१॥
क्रीडमाने नृपे तत्र वने घोरेऽतिदारुणे । उदतिष्ठन्निकुंजात्तु सिंहः परमकोपनः ॥२२॥
राज्ञा शिलीमुखेनादौ विद्धः क्रोधवशं गतः । दृष्ट्वाऽग्रे नृपतिं सिंहो ननाद मेघनिःस्वनः २३॥
कृत्वा चोर्ध्वं स लांगूलं प्रसारितबृहत्सटः । हंतुं नृपतिमाकाशादुत्पपातातिकोपनः ॥२४॥
नृपतिस्तरसा वीक्ष्य दधारासिं करे तदा । वामे चर्म समादाय स्थितः सिंह इवापरः ॥२५॥
सेवकास्तस्य ये सर्वे तेऽपि बाणान्पृथक्पृथक् । अमुंचन्कुपिताः कामं सिंहोपरि रुषान्विताः २६॥

हाहाकारो महानासीत्संप्रहारश्च दारुणः । उत्पपात ततः सिंहो नृपस्योपरि दारुणः ॥२७॥
तं पतंतं समालोक्य खड्गेनाभ्यहनन्नृपः । सोऽपि क्रूरैर्नखाग्रैश्च तत्राऽऽगत्य विदारितः ।
स नखैराहतो राजा पपात च ममार वै । चुक्रुशुः सैनिकास्ते तु निर्जघ्नुर्विशिखैस्तदा ।
मृतः सिंहोऽपि तत्रैव भूपतिश्च तथा मृतः । सैनिकैर्मंत्रिमुख्याश्च तत्राऽऽगत्य निवेदिताः ३०।
परलोकगतं भूपं श्रुत्वा ते मंत्रिसत्तमाः । संस्कारं कारयामासुर्गत्वा तत्र वनांतिके ॥३१।
परलोकक्रियां सर्वां वसिष्ठो विधिपूर्वकम् । कारयामास तत्रैव परलोकसुखावहम् ॥३२।
प्रजाः प्रकृतयश्चैव वसिष्ठश्च महामुनिः । सुदर्शनं नृपं कर्तुं मंत्रं चक्रुः परस्परम् ॥३३।
धर्मपत्नीसुतः शांतः पुरुषश्च सुलक्षणः । अयं नृपासनार्हश्च ह्यब्रुवन्मंत्रिसत्तमाः ॥३४।
वसिष्ठोऽपि तथैवाऽऽह योग्योऽयं नृपतेः सुतः । बालोऽपि धर्मवान्राजा नृपासनमिहार्हति ॥३५।
कृते मंत्रे मंत्रिवृद्धैर्युधाजिन्नाम पार्थिवः । तत्राऽऽजगाम तरसा श्रुत्वा तूज्जयिनीपतिः ॥३६।
मृतं जामातरं श्रुत्वा लीलावत्याः पिता तदा । तत्राऽऽजगाम त्वरितो दौहित्रप्रियकाम्यया ३७।
वीरसेनस्तथाऽऽयातः सुदर्शनहितेच्छया । कलिंगाधिपतिश्चैव मनोरमापिता नृपः ॥३८।
उभौ तौ सैन्यसंयुक्तौ नृपौ साध्वससंस्थितौ । चक्रतुर्मंत्रिमुख्यैस्तैर्मंत्रं राज्यस्य कारणात् ३९।
युधाजित्तु तदापृच्छज्ज्येष्ठः कः सुतयोर्द्वयोः । राज्यं प्राप्नोति ज्येष्ठो वै न कनीयान्कदाचन ४०।
वीरसेनोऽपि तत्राऽऽह धर्मपत्नीसुतः किल । राज्यार्हः स यथा राजञ्छास्त्रज्ञेभ्यो मया श्रुतम् ।
युधाजित्पुनराहेदं ज्येष्ठोऽयं च यथा गुणैः । राजलक्षणसंयुक्तो न तथाऽयं सुदर्शनः ॥४२।
विवादोऽत्र सुसंपन्नो नृपयोस्तत्र लुब्धयोः । कः संदेहमपाकर्तुं क्षमः स्यादतिसंकटे ॥४३।
युधाजिन्मंत्रिणः प्राह यूयं स्वार्थपराः किल । सुदर्शनं नृपं कृत्वा धनं भोक्तुं किलेच्छथ ४४।
युष्माकं तु विचारोऽयं मया ज्ञातस्तथेंगितैः । शत्रुजित्सबलस्तस्मात्संमतो वो नृपासने ॥४५।
मयि जीवति कः कुर्यात्कनीयांसं नृपं किल । त्यक्त्वा ज्येष्ठं गुणार्हं च सेनया च समन्वितम् ।
नूनं युद्धं करिष्यामि तस्मिन्खड्गस्य मेदिनी । धारया च द्विधा भूयाद्युष्माकं तत्र का कथा ४७।
वीरसेनस्तु तच्छ्रुत्वा युधाजितमभाषत । बालौ द्वौ सदृशप्रज्ञौ को भेदोऽत्र विचक्षण ४८।
एवं विवदमानौ तौ संस्थितौ नृपती तदा । प्रजाश्च ऋषयश्चैव बभूवुर्व्यग्रमानसाः ॥४९
समाजग्मुश्च सामंताः ससैन्याः क्लेशतत्पराः । विग्रहं चाभिकांक्षंतः परस्परमतंद्रिताः ॥५०
निषादा ह्याययुस्तत्र शृंगवेरपुराश्रयाः । राजद्रव्यमुपाहर्तुं मृतं श्रुत्वा महीपतिम् ॥५१
पुत्रौ च बालकौ श्रुत्वा विग्रहं च परस्परम् । चौरास्तत्र समाजग्मुर्देशदेशांतरादपि ॥५२
संमर्दस्तत्र संजातः कलहे समुपस्थिते । युधाजिद्वीरसेनश्च युद्धकामौ बभूवतुः ॥५३

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

व्यास उवाच

संयुगे च मति तत्र भूपयोराहवाय समुपात्तशस्त्रयोः ।
क्रोधलोभवशयोः समं ततः संबभूव तुमुलस्तु विमर्दः ॥१॥
संस्थितः स समरे धृतचापः पार्थिवः पृथुलबाहुयुधाजित् ।
संयुतः स्वबलवाहनादिकैराहवाय 'कृतनिश्चयो नृपः ॥२॥
वीरसेन इह सैन्यसंयुतः क्षात्रधर्ममनुसृत्य संगरे ।
पुत्रिकात्मजहिताय पार्थिवः 'संस्थितः सुरपतेः समतेजाः ॥३॥
स बाणवृष्टिं विससर्ज पार्थिवो युधाजितं वीक्ष्य रणे स्थितं च ।
गिरिं तडित्वानिव तोयवृष्टिभिः क्रोधान्वितः सत्यपराक्रमोऽसौ ॥४॥
तं वीरसेनो विशिखैः शिलाशितैः समावृणोदाशुगमैरजिह्मगैः ।
चिच्छेद बाणैश्च शिलीमुखानसौ तेनैव मुक्तानतिवेगपातिनः ॥५॥
गजरथतुरगाणां संबभूवातियुद्धं सुरनरमुनिसंघैर्वीक्षितं चातिघोरम् ।
विततविहगवृंदैरावृतं व्योम सद्यः पिशितमशितुकामैः काकगृध्रादिभिश्च ॥६॥
तत्राद्भुता क्षतजसिन्धुरुवाह घोरा वृंदेभ्य एव गजवीरतुरंगमाणाम् ।
त्रासावहा नयनमार्गगता नराणां पापात्मनां रविजमार्गभवेव कामम् ॥७॥
कीर्णानि भिन्नपुलिने नरमस्तकानि केशावृतानि च विभांति यथैव सिन्धौ ।
तुम्बीफलानि विहितानि विहर्तुकामैर्बालैर्यथा रविसुताप्रभवैश्च नूनम् ॥८॥
वीरं मृतं भुवि गतं पतितं रथाद्वै गृध्रः पलार्थमुपरि भ्रमतीति मन्ये ।
जीवोऽप्यसौ निजशरीरमवेक्ष्य कांतं कांक्षत्यहोऽतिविवशोऽपि पुनः प्रवेष्टुम् ॥९॥
आजौ हतोऽपि नृवरः सुविमानरूढः स्वांके स्थितां सुरवधूं प्रवदत्यभीष्टम् ।
पश्याधुना मम शरीरमिदं पृथिव्यां बाणाहतं निपतितं करभोरु कांतम् ॥१०॥
एको हतस्तु रिपुणैव गतोऽन्तरिक्षं देवांगनां समधिगम्य युतो विमाने ।
तावत्प्रिया हुतवहे सुसमर्प्य देहं जग्राह कांतमबला सबला स्वकीया ॥११॥
युद्धे मृतौ च सुभटौ दिवि संगतौ तावन्योन्यशस्त्रनिहतौ सह संप्रयातौ ।
तत्रैव जघ्नतुरलं परमाहितास्त्रावेकाप्सरोर्थविहतौ कलहाकुलौ च ॥१२॥
कश्चिद्युवा समधिगम्य सुरांगनां वै रूपाधिकां गुणवतीं किल भक्तियुक्तः ।

स्वीयान् गुणान्प्रविततान्प्रवदंस्तदाऽसौ तां प्रेमदामनुचकार च योगयुक्तः ॥१३॥
भौमं रजोऽतिविततं दिवि संस्थितं च रात्रिं चकार तरणिं च समावृणोद्यत् ।
मग्नं तदेव रुधिरांबुनिधावकस्मात्प्रादुर्बभूव रविरप्यतिकांतियुक्तः ॥१४॥
कश्चिद्गतस्तु गगनं किल देवकन्यां संप्राप्य चारुवदनां किल भक्तियुक्ताम् ।
नांगीचकार चतुरो व्रतनाशभीतो यास्यत्ययं मम वृथा ह्यनुकूलशब्दः ॥१५॥
संग्रामे संवृते तत्र युधाजित्पृथिवीपतिः । जघान वीरसेनं तं बाणैस्तीव्रैः सुदारुणैः ॥१६॥
निहतः स पतातोर्व्यां छिन्नमूर्धा महीपतिः । प्रभग्नं तद्बलं सर्वं निर्गतं च चतुर्दिशम् ॥१७॥
मनोरमा हतं श्रुत्वा पितरं रणमूर्धनि । भयत्रस्ताऽथ संजाता पितुर्वैरमनुस्मरन् ॥१८॥
हनिष्यति युधाजिद्वै पुत्रं मम दुराशयः । राज्यलोभेन पापात्मा सेति चिन्तापराऽभवत्१९॥
किं करोमि क्व गच्छामि पिता मे निहतो रणे । भर्ता चापि मृतोऽद्यैव पुत्रोऽयं मम बालकः२०॥
लोभोऽतीव च पापिष्ठस्तेन को न वशीकृतः । किं न कुर्यात्तदाविष्टः पापं पार्थिवसत्तमः ॥२१॥
पितरं मातरं भ्रातॄन्गुरून्स्वजनबांधवान् । हंति लोभसमाविष्टो जनो नात्र विचारणा ॥२२॥
अभक्ष्यभक्षणं लोभादगम्यागमनं तथा । करोति किल तृष्णार्तो धर्मत्यागं तथा पुनः॥२३॥
न सहायोऽस्ति मे कश्चिन्नगरेऽत्र महाबलः । यदाधारे स्थिता चाहं पालयामि सुतं शुभम् २४॥
हते पुत्रे नृपेणाद्य किं करिष्याम्यहं पुनः । न मे त्राताऽस्ति भुवने येन वै सुस्थिता ह्यहम्२५॥
सापि वैरयुता कामं सपत्नी सर्वदा भवेत् । लीलावती न मे पुत्रे भविष्यति दयावती ॥२६॥
युधाजिति समायाते न मे निःसरणं भवेत् । ज्ञात्वा बालं सुतं सोऽद्य कारागारं नयिष्यति२७॥
श्रूयते हि पुरेंद्रेण मातुर्गर्भगतः शिशुः । कृंतितः सप्तधा पश्चात्कृतास्ते सप्त सप्तधा॥२८॥
प्रविश्य चोदरं मातुः करे कृत्वाऽल्पकं पविम् । एकोनपंचाशदपि तेऽभवन्मरुतो दिवि ॥२९॥
सपत्न्यै गरलं दत्तं सपत्न्या नृपभार्यया । गर्भनाशार्थमुद्दिश्य पुरैतद्वै मया श्रुतम् ॥३०॥
जातस्तु बालकः पश्चाद्देहे विषयुतः किल । तेनासौ सगरो नाम विख्यातो भुविमंडले॥३१॥
जीवमानोऽथ भर्त्ता वै कैकेय्या नृपभार्यया । रामः प्रव्राजितो ज्येष्ठो मृतो दशरथो नृपः॥३२॥
मंत्रिणस्त्ववशाः कामं ये मे पुत्रं सुदर्शनम् । राजानं कर्तुकामा वै युधाजिद्वशगाश्च ते ॥३३॥
न मे भ्राता तथा शूरो यो मे बंधात्प्रमोचयेत् । महत्कष्टं च संप्राप्तं मया वै दैवयोगतः ॥३४॥
उद्यमः सर्वथा कार्यः सिद्धिर्दैवाद्धि जायते । उपायं पुत्ररक्षार्थं करोम्यद्य त्वरान्विता ॥३५॥
इति संचिंत्य सा बाला विदल्लं चातिमानिनम् । निपुणं सर्वकार्येषु चिन्त्यं मंत्रिवरोत्तमम् ॥३६॥
समाहूय तमेकांते प्रोवाच बहुदुःखिता । गृहीत्वा बालकं हस्ते रुदती दीनमानसा ॥३७॥
पिता मे निहतः संख्ये पुत्रोऽयं बालकस्तथा । युधाजिद्बलवान्राजा किं विधेयं वदस्व मे ॥३८॥

तामुवाच विदल्लोऽसौ नात्र स्थातव्यमेव च । गमिष्यामो वने कामं वाराणस्याः पुनः किल ३९॥
तत्र मे मातुलः श्रीमान्वर्तते बलवत्तरः । सुबाहुरिति विख्यातो रक्षिता स भविष्यति॥४०॥
युधाजिद्दर्शनोत्कंठमनसा नगराद्बहिः । निर्गत्य रथमारुह्य गंतव्यं नात्र संशयः ॥४१॥
इत्युक्ता तेन सा राज्ञी गत्वा लीलावतीं प्रति । उवाच पितरं द्रष्टुं गच्छाम्यद्य सुलोचने ॥४२॥
इत्युक्त्वा रथमारुह्य सैरंध्रीसंयुता तदा । विदल्लेन च संयुक्ता निःसृता नगराद्बहिः॥४३॥
त्रस्ता ह्यार्ताऽतिकृपणा पितुः शोकसमाकुला । दृष्ट्वा युधाजितं भूपं पितरं गतजीवितम् ॥४४॥
संस्कार्य च त्वरायुक्ता वेपमाना भयाकुला । दिनद्वयेन संप्राप्ता राज्ञी भागीरथीतटम् ॥४५॥
निषादैर्लुंठिता तत्र गृहीतं सकलं वसु । रथं चापि गृहीत्वा ते निर्गता दस्यवः शठाः॥४६॥
रुदती सुतमादाय चारुवस्त्रा मनोरमा । निर्ययौ जाह्नवीतीरे सैरंध्रीकरलंबिता ॥४७॥
आरुह्य च भयाच्छीघ्रमुडुपं सा भयाकुला । तीर्त्वा भागीरथीं पुण्यां ययौ त्रिकूटपर्वतम्॥४८॥
भारद्वाजाश्रमं प्राप्ता त्वरया च भयाकुला । संवीक्ष्य तापसांस्तत्र संजाता निर्भया तदा ॥४९॥
मुनिना सा ततः पृष्टा काऽसि कस्य परिग्रहः । कष्टेनात्र कथं प्राप्ता सत्यं ब्रूहि शुचिस्मिते५०॥
देवी वा मानुषी वाऽसि बालपुत्रा वने कथम् । राज्यभ्रष्टेव वामोरु भासि त्वं कमलेक्षणे ॥५१॥
एवं सा मुनिना पृष्टा नोवाच वरवर्णिनी । रुदती दुःखसंतप्ता विदल्लं च समादिशत् ५२॥
विदल्लस्तमुवाचेदं ध्रुवसंधिर्नृपोत्तमः । तस्य भार्या धर्मपत्नी नाम्ना चेयं मनोरमा ५३॥
सिंहेन निहतो राजा सूर्यवंशी महाबलः । पुत्रोऽयं नृपतेस्तस्य नाम्ना चैव सुदर्शनः ५४॥
अस्याः पिताऽतिधर्मात्मा दौहित्रार्थे मृतो रणे । युधाजिद्भयसंत्रस्ता संप्राप्ता विजने वने ॥५५॥
त्वामेव शरणं प्राप्ता बालपुत्रा नृपात्मजा । त्राता भव महाभाग त्वमस्या मुनिसत्तम ॥५६
आर्तस्य रक्षणे पुण्यं यज्ञाधिकमुदाहृतम् । भयत्रस्तस्य दीनस्य विशेषफलदं स्मृतम् ॥५७॥

ऋषिरुवाच

निर्भया वस कल्याणि पुत्रं पालय सुव्रते । न ते भयं विशालाक्षि कर्तव्यं शत्रुसंभवम् ५८॥
पालयस्व सुतं कांतं राजा तेऽयं भविष्यति । नात्र दुःखं तथा शोकः कदाचित्संभविष्यति ॥

व्यास उवाच

इत्युक्ता मुनिना राज्ञी स्वस्था सा संबभूव ह । उटजे मुनिना दत्ते वीतशोका तदाऽवसत् ६०॥
सैरंध्रीसहिता तत्र विदल्लेन च संयुता । सुदर्शनं पालयाना न्यवसत्सा मनोरमा ॥६१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कंधे पंचदशोऽध्यायः ॥१५॥

अथ षोडशोऽध्यायः

व्यास उवाच

युधाजित्त्वथ संग्रामाद्गत्वाऽयोध्यां महाबलः। मनोरमां च पप्रच्छ सुदर्शनजिघांसया ॥१॥
सेवकान् प्रेषयामास क्व गतेति मुहुर्वदन्। शुभे दिनेऽथ दौहित्रं स्थापयामास चासने २॥
मंत्रिभिश्च वसिष्ठेन मंत्रैराथर्वणैः शुभैः। अभिषिक्तश्च संपूर्णैः कलशैर्जलपूरितैः ॥३॥
भेरीशंखनिनादैश्च तूर्याणां चाथ निःस्वनैः। उत्सवस्तु नगर्यां वै संबभूव कुरूद्वह ॥४॥
विप्राणां वेदपाठैश्च बंदिनां स्तुतिभिस्तथा। अयोध्या मुदितेवासीज्जयशब्दैः सुमंगलैः ॥५॥
हृष्टपुष्टजनाकीर्णा स्तुतिवादित्रनिःस्वना। नवे तस्मिन्महीपाले पूर्वभौ नूतनेव सा ॥६॥
केचित्साधुजना ये वै चक्रुः शोकं गृहे स्थिताः। सुदर्शनं विचिंत्याद्य क्व गतोऽसौ नृपात्मजः ॥
मनोरमाऽतिसाध्वी सा क्व गता सुतसंयुता। पिताऽस्या निहतः संख्ये राज्यलोभेन वैरिणा ॥
इत्येवं चिंत्यमानास्ते साधवः समबुद्धयः। अतिष्ठन्दुःखितास्तत्र शत्रुजिद्वशवर्तिनः ॥९॥
युधाजिदपि दौहित्रं स्थापयित्वा विधानतः। राज्यं च मंत्रिसात्कृत्वा चलितः स्वां पुरीं प्रति॥
श्रुत्वा सुदर्शनं तत्र मुनीनामाश्रमे स्थितम्। हंतुकामो जगामाऽऽशु चित्रकूटं स पर्वतम् ११॥
निषादाधिपतिं शूरं पुरस्कृत्य बलाभिधम्। दुर्दर्शाख्यमगादाशु शृङ्गवेरपुराधिपम् ॥१२॥
श्रुत्वा मनोरमा तत्र बभूवातिसुदुःखिता। आगच्छंतं बालपुत्रा भयार्ता सैन्यसंयुतम् १३॥
तमुवाचातिशोकार्ता मुनिं साश्रुविलोचना। किंकरोमि क्व गच्छामि युधाजित्समुपस्थितः १४॥
पिता मे निहतोऽनेन दौहित्रो भूपतिः कृतः। सुतं मे हंतुकामोऽत्र समायाति बलान्वितः १५॥
पुरा श्रुतं मया स्वामिन्पांडवा वै वने स्थिताः। मुनीनामाश्रमे पुण्ये पांचाल्या सहितास्तदा ॥
गतास्ते मृगयां पार्था भ्रातरः पंच एव ते। द्रौपदी संस्थिता तत्र मुनीनामाश्रमे शुभे १७॥
धौम्योऽत्रिर्गालवः पैलो जाबालिर्गौतमो भृगुः। च्यवनश्चात्रिगोत्रश्च कण्वश्चैव जतुः क्रतुः ॥१८॥
वीतिहोत्रः सुमंतुश्च यज्ञदत्तोऽथ वत्सलः। राशासनः कहोडश्च यवक्रीर्यज्ञकृत्क्रतुः ॥१९॥
एते चान्ये च मुनयो भारद्वाजादयः शुभाः। वेदपाठयुताः सर्वे संस्थिताश्चाश्रमे स्थिताः २०॥
दासीभिः सहिता तत्र याज्ञसेनी स्थिता मुने। आश्रमे चारुसर्वांगी निर्भया मुनिसंवृते ॥२१॥
पार्था मृगानुगास्तावत्प्रयाताश्च वनाद्वनम्। धनुर्बाणधरा वीराः पंच वै शत्रुतापनाः ॥२२॥
तावत्सिंधुपतिः श्रीमान्मार्गस्थो बलसंयुतः। आगतश्चाश्रमाभ्याशे श्रुत्वा तु निगमध्वनिम् ॥२३
श्रुत्वा वेदध्वनिं राजा मुनीनां भावितात्मनाम्। उत्ततार रथात्तूर्णं दर्शनाकांक्षया नृपः ॥२४॥
यदा निरगमत्तत्र भृत्यद्वयसमन्वितः। वेदपाठयुतान्वीक्ष्य मुनीनुद्यमसंस्थितः ॥२५॥

कृतांजलिपुटः स्वामिन्संस्थितोऽथ जयद्रथः । आश्रमे मुनिभिर्जुष्टे भूपतिः संविवेश ह ॥२६॥
तत्रोपविष्टं राजानं द्रष्टुकामाः स्त्रियस्तदा । आययुर्मुनिभार्याश्च कोऽयमित्यब्रुवन्नृपम् ॥२७॥
तासां मध्ये वरारोहा याज्ञसेनी समागता । जयद्रथेन दृष्टा सा रूपेण श्रीरिवापरा ॥२८॥
तां विलोक्यासितापांगीं देवकन्यामिवापराम् । पप्रच्छ नृपतिर्धौम्यं केयं श्यामा वरानना ॥२९॥
भार्या कस्य सुता कस्य नाम्ना का वरवर्णिनी । रूपलावण्यसंयुक्ता शचीव वसुधां गता ॥३०॥
बब्बूलवनमध्यस्था लवंगलतिका यथा । राक्षसीवृंदगा नूनं रंभेवाऽऽभाति भामिनी ॥३१॥
सत्यं वद महाभाग कस्येयं वल्लभाऽऽबला । राजपत्नीव चाभाति नैषा मुनिवधूर्द्विज ॥३२॥

धौम्य उवाच

पांडवानां प्रिया भार्या द्रौपदी शुभलक्षणा । पांचाली सिन्धुराजेंद्र वसत्यत्र वराश्रमे ॥३३॥

जयद्रथ उवाच

क्व गताः पांडवाः पंच शूराः संप्रति विश्रुताः । वसंत्यत्र वने वीरा वीतशोका महाबलाः ॥३४॥

धौम्य उवाच

मृगयार्थं गताः पंच पांडवा रथसंस्थिताः । आगमिष्यंति मध्याह्ने मृगानादाय पार्थिवाः ॥३५॥
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य उदतिष्ठदसौ नृपः । द्रौपदीसन्निधौ गत्वा प्रणम्येदमुवाच ह ॥३६॥
कुशलं ते वरारोहे क्व गताः पतयश्च ते । एकादश गतान्यत्र वर्षाणि च वने किल ॥३७॥
द्रौपदी तु तदोवाच स्वस्ति तेऽस्तु नृपात्मज । विश्रमस्वाश्रमाभ्याशे क्षणादायांति पांडवाः ॥३८॥
एवं ब्रुवंत्यां तस्यां तु लोभाविष्टः स भूपतिः । जहार द्रौपदीं वीरोऽनादृत्य मुनिसत्तमान् ॥३९॥
कस्यचिन्नैव विश्वासः कर्तव्यः सर्वथा बुधैः । कुर्वन्दुःखमवाप्नोति दृष्टांतस्त्वत्र वै बलिः ॥४०॥
वैरोचनसुतः श्रीमान्धर्मिष्ठः सत्यसंगरः । यज्ञकर्ता च दाता च शरण्यः साधुसंमतः ॥४१॥
नाधर्मे निरतः क्वापि प्रह्लादस्य च पौत्रकः । एकोनशतयज्ञान्वै स चकार सदक्षिणान् ॥४२॥
सत्त्वमूर्त्तिः सदा विष्णुः सेव्यः स योगिनामपि । निर्विकारोऽपि भगवान्देवकार्यार्थसिद्धये ॥४३॥
कश्यपाच्च समुद्भूतो विष्णुः कपटवामनः । राज्यं छलेन हृतवान्महीं चैव ससागराम् ॥४४॥
सोऽभवत्पत्यवाग्राजा बलिर्वैरोचनिस्तदा । कपटं कृतवान्विष्णुरिंद्रार्थे तु मया श्रुतम् ॥४५॥
अन्यः किं न करोत्येवं कृतं वै सत्त्वमूर्तिना । वामनं रूपमास्थाय यज्ञपातं चिकीर्षता ॥४६॥
न च विश्वसितव्यं वै कदाचित्केनचित्तथा । लोभश्चेतसि चेत्स्वामिन्कीदृक्पापकृतं भयम् ॥४७॥
लोभाहताः प्रकुर्वंति पापानि प्राणिनः किल । परलोकाद्भयं नास्ति कस्यचित्कर्हिचिन्मुने ॥४८॥
मनसा कर्मणा वाचा परस्वादानहेतुतः । प्रपतंति नराः सम्यग्लोभोपहतचेतसः ॥४९॥
देवानाराध्य सततं वांछंति च धनं नराः । न देवास्तत्करे कृत्वा समर्था दातुमंजसा ॥५०॥

अन्यस्यानीयते वित्तं प्रयच्छंति मनीषितम् । वाणिज्येनाथ दानेन चौर्येणापि बलेन वा ॥५१॥
वेक्रयार्थं गृहीत्वा च धान्यवस्त्रादिकं बहु । देवानर्चयते वैश्यो महर्द्धिर्मे भवेदिति ॥५२॥
नात्र किं परवित्तेच्छा वाणिज्येन परंतप । ग्रहणकाले तु संप्राप्ते महर्घं चापि कांक्षति ॥५३॥
एवं हि प्राणिनः सर्वे परस्वादानतत्पराः । वर्तन्ते सततं ब्रह्मन् विश्वासः कीदृशः पुनः ॥५४॥
वृथा तीर्थं वृथा दानं वृथाऽध्ययनमेव च । लोभमोहावृतानां वै कृतं तदकृतं भवेत् ॥५५॥
तस्मादेनं महाभाग विसर्जय गृहं प्रति । सपुत्राऽहं वसिष्यामि जानकीवद्द्विजोत्तम ॥५६॥
इत्युक्तोऽसौ मुनिस्तावद्गत्वा युधाजितं नृपम् । उवाच वचनं राज्ञे भारद्वाजः प्रतापवान् ॥५७॥
गच्छ राजन्यथाकामं स्वपुरं नृपसत्तम । नेयं मनोरमाऽभ्येति बालपुत्रा सुदुःखिता ॥५८॥

युधाजिदुवाच

मुने मुंच हठं सौम्यां विसर्जय मनोरमाम् । न च यास्याम्यहं मुक्त्वा नेष्याम्यद्य बलात्पुनः॥५९॥

ऋषिरुवाच

नयस्व यदि शक्तिस्ते बलेनाद्य ममाश्रमात् । विश्वामित्रो यथा धेनुं वसिष्ठस्य मुनेः पुरा ॥६०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कंधे षोडशोऽध्यायः ॥१६॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इत्याकर्ण्य वचस्तस्य मुनेस्तत्रावनीपतिः । मंत्रिवृद्धं समाहूय पप्रच्छ तमतंद्रितः ॥१॥
किं कर्तव्यं सुबुद्धेऽत्र मयाऽद्य वद सुव्रत । बलान्नयामि तां कामं सपुत्रां च सुभाषिणीम् ॥२॥
रिपुरल्पोपि नोपेक्ष्यः सर्वथा शुभमिच्छता । राजयक्ष्मेव संवृद्धो मृत्यवे परिकल्पयेत् ॥३॥
नात्र सैन्यं न योद्धाऽस्ति यो मामत्र निवारयेत् । गृहीत्वा हन्मि तं तत्र दौहित्रस्य रिपुं कल ॥४॥
निष्कंटकं भवेद्राज्यं यताम्यद्य बलादहम् । हते सुदर्शने नूनं निर्भयोऽसौ भवेदिति ॥५॥

प्रधान उवाच

साहसं न हि कर्तव्यं श्रुतं राजन्मुनेर्वचः । विश्वामित्रस्य दृष्टांतः कथितस्तेन मारिष ॥६॥
पुरा गाधिसुतः श्रीमान्विश्वामित्रोऽतिविश्रुतः । विचरन्स नृपश्रेष्ठो वसिष्ठाश्रममभ्यगात् ॥७॥
नमस्कृत्य च तं राजा विश्वामित्रः प्रतापवान् । उपविष्टो नृपश्रेष्ठो मुनिना दत्तविष्टरः ॥८॥
निमंत्रितो वसिष्ठेन भोजनाय महात्मना । ससैन्यश्च स्थितो राजा गाधिपुत्रो महायशाः ॥९॥
नंदिन्याऽऽसादितं सर्वं भक्ष्यभोज्यादिकं च यत् । भुक्त्वा राजा ससैन्यश्च वांछितं तत्र भोजनम्॥१०॥
प्रतापं तं च नंदिन्याः परिज्ञाय स पार्थिवः । ययाचे नंदिनीं राजा वसिष्ठं मुनिसत्तमम् ॥११॥

विश्वामित्र उवाच

मुने धेनुसहस्रं ते घटोध्नीनां ददाम्यहम् । नंदिनीं देहि मे धेनुं प्रार्थयामि परं तप ॥१२॥

वसिष्ठ उवाच

होमधेनुरियं राजन्न ददामि कथंचन । सहस्रं चापि धेनूनां तवेदं तव तिष्ठतु ॥१३॥

विश्वामित्र उवाच

अयुतं वाऽथ लक्षं वा ददामि मनसेप्सितम् । देहि मे नंदिनीं साधो ग्रहीष्यामि बलादथ ॥१४॥

वसिष्ठ उवाच

कामं गृहाण नृपते बलादद्य यथारुचि । नाहं ददामि ते राजन्स्वेच्छया नंदिनीं गृहात् ॥१५॥
तच्छ्रुत्वा नृपतिर्भृत्यानादिदेश महाबलान् । नयध्वं नंदिनीं धेनुं बलदर्पसुसंस्थिताः ॥१६॥
ते भृत्या जगृहुस्तां तु हठादाक्रम्य यंत्रिताम् । वेपमाना मुनिं प्राह सुरभिः साश्रुलोचना ॥१७॥
मुने त्यजसि मां कस्मात्कर्षयंति सुयंत्रिताम् । मुनिस्तां प्रत्युवाचेदं त्यजे नाहं सुदुग्धदे ॥१८॥
बलान्नयति राजाऽसौ पूजितोऽद्य मया शुभे । किं करोमि न चेच्छामि त्यक्तुं त्वां मनसा किल ॥१९॥
इत्युक्ता मुनिना धेनुः क्रोधयुक्ता बभूव ह । हंभारवं चकाराशु क्रूरशब्दं सुदारुणम् ॥२०॥
उद्गतास्तत्र देहात्तु दैत्या घोरतरास्तदा । सायुधास्तिष्ठ तिष्ठेति ब्रुवंतः कवचावृताः ॥२१॥
सैन्यं सर्वं हतं तैस्तु नंदिनी प्रतिमोचिता । एकाकी निर्गतो राजा विश्वामित्रोऽतिदुःखितः ॥२२॥
हंत पापोऽतिदीनात्मा निंदन्क्षात्रबलं महत् । ब्राह्मं बलं दुराराध्यं मत्वा तपसि स्थितः ॥२३॥
तप्त्वा बहूनि वर्षाणि तपो घोरं महावने । ऋषित्वं प्राप गाधेयस्त्यक्त्वा क्षात्रं विधिं पुनः ॥२४॥
तस्मात्त्वमपि राजेंद्र मा कृथा वैरमद्भुतम् । कुलनाशकरं नूनं तापसैः सह संयुगम् ॥२५॥
मुनिवर्य व्रजाद्य त्वं समाश्वाश्य तपोनिधिम् । सुदर्शनोऽपि राजेंद्र तिष्ठत्वत्र यथासुखम् ॥२६॥
बालोऽयं निर्धनः किं ते करिष्यति नृपाहितम् । वृथा ते वैरभावोऽयमनाथे दुर्बले शिशौ ॥२७॥
दया सर्वत्र कर्तव्या दैवाधीनमिदं जगत् । ईर्ष्यया किं नृपश्रेष्ठ यद्भाव्यं तद्भविष्यति ॥२८॥
वज्रं तृणायते राजन्दैवयोगान्न संशयः । तृणं वज्रायते क्वापि समये दैवयोगतः ॥२९॥
शशको हंति शार्दूलं मशको वै तथा गजम् । साहसं मुंच मेधाविन्कुरु मे वचनं हितम् ॥३०॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य युधाजिन्नृपसत्तमः । प्रणम्य तं मुनिं मूर्ध्ना जगाम स्वपुरं नृपः ॥३१॥
मनोरमाऽपि स्वस्थाऽभूदाश्रमे तत्र संस्थिता । पालयामास पुत्रं तं सुदर्शनमृतव्रतम् ॥३२॥
दिने दिने कुमारोऽसौ जगामोपचयं ततः । मुनिबालगतः क्रीडन्निर्भयः सर्वतः शुभः ॥३३॥
एकस्मिन्समये तत्र विदल्लं समुपागतम् । क्लीबेति मुनिपुत्रस्तमामंत्रयत्तदंतिके ॥३४॥

सुदर्शनस्तु तच्छ्रुत्वा दधारैकाक्षरं स्फुटम् । अनुस्वारयुतं तच्च प्रोवाचापि पुनः पुनः ॥३५॥
बीजं वै कामराजाख्यं गृहीतं मनसा तदा । जजाप बालकोऽत्यर्थं धृत्वा चेतसि सादरम् ॥३६॥
भावियोगान्महाराज कामराजाख्यमद्भुतम् । स्वभावेनैव तेनेत्थं गृहीतं बालकेन वै ॥३७॥
तदाऽसौ पंचमे वर्षे प्राप्य मंत्रमनुत्तमम् । ऋषिच्छंदोविहीनं च ध्यानन्यासविवर्जितम् ॥३८॥
प्रजपन्मनसा नित्यं क्रीडत्यपि स्वपित्यपि । विसस्मार न तं मंत्रं ज्ञात्वा सारमिति स्वयम् ॥३९॥
वर्षे चैकादशे प्रप्ते कुमारोऽसौ नृपात्मजः । मुनिना चोपनीतोऽथ वेदमध्यापितस्तथा ॥४०॥
धनुर्वेदं तथा सांगं नीतिशास्त्रं विधानतः । अभ्यस्ताः सकला विद्यास्तेन मंत्रबलादिव ॥४१॥
कदाचित्सोऽपि प्रत्यक्षं देवीरूपं ददर्श ह । रक्तांबरं रक्तवर्णं रक्तसर्वांगभूषणम् ॥४२॥
गरुडे वाहने संस्थां वैष्णवीं शक्तिमद्भुताम् । दृष्ट्वा प्रसन्नवदनः स बभूव नृपात्मजः ॥४३॥
वने तस्मिन्स्थितः सोऽथ सर्वविद्यार्थतत्त्ववित् । मातरं सेवमानस्तु विजहार नदीतटे ॥४४॥
शरासनं च संप्राप्तं विशिखाश्च शिलाशिताः । तूणीरकवचं तस्मै दत्तं चांबिकया वने ॥४५॥
एतस्मिन्समये पुत्री काशिराजस्य सुप्रिया । नाम्ना शशिकला दिव्या सर्वलक्षणसंयुता ४६॥
शुश्राव नृपपुत्रं तं वनस्थं च सुदर्शनम् । सर्वलक्षणसंपन्नं शूरं काममिवापरम् ॥४७॥
बंदीजनमुखाच्छ्रुत्वा राजपुत्रं सुसंमतम् । चकमे मनसा तं वै वरं वरयितुं धिया ॥४८॥
स्वप्ने तस्याः समागम्य जगदंबा निशांतरे । उवाच वचनं चेदं समाश्वास्य सुसंस्थिता ४९॥
वरं वरय सुश्रोणि मम भक्तः सुदर्शनः । सर्वकामप्रदस्तेऽस्तु वचनान्मम भामिनि ५०॥
एवं शशिकला दृष्ट्वा स्वप्ने रूपं मनोहरम् । अंबाया वचनं स्मृत्वा जहर्ष भृशमानिनी ॥
उत्थिता सा मुदा युक्ता पृष्टा मात्रा पुनः पुनः । प्रमोदे कारणं बाला नोवाचातित्रपान्विता ५२॥
जहास मुदमापन्ना स्मृत्वा स्वप्नं मुहुर्मुहुः । सखीं प्राह तदाऽन्यां वै स्वप्नवृत्तं सविस्तरम् ५३
कदाचित्सा विहारार्थमवापोपवनं शुभम् । सखीयुक्ता विशालाक्षी चंपकैरुपशोभितम् ५४
पुष्पाणि चिन्वती बाला चंपकाधःस्थिताऽबला । अपश्यद्ब्राह्मणं मार्गे आगच्छंतं त्वरान्वितम् ॥
तं प्रणम्य द्विजं श्यामा बभाषे मधुरं वचः । कुतो देशान्महाभाग कृतमागमनं त्वया ५६॥

द्विज उवाच

भारद्वाजाश्रमाद्बाले नूनमागमनं मम । जातं वै कार्ययोगेन किं पृच्छसि वदस्व मे ५७॥

शशिकलोवाच

तत्राश्रमे महाभाग वर्णनीयं किमस्ति वै । लोकातिगं विशेषेण प्रेक्षणीयतमं किल ॥५८॥

ब्राह्मण उवाच

ध्रुवसंधिसुतः श्रीमानास्ते सुदर्शनो नृपः । यथार्थनामा सुश्रोणि वर्तते पुरुषोत्तमः ॥५९॥

तस्य लोचनमत्यंतं निष्फलं प्रतिभाति मे । येन दृष्टो न वामोरु कुमारस्तु सुदर्शनः ॥६०॥
एकत्र निहिता धात्रा गुणाः सर्वे सिसृक्षुणा । गुणानामाकरं द्रष्टुं मन्ये तेनैव कौतुकात् ६१॥
तव योग्यः कुमारोऽसौ भर्ता भवितुमर्हति । योगोऽयं विहितोप्यासीन्मणिकांचनयोरिव ॥६२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कंधे सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

श्रुत्वा तद्वचनं श्यामा प्रेमयुक्ता बभूव ह । प्रतस्थे ब्राह्मणस्तस्मात्स्थानादुक्त्वा समाहितः ॥
सा तु पूर्वानुरागाद्वै मग्ना प्रेम्णाऽतिचंचला । कामबाणहतेवास गते तस्मिन्द्विजोत्तमे ॥२॥
अथ कामार्दिता प्राह सखीं छंदोनुवर्तनीम् । विकारश्च समुत्पन्नो देहे यच्छ्रवणादनु ॥३॥
अज्ञातरसविज्ञानं कुमारं कुलसंभवम् । दुनोति मदनः पापः किं करोमि क्व यामि च ॥
स्वप्नेषु वा मया दृष्टः पंचबाण इवापरः । तपते मे मनोऽत्यर्थं विरहाकुलितं मृदु ॥५॥
चंदनं देहलग्नं मे विषवद्भाति भामिनि । स्रगियं सर्पवच्चैव चंद्रपादाश्च वह्निवत् ॥६॥
न च हर्म्ये न वने शं मे दीर्घिकयां न पर्वते । न दिवा न निशायां वा न सुखं सुखसाधनैः ७॥
न शय्या न च तांबूलं न गीतं न च वादनम् । प्रीणयंति मनो मेऽद्य न तृप्ते मम लोचने ॥८॥
प्रयाम्यद्य वने तत्र यत्राऽसौ वर्तते शठः । भीतास्मि कुललज्जायाः परतंत्रा पितुस्तथा ॥९॥
स्वयंवरं पिता मेऽद्य न करोति करोमि किम् । दास्यामि राजपुत्राय कामं सुदर्शनाय वै ॥१०॥
संत्यन्ये पृथिवीपालाः शतशः संभृतर्द्धयः । रमणीया न मे तेऽद्य राज्यहीनोप्यसौ मतः ११॥

व्यास उवाच

एकाकी निर्धनश्चैव बलहीनः सुदर्शनः । वनवासी फलाहारस्तस्याश्चित्ते सुसंस्थितः १२॥
वाग्बीजस्य जपात्सिद्धिस्तस्या एषाप्युपस्थिता । सोऽपि ध्यानपरोऽत्यंतं जजाप मंत्रमुत्तमम् १३॥
स्वप्ने पश्यत्यसौ देवीं विष्णुमायामखंडिताम् । विश्वमातरव्यमक्तां सर्वसंपत्करांबिकाम् ॥१४॥
शृंगवेरपुराध्यक्षो निषादः समुपेत्य तम् । ददौ रथवरं तस्मै सर्वोपस्करसंयुतम् ॥१५॥
चतुर्भिस्तुरगैर्युक्तं पताकावरमंडितम् । जैत्रं राजसुतं ज्ञात्वा ददौ चोपायनं तदा ॥१६॥
सोऽपि जग्राह तं प्रीत्या मित्रत्वेन सुसंस्थितम् । वन्यैर्मूलफलैः सम्यगर्चयामास शंबरम् ॥१७॥
कृतातिथ्ये गते तस्मिन्निषादाधिपतौ तदा । मुनयः प्रीतियुक्तास्ते तमूचुस्तापसा मिथः ॥१८॥
राजपुत्र ध्रुवं राज्यं प्राप्स्यसि त्वं च सर्वथा । स्वल्पैरहोभिरव्यग्रः प्रतापान्नात्र संशयः ॥१९॥
प्रसन्ना तेऽम्बिका देवी वरदा विश्वमोहिनी । सहायस्तु सुसंपन्नो न चिंतां कुरु सुव्रत ॥२०॥

मनोरमां तथोचुस्ते मुनयः संशितव्रताः । पुत्रस्तेऽद्य धराधीशो भविष्यति शुचिस्मिते॥२१॥
सा तानुवाच तन्वंगी वचनं वोऽस्तु सत्फलम् । दासोऽयं भवतां विप्राः किं चित्रं सदुपासनात् ॥
न सैन्यं सचिवाः कोशो न सहायश्च कश्चन । केन योगेन पुत्रो मे राज्यं प्राप्तुमिहार्हति ॥२३॥
आशीर्वादैश्च वो नूनं पुत्रोऽयं मे महीपतिः । भविष्यति न संदेहो भवंतो मंत्रवित्तमाः ॥२४॥

व्यास उवाच

रथारूढः स मेधावी यत्र याति सुदर्शनः । अक्षौहिणीसमावृत्त इवाऽऽभाति स तेजसा २५॥
प्रतापो मंत्रबीजस्य नान्यः कश्चन भूपते । एवं वै जपतस्तस्य प्रीतियुक्तस्य सर्वथा ॥२६॥
संप्राप्य सद्गुरोर्बीजं कामराजाख्यमद्भुतम् । जपेद्यस्तु शुचिः शांतः सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥
न तदस्ति पृथिव्यां वा दिवि वाऽपि सुदुर्लभम् । प्रसन्नायाः शिवायाश्च यदप्राप्यं नृपोत्तम ॥२८॥
ते मंदास्तेऽतिदुर्भाग्या रोगैस्ते समभिद्रुताः । येषां चित्ते न विश्वासो भवेदंबार्चनादिषु ॥२९॥
या माता सर्वदेवानां युगादौ परिकीर्तिता । आदिमातेति विख्याता नाम्ना तेन कुरूद्वह॥३०॥
बुद्धिः कीर्तिर्धृतिर्लक्ष्मीःशक्तिःश्रद्धामतिःस्मृतिः । सर्वेषां प्राणिनां सा वै प्रत्यक्षं वै विभासते ३१॥
न जानंति नरा ये वै मोहिता मायया किल । न भजंति कुतर्कज्ञा देवीं विश्वेश्वरीं शिवाम्॥३२॥
ब्रह्मा विष्णुस्तथा शंभुर्वासवो वरुणो यमः । वायुरग्निः कुबेरश्च त्वष्टा पूषाश्विनौ भगः॥३३॥
आदित्या वसवो रुद्रा विश्वेदेवा मरुद्गणाः । सर्वे ध्यायंति तां देवीं सृष्टिस्थित्यंतकारिणीम्३४॥
को न सेवेत विद्वान्वै तां शक्तिं परमात्मिकाम् । सुदर्शनेन सा ज्ञाता देवी सर्वार्थदा शिवा३५॥
ब्रह्मैव साऽतिदुष्प्रापा विद्याऽविद्यास्वरूपिणी । योगगम्या परा शक्तिर्मुमुक्षूणां च वल्लभा ॥३६॥
परमात्मस्वरूपं को वेत्तुमर्हति तां विना । या सृष्टिं त्रिविधां कृत्वा दर्शयत्यखिलात्मने३७॥
सुदर्शनस्तु तां देवीं मनसा परिचिंतयन् । राज्यलाभात्परं प्राप्य सुखं वै कानने स्थितः३८॥
साऽपि चंद्रकलाऽत्यर्थं कामबाणप्रपीडिता । नानोपचारैरनिशं दधार दुःखितं वपुः ॥३९॥
तावत्तस्याः पिता ज्ञात्वा कन्यां पुत्रवरार्थिनीम् । सुबाहुः कारयामास स्वयंवरमतंद्रितः ॥४०॥
स्वयंवरस्तु त्रिविधो विद्वद्भिः परिकीर्तितः । राज्ञां विवाहयोग्यो वै नान्येषां कथितः किल४१॥
इच्छास्वयंवरश्चैको द्वितीयश्च पणाभिधः । यथा रामेण भग्नं वै त्र्यंबकस्य शरासनम् ॥४२॥
तृतीयः शौर्यशुल्कश्च शूराणां परिकीर्तितः । इच्छास्वयंवरं तत्र चकार नृपसत्तमः ॥४३॥
शिल्पिभिः कारिता मंचाः शुभैरास्तरणैर्युताः । ततश्च विविधाकाराः सुक्लृप्ताः सभ्यमंडपाः४४॥
एवं कृतेऽतिसंभारे विवाहार्थं सुविस्तरे । सखीं शशिकला प्राह दुःखिता चारुलोचना४५॥
इदं मे मातरं ब्रूहि त्वमेकांते वचो मम । मया वृतः पतिश्चित्ते ध्रुवसंधिसुतः शुभः ॥४६॥
नान्यं वरं वरिष्यामि तमृते वै सुदर्शनम् । स मे भर्ता नृपसुतो भगवत्या प्रतिष्ठितः ॥४७॥

व्यास उवाच

इत्युक्ता सा सखी गत्वा मातरं प्राह सत्वरा । वैदर्भीं विजने वाक्यं मधुरं मञ्जुभाषिणी ॥४८॥
पुत्री ते दुःखिता प्राह साध्वि त्वां मन्मुखेन यत् । शृणु त्वं कुरु कल्याणि तद्धितं त्वरिताऽधुना४६॥
भारद्वाजाश्रमे पुण्ये ध्रुवसंधिसुतोऽस्ति यः । स मे भर्ता वृतश्चित्ते नान्यं भूपं वृणोम्यहम् ५०॥

व्यास उवाच

राज्ञी तद्वचनं श्रुत्वा स्वपतौ गृहमागते । निवेदयामास तदा पुत्रीवाक्यं यथातथम् ॥५१॥
तच्छ्रुत्वा वचनं राजा विस्मितः प्रहसन्मुहुः । भार्यामुवाच वैदर्भीं सुबाहुस्तु ऋतं वचः ॥५२॥
सुभ्रु जानासि बालोऽसौ राज्यान्निष्कासितो वने । एकाकी सह मात्रा वै वसते निर्जने वने ॥५३॥
तत्कृते निहतो राजा वीरसेनो युधाजिता । स कथं निर्धनो भर्ता योग्यः स्याच्चारुलोचने ५४॥
ब्रूहि पुत्रीं ततो वाक्यं कदाचिदपि विप्रियम् । आगमिष्यंति राजानः स्थितिमंतः स्वयंवरे ॥५५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धेऽष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

भर्त्रा साऽभिहिता बालां पुत्रीं कृत्वांऽकसंस्थिताम् ।
उवाच वचनं श्लक्ष्णं समाश्वास्य शुचिस्मिताम् ॥१॥

किं वृथा सुदति त्वं हि विप्रियं मम भाषसे । पिता ते दुःखमाप्नोति वाक्येनानेन सुव्रते २॥
सुदर्शनोऽतिदुर्भाग्यो राज्यभ्रष्टो निराश्रयः । बलकोशविहीनश्च परित्यक्तस्तु बांधवैः ॥३॥
मात्रा सह वनं प्राप्तः फलमूलाशनः कृशः । न ते योग्यो वरोऽयं वै वनवासी च दुर्भगः ४॥
राजपुत्राः कृतप्रज्ञा रूपवंतः सुसंमताः । तवार्हाः पुत्रि सन्त्यन्ये राजचिह्नैरलंकृताः ॥५॥
भ्राताऽस्य वर्तते कांतः स राज्यं कोसलेषु वै । करोति रूपसंपन्नः सर्वलक्षणसंयुतः ॥६॥
अन्यच्च कारणं सुभ्रु शृणु यच्च मया श्रुतम् । युधाजित्सततं तस्य वधकामोऽस्ति भूमिपः॥७॥
दौहित्रः स्थापितस्तेन राज्ये कृत्वाऽतिसंगरम् । वीरसेनं नृपं हत्वा संमंत्र्य सचिवैः सह ॥८॥
भारद्वाजाश्रमं प्राप्तं हंतुकामः सुदर्शनम् । मुनिना वारितः पश्चाज्जगाम निजमंदिरम् ॥६॥

शशिकलोवाच

मातर्ममेप्सितः कामं वनस्थोऽपि नृपात्मजः । शर्यातिवचनेनैव सुकन्या च पतिव्रता ॥१०॥
च्यवनं च यथा प्राप्य पतिशुश्रूषणे रता । भर्तृशुश्रूषणं स्त्रीणां स्वर्गदं मोक्षदं तथा॥११॥
अकैतवकृतं नूनं सुखदं भवति स्त्रियाः । भगवत्या समादिष्टं स्वप्ने वरमनुत्तमम् ॥१२॥

तमृतेऽहं कथं चान्यं संश्रयामि नृपात्मजम्। मच्चित्तभित्तौ लिखितो भगवत्या सुदर्शनः १३॥
तं विहाय प्रियं कांतं करिष्येऽहं न चापरम्।

व्यास उवाच

प्रत्यादिष्टाऽथ वैदर्भी तया बहुनिदर्शनैः ॥१४॥
भर्तारं सर्वमाचष्ट पुत्र्योक्तं वचनं भृशम्। विवाहस्य दिनादर्वागास्तं श्रुतसमन्वितम् ॥१५॥
द्विजं शशिकला तत्र प्रेषयामास सत्वरम्। यथा न वेद मे तातस्तथा गच्छ सुदर्शनम् १६॥
भारद्वाजाश्रमे ब्रूहि मद्वाक्यात्तरसा विभो। पित्रा मे संभृतः कामं मदर्थेन स्वयंवरः ॥१७॥
आगमिष्यंति राजानो बलयुक्ता ह्यनेकशः। मया त्वं वै वृतश्चित्ते सर्वथा प्रीतिपूर्वकम् १८॥
भगवत्या समादिष्टः स्वप्ने मम सुरोपम। विषमद्मि हुताशे वा प्रपतामि प्रदीपिते ॥१९॥
वरये त्वदृते नान्यं पितृभ्यां प्रेरिताऽपि वा। मनसा कर्मणा वाचा संवृतस्त्वं मया वरः २०॥
भगवत्या प्रसादेन शर्मावाभ्यां भविष्यति। आगंतव्यं त्वयाऽत्रैव दैवं कृत्वा परं बलम् २१॥
यदधीनं जगत्सर्वं वर्तते सचराचरम्। भगवत्या यदादिष्टं न तन्मिथ्या भविष्यति २२॥
यद्वशे देवताः सर्वा वर्तंते शंकरादयः। वक्तव्योऽसौ त्वया ब्रह्मन्नेकांते वै नृपात्मजः२३॥
यथा भवति मे कार्यं तत्कर्तव्यं त्वयाऽनघ। इत्युक्त्वा दक्षिणां दत्त्वा मुनिर्व्यापारितस्तया२४॥
गत्वा सर्वं निवेद्याशु तत्र प्रत्यागतो द्विजः। सुदर्शनस्तु तज्ज्ञात्वा निश्चयं गमने तदा ॥२५॥
चकार मुनिना तेन प्रेरितः परमादरात्।

व्यास उवाच

गमनायोद्यतं पुत्रं तमुवाच मनोरमा ॥२६॥
वेपमानाऽतिदुःखार्ता जातत्रासाऽश्रुलोचना। कुत्र गच्छसि तत्राद्य समाजे भूभृतां किल २७॥
एकाकी कृतवैरश्च किं विचिन्त्य स्वयंवरे। युधाजिद्धंतुकामस्त्वां समेष्यति महीपतिः ॥२८॥
न तेऽन्योस्ति सहायश्च तस्मान्मा व्रज पुत्रक। एकपुत्राऽतिदीनाऽस्मि तवाऽऽधारा निराश्रया ॥
नार्हसि त्वं महाभाग निराशां कर्तुमद्य माम्। पिता ते निहतो येन सोऽपि तत्राऽऽगतो नृपः३०
एकाकिनं गतं तत्र युधाजित्त्वां हनिष्यति।

सुदर्शन उवाच

भवितव्यं भवत्येव नात्र कार्या विचारणा ॥३१॥
आदेशाच्च जगन्मातुर्गच्छाम्यद्य स्वयम्बरे। मा शोकं कुरु कल्याणि क्षत्रियाऽसि वरानने ॥
न बिभेमि प्रसादेन भगवत्या निरन्तरम्।

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा रथमारुह्य गन्तुकामं सुदर्शनम् ॥३३॥
दृष्ट्वा मनोरमा पुत्रमाशीर्भिश्चान्वमोदयत् । अग्रतस्तेऽम्बिका पातु पार्वती पातु पृष्ठतः ॥३४॥
पार्वती पार्श्वयोः पातु शिवा सर्वत्र सांप्रतम् ।
वाराही विषमे मार्गे दुर्गा दुर्गेषु कर्हिचित् । कालिका कलहे घोरे पातु त्वां परमेश्वरी ३५॥
मण्डपे तत्र मातंगी तथा सौम्या स्वयंवरे । भवानी भूपमध्ये तु पातु त्वां भवमोचनी ३६॥
गिरिजा गिरिदुर्गेषु चामुण्डा चत्वरेषु च । कामगा काननेष्वेवं रक्षतु त्वां सनातनी ॥३७॥
विवादे वैष्णवी शक्तिरवतात्त्वां रघूद्वह । भैरवी चरणे सौम्य शत्रूणां वै समागमे ॥३८॥
सर्वदा सर्वदेशेषु पातु त्वां भुवनेश्वरी । महामाया जगद्धात्री सच्चिदानंदरूपिणी ॥३९॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा तं तदा माता वेपमाना भयाकुला । उवाचाहं त्वया सार्धमागमिष्यामि सर्वथा ४०॥
निमिषार्धं विना त्वां वै नाहं स्थातुमिहोत्सहे । सहैव नय मां वत्स यत्र ते गमने मतिः ॥४१॥
इत्युक्त्वा निःसृता माता धात्रेयीसंयुता तदा । विप्रैर्दत्ताशिषः सर्वे निर्ययुर्हर्षसंयुताः ॥४२॥
वाराणस्यां ततः प्राप्ता रथेनैकेन राघवः । ज्ञातः सुबाहुना तत्र पूजितश्चार्हणादिभिः ४३॥
निवेशार्थं गृहं दत्तमन्नपानादिकं तथा । सेवकं समनुज्ञाप्य परिचार्यार्थमेव च ॥४४॥
मिलितास्त्वथ राजानो नानादेशाधिपाः किल । युधाजिदपि संप्राप्तो दौहित्रेण समन्वितः ॥४५॥
करूषाधिपतिश्चैव तथा मद्रेश्वरो नृपः । सिंधुराजस्तथा वीरो योद्धा माहिष्मतीपतिः ४६॥
पांचालः पर्वतीयश्च कामरूपोऽतिवीर्यवान् । कार्णाटश्चोलदेशीयो वैदर्भश्च महाबलः ॥४७॥
अक्षौहिणी त्रिषष्टिश्च मिलिता संख्यया तदा । वेष्टिता नगरी सा तु सैन्यैः सर्वत्र संस्थितैः॥४८॥
एते चान्ये च बहवः स्वयंवरदिदृक्षया । मिलितास्तत्र राजानो वरवारणसंयुताः ॥४९॥
अन्योन्यं नृपपुत्रास्त इत्यूचुर्मिलितास्तदा । सुदर्शनो नृपसुतो ह्यागतोऽस्ति निराकुलः ॥५०॥
एकाकी रथमारुह्य मात्रा सह महामतिः । विवाहार्थमिहाऽऽयातः काकुत्स्थः किं नु सांप्रतम् ॥
एतान्राजसुतांस्त्यक्त्वा ससैन्यान्सायुधानथ । किमेनं राजपुत्री सा वरिष्यति महाभुजम् ५२॥
युधाजिदथ राजेशस्तानुवाच महीपतीन् । अहमेनं हनिष्यामि कन्याऽर्थे नात्र संशयः ५३॥
केरलाधिपतिः प्राह तं तदा नीतिसत्तमः । नात्र युद्धं प्रकर्तव्यं राजन्निच्छास्वयंवरे ॥५४॥
बलेन हरणं नास्ति नात्र शुल्कस्वयंवरः । कन्येच्छयाऽत्र वरणं विवादः कीदृशस्त्विह ५५॥
अन्यायेन त्वया पूर्वमसौ राज्यात्प्रवासितः । दौहित्रायार्पितं राज्यं बलवन्नृपसत्तम ॥५६॥
काकुत्स्थोऽयं महाभाग कोसलाधिपतेः सुतः । कथमेनं राजपुत्रं हनिष्यसि निरागसम् ॥५७॥

लप्स्यसे तत्फलं नूनमनयस्य नृपोत्तम। शास्तास्ति कश्चिदायुष्माञ्जगतोऽस्य जगत्पतिः॥
धर्मो जयति नाधर्मः सत्यं जयति नानृतम्। माऽनयं कुरु राजेंद्र त्यज पापमतिं किलः॥५९॥
दौहित्रस्तव संप्राप्तः सोऽपि रूपसमन्वितः। राज्ययुक्तस्तथा श्रीमान्कथं तं न वरिष्यति ६०॥
अन्ये राजसुताः कामं वर्तंते बलवत्तराः। कन्यास्वयंवरे कन्या स्वीकरिष्यति सांप्रतम् ६१॥
वृते तथा विवादः कः प्रवदंतु महीभुजः। परस्परं विरोधोऽत्र न कर्तव्यो विजानता॥६२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः॥१९॥

अथ विंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इतिवादिनि भूपाले केरलाधिपतौ तदा। प्रत्युवाच महाभाग युधाजिदपि पार्थिवः॥१॥
नीतिरियं महीपाल यद्ब्रवीति भवानिह। समाजे पार्थिवानां वै सत्यवाग्विजितेंद्रियः॥२॥
योग्येषु वर्तमानेषु कन्यारत्नं कुलोद्वह। अयोग्योऽर्हति भूपाल न्यायोऽयं तव रोचते॥३॥
भागं सिंहस्य गोमायुर्भोक्तुमर्हति वा कथम्। तथा सुदर्शनोऽयं वै कन्यारत्नं किमर्हति॥४॥
बलं वेदो हि विप्राणां भूभुजां चापजं बलम्। किमन्याय्यं महाराज ब्रवीम्यहमिहाधुना॥५॥
बलं शुल्कं यथा राज्ञां विवाहे परिकीर्तितम्। बलवानेव गृह्णातु नाबलस्तु कदाचन॥६॥
तस्मात्कन्यापणं कृत्वा नीतिरत्र विधीयताम्। अन्यथा कलहः कामं भविष्यति महीभुजाम् ७॥
एवं विवादे संवृत्ते राज्ञां तत्र परस्परम्। आहूतस्तु सभामध्ये सुबाहुर्नृपसत्तमः॥८॥
समाहूय नृपाः सर्वे तमूचुस्तत्त्वदर्शिनः। राजन्नीतिस्त्वया कार्या विवाहेऽत्र समाहिता॥९॥
किं ते चिकीर्षितं राजंस्तद्वदस्व समाहितः। पुत्र्याः प्रदानं कस्मै ते रोचते नृप चेतसि १०॥

सुबाहुरुवाच

पुत्र्या मे मनसा कामं वृतः किल सुदर्शनः। मया निवारितोऽत्यर्थं न सा प्रत्येति मे वचः॥११॥
किं करोमि सुताया मे न वशे वर्तते मनः। सुदर्शनस्तथैकाकी संप्राप्तोऽस्ति निराकुलः १२॥

व्यास उवाच

संपन्नभूभुजः सर्वे समाहूय सुदर्शनम्। ऊचुः समागतं शांतमेकाकिनमतंद्रिताः॥१३॥
राजपुत्र महाभाग केनाहूतोऽसि सुव्रत। एकाकी यः समायातः समाजे भूभृतामिह॥१४॥
न वै सैन्यं न सचिवा न कोशो न बृहद्बलम्। किमर्थं च समायातस्त्वत्वं ब्रूहि महामते॥१५॥
युद्धकामा नृपतयो वर्ततेऽत्र समागमे। कन्यार्थं सैन्यसंपन्नाः किं त्वं कर्तुमिहेच्छसि॥१६॥
भ्राता ते सुबलः शूरः संप्राप्तोऽस्ति जिघृत्तया। युधाजिच्च महाबाहुः साहाय्यं कर्तुमागतः॥१७॥

गच्छ वा तिष्ठ राजेंद्र याथातथ्यमुदाहृतम् । त्वयि सैन्यविहीने च यथेष्टं कुरु सुव्रत ॥१८॥

सुदर्शन उवाच

न बलं न सहायो मे न कोशो दुर्गसंश्रयः । न मित्राणि न सौहार्दी न नृपा रक्षका मम ॥१९॥
अत्र स्वयंवरं श्रुत्वा द्रष्टुकाम इहागतः । स्वप्ने देव्या प्रेरितोऽस्मि भगवत्या न संशयः ॥२०॥
नान्यच्चिकीर्षितं मेऽद्य मामाह जगदीश्वरी । तया यद्विहितं तच्च भविताऽद्य न संशयः ॥२१॥
न शत्रुरस्ति संसारे कोऽप्यत्र जगतीश्वराः । सर्वत्र पश्यतो मेऽद्य भवानीं जगदंबिकाम् ॥२२॥
यः करिष्यति शत्रुत्वं मया सह नृपात्मजाः । शास्ता तस्य महाविद्या नाहं जानामि शत्रुताम् २३॥
यद्भावि तद्वै भविता नान्यथा नृपसत्तमाः । का चिंता ह्यत्र कर्तव्या दैवाधीनोऽस्मि सर्वदा ॥२४॥
देवभूतमनुष्येषु सर्वभूतेषु सर्वदा । सर्वेषां तत्कृता शक्तिर्नान्यथा नृपसत्तमाः ॥२५॥
सा यं चिकार्षते भूपं तं करोति नृपाधिपाः । निर्धनं वा नरं कामं का चिंता वै तदा मम ॥२६॥
तामृते परमां शक्तिं ब्रह्मविष्णुहरादयः । नशक्ताः स्पंदितुं देवाः का चिंता मे तदा नृपाः॥२७॥
अशक्तो वा सशक्तो वा यादृशस्तादृशस्त्वहम् । तदाज्ञया नृपाऽद्यैव संप्राप्तोऽस्मि स्वयंवरे ॥२८॥
सा यदिच्छति तत्कुर्यान्मम किं चिंतनेन वै । नात्र शंका प्रकर्तव्या सत्यमेतद्ब्रवीम्यहम् ॥२९॥
जये पराजये लज्जा न मेऽत्राण्वपि पार्थिवाः । भगवत्यास्तु लज्जाऽस्ति तदधीनोऽस्मि सर्वथा ॥३०॥

व्यास उवाच

इति तस्य तदाकर्ण्य वचनं राजसत्तमाः । ऊचुः परस्परं प्रेक्ष्य निश्चयज्ञा नराधिपाः ॥३१॥
सत्यमुक्तं त्वया साधो न मिथ्या कर्हिचिद्भवेत् । तथाप्युज्जयनीनाथस्त्वां हंतुं परिकांक्षति ॥३२॥
त्वत्कृते न दया दिष्टा त्वां ब्रवीमो महामते । यद्युक्तं तत्त्वया कार्यं विचार्य मनसाऽनघ ॥३३॥

सुदर्शन उवाच

सत्यमुक्तं भवद्भिश्च कृपावद्भिः सुहृज्जनैः । किं ब्रवीमि पुनर्वाक्यमुक्त्वा नृपतिसत्तमाः ॥३४॥
न मृत्युः केनचिद्भाव्यः कस्यचिद्वा कदाचन । दैवाधीनमिदं सर्वं जगत्स्थावरजंगमम् ॥३५॥
स्ववशोऽयं न जीवोऽस्ति स्वकर्मवशगः सदा । तत्कर्म त्रिविधं प्रोक्तं विद्वद्भिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥३६॥
संचितं वर्तमानं च प्रारब्धं च तृतीयकम् । कालकर्मस्वभावैश्च ततं सर्वमिदं जगत् ॥३७॥
न देवो मानुषं हंतुं शक्तः कालागमं विना । हतं निमित्तमात्रेण हंति कालः सनातनः ॥३८॥
यथा पिता मे निहतः सिंहेनामित्रकर्षणः । तथा मातामहोऽप्येवं युद्धे युधाजिता हतः ॥३९॥
यत्नकोटिं प्रकुर्वाणो हन्यते दैवयोगतः । जीवेद्वर्षसहस्राणि रक्षणेन विना नरः ॥४०॥
नाहं बिभेमि धर्मिष्ठाः कदाचिच्च युधाजितः । दैवमेव परं मत्वा सुस्थितोऽस्मि सदा नृपाः ॥४१॥
स्मरणं सततं नित्यं भगवत्याः करोम्यहम् । विश्वस्य जननी देवी कल्याणं सा करिष्यति ॥४२॥

पूर्वार्जितं हि भोक्तव्यं शुभं वाप्यशुभं तथा । स्वकृतस्य च भोगेन कीदृक्शोको विजानताम् ॥४३॥
स्वकर्मफलयोगेन प्राप्य दुःखमचेतनः । निमित्तकारणे वैरं करोत्यल्पमतिः किल ॥४४॥
न तथाऽहं विजानामि वैरं शोकं भयं तथा । निःशंकमिह संप्राप्तः समाजे भूभृतामिह ॥४५॥
एकाकी द्रष्टुकामोऽहं स्वयंवरमनुत्तमम् । भविष्यति च यद्भाव्यं प्राप्तोऽस्मि चंडिकाऽऽज्ञया ४६॥
भगवत्याः प्रमाणं मे नान्यं जानामि संयतः । तत्कृतं च सुखं दुःखं भविष्यति च नान्यथा ॥४७॥
युधाजित्सुखमाप्नोतु न मे वैरं नृपोत्तमाः । यः करिष्यति मे वैरं स प्राप्स्यति फलं तथा ॥४८॥

व्यास उवाच

इत्युक्तास्ते तथा तेन संतुष्टा भूभुजः स्थिताः । सोऽपि स्वमाश्रमं प्राप्य सुस्थितः संबभूव ह ॥४९॥
अपरेऽह्नि शुभे काले नृपाः संमंत्रिताः किल । सुबाहुना नृपेणाथ रुचिरे वै स्वमंडपे ॥५०॥
दिव्यास्तरणयुक्तेषु मंचेषु रचितेषु च । उपविष्टाश्च राजानः शुभालंकरणैर्युताः ॥५१॥
दिव्यवेषधराः कामं विमानेष्वमरा इव । दीप्यमानाः स्थितास्तत्र स्वयंवरदिदृक्षया ॥५२॥
इति चिंतापराः सर्वे कदा साऽप्यागमिष्यति । भाग्यवंतं नृपश्रेष्ठं श्रुतपुण्यं वरिष्यति ॥५३॥
यदा सुदर्शनं दैवात्स्रजा संभूषयेदिह । विवादो वै नृपाणां च भविता नात्र संशयः ॥५४॥
इत्येवं चिंत्यमानास्ते भूपा मंचेषु संस्थिताः । वादित्रघोषः सुमहानुत्थितो नृपमंडपे ॥५५॥
अथ काशीपतिः प्राह सुतां स्नातां स्वलंकृताम् । मधूकमालासंयुक्तां क्षौमवासोविभूषिताम् ॥५६॥
विवाहोपस्करैर्युक्तां दिव्यां सिंधुसुतोपमाम् । चिंतापरां सुवसनां स्मितपूर्वमिदं वचः ॥५७॥
उत्तिष्ठ पुत्रि सुनसे करे धृत्वा शुभां स्रजम् । व्रज मंडपमध्येऽद्य समाजं पश्य भूभुजाम् ॥५८॥
गुणवान्रूपसंपन्नः कुलीनश्च नृपोत्तमः । तव चित्ते वसेद्यस्तु तं वृणुष्व सुमध्यमे ॥५९॥
देशदेशाधिपाः सर्वे मंचेषु रचितेषु च । संविष्टाः पश्य तन्वंगि वरयस्व यथारुचि ॥६०॥

व्यास उवाच

तं तथा भाषमाणं वै पितरं मितभाषिणी । उवाच वचनं बाला ललितं धर्मसंयुतम् ॥६१॥

शशिकलोवाच

नाहं दृष्टिपथे राज्ञां गमिष्यामि पितः किल । कामुकानां नरेशानां गच्छंत्यन्याश्च योषितः ॥६२॥
धर्मशास्त्रे श्रुतं तात मयेदं वचनं किल । एक एव वरो नार्या निरीक्ष्यः स्यान्न चापरः ॥६३॥
सतीत्वं निर्गतं तस्या या प्रयाति बहूनथ । संकल्पयंति ते सर्वे दृष्ट्वा मे भवतात्त्विति ॥६४॥
स्वयंवरे स्रजं धृत्वा यदागच्छति मंडपे । सामान्या सा तदा जाता कुलटेवापरा वधूः ॥६५॥
वारस्त्री विपणे गत्वा यथा वीक्ष्य नरान्स्थितान् । गुणागुणपरिज्ञानं करोति निजमानसे ॥६६॥
नैकभावा यथा वेश्या वृथा पश्यति कामुकम् । तथाऽहं मंडपे गत्वा कुर्वे वारस्त्रिया कृतम् ॥६७॥

वृद्धैरेतैः कृतं धर्मं न करिष्यामि सांप्रतम् । पत्नीव्रतं तथा कामं चरिष्येऽहं धृतव्रता ॥६८॥
सामान्या प्रथमं गत्वा कृत्वा संकलितं बहु । वृणोति चैकं तद्वद्वै वृणोमि कथमद्य वै ॥६९॥
सुदर्शनो मया पूर्वं वृतः सर्वात्मना पितः । तमृते नान्यथा कर्तुमिच्छामि नृपसत्तम ॥७०॥
विवाहविधिना देहि कन्यादानं शुभे दिने । सुदर्शनाय नृपते यदीच्छसि शुभं मम॥७१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे विंशोध्यायः ॥ २० ॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

सुबाहुरपि तच्छ्रुत्वा युक्तमुक्तं तया तदा । चिंताविष्टो बभूवाशु किं कर्तव्यमितः परम् ॥१॥
संगताः पृथिवीपालाः ससैन्याः सपरिग्रहाः । उपविष्टाश्च मंचेषु योद्धुकामा महाबलाः ॥२॥
यदि ब्रवीमि तान्सर्वान्सुता नायाति सांप्रतम् । तथाऽपि कोपसंयुक्ता हन्युर्मां दुष्टबुद्धयः ॥३॥
न मे सैन्यबलं तादृङ्न दुर्गंच समद्भुतम् । येनाहं नृपतीन्सर्वान् प्रत्यादेष्टुमिहोत्सहे ॥४॥
सुदर्शनस्तथैकाकी ह्यसहायोऽधनः शिशुः । किं कर्तव्यं निमग्नोऽहं सर्वथा दुःखसागरे ॥५॥
इति चिंतापरो राजा जगाम नृपसन्निधौ । प्रणम्य तानुवाचाथ प्रश्रयावनतो नृपः ॥६॥
किं कर्तव्यं नृपाः कामं नैति मे मंडपे सुता । बहुशः प्रेर्यमाणाऽपि सा मात्राऽपि मयाऽपि च ॥७॥
मूर्ध्ना पतामि पादेषु राज्ञां दासोऽस्मि सांप्रतम् । पूजादिकं गृहीत्वाऽद्य व्रजंतु सदनानि वः ॥८॥
ददामि बहुरत्नानि वस्त्राणि च गजान्रथान् । गृहीत्वाऽद्य कृपां कृत्वा व्रजंतु भवनान्युत ॥९॥
न वशे मे सुता बाला यदि म्रियेत खेदिता । तदा मे स्यान्महद्दुःखं तेन चिंतातुरोऽस्म्यहम्॥१०॥
भवंतः करुणावंतो महाभाग्या महौजसः । किं मे तया दुहित्रा मे मंदया दुर्विनीतया ॥११॥
अनुग्राह्योऽस्मि वः कामं दासोऽहमिति सर्वथा । सुता सुतेव मंतव्या भवद्भिः सर्वथा मम ॥१२॥

व्यास उवाच

श्रुत्वा सुबाहुवचनं नोचुः केचन भूमिपाः । युधाजित्क्रोधताम्राक्षस्तमुवाच रुषान्वितः ॥१३॥
राजन्मूर्खोऽसि किं ब्रूषे कृत्वा कार्यं सुनिश्चितम् । स्वयंवरः कथं मोहाद्रचितः संशये सति ॥१४॥
मिलिता भूभुजः सर्वे त्वयाऽऽहूताः स्वयंवरे । कथमद्य नृपा गंतुं योग्यास्ते स्वगृहान्प्रति ॥१५॥
अवमान्य नृपान्सर्वास्त्वं किं सुदर्शनाय वै । दातुमिच्छसि पुत्रीं च किमनार्यमतः परम् ॥१६॥
विचार्य पुरुषेणादौ कार्यं वै शुभमिच्छता । आरब्धव्यं त्वया तत्तु कृतं राजन्न जानता ॥१७॥
एतान्विहाय नृपतीन्बलवाहनसंयुतान् । वरं सुदर्शनं कर्तुं कथमिच्छसि सांप्रतम् ॥१८॥
अहं त्वां हन्मि पापिष्ठं तथा पश्चात्सुदर्शनम् । दौहित्रायाद्य ते कन्यां दास्यामीति विनिश्चयः ॥

मयि तिष्ठति कोन्योऽस्ति यः कन्यां हर्तुमिच्छति। सुदर्शनः कियानद्य निर्धनो निर्बलः शिशुः २०॥
भारद्वाजाश्रमे पूर्वं मुक्तो मुनिकृते मया । नाऽद्याहं मोचयिष्यामि सर्वथा जीवितं शिशो ॥
तस्माद्विचार्य सम्यक्त्वं पुत्र्या च भार्यया सह । दौहित्राय प्रियां कन्यां देहि मे सुभ्रुवं किल ॥
संबंधी भव दत्त्वा त्वं पुत्रीमेतां मनोरमाम् । उच्चाश्रयः प्रकर्तव्यः सर्वदा शुभमिच्छता २३॥
सुदर्शनाय दत्त्वा त्वं पुत्रीं प्राणप्रियां शुभाम् । एकाकिनेऽप्यराज्याय किं सुखं प्राप्तुमिच्छसि ॥
"कुलं वित्तं बलं रूपं राज्यं दुर्गं सुहृज्जनम् । दृष्ट्वा कन्या प्रदातव्या नान्यथा सुखमृच्छति" ॥
परिचिंतय धर्मं त्वं राज्यनीतं च शाश्वतीम् । कुरु कार्यं यथायोग्यं मा कृथा मतिमन्यथा २५॥
सुहृदसि ममात्यर्थं हितं ते प्रब्रवीम्यहम् । समानय सुतां राजन्मंडपे तां सखीवृताम् २६॥
सुदर्शनमृते चेयं वरिष्यति यदाऽप्यसौ । विग्रहो मे तदा न स्याद्विवाहोऽस्तु तवेप्सितः ॥
अन्ये नृपतयः सर्वे कुलीनाः सबलाः समाः । विरोधः कीदृशस्त्वेनं वृणोत्यदि नृपोत्तम २८॥
अन्यथाऽहं हरिष्येऽद्य बलात्कन्यामिमां शुभाम् । मा विरोधं सुदुःसाध्यं गच्छ पार्थिवसत्तम २६॥

व्यास उवाच

युधाजिता समादिष्टः सुबाहुः शोकसंयुतः । निःश्वसन्भवनं गत्वा भार्यां प्राह शुचावृतः३०॥
पुत्रीं ब्रूहि सुधर्मज्ञे कलहे समुपस्थिते । किं कर्त्तव्यं मया शक्यं त्वद्वशोऽस्मि सुलोचने

व्यास उवाच

सा श्रुत्वा पतिवाक्यं तु गत्वा प्राह सुतांतिकम् । वत्से राजातिदुःखार्तः पिता तेऽद्यापि वर्तते ॥
त्वदर्थे विग्रहः कामं समुत्पन्नोऽद्य भूभृताम् । अन्यं वरय सुश्रोणि सुदर्शनमृते नृपम् ॥३३॥
यदि सुदर्शनं वत्से हठात्त्वं वै वरिष्यसि । युधाजित्त्वां च मां चैव हनिष्यति बलान्वितः ॥
सुदर्शनं च राजाऽसौ बलमत्तः प्रतापवान् । द्वितीयस्ते पतिः पश्चाद्भविता कलहे सति ३५॥
तस्मात्सुदर्शनं त्यक्त्वा वरयान्यं नृपोत्तमम् । सुखमिच्छसि चेन्मह्यं तुभ्यं वा मृगलोचने ॥
इति मात्रा बोधितां तां पश्चाद्राजाप्यबोधयत ॥ ३६ ॥
उभयोर्वचनं श्रुत्वा निर्भयोवाच कन्यका ।

कन्योवाच

सत्यमुक्तं नृपश्रेष्ठ जानासि च व्रतं मम ॥३७॥
नान्यं वृणोमि भूपाल सुदर्शनमृते क्वचित् । बिभेषि यदि राजेन्द्र नृपेभ्यः किल कातरः ३८॥
सुदर्शनाय दत्त्वा मां विसर्जय पुराद्बहिः । स मां रथे समारोप्य निर्गमिष्यति ते पुरात् ॥
भवितव्यं तु पश्चाद्वै भविष्यति न चान्यथा । नात्र चिन्ता त्वया कार्या भवितव्ये नृपोत्तमे ॥

यद्भावि तद्भवत्येव सर्वथाऽत्र न संशयः ।

राजोवाच

न पुत्रि साहसं कार्यं मतिमद्भिः कदाचन ॥४१॥

बहुभिर्न विरोद्धव्यमिति वेदविदो विदुः । विसृजयामि कथं कन्यां दत्त्वाराजसुताय च४२॥
राजानो वरसंयुक्ताः किं न कुर्युरसांप्रतम् । यदि ते रोचते वत्से पणं संविदधाम्यहम्॥४३॥
जनकेन यथा पूर्वं कृतः सीतास्वयंवरे । शैवं धनुर्यथा तेन धृतं कृत्वा पणं तथा ४४॥
तथाऽहमपि तन्वंगि करोम्यद्य दुरासदम् । विवादो येन राज्ञां वै कृते सति शमं व्रजेत् ॥
पालयिष्यति यः कामं स ते भर्ता भविष्यति । सुदर्शनस्तथान्यो वा यः कश्चिद्बलवत्तरः ४६॥
पालयित्वा पणं त्वां वै वरयिष्यति सर्वथा । एवंकृते नृपाणां तु विवादः शमितो भवेत् ४७॥
सुखेनाहं विवाहं ते करिष्यामि ततः परम् ।

कन्योवाच

संदेहे नैव मज्जामि मूर्खकृत्यमिदं यतः ॥४८॥

मया सुदर्शनः पूर्वं धृतश्चेतसि नान्यथा । कारणं पुण्यपापानां मन एव महीपते ॥४९॥
मनसा विधृतं त्यक्त्वा कथमन्यं वृणे पितः । कृते पणे महाराज सर्वेषां वशगा ह्यहम् ॥५०॥
एकः पालयिता द्वौ वा बहवो वा भवंति चेत् । किं कर्तव्यं तदा तात विवादे समुपस्थिते ५१॥
संशयाधिष्ठिते कार्ये मतिं नाहं करोम्यतः । मा चिंतां कुरु राजेंद्र देहि सुदर्शनाय माम् ॥
विवाहं विधिना कृत्वा शं विधास्यति चंडिका । यन्नामकीर्तनादेव दुःखौघो विलयं व्रजेत् ५३॥
तां स्मृत्वा परमां शक्तिं कुरु कार्यमतंद्रितः । गत्वा वद नृपेभ्यस्त्वं कृतांजलिपुटोऽद्य वै॥५४॥
आगंतव्यं च श्वः सर्वैरिह भूपैः स्वयंवरे । इत्युक्त्वा त्वं विसृज्याशु सर्वं नृपतिमंडलम्५५॥
विवाहं कुरु रात्रौ मे वेदोक्तविधिना नृप । पारिबर्हं यथायोग्यं दत्त्वा तस्मै विसर्जय ॥५६॥
गमिष्यति गृहीत्वा मां ध्रुवसंधिसुतः किल । कदाचित्ते नृपाः क्रुद्धाः संग्रामं कर्तुमुद्यताः ५७॥
भविष्यंति तदा देवी साहाय्यं नः करिष्यति । सोऽपि राजसुतैस्तैस्तु संग्रामं संविधास्यति ॥५८॥
दैवान्मृधे मृते तस्मिन्मरिष्याम्यहमच्युत । स्वस्ति तेस्तु गृहे तिष्ठ दत्त्वा मां सह सैन्यकः॥५९॥
एकैवाहं गमिष्यामि तेन सार्धं रिरंसया ।

व्यास उवाच

इति तस्या वचः श्रुत्वा राजाऽसौ कृतनिश्चयः ॥६०॥
मतिं चक्रे तथा कर्तुं विश्वासं प्रतिपद्य च ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कंधे एकविंशोऽध्यायः ॥२१॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

श्रुत्वा सुतावाक्यमनिंदितात्मा नृपांश्च गत्वा नृपतिर्जगाद ।
व्रजंतु कामं शिविराणि भूपाः श्वो वा विवाहं किल संविधास्ये ॥ १ ॥
भक्ष्याणि पेयानि मयाऽर्पितानि गृह्णंतु सर्वे मयि सुप्रसन्नाः ।
श्वो भावि कार्यं किल मंडपेऽत्र समेत्य सर्वैरिह संविधेयम् ॥ २ ॥
नायाति पुत्री किल मंडपेऽद्य करोमि किं भूपतयोऽत्र कामम् ।
प्रातः समाश्वास्य सुतां नयिष्ये गच्छंतु तस्माच्छिविराणि भूपाः ॥ ३ ॥
न विग्रहो बुद्धिमतां निजाश्रिते कृपा विधेया सततं ह्यपत्ये ।
विधाय तां प्रातरिहानयिष्ये सुतां तु गच्छंतु नृपा यथेष्टम् ॥ ४ ॥
इच्छापणं वा परिचिंत्य चित्ते प्रातः करिष्याम्यथ संविवाहम् ।
सर्वैः समेत्यात्र नृपैः समेतैः स्वयंवरः सर्वमतेन कार्यः ॥ ५ ॥
श्रुत्वा नृपास्तेऽवितथं विदित्वा वचो ययुः स्वानि निकेतनानि ।
विधाय पार्श्वे नगरस्य रक्षां चक्रुः क्रिया मध्यदिनोदिताश्च ॥ ६ ॥
सुबाहुरप्यार्यजनैः समेतश्चकार कार्याणि विवाहकाले ।
पुत्रीं समाहूय गृहे सुगुप्ते पुरोहितैर्वेदविदां वरिष्ठैः ॥ ७ ॥
स्नानादिकं कर्म वरस्य कृत्वा विवाहभूषाकरणं तथैव ।
आनाय्य बेदीरचिते गृहे वै तस्यार्हणां भूमिपतिश्चकार ॥ ८ ॥
सविष्टरं चाचमनीयमर्घ्यं वस्त्रद्वयं गामथ कुंडले द्वे ।
समर्प्य तस्मै विधिवन्नरेंद्र ऐच्छत्सुतादानमहीनसत्त्वः ॥ ९ ॥
सोऽप्यग्रहीत्सर्वमदीनचेताः शशाम चिंताऽथ मनोरमायाः ।
कन्यां सुकेशीं निधिकन्यकासमां मेने तदाऽऽत्मानमनुत्तमं च ॥ १० ॥
सुपूजितं भूषणवस्त्रदानैर्वरोत्तमं तं सन्निवास्तदानीम् ।
निन्युश्च ते कौतुकमंडपांतर्मुदान्विता वीतभयाश्च सर्वे ॥ ११ ॥
समाप्तभूषां विधिवद्विधिज्ञाः स्त्रियश्च तां राजसुतां सुयाने ।
आरोप्य निन्युर्वरसंनिधानं चतुष्कयुक्ते किल मंडपे वै ॥ १२ ॥
अग्निं समाधाय पुरोहितः स हुत्वा यथावच्च तदंतराले ।

आहाय यत्नौ कृतकौतुकौ तु वधूवरौ प्रेमयुतौ निकामम् ॥१३॥
लाजाविसर्गं विधिवद्विधाय कृत्वा हुताशस्य प्रदक्षिणां च ।
तौ चक्रतुस्तत्र यथोचितं तत्सर्वं विधानं कुलगोत्रजातम् ॥१४॥
स तद्द्वयं चाश्वयुजां रथानां सुभूषितं चापि शरौघसंयुतम् ।
ददौ नृपेंद्रस्तु सुदर्शनाय सुपूजितं पारिबर्हं विवाहे ॥१५॥
मदोत्कटान्हेमविभूषितांश्च गजान्गिरेः शृंगसमानदेहान् ।
शतं सपादं नृपसूनवेऽसौ ददावथ प्रेमयुतो नृपेंद्रः ॥१६॥
दासीशतं कांचनभूषितं च करेणुकानां च शतं सुचारु ।
समर्पयामास वराय राजा विवाहकाले मुदितोऽनुवेलम् ॥१७॥
अदात्पुनर्दासमहस्रमेकं सर्वायुधैः संभृतभूषितं च ।
रत्नानि वासांसि यथोचितानि दिव्यानि चित्राणि तथाऽऽविकानि ॥१८॥
ददौ पुनर्वासगृहाणि तस्मै रम्याणि दीर्घाणि विचित्रितानि ।
सिंधूद्भवानां तुरगोत्तमानामदात्सहस्रद्वितयं सुरम्यम् ॥१९॥
क्रमेलकानां च शतत्रयं वै प्रत्यादिशद्भारभृतां सुचारु ।
शतद्वयं वै शकटोत्तमानां तस्मै ददौ धान्यरसैः प्रपूरितम् ॥२०॥
मनोरमां राजसुतां प्रणम्य जगाद वाक्यं विहितांजलिः पुरः ।
दासोऽस्मि ते राजसुते वरिष्ठे तद्ब्रूहि यत्स्यात्तु मनोगतं ते ॥२१॥
तं चारुवाक्यं निजगाद सापि स्वस्त्यस्तु ते भूप कुलस्य वृद्धिः ।
संमानिताऽहं मम सूनवे त्वया दत्ता यतो रत्नवरा स्वकन्या ॥२२॥
न बंदिपुत्री नृप मागधी वा स्तौमीह किं त्वां स्वजनं महत्तरम् ।
सुमेरुतुल्यस्तु कृतः सुतोऽद्य मे संबंधिना भूपतिनोत्तमेन ॥२३॥
अहोऽतिचित्रं नृपतेश्चरित्रं परं पवित्रं तव किं वदामि ।
यद्भ्रष्टराज्याय सुताय मेऽद्य दत्ता त्वया पूज्यसुता वरिष्ठा ॥२४॥
वनाधिवासाय किलाथनाय पित्रा विहीनाय विसैन्यकाय ।
सर्वानिमान्भूमिपतीन्विहाय फलाशनायार्थविवर्जिताय ॥२५॥
समानवित्तेऽथ कुले बले च ददाति पुत्रीं नृपतिश्च भूयः ।
न कोऽपि मे भूपसुतेऽर्थहीने गुणान्वितां रूपवतीं च दद्यात् ॥२६॥
वैरं तु सर्वैः सह संविधाय नृपैर्वरिष्ठैर्बलसंयुतैश्च ।

सुदर्शनायाथ सुताऽर्पिता मे किं वर्णये धैर्यमिदं त्वदीयम् ॥२७॥
निशम्य वाक्यानि नृपः प्रहृष्टः कृतांजलिर्वाक्यमुवाच भूयः ।
गृहाण राज्यं मम सुप्रसिद्धं भवामि सेनापतिरद्य चाहम् ॥२८॥
नोचेत्तदर्धं प्रतिगृह्य चात्र सुतान्वितो राज्यफलानि भुंक्ष्व ।
विहाय वाराणसिकानिवासं वने पुरे वासमतो न मेऽस्ति ॥२९॥
नृपास्तु संत्येव रुषान्विता वै गत्वा करिष्ये प्रथमं तु सांत्वनम् ।
ततः परं द्वावपरावुपायौ नोचेत्ततो युद्धमहं करिष्ये ॥३०॥
जयाजयौ दैववशौ तथापि धर्मे जयो नैव कृतेऽप्यधर्मे ।
तेषां किलाधर्मवतां नृपाणां कथं भविष्यत्यनुचिंतितं वै ॥३१॥
आकर्ण्य तद्भाषितमर्थवच्च जगाद वाक्यं हितकारकं तम् ।
मनोरमा मानमवाप्य तस्मात्सर्वात्मना मोदयुता प्रसन्ना ॥३२॥
राजञ्छिवं तेऽस्तु कुरुष्व राज्यं त्यक्त्वा भयं त्वं स्वसुतैः समेतः ।
सुतोऽपि मे नूनमवाप्य राज्यं साकेतपुर्यां प्रचरिष्यतीह ॥३३॥
विसर्जयास्मान्निजसद्म गंतुं शिवं भवानी तव संविधास्यति ।
न काऽपि चिंता मम भूप वर्तते संचिंतयंत्या परमांबिकां वै ॥३४॥
दोषा गता विविधवाक्यपदै रसालैरन्योन्यभाषणपदैरमृतोपमैश्च ।
प्रातर्नृपाः समधिगम्य कृतं विवाहं रोषान्विता नगरबाह्यगतास्तथोचुः ॥३५॥
अद्यैव तं नृपकलंकधरं च हत्वा बालं तथैव किल तं न विवाहयोग्यम् ।
गृह्णीम तां शशिकलां नृपतेश्च लक्ष्मीं लज्जामवाप्य निजसद्म कथं व्रजेम ॥३६॥
शृण्वंतु तूर्यनिनदान्किल वाद्यमानाञ्छंखस्वनानभिभवंति मृदंगशब्दाः ।
गीतध्वनिं च विविधं निगमस्वनं च मन्यामहे नृपतिनाऽत्र कृतो विवाहः ॥३७॥
अस्मान्प्रतार्य वचनैर्विधिवच्चकार वैवाहिकेन विधिना करपीडनं वै ।
कर्तव्यमद्य किमहो प्रविचिंतयंतु भूपाः परस्परमतिं च समर्थयंतु ॥३८॥
एवं वदत्सु नृपतिष्वथ कन्यकायाः कृत्वा विवाहविधिमप्रतिमप्रभावः ।
भूपान्निमंत्रयितुमाशु जगाम राजा काशीपतिः स्वसुहृदैः प्रथितप्रभावैः ॥३९॥
आगच्छंतं च तं दृष्ट्वा नृपाः काशीपतिं तदा । नोचुः किंचिदपि क्रोधान्मौनमाधाय संस्थिताः॥
स गत्वा प्रणिपत्याह कृतांजलिरभाषत । आगंतव्यं नृपैः सर्वैर्भोजनार्थं गृहे मम ॥४१॥
कन्ययाऽसौ वृतो भूपः किं करोमि हिताहितम् । भवद्भिस्तु शमः कार्यो महांतो हि दयालवः ४२॥

तन्निशम्य वचस्तस्य नृपाः क्रोधपरिप्लुताः। प्रत्यूचुर्भुक्तमस्माभिः स्वगृहं नृपते व्रज ॥४३॥
कुरु कार्याण्यशेषाणि यथेष्टं सुकृतं कृतम्। नृपाः सर्वे प्रयातास्य स्वानि स्वानि गृहाणि वै ॥
सुबाहुरपि तच्छ्रुत्वा जगाम शंकितो गृहम्। किं करिष्यंति संविग्नाः क्रोधयुक्ता नृपोत्तमाः४५॥
गते तस्मिन्महीपालाश्चक्रुश्च समयं पुनः। रुद्ध्वा मार्गं ग्रहीष्यामः कन्यांहत्वासुदर्शनम्॥
केचनोचुः किमस्माकं हंत तेन नृपेण वै। दृष्ट्वा तु कौतुकं सर्वे गमिष्यामो यथागतम् ४७॥
इत्युक्त्वा ते नृपाः सर्वे मार्गमाक्रम्य संस्थिताः। चकारोत्तरकार्याणि सुबाहुः स्वगृहं गतः ॥४८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥२२॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तस्मै गौरवभोज्यानि विधाय विधिवत्तदा। वासराणि च षड्राजा भोजयामास भक्तितः १॥
एवं विवाहकार्याणि कृत्वा सर्वाणि पार्थिवः। पारिबर्हं प्रदत्त्वाऽथ मन्त्रयन्सचिवैः सह ॥२॥
दूतैस्तु कथितं श्रुत्वा मार्गसंरोधनं कृतम्। बभूव विमना राजा सुबाहुरमितद्युतिः ॥३॥
सुदर्शनस्तदोवाच श्वशुरं संशितव्रतः। अस्मान्विसर्जयाशु त्वं गमिष्यामो ह्यशंकिताः ॥
भारद्वाजाश्रमं पुण्यं गत्वा तत्र समाहिताः। निवासाय विचारो वै कर्तव्यः सर्वथा नृप ॥५॥
नृपेभ्यश्च न कर्तव्यं भयं किंचित्त्वयाऽनघ। जगन्माता भवानी मे साहाय्यं वै करिष्यति ॥

व्यास उवाच

तस्येति मतमाज्ञाय जामातुर्नृपसत्तमः। विससर्ज धनं दत्त्वा प्रतस्थे सोऽपि सत्वरः ॥७॥
बलेन महताविष्टो ययावनु नृपोत्तमः। सुदर्शनो वृतस्तत्र चचाल पथि निर्भयः ॥८॥
रथैः परिवृतः शूरः सदारो रथसंस्थितः। गच्छन्ददर्श सैन्यानि नृपाणां रघुनंदनः ॥९॥
सुबाहुरपि तान्वीक्ष्य चिंताविष्टो बभूव ह। विधिवत्स शिवां चित्ते जगाम शरणं मुदा १०॥
जजापैकाक्षरं मंत्रं कामराजमनुत्तमम्। निर्भयो वीतशोकश्च पत्न्या सह नवोढया ॥११॥
ततः सर्वे महीपालाः कृत्वा कोलाहलं तदा। उत्थिताः सैन्यसंयुक्ता हन्तुकामास्तु कन्यकाम्॥
काशिराजस्तु तान्दृष्ट्वा हंतुकामो बभूव ह। निवारितस्तदाऽत्यर्थं राघवेण जिगीषता ॥१३॥
तत्रापि नेदुः शंखाश्च भेर्यश्चानकदुंदुभिः। सुबाहोश्च नृपाणां च परस्परजिघांसताम् ॥१४॥
शत्रुजित्तु सुसंवृत्तः स्थितस्तत्र जिघांसया। युधाजित्तत्सहायार्थं सन्नद्धः प्रबभूव ह ॥१५॥
केचिच्च प्रेक्षकास्तस्य सहानीकैः स्थितास्तदा। युधाजिदग्रतो गत्वा सुदर्शनमुपस्थितः ॥१६॥
शत्रुजित्तेन सहितो हंतुं भ्रातरमानुजः। परस्परं ते बाणौघैस्ततक्षुः क्रोधमूर्छिताः ॥१७॥

संमर्दः सुमहांस्तत्र संप्रवृत्तः सुमार्गणैः । काशीपतिस्तदा तूर्णं सैन्येन बहुना वृतः ॥१८॥
साहाय्यार्थं जगामाशु जामातरमनिंदितम् । एवं प्रवृत्ते संग्रामे दारुणे लोमहर्षणे ॥१६॥
प्रादुर्बभूव सहसा देवी सिंहोपरि स्थिता । नानायुधधरा रम्या वराभूषणभूषिता ॥२०॥
दिव्यांबरपरीधाना मंदारस्रक्सुसंयुता । तां दृष्ट्वा तेऽथ भूपाला विस्मयं परमं गताः ॥२१॥
केयं सिंहसमारूढा कुतो वेति समुत्थिता । सुदर्शनस्तु तां वीक्ष्य सुबाहुमिति चाब्रवीत् २२॥
पश्य राजन्महादेवीमागतां दिव्यदर्शनाम् । अनुग्रहाय मे नूनं प्रादुर्भूता दयान्विता ॥२३॥
निर्भयोऽहं महाराज जातोऽस्मि निर्भयादपि । सुदर्शनः सुबाहुश्च तामालोक्य वराननाम् २४॥
प्रणामं चक्रतुस्तस्या मुदितौ दर्शनेन च । ननाद च तथा सिंहो गजास्त्रस्ताश्चकंपिरे ॥२५॥
वववुर्वाता महाघोरा दिशश्चाऽऽसन्सुदारुणाः । सुदर्शनस्तदा प्राह निजं सेनापतिं प्रति ॥२६॥
मार्गे व्रज त्वं तरसा भूपाला यत्र संस्थिताः । किं करिष्यंति राजानः कुपिता दुष्टचेतसः २७॥
शरणार्थं च संप्राप्ता देवी भगवती हि नः । निरातंकैश्च गंतव्यं मार्गेऽस्मिन्भूपसंकुले २८॥
स्मृता मया महादेवी रक्षणार्थमुपागता । तच्छ्रुत्वा वचनं सेनापतिस्तेन पथाऽव्रजत् २६॥
युधाजित्तु सुसंक्रुद्धस्तानुवाच महीपतीन् । किं स्थिता भयसंत्रस्ता निघ्नंतु कन्यकान्वितम् ॥
अवमन्य च नः सर्वान्बलहीनो बलाधिकान् । कन्यां गृहीत्वा संयाति निर्भयस्तरसा शिशुः ३१॥
किं भीताः कामिनीं वीक्ष्य सिंहोपरि सुसंस्थिताम् । नोपेक्ष्यो हि महाभागा हंतव्योऽत्र समाहितैः ॥
हत्वैनं संग्रहीष्यामः कन्यां चारुविभूषणाम् । नायं केसरिणाऽऽदत्तां छेत्तुमर्हति जंबुकः ॥३३॥
इत्युक्त्वा सैन्यसंयुक्तः शत्रुजित्सहितस्तदा । योद्धुकामः सुसंप्राप्तो युधाजित्क्रोधसंवृतः ॥३४॥
मुमोच विशिखांस्तूर्णं समपुंखाञ्छिलाशितान् । धनुराकृष्य कर्णान्तं कर्मारपरिमार्जितान् ॥३५॥
हंतुकामः सुदुर्मेधाः सुदर्शनमथोपरि । सुदर्शनस्तु तान्बाणैश्चिच्छेदापततः क्षणात् ३६॥
एवं युद्धे प्रवृत्तेऽथ चुकोप चंडिका भृशम् । दुर्गादेवी मुमोचाथ बाणान्युधाजितं प्रति ३७॥
नानारूपा तदा जाता नानाशस्त्रधरा शिवा । संप्राप्ता तुमुलं तत्र चकार जगदंबिका ॥३८॥
शत्रुजिन्निहतस्तत्र युधाजिदपि पार्थिवः । पतितौ तौ रथाभ्यां तु जयशब्दस्तदाऽभवत् ३६॥
विस्मयं परमं प्राप्ता भूपाः सर्वे विलोक्य तान् । निधनं मातुलस्यापि भागिनेयस्य संयुगे ॥४०॥
सुबाहुरपि तद्दृष्ट्वा निधनं संयुगे तयोः । तुष्टाव परमप्रीतो दुर्गां दुर्गार्तिनाशिनीम् ४१॥

सुबाहुरुवाच

नमो देव्यै जगद्धात्र्यै शिवायै सततं नमः । दुर्गायै भगवत्यै ते कामदायै नमो नमः ॥४२॥
नमः शिवायै शांत्यै ते विद्यायै मोक्षदे नमः । विश्वव्याप्त्यै जगन्मातर्जगद्धात्र्यै नमः शिवे ४३॥
नाहं गतिं तव धिया परिचिन्तयन्वै जानामि देवि सगुणः किल निर्गुणायाः ।

किं स्तौमि विश्वजननीं प्रकटप्रभावां भक्तार्तिनाशनपरां परमां च शक्तिम् ॥४४॥
वाग्देवता त्वमसि सर्वगतैव बुद्धिर्विद्यामतिश्च गतिरप्यसि सर्वजंतोः ।
त्वां स्तौमि किं त्वमसि सर्वमनोनियंत्री किं स्तूयते हि सततं खलु चात्मरूपम् ॥४५॥
ब्रह्मा हरश्च हरिरप्यनिशं स्तुवन्तो नांतं गताः सुरवराः किल ते गुणानाम् ।
क्वाहं विभेदमतिरंब गुणैर्वृतो वै वक्तुं क्षमस्तव चरित्रमहोऽप्रसिद्धः ॥४६॥
सत्संगतिः कथमहो न करोति कामं प्रासंगिकापि विहिता खलु चित्तशुद्धिः ।
जामातुरस्य विहितेन समागमेन प्राप्तं मयाऽद्भुतमिदं तव दर्शनं वै ॥४७॥
ब्रह्माऽपि वांछति सदैव हरो हरिश्च सेंद्राः सुराश्च मुनयो विदितार्थतत्त्वाः ।
यद्दर्शनं जननि तेऽद्य मया दुरापं प्राप्तं विना दमशमादिसमाधिभिश्च ॥४८॥
क्वाहं सुमंदमतिराशु तवावलोकं क्वेदं भवानि भवभेषजमद्वितीयम् ।
ज्ञाताऽसि देवि सततं किल भावयुक्ता भक्तानुकंपनपराऽमरवर्गपूज्या ॥४९॥
किं वर्णयामि तव देवि चरित्रमेतद्यद्रक्षितोऽस्ति विषमेऽत्र सुदर्शनोऽयम् ।
शत्रू हतौ सुबलिनौ तरसा त्वयाद्य भक्तानुकंपि चरितं परमं पवित्रम् ॥५०॥
नाश्चर्यमेतदिति देवि विचारितेऽर्थे त्वं पासि सर्वमखिलं स्थिरजंगमं वै ।
त्रातस्त्वया च विनिहत्य रिपुर्दयातः संरक्षितोऽयमधुना ध्रुवसंधिसूनुः ॥५१॥
भक्तस्य सेवनपरं स्वयशोऽतिदीप्तं कर्तुं भवानि रचितं चरितं त्वयैतत् ।
नोचेत्कथं सुपरिगृह्य सुतां यदीयां युद्धे भवेत्कुशलवाननवद्यशीलः ॥५२॥
शक्ताऽसि जन्ममरणादिभयान्विहंतुं किं चित्रमत्र किल भक्तजनस्य कामम् ।
त्वं गीयसे जननि भक्तजनैरपारा त्वं पापपुण्यरहिता सगुणाऽगुणा च ॥५३॥
त्वद्दर्शनादहमहो सुकृती कृतार्थो जातोऽस्मि देवि भुवनेश्वरि धन्यजन्मा ।
बीजं न ते न भजनं किल वेद्मि मातर्ज्ञातस्तवाद्य महिमा प्रकटप्रभावः ॥५४॥

व्यास उवाच

एवं स्तुता तदा देवी प्रसन्नवदना शिवा । उवाच च नृपं देवी वरं वरय सुव्रत ॥५५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥२३॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा भवान्याः स नृपोत्तमः । प्रोवाच वचनं तत्र सुबाहुर्भक्तिसंयुतः ॥१॥

सुबाहुरुवाच

एकतो देवलोकस्य राज्यं भूमंडलस्य च । एकतो दर्शनं ते वै न च तुल्यं कदाचन ॥२॥
दर्शनात्सदृशं किंचित्त्रिषु लोकेषु नास्ति मे । कं वरं देवि याचेऽहं कृतार्थोऽस्मि धरातले॥३॥
एतदिच्छाम्यहं मातर्याचितुं वांछितं वरम् । तव भक्तिः सदा मेऽस्तु निश्चला ह्यनपायिनी ४॥
नगरेऽत्र त्वया मातः स्थातव्यं मम सर्वदा । दुर्गादेवीति नाम्ना वै त्वं शक्तिरिह संस्थिता ५॥
रक्षा त्वया च कर्तव्या सर्वदा नगरस्य ह । यथा सुदर्शनस्त्रातो रिपुसंघादनामयः ॥६॥
तथाऽत्र रक्षा कर्तव्या वाराणस्यास्त्वयांबिके । यावत्पुरी भवेद्भूमौ सुप्रतिष्ठा सुसंस्थिता ॥७॥
तावत्त्वयाऽत्र स्थातव्यं दुर्गे देवि कृपानिधे । वरोऽयं मम ते देयः किमन्यत्प्रार्थयाम्यहम् ॥८॥
विविधान्सकलान्कामान्देहि मे विद्विषो जहि । अभद्राणां विनाशं च कुरु लोकस्य सर्वदा ६॥

व्यास उवाच

इति संप्रार्थिता देवी दुर्गा दुर्गार्तिनाशिनी । तमुवाच नृपं तत्र स्तुत्वा वै संस्थितं पुरः १०॥

दुर्गोवाच

राजन्सदा निवासो मे मुक्तिपुर्यां भविष्यति । रक्षार्थं सर्वलोकानां यावत्तिष्ठति मेदिनी ॥११॥
अथो सुदर्शनस्तत्र समागत्य मुदान्वितः । प्रणम्य परया भक्त्या तुष्टाव जगदंबिकाम् १२॥

अहो कृपा ते कथयाम्यहं किं त्रातस्त्वया यत्किल भक्तिहीनः ।
भक्तानुकंपी सकलो जनोऽस्ति विमुक्तभक्तेरवनं व्रतं ते ॥१३॥
त्वं देवि सर्वं सृजसि प्रपंचं श्रुतं मया पालयसि स्वसृष्टम् ।
त्वमत्सि संहारपरे च काले न तेऽत्र चित्रं मम रक्षणं वै ॥१४॥
करोमि किं ते वद देवि कार्यं क्व वा व्रजामीत्यनुमोदयाशु ।
कार्ये विमूढोऽस्मि तवाज्ञयाऽहं गच्छामि तिष्ठे विहरामि मातः ॥१५॥

व्यास उवाच

तं तथा भाषमाणं तु देवी प्राह दयान्विता । गच्छायोध्यां महाभाग कुरु राज्यं कुलोचितम् ॥
स्मरणीया सदाऽहं ते पूजनीया प्रयत्नतः । शं विधास्याम्यहं नित्यं राज्यं ते नृपसत्तम १७॥
अष्टम्यां च चतुर्दश्यां नवम्यां च विशेषतः । मम पूजा प्रकर्तव्या बलिदानविधानतः ॥१८॥
अर्चा मदीया नगरे स्थापनीया त्वयाऽनघ । पूजनीया प्रयत्नेन त्रिकालं भक्तिपूर्वकम् ॥१६॥
शरत्काले महापूजा कर्तव्या मम सर्वदा । नवरात्रविधानेन भक्तिभावयुतेन च ॥२०॥
चैत्रेऽश्विने तथाऽऽषाढे माघे कार्यो महोत्सवः । नवरात्रे महाराज पूजा कार्या विशेषतः ॥२१॥
कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां मम भक्तिसमन्वितैः । कर्तव्या नृपशार्दूल तथाऽष्टम्यां सदा बुधैः २२॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वांतर्हिता देवी दुर्गा दुर्गार्तिनाशिनी । नता सुदर्शनेनाथ स्तुता च बहुविस्तरम् ॥२३॥
अंतर्हितां तु तां दृष्ट्वा राजानः सर्व एव ते । प्रणेमुस्तं समागम्य यथा शक्रं सुरास्तथा ॥२४॥
सुबाहुरपि तं नत्वा स्थितश्चाग्रे मुदान्वितः । ऊचुः सर्वे महीपाला अयोध्याधिपतिं तदा ॥२५॥
त्वमस्माकं प्रभुः शास्ता सेवकास्ते वयं सदा । कुरु राज्यमयोध्यायां पालयास्मान्नृपोत्तम ॥२६॥
त्वत्प्रसादान्महाराज दृष्टा विश्वेश्वरी शिवा । आदिशक्तिर्भवानी सा चतुर्वर्गफलप्रदा ॥२७॥
धन्यस्त्वं कृतकृत्योऽसि बहुपुण्यो धरातले । यस्माच्च त्वत्कृते देवी प्रादुर्भूता सनातनी ॥२८॥
न जानीमो वयं सर्वे प्रभावं नृपसत्तम । चंडिकायास्तमोयुक्ता मायया मोहिताः सदा॥२९॥
धनदारसुतानां च चिंतनेऽभिरताः सदा । मग्ना महार्णवे घोरे कामक्रोधझषाकुले ॥३०॥
पृच्छामस्त्वां महाभाग सर्वज्ञोऽसि महामते । केयं शक्तिः कुतो जाता किंप्रभावा वदस्व तत्॥३१॥
भव त्वं नौश्च संसारे साधवोऽतिदयापराः । तस्मान्नो वद काकुत्स्थ देवीमाहात्म्यमुत्तमम्॥३२॥
यत्प्रभावा च सा देवी यत्स्वरूपा यदुद्भवा । तत्सर्वं श्रोतुमिच्छामस्त्वं ब्रूहि नृवरोत्तम ॥३३॥

व्यास उवाच

इति पृष्टस्तदा तैस्तु ध्रुवसंधिसुतो नृपः । विचिंत्य मनसा देवीं तानुवाच मुदान्वितः ॥३४॥

सुदर्शन उवाच

किं ब्रवीमि महीपालास्तस्याश्चरितमुत्तमम् । ब्रह्मादयो न जानंति सेशाः सुरगणास्तथा॥३५॥
सर्वस्याऽऽद्या महालक्ष्मीर्वरेण्या शक्तिरुत्तमा । सात्त्विकीयं महीपाल जगत्पालनतत्परा ॥३६॥
सृजते या रजोरूपा सत्त्वरूपा च पालने । संहारे च तमोरूपा त्रिगुणा सा सदा मता॥३७॥
निर्गुणा परमा शक्तिः सर्वकामफलप्रदा । सर्वेषां कारणं सा हि ब्रह्मादीनां नृपोत्तमाः॥३८॥
निर्गुणा सर्वथा ज्ञातुमशक्या योगिभिर्नृपाः । सगुणा सुखसेव्या सा चिंतनीया सदा बुधैः॥३९॥

राजान ऊचुः

बाल एव वनं प्राप्तस्त्वं तु नूनं भयातुरः । कथं ज्ञाता त्वया देवी परमा शक्तिरुत्तमा॥४०॥
उपासिता कथं चैव पूजिता च कथं नृप । या प्रसन्ना तु साहाय्यं चकार त्वरयान्विता॥४१॥

सुदर्शन उवाच

बालभावान्मया प्राप्तं बीजं तस्याः सुसंमतम् । स्मरामि प्रजपन्नित्यं कामबीजाभिधं नृपाः ॥४२॥
ऋषिभिः कथ्यमाना सा मया ज्ञाताऽम्बिका शिवा । स्मरामि तां दिवारात्रं भक्त्या परमया पराम्॥४३॥

व्यास उवाच

तन्निशम्य वचस्तस्य राजानो भक्तितत्पराः । तां मत्वा परमां शक्तिं निर्ययुः स्वगृहान्प्रति॥४४॥

सुबाहुरगमत्काश्यां तमापृच्छ्य सुदर्शनम् । सुदर्शनोऽपि धर्मात्मा निर्जगाम सुकोसलान्॥४५॥
मंत्रिणस्तु नृपं श्रुत्वा हतं शत्रुजितं मृधे । जितं सुदर्शनं चैव बभूवुः प्रेमसंयुताः ॥४६॥
आगच्छंतं नृपं श्रुत्वा तं साकेतनिवासिनः । उपायनान्युपादाय प्रययुः संमुखे जनाः ॥४७॥
तथा प्रकृतयः सर्वे नानोपायनपाणयः । ध्रुवसंधिसुतं मत्वा मुदिताः प्रययुः प्रजाः॥४८॥
स्त्रियोपसंयुतः सोऽथ प्राप्यायोध्यां सुदर्शनः । संमान्य सर्वलोकांश्च ययौ राजा निवेशनम्॥४९॥
बंदिभिः स्तूयमानस्तु वंद्यमानश्च मंत्रिभिः । कन्याभिः कीर्यमाणश्च लाजैः सुमनसैस्तथा॥५०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कंधे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥२४॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

गत्वाऽयोध्यां नृपश्रेष्ठो गृहं राज्ञः सुहृद्वृतः । शत्रुजिन्मातरं प्राह प्रणम्य शोकसंकुलाम् ॥१॥
मातर्न ते मया पुत्रः संग्रामे निहतः किल । न पिता ते युधाजिच्च शपे ते चरणौ तथा ॥२॥
दुर्गया तौ हतौ संख्ये नापराधो ममात्र वै । अवश्यंभाविभावेषु प्रतीकारो न विद्यते ॥३॥
न शोकोऽत्र त्वया कार्यो मृतपुत्रस्य मानिनि । स्वकर्मवशगो जीवो भुंक्ते भोगान्सुखासुखान् ४॥
दासोऽस्मि तव भो मातर्यथा मम मनोरमा । तथा त्वमपि धर्मज्ञे न भेदोऽस्ति मनागपि ॥५॥
अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् । तस्मान्न शोचितव्यं ते सुखे दुःखे कदाचन॥६॥
दुःखेदुःखाधिकान्पश्येत्सुखे पश्येत्सुखाधिकम् । आत्मानं शोकहर्षाभ्यां शत्रुभ्यामिव नार्पयेत् ७॥
दैवाधीनमिदं सर्वं नात्माधीनं कदाचन । न शोकेन तदाऽऽत्मानं शोषयेन्मतिमान्नरः॥८॥
यथा दारुमयी योषा नटादीनां प्रचेष्टते । तथा स्वकर्मवशगो देही सर्वत्र वर्तते ॥९॥
अहं वनगतो मातर्नाभवं दुःखमानसः । चिंतयन्स्वकृतं कर्म भोक्तव्यमिति वेद्मि च॥१०॥
मृतो मातामहोऽत्रैव विधुरा जननी मम । भयातुरा गृहीत्वा मां निर्ययौ गहनं वनम्॥११॥
लुंठिता तस्करैर्मार्गे वस्त्रहीना तथा कृता । पाथेयं च हृतं सर्वं बालपुत्रा निराश्रया ॥१२॥
माता गृहीत्वा मां प्राप्ता भारद्वाजाश्रमं प्रति । विदल्लोऽयं समायातस्तथा धात्रेयिकाऽबला॥१३॥
मुनिभिर्मुनिपत्नीभिर्दयायुक्तैः समंततः । पोषिताः फलनीवारैर्वयं तत्र स्थितास्त्रयः ॥१४॥
दुःखं न मे तदा ह्यासीत्सुखं नाद्य धनागमे । न वैरं न च मात्सर्यं मम चित्ते तु कर्हिचित्॥१५॥
नीवारभक्षणं श्रेष्ठं राजभोगात्परंतपे । तदाशी नरकं याति न नीवाराशनः क्वचित्॥१६॥
धर्मस्याचरणं कार्यं पुरुषेण विजानता । संजित्येंद्रियवर्गं वै यथा न नरकं व्रजेत् ॥१७॥
मानुष्यं दुर्लभं मातः खंडेऽस्मिन्भारते शुभे । आहारादि सुखं नूनं भवेत्सर्वासु योनिषु ॥१८॥

प्राप्य तं मानुषं देहं कर्तव्यं धर्मसाधनम् । स्वर्गमोक्षप्रदं नृणां दुर्लभं चान्ययोनिषु ॥१९॥

व्यास उवाच

इत्युक्ता सा तदा तेन लीलावत्यतिलज्जिता । पुत्रशोकं परित्यज्य तमाहाश्रुविलोचना ॥२०॥
सापराधाऽस्मि पुत्राहं कृता पित्रा युधाजिता । हत्वा मातामहं तेऽत्र हृतं राज्यं तु येन वै ॥२१॥
न तं वारयितुं शक्ता तदाऽहं न सुतं मम । यत्कृतं कर्म तेनैव नापराधोऽस्ति मे सुत ॥२२॥
तौ मृतौ स्वकृतेनैव कारणं त्वं तयोर्न च । नाहं शोचामि तं पुत्रं सदा शोचामि तत्कृतम् ॥२३॥
पुत्र त्वमसि कल्याण भगिनी मे मनोरमा । न क्रोधो न च शोको मे त्वयि पुत्र मनागपि ॥२४॥
कुरु राज्यं महाभाग प्रजाः पालय सुव्रत । भगवत्याः प्रसादेन प्राप्तमेतदकंटकम् ॥२५॥
तदाकर्ण्य वचो मातुर्नत्वा तां नृपनंदनः । जगाम भवनं रम्यं यत्र पूर्वं मनोरमा ॥२६॥
न्यवसत्तत्र गत्वा तु सर्वानाहूय मंत्रिणः । दैवज्ञानथ पप्रच्छ मुहूर्तं दिवसं शुभम् ॥२७॥
सिंहासनं तथा हैमं कारयित्वा मनोहरम् । सिंहासने स्थितां देवीं पूजयिष्ये सदाऽप्यहम् ॥२८॥
स्थापयित्वाऽऽसने देवीं धर्मार्थकामकोक्षदाम् । राज्यं पश्चात्करिष्यामि यथा रामादिभिः कृतम् २९॥
पूजनीया सदा देवी सर्वैर्नागरिकैर्जनैः । माननीया शिवा शक्तिः सर्वकामार्थसिद्धिदा ॥३०॥
इत्युक्ता मंत्रिणस्ते तु चक्रुर्वै राजशासनम् । प्रासादं कारयामासुः शिल्पिभिः सुमनोरमम् ॥३१॥
प्रतिमां कारयित्वाऽथ मुहूर्तेऽथ शुभे दिने । द्विजानाहूय वेदज्ञान्स्थापयामास भूपतिः ॥३२॥
हवनं विधिवत्कृत्वा पूजयित्वाऽथ देवताम् । प्रासादे मतिमान् देव्याः स्थापयामास भूमिपः॥३३॥
उत्सवस्तत्र संवृत्तो वादित्राणां च निःस्वनैः । ब्राह्मणानां वेदघोषैर्गानैस्तु विविधैर्नृप ॥३४॥

व्यास उवाच

प्रतिष्ठाप्य शिवां देवीं विधिवद्वेदवादिभिः । पूजां नानाविधां राजा चकारातिविधानतः ॥३५॥
कृत्वा पूजाविधिं राजा राज्यं प्राप्य स्वपैतृकम् । विख्याता चाम्बिका देवी कोसलेषु बभूव ह ॥३६॥
राज्यं प्राप्य नृपः सर्वं सामंतकनृपानथ । वशे चक्रेऽतिधर्मिष्ठान्सद्धर्मविजयी नृपः ॥३७॥
यथा रामः स्वराज्येऽभूद्दिलीपस्य रघुर्यथा । प्रजानां वै सुखं तद्वन्मर्यादाऽपि तथाऽभवत् ॥३८॥
धर्मो वर्णाश्रमाणां च चतुष्पादभवत्तथा । नाधर्मे रमते चित्तं केषामपि महीतले ॥३९॥
ग्रामे ग्रामे च प्रासादाश्चक्रुः सर्वे जनाधिपाः । देव्याः पूजा तदा प्रीत्या कोसलेषु प्रवर्तिता ॥४०॥
सुबाहुरपि काश्यां तु दुर्गायाः प्रतिमां शुभाम् । कारयित्वा च प्रासादं स्थापयामास भक्तितः ॥४१॥
तत्र तस्या जनाः सर्वे प्रेमभक्तिपरायणाः । पूजां चक्रुर्विधानेन यथा विश्वेश्वरस्य ह ॥४२॥
विख्याता सा बभूवाथ दुर्गादेवी धरातले । देशे देशे महाराज तस्या भक्तिर्व्यवर्धत ॥४३॥
सर्वत्र भारते लोके सर्ववर्णेषु सर्वथा । भजनीया भवानी तु सर्वेषामभवत्तदा ॥४४॥

शक्तिभक्तिरताः सर्वे मानिनश्चाभवन्नृप । आगमोक्तैरथ स्तोत्रैर्जपध्यानपरायणाः ॥४५॥
नवरात्रेषु सर्वेषु चक्रुः सर्वे विधानतः । अर्चनं हवनं यागं देव्या भक्तिपरा जनाः ॥४६॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कंधे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥२५॥

अथ षड्विंशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

नवरात्रे तु संप्राप्ते किं कर्तव्यं द्विजोत्तम । विधानं विधिवद् ब्रूहि शरत्काले विशेषतः ॥१॥
किं फलं खलु कस्तत्र.विधिः कार्यो महामते । एतद्विस्तरतो ब्रूहि कृपया द्विजसत्तम ॥२॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि नवरात्रव्रतं शुभम् । शरत्काले विशेषेण कर्तव्यं विधिपूर्वकम् ॥३॥
वसंते च प्रकर्तव्यं तथैव प्रेमपूर्वकम् । द्वावृतू यमदंष्ट्राख्यौ नूनं सर्वजनेषु वै ॥४॥
शरद्वसंतनामानौ दुर्गमौ प्राणिनामिह । तस्माद्यत्नादिदं कार्यं सर्वत्र शुभमिच्छता ॥५॥
द्वावेव सुमहाघोरावृतू रोगकरौ नृणाम् । वसंतशरदावेव सर्वनाशकरावुभौ ॥६॥
तस्मात्तत्र प्रकर्तव्यं चंडिकापूजनं बुधैः । चैत्राऽश्विने शुभे मासे भक्तिपूर्वं नराधिप ॥७॥
अमावास्यां च संप्राप्य संभारं कल्पयेच्छुभम् । हविष्यं चाशनं कार्यमेकभुक्तं तु तद्दिने ॥८॥
मंडपस्तु प्रकर्तव्यः समे देशे शुभे स्थले । हस्तषोडशमानेन स्तंभध्वजसमन्वितः ॥९॥
गौरमृद्गोमयाभ्यां च लेपनं कारयेत्ततः । तन्मध्ये वेदिका शुभ्रा कर्तव्या च समा स्थिरा॥१०॥
चतुर्हस्ता च हस्तोच्छ्रा पीठार्थं स्थानमुत्तमम् । तोरणानि विचित्राणि वितानं च प्रकल्पयेत् ॥११॥
रात्रौ द्विजानथामंत्र्य देवीतत्त्वविशारदान् । आचारनिरतान्दांतान्वेदवेदांगपारगान् ॥१२॥
प्रतिपद्दिवसे कार्यं प्रातःस्नानं विधानतः । नद्यां नदे तडागे वा वाप्यां कूपे गृहेऽथवा ॥१३॥
प्रातर्नित्यं पुरः कृत्वा द्विजानां वरणं ततः । अर्घ्यपाद्यादिकं सर्वं कर्तव्यं मधुपूर्वकम् ॥१४॥
वस्त्रालंकरणादीनि देयानि च स्वशक्तितः । वित्तशाठ्यं न कर्तव्यं विभवे सति कर्हिचित् ॥१५॥
विप्रैः संतोषितैः कार्यं संपूर्णं सर्वथा भवेत् । नवपंचत्रयश्चैको देव्याः पाठे द्विजाः स्मृताः ॥१६॥
वरयेद् ब्राह्मणं शांतं पारायणकृते तदा । स्वस्तिवाचनकं कार्यं वेदमंत्रविधानतः ॥१७॥
वेद्यां सिंहासनं स्थाप्य क्षौमवस्त्रसमन्वितम् । तत्र स्थाप्याऽम्बिका देवी चतुर्हस्तायुधान्विता ॥१८॥
रत्नभूषणसंयुक्ता मुक्ताहारविराजिता । दिव्यांबरधरा सौम्या सर्वलक्षणसंयुता ॥१९॥
शंखचक्रगदापद्मधरा सिंहे स्थिता शिवा । अष्टादशभुजा वाऽपि प्रतिष्ठाप्या सनातनी ॥२०॥
अर्चाभावे तथा यंत्रं नवार्णमंत्रसंयुतम् । स्थापयेत्पीठपूजार्थं कलशं तत्र पार्श्वतः ॥२१॥

पंचपल्लवसंयुक्तं वेदमंत्रैः सुसंस्कृतम् । सुतीर्थजलसंपूर्णं हेमरत्नैः समन्वितम् ॥२२॥
पार्श्वं पूजार्थसंभारान्परिकल्प्य समंततः । गीतवादित्रनिर्घोषान्कारयेन्मंगलाय वै ॥२३॥
तिथौ हस्तान्वितायां च नंदायां पूजनं वरम् । प्रथमे दिवसे राजन्विधिवत्कामदं नृणाम् ॥२४॥
नियमं प्रथमं कृत्वा पश्चात्पूजां समाचरेत् । उपवासेन नक्तेन चैकभक्तेन वा पुनः ॥२५॥
करिष्यामि व्रतं मातर्नवरात्रमनुत्तमम् । साहाय्यं कुरु मे देवि जगदंब ममाखिलम् ॥२६॥
यथाशक्ति प्रकर्तव्यो नियमो व्रतहेतवे । पश्चात्पूजा प्रकर्तव्या विधिवन्मंत्रपूर्वकम् ॥२७॥
चंदनागुरुकर्पूरैः कुसुमैश्च सुगंधिभिः । मंदारकरजाशोकचंपकैः करवीरकैः ॥२८॥
मालतीब्रह्मकापुष्पैस्तथा बिल्वदलैः शुभैः । पूजयेज्जगतां धात्रीं धूपैर्दीपैर्विधानतः ॥२९॥
फलैर्नानाविधैरर्घ्यं प्रदातव्यं च तत्र वै । नारिकेलैर्मातुलुंगैर्दाडिमीकदलीफलैः ॥३०॥
नारंगैः पनसैश्चैव तथा पूर्णफलैः शुभैः । अन्नदानं प्रकर्तव्यं भक्तिपूर्वं नराधिप ॥३१॥
मांसाशनं ये कुर्वंति तैः कार्यं पशुहिंसनम् । महिषाजवराहाणां बलिदानं विशिष्यते ॥३२॥
देव्यग्रे निहता यांति पशवः स्वर्गमव्ययम् । न हिंसा पशुजा तत्र निघ्नतां तत्कृतेऽनघ ॥३३॥
अहिंसा याज्ञिकी प्रोक्ता सर्वशास्त्रविनिर्णये । देवतार्थे विसृष्टानां पशूनां स्वर्गतिर्ध्रुवा ॥३४॥
होमार्थं चैव कर्तव्यं कुंडं चैव त्रिकोणकम् । स्थंडिलं वा प्रकर्तव्यं त्रिकोणं मानतः शुभम् ॥३५॥
त्रिकालं पूजनं नित्यं नानाद्रव्यैर्मनोहरैः । गीतवादित्रनृत्यैश्च कर्तव्यश्च महोत्सवः ॥३६॥
नित्यं भूमौ च शयनं कुमारीणां च पूजनम् । वस्त्रालंकरणैर्दिव्यैर्भोजनैश्च सुधामयैः ॥३७॥
एकैकां पूजयेन्नित्यमेकवृद्ध्या तथा पुनः । द्विगुणं त्रिगुणं वाऽपि प्रत्येकं नवकं च वा ॥३८॥
विभवस्यानुसारेण कर्तव्यं पूजनं किल । वित्तशाठ्यं न कर्तव्यं राजञ्छक्तिमखे सदा ॥३९॥
एकवर्षा न कर्तव्या कन्या पूजाविधौ नृप । परमज्ञा तु भोगानां गंधादीनां च बालिका ॥४०॥
कुमारिका तु सा प्रोक्ता द्विवर्षा या भवेदिह । त्रिमूर्तिश्च त्रिवर्षा च कल्याणी चतुरब्दिका ॥४१॥
रोहिणी पंचवर्षा च षड्वर्षा कालिका स्मृता । चंडिका सप्तवर्षा स्यादष्टवर्षा च शांभवी ॥४२॥
नववर्षा भवेद्दुर्गा सुभद्रा दशवार्षिकी । अत ऊर्ध्वं न कर्तव्या सर्वकार्यविगर्हिता ॥४३॥
एभिश्च नामभिः पूजा कर्तव्या विधिसंयुता । तासां फलानि वक्ष्यामि नवानां पूजने सदा ४४॥
कुमारी पूजिता कुर्याद्दुःखदारिद्र्यनाशनम् । शत्रुक्षयं धनायुष्यं बलवृद्धिं करोति वै ॥४५॥
त्रिमूर्तिपूजनादायुस्त्रिवर्गस्य फलं भवेत् । धनधान्यागमश्चैव पुत्रपौत्रादिवृद्धयः ॥४६॥
विद्यार्थी विजयार्थी च राज्यार्थी यश्च पार्थिवः । सुखार्थी पूजयेन्नित्यं कल्याणीं सर्वकामदाम् ४७॥
कालिकां शत्रुनाशार्थं पूजयेद्भक्तिपूर्वकम् । ऐश्वर्यधनकामश्च चंडिकां परिपूजयेत् ॥४८॥
पूजयेच्छांभवीं नित्यं नृपसंमोहनाय च । दुःखदारिद्र्यनाशाय संग्रामे विजयाय च ॥४९॥

क्रूरशत्रुविनाशार्थे तथोग्रकर्मसाधने । दुर्गां च पूजयेद्भक्त्या परलोकसुखाय च ॥५०॥
वांछितार्थस्य सिद्ध्यर्थं सुभद्रां पूजयेत्सदा । रोहिणीं रोगनाशाय पूजयेद्विधिवन्नरः ॥५१॥
श्रीरस्त्विति च मंत्रेण पूजयेद्भक्तितत्परः । श्रीयुक्तमंत्रैरथवा बीजमंत्रैरथापि वा ॥५२॥
कुमारस्य च तत्त्वानि या सृजत्यपि लीलया । कादीनपि च देवांस्तान्कुमारीं पूजयाम्यहम् ५३॥
सत्त्वादिभिस्त्रिमूर्तिर्या तैर्हि नानास्वरूपिणी । त्रिकालव्यापिनी शक्तिस्त्रिमूर्तिंपूजयाम्यहम् ५४॥
कल्याणकारिणी नित्य भक्तानां पूजिताऽनिशम् ।
पूजयामि च तां भक्त्या कल्याणीं सर्वकामदाम् ॥५५॥
रोहयंती च बीजानि प्राग्जन्मसंचितानि वै । या देवी सर्वभूतानां रोहिणीं पूजयाम्यहम् ५६॥
काली कालयते सर्वं ब्रह्मांडं सचराचरम् । कल्पांतसमये या तां कालिकां पूजयाम्यहम् ५७॥
तां चंडपापहरिणीं चंडिकां पूजयाम्यहम् ॥५८॥
अकारणात्समुत्पत्तिर्यन्मयैः परिकीर्तिता । यस्यास्तां सुखदां देवीं शांभवीं पूजयाम्यहम् ॥
दुर्गा त्रायति भक्तं या सदा दुर्गार्तिनाशिनी । दुर्ज्ञेया सर्वदेवानां तां दुर्गां पूजयाम्यहम् ६०॥
सुभद्राणि च भक्तानां कुरुते पूजिता सदा । अभद्रनाशिनीं देवीं सुभद्रां पूजयाम्यहम् ६१॥
एभिर्मंत्रैः पूजनीयाः कन्यकाः सर्वदा बुधैः । वस्त्रालंकरणैर्माल्यैर्गंधैरुच्चावचैरपि ॥६२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे षड्विंशोऽध्यायः ॥२६॥

अथ सप्तविंशोध्यायः

व्यास उवाच

हीनांगीं वर्जयेत्कन्यकां कुष्ठयुक्तां व्रणांकिताम् । गंधस्फुरितहीनांगीं विशालकुलसंभवाम् ॥१॥
जात्यंधां केकरां काणीं कुरूपां बहुरोमशाम् । संत्यजेद्रोगिणीं कन्यां रक्तपुष्पादिनांकिताम्॥२॥
दासीं गर्भसमुद्भूतां गोलकां कन्यकोद्भवाम् । वर्जनीयाः सदा चैताः सर्वपूजादिकर्मसु ॥३॥
अरोगिणीं सुरूपांगीं सुन्दरीं व्रणवर्जिताम् । एकवंशसमुद्भूतां कन्यां सम्यक्प्रपूजयेत् ॥४॥
ब्राह्मणी सर्वकार्येषु जयार्थे नृपवंशजा । लाभार्थे वैश्यवंशोत्था मता वा शूद्रवंशजा ५॥
ब्राह्मणैर्ब्रह्मजाः पूज्या राजन्यैर्ब्रह्मवंशजाः । वैश्यैस्त्रिवर्गजाः पूज्याश्चतस्रः पादसंभवैः ॥६॥
कारुभिश्चैव वंशोत्था यथायोग्यं प्रपूजयेत् । नवरात्रविधानेन भक्तिपूर्वं सदैव हि ॥७॥
अशक्तो नियतं पूजां कर्तुं चेन्नवरात्रके । अष्टम्यां च विशेषेण कर्तव्यं पूजनं सदा ॥८॥
पुराऽष्टम्यां भद्रकाली दक्षयज्ञविनाशिनी । प्रादुर्भूता महाघोरा योगिनी कोटिभिः सह ॥९॥
अतोऽष्टम्यां विशेषेण कर्तव्यं पूजनं सदा । नानाविधोपहारैश्च गंधमाल्यानुलेपनैः ॥१०॥

पायसैरामिषैर्होमैर्ब्राह्मणानां च भोजनैः । फलपुष्पोपहारैश्च तोषयेज्जगदंबिकाम् ॥११॥
उपवासे ह्यशक्तानां नवरात्रव्रते पुनः । उपोषणत्रयं प्रोक्तं यथोक्तफलदं नृप ॥१२॥
सप्तम्यां च तथाऽष्टम्यां नवम्यां भक्तिभावतः । त्रिरात्रकरणात्सर्वं फलं भवति पूजनात् ॥१३॥
पूजाभिश्चैव होमैश्च कुमारीपूजनैस्तथा । संपूर्णं तद्व्रतं प्रोक्तं विप्राणां चैव भोजनैः १४॥
व्रतानि यानि चान्यानि दानानि विविधानि च । नवरात्रव्रतस्यास्य नैव तुल्यानि भूतले ॥१५॥
धनधान्यप्रदं नित्यं सुखसंतानवृद्धिदम् । आयुरारोग्यदं चैव स्वर्गदं मोक्षदं तथा ॥१६॥
विद्यार्थी वा धनार्थी वा पुत्रार्थी वा भवेन्नरः । तेनेदं विधिवत्कार्यं व्रतं सौभाग्यदं शिवम् १७॥
विद्यार्थी सर्वविद्यां वै प्राप्नोति व्रतसाधनात् । राजभ्रष्टो नृपो राज्यं समवाप्नोति सर्वदा ॥१८॥
पूर्वजन्मनि यैर्नूनं न कृतं व्रतमुत्तमम् । ते व्याधिनो दरिद्राश्च भवंति पुत्रवर्जिताः॥१९॥
वंध्या च या भवेन्नारी विधवा धनवर्जिता । अनुमा तत्र कर्तव्या नेयं कृतवती व्रतम् ॥२०॥
नवरात्रव्रतं प्रोक्तं न कृतं येन भूतले । स कथं विभवं प्राप्य मोदते च तथा दिवि २१॥
रक्तचंदनसंमिश्रैः कोमलैर्बिल्वपत्रकैः । भवानी पूजिता येन स भवेन्नृपतिः क्षितौ २२॥

नाराधिता येन शिवा सनातनी दुःखार्तिहा सिद्धिकरी जगद्धरा ।
दुःखावृतः शत्रुयुतश्च भूतले नूनं दरिद्रो भवतीह मानवः ॥२३॥
यां विष्णुरिंद्रो हरपद्मजौ तथा वह्निः कुबेरो वरुणो दिवाकरः ।
ध्यायंति सर्वार्थसमाप्तिनंदितास्तां किं मनुष्या न भजंति चंडिकाम् ॥२४॥
स्वाहा स्वधा नाम मनुप्रभावैस्तृप्यंति देवाः पितरस्तथैव ।
यज्ञेषु सर्वेषु मुदा हरंति यन्नाम युग्मश्रुतिभिर्मुनींद्राः ॥२५॥
यस्येच्छया सृजति विश्वमिदं प्रजेशो नानावतारकलनं कुरुते हरिश्च ।
नूनं करोति जगतः किल भस्म शंभुस्तां शर्मदां न भजते नु कथं मनुष्यः॥२६॥
नैकोऽस्ति सर्वभुवनेषु तया विहीनो देवो नरोऽथ विहगः किल पन्नगो वा ।
गंधर्वराक्षसपिशाचनगेषु नूनं यः स्पंदितुं भवति शक्तियुतो यथेच्छम् ॥२७॥

तां न सेवेत कश्चण्डीं सर्वकामार्थदां शिवाम् । व्रतं तस्या न कः कुर्याद्वांछन्नर्थचतुष्टयम् ॥२८॥
महापातकसंयुक्तो नवरात्रव्रतं चरेत् । मुच्यते सर्वपापेभ्यो नात्र कार्या विचारणा २९॥
पुरा कश्चिद्वणिग्दीनो धनहीनः सुदुःखितः । कुटुंबी चाभवत्कश्चित्कोसले नृपसत्तम ॥३०॥
अपत्यानि बहून्यस्याऽभवन्क्षुत्पीडितानि च । भक्ष्यं किंचित्तु सायाह्ने प्रापुस्तस्य च बालकाः ॥
भुंक्तेस्म कार्यकर्ताऽसौ परस्याथ बुभुक्षितः । कुटुंबभरणं तत्र चकारार्तिनिराकुलः ॥३२॥
सदा धर्मरतः शांतः सदाचारश्च सत्यवाक् । अक्रोधनश्च धृतिमान्निर्मदश्चानसूयकः ॥३३॥

संपूज्य देवता नित्यं पितॄनप्यतिथींस्तदा । भुंजाने पोष्यवर्गेऽथ कृतवान्भोजनं वणिक् ॥
एवं गच्छति काले वै सुशीलो नामतो गुणैः । दारिद्र्यार्तो द्विजं शांतं पप्रच्छातिबुभुक्षितः ॥

सुशील उवाच

भो भूदेव कृपां कृत्वा वदस्वाद्य महामते । कथं दारिद्र्यनाशः स्यादिति मे निश्चयेन वै ॥
धनेषणा मे नैवास्ति धनी स्यामिति मानद । कुटुंबभरणार्थं वै पृच्छामि त्वां द्विजोत्तम ३७॥
पुत्री सुतस्तु मे बालो भक्षार्थी रोदते भृशम् । तावन्मात्रं गृहे नान्नं मुष्टिमेकां ददाम्यहम् ३८॥
विसर्जितो यतो गेहाद्गतो बालो रुदन्मया । अतो मे दह्यतेऽत्यर्थं किं करोमि धनं विना ३९॥
विवाहोऽस्ति सुताया मे नास्ति वित्तं करोमि किम्। दशवर्षाधिकायास्तु दानकालोऽपि यात्यलम्४०॥
तेन शोचामि विप्रेंद्र सर्वज्ञोऽसि दयानिधे । तपो दानं व्रतं किंचिद्ब्रूहि मंत्रजपं तथा॥४१॥
येनाहं पोष्यवर्गस्य करोमि द्विज पोषणम् । तावन्मे स्याद्धनप्राप्तिर्नाधिकं प्रार्थये किल ४२॥
त्वत्प्रसादात्कुटुम्बं मे सुखितं प्रभवेदिह । तत्कुरुष्व महाभाग ज्ञानेन परिचिंत्य च ॥४३॥

व्यास उवाच

इति पृष्टस्तथा तेन ब्राह्मणः संशितव्रतः । उवाच परमप्रीतस्तं वैश्यं नृपसत्तम ॥४४॥
पूजनं भगवत्याश्च हवनं भोजनं तथा ॥४५॥
वेदपारायणं शक्तिजपहोमादिकं तथा । कुरुष्वाद्य यथाशक्ति तव कार्यं भविष्यति ४६॥
एतस्मादपरं किंचिद् व्रतं नास्ति धरातले । नवरात्राभिधं वैश्यपावनं सुखदं तथा ॥४७॥
ज्ञानदं मोक्षदं चैव सुखसंतानवर्धनम् । शत्रुनाशकरं कामं नवरात्रव्रतं सदा ॥४८॥
राज्यभ्रष्टेन रामेण सीताविरहितेन च । किष्किंधायां व्रतं चैतत्कृतं दुःखातुरेण वै ४९॥
प्रतप्तेनापि रामेण सीताविरहवह्निना । विधिवत्पूजिता देवी नवरात्रव्रतेन वै ॥५०॥
तेन प्राप्ताऽथ वैदेही कृत्वा सेतुं महार्णवे । हत्वा मंदोदरीनाथं कुंभकर्णं महाबलम् ॥५१॥
मेघनादं सुतं हत्वा कृत्वा भूपं विभीषणम् । पश्चादयोध्यामागत्य प्राप्तं राज्यमकंटकम् ॥५२॥
नवरात्रव्रतस्यास्य प्रभावेण विशांवर । सुखं भूमितले प्राप्तं रामेणामिततेजसा ॥५३॥

व्यास उवाच

इति विप्रवचः श्रुत्वा स वैश्यस्तं द्विजं गुरुम् । कृत्वा जग्राह सन्मंत्रं मायाबीजाभिधं नृप ५४॥
जजाप परया भक्त्या नवरात्रमतंद्रिता । नानाविधोपहारैश्च पूजयामास सादरम् ५५॥
नवसंवत्सरं चैव मायाबीजपरायणः । नवमे वत्सरांते तु महाष्टम्यां महेश्वरी ॥५६॥
अर्धरात्रे तु संजाते प्रत्यक्षं दर्शनं ददौ । नानावरप्रदानैश्च कृतकृत्यं चकार तम् ॥५७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कंधे सप्तविंशोऽध्यायः ॥२७॥

अथ अष्टाविंशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

कथं रामेण तच्चीर्णं व्रतं देव्याः सुखप्रदम् । राज्यभ्रष्टः कथं सोऽथ कथं सीता हृता पुनः॥१॥

व्यास उवाच

राजा दशरथः श्रीमानयोध्याधिपतिः पुरा । सूर्यवंशवरश्चासीद्देवब्राह्मणपूजकः ॥ २ ॥
चत्वारो जज्ञिरे तस्य पुत्रा लोकेषु विश्रुताः । रामलक्ष्मणशत्रुघ्ना भरतश्चेति नामतः ॥ ३ ॥
राज्ञः प्रियकराः सर्वे सदृशा गुणरूपतः । कौसल्यायाः सुतो रामः कैकेय्या भरतः स्मृतः४॥
सुमित्रातनयौ जातौ यमलौ द्वौ मनोहरौ । ते जाता वै किशोराश्च धनुर्बाणधराः किल ॥५॥
सूनवः कृतसंस्कारा भूपतेः सुखवर्धकाः । कौशिकेन तदाऽऽगत्य प्रार्थितो रघुनन्दनः ॥६॥
राघवं मखरक्षार्थं सूनुं षोडशवार्षिकम् । तस्मै सोऽयं ददौ रामं कौशिकाय सलक्ष्मणम्॥७॥
तौ समेत्य मुनिं मार्गे जग्मतुश्चारुदर्शनौ । ताटका निहता मार्गे राक्षसी घोरदर्शना ॥८॥
रामेणैकेन बाणेन मुनीनां दुःखदा सदा । यज्ञरक्षा कृता तत्र सुबाहुर्निहतः शठः ॥९॥
मारीचोऽथ मृतप्रायो निक्षिप्तो बाणवेगतः । एवं कृत्वा महत्कर्म यज्ञस्य परिरक्षणम् ॥१०॥
गतास्ते मिथिलां सर्वे रामलक्ष्मणकौशिकाः । अहल्या मोचिता शापान्निष्पापा सा कृताऽबला ॥
विदेहनगरे तौ तु जग्मतुर्मुनिना सह । बभंज शिवचापं च जनकेन पणीकृतम् ॥१२॥
उपयेमे ततः सीतां जानकीं च रमांशजाम् । लक्ष्मणाय ददौ राजा पुत्रीमेकां तथोर्मिलाम्१३॥
कुशध्वजसुते कन्ये प्रापतुर्भ्रातरावुभौ । तथा भरतशत्रुघ्नौ सुशीलौ शुभलक्षणौ ॥१४॥
एवं दारक्रियास्तेषां भ्रातॄणां चाभवन्नृप । चतुर्णां मिथिलायां तु यथाविधि विधानतः ॥१५॥
राज्ययोग्यं सुतं दृष्ट्वा राजा दशरथस्तदा । राघवाय धुरं दातुं मनश्चक्रे निजाय वै ॥१६॥
संभारं विहितं दृष्ट्वा कैकेयी पूर्वकल्पितौ । वरौ संप्रार्थयामास भर्तारं वशवर्तिनम् ॥१७॥
राज्यं सुताय चैकेन भरताय महात्मने । रामाय वनवासं च चतुर्दशसमास्तथा ॥१८॥
रामस्तु वचनात्तस्याः सीतालक्ष्मणसंयुतः । जगाम दंडकारण्यं राक्षसैरुपसेवितम् ॥१९॥
राजा दशरथः पुत्रविरहेण प्रपीडितः । जहौ प्राणानमेयात्मा पूर्वशापमनुस्मरन् ॥२०॥
भरतः पितरं दृष्ट्वा मृतं मातृकृतेन वै । राज्यमृद्धं न जग्राह भ्रातुः प्रियचिकीर्षया॥२१॥
पंचवट्यां वसन् रामो रावणावरजां वने । शूर्पणखां विरूपां वै चकारातिस्मरातुराम् ॥२२॥
खरादयस्तु तां दृष्ट्वा छिन्ननासां निशाचराः । चक्रुः संग्राममतुलं रामेणामिततेजसा ॥२३॥
स जघान खरादींश्च दैत्यानतिबलान्वितान् । मुनीनां हितमन्विच्छन् रामः सत्यपराक्रमः॥२४॥

गत्वा शूर्पणखा लंकां खरदूषणघातनम् । दूषिता कथयामास रावणाय च राघवात् ॥२५॥
सोपि श्रुत्वा विनाशं तं जातः क्रोधवशः खलः। जगाम रथमारुह्य मारीचस्याऽऽश्रमं तदा ॥२६॥
कृत्वा हेममृगं नेतुं प्रेषयामास रावणः । सीताप्रलोभनार्थाय मायाविनमसंभवम् ॥२७॥
सोऽथ हेममृगो भूत्वा सीतादृष्टिपथं गतः । मायावी चातिचित्रांगश्चरन्प्रबलमंतिके ॥२८॥
तं दृष्ट्वा जानकी प्राह राघवं दैवनोदिता । चर्मानयस्व कान्तेति स्वाधीनपतिका यथा ॥२९॥
अविचार्याथ रामोऽपि तत्र संस्थाप्य लक्ष्मणम् । सशरं धनुरादाय ययौ मृगपदानुगः ॥३०॥
सारंगोऽपि हरिं दृष्ट्वा मायाकोटिविशारदः । दृश्यादृश्यो बभूवाथ जगाम च वनांतरम् ॥३१॥
मत्वा हस्तगतं रामः क्रोधाकृष्टधनुः पुनः । जघान चातितीक्ष्णेन शरेण कृत्रिमं मृगम् ॥३२॥
स हतोऽतिबलात्तेन चुक्रोश भृशदुःखितः । हा लक्ष्मण हतोऽस्मीति मायावी नश्वरः खलः ३३॥
स शब्दस्तुमुलस्तावज्जानक्या संश्रुतस्तदा । राघवस्येति सा मत्वा दीना देवरमब्रवीत् ॥३४॥
गच्छ लक्ष्मण तूर्णं त्वं हतोऽसौ रघुनन्दनः । त्वामाह्वयति सौमित्रे साहाय्यं कुरु सत्वरम्॥३५॥
तत्राऽऽह लक्ष्मणः सीतामंब रामवधादपि । नाहं गच्छेऽद्य मुक्त्वा त्वामसहायामिहाश्रमे॥३६॥
आज्ञा मे राघवस्यात्र तिष्ठेति जनकात्मजे । तदतिक्रमभीतोऽहं न त्यजामि तवांतिकम् ॥३७॥
दूरं वै राघवं दृष्ट्वा वने मायाविना किल । त्यक्त्वा त्वां नाधिगच्छामि पदमेकं शुचिस्मिते ॥
कुरु धैर्यं न मन्येऽद्य रामं हंतुं क्षमं क्षितौ । नाहं त्यक्त्वा गमिष्यामि विलंघ्य रामभाषितम् ॥

व्यास उवाच

रुदती सुदती प्राह तं तदा विधिनोदिता । अक्रूरा वचनं क्रूरं लक्ष्मणं शुभलक्षणम् ॥४०॥
अहं जानामि सौमित्रे सानुरागं च मां प्रति । प्रेरितं भरतेनैव मदर्थमिह संगतम् ॥४१॥
नाहं तथाविधा नारी स्वैरिणी कुहकाधम । मृते रामे पतिं त्वां न कर्तुमिच्छामि कामतः४२॥
नागमिष्यति चेद्रामो जीवितं संत्यजाम्यहम् । विना तेन न जीवामि विधुरा दुःखिता भृशम् ॥
गच्छ वा तिष्ठ सौमित्रे न जानेऽहं तवेप्सितम् । क्व गतं तेऽत्र सौहार्दं ज्येष्ठे धर्मरते किल ॥४४॥
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्या लक्ष्मणो दीनमानसः । प्रोवाच रुद्धकंठस्तु तां तदा जनकात्मजाम् ४५॥
किमात्थ क्षितिजे वाक्यं मयि क्रूरतरं किल । किं वदस्यत्यनिष्टं ते भावि जाने धिया ह्यहम् ॥
इत्युक्त्वा निर्ययौ वीरस्तां त्यक्त्वा प्ररुदन्भृशम् । अग्रजस्य ययौ पश्यञ्छोकार्तः पृथिवीपते॥४७॥
गतेऽथ लक्ष्मणे तत्र रावणः कपटाकृतिः । भिक्षुवेषं ततः कृत्वा प्रविवेश तदाश्रमे ॥४८॥
जानकी तं यतिं मत्वा दत्त्वार्घं वन्यमादरात् । भैक्ष्यं समर्पयामास रावणाय दुरात्मने ॥४९॥
तां पप्रच्छ स दुष्टात्मा नम्रपूर्वं मृदुस्वरम् । काऽसि पद्मपलाशाक्षि वने चैकाकिनी प्रिये ॥
पिता कस्तेऽथ वामोरु भ्राता कः कः पतिस्तव । मृदे वैकाकिनी चात्र स्थिताऽसि वरवर्णिनी ५०॥

निर्जने विपिने किं त्वं सौधार्हा त्वमसि प्रिये। उटजे मुनिपत्नीवद्देवकन्यासमप्रभा ॥५२॥

व्यास उवाच

इति तद्वचनं श्रुत्वा प्रत्युवाच विदेहजा। दिव्यं दिष्ट्या यतिं ज्ञात्वा मंदोदर्याः पतिं तदा॥
राजा दशरथः श्रीमांश्चत्वारस्तस्य वै सुताः। तेषां ज्येष्ठः पतिर्मेऽस्ति रामनामेति विश्रुतः ५४॥
विवासितोऽथ कैकेय्या कृते भूपतिना वरे। चतुर्दश समा रामो वसतेऽत्र सलक्ष्मणः ॥५५॥
जनकस्य सुता चाहं सीतानाम्नीति विश्रुता। भंक्त्वा शैवं धनुः कामं रामेणाहं विवाहिता५६॥
रामबाहुबलेनात्र वसामो निर्भया वने। कांचनं मृगमालोक्य हंतुं मे निर्गतः पतिः ५७॥
लक्ष्मणोऽपि पुनः श्रुत्वा रवं भ्रातुर्गतोऽधुना। तयोर्बाहुबलादत्र निर्भयाऽहं वसामि वै ॥५८॥
मयेदं कथितं सर्वं वृत्तांतं वनवासके। तेऽत्रागत्यार्हणां ते वै करिष्यंति यथाविधि ॥५६॥
यतिर्विष्णुस्वरूपोऽसि तस्मात्त्वं पूजितो मया। आश्रमो विपिने घोरे कृतोऽस्ति रक्षसां कुले६०॥
तस्मात्त्वां परिपृच्छामि सत्यं ब्रूहि ममाग्रतः। कोऽसि त्रिदंडिरूपेण विपिने त्वं समागतः ६१॥

रावण उवाच

लंकेशोऽहं मरालाक्षि श्रीमान्मंदोदरीपतिः। त्वत्कृते तु कृतं रूपं मयेत्थं शोभनाकृते ॥६२॥
आगतोऽहं वरारोहे भगिन्या प्रेरितोऽत्र वै। जनस्थाने हतौ श्रुत्वा भ्रातरौ खरदूषणौ ॥६३॥
अंगीकुरु नृपं मां त्वं त्यक्त्वा तं मानुषं पतिम्। हृतराज्यं गतश्रीकं निर्बलं वनवासिनम् ॥६४॥
पट्टराज्ञी भव त्वं मे मंदोदर्युपरि स्फुटम्। दासोऽस्मि तव तन्वंगि स्वामिनी भव भामिनि॥
जेताऽहं लोकपालानां पतामि तव पादयोः। करं गृहाण मेऽद्य त्वं सनाथं कुरु जानकि ॥६६॥
पिता ते याचितः पूर्वं मया वै त्वत्कृतेऽबले। जनको मामुवाचेत्थं पणबंधो मया कृतः ॥६७॥
रुद्रचापभयान्नाहं संप्राप्तस्तु स्वयंवरे। मनो मे संस्थितं तावन्निमग्नं विरहातुरम् ॥६८॥
वनेऽत्र संस्थितां श्रुत्वा पूर्वानुरागमोहितः। आगतोऽस्म्यसितापांगि सफलं कुरु मे श्रमम्६६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे अष्टाविंशोऽध्यायः ॥२८॥

अथ एकोनत्रिंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तदाकर्ण्य वचो दुष्टं जानकी भयविह्वला। वेपमाना स्थिरं कृत्वा मनो वाचमुवाच ह ॥१॥
पौलस्त्य किमसद्वाक्यं त्वमात्थ स्मरमोहितः। नाहं वै स्वैरिणी किंतु जनकस्य कुलोद्भवा ॥२॥
गच्छ लंकां दशास्य त्वं रामस्त्वां वै हनिष्यति। मत्कृते मरणं तत्र भविष्यति न संशयः ॥३॥
इत्युक्त्वा पर्णशालायां गता सा वह्निसन्निधौ। गच्छ गच्छेति वदती रावणं लोकरावणम् ॥४॥

सोऽथ कृत्वा निजं रूपं जगामोटजमंतिकम् । बलाज्जग्राह तां बालां रुदतीं भयविह्वलाम् ॥५॥
रामरामेति क्रंदंती लक्ष्मणेति मुहुर्मुहुः । गृहीत्वा निर्गतः पापो रथमारोप्य सत्वरः ॥६॥
गच्छन्नरुणपुत्रेण मार्गे रुद्धो जटायुषा । संग्रामोऽभून्महारौद्रस्तयोस्तत्र वनांतरे ॥७॥
हत्वा तं तां गृहीत्वा च गतोऽसौ राक्षसाधिपः । लंकायां क्रंदती तात कुररीव दुरात्मना ॥८॥
अशोकवनिकायां सा स्थापिता राक्षसीयुता । स्ववृत्तान्नैव चलिता सामदानादिभिःकिल ॥९॥
रामोऽपि तं मृगं हत्वा जगामाऽऽदाय निर्वृतः । आयांतं लक्ष्मणं वीक्ष्य किं कृतं तेऽनुजासमम् ॥
एकाकिनीं प्रियां हत्वा किमर्थं त्वमिहागतः । श्रुत्वा स्वनं तु रामस्य राघवस्त्वब्रवीदिदम् ११॥
सौमित्रिस्त्वब्रवीद्वाक्यं सीतावाग्बाणपीडितः । प्रभोऽत्राहं समायातः कालयोगान्न संशयः१२॥
तदा तौ पर्णशालायां गत्वा वीक्ष्यातिदुःखितौ । जानक्यन्वेषणे यत्नमुभौ कर्तुं समुद्यतौ ॥१३॥
मार्गमाणौ तु संप्राप्तौ यत्रासौ पतितः खगः । जटायुः प्राणशेषस्तु पतितः पृथिवीतले ॥१४॥
तेनोक्तं रावणेनाद्य हृताऽसौ जनकात्मजा । मया निरुद्धः पापात्मा पातितोऽहं मृधे पुनः ॥
इत्युक्त्वाऽसौ गतप्राणः संस्कृतो राघवेण वै । कृत्वौर्ध्वदैहिकं रामलक्ष्मणौ निर्गतौ ततः १६॥
कबंधं घातयित्वासौ शापाच्चामोचयत्प्रभुः । वचनात्तस्य हरिणा सख्यं चक्रेऽथ राघवः १७॥
हत्वा च वालिनं वीरं किष्किंधाराज्यमुत्तमम् । सुग्रीवाय ददौ रामः कृतसख्याय कार्यतः १८॥
तत्रैव वार्षिकान्मासांस्तस्थौ लक्ष्मणसंयुतः । चिंतयञ्जानकीं चित्ते दशाननहृतां प्रियाम् १९॥
लक्ष्मणं प्राह रामस्तु सीताविरहपीडितः । सौमित्रे कैकयसुता जाता पूर्णमनोरथा ॥२०॥
न प्राप्ता जानकी नूनं नाहं जीवामि तां विना । नागमिष्याम्ययोध्यायामृते जनकनंदिनीम्॥२१॥
गतं राज्यं वने वासो मृतस्तातो हृता प्रिया । पीडयन्मां स दुष्टात्मा दैवोऽग्रे किं करिष्यति ॥
दुर्ज्ञेयं भवितव्यं हि प्राणिनां भरतानुज । आवयोः का गतिस्तात भविष्यति सुदुःखदा २३॥
प्राप्य जन्म मनोर्वंशे राजपुत्रावुभौ किल । वनेऽतिदुःखभोक्तारौ जातौ पूर्वकृतेन च २४॥
त्यक्त्वा त्वमपि भोगांस्तु मया सह विनिर्गतः । दैवयोगाच्च सौमित्रे भुंक्ष्व दुःखं दुरत्ययम् २५॥
न कोप्यस्मत्कुले पूर्वं मत्समो दुःखभाङ्नरः । अकिंचनोऽक्षमः क्लिष्टो न भूतो न भविष्यति ॥
किं करोम्यद्य सौमित्रे मग्नोऽस्मि दुःखसागरे । न चास्ति तरणोपायो ह्यसहायस्य मे किल २७॥
न वित्तं न बलं वीर त्वमेकः सहचारकः । कोपं कस्मिन्करोम्यद्य भोगेऽस्मिन्स्वकृतेऽनुज ॥
गतं हस्तगतं राज्यं क्षणादिंद्रसमोपमम् । वने वासस्तु संप्राप्तः को वेद विधिनिर्मितम्२९॥
बालभावाच्च वैदेही चलिता चावयोः सह । नीता दैवेन दुष्टेन श्यामा दुःखतरां दशाम् ३०॥
लंकेशस्य गृहे श्यामा कथं दुःखं भविष्यति । पतिव्रता सुशीला च मयि प्रीतियुता भृशम् ३१॥
न च लक्ष्मण वैदेही सा तस्य वशगा भवेत् । स्वैरिणीव वरारोहा कथं स्याज्जनकात्मजा ३२॥

त्यजेत्प्राणान्नियंतृत्वे मैथिली भरतानुज । न रावणस्य वशगा भवेदिति सुनिश्चितम् ३३॥
मृता चेज्जानकी वीर प्राणांस्त्यक्ष्याम्यसंशयम् । मृता चेदसितापांगी किं मे देहेन लक्ष्मण ३४॥
एवं विलपमानं तं रामः कमललोचनम् । लक्ष्मणः प्राह धर्मात्मा सांत्वयन्नृतया गिरा ॥
धैर्यं कुरु महाबाहो त्यक्त्वा कातरतामिह । आनयिष्यामि वैदेहींहत्वा तं राक्षसाधमम् ३६॥
आपदि संपदि तुल्या धैर्याद्भवंति ते धीराः । अल्पधियस्तु निमग्नाः कष्टे भवंति विभवेऽपि ॥
संयोगो विप्रयोगश्च दैवाधीनावुभावपि । शोकस्तु कीदृशस्तत्र देहेनामनि च क्वचित् ३८॥
राज्याद्यथा वने वासो वैदेह्या हरणं यथा । तथा काले समीनीचे संयोगोऽपि भविष्यति ३९॥
प्राप्तव्यं सुखदुःखानां भोगान्निर्वर्तनं क्वचित् । नान्यथा जानकीजाने तस्माच्छोकं त्यजाधुना ॥
वानराः सन्ति भूयांसो गमिष्यंति चतुर्दिशम् । शुद्धिं जनकनन्दिन्या आनयिष्यंति ते किल ४१॥
ज्ञात्वा मार्गस्थिति तत्र गत्वा कृत्वा पराक्रमम् । हत्वा तं पापकर्माणमानयिष्यामि मैथिलीम् ४२॥
ससैन्यं भरतं वाऽपि समाहूय सहानुजम् । हनिष्यामो वयं शत्रुं किं शोचसि वृथाग्रज ४३॥
रघुणैकरथेनैव जिताः सर्वा दिशः पुरा । तद्वंशजः कथं शोकं कर्तुमर्हसि राघव ॥४४॥
एकोऽहं सकलाञ्जेतुं समर्थोऽस्मि सुरासुरान् । किं पुनः ससहायो वै रावणं कुलपांसनम् ४५॥
जनकं वा समानीय साहाय्ये रघुनन्दन । हनिष्यामि दुराचारं रावणं सुरकंटकम् ॥४६॥
सुखस्याऽनंतर दुःखं दुःखस्याऽनंतरं सुखम् । चक्रनेमिरिवैकं तन्न भवेद्रघुनंदन ॥४७॥
मनोऽतिकातरं यस्य सुखदुःखसमुद्भवे । स शोकसागरे मग्नो न सुखीस्यात्कदाचन ४८॥
इन्द्रेण व्यसनं प्राप्तं पुरा वै रघुनन्दन । नहुषः स्थापितो देवैः सर्वैर्मघवतः पदे ॥४९॥
स्थितः पंकजमध्ये च बहुवर्षगणानपि । अज्ञातवासं मघवा भीतस्त्यक्त्वा निजं पदम् ५०।
पुनः प्राप्तं निजस्थानं काले विपरिवर्तिते । नहुषः पतितो भूमौ शापादजगराकृतिः ॥५१॥
इन्द्राणीं कामयानस्तु ब्राह्मणानवमन्य च । अगस्तिकोपात्संजातः सर्पदेहो महीपतिः ॥५२॥
तस्माच्छोको न कर्तव्यो व्यसने सति राघव । उद्यमे चित्तमास्थाय स्थातव्यं वै विपश्चिता५३॥
सर्वज्ञोऽसि महाभाग समर्थोऽसि जगत्पते । किं प्राकृत इवात्यर्थं कुरुषे शोकमात्मनि ५४॥

व्यास उवाच

इति लक्ष्मणवाक्येन बोधितो रघुनन्दनः । त्यक्त्वा शोकं तथाऽत्यर्थं बभूव विगतज्वरः ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥२९॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

एवं तौ संविदं कृत्वा यावत्तूष्णीं बभूवतुः । आजगाम तदाऽऽकाशान्नारदो भगवानृषिः ॥१॥

रणयन्महतीं वीणां स्वरग्रामविभूषिताम् । गायन्बृहद्रथं साम तदा तमुपतस्थिवान् ॥२॥
दृष्ट्वा तं राम उत्थाय ददावथ वृषं शुभम् । आसनं चार्घं पाद्यं च कृतवानमितद्युतिः ॥३॥
पूजां परमिकां कृत्वा कृतांजलिरुपस्थितः । उपविष्टः समीपे तु कृताज्ञो मुनिना हरिः ॥४॥
उपविष्टं तदा रामं सानुजं दुःखमानसम् । पप्रच्छ नारदः प्रीत्या कुशलं मुनिसत्तमः ॥५॥
कथं राघव शोकार्तो यथा वै प्राकृतो नरः । हृतां सीतां च जानामि रावणेन दुरात्मना ॥६॥
सुरसद्मगतश्चाहं श्रुतवाञ्जनकात्मजाम् । पौलस्त्येन हृतां मोहान्मरणं स्वमजानता ॥७॥
तव जन्म च काकुत्स्थ पौलस्त्यनिधनाय वै । मैथिलीहरणं जातमेतदर्थं नराधिप ॥८॥
पूर्वजन्मनि वैदेही मुनिपुत्री तपस्विनी । रावणेन वने दृष्टा तपस्यंती शुचिस्मिता ॥९॥
प्रार्थिता रावणेनासौ भव भार्येति राघव । तिरस्कृतस्तयाऽसौ वै जग्राह कवरं बलात् १०॥
शशाप तत्क्षणं राम रावणं तापसी भृशम् । कुपिता त्यक्तुमिच्छंती देहं संस्पर्शदूषितम् ।११॥
दुरात्मंस्तव नाशार्थं भविष्यामि धरातले । अयोनिजा वरा नारी त्यक्त्वा देहं जहावपि१२॥
सेयं रमांशसंभूता गृहीता तेन रक्षसा । विनाशार्थं कुलस्यैव व्याली स्रगिव संभ्रमात् १३॥
तव जन्म च काकुत्स्थ तस्य नाशाय चामरैः । प्रार्थितस्य हरेरंशादजवंशेऽप्यजन्मनः ॥१४॥
कुरु धैर्यं महाबाहो तत्र सा वर्ततेऽवशा । सती धर्मरता सीता त्वां ध्यायंती दिवानिशम् ॥
कामधेनुपयः पात्रे कृत्वा मघवता स्वयम् । पानार्थं प्रेषितं तस्याः पीतं चैवामृतं यथा॥१६॥
सुरभीदुग्धपानात्सा क्षुत्तृड्दुःखविवर्जिता । जाता कमलपत्राक्षी वर्तते वीक्षिता मया ॥१७॥
उपायं कथयाम्यद्य तस्य नाशाय राघव । व्रतं कुरुष्व श्रद्धावानाश्विने मासि सांप्रतम् १८॥
नवरात्रोपवासं च भगवत्याः प्रपूजनम् । सर्वसिद्धिकरं राम जपहोमविधानतः ॥१९॥
मेध्यैश्च पशुभिर्देव्या बलिं दत्त्वा विशंसितैः । दशांशं हवनं कृत्वा सुशक्तस्त्वं भविष्यसि २०॥
विष्णुनाचरितं पूर्वं महादेवेन ब्रह्मणा । तथा मघवता चीर्णं स्वर्गमध्यस्थितेनवै ॥२१॥
सुखिना राम कर्तव्यं नवरात्रव्रतं शुभम् । विशेषेण च कर्तव्यं पुंसा कष्टगतेन वै ॥२२॥
विश्वामित्रेण काकुत्स्थ कृतमेतन्न संशयः । भृगुणाऽथ वसिष्ठेन कश्यपेन तथैव च ॥२३॥
गुरुणा हृतदारेण कृतमेतन्महाव्रतम् । तस्मात्त्वं कुरु राजेन्द्र रावणस्य वधाय च ॥२४॥
इन्द्रेण वृत्रनाशाय कृतं व्रतमनुत्तमम् । त्रिपुरस्य विनाशाय शिवेनापि पुरा कृतम् २५॥
हरिणा मधुनाशाय कृतं मेरौ महामते । विधिवत्कुरु काकुत्स्थ व्रतमेतदतंद्रितः ॥२६॥

श्रीराम उवाच

का देवी किंप्रभावा सा कुतो जाता किमाकृता । व्रतं किं विधिवद्ब्रूहि सर्वज्ञोऽसि दयानिधे२७॥

नारद उवाच

शृणु राम सदा नित्या शक्तिराद्या सनातनी । सर्वकामप्रदा देवी पूजिता दुःखनाशिनी ॥२८॥

कारणं सर्वजंतूनां ब्रह्मादीनां रघूद्वह । तस्याः शक्तिं विना कोऽपि स्पंदितुं न क्षमोभवेत् ॥
विष्णोःपालनशक्तिः सा कर्तृशक्तिः पितुर्मम । रुद्रस्य नाशशक्तिः सां त्वन्यशक्तिः परा शिवा३०॥
यच्च किंचित्क्वचिद्वस्तु सदसद्भुवनत्रये । तस्य सर्वस्य या शक्तिस्तदुत्पत्तिः कुतो भवेत्३१॥
न ब्रह्मा न यदा विष्णुर्न रुद्रो न दिवाकरः । न चेन्द्राद्याः सुराः सर्वे न धरा धराधराः॥३२॥
तदा सा प्रकृतिः पूर्णा पुरुषेण परेण वै । संयुता विहरत्येव युगादौ निर्गुणा शिवा ॥३३॥
सा भूत्वा सगुणा पश्चात्करोति भुवनत्रयम् । पूर्वं संसृज्य ब्रह्मादीन्दत्वा शक्तीश्च सर्वशः ३४॥
तां ज्ञात्वा मुच्यते जंतुर्जन्मसंसारबन्धनात् । सा विद्या परमा ज्ञेया वेदाद्या वेदकारिणी॥३५॥
असंख्यातानि नामानि तस्या ब्रह्मादिभिः किल । गुणकर्मविधानैस्तु कल्पितानि च किं ब्रुवे ॥३६॥
अकारादिक्षकारांतैः स्वरैर्वर्णैस्तु योजितैः । असंख्येयानि नामानि भवंति रघुनन्दन ॥३७॥

राम उवाच

विधिं मे ब्रूहि विप्रर्षे व्रतस्यास्य समासतः । करोम्यद्यैव श्रद्धावाञ्छ्रीदेव्याः पूजनं तथा ॥३८॥

नारद उवाच

पीठं कृत्वा समे स्थाने संस्थाप्य जगदम्बिकाम् । उपवासान्नवैव त्वं कुरु राम विधानतः ॥३९॥
आचार्योऽहं भविष्यामि कर्मण्यस्मिन्महीपते । देवकार्यविधानार्थमुत्साहं प्रकरोम्यहम् ॥४०॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं सत्यं मत्वा रामः प्रतापवान् । कारयित्वा शुभं पीठं स्थापयित्वांऽबिकां शिवाम् ॥
विधिवत्पूजनं तस्याश्चकार व्रतवान् हरिः । संप्राप्ते चाश्विने मासि तस्मिन्गिरिवरे तदा ॥४२॥
उपवासपरो रामः कृतवान्व्रतमुत्तमम् । होमं च विधिवत्तत्र बलिदानं च पूजनम् ॥४३॥
भ्रातरौ चक्रतुः प्रेम्णा व्रतं नारदसंमतम् । अष्टम्यां मध्यरात्रे तु देवी भगवती हि सा ॥४४॥
सिंहारूढा ददौ तत्र दर्शनं प्रतिपूजिता । गिरिशृङ्गे स्थितोवाच राघवं सानुजं गिरा ॥४५॥
मेघगम्भीरया चेदं भक्तिभावेन तोषिता ।

देव्युवाच

राम राम महाबाहो तुष्टास्म्यद्य व्रतेन ते ॥४६॥
प्रार्थयस्व वरं कामं यत्ते मनसि वर्तते । नारायणांशसंभूतस्त्वं वंशे मानवेऽनघे ॥४७॥
रावणस्य वधायैव प्रार्थितस्त्वमरैरसि । पुरा मत्स्यतनुं कृत्वा हत्वा घोरं च राक्षसम्॥४८॥
त्वया वै रक्षिता वेदाः सुराणां हितमिच्छता । भूत्वा कच्छपरूपस्तु धृतवान्मन्दरं गिरिम् ॥४९॥
अकूपारं प्रमंथानं कृत्वा देवानपोषयः । कोलरूपं परं कृत्वा दशनाग्रेण मेदिनीम् ॥५०॥
धृतवानसि यद्राम हिरण्याक्षं जघान च । नारसिंहीं तनुं कृत्वा हिरण्यकशिपुं पुरा ॥५१॥

प्रह्लादं राम रक्षित्वा हतवानसि राघव । वामनं वपुरास्थाय पुरा छलितवान्बलिम् ॥५२॥
भूत्वेंद्रस्यानुजः कामं देवकार्यप्रसाधकः । जमदग्निसुतस्त्वं मे विष्णोरंशेन संगतः ॥५३॥
कृत्वांऽतं क्षत्रियाणां तु दानं भूमेरदाद्द्विजे । तथेदानीं तु काकुत्स्थ जातो दशरथात्मजः ॥५४॥
प्रार्थितस्तु सुरैः सर्वै रावणेनातिपीडितैः । कपयस्ते सहाया वै देवांशबलवत्तराः ॥५५॥
भविष्यंति नरव्याघ्र मच्छक्तिसंयुता ह्यमी । शेषांशोऽप्यनुजस्तेऽयं रावणात्मजनाशकः ॥५६॥
भविष्यति न संदेहः कर्तव्योऽत्र त्वयाऽनघ । वसंते सेवनं कार्यं त्वया तत्रातिश्रद्धया ॥५७॥
हत्वाऽथ रावणं पापं कुरु राज्यं यथासुखम् । एकादश सहस्राणि वर्षाणि पृथिवीतले ॥५८॥
कृत्वा राज्यं रघुश्रेष्ठ गंतासि त्रिदिवं पुनः ।

व्यास उवाच

इत्युक्त्वांतर्दधे देवी रामस्तु प्रीतमानसः ॥५९॥

समाप्य तद्व्रतं चक्रे प्रयाणं दशमीदिने । विजयापूजनं कृत्वा दत्त्वा दानान्यनेकशः ॥६०॥
कपिपतिबलयुक्तः सानुजः श्रीपतिश्च प्रकटपरमशक्त्या प्रेरितः पूर्णकामः ।
उदधितटगतोऽसौ सेतुबन्धं विधायात्यहनदमरशत्रुं रावणं गीतकीर्तिः ॥६१॥
यः शृणोति नरो भक्त्या देव्याश्चरितमुत्तमम् । स भुक्त्वा विपुलान्भोगान्प्राप्नोति परमं पदम् ६२॥
संत्यन्यानि पुराणानि विस्तराणि बहूनि च । श्रीमद्भागवतस्यास्य न तुल्यानीति मे मतिः ॥६३॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टादशसाहस्र्यां संहितायां तृतीयस्कन्धे त्रिंशोऽध्यायः ॥३०॥

समाप्तोऽयं तृतीयः स्कन्धः ।

श्रीगणेशाय नमः

श्रीमद्देवीभागवतम्

चतुर्थः स्कन्धः

—:※:—

प्रथमोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

वासवेय मुनिश्रेष्ठ सर्वज्ञाननिधेऽनघ । प्रष्टुमिच्छाम्यहं स्वामिन्नस्माकं कुलवर्धन ॥१॥
शूरसेनसुतः श्रीमान्वसुदेवः प्रतापवान् । श्रुतंमया हरिर्यस्य पुत्रभावमवाप्तवान् ॥२॥
देवानामपि पूज्योऽभून्नाम्ना चाऽऽनकदुंदुभिः । कारागारे कथं बद्धः कंसस्य धर्मतत्परः ॥३॥
देवक्या भार्यया सार्धं किमागः कृतवानसौ । देवक्या बालषट्कस्य विनाशश्च कृतः पुनः ॥४॥
तेन कंसेन कस्माद्वै ययातिकुलजेन च । कारागारे कथं जन्म वासुदेवस्य वै हरेः ॥५॥
गोकुले च कथं नीतो भगवान्सात्वतां पतिः । गतो जन्मांतरं कस्मात्पितरौ निगडे स्थितौ ॥६॥
देवकीवसुदेवौ च कृष्णस्याऽमिततेजसः । कथं न मोचितौ वृद्धौ पितरौ हरिणाऽमुना ॥७॥
जगत्कर्तुं समर्थेन स्थितेन जनकोदरे । प्राक्तनं किं तयोः कर्म दुर्विज्ञेयं महात्मभिः ॥८॥
जन्म वै वासुदेवस्य यत्राऽऽसीत्परमात्मनः । के ते पुत्राश्च का बाला या कंसेन विपोथिता ॥९॥
शिलायां निर्गता व्योम्नि जाता त्वष्टभुजा पुनः । गार्हस्थ्यंच हरेर्ब्रूहि बहुभार्यस्य चानघ ॥१०॥
कार्याणि तत्र तान्येव देहत्यागं च तस्य वै । किंवदन्त्या श्रुतं यत्तन्मनो मोहयतीव मे ॥११॥
चरितं वासुदेवस्य त्वमाख्याहि यथातथम् । नरनारायणौ देवौ पुराणावृषिसत्तमौ ॥१२॥
धर्मपुत्रौ महात्मानौ तपश्चेरतुरुत्तमम् । यौ मुनी बहुवर्षाणि पुण्ये बदरिकाश्रमे ॥१३॥
निराहारौ जितात्मानौ निःस्पृहौ जितषड्गुणौ । विष्णोरंशौ जगत्स्थेम्ने तपश्चेरतुरुत्तमम् ॥१४॥

तयोरंशावतारौ हि जिष्णुकृष्णौ महाबलौ। प्रसिद्धौ मुनिभिः प्रोक्तौ सर्वज्ञैर्नारदादिभिः॥१५॥
विद्यमानशरीरौ तौ कथं देहांतरं गतौ। नरनारायणौ देवौ पुनः कृष्णार्जुनौ कथम्॥१६॥
यौ चक्रतुस्तपश्चोग्रं मुक्त्यर्थं मुनिसत्तमौ। तौ कथं प्रापतुर्देहौ प्राप्तयोगौ महातपौ॥१७॥
शूद्रः स्वधर्मनिष्ठस्तु देहान्ते क्षत्रियस्तु सः। शुभाऽऽचारो मृतो यो वै स शूद्रो ब्राह्मणो भवेत्॥
ब्राह्मणो निःस्पृहः शांतो भवरोगाद्विमुच्यते। विपरीतमिदं भाति नरनारायणौ च तौ॥१९॥
तपसा शोषितात्मानौ क्षत्रियौ तौ बभूवतुः। केन तौ कर्मणा शांतौ जातौ शापेन वा पुन' २०॥
ब्राह्मणौ क्षत्रियौ जातौ कारणं तन्मुने वद। यादवानां विनाशश्च ब्रह्मशापादिति श्रुतः॥२१॥
कृष्णस्याऽपि हि गांधार्याः शापेनैव कुलक्षयः। प्रद्युम्नहरणं चैव शंबरेण कथं कृतम्॥२२॥
वर्तमाने वासुदेवे देवदेवे जनार्दने। पुत्रस्य सूतिकागेहाद्धरणं चाऽतिदुर्घटम्॥२३॥
द्वारिकादुर्गमध्याद्वै हरिवेश्मादुरत्ययात्। न ज्ञातं वासुदेवेन तत्कथं दिव्यचक्षुषा॥२४॥
संदेहोऽयं महान्ब्रह्मन्निःसंदेहं कुरु प्रभो। यत्पत्न्यो वासुदेवस्य दस्युभिर्लुंठिता हृताः॥२५॥
स्वर्गते देवदेवे तु तत्कथं मुनिसत्तम। संशयो जायते ब्रह्मंश्चित्तांदोलनकारकः॥२६॥
विष्णोरंशः समुद्भूतः शौरिर्भूभारहारकृत्। स कथं मथुराराज्यं भयात्त्यक्त्वा जनार्दनः॥२७॥
द्वारवत्यां गतः साधो ससैन्यः ससुहृद्गणः। अवतारो हरेः प्रोक्तो भूभारहरणाय वै॥२८॥
पापात्मनां विनाशाय धर्मसंस्थापनाय च। तत्कथं वासुदेवेन चौरास्ते न निपातिताः॥२९॥
यैर्हृता वासुदेवस्य पत्न्यः संलुंठिताश्च ताः। स्तेनास्ते किं न विज्ञाताः सर्वज्ञेन सता पुनः॥३०॥
भीष्मद्रोणवधः कामं भूभारहरणे मतः। अर्चिताश्च महात्मानः पांडवा धर्मतत्पराः॥३१॥
कृष्णभक्ताः सदाचारा युधिष्ठिरपुरोगमाः। ते कृत्वा राजसूयं च यज्ञराजं विधानतः॥३२॥
दक्षिणा विविधा दत्त्वा ब्राह्मणेभ्योऽतिभावतः। पांडुपुत्रास्तु देवांशा वासुदेवाश्रिता मुने॥३३॥
घोरं दुःखं कथं प्राप्ताः क्व गतं सुकृतं च तत्। किं तत्पापं महारौद्रं येन ते पीडिताः सदा॥३४॥
द्रौपदी च महाभागा वेदीमध्यात्समुत्थिता। रमांशजा च साध्वी च कृष्णभक्तियुता तथा॥
सा कथं दुःखमतुलं प्राप घोरं पुनः पुनः। दुःशासनेन सा केशे गृहीता पीडिता भृशम्॥३६॥
रजस्वला सभायां तु नीता भीतैकवाससा। विराटनगरे दासी जाता मत्स्यस्य सा पुनः॥३७॥
धर्षिता कीचकेनाथ रुदती कुररी यथा। हृता जयद्रथेनाऽथ क्रंदमानाऽतिदुःखिता॥३८॥
मोचिता पांडवैः पश्चाद्बलवद्भिर्महात्मभिः। पूर्वजन्मकृतं पापं किं तद्येन च पीडिताः॥३९॥
दुःखान्यनेकान्याप्तास्ते कथयाऽद्य महामते। राजसूयं क्रतुवरं कृत्वा ते मम पूर्वजाः॥४०॥
दुःखं महत्तरं प्राप्ताः पूर्वजन्मकृतेन वै। देवांशानां कथं तेषां संशयोऽयं महान्हि मे॥४१॥
सदाचारैस्तु कौंतेयैर्भीष्मद्रोणादयो हताः। छलने धनलोभार्थं जानानैर्नश्वरं जगत्॥४२॥

प्रेरिता वासुदेवेन पापे घोरे महात्मना । कुलं क्षयितवंतस्ते हरिणा परमात्मना ॥४३॥
वरं भिक्षाटनं साधोर्नीवारैर्जीवनं वरम् । योधान्न हत्वा लोभेन शिल्पेन जीवनं वरम् ॥४४॥
विच्छिन्नस्तु त्वया वंशो रक्षितो मुनिसत्तम । समुत्पाद्य सुतानाशु गोलकान्कुशत्रुनाशनान् ॥
सोऽल्पेनैव तु कालेन विराटतनयासुतः । तापसस्य गले सर्पं न्यस्तवान्कथमद्भुतम् ॥४६॥
न कोऽपि ब्राह्मणं द्वेष्टि क्षत्रियस्य कुलोद्भवः । तापसं मौनसंयुक्तं पित्रा किं तत्कृतं मुने ॥४७॥
एतैरन्यैश्च संदेशैर्विकलं मे मनोऽधुना । स्थिरं कुरु पितः साधो सर्वज्ञोऽसि दयानिधे ॥४८॥

इति श्रीदेवीभागवते चतुर्थस्कन्धे जनमेजयप्रश्नो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥१॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

सूत उवाच

एवं पृष्टः पुराणज्ञो व्यासः सत्यवतीसुतः । परीक्षितसुतं शांतं ततो वै जनमेजयम् ॥१॥
उवाच संशयच्छेत्तृ वाक्यं वाक्यविशारदः ।

व्यास उवाच

राजन्किमेतद्वक्तव्यं कर्मणो गहना गतिः ॥२॥
दुर्ज्ञेया किल देवानां मानवानां च का कथा । यदा समुत्थितं चैतद्ब्रह्माण्डं त्रिगुणात्मकम् ॥३॥
कर्मणैव समुत्पत्तिः सर्वेषां नात्र संशयः । अनादिनिधना जीवाः कर्मबीजसमुद्भवाः ॥४॥
नानायोनिषु जायंते म्रियंते च पुनः पुनः । कर्मणा रहितो देहसंयोगो न कदाचन ॥५॥
शुभाशुभैस्तथा मिश्रैः कर्मभिर्वेष्टितं त्विदम् । त्रिविधानि हि तान्याहुर्बुधास्तत्त्वविदश्च ये ॥६॥
संचितानि भविष्यन्ति प्रारब्धानि तथा पुनः । वर्तमानानि देहेऽस्मिंस्त्रैविध्यं कर्मणां किल ॥७॥
ब्रह्मादीनां च सर्वेषां तद्वशत्वं नराधिप । सुखं दुःखं जरामृत्युहर्षशोकादयस्तथा ॥८॥
कामक्रोधौ च लोभश्च सर्वे देहगता गुणाः । दैवाधीनाश्च सर्वेषां प्रभवंति नराधिप ॥९॥
रागद्वेषादयो भावाः स्वर्गेऽपि प्रभवंति हि । देवानां मानवानां च तिरश्चां च तथा पुनः ॥१०॥
विकाराः सर्व एवैते देहेन सह संगताः । पूर्ववैरानुयोगेन स्नेहयोगेन वै पुनः ॥११॥
उत्पत्तिः सर्वजंतूनां विना कर्म न विद्यते । कर्मणा भ्रमते सूर्यः शशांकः क्षयरोगवान् ॥१२॥
कपाली च तथा रुद्रः कर्मणैव न संशयः । अनादिनिधनं चैतत्कारणं कर्म विद्यते ॥१३॥
तेनेह शाश्वतं सर्वं जगत्स्थावरजंगमम् । नित्यानित्यविचारेऽत्र निमग्ना मुनयः सदा ॥१४॥
न जानंति किमेतद्वै नित्यं वाऽनित्यमेव च । मायायां विद्यमानायां जगन्नित्यं प्रतीयते ॥१५॥
कार्याभावः कथं वाच्यः कारणे सति सर्वथा । माया नित्या कारणं च सर्वेषां सर्वदा किल ॥१६॥

कर्मबीजं ततो नित्यं चिंतनीयं सदा बुधैः । भ्रमत्येव जगत्सर्वं राजन्कर्मनियंत्रितम् ॥१७॥
नानायोनिषु राजेंद्र नानाधर्ममयेषु च । इच्छया च भवेज्जन्म विष्णोरमिततेजसः ॥१८॥
युगेयुगेष्वनेकासु नीचयोनिषु तत्कथम् । त्यक्त्वा वैकुंठसंवासं सुखभोगाननेकशः ॥१९॥
विण्मूत्रमंदिरे वासं संत्रस्तः कोऽभिवांछति । पुष्पावचयलीला च जलकेलिः सुखासनम् ॥२०॥
त्यक्त्वा गर्भगृहे वासं कोऽभिवांछति बुद्धिमान् ।
तूलिकां मृदुसंयुक्तां दिव्यां शय्यां विनिर्मिताम् ॥२१॥
त्यक्त्वाऽधोमुखवासं च कोऽभिवांछति पंडितः । गीतं नृत्यं च वाद्यं च नानाभावसमन्वितम् २२॥
मुक्त्वा को नरके वासं मनसापि विचिंतयेत् । सिंधुजोद्भूतभावानां रसं त्यक्त्वा सुदुस्त्यजम् ॥२३॥
विण्मूत्ररसपानं च क इच्छेन्मतिमान्नरः । गर्भवासात्परो नास्ति नरको भुवनत्रये ॥२४॥
तद्भीताश्च प्रकुर्वंति मुनयो दुस्तरं तपः । हित्वा भोगं च राज्यं च वने यांति मनस्विनः ॥२५॥
तद्भीतस्तु विमूढात्मा कस्तं सेवितुमिच्छति । गर्भे तुदंति कृमयो जठराग्निस्तपत्यधः ॥२६॥
वपासवेष्टनं क्रूरं किं सुखं तत्र भूपते । वरं कारागृहे वासो बन्धनं निगडैर्वरम् ॥२७॥
अल्पमात्रं क्षणं नैव गर्भवासः क्वचिच्छुभः । गर्भवासे महद्दुःखं दशमासनिवासनम् ॥२८॥
तथा निःसरणे दुःखं योनियंत्रेऽतिदारुणे । बालभावे तदा दुःखं मूकाज्ञभावसयुतम् ॥२९॥
क्षुत्तृडा वेदनाशक्तः परतंत्रोऽतिकातरः । क्षुधिते रुदिते बाले माता चिंतातुरा तदा ॥३०॥
नानाविधानि दुःखानि बालभावे भवंति वै ॥३१॥
कि सुखं विबुधा दृष्ट्वा जन्म वांछंति चेच्छया । संग्रामममरैः सार्धं सुखं त्यक्त्वा निरंतरम् ॥३२॥
कर्तुमिच्छेच्च को मूढः श्रमदं सुखनाशनम् । सर्वथैव नृपश्रेष्ठ सर्वे ब्रह्मादयः सुराः ॥३३॥
कृतकर्मविपाकेन प्राप्नुवंति सुखाऽसुखे । अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाऽशुभम् ॥
देहवद्भिर्नृभिर्देवैस्तिर्यग्भिश्च नृपोत्तम ॥३४॥
तपसा दानयज्ञैश्च मानवश्चेन्द्रतां व्रजेत् । क्षीणे पुण्येऽथ शक्रोऽपि पतत्येव न संशयः ॥३५॥
रामावतारयोगेन देवा वानरतां गताः । तथा कृष्णसहायार्थं देवा यादवतां गताः ॥३६॥
एवं युगे युगे विष्णुरवताराननेकशः । करोति धर्मरक्षार्थं ब्रह्मणा प्रेरितो भृशम् ॥३७॥
पुनः पुनर्हरेरेवं नानायोनिषु पार्थिव । अवतारा भवंत्यन्ये रथचक्रवदद्भुताः ॥३८॥
दैत्यानां हननं कर्म कर्तव्यं हरिणा स्वयम् । अंशांशेन पृथिव्यां वै कृत्वा जन्म महात्मना ॥३९॥
तदहं संप्रवक्ष्यामि कृष्णजन्मकथां शुभाम् । स एव भगवान्विष्णुरवतीर्णो यदोः कुले ॥४०॥
कश्यपस्य मुनेरंशो वसुदेवः प्रतापवान् । गोवृत्तिरभवद्राजन्पूर्वशापानुभावतः ॥४१॥
कश्यपस्य च द्वे पत्न्यौ शापादत्र महीपते । अदितिः सुरसा चैवमासतुः पृथिवीपते ॥४२॥

देवकी रोहिणी चोभे भगिन्यौ भरतर्षभ । वरुणेन महाञ्छापो दत्तः कोपादिति श्रुतम् ॥४३॥

राजोवाच

किं कृतं कश्यपेनाऽऽगो येन शप्तो महानृषिः । सभार्यः स कथं जातस्तद्वदस्व महामते ॥४४॥
कथं च भगवान्विष्णुस्तत्र जातोऽस्ति गोकुले । वासी वैकुण्ठनिलये रमापतिरखंडितः ॥४५॥
निदेशात्कस्य भगवान्वर्तते प्रभुरव्ययः । नारायणः सुरश्रेष्ठो युगादिः सर्वधारकः ॥४६॥
स कथं सदनं त्यक्त्वा कर्मवानिव मानुषे । करोति जननं कस्मादत्र मे संशयो महान् ॥४७॥
प्राप्य मानुषदेहं तु करोति च विडंबनम् । भावान्नानाविधांस्तत्र मानुषे दुष्टजन्मनि ॥४८॥
कामः क्रोधोऽमर्षशोकौ वैरं प्रीतिश्च कर्हिचित् । सुखं दुःखं भयं नृणां दैन्यमार्जवमेव च ॥४९॥
दुष्कृतं सुकृतं चैव वचनं हननं तथा । पोषणं चलनं तापो विमर्शश्च विकत्थनम् ॥५०॥
लोभो दंभस्तथा मोहः कपटः शोचनं तथा । एते चान्ये तथा भावा मानुष्ये संभवंति हि ॥५१॥
स कथं भगवान्विष्णुस्त्यक्त्वा सुखमनश्वरम् । करोति मानुषं जन्म भावैस्तैस्तैरभिद्रुतम् ॥५२॥
किं सुखं मानुषं प्राप्य भुवि जन्म मुनीश्वर । किं निमित्तं हरिः साक्षाद्गर्भवासं करोति वै ॥५३॥
गर्भदुःखं जन्मदुःखं बालभावे तथा पुनः । यौवने कामजं दुःखं गार्हस्थ्येऽतिमहत्तरम् ॥५४॥
दुःखान्येतान्यवाप्नोति मानुषे द्विजसत्तम । कथं स भगवान्विष्णुरवतारान्पुनः पुनः ॥५५॥
प्राप्य रामाऽवतारं हि हरिणा ब्रह्मयोनिना । दुःखं महत्तरं प्राप्तं वनवासेऽतिदारुणे ॥५६॥
सीताविरहजं दुःखं संग्रामश्च पुनः पुनः । कांतात्यागोऽप्यनेनैवमनुभूतो महात्मना ॥५७॥
तथा कृष्णाऽवतारेऽपि जन्म रक्षागृहे पुनः । गोकुले गमनं चैव गवां चरणमित्युत ॥५८॥
कंसस्य हननं कष्टाद्द्वारकागमनं पुनः । नानासंसारदुःखानि भुक्तवान्भगवान्कथम् ॥५९॥
स्वेच्छया कः प्रतीक्षेत युक्तो दुःखानि ज्ञानवान् । संशयं छिंधि सर्वज्ञ मम चित्तप्रशांतये ॥६०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कंधे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

व्यास उवाच

कारणानि बहून्यत्राप्यवतारे हरेः किल । सर्वेषां चैव देवानामंशाऽवतरणेष्वपि ॥१॥
वसुदेवावतारस्य कारणं शृणु तत्त्वतः । देवक्याश्चैव रोहिण्या अवतारस्य कारणम् ॥२॥
एकदा कश्यपः श्रीमान्यज्ञार्थं धेनुमाहरत् । याचितोऽयं बहुविधं न ददौ धेनुमुत्तमाम् ॥३॥
वरुणस्तु ततो गत्वा ब्रह्माणं जगतः प्रभुम् । प्रणम्योवाच दीनात्मा स्वदुःखं विनयान्वितः ॥४॥
किं करोमि महाभाग मत्तोऽसौ न ददाति गाम् । शापो मया विसृष्टोऽस्मै गोपालो भव मानुषे ॥५॥

भार्ये द्वे अपि तत्रैव भवेतां चातिदुःखिते । ततो वत्सा रुदंत्यत्र मातृहीनाः सुदुःखिताः ॥६॥
मृतवत्साऽदितिस्तस्माद्भविष्यति धरातले । कारागारनिवासा च तेनापि बहुदुःखिता ॥७॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य यादोनाथस्य पद्मभूः । समाहूय मुनिं तत्र तमुवाच प्रजापतिः ॥८॥
कस्मात्त्वया महाभाग लोकपालस्य धेनवः । हृताः पुनर्न दत्ताश्च किमन्यायं करोषि च ॥६॥
जानन्न्यायं महाभाग परवित्तापहारणम् । कृतवान्कथमन्यायं सर्वज्ञोऽसि महामते ॥१०॥
अहो लोभस्य महिमा महतोऽपि न मुंचति । लोभं नरकदं नूनं पापाकरमसंमतम् ॥११॥
कश्यपोऽपि न तं त्यक्तुं समर्थः किं करोम्यहम् । सर्वदैवाधिकस्तस्माल्लोभो वै कलितो मया ॥१२॥
धन्यास्ते मुनयः शांता जितो यैर्लोभ एव च । वैखानसैः शमपरैः प्रतिग्रहपराङ्मुखैः ॥१३॥
संसारे बलवाञ्छत्रुर्लोभोऽमेध्योऽवरः सदा । कश्यपोऽपि दुराचारः कृतस्नेहो दुरात्मना ॥१४॥
ब्रह्मापि तं शशापाऽथ कश्यपं मुनिसत्तमम् । मर्यादारक्षणार्थं हि पौत्रं परमवल्लभम् ॥१५॥
अंशेन त्वं पृथिव्यां वै प्राप्य जन्मयदोः कुले । भार्याभ्यां संयुतस्तत्र गोपालत्वं करिष्यसि ॥१६॥

व्यास उवाच

एवं शप्तः कश्यपोऽसौ वरुणेन च ब्रह्मणा । अंशावतरणार्थाय भूभारहरणाय च ॥१७॥
तथा दित्याऽदितिः शप्ता शोकसंतप्तया भृशम् । जाता जाता विनश्येरंस्तव पुत्रास्तु सप्त वै ॥१८॥

जनमेजय उवाच

कस्माद्दित्या च भगिनी शप्तेंद्रजननी मुने । कारणं वद शापे च शोकस्तु मुनिसत्तम ॥१६॥

सूत उवाच

पारीक्षितेन पृष्टस्तु व्यासः सत्यवतीसुतः । राजानं प्रत्युवाचेदं कारणं सुसमाहितः ॥२०॥

व्यास उवाच

राजन्दक्षसुते द्वे तु दितिश्चाऽदितिरुत्तमे । कश्यपस्य प्रिये भार्ये बभूवतुरुरुक्रमे ॥२१॥
अदित्यां मघवा पुत्रो यदाऽभूदतिवीर्यवान् । तदा तु तादृशं पुत्रं चकमे दितिरोजसा ॥२२॥
पितामहाऽसितापांगी पुत्रं मे देहि मानद । इंद्रतुल्यं बलं वीरं धर्मिष्ठं वीर्यवत्तमम् ॥२३॥
तामुवाच मुनिः कान्ते स्वस्था भव मयादिते । व्रतांते भविता तुभ्यं शतक्रतुसमः सुतः ॥२४॥
सा तथेति प्रतिश्रुत्य चकार व्रतमुत्तमम् । निषिक्तं मुनिना गर्भं बिभ्राणा सुमनोहरम् ॥२५॥
भूमौ चकार शयनं पयोव्रतपरायणा । पवित्रा धारणायुक्ता बभूव वरवर्णिनी ॥२६॥
एवं जातः सुसंपूर्णो यदा गर्भोऽतिवीर्यवान् । शुभ्रांशुमतिदीप्तांगीं दितिं दृष्ट्वा तु दुःखिता ॥२७॥
मघवत्सदृशः पुत्रो भविष्यति महाबलः । दित्यास्तदा मम सुतस्तेजोहीनो भवेत्किल ॥२८॥

इति चिंतापरा पुत्रमिंद्रं चोवाच मानिनी । शत्रुस्तेऽद्य समुत्पन्नो दितिगर्भेऽतिवीर्यवान्॥२९॥
उपायं कुरु नाशाय शत्रोरद्य विचिंत्य च । उत्पत्तिरेव हंतव्या दित्या गर्भस्य शोभन ॥३०॥
वीक्ष्य तामसितापांगीं सपत्नीभावमास्थिताम् । दुनोति हृदये चिंता सुखमर्मविनाशिनी ॥३१॥
राजयक्ष्मेव संवृद्धो नष्टो नैव भवेद्रिपुः । तस्मादंकुरितं हन्याद्बुद्धिमानहितं किल ॥३२॥
लोहशंकुरिव क्षिप्तो गर्भो वै हृदये मम । येन केनाऽप्युपायेन पातयाद्य शतक्रतो ॥३३॥
सामदानबलेनापि हिंसनीयस्त्वया सुतः । दित्या गर्भो महाभाग मम चेदिच्छसि प्रियम् ॥

व्यास उवाच

श्रुत्वा मातृवचः शक्रो विचिन्त्य मनसा ततः । जगामापरमातुः स समीपममराधिपः ॥३५॥
ववंदे विनयात्पादौ दित्याः पापमतिर्नृप । प्रोवाच विनयेनाऽसौ मधुरं विषगर्भितम् ॥३६॥

इन्द्र उवाच

मातस्त्वं व्रतयुक्ताऽसि क्षीणदेहाऽतिदुर्बला । सेवार्थमिह संप्राप्तः किं कर्तव्यं वदस्व मे ॥३७॥
पादसंवाहनं तेऽहं करिष्यामि पतिव्रते । गुरुशुश्रूषणात्पुण्यं लभते गतिमक्षयाम् ॥३८॥
न मे किमपि भेदोऽस्ति तथादित्या शपे किल । इत्युक्त्वा चरणौ स्पृष्ट्वा संवाहनपरोऽभवत् ३९॥
संवाहनसुखं प्राप्य निद्रामाप सुलोचना । श्रांता व्रतकृशा सुप्ता विश्वस्ता परमा सती॥४०॥
तां निद्रावशमापन्नां विलोक्य प्राविशत्तनुम् । रूपं कृत्वाऽतिसूक्ष्मं च शस्त्रपाणिः समाहितः ॥
उदरं प्रविवेशाऽऽशु तस्या योगबलेन वै । गर्भं चकर्त वज्रेण सप्तधा पविनायकः ॥४२॥
रुरोद च तदा बालो वज्रेणाभिहतस्तथा । मा रुदेति शनैर्वाक्यमुवाच मघवानमुम् ॥४३॥
शकलानि पुनः सप्त सप्तधा कर्तितानि च । तदा चैकोनपंचाशन्मरुतश्चाभवन्नृप ॥४४॥
तदा प्रबुद्धा सुदती ज्ञात्वा गर्भं तथा कृतम् । इन्द्रेण छलरूपेण चुकोप भृशदुःखिता ॥४५॥
भगिनीकृतं तु सा बुद्ध्वा शशाप कुपिता तदा । अदितिं मघवंतं च सत्यव्रतपरायण ॥४६॥
यथा मे कर्तितो गर्भस्तव पुत्रेण छद्मना । तथा तन्नाशमायातु राज्यं त्रिभुवनस्य तु ॥४७॥
यथा गुप्तेन पापेन मम गर्भो निपातितः । अदित्या पापचारिण्या यथा मे घातितः सुतः४८॥
तस्याः पुत्रास्तु नश्यंतु जाता जाताः पुनः पुनः । कारागारे वसत्वेषा पुत्रशोकातुरा भृशम् ४९॥
अन्यजन्मनि चाऽप्येव मृतापत्या भविष्यति ।

व्यास उवाच

इत्युत्सृष्टं तदा श्रुत्वा शापं मरीचिनंदनः ॥५०॥
उवाच प्रणयोपेतो वचनं शमयन्निव । मा कोपं कुरु कल्याणि पुत्रास्ते बलवत्तराः ५१॥
भविष्यंति सुराः सर्वे मरुतो मघवत्सखाः । शापोऽयं तव वामोरु त्वष्टाविंशेऽथ द्वापरे ५२॥

अंशेन मानुषं जन्म प्राप्य भोक्ष्यति भामिनी । वरुणेनाऽपि दत्तोऽस्ति शापः संतापितेन च ॥
उभयोः शापयोगेन मानुषीयं भविष्यति ॥५३॥

व्यास उवाच

पतिनाऽऽश्वासिता देवी संतुष्टा साऽभवत्तदा ॥५४॥
नोवाच विप्रियं किंचित्ततः सा वरवर्णिनी । इति ते कथितं राजन्पूर्वशापस्य कारणम् ५५॥
अदितिर्देवकी जाता स्वांशेन नृपसत्तम ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥३॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

राजोवाच

विस्मितोऽस्मि महाभाग श्रुत्वाऽऽख्यानं महामते ।
संसारोऽयं पापरूपः कथं मुच्येत बंधनात् ॥१॥
कश्यपस्याऽपि दायादस्त्रिलोकीविभवे सति । कृतवानीदृशं कर्म को न कुर्याज्जुगुप्सितम् ॥२॥
गर्भे प्रविश्य बालस्य हननं दारुणं किल । सेवामिषेण मातुश्च कृत्वा शपथमद्भुतम् ॥३॥
शास्ता धर्मस्य गोप्ता च त्रिलोक्याः पतिरप्युत । कृतवानीदृशं कर्म को न कुर्यादसांप्रतम् ॥४॥
पितामहा मे संग्रामे कुरुक्षेत्रेऽतिदारुणम् । कृतवंतस्तथाऽऽश्चर्यं दुष्टं कर्म जगद्गुरो ॥५॥
भीष्मो द्रोणः कृपः कर्णो धर्मांशोऽपि युधिष्ठिरः। सर्वे विरुद्धधर्मेण वासुदेवेन नोदिताः ॥६॥
असारतां विजानंतः संसारस्य सुमेधसः । देवांशाश्च कथं चक्रुर्निंदितं धर्मतत्पराः ॥७॥
काऽऽस्था धर्मस्य विप्रेंद्र प्रमाणं किं विनिश्चितम् ।
चलचित्तोऽस्मि संजातः श्रुत्वा चैतत्कथानकम् ॥८॥
आप्तवाक्यं प्रमाणं चेदाप्तः कः परदेहवान् । पुरुषो विषयासक्तो रागी भवति सर्वथा ॥९॥
रागो द्वेषो भवेन्नूनमर्थनाशादसंशयम् । द्वेषादसत्यवचनं वक्तव्यं स्वार्थसिद्धये ॥१०॥
जरासंधविघातार्थे हरिणा सत्यमूर्तिना । छलेन रचितं रूपं ब्राह्मणस्य विजानता ॥११॥
तदाप्तः कः प्रमाणं किं सत्त्वमूर्तिरपीदृशः । अर्जुनोऽपि तथैवाऽत्र कार्ये यज्ञविनिर्मिते ॥१२॥
कीदृशोऽयं कृतो यज्ञः किमर्थं शमवर्जितः । परलोकपदार्थं वा यशसे वाऽन्यथा किल ॥१३॥
धर्मस्य प्रथमः पादः सत्यमेतच्छ्रुतेर्वचः । द्वितीयस्तु तथा शौचं दया पादस्तृतीयकः ॥१४॥
दानं पादश्चतुर्थश्च पुराणज्ञा वदंति वै । तैर्विहीनः कथं धर्मस्तिष्ठेदिह सुसंमतः ॥१५॥
धर्महीनं कृतं कर्म कथं तत्फलदं भवेत् । धर्मे स्थिरा मतिः क्वापि न कस्यापि प्रतीयते १६॥

छलार्थं च यदा विष्णुर्वामनोऽभूज्जगत्प्रभुः । येन वामनरूपेण वंचितोऽसौ बलिर्नृपः ॥१७॥
विहर्ता शतयज्ञस्य वेदानां परिपालकः । धर्मिष्ठो दानशीलश्च सत्यवादी जितेंद्रियः ॥१८॥
स्थानात्प्रभ्रंशितोऽकस्माद्विष्णुना प्रभविष्णुना । जितं केन तयोः कृष्ण बलिना वामनेन वा॥१९॥
छलकर्मविदा चाऽयं संदेहोऽत्र महान्मम । वंचयित्वा वंचितेन सत्यं वद द्विजोत्तम ॥२०॥
पुराणकर्ता त्वमसि धर्मज्ञश्च महामतिः ।

व्यास उवाच

जितं वै बलिना राजन्दत्ता येन च मेदिनी ॥२१॥
त्रिविक्रमोऽपि नाम्ना यः प्रथितो वामनोऽभवत् । छलनार्थमिदं राजन्वामनत्वं नराधिप ॥२२॥
संप्राप्तं हरिणा भूयो द्वारपालत्वमेव च । सत्यादन्यतरन्नास्ति मूलं धर्मस्य पार्थिव ॥२३॥
दुःसाध्यं देहिनां राजन्सत्यं सर्वात्मना किल । माया बलवती भूप त्रिगुणा बहुरूपिणी ॥२४॥
ययेदं निर्मितं विश्वं गुणैः शबलितं त्रिभिः । तस्माच्छलवतां सत्यं कुतोऽविद्धं भवेन्नृप॥२५॥
मिश्रेण जनितश्चैव स्थितिरेषा सनातनी । वैखानसाश्च मुनयो निःसंगा निष्प्रतिग्रहाः॥२६॥
सत्ययुक्ता भवन्त्यत्र वीतरागा गततृषः । दृष्टांतदर्शनार्थाय निर्मितास्ते च तादृशाः ॥२७॥
अन्यत्सर्वं शबलितं गुणैरेभिस्त्रिभिर्नृप । नैकं वाक्यं पुराणेषु वेदेषु नृपसत्तम ॥२८॥
धर्मशास्त्रेषु चांगेषु सगुणै रचितेष्विह । सगुणः सगुणं कुर्यान्निर्गुणं न करोति वै ॥२९॥
गुणास्ते मिश्रिताः सर्वे न पृथग्भावसंगताः । निर्व्यलीके स्थिर धर्मे मतिः कस्यापि न स्थिरा ॥
भवोद्भवे महाराज मायया मोहितस्य वै । इंद्रियाणि प्रमाथीनि तदासक्तं मनस्तथा ॥३१॥
करोति विविधान्भावान्गुणैस्तैः प्रेरितो भृशम् । ब्रह्मादिस्तंबपर्यंताः प्राणिनः स्थिरजंगमाः ॥३२॥
सर्वे मायावशा राजन्साऽनुक्रीडति तैरिह । सर्वान्वै मोहयत्येषा विकुर्वत्यनिशं जगत् ॥३३॥
असत्यो जायते राजन्कार्यवान्प्रथमं नरः । इंद्रियार्थांश्चितयानो न प्राप्नोति यदा नरः ॥३४॥
तदर्थं छलमादत्ते छलात्पापे प्रवर्तते । कामः क्रोधश्च लोभश्च वैरिणो बलवत्तराः॥३५॥
कृताकृतं न जानंति प्राणिनस्तद्वशं गताः । विभवे सत्यहंकारः प्रबलः प्रभवत्यपि ॥३६॥
अहंकाराद्भवेन्मोहो मोहान्मरणमेव च । संकल्पा बहवस्तत्र विकल्पाः प्रभवंति च ॥३७॥
ईर्ष्यासूया तथा द्वेषः प्रादुर्भवति चेतसि । आशा तृष्णा तथा दैन्यं दंभोऽधर्ममतिस्तथा।३८॥
प्राणिनां प्रभवंत्येते भावा मोहसमुद्भवाः । यज्ञदानानि तीर्थानि व्रतानि नियमास्तथा ॥३९॥
अहंकाराभिभूतस्तु करोति पुरुषोऽन्वहम् । अहंभावकृतं सर्वं प्रभवेद्वै न शं.चवत् ॥४०॥
रागलोभात्कृतं कर्म सर्वांगं शुद्धिवर्जितम् । प्रथमं द्रव्यशुद्धिश्च द्रष्टव्या विबुधैः किल ॥४१॥
अद्रोहेणार्जितं द्रव्यं प्रशस्तं धर्मकर्मणि । द्रोहार्जितेन द्रव्येण यत्करोति शुभं नरः ॥४२॥

विपरीतं भवेत्तत्तु फलकाले नृपोत्तम । मनोऽतिनिर्मलं यस्य स सम्यक्फलभाग्भवेत् ४३॥
तस्मिन्विकारयुक्तं तु न यथार्थफलं लभेत् । कर्तारः कर्मणां सर्वे आचार्यऋत्विजादयः ॥४४॥
स्युस्ते विशुद्धमनसस्तदा पूर्णं भवेत्फलम् । देशकालक्रियाद्रव्यकर्तॄणां शुद्धता यदि ॥४५॥
मंत्राणां च तदा पूर्णं कर्मणां फलमश्नुते । शत्रूणां नाशमुद्दिश्य स्ववृद्धिं परमां तथा ॥४६॥
करोति सुकृतं तद्वद्विपरीतं भवेत्किल । स्वार्थासक्तः पुमान्नित्यं न जानाति शुभाशुभम् ४७।
दैवाधीनः सदा कुर्य्यात्पापमेव न सत्कृतम् । प्राजापत्याः सुराः सर्वे ह्यसुराश्च तदुद्भवाः ॥४८॥
सर्वे ते स्वार्थनिरताः परस्परविरोधिनः । सत्त्वोद्भवाः सुराः सर्वेऽप्युक्ता वेदेषु मानुषाः॥४६॥
रजोद्भवास्तामसास्तु तिर्यंचः परिकीर्तिताः । सत्त्वोद्भवाना तैर्वैरं परस्परमनारतम् ॥५०॥
तिरश्चामत्र किं चित्रं जातिवैरसमुद्भवे । सदा द्रोहपरा देवास्तपोविघ्नकरास्तथा ॥५१॥
असन्तुष्टा द्वेषपराः परस्परविरोधिनः । अहंकारसमुद्भूतः संसारोऽयं यतो नृप ॥५२॥
रागद्वेषविहीनस्तु स कथं जायते नृप ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

व्यास उवाच

अथ किं बहुनोक्तेन संसारेऽस्मिन्नृपोत्तम । धर्मात्माद्रोहबुद्धिस्तु कश्चिद्भवति कर्हिचित् ॥१॥
रागद्वेषावृतं विश्वं सर्वं स्थावरजंगमम् । आद्ये युगेऽपि राजेंद्र किमद्य कलिदूषिते ॥२॥
देवाः सेर्ष्याश्च सद्रोहाश्छलकर्मरताः सदा । मानुषाणां तिरश्चां च का वार्ता नृप गण्यते ३॥
द्रोहपरे द्रोहपरो भवेदति समानता । अद्रोहिणि तथा शांते विद्वेषः खलता स्मृता ४॥
यः कश्चित्तापसः शांतो जपध्यानपरायणः । भवेत्तस्य जपे विघ्नकर्त्ता वै मघवा परम् ॥५॥
सतां सत्ययुगं साक्षात्सर्वदैवाऽसतां कलिः । मध्यमो मध्यमानां तु क्रियायोगौ युगे स्मृतौ ६॥
कश्चित्कदाचिद्भवति सत्यधर्मानुवर्तकः । अन्यथाऽन्ययुगानां वै सर्वे धर्मपरायणाः ॥७॥
वासना कारणं राजन्सर्वत्र धर्मसंस्थितौ । तस्यां वै मलिनायां तु धर्मोऽपि मलिनो भवेत् ॥
मलिना वासना सत्यं विनाशायेति सर्वथा । ब्रह्मणो हृदयाज्जातः पुत्रो धर्म इति स्मृतः ६॥
ब्राह्मणः सत्यसंपन्नो वेदधर्मरतः सदा । दक्षस्य दुहितारो हि वृता दश महात्मनाः ॥१०॥
विवाहविधिना सम्यङ् मुनिना गृहधर्मिणा । तास्वजीजनयत्पुत्रान्धर्मः सत्यवतां वरः ॥११॥
हरिं कृष्णं नरं चैव तथा नारायणं नृप । योगाभ्यासरतो नित्यं हरिः कृष्णो बभूव ह १२॥
नरनारायणौ चैव चेरतुस्तप उत्तमम् । प्रालेयाद्रिं समागत्य तीर्थे बदरिकाश्रमे ॥१३॥

तपस्विषु धुरीणौ तौ पुराणौ मुनिसत्तमौ । गृणंतौ तत्परं ब्रह्म गंगाया विपुले तटे ॥१४॥
हरेरंशौ स्थितौ तत्र नरनारायणावृषी । पूर्णवर्षसहस्रं तु चक्राते तप उत्तमम् ॥१५॥
तापितं च जगत्सर्वं तपसा सचराचरम् । नरनारायणाभ्यां च शक्रः क्षोभं तदा ययौ १६॥
चिन्ताविष्टः सहस्राक्षो मनसा समकल्पयत् । किं कर्तव्यं धर्मपुत्रौ तापसौ ध्यानसंयुतौ ॥१७॥
सिद्धार्थौ सुभृशं श्रेष्ठमासनं न ग्रहीष्यतः । विघ्नः कथं प्रकर्तव्यस्तपो येन भवेन्न हि ॥१८॥
उत्पाद्य कामं क्रोधं च लोभं वाप्यतिदारुणम् । इत्युद्दिश्य सहस्राक्षः समारुह्य गजोत्तमम् ॥१९॥
विघ्नकामस्तु तरसा जगाम गन्धमादनम् । गत्वा तत्राश्रमे पुण्ये तावपश्यच्छतक्रतुः ॥२०॥
तपसा दीप्तदेहौ तु भास्कराविव चोदितौ । ब्रह्मविष्णू किमेतौ वै प्रकटौ वा विभावसू २१॥
धर्मपुत्रावृषी एतौ तपसा किं करिष्यतः । इति संचिंत्य तौ दृष्ट्वा तदोवाच शचीपतिः २२॥
किं वां कार्यं महाभागौ ब्रूतं धर्मसुतौ किल । ददामि वां वरं श्रेष्ठं दातुं यातोऽस्म्यहं ऋषी॥२३॥
अदेयमपि दास्यामि तुष्टो स्मि तपसा किल ।

व्यास उवाच

एवं पुनः पुनः शक्रस्तावुवाच पुरःस्थितः ॥२४॥
नोचतुस्तावृषी ध्यानसंस्थितौ दृढचेतसौ । ततो वै मोहिनीं मायां चकार भयदां वृषः २५॥
वृकान्सिंहांश्च व्याघ्रांश्च समुत्पाद्याऽबिभीषयत् । वर्षं वातं तथा वह्निं समुत्पाद्य पुनः पुनः ॥२६॥
भीषयामास तौ शक्रो मायां कृत्वा विमोहिनीम् । भयतोऽपि वशं नीतौ न तौ धर्मसुतौ मुनी२७॥
नरनारायणौ दृष्ट्वा शक्रः स्वभवनं गतः । वरदाने प्रलुब्धौ न न भीतौ वह्निवायुतः २८॥
व्याघ्रसिंहादिभिः क्रांतौ चलितौ नाश्रमात्स्वकात् ।
न तयोर्ध्यानभंगं वै कर्तुं कोऽपि क्षमोऽभवत् ॥२९॥
इन्द्रोऽपि सदनं गत्वा चिंतयामास दुःखितः । चलितौ भयलोभाभ्यां नेमौ मुनिवरोत्तमौ ३०॥
चिंतयंतौ महाविद्यामादिशक्तिं सनातनीम् । ईश्वरीं सर्वलोकानां परां प्रकृतिमद्भुताम् ॥३१॥
ध्यायतां कः क्षमो लोके बहुमायाविदप्युत । यन्मूलाः सकला माया देवासुरकृताः किल ३२॥
ते कथं बाधितुं शक्ता ध्यायंति गतकल्मषाः । वाग्बीजं कामबीजं च मायाबीजं तथैव च ३३॥
चित्ते यस्य भवेत्तं तु बाधितुं कोऽपि न क्षमः । मायया मोहितः शक्रो भूयस्तस्य प्रतिक्रियाम्३४॥
कर्तुं कामवसंतौ तु समाहूयाऽब्रवीद्वचः । मनोभव वसंतेन रत्या युक्तो व्रजाधुना ॥ ३५॥
अप्सरोभिः समायुक्तस्तरसा गंधमादनम् । नरनारायणौ तत्र पुराणावृषिसत्तमौ ॥३६॥
कुरुस्तत्प एकांते स्थितौ बदरिकाऽऽश्रमे । गत्वा तत्र समीपे तु तयोर्मन्मथ मार्गणैः ॥३७॥
चित्तं कामातुरं कार्यं कुरु कार्यं ममाधुना । मोहयित्वोच्चाटयित्वा विशिखैस्ताडयाऽऽशु च ३८॥

वशीकुरु महाभाग मुनी धर्मसुतावपि । को ह्यस्मिन्सर्वसंसारे देवो दैत्योऽथ मानवः ॥३९॥
यस्ते बाणवशं प्राप्तो न याति भृशताडितः । ब्रह्माऽहं गिरिजानाथश्चंद्रो वह्निर्विमोहितः ॥४०॥
गणना काऽनयोः काम त्वद्बाणानां पराक्रमे । वारांगनागणोऽयं ते सहायार्थं मयेरितः ॥४१॥
आगमिष्यति तत्रैव रंभादीनां मनोरमः । एका तिलोत्तमा रंभा कार्यं साधयितुं क्षमा ॥४२॥
त्वमेवैकः क्षमः कामं मिलितैः कस्तु संशयः । कुरु कार्यं महाभाग ददामि तव वांछितम् ॥४३॥
प्रलोभितौ मयाऽत्यर्थं वरदानैस्तपस्विनौ । स्थानान्न चलितौ शांतौ वृथाऽयं मे गतः श्रमः ॥
तथा वै मायया कृत्वा भीषितौ तापसौ भृशम् । तथाऽपि नोत्थितौ स्थानाद्देहरक्षापरौ न तौ ४५॥

व्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा शक्रं प्राह मनोभवः । वासवाऽद्य करिष्यामि कार्यं ते मनसेप्सितम् ४६॥
यदि विष्णुं महेशं वा ब्रह्माणं वा दिवाकरम् । ध्यायंतौ तौ तदाऽस्माकं भवितारौ वशौ मुनी ४७॥
देवीभक्तं वशीकर्तुं नाऽहं शक्तः कथंचन । कामराजं महाबीजं चिंतयंतं मनस्यलम् ॥४८॥
तां देवीं चेन्महाशक्तिं संश्रितौ भक्तिभावतः । न तदा मम बाणानां गोचरौ तापसौ किल ४९॥

इन्द्र उवाच

गच्छ त्वं च महाभाग सर्वैस्तत्र समुद्यतैः । कार्यं ममाऽतिदुःसाध्यं कर्ता हितमनुत्तमम् ॥५०॥

व्यास उवाच

इति तेन समादिष्टा ययुः सर्वे समुद्यताः । यत्र तौ धर्मपुत्रौ द्वौ तेपाते दुष्करं तपः ॥५१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कंधे पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

व्यास उवाच

प्रथमं तत्र संप्राप्तो वसंतः पर्वतोत्तमे । पुष्पिताः पादपाः सर्वे द्विरेफालिविराजिताः ॥१॥
आम्राश्च बकुलारम्यास्तिलकाः किंशुकाः शुभाः । सालास्तालास्तमालाश्च मधूकाः पुष्पिता बभुः ॥
बभूवुः कोलिलाऽऽलापा वृक्षाग्रेषु मनोहराः । वल्ल्योऽपि पुष्पिताः सर्वा आलिलिंगुर्नगोत्तमान् ३॥
प्राणिनः स्वासु भार्यासु प्रेमयुक्ताः स्मराऽऽतुराः । बभूवुश्चातिमत्ताश्च क्रीडासक्ताः परस्परम् ॥४॥
ववुर्मंदाः सुगंधाश्च सुस्पर्शा दक्षिणाऽनिलाः । इन्द्रियाणि प्रमाथीनि मुनीनामपि चाऽभवन् ॥५॥
रतियुक्तस्ततः कामः पूरयन्पंच मार्गणान् । चकार त्वरितस्तत्र वासं बदरिकाऽऽश्रमे ॥६॥
रंभा तिलोत्तमाद्याश्च गत्वा तत्र वराऽश्रमे । गानं चक्रुः सुगीतज्ञाः स्वरतानसमन्वितम् ॥७॥
श्रुत्वा मधुरोद्गीतं कोकिलानां च कूजितम् । भ्रमरालिविरावं च प्रबुद्धौ तौ मुनीश्वरौ ॥८॥

ऋतुराजमकाले तु दृष्ट्वा तौ पुष्पितं वनम् । तातौ चिंतापरौ तत्र नरनारायणावृषी ॥६॥
किमद्य शिशिरापायः संवृतः समयं विना । प्राणिनो विह्वलाः सर्वे लक्ष्यंतेऽतिस्मराऽऽतुराः१०
कालधर्मविपर्यासः कथमद्य दुरासदः । नरं नारायणः प्राह विस्मयोत्फुल्ललोचनः॥११॥

नारायण उवाच

पश्य भ्रातरिमे वृक्षाः पुष्पिताः प्रतिभांति वै । कोकिलाऽऽलापसंघुष्टा भ्रमरालिविराजिताः॥१२॥
शिशिरं भीममातंगं दारयन्स्वखरैर्नखैः । वसंतकेसरी प्राप्तः पलाशकुसुमैर्मुने ॥१३॥
रक्ताऽशोककरा तन्वी देवर्षे किंशुकांघ्रिका । नीलाशोककचा श्यामा विकासिकमलाऽऽनना ॥
नीलेंदीवरनेत्रा सा बिल्ववृक्षफलस्तनी । प्रोत्फुल्लकुंदरदना मंजरी कर्णशोभिता ॥१५॥
बंधुजीवाऽधरा शुभ्रा सिंधुवारनखोद्भवा । पुंस्कोकिलस्वरा पुण्या कदंबवसना शुभा ॥१६॥
बर्हिवृंदकलापा च सारसस्वननूपुरा । वासंती बद्धरशना मत्तहंसगतिस्तथा ॥१७॥
पुत्रजीवांशुकन्यस्तरोमराजिविराजिता । वसंतलक्ष्मीः संप्राप्ता ब्रह्मन्बदरिकाश्रमे ॥१८॥
अकालेकिमियं प्राप्ता विस्मयोऽयं ममाऽधुना । तपोविघ्नकरा नूनं देवर्षे परिचिंतय ॥१६॥
श्रूयते सुरनारीणां गानं ध्यानविनाशनम् । आवयोस्तपिभंगाय कृतं मघवता किल ॥२०॥
ऋतुराडन्यथा काले प्रीतिं संजनयेत्कथम् । विघ्नोऽयं विहितो भाति भीतेनाऽसुरशत्रुणा ॥२१॥
वाताः सुगंधाः शीताश्च समायांति मनोहराः । नान्यत्कारणमस्तीह शतक्रतुकृतिं विना ॥२२॥
इति ब्रुवति विप्राऽग्र्ये देवे नारायणे विभौ । सर्वे दृष्टिपथं प्राप्ता मन्मथप्रमुखास्तदा ॥२३॥
ददर्श भगवान्सर्वान्नरो नारायणस्तथा । विस्मयाऽऽविष्टमनसौ बभूवतुरुभावपि ॥२४॥
मन्मथं मेनकां चैव रंभां चैव तिलोत्तमाम् । पुष्पगंधां सुकेशीं च महाश्वेतां मनोरमाम् ॥२५॥
प्रमद्वरां घृताचीं व गीतज्ञां चारुहासिनीम् । चन्द्रप्रभां च सोमां च कोकिलाऽऽलापमंडिताम्२६॥
विद्युन्मालांबुजाक्षीं च तथा कांचनमालिनीम् । एताश्चान्या वरारोहा दृष्टास्ताभ्यां तदांऽतिके ॥२७॥
तासां द्व्यष्टसहस्राणि पंचाशदधिकानि च । वीक्ष्य तौ विस्मितौ जातौ कामसैन्यं सुविस्तरम् २८॥
प्रणम्याग्रे स्थिताः सर्वा देववारांगनास्तदा । दिव्याभरणभूषाढ्या दिव्यमाल्योपशोभिताः ॥२६॥
जगुश्छलेन ताः सर्वाः पृथिव्यामतिदुर्लभम् । तत्तथाऽवस्थितं दिव्यं मन्मथादिविवर्धनम् ॥३०॥
शुश्राव भगवान्विष्णुर्नरो नारायणस्तदा । श्रुत्वा प्रोवाच तास्तत्र प्रीत्या नारायणो मुनिः ॥३१॥
आस्यतां सुखमत्रैव करोम्यातिथ्यमद्भुतम् । भवंत्योऽतिथिधर्मेण प्राप्ताः स्वर्गात्सुमध्यमाः ॥३२॥

व्यास उवाच

साभिमानस्तु संजातस्तदा नारायणो मुनिः । इन्द्रेण प्रेषिता नूनं तथा विघ्नचिकीर्षया ॥३३॥
वराक्यः का इमाः सर्वाः सृजाम्यद्य नवाः किल । एताभ्यो दिव्यरूपाश्च दर्शयामि तपोबलम् ॥३४॥

इति संचिन्त्य मनसा करेणोरुं प्रताड्य वै । तरसोत्पादयामास नारीं सर्वांगसुन्दरीम् ॥३५॥
नारायणोरुसंभूता ह्युर्वशीति ततः शुभा । ददृशुस्ताः स्थितास्तत्र विस्मयं परमं ययुः ॥३६॥
तासां च परिचर्यार्थं तावतीश्चातिसुन्दरीः । प्रादुश्चकार तरसा तदा मुनिरसंभ्रमः ॥३७॥
गायंत्यश्च हसंत्यश्च नानोपायनपाणयः । प्रणेमुस्ता मुनी सर्वाः स्थिताः कृत्वांऽजलिं पुरः ३८॥

तां वीक्ष्य विभ्रमकरीं तपसो विभूतिं देवांगना हि मुमुहुः प्रविमोहयंत्यः ।
ऊचुश्च तौ प्रमुदिताऽऽननपद्मशोभा रोमोद्गमोल्लसितचारुनिजांगवल्ल्यः ॥३९॥
कुर्युः कथं स्तुतिमहो तपसो महत्त्वं धैर्यं तथैव भवतामभिवीक्ष्य बालाः ।
अस्मत्कटाक्षविषदिग्धशरेण दग्धः को वा न तत्रभवतां मनसो व्यथा न ॥४०॥

ज्ञातौ युवां नरहरेः परमांशभूतौ देवौ मुनी शमदमादिनिधी सदैव ।
सेवानिमित्तमिह नो गमनं न कामं कार्यं हरेः शतमखस्य विधातुमेव ॥४१॥
भाग्येन केन युवयोः किल दर्शनं नः संपादितं न विदितं खलु संचितं तत् ।
चित्तं क्षमं निजजने विहितं युवाभ्यामस्मद्विधे किल कृतागसि तापमुक्तम् ॥४२॥
कुर्वंति नैव विबुधास्तपसो व्ययं वै शापेन तुच्छफलदेन महानुभावाः ।

व्यास उवाच

इत्थं निशम्य वचनं सुरकामिनीनां तावूचतुर्मुनिवरौ विनयानतानाम् ॥४३॥
प्रीतौ प्रसन्नवदनौ जितकामलोभौ धर्मात्मजौ निजतपोरुचिशोभितांगौ ।

नरनारायणावूचतुः

ब्रुवंतु वांछितान्कामान्ददावस्तुष्टमानसौ ॥४४॥
यांतु स्वर्गं गृहीत्वेमामुर्वशीं चारुलोचनाम् । उपायनमियं बाला गच्छत्वाद्य मनोहरा ॥४५॥
दत्ताऽऽवाभ्यां मघवतः प्रीणनायोरुसंभवा । स्वस्त्यस्तु सर्वदेवेभ्यो यथेष्टं प्रव्रजंतु च ॥४६॥
"न कस्यापि तपोविघ्नं प्रकर्तव्यमतः परम्" ।

देव्य ऊचुः

क्व गच्छामो महाभाग प्राप्तास्ते पादपंकजम् ।
नारायण सुरश्रेष्ठ भक्त्या परमया मुदा ॥४७॥
वांछितं चेद्वरं नाथ ददासि मधुसूदन । तुष्टः कमलपत्राक्ष ब्रवीमो मनसेप्सितम् ॥४८॥
पतिस्त्वं भव देवेश वरमेनं परंतप । भवामः प्रीतियुक्तास्त्वां सेवितुं जगदीश्वर ॥४९॥
त्वया चोत्पादिता नार्यः संत्यन्याश्चारुलोचनाः । उर्वश्यद्यास्तथा यांतु स्वर्गं वै भवदाज्ञया ॥५०॥
स्त्रीणां षोडशसाहस्रं तिष्ठत्वत्र शतार्धकम् । सेवां तेऽत्र करिष्यामो युवयोस्तापसोत्तमौ ॥५१॥

वांछितं देहि देवेश सत्यवाग्भव माधव । आशाभंगो हि नारीणां हिंसनं परिकीर्तितम् ॥५२॥
कामार्तानां च मुनिभिर्धर्मज्ञैस्तत्त्वदर्शिभिः । भाग्ययोगादिह प्राप्ताः स्वर्गात्प्रेमपरिप्लुताः ॥५३॥
त्यक्तुं नार्हसि देवेश समर्थोऽसि जगत्पते ।

नारायण उवाच

पूर्णं वर्षसहस्रं तु तपस्तप्तं मयाऽत्र वै ॥५४॥
जितेन्द्रियेण चार्वंग्यः कथं भंगं करोम्यतः । नेच्छा कामे सुखे काचित्सुखधर्मविनाशके ५५॥
पशूनामपि साधर्म्ये रमेत मतिमान्कथम् ।

अप्सरस ऊचुः

शब्दादीनां च पंचानां मध्ये स्पर्शसुखं वरम् ॥५६॥
आनंदरसमूलं वै नान्यदस्ति सुखं किल । अतोऽस्माकं महाराज वचनं कुरु सर्वथा ॥५७॥
निर्भरं सुखमासाद्य चरस्व गंधमादने । यदि वांछसि नाकं त्वं नाधिको गंधमादनात् ॥
रमस्वाऽत्र शुभे स्थाने प्राप्य सर्वाः सुरांगनाः ॥५८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥६॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

व्यास उवाच

इत्याकर्ण्य वचस्तासां धर्मपुत्रः प्रतापवान् । विमर्शमकरोच्चित्ते किं कर्तव्यं मयाऽधुना ॥१॥
हास्योऽहं मुनिवृन्देषु भविष्याम्यद्य संगमात् । अहंकारादिदं प्राप्तं दुःखं नाऽत्र विचारणा ॥२॥
मूलं संसारवृक्षस्य यतः प्रोक्तो महात्मभिः । दृष्ट्वा मौनं समाधाय न स्थितोऽहं समागतम् ३॥
वारांगनागणं जुष्टं तेनाऽऽप्तं दुःखभाजनम् । उत्पादितास्तथा नार्यो मया धर्मव्ययेन वै ॥४॥
तास्तु मां बाधितुं वृत्ताः कामार्ताः प्रमदोत्तमाः । ऊर्णनाभिरिवाद्याऽहं जालेन स्वकृतेन वै ॥५॥
बद्धोऽस्मि सुदृढेनाऽत्र किं कर्तव्यमतः परम् । यदि चिंतां समुत्सृज्य संत्यजाम्यबला इमाः ६॥
शप्त्वा भ्रष्टा व्रजिष्यंति सर्वा भग्नमनोरथाः । मुक्तोऽहं संचरिष्यामि विजने परमं तपः ॥७॥
तस्मात्क्रोधं समुत्पाद्य त्यक्ष्यामि सुन्दरीगणम् ।

व्यास उवाच

इति संचिंत्य मनसा मुनिर्नारायणस्तदा ॥८॥
विमर्शमकरोच्चित्ते सुखोत्पादनसाधने । द्वितीयोऽयं महाशत्रुः क्रोधः संतापकारकः ॥९॥
कामादप्यधिको लोके लोभादपि च दारुणः । क्रोधाभिभूतः कुरुते हिंसां प्राणविघातिनीम्१०॥

दुःखदां सर्वभूतानां नरकारामदीर्घिकाम् । यथाऽग्निर्घर्षणाज्जातः पादपं प्रदहेत्तथा ॥११॥
देहोत्पन्नस्तथा क्रोधो देहं दहति दारुणः ।

व्यास उवाच

इति संचिंत्यमानं तं भ्रातरं दीनमानसम् ॥१२॥
उवाच वचनं तथ्यं नरो धर्मसुतोऽनुजः ।

नर उवाच

नारायण महाभाग कोपं यच्छ महामते ॥१३॥
शांतं भावं समाश्रित्य नाशयाऽहंकृतिं पराम् । पुराऽहंकारदोषेण तपो नष्टं किलाऽवयोः ॥१४॥
संग्रामश्चाभवत्ताभ्यां भावाभ्यामसुरेण ह । दिव्यवर्षसहस्रं तु प्रह्लादेन महाऽद्भुतम् ॥१५॥
दुःखं बहुतरं प्राप्तं तत्राऽऽवाभ्यां सुरोत्तम । तस्मात्क्रोधं परित्यज्य शांतो भव मुनीश्वर॥१६॥
"शांतत्वं तपसो मूलं मुनिभिः परिकीर्तितम् ।"

व्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा शांतोऽभूद्धर्मनन्दनः ।

जनमेजय उवाच

संशयोऽयं मुनिश्रेष्ठ प्रह्लादेन महात्मना ॥१७॥
विष्णुभक्तेन शांतेन कथं युद्धं कृतं पुरा । कृतवंतौ कथं युद्धं नरनारायणावृषी ॥१८॥
तापसौ धर्मपुत्रौ द्वौ सुशांतमानसावुभौ । समागमः कथं जातस्तयोर्दैत्यसुतस्य च ॥१९॥
संग्रामस्तु कथं ताभ्यां कृतस्तेन महात्मना । प्रह्लादोऽप्यतिधर्मात्मा ज्ञानवान्विष्णुतत्परः २०॥
नरनारायणौ तद्वत्तापसौ सत्त्वसंस्थितौ । तेन ताभ्यां समुद्भूतं वैरं यदि परस्परम् ॥२१॥
तदा तपसि धर्मे च श्रम एव हि केवलम् । क्व जपः क्व तपश्चर्या पुरा सत्ययुगेपि च २२॥
तादृशैर्न जितं चित्तं क्रोधाऽहंकारसंवृतम् । न क्रोधो न च मात्सर्यमहङ्कारांकुरं विना॥२३॥
अहङ्कारात्समुत्पन्नाः कामक्रोधादयः किल । वर्षकोटिसहस्रं तु तपः कृत्वाऽतिदारुणम् ॥२४॥
अहंकारांकुरे जाते व्यर्थं भवति सर्वथा । यथा सूर्योदये जाते तमोरूपं न तिष्ठति ॥२५॥
अहङ्कारांकुरस्याऽग्रे तथा पुण्यं न तिष्ठति । प्रह्लादोऽपि महाभाग हरिणा समयुध्यत ॥२६॥
तदा व्यर्थं कृतं सर्वं सुकृतं किल भूतले । नरनारायणौ शान्तौ विहाय परमन्तपः ॥२७॥
कृतवन्तौ यदा युद्धं क्व शमः सुकृतं पुनः । ईदृग्भ्यां सत्त्वयुक्ताभ्यामजेया यद्यहंकृतिः ॥२८॥
मादृशानां च का वार्ता मुनेऽहङ्कारसंक्षये । अहंकारपरित्यक्तः कोऽप्यस्ति भुवनत्रये ॥२९॥
न भूतो भविता नैव यस्त्यक्तस्तेन सर्वथा । मुच्यते लोहनिगडैर्बद्धः काष्ठमयैस्तथा ॥३०॥

अहंकारनिबद्धस्तु न कदाचिद्विमुच्यते । अहंकाराऽऽवृतं सर्वं जगत्स्थावरजंगमम् ॥३१॥
भ्रमत्येव हि संसारे विष्ठामूत्रप्रदूषिते । ब्रह्मज्ञानं कुतस्तावत्संसारे मोहसंवृते ॥३२॥
मतं मीमांसकानां वै संमतं भाति सुव्रत । महांतोऽपि सदा युक्ताः कामक्रोधादिभिर्मुने ३३॥
मादृशानां कलावस्मिन्का कथा मुनिसत्तम ।

व्यास उवाच

कार्यं वै कारणाद्भिन्नं कथं भवति भारत ॥३४॥
कटकं कुंडलं चैव सुवर्णसदृशं भवेत् । अहंकारोद्भवं सर्वं ब्रह्मांडं सचराचरम् ॥३५॥
पटस्तंतुवशः प्रोक्तस्तद्वियुक्तः कथं भवेत् । मायागुणैस्त्रिभिः सर्वं रचितं स्थिरजंगमम् ३६॥
सतृणं स्तंबपर्यंतं का तत्र परिदेवना । ब्रह्मा विष्णुस्तथा रुद्रस्ते चाऽहंकारमोहिताः३७॥
भ्रमंत्यस्मिन्महागाधे संसारे नृपसत्तम । वसिष्ठनारदाद्याश्च मुनयो ज्ञानिनः परम् ॥३८॥
तेऽभिभूताः संसरंति संसारेऽस्मिन्पुनः पुनः । न कोप्यस्ति नृपश्रेष्ठ त्रिषु लोकेषु देहभृत्॥३९॥
एभिर्मायागुणैर्मुक्तः शांत आत्मसुखे स्थितः । कामक्रोधौ तथा लोभो मोहोऽहंकारसंभवः ४०॥
न मुंचंति नरं सर्वं देहवंतं नृपोत्तम । अधीत्य वेदशास्त्राणि पुराणानि विचिंत्य च ४१॥
कृत्वा तीर्थाऽटनं दानं ध्यानं चैव सुराऽर्चनम् । करोति विषयासक्तः सर्वं कर्म च चौरवत् ४२॥
विचारयति नो पूर्वं काममोहमदान्वितः । कृते युगेऽपि त्रेतायां द्वापरे कुरुनन्दन ॥४३॥
विद्धोऽत्रास्ति च धर्मोऽपि का कथाऽद्य कलौ पुनः ।
स्पर्धा सदैव सद्रोहा लोभामर्षौ च सर्वदा ॥४४॥
एवंविधोऽस्ति संसारो नाऽत्र कार्या विचारणा । साधवो विरला लोके भवंति गतमत्सराः ॥४५॥
जितक्रोधा जितामर्षा दृष्टांतार्थं व्यवस्थिताः ।

राजोवाच

ते धन्याः कृतपुण्यास्ते मदमोहविवर्जिताः ॥४६॥
जितेंद्रियाः सदाचारा जितं तैर्भुवनत्रयम् । दुनोमि पातकं स्मृत्वा पितुर्मम महात्मनः ४७॥
कुतस्तपस्विनः कंठे मृतसर्पो ह्यघं विना । अतस्तस्य मुनिश्रेष्ठ भविता किं ममाग्रतः ॥४८॥
न जाने बुद्धिसंमोहात्किंवा कार्यं भविष्यति । मधु पश्यति मूढात्मा प्रपातं नैव पश्यति ॥४९॥
करोति निंदितं कर्म नरकान्न बिभेति च । कथं युद्धं पुरा वृत्तं विस्तरात्तद्वदस्व मे ॥५०॥
प्रह्लादेन यथा चोग्रं नरनारायणस्य वै । प्रह्लादस्तु कथं यातः पातालात्तद्वदस्व मे ॥५१॥
सारस्वते महातीर्थे पुण्ये बदरिकाश्रमे । नरनारायणौ शांतौ तापसौ मुनिसत्तमौ ॥५२॥
कृतवंतौ तथा युद्धं हेतुना केन मानद । वैरं भवति वित्तार्थं दारार्थं वा परस्परम् ५३॥

एषणारहितौ कस्माच्चक्रतुः प्रधनं महत् । प्रह्लादोऽपि च धर्मात्मा ज्ञात्वा देवौ सनातनौ ॥
कृतवान्स कथं युद्धं नरनारायणौ मुनी । एतद्विस्तरतो ब्रह्मञ्छ्रोतुमिच्छामि कारणम् ॥५५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥७॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

सूत उवाच

इति पृष्टस्तदा विप्रो राज्ञा पारीक्षितेन वै । उवाच विस्तरात्सर्वं व्यासः सत्यवतीसुतः ॥१॥
जनमेजयोऽपि धर्मात्मा निर्वेदं परमं गतः । चित्तं दुश्चरितं मत्वा वैराटीतनयस्य वै ॥२॥
तस्यैवोद्धरणार्थाय चकार सततं मनः । विप्रावमानपापेन यमलोकं गतस्य वै ॥३॥
पुन्नामनरकाद्यस्मात्त्रायते पितरं स्वकम् । पुत्रेति नाम सार्थं स्यात्तेन तस्य मुनीश्वराः ॥४॥
सर्पदष्टं नृपं श्रुत्वा हर्म्योपरि मृतं तथा । विप्रशापादौत्तरेयं स्नानदानविवर्जितम् ॥५॥
पितुर्गतिं निशम्याऽसौ निर्वेदं गतवान्नृपः । पारीक्षितो महाभागः संतप्तो भयविह्वलः ॥६॥
पप्रच्छाऽथ मुनिं व्यासं गृहागतमनिंदितः । नरनारायणस्येमां कथां परमविस्तृताम् ॥७॥

व्यास उवाच

स यदा निहतो रौद्रो हिरण्यकशिपुर्नृप । अभिषिक्तस्तदा राज्ये प्रह्लादो नाम तत्सुतः ॥८॥
तस्मिञ्छासति दैत्येंद्रे देवब्राह्मणपूजके । मखैर्भूम्यां नृपतयो यजंतः श्रद्धयान्विताः ॥९॥
ब्राह्मणाश्च तपोधर्मतीर्थयात्राश्च कुर्वते । वैश्याश्च स्वस्ववृत्तिस्थाः शूद्राः शुश्रूषणे रताः ॥
नृसिंहेन च पाताले स्थापितः सोऽथ दैत्यराट् । राज्यं चकार तत्रैव प्रजापालनतत्परः ॥११॥
कदाचिद्भृगुपुत्रोऽथ च्यवनाख्यो महातपाः । जगाम नर्मदां स्नातुं तीर्थं वै व्याहृतीश्वरम् ॥१२॥
रेवां महानदीं दृष्ट्वा ततस्तस्यामवातरत् । उत्तरंतं प्रजग्राह नागो विषभयंकरः ॥१३॥
गृहीतो भयभीतस्तु पाताले मुनिसत्तमः । सस्मार मनसा विष्णुं देवदेवं जनार्दनम् ॥१४॥
संस्मृते पुण्डरीकाक्षे निर्विषोऽभून्महोरगः । न प्राप च्यवनो दुःखं नीयमानो रसातलम् ॥१५॥
द्विजिह्वेन मुनिस्त्यक्तो निर्विण्णेनातिशंकिना । मां शपेत मुनिः क्रुद्धस्तापसोऽयं महानिति १६॥
चचार नागकन्याभिः पूजितो मुनिसत्तमः । विवेशाऽप्यथ नागानां दानवानां महत्पुरम् ॥१७॥
कदाचिद्भृगुपुत्रं तं विचरंतं पुरोत्तमे । ददर्श दैत्यराजोऽसौ प्रह्लादो धर्मवत्सलः ॥१८॥
दृष्ट्वा तं पूजयामास मुनिं दैत्यपतिस्तदा । पप्रच्छ कारणं किं ते पातालागमने वद ॥१९॥
प्रेषितोऽसि किमिंद्रेण सत्यं ब्रूहि द्विजोत्तम । दैत्यविद्वेषयुक्तेन मम राज्यदिदृक्षया ॥२०॥

च्यवन उवाच

किं मे मघवता राजन् यदहं प्रेषितः पुनः। दूतकार्यं प्रकुर्वाणः प्राप्तवान्नगरे तव ॥२१॥
विद्धि मां भृगुपुत्रं तं स्वनेत्रं धर्मतत्परम्। मा शंकां कुरु दैत्येंद्र वासवप्रेषितस्य वै ॥२२॥
स्नानार्थं नर्मदां प्राप्तः पुण्यतीर्थे नृपोत्तम। नद्यामेवावतीर्णोऽहं गृहीतश्च महाऽहिना ॥२३॥
जातोऽसौ निर्विषः सर्पो विष्णोः संस्मरणादिव। मुक्तोऽहं तेन नागेन प्रभावात्स्मरणस्य वै ॥२४॥
अत्राऽगतेन राजेंद्र मयाऽप्तं तव दर्शनम्। विष्णुभक्तोऽसि दैत्येंद्र तद्भक्तं मां विचिन्तय॥२५॥

व्यास उवाच

तन्निशम्य वचः श्लक्ष्णं हिरण्यकशिपोः सुतः। पप्रच्छ परया प्रीत्या तीर्थानि विविधानि च२६॥

प्रह्लाद उवाच

पृथिव्यां कानि तीर्थानि पुण्यानि मुनिसत्तम। पाताले च तथाकाशे तानि नो वद विस्तरात्२७॥

च्यवन उवाच

मनोवाक्कायशुद्धानां राजंस्तीर्थं पदे पदे। तथा मलिनचित्तानां गंगापि कीकटाऽधिका॥२८॥
प्रथमं चेन्मनः शुद्धं जातं पापविवर्जितम्। तदा तीर्थानि सर्वाणि पावनानि भवंति वै ॥२९॥
गंगातीरे हि सर्वत्र वसंति नगराणि च। व्रजाश्चैवाकरा ग्रामाः सर्वे खेटास्तथापरे ॥३०॥
निषादानां निवासाश्च कैवर्तानां तथापरे। हूणवंगखसानां च म्लेच्छानां दैत्यसत्तम ॥३१॥
पिबंति सर्वदा गांगं जलं ब्रह्मोपमं सदा। स्नानं कुर्वंति दैत्येंद्र त्रिकालं स्वेच्छया जनाः३२॥
तत्रैकोऽपि विशुद्धात्मा न भवत्येव मारिष। किं फलं तर्हि तीर्थस्य विषयोपहतात्मसु ॥३३॥
कारणं मन एवाऽत्र नान्यद्राजन्विचिन्तय। मनःशुद्धिः प्रकर्तव्या सततं शुद्धिमिच्छता ॥३४॥
तीर्थवासी महापापी भवेत्तत्रात्मवंचनात्। तत्रैवाऽऽचरितं पापमानंत्याय प्रकल्पते ॥३५॥
यथेंद्रवारुणं पक्वं मिष्टं नैवोपजायते। भावदुष्टस्तथा तीर्थे कोटिस्नातो न शुध्यति॥३६॥
प्रथमं मनसः शुद्धिः कर्तव्या शुभमिच्छता। शुद्धे मनसि द्रव्यस्य शुद्धिर्भवति नान्यथा॥३७॥
तथैवाऽऽचारशुद्धिः स्यात्ततस्तीर्थं प्रसिध्यति। अन्यथा तु कृतं सर्वं व्यर्थं भवति तत्क्षणात् ३८॥
"हीनवर्णस्य संसर्गं तीर्थे गत्वा सदा त्यजेत्"।
भूतानुकंपनं चैव कर्तव्यं कर्मणा धिया। यदि पृच्छसि राजेंद्र तीर्थं वक्ष्याम्यनुत्तमम्॥३९॥
प्रथमं नैमिषं पुण्यं चक्रतीर्थं च पुष्करम्। अन्येषां चैव तीर्थानां संख्या नास्ति महीतले४०॥
पावनानि च स्थानानि बहूनि नृपसत्तम।

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं राजा नैमिषं गंतुमुद्यतः ॥४१॥

नोदयामास दैत्यान्वै हर्षनिर्भरमानसः ।

प्रह्लाद उवाच

उत्तिष्ठंतु महाभागा गमिष्यामोऽद्य नैमिषम् ॥४२॥

द्रक्ष्यामः पुंडरीकाक्षं पीतवाससमच्युतम् ।

व्यास उवाच

इत्युक्ता विष्णुभक्तेन सर्वे ते दानवास्तदा ॥४३॥

तेनैव सह पातालान्निर्ययुः परया मुदा । ते समेत्य च दैतेया दानवाश्च महाबलाः॥४४॥

नैमिषारण्यमासाद्य स्नानं चक्रुर्मुदान्विताः । प्रह्लादस्तत्र तीर्थेषु चरन्दैत्यैः समन्वितः ॥४५॥

सरस्वतीं महापुण्यां ददर्श विमलोदकाम् । तीर्थे तत्र नृपश्रेष्ठ प्रह्लादस्य महात्मनः ॥४६॥

मनः प्रसन्नं संजातं स्नात्वा सारस्वते जले । विधिवत्तत्र दैत्येंद्रः स्नानदानादिकं शुभे ॥४७॥

चकारापि प्रसन्नात्मा तीर्थे परमपावने ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कंधेऽष्टमोऽध्यायः ॥८॥

अथ नवमोऽध्यायः

व्यास उवाच

कुर्वंस्तीर्थविधिं तत्र हिरण्यकशिपोः सुतः । न्यग्रोधं सुमहच्छायमपश्यत्पुरतस्तदा ॥ १ ॥

ददर्श बाणानपरान्नानाजातीयकांस्तदा । गृध्रपक्षयुतांस्तीव्राञ्छिलाधौतान्महोज्ज्वलान् २॥

चिंतयामास मनसा यस्येमे विशिखास्त्विह । ऋषीणामाश्रमे पुण्ये तीर्थे परमपावने ॥३॥

एवं चिंतयताऽनेन कृष्णाजिनधरौ मुनी । समुन्नतजटाभारौ दृष्टौ धर्मसुतौ तदा ॥४॥

तयोरग्रे धृते शुभ्रे धनुषी लक्षणान्विते । शार्ङ्गमाजगवं चैव तथाऽक्षय्यौ महेषुधी ॥५॥

ध्यानस्थौ तौ महाभागौ नरनारायणावृषी । दृष्ट्वा धर्मसुतौ तत्र दैत्यानामधिपस्तदा ॥६॥

क्रोधरक्तेक्षणस्तौ तु प्रोवाचऽसुरपालकः । किं भवद्भ्यां समारब्धो दंभो धर्मविनाशन ७॥

न श्रुतं नैव दृष्टं हि संसारेऽस्मिन्कदाऽपि हि । तपसश्चरणं तीव्रं तथा चापस्य धारणम् ॥८॥

विरोधोऽयं युगे चाऽऽद्य कथं युक्तं कलिप्रियम् । ब्राह्मणस्य तपोयुक्तं तत्र किं चापधारणम् ॥९॥

क्व जटाधारणं देहे केषुधी च विडंबनौ । धर्मस्याचरणं युक्तं युवयोर्दिव्यभावयोः १०॥

व्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा नरः प्रोवाच भारत । का ते चिंताऽत्र दैत्येंद्र वृथा तपसि चावयोः ॥

सामर्थ्ये सति यत्कुर्यात्तत्संपद्येत तस्य हि । आवां कार्यद्वये मंद समर्थौ लोकविश्रुतौ ॥१२॥

युद्धे तपसि सामर्थ्यं त्वं पुनः किं करिष्यसि । गच्छ मार्गे यथा कामं कस्मादत्र विकत्थसे १३॥

ब्रह्मतेजो दुराराध्यं न त्वं वेदविमोहितः । विप्रचर्चा न कर्तव्या प्राणिभिः सुखमीप्सुभिः ॥

प्रह्लाद उवाच

तापसौ मंदबुद्धी स्थौ मृषा वां गर्वमोहितौ । मयि तिष्ठति दैत्येन्द्रे धर्मसेतुप्रवर्तके ॥१५॥

न युक्तमेतत्तीर्थेऽस्मिन्न धर्माऽऽचरणं पुनः । का शक्तिस्तव युद्धेऽस्ति दर्शयाऽद्य तपोधन॥१६॥

व्यास उवाच

तदाऽऽकर्ण्य वचस्तस्य नरस्तं प्रत्युवाच ह । युध्यस्वाऽद्य मया सार्धं यदि ते मतिरीदृशी ॥

अद्य ते स्फोटयिष्यामि मूर्धानमसुराधम । 'युद्धे श्रद्धा न ते पश्चाद्भविष्यति कदाचन" ॥

व्यास उवाच

तन्निशम्य वचस्तस्य दैत्येंद्रः कुपितस्तदा ॥१८॥

प्रह्लादो वलवानत्र प्रतिज्ञामारुरोह सः । येन केनाप्युपायेन जेष्यामि तावुभावपि ॥१६॥

नरनारायणौ दांतावृषी तपसमन्वितौ ।

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा वचनं दैत्यः प्रतिगृह्य शरासनम् ॥२०॥

आकृष्य तरसा चापं ज्याशब्दं च चकार ह । नरोऽपि धनुरादाय शरांस्तीव्राञ्छिलाशितान्२१॥

मुमोच बहुशः क्रोधात्प्रह्लादोपरि पार्थिव ॥२२॥

तान्दैत्यराजस्तपनीयपुंखैश्छिच्छेद बाणैस्तरसा समेत्य ।

समीक्ष्य छिन्नांश्च नरः स्वसृष्टानन्यान्मुमोचाऽऽशु रुषान्वितो वै ॥२३॥

दैत्याऽधिपस्तानपि तीव्रवेगैश्छित्त्वा जघानोरसि तं मुनींद्रम् ।

नरोऽपि तं पञ्चभिराराशुगैश्च क्रुद्धोऽहनद्दैत्यपतिं बाहुदेशे ॥२४॥

सेंद्राः सुरास्तत्र तयोर्हि युद्धं द्रष्टुं विमानैर्गगनस्थिताश्च ।

नरस्य वीर्यं युधि संस्थितस्य ते तुष्टुवुर्दैत्यपतेश्च भूयः ॥२५॥

ववर्ष दैत्याधिप आत्तचापः शिलीमुखानंबुधरो यथापः ।

आदाय शार्ङ्गं धनुरप्रमेयं मुमोच बाणाञ्छितहेमपुंखान् ॥२६॥

बभूव युद्धं तुमुलं तयोस्तु जयैषिणोः पार्थिवदेवदैत्ययोः ।

ववर्षुराकाशपथे स्थितास्ते पुष्पाणि दिव्यानि प्रहृष्टचित्ताः ॥२७॥

चुकोप दैत्याधिपतिर्हरौ स मुमोच बाणानतितीव्रवेगान् ।

चिच्छेद तान्धर्मसुतः सुतीक्ष्णैर्धनुर्विमुक्तैर्विशिखैस्तदाशु ॥२८॥

ततो नारायणं बाणैः प्रह्लादश्चाऽतिकर्षितैः । ववर्ष सुस्थितं वीरं धर्मपुत्रं सनातनम् ॥
नारायणोऽपि तं वेगान्मुक्तैर्बाणैः शिलाशितैः ॥२६॥
तुतोदातीव पुरतो दैत्यानामधिपं स्थितम् । सन्निपातोऽम्बरे तत्र दिदृक्षूणां बभूव ह ॥३०॥
देवानां दानवानां च कुर्वतां जयघोषणम् । उभयोः शरवर्षेण छादिते गगने यदा ॥३१॥
दिवाऽपि रात्रिसदृशं बभूव तिमिरं महत् । ऊचुः परस्परं देवा दैत्याश्चतीव विस्मिताः ॥३२॥
अदृष्टपूर्वं युद्धं वै वर्ततेऽद्य सुदारुणम् । देवर्षयोऽथ गंधर्वा यक्षकिन्नरपन्नगाः ॥३३॥
विद्याधराश्चारणाश्च विस्मयं परमं ययुः । नारदः पर्वतश्चैव प्रेक्षणार्थं स्थितौ मुनी ॥३४॥
नारदः पर्वतं प्राह नेदृशं चाभवत्पुरा । तारकासुरयुद्धं च तथा वृत्तासुरस्य च ॥३५॥
मधुकैटभयोर्युद्धं हरिणा चेदृशं कृतम् । प्रह्लादः प्रबलः शूरो यस्मान्नारायणेन च ॥३६॥
करोति सदृशं युद्धं सिद्धेनाद्भुतकर्मणा ।

व्यास उवाच

दिने दिने तथा रात्रौ कृत्वा कृत्वा पुनः पुनः ॥३७॥
चक्रतुः परमं युद्धं तौ तदा दैत्यतापसौ । नारायणस्तु चिच्छेद प्रह्लादस्य शरासनम् ॥३८॥
तरसैकेन बाणेन स चान्यद्धनुराददे । नारायणस्तु तरसा मुक्त्वान्यं च शिलीमुखम्३६॥
तदैव मध्यतश्चापं चिच्छेद लघुहस्तकः । छिन्नं छिन्नं पुनर्दैत्यो धनुरन्यत्समाददे ॥४०॥
नारायणस्तु चिच्छेद विशिखैराशु कोपितः । छिन्ने धनुषि दैत्येंद्रः परिघं तु समाददे ॥४१॥
जघान धर्मजं तूर्णं बाह्वोर्मध्येऽतिकोपनः । तमायांतं स बलवान्मार्गणैर्नवभिर्मुनिः ॥४२॥
चिच्छेद परिघं घोरं दशभिस्तमताडयत् । गदामादाय दैत्येंद्रः सर्वायसमयीं दृढाम् ॥४३॥
जानुदेशे जघानाऽऽशु देवं नारायणं रुषा । गदया चापि गिरिवत्संस्थितः स्थिरमानसः ४४॥
धर्मपुत्रोऽतिबलवान्मुमोचाऽऽशु शिलीमुखान् । गदां चिच्छेद भगवांस्तदा दैत्यपतेर्दृढाम् ॥४५॥
विस्मयं परमं जग्मुः प्रेक्षका गगने स्थिताः । स तु शक्तिं समादाय प्रह्लादः परवीरहा ॥४६॥
चिक्षेप तरसा क्रुद्धो बलान्नारायणोरसि । तामापतंतीं संवीक्ष्य बाणेनैकेन लीलया ॥४७॥
सप्तधा कृतवानाशु सप्तभिस्तं जघान ह । दिव्यवर्षसहस्रं तु तद्युद्धं परमं तयोः ॥४८॥
जातं विस्मयदं राजन्सर्वेषां तत्र चाश्रमे । तदाजगाम तरसा पीतवासाश्चतुर्भुजः ॥४६॥
प्रह्लादस्याऽऽश्रमं तत्र जगाद च गदाधरः । चतुर्भुजो रमाकांतो रथांगदरपद्मभृत् ॥५०॥
दृष्ट्वा तमागतं तत्र हिरण्यकशिपोः सुतः । प्रणम्य परया भक्तया प्रांजलिः प्रत्युवाच ह ॥

प्रह्लाद उवाच

देवदेव जगन्नाथ भक्तवत्सल माधव ॥५१॥

कथं न जितवानाजावहमेतौ तपस्विनौ। संग्रामस्तु मया देव कृतः पूर्णं शतं समाः॥५२॥
सुराणां न जितौ कस्मादिति मे विस्मयो महान्।

विष्णुरुवाच

सिद्धाविमावदंशौ च विस्मयः कोऽत्र मारिष॥५३॥
तापसौ न जितात्मानौ नरनारायणौ जितौ। गच्छ त्वं वितलं राजन्कुरु भक्तिं ममाऽचलाम्॥
नाऽऽभ्यां कुरु विरोधं त्वं तापसाभ्यां महामते।

व्यास उवाच

इत्याऽऽज्ञप्तो दैत्यराजो निर्ययावसुरैः सह॥५५॥
नरनारायणौ भूयस्तपोयुक्तौ बभूवतुः॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे नवमोऽध्यायः॥९॥

अथ दशमोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

संदेहोऽयं महानत्र पाराशर्य कथानके। नरनारायणौ शांतौ वैष्णवांशौ तपोधनौ॥१॥
तीर्थाश्रमौ सत्त्वयुक्तौ वन्याशनपरौ सदा। धर्मपुत्रौ महात्मानौ तापसौ सत्यसंस्थितौ॥२॥
कथं रागसमायुक्तौ जातौ युद्धे परस्परम्। संग्रामं चक्रतुः कस्मात्त्यक्त्वा तपमिनुत्तमाम् ३॥
प्रह्लादेन समं पूर्णं दिव्यवर्षशतं किल। हित्वा शांतिसुखं युद्धं कृतवन्तौ कथं मुनी॥४॥
कथं तौ चक्रतुर्युद्धं प्रह्लादेन समं मुनी। कथयस्व महाभाग कारणं विग्रहस्य वै॥५॥
कामिनी कनकं कार्यं कारणं विग्रहस्य वै। युद्धबुद्धिः कथं जाता तयोश्च तद्विरक्तयोः॥६॥
तथाविधं तपस्तप्तं ताभ्यां च केन हेतुना।
मोहार्थं सुखभोगार्थं स्वर्गार्थं वा परन्तप। कृतमत्युत्कटं ताभ्यां तपः सर्वफलप्रदम्॥७॥
मुनिभ्यां शांतचित्ताभ्यां प्राप्तं किं फलमद्भुतम्। तपसा पीडितो देहः संग्रामेण पुनः पुनः॥८॥
दिव्यवर्षशतं पूर्णं श्रमेण परिपीडितौ। न राज्यार्थं धने वाऽपि न दारेषु गृहेषु च॥९॥
किमर्थं तु कृतं युद्धं ताभ्यां तेन महात्मना। निरीहः पुरुषः कस्मात्प्रकुर्याद्युद्धमीदृशम्॥१०॥
दुःखदं सर्वथा देहे जानन्धर्मं सनातनम्। सुबुद्धिः सुखदानीह कर्माणि कुरुते सदा॥११॥
न दुःखदानि धर्मज्ञ स्थितिरेषा सनातनी। धर्मपुत्रौ हरेरंशौ सर्वज्ञौ सर्वभूषितौ॥१२॥
कृतवंतौ कथं युद्धं दुःखं धर्मविनाशकम्। त्यक्त्वा ततः समाधीतं सुखारामं महत्फलम् १३॥
संयुगं दारुणं कृष्ण नैव मूर्खोऽपि वांछति। श्रुतो मया ययातिस्तु च्युतः स्वर्गान्महीपतिः १४॥

अहंकारभवात्पापात्पातितः पृथिवीतले । यज्ञकृद्दानकर्ता च धार्मिकः पृथिवीपतिः ॥१५॥
शब्दोच्चारणमात्रेण पातितो वज्रपाणिना । अहंकारमृते युद्धं न भवत्येव निश्चयः ॥१६॥
किं फलमस्य युद्धस्य मुनेः पुण्यविनाशनम् ।

व्यास उवाच

राजन्संसारमूलं हि त्रिविधं परिकीर्तितम् ॥१७॥
अहंकारस्तु सर्वज्ञैर्मुनिभिर्धर्मनिश्चये । स कथं मुनिनात्युक्तं योग्यो देहभृतां किल १८॥
कारणेन विना कार्यं न भवत्येव निश्चयः । तपोदानं तथा यज्ञाः सात्त्विकात्प्रभवंति ते १९॥
राजसाद्वा महाभाग तामसात्कलहस्तथा ।
क्रिया स्वल्पाऽपि राजेंद्र नाऽहंकारं विना क्वचित् ॥२०॥
शुभा वाऽप्यशुभा वाऽपि प्रभवत्यपि निश्चयः । अहंकाराद्बंधकारी नान्योऽस्ति जगतीतले ॥२१॥
येनेदं रचितं विश्वं कथं तद्रहितं भवेत् । ब्रह्मा रुद्रस्तथा विष्णुरहंकारयुतास्त्वमी ॥२२॥
अन्येषां चैव का वार्ता मुनीनां वसुधाधिप । अहंकाराऽऽवृतं विश्वं भ्रमतीदं चराचरम् ॥२३॥
पुनर्जन्म पुनर्मृत्युः सर्वं कर्मवशाऽनुगम् । देवतिर्यङ्मनुष्याणां संसारेऽस्मिन्महीपते ॥२४॥
रथांगवदसर्वार्थं भ्रमणं सर्वदा स्मृतम् । विष्णोरप्यवताराणां संख्यां जानाति कः पुमान्॥२५॥
विततेऽस्मिंस्तु संसार उत्तमाधमयोनिषु । नारायणो हरिः साक्षान्मात्स्यं वपुरुपाश्रितः ॥२६॥
कामठं सौकरं चैव नारसिंहं च वामनम् । युगे युगे जगन्नाथो वासुदेवो जनार्दनः ॥२७॥
अवतारानसंख्यातान्करोति विधियंत्रितः । वैवस्वते महाराज सप्तमे भगवान्हरिः ॥२८॥
मन्वंतरेऽवतारान्वै चक्रे ताञ्छृणु तत्त्वतः । भृगुशापान्महाराज विष्णुर्देववरः प्रभुः ॥२९॥
अवताराननेकांस्तु कृतवानखिलेश्वरः ।

राजोवाच

संदेहोऽयं महाभाग हृदये मम जायते ॥३०॥
भृगुणा भगवान्विष्णुः कथं शप्तः पितामह । हरिणा च मुनेस्तस्य विप्रियं किं कृतं मुने ॥३१॥
यद्रोषाद्भृगुणा शप्तो विष्णुर्देवनमस्कृतः ।

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि भृगोः शापस्य कारणम् ॥३२॥
पुरा कश्यपदायादो हिरण्यकशिपुर्नृपः । यदा तदा सुरैः सार्धं कृतं संख्यं परस्परम् ॥३३॥
कृते संख्ये जगत्सर्वं व्याकुलं समजायत । हते तस्मिन्नृपे राजा प्रह्लादः समजायत ॥३४॥
देवान्स पीडयामास प्रह्लादः शत्रुकर्षणः । संग्रामो ह्यभवद्घोरः शक्रप्रह्लादयोस्तदा ॥३५॥

पूर्णं वर्षशतं राजंल्लोकविस्मयकारकम् । देवैर्युद्धं कृतं चोग्रं प्रह्लादस्तु पराजितः ॥३६॥
निर्वेदं परमं प्राप्तो ज्ञात्वा धर्मं सनातनम् । विरोचनसुतं राज्ये प्रतिष्ठाप्य बलिं नृप ॥३७॥
जगाम स तपस्तप्तुं पर्वते गंधमादने । प्राप्य राज्यं बलिः श्रीमान्सुरैर्वैरं चकार ह ॥३८॥
ततः परस्परं युद्धं जातं परमदारुणम् । ततः सुरैर्जिता दैत्या इंद्रेणाऽमिततेजसा ॥३९॥
विष्णुना च सहायेन राज्यभ्रष्टाः कृता नृप । ततः पराजिता दैत्याः काव्यस्य शरणं गताः ॥४०॥
किं त्वं न कुरुषे ब्रह्मन् साहाय्यं नः प्रतापवान्। स्थातुं न शक्नुमो ह्यत्र प्रविशामो रसातलम् ॥४१॥
यदि त्वं न सहायोऽसि ज्ञातुं मंत्रविदुत्तमः ।

व्यास उवाच

इत्युक्तः सोऽब्रवीद्दैत्यान्काव्यः कारुणिको मुनिः ॥४२॥
मा भैष्ट धारयिष्यामि तेजसा स्वेन भोः सुराः । मंत्रैस्तथौषधीभिश्च साहाय्यं वः सदैव हि ॥४३॥
करिष्यामि कृतोत्साहा भवंतु विगतज्वराः ।

व्यास उवाच

ततस्ते निर्भया जाता दैत्याः काव्यस्य संश्रयात् ॥४४॥
देवैः श्रुतस्तु वृत्तांतः सर्वश्चारमुखात्किल । तत्र संमंत्र्य ते देवाः शक्रेण च परस्परम् ॥४५॥
मंत्रं चक्रुः सुसंविग्नाः काव्यमंत्रप्रभावतः । योद्धुं गच्छामहे तूर्णं यावन्न च्यावयंति वै ॥४६॥
प्रसह्य हत्वा शिष्टांस्तु पातालं प्रापयामहे । दैत्याञ्जग्मुस्ततो देवाः सरुष्टाः शस्त्रपाणयः ॥४७॥
जग्मुस्तान्विष्णुसहिता दानवा हरिणोदिताः । वध्यमानास्तु ते दैत्याः संत्रस्ता भयपीडिताः ॥४८॥
काव्यस्य शरणं जग्मू रक्ष रक्षेति चाऽब्रुवन् । ताञ्छुक्रः पीडितान्दृष्ट्वा देवैर्दैत्यान्महाबलान् ॥४९॥
मा भैष्टेति वचः प्राह मंत्रौषधबलाद्विभुः । दृष्ट्वा काव्यं सुराः सर्वे त्यक्त्वा तान्प्रययुः किल ॥५०॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कंधे दशमोऽध्यायः ॥१०॥

अथ एकादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तथा गतेषु देवेषु काव्यस्तान्प्रत्युवाच ह । ब्रह्मणा पूर्वमुक्तं यच्छृणुध्वं दानवोत्तमाः ॥१॥
विष्णुर्दैत्यवधे युक्तो हनिष्यति जनार्दनः । वाराहरूपं संस्थाय हिरण्याक्षो यथा हतः ॥२॥
यथा नृसिंहरूपेण हिरण्यकशिपुर्हतः । तथा सर्वान्कृतोत्साहो हनिष्यति न चाऽन्यथा ॥३॥
न मे मंत्रबलं सम्यक्प्रतिभाति यथा हरिम् । जेतुं यूयं समर्थाः स्म मया त्राताः सुरानथ ॥४॥
तस्मात्कालं प्रतीक्षध्वं कियंतं दानवोत्तमाः । अहमद्य महादेवं मंत्रार्थं प्रव्रजामि वै ॥५॥

प्राप्य मंत्रान्महादेवादागमिष्यामि सांप्रतम् । युष्मभ्यं तान्प्रदास्यामि यथार्थं दानवोत्तमाः ॥६॥

दैत्या ऊचुः

पराजिताः कथं स्थातुं पृथिव्यां मुनिसत्तम । शक्ता भवामोऽप्यबलास्तावत्कालं प्रतीक्षितुम् ॥७॥
निहता बलिनः सर्वे केचिच्छिष्टाश्च दानवाः । नाऽद्य युक्ताश्च संग्रामे स्थातुमेवं सुखावहाः ॥८॥

शुक्र उवाच

यावदहं मंत्रविद्यामानयिष्यामि शंकरात् । तावद्भवद्भिः स्थातव्यं तपोयुक्तैः शमन्वितैः ॥६॥
सामदानादयः प्रोक्ता विद्वद्भिः समयोचिताः । देशं कालं बलं वीरैर्ज्ञात्वा शक्तिं बलं बुधैः ॥१०॥
सेवाऽथ समये कार्या शत्रूणां शुभकाम्यया । स्वशक्त्युपचये काले हंतव्यास्ते मनीषिभिः ॥११॥
तदद्य विनयं कृत्वा सामपूर्वं छलेन वै । तिष्ठध्वं स्वनिकेतेषु मदागमनकांक्षया ॥१२॥
प्राप्य मंत्रान्महादेवादागमिष्यामि दानवाः । युध्यामहे पुनर्देवान्मन्त्रमास्थाय वै बलम् ॥१३॥
इत्युक्त्वाऽथ भृगुस्तेभ्यो जगाम कृतनिश्चयः । महादेवं महाराजं मंत्रार्थं मुनिसत्तमः ॥१४॥
दानवाः प्रेषयामासुः प्रह्लादं सुरसंनिधौ । सत्यवादिनमव्यग्रं सुराणां प्रत्ययप्रदम् ॥१५॥
प्रह्लादस्तु सुरान्प्राह प्रश्रयावनतो नृपः । असुरैः सहितस्तत्र वचनं नम्रतायुतम् ॥१६॥
न्यस्तशस्त्रा वयं सर्वे निःसन्नाहास्तथैव च । देवस्तपश्चरिष्यामः संवृता बल्कलैर्युताः ॥१७॥
प्रह्लादस्य वचः श्रुत्वा सत्याऽभिव्याहृतं तु तत् । ततो देवा न्यवर्तंत विज्वरा मुदिताश्च ते ॥१८॥
न्यस्तशस्त्रेषु दैत्येषु विनिवृत्तास्तदा सुराः । विश्रब्धाः स्वगृहान्गत्वा क्रीडासक्ताः सुसंस्थिताः॥
दैत्या दंभं समालंब्य तापसास्तपिसंयुताः । कश्यपस्याश्रमे वासं चक्रुः काव्याऽऽगमेच्छया२०॥
काव्यो गत्वाऽथ कैलासं महादेवं प्रणम्य च । उवाच विभुना पृष्टः किं ते कार्यमिति प्रभुः २१॥
मंत्रानिच्छाम्यहं देव ये न संति बृहस्पतौ । पराजयाय देवानामसुराणां जयाय च ॥२२॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य सर्वज्ञः शंकरः शिवः । चिंतयामास मनसा किं कर्तव्यमतः परम् ॥२३॥
सुरेषु द्रोहबुद्ध्याऽसौ मंत्रार्थमिह सांप्रतम् । प्राप्तः काव्यो गुरुस्तेषां दैत्यानां विजयाय च२४॥
रक्षणीया मया देवा इति संचिंत्य शंकरः । दुष्करं व्रतमत्युग्रं तमुवाच महेश्वरः ॥२५॥
पूर्णं वर्षसहस्रं तु कणधूममवाक्छिराः । यदि पास्यसि भद्रं ते ततो मंत्रानवाप्स्यसि ॥२६॥
इत्युक्तोऽसौ प्रणम्येशं बाढमित्यब्रवीद्वचः । व्रतं चराम्यहं देव त्वयाऽऽज्ञप्तः सुरेश्वर ॥२७॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा शंकरं काव्यश्चकार व्रतमुत्तमम् । धूमपानरतः शांतो मंत्रार्थकृतनिश्चयः ॥२८॥
ततो देवाः परिज्ञात्वा काव्यं व्रतरतं तदा । दैत्यान्दंभरतांश्चैव बभूवुर्मंत्रतत्पराः ॥२६॥

विचार्य मनसा सर्वे संग्रामायोद्यता नृप । ययुर्धृतायुधास्तत्र यत्र ते दानवोत्तमाः ॥३०॥
तानागतान्समीक्ष्याथ सायुधान्दंशितांस्तथा । आसंस्ते भयसंविग्ना दैत्या देवान्समंततः ॥३१॥
उत्पेतुः सहसा ते वै सन्नद्धान्भयकर्शिताः । अब्रुवन्वचनं तथ्यं ते देवान्बलदर्पितान् ॥३२॥
न्यस्तशस्त्रे भयवति आचार्ये व्रतमास्थिते । दत्त्वाभयं पुरा देवाः संप्राप्ता नो जिघांसया ३३॥
सत्यं वः क्व गतं देवा धर्मश्च श्रुतिनोदितः। न्यस्तशस्त्रा न हंतव्या भीताश्च शरणं गताः ३४॥

देवा ऊचुः

भवद्भिः प्रेषितः काव्यो मंत्रार्थं कुहकेन च । तपो ज्ञानं हि युष्माकं तेन युध्याम एव हि ॥३५॥
सज्जा भवंतु युद्धाय संरब्धाः शस्त्रपाणयः । शत्रुश्छिद्रेण हंतव्य एष धर्मः सनातनः ॥३६॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं दैत्या विचार्य च परस्परम् । पलायनपराः सर्वे निर्गता भयविह्वला ॥३७॥
शरणं दानवा जग्मुर्भीतास्ते काव्यमातरम् । दृष्ट्वा तानतिसंतप्तानभयं च ददावथ ॥३८॥

काव्यमातोवाच

न भेतव्यं न भेतव्यं भयं त्यजत दानवाः । मत्सन्निधौ वर्तमानान्न भीर्भवितुमर्हति ॥३९॥
तच्छ्रुत्वा वचनं दैत्याः स्थितास्तत्र गतव्यथाः । निरायुधा ह्यसंभ्रांतास्तत्राऽऽश्रमवरेऽसुराः ॥४०॥
देवास्तान्विद्रुतान्वीक्ष्य दानवांस्ते पदानुगाः । अभिजग्मुः प्रसह्य तानविचार्य बलाबलम् ॥४१॥
तत्रागताः सुराः सर्वे हंतुं दैत्यान्समुद्यताः। वारिताः काव्यमात्राऽपि जघ्नुस्तानाश्रमस्थितान्॥
हन्यमानान्सुरैर्दृष्ट्वा काव्यमाताऽतिवेपिता । उवाच सर्वान्सनिद्रांस्तपसा वै करोम्यहम् ॥४३॥
इत्युक्त्वा प्रेरिता निद्रा तानागत्य पपात च । सेंद्रा निद्रावशं याता देवा मूकवदास्थिताः॥४४॥
इन्द्रं निद्राजितं दृष्ट्वा दीनं विष्णुरभाषत । मां त्वं प्रविश भद्रं ते नये त्वां च सुरोत्तम ॥४५॥
एवमुक्तस्ततो विष्णुं प्रविवेश पुरन्दरः । निर्भयो गतनिद्रश्च बभूव हरिरक्षितः ॥४६॥
रक्षितं हरिणा दृष्ट्वा शक्रं तत्र गतव्यथम् । काव्यमाता ततः क्रुद्धा वचनं चेदमब्रवीत् ॥४७॥
मघवंस्त्वां भक्षयामि सविष्णुं वै तपोबलात् । पश्यतां सर्वदेवानामीदृशं मे तपोबलम् ॥४८॥

व्यास उवाच

इत्युक्तौ तु तया देवौ विष्णिवंद्रौ योगविद्यया । अभिभूतौ महात्मानौ स्तब्धौ तौ संबभूवतुः४९॥
विस्मितांस्तु तदा देवा दृष्ट्वा तावतिबाधितौ । चक्रुः किलकिलाशब्दं ततस्ते दीनमानसाः ॥५०॥
क्रोशमानान्सुरान्दृष्ट्वा विष्णुं प्राह शचीपतिः । विशेषेणाभिभूतोऽस्मि त्वत्तोऽहं मधुसूदन ॥५१॥
जह्येनां तरसा विष्णो यावन्नौ न दहेत्प्रभो । तपसा दर्पितां दुष्टां मा विचारय माधव ॥५२॥
इत्युक्तो भगवान्विष्णुः शक्रेण प्रथितेन च । चक्रं सस्मार तरसा घृणां त्यक्त्वाथ माधवः ॥५३॥

स्मृतमात्रं तु संप्राप्तं चक्रं विष्णुवशानुगम् । दधार च करे क्रुद्धो वधार्थं शक्रनोदितः ॥५४॥
गृहीत्वा तत्करे चक्रं शिरश्चिच्छेद रंहसा । हतां दृष्ट्वा तु तां शक्रो मुदितश्चाभवत्तदा ॥५५॥
देवाश्चाऽतीव संतुष्टा हरिं जय जयेति च । तुष्टुवुर्मुदिताः सर्वे संजाता विगतज्वराः ॥५६॥
इंद्राविष्णू तु संजातौ तत्क्षणाद्धृदयव्यथौ । स्त्रीवधाच्छंकमानौ तु भृगोः शापं दुरत्ययम्५७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कंधे एकादशोऽध्यायः ॥११॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तं दृष्ट्वा तु वधं घोरं चुक्रोध भगवान्भृगुः । वेपमानोऽतिदुःखार्तः प्रोवाच मधुसूदनम् ॥१॥

भृगुरुवाच

अकृतं ते कृतं विष्णो जानन्पापं महामते । वधोऽयं विप्रजाताया मनसा कर्तुमक्षमः ॥२॥
आख्यातस्त्वं सत्त्वगुणः स्मृतो ब्रह्मा च राजसः । तथाऽसौ तामसः शंभुर्विपरीतं कथं स्मृतम् ॥३॥
तामसस्त्वं कथं जातः कृतं कर्मातिनिन्दितम् । अवध्या स्त्री त्वया विष्णो हता कस्मान्निरागसा४॥
शपामि त्वां दुराचारं किमन्यत्प्रकरोमि ते । विधुरोऽहं कृतः पाप त्वयाऽहं शक्रकारणात्॥५॥
न शपेऽहं तथा शक्रं शपे त्वां मधुसूदन । सदा छलपरोऽसि त्वं कीटयोनिर्दुराशयः ॥६॥
ये च त्वां सात्त्विकं प्राहुस्ते मूर्खा मुनयः किल । तामसस्त्वं दुराचारः प्रत्यक्षं मे जनार्दन ॥७॥
अवतारा मृत्युलोके संतु मच्छापसंभवाः । प्रायो गर्भभवं दुःखं भुंक्ष्व पापाज्जनार्दन ॥८॥

व्यास उवाच

ततस्तेनाऽथ शापेन नष्टे धर्मे पुनः पुनः । लोकस्य च हितार्थाय जायते मानुषेष्विह ॥९॥

राजोवाच

भृगुभार्या हता तत्र चक्रेणामिततेजसा । गार्हस्थ्यं च पुनस्तस्य कथं जातं महात्मनः॥१०।

व्यास उवाच

इति शप्त्वा हरिं रोषात्तदादाय शिरस्त्वरन् । काये संयोज्य तरसा भृगुः प्रोवाच कार्यवित् ११।
अद्य त्वां विष्णुना देवि हतां संजीवयाम्यहम् । यदि कृत्स्नो मया धर्मो ज्ञायते चरितोऽपि वा१२।
तेन सत्येन जीवेत यदि सत्यं ब्रवीम्यहम् । पश्यंतु देवताः सर्वा मम तेजोबलं महत् ॥१३।
अद्भिस्तां प्रोक्ष्य शीताभिर्जीवयामि तपोबलात् । सत्यं शौचं तथा वेदा यदि मे तपसो बलम्१४।

व्यास उवाच

अद्भिः संप्रोक्षिता देवी सद्यः संजीविता तदा । उत्थिता परमप्रीता भृगोर्भार्या शुचिस्मिता १५।

ततस्तां सर्वभूतानि दृष्ट्वा सुप्तोत्थितामिव । साधु साध्विति तं तां तु तुष्टुवुः सर्वतो दिशम्॥१६॥
एवं संजीविता तेन भृगुणा वरवर्णिनी । विस्मयं परमं जग्मुर्देवाः सेंद्रा विलोक्य तत्॥१७॥
इंद्रः सुरानथोवाच मुनिना जीविता सती । काव्यस्तप्त्वा तपो घोरं किं करिष्यति मंत्रवित्॥१८॥

व्यास उवाच

गता निद्रा सुरेन्द्रस्य देहेऽत्तेनमभून्नृप । स्मृत्वा काव्यस्य वृत्तांतं मंत्रार्थमतिदारुणम्॥१९॥
विमृश्य मनसा शक्रो जयंतीं स्वसुतां तदा । उवाच कन्यां चार्वंगीं स्मितपूर्वमिदं वचः ॥२०॥
गच्छ पुत्रि मया दत्ता काव्याय त्वं तपस्विने । समाराधय तन्वंगि मत्कृते तं वशं कुरु ॥२१॥
उपचारैर्मुनिं तैस्तैः समाराध्य मनःप्रियैः । भयं मे तरसा गत्वा हर तत्र वराश्रमे ॥२२॥
सा पितुर्वचनं श्रुत्वा तत्राऽगच्छन्मनोरमा । तमपश्यद्विशालाक्षी पिबंतं धूममाश्रमे ॥२३॥
तस्य देहं समालोक्य स्मृत्वा वाक्यं पितुस्तदा । कदलीदलमादाय वीजयामास तं मुनिम् ॥२४॥
निर्मलं शीतलं वारि समानीय सुवासितम् । पानाय कल्पयामास भक्त्या परमया लघु ॥२५॥
छायां वस्त्राऽऽतपत्रेण भास्करे मध्यगे सति । रचयामास तन्वंगी स्वयं घर्मे स्थिता सती ॥२६॥
फलान्यानीय दिव्यानि पक्वानि मधुराणि च । मुमोचाग्रे मुनेस्तस्य भक्ष्यार्थं विहितानि च ॥२७॥
कुशाः प्रादेशमात्रा हि हरिताः शुकसन्निभाः । ददावाग्रेऽथ पुष्पाणि नित्यकर्मसमृद्धये ॥२८॥
निद्रार्थं कल्पयामास संस्तरं पल्लवान्वितम् । तस्मिन्मुनौ चाऽऽदरस्था चकार व्यजनं शनैः॥२९॥
हावभावादिकं किंचिद्विकारजननं च तत् । न चकार जयंती सा शापभीता मुनेस्तदा ॥३०॥
स्तुतिं चकार तन्वंगी गीर्भिस्तस्य महात्मनः । सुभाषिण्यनुकूलाभिः प्रीतिकर्त्रीभिरप्युत ॥३१॥
प्रबुद्धे जलमादाय ददावाचमनाय च । मनोऽनुकूलं सततं कुर्वन्ती व्यचरत्तदा ॥३२॥
इंद्रोऽपि सेवकांस्तत्र प्रेषयामास चातुरः । प्रवृत्तिं ज्ञातुकामो वै मुनेस्तस्य जितात्मनः ॥३३॥
एवं बहूनि वर्षाणि परिचर्यापराऽभवत् । निर्विकारा जितक्रोधा ब्रह्मचर्यपरा सती ॥३४॥
पूर्णे वर्षसहस्रे तु परितुष्टो महेश्वरः । वरेण छंदयामास काव्यं प्रति मनोहरः ॥३५॥

ईश्वर उवाच

यच्च किंचिदपि ब्रह्मन्विद्यते भृगुनंदन । प्रतिपश्यसि यत्सर्वं तच्च वाच्यं न कस्यचित् ॥३६॥
सर्वाभिभावकत्वेन भविष्यसि न संशयः । अवध्यः सर्वभूतानां प्रजेशश्च द्विजोत्तमः ॥३७॥

व्यास उवाच

एवं दत्त्वा वराञ्छंभुस्तत्रैवांतरधीयत । काव्यस्तामथ संवीक्ष्य जयंतीं वाक्यमब्रवीत् ॥३८॥
काऽसि कस्यासि सुश्रोणि ब्रूहि किं ते चिकीर्षितम् । किमर्थमिह संप्राप्ता कार्यं वद वरोरु मे ॥३९॥
किं वांछसि करोम्यद्य दुष्करं चेत्सुलोचने । प्रीतोऽस्मि त्वत्कृतेनाऽद्य वरं वरय सुव्रते ॥४०॥

ततः सा तु मुनिं प्राह जयंती मुदितानना । चिकीर्षितं मे भगवंस्तपसा ज्ञातुमर्हसि ॥४१॥

व्यास उवाच

ज्ञातं मया तथाऽपि त्वं ब्रूहि यन्मनसेप्सितम् । करोमि सर्वथा भद्रं प्रीतोऽस्मि परिचर्यया ॥४२॥

जयंत्युवाच

शक्रस्याऽहं सुता ब्रह्मन्पित्रा तुभ्यं समर्पिता । जयंती नामतश्चाऽहं जयंताऽवरजा मुने ॥४३॥
सकामाऽस्मि त्वयि विभो वांछितं कुरु मेऽधुना । रंस्ये त्वया महाभाग धर्मतः प्रीतिपूर्वकम् ॥४४॥

शुक्र उवाच

मया सह त्वं सुश्रोणि दशवर्षाणि भामिनि । सर्वैर्भूतैरदृश्या च रमस्वेह यदृच्छया ॥४५

व्यास उवाच

एवमुक्त्वा गृहं गत्वा जयंत्याः पाणिमुद्वहन् । तया सहावसद्देव्या दश वर्षाणि भार्गवः ॥४६
अदृश्यः सर्वभूतानां मायया संवृतः प्रभुः । दैत्यास्तमागतं श्रुत्वा कृतार्थं मंत्रसंयुतम् ॥४७
अभिजग्मुर्गृहे तस्य मुदितास्ते दिदृक्षवः । नापश्यन्रममाणं ते जयंत्या सह संयुतम् ॥४८
तदा विमनसः सर्वे जाता भग्नोद्यमाश्च ते । चिंतापराऽतिदीनाश्च वीक्षमाणाः पुनः पुनः ॥४९
अदृष्ट्वा तं तु संवृत्तं प्रतिजग्मुर्यथागतम् । स्वगृहान्दैत्यवर्यास्ते चिंताविष्टा भयाऽऽतुरा ॥५०
रममाणं तथा ज्ञात्वा शक्रः प्रोवाच तं गुरुम् । बृहस्पतिं महाभागं किं कर्तव्य मितः परम् ॥५१
गच्छाऽद्य दानवान्ब्रह्मन्मायया त्वं प्रलोभय । अस्माकं कुरु कार्यं त्वं बुद्ध्या संचिंत्य मानद॥५२
तच्छ्रुत्वा वचनं काव्यं रममाणं सुसंवृतम् । ज्ञात्वा तद्रूपमास्थाय दैत्यान्प्रति ययौ गुरुः ॥५३
गत्वा तत्राऽतिभक्त्याऽसौ दानवान्समुपाऽह्वयत् । आगतास्तेऽसुराः सर्वे ददृशुः काव्यमग्रतः ॥५४
प्रणम्य संस्थिताः सर्वे काव्यं मत्वाऽतिमोहिताः । न विदुस्ते गुरोर्मायां काव्यरूपविभाविनीम् ॥५५
तानुवाच गुरुः काव्यरूपः प्रच्छन्नमायया । स्वागतं मम याज्यानां प्राप्तोऽहं वो हिताय वै ॥५६
अहं वो बोधयिष्यामि विद्यां प्राप्ताममायया । तपसा तोषितः शंभुर्युष्मत्कल्याणहेतवे ॥५७
तच्छ्रुत्वा प्रीतमनसो जातास्ते दानवोत्तमाः । कृतकार्यं गुरुं मत्वा जहृषुस्ते विमोहिताः ॥५८
प्रणेमुस्ते मुदा युक्ता निरातंका गतव्यथाः । देवेभ्यश्च भयं त्यक्त्वा तस्थुः सर्वे निरामयाः ॥५९

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

राजोवाच

किं कृतं गुरुणा पश्चाद्भृगुरूपेण वर्तता । छलेनैव हि दैत्यानां पौरोहित्येन धीमता ॥१

गुरुः सुराणामनिशं सर्वविद्यानिधिस्तथा । सुताऽगिरस एवाऽसौ स कथं छलकृन्मुनिः ॥२॥
धर्मशास्त्रेषु सर्वेषु सत्यधर्मस्य कारणम् । कथितं मुनिभिर्येन परमात्माऽपि लभ्यते ॥३॥
वाचस्पतिस्तथा मिथ्या वक्ता चेद्दानवान्प्रति । कः सत्यवक्ता संसारे भविष्यति गृहाश्रमी ॥४॥
आहारादधिकं भोज्यं ब्रह्मांडविभवेऽपि न । तदर्थं मुनयो मिथ्या प्रवर्तन्ते कथं मुने ॥५॥
शब्दप्रमाणमुच्छेदं शिष्टाभावे गतं न किम् । छलकर्मप्रवृत्ते वाऽविगीतत्वं गुरौ कथम् ॥६॥
देवाः सत्त्वसमुद्भूता राजसा मानवाः स्मृताः । तिर्यंचस्तामसाः प्रोक्ता उत्पत्तौ मुनिभिः किल ॥
अमराणां गुरुः साक्षान्मिथ्यावादी स्वयं यदि । तदा कः सत्यवक्ता स्याद्राजसस्तामसः पुनः॥८॥
क्व स्थितिस्तस्य धर्मस्य संदेहोऽयं ममाऽऽत्मनः । का गतिः सर्वजंतूनां मिथ्याभूते जगत्त्रये ॥९॥
हरिर्ब्रह्मा शचीकांतस्तथाऽन्ये सुरसत्तमाः । सर्वे छलविधौ दक्षा मनुष्याणां च का कथा१०॥
कामक्रोधाभिसंतप्ता लोभोपहतचेतसः । छले दक्षाः सुराः सर्वे मुनयश्च तपोधनाः ॥११॥
वसिष्ठो वामदेवश्च विश्वामित्रो गुरुस्तथा । एते पापरताः काऽत्र गतिर्धर्मस्य मानद ॥१२॥
इंद्रोऽग्निश्चंद्रमा वेधाः परदाराभिलंपटाः । आर्यत्वं भुवनेष्वेषु स्थितं कुत्र मुने वद ॥१३॥
वचनं कस्य मंतव्यमुपदेशधियाऽनघ । सर्वे लोभाऽभिभूतास्ते देवाश्च मुनयस्तदा १४॥

व्यास उवाच

किं विष्णुः कि शिवो ब्रह्मा मघवा किं बृहस्पतिः । देहवान् प्रभवत्येव विकारैः संयुतस्तदा ॥१५॥
रागी विष्णुः शिवो रागी ब्रह्माऽपि रागसंयुतः । 'रागवान्किमकृत्यं वै न करोति नराधिप ॥"
रागवानपि चातुर्याद्विदेह इव लक्ष्यते ॥१६॥
संप्राप्ते संकटे सोऽपि गुणैः संबाध्यते किल । कारणाद्रहितं कार्यं कथं भवितुमर्हति ॥१७॥
ब्रह्मादीनां च सर्वेषां गुणा एव हि कारणम् । पंचविंशत्समुद्भूता देहास्तेषां न चान्यथा ॥१८॥
काले मरणधर्मास्ते संदेहः कोऽत्र ते नृप । परोपदेशे विस्पष्टं शिष्टाः सर्वे भवंति च ॥१९॥
विप्लुतिर्ह्यविशेषेण स्वकार्ये समुपस्थिते । कामः क्रोधस्तथा लोभद्रोहाऽहंकारमत्सराः २०॥
देहवान्कः परित्यक्तुमीशो भवति तान्पुनः । संसारोऽयं महाराज सदैवैवंविधः स्मृतः ॥२१॥
नाऽन्यथा प्रभवत्येव शुभाऽशुभमयः किल । कदाचिद्भगवान्विष्णुस्तपश्चरति दारुणम् ॥२२॥
कदाचिद्विविधान्यज्ञान्वितनोति सुराधिपः । कदाचित्तु रमारंगरंजितः परमेश्वरः ॥२३॥
रमते किल वैकुण्ठे तद्वशस्तरुणो विभुः । कदाचिद्दानवैः सार्धं युद्धं परमदारुणम् ॥२४॥
करोति करुणासिंधुस्तद्बाणाऽऽपीडितो भृशम् । कदाचिज्जयमाप्नोति दैवात्सोऽपि पराजयम् ॥२५॥
सुखदुःखाऽभिभूतोऽसौ भवत्येव न संशयः । शेषे शेते कदाचिद्वै योगनिद्रासमावृतः ॥२६॥
काले जागर्ति विश्वात्मा स्वभावप्रतिबोधितः । शर्वो ब्रह्मा हरिश्चेति इंद्राद्या ये सुरास्तथा॥२७॥

मुनयश्च विनिर्माणैः स्वायुषो विचरंति हि । निशाऽवसाने संजाते जगत्स्थावरजंगमम् ॥२८॥
म्रियते नाऽत्र संदेहो नृप किंचित्कदापि च । स्वायुषोऽन्ते पद्मजाद्याः क्षयमृच्छंति पार्थिव ॥
प्रभवंति पुनर्विष्णुहरशक्रादयः सुराः । तस्मात्कामादिकान्भावान्देहवान्प्रतिपद्यते ॥३०॥
नाऽत्र ते विस्मयः कार्यः कदाचिदपि पार्थिव । संसारोऽयं तु संदिग्धः कामक्रोधादिभिर्नृप ३१॥
दुर्लभस्तद्विनिर्मुक्तः पुरुषः परमार्थवित् । यो बिभेतीह संसारे स दारान्न करोत्यपि ॥३२॥
विमुक्तः सर्वसंगेभ्यो विचरत्यविशंकितः । तस्माद्बृहस्पतेर्भार्या शशिनालंभिता पुनः ३३॥
गुरुणालंभिता भार्या तथा भ्रातुर्यवीयसः । एवं संसारचक्रेऽस्मिन्रागलोभादिभिर्वृतः ॥३४॥
गार्हस्थ्यं च समास्थाय कथं मुक्तो भवेन्नरः । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन हित्वा संसारसारताम् ॥३५॥
आराधयेन्महेशानीं सच्चिदानंदरूपिणीम् । तन्मायागुणतश्छन्नं जदेगतच्चराचरम् ॥३६॥
भ्रमत्युन्मत्तवत्सर्वं मदिरामत्तवन्नृप । तस्या आराधने नैव गुणान्सर्वान्विमृद्य च ३७॥
मुक्तिं भजेत मतिमान्नान्यः पंथास्त्वितः परः । आराधिता महेशानी न यावत्कुरुते कृपाम्३८॥
तावद्भवेत्सुखं कस्मात्कोन्योऽस्ति दयया युतः । करुणासागरामेतां भजेत्तस्मादमायया ॥३९॥
यस्यास्तु भजनेनैव जीवन्मुक्तत्वमश्नुते । मानुष्यं दुर्लभं प्राप्य सेविता न महेश्वरी ॥४०॥
निःश्रेणिकाग्रात्पतिता अध इत्येव विद्महे । अहंकाराऽऽवृतं विश्वं गुणत्रयसमन्वितम् ॥४१॥
असत्येनाऽपि संबद्धं मुच्यते कथमन्यथा । हित्वा सर्वं ततः सर्वैः संसेव्या भुवनेश्वरी ॥४२॥

राजोवाच

किं कृतं गुरुणा तत्र काव्यरूपधरेण च । कदा शुक्रःसमायातस्तन्मे ब्रूहि पितामह ॥४३॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि यत्कृतं गुरुणा तदा । कृत्वा काव्यस्वरूपं च प्रच्छन्नेन महात्मना४४॥
गुरुणा बोधिता दैत्या मत्वा काव्यं स्वकं गुरुम् । विश्वासं परमं कृत्वा बभूवुस्तन्मयास्तदा ॥४५॥
विद्यार्थं शरणं प्राप्ता भृगुं मत्वाऽतिमोहिताः । गुरुणा विप्रलब्धास्ते लोभात्को वा न मुह्यति ॥
दशवर्षात्मके काले संपूर्णसमये तदा । जयंत्या सह क्रीडित्वा काव्यो याज्यानचिंतयत् ॥
आशया मम मार्गं ते पश्यंतः संस्थिताः किल । गत्वा तान्वै प्रपश्येऽहं याज्यानतिभयातुरान्४८॥
मा देवेभ्यो भयं तेषां मद्भक्तानां भवेदिति । संचिंत्य बुद्धिमास्थाय जयंतीं प्रत्युवाच ह ४९॥
देवानेवोपसंयांति पुत्रा मे चारुलोचने । समयस्तेऽद्य संपूर्णो जातोऽयं दशवार्षिकः ५०॥
तस्माद्गच्छाम्यहं देवि द्रष्टुं याज्यान्सुमध्यमे । पुनरेवागमिष्यामि तवांतिकमनुद्रुतः ॥५१॥
तथेति तमुवाचाऽथ जयंती धर्मवित्तमा । यथेष्टं गच्छ धर्मज्ञ न ते धर्मं विलोपये ॥५२॥
तच्छ्रुत्वा वचनं काव्यो जगाम त्वरितस्ततः । अपश्यद्दानवानां च पार्श्वे वाचस्पतिं तदा ५३॥

छद्मरूपधरं सौम्यं बोधयंतं छलेन तान् । जैनं धर्मं कृतं स्वेन यज्ञनिंदापरं तथा ॥५४॥
भो देवरिपवः सत्यं ब्रवीमि भवतां हितम् । अहिंसा परमो धर्मो हंतव्या ह्याततायिनः ॥५५॥
द्विजैर्भोगरतैर्वेदे दर्शितं हिंसनं पशोः । जिह्वास्वादपरैः काममहिंसैव परा मता ॥५६॥
एवंविधानि वाक्यानि वेदशास्त्रपराणि च । ब्रुवाणं गुरुमाकर्ण्य विस्मितोऽसौ भृगोः सुतः ॥
चिंतयामास मनसा मम द्वेष्यो गुरुः किल । वंचिताः किल धूर्तेन याज्या मे नाऽत्र संशयः॥
धिग्लोभं पापबीजं वै नरकद्वारमूर्जितम् । गुरुरप्यनृतं ब्रूते प्रेरितो येन पाप्मना ॥५९॥
प्रमाणं वचनं यस्य सोऽपि पाखंडधारकः । गुरुः सुराणां सर्वेषां धर्मशास्त्रप्रवर्तकः ॥६०॥
किं किं न लभते लोभान्मलिनीकृतमानसः । अन्योऽपि गुरुरप्येवं जातः पाखंडपंडितः ६१॥
शैलूषचेष्टितं सर्वं परिगृह्य द्विजोत्तमः । वंचयत्यतिसंमूढान्दैत्यान्याज्यान्ममाऽप्यमी ६२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति संचिंत्य मनसा तानुवाच हसन्निव । वंचिता मत्स्वरूपेण दैत्याः किं गुरुणा किल १॥
अहं काव्यो गुरुश्चाऽयं देवकार्यप्रसाधकः । अनेन बंचिता यूयं मद्याज्या नाऽत्र संशयः २॥
मा श्रद्धध्वं वचोऽस्याऽऽर्या दांभिकोऽयं मदाकृतिः ।
अनुगच्छत मां याज्यास्त्यजतैनं बृहस्पतिम् ॥३॥
इत्याकर्ण्य वचस्तस्य दृष्ट्वा तौ सदृशौ पुनः । विस्मयं परमं जग्मुः काव्योयमिति निश्चिताः ४॥
स तान्वीक्ष्य सुसंभ्रांतान्गुरुर्वाक्यमुवाच ह । गुरुर्वो वंचयत्येव मद्रूपोऽयं बृहस्पतिः ॥५॥
प्राप्तो वंचयितुं युष्मान्देवकार्यार्थसिद्धये । मा विश्वासं वचस्यस्य कुरुध्वं दैत्यसत्तमाः ॥६॥
प्राप्ता विद्या मया शम्भोर्युष्मानध्यापयामि ताम् । देवेभ्यो विजयं नूनं करिष्यामि न संशयः ॥७॥
इति श्रुत्वा गुरोर्वाक्यं काव्यरूपधरस्य ते । विश्वासं परमं जग्मुः काव्योऽयमिति निश्चयात् ॥
काव्येन बहुधा तत्र बोधिताः किल दानवाः । बुबुधुर्न गुरोर्मायामोहिताः कालपर्ययात् ॥९॥
एवं ते निश्चयं कृत्वा ततो भार्गवमब्रुवन् । अयं गुरुर्नो धर्मात्मा बुद्धिदश्च हिते रतः ॥१०॥
दश वर्षाणि सततमयं नः शास्ति भार्गवः । गच्छ त्वं कुहको भासि नाऽस्माकं गुरुरप्युत ११॥
इत्युक्त्वा भार्गवं मूढा निर्भर्त्स्य च पुनः पुनः । जगृहुस्तं गुरुं प्रीत्या प्रणिपत्याभिवाद्य च १२॥
काव्यस्तु तन्मयान्दृष्ट्वा चुकोपाऽथ शशाप च । दैत्यान्विबोधितान्मत्वा गुरुणा चातिवंचितान् ॥
यस्मान्मया बोधिता वै गृह्णीयुर्न च मे वचः । तस्मात्प्रनष्टसंज्ञा वै पराभवमवाप्स्यथ ॥१४॥
मदवज्ञाफलं कामं स्वल्पे काले ह्यवाप्स्यथ । तदाऽस्य कपटं सर्वं परिज्ञातं भविष्यति ॥१५॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वाऽसौ जगामाशु भार्गवः क्रोधसंयुतः। बृहस्पतिर्मुदं प्राप्य तस्थौ तत्र समाहितः ॥१६॥
ततः शप्तान्गुरुर्ज्ञात्वा दैत्यांस्तान्भार्गवेण हि। जगाम तरसा त्यक्त्वा स्वरूपं स्वं विधाय च१७॥
गत्वोवाच तदा शक्रं कृतं कार्यं मया ध्रुवम्। शप्ताः शुक्रेण ते दैत्या मया त्यक्ताः पुनः किल ॥
निराधाराः कृता नूनं यतध्वं सुरसत्तमाः। संग्रामाय महाभाग शापदग्धा मया कृताः॥१६॥
इति श्रुत्वा गुरोर्वाक्यं मघवा मुदमाप्तवान्। जहृषुश्च सुराः सर्वे प्रतिपूज्य बृहस्पतिम् ॥२०॥
संग्रामाय मतिं चक्रुः संविचार्य मिथः पुनः। निर्ययुर्मिलिताः सर्वे दानवाभिमुखाः सुराः॥२१॥
सुरान्समुद्यताञ्ज्ञात्वा कृतोद्योगान्महाबलान्। अन्तर्हितं गुरुं चैव बभूवुश्चिंतयान्विताः ॥२२॥
परस्परमथोचुस्ते मोहितास्तस्य मामया। संप्रसाद्यो महात्मा च यातोऽसौ नष्टमानसः॥२३॥
वंचयित्वा गतः पापो गुरुः कपटपंडितः। भ्रातृस्त्रीलंभनः प्रायो मलिनोंऽतर्बहिः शुचिः२४॥
किं कुर्मः क्व च गच्छामः कथं काव्यंप्रकोपितम्। कुर्वामहि सहायार्थं प्रसन्नं हृष्टमानसम् ॥२५॥
इति संचिंत्य ते सर्वे मिलिता भयकंपिताः। प्रह्लादं पुरतः कृत्वा जग्मुस्ते भार्गवं पुनः ॥२६॥
प्रणेमुश्चरणौ तस्य मुनेर्मौनभृतस्तदा। भार्गवस्तानुवाचाथ रोषसंरक्तलोचनः ॥२७॥
मया प्रबोधिता यूयं मोहिता गुरुमायया। न गृहीतं वचो योग्यं तदा याज्या हितं शुचि२८॥
तदावगणितश्चाहं भवद्भिस्तद्वशं गतैः। प्राप्तं नूनं मदोन्मत्तैर्ममावमानजं फलम् ॥२६॥
तत्र गच्छत सद्भ्रष्टा यत्रासौ कपटाकृतिः। वंचकः सुरकार्यार्थी नाऽहं तद्वद्धि वंचकः ॥३०॥

व्यासउवाच

एवं ब्रुवंतं शुक्रं तु वाक्यसंदिग्धया गिरा। प्रह्लादस्तं तदोवाच गृहीत्वा चरणौ ततः ॥३१॥

प्रह्लाद उवाच

भार्गवाद्य समायातान्याज्यानस्मांस्तथातुरान्। त्यक्तुं नार्हसि सर्वज्ञ त्वद्धितांस्तनयान्हि नः ॥३२॥
गते त्वयि तु मंत्रार्थं शैलूषेण दुरात्मना। त्वद्वेषमधुराऽऽलापैर्वयं तेन प्रवंचिताः ॥३३॥
अज्ञानकृतदोषेण नैव कुप्यति शांतिमान्। सर्वज्ञस्त्वं विजानासि चित्तं नः प्रवणं त्वयि॥३४॥
ज्ञात्वा नस्तपसा भावं त्यज कोपं महामते। ब्रुवंति मुनयः सर्वे क्षणकोपा हि साधवः ॥३५॥
जलं स्वभावतः शीतं वह्न्यातपसमागमात्। भवत्युष्णं वियोगाच्च शीतत्वमनुगच्छति ॥३६॥
क्रोधश्चांडालरूपो वै त्यक्तव्यः सर्वथा बुधैः। तस्माद्रोपं परित्यज्य प्रसादं कुरु सुव्रत ॥३७॥
यदि न त्यजसि क्रोधं त्यजस्यस्मान्सुदुःखितान्। त्वया त्यक्ता महाभाग गमिष्यामो रसातलम् ३८॥

व्यास उवाच

प्रह्लादस्य वचः श्रुत्वा भार्गवो ज्ञानचक्षुषा। विलोक्य सुमना भूत्वा तानुवाच हसन्निव ॥३६॥

न भेतव्यं न गंतव्यं दानवा वा रसातलम्। रक्षयिष्यामि वो याज्यान्मंत्रैरवितथैः किल ॥४०॥
हितं सत्यं ब्रवीम्यद्य शृणुध्वं तत्तु निश्चयम्। वचनं मम धर्मज्ञाः श्रुतं यद्ब्रह्मणः पुरा ॥४१॥
अवश्यंभाविनो भावाः प्रभवंति शुभाऽशुभाः। दैवं न चाऽन्यथा कर्तुं क्षमः कोऽपि धरातले॥४२॥
अद्य मंदबला यूयं कालयोगादसंशयम्। देवैर्जिताः सकृच्चाऽपि पातालं प्रतिपत्स्यथ ॥४३॥
प्राप्तः पर्यायकालो व इति ब्रह्माऽभ्यभाषत। भुक्तं राज्यं भवद्भिश्च पूर्णं सर्वं समृद्धिमत्॥४४॥
युगानि दश पूर्णानि देवानाक्रम्य मूर्धनि। दैवयोगाच्च युष्माभिर्भुक्तं त्रैलोक्यमूर्जितम् ॥४५॥
सावर्णिके मनौ राज्यं पुनस्तत्तु भविष्यति। पौत्रस्त्रैलोक्यविजयो राज्यं प्राप्स्यति ते बलिः॥४६॥
यदा वामनरूपेण हृतं देवेन विष्णुना। तदैव च भवत्पौत्रः प्रोक्तो देवेन जिष्णुना ॥४७॥
हृतं येन बले राज्यं देववांछार्थसिद्धये। त्वमिन्द्रो भविता चाग्रे स्थिते सावर्णिके मनौ॥४८॥

भार्गव उवाच

इत्युक्तो हरिणा पौत्रस्तव प्रह्लाद सांप्रतम्। अदृश्यः सर्वभूतानां गुप्तश्चरति भीतवत् ॥४९॥
एकदा वासवेनासौ बलिर्गर्दभरूपभाक्। शून्ये गृहे स्थितः कामं भयभीतः शतक्रतोः॥५०॥
पृष्टश्च बहुधा तेन वासवेन बलिस्तदा। किमर्थं गार्दभं रूपं कृतवान्दैत्यपुंगव ॥५१॥
भोक्ता त्वं सर्वलोकस्य दैत्यानां च प्रशासिता। "न लज्जा खररूपेण तव राक्षससत्तम ॥"
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा दैत्यराजो बलिस्तदा ॥५२॥
प्रोवाच वचनं शक्रं कोऽत्र शोकः शतक्रतो। यथा विष्णुर्महातेजा मत्स्यकच्छपतां गतः॥५३॥
तथाऽहं खररूपेण संस्थितः कालयोगतः। यथा त्वं कमले लीनः संस्थितो ब्रह्महत्यया॥५४॥
पीडितश्च तथा ह्यद्य स्थितोऽहं खररूपधृक्। दैवाधीनस्य किं दुःखं किं सुखं पाकशासन ५५॥
कालः करोति वै नूनं यदिच्छति यथा तथा।

भार्गव उवाच

इति तौ बलिदेवेशौ कृत्वा संविदमुत्तमाम् ॥५६॥
प्रबोधं प्रापतुः कामं यथास्थानं च जग्मतुः। इत्येतत्ते समाख्याता मया दैवबलिष्ठता ॥५७॥
दैवाऽऽधीनं जगत्सर्वं सदेवासुरमानुषम् ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा भार्गवस्य महात्मनः। प्रह्लादस्तु संहृष्टो बभूव नृपनन्दन ॥१॥

ज्ञात्वा दैवं बलिष्ठं च प्रह्लादस्तानुवाच ह । कृतेऽपि युद्धे न जयो भविष्यति कदाचन ॥२॥
तदा ते जयिनः प्रोचुर्दानवा मदगर्विताः । संग्रामस्तु प्रकर्तव्यो दैवं किं न विदामहे ॥३॥
निरुद्यमानां दैवं हि प्रधानमसुराऽधिप । केन दृष्टं क्व वा दृष्टं कीदृशं केन निर्मितम् ॥४॥
तस्माद्युद्धं करिष्यामो बलमास्थाय सांप्रतम् । भवाग्रे दैत्यवर्य त्वं सर्वज्ञोऽसि महामते ॥५॥
इत्युक्तस्तैस्तदा राजन्प्रह्लादः प्रबलारिहा । सेनानीश्च तदा भूत्वा देवान्युद्धे समाह्वयत् ॥६॥
तेऽपि तत्रासुरान्दृष्ट्वा संग्रामे समुपस्थितान् । सर्वे संभृतसंभारा देवास्तान्समयोधयन् ॥७॥
संग्रामस्तु तदा घोरः शक्रप्रह्लादयोर्भवत् । पूर्णं वर्षशतं तत्र मुनीनां विस्मयावहः ॥८॥
वर्तमाने महायुद्धे शक्रेण प्रतिपालिताः । जयमापुस्तदा दैत्याः प्रह्लादप्रमुखा नृप ॥९॥
तदैवेन्द्रो गुरोर्वाक्यात्सर्वदुःखविनाशिनीम् । सस्मार मनसा देवीं मुक्तिदां परमां शिवाम् ॥१०॥

इंद्र उवाच

जय देवि महामाये शूलधारिणि चांबिके । शंखचक्रगदापद्मखड्गहस्तेऽभयप्रदे ॥११॥
नमस्ते भुवनेशानि शक्तिदर्शननायिके । दशतत्त्वात्मिके मातर्महाबिन्दुस्वरूपिणि ॥१२॥
महाकुण्डलिनीरूपे सच्चिदानन्दरूपिणि । प्राणाऽग्निहोत्रविद्ये ते नमो दीपशिखात्मिके १३॥
पञ्चकोशांतरगते पुच्छे ब्रह्मस्वरूपिणि । आनन्दकलिके मातः सर्वोपनिषदर्चिते ॥१४॥

मातः प्रसीद सुमुखी भव हीनसत्त्वांस्त्रायस्व नो जननि दैत्यपराजितान् वै ।
त्वं देवि नः शरणदा भुवने प्रमाणा शक्ताऽसि दुःखशमनेऽखिलवीर्ययुक्ते ॥१५॥
ध्यायंति येऽपि सुखिनो नितरां भवंति दुःखान्विता विगतशोकभयास्तथाऽन्ये ।
मोक्षार्थिनो विगतमानविमुक्तसंगाः संसारवारिधिजलं प्रतरंति संतः ॥१६॥
त्वं देवि विश्वजननि प्रथितप्रभावा संरक्षणार्थमुदिताऽऽर्तिहरप्रतापा ।
संहर्तुमेतदखिलं किल कालरूपा को वेत्ति तेऽम्ब चरितं ननु मंदबुद्धिः ॥१७॥
ब्रह्मा हरश्च हरिदश्वरथो हरिश्च इन्द्रो यमोऽथ वरुणोऽग्निसमीरणौ च ।
ज्ञातुं क्षमा न मुनयोऽपि महानुभावा यस्याः प्रभावमतुलं निगमाऽऽगमाश्च ॥१८॥
धन्यास्त एव तव भक्तिपरा महांतः संसारदुःखरहिताः सुखसिंधुमग्नाः ।
ये भक्तिभावरहिता न कदापि दुःखांभोधिं जनिक्षयतरंगमुमे तरंति ॥१९॥
ये वीज्यमानाः सितचामरैश्च क्रीडंति धन्याः शिबिकाधिरूढाः ।
तैः पूजिता त्वं किल पूर्वदेहे नानोपहारैरिति चिन्तयामि ॥२०॥
ये पूज्यमाना वरवारणस्था विलासिनीवृंदविलासयुक्ताः ।
सामान्तकैश्चोपनतैर्व्रजन्ति मन्ये हितैस्त्वं किल पूजिताऽसि ॥२१॥

व्यास उवाच

एवं स्तुता मघवता देवी विश्वेश्वरी तदा । प्रादुर्बभूव तरसा सिंहारूढा चतुर्भुजा ॥२२॥
शंखचक्रगदापद्मान्बिभ्रती चारुलोचना । रक्तांबरधरा देवी दिव्यमाल्यविभूषणा ॥२३॥
तानुवाच सुरान्देवी प्रसन्नवदना गिरा । भयं त्यजंतु भो देवाः शं विधास्ये किलाऽधुना॥
इत्युक्त्वा सा तदा देवी सिंहारूढातिसुन्दरी। जगाम तरसा तत्र यत्र दैत्या मदान्विताः ॥२५॥
प्रह्लादप्रमुखाः सर्वे दृष्ट्वा देवीं पुरः स्थिताम्। ऊचुः परस्परं भीताः किंकर्तव्यमितस्तदा ॥२६॥
देवं नारायणं चाऽत्र संप्राप्ता चंडिका किल । महिषांतकरी नूनं चंडमुंडविनाशिनी ॥२७॥
निहनिष्यति नः सर्वानंबिका नाऽत्र संशयः । वक्रदृष्ट्या यया पूर्वं निहतौ मधुकैटभौ ॥२८॥
एवं चिन्तातुरान्वीक्ष्य प्रह्लादस्तानुवाच ह । योद्धव्यं नाऽथ गंतव्यं पलाय्य दानवोत्तमाः॥२९॥
नमुचिस्तानुवाचाऽथ पलायनपरानिह । हनिष्यति जगन्माता रुषिता किल हेतिभिः ३०॥
तथा कुरु महाभाग यथा दुःखे न जायते । व्रजामोऽद्यैव पातालं तां स्तुत्वा तदनुज्ञया॥३१॥

प्रह्लाद उवाच

स्तौमि देवीं महामायां सृष्टिस्थित्यन्तकारिणीम्। सर्वेषां जननीं शक्तिं भक्तानामभयंकरीम् ॥३२॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा विष्णुभक्तस्तु प्रह्लादः परमार्थवित्। तुष्टाव जगतां धात्रीं कृतांजलिपुटस्तदा ॥३३॥
माला सर्पवदाभाति यस्यां सर्वं चराचरम् । सर्वाधिष्ठानरूपायै तस्यै ह्रींमूर्तये नमः ॥३४॥
त्वत्तः सर्वमिदं विश्वं स्थावरं जंगमं तथा । अन्ये निमित्तमात्रास्ते कर्तारस्तव निर्मिताः ॥३५॥
नमो देवि महामाये सर्वेषां जननी स्मृता । को भेदस्तव देवेषु दैत्येषु स्वकृतेषु च ॥३६॥
मातुः पुत्रेषु को भेदोऽप्यशुभेषु शुभेषु च । तथैव देवेष्वस्मासु न कर्तव्यस्त्वयाऽधुना ॥३७॥
यादृशास्तादृशा मातः सुतास्ते दानवाः किल । यतस्त्वं विश्वजननी पुराणेषु प्रकीर्तिता ॥३८॥
तेऽपि स्वार्थपरा नूनं तथैव वयमप्युत । नांतरं दैत्यसुरयोर्भेदोऽयं मोहसंभवः ॥३९॥
धनदारादिभोगेषु वयं सक्ता दिवानिशम्। तथैव देवा देवेशि को भेदोऽसुरदेवयोः ॥४०॥
तेऽपि कश्यपदायादा वयं तत्संभवाः किल । कुतो विरोधसभूतिर्जाता मातस्तवाऽधुना ॥४१॥
न तथा विहितं मातस्त्वयि सर्वसमुद्भवे । साम्यतैव त्वया स्थाप्या देवेष्वस्मासु चैव हि ॥४२॥
गुणव्यतिकरात्सर्वे समुत्पन्नाः सुराऽसुराः । गुणान्विता भवेयुस्ते कथं देहभृतोऽमराः ॥४३॥
कामः क्रोधश्च लोभश्च सर्वदेहेषु संस्थिताः । वर्तंते सर्वदा तस्मात्कोऽविरोधी भवेज्जनः ॥४४॥
त्वया मिथो विरोधोऽयं कल्पितः किल कौतुकात्। मन्यामहे विभेदेन नूनं युद्धदिदृक्षया ॥४५॥
अन्यथा खलु भ्रातॄणां विरोधः कीदृशोऽनघे । त्वं चेन्नेच्छसि चामुंडे वीक्षितुं कलहं किल ॥४६॥

जानामि धर्मं धर्मज्ञे वेद्मि चाऽहं शतक्रतुम् । तथाऽपि कलहोऽस्माकं भोगार्थं देवि सर्वदा ॥४७॥
एकः कोऽपि न शास्ताऽस्ति संसारे त्वां विनाऽम्बिके ।
स्पृहावतस्तु कः कर्तुं क्षमते वचनं बुधः ॥४८॥
देवासुरैरयं सिंधुर्मथितः समये क्वचित् । विष्णुना विहितो भेदः सुधारत्नच्छलेन वै ॥४९॥
त्वयाऽसौ कल्पितः शौरिः पालकत्वे जगद्गुरुः । तेन लक्ष्मीः स्वयं लोभाद्गृहीताऽमरसुन्दरी ॥५०॥
ऐरावतस्तथेन्द्रेण पारिजातोऽथ कामधुक् । उच्चैः सुरैः श्रवाः सर्वं गृहीतं वैष्णवेच्छया॥५१॥
अनयं तादृशं कृत्वा जाता देवास्तु साधवः । "अन्यायिनः सुरा नूनं पश्य त्वं धर्मलक्षणम् ॥"
संस्थापिताः सुरा नूनं विष्णुना बहुमानिना ॥५२॥
नूनं दैत्याः पराभूवन्पश्य त्वं धर्मलक्षणम् । क्व धर्मः कीदृशो धर्मः क्व कार्यं क्व च साधुता॥५३॥
कथयामि च कस्याऽग्रे सिद्धं मैमांसिकं मतम् । तार्किका युक्तिवादज्ञा विधिज्ञा वेदवादकाः ॥५४॥
उक्ताः सकर्तृकं विश्वं विवदंते जडात्मकाः । कर्ता भवति चेदस्मिन्संसारे वितते किल ॥५५॥
विरोधः कीदृशस्तत्र चैककर्मणि वै मिथः । वेदेनैकमतिः कस्माच्छास्त्रेष्वपि तथा पुनः ॥५६॥
नैकवाक्यं वचस्तेषामपि वेदविदां पुनः । यतः स्वार्थपरं सर्वं जगत्स्थावरजंगमम् ॥५७॥
निःस्पृहः कोऽपि संसारे न भवेन्न भविष्यति । शशिनाऽथ गुरोर्भार्या हृता ज्ञात्वा बलादपि ॥५८॥
गौतमस्य तथेन्द्रेण जानता धर्मनिश्चयम् । गुरुणाऽनुजभार्या च भुक्ता गर्भवती बलात् ॥५९॥
शप्तो गर्भगतो बालः कृतश्चांधस्तथा पुनः । विष्णुना च शिरश्छिन्नं राहोश्चक्रेण वै बलात् ॥६०॥
अपराधं विना कामं तदा सत्त्ववतांबिके । पौत्रो धर्मवतां शूरः सत्यव्रतपरायणः ॥६१॥
यज्वा दानपतिः शांतः सर्वज्ञः सर्वपूजकः । कृत्वाऽथ वामनं रूपं हरिणा छलवेदिना ॥६२॥
वंचितोऽसौ बलिः सर्वं हृतं राज्यं पुरा किल । तथापि देवान्धर्मस्थान्प्रवदंति मनीषिणः ॥६३॥
वदंति चाटुवादांश्च धर्मवादाञ्जयं गताः । एवं ज्ञात्वा जगन्मातर्यथेच्छसि तथा कुरु ॥६४॥
शरणा दानवाः सर्वे जहि वा रक्ष वा पुनः ।

श्रीदेव्युवाच

सर्वे गच्छत पातालं तत्र वासं यथेप्सितम् ॥६५॥
कुरुध्वं दानवाः सर्वे निर्भया गतमन्यवः । कालः प्रतीक्ष्यो युष्माभिः कारणं स शुभेऽशुभे ६६॥
सुनिर्वेदपराणां हि सुखं सर्वत्र सर्वदा । त्रैलोक्यस्य च राज्येऽपि न सुखं लोभचेतसाम्॥६७॥
कृतेऽपि न सुखं पूर्णं सस्पृहाणां फलैरपि । तस्मात्त्यक्त्वा महीमेतां प्रयांत्वद्य महीतलम् ॥६८॥
ममाऽऽज्ञां पुरतः कृत्वा सर्वे विगतकल्मषाः ।

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं देव्यास्तथेत्युक्त्वा रसातलम् ॥६९॥
प्रणम्य दानवाः सर्वे गताः शक्त्याऽभिरक्षिताः । अन्तर्दधे ततो देवी देवाः स्वभुवनं गताः॥७०॥
त्यक्त्वा वैरं स्थिताः सर्वे ते तदा देवदानवाः। एतदाख्यानमखिलं यः शृणोति वदत्यथ ॥७१॥
सर्वदुःखविनिर्मुक्तः प्रयाति पदमुत्तमम् ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥१५॥

अथ षोडशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

भृगुशापान्मुनिश्रेष्ठ हरेरद्भुतकर्मणः। अवताराः कथं जाताः कस्मिन्मन्वन्तरे विभो ॥१॥
विस्तराद्वद धर्मज्ञ अवतारकथां हरेः। पापनाशकरीं ब्रह्मञ्छ्रुतां सर्वसुखावहाम् ॥२॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि अवतारान् हरेर्यथा। यस्मिन्मन्वन्तरे जातायुगे यस्मिन्नराधिप ॥३॥
येन रूपेण यत्कार्यं कृतं नारायणेन वै। तत्सर्वं नृप वक्ष्यामि संक्षेपेण तवाधुना ॥४॥
धर्मस्यैवाऽवतारोऽभूच्चाक्षुषे मनुसंभवे। नरनारायणौ धर्मपुत्रौ ख्यातौ महीतले ॥५॥
अथ वैवस्वताख्येऽस्मिन्द्वितीये तु युगे पुनः। दत्तात्रेयोऽवतारोऽत्रेः पुत्रत्वमगमद्धरिः ॥६॥
ब्रह्मा विष्णुस्तथा रुद्रस्त्रयोऽमी देवसत्तमाः। पुत्रत्वमगमन्देवास्तस्याऽत्रेर्भार्यया वृताः ॥७॥
अनसूयाऽत्रिपत्नी च सतीनामुत्तमा सती। यया संप्रार्थिता देवाः पुत्रत्वमगमंस्त्रयः ॥८॥
ब्रह्माऽभूत्सोमरूपस्तु दत्तात्रेयो हरिः स्वयम्। दुर्वासा रुद्ररूपोऽसौ पुत्रत्वं ते प्रपेदिरे ॥९॥
नृसिंहस्याऽवतारस्तु देवकार्यार्थसिद्धये। चतुर्थे तु युगे जातो द्विधारूपो मनोहरः ॥१०॥
हिरण्यकशिपोः सम्यग्वधाय भगवान् हरिः। चक्रे रूपं नारसिंहं देवानां विस्मयप्रदम् ॥११॥
बलेर्नियमनार्थाय श्रेष्ठे त्रेतायुगे तथा। चकार रूपं भगवान्वामनं कश्यपान्मुनेः ॥१२॥
छलयित्वा मखे भूपं राज्यं तस्य जहार ह। पाताले स्थापयामास बलिं वामनरूपधृक् ॥१३॥
युगे चैकोनविंशेऽथ त्रेताख्ये भगवान् हरिः। जमदग्निसुतो जातो रामोनाम महाबलः ॥१४॥
क्षत्रियांतकरः श्रीमान्सत्यवादी जितेंद्रियः। दत्तवान्मेदिनीं कृत्स्नां कश्यपाय महात्मने ॥१५॥
यो वै परशुरामाख्यो हरेरद्भुतकर्मणः। अवतारस्तु राजेंद्र कथितः पापनाशनः ॥१६॥
त्रेतायुगे रघोर्वंशे रामो दशरथात्मजः। नरनारायणांशौ द्वौ जातौ भुवि महाबलौ ॥१७॥

अष्टाविंशे युगे शस्तौ द्वापरेऽर्जुनशौरिणौ । धराभाराऽवतारार्थं जातौ कृष्णाऽर्जुनौ भुवि१८॥
कृतवंतौ महायुद्धं कुरुक्षेत्रेऽतिदारुणम् । एवं युगे युगे राजन्नवतारा हरेः किल ॥१९॥
भवंति बह्वः कामं प्रकृतेरनुरूपतः । प्रकृतेरखिलं सर्वं वशमेतज्जगत्त्रयम् ॥२०॥
यथेच्छति तथैवेयं भ्रामयत्यनिशं जगत् । पुरुषस्य प्रियार्थं सा रचयत्यखिलं जगत् ॥२१॥
सृष्ट्वा पुरा हि भगवान्जगदेतच्चराचरम् । सर्वादिः सर्वगश्चाऽसौ दुर्ज्ञेयः परमोऽव्ययः॥२२॥
निरालंबो निराकारो निःस्पृहश्च परात्परः । उपाधितस्त्रिधा भाति यस्याः सा प्रकृतिः पर ।२३॥
उत्पत्तिकालयोगात्सा भिन्ना भाति शिवा तदा । सा विश्वं कुरुते कामं सा पालयति कामदा ॥२४॥
कल्पान्ते संहरत्येव त्रिरूपा विश्वमोहिनी । तया युक्तोऽसृजद्ब्रह्मा विष्णुः पाति तयान्वितः॥२५॥
रुद्रः संहरते कामं तया संमिलितः शिवः । सा चैवोत्पाद्य काकुत्स्थं पुरा वै नृपसत्तमम् ॥२६॥
कुत्रचित्स्थापयामास दानवानां जयाय च । एवमस्मिंश्च संसारे सुखदुःखान्विताः किल ॥२७॥
भवंति प्राणिनः सर्वे विधितंत्रनियंत्रिताः ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कंधे षोडशोऽध्यायः ॥१६॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

वारांगनास्त्वया ख्याता नरनारायणाऽऽश्रमे । एकं नारायणं शांतं कामयानाः स्मरातुराः ॥१॥
शप्तुकामस्तदा जातो मुनिर्नारायणश्च ताः । निवारितो नरेणाऽथ भ्रात्रा धर्मविदा नृप ॥२॥
किं कृतं मुनिना तेन व्यसने समुपस्थिते । ताभिः संकल्पितेनाऽथ कामार्थाभिर्भृशं मुने॥३॥
शक्रेणोत्पादिताभिश्च बहुप्रार्थनया पुनः । याचितेन विवाहार्थं किं कृतं तेन जिष्णुना ॥४॥
इत्येतच्छ्रोतुमिच्छामि चरितं तस्य मोक्षदम् । नारायणस्य मे ब्रूहि विस्तरेण पितामह ॥५॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि यथा तस्य महात्मनः । धर्मपुत्रस्य धर्मज्ञ विस्तरेण वदामि ते ॥६॥
शप्तुकामस्तु संदृष्टो नरेणाऽथ यदा हरिः । वारितोऽसौ समाश्वास्य मुनिर्नारायणस्तदा ॥७॥
शांतकोपस्तदोवाच तास्तपस्वी महामुनिः । स्मितपूर्वमिदं वाक्यं मधुरं धर्मनन्दनः ॥८॥
अस्मिञ्जन्मनि चार्वंग्यः कृतसंकल्पवानहम् । आवाभ्यां च न कर्तव्यः सर्वथा दारसंग्रहः॥९॥
तस्माद्गच्छंतु त्रिदिवं कृपां कृत्वा ममोपरि । धर्मज्ञा न प्रकुर्वंति व्रतभंगं परस्य वै ॥१०॥
शृंगारेऽस्मिन्रसे नूनं स्थायीभावो रतिः स्मृतः । कथं करोमि संबंधं तदभावे सुलोचनाः ॥११॥
कारणेन विना कार्यं न भवेदिति निश्चयः । कविभिः कथितं शास्त्रे स्थायीभाव रसः किल॥

धन्यः सुचारुसर्वांगः सभाग्योऽहं धरातले । प्रीतिपात्रं यतो जातो भवतीनामकृत्रिमम् १३॥
भवतीभिः कृपां कृत्वा रक्षणीयं व्रतं मम । भविष्यामि महाभागाः पतिरप्यन्यजन्मनि १४॥
अष्टाविंशो विशालाक्ष्यो द्वापरेऽस्मिन्धरातले । देवानां कार्यसिद्ध्यर्थं प्रभविष्यामि सर्वथा १५॥
तदा भवत्यो मद्दाराः प्राप्य जन्म पृथक्पृथक् । भूपतीनां सुता भूत्वा पत्नीभावं गमिष्यथ १६॥
इत्याश्वास्य हरिस्तास्तु प्रतिश्रुत्य परिग्रहम् । व्यसर्जयत्स भगवाञ्जग्मुश्च विगतज्वराः ॥१७॥
एवं विसर्जितास्तेन गताः स्वर्गं तदांगनाः । शक्राय कथयामासुः कारणं सकलं पुनः ॥१८॥
आश्रुत्य मघवांस्ताभ्यो वृत्तांतं तस्य विस्तरात् । तुष्टाव तं महात्मानं नारीर्दृष्ट्वा तथोर्वशीः १९॥

इन्द्र उवाच

अहो धैर्यं मुनेः कामं तथैव च तपोबलम् । येनोर्वश्यः स्वतपसा तादृग्रूपाः प्रकल्पिताः २०॥
इति स्तुत्वा प्रसन्नात्मा बभूव सुरराट् ततः । नारायणोऽपि धर्मात्मा तपस्यभिरतोऽभवत् २१॥
इत्येतत्सर्वमाख्यातं मुनेर्वृत्तांतमद्भुतम् । नारायणस्य सकलं नरस्य च महामुने ॥२२॥
तौ हि कृष्णाऽर्जुनौ वीरौ भूभारहरणाय च । जातौ तौ भरतश्रेष्ठ भृगोः शापवशादिह ॥२३॥

राजोवाच

कृष्णाऽवतारचरितं विस्तरेण वदस्व मे । संदेहो मम चित्तेऽस्ति तं निवारय मानद २४॥
ययोः पुत्रत्वमापन्नौ हर्यनंतौ महाबलौ । देवकीवसुदेवौ तौ दुःखभाजौ कथं मुने ॥२५॥
कंसेन निगडे बद्धौ पीडितौ बहुवत्सरान् । ययोः पुत्रो हरिः साक्षात्तपसा तोषितोऽभवत् ॥
जातोऽसौ मथुरायां तु गोकुले स कथं गतः । कंसं हत्वा द्वारवत्यां निवासं कृतवान्कथम् २७॥
पित्रादिसेवितं देशं समृद्धं पावनं किल । त्यक्त्वा देशांतरेऽनार्ये गतवान्स कथं हरिः२८॥
कुलं च द्विजशापेन कथमुत्सादितं हरेः । भाराऽवतारणं कृत्वा वासुदेवः सनातनः २९॥
देहं मुमोच तरसा जगाम च दिवं हरिः । पापिष्ठानां च भारेण व्याकुलाऽभूच्च मेदिनी३०॥
ते हता वासुदेवेन पार्थेनामितकर्मणा । लुंठिता यैर्हरेः पत्न्यस्ते कथं न निपातिताः ३१॥
भीष्मो द्रोणस्तथा कर्णो बाह्लीकोप्यथ पार्थिवः । वैराटोऽथ विकर्णश्च धृष्टद्युम्नश्च पार्थिवः ३२॥
सोमदत्तादयः सर्वे निहताः समरे नृप । तेषामुत्तारितो भारश्चौराणां न हृतः कथम् ३३॥
कृष्णपत्न्यः कथं दुःखं प्राप्ताः प्रांते पतिव्रता । संदेहोऽयं मुनिश्रेष्ठ चित्ते मे परिवर्तते ॥३४॥
वसुदेवस्तु धर्मात्मा पुत्रदुःखेन तापितः । त्यक्तवान्स कथं प्राणानपमृत्युं जगाम ह ३५॥
पांडवा धर्मसंयुक्ताः कृष्णे च निरताः सदा । ते कथं दुःखभोक्तारो ह्यभवन्मुनिसत्तम ॥३६॥
द्रौपदी च महाभागा कथं दुःखस्य भागिनी । वेदीमध्याच्च संजाता लक्ष्म्यंशसंभवा किल ३७॥
सभायां च समानीता रजोदोषसमन्विता । बाला दुःशासनेनाऽथ केशग्रहणकर्शिता ॥३८॥

पीडिता सिंधुराज्ञाऽथ वनमध्यगता सती । तथैव कीचकेनापि पीडिता रुदती भृशम् ॥३९॥
पुत्राः पंचैव तस्यास्तु निहता द्रौणिना गृहे । सुभद्रायाः सुतो युद्धे बाल एव निपातितः ४०॥
तथा च देवकीपुत्राः षट् कंसेन निषूदिताः । समर्थेनाऽपि हरिणा दैवेन कृतमन्यथा ॥४१॥
यादवानां तथा शापः प्रभासे निधनं पुनः । कुलक्षयस्तथा तीव्रस्तत्पत्नीनां च लुंठनम् ४२॥
विष्णुना चेश्वरेणापि साक्षान्नारायणेन च । उग्रसेनस्य सेवा वै दासवत्सततं कृता ॥४३॥
संदेहोऽयं महाभाग तत्र नारायणे मुनौ । सर्वजंतुसमानत्वं व्यवहारे निरंतरम् ॥४४॥
हर्षशोकादयो भावाः सर्वेषां सदृशाः कथम् । ईश्वरस्य हरेर्जाता कथमप्यन्यथा गतिः ॥४५॥
तस्माद्विस्तरतो ब्रूहि कृष्णस्य चरितं महत् । अलौकिकेन हरिणा कृतं कर्म महीतले ॥४६॥
हता आयुःक्षये दैत्याः क्लेशेन महता पुनः । क्वैश्वर्यशक्तिः प्रथिता हरिणा मुनिसत्तम ॥४७॥
रुक्मिणीहरणे नूनं गृहीत्वाऽथ पलायनम् । कृतं हि वासुदेवेन चौरवच्चरितं तदा ॥४८॥
मथुरामंडलं त्यक्त्वा समृद्धं कुलसंमतम् । जरासंधभयात्तेन द्वारकागमनं कृतम् ॥४९॥
तदा केनाऽपि न ज्ञातो भगवान्हरिरीश्वरः । किंचित्प्रब्रूहि मे ब्रह्मन्कारणं व्रजगोपनम् ॥५०॥
एते चान्ये च बहवः संदेहा वासवीसुत । नाशयाऽद्य महाभाग सर्वज्ञोऽसि द्विजोत्तम॥५१॥
गोप्यस्तथैकः संदेहो हृदयान्न निवर्तते । पांचाल्याः पंचभर्तृत्वं लोके किं न जुगुप्सितम् ॥
सदाचारं प्रमाणं हि प्रवदंति मनीषिणः । पशुधर्मः कथं तैस्तु समर्थैरपि संश्रितः ॥५३॥
भीष्मेणापि कृतं किं वा देवरूपेण भूतले । गोलकौ तौ समुत्पाद्य यत्तु वंशस्य रक्षणम् ५४॥
धिग्धर्मनिर्णयः कामं मुनिभिः परिदर्शितः । येन केनाप्युपायेन पुत्रोत्पादनलक्षणः ॥५५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि कृष्णस्य चरितं महत् । अवतारकारणं चैव देव्याश्चरितमद्भुतम् ॥१॥
धरैकदा भराक्रांता रुदती चातिकर्शिता । गोरूपधारिणी दीना भीताऽगच्छत्त्रिविष्टपम् ॥२॥
पृष्टा शक्रेण किं तेऽद्य वर्तते भयमित्यथ । केन वै पीडिताऽसि त्वं किं ते दुःखं वसुंधरे३॥
तच्छ्रुत्वेला तदोवाच शृणु देवेश मेऽखिलम् । दुःखं पृच्छसि यत्त्वं मे भाराक्रांताऽस्मि मानद॥
जरासंधो महापापी मागधेषु पतिर्मम । शिशुपालस्तथा चैद्यः काशिराजः प्रतापवान्॥५॥
रुक्मी च बलवान्कंसो नरकश्च महाबलः । शाल्वः सौभपतिः क्रूरः केशी धेनुकवत्सकौ ॥६॥
सर्वे धर्मविहीनाश्च परस्परविरोधिनः । पापाचारा मदोन्मत्ताः कालरूपाश्च पर्थिवाः ॥७॥

तैरहं पीडिता शक्र भाराक्रांताऽक्षमा विभो । किं करोमि क्व गच्छामि चिंता मे महती स्थिता॥८॥
पीडिताऽहं वराहेण विष्णुना प्रभविष्णुना । शक्र जानीहि हरिणा दुःखाद्दुःखतरं गता ॥९॥
याताऽहं दुष्टदैत्येन कश्यपस्याऽऽत्मजेन वै । हृताऽहं हिरण्याक्षेण मग्ना तस्मिन्महार्णवे ॥१०॥
तदा सूकररूपेण विष्णुना निहतोऽप्यसौ । उद्धृताऽहं वराहेण स्थापिता हि स्थिरा कृता ११॥
नोचेद्रसातले स्वस्था स्थिता स्यां सुखशायिनी । न शक्ताऽस्म्यद्य देवेश भारं वोढुं दुरात्मनाम् ॥
अग्रे दुष्टः समायाति ह्यष्टाविंशस्तथा कलिः । तदाऽहं पीडिता शक्र गंताऽस्म्याशु रसातलम्१३॥
तस्मात्त्वं देवदेवेश दुःखरूपार्णवस्य च । पारदो भव भारं मे हर पादौ नमामि ते ॥१४॥

इंद्र उवाच

इले किं ते करोम्यद्य ब्रह्माणं शरणं व्रज । अहं तत्राऽऽगमिष्यामि स ते दुःखं हरिष्यति१५॥
तच्छ्रुत्वा त्वरिता पृथ्वी ब्रह्मलोकं गता तदा । शक्रोऽपि पृष्ठतः प्राप्तः सर्वदेवपुरःसरः ॥१६॥
सुरभीमागतां तत्र दृष्ट्वोवाच प्रजापतिः । महीं ज्ञात्वा महाराज ध्यानेन समुपस्थिताम् १७॥
कस्माद्रुदसि कल्याणि किं ते दुःखं वदाऽधुना । पीडिताऽसि च केन त्वं पापाचारेण भूर्वद१८॥

धरोवाच

कलिरायाति दुष्टोऽयं बिभेमि तद्भयादहम् । पापाचाराः प्रजास्तत्र भविष्यन्ति जगत्पते॥१९॥
राजानश्च दुराचाराः परस्परविरोधिनः । चौरकर्मरताः सर्वे राक्षसाः पूर्णवैरिणः ॥२०॥
तान्हत्वा नृपतीन्भारं हर मेऽद्य पितामह । पीडिताऽस्मि महाराज सैन्यभारेण भूभृताम्२१॥

ब्रह्मोवाच

नाऽहं शक्तस्तथा देवि भारावतरणे तव । गच्छावः सदनं विष्णोर्देवदेवस्य चक्रिणः २२॥
स ते भारापनोदं वै करिष्यति जनार्दनः । पूर्वं मयापि कार्यं चिंतितं सुविचार्य च ॥२३॥
तत्र गच्छ सुरश्रेष्ठ यत्र देवो जनार्दनः ।

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा वेदकर्ताऽसौ पुरस्कृत्य सुरांश्च गाम् ॥२४॥
जगाम विष्णुसदनं हंसारूढश्चतुर्मुखः । तुष्टाव वेदवाक्यैश्च भक्तिप्रवणमानसः ॥२५॥

ब्रह्मोवाच

सहस्रशीर्षास्त्वमसि सहस्राक्षः सहस्रपात् । त्वं वेदपुरुषः पूर्वं देवदेवः सनातनः ॥२६॥
भूतपूर्वं भविष्यच्च वर्तमानं च यद्विभो । अमरत्वं त्वया दत्तमस्माकं च रमापते ॥२७॥
एतावान्महिमा तेऽस्ति को न वेत्ति जगत्त्रये । त्वं कर्ताऽप्यविता हर्ता त्वं सर्वगतिरीश्वरः ॥२८॥

व्यास उवाच

इतीडितः प्रभुर्विष्णुः प्रसन्नो गरुडध्वजः। दर्शनं च ददौ तेभ्यो ब्रह्मादिभ्योऽमलाशयः ॥२९॥
पप्रच्छ स्वागतं देवान्प्रसन्नवदनो हरिः। ततस्त्वागमने तेषां कारणं च सविस्तरम् ॥३०॥
तमुवाचाब्जजो नत्वा धरादुःखं च संस्मरन्। भाराऽवतरणं विष्णो कर्तव्यं ते जनार्दन ॥३१॥
भुवि धृत्वाऽवतारं त्वं द्वापरान्ते समागते। हत्वा दुष्टान्नृपानुर्व्यां हर भारं दयानिधे ॥३२॥

विष्णुरुवाच

नाऽहं स्वतंत्र एवाऽत्र न ब्रह्मा न शिवस्तथा। नेंद्रोऽग्निर्न यमस्त्वष्टा न सूर्यो वरुणस्तथा ॥३३॥
योगमायावशे सर्वमिदं स्थावरजंगमम्। ब्रह्मादिस्तंब्रपर्यंतं ग्रथितं गुणसूत्रतः ॥३४॥
यथा सा स्वेच्छया पूर्वं कर्तुमिच्छति सुव्रत। तथा करोति सहिता वयं सर्वेऽपि तद्वशाः ॥३५॥
यद्यहं स्यां स्वतंत्रो वै चिंतयंतु धिया किल। कुतोऽभवं मत्स्यवपुः कच्छपो वा महार्णवे ॥३६॥
तिर्यग्योनिषु को भोगः का कीर्तिः किं सुखं पुनः। किं पुण्यं किं फलं तत्र क्षुद्रयोनिगतस्य मे ॥३७॥
कोलो वाऽथ नृसिंहो वा वामनो वाऽभवं कुतः। जमदग्निसुतः कस्मात्संभवेयं पितामह ॥३८॥
नृशंसं वा कथं कर्म कृतवानस्मि भूतले। क्षतजैस्तु ह्रदान्सर्वान्पूरयेयं कथं पुनः ॥३९॥
तत्कथं जमदग्नेश्च पुत्रो भूत्वा द्विजोत्तमः। क्षत्रियान्हतवानाजौ निर्दयो गर्भगानपि ॥४०॥
रामो भूत्वाऽथ देवेंद्र प्राविशद्दंडकं वनम्। पदातिश्चीरवासाश्च जटावल्कलवान्पुनः ॥४१॥
असहायो ह्यपाथेयो भीषणे निर्जने वने। कुर्वन्नाखेटकं तत्र व्यचरं विगतत्रपः ॥४२॥
न ज्ञातवान्मृगं हैमं मायया पिहितस्तदा। उटजे जानकीं त्यक्त्वा निर्गतस्तत्पदानुगः ॥४३॥
लक्ष्मणोऽपि च तां त्यक्त्वा निर्गतो मत्पदानुगः। वारितोऽपि मयाऽत्यर्थं मोहितः प्राकृतैर्गुणैः॥४४॥
भिक्षुरूपं ततः कृत्वा रावणः कपटाकृतिः। जहार तरसा रक्षो जानकीं शोककर्शिताम् ॥४५॥
दुःखार्तेन मया तत्र रुदितं च वने वने। सुग्रीवेण च मित्रत्वं कृतं कार्यवशान्मया ॥४६॥
अन्यायेन हतो वाली शापाच्चैव निवारितः। सहायान्वानरान्कृत्वा लंकायां चलितं पुनः ॥४७॥
बद्धोऽहं नागपाशैश्च लक्ष्मणश्च ममानुजः। विसंज्ञौ पतितौ दृष्ट्वा वानरा विस्मयं गताः ॥४८॥
गरुडेन तदाऽऽगत्य मोचितौ भ्रातरौ किल। चिन्ता मे महती जाता दैवं किं वा करिष्यति॥४९॥
हृतं राज्यं वने वासो मृतः तातः प्रिया हृता। युद्धं कष्टं ददात्येवमग्रे किं वा करिष्यति ॥५०॥
प्रथमं तु महादुःखमराज्यस्य वनाश्रयम्। राजपुत्र्याऽन्वितस्यैव धनहीनस्य मे सुराः ॥५१॥
वराटिकाऽपि पित्रा मे न दत्ता वननिर्गमे। पदातिरसहायोऽहं धनहीनश्च निर्गतः ॥५२॥
चतुर्दशैव वर्षाणि नीतानि च तदा मया। क्षात्रं धर्मं परित्यज्य व्याधवृत्त्या महावने ॥५३॥
दैवाद्युद्धे जयः प्राप्तो निहतोऽसौ महासुरः। आनीता च पुनः सीता प्राप्ताऽयोध्या मया तथा॥५४॥

वर्षाणि कतिचित्तत्र सुखं संसारसंभवम् । प्राप्तं राज्यं च संपूर्णं कोसलानधितिष्ठता ॥५५॥
पुरैवं वर्तमानेन प्राप्तराज्येन वै तदा । लोकापवादभीतेन त्यक्ता सीता वने मया ॥५६॥
कांताविरहजं दुःखं पुनः प्राप्तं दुरासदम् । पातालं सा गता पश्चाद्धरां भित्त्वा धरात्मजा ॥५७॥
एवं रामावतारेऽपि दुःखं प्राप्तं निरंतरम् । परतंत्रेण मे नूनं स्वतंत्रः को भवेत्तदा ॥५८॥
पश्चात्कालवशात्प्राप्तः स्वर्गो मे भ्रातृभिः सह । परतंत्रस्य का वार्ता वक्तव्या विबुधेन वै ॥५९॥
परतंत्रोऽस्म्यहं नूनं पद्मयोने निशामय । तथा त्वमपि रुद्रश्च सर्वे चान्ये सुरोत्तमाः ॥६०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धेऽष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा भगवान्विष्णुः पुनराह प्रजापतिम् । यन्मायामोहितः सर्वस्तत्त्वं जानाति नो जनः ॥१॥
वयं मायावृताः कामं न स्मरामो जगद्गुरुम् । परमं पुरुषं शांतं सच्चिदानंदमव्ययम् ॥२॥
अहं विष्णुरहं ब्रह्मा शिवोऽहमिति मोहिताः । न जानीमो वयं धातः परं वस्तु सनातनम् ॥३॥
यन्मायामोहितश्चाहं सदा वर्ते परात्मनः । परवान्दारुपांचाली मायिकस्य यथा वशे ॥४॥
भवताऽपि तथा दृष्टा विभूतिस्तस्य चाद्भुता । कल्पाऽऽदौ भवयुक्तेन मयाऽपि च सुधार्णवे ५॥
मणिद्वीपेऽथ मंदारविटपे रासमण्डले । समाजे तत्र सा दृष्टा श्रुता न वचसापि च ॥६॥
तस्मात्तां परमां शक्तिं स्मरंत्वद्य सुराः शिवाम् । सर्वकामप्रदां मायामाद्यां शक्तिं परात्मनः ॥७॥

व्यास उवाच

इत्युक्ता हरिणा देवा ब्रह्माद्या भुवनेश्वरीम् । सस्मरुर्मनसा देवीं योगमायां सनातनीम् ॥८॥
स्मृतमात्रा तदा देवी प्रत्यक्षं दर्शनं ददौ । पाशांकुशवराभीतिधरा देवी जपारुणा ॥
दृष्ट्वा प्रमुदिता देवास्तुष्टुवुस्तां सुदर्शनाम् ॥९॥

देवा ऊचुः

ऊर्णनाभाद्यथा तंतुर्विस्फुलिंगा विभावसोः । तथा जगद्यदेतस्या निर्गतं तां नता वयम् ॥१०॥
यन्मायाशक्तिसंक्लृप्तं जगत्सर्वं चराचरम् । तां चितं भुवनाधीशां स्मरामः करुणार्णवाम्११॥
यदज्ञानाद्भवोत्पत्तिर्यज्ज्ञानाद्भवनाशनम् । संविद्रूपां च तां देवीं स्मरामः सा प्रचोदयात् ॥
महालक्ष्म्यै च विद्महे सर्वशक्त्यै च धीमहि । तन्नो देवी प्रचोदयात् ॥१३॥
मातर्नताः स्म भुवनार्तिहरे प्रसीद शं नो विधेहि कुरु कार्यमिदं दयार्द्रे ।
भारं हरस्व विनिहत्य सुरारिवर्गं मह्या महेश्वरि सतां कुरु शं भवानि ॥१४॥

यद्यंबुजाक्षि दयसे न सुरान्कदाचित्किं ते क्षमा रणमुखेऽसिशरैः प्रहर्तुम् ।
एतत्त्वयैव गदितं ननु यक्षरूपं धृत्वा तृणं दहहुताशपदाभिलापैः ॥१५॥
कंसः कुजोऽथ यवनेंद्रसुतश्च केशी बार्हद्रथो बकबकीखरशाल्वमुख्याः ।
येऽन्ये तथा नृपतयो भुवि संति तांस्त्वं हत्वा हरस्व जगतो भरमाशु मातः ॥१६॥
ये विष्णुना न निहताः किल शंकरेण ये वा विगृह्य जलजाक्षि पुरंदरेण ।
ते ते मुखं सुखकरं सुसमीक्षमाणाः संख्ये शरैर्विनिहता निजलीलया ते ॥१७॥
शक्तिं विना हरिहरप्रमुखाः सुराश्च नैवेश्वरा विचलितुं तव देवदेवि ।
किं धारणाविरहितः प्रभुरप्यनंतो धर्तुं धरां च रजनीशकलावतंसे ॥१८॥

इन्द्र उवाच

वाचा विना विधिरलं भवतीह विश्वं कर्तुं हरिः किमु रमारहितोऽथ पातुम् ।
संहर्तुमीश उमयोज्झित ईश्वरः किन्ते ताभिरेव सहिताः प्रभवः प्रजेशाः ॥१९॥

विष्णुरुवाच

कर्तुं प्रभुर्न द्रुहिणो न कदाचनाऽहं नाऽपीश्वरस्तव कलारहितस्त्रिलोक्याः ।
कर्तुं प्रभुत्वमनघेऽत्र तथा विहर्तुं त्वं वै समस्तविभवेश्वरि भासि नूनम् ॥२०॥

व्यास उवाच

एवं स्तुता तदा देवी तानाह विबुधेश्वरान् । किं तत्कार्यं वदंत्वद्य करोमि विगतज्वराः॥२१॥
असाध्यमपि लोकेऽस्मिंस्तत्करोमि सुरेप्सितम् । शंसंतु भवतां दुःखं धरायाश्च सुरोत्तमाः २२॥

देवा ऊचुः

वसुधेयं भराक्रांता संप्राप्ता विबुधान्प्रति । रुदती वेपमाना च पीडिता दुष्टभूभुजैः ॥२३॥
भारापहरणं चास्याः कर्तव्यं भुवनेश्वरि । देवानामीप्सितं कार्यमेतदेवाऽधुना शिवे ॥२४॥
घातितस्तु पुरा मातस्त्वया महिषरूपभृत् । दानवोऽतिबलाक्रांतस्तत्सहायाश्च कोटिशः २५॥
तथा शुम्भो निशुम्भश्च रक्तबीजस्तथापरः । चंडमुंडौ महावीर्यौ तथैव धूम्रलोचनः ॥२६॥
दुर्मुखो दुःसहश्चैव करालश्चातिवीर्यवान् । अन्ये च बहवः क्रूरास्त्वयैव च निपातिताः२७॥
तथैव च सुरारींश्च जहि सर्वान्महीश्वरान् । "भारं हर धरायाश्च दुर्धरं दुष्टभूभुजाम्" ॥

व्यास उवाच

इत्युक्ता सा तदा देवी देवानाहांबिका शिवा ॥२८॥
संप्रहस्याऽसितापांगी मेघगंभीरया गिरा ।

श्रीदेव्युवाच

मयेदं चिंतितं पूर्वमंशावतरणं सुराः ॥२९॥
भारावतरणं चैव यथा स्याद्दुष्टभूभुजाम् । मया सर्वे निहंतव्या दैत्येशा ये महीभुजाः॥३०॥
मागधाद्या महाभागाः स्वशक्त्या मंदतेजसः । भवद्भिरपि स्वैरंशैरवतीर्य धरातले ॥३१॥
मच्छक्तियुक्तैः कर्तव्यं भाराऽवतरणं सुराः । कश्यपो भार्यया सार्धं दिविजानां प्रजापतिः ३२॥
यादवानां कुले पूर्वं भविताऽऽनकदुंदुभिः । तथैव भृगुशापाद्वै भगवान्विष्णुरव्ययः ॥३३॥
अंशेन भविता तत्र वसुदेवसुतो हरिः । तदाऽहं प्रभविष्यामि यशोदायां च गोकुले ३४॥
कार्यं सर्वं करिष्यामि सुराणां सुरसत्तमाः । कारागारे गतं विष्णुं प्रापयिष्यामि गोकुले ३५॥
शेषं च देवकीगर्भात्प्रापयिष्यामि रोहिणीम् । मच्छक्त्योपचितौ तौ च कर्तारौ दुष्टसंक्षयम् ३६॥
दुष्टानां भूभुजां कामं द्वापरांते सुनिश्चितम् । इंद्रांशोऽप्यर्जुनः साक्षात्करिष्यति बलक्षयम् ३७॥
धर्मांशोऽपि महाराजो भविष्यति युधिष्ठिरः । वाय्वंशो भीमसेनश्चाऽश्विन्यंशौ च यमावपि ३८॥
वसोरंशोऽथ गांगेयः करिष्यति बलक्षयम् । व्रजंतु च भवंतोऽद्य धरा भवतु सुस्थिरा ॥३९॥
भाराऽवतरणं नूनं करिष्यामि सुरोत्तमाः । कृत्वा निमित्तमात्रांस्तान्स्वशक्त्याऽहं न संशयः॥
कुरुक्षेत्रे करिष्यामि क्षत्रियाणां च संक्षयम् । असूयेर्ष्या मतिस्तृष्णा ममताभिमता स्पृहा ॥४१॥
जिगीषा मदनो मोहो दोषैर्नक्ष्यंति यादवाः । ब्राह्मणस्य च शापेन वंशनाशो भविष्यति ॥४२॥
भगवानपि शापेन त्यक्ष्यत्येतत्कलेवरम् । भवन्तोऽपि निजांशैश्च सहायाः शार्ङ्गधन्वनः ४३॥
प्रभवन्तु सनारीका मथुरायां च गोकुले ।

व्यास उवाच

इत्युक्त्वांतर्दधे देवी योगमाया परात्मनः ॥४४॥
सधरा वै सुराः सर्वे जग्मुः स्वान्यालयानि च । धराऽपि सुस्थिरा जाता तस्या वाक्येन तोषिता॥
ओषधीवीरुधोपेता बभूव जनमेजय । प्रजाश्च सुखिनो जाता द्विजाश्चापुर्महोदयम् ॥
सन्तुष्टा मुनयः सर्वे बभूवुर्धर्मतत्पराः ॥४६॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥१९॥

अथ विंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

शृणु भारत वक्ष्यामि भाराऽवतरणं तथा । कुरुक्षेत्रे प्रभासे च क्षपितं योगमायया ॥१॥
यदुवंशे समुत्पत्तिर्विष्णोरमिततेजसः । भृगुशापप्रतापेन महामायाबलेन च ॥२॥

क्षितिभारसमुत्तारनिमित्तमिति मे मतिः। मायया विहितो योगो विष्णोर्जन्म धरातले ॥३॥
किं चित्रं नृप देवी सा ब्रह्मविष्णुसुरानपि। नर्तयत्यनिशं माया त्रिगुणा न परान्किमु ॥४॥
गर्भवासोद्भवं दुःखं विण्मूत्रस्नायुसंयुतम्। विष्णोरापादितं सम्यग्यया विगतलीलया ॥५॥
पुरा रामाऽवतारेऽपि निर्जरा वानराः कृताः। विदितं ते यथा विष्णुर्दुःखपाशेन मोहितः ॥६॥
अहं ममेति पाशेन सुदृढेन नराधिप। योगिनो मुक्तसंगाश्च मुक्तिकामा मुमुक्षवः ॥७॥
तामेव समुपासंते देवीं विश्वेश्वरीं शिवाम्। तद्भक्तिलेशलेशांशं लेशलेशलवांशकम् ॥८॥
लब्ध्वा मुक्तो भवेज्जंतुस्तां न सेवेत को जनः। भुवनेशीत्येव वक्त्रे ददाति भुवनत्रयम् ॥९॥
मां पाहीत्यस्य वचसो देयाभावादृणान्विता। विद्याऽविद्येति तस्या द्वे रूपे जानीहि पार्थिव॥१०॥
विद्यया मुच्यते जंतुर्बध्यतेऽविद्यया पुनः। ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च सर्वे तस्या वशानुगाः॥११॥
अवताराः सर्व एव यंत्रिता इव दामभिः। कदाचिच्च सुखं भुंक्ते वैकुण्ठे क्षीरसागरे ॥१२॥
कदाचित्कुरुते युद्धं दानवैर्बलवत्तरैः। हरिः कदाचिद्यज्ञान्वै विततान्प्रकरोति च ॥१३॥
कदाचिच्च तपस्तीव्रं तीर्थे चरति सुव्रत। कदाचिच्छयने शेते योगनिद्रामुपाश्रितः ॥१४॥
न स्वतंत्रः कदाचिच्च भगवान्मधुसूदनः। तथा ब्रह्मा तथा रुद्रस्तथेन्द्रो वरुणो यमः ॥१५॥
कुबेरोऽग्नी रवींदू च तथाऽन्ये सुरसत्तमाः। मुनयः सनकाद्याश्च वशिष्ठाद्यास्तथापरे ॥१६॥
सर्वेऽम्बावशगा नित्यं पांचालीव नरस्य च। नसि प्रोता यथा गावो विचरन्ति वशानुगाः १७॥
तथैव देवताः सर्वाः कालपाशनियंत्रिताः। हर्षशोकादयो भावा निद्रातन्द्रालसादयः ॥१८॥
सर्वेषां सर्वदा राजन्देहिनां देहसंश्रिताः। अमरा निर्जराः प्रोक्ता देवाश्च ग्रंथकारकैः ॥१९॥
अभिधानतश्चार्थतो न ते नूनं तादृशाः क्वचित्। उत्पत्तिस्थितिनाशाख्या भावा येषां निरंतरम् ॥
अमरास्ते कथं वाच्या निर्जराश्च कथं पुनः। कथं दुःखाभिभूता वा जायन्ते विबुधोत्तमाः॥२१॥
कथं देवाश्च वक्तव्या व्यसने क्रीडनं कथम्। क्षणादुत्पत्तिनाशश्च दृश्यतेऽस्मिन्न संशयः ॥२२॥
जलजानां च कीटानां मशकानां तथा पुनः। उपमा न कथं चैषामायुर्न्नोऽते मराः स्मृताः॥२३॥
ततो वर्षायुषश्चापि शतवर्षायुषस्तथा। मनुष्या ह्यमरा देवास्तस्माद् ब्रह्मा परः स्मृतः२४॥
रुद्रस्तथा तथा विष्णुः क्रमशश्च भवंति हि। नश्यंति क्रमशश्चैव वर्धंति चोत्तरोत्तरम् ॥२५॥
नूनं देहवतां नाशो मृतस्योत्पत्तिरेव च। चक्रवद्भ्रमणं राजन्सर्वेषां नाऽत्र संशयः ॥२६॥
मोहजालाऽऽवृतो जंतुर्मुच्यते न कदाचन। मायायां विद्यमानायां मोहजालं न नश्यति॥२७॥
उत्पित्सुकाल उत्पत्तिः सर्वेषां नृप जायते। तथैव नाशः कल्पान्ते ब्रह्मादीनां यथाक्रमम् २८॥
निमित्तं यस्तु यन्नाशे स घातयति तं नृप। नान्यथा तद्भवेन्नूनं विधिना निर्मितं तु यत् २९॥
जन्ममृत्युजराव्याधिदुःखं वा सुखमेव वा। तत्तथैव भवेत्कामं नान्यथेह विनिर्णयः ॥३०॥

सर्वेषां सुखदौ देवौ प्रत्यक्षौ शशिभास्करौ । न नश्यति तयोः पीडा क्वचित्तद्वैरिसंभवा ३१॥
भास्करस्य सुतो मंदः क्षयी चंद्रः कलंकवान् । पश्य राजन्विधेः सूत्रं दुर्वारं महतामपि ॥३२॥
वेदकर्ता जगद्धर्ता बुद्धिदस्तु चतुर्मुखः । सोऽपि विक्लवतां प्राप्तो दृष्ट्वा पुत्रीं सरस्वतीम्३३॥
शिवस्याऽपि मृता भार्या सती दग्ध्वा कलेवरम् । सोऽभवद्दुःखसंतप्तः कामार्तश्च जनार्तिहा ।३४॥
कामाग्निदग्धदेहस्तु कालिंद्यां पतितः शिवः । साऽपि श्यामजला जाता तन्निदाघवशान्नृप ॥३५॥
कामार्तो रममाणस्तु नग्नः सोऽपि भृगोर्वनम्। गतः प्राप्तोऽथ भृगुणा शप्तः कामातुरो भृशम्३६॥
पतत्वद्यैव ते लिंगं निर्लज्जेति भृशं किल । पपौ चामृतवापीं च दानवैर्निर्मितां मुदे ॥३७॥
इन्द्रोऽपि च वृषो भूत्वा वाहनत्वं गतः क्षितौ । आद्यस्य सर्वलोकस्य विष्णोरेव विवेकिनः ॥३८॥
सर्वज्ञत्वं गतं कुत्र प्रभुशक्तिः कुतो गता । यद्धेममृगविज्ञानं न ज्ञातं हरिणा किल ॥३९॥
राजन्मायाबलं पश्य रामो हि काममोहितः । रामो विरहसंतप्तो रुरोद भृशमातुरः ॥४०॥
योऽपृच्छत्पादपान्मूढः क्व गता जनकात्मजा । भक्षिता वा हृता केन रुदन्नुच्चतरं ततः ॥४१॥
लक्ष्मणाऽहं मरिष्यामि कांताविरहदुःखितः । त्वं चापि मम दुःखेन मरिष्यसि वनेऽनुज ॥४२॥
आवयोर्मरणं ज्ञात्वा माता मम मरिष्यति । शत्रुघ्नोऽप्यतिदुःखार्तः कथं जीवितुमर्हति ॥४३॥
सुमित्रा जीवितं जह्यात्पुत्रव्यसनकर्शिता । पूर्णकामाऽथ कैकेयी भवेत्पुत्रसमन्विता ॥४४॥
हा सीते क्व गताऽसि त्वं मां विहाय स्मरातुरा । एह्येहि मृगशावाक्षि मां जीवय कृशोदरि ॥
किं करोमि क्व गच्छामि त्वदधीनं च जीवितम् । समाश्वासय दीनं मां प्रियं जनकनन्दिनि ४६॥
एवं विलपता तेन रामेणाऽमिततेजसा । वने वने च भ्रमता नेक्षिता जनकात्मजा ॥४७॥
शरण्यः सर्वलोकानां रामः कमललोचनः । शरणं वानराणां स गतो माया विमोहितः ४८॥
सहायान्वानरान्कृत्वा बबन्ध वरुणालयम् । जघान रावणं वीरं कुंभकर्णं महोदरम् ॥४९॥
आनीय च ततः सीतां रामो दिव्यमकारयत् । सर्वज्ञोऽपि हृतां मत्वा रावणेन दुरात्मना ॥५०॥
किं ब्रवीमि महाराज योगमायाबलं महत् । यया विश्वमिदं सर्वं भ्रामितं भ्रमते किल ॥५१॥
एवं नानाऽवतारेऽत्र विष्णुः शापवशं गतः । करोति विविधाश्चेष्टा दैवाधीनः सदैव हि ॥५२॥
तवाऽहं कथयिष्यामि कृष्णस्याऽपि विचेष्टितम्। प्रभवं मानुषे लोके देवकार्यार्थसिद्धये ॥५३॥
कालिन्दीपुलिने रम्ये ह्यासीन्मधुवनं पुरा । लवणो मधुपुत्रस्तु तत्राऽऽसीद्दानवो बली ॥५४॥
द्विजानां दुःखदः पापी वरदानेन गर्वितः । निहतोऽसौ महाभाग लक्ष्मणस्यानुजेन वै ॥५५॥
शत्रुघ्नेनाथ संग्रामे तं निहत्य मदोत्कटम् । वासिता मथुरा नाम पुरी परमशोभना ॥५६॥
स तत्र पुष्कराक्षौ द्वौ पुत्रौ शत्रुनिषूदनः । निवेश्य राज्ये मतिमान्काले प्राप्ते दिवं गतः ५७॥
सूर्यवंशक्षये तां तु यादवाः प्रतिपेदिरे । मथुरां मुक्तिदां राजन् ययातितनयाः पुरा ॥५८॥

शूरसेनाभिधः शूरस्तत्राऽभून्मेदिनीपतिः । माथुराञ्छूरसेनांश्च बुभुजे विषयान्नृप ॥५९॥
तत्रोत्पन्नः कश्यपांशः शापाच्च वरुणस्य वै । वसुदेवोऽतिविख्यातः शूरसेनसुतस्तदा ॥६०॥
वैश्यवृत्तिरतः सोऽभून्मृते पितरि माधवः । उग्रसेनो बभूवाथ कंसस्तस्याऽऽत्मजो महान् ६१॥
अदितिर्देवकी जाता देवकस्य सुता तदा । शापाद्वै वरुणस्याऽथ कश्यपाऽनुगता किल ६२॥
दत्ता सा वसुदेवाय देवकेन महात्मना । विवाहे रचिते तत्र वागभूद्गगने तदा ॥६३॥
कंस कंस महाभाग देवकीगर्भसंभवः । अष्टमस्तु सुतः श्रीमांस्तव हंता भविष्यति ॥६४॥
तच्छ्रुत्वा वचनं कंसो विस्मितोऽभून्महाबलः । देववाचं तु तां मत्वा सत्यां चिन्तामवाप सः ६५॥
किं करोमीति संचिन्त्य विमर्शमकरोत्तदा । निहत्यैनां न मे मृत्युर्भवेदद्यैव सत्वरम् ॥६६॥
उपायो नान्यथा चास्मिन्कार्ये मृत्युभयावहे । इयं पितृष्वसा पूज्या कथं हन्मीत्यचिन्तयत् ६७॥
पुनर्विचारयामास मरणं मेऽस्त्यहो स्वसा । पापेनाऽपि प्रकर्तव्या देहरक्षा विपश्चिता ॥६८॥
प्रायश्चित्तेन पापस्य शुद्धिर्भवति सर्वदा । प्राणरक्षा प्रकर्तव्या बुधैरप्येनसा तथा ॥६९॥
विचिन्त्य मनसा कंसः खड्गमादाय सत्वरः । जग्राह तां वरारोहां केशेष्वाकृष्य पापकृत् ॥७०॥
कोशात्खड्गमुपाकृष्य हंतुकामो दुराशयः । पश्यतां सर्वलोकानां नवोढां तां चकर्ष ह ॥७१॥
हन्यमानां च तां दृष्ट्वा हाहाकारो महानभूत् । वसुदेवानुगा वीरा युद्धायोद्यतकार्मुकाः ॥७२॥
मुञ्च मुंचेति प्रोचुस्तं ते तदाद्भुतसाहसाः । कृपया मोचयामासुर्देवकीं देवमातरम् ॥७३॥
तद्युद्धमभवद्घोरं धाराणां च परस्परम् । वसुदेवसहायानां कंसेन च महात्मना ॥७४॥
वर्तमाने तथा युद्धे दारुणे लोमहर्षणे । कंसं निवारयामासुर्वृद्धा ये यदुसत्तमाः ॥७५॥
पितृष्वसेयं ते वीर पूजनीया च बालिशा । न हंतव्या त्वया वीर विवाहोत्सवसंगमे ॥७६॥
स्त्रीहत्या दुःसहा वीर कीर्तिघ्नी पापकृत्तमा । भूतभाषितमात्रेण न कर्तव्या विजानता ॥७७॥
अन्तर्हितेन केनाऽपि शत्रुणा तव चाऽस्य वा । उदितेति कुतो न स्याद्वागनर्थकरी विभो ॥७८॥
यशसस्ते विघाताय वसुदेवगृहस्य च । अरिणा रचिता वाणी गुणमायाविदा नृप ॥७९॥
बिभेषि वीरस्त्वं भूत्वा भूतभाषितभाषया । यशोमूलविघातार्थमुपायस्त्वरिणा कृतः ॥८०॥
पितृष्वसा न हंतव्या विवाहसमये पुनः । भवितव्यं महाराज भवेच्च कथमन्यथा ॥८१॥
एवं तैर्बोध्यमानोऽसौ निवृत्तो नाऽभवद्यदा । तदा तं वसुदेवोऽपि नीतिज्ञः प्रत्यभाषत ॥८२॥
कंस सत्यं ब्रवीम्यद्य सत्याधारं जगत्त्रयम् । दास्यामि देवकीपुत्रानुत्पन्नांस्तव सर्वशः ॥८३॥
जातं जातं सुतं तुभ्यं न दास्यामि यदि प्रभो । कुम्भीपाके तदा घोरे पतंतु मम पूर्वजाः ॥८४॥
श्रुत्वाऽथ वचनं सत्यं पौरवा ये पुरःस्थिताः । ऊचुस्ते त्वरिताः कंसं साधु साधु पुनः पुनः ८५॥
न मिथ्या भाषते क्वाऽपि वसुदेवो महामनाः । केशं मुंच महाभाग स्त्रीहत्यापातकं तथा ॥८६॥

व्यास उवाच

एवं प्रबोधितः कंसो यदुवृद्धैर्महात्मभिः । क्रोधं त्यक्त्वा स्थितस्तत्र सत्यवाक्याऽनुमोदितः ।।

ततो दुंदुभयो नेदुर्वादित्राणि च सस्वनुः ।।८७।।

"जयशब्दस्तु सर्वेषामुत्पन्नस्तत्र संसदि ।"

प्रसाद्य कंसं प्रतिमोच्य देवकीं महायशाः शूरसुतस्तदानीम् ।

जगाम गेहं स्वजनानुवृत्तो नवोढया वीतभयस्तरस्वी ।।८८।।

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे विंशोऽध्यायः ।।२०।।

अथ एकविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

अथ काले तु संप्राप्ते देवकी देवरूपिणी । गर्भं दधार विधिवद्वसुदेवेन संगता ।।१।।

पूर्णेऽथ दशमे मासे सुषुवे सुतमुत्तमम् । रूपावयवसंपन्नं देवकी प्रथमं यदा ।।२।।

तदाऽऽह वसुदेवस्तां सत्यवाक्यानुमोदितः । भावित्वाच्च महाभागो देवकीं देवमातरम् ।।३।।

वरोरु समयं मे त्वं जानासि स्वसुतार्पणे । मोचिता त्वं महाभागे शपथेन मया तदा ।।४।।

इमं पुत्रं सुकेशांते दास्यामि भ्रातृसूनवे । "खले कंसे विनाशार्थं दैवे किं वा करिष्यसि।।"

विचित्रकर्मणां पाको दुर्ज्ञेयो ह्यकृतात्मभिः ।।५।।

सर्वेषां किल जीवानां कालपाशानुवर्तिनाम् । भोक्तव्यं स्वकृतं कर्म शुभं वा यदि वाऽशुभम्।।

प्रारब्धं सर्वथैवाऽत्र जीवस्य विधिनिर्मितम् ।

देवक्युवाच

स्वामिन्पूर्वं कृतं कर्म भोक्तव्यं सर्वथा नृभिः ।।७।।

तीर्थैस्तपोभिर्दानैर्वा किं न याति क्षयं हि तत् । लिखितो धर्मशास्त्रेषु प्रायश्चित्तविधिर्नृप ।।८।।

पूर्वार्जितानां पापानां विनाशाय महात्मभिः । ब्रह्महा हेमहारी च सुरापो गुरुतल्पगः ।।९।।

द्वादशाब्दव्रते चीर्णे शुद्धिं याति यतस्ततः । मन्वादिभिर्यथोद्दिष्टं प्रायश्चित्तं विधानतः ।।१०।।

तथा कृत्वा नरः पापान्मुच्यते वा नवाऽनघ । विगीतवचनास्ते किं मुनयस्तत्त्वदर्शिनः ।।११।।

याज्ञवल्क्यादयः सर्वे धर्मशास्त्रप्रवर्तकाः । भवितव्यं भवत्येव यद्येवं निश्चयः प्रभो ।।१२।।

आयुर्वेदः स मिथ्यैव मंत्रवादास्तथाऽखिलाः । उद्यमस्तु वृथा सर्वमेवं चेद्दैवनिर्मितम् ।।१३।।

भवितव्यं भवत्येव प्रवृत्तिस्तु निरर्थिका । अग्निष्टोमादिकं व्यर्थं नियतं स्वर्गसाधनम् ।।१४।।

यदा तदा प्रमाणं हि वृथैव परिभाषितम् । वितथे तत्प्रमाणे तु धर्मोच्छेदः कुतो न हि १५।।

उद्यमे च कृते सिद्धिः प्रत्यक्षेणैव साध्यते । तस्मादत्र प्रकर्तव्यः प्रपंचश्चित्तकल्पितः ॥१६॥
यथायं बालकः क्षेमं प्राप्नोति मम पुत्रकः । मिथ्या यदि प्रकर्तव्यं वचनं शुभमिच्छता ॥१७॥
न तत्र दूषणं किंचित्प्रवदंति मनीषिणः ।

वसुदेव उवाच

निशामय महाभागे सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ॥१८॥
उद्यमः खलु कर्तव्यः फलं दैववशानुगम् । त्रिविधानीह कर्माणि संसारेऽत्र पुराविदः ॥१९॥
प्रवदंतीह जीवानां पुराणेष्वागमेषु च । सचितानि च जीर्णानि प्रारब्धानि सुमध्यमे ॥२०॥
वर्तमानानि वामोरु त्रिविधानीह देहिनाम् । शुभाशुभानि कर्माणि बीजभूतानि यानि च ॥२१॥
बहुजन्मसमुत्थानि काले तिष्ठंति सर्वथा । पूर्वदेहं परित्यज्य जीवः कर्मवशानुगः ॥२२॥
स्वर्गं वा नरकं वाऽपि प्राप्नोति स्वकृतेन वै । दिव्यं देहं च संप्राप्य यातनादेहमर्थजम् ॥२३॥
भुनक्ति विविधान्भोगान्स्वर्गे वा नरकेऽथवा । भोगांते च यदोत्पत्तेः समयस्तस्य जायते ॥२४॥
लिंगदेहेन सहितं जायते जीवसंज्ञितम् । तदैव संचितेभ्यश्च कर्मभ्यः कर्मभिः पुनः ॥२५॥
योजयत्येव तं कालं कर्माणि प्राकृतानि च । देहेनानेन भाव्यानि शुभानि चाशुभानि च ॥२६॥
प्रारब्धानि च जीवेन भोक्तव्यानि सुलोचने । प्रायश्चित्तेन नश्यंति वर्तमानानि भामिनि ॥२७॥
संचितानि तथैवाऽऽशु यथार्थं विहितेन च । प्रारब्धकर्मणां भोगात्संक्षयो नान्यथा भवेत् ॥२८॥
तेनायं ते कुमारो वै देयः कंसाय सर्वथा । न मिथ्यावचनं मेऽस्ति लोकनिंदाऽभिदूषितम् ॥२९॥
अनित्येऽस्मिंस्तु संसारे धर्मसारे महात्मनाम् । दैवाधीनं हि सर्वेषां मरणं जननं तथा ॥३०॥
तस्माच्छोको न कर्तव्यो देहिना हि निरर्थकः । सत्यं यस्य गतं कांते वृथा तस्यैव जीवितम् ॥३१॥
इह लोको गतो यस्मात्परलोकः कुतस्ततः । अतो देहि सुतं सुभ्रु कंसाय प्रददाम्यहम् ॥३२॥
सत्यसंस्तरणाद्देवि शुभमग्रे भविष्यति । कर्तव्यं सुकृतं पुंभिः सुखे दुःखे सति प्रिये ॥३३॥
"सत्यसंरक्षणाद्देवि शुभमेव भविष्यति ।"

व्यास उवाच

इत्युक्तवति कांते सा देवकी शोकसंयुता । ददौ पुत्रं प्रसूतं च वेपमाना मनस्विनी ॥३४॥
वसुदेवोपि धर्मात्मा आदाय स्वसुतं शिशुम् । जगाम कंससदनं मार्गे लोकैरभिष्टुतः ॥३५॥

लोका ऊचुः

पश्यंतु वसुदेवं भो लोका एवं मनस्विनम् । स्ववाक्यमनुरुध्यैव बालमादाय यात्यसौ ॥३६॥
मृत्यवे दातुकामोऽद्य सत्यवागनसूयकः । सफलं जीवितं चाऽस्य धर्मं पश्यंतु चाऽद्भुतम् ॥३७॥
यः पुत्रं याति कंसाय दातुं कालात्मनेऽपि हि ।

व्यास उवाच

इति संस्तूयमानस्तु प्रातः कंसालयं नृप ॥३८॥
ददावस्मै कुमारं तं जातमात्रममानुषम् । कंसोऽपि विस्मयं प्राप्तो दृष्ट्वा धैर्यं महात्मनः ॥३९॥
गृहीत्वा बालकं प्राह स्मितपूर्वमिदं वचः । धन्यस्त्वं शूरपुत्राऽद्य ज्ञातः पुत्रसमर्पणात् ॥४०॥
मम मृत्युर्न चायं वै गिरा प्रोक्तस्तु चाऽष्टमः । न हंतव्यो मया कामं बालोऽयं यातु ते गृहम् ॥४१॥
अष्टमस्तु प्रदातव्यस्त्वया पुत्रो महामते । इत्युक्त्वा वसुदेवाय ददावाशु खलः शिशुम् ॥४२॥
गच्छत्वयं गृहे बालः क्षेमं व्याहृतवान्नृपः । तमादाय तदा शौरिर्जगाम स्वगृहं मुदा ॥४३॥
कंसोऽपि सचिवानाह वृथा किं घातये शिशुम् । अष्टमाद्देवकीपुत्रान्मम मृत्युरुदाहृतः ॥४४॥
अतः किं प्रथमं बालं हत्वा पापं करोम्यहम् । साधु साध्विति तेऽप्युक्त्वा संस्थिता मंत्रिसत्तमाः ४५॥
विसर्जितास्तु कंसेन जग्मुस्ते स्वगृहान्प्रति । गतेषु तेषु संप्राप्तो नारदो मुनिसत्तमः ॥४६॥
अभ्युत्थानाऽर्घ्यपाद्यादि चकारोग्रसुतस्तदा । पप्रच्छ कुशलं राजा तत्राऽऽगमनकारणम् ॥४७॥
नारदस्तं तदोवाच स्मितपूर्वमिदं वचः । कंस कंस महाभाग गतोऽहं हेमपर्वतम् ॥४८॥
तत्र ब्रह्मादयो देवा मंत्रं चक्रुः समाहिताः । देवक्यां वसुदेवस्य भार्यायां सुरसत्तमः ॥४९॥
वधार्थं तव विष्णुश्च जन्म चाऽत्र करिष्यति । तत्कथं न हतः पुत्रस्त्वया नीतिं विजानता ॥५०॥

कंस उवाच

अष्टमं च हनिष्येऽहं मृत्युं मे देवभाषितम् ।

नारद उवाच

न जानासि नृपश्रेष्ठ राजनीतिं शुभाऽऽशुभम् ॥५१॥
मायाबलं च देवानां न त्वं वेत्सि वदामि किम् । रिपुरल्पोऽपि शूरेण नोपेक्ष्यः शुभमिच्छता५२॥
संमेलनक्रियायां तु सर्वे ते ह्यष्टमाः स्मृताः । मूर्खस्त्वमरिसंत्यागः कृतोऽयं जानता त्वया ॥५३॥
इत्युक्त्वाऽऽशु गतः श्रीमान्नारदो देवदर्शनः । गतेऽथ नारदे कंसः समाहूयाऽथ बालकम् ॥५४॥
पाषाणे पोथयामास सुखं प्राप च मंदधीः ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे एकविंशोऽध्यायः ॥२१॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

किं कृतं पातकं तेन बालकेन पितामह । यज्जातमात्रो निहतस्तथा तेन दुरात्मना ॥१॥
नारदोऽपि मुनिश्रेष्ठो ज्ञानवान्धर्मतत्परः । कथमेवंविधं पापं कृतवान्ब्रह्मवित्तमः ॥२॥

कर्ता कारयिता पापे तुल्यपापौ स्मृतौ बुधैः । स कथं प्रेरयामास मुनिः कंसं खलं तदा ॥३॥
संशयोऽयं महान्मेऽत्र ब्रूहि सर्वं सविस्तरम् । येन कर्मविपाकेन बालको निधनं गतः ॥४॥

व्यास उवाच

नारदः कौतुकप्रेक्षी सर्वदा कलहप्रियः । देवकार्यार्थमागत्य सर्वमेतच्चकार ह ॥५॥
न मिथ्याभाषणे बुद्धिर्मुनेस्तस्य कदाचन । सत्यवक्ता सुराणां स कर्तव्ये निरतः शुचिः॥६॥
एवं षड् बालकास्तेन जाता जाता निपातिताः । षड् गर्भाः शापयोगेन संभूय मरणं गताः ॥७॥
शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि तेषां शापस्य कारणम् । स्वायंभुवेंऽतरे पुत्रा मरीचेः षण्महाबलाः ॥८॥
ऊर्णायां चैव भार्यायामासन्धर्मविचक्षणाः । ब्रह्माणं जहसुर्वीक्ष्य सुतां यभितुमुद्यतम् ॥९॥
शशाप तांस्तदा ब्रह्मा दैत्ययोनिं विशंत्वधः । कालनेमिसुता जातास्ते षड् गर्भा विशांपते१०॥
अवतारे परे ते तु हिरण्यकशिपोः सुताः । जातास्ते ज्ञानसंयुक्ताः पूर्वशापभयान्नृप ॥११॥
तस्मिञ्जन्मनि शांताश्च तपश्चक्रुः समाहिताः । तेषां प्रीतोऽभवद्ब्रह्मा षड्गर्भाणां वरान्ददौ१२॥

ब्रह्मोवाच

शप्ता यूयं मया पूर्वं क्रोधयुक्तेन पुत्रकाः । तुष्टोऽस्मि वो महाभागा ब्रुवंतु वांछितं वरम् ॥

व्यास उवाच

ते तु श्रुत्वा वचस्तस्य ब्रह्मणः प्रीतमानसाः । ब्रह्माणमब्रुवन्कामं सर्वे कार्यार्थतत्पराः ॥१४॥

गर्भा ऊचुः

पितामहाऽद्य तुष्टोऽसि देहि नो वांछितं वरम् । अवध्या दैवतैः सर्वैर्मानवैश्च महोरगैः ॥१५॥
गंधर्वसिद्धपतिभिर्वधो माभूत्पितामह ।

व्यास उवाच

तानुवाच ततो ब्रह्मा सर्वमेतद्भविष्यति ॥१६॥

गच्छंतु वो महाभागाः सत्यमेव न संशयः । दत्त्वा वरं ततो ब्रह्मा मुदितास्ते तदाऽभवन् १७॥
हिरण्यकशिपुः क्रुद्धस्तानुवाच कुरूद्वह । यस्माद्विहाय मां पुत्रास्तोषितो वै पितामहः १८॥
वरेण प्रार्थितोऽत्यर्थं बलवन्तो यतोऽभवन् । युष्माभिर्हापितः स्नेहस्ततो युष्मांस्त्यजाम्यहम्१९॥
यूयं व्रजंतु पाताले षड्गर्भा विश्रुता भुवि । पाताले निद्रयाविष्टास्तिष्ठंतु बहुवत्सरान् ॥२०॥
ततस्तु देवकीगर्भे वर्षे वर्षे पुनः पुनः । पिता वः कालनेमिस्तु तत्र कंसो भविष्यति २१॥
स एव जातमात्रान्वो वधिष्यति सुदारुणः ।

व्यास उवाच

एवं शप्तस्तदा तेन गर्भे जातान्पुनः पुनः ॥२२॥

जघान देवकीपुत्रान्षड्गर्भाञ्छापनोदितः । शेषांशः सप्तमस्तत्र देवकीगर्भसंस्थितः ॥२३॥
विस्रंसितश्च गर्भोऽसौ योगेन योगमायया । नीतश्च रोहिणीगर्भे कृत्वा संकर्षणं बलात् २४॥
पतितः पंचमे मासि लोकख्यातिं गतस्तदा । कंसोऽपि ज्ञातवांस्तत्र देवकीगर्भपातनम् ॥२५॥
मुदं प्राप स दुष्टात्मा श्रुत्वा वार्तां सुखावहाम् । अष्टमे देवकीगर्भे भगवान्सात्वतां पतिः ॥२६॥
उवास देवकार्यार्थं भाराऽवतरणाय च ।

राजोवाच

वसुदेवः कश्यपांशः शेषांशश्च तदाऽभवत् ॥२७॥
हरेरंशस्तथा प्रोक्तो भवता मुनिसत्तम । अन्ये च येंऽशा देवानां तत्र जातास्तु तान्वद ॥
भाराऽवतरणार्थं वै क्षितेः प्रार्थनयाऽनघ ।

व्यास उवाच

सुराणामसुराणां च ये येंऽशा भुवि विश्रुताः ॥२९॥
तानहं संप्रवक्ष्यामि संक्षेपेण शृणुष्व तान् । वसुदेवः कश्यपांशो देवकी च तथाऽदितिः ३०॥
बलदेवस्त्वनंतांशो वर्तमानेषु तेषु च । योऽसौ धर्मसुतः श्रीमान्नारायण इति श्रुतः ॥३१॥
तस्यांशो वासुदेवस्तु विद्यमाने मुनौ तदा । नरस्तस्यानुजो यस्तु तस्यांशोऽर्जुन एव च॥३२॥
युधिष्ठिरस्तु धर्मांशो वाय्वंशो भीम इत्युत । अश्विन्यंशौ ततः प्रोक्तौ माद्रीपुत्रौ महाबलौ ३३॥
सूर्यांशः कर्ण आख्यातो धर्मांशो विदुरः स्मृतः । द्रोणो बृहस्पतेरंशस्तत्सुतस्तु शिवांशजः ॥३४॥
समुद्रः शंतनुः प्रोक्तो गंगा भार्या मता बुधैः । देवकस्तु समाख्यातो गंधर्वपतिरागमे ॥३५॥
वसुर्भीष्मो विराटस्तु मरुद्गण इति स्मृतः । अरिष्टस्य सुतो हंसो धृतराष्ट्रः प्रकीर्तितः ॥३६॥
मरुद्गणः कृपः प्रोक्तः कृतवर्मा तथापरः । दुर्योधनः कलेरंशः शकुनिं विद्धि द्वापरम्॥३७॥
सोमपुत्रः सुवर्चाख्यः सोमप्ररुरुदाहृतः । पावकांशो धृष्टद्युम्नः शिखंडी राक्षसस्तथा ३८॥
सनत्कुमारस्यांशस्तु प्रद्युम्नः परिकीर्तितः । द्रुपदो वरुणस्यांशो द्रौपदी च रमांशजा ॥३९॥
द्रौपदीतनयाः पंच विश्वेदेवांशजाः स्मृताः । कुंतिः सिद्धिर्धृतिर्माद्री मतिर्गांधारराजजा ॥४०॥
कृष्णपत्न्यस्तथा सर्वा देववारांगनाः स्मृताः । राजानश्च तथा सर्वे असुराः शक्रनोदिताः ४१॥
हिरण्यशिपोरंशः शिशुपाल उदाहृतः । विप्रचित्तिर्जरासंधः शल्यः प्रह्लाद इत्यपि ॥४२॥
कालनेमिस्तथा कंसः केशी हयशिरास्तथा । अरिष्टो बलिपुत्रस्तु ककुद्मी गोकुले हतः ॥४३॥
अनुह्लादो धृष्टकेतुर्भगदत्तोऽथ बाष्कलः । लंबः प्रलंबःसंजातः खरोऽसौ धेनुकोऽभवत्॥४४॥
वाराहश्च किशोरश्च दैत्यौ परमदारुणौ । मल्लौ तावेव संजातौ ख्यातौ चाणूरमुष्टिकौ॥४५॥
दितिपुत्रस्तथाऽरिष्टो गजः कुवलयाभिधः । बलिपुत्री बकी ख्याता बकस्तदनुजः स्मृतः॥४६॥

यमो रुद्रस्तथा कामः क्रोधश्चैव चतुर्थकः । तेषामंशैस्तु संजातो द्रोणपुत्रो महाबलः ॥४७॥
अंशावतरणे पूर्वदैतेया राक्षसास्तथा । जाताः सर्वे सुरांशास्ते क्षितिभारावतारणे ॥४८॥
एतेषां कथितं राजन्नंशावतरणं नृप । सुराणां चासुराणां च पुराणेषु प्रकीर्तितम् ॥४९॥
यदा ब्रह्मादयो देवाः प्रार्थनार्थं हरिं गताः । हरिणा च तदा दत्तौ केशौ खलु सितासितौ॥५०॥
श्यामवर्णस्ततः कृष्णः श्वेतः संकर्षणस्तथा । भारावतारणार्थं तौ जातौ देवांशसंभवौ ॥५१॥
अंशावतरणं चैतच्छृणोति भक्तिभावतः । सर्वपापविनिर्मुक्तो मोदते स्वजनैर्वृतः ॥५२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥२२॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

हतेषु षट्सु पुत्रेषु देवक्या औग्रसेनिना । सप्तमे पतिते गर्भे वचनान्नारदस्य च ॥१॥
अष्टमस्य च गर्भस्य रक्षणार्थमतंद्रितः । प्रयत्नमकरोद्राजा मरणं स्वं विचिंतयन् ॥२॥
समये देवकीगर्भे प्रवेशमकरोद्धरिः । अंशेन वसुदेवे तु समागत्य यथाक्रमम् ॥३॥
तदेयं योगमाया च यशोदायां यथेच्छया । प्रवेशमकरोद्देवी देवकार्यार्थसिद्धये ॥४॥
रोहिण्यास्तनयो रामो गोकुले समजायत । यतः कंसभयोद्विग्ना संस्थिता सा च कामिनी॥५॥
कारागारे ततः कंसो देवकीं देवसंस्तुताम् । स्थापयामास रक्षार्थं सेवकान्समकल्पयत् ॥६॥
वसुदेवस्तु कामिन्याः प्रेमतंतुनियंत्रितः । पुत्रोत्पत्तिं च संचिन्त्य प्रविष्टः सह भार्यया ॥७॥
देवकीगर्भगो विष्णुर्देवकार्यार्थसिद्धये । संस्तुतोऽमरसंघैश्च व्यवर्धत यथाक्रमम् ॥८॥
संजाते दशमे तत्र मासेऽथ श्रावणे शुभे । प्राजापत्यर्क्षसंयुक्ते कृष्णपक्षेऽष्टमीदिने ॥९॥
कंसस्तु दानवान्सर्वानुवाच भयविह्वलः । रक्षणीया भवद्भिश्च देवकी गर्भमंदिरे ॥१०॥
अष्टमो देवकीगर्भः शत्रुर्मे प्रभविष्यति । रक्षणीयः प्रयत्नेन मृत्युरूपः स बालकः ॥११॥
हत्वैनं बालकं दैत्याः सुखं स्वप्स्यामि मंदिरे । निर्वृत्तिवर्जिते दुःखे नाशिते चाष्टमे सुते ॥१२॥
खड्गप्रासधराः सर्वे तिष्ठंतु धृतकार्मुकाः । निद्रातंद्राविहीनाश्च सर्वत्र निहितेक्षणाः ॥१३॥

व्यास उवाच

इत्यादिश्याऽसुरगणान् कृशोऽतिभयविह्वलः । मंदिरं स्वं जगामाऽऽशु न लेभे दानवः सुखम् ॥
निशीथे देवकी तत्र वसुदेवमुवाच ह । किं करोमि महाराज प्रसवावसरो मम ॥१५॥
बहवो रक्षपालाश्च तिष्ठंत्यत्र भयानकाः । नन्दपत्न्या मया सार्धं कृतोऽस्ति समयः पुरा१६॥
प्रेषितव्यस्त्वया पुत्रो मंदिरे मम मानिनि । पालयिष्याम्यहं तत्र तवाऽतिमनसा किल ॥१७॥

अपत्यं ते प्रदास्यामि कंसस्य प्रत्ययाय वै । किं कर्तव्यं प्रभो चाऽद्य विषमे समुपस्थिते॥१८॥
व्यत्ययः संततेः शौरे कथं कर्तुं क्षमो भवेः । दूरे तिष्ठस्व कांताऽद्य लज्जा मेऽतिदुरत्यया॥१९॥
परावृत्य मुखं स्वामिन्नन्यथा किं करोम्यहम् । इत्युक्त्वा तं महाभागं देवकी देवसंमतम् ॥२०॥
बालकं सुषुवे तत्र निशीथे परमाद्भुतम् । तं दृष्ट्वा विस्मयं प्राप देवकी बालकं शुभम्॥२१॥
पतिं प्राह महाभागा हर्षोत्फुल्लकलेवरा । पश्य पुत्रमुखं कांत दुर्लभं हि तव प्रभो ॥२२॥
अद्यैनं कालरूपोऽसौ घातयिष्यति भ्रातृजः । वसुदेवस्तथेत्युक्त्वा तमादाय करे सुतम् ॥२३॥
अपश्यच्चाऽऽननं तस्य सुतस्याद्भुतकर्मणः । वीक्ष्य पुत्रमुखं शौरिश्चिंताविष्टो बभूव ह ॥२४॥
किं करोमि कथं न स्याद्दुःखमस्य कृते मम । एवं चिंताऽऽतुरे तस्मिन्वागुवाचाशरीरिणी ।२५॥
वसुदेवं समाभाष्य गगने विशदाक्षरा । वसुदेव गृहीत्वैनं गोकुलं नय सत्वरः ॥२६॥
रक्षपालास्तथा सर्वे मया निद्राविमोहिताः । विवृतानि कृतान्यष्ट कपाटानि च शृंखलाः ॥२७॥
मुक्त्वैनं नंदगेहे त्वं योगमायां समानय । श्रुत्वैवं वसुदेवस्तु तस्मिन्कारागृहे गतः ॥२८॥
विवृतं द्वारमालोक्य बभूव तरसा नृप । तमादाय ययावाशु द्वारपालैरलक्षितः ॥२९॥
कालिन्दीतटमासाद्य पुरं दृष्ट्वा सुनिश्चितम् । तदैव कटिदघ्नी सा बभूवाऽऽशु सरिद्वरा ॥३०॥
योगमायाप्रभावेण तताराऽऽनकदुन्दुभिः । मत्वा तु गोकुलं शौरिर्निशीथे निर्जने पथि ॥३१॥
नन्दद्वारे स्थितः पश्यन्विभूतिं पशुसंज्ञिताम् । तदैव तत्र संजाता यशोदा गर्भसंभवा ॥३२॥
योगमायांशजा देवी त्रिगुणा दिव्यरूपिणी । जातां तां बालिकां दिव्यां गृहीत्वा करपंकजे ॥३३॥
तत्राऽऽगत्य ददौ देवी सैरंध्रीरूपधारिणी । वसुदेवः सुतं दत्त्वा सैरंध्रीकरपंकजे ॥३४॥
तामादाय ययौ शीघ्रं बालिकां मुदिताऽऽशयः । कारागारे ततो गत्वा देवक्याः शयने सुताम् ॥३५॥
निःक्षिप्य संस्थितः पार्श्वे चिन्ताविष्टो भयाऽऽतुरः । रुरोद सुस्वरं कन्या तदैवाऽऽगतसंज्ञकाः ॥३६॥
उत्तस्थुः सेवका राज्ञः श्रुत्वा तद्रुदितं निशि । तमूचुर्भूपतिं गत्वा त्वरितास्तेऽतिविह्वलाः ॥३७॥
देवक्याश्च सुतो जातः शीघ्रमेहि महामते । तदाकर्ण्य वचस्तेषां शीघ्रं भोजपतिर्ययौ ॥३८॥

प्रावृतं द्वारमालोक्य वसुदेवमथाह्वयत् ।

कंस उवाच

सुतमानय देवक्या वसुदेव महामते ॥३९॥ मृत्युर्मे चाऽष्टमो गर्भस्तन्निहन्मि रिपुं हरिम् ॥

व्यास उवाच

श्रुत्वा कंसवचः शौरिर्भयत्रस्तविलोचनः ॥४०॥

तामादाय सुतां पाणौ ददौ चाऽऽशु रुदन्निव । दृष्ट्वाऽथ दारिकां राजा विस्मयं परमं गतः ॥४१॥
देववाणी वृथा जाता नारदस्य च भाषितम् । वसुदेवः कथं कुर्यादनृतं संकटे स्थितः ॥४२॥

रक्षपालाश्च मे सर्वे सावधाना न संशयः। कुतोऽत्र कन्यका कामं क्व गतः स सुतः किल॥४३॥
संदेहोऽत्र न कर्तव्यः कालस्य विषमा गतिः। इति संचिंत्य तां बालां गृहीत्वा पादयोः खलः॥४४॥
पोथयामास पाषाणे निर्घृणः कुलपांसनः। सा करान्निःसृता बाला ययावाकाशमंडलम्॥४५॥
दिव्यरूपा तदा भूत्वा तमुवाच मृदुस्वना। किं मया हतया पाप जातस्ते बलवान्रिपुः॥४६॥
हनिष्यति दुराराध्यः सर्वथा त्वां नराधमम्। इत्युक्त्वा सा गता कन्या गगनं कामगा शिवा४७॥
कंसस्तु विस्मयाऽऽविष्टो गतो निजगृहं तदा। आनाय्य दानवान्सर्वानिदं वचनमब्रवीत्॥४८॥
बकधेनुकवत्सादीन्क्रोधाविष्टो भयाऽऽतुरः। गच्छन्तु दानवाः सर्वे मम कार्यार्थसिद्धये॥४९॥
जातमात्राश्च हंतव्या बालका यत्र कुत्रचित्। पूतनैषा व्रजत्वद्य बालघ्नी नंदगोकुलम्॥५०॥
जातमात्रान्विनिघ्नंती शिशूंस्तत्र ममाज्ञया। धेनुको वत्सकः केशी प्रलंबो बक एव च॥५१॥
सर्वे तिष्ठंतु तत्रैव मम कार्यचिकीर्षया। इत्याज्ञाप्याऽसुरान्कंसो ययौ निजगृहं खलः॥५२॥
चिंताविष्टोऽतिदीनात्मा चिंतयित्वैव तं पुनः॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्यायः॥२३॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

प्रातर्नंदगृहे जातः पुत्रजन्ममहोत्सवः। किंवदंत्यथ कंसेन श्रुता चारमुखादपि॥१॥
जानाति वसुदेवस्य दारास्तत्र वसंति हि। पशवो दासवर्गश्च सर्वे ते नंदगोकुले॥२॥
तेन शंकासमाविष्टो गोकुलं प्रति भारत। नारदेनाऽपि तत्सर्वं कथितं कारणं पुरा॥३॥
गोकुले ये च नंदाद्यास्तत्पत्न्यश्च सुरांशजाः। देवकीवसुदेवाद्याः सर्वे ते शत्रवः किल॥४॥
इति नारदवाक्येन बोधितोऽसौ कुलाधमः। जातः कोपमना राजन्कंसः परमपापकृत्॥५॥
पूतना निहता तत्र कृष्णेनाऽमिततेजसा। बको वत्सासुरश्चाऽपि धेनुकश्च महाबलः॥६॥
प्रलंबो निहतस्तेन तथा गोवर्धनो धृतः। श्रुत्वैतत्कर्म कंसस्तु मेने मरणमात्मनः॥७॥
तथा विनिहतः केशी ज्ञात्वा कंसोऽतिदुर्मनाः। धनुर्यागमिषेणाऽऽशु तावानेतुं प्रचक्रमे॥८॥
अक्रूरं प्रेषयामास क्रूरः पापमतिस्तदा। आनेतुं रामकृष्णौ च वधायाऽमितविक्रमौ॥९॥
रथमारोप्य गोपालौ गोकुलाद्गांदिनीसुतः। आगतो मथुरायां तु कंसादेशे स्थितः किल १०॥
तावागत्य तदा तत्र धनुर्भंगं च चक्रतुः। हत्वाऽथ रजकं कामं गजं चाणूरमुष्टिकम्॥११॥
शलं च तोशलं चैव निजघान हरिस्तदा। जघान कंसं देवेशः केशेष्वाकृष्य लीलया॥१२॥
पितरौ मोचयित्वाऽथ गतदुःखौ चकार ह। उग्रसेनाय राज्यं तद्ददावरिनिषूदनः॥१३॥
वसुदेवस्तयोस्तत्र मौंजीबन्धनपूर्वकम्। कारयामास विधिवद् व्रतबंधं महामनाः॥१४॥

उपनीतौ तदा तौ तु गतौ सांदीपनालयम्। विद्याः सर्वाः समभ्यस्य मथुरामागतौ पुनः॥१५॥
जातौ द्वादशवर्षीयौ कृतविद्यौ महाबलौ। मथुरायां स्थितौ वीरौ सुतावानकदुंदुभेः॥१६॥
मागधस्तु जरासंधो जामातृवधदुःखितः। कृत्वा सैन्यसमाजं स मथुरामागतः पुरीम्॥१७॥
स सप्तदशवारं तु कृष्णेन कृतबुद्धिना। जितः संग्राममासाद्य मधुपुर्या निवासिना॥१८॥
पश्चाच्च प्रेरितस्तेन स कालयवनाऽभिधः। सर्वम्लेच्छाधिपः शूरो यादवानां भयंकरः॥१९॥
श्रुत्वा यवनमायांतं कृष्णः सर्वान् यदूत्तमान्। आनाय्य च तथा राममुवाच मधुसूदनः॥२०॥
भयं नोऽत्र समुत्पन्नं जरासंधान्महाबलात्। किं कर्तव्यं महाभाग यवनः समुपैति वै॥२१॥
प्राणत्राणं प्रकर्तव्यं त्यक्त्वा गेहं बलं धनम्। सुखेन स्थीयते यत्र संदेशः खलु पैतृकः॥२२॥
सदोद्वेगकरः कामं किं कर्तव्यः कुलोचितः। शैलसागरसान्निध्ये स्थातव्यं सुखमिच्छता॥२३॥
यत्र वैरिभयं न स्यात्स्थातव्यं तत्र पंडितैः। शेषशय्यां समाश्रित्य हरिः स्वपिति सागरे॥२४॥
तथैव च भयाद्भीतः कैलासे त्रिपुरार्दनः। तस्मान्नाऽत्रैव स्थातव्यमस्माभिः शत्रुतापितैः२५॥
द्वारवत्यां गमिष्यामः सहिताः सर्व एव वै। कथिता गरुडेनाऽद्य रम्या द्वारवती पुरी॥२६॥
रैवताचलसांनिध्ये सिंधुकूले मनोहरा।

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तथ्यं सर्वे यादवपुङ्गवाः॥२७॥
गमनाय मतिं चक्रुः सकुटुम्बाः सवाहनाः। शकटानि तथोष्ट्राश्च वाम्यश्च महिषास्तथा॥२८॥
धनपूर्णानि कृत्वा ते निर्ययुर्नगराद्बहिः। रामकृष्णौ पुरस्कृत्य सर्वे ते सपरिच्छदाः॥२९॥
अग्रे कृत्वा प्रजाः सर्वाश्चेलुः सर्वे यदूत्तमाः। कतिचिद्दिवसैः प्रापुः पुरीं द्वारवतीं किल॥३०॥
शिल्पिभिः कारयामास जीर्णोद्धारं हि माधवः। संस्थाप्य यादवांस्तत्र तावेतौ बलकेशवौ॥३१॥
तरसा मथुरामेत्य संस्थितौ निर्जनां पुरीम्। तदा तत्रैव संप्राप्तो बलवान् यवनाधिपः॥३२॥
ज्ञात्वैनमागतं कृष्णो निर्ययौ नगराद्बहिः। पदातिरग्रे तस्याऽभूद्यवनस्य जनार्दनः॥३३॥
पीताम्बरधरः श्रीमान्प्राहसन्मधुसूदनः। तं दृष्ट्वा पुरतो यांतं कृष्णं कमललोचनम्॥३४॥
यवनोऽपि पदाशः सन्पृष्ठतोऽनुगतः खलः। प्रसुप्तो यत्र राजर्षिर्मुचुकुंदो महाबलः॥३५॥
प्रययौ भगवांस्तत्र सकालयवनो हरिः। तत्रैवांतर्दधे विष्णुर्मुचुकुंदं समीक्ष्य च॥३६॥
तत्रैव यवनः प्राप्तः सुप्तभूतमपश्यत्। मत्वा तं वासुदेवं स पादेनाताडयन्नृपम्॥३७॥
प्रबुद्धः क्रोधरक्ताक्षस्तं ददाह महाबलः। तं दग्ध्वा मुचुकुंदोऽथ ददर्श कमलेक्षणम्॥३८॥
वासुदेवं सुदेवेशं प्रणम्य प्रस्थितो वनम्। जगाम द्वारकां कृष्णो बलदेवसमन्वितः॥३९॥
उग्रसेनं नृपं कृत्वा विजहार यथारुचि। अहरद्रुक्मिणीं कामं शिशुपालस्वयंवरात्॥४०॥

राक्षसेन विवाहेन चक्रे दारविधिं हरिः । ततो जांबवतीं सत्यां मित्रविंदां च भामिनीम् ४१॥
कालिन्दीं लक्ष्मणां भद्रां तथा नाग्नजितीं शुभाम् । पृथक्पृथक्समानीयाऽप्युपयेमे जनार्दनः ४२॥
अष्टावेव महीपाल पत्न्यः परमशोभनाः । प्रासूत रुक्मिणी पुत्रं प्रद्युम्नं चारुदर्शनम् ४३॥
जातकर्मादिकं तस्य चकार मधुसूदनः । हृतोऽसौ सूतिकागेहाच्छंबरेण बलीयसा ॥४४॥
नीतश्च स्वपुरीं बालो मायावत्यै समर्पितः । वासुदेवो हृतं दृष्ट्वा पुत्रं शोकसमन्वितः ॥४५॥
जगाम शरणं देवीं भक्तियुक्तेन चेतसा । वृत्तासुरादयो दैत्या लीलयैव यया हताः ॥४६॥
ततोऽसौ योगमायायाश्चकार परमां स्तुतिम् । वचोभिः परमोदारैरक्षरैः स्तवनैः शुभैः ॥४७॥

श्रीकृष्ण उवाच

मातर्मयातितपसा परितोषिता त्वं प्राग्जन्मनि प्रसुमनादिभिरर्चिताऽसि ।
धर्मात्मजेन बदरीवनखण्डमध्ये किं विस्मृतो जननि ते त्वयि भक्तिभावः ॥४८॥
सूतीगृहादपहृतः किमु बालको मे केनाऽपि दुष्टमनसाऽप्यथ कौतुकाद्वा ।
मानापहारकरणाय ममाद्य नूनं लज्जा तवाम्ब खलु भक्तजनस्य युक्ता ॥४९॥
दुर्गो महानतितरां नगरी सुगुप्ता तत्राऽपि मेऽतिसदनं किल मध्यभागे ।
अन्तःपुरे च पिहितं ननु सूतिगेहं बालो हृतः खलु तथाऽपि ममैव दोषात् ॥५०॥
नाऽहं गतः परपुरं न च यादवाश्च रक्षावतीव नगरी किल वीरवर्यैः ।
माया तवैव जननि प्रकटप्रभावा मे बालकः परिहृतः कुहकेन केन ॥५१॥
नो वेद्म्यहं जननि ते चरितं सुगुप्तं को वेद मंदमतिरल्पविदेव देही ।
क्वाऽसौ गतो मम भटैर्न च वीक्षितो वा हर्ताऽम्बिके जवनिका तव कल्पितेयम् ॥५२॥
चित्रं न तेऽत्र पुरतो मम मातृगर्भो नीतस्त्वयाऽर्धसमये किल माययाऽसौ ।
यं रोहिणी हलधरं सुषुवे प्रसिद्धं दूरे स्थिता पतिपरा मिथुनं विनाऽपि ॥५३॥
सृष्टिं करोषि जगतामनुपालनं च नाशं तथैव पुनरप्यनिशं गुणैस्त्वम् ।
को वेद तेऽम्ब चरितं दुरितांतकारि प्रायेण सर्वमखिलं विहितं त्वयैतत् ॥५४॥
उत्पाद्य पुत्रजननप्रभवं प्रमोदं दत्त्वा पुनर्विरहजं किल दुःखभारम् ।
त्वं क्रीडसे सुललितैः खलु तैर्विहारैर्नो चेत्कथं मम सुताप्तिरतिर्वृथा स्यात् ॥५५॥
माताऽस्य रोदिति भृशं कुररीव बाला दुःखं तनोति मम सन्निधिगा सदैव ।
कष्टं न वेत्सि ललितेऽप्रमितप्रभावा मातस्त्वमेव शरणं भवपीडितानाम् ॥५६॥
सीमासुखस्य सुतजन्म तदीयनाशो दुःखस्य देवि भवने विबुधा वदन्ति ।
तत्किं करोमि जननि प्रथमे प्रनष्टे पुत्रे ममाऽद्य हृदयं स्फुटतीव मातः ॥५७॥

यज्ञं करोमि तव तुष्टिकरं व्रतं वा दैवं च पूजनमथाऽखिलदुःखहा त्वम् ।
मातः सुतोऽत्र यदि जीवति दर्शयाऽऽशु त्वं वै क्षमा सकलशोकविनाशनाय ॥५८॥

व्यास उवाच

एवं स्तुता तदा देवी कृष्णेनाक्लिष्टकर्मणा । प्रत्यक्षदर्शना भूत्वा तमुवाच जगद्गुरुम् ॥५९॥

श्रीदेव्युवाच

शोकं मा कुरु देवेश शापोऽयं ते पुरातनः । तस्य योगेन पुत्रस्ते शंबरेण हृतो बलात्॥६०॥
अतस्ते षोडशे वर्षे हत्वा तं शंबरं बलात् । आगमिष्यति पुत्रस्ते मत्प्रसादान्न संशयः॥६१॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वाऽन्तर्दधे देवी चंडिका चंडविक्रमा । भगवानपि पुत्रस्य शोकं त्यक्त्वाऽभवत्सुखी॥६२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥२४॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

राजोवाच

संदेहो मे मुनिश्रेष्ठ जायते वचनात्तव । वैष्णवांशे भगवति दुःखोत्पत्तिं विलोक्य च॥ १ ॥
नारायणांशसंभूतो वासुदेवः प्रतापवान् । कथं स सूतिकागाराद्धृतो बालो हरेरपि ॥ २ ॥
सुगुप्तनगरे रम्ये गुप्तेऽथ सूतिकागृहे । प्रविश्य तेन दैत्येन गृहीतोऽसौ कथं शिशुः॥३॥
न ज्ञातो वासुदेवेन चित्रमेतन्ममाद्भुतम् । जायते महदाश्चर्यं चित्ते सत्यवतीसुत ॥ ४ ॥
ब्रूहि तत्कारणं ब्रह्मन्नज्ञातं केशवेन यत् । हरणं तत्र संस्थेन शिशोर्वा सूतिकागृहात् ॥ ५ ॥

व्यास उवाच

माया बलवती राजन्नराणां बुद्धिमोहिनी । शांभवी विश्रुता लोके को वा मोहं न गच्छति६॥
मानुषं जन्म संप्राप्य गुणाः सर्वेऽपि मानुषाः । भवंति देहजाः कामं न देवा नाऽसुरास्तदा॥७॥
क्षुत्तृण्निद्रा भयं तंद्रा व्यामोहः शोकसंशयः । हर्षश्चैवाऽभिमानश्च जरामरणमेव च ॥ ८ ॥
अज्ञानं ग्लानिरप्रीतिरीर्ष्यासूया मदः श्रमः । एते देहभवा भावाः प्रभवंति नराधिप ॥ ९ ॥
यथा हेममृगं रामो न बुबोध पुरोगतम् । जानक्या हरणं चैव जटायुमरणं तथा ॥१०॥
अभिषेकदिने रामो वनवासं न वेद च । तथा न ज्ञातवान्रामः स्वशोकान्मरणं पितुः॥११॥
अज्ञवद्विचचाराऽसौ पश्यमानो वने वने । जानकीं न विवेदाऽथ रावणेन हृतां बलात्॥१२॥
सहायान्वानरान्कृत्वा हत्वा शक्रसुतं बलात् । सागरे सेतुबंधं च कृत्वोत्तीर्य सरित्पतिम् ॥१३॥
प्रेषयामास सर्वासु दिक्षु तान्कपिकुञ्जरान् । संग्रामं कृतवान्घोरं दुःखं प्राप रणाऽजिरे॥१४॥

बंधनं नागपाशेन प्राप रामो महाबलः । गरुडान्मोक्षणं पश्चादन्वभूद्रघुनंदनः ॥१५॥
अहनद्रावणं संख्ये कुम्भकर्णं महाबलम् । मेघनादं निकुंभं च कुपितो रघुनंदनः ॥१६॥
अदूष्यत्वं च जानक्या न विवेद जनार्दनः । दिव्यं च कारयामास ज्वलितेऽग्नौ प्रवेशनम् १७॥
लोकापवादाच्च परं ततस्तत्याज तां प्रियाम् । अदूष्यां दूषितां मत्वा सीतां दशरथात्मजः॥१८॥
न ज्ञातौ स्वसुतौ तेन रामेण च कुशीलवौ । मुनिना कथितौ तौ तु तस्य पुत्रौ महाबलौ १९॥
पातालगमनं चैव जानक्या ज्ञातवान्न च । राघवः कोपसंयुक्तो भ्रातरं हंतुमुद्यतः ॥२०॥
कालस्याऽऽगमनं चैव न विवेद खरांतकः । मानुषं देहमाश्रित्य चक्रे मानुषचेष्टितम् ॥२१॥
तथैव मानुषान्भावान्नाऽत्र कार्या विचारणा । पूर्वं कंसभयात्प्राप्तो गोकुले यदुनन्दनः ॥२२॥
जरासंधभयात्पश्चाद्द्वारवत्यां गतो हरिः । अधर्मं कृतवान्कृष्णो रुक्मिण्या हरणं च यत्॥
शिशुपालहृतायाश्च जानन्धर्मं सनातनम् । शुशोच बालकं कृष्णः शंबरेण हृतं बलात् २४॥
मुमोद जानन्पुत्रं तं हर्षशोकयुतस्ततः । सत्यभामाऽऽज्ञया यत्तु युयुधे स्वर्गतः किल॥२५॥
इन्द्रेण पादपार्थं तु स्त्रीजितत्वं प्रकाशयन् । जहार कल्पवृक्षं यः पराभूय शतक्रतुम् ॥२६॥
मानिनीमानरक्षार्थं हरिश्चित्रधरः प्रभुः । बद्ध्वा वृक्षे हरिं सत्या नारदाय ददौ पतिम्२७॥
दत्त्वाथ कानकं कृष्णं मोचयामास भामिनी । दृष्ट्वा पुत्रान्पुरुगुणान्प्रद्युम्नप्रमुखानथ ॥२८॥
कृष्णं जांबवती दीना ययाचे संततिं शुभाम् । स ययौ पर्वतं कृष्णस्तपस्याकृतनिश्चयः ॥२९॥
उपमन्युर्मुनिर्यत्र शिवभक्तः परंतपः । उपमन्युं गुरुं कृत्वा दीक्षां पाशुपतीं हरिः॥३०॥
जग्राह पुत्रकामस्तु मुंडी दंडी बभूव ह । उग्रं तत्र तपस्तेपे मासमेकं फलाशनः ॥३१॥
जजाप शिवमंत्रं तु शिवध्यानपरो हरिः । द्वितीये तु जलाहारस्तिष्ठन्नेकपदा हरिः ॥३२॥
तृतीये वायुभक्षस्तु पादांगुष्ठाऽग्रसंस्थितः । षष्ठे तु भगवान्रुद्रः प्रसन्नो भक्तिभावतः ॥३३॥
दर्शनं च ददौ तत्र सोमः सोमकलाधरः । आजगाम वृषारूढः सुरैरिंद्रादिभिर्वृतः ॥३४॥
ब्रह्मविष्णुयुतः साक्षाद्यक्षगंधर्वसेवितः । संबोधयन्वासुदेवं शंकरस्तमुवाच ह ॥३५॥
तुष्टोऽस्मि कृष्ण तपसा तवोग्रेण महामते । ददामि वांछितान्कामान्ब्रूहि यादवनंदन ॥३६॥
मयि दृष्टे कामपूरे कामशेषो न संभवेत् ।

व्यास उवाच

तं दृष्ट्वा शंकरं तुष्टं भगवान्देवकीसुतः ॥३७॥
पपात पादयोस्तस्य दंडवत्प्रेमसंयुतः । स्तुतिं चकार देवेशो मेघगंभीरया गिरा ॥३८॥
स्थितस्तु पुरतः शंभोर्वासुदेवः सनातनः ।

कृष्ण उवाच

देवदेव जगन्नाथ सर्वभूताऽऽर्तिनाशन ॥३९॥
विश्वयोने सुरारिघ्न नमस्त्रैलोक्यकारक । नीलकंठ नमस्तुभ्यं शूलिने ते नमोनमः ॥४०॥
शैलजावल्लभायाऽथ यज्ञघ्नाय नमोऽस्तु ते । धन्योऽहं कृतकृत्योऽहं दर्शनात्तव सुव्रत ॥४१॥
जन्म मे सफलं जातं नत्वा ते पादपंकजम् । बद्धोऽहं स्त्रीमयैः पाशैः संसारेऽस्मिञ्जगद्गुरो ॥
शरणं तेऽद्य संप्राप्तो रक्षणार्थं त्रिलोचन । संप्राप्य मानुषं जन्म खिन्नोऽहं दुःखनाशन४३॥
त्राहि मां शरणं प्राप्तं भवभीतं भवाऽधुना । गर्भवासे महद्दुःखं प्राप्तं मदनदाहक ॥४४॥
जन्मतः कंसभयजमनुभूतं च गोकुले । जातोऽहं नंदगोपालो बल्लवाज्ञाकरस्तथा ॥४५॥
गोरजःकीर्णकेशस्तु भूमन्वृंदावने वने । म्लेच्छराजभयत्रस्तो गतो द्वारवतीं पुनः ॥४६॥
त्यक्त्वा पित्र्यं शुभं देशं माथुरं दुर्लभं विभो । ययातिशापबद्धेन तस्मै दत्तं भयाद्विभो ॥४७॥
राज्यं सुपुष्टमपि च धर्मरक्षापरेण च । उग्रसेनस्य दासत्वं कृतं वै सर्वदा मया ॥४८॥
राजासौ यादवानां वै कृतो नः पूर्वजैः किल । गार्हस्थ्यं दुःखदं शंभो स्त्रीवश्यं धर्मखंडनम् ॥
पारतंत्र्यं सदा बंधो मोक्षवार्ताऽत्र दुर्लभा । रुक्मिण्यास्तनयान्दृष्ट्वा भार्या जांबवती मम ५०॥
प्रेरयामास पुत्रार्थं तपसे मदनांतक । सकामेन मया तप्तं तपः पुत्रार्थमद्य वै ॥५१॥
लज्जा भवति देवेश प्रार्थनायां जगद्गुरो । कस्त्वामाराध्य देवेशं मुक्तिदं भक्तवत्सलम् ५२॥
प्रसन्नं याचते मूढः फलं तुच्छं विनाशि यत् । सोऽयं मायाविमूढात्मा याचे पुत्रसुखं विभो५३॥
कामिन्या प्रेरितः शंभो मुक्तिदं त्वां जगत्पते । जानामि दुःखदं शंभो संसारं दुःखसाधनम्५४॥
अनित्यं नाशधर्माणं तथाऽपि विरतिर्न मे । शापान्नारायणांशोऽहं जातोऽस्मिन्क्षितिमंडले ॥
भोक्तुं बहुतरं दुःखं मायापाशेन यंत्रितः ।

व्यास उवाच

इत्युक्तवंतं गोविंदं प्रत्युवाच महेश्वरः ॥५६॥
बहवस्ते भविष्यंति पुत्राः शत्रुनिषूदन । स्त्रीणां षोडशसाहस्रं भविष्यति शतार्धकम्५७॥
तासु पुत्रा दश दश भविष्यंति महाबलाः । इत्युक्तोपररामाऽशु शंकरः प्रियदर्शनः ॥५८॥
उवाच गिरिजा देवी प्रणतं मधुसूदनम् । कृष्ण कृष्ण महाबाहो संसारेऽस्मिन्नराधिप५९॥
गृहस्थप्रवरो लोके भविष्यति भवानिह । ततो वर्षशतांते तु द्विजशापाज्जनार्दन ॥६०॥
गांधार्याश्च तथा शापाद्भविता ते कुलक्षयः । परस्परं निहत्याऽजौ पुत्रास्ते शापमोहिताः ६१॥
गमिष्यंति क्षयं सर्वे यादवाश्च तथापरे । सानुजस्त्वं तथा देहं त्यक्त्वा यास्यसि वै दिवम्॥
शोकस्तत्र न कर्तव्यो भवितव्यं प्रति प्रभो । अवश्यंभाविभावानां प्रतीकारो न विद्यते॥६३॥

तत्र शोको न कर्तव्यो नूनं मम मतं सदा। अष्टावक्रस्य शापेन भार्यास्ते मधुसूदन ॥६४॥
चौरेभ्यो ग्रहणं कृष्ण गमिष्यंति मृते त्वयि। इत्युक्त्वाऽन्तर्दधे शंभुः सोमः ससुरमंडलः६५॥
उपमन्युं प्रणम्याऽथ कृष्णोऽपि द्वारकां ययौ। यस्माद्ब्रह्मादयो राजन्संति यद्यप्यधीश्वराः ६६॥
तथापि मायाकल्लोलयोगसंक्षुभितांतराः। तदधीनाः स्थिताः सर्वे काष्ठपुत्तलिकोपमाः६७॥
यथा यथा पूर्वमर्हं कर्म तेषां तथा तथा। प्रेरयत्यनिशं माया परब्रह्मस्वरूपिणी ॥६८॥
न वैषम्यं न नैर्घृण्यं भगवत्यां कदाचन। केवलं जीवमोक्षार्थं यतते भुवनेश्वरी ॥६९॥
यदि सा नैव सृज्येत जगदेतच्चराचरम्। तदा मायां विना भूतं जडं स्यादेव नित्यशः७०॥
तस्मात्कारुण्यमाश्रित्य जगज्जीवादिकं च यत्। करोति सततं देवी प्रेरयत्यनिशं च तत् ॥७१॥
तस्माद्ब्रह्मादिमोहेऽस्मिन्कर्तव्यः संशयो न हि। मायांतःपातिनः सर्वे मायाधीनाः सुराऽसुराः॥
स्वतंत्रा सैव देवेशी स्वेच्छाचारविहारिणी। तस्मात्सर्वात्मना राजन्सेवनीया महेश्वरी ॥७३॥
नातः परतरं किंचिदधिकं भुवनत्रये। एतद्धि जन्मसाफल्यं पराशक्तेः पदस्मृतिः ॥७४॥
माभूत्तत्र कुले जन्म यत्र देवी न दैवतम्। अहं देवी न चान्योऽस्मि ब्रह्मैवाऽहं नशोकभाक्॥
इत्यभेदेन तां नित्यां चिंतयेज्जगदंबिकाम्। ज्ञात्वा गुरुमुखादेनां वेदांतश्रवणादिभिः ॥७६॥
नित्यमेकाग्रमनसा भावयेदात्मरूपिणीम्। मुक्तो भवति तेनाऽऽशु नाऽन्यथा कर्मकोटिभिः॥
श्वेताश्वतरादयः सर्वे ऋषयो निर्मलाशयाः। आत्मरूपां हृदा ज्ञात्वा विमुक्ता भवबंधनात्७८॥
ब्रह्मविष्ण्वादयस्तद्वद्गौरीलक्ष्म्यादयस्तथा। तामेव समुपासंते सच्चिदानंदरूपिणीम् ॥७९॥
इति ते कथितं राजन्यद्यद्यत्पृष्टं त्वयाऽनघ। प्रपंचतापत्रस्तेन किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥८०॥
एतत्ते कथितं राजन्मयाख्यानमनुत्तमम्। सर्वपापहरं पुण्यं पुराणं परमाद्भुतम् ॥८१॥
य इदं शृणुयान्नित्यं पुराणं वेदसंमितम्। सर्वपापविनिर्मुक्तो देवीलोके महीयते ॥८२॥

सूत उवाच

एतन्मया श्रुतं व्यासात्कथ्यमानं सविस्तरम्। पुराणं पंचमं नूनं श्रीमद्भागवताऽभिधम् ॥८३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे पंचविंशोऽध्यायः ॥२५॥

अर्धाधिकैर्वसुविधुयुगविश्वंभरा (१४१८॥) भिधैः।
पद्यैश्चतुर्थस्कन्धोऽयं कथितो व्यासनिर्मितैः॥

समाप्तोऽयं चतुर्थः स्कन्धः

श्रीगणेशाय नमः

श्रीमद्देवीभागवतम्

पञ्चमः स्कन्धः

पञ्चमोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

भवता कथितं सूत महदाऽऽख्यानमुत्तमम् । कृष्णस्य चरितं दिव्यं सर्वपातकनाशनम् ॥१॥
संदेहोऽत्र महाभाग वासुदेवकथानके । जायते नः प्रोच्यमाने विस्तरेण महामते ॥२॥
वने गत्वा तपस्तप्तं वासुदेवेन दुष्करम् । विष्णोरंशाऽवतारेण शिवस्याऽऽराधनं कृतम्॥३॥
वरप्रदानं देव्या च पार्वत्या यत्कृतं पुनः । जगन्मातुश्च पूर्णायाः श्रीदेव्या अंशभूतया ॥४॥
ईश्वरेणाऽपि कृष्णेन कुतस्तौ संप्रपूजितौ । न्यूनता वा किमस्त्यस्य तदेवं संशयो मम ॥५॥

सूत उवाच

शृणुध्वं कारणं तत्र मया व्यास श्रुतं च यत् । प्रब्रवीमि महाभागाः कथां कृष्णगुणान्विताम् ६॥
वृत्तातं व्यासतः श्रुत्वा वैराटीसुतजस्तदा । पुनः पप्रच्छ मेधावी संदेहं परमं गतः ॥७॥

जनमेजय उवाच

सम्यक्सत्यवतीसूनो श्रुतं परमकारणम् । तथाऽपि मनसो वृत्तिः संशयं न विमुंचति ॥८॥
कृष्णेनाराधितः शंभुस्तपस्तप्त्वाऽतिदारुणम् । विस्मयोऽयं महाभाग देवदेवेन विष्णुना ॥९॥
यः सर्वात्माऽपि सर्वेशः सर्वसिद्धिप्रदः प्रभुः । स कथं कृतवान्घोरं तपः प्राकृतवद्धरिः ॥१०॥
जगत्कर्तुं क्षमः कृष्णस्तथा पालयितुं क्षमः । संहर्तुमपि कस्मात्स दारुणं तप आचरत् ॥११॥

व्यास उवाच

सत्यमुक्तं त्वया राजन्वासुदेवो जनार्दनः । क्षमः सर्वेषु कार्येषु देवानां दैत्यसूदनः ॥१२॥

तथाऽपि मानुषं देहमाश्रितः परमेश्वरः । कृतवान्मानुषान्भावान्वर्णाऽऽश्रमसमाश्रितान् १३॥
वृद्धानां पूजनं चैव गुरुपादाऽभिवंदनम् । ब्राह्मणानां तथा सेवा देवताराधनं तथा ॥१४॥
शोके शोकाऽभियोगश्च हर्षे हर्षसमुन्नतिः । दैन्यं नानाऽपवादाश्च स्त्रीषु कामोपसेवनम् ॥१५॥
कामः क्रोधस्तथा लोभः कालेकाले भवंति हि । तथा गुणमये देहे निर्गुणत्वं कथं भवेत् ॥१६॥
सौबलीशापजाद्दोषात्तथा ब्राह्मणशापजात् । निधनं यादवानां तु कृष्णदेहस्य मोचनम् ॥१७॥
हरणं लुंठनं तद्वत्तत्पत्नीनां नराधिप । अर्जुनस्याऽस्त्रमोक्षे च क्लीबत्वं तस्करेषु च १८॥
अज्ञत्वं हरणे गेहात्तत्प्रद्युम्नाऽनिरुद्धयोः । एवं मानुषदेहेऽस्मिन्मानुषं खलु चेष्टितम् ॥१९॥
विष्णोरंशाऽवतारेऽस्मिन्नारायणमुनेस्तथा । अंशजे वासुदेवेऽत्र किं चित्रं शिवसेवने ॥२०॥
स हि सर्वेश्वरो देवो विष्णोरपि च कारणम् । सुषुप्तस्थाननाथः स विष्णुना च प्रपूजितः ॥२१॥
तदंशभूताः कृष्णाद्यास्तैः कथं न स पूज्यते । अकारो भगवान्ब्रह्माप्युकारः स्याद्धरिः स्वयम् २२॥
मकारो भगवान्रुद्रोऽप्यर्धमात्रा महेश्वरी । उत्तरोत्तरभावेनऽप्युत्तमत्वं स्मृतं बुधैः ॥२३॥
अतः सर्वेषु शास्त्रेषु देवी सर्वोत्तमा स्मृता । अर्धमात्रा स्थिता नित्या यानुच्चार्या विशेषतः २४॥
विष्णोरप्यधिको रुद्रो विष्णुस्तु ब्रह्मणोऽधिकः । तस्मान्न संशयः कार्यः कृष्णेन शिवपूजने ॥२५॥
इच्छया ब्रह्मणो वक्त्राद्वरदानार्थमुद्बभौ । मूलरुद्रस्यांशभूतो रुद्रनामा द्वितीयकः ॥२६॥
सोऽपि पूज्योऽस्ति सर्वेषां मूलरुद्रस्य का कथा। देवीतत्त्वस्य सान्निध्यादुत्तमत्वं स्मृतं शिवे ॥२७॥
अवतारा हरेरेवं प्रभवंति युगे युगे । योगमायाप्रभावेण नाऽत्र कार्या विचारणा ॥२८॥

या नेत्रपद्मपरिसंचलनेन सम्यग्विश्वं सृजत्यवति हन्ति निगूढभावा ।
सैषा करोति सततं द्रुहिणाऽच्युतेशान्नानाऽवतारकलने परिभूयमानान् ॥२९॥
सूतीगृहाद्व्रजनमप्यनया नियुक्तं संगोपितश्च भवने पशुपालराज्ञः ।
संप्रापितश्च मथुरां विनियोजितश्च श्रीद्वारकाप्रणयने ननु भीतचित्तः ॥३०॥
निर्माय षोडशसहस्रशतार्धकास्ता नार्योऽष्टसंमततराः स्वकलासमुत्थाः ।
तासां विलासवशगं तु विधाय कामं दासीकृतो हि भगवाननयाप्यनंतः ॥३१॥
एकाऽपि बंधनविधौ युवती समर्था पुंसो यथा सुदृढलोहमयं तु दाम ।
किं नाम षोडशसहस्रशताऽर्धकाश्च तं स्वीकृतं शुकमिवाऽतिनिबंधयंति ॥३२॥
सात्राजितीवशगतेन मुदान्वितेन प्राप्तं सुरेंद्रभवनं हरिणा तदानीम् ।
कृत्वा मृधं मघवता विहृतस्तरूणामीशः प्रियासदनभूषणतां य आप ॥३३॥
यो भीमजां हि हृतवाञ्छिशुपालकादीञ्जित्वा विधिं निखिलधर्मकृतो विधित्सुः ।
जग्राह तां निजबलेन च धर्मपत्नीं कोऽसौ विधिः परकलत्रहृतौ विजातः ॥३४॥

अहंकारवशः प्राणी करोति च शुभाऽशुभम्। विमूढो मोहजालेन तत्कृतेनाऽतिपातिना ॥३५॥
अहंकाराद्धि संजातमिदं स्थावरजंगमम्। मूलाद्धरिहरादीनामुग्रात्प्रकृतिसंभवात् ॥३६॥
अहंकारपरित्यक्तो यदा भवति पद्मजः। तदा विमुक्तो भवति नोचेत्संसारकर्मकृत् ॥३७॥
तन्मुक्तस्तु विमुक्तो हि बद्धस्तद्वशतां गतः। न नारी न धनं गेहं न पुत्रा न सहोदराः ३८॥
बंधनं प्राणिनां राजन्नहंकारस्तु बंधकः। अहं कर्ता मया चेदं कृतं कार्यं बलीयसा ॥३९॥
करिष्यामि करोम्येवं स्वयं बध्नाति प्राणभृत्। कारणेन विना कार्यं न संभवति कर्हिचित् ४०॥
यथा न दृश्यते जातो मृत्पिंडेन विना घटः। विष्णुः पालयिता विश्वस्याऽहंकारसमन्वितः ४१॥
अन्यथा सर्वदा चिंताम्बुधौ मग्नः कथं भवेत्। अहंकारविमुक्तस्तु यदा भवति मानवः ॥४२॥
अवतारप्रवाहेषु कथं मज्जेच्छुभाशयः। मोहमूलमहंकारः संसारस्तत्समुद्भवः ॥४३॥
अहंकारविहीनानां न मोहो न च संसृतिः। त्रिविधः पुरुषः प्रोक्तः सात्त्विको राजसस्तथा ४४॥
तामसस्तु महाराज ब्रह्मविष्णुशिवादिषु। त्रिविधस्त्रिषु राजेंद्र काऽजेशादिषु सर्वदा ॥४५॥
अहंकारः सदा प्रोक्तो मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः। अहंकारेण तेनैव बद्धा एते न संशयः ॥४६॥
मायाविमोहिता मंदाः प्रवदंति मनीषिणः। करोति स्वेच्छया विष्णुरवतारानानेकशः ॥४७॥
मंदोऽपि दुःखगहने गर्भवासेऽतिसंकटे। न करोति मतिं विद्वान्कथं कुर्यात्स चक्रभृत् ४८॥
कौसल्या देवकीगर्भे विष्ठामलसमाकुले। स्वेच्छया प्रवदंत्यद्धा गतो हि मधुसूदनः ॥४९॥
वैकुंठसदनं त्यक्त्वा गर्भवासे सुखं नु किम्। चिंताकोटिसमुत्थाने दुःखदे विषसंमिते ॥५०॥
तपस्तप्त्वा क्रतून्कृत्वा दत्त्वा दानान्यनेकशः। न वांछंति यतो लोका गर्भवासं सुदुःखदम् ५१॥
स कथं भगवान्विष्णुः स्ववशश्चेज्जनार्दनः। गर्भवासरुचिर्भूयाद्भवेत्स्ववशता यदि ॥५२॥
जानीहि त्वं महाराज योगमायावशे जगत्। ब्रह्मादिस्तंबपर्यन्तं देवमानुषतिर्यगम् ॥५३॥
मायातंत्रीनिबद्धा ये ब्रह्मविष्णुहरादयः। भ्रमंति बंधमायांति लीलया चोर्णनाभवत् ॥५४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कंधे प्रथमोऽध्यायः ॥१॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

राजोवाच

योगेश्वर्याः प्रभावोऽयं कथितश्चातिविस्तरात्। ब्रूहि तच्चरितं स्वामिञ्छ्रोतुं कौतूहलं मम ॥१॥
महादेवीप्रभावं वै श्रोतुं को नाऽभिवांछति। यो जानाति जगत्सर्वं तदुत्पन्नं चराचरम् ॥२॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि विस्तरेण महामते। श्रद्दधानाय शांताय न ब्रूयात्स तु मंदधीः ॥३॥

पुरा युद्धमभूद्घोरं देवदानवसेनयोः । पृथिव्यां पृथिवीपाल महिषाख्ये महीपतौ ॥४॥
महिषो नाम राजेन्द्र चकार तप उत्तमम् । गत्वा हेमगिरौ चोग्रं देवविस्मयकारकम् ॥५॥
वर्षाणामयुतं पूर्णं चिंतयन्हृदि देवताम् । तस्य तुष्टो महाराज ब्रह्मा लोकपितामहः ॥६॥
तत्राऽऽगत्याब्रवीद्वाक्यं हंसारूढश्चतुर्मुखः । वरं वरय धर्मात्मन्ददामि तव वांछितम् ॥७॥

महिष उवाच

अमरत्वं देवदेव वांछामि द्रुहिण प्रभो । यथा मृत्युभयं न स्यात्तथा कुरु पितामह ॥८॥

ब्रह्मोवाच

उत्पन्नस्य ध्रुवं मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च । सर्वथा मरणोत्पत्ती सर्वेषां प्राणिनां किल ॥९॥
नाशः कालेन सर्वेषां प्राणिनां दैत्यपुंगव । महामहीधराणां च समुद्राणां च सर्वथा॥१०॥
एकं स्थानं परित्यज्य मरणस्य महीपते । प्रब्रूहि तं वरं साधो यस्ते मनसि वर्तते ॥११॥

महिष उवाच

न देवान्मानुषाद्दैत्यान्मरणं मे पितामह । पुरुषान्न च मे मृत्युर्योषा मां का हनिष्यति१२॥
तस्मान्मे मरणं नूनं कामिन्याः कुरु पद्मज । अबला हंत मां हंतुं कथं शक्ता भविष्यति१३॥

ब्रह्मोवाच

यदा कदाऽपि दैत्येंद्र नार्यास्ते मरणं ध्रुवम् । न नरेभ्यो महाभाग मृतिस्ते महिषासुर ॥१४॥

व्यास उवाच

एवं दत्त्वा वरं तस्मै ययौ ब्रह्मा निजाऽऽलयम् । सोऽपि दैत्यवरः प्राप निजं स्थानं मुदान्वितः ॥

राजोवाच

महिषः कस्य पुत्रोऽसौ कथं जातो महाबली । कथं च माहिषं रूपं प्राप्तं तेन महात्मना॥१६॥

व्यास उवाच

दनोः पुत्रौ महाराज विख्यातौ क्षितिमंडले ॥१७॥

तावपुत्रौ महाराज पुत्रार्थं तेपतुस्तपः । बहून्वर्षगणान्कामं पुण्ये पंचनदे जले ॥१८॥
करंभस्तु जले मग्नश्चकार परमं तपः । वृक्षं रसालवटं प्राप्य स रंभोऽग्निमसेवयत्॥१९॥
पंचाग्निसाधनासक्तः स रंभस्तु यदाऽभवत् । ज्ञात्वा शचीपतिर्दुःखमुद्ययौ दानवौ प्रति॥२०॥
गत्वा पंचनदे तत्र ग्राहरूपं चकार ह । वासवस्तु करंभं तं तदा जग्राह पादयोः ॥२१॥
निजघान च तं दुष्टं करंभं वृत्रसूदनः । भ्रातरं निहतं श्रुत्वा रंभः कोपं परं गतः ॥२२॥

स्वशीर्षं पावके होतुमैच्छच्छित्वा करेण ह । केशपाशे गृहीत्वाऽऽशु वामेन क्रोधसंयुतः॥२३॥
दक्षिणेन करेणाग्रं गृहीत्वा खड्गमुत्तमम् । छिनत्ति शीर्षं तत्तावद्वह्निना प्रतिबोधितः॥२४॥
उक्तश्च दैत्य मूर्खोऽसि स्वशीर्षं छेत्तुमिच्छसि । आत्महत्याऽतिदुःसाध्या कथं त्वं कर्तुमुद्यतः २५॥
वरं वरय भद्रं ते यस्ते मनसि वर्तते । मा म्रियस्व मृतेनाद्य किं ते कार्यं भविष्यति ॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं रंभः पावकस्य सुभाषितम् । ततोऽब्रवीद्वचो रंभस्त्यक्त्वा केशकलापकम्२७॥
यदि तुष्टोऽसि देवेश देहि मे वांछितं वरम् । त्रैलोक्यविजयी पुत्रः स्यान्नः परबलाऽर्दनः २८॥
अजेयः सर्वथा स स्याद्देवदानवमानवैः । कामरूपी महावीर्यः सर्वलोकाभिवंदितः ॥२९॥
पावकस्तं तथेत्याह भविष्यति तवेप्सितम् । पुत्रस्तव महाभाग मरणाद्विरमाऽधुना ॥३०॥
यस्यां चित्तं तु रंभ त्वं प्रमदायां करिष्यसि । तस्यां पुत्रो महाभाग भविष्यति बलाऽधिकः ॥

व्यास उवाच

इत्युक्तो वह्निना रंभो वचनं चित्तरंजनम् । श्रुत्वा प्रणम्य प्रययौ वह्निं तं दानवोत्तमः ३२॥
यक्षैः परिवृतं स्थानं रमणीयं श्रियान्वितम् । दृष्ट्वा चक्रे तदा भावं महिष्यां दानवोत्तमः ३३॥
मत्तायां रूपपूर्णायां विहायान्यां च योषितम् । सा समागाच्च तरसा कामयंती मुदान्विता ३४॥
रंभोऽपि गमनं चक्रे भवितव्यप्रणोदितः । सा तु गर्भवती जाता महिषी तस्य वीर्यतः ३५॥
तां गृहीत्वाऽथ पातालं प्रविवेश मनोहरम् । महिषेभ्यश्च तां रक्षन्प्रियामनुमतां किल ॥३६॥
कदाचिन्महिषश्चान्यः कामार्तस्तामुपाद्रवत् । स्वयमागत्य तं हंतुं दानवः समुपाद्रवत् ॥३७॥
स्वरक्षार्थं समागम्य महिषं समताडयत् । सोऽपि तं निजघानाऽऽशु शृंगाभ्यां काममोहितः॥
ताडितस्तेन तीक्ष्णाभ्यां शृंगाभ्यां हृदये भृशम् । भूमौ पपात तरसा ममार च विमूर्छितः ॥३९॥
मृते भर्तरि सा दीना भयार्ता विद्रुता भृशम् । सा वेगात्तं वटं प्राप्य यक्षाणां शरणं गता ॥४०॥
पृष्ठतस्तु गतस्तत्र महिषः कामपीडितः । कामयानस्तु तां कामी बलवीर्यमदोद्धतः ॥४१॥
रुदती सा भृशं दीना दृष्टा यक्षैर्भयातुरा । धावमानं च तं वीक्ष्य यक्षास्त्रातुं समाययुः॥४२॥
युद्धं समभवद्घोरं यक्षाणां च हयाऽरिणा । शरेण ताडितस्तूर्णं पपात धरणीतले ॥४३॥
मृतं रंभं समानीय यक्षास्ते परमं प्रियम् । चितायां रोपयामासुस्तस्य देहस्य शुद्धये ॥४४॥
महिषी सा पतिं दृष्ट्वा चितायां रोपितं तदा । प्रवेष्टुं सा मतिं चक्रे पतिना सह पावकम् ॥४५॥
वार्यमाणाऽपि यक्षैः सा प्रविवेश हुताशनम् । ज्वालामालाकुलं साध्वी पतिमादाय वल्लभम्॥४६॥
महिषस्तु चितामध्यात्समुत्तस्थौ महाबलः । रंभोप्यन्यद्वपुः कृत्वा निःसृतः पुत्रवत्सलः ॥४७॥
रक्तबीजोऽप्यसौ जातो महिषोऽपि महाबलः । अभिषिक्तस्तु राज्येऽसौ हयारिरसुरोत्तमैः ॥४८॥

एवं स माहिषो जातो रक्तबीजश्च वीर्यवान् । अवध्यस्तु सुरैर्दैत्यैर्मानवैश्च नृपोत्तम ॥४९॥
इत्येतत्कथितं राजञ्जन्म तस्य महात्मनः । वरप्रदानं च तथा प्रोक्तं सर्वं सविस्तरम् ॥५०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पंचमस्कन्धे महिषाऽसुरोत्पत्तिर्नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

व्यास उवाच

एवं स महिषो नाम दानवो वरदर्पितः । प्राप्य राज्यं जगत्सर्वं वशे चक्रे महाबलः ॥१॥
पृथिवीं पालयामास सागरांतां भुजार्जिताम् । एकच्छत्रां निरातंकां वैरिवर्गविवर्जिताम् ॥२॥
सेनानीश्चिक्षुरस्तस्य महावीर्यो मदोत्कटः । धनाध्यक्षस्तथा ताम्रः सेनाऽयुतसमावृतः ॥३॥
असिलोमा तथोदर्को बिडालाख्यश्च बाष्कलः । त्रिनेत्रोऽथ तथा कालबंधको बलदर्पितः ॥४॥
एते सैन्ययुताः सर्वे दानवा मेदिनीं तदा । आवृत्य संस्थिताः काममृद्धां सागरमेखलाम् ॥५॥
करदाश्च कृताः सर्वे भूमिपालाः पुरातनाः । निहता ये बलोदग्राः क्षात्रधर्मव्यवस्थिताः ॥६॥
ब्राह्मणा वशगा जाता यज्ञभागसमर्पकाः । महिषस्य महाराज निखिले क्षितिमंडले ॥७॥
एकातपत्रं तद्राज्यं कृत्वा स महिषासुरः । स्वर्गं जेतुं मनश्चक्रे वरदानेन गर्वितः ॥८॥
प्रणिधिं प्रेषयामास हयारिस्तु शचीपतिम् । स संदेशहरं शीघ्रमाहूयोवाच दैत्यराट् ॥९॥
गच्छ वीर महाबाहो दूतत्वं कुरु मेऽनघ । ब्रूहि शक्रं दिवं गत्वा निःशंकः सुरसन्निधौ ॥१०॥
मुञ्च स्वर्गं सहस्राक्ष यथेष्टं गच्छ माचिरम् । सेवां वा कुरु देवेश महिषस्य महात्मनः ॥११॥
स त्वां संरक्षयेन्नूनं राजा शरणमागतम् । तस्मात्त्वं शरणं याहि महिषस्य शचीपते ॥१२॥
नोचेद्वज्रं गृहाणाऽऽशु युद्धाय बलसूदन । पूर्वैर्जितोऽसि चाऽस्माकं जानामि तव पौरुषम्१३॥
अहल्याजार विज्ञातं बलं ते सुरसंघप । युध्यस्व व्रज वा कामं यत्र ते रमते मनः ॥१४॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य शक्रः क्रोधसमन्वितः । उवाच तं नृपश्रेष्ठ स्मितपूर्वं वचस्तदा ॥१५॥
न 'जानेऽहं सुमंदात्मन् यतस्त्वं मददर्पितः । चिकित्सां संकरिष्यामि रोगस्याऽस्य प्रभोस्तव॥१६॥
अतः परं करिष्यामि मूलस्याऽस्य निमूलनम् । गच्छ दूत तथा ब्रूहि तस्याऽग्रे मम भाषितम्॥१७॥
शिष्टैर्दूता न हंतव्यास्तस्मात्त्वां विसृजाम्यहम् । युद्धेच्छा चेत्समागच्छ त्वरितो महिषीसुत ॥१८॥
हयारे त्वद्बलं ज्ञातं तृणादस्त्वं जडाकृतिः । शृंगयोस्ते करिष्यामि सुदृढं च शरासनम् ॥१९॥
दर्पः शृंगबलात्तेऽस्ति विदितं कारणं मया । विषाणे ते परिच्छित्वा संहरिष्यामि तद्बलम् ॥२०॥
यद्बलेनाऽतिपूर्णस्त्वं जातोऽसि बलदर्पितः । कुशलस्त्वं तदाघाते न युद्धे महिषाऽधम ॥२१॥

व्यास उवाच

इत्युक्तोऽसौ सुरेन्द्रेण स दूतस्त्वरितो गतः । जगाम महिषं मत्तं प्रणम्य प्रत्युवाच ह ॥२२॥

दूत उवाच

राजन्देवाऽधिपः कामं न त्वां विगणयत्यसौ । मन्यते स्वबलं पूर्णं देवसैन्यसमावृतः ॥२३॥
यदुक्तं तेन मूर्खेण कथमन्यद्ब्रवीम्यहम् । प्रियं सत्यं च वक्तव्यं भृत्येन पुरतः प्रभोः॥२४॥
प्रियं सत्यं च वक्तव्यं प्रभोरग्रे शुभेच्छुना । इति नीतिर्महाराज जागर्ति शुभकारिणी ॥२५॥
केवलं चेत्प्रियं ब्रूयान्न ते कार्यं भविष्यति । परुषं च न वक्तव्यं कदाचिच्छुभमिच्छता ॥२६॥
यथा रिपुमुखाद्वाचः प्रसरंति विषोपमाः । तथा भृत्यमुखान्नाथ निःसरंति कथं गिरः ॥२७॥
यादृशानीह वाक्यानि तेनोक्तानि महीपते । तादृशानि न मे जिह्वा वक्तुमर्हति कर्हिचित् ॥२८॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य हेतुगर्भं तृणाशनः । भृशं कोपपरीतात्मा बभूव महिषासुरः ॥२९॥
समाहूयाऽब्रवीद्दैत्यान्क्रोधसंरक्तलोचनः । लांगूलं पृष्ठदेशे च कृत्वा मूत्रं परित्यजन् ॥३०॥
भो भो दैत्याः सुरेंद्रोऽसौ युद्धकामोऽस्ति सर्वथा । बलोद्योगं कुरुध्वं वै जेतव्योऽसौ सुराधमः ॥३१॥
मदग्रे को भवेच्छूरः कोटिशश्चेत्तथाविधाः । न बिभेम्येकतः कामं हनिष्याम्यद्य सर्वथा ॥३२॥
शूरः शान्तेष्वसौ नूनं तपस्विषु बलाधिकः । बलकर्ता हि कुहको लंपटः परदारहृत् ॥३३॥
अप्सरोबलसंमत्तस्तपोविघ्नकरः खलः । छिद्रप्रहरणः पापो नित्यं विश्वासघातकः ॥३४॥
नमुचिर्निहतो येन कृत्वा संधिं दुरात्मना । शपथान्विविधानादौ कृत्वा भीतेन छद्मना ॥३५॥
विष्णुस्तु कपटाचार्यः कुहकः शपथाकरः । नानारूपधरः कामं बलकृद्दंभपंडितः ॥३६॥
कृत्वा कोलाऽऽकृतिं येन हिरण्याक्षो निपातितः । हिरण्यकशिपुर्येन नृसिंहेन च घातितः ॥३७॥
नाऽहं तद्वशगो नूनं भवेयं दनुनंदनाः । विश्वासं नैव गच्छामि देवानां कुत्र कर्हिचित्॥३८॥
किं करिष्यति मे विष्णुरिंद्रो वा बलवत्तरः । रुद्रो वापि न मे शक्तः प्रतिकर्तुं रणांगणे ॥३९॥
त्रिविष्टपं ग्रहीष्यामि जित्वेन्द्रं वरुणं यमम् । धनदं पावकं चैव चंद्रसूर्यौ विजित्य च ॥४०॥
यज्ञभागभुजः सर्वे भविष्यामोऽद्य सोमपाः । जित्वा देवसमूहं च विहरिष्यामि दानवैः ॥४१॥
न मे भयं सुरेभ्यश्च वरदानेन दानवाः । मरणं न नरेभ्यश्च नारी किं मे करिष्यति ॥४२॥
पातालपर्वतेभ्यश्च समाहूय वरान्वरान् । दानवान्मम सैन्येशान्कुर्वंतु त्वरिताश्चराः ॥४३॥
एकोऽहं सर्वदेवेशान्विजेतुं दानवाः क्षमः । शोभार्थं वः समाहूय नयामि सुरसंगमे ॥४४॥
श्रृंगाभ्यां च खुराभ्यां च हनिष्येऽहं सुरान्किल । न मे भयं सुरेभ्यश्च वरदानप्रभावतः ॥४५॥
अवध्योऽहं सुरगणैरसुरैर्मानवैस्तथा । तस्मात्सज्जा भवंत्वद्य देवलोकजयाय वै ॥४६॥

जित्वा सुरालयं दैत्या विहरिष्यामि नंदने । मंदारकुसुमापीडा देवयोषित्समन्विताः ॥४७॥
कामधेनुपयोत्सिक्ताः सुधापानप्रमोदिताः । देवगंधर्वगीतादिनृत्यलास्यसमन्विताः ॥४८॥
उर्वशी मेनका रंभा घृताची च तिलोत्तमा । प्रमद्वरा महासेना मिश्रकेशी मदोत्कटा ॥४९॥
विप्रचित्तिप्रभृतयो नृत्यगीतविशारदाः । रंजयिष्यंति वः सर्वान्नानाऽऽसवनिषेवणैः ॥५०॥
सर्वे सज्जा भवंत्वद्य रोचतां गमनं दिवि । संग्रामार्थं सुरैः सार्धं कृत्वा मंगलमुत्तमम् ॥५१॥
रक्षणार्थं च सर्वेषां भार्गवं मुनिसत्तमम् । समाहूय च संपूज्य स्थाप्य यज्ञे गुरुं परम् ॥५२॥

व्यास उवाच

इति संदिश्य दैत्येन्द्रान्महिषः पापधीस्तदा । जगाम त्वरितो राजन्भवनं स्वं मुदान्वितः ॥५३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पंचमस्कन्धे दैत्यसैन्योद्योगो नाम तृतीयोऽध्यायः ॥३॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

व्यास उवाच

गते दूते सुरेंद्रोऽपि समाहूय सुरानथ । यमवायुधनाध्यक्षवरुणानिदमूचिवान् ॥१॥
महिषो नाम दैत्येंद्रो रंभपुत्रो महाबलः । वरदर्पमदोन्मत्तो मायाशतविचक्षणः ॥२॥
तस्य दूतोऽद्य संप्राप्तः प्रेषितस्तेन भोः सुराः । स्वर्गकामेन लुब्धेन मामुवाचेदृशं वचः ॥३॥
त्यज देवालयं शक्र यथेच्छं व्रज वासव । सेवां वा कुरु दैत्यस्य महिषस्य महात्मनः ॥४॥
दयावान्दानवेंद्रोऽसौ स ते वृत्तिं विधास्यति । न तेषु भृत्यभूतेषु न कुप्यति कदाचन ॥५॥
नोचेद्युद्धाय देवेश सेनोद्योगं कुरु स्वयम् । गते मयि स दैत्येंद्रस्त्वरितः समुपेष्यति ॥६॥
इत्युक्त्वा स गतो दूतो दानवस्य दुरात्मनः । किं कर्तव्यमतः कार्यं चिंतयध्वं सुरोत्तमाः ॥७॥
दुर्बलोऽपि न चोपेक्ष्यः शत्रुर्बलवता सुराः । विशेषेण सदोद्योगी बलवान्बलदर्पितः ॥८॥
उद्यमः किल कर्तव्यो यथा बुद्धिर्यथाबलम् । दैवाऽधीनो भवेन्नूनं जयो वाऽथ पराजयः ॥९॥
संधियोगो न चात्राऽस्ति खले संधिर्निरर्थकः । सर्वथा साधुभिः कार्यं विचार्य च पुनः पुनः॥१०॥
यानमप्यधुना नेव कर्तव्यं सहसा पुनः । प्रेक्षकाः प्रेषणीयाश्च शीघ्रगाः सुप्रवेशकाः॥११॥
इंगितज्ञाश्च निःसंगा निःस्पृहाः सत्यवादिनः । सेनाऽभियोगं प्रस्थानं बलसंख्यां यथार्थतः१२॥
वीराणां च परिज्ञानं कृत्वा यांतु त्वरान्विताः । ज्ञात्वा दैत्यपतेस्तस्य सैन्यस्य च बलाबलम्१३॥
करिष्यामि ततस्तूर्णं यानं वा दुर्गसंग्रहम् । "विचार्य खलु कर्तव्यं कार्यं बुद्धिमता सदा ॥"
सहसा विहितं कार्यं दुःखदं सर्वथा भवेत् ॥१४॥
तस्माद्विमृश्य कर्तव्यं सुखदं सर्वथा बुधैः । नाऽत्र भेदविधिर्न्याय्यो दानवेषु च सर्वथा॥१५॥

एकचित्तेषु कार्येऽस्मिंस्तस्माच्चारा व्रजंतु वै । ज्ञात्वा बलाबलं तेषां पश्चान्नीतिर्विचार्य च॥१६॥
विधेया विधिवत्तज्ज्ञैस्तेषु कार्यपरेषु च । अन्यथा विहितं कार्यं विपरीतफलप्रदम् ॥१७॥
सर्वथा तद्भवेन्नूनमज्ञातमौषधं यथा ।

व्यास उवाच

इति संचिंत्य तैः सर्वैः प्रणिधिं कार्यवेदिनम् ॥१८॥
प्रेषयामास देवेंद्रः परिज्ञानाय पार्थिवः । दूतस्तु त्वरितो गत्वा समागम्य सुराधिपम्॥१९॥
निवेदयामास तदा सर्वसैन्यबलाबलम् । ज्ञात्वा तद्बलमुद्योगं तुराषाडतिविस्मितः ॥२०॥
देवानचोदयत्तूर्णं समाहूय पुरोहितम् । मंत्रं मंत्रविदां श्रेष्ठं चकार त्रिदशेश्वरः ॥२१॥
उवाचांगिरसश्रेष्ठं समासीनं वरासने ।

इन्द्र उवाच

भो भो देवगुरो विद्वन्किं कर्तव्यं वदस्व नः ॥२२॥
सर्वज्ञोऽसि समुत्पन्ने कार्ये त्वं गतिरद्य नः । दानवो महिषो नाम महावीर्यो मदान्वितः २३॥
योद्धुकामः समायाति बहुभिर्दानवैर्वृतः । तत्र प्रतिक्रिया कार्या त्वया मंत्रविदाऽधुना॥२४॥
तेषां शुक्रस्तथा त्वं मे विघ्नहर्ता सुसंयतः ।

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं प्राह तुरासाहं बृहस्पतिः ॥२५॥
विचिंत्य मनसा कामं कार्यसाधनतत्परः ।

गुरुरुवाच

स्वस्थो भव सुरेंद्र त्वं धैर्यमालंब्य मारिष ॥२६॥
व्यसने च समुत्पन्ने न त्याज्यं धैर्यमाशु वै । जयाऽजयौ सुराध्यक्ष दैवाधीनौ सदैव हि ॥२७॥
स्थातव्यं धैर्यमालंब्य तस्माद्बुद्धिमता सदा । भवितव्यं भवत्येव जानन्नेव शतक्रतो ॥२८॥
उद्यमः सर्वथा कार्यो यथा पौरुषमात्मनः । मुनयोऽपि हि मुक्त्यर्थमुद्यमैकरताः सदा ॥२९॥
दैवाधीनं च जानंतो योगध्यानपरायणाः । तस्मात्सदैव कर्तव्यो व्यवहारोदितोद्यमः ॥३०॥
सुखं भवतु वा मा वा दैवे का परिदेवना । विना पुरुषकारेण कदाचित्सिद्धिमाप्नुयात्॥३१॥
अंधवत्पंगुवत्कामं न तथा मुदमावहेत् । कृते पुरुषकारेऽपि यदि सिद्धिर्न जायते ॥३२॥
न तत्र दूषणं तस्य दैवाधीने शरीरिणि । कार्यसिद्धिर्न सैन्येऽस्ति न मंत्रे न च मंत्रणे॥३३॥
न रथे नाऽऽयुधे नूनं दैवाधीनासुराधिप । बलवान्क्लेशमाप्नोति निर्बलः सुखमश्नुते॥३४॥
बुद्धिमान्क्षुधितः शेते निर्बुद्धिर्भोगवान्भवेत् । कातरो जयमाप्नोति शूरो याति पराजयम् ॥३५॥

दैवाऽधीने तु संसारे कामं का परिदेवना । उद्यमे योजयेन्नूनं भवितव्यं सुराधिप ॥३६॥
दुःखदे सुखदे वाऽपि तत्र तौ न विचिंतयेत् । दुःखे दुःखाऽधिकान्पश्येत्सुखे पश्येत्सुखाऽधिकम्॥
आत्मानं हर्षशोकाभ्यां शत्रुभ्यामिव नार्पयेत् । धैर्यमेवावगंतव्यं हर्षशोकोद्भवे बुधैः ॥३८॥
अधैर्याद्यादृशं दुःखं न तु धैर्येऽस्ति तादृशम् । दुर्लभं सहनत्वं वै समये सुखदुःखयोः ॥३६॥
हर्षशोकोद्भवो यत्र न भवेद्बुद्धिनिश्चयात् । किं दुःखं कस्य वा दुःखं निर्गुणोऽहं सदाऽव्ययः ॥
चतुर्विंशाऽतिरिक्तोऽस्मि किं मे दुःखं सुखं च किम् ।
प्राणस्य क्षुत्पिपासे द्वे मनसः शोकमूर्च्छने ॥४१॥
जरामृत्युशरीरस्य षड्र्मिरहितः शिवः । शोकमोहौ शरीरस्य गुणौ किं मेऽत्र चिंतने॥४२॥
शरीरं नाहमथवा तत्संबंधी न चाऽप्यहम् । सप्तैकषोडशादिभ्यो विभिन्नोऽहं सदा सुखी॥४३॥
प्रकृतिर्विकृतिर्नाऽहं किं मे दुःखं सदा पुनः । इति मत्वा सुरेश त्वं मनसा भव निर्ममः ॥४४॥
उपायः प्रथमोऽयं ते दुःखनाशे शतक्रतो । ममता परमं दुःखं निर्ममत्वं परं सुखम् ॥४५॥
संतोषादपरं नाऽस्ति सुखस्थानं शचीपते । अथवा यदि न ज्ञानं ममत्वनाशने किल ॥४६॥
ततो विवेकः कर्तव्यो भवितव्ये सुराधिप । प्रारब्धकर्मणां नाशो नाऽभोगाल्लक्ष्यते किल॥४७॥
यद्भावितं तद्भवत्येव का चिंता सुखदुःखयोः । सुरैः सर्वैः सहायैर्वा बुद्धया वा तव सत्तम ॥४८॥
सुखं क्षयाय पुण्यस्य दुःखं पापस्य मारिष । तस्मात्सुखक्षये हर्षः कर्तव्यः सर्वथा बुधैः ॥४९॥
अथवा मंत्रयित्वाऽद्य कुरु यत्नं यथाविधि । कृते यत्ने महाराज भवितव्यं भविष्यति ॥५०॥

इति श्रीदेवीभागवते पंचमस्कंधे चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति श्रुत्वा सहस्राक्षः पुनराह बृहस्पतिम् । युद्धोद्योगं करिष्यामि हयारेर्नाशनाय वै ॥१॥
नोद्यमेन विना राज्यं न सुखं न च वै यशः । निरुद्यमं न शंसंति कातरा न च सोद्यमाः ॥२॥
यतीनां भूषणं ज्ञानं संतोषो हि द्विजन्मनाम् । उद्यमः शत्रुहननं भूषणं भूतिमिच्छताम् ॥३॥
उद्यमेन हतस्त्वाष्ट्रो नमुचिर्बल एव च । तथैनं निहनिष्यामि महिषं मुनिसत्तम ॥४॥
बलं देवगुरुस्त्वं मे वज्रमायुधमुत्तमम् । सहायस्तु हरिर्नूनं तथोमापतिरव्ययः ॥५॥
रक्षोघ्नान्पठ मे साधो करोम्यद्य समुद्यमम् । स्वसैन्याऽभिनिवेशं च महिषं प्रति मानद ॥६॥

व्यास उवाच

इत्युक्तो देवराजेन वाचस्पतिरुवाच ह । सुरेंद्रं युद्धसंरक्तं स्मितपूर्वं वचस्तदा ॥७॥

बृहस्पतिरुवाच

प्रेरयामि न चाहं त्वां न च निवारयाम्यहम् । संदिग्धेऽत्र जये कामं युध्यतश्च पराजये ॥८॥
न तेऽत्र दूषणं किंचिद्भवितव्ये शचीपते । सुखं वा यदि वा दुःखं विहितं च भविष्यति ॥६॥
न मया तत्परिज्ञातं भावि दुःखं सुखं तथा । यद्भार्याहरणे प्राप्तं पुरा वासव वेत्सि हि ॥१०॥
शशिना मे हृता भार्या मित्रेणाऽमित्रकर्शन । स्वाऽऽश्रमस्थेन संप्राप्तं दुःखं सर्वसुखाऽपहम् ११॥
बुद्धिमान्सर्वलोकेषु विदितोऽहं सुराधिप । क्व मे गता तदा बुद्धिर्यदा भार्या हृता बलात् ॥
तस्मादुपायः कर्तव्यो बुद्धिमद्भिः सदा नरैः । कार्यसिद्धिः सदा नूनं दैवाधीना सुराधिप ॥१३॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं सत्यं गुरोः सार्थं शचीपतिः । ब्रह्माणं शरणं गत्वा नत्वा वचनमब्रवीत् ॥१४॥
पितामह सुराऽध्यक्ष दैत्यो महिषसंज्ञकः । ग्रहीतुकामः स्वर्गं मे बलोद्योगं करोत्यलम् ॥१५॥
अन्ये च दानवाः सर्वे तत्सैन्यं समुपस्थिताः । योद्धुकामा महावीर्याः सर्वे युद्धविशारदाः ॥१६॥
तेनाऽहं भीतभीतोऽस्मि त्वत्सकाशमिहाऽऽगतः । सर्वज्ञोऽसि महाप्राज्ञ साहाय्यं कर्तुमर्हसि १७॥

ब्रह्मोवाच

गच्छामः सर्व एवाऽद्य कैलासं त्वरिता वयम् । शंकरं पुरतः कृत्वा विष्णुं च बलिनां वरम् १८॥
ततो युद्धं प्रकर्तव्यं सर्वैः सुरगणैः सह । मिलित्वा मंत्रमाधाय देशं कालं विचिंत्य च १६॥
बलाबलमविज्ञातं विवेकमपहाय च । साहसं तु प्रकुर्वाणो नरः पतनमृच्छति ॥२०॥

व्यास उवाच

तन्निशम्य सहस्राक्षः कैलासं निर्जगाम ह । ब्रह्माणं पुरतः कृत्वा लोकपालसमन्वितः ॥२१॥
तुष्टाव शंकरं गत्वा वेदमंत्रैर्महेश्वरम् । प्रसन्नं परतः कृत्वा ययौ विष्णुपुरं प्रति ॥२२॥
स्तुत्वा तं देवदेवेशं कार्यं प्रोवाच चात्मनः । महिषात्तद्भयं चोग्रं वरदानमदोद्धतात् ॥२३॥
तदाकर्ण्य भयं तस्य विष्णुर्देवानुवाच ह । करिष्यामो वयं युद्धं हनिष्यामस्तु दुर्जयम् ॥२४॥

व्यास उवाच

इति ते निश्चयं कृत्वा ब्रह्मविष्णुहरीश्वराः । स्वानि स्वानि समारुह्य वाहनानि ययुः सुराः २५॥
ब्रह्मा हंससमारूढो विष्णुर्गरुडवाहनः । शंकरो वृषमारूढो वृत्रहा गजसंस्थितः ॥२६॥
मयूरवाहनः स्कंदो यमो महिषवाहनः । कृत्वा सैन्यसमायोगं यावत्ते निर्ययुः सुराः ॥२७॥
तावद्दैत्यबलं प्राप्तं दृप्तं महिषपालितम् । तत्राभूत्तुमुलं युद्धं देवदानवसैन्ययोः ॥२८॥
बाणैः खड्गैस्तथा प्रासैर्मुसलैश्च परश्वधैः । गदाभिः पट्टिशैः शूलैश्चक्रैश्च शक्तितोमरैः २६॥
मुद्गरैर्भिन्दिपालैश्च हलैश्चैवाऽतिदारुणैः । अन्यैश्च विविधैरस्त्रैर्निजघ्नुस्ते परस्परम् ॥३०॥

सेनानीश्चिक्षुरस्तस्य गजारूढो महाबलः । मघवंतं पंचभिस्तैः सायकैः समताडयत् ॥३१॥
तुराषाडपि तांश्छित्वा बाणैर्बाणांस्त्वरान्वितः । हृदये चार्धचंद्रेण ताडयामास तं कृती ॥३२॥
बाणाऽऽहतस्तु सेनानीः प्राप मूर्च्छां गजोपरि । करुणं वज्रघातेन स जघान करे ततः ॥३३॥
तद्वज्राभिहतो नागो भग्नः सैन्यं जगाम ह । दृष्ट्वा तं दैत्यराट् क्रुद्धो विडालाऽऽख्यमथाब्रवीत्॥
गच्छ वीर महाबाहो जहींद्रं मदगर्वितम् । वरुणादीन्परान्देवान्हत्वाऽऽगच्छ ममांतिकम् ३५॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य विडालाऽऽख्यो महाबलः । आरुह्य वारणं मत्तं जगाम त्रिदशाऽधिपम् ३६॥

वासवस्तं समायांतं दृष्ट्वा क्रोधसमन्वितः ।
जघान विशिखैस्तीक्ष्णैराशीविषसमप्रभैः ॥३७॥

स तु छित्वा शरांस्तूर्णं स्वशरैश्चापनिःसृतैः । पंचाशद्भिर्जघानाऽऽशु वासवं च शिलीमुखैः ॥
तथेंद्रोऽपि च तान्बाणांश्छित्वा कोपसमन्वितः । जघान विशिखैस्तीक्ष्णैराशीविषसमप्रभैः ॥३९॥
स तु च्छित्वा शरांस्तूर्णं स्वशरैश्चापनिःसृतैः । गदया ताडयामास गजं तस्य करोपरि ॥४०॥
स्वकरे निहतो नागश्चकारार्तस्वरं मुहुः । परिवृत्य जघानाऽऽशु दैत्यसैन्यं भयाऽऽतुरम् ॥
दानवस्तु गजं वीक्ष्य परावृत्य गतं रणात् । समाविश्य रथे रम्ये जगामाऽऽशु सुराननणे ४२॥
तुराषाडपि तं वीक्ष्य रथस्थं पुनरागतम् । अहनद्विशिखैस्तीक्ष्णैराशीविषसमप्रभैः ॥४३॥
सोऽपि क्रुद्धश्चकारोग्रां बाणवृष्टिं महाबलः । बभूव तुमुलं युद्धं तयोस्तत्र जयैषिणोः ॥४४॥
इन्द्रस्तु बलिनं दृष्ट्वा कोपेनाऽऽकुलितेंद्रियः । जयंतमग्रतः कृत्वा युयुधे तेन संयुतः ॥४५॥
जयंतस्तु शितैर्बाणैस्तं जघान स्तनांतरे । पंचभिः प्रबलाऽऽकृष्टैरसुरं मदगर्वितम् ॥४६॥
स बाणाऽभिहतस्तावन्निपपात रथोपरि । अतिवाह्य रथं सूतो निर्जगाम रणाजिरात् ४७॥
तस्मिन्विनिर्गते दैत्ये बिडालाऽऽख्येऽथ मूर्छिते । जयशब्दो महानासीद्दुन्दुभीनां च निःस्वनः ॥
सुराः प्रमुदिताः सर्वे तुष्टुवुस्तं शचीपतिम् । जगुर्गंधर्वपतयो ननृतुश्चाऽऽप्सरोगणाः ॥४९॥
चुकोप महिषः श्रुत्वा जयशब्दं सुरैः कृतम् । प्रेषयामास तत्रैव ताम्रं परमदापहम् ॥५०॥
ताम्रस्तु बहुभिः सार्धं समागत्य रणाजिरे । शरवृष्टिं चकाराशु तडित्वानिव सागरे ॥५१॥
वरुणः पाशमुद्यम्य जगाम त्वरितस्तदा । यमश्च महिषारूढो दंडमादाय निर्ययौ ॥५२॥
तत्र युद्धमभूद्धोरं देवदानवयोर्मिथः । बाणैः खड्गैश्च मुसलैः शक्तिभिश्च परश्वधैः ५३॥
दंडेन निहतस्ताम्रो यमहस्तोद्यतेन च । न चचाल महाबाहुः संग्रामांगणतस्तदा ॥५४॥
चापमाकृष्य वेगेन मुक्त्वा तीव्राञ्छिलीमुखान् । इन्द्रादीनहनत्तूर्णं ताम्रस्तस्मिन्रणाजिरे ॥५५॥

ेऽपि देवाः शरैर्दिव्यैर्निशितैश्च शिलाशितैः । निजघ्नुर्दानवान्क्रुद्धांस्तिष्ठ तिष्ठेति चुक्रुशुः ५६॥
नेहतस्तैः सुरैर्दैत्यो मूर्च्छामाप रणांगणे । हाहाकारो महानासीद्दैत्यसैन्ये भयाऽऽतुरे ५७॥

इति श्रीदेवीभागवते पंचमस्कन्धे दैत्यसैन्यपराजयो नाम पंचमोऽध्यायः ॥५॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

व्यास उवाच

ाम्रेऽथ मूर्छिते दैत्ये महिषः क्रोधसंयुतः । समुद्यम्य गदां गुर्वीं देवानुपजगाम ह ॥१॥
तेष्ठंत्वद्य सुराः सर्वे हन्म्यहं गदया किल । सर्वे बलिभुजः कामं बलहीनाः सदैव हि ॥२॥
ृत्युक्त्वाऽसौ गजाऽऽरूढं संप्राप्य मदगर्वितः । जघान गदया तूर्णं बाहुमूले महाभुजः ॥३॥
ोऽपि वज्रेण घोरेण चिच्छेदाशु गदां च ताम् । प्रहर्तुकामस्त्वरितो जगाम महिषं प्रति ॥४॥
्यारिरपि कोपेन खड्गमादाय सुप्रभम् । ययाविंद्रं महावीर्यं प्रहरिष्यन्निवांतिकम् ॥५॥
बभूव च तयोर्युद्धं सर्वलोकभयावहम् । आयुधैर्विविधैस्तत्र मुनिविस्मयकारकम् ॥६॥
वकाराऽऽशु तदा दैत्यो मायां मोहकरीं किल । शांबरीं सर्वलोकघ्नीं मुनीनामपि मोहिनीम् ॥७॥
कोटिशो महिषास्तत्र तद्रूपास्तत्पराक्रमाः । ददृशुः सायुधाः सर्वे निघ्नंतो देववाहिनीम् ८॥
मघवा विस्मितस्तत्र दृष्ट्वा तां दैत्यनिर्मिताम् । बभूवातिभयोद्विग्नो मायां मोहकरीं किल ॥९॥
वरुणोऽपि सुसंत्रस्तस्तथैव धननायकः । यमो हुताशनः सूर्यः शीतरश्मिर्भयातुरः ॥१०॥
पलायनपराः सर्वे बभूवुर्मोहिताः सुराः । ब्रह्मविष्णुमहेशानां स्मरणं चक्रुरुद्यताः ॥११॥
तत्राजग्मुश्च काजेशाः स्मृतमात्राः सुरोत्तमाः । हंसतार्क्ष्यवृषारूढास्त्रातुकामा वरायुधाः ॥१२॥
शौरिस्तां मोहिनीं दृष्ट्वा सुदर्शनमथोज्ज्वलम् । मुमोच तत्तेजसैव माया सा विलयं गता ॥१३॥
वीक्ष्य तान्महिषस्तत्र सृष्टिस्थित्यंतकारिणः । योद्धुकामः समादाय परिघं समुपाद्रवत् ॥१४॥
महिषाख्यो महावीरः सेनानीश्चिक्षुरस्तथा । उग्रास्यश्चोग्रवीर्यश्च दुद्रुवुर्युद्धकामुकाः ॥१५॥
असिलोमा त्रिनेत्रश्च बाष्कलांधक एव च । एते चाऽन्ये च बहवो योद्धुकामा विनिर्ययुः १६॥
सन्नद्धा धृतचापास्ते रथारूढा मदोद्धताः । परिवव्रुः सुरान्सर्वान्वृका इव सुवत्सकान् ॥१७॥
बाणवृष्टिं ततश्चक्रुर्दानवा मदगर्विताः । सुराश्चाऽपि तथा चक्रुः परस्परजिघांसवः ॥१८॥
अंधको हरिमासाद्य पंचबाणाञ्छिलाशितान् । मुमोच विषसंदिग्धान्कर्णाऽऽकृष्टान्महाबलान् १९॥
वासुदेवोऽप्यसंप्राप्तान्विशिखानाशुगैस्तदा । चिच्छेद तान्पुनः पञ्च मुमोच रिपुनाशनः॥२०॥
तयोः परस्परं युद्धं बभूव हरिदैत्ययोः । बाणासिचक्रमुसलैर्गदाशक्तिपरश्वधैः ॥२१॥
महेशांधकयोर्युद्धं तुमुलं लोमहर्षणम् । पंचाशद्दिनपर्यंतं बभूव च परस्परम् ॥२२॥

इन्द्रबाष्कलयोस्तद्वन्महिषासुररुद्रयोः । यमत्रिनेत्रयोस्तद्वन्महाहनुधनेशयोः ॥२३॥
असिलोमावरुणयोर्युद्धं परमदारुणम् । गरुडं गदया दैत्यो जघान हरिवाहनम् ॥२४॥
स गदापातखिन्नांगो निःश्वसन्नवतिष्ठत । शौरिस्तं दक्षिणेनाऽऽशु हस्तेन परिसांत्वयन्॥२५॥
स्थिरं चकार देवेशो वैनतेयं महाबलम् । समाकृष्य धनुः शार्ङ्गं मुमोच विशिखान्बहून्॥२६॥
अंधकोपरि कोपेन हंतुकामो जनार्दनः । दानवोऽपि च तान्बाणांश्चिच्छेद स्वशरैः शितैः॥२७॥
पंचाशद्भिर्हरिं कोपाजघान च शिलाशितैः । वासुदेवोऽपि तांस्तूर्णं वंचयित्वा शरोत्तमान्॥२८॥
चक्रं मुमोच वेगेन सहस्राऽरं सुदर्शनम् । त्यक्तं सुदर्शनं दूरात्स्वचक्रेण न्यवारयत् ॥२९॥
ननाद च महाराज देवान्संमोहयन्निव । दृष्ट्वा तु विफलं जातं चक्रं देवस्य शार्ङ्गिणः॥३०॥
जग्मुः शोकं सुराः सर्वे जहर्षुर्दानवास्तथा । वासुदेवोऽपि तरसा दृष्ट्वा देवाञ्छुचाऽऽवृतान्॥३१॥
गदां कौमोदकीं धृत्वा दानवं समुपाद्रवत् । तं जघानातिवेगेन मूर्ध्नि मायाविनं हरिः ॥३२॥
स गदाऽभिहतो भूमौ निपपाताऽतिमूर्च्छितः । तं तथा पतितं वीक्ष्य हयारिरतिकोपनः ॥३३॥
आजगाम रमानाथं त्रासयन्नतिगर्जितैः । वासुदेवोऽपि तं दृष्ट्वा समायातं क्रुधान्वितम् ॥३४॥
चापज्यानिनदं चोग्रं चकार नंदयन्सुरान् । शरवृष्टिं चकाराऽऽशु भगवान्महिषोपरि ॥३५॥
सोऽपि चिच्छेद बाणौघैस्ताञ्छरान्गगनेरितान् । तयोर्युद्धमभूद्राजन्परस्परभयावहम् ॥३६॥
गदया ताडयामास केशवो मस्तकोपरि । स गदाभिहतो मूर्ध्नि पपातोर्व्यां सुमूर्छितः ॥३७॥
हाहाकारो महानासीत्सैन्ये तस्य सुदारुणः । स विहाय व्यथां दैत्यो मुहूर्तादुत्थितः पुनः॥३८॥
गृहीत्वा परिघं शीर्षे जघान मधुसूदनम् । परिघेणाऽहतस्तेन मूर्छामाप जनार्दनः ॥३९॥
मूर्च्छितं तमुवाहाऽऽशु जगाम गरुडो रणात् । परावृत्ते जगन्नाथे देवा इंद्रपुरोगमाः ॥४०॥
भयं प्रापुः सुदुःखार्ताश्चुक्रुशुश्च रणाजिरे । क्रंदमानान्सुरान्वीक्ष्य शंकरः शूलभृत्तदा ॥४१॥
महिषं तरसाऽभ्येत्य प्राहरद्रोषसंयुतः । सोऽपि शक्तिं मुमोचाऽऽथ शंकरस्योरसि स्फुटम्॥
जगर्ज स च दुष्टात्मा वंचयित्वा त्रिशूलकम् । शंकरोऽपि तदा पीडां न प्रापोरसि ताडितः ४३॥
तं जघान त्रिशूलेन कोपादरुणलोचनः । संलग्नं शंकरं दृष्ट्वा महिषेण दुरात्मना ॥४४॥
आजगाम हरिस्तावत्त्यक्त्वा मूर्छां प्रहारजाम् । महिषस्तु तदा वीक्ष्य संप्राप्तौ हरिशंकरौ ॥४५॥
युद्धकामौ महावीर्यौ चक्रशूलधरौ वरौ । कोपयुक्तो बभूवाऽसौ दृष्ट्वा तौ समुपागतौ ॥४६॥
जगाम संमुखस्तावत्संग्रामार्थं महाभुजः । माहिषं वपुरास्थाय धुन्वन्पुच्छं समुत्कटम् ॥४७॥
चकार भैरवं नादं त्रासयन्नमरानपि । धुन्वञ्छृंगं महाकायो दारुणो जलदो यथा॥४८॥
शृंगाभ्यां पार्वताञ्छृङ्गांश्चिक्षेप भृशमुत्कटान् । दृष्ट्वा तौ तु महावीर्यौ दानवं देवसत्तमौ ॥४९॥
चक्रतुर्बाणवृष्टिं च दानवोपरि दारुणाम् । कुर्वाणौ बाणवृष्टिं तौ दृष्ट्वा हरिहरौ हरिः ॥५०॥

चिक्षेप गिरिशृंगं तु पुच्छेनाऽऽवृत्य दारुणम् । आपतंतं गिरिं वीक्ष्य भगवान्सात्वतां पतिः॥५१॥
विशिखैः शतधा चक्रे चक्रेणाऽऽशु जघान तम् । हरिचक्राऽऽहतः संख्ये मूर्च्छामाप स दैत्यराट् ॥
उत्तस्थौ च क्षणान्नूनं मानुषं वपुरास्थितः । गदापाणिर्महाघोरो दानवः पर्वतोपमः ॥५३॥
मेघनादं ननादोच्चैर्भीषयन्नमरानपि । तच्छ्रुत्वा भगवान्विष्णुः पांचजन्यं समुज्ज्वलम् ॥
पूरयामास तरसा शब्दं कर्तुं खरस्वरम् । तेन शब्देन शंखस्य भयत्रस्ताश्च दानवाः॥५५॥
बभूवुर्मुदिता देवा ऋषयश्च तपोधनाः ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कंधे षष्ठोऽध्यायः ॥६॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

व्यास उवाच

असुरान्महिषो दृष्ट्वा विषण्णमनसस्तदा । त्यक्त्वा तन्माहिषं रूपं बभूव मृगराडसौ ॥१॥
कृत्वा नादं महाघोरं विस्तार्य च महासटाम् । पपात सुरसेनायां त्रासयन्नखदर्शनैः ॥२॥
गरुडं च नखाऽऽघातैः कृत्वा रुधिरविप्लुतम् । जघान च भुजे विष्णुं नखाऽऽघातेन केसरी ३॥
वासुदेवोऽपि तं दृष्ट्वा चक्रमुद्यम्य वेगवान् । हंतुकामो हरिः काममवापाऽऽशु क्रुधान्वितः ४॥
यावद्धयरिपुं वेगाच्चक्रेणाभिजघान तम् । तावत्सोऽतिबलः शृङ्गी शृंगाभ्यां न्यहनद्धरिम्५॥
वासुदेवो विषाणाभ्यां ताडितोरसि विह्वलः । पलायनपरो वेगाज्जगाम भुवनं निजम् ॥६॥
गतं दृष्ट्वा हरिं कामं शंकरोऽपि भयान्वितः । अवध्यं तं परं मत्वा ययौ कैलासपर्वतम् ॥७॥
ब्रह्माऽपि च निजं धाम त्वरितः प्रययौ भयात् । मघवा वज्रमालंब्य तस्थावाजौ महाबलः ॥८॥
वरुणः शक्तिमालंब्य धैर्यमालंब्य संस्थितः । यमोऽपि दंडमादाय यत्तः समरतत्परः ॥९॥
ततो यक्षाधिपः कामं बभूव रणतत्परः । पावकः शक्तिमादाय तत्राऽभूद्युद्धमानसः ॥१०॥
नक्षत्राधिपतिः सूर्यः समवेतौ स्थितावुभौ । वीक्ष्य तं दानवश्रेष्ठं युद्धाय कृतनिश्चयौ ॥११॥
एतस्मिन्नंतरे क्रुद्धं दैत्यसैन्यं समभ्यगात् । विसृजन्बाणजालानि क्रूराहिसदृशानि च ॥१२॥
कृत्वा हि माहिषं रूपं भूपतिः संस्थितस्तदा । देवदानवयोधानां निनादस्तुमुलोऽभवत् ॥१३॥
ज्याघातश्च तलाघातो मेघनादसमोऽभवत् । संग्रामे सुमहाघोरे देवदानवसेनयोः ॥१४॥
शृंगाभ्यां पार्वताञ्छृगांश्चिक्षेप च महाबलः । जघान सुरसंघांश्च दानवो मदगर्वितः ॥१५॥
खुरघातैस्तथा देवान्पुच्छस्य भ्रामणेन च । स जघान रुषाविष्टो महिषः परमाऽद्भुतः ॥१६॥
ततो देवाः सगंधर्वा भयमाजग्मुरुद्यताः । मघवा महिषं दृष्ट्वा पलायनपरोऽभवत् ॥१७॥
संगरं संपरित्यज्य गते शक्रे शचीपतौ । यमो धनाधिपः पाशी जग्मुः सर्वे भयाऽऽतुराः ॥

महिषोऽपि जयं मत्वा जगाम स्वगृहं ततः । ऐरावतं गजं प्राप्य त्यक्तमिंद्रेण गच्छता ॥१९॥
तथोच्चैःश्रवसं भानोः कामधेनुं पयस्विनीम् । स्वसैन्यसंवृतस्तूर्णं स्वर्गं गंतुं मनो दधे ॥२०॥
तरसा देवसदनं गत्वा स महिषासुरः । जग्राह सुरराज्यं वै त्यक्तं देवैर्भयाऽऽतुरैः ॥२१॥
इंद्राऽऽसने तथा रम्ये दानवः समुपाविशत् । दानवान्स्थापयामास देवानां स्थानकेषु सः॥२२॥
एवं वर्षशतं पूर्णं कृत्वा युद्धं सुदारुणम् । अवापैंद्रपदं कामं दानवो मदगर्वितः ॥२३॥
निर्जरा निर्गता नाकात्तेन सर्वेऽतिपीडिताः । एवं बहूनि वर्षाणि बभ्रमुर्गिरिगह्वरे ॥२४॥
श्रांताः सर्वे तदा राजन्ब्रह्माणं शरणं ययुः । प्रजापतिं जगन्नाथं रजोरूपं चतुर्मुखम् ॥२५॥
पद्मासनं वेदगर्भं सेवितं मुनिभिः स्वजैः । मरीचिप्रमुखैः शांतैर्वेदवेदाङ्गपारगैः ॥२६॥
किन्नरैः सिद्धगंधर्वैश्चारणोरगपन्नगैः । तुष्टुवुर्भयभीतास्ते देवदेवं जगद्गुरुम् ॥२७॥

देवा ऊचुः

धातः किमेतदखिलाऽऽर्तिहरांबुजन्म जन्माऽभिवीक्ष्य न दयां कुरुषे सुरान् यत् ।
संपीडितान्रणजितानसुराधिपेन स्थानच्युतान्गिरिगुहाकृतसन्निवासान् ॥२८॥
पुत्रान्पिता किमपराधशतैः समेतान्संत्यज्य लोभरहितः कुरुतेऽतिदुःस्थान् ।
यस्त्वं सुरांस्तव पदांबुजभक्तियुक्तान्दैत्याऽर्दितांश्च कृपणान् यदुपेक्षसेऽद्य ॥२९॥
अमरभुवनराज्यं तेन भुक्तं नितांतं मखहविरपि योग्यं ब्राह्मणैराददाति ।
सुरतरुवरपुष्पं सेवतेऽसौ दुरात्मा जलनिधिनिधिभूतां गामसौ सेवते ताम् ॥३०॥
किं वा गृणीमः सुरकार्यमद्भुतं जानासि देवेश सुराऽरिचेष्टितम् ।
ज्ञानेन सर्वं त्वमशेषकार्यवित्तस्मात्प्रभो ते प्रणताःस्म पादयोः ॥३१॥
यत्राऽपि कुत्राऽपि गतान्सुरानसौ नानाचरित्रैः खलु पापमानसः ।
पीडां करोत्येव स दुष्टचेष्टितैस्त्राताऽसि देवेश विधेहि शं विभो ॥३२॥
नो चेद्वयं दावमहाऽग्निपीडिताः कं शांतिकर्तारमनंततेजसम् ।
यामः प्रजेशं शरणं सुरेष्टं धातारमाद्यं परिमुच्य कं शिवम् ॥३३॥

व्यास उवाच

इति स्तुत्वा सुराः सर्वे प्रणेमुस्तं प्रजापतिम् । बद्धांजलिपुटाः सर्वे विषण्णवदना भृशम् ॥३४॥
तांस्तथा पीडितान्दृष्ट्वा तदा लोकपितामहः । उवाच श्लक्ष्णया वाचा सुखं संजनयन्निव ॥३५॥

ब्रह्मोवाच

किं करोमि सुराः कामं दानवो वरदर्पितः । स्त्रीवध्योऽसौ न पुंवध्यो विधेयं तत्र किं पुनः३६॥
व्रजामोऽद्य सुराः सर्वे कैलासं पर्वतोत्तमम् । शंकरं पुरतः कृत्वा सर्वकार्यविशारदम् ॥३७॥

ततो व्रजाम वैकुंठं यत्र देवो जनार्दनः । मिलित्वा देवकार्यं च विमृशामो विशेषतः ३८॥
इत्युक्त्वा हंसमारुह्य ब्रह्मा कार्यसमुच्चये । देवांश्च पृष्ठतः कृत्वा कैलासाभिमुखो ययौ ॥३९॥
तावच्छिवोऽपि तरसा ज्ञात्वा ध्यानेन पद्मजम् । आगच्छंतं सुरैः सार्धं निर्गतः स्वगृहाद्बहिः ४०॥
दृष्ट्वा परस्परं तौ तु कृताऽभिवादनौ भृशम् । प्रणतौ च सुरैः सर्वैः संतुष्टौ संबभूवतुः ॥४१॥
आसनानि पृथग्दत्त्वा देवेभ्यो गिरिजापतिः । उपविष्टेषु तेष्वेव निषसादाऽऽसने स्वके ॥४२॥
कृत्वा तु कुशलप्रश्नं ब्रह्माणं वृषभध्वजः । पप्रच्छ कारणं देवान्कैलासाऽऽगमने विभुः ४३॥

शिव उवाच

किमत्राऽऽगमनं ब्रह्मन्कृतं देवैः सवासवैः । भवता च महाभाग ब्रूहि तत्कारणं किल ४४॥

ब्रह्मोवाच

महिषेण सुरेशान पीडिताः स्वर्निवासिनः । भ्रमंति गिरिदुर्गेषु भयत्रस्ताः सवासवाः ॥४५॥
यज्ञभुग्महिषो जातस्तथाऽन्ये सुरशात्रवः । पीडिता लोकपालाश्च त्वामद्य शरणं गताः ४६॥
मया ते भवनं शंभो प्रापिताः कार्यगौरवात् । यद्युक्तं तद्विधत्स्वाद्य सुरकार्यं सुरेश्वर ॥४७॥
त्वयि भारोऽस्ति सर्वेषां देवानां भूतभावन ।

व्यास उवाच

इति तद्वचनं श्रुत्वा शंकरः प्रहसन्निदम् ॥४८॥
वचनं श्लक्ष्णया वाचा प्रोवाच पद्मजं प्रति ।

शिव उवाच

भवतैव कृतं कार्यं वरदानात्पुरा विभो ॥४९॥
अनर्थदं च देवानां किं कर्तव्यमतः परम् । ईदृशो बलवाञ्छूरः सर्वदेवभयप्रदः ॥५०॥
का समर्था वरा नारी तं हंतुं मददर्पितम् । न मे भार्या न ते भार्या संग्रामं गंतुमर्हति ५१॥
गत्वैव ते महाभागे युयुधाते कथं पुनः । इंद्राणी च महाभागा न युद्धकुशलाऽस्ति हि ॥
काऽन्या हंतुं समर्थाऽस्ति तं पापं मददर्पितम् । ममेदं मतमद्यैव गत्वा देवं जनार्दनम् ॥५३॥
स्तुत्वा तं देवकार्याय प्रेरयामः सुसत्वरम् । सोऽतिबुद्धिमतां श्रेष्ठो विष्णुः सर्वार्थसाधने ५४॥
मिलित्वा वासुदेवं वै कर्तव्यं कार्यचिंतनम् । प्रपञ्चेन च बुद्धया स संविधास्यति साधनम् ॥

व्यास उवाच

इति रुद्रवचः श्रुत्वा ब्रह्माद्याः सुरसत्तमाः । उत्थितास्ते तथेत्युक्त्वा शिवेन सह सत्वराः ५६॥
स्वकीयैर्वाहनैः सर्वे ययुर्विष्णुपुरं प्रति । मुद्रिताञ्छकुनान्दृष्ट्वा कार्यसिद्धिकराञ्छुभान् ५७॥

ववुर्वाताः शुभाः शांताः सुगंधाः शुभशंसिनः। पक्षिणश्च शिवा वाचस्तत्रोचुः पथिः सर्वशः ५८॥
निर्मलं चाऽभवद्व्योम दिशश्च विमलास्तथा। गमने तत्र देवानां सर्वं शुभमिवाभवत् ॥५९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पंचमस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥७॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

व्यास उवाच

तरसा तेऽथ संप्राप्य वैकुंठं विष्णुवल्लभम्। ददृशुः सर्वशोभाढ्यं दिव्यगृहविराजितम् ॥१॥
सरोवापीसरिद्भिश्च संयुतं सुखदं शुभम्। हंससारसचक्राह्वैः कूजद्भिश्च विराजितम् ॥२॥
चंपकाऽशोककह्लारमंदारवकुलाऽवृतैः। मल्लिकातिलकाऽऽम्रातयुतैः कुरबकादिभिः ॥३॥
कोकिलारावसन्नादैः शिखंडैर्नृत्यरंजितैः। भ्रमरारावरम्यैश्च दिव्यैरुपवनैर्युतम् ॥४॥
सुनंदनंदनाद्यैश्च पार्षदैर्भक्तितत्परैः। संस्तुवद्भिर्युतं भक्तैरनन्यभववृत्तिभिः ॥५॥
प्रासादै रत्नखचितैः कांचनैश्चित्रमंडितैः। अभ्रंलिहैर्विराजद्भिः संयुतं शुभसद्मकैः ॥६॥
गायद्भिर्देवगंधर्वैर्नृत्यद्भिरप्सरोगणैः। रंजितं किन्नरैः शश्वद्रक्तकंठैर्मनोहरैः ॥७॥
मुनिभिश्च तथा शान्तैर्वेदपाठकृताऽऽदरैः। स्तुवद्भिः श्रुतिसूक्तैश्च मंडितं सदनं हरेः ॥८॥
तं च विष्णुगृहं प्राप्य द्वारपालौ शुभाऽऽकृती। वीक्ष्योचुर्जयविजयौ हेमयष्टिधरौ स्थितौ ॥९॥
गत्वैकोऽप्युभयोर्मध्ये निवेदयतु संगतान्। द्वारस्थान्ब्रह्मरुद्रादीन्विष्णुदर्शनलालसान् १०॥

व्यास उवाच

विजयस्तद्वचः श्रुत्वा गत्वाऽथ विष्णुसन्निधौ। सर्वान्समागतान्देवान्प्रणम्योवाच सत्वरः ॥११॥

विजय उवाच

देवदेव महाराज रमाकांत सुरारिहन्। समागताः सुराः सर्वे द्वारि तिष्ठंति वै विभो ॥
ब्रह्मा रुद्रस्तथेंद्रश्च वरुणः पावको यमः। स्तुवन्ति वेदवाक्यैस्त्वाममरा दर्शनाऽर्थिनः१३ ॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं विष्णुर्विजयस्य रमापतिः। निर्जगाम गृहात्तूर्णं सुरान्समधिकोत्सवः ॥१४॥
गत्वा वीक्ष्य हरिर्देवान्द्वारस्थाञ्छ्रमकर्शितान्। प्रीतिप्रवणया दृष्ट्या प्रीणयामास दुःखितान् ॥
प्रणेमुस्ते सुराः सर्वे देवदेवं जनार्दनम्। तुष्टुवुश्च सुरारिघ्नं वाग्भिर्वेदविनिश्चितम् ॥१६॥

देवा ऊचुः

देवदेव जगन्नाथ सृष्टिस्थित्यंतकारक। दयासिंधो महाराज त्राहि नः शरणाऽऽगतान् ॥

विष्णुरुवाच

विशंतु निर्जराः सर्वे कुशलं कथयंतु वः । आसनेषु किमर्थं वै मिलिताः समुपागताः ॥१८
चिंताऽऽतुराः कथं जाता विषण्णा दीनमानसाः । ब्रह्मरुद्रेण सहिताः कार्यं प्रब्रूत सत्वरम् १९

देवा ऊचुः

महिषेण महाराज पीडिताः पापकर्मणा । असाध्येनाऽतिदुष्टेन वरदत्तेन पापिना ॥२०
यज्ञभागानसौ भुंक्ते ब्राह्मणैः प्रतिपादितान् । अमरा गिरिदुर्गेषु भ्रमंति च भयाऽऽतुराः ॥२१
वरदानेन धातुः स दुर्जयो मधुसूदन । तस्मात्त्वां शरणं प्राप्ता ज्ञात्वा तत्कार्यगौरवम् २२
समर्थोऽसि समुद्धर्तुं दैत्यमायाविशारद । कुरु कृष्ण वधोपायं तस्य दानवमर्दन ॥२३
धात्रा तस्मै वरो दत्तो ह्यवध्योऽसि नरैः किल । का स्त्री त्वेवंविधा बाला या हन्यात्तं शठं रणे२४
उमा मा वा शची विद्या का समर्थाऽस्य घातने । महिषस्याऽतिदुष्टस्य वरदानबलादपि ॥२५
विचिन्त्य बुद्ध्या यत्सर्वं मरणस्याऽस्य कारणम् । कुरु कार्यं च देवानां भक्तवत्सल भूधर ॥२६

व्यास उवाच

श्रुत्वा तद्वचनं विष्णुस्तानुवाच हसन्निव । युद्धं कृतं पुराऽस्माभिस्तथाऽपि न मृतो ह्यसौ ।
अद्य सर्वसुराणां वै तेजोभी रूपसंपदा । उत्पन्ना चेद्वरारोहा सा हन्यात्तं रणे बलात् २८
हयारिं वरदत्तं च मायाशतविशारदम् । हंतुं योग्या भवेन्नारी शक्त्यंशैर्निर्मिता हि नः २९
प्रार्थयंतु च तेजोंशान्स्त्रियोऽस्माकं तथा पुनः । उत्पन्नैः स्तैश्च तेजोंशैस्तेजोराशिर्भवेद्यथा ॥३०
आयुधानि वयं दद्मः सर्वे रुद्रपुरोगमाः । तस्यै सर्वाणि दिव्यानि त्रिशूलादीनि यानि च ३१
सर्वाऽऽयुधधरा नारी सर्वतेजःसमन्विता । हनिष्यति दुरात्मानं तं पापं मदगर्वितम् ॥३२

व्यास उवाच

इत्युक्तवति देवेशे ब्रह्मणो वदनात्ततः । स्वयमेवोद्बभौ तेजोराशिश्चातीव दुःसहः ॥३३
रक्तवर्णं शुभाकारं पद्मरागमणिप्रभम् । किंचिच्छीतं तथा चोष्णं मरीचिजालमंडितम् ३४
निःसृतं हरिणा दृष्टं हरेण च महात्मना । विस्मितौ तौ महाराज बभूवतुरुरुक्रमौ ॥३५
शंकरस्य शरीरात्तु निःसृतं महदद्भुतम् । रौप्यवर्णमभूत्तीव्रं दुर्दर्शं दारुणं महत् ॥३६
भयंकरं च दैत्यानां देवानां विस्मयप्रदम् । घोररूपं गिरिप्रख्यं तमोगुणमिवाऽपरम् ॥३७
ततो विष्णुशरीरात्तु तेजोराशिमिवाऽपरम् । नीलं सत्त्वगुणोपेतं प्रादुरास महाद्युति ॥३८
ततश्चेंद्रशरीरात्तु चित्ररूपं दुरासदम् । आविरासीत्सुसंवृत्तं तेजः सर्वगुणाऽऽत्मकम् ॥३९
कुबेरयमवह्नीनां शरीरेभ्यः समंततः । निश्चक्राम महत्तेजो वरुणस्य तथैव च ॥४०
अन्येषां चैव देवानां शरीरेभ्योऽतिभास्वरम् । निर्गतं तन्महातेजो राशिरासीन्महोज्ज्वलः ॥४१

तं दृष्ट्वा विस्मिताः सर्वे देवा विष्णुपुरोगमाः । तेजोराशिं महादिव्यं हिमाचलमिवाऽपरम् ॥४२॥
पश्यतां तत्र देवानां तेजःपुञ्जसमुद्भवा । बभूवातिवरा नारी सुंदरी विस्मयप्रदा ॥४३॥
त्रिगुणा सा महालक्ष्मीः सर्वदेवशरीरजा । अष्टादशभुजा रम्या त्रिवर्णा विश्वमोहिनी ॥४४॥
श्वेताऽऽनना कृष्णनेत्रा संरक्ताऽधरपल्लवा । ताम्रपाणितला कांता दिव्यभूषणभूषिता ॥४५॥
अष्टादशभुजा देवी सहस्रभुजमंडिता । संभूताऽसुरनाशाय तेजोराशिसमुद्भवा ॥४६॥

जनमेजय उवाच

कृष्ण देव महाभाग सर्वज्ञ मुनिसत्तम । विस्तरं ब्रूहि तस्यास्त्वं शरीरस्य समुद्भवम् ४७॥
एकीभूतं च सर्वेषां तेजः किं वा पृथक्स्थितम् । अंगानि चैव तस्यास्तु सर्वतेजोमयानि वा ४८॥
भिन्नभागविभागेन जातान्यंगानि यानि तु । मुखनासाऽक्षिभेदेन सर्वत्रैकभवानि च ॥४९॥
ब्रूहि तद्विस्तरं व्यास शरीरांगसमुद्भवम् । बभूव यस्य देवस्य तेजसोंऽगं यदद्भुतम् ॥५०॥
आयुधाऽऽभरणादीनि दत्तानि यैर्यथा यथा । तत्सर्वं श्रोतुकामोऽस्मि त्वन्मुखांबुजनिर्गतम् ५१॥
न हि तृप्याम्यहं ब्रह्मन्सुधामयरसं पिबन् । चरितं च महालक्ष्म्यास्त्वन्मुखांभोजनिःसृतम् ॥

सूत उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा राज्ञः सत्यवतीसुतः । उवाच मधुरं वाक्यं प्रीणयन्निव भूपतिम् ॥५३॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्महाभाग विस्तरेण ब्रवीमि ते । यथामति कुरुश्रेष्ठ तस्या देहसमुद्भवम् ॥५४॥
न ब्रह्मा न हरिः साक्षान्न रुद्रो न च वासवः । याथातथ्येन तद्रूपं वक्तुमीशः कदाचन ॥५५॥
कथं जानाम्यहं देव्या यद्रूपं यादृशं यतः । वाचारंभणमात्रं तदुत्पन्नेति ब्रवीमि यत् ॥५६॥
सा नित्या सर्वदैवास्ते देवकार्यार्थसिद्धये । नानारूपा नैकरूपा जायते कार्यगौरवात् ५७॥
यथा नटो रंगगतो नानारूपो भवत्यसौ । एकरूपस्वभावोऽपि लोकरंजनहेतवे ॥५८॥
तथैषा देवकार्यार्थमरूपाऽपि स्वलीलया । करोति बहुरूपाणि निर्गुणा सगुणानि च ५९॥
कार्यकर्माऽनुसारेण नामानि प्रभवंति हि । धात्वर्थगुणयुक्तानि गौणानि सुबहून्यपि ॥६०॥
तद्वै बुद्ध्यनुसारेण प्रब्रवीमि नराधिप । यथा तेजः समुद्भूतं रूप तस्या मनोहरम् ॥६१॥
शंकरस्य च यत्तेजस्तेन तन्मुखपंकजम् । श्वेतवर्णं शुभाकारमजायत महत्तरम् ॥६२॥
केशास्तस्यास्तथा स्निग्धा याम्येन तेजसाऽभवन् । वक्राऽग्राश्चाऽतिदीर्घा वै मेघवर्णा मनोहराः ॥
नयनत्रितयं तस्या जज्ञे पावकतेजसा । कृष्णं रक्तं तथा श्वेतं वर्णत्रयविभूषितम् ॥६४॥
वक्रे स्निग्धे कृष्णवर्णे संध्ययोस्तेजसा भ्रुवौ । जाते देव्याः सुतजस्के कामस्य धनुषीव ते ६५॥
वायोश्च तेजसा शस्तौ श्रवणौ संबभूवतुः । नातिदीर्घौ नाऽतिह्रस्वौ दोलाविव मनोभुवः ६६॥

तिलपुष्पसमाऽऽकारा नासिका सुमनोहरा । संजाता स्निग्धवर्णा वै धनदस्य च तेजसा ६७॥
दंताः शिखरिणः श्लक्ष्णाः कुंदाग्रसदृशाः समाः ।
संजाताः सुप्रभा राजन्प्राजापत्येन तेजसा ॥६८॥
अधरश्चाऽतिरक्तोऽस्याः संजातोऽरुणतेजसा । उत्तरोष्ठस्तथा रम्यः कार्तिकेयस्य तेजसा ॥६९॥
अष्टादशभुजाकारा बाहवो विष्णुतेजसा । वसूनां तेजसांगुल्यो रक्तवर्णास्तथाऽभवन् ७०॥
सौम्येन तेजसा जातं स्तनयोर्युग्ममुत्तमम् । ऐंद्रेणाऽस्यास्तथा मध्यं जातं त्रिबलिसंयुतम् ॥
जंघोरू वरुणस्याऽथ तेजसा संबभूवतुः । नितंबः स तु संजातो विपुलस्तेजसा भुवः ७२॥
एवं नारी शुभाकारा सुरूपा सुस्वरा भृशम् । समुत्पन्ना तथा राजंस्तेजोराशिसमुद्भवा ॥७३॥
तां दृष्ट्वा सुष्ठुसर्वांगीं सुदतीं चारुलोचनाम् । मुदं प्रापुः सुराः सर्वे महिषेण प्रपीडिताः ७४॥
विष्णुस्त्वाह सुरान्सर्वान्भूषणान्यायुधानि च । प्रयच्छंतु शुभान्यस्यै देवाः सर्वाणि सांप्रतम् ॥
स्वायुधेभ्यः समुत्पाद्य तेजोयुक्तानि सत्वराः । समर्पयंतु सर्वेऽद्य देव्यै नानायुधानि वै ॥७६॥

इति श्रीदेवीभागवते पंचमस्कन्धे देव्याः स्वरूपोद्भवो नामाष्टमोऽध्यायः ॥८॥

अथ नवमोऽध्यायः

व्यास उवाच

देवा विष्णुवचः श्रुत्वा सर्वे प्रमुदितास्तदा । ददुश्च भूषणान्याशु वस्त्राणि स्वायुधानि च ॥१॥
क्षीरोदश्चांबरे दिव्ये रक्ते सूक्ष्मे तथाऽजरे । निर्मलं च तथा हारं प्रीतस्तस्यै सुमंडितम् ॥२॥
ददौ चूडामणिं दिव्यं सूर्यकोटिसमप्रभम् । कुंडले च तथा शुभ्रे कटकानि भुजेषु वै ॥३॥
केयूरान्कंकणान्दिव्यान्नानारत्नविराजितान् । ददौ तस्यै विश्वकर्मा प्रसन्नेंद्रियमानसः ॥४॥
नूपुरौ सुस्वरौ कांतौ निर्मलौ रत्नभूषितौ । ददौ सूर्यप्रतीकाशौ त्वष्टा तस्यै सुपादयोः ॥५॥
तथा ग्रैवेयकं रम्यं ददौ तस्यै महार्णवः । अंगुलीयकरत्नानि तेजोवंति च सर्वशः ॥६॥
अम्लानपंकजां मालां गंधाढ्यां भ्रमराऽनुगाम् । तथैव वैजयंतीं च वरुणः संप्रयच्छत ॥७॥
हिमवानथ संतुष्टो रत्नानि विविधानि च । ददौ च वाहनं सिंहं कनकाभं मनोहरम् ॥८॥
भूषणैर्भूषिता दिव्यैः सा रराज वरा शुभा । सिंहारूढा वरारोहा सर्वलक्षणसंयुता ॥९॥
विष्णुश्चक्रात्समुत्पाद्य ददावस्यै रथांगकम् । सहस्रारं सुदीप्तं च देवाऽरिशिरसां हरम् ॥१०॥
स्वत्रिशूलात्समुत्पाद्य शंकरः शूलमुत्तमम् । ददौ देव्यै सुरारीणां कृंतनं भयनाशनम् ॥११॥
वरुणश्च प्रसन्नात्मा ददौ शंखं समुज्ज्वलम् । घोषवंतं स्वशंखात्तु समुत्पाद्य सुमंगलम् ॥१२॥
हुताशनस्तथा शक्तिं शतघ्नीं सुमनोजवाम् । प्रायच्छत्तु प्रसन्नात्मा तस्यै दैत्यविनाशिनीम्॥१३॥

इषुधिं बाणपूर्णं च चापं चाद्भुतदर्शनम् । मारुतो दत्तवांस्तस्यै दुराकर्षं खरस्वरम् ॥१४॥
स्ववज्राद्वज्रमुत्पाद्य ददाविन्द्रोऽतिदारुणम् । घंटामैरावतात्तूर्णं सुशब्दां चाऽतिसुन्दराम् ॥१५॥
ददौ दंडं यमः कामं कालदंडसमुद्भवम् । येनांतं सर्वभूतानामकरोत्काल आगते ॥१६॥
ब्रह्मा कमंडलुं दिव्यं गंगावारिप्रपूरितम् । ददावस्यै मुदायुक्तो वरुणः पाशमेव च ॥१७॥
कालः खड्गं तथा चर्म प्रायच्छत्तु नराधिप । परशुं विश्वकर्मा च तीक्ष्णमस्यै ददावथ ॥१८॥
धनदस्तु सुरापूर्णं पानपात्रं सुवर्णजम् । पंकजं वरुणश्चादाद्देव्यै दिव्यं मनोहरम् ॥१९॥
गदां कौमीदकीं त्वष्टा घंटाशतनिनादिनीम् । अदात्तस्यै प्रसन्नात्मा सुरशत्रुविनाशिनीम् ॥२०॥
अस्त्राण्यनेकरूपाणि तथाऽभेद्यं च दंशनम् । ददौ त्वष्टा जगन्मात्रे निजरश्मीन्दिवाकरः ॥२१॥
सायुधां भूषणैर्युक्तां दृष्ट्वा ते विस्मयं गताः । तुष्टुवुस्तां सुरा देवीं त्रैलोक्यमोहिनीं शिवाम् ॥२२॥

देवा ऊचुः

नमः शिवायै कल्याण्यै शांत्यै पुष्ट्यै नमोनमः । भगवत्यै नमो देव्यै रुद्राण्यै सततं नमः ॥२३॥

कालरात्र्यै तथांबाया इंद्राण्यै ते नमोनमः ।
सिद्ध्यै बुद्ध्यै तथा वृद्ध्यै वैष्णव्यै ते नमोनमः ॥२४॥
पृथिव्या या स्थिता पृथ्व्या न ज्ञाता पृथिवी च या ।
अन्तःस्थिता यमयति वंदे तामीश्वरीं पराम् ॥२५॥
मायायां या स्थिता ज्ञाता मायया न च तामजाम् ।
अन्तःस्थिता प्रेरयति प्रेरयित्रीं नुमः शिवाम् ॥२६॥

कल्याणं कुरु भो मातस्त्राहि नः शत्रुतापितान् । जहि पापं हयाऽरिं त्वं तेजसा स्वेन मोहितम् ॥२७॥
खलं मायाविनं घोरं स्त्रीवध्यं वरदर्पितम् । दुःखदं सर्वदेवानां नानारूपधरं शठम् ॥२८॥
त्वमेका सर्वदेवानां शरणं भक्तवत्सले । पीडितान्दानवेनाऽद्य त्राहि देवि नमोऽस्तु ते ॥२९॥

व्यास उवाच

एवं स्तुता तदा देवी सुरैः सर्वसुखप्रदा । तानुवाच महादेवी स्मितपूर्वं शुभं वचः ॥३०॥

देव्युवाच

भयं त्यजंतु गीर्वाणा महिषान्मन्दचेतसः । हनिष्यामि रणेऽद्यैव वरदृप्तं विमोहितम् ॥३१॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा सा सुरान्देवी जहासातीव सुस्वरम् । चित्रमेतच्च संसारे भ्रममोहयुतं जगत् ॥३२॥
ब्रह्मविष्णुमहेशाद्याः सेंद्राश्चाऽन्ये सुरास्तथा । कंपयुक्ता भयत्रस्ता वर्तन्ते महिषात्किल ॥३३॥
अहो दैवबलं घोरं दुर्जयं सुरसत्तमाः । कालः कर्ताऽस्ति दुःखानां सुखानां प्रभुरीश्वरः ३४॥

सृष्टिपालनसंहारे समर्था अपि ते यदा । मुह्यंति क्लेशसंतप्ता महिषेण प्रपीडिताः ॥३५॥
इति कृत्वा स्मितं देवी साऽट्टहासं चकार ह । उच्चैः शब्दं महाघोरं दानवानां भयप्रदम् ॥३६॥
चकंपे वसुधा तत्र श्रुत्वा तच्छब्दमद्भुतम् । चेलुश्च पर्वताः सर्वे चुक्षोभाऽब्धिश्च वीर्यवान् ॥३७॥
मेरुश्चचाल शब्देन दिशः सर्वाः प्रपूरिताः । भयं जग्मुस्तदा श्रुत्वा दानवास्तत्स्वनं महत् ॥३८॥
जय पाहीति देवास्तामूचुः परमहर्षिताः । महिषोऽपि स्वनं श्रुत्वा चुकोप मदगर्वितः ॥३९॥
किमेतदिति तान्दैत्यान्पप्रच्छ स्वनशंकितः । गच्छंतु त्वरिता दूता ज्ञातुं शब्दसमुद्भवम् ॥४०॥
कृतः केनाऽयमत्युग्रः शब्दः कर्णव्यथाकरः । देवो वा दानवो वाऽपि यो भवेत्स्वनकारकः ॥४१॥
गृहीत्वा तं दुरात्मानं मत्समीपं नयंत्विह । हनिष्यामि दुराचारं गर्जन्तं स्मयदुर्मदम् ॥४२॥
क्षीणायुष्यं मंदमतिं नयामि यमसादनम् । पराजिताः सुराः कामं न गर्जन्ति भयातुराः ॥४३॥
नाऽसुरा मम वश्यास्ते कस्येदं मूढचेष्टितम् । त्वरिता मामुपायांतु ज्ञात्वा शब्दस्य कारणम् ॥४४॥
अहं गत्वा हनिष्यामि तं पापं वितथश्रमम् ।

व्यास उवाच

इत्युक्तास्तेन ते दूता देवीं सर्वाङ्गसुन्दरीम् ॥४५॥
अष्टादशभुजां दिव्यां सर्वाभरणभूषिताम् । सर्वलक्षणसंपन्नां वरायुधधरां शुभाम् ॥४६॥
दधतीं चषकं हस्ते पिबंतीं च मुहुर्मधु । संवीक्ष्य भयभीतास्ते जग्मुस्त्रस्ताः सुशंकिताः ॥४७॥
सकाशे महिषस्याऽऽशु तमूचुः स्वनकारणम् ।

दूता ऊचुः

देवी दैत्येश्वर प्रौढा दृश्यते काचिदंगना ॥४८॥
सर्वाङ्गभूषणा नारी सर्वरत्नोपशोभिता । न मानुषी नाऽसुरी सा दिव्यरूपा मनोहरा ॥४९॥
सिंहारूढाऽऽयुधधरा चाऽष्टादशकरा वरा । सा नादं कुरुते नारी लक्ष्यते मदगर्विता ॥५०॥
सुरापानरता कामं जानीमो न सभर्तृका । अन्तरिक्षस्थिता देवास्तां स्तुवंति मुदान्विताः ॥५१॥
जयेति पाहि नश्चेति जहि शत्रुमिति प्रभो । न जाने का वरारोहा कस्य वा सा परिग्रहः ॥५२॥
किमर्थमागता चाऽत्र किं चिकीर्षति सुन्दरी । द्रष्टुं नैव समर्थाःस्म तत्तेजःपरिधर्षिताः ॥५३॥
श्रृंगारवीरहासाढ्या रौद्राऽद्भुतरसान्विता । दृष्ट्वैवंविधां नारीमसंभाष्य समागताः ॥५४॥
वयं त्वदाज्ञया राजन्किं कर्तव्यमतः परम् ।

महिष उवाच

गच्छ वीर मयादिष्टो मंत्रिश्रेष्ठ बलान्वितः ॥५५॥

सामादिभिरुपायैस्त्वं समानय शुभाऽऽननाम् ।
नाऽऽयाति यदि सा नारी त्रिभिः सामादिभिस्त्विह ॥५६॥
अहत्वा तां वरारोहां त्वमानय ममांतिकम् । करोमि पट्टमहिषीं तां मरालभ्रुवं मुदा ॥५७॥
प्रीतियुक्ता समायाति यदि सा मृगलोचना । रसभंगो यथा न स्यात्तथा कुरु ममेप्सितम्॥५८॥
श्रवणान्मोहितोऽस्म्यद्य तस्या रूपस्य संपदा ।

व्यास उवाच

महिषस्य वचः श्रुत्वा पेशलं मंत्रिसत्तमः ॥५९॥
जगाम तरसा ऽकामं गजाऽश्वरथसंयुतः । गत्वा दूरतरं स्थित्वा तामुवाच मनस्विनीम् ॥६०॥
विनयावनतः श्लक्ष्णं मंत्री मधुरया गिरा ।

प्रधान उवाच

कासि त्वं मधुराऽऽलापे किमत्रागमनं कृतम् ॥६१॥
पृच्छति त्वां महाभागे मन्मुखेन मम प्रभुः । स जेता सर्वदेवानामवध्यस्तु नरैः किल ॥६२॥
ब्रह्मणो वरदानेन गर्वितश्चारुलोचने । दैत्येश्वरोऽसौ बलवान्कामरूपधरः सदा ॥६३॥
श्रुत्वा त्वां समुपायातां चारुवेषां मनोहराम् । प्रष्टुमिच्छति राजा मे महिषो नाम पार्थिवः॥६४॥
मानुषं रूपमादाय त्वत्समीपं समेष्यति । यथा रुच्येत चार्वङ्गि तथा मन्यामहे वयम् ६५॥
तद्येहि मृगशावाक्षि समीपं तस्य धीमतः । नो चेदिहानयाम्येनं राजानं भक्तितत्परम् ॥६६॥
तथा करोमि देवेशि यथा ते मनसेप्सितम् । वशगोऽसौ तवाऽत्यर्थं रूपसंश्रवणात्तव ॥६७॥
करभोरु वदाऽऽशु त्वं संविधेयं मया तथा ॥६८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे देवीमाहात्म्ये नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

अथ दशमोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्य प्रमदोत्तमा । तमुवाच महाराज मेघगंभीरया गिरा ॥ १ ॥

देव्युवाच

मन्त्रिवर्य सुराणां वै जननीं विद्धि मां किल । महालक्ष्मीमिति ख्यातां सर्वदैत्यनिषूदिनीम्॥२॥
प्रार्थिताऽहं सुरैः सर्वैर्महिषस्य वधाय च । पीडितैर्दानवेन्द्रेण यज्ञभागबहिष्कृतैः ॥३॥
तस्मादिहाऽऽगताऽस्म्यद्य तद्वधार्थं कृतोद्यमा । एकाकिनी न सैन्येन संयुता मंत्रिसत्तम ॥४॥
यत्त्वयाऽहं सामपूर्वं कृत्वा स्वागतमादरात् । उक्ता मधुरया वाचा तेन तुष्टाऽस्मि तेऽनघ॥५॥

नोचेद्धन्मि दृशा त्वां वै कालाग्निसमया किल। कस्य प्रीतिकरं न स्यान्माधुर्यवचनं खलु ॥६॥
गच्छ तं महिषं पापं वद मद्वचनादिदम्। गच्छ पातालमधुना जीवितेच्छा यदस्ति ते ॥७॥
नोचेत्कृताऽऽगसं दुष्टं हनिष्यामि रणांगणे। मद्बाणक्षुण्णदेहस्त्वं गंतासि यमसादनम् ॥८॥
दयालुत्वं ममेदं त्वं विदित्वा गच्छ सत्वरम्। हते त्वयि सुरा मूढ स्वर्गं प्राप्स्यंति सत्वरम्॥९॥
तस्माद्गच्छस्व त्यक्त्वैको मेदिनीं च ससागराम्। पातालं तरसा मंद यावद्बाणा न मेऽपतन् १०॥
युद्धेच्छा चेन्मनसि ते तर्ह्येहि त्वरितोऽसुर। वीरैर्महाबलैः सर्वैर्नयामि यमसादनम् ॥११॥
युगे युगे महामूढ हतास्त्वत्सदृशाः किल। असंख्यातास्तथा त्वां वै हनिष्यामि रणांगणे१२॥
साफल्यं कुरु शस्त्राणां धारणे तु श्रमोऽन्यथा। तद्युद्धयस्व मया सार्धं समरे स्मरपीडितः॥१३॥
मा गर्वं कुरु दुष्टात्मन् यन्मेऽस्ति ब्रह्मणो वरः। स्त्रीवध्यत्वे त्वया मूढ पीडिताः सुरसत्तमाः १४॥
कर्तव्यं वचनं धातुस्तेनाऽहं त्वामुपागता। स्त्रीरूपमतुलं कृत्वा सत्यं हंतुं कृताऽऽगसम्॥१५॥
यथेच्छं गच्छ वा मूढ पातालं पन्नगाऽऽवृतम्। हित्वा भूसुरसद्माऽद्य जीवितेच्छा यदस्ति ते॥१६॥

व्यास उवाच

इत्युक्तः स ततो देव्या मंत्रिश्रेष्ठो बलान्वितः। प्रत्युवाच निशम्याऽसौ वचनं हेतुगर्भितम्॥१७॥
देवि स्त्रीसदृशं वाक्यं ब्रूषे त्वं मदगर्विता। क्वाऽसौ क्व त्वं कथं युद्धमसंभाव्यमिदं किल१८॥
एकाकिनी पुनर्बाला प्रारब्धयौवना मृदुः। महिषोऽसौ महाकायो दुर्विभाव्यं हि संगतम्१९॥
सैन्यं बहुविधं तस्य हस्त्यश्वरथसंकुलम्। पदातिगणसंविद्धं नानाऽऽयुधविराजितम् ॥२०॥
कः श्रमः करिराजस्य मालती पुष्पमर्दने। मारणे तव वामोरु महिषस्य तथा रणे ॥२१॥
यदि त्वां परुषं वाक्यं ब्रवीमि स्वल्पमप्यहम्। शृंगारे तद्विरुद्धं हि रसभङ्गाद्बिभेम्यहम् ॥२२॥
राजाऽस्माकं सुररिपुर्वर्तते त्वयि भक्तिमान्। साममेव मया वाच्यं दानयुक्तं तथा वचः ॥२३॥
नोचेद्धन्म्यहमद्यैव बाणेन त्वां मृषावदाम्। मिथ्याऽभिमानचतुरां रूपयौवनगर्विताम् ॥२४॥
स्वामी मे मोहितः श्रुत्वा रूपं ते भुवनातिगम्। तत्प्रियार्थं प्रियं कामं वक्तव्यं त्वयि यन्मया ॥२५॥
राज्यं तव धनं सर्वं दासस्ते महिषः किल। कुरु भावं विशालाक्षि त्यक्त्वा रोषं मृतिप्रदम् ॥
पतामि पादयोस्तेऽहं भक्तिभावेन भामिनि। पट्टराज्ञी महाराज्ञो भव शीघ्रं शुचिस्मिते ॥२७॥
त्रैलोक्यविभवं सर्वं प्राप्स्यसि त्वमनाविलम्। सुखं संसारजं सर्वं महिषस्य परिग्रहात् ॥२८॥

देव्युवाच

श्रृणु सचिव वक्ष्यामि वाक्यानां सारमुत्तमम्।
शास्त्रदृष्टेन मार्गेण चातुर्यमनुचिंत्य च ॥२९॥

महिषस्य प्रधानस्त्वं मया ज्ञातं धिया किल। पशुबुद्धिस्वभावोऽसि वचनात्तव सांप्रतम् ॥३०॥

मंत्रिणस्त्वादृशा यस्य स कथं बुद्धिमान्भवेत् । उभयोः सदृशो योगः कृतोऽयं विधिना किल ३१॥
यदुक्तं स्त्रीस्वभावाऽसि तद्विचारय मूढ किम् । पुमान्नाऽहं तत्स्वभावाऽभवं स्त्रीवेषधारिणी ३२॥
याचितं मरणं पूर्वं स्त्रिया त्वत्प्रभुणा यथा । तस्मान्मन्येऽतिमूर्खोऽसौ न वीररसवित्तमः ॥३३॥
कामिन्या मरणं क्लीबरतिदं शूरदुःखदम् । प्रार्थितं प्रभुणा तेन महिषेणाऽऽत्मबुद्धिना ॥३४॥
तस्मात्स्त्रीरूपमाधाय कार्यं कर्तुमुपागता । कथं बिभेमि त्वद्वाक्यैर्धर्मशास्त्रविरोधकैः ॥३५॥
विपरीतं यदा दैवं तृणं वज्रसमं भवेत् । विधिश्चेत्सुमुखः कामं कुलिशं तूलवत्तदा ॥३६॥
किं सैन्यैरायुधैः किं वा प्रपञ्चैर्दुर्गसेवनैः । मरणं सांप्रतं यस्य तस्य सैन्यैस्तु किं फलम् ॥३७॥
यदाऽयं देहसंबंधो जीवस्य कालयोगतः । तदैव लिखितं सर्वं सुखं दुःखं तथा मृतिः ॥३८॥
यस्य येन प्रकारेण मरणं दैवनिर्मितम् । तस्य तेनैव जायेत नाऽन्यथेति विनिश्चयः ॥३९॥
ब्रह्मादीनां यथा काले नाशोत्पत्ती विनिर्मिते । तथैव भवतः कामं किमन्येषां विचार्यते ॥४०॥
ये मृत्युधर्मिणस्तेषां वरदानेन दर्पिताः । मरिष्यामो न मन्यंते ते मूढा मंदचेतसः ॥४१॥
तस्माद्गच्छ नृपं ब्रूहि वचनं मम सत्वरम् । यदाऽऽज्ञापयते भूपस्तत्कर्तव्यं त्वया किल ॥४२॥
मघवा स्वर्गमाप्नोतु देवाः संतु हविर्भुजः । यूयं प्रयात पातालं यदि जीवितुमिच्छथ ॥४३॥
अन्यथा चेन्मतिर्मंद महिषस्य दुरात्मनः । तद्युध्यस्व मया सार्धं मरणाय कृताऽऽदरः ॥४४॥
मन्यसे संगरे भग्ना देवा विष्णुपुरोगमाः । दैवं हि कारणं तत्र वरदानं प्रजापतेः ॥४५॥

व्यास उवाच

इति देव्या वचः श्रुत्वा चिंतयामास दानवः । किं कर्तव्यं मया युद्धं गंतव्यं वा नृपं प्रति ॥४६॥
विवाहार्थमिहाऽऽज्ञप्तो राज्ञा कामाऽऽतुरेण वै । तत्कथं विरसं कृत्वा गच्छेयं नृपसन्निधौ ॥४७॥
इयं बुद्धिः समीचीना यद्व्रजामि कलिं विना । यथाऽऽगतं तथा शीघ्रं राज्ञे संवेदयाम्यहम् ४८॥
स प्रमाणं पुनः कार्ये राजा मतिमतां वरः । करिष्यति विचार्यैव सचिवैर्निपुणैः सह ॥४९॥
सहसा न मया युद्धं कर्तव्यमनया सह । जये पराजये वापि भूपतेरप्रियं भवेत् ॥५०॥
यदि मां सुंदरी हन्यादहं वा हन्मि तां पुनः । येन केनाऽप्युपायेन स कुप्येत्पार्थिवः किल ५१॥
तस्मात्तत्रैव गत्वाऽहं बोधयिष्यामि तं नृपम् । यथाऽस्याऽभिहितं देव्या यथा रुचि करोतु सः ॥

व्यास उवाच

इति संचिंत्य मेधावी जगाम नृपसन्निधौ । प्रणम्य तमुवाचेदं कृतांजलिरमात्यजः ॥५३॥

मंत्र्युवाच

राजन्देवी वरारोहा सिंहस्योपरि संस्थिता । अष्टादशभुजा रम्या वराऽऽयुधधरा परा ॥५४॥
सा मयोक्ता महाराज महिषं भज भामिनि । महिषी भव राज्ञस्त्वं त्रैलोक्याऽधिपतेः प्रिया ५५॥

ट्टराज्ञी त्वमेवाऽस्य भविता नाऽत्र संशयः । स तवाऽऽज्ञाकरो जातो वशवर्ती भविष्यति ५६॥
त्रैलोक्यविभवं भुक्त्वा चिरकालं वरानने । महिषं पतिमासाद्य योषितां सुभगा भव ॥५७॥
इति मद्वचनं श्रुत्वा सा स्मयावेशमोहिता । मामुवाच विशालाक्षी स्मितपूर्वमिदं वचः ५८॥
माहिषीगर्भसंभूतं पशूनामधमं किल । बलिं दास्याम्यहं देव्यै सुराणां हितकाम्यया ५९॥
का मूढा कामिनी लोके महिषं वै पतिं भजेत् । मादृशी मंदबुद्धे किं पशुभावं भजेदिह ॥६०॥
महिषी महिषं नाथं सश्रृंगा श्रृंगसंयुतम् । कुरुते क्रंदमाना वै नाऽहं तत्सदृशी शठा ६१॥
करिष्येऽहं मृधे युद्धं हनिष्ये त्वां सुराऽप्रियम् । गच्छ वा दुष्ट पातालं जीवितेच्छा यदस्ति ते ६२॥
परुषं तु तया वाक्यमित्युक्तं नृप मत्तया । तच्छ्रुत्वाऽहं समायातः प्रविचिंत्य पुनः पुनः ॥
रसभंगं विचिंत्यैव न युद्धं तु मया कृतम् । आज्ञां विना तवात्यंतं कथं कुर्यां वृथोद्यमम् ६४॥
ऽतीव च बलोन्मत्ता वर्तते भूप भामिनी । भवितव्यं न जानामि किं वा भावि भविष्यति ॥
कार्येऽस्मिंस्त्वं प्रमाणं नो मंत्रोऽतीव दुरासदः । युद्धं पलायनं श्रेयो न जानेऽहं विनिश्चयम् ६६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पंचमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥१०॥

अथ एकादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा महिषो मदविह्वलः । मंत्रिवृद्धान् समाहूय राजा वचनमब्रवीत् ॥१॥
कार्येऽस्मिन्निपुणा यूयमुपायेषु विचक्षणाः । सामादिषु च कर्तव्यं विश्रब्धं ब्रूत मा चिरम् २॥
आगता देवविहिता मायेयं शांबरीव किम् । सामादिषु च कर्तव्यः कोऽत्र मह्यं ब्रुवंतु च ३॥

मन्त्रिण ऊचुः

सत्यं सदैव वक्तव्यं प्रियं च नृपसत्तम । कार्यं हितकरं नूनं विचार्य विबुधैः किल ॥४॥
सत्यं च हितकृद्राजन्प्रियं चाऽहितकृद्भवेत् । यथौषधं नृणां लोके ह्यप्रियं रोगनाशनम् ॥५॥
सत्यस्य श्रोता मंता च दुर्लभः पृथिवीपते । वक्ताऽपि दुर्लभः कामं बहवश्चाटुभाषकाः ॥६॥
कथं ब्रूमोऽत्र नृपते विचारे गहने त्विह । शुभं वाऽप्यशुभं वाऽपि को वेत्ति भुवनत्रये ॥७॥

राजोवाच

स्वस्वमत्यनुसारेण ब्रुवंत्वद्य पृथक्पृथक । येषां हि यादृशो भावस्तच्छ्रुत्वा चिंतयाम्यहम् ॥
बहूनां मतमाज्ञाय विचार्य च पुनः पुनः । यच्छ्रेयस्तद्धि कर्तव्यं कार्यं कार्यविचक्षणैः ॥९॥

व्यास उवाच

तथैवं वचनं श्रुत्वा विरूपाक्षो महाबलः । उवाच तरसा वाक्यं रंजयन्पृथिवीपतिम् ॥१०॥

विरूपाक्ष उवाच

राजन्नारी वराकीयं सा ब्रूते मदगर्विता । विभीषिकामात्रमिदं ज्ञातव्यं वचनं त्वया ॥११॥
को बिभेति स्त्रियो वाक्यैर्दुरुक्तै रणदुर्मदैः । अनृतं साहसं चेति जानन्नारीविचेष्टितम् ॥१२॥
जित्वा त्रिभुवनं राजन्नद्य कांताभयेन वै । दीनत्वेऽप्ययशो नूनं वीरस्य भुवने भवेत् ॥१३॥
तस्माद्याम्यहमेकाकी युद्धाय चंडिकां प्रति । हनिष्ये तां महाराज निर्भयो भव सांप्रतम् १४॥
सेनावृतोऽहं गत्वा तां शस्त्रास्त्रैर्विविधैः किल । निषूदयामि दुर्मर्षां चंडिकां चंडविक्रमाम् ॥१५॥
बद्ध्वा सर्पमयैः पाशैरानयिष्ये तवांतिकम् । वशगा तु सदा ते स्यात्पश्य राजन्बलं मम १६॥

व्यास उवाच

विरूपाक्षवचः श्रुत्वा दुर्धरो वाक्यमब्रवीत् । सत्यमुक्तं वचो राजन्विरूपाक्षेण धीमता ॥१७॥
ममाऽपि वचनं श्लक्ष्णं श्रोतव्यं धीमता त्वया । कामातुरैषा सुदती लक्ष्यतेऽप्यनुमानतः ॥१८॥
भवत्येवंविधा कामं नायिका रूपगर्विता । भीषयित्वा वरारोहा त्वां वशे कर्तुमिच्छति १९॥
हावोऽयं मानिनीनां वै तं वेत्ति रसवित्तमः । वक्रोक्तिरेषा कामिन्याः प्रियं प्रति परायणम् २०॥
वेत्ति कोऽपि नरः कामं कामशास्त्रविचक्षणः । यदुक्तं नाम बाणैस्त्वां वधिष्ये रणमूर्धनि ॥२१॥
हेतुगर्भमिदं वाक्यं ज्ञातव्यं हेतुवित्तमैः । बाणास्तु मानिनीनां वै कटाक्षा एव विश्रुताः २२॥
पुष्पांजलिमयाश्चान्ये व्यंग्यानि वचनानि च । का शक्तिरन्यबाणानां प्रेरणे त्वयि पार्थिव ॥२३॥
तादृशीनां न सा शक्तिर्ब्रह्मविष्णुहरादिषु । यथोक्तं नेत्रबाणैस्त्वां हनिष्ये मन्द पार्थिवम् २४॥
विपरीतं परिज्ञातं तेनाऽरसविदा किल । पातयिष्यामि शय्यायां रणमय्यां पतिं तव २५॥
विपरीतरतिक्रीडाभाषणं ज्ञेयमेव तत् । करिष्ये विगतप्राणं यदुक्तं वचनं तया ॥२६॥
वीर्यं प्राणा इति प्रोक्तं तद्विहीनं न चाऽन्यथा । व्यंग्याधिक्येन वाक्येन वरयत्युत्तमा नृप ॥२७॥
तद्वै विचारतो ज्ञेयं रसग्रन्थविचक्षणैः । इति ज्ञात्वा महाराज कर्तव्यं रससंयुतम् ॥२८॥
सामदानद्वयं तस्या नान्योपायोऽस्ति भूपते । रुष्टा वा गर्विता वाऽपि वशगा मानिनी भवेत् ॥
तादृशैर्मधुरैर्वाक्यैरानयिष्ये तवांतिकम् । किं बहूक्तेन मे राजन्कर्तव्या वशवर्तिनी ॥३०॥
गत्वा मयाऽधुनैवेयं किंकरीव सदैव ते ।

व्यास उवाच

इत्थं निशम्य तद्वाक्यं ताम्रस्तत्त्वविचक्षणः ॥३१॥
उवाच वचनं राजन्निशामय मयोदितम् । हेतुमद्धर्मसहितं रसयुक्तं नयान्वितम् ॥३२॥
नैषा कामाऽऽतुरा बाला नानुरक्ता विचक्षणा । व्यंग्यानि नैव वाक्यानि तयोक्तानि तु मानद॥३३॥
चित्रमत्र महाबाहो यदेका वरवर्णिनी । निरालंबा समायाति चित्ररूपा मनोहरा ॥३४॥

अष्टादशभुजा नारी न श्रुता न च वीक्षिता । केनाऽपि त्रिषु लोकेषु पराक्रमवती शुभा ॥३५॥
आयुधान्यपि तावंति धृतानि बलवंति च । विपरीतमिदं मन्ये सर्वं कालकृतं नृप ॥३६॥
स्वप्नानि दुर्निमित्तानि मया दृष्टानि वै निशि । तेन जानाम्यहं नूनं वैशसं समुपागतम् ॥३७॥
कृष्णांबरधरा नारी रुदती च गृहांगणे । दृष्टा स्वप्नेष्युषःकाले चिंतितव्यस्तदत्ययः ॥३८॥
विकृताः पक्षिणो रात्रौ रोरुवंति गृहे गृहे । उत्पाता विविधा राजन्प्रभवंति गृहे गृहे ॥३९॥
तेन जानाम्यहं नूनं कारणं किंचिदेव हि । यत्त्वां प्रार्थयते बाला युद्धाय कृतनिश्चया ॥४०॥
नैषाऽस्ति मानुषी नो वा गांधर्वी न तथाऽऽसुरी । देवैः कृतेयं ज्ञातव्या माया मोहकरी विभो ॥४१॥
कातरत्वं न कर्तव्यं ममैतन्मतमित्यलम् । कर्तव्यं सर्वथा युद्धं यद्भाव्यं तद्भविष्यति ॥४२॥
को वेद दैवकर्तव्यं शुभं वाऽप्यशुभं तथा । अवलंब्य धिया धैर्यं स्थातव्यं वै विचक्षणैः ॥४३॥
जीवितं मरणं पुंसां दैवाधीनं नराधिप । कोऽपि नैवान्यथा कर्तुं समर्थो भुवनत्रये ॥४४॥

महिष उवाच

गच्छ ताम्र महाभाग युद्धाय कृतनिश्चयः । तामानय वरारोहां जित्वा धर्मेण मानिनीम् ॥४५॥
न भवेद्वशगा नारी संग्रामे यदि सा तव । हंतव्या नान्यथा कामं माननीया प्रयत्नतः ॥४६॥
वीरस्त्वमसि सर्वज्ञ कामशास्त्रविशारदः । येन केनाप्युपायेन जेतव्या वरवर्णिनी ॥४७॥
त्वरन्वीर महाबाहो सैन्येन महता वृतः । तत्र गत्वा त्वया ज्ञेया विचार्य च पुनः पुनः ॥४८॥
किमर्थमागता चेयं ज्ञातव्यं तद्धि कारणम् । कामाद्वा वैरभावाच्च माया कस्येयमित्युत ॥४९॥
आदौ तन्निश्चयं कृत्वा ज्ञातव्यं तच्चिकीर्षितम् । पश्चाद्युद्धं प्रकर्तव्यं यथायोग्यं यथाबलम् ॥५०॥
कातरत्वं न कर्तव्यं निर्दयत्वं तथा न च । यादृशं हि मनस्तस्याः कर्तव्यं तादृशं त्वया ॥५१॥

व्यास उवाच

इति तद्भाषितं श्रुत्वा ताम्रः कालवशं गतः । निर्गतः सैन्यसंयुक्तः प्रणम्य महिषं नृपम् ॥५२॥
गच्छन्मार्गे दुरात्माऽसौ शकुनान्वीक्ष्य दारुणान् । विस्मयं च भयं प्राप यममार्गप्रदर्शकान् ॥५३॥
स गत्वा तां समालोक्य देवीं सिंहोपरि स्थिताम् । स्तूयमानां सुरैः सर्वैः सर्वायुधविभूषिताम् ॥५४॥
तामुवाच विनीतः सन्वाक्यं मधुरया गिरा । सामभावं समाश्रित्य विनयाऽवनतः स्थितः॥५५॥
देवि दैत्येश्वरः श्रृंगी त्वद्रूपगुणमोहितः । स्पृहां करोति महिषस्त्वत्पाणिग्रहणाय च ॥५६॥
भावं कुरु विशालाक्षि तस्मिन्नमरदुर्जये । पतिं तं प्राप्य मृद्वंगि नंदने विहराऽद्भुते ॥५७॥
सर्वांगसुन्दरं देहं प्राप्य सर्वसुखाऽऽस्पदम् । सुखं सर्वात्मना ग्राह्यं दुःखं हेयमिति स्थितिः॥५८॥
करभोरु किमर्थं ते गृहीतान्यायुधान्यलम् । पुष्पकंदुकयोग्यास्ते कराः कमलकोमलाः ॥५९॥
भ्रूचापे विद्यमानेऽपि धनुषा किं प्रयोजनम् । कटाक्षा विशिखाः संति किं बाणैर्निष्प्रयोजनैः६०॥

संसारे दुःखदं युद्धं न कर्तव्यं विजानता । लोभाऽऽसक्ताः प्रकुर्वंति संग्रामं च परस्परम् ६१॥
पुष्पैरपि न योद्धव्यं किं पुनर्निशितैः शरैः । भेदनं निजगात्राणां कस्य तज्जायते मुदे ॥६२॥
तस्मात्त्वमपि तन्वंगि प्रसादं कर्तुमर्हसि । भर्तारं भज मे नाथं देवदानवपूजितम् ॥६३॥
स तेऽत्र वांछितं सर्वं करिष्यति मनोरथम् । त्वं पट्टमहिषी राज्ञः सर्वथा नाऽत्र संशयः ॥६४॥
वचनं कुरु मे देवि प्राप्स्यसे सुखमुत्तमम् । संग्रामे जयसंदेहः कष्टं प्राप्य न संशयः ॥६५॥
जानासि राजनीतिं त्वं यथावद्वरवर्णिनि । भुंक्ष्व राज्यसुखं पूर्णं वर्षाणामयुताऽयुतम् ॥६६॥
पुत्रस्ते भविता कांतः सोऽपि राजा भविष्यति । यौवने क्रीडयित्वान्ते वार्धक्ये सुखमाप्स्यसि ६७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पंचमस्कंधे देवीमाहात्म्ये एकादशोऽध्यायः ॥११॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तन्निशम्य वचस्तस्य ताम्रस्य जगदंबिका । मेघगंभीरया वाचा हसंती तमुवाच ह ॥१॥

देव्युवाच

गच्छ ताम्र पतिं ब्रूहि मुमूर्षुं मंदचेतसम् । महिषं चाऽतिकामार्तं मूढं ज्ञानविवर्जितम् ॥२॥
यथा ते महिषी माता प्रौढा यवसभक्षिणी । नाऽहं तथा श्रृंगवती लंबपुच्छा महोदरी ॥३ ॥
न कामयेऽहं देवेशं नैव विष्णुं न शंकरम् । धनदं वरुणं नैव ब्रह्माणं न च पावकम् ॥४॥
एतान्देवगणान्हित्वा पशुं केन गुणेन वै । वृणोम्यहं वृथा लोके गर्हणा मे भवेदिति ॥५॥
नाऽहं पतिंवरा नारी वर्तते मे पतिः प्रभुः । सर्वकर्ता सर्वसाक्षी ह्यकर्ता निःस्पृहः स्थिरः॥६॥
निर्गुणो निर्ममोऽनंतो निराऽलंबो निराश्रयः । सर्वज्ञः सर्वगः साक्षी पूर्णः पूर्णाशयः शिवः७॥
सर्वावासः क्षमः शांतः सर्वदृक्सर्वभावनः । तं त्यक्त्वा महिषं मंदं कथं सेवितुमुत्सहे ॥८॥
प्रबुध्य युध्यतां कामं करोमि यमवाहनम् । अथवा मनुजानां वै करिष्ये जलवाहकम् ॥९॥
जीवितेच्छाऽस्ति चेत्पाप गच्छ पातालमाशु वै । समस्तैर्दानवैर्युक्तस्त्वन्यथा हन्मि संगरे ॥१०॥
कामं सदृशयोर्योगः संसारे सुखदो भवेत् । अन्यथा दुःखदो भूयादज्ञानाद्यदि कल्पितः॥११॥
मूर्खस्त्वमसि यद्ब्रूषे पतिं मे भज भामिनि । क्वाऽहं क्व महिषः श्रृंगी संबंधः कीदृशो द्वयोः ॥
गच्छ युध्यस्व वा कामं हनिष्येऽहं सबांधवम् । यज्ञभागं देवलोकं नोचेत्त्यक्त्वा सुखीभव ॥१३॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा सा तदा देवी जगर्ज भृशमद्भुतम् । कल्पांतसदृशं नादं चक्रे दैत्यभयावहम् ॥१४॥
चकंपे वसुधा चेलुस्तेन शब्देन भूधराः । गर्भाश्च दैत्यपत्नीनां सस्रंसुर्गर्जितस्वनात् ॥१५॥

ताम्रः श्रुत्वा च तं शब्दं भयत्रस्तमनास्तदा । पलायनं ततः कृत्वा जगाम महिषांतिकम् ॥१६॥
नगरे तस्य ये दैत्यास्तेऽपि चिन्तामवाप्नुवन् । वधिरीकृतकर्णाश्च पलायनपरा नृप ॥१७॥
तदा क्रोधेन सिंहोऽपि ननाद भृशमुत्सटः । तेन नादेन दैतेया भयं जग्मुरपि स्फुटम् ॥१८॥
ताम्रं समागतं दृष्ट्वा हयारिरपि मोहितः । चिन्तयामास सचिवैः किं कर्तव्यमतः परम् ॥१९॥
दुर्गग्रहो वा कर्तव्यो युद्धं निर्गत्य वा पुनः । पलायने कृते श्रेयो भवेद्वा दानवोत्तमाः ॥२०॥
बुद्धिमंतो दुराधर्षाः सर्वे शास्त्रविशारदाः । मन्त्रः खलु प्रकर्तव्यः सुगुप्तः कार्यसिद्धये ॥२१॥
मन्त्रमूलं स्मृतं राज्यं यदि स स्यात्सुरक्षितः । मंत्रिभिश्च सदाचारैर्विधेयः सर्वथा बुधैः ॥२२॥
मंत्रभेदे विनाशः स्याद्राज्यस्य भूपतेस्तथा । तस्माद्भेदभयाद्गुप्तः कर्तव्यो भूतिमिच्छता ॥२३॥
तदत्र मंत्रिभिर्वाच्यं वचनं हेतुमद्धितम् । कालदेशाऽनुसारेण विचिंत्य नीतिनिर्णयम् ॥२४॥
या योषाऽत्र समायाता प्रबला देवनिर्मिता । एकाकिनी निरालंबा सा रणं तद्विचिंत्यताम् २५॥
युद्धं प्रार्थयते बाला किमाश्चर्यमतः परम् । श्रेयोऽत्र विपरीतं वा को वेत्ति भुवनत्रये ॥२६॥
न बहूनां जयोऽप्यस्ति नैकस्य च पराजयः । दैवाऽऽधीनौ सदा ज्ञेयौ युद्धे जयपराजयौ॥२७॥
उपायवादिनः प्राहुर्दैवं किं केन वीक्षितम् । अदृष्टमिति यन्नाम प्रवदंति मनीषिणः ॥२८॥
तत्सत्त्वेऽपि प्रमाणं किं कातराशाऽवलंबनम् । न समर्थजनानां हि दैवं कुत्राऽपि लक्ष्यते॥२९॥
उद्यमो दैवमेतौ हि शूरकातरयोर्मतम् । विचिंत्याऽद्य धिया सर्वं कर्तव्यं कार्यमादरात् ३०॥

व्यास उवाच

इति राज्ञो वचः श्रुत्वा हेतुगर्भं महायशाः । विडालाख्यो महाराजमित्युवाच कृतांजलिः ३१॥
राजन्नेषा विशालाक्षी ज्ञातव्या यत्नतः पुनः । किमर्थमिह संप्राप्ता कुतः कस्य परिग्रहः ॥३२॥
मरणं ते परिज्ञाय स्त्रियाः सर्वात्मना सुरैः । प्रेषिता पद्मपत्राक्षी समुत्पाद्य स्वतेजसा ॥३३॥
तेऽपि छन्नाः स्थिताः खेऽत्र सर्वे युद्धदिदृक्षवः । समयेऽस्याः सहायास्ते भविष्यंति युयुत्सवः ३४॥
पुरतः कामिनीं कृत्वा ते वै विष्णुपुरोगमाः । वधिष्यन्ति च नः सर्वान्सा त्वां युद्धे हनिष्यति ॥
एतच्चिकीर्षितं तेषां मया ज्ञातं नराधिप । भवितव्यस्य न ज्ञानं वर्तते मम सर्वथा ॥३६॥
योद्धव्यं न त्वयाऽद्येति नाऽहं वक्तुं क्षमः प्रभो । प्रमाणं त्वं महाराज कार्येऽत्र देवनिर्मिते ॥३७॥
त्वदर्थेऽस्माभिरनिशं मर्तव्यं कार्यगौरवात् । विहर्तव्यं त्वया सार्धमेष धर्मोऽनुजीविनाम् ॥३८॥
विचारोऽत्र महानस्ति यदेका कामिनी नृप । युद्धं प्रार्थयतेऽस्माभिः ससैन्यैर्बलदर्पितैः ॥३९॥

दुर्मुख उवाच

राजन्युद्धे जयं नोऽद्य भविता वेद्म्यहं किल । पलायनं न कर्तव्यं यशोहानिकरं नृणाम् ॥४०॥
इन्द्रादीनां संयुगेऽपि न कृतं यज्जुगुप्सितम् । एकाकिनीं स्त्रियं प्राप्य को हि कुर्यात्पलायनम् ॥

तस्माद्युद्धं प्रकर्तव्यं मरणं वा रणे जयः । यद्भावि तद्भवत्येव काऽत्र चिंता विपश्यतः ४२॥
मरणेऽत्र यशःप्राप्तिर्जीवने च तथा सुखम् । उभयं मनसा कृत्वा कर्तव्यं युद्धमद्य वै ॥४३॥
पलायने यशोहानिर्मरणं चाऽऽयुषः क्षये । तस्माच्छोको न कर्तव्यो जीविते मरणे वृथा ४४॥

व्यास उवाच

दुर्मुखस्य वचः श्रुत्वा बाष्कलो वाक्यमब्रवीत् । प्रणतः प्रांजलिर्भूत्वा राजानं वाक्यकोविदः ४५॥

बाष्कल उवाच

राजंश्चिन्ता न कर्तव्या कार्येऽस्मिन्कातराऽप्रिये । अहमेको हनिष्यामि चंडीं चंचललोचनाम् ४६॥
उत्साहस्तु प्रकर्तव्यः स्थायीभावो रसस्य च । भयानको भवेद्वैरी वीरस्य नृपसत्तम ॥४७॥
तस्मात्त्यक्त्वा भयं भूप करिष्ये युद्धमद्भुतम् । नयिष्यामि नरेन्द्राऽहं चंडिकां यमसादनम् ४८॥
न बिभेमि यमादिंद्रात्कुबेराद्वरुणादपि । वायोर्वह्नेस्तथा विष्णोः शंकराच्छशिनो रवेः ४९॥
एकाकिनी तथा नारी किं पुनर्मदगर्विता । अहं तां निहनिष्यामि विशिखैश्च शिलाशितैः ॥
पश्य बाहुबलं मेऽद्य विहरस्व यथासुखम् । भवताऽत्र न गंतव्यं संग्रामेऽप्यनया समम् ॥५१॥

व्यास उवाच

एवं ब्रुवति राजेन्द्रं बाष्कले [illegible]मदगर्विते । प्रणम्य नृपतिं तत्र दुर्धरो वाक्यमब्रवीत् ॥५२॥

दुर्धर उवाच

महिषाऽहं विजेष्यामि देवीं देवविनिर्मिताम् । अष्टादशभुजां रम्यां कारणाच्च समागताम् ॥५३॥
राजन्भीषयितुं त्वां वै प्रायैषा निर्मिता सुरैः । विभीषिकेयं विज्ञाय त्यज मोहं मनोगतम् ५४॥
राजनीतिरियं राजन्मंत्रिकृत्यं तथा शृणु । सात्त्विका राजसा केचित्तामसाश्च तथापरे ॥५५॥
मंत्रिणस्त्रिविधा लोके भवंति दानवाऽधिप । सात्त्विकाः प्रभुकार्याणि साधयंति स्वशक्तिभिः ॥
आत्मकृत्यं प्रकुर्वंति स्वामिकार्याऽविरोधतः । एकचित्ता धर्मपरा मंत्रशास्त्रविशारदाः ॥५७॥
राजसा भिन्नचित्ताश्च स्वकार्यनिरताः सदा । कदाचित्स्वामिकार्यन्ते प्रकुर्वन्ति यदृच्छया ५८॥
तामसा लोभनिरताः स्वकार्यनिरताः सदा । प्रभुकार्यं विनाश्यैव स्वकार्यं साधयन्ति ते ॥५९॥
समयं ते विभिद्यंते परैस्तु परिवंचिताः । स्वच्छिद्रं शत्रुपक्षीयान्निर्दिशंति गृहस्थिताः ६०॥
कार्यभेदकरा नित्यं कोशगुप्ताऽसिवत्सदा । संग्रामेऽथ समुत्पन्ने भीषयन्ति प्रभुं सदा ॥६१॥
विश्वासस्तु न कर्तव्यस्तेषां राजन्कदाचन । विश्वासे कार्यहानिः स्यान्मंत्रहानिः सदैव हि ॥
खलः किं किं न कुर्वंति विश्वस्ता लोभतत्पराः । तामसाः पापनिरता बुद्धिहीनाः शठास्तथा ६३॥
तस्मात्कार्यं करिष्यामि गत्वाऽहं रणमस्तके । चिन्ता त्वया न कर्तव्या सर्वथा नृपसत्तम ६४॥
गृहीत्वा तां दुराचारामागमिष्यामि सत्वरः । पश्य मेऽद्य बलं धैर्यं प्रभुकार्ये स्वशक्तितः ६५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पंचमस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा तौ महाबाहू दैत्यौ बाष्कलदुर्मुखौ । जग्मतुर्मददिग्धांगौ सर्वशस्त्राऽस्त्रकोविदौ ॥१॥
तौ गत्वा समरे देवीमूचतुर्वचनं तदा । दानवौ च मदोन्मत्तौ मेघगंभीरया गिरा ॥२॥
देवि देवा जिता येन महिषेण महात्मना । वरय त्वं वरारोहे सर्वदैत्याऽधिपं नृपम् ॥३॥
स कृत्वा मानुषं रूपं सर्वलक्षणसंयुतम् । भूषितं भूषणैर्दिव्यैस्त्वामेष्यति रहः किल ॥४॥
त्रैलोक्यविभवं कामं त्वमेष्यसि शुचिस्मिते । महिषे परमं भावं कुरु कांते मनोगतम् ॥५॥
कृत्वा पतिं महावीरं संसारसुखमद्भुतम् ।
त्वं प्राप्स्यसि पिकाऽऽलापे योषितां खलु वांछितम् ॥६॥

श्री देव्युवाच

नाल्म त्वं किं विजानासि नारीयं काममोहिता । मंदबुद्धिबलात्यर्थं भजेयं महिषं शठम् ॥७॥
कुलशीलगुणैस्तुल्यं तं भजंति कुलस्त्रियः । अधिकं रूपचातुर्यबुद्धिशीलक्षमादिभिः ॥८॥
का नु कामाऽतुरा नारी भजेच्च पशुरूपिणम् । पशूनामधमं नूनं महिषं देवरूपिणी ॥९॥
गच्छ तं महिषं तूर्णं भूपं बाष्कलदुर्मदौ । वदतं तद्वचो दैत्यं गदतुल्यं विषाणिनम् ॥१०॥
पातालं गच्छ वाऽभ्येत्य संग्रामं कुरु वा मया । रणे जाते सहस्राक्षो निर्भयः स्यादिति ध्रुवम् ॥
हत्वाहं त्वां गमिष्यामि नाऽन्यथा गमनं मम । इत्थं ज्ञात्वा सुदुर्बुद्धे यथेच्छसि तथा कुरु ॥१२॥
मामनिर्जित्य भूभागे न स्थानं ते कदाचन । भविष्यति चतुष्पाद दिवि वा गिरिकंदरे ॥१३॥

व्यास उवाच

इत्युक्तौ तौ तया दैत्यौ कोपाऽऽकुलितलोचनौ । धनुर्बाणधरौ वीरौ युद्धकामौ बभूवतुः ॥१४॥
कृत्वा सुविपुलं नादं देवी सा निर्भया स्थिता । उभौ च चक्रतुस्तीव्रां बाणवृष्टिं कुरूद्वह ॥१५॥
भगवत्यपि बाणौघान्मुमोच दानवौ प्रति । कृत्वाऽतिमधुरं नादं देवकार्यार्थसिद्धये ॥१६॥
तयोस्तु वाष्कलस्तूर्णं संमुखोऽभूद्रणांगणे । दुर्मुखः प्रेक्षकस्तत्र देवीमभिमुखः स्थितः ॥१७॥
तयोर्युद्धमभूद् घोरं देवीबाष्कलयोस्तदा । बाणाऽसिपरिघाऽऽघातैर्भयदंमदचेतसाम् ॥१८॥
ततः क्रुद्धा जगन्माता दृष्ट्वा तं युद्धदुर्मदम् । जघान पंचभिर्बाणैः कर्णाऽऽकृष्टैः शिलाशितैः ॥
दानवोऽपि शरान्देव्याश्चिच्छेद निशितैः शरैः । सप्तभिस्ताडयामास देवीं सिंहोपरिस्थिताम् ॥२०॥
साऽपितं दशभिस्तीक्ष्णैःसुपीतैः सायकैःखलम् । जघान तच्छरांश्छित्वा जहास च मुहुर्मुहुः २१॥
अर्धचन्द्रेण बाणेन चिच्छेद च शरासनम् । बाष्कलोऽपि गदां गृह्य देवीं हंतुमुपाययौ ॥२२॥
आगच्छंतं गदापाणिं दानवं मदगर्वितम् । चंडिका स्वगदापातैः पातयामास भूतले ॥२३॥

बाष्कलः पतितो भूमौ मुहूर्तादुत्थितः पुनः । चिक्षेप च गदां सोऽपि चंडिकां चंडविक्रमः २४॥
तमागच्छंतमालोक्य देवी शूलेन वक्षसि । जघान बाष्कलं क्रुद्धा पपात च ममार सः २५॥
पतिते बाष्कले सैन्यं भग्नं तस्य दुरात्मनः । जयेति च मुदा देवाश्चुक्रुशुर्गगने स्थिताः ॥२६॥
तस्मिंश्च निहते दैत्ये दुर्मुखोऽतिबलान्वितः । आजगाम रणे देवीं क्रोधसंरक्तलोचनः ॥२७॥
तिष्ठ तिष्ठाबले सोऽपि भाषमाणः पुनः पुनः । धनुर्बाणधरः श्रीमान्रथस्थः कवचाऽऽवृतः ॥२८॥
तमागच्छंतमालोक्य देवी शंखमवादयत् । कोपयंती दानवं तं ज्याघोषं च चकार ह ॥२९॥

सोऽपि बाणान्मुमोचाऽऽशु तीक्ष्णानाशीविषोपमान् ।
स्वबाणैस्तान्महामाया चिच्छेद च ननाद च ॥३०॥

तयोः परस्परं युद्धं बभूव तुमुलं नृप । बाणशक्तिगदाघातैर्मुसलैस्तोमरैस्तथा ॥३१॥
रणभूमौ तदा जाता रुधिरौघवहा नदी । पतितानि तदा तीरे शिरांसि प्रबभुस्तदा ॥३२॥
यथा संतरणार्थाय यमकिंकरसायकैः । तुंबीफलानि नीतानि नवशिक्षापरैर्मुदा ॥३३॥
रणभूमिस्तदा घोरा बभूवाऽऽतीव दुर्गमा । शरीरैः पतितैर्भूमौ खाद्यमानैर्वृकादिभिः ॥३४॥
गोमायुसारमेयाश्च काकाः कंका अयोमुखाः । गृध्राः श्येनाश्च खादंति शरीराणि दुरात्मनाम् ॥
ववौ वायुश्च दुर्गंधो मृतानां देहसंगतः । अभूत्किलकिलाशब्दः खगानां पलभक्षिणाम् ३६॥
तदा चुकोप दुष्टात्मा दुर्मुखः कालमोहितः । देवीमुवाच गर्वेण कृत्वा चोर्ध्वकरं शुभम् ॥३७॥
गच्छ चंडि हनिष्यामि त्वामद्यैव सुबालिशे । दैत्यं वा भज वामोरु महिषं मदगर्वितम् ॥३८॥

देव्युवाच

आसन्नमरणः कामं प्रलपस्यद्य मोहितः । अद्यैव त्वां हनिष्यामि यथाऽयं बाष्कलो हतः ३९॥
गच्छ वा तिष्ठ वा मंद मरणं यदि रोचते । हत्वा त्वां वै वधिष्यामि बालिशं महिषीसुतम् ॥
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्या दुर्मुखो मर्तुमुद्यतः । मुमोच बाणवृष्टिं तु चंडिकां प्रति दारुणाम् ४१॥
साऽपि तां तरसा छित्त्वा बाणवृष्टिं शितैः शरैः । जघान दानवं क्रुद्धा वृत्रं वज्रधरो यथा ॥४२॥
तयोः परस्परं युद्धं संजातं चाऽतिकर्कशम् । भयदं कातराणां च शूराणां बलवर्धनम् ॥४३॥
देवी चिच्छेद तरसा धनुस्तस्य करे स्थितम् । तथैव पञ्चभिर्बाणैर्बभंज रथमुत्तमम् ॥४४॥
रथे भग्ने महाबहुः पदातिर्दुर्मुखस्तदा । गदां गृहीत्वा दुर्धर्षो जगाम चंडिकां प्रति ४५॥
चकार स गदाघातं सिंहमौलौ महाबलात् । न चचाल हरिः स्थानात्ताडितोऽपि महाबलः४६॥
अंबिका तं समालोक्य गदापाणिं पुरः स्थितम् । खड्गेन शितधारेण शिरश्चिच्छेद मौलिमत् ॥४७॥
छिन्ने च मस्तके भूमौ पपात दुर्मुखो मृतः । जयशब्दं तदा चक्रुर्मुदिता निर्जरा भृशम् ॥४८॥
तुष्टुवुस्तां तदा देवीं दुर्मुखे निहतेऽमराः । पुष्पवृष्टिं तथा चक्रुर्जयशब्दं नभःस्थिताः ॥४९॥

ऋषयः सिद्धगंधर्वाः सविद्याधरकिन्नराः । जहृषुस्तं हतं दृष्ट्वा दानवं रणमस्तके ॥५०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पंचमस्कंधे त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

व्यास उवाच

दुर्मुखं निहतं श्रुत्वा महिषः क्रोधमूर्छितः । उवाच दानवान्सर्वान्किं जातमिति चाऽसकृत् १॥
निहतौ दानवौ शूरौ रणे दुर्मुखबाष्कलौ । तन्व्या तत्परमाश्चर्यं पश्यंतु दैवचेष्टितम् ॥२॥
कालो हि बलवान्कर्ता सततं सुखदुःखयो । नराणां परतंत्राणां पुण्यपापाऽनुयोगतः ॥३॥
निहतौ दानवश्रेष्ठौ किं कर्तव्यमतः परम् । ब्रुवंतु मिलिताः सर्वे यद्युक्तं कार्यसंकटे ॥४॥
एवं ब्रुवति राजेंद्र महिषेऽतिबलान्विते । चिक्षुराख्यस्तु सेनानीस्तमुवाच महारथः ॥५॥
राजन्नहं हनिष्यामि का चिंता स्त्रीविहिंसने । इत्युक्त्वा स्वबलैर्युक्तः प्रययौ रथसंवृतः ॥६॥
द्वितीयं पार्ष्णिरक्षं तु कृत्वा ताम्रं महाबलम् । महता सैन्यघोषेण पूरयन्गगनं दिशः ॥७॥
तमागच्छंतमालोक्य देवी भगवती शिवा । चकार शंखज्याघोषं घंटानादं महाऽद्भुतम् ॥८॥
तत्रसुस्तेन शब्देन ते च सर्वे सुरारयः । किमेतदिति भाषंतो दुद्रुवुर्भयकंपिताः ॥९॥
चिक्षुराख्यस्तु तान्दृष्ट्वा पलायनपरायणान् । उवाचाऽतीव संक्रुद्धः किं भयं वः समागतम् ॥
अद्यैवाऽहं हनिष्यामि बाणैर्बालां मदोन्नताम् । तिष्ठंत्वत्र भयं त्यक्त्वा दैत्याः समरमूर्धनि ११॥
इत्युक्त्वा दानवश्रेष्ठश्चापपाणिर्बलान्वितः । आगत्य संगरे देवीमित्युवाच गतव्यथः ॥१२॥
किं गर्जसि विशालाक्षि भीषयन्तीतरान्नरान् । नाऽहं बिभेमि तन्वंगि श्रुत्वा तेऽद्य विचेष्टितम् ॥
स्त्रीवधे दूषणं ज्ञात्वा तथैवाऽकीर्तिसंभवम् । उपेक्षां कुरुते चित्तं मदीयं वामलोचने ॥१४॥
स्त्रीणां युद्धं कटाक्षैश्च तथा हावैश्च सुंदरि । न शास्त्रैर्विहितं क्वापि त्वादृशीनां कदाचन १५॥
पुष्पैरपि न योद्धव्यं किं पुनर्निशितैः शरैः । भवादृशीनां देहेषु दुनोति मालतीदलम् ॥१६॥
धिग्जन्म मानुषे लोके क्षात्रधर्माऽनुजीविनाम् । लालितोऽयं प्रियो देहः कृंतनीयः शितैः शरैः ॥
तैलाभ्यंगैः पुष्पवातैस्तथा मिष्टान्नभोजनैः । पोषितोऽयं प्रियो देहो घातनीयः परेषुभिः १८॥
देहं छित्वाऽसिधाराभिर्धनभृज्जायते नरः । धिग्धनं दुःखदं पूर्वं पश्चात्किं सुखदं भवेत् १९॥
त्वमप्यज्ञैव वामोरु युद्धमाकांक्षसे यतः । सुखं संभोगजं त्यक्त्वा कं गुणंवेत्सि संगरे २०॥
खड्गपातं गदाघातं भेदनं च शिलीमुखैः । मरणांते तु संस्कारो गोमायुमुखकर्षणम् ॥२१॥
तस्यैव कविभिर्धूर्तैः कृतं चाऽतीव शंसनम् । रणे मृतानां स्वःप्राप्तिरर्थवादोऽस्ति केवलः २२॥
तस्माद्गच्छ वरारोहे यत्र ते रमते मनः । भज वा भूपतिं नाथं हयारिं सुरमर्दनम् ॥२३॥

एवं ब्रुवाणं तं दैत्यं प्रोवाच जगदंबिका । किं मृषा भाषसे मूढ बुद्धिमानिव पंडितः २४॥
नीतिशास्त्रं न जानासि विद्यां चान्वीक्षिकीं तथा। न सेवितास्त्वया वृद्धा न धर्मे मतिरस्ति ते २५॥
मूर्खसेवापरो यस्मात्तस्मात्त्वं मूर्ख एव हि । राजधर्मं न जानासि किं ब्रवीषि ममाऽग्रतः २६॥
संग्रामे महिषं हत्वा कृत्वा रुधिरकर्दमम् । यशःस्तभं स्थिरं कृत्वा गमिष्यामि यथासुखम् ॥
देवानां दुःखदातारं दानवं मदगर्वितम् । हनिष्येऽहं दुराचारं युद्धं कुरु स्थिरो भव ॥२८॥
जीवितेच्छाऽस्ति चेन्मूढ महिषस्य तथा तव । तदा गच्छंतु पातालं दानवाः सर्व एव ते ॥२९॥
मुमूर्षा यदि वश्चित्ते युद्धं कुर्वंतु सत्वराः । सर्वानेव वधिष्यामि निश्चयोऽयं ममाऽधुना ॥३०॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य दानवो बलदर्पितः । मुमोच बाणवृष्टिं तां घनवृष्टिमिवापराम् ॥३१॥
चिच्छेद तस्य सा बाणान्स्वबाणैर्निशितैस्तदा । जघान तं तथा घोरैराशीविषसमैः शरैः ॥३२॥
युद्धं परस्परं तत्र बभूव विस्मयप्रदम् । गदया घातयामास तं रथाज्जगदंबिका ॥३३॥
मूर्छां प्राप स दुष्टात्मा गदयाऽभिहतो भृशम् । मुहूर्तद्वयमात्रं तु रथोपस्थ इवाऽचलः ॥३४॥
तं तथा मूर्छितं दृष्ट्वा ताम्रः परबलाऽर्दनः । आजगाम रणे योद्धुं चंडिकां प्रति चापलात्॥३५॥
आगच्छंतं तु तं वीक्ष्य हसंती प्राह चंडिका । एह्येहि दानवश्रेष्ठ यमलोकं नयाम्यहम् ॥३६॥
किं भवद्भिः समायातैरबलैश्च गतायुषैः । महिषः किं गृहे मूढः करोति जीवनोद्यमम् ॥३७॥
किं भवद्भिर्हतैर्मंदैर्ममाऽपि विफलः श्रमः । अहते महिषे पापे सुरशत्रौ दुरात्मनि ॥३८॥
तस्माद्यूयं गृहं गत्वा महिषं प्रेषयंत्विह । पश्येन्मां सोऽपि मंदात्मा यादृशीं तादृशीं स्थिताम् ॥
ताम्रस्तद्वचनं श्रुत्वा बाणवृष्टिं चकार ह । चंडिकां प्रति कोपेन कर्णाऽऽकृष्टशरासनः ४०॥
भगवत्यपि ताम्राक्षीः समाकृष्य शरासनम् । बाणान्मुमोच तरसा हंतुकामा सुराऽहितम् ॥४१॥

चिक्षुराख्योऽपि बलवान्मूर्च्छां त्यक्त्वोत्थितः पुनः ।
गृहीत्वा सशरं चापं तस्थौ तत्संमुखः क्षणात् ॥४२॥

चिक्षुराख्यश्च ताम्रश्च द्वावप्यतिबलोत्कटौ । युयुधाते महावीरौ सह देव्या रणांगणे ॥४३॥
कुपिता च महामाया ववर्ष शरसंततिम् । चकार दानवान्सर्वान्बाणक्षततनुच्छदान् ॥४४॥
असुराः क्रोधसंमूढा बभूवुः शरताडिताः । चिक्षिपुः शरजालानि देवीं प्रति रुषान्विताः ४५॥
बभुस्ते राक्षसास्तत्र किंशुका इव पुष्पिणः । शिलीमुखक्षताः सर्वे वसंते च वने रणे ॥४६॥
बभूव तुमुलं युद्धं ताम्रेण सह संयुगे । विस्मयं परमं जग्मुर्देवा ये प्रेक्षकाः स्थिताः ॥४७॥
ताम्रो मुसलमादाय लोहजं दारुणं दृढम् । जघान मस्तके सिंहं जहास च ननर्द च ॥४८॥
नर्दमानं तदा तं तु दृष्ट्वा देवी रुषान्विता । खड्गेन शितधारेण शिरश्चिच्छेद सत्वरा ॥४९॥

छिन्ने शिरसि ताम्रस्तु विशीर्षो मुसली बली । बभ्राम क्षणमात्रं तु पपात रणमस्तके ॥५०॥
पतितं ताम्रमालोक्य चिक्षुराख्यो महाबलः । खड्गमादाय तरसा दुद्राव चंडिकां प्रति ॥५१॥
भगवत्यपि तं दृष्ट्वा खड्गपाणिमुपागतम् । दानवं पंचभिर्बाणैर्जघान तरसा रणे ॥५२॥
एकेन पतितं खड्गं द्वितीयेन तु तत्करः । कंठाच्च मस्तकं तस्य कृंतितं चाऽपरैः शरैः ॥५३॥
एवं तौ निहतौ क्रूरौ राक्षसौ रणदुर्मदौ । भग्नं सैन्यं तयोस्तूर्णं दिक्षु संत्रस्तमानसम् ॥५४॥
देवाश्च मुदिताः सर्वे दृष्ट्वा तौ निहतौ रणे । पुष्पवृष्टिं मुदा चक्रुर्जयशब्दं नभःस्थिताः ॥५५॥
ऋषयो देवगंधर्वा वेतालाः सिद्धचारणाः । ऊचुस्ते जय देवीति चांबिकेति पुनः पुनः ॥५६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पंचमस्कंधे चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तौ तया निहतौ श्रुत्वा महिषो विस्मयान्वितः । प्रेषयामास दैतेयांस्तद्वधार्थं महाबलान् ॥१॥
असिलोमविडालाख्यप्रमुखान् युद्धदुर्मदान् । सैन्येन महता युक्तान्सायुधान्सपरिच्छदान् ॥२॥
ते तत्र ददृशुर्देवीं सिंहस्योपरि संस्थिताम् । अष्टादशभुजां दिव्यां खड्गखेटकधारिणीम् ॥३॥
असिलोमाऽग्रतो गत्वा तामुवाच हसन्निव । विनयावनतः शांतो देवीं दैत्यवधोद्यताम् ॥४॥

असिलोमोवाच

देवि ब्रूहि वचः सत्यं किमर्थमिह सुंदरी । आगताऽसि किमर्थं वा हंसि दैत्यान्निरागसः ॥५॥
कारणं कथयाऽद्य त्वं त्वया संधिं करोम्यहम् । कांचनं मणिरत्नानि भाजनानि वराणि च ॥६॥
यानीच्छसि वरारोहे गृहीत्वा गच्छ माचिरम् । किमर्थं युद्धकामाऽसि दुःखसंतापवर्धनम् ॥७॥
कथयंति महात्मानो युद्धं सर्वसुखाऽपहम् । कोमलेऽतीव ते देहे पुष्पघाताऽसहे भृशम् ॥८॥
किमर्थं शस्त्रसंपातान्सहसीति विसिस्मिये । चातुर्यस्य फलं शांतिः सततं सुखसेवनम् ॥९॥
तत्किमर्थं दुःखहेतुं संग्रामं कर्तुमिच्छसि । संसारेऽत्र सुखं ग्राह्यं दुःखं हेयमिति स्थितिः १०॥
तत्सुखं द्विविधं प्रोक्तं नित्यानित्यप्रभेदतः । आत्मज्ञानं सुखं नित्यमनित्यं भोगजं स्मृतम्११॥
नाशात्मकं तु तत्त्याज्यं वेदशास्त्रार्थचिंतकैः । सौगतानां मतं चेत्त्वं स्वीकरोषि वरानने ॥१२॥
तथाऽपि यौवनं प्राप्य भुंक्ष्व भोगाननुत्तमान् । परलोकस्य संदेहो यदि तेऽस्ति कृशोदरि ॥१३॥
स्वर्गभोगपरा नित्यं भव भामिनि भूतले । अनित्यं यौवनं देहे ज्ञात्वेति सुकृतं चरेत् ॥१४॥
परोपतापनं कार्यं वर्जनीयं सदा बुधैः । अविरोधेन कर्तव्यं धर्मार्थकामसेवनम् ॥१५॥
तस्मात्त्वमपि कल्याणि मतिं धर्मे सदा कुरु । अपराधं विना दैत्यान्कस्मान्मारयसेऽम्बिके ॥१६॥

दया धर्मोऽस्य देहोऽस्ति सत्ये प्राणाः प्रकीर्तिताः । तस्माद्दया तथा सत्यं रक्षणीयं सदा बुधैः १७॥
कारणं वद सुश्रोणि दानवानां वधे तव ।

देव्युवाच

त्वया पृष्टं महाबाहो किमर्थमिह चागता ॥१८॥
तदहं संप्रवक्ष्यामि हनने च प्रयोजनम् । विचरामि सदा दैत्य सर्वलोकेषु सर्वदा ॥१९॥
न्यायान्यायौ च भूतानां पश्यंती साक्षिरूपिणी । न मे कदाऽपि भोगेच्छा न लोभो न च वैरिता ॥
धर्मार्थं विचराम्यत्र संसारे साधुरक्षणम् । व्रतमेतत्तु नियतं पालयामि निजं सदा ॥२१॥
साधूनां रक्षणं कार्यं हंतव्या येऽप्यसाधवः । वेदसंरक्षणं कार्यमवतारैरनेकशः ॥२२॥
युगे युगे तानेवाऽहमवतारान्बिभर्मि च । महिषस्तु दुराचारो देवान्वै हंतुमुद्यतः ॥२३॥
ज्ञात्वाऽहं तद्वधार्थं भोःप्राप्ताऽस्मि राक्षसाऽधुना । तं हनिष्ये दुराचारं सुरशत्रुं महाबलम् ॥२४॥
गच्छ वा तिष्ठ कामं त्वं सत्यमेतदुदाहृतम् । ब्रूहि वा तं दुरात्मानं राजानं महिषीसुतम्॥२५॥
किमन्यान्प्रेषयस्यत्र स्वयं युद्धं कुरुष्व ह । संधिश्चेत्कर्तुमिच्छाऽस्ति राज्ञस्तव मया सह ॥२६॥
सर्वे गच्छन्तु पातालं वैरं त्यक्त्वा यथासुखम् । देवद्रव्यं तु यत्किंचिद्धृतं जित्वा रणे सुरान्॥२७॥
तद्दत्त्वा यांतु पातालं प्रह्लादो यत्र तिष्ठति ।

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं देव्या असिलोमा पुरःस्थितः ॥२८॥
बिडालाख्यं महावीरं पप्रच्छ प्रीतिपूर्वकम् ।

असिलोमोवाच

श्रुतं तेऽद्य बिडालाख्य भवान्या कथितं च यत् ॥२९॥
एवं गते किं कर्तव्यो विग्रहः संधिरेव वा ।

बिडालाख्य उवाच

न संधिकामोऽस्ति नृपोऽभिमानी युद्धे च मृत्युं नियतं हि जानन् ।
दृष्ट्वा हतान्प्रेरयते तथाऽस्मान्दैवं हि कोऽतिक्रमितुं समर्थः ॥३०॥
"दुःसाध्य एवास्तिवह सेवकानां धर्मः सदा मानविवर्जितानाम् ॥
आज्ञापराणां वशवर्तिकानां पांचालिकानामिव सूत्रभेदात् ॥"
गत्वा कथं तस्य पुरस्त्वया च मयाऽपि वक्तव्यमिदं कठोरम् ॥३१॥
गच्छंतु पातालमितश्च सर्वे दत्त्वाऽथ रत्नानि धनं सुराणाम् ।
"प्रियं हि वक्तव्यमसत्यमेव न च प्रियं स्याद्धितकृत्तु भाषितम् ॥

सत्यं प्रियं नो भवतीह कामं मौनं ततो बुद्धिमतां प्रतिष्ठितम् ।"
न फल्गुवाक्यैः प्रतिबोधनीयो राजा तु वीरैरिति नीतिशास्त्रम् ॥३२॥

न नूनं तत्र गंतव्यं हितं वा वक्तुमादरात् । प्रष्टुं वाऽपि गते राजा कोपयुक्तो भविष्यति३३॥
इति संचिंत्य कर्तव्यं युद्धं प्राणस्य संशये । स्वामिकार्यं परं मत्वा मरणं तृणवत्तथा ॥३४॥

व्यास उवाच

इति संचिंत्य तौ वीरौ संस्थितौ युद्धतत्परौ । धनुर्बाणधरौ तत्र सन्नद्धौ रथसंगतौ ॥३५॥
प्रथमं तु बिडालाख्यः सप्त बाणान्मुमोच ह । असिलोमा स्थितो दूरे प्रेक्षकः परमास्त्रवित्३६॥
चिच्छेद तांस्तथा प्राप्तानंबिका स्वशरैः शरान् । बिडालाख्यं त्रिभिर्बाणैर्जघान च शिलाशितैः ॥
प्राप्य बाणव्यथां दैत्यः पपात समरांगणे । मूर्छितोऽथ ममाराऽशु दानवो दैवयोगतः॥३८॥
बिडालाख्यं हतं दृष्ट्वा रणे शक्तिशरोत्करैः । असिलोमा धनुष्पाणिः संस्थितो युद्धतत्परः३९॥
ऊर्ध्वं सव्यं करं कृत्वा तामुवाच मितं वचः । देवि जानामि मरणं दानवानां दुरात्मनाम्४०॥
तथाऽपि युद्धं कर्तव्यं पराधीनेन वै मया । महिषो मंदबुद्धिश्च न जानाति प्रियाऽप्रिये॥४१॥
तदग्रे नैव वक्तव्यं हितं चैवाप्रियं मया । मर्तव्यं वीरधर्मेण शुभं वाऽप्यशुभं भवेत् ॥४२॥
दैवमेव परं मन्ये धिक्पौरुषमनर्थकम् । पतंति दानवास्तूर्णं तव बाणहता भुवि ॥४३॥
इत्युक्त्वा शरवृष्टिं स चकार दानवोत्तमः । देवी चिच्छेद तान्बाणैरप्राप्तांस्तु निजांतिके॥४४॥
अन्यैर्विव्याध तं तूर्णमसिलोमानमाशुगैः । वीक्षिताऽमरसंघैश्च कोपपूर्णानना तदा ॥४५॥
शुशुभे दानवः कामं बाणैर्विद्धतनुः किल । स्रवद्रुधिरधारः स प्रफुल्लः किंशुको यथा ॥४६॥
असिलोमा गदां गुर्वीं लौहीमुद्यम्य वेगतः । दुद्राव चंडिकां कोपात्सिंहं मूर्ध्नि जघान ह॥४७॥
सिंहोऽपि नखराघातैस्तं ददार भुजांतरे । अगणय्य गदाघातं कृतं तेन बलीयसा ॥४८॥
उत्पत्य तरसा दैत्यो गदापाणिः सुदारुणः । सिंहमूर्ध्नि समारुह्य जघान गदयांबिकाम् ॥४९॥
कृतं तेन प्रहारं तु बंचयित्वा विशांपते । खड्गेन शितधारेण शिरश्चिच्छेद कंठतः ॥५०॥
छिन्ने शिरसि दैत्येंद्रः पपात तरसा क्षितौ । हाहाकारो महानासीत्सैन्ये तस्य दुरात्मनः ॥५१॥
जय देवीति देवास्तां तुष्टुवुर्जगदंबिकाम् । देवदुंदुभयो नेदुर्जगुश्च नृप किन्नराः ॥५२॥
निहतौ दानवौ वीक्ष्य पतितौ च रणांगणे । निहताः सैनिकाः सर्वे तत्र केसरिणा बलात् ॥५३॥
भक्षिताश्च तथा केचिन्निःशेषं तद्रणं कृतम् । भग्नाः केचिद्गता मंदा महिषं प्रति दुःखिताः५४॥
चुक्रुशू रुरुदुश्चैव त्राहि त्राहीति भाषणैः । असिलोमबिडालाख्यौ निहतौ नृपसत्तम ॥५५॥
अन्ये ये सैनिका राजन्सिंहेन भक्षिताश्च ते । एवं ब्रुवंतो राजानं तदा चक्रुश्च वैशसम् ॥५६॥

तच्छ्रुत्वा वचनं तेषां महिषो दुर्मनास्तदा । बभूव चिन्ताकुलितो विमना दुःखसंयुतः ॥५७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पंचमस्कंधे पंचदशोऽध्यायः ॥१५॥

अथ षोडशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तेषां तद्वचनं श्रुत्वा क्रोधयुक्तो नराधिपः । दारुकं प्राह तरसा रथमानय मेऽद्भुतम् ॥१॥
सहस्रखरसंयुक्तं पताकाध्वजभूषितम् । आयुधैः संयुतं शुभ्रं सुचक्रं चारुकूबरम् ॥२॥
सूतोऽपि रथमानीय तमुवाच त्वरान्वितः । राजन्रथोऽयमानीतो द्वारि तिष्ठति भूषितः ॥३॥
सर्वायुधसमायुक्तो वरास्तरणसंयुतः । आनीतं तं रथं ज्ञात्वा दानवेंद्रो महाबलः ॥४॥
मानुषं देहमास्थाय संग्रामं गन्तुमुद्यतः । विचार्य मनसा चेति देवी मां प्रेक्ष्य दुर्मुखम् ॥५॥
शृंगिणं महिषं नूनं विमना सा भविष्यति । नारीणां च प्रियं रूपं तथा चातुर्यमित्यपि ॥६॥
तस्माद्रूपं च चातुर्यं कृत्वा यास्यामि तां प्रति । यथा मां वीक्ष्य सा बाला प्रेमयुक्ता भविष्यति ७॥
ममाऽपि च तदैव स्यात्सुखं नान्यस्वरूपतः । इति संचिंत्य मनसा दानवेंद्रो महाबलः ॥८॥
त्यक्त्वा तन्माहिषं रूपं बभूव पुरुषः शुभः । सर्वायुधधरः श्रीमांश्चारुभूषणभूषितः ॥९॥
दिव्यांबरधरः कांतः पुष्पबाण इवापरः । रथोपविष्टः केयूरस्रग्वी बाणधनुर्धरः ॥१०॥
सेनापरिवृतो देवीं जगाम मदगर्वितः । मनोज्ञं रूपमास्थाय मानिनीनां मनोहरम् ॥११॥
तमागतं समालोक्य दैत्यानामधिपं तदा । बहुभिः संवृतं वीरैर्देवी शंखमवादयत् ॥१२॥
स शंखनिनदं श्रुत्वा जनविस्मयकारकम् । समीपमेत्य देव्यास्तु तामुवाच हसन्निव ॥१३॥
देवि संसारचक्रेऽस्मिन्वर्तमानो जनः किल । नरो वाऽथ तथा नारी सुखं वांछति सर्वथा ॥१४॥
सुखं संयोगजं नृणां नासंयोगे भवेदिह । संयोगो बहुधा भिन्नस्तान्ब्रवीमि शृणुष्व ह ॥१५॥
भेदान्सुप्रीतिहेतूत्थान्स्वभावोत्थाननेकशः । तत्र प्रीतिभवानादौ कथयामि यथामति ॥१६॥
मातापित्रोस्तु पुत्रेण संयोगस्तूत्तमः स्मृतः । भ्रातुर्भ्रात्रा तथा योगः कारणान्मध्यमो मतः ॥१७॥
उत्तमस्य सुखस्यैव दातृत्वादुत्तमः स्मृतः । तस्मादल्पसुखस्यैव प्रदातृत्वाच्च मध्यमः ॥१८॥
नाविकानां तु संयोगः स्मृतः स्वाभाविको बुधैः । विविधावृतचित्तानां प्रसंगपरिवर्तिनाम् ॥१९॥
अत्यल्पसुखदातृत्वात्कनिष्ठोऽयं स्मृतो बुधैः । अत्युत्तमस्तु संयोगः संसारे सुखदुःखदः ॥२०॥
नारीपुरुषयोः कांते समानवयसोः सदा । संयोगो यः समाख्यातः स एवाऽत्युत्तमः स्मृतः ॥
अत्युत्तमसुखस्यैव दातृत्वात्स तथाविधः । चातुर्यरूपवेषाद्यैः कुलशीलगुणैस्तथा ॥२२॥
परस्परसमुत्कर्षः कथ्यते हि परस्परम् । तं चेत्करोषि संयोगं वीरेण च मया सह ॥२३॥

अत्युत्तमसुखस्यैव प्राप्तिः स्यात्ते न संशयः । नानाविधानि रूपाणि करोमि स्वेच्छया प्रिये ॥२४॥
इंद्रादयः सुराः सर्वे संग्रामे विजिता मया । रत्नानि यानि दिव्यानि भवनेऽस्मिन्ममाधुना॥२५॥
भुंक्ष्व त्वं तानि सर्वाणि यथेष्टं देहि वा यथा । पट्टराज्ञी भवाद्य त्वं दासोऽस्मि तव सुन्दरि ॥२६॥
वैरं त्यजेऽहं देवैस्तु तव वाक्यान्न संशयः । यथा त्वं सुखमाप्नोषि तथाऽहं करवाणि वै ॥२७॥
आज्ञापय विशालाक्षि तथाऽहं प्रकरोम्यथ । चित्तं मे तव रूपेण मोहितं चारुभाषिणि ॥२८॥
आतुरोऽस्मि वरारोहे प्राप्तस्ते शरणं किल । प्रपन्नं पाहि रंभोरु कामबाणैः प्रपीडितम् ॥२९॥
धर्माणामुत्तमो धर्मः शरणागतरक्षणम् । त्वदीयोऽस्म्यसितापांगि सेवकोऽहं कृशोदरि ॥३०॥
मरणांतं वचः सत्यं नान्यथा प्रकरोम्यहम् । पादौ नतोऽस्मि तन्वंगि त्यक्त्वा नानायुधानि ते३१॥
दयां कुरु विशालाक्षि ततोऽस्मि काममार्गणैः । जन्मप्रभृति चार्वंगि दैन्यं नाचरितं मया ॥३२॥
ब्रह्मादीनीश्वरान्प्राप्य त्वयि तद्विदधाम्यहम् । चरितं मम जानंति रणे ब्रह्मादयः सुराः ॥३३॥

सोऽप्यहं तव दासोऽस्मि मन्मुखं पश्य भामिनि ।

व्यास उवाच

इति ब्रुवाणं तं दैत्यं देवी भगवती हि सा ॥३४॥
प्रहस्य सस्मितं वाक्यमुवाच वरवर्णिनी ।

देव्युवाच

नाहं पुरुषमिच्छामि परमं पुरुषं विना ॥३५॥

तस्य चेच्छास्म्यहं दैत्य सृजामि सकलं जगत् । स मा पश्यति विश्वात्मा तस्याहं प्रकृतिःशिवा३६॥
तत्सान्निध्यवशादेव चैतन्यं मयि शाश्वतम् । जडाऽहं तस्य संयोगात्प्रभवामि सचेतना ॥३७॥
अयस्कांतस्य सान्निध्यादयसश्चेतना यथा । न ग्राम्यसुखवांछा मे कदाचिदपि जायते ॥३८॥
मूर्खस्त्वमसि मंदात्मन् यत्स्त्रीसंगं चिकीर्षसि । नरस्य बंधनार्थाय शृंखला स्त्री प्रकीर्तिता ॥३९॥
लोहबद्धोऽपि मुच्येत स्त्रीबद्धो नैव मुच्यते । किमिच्छसि च मंदात्मन्मूत्रागारस्य सेवनम् ॥४०॥
शमं कुरु सुखाय त्वं शमात्सुखमवाप्स्यसि । नारीसंगे महद्दुःखं जानान्कि त्वं विमुह्यसि॥४१॥
त्यज वैरं सुरैः सार्धं यथेष्टं विचराऽवनौ । पातालं गच्छ वा कामं जीवितेच्छा यदस्ति ते ४२॥
अथवा कुरु संग्रामं बलवत्यस्मि सांप्रतम् । प्रेषिताऽहं सुरैः सर्वैस्तव नाशाय दानव ॥४३॥
सत्यं ब्रवीमि येनाद्य त्वया वचनसौहृदम् । दर्शितं तेन तुष्टाऽस्मि जीवन्गच्छ यथासुखम्॥४४॥
सतां सप्तपदी मैत्री तेन मुंचामि जीवितम् । मरणेच्छाऽस्ति चेद्युद्धं कुरु वीर यथासुखम् ॥४५॥
हनिष्यामि महाबाहो त्वामहं नात्र संशयः ।

व्यास उवाच

इति तस्या वचः श्रुत्वा दानवः काममोहितः ॥४६॥
उवाच श्लक्ष्णया वाचा मधुरं वचनं ततः । बिभेम्यहं वरारोहे त्वां प्रहर्तुं वरानने ॥४७॥
कोमलां चारुसर्वांगीं नारीं नरविमोहिनीम् । जित्वा हरिहरादींश्च लोकपालांश्च सर्वशः ॥४८॥
किं त्वया सह युद्धं मे युक्तं कमललोचने । रोचते यदि चार्वंगि विवाहं कुरु मां भज ॥४६॥
नोचेद्गच्छ यथेष्टं ते देशं यस्मात्समागता । नाहं त्वां प्रहरिष्यामि यतो मैत्री कृता त्वया ५०॥
हितमुक्तं शुभं वाक्यं तस्माद्गच्छ यथासुखम् । का शोभा मे भवेदंते हत्वा त्वां चारुलोचनाम्५१॥
स्त्रीहत्या बालहत्या च ब्रह्महत्या दुरत्यया । गृहीत्वा त्वां गृहं नूनं गच्छाम्यद्य वरानने ॥५२॥
तथापि मे फलं न स्याद्बलाद्भोगसुखं कुतः । प्रब्रवीमि सुकेशि त्वां विनयाऽवनतो यतः ॥५३॥
पुरुषस्य सुखं न स्यादृते कांतामुखांबुजात् । तत्तथैव हि नारीणां तस्माच्च पुरुषं विना ॥५४॥
संयोगे सुखसंभूतिर्वियोगे दुःखसंभवः । कांतासि रूपसंपन्ना सर्वाऽभरणभूषिता ॥५५॥
चातुर्यं त्वयि किं नास्ति यतो मां न भजस्यहो । तवोपदिष्टं केनेदं भोगानां परिवर्जनम् ॥५६॥
वंचिताऽसि प्रियालापे वैरिणा केनचित्त्विह । मुंचाग्रहमिमं कांते कुरु कार्यं सुशोभनम् ॥५७॥
सुखं तव ममाऽपि स्याद्विवाहे विहिते किल । विष्णुर्लक्ष्म्या सहाभाति सावित्र्या च सहात्मभूः ॥
रुद्रो भाति च पार्वत्या शच्या शतमखस्तथा । का नारी पतिहीना च सुखं प्राप्नोति शाश्वतम् ५६॥
येन त्वमसितापांगि न करोषि पतिं शुभम् । कामः क्वाद्य गतः कांते यस्त्वां बाणैः सुकोमलैः६०॥
मादनैः पंचभिः कामं न ताडयति मंदधीः । मन्येऽहमिव कामोऽपि दयावांस्त्वयि सुंदरि ॥६१॥
अबलेति च मन्वानो न प्रेरयति मार्गणान् । मनोभवस्य वैरं वा किमप्यस्ति मया सह ॥६२॥
तेन च त्वय्यपलाद्वि न मुंचति शिलीमुखान् । अथवा मेऽहितैर्देवैर्वारितोऽसौ झषध्वजः ॥६३॥
सुखविध्वंसिभिस्तेन त्वयि न प्रहरत्यपि । त्यक्त्वा मां मृगशावाक्षि पश्चात्तापं करिष्यसि६४॥
मंदोदरीव तन्वंगि परित्यज्य शुभं नृपम् । अनुकूलं पतिं पश्चात्सा चकार शठं पतिम् ॥
कामार्ता च यदा जाता मोहेन व्याकुलांतरा ॥६५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पंचमस्कन्धे देवीचरित्रे षोडशोऽध्यायः ॥१६॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति श्रुत्वा वचस्तस्य देवी पप्रच्छ दानवम् । का सा मंदोदरी नारी कोऽसौ त्यक्तो नृपस्तया ॥१॥
शठः को वा नृपः पश्चात्तन्मे ब्रूहि कथानकम् । विस्तारेण यथा प्राप्तं दुःखं वनितया पुनः ॥२॥

महिष उवाच

सिंहलो नाम देशोऽस्ति विख्यातः पृथिवीतले । घनपादपसंयुक्तो धनधान्यसमृद्धिमान् ॥३॥
चंद्रसेनाऽभिधस्तत्र राजा धर्मपरायणः । न्यायदंडधरः शांतः प्रजापालनतत्परः ॥४॥
सत्यवादी मृदुः शूरस्तितिक्षुर्नीतिसागरः । शास्त्रवित्सर्वधर्मज्ञो धनुर्वेदेऽतिनिष्ठितः ॥५॥
तस्य भार्या वरारोहा सुन्दरी सुभगा शुभा । सदाचाराऽतिसुमुखी पतिभक्तिपरायणा ॥६॥
नाम्ना गुणवती कांता सर्वलक्षणसंयुता । सुषुवे प्रथमे गर्भे पुत्रीं सा चातिसुन्दरीम् ॥७॥
पिता चातीव संतुष्टः पुत्रीं प्राप्य मनोरमाम् । मन्दोदरीति नामास्याः पिता चक्रे मुदान्वितः ८॥
इन्दोः कलेव चात्यर्थं ववृधे सा दिने दिने । दशवर्षा यदा जाता कन्या चातिमनोहरा ॥९॥
वरार्थं नृपतिश्चिन्तामवाप च दिने दिने । मद्रदेशाधिपः शूरः सुधन्वा नाम पार्थिवः ॥१०॥
तस्य पुत्रोऽतिमेधावी कंबुग्रीवोऽतिविश्रुतः । ब्राह्मणैः कथितो राज्ञे संयुक्तोऽस्या वरः शुभः ॥
सर्वलक्षणसंपन्नः सर्वविद्यार्थपारगः । राज्ञा पृष्टा तदा राज्ञी नाम्ना गुणवती प्रिया १२॥
कंबुग्रीवाय कन्यां स्वां दास्यामि वरवर्णिनीम् । सा तु पत्युर्वचः श्रुत्वा पुत्रीं पप्रच्छ सादरम् १३॥
विवाहं ते पिता कर्तुं कंबुग्रीवेण वांछति । तच्छ्रुत्वा मातरं प्राह वाक्यं मन्दोदरी तदा १४॥
नाऽहं पतिं करिष्यामि नेच्छा मेऽस्ति परिग्रहे । कौमारं व्रतमास्थाय कालं नेष्यामि सर्वथा ॥१५॥
स्वातंत्र्येण चरिष्यामि तपस्तीव्रं सदैव हि । पारतंत्र्यं परं दुःखं मातः संसारसागरे ॥१६॥
स्वातंत्र्यान्मोक्षमित्याहुः पण्डिताः शास्त्रकोविदाः ।
तस्मान्मुक्ता भविष्यामि पत्या मे न प्रयोजनम् ॥१७॥
विवाहे वर्तमाने तु पावकस्य च सन्निधौ । वक्तव्यं वचनं सम्यक्त्वदधीनाऽस्मि सर्वदा ॥१८॥
श्वश्रूदेवरवर्गाणां दासीत्वं श्वशुरालये । पतिचित्ताऽनुवर्तित्वं दुःखाःद्दुःखतरं स्मृतम् १९॥
कदाचित्पतिरन्यां वा कामिनीं च भजेद्यदि । तदा महत्तरं दुःखं सपत्नीसंभवं भवेत् ॥२०॥
तदेर्ष्या जायते पत्यौ क्लेशश्चाऽपि भवेदथ । संसारे क्व सुखं मातर्नारीणां च विशेषतः ॥२१॥
स्वभावात्परतन्त्राणां संसारे स्वप्नधर्मिणि । श्रुतं मया पुरा मातरुत्तानचरणात्मजः ॥२२॥
उत्तमः सर्वधर्मज्ञो ध्रुवादवरजो नृपः । पत्नीं धर्मपरां साध्वीं पतिभक्तिपरायणाम् ॥२३॥
अपराधं विना कांतां त्यक्तवान्विपिने प्रियाम् । एवंविधानि दुःखानि विद्यमाने तु भर्तरि ॥२४॥
कालयोगान्मृते तस्मिन्नारी स्याद्दुःखभाजनम् । वैधव्यं परमं दुःखं शोकसंतापकारकम् ॥२५॥
परोषितपतित्वेऽपि दुःखं स्यादधिकं गृहे । मदनाग्निविदग्धायाः किं सुखं पतिसंगजम् ॥२६॥
तस्मात्पतिर्न कर्तव्यः सर्वथेति मतिर्मम । एवं प्रोक्ता तदा माता पतिं प्राह नृपात्मजा २७॥
न च वांछति भर्तारं कौमारव्रतधारिणी । व्रतजाप्यपरा नित्यं संसाराद्विमुखी सदा ॥२८॥

न कांक्षति पतिं कर्तुं बहुदोषविचक्षणा । भार्याया भाषितं श्रुत्वा तथैव संस्थितो नृपः २९॥
विवाहो न कृतः पुत्र्या ज्ञात्वा भाववर्जिताम् । वर्तमाना गृहेष्वेव पित्रा मात्रा च रक्षिता ॥३०॥
यौवनस्यांकुरा जाता नारीणां कामदीपकाः । तथाऽपि सा वयस्याभिः प्रेरिताऽपि पुनः पुनः ॥
चकमे न पतिं कर्तुं ज्ञानार्थपदभाषिणी । एकदोद्यानदेशं सा विहर्तुं बहुपादपे ॥३२॥
जगाम सुमुखी प्रेम्णा सैरंध्रीगणसेविता । रेमे कृशोदरी तत्रापश्यत्कुसुमिता लताः ॥३३॥
पुष्पाणि चिन्वती रम्या वयस्याभिः समावृता ।कोशलाधिपतिस्तत्र मार्गे दैववशात्तदा ॥३४॥
आजगाम महावीरो वीरसेनोऽतिविश्रुतः । एकाकी रथमारूढः कतिचित्सेवकैर्वृतः ॥३५॥
सैन्यं च पृष्ठतस्तस्य समायाति शनैः शनैः । दृष्टस्तस्यावयस्या भिर्दूरतः पार्थिवस्तदा ॥३६॥
मंदोदर्यै तथा प्रोक्तं समायाति नरः पथि । रथारूढो महाबाहू रूपवान्मदनोऽपरः ॥३७॥
मन्येऽहं नृपतिः कश्चित्प्राप्तो भाग्यवशादिह । एवं ब्रुवत्या तत्राऽसौ कोशलेन्द्रः समागतः ॥३८॥
दृष्ट्वा तामसितापांगीं विस्मयं प्राप भूपतिः । उत्तीर्य स रथात्तूर्णं पप्रच्छ परिचारिकाम् ॥३९॥
केयं बाला विशालाक्षी कस्य पुत्री वदाऽऽशु मे। एवं पृष्टा तु सैरंध्री तमुवाच शुचिस्मिता ४०॥
प्रथमं ब्रूहि मे वीर पृच्छामि त्वां सुलोचन । कोऽसि त्वं किमिहाऽऽयातः किं कार्यं वद सांप्रतम् ॥
इति पृष्टस्तु सैरंध्र्या तामुवाच महीपतिः । कोशलो नाम देशोऽस्ति पृथिव्यां परमाद्भुतः ४२॥
तस्य पालयिता चाहं वीरसेनाऽभिधः प्रिये । वाहिनी पृष्ठतः कामं समायाति चतुर्विधा ॥४३॥
मार्गभ्रमादिह प्राप्तं विद्धि मां कोसलाधिपम् ।

सैरंध्र्युवाच

चंद्रसेनसुता राजन्नाम्ना मंदोदरी किल ॥४४॥
उद्याने रंतुकामेयं प्राप्ता कमललोचना । श्रुत्वा तद्भाषितं राजा प्रत्युवाच प्रसाधिकाम्४५॥
सैरंध्रि चतुराऽसि त्वं राजपुत्रीं प्रबोधय । ककुत्स्थवंशजश्चाऽहं राजाऽस्मि चारुलोचने४६॥
गांधर्वेण विवाहेन पति मां कुरु कामिनि । न मे भार्याऽस्ति सुश्रोणि वयसोऽद्भुतयौवनाम् ॥
वांछामि रूपसंपन्नां सुकुलां कामिनीं किल । अथवा ते पिता मह्यं विधिना दातुमर्हति ॥४८॥
अनुकूलपतिश्चाऽहं भविष्यामि न संशयः ।

महिष उवाच

इत्याऽऽकर्ण्य वचस्तस्य सैरंध्री प्राह तां तदा ॥४९॥
प्रहस्य मधुरं वाक्यं कामशास्त्रविशारदा । मन्दोदरि नृपः प्राप्तः सूर्यवंशसमुद्भवः ॥५०॥
रूपवान्बलवान्कांतो वयसा त्वत्समः पुनः । प्रीतिमान्नृपतिर्जातस्त्वयि सुंदरि सर्वथा ॥५१॥
पिताऽपि ते विशालाक्षि परितप्यति सर्वथा । विवाहकालं ते ज्ञात्वा त्वां च वैराग्यसंयुताम्५२॥

इत्याहाऽस्मान्स नृपतिर्विनिःश्वस्य पुनः पुनः । पुत्रीं प्रबोधयंत्वेतां सैरंध्र्यः सेवने रताः॥५३॥
वक्तुं शक्ता वयं न त्वां हठधर्मरतां पुनः । भर्तुः शुश्रूषणं स्त्रीणां परो धर्मोऽब्रवीन्मनुः॥५४॥
भर्तारं सेवमाना वै नारी स्वर्गमवाप्नुयात् । तस्मात्कुरु विशालाक्षि विवाहं विधिपूर्वकम्॥५५॥

मन्दोदर्युवाच

नाऽहं पतिं करिष्यामि चरिष्ये तप अद्भुतम् । निवारय नृपं बाले किं मां पश्यति निस्त्रपः॥५६॥

सैरंध्र्युवाच

दुर्जयो देवि कामोऽसौ कालोऽसौ दुरतिक्रमः । तस्मान्मे वचनं पथ्यं कर्तुमर्हसि सुंदरि ॥५७॥
अन्यथा व्यसनं नूनमापतेदिति निश्चयः । इति तस्या वचः श्रुत्वा कन्योवाचाथ तां सखीम्॥५८॥
यद्यद्भवेत्तद्भवतु दैवयोगादसंशयम् । न विवाहं करिष्येऽहं सर्वथा परिचारिके ॥५९॥

महिष उवाच

इति तस्यास्तु निर्बंधं ज्ञात्वा प्राह नृपं पुनः । गच्छ राजन्यथाकामं नेयमिच्छति सत्पतिम् ६०॥
नृपस्तु तद्वचः श्रुत्वा निर्गतः सह सेनया । कोशलान्विमना भूत्वा कामिनीं प्रति निःस्पृहः६१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पंचमस्कंधे सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

महिष उवाच

तस्यास्तु भगिनी कन्या नाम्ना चंदुमती शुभा । विवाहयोग्या संजाता सुरूपावरजा यदा ॥१॥
तस्या विवाहः संवृत्तः संजातश्च स्वयंवरः । राजानो बहुदेशीयाः संगतास्तत्र मंडपे ॥२॥
तया वृत्तो नृपः कश्चिद्बलवान्रूपसंयुतः । कुलशीलसमायुक्तः सर्वलक्षणसंयुतः ॥३॥
तदा कामातुरा जाता विटं वीक्ष्य नृपं तु सा । चकमे दैवयोगात्तु शठं चातुर्यभूषितम् ॥४॥
पितरं प्राह तन्वंगी विवाहं कुरु मे पितः । इच्छा मेऽद्य समुद्भूता दृष्ट्वा मद्राधिपं त्विह ॥५॥
चंद्रसेनोऽपि तच्छ्रुत्वा पुत्र्या यद्भाषितं रहः । प्रसन्नेन च मनसा तत्कार्ये तत्परोऽभवत् ॥६॥
तमाहूय नृपं गेहे विवाहविधिना ददौ । कन्यां मंदोदरीं तस्मै पारिबर्हं तथा बहु ॥७॥
चारुदेष्णोपि तां प्राप्य सुंदरीं मुदितोऽभवत् । जगाम स्वगृहं तुष्टो राजाऽपि सहितः स्त्रिया ॥८॥
रेमे नृपतिशार्दूलः कामिन्या बहुवासरान् । कदाचिद्दासपत्न्या स रममाणो रहः किल ॥९॥
सैरंध्र्या कथितं तस्यै तया दृष्टः पतिस्तथा । उपालंभं ददौ तस्मै स्मितपूर्वं रुषान्विता ॥१०॥
कदाचिदपि सामान्यां रहो रूपवतीं नृपः । क्रीडयंल्लालयन्दृष्टः खेदं प्राप तदैव सा ॥११॥
न ज्ञातोऽयं शठः पूर्वं यदा दृष्टः स्वयंवरे । किं कृतं तु मया मोहाद्वंचिताऽहं नृपेण ह॥१२॥

किं करोम्यद्य संतापं निर्लज्जे निर्घृणे शठे । का प्रीतिरीदृशे पत्यौ धिगद्य मम जीवितम्॥१३॥
अद्य प्रभृति संसारे सुखं त्यक्तं मया खलु । पतिसंभोगजं सर्वं संतोषोऽद्य मया कृतः ॥१४॥
अकर्तव्यं कृतं कार्यं तज्जातं दुःखदं मम । देहत्यागः क्रियते चेद्धत्याऽतीव दुरत्यया ॥१५॥
पितृगेहं व्रजाम्याशु तत्राऽपि न सुखं भवेत् । हास्ययोग्या सखीनां तु भवेयं नाऽत्र संशयः१६॥
तस्मादत्रैव संवासो वैराग्ययुतया मया । कर्तव्यः कालयोगेन त्यक्त्वा कामसुखं पुनः॥१७॥

महिष उवाच

इति संचिन्त्य सा नारी दुःखशोकपरायणा । स्थिता पतिगृहं त्यक्त्वा सुखं संसारजं ततः॥१८॥
तस्मात्त्वमपि कल्याणि मामनादृत्य भूपतिम् । अन्यं कापुरुषं मंदं कामार्ता संश्रयिष्यसि ॥१९॥
वचनं कुरु मे तथ्यं नारीणां परमं हितम् । अकृत्वा परमं शोकं लप्स्यसे नाऽत्र संशयः२०॥

देव्युवाच

मंदात्मन्गच्छ पातालं युद्धं वा कुरु सांप्रतम् । हत्वा त्वामसुरान्सर्वान्गमिष्यामि यथासुखम् ॥२१॥
यदा यदा हि साधूनां दुःखं भवति दानव । तदा तेषां च रक्षार्थं देहं संधारयाम्यहम् ॥२२॥
अरूपायाश्च मे रूपमजन्मायाश्च जन्म च । सुराणां रक्षणार्थाय विद्धि दैत्य विनिश्चितम् ॥२३॥
सत्यं ब्रवीमि जानीहि प्रार्थिताऽहं सुरैः किल । त्वद्वधार्थं हयारे त्वां हत्वा स्थास्यामि निश्चला २४॥
तस्माद्युध्यस्व वा गच्छ पातालमसुरालयम् । सर्वथा त्वां हनिष्यामि सत्यमेतद्ब्रवीम्यहम्॥२५॥

व्यास उवाच

इत्युक्तः स तथा देव्या धनुरादाय दानवः । युद्धकामः स्थितस्तत्र संग्रामांगणभूमिषु ॥२६॥
मुमोच तरसा बाणान्कर्णाऽऽकृष्टाञ्छिलाशितान् ।देवी चिच्छेद तान्बाणैः क्रोधान्मुक्तैरयोमुखैः२७॥
तयोः परस्परं युद्धं संबभूव भयप्रदम् । देवानां दानवानां च परस्परजयैषिणाम् ॥२८॥
मध्ये दुर्धर आगत्य मुमोच च शिलीमुखान् । देवीं प्रतिविषासक्तान्कोपयन्नतिदारुणान् ॥२९॥
ततो भगवती क्रुद्धा तं जघान शितैः शरैः । दुर्धरस्तु पपातोर्व्यां गतासुर्गिरिशृंगवत् ॥३०॥
तं तथा निहतं दृष्ट्वा त्रिनेत्रः परमाऽस्त्रवित् । आगत्य सप्तभिर्बाणैर्जघान परमेश्वरीम् ॥३१॥
अनागतांस्तु चिच्छेद देवी तान्विशिखैः शरान् । त्रिशूलेन त्रिनेत्रं तु जघान जगदंबिका ॥३२॥
अंधकस्त्वाजगामाशु हतं दृष्ट्वा त्रिलोचनम् । गदया लोहमय्याशु सिंहं विव्याध मस्तके ॥३३॥
सिंहस्तु नखघातेन तं हत्वा बलवत्तरम् । चखाद तरसा मांसमंधकस्य रुषान्वितः ॥३४॥
तान्रणे निहतान्वीक्ष्य दानवो विस्मयं गतः । चिक्षेप तरसा बाणानतितीक्ष्णाञ्छिलाशितान्३५॥
द्विधा चक्रे शरान्देवी तानप्राप्ताञ्छिलीमुखैः । गदया ताडयामास दैत्यं वक्षसि चांबिका ॥३६॥
स गदाऽभिहतो मूर्छामवापाऽमरबाधकः । विषह्य पीडां पापात्मा पुनरागत्य सत्वरः ॥३७॥

जघान गदया सिंहं मूर्ध्नि क्रोधसमन्वितः । सिंहोऽपि नखघातेन तं ददार महाऽसुरम् ॥३८॥
विहाय पौरुषं रूपं सोऽपि सिंहो बभूव ह । नखैर्विदारयामास देवीसिंहं मदोत्कटम् ॥३९॥
तं च केसरिणं वीक्ष्य देवी क्रुद्धा ह्ययोमुखैः । शरैरवाकिरत्तीक्ष्णैः क्रूरैराशीविषैरिव ॥४०॥
त्यक्त्वा स हरिरूपं तु गजो भूत्वा मदस्रवः । शैलशृङ्गं करे कृत्वा चिक्षेप चंडिकां प्रति॥४१॥
आगच्छंतं गिरेः शृङ्गं देवी बाणैः शिलाशितैः । चकार तिलशः खण्डाञ्जहास जगदंबिका॥४२॥
उत्पत्य च तदा सिंहस्तस्य मूर्ध्नि व्यवस्थितः । नखैर्विदारयामास महिषं गजरूपिणम् ॥४३॥
विहाय गजरूपं च बभूवाऽष्टापदी तथा । हंतुकामो हरिं कोपाद्दारुणो बलवत्तरः ॥४४॥
तं वीक्ष्य शरभं देवी खङ्गेन सरुषान्विता । उत्तमांगे जघानाऽऽशु सोऽपि तां प्राहरत्तदा॥४५॥
तयोः परस्परं युद्धं बभूवातिभयप्रदम् । माहिषं रूपमास्थाय शृङ्गाभ्यां प्राहरत्तदा ॥४६॥
पुच्छप्रभ्रमणेनाशु शृंगाऽऽघातैर्महासुरः । ताडयामास तन्वंगीं घोररूपो भयानकः ॥४७॥
पुच्छेन पर्वताञ्छृङ्गे गृहीत्वा भ्रामयन्बलात् । प्रेषयामास पापात्मा प्रहसन्परया मुदा ॥४८॥
तामुवाच बलोन्मत्तस्तिष्ठ देवि रणांगणे । अद्याहं त्वां हनिष्यामि रूपयौवनभूषिताम् ॥४९॥
मूर्खाऽसि मदमत्ताऽद्य यन्मया सह संगरम् । करोषि मोहिताऽतीव मृषा बलवती खरा ॥५०॥
हत्वा त्वां निहनिष्यामि देवान्कपटपंडितान् । ये नारीं पुरतः कृत्वा जेतुमिच्छंति मां शठाः ५१॥

देव्युवाच

मा गर्वं कुरु मंदात्मंस्तिष्ठ तिष्ठ रणांगणे । करिष्यामि निरातंकान्हत्वा त्वां सुरसत्तमान् ५२॥
पीत्वाऽद्य माधवीं मिष्टां शातयामि रणेऽधम । देवानां दुःखदं पापं मुनीनां भयकारकम् ॥५३॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा चषकं हैमं गृहीत्वा सुरया युतम् । पपौ पुनः पुनः क्रोधाद्धंतुकामा महासुरम् ॥५४॥
पीत्वा द्राक्षासवं मिष्टं शूलमादाय सत्वरा । दुद्राव दानवं देवी हर्षयन्देवतागणान् ॥५५॥
देवास्तां तुष्टुवुः प्रेम्णा चक्रुः कुसुमवर्षणम् । जय जीवेति ते प्रोचुर्दुंदुभीनां च निःस्वनैः ५६॥
ऋषयः सिद्धगंधर्वाः पिशाचोरगचारणाः । किन्नराः प्रेक्ष्य संग्रामं मुदिता गगने स्थिताः ५७॥
सोऽपि नानाविधान्देहान्कृत्वा कृत्वा पुनः पुनः । मायामयाञ्जघानाजौ देवीं कपटपंडितः ॥५८॥
चंडिका पि च तं पापं त्रिशूलेन बलाद्धृदि । ताडयामास तीक्ष्णेन क्रोधादरुणलोचना ॥५९॥
ताडितोऽसौ पपातोर्व्यां मूर्च्छामाप मुहूर्तकम् । पुनरुत्थाय चामुंडां पद्भ्यां वेगादताडयत् ॥६०॥
विनिहत्य पदाघातैर्जहास च मुहुर्मुहुः । रुराव दारुणं शब्दं देवानां भयकारकम् ॥६१॥
ततो देवी सहस्रारं सुनाभं चक्रमुत्तमम् । करे कृत्वा जगादोच्चैः संस्थितं महिषासुरम् ६२॥
पश्य चक्रं मदांधाऽद्य तव कंठनिकृंतनम् । क्षणमात्रं स्थिरो भूत्वा यमलोकं व्रजाऽधुना ६३॥

इत्युक्त्वा दारुणं चक्रं मुमोच जगदम्बिका। शिरश्छिन्नं रथांगेन दानवस्य तदा रणे ॥६४॥
सुस्राव रुधिरं चोष्णं कंठनालाद्गिरेर्यथा। गैरिकाद्यरुणं प्रौढं प्रवाहमिव नैर्झरम् ॥६५॥
कबंधस्तस्य दैत्यस्य भ्रमन्वै पतितः क्षितौ। जयशब्दश्च देवानां बभूव सुखवर्धनः ॥६६॥
सिंहस्त्वतिबलस्तत्र पलायनपरानथ। दानवान्भक्षयामास क्षुधार्त इव संगरे ॥६७॥
मृते च महिषे क्रूरे दानवा भयपीडिताः। मृतशेषाश्च ये केचित्पातालं ते ययुर्नृप ॥६८॥
आनंदं परमं जग्मुर्देवास्तस्मिन्निपातिते। मुनयो मानवाश्चैव ये चान्ये साधवः क्षितौ ॥६९॥
चंडिकाऽपि रणं त्यक्त्वा शुभे देशेऽथ संस्थिता।
देवास्तत्राऽऽययुः शीघ्रं स्तोतुकामाः सुखप्रदाम् ॥७०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे महिषाऽसुरवधो नामाऽष्टादशोध्यायः ॥१८॥

अथैकोनविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

अथ प्रमुदिताः सर्वे देवा इन्द्रपुरोगमाः। महिषं निहतं दृष्ट्वा तुष्टुवुर्जगदंबिकाम् ॥१॥

देवा ऊचुः

ब्रह्मा सृजत्यवति विष्णुरिदं महेशः शक्त्या तवैव हरते ननु चांतकाले।
ईशा न तेऽपि च भवंति तया विहीनास्तस्मात्त्वमेव जगतः स्थितिनाशकर्त्री ॥२॥
कीर्तिर्मतिः स्मृतिगती करुणा दया त्वं श्रद्धा धृतिश्च वसुधा कमला जया च।
पुष्टिः कलाऽथ विजया गिरिजा जया त्वं तुष्टिः प्रमा त्वमसि बुद्धिरुमा रमा च ॥३॥
विद्या क्षमा जगति कांतिरपीह मेधा सर्वं त्वमेव विदिता भुवनत्रयेऽस्मिन्।
आभिर्विना तव तु शक्तिभिराशु कर्तुं को वा क्षमः सकललोकनिवासभूमे ॥४॥
त्वं धारणा ननु न चेदसि कूर्मनागौ धर्तुं क्षमौ कथमिलामपि तौ भवेताम्।
पृथ्वी न चेत्त्वमसि वा गगने कथं स्थास्यत्येतदंब निखिलं बहुभारयुक्तम् ॥५॥
ये वा स्तुवंति मनुजा अमरान्विमूढा मायागुणैस्तव चतुर्मुखविष्णुरुद्रान्।
शुभ्रांशुवह्नियमवायुगणेशमुख्यान्किं त्वामृते जननि ते प्रभवंति कार्ये ॥६॥
ये जुह्वति प्रविततेऽल्पधियोऽम्ब यज्ञे वह्नौ सुरान्समधिकृत्य हविः समृद्धम्।
स्वाहा न चेत्त्वमसि ते कथमापुरद्धा त्वामेव किं न हि यजंति ततो हि मूढाः ॥७॥
भोगप्रदाऽसि भवतीह चराचराणां स्वांशैर्ददासि खलु जीवनमेव नित्यम्।
स्वीयान्सुराञ्जननि पोषयसीह यद्वत्तद्वत्परानपि च पालयसीति हेतोः ॥८॥

मातः स्वयं विरचितान्विपिने विनोदाद्वंध्यान्पलाशरहितांश्च कटूंश्च वृक्षान् ।
नोच्छेदयंति पुरुषा निपुणाः कथंचित्तस्मात्त्वमप्यतितरां परिपासि दैत्यान् ॥९॥
यत्त्वं तु हंसि रणमूर्ध्नि शरैररातीन्देवांगनासुरतकेलिमतीन्विदित्वा ।
देहांतरेऽपि करुणारसमाददाना तत्ते चरित्रमिदमीप्सितपूरणाय ॥१०॥
चित्रं त्वमी यदसुभी रहिता न संति त्वच्चिंतितेन दनुजाः प्रथितप्रभावाः ।
येषां कृते जननि देहनिबंधनं ते क्रीडारसस्तव न चाऽन्यतरोऽत्र हेतुः ॥११॥
प्राप्ते कलावहह दुष्टतरे च काले न त्वां भजंति मनुजा ननु वंचितास्ते ।
धूर्तैः पुराणचतुरैर्हरिशंकराणां सेवापराश्च विहितास्तव निर्मितानाम् ॥१२॥
ज्ञात्वा सुरांस्तव वशानसुरार्दितांश्च ये वै भजंति भुवि भावयुता विमग्नान् ।
धृत्वा करे सुविमलं खलु दीपकं ते कूपे पतंति मनुजा विजलेऽतिघोरे ॥१३॥
विद्या त्वमेव सुखदाऽसुखदाऽप्यविद्या मातस्त्वमेव जननार्तिहरा नराणाम् ।
मोक्षार्थिभिस्तु कलिता किल मंदधीभिर्नाराधिता जननि भोगपरैस्तथाऽज्ञैः ॥१४॥
ब्रह्मा हरश्च हरिरप्यनिशं शरण्यं पादांबुजं तव भजंति सुरास्तथान्ये ।
तद्वै न येऽल्पमतयो मनसा भजंति भ्रांताः पतंति सततं भवसागरे ते ॥१५॥
चंडि त्वदंघ्रिजलजोत्थरजःप्रसादैर्ब्रह्मा करोति सकलं भुवनं भवादौ ।
शौरिश्च पाति खलु संहरते हरस्तु त्वां सेवते न मनुजस्त्विह दुर्भगोऽसौ ॥१६॥
वाग्देवता त्वमसि देवि सुराऽसुराणां वक्तुं न तेऽमरवराः प्रभवंति शक्ताः ।
त्वं चेन्मुखे वससि नैव यदैव तेषां यस्माद्भवंति मनुजा न हि तद्विहीनाः ॥१७॥
शप्तो हरिस्तु भृगुणा कुपितेन कामं मीनो बभूव कमठः खलु सूकरस्तु ।
पश्चान्नृसिंह इति यश्छलकृद्धरायां तान्सेवतां जननि मृत्युभयं न किं स्यात् ॥१८॥
शंभोः पपात भुवि लिंगमिदं प्रसिद्धं शापेन तेन च भृगोर्विपिने गतस्य ।
तं ये नरा भुवि भजंति कपालिनं तु तेषां सुखं कथमिहाऽपि परत्र मातः ॥१९॥
योऽभूद्गजाननगणाऽधिपतिर्महेशात्तं ये भजंति मनुजा वितथप्रपन्नाः ।
जानंति ते न सकलार्थफलप्रदात्रीं त्वां देवि विश्वजननीं सुखसेवनीयाम् ॥२०॥
चित्रं त्वयाऽरिजनताऽपि दयार्द्रभावाद्धत्वा रणे शितशरैर्गमिता द्युलोकम् ।
नोचेत्स्वकर्मनिचिते निरये नितांतं दुःखातिदुःखगतिमापदमापतेत्सा ॥२१॥
ब्रह्मा हरश्च हरिरप्युत गर्वभावाज्जानंति तेऽपि विबुधा न तव प्रभावम् ।
केऽन्ये भवंति मनुजा विदितुं समर्थाः संमोहितास्तव गुणैरमितप्रभावैः ॥२२॥

क्लिश्यंति तेऽपि मुनयस्तव दुर्विभाव्यं पादांबुजं न हि भजंति विमूढचित्ताः ।
सूर्याग्निसेवनपराः परमार्थतत्त्वं ज्ञातं न तैः श्रुतिशतैरपि वेदसारम् ॥२३॥
मन्ये गुणास्तव भुवि प्रथितप्रभावाः कुर्वन्ति ये हि विमुखान्ननु भक्तिभावात् ।
लोकान्स्वबुद्धिरचितैर्विविधाऽऽगमैश्च विष्ण्वीशभास्करगणेशपरान्विधाय ॥२४॥
कुर्वंति ये तव पदाद्विमुखान्नराग्रयान्स्वोक्तागमैर्हरिहरार्चनभक्तियोगैः ।
तेषां न कुप्यसि दयां कुरुषेऽम्बिके त्वं तान्मोहमंत्रनिपुणान्प्रथयस्यलं च ॥२५॥
तुर्ये युगे भवति चाऽतिबलं गुणस्य तुर्यस्य तेन मथितान्यसदागमानि ।
त्वां गोपयंति निपुणाः कवयः कलौ वै त्वत्कल्पितान्सुरगणानपि संस्तुवन्ति ॥२६॥
ध्यायंति मुक्तिफलदां भुवि योगसिद्धां विद्यां परां च मुनयोऽतिविशुद्धसत्त्वाः ।
ते नाप्नुवंति जननीजठरे तु दुःखं धन्यास्त एव मनुजास्त्वयि ये विलीनाः ॥२७॥
चिच्छक्तिरस्ति परमात्मनि येन सोपि व्यक्तो जगत्सु विदितो भवकृत्यकर्ता ।
कोऽन्यस्त्वया विरहितः प्रभवत्यमुष्मिन्कर्तुं विहर्तुमपि संचलितं स्वशक्त्या ॥२८॥
तत्त्वानि चिद्विरहितानि जगद्विधातुं किं वा क्षमाणि जगदम्ब यतो जडानि ।
किं चेंद्रियाणि गुणकर्मयुतानि संति देवि त्वया विरहितानि फलं प्रदातुम् ॥२९॥
देवा मखेष्वपि हुतं मुनिभिः स्वभागं गृह्णीयुरंब विधिवत्प्रतिपादितं किम् ।
स्वाहा न चेत्त्वमसि तत्र निमित्तभूता तस्मात्त्वमेव ननु पालयसीव विश्वम् ॥३०॥
सर्वं त्वयेदमखिलं विहितं भवादौ त्वं पासि वै हरिहरप्रमुखान्दिगीशान् ।
कालेऽत्ति विश्वमपि ते चरितं भवाद्यं जानंति नैव मनुजाः क्व नु मंदभाग्याः॥३१॥
हत्वाऽसुरं महिषरूपधरं महोग्रं मातस्त्वया सुरगणः किल रक्षितोऽयम् ।
कां ते स्तुतिं जननि मंदधियो विदामो वेदा गतिं तव यथार्थतया न जग्मुः ॥३२॥
कार्यं कृतं जगति नो यदसौ दुरात्मा वैरी हतो भुवनकंटकदुर्विभाव्यः ।
कीर्तिः कृता ननु जगत्सु कृपा विधेयाऽप्यस्मांश्च पाहि जननि प्रथितप्रभावे ॥३३॥

व्यास उवाच

एवं स्तुता सुरैर्देवी तानुवाच मृदुस्वरा । अन्यत्कार्यं च दुःसाध्यं ब्रुवंतु सुरसत्तमाः ॥३४॥
यदा यदा हि देवानां कार्यं स्यादतिदुर्घटम् । स्मर्तव्याऽहं तदा शीघ्रं नाशयिष्यामि चाऽऽपदम् ॥

देवा ऊचुः

सर्वं कृतं त्वया देवि कार्यं नः खलु सांप्रतम् । यदयं निहतः शत्रुरस्माकं महिषासुरः ॥३६॥
स्मरिष्यामो यथा तेऽम्ब सदैव पदपङ्कजम् । तथा कुरु जगन्मातर्भक्तिं त्वय्यप्यचंचलाम् ॥३७॥

अपराधसहस्राणि मातैव सहते सदा । इति ज्ञात्वा जगद्योनिं न भजंते कुतो जनाः ३८॥
द्वौ सुपर्णौ तु देहेऽस्मिंस्तयोः सख्यं निरंतरम् । नान्यः सखा तृतीयोऽस्ति योऽपराधं सहेत हि ॥
तस्माज्जीवः सखायं त्वां हित्वा किं नु करिष्यति । पापात्मा मन्दभाग्योऽसौ सुरमानुषयोनिषु॥४०॥
प्राप्य देहं सुदुष्प्रापं न स्मरेत्त्वां नराधमः । मनसा कर्मणा वाचा ब्रूमः सत्यं पुनः पुनः ॥४१॥
सुखे वाप्यथ वा दुःखे त्वं नः शरणमद्भुतम् । पाहि नः सततं देवि सर्वैस्तव वरायुधैः ॥४२॥
अन्यथा शरणं नास्ति त्वत्पदांबुजरेणुतः ।

व्यास उवाच

एवं स्तुता सुरैर्देवी तत्रैवांतरधीयत ॥४३॥
विस्मयं परमं जग्मुर्देवास्तां वीक्ष्य निर्गताम् ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥१९॥

अथ विंशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

अथाऽद्भुतं वीक्ष्य मुने प्रभावं देव्या जगच्छांतिकरं परं च ।
न तृप्तिरस्ति द्विजवर्य शृण्वतः कथाऽमृतं ते मुखपद्मजातम् ॥ १ ॥
अन्तर्हितायां च तदा भवान्यां चक्रुश्च किं देवपुरोगमास्ते ।
देव्याश्चरित्रं परमं पवित्रं दुराऽऽपमेवाल्पपुण्यैर्नराणाम् ॥ २ ॥
कस्तृप्तिमाप्नोति कथाऽमृतेन भिन्नोऽल्पभाग्यात्पटुकर्णरंध्रः ।
पीतेन येनाऽमरता प्रयाति धिक्तान्नरान् ये न पिबंति सादरम् ॥ ३ ॥
लीलाचरित्रं जगदंबिकाया रक्षान्वितं देवमहामुनीनाम् ।
संसारवार्धेस्तरणं नराणां कथं कृतज्ञा हि परित्यजेयुः ॥ ४ ॥
मुक्ताश्च ये चैव मुमुक्षवश्च संसारिणो रोगयुताश्च केचित् ।
तेषां सदा श्रोत्रपुटैश्च पेयं सर्वार्थदं वेदविदो वदन्ति ॥ ५ ॥
तथा विशेषेण मुने नृपाणां धर्मार्थकामेषु सदा रतानाम् ।
मुक्ताश्च यस्मात्खलु तत्पिबंति कथं न पेयं रहितैश्च तेभ्यः ॥ ६ ॥
यैः पूजिता पूर्वभवे भवानी सत्कुन्दपुष्पैरथ चंपकैश्च ।
बैल्वैर्दलैस्ते भुवि भोगयुक्ता नृपा भवन्तीत्यनुमेयमेवम् ॥ ७ ॥
ये भक्तिहीनाः समवाप्य देहं तं मानुषं भारतभूमिभागे ।
यैर्नार्चिता ते धनधान्यहीना रोगान्विताः संततिवर्जिताश्च ॥ ८ ॥

भ्रमंति नित्यं किल दासभूता आज्ञाकराः केवलभारवाहाः ।
दिवानिशं स्वार्थपराः कदाऽपि नैवाप्नुवंत्यौदरपूर्तिमात्रम् ॥ ९ ॥
अन्धाश्च मूका वधिराश्च खंजाः कुष्ठान्विता ये भुवि दुःखभाजः ।
तत्रानुमानं कविभिर्विधेयं नाराधिता तैः सततं भवानी ॥१०॥
ये राजभोगान्वितऋद्धिपूर्णाः संसेव्यमाना बहुभिर्मनुष्यैः ।
दृश्यंति ये वा विभवैः समेतास्तैः पूजिताम्बेत्यनुमेयमेव ॥११॥

तस्मात्सत्यवतीसूनो देव्याश्च रितमुत्तमम् । कथयस्व कृपां कृत्वा दयावानसि सांप्रतम् ॥१२॥
हत्वा तं महिषं पापं स्तुता संपूजिता सुरैः । क्व गता सा महालक्ष्मीः सर्वतेजःसमुद्भवा १३॥
कथितं ते महाभाग गतांतर्धानमाशु सा । स्वर्गे वा मृत्युलोके वा संस्थिता भुवनेश्वरी॥१४॥
लयं गता वा तत्रैव वैकुण्ठे वा समाश्रिता । अथवा हेमशैले सा तत्त्वतो मे वदाऽधुना॥१५॥

व्यास उवाच

पूर्वं मया ते कथितं मणिद्वीपं मनोहरम् । क्रीडास्थानं सदा देव्या वल्लभं परमं स्मृतम् १६॥
यत्र ब्रह्मा हरिः स्थाणुः स्त्रीभावं ते प्रपेदिरे । पुरुषत्वं पुनः प्राप्य स्वानि कार्याणि चक्रिरे१७॥
यः सुधासिन्धुमध्येऽस्ति द्वीपः परमशोभनः । नानारूपैः सदा तत्र विहारं कुरुतेऽम्बिका ॥१८॥
स्तुता संपूजिता देवैः सा तत्रैव गता शिवा । यत्र सक्रीडते नित्यं मायाशक्तिः सनातनी ॥१९॥
देवास्तां निर्गतां वीक्ष्य देवीं सर्वेश्वरीं तथा । रविवंशोद्भवं चक्रुर्भूमिपालं महाबलम् ॥२०॥
अयोध्याऽधिपतिं वीरं शत्रुघ्नं नाम पार्थिवम् । सर्वलक्षणसंपन्नं महिषस्याऽऽसने शुभे ॥२१॥
दत्त्वा राज्यं तदा तस्मै देवा इन्द्रपुरोगमाः । स्वकीयैर्वाहनैः सर्वे जग्मुः स्वान्यालयानि ते२२॥
गतेषु तेषु देवेषु पृथिव्यां पृथिवीपते । धर्मराज्यं बभूवाऽथ प्रजाश्च सुखितास्तथा ॥२३॥
पर्जन्यः कालवर्षी च धरा धान्यगुणाऽऽवृता । पादपाः फलपुष्पाढ्या बभूवुः सुखदाः सदा॥२४॥
गावश्च क्षीरसंपन्ना घटोध्न्यः कामदा नृणाम् । नद्यः सुमार्गगाः स्वच्छाः शीतोदाः खगसंयुताः ॥
ब्राह्मणा वेदतत्त्वाश्च यज्ञकर्मरतास्तथा । क्षत्रिया धर्मसंयुक्ता दानाऽध्ययनतत्पराः ॥२६॥
शस्त्रविद्यारता नित्यं प्रजारक्षणतत्पराः । न्यायदंडधराः सर्वे राजानः शमसंयुताः ॥२७॥
अविरोधस्तु भूतानां सर्वेषां संबभूव ह । आकरा धनदातॄणां व्रजा गोयूथसंयुताः ॥२८॥
ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्च नृपसत्तम । देवीभक्तिपराः सर्वे संबभूवुर्धरातले ॥२९॥
सर्वत्र यज्ञयूपाश्च मंडपाश्च मनोहराः । मखैः पूर्णा धराश्चासन् ब्राह्मणैः क्षत्रियैः कृतैः ३०॥
पतिव्रतधरा नार्यः सुशीलाः सत्यसंयुताः । पितृभक्तिपराः पुत्रा आसन्धर्मपरायणाः ॥३१॥
न पाखण्डं न वाऽधर्मः कुत्राऽपि पृथिवीतले । वेदवादा शास्त्रवादा नान्ये वादास्तथाऽभवन् ३२॥

कलहो नैव केषांचिन्न दैन्यं नाऽशुभा मतिः । सर्वत्र सुखिनो लोकाः काले च मरणं तथा ३३॥
सुहृदां न वियोगश्च नापदश्च कदाचन । नाऽनावृष्टिर्न दुर्भिक्षं न मारी दुःखदा नृणाम् ३४॥
न रोगो न च मात्सर्यं न विरोधः परस्परम् । सर्वत्र सुखसंपन्ना नरा नार्यः सुखान्विताः ॥३५॥
क्रीडंति मानवाः सर्वे स्वर्गे देवगणा इव । न चोरा न च पाखण्डा वंचका दंभकास्तथा ३६॥
पिशुना लम्पटाः स्तब्धा न बभूवुस्तदा नृप । न वेदद्वेषिणः पापा मानवाः पृथिवीपते ॥३७॥
सर्वधर्मरता नित्यं द्विजसेवापरायणाः । त्रिधात्वात्सृष्टिधर्मस्य त्रिविधा ब्राह्मणास्ततः॥३८॥
सात्त्विका राजसाश्चैव तामसाश्च तथापरे । सर्वे वेदविदो दक्षाः सात्त्विकाः सत्त्ववृत्तयः ॥३९॥
प्रतिग्रहविहीनाश्च दयादमपरायणाः । यज्ञांस्ते सात्त्विकैरन्नैः कुर्वाणा धर्मतत्पराः ॥४०॥
पुरोडाशविधानैश्च पशुभिर्न कदाचन । दानमध्ययनं चैव यजनं तु तृतीयकम् ॥४१॥
त्रिकर्मरसिकास्ते वै सात्त्विका ब्राह्मणा नृप । राजसा वेदविद्वांसः क्षत्रियाणां पुरोहिताः ॥४२॥
षट्कर्मनिरताः सर्वे विधिवन्मांसभक्षकाः । यजनं याजनं दानं तथैव च प्रतिग्रहः ॥४३॥
अध्ययनं तु वेदानां तथैवाऽध्यापनं तु षट् । तामसाः क्रोधसंयुक्ता रागद्वेषपराः पुनः ॥४४॥
राज्ञां कर्मकरा नित्यं किंचिदध्ययने रताः । महिषे निहते सर्वे सुखिनो वेदतत्पराः ॥४५॥
बभूवुर्व्रतनिष्णाता दानधर्मपरास्तथा । क्षत्रियाः पालने युक्ता वैश्या वणिजवृत्तयः ॥४६॥
कृषिवाणिज्यगोरक्षाकुसीदवृत्तयः परे । एवं प्रमुदितो लोको महिषे विनिपातिते ॥४७॥
अनुद्वेगः प्रजानां वै संबभूव धनाऽऽगमः । बहुक्षीराः शुभा गावो नद्यश्चैव बहूदकाः ॥४८॥
वृक्षा बहुफलाश्चाऽऽसन्मानवा रोगवर्जिताः । नाधयो नेतयः काऽपि प्रजानां दुःखदायकाः॥४९॥

न निधनमुपयान्ति प्राणिनस्तेऽप्यकाले सकलविभवयुक्ता रोगहीनाः सदैव ।
निगमविहितधर्मे तत्पराश्चंडिकायाश्चरणसरसिजानां सेवने दत्तचित्ताः ॥५०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥२०॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि देव्याश्चरितमुत्तमम् । सुखदं सर्वजंतूनां सर्वपापप्रणाशनम् ॥१॥
यथा शुंभो निशुंभश्च भ्रातरौ बलवत्तरौ । बभूवतुर्महावीरौ अवध्यौ पुरुषैः किल ॥२॥
बहुसेनावृतौ शूरौ देवानां दुःखदौ सदा । दुराचारौ मदोत्सिक्तौ बहुदानवसंयुतौ ॥३॥
हतावम्बिकया तौ तु संग्रामेऽतीव दारुणे । देवानां च हितार्थाय सर्वैः परिच्छदैः सह ॥४॥
चंडमुंडौ महाबाहू रक्तबीजोऽतिदारुणः । धूम्रलोचननामा च निहतास्ते रणांगणे ॥५॥

तान्निहत्य सुराणां सा जहार भयमुत्तमम् । स्तुता संपूजिता देवैर्गिरौ हेमाऽचले शुभे ॥६॥

राजोवाच

कवितावसुरावादौ कथं तौ बलिनां वरौ । केन संस्थापितौ चेह स्त्रीवध्यत्वं कुतो गतौ ॥७॥
तपसा वरदानेन कस्य जातौ महाबलौ । कथं च निहतौ सर्वं कथयस्व सविस्तरम् ॥८॥

व्यास उवाच

श्रृणु राजन्कथां दिव्यां सर्वपापप्रणाशिनीम् । देव्याश्चरितसंयुक्तां सर्वार्थफलदां शुभाम् ॥९॥
पुरा शुंभनिशुंभौ द्वावसुरौ भूमिमंडले । पातालतश्च संप्राप्तौ भ्रातरौ शुभदर्शनौ ॥१०॥
तौ प्राप्तयौवनौ चैव चेरतुस्तप उत्तमम् । अन्नोदकं परित्यज्य पुष्करे लोकपावने ॥११॥
वर्षाणामयुतं यावद्योगविद्यापरायणौ । एकत्रैवाऽऽसनं कृत्वा तेपाते परमं तपः ॥१२॥
तयोस्तुष्टोऽभवद् ब्रह्मा सर्वलोकपितामहः । तत्राऽगतश्च भगवानारुह्य वरटापतिम् ॥१३॥
ताबुभौ च जगत्स्रष्टा दृष्ट्वा ध्यानपरौ स्थितौ । उत्तिष्ठतं महाभागौ तुष्टोऽहं तपसा किल ॥१४॥
वाञ्छितं वा वरं कामं ददामि ब्रुवतामिह । कामदोऽहं समायातो दृष्ट्वा वां तपसो बलम् ॥१५॥

व्यास उवाच

इति श्रुत्वा वचस्तस्य प्रबुद्धौ तौ समाहितौ । प्रदक्षिणक्रियां कृत्वा प्रणामं चक्रतुस्तदा ॥१६॥
दंडवत्प्रणिपातं च कृत्वा तौ दुर्बलाकृती । ऊचतुर्मधुरां वाचं दीनौ गद्गदया गिरा ॥१७॥
देवदेव दयासिंधो भक्तानामभयप्रद । अमरत्वं च नौ ब्रह्मन्देहि तुष्टोऽसि चेद्विभो ॥१८॥
मरणादपरं किंचिद्भयं नाऽस्ति धरातले । तस्माद्भयाच्च संत्रस्तौ युष्माकं शरणं गतौ ॥१९॥
त्राहि त्वं देवदेवेश जगत्कर्तः क्षमानिधे । परिस्फोटय विश्वात्मन्सद्यो मरणजं भयम् ॥२०॥

ब्रह्मोवाच

किमिदं प्रार्थनीयं वो विपरीतं तु सर्वथा । अदेयं सर्वथा सर्वैः सर्वेभ्यो भुवनत्रये ॥२१॥
जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च । मर्यादा विहिता लोके पूर्वं विश्वकृता किल ॥२२॥
मर्तव्यं सर्वथा सर्वैः प्राणिभिर्नात्र संशयः । अन्यं प्रार्थयतं कामं ददामि यच्च वांछितम् २३॥

व्यास उवाच

तदाकर्ण्य वचस्तस्य सुविमृश्य च दानवौ । ऊचतुः प्रणिपत्याऽथ ब्रह्माणं पुरतः स्थितम् २४॥
पुरुषैरमराद्यैश्च मानवैर्मृगपक्षिभिः । अवध्यत्वं कृपासिंधो देहि नौ वांछितं वरम् २५॥
नारी बलवती काऽस्ति या नौ नाशं करिष्यति । न बिभीवः स्त्रियः कामं त्रैलोक्ये सचराचरे॥२६॥
अवध्यौ भ्रातरौ स्यातां नरेभ्यः पंकजोद्भव । भयं न स्त्रीजनेभ्यश्च स्वभावादबला हि सा ॥२७॥

व्यास उवाच

इति श्रुत्वा तयोर्वाक्यं प्रददौ वांछितं वरम् । ब्रह्मा प्रसन्नमनसा जगामाथ स्वमालयम् ॥२८॥
गतेऽथ भवने तस्मिन्दानवौ स्वगृहं गतौ । भृगुं पुरोहितं कृत्वा चक्रतुः पूजनं तदा ॥२९॥
शुभे दिने सुनक्षत्रे जातरूपमयं शुभम् । कृत्वा सिंहासनं दिव्यं राज्यार्थं प्रददौ मुनिः ॥३०॥
शुभाय ज्येष्ठभूताय ददौ राज्यासनं शुभम् । सेवनार्थं तदैवाशु संप्राप्ता दानवोत्तमाः ॥३१॥
चंडमुंडौ महावीरौ भ्रातरौ बलदर्पितौ । संप्राप्तौ सैन्यसंयुक्तौ रथवाजिगजान्वितौ ॥३२॥
धूम्रलोचननामा च तद्रूपश्चंडविक्रमः । शुंभं च भूपतिं श्रुत्वा तदाऽगाद्बलसंयुतः ॥३३॥
रक्तबीजस्तथा शूरो वरदानबलाधिकः । अक्षौहिणीभ्यां संयुक्तस्तत्रैवागत्य संगतः ॥३४॥
तस्यैकं कारणं राजन्संग्रामे युध्यतः सदा । देहाद्रुधिरसंपातस्तस्य शस्त्राहतस्य च ॥३५॥
जायते च यदा भूमावुत्पद्यंते ह्यनेकशः । तादृशाः पुरुषाः क्रूरा बहवः शस्त्रपाणयः ॥३६॥
संभवंति तदाकारास्तद्रूपास्तत्पराक्रमाः । युद्धं पुनस्ते कुर्वंति पुरुषा रक्तसंभवाः ॥३७॥
अतः सोऽपि महावीर्यः संग्रामेऽतीव दुर्जयः । अवध्यः सर्वभूतानां रक्तबीजो महासुरः ॥३८॥
अन्ये च बहवः शूराश्चतुरंगसमन्विताः । शुंभं च नृपतिं मत्वा बभूवुस्तस्य सेवकाः ॥३९॥
असंख्याता तदा जाता सेना शुंभनिशुंभयोः । पृथिव्याः सकलं राज्यं गृहीतं बलवत्तया ॥४०॥
सेनायोगं तदा कृत्वा निशुंभः परवीरहा । जगाम तरसा स्वर्गे शचीपतिजयाय च ॥४१॥
चकराऽसौ महायुद्धं लोकपालैः समंततः । वृत्रहा वज्रपातेन ताडयामास वक्षसि ॥४२॥
स वज्राऽभिहतो भूमौ पपात दानवाऽनुजः । भग्नं बलं तदा तस्य निशुंभस्य महात्मनः ॥४३॥
भ्रातरं मूर्छितं श्रुत्वा शुंभः परबलार्दनः । तत्राऽगत्य सुरान्सर्वांस्ताडयामास सायकैः ॥४४॥
कृतं युद्धं महत्तेन शुंभेनाक्लिष्टकर्मणा । निर्जितास्तु सुराः सर्वे सेंद्राः पालाश्च सर्वशः ॥४५॥
ऐंद्रं पदं तदा तेन गृहीतं बलवत्तया । कल्पपादपसंयुक्तं कामधेनुसमन्वितम् ॥४६॥
त्रैलोक्यं यज्ञभागाश्च हृतास्तेन महात्मना । नंदनं च वनं प्राप्य मुदितोऽभून्महासुरः ॥४७॥
सुधायाश्चैव पानेन सुखमाप महाऽसुरः । कुबेरं स च निर्जित्य तस्य राज्यं चकार ह ॥४८॥
अधिकारं तथा भानोः शशिनश्च चकार ह । यमं चैव विनिर्जित्य जग्राह तत्पदं तथा ॥४९॥
वरुणस्य तथा राज्यं चकार वह्निकर्म च । वायोः कार्यं निशुंभश्च चकार स्वबलान्वितः ॥५०॥
ततो देवा विनिर्धूता हृतराज्या हृतश्रियः । संत्यज्य नंदनं सर्वे निर्ययुर्गिरिगह्वरे ॥५१॥
हृताधिकारास्ते सर्वे बभ्रमुर्विजने वने । निरालंबा निराधारा निस्तेजस्का निरायुधाः ॥५२॥
विचेरुरमराः सर्वे पर्वतानां गुहासु च । उद्यानेषु च शून्येषु नदीनां गह्वरेषु च ॥५३॥
न प्रापुस्ते सुखं क्वाऽपि स्थानभ्रष्टा विचेतसः। लोकपाला महाराज दैवाधीनं सुखं किल ॥५४॥

बलवंतो महाभागा बहुज्ञा धनसंयुताः । काले दुःखं तथा दैन्यमाप्नुवंति नराऽधिप ॥५५॥
चित्रमेतन्महाराज कालस्यैव विचेष्टितम् । यः करोति नरं तावद्राजानं भिक्षुकं ततः ॥५६॥
दातारं याचकं चैव बलवंतं तथाऽबलम् । पंडितं विकलं कामं शूरं चाऽतीव कातरम् ॥५७॥
मखानां च शतं कृत्वा प्राप्येंद्रासनमुत्तमम् । पुनर्दुःखं परं प्राप्तं कालस्य गतिरीदृशी ॥५८॥
कालः करोति धर्मिष्ठं पुरुषं ज्ञानसंयुतम् । तमेवातीव पापिष्ठं ज्ञानलेशविवर्जितम् ॥५९॥
न विस्मयोऽत्र कर्तव्यः सर्वथा कालचेष्टिते । ब्रह्मविष्णुहरादीनामपीदृक्कष्टचेष्टितम् ॥६०॥
विष्णुर्जननमाप्नोति सूकरादिषु योनिषु । हरः कपौली संजातः कालेनैव बलीयसा ॥६१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पंचमस्कन्धे भगवतीमाहात्म्ये एकविंशोऽध्यायः ॥२१॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

पराजिताः सुराः सर्वे राज्यं शुंभः शशास ह । एवं वर्षसहस्रं तु जगाम नृपसत्तम ॥१॥
भ्रष्टराज्यास्ततो देवाश्चिन्तामापुः सुदुस्तराम् । गुरुं दुःखातुरास्ते तु पप्रच्छुरिदमादृताः ॥२॥
किं कर्तव्यं गुरो ब्रूहि सर्वज्ञस्त्वं महामुनिः । उपायोऽस्ति महाभाग दुःखस्यापि निवृत्तये ॥३॥
उपचारपरा नूनं वेदमंत्राः सहस्रशः । वांछितार्थकरा नूनं सूत्रैः संलक्षिताः किल ॥४॥
इष्टयो विविधाः प्रोक्ताः सर्वकामफलप्रदाः । ताः कुरुष्व मुने नूनं त्वं जानासि च तत्क्रियाः ॥५॥
विधिः शत्रुविनाशाय यथोद्दिष्टः सदागमे । तं कुरुष्वाऽद्य विधिवद्यथा नो दुःखसंक्षयः ॥६॥
भवेदांगिरसाऽद्यैव तथा त्वं कर्तुमर्हसि । दानवानां विनाशाय अभिचारं यथामति ॥७॥

बृहस्पतिरुवाच

सर्वे मन्त्राश्च वेदोक्ता दैवाधीनफलाश्च ते । न स्वतन्त्राः सुराधीश तथैकान्तफलप्रदाः ॥८॥
मन्त्राणां देवता यूयं ते तु दुःखैकभाजनम् । जाताःस्म कालयोगेन किं करोमि प्रसाधनम्॥९॥
इन्द्राग्निवरुणादीनां यजनं यज्ञकर्मसु । ते यूयं विपदं प्राप्ताः करिष्यंति किमिष्टयः ॥१०॥
अवश्यं भाविभावानां प्रतीकारो न विद्यते । उपायस्त्वथ कर्तव्य इति शिष्टानुशासनम् ॥११॥
दैवं हि बलवत्केचित्प्रवदन्ति मनीषिणः । उपायवादिनो दैवं प्रवदंति निरर्थकम् ॥१२॥
दैवं चैवाप्युपायश्च द्वावेवाभिमतौ नृणाम् । केवलं दैवमाश्रित्य न स्थातव्यं कदाचन ॥१३॥
उपायः सर्वथा कार्यो विचार्य स्वधिया पुनः । तस्माद्ब्रवीमि वः सर्वान्संविचार्य पुनः पुनः १४॥
पुरा भगवती तुष्टा जघान महिषासुरम् । युष्माभिस्तु स्तुता देवी वरदानं ददावथ ॥१५॥
आपदं नाशयिष्यामि संस्मृता वा सदैव हि । यदा यदा वो देवेशा आपदो दैवसम्भवाः ॥१६॥

प्रभवंति तदा कामं स्मर्तव्याऽहं सुरैः सदा । स्मृताऽहं नाशयिष्यामि युष्माकं परमापदः ॥१७॥
तस्माद्धिमाचले गत्वा पर्वते सुमनोहरे । आराधनं चंडिकायाः कुरुध्वं प्रेमपूर्वकम् ॥१८॥
मायाबीजविधानज्ञास्तत्पुरश्चरणे रताः । जानाम्यहं योगबलात्प्रसन्ना सा भविष्यति ॥१९॥
दुःखस्यांतोऽद्य युष्माकं दृश्यते नाऽत्र संशयः । तस्मिञ्छैले सदा देवी तिष्ठतीति मया श्रुतम् ॥२०॥
स्तुता सम्पूजिता सद्यो वांछितार्थान्प्रदास्यति । निश्चयं परमं कृत्वा गच्छध्वं वै हिमालयम् ॥२१॥
सुराः सर्वाणि कार्याणि सा वः कामं विधास्यति ।

व्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा देवास्ते प्रययुर्गिरिम् ॥२२॥
हिमालयं महाराज देवीध्यानपरायणाः । मायाबीजं हृदा नित्यं जपंतः सर्व एव हि ॥२३॥
नमश्चक्रुर्महामायां भक्तानामभयप्रदाम् । तुष्टुवुः स्तोत्रमन्त्रैश्च भक्त्या परमया युताः ॥२४॥

नमो देवि विश्वेश्वरि प्राणनाथे सदानंदरूपे सुरानन्ददे ते ।
नमो दानवान्तप्रदे मानवानामनेकार्थदे भक्तिगम्यस्वरूपे ॥२५॥
न ते नामसंख्या न ते रूपमीदृक्तथा कोऽपि वेदादिदेवादिरूपे ।
त्वमेवाऽसि सर्वेषु शक्तिस्वरूपा प्रजासृष्टिसंहारकाले सदैव ॥२६॥
स्मृतिस्त्वं धृतिस्त्वं त्वमेवाऽसि बुद्धिर्जरा पुष्टितुष्टी धृतिः कांतिशांती ।
सुविद्या सुलक्ष्मीर्गतिः कीर्तिमेधे त्वमेवाऽसि विश्वस्य बीजं पुराणम् ॥२७॥
यदा यैः स्वरूपैः करोषीह कार्यं सुराणां च तेभ्यो नमामोऽद्य शांत्यै ।
क्षमा योगनिद्रा दया त्वं विवक्षा स्थिता सर्वभूतेषु शस्तैः स्वरूपैः ॥२८॥
कृतं कार्यमादौ त्वया यत्सुराणां हतोऽसौ महारिर्मदांधो हयारिः ।
दया ते सदा सर्वदेवेषु देवि प्रसिद्धा पुराणेषु वेदेषु गीता ॥२९॥
किमत्राऽस्ति चित्रं यदंबा सुतं स्वं मुदा पालयेत्पोषयेत्सम्यगेव ।
यतस्त्वं जनित्री सुराणां सहाया कुरुष्वैकचित्तेन कार्यं समग्रम् ॥३०॥
न वा ते गुणानामियत्तां स्वरूपं वयं देवि जानीमहे विश्ववंद्ये ।
कृपापात्रमित्येव मत्वा तथाऽस्मान्भयेभ्यः सदा पाहि पातुं समर्थे ॥३१॥
विना बाणपातैर्विना मुष्टिघातैर्विना शूलखड्गैर्विना शक्तिदंडैः ।
रिपून्हंतुमेवाऽसि शक्ता विनोदात्तथाऽपीह लोकोपकाराय लीला ॥३२॥
इदं शाश्वतं नैव जानंति मूढा न कार्यं विना कारणं संभवेद्वा ।
वयं तर्कयामोऽनुमानं प्रमाणं त्वमेवाऽसि कर्ताऽस्य विश्वस्य चेति ॥३३॥

अजः सृष्टिकर्ता मुकुंदोऽविताऽयं हरो नाशकृद्वा पुराणे प्रसिद्धः ।
न किं त्वत्प्रसूतास्त्रयस्ते युगादौ त्वमेवाऽसि सर्वस्य तेनैव माता ॥३४॥
त्रिभिस्त्वं पुराराधिता देवि दत्ता त्वया शक्तिरुग्रा च तेभ्यः समग्रा ।
त्वया संयुतास्ते प्रकुर्वंति कामं जगत्पालनोत्पत्तिसंहारमेव ॥३५॥
ते किं न मंदमतयो यतयो विमूढास्त्वां ये न विश्वजननीं समुपाश्रयंति ।
विद्यां परां सकलकामफलप्रदां तां मुक्तिप्रदां विबुधवृंदसुवंदितांघ्रिम् ॥३६॥
ये वैष्णवाः पाशुपताश्च सौरा दंभास्त एव प्रतिभांति नूनम् ।
ध्यायंति न त्वां कमलां च लज्जां कांतिं स्थितिं कीर्तिमथाऽपि पुष्टिम् ॥३७॥
हरिहरादिभिरप्यथ सेविता त्वमिह देववरैरसुरैस्तथा ।
भुवि भजंति न येऽल्पधियो नरा जननि ते विधिना खलु वंचिताः ॥३८॥
जलधिजापदपंकजरंजनं जतुरसेन करोति हरिः स्वयम् ।
त्रिनयनोऽपि धराधरजांघ्रिपंकजपरागनिषेवणतत्परः ॥३९॥
किमपरस्य नरस्य कथानकैस्तव पदाब्जयुगं न भजंति के ।
विगतरागगृहाश्च दयां क्षमां कृतधियो मुनयो पि भजंति ते ॥४०॥
देवि त्वदंघ्रिभजने न जना रता ये संसारकूपपतिताः पतिताः किलामी ।
ते कुष्ठगुल्मशिरआधियुता भवंति दारिद्र्यदैन्यसहिता रहिताः सुखौघैः ॥४१॥
ये काष्ठभारवहने यवसावहारे कार्ये भवन्ति निपुणा धनदारहीनाः ।
जानीमहेऽल्पमतिभिर्भवदंघ्रिसेवा पूर्वे भवे जननि तैर्न कृता कदाऽपि ॥४२॥

व्यास उवाच

एवं स्तुता सुरैः सर्वैरंबिका करुणान्विता । प्रादुर्बभूव तरसा रूपयौवनसंयुता ॥४३॥
दिव्यांबरधरा देवी दिव्यभूषणभूषिता । दिव्यमाल्यसमायुक्ता दिव्यचंदनचर्चिता ॥४४॥
जगन्मोहनलावण्या सर्वलक्षणलक्षिता । अद्वितीयस्वरूपा सा देवानां दर्शनं गता ॥४५॥
जाह्नव्यां स्नातुकामा सा निर्गता गिरिगह्वरात् । दिव्यरूपधरा देवी विश्वमोहनमोहिनी ॥४६॥
देवान्स्तुतिपरानाह मेघगंभीरया गिरा । प्रेमपूर्वं स्मितं कृत्वा कोकिलामंजुवादिनी ॥४७॥

देव्युवाच

भोभोः सुरवराः काऽत्र भवद्भिः स्तूयते भृशम् । किमर्थं ब्रूत वः कार्यं चिंताविष्टाः कुतः पुनः ॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा भाषितं तस्या मोहिता रूपसंपदा । प्रेमपूर्वं हृदुत्साहास्तामूचुः सुरसत्तमाः ॥४९॥

देवा ऊचुः

देवि स्तुमस्त्वां विश्वेशि प्रणताःस्म कृपार्णवे । पाहिनः सर्वदुःखेभ्यःसंविग्नान्दैत्यतापितान् ॥५०॥
पुरा त्वया महादेवि निहत्यासुरकंटकम् । महिषं नो वरो दत्तः स्मर्तव्याऽहं सदाऽऽपदि॥५१॥
स्मरणाद्दैत्यजां पीडां नाशयिष्याम्यसंशयम् । तेन त्वं संस्मृता देवि नूनमस्माभिरित्यपि ॥५२॥
अद्य शुंभनिशुंभौ द्वावसुरौ घोरदर्शने । उत्पन्नौ विघ्नकर्तारावहन्यौ पुरुषैः किल ॥५३॥
रक्तबीजश्च बलवांश्चंडमुंडौ तथाऽसुरौ । एतैरन्यैश्च देवानां हृतं राज्यं महाबलैः ॥५४॥
गतिरन्या न चास्माकं त्वमेवाऽसि महाबले । कुरु कार्यं सुराणां वै दुःखितानां सुमध्यमे ॥५५॥

देवास्त्वदंघ्रिभजने निरताः सदैव ते दानवैरतिबलैर्विपदं सुनीताः ।
तान्देवि दुःखरहितान्कुरु भक्तियुक्तान्मातस्त्वमेव शरणं भव दुःखितानाम् ॥५६॥
सकलभुवनरक्षा देवि कार्या त्वयाऽद्य स्वकृतमिति विदित्वा विश्वमेतद्युगादौ ।
जननि जगति पीडां दानवा दर्पयुक्ताः स्वबलमदसमेतास्ते प्रकुर्वन्ति मातः ॥५७ ।

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥२२॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

एवं स्तुता तदा देवी दैवतैः शत्रुतापितैः । स्वशरीरात्परं रूपं प्रादुर्भूतं चकार ह ॥१॥
पार्वत्यास्तु शरीराद्वै निःसृता चांबिका यदा । कोशिकीति समस्तेषु ततो लोकेषु पठ्यते ॥२॥
निःसृतायां तु तस्यां सा पार्वतीतनुव्यत्ययात् । कृष्णरूपाऽथ संजाता कालिका सा प्रकीर्तिता ३॥
मषीवर्णा महाघोरा दैत्यानां भयवर्धिनी । कालरात्रीति सा प्रोक्ता सर्वकामफलप्रदा ॥४॥
अम्बिकायाः परं रूपं विरराज मनोहरम् । सर्वभूषणसंयुक्तं लावण्यगुणसंयुतम् ॥५॥
ततोऽम्बिका तदा देवानित्युवाच ह सस्मिता । तिष्ठंतु निर्भया यूयं हनिष्यामि रिपूनिह ॥६॥
कार्यं वः सर्वथा कार्यं विहरिष्याम्यहं रणे । निशुंभादीन्वधिष्यामि युष्माकं सुखहेतवे ॥७॥
इत्युक्त्वा सा तदा देवी सिंहारूढा मदोत्कटा । कालिकां पार्श्वतः कृत्वा जगाम नगरे रिपोः॥८॥
सा गत्वोपवने तस्थावंबिका कालिकान्विता । जगावथ कलं तत्र जगन्मोहनमोहनम् ॥९॥
श्रुत्वा तन्मधुरं गानं मोहमीयुः खगा मृगाः । मुदं च परमामापुरमरा गगने स्थिताः ॥१०॥
तस्मिन्नवसरे तत्र दानवौ शुंभसेवकौ । चडमुण्डाभिधौ घोरौ रममाणौ यदृच्छया ॥११॥
आगतौ ददृशाते तु तौ तदा दिव्यरूपिणीम् । अंबिकां गानसंयुक्तां कालिकां पुरतः स्थिताम्१२॥
दृष्ट्वा तां दिव्यरूपां च दानवौ विस्मयान्वितौ । जग्मतुस्तरसा पार्श्वं शुंभस्य नृपसत्तम ॥१३॥

तौ गत्वा तं समासीनं दैत्यानामधिपं गृहे । ऊचतुर्मधुरां वाणीं प्रणम्य शिरसा नृपम् ॥१४॥
राजन्हिमालयात्कामं कामिनी काममोहिनी । संप्राप्ता सिंहमारूढा सर्वलक्षणसंयुता ॥१५॥
नेदृशी देवलोकेऽस्ति न गंधर्वपुरे तथा । न दृष्टा न श्रुता क्वाऽपि पृथिव्यां प्रमदोत्तमा १६॥
गानं च तादृशं राजन्करोति जनरंजनम् । मृगास्तिष्ठन्ति तत्पार्श्वे मधुरस्वरमोहिताः ॥१७॥
ज्ञायतां कस्य पुत्रीयं किमर्थमिह चागता । गृह्यतां राजशार्दूल तव योग्याऽस्ति कामिनी॥१८॥
ज्ञात्वा नय गृहे भार्यां कुरु कल्याणलोचनाम् । निश्चितं नास्ति संसारे नारी त्वेवंविधा किल १६॥
देवानां सर्वरत्नानि गृहीतानि त्वया नृप । कस्मान्नेमां वरारोहां प्रगृह्णासि नृपोत्तम ॥२०॥
इन्द्रस्यैरावतः श्रीमान्पारिजाततरुस्तथा । गृहीतोऽश्वः सप्तमुखस्त्वया नृप बलात्किल ॥२१॥
विमानं वैधसं दिव्यं मरालध्वजसंयुतम् । त्वयाऽत्तं रत्नभूतं तद्बलेन नृप चाद्भुतम् ॥२२॥
कुबेरस्य निधिः पद्मस्त्वया राजन्समाहृतः । छत्रं जलपतेः शुभ्रं गृहीतं तत्त्वया बलात्॥२३॥
पाशश्चाऽपि निशुंभेन भ्रात्रा तव नृपोत्तम । गृहीतोऽस्ति हठात्कामं वरुणस्य जितस्य च॥२४॥
अम्लानपंकजां तुभ्यं मालां जलनिधिर्ददौ । भयात्तव महाराज रत्नानि विविधानि च ॥२५॥
मृत्योः शक्तिर्यमस्याऽपि दण्डः परमदारुणः । त्वया जित्वा हृतः कामं किमन्यद्वर्ण्यते नृप॥२६॥
कामधेनुर्गृहीताऽद्य वर्तते सागरोद्भवा । मेनकाद्या वशे राजंस्तव तिष्ठन्ति चाऽप्सराः॥२७॥
एवं सर्वाणि रत्नानि त्वयाऽऽत्तानि बलादपि । कस्मान्नगृह्यते कांतारत्नमेषा वरांगना ॥२८॥
सर्वाणि ते गृहस्थानि रत्नानि विशदान्यथ । अनया संभविष्यन्ति रत्नभूतानि भूपते ॥२६॥
त्रिषु लोकेषु दैत्येन्द्र नेदृशी वर्तते प्रिया । तस्मात्तामानयाऽऽशु त्वं कुरु भार्यां मनोहराम् ॥

व्यास उवाच

इति श्रुत्वा तयोर्वाक्यं मधुरं मधुराक्षरम् । प्रसन्नवदनः प्राह सुग्रीवं सन्निधौ स्थितम् ॥३१॥
गच्छ सुग्रीव दूतत्वं कुरु कार्यं विचक्षण । वक्तव्यं च तथा तत्र यथाऽभ्येति कृशोदरी॥३२॥
उपायौ द्वौ प्रयोक्तव्यौ कांतासु सुविचक्षणैः । सामदाने इति प्राहुः शृंगाररसकोविदाः ॥३३॥
भेदे प्रयुज्यमानेऽपि रसाऽऽभासस्तु जायते । निग्रहे रसभंगः स्यात्तस्मात्तौ दूषितौ बुधैः॥३४॥
सामदानमुखैर्वाक्यैः श्लक्ष्णैर्नर्मयुतैस्तथा । का न याति वशे दूत कामिनी कामपीडिता॥३५॥

व्यास उवाच

सुग्रीवस्तु वचः श्रुत्वा शुंभोक्तं सुप्रियं पटु । जगाम तरसा तत्र यत्राऽऽस्ते जगदंबिका ॥३६॥
सोऽपश्यत्सुमुखीं कांतां सिंहस्योपरि संस्थिताम् । प्रणम्य मधुरं वाक्यमुवाच जगदंबिकाम् ॥३७॥

दूत उवाच

वरोरु त्रिदशारातिः शुंभः सर्वांगसुंदरः । त्रैलोक्याऽधिपतिः शूरः सर्वजिद्राजते नृपः॥३८॥

नेताऽहं प्रेषितः कामं त्वत्सकाशं महात्मना । त्वद्रूपश्रवणासक्तचित्तेनातिविदूयता ॥३६॥
वचनं तस्य तन्वंगि शृणु प्रेमपुरःसरम् । प्रणिपत्य यथा प्राह दैत्यानामधिपस्त्वयि ॥४०॥
देवा मया जिताः सर्वे त्रैलोक्याधिपतिस्त्वहम् । यज्ञभागानहं कान्ते गृह्णामीह स्थितः सदा ॥४१॥
हृतसारा कृता नूनं द्यौर्मया रत्नवर्जिता । यानि रत्नानि देवानां तानि चाऽऽहृतवानहम् ४२॥
भोक्ताऽहं सर्वरत्नानां त्रिषु लोकेषु भामिनि । वशाऽनुगाः सुराः सर्वे मम दैत्याश्च मानवाः ४३॥
त्वद्गुणैः कर्णमागत्य प्रविश्य हृदयांतरम् । त्वदधीनः कृतः कामं किंकरोऽस्मि करोमि किम् ॥
त्वमाज्ञापय रंभोरु तत्करोमि वशाऽनुगः । दासोऽहं तव चार्वंगि रक्ष मां कामबाणतः॥४५॥
भज मां त्वं मरालाक्षि तवाधीनं स्मराऽऽकुलम् । त्रैलोक्यस्वामिनी भूत्वा भुंक्ष्व भोगाननुत्तमान् ॥
तव चाऽऽज्ञाकरः कान्ते भवामि मरणावधि । अवध्योऽस्मि वरारोहे सदेवासुरमानुषैः ॥४७॥
सदा सौभाग्यसंयुक्ता भविष्यसि वरानने । यत्र ते रमते चित्तं तत्र क्रीडस्व सुंदरि ॥४८॥
इति तस्य वचश्चित्ते विमृश्य मदमंथरे । वक्तव्यं यद्भवेत्प्रेम्णा तद्ब्रूहि मधुरं वचः ॥४६॥
शुंभाय चंचलापांगि तद्ब्रवीम्यहमाशु वै ।

व्यास उवाच

तद्दूतवचनं श्रुत्वा स्मितं कृत्वा सुपेशलम् ॥५०॥
तं प्राह मधुरां वाचं देवी देवार्थसाधिका ।

श्रीदेव्युवाच

जानाम्यहं निशुंभं च शुंभं चाऽतिबलं नृपम् ॥५१॥
जेतारं सर्वदेवानां हंतारं चैव विद्विषाम् । राशिं सर्वगुणानां च भोक्तारं सर्वसंपदाम् ५२॥
दातारं चाऽतिशूरं च सुन्दरं मन्मथाकृतिम् । द्वात्रिंशल्लक्षणैर्युक्तमवध्यं सुरमानुषैः ॥५३॥
ज्ञात्वा समागतास्म्यत्र द्रष्टुकामा महासुरम् । रत्नं कनकमायाति स्वशोभाधिकवृद्धये ॥५४॥
तत्राऽहं स्वपतिं द्रष्टुं दूरादेवाऽऽगताऽस्मि वै। दृष्टा मया सुराः सर्वे मानवा भुवि मानदाः ५५॥
गंधर्वा राक्षसाश्चान्ये ये चाऽतिप्रियदर्शनाः। सर्वे शुंभभयाद्भीता वेपमाना विचेतसः ॥५६॥
श्रुत्वा शुंभगुणानत्र प्राप्तास्म्यत्र दिदृक्षया । गच्छ दूत महाभाग ब्रूहि शुंभं महाबलम् ॥५७॥
निर्जने श्लक्ष्णया वाचा वचनं वचनान्मम । त्वां ज्ञात्वा बलिनां श्रेष्ठं सुन्दराणां च सुन्दरम् ॥
दातारं गुणिनं शूरं सर्वविद्याविशारदम् । जेतारं सर्वदेवानां दक्षं चोग्रं कुलोत्तरम् ॥५६॥
भोक्तारं सर्वरत्नानां स्वाधीनं स्वबलोन्नतम् । पतिकामाऽस्म्यहं सत्यं तव योग्या नराधिप ॥६०॥
स्वेच्छया नगरे तेऽत्र समायाता महामते । ममाऽस्ति कारणं किंचिद्विवाहे राक्षसोत्तम ॥६१॥
बालभावाद्व्रतं किंचित्कृतं राजन्मया पुरा । क्रीडंत्या च वयस्याभिः सहैकान्ते यदृच्छया ६२॥

स्वदेहबलदर्पेण सखीनां पुरतो रहः। मत्समानबलः शूरो रणे मां जेष्यति स्फुटम् ६३॥
तं वरिष्याम्यहं कामं ज्ञात्वा तस्य बलाबलम्। जहसुर्वचनं श्रुत्वा सख्यो विस्मितमानसाः ॥६४॥
किमेतया कृतं क्रूरं व्रतमद्भुतमाशु वै। तस्मात्त्वमपि राजेंद्र ज्ञात्वा मे हीदृशं बलम् ॥६५॥
जित्वा मां स्वबलेनाऽत्र वांछितं कुरुचात्मनः। त्वं वा तवाऽनुजो भ्राता समेत्य समरांगणे ६६॥
जित्वा मां समरेणाऽत्र विवाहं कुरु सुन्दर ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥२३॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

देव्यास्तद्वचनं श्रुत्वा स दूतः प्राह विस्मितः। किं ब्रूषे रुचिरापांगि स्त्रीस्वभावाद्धि साहसात् १॥
इन्द्राद्या निर्जिता येन देवा दैत्यास्तथाऽपरे। तं कथं समरे देवि जेतुमिच्छसि भामिनि ॥२॥
त्रैलोक्ये तादृशो नास्ति यः शुंभं समरे जयेत्। का त्वं कमलपत्राक्षि तस्याग्रे युधि सांप्रतम् ॥३॥
अविचार्य न वक्तव्यं वचनं क्वाऽपि सुन्दरि। बलं स्वपरयोर्ज्ञात्वा वक्तव्यं समयोचितम् ॥४॥
त्रैलोक्याधिपतिः शुंभस्तव रूपेण मोहितः। त्वां च प्रार्थयते राजा कुरु तस्येप्सितं प्रये ॥५॥
त्यक्त्वा मूर्खस्वभावं त्वं संमान्य वचनं मम। भज शुंभं निशुंभं वा हितमेतद् ब्रवीमि ते ॥६॥
शृङ्गारः सर्वथा सर्वैः प्राणिभिः परया मुदा। सेवनीयो बुद्धिमद्भिर्नवानामुत्तमो यतः ॥७॥
नागमिष्यसि चेद्बाले संक्रुद्धः पृथिवीपतिः। अन्यानाज्ञाकरान्प्रेष्य बलान्नेष्यति सांप्रतम् ॥८॥
केशेष्वाकृष्यते नूनं दानवा बलदर्पिताः। त्वां नयिष्यंति वामोरु तरसा शुंभसन्निधौ ॥९॥
स्वलज्जां रक्ष तन्वंगि साहसं सर्वथा त्यज। मानिता गच्छ तत्पार्श्वं मानपात्रं यतोऽसि वै १०॥
क्व युद्धं निशितैर्बाणैः क्व सुखं रतिसंगजम्। साराऽसारं परिच्छेद्य कुरु मे वचनं पटु ॥११॥
भज शुंभं निशुंभं वा लब्धाऽसि परमं शुभम्।

देव्युवाच

सत्यं दूत महाभाग प्रवक्तुं निपुणो ह्यसि। ॥१२॥
निशुंभशुंभौ जानामि बलवंताविति ध्रुवम्। प्रतिज्ञा मे कृता बाल्यादन्यथा सा कथं भवेत्॥१३॥
तस्माद्ब्रूहि निशुंभं च शुंभं वा बलवत्तरम्। विना युद्धं न मे भर्ता भविता कोऽपि सौष्ठवात् ॥
जित्वा मां तरसा कामं करं गृह्णातु सांप्रतम्। युद्धेच्छया समायातां विद्धि मामबलां नृप ॥१५॥
युद्धं देहि समर्थोऽसि वीरधर्मे समाचर। विभेषि मम शूलाच्चेत्पातालं गच्छ माचिरम् १६॥
त्रिदिवं च धरां त्यक्त्वा जीवितेच्छा यदस्ति ते। इति दूत वदाऽऽशु त्वं गत्वा स्वपतिमादरात्१७॥

स विचार्य यथा युक्तं करिष्यति महाबलः । संसारे दूतधर्मोऽयं यत्सत्यं भाषणं किल ॥१८॥
शत्रौ पत्यौ च धर्मज्ञ तथा त्वं कुरु मा चिरम् ।

व्यास उवाच

अथ तद्वचनं श्रुत्वा नीतिमद्बलसंयुतम् ॥१९॥
हेतुयुक्तं प्रगल्भं च विस्मितः प्रययौ तदा । गत्वा दैत्यपतिं दूतो विचार्य च पुनः पुनः ॥२०॥
प्रणम्य पादयोः प्रह्वः प्रत्युवाच नृपं च तम् । राजनीतिकरं वाक्यं मृदुपूर्वं प्रियं वचः ॥२१॥

दूत उवाच

सत्यं प्रियं च वक्तव्यं तेन चिंतापरो ह्यहम् । सत्यं प्रियं च राजेंद्र वचनं दुर्लभं किल ॥२२॥
अप्रियं वदतां कामं राजा कुप्यति सर्वथा । साक्षात्कुतः समायाता कस्य वा किंबलाऽबला २३॥
न ज्ञानगोचरं किंचित्किं ब्रवीमि विचेष्टितम् । युद्धकामा मया दृष्टा गर्विता कटुभाषिणी ॥२४॥
तया यत्कथितं सम्यक्तच्छृणुष्व महामते । मया बाल्यात्प्रतिज्ञेयं कृता पूर्वं विनोदतः ॥२५॥
सखीनां पुरतः कामं विवाहं प्रति सर्वथा । यो मां युद्धे जयेदद्धा दर्पं च विधुनोति वै॥२६॥
तं वरिष्याम्यहं कामं पतिं समबलं किल । न मे प्रतिज्ञा मिथ्या सा कर्तव्या नृपसत्तम २७॥
तस्माद्युद्धयस्व धर्मज्ञ जित्वा मां स्ववशं कुरु । तयेति व्याहृतं वाक्यं श्रुत्वाऽहं समुपागतः २८॥
यथेच्छसि महाराज तथा कुरु तव प्रियम् । सा युद्धार्थं कृतमतिः सायुधा सिंहगामिनी २९॥
निश्चला वर्तते भूप यद्योग्यं तद्विधीयताम् ।

व्यास उवाच

इत्याकर्ण्य वचस्तस्य सुग्रीवस्य नराधिपः ॥३०॥
पप्रच्छ भ्रातरं शूरं समीपस्थं महाबलम् ।

शुम्भ उवाच

भ्रातः किमत्र कर्तव्यं ब्रूहि सत्यं महामते ॥३१॥
नार्येका योद्धुकामाऽस्ति समाह्वयति सांप्रतम् । अहं गच्छामि संग्रामे त्वं वा गच्छ बलान्वितः ॥
यद्रोचते निशुंभाऽद्य तत्कर्तव्यं मया किल ।

निशुम्भ उवाच

न मया न त्वया वीर गंतव्यं रणमूर्धनि ॥३३॥
प्रेषयस्व महाराज त्वरितं धूम्रलोचनम् । स गत्वा तां रणे जित्वा गृहीत्वा चारुलोचनाम् ॥
आगमिष्यति शुंभोऽत्र विवाहः संविधीयताम् ।

व्यास उवाच

तन्निशम्य वचस्तस्य शुंभो भ्रातुः कनीयसः ॥३५॥
कोपात्संप्रेषयामास पार्श्वस्थं धूम्रलोचनम् ।

शुम्भ उवाच

धूम्रलोचन गच्छाऽऽशु सैन्येन महताऽऽवृतः ॥३६॥
गृहीत्वाऽऽनय तां मुग्धां स्ववीर्यमदमोहिताम् । देवी वा दानवो वाऽपि मनुष्यो वा महाबलः ३७॥
तत्पार्ष्णिग्राहतां प्राप्तो हंतव्यस्तरसा त्वया । पत्पार्श्ववर्तिनीं कालीं हत्वा संगृह्य तां पुनः ३८॥
शीघ्रमत्र समागच्छ कृत्वा कार्यमनुत्तमम् । रक्षणीया त्वया साध्वी मुंचंती मृदुमार्गणान् ३६॥
यत्नेन महता वीर मृदुदेहा कृशोदरी । तत्सहायाश्च हंतव्या ये रणे शस्त्रपाणयः ॥४०॥
सर्वथा सा न हंतव्या रक्षणीया प्रयत्नतः ।

व्यास उवाच

इत्यादिष्टस्तदा राज्ञा तरसा धूम्रलोचनः ॥४१॥
प्रणम्य शुंभं सैन्येन वृतः शीघ्रं ययौ रणे । असाधूनां सहस्राणां षष्ट्या तेषां वृतस्तथा ४२॥
स ददर्श ततो देवीं रम्योपवनसंस्थिताम् । दृष्ट्वा तां मृगशावाक्षीं विनयेन समन्वितः ॥४३॥
उवाच वचनं श्लक्ष्णं हेतुमद्रसभूषितम् । शृणु देवि महाभागे शुंभस्त्वद्विरहाऽऽतुरः ४४॥
दूतं प्रेषितवान्पार्श्वे तव नीतिविशारदः । रसभंगभयोद्विग्नः सामपूर्वं त्वयि स्वयम् ॥४५॥
तेनाऽऽगत्य वचः प्रोक्तं विपरीतं वरानने । वचसा तेन मे भर्ता चिंताविष्टमना नृपः ॥४६॥
बभूव रसमार्गज्ञे शुंभः कामविमोहितः । दूतेन तेन न ज्ञातं हेतुगर्भं वचस्तव ॥४७॥
यो मां जयति संग्रामे यदुक्तं कठिनं वचः । न ज्ञातस्तेन संग्रामो द्विविधः खलु मानिनि४८॥
रतिजोऽथोत्साहजश्च पात्रभेदे विवक्षितः । रतिजस्त्वयि वामोरु शत्रोरुत्साहजः स्मृतः ४६॥
सुखदः प्रथमः कान्ते दुःखदश्चाऽरिजः स्मृतः । जानाम्यहं वरारोहे भवत्या मानसं किल ॥५०॥
रतिसंग्रामभावस्ते हृदये परिवर्तते । इति तज्ज्ञं विदित्वा मां त्वत्सकाशं नराऽधिपः ॥
प्रेषयामास शुंभोऽद्य बलेन महताऽऽवृतम् । चतुराऽसि महाभागे शृणु मे वचनं मृदु ५२॥
भज शुंभं त्रिलोकेशं देवदर्पनिबर्हणम् । पट्टराज्ञी प्रिया भूत्वा भुंक्ष्व भोगाननुत्तमान्५३॥
जेष्यति त्वां महाबाहुः शुंभः कामबलार्थवित् । विचित्रान्कुरु हावांस्त्वं सोऽपि भावान्करिष्यति ॥
भविष्यति कालिकेयं तत्र वै नर्मसाक्षिणी । एवं संगरयोगेन पतिर्मे परमार्थवित् ॥५५॥
जित्वा त्वां सुखशय्यायां परिश्रांतां करिष्यति । रक्तदेहां नखाघातैर्दंतैश्च खंडिताधराम् ॥५६॥
स्वेदक्लिन्नां प्रभग्नां त्वां संविधास्यति भूपतिः । भविता मानसः कामो रतिसंग्रामजस्तव ॥५७॥

दर्शनाद्वश एवाऽऽस्ते शुंभः सर्वात्मना प्रिये । वचनं कुरु मे पथ्यं हितकृच्चाऽपि पेशलम् ५८॥
जय शुंभं गणाध्यक्षं माननीयातिमानिनी । मंदभाग्याश्च ते नूनं ह्यस्त्रयुद्धप्रियाश्च ये ॥५९॥
न तदर्हासि कान्ते त्वं सदा सुरतवल्लभे । अशोकं कुरु राजानं पादघातविकासितम्॥६०॥
बकुलं सीधुसेकेन तथा कुरबकं कुरु ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पंचमस्कन्धे देवीमाहात्म्ये चतुर्विंशोऽध्यायः ॥२४॥

अथ पंचविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा विरराmाऽसौ वचनं धूम्रलोचनः । प्रत्युवाच तदा काली प्रहस्य ललितं वचः ॥१॥
विदूषकोऽसि जाल्म त्वं शैलूष इव भाषसे । वृथा मनोरथांश्चित्ते करोषि मधुरं वदन् ॥२॥
बलवान्बलसंयुक्तः प्रेषितोऽसि दुरात्मना । कुरु युद्धं वृथा वादं मुंच मूढमतेऽधुना ॥३॥
हत्वा शुंभं निशुंभं च त्वदन्यान्वा बलाऽधिकान् । देवी क्रुद्धा शराऽऽघातैर्व्रजिष्यति निजालयम् ४॥
क्वाऽसौ मंदमतिः शुंभः क्व वा विश्वविमोहिनी । अयुक्तः खलु संसारे विवाहविधिरेतयोः ॥५॥
सिंही किं त्वतिकामार्ता जंबुकं कुरुते पतिम् । करिणी गर्दभं वापि गवयं सुरभिः किमु ॥६॥
गच्छ शुंभं निशुंभं च वद सत्यं वचो मम । कुरु युद्धं न चेद्याहि पातालं तरसाऽधुना ॥७॥

व्यास उवाच

कालिकाया वचः श्रुत्वा स दैत्यो धूम्रलोचनः । तामुवाच महाभाग क्रोधसंरक्तलोचनः ॥८॥
दुर्दर्शे त्वां निहत्याऽऽजौ सिंहं च मदगर्वितम् । गृहीत्वैनां गमिष्यामि राजानं प्रत्यहं किल ॥९॥
रसभंगभयात्कालि बिभेमि त्विह सांप्रतम् । नोचेत्त्वां निशितैर्बाणैर्हन्म्यद्य कलहप्रिये ॥१०॥

कालिकोवाच

किं विकत्थसि मंदात्मन्नायं धर्मो धनुष्मताम् । स्वशक्त्या मुंच विशिखान्गंतासि यमसंसदि ११॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं दैत्यः संगृह्य कार्मुकं दृढम् । कालिकां तां शराऽऽसारैर्ववर्षाऽतिशिलाशितैः ॥
देवास्तु प्रेक्षकास्तत्र विमानवरसंस्थिताः । तां स्तुवंतो जयेत्यूचुर्देवीं शक्रपुरोगमाः ॥१३॥
तयोः परस्परं युद्धं प्रवृत्तं चाऽतिदारुणम् । बाणखड्गगदाशक्तिमुसलादिभिरुत्कटम् ॥१४॥
कालिकाबाणपातैस्तु हत्वा पूर्वं खरानथ । बभंज तद्रथं व्यूढं जहास च मुहुर्मुहुः ॥१५॥
स चाऽन्यं रथमारूढः कोपेन प्रज्वलन्निव । बाणवृष्टिं चकारोग्रां कालिकोपरि भारत॥१६॥
साऽपि चिच्छेद तरसा तस्य बाणानसंगतान् । मुमोचाऽन्यानुग्रवेगान्दानवोपरि कालिका ॥१७॥

तैर्बाणैर्निहतास्तस्य पार्ष्णिग्राहाः सहस्रशः । बभंज च रथं वेगात्सूतं हत्वा खरानपि ॥१८॥
चिच्छेद तद्धनुः सद्यो बाणैरुरगसन्निभैः । मुदं चक्रे सुराणां सा शंखनादं तथाऽकरोत् १९॥
विरथः परिघं गृह्य सर्वलोहमयं दृढम् । आजगाम रथोपस्थं कुपितो धूम्रलोचनः ॥२०॥
वाचा निर्भर्त्सयन्कालीं करालः कालसन्निभः । अद्यैव त्वां हनिष्यामि कुरूपे पिंगलोचने॥२१॥
इत्युक्त्वा सहसाऽऽगत्य परिघं क्षिपते यदा । हुङ्कारेणैव तं भस्म चकार तरसांबिका ॥२२॥
दृष्ट्वा भस्मीकृतं दैत्यं सैनिका भयविह्वलाः । चक्रुः पलायनं सद्यो हा तातेत्यब्रुवन्पथि ॥२३॥
देवास्तं निहतं दृष्ट्वा दानवं धूम्रलोचनम् । मुमुचुः पुष्पवृष्टिं ते मुदिता गगने स्थिताः २४॥
रणभूमिस्तदा राजन्दारुणा समपद्यत । निहतैर्दानवैरश्वैः खरैश्च वारणैस्तथा ॥२५॥
गृध्राः काका वटाः श्येना वरफा जंबुकास्तथा । ननृतुश्चुक्रुशुः प्रेतान्पतितान्रणभूमिषु ॥२६॥
अंबिका तद्रणस्थानं त्यक्त्वा दूरस्थलांतरे । गत्वा चकार चाऽप्युग्रं शंखनादं भयप्रदम्२७॥
तं श्रुत्वा दरशब्दं तु शुंभः सद्मनि संस्थितः । दृष्ट्वाऽथ दानवान्भग्नानागतान्रुधिरोक्षितान् २८॥
छिन्नपादकरांश्चांश्च मंचकारोपितानपि । भग्नपृष्ठकटिग्रीवान्क्रंदमानाननेकशः ॥२९॥
वीक्ष्य शुंभो निशुंभश्च क्व गतो धूम्रलोचनः । कथं भग्नाः समायाता नाऽऽनीता किं वरानना ॥
सैन्यं कुत्र गतं मंदाः कथयंतु यथोचितम् । कस्याऽयं शंखनादोऽद्य भूतये भयवर्धनः ॥३१॥

गणा ऊचुः

बलं च पातितं सर्वं निहतो धूम्रलोचनः । कृतं कालिकया कर्म रणभूमावमानुषम् ॥३२॥
शंखनादोंबिकायास्तु गगनं व्याप्य राजते । हर्षदः सुरसंघानां दानवानां च शोककृत् ॥३३॥
यदा निपातिताः सर्वे तेन केसरिणा विभो । रथा भग्ना हयाश्चैव बाणपातैर्विनाशिताः ॥३४॥
गगनस्थाः सुराश्चक्रुः पुष्पवृष्टिं मुदान्विताः । दृष्ट्वा भग्नं बलं सर्वं पातितं धूम्रलोचनम् ॥३५॥
निश्चयस्तु कृतोऽस्माभिर्जयो नैव भवेदिति । विचारं कुरु राजेन्द्र मंत्रिभिर्मंत्रवित्तमैः ॥३६॥
विस्मयोऽयं महाराज यदेका जगदम्बिका । भवद्भिः सह युद्धाय संस्थिता सैन्यवर्जिता ॥३७॥
निर्भयैकाकिनी बाला सिंहारूढा मदोत्कटा । चित्रमेतन्महाराज भासतेऽद्भुतमंजसा ॥३८॥
संधिर्वा विग्रहो वाऽद्य स्थानं निर्याणमेव च । मंत्रयित्वा महाराज कुरु कार्यं यथारुचि ॥३९॥
तत्सन्निधौ बलं नाऽस्ति तथाऽपि शत्रुतापन । पार्ष्णिग्राहाः सुराः सर्वे भविष्यंति किलाऽऽपदि ॥
समये तत्समीपस्थौ ज्ञातौ च हरिशंकरौ । लोकपालाः समीपेऽद्य वर्तन्ते गगने स्थिताः॥४१॥
रक्षोगणाश्च गंधर्वाः किन्नरा मानुषास्तथा । तत्सहायाश्च मंतव्याः समये सुरतापन ॥४२॥
अस्माकं मतिमानेन ज्ञायते सर्वथेदृशम् । अंबिकायाः सहायाऽऽशा तत्कार्याशा न काचन ॥
एका नाशयितुं शक्ता जगत्सर्वं चराचरम् । का कथा दानवानां तु सर्वेषामिति निश्चयः ॥४४॥

इति ज्ञात्वा महाभाग यथारुचि तथा कुरु । हितं सत्यं मितं वाक्यं वक्तव्यमनुयायिभिः ४५॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तेषां शुंभः परबलार्दनः । कनीयांसं समानीय पप्रच्छ रहसि स्थितः ॥४६॥
भ्रातः कालिकयाऽद्यैव निहतो धूम्रलोचनः । बलं च शातितं सर्वं गणा भग्नाः समागताः ॥
अंबिका शंखनादं वै करोति मदगर्विता । ज्ञानिनां चैव दुर्ज्ञेया गतिः कालस्य सर्वथा ४८॥
तृणं वज्रायते नूनं वज्रं चैव तृणायते । बलवान्बलहीनः स्याद्दैवस्य गतिरीदृशी ॥४९॥
पृच्छामि त्वां महाभाग किं कर्तव्यमतः परम् । अभोग्या चांबिका नूनं कारणादत्र चागता॥५०॥
युक्तं पलायनं वीर युद्धं वा वद सत्वरम् । लघुं ज्येष्ठं विजानामि त्वामहं कार्यसंकटे ॥५१॥

निशुम्भ उवाच

न वा पलायनं युक्तं न दुर्गग्रहणं तथा । युद्धमेव परं श्रेयः सर्वथैवाऽनयाऽनघ ॥५२॥
ससैन्योऽहं गमिष्यामि रणे तु प्रवराश्रितः । हत्वा तामागमिष्यामि तरसा त्वबलामिमाम् ५३॥
अथवा बलवद्दैवादन्यथा चेद्भविष्यति । मृते मयि त्वया कार्यं विमृश्य च पुनः पुनः ५४॥
इति तस्यवचःश्रुत्वा शुंभःप्रोवाच चाऽनुजम् । तिष्ठ त्वं चंडमुडौ द्वौ गच्छेतां बलसंयुतौ ॥५५॥
शशकग्रहणायाऽत्र न युक्तं गजमोचनम् । चंडमुण्डौ महावीरौ तां हंतुं सर्वथा क्षमौ ॥५६॥
इत्युक्त्वा भ्रातरं शुंभः संभाष्य च महाबलौ । उवाच वचनं राजा चंडमुंडौ पुरःस्थितौ ॥५७॥
गच्छतं चंडमुंडौ द्वौ स्वसैन्यपरिवारितौ । हंतुं तामबलां शीघ्रं निर्लज्जां मदगर्विताम् ॥५८॥
गृहीत्वाऽथ निहत्याऽऽजौ कालिकां पिंगलोचनाम् । आगम्यतां महाभागौ कृत्वा कार्यं महत्तरम्॥
सा नाऽऽयाति गृहीताऽपि गर्विता चांबिका यदि । तदा बाणैर्महातीक्ष्णैर्हन्तव्याऽऽहवमंडिता ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥२५॥

अथ षड्विंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इत्याज्ञप्तौ तदा वीरौ चंडमुण्डौ महाबलौ । जग्मतुस्तरसैवाऽऽजौ सैन्येन महताऽन्वितौ ॥१॥
दृष्ट्वा तत्र स्थितां देवीं देवानां हितकारिणीम् । ऊचतुस्तौ महावीर्यौ तदा सामान्वितं वचः ॥२॥
बाले त्वं किं न जानासि शुम्भ सुरबलार्दनम् । निशुंभं च महावीर्यं तुराषाड्विजयोद्धतम् ॥३॥
त्वमेकासि वरारोहे कालिका सिंहसंयुता । जेतुमिच्छसि दुर्बुद्धे शुंभं सर्वबलान्वितम् ॥४॥
मतिदः कोऽपि ते नाऽस्ति नारी वाऽपि नरोऽपि वा । देवास्त्वां प्रेरयंत्येव विनाशाय तवैव ते ॥५॥
विमृश्य कुरु तन्वंगि कार्यं स्वपरयोर्बलम् । अष्टादशभुजत्वात्त्वं गर्वं च कुरुषे मृषा ॥६॥

किं भुजैर्बहुभिर्व्यर्थैरायुधैः किं श्रमप्रदैः। शुम्भस्याऽग्रे सुराणां वै जेतुः समरशालिनः ७॥
ऐरावतकरच्छेत्तुर्दंतिदारणकारिणः। जयिनः सुरसंघानां कार्यं कुरु मनोगतम् ॥८॥
वृथा गर्वायसे कान्ते कुरु मे वचनं प्रियम्। हितं तव विशालाक्षि सुखदं दुःखनाशनम् ॥९॥
दुःखदानि च कार्याणि त्याज्यानि दूरतो बुधैः। सुखदानि च सेव्यानि शास्त्रतत्त्वविशारदैः ॥१०॥
चतुरासि पिकालापे पश्य शुंभबलं महत्। प्रत्यक्षं सुरसंघानां मर्दनेन महोदयम् ॥११॥
प्रत्यक्षं च परित्यज्य वृथैवाऽनुमितिः किल। संदेहसहिते कार्ये न विपश्चित्प्रवर्तते ॥१२॥
शत्रुः सुराणां परमः शुंभः समरदुर्जयः। तस्मात्त्वां प्रेरयंत्यत्र देवा दैत्येशपीडिताः ॥१३॥
तस्मात्तद्वचनैः स्निग्धैर्वंचिताऽसि शुचिस्मिते। दुःखाय तव देवानां शिक्षा स्वार्थस्य साधिका१४॥
कार्यमित्रं परित्यिज्य धर्ममित्रं समाश्रयेत्। देवाः स्वार्थपराः कामं त्वामहं सत्यमब्रुवम् १५॥
भज शुम्भ सुरेशानं जेतारं भुवनेश्वरम्। चतुरं सुन्दरं शूरं कामशास्त्रविशारदम् ॥१६॥
ऐश्वर्यं सर्वलोकानां प्राप्स्यसे शुंभशासनात्। निश्चयं परमं कृत्वा भर्तारं भज शोभनम् ॥१७॥

व्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा चडस्य जगदम्बिका। मेघगम्भीरनिनदं जगर्ज पुनरब्रवीत् ॥१८॥
गच्छ जाल्म मृषा किं त्वं भाषसे वंचकं वचः। त्यक्त्वा हरिहरादींश्च शुम्भं कस्माद्भजे पतिम्१९॥
न मे कश्चित्पतिः कार्यो न कार्यं पतिना सह। स्वामिनी सर्वभूतानामहमेव निशामय ॥२०॥
शुंभा मे बहवो दृष्टा निशुम्भाश्च सहस्रशः। घातिताश्च मया पूर्वं शतशो दैत्यदानवाः ॥२१॥
ममाऽग्रे देववृंदानि विनष्टानि युगे युगे। नाशं यास्यंति दैत्यानां यूथानि पुनरद्य वै ॥२२॥
काल एवाऽऽगतोऽस्त्यत्र दैत्यसंहारकारकः। वृथा त्वं कुरुषे यत्नं रक्षणायाऽऽत्मसंततेः ॥२३॥
कुरु युद्धं वीर धर्मरक्षायै त्वं महामते। मरणं भावि दुस्त्याज्यं यशो रक्ष्यं महात्मभिः २४॥
किं ते कार्यं निशुंभेन शुम्भेन च दुरात्मना। वीरधर्मं परं प्राप्य गच्छ स्वर्गं सुरालयम् ॥२५॥
शुंभो निशुंभश्चैवान्ये ये चात्र तव बांधवाः। सर्वे तवाऽनुगाः पश्चादागमिष्यंति सांप्रतम् ॥२६॥
क्रमशः सर्वदैत्यानां करिष्याम्यद्य संक्षयम्। विषादं त्यज मंदात्मन्कुरु युद्धं विशांपते ॥२७॥
त्वामहं निहष्यामि भ्रातरं तव सांप्रतम्। ततः शुंभं निशुम्भं च रक्तबीजं मदोत्कटम् ॥२८॥
अन्यांश्च दानवान्सर्वान्हत्वाऽहं समरांगणे। गमिष्यामि यथास्थानं तिष्ठ वा गच्छ वा द्रुतम् २९॥
गृहाणाऽस्त्रं वृथा दुष्ट कुरु युद्धं मयाऽधुना। किं जल्पसि मृषा वाक्यं सर्वथा कातरप्रियम् ॥३०॥

व्यास उवाच

तयेत्थं प्रेरितौ दैत्यौ चंडमुंडौ क्रुधान्वितौ। ज्याशब्दं तरसा घोरं चक्रतुर्बलदर्पितौ ॥३१॥
सापि शंखस्वनं चक्रे पूरयंती दिशो दश। सिंहोऽपि कुपितस्तावन्नादं समकरोद्बली ॥३२॥

तेन नादेन शक्राद्या जहर्षुरमरास्तदा । मुनयो यक्षगंधर्वाः सिद्धाः साध्याश्च किन्नराः ॥३३॥
युद्धं परस्परं तत्र जातं कातरभीतिदम् । चंडिकाचण्डयोस्तीव्रं बाणखड्गगदादिभिः ॥३४॥
चण्डमुक्ताञ्छरान्देवी चिच्छेद निशितैःशरैः। मुमोच पुनरुग्रान्नाराचांश्चंडिका पन्नगानिव ॥३५॥
गगनं छादितं तत्र संग्रामे विशिखैस्तदा । शलभैरिव मेघान्ते कर्षकाणां भयप्रदैः ॥३६॥
मुण्डोऽपि सैनिकैः सार्धं पपात तरसा रणे । मुमोच बाणवृष्टिं वै क्रुद्धः परमदारुणः ॥३७॥
बाणजालं महद्दृष्ट्वा क्रुद्धा तत्रांबिका भृशम् । कोपेन वदनं तस्या बभूव घनसन्निभम् ॥३८॥
कदलीपुष्पनेत्रं च भ्रुकुटीकुटिलं तदा । निष्क्रान्ता च तदा काली ललाटफलकाद् द्रुतम् ॥
व्याघ्रचर्मांबरा क्रूरा गजचर्मोत्तरीयका । मुंडमालाधरा घोरा शुष्कवापीसमोदरा ॥४०॥
खड्गपाशधराऽतीव भीषणा भयदायिनी । खट्वांगधारिणी रौद्रा कालरात्रिरिवाऽपरा ४१॥
विस्तीर्णवदना जिह्वां चालयंती मुहुर्मुहुः । विस्तारजघना वेगाज्जघानाऽसुरसैनिकान् ॥४२॥
करे कृत्वा महावीरांस्तरसा सा रुषान्विता । मुखे चिक्षेप दैतेयान्पिपेष दशनैः शनैः ॥४३॥
गजान्घंटान्वितान्हस्ते गृहीत्वा निदधौ मुखे । सारोहान्भक्षयित्वाजौ साट्टहासं चकार ह ॥४४॥
तथैव तुरगानुष्ट्रांस्तथा सारथिभिः सह । निक्षिप्य वक्त्रे दशनैश्चर्वयंत्यतिभैरवम् ॥४५॥
हन्यमानं बलं प्रेक्ष्य चंडमुण्डौ महासुरौ । छादयामासतुर्देवीं बाणाऽऽसारैरनंतरैः ॥४६॥
चंडश्चण्डकरच्छायं चक्रं चक्रधराऽयुधम्। चिक्षेप तरसा देवीं ननाद च मुहुर्मुहुः ॥४७॥
नदंतं वीक्ष्य तं काली रथांगं च रविप्रभम् । बाणेनैकेन चिच्छेद सुप्रभं तत्सुदर्शनम् ॥४८॥
तं जघान शरैस्तीक्ष्णैश्चण्डं चंडी शिलाशितैः। मूर्छितोऽसौ पपातोर्व्यां देवीबाणार्दितो भृशम् ॥
पतितं भ्रातरं वीक्ष्य मुण्डो दुःखार्दितस्तदा । चकार शरवृष्टिं च कालिकोपरि कोपतः ॥५०॥
चंडिका मुण्डनिर्मुक्तां शरवृष्टिं सुदारुणाम् । ईषिकास्त्रैर्बलान्मुक्तैश्चकार तिलशः क्षणात् ५१॥
अर्धचन्द्रेण बाणेन ताडयामास तं पुनः । पतितोऽसौ महावीर्यो मेदिन्यां मदवर्जितः ॥५२॥
हाहाकारो महानासीद्दानवानां बले तदा । जहर्षुरमराः सर्वे गगनस्था गतव्यथाः ॥५३॥
विहाय मूर्च्छां चंडस्तु संगृह्य महतीं गदाम् । तरसा ताडयामास कालिकां दक्षिणे भुजे ॥५४॥
वंचयित्वा गदाघातं तं बबंध महासुरम् । तरसा बाणपाशेन मंत्रमुक्तेन कालिका ॥५५॥
उत्थितस्तु तदा मुंडो बद्धं दृष्ट्वानुजं बलात् । आजगाम सुसन्नद्धः शक्तिं कृत्वा करे दृढम्॥५६॥
आगच्छंतं तदा काली दानवं वीक्ष्य सत्वरम् । बबंध तरसा तं तु द्वितीयं भ्रातरं भृशम् ॥५७॥
गृहीत्वा तौ महावीर्यौ चंडमुंडौ शशाविव । कुर्वंती विपुलं हासमाजगामांबिकां प्रति ॥५८॥
आगत्य तामथोवाच गृहाणेमौ पशू प्रिये । रणयज्ञार्थमानीतौ दानवौ रणदुर्जयौ ॥५९॥
तावानीतौ तदा वीक्ष्य चंडिका तौ वृकाविव । अंबिका कालिकां प्राह माधुरीसंयुतं वचः ॥६०॥

वधं मा कुरु मा मुंच चतुरासि रणप्रिये । देवानां कार्यसंसिद्धिः कर्तव्या तरसा त्वया ॥६१॥

व्यास उवाच

इति तस्या वचः श्रुत्वा कालिका प्राह तां पुनः । युद्धयज्ञेऽतिविख्याते खड्गेयूपे प्रतिष्ठिते ॥६२॥
आलंभं च करिष्यामि यथा हिंसा न जायते । इत्युक्त्वा सा तदा देवी खड्गेन शिरसी तयोः६३॥
चकर्त तरसा काली पपौ च रुधिरं मुदा । एवं दैत्यौ हतौ दृष्ट्वा मुदितोवाच चांबिका॥६४॥
कृतं कार्यं सुराणां ते ददाम्यद्य वरं शुभम् । चंडमुंडौ हतौ यस्मात्तस्मात्ते नाम कालिके॥६५॥
चामुंडेति सुविख्यातं भविष्यति धरातले ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पंचमस्कन्धे चंडमुंडवधे षड्विंशोऽध्यायः ॥२६॥

अथ सप्तविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

हतौ तौ दानवौ दृष्ट्वा हतशेषाश्च सैनिकाः । पलायनं ततः कृत्वा जग्मुः सर्वे नृपं प्रति ॥ १ ॥
भिन्नांगा विशिखैः केचित्केचिच्छिन्नकरास्तथा । रुधिरस्रावदेहाश्च रुदंतोऽभिययुः पुरे ॥ २ ॥
गत्वा दैत्यपतिं सर्वे चक्रुर्बुंबारवं मुहुः । रक्ष रक्ष महाराज भक्षयत्यद्य कालिका ॥ ३ ॥
तया हतौ महावीरौ चंडमुंडौ सुरार्दनौ । भक्षिताः सैनिकाः सर्वे वयं भग्ना भयाऽऽतुराः॥४॥
भीतिदं च रणस्थानं कृतं कालिकया प्रभो । पातितैर्गजवीराश्वैर्दासेरकपदातिभिः ॥ ५ ॥
शोणितौघवहा कुल्या कृता मांसातिकर्दमा । केशशैवलिनी भग्नरथचक्रविराजिता ॥ ६ ॥
छिन्नबाह्वादिमत्स्याढ्या शीर्षतुंबीफलान्विता । भयदा कातराणां वै सुराणां मोदवर्धिनी ॥ ७ ॥
कुलं रक्ष महाराज पातालं गच्छ सत्वरम् । क्रुद्धा देवी क्षयं सद्यः करिष्यति न संशयः ॥ ८ ॥
सिंहोऽपि भक्षयत्याजौ दानवान्दनुजेश्वर । तथैव कालिका देवी हंति बाणैरनेकधा ॥ ९ ॥
तस्मात्त्वमपि राजेंद्र मरणाय मृषा मतिम् । करोषि सहितो भ्रात्रा शुंभेन कुपिताशयः ॥१०॥
किं करिष्यति नार्येषा क्रूरा कुलविनाशिनी । यस्या हेतोर्महाराज हंतुमिच्छसि बांधवान्॥११॥
दैवाधीनौ महाराज लोके जयपराजयौ । अल्पार्थाय महद्दुःखं बुद्धिमान्न प्रकल्पयेत्॥१२॥
चित्रं पश्य विधेः कर्म यदधीनं जगत् प्रभो । निहता राक्षसाः सर्वे स्त्रिया पश्यैकयानया ॥१३॥
जेता त्वं लोकपालानां सैन्ययुक्तो हि सांप्रतम् । एका प्रार्थयते बाला युद्धायेति सुसंभ्रमः ॥१४॥
पुरा त्वया तपस्तप्तं पुष्करे देवतायने । वरदानाय संप्राप्तो ब्रह्मा लोकपितामहः ॥१५॥
धात्रोक्तस्त्वं महाराज वरं वरय सुव्रत । तदा त्वयामरत्वं च प्रार्थितं ब्रह्मणः किल ॥१६॥
देवदैत्यमनुष्येभ्यो न भवेन्मरणं मम । सर्पकिन्नरयक्षेभ्यः पुंलिङ्गवाचकादपि ॥१७॥

तस्मात्त्वां हंतुकामैषा प्राप्ता योषिद्वरा प्रभो । युद्धं मा कुरु राजेन्द्र विचार्यैवं धियाधुना ॥१८॥
देवी ह्येषा महामाया प्रकृतिः परमा मता । कल्पांतकाले राजेन्द्र सर्वसंहारकारिणी ॥१९॥
उत्पादयित्री लोकानां देवानामीश्वरी शुभा । त्रिगुणा तामसी देवी सर्वशक्तिसमन्विता ॥२०॥
अजय्या चाक्षया नित्या सर्वज्ञा च सदोदिता । वेदमाता च गायत्री संध्या सर्वसुरालया ॥२१॥
निर्गुणा सगुणा सिद्धा सर्वसिद्धिप्रदाऽव्यया । आनन्दाऽऽनंददा गौरी देवानामभयप्रदा॥२२॥
एवं ज्ञात्वा महाराज वैरभावं त्यजाऽनया । शरणं व्रज राजेन्द्र देवी त्वां पालयिष्यति॥२३॥
आज्ञाकरो भवैतस्याः सजीवय निजं कुलम् । हतशेषाश्च ये दैत्यास्ते भवन्तु चिरायुषः ॥२४॥

व्यास उवाच

इति तेषां वचः श्रुत्वा शुंभः सुरबलार्दनः । उवाच वचनं तथ्यं वीरवर्य गुणान्वितम् ॥२५॥

शुंभ उवाच

मानं कुर्वन्तु भो मंदा यूयं भग्ना रणाजिरात् । शीघ्रं गच्छत पातालं जीविताशा बलीयसी॥२६॥
दैवाधीनं जगत्सर्वं का चिन्ताऽत्र जये मम । देवास्तथैव ब्रह्माद्या दैवाधीना वयं यथा ॥२७॥
ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रोऽयं यमोऽग्निर्वरुणस्तथा । सूर्यश्चन्द्रस्तथा शक्रः सर्वे दैववशाः किल॥२८॥
का चिन्ता तर्हि मे मन्दा यद्भावि तद्भविष्यति । उद्यमस्तादृशो भूयाद्यादृशी भवितव्यता ॥२९॥
सर्वथैवं विचार्यैव न शोचन्ति बुधाः क्वचित् । स्वधर्मं न त्यजन्तीह ज्ञानिनो मरणाद्भयात्॥३०॥
सुखं दुःखन्तथैवायुर्जीवितं मरणं नृणाम् । काले भवति संप्राप्ते सर्वथा दैवनिर्मितम् ॥३१॥
ब्रह्मा पतति काले स्वे विष्णुश्च पार्वतीपतिः । नाशञ्चच्छन्त्यायुर्षोऽते सर्वे देवाः सवासवाः॥३२॥
तथाऽहमपि कालस्य वशगः सर्वथाऽधुना । नाशं जयं वा गन्तास्मि स्वधर्मपरिपालनात्॥३३॥
आहूतोऽप्यनया कामं युद्धायाऽबलया किल । कथं पलायनपरो जीवेयं शरदां शतम् ॥३४॥
करिष्याम्यद्य संग्रामं यद्भावि तद्भवत्विह । जयो वा मरणं वाऽपि स्वीकरोमि यथा तथा॥३५॥
दैवं मिथ्येति विद्वांसो वदन्त्युद्यमवादिनः । युक्तियुक्तं वचस्तेषां ये जानंत्यभिभाषितम्॥३६॥
उद्यमेन विना कामं न सिध्यन्ति मनोरथाः । कातरा एव जल्पन्ति यद्भाव्यन्तद्भविष्यति॥३७॥
अदृष्टम्बलवन्मूढाः प्रवदन्ति न पण्डिताः । प्रमाणं तस्य सत्त्वे किमदृश्यं दृश्यते कथम्॥३८॥
अदृष्टं क्वाऽपि दृष्टं स्यादेषा मूर्खविभीषिका । अवलम्बम्बिनैवैषा दुःखे चित्तस्य धारणा ॥३९॥
चक्रीसमीपे संविष्टा संस्थितापीष्टकारिणी । उद्यमेन विना पिष्टं न भवत्येव सर्वथा ॥४०॥
उद्यमे च कृते कार्यसिद्धिं यात्येव सर्वथा । कदाचित्तस्य न्यूनत्वे कार्यं नैव भवेदपि ॥४१॥
देशङ्कालं च विज्ञाय स्वबलं शत्रुजम्बलम् । कृतं कार्यं भवत्येव बृहस्पतिवचो यथा ॥४२॥

व्यास उवाच

इति निश्चित्य दैत्येन्द्रो रक्तबीजं महाऽसुरम् । प्रेषयामास संग्रामे सैन्येन महताऽवृतम् ॥४३॥

शुंभ उवाच

रक्तबीज महाबाहो गच्छ त्वं समरांगणे । कुरु युद्धं महाभाग यथा ते बलमाहितम् ॥४४॥

रक्तबीज उवाच

महाराज न ते कार्या चिन्ता स्वल्पतरापि वा । अहमेनां हनिष्यामि करिष्यामि वशे तव ॥४५॥
पश्य मे युद्धचातुर्यं क्वेयं बाला सुरप्रिया । दासीं तेऽहं करिष्यामि जित्वेमां समरे बलात्॥४६॥

व्यास उवाच

इत्याभाष्य कुरुश्रेष्ठ रक्तबीजो महासुरः । जगाम रथमारुह्य स्वसैन्यपरिवारितः ॥४७॥
हस्त्यश्वरथपादातवृन्दैश्च परिवेष्टितः । निर्जगाम रथारूढो देवीं शैलोपरिस्थिताम् ॥४८॥
तमागतं समालोक्य देवीशङ्खमवादयत् । भयदं सर्वदैत्यानां देवानां मोदवर्धनम् ॥४९॥
श्रुत्वा शंखस्वनं चोग्रं रक्तबीजोऽतिवेगवान् । गत्वा समीपं चामुण्डो बभाषे वचनं मृदु ॥५०॥

रक्तबीजउवाच

बाले किं मां भीषयसि मत्वा त्वं कातरं किल । शङ्खनादेन तन्वङ्गि वेत्सि किं ।धूम्रलोचनम्५१॥
रक्तबीजोऽस्मि नाम्नाऽहं त्वत्सकाशमिहागतः । युद्धेच्छा चेत्पिकालापे सज्जा भव भयं न मे५२॥
पश्याऽद्य मे बलक्कान्ते दृष्टा ये कातरास्त्वया । नाऽहं पंक्तिगतस्तेषां कुरु युद्धं यथेच्छसि॥५३॥
वृद्धाश्च सेविताः पूर्वं नीतिशास्त्रं श्रुतं त्वया । पठितं चार्थविज्ञानं विद्वद्गोष्ठीकृताऽथवा ॥५४॥
साहित्यतंत्रविज्ञानं चेदस्ति तव सुन्दरि । शृणु मे वचनं पथ्यं तथ्यं प्रमितिबृंहितम् ॥५५॥
रसानां च नवानां वै द्वावेव मुख्यतां गतौ । शृंगारकः शांतिरसो विद्वज्जनसभासु च ॥५६॥
तयोः शृंगार एवादौ नृपभावे प्रतिष्ठितः । विष्णुर्लक्ष्म्या सहाऽऽस्ते वै सावित्र्या चतुराननः॥
शच्येंद्रः शैलसुतया शंकरः सह शेरते । वल्ल्या वृक्षो मृगो मृग्या कपोत्या च कपोतकः ॥
एवं सर्वे प्राणभृतः संयोगरसिका भृशम् । अप्राप्तभोगविभवा ये चाऽन्ये कातरा नराः॥५९॥
भवंति यतयस्ते वै मूढा दैवेन वंचिताः । असंसाररसज्ञास्ते वञ्चिता वंचनापरैः ॥६०॥
मधुरालापनिपुणै रताः शांतिरसे हि ते । क्व ज्ञानं क्व च वैराग्यं वर्तमाने मनोभवे॥६१॥
लोभे क्रोधे च दुर्धर्षे मोहे मतिविनाशके । तस्मात्त्वमपि कल्याणि कुरु कांतं मनोहरम् ॥६२॥
शुंभं सुराणां जेतारं निशुंभं वा महाबलम् ।

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा रक्तबीजोऽसौ विरराम पुरःस्थितः ॥६३॥
श्रुत्वा जहास चामुंडा कालिका चांबिका तथा ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे सप्तविंशोऽध्यायः ॥२७॥

अथाष्टाविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

कृत्वा हास्यं ततो देवी तमुवाच विशांपते । मेघगंभीरया वाचा युक्तियुक्तमिदं वचः ॥१॥
पूर्वमेव मया प्रोक्तं मंदात्मन्किं विकत्थसे । दूतस्याग्रे यथायोग्यं वचनं हितसंयुतम् ॥२॥
सदृशो मम रूपेण बलेन विभवेन च । त्रिलोक्यां यदि कोऽपि स्यात्तं पतिं प्रवृणोम्यहम्॥३॥
ब्रूहि शुंभं निशुभं च प्रतिज्ञा मे पुरा कृता । तस्माद्युद्धयस्व जित्वा मां विवाहं विधिवत्कुरु ॥४॥
त्वं वै तदाऽऽज्ञया प्राप्तस्तस्य कार्यार्थसिद्धये । संग्रामं कुरु पातालं गच्छ वा पतिना सह ॥५॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं देव्याः स दैत्योऽमर्षपूरितः । मुमोच तरसा बाणान्सिंहस्योपरि दारुणान् ॥६॥
अम्बिका ताञ्छरान्वीक्ष्य गगने पन्नगोपमान् । चिच्छेद सायकैस्तीक्ष्णैर्लघुहस्ततया क्षणात् ॥७॥
अन्यैर्जघान विशिखै रक्तबीजं महासुरम् । अम्बिका चापनिर्मुक्तैः कर्णाकृष्टैः शिलाशितैः॥८॥
देवीबाणहतः पापो मूर्च्छामाप रथोपरि । पतिते रक्तबीजे तु हाहाकारो महानभूत् ॥९॥
सैनिकाश्चुक्रुशुः सर्वे हताः स्म इति चाऽब्रुवन् । ततो बुंबारवं श्रुत्वा शुंभः परमदारुणम् ॥१०॥
उद्योगं सर्वसैन्यानां दैत्यानामादिदेश ह ।

शुम्भ उवाच

निर्यांतु दानवाः सर्वे कांबोजाः स्वबलैर्वृताः ॥११॥
अन्येऽप्यतिबलाः शूराः कालकेया विशेषतः ।

व्यास उवाच

इत्याज्ञप्तं बलं सर्वं शुंभेन च चतुर्विधम् ॥१२॥
निर्जगाम मदाविष्टं देवीसमरमण्डले । तमागतं समालोक्य चण्डिका दानवं बलम्॥१३॥
घण्टानादं चकाराशु भीषणं भयदं मुहुः । ज्यास्वनं शङ्खनादं च चकार जगदम्बिका ॥१४॥
तेन नादेन सा जाता काली विस्तारितानना । श्रुत्वा तन्निनदं घोरं सिंहो देव्याश्च वाहनम् ॥१५॥
जगर्ज सोऽपि बलवाञ्जनयन्भयमद्भुतम् । तन्निनादमुपश्रुत्य दानवाः क्रोधमूर्छिताः ॥१६॥
सर्वे चिक्षिपुरस्त्राणि देवीं प्रति महाबलाः । तस्मिन्नेवाऽऽयते यद्धे दारुणे लोमहर्षणे ॥१७॥
ब्रह्मादीनां च देवानां शक्तयश्चंडिकां ययुः । यस्य देवस्य यद्रूपं यथा भूषणवाहनम् ॥१८॥
तादृग्रूपास्तदा देव्यः प्रययुः समरांगणे । ब्रह्माणी वरटारूढा साक्षसूत्रकमंडलुः ॥१९॥
आगता ब्रह्मणः शक्तिर्ब्रह्माणीति प्रतिश्रुता । वैष्णवी गरुडारूढा शंखचक्रगदाधरा ॥२०॥

पद्महस्ता समायाता पीतांबरविभूषिता । शांकरी तु वृषारूढा त्रिशूलवरधारिणी ॥२१॥
अर्धचन्द्रधरा देवी तथाऽहिवलया शिवा । कौमारी शिखिसंरूढा शक्तिहस्ता वरानना ॥२२॥
युद्धकामा समायाता कार्तिकेयस्वरूपिणी । इन्द्राणी सुष्ठुवदना सुश्वेतगजवाहना ॥२३॥
वज्रहस्तातिरोषाढ्या संग्रामाभिमुखी ययौ । वाराही सूकराकारा प्रौढप्रेतासना मता ॥२४॥
नारसिंही नृसिंहस्य बिभ्रती सदृशं वपुः । याम्या च महिषारूढा दण्डहस्ता भयप्रदा ॥२५॥
समायाताऽथ संग्रामे यमरूपा शुचिस्मिता । तथैव वारुणी शक्तिः कौबेरी च मदोत्कटा ॥२६॥
एवंविधास्तथाकारा ययुः स्वस्वबलैर्वृताः । आगतास्ताः समालोक्य देवी मुदवाप च ॥२७॥
स्वस्था मुमुदिरे देवा दैत्याश्च भयमाययुः । ताभिः परिवृतस्तत्र शङ्करो लोकशङ्करः ॥२८॥
समागम्य च संग्रामे चण्डिकामित्युवाच ह । हन्यन्तामसुराः शीघ्रं देवानां कार्यसिद्धये ॥२९॥
निशुम्भं चैव शुम्भं च ये चाऽन्ये दानवाः स्थिताः । हत्वा दैत्यबलं सर्वं कृत्वा च निर्भयं जगत् ३०॥
स्वानि स्वानि च धिष्ण्यानि समागच्छन्तु शक्तयः । देवा यज्ञभुजः सन्तु ब्राह्मणा यजने रताः ३१॥
प्राणिनः सन्तु सन्तुष्टाः सर्वे स्थावरजंगमाः । शमं यांतु तथोत्पाता ईतयश्च तथा पुनः ॥३२॥
घनाः काले प्रवर्षन्तु कृषिर्बहुफला तथा ।

व्यास उवाच

एवं ब्रुवति देवेशे शंकरे लोकशङ्करे ॥३३॥
चण्डिकायाः शरीरात्तु निर्गता शक्तिरद्भुता । भीषणाऽतिप्रचंडा च शिवा शतनिनादिनी॥३४॥
घोररूपाऽथ पंचास्यमित्युवाच स्मितानना । देवदेव व्रजाशु त्वं दैत्यानामधिपं प्रति ॥३५॥
दूतत्वं कुरु कामारे ब्रूहि शुंभं स्मराकुलम् । निशुम्भं च मदोत्सिक्तं वचनान्मम शंकर॥३६॥
मुक्त्वा त्रिविष्टपं यात यूयं पातालमाशु वै । देवाः स्वर्गं सुसंयांतु तुराषाट् स्वासनं शुभम् ॥
प्राप्नोतु त्रिदिवं स्थानं यज्ञभागांश्च देवताः । जीवितेच्छा च युष्माकं यदि स्यात्तु महत्तरा ३८॥
तर्हि गच्छत पातालं तरसा यत्र दानवाः । अथवा बलमास्थाय युद्धेच्छा मरणायचेत्॥३९॥
तदाऽऽगच्छंतु तृप्यंतु मच्छिवाः पिशितेन वः ।

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्याः शूलपाणिस्त्वरान्वितः ॥४०॥
गत्वाऽऽह दैत्यराजानं शुम्भं सदसि संस्थितम् ।

शिव उवाच

राजन्दूतोऽहमंबायास्त्रिपुरांतकरो हरः ॥४१॥
त्वत्सकाशमिहाऽऽयातो हितं कर्तुं तवाऽखिलम् । त्यक्त्वा स्वर्गं तथा भूमिं यूयं गच्छत सत्वरम् ॥

पातालं यत्र प्रह्लादो बलिश्च बलिनां वरः । अथवा मरणेच्छा चेत्तर्ह्याऽऽगच्छत सत्वरम् ४३॥
संग्रामे वो हनिष्यामि सर्वानेवाहमाशु वै । इत्युवाच महाराज्ञी युष्मत्कल्याणहेतवे ॥४४॥

व्यास उवाच

इति दैत्यवरान्देवी वाक्यममृतसन्निभम् । हितकृच्छ्रावयित्वा स प्रत्यायातश्च शूलभृत् ४५॥
ययाऽसौ प्रेरितः शंभुर्दूतत्वे दानवान्प्रति । शिवदूतीति विख्याता जाता त्रिभुवनेऽखिले४६॥
तेऽपि श्रुत्वा वचो देव्याः शंकरोक्तं तु दुष्करम् । युद्धाय निर्ययुः शीघ्रं दंशिताः शस्त्रपाणयः ४७॥
तरसा रणमागत्य चंडिकां प्रति दानवाः । निर्जघ्नुश्च शरैस्तीक्ष्णैः कर्णाकृष्टैः शिलाशितैः ॥
कालिकाशूलपातैस्तान् गदाशक्तिविदारितान् । कुर्वंती व्यचरत्तत्र भक्षयंती च दानवान् ॥४६॥
कमंडलुजलाक्षेपगतप्राणान् महाबलान् । ब्रह्माणी चाऽकरोत्तत्र दानवान्समरांगणे ॥५०॥
माहेश्वरी वृषारूढा त्रिशूलेनाऽतिरंहसा । जघान दानवान्संख्ये पातयामास भूतले ॥५१॥
वैष्णवी चक्रपातेन गदापातेन दानवान् । गतप्राणांश्चकाराऽऽशु चोत्तमांगविवर्जितान् ॥
ऐंद्रीवज्रप्रहारेण पातयामास भूतले । ऐरावतकरायातपीडितान्दैत्यपुंगवान् ॥५३॥
वाराहीतुंडघातेन दंष्ट्राग्रपातनेन च । जघान क्रोधसंयुक्ता शतशो दैत्यदानवान् ५४॥
नारसिंही नखैस्तीव्रैर्दारितान्दैत्यपुंगवान् । भक्षयंती चचाराऽऽजौ ननाद च मुहुर्मुहुः ५५॥
शिवदूती साट्टहासः पातयामास भूतले । तांश्चखादाऽथ चामुंडा कालिका च त्वरान्विता ॥
शिखिसंस्था च कौमारी कर्णाकृष्टैः शिलाशितैः । निजघान रणे शत्रून्देवानां च हिताय वै ५७॥
वारुणीपाशसंबद्धान्दैत्यान्समरमस्तके । पातयामास तत्पृष्ठे मूर्च्छितान्गतचेतनान् ॥५८॥
एवं मातृगणेनाऽऽजावतिवीर्यपराक्रमम् । मर्दितं दानवं सैन्यं पलायनपरं ह्यभूत् ॥५६॥
बुंबारवस्तु सुमहानभूत्तत्र बलार्णवे । पुष्पवृष्टिं तदा देवाश्चक्रुर्देव्या गणोपरि ॥६०॥
तच्छ्रुत्वा निनदं घोरं जयशब्दं च दानवाः । रक्तबीजश्चुकोपाशु दृष्ट्वा दैत्यान्पलायितान् ६१॥
गर्जमानांस्तथा देवान्वीक्ष्य दैत्यो महाबलः । रक्तबीजस्तु तेजस्वी रणमभ्याययौ तदा ॥६२॥
सायुधो रथसंविष्टः कुर्वञ्ज्याशब्दमद्भुतम् । आजगाम तदा देवीं क्रोधरक्तेक्षणोद्यतः ॥६३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पंचमस्कन्धेऽष्टाविंशोऽध्यायः ॥२८॥

अथैकोनत्रिंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

वरदानमिदं तस्य दानवस्य शिवार्पितम् । अत्यद्भुततरं राजञ्छृणु तत्प्रब्रवीम्यहम् ॥१॥
तस्य देहाद्रक्तबिंदुर्यदा पतति भूतले । समुत्पतंति दैतेयास्तद्रूपास्तत्पराक्रमाः ॥२॥

असंख्याता महावीर्या दानवा रक्तसंभवाः । प्रभवंत्विति रुद्रेण दत्तोऽस्त्यत्यद्भुतो वरः ॥३॥
स तेन वरदानेन दर्पितः क्रोधसंयुतः । अभ्यगात्तरसा संख्ये हंतुं देवीं सकालिकाम्॥४॥
स दृष्ट्वा वैष्णवीं शक्तिं गरुडोपरिसंस्थिताम् । शक्त्या जघान दैत्येंद्रस्तां वै कमललोचनाम् ॥
गदया वारयामास शक्तिः सा शक्तिसंयुता । अताडयच्च चक्रेण रक्तबीजं महासुरम् ॥६॥
रथांगहतदेहात्तु बहु सुस्राव शोणितम् । वज्राहतगिरेः शृंगान्निर्झरा इव गैरिकाः ॥७॥
यत्र यत्र यदा भूमौ पतंति रक्तबिंदवः । समुत्तस्थुस्तदाकाराः पुरुषाश्च सहस्रशः ॥८॥
ऐंद्री तमसुरं घोरं वज्रेणाभिजघान च । रक्तबीजं क्रुधाविष्टा निःससार च शोणितम् ।.९॥
ततस्तत्क्षतजाज्जाता रक्तबीजा ह्यनेकशः । तद्वीर्याश्च तदाकाराः सायुधा युद्धदुर्मदाः ॥१०॥
ब्रह्माणी ब्रह्मदंडेन कुपिता ह्यहनद्भृशम् । माहेश्वरी त्रिशूलेन दारयामास दानवम् ॥११॥
नारसिंही नखाघातैस्तं विव्याध महासुरम् । अहनत्तुंडघातेन क्रुद्धा तं राक्षसाधमम् ॥१२॥
कौमारी च तथा शक्त्या वक्षस्येनमताडयत् । सोऽपि क्रुद्धः शरासारैर्बिभेद निशितैश्च ताः १३॥
गदाशक्तिप्रहारैस्तु मातृः सर्वाः पृथक्पृथक् । शक्तयस्तं शराघातैर्विविधुस्तत्प्रकोपिताः ॥१४॥
तस्य शस्त्राणि चिच्छेद चंडिका स्वशरैः शितैः । जघानाऽन्यैश्च विशिखैस्तं देवी कुपिता भृशम्१५॥
तस्य देहाच्च सुस्राव रुधिरं बहुधा तु यत् । तस्मात्तत्सदृशाः शूराः प्रादुरासन्सहस्रशः ॥१६॥
रक्तबीजैर्जगद्व्याप्तं रुधिरौघसमुद्भवैः । सन्नादैः सायुधैः कामं कुर्वद्भिर्युद्धमद्भुतम् ॥१७॥
प्रहरंतश्च तान्दृष्ट्वा रक्तबीजाननेकशः । भयभीताः सुरास्त्रेसुर्विषण्णाः शोककर्षिताः ॥१८॥
कथमद्य क्षयं दैत्या गमिष्यंति सहस्रशः । महाकाया महावीर्या दानवा रक्तसंभवाः ॥१९॥
एकैव चंडिकाऽत्राऽस्ति तथा काली च मातरः । एताभिर्दानवाः सर्वे जेतव्याः कष्टमेव तत् ॥२०॥
निशुंभो वाऽथ शुंभो वा सहसा बलसंवृतः । आगमिष्यति संग्रामे ततोऽनर्थो महान्भवेत्॥२१॥

व्यास उवाच

एवं देवा भयोद्विग्नाश्चिंतामापुर्महत्तराम् । यदा तदांबिका प्राह कालीं कमललोचनाम् ॥२२॥
चामुण्डे कुरु विस्तीर्णं वदनं त्वरिता भृशम् । मच्छस्त्रपातसंभूतं रुधिरं पिब सत्वरा ॥२३॥
भक्षयंती चर रणे दानवानद्य कामतः । हनिष्यामि शरैस्तीक्ष्णैर्गदासिमुसलैस्तथा ॥२४॥
तथा कुरु विशालाक्षि पानं तद्रुधिरस्य च । बिंदुमात्रं यथा भूम्यां न पतेदपि सांप्रतम् ॥२५॥
भक्ष्यमाणास्तदा दैत्या न चोत्पत्स्यंति चाऽपरे । एवमेषां क्षयो नूनं भविष्यति न चाऽन्यथा॥२६॥
घातयिष्याम्यहं दैत्यं त्वं भक्षय च सत्वरा । पिबंती क्षतजं सर्वं यतमानाऽरिसंक्षये ॥२७॥
इत्थं दैत्यक्षयं कृत्वा दत्वा राज्यं सुरालयम् । इंद्राय सुस्थिरं सर्वं गमिष्यामो यथासुखम् ॥२८॥

व्यास उवाच

इत्युक्ताम्बिकया देवी चामुंडा चंडविक्रमा । पपौ च क्षतजं सर्वं रक्तबीजशरीरजम् ॥२६॥
अंबिका तं जघानाऽऽशु खड्गेन मुसलेन च । चखाद देहशकलांश्चामुंडा तान्कृशोदरी ॥३०॥
सोऽपि क्रुद्धो गदाघातैश्चामुंडां समघातयत् । तथापि सा पपावाशु क्षतजं तमभक्षयत् ॥३१॥
येऽन्ये रुधिरजाः क्रूरा रक्तबीजा महाबलाः । तेऽपि निष्पातिताः सर्वे भक्षिता गतशोणिताः ३२॥
कृत्रिमा भक्षिताः सर्वे यस्तु स्वाभाविकोऽसुरः । सोऽपि प्रपातितो हत्वा खड्गेनाऽतिविखंडितः ३३॥
रक्तबीजे हते रौद्रे ये चान्ये दानवा रणे । पलायनं ततः कृत्वा गतास्ते भयकंपिताः ॥३४॥
हाहेति विब्रुवंतस्ते शुंभं प्रोचुः सुविह्वलाः । रुधिरारक्तदेहाश्च विगतास्त्रा विचेतसः ॥३५॥
राजन्नंबिकया रक्तबीजोऽसौ विनिपातितः । चामुंडा तस्य देहात्तु पपौ सर्वं च शोणितम् ३६॥
ये चाऽन्ये दानवाः शूरा वाहनेनाऽतिरंहसा । सिंहेन निहताः सर्वे काल्या च भक्षिताः परे३७॥
वयं त्वां कथितुं राजन्नागता युद्धचेष्टितम् । चरितं च तथा देव्याः संग्रामे परमाद्भुतम् ॥३८॥
अजेयेयं महाराज सर्वथा दैत्यदानवैः । गन्धर्वाऽसुरयक्षैश्च पन्नगोरगराक्षसैः ॥३६॥
अन्यास्तत्रागता देव्या इन्द्राणीप्रमुखा भृशम् । युध्यमाना महाराज वाहनैरायुधैर्युताः ॥४०॥
ताभिः सर्वं हतं सैन्यं दानवानां वरायुधैः । रक्तबीजोऽपि राजेंद्र तरसा विनिपातितः ॥४१॥
एकापि दुःसहा देवी किं पुनस्ताभिरन्विता । सिंहोऽपि हन्ति संग्रामे राक्षसानमितप्रभः ॥४२॥
अतो विचार्य सचिवैर्यद्युक्तं तद्विधीयताम् । न वैरमनया युक्तं संधिरेव सुखप्रदः ॥४३॥
आश्चर्यमेतदखिलं यन्नारी हंति राक्षसान् । रक्तबीजोऽपि निहतः पीतं तस्याऽपि शोणितम्४४॥
अन्ये निपातिता दैत्याः संग्रामेऽम्बिकया नृप । चामुंडया च मांसं वै भक्षितं सकलं रणे ॥४५॥
वरं पातालगमनं तस्याः सेवाऽथवा वरा । न तु युद्धं महाराज कार्यमंबिकया सह ॥४६॥
न नारी प्राकृता ह्येषा देवकार्यार्थसाधिनी । मायेयं प्रबला देवी क्षपयंतीयमुत्थिता ॥४७॥

व्यास उवाच

इति तेषां वचस्तथ्यं श्रुत्वा कालविमोहितः । मुमूर्षुः प्रत्युवाचेदं शुंभः प्रस्फुरिताधरः ॥४८॥

शुम्भ उवाच

यूयं गच्छत पातालं शरणं वा भयातुराः । हनिष्याम्यहमद्यैव तां च ताश्च समुद्यतः ॥४६॥
जित्वा सर्वान्सुरानाजौ कृत्वा राज्यं सुपुष्कलम् । कथं नारीभयोद्विग्नः पातालं प्रविशाम्यहम्५०॥
निहत्य पार्षदान्सर्वान्रक्तबीजमुखान्रणे । प्राणत्राणाय गच्छामि हित्वा किं विपुलं यशः ॥
मरणं त्वनिवार्यं वै प्राणिनां कालकल्पितम् । तद्भयं जन्मनोपात्तं त्यजेत्को दुर्लभं यशः ॥५२॥
निशुम्भाऽहं गमिष्यामि रथारूढो रणाजिरे । हत्वा तामागमिष्यामि नागमिष्यामि चान्यथा ॥

त्वं तु सेनायुतो वीर पार्ष्णिग्राहो भवस्व मे । तरसा तां शरैस्तीक्ष्णैर्नारीं नय यमालये ॥५४॥

निशुम्भ उवाच

अहमद्य हनिष्यामि गत्वा दुष्टां च कालिकाम् । आगमिष्याम्यहं शीघ्रं गृहीत्वा तामथांबिकाम् ॥
मा चिंतां कुरु राजेंद्र वराकायास्तु कारणे । क्वैषा बाला क्व मे बाहुवीर्यं विश्ववशंकरम्॥५६॥
त्यक्त्वातिविपुलां भ्रातर्भुंक्ष्व भोगाननुत्तमान् । आनयिष्याम्यहं कामं मानिनीं मानसंयुताम्॥५७॥
मयि तिष्ठति ते राजन्न युक्तं गमनं रणे । गत्वाऽहमानयिष्यामि तवार्थे वै जयश्रियम् ॥५८॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा भ्रातरं ज्येष्ठं कनीयान्बलगर्वितः । रथमास्थाय विपुलं सन्नद्धः स्वबलावृतः ॥५९॥
जगाम तरसा तूर्णं संगरे कृतमंगलः । संस्तुतो बन्दिसूतैश्च सायुधः सपरिष्करः ॥६०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥२९॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

निशुम्भो निश्चयं कृत्वा मरणाय जयाय वा । सोद्यमः सबलः शूरो रणे देवीमुपाययौ ॥१॥
तमाजगाम शुंभोऽपि स्वबलेन समावृतः । प्रेक्षकोऽभूद्रणे राजा संग्रामरसपण्डितः ॥२॥
गगने संस्थिता देवास्तदाभ्रपटलावृताः । दिदृक्षवस्तु संग्रामे सेन्द्रा यक्षगणास्तथा ॥३॥
निशुम्भोऽथ रणे गत्वा धनुरादाय शार्ङ्गकम् । चकार शरवृष्टिं स भीषयञ्जगदम्बिकाम् ॥४॥
मुंचंतं शरजालानि निशुम्भं चण्डिका रणे । वीक्ष्याऽऽदाय धनुःश्रेष्ठं जहास सुस्वरं मुहुः ॥
उवाच कालिका देवी पश्य मूर्खत्वमेतयोः । मरणायागतौ कालि मत्समीपमिहाऽधुना ॥६॥
दृष्ट्वा दैत्यवधं घोरं रक्तबीजात्ययं तथा । जयाशां कुरुतस्त्वेतौ मोहितौ मम मायया ॥७॥
आशा बलवती ह्येषा न जहाति नरं क्वचित् । भग्नं हृतं बलं नष्टं गतपक्षं विचेतनम् ॥८॥
आशापाशनिबद्धौ द्वौ युद्धाय समुपागतौ । निहन्तव्यौ मया कालि रणे शुम्भनिशुंभकौ ॥९॥
आसन्नमरणावेतौ संप्राप्तौ दैवमोहितौ । पश्यतां सर्वदेवानां हनिष्याम्यहमद्य तौ ॥१०॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा कालिकां चण्डी कर्णाकृष्टशरोत्करैः । छादयामास तरसा निशुंभं पुरतः स्थितम् ॥११॥
दानवोऽपि शरांस्तस्याश्चिच्छेद निशितैः शरैः। तयोः परस्परं युद्धं बभूवाऽतिभयानकम् ॥१२॥
केसरी केशजालानि धुन्वानः सैन्यसागरम् । गाहमायास बलवान्सरसीं वारणो यथा ॥१३॥
नखैर्दन्तप्रहारैस्तु दानवान्पुरतः स्थिताम् । चखाद च विशीर्णाङ्गान् गजानिव मदोत्कटान् ॥

एवं विमथ्यमाने तु सैन्ये केसरिणा तदा । अभ्यधावन्निशुम्भोऽथ विकृष्टवरकार्मुकः ॥१५॥
अन्येऽपि क्रुद्धा दैत्येन्द्रा देवीं हन्तुमुपाययुः । सन्दष्टदन्तरसना रक्तनेत्रा ह्यनेकशः ॥१६॥
तत्राजगाम तरसा शुम्भः सैन्यसमावृतः । निहत्य कालिकां कोपाद्ग्रहीतुं जगदम्बिकाम् ॥१७॥
तत्राऽगत्य ददर्शाऽऽजावंबिकां च पुरःस्थिताम् । रौद्ररसयुतां कांतां श्रृंगाररससंयुताम् ॥१८॥
तां वीक्ष्य विपुलापांगीं त्रैलोक्यवरसुंदरीम् । सुरक्तनयनां रम्यां क्रोधरक्तेक्षणां तथा ॥१९॥
विवाहेच्छां परित्यज्य जयाशां दूरतस्तथा । मरणे निश्चयं कृत्वा तस्थावाहितकार्मुकः ॥२०॥
तं तथा दानवं देवी स्मितपूर्वमिदं वचः । बभाषे श्रृण्वतां तेषां दैत्यानां रणमस्तके ॥२१॥
गच्छध्वं पामरा यूयं पातालं वा जलार्णवम् । जीविताशां स्थिरां कृत्वात्यक्त्वाऽत्रैवायुधानि च॥
अथवा मच्छराघातहतप्राणा रणाजिरे । प्राप्य स्वर्गसुखं सर्वे क्रीडंतु विगतज्वराः ॥२३॥
कातरत्वं च शूरत्वं न भवत्येव सर्वथा । ददाम्यभयदानं वै यान्तु सर्वे यथासुखम् ॥२४॥

व्यास उवाच

इत्याकर्ण्य वचस्तस्या निशुम्भो मदगर्वितः । निशितं खड्गमदाय चर्म चैवाऽष्टचन्द्रकम् ॥२५॥
धावमानस्तु तरसाऽसिना सिंहं मदोत्कटम् । जघानाऽतिबलान्मूर्ध्नि भ्रामयञ्जगदम्बिकाम् २६॥
ततो देवी स्वगदया वंचयित्वासिपातनम् । ताडयामास तं बाहोर्मूले परशुना तदा ॥२७॥
खड्गेन निहतः सोऽपि बाहुमूले महामदः । संस्तभ्य वेदनां भूयो जघान चण्डिकां तदा २८॥
साऽपि घण्टास्वनं घोरं चकार भयदं नृणाम् । पपौ पुनः पुनः पानं निशुंभं हन्तुमिच्छती ॥२९॥
एवं परस्परं युद्धं बभूवाऽतिभयप्रदम् । देवानां दानवानां च परस्परजयैषिणाम् ॥३०॥
पलादाः पक्षिणः क्रूराः सारमेयाश्च जम्बुकाः । ननृतुश्चाऽतिसन्तुष्टा गृध्राः कंकाश्च वायसाः ३१॥
रणभूर्भाति भूयिष्ठपतिताऽसुरवर्ष्मकैः । रुधिरस्रावसंयुक्तैर्गजाश्च देहसंकुला ॥३२॥
पतितान्दानवान्दृष्ट्वा निशुम्भोऽतिरुषान्वितः । प्रययौ चण्डिकां तूर्णं गदामादाय दारुणाम् ॥३३॥
सिंहं जघान गदया मस्तके मदगर्वितः । प्रहृत्य च स्मितं कृत्वा पुनर्देवीमताडयत् ॥३४॥
साऽपि तं कुपिताऽतीव निशुंभं पुरतःस्थितम् । प्रहरन्ते समीक्ष्याऽथ देवी वचनमब्रवीत् ॥३५॥

श्रीदेव्युवाच

तिष्ठ मंदमते तावद्यावत्खड्गमिदं तव । ग्रीवायां प्रेरयाम्यस्माद्गंताऽसि यमसादनम् ॥३६॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा तरसा देवी कृपाणेन समाहिता । चिच्छेद मस्तकं तस्य निशुंभस्याऽथ चण्डिका ॥
सच्छिन्नमस्तको देव्या कबन्धोऽतीव दारुणः । बभ्राम च गदापाणिस्त्रासयन्देवतागणान् ॥३८॥
देवी तस्य शितैर्बाणैश्चिच्छेद चरणौ करौ । पपातोर्व्यां ततः पापी गतासुः पर्वतोपमः ॥३९॥

तस्मिन्निपतिते दैत्ये निशुम्भे भीमविक्रमे। हाहाकारो महानासीत्तत्सैन्ये भयकंपिते ॥४०॥

त्यक्त्वाऽऽयुधानि सर्वाणि सैनिकाः क्षतजाऽऽप्लुताः।
जग्मुर्बुम्बारवं सर्वे कुर्वाणा राजमन्दिरम् ॥४१॥

तानागतान्सुसंप्रेक्ष्य शुम्भः शत्रुनिषूदनः। पप्रच्छ क्व निशुम्भोऽसौ कथं भग्नाः पलायिताः॥
तच्छ्रुत्वा वचनं राज्ञस्ते प्रोचुः प्रणता भृशम्। राजंस्ते निहतो भ्राता शेते समरमूर्धनि ॥४३॥
तया निपातिताः शूरा ये च तेऽप्यनुजाऽनुगाः। वयं त्वां कथितुं सर्वं वृत्तांतं समुपागताः ॥४४॥
निशुम्भो निहतस्तत्र तया चण्डिकयाऽधुना। न हि युद्धस्य कालोऽद्य तव राजन्रणांगणे॥४५॥
देवकार्यं समुद्दिश्य काऽपीयं परमांगना। हन्तं दैत्यकुलं नूनं प्राप्तेति परिचिंतय ॥४६॥
नैषा प्राकृतयोषैव देवीशक्तिरनुत्तमा। अचिंत्यचरिता क्वाऽपि दुर्ज्ञेया दैवतैरपि ॥४७॥
नानारूपधरातीव मायामूलविशारदा। विचित्रभूषणा देवी सर्वायुधधरा शुभा ॥४८॥
गहना गूढचरिता कालरात्रिरिवापरा। अपारपारगा पूर्णा सर्वलक्षणसंयुता ॥४९॥
अन्तरिक्षस्थिता देवास्तां स्तुवंत्यकुतोभयाः। देवकार्यं च कुर्वाणां श्रीदेवीं परमाद्भुताम् ॥५०॥
पलायनं परो धर्मः सर्वथा देहरक्षणम्। रक्षिते किल देहेस्मिन्कालेऽस्मत्सुखताङ्गते॥५१॥
संग्रामे विजयो राजन्भविता ते न संशयः। कालः करोति बलिनं समये निर्बलं क्वचित्॥५२॥
तं पुनः सबलं कृत्वा जयायोपदधाति हि। दातारं याचकं कालः करोति समये क्वचित्५३॥
भिक्षुकं धनदातारं करोति समयांतरे। विष्णुः कालवशे नूनं ब्रह्मा वा पार्वतीपतिः ५४॥
इन्द्राद्या निर्जराः सर्वे काल एव प्रभुः स्वयम्। तस्मात्कालं प्रतीक्षस्व विपरीतं तवाऽधुना ॥५५॥
संमुखो देवतानां च दैत्यानां नाशहेतुकः। एकैव च गतिर्नास्ति कालस्य किल भूपते ॥५६॥
नानारूपधराऽप्यस्ति ज्ञातव्यं तस्य चेष्टितम्। कदाचित्संभवो नृणां कदाचित्प्रलयस्तथा ॥५७॥
उत्पत्तिहेतुः कालोऽन्यः क्षयहेतुस्तथाऽपरः। प्रत्यक्षं ते महाराज देव्याः सर्वे सवासवाः ॥५८॥
करदास्ते कृताः पूर्वं कालेन संमुखेन च। तेनैव विमुखेनाऽद्य बलिनोऽबलयाऽसुराः ॥५९॥
निहता नितरां कालः करोति च शुभाशुभम्। न वात्र कारणं काली नैव देवाः सनातनाः॥६०॥
यथा ते रोचते राजंस्तथा कुरु विमृश्य च। कालोऽयं नाऽत्र हेतुस्ते दानवानां तथा पुनः६१॥
त्वदग्रतो गतः शक्रो भग्नः संख्ये निरायुधः। तथा विष्णुस्तथा रुद्रो वरुणो धनदो यमः ॥६२॥
तथा त्वमपि राजेंद्र वीक्ष्य कालवशं जगत्। पातालं गच्छ तरसा जीवन्भद्रमवाप्स्यसि ॥६३॥
मृते त्वयि महाराज शत्रवस्ते मुदान्विताः। मंगलानि प्रगायंते विचरिष्यंति सर्वतः ॥६४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे त्रिंशोऽध्यायः ॥३०॥

अथैकत्रिंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति तेषां वचः श्रुत्वा शुम्भो दैत्यपतिस्तथा । उवाच सैनिकानाशु कोपाकुलितलोचनः ॥१॥

शुम्भ उवाच

जाल्माः किं ब्रूत दुर्वाच्यं कृत्वा जीवितुमुत्सहे। निहत्य सचिवान्भ्रातृन्निर्लज्जो विचरामि किम् २॥
कालः कर्ता शुभानां वाऽशुभानां बलवत्तरः । का चिंता मम दुर्वारे तस्मिन्नीशेऽप्यरूपके॥३॥
यद्भवति तद्भवतु यत्करोति करोतु तत् । न मे चिंताऽस्ति कुत्राऽपि मरणाज्जीवनात्तथा४॥
स कालोऽप्यन्यथा कर्तुं भावितो नेशते क्वचित् । न वर्षति च पर्जन्यः श्रावणे मासि सर्वदा५॥
कदाचिन्मार्गशीर्षे वा पौषे माघेऽथ फाल्गुने । अकाले वर्षतीवाऽऽशु तस्मान्मुख्यो न चास्त्ययम्॥
कालो निमित्तमात्रं तु दैवं हि बलवत्तरम् । दैवेन निर्मितं सर्वं नाऽन्यथा भवतीत्यदः ॥७॥
दैवमेव परं मन्ये धिक्पौरुषमनर्थकम् । जेता यः सर्वदेवानां निशुम्भोऽप्यनया हतः ॥८॥
रक्तबीजो महाशूरः सोऽपि नाशं गतो यदा । तदाहं कीर्तिमुत्सृज्य जीविताशां करोमि किम् ९॥
प्राप्ते काले स्वयं ब्रह्मा परार्धद्वयसंमिते । निधनं याति तरसा जगत्कर्ता स्वयं प्रभुः ॥१०॥
चतुर्युगसहस्रं तु ब्रह्मणो दिवसे किल । पतंति भवनात्पंच नव चेंद्रास्तथा पुनः ॥११॥
तथैव द्विगुणे विष्णुर्मरणायोपकल्पते । तथैव द्विगुणे काले शंकरः शांतिमेति च ॥१२॥
का चिंता मरणे मूढा निश्चले दैवनिर्मिते । मही महीधराणां च नाशः सूर्यशशांकयोः ॥१३॥
जातस्य हि ध्रुवं मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च । अध्रुवेऽस्मिञ्छरीरे तु रक्षणीयं यशः स्थिरम्॥१४॥
रथो मे कल्प्यतां शीघ्रं गमिष्यामि रणाजिरे । जयो वा मरणं वापि भवत्वद्यैव दैवतः ॥१५॥
इत्युक्त्वा सैनिकाञ्छुंभो रथमास्थाय सत्वरः । प्रययावंबिका यत्र संस्थिता तु हिमाचले ॥१६॥
सैन्यं प्रचलितं तस्य संगे तत्र चतुर्विधम् । हस्त्यश्वरथपादातिसंयुतं सायुधं बहु ॥१७॥
तत्र गत्वाऽचले शुम्भः संस्थितां जगदम्बिकाम् । त्रैलोक्यमोहिनीं कांतामपश्यत्सिंहवाहिनीम् ॥
सर्वाभरणभूषाढ्यां सर्वलक्षणसंवृताम् । स्तूयमानां सुरैः खस्थैर्गंधर्वयक्षकिन्नरैः ॥१९॥
पुष्पैश्च पूज्यमानां च मंदारपादपोद्भवैः । कुर्वाणां शंखनिनदं घंटानादं मनोहरम् ॥२०॥
दृष्ट्वा तां मोहमगमच्छुंभः कामविमोहितः । पंचबाणाऽऽहतः कामं मनसा समचिंतयत् २१॥
अहो रूपमिदं सम्यगहो चातुर्यमद्भुतम् । सौकुमार्यं च धैर्यं च परस्परविरोधि यत् २२॥
सुकुमाराऽतितन्वंगी सद्यः प्रकटयौवना । चित्रमेतदसौ बाला कामभावविवर्जिता ॥२३॥
कामकांतासमा रूपे सर्वलक्षणलक्षिता । अंबिकेयं किमेतत्तु हंति सर्वान्महाबलान् २४॥

उपायः कोऽत्र कर्तव्यो येन मे वशगा भवेत् । न मंत्रा वा मरालाक्षीसाधने सन्निधौ मम॥२५॥
सर्वमंत्रमयी ह्येषा मोहिनी मदगर्विता । सुन्दरीयं कथं मे स्याद्वशगा वरवर्णिनी ॥२६॥
पातालगमनं मेऽद्य न युक्तं समरांगणात् । सामदानविभेदैश्च नेयं साध्या महाबला ॥२७॥
किं कर्तव्यं क्व गंतव्यं विषमे समुपस्थिते । मरणं नोत्तमं चाऽत्र स्त्रीकृतं तु यशोऽपहृत्॥२८॥
मरणं ऋषिभिः प्रोक्तं संगरे मंगलास्पदम् । यत्तत्समानबलयोर्योधयोर्युध्यतोः किल ॥२९॥
प्राप्तेयं दैवरचिता नारी नरशतोत्तमा । नाशायाऽस्मत्कुलस्येह सर्वथाऽतिबलाऽबला ३०॥
वृथा किं सामवाक्यानि मया योज्यानि सांप्रतम् । हननायागता ह्येषा किंनु साम्ना प्रसीदति॥३१॥
न दानैश्चालितुं योग्या नानाशस्त्रविभूषिता । भेदस्तु विफलः कामं सर्वदेववशानुगा ॥३२॥
तस्मात्तु मरणं श्रेयो न संग्रामे पलायनम् । जयो वा मरणं वाऽद्य भवत्वेव यथाविधि ॥३३॥

व्यास उवाच

इति संचिंत्य मनसा शुम्भः सत्त्वाश्रितोऽभवत् । युद्धाय सुस्थिरो भूत्वा तामुवाच पुरःस्थिताम् ॥
देवि युध्यस्व कान्तेऽद्य वृथाऽयं ते परिश्रमः । मूर्खाऽसि किल नारीणां नाऽयं धर्मः कदाचन३५॥
नारीणां लोचने बाणा भ्रुवावेव शरासनम् । हावभावास्तु शस्त्राणि पुमाँल्लक्ष्यं विचक्षणः३६॥
सन्नाहश्चांगरागोऽत्र रथश्चाऽपि मनोरथः । मन्दप्रजल्पितं भेरीशब्दो नाऽन्यः कदाचन ३७॥
अन्यास्त्रधारणं स्त्रीणां विडंबनमसंशयम् । लज्जैव भूषणं कांते न च धाष्टर्यं कदाचन॥३८॥
युध्यमाना वरा नारी कर्कशेवाऽभिदृश्यते । स्तनौ संगोपनीयौ वा धनुषः कर्षणे कथम् ३९॥
क्व मंदगमनं कुत्र गदामादाय धावनम् । बुद्धिदा कालिका तेऽत्र चामुंडा परनायिका ४०॥
चंडिका मंत्रमध्यस्था लालनेऽसुस्वरा शिवा । वाहनं मृगराडास्ते सर्वसत्त्वभयंकरः ॥४१॥
वीणानादं परित्यज्य घंटानादं करोषि यत् । रूपयौवनयोः सर्वं विरोधि वरवर्णिनि ॥४२॥
यदि ते संगरेच्छाऽस्ति कुरूपा भव भामिनि । लम्बोष्ठी कुनखी क्रूरा ध्वांक्षवर्णा विलोचना ॥
लम्बपादा कुदन्ती च मार्जारनयनाकृतिः । ईदृशं रूपमास्थाय तिष्ठ युद्धे स्थिरा भव ॥४४॥
कर्कशं वचनं ब्रूहि ततो युद्धं करोम्यहम् । ईदृशीं सुदतीं दृष्ट्वा न मे पाणिः प्रसीदति॥४५॥
हन्तुं त्वां मृगशावाक्षि कामकांतोपमे मृधे ।

व्यास उवाच

इति ब्रुवाणं कामार्तं वीक्ष्य तं जगदम्बिका ॥४६॥
स्मितपूर्वमिदं वाक्यमुवाच भरतोत्तम ।

देव्युवाच

किं विषीदसि मन्दात्मन्कामबाणविमोहितः ॥४७॥

प्रेक्षिकाऽहं स्थिता मूढ कुरु कालिकया मृधम् । चामुण्डया वा कुर्वेते तव योग्ये रणांगणे ॥४८॥
प्रहरस्व यथाकामं नाऽहं त्वां योद्धुमुत्सहे । इत्युक्त्वा कालिकां प्राह देवी मधुरया गिरा ४९॥
जह्येनं कालिके क्रूरे कुरूपप्रियमाहवे ।

व्यास उवाच

इत्युक्ता कालिका कालप्रेरिता कालरूपिणी ॥५०॥
गदां प्रगृह्य तरसा तस्थावाजौ कृतोद्यमा । तयोः परस्परं युद्धं बभूवाऽतिभयानकम् ॥५१॥
पश्यतां सर्वदेवानां मुनीनां च महात्मनाम् । गदामुद्यम्य शुंभोऽथ जघान कालिकां रणे ॥५२॥
कालिका दैत्यराजानं गदया न्यहनद्भृशम् । बभंजाऽस्य रथं चंडी गदया कनकोज्ज्वलम् ॥
खरान्हत्वा जघानाऽऽशु दारुकं दारुणस्वना । स पदातिर्गदां गुर्वीं समादाय क्रुधान्वितः ॥५४॥
कालिकाभुजयोर्मध्ये प्रहसन्नहनत्तदा । वंचयित्वा गदापातं खड्गमादाय सत्वरा ॥५५॥
चिच्छेदाऽस्य भुजं सव्यं सायुधं चंदनार्चितम् । स च्छिन्नबाहुर्विरथो गदापाणिः परिप्लुतः ५६॥
अचिरेण समागम्य कालिकामहनत्तदा । काली च करवालेन भुजं तस्याऽथ दक्षिणम् ॥
चिच्छेद प्रहसंती सा सगदं किल सांगदम् । कर्तुं पादप्रहारं स कुपितः प्रययौ जवात् ॥५८॥
काली चिच्छेद चरणौ खड्गेनाऽस्य त्वरान्विता । स च्छिन्नकरपादोऽपि तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रुवन् ५९॥
धावमानो ययावाशु कालिकां भीषयन्निव । तमागच्छंतमालोक्य कालिका कमलोपमम् ६०॥
चकर्त मस्तकं कंठाद्रुधिरौघवहं भृशम् । छिन्नेऽसौ मस्तके भूमौ पपात गिरिसन्निभः ६१॥
प्राणा विनिर्ययुस्तस्य देहादुत्क्रम्य सत्वरम् । गतासुं पतितं दैत्यं दृष्ट्वा देवाः सवासवाः ॥६२॥
तुष्टुवुस्तां तदा देवीं चामुंडां कालिकां तथा । ववुर्वाताः शिवास्तत्र दिशश्च विमला भृशम् ॥
बभूवुश्चाऽग्नयो होमे प्रदक्षिणशिखाः शुभाः । हतशेषाश्च ये दैत्याः प्रणम्य जगदंबिकाम् ६४॥
त्यक्त्वाऽऽयुधानि ते सर्वे पातालं प्रययुर्नृप । एतत्ते सर्वमाख्यातं देव्याश्चरितमुत्तमम् ॥६५॥
शुंभादीनां वधं चैव सुराणां रक्षणं तथा । एतदाख्यानकं सर्वे पठन्ति भुवि मानवाः ६६॥
शृण्वंति च सदा भक्त्या ते कृतार्था भवंति हि । अपुत्रो लभते पुत्रान्निर्धनश्च धनं बहु ॥६७॥
रोगी च मुच्यते रोगात्सर्वान्कामानवाप्नुयात् । शत्रुतो न भयं तस्य य इदं चरितं शुभम् ॥
शृणोति पठते नित्यं मुक्तिमाञ्जायते नरः ॥६८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पंचमस्कन्धे शुंभवधो नाम एकत्रिंशोऽध्यायः ॥३१॥

अथ द्वात्रिंशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

महिमा वर्ण्यते सम्यक्चंडिकायास्त्वया मुने । केन चाराधिता पूर्वं चरित्रत्रययोगतः ॥१॥

प्रसन्ना कस्य वरदा केन प्राप्तं फलं महत् । आराध्य कामदां देवीं कथयस्व कृपानिधे ॥२॥
उपासनाविधिं ब्रह्मंस्तथा पूजाविधिं वद । विस्तरेण महाभाग होमस्य च विधिं पुनः ॥३॥

सूत उवाच

इति भूपवचः श्रुत्वा प्रीतः सत्यवतीसुतः । प्रत्युवाच नृपं कृष्णो महामायाप्रपूजनम् ॥४॥

व्यास उवाच

स्वारोचिषेंतरे पूर्वं सुरथो नाम पार्थिवः । बभूव परमोदारः प्रजापालनतत्परः ॥५॥
सत्यवादी कर्मपरो ब्राह्मणानां च पूजकः । गुरुभक्तिरतो नित्यं स्वदारगमने रतः ॥६॥
दानशीलोऽविरोधी च धनुर्वेदैकपारगः । एवं पालयतो राज्यं म्लेच्छा पर्वतवासिनः ॥७॥
बलाच्छत्रुत्वमापन्नाः सैन्यं कृत्वा चतुर्विधम् । हस्त्यश्वरथपादातिसहितास्ते मदोत्कटाः ॥८॥
कोलाविध्वंसिनः प्राप्ताः पृथ्वीग्रहणतत्पराः । सुरथः सैन्यमादाय संमुखः समपद्यत ॥९॥
युद्धं समभवद्धोरं तस्य तैरतिदारुणैः । म्लेच्छानां तु बलं स्वल्पं राज्ञस्तद्बलमद्भुतम् १०॥
तथापि तैर्जितो युद्धे दैवाद्राजा पराजितः । भग्नश्च स्वपुरं प्राप्तः सुरक्षं दुर्गमंडितम् ॥११॥
चिंतयामास मेधावी राजा नीतिविचक्षणः । प्रधानान्विमना दृष्ट्वा शत्रुपक्षसमाश्रितान् ॥१२॥
स्थानं गृहीत्वा विपुलं परिखादुर्गमंडितम् । कालप्रतीक्षा कर्तव्या किं वा युद्धं वरं मतम्१३॥
मंत्रिणः शत्रुवशगा मंत्रयोग्या न ते किल । किं करोमीति मनसा भूपतिः समचिंतयत्॥१४॥
कदाचित्ते गृहीत्वा मां पापाचाराः पराश्रिताः । शत्रुभ्योऽथ प्रदास्यंति तदा किं वा भविष्यति ॥
पापबुद्धिषु विश्वासो न कर्तव्यः कदाचन । किं न ते वै प्रकुर्वंति ये लोभवशगा नराः १६॥
भ्रातरं पितरं मित्रं सुहृदं बांधवं तथा । गुरुं पूज्यं द्विजं द्वेष्टि लोभाविष्टः सदा नरः १७॥
तस्मान्मया न कर्तव्यो विश्वासः सर्वथाऽधुना । मंत्रिवर्गेऽतिपापिष्ठे शत्रुपक्षसमाश्रिते ॥१८॥
इति संचिंत्य मनसा राजा परमदुर्मनाः । एकाकी हयमारुह्य निर्जगाम पुरात्ततः ॥१९॥
असहायोऽथ निर्गत्य गहनं वनमाश्रितः । चिंतयामास मेधावी क्व गंतव्यं मया पुनः॥२०॥
योजनत्रयमात्रे तु मुनेराश्रममुत्तमम् । ज्ञात्वा जगाम भूपालस्तापसस्य सुमेधसः ॥२१॥
बहुवृक्षसमायुक्तं नदीपुलिनसंश्रितम् । निर्वैरश्वापदाकीर्णं कोकिलारावमंडितम् ॥२२॥
शिष्याध्ययनशब्दाढ्यं मृगयूथशतावृतम् । नीवारान्नसुपक्वाढ्यं सुपुष्पफलपादपम् ॥२३॥
होमधूमसुगंधेन प्रीतिदं प्राणिनां सदा । वेदध्वनिसमाक्रांतं स्वर्गादपि मनोहरम् ॥२४॥
दृष्ट्वा तमाश्रमं राजा बभूवाऽसौ मुदान्वितः । भयं त्यक्त्वा मतिं चक्रे विश्रामाय द्विजाश्रमे ॥
आसज्य पादपेऽश्वं तु जगाम विनयान्वितः । दृष्ट्वा तं मुनिमासीनं सालच्छायासु संश्रितम्२६॥
मृगाजिनासनं शांतं तपसातिकृशं ऋजुम् । अध्यापयंतं शिष्यांश्च वेदशास्त्रार्थदर्शिनम् २७॥

.हितं क्रोधलोभाद्यैर्द्वंद्वातीतं विमत्सरम् । आत्मज्ञानरतं सत्यवादिनं शमसंयुतम् ॥२८॥
ां वीक्ष्य भूपतिर्भूमौ पपात दण्डवत्तदा । तदग्रेऽश्रुजलापूर्णनयनः प्रेमसंयुतः ॥२९॥
उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भद्रं ते तमुवाच तदा मुनिः । शिष्यो ददौ बृसीं तस्मै गुरुणा नोदितस्तदा ३०॥
उत्थाय नृपतिस्तस्यां समासीनस्तदाज्ञया । अर्घ्यपाद्यार्हणं चक्रे सुमेधा विधिपूर्वकम् ॥३१॥
।प्रच्छाऽत्र कुतः प्राप्तः कस्त्वं चिंतापरः कथम् । कथयस्व यथाकामं संवृतं कारणं त्विह ॥३२॥
केमागमनकृत्यं ते ब्रूहि कार्यं मनोगतम् । करिष्ये वांछितं काममसाध्यमपि यत्तव ॥३३॥

राजोवाच

ुरथो नाम राजाऽहं शत्रुभिश्च पराजितः । त्यक्त्वा राज्यं गृहं भार्यामहं ते शरणं गतः३४॥
यदाज्ञापयसे ब्रह्मंस्तदहं भक्तितत्परः । करिष्यामि न मे त्राता त्वदन्यः पृथिवीतले ३५॥
शत्रुभ्यो मे भयं घोरं प्राप्तोऽस्म्यद्य तवांतिकम् । त्रायस्व मुनिशार्दूल शरणागतवत्सल ॥३६॥

ऋषिरुवाच

नेर्भयं वस राजेंद्र नाऽत्र ते शत्रवः किल । आगमिष्यंति बलिनो निश्चयं तपसो बलात् ३७॥
नाऽत्र हिंसा प्रकर्तव्या वनवृत्त्या नृपोत्तम । कर्तव्यं जीवनं शस्तैर्नीवारफलमूलकैः ॥३८॥

व्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा निर्भयः स नृपस्तदा । उवासाऽऽश्रम एवाऽसौ फलमूलाशनः शुचिः ॥
कदाचित्स नृपस्तत्र वृक्षच्छायां समाश्रितः । चिंतयामास चिंतार्तो गृह एव गताशयः ॥४०॥
राज्यं मे शत्रुभिः प्राप्तं म्लेच्छैः पापरतैः सदा । संपीडिताः स्युर्लोकास्तैर्दुराचारैर्गतत्रपैः ॥४१॥
गजाश्च तुरगाः सर्वे दुर्बला भक्ष्यवर्जिताः । जाताः स्युर्नाऽत्र संदेहः शत्रुणा परिपीडिताः ॥
सेवका मम सर्वे ते शत्रूणां वशवर्तिनः । दुःखिता एव जाताः स्युः पालिता ये मया पुरा ॥
धनं मे सुदुराचारैरसद्व्ययपरैः परैः । द्यूतासवभुजिष्यादिस्थाने स्यात्प्रापितं किल ४४॥
कोशक्षयं करिष्यन्ति व्यसनैः पापबुद्धयः । न पात्रदाननिपुणा म्लेच्छास्ते मन्त्रिणोऽपि मे ॥
इति चिन्तापरो राजा वृक्षमूलस्थितो यदा । तदाजगाम वैश्यस्तु कश्चिदार्तिपरस्तथा ॥४६॥
नृपेण पुरतो दृष्टः पार्श्वे तत्रोपवेशितः । पप्रच्छ तं नृपः कोऽसि कुत एवाऽऽगतो वनम् ॥
कोऽसि कस्माच्च दीनोऽसि हरिणः शोकपीडितः । ब्रूहि सत्यं महाभाग मैत्री साप्तपदी मता४८॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं राज्ञस्तमुवाच विशोत्तमः । उपविश्य स्थिरो भूत्वा मत्वा साधुसमागमम् ॥

वैश्य उवाच

मित्राऽहं वैश्यजातीयः समाधिर्नाम विश्रुतः । धनवान्धर्मनिपुणः सत्यवागनसूयकः ॥५०॥

पुत्रदारैर्निरस्तोऽहं धनलुब्धैरसाधुभिः । "कृपणेति मिषं कृत्वा त्यक्त्वा मायां सुदुस्त्यजाम्"
स्वजनेन च संत्यक्तः प्राप्तोऽस्मि वनमाशु वै ॥५१॥
कोऽसि त्वं भाग्यवान्भासि कथयस्व प्रियाऽधुना ।

राजोवाच

सुरथो नाम राजाऽहं दस्युभिः पीडितोऽभवम् ॥५२॥
प्राप्तोऽस्मि गतराज्योऽत्र मंत्रिभिः परिवंचितः । दिष्ट्या त्वमत्र मित्रं मे मिलितोऽसि विशोत्तम ॥
सुखेन विहरिष्यावो वनेऽत्र शुभपादपे । शोकं त्यज महाबुद्धे स्वस्थो भव विशोत्तम ५४॥
"अत्रैव च यथाकामं सुखं तिष्ठ मया सह ।"

वैश्य उवाच

कुटुम्बं मे निरालंबं मया हीनं सुदुःखितम् । भविष्यति च चिन्तार्तं व्याधिशोकोपतापितम् ॥
भार्यादेहे सुखं नो वा पुत्रदेहे न वा सुखम् । इति चिन्तातुरं चेतो न मे शाम्यति भूमिप५६॥
कदा द्रक्ष्ये सुतं भार्यां गृहं स्वजनमेव च । स्वस्थं न मन्मनो राजन्गृहचिन्ताकुलं भृशम् ॥

राजोवाच

यैर्निरस्तोऽसि पुत्राद्यैरसद्वृत्तैः सुबालिशैः । तान्दृष्ट्वा किं सुखन्तेऽद्य भविष्यति महामते ५८॥
हितकारी वरः शत्रुर्दुःखदाः सुहृदः कुतः । तस्मात्स्थिरं मनः कृत्वा विहरस्व मया सह ५९॥

वैश्य उवाच

मनो मे न स्थिरं राजन्भवत्यद्य सुदुःखितम् । चिन्तयाऽत्र कुटुम्बस्य दुस्त्यजस्य दुरात्मभिः ६०॥

राजोवाच

ममाऽपि राज्यजं दुःखं दुनोति किल मानसम् । पृच्छावोद्य मुनिं शांतं शोकनाशनमौषधम् ६१॥

व्यास उवाच

इति कृत्वा मतिं तौ तु राजा वैश्यश्च जग्मतुः । मुनिं तौ विनयोपेतौ प्रष्टुं शोकस्य कारणम्६२॥
गत्वा तं प्रणिपत्याह राजा ऋषिमनुत्तमम् । आसीनं सम्यगासीनः शांतं शांतिमुपागतः ६३॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पंचमस्कन्धे द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥३२॥

अथ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः

राजोवाच

मुने वैश्योऽयमधुना वने मे मित्रतां गतः । पुत्रदारैर्निरस्तोऽयं प्राप्तोऽत्र मम संगमम् ॥१॥
"कुटुम्बविरहेणाऽसौ दुःखितोऽतीव दुर्मनाः । न शांतिमुपयात्येष तथाऽपि मम सांप्रतम् ॥
गतराज्यस्य दुःखेन शोकार्तोऽस्मि महामते ॥"

निष्कारणं च मे चिंता हृदयान्न निवर्तते । हया मे दुर्बलाः स्युः किं गजाः शत्रुवशं गताः२॥
भृत्यवर्गस्तथा दुःखी जातः स्यात्तु मया विना । कोशक्षयं करिष्यंति रिपवोऽतिबलात्क्षणात् ॥३॥
इत्येवं चिंतयानस्य न मे निद्रा तनो सुखम् । जानामीदं जगन्मिथ्या स्वप्नवत्सर्वमेव हि ॥४॥
जानतोऽपि मनो भ्रांतं न स्थिरं भवति प्रभो । कोऽहं केऽश्वा गजाः केऽमी न ते मे च सहोदराः ॥
न पुत्रा न च मित्राणि येषां दुःखं दुनोति माम् । भ्रमोऽयमिति जानामि तथापि मम मानसः ६॥
मोहो नैवाऽपसरति किं तत्कारणमद्भुतम् । स्वामिंस्त्वमसि सर्वज्ञः सर्वसंशयनाशकृत् ॥७॥
कारणं ब्रूहि मोहस्य ममाऽस्य च दयानिधे ।

व्यास उवाच

इति पृष्टस्तदा राज्ञा सुमेधा मुनिसत्तमः ॥८॥
तमुवाच परं ज्ञानं शोकमोहविनाशनम् ।

ऋषिरुवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि कारणं बंधमोक्षयोः ॥९॥
महामायेति विख्याता सर्वेषां प्राणिनामिह । ब्रह्मा विष्णुस्तथेशानस्तुरापाड्वरुणोऽनिलः१०॥
सर्वे देवा मनुष्याश्च गंधर्वोरगराक्षसाः । वृक्षाश्च विविधा वल्लयः पशवो मृगपक्षिणः११॥
मायाधीनाश्च ते सर्वे भाजनं बंधमोक्षयोः । तया सृष्टमिदं सर्वं जगत्स्थावरजंगमम् ॥१२॥
तद्वशे वर्तते नूनं मोहजालेन यंत्रितम् । त्वं कियान्मानुषेष्वेकः क्षत्रियो रजसाऽऽविलः ॥
ज्ञानिनामपि चेतांसि मोहयत्यनिशं हि सा । ब्रह्मेशवासुदेवाद्या ज्ञाने सत्यपि शेषतः ॥१४॥
तेऽपि रागवशाल्लोके भ्रमंति परिमोहिताः । पुरा सत्ययुगे राजन्विष्णुर्नारायणः स्वयम्॥१५॥
श्वेतद्वीपं समासाद्य चकार विपुलं तपः । वर्षाणामयुतं यावद् ब्रह्मविद्याप्रसक्तये ॥१६॥
अनश्वरसुखायाऽसौ चिंतयानस्ततः परम् । एकस्मिन्निर्जने देशे ब्रह्माऽपि परमाद्भुते ॥१७॥
स्थितस्तपसि राजेंद्र मोहस्य विनिवृत्तये । कदाचिद्वासुदेवोऽसौ स्थलांतरमर्तिर्हरिः ॥१८॥
तस्माद्देशात्समुत्थाय जगामाऽन्यद्दिदृक्षया । चतुर्मुखोऽपि राजेंद्र तथैव निःसृतः स्थलात् १९॥
मिलितौ मार्गमध्ये तु चतुर्मुखचतुर्भुजौ । अन्योन्यं पृष्टवंतौ तौ कस्त्वं कस्त्वमिति स्म ह॥२०॥
ब्रह्मा प्रोवाच तं देवं कर्ताऽहं जगतः किल । विष्णुस्तमाह भो मूर्ख जगत्कर्ताऽहमच्युतः॥२१॥
त्वं कियान्बलहीनोऽसि रजोगुणसमाश्रितः । सत्त्वाश्रितं हि मां विद्धि वासुदेवं सनातनम् २२॥
मया त्वं रक्षितोऽद्यैव कृत्वा युद्धं सुदारुणम् । शरणं मे समायातो दानवाभ्यां प्रपीडितः ॥२३॥
मया तौ निहतौ कामं दानवौ मधुकैटभौ । कथं गर्वायसे मंद मोहोऽयं त्यज सांप्रतम् ॥२४॥
न मत्तोऽप्यधिकः कश्चित्संसारेऽस्मिन्प्रसारिते ।

ऋषिरुवाच

एवं प्रवदमानौ तौ ब्रह्मविष्णू परस्परम् ॥२५॥
स्फुरदोष्ठौ वेपमानौ लोहिताक्षौ बभूवतुः । प्रादुर्बभूव सहसा तयोर्विवदमानयोः ॥२६॥
मध्ये लिंगं सुधाश्वेतं विपुलं दीर्घमद्भुतम् । आकाशे तरसा तत्र वागुवाचाऽशरीरिणी ॥२७॥
तौ संबोध्य महाभागौ विवदंतौ परस्परम् । ब्रह्मन्विष्णो विवादं मा कुरुतां वां परस्परम्॥२८॥
लिंगस्यास्य परं पारमधस्तादुपरि ध्रुवम् । यो याति युवयोर्मध्ये स श्रेष्ठो वां सदैव हि ॥२९॥
एकः प्रयातु पातालमाकाशमपरोऽधुना । प्रमाणं मे वचः कार्यं त्यक्त्वा वादं निरर्थकम्३०॥
मध्यस्थः सर्वदा कार्यो विवादेऽस्मिन्द्वयोरिह ।

ऋषिरुवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं दिव्यं सज्जीभूतौ कृतोद्यमौ ॥३१॥
जग्मतुर्मातुमग्रस्थं लिंगमद्भुतदर्शनम् । पातालमगमद्विष्णुर्ब्रह्माप्याकाशमेव च ॥३२॥
परिमातुं महालिंगं स्वमहत्त्वविवृद्धये । विष्णुर्गत्वा कियद्देशं श्रांतः सर्वात्मना यतः ३३॥
न प्रापांतं स लिंगस्य परिवृत्य ययौ स्थलम् । ब्रह्माऽगच्छत्ततश्चोर्ध्वं पतितं केतकीदलम् ॥३४॥
शिवस्य मस्तकात्प्राप्य परावृत्तो मुदावृतः । आगत्य तरसा ब्रह्मा विष्णवे केतकीदलम् ॥३५॥
दर्शयित्वा च वितथमुवाच मदमोहितः । लिंगस्य मस्तकादेतद्गृहीतं केतकीदलम् ॥३६॥
अभिज्ञानाय चाऽऽनीतं तव चित्तप्रशांतये । श्रुत्वा तद्ब्रह्मणो वाक्यं दृष्ट्वा च केतकीदलम्३७॥
हरिस्तं प्रत्युवाचेदं साक्षी कः कथयाऽधुना । यथार्थवादी मेधावी सदाचारः शुचिः समः ३८॥
साक्षी भवति सर्वत्र विवादे समुपस्थिते ।

ब्रह्मोवाच

दूरदेशात्समायाति साक्षी कः समयेऽधुना ॥३९॥
यत्सत्यं तद्वचः सेयं केतकी कथयिष्यति । इत्युक्त्वा प्रेरिता तत्र ब्रह्मणा केतकी स्फुटम्४०॥
वचनं प्राह तरसा शार्ङ्गिणं प्रत्यबोधयत् । शिवमूर्ध्नि स्थितां ब्रह्मा गृहीत्वा मां समागतः४१॥
संदेहोऽत्र न कर्तव्यस्त्वया विष्णो कदाचन । मम वाक्यं प्रमाणं हि ब्रह्मा पारंगतोऽस्य ह ४२॥
गृहीत्वा मां समायातः शिवभक्तैः समर्पिताम् । केतक्या वचनं श्रुत्वा हरिराह स्मयन्निव ॥४३॥
महादेवः प्रमाणं मे यद्यसौ वचनं वदेत् ।

ऋषिरुवाच

तदाऽकर्ण्य हरेर्वाक्यं महादेवः सनातनः ॥४४॥
कुपितः केतकीं प्राह मिथ्यावादिनि मा वद । गच्छतो मध्यतः प्राप्ता पतिता मस्तकान्मम ४५॥

मिथ्याभिभाषिणी त्यक्ता मया त्वं सर्वदैव हि । ब्रह्मा लज्जापरो भूत्वा ननाम मधुसूदनम् ॥४६॥
शिवेन केतकी त्यक्ता तद्दिनात्कुसुमेषु वै । एवं मायाबलं विद्धि ज्ञानिनामपि मोहदम् ॥४७॥
अन्येषां प्राणिनां राजन्का वार्ता विभ्रमं प्रति । देवानां कार्यसिद्ध्यर्थं सर्वदैव रमापतिः ॥४८॥
दैत्यान्वंचयते चाऽऽशु त्यक्त्वा पापभयं हरिः । अवतारकरो देवो नानायोनिषु माधवः ॥४९॥
त्यक्त्वानंदसुखं दैत्यैर्युद्धं चैऽवाकरोद्विभुः । नूनं मायाबलं चैतन्माधवेऽपि जगद्गुरौ ॥५०॥
सर्वज्ञे देवकार्योशे का वार्ताऽन्यस्य भूपते । ज्ञानिनामपि चेतांसि परमा प्रकृतिः किल ॥५१॥
बलादाकृष्य मोहाय प्रयच्छति महीपते । यया व्याप्तमिदं सर्वं भगवत्या चराचरम् ॥५२॥
मोहदा ज्ञानदा सैव बंधमोक्षप्रदा सदा ।

राजोवाच

भगवन्ब्रूहि मे तस्या स्वरूपं बलमुत्तमम् ॥५३॥
उत्पत्तिकारणं वापि स्थानं परमकं च यत् ।

ऋषिरुवाच

न चोत्पत्तिरनादित्वान्नृप तस्याः कदाचन ॥५४॥
नित्यैव सा परा देवी कारणानां च कारणम् । वर्तते सर्वभूतेषु शक्तिः सर्वात्मना नृप ॥५५॥
शववच्छक्तिहीनस्तु प्राणी भवति सर्वथा । चिच्छक्तिः सर्वभूतेषु रूपं तस्यास्तदेव हि ॥५६॥
आविर्भावतिरोभावौ देवानां कार्यसिद्धये । यदा स्तुवंति तां देवा मनुजाश्च विशांपते ॥५७॥
प्रादुर्भवति भूतानां दुःखनाशाय चांबिका । नानारूपधरा देवी नानाशक्तिसमन्विता ॥५८॥
आविर्भवति कार्यार्थे स्वेच्छया परमेश्वरी । दैवाधीना न सा देवी यथा सर्वे सुरा नृप ॥५९॥
न कालवशगा नित्यं पुरुषार्थप्रवर्तिनी । अकर्ता पुरुषो द्रष्टा दृश्यं सर्वमिदं जगत् ॥६०॥
दृश्यस्य जननी सैव देवी सदसदात्मिका । पुरुषं रंजयत्येका कृत्वा ब्रह्मांडनाटकम् ॥६१॥
रंजिते पुरुषे सर्वं संहरत्यतिरंहसा । तया निमित्तभूतास्ते ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥६२॥
कल्पिताः स्वस्वकार्येषु प्रेरिता लीलया त्वमी । स्वांशं तेषु समारोप्य कृतास्ते बलवत्तराः ॥६३॥
दत्ताश्च शक्तयस्तेभ्यो गीर्लक्ष्मीर्गिरिजा तथा । ते तां ध्यायंति देवेशाः पूजयंति परां मुदा ॥६४॥
ज्ञात्वा सर्वेश्वरीं शक्तिं सृष्टिस्थितिविनाशिनीम् । एतत्ते सर्वमाख्यातं देवीमाहात्म्यमुत्तमम् ॥६५॥
मम बुद्ध्यनुसारेण नांतं जानामि भूपते ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३३॥

अथ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः

राजोवाच

भगवन्ब्रूहि मे सम्यक्तस्या आराधने विधिम् । पूजाविधिं च मन्त्रांश्च तथा होमविधिं वद ॥१॥

ऋषिरुवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि तस्याः पूजाविधिं शुभम् । कामदं मोक्षदं नृणां ज्ञानदं दुःखनाशनम् ॥२॥
आदौ स्नानविधिं कृत्वा शुचिः शुक्लांबरो नरः । आचम्य प्रयतः कृत्वा शुभमायतनं निजम् ॥३॥
ततोऽवलिप्तभूम्यां तु संस्थाप्याऽऽसनमुत्तमम् । तत्रोपविश्य विधिवत्त्रिराचम्य मुदान्वितः ॥४॥
पूजाद्रव्यं सुसंस्थाप्य यथाशक्त्यनुसारतः । प्राणायामं ततः कृत्वा भूतशुद्धिं विधाय च ॥५॥
कुर्यात्प्राणप्रतिष्ठां तु संभारं प्रोक्ष्य मंत्रतः । कालज्ञानं ततः कृत्वा न्यासं कुर्याद्यथाविधि ॥६॥
शुभे ताम्रमये पात्रे चंदनेन सितेन च । षट्कोणं विलिखेद्यंत्रं चाऽष्टकोणं ततो बहिः ॥७॥
नवाक्षरस्य मंत्रस्य बीजानि विलिखेत्ततः । कृत्वा यंत्रप्रतिष्ठां च वेदोक्तां संविधाय च ॥८॥
अर्चां वा धातवीं कुर्यात्पूजामंत्रैः शिवोदितैः । पूजनं पृथिवीपाल भगवत्याः प्रयत्नतः ॥९॥
कृत्वा वा विधिवत्पूजामागमोक्तां समाहितः । जपेन्नवाक्षरं मंत्रं सततं ध्यानपूर्वकम् ॥१०॥
होमं दशांशतः कुर्याद्दशांशेन च तर्पणम् । भोजनं ब्राह्मणानां च तद्दशांशेन कारयेत् ॥११॥
चरित्रत्रयपाठं च नित्यं कुर्याद्विसर्जयेत् । नवरात्रव्रतं चैव विधेयं विधिपूर्वकम् ॥१२॥
आश्विने च तथा चैत्रे शुक्ले पक्षे नराधिप । नवरात्रोपवासो वै कर्तव्यः शुभमिच्छता ॥१३॥
होमः सुविपुलः कार्यो जप्यमंत्रैः सुपायसैः । शर्कराघृतमिश्रैश्च मधुयुक्तैः सुसंस्कृतैः ॥१४॥
छागमांसेन वा कार्यो बिल्वपत्रैस्तथा शुभैः । हयारिकुसुमै रक्तैस्तिलैर्वा शर्करायुतैः ॥१५॥
अष्टम्यां च चतुर्दश्यां नवम्यां च विशेषतः । कर्तव्यं पूजनं देव्या ब्राह्मणानां च भोजनम् १६॥
निर्धनो धनमाप्नोति रोगी रोगात्प्रमुच्यते । अपुत्रो लभते पुत्राञ्छुभांश्च वशवर्तिनः ॥१७॥
राज्यभ्रष्टो नृपो राज्यं प्राप्नोति सार्वभौमिकम् । शत्रुभिः पीडितो हंति रिपुं मायाप्रसादतः ॥१८॥
विद्यार्थी पूजनं यस्तु करोति नियतेंद्रियः । अनवद्यां शुभां विद्यां बिंदते नाऽत्र संशयः १९॥
ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रो वा भक्तिसंयुतः । पूजयेज्जगतां धात्रीं स सर्वसुखभाग्भवेत् ॥२०॥
नवरात्रव्रतं कुर्यान्नरनारीगणश्च यः । वांछितं फलमाप्नोति सर्वदा भक्तितत्परः ॥२१॥
आश्विने शुक्लपक्षे तु नवरात्रव्रतं शुभम् । करोति भावसंयुक्तः सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥२२॥
विधिवन्मंडलं कृत्वा पूजास्थानं प्रकल्पयेत् । कलशं स्थापयेत्तत्र वेदमंत्रविधानतः ॥२३॥
यंत्रं सुरुचिरं कृत्वा स्थापयेत्कलशोपरि । वापयित्वा यवांश्चारून्पार्श्वतः परिवर्तितान् ॥२४॥

कृत्वोपरि वितानं च पुष्पमालासमावृतम् । धूपदीपसुसंयुक्तं कर्तव्यं चंडिकागृहम् ॥२५॥
त्रिकालं तत्र कर्तव्या पूजा शक्त्यनुसारतः । वित्तशाठ्यं न नर्तव्यं चंडिकायाश्च पूजने॥२६॥
धूपैर्दीपैः सुनैवेद्यैः फलपुष्पैरनेकशः । गीतवाद्यैः स्तोत्रपाठैर्वेदपारायणैस्तथा ॥२७॥
उत्सवस्तत्र कर्तव्यो नानावादित्रसंयुतैः । कन्यकानां पूजनं च विधेयं विधिपूर्वकम् ॥२८॥
चंदनैर्भूषणैर्वस्त्रैर्भक्ष्यैश्च विविधैस्तथा । सुगंधतैलमाल्यैश्च मनसो रुचिकारकैः ॥२९॥
एवं संपूजनं कृत्वा होमं मंत्रविधानतः । अष्टम्यां वा नवम्यां वा कारयेद्विधिपूर्वकम्॥३०॥
ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्पारणं दशमीदिने । कर्तव्यं शक्तितो दानं देयं भक्तिपरैर्नृपैः ॥३१॥
एवं यः कुरुते भक्त्या नवरात्रव्रतं नरः । नारी वा सधवा भक्त्या विधवा वा पतिव्रता ३२॥
इहलोके सुखं भोगान्प्राप्नोति मनसेप्सितान् । देहांते परमं स्थानं प्राप्नोति व्रततत्परः ॥३३॥
जन्मांतरेऽम्बिकाभक्तिर्भवत्यव्यभिचारिणी । जन्मोत्तमकुले प्राप्य सदाचारो भवेद्धि सः ॥३४॥
नवरात्रव्रतं प्रोक्तं व्रतानामुत्तमं व्रतम् । आराधनं शिवायास्तु सर्वसौख्यकरं परम्॥३५॥
अनेन विधिना राजन्समाराधय चंडिकाम् । जित्वा रिपूनस्खलितं राज्यं प्राप्स्यत्यनुत्तमम्३६॥
सुखं च परमं भूप देहेऽस्मिन्स्वगृहे पुनः । पुत्रदारान्समासाद्य लप्स्यसे नाऽत्र संशयः॥३७॥
वैश्योत्तम त्वमेवाऽद्य समाराधय कामदाम् । देवीं विश्वेश्वरीं मायां सृष्टिसंहारकारिणीम् ॥३८॥
स्वजनानां च मान्यस्त्वं भविष्यसि गृहे गतः । सुखं सांसारिकं प्राप्य यथाभिलषितं पुनः ॥३९॥
देवीलोके शुभे वासो भविता ते न संशयः । नाऽऽराधिता भगवती यैस्ते नरकभागिनः॥४०॥
इह लोकेऽतिदुःखार्ता नानारोगैः प्रपीडिताः । भवंति मानवा राजञ्छत्रुभिश्च पराजिताः ॥४१॥
निष्कलत्रा ह्यपुत्राश्च तृष्णार्ताः स्तब्धबुद्धयः । बिल्वीदलैः करवीरैः शतपत्रैश्च चंपकैः ॥४२॥
अर्चिता जगतां धात्री यैस्तेऽतीव विलासिनः । भवंति कृतपुण्यास्ते शक्तिभक्तिपरायणाः ॥४३॥

धनविभवसुखाढ्या मानवा मानवंतः सकलगुणगणानां भाजनं भारतीशाः ।
निगमपठितमंत्रैः पूजिता यैर्भवानी नृपतितिलकमुख्यास्ते भवंतीह लोके ॥४४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पंचमस्कन्धे चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३४॥

अथ पञ्चत्रिंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा दुःखितौ वैश्यपार्थिवौ । प्रणिपत्य मुनिं प्रीत्या प्रश्रयावनतौ भृशम् ॥१॥
हर्षेणोत्फुल्लनयनावूचतुर्वाक्यकोविदौ । कृतांजलिपुटौ शान्तौ भक्तिप्रवणचेतसौ ॥२॥
भगवन्पावितावद्य शान्तौ दीनौ शुचान्वितौ । तव सूक्तसरस्वत्या गंगयेव भगीरथः ॥३॥

साधवः संभवंतीह परोपकृतितत्पराः । अकृत्रिमगुणारामाः सुखदाः सर्वदेहिनाम् ॥४॥
पूर्वपुण्यप्रसंगेन प्राप्तोऽयमाश्रमः शुभः । तवाऽऽवाभ्यां महाभाग महादुःखविनाशकः॥५॥
भवंति मानवा भूमौ बहवः स्वार्थतत्पराः । परार्थसाधने दक्षाः केचित्क्वापि भवादृशाः ॥६॥

दुःखितोऽहं मुनिश्रेष्ठ वैश्योऽयं चाऽतिदुःखितः ।
उभौ संसारसंतप्तौ तवाऽऽश्रमपदे मुदा ॥७॥

दर्शनादेव हे विद्वन्गतं दुःखमिहाऽऽवयोः । देहजं मानसं वाक्यश्रवणादेव सांप्रतम् ॥८॥
धन्यावावां कृतकृत्यौ जातौ सूक्तिसुधारसात् । पावितौ भवता ब्रह्मन्कृपया करुणार्णव ॥९॥
गृहणाऽस्मत्करौ साधो नय पारं भवार्णवे । मग्नौ श्रांताविति ज्ञात्वा मंत्रदानेन सांप्रतम् १०॥
तपः कृत्वाऽतिविपुलं समाराध्य सुखप्रदाम् । संप्राप्य दर्शनं भूयो यास्यावो निजमंदिरम् ॥११॥
वदनात्तव संप्राप्य देवीमंत्रं नवाक्षरम् । स्मरणं च करिष्यावो निराहारौ धृतव्रतौ ॥१२॥

व्यास उवाच

इति संचोदितस्ताभ्यां सुमेधा मुनिसत्तमः । ददौ मंत्रं शुभं ताभ्यां ध्यानबीजपुरःसरम् १३॥
तौ च प्राप्य मुनेर्मंत्रं संमंत्र्य गुरुदैवतौ । जग्मतुर्वैश्यराजानौ नदीतीरमनुत्तमम् ॥१४॥
एकांते विजने स्थाने कृत्वासनपरिग्रहम् । उपविष्टौ स्थिरप्रज्ञौ तावतीव कृशोदरौ ॥१५॥
मंत्रजाप्यरतौ शांतौ चरित्रत्रयपाठकौ । नित्यतुर्मासमेकं तु तत्र ध्यानपरायणौ ॥१६॥
तयोर्मासव्रतेनैव जाता प्रीतिरनुत्तमा । पादांबुजे भवान्यास्तु स्थिरा बुद्धिस्तथाऽप्यलम्१७॥
कदाचित्पादयोर्गत्वा मुनेस्तस्य महात्मनः । कृतप्रणामावागत्य तस्थतुश्च कुशासने ॥१८॥
नान्यकार्यपरौ क्वापि बभूवतुः कदाचन । देवीध्यानपरौ नित्यं जपमंत्ररतौ सदा ॥१९॥
एवं जाते तदा पूर्णे तत्र संवत्सरे नृप । बभूवतुः फलाहारं त्यक्त्वा पर्णाशनौ नृप ॥२०॥
वर्षमेकं तपस्तत्र चक्रतुर्वैश्यपर्थिवौ । शुष्कपर्णाशनौ दांतौ जपध्यानपरायणौ ॥२१॥
पूर्णे वर्षद्वये जाते कदाचिद्दर्शनं च तौ । प्रापतुः स्वप्नमध्ये तु भगवत्या मनोहरम् ॥२२॥
रक्तांबरधरां देवीं चारुभूषणभूषिताम् । कदाचिन्नृपतिः स्वप्नेऽप्यपश्यज्जगदम्बिकाम् २३॥
वीक्ष्य स्वप्ने च तौ देवीं प्रीतियुक्तौ बभूवतुः । जलाहारैस्तृतीये तु स्थितौ संवत्सरे तु तौ ॥२४॥
एवं वर्षत्रयं कृत्वा ततस्तौ वैश्यपार्थिवौ । चक्रतुस्तौ तदा चिंतां चित्ते दर्शनलालसौ॥२५॥
प्रत्यक्षदर्शनं देव्या न प्राप्तं शांतिदं नृणाम् । देहत्यागं करिष्यावो दुःखितौ भृशमातुरौ ॥२६॥
इति संचिन्त्य मनसा राजा कुण्डं चकार ह । त्रिकोणं सुस्थिरं सौम्यं हस्तमात्रप्रमाणतः ॥२७॥
संस्थाप्य पावकं राजा तथा वैश्योऽतिभक्तिमान् । जुहावाऽसौ निजं मांसं छित्त्वा छित्त्वा पुनःपुनः ॥

तथा वैश्योऽपि दीप्तेऽग्नौ स्वमांसं प्राक्षिपत्तदा। रुधिरेण बलिं चाऽस्यै ददतुस्तौ कृतोद्यमौ॥२९॥
तदा भगवती दत्त्वा प्रत्यक्षं दर्शनं तयोः। प्राह प्रीतिभरोद्भ्रांतौ दृष्ट्वा तौ दुःखितौ भृशम्॥

श्रीदेव्युवाच

वरं वरय भो राजन्यत्ते मनसि वांछितम्। तुष्टाऽहं तपसा तेऽद्य भक्तोऽसि त्वं मतो मम३१॥
वैश्यं प्राह तदा देवी प्रसन्नाऽहं महामते। किं तेऽभीष्टं ददाम्यद्य प्रार्थयाऽऽशु मनोगतम्॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं राजा तामुवाच मुदान्वितः। देहि मेऽद्य निजं राज्यं हतशत्रुबलम्बलात्॥३३॥
तमुवाच तदा देवी गच्छ राजन्निजं गृहम्। शत्रवः क्षीणसत्त्वास्ते गमिष्यंति पराजिताः॥३४॥
मंत्रिणस्ते समागम्य ते पतिष्यंति पादयोः। कुरु राज्यं महाभाग नगरे स्वं यथासुखम् ३५॥
कृत्वा राज्यं सुविपुलं वर्षाणामयुतं नृप। देहान्ते जन्म संप्राप्य सूर्याच्च भविता मनुः॥३६॥

व्यास उवाच

वैश्यस्तामप्युवाचेदं कृतांजलिपुटः शुचिः। न मे गृहेण कार्यं वै न पुत्रेण धनेन वा॥३७॥
सर्वं बंधकरं मातः स्वप्नवन्नश्वरं स्फुटम्। ज्ञानं मे देहि विशदं मोक्षदं बंधनाशनम्॥३८॥
असारेऽस्मिंश्च संसारे मूढा मज्जंति पामराः। पंडिताः संतरंतीह तस्मान्नेच्छंति संसृतिम्॥३९॥

व्यास उवाच

तदाऽऽकर्ण्य महामाया वैश्यं प्राह पुरःस्थितम्। वैश्यवर्य तव ज्ञानं भविष्यति न संशयः॥४०॥
इति दत्त्वा वरं ताभ्यां तत्रैवांतरधीयत। अदर्शनं गतायां तु राजा तं मुनिसत्तमम्॥४१॥
प्रणम्य हयमारुह्य गमनाय मनो दधे। तदैव तस्य सचिवास्तत्राऽऽगत्य नृपं प्रजाः॥४२॥
प्रणेमुर्विनयोपेतास्तमूचुः प्रांजलिस्थिताः। राजंस्ते शत्रवः सर्वे पापाच्च निहता रणे॥४३॥
राज्यं निष्कंटकं भूप कुरुष्व पुरमास्थितः। तच्छ्रुत्वा वचनं राजा नत्वा तं मुनिसत्तमम् ४४॥
आपृच्छ्य निर्ययौ तत्र मंत्रिभिः परिवारितः। संप्राप्य च निजं राज्यं दारान्स्वजनबांधवान् ४५॥
बुभुजे पृथिवीं सर्वां ततः सागरमेखलाम्। वैश्योऽपि ज्ञानमासाद्य मुक्तसंगः समंततः॥४६॥
कालाऽतिवाहनं तत्र मुक्तबंधश्चकार ह। तीर्थेषु विचरन्गायन्भगवत्या गुणानथ॥४७॥
एतत्ते कथितं देव्याश्चरितं परमाद्भुतम्। आराधनफलप्राप्तिर्यथावद्भूपवैश्ययोः॥४८॥
दैत्यानां हननं प्रोक्तं प्रादुर्भावस्तथा शुभः। एवंप्रभावा सा देवी भक्तानामभयप्रदा॥४९॥
यः शृणोति नरो नित्यमेतदाख्यानमुत्तमम्। संप्राप्नोति नरः सत्यं संसारसुखमद्भुतम्॥५०॥
ज्ञानदं मोक्षदं चैव कीर्तिदं सुखदं तथा। पावनं श्रवणान्नूनमेतदाख्यानमद्भुतम्॥५१॥

अखिलार्थप्रदं नृणां सर्वधर्मसमावृतम् । धर्मार्थकाममोक्षाणां कारणं परमं मतम् ॥५२॥

सूत उवाच

जनमेजयेन राज्ञाऽसौ पृष्टः सत्यवतीसुतः । उवाच संहितां दिव्यां व्यासः सर्वार्थतत्त्ववित् ५३॥
चरितं चंडिकायास्तु शुंभदैत्यवधाश्रितम् । कथयामास भगवान्कृष्णः कारुणिको मुनिः५४॥

इति वः कथितः सारः पुराणानां मुनीश्वराः ॥

इति श्रीदेवीभागते महापुराणेऽष्टादशसाहस्रयां संहितायां पञ्चमस्कन्धे पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥३५॥

व्योमांकाभ्रद्विसंख्यातैः २०९० श्लोकैर्व्यासेन धीमता ।
देवीभागवतस्याऽस्य पञ्चमस्कंध ईरितः ॥५॥

समाप्तोऽयं पञ्चमः स्कन्धः

श्रीगणेशाय नमः

श्रीमद्देवीभागवतम्

षष्ठः स्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

सूत सूत महाभाग मिष्टं ते वचनामृतम् । न तृप्ताःस्मो वयं पीत्वा द्वैपायनकृतं शुभम् ॥१॥
पुनस्त्वां प्रष्टुमिच्छामः कथां पौराणिकीं शुभाम् । वेदेपि कथितां रम्यां प्रसिद्धां पापनाशिनीम् २॥
वृत्रासुर इति ख्यातो वीर्यवांस्त्वष्टुरात्मजः । स कथं निहतः संख्ये वासवेन महात्मना ॥३॥
त्वष्टा वै सुरपक्षीयस्तत्पुत्रो बलवत्तरः । शक्रेण घातितः कस्माद्ब्रह्मयोनिर्महाबलः ॥४॥
देवाः सत्त्वगुणोत्पन्ना मानुषा राजसाः स्मृताः । तिर्यञ्चस्तामसाः प्रोक्ताः पुराणागमवादिभिः ५॥
विरोधोऽत्र महान्भाति नूनं शतमखेन ह । छलेन बलवान्वृत्रः शक्रेण विनिपातितः ॥६॥
विष्णुः प्रेरयिता तत्र स तु सत्त्वधरः परः । प्रविष्टः पविमध्ये स छद्मना भगवान्प्रभुः ॥७॥
संधिं विधाय स ह्येवं मंत्रितोऽसौ महाबलः । हरिभ्यां सत्यमुत्सृज्य जलफेनेन शातितः ॥८॥
कृतमिंद्रेण हरिणा किमेतत्सूत साहसम् । महांऽतोपि च मोहेन वंचिताः पापबुद्धयः ॥९॥
अन्यायवर्तिनोऽत्यर्थं भवंति सुरसत्तमाः । सदाचारेण युक्तेन देवाः शिष्टत्वमागताः ॥१०॥
एवंविशिष्टधर्मेण शिष्टत्वं कीदृशं पुनः । हत्वा वृत्रं तु विश्वस्तं शक्रेणच्छद्मना पुनः ॥११॥
प्राप्तं पापफलं नो वा ब्रह्महत्यासमुद्भवम् । किं च त्वया पुरा प्रोक्तं वृत्रासुरवधः कृतः ॥१२॥
श्रीदेव्या इति तच्चाऽपि चित्तं मोहयतीह नः ।

सूत उवाच

शृण्वंतु मुनयो वृत्तं वृत्रासुरवधाश्रयम् ॥१३॥

यथेन्द्रेण च संप्राप्तं दुःखं हत्यासमुद्भवम् । एवमेव पुरा पृष्टो व्यासः सत्यवतीसुतः ॥१४॥
पारीक्षितेन राज्ञाऽपि स यदाह च तद्ब्रुवे ।

जनमेजय उवाच

कथं वृत्रासुरः पूर्वं हतो मघवता मुने ॥१५॥
सहायं विष्णुमासाद्य छद्मना सात्त्विकेन ह । कथं च देव्या निहतो दैत्योऽसौ केन हेतुना१६॥
कथमेकवधो द्वाभ्यां कृतः स्यान्मुनिपुंगव । तदेतच्छ्रोतुमिच्छामि परं कौतूहलं हि मे ॥१७॥
महतां चरितं शृण्वन्को विरज्येत मानवः । कथयाम्बावैभवं त्वं वृत्रासुरवधाश्रितम् ॥१८॥

व्यास उवाच

धन्योऽसि राजंस्तव बुद्धिरीदृशी जाता पुराणश्रवणेऽतिसादरा ।
पीत्वाऽमृतं देववरास्तु सर्वथा पाने वितृष्णाः प्रभवंति वै पुनः ॥१९॥
दिने दिने तेऽधिकभक्तिभावः कथासु राजन्महनीयकीर्तेः ।
श्रोता यदैकप्रवणः शृणोति वक्ता तदा प्रीतमना ब्रवीति ॥२०॥
युद्धं पुरा वासववृत्रयोर्यद्वेदे प्रसिद्धं च तथा पुराणे ।
दुःखं सुरेन्द्रेण तथैव लब्धं हत्वा रिपुं त्वाष्ट्रमपापमेव ॥२१॥
चित्रं किमत्र नृपते हरिवज्रभृद्भ्यां यच्छद्मना विनिहतस्त्रिशिरोऽथ वृत्रः ।
मायाबलेन मुनयोऽपि विमोहितास्ते चक्रुश्च निंद्यमनिशं किल पापभीताः ॥२२॥
विष्णुः सदैव कपटेन जघान दैत्यान्सत्त्वात्ममूर्तिरपि मोहमवाप्य कामम् ।
कोन्योऽस्ति तां भगवतीं मनसापि जेतुं शक्तः समस्तजनमोहकरीं भवानीम् ॥२३॥
मत्स्यादियोनिषु सहस्रयुगेषु सद्यः साक्षाद्भवत्यपि यथा विनियोजितोऽत्र ।
नारायणो नरसखो भगवाननंतः कार्यं करोति विहिताविहितं कदाचित् ॥२४॥
देहं धनं गृहमिदं स्वजना मदीयं पुत्राः कलत्रमिति मोहमुपेत्य सर्वः ।
पुण्यं करोत्यथ च पापचयं करोति मायागुणैरतिबलैर्विकलीकृतो यत् ॥२५॥
न जातु मोहं क्षपितुं नरः क्षमः कश्चिद्भवेद्भूप परावरार्थवित् ।
विमोहितस्तैस्त्रिभिरेव मूलतो वशीकृतात्मा जगतीतले भृशम् ॥२६॥
अथ तौ मायया विष्णुवासवौ मोहितौ भृशम् । जघ्नतुश्छद्मना वृत्रं स्वार्थसाधनतत्परौ ॥२७॥
तदहं संप्रवक्ष्यामि वृत्तांतमवनीपते । कारणं पूर्ववैरस्य वृत्रवासवयोर्मिथः ॥२८॥
त्वष्टा प्रजापतिर्ह्यासीद्देवश्रेष्ठो महातपाः । देवानां कार्यकर्ता च निपुणो ब्राह्मणप्रियः २९॥
स पुत्रं वै त्रिशिरसमिंद्रद्वेषात्किलाऽसृजत् । विश्वरूपेति विख्यातं नाम्ना रूपेण मोहनम् ३०॥

त्रिभिः स वदनैः श्रेष्ठैर्व्यरोचत मनोहरैः । त्रिभिर्भिन्नानि कार्याणि मुखैः समकरोन्मुनिः ॥
वेदानेकेन सोऽधीते सुरां चैकेन सोऽपिबत् । तृतीयेन दिशः सर्वा युगपच्च निरीक्षते ॥३२॥
त्रिशिरा भोगमुत्सृज्य तपश्चक्रे सुदुष्करम् । तपस्वी स मृदुर्दांतो धर्ममेव समाश्रितः ॥३३॥
पंचाग्निसाधनं काले पादपाग्रे निवेशनम् । जलमध्ये निवासं च हेमंते शिशिरे तथा ॥३४॥
निराहारो जितात्माऽसौ त्यक्तसर्वपरिग्रहः । तपश्चचार मेधावी दुष्करं मंदबुद्धिभिः ॥३५॥
तं च दृष्ट्वा तपस्यंतं खेदमाप शचीपतिः । विषादमगमत्तत्र शक्रोऽयं मास्मभूदिति ॥३६॥
दृष्ट्वा तस्य तपो वीर्यं सत्यं चामिततेजसः । चिंतां च महतीं प्राप ह्यनिशं पाकशासनः ३७॥
विवर्धमानस्त्रिशिरा मामयं शातयिष्यति । नोपेक्ष्यः सर्वथा शत्रुर्वर्धमानबलो बुधैः ॥३८॥
तस्मादुपायः कर्तव्यस्तपोनाशाय सांप्रतम् । कामस्तु तपसां शत्रुः कामान्नश्यति वै तपः ३९॥
तथैवाऽद्य प्रकर्तव्यं भोगासक्तो भवेद्यथा । इति संचिंत्य मनसा बुद्धिमान्बलमर्दनः ॥४०॥
आज्ञापयत्सोऽप्सरसस्त्वाष्ट्रपुत्रप्रलोभने । उर्वशीं मेनकां रंभां घृताचीं च तिलोत्तमाम् ॥
समाहूयाब्रवीच्छक्रस्तास्तदा रूपगर्विताः । प्रियं कुरुध्वं मे सर्वाः कार्येऽद्य समुपस्थिते ४२॥
यत्तो मेऽद्य महाञ्छत्रुस्तपस्तपति दुर्जयः । कार्यं कुरुत गच्छध्वं प्रलोभयत माचिरम् ४३॥
शृंगारवेषैर्विविधैर्हावैर्देहसमुद्भवैः । प्रलोभयत भद्रं वः शमयध्वं ज्वरं मम ॥४४॥
अस्वस्थोऽहं महाभागास्तस्य ज्ञात्वा तपोबलम् । बलवानासनं मेऽद्य ग्रहीष्यत्यविलंबितः ॥४५॥
भयं मे समुपायातं क्षिप्रं नाशयताऽबलाः । उपकुर्वंतु सहिताः कार्येऽद्य समुपस्थिते ॥४६॥
तच्छ्रुत्वा वचनं नार्य ऊचुस्तं प्रणताः पुरः । मा भयं कुरु देवेश यतिष्यामः प्रलोभने ४७॥
यथा न स्याद्भयं तस्मात्तथा कार्यं महाद्युते । नृत्यगीतविहारैश्च मुनेस्तस्य प्रलोभने ॥४८॥
कटाक्षैरंगभेदैश्च मोहयित्वा मुनिं विभो । लोलुपं वशमस्माकं करिष्यामो नियंत्रितम् ४९॥

व्यास उवाच

इत्याभाष्य हरिं नार्यो ययुस्त्रिशिरसोंऽतिकम् । कुर्वत्यो विविधान्भावान्कामशास्त्रोचितानपि ५०॥
गायंत्यस्तालभेदैस्ता नृत्यंत्यः पुरतो मुनेः । तं प्रलोभयितुं चक्रुर्नानाभावान्वरांगनाः ॥५१॥
नाऽपश्यत्स तपोराशिरंगनानां विडंबनम् । इंद्रियाणि वशे कृत्वा मूकांधबधिरः स्थितः ५२॥
दिनानि कतिचित्तस्थुर्नार्यस्तस्याऽऽश्रमे वरे । कुर्वत्यो गाननृत्यादि प्रपंचानतिमोहदान् ॥५३॥
न चचाल यदा कामं ध्यानाच्च त्रिशिरा मुनिः । परावृत्य तदा देव्यः पुनः शक्रमुपस्थिताः ५४॥
कृतांजलिपुटाः सर्वा देवराजमथाऽब्रुवन् । श्रांता दीना भयत्रस्ता विवर्णवदना भृशम् ॥५५
देवदेव महाराज यत्नश्च परमः कृतः । न स शक्यो दुराधर्षो धैर्याच्चालयितुं विभो ॥५६॥
उपायोऽन्यः प्रकर्तव्यः सर्वथा पाकशासन । नाऽस्माकं बलमेतस्मिंस्तापसे विजितेंद्रिये ॥५७॥

दिष्ट्या वयं न शप्ताः स्म यदनेन महात्मना । मुनिना वह्नितुल्येन तपसा द्योतितेन हि ॥५८॥
विसृज्याऽप्सरसः शक्रश्चिंतयामास मंदधीः । तस्यैव च वधोपायं पापबुद्धिरसांप्रतम् ॥५९॥
विसृज्य लोकलज्जां स तथा पापभयं भृशम् । चकार पापबुद्धिं तु तद्वधाय महीपते ॥६०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कंधे प्रथमोऽध्यायः ॥१॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

व्यास उवाच

अथ स लोभमुपेत्य सुराधिपः समभिगम्य गजासनसंस्थितः ।
त्रिशिरसं प्रति दुष्टमतिस्तदा मुनिमपश्यदमेयपराक्रमम् ॥ १ ॥
तमभिवीक्ष्य दृढासनसंस्थितं जितगिरं सुसमाधिवशं गतम् ।
रविविभावसुसन्निभमोजसा सुरपतिः परमापदमभ्यगात् ॥ २ ॥
कथमसौ विनिहंतुमहो मया मुनिरपापमतिः किल संमतः ।
रिपुरयं सुसमिद्धतपोबलः कथमुपेक्ष्य इहाऽऽसनकामुकः ॥ ३ ॥
इति विचिंत्य पविं परमायुधं प्रतिमुमोच मुनिं तपसि स्थितम् ।
शशिदिवाकरसन्निभमाशुगं त्रिशिरसं सुरसंघपतिः स्वयम् ॥ ४ ॥
तदभिघातहतः स धरातले किल पपात ममार च तापसः ।
शिखरिणः शिखरं कुलिशार्दितं निपतितं भुवि चाऽद्भुतदर्शनम् ॥ ५ ॥
तं निहत्य मुदमाप सुरेशश्चुक्रुशुश्च मुनयस्तु संस्थिताः ।
हा हतेति भृशमार्तनिस्वनाः किं कृतं शतमखेन पापिना ॥ ६ ॥
विनापराधं तपसां निधिर्हतः शचीपतिः पापमतिर्दुरात्मा ।
फलं किलाऽयं तरसा कृतस्य प्राप्नोतु पापी हननोद्भवस्य ॥ ७ ॥
तं निहत्य तरसा सुरराजो निर्जगाम निजमंदिरमाशु ।
स हतोऽपि विरराज महात्मा जीवमान इव तेजसां निधिः ॥ ८ ॥

तं दृष्ट्वा पतितं भूमौ जीवंतमिव वृत्रहा । चिंतामापाऽतिखिन्नांगः किं वा जीवेदयं पुनः॥९॥
विमृश्य मनसाऽतीव तक्षाणं पुरतः स्थितम् । मघवा वीक्ष्य तं प्राह स्वकार्यसदृशं वचः ॥१०॥
तक्षंश्छिंधि शिरांस्यस्य कुरुष्व वचनं मम । मा जीवतु महातेजा भाति जीवन्निव स्वयम्॥११॥
इत्याकर्ण्य वचस्तस्य तक्षोवाच विगर्हयन् ।

तक्षोवाच

महास्कंधो भृशं भाति परशुर्न तरिष्यति ॥१२॥

ततो नाहं करिष्यामि कार्यमेतद्विगर्हितम् । त्वया वै निंदितं कर्म कृतं सद्भिर्विगर्हितम् ॥१३॥

अहं बिभेमि पापाद्वै मृतस्यैव च मारणे । मृतोऽयं मुनिरस्त्येव शिरसः कृंतनेन किम्॥१४॥

भयं किं तेऽत्र संजातं पाकशासन कथ्यताम् ।

इन्द्र उवाच

सजीव इव देहोऽयमाभाति विशदाकृतिः ॥१५॥

तस्माद्बिभेमि मा जीवेन्मुनिः शत्रुरयं मम ।

तक्षोवाच

नाऽत्र किं त्रपसे विद्वन्क्रूरेणाऽनेन कर्मणा ॥१६॥

ऋषिपुत्रमिमं हत्वा ब्रह्महत्याभयं न किम् ।

इन्द्र उवाच

प्रायश्चित्तं करिष्यामि पश्चात्पापक्षयाय वै ॥१७॥

शत्रुस्तु सर्वथा वध्यश्छलेनाऽपि महामते ।

तक्षोवाच

त्वं लोभाभिहतः पापं करोषि मघवन्निह ॥१८॥

तं विनाऽहं कथं पापं करोमि वद मे विभो ।

इन्द्र उवाच

मखेषु खलु भागं ते करिष्यामि सदैव हि ॥१९॥

शिरः पशोस्तु ते भागं यज्ञे दास्यंति मानवाः । शुल्केनाऽनेन छिंधि त्वं शिरांस्यस्य कुरु प्रियम्॥

व्यास उवाच

एतच्छ्रुत्वा महेंद्रस्य वचस्तक्षा मुदान्वितः । कुठारेण शिरांस्यस्य चकर्त सुदृढेन हि ॥२१॥

छिन्नानि त्रीणि शीर्षाणि पतितानि यदा भुवि । तेभ्यस्तु पक्षिणः क्षिप्रं विनिष्पेतुः सहस्रशः॥२२॥

कलविंकास्तित्तिरयस्तथैव च कपिंजलाः । पृथक्पृथग्विनिष्पेतुर्मुखतस्तरसा तदा ॥२३॥

येन वेदानधीतेस्म सोमं च पिबते तथा । तस्माद्वक्त्रात्किलोत्पेतुः सद्य एव कपिंजलाः॥२४॥

येन सर्वा दिशः कामं पिबन्निव निरीक्षते । तस्मात्तु तित्तिरास्तत्र निःसृतास्तिग्मतेजसः॥२५॥

यत्सुरापं तु तद्वक्त्रं तस्मात्तु चटकाः किल । विनिष्पेतुस्त्रिशिरस एवं ते विहगा नृप ॥२६॥

एवं विनिःसृतान्दृष्ट्वा तेभ्यः शक्रस्तदांडजान् । मुमोद मनसा राजञ्जगाम त्रिदिवं पुनः ॥२७॥

गते शक्रे तु तक्षाऽपि स्वगृहं तरसा ययौ । यज्ञभागं परं लब्ध्वा मुदमाप महीपते ॥२८॥
इन्द्रोऽथ स्वगृहं गत्वा हत्वा शत्रुं महाबलम् । मेने कृतार्थमात्मानं ब्रह्महत्यामचिंतयन् ॥२९॥
तं श्रुत्वा निहतं त्वष्टा पुत्रं परमधार्मिकम् । चुकोपातीव मनसा वचनं चेदमब्रवीत् ॥३०॥
अनागसं मुनिं यस्मात्पुत्रं निहतवान्मम । तस्मादुत्पादयिष्यामि तद्वधार्थं सुतं पुनः ॥३१॥
सुराः पश्यंतु मे वीर्यं तपसश्च बलं तथा । जानातु सर्वं पापात्मा स्वकृतस्य फलं महत् ॥३२॥
इत्युक्त्वाऽग्निं जुहावाऽथ मंत्रैराथर्वणोदितैः । पुत्रस्योत्पादनार्थाय त्वष्टा क्रोधसमाकुलः ॥३३॥
कृते होमेऽष्टरात्रं तु संदीप्ताच्च विभावसोः । प्रादुर्बभूव तरसा पुरुषः पावकोपमः ॥३४॥
तं दृष्ट्वाऽग्रे सुतं त्वष्टा तेजोबलसमन्वितम् । वेगात्प्रकटितं वह्नेर्दीप्यमानमिवानलम् ॥३५॥
उवाच वचनं त्वष्टा सुतं वीक्ष्य पुरःस्थितम् । इन्द्रशत्रो विवर्धस्व प्रतापात्तपसो मम ॥३६॥
इत्युक्ते वचने त्वष्टा क्रोधप्रज्वलितेन च । सोऽवर्धत दिवं स्तब्ध्वा वैश्वानरसमद्युतिः ॥३७॥
जातः स पर्वताकारः कालमृत्युसमः स्वराट् । किं करोमीति तं प्राह पितरं परमातुरम् ॥३८॥
कुरु मे नामकं नाथ कार्यं कथय सुव्रत । चिंतातुरोऽसि कस्मात्त्वं ब्रूहि मे शोककारणम् ३९॥
नाशयाम्यद्य ते शोकमिति मे व्रतमाहितम् । तेन जातेन किं भूयः पिता भवति दुःखितः ॥४०॥
पिबामि सागरं सद्यश्चूर्णयामि धराधरान् । उद्यंतं वारयाम्यद्य तरणिं तिग्मतेजसम् ॥४१॥
हन्मीन्द्रं ससुरं सद्यो यमं वा देवतांतरम् । क्षिपामि सागरे सर्वान्समुत्पाट्य च मेदिनीम् ४२॥
इत्याकर्ण्य वचस्तस्य त्वष्टा पुत्रस्य पेशलम् । प्रत्युवाचाऽतिमुदितस्तं सुतं पर्वतोपमम् ॥४३॥
वृजिनात्त्रातुमधुना यस्माच्छक्तोऽसि पुत्रक । तस्माद्वृत्र इति ख्यातं तव नाम भविष्यति ४४॥
भ्राता तव महाभाग त्रिशिरा नाम तापसः । त्रीणि तस्य च शिर्षाणि ह्यभवन्वीर्यवंति च ४५॥
वेदवेदांगतत्त्वज्ञः सर्वविद्याविशारदः । संस्थितस्तपसि प्रायस्त्रिलोकीविस्मयप्रदे ॥४६॥
शक्रेण तु हतः सोऽद्य वज्रपातेन साम्प्रतम् । विनाऽपराधं सहसाछिन्नानि मस्तकानि च ॥४७॥
तस्मात्त्वं पुरुषव्याघ्र जहि शक्रं कृतागसम् । ब्रह्महत्यायुतं पापं निस्त्रपं दुर्मतिं शठम् ॥४८॥
इत्युक्त्वा च तदा त्वष्टा पुत्रशोकसमाकुलः । आयुधानि च दिव्यानि चकार विविधानि च४९॥
ददावस्मै सहस्राक्षवधाय प्रबलानि च । खड्गशूलगदाशक्तितोमरप्रमुखानि वै ॥५०॥
शार्ङ्गं धनुस्तथा बाणं परिघं पट्टिशं तथा । चक्रं दिव्यं सहस्रारं सुदर्शनसमप्रभम् ॥५१॥
तूणीरौ चाक्षयौ दिव्यौ कवचं चाऽतिसुंदरम् । रथं मेघप्रतीकाशं दृढं भारसहं जवम् ॥५२॥
युद्धोपकरणं सर्वं कृत्वा पुत्राय पार्थिव । दत्त्वाऽसौ प्रेरयामास त्वष्टा क्रोधसमन्वितः ॥५३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

व्यास उवाच

कृतस्वस्त्ययनो वृत्रो ब्राह्मणैर्वेदपारगैः। निर्जगाम रथारूढो हंतुं शक्रं महाबलः ॥१॥
तदैव राक्षसाः क्रूराः पुरा देवपराजिताः। समाजग्मुश्च सेवार्थं वृत्रं ज्ञात्वा महाबलम् ॥२॥
इन्द्रदूतास्तु तं दृष्ट्वा युद्धाय तु समागतम्। वेगादागत्य वृत्तांतं शशंसुस्तस्य चेष्टितम् ॥३॥

व्यास उवाच

स्वामिञ्छीघ्रमिहाऽयाति वृत्रो नाम रिपुस्तव। बलावान्स्यंदने रूढस्त्वष्ट्रा चोत्पादितः किल ॥४॥
अभिचारेण नाशार्थं तव क्रोधान्वितेन वै। पुत्रघाताभितप्तेन दुःसहो राक्षसैर्युतः ॥५॥
यत्नं कुरु महाभाग शीघ्रमायाति सांप्रतम्। मेरुमंदरसंकाशो घोरशब्दोऽतिदारुणः ॥६॥
एतस्मिन्नंतरे तत्र भीता देवगणा भृशम्। आगत्योचुः सुरपतिं श‍ृण्वंतं दूतभाषितम् ॥७॥

गणा ऊचुः

मघवन्दुर्निमित्तानि भवंति त्रिदशालये। बहूनि भयशंसीनि पक्षिणां विरुतानि च ॥८॥
काकगृध्रास्तथा श्येनाः कंकाद्या दारुणाः खगाः। रुदंति विकृतैः शब्दैरुत्कारैर्भवनोपरि ॥९॥
चीचीकूचीति निनदान्कुर्वंति विहगा भृशम्। वाहनानां च नेत्रेभ्यो जलधाराः पतंत्यधः ॥१०॥
श्रूयतेऽतिमहाञ्छब्दो रुदतीनां निशासु च। राक्षसीनां महाभाग भवनोपरि दारुणः ॥११॥
प्रपतंति ध्वजास्तूर्णं विना वातेन मानद। प्रभवंति महोत्पाता दिवि भूम्यंतरिक्षजाः ॥१२॥
कृष्णांबरधरा नार्यो भ्रमंति च गृहे गृहे। यांतु यांतु गृहात्तूर्णं कुर्वंत्यो विकृताननाः ॥१३॥
रात्रौ स्वप्नेषु कांतानां सुप्तानां निजमंदिरे। केशाँल्लुनंति राक्षस्यो भीषयंत्यो भृशातुराः ॥१४॥
एवंविधानि देवेश भूकंपोल्कादयस्तथा। गोमायवो रुदंतिस्म निशायां भवनांगणे ॥१५॥
सरटानां च जालानि प्रभवंति गृहे गृहे। अंगप्रस्फुरणादीनि दुर्निमित्तानि सर्वशः ॥१६॥

व्यास उवाच

इति तेषां वचः श्रुत्वा चिंतामाप सुरेश्वरः। बृहस्पतिं समाहूय पप्रच्छ च मनोगतम् ॥१७॥

इन्द्र उवाच

ब्रह्मन्किमुत घोराणि निमित्तानि भवंति वै। वाताश्च दारुणा वांति प्रपतंत्युलकाः खतः ॥१८॥
सर्वज्ञोऽसि महाभाग समर्थो विघ्ननाशने। बुद्धिमाञ्छास्त्रतत्त्वज्ञो देवतानां गुरुस्तथा ॥१९॥
कुरु शांतिं विधानज्ञ शत्रुक्षयविधायिनीम्। यथा मे न भवेद्दुःखं तथा कार्यं विधीयताम् ॥२०॥

बृहस्पतिरुवाच

किं करोमि सहस्राक्ष त्वयाऽद्य दुष्कृतं कृतम्। अनागसं मुनिं हत्वा किं फलं समुपार्जितम् ॥२१॥

अत्युग्रं पुण्यपापानां फलं भवति सत्वरम् । विचार्य खलु कर्तव्यं कार्यं तद्भूतिमिच्छता ॥२२॥
परोपतापनं कर्म न कर्तव्यं कदाचन । न सुखं विंदते प्राणी परपीडापरायणः ॥२३॥
मोहाल्लोभाद्ब्रह्महत्या कृता शक्र त्वयाऽधुना । तस्य पापस्य सहसा फलमेतदुपागतम् ॥२४॥
अवध्यः सर्वदेवानां जातोऽसौ वृत्रसंज्ञकः । हंतुं त्वां स समायाति दानवैर्बहुभिर्वृतः ॥२५॥
आयुधानि च सर्वाणि वज्रतुल्यानि वासव । त्वष्ट्रा दत्तानि दिव्यानि गृहीत्वा समुपस्थितः २६॥
समागच्छति दुर्धर्षो रथारूढः प्रतापवान् । देवेंद्र प्रलयं कुर्वन्नास्य मृत्युर्भविष्यति ॥२७॥
कोलाहलस्तदा जातस्तथा ब्रुवति वाक्पतौ । गंधर्वाः किन्नरा यक्षा मुनयश्च तपोधनाः ॥२८॥
सदनानि विहायैवाऽमराः सर्वे पलायिताः । तद्दृष्ट्वा महदाश्चर्यं शक्रश्चिंतापरायणः ॥२९॥
आज्ञापयामास तदा सेनोद्योगाय सेवकान् । आनयध्वं वसून्रुद्रानश्विनौ च दिवाकरान् ॥३०॥
पूषणं च भगं वायुं कुबेरं वरुणं यमम् । विमानेषु समारुह्य सायुधाः सुरसत्तमाः ॥३१॥
समागच्छंतु तरसा शत्रुरायाति सांप्रतम् । इत्याज्ञाप्य सुरपतिः समारुह्य गजोत्तमम् ॥३२॥
बृहस्पतिं पुरोधाय निर्गतो निजमंदिरात् । तथैव त्रिदशाः सर्वे स्वं स्वं वाहनमास्थिताः३३॥
युद्धाय कृतसंकल्पा निर्ययुः शस्त्रपाणयः । वृत्रोऽथ दानवैर्युक्तः संप्राप्तो मानसोत्तरम् ॥३४॥
पर्वतं देवतावासं रम्यं पादपशोभितम् । इन्द्रोऽप्यागत्य संग्रामं चकार मानसोत्तरे ॥३५॥
पर्वते देवतायुक्तो वाचस्पतिपुरःसरः । तत्राऽभूद्दारुणं युद्धं वृत्रवासवयोस्तदा ॥३६॥
गदासिपरिघैः पाशैर्बाणैः शक्तिपरश्वधैः । मानुषेण प्रमाणेन संग्रामः शरदां शतम् ॥३७॥
बभूव भयदो नृणामृषीणां भावितात्मनाम् । वरुणः प्रथमं भग्नस्ततो वायुगणः किल ॥३८॥
तमो विभावसुः शक्रः सर्वे ते निर्गता रणात् । पलायनपरान्दृष्ट्वा देवानिंद्रपुरोगमान् ॥३९॥
वृत्रोऽपि पितरं प्रागादाश्रमस्थं मुदान्वितम् । प्रणम्य प्राह त्वष्टारं पितुः कार्यं मया कृतम् ४०॥
देवा विनिर्जिताः सर्वे सेंद्राः समरसंस्थिताः ।विद्रुतास्ते गताः स्थानं यथा सिंहान्मृगा गजाः४१॥
इन्द्रः पदातिरगमन्मयाऽऽनीतो गजोत्तमः । ऐरावतोऽयं भगवन्गृहाण द्विरदोत्तमम् ॥४२॥
न हतास्ते मया तस्मादयुक्तं भीतमारणम् । आज्ञापय पुनस्तात किं करोमि तवेप्सितम् ॥४३॥
निर्जरा निर्गताः सर्वे भयभीताः श्रमातुराः । इंद्रोऽप्यैरावतं त्यक्त्वा भयभीतः पलायितः ४४॥

व्यास उवाच

इति पुत्रवचः श्रुत्वा त्वष्टा प्राह मुदान्वितः । पुत्रवानद्य जातोऽस्मि सफलं मम जीवितम् ४५॥
त्वयाऽहं पावितः पुत्र गतो मे मानसो ज्वरः । निश्चलं मे मनो जातं दृष्ट्वा वीर्यं तवाऽद्भुतम्॥४६॥
शृणु वक्ष्याम्यहं पुत्र हितं तेऽद्य निशामय । तपः कुरु महाभाग सावधानः स्थिरासनः ॥४७॥
विश्वासो नैव कर्तव्यः केषांचित्पाकशासनः । शत्रुस्ते छलकर्ताऽस्ति नानाभेदविशारदः ॥४८॥

तपसा प्राप्यते लक्ष्मीस्तपसा राज्यमुत्तमम् । तपसा बलवृद्धिः स्यात्संग्रामे विजयस्तथा ॥४९॥
आराध्य द्रुहिणं देवं लब्ध्वा वरमनुत्तमम् । जहि शक्रं दुराचारं ब्रह्महत्यासमावृतम् ॥५०॥
सावधानः स्थिरो भूत्वा दातारं भज शंकरम् । वांछितं स वरं दद्यात्संतुष्टश्चतुराननः ॥५१॥
तोषयित्वा विश्वयोनिं ब्रह्माणममितौजसम् । अविनाशित्वमासाद्य जहि शक्रं कृतागसम् ॥५२॥
वैरं मनसि मे पुत्र वर्तते सुतघातजम् । न शांतिमनुगच्छामि न स्वपामि सुखेन ह ॥५३॥
तापसो मे हतः पुत्रो निरागाः पाप्मना यतः । न विंदामि सुखं वृत्र त्वं मामुद्धर दुःखितम्॥५४॥

व्यास उवाच

तदाकर्ण्य पितुर्वाक्यं वृत्रः क्रोधयुतस्तदा । आज्ञामादाय च पितुर्जगाम तपसे मुदा ॥५५॥
गंधमादनमासाद्य पुण्यां देवधुनीं शुभाम् । स्नात्वा कुशासनं कृत्वा संस्थितश्च स्थिरासनः॥५६॥
त्यक्त्वान्नं वारिपानं च योगाभ्यासपरायणः । ध्यायन्विश्वसृजं चित्ते सोपविष्टः स्थिरासने॥५७॥
मघवा तं तपस्यंतं ज्ञात्वा चिंतातुरो ह्यभूत् । गंधर्वान्प्रेषयामास विघ्नार्थं पाकशासनः ॥५८॥
यक्षांश्च पन्नगान्सर्पान्किन्नरानमितौजसः । विद्याधरानप्सरसो देवदूताननेकशः ॥५९॥
उपायास्तैः कृताः सम्यक्तपोविघ्नाय मायिभिः । न चचाल ततो ध्यानात्त्वाष्ट्रः परमतापसः ॥६०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥३॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

व्यास उवाच

निर्गतास्ते परावृत्तास्तपोविघ्नकराः सुराः । निराशाः कार्यसंसिद्ध्यै तं दृष्ट्वा दृढचेतसम् ॥१॥
जाते वर्षशते पूर्णे ब्रह्मा लोकपितामहः । तत्राऽऽजगाम तरसा हंसारूढश्चतुर्मुखः ॥२॥
आगत्य तमुवाचेदं त्वष्टृपुत्र सुखी भव । त्यक्त्वा ध्यानं वरं ब्रूहि ददामि तव वांछितम् ३॥
तपसा तेऽद्य तुष्टोऽस्मि त्वां दृष्ट्वा चाऽतिकर्शितम् । वरं वरय भद्रं ते मनोऽभिलषितं तव ॥४॥

व्यास उवाच

वृत्रस्तदाऽतिविशदां पुरतो निशम्य वाचं सुधासमरसां जगदेककर्तुः ।
संत्यज्य योगकलनां सहसोदतिष्ठत्संजातहर्षनयनाश्रुकलाकलापः ॥५॥
पादौ प्रणम्य शिरसा प्रणयाद्विधातुर्बद्धांजलिः पुर एव समाससाद ।
प्रोवाच तं सुवरदं तपसा प्रपन्नं प्रेम्णाऽतिगद्गदगिरा विनयेन नम्रः ॥६॥

प्राप्तं मया सकलदेवपदं प्रभोऽद्य यद्दर्शनं तव सुदुर्लभमाशु जातम् ।
वाञ्छाऽस्ति नाथ मनसि प्रवणे दुरापा तां प्रब्रवीमि कमलासन वेत्सि भावम् ॥७॥
मृत्युश्च मा भवतु मे किल लोहकाष्ठशुष्कार्द्रवंशनिचयैरपरैश्च शस्त्रैः ।
वृद्धिं प्रयातु मम वीर्यमतीव युद्धे यस्माद्भवामि सबलैरमरैरजेयः ॥८॥

व्यास उवाच

त्थं संप्रार्थितो ब्रह्मा तमाह प्रहसन्निव । उत्तिष्ठ गच्छ भद्रं ते वांछितं सफलं सदा ॥९॥
। शुष्केण न चाऽऽर्द्रेण न पाषाणेन दारुणा। भविष्यति च ते मृत्युरिति सत्यं ब्रवीम्यहम् १०॥
ति दत्त्वा वरं ब्रह्मा जगाम भुवनं परम् । वृत्रस्तु तं वरं लब्ध्वा मुदितः स्वगृहं ययौ ॥११॥
ाशस पितुरग्रे तद्वरदानं महामतिः । त्वष्टा तु मुदितः प्राप्तं पुत्रं प्राप्तवरं तदा ॥१२॥
वस्ति तेऽस्तु महाभाग जहि शक्रं रिपुं मम । हत्वा गच्छ त्रिशिरसो हंतारं पापसंयुतम् ॥१३॥
व त्वं त्रिदशाधीशः संप्राप्य विजयं रणे । ममाधिं छिंधि विपुलं पुत्रनाशसमुद्भवम् ॥१४॥
ीवतो वाक्यकरणात्क्षयाहे भूरिभोजनात् । गयायां पिंडदानाच्च त्रिभिः पुत्रस्य पुत्रता ॥१५॥
स्मात्पुत्र ममाऽत्यर्थं दुःखं नाशितुमर्हसि । त्रिशिरा मम चित्तात्तु नाऽपसर्पति कर्हिचित्१६॥
शीलः सत्यवादी च तापसो वेदवित्तमः । अपराधं विना तेन निहतः पापबुद्धिना ॥१७॥

व्यास उवाच

ति तस्य वचः श्रुत्वा वृत्रः परमदुर्जयः । रथमारुह्य तरसा निर्जगाम पितुर्गृहात् ॥१८॥
ादुन्दुभिनिर्घोषं शंखनादं महाबलम् । कारयित्वा प्रयाणं स चकार मदगर्वितः ॥१९॥
ार्ययौ नयसंयुक्तः सेवकानिति संवदन् । हत्वा शक्रं ग्रहीष्यामि सुरराज्यमकंटकम् ॥२०॥
युक्त्वा निर्जगामाऽऽशु स्वसैन्यपरिवारितः । महता सैन्यनादेन भीषयन्नमरावतीम् ॥२१॥
मागच्छंतमाज्ञाय तुराषाडपि सत्वरः । सेनोद्योगं भयत्रस्तः कारयामास भारत ॥२२॥
र्वानाहूय तरसा लोकपालानरिन्दमः । युद्धार्थं प्रेरयन्सर्वान्व्यरोचत महाद्युतिः ॥२३॥
व्यूहं ततः कृत्वा संस्थितः पाकशासनः । तत्राऽऽजगाम वेगात्तु वृतः परबलार्दनः ॥२४॥
वदानवयोस्तावत्संग्रामस्तुमुलोऽभवत् । वृत्रवासवयोः संख्ये मनसा विजयैषिणोः ॥२५॥
वं परस्परं युद्धे संदीप्ते भयदे भृशम् । आकृतं देवताः प्रापुर्दैत्याश्च परमां मुदम् ॥२६॥
मरैर्भिंदिपालैश्च खड्गैः परशुपट्टिशैः । जघ्नुः परस्परं देवदैत्याः स्वस्ववरायुधैः ॥२७॥
वं युद्धे वर्तमाने दारुणे लोमहर्षणे । शक्रं जग्राह सहसा वृत्रः क्रोधसमन्वितः ॥२८॥
ावृत्य मुखे क्षिप्त्वा स्थितो वृत्रः शतक्रतुम् । मुदितोऽभून्महाराज पूर्ववैरमनुस्मरन् ॥२९॥
क्रे ग्रस्तेऽथ वृत्रेण संभ्रांता निर्जरास्तदा । चुक्रुशुः परमार्तास्ते हा शक्रेति मुहुर्मुहुः ॥३०॥

अपावृतं मुखे शक्रं ज्ञात्वा सर्वे दिवौकसः । बृहस्पतिं प्रणम्योचुर्दीना व्यथितचेतसः ॥३१॥
किं कर्तव्यं द्विजश्रेष्ठ त्वमस्माकं गुरुः परः । शक्रो ग्रस्तस्तु वृत्रेण रक्षितो देवतांतरैः ॥३२॥
विना शक्रेण किं कुर्मः सर्वे हीनपराक्रमाः । अभिचारं कुरु विभो सत्वरः शक्रमुक्तये ॥३३॥

बृहस्पतिरुवाच

किं कर्तव्यं सुराः क्षिप्तो मुखमध्येऽस्ति वासवः । वृत्रेणोत्सादितो जीवन्नस्ति कोष्ठांतरे रिपोः॥३४॥

व्यास उवाच

देवाश्चिंतातुराः सर्वे तुरासाहं तथाकृतम् । दृष्ट्वा विमृश्य तरसा चक्रुर्यत्नं विमुक्तये ॥३५॥
असृजंत महासत्त्वां जृम्भिकां रिपुनाशिनीम् । ततो विजृम्भमाणः स व्यावृतास्यो बभूव ह ३६॥
विजृम्भमाणस्य ततो वृत्रस्याऽऽस्यादवापतत् । स्वान्नंगान्यपि संक्षिप्य निष्क्रांतो बलसूदनः३७॥
ततः प्रभृति लोकेषु जृम्भिका प्राणिसंस्थिता । जहृषुश्च सुरा सर्वे शक्रं दृष्ट्वा विनिर्गतम् ॥३८॥
ततः प्रववृते युद्धं तयोर्लोकभयप्रदम् । वर्षाणामयुतं यावद्दारुणं लोमहर्षणम् ॥३९॥
एकतश्च सुराः सर्वे युद्धाय समुपस्थिताः । एकतो बलवांस्त्वाष्ट्रः संग्रामे समवर्तत ॥४०॥
यदा व्यवर्धत रणे वृत्रो वरमदावृतः । पराजितस्तदा शक्रस्तेजसा तस्य धर्षितः ॥४१॥
विव्यथे मघवा युद्धे ततः प्राप्य पराजयम् । विषादमगमन्देवा दृष्ट्वा शक्रं पराजितम् ॥४२॥
जग्मुस्त्यक्त्वा रणं सर्वे देवा इन्द्रपुरोगमाः । गृहीतं देवसदनं वृत्रेणागत्य रंहसा ॥४३॥
देवोद्यानानि सर्वाणि भुंक्तेऽसौ दानवो बलात् । ऐरावतोऽपि दैत्येन गृहीतोऽसौ गजोत्तमः॥४४॥
विमानानि च सर्वाणि गृहीतानि विशांपते । उच्चैःश्रवा हयवरो जातस्तस्य वशे तदा ॥४५॥
कामधेनुः पारिजातो गणश्चाप्सरसां तथा । गृहीतं रत्नमात्रं तु तेन त्वष्टृसुतेन ह ॥४६॥
स्थानभ्रष्टाः सुराः सर्वे गिरिदुर्गेषु संस्थिताः । दुःखमापुः परिभ्रष्टा यज्ञभागात्सुरालयात् ॥४७॥
वृत्रः सुरपदं प्राप्य बभूव मदगर्वितः । त्वष्टाऽतीव सुखं प्राप्य मुमोद सुतसंयुतः ॥४८॥
अमंत्रयन्हितं देवा मुनिभिः सह भारत । किं कर्तव्यमिति प्राप्ते विचिन्त्य भयमोहिताः४९॥
जग्मुः कैलासमचलं सुराः शक्रसमन्विताः । महादेवं प्रणम्योचुः प्रह्वाः प्रांजलयो भृशम् ५०॥
देवदेव महादेव कृपासिन्धो महेश्वर । रक्षाऽस्मान्भयभीतांस्तु वृत्रेणाऽतिपराजितान्५१॥
गृहीतं देवसदनं तेन देव बलीयसा । किं कर्तव्यमतः शंभो ब्रूहि सत्यं शिवाऽद्य नः ॥
किं कुर्मः क्व च गच्छामः स्थानभ्रष्टा महेश्वर । दुःखस्य नाऽधिगच्छामो विनाशोपायमीश्वर ॥
साहाय्यं कुरु भूतेश व्यथिताः स्म कृपानिधे । वृत्रं जहि मदोत्सिक्तं वरदानबलाद्विभो ॥५४॥

शिव उवाच

ब्रह्माणं पुरतः कृत्वा वयं सर्वे हरेः क्षयम् । गत्वा समेत्य तं विष्णुं चिंतयामो वधोद्यमम्५५॥

स शक्तश्च छलज्ञश्च, बलवान्बुद्धिमत्तरः । शरण्यश्च दयाब्धिश्च वासुदेवो जनार्दनः ॥५६॥
विना तं देवदेवेशं नार्थसिद्धिर्भविष्यति । तस्मात्तत्र च गंतव्यं सर्वकार्यार्थसिद्धये ॥५७॥

व्यास उवाच

इति संचिंत्य ते सर्वे ब्रह्मा शक्रः सशंकरः । जग्मुर्विष्णोः क्षयं देवाः शरण्यं भक्तवत्सलम् ॥
गत्वा विष्णुपदं देवास्तुष्टुवुः परमेश्वरम् । हरिं पुरुषसूक्तेन वेदोक्तेन जगद्गुरुम् ॥५९॥
प्रत्यक्षोऽभूज्जगन्नाथस्तेषां स कमलापतिः । संमान्य च सुरान्सर्वानित्युवाच पुरःस्थितः ६०॥
किमागताः स्म लोकेशा हरब्रह्मसमन्विताः । कारणं कथयध्वं वः सर्वेषां सुरसत्तमाः ॥६१॥

व्यास उवाच

इति श्रुत्वा हरेर्वाक्यं नोचुर्देवा रमापतिम् । चिन्ताविष्टाः स्थिताः प्रायः सर्वे प्रांजलयस्तथा ॥६२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

व्यास उवाच

तथा चिन्तातुरान्वीक्ष्य सर्वान्सर्वार्थतत्त्ववित् । प्राह प्रेमभरोद्भ्रांतान्माधवो मेदिनीपते ॥१॥

विष्णुरुवाच

किं मौनमाश्रिता यूयं ब्रुवंतु कारणं सुराः । सदसद्वाऽपि यच्छ्रुत्वा यतिष्ये तन्निवारणे ॥२॥

देवा ऊचुः

किमज्ञातं तव विभो त्रिषु लोकेषु वर्तते । सर्वं वेद भवान्कार्यं किं पृच्छसि पुनः पुनः ॥३॥
त्वया पूर्वं बलिर्बद्धः शक्रो देवाधिपः कृतः । वामनं वपुरास्थाय क्रांतं त्रिभुवनं पदे ॥४॥
अमृतं त्वाहृतं विष्णो दैत्याश्च विनिपातिताः । त्वं प्रभुः सर्वदेवानां सर्वापद्विनिवारणे ॥५॥

विष्णुरुवाच

न भेतव्यं सुरवरा वेद्म्युपायं सुसंमतम् । तद्वधाय प्रवक्ष्यामि येन सौख्यं भविष्यति ॥६॥
अवश्यं करणीयं मे भवतां हितमात्मना । बुद्ध्या बलेन चार्थेन येन केनच्छलेन वा ॥७॥
उपायाः खलु चत्वारः कथितास्तत्त्वदर्शिभिः । सामादयः सुहृत्स्वेव दुर्हृदेषु विशेषतः ॥८॥
ब्रह्मणाऽस्य वरो दत्तस्तपसाराधितेन च । दुर्जयत्वं च संप्राप्तं वरदानप्रभावतः ॥९॥
अजेयः सर्वभूतानां त्वष्ट्रा समुपपादितः । ततो बलेन वृद्धिं स प्राप्तः परपुरंजयः ॥१०॥
दुःसाध्योऽसौ सुराः शत्रुर्विना सामप्रतारणम् । प्रलोभ्य वशमानेयो हन्तव्यस्तु ततः परम् ॥११॥

गच्छध्वं सर्वगंधर्वा यत्राऽस्ति बलवत्तरः । साम तस्य प्रयुंजध्वं तत एनं विजेष्यथ ॥१२॥
संगम्य शपथान्कृत्वा विश्वास्य समयेन हि । मित्रत्वं च समाधाय हंतव्यः प्रबलो रिपुः ॥१३॥
अदृश्यः संप्रवेक्ष्यामि वज्रमस्य वरायुधम् । साहाय्यं च करिष्यामि शक्रस्याऽहं सुरोत्तमाः १४॥
समयं च प्रतीक्षध्वं सर्वथैवाऽयुषः क्षये । मरणं विबुधास्तस्य नाऽन्यथा संभविष्यति ॥१५॥
गच्छध्वमृषिभिः सार्धङ्गन्धर्वाः कपटावृताः । इन्द्रेण सह मित्रत्वं कुरुध्वं वाक्यदानतः ॥१६॥
यथा स याति विश्वासं तथा कार्यं प्रतारणम् । गुप्तोऽहं संप्रवेक्ष्यामि पविं संछादितं दृढम् ॥१७॥
विश्वस्तं मघवा शत्रुं हनिष्यति न चाऽन्यथा । विश्वासस्य कृते पापं कृत्वा शक्रस्तु पृष्ठतः ॥१८॥
मत्सहायोऽथ वज्रेण शातयिष्यति पापिनम् । न दोषोऽत्र शठे शत्रौ शाठ्यमेव प्रकुर्वतः॥१९॥
नाऽन्यथा बलवान्वध्यः शूरधर्मेण जायते । वामनं रूपमाधाय मयाऽयं वंचितो बलिः ॥२०॥
कृत्वा च मोहिनीवेषं दैत्याः सर्वेऽपि वंचिताः । भवंतः सहिताः सर्वे देवीं भगवतीं शिवाम् ॥२१॥
गच्छध्वं शरणं भावैः स्तोत्रमंत्रैः सुरोत्तमाः । साहाय्यं सा योगमाया भवतां संविधास्यति २२॥
वन्दामहे सदा देवीं सात्त्विकीं प्रकृतिं पराम् । सिद्धिदां कामदां कामां दुरापामकृतात्मभिः॥२३॥
इंद्रोऽपि तां समाराध्य हनिष्यति रिपुं रणे । मोहिनी सा महामाया मोहयिष्यति दानवम् २४॥
मोहितो मायया वृत्रः सुखसाध्यो भविष्यति । प्रसन्नायां परांबायां सर्वं साध्यं भविष्यति ॥२५॥
नोचेन्मनोरथावाप्तिर्न कस्याऽपि भविष्यति । अन्तर्यामिस्वरूपा सा सर्वकारणकारणा ॥२६॥
तस्मात्तां विश्वजननीं प्रकृतिं परमादृताः । भजध्वं सात्त्विकैर्भावैः शत्रुनाशाय सत्तमाः ॥२७॥
पुरा मयाऽपि संग्रामं कृत्वा परमदारुणम् । पंचवर्षसहस्राणि निहतौ मधुकैटभौ ॥२८॥
स्तुता मया तदात्यर्थं प्रसन्ना प्रकृतिः परा । मोहितौ तौ तदा दैत्यौ छलेन च मया हतौ॥२९॥
विप्रलब्धौ महाबाहू दानवौ मदगर्वितौ । तथा कुरुध्वं प्रकृतेर्भजनं भावसंयुताः ॥३०॥
सर्वथा कार्यसिद्धिं सा करिष्यति सुरोत्तमाः । एवं ते दत्तमतयो विष्णुना प्रभविष्णुना ॥३१॥
जग्मुस्ते मेरुशिखरं मन्दारद्रुममण्डितम् । एकांते संस्थिता देवाः कृत्वा ध्यानं जपं तपः॥३२॥
तुष्टुवुर्जगतां धात्रीं सृष्टिसंहारकारिणीम् । भक्तकामदुघामंबां संसारक्लेशनाशिनीम् ॥३३॥

देवा ऊचुः

देवि प्रसीद परिपाहि सुरान्प्रतप्तान्वृत्रासुरेण समरे परिपीडितांश्च ।
दीनार्तिनाशनपरे परमार्थतत्त्वे प्राप्तांस्त्वदंघ्रिकमलं शरणं सदैव ॥३४॥
त्वं सर्वविश्वजननी परिपालयाऽस्मान्पुत्रानिवाऽतिपतितान्रिपुसंकटेऽस्मिन् ।
मातर्न तेऽस्त्यविदितं भुवनत्रयेऽपि कस्मादुपेक्षसि सुरानसुरप्रतप्तान् ॥३५॥
त्रैलोक्यमेतदखिलं विहितं त्वयैव ब्रह्मा हरिः पशुपतिस्तव वासनोत्थाः ।

कुर्वन्ति कार्यमखिलं स्ववशा न ते ते भ्रूभंगचालनवशाद्विहरंति कामम् ॥३६॥
माता सुतान्परिभवात्परिपाति दीनान्रीतिस्त्वयैव रचिता प्रकटापराधान् ।
कस्मान्न पालयसि देवि विनापराधानस्मांस्त्वदंघ्रिशरणान्करुणारसाब्धे ॥३७॥

नूनं मदंघ्रिभजनात्तपदाः किलैते भक्तिं विहाय विभवे सुखभोगलुब्धाः ।
नेमे कटाक्षविषया इति चेन्न चैषा रीतिः सुते जननकर्तरि चाऽपि दृष्टा ॥३८॥
दोषो न नोऽत्र जननि प्रतिभाति चित्ते यत्ते विहाय भजनं विभवे निमग्नाः ।
मोहस्त्वया विरचितः प्रभवत्यसौ नस्तस्मात्स्वभावकरुणे दयसे कथं न ॥३९॥

पूर्वं त्वया जननि दैत्यपतिर्बलिष्ठो व्यापादितो महिषरूपधरः किलाऽऽजौ ।
अस्मत्कृते सकललोकभयावहोऽसौ वृत्रं कथं न भयदं विधुनोषि मातः ॥४०॥
शुम्भस्तथाऽतिबलवाननुजो निशुम्भस्तौ भ्रातरौ तदनुगा निहता हतौ च ।
वृत्रं तथा जहि खलं प्रबलं दयार्द्रे मत्तं विमोहय तथा न भवेद्यथाऽसौ ॥४१॥
त्वं पालयाऽद्य विबुधानसुरेण मातः संतापितानतितरां भयविह्वलांश्च ।
नाऽन्योऽस्ति कोऽपि भुवनेषु सुरार्तिहंता यः क्लेशजालमखिलं निदहेत्स्वशक्त्या ॥४२॥
वृत्रे दया तव यदि प्रथिता तथापि जह्येनमाशु जनदुःखकरं खरं च ।
पापात्समुद्धर भवानि शरैः पुनाना नोचेत्प्रयास्यति तमो ननु दुष्टबुद्धिः ॥४३॥

ते प्रापिताः सुरवनं विबुधारयो ये हत्वा रणेऽपि विशिखैः किल पावितास्ते ।
त्राता न किं निरयपातभयाद्दयार्द्रे यच्छत्रवोऽपि न हि किं विनिहंसि वृत्रम् ॥४४॥
जानीमहे रिपुरसौ तव सेवको न प्रायेण पीडयति नः किल पापबुद्धिः ।
यस्तावकस्त्विह भवेदमरानसौ किन्त्वत्पादपंकजरतान्ननु पीडयेद्वा ॥४५॥
कुर्मः कथं जननि पूजनमद्य तेऽम्ब पुष्पादिकं तव विनिर्मितमेव यस्मात् ।
मन्त्रा वयं च सकलं परशक्तिरूपं तस्माद्भवानि चरणे प्रणताः स्म नूनम् ॥४६॥
धन्यास्त एव मनुजा हि भजंति भक्त्या पादांबुजं तव भवाब्धिजलेषु पोतम् ।
यं योगिनोऽपि मनसा सततं स्मरंति मोक्षार्थिनो विगतरागविकारमोहाः ॥४७॥

ये याज्ञिकाः सकलवेदविदोऽपि नूनं त्वां संस्मरंति सततं किल होमकाले ।
स्वाहां तु तृप्तिजननीमसुरेश्वराणां भूयः स्वधां पितृगणस्य च तृप्तिहेतुम् ॥४८॥
मेधाऽसि कांतिरसि शांतिरपि प्रसिद्धा बुद्धिस्त्वमेव विशदार्थकरी नराणाम् ।
सर्वं त्वमेव विभवं भुवनत्रयेऽस्मिन्कृत्वा ददासि भजतां कृपया सदैव ॥४९॥

व्यास उवाच

एवं स्तुता सुरैर्देवी प्रत्यक्षा साऽभवत्तदा । चारुरूपधरा तन्वी सर्वाभरणभूषिता ॥५०॥
पाशांकुशवराभीतिलसद्बाहुचतुष्टया । रणत्किंकिणिकाजालरशनाबद्धसत्कटिः ॥५१॥
कलकंठीरवा कांता क्वणत्कंकणनूपुरा । चन्द्रखंडसमाबद्धरत्नमौलिविराजिता ॥५२॥
मंदस्मिताऽरविन्दास्या नेत्रत्रयविभूषिता । पारिजातप्रसूनाच्छनीलवर्णसमप्रभा ॥५३॥
रक्तांबरपरीधाना रक्तचंदनचर्चिता । प्रसादसुमुखी देवी करुणारससागरा ॥५४॥
सर्वशृङ्गारवेषाढ्या सर्वदैवतारणिः परा । सर्वज्ञा सर्वकर्त्री च सर्वाधिष्ठानरूपिणी ॥५५॥
सर्ववेदान्तसंसिद्धा सच्चिदानंदरूपिणी । प्रणेमुस्तां समालोक्य सुरा देवीं पुरःस्थिताम् ॥५६॥
तानाह प्रणतानंदा किं वः कार्यं ब्रुवंतु माम् ।

देवा ऊचुः

मोहयैनं रिपुं वृत्रं देवानामतिदुःखदम् ॥५७॥
यथा विश्वसते देवांस्तथा कुरु विमोहितम् । आयुधे च बलं देहि हतः स्याद्येन वा रिपुः ॥५८॥

व्यास उवाच

तथेत्युक्त्वा भगवती तत्रैवांतरधीयत । स्वानि स्वानि निकेतानि जग्मुर्देवा मुदान्विताः ॥५९॥

इति श्रीदेवीभागवते षष्ठस्कंधे देवीमाहात्म्ये पंचमोऽध्यायः ॥५॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

व्यास उवाच

एवं प्राप्तवरा देवा ऋषयश्च तपोधनाः ।
"जग्मुः सर्वे च संमंत्र्य वृत्रस्याश्रममुत्तमम् ।" ददृशुस्तत्र तं वृत्रं ज्वलंतमिव तेजसा ॥१॥
धक्ष्यंतमिव लोकांस्त्रीन्ग्रसंतमिव चाऽमरान् । ऋषयोऽथ ततोऽभ्येत्य वृत्रमूचुः प्रियं वचः ॥२॥
देवकार्यार्थसिद्ध्यर्थं सामयुक्तं रसात्मकम् ।

ऋषय ऊचुः

वृत्र वृत्र महाभाग सर्वलोकभयंकर ॥ ३ ॥
व्याप्तं त्वयैतत्सकलं ब्रह्मांडमखिलं किल । शक्रेण तव वैरं यत्तत्तु सौख्यविघातकम् ॥४॥
युवयोर्दुःखदं कामं चिंतावृद्धिकरं परम् । न त्वं स्वपिषि संतुष्टो न चाऽपि मघवा तथा ॥५॥
सुखं स्वपिति चिंतार्तो द्वयोर्यद्वैरिजं भयम् । युवयोर्युध्यतोः कालो व्यतीतस्तु महानिह ॥६॥
पीड्यंते च प्रजाः सर्वाः सदेवासुरमानवाः । संसारेऽत्र सुखं ग्राह्यं दुःखं हेयमिति स्थितिः ॥७॥

न सुखं कृतवैरस्य भवतीति विनिर्णयः । संग्रामरसिकाः शूरान्प्रशंसंति न पंडिताः ॥८॥
युद्धं श्रृंगारचतुरा इंद्रियार्थविघातकम् । पुष्पैरपि न योद्धव्यं किं पुनर्निशितैः शरैः॥९॥
युद्धे विजयसंदेहो निश्चयं बाणताडनम् । दैवाधीनमिदं विश्वं तथा जयपराजयौ ॥१०॥
दैवाधीनाविति ज्ञात्वा न योद्धव्यं कदाचन । कालेऽथ भोजनं स्नानं शय्यायां शयनं तथा११॥
परिचर्यापरा भार्या संसारे सुखसाधनम् । कि सुखं युध्यतः संख्ये बाणवृष्टिभयंकरे ॥१२॥
खड्गपातातिरौद्रे च तथाऽरातिसुखप्रदे । संग्रामे मरणात्स्वर्गसुखप्राप्तिरिति स्फुटम् ॥१३॥
प्रलोभनपरं वाक्यं नोदनार्थं निरर्थकम् । छित्त्वा देहं व्यथां प्राप्य श्रृगालकरटादिभिः ॥
पश्चात्स्वर्गसुखावाप्तिं को वा वांछति मंदधीः । सख्यं भवतु ते वृत्र शक्रेण सह नित्यदा ॥१५॥
अवाप्स्यसि सुखं त्वं च शक्रश्चाऽपि निरंतरम् । वयं च तापसाः सर्वे गंधर्वाश्च निजाश्रमे ॥१६॥
सुखवासं गमिष्यामः शांते वैरेऽधुनैव वाम् । संग्रामे युवयोर्धीर वर्तमाने दिवानिशम् ॥१७॥
पीड्यंते मुनयः सर्वे गंधर्वाः किन्नरा नराः । सर्वेषां शांतिकामानां सख्यमिच्छामहे वयम् ॥
मुनयस्त्वं च शक्रश्च प्राप्नुवंतु सुखं किल । मध्यस्थाश्च वयं वृत्र युवयोः सख्यकारणे १९॥
शपथं कारयित्वाऽत्र योजयामो मिथः प्रियम् । शक्रस्तु शपथान्कृत्वा यथोक्तांश्च तवाऽग्रतः २०॥
चित्तं ते प्रीतिसंयुक्तं करिष्यति तु सांप्रतम् । सत्याधारा धरा नूनं सत्येन च दिवाकरः ॥२१॥
तपत्ययं यथाकालं वायुः सत्येन वात्यथ । उदन्वानपि मर्यादां सत्येनैव न मुंचति ॥२२॥
तस्मात्सत्येन सख्यं वां भवत्वद्य यथासुखम् । एकत्र शयनक्रीडा जलकेलिः सुखासनम् २३॥
युवाभ्यां सर्वथा कार्यं कर्तव्यं सख्यमेत्य च ।

व्यास उवाच

महर्षिवचनं श्रुत्वा तानुवाच महामतिः ॥२४॥
अवश्यं भगवंतो मे माननीयास्तपस्विनः । भवंतो मुनयः क्वाऽपि न मिथ्यावादिनो भृशम् ॥
सदाचाराः सुशांताश्च न विदुश्छलकारणम् । कृतवैरे शठे स्तब्धे कामुके च गतत्विषि ॥२६॥
निर्ल्लज्जे नैव कर्तव्यं सख्यं मतिमता सदा । निर्लज्जोऽयं दुराचारो ब्रह्महा लंपटः शठः ॥२७॥
न विश्वासस्तु कर्तव्यः सर्वथैवेदृशे जने । भवंतो निपुणाः सर्वे न द्रोहमतयः सदा ॥२८॥
अनभिज्ञास्तु शांतत्वाच्चित्तानामतिवादिनाम् ।

मुनय ऊचुः

जंतुः कृतस्य भोक्ता वै शुभस्य त्वशुभस्य च ॥२९॥
द्रोहं कृत्वा कुतः शांतिमाप्नुयान्नष्टचेतनः । विश्वासघातकर्तारो नरकं यांति निश्चयम् ॥३०॥
दुःखं च समवाप्नोति नूनं विश्वासघातकः । निष्कृतिर्ब्रह्महंतॄणां सुरापानां च निष्कृतिः ३१॥

विश्वासघातिनां नैव मित्रद्रोहकृतामपि । समयं ब्रूहि सर्वज्ञ यथा ते चेतसि ध्रुवम् ३२॥
तेनैव समयेनाद्य संधिः स्यादुभयोः किल ।

वृत्र उवाच

न शुष्केण न चार्द्रेण नाश्मना न च दारुणा ॥३३॥
न वज्रेण महाभाग न दिवा निशि नैव च । वध्यो भवेयं विप्रेंद्राः शक्रस्य सह दैवतैः ॥३४॥
एवं मे रोचते संधिः शक्रेण सह नान्यथा ।

व्यास उवाच

ऋषयस्तं तदा प्राहुर्बाढमित्येव चादृताः ॥३५॥
समयं श्रावयामासुस्तत्रानीय सुरेश्वरम् । इंद्रोऽपि शपथांस्तत्र चकार विगतज्वरः ॥३६॥
साक्षिणं पावकं कृत्वा मुनीनां सन्निधौ किल । वृत्रस्तु वचनैस्तस्य विश्वासमगमत्तदा ॥३७॥
बभूव मित्रवच्छक्रे सहचर्यापरायणः । कदाचिन्नंदने चोभौ कदाचिद्गंधमादने ॥३८॥
कदाचिदुदधेस्तीरे मोदमानौ विचेरतुः । एवं कृते च संधाने वृत्रः प्रमुदितोऽभवत् ३९॥
शक्रोऽपि वधकामस्तु तदुपायानचिंतयत् । रंध्रान्वेषी समुद्विग्नस्तदासीन्मघवा भृशम् ॥४०॥
एवं चिंतयतस्तस्य कालः समभिवर्तत । विश्वासं परमं प्राप वृत्रः शक्रेऽतिदारुणे ॥४१॥
एवं कतिचिदब्दानि गतानि समये कृते । वृत्रस्य मरणोपायान्मनसींद्रोऽप्यचिंतयत् ॥४२॥
त्वष्टैकदा सुतं प्राह विश्वस्तं पाकशासने । पुत्र वृत्र महाभाग शृणु मे वचनं हितम् ४३॥
न विश्वासस्तु कर्तव्यः कृतवैरे कथंचन । मघवा कृतवैरस्ते सदाऽसूयापरः परैः ॥४४॥
लोभान्मत्तो द्वेषरतः परदुःखोत्सवान्वितः । परदारलंपटः स पापबुद्धिः प्रतारकः ॥४५॥
रंध्रान्वेषी द्रोहपरो मायावी मदगर्वितः । यः प्रविश्योदरे मातुर्गर्भच्छेदं चकार ह ॥४६॥
सप्तकृत्वः सप्तकृत्वः क्रंदमानमनातुरः । तस्मात्पुत्र न कर्तव्यो विश्वासस्तु कथंचन ॥४७॥
कृतपापस्य का लज्जा पुनः पुत्र प्रकुर्वतः ।

व्यास उवाच

एवं प्रबोधितः पित्रा वचनैर्हेतुसंयुतैः ॥४८॥
न बुबोध तदा वृत्र आसन्नमरणः किल । स कदाचित्समुद्रान्ते तमपश्यन्महासुरम् ॥४९॥
संध्याकाल उपावृते मुहूर्तेऽतीव दारुणे । ततः संचिंत्य मघवा वरदानं महात्मनाम् ५०॥
संध्येयं वर्तते रौद्रा न रात्रिर्दिवसो न च । हंतव्योऽयं मया चाऽद्य बलेनैव न संशयः ५१॥
एकाकी विजने चाऽत्र संप्राप्तः समयोचितः । एवं विचार्य मनसा सस्मार हरिमव्ययम् ॥५२॥
तत्राऽऽजगाम भगवानदृश्यः पुरुषोत्तमः । वज्रमध्ये प्रविश्याऽसौ संस्थितो भगवान्हरिः ॥

इन्द्रो बुद्धिं चकाराऽऽशु तदा वृत्रवधं प्रति । इति संचिन्त्य मनसा कथं हन्यां रिपुं रणे५४॥
अजेयं सर्वथा सर्वदेवैश्च दानवैस्तथा । यदि वृत्रं न हन्म्यद्य वंचयित्वा महाबलम्५५॥
न श्रेयो मम नूनं स्यात्सर्वथा रिपुरक्षणात् । अपां फेनं तदाऽपश्यत्समुद्रं पर्वतोपमम् ॥५६॥
नाऽयं शुष्को न चार्द्रोऽयं न च शस्त्रमिदं तथा । अपां फेनं तदा शक्रो जग्राह किल लीलया ॥
परां शक्तिं च सस्मार भक्त्या परमया युतः । स्मृतमात्रा तदा देवी स्वांशं फेने न्यधापयत् ॥
वज्रं तदावृतं तत्र चकार हरिसंयुतम् । फेनावृतं पविं तत्र शक्रश्चिक्षेप तं प्रति ५६॥
सहसा निपपाताऽऽशु वज्राहत इवाचलः । वासवस्तु प्रहृष्टात्मा बभूव निहते तदा ॥६०॥
ऋषयश्च महेंद्रं तमस्तुवन्विविधैः स्तवैः । हतशत्रुः प्रहृष्टात्मा वासवः सह दैवतैः ६१॥
देवीं संपूजयामास यत्प्रसादाद्धतो रिपुः । प्रसादयामास तदा स्तोत्रैर्नानाविधैरपि ॥६२॥
देवोद्याने पराशक्तेः प्रासादमकरोद्धरिः । पद्मरागमयीं मूर्तिं स्थापयामास वासवः ६३॥
त्रिकालं महतीं पूजां चक्रुः सर्वेऽपि निर्जराः । तदाप्रभृति देवानां श्रीदेवी कुलदैवतम् ॥६४॥
विष्णुं त्रिभुवनश्रेष्ठं पूजयामास वासवः । ततो हते महावीर्ये वृत्रे देवभयंकरे ॥६५॥
प्रववौ च शिवो वायुर्जहृषुर्देवतास्तथा । हते तस्मिन्सगंधर्वा यक्षराक्षसकिन्नराः ॥६६॥
इत्थं वृत्रः पराशक्तिप्रवेशयुतफेनतः । तया कृतविमोहाच्च शक्रेण सहसा हतः ॥६७॥
ततो वृत्रनिहंत्रीति देवी लोकेषु गीयते । शक्रेण निहतत्वाच्च शक्रेण हत उच्यते ॥६८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥६॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

व्यास उवाच

अथ तं पतितं दृष्ट्वा विष्णुर्विष्णुपुरीं ययौ । मनसा शंकमानस्तु तस्य हत्याकृतं भयम् ॥१॥
इंद्रोऽपि भयसंत्रस्तो ययाविंद्रपुरीं ततः । मुनयो भयसंविग्ना ह्यभवन्निहते रिपौ ॥२॥
किमस्माभिः कृतं पापं यदसौ वंचितः किल । मुनिशब्दो वृथा जातः सुरेशस्य च संगमात् ३॥
अस्माकं वचनाद्वृत्रो विश्वासमगमत्किल । विश्वासघातिनः संगाद्वयं विश्वासघातकाः ॥४॥
धिगियं ममता पापमूलमेवमनर्थकृत् । यदस्माभिश्छलं कृत्वा शपथैर्वंचितोऽसुरः ॥५॥
मंत्रकृद्बुद्धिदाता च प्रेरकः पापकारिणाम् । पापभाक्स भवेन्नूनं पक्षकर्ता तथैव च ॥६॥
विष्णुनाऽपि कृतं पापं यत्साहाय्यमवाप्तवान् । वज्रे प्रविश्य येनाऽसौ पातितः सत्त्वमूर्तिना ॥७॥
नूनं स्वार्थपरः प्राणी न पापात्त्रासमश्नुते । हरिणा हरिसंगेन सर्वथा दुष्कृतं कृतम् ॥८॥
द्वावेव स्तः पदार्थानां द्वावेव निधनं गतौ । प्रथमश्च तुरीयश्च यौ त्रिलोक्यां तु दुर्लभौ ॥९॥

अर्थकामौ प्रशस्तौ द्वौ सर्वेषां संमतौ प्रियौ । धर्माधर्मेति वाग्वादो दम्भोऽयं महतामपि १०॥
मुनयोऽपि मनस्तापमेवं कृत्वा पुनः पुनः । जग्मुः स्वानाश्रमानेव विमनस्का हतोद्यमाः ११॥
त्वष्टा तु निहतं श्रुत्वा पुत्रमिंद्रेण भारत । रुरोद दुःखसंतप्तो निर्वेदमगमत्पुनः ॥१२॥
यत्राऽसौ पतितस्तत्र गत्वा वीक्ष्य तथा गतम् । संस्कारं कारयामास विधिवत्पारलौकिकम् १३॥
स्नात्वाऽस्य सलिलं दत्त्वा कृत्वा चैवौर्ध्वदैहिकम् । शशापेंद्रं स शोकार्तः पापिष्ठं मित्रघातकम् ॥
यथा मे निहतः पुत्रः प्रलोभ्य शपथैर्भृशम् । तथेंद्रोऽपि महद्दुःखं प्राप्नोतु विधिनिर्मितम् ॥
इति शप्त्वा सुरेशानं त्वष्टा तापसमन्वितः । मेरोः शिखरमास्थाय तपस्तेपे सुदुष्करम् ॥१६॥

जनमेजय उवाच

हत्वा त्वाष्ट्रं सुरेशोऽथ कामवस्थामवाप्तवान् । सुखं वा दुःखमेवाऽग्रे तन्मे ब्रूहि पितामह १७॥

व्यास उवाच

किं पृच्छसि महाभाग संदेहः कीदृशस्तव । अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाऽशुभम् ॥८॥
बलिष्ठैर्दुर्बलैर्वाऽपि स्वल्पं वा बहु वा कृतम् । सर्वथैव हि भोक्तव्यं सदेवासुरमानुषैः ॥१६॥
शक्रायेत्थं मतिर्दत्ता हरिणा वृत्रघातिने । प्रविष्टोऽथ पविं विष्णुः सहायः प्रत्यपद्यत ॥२०॥
न चाऽऽपदि सहायोऽभूद्वासुदेवः कथंचनः । समये स्वजनः सर्वः संसारेऽस्मिन्नराधिप ॥२१॥
दैवे विमुखतां प्राप्ते न कोऽप्यस्ति सहायवान् । पिता माता तथा भार्या भ्राता वाऽथ सहोदरः २२॥
सेवको वाऽपि मित्रं वा पुत्रश्चैव तथौरसः । प्रतिकूले गते दैवे न कोऽप्येति सहायताम् ॥२३॥
भोक्ता पापस्य पुण्यस्य कर्ता भवति सर्वथा । वृत्रं हत्वा गताः सर्वे निस्तेजस्कः शचीपतिः २४॥
शेपुस्तं त्रिदशाः सर्वे ब्रह्महेत्यब्रुवञ्छनैः । को नाम शपथान्कृत्वा सत्यं दत्त्वा वचः पुनः ॥
जिघांसति सुविश्वस्तं मुनिं मित्रत्वमागतम् । देवगोष्ठ्यां सुरोद्याने गंधर्वाणां समागमे ॥२६॥
सर्वत्रैव कथा तस्य विस्तारमगमत्किल । किं कृतं दुष्कृतं कर्म शक्रेणाऽद्य जिघांसता २७॥
वृत्रं छलेन विश्वस्तं मुनिभिश्च प्रतारितम् । वेदप्रमाणमुत्सृज्य स्वीकृतं सौगमं मतम् ॥२८॥
यदयं निहतः शत्रुर्वंचयित्वाऽतिसाहसात् । को नाम वचनं दत्त्वा विपरीतमथाऽऽचरेत् ॥२६॥
बिना शक्रं हरिं वाऽऽपि यथाऽयं विनिपातितः। एवंविधाः कथाश्चाऽन्याः समाजेष्वभवन्भृशम् ॥
शुश्रावेंद्रोऽपि विविधाः स्वकीर्तेर्हानिकारकाः । यस्य कीर्तिर्हता लोके धिक्तस्यैव कुजीवितम् ॥
यं दृष्ट्वा पथि गच्छंतं शत्रुः स्मेरमुखो भवेत् । इन्द्रद्युम्नोऽपि राजर्षिः पतितः कीर्तिसंक्षयात् ३२॥
स्वर्गादकृतपापोऽसौ पापकृत्किं न पात्यते । स्वल्पेऽपराधेऽपि नृपो ययातिः पतितः किल ३३॥
नृपः कर्कटतां प्राप्तो युगानष्टादशैव तु । भृगुपत्निशिरश्छेदाद्भगवान्हरिरच्युतः ॥३४॥
ब्रह्मशापात्यशोर्योनौ संजातो मकरादिषु । विष्णुश्च वामनो भूत्वा याचनार्थं बलेर्गृहे ॥३५॥

गतः किमपरं दुःखं प्राप्नोति दुष्कृती नरः । रामोऽपि वनवासेषु सीताविरहजं बहु ॥३६॥
दुःखं च प्राप्तवान्घोरं भृगुशापेन भारत । तथेंद्रोऽपि ब्रह्महत्याकृतं प्राप्य महद्भयम् ॥३७॥
न स्वास्थ्यं प्राप गेहेऽसौ सर्वसिद्धिसमन्विते । पौलोमी तं सभाहीनं दृष्ट्वा प्रोवाच वासवम् ॥३८॥
निश्वसंतं भयत्रस्तं नष्टसंज्ञं विचेतसम् । किं प्रभोऽद्य भयार्तोऽसि मृतस्ते दारुणो रिपुः ३६॥
का चिंता वर्तते कांत तव शत्रुनिषूदन । कस्माच्छोचसि लोकेश निःश्वसन्प्राकृतो यथा ॥
नाऽन्योऽस्ति बलवाञ्छत्रुर्येन चिंतापरो भवान् ।

इन्द्र उवाच

नाऽरातिर्बलवान्मेऽस्ति न शांतिर्न सुखं तथा ॥४१॥
ब्रह्महत्याभयाद्राशि बिभेमि सततं गृहे । नंदनं न सुखाकारं नाऽमृतं न गृहं वनम् ॥४२॥
गंधर्वाणां तथा गेयं नृत्यमप्सरसां पुनः । न त्वं सुखकरा नारी नाना च सुरयोषितः ॥४३॥
न तथा कामधेनुश्च देववृक्षः सुखप्रदः । किं करोमि क्व गच्छामि क्व शर्म मम जायते ॥
इति चिंतापरः कान्ते न लभे सुखमात्मनि ।

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा वचनं शक्रः प्रियां परमकातराम् ॥४५॥
निर्जगाम गृहान्मन्दो मानसं सर उत्तमम् । पद्मनाले प्रविष्टोऽसौ भयार्तः शोककर्षितः ॥४६॥
न प्राज्ञायत देवेन्द्रस्त्वभिभूतश्च कल्मषैः । प्रतिच्छन्नो वसत्यप्सु चेष्टमान इवोरगः ॥४७॥
असहायस्तुराषाडै चिन्तार्तो विकलेंद्रियः । ततः प्रनष्टे देवेन्द्रे ब्रह्महत्याभयार्दिते ॥४८॥
सुराश्चिंतातुराश्चाऽऽसन्नुत्पाताश्चाऽभवन्नथ । ऋषयः सिद्धगंधर्वा भयार्ताश्चाऽभवन्भृशम् ॥४६॥
अराजकं जगत्सर्वमभिभूतमुपद्रवैः । अवर्षणं तदा जातं पृथिवी क्षीणवैभवा ॥५०॥
विच्छिन्नस्रोतसो नद्यः सरांस्यनुदकानि वै । एवं त्वराजके जाते देवता मुनयस्तथा ॥५१॥
विचार्य नहुषं चक्रुः शक्रं सर्वे दिवौकसः । संप्राप्य नहुषो राजा धर्मिष्ठोऽपि रजोबलात् ५२॥
बभूव विषयासक्तः पंचबाणशराहतः । अप्सरोभिर्वृतः क्रीडन्देवोद्यानेषु भारत ॥५३॥
शक्रपत्नीगुणाञ्छ्रुत्वा चकमे तां स पार्थिवः । ऋषीनाह किमिंद्राणी नोपगच्छति मां किल ५४॥
भवद्भिश्चामरैः सर्वैः कृतोऽहं वासवस्त्विह । प्रेषयध्वं सुराः कामं सेवार्थं मम वै शचीम् ५५॥
प्रियं चेन्मम कर्तव्यं सर्वथा मुनयोऽमराः । अहमिंद्रोऽद्य देवानां लोकानां च तथेश्वरः ॥५६॥
आगच्छतु शची मह्यं क्षिप्रमद्य निवेशनम् । इति तस्य वचः श्रुत्वा देवा देवर्षयस्तथा ॥५७॥
गत्वा चिंतातुराः प्रोचुः पौलोमीं प्रणतास्ततः । इन्द्रपत्नि दुराचारी नहुषस्त्वामिहेच्छति ॥५८॥
कुपितोऽस्मानुवाचेदं प्रेषयध्वं शचीमिह । किं कुर्मस्तदधीनाः स्म येनेंद्रोऽयं कृतः किल ॥५६॥

तच्छ्रुत्वा दुर्मना देवी बृहस्पतिमुवाच ह । रक्ष मां नहुषाद्ब्रह्मंस्तवाऽस्मि शरणं गता॥६०॥

बृहस्पतिरुवाच

न भेतव्यं त्वया देवि नहुषात्पापमोहितात् । न त्वां दास्याम्यहं वत्से त्यक्त्वा धर्मं सनातनम्॥६१
शरणागतमार्तं च यो ददाति नराधमः । स एव नरकं याति यावदाभूतसंप्लवम् ॥६२॥
स्वस्था भव पृथुश्रोणि न त्यक्ष्ये त्वां कदाचन ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥७॥

अथाष्टमोऽध्यायः

व्यास उवाच

नहुषस्त्वथ तां श्रुत्वा गुरोस्तु शरणं गताम् । चुक्रोध स्मरबाणार्तस्तमांगिरसमाशु वै ॥१॥
देवानाहांगिरासूनुर्हंतव्योऽयं मया किल । इतींद्राणीं गृहे मूढो रक्षतीति मया श्रुतम् ॥२॥
इति तं कुपितं दृष्ट्वा देवाः सर्षिपुरोगमाः । अब्रुवन्नहुषं घोरं सामपूर्वं वचस्तदा ॥३॥
क्रोधं संहर राजेंद्र त्यज पापमतिं प्रभो । निंदंति धर्मशास्त्रेषु परदाराभिमर्शनम् ॥४॥
शक्रपत्नी सदा साध्वी जीवमाने पतौ पुनः । कथमन्यं पतिं कुर्यात्सुभगाऽतिपतिव्रता ॥५॥
त्रिलोकीशस्त्वमधुना शास्ता धर्मस्य वै विभो । त्वादृशोऽधर्ममातिष्ठेत्तदा नश्येत्प्रजा ध्रुवम् ॥६॥
सर्वथा प्रभुणा कार्यं शिष्टाचारस्य रक्षणम् । वारमुख्याश्च शतशो वर्ततेऽत्र शचीसमाः ॥७॥
रतिस्तु कारणं प्रोक्तं शृंगारस्य महात्मभिः । रसहानिर्बलात्कारे कृते सति तु जायते ॥८॥
उभयोः सदृशं प्रेम यदि पार्थिवसत्तम । तदा वै सुखसंपत्तिरुभयोरुपजायते ॥९॥
तस्माद्भावमिमं मुंच परदाराभिमर्शने । सद्भावं कुरु देवेन्द्र पदं प्राप्तोऽस्यनुत्तमम् ॥१०॥
ऋद्धिक्षयस्तु पापेन पुण्येनाऽतिविवर्धनम् । तस्मात्पापं परित्यज्य सन्मतिं कुरु पार्थिव ॥११॥

नहुष उवाच

गौतमस्य यदा भुक्ता दाराः शक्रेण देवताः । वाचस्पतेस्तु सोमेन क्व यूयं संस्थितास्तदा ॥१२॥
परोपदेशे कुशलाः प्रभवंति नराः किल । कर्ता चैवोपदेष्टा च दुर्लभः पुरुषो भवेत् ॥१३॥
मामागच्छतु सा देवी हितं स्यादद्भुतं हि वः । एतस्याः परमं देवाः सुखमेवं भविष्यति ॥१४॥
अन्यथा न हि तुष्येऽहं सत्यमेतद्ब्रवीमि वः । विनयाद्वा बलाद्वाऽपि तामाशु प्रापयंत्विह ॥१५॥
इति तस्य वचः श्रुत्वा देवाश्च मुनयस्तथा । तमूचुश्चाऽतिसंत्रस्ता नहुषं मदनातुरम् ॥१६॥
इन्द्राणीमानयिष्यामः सामपूर्वं तवांतिकम् । इत्युक्त्वा ते तदा जग्मुर्बृहस्पतिनिकेतनम् ॥१७॥

व्यास उवाच

ते गत्वांगिरसः पुत्रं प्रोचुः प्रांजलयः सुराः । जानीमः शरणं प्राप्तामिंद्राणीं तव वेश्मनि ॥१८॥

सा देया नहुषायाऽद्य वासवोऽसौ कृतो यतः । वृणोत्वियं वरारोहा पतित्वे वरवर्णिनी ॥१६॥
बृहस्पतिः सुरानाह तच्छ्रुत्वा दारुणं वचः । नाऽहं त्यक्ष्ये तु पौलोमीं सतीं च शरणागताम् २०॥

देवा ऊचुः

उपायोऽन्यः प्रकर्तव्यो येन सोऽद्य प्रसीदति । अन्यथा कोपसंयुक्तो दुराराध्यो भविष्यति ॥२१॥

गुरुरुवाच

तत्र गत्वा शची भूपं प्रलोभ्य वचसा भृशम् । करोतु समयं बाला पतिं ज्ञात्वा मृतं भजे ॥२२॥
इन्द्रे जीवति मे कांते कथमन्यं करोम्यहम् । अन्वेषणार्थं गंतव्यं मया तस्य महात्मनः ॥२३॥
इति सा समयं कृत्वा वंचयित्वा च भूपतिम् । भर्तुरानयने यत्नं करोतु मम वाक्यतः ॥२४॥
इति संचिंत्य ते सर्वे बृहस्पतिपुरोगमाः । नहुषं सहिता जग्मुरिंद्रपत्न्या दिवौकसः ॥२५॥
तानागतान्समीक्ष्याऽह तदा कृत्रिमवासवः । जहर्ष च मुदायुक्तस्तां वीक्ष्य मुदितोऽब्रवीत् २६॥
अद्याऽस्मि वासवः कांते भज मां चारुलोचने । पतित्वे सर्वलोकस्य पूज्योऽहं विहितः सुरैः॥२७॥
इत्युक्ता सा नृपं प्राह वेपमाना त्रपायुता । वरमिच्छाम्यहं राजंस्त्वत्तः प्राप्तं सुरेश्वर ॥२८॥
किंचित्कालं प्रतीक्षस्व यावत्कुर्वे विनिर्णयम् । इंद्रोऽस्तीति न वाऽस्तीति संदेहो मे हृदि स्थितः२६॥
ततस्त्वां समुपस्थास्ये कृत्वा निश्चयमात्मनि । तावत्क्षमस्व राजेंद्र सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ॥३०॥
न हि विज्ञायते शक्रो नष्टः किं वा क्व वा गतः । एवमुक्तः स इन्द्राण्या नहुषः प्रीतिमानभूत्॥३१॥
व्यसर्जयत्स तां देवीं तथेत्युक्त्वा मुदान्वितः । सा विसृष्टा नृपेणाऽऽशु गत्वा प्राह सुरान्सती३२॥
इंद्रस्याऽऽगमने यत्नं कुरुताऽद्य कृतोद्यमाः । श्रुत्वा तद्वचनं देवा इंद्राण्या रसवच्छुचि ॥३३॥
मंत्रयामासुरेकाग्राः शक्रार्थं नृपसत्तम । ते गत्वा वैष्णवं धाम तुष्टुवुः परमेश्वरम् ॥३४॥
आदिदेवं जगन्नाथं शरणागतवत्सलम् । ऊचुश्चैनं समुद्विग्ना वाक्यं वाक्यविशारदाः ॥३५॥
देवदेवः सुरपतिर्ब्रह्महत्याप्रपीडितः । अदृश्यः सर्वभूतानां क्वापि तिष्ठति वासवः॥३६॥
त्वद्धिया निहते विप्रे ब्रह्महत्यावृतः प्रभो । त्वं गतिस्तस्य भगवन्नस्माकं च तथैव हि ॥३७॥
त्राहि नः परमापन्नान्मोक्षं तस्य विनिर्दिश । देवानां वचनं श्रुत्वा कातरं विष्णुरब्रवीत् ॥३८॥
यजतामश्वमेधेन शक्रपापनिवृत्तये । पुण्येन हयमेधेन पावितः पाकशासनः ॥३६॥
पुनरेष्यति देवानामिंद्रत्वमकुतोभयः । हयमेधेन संतुष्टा देवी श्रीजगदंबिका ॥४०॥
ब्रह्महत्यादिपापानि नाशयिष्यत्यसंशयम् । यस्याः स्मरणमात्रेण पापजालं विनश्यति ॥४१॥
किं पुनर्वाजिमेधेन तत्प्रीत्यर्थं कृतेन च । इंद्राणी कुरुतान्नित्यं भगवत्याः प्रपूजनम् ॥४२॥
आराधनं शिवायास्तु सुखकारि भविष्यति । नहुषोऽपि जगन्मातुर्मायया मोहितः किल ॥४३॥
विनाशं स्वकृतेनाऽऽशु गमिष्यत्येनसा सुराः । पावितश्चाऽश्वमेधेन तुराषाडपि वैभवम् ॥४४॥

प्राप्स्यत्यचिरकालेन स्वमासनमनुत्तमम् । ते तु श्रुत्वा शुभां वाणीं विष्णोरमिततेजसः ४५॥
जग्मुस्तं देशमनिशं यत्राऽऽस्ते पाकशासनः । तमाश्वास्य सुराः शक्रं बृहस्पतिपुरोगमाः ॥४६॥
कारयामासुरखिलं हयमेधं महाक्रतुम् । विभज्य ब्रह्महत्यां तु वृक्षेषु च नदीषु च ॥४७॥
पर्वतेषु पृथिव्यां च स्त्रीषु चैवाऽग्निपद्भिभु. । तां विसृज्य च भूतेषु विपापः पाकशासनः ॥४८॥
विज्वरः समभूद्भूयः कालाकांक्षी स्थितो जले । अदृश्यः सर्वभूतानां पद्मनाले व्यतिष्ठत ॥४९॥
देवास्तु निर्गताः स्थाने कृत्वा कार्यं तदद्भुतम् । पौलोमी तु गुरुं प्राह दुःखिता विरहाकुला॥५०॥
कृतयज्ञोऽपि मे भर्ता किमदृश्यः पुरंदरः । कथं द्रक्ष्ये प्रियं स्वामिंस्तमुपायं वदस्व मे ॥५१॥

बृहस्पतिरुवाच

त्वमाराधय पौलोमि देवीं भगवतीं शिवाम् । दर्शयिष्यति ते नाथं देवी विगतकल्मषम् ॥५२॥
आराधिता जगद्धात्री नहुषं वारयिष्यति । मोहयित्वा नृपं स्थानात्पातयिष्यति चांबिका ५३॥
इत्युक्ता सा तदा तेन पुलोमतनया नृप । जग्राह मंत्रं विधिवद्गुरोर्देव्याः ससाधनम्॥५४॥
विद्यां प्राप्य गुरोर्देवी देवीं श्रीभुवनेश्वरीम् । सम्यगाराधयामास बलिपुष्पार्चनैः शुभैः ॥५५॥
त्यक्तान्यभोगसंभारा तापसीवेषधारिणी । चकार पूजनं देव्याः प्रियदर्शनलालसा ॥५६॥
कालेन कियता तुष्टा प्रत्यक्षं दर्शनं ददौ । सौम्यरूपधरा देवी वरदा हंसवाहिनी ॥५७॥
कोटिसूर्यप्रतीकाशा चंद्रकोटिसुशीतला । विद्युत्कोटिसमानाभा चतुर्वेदसमन्विता ॥५८॥
पाशांकुशाभयवरान्दधती निजबाहुभिः । आपादलंबिनीं स्वच्छां मुक्तामालां च बिभ्रती५९॥
प्रसन्नस्मेरवदना लोचनत्रयभूषिता । आब्रह्मकीटजननी करुणामृतसागरा ॥६०॥
अनंतकोटिब्रह्मांडनायिका परमेश्वरी । सौम्यानंतरसैर्युक्तस्तनद्वयविराजिता ॥६१॥
सर्वेश्वरी च सर्वज्ञा कूटस्थाक्षररूपिणी । तामुवाच प्रसन्ना सा शक्रपत्नीं कृतोद्यमाम्॥६२॥
मेघगंभीरशब्देन मुदमाददती भृशम् ।

देव्युवाच

वरं वरय सुश्रोणि वांछितं शक्रवल्लभे ॥६३॥
ददाम्यद्य प्रसन्नाऽस्मि पूजिता सुभृशं त्वया । वरदाऽहं समायाता दर्शनं सहजं न मे ॥६४॥
अनेककोटिजन्मोत्थपुण्यपुंजैर्हि लभ्यते । इत्युक्ता सा तदा देवी तामाह प्रणता पुरः ॥६५॥
शक्रपत्नी भगवतीं प्रसन्नां परमेश्वरीम् । वांछामि दर्शनं मातः पत्युः परमदुर्लभम् ॥६६॥
नहुषाद्भयनाशं च स्वपदप्रापणं तथा ।

देव्युवाच

गच्छ त्वमनया दूत्या सार्द्धं श्रीमानसं सरः ॥६७।

यत्र मे मूर्तिरचला विश्वकामाभिधा मता । तत्र पश्यसि शक्रं त्वं दुःखितं भयविह्वलम्॥६८॥
मोहयिष्यामि राजानं कालेन कियता पुनः । स्वस्था भव विशालाक्षि करोमि तव चेप्सितम्६६॥
भ्रंशयिष्यामि भूपालं मोहितं त्रिदशासनात् ।

व्यास उवाच

देवीदूती तां गृहीत्वा शक्रपत्नीं त्वरान्विता ॥७०॥
प्रापयामास सान्निध्यं स्वपत्युः परमेश्वरीम् । सा दृष्ट्वा तं पतिं बाला सुरेशं गुप्तसंस्थितम्॥७१॥
मुदिताभूद्वरं वीक्ष्य बहुकालाभिवांछितम् ।

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कंधे शक्रदर्शनं नामाऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

अथ नवमोऽध्यायः

व्यास उवाच

तां वीक्ष्य विपुलापांगीं रहः शोकसमन्विताम् । आखण्डलः प्रियां भार्यां विस्मितश्चाऽब्रवीत्तदा१॥
कथमत्राऽगता कान्ते कथं ज्ञातस्त्वयाऽह्यहम् । दुर्ज्ञेयः सर्वभूतानां संस्थितोऽस्मि शुभानने ॥२॥

शच्युवाच

देव देव्याः प्रसादेन ज्ञातोऽस्यद्य भवानिह । पुनस्तस्याः प्रसादेन प्राप्तास्मि त्वां दिवस्पते ॥३॥
नहुषो नाम राजर्षिः स्थापितो भवदासने । त्रिदशैर्मुनिभिश्चैव स मां बाधति नित्यशः ॥ ४ ॥
पतिं मां कुरु चार्वंगि तुरासाहं सुराधिपम् । एवं वदति मां पाप्मा किं करोमि बलार्दन ॥५॥

इन्द्र उवाच

कालाकांक्षी वरारोहे संस्थितोऽस्मि यदृच्छया । तथा त्वमपि कल्याणि सुस्थिरं स्वमनः कुरु॥६॥

व्यास उवाच

इत्युक्ता तेन सा देवी पतिनातिप्रशंसिना । निश्वसंत्याह तं शक्रं वेपमानाऽतिदुःखिता ॥७॥
कथं तिष्ठे महाभाग पापात्मा मां वशानुगाम् । करिष्यति मदोन्मत्तो वरदानेन गर्वितः ॥ ८ ॥
देवाश्च मुनयः सर्वे मामूचुस्तद्भयाकुलाः । तं भजस्व वरारोहे देवराजं स्मरातुरम् ॥ ६ ॥
बृहस्पतिस्तु शत्रुघ्न वाडवो बलवर्जितः । कथं मां रक्षितुं शक्तो भवेद्देवानुगः सदा ॥१०॥
तस्माच्चिंताऽस्ति महती नार्यहं वशवर्तिनी । अनाथा किं करिष्यामि विपरीते विधौ विभो११॥
नार्यस्म्यहं न कुलटा त्वच्चिन्ताऽतिपतिव्रता । नास्ति मे शरणं तत्र यो मां रक्षति दुःखिताम्१२॥

इन्द्र उवाच

उपायं प्रब्रवीम्यद्य तं कुरुष्व वरानने । शीलं ते दुःखिते काले परित्रातं भविष्यति॥१३॥

रेण रक्षिता नारी न भवेच्च पतिव्रता। उपायैः कोटिभिः कामंभिन्नचित्ताऽतिचंचला १४॥
शीलमेव हि नारीणां सदा रक्षति पापतः। तस्मात्त्वं शीलमास्थाय स्थिरा भव शुचिस्मिते॥
यदा त्वां नहुषो राजा बलादाकर्षयेत्खलः। तदा त्वं समयं कृत्वा गुप्तं वंचय भूपतिम्॥१६॥
एकान्ते तत्समीपे त्वं गत्वा वद मदालसे। ऋषियानेन दिव्येन मामुपैहि जगत्पते॥१७॥
एवं तव वशे प्रीता भविष्यामीति मे व्रतम्। इति तं वद सुश्रोणि तदा तु परिमोहितः॥१८॥
कामांधः स मुनीन्याने योजयिष्यति पार्थिवः। अवश्यं तापसो भूपं शापदग्धं करिष्यति॥१९॥
साहाय्यं जगदंबा ते करिष्यति न संशयः। जगदंबापदस्मर्तुः संकटं न कदाचन॥२०॥
यदि जायेत तच्चाऽपि ज्ञेयं तत्स्वस्तये किल। तस्मात्सर्वप्रयत्नेन मणिद्वीपाधिवासिनीम्॥२१॥
भज त्वं भुवनेशानीं गुरुवाक्यानुसारतः।

व्यास उवाच

इत्याख्याता शची तेन जगाम नहुषं प्रति॥२२॥
तथेत्युक्त्वाऽतिविश्वस्ता भाविकार्ये कृतोद्यमा। नहुषस्तां समालोक्य मुदितो वाक्यमब्रवीत्॥२३॥
स्वागतं सत्यवचनैस्त्वदधीनोऽस्मि कामिनि। दासोऽहं तव सत्येन पालितं वचनं त्वया॥२४॥
यदागता समीपे मे तुष्टोऽस्मि मितभाषिणि। न च व्रीडा त्वया कार्या भक्तं मां भज सुस्मिते॥
कार्यं वद विशालाक्षि करिष्यामि तव प्रियम्।

शच्युवाच

सर्वं कृतं त्वया कार्यं मम कृत्रिमवासव॥२६॥
मनोरथोऽस्ति मे देव शृणु चित्तेऽधुना विभो। वांछितं कुरु कल्याण त्वद्वशाऽहमतः परम्॥२७॥
ब्रवीमि मानसोत्साहं त्वं तं कर्तुमिहार्हसि। कार्यं त्वं ब्रूहि चंद्रास्ये करोमि तव वांछितम्॥२८॥
अलभ्यमपि दास्यामि तुभ्यं सुभ्रु वदस्व माम्।

शच्युवाच

कथं ब्रवीमि राजेंद्र प्रत्ययो नास्ति मे तव॥२९॥
शपथं कुरु राजेंद्र यत्करोमि प्रियं तव। राजानः सत्यवचसो दुर्लभा एव भूतले॥३०॥
पश्चाद्ब्रवीम्यहं राजञ्ज्ञात्वा सत्येन यंत्रितम्। कृते चेद्वांछिते भूप सदा ते वशर्तिनी॥३१॥
भविष्यामि तुराषाड् वै सत्यमेतद्वचो मम।

नहुष उवाच

अवश्यमेव कर्तव्यं वचनं तव सुंदरि॥३२॥
शपामि सुकृतेनाऽहं यज्ञदानकृतेन वै।

शच्युवाच

इंद्रस्य हरयो वाहा गजश्चैव रथस्तथा ॥३३॥
गरुडो वासुदेवस्य यमस्य महिषस्तथा । वृषभः शंकरस्याऽपि ब्रह्मणो वरटापतिः ॥३४॥
मयूरः कार्तिकेयस्य गजास्यस्य तु मूषकः । इच्छाम्यहमपूर्वं वै वाहनं ते सुराधिप ॥३५॥
यन्न विष्णोर्न रुद्रस्य नाऽसुराणां न रक्षसाम् । वहंतु त्वां महाराज मुनयः संशितव्रताः ॥३६॥
सर्वे शिबिकया राजन्नेतद्धि मम वांछितम् । सर्वदेवाधिकं त्वां वै जानामि वसुधाधिप ॥३७॥
तेन ते तेजसो वृद्धिं वांछाम्यहमतंद्रिता ।

व्यास उवाच

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा प्रहस्य ज्ञानदुर्बलः ॥३८॥
मोहितस्तु महादेव्या कृतं मोहेन तत्क्षणम् । उवाच वचनं भूपः संस्तुवन्वासवप्रियाम् ॥३६॥

नहुष उवाच

सत्यमुक्तं त्वया तन्वि वाहनं रुचिरं मम । करिष्यामि सुकेशांते वचनं तव सर्वथा ॥४०॥
न ह्यल्पवीर्यो भवति यो वाहान्कुरुते मुनीन् । अहमारुह्य यानेन त्वामेष्यामि शुचिस्मिते ४१॥
सप्तर्षयो मां वक्ष्यंति सर्वे देवर्षयस्तथा । समर्थं त्रिषु लोकेषु ज्ञात्वा मां तपसाऽधिकम्४२॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा तां सुसंतुष्टो विससर्ज हरिप्रियाम् । मुनीनाहूय सर्वांस्तानित्युवाच स्मरान्वितः॥४३॥

नहुष उवाच

अहमिंद्रोऽद्य भो विप्राः सर्वशक्तिसमन्वितः । कार्यमत्र प्रकुर्वंतु भवंतो विगतस्मयाः ॥४४॥
इंद्रासनं मया प्राप्तं नेंद्राणी मामुपैति च । आकारिता च मां ब्रूते प्रेमपूर्वमिदं वचः ॥४५॥
मुनियानेन देवेंद्र मामुपैहि सुराधिप । देवदेव महाराज मत्प्रियं कुरु मानद ॥४६॥
एतत्कार्यं मुनिश्रेष्ठा ममाऽत्यंतं दुरासदम् । भवद्भिस्तु प्रकर्तव्यं सर्वथैव दयालुभिः ॥४७॥
मनो दहति मे कामः शक्रपत्न्यां प्रवर्तितम् । भवंतः शरणं मेऽद्य कुरुध्वं कार्यमद्भुतम् ॥४८॥
अगस्तिप्रमुखास्तस्य श्रुत्वा वाक्यमसत्करम् । अंगीचक्रुश्च भावित्वात्कृपया परमर्षयः ॥४६॥
अंगीकृतेऽथ तद्वाक्ये मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः । मुदं प्राप नृपः कामं पौलोमीकृतमानसः ॥५०॥
आरुह्य शिबिकां रम्यां संस्थितस्त्वरयान्वितः । वाहान्कृत्वा मुनीन्दिव्यान्सर्प सर्पेति चाब्रवीत्५१॥
कामार्तः सोऽस्पृशन्मूढः पादेन मुनिमस्तकम् । अगस्तिं तापसश्रेष्ठं लोपामुद्रापतिं तदा ॥५२॥
वातापिभक्षकर्तारं समुद्रस्याऽपि शोषकम् । कशया ताडयामास पंचबाणशराहतः ॥५३॥
इंद्राणीहृतचित्तोऽसौ सर्पेति प्रब्रुवन्मुनिम् । तं शशाप मुनिः क्रुद्धः कशाघातमनुस्मरन् ५४॥

सर्पो भव दुराचार वने घोरवपुर्महान् । बहुवर्षसहस्राणि यत्र क्लेशो महान्भवेत् ॥५५॥
विचरिष्यसि वीर्येण पुनः स्वर्गमवाप्स्यसि । दृष्ट्वा युधिष्ठिरं नाम तव मोक्षो भविष्यति॥५६॥
प्रश्नानामुत्तरं श्रुत्वा धर्मपुत्रमुखात्ततः ।

व्यास उवाच

एवं शप्तः स राजर्षिः स्तुत्वा तं मुनिसत्तमम् ॥५७॥
स्वर्गात्पपात सहसा सर्परूपधरोऽभवत् । बृहस्पतिस्ततो गत्वा तरसा मानसं प्रति ॥५८॥
इंद्राय सर्ववृत्तांतं कथयामास विस्तरात् । तच्छ्रुत्वा मघवा राज्ञः स्वर्गात्प्रच्यवनादिकम्॥५९॥
मुदितोऽभून्महाराज स्थितस्तत्रैव वासवः । देवाश्च मुनयो दृष्ट्वा नहुषं पतितं भुवि ॥६०॥
जग्मुः सर्वेऽपि तत्रैव यत्रेंद्रः सरसि स्थितः । तमाश्वास्य सुराः सर्वे मुनिभिः सहितास्तदा॥६१॥
स्वर्गे समानयामासुर्मानपूर्वं शचीपतिम् । समागतं ततः शक्रं सर्वे ते मुनयः सुराः ॥६२॥
स्थापयित्वाऽऽसने पश्चादभिषेकं दधुः शिवम् । इंद्रोऽपि स्वासनं प्राप्य शच्या सह सुरालये॥६३॥
चिक्रीड नंदने रम्ये कानने प्रेमयुक्तया ।

व्यास उवाच

एवमिंद्रेण संप्राप्तं दुःखं परमदारुणम् ॥६४॥
हत्वासुरं कामरूपं विश्वरूपं महामुनिम् । पुनर्देव्याः प्रसादेन स्वस्थानं प्राप्तवान्नृप॥६५॥
एतत्ते सर्वमाख्यातं वृत्रासुरवधाश्रयम् । यत्पृष्टोऽहं त्वया राजन्कथानकमनुत्तमम् ॥६६॥
यादृशं कुरुते कर्म तादृशं फलमाप्नुयात् । अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम्॥६७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कंधे वृत्रवधो नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

अथ दशमोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

कथितं चरितं ब्रह्मञ्छक्रस्याऽद्भुतकर्मणः । स्थानभ्रंशस्तथा दुःखप्राप्तिरुक्ता विशेषतः ॥१॥
यत्र देवाधिदेव्याश्च महिमाऽतीव वर्णितः । संदेहोऽत्र ममाऽप्यस्ति यच्छक्रोपि महातपाः॥२॥
देवाधिपत्यमासाद्य दुःसहं दुःखमन्वभूत् । मखानां नु शतं कृत्वा प्राप्तं स्थानमनुत्तमम् ३॥
देवेशत्वं च संप्राप्य भ्रष्टः स्थानादसौ कथम् । एतत्सर्वं समाचक्ष्व कारणं करुणानिधे ॥४॥
सर्वज्ञोऽसि मुनिश्रेष्ठ पुराणानां प्रवर्तकः । नाऽवाच्यं महतां किंचिच्छिष्ये च श्रद्धयाऽन्विते॥५॥
तस्मात्कुरु महाभाग मत्संदेहापनोदनम् ।

सूत उवाच

इति पृष्टः स राज्ञा वै तदा सत्यवतीसुतः ॥ ६ ॥
तमाहाऽतिप्रसन्नात्मा यथानुक्रममुत्तरम् ।

व्यास उवाच

निबोध नृपतिश्रेष्ठ कारणं परमाद्भुतम् ॥७॥
कर्मणस्तु त्रिधा प्रोक्ता गतिस्तत्त्वविदां वरैः । संचितं वर्तमानं च प्रारब्धमिति भेदतः ॥८॥
अनेकजन्मसंजातं प्राक्तनं संचितं स्मृतम् । सात्त्विकं राजसं कर्म तामसं त्रिविधं पुनः ॥९॥
शुभं वाऽप्यशुभं भूप संचितं बहुकालिकम् । अवश्यमेव भोक्तव्यं सुकृतं दुष्कृतं तथा ॥१०॥
जन्मजन्मनि जीवानां संचितानां च कर्मणाम् । निःशेषस्तु क्षयो नाऽभूत्कल्पकोटिशतैरपि ॥११॥
क्रियमाणं च यत्कर्म वर्तमानं तदुच्यते । देहं प्राप्य शुभं वाऽपि ह्यशुभं वा समाचरेत् ॥
संचितानां पुनर्मध्यात्समाहृत्य कियान्किल । देहारंभे च समये कालः प्रेरयतीव तत् ॥१३॥
प्रारब्धं कर्म विज्ञेयं भोगात्तस्य क्षयः स्मृतः । प्राणिभिः खलु भोक्तव्यं प्रारब्धं नाऽत्र संशयः ॥
पुरा कृतानि राजेंद्र ह्यशुभानि शुभानि च । अवश्यमेव कर्माणि भोक्तव्यानीति निश्चयः १५॥
देवैर्मनुष्यैरसुरैर्यक्षगंधर्वकिन्नरैः । कर्मैव हि महाराज देहारंभस्य कारणम् ॥१६॥
कर्मक्षये जन्मनाशः प्राणिनां नाऽत्र संशयः । ब्रह्मा विष्णुस्तथा रुद्र इन्द्राद्याश्च सुरास्तथा ॥
दानवा यक्षगंधर्वाः सर्वे कर्मवशाः किल । अन्यथा देहसंबंधः कथं भवति भूपते ॥१८॥
कारणं यस्तु भोगस्य देहिनः सुखदुःखयोः । तस्मादनेकजन्मोत्थसंचितानां च कर्मणाम् १९॥
मध्ये वेगः समायाति कस्यचित्कालपाकतः । तत्प्रारब्धवशात्पुण्यं करोति च यथा तथा २०॥
पापं करोति मनुजस्तथा देवादयोऽपि च । तथा नारायणो राजन्नरश्च धर्मजावुभौ ॥२१॥
जातौ कृष्णार्जुनौ काममंशौ नारायणस्य तौ । पुराणपीठिकेयं वै मुनिभिः परिकीर्तिता ॥२२॥
देवांशः स तु विज्ञेयो यो भवेद्विभवाधिकः । नाऽनृषिः कुरुते काव्यं नाऽरुद्रो रुद्रमर्चते २३॥
नाऽदेवांशो ददात्यन्नं नाऽविष्णुः पृथिवीपतिः । इन्द्रादग्नेर्यमाद्विष्णोर्धनदादिति भूपते ॥२४॥
प्रभुत्वं च प्रभावं च कोपं चैव पराक्रमम् । आदाय क्रियते नूनं शरीरमिति निश्चयः ॥२५॥
यः कश्चिद्बलवाँल्लोके भाग्यवानथ भोगवान् । विद्यावान्दानवान्वाऽपि स देवांशः प्रपठ्यते ॥
तथैवैते ममाख्याताः पांडवाः पृथिवीपते । देवांशो वासुदेवोऽपि नारायणसमद्युतिः ॥२७॥
शरीरं प्राणिनां नूनं भाजनं सुखदुःखयोः । शरीरी प्राप्नुयात्कामं सुखं दुःखमनंतरम् ॥२८॥
देही नास्ति वशः कोऽपि दैवाधीनः सदैव हि । जननं मरणं दुःखं सुखं प्राप्नोति चावशः २९॥
पांडवास्ते वने जाताः प्राप्तास्तु स्वगृहं पुनः । स्वबाहुबलतः पश्चाद्राजसूयं क्रतूत्तमम् ॥३०॥

वनवासं पुनः प्राप्ता बहुदुःखकरं परम् । अर्जुनेन तपस्तप्तं दुष्करं ह्यजितेंद्रियैः ॥३१॥
संतुष्टैस्तु सुरैर्दत्तं वरदानं पुनः शुभम् । नरदेहकृतं पुण्यं क्व गतं ,वनवासजम् ॥३२॥
नरदेहे तपस्तप्तं चोग्रं बदरिकाश्रमे । नार्जुनस्य शरीरे तत्फलदं संबभूव ह ॥३३॥
प्राणिनां देहसंबंधे गहना कर्मणो गतिः । दुर्ज्ञेया सर्वथा देवैर्मानवानां तु का कथा ३४॥
वासुदेवोऽपि संजातः कारागारेऽतिसंकटे । नीतोऽसौ वसुदेवेन नंदगोपस्य गोकुलम् ॥३५॥
एकादशैव वर्षाणि संस्थितस्तत्र भारत । पुनः स मथुरां गत्वा जघानोग्रसुतं बलात् ॥३६॥
मोचयामास पितरौ बंधनाद्भृशदुःखितौ । उग्रसेनं च राजानं चकार मथुरापुरे ॥३७॥
जगाम द्वारवत्यां स म्लेच्छराजभयात्पुनः । सर्वं भाविवशात्कृष्णः कृतवान्पौरुषं महत् ३८॥
कृत्वा कार्याण्यनेकानि द्वारवत्यां जनार्दनः । देहं त्यक्त्वा प्रभासे तु सकुटुंबो दिवं गतः ३९॥
पुत्राः पौत्राश्च सुहृदो भ्रातरो जामयस्तथा । प्रभासे यादवाः सर्वे विप्रशापात्क्षयं गताः ४०॥
एवं ते कथिता राजन्कर्मणो गहना गतिः । वासुदेवोऽपि व्याधस्य बाणेन निधनं गतः ४१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥१०॥

अथैकादशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

भारावतरणार्थाय कथितं जन्म कृष्णयोः । संशयोऽयं द्विजश्रेष्ठ हृदये मम तिष्ठति ॥१॥
पृथिवी गोस्वरूपेण ब्रह्माणं शरणं गता । द्वापरांऽतेऽतिदीनाऽऽर्ता गुरुभारप्रपीडिता ॥२॥
वेधसा प्रार्थितो विष्णुः कमलापतिरीश्वरः । भूभारोत्तरणार्थाय साधूनां रक्षणाय च ॥३॥
भगवान्भारते खंडे देवैः सह जनार्दनः । अवतारं गृहाणाशु वसुदेवगृहे विभो ॥४॥
एवं संप्रार्थितो धात्रा भगवान्देवकीसुतः । बभूव सह रामेण भूभारोत्तारणाय वै ॥५॥
कियानुत्तारितो भारो हत्वा दुष्टाननेकशः । ज्ञात्वा सर्वान्दुराचारान्पापबुद्धिनृपानिह ॥६॥
हतो भीष्मो हतो द्रोणो विराटो द्रुपदस्तथा । बाह्लीकः सोमदत्तश्च कर्णो वैकर्तनस्तथा ॥७॥
यैर्लुंठितं धनं सर्वं हृताश्च हरियोषितः । कथं न नाशिता दुष्टा ये स्थिताः पृथिवीतले ॥८॥
आभीराश्च शका म्लेच्छा निषादाः कोटिशस्तथा । भारावतरणं किन्तत्कृतं कृष्णेन धीमता ॥९॥
संदेहोऽयं महाभाग न निवर्तति चित्ततः । कलावस्मिन्प्रजाः सर्वाः पश्यतः पापनिश्चयाः १०

व्यास उवाच

राजन्यस्मिन्युगे यादृक्प्रजा भवति कालतः । नाऽन्यथा तद्भवेन्नूनं युगधर्मोऽत्र कारणम्॥११॥
ये धर्मरसिका जीवास्ते वै सत्ययुगेऽभवन् । धर्मार्थरसिका ये तु ते वै त्रेतायुगेऽभवन्॥१२॥

धर्मार्थकामरसिका द्वापरे चाऽभवन्युगे । अर्थकामपराः सर्वे कलावस्मिन्भवंति हि ॥१३॥
युगधर्मस्तु राजेन्द्र न याति व्यत्ययं पुनः । कालः कर्तास्ति धर्मस्य ह्यधर्मस्य च वै पुनः १४॥

राजोवाच

ते तु सत्ययुगे जीवा भवंति धर्मतत्पराः । कुत्र तेऽद्य महाभाग तिष्ठंति पुण्यभागिनः १५॥
त्रेतायुगे द्वापरे वा ये दानव्रतकारकाः । वर्तन्ते मुनयः श्रेष्ठाः कुत्र ब्रूहि पितामह ॥१६॥
कलावद्य दुराचारा येऽत्र सन्ति गतत्रपाः । आद्ये युगे क्व यास्यंति पापिष्ठा देवनिन्दकाः १७॥
एतत्सर्वं समाचक्ष्व विस्तरेण महामते । सर्वथा श्रोतुकामोऽस्मि यदेतद्धर्मनिर्णयम् ॥१८॥

व्यास उवाच

ये वै कृतयुगे राजन्संभवंतीह मानवाः । कृत्वा ते पुण्यकर्माणि देवलोकान्व्रजंति वै १९॥
ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्च नृपसत्तम । स्वधर्मनिरता यांति लोकान्कर्मजितान्किल २०॥
सत्यं दया तथा दानं स्वदारगमनं तथा । अद्रोहः सर्वभूतेषु समता सर्वजन्तुषु ॥२१॥
एतत्साधारणं धर्मं कृत्वा सत्ययुगे पुनः । स्वर्गं यांतीतरे वर्णा धर्मतो रजकादयः ॥२२॥
तथा त्रेतायुगे राजन्द्वापरेऽथ युगे तथा । कलावस्मिन्युगे पापा नरकं यांति मानवाः॥२३॥
तावत्तिष्ठन्ति ते तत्र यावत्स्याद्युगपर्ययः । पुनश्च मानुषे लोके भवन्ति भुवि मानवाः ॥२४॥
यदा सत्ययुगस्यादिः कलेरंतश्च पार्थिव । तदा स्वर्गात्पुण्यकृतो जायन्ते किल मानवाः २५॥
यदा कलियुगस्यादिर्द्वापरस्य क्षयस्तथा । नरकात्पापिनः सर्वे भवन्ति भुवि मानवाः ॥२६॥
एवं कालसमाचारो नाऽन्यथाऽभूत्कदाचन । तस्मात्कलिरसत्कर्ता तस्मिंस्तु तादृशी प्रजा २७॥
कदाचिद्दैवयोगात्तु प्राणिनां व्यत्ययो भवेत् । कलौ ये साधवः केचिद्द्वापरे संभवन्ति ते॥२८॥
तथा त्रेतायुगे केचित्केचित्सत्ययुगे तथा । दुष्टाः सत्ययुगे ये तु ते भवंति कलावपि ॥२९॥
कृतकर्मप्रभावेण प्राप्नुवंत्यसुखानि च । पुनश्च तादृशं कर्म कुर्वंति युगभावतः ॥३०॥

जनमेजय उवाच

युगधर्मान्महाभाग ब्रूहि सर्वानशेषतः । यस्मिन्वै यादृशो धर्मो ज्ञातुमिच्छामि तं तथा ॥

व्यास उवाच

निबोध नृपशार्दूल दृष्टांतं ते ब्रवीम्यहम् । साधूनामपि चेतांसि युगभावाद्भवंति हि ॥३२॥
पितुर्यथा ते राजेन्द्र बुद्धिर्विप्रावहेलने । कृता वै कलिना राजन्धर्मज्ञस्य महात्मनः ॥३३॥
अन्यथा क्षत्रियो राजा ययातिकुलसंभवः । तापसस्य गले सर्पं मृतं कस्मादयोजयत् ॥३४॥
सर्वं युगबलं राजन्वेदितव्यं विजानता । प्रयत्नेन हि कर्तव्यं धर्मकर्म विशेषतः ॥३५॥
नूनं सत्ययुगे राजन्ब्राह्मणा वेदपारगाः । पराशक्त्यर्चनरता देवीदर्शनलालसाः ॥३६॥

गायत्रीप्रणवासक्ता गायत्रीध्यानकारिणः । गायत्रीजपसंसक्ता मायाबीजैकजापिनः ॥३७॥
ग्रामे ग्रामे परांबायाः प्रासादकरणोत्सुकाः । स्वकर्मनिरताः सर्वे सत्यशौचदयान्विताः ॥३८॥
त्रय्युक्तकर्मनिरतास्तत्त्वज्ञानविशारदाः । अभवन्क्षत्रियास्तत्र प्रजाभरणतत्पराः ॥३९॥
वैश्यास्तु कृषिवाणिज्यगोसेवानिरतास्तथा । शूद्राः सेवापरास्तत्र पुण्ये सत्ययुगे नृप ॥४०॥
परांबापूजनासक्ताः सर्वे वर्णाः परे युगे । तथा त्रेतायुगे किंचिन्न्यूना धर्मस्य संस्थितिः ॥
द्वापरे च विशेषेण न्यूना सत्ययुगस्थितिः । पूर्वं ये राक्षसा राजंस्ते कलौ ब्राह्मणाः स्मृताः॥
पाखंडनिरताः प्रायो भवन्ति जनवंचकाः । असत्यवादिनः सर्वे वेदधर्मविवर्जिताः ॥४३॥
दांभिका लोकचतुरा मानिनो वेदवर्जिताः । शूद्रसेवापराः केचिन्नानाधर्मप्रवर्तकाः ॥४४॥
वेदनिंदाकराः क्रूरा धर्मभ्रष्टातिवादुकाः । यथा यथा कलिर्वृद्धिं याति राजंस्तथा तथा ४५॥
धर्मस्य सत्यमूलस्य क्षयः सर्वात्मना भवेत् । तथैव क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्च धर्मवर्जिताः ४६॥
असत्यवादिनः पापास्तथा वर्णेतराः कलौ । शूद्रधर्मरता विप्राः प्रतिग्रहपरायणाः ॥४७॥
भविष्यंति कलौ राजन्युगे वृद्धिं गताः किल । कामचाराः स्त्रियः कामलोभमोहसमन्विताः ४८॥
पापमिथ्याभिवादिन्यः सदा क्लेशरता नृप । स्वभर्तृवंचका नित्यं धर्मभाषणपंडिताः ॥४९॥
भवंत्येवंविधा नार्यः पापिष्ठाश्च कलौ युगे । आहारशुद्धया नृपते चित्तशुद्धिस्तु जायते ॥५०॥
शुद्धे चित्ते प्रकाशः स्याद्धर्मस्य नृपसत्तम । वृत्तसंकरदोषेण जायते धर्मसंकरः ॥५१॥
धर्मस्य संकरे जाते नूनं स्याद्वर्णसंकरः । एवं कलियुगे भूप सर्वधर्मविवर्जिते ॥५२॥
स्ववर्णधर्मवार्तैषा न कुत्राऽप्युपलभ्यते । महांतोऽपि च धर्मज्ञा अधर्मं कुर्वते नृप ॥५३॥
कलिस्वभाव एवैष परिहार्यो न केनचित् ॥५४॥
निष्कृतिर्न हि राजेंद्र सामन्योपायतो भवेत् ।

जनमेजय उवाच

भगवन्सर्वधर्मज्ञ सर्वशास्त्रविशारद ॥५५॥
कलावधर्मबहुले नराणां का गतिर्भवेत् । यद्यस्ति तदुपायश्चेद्दयया तं वदस्व मे ॥५६॥

व्यास उवाच

एक एव महाराज तत्रोपायोऽस्ति नाऽपरः । सर्वदोषनिरासार्थं ध्यायेद्देवीपदांबुजम् ॥५७॥
न संत्यघानि तावंति यावती शक्तिरस्ति हि । नाम्नि देव्याः पापदाहे तस्माद्भीतिः कुतो नृप ॥
अवशेनाऽपि यन्नाम लीलयोच्चारितं यदि । किं किं ददाति तज्ज्ञातुं समर्था न हरादयः ५९॥
प्रायश्चित्तं तु पापानां श्रीदेवीनामसंस्मृतिः । तस्मात्कलिभयाद्राजन्पुण्यक्षेत्रे वसन्नरः ॥६०॥
निरंतरं परांबाया नामसंस्मरणं चरेत् । छित्त्वा भित्त्वा च भूतानि हत्वा सर्वमिदं जगत् ॥

देवीं नमति भक्त्या यो न स पापैर्विलिप्यते । रहस्यं सर्वशास्त्राणां मया राजन्नुदीरितम् ॥६२॥
विमृश्यैतदशेषेण भज देवीपदांबुजम् । अजपां नाम गायत्रीं जपंति निखिला जनाः ॥
महिमानं जानंति मायाया वैभवं महत् । गायत्रीं ब्राह्मणाः सर्वे जपंति हृदयांतरे ॥६४॥
महिमानं न जानंति मायाया वैभवं महत् । एतत्सर्वं समाख्यातं यत्पृष्टं त्वया नृप ॥६५॥
युगधर्मव्यवस्थायां किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥११॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

राजोवाच

तीर्थानि भुवि पुण्यानि ब्रूहि मे मुनिसत्तम । गम्यानि मानवैर्देवैः क्षेत्राणि सरितस्तथा ॥१॥
फलं च यादृशं यत्र तीर्थेषु स्नानदानतः । विधि तु तीर्थयात्रायां नियमांश्च विशेषतः ॥२॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि तीर्थानि विविधानि च । येषु तीर्थेषु देवीनां प्रशस्तान्यायनानि च ॥३॥
नदीनां जाह्नवी श्रेष्ठा यमुना च सरस्वती । नर्मदा गंडकी सिंधुर्गोमती तमसा तथा ॥४॥
कावेरी चंद्रभागा च पुण्या वेत्रवती शुभा । चर्मण्वती च सरयूस्तापी साभ्रमती तथा ॥५॥
एताश्च कथिता राजन्नन्याश्च शतशः पुनः । तासां समुद्रगाः पुण्याः स्वल्पपुण्या ह्यनब्धिगाः ॥
समुद्रगानां ताः पुण्याः सर्वदौघवहास्तु याः । मासद्वयं श्रावणादौ ताश्च सर्वा रजस्वलाः ॥७॥
भवंति वृष्टियोगेन ग्राम्यवारिवहास्तथा । पुष्करं च कुरुक्षेत्रं धर्मारण्यं सुपावनम् ॥८॥
प्रभासं च प्रयागं च नैमिषारण्यमेव च । विश्रुतं चार्बुदारण्यं शैलाश्च पावनास्तथा ॥९॥
श्रीशैलश्च सुमेरुश्च पर्वतो गंधमादनः । सरांसि चैव पुण्यानि मानसं सर्वविश्रुतम् ॥१०॥
तथा बिंदुसरः श्रेष्ठमच्छोदं नाम पावनम् । आश्रमास्तु तथा पुण्या मुनीनां भावितात्मनाम् ॥
विश्रुतस्तु सदा पुण्यः ख्यातो बदरिकाश्रमः । नरनारायणौ यत्र तेपाते तौ मुनी तपः ॥१२॥
वामनाश्रम आख्यातः शतयूपाश्रमस्तथा । येन यत्र तपस्तप्तं तस्य नाम्नाऽतिविश्रुतः १३॥
एवं पुण्यानि स्थानानि ह्यसंख्यातानि भूतले । मुनिभिः परिगीतानि पावनानि महीपते ॥१४॥
एषु स्थानेषु सर्वत्र देवीस्थानानि भूपते । दर्शनात्पापहारीणि वसंति नियमेन च ॥१५॥
कथयिष्यामि तान्यग्रे प्रसंगेन च कानिचित् । तीर्थानि नृप दानानि व्रतानि च मखास्तथा ॥
तपांसि पुण्यकर्माणि सापेक्षाणि महीपते । द्रव्यशुद्धिं क्रियाशुद्धिं मनःशुद्धिमपेक्ष्य च ॥१७॥
पावनानि हि तीर्थानि तपांसि च व्रतानि च । कदाचिद्द्रव्यशुद्धिः स्यात्क्रियाशुद्धिः कदाचन१८॥

दुर्लभा मनसः शुद्धिः सर्वेषां सर्वदा नृप । मनस्तु चंचलं राजन्ननेकविषयाश्रितम् ॥१६॥
कथं शुद्धं भवेद्राजन्नानाभावसमाश्रितम् । कामक्रोधौ तथा लोभो ह्यहंकारो मदस्तथा ॥२०॥
सर्वविघ्नकरा ह्येते तपस्तीर्थव्रतेषु च । अहिंसा सत्यमस्तेयं शौचमिंद्रियनिग्रहः ॥२१॥
स्वधर्मपालनं राजन्सर्वतीर्थफलप्रदम् । नित्यकर्मपरित्यागान्मार्गे संसर्गदोषतः ॥२२॥
व्यर्थं तीर्थाधिगमनं पापमेवाऽवशिष्यते । क्षालयंति हि तीर्थानि सर्वथा देहजं मलम् ॥२३॥
मानसं क्षालितुं तानि न समर्थानि वै नृप । शक्तानि यदि चेत्तानि गंगातीरनिवासिनः ॥२४॥
मुनयो द्रोहसंयुक्ताः कथं स्युर्भावितेश्वराः । वसिष्ठसदृशाः प्रह्वा विश्वामित्रादयः किल ॥२५॥
रागद्वेषरताः सर्वे कामक्रोधाकुलाः सदा । चित्तशुद्धिमयं तीर्थं गंगादिभ्योऽतिपावनम् ॥२६॥
यदि स्याद्दैवयोगेन क्षालयत्यांतरं मलम् । विशेषेण तु सत्संगो ज्ञाननिष्ठस्य भूपते ॥२७॥
न वेदा न च शास्त्राणि न व्रतानि तपांसि न । न मखा न च दानानि चित्तशुद्धेस्तु कारणम् ॥२८॥
वसिष्ठो ब्रह्मणः पुत्रो वेदविद्याविशारदः । रागद्वेषान्वितः कामं गंगातीरसमाश्रितः ॥२९॥
आडीबकं महायुद्धं विश्वामित्रवसिष्ठयोः । जातं निरर्थकं द्वेषाद्देवानां विस्मयप्रदम् ॥३०॥
विश्वामित्रो बकस्तत्र जातः परमतामसः । शप्तः स तु वसिष्ठेन हरिश्चंद्रस्य कारणात् ॥३१॥
कौशिकेन वसिष्ठोऽपि शप्त्वाऽऽडीदेहभाक्कृतः । शापादाडीबकौ जातौ तौ मुनी विशदप्रभौ ॥३२॥
निवासं प्रापतुस्तीरे सरसो मानसस्य च । चक्रतुर्दारुणं युद्धं नखचंचुप्रताडनैः ॥३३॥
वर्षाणामयुतं यावत्तावृषी रोषसंयुतौ । युयुधाते मदोन्मत्तौ सिंहाविव परस्परम् ॥३४॥

राजोवाच

कथं तौ मुनिशार्दूलौ तापसौ धर्मतत्परौ । परस्परं वैरपरौ संजातौ केन हेतुना ॥३५॥
शापं परस्परं केन कारणेन महामती । दत्तवंतौ मिथः क्लेशकारकौ दुःखदौ नृणाम् ॥३६॥

व्यास उवाच

हरिश्चंद्रो नृपश्रेष्ठस्त्रिशंकुतनयः पुरा । बभूव रविवंशीयो रामचंद्रस्य पूर्वजः ॥३७॥
अनपत्यः स राजर्षिर्वरुणाय महाक्रतुम् । प्रतिजज्ञे पुत्रकामो नरमेधं दुरासदम् ॥३८॥
वरुणस्तस्य संतुष्टो यज्ञस्य नियमे कृते । दधार गर्भं राज्ञस्तु भार्या परमसुंदरी ॥३९॥
राजा बभूव संतुष्टो दृष्ट्वा भार्यां सदोहदाम् । चकार विधिवत्कर्म गर्भसंस्कारकारकम् ॥४०॥
सुषुवे तनयं नारी सर्वलक्षणसंयुतम् । मुदं प्राप नृपस्तत्र पुत्रे जाते विशांपते ॥४१॥
कृतवाञ्जातकर्मादि संस्कारविधिमुत्तमम् । ददौ हिरण्यं गा दोग्ध्रीर्ब्राह्मणेभ्यो विशेषतः ४२॥
जन्मोत्सवेऽतिसंवृत्ते गेहे वै यादसां पतिः । आजगाम महाराज विप्रवेषधरस्तथा ॥४३॥
पूजितः पार्थिवेनाऽथ दत्त्वा विधिवदासनम् । कार्ये पृष्टेऽब्रवीद्वाक्यं वरुणोऽस्मीति भूपतिम् ॥४४॥

कुरु यज्ञं सुतं कृत्वा पशुं परमपावनम् । सत्यवाग्भव राजेंद्र संकल्पस्तु त्वया कृतः ॥४५॥
तच्छ्रुत्वा वचनं राजा विह्वलोऽतिव्यथाकुलः । संस्तभ्याऽधिं नृपः प्राह वरुणं सत्कृतांजलिः॥४६॥
स्वामिन्करोमि तं यज्ञं सर्वथा विधिपूर्वकम् । मया ते यत्प्रतिज्ञातं भवामि सत्यवागहम् ॥४७॥
पूर्णे मासे विशुद्धयेत धर्मपत्नी सुरोत्तम । विशुद्धायां तु भार्यायां कर्तव्यः सपशुर्मखः ॥४८॥

व्यास उवाच

इत्युक्ते वचने राज्ञा वरुणः स्वगृहं गतः । राजा बभूव संतुष्टः किंचिच्चिंतातुरस्तथा ॥४६॥
पूर्णे मासि पुनः पाशी परीक्षार्थं नृपालये । आजगाम द्विजो भूत्वा सुवेषः सुष्टुभाषकः ॥५०॥
कृतार्हणं सुखासीनं भूपतिस्तं सुरोत्तमम् । उवाच विनयोपेतो हेतुगर्भं वचस्तदा ॥५१॥
असंस्कृतं सुतं स्वामिन्यूपे बध्नामि तं कथम् । संस्कृत्य क्षत्रियं कृत्वा यजेऽहं यज्ञमुत्तमम् ॥५२॥
दयसे यदि देव त्वं ज्ञात्वा दीनं स्वसेवकम् । असंस्कृतस्य बालस्य नाधिकारोऽस्ति कुत्रचित्॥५३॥

वरुण उवाच

प्रतारयसि राजेंद्र कृत्वा समयमग्रतः । दुस्त्यजस्तव जानामि सुतस्नेहो ह्यपुत्रिणः ॥५४॥
गृहं व्रजामि भूपाल वचनात्तव कोमलात् । कियत्कालं प्रतीक्ष्याहमागमिष्यामि ते गृहम् ॥५५॥
भवितव्यं त्वया तात तदा सत्यवचोऽन्वितम् ॥५६॥

राजोवाच

समावर्तनकर्मान्ते सर्वथा यादसांपते । कृत्वा पुत्रपशुं यज्ञे यजिष्ये विधिपूर्वकम् ॥५७॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं राज्ञो वरुणः प्रीतमानसः । तथेत्युक्त्वा ययौ तूर्णं नृपस्तु सुस्थितोऽभव
रोहिताख्य इति ख्यातः सुतस्तस्य विवृद्धिमान् । संजातश्चतुरः सर्वविद्यानां च विशारदः ॥५६॥
यज्ञस्य कारणं तेन ज्ञातं सर्वं सविस्तरम् । भयभीतस्ततः सोऽपि मत्वा मरणमात्मनः ॥६०॥
कृत्वा पलायनं वीरो गतोऽसौ गिरिगह्वरे । अगम्ये नृपतिस्थाने स्थितस्तत्र भयातुरः ॥६१॥
प्राप्ते कालेऽथ वरुणो यज्ञार्थी नृपतेर्गृहम् । गत्वा तमाह भूपालं कुरु यज्ञं विशांपते ॥६२॥
प्रम्लानवदनो राजा तमाह व्यथितेंद्रियः । किं करोमि गतः क्वापि सुतो मे सुरसत्तम ६३॥
श्रुत्वा तद्वचनं राज्ञः कुपितो यादसांपतिः । शशाप तं नृपं कोपादसत्यवादिनं भृशम् ॥६४॥
जलोदराभिधो व्याधिर्देहे भवतु ते नृप । यतः प्रतारितश्चाऽहं कृत्वा कपटपंडित ॥६५॥
इति शप्त्वा ययौ धाम स्वकं पाशधरस्तदा । राजा चिंतातुरस्तस्थौ भवने व्याधिपीडितः ६६॥
यदाऽतिव्याधितो राजा रोगेण शापजेन ह । तदा शुश्राव पुत्रोऽपि पितरं व्याधिपीडितम्६७॥
पांथिकः प्राह पुत्रं हि पिता ते भृशदुःखितः । जलोदरविकारेण शापजेन नृपात्मज ॥६८॥

विनष्टं जीवितं तेऽद्य वृथाजातस्य दुर्मते। यत्त्यक्त्वा पितरं दुःस्थं प्राप्तोऽसि गिरिगह्वरम्॥
किमनेन शरीरेण प्राप्तं ते जन्मनः फलम्। देहदं दुःखितं कृत्वा स्थितोऽस्यत्र सुताधम ७०॥
प्राणास्त्याज्याः पितुः कार्ये सत्पुत्रेणेति निश्चयः। त्वदर्थे दुःखितो राजा क्रंदति व्याधिपीडितः ७१॥

व्यास उवाच

तदाकर्ण्य वचस्तथ्यं पांथिकाद्धर्मसंयुतम्। यदा चक्रे मनो गंतुं द्रष्टुं तातं व्यथातुरम् ७२॥
तदा विप्रवपुर्भूत्वा वासवस्तमुपागमत्। रहः प्राह हितं वाक्यं दावानिव भारत॥७३॥
मूर्खोऽसि राजपुत्र त्वं गमनाय मतिं वृथा। करोषि पितरं त्वद्य न जानासि व्यथायुतम् ७४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः॥१२॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

इन्द्र उवाच

साहसं कृतवान्राजा पूर्वं यत्कथितो मखः। वरुणाय प्रतिज्ञातः पुत्रं कृत्वा पशुं प्रियम्॥१॥
गते त्वयि पिता पुत्रं बद्ध्वा यूपेऽघृणः पुनः। पशुं कृत्वा महाबुद्धे वधिष्यति वृथातुरः॥२॥
इत्थं निषिद्धस्तत्पुत्रः शक्रेणाऽमिततेजसा। स्थितस्तत्रैव मायेशीमायया मोहितो भृशम्॥३॥
यदा पुनः पुनः श्रुत्वा पितरं रोगपीडितम्। गमनाय मतिं चक्रे तदेंद्रः प्रत्यषेधयत्॥४॥
हरिश्चन्द्रोऽतिदुःखार्तः पप्रच्छ गुरुमंतिके। स्थितं वसिष्ठमेकान्ते सर्वज्ञं हिततत्परम्॥५॥

राजोवाच

भगवन्किं करोम्यद्य कातरोऽस्मि व्यथाकुलः। त्राहि मां दुःखमनसं महाव्याधिभयातुरम्॥६॥

वसिष्ठ उवाच

शृणु राजन्नुपायोऽस्ति रोगनाशं प्रति स्तुतः। त्रयोदशविधाः पुत्राः कथिता धर्मसंग्रहे॥७॥
तस्मात्क्रीतं सुतं कृत्वा यजस्व मखमुत्तमम्। द्रव्यं दत्त्वा यथोद्दिष्टमानयस्व द्विजोत्तमम्॥८॥
एवं कृते मखे भूप रोगनाशो भविष्यति। वरुणोऽपि प्रसन्नात्मा भविष्यति यथासुखम् ९॥

व्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा राजा प्रोवाच मंत्रिणम्। अन्वेषय महाबुद्धे विषयेष्वतियत्नतः॥१०॥
कदाचित्कोऽपि लोभार्थी ददाति स्वसुतं पिता। समानय धनं दत्त्वा यावत्प्रार्थयतेऽप्यसौ ११॥
सर्वथैव समानेयो यज्ञार्थे द्विजबालकः। न कार्या कृपणा बुद्धिस्त्वया मत्कार्यहेतवे॥१२॥
प्रार्थनीयस्त्वया पुत्रः कस्यचिद्द्विजवादिनः। द्रव्येण देहि यज्ञार्थं कर्तव्योऽसौ पशुः किल १३॥
इति संचोदितस्तेन सचिवः कार्यहेतवे। अन्वेषयामास पुरे ग्रामे ग्रामे गृहे गृहे॥१४॥

एवमन्वेषतस्तस्य विषये कश्चिदातुरः । निर्धनस्त्रिसुतश्चासीदजीगर्तेति नामतः ॥१५॥
तस्य पुत्रं शुनःशेपं मध्यमं मंत्रिसत्तमः । आनयामास दत्त्वार्थं प्रार्थितं तद्धनं तदा १६॥
समानीय शुनःशेपं सचिवः कार्यतत्परः । राज्ञे निवेदयामास पशुयोग्यं द्विजात्मजम् ॥१७॥
राजाऽतिमुदितस्तेन विप्रानानीय सर्वतः । कारयामास संभारान्यज्ञार्थं वेदवित्तमान् ॥१८॥
प्रारब्धे तु मखे तत्र विश्वामित्रो महामुनिः । बद्धं दृष्ट्वा शुनःशेपं निषिषेध नृपं तदा ॥१९॥
राजन्मा साहसं कार्षीर्मुंचैनं द्विजबालकम् । प्रार्थयाम्यहमायुष्मन्सुखं तेऽद्य भविष्यति ॥२०॥
क्रन्दत्ययं शुनःशेपः करुणा मां दुनोत्यपि । दयावान्भव राजेंद्र कुरु मे वचनं नृप ॥२१॥
परदेहस्य रक्षार्थं स्वदेहं ये दयापराः । ददति क्षत्रियाः पूर्वं स्वर्गकामाः शुचिव्रताः २२॥
तं स्वदेहस्य रक्षार्थं हंसि द्विजसुतं बलात् । पापं मा कुरु राजेंद्र दयावान्भव बालके ॥२३॥
सर्वेषां सदृशी प्रीतिर्देहे वेत्सि स्वयं नृप । मुंचैनं बालकं तस्मात्प्रमाणं यदि मे वचः ॥२४॥

व्यास उवाच

अनादृत्य च तद्वाक्यं राजा दुःखातुरो भृशम् । न मुमोच मुनिस्तस्मै चुकोपाऽतीव तापसः ॥२५॥
उपदेशं ददौ तस्मै शुनःशेपाय कौशिकः । मंत्रं पाशधरस्याऽथ दयावान्वेदवित्तमः ॥२६॥
शुनःशेपोऽपि तं मंत्रमसकृद्वधकर्शितः । प्लुतस्वरेण चुक्रोश संस्मरन्वरुणं भृशम् ॥२७॥
स्तुवंतं मुनिपुत्रं तं ज्ञात्वा वै यादसां पतिः । तत्राऽऽगत्य शुनःशेपं मुमोच करुणार्णवः ॥२८॥
रोगहीनं नृपं कृत्वा वरुणः स्वगृहं ययौ । विश्वामित्रस्तु तं पुत्रं कृतवान्मोचितं मृतेः ॥२९॥
न कृतं वचनं राज्ञा कौशिकस्य महात्मनः । रोषं दधार मनसा राजोपरि स गाधिजः ॥३०॥
एकस्मिन्समये राजा हयारूढो वनं गतः । सूकरं हंतुकामस्तु मध्याह्ने कौशिकीतटे ॥३१॥
वृद्धब्राह्मणवेषेण विश्वामित्रेण वंचितः । सर्वस्वं प्रार्थितं तस्य गृहीतं राज्यमद्भुतम् ॥३२॥
पीडितोऽसौ हरिश्चन्द्रो यजमानो यतो भृशम् । वशिष्ठः कौशिकं प्राह वने प्राप्तं यदृच्छया॥३३॥
क्षत्रियाधम दुर्बुद्धे वृथा ब्राह्मणवेषभृत् । बकधर्म वृथा किं त्वं गर्वं वहसि दांभिक ॥३४॥
कस्मात्त्वया नृपश्रेष्ठो यजमानो ममाप्यसौ । अपराधं विना जाल्म गमितो दुःखमद्भुतम् ॥३५॥
बकध्यानपरो यस्मात्तस्मात्त्वं वै बको भव । इति शप्तो वसिष्ठेन कौशिकः प्राह तं पुनः॥३६॥
त्वमप्याडिर्भवाऽऽयुष्मन्बकोऽहं यावदेव हि ।

व्यास उवाच

एवं परस्परं दत्त्वा शापं तौ क्रोधपीडितौ ॥३७॥
अंडजौ तरसा जातौ सरस्याडीबकौ मुनी । एकस्मिन्पादपे नीडं कृत्वाऽसौ बकरूपभाक् ३८॥
विश्वामित्रः स्थितस्तत्र दिव्ये सरसि मानसे । अन्यस्मिन्पादपे कृत्वा वसिष्ठो नीडमुत्तमम् ॥३९॥

आडीरूपधरस्तस्थावन्योन्यं द्वेषतत्परौ । दिने दिने तौ संग्रामं चक्रतुः क्रोधसंयुतौ ॥४०॥
दुःखदं सर्वलोकानां क्रंदमानावुभौ भृशम् । चंचुपक्षप्रहारैस्तु नखाघातैः परस्परम् ॥४१॥
जघ्नतू रुधिरक्लिन्नौ पुष्पिताविव किंशुकौ । एवं बहूनि वर्षाणि पक्षिरूपधरौ मुनी ॥४२॥
स्थितौ तत्र महाराज शापपाशेन यंत्रितौ ।

राजोवाच

कथं मुक्तौ मुनिश्रेष्ठौ शापाद्वसिष्ठकौशिकौ ॥४३॥
तन्ममाचक्ष्व विप्रर्षे परं कौतूहलं हि मे ।

व्यास उवाच

युध्यमानावुभौ दृष्ट्वा ब्रह्मा लोकपितामहः॥४४॥
तत्राऽऽजगामाऽनिमिषैर्वृतः सर्वैर्दयापरैः । तावाश्वास्य जगत्कर्ता युद्धतो विनिवार्य च ॥४५॥
शापं संमोचयामास तयोः क्षिप्तं परस्परम् । ततो जग्मुः सुराः सर्वे स्वानि धिष्ण्यानि पद्मभूः ॥
सत्यलोकं जगामाशु हंसारूढः प्रतापवान् । विश्वामित्रोऽप्यगात्तूर्णं वसिष्ठः स्वाश्रमं गतः ४७॥
मिथः स्नेहं ततः कृत्वा प्रजापत्युपदेशतः । मैत्रावरुणिनाऽप्येवं कृतं युद्धमकारणम् ॥४८॥
कौशिकेन समं भूप दुःखदं च परस्परम् । को नाम मानवो लोके देवो वा दानवोऽपि वा ॥
अहंकारजयं कृत्वा सर्वदा सुखभाग्भवेत् । तस्माद्राजंश्चित्तशुद्धिर्महतामपि दुर्लभा ॥५०॥
यत्नेन साधनीया सा तद्विहीनं निरर्थकम् । तीर्थदानतपःसत्यं यत्किंचिद्धर्मसाधनम् ॥५१॥
"श्रद्धात्र त्रिविधा प्रोक्ता सात्त्विकी राजसी तथा। तामसी सर्वदेहेषु देहिनां धर्मकर्मसु ॥१॥
सात्त्विकी दुर्लभा लोके यथोक्तफलदा सदा । तदर्धफलदा प्रोक्ता राजसी विधिसंयुता ॥२॥
तामसी त्वफला राजन्न तु कीर्तिकरी पुनः । कामक्रोधाभिभूतानां जनानां नृपसत्तम" ॥३॥
वासनारहितं कृत्वा तच्चित्तं श्रवणादिना । तीर्थादिषु वसेन्नित्यं देवीपूजनतत्परः ॥५२॥
देवीनामानि वचसा गृह्णंस्तस्या गुणान्स्तुवन् । ध्यायंस्तस्याः पदांभोजं कलिदोषभयार्दितः॥५३॥
एवं तु कुर्वतस्तस्य न कदाचित्कलेर्भयम् । अनायासेन संसारान्मुच्यते पातकी जनः ॥५४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कंधे त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

मैत्रावरुणिरित्युक्तं नाम तस्य मुनेः कथम् । वसिष्ठस्य महाभाग ब्रह्मणस्तनुजस्य ह ॥१॥
किमसौ कर्मतो नाम प्राप्तवान्गुणतस्तथा । ब्रूहि मे वदतां श्रेष्ठ कारणं तस्य नामजम् ॥२॥

व्यास उवाच

निबोध नृपतिश्रेष्ठ वसिष्ठो ब्रह्मणः सुतः । निमिशापात्तनुं त्यक्त्वा पुनर्जातो महाद्युतिः ॥३॥
मित्रावरुणयोर्यस्मात्तस्मात्तन्नाम विश्रुतम् । मैत्रावरुणिरित्यस्मिँल्लोके सर्वत्र पार्थिव ॥४॥

राजोवाच

कस्माच्छप्तः स धर्मात्मा राज्ञा ब्रह्मात्मजो मुनिः। चित्रमेतन्मुनिं लग्नो राज्ञः शापोऽतिदारुणः ॥५॥
अनागसं मुनिं राजा किमसौ शप्तवान्मुने । कारणं वद धर्मज्ञ तस्य शापस्य मूलतः ॥६॥

व्यास उवाच

कारणं तु मया प्रोक्तं तव पूर्वं विनिश्चितम् । संसारोऽयं त्रिभिर्व्याप्तो राजन्मायागुणैः किल ७॥
धर्मं करोतु भूपालश्चरंतु तापसास्तपः । सर्वेषां तु गुणैर्विद्धं नोज्ज्वलं तद्भवेदिह ॥८॥
कामक्रोधाभिभूताश्च राजानो मुनयस्तथा । लोभाहंकारसंयुक्ताश्चरंति दुश्चरं तपः ॥९॥
भवंति क्षत्रिया राजन्रजोगुणसमावृताः । ब्राह्मणास्तु तथा राजन्न कोऽपि सत्त्वसंयुतः ॥१०॥
ऋषिणाऽसौ निमिः शप्तस्तेन शप्तो मुनिःपुनः । दुःखाद्दुःखतरं प्राप्तावुभावपि विधेर्बलात् ११॥
द्रव्यशुद्धिः क्रियाशुद्धिर्मनसः शुद्धिरुज्ज्वला । दुर्लभा प्राणिनां भूप संसारे त्रिगुणात्मके ॥१२॥
पराशक्तिप्रभावोऽयं नोल्लंघ्यः केनचित्क्वचित् । यस्याऽनुग्रहमिच्छेत्सा मोचयत्येव तं क्षणात् ॥
महांतोऽपि न मुच्यंते हरिब्रह्महरादयः । पामरा अपि मुच्यंते यथा सत्यव्रतादयः ॥१४॥
तस्यास्तु हृदयं कोऽपि न वेत्ति भुवनत्रये । तथापि भक्तवश्येयं भवत्येव सुनिश्चितम् ॥१५॥
तस्मात्तद्भक्तिरास्थेया दोषनिर्मूलनाय च । रागदंभादियुक्ता चेत्सा भक्तिर्नाशिनी भवेत् ॥
इक्ष्वाकुकुलसंभूतो निमिर्नाम नराधिपः । रूपवान्गुणसंपन्नो धर्मज्ञो लोकरंजकः ॥१७॥
सत्यवादी दानपरो याजको ज्ञानवाञ्छुचिः । द्वादशस्तनयो धीमान्प्रजापालनतत्परः ॥१८॥
पुरं निवेशयामास गौतमाश्रमसन्निधौ । जयं तु पुरसंज्ञं तु ब्राह्मणानां हिताय सः ॥१९॥
बुद्धिस्तस्य समुत्पन्ना यजेयमिति राजसी । यज्ञेन बहुकालेन दक्षिणासंयुतेन च ॥२०॥
इक्ष्वाकुं पितरं दृष्ट्वा यज्ञकार्याय पार्थिव । कारयामास संभारं यथोद्दिष्टं महात्मभिः ॥२१॥
भृगुमंगिरसं चैव वामदेवं च गौतमम् । वसिष्ठं च पुलस्त्यं च ऋचीकं पुलहं क्रतुम् ॥२२॥
मुनीनामंत्रयामास सर्वज्ञान्वेदपारगान् । यज्ञविद्याप्रवीणांश्च तापसान् वेदवित्तमान् ॥२३॥
राजा संभूतसंभारः संपूज्य गुरुमात्मनः । वसिष्ठं प्राह धर्मज्ञो विनयेन समन्वितः ॥२४॥
यजेयं मुनिशार्दूल याजयस्व कृपानिधे । गुरुस्त्वं सर्ववेत्तासि कार्यं मे कुरु सांप्रतम् ॥२५॥
यज्ञोपकरणं सर्वं समानीतं सुसंस्कृतम् । पंचवर्षसहस्रं तु दीक्षां कर्तुं मतिश्च मे ॥२६॥
यस्मिन्यज्ञे समाराध्या देवी श्रीजगदम्बिका । तत्प्रीत्यर्थमहं यज्ञं करोमि विधिपूर्वकम् ॥२७॥

तच्छ्रुत्वाऽसौ निमेर्वाक्यं वसिष्ठःप्राहभूपतिम्। इन्द्रेणाऽहं वृतः पूर्वं यज्ञार्थं नृपसत्तम ॥२८॥
पराशक्तिमखं कर्तुमुद्युक्तः पाकशासनः। स दीक्षां गमितो देवः पंचवर्षशतात्मिकाम् ॥२९॥
तस्मात्त्वमंतरं तावत्प्रतिपालय पार्थिव। इन्द्रयज्ञे समाप्तेऽत्र कृत्वा कार्यं दिवस्पतेः ॥३०॥
आगमिष्याम्यहं राजंस्तावत्त्वं प्रतिपालय ।

राजोवाच

मया निमंत्रिताश्चान्ये मुनयो यज्ञकारणात् ॥३१॥
संभाराः संभृताः सर्वे पालयामि कथं गुरो। इक्ष्वाकूणां कुले ब्रह्मन्गुरुस्त्वं वेदवित्तमः ॥३२॥
कथं त्यक्त्वाऽद्य मे कार्यमुद्यतो गंतुमाशु वै। न ते युक्तं द्विजश्रेष्ठ यदुत्सृज्य मखं मम ॥३३॥
गंतासि धनलोभेन लोभाकुलितचेतनः। निवारितोऽपि राज्ञा स जगामेंद्रमखं गुरुः ॥३४॥
राजाऽपि विमना भूत्वा गौतमं प्रत्यपूजयत्। इयाज हिमवत्पार्श्वे सागरस्य समीपतः ॥३५॥
दक्षिणा बहुला दत्ता विप्रेभ्यो मखकर्मणि। निमिना पंचसाहस्री दीक्षा तत्र कृता नृप ॥३६॥
ऋत्विजः पूजिताः कामं धनैर्गोभिर्मुदायुताः। शक्रयज्ञसमाप्ते तु पंचवर्षशतात्मके ॥३७॥
आजगाम वसिष्ठस्तु राज्ञः सत्रदिदृक्षया। आगत्य संस्थितस्तत्र दर्शनार्थं नृपस्य च ॥३८॥
तदा राजा प्रसुप्तस्तु निद्रयाऽपहृतो भृशम्। नासौ प्रबोधितो भृत्यैर्नागतस्तु मुनिं नृपः ॥३९॥
वसिष्ठस्य ततो मन्युः प्रादुर्भूतोऽवमानतः। अदर्शनान्निमेस्तत्र चुकोप मुनिसत्तमः ॥४०॥
शापं च दत्तवांस्तस्मै राज्ञे मन्युवशं गतः। यस्मात्त्वं मां गुरुं त्यक्त्वान्यगुरुमात्मनः ॥४१॥
दीक्षितोऽसि बलान्मंद मामवज्ञाय पार्थिव। वारितोऽपि मया तस्माद्विदेहस्त्वं भविष्यसि॥४२॥
पतत्विदं शरीरं ते विदेहो भव भूपते ।

व्यास उवाच

इति तद्व्याहृतं श्रुत्वा राज्ञस्तु परिचारकाः ॥४३॥
सद्यः प्रबोधयामासुर्मुनिमाहुः प्रकोपितम्। कुपितं तं समागत्य राजा विगतकल्मषः ॥४४॥
उवाच वचनं श्लक्ष्णं हेतुगर्भं च युक्तिमत्। मम दोषो न धर्मज्ञ गतस्त्वं तृष्णयाऽकुलः ॥४५॥
हित्वा मां यजमानं वै प्रार्थितोऽपि मया भृशम्। न लज्जसे द्विजश्रेष्ठ कृत्वा कर्म जुगुप्सितम् ४६॥
संतोषे ब्राह्मणश्रेष्ठ जानन्धर्मस्य निश्चयम्। पुत्रोऽसि ब्रह्मणः साक्षाद्वेदवेदांगवित्तमः ॥४७॥
न वेत्सि विप्रधर्मस्य गतिं सूक्ष्मां दुरत्ययाम्। आत्मदोषं मयि ज्ञात्वा मृषा मां शप्तुमिच्छसि४८॥
त्याज्यस्तु सुजनैः क्रोधश्चंडालादधिको यतः। वृथा क्रोधपरीतेन मयि शापः प्रपातितः ॥४९॥
तवाऽपि च पतत्वद्य देहोऽयं क्रोधसंयुतः। एवं शप्तो मुनी राज्ञा राजा च मुनिना तथा ॥५०॥
परस्परं प्राप्य शापं दुःखितौ तौ बभूवतुः। वसिष्ठस्त्वतिचिंतार्तो ब्रह्माणं शरणं गतः ॥५१॥

निवेदयामास तथा शापं भूपकृतं महत् ।

वशिष्ठ उवाच

राज्ञा शप्तोऽस्मि देहोऽयं पतत्वद्य तवेति वै ॥५२॥

किं करोमि पितः प्राप्तं कष्टं कायप्रपातजम् । अन्यदेहसमुत्पत्तौ जनकं वद सांप्रतम् ॥५३॥
तथा मे देहसंयोगः पूर्ववत्समपद्यताम् । यादृशं ज्ञानमेतस्मिन्देहे तत्राऽस्तु तत्पितः ॥५४॥
समर्थोऽसि महाराज प्रसादं कर्तुमर्हसि । वसिष्ठस्य वचः श्रुत्वा ब्रह्मा प्रोवाच तं सुतम्॥५५॥
मित्रावरुणयोस्तेजस्त्वं प्रविश्य स्थिरो भव । तस्मादयोनिजः काले भविता त्वं न संशय ॥५६॥
पुनर्देहं समासाद्य धर्मयुक्तो भविष्यसि । भूतात्मा वेदवित्कामं सर्वज्ञः सर्वपूजितः ॥५७॥
एवमुक्तस्तदा पित्रा प्रययौ वरुणालयम् । कृत्वा प्रदक्षिणं प्रीत्या प्रणम्य च पितामहम् ५८॥
विवेश स तयोर्देहे मित्रावरुणयोः किल । जीवांशेन वसिष्ठोऽथ त्यक्त्वा देहमनुत्तमम् ॥५९॥
कदाचित्तूर्वशी राजन्नागता वरुणालयम् । यदृच्छया वरारोहा सखीगणसमावृता ॥६०॥
दृष्ट्वा तामप्सरां दिव्यां रूपयौवनसंयुताम् । जातौ कामातुरौ देवौ तदा तामूचतुर्नृप ॥६१॥
विवशौ चारुसर्वांगीं देवकन्यां मनोरमाम् । आवां त्वमनवद्यांगि वरयस्व समाकुलौ ॥६२॥
विहरस्व यथाकामं स्थानेऽस्मिन्वरवर्णिनि । तथोक्ता सा ततो देवी ताभ्यां तत्र स्थितावशा ॥
कृत्वा भावं स्थिरं देवी मित्रावरुणयोर्गृहे । सा गृहीत्वा तयोर्भावं संस्थिता चारुदर्शना॥६४॥
तयोस्तु पतितं वीर्यं कुंभे दैवादनावृते । तस्माज्जातौ मुनी राजन्द्वावेवाऽतिमनोहरौ ॥६५॥
अगस्तिः प्रथमस्तत्र वसिष्ठश्चाऽपरस्तथा । मित्रावरुणयोर्वीर्यात्तापसावृषिसत्तमौ ॥६६॥
प्रथमस्तु वनं प्राप्तो बाल एव महातपाः । इक्ष्वाकुस्तु वसिष्ठं तं बालं बव्रे पुरोहितम् ६७॥
वंशस्याऽस्य सुखार्थं ते पालयामास पार्थिव । विशेषेण मुनिं ज्ञात्वा प्रीत्या युक्तो बभूव ह॥६८॥
एतत्ते सर्वमाख्यातं वसिष्ठस्य च कारणम् । शापाद्देहांतरप्राप्तिर्मित्रावरुणयोः कुले ॥६९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

देहप्राप्तिर्वसिष्ठस्य कथिता भवता किल । निमिः कथं पुनर्देहं प्राप्तवानिति मे वद ॥१॥

व्यास उवाच

वसिष्ठेन च संप्राप्तः पुनर्देहो नराधिप । निमिना न तथा प्राप्तो देहः शापादनंतरम् ॥२॥
यदा शप्तो वसिष्ठेन तदा ते ब्राह्मणाः क्रतौ । ऋत्विजो ये वृता राज्ञा ते सर्वे समचिंतयन् ॥३॥

राजोवाच

भगवन्भवता प्रोक्तं निमिशापस्य कारणम् । श्रुत्वा संदेहमापन्नं मनो मेऽतीव चंचलम् ३२॥
वसिष्ठो ब्राह्मणश्रेष्ठो राज्ञश्चैव पुरोहितः । पुत्रः पंकजयोनेस्तु राज्ञा शप्तः कथं मुनिः ३३॥
गुरुं च ब्राह्मणं ज्ञात्वा निमिना न कृता क्षमा । यज्ञकर्म शुभं कृत्वा कथं क्रोधमुपागतः ॥३४॥
ज्ञात्वा धर्मस्य विज्ञानं कथमिक्ष्वाकुसंभवः । क्रोधस्य वशमापन्नः शप्तवान्ब्राह्मणं गुरुम् ३५॥

व्यास उवाच

क्षमाऽतिदुर्लभा राजन्प्राणिभिरजितात्मभिः । क्षमावान्दुर्लभो लोके सुसमर्थो विशेषतः ॥३६॥
सर्वसंगपरित्यागी मुनिर्भवतु तापसः । निद्राक्षुधोर्विजेता च योगाभ्यासे सुनिष्ठितः ३७॥
कामः क्रोधस्तथा लोभो ह्यहंकारश्चतुर्थकः । दुर्ज्ञेया देहमध्यस्था रिपवस्तेन सर्वथा ॥३८॥
न भूतपूर्वः संसारे न चैव वर्ततेऽधुना । भविता न पुमान्कश्चिद्यो जयेत रिपूनिमान् ३९॥
न स्वर्गे न च भूलोके ब्रह्मलोके हरेः पदे । कैलासे नेदृशः कश्चिद्यो जयेत रिपूनिमान् ॥४०॥
मुनयो ब्रह्मपुत्राश्च तथाऽन्ये तापसोत्तमाः । तेऽपि गुणत्रयाविद्धाः किं पुनर्मानवा भुवि ४१॥
कपिलः सांख्यवेत्ता च योगाभ्यासरतः शुचिः । तेनापि दैवयोगाद्धि प्रदग्धाः सगरात्मजाः ४२॥
तस्माद्राजन्नहंकारात्संजातं भुवनत्रयम् । कार्यकारणभावात्तु तद्वियुक्तं कथं भवेत् ॥४३॥
ब्रह्मा गुणत्रयाविष्टो विष्णुश्चैवाऽथ शंकरः । प्रभवंति शरीरेषु तेषां भावाः पृथक्पृथक् ॥४४॥
मानवानां च का वार्ता सत्त्वैकांतव्यवस्थितौ । गुणानां संकरो राजन्सर्वत्र समवस्थितः ॥४५॥
कदाचित्सत्त्ववृद्धिः स्यात्कदाचिद्रजसः किल । कदाचित्तमसो वृद्धिः समभावः कदाचन ॥४६॥
निर्गुणः परमात्माऽसौ निर्लेपः परमोऽव्ययः । अलक्ष्यः सर्वसत्त्वानामप्रमेयः सनातनः ॥४७॥
तथैव परमा शक्तिर्निर्गुणा ब्रह्मसंस्थिता । दुर्ज्ञेया चाऽल्पमतिभिः सर्वभूतव्यवस्थितिः ॥४९॥
तज्ज्ञानादेव मोक्षः स्यादिति वेदांतडिंडिमः । यो वेद स विमुक्तोऽस्मिन्संसारे त्रिगुणात्मके॥५०॥
ज्ञानं तु द्विविधं प्रोक्तं शाब्दिकं प्रथमं स्मृतम् । वेदशास्त्रार्थविज्ञानात्तद्भवेद्बुद्धियोगतः ॥५१॥
विकल्पास्तत्र बहवो भवंति मतिकल्पिताः । "कुतर्ककल्पिताः केचित्सुतर्ककल्पिताः परे ॥
वितर्कैर्विभ्रमोत्पत्तिर्विभ्रमाद्बुद्धिभ्रंशता । बुद्धिभ्रंशाज्ज्ञाननाशः प्राणिनां परिकीर्तितः" ॥
अनुभवाख्यं द्वितीयं तु ज्ञानं तद्दुर्लभं नृप ॥५२॥
तत्तदा प्राप्यते तस्य वेत्तुः संगो यदा भवेत् । शब्दज्ञानान्न कार्यस्य सिद्धिर्भवति भारत ॥५३॥
तस्मान्नानुभवज्ञानं संभवत्यतिमानुषम् । अंतर्गतं तमश्छेत्तुं शाब्दबोधो हि न क्षमः ॥५४॥
यथा न नश्यति तमः कृतया दीपवार्तया । तत्कर्म यन्न बंधाय सा विद्याया विमुक्तये ॥५५॥
आयासायापरं कर्म विद्याऽन्या शिल्पनैपुणम् । शीलं परहितत्वं च कोपाभावः क्षमा धृतिः ५६॥

संतोषश्चेति विद्यायाः परिपाकोज्ज्वलं फलम् । विद्यया तपसा वाऽपि योगाभ्यासेन भूपते ॥५७॥
विना कामादिशत्रूणां नैव नाशः कदाचन ।
"मनस्तु चंचलं राजन्स्वभावादतिदुर्ग्रहम् ।
तद्वशः सर्वथा प्राणी त्रिविधो भुवनत्रये" ।
कामक्रोधादयो भावाश्चित्तजाः परिकीर्तिताः ॥५८॥
ते तदा न भवंत्येव यदा वै निर्जितं मनः । तस्मात्तु निमिना राजन्न क्षमा विहिता मुनौ ॥५९॥
यथा ययातिना पूर्वं कृता शुक्रे कृतागसि । भृगुपुत्रेण शप्तोऽपि ययातिर्नृपसत्तमः ॥६०॥
न शशाप मुनिं क्रोधाज्जरां राजा गृहीतवान् । कश्चित्सौम्यो भवेत्कश्चित्क्रूरो भवति पार्थिवः ॥६१॥
स्वभावभेदान्नृपते कस्य दोषोऽत्र कल्प्यते । हैहया भार्गवान्पूर्वं धनलोभात्पुरोहितान् ॥६२॥
ब्राह्मणान्मूलतः सर्वांश्चिच्छिदुः क्रोधमूर्च्छिताः । पातकं पृष्ठतः कृत्वा ब्रह्महत्यासमुद्भवम् ॥६३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कंधे पंचदशोऽध्यायः ॥१५॥

अथ षोडशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

कुले कस्य समुत्पन्नाः क्षत्रिया हैहयाश्च ते । ब्रह्महत्यामनादृत्य निजघ्नुर्भार्गवांश्च ये ॥१॥
वैरस्य कारणं तेषां किं मे ब्रूहि पितामह । निमित्तेन विना क्रोधं कथं कुर्वंति सत्तमाः ॥२॥
वैरं पुरोहितैः सार्धं कस्मात्तेषामजायत । नाऽल्पहेतोर्हि तद्वैरं क्षत्रियाणां भविष्यति ॥३॥
अन्यथा ब्राह्मणान्पूज्यान्कथं जघ्नुरनागसः । बाहुजा बलवंतोपि पापभीताः कथं न ते ॥४॥
स्वल्पेऽपराधे को हन्याद्वाडवान्क्षत्रियर्षभः । संदेहो मे मुनिश्रेष्ठ कारणं वक्तुमर्हसि ॥५॥

सूत उवाच

इति पृष्टस्तदा तेन राज्ञा सत्यवतीसुतः । उवाच परमप्रीतः कथां संस्मृत्य चेतसा ॥६॥

व्यास उवाच

शृणु पारिक्षिते वार्तां क्षत्रियाणां पुरातनीम् । आश्चर्यकारिणीं सम्यग्विदितां च पुरा मया ॥७॥
कार्तवीर्येति नाम्नाऽभूद्धैहयः पृथिवीपतिः । सहस्रबाहुर्बलवानर्जुनो धर्मतत्परः ॥८॥
दत्तात्रेयस्य शिष्योऽभूदवतारो हरेरिव । सिद्धः सर्वार्थदः शाक्तो भृगूणां याज्य एव सः ॥९॥
यज्वा परमधार्मिष्ठः सदादानपरायणः । ददौ वित्तं भृगुभ्योऽसौ कृत्वा यज्ञाननेकशः ॥१०॥
धनिनस्ते द्विजा जाता भृगवो नृप दानतः । हयरत्नसमृद्धयाढ्या संजाताः प्रथिता भुवि ॥११॥
स्वर्याते नृपशार्दूले कार्तवीर्यार्जुने पुनः । हैहया निर्धना जाताः कालेन महता नृप ॥१२॥

धनकार्यं समुत्पन्नं हैहयानां कदाचन । याचिष्णवोऽभिजग्मुस्तान्भृगूंस्ते हैहया नृप ॥१३॥
विनयं क्षत्रियाः कृत्वाऽप्ययाचंत धनं बहु । न ददुस्तेऽतिलोभार्ता नास्ति नास्तीतिवादिनः ४१॥
भूमौ च निदधुः केचिद्भृगवो धनमुत्तमम् । ददुः केचिद्द्विजातिभ्यो ज्ञात्वा क्षत्रियतो भयम् ॥
कृत्वा स्थानांतरे द्रव्यं ब्राह्मणा भयविह्वलाः । त्यक्त्वाऽऽश्रमान्ययुः सर्वे भृगवस्तृष्णयाऽन्विताः ॥
याज्यांश्च दुःखितान्दृष्ट्वा न ददुर्लोभमोहिताः । पलायित्वा गताः सर्वे गिरिदुर्गानुपाश्रिताः ॥१७॥
ततस्ते हैहयास्तात दुःखिताः कार्यगौरवात् । भृगूणामाश्रमाञ्जग्मुर्द्रव्यार्थं क्षत्रियर्षभाः ॥१८॥
भृगूंस्तु निर्गतान्वीक्ष्य शून्यांस्त्यक्त्वा गृहानथ । चखनुर्भूतलं तत्र द्रव्यार्थं हैहया भृशम् ॥१९॥
खनताऽधिगतं वित्तं केनचिद्भृगुवेश्मनि । ददृशुः क्षत्रियाः सर्वे तद्वित्तं श्रमकर्शिताः ॥२०॥
यत्र तत्र समुत्पन्नं भूरि द्रव्यं महातलात् । तदा ते पार्श्वभोगस्थब्राह्मणानां गृहाण्यपि ॥२१॥
निर्भिद्य हैहया द्रव्यं ददृशुर्धनलिप्सया । ब्राह्मणाश्चक्रुशुः सर्वे भीताश्च शरणं गताः ॥२२॥
अतिचिन्वत्सु विप्राणां भवनान्निःसृतं बहु । निजघ्नुस्ताञ्छरैः कोपाद्द्राडवाञ्छरणागतान्॥२३॥
ययुस्ते गिरिदुर्गांश्च यत्र वै भृगवः स्थिताः । आगर्भादनुकृंतंतश्चेरुश्चैव महीमिमाम् ॥२४॥
प्राप्तान् प्राप्तान्भृगून्सर्वान्निजघ्नुर्निशितैः शरैः । आबालवृद्धानपरानवमन्य च पातकम् ॥२५॥
एवमुत्पाट्यमानेषु भार्गवेषु यतस्ततः । हन्युर्गर्भांश्च नारीणां गृहीत्वा हैहया भृशम् ॥२६॥
रुरुदुस्ताः स्त्रियः कामं कुरर्य इव दुःखिताः । गर्भाश्च कृंतिता यासां क्षत्रियैः पापनिश्चयैः॥२७॥
अन्येऽप्याहुश्च तान्दृष्ट्वान्मुनयस्तीर्थवासिनः । मुंचंतु क्षत्रियाः क्रोधं ब्राह्मणेषु भयावहम्॥२८॥
अयुक्तमेतदारब्धं भवद्भिः कर्म गर्हितम् । यद्गर्भान्भृगुपत्नीनां निहन्युः क्षत्रियर्षभाः ॥२९॥
अत्युग्रपुण्यपापानामिहैव फलमाप्नुयात् । तस्माज्जुगुप्सितं कर्म त्यक्तव्यं भूतिमिच्छता॥३०॥
तानाहुर्हैहयाः क्रुद्धा मुनीनथ दयापरान् । भवंतः साधवः सर्वे नाऽर्थज्ञाः पापकर्मणाम् ३१॥
एभिर्हृतं धनं सर्वं पूर्वजानां महात्मनाम् । वंचयित्वा छलाभिज्ञैर्मार्गे पाटच्चरैरिव ॥३२॥
एते प्रतारका दंभास्तादृशा बकवृत्तयः । उत्पन्ने च महाकार्ये प्रार्थिता विनयेन ते ॥३३॥
न ददुः प्रार्थितं विप्राः पादवृद्ध्याऽपि याचिताः ।
नास्तीतिवादिनः स्तब्धा दुःखितान् वीक्ष्य याजकान् ॥३४॥
धनं प्राप्तं कार्तवीर्याद्रक्षितं केन हेतुना । न कृताः क्रतवः किं तैर्दानं चाऽर्थिषु भूरिशः॥३५॥
न संचितव्यं विप्रैस्तु धनं क्वापि कदाचन । यष्टव्यं विधिवद्देयं भोक्तव्यं च यथासुखम् ॥३६॥
द्रव्ये चौरभयं प्रोक्तं तथा राजभयं द्विजाः । वह्नेर्भयं महाघोरं तथा धूर्तभयं महत् ॥३७॥
येन केनाऽप्युपायेन धनं त्यजति रक्षकम् । अथवाऽसौ मृतौ याति द्रव्यं त्यक्त्वा ह्यसद्गतिम् ॥
पादवृद्ध्या तथाऽस्माभिः प्रार्थितं विनयान्वितैः । तथापि लोभसंदिग्धैर्न दत्तं नः पुरोहितैः ॥३९॥

दानं भोगस्तथा नाशो धनस्य गतिरीदृशी । दानभोगौ कृतीनां च नाशः पापात्मनां किल४०॥
न दाता न च यो भोक्ता कृपणो गुप्तितत्परः । राज्ञाऽसौ सर्वथा दंड्यो वंचको दुःखभाङ्नरः४१॥
तस्माद्वयं गुरूनेतान्वंचकान्ब्राह्मणाधमान् । हंतुं समुद्यताः सर्वे न क्रोद्धव्यं महात्मभिः ॥४२॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा हेतुमद्वाक्यं तानाश्वास्य मुनीनथ । विचेरुश्च विचिन्वाना भृगुदाराननेकशः ॥४३॥
भयार्ता भृगुपत्न्यस्तु हिमवंतं धराधरम् । प्रपेदिरे रुदंत्यश्च वेपमानाः कृशा भृशम् ॥४४॥
एवं ते हैहयैर्विप्राः पीडिता धनकामुकैः । निहताश्च यथाकामं संरब्धैः पापकर्मभिः ॥४५॥
लोभ एवं मनुष्याणां देहसंस्थो महारिपुः । सर्वदुःखाकरः प्रोक्तो दुःखदः प्राणनाशकः ४६॥
सर्वपापस्य मूलं हि सर्वदा तृष्णयान्वितः । विरोधकृत्त्रिवर्णानां सर्वार्तेः कारणं तथा ॥४७॥
लोभात्त्यजंति धर्मं वै कुलधर्मं तथैव हि । मातरं भ्रातरं हंति पितरं बांधवं तथा ॥४८॥
गुरुं मित्रं तथा भार्यां पुत्रं च भगिनीं तथा । लोभाविष्टो न किं कुर्यादकृत्यं पापमोहितः ॥४९॥
क्रोधात्कामादहंकाराल्लोभ एव महारिपुः । प्राणांस्त्यजति लोभेन किं पुनः स्यादनावृतम्५०॥
पूर्वजास्ते महाराज धर्मज्ञाः सत्पथे स्थिताः । पांडवाः कौरवाश्चैव लोभेन निधनं गताः ॥५१॥
यत्र भीष्मश्च द्रोणश्च कृपः कर्णश्च बाह्लिकः । भीमसेनो धर्मपुत्रस्तथैवाऽर्जुनकेशवौ ॥५२॥
तथापि युद्धमत्युग्रं कृतं तैश्च परस्परम् । कुटुम्बकदनं भूरि कृतं लोभातुरैरिह ॥५३॥
हतो द्रोणो हतो भीष्मस्तथैव पांडवात्मजाः । भ्रातरः पितरः पुत्राः सर्वे वै निहता रणे ॥५४॥
तस्माल्लोभाभिभूतस्तु किं न कुर्यान्नरः किल । हैहयैर्निहताः सर्वे भृगवः पापबुद्धिभिः ॥५५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥१६॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

कथं ताश्च स्त्रियः सर्वा भृगूणां दुःखसागरात् । मुक्तो वंशः पुनस्तेषां ब्राह्मणानां स्थिरोऽभवत् ॥
हैहयैः किं कृतं कार्यं हत्वा तान्ब्राह्मणानपि । क्षत्रियैर्लोभसंयुक्तैः पापाचारैर्वदस्व तत् ॥२॥
न तृप्तिरस्ति मे ब्रह्मन्पिबतस्ते कथामृतम् । पावनं सुखदं नृणां परलोके फलप्रदम् ॥३॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि कथां पापप्रणाशिनीम् । यथा स्त्रियस्तु ता मुक्ता दुःखात्तस्माद्दुरत्यात् ४॥
भृगुपत्न्यो यदा राजन्हिमवंतं गिरिं गताः । भयत्रस्ता विभग्नाशा हैहयैः पीडिता भृशम् ५॥
गौरीं तत्र सुसंस्थाप्य मृन्मयीं सरितस्तटे । उपोषणपराश्चक्रुर्निश्चयं मरणं प्रति ॥६॥

स्वप्ने गत्वा तदा देवी प्राह ताः प्रमदोत्तमाः । युष्मासु मध्ये कस्याश्चिद्भविता चोरुजः पुमान् ॥
मदंशशक्तिसंभिन्नः स वः कार्यं विधास्यति । इत्यादिश्य परांबा सा पश्चादंतर्हिताऽभवत् ॥८॥
जागृतास्तु ततः सर्वा मुदमापुर्वरांगनाः । काचित्तासां भयोद्विग्ना कामिनी चतुरा भृशम् ॥
दधार चोरुणैकेन गर्भं सा कुलवृद्धये । पलायनपरा दृष्टा क्षत्रियैर्ब्राह्मणी यदा ॥१०॥
विह्वला तेजसा युक्ता तदा ते दुद्रुवुर्भृशम् । गृह्यतां वध्यतां नारी सगर्भा याति सत्वरा ११॥
इति ब्रुवंतः संप्राप्ताः कामिनीं खड्गपाणयः । सा भयार्ता तु तान्दृष्ट्वा रुरोद समुपागतान् १२॥
गर्भस्य रक्षणार्थं सा चुक्रोशाऽतिभयातुरा । रुदतीं मातरं श्रुत्वा दीनां प्राणविवर्जिताम् १३॥
निराधारां क्रंदमानां क्षत्रियैर्भृशतापिताम् । गृहीतामिव सिंहेन सगर्भां हरिणीं यथा ॥१४॥
साश्रुनेत्रां वेपमानां संक्रुध्य बालकस्तदा । भित्त्वोरुं निर्जगामाऽऽशु गर्भः सूर्य इवाऽपरः ॥
मुष्णन्दृष्टीः क्षत्रियाणां तेजसा बालकः शुभः । दर्शनाद्बालकस्याऽऽशु सर्वे जाता विलोचनाः ॥
बभ्रमुर्गिरिदुर्गेषु जन्मांधा इव क्षत्रियाः । चिंतितं मनसा सर्वैः किमेतदिति सांप्रतम् १७॥
सर्वे चक्षुर्विहीना यज्जाताः स्म बालदर्शनात् । ब्राह्मण्यास्तु प्रभावोऽयं सतीव्रतलं महत् ॥१८॥
क्षणाद्वा मोघसंकल्पाः किं करिष्यंति दुःखिताः । इति संचिंत्य मनसा नेत्रहीना निराश्रयाः १९॥
ब्राह्मणीं शरणं जग्मुर्हृहया गतचेतसः । प्रणेमुस्तां भयत्रस्तां कृतांजलिपुटाश्च ते ॥२०॥
ऊचुश्चैनां भयोद्विग्ना दृष्ट्यर्थं क्षत्रियर्षभाः । प्रसीद सुभगे मातः सेवकास्ते वयं किल ॥२१॥
कृतापराधा रंभोरु क्षत्रियाः पापबुद्धयः । दर्शनात्तव तन्वंगि जाताः सर्वे विलोचनाः २२॥
मुखं ते नैव पश्यामो जन्मांधा इव भामिनि । अद्भुतं ते तपोवीर्यं किं कुर्मः पापकारिणः २३॥
शरणं ते प्रपन्नाः स्मो देहि चक्षूंषि मानदे । अंधत्वं मरणादुग्रं कृपां कर्तुं त्वमर्हसि ॥२४॥
पुनर्दृष्टिप्रदानेन सेवकान्क्षत्रियान्कुरु । उपरम्य च गच्छेम सहिताः पापकर्मणः ॥२५॥
अतः परं न कर्तव्यमीदृशं कर्म कर्हिचित् । भार्गवाणां तु सर्वेषां सेवकाः स्मो वयं किल २६॥
अज्ञानाद्यत्कृतं पापं क्षंतव्यं तत्त्वयाऽधुना । वैरं नातः परं क्वापि भृगुभिः क्षत्रियैः सह २७॥
कर्तव्यं शपथैः सम्यग्वर्तितव्यं तु हैहयैः । सपुत्रा भव सुश्रोणि प्रणताःस्मो वयं च ते २८॥
प्रसादं कुरु कल्याणि न द्विष्यामः कदाचन ।

व्यास उवाच

इति तेषां वचः श्रुत्वा ब्राह्मणी विस्मयान्विता ॥२९॥

तानाह प्रणतान्दुःस्थानाश्वास्य गतलोचनान् । गृहीता न मया दृष्टिर्युष्माकं क्षत्रियाः किल ३०॥
नाऽहं रुषान्विता सत्यं कारणं शृणुताऽद्य यत् । अयं च भार्गवो नूनमूरुजः कुपितोऽद्य वः ३१॥
चक्षूंषि तेन युष्माकं स्तंभितानि रुषावता । स्वबंधून्निहताञ्ज्ञात्वा गर्भस्थानपि क्षत्रियैः ३२॥

अनागसो धर्मपरांस्तापसान्धनकाम्यया । गर्भानपि यदा यूयं भृगूनघ्नंस्तु पुत्रकाः ॥३३॥
तदायमूरुणा गर्भो मया वर्षशतं धृतः । षडंगश्चाखिलो वेदो गृहीतोऽनेन चांजसा ॥३४॥
गर्भस्थेनाऽपि बालेन भृगुवंशविवृद्धये । सोऽपि पितृवधान्नूनं क्रोधेद्धो हंतुमिच्छति॥३५॥
भगवत्याः प्रसादेन जातोऽयं मम बालकः । तेजसा यस्य दिव्येन चक्षूंषि मुषितानि च ३६॥
तस्मादौर्वं सुतं मेऽद्य याचध्वं विनयान्विताः । प्रणिपातेन तुष्टोऽसौ दृष्टिं वः प्रतिमोक्ष्यति ३७॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्या हैहयास्तुष्टुवुश्च तम् । प्रणेमुर्विनयोपेता ऊरुजं मुनिसत्तमम् ॥३८॥
स संतुष्टो बभूवाऽथ तानुवाच विचक्षुषः । गच्छध्वं स्वगृहान्भूपा ममाख्यानकृतं वचः॥३९॥
अवश्यंभाविभावास्ते भवंति दैवनिर्मिताः । नाऽत्र शोकस्तु कर्तव्यः पुरुषेण विजानता ॥४०॥
पूर्ववद्दृष्टयः सर्वे प्राप्नुवंतु यथासुखम् । व्रजंतु विगतक्रोधा भवनानि यथासुखम् ॥४१॥
इति तेन समादिष्टा हैहयाः प्राप्तलोचनाः । और्वमामंत्र्य जग्मुस्ते सदनानि यथारुचि ॥४२॥
ब्राह्मणी तं सुतं दिव्यं गृहीत्वा स्वाश्रमं गता । पालयामास भूपाल तेजस्विनमतंद्रिता ॥४३॥
एवं ते कथितं राजन्भृगूणां तु विनाशनम् । लोभाविष्टैः क्षत्रियैश्च यत्कृतं पातकं किल ॥४४॥

जनमेजय उवाच

श्रुतं मया महत्कर्म क्षत्रियाणां च दारुणम् । कारणं लोभ एवाऽत्र दुःखदश्चोभयोस्तु सः ॥४५॥
किंचित्प्रष्टुमिहेच्छामि संशयं वासवीसुत । हैहयास्ते कथं नाम्ना ख्याता भुवि नृपात्मजाः ४६॥
यदोस्तु यादवाः कामं भरताद्भारतास्तथा । हैहयः कोऽपि राजाऽभूत्तेषां वंशे प्रतिष्ठितः ॥४७॥
तदहं श्रोतुमिच्छामि कारणं करुणानिधे । हैहयास्ते कथं जाताः क्षत्रियाः केन कर्मणा॥४८॥

व्यास उवाच

हैहयानां समुत्पत्तिं शृणु भूप सविस्तराम् । पुरातनीं सुपुण्यां च कथां पापप्रणाशिनीम् ॥४९॥
कस्मिंश्चित्समये भूप सूर्यपुत्रः सुशोभनः । रेवंतेति च विख्यातो रूपवानमितप्रभः ॥५०॥
उच्चैःश्रवसमारुह्य हयरत्नं मनोहरम् । जगाम विष्णुसदनं वैकुण्ठं भास्करात्मजः ॥५१॥
भगवद्दर्शनाकांक्षी हयारूढो यदागतः । हयस्थस्तु तदा दृष्टो लक्ष्म्याऽसौ रविनंदनः ॥५२॥
रमा वीक्ष्य हयं दिव्यं भ्रातरं सागरोद्भवम् । रूपेण विस्मिता तस्य तस्थौ स्तंभितलोचना॥५३॥
भगवानपि तं दृष्ट्वा हयारूढं मनोहरम् । आगच्छंतं रमां विष्णुः पप्रच्छ प्रणयात्प्रभुः ॥५४॥
कोऽयमायाति चार्वंगि हयारूढ इवाऽपरः । स्मरतेजस्तनुः कान्ते मोहयन् भुवनत्रयम् ॥५५॥
प्रेक्षमाणा तदा लक्ष्मीस्तच्चित्ता दैवयोगतः । नोवाच वचनं किंचित्पृष्टाऽपि च पुनः पुनः॥५६॥

व्यास उवाच

अश्वासक्तमतिं वीक्ष्य कामिनीमतिमोहिताम् । पश्यंतीं परमप्रेम्णा चंचलाक्षीं च चंचलाम्॥५७॥
तामाह भगवान्क्रुद्धः किं पश्यसि सुलोचने । मोहिता च हरिं दृष्ट्वा पृष्टा नैवाऽभिभाषसे ॥५८॥
सर्वत्र रमसे यस्माद्रमा तस्माद्भविष्यसि । चंचलत्वाच्चलेत्येवं सर्वथैव न संशयः ॥५९॥
प्राकृता च यथा नारी नूनं भवति चंचला । तथा त्वमपि कल्याणि स्थिरा नैव कदाचन॥६०॥
त्वं हयं मत्समीपस्था समीक्ष्य यदि मोहिता । वडवा भव वामोरु मर्त्यलोकेऽतिदारुणे ॥६१॥
इति शप्ता रमा देवी हरिणा दैवयोगतः । रुरोद वेपमाना सा भयभीताऽतिदुःखिता ॥६२॥
तमुवाच रमानाथं शंकिता चारुहासिनी । प्रणम्य शिरसा देवं स्वपतिं विनयान्विता॥६३॥
देवदेव जगन्नाथ करुणाकर केशव । स्वल्पेऽपराधे गोविंद कस्माच्छापं ददासि मे॥६४॥
न कदाचिन्मया दृष्टः क्रोधस्ते हीदृशः प्रभो । क्व गतस्ते मयि स्नेहः सहजो न तु नश्वरः॥६५॥
वज्रपातस्तु शत्रौ वै कर्तव्यो न सुहृज्जने । सदाऽहं वरयोग्या ते शापयोग्या कथं कृता॥६६॥
प्राणांस्त्यक्ष्यामि गोविंद पश्यतोऽद्य तवाऽग्रतः । कथं जीवे त्वया हीना विरहानलतापिता ॥६७॥
प्रसादं कुरु देवेश शापादस्मात्सुदारुणात् । कदा मुक्ता समीपं ते प्राप्नोमि सुखदं विभो॥६८॥

हरिरुवाच

यदा ते भविता पुत्रः पृथिव्यां मत्समः प्रिये । तदा मां प्राप्य तन्वंगि सुखिता त्वं भविष्यसि॥६९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कंधे सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥

अथाष्टादशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

इति शप्ता भगवता सिंधुजा कोपयोगतः । कथं सा वडवा जाता रेवंतेन च किं कृतम् ॥१॥
कस्मिन्देशेऽब्धिजा देवी वडवारूपधारिणी । संस्थितैकाकिनी बाला परोषितपतिका यथा ॥२॥
कालं कियंतमायुष्मन्वियुक्ता पतिना रमा । संस्थिता विजनेऽरण्ये किं कृतं च तया पुनः ॥३॥
समागमं कदा प्राप्ता वासुदेवस्य सिंधुजा । पुत्रः कथं तया प्राप्तो नारायणवियुक्तया ॥४॥
एतद्वृत्तांतमार्येश कथयस्व सविस्तरम् । श्रोतुकामोऽस्मि विप्रेंद्र कथाख्यानमनुत्तमम् ॥५॥

सूत उवाच

इति पृष्टस्तदा व्यासः परीक्षित्तनयेन वै । कथयामास भो विप्राः कथामेतां सुविस्तराम्॥६॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि कथां पौराणिकीं शुभाम । पावनीं सुखदां कर्णे विशदाक्षरसंयुताम् ॥७॥

रेवंतस्तु रमां दृष्ट्वा शप्तां देवेन कामिनीम् । भयतः प्रययौ दूरात्प्रणम्य जगतां पतिम् ॥८॥
पितुः सकाशं त्वरितो वीक्ष्य कोपं जगत्पतेः । निवेदयामास कथां भास्कराय स शापजाम् ९॥
दुःखिता सा रमा देवी प्रणम्य जगदीश्वरम् । आज्ञप्ता मानुषं लोकं प्राप्ता कमललोचना ॥१०॥
सूर्यपत्न्या तपस्तप्तं यत्र पूर्वं सुदारुणम् । तत्रैव सा ययावाशु वडवारूपधारिणी ॥११॥
कालिंदीतमसासंगे सुपर्णाक्षस्य चोत्तरे । सर्वकामप्रदे स्थाने सुरम्यवनमंडिते ॥१२॥
तत्र स्थिता महादेवं शंकरं वांछितप्रदम् । दध्यौ चैकेन मनसा शूलिनं चंद्रशेखरम् ॥१३॥
पञ्चाननन्दशभुजं गौरीदेहार्धधारिणम् । कर्पूरगौरदेहाभं नीलकंठं त्रिलोचनम् ॥१४॥
व्याघ्राजिनधरं देवं गजचर्मोत्तरीयकम् । कपालमालाकलितं नागयज्ञोपवीतिनम् ॥१५॥
सागरस्य सुता कृत्वा हयीरूपं मनोहरम् । तस्मिंस्तीर्थे रमादेवी चकार दुश्चरं तपः ॥१६॥
ध्यायमाना परं देवं वैराग्यं समुपाश्रिता । दिव्यं वर्षसहस्रं तु गतं तत्र महीपते ॥१७॥
ततस्तुष्टो महादेवो वृषारूढस्त्रिलोचनः । प्रत्यक्षोऽभून्महेशानः पार्वतीसहितः प्रभुः ॥१८॥
तत्रैत्य सगणः शम्भुस्तामाह हरिवल्लभाम् । तपस्यंतीं महाभागामश्विनीरूपधारिणीम् ॥१९॥
किं तपस्यसि कल्याणि जगन्मातर्वदस्व मे । सर्वार्थदः पतिस्तेऽस्ति सर्वलोकविधायकः ॥२०॥
हरिं त्यक्त्वाऽद्य मां कस्मात्स्तौषि देवि जगत्पतिम् । वासुदेवं जगन्नाथं भुक्तिमुक्तिप्रदायकम् २१॥
वेदोक्तं वचनं कार्यं नारीणां देवता पतिः । नाऽन्यस्मिन्सर्वथा भावः कर्तव्यः कर्हिचित्क्वचित्॥
पतिशुश्रूषणं स्त्रीणां धर्म एव सनातनः । यादृशस्तादृशः सेव्यः सर्वथा शुभकाम्यया ॥२३॥
नारायणस्तु सर्वेषां सेव्यो योग्यः सदैव हि । तं त्यक्त्वा देवदेवेशं किं मां ध्यायसि सिंधुजे ॥

लक्ष्मीरुवाच

आशुतोष महेशान शप्ताऽहं पतिना शिव । मां समुद्धर देवेश शापादस्माद्दयानिधे ॥२५॥
तदोक्तं हरिणा शंभो शापानुग्रहकारणम् । विज्ञप्तेन मया कामं दयायुक्तेन विष्णुना ॥२६॥
यदा ते भविता पुत्रस्तदा शापस्य मोक्षणम् । भविष्यति च वैकुंठवासस्ते कमलालये ॥२७॥
इत्युक्ताऽहं तपस्तप्तुमागताऽस्मि तपोवने । आराधितो मया देव सर्वार्थप्रदायकः ॥२८॥
पतिसंगं विना पुत्रं देवदेव लभे कथम् । स तु तिष्ठति वैकुण्ठे त्यक्त्वा वामामनागसम् ॥
वरं मे देहि देवेश यदि तुष्टोऽसि शंकर । तव तस्य द्विधा भावो नास्ति नूनं कदाचन ३०॥
मयैतद्गिरिजाकांत ज्ञातं पत्युः पुरो हर । यस्त्वं सोऽसौ पुनर्योऽसौ स त्वं नास्त्यत्र संशयः॥
एकत्वं च मया ज्ञात्वा मया ते स्मरणं कृतम् । अन्यथा मम दोषस्त्वामाश्रयंत्या भवेच्छिव॥३२॥

शिव उवाच

कथं ज्ञातस्त्वया देवि मम तस्य च सुन्दरि । ऐक्यभावो हरेर्नूनं सत्यं मे वद सिंधुजे ॥३३॥

एकत्वं च न जानंति देवाश्च मुनयस्तथा । ज्ञानिनो वेदतत्त्वज्ञाः कुतर्कोपहताः किल ॥३४॥
मद्भक्ता वासुदेवस्य निंदका बहवस्तथा । विष्णुभक्तास्तु बहवो मम निंदापरायणाः ॥३५॥
भवंति कालभेदेन कलौ देवि विशेषतः । कथं ज्ञातस्त्वया भद्रे दुर्ज्ञेयो ह्यकृतात्मभिः ॥३६॥
सर्वथा त्वैक्यभावस्तु हरेर्मम च दुर्लभः ।

व्यास उवाच

इति सा शंभुना पृष्टा तुष्टेन हरिवल्लभा ॥३७॥
वृत्तांतं तस्य विज्ञातं प्रवक्तुमुपचक्रमे । शिवं प्रति रमा तत्र प्रसन्नवदना भृशम् ॥३८॥

लक्ष्मीरुवाच

एकदा देवदेवेश विष्णुर्ध्यानपरो रहः । दृष्टो मया तपः कुर्वन्पद्मासनगतो यदा ॥३९॥
तदाऽहं विस्मिता देवं तमपृच्छं पतिं किल । प्रबुद्धं सुप्रसन्नं च ज्ञात्वा विनयपूर्वकम् ॥४०॥
देवदेव जगन्नाथ यदाऽहं निर्गताऽर्णवात् । मथ्यमानात्सुरैर्दैत्यैः सर्वैर्ब्रह्मादिभिः प्रभो ॥४१॥
वीक्षिताश्च मया सर्वे पतिकामनया तदा । वृतस्त्वं सर्वदेवेभ्यः श्रेष्ठोऽसीति विनिश्चयात् ४२॥
त्वं कं ध्यायसि सर्वेश संशयोऽयं महान्मम । प्रियोऽसि कैटभारे मे कथयस्व मनोगतम् ॥४३॥

विष्णुरुवाच

शृणु कांते प्रवक्ष्यामि यं ध्यायामि सुरोत्तमम् । आशुतोषं महेशानं गिरिजावल्लभं हृदि ॥४४॥
कदाचिद्देवदेवो मां ध्यायत्यमितविक्रमः । ध्यायाम्यहं च देवेशं शंकरं त्रिपुरांतकम् ॥४५॥
शिवस्याऽहं प्रियः प्राणः शंकरस्तु तथा मम । उभयोरंतरं नास्ति मिथः संसक्तचेतसोः ॥४६॥
नरकं यांति ते नूनं ये द्विषंति महेश्वरम् । भक्ता मम विशालाक्षि सत्यमेतद्ब्रवीम्यहम् ४७
इत्युक्तं देवदेवेन विष्णुना प्रभविष्णुना । एकांते किल पृष्टेन मया शैलसुताप्रिय ॥४८॥
तस्मात्त्वां वल्लभं विष्णोर्ज्ञात्वा ध्यातवती ह्यहम् । तथा कुरु महेशान यथा मे प्रियसंगमः ॥४९॥

व्यास उवाच

इति श्रियो वचः श्रुत्वा प्रत्युवाच महेश्वरः । तामाश्वास्य प्रियैर्वाक्यैर्यथार्थं वाक्यकोविदः ५०॥
स्वस्था भव पृथुश्रोणि तुष्टोऽहं तपसा तव । समागमस्ते पतिना भविष्यति न संशयः ॥५१॥
अत्रैव हयरूपेण भगवाञ्जगदीश्वरः । आगमिष्यति ते कामं पूर्णं कर्तुं मयेरितः ॥५२॥
तथाऽहं प्रेरयिष्यामि तं देवं मधुसूदनम् । यथाऽसौ हयरूपेण त्वामेष्यति मदातुरः ॥५३॥
पुत्रस्ते भविता सुभ्रु नारायणसमः क्षितौ । भविष्यति स भूपालः सर्वलोकनमस्कृतः ॥५४॥
सुतं प्राप्य महाभागे त्वं तेन पतिना सह । गंतासि दिवि वैकुण्ठं प्रिया तस्य भविष्यसि ५५॥
एकवीरेति नाम्नाऽसौ ख्यातिं यास्यति ते सुतः । तस्मात्तु हैहयो वंशो भुवि विस्तारमेष्यति ॥५६॥

परंतु विस्मृताऽसि त्वं हृदिस्थां परमेश्वरीम्। मदांधा मत्तचित्ता च तेन ते फलमीदृशम् ५७॥
अतस्तद्दोषशांत्यर्थं हृदिस्थां परदेवताम्। शरणं याहि सर्वात्मभावेन जलधेः सुते ॥५८॥
अन्यथा तव चित्तं तु कथं गच्छेद्धयोत्तमे।

व्यास उवाच

इति दत्त्वा वरं देव्यै भगवाञ्छैलजापतिः ॥५६॥
अंतर्धानं गतः साक्षादुमया सहितः शिवः। सापि तत्रैव चार्वंगी संस्थिता कमलासना ६०॥
ध्यायंती चरणाम्भोजं देव्याः परमशोभनम्। देवासुरशिरोरत्ननिघृष्टनखमंडलम् ॥६१॥
प्रेमगद्गदया वाचा तुष्टाव च मुहुर्मुहुः। प्रतीक्षमाणा भर्तारं हयरूपधरं हरिम् ॥६२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धेऽष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥

अथैकोनविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तस्यै दत्त्वा वरं शंभुः कैलासं त्वरितो ययौ। रम्यं देवगणैर्जुष्टमप्सरोभिश्च मंडितम् ॥१॥
तत्र गत्वा चित्ररूपं गणं कार्यविशारदम्। प्रेषयामास वैकुंठे लक्ष्मीकार्यार्थसिद्धये ॥२॥

शिव उवाच

चित्ररूप हरिं गत्वा ब्रूहि त्वं वचनान्मम। यथाऽसौ दुःखितां पत्नीं विशोकां च करिष्यति ॥
इत्युक्तश्चित्ररूपोऽथ निर्जगाम त्वरान्वितः। वैकुंठं परमं स्थानं वैष्णवैश्च गणैर्वृतम् ॥४॥
नानाद्रुमगणाकीर्णं वापीशतविराजितम्। संजुष्टं हंसकारंडमयूरशुककोकिलैः ॥५॥
उच्चप्रासादसंयुक्तं पताकाभिरलंकृतम्। नृत्यगीतकलापूर्णं मंदारद्रुमसंयुतम् ॥६॥
बकुलाशोकतिलकचंपकालिविमंडितम्। कूजितैर्विहगानां तु कर्णाह्लादकरैर्युतम् ॥७॥
संवीक्ष्य भवनं विष्णोर्द्वाःस्थौ प्राह प्रणम्य च। जयविजयनामानौ वेत्रपाणी स्थितावुभौ ॥८॥

चित्ररूप उवाच

भो निवेदयतं शीघ्रं हरये परमात्मने। दूतं प्राप्तं हरस्याऽत्र प्रेरितं शूलपाणिना ॥६॥
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य जयः परमबुद्धिमान्। गत्वा हरिं प्रणम्याऽऽह कृतांजलिपुटः पुरः १०॥
देवदेव रमाकांत करुणाकर केशव। द्वारि तिष्ठति दूतोऽत्र शंकरस्य समागतः ॥११॥
आज्ञापय प्रवेष्टव्यो न वेति गरुडध्वज। चित्ररूपधरोऽप्यस्ति न जाने कार्यगौरवम् १२॥
इत्याकर्ण्य हरिः प्राह जयं प्रज्ञातकारणः। प्रवेशयाऽत्र रुद्रस्य भृत्यं समयसंस्थितम् ॥१३॥
इत्याकर्ण्य जयस्तूर्णं गत्वा तं परमाद्भुतम्। एहीत्याकारयामास जयः शंकरसेवकम् ॥१४॥

प्रवेशितो जयेनाऽथ चित्ररूपस्तथाकृतिः। प्रणम्य दंडवद्विष्णुं कृतांजलिपुटः स्थितः १५॥
दृष्ट्वा तं विस्मयं प्राप भगवान्गरुडध्वजः। चित्ररूपधरं शंभोः सेवकं विनयान्वितम् ॥१६॥
पप्रच्छ तं स्मितं कृत्वा चित्ररूपं रमापतिः। कुशलं देवदेवस्य सकुटुम्बस्य चाऽनघ ॥१७॥
कस्मात्त्वं प्रेषितोऽस्यत्र ब्रूहि कार्यं हरस्य किम्। अथवा देवतानां च किंचित्कार्यं समुत्थितम् १८॥

दूत उवाच

किमज्ञातं तवाऽस्तीह संसारे गरुडध्वज। वर्तमानं त्रिकालज्ञ यदहं प्रब्रवीमि वै ॥१६॥
प्रेषितोऽस्मि भवेनाऽत्र विज्ञप्तुं त्वां जनार्दन। हरस्य वचनाद्वाक्यं प्रब्रवीमि त्वयि प्रभो २०॥
तेनोक्तमेतद्देवेश भार्या ते कमलालया। तपस्तपति कालिंदीतमसासंगमे विभो ॥२१॥
हर्यीरूपधरा देवी सर्वार्थसिद्धिदायिनी। ध्यातुं योग्याऽमरगणैर्मानवैर्यक्षकिन्नरैः ॥२२॥
विना तया नरः कोऽपि सुखभागी भवेद्भुवि। तां त्यक्त्वा पुण्डरीकाक्ष प्राप्नोषि किं सुखं हरे॥
दुर्बलोऽपि स्त्रियं पाति निर्धनोऽपि जगत्पते। विनाऽपराधं च विभो किं त्यक्ता जगदीश्वरी॥२४॥
दुःखं प्राप्नोति संसारे यस्य भार्या जगद्गुरो। धिक्तस्य जीवितं लोके निंदितं त्वरिमंडले ॥२५॥
सकामा रिपवस्तेऽद्य दृष्ट्वा तां दुःखितां भृशम्। त्वां वियुक्तं च रमया हसिष्यंति दिवानिशम्॥२६॥
रमां रमय देवेश त्वदुत्संगगतां कुरु। सर्वलक्षणसंपन्नां सुशीलां च सुरूपिणीम् ॥२७॥
सुखितो भव तां प्राप्य वल्लभां चारुहासिनीम्। कांताविरहजं दुःखं स्मराम्यहमनातुरः ॥२८॥
मम भार्या मृता विष्णो दक्षयज्ञे सती यदा। तदाऽहं दुःसहं दुःखं भुक्तवानंबुजेक्षण ॥२६॥
संसारेऽस्मिन्नरः कोपि माभून्मत्सदृशोऽपरः। मनसाऽकरवं शोकं तस्या विरहपीडितः ॥३०॥
कालेन महता प्राप्ता मया गिरिसुता पुनः। तपस्तप्त्वातिदुःसाध्यं या दग्धा तु रुषाऽध्वरे ३१॥
हरे किं सुखमापन्नं त्वया संत्यज्य कामिनीम्। एकाकी तिष्ठता कालं सहस्रवत्सरात्मकम् ॥३२॥
गत्वाऽऽश्वास्य महाभागां समानय निजालयम्। माभूत्कोपीऽह संसारे विमुक्तो रमया तया ॥३३॥
कृत्वा तुरगरूपं त्वं भजतात्कमलालयाम्। उत्पाद्य पुत्रमायुष्मंस्तामानय शुचिस्मिताम् ३४॥

व्यास उवाच

हरिराकर्ण्य तद्वाक्यं चित्ररूपस्य भारत। तथेत्युक्त्वा तु तं दूतं प्रेषयामास शंकरम् ॥३५॥
गते दूतेऽथ भगवान्वैकुंठात्कामसंयुतः। जगाम धृत्वा तत्राऽऽशु वाजिरूपं मनोहरम्॥३६॥
यत्र सा वडवारूपं कृत्वा तपति सिंधुजा। विस्तुस्तं देशमासाद्य तामपश्यद्धयीं स्थिताम्॥३७॥
साऽपि तं वीक्ष्य गोविन्दं हयरूपधरं पतिम्। ज्ञात्वा वीक्ष्य स्थिता साध्वी विस्मिता साश्रुलोचना ॥
तस्यास्तु सङ्गमस्तत्र प्रवृत्तो मन्मथार्तयोः। कालिंदीतमसासंगे पावने लोकविश्रुते ॥३६॥
सगर्भा सा तदा जाता वडवा हरिवल्लभा। सुषुवे सुन्दरं बालं तत्रैव सगुणोत्तरम् ॥४०॥

तामाह भगवान्वाक्यं प्रहस्य समयाश्रितम् । त्यजाऽद्य वाडवं देहं पूर्वदेहा भवाऽधुना ॥४१॥
गमिष्यावः स्ववैकुंठमावां कृत्वा निजं वपुः । तिष्ठत्वत्र कुमारोऽयं त्वया जातः सुलोचने ॥४२॥

लक्ष्मीरुवाच

स्वदेहसंभवं पुत्रं कथं हित्वा व्रजाम्यहम् । स्नेहः सुदुस्त्यजः कामं स्वात्मजस्य सुरर्षभ ॥४३॥
का गतिः स्यादमेयात्मन्बालस्याऽस्य नदीतटे । अनाथस्याऽसमर्थस्य विजनेऽल्पतनोरिह ॥४४॥
अनाश्रयं सुतं त्यक्त्वा कथं गंतुं मनो मम । समर्थं सदयं स्वामिन्भवेदम्बुजलोचन ॥४५॥
दिव्यदेहौ ततो जातौ लक्ष्मीनारायणावुभौ । विमानवरसंविष्टौ स्तूयमानौ सुरैर्दिवि ॥४६॥
गंतुकामं पतिं प्राह कमला कमलापतिम् । गृहाणेमं सुतं नाथ नाऽहं शक्ताऽस्मि हापितुम्॥४७॥
प्राणप्रियोऽस्ति मे पुत्रः कांत्या त्वत्सदृशः प्रभो । गृहीत्वैनं गमिष्यावो वैकुंठं मधुसूदन ॥४८॥

हरिरुवाच

मा विषादं प्रिये कर्त्तुं त्वमर्हसि वरानने । तिष्ठत्वयं सुखेनाऽत्र रक्षा मे विहिता त्विह ॥४९॥
कार्यं किमपि वामोरु वर्तते महदद्भुतम् । निबोध कथयाम्यद्य सुतस्याऽत्र विमोचने ॥५०॥
तुर्वसुर्नाम विख्यातो ययातितनुजो भुवि । हरिवर्मेति पित्राऽस्य कृतं नाम सुविश्रुतम् ॥५१॥
स राजा पुत्रकामोऽद्य तपस्तपति पावने । तीर्थे वर्षशतं जातं तस्य वै कुर्वतस्तपः ॥५२॥
तस्याऽर्थे निर्मितः पुत्रो मयाऽयं कमलालये । तत्र गत्वा नृपं सुभ्रु प्रेरयिष्यामि सांप्रतम् ॥५३॥
तस्मै दास्याम्यहं पुत्रं पुत्रकामस्य कामिनि । गृहीत्वा स्वगृहं राजा प्रापयिष्यति बालकम् ॥५४॥

व्यास उवाच

इत्याश्वास्य प्रियां पद्मां कृत्वा रक्षां च बालके । विमानवरमारुह्य प्रययौ प्रियया सह ॥५५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥१९॥

अथ विंशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

संशयोऽयं महानत्र जातमात्रः शिशुस्तथा । मुक्तः केन गृहीतोऽसावेकाकी विजने वने ॥१॥
का गतिस्तस्य बालस्य जाता सत्यवतीसुत । व्याघ्रसिंहादिभिर्हिंस्रैर्गृहीतो नाऽतिबालकः ॥२॥

व्यास उवाच

लक्ष्मीनारायणौ तस्मात्स्थानाच्च चलितौ यदा । तदैव तत्र चंपाख्यः प्राप्तो विद्याधरः किल ॥३॥
विमानवरमारूढः कामिन्या सहितो नृप । मदनालसया कामं क्रीडमानो यदृच्छया ॥४॥
विलोक्य तं शिशुं भूमावेकाकिनमनुत्तमम् । देवपुत्रप्रतीकाशं रममाणं यथासुखम् ॥ ५ ॥

विमानात्तरसोत्तीर्य चंपकस्तं शिशुं जवात् । जग्राह च मुदं प्राप निधिं प्राप्य यथाऽधनः॥६॥
गृहीत्वा चंपकः प्रादाद्देव्यै तं मदनोपमम् । मदालसायै तं बालं जातमात्रं मनोहरम् ॥७॥
सा गृहीत्वा शिशुं प्रेम्णा सरोमांचा सविस्मया । मुखं चुचुंब बालस्य कृत्वा तु हृदये भृशम्॥८॥
आलिंगितश्चुंबितश्च तयाऽसौ प्रीतिपूर्वकम् । उत्संगे च कृतस्तन्व्या पुत्रभावेन भारत ॥९॥
कृत्वांके तौ समारूढौ विमानं दंपती मुदा । पतिं पप्रच्छ चार्वंगी प्रहस्य मदनालसा ॥१०॥
कस्याऽयं बालकः कान्त त्यक्तः केन च कानने । पुत्रोऽयं मम देवेन दत्तस्त्र्यंबकपाणिना ॥११॥

चंपक उवाच

प्रिये गत्वाऽद्य पृच्छेयं शक्रं सर्वज्ञमाशु वै । देवो वा दानवो वापि गंधर्वो वा शिशुः किल१२॥
तेनाऽऽज्ञप्तः करिष्यामि पुत्रं प्राप्तं वनादमुम् । अपृष्ट्वा नैव कर्तव्यं कार्यं किंचिन्मया ध्रुवम् १३॥
इत्युक्त्वा तां गृहीत्वा तं विमानेनाऽथ चंपकः । ययौ शक्रपुरं तूर्णं हर्षेणोत्फुल्ललोचनः ॥१४॥
प्रणम्य पादयोः प्रीत्या चंपकस्तु शचीपतिम् । निवेद्य बालकं प्राह कृतांजलिपुटः स्थितः॥१५॥
देवदेव मया लब्धस्तीर्थे परमपावने । कालिंदीतमसासंगे बालकोऽयं स्मरप्रभः ॥१६॥
कस्याऽयं बालकः कांतः कथं त्यक्तः शचीपते । आज्ञा चेत्तव देवेश कुर्वेऽहं बालकं सुतम् ॥१७॥
अतीव सुंदरो बालः प्रियाया वल्लभः सुतः । कृत्रिमस्तु सुतः प्रोक्तो धर्मशास्त्रेषु सर्वथा ॥१८॥

इन्द्र उवाच

पुत्रोऽयं वासुदेवस्य वाजिरूपधरस्य ह । हैहयोऽयं महाभाग लक्ष्म्या जातः परंतपः ॥१९॥
उत्पादितो भगवता कार्यार्थं किल बालकः । दातुं नृपतये नूनं ययातितनयाय च ॥२०॥
हरिणा प्रेरितः सोऽद्य राजा परमधार्मिकः । आगमिष्यति पुत्रार्थं तीर्थे तस्मिन्मनोरमे ॥२१॥
तावत्त्वं गच्छ तत्रैव गृहीत्वा बालकं शुभम् । यावन्न याति नृपतिर्गृहीतुं हरिणेरितः ॥२२॥
गत्वा तत्र विमुंचैनं विलंबं मा कृथा वर । अदृष्ट्वा बालकं राजा दुःखितश्च भविष्यति ॥२३॥
तस्माच्चंपक मुंचैनं राजा प्राप्नोतु पुत्रकम् । एकवीरेति नाम्नाऽयं ख्यातः स्यात्पृथिवीतले२४॥

व्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा चंपकस्त्वरयान्वितः । जगाम पुत्रमादाय स्थले तस्मिन्महीपते ॥२५॥
मुमोच बालकं तत्र यत्र पूर्वं स्थितो ह्यभूत् । आरुह्य स्वविमानं तु ययौ स्वाश्रममंडलम्॥२६॥
तदैव कमलाकांतो लक्ष्म्या सह जगद्गुरुः । विमानवरमारूढो जगाम नृपतिं प्रति ॥२७॥

दृष्टस्तदा तेन नृपेण विष्णुः समुत्तरंस्तत्र विमानमुख्यात् ।
जहर्ष राजा हरिदर्शनेन पपात भूमौ खलु दंडवच्च ॥२८॥
उत्तिष्ठ वत्सेति हरिः पतंतमाश्वासयद्भूमिगतं स्वभक्तम् ।

सोऽप्युत्सुको वासुदेवं पुरःस्थं तुष्टाव भक्त्या मुखरीकृतोऽथ ॥२६॥
देवाधिदेवाऽखिललोकनाथ कृपानिधे लोकगुरो रमेश ।
मंदस्य मे ते किल दर्शनं यत्सुदुर्लभं योगिजनैरलभ्यम् ॥३०॥
ये निःस्पृहास्ते विषयैरपेतास्तेषां त्वदीयं खलु दर्शनं स्यात् ।
आशापरोऽहं भगवन्ननंत योग्यो न ते दर्शने देवदेव ॥३१॥
इति स्तुतस्तेन नृपेण विष्णुस्तमाह वाक्येन सुधामयेन ।
वृणीष्व राजन्मनसेप्सितं ते ददामि तुष्टस्तपसा तवेति ॥३२॥
ततो नृपस्तं प्रणिपत्य पादयोः प्रोवाच विष्णुं पुरतः स्थितं च ।
तपस्तु तप्तं हि मया सुतार्थे पुत्रं ददस्वात्मसमं मुरारे ॥३३॥
श्रुत्वा नृपप्रार्थितमादिदेवस्तमाह राजानममोघवाक्यम् ।
ययातिसूनो व्रज तेऽत्र तीर्थे कलिंदकन्यातमसाप्रसंगे ॥३४॥
मयाऽद्य पुत्रस्तु यथेप्सितस्ते तत्रैव मुक्तोऽस्त्यमितप्रभावः ।
लक्ष्म्याः प्रसूतो मम वीर्यजश्च कृतस्तवाऽर्थेऽथ गृहाण राजन् ॥३५॥
श्रुत्वा हरेर्वाक्यमतीव मृष्टं संतुष्टचित्तः प्रबभूव राजा ।
हरिस्तु दत्त्वेति वरं जगाम वैकुण्ठलोकं रमया युतश्च ॥३६॥
गते हरौ सोऽथ ययातिसूनुर्ययावनुद्घातरथेन राजा ।
प्रेमान्वितस्तत्र सुतोऽस्ति यत्र वचो निशम्येति जनार्दनस्य ॥३७॥
स तत्र गत्वाऽतिमनोहरं तं ददर्श बालं भुवि खेलमानम् ।
मुखे निवेश्यैककरेण कृत्वा श्लक्ष्णं पदांगुष्ठमनन्यसत्वः ॥३८॥
तं वीक्ष्य पुत्रं मदनस्वरूपं नारायणांशं कमलाप्रसूतम् ।
हरिप्रभावं हरिवर्मनामा हर्षप्रफुल्लाननपंकजोऽभूत् ॥३९॥
गृह्णन्सुवेगात्करपंकजाभ्यां बभूव प्रेमार्णवमग्नदेहः ।
मूर्धन्युपाघ्राय मुदान्वितोऽसौ ननंद राजा सुतमालिलिंग ॥४०॥
मुखं समीक्ष्याऽतिमनोहरं तमुवाच नेत्रांबुनिरुद्धकंठः ।
दत्तोऽसि देवेन जनार्दनेन मात्रा हि पुत्राऽवमदुःखभीतेः ॥४१॥
तप्तं मया पुत्र तपस्तवार्थे सुदुष्करं वर्षशतं च पूर्णम् ।
तेनैव तुष्टेन रमाप्रियेण दत्तोऽसि संसारसुखोदयाय ॥४२॥
माता रमा त्वां तनुजं मदर्थे त्यक्त्वा गता सा हरिणा समेता ।

धन्या तु सा या प्रहसंतमंके कृत्वा सुतं त्वां मुदितानना स्यात् ॥४३॥
त्वमेव संसारसमुद्रनौकारूपः कृतः पुत्र लक्ष्मीधरेण।
इत्येवमुक्त्वा नृपतिः सुतं तं मुदा समादाय ययौ गृहाय ॥४४॥
पुरीसमीपे नृपमागतं तमाकर्ण्य सर्वे सचिवास्तु राज्ञः।
ययुः समीपं नृपतेश्च लोकाः सोपायनास्ते सपुरोहिताश्च ॥४५॥
बंदीजना गायनकाश्च सूताः समाययुः संमुखमाशु राज्ञः।
नृपः पुरं प्राप्य पुरः समागतं जनं समाश्वास्य वाक्यैश्च दृष्ट्या ॥४६॥
संपूजितः पौरजनेन राजा विवेश पुत्रेण युतो नगर्याम्।
मार्गेषु लाजैः कुसुमैः समन्ताद्विकीर्यमाणो नृपतिर्जगाम ॥४७॥
गृहं समृद्धं सचिवैः समेतः सुतं समादाय मुदा कराभ्याम्।
राज्ञ्यै ददौ चाऽथ सुतं मनोज्ञं सद्यः प्रसूतं च मनोभवाभम् ॥४८॥
राज्ञी गृहीत्वाऽभिनवं तनूजं पप्रच्छ राजानमनिंदिता सा।
राजन्कुतश्चैष सुतः सुजन्मा प्राप्तस्त्वया मन्मथतुल्यरूपः ॥४९॥
केनैष दत्तः कथयाऽऽशु कांत चेतो मदीयं प्रहृतं सुतेन।
नृपस्तदोवाच मुदान्वितोऽसौ प्रिये रमेशेन सुतो हि मह्यम् ॥५०॥
लीलाद्धि दत्तः कमलासमुत्थो जनार्दनांशोऽयमहीनसत्त्वः।
सा तं गृहीत्वा मुदमाप राज्ञी राजा चकारोत्सवमद्भुतं च ॥५१॥
ददौ च दानं किल याचकेभ्यो गीतानि वाद्यानि बहूनि नेदुः।
कृत्वोत्सवं भूपतिरात्मजस्य नामैकवीरेति चकार विश्रुतम् ॥५२॥
सुखं च संप्राप्य मुदान्वितोऽसौ ननन्द देवाधिपतुल्यवीर्यः।
पुत्रं हरे रूपगुणानुरूपं संप्राप्य वंशस्य ऋणाच्च मुक्तः ॥५३॥
इति सकलसुराणामीश्वरेणाऽर्पितं तं सकलगुणगणाढ्यं पुत्रमासाद्य राजा।
विविधसुखविनोदैर्भार्यया सेव्यमाने व्यहरत निजगेहे शक्रतुल्यप्रतापः ॥५४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥२०॥

अथैकविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

जातकर्मादि संस्कारांश्चकार नृपतिस्तदा। दिने दिने जगामाशु वृद्धिं बालः सुलालितः ॥१॥

नृपः संसारजं प्राप्य सुखं पुत्रसमुद्भवम् । ऋणत्रयविमोक्षं च मेने तेन महात्मना ॥२॥
षष्ठेऽन्नप्राशनं तस्य कृत्वा मासि यथाविधि । तृतीयेऽथ तथा वर्षे चूडाकरणमुत्तमम् ॥३॥
चकार ब्राह्मणान्द्रव्यैः संपूज्य विविधैर्धनैः । गोभिश्च विविधैर्दानैर्याचकानितरानपि ॥४॥
वर्षे चैकादशे तस्य मौंजीबंधनकर्म वै । कारयित्वा धनुर्वेदमध्यापयत पार्थिव ॥५॥
अधीतवेदं पुत्रं तं राजधर्मविशारदम् । दृष्ट्वा तस्याऽभिषेकाय मतिं चक्रे जनाधिपः ॥६॥
पुष्यार्कयोगसंयुक्ते दिवसे नृपसत्तमः । कारयामास संभारानभिषेकार्थमादरात् ॥७॥
द्विजानाहूय वेदज्ञान्सर्वशास्त्रविचक्षणान् । अभिषेकं चकाराऽसौ विधिवत्स्वात्मजस्य ह ॥८॥
जलमानीय तीर्थेभ्यः सागरेभ्यश्च पार्थिवः । स्वयं चकार विधिवदभिषेकं शुभे दिने ॥९॥
धनं दत्त्वाऽथ विप्रेभ्यो राज्यं पुत्रे निवेश्य सः । जगाम वनमेवाऽऽशु स्वर्गकामः स भूपतिः॥१०॥
एकवीरं नृपं कृत्वा संमान्य सचिवानथ । भार्यया सह भूपालः प्रविवेश वनं वशी ॥११॥
मैनाकशिखरे राजा कृत्वा तार्तीयमाश्रमम् । नित्यं पत्रफलाहारश्चिंतयामास पार्वतीम् ॥१२॥
एवं स नृपतिः कृत्वा दिष्टांते सह भार्यया । मृतोऽसौ वासवं लोकं गतः पुण्येन कर्मणा॥१३॥
इन्द्रलोकं पिता प्राप्त इति श्रुत्वाऽथ हैहयः । चकार वेदनिर्दिष्टं कर्म चैवौर्ध्वदैहिकम् ॥१४॥
कृत्वोत्तराः क्रियाः सर्वाः पितुः पार्थिवनन्दनः। राज्यं चकार मेधावी पित्रा दत्तं सुसंमतम् ॥१५॥
एकवीरोऽथ धर्मज्ञः प्राप्य राज्यमनुत्तमम् । बुभुजे विविधान्भोगान्सचिवैश्च सुमानितः ॥१६॥
एकस्मिन्दिवसे राजा मंत्रिपुत्रैः समन्वितः । जगाम जाह्नवीतीरे हयारूढः प्रतापवान् ॥१७॥
संपश्यन्पादपान्रम्यान्कोकिलालापसंयुतान् । पुष्पितान्फलसंयुक्तान्षट्पदालिविराजितान् ॥१८॥
मुनीनामाश्रमान्दिव्यान्वेदध्वनिनिनादितान् । होमधूमावृताकाशान्मृगशावसमावृतान् ॥१९॥
केदाराञ्छालिसम्पक्वान्गोपिकाभिः सुरक्षितान् । प्रफुल्लपङ्कजारामान्निकुञ्जांश्च मनोरमान् २०॥
प्रेक्षमाणः प्रियालांस्तु चम्पकान्पनसद्रुमान् । बकुलांस्तिलकान्नीपान्मन्दारांश्च प्रफुल्लितान् २१॥
शालांस्तालतमालांश्च जम्बूचूतकदम्बकान् । संगच्छञ्जाह्नवीतोये प्रफुल्लं शतपत्रकम् ॥२२॥
पंकजं चाऽतिगंधाढ्यमपश्यदवनीपतिः । दक्षिणे जलजस्याऽथ पार्श्वे कमललोचनाम् ॥
कनकाभां सुकेशीं च कंबुग्रीवां कृशोदरीम् । बिंबोष्ठीं सुंदरीं किंचित्समुद्यत्सुपयोधराम् ॥२४॥
सुनासां चारुसर्वांगीमपश्यत्कन्यकां नृपः । रुदतीं तां सखीं त्यक्त्वा विह्वलां दुःखपीडिताम् ॥
साश्रुनेत्रां क्रंदमानां विजने कुररीमिव । संवीक्ष्य राजा पप्रच्छ कन्यकां शोककारणम् ॥
सुनसे ब्रूहि काऽसि त्वं कस्य पुत्री शुभानने । गंधर्वी देवकन्याऽथ कथं रोदिषि सुंदरि ॥२७॥
कथमेकाकिनी बाले त्यक्ता केन पिकस्वरे । पतिस्ते क्व गतः कांते पिता वा ब्रूहि सांप्रतम् ॥
किं ते दुःखमरालभ्रु कथयाऽद्य ममांतिके । करोमि दुःखनाशं ते सर्वथैव कृशोदरि ॥२९॥

न राज्ये मम तन्वंगि पीडां कोऽपि करोत्यलम्। न भयं चौरजं कांते न राक्षसभयं तथा ॥३०॥
मयि शासति भूपाले नोत्पाता दारुणा भुवि । भयं न व्याघ्रसिंहेभ्यो न भयं कस्यचिद्भवेत् ॥
वद वामोरु कस्मात्त्वं विलापं जाह्नवीतटे । करोषि त्राणहीनाऽत्र किं ते दुःखं वदस्व मे ॥
हन्म्यहं दुःखमत्युग्रं प्राणिनां पृथिवीतले । दैवं च मानुषं कांते व्रतमेतन्ममाऽद्भुतम् ३३॥
विशाललोचने ब्रूहि करोमि तव चिंतितम् । इत्युक्ते वचने राज्ञा श्रुत्वोवाच मृदुस्वना ॥३४॥
शृणु राजेंद्र वक्ष्यामि मम शोकस्य कारणम् । विपत्तिरहितः प्राणी कथं रुदति भूपते ॥३५॥
प्रब्रवीमि महाबाहो यदर्थं रुदती त्वहम् । तव राज्यादन्यदेशे राजा परमधार्मिकः ॥३६॥
रैभ्यो नाम महाराजः संतानरहितो भृशम् । तस्य भार्या सुविख्याता रुक्मरेखेति नामतः३७॥
सुरूपा चतुरा साध्वी सर्वलक्षणसंयुता । अपुत्रा दुःखिता कांतमित्युवाच पुनः पुनः ३८॥
किं जीवितेन मे नाथ धिग्वृथा जीवितं मम । वंध्यायाः सुखहीनाया ह्यपुत्राया धरातले ॥३९॥
इत्येवं भार्यया भूपः प्रेरितो मखमुत्तमम् । चकार ब्राह्मणांस्तज्ज्ञानाहूय विधिवत्तदा ॥४०॥
पुत्रकामो धनं भूरि ददावथ यथोदितम् । हूयमाने घृतेऽत्यर्थं पावकादतिसुप्रभात् ॥४१॥
आविर्बभूव चार्वंगी कन्यका शुभलक्षणा । बिंबोष्ठी सुदती सुभ्रूः पूर्णचंद्रनिभानना ॥४२॥
कनकाभा सुकेशांता रक्तपाणितला मृदुः । सुरक्तनयना तन्वी रक्तपादतला भृशम् ॥४३॥
हुताशनात्समुद्भूता होत्रा सा स्वीकृता तदा । होता प्रोवाच राजानं गृहीत्वा तां सुमध्यमाम् ॥
राजन्पुत्रीं गृहाणेमां सर्वलक्षणसंयुताम् । एकावलीव संभूता हूयमानाद्धुताशनात् ॥४५॥
नाम्ना चैकावली लोके ख्याता पुत्री भविष्यति। सुखितो भव भूपाल पुत्र्या पुत्रसमानया ॥४६॥
संतोषं कुरु राजेंद्र दत्ता देवेन विष्णुना । होतुर्वाक्यं नृपः श्रुत्वा दृष्ट्वा तां कन्यकां शुभाम् ॥
जग्राह परमप्रीतो होत्रा दत्तां सुसंमताम् । गृहीत्वा नृपतिस्तां तु ददौ पत्न्यै वराननाम्४८॥
आभाष्य रुक्मरेखायै गृहाण सुभगे सुताम् । सा तां कमलपत्राक्षीं प्राप्य कन्यां मनोरमाम् ॥
जहर्ष मुदिता राज्ञी पुत्रं प्राप्य यथासुखम् । चकार मंगलं कर्म जातकर्मादिकं शुभम् ॥५०॥
पुत्रजन्मसमुत्थं यत्तत्सर्वं विधिवत्ततः । समाप्य च मखं राजा द्विजेभ्यो दक्षिणां शुभाम् ॥
दत्त्वा विसृज्य विप्रेंद्रान्मुदं प्राप महीपतिः । दिने दिनेऽसितापांगी पुत्रवृद्धया भृशं बभौ५२॥
मुदं च परमां प्राप नृपभार्या सुतान्विता । उत्सवस्तद्दिने तस्य प्रवृत्तः सुतजन्मजः ॥५३॥
पुत्री पुत्रसमाऽत्यर्थं बभूव वल्लभा किल । राज्ञो मंत्रिसुता चाऽहं सुबुद्धे मन्मथाकृते ॥५४॥
यशोवती च मे नाम समानं वय आवयोः । वयस्याऽहं कृता राज्ञा क्रीडनाय तया सह ॥५५॥
सदा सहचरी जाता प्रेमयुक्ता दिवानिशम् । एकावली गंधवंति यत्र पद्मानि पश्यति ॥५६॥
तत्र सा रमते बाला नान्यत्र सुखमाप्नुयात् । सुदूरे जाह्नवीतीरे भवंति कमलान्यपि ॥५७॥

रममाणा तत्र याता मत्समेता सखीयुता । मया निवेदितं राजन्पुत्री ते कमलाकरान् ५८॥
प्रेक्षमाणाऽतिदूरे सा प्रयाति निर्जने वने । निषेधिताऽथ पित्राऽसौ गृहे कृत्वा जलाशयान् ॥
कमलान्वापयित्वाऽथ पुष्पितान्भ्रमरावृतान् । तथापि निर्ययौ बाला कमलासक्तचेतना ॥६०॥
तदा राज्ञा रक्षपालाः प्रेरिताः शस्त्रपाणयः । एवं रक्षायुता तन्वी मत्समेता सखीयुता ॥६१॥
क्रीडार्थं जाह्नवीतोये नित्यमायाति याति च ।

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे एकविंशोऽध्यायः ॥२१॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

यशोवत्युवाच

प्रातरुत्थाय तन्वंगी चलिता च सखीयुता । चामरैर्वीज्यमाना सा रक्षिता बहुरक्षिभिः ॥१॥
सायुधैश्चाऽतिसन्नद्धैः सहिता वरवर्णिनी । क्रीडार्थमत्र राजेंद्र संप्राप्ता नलिनीं शुभाम् ॥२॥
अहमप्यनया सार्धं गंगातीरे समागता । अप्सरोभिः समेता च कमलैः क्रीडमानया ॥३॥
एकावली तथा चाऽहं जाते क्रीडापरे यदा । सहसैव तदाऽऽयातो दानवो बलसंयुतः ॥४॥
कालकेतुरिति ख्यातो राक्षसैर्बहुभिर्युतः । परिघासिगदाचापबाणतोमरपाणिभिः ॥५॥
दृष्टा चैकावली तेन रूपयौवनशालिनी । द्वितीया कामपत्नीव क्रीडमाना सुपंकजैः ॥६॥
मयोक्तैकावली राजन्कोऽयं दैत्यः समागतः । गच्छावो रक्षपालानां मध्ये पंकजलोचने ॥७॥
विमृश्यैवं सखी चाऽहं त्वरयैव गते भयात् । मध्ये वै सैनिकानां तु सायुधानां नृपात्मज ॥८॥
कालकेतुस्तु तां दृष्ट्वा मोहिनीं मदनातुरः । गदां गुर्वीं गृहीत्वा तु धावमानः समागतः ॥९॥
रक्षकान्दूरतः कृत्वा जग्राहांबुजलोचनाम् । त्रस्तां वेपथुसंयुक्तां क्रंदमानां कृशोदरीम् ॥१०॥
त्यजैनां मां गृहाणेति मया चोक्तोऽपि दानवः । न मां जग्राह कामार्तस्तां गृहीत्वा विनिःसृतः॥११॥
तिष्ठ तिष्ठेति भाषंतो रक्षकास्तं महाबलम् । प्रतिषिध्य तु संग्रामं चक्रुर्विस्मयकारकम् ॥१२॥
तस्याऽपि राक्षसाः क्रूराः सर्वतः शस्त्रपाणयः । युयुधू रक्षकैः सार्धं स्वामिकार्ये कृतोद्यमाः ॥१३॥
संग्रामस्तु तदा जातः कालकेतोस्तथा रणे । निहत्य रक्षकान्सर्वान्गृहीत्वैनां महाबलः ॥१४॥
युक्तो राक्षससैन्येन निर्जगाम पुरं प्रति । वीक्ष्य तां रुदतीं बालां गृहीतां दानवेन तु ॥१५॥
पृष्ठतोऽहं गता तत्र यत्र नीता सखी मम । विक्रोशंती यथा सा मां पश्येदिति पदानुगा ॥१६॥
साऽपि मामागतां वीक्ष्य किंचित्स्वस्थाऽभवत्तदा । गताऽहं तत्समीपे तु तामाभाष्य पुनः पुनः॥१७॥
सा मां प्राप्याऽतिदुःखार्ता स्तंभस्वेदसमाकुला । कंठे गृहीत्वा मां भूप रुरोद भृशदुःखिता ॥१८॥
स मामाह कालकेतुः प्रीतिपूर्वमिदं वचः । समाश्वासय भीतां त्वं सखीं चंचललोचनाम्॥१९॥

प्राप्तं ममाऽद्य नगरं देवलोकसमं प्रिये । दासोऽस्मि तव रत्या हि कस्मात्क्रंदसि कातरा ॥
कथयैनां सखीं तेऽद्य स्वस्था भव सुलोचने । इत्युक्त्वा मां सखीं पार्श्वे समारोप्य रथोत्तमे२१॥
जगाम तरसा दुष्टः पुरे स्वस्य मनोहरे । सैन्येन महता युक्तः प्रफुल्लवदनांबुजः ॥२२॥
एकावलीं तथा मां च संस्थाप्य धवले गृहे । राक्षसान्गृहरक्षार्थं कल्पयामास कोटिशः ॥२३॥
द्वितीये दिवसे सोऽथ मामुवाच रहो नृप । प्रबोधय सखीं बालां शोचंतीं विरहातुराम् ॥२४॥
पत्नी मे भव सुश्रोणि सुखं भुंक्ष्व यथेप्सितम् । राज्यं त्वदीयं चंद्रास्ये सेवकोऽहं सदा तव॥२५॥
पुनरुक्तं मया वाक्यं श्रुत्वा तद्भाषितं खरम् । नाऽहं क्षमाऽप्रियं वक्तुं त्वमेनां कथय प्रभो॥२६॥
इत्युक्ते वचने दुष्टो मदनक्षतमानसः । उवाच विनयादेनां सखीं क्षामोदरीं प्रियाम्॥२७॥
कृशोदरि त्वया मंत्रो निक्षिप्तोऽस्ति ममोपरि । तेन मे हृदयं कांते हृतं ते वशतां गतम् ॥२८॥
तेनाऽहं तव दासोऽद्य कृतोऽस्मीति विनिश्चयः । भज मां कामबाणेन पीडितं विवशं भृशम् ॥२९॥
यौवनं याति रंभोरु चंचलं दुर्लभं तथा । सफलं कुरु कल्याणि पतिं मां परिरभ्य च ॥३०॥

एकावल्युवाच

पित्राऽहं कल्पिता पूर्वं दातुं राजसुताय वै । हैहयस्तु महाभागः स मया मनसा वृतः ॥३१॥
कथमन्यं भजे कांतं त्यक्त्वा धर्मं सनातनम् । कन्याधर्मं विहायाऽद्य वेत्सि शास्त्रविनिश्चयम्३२॥
यस्मै दद्यात्पिता कामं कन्या तं पतिमाप्नुयात् । परतंत्रा सदा कन्या न स्वातंत्र्यं कदाचन ॥३३॥
इत्युक्तोऽपि तया पापी विरराम न मोहितः । न मुमोच विशालाक्षीं मां च पार्श्वस्थितां तथा३४॥
पातालविवरे तस्य पुरं परमसंकटे । राक्षसै रक्षितं दुर्गं मंडितं परिखावृतम् ॥३५॥
तत्र तिष्ठति दुःखार्ता सखी मे प्राणवल्लभा । तेनाऽहं विरहेणाऽत्र रारटीमि सुदुःखिता ॥३६॥

एकवीर उवाच

कथं त्वमत्र संप्राप्ता पुरात्तस्य दुरात्मनः । विस्मयो मे महानत्र तत्त्वं ब्रूहि वरानने ॥३७॥
त्वया च कथितं वाक्यं सन्दिग्धं भाति भामिनी । हैहयार्थे कल्पिता सा पित्रेति मम सांप्रतम्॥३८॥
हैहयो नाम राजाऽहं नान्योऽस्ति पृथिवीपतिः । मदर्थे कथिता सा किं सखी तव सुलोचना॥३९॥
एतन्मे संशयं सुभ्रु छेत्तुमर्हसि भामिनि । अहं तामानयिष्यामि तं हत्वा राक्षसाधमम्४०॥
स्थानं दर्शय मे तस्य यदि जानासि सुव्रते । राज्ञे निवेदितं किं वा तत्पित्रे चाऽतिदुःखिता४१॥
यस्यैषा वल्लभा पुत्री न किं जानाति तां हृताम् । नोद्यमः किं कृतस्तेन ततो मोचनहेतवे ॥४२॥
बन्दीकृतां सुतां ज्ञात्वा कथन्तिष्ठति सुस्थिरः । असमर्थो नृपः किं वा कारणं ब्रूहि सत्वरम्४३॥
त्वया मेऽपहृतं चेतो गुणानुक्त्वा ह्यमानुषान् । सख्याः पङ्कजपत्राक्षि कृतः कामवशो भृशम्४४॥
कदा पश्यामि तां कांतां मोचयित्वाऽतिसङ्कटात् । इति मे हृदयं चाद्य करोत्यतिमनोरथम् ॥४५॥

ब्रूहि मे गमनोपायं पुरे तस्याऽतिदुर्गमे। कथन्त्वमागता तस्मात्सङ्कटादत्र तद्वद ॥४६॥

यशोवत्युवाच

बालभावान्मया मन्त्रो भगवत्या विशां पते। प्राप्तोऽस्ति ब्राह्मणात्सिद्धात्सबीजध्यानपूर्वकः॥४७॥
तत्राऽवस्थितया राजन्मया चित्ते विचारितम्। आराधयामि सततं चंडिकां चंडविक्रमाम्॥४८॥
सा देवी सेविता कामं बन्धमोक्षङ्करिष्यति। भक्तानुकम्पिनी शक्तिः समर्था सर्वसाधने॥४९॥
या विश्वं सृजते शक्त्या पालयत्येव सा पुनः। कल्पान्ते संहरत्येव निराकारा निराश्रया ॥५०॥
इति संचिंत्य मनसा देवीं विश्वेश्वरीं शिवाम्। ध्यात्वा रक्ताम्बरां सौम्यां सुरक्तनयना हृदि॥५१॥
संस्मृत्य मनसा रूपं मन्त्रजाप्यपराऽभवम्। उपासिता मया देवी मासमेकं समाधिना॥५२॥
स्वप्ने मम समायाता भक्तिभावेन तोषिता। मामाहाऽमृतया वाचा किं सुप्तासीति चंडिका॥५३॥
उत्तिष्ठ याहि तरसा गंगातीरं मनोहरम्। आगमिष्यति तत्रासौ हैहयो नृपपुंगवः ॥५४॥
एकवीरो महाबाहुः सर्वशत्रुविमर्दनः। दत्तात्रेयेण मन्मन्त्रो महाविद्याभिधः परः ॥५५॥
दत्तोऽस्मै सोऽपि सततं मामुपास्तेऽतिभक्तितः। मय्यासक्तमतिर्नित्यं मम पूजापरायणः ॥५६॥
मामेव सर्वभूतेषु ध्यायन्नास्ते च मत्परः। स ते दुःखविनाशं वै करिष्यति महामतिः॥५७॥
मासुतो विहरंस्तत्र तव त्राता भविष्यति। हत्वा तं राक्षसं घोरं मोचयिष्यति मानिनीम्॥५८॥
एकावलीमेकवीरः सर्वशास्त्रविशारदः। पश्चात्सैव पतिः कार्यस्त्वया राजसुतः शुभः॥५९॥
इत्युक्त्वांतर्दधे देवी प्रबुद्धाऽहं तदैव हि। कथितं स्वप्नवृत्तान्तन्देव्याश्चाऽऽराधनन्तथा॥६०॥
प्रसन्नवदना जाता श्रुत्वा सा कमलेक्षणा। विशेषेण च सन्तुष्टा मामुवाच शुचिस्मिता॥६१॥
गच्छ तत्र त्वरायुक्ता कुरु कार्यं मम प्रिये। सत्यवाक्या भगवती साऽऽवां मोक्षं विधास्यति॥६२॥
इत्याज्ञप्ता तया चाऽहं सख्या वै प्रेमयुक्तया। मत्वोपसरणं युक्तं तस्मात्स्थानात्तदा नृप ॥६३॥
चालिताऽहं ततः शीघ्रं महादेवीप्रसादतः। मार्गज्ञानं शीघ्रगतिर्मया प्राप्ता नृपात्मज ॥६४॥
इत्येतत्कथितं सर्वं कारणं मम दुःखजम्। कस्त्वङ्कस्य सुतश्चेति वद वीर यथा तथा ॥६५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥२२॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तस्यास्तु वचनं श्रुत्वा रमापुत्रः प्रतापवान्। प्रफुल्लवदनांभोजस्तामुवाच विशाम्पते ॥ १ ॥

राजोवाच

रम्भोरु यत्त्वया पृष्टो वृत्तान्तो विशदाक्षरः। हैहयोऽहं चैकवीरनाम्ना सिंधुसुतासुतः ॥ २ ॥

मनो मे यत्त्वया नूनं परतन्त्रं कृतङ्किल । किं करोमि क्व गच्छामि विरहेणाऽतिपीडितः ॥३॥
प्रथमं रूपमाख्यातं सर्वलोकातिगन्त्वया । तेन मे विह्वलं जातं कामबाणहतं मनः ॥४॥
ततस्तस्या गुणाः प्रोक्तास्तैस्तु चित्तं हृतं पुनः । यत्त्वयोक्तं पुनर्वाक्यन्तेन मे विस्मयोऽभवत् ॥५॥
एकावल्या वचः प्रोक्तं दानवाग्रे मया वृतः । हैहयस्तं विना नाऽन्यं वृणोमीति विनिश्चयः ॥६॥
तेन वाक्येन तन्वंगि भृत्योऽहमधुना कृतः । त्वया तस्याः सुकेशांते ब्रूहि किं करवाणि वाम् ॥७॥
स्थानं तस्य न जानामि राक्षसस्य दुरात्मनः । गतिर्मे नास्ति गमने पुरे तस्मिन्सुलोचने ॥८॥
वद मां त्वं विशालाक्षि तत्र प्रापयितुं क्षमा । प्रापयाशु सखी ते सा यत्र तिष्ठति सुन्दरी ॥९॥
हत्वा तं राक्षसं क्रूरं मोचमिष्यामि सांप्रतम् । विवशां शोकसन्तप्तां राजपुत्रीं तव प्रियाम् १०॥
विमुक्तदुःखां कृत्वाऽऽशु प्रापयिष्यामि ते पुरम् । पित्रे चाऽस्याः प्रदास्यामि कन्यामेकावलीमहम् ॥
पश्चाद्विवाहं कर्ताऽसौ राजापुत्र्याः परन्तपः । एवन्ते मनसः कामो मम चापि प्रियंवदे ॥१२॥
भविष्यति स सम्पूर्णः साधनेन तवाऽधुना । दर्शयाऽऽशु पुरन्तस्य पश्य मे त्वं पराक्रमम् ॥
यथा हन्मि दुराचारम्परदारापहारकम् । तथा कुरु प्रियङ्कर्तुं शक्ताऽसि वरवर्णिनी ॥१४॥
मार्गं दर्शय तस्याऽद्य पुरस्य दुर्गमस्य च ।

व्यास उवाच

तन्निशम्य प्रियं वाक्यं मुदिता च यशोवती ॥१५॥
तमुवाच रमापुत्रं गमनोपायमादरात् । मन्त्रं गृहाण राजेंद्र भगवत्यास्तु सिद्धिदम् ॥१६॥
दर्शयिष्यामि तस्याऽद्य पुरं राक्षसपालितम् । सज्जो भव महाभाग गमनाय मया सह ॥१७॥
सैन्येन महता युक्तस्तत्र युद्धं भविष्यति । कालकेतुर्महावीरो राक्षसैर्बलिभिर्वृतः ॥१८॥
तस्मान्मन्त्रं गृहीत्वा त्वं व्रज तत्र मया सह । दर्शयिष्यामि ते मार्गं पुरस्याऽऽस्य दुरात्मनः ॥
हत्वा तं पापकर्माणं मोचयाऽऽशु च मे सखीम् । श्रुत्वा तद्वचनं वीरो मन्त्रञ्जग्राह सत्वरः ॥२०॥
दत्तात्रेयाद्दैवयोगात्प्राप्ताज्ज्ञानिवराच्छुभात् । योगेश्वरीमहामन्त्रं त्रिलोकीतिलकाभिधम् ॥२१॥
तेन सर्वज्ञता जाता सर्वान्तश्चारिता तथा । तया सह जगामाऽऽशु पुरन्तस्य सुदुर्गमम् २२॥
रक्षितं राक्षसैर्घोरैः पातालमिव पन्नगैः । यशोवत्या च सैन्येन महता संयुतो नृपः ॥२३॥
तमायांतं समालोक्य दूतास्तस्य भयातुराः । क्रोशन्तोऽभिययुः पार्श्वं कालकेतोस्तरस्विनः २४॥
तमूचुः सहसा मत्वा राक्षसं काममोहितम् । एकावलीसमीपस्थं कुर्वंतं विनयान्बहून् ॥२५॥

दूता ऊचुः

राजन् यशोवती नारी कामिन्याः सहचारिणी । आयाति सह सैन्येन राजपुत्रेण संयुता ॥२६॥
जयन्तो वा महाराज कार्तिकेयोऽथवा नु किम् । आगच्छति बलोन्मत्तो वाहिनीसहितः किल २७॥

संयत्तो भव राजेंद्र संग्रामः समुपस्थितः । देवपुत्रेण युध्यस्व त्यज वा कमलेक्षणाम् ॥२८॥
इतो दूरेऽस्ति सैन्यं तद्योजनत्रयमात्रतः । सज्जो भव महीपाल दुन्दुभिं घोषयाऽऽशु वै २६॥

व्यास उवाच

तेषां तद्वचनं श्रुत्वा राक्षसः क्रोधमूर्च्छितः । राक्षसान्प्रेरयामास सायुधान्सबलान्बहून् ॥३०॥
गच्छध्वं राक्षसाः सर्वे सम्मुखाः शस्त्रपाणयः। तानाज्ञाप्य कालकेतुः पप्रच्छ प्रणयान्वितः ॥३१॥
एकावलीं समीपस्थां विवशां भृशदुःखिताम् । कोऽयमायाति तन्वङ्गि पिता ते वापरः पुमान् ॥
त्वदर्थे सैन्यसंयुक्तो ब्रूहि सत्यं कृशोदरि । पिता ते यदि संप्राप्तो नेतुं त्वां विरहातुरः ॥३३॥
ज्ञात्वा ते पितरं सम्यक्संग्रामं न करोम्यहम् । आनयित्वा गृहे पूजां रत्नैर्वस्त्रैर्हयैः शुभैः ॥३४॥
करोमि तस्य चाऽऽतिथ्यं गृहे प्राप्तस्य सर्वथा । अन्यश्चेद्यदि संप्राप्तस्तं हन्मि निशितैः शरैः ३५॥
आनीतः किल कालेन मरणाय महात्मना । तस्माद्वद विशालाक्षि कोऽयमायाति मंदधीः३६॥
अज्ञात्वा मां दुराधर्षं कालरूपं महाबलम् ।

एकावल्युवाच

न जानेऽहं महाभाग कोऽयमायाति सत्वरः ॥३७॥
न मेऽस्ति विदितः कोऽपि स्थितायास्तव बंधने । नाऽयं पिता मे न भ्राताकोऽप्यन्योऽस्ति महाबलः
किमर्थमिह चायाति नाऽहं वेद विनिश्चयम् ।

दैत्य उवाच

एवं वदन्त्यमी दूता वयस्या ते यशोवती ॥३६॥
समानीय च तं वीरमागतेति कृतोद्यमा । क्व गता सा सखी कान्ते विदग्धा कार्यनिश्चये ॥
नाऽन्यः कोऽपि ममारातिर्यो मे प्रतिबलो भवेत् ।

व्यास उवाच

एतस्मिन्नंतरे दूतास्तत्राऽन्ये वै समागताः ॥४१॥
ते होचुस्त्वरिता भीताः कालकेतुं गृहे स्थितम् । किं स्वस्थोऽसि महाराज समीपे सैन्यमागतम् ॥
निर्गच्छ नगरात्तूर्णं सैन्येन महता वृतः । इति तेषां वचः श्रुत्वा कालकेतुर्महाबलः ॥४३॥
रथमारुह्य त्वरितो निर्ययौ स्वपुराद्बहिः । एकवीरोऽपि सहसा हयारूढः प्रतापवान् ॥४४॥
आगतस्तत्र कामिन्या विरहेण समाकुलः । युद्धं तयोरभूत्तत्र वृत्रवासवयोरिव ॥४५॥
शस्त्रास्त्रैर्बहुधा मुक्तैरादीपितदिगन्तरम् । वर्तमाने तदा युद्धे कातराणां भयावहे ॥४६॥
गदया ताडयामास दैत्यं सिंधुसुतासुतः । स गतासुः पपातोर्व्यां वज्राहत इवाऽचलः ॥४७॥
पलायित्वा गताः सर्वे राक्षसा भयपीडिताः । यशोवतीं ततो गत्वा वेगादेकावलीं तदा ॥४८॥

उवाच मधुरां वाणीं विस्मितां मुदिता भृशम् । एह्यालि नृपपुत्रेण दानवोऽसौ निपातितः ॥४९॥
एकवीरेण धीरेण युद्धं कृत्वा सुदारुणम् । स्कन्धावारेऽप्यसौ राजा तिष्ठत्यद्य श्रमातुरः ५०॥
दर्शनं कांक्षमाणस्ते श्रुतरूपगुणस्तव । पश्य तं कुटिलापांगि मनोभवसमं नृपम् ॥५१॥
कथिता त्वं मया पूर्वं तस्याऽग्रे जाह्नवीतटे । पूर्णानुरागः संजातस्तेनाऽसौ विरहातुरः ॥५२॥
वांछति त्वां चारुरूपां द्रष्टुं नृपतिनन्दनः । सा तस्य वचनं श्रुत्वा गमनाय मनो दधे ॥५३॥
लज्जमाना भृशं भीत्या कौमारं प्राप्तया तया । कथं तस्य मुखं द्रक्ष्ये कुमारी ह्यवशा भृशम्५४॥
स मां गृह्णाति कामार्त इति चिंताकुला सती । यशोवत्या युता तत्र नरयानस्थिता ययौ ॥५५॥
स्कंधावारेऽतिमलिना मलिनांबरधारिणी । तामागतां विशालाक्षीं दृष्ट्वा राजसुतोऽब्रवीत्५६॥
दर्शनं देहि तन्वंगि तृषिते नयने मम । कामातुरं च तं वीक्ष्य तां च लज्जाभरावृताम्५७॥
नीतिज्ञा शिष्टमार्गज्ञा तमुवाच यशोवती । राजपुत्र पिताऽप्यस्यास्त्वामेनां दातुमिच्छति५८॥
एषाऽपि त्वद्वशा नूनं भविता संगमस्तव । कालं प्रतीक्ष्य राजेन्द्र नयैनां पितुरन्तिकम् ॥५९॥
स विवाहविधिं कृत्वा दास्यतीति विनिश्चयः । स तस्या वचनं तथ्यं मत्वा सैन्यसमन्वितः ॥६०॥
समेतः कामिनीभ्यां तु ययौ तत्पितुराश्रमम् । राजपुत्रीं तथाऽयातां श्रुत्वा प्रेमसमन्वितः ॥६१॥
प्रययौ सम्मुखस्तूर्णं सचिवैः परिवेष्टितः । बहुभिर्दिवसैर्दृष्टा पुत्री सा मलिनाम्बरा ॥६२॥
यशोवत्या तु वृत्तान्तः कथितो विस्तरात्पुनः । एकवीरं मिलित्वाऽसौ गृहमानीय चादरात्॥६३॥
पुण्येऽह्नि कारयामास विवाहं विधिपूर्वकम् । पारिबर्हं ततो दत्त्वा संपूज्य विधिवत्तदा ॥६४॥
पुत्रीं विसार्जयामस यशोवत्या समन्विताम् । एवं विवाहे संवृत्ते रमापुत्रो मुदान्वितः ॥६५॥
गृहं प्राप्य बहून्भोगान्बुभुजे प्रियया समम् । बभूव तस्याः पुत्रस्तु कृतवीर्याभिधः किल ॥६६॥
तत्सुतः कार्तवीर्यस्तु वंशोऽयं कथितो मया ।

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥२३॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

राजोवाच

भगवंस्त्वन्मुखांभोजाच्च्युतं दिव्यकथारसम् । न तृप्तिमधिगच्छामि पिबंस्तु सुधया समम् ॥१॥
विचित्रमिदमाख्यानं कथितं भवता मम । हैहयानां समुत्पत्तिर्विस्तराद्विस्मयप्रदा ॥२॥
परं कौतूहलं मेऽत्र यद्विष्णुः कमलापतिः । देवदेवो जगन्नाथः सृष्टिस्थित्यंतकारकः ॥३॥
सोऽप्यश्वभावमापन्नो भगवान्हरिरच्युतः । परतंत्रः कथं जातः स्वतंत्रः पुरुषोत्तमः ॥४॥
एतन्मे संशयं ब्रह्मञ्छेत्तुमर्हसि सांप्रतम् । सर्वज्ञस्त्वं मुनिश्रेष्ठ ब्रूहि वृत्तान्तमद्भुतम् ॥५॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि संदेहस्याऽस्य निर्णयम् । तथा श्रुतं मया पूर्वं नारदान्मुनिसत्तमात् ॥६॥
ब्रह्मणो मानसः पुत्रो नारदो नाम तापसः । सर्वज्ञः सर्वगः शान्तः सर्वलोकप्रियः कविः ॥७॥
स चैकदा मुनिश्रेष्ठो विचरन्पृथिवीमिमाम् । वादयन्महतीं वीणां स्वरतानसमन्विताम् ॥८॥
बृहद्रथंतरादीनां साम्नां भेदाननेकशः । गायन्गायत्रममृतं संप्राप्तोऽथ ममाऽऽश्रमम् ॥९॥
शम्याप्रासं महातीर्थं सरस्वत्याः सुपावनम् । निवासं मुनिमुख्यानां शर्मदं ज्ञानदं तथा ॥१०॥
तमागतमहं प्रेक्ष्य ब्रह्मपुत्रं महाद्युतिम् । अभ्युत्थानादिकं सर्वं कृतवानर्चनादिकम् ॥११॥
अर्घ्यपाद्यविधिं कृत्वा तस्याऽऽसनस्थितस्य च । उपविष्टः समीपेऽहं मुनेरमिततेजसः ॥१२॥
दृष्ट्वा विश्रमिणं शान्तं नारदं ज्ञानपारदम् । तमपृच्छमहं राजन्यत्पृष्टोऽहं त्वयाऽधुना ॥१३॥
असारेऽस्मिंस्तु संसारे प्राणिनां किं सुखं मुने । न पश्यामि विनिश्चित्य कदाचित्कुत्रचित्क्वचित्१४
द्वीपे जातो जनन्याहं संत्यक्तस्तत्क्षणादपि । अनाश्रयो वने वृद्धिं प्राप्तः कर्मानुसारतः ॥१५॥
तपस्तप्तं मया चोग्रं पर्वते बहुवार्षिकम् । पुत्रकामेन देवर्षे शंकरः समुपासितः ॥१६॥
ततो मया शुकः प्राप्तः पुत्रो ज्ञानवतां वरः । पाठितस्तु मया सम्यग्वेदानां सार आदितः ॥१७॥
स त्यक्त्वा मां गतः क्वाऽपि रुदन्तं विरहातुरम् । लोकाल्लोकांतरं साधो वचनात्तव बोधितः ॥१८॥
ततोऽहं पुत्रसंतप्तस्त्यक्त्वा मेरुं महागिरिम् । मातरं मनसा कृत्वा संप्राप्तः कुरुजांगलम् ॥१९॥
पुत्रस्नेहादतितरां कृशांगः शोकसंयुतः । जानन्मिथ्येति संसारं मायापाशनियंत्रितः ॥२०॥
ततो राज्ञा वृतां ज्ञात्वा मातरं वासवीं शुभाम् । स्थितोऽत्रैवाऽऽश्रमं कृत्वा सरस्वत्यास्तटे शुभे २१॥
शंतनुः स्वर्गतिं प्राप्तो विधुरा जननी स्थिता । पुत्रद्वययुता साध्वी भीष्मेण प्रतिपालिता ॥२२॥
चित्रांगदः कृतो राजा गंगापुत्रेण धीमता । कालेन सोऽपि मे भ्राता मृतः कामसमद्युतिः॥२३॥
ततः सत्यवती माता निमग्ना शोकसागरे । चित्रांगदं मृतं पुत्रं रुरोद भृशमातुरा ॥२४॥
संप्राप्तोऽहं महाभाग ज्ञात्वा तां दुःखितां सतीम् । आश्वासिता मयाऽत्यर्थं भीष्मेण च महात्मना ॥
विचित्रवीर्यस्त्वपरो वीर्यवान्पृथिवीपतिः । कृतो भीष्मेण भ्राता वै स्त्रीराज्यविमुखेन ह ॥२६॥
काशिराजसुते रम्ये विजित्य पृथिवीपतीन् । भीष्मेणाऽऽनीय स्वबलात्कन्यके द्वे समर्पिते ॥२७॥
सत्यवत्यै शुभे काले विवाहः परिकल्पितः । भ्रातुर्विचित्रवीर्यस्य तदाऽहं सुखितोऽभवम् ॥२८॥
पुनः सोऽपि मृतो भ्राता यक्ष्मणा पीडितो भृशम् । अनपत्यो युवा धन्वी माता मे दुःखिताऽभवत्॥
काशिराजसुते द्वे तु मृतं दृष्ट्वा पतिं तदा । पतिव्रताधर्मपरे भगिन्यौ संबभूवतुः ॥३०॥
ते ऊचतुः सतीं श्वश्रूं रुदतीं भृशदुःखिताम् । पतिना सहगामिन्यौ भविष्यावो हुताशने ॥३१॥
पुत्रेण सह ते श्वश्रु स्वर्गं गत्वाऽथ नंदने । सुखेन विहरिष्यावः पतिना सह संयुते ॥३२॥

निवारिते तदा मात्रा वध्वौ तस्मान्महोद्यमात् । स्नेहभावं समाश्रित्य भीष्मस्य वचनात्तदा ॥३३॥
गांगेयेन च मात्रा मे संमंत्र्य च परस्परम् । कृत्वौर्ध्वदैहिकं सर्वं संस्मृतोऽहं गजाह्वये ॥३४॥
स्मृतमात्रस्तु मात्रा वै ज्ञात्वा भावं मनोगतम् । तरसैवाऽऽगतश्चाऽहं नगरं नागसाह्वयम् ॥३५॥
प्रणम्य मातरं मूर्ध्ना संस्थितोऽथ कृतांजलिः । तामब्रुवं सुतप्तांगीं पुत्रशोकेन कर्शिताम् ॥३६॥
मातस्त्वया किमाहूतो मनसाऽहं तपस्विनि । आज्ञापय महत्कार्यं दासोऽस्मि करवाणि किम्३७॥
त्वं मे तीर्थं परं मातर्देवश्च प्रथितः परः । आगतश्चिंतितश्चाऽत्र ब्रूहि कृत्यं तव प्रियम् ॥३८॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वाऽहं स्थितस्तत्र मातुरग्रे यदा मुने । तदा सा मामुवाचेदं पश्यती भीष्ममंतिके ॥३९॥
पुत्र तेऽद्य मृतो भ्राता पीडितो राजयक्ष्मणा । तेनाऽहं दुःखिता जाता वंशच्छेदभयादिह ॥४०॥
तस्मात्त्वमद्य मेधाविन्मयाऽऽहूतः समाधिना । गांगेयस्य मतेनात्र पाराशर्यार्थसिद्धये ॥४१॥
कुलं स्थापय नष्टं त्वं शंतनोर्नामकारणात् । रक्ष मां दुःखतः कृष्ण वंशच्छेदोद्भवाद्द्रुतम् ४२॥
काशिराजसुते भार्ये भ्रातुस्तव यवीयसः । साधोर्विचित्रवीर्यस्य रूपयौवनभूषिते ॥४३॥
ताभ्यां संगम्य मेधाविन्पुत्रोत्पादनकं कुरु । रक्ष त्वं भारतं वंशं नात्र दोषोऽस्ति कर्हिचित् ४४॥

व्यास उवाच

इति मातुर्वचः श्रुत्वा जातश्चिंतातुरो ह्यहम् । लज्जयाऽकुलचित्तस्तामब्रुवं विनयानतः ॥४५॥
मातः पापाधिकं कर्म परदाराभिमर्शनम् । ज्ञात्वा धर्मपथं सम्यक्करोमि कथमादरात् ॥४६॥
तथा यवीयसो भ्रातुर्वधूः कन्या प्रकीर्तिता । व्यभिचारं कथं कुर्यामधीत्य निगमानहम् ॥४७॥
अन्यायेन न कर्तव्यं सर्वथा कुलरक्षणम् । न तरंति हि संसारात्पितरः पापकारिणः ॥४८॥
लोकानामुपदेष्टा यः पुराणानां प्रवर्तकः । स कथं कुत्सितं कर्म ज्ञात्वा कुर्यान्महाद्भुतम्॥४९॥
पुनरुक्तो ह्यहं मात्रा रुदत्या भृशमंतिके । पुत्रशोकातितप्ताया वंशरक्षणकाम्यया ॥५०॥
पाराशर्य न ते दोषो वचनान्मम पुत्रक । गुरूणां वचनं तथ्यं सदोषमपि मानवैः ॥५१॥
कर्तव्यमविचार्यैव शिष्टाचारप्रमाणतः । वचनं कुरु मे पुत्र न ते दोषोऽस्ति मानद ॥५२॥
पुत्रस्य जननं कृत्वा सुखिनीं कुरु मातरम् । विशेषेण तु संतप्तां मग्नां शोकार्णवे सुत ॥५३॥
इति तां ब्रुवतीं श्रुत्वा तदा सुरनदीसुतः । मामुवाच विशेषज्ञः सूक्ष्मधर्मस्य निर्णये ॥५४॥
द्वैपायन विचारोऽत्र न कर्तव्यस्त्वयाऽनघ । मातुर्वचनमादाय विहरस्व यथासुखम् ॥५५॥

व्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा मातुश्च प्रार्थनं तथा । निःशंकोऽहं तदा जातः कार्ये तस्मिञ्जुगुप्सिते ॥
अम्बिकायां प्रवृत्तोऽहमृतुमत्यां मुदा निशि । मयि विमनसायां तु तापसे कुत्सिते भृशम्॥५७॥

शप्ता मया सा सुश्रोणी प्रसंगे प्रथमे तदा । अंधस्ते भविता पुत्रो यतो नेत्रे निमीलिते ॥५८॥
द्वितीये हि मुनिश्रेष्ठ पृष्टो मात्रा रहः पुनः । भविष्यति सुतः पुत्र काशिराजसुतोदरे ॥५६॥
मयोक्ता जननी तत्र ब्रीडानम्रमुखेन ह । विनेत्रो भविता पुत्रो मातः शापान्ममैव हि ॥६०॥
तया निर्भर्त्सितस्तत्र कठोरवचसा मुने । कथं पुत्र त्वया शप्तः पुत्रस्तेंधो भविष्यति ॥६१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कंधे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥२४॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

वासवी चकिता जाता श्रुत्वा मे वाक्यमीदृशम् । दाशेयी मामुवाचेदं पुत्रार्थे भृशमातुरा ॥१॥
अंबालिका वधूर्धन्या काशिराजसुता सुत । भार्या विचित्रवीर्यस्य विधवा शोकसंयुता ॥२॥
सर्वलक्षणसंपन्ना रूपयौवनशालिनी । तस्यां जनय संगं त्वं कृत्वा पुत्रं सुसंमतम् ॥३॥
नांधो राजाधिकारी स्यात्तस्मात्पुत्रं मनोहरम् । उत्पादय राजपुत्र्यां वचनान्मम मानद ॥४॥
इत्युक्तोऽहं तदा मात्रा स्थितस्तत्र गजाह्वये । यावदृतुमती जाता काशिराजसुता मुने ॥५॥
एकांते शयनागारे प्राप्ता सा मम सन्निधौ । लज्जमाना सुकेशांता स्वश्वश्रूवचनात्तदा ॥६॥
दृष्ट्वा मां जटिलं दांतं तापसं रसवर्जितम् । सा स्वेदवदना जाता पांडुरा विमना भृशम् ॥७॥
कुपितोऽहं तदा दृष्ट्वा कामिनीं निशि संगताम् । वेपमानां स्थितां पार्श्वे ह्यब्रुवं तामहं रुषा ॥८॥
दृष्ट्वा मां यदि गर्वेण पांडुवर्णा समावृता । अतस्ते तनयः पांडुर्भविष्यति सुमध्यमे ॥६॥
इत्युक्त्वा निशि तत्रैव स्थितो बालिकया युतः। भुक्त्वा तां निशि निर्यातःस्थानमापृच्छ्यमातरम्॥
ततस्ताभ्यां सुतौ काले प्रसूतावंधपांडुरौ । धृतराष्ट्रश्च पांडुश्च प्रथितौ संबभूवतुः ॥११॥
माता मे विमना जाता तादृशौ वीक्ष्य तौ सुतौ । ततः संवत्सरस्यांते मामाहूय तदाऽब्रवीत् ॥१२॥
द्वैपायन सुतौ जातौ राज्ययोग्यौ न तादृशौ । अन्यं मनोहरं पुत्रं समुत्पादय मे प्रियम् ॥१३॥
तथेति सा मया प्रोक्ता मुदिता जननी तदा । अंबिकां प्रार्थयामास सुतार्थे काल आगते॥१४॥
पुत्रि व्यासं समालिंग्य पुत्रमुत्पादयाऽद्भुतम् । कुरुवंशस्य कर्तारं राज्ययोग्यं वरानने ॥१५॥
वधूर्लज्जान्विता किंचिन्नोवाच वचनं तदा । गतोऽहं शयनागारे मातुस्तद्वचनान्निशि ॥१६॥
दासी विचित्रवीर्यस्य रूपयौवनसंयुता । प्रेषितांबिकया त्वत्र विचित्राभरणांबरा ॥१७॥
चंदनारक्तदेहा सा पुष्पमालाविभूषिता । आयाता हावसंयुक्ता सुकेशी हंसगामिनी॥१८॥
पर्यंके मां समावेश्य संस्थिता प्रेमसंयुता । प्रसन्नोऽहं तदा तस्या विलासेनाऽभवं मुने॥१६॥
रात्रौ संक्रीडितं प्रेम्णा तया सह मया भृशम् । वरो दत्तः पुनस्तस्यै प्रसन्नेन तु नारद ॥२०॥

सुभगे भविता पुत्रः सर्वलक्षणसंयुतः । सुरूपः सर्वधर्मज्ञः सत्यवादी शमे रतः ॥२१॥
स तदा विदुरो जातस्त्रयः पुत्रा मयाऽभवन् । माया वृद्धिं गता साधो परक्षेत्रोद्भवे मम ॥२२॥
विस्मृतः शुकसंबंधी विरहः शोककारणम् । दृष्ट्वा त्रीन्स्वसुतान्कामं वीर्यवान्वीर्यसंमतान्॥२३॥
माया बलवती ब्रह्मन्दुस्त्यजा ह्यकृतात्मभिः । अरूपा च निरालंबा ज्ञानिनामपि मोहिनी॥२४॥
मातरि स्नेहसंबद्धं तथा पुत्रेषु संवृतम् । न मे चित्तं वने शांतिमगान्मुनिवरोत्तम ॥२५॥
दोलारूढं मनो जातं कदाचिद्धस्तिनापुरे । पुनः सरस्वतीतीरे न चैकत्र व्यवस्थितिः ॥२६॥
कदाचिच्चिंतयञ्ज्ञानं मानसे प्रतिभाति वै । केऽमी पुत्राःक्व मोहोऽयं न श्राद्धार्हा मृतस्य मे२७॥
व्यभिचारोद्भवाः किं मे सुखदाः स्युः सुताःकिल । माया बलवती मोहं वितनोति हि मानसे॥२८॥
जानन्मोहांधकूपेऽस्मिन्पतितोऽहं मृषा मुने । इत्यकुर्वं रहस्तापं कदाचित्सुसमाहितः ॥२९॥
राज्यं प्राप ततः पांडुर्बलवान्भीष्मसंमतः । तदा मम मनो जातं प्रसन्नं सुतकारणात् ॥३०॥
कुंती मांद्री सुरूपे द्वे भार्ये तस्य बभूवतुः । शूरसेनसुता कुंती मद्रराजसुताऽपरा ॥३१॥
स शापं द्विजतः प्राप्य कामिनीद्वयसंयुतः । पांडुर्निर्वेदमापन्नस्त्यक्त्वा राज्यं वनं गतः ॥३२॥
तदा मामाविशच्छोकः श्रुत्वा पुत्रं वने स्थितम् । गतोऽहं तत्र यत्रासौ भार्याभ्यां सह संस्थितः३३॥
तमाश्वास्य वने पांडुं पुनः प्राप्तो गजाह्वये । धृतराष्ट्रं समाभाष्य ह्यगमं ब्रह्मजातटे ॥३४॥
क्षेत्रजान्पंचपुत्रान्स समुत्पाद्य वनाश्रमे । धर्मतो वायुतः शक्रादश्विभ्यां पंच पांडवान्३५॥
युधिष्ठिरो भीमसेनस्तथैवाऽर्जुन इत्यपि । कुंतीपुत्राः समाख्याता धर्मानिलसुरेशजाः३६॥
नकुलः सहदेवश्च मद्रराजसुतासुतौ । कदाचित्तु रहो माद्रीं समालिंग्य महीपतिः॥३७॥
मृतः शापात्तु मुनिभिः संस्कृतो हुतभुङ्मुखे । माद्री तत्र सती भूत्वा प्रविष्टा पतिना सह ३८॥
स्थिता पुत्रयुता कुंती ज्वलिते जातवेदसि । मुनयः सुतसंयुक्तां शूरसेनसुतां तदा ॥३९॥
दुःखितां पतिहीनां तामानिन्युर्गजसाह्वये । समर्पिताऽथ भीष्माय विदुराय महात्मने॥४०॥
श्रुत्वाऽहं सुखदुःखाभ्यां पीडितस्तु परात्मभिः। भीष्मेण पालिताः पुत्राः पांडोरिति विचिंत्य ते ॥
विदुरेण तथा प्रीत्या धृतराष्ट्रेण धीमता । दुर्योधनादयस्तस्य पुत्रा ये क्रूरमानसाः ॥४२॥
एकत्र स्थितिमापन्ना विरोधं चक्रुरद्भुतम् । द्रोणाचार्यस्तु संप्राप्तस्तत्र भीष्मेण मानितः ४३॥
अध्यापनाय पुत्राणां पुरे तस्मिन्निवासितः । कर्णः कुंत्या परित्यक्तो जातमात्रः शिशुर्यदा ॥
सूतेन पालितो नद्यां प्राप्तश्चाऽधिरथेन ह । दुर्योधनप्रियश्चाऽभूत्कर्णः शूरतमस्तथा ॥४५॥
परस्परं विरोधोऽभूद्भीमदुर्योधनादिषु । धृतराष्ट्रस्तु संचिन्त्य क्लेशं पुत्रेषु तेषु च ॥४६॥
निवासं कल्पयामास पाण्डवानां महात्मनाम् । विरोधशमनायैव नगरे वारणावते ॥४७॥
दुर्योधनेन तत्रैव द्रोहाज्जतुगृहाणि वै । कारतानि च दिव्यानि प्रेष्य मित्रं पुरोचनम् ४८॥

श्रुत्वा जतुगृहे दग्धान्पांडवान्पृथया युतान् । पौत्रभावान्मुनिश्रेष्ठ मग्नोऽहं व्यसनार्णवे ॥४९॥
शोकातुरो भृशं शून्ये वने पश्यन्नहर्निशम् । दृष्टा मयैकचक्रायां पांडवा दुःखकर्शिताः ॥५०॥
ततस्तुष्टमनाश्चाऽहं जातः पार्थान्विलोक्य च । प्रेरितास्ते मया तूर्णं द्रुपदस्य पुरं प्रति ॥५१॥
ते गतास्तत्र दुःखार्ता विप्रवेषधराः कृशाः । मृगचर्मपरीधानाः सभायां संस्थितास्तदा ॥५२॥
कृत्वा पराक्रमं जिष्णुः स जित्वा द्रुपदात्मजाम् । चक्रुर्विवाहं मानिन्या पञ्चैव मातृवाक्यतः ५३॥
दृष्ट्वा विवाहं तेषां तु मुदितोऽहं भृशं तदा । ततो नागाह्वये प्राप्ताः पाञ्चालीसहिता मुने ॥५४॥
निवासं खांडवप्रस्थं धृतराष्ट्रेण कल्पितम् । पांडवानां द्विजश्रेष्ठ वसुदेवसुतेन वै ॥५५॥
तर्पितः पावकस्तत्र विष्णुना सह जिष्णुना । राजसूयः कृतो यज्ञस्तदाऽहं मुदितोऽभवम् ॥५६॥
दृष्ट्वाऽथ विभवं तेषां तथा मयकृतां सभाम् । दुर्योधनोऽतिसंतप्तो दुरोदरमथाकरोत् ॥५७॥
दुर्द्यूतवेदी शकुनीरनक्षज्ञश्च धर्मजः । हृतं राज्यं धनं सर्वं याज्ञसेनी च क्लेशिता ५८॥
वने द्वादश वर्षाणि पांडवास्ते विवासिताः । पाञ्चालीमहितास्तेन दुःखं मे जनितं भृशम् ५९॥
एवं नारद संसारे सुखदुःखात्मके भृशम् । निमग्नोऽहं भ्रमेणैव जानन्धर्मं सनातनम् ॥६०॥
कोऽहं कस्य सुतास्तेऽमी का माता किं सुखं पुनः । येन मे हृदयं मोहाद्भ्रमतीति दिवानिशम् ६१॥
किं करोमि क्व गच्छामि संतोषो नाऽधिगच्छति । दोलारूढं मनो मेऽत्र चञ्चलं न स्थिरं भवेत्॥
सर्वज्ञोऽसि मुनिश्रेष्ठ संदेहं मे निवर्तय । तथा कुरु यथाऽहं स्यां सुखितो विगतज्वरः ६३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥२३॥

अथ षड्विंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति मे वचनं श्रुत्वा नारदः परमार्थवित् । मामाह च स्मितं कृत्वा पृच्छंतं मोहकारणम् १

नारद उवाच

पाराशर्य पुराणज्ञ किं पृच्छसि सुनिश्चयम् । संसारेऽस्मिन्विना मोहं कोऽपि नास्ति शरीरवान्
ब्रह्मा विष्णुस्तथा रुद्रः सनकः कपिलस्तथा । मायया वेष्टिताः सर्वे भ्रमंति भववर्त्मनि ॥३
ज्ञानिनं मां जनो वेत्ति भ्रांतोऽहं सर्वलोकवत् । शृणु मे पूर्ववृत्तांतं प्रब्रवीमि सुनिश्चितम् ॥४
दुःखं मया यथा पूर्वमनुभूतं महत्तरम् । स्वकृतेन च मोहेन भार्यार्थे वासवीसुत ॥५
एकदा पर्वतश्चाऽहं देवलोकान्महीतलम् । प्राप्तो विलोकनार्थाय भारतं खंडमुत्तमम् ॥६
भ्रमंतौ सहितावुर्व्यां पश्यंतौ तीर्थमण्डलम् । पावनानि च स्थानानि मुनीनामाश्रमाञ्छुभान् ।
शपथं देवलोकात्तु कृत्वा पूर्वं परस्परम् । चलितौ समयं चेमं संमंत्र्य निश्चयेन वै ॥८॥

चित्तवृत्तिस्तु वक्तव्या यादृशी यस्य जायते । शुभा वाऽप्यशुभा वाऽपि न गोप्तव्या कदाचन॥
भोजनेच्छा धनेच्छाऽपि रतीच्छा वा भवेदपि । यादृशी यस्य चित्ते तु कथनीया परस्परम् ॥१०॥
इत्यावां समयं कृत्वा स्वर्गाद्भूलोकमागतौ । एकचित्तौ मुनीभूतौ विचरन्तौ यथेच्छया ॥११॥
एवं भ्रमन्तौ लोकेऽस्मिन्ग्रीष्मान्ते समुपागते । संजयस्य पुरं रम्यं संप्राप्तौ नृपतेः पुनः ॥१२॥
तेन संपूजितौ भक्त्या राज्ञा संमानितौ भृशम् । स्थितौ तत्र गृहे तस्य चातुर्मास्यं महात्मनः ॥१३॥
वार्षिकाश्चतुरो मासा दुर्गमाः पथि सर्वदा । तस्मादेकत्र विबुधैः स्थातव्यमिति निश्चयः ॥१४॥
अष्टौ मासास्तु प्रवसेत्सदा कार्यवशाद्द्विजः । वर्षाकाले न गंतव्यं प्रवासे सुखमिच्छता ॥१५॥
इति संचिंत्य मनसा संजयस्य गृहे तदा । संस्थितौ मानितौ राज्ञा कृतातिथ्यौ महात्मना१६॥
दमयंतीति विख्याता तस्य पुत्री महीपतेः । आज्ञप्ता परिचर्यार्थं सुदती सुन्दरी भृशम् ॥१७॥
विवेकज्ञा विशालाक्षी राजपुत्री कृतोद्यमा । सेवनं सर्वकाले च व्यदधादुभयोरपि ॥१८॥
स्नानार्थमुदकं काले भोजनं मृष्टमायतम् । मुखवासन्तथा चाऽन्यं यदिष्टं तद्ददाति सा ॥१९॥
मनोऽभिलषितान्कामानुभयोरपि कन्यका । व्यजनासनशय्यादीन्वांछितानप्यकल्पयत् ॥२०॥
एवं संसेव्यमानौ तु स्थितौ राज्ञो गृहे किल । वेदाध्ययनसंशीलावावां वेदव्रते रतौ ॥२१॥
अहं वीणां करे कृत्वा साधयित्वा स्वरोत्तमम् । गायनं साम सुस्वादमगां कर्णरसायनम् ॥२२॥
राजपुत्री तु तच्छ्रुत्वा सामगानं मनोहरम् । बभूव मयि रागाढ्या प्रीतियुक्ता विशारद ॥२३॥
दिने दिनेऽनुरागोऽस्या मयि वृद्धिं गतः परः । ममाऽपि प्रीतियुक्तायां मनो जातं स्पृहापरम्२४॥
मम तस्य च सा कन्या भोजनादिषु कर्हिचित् । अकरोदंतरं किंचित्सेवाभेदं रसान्विता ॥२५॥
स्नानायोष्णजलं मह्यं पर्वताय च शीतलम् । दधि मह्यं तथा तक्रं पर्वतायाऽप्यकल्पयत् ॥२६॥
शयनास्तरणं शुभ्रं मदर्थे पर्यकल्पयत् । प्रीत्या परमया यद्वत्पर्वताय न तादृशम् ॥२७॥
विलोकयति मां प्रेम्णा सुन्दरी न च पर्वतम् । ततोऽस्यास्तादृशं दृष्ट्वा पर्वतः प्रेमकारणम् ॥२८॥
मनसा चिंतयामास किमेतदिति विस्मितः । पप्रच्छ मां रहः सम्यग्ब्रूहि नारद सर्वथा ॥२९॥
राजपुत्री त्वयि प्रेम करोति मुदिता भृशम् । ददाति भक्ष्यभोज्यानि स्नेहयुक्ता समंततः ॥३०॥
न तथा मयि भेदोऽत्र सन्देहं जनयत्यसौ । मन्यते त्वा पतिं कर्तुं सर्वथा संजयात्मजा ॥३१॥
तवाऽपि तादृशं भावं जानामि लक्षणैरहम् । नेत्रवक्त्रविकारैश्च ज्ञायते प्रीतिकारणम् ॥३२॥
सत्यं वद न ते मिथ्या वक्तव्यं वचनं मुने । स्वर्गतः समयं कृत्वा चलितौ संस्मराऽधुना ॥३३॥

नारद उवाच

पृष्टोऽहं पर्वतेनेदं कारणं तु हठाद्यदा । तदाऽहं ह्रीसमाक्रान्तः संजातश्चाऽब्रुवं पुनः ३४॥
पर्वतैषा विशालाक्षी पतिं मां कर्तुमुद्यता । ममाऽपि मानसो भावो वर्ततेऽस्यां विशेषतः॥३५॥

तच्छ्रुत्वा वचनं सत्यं पर्वतः कोपसंयुतः । मामुवाच मुनिर्वाक्यं धिग्धिगिति पुनः पुनः ३६॥
प्रथमं शपथान्कृत्वा वञ्चितोऽहं त्वया यतः । भव वानरवक्त्रस्त्वं शापाच्च मम मित्रध्रुक् ॥३७॥
इति शप्तस्तु तेनाऽहं कुपितेन महात्मना । सहसा ह्यभवं क्रूरः शाखामृगमुखस्तदा ॥३८॥
मयाऽपि न कृता तस्मिन्क्षमा तु भगिनीसुते । सोऽपि शप्तोऽतिकोपाद्वै मा स्वर्गे ते गतिः किल ३९
स्वल्पेऽपराधे यस्मान्मां शप्तवानसि पर्वत । तस्मात्तवापि मन्दात्मन्मृत्युलोके स्थितिः किल ४०
पर्वतस्तु गतस्तस्मान्नगराद्विमना भृशम् । अहं वानरवक्त्रस्तु संजातस्तत्क्षणादपि ॥४१॥
दृष्ट्वा मां वानरं क्रूरं राजपुत्री विलक्षणा । विमनाऽतीव संजाता वीणाश्रवणलालसा ॥४२॥

व्यास उवाच

ततः किमभवद्ब्रह्मन्कथं शापो निवर्तितः । मानुषास्यः पुनर्जातो भवान्ब्रूहि यथाविधि ॥४३॥
पर्वतः क्व गतो भूयः संगमो युवयोरभूत् । कदा कुत्र कथं सर्वं विस्तरेण वदस्व ह ॥४४॥

नारद उवाच

किं ब्रवीमि महाभाग मायायाश्चरितं महत् । दुःखितोऽहं भृशं तत्र पर्वते रुषिते गते ॥४५॥
पुनः सेवापरात्यर्थं राजपुत्री ममाभवत् । गतेऽथ पर्वते कामं स्थितस्तत्रैव सद्मनि ॥४६॥
अहं दुःखान्वितो दीनस्तथा वानरवन्मुखः । विशेषेण तु चिंचार्तः किं मे स्यादिति चिंतयन्४७॥
संजयोऽथ सुतां दृष्ट्वा किंचित्प्रकटयौवनाम् । विवाहार्थे राजसुतामपृच्छत्सचिवं तदा ॥४८॥
विवाहकालः संप्राप्तः सुताया मम सांप्रतम् । योग्यं वरं मम ब्रूहि राजपुत्रं सुसंमतम् ॥४९॥
रूपौदार्यगुणैर्युक्तं शूरं सुकुलसंभवम् । विवाहं विधिवत्पुत्र्याः करोमि किल सांप्रतम्५०॥
प्रधानस्त्वब्रवीद्राजन् राजपुत्रा ह्यनेकशः । वर्तंते भुवि पुत्र्यास्ते योग्याः सर्वगुणान्विताः ५१॥
यस्मिन्रुचिस्ते राजेंद्र तमाहूय नृपात्मजम् । देहि कन्यां धनं भूरि हस्त्यश्वरथसंयुतम् ॥५२॥

नारद उवाच

पितुश्चिकीर्षितं ज्ञात्वा दमयंती तदा नृपम् । धात्र्या मुखेन वाक्यज्ञा तमुवाच रहः स्थितम् ॥

धात्र्युवाच

दमयंती महाराज पुत्री ते मामथाऽब्रवीत् । पितरं ब्रूहि धात्रेयि वचनान्मे सुखान्वितम् ५४॥
मया वृतोऽथ मेधावी नारदो महतीयुतः । नादमोहितया कामं नाऽन्यः कोऽपि प्रियो मम ॥
कुरु मे वांछितं तात विवाहं मुनिना सह । नाऽन्यं वरिष्ये धर्मज्ञ नारदं तु पतिं विना ॥५६॥
मग्नाऽहं नादसिंधौ वै नक्रहीने रसात्मके । अक्षारे सुखसंपूर्णे तिमिंगिलविवर्जिते ॥५७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कंधे षड्विंशोऽध्यायः ॥२६॥

अथ सप्तविंशोऽध्यायः

नारद उवाच

तत्पुत्र्या वचनं श्रुत्वा राजा धात्रीमुखात्ततः। भार्यां प्रोवाच कैकेयीं समीपस्थां सुलोचनाम् ॥१॥

राजोवाच

यदुक्तं वचनं कांते धात्र्या तत्तु त्वया श्रुतम्। वृतोऽयं नारदः कामं मुनिर्वानरवक्त्रभाक् ॥२॥
किमिदं चिंतितं पुत्र्या बुद्धिहीनं विचेष्टितम्। कथमस्मै मया देया कन्या हरिमुखाय सा ॥३॥
क्वाऽसौ भिक्षुः कुरूपः क्व दमयंती ममात्मजा। विपरीतमिदं कार्यं न विधेयं कदाचन ॥४॥
तामेकान्ते सुकेशांते निवारय हठात्सुताम्। युक्त्या मुनिरतां मुग्धां शास्त्रवृद्धानुसारया ॥५॥
इति भर्तृवचः श्रुत्वा जननी तामथाऽब्रवीत्। क्व ते रूपं मुनिःक्वाऽसौ वानरास्योऽधनः पुनः ॥
कथं मोहमवाप्ताऽसि भिक्षुके चतुरा पुनः। लताकोमलदेहा त्वं भस्मरूक्षतनुस्त्वयम् ॥७॥
वार्ता वानरवक्त्रेण कथं युक्ता तवाऽनघे। का प्रीतिः कुत्सिते पुंसि भविष्यति शुचिस्मिते ८॥
वरस्ते राजपुत्रोऽस्तु मा कुरु त्वं वृथा हठम्। पिता ते दुःखमाप्नोति श्रुत्वा धात्रीमुखाद्वचः ६॥
लग्नां बुब्बूलवृक्षेण कोमलां मालतीलताम्। दृष्ट्वा कस्य मनः खेदं चतुरस्य न गच्छति ॥१०॥
दासेरकाय तांबूलीदलानि कोमलानि कः। ददाति भक्षणार्थाय मूर्खोऽपि धरणीतले ॥११॥
वीक्ष्य त्वां करसंलग्नां नारदस्य समीपतः। विवाहे वर्तमाने तु कस्य चेतो न दह्यति ॥१२॥
कुमुखेन समं वार्ता न रुचिं जनयत्यतः। आमरणात्तु कथं कालः क्षपितव्यस्त्वयाऽमुना १३॥

नारद उवाच

इति मातुर्वचः श्रुत्वा दमयन्ती भृशातुरा। मातरं प्राह तन्वङ्गी मयि सा कृतनिश्चया ॥१४॥
किं मुखेन च रूपेण मूर्खस्य च धनेन किम्। किं राज्येना-विदग्धाय रसमार्गाविदोऽस्य च १५॥
हरिण्योऽपि वने धन्या या नादेन विमोहिताः। मातः प्राणान्प्रयच्छंति धिङ्मूर्खान्मानुषान्भुवि ॥
नारदो वेत्ति यां विद्यां मातः सप्तस्वरात्मिकाम्। तृतीयः कोऽपि नो वेद शिवादन्यः पुमान्किल ॥
मूर्खेण सह संवासो मरणं तत्क्षणे क्षणे। रूपवान्धनवांस्त्याज्यो गुणहीनो नरः सदा १८॥
धिङ्मैत्री मूर्खभूपाले वृथा गर्वसमन्विते। गुणज्ञे भिक्षुके श्रेष्ठा वचनात्सुखदायिनी ॥१६॥
स्वरज्ञो ग्रामवित्कामं मूर्छनाज्ञानभेदभाक्। दुर्लभः पुरुषश्चाष्टरसज्ञो दुर्बलोऽपि वै ॥२०॥
यथा नयति कैलासं गंगा चैव सरस्वती। तथा नयति कैलासं स्वरज्ञानविशारदः ॥२१॥
स्वरमानं तु यो वेद स देवो मानुषोऽपि सन्। सप्तभेदं न यो वेद स पशुः सुरराडपि ॥२२॥
मूर्छनातानमार्गं तु श्रुत्वा मोदं न याति यः। स पशुः सर्वथा ज्ञेयो हरिणाः पशवो न हि २३॥
वरं विषधरः सर्पः श्रुत्वा नादं मनोहरम्। अश्रोत्रोऽपि मुदं याति धिक्सकर्णांश्च मानवान् ॥

बालोऽपि सुस्वरं गेयं श्रुत्वा मुदितमानसः। जायते किंतु ते वृद्धा न जानंति धिगस्तु तान्॥
पिता मे किं न जानाति नारदस्य गुणान्बहून्। द्वितीयः सामगो नास्ति त्रिषु लोकेषु तत्समः २६॥
तस्मादसौ मया नूनं वृतः पूर्वं समागमात्। पश्चाच्छापवशाज्जातो वानरास्यो गुणाकरः॥२७॥
किन्नरा न प्रियाः कस्य भवंति तुरगाननाः। गानविद्यासमायुक्ताः किं मुखेन वरेण ह॥२८॥
पितरं ब्रूहि मे मातर्वृतोऽयं मुनिसत्तमः। तस्मात्त्वमाग्रहं त्यक्त्वा देहि तस्मै च मां मुदा॥

नारद उवाच

इति पुत्र्या वचः श्रुत्वा राज्ञी राज्ञे न्यवेदयत्। आग्रहं सुन्दरी ज्ञात्वा सुताया नारदे मुने॥३०॥
विवाहं कुरु राजेंद्र दमयन्त्याः शुभे दिने। मुनिना स च सर्वज्ञो वृतोऽसौ मनसाऽनया ३१॥

नारद उवाच

इति संचोदितो राज्ञ्या संजयः पृथिवीपतिः। चकार विधिवत्सर्वं विधिं वैवाहिकं ततः॥३२॥
एवं दारग्रहं कृत्वा वानरास्यः परंतप। स्थितस्तत्रैव मनसा दह्यमानेन चान्वहम्॥३३॥
यदागच्छद्राजसुता सेवार्थं मम सन्निधौ। अभवं दुःखसंतप्तस्तदाऽहं वानराननः॥३४॥
दमयंती तु मां वीक्ष्य प्रफुल्लवदनांबुजा। शोकं वानरवक्त्रत्वान्न चकार कदाचन॥३५॥
एवं गच्छति काले तु सहसा पर्वतो मुनिः। कुर्वंस्तीर्थान्यनेकानि द्रष्टुं मां समुपागतः॥३६॥
मया तिमानितः प्रेम्णा पूजितश्च यथाविधि। आसीन आसने दिव्ये वीक्ष्य मां दुःखितो ह्यभूत्॥
कृतदारं वानरास्यं दीनं चिंतातुरं भृशम्। दयावान्मामुवाचेदं पर्वतो मातुलं कृशम्॥३८॥
मया नारद कोपात्त्वं शप्तोऽसि मुनिसत्तम। निष्कृतिं तस्य शापस्य करोम्यद्य निशामय॥३९॥
भव त्वं चारुवदनो मम पुण्येन नारद। दृष्ट्वा राजसुतां चित्ते कृपा जाता ममाऽधुना ४०॥

नारद उवाच

मयाऽपि प्रवणं चित्तं कृत्वा श्रुत्वाऽस्य भाषितम्। अनुग्रहः कृतः सद्यस्तस्य शापस्य तत्क्षणात्॥
भागिनेय तवाप्यस्तु गमनं सुरसद्मनि। शापस्याऽग्रहः कामं कृतोऽयं पर्वताऽधुना॥४२॥

नारद उवाच

जातोऽहं चारुवदनो वचनात्तस्य पश्यतः। राजपुत्री तु संतुष्टा मातरं प्राह सत्वरम्॥४३॥
मातस्ते सुमुखो जातो जामाता च महाद्युतिः। वचनात्पर्वतस्याऽद्य मुक्तशापो मुनेरभूत्॥४४॥
तच्छ्रुत्वा वचनं राज्ञ्या कथितं तत्तु राजनि। ययौ द्रष्टुं मुनिं तत्र संजयः प्रीतिमांस्तदा॥४५॥
धनं समर्पितं राज्ञा संतुष्टेन तदा महत्। मह्यं च भागिनेयाय पारिबर्हं महात्मना॥४६॥
एतत्ते सर्वमाख्यातं वर्तनं यत्पुरातनम्। मायाया बलमाहात्म्यं ह्यनुभूतं यथा मया॥४७॥
संसारेऽस्मिन्महाभाग मायागुणकृतेऽनृते। तनुभृत्तु सुखी नास्ति न भूतो न भविष्यति ४८॥

कामक्रोधौ तथा लोभो मत्सरो ममता तथा। अहंकारो मदः केन जिताः सर्वे महाबलाः ॥४९॥
सत्त्वं रजस्तमश्चैव गुणास्त्रय इमे किल। कारणं प्राणिनां देहसंभवे सर्वथा मुने ॥५०॥
कस्मिंश्चित्समये व्यास वनेऽहं विष्णुना सह। गच्छन्हास्यविनोदेन स्त्रीभावं गमितः क्षणात् ॥
राजपत्नीत्वमापन्नो मायाबलविमोहितः। पुत्राः प्रसूता बहवो गेहे तस्य नृपस्य ह ॥५२॥

व्यास उवाच

संशयोऽयं महान्साधो श्रुत्वा ते वचनं किल। कथं नारीत्वमापन्नस्त्वं मुने ज्ञानवान्भृशम् ॥५३॥
कथं च पुरुषो जातो ब्रूहि सर्वमशेषतः। कथं पुत्रास्त्वया जाताः कस्य राज्ञो गृहेऽञ्जसा ॥
एतदाख्याहि चरितं मायावहमहदद्भुतम्। मोहितं च यया सर्वमिदं स्थावरजंगमम् ॥५५॥
न तृप्तिमधिगच्छामि शृण्वंस्तव कथामृतम्। सर्वग्रन्थार्थतत्त्वं च सर्वसंशयनाशनम् ॥५६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे सप्तविंशोऽध्यायः ॥२७॥

अथाष्टाविंशोऽध्यायः

नारद उवाच

निशामय मुनिश्रेष्ठ गदतो मम सत्कथाम्। मायाबलं सुदुर्ज्ञेयं मुनिभिर्योगवित्तमैः ॥१॥
मायया मोहितं सर्वं जगत्स्थावरजंगमम्। ब्रह्मादिस्तंबपर्यंतमजया दुर्विभाव्यया ॥२॥
कदाचित्सत्यलोकाद्वै श्वेतद्वीपे मनोहरे। गतोऽहं दर्शनाकांक्षी हरेरद्भुतकर्मणः ॥३॥
वादयन्महतीं वीणां स्वरतानविभूषिताम्। गायनं गायमानस्तु साम सप्तस्वरान्वितम् ॥४॥
दृष्टो मया देवदेवश्चक्रपाणिर्गदाधरः। कौस्तुभोद्भासितोरस्को मेघश्यामश्चतुर्भुजः ॥५॥
पीतांबरपरीधानो मुकुटांगदराजितः। लक्ष्म्या सह विलासिन्या क्रीडमानो मुदा युतः ६॥
वीक्ष्य मां कमला देवी गतांतर्धानमंतिकात्। सर्वलक्षणसंपन्ना सर्वभूषणभूषिता ॥७॥
नारीणां प्रवरा कांता रूपयौवनगर्विता। सुप्रिया वासुदेवस्य वरचामीकरप्रभा ॥८॥
अंतर्गृहं गतां दृष्ट्वा सिंधुजां व्यञ्जनान्विताम्। मया पृष्टो देवदेवो वनमाली जगत्प्रभुः ॥९॥
भगन्देवदेवेश पद्मनाभ सुरारिहन्। कथं च मा गता दृष्ट्वा मामागच्छंतमंतिकात् १०॥
नाऽहं विटो न वा धूर्तः तापसोऽहं जगद्गुरो। जितेन्द्रियो जितक्रोधो जितमायो जनार्दन ॥१२॥

नारद उवाच

निशम्य वचनं किंचिद्गर्वयुक्तं जनार्दनः। उवाच मां स्मितं कृत्वा वीणावन्मधुरां गिरम्१३॥

विष्णुरुवाच

नारदैवंविधा नीतिर्न स्थातव्यं कदाचन। पतिं विनाऽन्यसान्निध्ये कस्यचिद्योषया क्वचित् ॥

माया सुदुर्जया विद्वन्योगिभिर्जितमारुतैः । सांख्यविद्भिर्निराहारैस्तापसैश्च जितेंद्रियैः ॥१४॥
देवैश्च मुनिशार्दूल यत्त्वयोक्तं वचोऽधुना । जितमायोऽस्मि गीतज्ञ नैवं वाच्यं कदाचन॥१५॥
नाऽहं शिवो न वा ब्रह्मा जेतुं तां प्रभवोऽप्यजाम् । मुनयः सनकाद्याश्च कस्त्वं केऽन्ये क्षमा जये ॥
देवदेहं नृदेहं वा तिर्यग्देहमथाऽपि वा । बिभृयाद्यः शरीरं च स कथं तां जयेदजाम्॥१७॥
त्रियुतस्तां कथं मायां जेतुं शक्तः पुमान्भवेत् । वेदविद्योगविद्वाऽपि सर्वज्ञो विजितेंद्रियः ॥१८॥
कालोऽपि तस्या रूपं हि रूपहीनः स्वरूपकृत् । तद्वशे वर्तते देही विद्वान्मूर्खोऽथ मध्यमः ॥१९॥
कालः करोति धर्मज्ञं कदाचिद्विकलं पुनः । स्वभावात्कर्मतो वाऽपि दुर्ज्ञेयं तस्य चेष्टितम् २०॥

नारद उवाच

इत्युक्त्वा विरतो विष्णुरहं विस्मयमानसः । तमब्रुवं जगन्नाथं वासुदेवं सनातनम् ॥२१॥
रमापते कथंरूपा माया सा कीदृशी पुनः । कियद्बला क्वसंस्थाना कस्याधारा वदस्व मे॥२२॥
द्रष्टुकामोऽस्मि तां मायां दर्शयाऽऽशु महीधर । ज्ञातुमिच्छामि तां सम्यक्प्रसादं कुरु मापते॥२३॥

विष्णुरुवाच

त्रिगुणा साऽखिलाधारा सर्वज्ञा सर्वसंमता । अजेयानेकरूपा च सर्वं व्याप्य स्थिता जगत्२४॥
दिदृक्षा यदि ते चित्ते नारदारोहणं कुरु । गरुडे मत्समेतोऽद्य गच्छावोऽन्यत्र सांप्रतम् २५॥
दर्शयिष्यामि ते मायां दुर्जयामजितात्मभिः । दृष्ट्वा तां ब्रह्मपुत्र त्वं मा विषादे मनः कृथाः२६॥
इत्युक्त्वा देवदेवो मां सस्मार विनतासुतम् । स्मृतमात्रस्तु गरुडस्तदागाद्धरिसन्निधौ ॥२७॥
आगतं गरुडं वीक्ष्य आरुरोह जनार्दनः । समारोप्य च मां पृष्ठे गमनाय कृतादरः ॥२८॥
चलितो विनतापुत्रो वैकुण्ठाद्वायुवेगवान् । प्रेरितो यत्र कृष्णेन गंतुकामेन काननम् ॥२९॥
महावनानि दिव्यानि सरांसि सरितस्तथा । पुरग्रामाकरादींश्च खेटखर्वटगोव्रजान् ॥३०॥
मुनीनामाश्रमान्रम्यान्वापीश्च सुमनोहराः । पल्वलानि विशालानि ह्रदान्पंकजभूषितान् ३१॥
मृगाणां च वराहाणां वृन्दान्यप्यवलोक्य च । गतावावां कान्यकुब्जसमीपं गरुडासनौ ॥३२॥
तत्र रम्यं सरो दिव्यं दृष्टं पंकजमंडितम् । हंसकारंडवाकीर्णं चक्रवाकोपशोभितम् ॥३३॥
नानावर्णैः प्रफुल्लैश्च पंकजैरुपरंजितम् । शुचि मिष्टजलं भृङ्गयूथनादविराजितम् ॥३४॥
मामाह भगवान्वीक्ष्य तडागं परमाद्भुतम् । स्पर्धकं चोदधेः क्षीरं मिष्टं वारि विशेषतः ॥३५॥

श्रीभगवानुवाच

पश्य नारद गंभीरं सरः सारसनादितम् । सर्वत्र पंकजैश्छन्नं स्वच्छनीरप्रपूरितम् ॥३६॥
अत्र स्नात्वा गमिष्यावः कान्यकुब्जं पुरोत्तमम् । इत्युक्त्वा गरुडादाशु मामुत्तार्य व्यतारयत्॥३७॥

विहस्य भगवांस्तत्र जग्राह मम तर्जनीम् । स्तुवन्सरोवरं भूयस्तीरे मामनयत्प्रभुः ॥३८॥
विश्रम्य तटभागे तु स्निग्धच्छाये मनोहरे । मामुवाच मुने स्नानं कुरु त्वं विमले जले ॥३९॥
पश्चादहं करिष्यामि तडागेऽस्मिन्सुपावने । साधूनामिव चेतांसि जलानि निर्मलानि च॥४०॥
सुरभीणि परागैस्तु पंकजानां विशेषतः । इत्युक्तोऽहं भगवता मुक्त्वा वीणां मृगाजिनम् ॥
स्नानाय कृतधीस्तीरे गतः प्रेमसमन्वितः । पादौ प्रक्षाल्य हस्तौ च शिखां बद्ध्वा कुशग्रहम् ॥
कृत्वाचम्य शुचिस्तोये स्नातवानस्मि तज्जले । यदा तस्मिञ्जले रम्ये स्नातोऽहं पश्यतो हरेः॥४३॥
विहाय पौरुषं रूपं प्राप्तः स्त्रीत्वमनुत्तमम् । हरिर्गृहीत्वा वीणां मे तथा कृष्णाजिनं शुभम्॥४४॥
आरुह्य गरुडं तूर्णं जगाम स्वगृहं क्षणात् । ततोऽहं स्त्रीत्वमापन्नश्चारुभूषणभूषितः ॥४५॥
तत्क्षणान्मनसो जाता पूर्वदेहस्य विस्मृतिः । विस्मृतोऽसौ जगन्नाथो महती विस्मृता पुनः॥४६॥
संप्राप्य मोहिनीरूपं तडागान्निर्गतो बहिः । अपश्यं नलिनीजुष्टं सरस्तद्विमलोदकम् ॥४७॥
किमेतदिति मनसाऽकरवं विस्मयं मुहुः । एवं चिंतयमानस्य नारीरूपधरस्य मे ॥४८॥
सहसा दृक्पथं प्राप्तस्तत्र तालध्वजो नृपः । गजाश्वरथवृन्दैश्च संवृतो रथसंस्थितः ॥४९॥
युवा भूषणसंवीतो देहवानिव मन्मथः । वीक्ष्य मां भूपतिस्तत्र दिव्यभूषणभूषिताम् ॥५०॥
राकाचंद्रमुखीं योषां विस्मयं परमं गतः । पप्रच्छ काऽसि कल्याणि कस्य पुत्री सुरस्य वा॥५१॥
मानुषस्य च वा कान्ते गंधर्वस्योरगस्य च । एकाकिनी कथं बाला रूपयौवनभूषिता ॥५२॥
विवाहिताऽथ कन्या वा सत्यं वद सुलोचने । किं पश्यसि सुकेशांते तडागेऽस्मिन्सुमध्यमे ॥५३॥
चिकीर्षितं पिकालापे ब्रूहि मन्मथमोहिनि । भुंक्ष्व भोगान्मरालाक्षि मया सह कृशोदरि॥५४॥
वांछितान्मनसा नूनं कृत्वा मां पतिमुत्तमम् ।

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धेऽष्टाविंशोऽध्यायः ॥२८॥

अथ एकोनत्रिंशोऽध्यायः

नारद उवाच

इत्युक्तोऽहं तदा तेन राज्ञा तालध्वजेन च । विमृश्य मनसाऽत्यर्थं तमुवाच विशांपते ॥१॥
राजन्नाहं विजानामि पुत्री कस्येति निश्चयम् । पितरौ क्व च मे केन स्थापिता च सरोवरे ॥२॥
किं करोमि क्व गच्छामि कथं मे सुकृतं भवेत् । निराधाराऽस्मि राजेंद्र चिंतयामि चिकीर्षितम् ॥
दैवमेव वरं राजन्नास्त्यत्र पौरुषं मम । धर्मज्ञोऽसि महीपाल यथेच्छसि तथा कुरु ॥४॥
तवाधीनाऽस्म्यहं भूप न मे कोप्यस्ति पालकः । न पिता न च माता च न स्थानं न च बांधवः॥
इत्युक्तोऽसौ मया राजा बभूव मदनातुरः । मां निरीक्ष्य विशालाक्षीं सेवकानित्युवाच ह॥६॥

नरयानमानयध्वं चतुर्वाह्यं मनोहरम्। आरोहणार्थमस्यास्तु कौशेयांबरवेष्टितम् ॥७॥
मृद्वास्तरणसंयुक्तं मुक्ताजालविभूषितम्। चतुरस्त्रं विशालं च सुवर्णरचितं शुभम् ॥८॥
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा भृत्याः सत्वरगामिनः। आनिन्युः शिबिकां दिव्यां मदर्थे वस्त्रवेष्टिताम् ॥
आरूढोऽहं तदा तस्यां तस्य प्रियचिकीर्षया। मुदितोऽसौ गृहे नीत्वा मां तदा पृथिवीपतिः १०॥
विवाहविधिना राजा शुभे लग्ने शुभे दिने। उपयेमे च मां तत्र हुतभुक्सन्निधौ ततः ॥११॥
तस्याऽहं वल्लभा जाता प्राणेभ्योऽपि गरीयसी। सौभाग्यसुन्दरीत्येवं नाम तत्र कृतं मम ॥१२॥
रममाणो मया सार्धं सुखमाप महीपतिः। नानाभोगविलासैश्च कामशास्त्रोदितैस्तथा ॥१३॥
राजकार्याणि संत्यज्य क्रीडासक्तो दिवानिशम्। नाऽसौ विवेद गच्छंतं कालं कामकलारतः १४॥
उद्यानेषु च रम्येषु वापीषु च गृहेषु च। हर्म्येषु वरशैलेषु दीर्घिकासु वरासु च ॥१५॥
वारुणीमदमत्तोऽसौ विहरन्कानने शुभे। विसृज्य सर्वकार्याणि मदधीनो बभूव ह ॥१६॥
व्यासाऽहं तेन संसक्ता क्रीडारसवशीकृता। स्मृतवान्पूर्वदेहं न पुंभावं मुनिजन्म च ॥१७॥
ममैवाऽयं पतिर्योषाऽहं पत्नीषु प्रिया सती। पट्टराज्ञी विलासज्ञा सफलं जीवितं मम ॥१८॥
इति चिंतयती तस्मिन्प्रेमबद्धा दिवानिशम्। क्रीडासक्ता सुखे लुब्धा तं स्थिता वशवर्तिनी१६॥
विस्मृतं ब्रह्मविज्ञानं ब्रह्मज्ञानं च शाश्वतम्। धर्मशास्त्रपरिज्ञानं तदासक्तामनाः स्थिता ॥२०॥
एवं विहरतस्तत्र वर्षाणि द्वादशैव तु। गतानि क्षणवत्कामक्रीडासक्तस्य मे मुने ॥२१॥
जाता गर्भवती चाऽहं मुदं प्राप नृपस्तदा। कारयामास विधिवद्गर्भसंस्कारकर्म च ॥२२॥
अपृच्छद्दोहदं राजा प्रीणयन्मां पुनः पुनः। नाऽब्रुवं लज्जमानाऽहं नृपं प्रीतमना भृशम्२३॥
संपूर्णे दशमे मासि पुत्रो जातस्ततो मम। शुभेह्नि ग्रहनक्षत्रलग्नताराबलान्विते ॥२४॥
बभूव नृपतेर्गेहे पुत्रजन्ममहोत्सवः। राजा परमसन्तुष्टो बभूव सुतजन्मतः ॥२५॥
सूतकांते सुतं वीक्ष्य राजा मुदमवाप ह। अहं भूमिपतेश्चासं प्रिया भार्या परंतप ॥२६॥
ततो वर्षद्वयांते वै पुनर्गर्भो मया धृतः। द्वितीयस्तु सुतो जातः सर्वलक्षणसंयुतः ॥२७॥
सुधन्वेति सुतस्याऽथ नाम चक्रे नृपस्तदा। वीरवर्मेति ज्येष्ठस्य ब्राह्मणैः प्रेरितस्त्वयम् ॥२८॥
एवं द्वादश पुत्राश्च प्रसूता भूपसंमताः। मोहितोऽहं तदा तेषां प्रीत्या पालनलालने ॥२६॥
पुनरष्ट सुताः काले काले जाताः सरूपिणः। गार्हस्थ्यं मे ततः पूर्णं संपन्नं सुखसाधनम् ॥३०॥
तेषां दारक्रियाः काले कृता राज्ञा यथोचिताः। स्नुषाभिश्च तथा पुत्रैः परिवारो महानभूत् ॥३१॥
ततः पौत्रादिसंभूतास्तेऽपि क्रीडारसान्विताः। आसन्नानारसोपेता मोहवृद्धिकरा भृशम् ॥३२॥
कदाचित्सुखमैश्वर्यं कदाचिद्दुःखमद्भुतम्। पुत्रेषु रोगजनितं देहसंतापकारकम् ॥३३॥
परस्परं कदाचित्तु विरोधोऽभूत्सुदारुणः। पुत्राणां वा वधूनां च तेन संतापसंभवः ॥३४॥

सुखदुःखात्मके घोरे मिथ्याचारकरे भृशम् । संकल्पजनिते क्षुद्रे मग्नोऽहं मुनिसत्तम ॥३५॥
विस्मृतं पूर्वविज्ञानं शास्त्रज्ञानं तथा गतम् । योषाभावे विलीनोऽहं गृहकार्येषु सर्वथा ॥३६॥
अहंकारस्तु संजातो भृशं मोहविवर्धकः । एते मे बलिनः पुत्राः स्नुषाः स्वकुलसंभवाः ३७॥
एते पुत्राः सुसन्नद्धाः क्रीडंति मम वेश्मसु । धन्याऽहं खलु नारीणां संसारेऽस्मिन्नहो भृशम् ॥
नारदोऽहं भगवता वंचितो मायया किल । न कदाचिन्मयाप्येवं चिंतितं मनसा किल ॥३६॥
राजपत्नी शुभाचारा बहुपुत्रा पतिव्रता । धन्याहं किल संसारे कृष्णैवं मोहितस्त्वहम् ४०॥
अथ कश्चिन्नृपः कामं दूरदेशाधिपो महान् । अरातिभावमापन्नः पतिना सह मानद ॥४१॥
कृत्वा सैन्यसमायोगं रथैश्च वारणैर्युतम् । आजगाम कान्यकुब्जे पुरे युद्धमचिंतयत् ॥४२॥
वेष्टितं नगरं तेन राज्ञा सैन्ययुतेन च । मम पुत्राश्च पौत्राश्च निर्गता नगरात्तदा ॥४३॥
संग्रामस्तुमुलस्तत्र कृतस्तैस्तेन पुत्रकैः । हता रणे सुताः सर्वे वैरिणा कालयोगतः ॥४४॥
राजा भग्नस्तु संग्रामादागतः स्वगृहं पुनः । श्रुतं मया मृताः पुत्राः संग्रामे भृशदारुणे ॥४५॥
स हत्वा मे सुतान्पौत्रान्गतो राजा बलान्वितः। क्रंदमाना ह्यहं तत्र गता समरमण्डले ॥४६॥
दृष्ट्वा तान्पतितान्पुत्रान्पौत्रांश्च दुःखपीडिता । विललापाहमायुष्मञ्छोकसागरसंप्लवे ॥४७॥
हा पुत्राः क्व गता मेऽद्य हा हतास्मि दुरात्मना । दैवेनाऽतिबलिष्ठेन दुर्वारेणाऽतिपापिना ४८॥
एतस्मिन्नंतरे तत्र भगवान्मधुसूदनः । कृत्वा रूपं द्विजस्याऽगाद्वृद्धः परमशोभनः ॥४६॥
सुवासा वेदवित्कामं मत्समीपं समागतः । मामुवाचातिदीनां संक्रंदमानां रणाजिरे ॥५०॥

ब्राह्मण उवाच

किं विषीदसि तन्वंगि भ्रमोऽयं प्रकटीकृतः । मोहेन कोकिलालापे पतिपुत्रगृहात्मके ॥५१॥

का त्वं कस्याः सुताः केऽमी चिंतयाऽऽत्मगतिं पराम् ।
उत्तिष्ठ रोदनं त्यक्त्वा स्वस्था भव सुलोचने ॥५२॥

स्नानं च तिलदानं च पुत्राणां कुरु कामिनि । परलोकगतानां च मर्यादारक्षणाय वै ॥५३॥
कर्तव्यं सर्वथा तीर्थे स्नानं तु न गृहे क्वचित् । मृतानां किल बन्धूनां धर्मशास्त्रविनिर्णयः ५४॥

नारद उवाच

इत्युक्त्वा तेन विप्रेण वृद्धेन प्रतिबोधिता । उत्थिताऽहं नृपेणाऽथ युक्ता बंधुभिरावृता ५५॥
अग्रतो द्विजरूपेण भगवान्भूतभावनः । चलिताऽहं ततस्तूर्णं तीर्थं परमपावनम् ॥५६॥
हरिर्मां कृपया तत्र पुंतीर्थे सरसि प्रभुः । नीत्वाऽऽह भगवान्विष्णुर्द्विजरूपी जनार्दनः ५७॥

स्नानं कुरु तडागेऽस्मिन्पावने गजगामिनि । त्यज शोकं क्रियाकालः पुत्राणां च निरर्थकम् ॥५८॥
कोटिशस्ते मृताः पुत्रा जन्मजन्मसमुद्भवाः । पितरः पतयश्चैव भ्रातरो जामयस्तथा ॥५९॥
केषां दुःखं त्वया कार्यं भ्रमेऽस्मिन्मानसोद्भवे । वितथे स्वप्नसदृशे तापदे देहिनामिह ॥६०॥

नारद उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा तीर्थे पुरुषसंज्ञके । प्रविष्टा स्नातुकामाऽहं प्रेरिता तत्र विष्णुना॥६१॥
मज्जनादेव तीर्थेषु पुमाञ्जातः क्षणादपि । हरिर्वीणां करे कृत्वा स्थितस्तीरे स्वदेहवान्॥६२॥
उन्मज्ज्य च मया तीरे दृष्टः कमललोचनः । प्रत्यभिज्ञा तदा जाता मम चित्ते द्विजोत्तम ॥६३॥
संचिंतितं मया तत्र नारदोऽहमिहाऽऽगतः । हरिणा सह स्त्रीभावं प्राप्तो मायाविमोहितः ॥६४॥
इति चिंतापरश्चाऽहं यदा जातस्तदा हरिः । मामाह नारदागच्छ किं करोषि जले स्थितः॥६५॥
विस्मितोऽहं तदा स्मृत्वा स्त्रीभावं दारुणं भृशम् । पुनः पुरुषभावश्च संपन्नः केन हेतुना॥६६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥२९॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः

नारद उवाच

मां दृष्ट्वा नारदं विप्रं विस्मितोऽसौ महीपतिः । क्व गता मम भार्या सा कुतोऽयं मुनिसत्तमः॥१॥
विललाप नृपस्तत्र हा प्रियेति मुहुर्मुहुः । क्व गता मां परित्यज्य विलपन्तम्वियोगिनम् ॥२॥
विना त्वां विपुलश्रोणि वृथा मे जीवितं गृहम् । राज्यङ्कमलपत्राक्षि किं करोमि शुचिस्मिते ॥३॥
न प्राणा मे बहिर्यान्ति विरहेण तवाऽधुना । गतो वै प्रीतिधर्मस्तु त्वामृते प्राणधारणात् ॥४॥
विलपामि विशालाक्षि देहि प्रत्युत्तरं प्रियम् । क्व गता सा मयि प्रीतिर्याऽभूत्प्रथमसङ्गमे ॥५॥
निमग्ना किं जले सुभ्रूर्भक्षिता मत्स्यकच्छपैः । गृहीता वरुणेनाशु मम दौर्भाग्ययोगतः ॥६॥
धन्या सुचारुसर्वाङ्गि या त्वं पुत्रैः समागता । अकृत्रिमस्तु पुत्रेषु स्नेहस्तेऽमृतभाषिणि ॥७॥
न युक्तमधुना यन्मां विहाय त्रिदिवङ्गता । विलपन्तम्पतिं दीनम्पुत्रस्नेहेन यन्त्रिता ॥८॥
उभयं मे गतङ्कान्ते पुत्रास्त्वं प्राणवल्लभे । तथापि मरणं नास्ति दुःखितस्य भृशं प्रिये ॥९॥
किं करोमि क्व गच्छामि रामो नास्ति महीतले । रामाविरहजं दुःखञ्जानाति रघुनन्दनः ॥१०॥
विधिना निष्ठुरेणाऽत्र विपरीतं कृतम्भुवि । दम्पत्योर्मरणं भिन्नं सर्वथा समचित्तयोः ॥११॥
उपकारस्तु नारीणां मुनिभिर्विहितः किल । यदुक्तं धर्मशास्त्रेषु ज्वलनं पतिना सह ॥१२॥
एवं विलपमानं तं राजानम्भगवान्हरिः । निवारयामास तदा वचनैर्युक्तियोजितैः ॥१३॥

श्रीभगवानुवाच

किं विषीदसि राजेंद्र क्व गता ते प्रियाङ्गना । न श्रुतं किं त्वया शास्त्रं न कृतोऽसौ बुधाश्रयः ॥
का सा कस्त्वं क्व संयोगो वियोगः कीदृशस्तव । प्रवाहरूपे संसारे नृणां नौतरतामिव ॥१५॥
गृहे गच्छ नृपश्रेष्ठ वृथा ते रुदितेन किम् । संयोगश्च वियोगश्च दैवाधीनः सदा नृणाम्॥१६॥
अनया सह ते राजन्संयोगस्त्विह संवृतः । भुक्ता त्वया विशालाक्षी सुन्दरी तनुमध्यमा १७॥
न दृष्टौ पितरावस्यास्त्वया प्राप्ता सरोवरे । काकतालीप्रसंगेन यद्भूतं तत्तथागतम् ॥१८॥
मा शोकं कुरु राजेंद्र कालोऽतिदुरतिक्रमः । कालयोगं समासाद्य भुंक्ष्व भोगान्गृहे यथा १९॥
यथाऽगता गता सा तु तथैव वरवर्णिनी । यथा पूर्वं तथा तत्र गच्छ कार्यं कुरु प्रभो॥२०॥
रुदितेन तवाऽद्यैव नागमिष्यति कामिनी । वृथा शोचसि पृथिवीश योगयुक्तो भवाऽधुना२१॥
भोगः कालवशादेति तथैव प्रतियाति च । नात्र शोकस्तु कर्तव्यो निष्फले भव वर्त्मनि॥२२॥
नैकत्र सुखसंयोगो दुःखयोगस्तु नैकतः । घटिकायन्त्रवत्कामं भ्रमणं सुखदुःखयोः ॥२३॥
मनः कृत्वा स्थिरं भूप कुरु राज्यं यथा सुखम् । अथवा न्यस्य दायादे वनं सेवय सांप्रतम् ॥२४॥
दुर्लभो मानुषो देहः प्राणिनां क्षणभंगुरः । तस्मिन्प्राप्ते तु कर्तव्यं सर्वथैवात्मसाधनम् ॥२५॥
जिह्वोपस्थरसो राजन्पशुयोनिषु वर्तते । ज्ञानं मानुषदेहे वै नान्यासु च कुयोनिषु ॥२६॥
तस्माद्गच्छ गृहं त्यक्त्वा शोकं कान्तासमुद्भवम् ।
मायेयं भगवत्यास्तु यया संमोहितं जगत् ॥२७॥

नारद उवाच

इत्युक्तो हरिणा राजा प्रणम्य कमलापतिम् । कृत्वा स्नानविधिं सम्यग्जगाम निजमंदिरम् २८॥
दत्त्वा राज्यं स्वपौत्राय प्राप्य निर्वेदमद्भुतम् । वनं जगाम भूपालस्तत्त्वज्ञानमवाप च ॥२९॥
गते राजन्यहं वीक्ष्य भगवन्तमधोक्षजम् । तमब्रुवं जगन्नाथं हसन्तं मां पुनः पुनः ॥३०॥
वञ्चितोऽहं त्वया देव ज्ञातं मायाबलं महत् । स्मरामि चरितं सर्वं स्त्रीदेहे यत्कृतं मया ॥३१॥
ब्रूहि मे देवदेवेश प्रविष्टोऽहं सरोवरे । विगतं पूर्वविज्ञानं स्नानादेव कथं हरे ॥३२॥
योषिद्देहं समासाद्य मोहितोऽहं जगद्गुरो । पतिं प्राप्य नृपश्रेष्ठ पुलोमी वासवं यथा ॥३३॥
मनस्तदेव तच्चित्तं देहः स च पुरातनः । लिंगं तदेव देवेश स्मृतेर्नाशः कथं हरे ॥३४॥
विस्मयोऽयं महान्मेऽत्र ज्ञाननाशं प्रति प्रभो । कथयाऽद्य रमाकान्त कारणं परमं च यत् ॥३५॥
नारीदेहं मया प्राप्य मुक्ता भोगा ह्यनेकशः । सुरापानं कृतं नित्यं विधिहीनं च भोजनम् ॥३६॥
मया तदेव न ज्ञातं नारदोऽहमिति स्फुटम् । जानाम्यद्य यथा सर्वं विविक्तं न तथा तदा ॥३७॥

विष्णुरुवाच

पश्य नारद मायावी विलासोऽयं महामते । देहेषु सर्वजंतूनां दशाभेदा ह्यनेकशः ॥३८॥
जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिश्च तुरीया देहिनां दशा । तथा देहान्तरे प्राप्ते सन्देहः कीदृशः पुनः ३९॥
सुप्तो नरो न जानाति न शृणोति वदत्यपि । पुनः प्रबुद्धो जानाति सर्वं ज्ञातमशेषतः ॥४०॥
निद्रया चाल्यते चित्तं भवन्ति स्वप्नसंभवाः । नानाविधा मनोभेदा मनोभावा ह्यनेकधः ४१॥
गजो मां हन्तुमायाति न शक्तोऽस्मि पलायने । किं करोमि न मे स्थानं यत्र गच्छामि सत्वरः४२॥
मृतं पितामहं स्वप्ने पश्यति स्वगृहागतम् । संयोगस्तेन वार्ता च भोजनं सह मन्यते ॥४३॥
प्रबुद्धः खलु जानाति स्वप्ने दृष्टं सुखासुखम्। स्मृत्वा सर्वं जनेभ्यस्तु विस्तरात्प्रवदत्यपि ॥४४॥
स्वप्ने कोऽपि न जानाति भ्रमोऽयमिति निश्चयः । तथा तथैव विभवो मायाया दुर्गमः किल ४५॥
नाऽहं नारद जानामि पारम्परमदुर्घटम् । गुणानां किल मायाया नैव शम्भुर्न पद्मजः॥४६॥
कोऽन्यो ज्ञातुं समर्थोऽभून्मानवो मन्दधीः पुनः। मायागुणपरिज्ञानं न कस्याऽपि भवेदिह ॥४७॥
गुणत्रयकृतं सर्वं जगत्स्थावरजङ्गमम् । विना गुणैर्न संसारो वर्तते किंचिदप्यदः ॥४८॥
अहं सत्त्वप्रधानोऽस्मि रजस्तमसमन्वितः । न कदाचित्त्रिभिर्हीनो भवामि भुवनेश्वरः ॥४९॥
तथा ब्रह्मा पिता तेऽत्र रजोमुख्यः प्रकीर्तितः। तमःसत्त्वसमायुक्तो न ताभ्यामुज्झितः किल ५०॥
शिवस्तथा तमोमुख्यो रजःसत्त्वसमावृतः । गुणत्रयविहीनस्तु नैव कोऽपि मया श्रुतः ॥५१॥
तस्मान्मोहो न कर्तव्यः संसारेऽस्मिन्मुनीश्वर । मया विनिर्मितेऽसारेऽपारे परमदुर्घटे ॥५२॥
दृष्टा माया त्वयाऽद्यैव भुक्ता भोगा ह्यनेकशः । किं पृच्छसि महाभाग तस्याश्चरितमद्भुतम्॥५३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे त्रिंशोऽध्यायः ॥३०॥

अथैकत्रिंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

निशामय महाराज ब्रवीमि विशदाक्षरम् । माहात्म्यं खलु मायाया नारदात्तु मया श्रुतम्॥१॥
मया पुनर्मुनिः पृष्टो नारदः सर्ववित्तमः । श्रुत्वा कथां मुनेस्तस्य नारीदेहसमुद्भवाम् ॥२॥
ब्रूहि नारद पश्चात्किं कथितं हरिणा तदा । क्व गतश्च जगन्नाथो भवता सह माधवः ॥३॥

नारद उवाच

इत्युक्त्वा भगवांस्तस्मिंस्तडागेऽतिमनोहरे । आरुह्य गरुडं गन्तुं वैकुण्ठे च मनो दधे ॥४॥
मामुवाच रमाकान्तो यथेष्टं गच्छ नारद । एहि वा मम लोकं त्वं यथा रुचि तथा कुरु॥५॥

ब्रह्मलोकङ्गतश्चाऽहमापृच्छ्य मधुसूदनम् । भगवानपि देवेशस्तत्क्षणाद्गरुडासनः ॥६॥
वैकुण्ठमगमत्तूर्णं मामादिश्य यथासुखम् । ततोऽहं पितृसदनं गतो याते जनार्दने ॥७॥
चिंतयन्सकलं दुःखं सुखं च परमाद्भुतम् । गत्वा प्रणम्य पितरं स्थितो यावत्पुरः पितुः ॥८॥
तावत्पृष्टो मुने पिता वीक्ष्य चिंतातुरं तु माम् ।

ब्रह्मोवाच

क्व गतोऽसि महाभाग कस्माच्चिंतातुरः सुत ॥९॥
स्वस्थं नैवाऽद्य पश्यामि मनस्ते मुनिसत्तम । केनापि वंचितोऽसि त्वं दृष्टं वा किंचिदद्भुतम्१०॥
विषण्णं गतविज्ञानं पश्यामि त्वां कथं सुत ।

नारद उवाच

इति पृष्टस्तदा पित्रा बृस्यां समुपवेश्य च ॥११॥
तमब्रुवं स्ववृत्तान्तं मायाबलसमुद्भवम् । वंचितोऽहम्पितः कामं विष्णुना प्रभविष्णुना१२॥
स्त्रीभावङ्गमितः कामं वर्षाणि सुबहून्यपि । अनुभूतं महद्दुःखं पुत्रशोकसमुद्भवम् ॥१३॥
प्रबोधितोऽहं तेनैव मृदुवाक्यामृतेन च । पुनः सरोवरे स्नात्वा जातोहं नारदः पुमान्॥१४॥
किमेतत्कारणं ब्रह्मन्यन्मोहमगमन्तदा । विस्मृतं पूर्वविज्ञानं तन्मयस्तरसा कृतः ॥१५॥
एतन्मायाबलं ब्रह्मन्न जानेऽहं दुरत्ययम् । ज्ञानहानिकरं जातं मूलं मोहस्य विस्फुटम् ॥१६॥
अनुभूतं मया सम्यग्ज्ञातं सर्वं शुभाशुभम् । कथं त्वं जितवांस्तात तमुपायं वदस्व मे ॥१७॥

नारद उवाच

विज्ञप्तोऽसौ मया धाता प्रीतिपूर्वमतः परम् । मामुवाच स्मितं कृत्वा पिता मे वासवीसुत॥१८॥

ब्रह्मोवाच

दुर्जयैषा सुरैः सर्वैर्मुनिभिश्च महात्मभिः । तापसैर्ज्ञानयुक्तैश्च योगिभिः पवनाशनैः ॥१९॥
नाहन्तां सर्वथा ज्ञातुं शक्तो मायां महाबलाम् । विष्णुर्ज्ञातुं न शक्तश्च तथा शंभुरुमापतिः॥२०॥
दुर्ज्ञेया सा महामाया सृष्टिस्थित्यंतकारिणी । कालकर्मस्वभावाद्यैर्निमित्तकारणैर्वृता ॥२१॥
शोकं मा कुरु मेधाविंस्तत्र मायामहाबले । न चैव विस्मयः कार्यो वयं सर्वे विमोहिताः॥२२॥

नारद उवाच

पित्रेत्युक्तस्तदा व्यास तमापृच्छ्य गतस्मयः । आगतोऽस्म्यत्र पश्यन्वै तीर्थानि च वराणि च२३॥

स्वमायां संहरत्येव स्वानुभूतिप्रदानतः । भुवनं खलु माया स्यादीश्वरी तस्य नायिका५१॥
भुवनेशी ततः प्रोक्ता देवी त्रैलोक्यसुन्दरी । तद्रूपे यदि सक्तं स्याच्चित्तं भूमिपते सदा ॥५२॥
मायया किं भवेत्तत्र सदसद्भूतया नृप । तस्मान्मायानिरासार्थं नान्यद्वै देवतान्तरम् ५३॥
समर्थं तु विना देवीं सच्चिदानंदरूपिणीम् । तमोराशिं नाशयितुं शक्तं नैव तमो भवेत् ५४॥
किंतु भानुप्रभाचंद्रविद्युद्वह्निप्रभादयः । तस्मान्मायेश्वरीमंबां स्वप्रकाशान्तु संविदम् ५५॥
आराधयेदतिप्रीत्या मायागुणनिवृत्तये । इति सम्यङ्मयाख्यातं वृत्रासुरवधादिकम् ॥५६॥
यत्पृष्टं राजशार्दूल किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि । पूर्वार्धोऽयं पुराणस्य कथितस्तव सुव्रत ॥५७॥
यत्र देव्यास्तु महिमा विस्तरेणोपपादितः । एतद्रहस्यं श्रीमातुर्न देयं यस्य कस्यचित् ॥५८॥
देयं भक्ताय शान्ताय देवीभक्तिरताय च । शिष्याय ज्येष्ठपुत्राय गुरुभक्तियुताय च ॥५९॥

इदमखिलकथानां सारभूतं पुराणं निखिलनिगमतुल्यं सप्रमाणानुविद्धम् ।
पठति परमभावाद्यः शृणोतीह भक्त्या स भवति धनवान्वै ज्ञानवान्मानवोऽत्र ॥६०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कंधे भगवतीमाहात्म्ये एकत्रिंशोऽध्यायः ॥३१॥

वेदाष्टवसुभूसंख्यैः (१८८४) पद्यैर्व्यासकृतैः शुभैः ।
देवीभागवतस्याऽस्य षष्ठस्कंधः समाप्तवान् ॥१॥

समाप्तोऽयं षष्ठः स्कन्धः

श्रीगणेशाय नमः

श्रीमद्देवीभागवतम्

सप्तमः स्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

सूत उवाच

श्रुत्वैतां तापसाद्दिव्यां कथां राजा मुदान्वितः । व्यासं पप्रच्छ धर्मात्मा परीक्षितसुतः पुनः ॥१॥

जनमेजय उवाच

स्वामिन्सूर्यान्वयानां च राज्ञां वंशस्य विस्तरम् । तथा सोमान्वयानां च श्रोतुकामोऽस्मि सर्वथा २॥
कथयाऽनघ सर्वज्ञ कथां पापप्रणाशिनीम् । चरितं भूपतीनां च विस्तराद्वंशयोर्द्वयोः ॥३॥
ते हि सर्वे पराशक्तिभक्ता इति मया श्रुतम् । देवीभक्तस्य चरितं शृण्वन्कोऽस्ति विरक्तिभाक् ४॥
इति राजर्षिणा पृष्टो व्यासः सत्यवतीसुतः । तमुवाच मुनिश्रेष्ठः प्रसन्नवदनो मुनिः ॥५॥

व्यास उवाच

निशामय महाराज विस्तराद्गदतो मम । सोमसूर्यान्वयानां च तथाऽन्येषां समुद्भवम् ॥६॥
विष्णोर्नाभिसरोजाद्वै ब्रह्माऽभूच्चतुराननः । तपस्तप्त्वा समाराध्य महादेवीं सुदुर्गमाम् ॥७॥
तया दत्तवरो धाता जगत्कर्तुं समुद्यतः । नाशकन्मानुषीं सृष्टिं कर्तुं लोकपितामहः ॥८॥
विचिन्त्य बहुधा चित्ते सृष्ट्यर्थं चतुराननः । न विस्तारं जगामाऽऽशु रचितापि महात्मना॥९॥
"ससर्ज मानसान्पुत्रान्सप्तसंख्यान्प्रजापतिः"। मरीचिरंगिराऽत्रिश्च वसिष्ठः पुलहः क्रतुः ॥
पुलस्त्यश्चेति विख्याताः सप्तैते मानसाः सुताः ॥१०॥
रुद्रो रोषात्समुत्पन्नोऽप्युत्संगान्नारदोऽभवत् । दक्षोंगुष्ठात्तथाऽन्येपि मानसाः सनकादयः ॥११॥

वामांगुष्ठाद्दक्षपत्नी जाता सर्वांगसुंदरी। वीरिणी नामविख्याता पुराणेषु महीपते ॥१२॥
असिक्नीति च नाम्ना सा यस्यां जातोऽथ नारदः। देवर्षिप्रवरः कामं ब्रह्मणो मानसः सुतः॥१३॥

जनमेजय उवाच

अत्र मे संशयो ब्रह्मन्यदुक्तं भवता वचः। वीरिण्यां नारदो जातो दक्षादिति महातपाः॥१४॥
कथं दक्षस्य पत्न्यां तु वीरिण्यां नारदो मुनिः। जातो हि ब्रह्मणः पुत्रो धर्मज्ञस्तापसोत्तमः ॥१५॥
विचित्रमिदमाख्यातं भवता नारदस्य च। दक्षाज्जन्माऽस्य भार्यायां तद्वदस्व सविस्तरम् १६॥
पूर्वदेहः कथं मुक्तः शापात्कस्य महात्मना। नारदेन बहुज्ञेन कस्माज्जन्म कृतं मुने ॥१७॥

व्यास उवाच

ब्रह्मणाऽसौ समादिष्टो दक्षः सृष्ट्यर्थमादितः। प्रजाः सृजेति सुभृशं वृद्धिहेतोः स्वयंभुवा ॥१८॥
ततः पञ्चसहस्रांश्च जनयामास वीर्यवान्। दक्षः प्रजापतिः पुत्रान्वीरिण्यां बलवत्तरान् ॥१९॥
दृष्ट्वा तान्नारदः पुत्रान्सर्वान्वर्धयिषून्प्रजाः। उवाच प्राहसन्वाचं देवर्षिः कालनोदितः ॥२०॥
भुवः प्रमाणमज्ञात्वा स्रष्टुकामाः प्रजाः कथम्। लोकानां हास्यतां यूयं गमिष्यथ न संशयः॥२१॥
पृथिव्या वै प्रमाणं तु ज्ञात्वा कार्यः समुद्यमः। कृतोऽसौ सिद्धिमायाति नाऽन्यथेति विनिश्चयः ॥
बालिशा बत यूयं वै यदज्ञात्वा भुवस्तलम्। समुद्यताः प्रजाः कर्तुं कथं सिद्धिर्भविष्यति॥२३॥

व्यास उवाच

नारदेनैवमुक्तास्ते हर्यश्वा दैवयोगतः। अन्योन्यमूचुः सहसा सम्यगाह मुनिः किल॥२४॥
ज्ञात्वा प्रमाणमुर्व्यास्तु सुखं स्रक्ष्यामहे प्रजाः। इति संचिंत्य ते सर्वे प्रयाताः प्रेक्षितुं भुवः॥२५॥
तलं सर्वं परिज्ञातुं वचनान्नारदस्य च। प्राच्यां केचिद्गताः कामं दक्षिणस्यां तथापरे॥२६॥
प्रतीच्यामुत्तरस्यां तु कृतोत्साहाः समंततः। दक्षः पुत्रान्गतान्दृष्ट्वा पीडितस्तु शुचा भृशम्२७॥
अन्यानुत्पादयामास प्रजार्थं कृतनिश्चयः। तेऽपि तत्रोद्यताः कर्तुं प्रजार्थमुद्यमं सुताः ॥२८॥
नारदः प्राह तान्दृष्ट्वा पूर्वं यद्वचनं मुनिः। बालिशा वत यूयं वै यदज्ञात्वा भुवः किल ॥२९॥
प्रमाणं तु प्रजाः कर्तुं प्रवृत्ताः केन हेतुना। श्रुत्वा वाक्यं मुनेस्तेऽपि मत्वा सत्यं विमोहिताः ॥
जग्मुः सर्वे यथापूर्वं भ्रातरश्चलितास्तथा। तान्सुतान्प्रस्थितान्दृष्ट्वा दक्षः कोपसमन्वितः ॥३१॥
शशाप नारदं रोषात्पुत्रशोकसमुद्भवात्।

दक्ष उवाच

नाशिता मे सुता यस्मात्तस्मान्नाशमवाप्नुहि ॥३२॥
पापेनाऽनेन दुर्बुद्धे गर्भवासं व्रजेति च। पुत्रो मे भव कामं त्वं यतो मे भ्रंशिताः सुताः३३॥
इति शप्तस्ततो जातो वीरिण्यां नारदो मुनिः। षष्टिर्भूयोऽसृजत्कन्या वीरिण्यामिति नः श्रुतम् ॥

शोकं विहाय पुत्राणां दक्षः परमधर्मवित् । तासां त्रयोदश प्रादात्कश्यपाय महात्मने ॥३५॥
दश धर्माय सोमाय सप्तविंशति भूपते । द्वे चैव भृगवे प्रादाच्चतस्रोऽरिष्टनेमिने ॥३६॥
द्वे चैवांगिरसे कन्ये तथैवांगिरसे पुनः । तासां पुत्राश्च पौत्राश्च देवाश्च दानवस्तथा॥३७॥
जाता बलसमायुक्ताः परस्परविरोधकाः । रागद्वेषान्विताः सर्वे परस्परविरोधिनः ॥
सर्वे मोहावृताः शूरा ह्यभवन्नतिमायिनः ॥३८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥१॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

ममाऽऽख्याहि महाभाग राज्ञां वंशं सुविस्तरम् । सूर्यान्वयप्रसूतानां धर्मज्ञानां विशेषतः ॥१॥

व्यास उवाच

शृणु भारत वक्ष्यामि रविवंशस्य विस्तरम् । यथा श्रुतं मया पूर्वं नारदादृषिसत्तमात् ॥२॥
एकदा नारदः श्रीमान्सरस्वत्यास्तटे शुभे । आजगामाऽऽश्रमे पुण्ये विचरन्स्वेच्छया मुनिः ॥
प्रणम्य शिरसा पादौ तस्याऽग्रे संस्थितस्तदा । ततस्तस्यासनन्दत्त्वा कृत्वार्हणमथादरात् ४॥
विधिवत्पूजयित्वा तमुक्तवान्वचनं त्विदम् । पावितोऽहं मुनिश्रेष्ठ पूज्यस्यागमनेन वै ॥५॥
कथां कथय सर्वज्ञ राज्ञां चरितसंयुताम् । राजानो ये समाख्याताः सप्तमेऽस्मिन्मनोःकुले ॥
तेषामुत्पत्तिरतुला चरितं परमाद्भुतम् । श्रोतुकामोऽस्म्यहं ब्रह्मन्सूर्यवंशस्य विस्तरम् ॥७॥
समाख्याहि मुनिश्रेष्ठ समासव्यासपूर्वकम् । इति पृष्टो मया राजन्नारदः परमार्थवित् ॥८॥
उवाच प्रहसन्प्रीतः समाभाष्य मुदाऽन्वयम् ।

नारद उवाच

शृणु सत्यवतीसूनो राज्ञां वंशमनुत्तमम् ॥९॥
पावनं कर्णसुखदं धर्मज्ञानादिभिर्युतम् । ब्रह्मा पूर्वं जगत्कर्ता नाभिपंकजसम्भवः ॥१०॥
विष्णोरिति पुराणेषु प्रसिद्धः परिकीर्तितः । सर्वज्ञः सर्वकर्तासौ स्वयंभूः सर्वशक्तिमान् ॥११॥
तपस्तप्त्वा स विश्वात्मा वर्षाणामयुतं पुरा । सृष्टिकामः शिवां ध्यात्वा प्राप्य शक्तिमनुत्तमाम्॥
पुत्रानुत्पादयामास मानसाञ्शुभलक्षणान् । मरीचिः प्रथितस्तेषामभवत्सृष्टिकर्मणि ॥१३॥
तस्य पुत्रोऽतिविख्यातः कश्यपः सर्वसम्मतः । त्रयोदशैव तस्याऽऽसन्भार्या दक्षसुताः किल १४॥
देवाः सर्वे समुत्पन्ना दैत्या यक्षाश्च पन्नगाः । पशवः पक्षिणश्चैव तस्मात्सृष्टिस्तु काश्यपी ॥१५॥
देवानां प्रथितः सूर्यो विवस्वान्नाम तस्य तु । तस्य पुत्रः स विख्यातो वैवस्वतमनुर्नृपः ॥१६॥

तस्य पुत्रस्तथेक्ष्वाकुः सूर्यवंशविवर्धनः। नवाऽभवन्सुतास्तस्य मनोरिक्ष्वाकुपूर्वजाः १७॥
तेषां नामानि राजेन्द्र शृणुष्वैकमनाः पुनः। इक्ष्वाकुरथ नाभागो धृष्टः शर्यातिरेव च॥१८॥
नरिष्यन्तस्तथा प्रांशुर्नृगो दिष्टश्च सप्तमः। करूषश्च पृषध्रश्च नवैते मानवाः स्मृताः १९॥
इक्ष्वाकुस्तु मनोः पुत्रः प्रथमः समजायत। तस्य पुत्रशतं चासीज्ज्येष्ठो विकुक्षिरात्मवान्२०॥
नवानां वंशविस्तारं संक्षेपेण निशामय। शूराणां मनुपुत्राणां मनोरंतरजन्मनाम् ॥२१॥
नाभागस्य तु पुत्रोऽभूदंबरीषः प्रतापवान्। धर्मज्ञः सत्यसंधश्च प्रजापालनतत्परः ॥२२॥
धृष्टात्तु धार्ष्टकं क्षत्रं ब्रह्मभूतमजायत। संग्रामकातरं सम्यग्ब्रह्मकर्मरतं तथा ॥२३॥
शर्यातिस्तनयश्चाऽभूदानर्तो नाम विश्रुतः। सुकन्या च तथा पुत्री रूपलावण्यसंयुता ॥२४॥
च्यवनाय सुता दत्ता राज्ञाऽप्यंधाय सुन्दरी। मुनिः सुलोचनो जातस्तस्याः शीलगुणेन ह २५॥
विहितो रविपुत्राभ्यामश्विभ्यामिति नः श्रुतम्।

जनमेजय उवाच

संदेहोऽयं महान्ब्रह्मन्कथायां कथितस्त्वया ॥२६॥
यद्राज्ञा मुनयेऽन्धाय दत्ता पुत्री सुलोचना। कुरूपा गुणहीना वा नारी लक्षणवर्जिता ॥२७॥
पुत्री यदा भवेद्राजा तदांधाय प्रयच्छति। ज्ञात्वांधं सुमुखी कस्माद्दत्तवान्नृसत्तमः ॥२८॥
कारणं ब्रूहि मे ब्रह्मन्ननुग्राह्योऽस्मि सर्वदा।

सूत उवाच

इति राज्ञो वचः श्रुत्वा परीक्षितसुतस्य वै ॥२९॥
द्वैपायनः प्रसन्नात्मा तमुवाच हसन्निव।

व्यास उवाच

वैवस्वतसुतः श्रीमाञ्छर्यातिर्नाम पार्थिवः ॥३०॥
तस्य स्त्रीणां सहस्राणि चत्वार्यासन्परिग्रहाः। राजपुत्र्यः सरूपाश्च सर्वलक्षणसंयुताः ॥३१॥
पत्न्यः प्रेमयुताः सर्वाः प्रिया राज्ञः सुसंमताः। एका पुत्री तु तासां वै सुकन्या नाम सुंदरी॥३२॥
पितुः प्रिया च मातॄणां सर्वासां चारुहासिनी। नगरान्नातिदूरेऽभूत्सरो मानससन्निभम् ॥३३॥
बद्धसोपानमार्गं च स्वच्छपानीयपूरितम्। हंसकारंडवाकीर्णं चक्रवाकोपशोभितम् ॥३४॥
दात्यूहसारसाकीर्णं सर्वपक्षिगणावृतम्। पंचधा कमलोपेतं चंचरीकसुसेवितम् ॥३५॥
पार्श्वतश्च द्रुमाकीर्णं वेष्टितं पादपैः शुभैः। सालैस्तमालैः सरलैः पुन्नागाशोकमंडिताम्॥३६॥
वटाश्वत्थकदंबैश्च कदलीखंडराजितम्। जंबीरैर्बीजपूरैश्च खर्जूरैः पनसैस्तथा ॥३७॥
क्रमुकैर्नारिकेलैश्च केतकैः कांचनद्रुमैः। यूथिकाजालकैः शुभैः संवृतं मल्लिकागणैः ॥३८॥

जंब्वाम्रतिंतिणीभिश्च करंजकुटजावृतम् । पलाशनिंबखदिरबिल्वामलकमंडितम् ॥३९॥
बभूव कोकिलारावः केकास्वनविराजितम् । तत्समीपे शुभे देशे पादपानां गणावृते ॥४०॥
भार्गवश्च्यवनः शान्तस्तापसः संस्थितो मुनिः । ज्ञात्वाऽसौ विजनं स्थानं तपस्तेपे समाहितः ४१॥
कृत्वा दृढासनं मौनमाधाय जितमारुतः । इन्द्रियाणि च संयम्य त्यक्ताहारस्तपोनिधिः ॥४२॥
जलपानादिरहितो ध्यायन्नास्ते परांबिकाम् । सवल्मीकोऽभवद्राजँल्लताभिः परिवेष्टितः ॥४३॥
कालेन महता राजन्समाकीर्णः पिपीलिकैः । तथा स संवृतो धीमान्मृत्पिंड इव सर्वतः ॥४४॥
कदाचित्स महीपालः कामिनीगणसंवृतः । आजगाम सरो राजन्विहर्तुमिदमुत्तमम् ॥४५॥
शर्यातिः सुन्दरीवृंदसंयुतः सलिलेऽमले । क्रीडासक्तो महीपालो बभूव कमलाकरे ॥४६॥
सुकन्या वनमासाद्य विजहार सखीवृता । सुमनांसि विचिन्वंती चञ्चला चञ्चलोपमा ॥४७॥
सर्वाभरणसंयुक्ता रणच्चरणनूपुरा । चंक्रममाणा वल्मीकं च्यवनस्य समाददत् ॥४८॥
क्रीडासक्तोपविष्टा सा वल्मीकस्य समीपतः । ददर्श चाऽस्य रंध्रे वै खद्योत इव ज्योतिषी ४९॥
किमेतदिति संचिंत्य समुद्धर्तुं मनो दधे । गृहीत्वा कंटकं तीक्ष्णं त्वरमाणा कृशोदरी ॥५०॥
सा दृष्टा मुनिना बाला समीपस्था कृतोद्यमा । विचरंती सुकेशांता मन्मथस्येव कामिनी ॥५१॥
तां वीक्ष्य सुदतीं तत्र क्षामकंठस्तपोनिधिः । तामभाषत कल्याणीं किमेतदिति भार्गवः ॥५२॥
दूरं गच्छ विशालाक्षि तापसोऽहं वरानने । मा भिंदस्वाद्य वल्मीकं कंटकेन कृशोदरि ॥५३॥
तेनेदं प्रोच्यमानापि सा चास्य न शृणोति वै । किमु खल्विदमित्युक्त्वा निर्बिभेदाऽस्य लोचने ॥
दैवेन नोदिता भित्त्वा जगाम नृपकन्यका । क्रीडंती शंकमाना सा किं कृतं तु मयेति च ५५॥
चुक्रोध स तथा विद्धनेत्रः परममन्युमान् । वेदनाभ्यर्दितः कामं परितापं जगाम ह ॥५६॥
शकृन्मूत्रनिरोधोऽभूत्सैनिकानां तु तत्क्षणात् । विशेषेण तु भूपस्य सामात्यस्य समंततः ॥५७॥
गजोष्ट्रतुरगाणां च सर्वेषां प्राणिनां तदा । ततो रुद्धे शकृन्मूत्रे शर्यातिर्दुःखितोऽभवत् ॥५८॥
सैनिकैः कथितं तस्मै शकृन्मूत्रनिरोधनम् । चिंतयामास भूपालः कारणं दुःखसंभवे ॥५९॥
विचिंत्याऽऽह ततो राजा सैनिकान्स्वजनांस्तथा । गृहमागत्य चिंतार्तः केनेदं दुष्कृतं कृतम् ॥६०॥
सरसः पश्चिमे भागे वनमध्ये महातपाः । च्यवनस्तापसस्तत्र तपश्चरति दुश्चरम् ॥६१॥
केनाऽप्यपकृतं तत्र तापसेऽग्निसमप्रभे । तस्मात्पीडा समुत्पन्ना सर्वेषामिति निश्चयः ॥६२॥
तपोवृद्धस्य वृद्धस्य वरिष्ठस्य विशेषतः । केनाप्यपकृतं मन्ये भार्गवस्य महात्मनः ॥६३॥
ज्ञातं वा यदि वाऽज्ञातं तस्येदं फलमुत्तमम् । कैश्च दुष्टैः कृतं तस्य हेलनं तापसस्य ह ॥६४॥
इति पृष्टास्तमूचुस्ते सैनिका वेदनार्दिताः । मनोवाक्कायजनितं न विद्मोऽपकृतं वयम् ॥६५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कंधे द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति पप्रच्छ तान्सर्वान्राजा चिंताकुलस्तथा। पर्यपृच्छत्सुहृद्वर्गं साम्ना चोग्रतयाऽपि च ॥१॥
पीड्यमानं जनं वीक्ष्य पितरं दुःखितं तथा। विचिंत्य शूलभेदं सा सुकन्या चेदमब्रवीत् ॥२॥
वने मया पितस्तत्र वल्मीको वीरुधावृतः। क्रीडंत्या सुदृढो दृष्टश्छिद्रद्वयसमन्वितः ॥३॥
तत्र खद्योतवद्दीप्तज्योतिषी वीक्षिते मया। सूच्या विद्धे महाराज पुनः खद्योतशंकया ॥४॥
जलक्लिन्ना तदा सूची मया दृष्टा पितः किल। हाहेति च श्रुतः शब्दो मंदो वल्मीकमध्यतः॥५॥
तदाऽहं विस्मिता राजन्किमेतदिति शंकया। न जाने किं मया विद्धं तस्मिन्वल्मीकमंडले॥६॥
राजा श्रुत्वा तु शर्यातिः सुकन्यावचनं मृदु। मुनेस्तद्धेलनं ज्ञात्वा वल्मीकं क्षिप्रमभ्यगात् ॥७॥
तत्राऽपश्यत्तपोवृद्धं च्यवनं दुःखितं भृशम्। स्फोटयामास वल्मीकं मुनिदेहावृतं भृशम् ॥८॥
प्रणम्य दंडवद्भूमौ राजा तं भार्गवं प्रति। तुष्टाव विनयोपेतस्तमुवाच कृतांजलिः ॥९॥
पुत्र्या मम महाभाग क्रीडंत्या दुष्कृतं कृतम्। अज्ञानाद्बालया ब्रह्मन्कृतं तत्क्षंतुमर्हसि ॥१०॥
अक्रोधना हि मुनयो भवंतीति मया श्रुतम्। तस्मात्त्वमपि बालायाः क्षंतुमर्हसि सांप्रतम्॥११॥

व्यास उवाच

इति श्रुत्वा वचस्तस्य च्यवनो वाक्यमब्रवीत्। विनयोपनतं दृष्ट्वा राजानं दुःखितं भृशम् ॥१२॥

च्यवन उवाच

राजन्नाऽहं कदाचिद्वै करोमि क्रोधमण्वपि। न मयाऽद्यैव शप्तस्त्वं दुहित्रा पीडने कृते १३॥
नेत्रे पीडा समुत्पन्ना मम चाऽद्य निरागसः। तेन पापेन जानामि दुःखितस्त्वं महीपते॥१४॥
अपराधं परं कृत्वा देवीभक्तस्य को जनः। सुखं लभेत यदपि भवेत्त्राता शिवः स्वयम्१५॥
किं करोमि महीपाल नेत्रहीनो जरावृतः। अन्धस्य परिचर्यां च कः करिष्यति पार्थिव१६॥

राजोवाच

सेवका बहवः सेवां करिष्यंति तवाऽनिशम्। क्षमस्व मुनिशार्दूल स्वल्पक्रोधा हि तापसाः१७॥

च्यवन उवाच

अन्धोऽहं निर्जनो राजंस्तपस्तप्तुं कथं क्षमः। त्वदीयाः सेवकाः किं ते करिष्यंति मम प्रियम् ॥
क्षमापयसि चेन्मां त्वं कुरु मे वचनं नृप। देहि मे परिचर्यार्थं कन्यां कमललोचनाम् ॥१९॥
तुष्येऽनया महाराज पुत्र्या तव महामते। करिष्यामि तपश्चाऽहं सा मे सेवां करिष्यति२०॥
एवं कृते सुखं मे स्यात्तव चैव भविष्यति। संतुष्टे मयि राजेन्द्र सैनिकानां न संशयः॥२१॥
विचिंत्य मनसा भूप कन्यादानं समाचर। न चाऽत्र दूषणं किंचित्तापसोऽहं यतव्रतः॥२२॥

व्यास उवाच

शर्यातिर्वचनं श्रुत्वा मुनेश्चिंतातुरोऽभवत् । न दास्येऽप्यथवा दास्ये किंचिन्नोवाच भारत२३॥
कथमंधाय वृद्धाय कुरूपाय सुतामिमाम् । देवकन्योपमां दत्त्वा सुखी स्यामात्मसंभवाम् २४॥
कोवाऽत्मनः सुखार्थाय पुत्र्याः संसारजं सुखम् । हरतेऽल्पमतिः पापो जानन्नपि शुभाशुभम् २५॥
प्राप्य सा च्यवनं सुभ्रूः पञ्चबाणशरार्दिता । अंधं वृद्धं पतिं प्राप्य कथं कालं नयिष्यति॥२६॥
यौवने दुर्जयः कामो विशेषेण सुरूपया । आत्मतुल्यं पतिं प्राप्य किमु वृद्धं विलोचनम् २७॥
गौतमं तापसं प्राप्य रूपयौवनसंयुता । अहल्या वासवेनाऽऽशु वंचिता वरवर्णिनी ॥२८॥
शप्ता च पतिना पश्चाज्ज्ञात्वा धर्मविपर्ययम् । तस्माद्भवतु मे दुःखं न ददामि सुकन्यकाम् २९॥
इति संचिंत्य शर्यातिर्विमनाः स्वगृहं ययौ । सचिवांश्च समादाय मंत्रं चक्रेऽतिदुःखितः ॥३०॥
भो मंत्रिणो ब्रुवंत्वद्य किं कर्तव्यं मयाऽधुना । पुत्री देयाऽथ विप्राय भोक्तव्यं दुःखमेव वा ३१॥
विचारयध्वं मिलिता हितं स्यान्मम वै कथम् ।

मंत्रिण ऊचुः

किं ब्रूमोऽस्मिन्महाराज संकटेऽतिदुरासदे ॥३२॥
दुर्भगाय सुकन्यैषा कथं देयाऽतिसुन्दरी ।

व्यास उवाच

तदा चिंताकुलं वीक्ष्य पितरं मंत्रिणस्तदा ॥३३॥
सुकन्या त्विंगितं ज्ञात्वा प्रहस्येदमुवाच ह । पितः कस्माद्भवानद्य चिंताव्याकुलितेन्द्रियः ३४॥
मत्कृते दुःखसंविग्नो विषण्णवदनोऽसि वै । अहं गत्वा मुनिं तत्र समाश्वास्य भयार्दितम् ॥
करिष्यामि प्रसन्नं तमात्मदानेन वै पितः । इति राजा वचः श्रुत्वा भाषितं यत्सुकन्यया ३६॥
तामुवाच प्रसन्नात्मा सचिवानां च शृण्वताम् । कथं पुत्रि त्वमंधस्य परिचर्यां वनेऽबला ॥३७॥
करिष्यसि जरार्तस्य क्रोधनस्य विशेषतः । कथमन्धाय चानेन रूपेण रतिसन्निभाम् ॥३८॥
ददामि जरया ग्रस्तदेहाय सुखवांछया । पित्रा पुत्री प्रदातव्या वयोज्ञातिबलाय च ॥३९॥
धनधान्यसमृद्धाय नाऽधनाय कदाचन । क्व ते रूपं विशालाक्षि क्वाऽसौ वृद्धो वनेचरः ॥
कथं देया मया पुत्री तस्मै चाऽतिवराय च । उटजे नियतं वासो यस्य नित्यं मनोहरे ॥४१॥
कथमंबुजपत्राक्षि कल्पनीयो मया तव । मरणं मे वरं प्राप्तं सैनिकानां तथैव च ॥४२॥
न ते प्रदानमंधाय रोचते पिकभाषिणि । भवितव्यं भवत्येव धैर्यं नैव त्यजाम्यहम् ॥४३॥
सुस्थिरा भव सुश्रोणि न दास्येन्धाय कर्हिचित् । राज्यं तिष्ठतु वा यातु देहोऽयं च तथैव मे ४४॥
न त्वां दास्याम्यहन्तस्मै नेत्रहीनाय बालिके । सुकन्या तं तदा प्राह श्रुत्वा तद्वचनं पितुः ॥४५॥

प्रसन्नवदनातीव स्नेहयुक्तमिदं वचः ।

सुकन्योवाच

न मे चिंता पितः कार्या देहि मां मुनयेऽधुना ॥४६॥

सुखं भवतु सर्वेषां लोकानां मत्कृतेन हि । सेवयिष्यामि संतुष्टा पतिं परमपावनम् ॥४७॥
भक्त्या परमया चापि वृद्धं च विजने वने । सतीधर्मपरा चाऽहं चरिष्यामि सुसंमतम् ॥४८॥
न भोगेच्छाऽस्ति मे तात स्वस्थं चित्तं ममाऽनघ ।

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा भाषितं तस्या मंत्रिणो विस्मयं गताः ॥४९॥

राजा च परमप्रीतो जगाम मुनिसन्निधौ । गत्वा प्रणम्य शिरसा तमुवाच तपोधनम् ॥५०॥
स्वामिन्गृहाण पुत्रीं मे सेवार्थं विधिवद्विभो । इत्युक्त्वाऽस्मै ददौ पुत्रीं विवाहविधिना नृपः ॥
प्रतिगृह्य मुनिः कन्यां प्रसन्नो भार्गवोऽभवत् । पारिबर्हं न जग्राह दीयमानं नृपेण ह ॥५२॥
कन्यामेवाऽग्रहीत्कामं परिचर्यार्थमात्मनः । प्रसन्नेऽस्मिन्मुनौ जातं सैनिकानां सुखं तदा ५३॥
राज्ञश्च परमाह्लादः संजातस्तत्क्षणादपि । दत्त्वा पुत्रीं यदा राजा गमनाय गृहं प्रति ॥५४॥
मतिं चकार तन्वंगी तदोवाच नृपं सुता ।

सुकन्योवाच

गृहाण मम वासांसि भूषणानि च मे पितः ॥५५॥

वल्कलं परिधानाय प्रयच्छाजिनमुत्तमम् । वेषं तु मुनिपत्नीनां कृत्वा तपसि सेवनम् ॥५६॥
करिष्यामि तथा तात यथा ते कीर्तिरच्युता । भविष्यति भुवः पृष्ठे तथा स्वर्गे रसातले ॥५७॥
परलोकसुखायाऽहं चरिष्यामि दिवानिशम् । दत्त्वांधाय च वृद्धाय सुन्दरीं युवतीं तु माम् ५८॥
चिंता त्वया न कर्तव्या शीलनाशसमुद्भवा । अरुंधती वसिष्ठस्य धर्मपत्नी यथा भुवि ॥५९॥
तथैवाऽहं भविष्यामि नाऽत्र कार्या विचारणा। अनसूया यथा साध्वी भार्याऽत्रेः प्रथिता भुवि ॥
तथैवाऽहं भविष्यामि पुत्री कीर्तिकरी तव । सुकन्यावचनं श्रुत्वा राजा परमधर्मवित् ॥६१॥
दत्त्वाऽजिनं रुरोदाऽऽशु वीक्ष्य तां चारुहासिनीम् । त्यक्त्वा भूषणवासांसि मुनिवेषधरां सुताम् ॥
विवर्णवदनो भूत्वा स्थितस्तत्रैव पार्थिवः । राज्ञ्यः सर्वाः सुतां दृष्ट्वा वल्कलाजिनधारिणीम्६३॥
रुरुदुर्भृशशोकार्ता वेपमाना इवाऽभवन् । तामापृच्छ्य महीपालो मंत्रिभिः परिवारितः॥६४॥

ययौ स्वनगरं राजन्मुक्त्वा पुत्रीं शुचाऽर्पिताम् ।

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥३॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

व्यास उवाच

गते राजनि सा बाला पतिसेवापरायणा। बभूव च तथाऽग्नीनां सेवने धर्मतत्परा ॥१॥
फलान्यादाय स्वादूनि मूलानि विविधानि च। ददौ सा मुनये बाला पतिसेवापरायणा ॥२॥
पतिं तप्तोदकेनाऽऽशु स्नापयित्वा मृगत्वचा। परिवेष्ट्य शुभायां तु बृस्यां स्थापितवत्यपि ॥३॥
तिलान्यवकुशानग्रे परिकल्प्य कमंडलुम्। तमुवाच नित्यकर्म कुरुष्व मुनिसत्तम ॥४॥
तमुत्थाप्य करे कृत्वा समाप्ते नित्यकर्मणि। बृस्यां वा संस्तरे बाला भर्तारं संन्यवेशयत् ॥५॥
पश्चादानीय पक्वानि फलानि च नृपात्मजा। भोजयामास च्यवनं नीवारान्नं सुसंस्कृतम् ॥६॥
भुक्तवंतं पतिं तृप्तं दत्त्वाऽऽचमनमादरात्। पश्चाच्च पूगं पत्राणि ददौ चाऽऽदरसंयुता ॥७॥
गृहीतमुखवासं तं संवेश्य च शुभासने। गृहीत्वाज्ञां शरीरस्य चकार साधनं ततः ॥८॥
फलाहारं स्वयं कृत्वा पुनर्गत्वा च सन्निधौ। प्रोवाच प्रणयोपेता किमाज्ञापयसे प्रभो ॥९॥
पादसंवाहनं तेऽद्य करोमि यदि मन्यसे। एवं सेवापरा नित्यं बभूव पतितत्परा ॥१०॥
सायं होमावसाने सा फलान्याहृत्य सुन्दरी। अर्पयामास मुनये स्वादूनि च मृदूनि च ॥११॥
ततः शेषाणि बुभुजे प्रेमयुक्ता तदाज्ञया। सुस्पर्शास्तरणं कृत्वा शाययामास तं मुदा ॥१२॥
सुप्ते सुखं प्रिये कांता पादसंबाहनं तदा। चकार पृच्छती धर्मं कुलस्त्रीणां कृशोदरी ॥१३॥
पादसंवाहनं कृत्वा निशि भक्तिपरायणा। निद्रितं च मुनिं ज्ञात्वा सुष्वाप चरणांतिके १४॥
शुचौ प्रतिष्ठितं वीक्ष्य तालवृंतेन भामिनी। कुर्वाणा शीतलं वायुं सिषेवे स्वपतिं तदा ॥१५॥
हेमंते काष्ठसंभारं कृत्वाऽग्निज्वलनं पुरः। स्थापयित्वा तथाऽपृच्छत्सुखं तेऽस्तीति चाऽसकृत्
ब्राह्मे मुहूर्ते चोत्थाय जलं पात्रं च मृत्तिकाम्। समर्पयित्वा शौचार्थं समुत्थाप्य पतिं प्रिया १७॥
स्थानाद्दूरे च संस्थाप्य दूरं गत्वा स्थिराऽभवत्। कृतशौचं पतिं ज्ञात्वा गत्वा जग्राह तं पुनः १८॥
आनीयाऽऽश्रममव्यग्रा चोपवेश्याऽऽसने शुभे। मृज्जलाभ्यां च प्रक्षाल्य पादावस्य यथाविधि१९॥
दत्त्वाचमनपात्रं तु दंतधावनमाहरत्। समर्प्य दंतकाष्ठं च यथोक्तं नृपनंदिनी ॥२०॥
चकारोष्णं जलं शुद्धं समानीतं सुपावनम्। स्नानार्थं जलमाहृत्य पप्रच्छ प्रणयान्विता२१॥
किमाज्ञापयसे ब्रह्मन्कृतं वै दंतधावनम्। उष्णोदकं सुसंपन्नं कुरु स्नानं समंत्रकम् ॥२२॥
वर्तते होमकालोऽयं संध्या पूर्वा प्रवर्तते। विधिवद्धवनं कृत्वा देवतापूजनं कुरु ॥२३॥
एवं कन्या पतिं लब्ध्वा तपस्विनमनिंदिता। नित्यं पर्यचरत्प्रीत्या तपसा नियमेन च ॥२४॥
अग्नीनामतिथीनां च शुश्रूषां कुर्वती सदा। आराधयामास मुदा च्यवनं सा शुभानना ॥२५॥

कस्मिंश्चिदथ काले तु रविजावश्विनावुभौ । च्यवनस्याऽऽश्रमाभ्याशे क्रीडमानौ समागतौ२६॥
जले स्नात्वा तु तां कन्यां निवृत्तां स्वाश्रमं प्रति। गच्छंतीं चारुसर्वांगीं रविपुत्रावपश्यताम् ॥२७॥
तां दृष्ट्वा देवकन्यां तां गत्वा चांतिकमादरात् । ऊचतुः समभिद्रुत्य नासत्यावतिमोहितौ ॥२८॥
क्षणं तिष्ठ वरारोहे प्रष्टुं त्वां गजगामिनि । आवां देवसुतौ प्राप्तौ ब्रूहि सत्यं शुचिस्मिते२९॥
पुत्री कस्य पतिः कस्ते कथमुद्यानमागता । एकाकिनी तडागेऽस्मिन्स्नानार्थं चारुलोचने३०॥
द्वितीया श्रीरिवाऽऽभासि कांत्या कमललोचने । इच्छामस्तु वयं ज्ञातुं तत्त्वमाख्याहि शोभने३१॥
कोमलौ चरणौ कांते स्थितौ भूमावनावृतौ । हृदये कुरुतः पीडां चलंतौ चललोचने ॥३२॥
विमानार्हासि तन्वंगि कथं पद्भ्यां व्रजस्यदः । अनावृताऽत्र विपिने किमर्थं गमनं तव ॥३३॥
दासीशतसमायुक्ता कथं न त्वं विनिर्गता । राजपुत्र्यप्सरा वाऽसि वद सत्यं वरानने ॥३४॥
धन्या माता यतो जाता धन्योऽसौ जनकस्तव । वक्तुं त्वां नैव शक्तौ च भर्तुर्भाग्यं तवाऽनघे३५॥
देवलोकाधिका भूमिरियं चैव सुलोचने । प्रचलंश्चरणस्तेऽद्य संपावयति भूतलम् ॥३६॥
सौभाग्याश्च मृगाः कामं ये त्वां पश्यंति वै वने । ये चाऽन्ये पक्षिणः सर्वे भूरियं चाऽतिपावना ॥
स्तुत्याऽलं तव चाऽत्यर्थं सत्यं ब्रूहि सुलोचने । पिता कस्ते पतिःक्वाऽसौ द्रष्टुमिच्छाऽस्ति सादरम्॥

व्यास उवाच

तयोरिति वचः श्रुत्वा राजाकन्याऽतिसुंदरी । तावुवाच त्रपाक्रांता देवपुत्रौ नृपात्मजा ॥३९॥
शर्यातितनयां मां वां वित्तं भार्यां मुनेरिह । च्यवनस्य सतीं कान्तां पित्रा दत्ता यदृच्छया४०॥
पतिरंधोऽस्ति मे देवौ वृद्धश्चाऽतीव तापसः । तस्य सेवामहोरात्रं करोमि प्रीतमानसा ॥४१॥
कौ युवां किमिहाऽऽयातौ पतिरित्तिष्ठति चाश्रमे । तत्राऽऽगत्य प्रकुरुतमाश्रमं चाऽद्य पावनम्४२॥
तदाकर्ण्य वचो दस्रावूचतुस्तां नराधिप । कथं त्वमपि कल्याणि पित्रा दत्ता तपस्विने॥४३॥
भ्राजसेऽस्मिन्वनोद्देशे विद्युत्सौदामनी यथा । न देवेष्वपि तुल्या हि तव दृष्टाऽस्ति भामिनी४४॥
त्वं दिव्यांबरयोग्याऽसि शोभसे नाऽजिनैर्वृता । सर्वाभरणसंयुक्ता नीलालकवरूथिनी ॥४५॥

अहो विधेर्दुष्कलितं विचेष्टितं यदत्र रंभोरु वने विषीदसि ।
विशालनेत्रेऽन्धमिमं पतिं प्रिये मुनिं समासाद्य जरातुरं भृशम् ॥४६॥
वृथा वृतस्तेन भृशं न शोभसे नवं वयः प्राप्य सुनृत्यपंडिते ।
मनोभवेनाऽऽशु शराः सुसंधिताः पतंति कस्मिन्पतिरीदृशस्तव ॥४७॥
त्वमंधभार्या नवयौवनान्विता कृताऽसि धात्रा ननु मंदबुद्धिना ।
न चैनमर्हस्यसितायतेक्षणे पतिं त्वमन्यं कुरु चारुलोचने ॥४८॥
वृथैव ते जीवितमंबुजेक्षणे पतिं च संप्राप्य मुनिं गतेक्षणम् ।

वने निवासं च तथाऽजिनांबरप्रधारणं योग्यतरं न मन्महे ॥४६॥
अतोऽनवद्यांग्युभयोस्त्वमेकं वरं कुरुष्वावहिता सुलोचने ।
किं यौवनं मानिनि संकरोषि वृथा मुनिं सुन्दरि सेवमाना ॥५०॥
किं सेवसेऽभाग्यविवर्जितं तं समुज्झितं पोषणरक्षणाभ्याम् ।
त्यक्त्वा मुनिं सर्वसुखापवर्जितं भजाऽनवद्यांग्युभयोस्त्वमेकम् ॥५१॥
त्वं नंदने चैत्ररथे वने च कुरुष्व कांते प्रथितं विहारम ।
अंधेन वृद्धेन कथं हि कालं विनेष्यसे मानिनि मानहीनम ॥५२॥
भूपात्मजा त्वं शुभलक्षणा च जानासि संसारविहारभावम् ।
भाग्येन हीना विजने वनेऽत्र कालं कथं वाहयसे वृथा च ॥५३॥
तस्माद्भजस्व पिकभाषिणि चारुवक्त्रे एकं द्वयोस्तव सुखाय विशालनेत्रे ।
देवालयेषु च कृशोदरि भुंक्ष्व भोगांस्त्यक्त्वा मुनिं जरठमाशु नृपेंद्रपुत्रि ॥५४॥
किं ते सुखं यत्र वने सुकेशि वृद्धेन सार्धं विजने मृगाक्षी ।
सेवा तथांधस्य नवं वयश्च किं ते मतं भूपतिपुत्रि दुःखम ॥५५॥
शशिमुखि त्वमतीव सुकोमला फलजलाहरणं तव नोचितम् ॥५६॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

व्यास उवाच

तयोस्तद्भाषितं श्रुत्वा वेपमाना नृपात्मजा । धैर्यमालंब्य तौ तत्र बभाषे मितभाषिणी ॥१॥
देवौ वां रविपुत्रौ च सर्वज्ञौ सुरसंमतौ । सतीं मां धर्मशीलां च नैवं वदितुमर्हथ ॥२॥
पित्रा दत्ता सुरश्रेष्ठौ मुनये योगधर्मिणे । कथं गच्छामि तं मार्गं पुंश्चलीगणसेवितम् ॥३॥
द्रष्टाऽयं सर्वलोकस्य कर्मसाक्षी दिवाकरः । कश्यपाच्चैव संभूतो नैवं भाषितुमर्हथः ॥४॥
कुलकन्या पतिं त्यक्त्वा कथमन्यं भजेन्नरम् । असारेऽस्मिन्हि संसारे जानंतौ धर्मनिर्णयम् ॥५॥
यथेच्छं गच्छतं देवौ शापं दास्यामि वाऽनघौ। सुकन्याऽहं च शर्यातेः पतिभक्तिपरायणा ॥६॥

व्यास उवाच

इत्याकर्ण्य वचस्तस्य नासत्यो विस्मितौ भृशम् । तावब्रूतां पुनस्त्वेनां शंकमानौ भयं मुनेः ॥७॥
राजपुत्रि प्रसन्नौ ते धर्मेण वरवर्णिनी । वरं वरय सुश्रोणि दास्यावः श्रेयसे तव ॥८॥
जानीहि प्रमदे नूनमावां देवभिषग्वरौ । युवानं रूपसंपन्नं प्रकुर्याव पतिं तव ॥९॥
ततस्त्रयाणामस्माकं पतिमेकतमं वृणु । समानरूपदेहानां मध्ये चातुर्यपंडिते ॥१०॥

सा तयोर्वचनं श्रुत्वा विस्मिता स्वपतिं तदा । गत्वोवाच तयोर्वाक्यं ताभ्यामुक्तं यदद्भुतम् ११॥

सुकन्योवाच

स्वामिन्सूर्यसुतौ देवौ संप्राप्तौ च्यवनाश्रमे । दृष्टौ मया दिव्यदेहौ नासत्यौ भृगुनंदन ॥१२॥
वीक्ष्य मां चारुसर्वाङ्गीं जातौ कामातुरावुभौ । कथितं वचनं स्वामिन्पतिं ते नवयौवनम् ॥१३॥
दिव्यदेहं करिष्यावश्चक्षुष्मंतं मुनिं किल । एतेन समयेनाऽद्य तं शृणु त्वं मयोदितम् १४॥
समावयवरूपं च करिष्यावः पतिं तव । तत्र त्रयाणामस्माकं पतिमेकतमं वृणु ॥१५॥
तच्छ्रुत्वाऽहमिहाऽऽयाता प्रष्टुं त्वां कार्यमद्भुतम् । किं कर्तव्यमतः साधो ब्रूह्यस्मिन्कार्यसंकटे१६॥
देवमायाऽपि दुर्ज्ञेया न जाने कपटं तयोः । यदाज्ञापय सर्वज्ञ तत्करोमि तवेप्सितम् ॥१७॥

च्यवन उवाच

गच्छ कांतेऽद्य नासत्यौ वचनान्मम सुव्रते । आनयस्व समीपं मे शीघ्रं देवभिषग्वरौ ॥१८॥
क्रियतामाशु तद्वाक्यं नाऽत्र कार्या विचारणा ।

व्यास उवाच

एवं सा समनुज्ञाता तत्र गत्वा वचोऽब्रवीत् ॥१९॥
क्रियतामाशु नासत्यौ समयेन सुरोत्तमौ । तच्छ्रुत्वा चाश्विनौ वाक्यं तस्यास्तौ तत्र चाऽगतौ॥
उचतू राजपुत्रीं तां पतिस्तव विशत्वपः । रूपार्थं च्यवनस्तूर्णं ततोंभः प्रविवेश ह ॥२१॥
अश्विनावपि पश्चात्तत्प्रविष्टौ सर उत्तमम् । ततस्ते निःसृतास्तस्मात्सरसस्तत्क्षणात्त्रयः ॥२२॥
तुल्यरूपा दिव्यदेहा युवानः सदृशाः किल । दिव्यकुंडलभूषाढ्याः समानावयवास्तदा ॥२३॥
तेऽब्रुवन्सहिताः सर्वे वृणीष्व वरवर्णिनि । अस्माकमीप्सितं भद्रे पतिं त्वममलानने ॥२४॥
यस्मिन्वाप्यधिका प्रीतिस्तं वृणुष्व वरानने ।

व्यास उवाच

सा दृष्ट्वा तुल्यरूपांस्तान्समानवयसस्तथा ॥२५॥
एकस्वरांस्तुल्यवेषांस्त्रीन्वै देवसुतोपमान् । सा तु संशयमापन्ना वीक्ष्य तान्सदृशाकृतीन्२६॥
अजानती पतिं सम्यग्व्याकुला समचिंतयत् । किं करोमि त्रयस्तुल्याः कं वृणोमि न वेद्म्यहम्॥
पतिं देवसुता ह्येते संशये पतिताऽस्म्यहम् । इन्द्रजालमिदं सम्यग्देवाभ्यामिह कल्पितम् २८॥
कर्तव्यं किं मया चाऽत्र मरणं समुपागतम् । न मया पतिमुत्सृज्य वरणीयः कथंचन ॥२९॥
देवस्त्वाधुनिकः कश्चिदित्येषा मम धारणा । इति संचिंत्य मनसा परां विश्वेश्वरीं शिवाम् ३०॥
दध्यौ भगवतीं देवीं तुष्टाव च कृशोदरी ।

सुकन्योवाच

शरणं त्वां जगन्मातः प्राप्ताऽस्मि भृशदुःखिता ॥३१॥
रक्ष मेऽद्य सतीधर्मं नमामि चरणौ तव । नमः पद्मोद्भवे देवि नमः शंकरवल्लभे ॥३२॥
विष्णुप्रिये नमो लक्ष्मि वेदमातः सरस्वति । इदं जगत्त्वया सृष्टं सर्वं स्थावरजंगमम् ॥३३॥
पासि त्वमिदमव्यग्रा तथाऽत्सि लोकशांतये । ब्रह्मविष्णुमहेशानां जननी त्वं सुसंमता ॥३४॥
बुद्धिदाऽसि त्वमज्ञानां ज्ञानिनां मोक्षदा सदा । आद्या त्वं प्रकृतिः पूर्णा पुरुषप्रियदर्शना ॥३५॥
भुक्तिमुक्तिप्रदाऽसि त्वं प्राणिनां विशदात्मनाम् । अज्ञानां दुःखदा कामं सत्त्वानां सुखसाधना ॥
सिद्धिदा योगिनामंब जयदा कीर्तिदा पुनः । शरणं त्वा प्रपन्नाऽस्मि विस्मयं परमं गता ॥३७॥
पतिं दर्शय मे मातर्मग्नाऽस्मिञ्छोकसागरे । देवाभ्यां चरितं कूटं कं वृणोमि विमोहिता ३८॥
पतिं दर्शय सर्वज्ञे विदित्वा मे सतीव्रतम् ।

व्यास उवाच

एवं स्तुता तदा देवी तथा त्रिपुरसंदरी ॥३९॥
हृदयेऽस्यास्तदा ज्ञानं ददावाशु सुखोदयम् । निश्चित्य मनसा तुल्यवयोरूपधरान्सती ॥४०॥
प्रसमीक्ष्य तु तान्सर्वान्वव्रे बाला स्वकं पतिम् । वृतेऽथ च्यवने देवौ संतुष्टौ तौ बभूवतुः ॥४१॥
सतीधर्मं समालोक्य संप्रीतौ ददतुर्वरम् । भगवत्याः प्रसादेन प्रसन्नौ तौ सुरोत्तमौ ॥४२॥
मुनिमामंत्र्य तरसा गमनायोद्यतावुभौ । लब्ध्वा तु च्यवनो रूपं नेत्रे भार्यां च यौवनम् ॥
हृष्टोऽब्रवीन्महातेजास्तौ नासत्याविदं वचः । उपकारः कृतोऽयं मे युवाभ्यां सुरसत्तमौ ॥४४॥
किं ब्रवीमि सुखं प्राप्तं संसारेऽस्मिन्ननुत्तमे । प्राप्य भार्यां सुकेशांतां दुःखं मेऽभवदन्वहम् ४५॥
अंधस्य चाऽतिवृद्धस्य भोगहीनस्य कानने । युवाभ्यां नयने दत्ते यौवनं रूपमद्भुतम् ॥४६॥
संपादितं ततः किंचिदुपकर्तुमहं ब्रुवे । उपकारिणि मित्रे यो नोपकुर्यात्कथंचन ॥४७॥
तं धिगस्तु नरं देवौ भवेच्च ऋणवान्भुवि । तस्माद्वां वांछितं किंचिद्दातुमिच्छामि सांप्रतम् ॥
आत्मनो ऋणमोक्षाय देवेशौ नूतनस्य च । प्रार्थितं वां प्रदास्यामि यदलभ्यं सुरासुरैः ॥४९॥
ब्रुवाथां वां मनोद्दिष्टं प्रीतोऽस्मि सुकृतेन वाम्। श्रुत्वा तौ तु मुनेर्वाक्यमभिमंत्र्य परस्परम् ॥५०॥
तमूचतुर्मुनिश्रेष्ठं सुकन्यासहितं स्थितम् । मुने पितुः प्रसादेन सर्वं नो मनसेप्सितम् ॥५१॥
उत्कण्ठा सोमपानस्य वर्तते नौ सुरैः सह । भिषजाविति देवेन निषिद्धौ चमसग्रहे ॥५२॥
शक्रेण वितते यज्ञे ब्रह्मणः कनकाचले । तस्मात्त्वमपि धर्मज्ञ यदि शक्तोऽसि तापस॥५३॥
कार्यमेतद्धि कर्तव्यं वांछितं नौ सुसंमतम् । एतद्विज्ञाय वां ब्रह्मन्कुरु वां सोमपायिनौ ॥५४॥
पिपासाऽस्ति सुदुष्प्रापा त्वत्तः समुपयास्यति । च्यवनस्तु तयोः प्राह तच्छ्रुत्वा वचनं मृदु ॥५५॥

यदहं रूपसंपन्नो वयसा च समन्वितः। कृतो भवद्भ्यां वृद्धः सन्भार्यां च प्राप्तवानिति ॥
तस्माद्युवां करिष्यामि प्रीत्याऽहं सोमपायिनौ। मिषतो देवराजस्य सत्यमेतद्ब्रवीम्यहम् ॥५७॥
राज्ञस्तु वितते यज्ञे शर्यातेरमितद्युतेः। इत्याकर्ण्य वचो हृष्टौ तौ दिवं प्रति जग्मतुः५८॥
च्यवनस्तां गृहीत्वा तु जगामाश्रममंडलम् ॥५९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥५॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

च्यवनेन कथं वैद्यौ तौ कृतौ सोमपायिनौ। वचनं च कथं सत्यं जातं तस्य महात्मनः ॥१॥
मानुषस्य बलं कीदृग्देवराजबलं प्रति। निषिद्धौ भिषजौ तेन कृतौ तौ सोमपायिनौ २॥
धर्मनिष्ठौ तदाश्चर्यं विस्तरेण वद प्रभो। चरितं च्यवनस्याऽद्य श्रोतुकामोऽस्मि सर्वथा ३॥

व्यास उवाच

निशामय महाराज चरितं परमाद्भुतम्। च्यवनस्य मखे तस्मिञ्छर्यातेर्भुवि भारत ॥४॥
सुकन्यां सुंदरीं प्राप्य च्यवनः सुरसन्निभः। विजहार प्रसन्नात्मा देवकन्यामिवाऽपरः ॥५॥
कदाचिदथ शर्यातिभार्या चिंतातुरा भृशम्। पतिं प्राह वेपमाना वचनं रुदती प्रिया ॥६॥
राजन्पुत्री त्वया दत्ता मुनयेंऽधाय कानने। मृता जीवति वा सा तु द्रष्टव्या सर्वथा त्वया ७॥
गच्छ नाथ मुनेस्तावदाश्रमं द्रष्टुमादरात्। किं करोति सुकन्या सा प्राप्य नाथं तथाविधम् ॥
पुत्रीदुःखेन राजर्षे दग्धास्मि सर्वथा हृदि। तामानय विशालाक्षीं तपःक्षामां मदंतिके ॥९॥
पश्यामि सर्वथा पुत्रीं कृशांगीं वल्कलावृताम्। अंधं पतिं समासाद्य दुःखभाजं कृशोदरीम्१०॥

शर्यातिरुवाच

गच्छामोऽद्य विशालाक्षि सुकन्यां द्रष्टुमादरात्। प्रियपुत्रीं वरारोहे मुनिं तं संशितव्रतम् ॥११॥

व्यास उवाच

एवमुक्त्वा तु शर्यातिः कामिनीं शोकसंकुलाम्। जगाम रथमारुह्य त्वरितश्चाऽऽश्रमं मुनेः १२॥
गत्वाऽऽश्रमसमीपे तु तमपश्यन्महीपतिः। नवयौवनसंपन्नं देवपुत्रोपमं मुनिम् ॥१३॥
तं विलोक्याऽमराकारं विस्मयं नृपतिर्गतः। किं कृतं कुत्सितं कर्म पुत्र्या लोकविगर्हितम्१४॥
निहतोऽसौ मुनिर्वृद्धस्त्वनयाऽन्यः पतिः कृतः। कामपीडितया कामं प्रशांतोऽप्यतिनिर्धनः १५॥
दुःसहोऽयं पुष्पधन्वा विशेषेण च यौवने। कुले कलंकः सुमहाननया मानवे कृतः ॥१६॥
धिक्तस्य जीवितं लोके यस्य पुत्री हि कुत्सिता। सर्वपापैस्तु दुःखाय पुत्री भवति देहिनाम् १७॥

मया त्वनुचितं कर्म कृतं स्वार्थस्य सिद्धये । वृद्धायांधाय या दत्ता पुत्री सर्वात्मना किल १८॥
कन्या योग्याय दातव्या पित्रा सर्वात्मना किल । तादृशं हि फलं प्राप्तं यादृशं वै कृतं मया ॥१६॥
हन्मि चेदद्य तनयां दुःशीलां पापकारिणीम् । स्त्रीहत्या दुस्तरा स्यान्मे तथा पुत्र्या विशेषतः ॥
मनुवंशस्तु विख्यातः सकलंकः कृतो मया । लोकापवादो बलवान्दुस्त्याज्या स्नेहशृंखला २१॥
किं करोमीति चिंताब्धौ यदा मग्नः स पार्थिवः । सुकन्यया तदा दैवाद्दृष्टश्चिंताकुलः पिता ॥२२॥
सा दृष्ट्वा तं जगामाऽऽशु सुकन्या पितुरंतिके । गत्वा पप्रच्छ भूपालं प्रेमपूरितमानसा ॥२३॥
किं विचारयसे राजंश्चिताव्याकुलिताननः । उपविष्टं मुनिं वीक्ष्य युवानमंबुजेक्षणम् ॥२४॥
एह्येहि पुरुषव्याघ्र प्रणमस्व पतिं मम । मा विषादं नृपश्रेष्ठ सांप्रतं कुरु मानव ॥२५॥

व्यास उवाच

इति पुत्र्या वचः श्रुत्वा शर्यातिः क्रोधपीडितः । प्रोवाच वचनं राजा पुरःस्थां तनयां ततः २६॥

राजोवाच

क्व मुनिश्च्यवनः पुत्रि वृद्धोधस्तापसोत्तमः । कोऽयं युवा मदोन्मत्तः संदेहोऽत्र महान्मम २७॥
मुनिः किं निहतः पापे त्वया दुष्कृतकारिणि । नूतनोऽसौ पतिः कामात्कृतः कुलविनाशिनि ॥
सोऽहं चिंतातुरस्तं न पश्याम्याश्रमसंस्थितम् । किं कृतं दुष्कृतं कर्म कुलटाचरितं किल ॥२६॥
निमग्नोऽहं दुराचारे शोकाब्धौ त्वत्कृतेऽधुना । दृष्ट्वैनं पुरुषं दिव्यमदृष्ट्वा च्यवनं मुनिम् ॥३०॥
विहस्य तमुवाचाऽऽशु सा श्रुत्वा वचनं पितुः । गृहीत्वाऽनीय पितरं भर्तुरंतिकमादरात् ॥३१॥
च्यवनोऽसौ मुनिस्तात जामाता ते न संशयः । अश्विभ्यामीदृशः कांतः कृतः कमललोचनः ३२॥
यदृच्छयाऽत्र संप्राप्तौ नासत्यावाश्रमे मम । ताभ्यां करुणया नूनं च्यवनस्तादृशः कृतः ३३॥
नाहं तव सुता तात तथा स्यां पापकारिणी । यथा त्वं मन्यसे राजन्विमूढो रूपसंशये ॥३४॥
प्रणम त्वं मुनिं राजन्भार्गवं च्यवनं पितः । आपृच्छ कारणं सर्वं कथयिष्यति विस्तरम् ३५॥
इति श्रुत्वा वचः पुत्र्याः शर्यातिस्त्वरितस्तदा । प्रणनाम मुनिं तत्र गत्वा पप्रच्छ सादरम् ३६॥

राजोवाच

कथयस्व स्ववृत्तांतं भार्गवाऽऽशु यथोचितम् । नयने च कथं प्राप्ते क्व गता ते जरा पुनः ३७॥
संशयोऽयं महान्मेऽस्ति रूपं दृष्ट्वाऽतिसुंदरम् । वद विस्तरतो ब्रह्मञ्छ्रुत्वाऽहं सुखमाप्नुयाम् ३८॥

च्यवन उवाच

नासत्यावत्र संप्राप्तौ देवानां भिषजावुभौ । उपकारः कृतस्ताभ्यां कृपया नृपसत्तम ॥३६॥
मया ताभ्यां वरो दत्त उपकारस्य हेतवे । करिष्यामि मखे राज्ञो भवंतौ सोमपायिनौ ४०॥
एवं मया वयः प्राप्तं लोचने विमले तथा । स्वस्थो भव महाराज संविशस्वाऽसने शुभे ॥४१॥

इत्युक्तः स तु विप्रेण सभार्यः पृथिवीपतिः । सुखोपविष्टः कल्याणीः कथाश्चक्रे महात्मना ४२॥
अथैनं भार्गवः प्राह राजानं परिसांत्वयन् । याजयिष्यामि राजंस्त्वां संभारानुपकल्पय ॥४३॥
मया प्रतिश्रुतं ताभ्यां कर्तव्यौ सोमपौ युवाम् । तत्कर्तव्यं नृपश्रेष्ठ तव यज्ञेऽतिविस्तरे ॥४४॥
इंद्रं निवारयिष्यामि क्रुद्धं तेजोबलेन वै । पाययिष्यामि राजेंद्र सोमं सोममखे तव ॥४५॥
ततः परमसंतुष्टः शर्यातिः पृथिवीपतिः । च्यवनस्य महाराज तद्वाक्यं प्रत्यपूजयत् ॥४६॥
संमान्य च्यवनं राजा जगाम नगरं प्रति । सभार्यश्चाऽतिसंतुष्टः कुर्वन्वार्ता मुनेः किल ४७॥
प्रशस्तेऽहनि यज्ञीये सर्वकामसमृद्धिमान् । कारयामास शर्यातिर्यज्ञायतनमुत्तमम् ॥४८॥
समानीय मुनीन्पूज्यान्वसिष्ठप्रमुखानसौ । भार्गवो याजयामास च्यवनः पृथिवीपतिम् ४६॥
वितते तु तथा यज्ञे देवाः सर्वे सवासवाः । आजग्मुश्चाऽश्विनौ तत्र सोमार्थमुपजग्मतुः ५०॥
इंद्रस्तु शंकितस्तत्र वीक्ष्य तावश्विनावुभौ । पप्रच्छ च सुरान्सर्वान्किमेतौ समुपागतौ ॥५१॥
चिकित्सकौ न सोमार्हौ केनाऽनीताविहेति च । नाऽब्रुवन्नमरास्तत्र राज्ञस्तु वितते मखे ॥५२॥
अगृह्णाच्च्यवनः सोममश्विनोर्देवयोस्तदा । शक्रस्तं वारयामास मा गृहाणैतयोर्ग्रहम् ॥५३॥
तमाह च्यवनस्तत्र कथमेतौ रवेः सुतौ । न ग्रहार्हौ च नासत्यौ ब्रूहि सत्यं शचीपते ५४॥
न संकरौ समुत्पन्नौ धर्मपत्नीसुतौ रवेः । केन दोषेण देवेन्द्र नार्हौ सोमं भिषग्वरौ ५५॥
निर्णयोऽत्र मखे शक्र कर्तव्यः सर्वदैवतैः । ग्राहयिष्याम्यहं सोमं कृतौ तौ सोमपौ मया५६॥
प्रेरितोऽसौ मया राजा मखाय मघवन्किल । एतदर्थं करिष्यामि सत्यं मे वचनं विभो ॥५७॥
आभ्यामुपकृतं शक्र तथा दत्तं नवं वयः । तस्मात्प्रत्युपकारस्तु कर्तव्यः सर्वथा मया ॥५८॥

इन्द्र उवाच

चिकित्सकौ कृतावेतौ नासत्यौ निंदितौ सुरैः । उभावेतौ न सोमार्हौ मा गृहाणैतयोर्ग्रहम् ५६॥

च्यवन उवाच

अहल्याजार संयच्छ कोपं चाऽद्य निरर्थकम् । वृत्रघ्न किं हि तौ सत्यौ न सोमार्हौ सुरात्मजौ ॥

एवं विवादे समुपस्थिते च न कोऽपि वाचं तमुवाच भूप ।
ग्रहं तयोर्भार्गवतिग्मतेजाः संग्राहयामास तपोबलेन ॥६१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥६॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

व्यास उवाच

दत्ते ग्रहे तु राजेंद्र वासवः कुपितो भृशम् । प्रोवाच च्यवनं तत्र दर्शयन्बलमात्मनः ॥१॥
मा ब्रह्मबंधो मर्यादामिमां त्वं कर्तुमर्हसि । वधिष्यामि द्विषं तं त्वां विश्वरूपमिवाऽपरम् २॥

च्यवन उवाच

मावमंस्था महात्मानो रूपद्रविणवर्चसा। यौ चक्रतुर्मां मघवन्वृन्दारकमिवाऽपरम् ॥३॥
ऋते त्वां विबुधाश्चाऽन्ये कथं वाऽऽददते ग्रहम्। अश्विनावपि देवेन्द्र देवौ विद्धि परन्तपौ ॥४॥

इन्द्र उवाच

भिषजौ नाऽर्हतः कामं ग्रहं यज्ञे कथंचन। यदि दित्ससि मंदात्मन्शिरश्छेत्स्यामि सांप्रतम्॥५॥

व्यास उवाच

अनादृत्य तु तद्वाक्यं वासवस्य च भार्गवः। ग्रहन्तु ग्राहयामास भर्त्सयन्निव तं भृशम् ॥६॥
सोमपात्रं यदा ताभ्यां गृहीतं तु पिपासया। समीक्ष्य बलभिद्देव इदं वचनमब्रवीत् ॥७॥
आभ्यामर्थाय सोमं त्वं ग्राहयिष्यसि चेत्स्वयम्। वज्रं तु प्रहरिष्यामि विश्वरूपमिवाऽपरम् ॥८॥
वासवेनैवमुक्तस्तु भार्गवश्चाऽतिगर्वितः। जग्राह विधिवत्सोममश्विभ्यामतिमन्युमान् ॥९॥
इन्द्रोऽपि प्राक्षिपत्कोपाद्वज्रमस्मै स्वमायुधम्। पश्यतां सर्वदेवानां सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥१०॥
प्रेरितं चाऽशनिं प्रेक्ष्य च्यवनस्तपसा ततः। स्तंभयामास वज्रं स शक्रस्याऽमिततेजसः ॥११॥
कृत्यया स महाबाहुरिंद्रं हंतुमिहोद्यतः। जुहावाऽग्नौ शृतं हव्यं मंत्रेण मुनिसत्तमः ॥१२॥
तत्र कृत्या समुत्पन्ना च्यवनस्य तपोबलात्। प्रबलः पुरुषः क्रूरो बृहत्कायो महासुरः ॥१३॥
मदो नाम महाघोरो भयदः प्राणिनामिह। शरीरे पर्वताकारस्तीक्ष्णदंष्ट्रो भयानकः ॥१४॥
चतस्रश्चाऽऽयता दंष्ट्रा योजनानां शतं शतम्। इतरे त्वस्य दशना बभूवुर्दशयोजनाः ॥१५॥
बाहू पर्वतसंकाशावायतौ क्रूरदर्शनौ। जिह्वा तु भीषणा क्रूरा लेलिहाना नभस्तलम्॥१६॥
ग्रीवा तु गिरिशृङ्गाभा कठिना भीषणा भृशम्। नखा व्याघ्रनखप्रख्याः केशाश्चाऽतीवभीषणा ॥
शरीरं कज्जलाभं च तस्य चाऽऽस्यं भयानकम्। नेत्रे दावानलप्रख्ये भीषणेऽतिभयानके ॥१८॥
हनुरेका स्थिता तस्य भूमावेका दिवं गता। एवंविधः समुत्पन्नो मदो नाम बृहत्तनुः ॥१९॥
तं विलोक्य सुराः सर्वे भयमाजग्मुरंहसा। इन्द्रोपि भयसंत्रस्तो युद्धाय न मनो दधे ॥२०॥
दैत्योऽपि वदने कामं वज्रमादाय संस्थितः। व्यात्तं नभो घोरदृष्टिर्ग्रसन्निव जगत्त्रयम् ॥२१॥
स भक्षयिष्यन्संक्रुद्धः शतक्रतुमुपाद्रवत्। चुक्रुशुश्च सुराः सर्वे हा हताः स्मेति संस्थिताः२२॥
इन्द्रः स्तंभितबाहुस्तु मुमुक्षुर्वज्रमंतिकात्। न शशाक पविं तस्मिन्प्रहर्तुं पाकशासनः॥२३॥
वज्रहस्तः सुरेशानस्तं वीक्ष्य कालसन्निभम्। सस्मार मनसा तत्र गुरुं समयकोविदम् ॥२४॥
स्मरणादाजगामाशु बृहस्पतिरुदारधीः। गुरुस्तत्समयं दृष्ट्वा विपत्तिसदृशं महत् ॥२५॥
विचार्य मनसा कृत्यं तमुवाच शचीपतिम्। दुःसाध्योऽयं महामंत्रैस्त्वयं वज्रेण वासव ॥२६॥
असुरो मदसंज्ञस्तु यज्ञकुण्डात्समुत्थितः। तपोबलमृषेः सम्यक्च्यवनस्य महाबलः ॥२७॥

अनिवार्यो ह्ययं शत्रुस्त्वया देवैस्तथा मया। शरणं याहि देवेश च्यवनस्य महात्मनः ॥२८॥
स निवारयिता नूनं कृत्यामात्मकृतां किल। न निवारयितुं शक्ताः शक्तिभक्तरुषं क्वचित् ॥

व्यास उवाच

इत्युक्तो गुरुणा शक्रस्तदागच्छन्मुनिं प्रति। प्रणम्य शिरसा नम्रस्तमुवाच भयान्वितः ॥३०॥
क्षमस्व मुनिशार्दूल शमयाऽसुरमुद्यतम्। प्रसन्नो भव सर्वज्ञ वचनं ते करोम्यहम् ॥३१॥
सोमार्हावश्विनावेतावद्य प्रभृति भार्गव। भविष्यतः सत्यमेतद्वचो विप्र प्रसीद मे ॥३२॥
मिथ्या ते नोद्यमो ह्येष भवत्वेव तपोधन। जाने त्वमपि धर्मज्ञ मिथ्या नैव करिष्यसि॥३३॥
सोमपावश्विनावेतौ त्वत्कृतौ च सदैव हि। भविष्यतश्च शर्यातेः कीर्तिस्तु विपुला भवेत्॥३४॥
मया यद्धि कृतं कर्म सर्वथा मुनिसत्तम। परीक्षार्थं तु विज्ञेयं तव वीर्यप्रकाशनम् ॥३५॥
प्रसादं कुरु मे ब्रह्मन्मदं संहर चोत्थितम्। कल्याणं सर्वदेवानां तथा भूयो विधीयताम्३६॥
एवमुक्तस्तु शक्रेण च्यवनः परमार्थवित्। संजहार तपःकोपसमुत्पन्नं विरोधजम् ॥३७॥
देवमाश्वास्य संविग्नं भार्गवस्तु मदं ततः। व्यभजत्स्त्रीषु पानेषु द्यूतेषु मृगयासु च ॥३८॥
मदं विभज्य देवेन्द्रमाश्वास्य चकितं भिया। संस्थाप्य च सुरान्सर्वान्मखं तस्य न्यवर्तयत्३९॥
ततस्तु संस्कृतं सोमं वासवाय महात्मने। अश्विभ्यां सर्वधर्मात्मा पाययामास भार्गवः॥४०॥
एवं तौ च्यवनेनाऽऽर्यावश्विनौ रविपुत्रकौ। विहितौ सोमपौ राजन्सर्वथा तपसो बलात्॥४१॥
सरस्तदपि विख्यातं जातं यूपविमंडितम्। आश्रमस्तु मुनेः सम्यक्पृथिव्यां विश्रुतोऽभवत्४२॥
शर्यातिरपि संतुष्टो ह्यभवत्तेन कर्मणा। यज्ञं समाप्य नगरे जगाम सचिवैर्वृतः ॥४३॥
राज्यं चकार धर्मज्ञो मनुपुत्रः प्रतापवान्। आनर्तस्तस्य पुत्रोऽभूदानर्ताद्रेवतोऽभवत् ॥४४॥
सोऽतः समुद्रे नगरीं विनिर्माय कुशस्थलीम्। आस्थितो भुक्तविषयानानर्तादीनरिंदमः ॥४५॥
तस्य पुत्रशतं जज्ञे ककुद्मिज्येष्ठमुत्तमम्। पुत्री च रेवती नाम्ना सुंदरी शुभलक्षणा ॥४६॥
वरयोग्या यदा जाता तदा राजा च रेवतः। चिंतयामास राजेंद्रो राजपुत्रान्कुलोद्भवान्॥४७॥
रैवतं नाम च गिरिमाश्रितः पृथिवीपतिः। चकार राज्यं बलवानानर्तेषु नराधिपः ॥४८॥
विचिन्त्य मनसा राजा कस्मै देया मया सुता। गत्वा पृच्छामि ब्रह्माणं सर्वज्ञं सुरपूजितम् ॥४९॥
इति संचिन्त्य भूपालः सुतामादाय रेवतीम्। ब्रह्मलोकं जगामाऽऽशु प्रष्टुकामः पितामहम्५०॥
यत्र देवाश्च यज्ञाश्च छन्दांसि पर्वतास्तथा। अब्धयः सरितश्चापि दिव्यरूपधराः स्थिताः ५१॥
ऋषयः सिद्धगन्धर्वाः पन्नगाश्चारणास्तथा। तस्थुः प्रांजलयः सर्वे स्तुवंतश्च पुरातनाः ॥५२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

संशयोऽयं महान्ब्रह्मन्वर्तते मम मानसे। ब्रह्मलोकगतो राजा रेवतीसंयुतः स्वयम् ॥१॥
मया पूर्वं श्रुतं कृत्स्नं ब्राह्मणेभ्यः कथान्तरे। ब्राह्मणो ब्रह्मविच्छान्तो ब्रह्मलोकमवाप्नुयात्॥२॥
राजा कथं गतस्तत्र रेवतीसंयुतः स्वयम्। सत्यलोकेऽतिदुष्प्रापे भूर्लोकादिति संशयः ॥३॥
मृतः स्वर्गमवाप्नोति सर्वशास्त्रेषु निर्णयः।
"मानुषेण तु देहेन ब्रह्मलोके गतिः कथम् ॥"
स्वर्गात्पुनः कथं लोके मानुषे जायते गतिः ॥४॥
एतन्मे संशयं विद्वंश्छेत्तुमर्हसि सांप्रतम्। यथा राजा गतस्तत्र प्रष्टुकामः प्रजापतिम् ॥५॥

व्यास उवाच

मेरोस्तु शिखरे राजन्सर्वे लोकाः प्रतिष्ठिताः। इंद्रलोको वह्निलोको या च संयमिनी पुरी॥६॥
तथैव सत्यलोकश्च कैलासश्च तथा पुनः। वैकुण्ठश्च पुनस्तत्र वैष्णवं पदमुच्यते ॥७॥
यथाऽर्जुनः शक्रलोके गतः पार्थो धनुर्धरः। पञ्च वर्षाणि कौंतेयः स्थितस्तत्र सुरालये ॥८॥
मानुषेणैव देहेन वासवस्य च सन्निधौ। तथैवाऽन्येऽपि भूपालाः ककुत्स्थप्रमुखाःकिल॥९॥
स्वर्लोकगतयः पश्चाद्दैत्याश्चापि महाबलाः। जित्वेन्द्रसदनं प्राप्य संस्थितास्तत्र कामतः॥१०॥
महाभिषः पुरा राजा ब्रह्मलोकं गतः स्वराट्। आगच्छंतीं नृपो गंगामपश्यच्चातिसुंदरीम् ॥११॥
वायुनांबरमस्यास्तु दैवादपहृतं नृप। किंचिन्नग्ना नृपेणाऽथ दृष्टा सा सुंदरी तथा॥१२॥
स्मितं चकार कामार्तः सा च किंचिज्जहास वै। ब्रह्मणा तौ तदा दृष्टौ शप्तौ जातौ वसुंधराम्१३॥
वैकुंठेऽपि सुराः सर्वे पीडिता दैत्यदानवैः। गत्वा हरिं जगन्नाथमस्तुवन्कमलापतिम् ॥१४॥
सन्देहो नाऽत्र कर्तव्यः सर्वथा नृपसत्तम। गम्याः सर्वेऽपि लोकाः स्युर्मानवानां नराधिप ॥
अवश्यं कृतपुण्यानां तापसानां नराधिप। पुण्यसद्भाव एवाऽत्र गमने कारणं नृप ॥१६॥
तथैव यजमानानां यज्ञेन भावितात्मनाम्।

जनमेजय उवाच

रेवतो रेवतीं कन्यां गृहीत्वा चारुलोचनाम् ॥१७॥
ब्रह्मलोकं गतः पश्चात्किं कृतं तेन भूभुजा। ब्रह्मणा किं समादिष्टं कस्मै दत्ता सुता पुनः १८॥
तत्सर्वं विस्तराद्ब्रह्मन्कथय त्वं ममाऽधुना।

व्यास उवाच

निशामय महीपाल राजा रेवतकः किल ॥१९॥

पुत्र्या वरं परिप्रष्टुं ब्रह्मलोकं गतो यदा । आवर्तमाने गान्धर्वे स्थितो लब्धक्षणः क्षणम् २०॥
शृण्वन्नतृप्यद्धृष्टात्मा सभायान्तु सकन्यकः । समाप्ते तत्र गान्धर्वे प्रणम्य परमेश्वरम् ॥२१॥
दर्शयित्वा सुतां तस्मै स्वाभिप्रायं न्यवेदयत् ।

राजोवाच

वरङ्कथय देवेश कन्येयं मम पुत्रिका ॥२२॥
देया कस्मै मया ब्रह्मन्प्रष्टुन्त्वां समुपागतः । बहवो राजपुत्रा मे वीक्षिताः कुलसंभवाः ॥२३॥
कस्मिंश्चिन्मे मनः कामं नोपतिष्ठति चंचलम् । तस्मात्त्वां देवदेवेश प्रष्टुमत्रागतोऽस्म्यहम् २४॥
तदाज्ञापय सर्वज्ञ योग्यं राजसुतं वरम् । कुलीनं बलवंतं च सर्वलक्षणसंयुतम् ॥२५॥
दातारं धर्मशीलं च राजपुत्रं समादिश ।

व्यास उवाच

तदाकर्ण्य जगत्कर्ता वचनं नृपतेस्तदा ॥२६॥
तमुवाच हसन्वाक्यं दृष्ट्वा कालस्य पर्ययम् ।

ब्रह्मोवाच

राजपुत्रास्त्वया राजन्वरा ये हृदये कृताः ॥२७॥
ग्रस्ताः कालेन ते सर्वे सपितृपौत्रबांधवाः । सप्तविंशतिमोऽद्यैव द्वापरस्तु प्रवर्तते ॥२८॥
वंशजास्ते मृताः सर्वे पुरी दैत्यैर्विलुंठिता । सोमवंशोद्भवस्तत्र राजा राज्यं प्रशास्ति हि २९॥
उग्रसेन इति ख्यातो मथुराधिपतिः किल । ययातिवंशसंभूतो राजा माथुरमंडले ॥३०॥
उग्रसेनात्मजः कंसः सुरद्वेषी महाबलः । दैत्येशः पितरं सोऽपि कारागारे न्यवेशयत् ३१॥
स्वयं राज्यं चकाराऽसौ नृपाणां मदगर्वितः । मेदिनी चातिभारार्ता ब्रह्माणं शरणं गता ३२॥
दुष्टराजन्यसैन्यानां भारेणाऽतिसमाकुला । अंशावतरणं तत्र गदितं सुरसत्तमैः ॥३३॥
वासुदेवः समुत्पन्नः कृष्णः कमललोचनः । देवक्यां देवरूपिण्यां योऽसौ नारायणो मुनिः ॥
तपश्चचार दुःसध्यं धर्मपुत्रः सनातनः । गंगातीरं नरसखः पुण्ये बदरिकाश्रमे ॥३५॥
सोऽवतीर्णो यदुकुले वासुदेवोऽपि विश्रुतः । तेनाऽसौ निहतः पापः कंसः कृष्णेन सत्तम ३६॥
उग्रसेनाय राज्यं वै दत्तं हत्वा खलं सुतम् । कंसस्य श्वशुरः पापो जरासंधो महाबलः॥३७॥
आगत्य मथुरां क्रोधाच्चकार संगरं मुदा । कृष्णेनाऽसौ जितः संख्ये जरासंधो महाबलः ३८॥
प्रेषयामास युद्धाय सबलं यवनं ततः । श्रुत्वायांतं महाशूरं ससैन्यं यवनाधिपम् ॥३९॥
कृष्णस्तु मथुरां त्यक्त्वा पुरीं द्वारवतीमगात् । प्रभग्नां तां पुरीं कृष्णः शिल्पिभिः सह संगतैः ॥

कारयामास दुर्गाढ्यां हट्टशालाविमंडिताम् । जीर्णोद्धारं पुरः कृत्वा वासुदेवः प्रतापवान् ॥
उग्रसेनं च राजानं चकार वशवर्तिनम् ॥"

यादवान्स्थापयामास द्वारवत्यां यदूत्तमः । वासुदेवस्तु तत्राऽद्य वर्तते बांधवैः सह ॥४०॥
तस्याऽग्रजः स विख्यातो बलदेवो हलायुधः । शेषांशो मुसली वीरो वरोऽस्तु तव संमतः॥४१॥
संकर्षणाय देह्याशु कन्यां कमललोचनाम् । रेवतीं बलभद्राय विवाहविधिना ततः ॥४२॥
दत्त्वा पुत्रीं नृपश्रेष्ठ गच्छ त्वं बदरिकाश्रमम् । तपस्तप्तुं सुरारामं पावनं कामदं नृणाम् ॥४३॥

व्यास उवाच

इति राजा समादिष्टो ब्रह्मणा पद्मयोनिना । जगाम तरसा राजन्द्वारकां कन्ययान्वितः ॥४४॥
ददौ तां बलदेवाय कन्यां वै शुभलक्षणाम् । ततस्तप्त्वा तपस्तीव्रं नृपतिः कालपर्यये ॥४५॥
जगाम त्रिदशावासं त्यक्त्वा देहं सरित्तटे ।

राजोवाच

भगवन्महदाश्चर्यं भवता समुदाहृतम् ॥४६॥
रेवतस्तु स्थितस्तत्र ब्रह्मलोके सुतार्थतः । युगानां तु गतं तत्र शतमष्टोत्तरं किल ॥४७॥
कन्या वृद्धा न संजाता राजा वाऽतितरां नु किम्। एतावंतं तथा कालमायुः पूर्णं तयोः कथम् ४८॥

व्यास उवाच

न जरा क्षुत्पिपासा वा न मृत्युर्न भयं पुनः । न तु ग्लानिः प्रभवति ब्रह्मलोके सदाऽनघ ४९॥
मेरुं गतस्य शर्यातेः संतती राक्षसैर्हता । गताः कुशस्थलीं त्यक्त्वा भयभीता इतस्ततः५०॥
मनोश्च क्षुवतः पुत्र उत्पन्नो वीर्यवत्तरः । इक्ष्वाकुरिति विख्यातः सूर्यवंशकरस्तु सः ॥५१॥
वंशार्थन्तप आतिष्ठद्देवीं ध्यात्वा निरंतरम् । नारदस्योपदेशेन प्राप्य दीक्षामनुत्तमाम् ॥५२॥
तस्य पुत्रशतं राजन्निक्ष्वाकोरिति विश्रुतम् । विकुक्षिः प्रथमस्तेषां बलवीर्यसमन्वितः ॥५३॥
अयोध्यायां स्थितो राजा इक्ष्वाकुरिति विश्रुतः । शकुनिप्रमुखाः पुत्राः पंचाशद्बलवत्तराः ॥५४॥
उत्तरापथदेशस्य रक्षितारः कृताः किल । दक्षिणस्यां तथा राजन्नादिष्टास्तेन ते सुताः५५॥
चत्वारिंशत्तथाऽष्टौ च रक्षणार्थं महात्मना । अन्यौ द्वौ संस्थितौ पार्श्वे सेवार्थं तस्य भूपतेः५६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धेऽष्टमोऽध्यायः ॥८॥

अथ नवमोऽध्यायः

व्यास उवाच

कदाचिदष्टकाश्राद्धे विकुक्षिं पृथिवीपतिः । आज्ञापयदसंमूढो मांसमानय सत्वरम् ॥१॥

मेध्यं श्राद्धार्थमधुना वने गत्वा सुतादरात् । इत्युक्तोऽसौ तथेत्याशु जगाम वनमस्त्रभृत् ॥२॥
गत्वा जघान बाणैः स वराहान्सूकरान्मृगान् । शशाँश्चापि परिश्रांतो बभूवाऽथ बुभुक्षितः ॥३॥
विस्मृता चाऽष्टका तस्य शशं चाऽददसौ वने । शेषं निवेदयामास पित्रे मांसमनुत्तमम् ॥४॥
प्रोक्षणाय समानीतं मांसं दृष्ट्वा गुरुस्तदा । अनर्हमिति तज्ज्ञात्वा चुकोप मुनिसत्तमः ॥५॥
भुक्तशेषं तु न श्राद्धे प्रोक्षणीयमिति स्थितिः । राज्ञे निवेदयामास वसिष्ठः पाकदूषणम् ॥६॥
पुत्रस्य कर्म तज्ज्ञात्वा भूपतिर्गुरुणोदितम् । चुकोप विधिलोपात्तं देशान्निःसारयत्ततः ॥७॥
शशाद इति विख्यातो नाम्ना जातो नृपात्मजः। गतो वने शशादस्तु पितृकोपादसंभ्रमः ॥८॥
वन्येन वर्तयन्कालं नीतवान्धर्मतत्परः । पितर्युपरते राज्यं प्राप्तं तेन महात्मना ॥९॥
शशादस्त्वकरोद्राज्यमयोध्यायाः पतिः स्वयम् । यज्ञाननेकशः पूर्णांश्चकार सरयूतटे ॥१०॥
शशादस्याऽभवत्पुत्रः ककुत्स्थ इति विश्रुतः । तस्यैव नामभेदाद्वै इंद्रवाहः पुरंजयः ॥११॥

जनमेजय उवाच

नामभेदः कथं जातो राजपुत्रस्य चाऽनघ । कारणं ब्रूहि मे सर्वं कर्मणा येन चाऽभवत्१२॥

व्यास उवाच

शशादे स्वर्गते राजा ककुत्स्थ इति चाऽभवत् । राज्यं चकार धर्मज्ञः पितृपैतामहं बलात् ॥
एतस्मिन्नंतरे देवा दैत्यैः सर्वे पराजिताः ॥१३॥
जग्मुस्त्रिलोकाधिपतिं विष्णुं शरणमव्ययम् । तान्प्रोवाच महाविष्णुस्तदा देवान्सनातनः १४॥

विष्णुरुवाच

पार्ष्णिग्राहं महीपालं प्रार्थयंतु शशादजम् । स हनिष्यति वै दैत्यान्संग्रामे सुरसत्तम ॥१५॥
आगमिष्यति धर्मात्मा साहाय्यार्थं धनुर्धरः । पराशक्तेः प्रसादेन सामर्थ्यं तस्य चाऽतुलम्१६॥
हरेः सुवचनाद्देवा ययुः सर्वे सवासवाः । अयोध्यायां महाराज शशादतनयं प्रति ॥१७॥
तानागतान्सुरान्राजा पूजयामास धर्मतः । पप्रच्छागमने राजा प्रयोजनमतंद्रितः ॥१८॥

राजोवाच

धन्योऽहं पावितश्चाऽस्मि जीवितं सफलं मम । यदागत्य गृहे देवा ददुश्च दर्शनं महत् ॥१९॥
ब्रुवंतु कृत्यं देवेशा दुःसाध्यमपि मानवैः । करिष्यामि महत्कार्यं सर्वथा भवतां महत् ॥२०॥

देवा ऊचुः

साहाय्यं कुरु राजेंद्र सखा भव शचीपतेः । संग्रामे जय दैत्येंद्रान्दुर्जयांस्त्रिदशैरपि ॥२१॥
पराशक्तिप्रसादेन दुर्लभं नास्ति ते क्वचित् । विष्णुना प्रेरिताश्चैवमागतास्तव सन्निधौ २२॥

राजोवाच

पार्ष्णिग्राहो भवाम्यद्य देवानां सुरसत्तमाः । इंद्रो मे वाहनं तत्र भवेद्यदि सुराधिपः ॥२३॥
संग्रामं तु करिष्यामि दैत्यैर्देवकृतेऽधुना । आरुह्येंद्रं गमिष्यामि सत्यमेतद्ब्रवीम्यहम् ॥२४॥
तदोचुर्वासवं देवाः कर्तव्यं कार्यमद्भुतम् । पत्रं भव नरेंद्रस्य त्यक्त्वा लज्जां शचीपते ॥२५॥
लज्जमानस्तदा शक्रः प्रेरितो हरिणा भृशम् । बभूव वृषभस्तूर्णं रुद्रस्येवाऽपरो महान् ॥२६॥
तमारुरोह राजाऽसौ संग्रामगमनाय वै । स्थितः ककुदि येनाऽस्य ककुत्स्थस्तेन चाऽभवत्॥
इंद्रो वाहः कृतो येन तेन नाम्नेंद्रवाहकः । पुरं जितं तु दैत्यानां तेनाऽभूच्च पुरंजयः ॥२८॥
जित्वा दैत्यान्महाबाहुर्धनं तेषां प्रदत्तवान् । पप्रच्छ चैवं राजर्षेरिति सख्यं बभूव ह ॥२६॥
ककुत्स्थश्चाऽतिविख्यातो नृपतिस्तस्य वंशजा । काकुत्स्था भुवि राजानो बभूवुर्बहुविश्रुताः॥३०॥
ककुत्स्थस्याऽभवत्पुत्रो धर्मपत्न्यां महाबलः । अनेन विश्रुतस्तस्य पृथुः पुत्रश्च वीर्यवान् ॥३१॥
विष्णोरंशः स्मृतः साक्षात्पराशक्तिपदार्चकः । विश्वरंधिस्तु विज्ञेयः पृथोः पुत्रो नराधिपः॥३२॥
चंद्रस्तस्य सुतः श्रीमान्राजा वंशकरः स्मृतः । तत्सुतो युवनाश्वस्तु तेजस्वी बलवत्तरः ॥३३॥
शावंतो युवनाश्वस्य जज्ञे परमधार्मिकः । शावंती निर्मिता तेन पुरी शक्रपुरीसमा ॥३४॥
बृहदश्वस्तु पुत्रोऽभूच्छावंतस्य महात्मनः । कुवलयाश्वः सुतस्तस्य बभूव पृथवीपतिः ॥३५॥
धुंधुर्नामा हतो दैत्यस्तेनाऽसौ पृथिवीतले । धुंधुमारेति विख्यातं नाम प्रापाऽतिविश्रुतम् ३६॥
पुत्रस्तस्य दृढाश्वस्तु पालयामास मेदिनीम् । दृढाश्वस्य सुतः श्रीमान्हर्यश्व इति कीर्तितः ३७॥
निकुंभस्तत्सुतः प्रोक्तो बभूव पृथिवीपतिः । वर्हणाश्वो निकुंभस्य कृशाश्वस्तस्य वै सुतः॥३८॥
प्रसेनजित्कृशाश्वस्य बलवान्सत्यविक्रमः । तस्य पुत्रो महाभागो यौवनाश्वेति विश्रुतः ॥३६॥
यौवनाश्वसुतः श्रीमान्मांधातेति महीपतिः । अष्टोत्तरसहस्रं तु प्रासादा येन निर्मिताः ॥४०॥
भगवत्यास्तु तुष्ट्यर्थं महातीर्थेषु मानद । मातृगर्भे न जातोऽसावुत्पन्नो जनकोदरे ॥४१॥
निःसारितस्ततः पुत्रः कुक्षिं भित्त्वा पितुः पुनः ।

राजोवाच

न श्रुतं न च दृष्टं वा भवता तदुदाहृतम् ॥४२॥
असंभाव्यं महाभाग तस्य जन्म यथोदितम् । विस्तरेण वदस्वाऽद्य मांधातुर्जन्मकारणम् ४३॥
राजोदरे यथोत्पन्नः पुत्रः सर्वांगसुन्दरः ।

व्यास उवाच

यौवनाश्वोऽनपत्योऽभूद्राजा परमधार्मिकः ॥४४॥
भार्याणां च शतं तस्य बभूव नृपतेर्नृप । राजा चिंतापरः प्रायश्चिंतयामास नित्यशः ४५॥

अपत्यार्थे यौवनाश्वो दुःखितस्तु वनं गतः । ऋषीणामाश्रमे पुण्ये निर्विण्णः स च पार्थिवः ॥
मुमोच दुःखितः श्वासांस्तापसानां च पश्यताम्। दृष्ट्वा तु दुःखितं विप्रा बभूवुश्च कृपालवः ४७॥
तमूचुर्ब्राह्मणा राजन्कस्माच्छोचसि पार्थिव । किं ते दुःखं महाराज ब्रूहि सत्यं मनोगतम् ४८॥
प्रतीकारं करिष्यामो दुःखस्य तव सर्वथा ।

यौवनाश्व उवाच

राज्यं धनं सदश्वाश्च वर्तते मुनयो मम ॥४९॥
भार्याणां च शतं शुद्धं वर्तते विशदप्रभम् । नाऽरातिस्त्रिषु लोकेषु कोऽप्यस्ति बलवान्मम५०॥
आज्ञाकरास्तु सामंता वर्तंते मंत्रिणस्तथा । एकं संतानजं दुःखं नाऽन्यत्पश्यामि तापसाः ॥
अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्गो नैव च नैव च । तस्माच्छोचामि विप्रेंद्राः संतानार्थं भृशं ततः५२॥
वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञास्तापसाश्च कृतश्रमाः । इष्टिं संतानकामस्य युक्तां ज्ञात्वा दिशंतु मे ५३॥
कुर्वंतु मम कार्यं वै कृपा चेदस्ति तापसाः ।

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं राज्ञः कृपया पूर्णमानसाः ॥५४॥
कारयामासुरव्यग्रास्तस्येष्टिमिंद्रदेवताम् । कलशः स्थापितस्तत्र गलपूर्णस्तु वाडवैः ॥५५॥
मंत्रितो वेदमन्त्रैश्च पुत्रार्थं तस्य भूपतेः । राजा तद्यज्ञसदनं प्रविष्टस्तृषितो निशि ॥५६॥
विप्रान्दृष्ट्वा शयानान्स पपौ मंत्रजलं स्वयम् । भार्यार्थे संस्कृतं विप्रैर्मंत्रितं विधिनोद्धृतम् ॥५७॥
पीतं राज्ञा तृषार्तेन तदज्ञानान्नृपोत्तम । व्युदकं कलशं दृष्ट्वा तदा विप्रा विशंकिताः॥५८॥
पप्रच्छुस्तेनृपं केन पीतं जलमिति द्विजाः । राज्ञा पीतं विदित्वा ते ज्ञात्वा दैवबलं महत् ५९॥
इष्टिं समापयामासुर्गतास्ते मुनयो गृहान् । गर्भं दधार नृपतिस्ततो मंत्रबलादथ ॥६०॥
ततः काले स उत्पन्नः कुक्षिं भित्त्वाऽस्य दक्षिणाम् । पुत्रं निष्कासयामासुर्मन्त्रिणस्तस्य भूपतेः ॥
देवानां कृपया तत्र न ममार महीपतिः । कं धास्यति कुमारोऽयं मंत्रिणश्चुक्रुशुर्भृशम् ६२॥
तदेंद्रो देशिनीं प्रादान्मांधातेत्यवदद्वचः । सोऽभवद्बलवान्राजा मान्धाता पृथिवीपतिः ॥६३॥
तदुत्पत्तिस्तु भूपाल कथिता तव विस्तरात् ।

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥९॥

अथ दशमोऽध्यायः

व्यास उवाच

बभूव चक्रवर्ती स नृपतिः सत्यसंगरः । मांधाता पृथिवीं सर्वामजयन्नृपतीश्वरः ॥१॥

दस्यवोऽस्य भयत्रस्ता ययुर्गिरिगुहासु च । इन्द्रेणाऽस्य कृतं नाम त्रसद्दस्युरिति स्फुटम् ॥२॥
तस्य बिंदुमती भार्या शशबिंदोः सुताऽभवत् । पतिव्रता सुरूपा च सर्वलक्षणसंयुता ॥३॥
तस्यामुत्पादयामास मांधाता द्वौ सुतौ नृप । पुरुकुत्सं सुविख्यातं मुचुकुन्दं तथाऽपरम् ॥४॥
पुरुकुत्सात्ततोऽरण्यः पुत्रः परमधार्मिकः । पितृभक्तिरतश्चाभूद्बृहदश्वस्तदात्मजः ॥५॥
हर्यश्वस्तस्य पुत्रोऽभूद्धार्मिकः परमार्थवित् । तस्याऽत्मजस्त्रिधन्वाऽभूदरुणस्तस्य चात्मजः॥६॥
अरुणस्य सुतः श्रीमान्सत्यव्रत इति श्रुतः । सोऽभूदिच्छाचरः कामो मंदात्मा ह्यतिलोलुपः ॥
स पापात्मा विप्रभार्यां हृतवान्काममोहितः । विवाहे तस्य विघ्नं स चकार नृपतेः सुतः ॥८॥
मिलिता ब्राह्मणास्तत्र राजानमरुणं नृप । ऊचुर्भृशं सुदुःखार्ता हा हताः स्मेति चासकृत् ॥
पप्रच्छ राजा तान्विप्रान्दुःखितान्पुरवासिनः । किं कृतं मम पुत्रेण भवतामशुभं द्विजाः ॥१०॥
तन्निशम्य द्विजा वाक्यं रात्रौ विनयपूर्वकम् । तदोचुस्त्वरुणं विप्राः कृताशीर्वचना भृशम् ११॥

ब्राह्मणा ऊचुः

राजंस्तव सुतेनाऽद्य विवाहे प्रहृता किल । विवाहिता विप्रकन्या बलेन बलिनांवर ॥१२॥

व्यास उवाच

श्रुत्वा तेषां वचस्तथ्यं राजा परमधार्मिकः । पुत्रमाह वृथा नाम कृतन्ते दुष्टकर्मणा ॥१३॥
गच्छ दूरं सुमन्दात्मन्दुराचार गृहान्मम । न स्थातव्यं त्वया पाप विषये मम सर्वथा ॥१४॥
कुपितं पितरं प्राह क्व गच्छामीति वै मुहुः । अरुणस्तमथोवाच श्वपाकैः सह वर्तय ॥१५॥
श्वपचस्य कृतं कर्म द्विजदारापहारणम् । तस्मात्तैः सह संसर्गं कृत्वा तिष्ठ यथासुखम् ॥१६॥
नाऽहं पुत्रेण पुत्रार्थी त्वया च कुलपांसन । यथेष्टं व्रज दुष्टात्मन्कीर्तिनाशः कृतस्त्वया ॥१७॥
स निशम्य पितुर्वाक्यं कुपितस्य महात्मनः । निश्चक्राम पुरात्तस्मात्तरसा श्वपचान्ययौ ॥१८॥
सत्यव्रतस्तदा तत्र श्वपाकैः सह वर्तते । धनुर्बाणधरः श्रीमान्कवची करुणालयः ॥१९॥
यदा निष्कासितः पित्रा कुपितेन महात्मना । गुरुणाऽथ वसिष्ठेन प्रेरितोऽसौ महीपतिः ॥२०॥
तस्मात्सत्यव्रतस्तस्मिन्बभूव क्रोधसंयुतः । वसिष्ठे धर्मशास्त्रज्ञे निवारणपराङ्मुखे ॥२१॥
केनचित्कारणेनाऽथ पिता तस्य महीपतिः । पुत्रार्थेऽसौ तपस्तप्तुं पुरं त्यक्त्वा वनं गतः॥२२॥
न ववर्ष तदा तस्मिन्विषये पाकशासनः । समा द्वादश राजेंद्र तेनाऽधर्मेण सर्वथा ॥२३॥
विश्वामित्रस्तदा दारांस्तस्मिंस्तु विषये नृप । संन्यस्य कौशिकीतीरे चचार विपुलं तपः ॥२४॥
कातरा तत्र संजाता भार्या वै कौशिकस्य ह । कुटुम्बभरणार्थाय दुःखिता वरवर्णिनी ॥२५॥
बालकान्क्षुधयाक्रांतान्रुदतः पश्यती भृशम् । याचमानांश्च नीवारान्कष्टमाप पतिव्रता ॥२६॥
चिंतयामास दुःखार्ता तोकान्वीक्ष्य क्षुधातुरान् । नृपो नास्ति पुरे ह्यद्य कं याचे वा करोमि किम् ॥

न मे त्राताऽस्ति पुत्राणां पतिर्मे नास्ति सन्निधौ । रुदंति बालकाः कामं धिङ्मे जीवनमद्य वै२८॥
धनहीनां च मां त्यक्त्वा तपस्तप्तुं गतः पतिः । न जानाति समर्थोपि दुःखितां धनवर्जिताम्२९॥
बालानां भरणं केन करोमि पतिना विना । मरिष्यन्ति सुताः सर्वे क्षुधया पीडिता भृशम्३०॥
एकं सुतं तु विक्रीय द्रव्येण कियता पुनः । पालयामि सुतानन्यानेष मे विहितो विधिः ३१॥
सर्वेषां मारणं नाद्धा युक्तं मम विपर्यये । कालस्य कलनायाहं विक्रीणामि तथात्मजम्३२॥
हृदयं कठिनं कृत्वा संचिंत्य मनसा सती । सा दर्भरज्ज्वा बद्ध्वाथ गले पुत्रं विनिर्गता३३॥
मुनिपत्नी गले बद्ध्वा मध्यमं पुत्रमौरसम् । शेषस्य भरणार्थाय गृहीत्वा चलिता गृहात् ३४॥
दृष्टा सत्यव्रतेनाऽऽर्ता तापसी शोकसंयुता । पप्रच्छ नृपतिस्तां तु किं चिकीर्षसि शोभने ३५॥
रुदंतं बालकं कंठे बद्ध्वा नयसि काऽधुना । किमर्थं चारु सर्वांगि सत्यं ब्रूहि ममाऽग्रतः ३६॥

ऋषिपत्न्युवाच

विश्वामित्रस्य भार्याऽहं पुत्रोऽयं मे नृपात्मज । विक्रेतुमौरसं कामं गमिष्ये विषमे सुतम् ॥३७॥
अन्नं नास्ति पतिर्मुक्त्वा गतस्तप्तुं नृप क्वचित् । विक्रीणामि क्षुधार्तेनं शेषस्य भरणाय वै ॥३८॥

राजोवाच

पतिव्रते ,रक्ष पुत्रं दास्यामि भरणं तव । तावदेव पतिस्तेऽत्र वनाच्चैवाऽऽगमिष्यति३९॥
वृक्षे तवाऽऽश्रमाभ्याशे भक्ष्यं किंचिन्निरंतरम् । बंधयित्वागमिष्यामि सत्यमेतद्ब्रवीम्यहम् ॥४०॥
इत्युक्ता सा तदा तेन राज्ञा कौशिककामिनी । विबंधं तनयं कृत्वा जगामाऽऽश्रममंडलम् ४१॥
सोऽभवद्गालवो नाम गलबंधान्महातपाः । सा तु स्वस्याऽऽश्रमे गत्वा मुमोद बालकैर्वृता ॥
सत्यव्रतस्तु भक्त्या च कृपया च परिप्लुतः । विश्वामित्रस्य च मुनेः कलत्रं तद्बभार ह ॥४३॥
वने स्थितान्मृगान्हत्वा वराहान्महिषांस्तथा । विश्वामित्रवनाभ्याशे मांसं वृक्षे बबंध ह ॥४४॥
ऋषिपत्नी गृहीत्वा तन्मांसं पुत्रानदात्ततः । निर्वृतिं परमां प्राप प्राप्य भक्ष्यमनुत्तमम् ॥४५॥
अयोध्यां चैव राज्यं च तथैवांतःपुरं मुनिः । गते तप्तुं नृपे तस्मिन्वसिष्ठः पर्यरक्षत ॥४६॥
सत्यव्रतोऽपि धर्मात्मा ह्यतिष्ठन्नगराद्बहिः । पितुराज्ञां समास्थाय पशुघ्नव्रतवान्वने ॥४७॥
सत्यव्रतो ह्यकस्माच्च कस्यचित्कारणान्नृपः । वसिष्ठे चाऽधिकं मन्युं धारयामास नित्यदा ४८॥
त्यज्यमानं वने पित्रा धर्मिष्ठं च प्रियं सुतम् । न वारयामास मुनिर्वसिष्ठः कारणेन ह ॥४९॥
पाणिग्रहणमंत्राणां निष्ठा स्यात्सप्तमे पदे । जानन्नपि स धर्मात्मा विप्रदारपरिग्रहे ॥५०॥
कस्मिंश्चिद्दिवसेऽरण्ये मृगाभावे महीपतिः । वसिष्ठस्य च गां दोग्ध्रीमपश्यद्वनमध्यगाम् ५१॥
तां जघान क्षुधार्तस्तु क्रोधान्मोहाच्च दस्युवत् । वृक्षे बबंध तन्मांसं नीत्वा स्वयमभक्षयत् ॥५२॥
ऋषिपत्नी सुतान्सर्वान्भोजयामास तत्तदा । शंकमाना मृगस्येति न गोरिति च सुव्रत ॥५३॥

वसिष्ठस्तु हतां दोग्ध्रीं ज्ञात्वा क्रुद्धस्तमब्रवीत् । दुरात्मन्किं कृतं पापं धेनुघातात्पिशाचवत् ५४॥
एवं ते शंकवः क्रूराः पतंतु त्वरितास्त्रयः । गोवधाद्दारहरणात्पितुः क्रोधात्तथा भृशम् ॥५५॥
त्रिशंकुरिति नाम्ना वै भुवि ख्यातो भविष्यसि । पिशाचरूपमात्मानं दर्शयन्सर्वदेहिनाम् ॥५६॥

व्यास उवाच

एवं शप्तो वसिष्ठेन तदा सत्यव्रतो नृपः । चचार च तपस्तीव्रं तस्मिन्नेवाऽऽश्रमे स्थितः ॥
कस्माचिन्मुनिपुत्रात्तु प्राप्य मंत्रमनुत्तमम् । ध्यायन्भगवतीं देवीं प्रकृतिं परमां शिवाम् ५८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥१०॥

अथ एकादशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

वसिष्ठेन च शप्तोऽसौ त्रिशंकुर्नृपतेः सुतः । कथं शापाद्विनिर्मुक्तस्तन्मे ब्रूहि महामते ॥१॥

व्यास उवाच

सत्यव्रतस्तथा शप्तः पिशाचत्वमवाप्तवान् । तस्मिन्नेवाऽऽश्रमे तस्थौ देवीभक्तिपरायणः ॥२॥
कदाचिन्नृपतिस्तत्र जप्त्वा मंत्रं नवाक्षरम् । होमार्थं ब्राह्मणान्गत्वा प्रणम्योवाच भक्तितः ॥
भूमिदेवाः शृणुध्वं वै वचनं प्रणतस्य मे । ऋत्विजो मम सर्वेऽत्र भवंतः प्रभवंतु ह ॥४॥
जपस्य च दशांशेन होमः कार्यो विधानतः । भवद्भिः कार्यसिद्ध्यर्थं वेदविद्भिः कृपापरैः ५॥
सत्यव्रतोऽहं नृपतेः पुत्रो ब्रह्मविदांवराः । कार्यं मम विधातव्यं सर्वथा सुखहेतवे ॥६॥
तच्छ्रुत्वा ब्राह्मणास्तत्र तमूचुर्नृपतेः सुतम् । शप्तस्त्वं गुरुणा प्राप्तं पिशाचत्वं त्वयाऽधुना ७॥
न यागार्होऽसि तस्मात्त्वं वेदेष्वनधिकारतः । पिशाचत्वमनुप्राप्तं सर्वलोकेषु गर्हितम् ॥८॥

व्यास उवाच

तन्निशम्य वचस्तेषां राजा दुःखमवाप ह । धिग्जीवितमिदं मेऽद्य किं करोमि वने स्थितः९॥
पित्रा चाऽहं परित्यक्तः शप्तश्च गुरुणा भृशम्। राज्याद्भ्रष्टः पिशाचत्वमनुप्राप्तः करोमि किम्१०॥
तदा पृथुतरां कृत्वा चितां काष्ठैर्नृपात्मजः । सस्मार चंडिकां देवीं प्रवेशमनुचिंतयन् ॥११॥
स्मृत्वा देवीं महामायां चितां प्रज्वलितां पुरः । कृत्वा स्नात्वा प्रवेशार्थं स्थितः प्रांजलिरग्रतः ॥
ज्ञात्वा भगवती तं तु मर्तुकामं महीपतिम् । आजगाम तदाकाशं प्रत्यक्षं तस्य चाऽग्रतः॥१३॥
दत्त्वाऽथ दर्शनं देवी तमुवाच नृपात्मजम् । सिंहारूढा महाराज मेघगंभीरया गिरा ॥१४॥

देव्युवाच

किं ते व्यवसितं साधो हुताशे मा तनुं त्यज । स्थिरो भव महाभाग पिता ते जरसान्वितः १५॥

राज्यं दत्त्वा वने तुभ्यं गंताऽस्ति तपसे किल । विषादं त्यज हे वीर परश्वोऽहनि भूपते ॥१६॥
नेतुं त्वामागमिष्यंति सचिवाश्च पितुस्तव । मत्प्रसादात्पिता च त्वामभिषिच्य नृपासने ॥१७॥
जित्वा कामं ब्रह्मलोकं गमिष्यत्येष निश्चयः ।

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा तं तदा देवी तत्रैवांतरधीयत ॥१८॥
राजपुत्रो विरमितो मरणात्पावकात्ततः । अयोध्यायां तदाऽऽगत्य नारदेन महात्मना १९॥
वृत्तांतः कथितः सर्वो राज्ञे सत्वरमादितः । श्रुत्वा राजाऽथ पुत्रस्य तं तथा मरणोद्यमम् ॥
खेदमाधाय मनसि शुशोच बहुधा नृपः । सचिवानाह धर्मात्मा पुत्रशोकपरिप्लुतः ॥२१॥
ज्ञातं भवद्भिरत्युग्रं पुत्रस्य मम चेष्टितम् । त्यक्तो मया वने धीमान्पुत्रः सत्यव्रतो मम ॥२२॥
आज्ञयासौ गतः सद्यो राज्यार्हः परमार्थवित् । स्थितस्तत्रैव विज्ञाने धनहीनः क्षमान्वितः ॥२३॥
वसिष्ठेन तथा शप्तः पिशाचसदृशः कृतः । सोऽद्य दुःखेन संतप्तः प्रवेष्टुं च हुताशनम् २४॥
उद्यतः श्रीमहादेव्या निषिद्धः संस्थितः पुनः । तस्माद्गच्छतु तं शीघ्रं ज्येष्ठपुत्रं महाबलम् २५॥
आश्वास्य वचनैरत्र तरसैवानयंत्विह । अभिषिच्य सुतं राज्ये औरसं पालनक्षमम् ॥२६॥
वनं यास्यामि शांतोऽहं तपसे कृतनिश्चयः । इत्युक्त्वा मंत्रिणः सर्वान्प्रेषयामास पार्थिवः २७॥
तस्यैवाऽऽनयनार्थं हि प्रीतिप्रवणमानसः । ते गत्वा तं समाश्वास्य मंत्रिणः पार्थिवात्मजम् ॥
अयोध्यायां महात्मानं मानपूर्वं समानयन् । दृष्ट्वा सत्यव्रतं राजा दुर्बलं मलिनांबरम् ॥२९॥
जटाजूटधरं क्रूरं चितातुरमचिंतयत् । किं कृतं निष्ठुरं कर्म मया पुत्रो विवासितः ३०॥
राज्यार्हश्चातिमेधावी जानता धर्मनिश्चयम् । इति संचिंत्य मनसा तमालिंग्य महीपतिः ॥३१॥
आसने स्वसमीपस्थे समाश्वास्योपवेशयत् । उपविष्टं सुतं राजा प्रेमपूर्वमुवाच ह ॥३२॥
प्रेमगद्गदया वाचा नीतिशास्त्रविशारदः ।

राजोवाच

पुत्र धर्मे मतिः कार्या माननीया सुखोद्भवाः ॥३३॥
न्यायागतं धनं ग्राह्यं रक्षणीयाः सदा प्रजाः । नासत्यं क्वाऽपि वक्तव्यं नाऽमार्गे गमनं क्वचित्॥
शिष्टप्रोक्तं प्रकर्तव्यं पूजनीयास्तपस्विनः । हन्तव्या दस्यवः क्रूरा इंद्रियाणां तथा जयः ३५॥
कर्तव्यं कार्यसिद्ध्यर्थं राज्ञा पुत्र सदैव हि । मंत्रस्तु सर्वथा गोप्यः कर्तव्यः सचिवैः सह ३६॥
नोपेक्ष्योऽल्पोऽपि कृतिना रिपुः सर्वात्मना सुत । न विश्वसेत्परासक्तं सचिवं च तथानतम् ॥३७॥
चाराः सर्वत्र योक्तव्याः शत्रुमित्रेषु सर्वथा । धर्मे मतिः सदा कार्या दानं दद्याच्च नित्यशः ॥
शुष्कवादो न कर्तव्यो दुष्टसंगं च वर्जयेत् । यष्टव्या विविधा यज्ञाः पूजनीया महर्षयः ॥३९॥

न विश्वसेत्स्त्रियं क्वाऽपि स्त्रैणद्यूतरतं नरम् । अत्यादरो न कर्तव्यो मृगयायां कदाचन ॥४०॥
द्यूते मद्ये तथा गेये नूनं वारवधूषु च । स्वयं तद्विमुखो भूयात्प्रजास्तेभ्यश्च रक्षयेत् ४१॥
ब्राह्मे मुहूर्ते कर्तव्यमुत्थानं सर्वथा सदा । स्नानादिकं सर्वविधिं विधाय विधिवद्यथा ॥४२॥
पराशक्तेः परां पूजां भक्त्या कुर्यात्सुदीक्षितः । पुत्रैतज्जन्मसाफल्यं पराशक्तेः पदार्चनम् ॥४३॥
सकृत्कृत्वा महापूजां देवीपादजलं पिबन् । न जातु जननीगर्भे गच्छेदिति विनिश्चयः॥४४॥
सर्वं दृश्यं महादेवी द्रष्टा साक्षी च सैव हि । इति तद्भावभरितस्तिष्ठेन्निर्भयचेतसा ॥४५॥
कृत्वा नित्यविधिं सम्यग्गंतव्यं सदसि द्विजान् । समाहूय च प्रष्टव्यो धर्मशास्त्रविनिर्णयः ॥४६॥
संपूज्य ब्राह्मणान्पूज्यान्वेदवेदांतपारगान् । गोभूहिरण्यादिकं च देयं पात्रेषु सर्वदा ॥४७॥
अविद्वान्ब्राह्मणः कोऽपि नैव पूज्यः कदाचन । आहारादधिकं नैव देयं मूर्खाय कर्हिचित् ॥४८॥
न वा लोभात्त्वया पुत्र कर्तव्यं धर्मलंघनम् । अतः परं न कर्तव्यं क्वचिद्विप्रावमाननम् ४९॥
ब्राह्मणा भूमिदेवाश्च माननीयाः प्रयत्नतः । कारणं क्षत्रियाणां च द्विजा एव न संशयः ॥
अद्भ्योऽग्निर्ब्रह्मणः क्षत्रमश्मनो लोहमुत्थितम् । तेषां सर्वत्रगं तेजः स्वासु योनिषु शाम्यति५१॥
तस्माद्राज्ञा विशेषेण माननीया मुखोद्भवाः । दानेन विनयेनैव सर्वथा भूतिमिच्छता ॥५२॥
दंडनीतिः सदा कार्या धर्मशास्त्रानुसारतः । कोशस्य संग्रहः कार्यो नूनं न्यायागतस्य ह ५३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥११॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

एवं प्रबोधितः पित्रा त्रिशंकुः प्रणतो नृपः । तथेति पितरं प्राह प्रेमगद्गदया गिरा ॥१॥
विप्रानाहूय मंत्रज्ञान्वेदशास्त्रविशारदान् । अभिषेकाय संभारान्कारयामास सत्वरम् ॥२॥
सलिलं सर्वतीर्थानां समानाय्य विशांपतिः । प्रकृतीश्च समाहूय सामंतान्भूपतींस्तथा ॥३॥
पुण्येऽह्नि विधिवत्तस्मै ददावासनमुत्तमम् । अभिषिच्य सुतं राज्ये त्रिशंकुं विधिवत्पिता ॥४॥
तृतीयमाश्रमं पुण्यं जग्राह भार्यया युतः । वने त्रिपथगाकूले चचार दुश्चरं तपः ॥५॥
काले प्राप्ते ययौ स्वर्गं पूजितस्त्रिदशैरपि । इन्द्रासनसमीपस्थो रराज रविवत्सदा ॥६॥

राजोवाच

पूर्वं भगवता प्रोक्तं कथायोगेन सांप्रतम् । सत्यव्रतो वसिष्ठेन शप्तो दोग्ध्रीवधात्किल ॥७॥
कुपितेन पिशाचत्वं प्रापितो गुरुणा ततः । कथं मुक्तः पिशाचत्वादित्येतत्संशयः प्रभो ॥८॥
न सिंहासनयोग्यो हि भवेच्छापसमन्वितः । मुनिना मोचितः शापात्केनाऽन्येन च कर्मणा ॥

एतन्मे ब्रूहि विप्रर्षे शापमोक्षणकारणम् । आनीतस्तु कथं पित्रा स्वगृहे तादृशाकृतिः १०॥

व्यास उवाच

वसिष्ठेन च शप्तोऽसौ सद्यः पैशाचतां गतः । दुर्वेषश्चाऽतिदुर्धर्षः सर्वलोकभयंकरः ॥११॥
यदैवोपासिता देवी भक्त्या सत्यव्रतेन ह । तया प्रसन्नया राजन्दिव्यदेहः कृतः क्षणात्१२॥
पिशाचत्वं गतं तस्य पापं चैव क्षयं गतम् । विपाप्मा चाऽतितेजस्वी संभूतस्तत्कृपामृतात्१३॥
वसिष्ठोऽपि प्रसन्नात्मा जातः शक्तिप्रसादतः । पिताऽपि च बभूवाऽस्य प्रेमयुक्तस्त्वनुग्रहात् १४॥
राज्यं शशास धर्मात्मा मृते पितरि पार्थिवः । ईजे च विविधैर्यज्ञैर्देवदेवीं सनातनीम् ॥१५॥
तस्य पुत्रो बभूवाऽथ हरिश्चन्द्रः सुशोभनः । लक्षणैः शास्त्रनिर्दिष्टैः संयुतश्चाऽतिसुन्दरः १६॥
युवराजं सुतं कृत्वा त्रिशंकुः पृथिवीपतिः । मानुषेण शरीरेण स्वर्गं भोक्तुं मनो दधे १७॥
वसिष्ठस्याऽऽश्रमं गत्वा प्रणम्य विधिवन्नृपः । उवाच वचनं प्रीतः कृतांजलिपुटस्तदा ॥१८॥

राजोवाच

ब्रह्मपुत्र महाभाग सर्वमंत्रविशारद । विज्ञप्तिं मे सुमनसा श्रोतुमर्हसि तापस ॥१९॥
इच्छा मेऽद्य समुत्पन्ना स्वर्गलोकसुखाय च । अनेनैव शरीरेण भोगान्भोक्तुममानुषान् ॥२०॥
अप्सरोभिश्च संवासः क्रीडितुं नंदने वने । देवगंधर्वगानं च श्रोतव्यं मधुरं किल ॥२१॥
याजय त्वं मखेनाऽशु तादृशेन महामुने । यथाऽनेन शरीरेण वसे लोकं त्रिविष्टपम् ॥२२॥
समर्थोऽसि मुनिश्रेष्ठ कुरु कार्यं ममाऽऽधुना । प्रापयाऽऽशु मखं कृत्वा देवलोकं दुरासदम्२३॥

वसिष्ठ उवाच

राजन्मानुषदेहेन स्वर्गे वासः सुदुर्लभः । मृतस्य हि ध्रुवं स्वर्गः कथितः पुण्यकर्मणा२४॥
तस्माद्बिभेमि सर्वज्ञ दुर्लभाच्च मनोरथात् । अप्सरोभिश्च संवासो जीवमानस्य दुर्लभः २५॥
कुरु यज्ञान्महाभाग मृतः स्वर्गमवाप्स्यसि ।

व्यास उवाच

इत्याकर्ण्य वचस्तस्य राजा परमदुर्मनाः ॥२६॥
उवाच वचनं भूयो वसिष्ठं पूर्वरोषितम् । न त्वं याजयसे ब्रह्मन्गर्वावेशाच्च मां यदि २७॥
अन्यं पुरोहितं कृत्वा यक्ष्येऽहं किल सांप्रतम् । तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य वसिष्ठः कोपसंयुतः ॥२८॥
शशाप भूपतिं चेति चांडालो भव दुर्मते । अनेन त्वं शरीरेण श्वपचो भव सत्वरम् ॥२९॥
स्वर्गकृंतन पापिष्ठ सुरभीवधदूषित । ब्रह्मपत्नीहरोच्छिन्न धर्ममार्गविदूषक ॥३०॥
न ते स्वर्गगतिः पाप मृतस्याऽपि कथंचन ।

व्यास उवाच

इत्युक्तो गुरुणा राजंस्त्रिशंकुस्तत्क्षणादपि ॥३१॥

तत्र तेन शरीरेण बभूव श्वपचाकृतिः । कुंडलेऽश्ममये वापि जाते तस्य च तत्क्षणात् ॥
देहे चंदनगंधश्च विगंधो ह्यभवत्तदा । नीलवर्णेऽथ संजाते दिव्ये पीतांबरे तनौ ॥३३॥
गजवर्णोऽभवद्देहः शापात्तस्य महात्मनः । शक्त्युपासकरोषेण फलमेतदभून्नृप ॥३४॥
तस्माच्छ्रीशक्तिभक्तो हि नाऽवमान्यः कदाचन । गायत्रीजपनिष्ठो हि वसिष्ठो मुनिसत्तमः ॥३५॥
दृष्ट्वा निंद्यं निजं देहं राजा दुःखमवाप्तवान् । न जगाम गृहे दीनो वनमेवाऽभितो ययौ ॥३६॥
चिंतयामास दुःखार्तस्त्रिशंकुः शोकविह्वलः । किं करोमि क्वगच्छामि देहो मेऽतीवनिंदितः ३७॥
कर्तव्यं नैव पश्यामि येन मे दुःखसंक्षयः । गृहे गच्छामि चेत्पुत्रः पीडितोऽद्य भविष्यति ३८॥
भार्याऽपि श्वपचं दृष्ट्वा नांगीकारं करिष्यति । सचिवा नादरिष्यंति वीक्ष्य मामीदृशं पुनः ३९॥
ज्ञातयो बंधुवर्गश्च संगतो न भजिष्यति । सर्वैस्त्यक्तस्य मे नूनं जीवितान्मरणं वरम् ४०॥
विषं वा भक्षयित्वाद्य पतित्वा वा जलाशये । कृत्वा वा कंठपाशं च देहत्यागं करोम्यहम् ४१॥
अग्नौ वा ज्वलिते देहं जुहोमि विधिवद्बलात् । कृत्वा वाऽनशनं प्राणांस्त्यजामि दूषितान्भृशम् ॥
आत्महत्या भवेन्नूनं पुनर्जन्मनि जन्मनि । श्वपचत्वं च शापश्च हत्यादोषाद्भवेदपि ॥४३॥
पुनर्विचार्य भूपालश्चेतसा समचिंतयत् । आत्महत्या न कर्तव्या सर्वथैव मयाऽधुना ४४॥
भोक्तव्यं स्वकृतं कर्म देहेनाऽनेन कानने । भोगेनाऽस्य विपाकस्य भविता सर्वथा क्षयः४५॥
प्रारब्धकर्मणां भोगादन्यथा न क्षयो भवेत् । तस्मान्मयाऽत्र भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् ॥
कुर्वन्पुण्याश्रमाभ्याशे तीर्थानां सेवनं तथा । स्मरणं चांबिकायास्तु साधूनां सेवनं तथा ॥४७॥
एवं कर्मक्षयं नूनं करिष्यामि वने वसन् । भाग्ययोगात्कदाचित्तु भवेत्साधुसमागमः ॥४८॥
इति संचिंत्य मनसा त्यक्त्वा स्वनगरं नृपः । गंगातीरे गतः कामं शोचंस्तत्रैव संस्थितः॥४९॥
हरिश्चंद्रस्तदा ज्ञात्वा पितुः शापस्य कारणम् । दुःखितः सचिवांस्तत्र प्रेषयामास पार्थिवः ५०॥
सचिवास्तत्र गत्वाऽशु तमूचुः प्रश्रयान्विताः । प्रणम्य श्वपचाकारं निःश्वसंतं मुहुर्मुहुः ॥५१॥
राजन्पुत्रेण ते नूनं प्रेषितान्समुपागतान् । अत्रेहि सचिवांस्त्वन्नो हरिश्चंद्राज्ञया स्थितान्५२॥
युवराजसुतः प्राह यत्तच्छृणुष्व नराधिप । आनयध्वं नृपं यूयं संमान्य पितरं मम ॥५३॥
तस्माद्राजन्समागच्छ राज्यं प्रति गतव्यथः । सेवां सर्वे करिष्यंति सचिवाश्च प्रजास्तथा ॥५४॥
गुरुं प्रसादयिष्यामः स यथा तु दयेत वै । प्रसन्नोऽसौ महातेजा दुःखस्यांतं करिष्यति ५५॥
इति पुत्रेण ते राजन्कथितं बहुधा किल । तस्माद्गमनमेवाऽऽशु रोचतां निजसद्मनि ॥५६॥

व्यास उवाच

इति तेषां नृपः श्रुत्वा भाषितं श्वपचाकृतिः। स्वगृहं गमनायाऽसौ न मतिं कृतवानदः ॥५७॥
तानुवाच तदा वाक्यं व्रजंतु सचिवाः पुरम्। गत्वा पुरं महाभागा ब्रुवंतु वचनाच्च मे ॥५८॥
नागमिष्याम्यहं पुत्र कुरु राज्यमतंद्रितः। मानयन्ब्राह्मणान्देवान्यजन्यज्ञैरनेकशः ॥५९॥
नाऽहं श्वपचवेषेण गर्हितेन महात्मभिः। आगमिष्याम्ययोध्यायां सर्वे गच्छंतु माचिरम् ॥
पुत्रं सिंहासने स्थाप्य हरिश्चंद्रं महाबलम्। कुर्वंतु राज्यकर्माणि यूयं तत्र ममाज्ञया ॥६१॥
इत्यादिष्टास्ततस्ते तु रुरुदुश्चाऽऽतुरा भृशम्। सचिवा निर्ययुस्तूर्णं नत्वा तं च वनाश्रमम् ६२॥
अयोध्यायामुपागत्य पुण्येऽह्नि विधिपूर्वकम्। अभिषेकं तदा चक्रुर्हरिश्चंद्रस्य मूर्ध्नि ते ॥६३॥
अभिषिक्तस्तु तेजस्वी सचिवाश्च नृपाज्ञया। राज्यं चकार धर्मिष्ठः पितरं चिंतयन्भृशम् ६४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

राजोवाच

हरिश्चंद्रः कृतो राजा सचिवैर्नृपशासनात्। त्रिशंकुस्तु कथं मुक्तस्तस्माच्चांडालदेहतः ॥१॥
मृतो वा वनमध्ये तु गंगातीरे परिप्लुतः। गुरुणा वा कृपां कृत्वा शापात्तस्माद्विमोचितः ॥
एतद्वृत्तांतमखिलं कथयस्व ममाग्रतः। चरितं तस्य नृपतेः श्रोतुकामोऽस्मि सर्वथा ॥३॥

व्यास उवाच

अभिषिक्तं सुतं कृत्वा राजा संतुष्टमानसः। कालातिक्रमणं तत्र चकार चिंतयञ्छिवाम् ॥४॥
एवं गच्छति काले तु तपस्तप्त्वा समाहितः। द्रष्टुं दारान्सुतादींश्च तदाऽगात्कौशिको मुनिः ॥
आगत्य स्वजनं दृष्ट्वा सुस्थितं मुदमाप्तवान्। भार्यां पप्रच्छ मेधावी स्थितामग्रे सपर्यया ॥६॥
दुर्भिक्षे तु कथं कालस्त्वया नीतः सुलोचने। अन्नं विना त्विमे बालाः पालिताः केन तद्वद ॥
अहं तपसि संनद्धो नाऽऽगतः शृणु सुन्दरि। किं कृतं तु त्वया कान्ते विना द्रव्येण शोभने ॥८॥
मया चिंता कृता तत्र श्रुत्वा दुर्भिक्षमद्भुतम्। नागतोऽहं विचार्यैवं किं करिष्यामि निर्धनः ९॥
अहमप्यतिवामोरु पीडितः क्षुधया वने। प्रविष्टश्चौरभावेन कुत्रचिच्छ्वापचालये ॥१०॥
श्वपचं निद्रितं दृष्ट्वा क्षुधया पीडितो भृशम्। महानसं परिज्ञाय भक्ष्यार्थे समुपस्थितः ॥११॥
यदा भांडं समुद्घाट्य पक्वं श्वतनुजामिषम्। गृह्णामि भक्षणार्थाय तदा दृष्टस्तु तेन वै ॥१२॥
पृष्टः कस्त्वं कथं प्राप्तो गृहे मे निशि सादरम्। ब्रूहि कार्यं किमर्थं त्वमुद्घाटयसि भांडकम् ॥१३॥
इत्युक्तः श्वपचेनाऽहं क्षुधया पीडितो भृशम्। तमवोचं सुकेशान्ते कामं गद्गदया गिरा ॥१४॥

ब्राह्मणोऽहं महाभाग तापसः क्षुधयार्दितः । चौरभावमनुप्राप्तो भक्ष्यं पश्यामि भांडके ॥१५॥
चौरभावेन सम्प्राप्तोऽस्म्यतिथिस्ते महामते । क्षुधितोऽस्मि ददस्वाशां मांसमग्निं सुसंस्कृतम्१६॥

विश्वामित्र उवाच

श्वपचस्तु वचः श्रुत्वा मामुवाच सुनिश्चितम् । भक्षं मा कुरु वर्णाग्र्य जानीहि श्वपचालयम्१७॥
दुर्लभं खलु मानुष्यं तत्राऽपि च द्विजन्मता । द्विजत्वे ब्राह्मणत्वं च दुर्लभं वेत्सि किं नहि१८॥
दुष्टाहारो न कर्तव्यः सर्वथा लोकमिच्छता । अग्राह्या मनुना प्रोक्ताः कर्मणा सप्त चांत्यजाः ॥
त्याज्योऽहं कर्मणा विप्र श्वपचो नाऽत्र संशयः। निवारयामि भक्ष्यात्त्वां न लोभेनांजसा द्विज२०॥
वर्णसंकरदोषोऽयं मा यातु त्वां द्विजोत्तम ।

विश्वामित्र उवाच

सत्यं वदसि धर्मज्ञ मतिस्ते विशदांत्यज ॥२१॥
तथाप्यापदि धर्मस्य सूक्ष्ममार्गं ब्रवीम्यहम् । देहस्य रक्षणं कार्यं सर्वथा यदि मानद ॥२२॥
पापस्यान्ते पुनः कार्यं प्रायश्चित्तं विशुद्धये । दुर्गतिस्तु भवेत्पापादनापदि न चाऽऽपदि ॥२३॥
मरणात्क्षुधितस्याऽथ नरको नात्र संशयः । तस्मात्क्षुधापहरणं कर्तव्यं शुभमिच्छता ॥२४॥
तेनाऽहं चौर्यधर्मेण देहं रक्षेऽप्यथांत्यज । अवर्षणे च चौर्येण यत्पापं कथितं बुधैः ॥२५॥
यो न वर्षति पर्जन्यस्तत्तु तस्मै भविष्यति ।

विश्वामित्र उवाच

इत्युक्ते वचने कान्ते पर्जन्यः सहसाऽपतत् ॥२६॥
गगनाद्धस्तिहस्ताभिर्धाराभिरभिकांक्षितः । मुदितोऽहं घनं वीक्ष्य वर्षंतं विद्युता सह ॥२७॥
तदाऽहं तद्गृहं त्यक्त्वा निःसृतः परया मुदा । कथय त्वं वरारोहे कालो नीतस्त्वया कथम् २८॥
कांतारे परमः क्रूरः क्षयकृत्प्राणिनामिह ।

व्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा पतिमाह प्रियंवदा ॥२९॥
यथा शृणु मया नीतः कालः परमदारुणः । गते त्वयि मुनिश्रेष्ठ दुर्भिक्षं समुपागतम् ॥३०॥
अन्नार्थं पुत्रकाः सर्वे बभूवुश्चाऽतिदुःखिता । क्षुधितान्बालकान्वीक्ष्य नीवारार्थं वने वने ॥३१॥
भ्रांताऽहं चिंतयाविष्टा किंचित्प्राप्तं फलं तदा । एवं च कतिचिन्मासा नीवारेणाऽतिवाहिताः ३२॥
तदभावे मया कांत चिंतितं मनसा पुनः । न भिक्षा किल दुर्भिक्षे नीवारा नाऽपि कानने ॥
न वृक्षेषु फलान्यासुर्न मूलानि धरातले । क्षुधया पीडिता बाला रुदंति भृशमातुराः॥३४॥
किं करोमि क्व गच्छामि किं ब्रवीमि क्षुधार्दितान् । एवं विचिंत्य मनसा निश्चयस्तु मयाकृतः३५॥

पुत्रमेकं ददाम्यद्य कस्मैचिद्धनिने किल । गृहीत्वा तस्य मौल्यं तु तेन द्रव्येण बालकान् ॥
पालयेऽहं क्षुधार्तांस्तु नाऽन्योपायोऽस्ति पालने। इति संचिंत्य मनसा पुत्रोऽयं प्रहितो मया ३७॥
विक्रयार्थं महाभाग क्रंदमानो भृशातुरः । क्रंदमानं गृहीत्वैनं निर्गताऽहं गतत्रपा ॥३८॥
तदा सत्यव्रतो मार्गे मामुद्वीक्ष्य भृशातुराम्। पप्रच्छ स च राजर्षिः कस्माद्रोदिति बालकः ॥
तदाऽहं तमुवाचेदं वचनं मुनिसत्तम । विक्रयार्थं नीयतेऽसौ बालकोऽद्य मया नृप ४०॥
श्रुत्वा मे वचनं राजा दयार्द्रहृदयस्ततः । मामुवाच गृहं याहि गृहीत्वैनं कुमारकम्॥४१॥
भोजनार्थं कुमाराणामामिषं विहितं तव । प्रापयिष्याम्यहं नित्यं यावन्मुनिसमागमः ॥४२॥
अहन्यहनि भूपालो वृक्षेऽस्मिन्मृगसूकरान् । विन्यस्य याति हत्वाऽसौ प्रत्यहं दययान्वितः४३॥
तेनैव बालकाः कांत पालिता वृजिनार्णवात् । वसिष्ठेनाऽथ शप्तोऽसौ भूपतिर्मम कारणात् ४४॥
कस्मिंश्चिद्दिवसे मांसं न प्राप्तं तेन कानने । हता दोग्ध्री वसिष्ठस्य तेनाऽसौ कुपितो मुनिः४५॥
त्रिशंकुरिति भूपस्य कृतं नाम महात्मना । कुपितेन वधाद्धेतोश्चांडालश्च कृतो नृपः ॥४६॥
तेनाऽहं दुःखिता जाता तस्य दुःखेन कौशिक । श्वपचत्वमसौ प्राप्तो मत्कृते नृपनन्दनः ॥४७॥
येन केनाऽप्युपायेन भवता नृपतेः किल । तस्माद्रक्षा प्रकर्तव्या तपसा प्रबलेन ह ॥४८॥

व्यास उवाच

इति भार्यावचः श्रुत्वा कौशिको मुनिसत्तमः । तामाह कामिनीं दीनां सांत्वपूर्वमरिंदम ॥४९॥

विश्वामित्र उवाच

मोचयिष्यामि तं शापान्नृपं कमललोचने । उपकारः कृतो येन कांताराद्रक्षिताऽसि वै ॥५०॥
विद्यातपोबलेनाऽहं करिष्ये दुःखसंक्षयम् । इत्याश्वास्य प्रियां तत्र कौशिकः परमार्थवित्५१॥
चिंतयामास नृपतेः कथं स्याद्दुःखनाशनम् । संविमृश्य मुनिस्तत्र जगाम यत्र पार्थिवः ॥५२॥
त्रिशंकुः पक्वणे दीनः संस्थितः श्वपचाकृतिः। आगच्छंतं मुनिं दृष्ट्वा विस्मितोऽसौ नराधिपः५३॥
दंडवन्निपपातोर्व्यां पादयोस्तरसा मुनेः । गृहीत्वा तं करे भूपं पतितं कौशिकस्तदा ॥५४॥
उत्थाप्योवाच वचनं सांत्वपूर्वं द्विजोत्तमः । मत्कृते त्वं महीपाल शप्तोऽसि मुनिना यतः॥५५॥
वांछितं ते करिष्यामि ब्रूमि किं करवाण्यहम् ।

राजोवाच

मया संप्रार्थितः पूर्वं वसिष्ठो मखहेतवे ॥५६॥
मां याजय मुनिश्रेष्ठ करोमि मखमुत्तमम् । यथेष्टं कुरु विप्रेंद्र यथा स्वर्गं व्रजाम्यहम् ॥५७॥
अनेनैव शरीरेण शक्रलोकं सुखालयम् । कोपं कृत्वा वसिष्ठोऽसौ मामाहेति सुदुर्मते ॥५८॥
मानुषेण हि देहेन स्वर्गवासः कुतस्तव । पुनर्मयोक्तो भगवान्स्वर्गलुब्धेन चाऽनघ ॥५९॥

अन्यं पुरोहितं कृत्वा यक्ष्येऽहं यज्ञमुत्तमम्। तदा तेनैव शप्तोऽहं चांडालो भव पामर ॥६०॥
इत्येतत्कथितं सर्वं कारणं शापसंभवम्। मम दुःखविनाशाय समर्थोऽसि मुनीश्वर ॥६१॥
इत्युक्त्वा विररामाऽसौ राजा दुःखरुजार्दितः। कौशिकोऽपि निराकर्तुं शापं तस्य व्यचिंतयत् ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

व्यास उवाच

विचिंत्य मनसा कृत्यं गाधिसूनुर्महातपाः। प्रकल्प्य यज्ञसंभारान्मुनीनामंत्रयत्तदा ॥१॥
मुनयस्तं मखं ज्ञात्वा विश्वामित्रनिमंत्रिताः। नाऽगताः सर्व एवैते वसिष्ठेन निवारिताः ॥२॥
गाधिसूनुस्तदाज्ञाय विमनाश्चाऽतिदुःखितः। आजगामाऽऽश्रमं तत्र यत्राऽसौ नृपतिः स्थितः ॥
तमाह कौशिकः क्रुद्धो वसिष्ठेन निवारिताः। नागता ब्राह्मणाः सर्वे यज्ञार्थं नृपसत्तम ॥४॥
पश्य मे तपसः सिद्धिं यथा त्वां सुरसद्मनि। प्रापयामि महाराज वांछितं ते करोम्यहम् ॥५॥
इत्युक्त्वा जलमादाय हस्तेन मुनिसत्तमः। ददौ पुण्यं तदा तस्मै गायत्रीजपसम्भवम् ॥६॥
दत्त्वाऽथ सुकृतं राज्ञे तमुवाच महीपतिम्। यथेष्टं गच्छ राजर्षे त्रिविष्टपमतंद्रितः ॥७॥
पुण्येन मम राजेंद्र बहुकालार्जितेन च। याहि शक्रपुरीं प्रीतः स्वस्ति तेऽस्तु सुरालये ॥८॥

व्यास उवाच

इत्युक्तवति विप्रेंद्रे त्रिशंकुस्तरसा ततः। उत्पपात यथा पक्षी वेगवांस्तपसो बलात् ॥९॥
उत्पत्य गगने राजा गतः शक्रपुरीं यदा। दृष्टो देवगणैस्तत्र क्रूरश्चांडालवेषभाक् ॥१०॥
कथितोऽसौ सुरेंद्राय कोऽयमायाति सत्वरः। गगने देववद्भा यो दुर्दर्शः श्वपचाकृतिः ॥११॥
सहसोत्थाय शक्रस्तमपश्यत्पुरुषाधमम्। ज्ञात्वा त्रिशंकुमपि स निर्भर्त्स्य तरसाऽब्रवीत् १२॥
श्वपच क्व समायासि देवलोके जुगुप्सितः। याहि शीघ्रं ततो भूमौ नाऽत्र स्थातुं त्वयोचितम्॥
इत्युक्तः स्खलितः स्वर्गाच्छक्रेणाऽमित्रकर्शन। निपपात तदा राजा क्षीणपुण्यो यथाऽमरः ॥१४॥
पुनश्चुक्रोश भूपालो विश्वामित्रेति चाऽसकृत्। पतामि रक्ष दुःखार्तं स्वर्गाच्चलितमाशुगम् १५॥
तस्य तत्क्रंदितं राजन्पततः कौशिको मुनिः। श्रुत्वा तिष्ठेति होवाच पतंतं वीक्ष्य भूपतिम् १६॥
वचनात्तस्य तत्रैव स्थितोऽसौ गगने नृप। मुनेस्तपःप्रभावेण चलितोऽपि सुरालयात् ॥१७॥
विश्वामित्रोऽप्यपः स्पृष्ट्वा चकारेष्टिं सुविस्तराम्। विधातुं नूतनां सृष्टिं स्वर्गलोकं द्वितीयकम् १८॥
तस्योद्यमं तथा ज्ञात्वा त्वरितस्तु शचीपतिः। तत्राऽऽजगाम सहसा मुनिं प्रति तु गाधिजम् ॥
किं ब्रह्मन्क्रियते साधो कस्मात्कोपसमाकुलः। अलं सृष्ट्या मुनिश्रेष्ठ ब्रूहि किं करवाणि ते २०॥

विश्वामित्र उवाच

स्वं निवासं महीपालं च्युतं त्वद्भवनाद्विभो । नयस्व प्रीतियोगेन त्रिशंकुं चाऽतिदुःखितम्२१॥

व्यास उवाच

तस्य तं निश्चयं ज्ञात्वा तुराषाडतिशंकितः । ततो बलं विदित्वोग्रमोमित्युवाच वासवः ॥२२॥
दिव्यदेहं नृपं कृत्वा विमानवरसंस्थितम् । आपृच्छय कौशिकं शक्रोऽगमन्निजपुरीं तदा २३॥
गते शक्रे तु वै स्वर्गं त्रिशंकुसहिते ततः । विश्वामित्रः सुखं प्राप्य स्वाश्रमे सुस्थिरोऽभवत् ॥
हरिश्चंद्रोऽथ तच्छ्रुत्वा विश्वामित्रोपकारकम् । पितुः स्वर्गमनं कामं मुदितो राज्यमन्वशात्२५॥
अयोध्याधिपतिः क्रीडां चकार सह भार्यया । रूपयौवनचातुर्ययुक्तया प्रीतिसंयुतः ॥२६॥
अतीतकाले युवती न सा गर्भवती ह्यभूत् । तदा चिंतातुरो राजा बभूवाऽतीव दुःखितः २७॥
वसिष्ठस्याऽऽश्रमं गत्वा प्रणम्य शिरसा मुनिम् । अनपत्यत्वजां चिंता गुरवे समवेदयत् ॥२८॥
दैवज्ञोऽसि भवान्कामं मंत्रविद्याविशारदः । उपायं कुरु धर्मज्ञ संततेर्मम मानद ॥२६॥
अपुत्रस्य गतिर्नास्ति जानासि द्विजसत्तम । कस्मादुपेक्षसे जानन्दुःखं मम च शक्तिमान् ॥
कलविंकास्त्विमे धन्या ये शिशुं लालयंति हि । मंदभाग्योऽहमनिशं चिंतयामि दिवानिशम् ३१॥

व्यास उवाच

इत्याकर्ण्य मुनिस्तस्य निर्वेदमिश्रितं वचः । संचिंत्य मनसा सम्यक्तमुवाच विधेः सुतः ॥३२॥

वसिष्ठ उवाच

सत्यं ब्रूषे महाराज संसारेऽस्मिन्न विद्यते । अनपत्यत्वजं दुःखं यत्तथा दुःखमद्भुतम् ॥३३॥
तस्मात्त्वमपि राजेंद्र वरुणं यादसां पतिम् । समाराधाय यत्नेन स ते कार्यं करिष्यति ॥३४॥
वरुणादधिको नास्ति देवः संतानदायकः । तमाराधाय धर्मिष्ठ कार्यसिद्धिर्भविष्यति ॥३५॥
दैवं पुरुषकारश्च माननीयाविमौ नृभिः । उद्यमेन विना कार्यसिद्धिः संजायते कथम् ३६॥
न्यायतस्तु नरैः कार्य उद्यमस्तत्त्वदर्शिभिः । कृते तस्मिन्भवेत्सिद्धिर्नाऽन्यथा नृपसत्तम ॥३७॥
इति तस्य वचः श्रुत्वा गुरोरमिततेजसः । प्रणम्य निर्ययौ राजा तपसे कृतनिश्चयः ॥३८॥
गंगातीरे शुभे स्थाने कृतपद्मासनो नृपः । ध्यायन्पाशधरं चित्ते चचार दुश्चरं तपः ॥३६॥
एवं तपस्यतस्तस्य प्रचेता दृष्टिगोचरः । कृपयाऽभून्महाराज प्रसन्नमुखपंकजः ॥४०॥
हरिश्चंद्रमुवाचेदं वचनं यादसां पतिः । वरं वरय धर्मज्ञ तुष्टोऽस्मि तपसा तव ॥४१॥

राजोवाच

अनपत्योऽस्मि देवेश पुत्रं देहि सुखप्रदम् । ऋणत्रयापहारार्थमुद्यमोऽयं मया कृतः ॥४२॥

नृपस्य वचनं श्रुत्वा प्रगल्भं दुःखितस्य च । स्मितपूर्वं ततः पाशी तमाह पुरतः स्थितम् ४३॥

वरुण उवाच

पुत्रो यदि भवेद्राजन्गुणी मनसि वांछितः । सिद्धे कार्ये ततः पश्चात्किं करिष्यसि मे प्रियम् ॥
यदि त्वं तेन पुत्रेण मां यजेथाऽविशंकितः । पशुबंधेन तेनैव ददामि नृपते वरम् ॥४५॥

राजोवाच

देव मे मास्तु वंध्यत्वं यजिष्येऽहं जलाधिपम् । पशुं कृत्वा सुतं पुत्रं सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ॥४६॥
वंध्यत्वे परमं दुःखमसह्यं भुवि मानद । शोकाग्निशमनं नृणां तस्माद्देहि सुतं शुभम् ॥

वरुण उवाच

भविष्यति सुतः कामं राजन्गच्छ गृहाय वै । सत्यं तद्वचनं कार्यं यद्ब्रवीषि ममाऽग्रतः ४८॥

व्यास उवाच

इत्युक्तो वरुणेनाऽसौ हरिश्चंद्रो गृहं ययौ । भार्यायै कथयामास वृत्तांतं वरदानजम् ॥४६॥
तस्य भार्याशतं पूर्णं बभूवाऽतिमनोहरम् । पट्टराज्ञी शुभा शैव्या धर्मपत्नी पतिव्रता ॥५०॥
काले गतेऽथ सा गर्भं दधार वरवर्णिनी । बभूव मुदितो राजा श्रुत्वा दोहदचेष्टितम् ॥५१॥
कारयामास विधिवत्संस्कारान्नृपतिस्तदा । मासेऽथ दशमे पूर्णे सुषुवे साशुभेदिने ॥५२॥
ताराग्रहबलोपेते पुत्रं देवसुतोपमम् । पुत्रे जाते नृपः स्नात्वा ब्राह्मणैः परिवेष्टितः ॥
चकार जातकर्माऽऽदौ ददौ दानानि भूरिशः । राज्ञश्चाऽतिप्रमोदोऽभूत्पुत्रजन्मसमुद्भवः ॥५४॥
बभूव परमोदारो धनधान्यसमन्वितः । विशेषदानसंयुक्तो गीतवादित्रसंकुलः ॥५५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

व्यास उवाच

प्रवृत्ते सदने तस्य राज्ञः पुत्रमहोत्सवे । आजगाम तदा पाशी विप्रवेषधरः शुभः ॥१॥
स्वतीत्युक्त्वा नृपं प्राह वरुणोऽहं निशामय । पुत्रो जातस्तवाधीश यजाऽनेन नृपाऽऽशु माम्॥
सत्यं कुरु वचो राजन्यत्प्रोक्तं भवता पुरा । बंध्यत्वं तु गतं तेऽद्य वरदानेन मे किल ॥३॥
इति तस्य वचः श्रुत्वा राजा चिंतां चकार ह । कथं हन्मि सुतं जातं जलजेन समाननम् ॥४॥
लोकपालः समायातो विप्रवेषेण वीर्यवान् । न देवहेलनं कार्यं सर्वथा शुभमिच्छता ॥५॥
पुत्रस्नेहः सुदुश्छेद्यः सर्वथा प्राणिभिः सदा । किं करोमि कथं मे स्यात्सुखं संततिसंभवम् ॥६॥
धैर्यमालंब्य भूपालस्तं नत्वा प्रतिपूज्य च । उवाच वचनं श्लक्ष्णं युक्तं विनयपूर्वकम् ॥७॥

राजोवाच

देवदेव तवाऽनुज्ञां करोमि करुणानिधे। वेदोक्तेन विधानेन मखं च बहुदक्षिणम् ॥८॥
पुत्रे जाते दशाहेन कर्मयोग्यो भवेत्पिता। मासेन शुद्ध्येज्जननी दंपती तत्र कारणम् ॥९॥
सर्वज्ञोऽसि प्रचेतस्त्वं धर्मं जानासि शाश्वतम्। कृपां कुरु त्वं वारीश क्षमस्व परमेश्वर ॥१०॥

व्यास उवाच

इत्युक्तस्तु प्रचेतास्तं प्रत्युवाच जनाधिपम्। स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि कुरु कार्याणि पार्थिव
आगमिष्यामि मासांते यष्टव्यं सर्वथा त्वया। कृत्वोत्थानिकमाचारं पुत्रस्य नृपसत्तम॥१२॥
इत्युक्त्वा श्लक्ष्णया वाचा राजानं यादसां पतिः। हरिश्चंद्रो मुदं प्राप गते पाशिनि पार्थिवः १३॥
कोटिशः प्रददौ गास्ता घटोघ्नीर्हेमपूरिताः। विप्रेभ्यो वेदविद्भ्यश्च तथैव तिलपर्वतान्॥१४॥
राजा पुत्रमुखं दृष्ट्वा सुखमाप महत्तरम्। नामाऽस्य रोहितश्चेति चकार विधिपूर्वकम्१५॥
पूर्णे मासे ततः पाशी विप्रवेषेण भूपतेः। आजगाम गृहे सद्यो यजस्वेति ब्रुवन्मुहुः १६॥
वीक्ष्य तं नृपतिर्देवं निमग्नः शोकसागरे। प्रणिपत्य कृतातिथ्यं तमुवाच कृतांजलिः १७॥
दिष्ट्या देव त्वमायातो गृहं मे पावितं प्रभो। मखं करोमि वारीश विधिवद्वांछितं तव ॥१८॥
अदंतो न पशुः श्लाघ्य इत्याहुर्वेदवादिनः। तस्माद्दंतोद्भवे तेऽहं करिष्यामि महामखम्१९॥

व्यास उवाच

इत्युक्तस्तेन वरुणस्तथेत्युक्त्वा ययावथ। हरिश्चंद्रो मुदं प्राप्य विजहार गृहाश्रमे ॥२०॥
पुनर्दंतोद्भवं ज्ञात्वा प्रचेता द्विजरूपवान्। आजगाम गृहे तस्य कुरु कार्यमिति ब्रुवन् २१॥
भूपालोऽपि जलाधीशं वीक्ष्य प्राप्तं द्विजाकृतिम्। प्रणम्याऽऽसनसम्मानैः पूजयामास सादरम्२२॥
स्तुत्वा प्रोवाच वचनं विनयानतकंधरः। करोमि विधिवत्कामं मखं प्रबलदक्षिणम् ॥२३॥
बालोऽप्यकृतचौलोऽयं गर्भकेशो न संमतः। यज्ञार्थे पशुकरणे मया वृद्धमुखाच्छ्रुतम् ॥२४॥
तावत्क्षमस्व वारीश विधिं जानासि शाश्वतम्। कर्तव्यः सर्वथा यज्ञो मुंडनांते शिशोः किल२५॥
तस्येति वचनं श्रुत्वा प्रचेताः प्राह तं पुनः। प्रतारयसि मां राजन्पुनःपुनरिदं ब्रुवन् ॥२६॥
अपि ते सर्वसामग्री वर्तते नृपतेऽधुना। पुत्रस्नेहनिबद्धस्त्वं वंचयस्येव सांप्रतम् ॥२७॥
चौरकर्मविधिं कृत्वा न कर्तासि मखं यदि। तदाहं दारुणं शापं दास्ये कोपसमन्वितः ॥२८॥
अद्य गच्छामि राजेंद्र वचनात्तव मानद। न मृषा वचनं कार्यं त्वयेक्ष्वाकुकुलोद्भव ॥२९॥
इत्याभाष्य ययावाशु प्रचेता नृपतेर्गृहात्। राजा परमसंतुष्टो ननंद भवने तदा ॥३०॥
चूडाकरणकाले तु प्रवृत्ते परमोत्सवे। संप्राप्तस्तरसा पाशी भवनं नृपतेः पुनः ॥३१॥
यदांके सुतमादाय राज्ञी नृपतिसन्निधौ। उपविष्टा क्रियाकाले तदैव वरुणोऽभ्यगात् ३२॥

ुरु कर्मेति विस्पष्टं वचनं कथयन्नृपम् । विप्ररूपधरः श्रीमान्प्रत्यक्ष इव पावकः ॥३३॥
ृपतिस्तं समालोक्य बभूवाऽतीव विह्वलः । नमश्चकार तं भीत्या कृतांजलिपुटः पुरः ॥३४॥
वेधिवत्पूजयित्वा तं राजोवाच विनीतवान् । स्वामिन्कार्यं करोम्यद्य मखस्य विधिपूर्वकम् ३५॥
क्तव्यमस्ति तत्राऽपि शृणुष्वैकमना विभो । युक्तं चेन्मन्यसे स्वामिंस्तद्ब्रवीमि तवाऽग्रतः ॥
ाह्मणः क्षत्रियो वैश्यस्त्रयो वर्णा द्विजातयः । संस्कृताश्चाऽन्यथा शूद्रा एवं वेदविदो विदुः३७॥
स्मादयं सुतो मेऽद्य शूद्रवद्वर्तते शिशुः । उपनीतः क्रियार्हः स्यादिति वेदेषु निर्णयः ३८॥
ाज्ञामेकादशे वर्षे सदोपनयनं स्मृतम् । अष्टमे ब्राह्मणानां च वैश्यानां द्वादशे किल३९॥
ृयसे यदि देवेश दीनं मां सेवकं तव । तदोपनीय कर्ताऽस्मि पशुना यज्ञमुत्तमम् ॥४०॥
ोकपालोऽसि धर्मज्ञ सर्वशास्त्रविशारद । मन्यसे यद्वचः सत्यं तद्गच्छ भवनं विभो ॥४१॥

व्यास उवाच

ति तस्य वचः श्रुत्वा दयावान्यादसां पतिः । ओमित्युक्त्वा ययावाशु प्रसन्नवदनो नृपः ४२॥
ातेऽथ वरुणे राजा बभूवाऽतिमुदान्वितः । सुखं प्राप्य सुतस्यैवं राजा मुदमवाप ह ॥४३॥
कार राजकार्याणि हरिश्चंद्रस्तदा नृपः । कालेन व्रजता पुत्रो बभूव दशवार्षिकः ॥४४॥
स्योपवीतसामग्रीं विभूतिसदृशीं नृपः । चकार ब्राह्मणैः शिष्टैरन्वितः सचिवैस्तथा ४५॥
कादशे सुतस्याऽब्दे व्रतबंधविधौ नृपः । विदधे विधिवत्कार्यं चित्ते चिंतातुरः पुनः ४६॥
र्तमाने तथा कार्ये उपनीते कुमारके । आजगामाऽथ वरुणो विप्रवेषधरस्तदा ॥४७॥
वीक्ष्य नृपतिस्तूर्णं प्रणम्य पुरतः स्थितः । कृतांजलिपुटः प्रीतः प्रत्युवाच सुरोत्तमम्॥४८॥
वदत्तोपवीतोऽयं पशुर्योग्योऽस्ति मे सुतः । प्रसादात्तव मे शोको गतो बंध्यापवादजः ॥४९॥
र्तुमिच्छाम्यहं यज्ञं प्रभूतवरदक्षिणम् । समये शृणु धर्मज्ञ सत्यमद्य ब्रवीम्यहम् ॥५०॥
मावर्तनकर्मांते करिष्यामि तवेप्सितम् । ममोपरि दयां कृत्वा तावत्त्वं क्षंतुमर्हसि ॥५१॥

वरुण उवाच

तारयसि मां राजन्पुत्रप्रेमाकुलो भृशम् । मुहुर्मुहुर्मतिं कृत्वा युक्तियुक्तां महामते ॥५२॥
च्छाम्यद्य महाराज वचसा तव नोदितः । आगमिष्यामि समये समावर्तनकर्मणि ॥५३॥
त्युक्त्वा प्रययौ पाशी तमापृच्छ्य विशांपते । राजा प्रमुदितः कार्यं चकार च यथोत्तरम्॥५४॥
ागतं वरुणं दृष्ट्वा कुमारोऽतिविचक्षणः । यज्ञस्य समयं ज्ञात्वा तदा चिंतातुरोऽभवत्॥५५॥
ोकस्य कारणं राज्ञः पर्यपृच्छदितस्ततः । ज्ञात्वाऽऽत्मवधमायुष्मन्नामनाय मतिं दधौ॥५६॥
श्चयं परमं कृत्वा संमंत्र्य सचिवात्मजैः । प्रययौ नगरात्तस्मान्निर्गत्य वनमप्यसौ ॥५७॥
ते पुत्रे नृपः कामं दुःखितोऽभूद्भृशं तदा । प्रेरयामास दूतान्स्वांस्तस्यान्वेषणकाम्यया ॥५८॥

एवं गतेऽथ कालेऽसौ वरुणस्तद्गृहं गतः। राजानं शोकसंतप्तं कुरु यज्ञमिति ब्रुवन् ॥५९॥
राजा प्रणम्य तं प्राह देवदेव करोमि किम्। न जाने क्वाऽपि पुत्रो मे गतस्त्वद्य भयाकुलः ॥
सर्वत्र गिरिदुर्गेषु मुनीनामाश्रमेषु च। अन्वेषितो मे दूतैस्तु न प्राप्तो यादसांपते ॥६१॥
आज्ञापय महाराज किं करोमि गते सुते। न मे दोषोऽत्र सर्वज्ञ भाग्यदोषस्तु सर्वथा॥६२॥

व्यास उवाच

इति भूपवचः श्रुत्वा प्रचेताः कुपितो भृशम्। शशाप च नृपं क्रोधाद्वंचितस्तु पुनः पुनः॥६३॥
नृपतेऽहं त्वया यस्माद्वचसा च प्रवंचितः। तस्माज्जलोदरो व्याधिस्त्वां तुदत्वतिदारुणः॥६४॥

व्यास उवाच

इति शप्तो महीपालः कुपितेन प्रचेतसा। पीडितोऽभूत्तदा राजा व्याधिना दुःखदेन तु॥६५॥
एवं शप्त्वा नृपं पाशी जगाम निजमास्पदम्। राजा प्राप्य महाव्याधिं बभूवाऽतीव दुःखितः६६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कंधे पंचदशोऽध्यायः ॥१५॥

अथ षोडशोऽध्यायः

व्यास उवाच

गतेऽथ वरुणे राजा रोगेणाऽतीव पीडितः। दुःखाद्दुःखं परं प्राप्य व्यथितोऽभूद्भृशं तदा॥१॥
कुमारोऽसौ वने श्रुत्वा पितरं रोगपीडितम्। गमनाय मतिं राजंश्चकार स्नेहयंत्रितः ॥२॥
संवत्सरे व्यतीते तु पितरं द्रष्टुमादरात्। गंतुकामं तु तं ज्ञात्वा शक्रस्तत्राऽऽजगाम ह॥३॥
वासवस्तु तदा रूपं कृत्वा विप्रस्य सत्वरः। वारयामास युक्त्या वै कुमारं गंतुमुद्यतम् ॥४॥

इन्द्र उवाच

राजपुत्र न जानासि राजनीतिं सुदुर्लभाम्। अतः करोषि मूढस्त्वं गमनाय मतिं वृथा ॥५॥
पिता तव महाभाग ब्राह्मणैर्वेदपारगैः। कारयिष्यति होमं ते ज्वलितेऽथ विभावसौ ॥६॥
आत्मा हि वल्लभस्तात सर्वेषां प्राणिनां खलु। तदर्थे वल्लभाः संति पुत्रदारधनादयः ॥७॥
आत्मनो देहरक्षार्थं हत्वा त्वां वल्लभं सुतम्। हवनं कारयित्वाऽसौ रोगमुक्तो भविष्यति ॥८॥
तस्मात्त्वया न गंतव्यं राजपुत्र पितुर्गृहे। मृते पितरि गंतव्यं राज्यार्थे सर्वथा पुनः ॥९॥
एवं निषेधितस्तत्र वासवेन नृपात्मजः। वनमध्ये स्थितः कामं पुनः संवत्सरं नृप ॥१०॥
अत्यंतं दुःखितं श्रुत्वा हरिश्चंद्रं तदात्मजः। गमनाय मतिं चक्रे मरणे कृतनिश्चयः ॥११॥
तुराषाड् द्विजरूपेण तत्राऽगत्य च रोहितम्। निवारयामास सुतं युक्तिवाक्यैः पुनः पुनः॥१२॥
हरिश्चंद्रोऽतिदुःखार्तो वसिष्ठं स्वपुरोहितम्। पप्रच्छ रोगनाशाय तत्रोपायं सुनिश्चितम्॥१३॥

तमाह ब्रह्मणः पुत्रो यज्ञं कुरु नृपोत्तम । क्रयक्रीतेन पुत्रेण शापमोक्षो भविष्यति ॥१४॥
पुत्रा दशविधाः प्रोक्ता ब्राह्मणैर्वेदपारगैः । द्रव्येणाऽनीय तस्मात्त्वं पुत्रं कुरु नृपोत्तम ॥१५॥
वरुणोऽपि प्रसन्नः सन्सुखकारी भविष्यति । लोभात्कोऽपि द्विजः पुत्रं प्रदास्यति स्वरात्मजः ॥
एवं प्रमोदितो राजा वसिष्ठेन महात्मना । प्रधानं प्रेरयामास तदन्वेषणकाम्यया ॥१७॥
अजीगर्तो द्विजः कश्चिद्विषये तस्य भूपतेः । तस्याऽऽसंश्च त्रयः पुत्रा निर्धनस्य विशेषतः॥१८॥
प्रधानेनाऽप्यसौ पृष्टः पुत्रार्थं दुर्बलो द्विजः । गवां शतं ददामीति देहि पुत्रं मखाय वै ॥१९॥
शुनःपुच्छः शुनःशेपः शुनोलांगूल इत्यमी । तेषामेकतमं मे हि ददामि तु गवां शतम् ॥२०॥
अजीगर्तस्तु तच्छ्रुत्वा क्षुधया पीडितो भृशम् । पुत्रं च कतमं तेभ्यो विक्रेतुं वै मनो दधे ॥२१॥
कार्यादिकारिणं ज्येष्ठं मत्वा नासावदादमुम् । कनिष्ठं नाप्यदान्माता ममैष इतिवादिनी॥२२॥
मध्यमं च शुनःशेपं ददौ गवां शतेन च । आनिनाय पशुं चक्रे नरमेधे नराधिपः ॥२३॥
रुदंतं दुःखितं दीनं वेपमानं भृशातुरम् । यूपे बद्धं निरीक्ष्याऽमुं चुक्रुशुर्मुनयस्तदा ॥२४॥
शामित्राय पशुं चक्रे नरमेधे नराधिपः । शमिता नाददे शस्त्रं तमालंभयितुं शिशुम्॥२५॥
नाऽहं द्विजसुतं दीनं रुदंतं करुणं भृशम् । हनिष्यामि स्वलोभार्थमित्युवाचाप्यसौ तदा॥२६॥
इत्युक्त्वा विररामाऽसौ कर्मणो दुष्करादथ । राजा सभासदः प्राह किं कर्तव्यमिति द्विजाः॥२७॥
जातः किलकिलाशब्दो जनानां क्रोशतां तदा । क्रंदमाने शुनःशेपे सभायां भृशमद्भुतम् ॥२८॥
अजीगर्तस्तदोत्थाय तमुवाच नृपोत्तमम् । राजन्कार्यं करिष्यामि तवाऽहं सुस्थिरो भव॥२९॥
वेतनं द्विगुणं देहि हनिष्यामि पशुं किल । कर्तव्यं मखकार्यं वै मया तेऽद्य धनार्थिना॥३०॥
दुःखितस्य धनार्थस्य सदाऽसूया प्रसूयते ।

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य हरिश्चंद्रो मुदान्वितः ॥३१॥

तमुवाच ददाम्यद्य गवां शतमनुत्तमम् । तदाकर्ण्य पिता तस्य पुत्रं हंतुं समुद्यतः ॥३२॥
लोभेनाऽऽकुलचित्तोऽसौ शामित्रे कृतनिश्चयः । समुद्यतं च तं दृष्ट्वा जनाः सर्वे सभासदः ॥३३॥
चुक्रुशुर्भृशदुःखार्ता हाहेति जगदुर्वचः । पिशाचोऽयं महापापी क्रूरकर्मा द्विजाकृतिः॥३४॥
यत्स्वयं स्वसुतं हंतुमुद्यतः कुलपांसनः । धिक्चांडाल किमेतत्ते पापकर्म चिकीर्षितम्॥३५॥
हत्वा सुतं धनं प्राप्य किं सुखं ते भविष्यति । आत्मा वै जायते पुत्र अंगाद्वै वेदभाषितम्॥३६॥
तत्कथं पापबुद्धे त्वमात्मानं हंतुमिच्छसि । एवं कोलाहले तत्र जाते कुशिकनंदनः ॥३७॥

समीपं नृपतेर्गत्वा तमुवाच दयापरः ।

विश्वामित्र उवाच

राजन्नमुं शुनःशेपं रुदंतं भृशदुःखितम् ॥३८॥

क्रतुस्ते भविता पूर्णो रोगनाशश्च सर्वथा । दयासमं नास्ति पुण्यं पापं हिंसासमं नहि ॥३९॥
रागिणां रोचनार्थाय नोदनेयं विचारय । आत्मदेहस्य रक्षार्थं परदेहनिकृंतनम् ॥४०॥
न कर्तव्यं महाराज सर्वतः शुभमिच्छता । दयया सर्वभूतेषु संतुष्टो येन केन च ॥४१॥
सर्वेन्द्रियोपशांत्या च तुष्यत्याशु जगत्पतिः । आत्मवत्सर्वभूतेषु चिंतनीयं नृपोत्तम ॥४२॥
जीवितव्यं प्रियं नूनं सर्वेषां सर्वदा किल । त्वमिच्छसि सुखं कर्तुं देहं हत्वा त्वमुं द्विजम् ॥
कथं नेच्छेदसौ देहं रक्षितुं स्वसुखास्पदम् । पूर्वजन्मकृतं वैरं नाऽनेन सह ते नृप ॥४४॥
येनाऽमुं हंतुकामस्त्वं द्विजपुत्रं निरागसम् । यो यं हंति विना वैरं स्वकामः सततं पुनः॥४५॥
हंतारं हंति तं प्राप्य जननं जननान्तरे । जनकोऽस्य सुदुष्टात्मा येनाऽसौ ते समर्पितः ४६॥
स्वात्मजो धनलोभेन पापचारः सुदुर्मतिः । एष्टव्या बहवः पुत्रा यद्येकोऽपि गयां व्रजेत्॥४७॥
यजेत चाऽश्वमेधेन नीलं वा वृषमुत्सृजेत् । देशमध्ये च यः कश्चित्पापकर्म समाचरेत्॥४८॥
षष्ठांशस्तस्य पापस्य राजा भुंक्ते न संशयः । निषेधनीयो राज्ञाऽसौ पापं कर्तुं समुद्यतः ॥४९॥
न निषिद्धस्त्वया कस्मात्पुत्रं विक्रेतुमुद्यतः । सूर्यवंशे समुत्पन्नस्त्रिशंकुतनयः शुभः ॥५०॥
आर्यस्त्वनार्यवत्कर्म कर्तुमिच्छसि पार्थिव । मोचनान्मुनिपुत्रस्य करणाद्वचनस्य मे ॥५१॥
तव देहे सुखं राजन्भविष्यत्यविचारणात् । पिता ते शापयोगेन चांडालत्वमुपागतः ॥५२॥
मयाऽसौ तेन देहेन स्वर्लोकं प्रापितः किल । तेनैव प्रीतियोगेन कुरु मे वचनं नृप ॥५३॥
मुंचैनं बालकं दीनं रुदंतं भृशमातुरम् । याचितोऽसि मया नूनं यज्ञेऽस्मिन्राजसूयके॥५४॥
प्रार्थनाभंगजं दोषं कथं त्वं नाऽवबुध्यसे । प्रार्थितं सर्वदा देयं मखेऽस्मिन्नृपसत्तम ॥५५॥

अन्यथा पापमेव स्यात्तव राजन्न संशयः ।

व्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा कौशिकस्य नृपोत्तमः ॥५६॥

प्रत्युवाच महाराजं कौशिकं मुनिसत्तमम् । जलोदरेण गाधेय दुःखितोऽहं भृशं मुने ॥५७॥
तस्मान्न मोचयाम्येनमन्यत्प्रार्थय कौशिक । न त्वया विग्रहः कार्यः कार्येऽस्मिन्मम सर्वथा ॥
तच्छ्रुत्वा वचनं राज्ञो विश्वामित्रोऽतिकोपतः । बभूव दुःखसंतप्तो वीक्ष्य दीनं द्विजात्मजम्॥५९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कंधे षोडशोऽध्यायः ॥१६॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

व्यास उवाच

रुदंतं बालकं वीक्ष्य विश्वामित्रो दयातुरः। शुनःशेपमुवाचेदं गत्वा पार्श्वेऽतिदुःखितम् ॥१॥
मंत्रं प्रचेतसः पुत्र मयोक्तं मनसा स्मरन्। जपतस्तत्र कल्याणं भविष्यति ममाज्ञया ॥२॥
विश्वामित्रवचः श्रुत्वा शुनःशेपः शुचाकुलः। मंत्रं जजाप मनसा कौशिकोक्तं स्फुटाक्षरम् ३॥
जपतस्तत्र तस्याऽऽशु प्रचेतास्तु कृपाकरः। प्रादुर्बभूव सहसा प्रसन्नो नृपबालके ॥४॥
दृष्ट्वा तमागतं सर्वे विस्मयं परमं गताः। तुष्टुवुर्वरुणं देवं मुदिता दर्शनेन ते ॥५॥
राजाऽतिविस्मितः पादौ प्रणनाम रुजातुरः। बद्धांजलिपुटो देवं तुष्टाव पुरतः स्थितम् ॥६॥

हरिश्चन्द्र उवाच

देवदेव कृपासिंधो पापात्माऽहं सुमंदधीः। कृतापराधः कृपणः पावितः परमेष्ठिना ॥७॥
मया ते पुत्रकामेन दुःखसंस्थेन हेलनम्। कृतं क्षमार्ह्यं प्रभुणा कोऽपराधः सुदुर्मतेः ॥८॥
अर्थी दोषं न जानाति तस्मात्पुत्रार्थिना मया। वंचितस्त्वं देवदेव भीतेन नरकाद्विभो ॥९॥
अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्गो नैव च नैव च। भीतोऽहं तेन वाक्येन तस्मात्ते हेलनं कृतम्१०॥
नाऽज्ञस्य दूषणं चिंत्यं नूनं ज्ञानवता विभो। दुःखितोऽहं रुजाक्रांतो वंचितः स्वसुतेन ह॥११॥
न जानेऽहं महाराज पुत्रो मे क्व गतः प्रभो। वंचयित्वा वने भीतो मरणान्मां कृपानिधे १२॥
प्रययौ द्रविणं दत्त्वा गृहीतो द्विजबालकः। यज्ञोऽयं क्रीतपुत्रेण प्रारब्धस्तव तुष्टये ॥१३॥
दर्शनं तव संप्राप्य गतं दुःखं ममाऽद्भुतम्। जलोदरकृतं सर्वं प्रसन्ने त्वयि सांप्रतम् ॥१४॥

व्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा राज्ञो रोगातुरस्य च। दयावान्देवदेवेशः प्रत्युवाच नृपोत्तमम् ॥१५॥

वरुण उवाच

मुंच राजञ्छुनःशेपं स्तुवंतं मां भृशातुरम्। यज्ञोऽयं परिपूर्णस्ते रोगमुक्तो भवाऽऽत्मना १६।
इत्युक्त्वा वरुणस्तूर्णं राजानं विरुजं तथा। चकार पश्यतां तत्र सदस्यानां सुसंस्थितम् १७।
विमुक्तोऽसौ द्विजः पाशाद्वरुणेन महात्मना। जयशब्दस्ततस्तत्र संजातो मखमंडपे ॥१८।
राजा प्रमुदितः सद्यो रोगान्मुक्तः सुदारुणात्। यूपान्मुक्तः शुनःशेपो बभूवाऽतीव संस्थितः१९।
राजा त्विमं मखं पूर्णं चकार विनयान्वितः। शुनःशेपस्तदा सभ्यानित्युवाच कृतांजलिः २०।
भो भो सभ्याः सुधर्मज्ञा ब्रुवंतु धर्मनिर्णयम्। वेदशास्त्रानुसारेण यथार्थवादिनः किल ॥२१
पुत्रोऽहं कस्य सर्वज्ञाः पिता मे कोऽग्रतः परम्। भवतां वचनात्तस्य शरणं प्रव्रजाम्यहम् ॥२२

इत्युक्ते वचने तत्र सभ्याः प्रोचुः परस्परम् ।

सभ्या ऊचुः

अजीगर्तस्य पुत्रोऽयं कस्यान्यस्य भवेदसौ ॥२३॥

अंगादंगात्समुद्भूतः पालितस्तेन भक्तितः । अन्यस्य कस्य पुत्रोऽसौ प्रभवेदिति निश्चयः २४॥
तच्छ्रुत्वा वामदेवस्तु तानुवाच सभासदः । विक्रीतस्तेन तातेन द्रव्यलोभात्सुतः किल ॥२५॥
पुत्रोऽयं धनदातुश्च राज्ञस्तत्र न संशयः । अथवा वरुणस्यैष पाशान्मुक्तोऽस्त्यनेन वै २६॥
अन्नदाता भयत्राता तथा विद्याप्रदश्च यः । तथा वित्तप्रदश्चैव पंचैते पितरः स्मृताः ॥२७॥
तदा केचित्पितुः प्राहुः केचिद्राज्ञस्तथाऽपरे । वरुणस्येति संवादे निर्णयं न ययुश्च ते ॥२८॥
इत्थं संदेहमापन्ने वसिष्ठो वाक्यमब्रवीत् । सभ्यान्विवदतस्तत्र सर्वज्ञः सर्वपूजितः ॥२६॥
शृणुध्वं भो महाभागा निर्णयं श्रुतिसंमतम् । निःस्नेहेन यदा पित्रा विक्रीतोऽयं सुतः शिशुः ॥
संबन्धस्तु गतस्तस्य तदैव धनसंग्रहात् । हरिश्चन्द्रस्य संजातः पुत्रोऽसौ क्रीत एव च ॥३१॥
यूपे बद्धो यदा राज्ञा तदा तस्य न वै सुतः । वरुणस्तु स्तुतोऽनेन तेन तुष्टेन मोचितः ॥३२॥
तस्मान्नाऽयं महाभागा ह्यसौ पुत्रः प्रचेतसः । यो यं स्तौति महामन्त्रैः सोऽपि तुष्टो ददाति च ॥
धनं प्राणान्पशून्राज्यं तथा मोक्षं निजेप्सितम्। कौशिकस्य सुतश्चाऽयं गरिष्ठे येन रक्षितः ॥३४॥

मंत्र दत्त्वा महावीर्यं वरुणस्यातिसङ्कटे ।

व्यास उवाच

श्रुत्वा वाक्यं वसिष्ठस्य वाढमूचुः सभासदः ॥३५॥

विश्वामित्रस्तु जग्राह तं करे दक्षिणे तदा । एहि पुत्र गृहं मे त्वमित्युक्त्वा प्रेमपूरितः ३६॥
शुनःशेपो जगामाऽशु तेनैव सह सत्वरः । वरुणस्तु प्रसन्नात्मा जगाम च स्वामलयम् ३७॥
ऋत्विजश्च तथा सभ्याः स्वगृहान्निर्ययुस्तदा । राजाऽपि रोगनिर्मुक्तो बभूवाऽतिमुदान्वितः ३८॥
प्रजास्तु पालयामास सुप्रसन्नेन चेतसा । रोहिताख्यस्तु तच्छ्रुत्वा वृत्तांतं वरुणस्य ह ३६॥
आजगाम गृहं प्रीतो दुर्गमाद्वनपर्वतात् । दूता राजानमभ्येत्य प्रोचुः पुत्रं समागतम् ४०॥
मुदितोऽसौ जगामाऽऽशु सम्मुखःकोसलाधिपः। दृष्ट्वा पितरमायांतं प्रेमोद्रिक्तः सुसंभ्रमः ॥४१॥
दंडवत्पतितो भूमावश्रुपूर्णमुखः शुचा । राजाऽपि तं समुत्थाप्य परिरभ्य मुदान्वितः ४२॥
समाघ्राय सुतं मूर्ध्नि पप्रच्छ कुशलं पुनः । उत्संगे तं समारोप्य मुदितो मेदिनीपतिः ॥४३॥
उष्णैर्नेत्रजलैः शीर्षण्यभिषेकमथाऽकरोत् । राज्यं शशास तेनासौ पुत्रेणातिप्रियेण च ४४॥
वृत्तांतं नरमेधस्य कथयामास विस्तरात् । राजसूयं क्रतुवरं चकार नृपसत्तमः ॥४५॥
वसिष्ठं पूजयित्वाऽथ होतारमकरोद्विभुः । समाप्ते त्वथ यज्ञेऽसौ वसिष्ठोऽतीव पूजितः ॥४६॥

शक्रस्य सदनं रम्यं जगाम मुनिरादरात् । विश्वामित्रोऽपि तत्रैव वसिष्ठेन च संगतः ॥४७॥
मिलित्वा तौ स्थितौ देवसदने मुनिसत्तम । विश्वामित्रोऽपि पप्रच्छ वसिष्ठं प्रतिपूजितम् ४८॥
वीक्ष्य विस्मयचित्तस्तं सभायां तु शचीपतेः ।

विश्वामित्र उवाच

क्वेयं पूजा त्वया प्राप्ता महती मुनिसत्तम ॥४९॥
कृता केन महाभाग सत्यं ब्रूहि ममांतिके ।

वसिष्ठ उवाच

यजमानोऽस्ति मे राजा हरिश्चन्द्रः प्रतापवान् ॥५०॥
राजसूयः कृतस्तेन राज्ञा प्रवरदक्षिणः । नेदृशोऽस्ति नृपश्चान्यः सत्यवादी धृतव्रतः ५१॥
दाता च धर्मशीलश्च प्रजारञ्जनतत्परः । तस्य यज्ञे मया पूजा प्राप्ता कौशिकनन्दन ॥५२॥
किं पृच्छसि पुनः सत्यं ब्रवीम्यकृत्रिमं द्विज । हरिश्चन्द्रसमो राजा न भूतो न भविष्यति ॥५३॥
सत्यवादी तथा दाता शूरः परधार्मिकः ।

व्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा विश्वामित्रोऽतिकोपनः । बभूव क्रोधसंरक्तलोचनोऽप्यब्रवीच्च तम् ॥५४॥

विश्वामित्र उवाच

एवं स्तौषि नृपं मिथ्यावादिनं कपटप्रियम् । वञ्चितो वरुणो येन प्रतिश्रुत्य वरं पुनः ॥५५॥
मम जन्मार्जितं पुण्यं तपसः पठितस्य च । त्वदीयं वाऽतितपसो ग्लहं कुरु महामते ॥५६॥
अहं चेत्तं नृपं सद्यो न करोम्यतिसंस्तुतम् । असत्यवादिनं काममदातारं महाखलम् ॥५७॥
आजन्म संचितं सर्वं पुण्यं मम विनश्यतु । अन्यथा त्वत्कृतं सर्वं पुण्यं त्विति पणावहे ५८॥
ग्लहं कृत्वा ततस्तौ तु विवदंतौ मुनी तदा । स्वाश्रमं स्वर्गलोकाच्च गतौ परमकोपनौ ॥५९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥

अथाष्टादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

कदाचित्तु हरिश्चन्द्रो मृगयार्थं वनं ययौ । अपश्यद्रुदतीं बालां सुन्दरीं चारुलोचनाम् ॥१॥
तामपृच्छन्महाराजः कामिनीं करुणापरः । पद्मपत्रविशालाक्षि किं रोदिषि वरानने ॥२॥
केनाऽसिपीडिताऽत्यर्थं किं ते दुःखं वदाऽऽशु मे ।

का च त्वं विजने घोरे कस्ते भर्ता पिताऽथवा ॥३॥
न बाधते च राज्ये मे राक्षसोऽपि परांगनाम्। तं हन्मि तरसा कान्ते यस्त्वां सुन्दरि बाधते ॥४॥
ब्रूहि दुःखं वरारोहे स्वस्था भव कृशोदरि। विषये मम पापात्मा न तिष्ठति सुमध्यमे ॥५॥
इति तस्य वचः श्रुत्वा नारी तमब्रवीन्नृपम्। प्रमृज्याऽऽश्रूणि वदनाद्धरिश्चंद्रं नृपोत्तमम् ॥६॥

नार्युवाच

राजन्मां बाधतेऽत्यर्थं विश्वामित्रो महामुनिः। तपः करोति यद्धोरं मदर्थं कौशिको वने ॥७॥
तेनाऽहं दुःखिता राजन्विषये तव सुव्रत। विद्धि मां कमनां कांतां पीडितां मुनिना भृशम् ॥

राजोवाच

स्वस्था भव विशालाक्षि न ते दुःखं भविष्यति। तमहं वारयिष्यामि मुनिं तपपरायणम् ॥९॥
इत्याश्वास्य स्त्रियं राजा तरसा मुनिसन्निधौ। नत्वा प्रणम्य शिरसा तमुवाच महीपतिः ॥१०॥
स्वामिन्किं क्रियतेऽत्यर्थं तपसा देहपीडनम्। किमर्थं ते समारम्भो ब्रूहि सत्यं महामते ॥११॥
वांछितं तव गाधेय करोमि सफलं किल। उत्तिष्ठोत्तिष्ठ तरसा तपसाऽलमतः परम् ॥१२॥
विषये मम सर्वज्ञ न कर्तव्यं सुदारुणम्। लोकपीडाकरं घोरं तपः केनाऽपि कर्हिचित् ॥१३॥
इत्थं निषिध्य तं राजा विश्वामित्रं गृहं ययौ। मनसा क्रोधमाधाय गतोऽसौ कौशिको मुनिः ॥
स गत्वा चिंतयामास नृपकृत्यमसांप्रतम्। वसिष्ठस्य च सम्वादं तपसः प्रतिषेधनम् ॥१५॥
कोपाविष्टेन मनसा प्रतीकारमथाकरोत्। विचिंत्य बहुधा चित्ते दानवं घोरविग्रहम् ॥१६॥
प्रेषयामास तद्देशं विधाय सूकराकृतिम्। सोऽतिकायो महाकालः कुर्वन्नादं सुदारुणम् ॥
राज्ञश्चोपवने प्राप्तस्त्रासयन्रक्षकांस्तदा। मालतीनां च खंडानि कनकानां तथैव च १८॥
यूथिकानां च वृंदानि कंपयंश्च मुहुर्मुहुः। दन्तेन विलिखन्भूमिं समुन्मूलयते द्रुमान् ॥१९॥
चम्पकान्केतकीखंडान्मल्लिकानां च पादपान्। करवीरानुशीरांश्च निचखान शुभान्मृदून् ॥२०॥
मुचुकुंदानशोकांश्च बकुलांस्तिलकांस्तथा। उन्मूल्य कदनं तत्र चकार सूकरो वने ॥२१॥
वाटिकारक्षकाः सर्वे दुद्रुवुः शस्त्रपाणयः। हा हेति चुक्रुशुस्तत्र मालाकारा भृशातुराः ॥२२॥
बाणैः संताड्यमानोऽपि यदा त्रस्तो न वै मृगः। रक्षकान्पीडयामास कोलः कालसमद्युतिः २३॥
ते तदाऽतिभयाक्राता राजानं शरणं ययुः। तमूचुस्त्राहि त्राहीति वेपमाना भयाकुलाः ॥२४॥
तानागतान्समालोक्य भयार्तान्भूपतिस्तदा। पप्रच्छ किं भयं कस्मान्मां ब्रुवंतु समागताः ॥२५॥
नाहं बिभेमि देवेभ्यो राक्षसेभ्यश्च रक्षकाः। कस्माद्भयं समुत्पन्नं तद्ब्रुवंतु ममाग्रतः ॥२६॥
हन्मि चैकेन बाणेन तं शत्रुं दुर्भगं किल। यो मेऽरातिः समुत्पन्नो लोके पापमतिः खलः ॥
देवो वा दानवो वाऽपि तं निहन्मि शरैः शितैः। क्व तिष्ठति कियद्रूपः कियद्बलसमन्वितः ॥२८॥

मालाकारा ऊचुः

न देवो न च दैत्योऽस्ति न यक्षो न च किन्नरः। कश्चित्कोलो महाकायो राजंस्तिष्ठति कानने २६॥
पुष्पवृक्षानतिमृदून्दंतेनोन्मूलयत्यसौ। विदीर्णं तद्वनं सर्वं शूकरेणाऽतिरंहसा ॥३०॥
विशिखैस्ताडितोऽस्माभिर्दृषद्भिर्लकुटैस्तथा। न बिभेति महाराज हंतुमस्मानुपाद्रवत् ॥३१॥

व्यास उवाच

इत्याकर्ण्य वचस्तेषां राजा कोपसमाकुलः। अश्वमारुह्य तरसा जगामोपवनं प्रति ॥३२॥
सैन्येन महता युक्तो गजाश्वरथसंयुतः। पदातिवृंदसहितः प्रययौ वनमुत्तमम् ॥३३॥
तत्राऽपश्यन्महाकोलं घुर्घुरंतं भयानकम्। वनं भग्नं च संवीक्ष्य राजा क्रोधयुतोऽभवत्३४॥
चापे बाणं समारोप्य विकृष्य च शरासनम्। तं हंतुं सूकरं पापं तरसा समुपाक्रमत् ॥३५॥
समालोक्य च राजानं चापहस्तं रुषाकुलम्। संमुखोऽभ्यद्रवत्तूर्णं कुर्वञ्छब्दं सुदारुणम् ॥३६॥
तमायांतं समालोक्य वराहं विकृताननम्। मुमोच विशिखं तस्मिन्हंतुकामो महीपतिः ॥३७॥
वंचयित्वाऽथ तद्बाणं सूकरस्तरसा बलात्। निर्जगाम महावेगात्तमुल्लंघ्य नृपं तदा ॥३८॥
गच्छंतं तं समालोक्य राजा कोपसमन्वितः। मुमोच विशिखांस्तीक्ष्णांश्चापमाकृष्य यत्नतः ॥
क्षणं दृष्टिपथं राज्ञः क्षणं चाऽदर्शनं गतः। कुर्वन्बहुविधारावं सूकरः समुपाद्रवत् ॥४०॥
हरिश्चंद्रोऽतिकुपितो मृगस्याऽनुजगाम ह। अश्वेन वायुवेगेन विकृष्य च शरासनम् ॥४१॥
इतस्ततस्ततः सैन्यमगमच्च वनांतरम्। एकाकी नृपतिः कोलं व्रजंतं समुपाद्रवत् ॥४२॥
मध्याह्नसमये राजा सम्प्राप्तो विजने वने। तृषितः क्षुधितोऽत्यर्थं बभूव श्रांतवाहनः ॥४३॥
सूकरोऽदर्शनं प्राप्तो राजा चिंतातुरोऽभवत्। मार्गभ्रष्टोऽतिविपिने दारुणे दीनवत्स्थितः ॥४४॥
किं करोमि क्व गच्छामि न सहायोऽस्ति मे वने। अज्ञातस्वपथः कुत्र व्रजामीति व्यचिंतयत्४५॥
एवं चिंतयतस्तत्र विपिने जनवर्जिते। राजा चिंतातुरोऽपश्यन्नदीं सुविमलोदकाम् ॥४६॥
वीक्ष्य तां मुदितो राजा पाययित्वा तुरङ्गकम्। अश्वादुत्तीर्य विमलं पपौ पानीयमुत्तमम् ॥४७॥
जलं पीत्वा नृपस्तत्र सुखमाप महीपतिः। इयेष नगरं गंतुं दिग्भ्रमेणाऽतिमोहितः ॥४८॥
विश्वामित्रस्तु संप्राप्तो वृद्धब्राह्मणरूपधृक्। ननाम वीक्ष्य राजा तं प्रीतिपूर्वं द्विजोत्तमम् ४६॥
तमुवाच गाधिराजः प्रणमंतं नृपोत्तमम्। स्वस्ति तेऽस्तु महाराज किमर्थमिह चाऽऽगतः ॥
एकाकी विजने राजन्किं चिकीर्षितमत्र ते। ब्रूहि सर्वं स्थिरो भूत्वा कारणं नृपसत्तम ॥५१॥

राजोवाच

सूकरोऽतिमहाकायो बलवान्पुष्पकाननम्। समुपेत्य ममर्दाऽऽशु कोमलान्पुष्पपादपान् ॥५२॥
तं निवारयितुं दुष्टं करे कृत्वा च कार्मुकम्। ससैन्योऽहं स्वनगरान्निर्गतो मुनिसत्तम ॥५३॥

गतोऽसौ दृक्पथात्पापो मायावी क्वापि वेगवान् । पृष्ठतोऽहमपि प्राप्तः सैन्यं क्वापि गतं मम ॥
क्षुधितस्तृषितश्चाऽहं सैन्यभ्रष्टस्त्विहाऽऽगतः । न जाने पुरमार्गं च तथा सैन्यगतिं मुने ॥५५॥
पंथानं दर्शय विभो व्रजामि नगरं प्रति । ममाऽत्र भाग्ययोगेन प्राप्तस्त्वं विजने वने ॥५६॥
अयोध्याधिपतिश्चाऽहं हरिश्चंद्रोऽतिविश्रुतः । राजसूयस्य कर्ता च वांछितार्थप्रदः सदा ॥५७॥
धनेच्छा यदि ते ब्रह्मन्यज्ञार्थं द्विजसत्तम । आगन्तव्यमयोध्यायां दास्यामि विपुलं धनम् ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धेऽष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा भूपतेः कौशिको मुनिः। प्रहस्य प्रत्युवाचेदं हरिश्चंद्रं तदा नृपः ॥१॥
राजंस्तीर्थमिदं पुण्यं पावनं पापनाशम्। स्नानं कुरु महाभाग पितॄणां तर्पणं तथा ॥२॥
कालः शुभतमोऽस्तीह तीर्थे स्नात्वा विशांपते । दानं ददस्व शक्त्याऽत्र पुण्यतीर्थेऽतिपावने ॥३॥
प्राप्य तीर्थं महापुण्यमस्नात्वा यस्तु गच्छति । स भवेदात्महा भूय इति स्वायंभुवोऽब्रवीत् ॥४॥
तस्मात्तीर्थवरे राजन्कुरु पुण्यं स्वशक्तितः । दर्शयिष्यामि मार्गं ते गन्ताऽसि नगरं ततः ॥५॥
आगमिष्याम्यहं मार्गदर्शनार्थं तवाऽनघ । त्वया सहाऽद्य काकुत्स्थ तव दानेन तोषितः ॥६॥
तच्छ्रुत्वा वचनं राजा मुनेः कपटमंडितम् । वासांस्युत्तार्य विधिवत्स्नातुमभ्याययौ नदीम् ॥७॥
बंधयित्वा हयं वृक्षे मुनिवाक्येन मोहितः । अवश्यंभावियोगेन तद्वशस्तु तदाऽभवत् ॥८॥
राजा स्नानविधिं कृत्वा संतर्प्य पितृदेवताः । विश्वामित्रमुवाचेदं स्वामिन्दानं ददामि ते ॥९॥
यदिच्छसि महाभाग तत्ते दास्यामि सांप्रतम् । गावो भूमिर्हिरण्यं च गजाश्वरथवाहनम् ॥१०॥
नाऽदेयं मे किमप्यस्ति कृतमेतद्व्रतं पुरा । राजसूये मखश्रेष्ठे मुनीनां सन्निधावपि ॥११॥
तस्मात्त्वमिह सम्प्राप्तस्तीर्थेऽस्मिन्प्रवरे मुने । यत्तेऽस्ति वांछितं ब्रूहि ददामि तव वांछितम् १२॥

विश्वामित्र उवाच

मया पूर्वं स्मृता राजन्कीर्तिस्ते विपुला भुवि । वसिष्ठेन च सम्प्रोक्ता दाता नास्ति महीतले १३॥
हरिश्चंद्रो नृपश्रेष्ठः सूर्यवंशे महीपतिः । तादृशो नृपतिर्दाता न भूतो न भविष्यति ॥१४॥
पृथिव्यां परमोदारस्त्रिशंकुतनयो यथा । अतस्त्वां प्रार्थयाम्यद्य विवाहो मेऽस्ति पार्थिव ॥
पुत्रस्य च महाभाग तदर्थं देहि मे धनम् ।

राजोवाच

विवाहं कुरु विप्रेन्द्र ददामि प्रार्थितं तव ॥१६॥

यदिच्छसि धनं कामं दाता तस्यास्मि निश्चितम् ।

व्यास उवाच

इत्युक्तः कौशिकस्तेन वंचनातत्परो मुनिः ॥१७॥
उन्द्भाव्य मायां गांधर्वीं पार्थिवायाऽप्यदर्शयत् । कुमारः सुकुमारश्च कन्या च दशवार्षिकी ॥१८॥
एतयोः कार्यमप्यद्य कर्तव्यं नृपसत्तम । राजसूयाधिकं पुण्यं गृहस्थस्य विवाहतः ॥१९॥
भविष्यति तवाऽद्यैव विप्रपुत्रविवाहतः । तच्छ्रुत्वा वचनं राजा मायया तस्य मोहितः २०॥
तथेति च प्रतिज्ञाय नोवाचाऽल्पं वचस्तथा । तेन दर्शितमार्गोऽसौ नगरं प्रतिजग्मिवान् ॥२१॥
विश्वामित्रोऽपि राजानं वंचयित्वाश्रमं ययौ । कृतोद्वाहविधिस्तावद्विश्वामित्रोऽब्रवीन्नृपम् ॥२२॥
वेदीमध्ये नृपाऽद्य त्वं देहि दानं यथेप्सितम् ।

राजोवाच

किं तेऽभीष्टं द्विज ब्रूहि ददामि वांछितं किल ॥२३॥
अदेयमपि संसारे यशःकामोऽस्मि सांप्रतम् । व्यर्थं हि जीवितं तस्य विभवं प्राप्य येन वै॥२४॥
नोपार्जितं यशः शुद्धं परलोकसुखप्रदम् ।

विश्वामित्र उवाच

राज्यं देहि महाराज वराय सपरिच्छदम् ॥२५॥
गजाश्वरथरत्नाढ्यं वेदीमध्येऽतिपावने ।

व्यास उवाच

मोहितो मायया तस्य श्रुत्वा वाक्यं मुनेर्नृपः ॥२६॥
दत्तमित्युक्तवान्राज्यमविचार्य यदृच्छया । गृहीतमिति तं प्राह विश्वामित्रोऽतिनिष्ठुरः ॥२७॥
दक्षिणां देहि राजेन्द्र दानयोग्यां महामते । दक्षिणारहितं दानं निष्फलं मनुरब्रवीत् ॥२८॥
तस्माद्दानफलाय त्वं यथोक्तां देहि दक्षिणाम् । इत्युक्तस्तु तदा राजा तमुवाचाऽतिविस्मितः॥२९॥
ब्रूहि कियद्धनं तुभ्यं देयं स्वामिन्मयाधुना । दक्षिणानिष्क्रयं साधो वद तावत्प्रमाणकम् ॥३०॥
दानपूर्त्यै प्रदास्यामि स्वस्थो भव तपोधन । विश्वामित्रस्तु तच्छ्रुत्वा तमाह मेदिनीपतिम् ३१॥
हेमभारद्वयं सार्धं दक्षिणां देहि साम्प्रतम् । दास्यामीति प्रतिश्रुत्य तस्मै राजातिविस्मितः॥३२॥
तदैव सैनिकास्तस्य वीक्षमाणाः समागताः । दृष्ट्वा महीपतिं व्यग्रं तुष्टुवुस्ते मुदान्विताः ॥३३॥

व्यास उवाच

श्रुत्वा तेषां वचो राजा नोक्त्वा किंचिच्छुभाशुभम् । चिंतयन्स्वकृतं कर्म ययावंतःपुरे ततः ॥
किं मया स्वीकृतं दानं सर्वस्वं दत्तसमर्पितम् । वंचितोऽहं द्विजेनाऽत्र वने पाटच्चरैरिव ॥३५॥

राज्यं सोपस्करं तस्मै मया सर्वं प्रतिश्रुतम् । भारद्वयं सुवर्णस्य सार्धं च दक्षिणा पुनः ॥३६॥
किं करोमि मतिभ्रंष्टा न ज्ञातं कपटं मुनेः । प्रतारितोऽहं सहसा ब्राह्मणेन तपस्विना ॥३७॥
न जाने दैवकार्यं वै हा दैव किं भविष्यति । इति चिंतापरो राजा गृहं प्राप्तोऽतिविह्वलः ॥३८॥
पतिं चिंतापरं दृष्ट्वा राज्ञी पप्रच्छ कारणम् । किं प्रभो विमना भासि का चिंता ब्रूहि सांप्रतम् ॥
वनात्पुत्रः समायातो राजसूयः कृतः पुरा । कस्माच्छोचसि राजेन्द्र शोकस्य कारणं वद४०॥
नाऽरातिर्विद्यते क्वाऽपि बलवान्दुर्बलोऽपि वा । वरुणोऽपि सुसंतुष्टः कृतकृत्योऽसि भूतले ॥४१॥
चिंतया क्षीयते देहो नास्ति चिंतासमा मृतिः । त्यज्यतां नृपशार्दूल स्वस्थो भव विचक्षण ४२॥
तन्निशम्य प्रियावाक्यं प्रीतिपूर्वं नराधिपः । प्रोवाच किंचिच्चिंतायाः कारणं च शुभाशुभम् ॥
भोजनं न चकाराऽसौ चिंताविष्टस्तथा नृपः । सुप्त्वापि शयने शुभ्रे लेभे निद्रां न भूमिपः४४॥
प्रातरुत्थाय चिंतार्तो यावत्संध्यादिकाः क्रियाः । करोति नृपतिस्तावद्विश्वामित्रः समागतः ॥४५॥
क्षत्त्रा निवेदितो राज्ञे मुनिः सर्वस्वहारकः । आगत्योवाच राजानं प्रणमंतं पुनः पुनः॥४६॥

विश्वामित्र उवाच

राजंस्त्यज स्वराज्यं मे देहि वाचा प्रतिश्रुतम् । सुवर्णं स्पृश राजेन्द्र सत्यवाग्भव साम्प्रतम्४७॥

हरिश्चन्द्र उवाच

स्वामिन्राज्यं तवेदं मे मया दत्तं किलाधुना । त्यक्त्वान्यत्र गमिष्यामि मा चिंतां कुरु कौशिक॥
सर्वस्वं मम ते ब्रह्मन्गृहीतं विधिवद्विभो । सुवर्णदक्षिणां दातुमशक्तोऽद्याधुना द्विज ॥४९॥
दानं ददामि ते तावद्यावन्मे स्याद्धनागमः । पुनश्चेत्कालयोगेन तदा दास्यामि दक्षिणाम् ॥
इत्युक्त्वा नृपतिः प्राह पुत्रं भार्यां च माधवीम् । राज्यमस्मै प्रदत्तं वै मया वेद्यां सुविस्तरम् ५१॥
हस्त्यश्वरथसंयुक्तं रत्नहेमसमन्वितम् । त्यक्त्वा त्रीणि शरीराणि सर्वं चाऽस्मै समर्पितम्॥
त्यक्त्वाऽयोध्यां गमिष्यामि कुत्रचिद्वनगह्वरे । गृह्णात्विदं मुनिः सम्यग्राज्यं सर्वसमृद्धिमत् ५३॥
इत्याभाष्य सुतं भार्यां हरिश्चन्द्रः स्वमंदिरात् । विनिर्गतः सुधर्मात्मा मानयंस्तं द्विजोत्तमम् ५४॥
व्रजंतं भूपतिं वीक्ष्य भार्यापुत्रावुभावपि । चिंतातुरौ सुदीनास्यौ जग्मतुः पृष्ठतस्तदा ॥५५॥
हाहाकारो महानासीन्नगरे वीक्ष्य तांस्तथा । चुक्रुशुः प्राणिनः सर्वे साकेतपुरवासिनः ॥५६॥
हा राजन्किं कृतं कर्म कुतः क्लेशः समागतः । वंचितोऽसि महाराज विधिना पंडितेन ह ५७॥
सर्वे वर्णास्तदा दुःखमाप्नुयुस्तं महीपतिम् । विलोक्य भार्यया सार्धं पुत्रेण च महात्मना५८॥
निनिंदुर्ब्राह्मणं तं तु दुराचारं पुरौकसः । धूर्तोऽयमिति भाषंतो दुःखार्ता ब्राह्मणादयः५९॥
निर्गत्य नगरात्तस्माद्विश्वामित्रः क्षितीश्वरम् । गच्छंतं तमुवाचेदं समेत्य निष्ठुरं वचः ॥६०॥
दक्षिणायाः सुवर्णं मे दत्त्वा गच्छ नराधिप । नाहं दास्यामि वा ब्रूहि मया त्यक्तं सुवर्णकम् ॥

राज्यं गृहाण वा सर्वं लोभश्चेद्धि विवर्तते । दत्तं चेन्मन्यसे राजन्देहि यत्तत्प्रतिश्रुतम् ॥६२॥
एवं ब्रुवंतं गाधेयं हरिश्चन्द्रो महीपतिः । प्रणिपत्य सुदीनात्मा कृतांजलिपुटोऽब्रवीत् ६३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥१९॥

अथ विंशोऽध्यायः

हरिश्चन्द्र उवाच

अदत्त्वा ते हिरण्यं वै न करिष्यामि भोजनम् । प्रतिज्ञा मे मुनिश्रेष्ठ विषादं त्यज सुव्रत ॥१॥
सूर्यवंशसमुद्भूतः क्षत्रियोऽहं महीपतिः । राजसूयस्य यज्ञस्य कर्ता वांछितदो नृषु ॥२॥
कथं करोमि नाकारं स्वामिन्दत्त्वा यदृच्छया । अवश्यमेव दातव्यमृणं ते द्विजसत्तम ॥३॥
स्वस्थो भव प्रदास्यामि सुवर्णं मनसेप्सितम् । कंचित्कालं प्रतीक्षस्व यावत्प्राप्स्याम्यहं धनम् ४।

विश्वामित्र उवाच

कुतस्ते भविता राजन्धनप्राप्तिरतः परम् । गतं राज्यं तथा कोशो बलं चैवाऽर्थसाधनम् ५।
वृथाऽऽशा ते महीपाल धनार्थे किं करोम्यहम् । निर्धनं त्वां च लोभेन पीडयामि कथं नृप ॥६।
तस्मात्कथय भूपाल न दास्यामीति सांप्रतम् । त्यक्त्वाऽऽशां महतीं कामं गच्छाम्यहमतः परम्।
यथेष्टं व्रज राजेन्द्र भार्यापुत्रसमन्वितः । सुवर्णं नास्ति किं तुभ्यं ददामीति वदाधुना ८।

व्यास उवाच

गच्छन्वाक्यमिदं श्रुत्वा ब्राह्मणस्य च भूपतिः । प्रत्युवाच मुनिं ब्रह्मन्धैर्यं कुरु ददाम्यहम् ॥९।
मम देहोऽस्ति भार्यायाः पुत्रस्य च ह्यनामयः । क्रीत्वा देहं तु तं नूनमृणं दास्यामि ते द्विज१०।
ग्राहकं पश्य विप्रेंद्र वाराणस्यां पुरि प्रभो । दासभावं गमिष्यामि सदारोऽहं सपुत्रकः ॥११।
गृहाण कांचनं पूर्णं सार्धं भारद्वयं मुने । मौल्येन दत्त्वा सर्वान्नः संतुष्टो भव भूधर ॥१२।
इति ब्रुवञ्जगामाऽथ सह पत्न्या सुतान्वितः । उमया कांतया सार्धं यत्रास्ते शंकरः स्वयम् १३।
यां दृष्ट्वा च पुरीं रम्यां मनसोह्लादकारिणीम् । उवाच स कृतार्थोऽस्मि पुरीं पश्यन्सुवर्चसम् ।
यतो भागीरथीं प्राप्य स्नात्वा देवादितर्पणम् । देवार्चनं च निर्वर्त्य कृतवान्दिग्विलोकनम् १५।
प्रविश्य वसुधापालो दिव्यां वाराणसीं पुरीम् । नैषा मनुष्यभुक्तेति शूलपाणेः परिग्रहः ॥१६।
जगाम पद्भ्यां दुःखार्तः सह पत्न्या समाकुलः । पुरीं प्रविश्य स नृपो विश्वासमकरोत्तदा ॥१७।
ददर्शाऽथ मुनिश्रेष्ठं ब्राह्मणं दक्षिणार्थिनम् । तं दृष्ट्वा समनुप्राप्तं विनयावनतोऽभवत् ॥१८।
प्राह चैवांजलिं कृत्वा हरिश्चन्द्रो महामुनिम् । इमे प्राणाः सुतश्चाऽथ प्रिया पत्नी मुने मम ।
येन ते कृत्यमस्त्याशु गृहाणाऽद्य द्विजोत्तम । यच्चान्यत्कार्यमस्माभिस्तन्ममाऽऽख्यातुमर्हसि ।

विश्वामित्र उवाच

पूर्णः स मासो भद्रन्ते दीयतां मम दक्षिणा । पूर्वं तस्य निमित्तं हि स्मर्यते स्ववचो यदि २१॥

राजोवाच

ब्रह्मन्नाऽद्याऽपि संपूर्णो मासो ज्ञानतपोबल । तिष्ठत्येकदिनार्धं यत्तत्प्रतीक्षस्व नाऽपरम् ॥२२॥

विश्वामित्र उवाच

एवमस्तु महाराज आगमिष्याम्यहं पुनः । शापं तव प्रदास्यामि न चेदद्य प्रयच्छसि २३॥

इत्युक्त्वाऽथ ययौ विप्रो राजा चाऽचिंतयत्तदा । कथमस्मै प्रयच्छामि दक्षिणा या प्रतिश्रुता२४॥

कुतः पुष्टानि मित्राणि कुत्राऽर्थं सांप्रतं मम । प्रतिग्रहः प्रदुष्टो मे तत्र याच्ञा कथं भवेत्२५॥

राज्ञां वृत्तित्रयं प्रोक्तं धर्मशास्त्रेषु निश्चितम् । यदि प्राणान्विमुञ्चामि ह्यप्रदाय च दक्षिणाम् ॥

ब्रह्मस्वहा कृमिः पापो भविष्याम्यधमाधमः । अथवा प्रेततां यास्ये वर एवात्मविक्रयः ॥२७॥

सूत उवाच

राजानं व्याकुलं दीनं चिंतयानमधोमुखम् । प्रत्युवाच तदा पत्नी बाष्पगद्गदया गिरा ॥२८॥

त्यज चिंतां महाराज स्वधर्ममनुपालय । प्रेतवद्वर्जनीयो हि नरः सत्यबहिष्कृतः ॥२९॥

नातः परतरं धर्मं वदंति पुरुषस्य च । यादृशं पुरुषव्याघ्र स्वसत्यस्याऽनुपालनम् ३०॥

अग्निहोत्रमधीतं च दानाद्याः सकलाः क्रियाः । भवंति तस्य वैफल्यं वाक्यं यस्याऽनृतं भवेत् ॥

सत्यमत्यंतमुदितं धर्मशास्त्रेषु धीमताम् । तारणायाऽनृतं तद्वत्पातनायाऽकृतात्मनाम् ३२॥

शताश्वमेधानाहृत्य राजसूयं च पार्थिवः । कृत्वा राजा सकृत्स्वर्गादसत्यवचनाच्च्युतः ३३॥

राजोवाच

वंशवृद्धिकरश्चाऽयं पुत्रस्तिष्ठति बालकः । उच्यतां वक्तुकामासि यद्वाक्यं गजगामिनि ३४॥

पत्न्युवाच

राजन्माभूदसत्यं ते पुंसां पुत्रफलाः स्त्रियः । तन्मां प्रदाय वित्तेन देहि विप्राय दक्षिणाम्३५॥

व्यास उवाच

एतद्वाक्यमुपश्रुत्य ययौ मोहं महीपतिः । प्रतिलभ्य च संज्ञां वै विललापातिदुःखितः ३६॥

महद्दुःखमिदं भद्रे यत्त्वमेवं ब्रवीषि मे । किं तव स्मितसंलापा मम पापस्य विस्मृताः ३७॥

हा हा त्वया कथं योग्यं वक्तुमेतच्छुचिस्मिते । दुर्वाच्यमेतद्वचनं कथं वदसि भामिनि ॥३८॥

इत्युक्त्वा नृपतिश्रेष्ठो न धीरो दारविक्रये । निपपात महीपृष्ठे मूर्च्छया-तिपरिप्लुतः ॥३९॥

शयानं भुवि तं दृष्ट्वा मूर्च्छयाऽपि महीपतिम् । उवाचेदं सुकरुणं राजपुत्री सुदुःखिता ॥४०॥

हा महाराज कस्येदमपध्यानादुपागतम् । यस्त्वं निपतितो भूमौ रंकवच्छरणोचितः ॥४१॥

येनैव कोटिशो वित्तं विप्राणामपवर्जितम् । स एव पृथिवीनाथो भुवि स्वपिति मे पतिः ४२॥
हा कष्टं किं तवानेन कृतं दैव महीक्षिता । यदिंद्रोपेंद्रतुल्योऽयं नीतः पापामिमां दशाम् ४३॥
इत्युक्त्वा साऽपि सुश्रोणी मूर्च्छिता निपपात ह । भर्तुर्दुःखमहाभारेणाऽसह्येनातिपीडिता ॥४४॥
शिशुर्दृष्ट्वा क्षुधाविष्टः प्राह वाक्यं सुदुःखितः । तात तात प्रदेह्यन्नं मातर्मे देहि भोजनम् ४५॥
क्षुन्मे बलवती जाता जिह्वाग्रे मेऽतिशुष्यति ॥४६॥

इति श्रीदेवीभागवते सप्तमस्कन्धे हरिश्चन्द्रोपाख्याने विंशोऽध्यायः ॥२०॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

सूत उवाच

एतस्मिन्नंतरे प्राप्तो विश्वामित्रो महातपाः । अंतकेन समः क्रुद्धो धनं स्वं याचितुं तदा ॥१॥
तमालोक्य हरिश्चन्द्रः पपात भुवि मूर्च्छितः । स वारिणा तमभ्युक्ष्य राजानमिदमब्रवीत् ॥२॥
उत्तिष्ठोत्तिष्ठ राजेंद्र स्वां ददस्वेष्टदक्षिणाम् । ऋणं धारयतां दुःखमहन्यहनि वर्धते ॥३॥
आप्यायमानः स तदा हिमशीतेन वारिणा । अवाप्य चेतनां राजा विश्वामित्रमवेक्ष्य च ॥४॥
पुनर्मोहं समापेदे ह्यथ क्रोधं ययौ मुनिः । समाश्वास्य च राजानं वाक्यमाह द्विजोत्तमः ॥५॥

विश्वामित्र उवाच

दीयतां दक्षिणा सा मे यदि धैर्यमवेक्षसे । सत्येनाऽर्कः प्रतपति सत्ये तिष्ठति मेदिनी ॥६॥
सत्ये चोक्तः परो धर्मः स्वर्गः सत्ये प्रतिष्ठितः । अश्वमेधसहस्रं तु सत्यं च तुलया धृतम् ॥७॥
अश्वमेधसहस्राद्धि सत्यमेकं विशिष्यते । अथवा किं ममैतेन प्रोक्तेनाऽस्ति प्रयोजनम् ८॥
मदीयां दक्षिणां राजन्न दास्यति भवान्यदि । अस्ताचलगते ह्यर्के शप्स्यामि त्वामतो ध्रुवम् ९॥
इत्युक्त्वा स ययौ विप्रो राजा चासीद्भयातुरः । दुःखीभूतोऽवनौ निःस्वो नृशंसं मुनिनार्दितः १०॥

सूत उवाच

एतस्मिन्नंतरे तत्र ब्राह्मणो वेदपारगः । ब्राह्मणैर्बहुभिः सार्धं निर्ययौ स्वगृहाद्बहिः ११॥
ततो राज्ञी तु तं दृष्ट्वा आयांतं तापसं स्थितम् । उवाच वाक्यं राजानं धर्मार्थसहितं तदा १२॥
त्रयाणामपि वर्णानां पिता ब्राह्मण उच्यते । पितृद्रव्यं हि पुत्रेण ग्रहीतव्यं न संशयः ॥१३॥
तस्मादयं प्रार्थनीयो धनार्थमिति मे मतिः ।

राजोवाच

नाऽहं प्रतिग्रहं कांक्षे क्षत्रियोऽहं सुमध्यमे ॥१४॥
याचनं खलु विप्राणां क्षत्रियाणां न विद्यते । गुरुर्हि विप्रो वर्णानां पूजनीयोऽस्ति सर्वदा १५॥

तस्माद्गुरुर्न याच्यः स्यात्क्षत्रियाणां विशेषतः । यजनाध्ययनं दानं क्षत्रियस्य विधीयते ॥१६॥
शरणागतानामभयं प्रजानां प्रतिपालनम् । न चाऽप्येवं तु वक्तव्यं देहीति कृपणं वचः१७॥
ददामीत्येव मे देवि हृदये निहितं वचः । अर्जितं कुत्रचिद्द्रव्यं ब्राह्मणाय ददाम्यहम् १८॥

पत्न्युवाच

कालः समविषमकरः परिभवसम्मानमानदः कालः ।
कालः करोति पुरुषं दातारं याचितारं च ॥१६॥

विप्रेण विदुषा राजा क्रुद्धेनाऽतिबलीयसा । राज्यान्निरस्तः सौख्याच्च पश्य कालस्य चेष्टितम् ॥

राजोवाच

असिना तीक्ष्णधारेण वरं जिह्वा द्विधा कृता । न तु मानं परित्यज्य देहि देहीति भाषितम् २१॥
क्षत्रियोऽहं महाभागे न याचे किंचिदप्यहम् । ददामि वाऽहं नित्यं हि भुजवीर्यार्जितं धनम् २२॥

पत्न्युवाच

यदि ते हि महाराज याचितुं न क्षमं मनः । अहं तु न्यायतो दत्ता देवैरपि सवासवैः ॥२३॥
अहं शास्या च पत्या च रक्ष्या चैव महाद्युते । मन्मौल्यं संगृहीत्वाथ गुर्वर्थः संप्रदीयताम् २४॥
एतद्वाक्यमुपश्रुत्य हरिश्चन्द्रो महीपतिः । कष्टं कष्टमिति प्रोच्य विललापाऽतिदुःखितः २५॥
भार्या च भूयः प्राहेदं क्रियतां वचनं मम । विप्रशापाग्निदग्धत्वान्नीचत्वमुपयास्यसि ॥२६॥

न द्यूतहेतोर्न च मद्यहेतोर्न राज्यहेतोर्न च भोगहेतोः ।
ददस्व गुर्वर्थमतो मया त्वं सत्यव्रतं त्वं सफलं कुरुष्व ॥२७॥

इति श्रीदेवीभागवते सप्तमस्कन्धे हरिश्चन्द्रोपाख्याने एकविंशोऽध्यायः ॥२१॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

स तया नोद्यमानस्तु राजा पत्न्या पुनः पुनः । प्राह भद्रे करोम्येष विक्रयं ते सुनिर्घृणः ॥१॥
नृशंसैरपि यत्कर्तुं न शक्यं तत्करोम्यहम् । यदि ते भ्राजते वाणी वक्तुमीदृक्सुनिष्ठुरम् ॥२॥
एवमुक्त्वा ततो राजा गत्वा नगरमातुरः । अवतार्य तदा रंगे तां भार्यां नृपसत्तमः ॥३॥
बाष्पगद्गदकंठस्तु ततो वचनमब्रवीत् । भो भो नागरिकाः सर्वे शृणुध्वं वचनं मम ४॥
कस्यचिद्यदि कार्यं स्याद्दास्या प्राणेष्टया मम । स ब्रवीतु त्वरायुक्तो यावत्स्वं धारयाम्यहम् ॥५॥
तेऽब्रुवन्पंडिताः कस्त्वं पत्नीं विक्रेतुमागतः ।

राजोवाच

किं मां पृच्छथ कस्त्वं भो नृशंसोऽहममानुषः ॥६॥
राक्षसो वाऽस्मि कठिनस्ततः पापं करोम्यम्यहम् ।

व्यास उवाच

तं शब्दं सहसा श्रुत्वा कौशिको विप्ररूपधृक् ॥७॥
वृद्धरूपं समास्थाय हरिश्चन्द्रमभाषत । समर्पयस्व मे दासीमहं क्रेता धनप्रदः ॥८॥
अस्ति मे वित्तमतुलं सुकुमारी च मे प्रिया । गृहकर्म न शक्नोति कर्तुमस्मात्प्रयच्छ मे ॥९॥
अहं गृह्णामि दासीं तु कति दास्यामि ते धनम् । एवमुक्ते तु विप्रेण हरिश्चन्द्रस्य भूपतेः ॥१०॥
विदीर्णं तु मनो दुःखान्न चैनं किंचिदब्रवीत् ।

विप्र उवाच

कर्मणश्च वयोरूपशीलानां तव योषितः ॥११॥
अनुरूपमिदं वित्तं गृहाणाऽर्पय मेऽबलाम् । धर्मशास्त्रेषु यद्दृष्टं स्त्रियो मौल्यं नरस्य च१२॥
द्वात्रिंशल्लक्षणोपेता दक्षा शीलगुणान्विता । कोटिमौल्यं सुवर्णस्य स्त्रियः पुंसस्तथार्बुदम् १३॥
इत्याकर्ण्य वचस्तस्य हरिश्चन्द्रो महीपतिः । दुःखेन महताविष्टो न चैनं किंचिदब्रवीत् १४॥
ततः स विप्रो नृपतेः पुरतो वल्कलोपरि । धनं निधाय केशेषु धृत्वा राज्ञीमकर्षयत् ॥१५॥

राज्ञ्युवाच

मुंच मुंचाऽऽर्य मां सद्यो यावत्पश्याम्यहं सुतम् । दुर्लभं दर्शनं विप्र पुनरस्य भविष्यति ॥१६॥
पश्येह पुत्र मामेवं मातरं दास्यतां गताम् । मां मास्प्राक्षी राजपुत्र न स्पृश्याऽहं त्वयाऽधुना ॥
ततः स बालः सहसा दृष्ट्वा कष्टां तु मातरम् । समभ्यधावदंबेति वदन्साश्रुविलोचनः ॥१८॥
हस्ते वस्त्रं समाकर्षन्काकपक्षधरः स्खलन् । तमागतं द्विजः क्रोधाद्बालमभ्याहनत्तदा ॥१९॥
वदंस्तथापि सोऽम्बेति नैव मुंचति मातरम् ।

राज्ञ्युवाच

प्रसादं कुरु मे नाथ क्रीणीष्वेमं हि बालकम् ॥२०॥
क्रीताऽपि नाहं भविता विनैनं कार्यसाधिका । इत्थं ममाऽल्पभाग्यायाः प्रसादं कुरु मे प्रभो ॥

ब्राह्मण उवाच

गृह्यतां वित्तमेतत्ते दीयतां मम बालकः । स्त्रीपुंसो धर्मशास्त्रज्ञैः कृतमेव हि वेतनम्॥२२॥
शतं सहस्रं लक्षं च कोटिमौल्यं तथापरैः । द्वात्रिंशल्लक्षणोपेता दक्षा शीलगुणान्विता॥२३॥
कोटिमौल्यं स्त्रियः प्रोक्तं पुरुषस्य तथाऽर्बुदम् ।

सूत उवाच

तथैव तस्य तद्वित्तं पुरः क्षिप्तं पटे पुनः ॥२४॥
प्रगृह्य बालकं मात्रा सहैकस्थमबंधयत् । प्रतस्थे स गृहं क्षिप्रं तया सह मुदान्वितः॥२५॥
प्रदक्षिणां तु सा कृत्वा जानुभ्यां प्रणता स्थिता । बाष्पपर्याकुला दीना त्विदं वचनमब्रवीत् ॥२६॥
यदि दत्तं यदि हुतं ब्राह्मणास्तर्पिता यदि । तेन पुण्येन मे भर्ता हरिश्चंद्रोऽस्तु वै पुनः ॥२७॥
पादयोः पतितां दृष्ट्वा प्राणेभ्योऽपि गरीयसीम् । हा हेति च वदन्राजा विललापाऽकुलेंद्रियः ॥२८॥
वियुक्तेयं कथं जाता सत्यशीलगुणान्विता । वृक्षच्छायाऽपि वृक्षं तं न जहाति कदाचन॥२९॥
एवं भार्या वदित्वाऽथ सुसंबद्धं परस्परम् । पुत्रं च तमुवाचेदं मां त्वं हित्वा क्व यास्यसि३०॥
कां दिशं प्रति यास्यामि को मे दुःखं निवारयेत् ।राज्यत्यागे न मे दुःखं वनवासे न मे द्विज॥३१॥
यत्पुत्रेण वियोगो मे एवमाह स भूपतिः । सद्भर्तृभोग्या हि सदा लोके भार्या भवंति हि ॥
मया त्यक्ताऽसि कल्याणि दुःखेन विनियोजिता । इक्ष्वाकुवंशसंभूतं सर्वराज्यसुखोचितम् ॥३३॥
मामीदृशं पतिं प्राप्य दासीभावं गता ह्यसि । ईदृशे मज्जमानं मां सुमहच्छोकसागरे ॥३४॥
को मामुद्धरते देवि पौराणाख्यानविस्तरैः ।

सूत उवाच

पश्यतस्तस्य राजर्षेः कशाघातैः सुदारुणैः ॥३५॥
घातयित्वा तु विप्रेशो नेतुं समुपचक्रमे । नीयमानौ तु तौ दृष्ट्वा भार्यापुत्रौ स पार्थिवः ३६॥
विललापाऽतिदुःखार्तो निःश्वस्योष्णं पुनः पुनः । यां न वायुर्न वाऽऽदित्यो न चन्द्रो न पृथग्जनाः॥
दृष्टवंतः पुरा पत्नीं सेयं दासीत्वमागता । सूर्यवंशप्रसूतोऽयं सुकुमारकरांगुलिः ॥३८॥
संप्राप्तो विक्रयं बालो धिङ्मामस्तु सुदुर्मतिम् । हा प्रिये हा शिशो वत्स ममाऽनार्यस्य दुर्नयः ॥
दैवाधीनदशां प्राप्तो न मृतोऽस्मि तथापि धिक् ॥

व्यास उवाच

एवं विलपतो राज्ञोऽग्रे विप्रोंतरधीयत ॥४०॥
वृक्षगेहादिभिस्तुंगैस्तावादाय त्वरान्वितः । अत्रांतरे मुनिश्रेष्ठस्त्वाजगाम महातपाः ॥४१॥
सशिष्यः कौशिकेंद्रोऽसौ निष्ठुरः क्रूरदर्शनः ।

विश्वामित्र उवाच

या त्वयोक्ता पुरा राजन्राजसूयस्य दक्षिणा ॥४२॥
तां ददस्व महाबाहो यदि सत्यं पुरस्कृतम् ।

हरिश्चंद्र उवाच

नमस्करोमि राजर्षे गृहाणेमां स्वदक्षिणाम् ॥४३॥

राजसूयस्य यागस्य या मयोक्ता पुराऽनघ ।

विश्वामित्र उवाच

कुतो लब्धमिदं द्रव्यं दक्षिणार्थे प्रदीयते ॥४४॥

एतदाचक्ष्व राजेंद्र यथा द्रव्यं त्वयार्जितम् ।

राजोवाच

किमनेन महाभाग कथितेन तवाऽनघ ॥४५॥

शोकस्तु वर्धते विप्र श्रुतेनानेन सुव्रत ।

ऋषिरुवाच

अशस्तं नैव गृह्णामि शस्तमेव प्रयच्छ मे ॥४६॥

द्रव्यस्याऽऽगमनं राजन्कथयस्व यथातथम् ।

राजोवाच

मया देवी तु सा भार्या विक्रीता कोटिसम्मितै. ॥४७॥

निष्कैः पुत्रो रोहिताख्यो विक्रीतोऽर्बुदसंख्यया । विप्रैकादशकोट्यस्त्वं सुवर्णस्य गृहाण मे ॥४८॥

सूत उवाच

तद्वित्तं स्वल्पमालक्ष्य दारविक्रयसंभवम् । शोकाभिभूतं राजानं कुपितः कौशिकोऽब्रवीत् ॥

ऋषिरुवाच

राजसूयस्य यज्ञस्य नैषा भवति दक्षिणा । अन्यदुत्पादय क्षिप्रं संपूर्णा येन सा भवेत् ५०॥

क्षत्रबंधो ममेमां त्वं सदृशीं यदि दक्षिणाम् । मन्यसे तर्हि तत्क्षिप्रं पश्य त्वं मे परंबलम् ॥५१॥

तपसोऽस्य सुतप्तस्य ब्राह्मणस्याऽमलस्य च ।मत्प्रभावस्य चोग्रस्य शुद्धस्याऽध्ययनस्य च ॥५२॥

राजोवाच

अन्यद्दास्यामि भगवन्कालः कश्चित्प्रतीक्ष्यताम् । अधुनैवाऽस्ति विक्रीता पत्नी पुत्रश्च बालकः ५३॥

विश्वामित्र उवाच

चतुर्भागः स्थितो योऽयं दिवसस्य नराधिप । एष एव प्रतीक्ष्यो मे वक्तव्यं नोत्तरं त्वया ॥५४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥२२॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तमेवमुक्त्वा राजानं निर्घृणं निष्ठुरं वचः । तदादाय धनं पूर्णं कुपितः कौशिको ययौ ॥१॥

विश्वामित्रे गते राजा ततः शोकमुपागतः । श्वासोच्छ्वासं मुहुः कृत्वा प्रोवाचोच्चैरधोमुखः॥२
वित्तक्रीतेन यस्यार्तिर्मया प्रेतेन गच्छति । स ब्रवीतु त्वरायुक्तो यो मे तिष्ठति भास्करः ॥३
अथाजगाम त्वरितो धर्मश्चांडालरूपधृक् । दुर्गंधो विकृतोरस्कः श्मश्रुलो दंतुरोऽघृणी ॥४
कृष्णो लंबोदरः स्निग्धः करालः पुरुषाधमः । हस्तजर्जरयष्टिश्च शवमाल्यैरलंकृतः ॥५

चांडाल उवाच

अहं गृह्णामि दासत्वे भृत्यार्थः सुमहान्मम । क्षिप्रमाचक्ष्व मौल्यं किमेतत्ते संप्रदीयते ॥६

व्यास उवाच

तं तादृशमथाऽऽलक्ष्य क्रूरदृष्टिं सुनिर्घृणम् । वदंतमतिदुःशीलं कस्त्वमित्याह पार्थिवः ॥७

चांडाल उवाच

चांडालोऽहमिह ख्यातः प्रवीरेति नृपोत्तम । शासने सर्वदा तिष्ठ मृतचैलापहारकः ॥८
एवमुक्तस्तदा राजा वचनं चेदमब्रवीत् । ब्राह्मणः क्षत्रियो वापि गृह्णात्विति मतिर्मम ॥९
उत्तमस्योत्तमो धर्मो मध्यमस्य च मध्यमः । अधमस्याधमश्चैव इति प्राहुर्मनीषिणः ॥१०

चांडाल उवाच

एवमेव त्वया धर्मः कथितो नृपसत्तम । अविचार्य त्वया राजन्नधुनोक्तं ममाऽग्रतः ॥११
विचारयित्वा यो ब्रूते सोऽभीष्टं लभते नरः । सामान्यमेव तत्प्रोक्तमविचार्य त्वयानघ ॥१२
यदि सत्यं प्रमाणं ते गृहीतोऽसि न संशयः ।

हरिश्चन्द्र उवाच

असत्यान्नरके गच्छेत्सद्यः क्रूरे नराधमः ॥१३॥
ततश्चांडालता साध्वी न वरा मे ह्यसत्यता ।

व्यास उवाच

तस्यैवं वदतः प्राप्तो विश्वामित्रस्तपोनिधिः ॥१४॥
क्रोधामर्षविवृत्ताक्षः प्राह चेदं नराधिपम् । चांडालोऽयं मनस्थं ते दातुं वित्तमुपस्थितः१५
कस्मान्न दीयते मह्यमशेषा यज्ञदक्षिणा ।

राजोवाच

भगवन्सूर्यवंशोत्थमात्मानं वेद्मि कौशिक ॥१६॥
कथं चांडालदासत्वं गमिष्ये वित्तकामतः ।

विश्वामित्र उवाच

यदि चांडालवित्तं त्वमात्मविक्रयजं मम ॥१७॥

न प्रदास्यसि चेत्तर्हि शप्स्यामि त्वामसंशयम् । चांडालादथवा विप्राद्देहि मे दक्षिणाधनम् १८॥
विना चांडालमधुना नाऽन्यः कश्चिद्धनप्रदः । धनेनाऽहं विना राजन्न यास्यामि न संशयः १९॥
इदानीमेव मे वित्तं न प्रदास्यसि चेन्नृप । दिनेऽर्धघटिकाशेषे तत्त्वां शापाग्निना दहे ॥२०॥

व्यास उवाच

हरिश्चंद्रस्ततो राजा मृतवच्छ्रितजीवितः । प्रसीदेति वदन्पादौ ऋषेर्जग्राह विह्वलः ॥२१॥

हरिश्चन्द्र उवाच

दासोऽस्म्यार्तोऽस्मि दीनोऽस्मि त्वद्भक्तश्च विशेषतः । प्रसादं कुरु विप्रर्षे कष्टश्चांडालसंकरः २२॥
भवेयं वित्तशेषेण तव कर्मकरोऽवशः । तवैव मुनिशार्दूल प्रेष्यश्चित्तानुवर्तकः ॥२३॥

विश्वामित्र उवाच

एवमस्तु महाराज ममैव भव किंकरः । किंतु मद्वचनं कार्यं सर्वदैव नराधिप ॥२४॥

व्यास उवाच

एवमुक्तेऽथ वचने राजा हर्षसमन्वितः । अमन्यत पुनर्जातमात्मानं प्राह कौशिकम् २५॥
तवादेशं करिष्यामि सदैवाऽहं न संशयः । आदेशय द्विजश्रेष्ठ किं करोमि तवाऽनघ ॥२६॥

विश्वामित्र उवाच

चांडालागच्छ मद्दासमौल्यं किं मे प्रयच्छसि । गृहाण दासं मौल्येन मया दत्तं तवाधुना ॥२७॥
नास्ति दासेन मे कार्यं वित्त शा वर्तते मम ।

व्यास उवाच

एवमुक्ते तदा तेन श्वपचो हृष्टमानसः ॥२८॥
आगत्य सन्निधौ तूर्णं विश्वामित्रमभाषत ।

चांडाल उवाच

दशयोजनविस्तीर्णे प्रयागस्य च मण्डले ॥२९॥
भूमिं रत्नमयीं कृत्वा दास्ये तेऽहं द्विजोत्तम । अस्य विक्रयणेनेयमार्तिश्च प्रहृता त्वया ॥३०॥

व्यास उवाच

ततो रत्नसहस्राणि सुवर्णमणिमौक्तिकैः । चांडालेन प्रदत्तानि जग्राह द्विजसत्तमः ॥३१॥
हरिश्चन्द्रस्तथा राजा निर्विकारमुखोऽभवत् । अमन्यत तथा धैर्याद्विश्वामित्रो हि मे पतिः॥३२॥
तत्तदेव मया कार्यं यदयं कारयिष्यति । अथांतरिक्षे सहसा वागुवाचाऽशरीरिणी ॥३३॥
अनृणोऽसि महाभाग दत्ता सा दक्षिणा त्वया । ततो दिवः पुष्पवृष्टिः पपात नृपमूर्धनि ॥३४॥
साधु साध्विति तं देवाः प्रोचुः सेंद्रा महौजसः । हर्षेण महताऽऽविष्टो राजा कौशिकमब्रवीत् ३५॥

राजोवाच

त्वं हि माता पिता चैव त्वं हि बंधुर्महामते। यदर्थं मोचितोऽहं ते ऋणाच्चैवाऽनृणी कृतः३६॥
किं करोमि महाबाहो श्रेयो मे वचनं तव। एवमुक्ते तु वचने नृपं मुनिरभाषत ॥३७॥

विश्वामित्र उवाच

चांडालवचनं कार्यमद्यप्रभृति ते नृप। स्वस्ति तेऽस्त्विति तं प्रोच्य तदादाय धनं ययौ३८॥

इति श्रीदेवीभागवते सप्तमस्कंधे हरिश्चन्द्रोपाख्याने त्रयोविंशोऽध्यायः ॥२३॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

शौनक उवाच

ततः किमकरोद्राजा चांडलस्य गृहे गतः। तद्ब्रूहि सूतवर्य त्वं पृच्छतः सत्वरं हि मे ॥१॥

सूत उवाच

विश्वामित्रे गते विप्रे श्वपचो हृष्टमानसः। विश्वामित्राय तद्द्रव्यं दत्त्वा बद्ध्वा नरेश्वरम् ॥
असत्यो यास्यसीत्युक्त्वा दंडेनाऽताडयत्तदा। दंडप्रहारसंभ्रांतमतीवव्याकुलेंद्रियम् ॥३॥
इष्टबंधुवियोगार्तमानीय निजपक्वणे। निगडे स्थापयित्वा तं स्वयं सुष्वाप विज्वरः ॥४॥
निगडस्थस्ततो राजा वसंश्चांडालपक्वणे। अन्नपाने परित्यज्य सदा वै तदशोचयत् ॥५॥
तन्वीं दीनमुखीं दृष्ट्वा बालं दीनमुखं पुरः। मां स्मरत्यसुखाविष्टा मोक्षयिष्यति नौ नृपः ॥६॥
उपात्तवित्तो विप्राय दत्त्वा वित्तं प्रतिश्रुतम्। रोदमानं सुतं वीक्ष्य मां च संबोधयिष्यति ॥७॥
तातपार्श्वं व्रजामीति रुदंतं बालकं पुनः। तात तातेति भाषंतं तया संबोधयिष्यति ॥८॥
न सा मां मृगशावाक्षी वेत्ति चांडालतां गतम्। राज्यनाशः सुहृत्त्यागो भार्यातनयविक्रयः ॥९॥
ततश्चांडालता चेयमहो दुःखपरंपरा। एवं स निवसन्नित्यं स्मरंश्च दयितां सुतम् ॥१०॥
निनाय दिवसान्राजा चाऽतुरो विधिपीडितः। अथाऽह्नि पंचमे तेन निगडान्मोचितो नृपः॥११॥
चांडालेनानुशिष्टश्च मृतचैलापहारणे। क्रुद्धेन परुषैर्वाक्यैर्निर्भर्त्स्य च पुनः पुनः ॥१२॥
काश्याश्च दक्षिणे भागे श्मशानं विद्यते महत्। तद्रक्षस्व यथान्यायं न त्याज्यं तत्त्वया क्वचित् ॥
इमं च जर्जरं दंडं गृहीत्वा याहि मा चिरम्। वीरबाहोरयं दंड इति घोषस्व सर्वतः ॥१४॥

सूत उवाच

कस्मिंश्चिदथ काले तु मृतचैलापहारकः। हरिश्चंद्रोऽभवद्राजा श्मशाने तद्वशानुगः॥१५॥
चांडालेनानुशिष्टस्तु मृतचैलापहारिणा। राजा तेन समादिष्टो जगाम शवमंदिरम् ॥१६॥
पुर्यास्तु दक्षिणे देशे विद्यमानं भयानकम्। शवमाल्यसमाकीर्णं दुर्गंधं बहुधूमकम् ॥१७॥

श्मशानं घोरसन्नादं शिवाशतसमाकुलम् । गृद्धगोमायुसंकीर्णं श्ववृन्दपरिवारितम् ॥१८॥
अस्थिसंघातसंकीर्णं महादुर्गंधसंकुलम् । अर्धदग्धशवास्यानि विकसद्दंतपंक्तिभिः ॥१९॥
हसंतीवाऽग्निमध्यस्थकायस्यैवं व्यवस्थितिः । नानामृतसुहृन्नादं महाकोलाहलाकुलम् ॥२०॥
हा पुत्र मित्र हा बंधो भ्रातर्वत्स प्रियाऽद्य मे । हाप्यते भागिनेयाऽहं हा मातुल पितामह ॥२१॥
मातामह पितः पौत्र क्व गतोऽस्येहि बांधव । इति शब्दैः समाकीर्णं भैरवैः सर्वदेहिनाम् ॥२२॥
ज्वलन्मांसवसामेदच्छूमिति ध्वनिसंकुलम् । अग्नेश्चटच्चटाशब्दो भैरवो यत्र जायते ॥२३॥
कल्पांतसदृशाकारं श्मशानं तत्सुदारुणम् । स राजा तत्र संप्राप्तोदुःखादेवमशोचत ॥२४॥
हा भृत्या मंत्रिणो यूयं क्व तद्राज्यं कुलोचितम् । हा प्रिये पुत्र मे बाल मां त्यक्त्वा मंदभाग्यकम् ॥
ब्राह्मणस्य च कोपेन गता यूयं क्व दूरतः । बिना धर्मं मनुष्याणां जायते न शुभं क्वचित् ॥
यत्नतो धारयेत्तस्मात्पुरुषो धर्ममेव हि । इत्येवं चिंतयंस्तत्र चांडालोक्तं पुनः पुनः ॥२७॥
मलेन दिग्धसर्वांगः शवानां दर्शने व्रजन् । लकुटाकारकल्पश्च धावंश्चापि ततस्ततः ॥२८॥
अस्मिञ्छव इदं मौल्यं शतं प्राप्स्यामि चाऽग्रतः । इदं मम इदं राज्ञ इदं चांडालकस्य च ॥२९॥
इत्येवंचितयन्राजा व्यवस्थां दुस्तरां गतः । जीर्णैकपटसुग्रंथिकृतकंथापरिग्रहः ॥३०॥
चिताभस्मरजोलिप्तमुखबाहूदरांघ्रिकः । नानामेदोवसामज्जालिप्तपाण्यंगुलिः श्वसन् ॥३१॥
नानाशवौदनकृतक्षुन्निवृत्तिपरायणः । तदीयमाल्यसंश्लेषकृतमस्तकमंडलः ॥३२॥
न रात्रौ न दिवा शेते हाहेति प्रवदन्मुहुः । एवं द्वादशमासास्तु नीता वर्षशतोपमाः ॥३३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कंधे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥२४॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

सूत उवाच

एकदा तु गतो रंतुं बालकैः सहितो बहिः । वाराणस्या नातिदूरे रोहिताख्यः कुमारकः ॥१॥
क्रीडां कृत्वा ततो दर्भान्गृहीतुमुपचक्रमे । कोमलानल्पमूलांश्च साग्राञ्छक्तयनुसारतः ॥२॥
आर्यप्रीत्यर्थमित्युक्त्वा हस्तयुग्मेन यत्नतः । सलक्षणाश्च समिधो बर्हिरिध्मं सलक्षणम् ॥३॥
पलाशकाष्ठान्यादाय त्वग्निहोमार्थमादरात् । मस्तके भारकं कृत्वा खिद्यमानः पदे पदे ॥४॥
उदकस्थानमासाद्य तदा बालस्तृषान्वितः । भुवि भारं विनिक्षिप्य जलस्थाने तदा शिशुः ॥
कामतः सलिलं पीत्वा विश्रम्य च मुहूर्तकम् । बल्मीकोपरि विन्यस्तभारो हर्तुं प्रचक्रमे ॥६॥
विश्वामित्राज्ञया तावत्कृष्णसर्पो भयावहः । महाविषो महाघोरो वल्मीकान्निर्गतस्तदा ॥७॥
तेनाऽसौ बालको दष्टस्तदैव च पपात ह । रोहिताख्यं मृतं दृष्ट्वा ययुर्बाला द्विजालयम् ॥८॥

त्वरिता भयसंविग्नाः प्रोचुस्तन्मातुरग्रतः । हे विप्रदासि ते पुत्रः क्रीडां कर्तुं बहिर्गतः ६॥
अस्माभिः सहितस्तत्र सर्पदष्टो मृतस्ततः । इति सा तद्वचः श्रुत्वा वज्रपातोपमं तदा ॥१०॥
पपात मूर्च्छिता भूमौ छिन्नेव कदली यथा । अथ तां ब्राह्मणो रुष्टः पानीयेनाऽभ्यषिंचत११॥
मुहूर्ताच्चेतनां प्राप्ता ब्राह्मणस्तामथाब्रवीत् ।

ब्राह्मण उवाच

अलक्ष्मीकारकं निंद्यं जानती त्वं निशामुखे ॥१२॥
रोदनं कुरुषे दुष्टे लज्जा ते हृदये न किम् । ब्राह्मणेनैव मुक्ता सा न किंचिद्वाक्यमब्रवीत्१३॥
रुरोद करुणं दीना पुत्रशोकेन पीडिता । अश्रुपूर्णमुखी दीना धूसरा मुक्तमूर्द्धजा ॥१४॥
अथ तां कुपितो विप्रो राजपत्नीमभाषत । धिक्त्वां दुष्टे कथं गृह्य मम कार्यं विलुंपसि १५॥
अशक्ता चेत्कथं तर्हि गृहीतं मम तद्धनम् । एवं निर्भर्त्सिता तेन क्रूरवाक्यैः पुनः पुनः १६॥
रुदिता कारणं प्राह विप्रं गद्गदया गिरा । स्वामिन्मम सुतो बालः सर्पदष्टो मृतो बहिः १७॥
अनुज्ञां मे प्रयच्छस्व द्रष्टुं यास्यामि बालकम् । दुर्लभं दर्शनं तेन संजातं मम सुव्रत ॥१८॥
इत्युक्त्वा करुणं बाला पुनरेव रुरोद ह । पुनस्तां कुपितो विप्रो राजपत्नीमभाषत ॥१६॥

ब्राह्मण उवाच

शठे दुष्टसमाचारे किं न जानासि पातकम् । यत्स्वामिवेतनं गृह्य तस्य कार्यं विलुम्पसि २०॥
नरके पच्यते सोऽथ महारौरवपूर्वके । उषित्वा नरके कल्पं ततोऽसौ कुक्कुटो भवेत् ॥
किमनेनाऽथवा कार्यं धर्मसंकीर्तनेन मे । यस्तु पापरतो मूर्खः क्रूरो नीचोऽनृतः शठः २२॥
तद्वाक्यं निष्फलं तस्मिन्भवेद्बीजमिवोषरे । एहि ते विद्यते किंचित्परलोकभयं यदि २३॥
एवमुक्ताथ सा विप्रं वेपमानाऽब्रवीद्वचः । कारुण्यं कुरु मे नाथ प्रसीद सुमुखो भव २४॥
प्रस्थापय मुहूर्तं मां यावद्द्रक्ष्यामि बालकम् । एवमुक्त्वाऽथ सा मूर्ध्ना निपत्य द्विजपादयोः ॥
रुरोद करुणं बाला पुत्रशोकेन पीडिता । अथाह कुपितो विप्रः क्रोधसंरक्तलोचनः ॥२६॥

विप्र उवाच

किं ते पुत्रेण मे कार्यं गृहकर्म कुरुष्व मे । किं न जानासि मे क्रोधं कशाघातफलप्रदम् २७॥
एवमुक्ता स्थिता धैर्याद्गृहकर्म चकार ह । अर्धरात्रो गतस्तस्याः पानाभ्यंगादिकर्मणा॥२८॥
ब्राह्मणेनाऽथ सा प्रोक्ता पुत्रपार्श्वं व्रजाऽधुना । तस्य दाहादिकं कृत्वा पुनरागच्छ सत्वरम् २६॥
न लुप्येत यथा प्रातर्गृहकर्म ममेति च । ततस्त्वेकाकिनी रात्रौ विलपंती जगाम ह ॥३०॥
दृष्ट्वा मृतं निजं पुत्रं भृशं शोकेन पीडिता । यूथभ्रष्टा कुरंगीव विवत्सा सौरभी यथा ॥३१॥
वाराणस्या बहिर्गत्वा क्षणाद्दृष्ट्वा निजं सुतम् । शयानं रंकवद्भूमौ काष्ठदर्भतृणोपरि ॥३२॥

विललापाऽतिदुःखार्ता शब्दं कृत्वा सुनिष्ठुरम्। एहि मे संमुखं कस्माद्रोषितोऽसि वदाऽधुना ॥
आयास्यभिमुखो नित्यमंबेत्युक्त्वा पुनः पुनः । गत्वा स्खलत्पदा तस्य पपातोपरि मूर्च्छिता३४॥
पुनः सा चेतनां प्राप्य दोर्भ्यामालिंग्य बालकम्। तन्मुखे वदनं न्यस्य रुरोदाऽऽर्तस्वनैस्तदा ३५॥
कराभ्यां ताडनं चक्रे मस्तकस्योदरस्य च। हा बाल हा शिशो वत्स हा कुमारक सुंदर ॥
हा राजन्क्व गतोऽसि त्वं पश्येमं बालकं निजम्। प्राणेभ्योऽपि गरीयांसं भूतले पतितं मृतम् ॥
तथाऽपश्यन्मुखं तस्य भूयो जीवितशंकया। निर्जीववदनं ज्ञात्वा मूर्च्छिता निपपात ह ॥३८॥
हस्तेन वदनं गृह्य पुनरेवमभाषत। शयनं त्यज हे बाल शीघ्रं जागृहि भीषणम् ॥
निशार्धं वर्धते चेदं शिवाशतनिनादितम्। भूतप्रेतपिशाचादिडाकिनीयूथनादितम् ॥४०॥
मित्राणि ते गता न्यस्तात्त्वमेकस्तु कुतः स्थितः।

सूत उवाच

एवमुक्त्वा पुनस्तन्वी करुणं प्ररुरोद ह ॥४१॥
हा शिशो बालहा वत्स रोहिताख्य कुमारक। हे पुत्र प्रतिशब्दं मे कस्मात्त्वं न प्रयच्छसि ४२॥
तवाऽहं जननी वत्स किं न जानासि पश्य माम्। देशत्यागाद्राज्यनाशात्पुत्र भर्त्रा स्वविक्रयात् ॥
यद्दासीत्वाच्च जीवामि त्वां दृष्ट्वा पुत्र केवलम्। ते जन्मसमये विप्रैरादिष्टं यत्त्वनागतम् ॥४४॥
दीर्घायुः पृथिवीराजः पुत्रपौत्रसमन्वितः। शौर्यदानरतिः सत्त्वी गुरुदेवद्विजार्चकः ॥४५॥
मातापित्रोस्तु प्रियकृत्सत्यवादी जितेन्द्रियः। इत्यादि सकलं जातमसत्यमधुना सुतः ॥४६॥
चक्रमत्स्यावातपत्रश्रीवत्सस्वस्तिकध्वजाः। तव पाणितले पुत्र कलशश्चामरं तथा ॥४७॥
लक्षणानि तथाऽन्यानि त्वद्धस्ते यानि संति च। तानि सर्वाणि मोघानि संजातान्यधुना सुत॥४८॥
हा राजन्पृथिवीनाथ क्व ते राज्यं क्व मंत्रिणः। क्व ते सिंहासनं छत्रं क्व ते खड्गः क्व तद्धनम् ॥
क्व साऽयोध्या क्व हर्म्याणि क्व गजाश्वरथप्रजाः। सर्वमेतत्तथा पुत्र मां त्यक्त्वा क्वगतोऽसि रे॥
हा कांत हा नृपाऽऽगच्छ पश्येमं स्वसुतं प्रियम्। येन ते रिंगता वक्षः कुंकुमेनाऽवलेपितम् ५१॥
स्वशरीररजःपंकैर्विशालं मलिनीकृतम्। येन ते बालभावेन मृगनाभिविलेपितः ॥५२॥
भ्रंशितो भालतिलकस्तवांकस्थेन भूपते। यस्य वक्त्रं मृदा लिप्तं स्नेहाद्वै चुम्बितं मया ॥
तन्मुखं मक्षिकालिग्यं पश्ये कीटैर्विदूषितम्। हा राजन्पश्य तं पुत्रं भुविस्थं रंकवन्मृतम् ५४॥
हा देव किं मया कृत्यं कृतं पूर्वभवान्तरे। तस्य कर्मफलस्येह न पारमुपलक्षये ॥५५॥
हा पुत्र हा शिशो वत्स हा कुमारक सुन्दर। एवं तस्या विलापं ते श्रुत्वा नगर पालकाः ॥
जागृतास्त्वरितास्तस्याः पार्श्वमीयुः सुविस्मिताः।

जना ऊचुः

का त्वं बालश्च कस्याऽयं पतिस्ते कुत्र तिष्ठति ॥५७॥
एकैव निर्भया रात्रौ कस्मात्त्वमिह रोदिषि । एवमुक्ताऽथ सा तन्वी न किंचिद्वाक्यमब्रवीत् ॥
भूयोऽपि पृष्टा सा तूष्णीं स्तब्धीभूता बभूव ह । विललापाऽतिदुःखार्ता शोकाश्रुप्लुतलोचना ५६॥
अथ ते शंकितास्तस्यां रोमांचिततनूरुहाः । संत्रस्ताः प्राहुरन्योन्यमुद्धृतायुधपाणयः ॥६०॥
नूनं स्त्री न भवत्येषा यतः किंचिन्न भाषते । तस्माद्वध्या भवेदेषा यत्नतो बालघातिनी ॥६१॥
शुभा चेत्तर्हि किं ह्यत्र निशार्धे तिष्ठते बहिः । भक्षार्थमनया नूनमानीतः कस्यचिच्छिशुः ॥६२॥
इत्युक्त्वा तैर्गृहीता सा गाढं केशेषु सत्वरम् । भुजयोरपरैश्चैव कैश्चाऽपि गलके तथा ॥६३॥
खेचरी यास्यतीत्युक्तं बहुभिः शस्त्रपाणिभिः । आकृष्य पक्वणे नीता चांडालाय समर्पिता ॥६४॥
हे चांडाल बहिर्दृष्टा ह्यस्माभिर्बालघातिनी । वध्यतां वध्यतामेषा शीघ्रं नीत्वा बहिःस्थले ६५॥
चांडालः प्राह तां दृष्ट्वा ज्ञातेयं लोकविश्रुता । न दृष्टपूर्वा केनाऽपि लोकडिंभान्यनेकधा ॥६६॥
भक्षितान्यनया भूरि भवद्भिः पुण्यमर्जितम् । ख्यातिर्वः शाश्वती लोके गच्छध्वं च यथासुखम्॥
द्विजस्त्रीबालगोघाती स्वर्णस्तेयी च यो नरः । अग्निदो वर्त्मघाती च मद्यपो गुरुतल्पगः ॥६८॥
महाजनविरोधी च तस्य पुण्यप्रदो वधः । द्विजस्याऽपि स्त्रियो वाऽपि न दोषो विद्यते वधे ॥
अस्या वधश्च मे योग्य इत्युक्त्वा गाढबन्धनैः। बद्ध्वा केशेष्वथाऽऽकृष्य रज्जुभिस्तामताडयत् ॥
हरिश्चन्द्रमथोवाच वाचा परुषया तदा । रे दास वध्यतामेषा दुष्टात्मा मा विचारय ॥७१॥
तद्वाक्यं भूपतिः श्रुत्वा वज्रपातोपमं तदा । वेपमानोऽथ चांडालं प्राह स्त्रीवधशंकितः ॥७२॥
न शक्तोऽहमिदं कर्तुं प्रेष्यं देहि ममाऽऽपरम् । असाध्यमपि यत्कर्म तत्करिष्ये त्वयोदितम् ॥७३॥
श्रुत्वा तदुक्तं वचनं श्वपचो वाक्यमब्रवीत् । माभैषीस्त्वं गृहाणाऽसिं वधोऽस्याः पुण्यदो मतः॥
बालानामेव भयदा नेयं रक्ष्या कदाचन । तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य राजा वचनमब्रवीत् ॥७५॥
स्त्रियो रक्ष्या प्रयत्नेन न हन्तव्याः कदाचन । स्त्रीवधे कीर्तितं पापं मुनिभिर्धर्मतत्परैः ॥७६॥
पुरुषो यः स्त्रियं हन्याज्ज्ञानतोऽज्ञानतोऽपिवा । नरके पच्यते सोऽथ महारौरवपूर्वके ॥७७॥

चांडाल उवाच

मा वदाऽसिं गृहाणैनं तीक्ष्णं विद्युत्समप्रभम्। यत्रैकस्मिन्वधं नीते बहूनां तु सुखं भवेत् ७८॥
तस्य हिंसा कृता नूनं बहुपुण्यप्रदा भवेत् । भक्षितान्यनया भूरि लोके डिंभानि दुष्टया ७६॥
तत्क्षिप्रं वध्यतामेषा लोकः स्वस्थो भविष्यति ।

राजोवाच

चांडालाधिपते तीव्रं व्रत स्त्रीवधवर्जनम् ॥८०॥

आजन्मतस्ततो यत्नं न कुर्यां स्त्रीवधे तव ।

चांडाल उवाच

स्वामिकार्यं विना दुष्ट किं कार्यं विद्यतेऽपरम् ॥८१॥
गृहीत्वा वेतनं मेऽद्य कस्मात्कार्यं विलुम्पसि । यः स्वामिवेतनं गृह्य स्वामिकार्यं विलुम्पति ८२॥
नरकान्निष्कृतिस्तस्य नास्ति कल्पायुतैरपि ।

राजोवाच

चांडालनाथ मे देहि प्राप्यमन्यत्सुदारुणम् ॥८३॥
स्वशत्रुं ब्रूहि तं क्षिप्रं घातयिष्याम्यसंशयम् । घातयित्वा तु तं शत्रुं तव दास्यामि मेदिनीम् ॥
देवदेवोरगैः सिद्धैर्गंधर्वैरपि संयुतम् । देवेन्द्रमपि जेष्यामि निहत्य निशितैः शरैः ८५॥
एतच्छ्रुत्वा ततो वाक्यं हरिश्चन्द्रस्य भूपतेः । चांडलः कुपितः प्राह वेपमानं महीपतिम् ॥८६॥

चांडाल उवाच

"नैतद्वाक्यं सुघटितं यद्वाक्यं दासकीर्तितम् ।" चांडालदासतां कृत्वा सुराणां भाषसे वचः ॥
दास किं बहुना नूनं शृणु मे गदतो वचः ॥८७॥
निर्लज्ज तव चेदस्ति किंचित्पापभयं हृदि । किमर्थं दासतां यातश्चांडालस्य तु वेश्मनि ८८॥
गृहाणैनं ततःखड्गमस्याश्छिन्धि शिरोम्बुजम् । एवमुक्त्वाऽथ चांडालो राज्ञे खड्गं न्यवेदयत् ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे हरिश्चंद्रोपाख्याने पञ्चविंशोऽध्यायः ॥२५॥

अथ षड्विंशोऽध्यायः

सूत उवाच

ततोऽथ भूपतिः प्राह राज्ञीं स्थित्वा ह्यधोमुखः। अत्रोपविश्यतां बाले पपास्य पुरतो मम ॥१॥
शिरस्ते छेदयिष्यामि हंतुं शक्नोति चेत्करः । एवमुक्त्वा समुद्यम्य खड्गं हंतुं गतो नृपः ॥२॥
न जानाति नृपः पत्नीं सा न जानाति भूपतिम् । अब्रवीद्भृशदुःखार्ता स्वमृत्युमभिकांक्षती ॥३॥

स्त्र्युवाच

चांडाल शृणु मे वाक्यं किंचित्त्वं यदिमन्यसे । मृतस्तिष्ठति मे पुत्रो नाऽतिदूरे बहिः पुरात् ॥४॥
तं दहामि हतं यावदानयित्वा तवांतिकम् । तावत्प्रतीक्ष्यतां पश्चादसिना घातयस्व माम् ॥॥५॥
तेनाऽथ बाढमित्युक्त्वा प्रेषिता बालकं प्रति । सा जगामाऽतिदुःखार्ता विलपंती सुदारुणम् ६॥
भार्या तस्य नरेन्द्रस्य सर्पदष्टं हि बालकम् । हा पुत्र हा वत्स शिशो इत्येवं वदती मुहुः ॥७॥
कृशा विवर्णा मलिना पांसुध्वस्तशिरोरुहा । श्मशानभूमिमागत्य बालं स्थाप्याऽविशद्भुवि ८॥

राजन्नद्य स्वबालं तं पश्यसीह महीतले। रममाणं स्वसखिभिर्दष्टं दुष्टाहिना मृतम् ॥८॥
तस्या विलापशब्दं तमाकर्ण्य स नराधिपः। शवसन्निधिमागत्य वस्त्रमस्याऽऽक्षिपत्तदा ॥९॥
तां तथा रुदतीं भार्यां नाभिजानाति भूमिपः। चिरप्रवाससंतप्तां पुनर्जातामिवाऽबलाम् ॥१०॥
सापि तं चारुकेशांतं पुरो दृष्ट्वा जटालकम्। नाऽभ्यजानान्नृपवरं शुष्कवृक्षत्वचोपमम् ॥११॥
भूमौ निपतितं बालं दृष्ट्वाशीविषपीडितम्। नरेन्द्रलक्षणोपेतमचिंतयदसौ नृपः ॥१२॥
अस्य पूर्णेन्दुवद्वक्त्रं शुभमुन्नसमव्रणम्। दर्पणप्रतिमोत्तुङ्गकपोलयुगशोभितम् ॥१३॥
नीलान्केशान्कुञ्चिताग्रान्सान्द्रान्दीर्घांस्तरंगिणः। राजीवसदृशे नेत्रे ओष्ठौ बिंबफलोपमौ ॥१४॥
विशालवक्षा दीर्घाक्षो दीर्घबाहून्नतांसकः। विशालपादो गंभीरः सूक्ष्मांगुल्यवनीधरः ॥१५॥
मृणालपादो गंभीरनाभिरुद्धतकंधरः। अहो कष्टं नरेन्द्रस्य कस्याऽप्येष कुले शिशुः ॥१६॥
जातो नीतः कृतांतेन कालपाशाद्दुरात्मना।

सूत उवाच

एवं दृष्ट्वाऽथ तं बालं मातुरंके प्रसारितम् ॥१७॥
स्मृतिमभ्यागतो राजा हाहेत्यश्रूण्यपातयत्। सोप्युवाच च वत्सो मे दशामेतामुपागतः ॥१८॥
नीतो यदि च घोरेण कृतांतेनात्मनो वशम्। विचारयित्वा राजाऽसौ हरिश्चन्द्रस्तथा स्थितः ॥
ततो राज्ञी महादुःखावेशादिदमभाषत।

राज्ञ्युवाच

हा वत्स कस्य पापस्य त्वपध्यानादिदं महत् ॥२०॥
दुःखमापतितं घोरं तद्रूपं नोपलभ्यते। हा नाथ राजन्भवता मामपास्य सुदुःखिताम् २१॥
कस्मिन्संस्थीयते स्थाने विश्रब्धं केन हेतुना। राज्यनाशः सुहृत्त्यागो भार्यातनयविक्रयः ॥२२॥
हरिश्चंद्रस्य राजर्षेः किं विधातः कृतं त्वया। इति तस्या वचः श्रुत्वा राजा स्थानच्युतस्तदा ॥
प्रत्यभिज्ञाय देवीं तां पुत्रं च निधनं गतम्। कष्टं ममैव पत्नीयं बालकश्चाऽपि मे सुतः ॥२४॥
ज्ञात्वा पपात संतप्तो मूर्च्छामतिजगाम ह। सा च तं प्रत्यभिज्ञाय तामवस्थामुपागतम् ॥२५॥
मूर्छिता निपपातार्ता निश्चेष्टा धरणीतले। चेतनां प्राप्य राजेंद्रो राजपत्नी च तौ समम् २६॥
विलेपतुः सुसंतप्तौ शोकभारेण पीडितौ।

राजोवाच

हा वत्स सुकुमारं ते वदनं कुंचितालकम् ॥२७॥
पश्यतो मे मुखं दीनं हृदयं किं न दीर्यते। तात तातेति मधुरं ब्रुवाणं स्वयमागतम् ॥२८॥
उपगुह्य कदा वक्ष्ये वत्स वत्सेति सौहृदात्। कस्य जानुप्रणीतेन पिंगेन क्षितिरेणुना ॥२९॥

ममोत्तरीयमुत्सङ्गं तथाङ्गं मलमेष्यति । न वाऽलं मम संभूतं मनो हृदयनन्दन ॥३०॥
"मयासि पितृमान्पित्रा विक्रीतो येन वस्तुवत् ।" गतं राज्यमशेषं मे सबांधवधनं महत् ॥
"हीनदैवान्नृशंसेन दृष्टो मे तनयस्ततः ।" अहं महाहिदष्टस्य पुत्रस्याऽऽननपङ्कजम् ॥३१॥
निरीक्षन्नद्य घोरेण विषेणाऽधिकृतोऽधुना । एवमुक्त्वा तमादाय बालकं बाष्पगद्गदः ॥३२॥
परिष्वज्य च निश्चेष्टो मूर्च्छया निपपात ह । ततस्तं पतितं दृष्ट्वा शैब्या चैवमचिंतयत् ॥३३॥
अयं स पुरुषव्याघ्रः स्वरेणैवोपलक्ष्यते । विद्वज्जनमनश्चंद्रो हरिश्चंद्रो न संशयः ॥३४॥
तथाऽस्य नासिका तुङ्गा तिलपुष्पोपमा शुभा । दन्ताश्च मुकुलप्रख्याः ख्यातकीर्तेर्महात्मनः ३५॥
श्मशानमागतः कस्माद्यद्येवं स नरेश्वरः । विहाय पुत्रशोकं सा पश्यंती पतितं पतिम् ॥३६॥
प्रहृष्टा विस्मिता दीना भर्तृपुत्रार्तिपीडिता । वीक्षंती सा तदाऽपतन्मूर्च्छया धरणीतले ॥३७॥
प्राप्य चेतश्च शनकैः सा गद्गदमभाषत । धिक्त्वा दैव ह्यकरुण निर्मर्याद जुगुप्सित ॥३८॥
येनायममरप्रख्यो नीतो राजा श्वपाकताम् । राज्यनाशं सुहृत्यागं भार्यातनयविक्रयम् ॥३९॥
प्रापयित्वापि येनाऽद्य चांडालोऽयं कृतो नृपः । नाद्य पश्यामि ते छत्रं सिंहासनमथाऽपि वा ४०॥
चामरव्यजने वाऽपि कोऽयं विधिविपर्ययः । यस्याऽस्य व्रजतः पूर्वं राजानो भृत्यतां गताः ॥
स्वोत्तरीयैः प्रकुर्वंति विरजस्कं महीतलम् । सोऽयं कपालसंलग्ने घटीपटनिरन्तरे ॥४२॥
मृतनिर्माल्यसूत्रांतर्लग्नकेशसुदारुणे । वसानिष्पंदसंशुष्कमहापटलमण्डिते ॥४३॥
भस्मांगारार्धदग्धास्थिमज्जासंघट्टभीषणे । गृध्रगोमायुनादार्ते पुष्टक्षुद्रविहंगमे ॥४४॥
चिताधूमायतपटे नीलीकृतदिगन्तरे । कुणपास्वादनमुदा संप्रहृष्टनिशाचरे ॥४५॥
चरत्यमेध्ये राजेंद्रः श्मशाने दुःखपीडितः । एवमुक्त्वाऽथ संश्लिष्य कंठे राज्ञो नृपात्मजा ४६॥
कष्टं शोकसमाविष्टा विललापार्तया गिरा । राजन्स्वप्नोऽथ तथ्यं वा यदेतन्मन्यते भवान् ४७॥
तत्कथ्यतां महाभाग मनो वै मुह्यते मम । यद्येतदेवं धर्मज्ञ नास्ति धर्मे सहायता ॥४८॥
तथैव विप्रदेवादिपूजने सत्यपालने । नास्ति धर्मः कुतः सत्यं नाऽऽर्जवं नाऽनृतांशता॥
यत्र त्वं धर्मपरमः स्वराज्यादवरोपितः ।

सूत उवाच

इति तस्या वचः श्रुत्वा निःश्वस्योष्णं सगद्गदः ॥५०॥
कथयामास तन्वंग्यै यथा प्राप्तः श्वपाकताम् । रुदित्वा सा तु सुचिरं निःश्वस्योष्णं सुदुःखिता ॥
स्वपुत्रमरणं भीरुर्यथावत्तं न्यवेदयत् । श्रुत्वा राजा तथा वाक्यं निपपात महीतले ॥५२॥
मृतपुत्रं समानीय जिह्वया विलिहन्मुहुः । हरिश्चन्द्रमथो प्राह शैब्यां गद्गया गिरा ॥५३॥
कुरुष्व स्वामिनः प्रेष्यं छेदयित्वा शिरो मम । स्वामिद्रोहो न तेऽस्त्वद्य माऽसत्यो भव भूपते५४॥

माऽसत्यं तव राजेंद्र परद्रोहस्तु पातकम् । एतदाकर्ण्य राजा तु पपात भुवि च्छिन्नतः ॥५५॥
क्षणेन चेतनां प्राप्य विललापातिदुःखितः ।

राजोवाच

कथं प्रिये त्वया प्रोक्ता वचनं त्वतिनिष्ठुरम् ॥५६॥
यदशक्यं भवेद्वक्तुन्तत्कर्म क्रियते कथम् ।

पत्न्युवाच

मया च पूजिता गौरी देवा विप्रास्तथैव चा ॥५७॥
भविष्यसि पतिस्त्वं मे ह्यन्यस्मिञ्जन्मनि प्रभो । श्रुत्वा राजा तदा वाक्यं निपपात महीतले ॥
मृतस्य पुत्रस्य तदा चुचुम्ब दुःखितो मुखम् ।

राजोवाच

प्रिये न रोचते दीर्घं कालं क्लेशं मयाऽशितुम् ॥५६॥
नात्मायत्तोऽहं तन्वंगि पश्य मे मन्दभाग्यताम् । चांडालेनाऽननुज्ञातः प्रवेक्ष्ये ज्वलनं यदि ६०॥
चांडालदासतां यास्ये पुनरप्यन्यजन्मनि । नरकं च वरं प्राप्य खेदं प्राप्स्यामि दारुणम् ॥
तापं प्राप्स्यामि संप्राप्य महारौरवरौरवे । मग्नस्य दुःखजलधौ वरं प्राणैर्वियोजनम् ॥६२॥
एकोऽपि बालको योऽयमासीद्वंशकरः सुतः । मम दैवानुयोगेन मृतो सोऽपि बलीयसा ॥६३॥
कथं प्राणान्विमुंचामि परायत्तोऽस्मि दुर्गतः । तथापि दुःखबाहुल्यात्त्यक्ष्यामि तु निजां तनुम् ॥
त्रैलोक्ये नाऽस्ति तद्दुःखं नासिपत्रवने तथा । वैतरिण्यां कुतस्तद्वद्याद्दृशं पुत्रविप्लवे ॥६५॥
सोऽहं सुतशरीरेण दीप्यमाने हुताशने । निपतिष्यामि तन्वंगि क्षंतव्यं तन्ममाऽधुना ६६॥
न वक्तव्यं त्वया किंचिदतः कमललोचने । मम वाक्यं च तन्वंगि निबोधाऽऽहतमानसा ॥
अनुज्ञाताऽथ गच्छ त्वं विप्रवेश्म शुचिस्मिते । यदि दत्तं यदि हुतं गुरवो यदि तोषिताः ६८॥
संगमः परलोके मे निजपुत्रेण चेत्त्वया । इह लोके कुतस्त्वेतद्भविष्यति समीप्सितम् ६६॥
यन्मया हसता किंचिद्रहसि त्वां शुचिस्मिते । अशेषमुक्तं तत्सर्वं क्षंतव्यं मम यास्यतः ॥७०॥
राजपत्नीति गर्वेण नाऽवज्ञेयः स मे द्विजः । सर्वयत्नेन तोष्यः स्यात्स्वामी दैवतवच्छुभे ७१॥

राज्ञ्युवाच

अहमप्यत्र राजर्षे निपतिष्ये हुताशने । दुःखभारासहा देव सह यास्यामि वै त्वया ७२॥
त्वया सह मम श्रेयो गमनं नाऽन्यथा भवेत् । सह स्वर्गं च नरकं त्वया भोक्ष्यामि मानद७३॥
श्रुत्वा राजा तदोवाच एवमस्तु पतिव्रते ।

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे हरिश्चन्द्रोपाख्याने षड्विंशोऽध्यायः ॥२६॥

अथ सप्तविंशोऽध्यायः

सूत उवाच

ततः कृत्वा चितां राजा आरोप्य तनयं स्वकम् । भार्यया सहितो राजा बद्धांजलिपुटस्तदा ॥१॥
चिंतयन्परमेशानीं शताक्षीं जगदीश्वरीम् । पंचकोशांतरगतां पुच्छब्रह्मस्वरूपिणीम् ॥२॥
रक्तांबरपरीधानां करुणारससागराम् । नानायुधधरामंबां जगत्पालनतत्पराम् ॥३॥
तस्य चिंतयमानस्य सर्वेदेवाः सवासवाः । धर्मं प्रमुखतः कृत्वा समाजग्मुस्त्वरान्विताः ४॥
आगत्य सर्वे प्रोचुस्ते राजञ्छृणु महाप्रभो । अहं पितामहः साक्षाद्धर्मश्च भगवान्स्वयम् ॥५॥
साध्याः सविश्वेमरुतो लोकपालाः सचारणाः । नागाः सिद्धाः सगंधर्वा रुद्राश्चैव तथाऽश्विनौ ॥
एते चाऽन्येऽथ बहवो विश्वामित्रस्तथैव च । विश्वत्रयेण यो मैत्रीं कर्तुमिच्छति धर्मतः ॥७॥
विश्वामित्रः स तेऽभीष्टमाहर्तुं सम्यगिच्छति ।

धर्म उवाच

मा राजन्साहसं कार्षीर्धर्मोऽहं त्वामुपागतः ॥८॥
तितिक्षादमसत्त्वाद्यैस्त्वद्गुणैः परितोषितः ।

इन्द्र उवाच

हरिश्चन्द्र महाभाग प्राप्तः शक्रोऽस्मि तेंतिकम् ॥९॥
त्वयाऽद्य भर्यापुत्रेण जिता लोकाः सनातनाः । आरोह त्रिदिवं राजन्भार्यापुत्रसमन्वितः १०॥
सुदुष्प्रापं नरैरन्यैर्जितमात्मीयकर्मभिः ।

सूत उवाच

ततोऽमृतमयं वर्षमपमृत्युविनाशनम् ॥११॥
इन्द्रः प्रासृजदाकाशाच्चितामध्यगते शिशौ । पुष्पवृष्टिश्च महती दुन्दुभिस्वन एव च ॥१२॥
समुत्तस्थौ मृतः पुत्रो राज्ञस्तस्य महात्मनः । सुकुमारतनुः स्वस्थः प्रसन्नः प्रीतमानसः ॥१३॥
ततो राजा हरिश्चंद्रः परिष्वज्य सुतं तदा । सभार्यः स्वश्रिया युक्तो दिव्यमाल्यांबरावृतः १४॥
स्वस्थः संपूर्णहृदयो मुदा परमया वृतः । बभूव तत्क्षणादिंद्रो भूपंचै वमभाषत ॥१५॥
सभार्यस्त्वं सपुत्रश्च स्वर्लोकसद्गतिं पराम् । समारोह महाभाग निजानां कर्मणां फलम् १६॥

हरिश्चन्द्र उवाच

देवराजाननुज्ञातः स्वामिना श्वपचेन हि । अकृत्वा निष्कृतिं तस्य नारोक्ष्ये वै सुरालयम् ॥

धर्म उवाच

तवैवंभाविनं क्लेशमवगम्याऽऽत्ममायया । आत्मा श्वपचतां नीतो दर्शितं तच्च पक्वणम्१८॥

इन्द्र उवाच

प्रार्थ्यते यत्परं स्थानं समस्तैर्मनुजैर्भुवि । तदारोह हरिश्चन्द्र स्थानं पुण्यकृतां नृणाम् १६॥

हरिश्चन्द्र उवाच

देवराज नमस्तुभ्यं वाक्यं चेदं निबोध मे । मच्छोकमग्नमनसः कोसले नगरे नराः ॥२०॥
तिष्ठंति तानपास्यैवं कथं यास्याम्यहं दिवम् । ब्रह्महत्या सुरापानं गोवधः स्त्रीवधस्तथा ॥२१॥
तुल्यमेभिर्महत्पापं भक्तत्यागादुदाहृतम् । भजंतं भक्तमत्याज्यं त्यजतः स्यात्कथं सुखम् ॥
तैर्विना न प्रयास्यामि तस्माच्छक्र दिवं व्रज । यदि ते सहिताः स्वर्गं मया यांति सुरेश्वर ॥२३॥
ततोऽहमपि यास्यामि नरकं वापि तैः सह ।

इन्द्र उवाच

बहूनि पुण्यपापानि तेषां भिन्नानि वै नृप ॥२४॥
कथं संघातभोज्यं त्वं भूप स्वर्गमभीप्ससि ।

हरिश्चन्द्र उवाच

भुंक्ते शक्र नृपो राज्यं प्रभावात्प्रकृतेर्ध्रुवम् ॥२५॥
यजते च महायज्ञैः कर्म पूर्तं करोति च । तच्च तेषां प्रभावेण मया सर्वमनुष्ठितम् ॥२६॥
उपकर्तॄन्न संत्यक्ष्ये तानहं स्वर्गलिप्सया । तस्माद्यन्मम देवेश किंचिदस्ति सुचेष्टितम् २७॥
दत्तमिष्टमथो जप्तं सामान्यं तैस्तदस्तु नः । बहुकालोपभोज्यं च फलं यन्मम कर्मगम् ॥२८॥
तदस्तु दिनमप्येकं तैः समं त्वत्प्रसादतः ।

सूत उवाच

एवं भविष्यतीत्युक्त्वा शक्रस्त्रिभुवनेश्वरः ॥२६॥
प्रसन्नचेता धर्मश्च विश्वामित्रश्च गाधिजः । गत्वा तु नगरं सर्वे चातुर्वर्ण्यसमाकुलम् ॥३०॥
हरिश्चंद्रस्य निकटे प्रोवाच विबुधाधिपः । आगच्छंतु जनाः शीघ्रं स्वर्गलोकं सुदुर्लभम् ॥
धर्मप्रसादात्संप्राप्तं सर्वैर्युष्माभिरेव तु । हरिश्चंद्रोऽपि तान्सर्वाञ्जनान्नगरवासिनः ॥३२॥
प्राह राजा धर्मपरो दिवमारुह्यतामिति ।

सूत उवाच

तदिंद्रस्य वचः श्रुत्वा प्रीतास्तस्य च भूपतेः ॥३३॥
ये संसारेषु निर्विण्णास्ते धुरं स्वसुतेषु वै । कृत्वा प्रहृष्टमनसो दिवमारुरुहुर्जनाः ॥३४॥
विमानवरमारूढाः सर्वे भास्वरविग्रहाः । तदा संभूतहर्षास्ते हरिश्चंद्रश्च पार्थिवः ॥३५॥
राज्येऽभिषिच्य तनयं रोहिताख्यं महामनाः । अयोध्याख्ये पुरे रम्ये हृष्टपुष्टजनान्विते ॥३६॥

तनयं सुहृदश्चापि प्रतिपूज्याभिनंद्य च । पुण्येन लभ्यां विपुलां देवादीनां सुदुर्लभाम् ॥३७॥
संप्राप्य कीर्तिमतुलां विमाने स महीपतिः । आसांचक्रे कामगमे क्षुद्रघंटाविराजिते ॥३८॥
ततस्तर्हि समालोक्य श्लोकमंत्रं तदा जगौ । दैत्याचार्यो महाभागः सर्वशास्त्रार्थतत्त्ववित् ॥

शुक्र उवाच

अहो तितिक्षामाहात्म्यमहो दानफलं महत् । यदागतो हरिश्चंद्रो महेंद्रस्य सलोकताम् ॥४०॥

सूत उवाच

एतत्ते सर्वमाख्यातं हरिश्चंद्रस्य चेष्टितम् । यः शृणोति च दुःखार्तः स सुखं लभतेऽन्वहम् ॥
स्वर्गार्थी प्राप्नुयात्स्वर्गं सुतार्थी सुतमाप्नुयात् । भार्यार्थी प्राप्नुयाद्भार्यां राज्यार्थी राज्यमाप्नुयात् ॥

इति श्रीदेवीभागवते सप्तमस्कन्धे हरिश्चंद्रोपाख्याने सप्तविंशोऽध्यायः ॥२७॥

अथ अष्टाविंशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

विचित्रमिदमाख्यानं हरिश्चंद्रस्य कीर्तितम् । शताक्षीपादभक्तस्य राजर्षेर्धार्मिकस्य च ॥१॥
शताक्षी सा कुतो जाता देवी भगवती शिवा । तत्कारणं वद मुने सार्थकं जन्म मे कुरु ॥२॥
को हि देव्या गुणाञ्छृण्वंस्तृप्तिं यास्यति शुद्धधीः । पदे पदेऽश्वमेधस्य फलमक्षय्यमश्नुते ॥३॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि शताक्षीसंभवं शुभम् । तवाऽवाच्यं न मे किंचिद्देवीभक्तस्य विद्यते ॥४॥
दुर्गमाख्यो महादैत्यः पूर्वं परमदारुणः । हिरण्याक्षान्वये जातो रुरुपुत्रो महाखलः ॥५॥
देवानां तु बलं वेदो नाशे तस्य सुरा अपि । नंक्ष्यंत्येव न संदेहो विधेयं तावदेव तत् ॥६॥
विमृश्यैतत्तपश्चर्यां गतः कर्तुं हिमालये । ब्रह्माणं मनसा ध्यात्वा वायुभक्षो व्यतिष्ठत ॥७॥
सहस्रवर्षपर्यन्तं चकार परमं तपः । तेजसा तस्य लोकास्तु संतप्ताः ससुरासुराः ॥८॥
ततः प्रसन्नो भगवान्हंसारूढश्चतुर्मुखः । ययौ तस्मै वरं दातुं प्रसन्नमुखपंकजः ॥९॥
समाधिस्थं मीलिताक्षं स्फुटमाह चतुर्मुखः । वरं वरय भद्रं ते यस्ते मनसि वर्तते ॥१०॥
तवाऽद्य तपसा तुष्टो वरदेशोऽहमागतः । श्रुत्वा ब्रह्ममुखाद्वाणीं व्युत्थितः स समाधितः ॥
पूजयित्वा वरं वव्रे वेदान्देहि सुरेश्वर । त्रिषु लोकेषु ये मंत्रा ब्राह्मणेषु सुरेष्वपि ॥१२॥
विद्यंते ते तु सान्निध्ये मम संतु महेश्वर । बलं च देहि येन स्याद्देवानां च पराजयः ॥१३॥
इति तस्य वचः श्रुत्वा तथाऽस्त्विति वचोवदन् । जगाम सत्यलोकं तु चतुर्वेदेश्वरः परः ॥१४॥
ततःप्रभृति विप्रैस्तु विस्मृता वेदराशयः । स्नानसंध्यानित्यहोमश्राद्धयज्ञजपादयः ॥१५॥

विलुप्ता धरणी पृष्ठे हाहाकारो महानभूत् । किमिदं किमिदं चेति विप्रा ऊचुः परस्परम् १६॥
वेदाभावात्तदस्माभिः कर्तव्यं किमतः परम् । इति भूमौ महानर्थे जाते परमदारुणे ॥१७॥
निर्जराः सजरा जाता हविर्भागाद्यभावतः । रुरोध स तदा दैत्यो नगरीममरावतीम् ॥१८॥
अशक्तास्तेन ते योद्धुं वज्रदेहासुरेण च । पलायनं तदा कृत्वा निर्गता निर्जराः क्वचित् १६॥
निलयं गिरिदुर्गेषु रत्नसानुगुहासु च । संस्थिताः परमां शक्तिं ध्यायंतस्ते परांबिकाम् २०॥
अग्नौ होमाद्यभावात्तु वृष्ट्यभावोऽप्यभून्नृप । वृष्टेरभावे संशुष्कं निर्जलं चापि भूतलम् २१॥
कूपवापीतडागाश्च सरितः शुष्कतां गताः । अनावृष्टिरियं राजन्नभूच्च शतवार्षिकी ॥२२॥
मृताः प्रजाश्च बहुधा गोमहिष्यादयस्तथा । गृहे गृहे मनुष्याणामभवच्छवसंग्रहः ॥२३॥
अनर्थे त्वेवमुद्भूते ब्राह्मणाः शांतचेतसः । गत्वा हिमवतः पार्श्वे रिराधयिषवः शिवाम् ॥
समाधिध्यानपूजाभिर्देवीं तुष्टुवुरन्वहम् । निराहारास्तदासक्तास्तामेव शरणं ययुः ॥२५॥
दयां कुरु महेशानि पामरेषु जनेषु हि । सर्वापराधयुक्तेषु नैतच्छ्लाघ्यं तवांबिके ॥२६॥
कोपं संहर देवेशि सर्वांतर्यामिरूपिणि । त्वया यथा प्रेर्यतेऽयं करोति स तथा जनः २७॥
नाऽन्या गतिर्जनस्यास्य किं पश्यसि पुनःपुनः । यथेच्छसि तथा कर्तुं समर्थासि महेश्वरि ॥२८॥
समुद्धर महेशानि संकटात्परमोत्थितात् । जीवनेन विनाऽस्माकं कथं स्यात्स्थितिरंबिके २६॥
प्रसीद त्वं महेशानि प्रसीद जगदंबिके । अनंतकोटिब्रह्मांडनायिके ते नमोनमः ॥३०॥
नमः कूटस्थतरूपायै चिद्रूपायै नमोनमः । नमो वेदांतवेद्यायै भुवनेश्यै नमोनमः ॥३१॥
नेति नेतीतिवाक्यैर्या बोध्यते सकलागमैः । तां सर्वकारणां देवीं सर्वभावेन सन्नताः ॥३२॥
इति संप्रार्थिता देवी भुवनेशी महेश्वरी । अनंताक्षिमयं रूपं दर्शयामास पार्वती ॥३३॥
नीलांजनसमप्रख्यं नीलपद्मायतेक्षणम् । सुकर्कशसमोत्तुङ्गवृत्तपीनघनस्तनम् ॥३४॥
बाणं मुष्टिं च कमलं पुष्पपल्लवमूलकान् । शाकादीन्फलसंयुक्ताननंतरससंयुतान् ॥३५॥
क्षुत्तड्जरापहान्हस्तैर्बिभ्रती च महद्धनुः । सर्वसौंदर्यसारं तद्रूपं लावण्यशोभितम् ॥३६॥
कोटिसूर्यप्रतीकाशं करुणारससागरम् । दर्शयित्वा जगद्धात्री साऽनंतनयनोद्भवाः ॥३७॥
मोचयामास लोकेषु वारिधाराः सहस्रशः । नवरात्रं महावृष्टिरभून्नेत्रोद्भवैर्जलैः ॥३८॥
दुःखितान्वीक्ष्य सकलान्नेत्राश्रूणि विमुञ्चति । तर्पितास्तेन ते लोका ओषध्यः सकला अपि ॥
नदीनदप्रवाहास्तैर्जलैः समभवन्नृप । निलीय संस्थिताः पूर्वं सुरास्ते निर्गता बहिः ॥
मिलित्वा ससुरा विप्रा देवीं समभितुष्टुवुः । नमो वेदांतवेद्ये ते नमो ब्रह्मस्वरूपिणि ॥४१॥
स्वमायया सर्वजगद्विधात्र्यै ते नमोनमः । भक्तकल्पद्रुमे देवि भक्तार्थं देहधारिणि ॥४२॥
नित्यतृप्ते निरुपमे भुवनेश्वरि ते नमः । अस्मच्छान्त्यर्थमतुलं लोचनानां सहस्रकम् ४३॥

त्वया यतो धृतं देवि शताक्षी त्वं ततो भव । क्षुधया पीडिता मातः स्तोतुं शक्तिर्न चाऽस्ति नः ॥

कृपां कुरु महेशानि वेदानप्याहरांबिके ।

व्यास उवाच

इति तेषां वचः श्रुत्वा शाकान्स्वकरसंस्थितान् ॥४५॥

स्वादूनि फलमूलानि भक्षणार्थं ददौ शिवा । नानाविधानि चान्नानि पशुभोज्यानि यानि च ॥
काम्यानंतरसैर्युक्तान्यानवीनोद्भवं ददौ । शाकंभरीति नामाऽपि तद्दिनात्समभून्नृप ॥४७॥
ततः कोलाहले जाते दूतवाक्येन बोधितः । ससैन्यः सायुधो योद्धुं दुर्गमाख्योऽसुरो ययौ ४८॥
सहस्राक्षौहिणीयुक्तः शरान्मुंचंस्त्वरान्वितः । रुरोध देवसैन्यं तद्यद्देव्यग्रे स्थितं पुरा ॥४९॥
तथा विप्रगणं चैव रोधयामास सर्वतः । ततः किलकिलाशब्दः समभूद्देवमंडले ॥५०॥
त्राहि त्राहीति वाक्यानि प्रोचुः सर्वे द्विजामराः । ततस्तेजोमयं चक्रं देवानां परितः शिवा ॥५१॥
चकार रक्षणार्थाय स्वयं तस्माद्बहिः स्थिता । ततः समभवद्युद्धं देव्या दैत्यस्य चोभयोः ॥५२॥
शरवर्षसमाच्छन्नं सूर्यमंडलमद्भुतम् । परस्परशरोद्घर्षसमुद्भूताग्निसुप्रभम् ॥५३॥
कठोरज्याटणत्कारबधिरीकृतदिक्तटम् । ततो देवीशरीरात्तु निर्गतास्तीव्रशक्तयः ॥५४॥
कालिका तारिणी बाला त्रिपुरा भैरवी रमा । बगला चैव मातंगी तथा त्रिपुरसुन्दरी ॥५५॥
कामाक्षी तुलजा देवी जंभिनी मोहिनी तथा । छिन्नमस्ता गुह्यकाली दशसाहस्रबाहुका ॥५६॥
द्वात्रिंशच्छक्तयश्चाऽन्याश्चतुष्षष्टिमिताः पराः । असंख्यातास्ततो देव्यः समुद्भूतास्तु सायुधाः ॥
मृदंगशंखवीणादिनादितं संगरस्थलम् । शक्तिभिर्दैत्यसैन्ये तु नाशितेऽक्षौहिणीशते ५८॥
अग्रेसरः समभवद्दुर्गमो वाहिनीपतिः । शक्तिभिः सह युद्धं च चकार प्रथमं रिपुः ५९॥
महद्युद्धं समभवद्यत्राऽभूद्रक्तवाहिनी । अक्षौहिण्यस्तुताः सर्वा विनष्टा दशभिर्दिनैः ६०॥
तत एकादशे प्राप्ते दिने परमदारुणे । रक्तमाल्यांबरधरो रक्तगंधानुलेपनः ॥६१॥
कृत्वोत्सवं महांतं तु युद्धाय रथसंस्थितः । संरंभेणैव महता शक्तीः सर्वा विजित्य च ६२॥
महादेवीरथाग्रे तु स्वरथं सुन्यवेशयत् । ततोऽभवन्महद्युद्धं देव्या दैत्यस्य चोभयोः ६३॥
प्रहरद्वयपर्यंतं हृदयत्रासकारकम् । ततः पंचदशाऽत्युग्रबाणान्देवी मुमोच ह ६४॥
चतुर्भिश्चतुरो वाहान्बाणेनैकेन सारथिम् । द्वाभ्यां नेत्रे भुजौ द्वाभ्यां ध्वजमेकेन पत्रिणा ॥
पंचभिर्हृदयं तस्य विव्याध जगदंबिका । ततो वमन्स रुधिरं ममार पुर ईशितुः ॥६६॥
तस्य तेजस्तु निर्गत्य देवीरूपे विवेश ह । हते तस्मिन्महावीर्ये शांतमासीज्जगत्त्रयम् ॥६७॥
ततो ब्रह्मादयः सर्वे तुष्टुवुर्जगदंबिकाम् । पुरस्कृत्य हरीशानौ भक्त्या गद्गदया गिरा ६८॥

देवा ऊचुः

जगद्भ्रमविवर्तैककारणे परमेश्वरि । नमः शाकंभरि शिवे नमस्ते शतलोचने ॥६९॥
सर्वोपनिषदुद्घुष्टे दुर्गमासुरनाशिनि । नमो मायेश्वरि शिवे पंचकोशांतरस्थिते ॥७०॥
चेतसा निर्विकल्पेन यां ध्यायंति मुनीश्वराः । प्रणवार्थस्वरूपां तां भजामो भुवनेश्वरीम् ॥७१॥
अनंतकोटिब्रह्मांडजननीं दिव्यविग्रहाम् । ब्रह्मविष्ण्वादिजननीं सर्वभावैर्नता वयम् ॥७२॥
कः कुर्यात्पामरान्दृष्ट्वा रोदनं सकलेश्वरः । सदयां परमेशानीं शताक्षीं मातरं विना ॥७३॥

व्यास उवाच

इति स्तुता सुरैर्देवी ब्रह्मविष्णवादिभिर्वरैः । पूजिता विविधैर्द्रव्यैः संतुष्टाऽभूच्च तत्क्षणे ॥७४॥
प्रसन्ना सा तदा देवी वेदानाहृत्य सा ददौ । ब्राह्मणेभ्यो विशेषेण प्रोवाच पिकभाषिणी ॥७५॥
ममेयं तनुरुत्कृष्टा पालनीया विशेषतः । यया विनाऽनर्थ एवं जातो दृष्टोऽधुनैव हि ॥७६॥
पूज्याऽहं सर्वदा सेव्या युष्माभिः सर्वदैव हि । नाऽतः परतरं किंचित्कल्याणायोपदिश्यते ॥७७॥
पठनीयं ममैतद्धि माहात्म्यं सर्वदोत्तमम् । तेन तुष्टा भविष्यामि हरिष्यामि तथाऽऽपदः ७८॥
दुर्गमासुरहंत्रीत्वाद्दुर्गेति मम नाम यः । गृह्णाति च शताक्षीति मायां भित्त्वा व्रजत्यसौ ७९॥
किमुक्तेनाऽत्र बहुना सारं वक्ष्यामि तत्त्वतः । संसेव्याऽहं सदा देवा सर्वैरपि सुरासुरैः ॥८०॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वांतर्हिता देवी देवानां चैव पश्यताम् । संतोषं जनयंत्येवं सच्चिदानंदरूपिणी ॥८१॥
एतत्ते सर्वमाख्यातं रहस्यं परमं महत् । गोपनीयं प्रयत्नेन सर्वकल्याणकारकम् ॥८२॥
य इमं शृणुयान्नित्यमध्यायं भक्तितत्परः । सर्वान्कामानवाप्नोति देवीलोके महीयते ॥८३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कंधेऽष्टाविंशोऽध्यायः ॥२८॥

अथ एकोनत्रिंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इत्येवं सूर्यवंश्यानां राज्ञां चरितमुत्तमम् । सोमवंशोद्भवानां च वर्णनीयं मया कियत् ॥१॥
पराशक्तिप्रसादेन महत्त्वं प्रतिपेदिरे । राजन्सुनिश्चितं विद्धि पराशक्तिप्रसादतः ॥२॥
यद्यद्विभूतिमत्सत्त्वं श्रीमदूर्जितमेव वा । तत्तदेवावगच्छ त्वं पराशक्त्यंशसंभवम् ॥३॥
एते चाऽन्ये च राजानः पराशक्तेरुपासकाः । संसारतरुमूलस्य कुठारा अभवन्नृप ॥४॥
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन संसेव्या भुवनेश्वरी । पलालमिव धान्यार्थी त्यजेदन्यमशेषतः ॥५॥
आमथ्य वेददुग्धाब्धिं प्राप्तं रत्नं मया नृप । पराशक्तिपदांभोजं कृतकृत्योऽस्म्यहं ततः ॥६॥

पंचब्रह्मासनारूढा नाऽस्त्यन्या काऽपि देवता । तत एव महादेव्या पंचब्रह्मासनं कृतम् ॥७॥
पंचभ्यस्त्वधिकं वस्तु वेदे व्यक्तमितीर्यते । यस्मिन्नोतं च प्रोतं च सैव श्रीभुवनेश्वरी ॥८॥
तामविज्ञाय राजेंद्र नैव मुक्तो भवेन्नरः । यदा चर्मवदाकाशं वेष्टयिष्यंति मानवाः ॥९॥
तदा शिवामविज्ञाय दुःखस्यांतो भविष्यति । अतएव श्रुतौ प्राहुः श्वेताश्वतरशाखिनः ॥१०॥

ते ध्यानयोगानुगता अपश्यन्देवात्मशक्तिं स्वगुणानगूढाम् ।
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन जन्मसाफल्यहेतवे ॥ ११ ॥

लज्जया वा भयेनाऽपि भक्त्या वा प्रेमयुक्तया । सर्वसंगं परित्यज्य मनो हृदि निरुध्य च ॥१२॥
तन्निष्ठस्तत्परो भूयादिति वेदान्तडिंडिमः । येन केन मिषेणाऽपि स्वपंस्तिष्ठन्व्रजन्नपि ॥१३॥
कीर्तयेत्सततं देवीं स वै मुच्येत बंधनात् । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन भज राजन्महेश्वरीम् ॥१४॥
विराड्रूपां सूत्ररूपां तथांतर्यामिरूपिणीम् । सोपानक्रमतः पूर्वं ततः शुद्धे तु चेतसि ॥१५॥
सच्चिदानंदलक्ष्यार्थरूपां तां ब्रह्मरूपिणीम् । आराधय परां शक्तिं प्रपंचोल्लासवर्जिताम् १६॥
तस्यां चित्तलयो यः स तस्या आराधनं स्मृतम् । राजन्राज्ञां पराशक्तिभक्तानां चरितं मया ॥१७॥
धार्मिकाणां सूर्यसोमवंशजानां मनस्विनाम् । पावनं कीर्तिदं धर्मबुद्धिदं सद्गतिप्रदम् ॥१८॥

कथितं पुण्यदं पश्चात्किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ।

जनमेजय उवाच

गौरीलक्ष्मीसरस्वत्यो दत्ताः पूर्वं परांबया ॥१९॥

हराय हरये तद्वन्नाभिपद्मोद्भवाय च । तुषाराद्रेश्च दक्षस्य गौरी कन्येति विश्रुतम् ॥२०॥
क्षीरोदधेश्च कन्येति महालक्ष्मीरिति स्मृतम् । मूलदेव्युद्भवानां च कथं कन्यात्वमन्ययोः ॥ १॥
असंभाव्यमिदं भाति संशयोऽत्र महामुने । छिंधि ज्ञानासिना तं त्वं संशयच्छेदतत्परः ॥२२॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि रहस्यं परमाद्भुतम् । देवीभक्तस्य ते किंचिदवाच्यं नहि विद्यते ॥२३॥
देवीत्रयं यदा देवत्रयायादात्परांबिका । तदाप्रभृति ते देवाः सृष्टिकार्याणि चक्रिरे ॥२४॥
कस्मिंश्चित्समये राजन्दैत्या हालाहलाभिधाः । महापराक्रमा जातास्त्रैलोक्यं तैर्जितं क्षणात् २५॥
ब्रह्मणो वरदानेन दर्पिता रजताचलम् । रुरुधुर्निजसेनाभिस्तथा वैकुण्ठमेव च ॥२६॥
कामारिः कैटभारिश्च युद्धोद्योगं च चक्रतुः । षष्टिवर्षसहस्राणामभूद्युद्धं महोत्कटम् ॥२७॥
हाहाकारो महा नासीद्देवदानवसेनयोः । महताऽथ प्रयत्नेन ताभ्यां ते दानवा हताः ॥२८॥
स्व व स्थानेषु गत्वा तावभिमानं च चक्रतुः । स्वशक्त्योर्निकटे राजन्नद्दशादेव ते हताः ॥२९॥
अभिमानं तयोर्ज्ञात्वा च्छलहास्यं च चक्रतुः । महालक्ष्मीश्च गौरी च हास्यं दृष्ट्वा तयोस्तु तौ ३०॥
देवावतीव संक्रुद्धौ मोहितावादिमायया । दुरुक्तरं च ददतुरवमानपुरः सरम् ॥३१॥

ततस्ते देवते तस्मिन्क्षणे त्यक्त्वा तु तौ पुनः। अंतर्हिते चाऽभवतां हाहाकारस्तदा ह्यभूत् ३२॥
निस्तेजस्कौ च निःशक्ती विक्षिप्तौ च विचेतनौ। ह्वमानात्तयोः शक्त्योर्जातौ हरिहरौ तदा ॥
ब्रह्मा चिंतातुरो जातः किमेतत्समुपस्थितम्। प्रधानौ देवतामध्ये कथं कार्याक्षमावमू ॥३४॥
अकाण्डे कि निमित्तेन संकटं समुपस्थितम्। प्रलयो भविता किं वा जगतोऽस्य निरागसः ३५॥
निमित्तं नैव जानेऽहं कथं कार्या प्रतिक्रिया। इति चिंतातुरोऽत्यर्थं दध्यौ मीलितलोचनः ३६॥
पराशक्तिप्रकोपात्तु जातमेतदिति स्म ह। जानंस्तदा सावधानः पद्मजोऽभून्नृपोत्तम ॥३७॥
तस्तयोश्च यत्कार्यं स्वयमेवाऽकरोत्तदा। स्वशक्तेश्च प्रभावेण कियत्कालं तपोनिधिः ॥३८॥
ततस्तयोस्तु स्वस्त्यर्थं मन्वादीन्स्वसुतानाथ। आह्वयामास धर्मात्मा सनकादींश्च सत्वरः ॥३९॥
उवाच वचनं तेभ्यः सन्नतेभ्यस्तपोनिधिः। कार्यासक्तोऽहमधुना तपः कर्तुं न च क्षमः ॥४०॥
पराशक्तेस्तु तोषार्थं जगद्धारयुतोऽस्म्यहम्। शिवविष्णू च विक्षिप्तौ पराशक्तिप्रकोपतः ॥४१॥
तस्मात्तां परमां शक्तिं यूयं संतोषयंत्वथ। अत्यद्भुतं तपः कृत्वा भक्त्या परमया युताः ॥४२॥
यथा तौ पूर्ववृत्तौ च स्यातां शक्तियुतावपि। तथा कुरुत मत्पुत्रा यशोवृद्धिर्भवेद्धि वः ॥४३॥
कुले यस्य भवेज्जन्म तयोः शक्त्योस्तु तत्कुलम्। पावयेज्जगतीं सर्वां कृतकृत्यं स्वयं भवेत् ॥४४॥

व्यास उवाच

पितामहवचः श्रुत्वा गताः सर्वे वनांतरे। रिराधयिषवः सर्वे दक्षाद्या विमलांतराः ॥४५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥२९॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

ततस्ते तु वनोद्देशे हिमाचलतटाश्रयाः। मायाबीजजपासक्तास्तपश्चेरुः समाहिताः ॥१॥
ध्यायतां परमां शक्तिं लक्षवर्षाण्यभून्नृप। ततः प्रसन्ना देवी सा प्रत्यक्षं दर्शनं ददौ ॥२॥
पाशांकुशवराभीतिचतुर्बाहुस्त्रिलोचना। करुणारससम्पूर्णा सच्चिदानन्दरूपिणी ॥३॥
दृष्ट्वा तां सर्वजननीं तुष्टुवुर्मुनयोऽमलाः। नमस्ते विश्वरूपायै वैश्वानरसुमूर्तये ॥४॥
नमस्तेजसरूपायै सूत्रात्मवपुषे नमः। यस्मिन्सर्वे लिंगदेहा ओतप्रोता व्यवस्थिताः ॥५॥
नमः प्राज्ञस्वरूपायै नमो व्याकृतमूर्तये। नमः प्रत्यक्स्वरूपायै नमस्ते ब्रह्ममूर्तये ॥६॥
नमस्ते सर्वरूपायै सर्वलक्ष्यात्ममूर्तये। इति स्तुत्वा जगद्धात्रीं भक्तिगद्गदया गिरा ॥७॥
प्रणेमुश्चरणांभोजं दक्षाद्या मुनयोऽमलाः। ततः प्रसन्ना सा देवी प्रोवाच पिकभाषिणी ॥८॥
वरं ब्रूत महाभागा वरदाऽहं सदा मता। तस्यास्तु वचनं श्रुत्वा हरविष्ण्वोस्तनोः शमम् ९॥

तयोस्तच्छक्तिलाभं च चक्रिरे नृपसत्तम । दक्षोऽथ पुनरप्याह जन्म देवि कुले मम ॥१०॥
भवेत्तवांब येनाऽहं कृतकृत्यो भवे इति । जपं ध्यानं तथा पूजां स्थानानि विविधानि च ॥
वद मे परमेशानि स्वमुखेनैव केवलम् ।

देव्युवाच

मच्छक्त्योरवमानाच्च जातावस्था तयोर्द्वयोः ॥१२॥
नैतादृशः प्रकर्तव्यो मेऽपराधः कदाचन । अधुना मत्कृपालेशाच्छरीरे स्वस्थता तयोः ॥१३॥
भविष्यति च ते शक्ती त्वद्गृहे क्षीरसागरे । जनिष्यतस्तत्र ताभ्यां प्राप्स्यतः प्रेरिते मया ॥१४॥
मायाबीजं हि मन्त्रो मे मुख्यः प्रियकरः सदा । ध्यानं विराट्स्वरूपं मेऽथवा त्वत्पुरतः स्थितम् ॥
सच्चिदानंदरूपं वा स्थानं सर्वं जगन्मम । युष्माभिः सर्वदा चाऽहं पूज्या ध्येया च सर्वदा ॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वांतर्दधे देवी मणिद्वीपाधिवासिनी । दक्षाद्या मुनयः सर्वे ब्रह्माणं पुनराययुः ॥१७॥
ब्रह्मणे सर्ववृत्तांतं कथयामासुरादरात् । हरो हरिश्च स्वस्थौ तौ स्वस्वकार्यक्षमौ नृप ॥१८॥
जातौ परांबाकृपया गर्वेण रहितौ तदा । कदाचिदथ काले तु महः शाक्तमवातरत् १९॥
दक्षगेहे महाराज त्रैलोक्येप्युत्सवोऽभवत् । देवाः प्रमुदिताः सर्वे पुष्पवृष्टिं च चक्रिरे ॥२०॥
नेदुर्दुंदुभयः स्वर्गे कारकोणाहता नृप । मनांस्यासन्प्रसन्नानि साधूनाममलात्मनाम् ॥२१॥
सरितो मार्गवाहिन्यः सुप्रभोऽभूद्दिवाकरः । मंगलायां तु जातायां जातं सर्वत्र मंगलम् ॥२२॥
तस्या नाम सतीं चक्रे सत्यत्वात्परसंविदः । ददौ पुनः शिवायाऽथ तस्य शक्तिस्तु याऽभवत् ॥
सा पुनर्ज्वलने दग्धा दैवयोगान्मनोर्नृप ।

जनमेजय उवाच

अनर्थकरमेतत्ते श्रावितं वचनं मुने ॥२४॥
एतादृशं महद्वस्तु कथं दग्धं हुताशने । यन्नामस्मरणान्नृणां संसाराग्निभयं न हि ॥२५॥
केन कर्मविपाकेन मनोर्दग्धं तदेव हि ।

व्यास उवाच

शृणु राजन्पुरा वृत्तं सतीदाहस्य कारणम् ॥२६॥
कदाचिदथ दुर्वासा गतो जांबूनदेश्वरीम् । ददर्श देवीं तत्राऽसौ मायाबीजं जजाप सः ॥२७॥
ततः प्रसन्ना देवेशी निजकंठगतां स्रजम् । भ्रमद्भ्रमरसंसक्तां मकरंदमदाकुलाम् ॥२८॥
ददौ प्रसादभूतां तां जग्राह शिरसा मुनिः । ततो निर्गत्य तरसा व्योममार्गेण तापसः ॥२९॥
आजगाम स यत्राऽऽस्ते दक्षः साक्षात्सतीपिता । संदर्शनार्थमंबाया ननाम च सतीपदे ॥३०॥

पृष्टो दक्षेण स मुनिर्माला कस्याऽस्त्यलौकिकी । कथं लब्धा त्वया नाथ दुर्लभा भुवि मानवैः ३१॥
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य प्रोवाचाऽश्रुयुतेक्षणः । देव्याः प्रसादमतुलं प्रेमगद्गदितांतरः ॥३२॥
प्रार्थयामास तां मालां तं मुनिं स सतीपिता । अदेयं शक्तिभक्ताय नास्ति त्रैलोक्यमंडले ॥३३॥
इति बुद्धया तु तां मालां मनवे स समर्पयत् । गृहीता शिरसा माला मनुना निजमंदिरे ॥३४॥
स्थापिता शयनं यत्र दंपत्योरतिसुन्दरम् । पशुकर्मरतो रात्रौ मालागंधेन मोदितः ॥३५॥
अभयत्स महीपालस्तेन पापेन शंकरे । शिवे द्वेषमतिर्जातो देव्यां सत्यां तथा नृप ॥३६॥
राजंस्तेनाऽपराधेन तज्जन्यो देह एव च । सत्या योगाग्निना दग्धः सतीधर्मदिदृक्षया ॥३७॥
पुनश्च हिमवत्पृष्ठे प्रादुरासीत्तु तन्महः ।

जनमेजय उवाच

दह्यमाने सतीदेहे जाते किमकरोच्छिवः ॥३८॥
प्राणाधिका सती तस्य तद्वियोगेन कातरः ।

व्यास उवाच

ततः परं तु यज्जातं मया वक्तुं न शक्यते ॥३९॥

त्रैलोक्यप्रलयो जातः शिवकोपाग्निना नृप । वीरभद्रः समुत्पन्नो भद्रकालीगणान्वितः ॥४०॥
त्रैलोक्यनाशनोद्युक्तो वीरभद्रो यदाऽभवत् । ब्रह्मादयस्तदा देवाः शंकरं शरणं ययुः ॥४१॥
जाते सर्वस्वनाशेऽपि करुणानिधिरीश्वरः । अभयं दत्तवांस्तेभ्यो बस्तवक्त्रेण तं मनुम् ॥४२॥
अजीवयन्महात्माऽसौ ततः खिन्नो महेश्वरः । यज्ञवाटमुपागम्य रुरोद भृशदुःखितः ॥४३॥
अपश्यत्तां सतीं वह्नौ दह्यमानां तु चित्कलाम् । स्कंधेऽप्यारोपयामास हा सतीति वदन्मुहुः ॥४४॥
बभ्राम भ्रांतचित्तः सन्नानादेशेषु शंकरः । तदा ब्रह्मादयो देवाश्चिंतामापुरनुत्तमाम् ॥४५॥
विष्णुस्तु त्वरया तत्र धनुरुद्यम्य मार्गणैः । चिच्छेदावयवान्सत्यास्तत्तत्स्थानेषु तेऽपतन् ४६॥
तत्तत्स्थानेषु तत्राऽऽसीन्नानामूर्तिधरो हरः । उवाच च ततो देवान्स्थानेष्वेतेषु यो शिवाम् ॥
भजंति परया भक्त्या तेषां किंचिन्न दुर्लभम् । नित्यं सन्निहिता यत्र निजांगेषु परांबिका ॥४८॥
स्थानेष्वेतेषु ये मर्त्याः पुरश्चरणकर्मिणः । तेषां मंत्राः प्रसिध्यंति मायाबीजं विशेषतः ॥४९॥
इत्युक्त्वा शंकरस्तेषु स्थानेषु विरहातुरः । कालं निन्ये नृपश्रेष्ठ जपध्यानसमाधिभिः ॥५०॥

जनमेजय उवाच

कानि स्थानानि तानि स्युः सिद्धपीठानि चानघ । कति संख्यानि नामानि कानि तेषां च मे वद ॥
तत्र स्थितानां देवीनां नामानि च कृपाकर । कृतार्थोऽहं भवे येन तद्वदाशु महामुने ॥५२॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि देवीपीठानि सांप्रतम्। येषां श्रवणमात्रेण पापहीनो भवेन्नरः ॥५३॥
येषु येषु च पीठेषूपास्येयं सिद्धिकांक्षिभिः। भूतिकामैरभिध्येया तानि वक्ष्यामि तत्त्वतः ॥५४॥
वाराणस्यां विशालाक्षी गौरीमुखनिवासिनी। क्षेत्रे वै नैमिषारण्ये प्रोक्ता सा लिंगधारिणी ॥५५॥
प्रयागे ललिता प्रोक्ता कामुकी गंधमादने। मानसे कुमुदा प्रोक्ता दक्षिणे चोत्तरे तथा ॥५६॥
विश्वकामा भगवती विश्वकामप्रपूरिणी। गोमन्ते गोमती देवी मन्दरे कामचारिणी ॥५७॥
मदोत्कटा चैत्ररथे जयन्ती हस्तिनापुरे। गौरी प्रोक्ता कान्यकुब्जे रम्भा तु मलयाचले ॥
एकाम्रपीठे सम्प्रोक्ता देवी सा कीर्तिमत्यपि। विश्वेविश्वेश्वरीं प्राहुः पुरुहूतां च पुष्करे ॥५९॥
केदारपीठे सम्प्रोक्ता देवी सन्मार्गदायिनी। मन्दा हिमवतः पृष्ठे गोकर्णे भद्रकर्णिका ॥६०॥
स्थानेश्वरी भवानी तु बिल्वके बिल्वपत्रिका। श्रीशैले माधवी प्रोक्ता भद्रा भद्रेश्वरे तथा॥६१॥
वराहशैले तु जया कमला कमलालये। रुद्राणी रुद्रकोट्यां तु काली कालंजरे तथा॥६२॥
शालग्रामे महादेवी शिवलिंगे जलप्रिया। महालिंगे तु कपिला माकोटे मुकुटेश्वरी ॥६३॥
मायापुर्यां कुमारी स्यात्संताने ललिताम्बिका। गयायां मंगला प्रोक्ता विमला पुरुषोत्तमे ॥६४॥
उत्पलाक्षी सहस्राक्षे हिरण्याक्षे महोत्पला। विपाशायाममोघाक्षी पाडला पुंड्रवर्धने ॥६५॥
नारायणी सुपार्श्वे तु त्रिकूटे रुद्रसुन्दरी। विपुले विपुला देवी कल्याणी मलयाचले ॥६६॥
सह्याद्रावेकवीरा तु हरिश्चन्द्रे तु चन्द्रिका। रमणा रामतीर्थे तु यमुनायां मृगावती ॥६७॥
कोटवी कोटतीर्थे तु सुगन्धा माधवे वने। गोदावर्यां त्रिसन्ध्या तु गङ्गाद्वारे रतिप्रिया ॥६८॥
शिवकुंडे शुभानंदा नंदिनी देविकातटे। रुक्मिणी द्वारवत्यां तु राधा वृन्दावने वने ॥६९॥
देवकी मथुरायां तु पाताले परमेश्वरी। चित्रकूटे तथा सीता विंध्ये विंध्याधिवासिनी७०॥
करवीरे महालक्ष्मीरुमा देवी विनायके। आरोग्या वैद्यनाथे तु महाकाले महेश्वरी ॥७१॥
अभयेत्युष्णतीर्थेषु नितम्बा विंध्यपर्वते। मांडव्ये माण्डवी नाम स्वाहा माहेश्वरीपुरे ७२॥
छगलण्डे प्रचण्डा तु चंडिकाऽमरकण्टके। सोमेश्वरे वरारोहा प्रभासे पुष्करावती ॥७३॥
देवमाता सरस्वत्यां पारावारा तटे स्मृता। महालये महाभागा पयोष्ण्यां पिंगलेश्वरी ॥७४॥
सिंहिका कृतशौचे तु कार्तिके त्वतिशांकरी। उत्वलापर्तके लोला सुभद्रा शोणसङ्गमे ॥७५॥
माता सिद्धवने लक्ष्मीरनंगा भरताश्रमे। जालन्धरे विश्वमुखीं तारा किष्किंधपर्वते ॥७६॥
देवदारुवने पुष्टिर्मेधा काश्मीरमण्डले। भीमा देवी हिमाद्रौ तु तुष्टिर्विश्वेश्वरी तथा ७७॥
कपालमोचने शुद्धिर्माता कायावरोहणे। शंखोद्धारे धरा नाम धृतिः पिंडारके तथा ७८॥
कला तु चन्द्रभागायामच्छोदे शिवधारिणी। वेणायाममृता नाम बदर्यामुर्वशी तथा ॥७९॥

औषधिश्चोत्तरकुरौ कुशद्वीपे कुशोदका । मन्मथा हेमकूटे तु कुमुदे सत्यवादिनी ॥८०॥
अश्वत्थे वंदनीया तु निधिर्वैश्रवणालये । गायत्री वेदवदने पार्वती शिवसन्निधौ ॥८१॥
देवलोके तथेंद्राणी ब्रह्मास्येषु सरस्वती । सूर्यबिंबे प्रभा नाम मातॄणां वैष्णवी मता ॥८२॥
अरुन्धती सतीनां तु रामासु च तिलोत्तमा । चित्ते ब्रह्मकला नाम शक्तिः सर्वशरीरिणाम् ॥
इमान्यष्टशतानि स्युः पीठानि जनमेजय । तत्संख्याकास्तदीशान्यो देव्यश्च परिकीर्तिताः ॥८४॥
सतीदेव्यंगभूतानि पीठानि कथितानि च । अन्यान्यपि प्रसंगेन यानि मुख्यानि भूतले ॥८५॥
यः स्मरेच्छृणुयाद्वापि नामाष्टशतमुत्तमम् । सर्वपापविनिर्मुक्तो देवीलोकं परं व्रजेत् ॥८६॥
एतेषु सर्वपीठेषु गच्छेद्यात्राविधानतः । सन्तर्पयेच्च पित्रादीञ्छ्राद्धादीनि विधाय च ॥८७॥
कुर्याच्च महतीं पूजां भगवत्या विधानतः । क्षमापयेज्जगद्धात्रीं जगदम्बां मुहुर्मुहुः ॥८८॥
कृतकृत्यं स्वमात्मानं जानीयाज्जनमेजय । भक्ष्यभोज्यादिभिः सर्वान्ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः ॥८९॥
सुवासिनीः कुमारीश्च बटुकादींस्तथा नृप । तस्मिन्क्षेत्रे स्थिता ये तु चांडालाद्या अपि प्रभो ॥
देवीरूपाः स्मृताः सर्वे पूजनीयास्ततो हि ते । प्रतिग्रहादिकं सर्वं तेषु क्षेत्रेषु वर्जयेत् ॥९१॥
यथाशक्ति पुरश्चर्यां कुर्यान्मंत्रस्य सत्तमः । मायाबीजेन देवेशीं तत्तत्पीठाधिवासिनीम् ॥९२॥
पूजयेदनिशं राजन्पुरश्चरणकृद्भवेत् । वित्तशाठ्यं न कुर्वीत देवीभक्तिपरो नरः ॥९३॥
य एवं कुरुते यात्रां श्रीदेव्याः प्रीतमानसः । सहस्रकल्प पर्यंतं ब्रह्मलोके महत्तरे ॥९४॥
वसंति पितरस्तस्य सोऽपि देवीपुरे तथा । अंते लब्ध्वा परं ज्ञानं भवेन्मुक्तो भवांबुधेः ॥९५॥
नामाष्टशतजापेन बहवः सिद्धतां गताः । यत्रैतल्लिखितं साक्षात्पुस्तके वापि तिष्ठति ॥९६॥
ग्रहमारीभयादीनि तत्र नैव भवंति हि । सौभाग्यं वर्धते नित्यं यथा पर्वणि वारिधिः ९७॥
न तस्य दुर्लभं किंचिन्नामाष्टशतजापिनः । कृतकृत्यो भवेन्नूनं देवीभक्ति परायणः ॥९८॥
नमंति देवतास्तं वै देवीरूपो हि स स्मृतः । सर्वथा पूज्यते देवैः किं पुनर्मनुजोत्तमैः ॥९९॥
श्राद्धकाले पठेदेतन्नामाष्टशतमुत्तमम् । तृप्तास्तत्पितरः सर्वे प्रयांति परमां गतिम् ॥१००॥
इमानि मुक्तिक्षेत्राणि साक्षात्संविन्मयानि च । सिद्धपीठानि राजेंद्र संश्रयेन्मतिमान्नरः ॥१०१॥
पृष्टं यत्त्वया राजन्नुक्तं सर्वं महेशितुः । रहस्यातिरहस्यं च किंभूयः श्रोतुमिच्छसि ॥१०२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे त्रिंशोऽध्यायः ॥३०॥

अथ एकत्रिंशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

धराधराधीशमौलावाविरासीत्परं महः । यदुक्तं भवता पूर्वं विस्तरात्तद्वदस्व मे ॥१॥

को विरज्येत मतिमान्पिबञ्च्छक्तिकथामृतम्। सुधां तु पिबतां मृत्युः स नैतच्छृण्वतो भवेत् ॥२॥

व्यास उवाच

धन्योसि कृतकृत्योऽसि शिक्षितोऽसि महात्मभिः। भाग्यवानसि यद्देव्यां निर्व्याजा भक्तिरस्तिते॥
शृणु राजन्पुरा वृत्तं सतीदेहेऽग्निभर्जिते। भ्रांतः शिवस्तु बभ्राम क्वचिद्देशे स्थिरोऽभवत्॥
प्रपञ्चमानरहितः समाधिगतमानसः। ध्यायन्देवीस्वरूपं तु कालं निन्ये स आत्मवान्॥
सौभाग्यरहितं जातं त्रैलोक्यं सचराचरम्। शक्तिहीनं जगत्सर्वं साब्धिद्वीपं सपर्वतम् ॥६॥
आनन्दः शुष्कतां यातः सर्वेषां हृदयांतरे। उदासीनाः सर्वलोकाश्चिताजर्जरचेतसः ॥७॥
सदा दुःखोदधौ मग्ना रोगग्रस्तास्तदाऽभवन्। ग्रहणां देवताना च वैपरीत्येव वर्तनम् ॥८॥
अधिभूताधिदैवानां सत्यभावान्नृपाऽभवन्। अथाऽस्मिन्नेव काले तु तारकाख्यो महासुरः ॥९॥
ब्रह्मदत्तवरो दैत्योऽभवत्त्रैलोक्यनायकः। शिवौरसस्तु यः पुत्रः स ते हंता भविष्यति १०॥
इति कल्पितमृत्युः स देवदेवैर्महासुरः। शिवौरससुताभावाज्जगर्ज च ननंद च ॥११॥
तेन चेपद्रुताः सर्वे स्वस्थानात्प्रच्युताः सुराः। शिवौरससुताभावाच्चिंतामापुर्दुरत्ययाम् ॥१२॥
नांगना शंकरस्यास्ति कथं तत्सुतसंभवः। अस्माकं भाग्यहीनानां कथं कार्यं भविष्यति ॥१३॥
इति चिंतातुराः सर्वे जग्मुर्वैकुण्ठमण्डले। शशंसुर्हरिमेकांते स चोपायं जगाद ह ॥१४॥
कुतश्चितातुराः सर्वे कामकल्पद्रुमा शिवा। जगर्ति भुवनेशानी मणिद्वीपाधिवासिनी ॥१५॥
अस्माकमनयादेव तदुपेक्षास्ति नान्यथा। शिक्षैवेयं जगन्मात्रा कृतास्मच्छिक्षणाय च १६॥
लालने ताडने मातुर्नाकारुण्यं यथार्भके। तद्वदेव जगन्मातुर्नियंत्र्या गुणदोषयोः ॥१७॥
अपराधो भवत्येव तनयस्य पदे पदे। कोऽपरः सहते लोके केवलं मातरं विना ॥१८॥
तस्माद्यूयं परांबां तां शरणं यात मा चिरम्। निर्व्याजया चित्तवृत्त्या सा वः कार्यं विधास्यति॥
इत्यादिश्य सुरान्सर्वान्महाविष्णुःस्वजायया। संयुतो निर्जगामाऽऽशु देवैः सह सुराधिपः ॥२०॥
आजगाम महाशैलं हिमवंतं नगाधिपम्। अभवंश्च सुराः सर्वे पुरश्चरणकर्मिणः ॥२१॥
अंबायज्ञविधानज्ञा अंबायज्ञं च चक्रिरे। तृतीयादिव्रतान्याशु चक्रुः सर्वे सुरा नृप ॥२२॥
केचित्समाधिनिष्णाताः केचिन्नामपरायणाः। केचित्सूक्तपराः केचिन्नामपारायणोत्सुकाः ॥२३॥
मंत्रपारायणपराः केचित्कृच्छ्रादिकारिणः। अंतर्यागपराः केचित्केचिन्न्यासपरायणाः ॥२४॥
हृल्लेखया पराशक्तेः पूजां चक्रुरतंद्रिताः। इत्येवं बहुवर्षाणि कालोऽगाज्जनमेजय ॥२५॥
अकस्माच्चैत्रमासीयनवम्यां च भृगोर्दिने। प्रादुर्बभूव पुरतस्तन्महः श्रुतिबोधितम् ॥२६॥
चतुर्दिक्षु चतुर्वेदैर्मूर्तिमद्भिरभिष्टुतम्। कोटिसूर्यप्रतीकाशं चन्द्रकोटिसुशीतलम् ॥२७॥
विद्युत्कोटिसमानाभमरुणं तत्परं महः। नैव चोर्ध्वं न तिर्यक्च न मध्ये परिजग्रभत् ॥२८॥

आद्यंतरहितं तत्तु न हस्ताद्यंगसंयुतम् । न च स्त्रीरूपमथवा न पुंरूपमथोभयम् ॥२९॥
दीप्त्या पिधानं नेत्राणां तेषामासीन्महीपते । पुनश्च धैर्यमालंब्य यावत्ते ददृशुः सुराः ॥३०॥
तावत्तदेव स्त्रीरूपेणाऽभादिव्यं मनोहरम् । अतीव रमणीयांगीं कुमारीं नवयौवनाम् ॥३१॥
उद्यत्पीनकुचद्वंद्वनिंदितां भोजकुड्मलाम् । रणत्किंकिणिकाजालसिंजन्मंजीरमेखलाम् ॥३२॥
कनकांगदकेयूरग्रैवेयकविभूषिताम् । अनर्घ्यमणिसंभिन्नगलवंधविराजिताम् ॥३३॥
तनुकेतकसंराजन्नीलभ्रमरकुंतलाम् । नितंबबिंबसुभगां रोमराजिविराजिताम् ॥३४॥
कर्पूरशकलोन्मिश्रतांबूलपूरिताननाम् । कनत्कनकताटंकविटंकवदनांबुजाम् ॥३५॥
अष्टमीचन्द्रबिंबाभललाटामायतभ्रुवम् । रक्तारविंदनयनामुन्नसां मधुराधराम् ॥३६॥
कुन्दकुड्मलदंताग्रां मुक्ताहारविराजिताम् । रत्नसंभिन्नमुकुटां चन्द्ररेखावतंसिनीम् ॥३७॥
मल्लिकामालतीमालाकेशपाशविराजिताम् । काश्मीरबिंदुनिटिलां नेत्रत्रयविलासिनीम् ॥३८॥
पाशान्कुशवराभीतिचतुर्बाहुं त्रिलोचनाम् । रक्तवस्त्रपरीधानां दाडिमीकुसुमप्रभाम् ॥३९॥
सर्वशृङ्गारवेषाढ्यां सर्वदेवनमस्कृताम् । सर्वाशापूरिकां सर्वमातरं सर्वमोहिनीम् ॥४०॥
प्रसादसुमुखीमंबां मन्दस्मितमुखांबुजाम् । अव्याजकरुणामूर्तिं ददृशुः पुरतः सुराः ॥४१॥
दृष्ट्वा तां करुणामूर्तिं प्रणेमुः सादरं सुराः । वक्तुं नाशक्नुवन् किंचिद्बाष्पपूरितलोचनाः ॥४२॥
कथंचित्स्थैर्यमालंब्य भक्त्या चानतकंधराः । प्रेमाश्रुपूर्णनयनास्तुष्टुवुर्जगदम्बिकाम् ॥४३॥

देवा ऊचुः

नमो देव्यै महादेव्यै शिवायै सततं नमः । नमः प्रकृत्यै भद्रायै नियताः प्रणताः स्म ताम् ॥

तामग्निवर्णां तपसाज्वलंतीं वैरोचनीं कर्मफलेषु जुष्टाम् ।
दुर्गां देवीं शरणमहं प्रपद्ये सुतरसि तरसे नमः ॥४५॥
देवीं वाचमजनयंत देवास्तां विश्वरूपाः पशवो वदन्ति ।
सा नो मन्द्रेषमूर्जं दुहाना धेनुर्वागस्मानुपसुष्टुततैतु ॥४६॥
कालरात्रीं ब्रह्मस्तुतां वैष्णवीं स्कंदमातरम् ।
सरस्वतीमदितिं दक्षदुहितरं नमामः पावनां शिवाम् ॥४७॥

महालक्ष्म्यै च विद्महे सर्वशक्त्यै च धीमहि । तन्नो देवी प्रचोदयात् ॥४८॥
नमो विराट्स्वरूपिण्यै नमः सूत्रात्ममूर्तये । नमो व्याकृतरूपिण्यै नमः श्रीब्रह्ममूर्तये ॥४९॥
यदज्ञानाज्जगद्भाति रज्जुसर्पस्रगादिवत् । यज्ज्ञानाल्लयमाप्नोति नुमस्तां भुवनेश्वरीम् ॥५०॥
नुमस्तत्पदलक्ष्यार्थां चिदेकरसरूपिणीम् । अखंडानन्दरूपां तां वेदतात्पर्यभूमिकाम् ॥५१॥
पञ्चकोशातिरिक्तां तामवस्थात्रयसाक्षिणीम् । नुमस्त्वंपदलक्ष्यार्थां प्रत्यगात्मस्वरूपिणीम् ॥५२॥

नमः प्रणवरूपायै नमो ह्रींकारमूर्तये । नानामंत्रात्मिकायै ते करुणायै नमो नमः ॥५३॥
इति स्तुता तदा देवैर्मणिद्वीपाधिवासिनी । प्राह वाचा मधुरया मत्तकोकिलनिःस्वना ॥५४॥

श्रीदेव्युवाच

वदंतु विबुधाः कार्यं यदर्थमिह संगताः । वरदाहं सदा भक्तकामकल्पद्रुमाऽस्मि च ॥५५॥
तिष्ठंत्यां मयि का चिंता युष्माकं भक्तिशालिनाम् । समुद्धरामि मद्भक्तान्दुःखसंसारसागरात् ॥
इति प्रतिज्ञां मे सत्यां जानीथ विबुधोत्तमाः । इति प्रेमाकुलां वाणीं श्रुत्वा संतुष्टमानसाः ५७॥
निर्भयानिर्जरा राजन्नूचुर्दुःखं स्वकीयकम् ।

देवा ऊचुः

नाऽज्ञातं किंचिदप्यत्र भवत्याऽस्ति जगत्त्रये ॥५८॥
सर्वज्ञया सर्वसाक्षिरूपिण्या परमेश्वरि । तारकेणाऽसुरेन्द्रेण पीडिताः स्मो दिवानिशम् ॥
शिवाङ्गजाद्वधस्तस्य निर्मितो ब्रह्मणा शिवे । शिवाङ्गना तु नैवास्ति जानासि त्वं महेश्वरि ॥
सर्वज्ञपुरतः किं वा वक्तव्यं पामरैर्जनैः । एतदुद्देशतः प्रोक्तमपरं तर्कयाम्बिके ॥६१॥
सर्वदा चरणांभोजे भक्तिः स्यात्तव निश्चला । प्रार्थनीयमिदं मुख्यमपरं देहहेतवे ॥६२॥
इति तेषां वचः श्रुत्वा प्रोवाच परमेश्वरी । मम शक्तिस्तु या गौरी भविष्यति हिमालये ६३॥
शिवाय सा प्रदेया स्यात्सा वः कार्यं विधास्यति । भक्तिर्यच्चरणांभोजे भूयाद्युष्माकमादरात् ६४॥
हिमालयो हि मनसा मामुपास्तेऽति भक्तितः। ततस्तस्य गृहे जन्म मम प्रियकरं मतम् ॥६५॥

व्यास उवाच

हिमालयोऽपि तच्छ्रुत्वाऽत्यनुग्रहकरं वचः । बाष्पैः संरुद्धकंठाक्षो महाराज्ञीं वचोऽब्रवीत् ॥६६॥
महत्तरं तं कुरुषे यस्यानुग्रहमिच्छसि । नोचेत्क्वाहंजडः स्थाणुः क्व त्वं सच्चित्स्वरूपिणी ॥
असंभाव्यं जन्मशतैस्त्वत्पितृत्वं ममाऽनघे । अश्वमेधादिपुण्यैर्वा पुण्यैर्वा तत्समाधिजैः ॥६८॥
अद्य प्रपंचे कीर्तिः स्याज्जगन्मातासुताऽभवत् । अहो हिमालयस्यास्य धन्योऽसौ भाग्यवानिति ॥
यस्यास्तु जठरे संति ब्रह्माण्डानां च कोटयः । सैव यस्य सुता जाता को वा स्यात्तत्समो भुवि ॥
न जानेऽस्मत्पितृणां किं स्थानं स्यान्निर्मितं परम् । एतादृशानां वासाय येषां वंशेऽस्ति मादृशः॥
इदं यथा च दत्तं मे कृपया प्रेमपूर्णया । सर्ववेदान्तसिद्धं च त्वद्रूपं ब्रूहि मे तथा ॥७२॥
योगं च भक्तिसहितं ज्ञानं च श्रुतिसम्मतम्। वदस्व परमेशानि त्वमेवाहं यतो भवेः ॥७३॥

व्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा प्रसन्नमुखपंकजा । वक्तुमारभताम्बा सा रहस्यं श्रुतिगूहितम् ॥७४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे देवीगीतायामेकत्रिंशोऽध्यायः ॥३१॥

अथ द्वात्रिंशोऽध्यायः

श्रीदेव्युवाच

शृण्वंतु निर्जराः सर्वे व्याहरंत्या वचो मम। यस्य श्रवणमात्रेण मद्रूपत्वं प्रपद्यते ॥१॥
अहमेवाऽऽस पूर्वं तु तान्यत्किंचिन्नगाधिप। तदात्मरूपं चित्संवित्परब्रह्मैकनामकम् ॥२॥
अप्रतर्क्यमनिर्देश्यमनौपम्यमनामयम्। तस्य काचित्स्वतः सिद्धा शक्तिर्मायेति विश्रुता ॥
न सती सा नाऽसती नोभयात्मा विरोधतः। एतद्विलक्षणा काचिद्वस्तुभूताऽस्ति सर्वदा ॥४॥
पावकस्योष्ण्यतेवेयमुष्णांशोरिव दीधितिः। चन्द्रस्य चन्द्रिकेवेयं ममेयं सहजा ध्रुवा ॥५॥
तस्यां कर्माणि जीवानां जीवाः कालश्च संचरे। अभेदेन विलीनाः स्युः सुषुप्तौ व्यवहारवत् ॥६॥
स्वशक्तेश्च समायोगादहं बीजात्मतां गता। स्वाधारावरणात्तस्या दोषत्वं च समागतम् ॥७॥
चैतन्यस्य समायोगान्निमित्तत्वं च कथ्यते। प्रपञ्चपरिणामाच्च समवायित्वमुच्यते ॥८॥
केचित्तां तप इत्याहुस्तमः केचिज्जडं परे। ज्ञानं मायां प्रधानं च प्रकृतिं शक्तिमप्यजाम् ॥
विमर्श इति तां प्राहुः शैवशास्त्रविशारदाः। अविद्यामितरे प्राहुर्वेदतत्त्वार्थचिंतकाः ॥१०॥
एवं नानाविधानि स्युर्नामानि निगमादिषु। तस्या जडत्वं दृश्यत्वाज्ज्ञाननाशात्ततोऽसती ११॥
चैतन्य स्य न दृश्यत्वं दृश्यत्वे जडमेव तत्। स्वप्रकाशं च चैतन्यं न परेण प्रकाशितम् ॥१२॥
अनवस्थादोषसत्त्वान्न स्वेनाऽपि प्रकाशितम्। कर्मकर्त्रीविरोधः स्यात्तस्मात्तद्दीपवत्स्वयम् ॥१३॥
प्रकाशमानमन्येषां भासकं विद्धि पर्वत। अतएव च नित्यत्वं सिद्धसंवित्तनोर्मम ॥१४॥
जाग्रत्स्वप्नसुषुप्त्यादौ दृश्यस्य व्यभिचारतः। संविदो व्यभिचारश्च नानुभूतोऽस्ति कर्हिचित् ॥
यदि तस्याऽप्यनुभवस्तर्ह्ययं येन साक्षिणा। अनुभूतः स एवाऽत्र शिष्टःसंविद्वपुः पुरा ॥१६॥
अतएव च नित्यत्वं प्रोक्तं सच्छास्त्रकोविदैः। आनन्दरूपता चाऽस्याः परप्रेमास्पदत्वतः ॥१७॥
मा न भूवंहि भूयासमिति प्रेमात्मनि स्थितम्। सर्वस्याऽन्यस्य मिथ्यात्वादसंगत्वं स्फुटं मम ॥
अपरिच्छिन्नताऽप्येवमत एव मता मम। तच्च ज्ञानं नात्मधर्मो धर्मत्वे जडतात्मनः ॥१९॥
ज्ञानस्य जडशेषत्वं न दृष्टं न च संभवि। चिद्धर्मत्वं तथा नास्ति चितश्चिन्न हि विद्यते ॥
तस्मादात्मज्ञानरूपः सुखरूपश्च सर्वदा। सत्यः पूर्णोप्यसंगश्च द्वैतजालविवर्जितः ॥२१॥
स पुनः कामकर्मादि युक्तया स्वीयमायया। पूर्वानुभूतसंस्कारात् कालकर्मविपाकितः ॥२२॥
अविवेकाच्च तत्त्वस्य सिसृक्षावान्प्रजायते। अबुद्धिपूर्वः सर्गोऽयं कथितस्ते नगाधिप ॥२३॥
एतद्धि यन्मया प्रोक्तं मम रूपमलौकिकम्। अव्याकृतं तदव्यक्तं मायाशबलमित्यपि ॥२४॥
प्रोच्यते सर्वशास्त्रेषु सर्वकारणकारणम्। तत्त्वनामादिभूतं च सच्चिदानन्दविग्रहम् ॥२५॥

सर्वकर्मघनीभूतमिच्छाज्ञानक्रियाश्रयम् । ह्रींकारमन्त्रवाच्यं तदादितत्त्वं तदुच्यते ॥२६॥
तस्मादाकाश उत्पन्नः शब्दतन्मात्ररूपकः । भवेत्स्पर्शात्मको वायुस्तेजोरूपात्मकं पुनः ॥२७॥
जलं रसात्मकं पश्चात्ततो गंधात्मिका धरा । शब्दैकगुण आकाशो वायुः स्पर्शरवान्वितः ॥
शब्दस्पर्शरूपगुणं तेज इत्युच्यते बुधैः । शब्दस्पर्शरूपरसैरापो वेदगुणाः स्मृताः ॥२६॥
शब्दस्पर्शरूपरसगन्धैः पञ्चगुणा धरा । तेभ्योऽभवन्महत्सूत्रं यल्लिंगं परिचक्षते ॥३०॥
सर्वात्मकंतत्संप्रोक्तं सूक्ष्मदेहोऽयमात्मनः। अव्यक्तंकारणो देहः स चोक्तः पूर्वमेव हि ३१॥
यस्मिञ्जगद्बीजरूपं स्थितं लिंगोद्भवो यतः । ततः स्थूलानि भूतानि पञ्चीकरणमार्गतः ॥३२॥
पञ्चसंख्यानि जायंते तत्प्रकारस्त्वथोच्यते । पूर्वोक्तानि च भूतानि प्रत्येकं विभजेद्‌द्विधा ३३॥
एकैकं भागमेकस्य चतुर्धा विभजेद्गिरे । स्वस्वेतरद्वितीयांशे योजनात्पंच पञ्च ते ॥३४॥
तत्कार्यं च विराड्देहः स्थूलदेहोऽयमात्मनः। पञ्चभूतस्थसत्त्वांशैः श्रोत्रादीनां समुद्भवः ॥३५॥
ज्ञानेन्द्रियाणां राजेन्द्र प्रत्येकं मिलितैस्तु तैः। अन्तःकरणमेकं स्याद्वृत्तिभेदाच्चतुर्विधम् ॥३६॥

यदा तु संकल्पविकल्पकृत्यं तदा भवेत्तन्मन इत्यभिख्यम् ।
स्याद् बुद्धिसंज्ञं च यदा प्रवेत्ति सुनिश्चितं संशयहीनरूपम् ॥३७॥

अनुसंधारूपं तच्चित्तं च परिकीर्तितम् । अहंकृत्यात्मवृत्त्या तुत दहंकारतां गतम् ॥३८॥
तेषां रजोंशैर्जातानि क्रमात्कर्मेन्द्रियाणि च । प्रत्येकं मिलितैस्तैस्तु प्राणो भवति पंचधा ॥३९॥
हृदि प्राणो गुदेऽपानो नाभिस्थस्तु समानकः । कंठदेशेप्युदानः स्याद्व्यानः सर्वशरीरगः ॥४०॥
ज्ञानेंद्रियाणि पंचैव पंचकर्मेंद्रियाणि च । प्राणादिपञ्चकं चैव धिया च सहितं मनः ॥४१॥
एतत्सूक्ष्मं शरीरं स्यान्मम लिंगं यदुच्यते । तत्र या प्रकृतिः प्रोक्ता सा राजन्द्विविधा स्मृता ॥
सत्त्वात्मिका तु माया स्यादविद्या गुणमिश्रिता । स्वाश्रयं या तु संरक्षेत्सा मायेति निगद्यते॥४३॥
तस्यां यत्प्रतिबिंबं स्याद्बिम्बभूतस्य चेशितुः । स ईश्वरः समाख्यातः स्वाश्रयज्ञानवान्परः ॥४४॥
सर्वज्ञः सर्वकर्ता च सर्वानुग्रहकारकः । अविद्यायां तु यत्किंचित्प्रतिबिंबं नगाधिप ॥४५॥
तदेव जीवसंज्ञं स्यात्सर्वदुःखाश्रयं पुनः । द्वयोरपीह संप्रोक्तं देहत्रयमविद्यया ॥४६॥
देहत्रयाभिमानाच्चाप्यभून्नामत्रयं पुनः । प्राज्ञस्तु कारणात्मा स्यात्सूक्ष्मदेही तु तैजसः ४७॥
स्थूलदेही तु विश्वाख्यस्त्रिविधः परिकीर्तितः। एवमीशोऽपि संप्रोक्त ईशसूत्रविराट्पदैः ॥४८॥
प्रथमो व्यष्टिरूपस्तु समष्ट्यात्मा परः स्मृतः । स हि सर्वेश्वरः साक्षाज्जीवानुग्रहकाम्यया ॥४९॥
करोति विविधं विश्वं नाभोगाश्रयं पुनः । मच्छक्तिप्रेरितो नित्यं मयि राजन्प्रकल्पितः ॥५०॥

इति श्रीदेवीभागवते सप्तमस्कन्धे देवीगीतायां द्वात्रिंशोध्यायः ॥३२॥

अथ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः

देव्युवाच

मन्मायाशक्तिसंक्लृप्तं जगत्सर्वं चराचरम् । सापि मत्तः पृथङ्माया नास्त्येव परमार्थतः ॥१॥
व्यवहारदृशा सेयं विद्यामायेति विश्रुता । तत्त्वदृष्ट्या तु नास्त्येव तत्त्वमेवास्ति केवलम् ॥२॥
साऽहं सर्वं जगत्सृष्ट्वा तदंतः प्रविशाम्यहम् । मायाकर्मादिसहिता गिरे प्राणपुरःसरा ॥३॥
लोकांतरगतिर्नो चेत्कथं स्यादिति हेतुना । यथा यथा भवंत्येव मायाभेदास्तथा तथा ॥४॥
उपाधिभेदाद्भिन्नाऽहं घटाकाशादयो यथा । उच्चनीचादिवस्तूनि भासयन्भास्करः सदा ॥५॥
न दुष्यति तथैवाऽहं दोषैर्लिप्ता कदापि न । मयि बुद्ध्यादिकर्तृत्वं मध्यस्थैवापरे जनाः ॥६॥
वदंति चाऽऽत्माकर्मेति विमूढा न सुबुद्धयः । अज्ञानभेदतस्तद्वन्मायाया भेदतस्तथा ॥७॥
जीवेश्वरविभागश्च कल्पितो माययैव तु । घटाकाशमहाकाशविभागः कल्पितो यथा ॥८॥
तथैव कल्पितो भेदो जीवात्मपरमात्मनोः । यथा जीवबहुत्वं च माययैव न च स्वतः ॥९॥
तथेश्वरबहुत्वं च मायया न स्वभावतः । देहेंद्रियासंघातवासनाभेदभेदिता ॥१०॥
अविद्या जीवभेदस्य हेतुर्नान्यः प्रकीर्तितः । गुणानां वासनाभेदभेदिता या धराधर ॥११॥
माया सा परभेदस्य हेतुर्नान्यः कदाचनः । मयि सर्वमिदं प्रोतमोतं च धरणीधर ॥१२॥
ईश्वरोऽहं च सूत्रात्मा विराडात्माऽहमस्मिच । ब्रह्माऽहं विष्णुरुद्रौ च गौरी ब्राह्मी च वैष्णवी ॥
सूर्योऽहं तारकाश्चाऽहं तारकेशस्तथाऽस्म्यहम् । पशुपक्षिस्वरूपाऽहं चांडालोऽहं च तस्करः १४॥
व्याधोऽहं क्रूरकर्माऽहं सत्कर्माहं महाजनः । स्त्रीपुन्नपुंसकाकारोऽप्यहमेव न संशयः ॥१५॥
यच्चकिंचित्क्वचिद्वस्तु दृश्यतेश्रूयतेऽपि वा । अंतर्बहिश्च तत्सर्वं व्याप्याऽहं सर्वदा स्थिता १६॥
न तदस्ति मया त्यक्तं वस्तु किंचिच्चराचरम् । यद्यस्ति चेत्तच्छून्यं स्याद्वंध्यापुत्रोपमं हि तत् १७॥
रज्जुर्यथा सर्पमालाभेदैरेका विभाति हि । तथैवेशादिरूपेण भाम्यहं नात्र संशयः ॥१८॥
अधिष्ठानातिरेकेण कल्पितं तन्न भासते । तस्मान्मत्सत्तयैवैतत्सत्तावन्नान्यथा भवेत् ॥१९॥

हिमालय उवाच

यथा वदसि देवेशि समष्ट्यात्मवपुस्त्विदम् । तथैव द्रष्टुमिच्छामि यदि देवि कृपामयि ॥२०॥

व्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा सर्वे देवाः सविष्णवः । ननंदुर्मुदितात्मानः पूजयंतश्च तद्वचः ॥२१॥
अथ देवमतं ज्ञात्वा भक्तकामदुघा शिवा । अदर्शयन्निजं रूपं भक्तकामप्रपूरिणी ॥२२॥
अपश्यंस्ते महादेव्या विराड्रूपं परात्परम् । द्यौर्मस्तकं भवेद्यस्य चंद्रसूर्यौ च चक्षुषी ॥२३॥

दिशः श्रोत्रे वचो वेदाः प्राणो वायुः प्रकीर्तितः। विश्वं हृदयमित्याहुः पृथिवी जघनं स्मृतम् ॥२४॥
नभस्तलं नाभिसरो ज्योतिश्चक्रमुरःस्थलम् । महर्लोकस्तु ग्रीवा स्याज्जनो लोको मुखं स्मृतम् ॥
तपोलोको रराटिस्तु सत्यलोकादधः स्थितः । इंद्रादयो बाहवः स्युः शब्दः श्रोत्रं महेशितुः २६॥
नासत्यदस्रौ नासे स्तो गंधो घ्राणं स्मृतो बुधैः । मुखमग्निः समाख्यातो दिवारात्री च पक्ष्मणी२७॥
ब्रह्मस्थानं भ्रूविजृम्भोऽप्यापस्तालुः प्रकीर्तिताः। रसो जिह्वा समाख्याता यमा दंष्ट्राः प्रकीर्तिताः ॥
दंताः स्नेहकला यस्य हासो माया प्रकीर्तिता । सर्गस्त्वपांगमोक्षः स्याद्व्रीडोर्ध्वोष्ठो महेशितुः २६॥
लोभः स्यादधरोष्ठोऽस्या धर्ममार्गस्तु पृष्ठभूः । प्रजापतिश्च मेढ्रं स्याद्यः स्रष्टा जगतीतले ॥३०॥
कुक्षिः समुद्रा गिरयोऽस्थीनि देव्या महेशितुः। नद्यो नाड्यः समाख्याता वृक्षाः केशाः प्रकीर्तिताः
कौमारयौवनजरावयोऽस्या गतिरुत्तमा । बलाहकास्तु केशाः स्युः संध्ये ते वाससी विभोः ॥
राजीञ्छ्रीजगदंबायाश्चंद्रमास्तु मनः स्मृतः । विज्ञानशक्तिस्तु हरी रुद्रोंतःकरणं स्मृतम् ॥३३॥
अश्वादिजातयः सर्वाः श्रोणिदेशे स्थिता विभोः। अतलादिमहालोकाः कट्यधोभागतां गताः ॥
एतादृशं महारूपं ददृशुः सुरपुंगवाः । ज्वालामालासहस्राढ्यं लेलिहानं च जिह्वया ३५॥
दंष्ट्राकटकटारावं वमंतं वह्निमक्षिभिः । नानायुधधरं वीरं ब्रह्मक्षत्रौदनं च यत् ॥३६॥
सहस्रशीर्षनयनं सहस्रचरणं तथा । कोटिसूर्यप्रतीकाशं विद्युत्कोटिसमप्रभम् ॥३७॥
भयंकरं महाघोरं हृदक्ष्णोस्त्रासकारकम् । ददृशुस्ते सुराः सर्वे हाहाकारं च चक्रिरे ॥३८॥
विकंपमानहृदया मूर्च्छामापुर्दुरत्ययाम् । स्मरणं च गतं तेषां जगदंबेयमित्यपि ॥३६॥
अथ ते ये स्थिता वेदाश्चतुर्दिक्षु महाविभोः । बोधयामसुरत्युग्रं मूर्छातो मूर्च्छितान्सुरान् ॥४०॥
अथ ते धैर्यमालंब्य लब्ध्वा च श्रुतिमुत्तमाम् । प्रेमाश्रुपूर्णनयना रुद्धकंठास्तु निर्जराः ॥४१॥

बाष्पगद्गदया वाचा स्तोतुं समुपचक्रिरे ।

देवा ऊचुः

अपराधं क्षमस्वांब पाहि दीनांस्त्वदुद्भवान् ॥४२॥

कोपं संहर देवेशि सभया रूपदर्शनात् । का ते स्तुतिः प्रकर्तव्या पामरैर्निर्जरैरिह ॥४३॥
स्वस्याप्यज्ञेय एवाऽसौ यावान्यश्च स्वविक्रमः । तदर्वाग्जायमानानां कथं सविषयो भवेत् ॥४४॥
नमस्ते भुवनेशानि नमस्ते प्रणवात्मिके । सर्ववेदान्तसंसिद्धे नमो ह्रींकारमूर्तये ॥४५॥
यस्मादग्निः समुत्पन्नो यस्मात्सूर्यश्च चंद्रमाः । यस्मादोषधयः सर्वास्तस्मै सर्वात्मने नमः ॥४६॥
यस्माच्च देवाः संभूताः साध्या पक्षिण एव च । पशवश्च मनुष्याश्च तस्मै सर्वात्मने नमः ॥४७॥
प्राणापानौ व्रीहियवौ तपः श्रद्धा ऋतं तथा । ब्रह्मचर्यं विधिश्चैव यस्मात्तस्मै नमो नमः ॥४८॥

सप्त प्राणार्चिषो यस्मात्समिधः सप्त एव च । होमाः सप्त तथा लोकास्तस्मै सर्वात्मने नमः ॥४६॥
यस्मात्समुद्रागिरयः सिंधवः प्रचरंति च । यस्मादोषधयः सर्वा रसास्तस्मै नमोनमः ॥५०॥
यस्माद्यज्ञः समुद्भूतो दीक्षा यूपश्च दक्षिणाः । ऋचो यजूंषि सामानि तस्मै सर्वात्मने नमः ५१॥
नमः पुरस्तात्पृष्ठे च नमस्ते पार्श्वयोर्द्वयोः । अध ऊर्ध्वं चतुर्दिक्षु मातर्भूयो नमोनमः ॥५२॥
उपसंहर देवेशि रूपमेतदलौकिकम् । तदेव दर्शयाऽस्माकं रूपं सुन्दरसुन्दरम् ॥५३॥

व्यास उवाच

इति भीतान्सुरान्दृष्ट्वा जगदंबा कृपार्णवा । संहृत्य रूपं घोरं तद्दर्शयामास सुन्दरम् ॥५४॥
पाशांकुशवराभीतिधरं सर्वांगकोमलम् । करुणापूर्णनयनं मंदस्मितमुखांबुजम् ॥५५॥
दृष्ट्वा तत्सुन्दरं रूपं तदा भीतिविवर्जिताः । शांतचित्ताः प्रणेमुस्ते हर्षगद्गदनिःस्वना ॥५६॥

इति श्रीदेवीभागवते सप्तमस्कंधे देवीगीतायां त्रयस्त्रिंशोध्यायः ॥३३॥

अथ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः

देव्युवाच

क्व यूयं मंदभाग्या वै क्वेदं रूपं महाद्भुतम् । तथापि भक्तवात्सल्यादीदृशं दर्शितं मया ॥१॥
न वेदाध्ययनैर्योगैर्न दानैस्तपसेज्यया । रूपं द्रष्टुमिदं शक्यं केवलं मत्कृपां विना ॥२॥
प्रकृतं शृणु राजेंद्र परमात्माऽत्र जीवताम् । उपाधियोगात्संप्राप्तः कर्तृत्वादिकमप्युत ॥३॥
क्रियाः करोति विविधा धर्माधर्मैकहेतवः । नानायोनीस्ततः प्राप्य सुखदुःखैश्च युज्यते ॥४॥
पुनस्तत्संस्कृतिवशान्नानाकर्मरतः सदा । नानादेहान्समाप्नोति सुखदुःखैश्च युज्यते ॥५॥
घटीयन्त्रवदेतस्य न विरामः कदापि हि । अज्ञानमेव मूलं स्यात्ततः कामः क्रियास्ततः ॥६॥
तस्मादज्ञाननाशाय यतेत नियतं नरः । एतद्धि जन्मसाफल्यं यदा ज्ञानस्य नाशनम् ॥७॥
पुरुषार्थसमाप्तिश्च जीवन्मुक्तदशापि च । अज्ञाननाशने शक्ता विद्यैव तु पटीयसी ॥८॥
न कर्म तज्जं नोपास्तिर्विरोधाभावतो गिरे । प्रत्युताशा ज्ञाननाशे कर्मणा नैव भाव्यताम् ॥९॥
अनर्थदानि कर्माणि पुनः पुनरुशंति हि । ततो रागस्ततो दोषस्ततोऽनर्थो महान्भवेत् ॥१०॥
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन ज्ञानं संपादयेन्नरः । कुर्वन्नेवेह कर्माणीत्यतः कर्माप्यवश्यकम् ॥११॥
ज्ञानादेव हि कैवल्यमतः स्यात्तत्समुच्चयः । सहायतां व्रजेत्कर्म ज्ञानस्य हितकारि च ॥१२॥
इति केचिद्वदंत्यत्र तद्विरोधान्न संभवेत् । ज्ञानाद्धृद्ग्रंथिभेदः स्याद्धृद्ग्रंथौ कर्मसंभवः १३॥
यौगपद्यं न संभाव्यं विरोधात्तु ततस्तयोः । तमःप्रकाशयोर्यद्वद्यौगपद्यं न संभवि ॥१४॥

तस्मात्सर्वाणि कर्माणि वैदिकानि महामते । चित्तशुद्ध्यंतमेव स्युस्तानि कुर्यात्प्रयत्नतः ॥१५॥
शमो दमस्तितिक्षा च वैराग्यं सत्त्वसंभवः । तावत्पर्यंतमेव स्युः कर्माणि न ततः परम् ॥१६॥
तदंते चैव संन्यस्य संश्रयेद्गुरुमात्मवान् । श्रोत्रियं ब्रह्मनिष्ठं च भक्त्या निर्व्याजया पुनः १७॥
वेदान्तश्रवणं कुर्यान्नित्यमेवमतंद्रितः । तत्त्वमस्यादिवाक्यस्य नित्यमर्थं विचारयेत् ॥१८॥
तत्त्वमस्यादिवाक्यं तु जीवब्रह्मैक्यबोधकम् । ऐक्ये ज्ञाते निर्भयस्तु मद्रूपो हि प्रजायते ॥१९॥
पदार्थावगतिः पूर्वं वाक्यार्थावगतिस्ततः । तत्पदस्य च वाक्यार्थो गिरेऽहं परिकीर्तितः ॥२०॥
त्वंपदस्य च वाच्यार्थो जीव एव न संशयः । उभयोरैक्यमसिना पदेन प्रोच्यते बुधैः ॥२१॥
वाच्यार्थयोर्विरुद्धत्वादैक्यं नैव घटेत ह । लक्षणाऽतः प्रकर्तव्या तत्त्वमोः श्रुतिसंस्थयोः॥२२॥
चिन्मात्रं तु तयोर्लक्ष्यं तयोरैक्यस्य संभवः । तयोरैक्यं तथा ज्ञात्वा स्वाभेदेनाद्वयो भवेत् ॥२३॥
देवदत्तः स एवाऽयमितिवल्लक्षणा स्मृता । स्थूलादिदेहरहितो ब्रह्म संपद्यते नरः ॥२४॥
पञ्चीकृतमहाभूतसंभूतः स्थूलदेहकः । भोगालयो जराव्याधिसंयुतः सर्वकर्मणाम् ॥२५॥
मिथ्याभूतोऽयमाभाति स्फुटं मायामयत्वतः । सोऽयं स्थूल उपाधिः स्यादात्मनो मे नगेश्वर ॥
ज्ञानकर्मेंद्रिययुतं प्राणपचकसंयुतम् । मनोबुद्धियुतं चैतत्सूक्ष्मं तत्कवयो विदुः ॥२७॥
अपञ्चीकृतभूतोत्थं सूक्ष्मदेहोऽयमात्मनः । द्वितीयोऽयमुपाधिः स्यात्सुखादेरवबोधकः ॥२८॥
अनाद्यनिर्वाच्यमिदमज्ञानं तु तृतीयकः । देहोऽयमात्मनो भाति कारणात्मा नगेश्वर २९॥
उपाधिविलये जाते केवलात्माऽवशिष्यते । देहत्रये पञ्चकोशा अन्तःस्थाः संति सर्वदा ॥३०॥
तं च कोशपरित्यागे ब्रह्मपुच्छं हि लभ्यते । नेतिनेतीत्यादिवाक्यैर्मम रूपं यदुच्यते ॥३१॥

न जायते म्रियते तत्कदाचिन्नाऽयं भूत्वा न बभूव कश्चित् ।
अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो न हन्यते हन्यमाने शरीरे ॥३२॥

हतं चेन्मन्यते हंतुं हतश्चेन्मन्यते हतम् । उभौ तौ न विजानीतौ नाऽयं हंति न हन्यते॥३३॥

अणोरणीयान्महतो महीयानात्मास्य जंतोर्निहितो गुहायाम् ।
तमक्रतुः पश्यति वीतशोको धातुः प्रसादान्महिमानमस्य ॥३४॥

आत्मानं रथिनं विद्धि शरीरं रथमेव तु । बुद्धिं तु सारथिं विद्धि मनःप्रग्रहमेव च ॥३५॥
इन्द्रियाणि हयानाहुर्विषयांस्तेषु गोचरान् । आत्मेंद्रियमनोयुक्तं भोक्तेत्याहुर्मनीषिणः ॥३६॥
यस्त्वविद्वान्भवति चाऽमनस्कश्च सदाऽशुचिः। न तत्पदमवाप्नोति संसारं चाधिगच्छति ॥३७॥
यस्तु विज्ञानवान्भवति समनस्कः सदा शुचिः। स तु तत्पदमाप्नोति यस्माद्भूयो न जायते ॥३८॥
विज्ञानसारथिर्यस्तु मनःप्रग्रहवान्नरः । सोऽध्वनः पारमाप्नोति मदीयं यत्परं पदम् ३९॥

इत्थं श्रुत्या च मत्या च निश्चित्यात्मानमात्मना । भावयेन्मामात्मरूपां निदिध्यासनतोऽपि च ॥
योगवृत्तेः पुरा स्वस्मिन्भावयेदक्षरत्रयम् । देवीप्रणवसंज्ञस्य ध्यानार्थं मन्त्रवाच्ययोः ॥४१॥
हकारः स्थूलदेहः स्याद्रकारः सूक्ष्मदेहकः । ईकारः कारणात्मासौ ह्रींकारोऽहं तुरीयकम् ॥४२॥
एवं समष्टिदेहेऽपि ज्ञात्वा बीजत्रयं क्रमात् । समष्टिव्यष्ट्योरेकत्वं भावयेन्मतिमान्नरः ॥४३॥
समाधिकालात्पूर्वं तु भावयित्वैवमादृतः । ततो ध्यायेन्निलीनाक्षो देवीं मां जगदीश्वरीम् ४४॥
प्राणापानौ समौ कृत्वा नासाभ्यंतरचारिणौ । निवृत्तविषयाकांक्षो वीतदोषो विमत्सरः ॥४५॥
भक्त्या निर्व्याजया युक्तो गुहायां निःस्वने स्थले । हकारं विश्वमात्मानं रकारे प्रविलापयेत् ४६॥
रकारं तैजसं देवमीकारे प्रविलापयेत् । ईकारं प्राज्ञमात्मानं ह्रींकारे प्रविलापयेत् ॥४७॥
वाच्यवाचकताहीनं द्वैतभावविवर्जितम् । अखंडं सच्चिदानन्दं भावयेत्तच्छिखांतरे ॥४८॥
इति ध्यानेन मां राजन्साक्षात्कृत्य नरोत्तमः। मद्रूप एव भवति द्वयोरप्येकता यतः ॥४९॥
योगयुक्त्याऽनया दृष्ट्वा मामात्मानं परात्परम् । अज्ञानस्य स कार्यस्य तत्क्षणे नाशको भवेत् ५०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे देवीगीतायां चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३४॥

अथ पञ्चत्रिंशोऽध्यायः

हिमालय उवाच

योगं वद महेशानि सांगं संवित्प्रदायकम् । कृतेन येन योग्योऽहं भवेयं तत्त्वदर्शने ॥१॥

श्रीदेव्युवाच

न योगो नभसः पृष्ठे न भूमौ न रसातले । ऐक्यं जीवात्मनोराहुर्योगं योगविशारदाः ॥२॥
तत्प्रत्यूहाः षडाख्याता योगविघ्नकरानघ । कामक्रोधौ लोभमोहौ मदमात्सर्यसंज्ञकौ ॥३॥
योगांगैरेव भित्त्वा तान्योगिनो योगमाप्नुयुः । यमं नियममासनप्राणायामौ ततः परम् ॥४॥
प्रत्याहारं धारणाख्यं ध्यानं सार्धं समाधिना । अष्टांगान्याहुरेतानि योगिनां योगसाधने ॥५॥
अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यं दयार्जवम् । क्षमा धृतिर्मिताहारः शौचं चेति यमा दश ॥६॥
तपः संतोष आस्तिक्यं दानं देवस्य पूजनम् । सिद्धांतश्रवणं चैव ह्रीर्मतिश्च जपो हुतम् ॥७॥
दशैते नियमाः प्रोक्ता मया पर्वतनायक । पद्मासनं स्वस्तिकं च भद्रं वज्रासनं तथा ॥८॥
वीरासनमिति प्रोक्तं क्रमादासनपंचकम् । ऊर्वोरुपरि विन्यस्य सम्यक्पादतले शुभे ॥९॥
अंगुष्ठौ च निबध्नीयाद्धस्ताभ्यां व्युत्क्रमात्ततः। पद्मासनमिति प्रोक्तं योगिनां हृदयङ्गमम् ॥१०॥
जानूर्वोरंतरे सम्यक्कृत्वा पादतले शुभे । ऋजुकायो विशेद्योगी स्वस्तिकं तत्प्रचक्षते ॥११॥

सीवन्याः पार्श्वयोर्न्यस्य गुल्फयुग्मं सुनिश्चितम् । वृषणाधः पादपार्ष्णी पाणिभ्यां परिबन्धयेत् ॥
भद्रासनमिति प्रोक्तं योगिभिः परिपूजितम् । ऊर्वोः पादौ क्रमान्न्यस्य जान्वोः प्रत्यङ्मुखांगुली
करौ विदध्यादाख्यातं वज्रासनमनुत्तमम् । एकं पादमधः कृत्वा विन्यस्योरुं तथोत्तरे १४॥
ऋजुकायो विशेद्योगी वीरासनमितीरितम् । इडयाकर्षयेद्वायुं बाह्यं षोडशमात्रया ॥१५॥
धारयेत्पूरितं योगी चतुःषष्ट्या तु मात्रया । सुषुम्नामध्यगं सम्यग्द्वात्रिंशन्मात्रया शनैः १६॥
नाड्या पिङ्गलया चैव रेचयेद्योगवित्तमः । प्राणायाममिमं प्राहुर्योगशास्त्रविशारदाः ॥१७॥
भूयो भूयः क्रमात्तस्य बाह्यमेवं समाचरेत् । मात्रावृद्धिक्रमेणैव सम्यग्द्वादश षोडश ॥१८॥
जपध्यानादिभिः सार्धं सगर्भं तं विदुर्बुधाः । तदपेतं विगर्भं च प्राणायामं परे विदुः ॥१९॥
क्रमादभ्यस्यतः पुंसो देहे स्वेदोद्गमोऽधमः । मध्यमः कंपसंयुक्तो भूमित्यागः परो मतः ॥२०॥
उत्तमस्य गुणावाप्तिर्यावच्छीलनमिष्यते । इन्द्रियाणां विचरतां विषयेषु निरर्गलम् ॥२१॥
बलादाहरणं तेभ्यः प्रत्याहारोऽभिधीयते । अंगुष्ठगुल्फजानूरुमूलाधारलिंगनाभिषु ॥२२॥
हृद्ग्रीवाकंठदेशेषु लंबिकायां ततो नसि । भ्रूमध्ये मस्तके मूर्ध्नि द्वादशांते यथाविधि ॥२३॥
धारणं प्राणमरुतो धारणेति निगद्यते । समाहितेन मनसा चैतन्यांतरवर्तिना ॥२४॥
आत्मन्यभीष्टदेवानां ध्यानं ध्यानमिहोच्यते । समत्वभावना नित्यं जीवात्मपरमात्मनोः ॥२५॥
समाधिमाहुर्मुनयः प्रोक्तमष्टांगलक्षणम् । इदानीं कथये तेऽहं मंत्रयोगमनुत्तमम् ॥२६॥
विश्वं शरीरमित्युक्तं पञ्चभूतात्मकं नग । चन्द्रसूर्याग्नितेजोभिर्जीवब्रह्मैक्यरूपकम् ॥२७॥
तिस्रः कोट्यस्तदर्धेन शरीरे नाड्यो मताः । तासु मुख्या दश प्रोक्तास्ताभ्यस्तिस्रो व्यवस्थिताः ॥
प्रधाना मेरुदण्डेऽत्र चन्द्रसूर्याग्निरूपिणी । इडा वामे स्थिता नाडी शुभ्रा तु चन्द्ररूपिणी ॥
शक्तिरूपा तु सा नाडी साक्षादमृतविग्रहा । दक्षिणे या पिंगलाख्या पुंरूपा सूर्यविग्रहा ॥३०॥
सर्वतेजोमयी सा तु सुषुम्ना वह्निरूपिणी । तस्या मध्ये विचित्राख्ये इच्छाज्ञानक्रियात्मकम् ॥
मध्ये स्वयं भूलिंगं तु कोटिसूर्यसमप्रभम् । तदूर्ध्वे मायाबीजं तु हरात्मा बिंदुनादकम् ॥३२॥
तदूर्ध्वे तु शिखाकारा कुंडली रक्तविग्रहा । देव्यात्मिका तु सा प्रोक्ता मदभिन्ना नगाधिप३३॥
तद्बाह्ये हेमरूपाभं वादिसांतचतुर्दलम् । द्रुतहेमसमप्रख्यं पद्मं तत्र विचिंतयेत् ॥३४॥
तदूर्ध्वं त्वनलप्रख्यं षड्दलं हीरकप्रभम् । बादिलांतषड्वर्णेन स्वाधिष्ठानमनुत्तमम् ॥३५॥
मूलमाधारषट्कोणं मूलाधारं ततो विदुः । स्वशब्देन परं लिंगं स्वाधिष्ठानं ततो विदुः॥३६॥
तदूर्ध्वं नाभिदेशे तु मणिपूरं महाप्रभम् । मेघाभं विद्युदाभं च बहुतेजोमयं ततः ॥३७॥
मणिवद्भिन्नं तत्पद्मं मणिपद्मं तथोच्यते । दशभिश्च दलैर्युक्तं डादिफांताक्षरान्वितम् ॥३८॥
विष्णुनाधिष्ठितं पद्मं विष्ण्वालोकनकारणम् । तदूर्ध्वेनाहतं पद्ममुद्यदादित्यसन्निभम् ॥३९॥

कादिठांतदलैरेकं पत्रैश्च समधिष्ठितम् । तन्मध्ये बाणलिंगं तु सूर्यायुतसमप्रभम् ॥४०॥
शब्दब्रह्ममयं शब्दानाहतं तत्र दृश्यते । अनाहताख्यं तत्पद्मं मुनिभिः परिकीर्तितम्॥४१॥
आनन्दसदनं तत्तु पुरुषाधिष्ठितं परम् । तदूर्ध्वं तु विशुद्धाख्यं दलं षोडशपंकजम् ॥४२॥
स्वरैः षोडशभिर्युक्तं धूम्रवर्णं महाप्रभम् । विशुद्धं तनुते यस्माज्जीवस्य हंसलोकनात् ॥४३॥
विशुद्धं पद्ममाख्यातमाकाशाख्यं महाद्भुतम् । आज्ञाचक्रं तदूर्ध्वे तु आत्मनाधिष्ठितं परम् ॥४४॥
आज्ञासंक्रमणं तत्र तेनाज्ञेति प्रकीर्तितम् । द्विदलं हक्षसंयुक्तं पद्मं तत्सुमनोहरम् ॥४५॥
कैलासाख्यं तदूर्ध्वं तु रोधिनी तु तदूर्ध्वतः । एवं त्वाधारचक्राणि प्रोक्तानि तव सुव्रत ॥४६॥
सहस्रारयुतं बिंदुस्थानं तदूर्ध्वमीरितम् । इत्येतत्कथितं सर्वं योगमार्गमनुत्तमम् ॥४७॥
आदौ पूरकयोगेनाप्याधारे योजयेन्मनः । गुदमेढ्रांतरे शक्तिस्तामाकुंच्य प्रबोधयेत् ॥४८॥
लिंगभेदक्रमेणैव बिंदुचक्रं च प्रापयेत् । शंभुना तां परां शक्तिमेकीभूतां विचिंतयेत्॥४९॥
तत्रोत्थितामृतं यत्तु द्रुतलाक्षारसोपमम् । पाययित्वा तु तां शक्तिं मायाख्यां योगसिद्धिदाम्५०॥
षट्चक्रदेवतास्तत्र संतर्प्यामृतधारया । आनयेत्तेन मार्गेण मूलाधारं ततः सुधीः ॥५१॥
एवमभ्यस्यमानस्याऽप्यहन्यहनि निश्चितम् । पूर्वोक्तदूषिता मंत्राः सर्वे सिध्यंति नान्यथा॥५२॥
जरामरणदुःखाद्यैर्मुच्यते भवबंधनात् । ये गुणाः संति देव्या मे जगन्मातुर्यथा तथा॥५३॥
ते गुणाः साधकवरे भवंत्येव न चान्यथा । इत्येवं कथितं तात वायुधारणमुत्तमम् ॥५४॥
इदानीं धारणाख्यं तु शृणुष्वावहितो मम । दिक्कालाद्यनवच्छिन्नदेव्यां चेतो विधाय च ॥५५॥
तन्मयो भवति क्षिप्रं जीवब्रह्मैक्ययोजनात् । अथवा समलं चेतो यदि क्षिप्रं न सिद्ध्यति॥५६॥
तदावयवयोगेन योगी योगान्समभ्यसेत् । मदीयहस्तपादादावंगे तु मधुरे नग ॥५७॥
चित्तं संस्थापयेन्मंत्री स्थानं स्थानजयात्पुनः । विशुद्धचित्तः सर्वस्मिन्रूपे संस्थापयेन्मनः॥५८॥
यावन्मनो लयं याति देव्यां संविदि पर्वत । तावदिष्टमनुं मंत्री जपहोमैः समभ्यसेत् ॥५९॥
मंत्राभ्यासेन योगेन ज्ञेयज्ञानाय कल्पते । न योगेन विना मंत्रो न मंत्रेण विना हि सः॥६०॥
द्वयोरभ्यासयोगो हि ब्रह्मसंसिद्धिकारणम् । तमःपरिवृते गेहे घटो दीपेन दृश्यते ॥६१॥
एवं मायावृतो ह्यात्मा मनुना गोचरीकृतः । इति योगविधिः कृत्स्नः सांगः प्रोक्तो मयाऽधुना॥

गुरूपदेशतो ज्ञेयो नान्यथा शास्त्रकोटिभिः ॥६२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कंधे पंचत्रिंशोऽध्यायः ॥३५॥

—०❀०—

अथ षट्त्रिंशोऽध्यायः

श्रीदेव्युवाच

इत्यादियोगयुक्तात्मा ध्यायेन्मां ब्रह्मरूपिणीम्। भक्त्या निर्व्याजया राजन्नासने समुपस्थितः॥१॥
आविः सन्निहितं गुहाचरं नाम महत्पदम्। अत्रैतत्सर्वमर्पितमेजत्प्राणन्निमिषच्च यत् ॥२॥
एतज्जानथ सदसद्वरेण्यं परं विज्ञानाद्यद्वरिष्ठं प्रजानाम्।
यदर्चिमद्यदणुभ्योऽणु च यस्मिँल्लोका निहिता लोकिनश्च ॥ ३ ॥
तदेतदक्षरं ब्रह्म स प्राणस्तदु वाङ्मनः। तदेतत्सत्यममृतं तद्वेद्धव्यं सौम्य विद्धि ॥४॥
धनुर्गृहीत्वौपनिषदं महास्त्रं शरं ह्युपासानिशितं संधयीत।
आयम्य तद्भावगतेन चेतसा लक्ष्यं तदेवाक्षरं सौम्य विद्धि ॥५॥
प्रणवो धनुः शरो ह्यात्मा ब्रह्म तल्लक्ष्यमुच्यते। अप्रमत्तेन वेद्धव्यं शरवत्तन्मयो भवेत् ॥६॥
यस्मिन्द्यौश्च पृथिवी चांतरिक्षमोतं मनः सह प्राणैश्च सर्वैः।
तमेवैकं जानथात्मानमन्या वाचो विमुंचथाऽमृतस्यैष सेतुः ॥७॥
अरा इव रथनाभौ संहता यत्र नाड्यः। स एषोंतश्चरते बहुधा जायमानः ॥८॥
ओमित्येवं ध्यायथाऽत्मानं स्वस्ति वः पाराय तमसः परस्तात्।
दिव्ये ब्रह्मपुरे व्योम्नि आत्मा संप्रतिष्ठितः ॥९॥
मनोमयः प्राणशरीरनेता प्रतिष्ठितोऽन्ने हृदयं सन्निधाय।
तद्विज्ञानेन परिपश्यंति धीरा आनदरूपममृतं यद्विभाति ॥१०॥
भिद्यते हृदयग्रंथिश्छिद्यंते सर्वसंशयाः। क्षीयंते चाऽस्य कर्माणि तस्मिन्दृष्टे परावरे॥११॥
हिरण्मये परे कोशे विराजं ब्रह्म निष्कलम्। तच्छुभ्रं ज्योतिषां ज्योतिस्तद्यदात्मविदो विदुः१२॥
न तत्र सूर्यो भाति न चंद्रतारकं नेमा विद्युतो भांति कुतोऽयमग्निः।
तमेव भांतमनुभाति सर्वं तस्य भासा सर्वमिदं विभाति ॥१३॥
ब्रह्मैवेदममृतं पुरस्ताद्ब्रह्म पश्चाद्ब्रह्म दक्षिणतश्चोत्तरेण।
अधश्चोर्ध्वं च प्रसृतं ब्रह्मैवेदं विश्वं वरिष्ठम् ॥१४॥
एतादृगनुभवो यस्य स कृतार्थो नरोत्तमः। ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा न शोचति न कांक्षति॥१५॥
द्वितीयाद्वै भयं राजंस्तदभावाद्बिभेति न। न तद्वियोगो मेऽप्यस्ति मद्वियोगोपि तस्य न॥१६॥

अहमेव स सोऽहं वै निश्चितं विद्धि पर्वत । मद्दर्शनं तु तत्र स्याद्यत्र ज्ञानी स्थितो मम॥१७॥
नाऽहं तीर्थे न कैलासे।वैकुण्ठे वा न कर्हिचित् । वसामि किंतु मज्ज्ञानिहृदयांभोजमध्यमे ॥१८॥
मत्पूजाकोटिफलदं सकृन्मज्ज्ञानिनोऽर्चनम् । कुलं पवित्रं तस्याऽस्ति जननी कृतकृत्यका॥१९॥
विश्वंभरा पुण्यवती चिल्लयो यस्य चेतसः । ब्रह्मज्ञानं तु यत्पृष्टं त्वया पर्वतसत्तम ॥२०॥
कथितं तन्मया सर्वं नाऽतो वक्तव्यमस्ति हि । इदं ज्येष्ठाय पुत्राय भक्तियुक्ताय शीलिने॥२१॥
शिष्याय च यथोक्ताय वक्तव्यं नाऽन्यथा क्वचित् । यस्य देवे पराभक्तिर्यथा देवे तथा गुरौ २२॥
तस्यैते कथिता ह्यर्थाः प्रकाशंते महात्मनः । येनोपदिष्टा विद्येयं स एव परमेश्वरः ॥२३॥
यस्यायं सुकृतं कर्तुमसमर्थस्ततो ऋणी । पित्रोरप्यधिकः प्रोक्तो ब्रह्मजन्मप्रदायकः ॥२४॥
पितृजातं जन्म नष्टं नेत्थं जातं कदाचन । तस्मै न द्रुह्येदित्यादि निगमोऽप्यवदन्नग ॥२५॥
तस्माच्छास्त्रस्य सिद्धांतो ब्रह्मदाता गुरुः परः । शिवे रुष्टे गुरुस्त्राता गुरौ रुष्टे न शंकरः ॥२६॥
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन श्रीगुरुं तोषयेन्नग । कायेन मनसा वाचा सर्वदा तत्परो भवेत् ॥२७॥
अन्यथा तु कृतघ्नः स्यात्कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः । इंद्रेणाऽथर्वणायोक्ता शिरश्छेदप्रतिज्ञया ॥२८॥
अश्विभ्यां कथने तस्य शिरश्छिन्नं च वज्रिणा । अश्वीयं तच्छिरो नष्टं दृष्ट्वा वैद्यौ सुरोत्तमौ ॥२९॥

पुनः संयोजितं स्वीयं ताभ्यां मुनिशिरस्तदा ।
इति संकटसंपाद्या ब्रह्मविद्या नगाधिप ॥
लब्धा येन स धन्यः स्यात्कृतकृत्यश्च भूधर ॥३०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे देवीगीतायां षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥३६॥

अथ सप्तत्रिंशोऽध्यायः

हिमालय उवाच

स्वीयां भक्तिं वदस्वांब येन ज्ञानं सुखेन हि । जायेत मनुजस्याऽस्य मध्यमस्याऽविरागिणः ॥१॥

श्रीदेव्युवाच

मार्गास्त्रयो मे विख्याता मोक्षप्राप्तौ नगाधिप । कर्मयोगो ज्ञानयोगो भक्तियोगश्च सत्तम ॥२॥
त्रयाणामप्ययं योग्यः कर्तुं शक्योऽस्ति सर्वथा । सुलभत्वान्मानसत्वात्कायचित्ताद्यपीडनात् ॥३॥
गुणभेदान्मनुष्याणां सा भक्तिस्त्रिविधा मता । परपीडां समुद्दिश्य दंभं कृत्वा पुरःसरम् ॥४॥
मात्सर्यक्रोधयुक्तो यस्तस्य भक्तिस्तु तामसी । परपीडादिरहितः स्वकल्याणार्थमेव च ॥५॥
नित्यं सकामो हृदयं यशोर्थी भोगलोलुपः । तत्तत्फलसमावाप्त्यै मामुपास्तेऽतिभक्तितः ॥६॥

भेदबुद्ध्या तु मां स्वस्मादन्यां जानाति पामरः । तस्य भक्तिः समाख्याता नगाधिप तु राजसी॥७॥
परमेशार्पणं कर्म पापसंक्षालनाय च । वेदोक्तत्वादवश्यं तत्कर्तव्यं तु मयाऽनिशम् ॥८॥
इति निश्चितबुद्धिस्तु भेदबुद्धिमुपाश्रितः । करोति प्रीतये कर्म भक्तिः सा नग सात्त्विकी॥९॥
परभक्तेः प्रापिकेयं भेदबुद्ध्यवलंबनात् । पूर्वप्रोक्ते ह्युभे भक्ती न परप्रापिके मते ॥१०॥
अधुना परभक्तिं तु प्रोच्यमानां निबोध मे । मद्गुणश्रवणं नित्यं मम नामानुकीर्तनम् ॥११॥
कल्याणगुणरत्नानामाकरायां मयि स्थिरम् । चेतसो वर्तनं चैव तैलधारासमं सदा ॥१२॥
हेतुस्तु तत्र को वापि न कदाचिद्भवेदपि । सामीप्यसार्ष्टिसायुज्यसालोक्यानां न चैषणा १३॥
मत्सेवातोऽधिकं किंचिन्नैव जानाति कर्हिचित् । सेव्यसेवकताभावात्तत्र मोक्षं न वांछति ॥१४॥
परानुरक्त्या मामेव चिंतयेद्यो ह्यतंद्रितः । स्वाभेदेनैव मां नित्यं जानाति न विभेदतः १५॥
मद्रूपत्वेन जीवानां चिंतनं कुरुते तु यः । यथा स्वस्यात्मनि प्रीतिस्तथैव च परात्मनि १६॥
चैतन्यस्य समानत्वान्न भेदं कुरुते तु यः । सर्वत्र वर्तमानानां सर्वरूपां च सर्वदा ॥१७॥
नमते यजते चैवाप्याचांडालांतमीश्वर । न कुत्रापि द्रोहबुद्धिं कुरुते भेदवर्जनात् ॥१८॥
मत्स्थानदर्शनश्रद्धा मद्भक्तदर्शने तथा । मच्छास्त्रश्रवणे श्रद्धा मंत्रतंत्रादिषु प्रभो ॥१९॥
मयि प्रेमाकुलमती रोमांचिततनुः सदा । प्रेमाश्रुजलपूर्णाक्षः कंठगद्गदनिस्वनः ॥२०॥
अनन्येनैव भावेन पूजयेद्यो नगाधिप । मामीश्वरीं जगद्योनिं सर्वकारणकारणम् ॥२१॥
व्रतानि मम दिव्यानि नित्यनैमित्तिकान्यपि । नित्यं यः कुरुते भक्त्या वित्तशाठ्यविवर्जितः २२॥
मदुत्सवदिदृक्षा च मदुत्सवकृतिस्तथा । जायते यस्य नियतं स्वभावादेव भूधर ॥२३॥
उच्चैर्गायंश्च नामानि ममैव खलु नृत्यति । अहंकारादिरहितो देहतादात्म्यवर्जितः ॥२४॥
प्रारब्धेन यथा यच्च क्रियते तत्तथा भवेत् । न मे चिंतास्ति तत्रापि देहसंरक्षणादिषु ॥२५॥
इति भक्तिस्तु या प्रोक्ता परभक्तिस्तु सा स्मृता। यस्यां देव्यतिरिक्तं तु न किंचिदपि भाव्यते २६॥
इत्थं जाता परा भक्तिर्यस्य भूधर तत्त्वतः । तदैव तस्य चिन्मात्रे मद्रूपे विलयो भवेत् ॥२७॥
भक्तेस्तु या पराकाष्ठा सैव ज्ञानं प्रकीर्तितम् । वैराग्यस्य च सीमा सा ज्ञाने तदुभयं यतः ॥२८॥
भक्तौ कृतायां यस्यापि प्रारब्धवशतो नग । न जायते मम ज्ञानं मणिद्वीपं स गच्छति ॥२९॥
तत्र गत्वाऽखिलान्भोगाननिच्छन्नपि चर्च्छति। तदन्ते मम चिद्रूपज्ञानं सम्यग्भवेन्नग ॥३०॥
तेन मुक्तः सदैव स्याज्ज्ञानान्मुक्तिर्न चान्यथा । इहैव यस्य ज्ञानं स्याद्धृद्गतप्रत्यगात्मनः ॥३१॥
मम संवित्परतनोस्तस्य प्राणा व्रजंति न । ब्रह्मैव संस्तदाप्नोति ब्रह्मैव ब्रह्म वेद यः ॥३२॥
कण्ठचामीकरसममज्ञानात्तु तिरोहितम् । ज्ञानादज्ञाननाशेन लब्धमेव हि लभ्यते ॥३३॥
विदिताविदितादन्यन्नगोत्तम वपुर्मम । यथादर्शे तथाऽऽत्मनि यथा जले तथा पितृलोके॥

छायातपौ यथा स्वच्छौ विविक्तौ तद्वदेव हि । मम लोके भवेज्ज्ञानं द्वैतभावविवर्जितम् ॥३५॥
यस्तु वैराग्यवानेव ज्ञानहीनो म्रियेत चेत् । ब्रह्मलोके वसेन्नित्यं यावत्कल्पं ततः परम् ३६॥
शुचीनां श्रीमतां गेहे भवेत्तस्य जनिः पुनः । करोति साधनं पश्चात्ततो ज्ञानं हि जायते ॥३७॥
अनेकजन्मभी राजञ्ज्ञानं स्यान्नैकजन्मना । ततः सर्वप्रयत्नेन ज्ञानार्थं यत्नमाश्रयेत् ॥३८॥
नोचेन्महान्विनाशः स्याज्जन्मैतद्दुर्लभं पुनः । तत्राऽपि प्रथमे वर्णे वेदप्राप्तिश्च दुर्लभा ॥३९॥
शमादिषट्कसंपत्तिर्योगसिद्धिस्तथैव च । तथोत्तमगुरुप्राप्तिः सर्वमेवाऽत्र दुर्लभम् ॥४०॥
तथेंद्रियाणां पटुता संस्कृतत्वं तनोस्तथा । अनेकजन्मपुण्यैस्तु मोक्षेच्छा जायते ततः ॥४१॥
साधने सफलेऽप्येवं जायमानेऽपि यो नरः । ज्ञानार्थं नैव यतते तस्य जन्म निरर्थकम् ॥४२॥
तस्माद्राजन्यथाशक्त्या ज्ञानार्थं यत्नमाश्रयेत् । पदे पदेऽश्वमेधस्य फलमाप्नोति निश्चितम् ४३॥
घृतमिव पयसि निगूढं भूते भूते च वसति विज्ञानम् । सततं मंथयितव्यं मनसा मंथानभूतेन ॥
ज्ञानं लब्ध्वा कृतार्थः स्यादिति वेदांतडिंडिमः। सर्वमुक्तं समासेन किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ४५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे देवीगीतायां सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥३७॥

अथाष्टत्रिंशोऽध्यायः

हिमालय उवाच

कति स्थानानि देवशि द्रष्टव्यानि महीतले । मुख्यानि च पवित्राणि देवीप्रियतमानि च ॥१॥
व्रतान्यपि तथा यानि तुष्टिदान्युत्सवा अपि । तत्सर्वं वद मे मातः कृतकृत्यो यतो नरः ॥२॥

श्रीदेव्युवाच

सर्वं दृश्यं मम स्थानं सर्वे काला व्रतात्मकाः । उत्सवाः सर्वकालेषु यतोऽहं सर्वरूपिणी ॥३॥
तथापि भक्तवात्सल्यात्किंचित्किंचिदथोच्यते । शृणुष्वाऽवहितो भूत्वा नगराज वचो मम ॥४॥
कोलापुरं महास्थानं यत्र लक्ष्मीः सदा स्थिता। मातुः पुरं द्वितीयं च रेणुकाधिष्ठितं परम् ॥५॥
तुलजापुरं तृतीयं स्यात्सप्तशृङ्गं तथैव च । हिंगुलाया महास्थानं ज्वालामुख्यास्तथैव च ॥६॥
शाकंभर्याः परं स्थानं भ्रामर्याः स्थानमुत्तमम् । श्रीरक्तदन्तिका स्थानं दुर्गास्थानं तथैव च ॥७॥
विंध्याचलनिवासिन्याः स्थानं सर्वोत्तमोत्तमम्। अन्नपूर्णामहास्थानं कांचीपुरमनुत्तमम् ॥८॥
भीमादेव्याः परं स्थानं विमलास्थानमेव च। श्रीचन्द्रलामहास्थानं कौशिकीस्थानमेव च ॥९॥
नीलांबायाः परं स्थानं नीलपर्वतमस्तके । जांबूनदेश्वरी स्थानं तथा श्रीनगरं शुभम् ॥१०॥
गुह्यकाल्या महास्थानं नेपाले यत्प्रतिष्ठितम् । मीनाक्ष्याः परमं स्थानं यच्च प्रोक्तं चिदम्बरे ११॥

वेदारण्यं महास्थानं सुन्दर्याः समधिष्ठितम् । एकांबरं महास्थानं परशक्त्या प्रतिष्ठितम् ॥१२॥
मदालसा परं स्थानं योगेश्वर्यास्तथैव च । तथा नीलसरस्वत्याः स्थानं चीनेषु विश्रुतम् १३॥
वैद्यनाथे तु बगलास्थानं सर्वोत्तमं मतम् । श्रीमच्छ्रीभुवनैश्वर्या मणिद्वीपं मम स्मृतम् ॥१४॥
श्रीमत्त्रिपुरभैरव्याः कामाख्यायोनिमण्डलम् । भूमण्डले क्षेत्ररत्नं महामायाधिवासितम् ॥१५॥
नातः परतरं स्थानं क्वचिदस्ति धरातले । प्रतिमासं भवेद्देवी यत्र साक्षाद्रजस्वला ॥१६॥
तत्रत्या देवताः सर्वाः पर्वतात्मकतां गताः । पर्वतेषु वसंत्येव महत्यो देवता अपि ॥१७॥
तत्रत्या पृथिवी सर्वा देवीरूपा स्मृता बुधैः । नातः परतरं स्थानं कामाख्यायोनिमण्डलात् १८॥
गायत्र्याश्च परं स्थानं श्रीमत्पुष्करमीरितम् । अमरेशे चण्डिका स्यात्प्रभासे पुष्करेक्षिणी १६॥
नैमिषे तु महास्थाने देवी सा लिङ्गधारिणी। पुरुहूता पुष्कराक्षे आषाढौ च रतिस्तथा ॥२०॥
चण्डमुंडी महास्थाने दण्डिनी परमेश्वरी । भारभूतौ भवेद्भूतिर्नाकुले नकुलेश्वरी ॥२१॥
चन्द्रिका तु हरिश्चंद्रे श्रीगिरौ शांकरी स्मृता । जप्येश्वरे त्रिशूला स्यात्सूक्ष्मा चाम्रातकेश्वरे २२॥
शांकरी तु महाकाले शर्वाणी मध्यमाभिधे । केदाराख्ये महाक्षेत्रे देवी सा मार्गदायिनी॥२३॥
भैरवाख्ये भैरवी सा गयायां मंगला स्मृता । स्थाणुप्रिया कुरुक्षेत्रे स्वायंभुव्यपि नाकुले २४॥
कनखले भवेदुग्रा विश्वेशा विमलेश्वरे । अट्टहासे महानन्दा महेंद्रे तु महांतका ॥२५॥
भीमे भीमेश्वरी प्रोक्ता स्थाने वस्त्रापथे पुनः। भवानी शांकरी प्रोक्ता रुद्राणी त्वर्धकोटिके ॥२६॥
अविमुक्ते विशालाक्षी महाभागा महालये । गोकर्णे भद्रकर्णी स्याद्भद्रा स्याद्भद्रकर्णके ॥२७॥
उत्पलाक्षी सुवर्णाक्षे स्थाण्वीशा स्थाणुसंज्ञिके । कमलालये तु कमला प्रचण्डा छगलंडके २८॥
कुरण्डले त्रिसंध्या स्यान्माकोटे मुकुटेश्वरी । मंडलेशे शांडकी स्यात्काली कालंजरे पुनः ॥२६॥
शंकुकर्णे ध्वनिः प्रोक्ता स्थूला स्यात्स्थूलकेश्वरे। ज्ञानिनां हृदयांभोजे हृल्लेखा परमेश्वरी ॥३०॥
प्रोक्तानीमानि स्थानानि देव्याः प्रियतमानिच। तत्तत्क्षेत्रस्य माहात्म्यं श्रुत्वा पूर्वं नगोत्तम ॥३१॥
तदुक्तेन विधानेन पश्चाद्देवीं प्रपूजयेत् । अथवा सर्वक्षेत्राणि काश्यां संति नगोत्तम ३२॥
तत्र नित्यं वसेन्नित्यं देवीभक्तिपरायणः । तानि स्थानानि संपश्यञ्जपन्देवीं निरन्तरम् ३३॥
ध्यायंस्तच्चरणांभोजं मुक्तो भवति बंधनात् । इमानि देवीनामानि प्रातरुत्थाय यः पठेत्॥३४॥
भस्मीभवंति पापानि तत्क्षणान्नग सत्वरम् । श्राद्धकाले पठेदेतान्यमलानि द्विजाग्रतः ॥३५॥
मुक्तास्तत्पितरः सर्वे प्रयांति परमां गतिम् । अधुना कथयिष्यामि व्रतानि तव सुव्रत ॥३६॥
नारीभिश्च नरैश्चैव कर्तव्यानि प्रयत्नतः । व्रतमनन्ततृतीयाख्यं रसकल्याणिनीव्रतम् ॥३७॥
आर्द्रानन्दकरं नाम्ना तृतीयाया व्रतं च यत् । शुक्रवारव्रतं चैव तथा कृष्णचतुर्दशी ॥३८॥
भौमवारव्रतं चैव प्रदोषव्रतमेव च । यत्र देवो महादेवो देवीं संस्थाप्य विष्टरे ॥३६॥

नृत्यं करोति पुरतः सार्धं देवैर्निशामुखे । तत्रोपोष्य रजन्यादौ प्रदोषे पूजयेच्छिवाम् ॥४०॥
प्रतिपक्षं विशेषेण तद्देवीप्रीतिकारकम् । सोमवारव्रतं चैव ममाऽतिप्रियकृन्नग ॥४१॥
तत्रापि देवीं संपूज्य रात्रौ भोजनमाचरेत् । नवरात्रद्वयं चैव व्रतं प्रीतिकरं मम ॥४२॥
एवमन्यान्यपि विभो नित्यनैमित्तिकानि च । व्रतानि कुरुते यो वै मत्प्रीत्यर्थं विमत्सरः ॥४३॥
प्राप्नोति मम सायुज्यं स मे भक्तः स मे प्रियः । उत्सवानपि कुर्वीत दोलोत्सवमुखान्विभो ४४॥
शयनोत्सवं यथा कुर्यात्तथा जागरणोत्सवम् । रथोत्सवं च मे कुर्याद्दमनोत्सवमेव च ॥४५॥
पवित्रोत्सवमेवापि श्रावणे प्रीतिकारकम् । मम भक्तः सदा कुर्यादेवमन्यान्महोत्सवान् ॥४६॥
मद्भक्तान्भोजयेत्प्रीत्या तथा चैव सुवासिनीः। कुमारीर्बटुकांश्चापि मद्बुद्ध्या तद्गतांतरः ॥४७॥
वित्तशाठ्येन रहितो यजेदेतान्सुमादिभिः । य एवं कुरुते भक्त्या प्रतिवर्षमतंद्रितः ॥४८॥
स धन्यः कृतकृत्योऽसौ मत्प्रीतेः पात्रमंजसा । सर्वमुक्तं समासेन मम प्रीतिप्रदायकम् ॥
नाऽशिष्याय प्रदातव्यं नाऽभक्ताय कदाचन ॥४९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे देवीगीतायामष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥३८॥

अथैकोनचत्वारिंशोऽध्यायः

हिमालय उवाच

देवदेवि महेशानि करुणासागरेंऽबिके । ब्रूहि पूजाविधिं सम्यग्यथावदधुना निजम् ॥१॥

श्रीदेव्युवाच

वक्ष्ये पूजाविधिं राजन्नंबिकाया यथा प्रियम् । अत्यंतश्रद्धया सार्धं शृणु पर्वतपुंगव ॥२॥
द्विविधा मम पूजा स्याद्बाह्या चाऽऽभ्यंतराऽपि च। बाह्याऽपि द्विविधा प्रोक्ता वैदिकी तांत्रिकी तथा ॥
वैदिक्यर्चाऽपि द्विविधा मूर्तिभेदेन भूधर । वैदिकी वैदिकैः कार्या वेददीक्षासमन्वितैः ॥४॥
तंत्रोक्तदीक्षावद्भिस्तु तांत्रिकी संश्रिता भवेत् । इत्थं पूजारहस्यं च न ज्ञात्वा विपरीतकम् ॥५॥
करोति यो नरो मूढः स पतत्येव सर्वथा । तत्र या वैदिकी प्रोक्ता प्रथमा तां वदाम्यहम् ॥६॥
यन्मे साक्षात्परं रूपं दृष्टवानसि भूधर । अनंतशीर्षनयनमनंतचरणं महत् ॥७॥
सर्वशक्तिसमायुक्तं प्रेरकं यत्परात्परम् । तदेव पूजयेन्नित्यं न मे ध्यायेत्स्मरेदपि ॥८॥
इत्येतत्प्रथमार्चायाः स्वरूपं कथितं नग । शांतः समाहितमना दंभाहंकारवर्जितः ॥९॥
तत्परो भव तद्याजी तदेव शरणं व्रज । तदेव चेतसा पश्य जप ध्यायस्व सर्वदा ॥१०॥
अनन्यया प्रेमयुक्तभक्त्या मद्भावमाश्रितः । यज्ञैर्यज तपोदानैर्मामेव परितोषय ॥११॥
इत्थं ममाऽनुग्रहतो मोक्ष्यसे भवबंधनात् । मत्परा ये मदासक्तचित्ता भक्तवरा मताः ॥१२॥

प्रतिजाने भवादस्मादुद्धराम्यचिरेण तु । ध्यानेन कर्मयुक्तेन भक्तिज्ञानेन वा पुनः ॥१३॥
प्राप्याऽहं सर्वथा राजन्न तु केवलकर्मभिः । धर्मात्संजायते भक्तिर्भक्त्या संजायते परम्॥१४॥
श्रुतिस्मृतिभ्यामुदितं यत्स धर्मः प्रकीर्तितः । अन्यशास्त्रेण यः प्रोक्तो धर्माभासः स उच्यते१५॥
सर्वज्ञात्सर्वशक्तेश्च मत्तो वेदः समुत्थितः । अज्ञानस्य ममाऽभावादप्रमाणा न च श्रुतिः॥१६॥
स्मृतयश्च श्रुतेरर्थं गृहीत्वैव च निर्गताः । मन्वादीनां श्रुतीनां च ततः प्रामाण्यमिष्यते॥१७॥
क्वचित्कदाचित्तंत्रार्थ कटाक्षेण परोदितम् । धर्मं वदंति सोंशस्तु नैव ग्राह्योऽस्ति वैदिकैः॥१८॥
अन्येषां शास्त्रकर्तृणामज्ञानं प्रभवत्वतः । अज्ञानदोषदुष्टत्वात्तदुक्तेर्न प्रमाणता ॥१९॥
तस्मान्मुमुक्षुर्धर्मार्थं सर्वथा वेदमाश्रयेत् । राजाज्ञा च यथा लोके हन्यते न कदाचन॥२०॥
सर्वेशान्या ममाज्ञा सा श्रुतिस्त्याज्या कथं नृभिः । मदाज्ञारक्षणार्थं तु ब्रह्मक्षत्रियजातयः ॥२१॥
मया सृष्टास्ततो ज्ञेयं रहस्यं मे श्रुतेर्वचः । यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भूधर ॥२२॥
अभ्युत्थानमधर्मस्य तदा वेषान्बिभर्म्यहम् । देवदैत्यविभागश्चाऽप्यत एवाऽभवन्नृप ॥२३॥
ये न कुर्वंति तद्धर्मं तच्छिक्षार्थं मया सदा । संपादितास्तु नरकास्त्रासो यच्छ्रवणाद्भवेत्॥२४॥
यो वेदधर्ममुज्झित्य धर्ममन्यं समाश्रयेत् । राजा प्रवासयेद्देशान्निजादेतानधर्मिणः ॥२५॥

ब्राह्मणैर्न च संभाष्याः पंक्तिग्राह्या न च द्विजैः ।

अन्यानि यानि शास्त्राणि लोकेऽस्मिन्विविधानि च ॥२६॥

श्रुतिस्मृतिविरुद्धानि तामसान्येव सर्वशः । वामं कापालकं चैव कौलकं भैरवागमः ॥२७॥
शिवेन मोहनार्थाय प्रणीतो नान्यहेतुकः । दक्षशापाद्भृगोः शापाद्दधीचस्य च शापतः॥२८॥
दग्धा ये ब्राह्मणवरा वेदमार्गबहिष्कृताः । तेषामुद्धरणार्थाय सोपानक्रमतः सदा ॥२९॥
शैवाश्च वैष्णवाश्चैव सौराः शाक्तास्तथैव च । गाणपत्या आगमाश्च प्रणीताः शंकरेण तु॥३०॥
तत्र वेदाविरुद्धांशोऽप्युक्त एव क्वचित्क्वचित् । वैदिकैस्तद्ग्रहे दोषो न भवत्येव कर्हिचित्॥३१॥
सर्वथा वेदभिन्नार्थे नाधिकारी द्विजो भवेत् । वेदाधिकारहीनस्तु भवेत्तत्राधिकारवान् ॥३२॥
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन वैदिको वेदमाश्रयेत् । धर्मेण सहितं ज्ञानं परं ब्रह्म प्रकाशयेत् ॥३३॥
सर्वैषणाः परित्यज्य मामेव शरणं गताः । सर्वभूतदयावंतो मानाहंकारवर्जिताः ॥३४॥
मच्चित्ता मद्गतप्राणा मत्स्थानकथने रताः । संन्यासिनो वनस्थाश्च गृहस्था ब्रह्मचारिणः ॥३५॥
उपासंते सदा भक्त्या योगमैश्वरसंज्ञितम् । तेषां नित्यावियुक्तानामहमज्ञानजं तमः ॥३६॥
ज्ञानसूर्यप्रकाशेन नाशयामि न संशयः । इत्थं वैदिकपूजायाः प्रथमाया नगाधिप ॥३७॥
स्वरूपमुक्तं संक्षेपाद्द्वितीयाया अथो ब्रुवे । मूर्तौ वा स्थंडिले वापि तथा सूर्येंदुमंडले ॥३८॥

जलेऽथ वा बाणलिंगे यंत्रे वाऽपि महापटे । तथा श्रीहृदयांभोजे ध्यात्वा देवीं परात्पराम् ॥३९॥
सगुणां करुणापूर्णां तरुणीमरुणारुणाम् । सौंदर्यसारसीमां तां सर्वावयवसुंदरीम् ॥४०॥
श्रृंगाररससंपूर्णां सदा भक्तार्तिकातराम् । प्रसादसुमुखीमंबां चंद्रखंडशिखंडिनीम् ॥४१॥
पाशांकुशवराभीतिधरामानंदरूपिणीम् । पूजयेदुपचारैश्च यथावित्तानुसारतः ॥४२॥
यावदांतरपूजायामधिकारो भवेन्न हि । तावाद्बाह्यामिमां पूजां श्रयेज्जाते तु तां त्यजेत् ॥४३॥
आभ्यंतरा तु या पूजा सा तु संविल्लयः स्मृतः । संविदेव परं रूपमुपाधिरहितं मम ॥४४॥
अतः संविदि मद्रूपे चेतः स्थाप्यं निराश्रयम् । संविद्रूपातिरिक्तं तु मिथ्या मायामयं जगत् ॥४५॥
अतः संसारनाशाय साक्षिणीमात्मरूपिणीम् । भावयेन्निर्मनस्केन योगयुक्तेन चेतसा ॥४६॥
अतः परं बाह्यपूजाविस्तारः कथ्यते मया । सावधानेन मनसा शृणु पर्वतसत्तम ॥४७॥

इति श्रीदेवीभागवते सप्तमस्कन्धे देवीगीतायामेकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥३९॥

अथ चत्वारिंशोऽध्यायः

देव्युवाच

प्रातरुत्थाय शिरसि संस्मरेत्पद्ममुज्ज्वलम् । कर्पूराभं स्मरेत्तत्र श्रीगुरुं निजरूपिणम् ॥१॥
सुप्रसन्नं लसद्भूषाभूषितं शक्तिसंयुतम् । नमस्कृत्य ततो देवीं कुण्डलीं संस्मरेद्बुधः ॥२॥

प्रकाशमानां प्रथमे प्रमाणे प्रतिप्रमाणेऽप्यमृतायमानाम् ।
अंतः पदव्यामनुसंचरंतीमानंदरूपामबलां प्रपद्ये ॥३॥

ध्यात्वैवं तच्छिखामध्ये सच्चिदानंदरूपिणीम् । मां ध्यायेदथ शौचादिक्रियाः सर्वाः समापयेत् ४॥
अग्निहोत्रं ततो हुत्वा मत्प्रीत्यर्थं द्विजोत्तमः । होमांते स्वासने स्थित्वा पूजासंकल्पमाचरेत् ॥५॥
भूतशुद्धिं पुरा कृत्वा मातृकान्यासमेव च । हृल्लेखामातृकान्यासं नित्यमेव समाचरेत् ॥६॥
मूलाधारे हकारं च हृदये च रकारकम् । भ्रूमध्ये तद्वदीकारं ह्रीकारं मस्तके न्यसेत् ॥७॥
तत्तन्मंत्रोदितानन्यान्न्यासान्सर्वान्समाचरेत् । कल्पयेत्स्वात्मनो देहे पीठं धर्मादिभिः पुनः ॥८॥
ततो ध्यायेन्महादेवीं प्राणायामैर्विजृंभिते । हृदंभोजे मम स्थाने पञ्चप्रेतासने बुधः ॥९॥
ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च ईश्वरश्च सदाशिवः । एते पंच महाप्रेताः पादमूले मम स्थिताः ॥१०॥
पंचभूतात्मका ह्येते पञ्चावस्थात्मका अपि । अहं त्वव्यक्तचिद्रूपा तदतीताऽस्मि सर्वथा ॥
ततो विष्टरतां याताः शक्तितंत्रेषु सर्वदा । ध्यात्वैवं मानसैर्भोगैः पूजयेन्मां जपेदपि ॥१२॥
जपं समर्प्य श्रीदेव्यै ततोऽर्घ्यस्थापनं चरेत् । पात्रासादनकं कृत्वा पूजाद्रव्याणि शोधयेत् ॥१३॥

जलेन तेन मनुना चास्त्रमंत्रेण दैशिकः । दिग्बंधं च पुरा कृत्वा गुरून्नत्वा ततः परम् ॥१४॥
तदनुज्ञां समादाय बाह्यपीठे ततः परम् । हृदिस्थां भावितां मूर्तिं मम दिव्यां मनोहराम् १५॥
आवाहयेत्ततः पीठे प्राणस्थापनविद्यया । आसनावाहने चाऽर्घ्यं पाद्याद्याचमनं तथा ॥१६॥
स्नानं वासोद्वयं चैव भूषणानि च सर्वशः । गंध पुष्पं यथायोग्यं दत्त्वा दैव्यै स्वभक्तितः ॥१७॥
यन्त्रस्थानामावृतीनां पूजनं सम्यगाचरेत् । प्रतिवारमशक्तानां शुक्रवारो नियम्यते ॥१८॥
मूलदेवीप्रभारूपाः स्मर्तव्या अंगदेवताः । तत्प्रभापटलव्याप्तं त्रैलोक्यं च विचिंतयेत् ॥१९॥
पुनरावृत्तिसहितां मूलदेवीं च पूजयेत् । गंधादिभिः सुगंधैस्तु तथा पुष्पैः सुवासितैः ॥२०॥
नैवेद्यैस्तर्पणैश्चैव तांबूलैर्दक्षिणादिभिः । तोषयेन्मां त्वत्कृतेन नाम्नां साहस्रकेण च ॥२१॥
कवचेन च सूक्तेनाऽहं रुद्रेभिरिति प्रभो । देव्यथर्वशिरोमंत्रैर्हृल्लेखोपनिषद्भवैः ॥२२॥
महाविद्यामहामंत्रैस्तोषयेन्मां मुहुर्मुहुः । क्षमापयेज्जगद्धात्रीं प्रेमार्द्रहृदयो नरः ॥२३॥
पुलकांकितसर्वांगैर्बाष्परुद्धाक्षिनिःस्वनः । नृत्यगीतादिघोषेण तोषयेन्मां मुहुर्मुहुः ॥२४॥
वेदपारायणैश्चैव पुराणैः सकलैरपि । प्रतिपाद्या यतोऽहं वै तस्मात्तैस्तोषयेत्तु माम् ॥२५॥
निजं सर्वस्वमपि मे सदेहं नित्यशोऽर्पयेत् । नित्यहोमं ततः कुर्याद्ब्राह्मणांश्च सुवासिनीः ॥२६॥
वटुकान्पामरानन्यान्देवीबुद्ध्या तु भोजयेत् । नत्वा पुनः स्वहृदये व्युत्क्रमेण विसर्जयेत् ॥२७॥
सर्वं हृल्लेखया कुर्यात्पूजनं मम सुव्रत । हृल्लेखा सर्वमंत्राणां नायिका परमा स्मृता ॥२८॥
हृल्लेखादर्पणे नित्यमहं तत्प्रतिबिंबिता । तस्माद्धृल्लेखया दत्तं सर्वमंत्रैः समर्पितम् ॥२९॥
गुरुं संपूज्य भूषाद्यैः कृतकृत्यत्वमावहेत् । य एवं पूजयेद्देवीं श्रीमद्भुवनसुंदरीम् ॥३०॥
न तस्य दुर्लभं किंचित्कदाचित्क्वचिदस्ति हि । देहांते तु मणिद्वीपं मम यात्येव सर्वथा ॥३१॥
ज्ञेयो देवीस्वरूपोऽसौ देवा नित्यं नमंति तम् । इति ते कथितं राजन्महादेव्याः प्रपूजनम् ॥३२॥
विमृश्यैतदशेषेणाप्यधिकारानुरूपतः । कुरु मे पूजनं तेन कृतार्थस्त्वं भविष्यसि ॥३३॥
इदं तु गीताशास्त्रं मे नाऽशिष्याय वदेत्क्वचित् । नाऽभक्ताय प्रदातव्यं न धूर्ताय च दुर्हृदे ॥३४॥
एतत्प्रकाशनं मातुरुद्घाटनमुरोजयोः । तस्मादवश्यं यत्नेन गोपनीयमिदं सदा ॥३५॥
देयं भक्ताय शिष्याय ज्येष्ठपुत्राय चैव हि । सुशीलाय सुवेषाय देवीभक्तियुताय च ॥३६॥
श्राद्धकाले पठेदेतद्ब्राह्मणानां समीपतः । तृप्तास्तत्पितरः सर्वे प्रयांति परमं पदम् ॥३७॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा सा भगवती तत्रैवांतरधीयत । देवाश्च मुदिताः सर्वे देवीदर्शनतोऽभवन् ॥३८॥
ततो हिमालये जज्ञे देवी हैमवती तु सा । या गौरीति प्रसिद्धाऽसीद्दत्ता सा शंकराय च ३९॥
ततः स्कंदः समुद्भूतस्तारकस्तेन निपातितः । समुद्रमंथने पूर्वं रत्नान्यासुर्नराधिप ॥४०॥

तत्र देवैः स्तुता देवी लक्ष्मीप्राप्त्यर्थमादरात् । तेषामनुग्रहार्थाय निर्गता तु रमा ततः ॥४१॥
वैकुण्ठाय सुरैर्दत्ता तेन तस्य शमोऽभवत् । इति ते कथितं राजन्देवीमाहात्म्यमुत्तमम् ॥४२॥
गौरीलक्ष्म्योः समुद्भूतिविषयं सर्वकामदम् । न वाच्यं त्वेतदन्यस्मै रहस्यं कथितं यतः ॥४३॥
गीतारहस्यभूतेयं गोपनीया प्रयत्नतः । सर्वमुक्तं समासेन यत्पृष्टं तत्त्वयाऽनघ ॥४४॥
पवित्रं पावनं दिव्यं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ।

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टादशसाहस्र्यां संहितायां सप्तमस्कंधे
देवीगीतायां चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४०॥

खशरद्वयश्वि (२२५०) पद्यैस्तु द्वैपायनमुखच्युतैः ।
श्रीमद्भागवतस्याऽस्य सप्तमस्कंध ईरितः १॥

समाप्तोऽयं सप्तमः स्कन्धः ।

श्रीगणेशाय नमः

श्रीमद्देवीभागवतम्

अष्टमः स्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

सूर्यचंद्रान्वयोत्थानां नृपाणां सत्कथाश्रितम्। चरितं भवता प्रोक्तं श्रुतं तदमृतास्पदम् ॥१॥

अधुना श्रोतुमिच्छामि सा देवी जगदंबिका। मन्वंतरेषु सर्वेषु यद्यद्रूपेण पूज्यते ॥२॥

यस्मिन्यस्मिंश्च वै स्थाने येन येन च कर्मणा।
"शरीरेण च देवेशी पूजनीया फलप्रदा॥
येनैव मंत्रबीजेन यत्र यत्र च पूज्यते"॥
देव्या विराट्स्वरूपस्य वर्णनं च यथातथम् ॥३॥

येन ध्यानेन तत्सूक्ष्मे स्वरूपे स्यान्मतेर्गतिः। तत्सर्वं वद विप्रर्षे येन श्रेयोऽहमाप्नुयाम् ॥४॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि देव्याराधनमुत्तमम्। यत्कृतेन श्रुतेनाऽपि नरः श्रेयोऽत्र विंदते ॥५॥

एवमेतन्नारदेन पृष्टो नारायणः पुरा। तस्मै यदुक्तवान्देवो योगचर्याप्रवर्तकः ॥६॥

एकदा नारदः श्रीमान्पर्यटन्पृथिवीमिमाम्। नारायणाश्रमं प्राप्तो गतखेदश्च तस्थिवान् ॥७॥

तस्मै योगात्मने नत्वा ब्रह्मदेवतनूद्भवः। पर्यपृच्छदिमं चाऽर्थं यत्पृष्टो भवताऽनघ ॥८॥

नारद उवाच

देवदेव महादेव पुराणपुरुषोत्तम । जगदाधार सर्वज्ञ श्लाघनीयोरुसद्गुण ॥९॥
जगतस्तत्त्वमाद्यं यत्तन्मे वद यथेप्सितम् । जायते कुत एवेदं कुतश्चेदं प्रतिष्ठितम् ॥१०॥
कुतोऽन्तं प्राप्नुयात्काले कुत्र सर्वफलोदयः । केन ज्ञातेन मायैषा मोहभूर्नाशमाप्नुयात् ॥११॥
कयाऽर्चया किं जपेन किं ध्यानेनात्महृत्कजे । प्रकाशो जायते देव तमस्यर्कोदयो यथा ॥१२॥
एतत्प्रश्नोत्तरं देव ब्रूहि सर्वमशेषतः । यथालोकस्तरेदंधतमसं त्वंजसैव हि ॥१३॥

व्यास उवाच

एवं देवर्षिणा पृष्टः प्राचीनो मुनिसत्तमः । नारायणो महायोगी प्रतिनंद्य वचोऽब्रवीत् ॥१४॥

नारायण उवाच

शृणु देवर्षिवर्याऽत्र जगतस्तत्त्वमुत्तमम् । येन ज्ञातेन मर्त्यो हि जायते न जगद्भ्रमे ॥१५॥
जगतस्तत्त्वमित्येव देवी प्रोक्ता मयापि हि । ऋषिभिर्देवगन्धर्वैरन्यैश्चापि मनीषिभिः ॥१६॥
सा जगत्सृजते देवी तया च प्रतिपाल्यते । तया च नाश्यते सर्वमिति प्रोक्तं गुणत्रयात्॥१७॥
तस्याः स्वरूपं वक्ष्यामि देव्याः सिद्धर्षिपूजितम् । स्मरतां सर्वपापघ्नं कामदं मोक्षदं तथा ॥१८॥
मनुः स्वायंभुवस्त्वाद्यः पद्मपुत्रः प्रतापवान् । शतरूपापतिः श्रीमान्सर्वमन्वंतराधिपः ॥१९॥
स मनुः पितरं देवं प्रजापतिमकल्मषम् । भक्त्या पर्यचरत्पूर्वं तमुवाचाऽऽत्मभूः सुतम्॥२०॥
पुत्र पुत्र त्वया कार्यं देव्याराधनमुत्तमम् । तत्प्रसादेन ते तात प्रजासर्गः प्रसिद्ध्यति ॥२१॥
एवमुक्तः प्रजास्रष्टा मनुः स्वायंभुवो विराट् । जगद्योनिं तदा देवीं तपसाऽतर्पयद्विभुः ॥२२॥
तुष्टाव देवीं देवेशीं समाहितमतिः किल । आद्यां मायां सर्वशक्तिं सर्वकारणकारणम् ॥२३॥

मनुरुवाच

नमो नमस्ते देवेशि जगत्कारणकारणे । शंखचक्रगदाहस्ते नारायणहृदाश्रिते ॥२४॥
वेदमूर्ते जगन्मातः कारणस्थानरूपिणि । वेदत्रयप्रमाणज्ञे सर्वदेवनुते शिवे ॥२५॥
माहेश्वरि महाभागे महामाये महोदये । महादेवप्रियावासे महादेवप्रियंकरि ॥२६॥
गोपेन्द्रस्य प्रिये ज्येष्ठे महानंदे महोत्सवे । महामारीभयहरे नमो देवादिपूजिते ॥२७॥
सर्वमंगलमांगल्ये शिवे सर्वार्थसाधिके । शरण्ये त्र्यंबके गौरि नारायणि नमोस्तु ते ॥२८॥
यतश्चेदं यया विश्वमोतं प्रोतं च सर्वथा । चैतन्यमेकमाद्यंतरहितं तेजसां निधिम् ॥२९॥
ब्रह्मा यदीक्षणात्सर्वं करोति च हरिः सदा । पालयत्यपि विश्वेशः संहर्ता यदनुग्रहात् ॥३०॥
मधुकैटभसंभूतभयार्तः पद्मसंभवः । यस्याः स्तवेन मुमुचे घोरदैत्यभवांबुधेः ॥३१॥
त्वं ह्रीः कीर्तिः स्मृतिः कांतिः कमला गिरिजा सती । दाक्षायणी वेदगर्भा सिद्धिदात्री सदाऽभया ३२॥

स्तोष्ये त्वां च नमस्यामि पूजयामि जपामि च। ध्यायामि भावये वीक्षे श्रोष्ये देवि प्रसीद मे ३३॥
ब्रह्मा वेदनिधिः कृष्णो लक्ष्म्यावासः पुरन्दरः। त्रिलोकाधिपतिः पाशी यादसांपतिरुत्तमः ॥३४॥
कुबेरो निधिनाथोऽभूद्यमो जातः परेतराट्। नैर्ऋतो रक्षसां नाथः सोमो जातो ह्यपोमयः ॥३५॥
त्रिलोकवंद्यो लोकेशि महामङ्गल्यरूपिणि। नमस्तेऽस्तु पुनर्भूयो जगन्मातर्नमो नमः ॥३६॥

नारायण उवाच

एवं स्तुता भगवती दुर्गा नारायणी परा। प्रसन्ना प्राह देवर्षे ब्रह्मपुत्रमिदं वचः ॥३७॥

श्रीदेव्युवाच

वरं वरय राजेंद्र ब्रह्मपुत्र यदिच्छसि। प्रसन्नाऽहं स्तवेनाऽत्र भक्त्या चाराधनेन च॥३८॥

मनुरुवाच

यदि देवि प्रसन्नासि भक्त्या कारुणिकोत्तमे। तदा निर्विघ्नतः सृष्टिः प्रजायाः स्यात्तवाऽऽज्ञया॥३९॥

श्रीदेव्युवाच

प्रजासर्गः प्रभवतु ममाऽनुग्रहतः किल। निर्विघ्नेन च राजेंद्र वृद्धिश्चाप्युत्तरोत्तरम् ॥४०॥
यः कश्चित्पठते स्तोत्रं मद्भक्त्या त्वत्कृतं सदा। तेषां विद्या प्रजासिद्धिः कीर्तिः कांत्युदयः खलु॥४१॥
जायंते धनधान्यानि शक्तिरप्रहता नृणाम्। सर्वत्र विजयो राजन्सुखं शत्रुपरिक्षयः ॥४२॥

नारायण उवाच

एवं दत्त्वा वरान्देवी मनवे ब्रह्मसूनवे। अन्तर्धानं गता चासीत्पश्यतस्तस्य धीमतः ॥४३॥
अथ लब्धवरो राजा ब्रह्मपुत्रः प्रतापवान्। ब्रह्माणमब्रवीत्तात स्थानं मे दीयतां रहः ॥४४॥
यत्राऽहं समधिष्ठाय प्रजाः स्रक्ष्यामि पुष्कलाः। यक्ष्यामि यज्ञैर्देवेशं तत्समादिश माचिरम् ॥४५॥
इति पुत्रवचः श्रुत्वा प्रजापतिपतिर्विभुः। चिंतयामास सुचिरं कथं कार्यं भवेदिदम् ॥४६॥
सृजतो मे गतः कालो विपुलोऽनंतसंख्यकः। धरा वार्भिः प्लुता मग्ना रसं याताऽखिलाश्रया ॥
इदं मच्चिंतितं कार्यं भगवानादिपूरुषः। करिष्यति सहायो मे यदादेशेऽहमाश्रितः ॥४८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे अष्टमस्कन्धे भुवनकोशो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥१॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

नारायण उवाच

एवं मीमांसतस्तस्य पद्मयोनेः परंतप। मन्वादिभिर्मुनिवरैर्मरीच्याद्यैः समन्ततः ॥१॥
ध्यायतस्तस्य नासाग्राद्विरिंचेः सहसाऽनघ। वराहपोतो निरगादेकांगुलप्रमाणतः ॥२॥
तस्यैव पश्यतः खस्थः क्षणेन किल नारद। करिमात्रं प्रववृधे तदद्भुततमं ह्यभूत् ॥३॥

रीचिमुख्यैर्विप्रेन्द्रैः सनकाद्यैश्च नारद । तद्दृष्ट्वा सौकरं रूपं तर्कयामास पद्मभूः ॥४॥
केमेतत्सौकरव्याजं दिव्यं सत्त्वमवस्थितम् । अत्याश्चर्यमिदं जातं नासिकाया विनिःसृतम् ॥५॥
ष्टोंगुष्ठशिरोमात्रः क्षणाच्छैलेन्द्रसन्निभः । आहोस्विद्भगवान्किं वा यज्ञो मे खेदयन्मनः ॥६॥
ति तर्कयतस्तस्य ब्रह्मणः परमात्मनः । वराहरूपो भगवाञ्जगर्जाऽचलसन्निभः ॥७॥
विरिंचिं हर्षयामास संहृतांश्च द्विजोत्तमान् । स्वगर्जशब्दमात्रेण दिक्प्रांतमनुनादयन् ॥८॥
। निशम्य स्वखेदस्य क्षयिष्णुं घुर्घुरस्वनम् । जनस्तपःसत्यलोकवासिनोऽमरवर्यकाः ॥९॥
छन्दोमयैः स्तोत्रवरैर्ऋक्सामाथर्वसंभवैः । वचोभिः पुरुषं त्वाद्यं द्विजेंद्राः पर्यवाकिरन् ॥१०॥
षां स्तोत्रं निशम्याऽऽद्यो भगवान्हरिरीश्वरः । कृपावलोकमात्रेणाऽनुगृहीत्वाऽप आविशत् ११॥
स्यांतर्विशतः क्रूरसटाघातप्रपीडितः । समुद्रोऽथाऽब्रवीद्देव रक्ष मां शरणार्तिहन् ॥१२॥
त्याकर्ण्य समुद्रोक्तं वचनं हरिरीश्वरः । विदारयञ्जलचराञ्जगामांतर्जले विभुः ॥१३॥
तस्ततोऽभिधावन्स विचिन्वन्पृथिवीं धराम् । आघ्रायाघ्राय सर्वशो धरामासादयच्छनैः ॥१४॥
अंतर्जलगतां भूमिं सर्वसत्त्वाश्रयां तदा । भूमिं स देवदेवेशो दंष्ट्रयोदाजहार ताम् ॥१५॥
ं समुद्धृत्य दंष्ट्राग्रे यज्ञेशो यज्ञपूरुषः । शुशुभे दिग्गजो यद्वदुद्धृत्याऽथ सुपद्मिनीम् ॥१६॥
। दृष्ट्वा देवदेवेशो विरिंचिः स मनुः स्वराट् । तुष्टाव वाग्भिर्देवेशं दंष्ट्रोद्धृतवसुंधरम ॥१७॥

ब्रह्मोवाच

जतं ते पुण्डरीकाक्ष भक्तानामार्तिनाशन । खर्वीकृतसुराधार सर्वकामफलप्रद ॥१८॥
यं च धरणी देव शोभते वसुधा तव । पद्मिनीव सुपत्राढ्या मतंगजकरोद्धृता ॥१९॥
दं च ते शरीरं वै शोभते भूमिसंगमात् । उद्धृतांबुजशुंडाग्रकरींद्रतनुसन्निभम् ॥२०॥
मो नमस्ते देवेश सृष्टिसंहारकारक । दानवानां विनाशाय कृतनानाकृते प्रभो ॥२१॥
अग्रतश्च नमस्तेऽस्तु पृष्ठतश्च नमो नमः । सर्वामराधारभूतबृहद्धाम नमोऽस्तु ते ॥२२॥
वयाऽहं च प्रजासर्गे नियुक्तः शक्तिबृंहितः । त्वदाज्ञावशतः सर्गं करोमि विकरोमि च ॥२३॥
वत्सहायेन देवेशा अमराश्च पुरा हरे । सुधां विभेजिरे सर्वे यथाकालं यथाबलम् ॥२४॥
ंद्रस्त्रिलोकीसाम्राज्यं लब्धवांस्त्वन्निदेशतः । भुनक्ति लक्ष्मीं बहुलां सुरसंघप्रपूजितः ॥२५॥
वह्निः पावकतां लब्ध्वा जाठरादिविभेदतः । देवासुरमनुष्याणां करोत्याप्यायनं तथा ॥२६॥
धर्मराजोऽथ पितॄणामधिपः सर्वकर्मदृक् । कर्मणां फलदाताऽसौ त्वन्नियोगादधीश्वरः ॥२७॥
नैर्ऋतो रक्षसामीशो यक्षो विघ्नविनाशनः । सर्वेषां प्राणिनां कर्मसाक्षी त्वत्तः प्रजायते ॥२८॥
वरुणो यादसामीशो लोकपालो जलाधिपः । त्वदाज्ञाबलमाश्रित्य लोकपालत्वमागतः ॥२९॥
वायुर्गंधवहः सर्वभूतप्राणनकारणम् । जातस्तव निदेशेन लोकपालो जगद्गुरुः ॥३०॥

कुबेरः किन्नरादीनां यक्षाणां जीवनाश्रयः । त्वदाज्ञांतर्गतः सर्वलोकपेषु च मान्यभूः ॥३१॥
ईशानः सर्वरुद्राणामीश्वरांतकरः प्रभुः । जातो लोकेशवंद्योऽसौ सर्वदेवाधिपालकः ॥३२॥
नमस्तुभ्यं भगवते जगदीशाय कुर्महे । यस्यांशभागाः सर्वे हि जाता देवाः सहस्रशः॥३३॥

नारद उवाच

एवं स्तुतो विश्वसृजा भगवानादिपूरुषः । लीलावलोकमात्रेणाऽऽप्यनुग्रहमवासृजत् ॥३४॥
तत्रैवाऽभ्यागतं दैत्यं हिरण्याक्षं महाऽसुरम् । रुंधानमध्वनो भीमं गदयाऽताडयद्धरिः ॥३५॥
तद्रक्तपंकदिग्धांगो भगवानादिपूरुषः । उद्धृत्य धरणीं देवो दंष्ट्रया लीलयाप्सु ताम् ॥३६॥
निवेश्य लोकनाथेशो जगाम स्थानमात्मनः । एतद्भगवतश्चित्रं धरण्युद्धरणं परम् ॥३७॥
शृणुयाद्यः पुमान्यश्च पठेच्चरितमुत्तमम् । सर्वपापविनिर्मुक्तो वैष्णवीं गतिमाप्नुयात् ॥३८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे अष्टमस्कंधे द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

नारायण उवाच

महीं देवः प्रतिष्ठाप्य यथास्थाने च नारद । वैकुण्ठलोकमगमद्ब्रह्मोवाच स्वमात्मजम् ॥१॥
स्वायंभुव महाबाहो पुत्र तेजस्विनांवर । स्थाने महीमये तिष्ठ प्रजाः सृज यथोचितम् ॥२॥
देशकालविभागेन यज्ञेशं पुरुषं यज । उच्चावचपदार्थैश्च यज्ञसाधनकैर्विभो ॥३॥
धर्ममाचर शास्त्रोक्तं वर्णाश्रमनिबंधनम् । एतेन क्रमयोगेन प्रजावृद्धिर्भविष्यति ॥४॥
पुत्रानुत्पाद्य गुणतः कीर्त्या कांत्याऽऽत्मरूपिणः । विद्याविनयसंपन्नान्सदाचारवतां वरान् ॥५॥
कन्याश्च दत्त्वा गुणवद्यशोवद्भ्यः समाहितः । मनः सम्यक्समाधाय प्रधानपुरुषे परे ॥६॥
भक्तिसाधनयोगेन भगवत्परिचर्यया । गतिमिष्टां सदा वंद्यां योगिनां गमिता भवान् ॥७॥
इत्याश्वास्य मनुं पुत्रं पद्मयोनिः प्रजापतिः । प्रजासर्गे नियम्याऽमुं स्वधाम प्रत्यपद्यत ॥८॥
प्रजाः सृजत पुत्रेति पितुराज्ञां समादधत् । स्वायंभुवः प्रजासर्गमकरोत्पृथिवीपतिः ॥९॥
प्रियव्रतोत्तानपादौ मनुपुत्रौ महौजसौ । कन्यास्तिस्रः प्रसूताश्च तासां नामानि मे शृणु ॥
आकूतिः प्रथमा कन्या द्वितीया देवहूतिका । तृतीया च प्रसूतिर्हि विख्याता लोकपावनी ॥११॥
आकूतिं रुचये प्रादात्कर्दमाय च मध्यमाम् । दक्षायाऽदात्प्रसूतिं च यासां लोक इमाः प्रजाः ॥
रुचेः प्रजज्ञे भगवान्यज्ञो नामाऽऽदिपूरुषः । आकूत्यां देवहूत्यां च कपिलोऽसौ च कर्दमात् १३॥
सांख्याचार्यः सर्वलोकेविख्यातः कपिलोविभुः। दक्षात्प्रसूत्यां कन्याश्च बहुशो जज्ञिरे प्रजाः॥१४॥
यासां संतानसंभूता देवतिर्यङ्नरादयः । प्रसूता लोकविख्याताः सर्वे सर्गप्रवर्तकाः ॥१५॥

यज्ञश्च भगवान्स्वायंभुवमन्वंतरे विभुः। मनुं ररक्ष रक्षोभ्यो यामैर्देवगणैर्वृतः ॥१६॥
कपिलोऽपि महायोगी भगवान्स्वाश्रमे स्थितः। देवहूत्यै परं ज्ञानं सर्वाऽविद्यानिवर्तकम् ॥१७॥
सविशेषं ध्यानयोगमध्यात्मज्ञाननिश्चयम्। कापिलं शास्त्रमाख्यातं सर्वाज्ञानविनाशनम्॥१८॥
उपदिश्य महायोगो संययौ पुलहाश्रमम्। अद्यापि वर्तते देवः सांख्याचार्यो महायशाः१९॥
यन्नामस्मरणेनाऽपि सांख्ययोगश्च सिद्धयति। तं वंदे कपिलं योगाचार्यं सर्ववरप्रदम् ॥२०॥
एवमुक्तं मनोः कन्यावंशवर्णनमुत्तमम्। पठतां शृण्वतां चाऽपि सर्वपापविनाशनम् ॥२१॥
अतः परं प्रवक्ष्यामि मनुपुत्रान्वयं शुभम्। यदाकर्णनमात्रेण परं पदमवाप्नुयात् ॥२२॥
द्वीपवर्षसमुद्रादिव्यवस्था यत्सुतैः कृता। व्यवहारप्रसिद्धयर्थं सर्वभूतसुखाप्तये ॥२३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे भुवनकोशे तृतीयोऽध्यायः ॥३॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

नारायण उवाच

मनोः स्वायंभुवस्याऽऽसीज्ज्येष्ठः पुत्रः प्रियव्रतः। पितुः सेवापरो नित्यं सत्यधर्मपरायणः ॥१॥
प्रजापतेर्दुहितरं सुरूपां विश्वकर्मणः। बर्हिष्मतीं चोपयेमे समानां शीलकर्मभिः ॥२॥
तस्यां पुत्रान्दशगुणैरन्वितान्भावितात्मनः। जनयामास कन्यां चोर्जस्वतीं च यवीयसीम् ॥३॥
आग्नीध्रश्चेध्मजिह्वश्च यज्ञबाहुस्तृतीयकः। महावीरश्चतुर्थस्तु पंचमो रुक्मशुक्रकः ॥४॥
घृतपृष्ठश्च सवनो मेधातिथिरथाऽष्टमः। वीतिहोत्रः कविश्चेति दशैते वह्निनामकाः ॥५॥
एतेषां दशपुत्राणां त्रयोऽप्यासन्विरागिणः। कविश्च सवनश्चैव महावीर इति त्रयः ॥६॥
आत्मविद्यापरिष्णाताः सर्वे ते ह्यूर्ध्वरेतसः। आश्रमे परहंसाख्ये निःस्पृहा ह्यभवन्मुदा ॥७॥
अपरस्यां च जायायां त्रयः पुत्राश्च जज्ञिरे। उत्तमस्तामसश्चैव रैवतश्चेति विश्रुताः ॥८॥
मन्वंतराधिपतय एते पुत्रा महौजसः। प्रियव्रतः स राजेंद्रो बुभुजे जगतीमिमाम् ॥९॥
एकादशार्बुदाब्दानामव्याहतबलेंद्रियः। यदा सूर्यः पृथिव्याश्च विभागे प्रथमेऽतपत्॥१०॥
भागे द्वितीये तत्राऽसीदंधकारोदयः किल। एवं व्यतिकरं राजा विलोक्य मनसा चिरम् ११॥
प्रशास्ति मयि भूम्यां च तमः प्रादुर्भवेत्कथम्। एवं निवारयिष्यामि भूमौ योगबलेन च ॥१२॥
एवं व्यवसितो राजा पुत्रः स्वायंभुवस्य सः। रथेनाऽऽदित्यवर्णेन सप्तकृत्वः प्रकाशयन् ॥१३॥
तस्यापि गच्छतो राज्ञो भूमौ यद्रथनेमयः। पतितास्ते समुद्राख्यां भेजिरे लोकहेतवे ॥१४॥
जाताः प्रदेशास्ते सप्त द्वीपा भूमौ विभागशः। रथनेमिसमुत्थास्ते परिखाः सप्त सिंधवः ॥१५॥
यत आसंस्ततः सप्त भुवो द्वीपा हि ते स्मृताः। जंबुद्वीपः प्लक्षद्वीपः शाल्मलीद्वीपसंज्ञकः ॥१६॥

कुशद्वीपः क्रौंचद्वीपः शाकद्वीपश्च पुष्करः। तेषां च परिमाणं तु द्विगुणं चोत्तरोत्तरम् ॥१७॥
समंततश्चोपक्लृप्तं बहिर्भागक्रमेण च। क्षारोदेक्षुरसोदौ च सुरोदश्च घृतोदकः ॥१८॥
क्षीरोदो दधिमण्डोदः शुद्धोदश्चेति ते स्मृताः। सप्तैते प्रतिविख्याताः पृथिव्यां सिंधवस्तदा ॥१९॥
प्रथमो जम्बुद्वीपाख्यो यः क्षारोदेन वेष्टितः। तत्पतिं विदधे राजा पुत्रमाग्नीध्रसंज्ञकम् ॥२०॥
प्लक्षद्वीपे द्वितीयेऽस्मिन्द्वीपेक्षुरससंप्लुते। जातस्तदधिपः प्रैयव्रत इध्मादिजिह्वकः ॥२१॥
शाल्मलीद्वीप एतस्मिन्सुरोदधिपरिप्लुते। यज्ञबाहुं तदधिपं करोतिस्म प्रियव्रतः ॥२२॥
कुशद्वीपेऽतिरम्ये च घृतोदेनोपवेष्टिते। हिरण्यरेता राजाऽभूत्प्रियव्रततनूजनिः ॥२३॥
क्रौंचद्वीपे पंचमे तु क्षीरोदपरिसंप्लुते। प्रैयव्रतो घृतपृष्ठः पतिरासीन्महाबलः ॥२४॥
शाकद्वीपे चारुतरे दधिमण्डोदसंकुले। मेधातिथिरभूद्राजा प्रियव्रतसुतो वरः ॥२५॥
पुष्करद्वीपके शुद्धोदकसिंधुसमाकुले। वीतिहोत्रो बभूवाऽसौ राजानकसंमतः ॥२६॥
कन्यामूर्जस्वतीनाम्नीं ददावुशनसे विभुः। आसीत्तस्यां देवयानी कन्या काव्यस्य विश्रुता॥२७॥
एवं विभज्य पुत्रेभ्यः सप्तद्वीपान्प्रियव्रतः। विवेकवशगो भूत्वा योगमार्गाश्रितोऽभवत् ॥२८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कंधे भुवनकोशे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

देवर्षे श्रृणु विस्तारं द्वीपवर्षविभेदतः। भूमंडलस्य सर्वस्य यथा देवप्रकल्पितम् ॥१॥
समासात्संप्रवक्ष्यामि नाऽलं विस्तरतः क्वचित्। जंबुद्वीपः प्रथमतः प्रमाणे लक्षयोजनः ॥२॥
विशालो वर्तुलाकारो यथाऽब्जस्य च कर्णिका। नववर्षाणि यस्मिंश्च नवसाहस्रयोजनैः ॥३॥
आयामैः परिसंख्यानि गिरिभिः परितः श्रितैः। अष्टभिर्दीर्घरूपैश्च सुविभक्तानि सर्वतः ॥४॥
धनुर्वत्संस्थिते ज्ञेये द्वे वर्षे दक्षिणोत्तरे। दीर्घाणि तत्र चत्वारि चतुरस्रमिलावृतम् ॥५॥
इलावृतं मध्यवर्षं यन्नाभ्यां सुप्रतिष्ठितः। सौवर्णो गिरिराजोऽयं लक्षयोजनमुच्छ्रितः ॥६॥
कर्णिकारूप एवाऽयं भूगोलकमलस्य च। मूर्ध्नि द्वात्रिंशत्सहस्रयोजनैर्विततस्त्वयम् ॥७॥
मूले षोडशसाहस्रस्तावतांतर्गतः क्षितौ। इलावृतस्योत्तरतो नीलः श्वेतश्च श्रृङ्गवान् ॥८॥
त्रयो वै गिरयः प्रोक्ता मर्यादावधयस्त्रिषु। रम्यकाख्ये तथा वर्षे द्वितीये च हिरण्मये ॥९॥
कुरु वर्षे तृतीये तु मर्यादां व्यंजयंति ते। प्रागायता उभयतः क्षारोदावधयस्तथा ॥१०॥
द्विसहस्रपृथुतरास्तथा एकैकशः क्रमात्। पूर्वात्पूर्वाच्चोत्तरस्यां दशांशादधिकांशतः ॥११॥
दैर्घ्य एव ह्रसन्तीमे नानानदनदीयुताः। इलावृताद्दक्षिणतो निषधो हेमकूटकः ॥१२॥

हिमालयश्चेति त्रयः प्राग्विस्तीर्णाः सुशोभनाः। अयुतोत्सेधभाजस्ते योजनैः परिकीर्तिताः ॥१३॥
हरिवर्षं किंपुरुषं भारतं च यथातथम्। विभागात्कथयंत्येते मर्यादागिरयस्त्रयः ॥१४॥
इलावृतात्पश्चिमतो माल्यवान्नामपर्वतः। पूर्वेण च ततः श्रीमान्गन्धमादनपर्वतः ॥१५॥
आनीलनिषधं त्वेतौ चायतौ द्विसहस्रतः। योजनैः पृथुतां यातौ मर्यादाकारकौ गिरी १६॥
केतुमालाख्यभद्राश्ववर्षयोः प्रथितौ च तौ। मन्दरश्च तथा मेरुमंदरश्च सुपार्श्वकः ॥१७॥
कुमुदश्चेति विख्याता गिरयो मेरुपादकः। योजनायुतविस्तारोन्नाहा मेरोश्चतुर्दिशम् ॥१८॥
अवष्टंभकरास्ते तु सर्वतोऽभिविराजिताः। एतेषु गिरिषु प्राप्ताः पादपाश्चूतजंबुनी ॥१९॥
कदंबन्यग्रोध इति चत्वारः पर्वताः स्थिताः। केतवो गिरिराजेषु एकादशशतोच्छ्रयाः ॥२०॥
तावद्विटपविस्ताराः शताख्यपरिणाहिनः। चत्वारश्च ह्रदास्तेषु पयोमध्विक्षुसज्जलाः ॥२१॥
यदुपस्पर्शिनो देवा योगैश्वर्याणि विंदते। देवोद्यानानि चत्वारि भवंति ललनासुखाः २२॥
नंदनं चैत्ररथकं वैभ्राजं सर्वभद्रकम्। येषु स्थित्वाऽमरगणा ललनायूथसंयुताः ॥२३॥
उपदेवगणैर्गीतमहिमानो महाशयाः। विहरंति स्वतंत्रास्ते यथाकामं यथासुखम् ॥२४॥
मंदरोत्संगसंस्थस्य देवचूतस्य मस्तकात्। एकादशशतोच्छ्रायात्फलान्यमृतभांजि च ॥२५॥
गिरिकूटप्रमाणानि सुस्वादूनि मृदूनि च। तेषां विशीर्यमाणानां फलानां सुरसेन च ॥२६॥
अरुणोदसवर्णेन अरुणोदा प्रवर्तते। नदी रम्यजला देवदैत्यराजप्रपूजिता ॥२७॥
अरुणाख्या महाराज वर्तते पापहारिणी। पूजयंति च तां देवीं सर्वकामफलप्रदाम् ॥२८॥
नानोपहारबलिभिः कल्मषघ्न्यभयप्रदाम्। तस्याः कृपावलोकेन क्षेमारोग्यं व्रजन्ति ते ॥२९॥
आद्या मायातुलानंता पुष्टिरीश्वरमालिनी। दुष्टनाशकरी कांतिदायिनीति स्मृता भुवि ॥३०॥
अस्याः पूजाप्रभावेण जांबूनदमुदावहत् ॥३१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे अष्टमस्कन्धे भुवनलोकवर्णनं नाम पंचमोऽध्यायः ॥५॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

अरुणोदा नदी या तु मया प्रोक्ता च नारद। मंदरान्निपतंती सा पूर्वेणेलावृतं व्रजेत् ॥१॥
यक्षोषणाद्भवान्याश्चाऽनुचरीणां स्त्रियामपि। यक्षगन्धर्वपत्नीनां देहगंधवहोऽनिलः ॥२॥
वासयत्यभितो भूमिं दशयोजनसंख्यया। एवं जंबूफलानां च तुङ्गदेशनिपातनात् ॥३॥
विशीर्यतामनस्थीनां कुञ्जरांगप्रमाणिनाम्। रसेन च नदी जंबूनाम्नी मेर्वाख्यमंदरात् ॥४॥
पतंती भूमिभागे च दक्षिणेलावृतं गता। देवी जंबूफलास्वादतुष्टा जंब्वादिनी स्मृता ॥५॥

तत्रत्यानां च लोकानां देवनागर्षिरक्षसाम् । पूजनीयपदा मान्या सर्वभूतदयाकरी ॥६॥
पावनी पापिनां रोगनाशिनी स्मरतामपि । कीर्तिता विघ्नसंहर्त्री माननीया दिवौकसाम् ॥७॥
कोकिलाक्षी कामकला करुणा कामपूजिता । कठोरविग्रहा धन्या नाकिमान्या गभस्तिनी ॥८॥
एभिर्नामपदैः कामं जपनीया सदा नृणाम् । जम्बूनदीरोधसोर्या मृत्तिका तीरवर्तिनी ॥९॥
जंबूरसेनानुविद्धयमाना वाय्वर्कयोगतः । विद्याधरामरस्त्रीणां भूषणं विविधं महत् ॥१०॥
जांबूनदसुवर्णं च प्रोक्तं देवविनिर्मितम् । यत्सुवर्णं च विबुधा योषिद्भिः कामुकाः सदा११॥
मुकुटं कटिसूत्रं च केयूरादीन्प्रकुर्वते । महाकदम्बः संप्रोक्तः सुपार्श्वगिरिसंस्थितः ॥१२॥
तस्य कोटरदेशेभ्यः पंच धाराश्च याः स्मृताः । सुपार्श्वगिरिमूर्ध्नीह पतंत्येता भुवं गताः ॥१३॥
मधुधारा पंच तास्तु पश्चिमेलावृतं प्लुताः । याश्चोपभुज्यमानानां देवानां मुखगन्धभृत् १४॥
वायुः समं ततोऽगच्छच्छतयोजनवासनः । धारेश्वरी महादेवी भक्तानां कार्यकारिणी १५॥
देवपूज्या महोत्साहा कालरूपा महानना । वसते कर्मफलदा कांतारग्रहणेश्वरी ॥१६॥
करालदेहा कालांगी कामकोटिप्रवर्तिनी । इत्येतैर्नामभिः पूज्या देवी सर्वसुरेश्वरी ॥१७॥
एवं कुमुदरूढो यो नाम्ना शतवल्शो वटः । तत्स्कन्धेभ्योऽधोमुखाश्च नदाः कुमुदमूर्धतः १८॥
पयोदधिमधुघृतगुडान्नाद्यंबरादिभिः । शय्यासनाद्याभरणैः सर्वे कामदुघाश्च ते ॥१९॥
उत्तरेणेलावृतं ते प्लावयंति समंततः । मीनाक्षी तत्तले देवी देवासुरनिषेविता ॥२०॥
नीलांबरा रौद्रमुखी नीलालकयुता च सा । नाकिनां देवसंघानां फलदा वरदा च सा ॥२१॥
अतिमान्याऽतिपूज्या च मत्तमातंगगामिनी । मदनोन्मादिनी मानप्रिया मानप्रियांतरा ॥२२॥
मारवेगधरा मारपूजिता मारमादिनी । मयूरवरशोभाढ्या शिखिवाहनगर्भभूः ॥२३॥
एभिर्नामपदैर्वंद्या देवी सा मीनलोचना । जपतां स्मरतां मानदात्री चेश्वरसंगिनी ॥२४॥
तेषां नदानां पानीयपानानुगतचेतसाम् । प्रजानां न कदाचित्स्याद्वलीपलितलक्षणम् ॥२५॥
क्लमस्वेदादिदौर्गंध्यं जरामयमृतिभ्रमाः । शीतोष्णवातवैवर्ण्यमुखोपप्लवसंचयाः ॥२६॥
नापदश्चैव जायंते यावज्जीवं सुखं भवेत् । नैरंतर्येण तत्स्याद्वै सुखं निरतिशायकम् ॥२७॥
तत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि संनिवेशं च तद्गिरेः । सुवर्णमयनाम्नो वै सुमेरोः पर्वताः पृथक् ॥२८॥
गिरयो विंशतिपराः कर्णिकाया इवेह ते । केसरीभूय सर्वेऽपि मेरोर्मूलविभागके ॥२९॥
परितश्चोपक्लृप्तास्ते तेषां नामानि शृण्वतः । कुरङ्गः कुरगश्चैव कुशुंभोऽथो विकंकतः ॥३०॥
त्रिकूटः शिशिरश्चैव पतंगो रुचकस्तथा । निषधश्च शितीवासः कपिलः शंख एव च ३१॥
वैदूर्यश्चारुधिश्चैव हंसो ऋषभ एव च । नागः कालंजरश्चैव नारदश्चेति विंशतिः ॥३२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

गिरिं मेरुं पूर्वेण द्वौ चाष्टादशयोजनैः । सहस्रैरायतौ चोदग्द्विसहस्रं पृथूच्चकौ ॥१।
जठरो देवकूटश्च तावेतौ गिरिवर्यकौ । मेरोः पश्चिमतोऽद्री द्वौ पवमान तथापरः ॥२।
पारियात्रश्च तौ तावद्विख्यातौ तुङ्गविस्तरौ । मेरोर्दक्षिणतः ख्यातौ कैलासकरवीरकौ ॥३।
प्रागायतौ पूर्ववृत्तौ महापर्वतराजकौ । एवं चोत्तरतो मेरोस्त्रिशृंगमकरौ गिरी ॥४।
एतैश्चाद्रिवरैरष्टसंख्यैः परिवृतो गिरिः । सुमेरुः कांचनगिरिः परिभ्राजन्रविर्यथा ॥५।
मेरोर्मूर्धनि धातुर्हि पुरी पंकजजन्मनः । मध्यतश्चोपक्लृप्तेयं दशसाहस्रयोजनैः ॥६।
समानचतुरस्रां च शातकौंभमयीं पुरीम् । वर्णयंति महात्मानः परावरविदो बुधाः ॥७।
तां पुरीमनुलोकानामष्टानामीशिषां पराः । पुर्यः प्रख्यातसौवर्णरूपास्ताश्च यथादिशम् ॥८।
यथा रूपं सार्धनेत्रसहस्रप्रमिताः कृताः । मेरोर्नव पुराणि स्युर्मनोवत्यमरावती ॥९।
तेजोवती संयमनी तथा कृष्णांगनाऽपरा । श्रद्धावती गंधवती तथा चान्या महोदया ॥१०।
यशोवती च ब्रह्मेंद्रवह्न्यादीनां यथाक्रमम् । तत्रैव यज्ञलिंगस्य विष्णोर्भगवतो विभोः ॥११।
वामपादांगुष्ठनखनिर्भिन्नस्य च नारद । अंडोर्ध्वभागरंध्रस्य मध्यात्संविशती दिवः ॥१२।
मूर्धन्यवततारेयं गंगा संविशती विभोः । लोकानामखिलानां च पापहारिजलाकुला ॥१३॥
इयं च साक्षाद्भगवत्पदी लोकेषु विश्रुता । कालेन महता सा तु युगसाहस्रकेण तु ॥१४।
दिवो मूर्धानमागत्य देवी देवनदीश्वरी । यत्तद्विष्णुपदं नाम स्थानं त्रैलोक्यविश्रुतम् ॥१५।
औत्तानपादिर्यत्रास्ते ध्रुवः परमपावनः । भगवत्पादयुगलं पद्मकोषरजो दधत् ॥१६।
अद्याप्यास्ते स राजर्षिः पदवीमचलां श्रितः । तत्र सप्तर्षयस्तस्य प्रभावज्ञा महाशयाः ॥१७।
प्रदक्षिणं प्रक्रमंति सर्वलोकहितेप्सवः । आत्यंतिकी सिद्धिरियं तपतां सिद्धिदायिनी ॥१८।
आद्रियंते च शिरसा जटाजूटोषितेन च । ततो विष्णुपदाद्देवी नैकसाहस्रकोटिभिः ॥१९।
विमानैराकुले देवयानेऽवतरती च सा । चन्द्रमण्डलमाप्लाव्य पतंती ब्रह्मसद्मनि ॥२०।
चतुर्धा भिद्यमाना सा ब्रह्मलोके च नारद । चतुर्भिर्नामभिर्देवी चतुर्दिशमभिस्रुता ॥२१।
सरितां च नदीनां च पतिमेवाऽन्वपद्यत । सीता चालकनंदा च चतुर्भद्रेति नामभिः ॥२२।
सीता च ब्रह्मसदनाच्छिखरेभ्यः क्षमाभृताम् । केसराभिधनाम्ना च प्रस्रवंती च स्वर्णदी ॥२३।
गंधमादनमूर्ध्नीह पतिता पापहारिणी । अन्तरेण तु भद्राश्ववर्षं प्राच्यां समागता ॥२४।
क्षारोदधिं गता सा तु द्युनदी देवपूजिता । ततो माल्यवतः शृंगाद्द्वितीया परिनिर्गता ॥२५।

ततो वेगवती भूत्वा केतुमालं समागता । चक्षुर्नाम्नी देवनदी प्रतीच्यां दिश्युपागता ॥२६॥
सरितां पतिमाविष्टा सा गंगा देववंदिता । ततस्तृतीया धारा तु नाम्ना ख्याता च नारद ॥
पुण्या चालकनंदा वै दक्षिणेनाब्जभूपदात् । वनानि गिरिकूटानि समतिक्रम्य चागता ॥२८॥
हेमकूटं गिरिवरं प्राप्ताऽतोपीह निर्गता । अतिवेगवती भूत्वा भारतं चागता परा ॥२९॥
दक्षिणां जलधिं प्राप्ता तृतीया सा सरिद्वरा । यस्याः स्नानाय सरतां मनुजानां पदे पदे ॥३०॥
राजसूयाश्वमेधादिफलं तु न हि दुर्लभम् । ततश्चतुर्थी धारा तु शृंगवत्पर्वतात्पुनः ॥३१॥
भद्राभिधा संस्रवंती कुरूंन्सन्तर्प्य चोत्तरान् । समुद्रं समनुप्राप्ता गंगा त्रैलोक्यपावनी ॥३२॥
अन्ये नदाश्च नद्यश्च वर्षे वर्षेऽपि संति हि । बहुशो मेरुमंदारप्रसूताश्चैव नारद ॥३३॥
तत्राऽपि भारतं वर्षं कर्मक्षेत्रमुशंति हि । अन्यानि चाऽष्टवर्षाणि भौमस्वर्गप्रदानि च ॥३४॥
स्वर्गिणां पुण्यशेषस्य भोगस्थानानि नारद । पुरुषाणां चायुतायुर्वज्रांगा देवसन्निभाः ॥३५॥
पुरुषा नागसाहस्रैर्दशभिः परिकल्पिताः । महासौरतसंतुष्टाः कलत्राढ्याः सुखान्विताः ॥३६॥
एकवर्षोनके चायुष्याप्तगर्भाः स्त्रियोऽपि हि । त्रेतायुगसमः कालो वर्तते सर्वदैव हि ॥३७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

तेषु वर्षेषु देवेशाः पूर्वोक्तैः स्तवनैः सदा । पूजयंति महादेवीं जपध्यानसमाधिभिः ॥१॥
सर्वर्तुकुसुमश्रेणीशोभिता वनराजयः । फलानां पल्लवानां च यत्र शोभा निरन्तरम् ॥२॥
तेषु काननवर्षेषु वर्षपर्वतसानुषु । गिरिद्रोणीषु सर्वासु निर्मलोदकराशिषु ॥३॥
विकचोत्पलमालासु हंससारससंचयैः । विमिश्रितेषु तेष्वेव पक्षिभिः कूजितेषु च ॥४॥
जलक्रीडादिभिश्चित्रविनोदैः क्रीडयंति च । सुंदरी ललितभ्रूणां विलासायतनेषु च ॥५॥
तत्रत्या विहरंत्यत्र स्वैरं युवतिभिः सह । नवस्वपि च वर्षेषु भगवानादिपूरुषः ॥६॥
"नारायणाख्यो लोकानामनुग्रहरसैकदृक्" । देवीमाराधयन्नास्ते स च सर्वैश्च पूज्यते ॥
आत्मव्यूहेनेज्ययाऽसौ सन्निधत्ते समाहितः ॥७॥
इलावृते तु भगवान्पद्मजाक्षिसमुद्भवः । एकएव भवो देवो नित्यं वसति सांगनः ॥८॥
तत्क्षेत्रे नापरः कश्चित्प्रवेशं वितनोति च । भवान्याः शापतस्तत्र पुमान्स्त्री भवति स्फुटम् ९॥
भवानीनाथकैः स्त्रीणामसंख्यैर्गणकोटिभिः । संरुध्यमानो देवेशो देवं संकर्षणं भजन् ॥१०॥
आत्मना ध्यानयोगेन सर्वभूतहितेच्छया । तां तामसीं तुरीयां च मूर्तिं प्रकृतिमात्मनः ११॥
उपधावते चैकाग्रमनसा भगवानजः ।

श्रीभगवानुवाच

ॐनमो भगवते महापुरुषाय सर्वगुणसंख्यानायाऽनन्तायाऽव्यक्ताय नम इति ॥१२॥

भजे भजन्यारणपादपंकजं भगस्य कृत्स्नस्य परं परायणम्।
भक्तेष्वलं भावितभूतभावनं भवापहं त्वा भव भावमीश्वरम् ॥१३॥
नयस्यमायागुणकर्मवृत्तिभिर्निरीक्षितो ह्यण्वपि दृष्टिरज्यते।
ईशे यथा नो जितमन्युरंहसा कस्तं न मन्येत जिगीषुरात्मनः ॥१४॥
असद्दृशो यः प्रतिभाति मायया क्षीबेव मध्वासवताम्रलोचनः।
न नागवध्वोऽर्हण इशिरे ह्रिया यत्पादयोः स्पर्शनधर्षितेंद्रियाः ॥१५॥
यमाहुरस्य स्थितिजन्मसंयमं त्रिभिर्विहीनं यमनंतमृषयः।
न वेदसिद्धार्थमिव क्वचित्स्थितं भूमण्डलं मूर्धसहस्रधामसु ॥१६॥
यस्याऽद्य आसीद्गुणविग्रहो महान्विज्ञानधिष्ण्यो भगवानजः किल।
यत्संवृतोऽहं त्रिवृता स्वतेजसा वैकारिकं तामसमैन्द्रियं सृजे ॥१७॥
एते वयं यस्य वशे महात्मनः स्थिताः शकुन्ता इव सूत्रयंत्रिताः।
महानहं वैकृततामसेंद्रियाः सृजाम सर्वे यदनुग्रहादिदम् ॥१८॥
यन्निर्मितां कर्ह्यपि कर्मपर्वणीं मायां जनोऽयं गुरुसर्गमोहितः।
न वेद निस्तारणयोगमंजसा तस्मै नमस्ते विलयोदयात्मने ॥१९॥

नारायण उवाच

एवं स भगवान्रुद्रो देवं संकर्षणं प्रभुम्। इलावृतमुपासीत देवीगणसमाहितः ॥२०॥
तथैव धर्मपुत्रोऽसौ नाम्ना भद्रश्रवा इति। तत्कुलस्यापि पतयः पुरुषा भद्रसेवकाः ॥२१॥
भद्राश्ववर्षे तां मूर्तिं वासुदेवस्य विश्रुताम्। हयमूर्तिभिदा तां तु हयग्रीवपदांकिताम् ॥२२॥
परमेण समाध्यन्यवारकेण नियंत्रिताम्। एवमेव च तां मूर्तिं गृणंत उपयांति च ॥२३॥

भद्रश्रवस ऊचुः

ॐनमो भगवते धर्मायात्मविशोधनाय नम इति।

अहो विचित्रं भगवद्विचेष्टितं घ्नंतं जनोऽयं हि मिषन्न पश्यति।
ध्यायन्न सद्यहि विकर्म सेवितुं निर्हृत्य पुत्रं पितरं जिजीविषुः ॥२४॥
वदंति विश्वं कवयः स्म नश्वरं पश्यंति चाऽध्यात्मविदो विपश्चितः।
तथापि मुह्यंति तवाऽज मायया सुविस्मितं कृत्यमजं नतोऽस्मि तम् ॥२५॥
विश्वोद्भवस्थाननिरोधकर्म ते ह्यकर्तुरंगीकृतमप्यपावृतः।

युक्तं न चित्रं त्वयि कार्यकारणे सर्वात्मनि व्यतिरिक्ते च वस्तुतः ॥२६॥
वेदान्युगान्ते तमसा तिरस्कृतान्रसातलाद्यो नृतुरंगविग्रहः ।
प्रत्याददे वै कवयेऽभियाचते तस्मै नमस्ते वितथेहिताय ते ॥२७॥
एवं स्तुवंति देवेशं हयशीर्षं हरिं च ते । भद्रश्रवसनामानो वर्णयंति च तद्गुणान् ॥२८॥
एषां चरितमेतद्धि यः पठेच्छ्रावयेच्च यः । पापकंचुकमुत्सृज्य देवीलोकं व्रजेच्च सः ॥२९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धेऽष्टमोऽध्यायः ॥८॥

अथ नवमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

हरिवर्षे च भगवान्नृहरिः पापनाशनः । वर्तते योगयुक्तात्मा भक्तानुग्रहकारकः ॥१॥
तस्य तद्दयितं रूपं महाभागवतोऽसुरः । पश्यन्भक्तिसमायुक्तः स्तौति तद्गुणतत्त्ववित् ॥२॥

प्रह्लाद उवाच

ॐनमो भगवते नरसिंहाय नमस्तेजस्तेजसे आविराविर्भव वज्रदंष्ट्र कर्माशयान् रंधय रंधय तमो ग्रस ग्रस ॐस्वाहा । अभयं ममात्मनि भूयिष्ठाः ॥ ॐक्ष्रौं ॥

स्वस्त्यस्तु विश्वस्य खलः प्रसीदतां ध्यायंतु भूतानि शिवं मिथो धिया ।
मनश्च भद्रं भजतादधोक्षजे आवेश्यतां नो मतिरप्यहैतुकी ॥३॥
माऽगारदारात्मजवित्तबंधुषु संगो यदि स्याद्भगवत्प्रियेषु नः ।
यः प्राणवृत्त्या परितुष्ट आत्मवान्सिद्ध्यत्यदूरान्न तथेन्द्रियप्रियः ॥४॥
यत्संगलब्धं निजवीर्यवैभवं तीर्थं मुहुः संस्पृशतां हि मानसम् ।
हरत्यजोतःश्रुतिभिर्गतोंगजं को वै न सेवेत मुकुंदविक्रमम् ॥५॥
यस्याऽस्ति भक्तिर्भगवत्यकिंचना सर्वैर्गुणैस्तत्र समासते सुराः ।
हरावभक्तस्य कुतो महद्गुणा मनोरथेनासति धावतो बहिः ॥६॥
हरिर्हि साक्षाद्भगवाञ्छरीरिणामात्मा झषाणामिव तोयमीप्सितम् ।
हित्वा महांस्तं यदि सज्जते गृहे तदा महत्त्वं वयसा दंपतीनाम् ॥७॥
तस्माद्रजोरागविषादमन्युमानस्पृहाभयदैन्याधिमूलम् ।
हित्वा गृहं संसृतिचक्रवालं नृसिंहपादं भजतां कुतो भयम् ॥८॥

एवं दैत्यपतिः सोऽपि भक्त्याऽनुदिनमीडते । नृहरिं पापमातंगहरिं हृत्पद्मवासिनम् ॥९॥
केतुमाले च वर्षे हि भगवान्स्मररूपधृक् । आस्ते तद्वर्षनाथानां पूजनीयश्च सर्वदा ॥१०॥

एतेनोपासते स्तोत्रजालेन च रमाब्धिजा। तद्वर्षनाथा सततं महतां मानदायिका ॥११॥

रमोवाच

ॐ ह्रां ह्रीं ह्रूं ॐ नमो भगवते हृषीकेशाय सर्वगुणविशेषैर्विलक्षितात्मने आकूतीनां चित्तीनां चेतसां विशेषाणां चाधिपतये षोडशकलाय च्छंदोमयायान्नमयायामृतमयाय सर्वमयाय महसे ओजसे बलाय कांताय कामाय नमस्ते उभयत्र भूयात् ॥

स्त्रियो व्रतैस्त्वां हृषीकेश्वरं स्वतो ह्याराध्य लोके पतिमाशासतेऽन्यम्।
तासां न ते वै परिपांत्यपत्यं प्रियं धनायूंषि यतोऽस्वतंत्राः ॥१२॥
स वै पतिः स्यादकुतोभयः स्वतः समंततः पाति भयातुरं जनम्।
स एक एवेतरथा मिथो भयं नैवात्मलाभादधि मन्यते परम् ॥१३॥
या तस्य ते पादसरोरुहार्हणं न कामयेत्साऽखिलकामलंपटा।
तदेव रासीप्सितमीप्सितमीप्सितोऽर्चितो यद्भग्नयाच्ञा भगवन्प्रतप्यते ॥१४॥
मत्प्राप्तयेऽजेशसुरासुरादयस्तप्यंत उग्रं तप ऐंद्रिये धियः।
ऋते भवत्पादपरायणान्न मां विदंत्यहं त्वद्धृदया यतोऽजित ॥१५॥
स त्वं ममाऽप्यच्युत शीर्ष्णि वंदितं करांबुजं यत्त्वदधायि सात्वताम्।
बिभर्षि मां लक्ष्मवरेण्य मायया क ईश्वरस्येहितमूहितुं विभुः ॥१६॥

एवं कामं स्तुवंत्येव लोकबंधुस्वरूपिणम्। प्रजापतिमुखा वर्षनाथाः कामस्य सिद्धये॥१७॥
रम्यके नाम वर्षे च मूर्तिं भगवतः पराम्। मात्स्यां देवासुरैर्वंद्यां मनुः स्तौति निरंतरम्॥१८॥

मनुरुवाच

ॐनमो मुख्यतमाय नमः सत्त्वाय प्राणायौजसे बलाय महामत्स्याय नमः ॥

अंतर्बहिश्चाखिललोकपालकैरदृष्टरूपो विचरस्युरुस्वनः।
स ईश्वरस्त्वं य इदं वशे नयन्नाम्ना यथा दारुमयीं नरः स्त्रियम् ॥१९॥
यं लोकपालाः किल मत्सरज्वरा हित्वा यतंतोऽपि पृथक् समेत्य च।
पातुं न शेकुर्द्विपदश्चतुष्पदः सरीसृपं स्थाणु यदत्र दृश्यते ॥२०॥
भवान्युगांतार्णव ऊर्मिमालिनि क्षोणीमिमामोषधिवीरुधां निधिम्।
मया सहोरुक्रम तेऽज ओजसा तस्मै जगत्प्राणगणात्मने नमः ॥२१॥

एवं स्तौति च देवेशं मनुः पार्थिवसत्तमः। मत्स्यावतारं देवेशं संशयच्छेदकारणम् ॥२२॥
ध्यानयोगेन देवस्य निर्धूताशेषकल्मषः। आस्ते परिचरन्भक्त्या महाभागवतोत्तमः ॥२३॥

इति श्रीदेवीभागवते अष्टमस्कन्धे भुवनकोशवर्णने नवमोऽध्यायः ॥९॥

अथ दशमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

हिरण्मये नाम वर्षे भगवान्कूर्मरूपधृक् । आस्ते योगपतिः सोऽयमर्यम्णा पूज्य ईड्यते॥१॥

अर्यमोवाच

ॐ नमो भगवते अकूपाराय सर्वसत्त्वगुणविशेषणाय नोपलक्षितस्थानाय नमो वर्ष्मणे नमो भूम्ने नमोऽवस्थानाय नमस्ते ।

यद्रूपमेतन्निजमाययार्पितमर्थस्वरूपं बहुरूपरूपितम् ॥
संख्या न यस्यास्त्ययथोपलंभनात्तस्मै नमस्तेऽव्यपदेशरूपिणे ॥ २ ॥
जरायुजं स्वेदजमंडजोद्भिदं चराचरं देवर्षिपितृभूतमैंद्रियम् ।
द्यौः खं क्षितिः शैलसरित्समुद्रं द्वीपग्रहर्क्षेत्यभिधेय एकः ॥ ३ ॥
यस्मिन्नसंख्येयविशेषनामरूपाकृतौ कविभिः कल्पितेयम् ।
संख्या यया तत्त्वदृशापनीयते तस्मै नमः सांख्यनिदर्शनाय ते ॥ ४ ॥

एवं स्तुवति देवेशमर्यमा सह वर्षपैः । गीयते चाऽपि भजते सर्वभूतभवं प्रभुम् ॥५॥
तथोत्तरेषु कुरुषु भगवान्यज्ञपूरुषः । आदिवाराहरूपोऽसौ धरण्या पूज्यते सदा ॥६॥
संपूज्य विधिवद्देवं तद्भक्त्याऽऽर्द्रार्द्रहृत्कजा । भूमिः स्तौति हरिं यज्ञवाराहं दैत्यमर्दनम् ॥७॥

भूरुवाच

ॐ नमो भगवते मंत्रतत्त्वलिंगाय यज्ञक्रतवे महाध्वरावयवाय
महावराहाय नमः कर्मशुक्लाय त्रियुगाय नमस्ते ॥८॥
यस्य स्वरूपं कवयो विपश्चितो गुणेषु दारुष्विव जातवेदसम् ।
मथ्नंति मथ्ना मनसा दिदृक्षवो गूढं क्रियार्थैर्नम ईरितात्मने ॥९॥
द्रव्यक्रियाहेत्वयनेशकर्तृभिर्मायागुणैर्वस्तुभिरीक्षितात्मने ।
अन्वीक्षयांगातिशयात्मबुद्धिभिर्निरस्तमायाकृतये नमोऽस्तु ते ॥१०॥
करोति विश्वस्थितिसंयमोदयं यस्येप्सितं नेप्सितुमीक्षितुर्गुणैः ।
माया यथाऽयो भ्रमते तदाश्रयं ग्राव्णो नमस्ते गुणकर्मसाक्षिणे ॥११॥
प्रमथ्य दैत्यं प्रतिवारणं मृधे यो मां रसाया जगदादिसूकरः ।
कृत्वाऽग्रदंष्ट्रे निरगादुदन्वतः क्रीडन्निवेभः प्रणताऽस्मि तं विभुम् ॥१२॥

किंपुरुषे वर्षेऽस्मिन्भगवंतं दाशरथिं च सर्वेशम् । सीतारामं देवं श्रीहनुमानादिपूरुषं स्तौति ॥१३॥

हनुमानुवाच

ॐ नमो भगवते उत्तमश्लोकाय नम इति । आर्यलक्षणशीलव्रताय नम उपशिक्षितात्मने उपासितलोकाय नमः । साधुवादनिकषणाय नमो ब्रह्मण्यदेवाय महापुरुषाय महाभागाय नम इति ॥

यत्तद्विशुद्धानुभवात्ममेकं स्वतेजसा ध्वस्तगुणव्यवस्थम् ।
प्रत्यक् प्रशांतं सुधियोपलंभनं ह्यनामरूपं निरहं प्रपद्ये ॥१४॥
मर्त्यावतारास्त्विह मर्त्यशिक्षणं रक्षोवधायैव न केवलं विभोः ।
कुतोऽन्यथा स्याद्रमतः स्व आत्मनः सीताकृतानि व्यसनानीश्वरस्य ॥१५॥
न वै स आत्मात्मवतां सुहृत्तमः सक्तस्त्रिलोक्यां भगवान्वासुदेवः ।
न स्त्रीकृतं कश्मलमश्नुवीत न लक्ष्मणं चापि विहातुमर्हति ॥१६॥
न जन्म नूनं महतो न सौभगं न वाङ् न बुद्धिर्नाकृतिस्तोषहेतुः ।
तैर्यद्विसृष्टानपि नो वनौकसश्चकार सख्ये बत लक्ष्मणाग्रजः ॥१७॥
सुरोऽसुरो वाप्यथवा नरोऽनरः सर्वात्मना यः सुकृतज्ञमुत्तमम् ।
भजेत रामं मनुजाकृतिं हरिं य उत्तराननयत्कोशलान्दिवम् ॥१८॥

नारायण उवाच

एवं किंपुरुषे वर्षे सत्यसंधं दृढव्रतम् । रामं राजीवपत्राक्षं हनुमान्वानरोत्तमः ॥१९॥
स्तौति गायति भक्त्या च संपूजयति सर्वशः । य एतच्छृणुयाच्चित्रं रामचन्द्रकथानकम् ॥२०॥
सर्वपापविशुद्धात्मा याति रामसलोकताम् ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥१०॥

अथ एकादशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

भारताख्ये च वर्षेऽस्मिन्नहमादिजपूरुषः । तिष्ठामि भवता चैव स्तवनं क्रियतेऽनिशम् ॥१॥

नारद उवाच

ॐ नमो भगवते उपशमशीलायोपरतानात्म्याय नमोऽकिंचनवित्ताय ऋषिऋषभाय नरनारायणाय । परमहंसपरमगुरवे आत्मारामाधिपतये नमो नम इति ।

कर्ताऽस्य सर्गादिषु यो न बध्यते न हन्यते देहगतोऽपि दैहिकैः ।
द्रष्टुर्न दृश्यस्य गुणावदूष्यते तस्मै नमोऽसक्तविविक्तसाक्षिणे ॥२॥
इदं हि योगेश्वरयोगनैपुणं हिरण्यगर्भो भगवाञ्जगाद यत् ।
यदंतकाले त्वयि निर्गुणे मनो भक्त्या दधीतोज्झितदुष्कलेवरः ॥३॥
यथैहिकामुष्मिककामलंपटः सुतेषु दारेषु धनेषु चिंतयन् ।
शंकेत विद्वान्कुकलेवरात्ययाद्यस्तस्य यत्नः श्रम एव केवलम् ॥४॥
तन्नः प्रभो त्वं कुकलेवरार्पितां त्वं माययाऽहंममतामधोक्षज ।
भिंद्याम येनाशु वयं सुदुर्भिदां विधेहि योगं त्वयि नः स्वभावजम् ॥५॥

एवं स्तौति सदा देवं नारायणमनामयम् । नारदो मुनिशार्दूलः प्रज्ञाताखिलसारदृक् ॥६॥
अस्मिन्वै भारते वर्षे सरिच्छैलास्तु संति हि । तान्प्रवक्ष्यामि देवर्षे शृणुष्वैकाग्रमानसः ॥७॥
मलयो मंगलप्रस्थो मैनाकश्च त्रिकूटकः । ऋषभः कुटकः कोल्लः सह्यो देवगिरिस्तथा ॥८॥
ऋष्यमूकश्च श्रीशैलो व्यंकटाद्रिर्महेंद्रकः । वारिधारश्च विंध्यश्च मुक्तिमानृक्षपर्वतः ॥९॥
पारियात्रस्तथा द्रोणश्चित्रकूटगिरिस्तथा । गोवर्धनो रैवतकः ककुभो नीलपर्वतः ॥१०॥
गौरमुखश्चेंद्रकीलो गिरिः कामगिरिस्तथा । एते चान्ये ष्यसंख्याता गिरयो बहुपुण्यदाः॥११॥
एतदुत्पन्नसरितः शतशोऽथ सहस्रशः । पानावगाहनस्नानदर्शनोत्कीर्तनैरपि ॥१२॥
नाशयंति च पापानि त्रिविधानि शरीरिणाम् । ताम्रपर्णी चन्द्रवंशा कृतमाला वटोदका ॥१३॥
वैहायसी च कावेरी वेणा चैव पयस्विनी । तुङ्गभद्रा कृष्णवेणा शर्करावर्तका तथा ॥१४॥
गोदावरी भीमरथी निर्विन्ध्या च पयोष्णिका । तापी रेवा च सुरसा नर्मदा च सरस्वती ॥१५॥
चर्मण्वती च सिंधुश्च अंधशोणौ महानदौ । ऋषिकुल्या त्रिसामा च वेदस्मृतिमहानदी ॥१६॥
कौशिकी यमुना चैव मंदाकिनी दृषद्वती । गोमती सरयू रोधवती सप्तवती तथा ॥१७॥
सुषोमा च सतद्रुश्च चंद्रभागा मरुद्वृधा । वितस्ता च असिक्नी च विश्वा चेति प्रकीर्तिताः ॥
अस्मिन्वर्षे लब्धजन्मपुरुषैः स्वस्वकर्मभिः । शुक्ललोहितकृष्णाख्यैर्दिव्यमानुषनारकाः ॥१९॥
भवंति विविधा भोगाः सर्वेषां च निवासिनाम् । यथावर्णविधानेनाऽपवर्गो भवति स्फुटम् ॥२०॥
एतदेव च वर्षस्य प्राधान्यं कार्यसिद्धितः । वदंति मुनयो वेदवादिनः स्वर्गवासिनः ॥२१॥

अहो अमीषां किमकारि शोभनं प्रसन्न एषांस्विदुत स्वयं हरिः ।
यैर्जन्म लब्धं नृषु भारताजिरे मुकुंदसेवौपयिकं स्पृहा हि नः ॥२२॥
किं दुष्करैर्नः क्रतुभिस्तपोव्रतैर्दानादिभिर्वा द्युजयेन फल्गुना ।
न यत्र नारायणपादपङ्कजस्मृतिः प्रमुष्टाऽतिशयेंद्रियोत्सवात् ॥२३॥

कल्पायुषां स्थानजयात्पुनर्भवात्क्षणायुषां भारतभूजयो वरम् ।
क्षणेन मर्त्येन कृतं मनस्विनः संन्यस्य संयांत्यभयं पदं हरेः ॥२४॥
न यत्र वैकुंठकथासुधापगा न साधवो भागवतास्तदाश्रयाः ।
न यत्र यज्ञेशमखा महोत्सवाः सुरेशलोकोऽपि न वै स सेव्यताम् ॥२५॥
प्राप्ता नृजातिं त्विह ये च जंतवो ज्ञानक्रियाद्रव्यकलापसंभृताम् ॥
न वै यतेरन्न पुनर्भवाय ते भूयो वनौका इव यांति बंधनम् ॥२६॥
यैः श्रद्धया बर्हिषि भागशो हविर्निरुप्तमिष्टं विधिमंत्रवस्तुतः ।
एकः पृथङ्नामभिराहूतो मुदा गृह्णाति पूर्णः स्वयमाशिषां प्रभुः ॥२७॥
सत्यं दिशत्यर्थितमर्थितो नृणां नैवार्थदो यत्पुनरर्थिता यतः ।
स्वयं विधत्ते भजतामनिच्छतामिच्छापिधानं निजपादपल्लवम् ॥२८॥
"यद्यत्र नः स्वर्गसुखावशेषितं स्विष्टस्य पूर्तस्य कृतस्य शोभनम् ।
तेनाऽजनाभे स्मृतिमज्जन्म नः स्याद्वर्षे हरिर्भजतां शं तनोति ॥१॥"

नारायण उवाच

एवं स्वर्गगता देवाः सिद्धाश्च परमर्षयः । प्रवदंति च माहात्म्यं भारतस्य सुशोभनम् ॥२९॥
जंबुद्वीपस्य चाष्टौ हि उपद्वीपाः स्मृताः परे । हयमार्गान्विशोधद्भिः सागरैः परिकल्पिताः ॥३०॥
स्वर्णप्रस्थश्चंद्रशुक्र आवर्तनरमाणकौ । मंदरोपाख्यहरिणाः पांचजन्यस्तथैव च ॥३१॥
सिंहलश्चैव लंकेति उपद्वीपाष्टकं स्मृतम् । जंबुद्वीपस्य मानं हि कीर्तितं विस्तरेण च ॥३२॥
अतः परं प्रवक्ष्यामि प्लक्षादिद्वीपषट्ककम् ॥३३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कंधे एकादशोऽध्यायः ॥११॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

जंबुद्वीपो यथा चाऽयं यत्प्रमाणेन कीर्तितः । तावता सर्वतः क्षारोदधिना परिवेष्टितः ॥१॥
जंब्वाख्येन यथा मेरुस्तथा क्षारोदकेन च । क्षारोदधिस्तु द्विगुणः प्लक्षाख्येनोपवेष्टितः ॥२॥
यथैव परिखावाह्योपवनेन हि वेष्ट्यते । प्लक्षाख्यश्च स्वयं जंबुप्रमाणो द्वीपरूपधृक् ॥३॥
हिरण्मयोऽग्निस्तत्रैव तिष्ठतीति विनिश्चयः । प्रियव्रतात्मजस्तत्र सप्तजिह्व इति स्मृतः ॥४॥
अग्निस्तदधिपस्त्विध्मजिह्वः स्वं द्वीपमेव च । विभज्य सप्त वर्षाणि स्वपुत्रेभ्यो ददौ विभुः ॥५॥
स्वयमात्मविदां मान्यां योगचर्यां समाश्रितः । तेनैव चाऽऽत्मयोगेन भगवंतमुपागतः ॥६॥

शिवं च यवसं भद्रं शांतं क्षेमामृते तथा । अभयं चेति सप्तैव तद्वर्षाणि सदेक्षताम् ॥७॥
तेषु प्रोक्ता नदीः सप्त गिरयः सप्त चैव हि । अरुणा नृम्णांगिरसी सावित्री सुप्रभातिका ॥८॥
ऋतंभरा सत्यंभरा इति नद्यः प्रकीर्तिताः । मणिकूटो वज्रकूट इंद्रसेनस्तथैव च ॥९॥
ज्योतिष्मान्वै सुपर्णश्च हिरण्यष्ठीव एव च । मेघमाल इति ख्याता प्लक्षद्वीपस्य पर्वताः॥१०॥
नदीनां जलमात्रेण दर्शनस्पर्शनादिभिः । निर्धूताशेषरजसो निस्तमस्काः प्रजास्तथा ॥११॥
हंसश्चैव पतंगश्च ऊर्ध्वायन इतीव च । सत्यांगसंज्ञाश्चत्वारो वर्णाः प्लक्षस्य द्वीपके ॥१२॥
सहस्रायुःप्रमाणाश्च विविधोपमदर्शनाः । स्वर्गद्वारं त्रयीविद्या विधिनार्के यजंति ते ॥१३॥
प्रत्नस्य विष्णो रूपं च सत्यर्तस्य च ब्रह्मणः । अमृतस्य च मृत्योश्च सूर्यमात्मानमीमहि ॥१४॥
प्लक्षादिषु च सर्वेषु पंचद्वीपेषु नारद । आयुरिंद्रियमोजश्च बलं बुद्धिः सहोऽपि च ॥१५॥
विक्रमः सर्वलोकानां सिद्धिरौत्पत्तिकी सदा । प्लक्षद्वीपापरं चेक्षुरसोदः सरितां पतिः ॥१६॥
प्लक्षद्वीपं समग्रं च परिवार्यावतिष्ठते । शाल्मलाख्यस्ततो द्वीपश्चास्माद्द्विगुणविस्तरः१७॥
समानेन सुरोदेन सिंधुना परिवेष्टितः । यत्र वै शाल्मलीवृक्षः प्लक्षायामः प्रकीर्तितः१८॥
स्थानं तत्पक्षिराजस्य गरुडस्य महात्मनः । तस्य द्वीपस्य नाथो हि यज्ञबाहुः प्रियव्रतात्॥१९॥
जातः स एव सप्तभ्यः स्वपुत्रेभ्यो ददौ धराम् । तद्वर्षाणां च नामानि कथितानि निबोधत॥२०॥
सुरोचनं सौमनस्यं रमणं देववर्षकम् । पारिभद्रं तथा चाऽप्यायनं विज्ञातनामकम् २१॥
तेषु वर्षाद्रयः सप्त सप्तैव सरितः स्मृताः । सरसः शतशृंगश्च वामदेवश्च कंदकः ॥२२॥
कुमुदः पुष्पवर्षश्च सहस्रश्रुतिरेव च । एते च पर्वताः सप्त नदीनामानि चोच्यते ॥२३॥
अनुमतिः सिनीवाली सरस्वती कुहूस्तथा । रजनी चैव नंदा च राकेति परिकीर्तिताः ॥२४॥
तद्वर्षपुरुषाः सर्वे चातुर्वर्ण्यसमाह्वयाः । श्रुतधरो वीर्यधरो वसुंधर इषुंधरः ॥२५॥
भगवंतं वेदमयं यजंते सोममीश्वरम् । स्वगोभिः पितृदेवेभ्यो विभजन्कृष्णशुक्लयोः२६॥
सर्वासां च प्रजानां च राजा सोमः प्रसीदतु । एवं सुरोदाद्द्विगुणः स्वमानेन प्रकीर्तिताः ॥२७॥
घृतोदेनावृतः सोऽयं कुशद्वीपः प्रकाशते । यस्मिन्नास्ते कुशस्तंबो द्वीपाख्याकारणो ज्वलन् ॥
स्वशष्परोचिषा काष्ठा भासयन्परितिष्ठते । हिरण्यरेतास्तद्द्वीपपतिः प्रैयव्रतः स्वराट् ॥२९॥
स्वपुत्रेभ्यश्च सप्तभ्यस्तद्द्वीपं सप्तधाऽभजत् । वसुश्च वसुदानश्च तथा दृढरुचिः परः ॥३०॥
नाभिगुप्तस्तुत्यव्रतौ विविक्तनामदेवकौ । तेषां वर्षेषु सप्तैव सीमागिरिवराः स्मृताः ॥३१॥
नद्यः सप्तैव संतीह तन्नामानि निबोधत । चक्रस्तथा चतुःशृंगः कपिलश्चित्रकूटकः ॥३२॥
देवानीकश्चोर्ध्वरोमा द्रविणः सप्त पर्वताः । रसकुल्या मधुकुल्या मित्रविंदा तथैव च ॥३३॥
श्रुतविंदा देवगर्भा घृतच्युन्मंदमालिके । यत्पयोभिः कुशद्वीपवासिनः सर्व एव ते ॥३४॥

कुशलः कोविदश्चैवाऽप्यभियुक्तस्तथैव च । कुलकश्चेति संज्ञाभिश्चतुर्वर्णाः प्रकीर्तिताः ॥३५॥
जातवेदसरूपं तं देवं कर्मजकौशलैः । यजंते देववर्याभाः सर्वं सर्वविदो जनाः ॥३६॥
परस्य ब्रह्मणः साक्षाज्जातवेदोऽसि हव्यवाट् । देवानां पुरुषांगानां यज्ञेन पुरुषं यज ॥३७॥
एवं यजंते ज्वलनं सर्वे द्वीपाधिवासिनः ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कंधे द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

नारद उवाच

शिष्टद्वीपप्रमाणं च वद सर्वार्थदर्शन । येन विज्ञातमात्रेण परानंदमयो भवेत् ॥१॥

श्रीनारायण उवाच

कुशद्वीपस्य परितो घृतोदावरणं महत् । ततो बहिः क्रौंचद्वीपो द्विगुणः स्यात्स्वमानतः ॥२॥
क्षीरोदेनावृतो भाति यस्मिन्क्रौंचाद्रिरस्ति च । नाम निर्वर्तकः सोऽयं द्वीपस्य परिवर्तते ॥३॥
योऽसौ गुहस्य शक्त्या च भिन्नकुक्षिः पुराऽभवत् । क्षीरोदेनासिच्यमानो वरुणेन च रक्षितः ॥४॥
घृतपृष्ठो नाम यस्य विभाति किल नायकः । प्रियव्रतात्मजः श्रीमान्सर्वलोकनमस्कृतः ॥५॥
स्वद्वीपं तु विभज्यैव सप्तधा स्वात्मजान्ददौ । पुत्रनामसु वर्षेषु वर्षपान्सन्निवेशयन् ॥६॥
स्वयं भगवतस्तस्य शरणं संजगाम ह । आमो मधुरुहश्चैव मेघपृष्ठः सुधामकः ॥७॥
भ्राजिष्ठो लोहितार्णश्च वनस्पतिरितीव च । नगा नद्यश्च सप्तैव विख्याता भुवि सर्वतः ॥८॥
शुक्लो वै वर्धमानश्च भोजनश्चोपबर्हणः । नंदश्च नंदनः सर्वतो भद्र इति कीर्तिताः ॥९॥
अभया अमृतौघाचार्यका तीर्थवतीति च । वृत्तिरूपवती शुक्ला पवित्रवतिका तथा ॥१०॥
एतासामुदकं पुण्यं चातुर्वर्ण्येन पीयते । पुरुषऋषभौ तद्वद्द्रविणाख्यश्च देवकः ॥११॥
एते चतुर्वर्णजाताः पुरुषा निवसंति हि । तत्रत्याः पुरुषा आपोमयं देवमपां पतिम् ॥१२॥
पूर्णेनांजलिना भक्त्या यजंते विविधक्रियाः । आपः पुरुषवीर्याः स्थ पुनंतीर्भूर्भुवः स्वरः ॥१३॥
तानः पुनीताऽमीवघ्नीः स्पृशतामात्मना भुवः । इति मंत्रजपांते च स्तुवंति विविधैः स्तवैः ॥१४॥
एवं परस्तात्क्षीरोदात्परितश्चोपवेशितः । द्वात्रिंशल्लक्षसंख्याकयोजनायाममाश्रितः ॥१५॥
स्वमानेन च द्वीपोऽयं दधिमंडोदकेन च । शाकद्वीपो विशिष्टोऽयं यस्मिञ्छाको महीरुहः १६॥
स्वक्षेत्रव्यपदेशस्य कारणं स हि नारद । प्रैयव्रतोऽधिपस्तस्य मेधातिथिरिति स्मृतः ॥१७॥
विभज्य सप्त वर्षाणि पुत्रनामानि तेषु च । सप्त पुत्रान्निजान्स्थाप्य स्वयं योगगतिं गतः ॥१८॥
पुरोजवो मनःपूर्वजवोऽथ पवमानकः । धूम्रानीकश्चित्ररेफो बहुरूपोऽथ विश्वधृक् ॥१९॥

मर्यादागिरयः सप्त नद्यः सप्तैव कीर्तिताः । ईशान ऊरुशृंगोऽथ बलभद्रः शतकेसरः ॥२०॥
सहस्रस्रोतको देवपालोऽप्यंते महाशनः । एतेऽद्रयः सप्त चोक्ताः सरिन्नामानि सप्त च २१॥
अनघा प्रथमायुर्दामभयस्पृष्टिरेव च । अपराजिता पंचपदी सहस्रश्रुतिरेव च ॥२२॥
ततो निजधृतिश्चोक्ताः सप्त नद्यो महोज्ज्वलाः । तद्वर्षपुरुषाः सर्वे सत्यव्रतक्रतुव्रतौ ॥२३॥
दानव्रतानुव्रतौ च चतुर्वर्णा उदीरिताः । भगवंतं प्राणवायुं प्राणायामेन संयुताः ॥२४॥
यजंति निर्धूतरजस्तमसः परमं हरिम् । अंतः प्रविश्य भूतानि यो बिभर्त्यात्मकेतुभिः ॥२५॥
अन्तर्यामीश्वरः साक्षात्पातु नो यद्वशे इदम् । परस्ताद्धिमंडोदात्ततस्तु बहुविस्तरः ॥२६॥
पुष्करद्वीपनामाऽयं शाकद्वीपद्विसंगुणः । स्वसमानेन स्वादूदकेनाऽयं परिवेष्टितः ॥२७॥
यत्राऽस्ते पुष्करं भ्राजदग्निचूडानिभानि च । पत्राणि विशदानीह स्वर्णपत्रायुतायुतम् ॥२८॥
श्रीमद्भगवतश्चेदमासनं परमेष्ठिनः । कल्पितं लोकगुरुणा सर्वलोकसिसृक्षया ॥२९॥
तद्द्वीप एक एवाऽयं मानसोत्तरनामकः । अर्वाचीनपराचीनवर्षयोरवधिर्गिरिः ॥३०॥
उच्छ्रायायामयोः संख्याऽयुतयोजनसंमिता । यत्र दिक्षु च चत्वारि चतसृषु पुराणि ह ॥३१॥
इन्द्रादिलोकपालानां यदुपर्यर्कनिर्गमः । मेरुं प्रदक्षिणीकुर्वन्भानुः पर्येति यत्र हि ॥३२॥
सवत्सरात्मकं चक्रं देवाहोरात्रतो भ्रमन् । प्रैयव्रतोऽधिपो वीतिहोत्रः स्वात्मजकद्वयम् ॥३३॥
वर्षद्वये परिस्थाप्य वर्षनामधरं क्रमात् । रमणो धातकिश्चैव तत्तद्वर्षपती उभौ ॥३४॥
कृताः स्वयं पूर्वजवद्भगवद्भक्तितत्पराः । तद्वर्षपुरुषा ब्रह्मरूपिणं परमेश्वरम् ॥३५॥
सकर्मकेन योगेन यजंति परिशीलिताः । यत्तत्कर्ममयं लिंगं ब्रह्मलिंगं जनोऽर्चयेत् ॥३६॥
एकांतमद्वयं शांत तस्मै भगवते नमः ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

ततः परस्तादचलो लोकालोकेति नामकः । अंतराले च लोकालोकयोर्यः परिकल्पितः ॥१॥
यावदस्ति च देवर्षे ह्यंतरं मानसोत्तरात् । सुमेरोस्तावती शुद्धा कांचनी भूमिरस्ति हि ॥२॥
दर्पणोदरतुल्या सा सर्वप्राणिविवर्जिता । यस्यां पदार्थः प्रहितो न किंचित्प्रत्युदीयते ॥३॥
अतः सर्वप्राणिसंघरहिता सा च नारद । लोकालोक इति व्याख्या यदत्र परिकल्पिता ॥४॥
लोकालोकांतरे चास्य वर्तते सर्वदा स्थितिः । ईश्वरेण स लोकानां त्रयाणामंतगः कृतः ॥५॥
सूर्यादीनां ध्रुवांतानां रश्मयो यद्वशादिह । अर्वाचीनाश्च त्रींल्लोकानातन्वानाः कदापि हि ॥६॥

पराचीनत्वभाजो हि न भवंति च नारद । तावदुन्नहनायामः पर्वतेन्द्रो महोदयः ॥७॥
एतावांल्लोकविन्यासोऽयं संस्थामानसलक्षणैः । कविभिः स तु पंचाशत्कोटिभिर्गणितस्य च ॥८॥
भूगोलस्य चतुर्थांशो लोकालोकाचलो मुने । तस्योपरि चतुर्दिक्षु ब्रह्मणा चात्मयोगिना ॥९॥
निवेशिता दिग्गजा ये तन्नामानि निबोधत । ऋषभः पुष्पचूडोऽथ वामनोऽथाऽपराजितः॥१०॥
एते समस्तलोकस्य स्थितिहेतव ईरिताः । तेषां च स्वविभूतीनां बहुवीर्योपबृंहणम् ॥११॥
विशुद्धसत्त्वं चैश्वर्यं वर्धयन्भगवान्हरिः । आस्ते सिद्ध्यष्टकोपेतो विष्वक्सेनादिसंवृतः १२॥
निजायुधैः परिवृतो भुजदण्डैः समंततः । आस्ते सकललोकस्य स्वस्तये परमेश्वरः ॥१३॥
आकल्पमेवं वेषं स गतो विष्णुः सनातनः । स्वमायारचितस्याऽस्य गोपीथायात्मसाधनः ॥१४॥
यांतर्विस्तार एतेन ह्यलोकपरिमाणकम् । व्याख्यातं यद्बहिर्लोकालोकाचल इतीरणात् ॥१५॥
ततः परस्ताद्योगेश गतिं शुद्धां वदंति हि । अंडमध्यगतः सूर्योद्यावाभूम्योर्यदंतरम् ॥१६॥
सूर्याडगोलयोर्मध्ये कोट्यः स्युः पंचविंशतिः । मृतेंड एष एतस्मिञ्जातो मार्तंडशब्दभाक् ॥१७॥
हिरण्यगर्भ इति यद्धिरण्यांडसमुद्भवः । सूर्येण हि विभज्यंते दिशः खं द्यौर्महीभिदा ॥१८॥
स्वर्गापवर्गौ नरका रसौकांसि च सर्वशः । देवतिर्यङ्मनुष्याणां सरीसृपसवीरुधाम् ॥१९॥
सर्वजीवनिकायानां सूर्य आत्मा दृगीश्वरः । एतवान्भूमण्डलस्य सन्निवेश उदाहृतः ॥२०॥
एनेन हि दिवो मानं वर्णयंति च तद्विदः । द्विदलानां च निष्पावादीनां च दलयोर्यथा ॥२१॥
अंतरेण तयोरंतरिक्षं तदुभयसंधितम् । यन्मध्यगश्च भगवान्भानुर्वै तपतां वरः ॥२२॥
आतपेन त्रिलोकीं च प्रतपत्येव भासयन् । उत्तरायणमासाद्य गतिमांद्यं वितन्वते ॥२३॥
आरोहस्थानमसौ गत्वाहो दैर्घ्यमाचरेत् । दक्षिणायनमासाद्य गतिशैघ्र्यं वितन्वते ॥२४॥
अवरोहणस्थानमसौ गच्छन्ह्रस्वं दिनं चरेत् । विषुवत्संज्ञमासाद्य गतिसाम्यं वितन्वते ॥२५॥
समस्थानमथाऽऽसाद्य दिनसाम्यं करोति च। यदा च मेषतुलयोः संचरेद्धि दिवाकरः ॥२६॥
समानानि त्वहोरात्राण्यातनोति त्रयीमयः । वृषादिपंचसु यदा राशिष्वर्को विरोचते ॥२७॥
तदाहानि च वर्धंते रात्रयोऽपि ह्रसंति च । वृश्चिकादिषु सूर्यो हि यदा संचरते रविः ॥२८॥
तदाऽपीमान्यहोरात्राणि भवंति विपर्ययात् ॥२९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कंधे चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

अतः परं प्रवक्ष्यामि भानोर्गमनमुत्तमम् । शीघ्रमंदादिगतिभिस्त्रिविधं गमनं रवेः ॥१॥

सर्वग्रहाणां त्रीण्येव स्थानानि सुरसत्तम । स्थानं जारद्गवं मध्यं तथैरावतमुत्तरम् ॥२॥
वैश्वानरं दक्षिणतो निर्दिष्टमिति तत्त्वतः । अश्विनी कृत्तिका याम्या नागवीथीति शब्दिता ३॥
रोहिण्यार्द्रा मृगशिरो गजवीथ्यभिधीयते । पुष्याश्लेषा तथादित्या वीथी चैरावती स्मृता॥४॥
एतास्तु वीथयस्तिस्र उत्तरो मार्ग उच्यते । तथा द्वे चाऽपि फल्गुन्यौ मघा चैवार्षभी मता५॥
हस्तश्चित्रा तथा स्वाती गोवीथीति तु शब्दिता । ज्येष्ठा विशाखानुराधा वीथी जारद्गवी मता॥६॥
एतास्तु वीथयस्तिस्रो मध्यमो मार्ग उच्यते । मूलाषाढोत्तराषाढा अजवीथ्यभिशब्दिता ॥७॥
श्रवणं च धनिष्ठा च मार्गी शतभिषक् तथा । वैश्वानरी भाद्रपदे रेवती चैव कीर्तिता ॥८॥
एतास्तु वीथयस्तिस्रो दक्षिणो मार्ग उच्यते । उत्तरायणमासाद्य युगान्तांतर्निबद्धयोः ॥९॥
कर्षणं पाशयोर्वायुबद्धयो रोहणं स्मृतम् । तदाभ्यंतरगान्मंडलाद्रथस्य गतेर्भवेत् ॥१०॥
मांद्यं दिवसवृद्धिश्च जायते सुरसत्तम । रात्रिह्रासश्च भवति सौम्यायनक्रमो ह्ययम् ॥११॥
दक्षिणायनके पाशे प्रेरणादवरोहणम् । बहिर्मंडलवेशेन गतिशैघ्र्यं तदा भवेत् ॥१२॥
तदा दिनाल्पता रात्रिवृद्धिश्च परिकीर्तिता । वैषुवे पाशसाम्यात्तु समावस्थानतो रवेः ॥१३॥
मध्यमंडलवेशश्च साम्यं रात्रिदिनादिके । आकृष्येते यदा तौ तु ध्रुवेण समधिष्ठितौ॥१४॥
तदाभ्यंतरतः सूर्यो भ्रमते मंडलानि च । ध्रुवेण मुच्यमानेन पुना रश्मियुगेन तु ॥१५॥
तथैव बाह्यतः सूर्यो भ्रमते मंडलानि च । तस्मिन्मेरौ पूर्वभागे पुर्यैंद्री देवधानिका ॥१६॥
दक्षिणे वै संयमनी नाम याम्या महापुरी । पश्चान्निम्लोचनी नाम वारुणी वै महापुरी॥१७॥
तदुत्तरे पुरी सौम्या प्रोक्ता नाम विभावरी । ऐंद्रपुर्यां रवेः प्रोक्त उदयो ब्रह्मवादिभिः ॥१८॥
संयमन्यां च मध्याह्ने निम्लोचन्यां निमीलनम् । विभावर्यां निशीथः स्यात्तिग्मांशोः सुरपूजितः ॥
प्रवृत्तेश्च निमित्तानि भूतानां तानि सर्वशः । मेरोश्चतुर्दिशं भानोः कीर्तितानि मया मुने॥२०॥
मेरुस्थानां सदा मध्यं गत एव विभाति हि । सव्यं गच्छन्दक्षिणेन करोति स्वर्णपर्वतम्॥२१॥
उदयास्तमये चैव सर्वकालं तु सम्मुखे । दिशास्वशेषासु तथा सुरर्षे विदिशासु च ॥२२॥
यैर्यत्र दृश्यते भास्वान्स तेषामुदयः स्मृतः । तिरोभावं च यत्रैति तत्रैवास्तमनं रवेः ॥२३॥
नैवास्तमनमर्कस्य नोदयः सर्वदा सतः । उदयास्तमनाख्यं हि दर्शनादर्शनं रवेः ॥२४॥
शक्रादीनां पुरे तिष्ठन्स्पृशत्येष पुरत्रयम् । विकर्णौ द्वौ विकर्णस्थस्त्रीन्कोणान्द्वे पुरे तथा२५॥
सर्वेषां द्वीपवर्षाणां मेरुरुत्तरतः स्थितः । यैर्यत्र दृश्यते भानुः सैव प्राचीति चोच्यते ॥२६॥
तद्वामभागतो मेरुर्वर्ततेति विनिर्णयः । यदि चैंद्रयाः प्रचलते घटिका दशपंचभिः॥२७॥
याम्यां तदा योजनानां सपादं कोटियुग्मकम् । सार्धद्वादशलक्षाणि पंचनेत्रसहस्रकम् ॥२८॥
प्रक्रामति सहस्रांशुः कालमार्गप्रदर्शकः । एवं ततो वारुणीं च सौम्यामैंद्रीं सहस्रदृक्॥२९॥

र्येति कालचक्रात्मा द्युमणिः कालबुद्धये । तथा चाऽन्ये ग्रहाः सोमादयो ये दिविचारिणः ३०॥
नक्षत्रैः सह चोद्यंति सह चास्तं व्रजंति ते । एवं मुहूर्तेन रथो भानोरष्टशताधिकम् ॥३१॥
योजनानां चतुस्त्रिंशल्लक्षाणि भ्रमति प्रभुः । त्रयीमयश्चतुर्दिक्षु पुरीषु च समीरणात् ॥३२॥
प्रवहाख्यात्सदा कालचक्रं पर्येति भानुमान् । यस्य चक्रं रथस्यैकं द्वादशारं त्रिनाभिकम्॥३३॥
षण्नेमि कवयस्तं च वत्सरात्मकमूचिरे । मेरुमूर्धनि तस्याऽक्षो मानसोत्तरपर्वते ॥३४॥
कृतेतरविभागो यः प्रोतं तत्र रथांगकम् । तैलकारकयंत्रेण चक्रसाम्यं परिभ्रमन् ॥३५॥
मानसोत्तरनाम्नीह गिरौ पर्येति चांशुमान् । तस्मिन्नक्षे कृतं मूलं द्वितीयोऽक्षो ध्रुवे कृतः॥३६॥
तुर्यमानेन तैलस्य यंत्राक्षवदितीरितः । कृतोपरितनो भागः सूर्यस्य जगतांपतेः ॥३७॥
रथनीडस्तु षट्त्रिंशल्लक्षयोजनमायतः । तत्तुर्यभागतः सोऽयं परिणाहेन कीर्तितः ॥३८॥
तावानर्करथस्याऽत्र युगस्तस्मिन्हयाः शुभाः । सप्तच्छंदोभिधानाश्च सूरसूतेन योजिताः ॥३९॥
वहंति देवमादित्यं लोकानां सुखहेतवे । पुरस्तात्सवितुः सूतोऽरुणः पश्चान्नियोजितः ४०॥
सौत्ये कर्मणि संयुक्तो वर्तते गरुडाग्रजः । तथैव वालखिल्याख्या ऋषयोंगुष्ठपर्वकाः ॥४१॥
प्रमाणेन परिख्याताः षष्टिसाहस्रसंख्यकाः । स्तुवंति पुरतः सूर्यं सूक्तवाक्यैः सुशोभनैः ॥४२॥
तथा चाऽन्ये च ऋषयो गंधर्वा अप्सरोरगाः । ग्रामण्यो यातुधानाश्च देवाः सर्वे परेश्वरम् ॥४३॥
एकैकशः सप्त सप्त मासि मासि विरोचनम् । सार्धलक्षोत्तरं कोटिनवकं भूमिमण्डलम् ॥४४॥
द्विसहस्रं योजनानां स गव्यूत्युत्तरं क्षणात् । पर्येति देवदेवेशो विश्वव्यापी निरन्तरम् ॥४५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे पंचदशोऽध्यायः ॥१५॥

अथ षोडशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

अथातः श्रूयतां चित्रं सोमादीनां गमादिकम् । तद्गत्यनुसृता नृणां शुभाशुभनिदर्शना ॥१॥
यथा कुलालचक्रेण भ्रमता भ्रमतां सह । तदाश्रयाणां च गतिरन्या कीटादिनां भवेत् ॥२॥
एवं हि राशिवृन्देन कालचक्रेण तेन च । मेरुं ध्रुवं च सरतां प्रादक्षिण्येन सर्वदा ॥३॥
ग्रहाणां भानुमुख्यानां गतिरन्यैव दृश्यते । नक्षत्रांतरगामित्वाद्भांतरे गमनं तथा ॥४॥
गतिद्वयं चाऽविरुद्धं सर्वत्रैष विनिर्णयः । स एव भगवानादिपुरुषो लोकभावनः ॥५॥
नारायणोऽखिलाधारो लोकानां स्वस्तये भ्रमन् । कर्मशुद्धिनिमित्तं तु आत्मानं वै त्रयीमयम् ॥६॥
कविभिश्चैव वेदेन विजिज्ञास्योऽर्कधाऽभवत् । षट्सु क्रमेण ऋतुषु वसंतादिषु च स्वयम् ॥७॥
यथोपजोषमृतुजान्गुणान्वै विदधाति च । तमेनं पुरुषाः सर्वे त्रय्या च विद्यया सदा ॥८॥

वर्णाश्रमाचारपथा तथाऽम्नातैश्च कर्मभिः । उच्चावचैः श्रद्धया च योगानां च वितानकैः ६॥
अंजसा च यजंते ये श्रेयो विंदंति ते मतम् । अथैष आत्मा लोकानां द्यावाभूम्यंतरेण च १०॥
कालचक्रगतो भुंक्ते मासान्द्वादशराशिभिः । संवत्सरस्यावयवान्मासः पक्षद्वयं दिवा ॥११॥
नक्तं चेति स पादर्क्षद्वयमित्युपदिश्यते । यावता षष्ठमंशं स भुंजीत ऋतुरुच्यते ॥१२॥
संवत्सरस्याऽवयवः कविभिश्चोपवर्णितः । यावतार्धेन चाऽऽकाशवीथ्यां प्रचरते रविः ॥१३॥
तं प्राक्तना वर्णयंति अयनं मुनिपूजिताः । अथ यावन्नभोमंडलं सह प्रतिगच्छति ॥१४॥
कार्त्स्न्येन सह भुञ्जीत कालं तं वत्सरं विदुः । संवत्सरं परिवत्सरमिडावत्सरमेव च ॥१५॥
अनुवत्सरमिद्वत्सरमिति पंचकमीरितम् । भानोर्मांद्यशैघ्र्यसमगतिभिः कालवित्तमैः ॥१६॥
एवं भानोर्गतिः प्रोक्ता चन्द्रादीनां निबोधत । एवं चन्द्रोऽर्करश्मिभ्यो लक्षयोजनमूर्ध्वतः ॥१७॥
उपलभ्यमानो मित्रस्य संवत्सरभुजिं च सः । पक्षाभ्यां चौषधीनाथो भुंक्ते मासभुजं च सः ॥
सपादमाभ्यां दिवसभुक्तिं पक्षभुजिं चरेत् । एवं शीघ्रगतिः सोमो भुंक्ते नूनं भचक्रकम् १६॥
पूर्यमाणकलाभिश्चाऽमराणां प्रीतिमावहन् । क्षीयमाणकलाभिश्च पितृणां चित्तरंजकः ॥२०॥
अहोरात्राणि तन्वानः पूर्वापरसुपक्षकैः । सर्वजीवनिकायस्य प्राणो जीवः स एव हि ॥२१॥
भुंक्ते चैकैकनक्षत्रं मुहूर्तत्रिंशता विभुः । स एव षोडशकलः पुरुषोऽनादिरुत्तमः ॥२२॥
मनोमयोऽप्यन्नमयोऽमृतधामा सुधाकरः । देवपितृमनुष्यादिसरीसृपसवीरुधाम् ॥२३॥
प्राणाप्यायनशीलत्वात्स सर्वमय उच्यते । ततो भचक्रं भ्रमति योजनाना त्रिलक्षतः ॥२४॥
मेरुप्रदक्षिणेनैव योजितं चेश्वरेण तु । अष्टाविंशतिसंख्यानि गणितानि सहाऽभिजित् २५॥
ततः शुक्रो द्विलक्षेण योजनानामथोपरि । पुरः पश्चात्सहैवासावर्कस्य परिवर्तते ॥२६॥
शीघ्रमंदसमानाभिर्गतिभिर्विचरन्विभुः । लोकानामनुकूलोऽयं प्रायः प्रोक्तः शुभावहः ॥२७॥
वृष्टिविष्टंभशमनो भार्गवः सर्वदा मुने । शुक्राद्बुधः समाख्यातो योजनानां द्विलक्षतः ॥२८॥
शीघ्रमंदसमानाभिर्गतिभिः शुक्रवत्सदा । यदार्काद्व्यतिरिच्येत सौम्यः प्रायेण तत्र तु ॥२९॥
अतिवाताभ्रपातानां वृष्ट्यादिभयसूचकः । उपरिष्टात्ततो भौमो योजनानां द्विलक्षतः ॥३०॥
पक्षैस्त्रिभिस्त्रिभिः सोऽयं भुंक्ते राशीनथैकशः । द्वादशाऽपि च देवर्षे यदि वक्रो न जायते ३१॥
प्रायेणाऽशुभकृत्सोऽयं ग्रहौघानां च सूचकः । ततो द्विलक्षमानेन योजनानां च गोष्पतिः ॥३२॥
एकैकस्मिन्नथो राशौ भुंक्ते संवत्सरं चरन् । यदि वक्रो भवेन्नैवाऽनूकूलो ब्रह्मवादिनाम् ॥३३॥
ततः शनैश्चरो घोरो लक्षद्वयपरो मितः । योजनैः सूर्यपुत्रोऽयं त्रिंशन्मासैः परिभ्रमन् ॥३४॥
एकैकराशौ पर्येति सर्वान्राशीन्महाग्रहः । सर्वेषामशुभो मन्दः प्रोक्तः कालविदां वरैः ॥३५॥
तत उत्तरतः प्रोक्तमेकादशसुलक्षकैः । योजनैः परिसंख्यातं सप्तर्षीणां च मण्डलम् ॥३६॥

लोकानां शं भावयंतो मुनयः सप्त ते मुने । यत्तद्विष्णुपदं स्थानं दक्षिणं क्रमते च ते ॥३७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे अष्टमस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥१६॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

अथर्षिमण्डलादूर्ध्वं योजनानां प्रमाणतः । लक्षैस्त्रयोदशमितैः परमं वैष्णवं पदम् ॥१॥
महाभागवतः श्रीमान्वर्तते लोकवंदितः । औत्तानपादिरिंद्रेण वह्निना कश्यपेन च ॥२॥
धर्मेण सह चैवास्ते समकालयुजा ध्रुवः । बहुमानं दक्षिणतः कुर्वद्भिः प्रेक्षकैः सदा ॥३॥
आजीव्यः कल्पजीविनामुपास्ते भगवत्पदम् । ज्योतिर्गणानां सर्वेषां ग्रहनक्षत्रभादिनाम् ॥४॥
कालेनानिमिषेणायं भ्राम्यतां व्यक्तरंहसा । अवष्टंभस्थाणुरिव विहितश्चेश्वरेण सः ॥५॥
भासते भासयन्भासा स्वीयया देवपूजितः । मेढिस्तंभे यथा युक्ताः पशवः कर्षणार्थकाः ॥६॥
मण्डलानि चरंतीमे सवनत्रितयेन च । एवं ग्रहादयः सर्वे भगणाद्या यथाक्रमम् ॥७॥
अन्तर्बहिर्विभागेन कालचक्रे नियोजिताः । ध्रुवमेवाऽवलंब्याशु वायुनोदीरिताश्चरन् ॥८॥
आकल्पांतं च क्रमंति खे श्येनाद्याः खगा इव। कर्मसारथयो वायुवशगाः सर्व एव ते ॥९॥
एवं ज्योतिर्गणाः सर्वे प्रकृतेः पुरुषस्य च । संयोगानुगृहीतास्ते भूमौ न निपतंति च ॥१०॥
ज्योतिश्चक्रं केचिदेतच्छिशुमारस्वरूपकम् । सोपयोगं भगवता योगधारणकर्मणि ॥११॥
यस्याऽर्वाक्शिरसः कुंडलीभूतवपुषो मुने । पुच्छाग्रे कल्पितो योऽयं ध्रुव उत्तानपादजः ॥१२॥
लांगूलेऽस्य च संप्रोक्तः प्रजापतिरकल्मषः । अग्निरिंद्रश्च धर्मश्च तिष्ठंते सुरपूजिताः ॥१३॥
धाता विधाता पुच्छांते कट्यां सप्तर्षयस्ततः। दक्षिणावर्तभोगेन कुण्डलाकारमीयुषः ॥१४॥
उत्तरायणभानीह दक्षपार्श्वेऽर्पितानि च । दक्षिणायनभानीह सव्ये पार्श्वेऽर्पितानि च ॥१५॥
कुण्डलाभोगवेशस्य पार्श्वयोरुभयोरपि । समसंख्याश्चावयवा भवन्ति कजनंदन ॥१६॥
अजवीथीपृष्ठभागे आकाशसरिदौदरे । पुनर्वसुश्च पुष्यश्च श्रोण्यौ दक्षिणवामयोः ॥१७॥
आर्द्राश्लेषे पश्चिमयोः पादयोर्दक्षवामयोः । अभिजिच्चोत्तराषाढा नासयोर्दक्षवामयोः ॥१८॥
यथासंख्यं च देवर्षे श्रुतिश्च जलभं तथा । कल्पिते कल्पनाविद्भिर्नेत्रयोर्दक्षवामयोः ॥१९॥
धनिष्ठा चैव मूलं च कर्णयोर्दक्षवामयोः । मघादीन्यष्टभानीह दक्षिणायनगानि च ॥२०॥
युञ्जीत वामपार्श्वीयवंक्रिषु क्रमतो मुने । तथैव मृगशीर्षादीन्युदग्भानि च यानि हि ॥२१॥
दक्षपार्श्वे वंक्रिकेषु प्रातिलोम्येन योजयेत् । शततारा तथा ज्येष्ठास्कंधयोर्दक्षवामयोः ॥२२॥
अगस्तिश्चोत्तरहनावधरायां हनौ यमः । मुखेष्वंगारकः प्रोक्तो मंदः प्रोक्त उपस्थके ॥२३॥

बृहस्पतिश्च ककुदि वक्षस्यर्को ग्रहाधिपः । नारायणश्च हृदये चन्द्रो मनसि तिष्ठति ॥२४॥
स्तनयोरश्विनौ नाभ्यामुशनाः परिकीर्तितः । बुधः प्राणापानयोश्च गले राहुश्च केतवः ॥२५॥
सर्वांगेषु तथा रोमकूपे तारागणाः स्मृताः । एतद्भगवतो विष्णोः सर्वदेवमयं वपुः ॥२६॥
संध्यायां प्रत्यहं ध्यायेत्प्रयतो वाग्यतो मुनिः। निरीक्षमाणश्चोत्तिष्ठेन्मंत्रेणानेन धीधरः ॥२७॥
नमो ज्योतिर्लोकाय कालायाऽनिमिषां पतये महापुरुषायाभिधीमहीति ॥२८॥
ग्रहर्क्षताराममयमाधिदैविकं पापापहं मंत्रकृतां त्रिकालम् ।
नमस्यतः स्मरतो वा त्रिकालं नश्येत तत्कालजमाशु पापम् ॥२९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥

अथाष्टादशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

अधस्तात्सवितुः प्रोक्तमयुतं राहुमण्डलम् । नक्षत्रवच्चरति च सैंहिकेयोऽतदर्हणः ॥१॥
सूर्याचंद्रमसोरेव मर्दनः सिंहिकासुतः । अमरत्वं च खेटत्वं लेभे यो विष्ण्वनुग्रहात् ॥२॥
यददस्तरणेर्बिम्बं तपतो योजनायुतम् । तच्छादकोऽसुरो ज्ञेयोऽप्यर्कसाहस्रविस्तरम् ॥३॥
त्रयोदशसहस्रं तु सोमस्याच्छादको ग्रहः । यः पर्वसमये वैरानुबंधी छादकोऽभवत् ॥४॥
सूर्याचंद्रमसोर्दूराद्भवेच्छादनकारकः । तन्निशम्योभयत्रापि विष्णुना प्रेरितं स्वकम् ॥५॥
चक्रं सुदर्शनं नाम ज्वालामालातिभीषणम् । तत्तेजसा दुःसहेन समंतात्परिवारितम् ॥६॥
मुहूर्तो द्विजमानस्तु दूराच्चकितमानसः । आरान्निवर्तते सोऽयमुपराग इतीव ह ॥७॥
उच्यते लोकमध्ये तु देवर्षे अवबुध्यताम् । ततोऽधस्तात्समाख्याता लोकाः परमपावनाः ॥८॥
सिद्धानां चारणानां च विद्याध्राणां च सत्तम । योजनायुतविख्याता लोकाः पुण्या निषेविताः ॥९॥
ततोऽप्यधस्ताद्देवर्षे यक्षाणां च सरक्षसाम् । पिशाचप्रेतभूतानां विहाराजिरमुत्तमम् ॥१०॥
अंतरिक्षं चलत्प्रोक्तं यावद्वायुः प्रवाति हि । यावन्मेघास्तथोद्यंति तत्प्रोक्तं ज्ञानकोविदैः ॥११॥
ततोऽस्ताद्योजनानां शतं यावद्द्विजोत्तम । पृथिवी परिसंख्याता सुपर्णश्येनसारसाः ॥१२॥
हंसादयः प्रोत्पतंति पार्थिवाः पृथिवीभवाः । भूसन्निवेशावस्थानं यथावदुपवर्णितम् ॥१३॥
अधस्तादवनेः सप्त देवर्षे विवराः स्मृताः । एकैकशो योजनानामायामोच्छ्रायतः पुनः ॥१४॥
अयुतांतरविख्याताः सर्वर्तुसुखदायकाः । अतलं प्रथमं प्रोक्तं द्वितीयं वितलं तथा ॥१५॥
तृतीयं सुतलं प्रोक्तं चतुर्थं वै तलातलम् । महातलं पञ्चमं च षष्ठं प्रोक्तं रसातलम् ॥१६॥
सप्तमं विप्र पातालं सप्तैते विवराः स्मृताः । एतेषु बिलस्वर्गेषु दिवोऽप्यधिकमेव च ॥१७॥

कामभोगेश्वर्यसुखसमृद्धभुवनेषु च । नित्योद्यानविहारेषु सुखास्वादः प्रवर्तते ॥१८॥
दैत्याश्च काद्रवेयाश्च दानवा बलशालिनः । नित्यप्रमुदिता रक्ताः कलत्रापत्यबंधुभिः ॥१९॥
सुहृद्भिरनुजीवाद्यैः संयुताश्च गृहेश्वराः । ईश्वरादप्रतिहतकामा मायाविनश्च ते ॥२०॥
निवसंति सदा हृष्टाः सर्वर्तुसुखसंयुताः । मयेन मायाविभुना येषु येषु च निर्मिताः ॥२१॥
पुरः प्रकामशो भक्ता मणिप्रवरशालिनः । विचित्रभवनाट्टाला गोपुराद्याः सहस्रशः ॥२२॥
सभाचत्वरचैत्यादिशोभाढ्याः सुरदुर्लभाः । नागासुराणां मिथुनैः सपारावतसारिकैः ॥२३॥
कीर्णकृत्रिमभूमिश्च विवरेशगृहोत्तमैः । अलंकृताश्चकासंति उद्यानानि महांति च ॥२४॥
मनःप्रसन्नकारीणि फलपुष्पविशालिभिः । ललनानां विलासार्हस्थानैः शोभितभांजि च ॥२५॥
नानाविहंगमव्रातसंयुक्तजलराशिभिः । स्वच्छार्णपूरितह्रदैः पाठीनसमलंकृतैः ॥२६॥
जलजंतुक्षुब्धनीरनीरजातैरनेकशः । कुमुदोत्पलकह्लारनीलरक्तोत्पलैस्तथा ॥२७॥
तेषु कृतनिकेतानां विहारैः संकुलानि च । इंद्रियोत्सवकारैश्च तथैव विविधैः स्वरैः ॥२८॥
अमराणां च परमां श्रियं चाऽतिशयंति च । यत्र नैव भयं क्वापि कालांगैर्दिनरात्रिभिः ॥२९॥
यत्राऽहिप्रवराणां च शिरःस्थैर्मणिरश्मिभिः । नित्यं तमः प्रबाध्येत सदा प्रस्फुटकांतिभिः ॥३०॥
न वा एतेषु वसतां दिव्यौषधिरसायनैः । रसान्नपानस्नानाद्यैर्नाऽधयो न च व्याधयः ॥३१॥
वलीपलितजीर्णत्ववैवर्ण्यस्वेदगंधताः । अनुत्साहवयोऽवस्था न बाधते कदाचन ॥३२॥
कल्याणानां सदा तेषां न च मृत्युभयं कुतः । भगवत्तेजसोऽन्यत्र चक्राच्चैव सुदर्शनात् ॥३३॥
यस्मिन्प्रविष्टे दैतेयवधूनां गर्भराशयः । प्रायो भयात्पतंत्येव स्रवंति ब्रह्मपुत्रक ॥३४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धेऽष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥

अथैकोनविंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

प्रथमे विवरे विप्र अतलाख्ये मनोरमे । मयपुत्रो बलो नाम वर्ततेऽखर्वगर्वकृत् ॥१॥
षण्णवत्यो येन सृष्टा मायाः सर्वार्थसाधिकाः । मायाविनो याश्च सद्यो धारयंति च काश्चन ॥२॥
जृम्भमाणस्य यस्यैव बलस्य बलशालिनः । स्त्रीगणा उपपद्यंते त्रयोलोकविमोहनाः ॥३॥
पुंश्चल्यश्चैव स्वैरिण्यः कामिन्यश्चेति विश्रुताः । या वै विलायनं प्रेष्ठं प्रविष्टं पुरुषं रहः ॥४॥
रसेन हाटकाख्येन साधयित्वा प्रयत्नतः । स्वविलासावलोकानुरागस्मितविगूहनैः ॥५॥
संलापविभ्रमाद्यैश्च रमयंत्यपि ताः स्त्रियः । यस्मिन्नुपयुक्ते जनो मनुते बहुधा स्वयम् ॥६॥
ईश्वरोऽहमहं सिद्धो नागायुतबलो महान् । आत्मानं मन्यमानः सन्मदांध इव कथ्यते ॥७॥

एवं प्रोक्ता स्थितिश्चाऽत्र अतलस्य च नारद । द्वितीयविवरस्याऽत्र वितलस्य निबोधत ॥८॥
भूतलाधस्तले चैव वितले भगवान्भवः । हाटकेश्वरनामाऽयं स्वपार्षदगणैर्वृतः ॥९॥
प्रजापतिकृतस्यापि सर्गस्य बृंहणाय च । भवान्या मिथुनीभूय आस्ते देवाधिपूजितः ॥१०॥
भवयोर्वीर्यसंभूता हाटकी सरिदुत्तमा । समिद्धो मरुता वह्निरोजसा पिबतीव हि ॥११॥
तन्निष्ठ्यूतं हाटकाख्यं सुवर्णं दैत्यवल्लभम् । दैत्यांगनाभूषणार्हं सदा संधारयंति हि ॥१२॥
तद्बिलाधस्तलात्प्रोक्तं सुतलाख्यं बिलेश्वरम् । पुण्यश्लोको बलिर्नामा आस्ते वैरोचनिर्मुने ॥१३॥
महेंद्रस्य च देवस्य चिकीर्षुः प्रियमुत्तमम् । त्रिविक्रमोऽपि भगवान्सुतले बलिमानयत् ॥१४॥
त्रैलोक्यलक्ष्मीमाक्षिप्य स्थापितः किल दैत्यराट् । इंद्रादिष्वप्यलब्धा या सा श्रीस्तमनुवर्तते ॥१५॥
तमेव देवदेवेशमाराधयति भक्तितः । व्यपेतसाध्वसोऽद्यापि वर्तते सुतलाधिपः ॥१६॥
भूमिदानफलं ह्येतत्पात्रभूतेऽखिलेश्वरे । वर्णयंति महात्मानो नैतद्युक्तं च नारद ॥१७॥
वासुदेवे भगवति पुरुषार्थप्रदे हरौ । एतद्दानफलं विप्र सर्वथा नहि युज्यते ॥१८॥
यस्यैव देवदेवस्य नामाऽपि विवशो गृणन् । स्वकीयकर्मबंधीयगुणान्विधुनुतेंजसा ॥१९॥
यत्क्लेशबंधहानाय सांख्ययोगादिसाधनम् । कुर्वते यतयो नित्यं भगवत्यखिलेश्वरे ॥२०॥
न चायं भगवानस्माननुजग्राह नारद । मायामयं च भोगनामैश्वर्यं व्यतनोत्परम् ॥२१॥
सर्वक्लेशाधिहेतुं तदात्मानुस्मृतिमोषणम् । यं साक्षाद्भगवान्विष्णुः सर्वोपायविदीश्वरः ॥२२॥
याच्ञाछलेनाऽपहृतं सर्वस्वं देवशेषकम् । अप्राप्तान्योपाय ईशः पाशैर्वारुणसंभवैः ॥२३॥
बंधयित्वाऽवमुच्यापि गिरिदर्यामिवाऽब्रवीत् । असाविंद्रो महामूढो यस्य मंत्री बृहस्पतिः ॥२४॥
प्रसन्नमिममत्यर्थमयाचल्लोकसंपदम् । त्रैलोक्यमिदमैश्वर्यं कियदेवातितुच्छकम् ॥२५॥
आशिषां प्रभवं मुक्त्वा यो मूढो लोकसंपदि । अस्मत्पितामहः श्रीमान्प्रह्लादो भगवत्प्रियः ॥२६॥
दास्यं वव्रे विभोस्तस्य सर्वलोकोपकारकः । पित्र्यमैश्वर्यमतुलं दीयमानं च विष्णुना ॥२७॥
पितर्युपरते वीरे नैवैच्छद्भगवत्प्रियः । तस्याऽतुलानुभावस्य सर्वलोकोपधीमतः ॥२८॥
अस्मद्विधो नालपक्वेतरदोषोऽवगच्छति । एवं दैत्यपतिः सोऽयं बलिः परमपूजितः ॥२९॥
सुतले वर्तते यस्य द्वारपालो हरिः स्वयम् । एकदा दिग्विजये राजा रावणो लोकरावणः ॥३०॥
प्रविशन्सुतले येन भक्तानुग्रहकारिणा । पादांगुष्ठेन प्रक्षिप्तो योजनायुतमत्र हि ॥३१॥
एवंभूतानुभावोऽयं बलिः सर्वसुखैकभुक् । आस्ते सुतलराजस्थो देवदेवप्रसादतः ॥३२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥१९॥

अथ विंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

ततोऽधस्ताद्विवरकं तलातलमुदीरितम् । दानवेंद्रो मयो नाम त्रिपुराधिपतिर्महान् ॥१॥
त्रिलोक्याः शंकरेणाऽयं पालितो दग्धपूस्त्रयः । देवदेवप्रसादात्तु लब्धराज्यसुखास्पदः ॥२॥
आचार्यो मायिनां सोऽयं नानामायाविशारदः । पूज्यते राक्षसैर्घोरैः सर्वकार्यसमृद्धये ॥३॥
ततोऽधस्तात्सुविख्यातं महातलमिति स्फुटम् । सर्पाणां काद्रवेयाणां गणः क्रोधवशो महान् ॥४॥
अनेकशिरसां विप्र प्रधानान्कीर्तयामि ते । कुहकस्तक्षकश्चैव सुषेणः कालियस्तथा ॥५॥
महाभोगा महासत्त्वाः क्रूराः क्रूरस्वजातयः । पतत्रिराजाधिपतेरुद्विग्नाः सर्व एव ते ॥६॥
स्वकलत्रापत्यसुहृत्कुटुंबस्य च संगताः । प्रमत्ता विहरंत्येव नानाक्रीडाविशारदाः ॥७॥
ततोऽधस्ताच्च विवरे रसातलसमाह्वये । दैतेया निवसंत्येव पणयो दानवाश्च ये ॥८॥
निवातकवचा नाम हिरण्यपुरवासिनः । कालेया इति च प्रोक्ताः प्रत्यनीका हविर्भुजाम् ॥९॥
महौजसश्चोत्पत्त्यैव महासाहसिनस्तथा । सकलेशस्य च हरेस्तेजसा हतविक्रमाः ॥१०॥
बिलेशया इव सदा विवरे निवसंति हि । ये वै वाग्भिः सरमया शक्रदूत्या निरंतरम् ॥११॥
मंत्रवर्णाभिरसुरास्ताडिता बिभ्यति स्म ह । ततोऽप्यधस्तात्पाताले नागलोकाधिपालकाः ॥१२॥
वासुकिप्रमुखाः शंखः कुलिकः श्वेत एव च । धनंजयो महाशंखो धृतराष्ट्रस्तथैव च ॥१३॥
शंखचूडः कंबलाश्वतरो देवोपदत्तकः । महामर्षा महाभोगा निवसंति विषोल्बणाः ॥१४॥
पंचमस्तकवंतश्च फणासप्तकभूषिताः । केचिद्दशफणाः केचिच्छतशीर्षास्तथापरे ॥१५॥
सहस्रशिरसः केऽपि रोचिष्णुमणिधारकाः । पातालरंध्रतिमिरनिकरं स्वमरीचिभिः ॥१६॥
विधमंति च देवर्षे सदासंजातमन्यवः । अस्य मूलप्रदेशे हि त्रिंशत्साहस्रकेंतरे ॥१७॥
योजनैः परिसंख्याते तामसी भगवत्कला । अनंताख्या समास्ते हि सर्वदेवप्रपूजिता ॥१८॥
अहमित्यभिमानस्य लक्षणं यं प्रचक्षते । संकर्षणं सात्वतीयाः कर्षणं द्रष्टृदृश्ययोः ॥१९॥
इदं भूमंडलं यस्य सहस्रशिरसः प्रभोः । अनंतमूर्तेः शेषस्य ध्रियमाणं च शीर्षके ॥२०॥
पृथ्वीगोलमशेषं हि सिद्धार्थ इव लक्ष्यते । यस्य कालेन देवस्य संजिहीर्षोः समं विभोः ॥२१॥
चराचरं भ्रुवोरंतर्विवरादुदपद्यत । सांकर्षणो नाम रुद्रो व्यूहैकादशशोभितः ॥२२॥
त्रिलोचनश्च त्रिशिखं शूलमुत्तंभयन्स्वयम् । उदतिष्ठन्महासत्त्वो महाभूतक्षयंकरः ॥२३॥
यस्यांघ्रिकमलद्वंद्वशोणाच्छनखमंडले । विराजन्मणिबिंबेषु महाहिपतयोऽनिशम् ॥२४॥
एकांतभक्तियोगेन सह सात्वतपुंगवैः । प्रणमंतः स्वमूर्ध्ना ते स्वमुखानि समीक्षते ॥२५॥

स्फुरत्कुण्डलमाणिक्यप्रभामंडलभांज्यपि । सुकपोलानि चारूणि गंडस्थलद्युमंति च ॥२६॥
नागराजकुमार्योऽपि चार्वंगविलसत्त्विषः । विशदैर्विपुलैस्तद्वद्धवलैः सुभगैस्तथा ॥२७॥
रुचिरैर्भुजदंडैश्च शोभमाना इतस्ततः । चंदनागुरुकाश्मीरपंकलेपेन भूषिताः ॥२८॥
तदभिमर्षसंजातकामवेशसमायुताः । ललितस्मितसंयुक्ताः सव्रीडं लोकयंति च ॥२९॥
अनुरागमदोन्मत्तविघूर्णारुणलोचनम् । करुणावलोकनेत्रं च आशासानास्तथाशिषः ॥३०॥
सोऽनंतो भगवान्देवोऽनंतसत्त्वो महाशयः । अनंतगुणवार्धिश्च आदिदेवो महाद्युतिः ॥३१॥
संहृतामर्षरोषादिवेगो लोकशुभाय च । आस्ते महासत्त्वनिधिः सर्वदेवप्रपूजितः ॥३२॥
ध्यायमानः सुरैः सिद्धैरसुरैश्चोरगैस्तथा । विद्याधरैश्च गंधर्वैर्मुनिसंघैश्च नित्यशः ॥३३॥
अनारतमदोन्मत्तलोकविह्वललोचनः । वाक्यामृतेन विबुधान्स्वपार्षदगणानपि ॥३४॥
आप्यायमानः स विभुर्वैजयंतीं स्रजं दधत् । अम्लानाभिनवैः स्वच्छैस्तुलसीदलसंचयैः ॥३५॥
माद्यन्मधुकरव्रातघोषश्रीसंयुतां सदा । नीलवासा देवदेव एककुण्डलभूषितः ॥३६॥
हलस्य ककुदि न्यस्तसुपीवरभुजोऽव्ययः । महेंद्रः कांचनीं यद्वद्वरत्रां च मतंगमः ॥३७॥
उदारलीलो देवेशो वर्णितः सात्त्वतर्षभैः ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कंधे विंशोऽध्यायः ॥२०॥

अथैकविंशोऽध्यायः

नारायण उवाच

तस्यानुभावं भगवान्ब्रह्मपुत्रः सनातनः । सभायां ब्रह्मदेवस्य गायमान उपासते ॥१॥
उत्पत्तिस्थितिलयहेतवोऽस्य कल्पाः सत्त्वाद्याः प्रकृतिगुणा यदीक्षयाऽऽसन् ।
कद्रूपं ध्रुवमकृतं यदेकनात्मन्नानाधात्कथमुह वेद तस्य वर्त्म ॥ २ ॥
मूर्तिं नः पुरुकृपया बभार सत्त्वं संशुद्धं सदसदिदं विभाति यत्र ।
यल्लीलां मृगपतिराददेऽनवद्यामादातुं स्वजनमनांस्युदारवीर्यः ॥ ३ ॥
यन्नाम श्रुतमनुकीर्तयेदकस्मादार्त्तो वा यदि पतितः प्रलंभनाद्वा ।
हंत्यंहः सपदि नृणामशेषमन्यं कं शेषाद्भगवत आश्रयेन्मुमुक्षुः ॥ ४ ॥
मूर्धन्यर्पितमणुवत्सहस्रमूर्ध्नो भूगोलं सगिरिसरित्समुद्रसत्त्वम् ।
आनंत्यादनमितविक्रमस्य भूम्नः को वीर्याण्यधिगणयेत्सहस्रजिह्वः ॥ ५ ॥
एवंप्रभावो भगवाननंतो दुरंतवीर्योरुगुणानुभावः ।
मूले रसायाः स्थित आत्मतंत्रो यो लीलया क्ष्मां स्थितये बिभर्ति ॥ ६ ॥

एता ह्येवेह तु नृभिर्गतयो मुनिसत्तम । गन्तव्या बहुशो यद्वद्यथाकर्मविनिर्मिताः ॥ ७ ॥
यथोपदेशं च कामान्सदा कामयमानकैः । एतावतीर्हि राजेंद्र मनुष्यमृगपक्षिषु ॥८॥
विपाकगतयः प्रोक्ता धर्मस्य वशगास्तथा । उच्चावचा विसदृशा यथा प्रश्नं निबोधत ॥९॥

नारद उवाच

विचित्रमेतल्लोकस्य कथं भगवता कृतम् । समानत्वे कर्मणां च तन्नो ब्रूहि यथातथम् ॥१०॥

नारायण उवाच

कर्तुः श्रद्धावशादेव गतयोऽपि पृथग्विधाः । त्रिगुणत्वात्सदा तासां फलं विसदृशं त्विह ॥११॥
सात्त्विक्या श्रद्धया कर्तुः सुखित्वं जायते सदा । दुःखित्वं च तथा कर्तू राजस्या श्रद्धया भवेत् १२॥
दुःखित्वं चैव मूढत्वं तामस्या श्रद्धयोदितम् । तारतम्यात्तु श्रद्धानां फलवैचित्र्यमीरितम् ॥१३॥
अनाद्यविद्याविहितकर्मणां परिणामजाः । सहस्रशः प्रवृत्तास्तु गतयो द्विजपुङ्गव ॥१४॥
तद्भेदान्वर्णयिष्यामि प्राचुर्येण द्विजोत्तम । त्रिजगत्या अन्तराले दक्षिणस्यां दिशीह वै १५॥
भूमेरधस्तादुपरि त्वतलस्य च नारद । अग्निष्वात्ताः पितृगणा वर्तंते पितरश्च ह ॥१६॥
वसंति यस्यां स्वीयानां गोत्राणां परमाशिषः । सत्याः समाधिना शीघ्रं त्वाशासानाः परेण वै ॥
पितृराजोऽपि भगवान्संपरेतेषु जंतुषु । विषयं प्रापितेष्वेषु स्वकीयैः पुरुषैरिह ॥१८॥
सगणो भगवत्प्रोक्ताऽऽज्ञापरो दमधारकः । यथा कर्म यथा दोषं विदधाति विचारदृक्॥१९॥
स्वान्गणान्धर्मतत्त्वज्ञान्सर्वानाज्ञाप्रवर्तकान् । सदा प्रेरयति प्राज्ञो यथादेशनियोजितान् ॥२०॥
नरकानेकविंशत्या संख्यया वर्णयन्ति हि । अष्टाविंशमितान्केचित्ताननुक्रमतो ब्रुवे ॥२१॥
तामिस्र अंधतामिस्रो रौरवोऽपि तृतीयकः । महारौरवनाम च कुंभीपाकोऽपरो मतः ॥२२॥
कालसूत्रं तथा चाऽसिपत्रारण्यमुदाहृतम् । सूकरस्य मुखं चांधकूपोऽथ कृमिभोजनः ॥२३॥
संदंशस्तप्तमूर्तिश्च वज्रकंटक एव च । शाल्मली चाऽथ देवर्षे नाम्ना वैतरणीतथा॥२४॥
पूयोदः प्राणरोधश्च तथा विशसनं मतम् । लालाभक्षः सारमेयादनमुक्तमतः परम् ॥२५॥
अवीचिरय्ययःपानं क्षारकर्दम एव च । रक्षोगणाख्यसंभोजः शूलप्रोतोप्यतः परम् ॥२६॥
दंदशूको वटारोधः पर्यावर्तनकः परम् । सूचीमुखमिति प्रोक्ता अष्टाविंशतिनारकाः ॥२७॥
इत्येते नारका नाम यातनाभूमयः पराः । कर्मभिश्चापि भूतानां गम्या पद्मजसंभव ॥२८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे अष्टमस्कन्धे एकविंशोऽध्यायः ॥२१॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

नारद उवाच

कर्मभेदाः कतिविधाः सनातनमुने मम । श्रोतव्यः सर्वथैवैते यातनाप्राप्तिभूमयः ॥१॥

श्रीनारायण उवाच

यो वै परस्य वित्तानि दारापत्यानि चैव हि। हरते स हि दुष्टात्मा यमानुचरगोचरः ॥२॥
कालपाशेन संबद्धो याम्यैरतिभयानकैः। तामिस्रनामनरके पात्यते यातनास्पदे ॥३॥
ताडनं दंडनं चैव संतर्जनमतः परम्। याम्याः कुर्वंति पाशाढ्याः कश्मलं याति चैव हि॥
मूर्च्छामायाति विवशो नारकी पद्मभूसुत। यः पतिं वंचयित्वा तु दारादीनुपभुज्यति ॥५॥
अन्धतामिस्रनरके पात्यते यमकिंकरैः। पात्यमानो यत्र जंतुर्वेदनापरवान्भवेत् ॥६॥
नष्टदृष्टिर्नष्टमतिर्भवत्येवाऽविलम्बतः। वनस्पतिर्भज्यमानमूलो यद्वद्भवेदिह ॥७॥
तस्मादप्यंधतामिस्रनाम्ना प्रोक्तः पुरातनैः। एतन्ममाहमिति यो भूतद्रोहेण केवलम् ॥८॥
पुष्णाति प्रत्यहं स्वीयं कुटुम्बं कार्यलंपटः। एतद्विहाय चाऽत्रैव स्वाशुभेन पतेदिह ॥९॥
रौरवे नाम नरके सर्वसत्त्वभयावहे। इह लोकेऽमुना ये तु हिंसिता जंतवः पुरा॥१०॥
त एव रुरवो भूत्वा परत्र पीडयंति तम्। तस्माद्रौरवमित्याहुः पुराणज्ञा मनीषिणः ॥११॥
रुरुः सर्पादतिक्रूरो जंतुरुक्तः पुरातनैः। एवं महारौरवाख्यो नरको यत्र पूरुषः ॥१२॥
यातनां प्राप्यमाणो हि यः परं देहसंभवः। क्रव्यादा नाम रुरवस्तं क्रव्ये घातयंति च ॥१३॥
य उग्रः पुरुषः क्रूरः पशुपक्षिगणानपि। उपरंधयते मूढो याम्यास्तं रंधयंति च ॥१४॥
कुंभीपाके तप्ततैले उपर्यपि च नारद। यावंति पशुरोमाणि तावद्वर्षसहस्रकम् ॥१५॥
पितृविप्रब्राह्मणध्रुक्कालसूत्रे स नारके। अग्न्यर्काभ्यां तप्यमाने नारकी विनिवेशितः॥१६॥
क्षुत्पिपासादह्यमानोंतःशरीरस्तथा बहिः। आस्ते शेते चेष्टते चाऽवतिष्ठति च धावति॥१७॥
निजवेदपथाद्यो वै पाखंडं चोपयाति च। अनापद्यपि देवर्षे तं पापं पुरुषं भटाः ॥१८॥
असिपत्रवनं नाम नरकं वेशयंति च। कशया प्रहरंत्येव नारकी तद्गतस्तदा ॥१९॥
इतस्ततो धावमान उत्तालमतिवेगितः। असिपत्रैश्छिद्यमान उभयत्र च धारभिः ॥२०॥
संछिद्यमानसर्वांगो हा हतोऽस्मीति मूर्च्छितः। वेदनां परमां प्राप्तः पतत्येव पदे पदे ॥२१॥
स्वधर्मानुगतं भुंक्ते पाखंडफलमल्पधीः। यो राजा राजपुरुषो दंडयेद्वै त्वधर्मतः ॥२२॥
द्विजे शरीरदंडं च पापीयान्नारकी च सः। नरके सूकरमुखे पात्यते यमकिंकरैः ॥२३॥
विनिष्पिष्टावयवको बलवद्भिस्तथेक्षुवत्। आर्तस्वरेण स्वनयन्मूर्च्छितः कश्मलं गतः ॥२४॥
स पीड्यमानो बहुधा वेदनां यात्यतीव हि। विविक्तपरपीडो योऽप्यविविक्तपरव्यथाम् ॥२५॥
ईश्वरांकितवृत्तीनां व्यथामाचरते स्वयम्। स चांधकूपे पतति तदभिद्रोहयंत्रिते ॥२६॥
तत्राऽसौ जंतुभिः क्रूरैः पशुभिर्मृगपक्षिभिः। सरीसृपैश्च मशकैर्यूकामत्कुणजातिभिः ॥२७॥
मक्षिकाभिश्च तमसि दंदशूकैश्च पीड्यते। परिक्रामति चैवाऽत्र कुशरीरे च जंतुवत् ॥२८॥

यस्तु संविहितैः पंचयज्ञैः काकैश्च संस्तुतः । अश्नाति चाऽसंविभज्य यत्किंचिदुपपद्यते ॥२९॥
स पापपुरुषः क्रूरैर्याम्यैश्च कृमिभोजने । नरकाधमके दुष्टकर्मणा परिपात्यते ॥३०॥
लक्षयोजनविस्तीर्णे कृमिकुण्डे भयंकरे । कृमिरूपं समासाद्य भक्ष्यमाणश्च तैः स्वयम् ॥३१॥
अप्रत्ताप्रहुतादो यः पातमाप्नोति तत्र वै । यस्तु स्तेयेन च बलाद्धिरण्यं रत्नमेव च ॥३२॥
ब्राह्मणस्याऽपहरति अन्यस्यापि च कस्यचित् । अनापदि च देवर्षे तममुत्र यमानुगाः ॥३३॥
अयस्मयैरग्निपिंडैः सन्दंशैर्निष्कुषंति च । योऽगम्यां योषितं गच्छेदगम्यं पुरुषं च या ॥३४॥
तावमुत्रापि कशया ताडयंतो यमानुगाः । तिग्मया लोहमय्या च सूर्म्याप्यालिंगयंति तम् ॥३५॥
तां चापि योषितं सूर्म्यालिगयंति यमानुगाः । यस्तु सर्वाभिगमनः पुरुषः पापसंचयी ॥३६॥
निरयेऽमुत्र तं याम्याः शाल्मलीं रोपयंति तम् । वज्रकंटकसंयुक्तां शाल्मलीं तामयस्मयीम् ॥३७॥
राजन्या राजपुरुषा ये वा पाखंडवर्तिनः । धर्मसेतुं विभिंदंति ते परेत्य गता नराः ॥३८॥
वैतरण्यां पतंत्येव भिन्नमर्यादपातकाः । नद्यां निरयदुर्गस्य परिखायां च नारद ॥३९॥
यादोगणैः समंतात्तु भक्ष्यमाणा इतस्ततः । नात्मना वियुजंत्येव नाऽसुभिश्चापि नारद ॥४०॥
स्वीयेन कर्मपाकेनोपतपंति च सर्वतः । विण्मूत्रपूयरक्तैश्च केशास्थिनखमांसकैः ॥४१॥
मेदोवसासंयुतायां नद्यामुपपतंति ते । वृषलीपतयो ये च नष्टशौचा गतत्रपाः ॥४२॥
आचारनियमैस्त्यक्ताः पशुचर्यापरायणाः । तेऽत्रानुकष्टगतयो विण्मूत्रश्लेष्मरक्तकैः ॥४३॥
श्लेष्ममलसमापूर्णे निपतंति दुराग्रहाः । तदेव खादयंत्येतान्यमानुचरवर्गकाः ॥४४॥
ये श्वानगर्दभादीनां पतयो वै द्विजातयः । मृगयारसिका नित्यमतीर्थे मृगघातकाः ॥४५॥
परेतांस्तान्यमभटा लक्षीभूतान्नराधमान् । इषुभिश्च विभिंदंति तांस्तान्दुर्नयमागतान् ॥४६॥
ये दंभा दंभयज्ञेषु पशून्घ्नंति नराधमाः । तानमुष्मिन्यमभटा नरके वैशसे तदा ॥४७॥
निपात्य पीडयंत्येव कशाघातैर्दुरासदैः । यो भार्यां च सवर्णां वै द्विजो मदनमोहितः ॥४८॥
रेतः पातयते मूढोऽमुत्र तं यमकिंकराः । रेतःकुण्डे पातयंति रेतः संपाययंति च ॥४९॥
ये दस्यवोऽग्निदाश्चैव गरदाः सार्थघातकाः । ग्रामान्सार्थान्विलुंपंति राजानो राजपूरुषाः ॥५०॥
तान्परेतान्यमभटा नयंति श्वानकादनम् । विंशत्यधिकसंख्याताः सारमेया महाद्भुताः ॥५१॥
सप्तशत्या समाख्याता रभसं खादयंति ते । सारमेयादनं नाम नरकं दारुणं मुने ॥५२॥

अतः परं प्रवक्ष्यामि अवीचिप्रमुखान्मुने ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥२२॥

—:०:—

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

ये नराः सर्वदा साक्ष्ये अनृतं भाषयंति च । दाने विनिमयेऽर्थस्य देवर्षे पापबुद्धयः ॥ १ ॥
ते प्रेत्याऽमुत्र नरके अवीच्याख्येऽतिदारुणे । योजनानां शतोच्छ्रायाद्गिरिमूर्ध्नः पतंति हि ॥२॥
अनाकाशेऽधःशिरसस्तदवीचीतिनामके । यत्र स्थलं दृश्यते च जलवद्वीचिसंयुतम् ॥३॥
अवीचिमत्ततस्तत्र तिलशश्छिन्नविग्रहः । म्रियते नैव देवर्षे पुनरेवावरोप्यते ॥४॥
यो वा द्विजो वा राजन्यो वैश्यो वा ब्रह्मसंभव । सोमपीथस्तत्कलत्रं सुरां वा पिबतीव हि ॥५॥
प्रमादतस्तु तेषां वै निरये परिपातनम् । कुर्वंति यमदूतास्ते पानं कार्ष्णायसो मुने ॥६॥
वह्निना द्रवमाणस्य नितरां ब्रह्मसंभव । संभावनेन स्वस्यैव योऽधमोपि नराधमः ॥७॥
विद्याजन्मतपोवर्णाश्रमाचारवतो नरान् । वरीयसोऽपि न बहु मन्यते पुरुषाधमः ॥८॥
स नीयते यमभटैः क्षारकर्दमनामके । निरयेऽर्वाक्शिरा घोरा दुरंतयातनाश्नुते ॥९॥
ये वै नरा यजंत्यन्यं नरमेधेन मोहिताः । स्त्रियोऽपि वा नरपशुं खादंत्यत्र महामुने ॥१०॥
पशवो निहितास्ते तु यमसद्मनि संगताः । सौनिका इव ते सर्वे विदार्य सितधारया ॥११॥
असृक्पिबंति नृत्यंति गायन्ति बहुधा मुने । यथेह मांसभोक्तारः पुरुषादा दुरासदाः ॥१२॥
अनागसोऽपि येऽरण्ये ग्रामे वा ब्रह्मपुत्रक । वैश्रंभकैरुपसृतान्विश्रंभय्य जिजीविषून् ॥१३॥
शूलसूत्रादिषु प्रोतान्क्रीडनोल्कारकानिव । पातयंति च ते प्रेत्य शूलपाते पतंति ह ॥१४॥
शूलादिषु प्रोतदेहाः क्षुत्तृड्भ्यां चातिपीडिताः । तिग्मतुंडैः कंकबकैरितश्चेतश्च ताडिताः ॥१५॥
पीडिता आत्मशमलं बहुधा संस्मरंति हि । ये भूतानुद्वेजयंति नरा उल्बणवृत्तयः ॥१६॥
यथा सर्पादिकास्तेऽपि नरके निपतंति हि । दंदशूकाभिधाने च यत्रोत्तिष्ठंति सर्वतः ॥१७॥
पंचाननाः सप्तमुखा ग्रसंति नरकागतान् । यथा बिलेशया विप्र क्रूरबुद्धिसमन्विताः ॥१८॥
येऽवटेषु कुसूलादिगुहादिषु निरुंधते । तानमुत्रोद्यतकराः कीनाशपरिसेवकाः ॥१९॥
तेष्वेवोपविशित्वा च सगरेण च वह्निना । धूमेन च निरुंधंति पापकर्मरतान्नरान् ॥२०॥
योऽतिथीन्समयप्राप्तान्दिधक्षुरिव चक्षुषा । शापेनेहालोकयेच्च स्वयं गृहपतिर्द्विजः ॥२१॥
तस्यापि पापदृष्टेर्हि निरये यमकिंकराः । अक्षिणीवज्रतुंडा ये कंकाः काकवटादयः ॥२२॥
गृध्राः क्रूरतराश्चापि प्रसह्योत्पाटयंति हि । य आढ्याभिमतिर्याति अहंकृत्यातिगर्वितः ॥२३॥
तिर्यक्प्रेक्षण एवात्राऽभिविशंकी नराधमः । चिंतयाऽर्थस्य सर्वत्रायतिव्ययस्वरूपया ॥२४॥
शुष्यद्धृदयवक्त्रश्च निर्वृतिं नैव गच्छति । ग्रहवद्रक्षते चार्थं स प्रेतो यमकिंकरैः ॥२५॥
सूचीमुखे च नरके पात्यते निजकर्मणा । वित्तग्रहं च पुरुषं वायका इव याम्यकाः ॥२६॥

किंकराः सर्वतोंगेषु सूत्रैः परिवयंति हि । एते बहुविधा वित्त नरकाः पापकर्मणाम् ॥२७॥
नराणां शतशः संति यातनास्थानभूमयः । सहस्रशोऽपि देवर्षे उक्तानुक्तास्तथापि हि॥२८॥
विशंति नरकानेताः यातनाबहुलान्मुने । तथा धर्मपराश्चापि लोकान्यांति सुखोद्गतान् ॥२९॥
स्वधर्मो बहुधा गीतो यथा तव महामुने । देवीपूजनरूपो हि देव्याराधनलक्षणः ॥३०॥
येनाऽनुष्ठितमात्रेण न नरो नरकं व्रजेत् । सा देवी भवपाथोधेरुद्धर्त्री पूजिता नृणाम्॥३१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कंधे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥२३॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

नारद उवाच

धर्मश्च कीदृशस्तात देव्याराधनलक्षणः । कथमाराधिता देवी सा ददाति परं पदम् ॥१॥
आराधनविधिः को वा कथमाराधिता कदा । केन सा दुर्गनरकाद्दुर्गा त्राणप्रदा भवेत् ॥२॥

श्रीनारायण उवाच

देवर्षे शृणु चित्तैकाग्र्येण मे विदुषां वर । यथा प्रसीदते देवी धर्माराधनतः स्वयम् ॥३॥
स्वधर्मो यादृशः प्रोक्तस्तं च मे शृणु नारद । अनादाविह संसारे देवी संपूजिता स्वयम् ॥४॥
परिपालयते घोरसंकटादिषु सा मुने । सा देवी पूज्यते लोकैर्यथावत्तद्विधिं शृणु ॥५॥
प्रतिपत्तिथिमासाद्य देवीमाज्येन पूजयेत् । घृतं दद्याद् ब्राह्मणाय रोगहीनो भवेत्सदा ॥६॥
द्वितीयायां शर्करया पूजयेज्जगदंबिकाम् । शर्करां प्रददेद्विप्रे दीर्घायुर्जायते नरः ॥७॥
तृतीयादिवसे देव्यै दुग्धं पूजनकर्मणि । क्षीरं दत्त्वा द्विजाग्रयाय सर्वदुःखातिगो भवेत्॥८॥
चतुर्थ्यां पूजने पूपा देया देव्यै द्विजाय च । अपूपा एव दातव्या न विघ्नैरभिभूयते ॥९॥
पचम्यां कदलीजातफलं देव्यै निवेदयेत् । तदेव ब्राह्मणे देयं मेधावान्पुरुषो भवेत् ॥१०॥
षष्ठीतिथौ मधु प्रोक्तं देवीपूजनकर्मणि । ब्राह्मणाय च दातव्यं मधुकांतिर्यतो भवेत्११॥
सप्तमं गुडनैवेद्यं देव्यै दत्त्वा द्विजाय च । गुडं दत्त्वा शोकहीनो जायते द्विजसत्तम ॥१२॥
नारिकेलमथाष्टम्यां देव्यै नैवेद्यमर्पयेत् । ब्राह्मणाय प्रदातव्यं तापहीनो भवेन्नरः ॥१३॥
नवम्यां लाजमंबायै चार्पयित्वा द्विजाय च । दत्त्वा सुखाधिको भूयादिह लोके परत्र च॥१४॥
दशम्यामर्पयित्वा तु देव्यै कृष्णतिलान्मुने । ब्राह्मणाय प्रदत्त्वा तु यमलोकाद्भयं न हि॥१५॥
एकादश्यां दधि तथा देव्यै चार्पयते तु यः । ददाति ब्राह्मणायैतद्देवीप्रियतमो भवेत् ॥१६॥
द्वादश्यां पृथुकान्देव्यै दत्त्वा चार्याय यो ददेत् । तानेव च मुनिश्रेष्ठ स देवीप्रियतां व्रजेत् ॥१७॥
त्रयोदश्यां च दुर्गायै चणकान्प्रददाति च । तानेव दत्त्वा विप्राय प्रजासंततिमान्भवेत् ॥१८॥
चतुर्दश्यां च देवर्षे देव्यै सक्तून्प्रयच्छति । तानेव दद्याद्विप्राय शिवस्य दयितो भवेत् ॥१९॥

पायसं पूर्णिमातिथ्यामपर्णायै प्रयच्छति । ददाति च द्विजाग्रयाय पितॄनुद्धरतेऽखिलान् ॥२०॥
तत्तिथौ हवनं प्रोक्तं देवीप्रीत्यै महामुने । तत्तत्तिथ्युक्तवस्तूनामशेषारिष्टनाशनम् ॥२१॥
रविवारे पायसं च नैवेद्यं परिकीर्तितम् । सोमवारे पयः प्रोक्तं भौमे च कदलीफलम् ॥२२॥
बुधवारे च संप्रोक्तं नवनीतं नवं द्विज । गुरुवारे शर्करां च सितां भार्गववासरे ॥२३॥
शनिवारे घृतं गव्यं नैवेद्यं परिकीर्तितम् । सप्तविंशतिनक्षत्रनैवेद्यं श्रूयतां मुने ॥२४॥
घृतं तिलं शर्करां च दधि दुग्धं किलाटकम् । दधिकूर्चां मोदकं च फेणिकां घृतमण्डकम् ॥२५॥
कंसारं वटपत्रं घृतपूरमतः परम् । वटकं कोकरसकं परणं मधु सूरणम् ॥२६॥
गुडं पृथुकद्राक्षे च खर्जूरं चैव चारकम् । अपूपं नवनीतं च मुद्गं मोदक एव च ॥२७॥
मातुलिंगमिति प्रोक्तं भनैवेद्यं च नारद । विष्कंभादिषु योगेषु प्रवक्ष्यामि निवेदनम् ॥२८॥
पदार्थानां कृतेष्वेषु प्रीणाति जगदम्बिका । गुडं मधु घृतं दुग्धं दधि तक्रं त्वपूपकम् ॥२९॥
नवनीतं कर्कटीं च कूष्मांडं चापि मोदकम् । पनसं कदलं जंबुफलमाम्रफलं तिलम् ॥३०॥
नारंगं दाडिमं चैव बदरीफलमेव च । धात्रीफलं पायसं च पृथुकं चणकं तथा ॥३१॥
नारिकेलं जंभफलं कसेरुं सूरणं तथा । एतानि क्रमशो विप्र नैवेद्यानि शुभानि च ॥३२॥
विष्कंभादिषु योगेषु निर्णीतानि मनीषिभिः । अथ नैवेद्यमाख्यास्ये करणानां पृथङ्मुने ॥३३॥
कंसारं मण्डकं फेणी मोदकं वटपत्रकम् । लड्डुकं घृतपूरं च तिलं दधि घृतं मधु ॥३४॥
करणानामिदं प्रोक्तं देवीनैवेद्यमादरात् । अथान्यत्संप्रवक्ष्यामि देवीप्रीतिकरं परम् ॥३५॥
विधानं नारद मुने शृणु तत्सर्वमादृतः । चैत्रशुक्लतृतीयायां नरो मधुकवृक्षकम् ॥३६॥
पूजयेत्पंचखाद्यं च नैवेद्यमुपकल्पयेत् । एवं द्वादशमासेषु तृतीयातिथिषु क्रमात् ॥३७॥
शुक्लपक्षे विधानेन नैवेद्यमभिदध्महे । वैशाखमासे नैवेद्यं गुडयुक्तं च नारद ॥३८॥
ज्येष्ठमासे मधु प्रोक्तं देवीप्रीत्यर्थमेव तु । आषाढे नवनीतं च मधूकस्य निवेदनम् ॥३९॥
श्रावणे दधि नैवेद्यं भाद्रमासे च शर्करा । आश्विने पायसं प्रोक्तं कार्तिके पय उत्तमम् ॥४०॥
मार्गे फेण्युत्तमा प्रोक्ता पौषे च दधिकूर्चिका । माघे मासि च नैवेद्यं घृतं गव्यं समाहरेत् ॥४१॥
नारिकेलं च नैवेद्यं फाल्गुने परिकीर्तितम् । एवं द्वादशनैवेद्यैर्मासे च क्रमतोऽर्चयेत् ॥४२॥
मंगला वैष्णवी माया कालरात्रिर्दुरत्यया । महामाया मतंगी च काली कमलवासिनी ॥४३॥
शिवा सहस्रचरणा सर्वमंगलरूपिणी । एभिर्नामपदैर्देवीं मधूके परिपूजयेत् ॥४४॥
ततः स्तुवीत देवेशीं मधूकस्थां महेश्वरीम् । सर्वकामसमृद्ध्यर्थं व्रतपूर्णत्वसिद्धये ॥४५॥
नमः पुष्करनेत्रायै जगद्धात्र्यै नमोऽस्तु ते । माहेश्वर्यै महादेव्यै महामंगलमूर्तये ॥४६॥
परमा पापहंत्री च परमार्गप्रदायिनी । परमेश्वरी प्रजोत्पत्तिः परब्रह्मस्वरूपिणी ॥४७॥

मददात्री मदोन्मत्ता मानगम्या महोन्नता । मनस्विनी मुनिध्येया मार्तण्डसहचारिणी ॥४८॥
जय लोकेश्वरि प्राज्ञे प्रलयांबुदसन्निभे । महामोहविनाशार्थं पूजिताऽसि सुराऽसुरैः ॥४९॥
यमलोकाभावकर्त्री यमपूज्या यमाग्रजा । यमनिग्रहरूपा च यजनीये नमो नमः ॥५०॥
समस्वभावा शर्वेशी सर्वसंगविवर्जिता । संगनाशकरी काम्यरूपा कारुण्यविग्रहा ॥५१॥
कंकालक्रूरा कामाक्षी मीनाक्षी मर्मभेदिनी । माधुर्यरूपशीला च मधुरस्वरपूजिता ॥५२॥
महामंत्रवती मंत्रगम्या मंत्रप्रियंकरी । मनुष्यमानसगमा मन्मथारिप्रियंकरी ॥५३॥
अश्वत्थवटनिंबाम्रकपित्थबदरीगते । पनसाऽर्ककरीरादिक्षीरवृक्षस्वरूपिणि ॥५४॥
दुग्धवल्लीनिवासार्हे दयनीये दयाधिके । दाक्षिण्यकरुणारूपे जय सर्वज्ञवल्लभे ॥५५॥
एवं स्तवेन देवेशीं पूजनांते स्तुवीत ताम् । व्रतस्य सकलं पुण्यं लभते सर्वदा नरः ॥५६॥
नित्यं यः पठते स्तोत्रं देवीप्रीतिकरं नरः । आधिव्याधिभयं नास्ति रिपुभीतिर्न तस्य हि ॥५७॥
अर्थार्थी चार्थमाप्नोति धर्मार्थी धर्ममाप्नुयात् ॥ ५८॥
ब्राह्मणो वेदसम्पन्नो विजयी क्षत्रियो भवेत् । वैश्यश्च धनधान्याढ्यो भवेच्छूद्रः सुखाधिकः ॥५९॥
स्तोत्रमेतच्छ्राद्धकाले यः पठेत्प्रयतो नरः । पितॄणामक्षया तृप्तिर्जायते कल्पवर्तिनी ॥६०॥
एवमाराधनं देव्याः समुक्तं सुरपूजितम् । यःकरोति नरो भक्त्या स देवीलोकभाग्भवेत् ॥६१॥
देवीपूजनतो विप्र सर्वे कामा भवंति हि । सर्वपापहतिः शुद्धा मतिरंते प्रजायते ॥६२॥
यत्र तत्र भवेत्पूज्यो मान्यो मानधनेषु च । जायते जगदंबायाः प्रसादेन विरिंचिज ॥६३॥
नरकाणां न तस्याऽस्ति भयं स्वप्नेऽपि कुत्रचित् । महामायाप्रसादेन पुत्रपौत्रादिवर्धनः ॥६४॥
देवीभक्तो भवत्येव नाऽत्र कार्या विचारणा । इत्येव ते समाख्यातं नरकोद्धारलक्षणम् ॥६५॥
पूजनं हि महादेव्याः सर्वमंगलकारकम् । मधूकपूजनं तद्वन्मासानां क्रमतो मुने ॥६६॥
सर्वं समाचरेद्यस्तु पूजनं मधुकाह्वयम् । न तस्य रोगबाधादिभयमुद्भवतेऽनघ ॥६७॥
अथाऽन्यदपि वक्ष्यामि प्रकृतेः पंचकं परम् । नाम्ना रूपेण चोत्पत्त्या जगदानंददायकम् ॥६८॥
साख्यानं च समाहात्म्यं प्रकृतेः पंचकं मुने । कुतूहलकरं चैव शृणु मुक्तिविधायकम् ॥६९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टादशसाहस्रयां संहितायां वैयासिक्यां समाराधनविधानेऽष्टमस्कंधे देवीपूजननिरूपणं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥२४॥

नंदाग्निवसुभिः (८३९) पद्यैर्द्वैपायनमुखच्युतैः । देवीभागवतस्याऽस्याष्टमस्कंध उदीरितः ॥१॥

समाप्तोऽयमष्टमः स्कन्धः ।

—:○०○:—

श्रीगणेशाय नमः

श्रीमद्देवीभागवतम्

नवमः स्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

गणेशजननी दुर्गा राधा लक्ष्मीः सरस्वती । सावित्री च सृष्टिविधौ प्रकृतिः पंचधा स्मृता ॥१॥

नारद उवाच

आविर्बभूव सा केन का वा सा ज्ञानिनां वर । किं वा तल्लक्षणं साधो बभूव पंचधा कथम् ॥२॥

सर्वासां चरितं पूजाविधानं गुण ईप्सितः । अवतारः कुत्र कस्यास्तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥३॥

श्रीनारायण उवाच

प्रकृतेर्लक्षणं वत्स को वा वक्तुं क्षमो भवेत् । किंचित्तथापि वक्ष्यामि यच्छ्रुतं धर्मवक्त्रतः ॥४॥

प्रकृष्टवाचकः प्रश्च कृतिश्च सृष्टिवाचकः । सृष्टौ प्रकृष्टा या देवी प्रकृतिः सा प्रकीर्तिता ॥५॥

गुणे सत्त्वे प्रकृष्टे च प्रशब्दो वर्तते श्रुतः । मध्यमे रजसि कृश्च तिशब्दस्तमसि स्मृतः ॥६॥

त्रिगुणात्मकस्वरूपा या सा च शक्तिसमन्विता । प्रधाना सृष्टिकरणे प्रकृतिस्तेन कथ्यते ॥७॥

प्रथमे वर्तते प्रश्च कृतिश्च सृष्टिवाचकः । सृष्टेरादौ च या देवी प्रकृतिः सा प्रकीर्तिता ॥८॥

योगेनात्मा सृष्टिविधौ द्विधारूपो बभूव सः । पुमांश्च दक्षिणार्धांगो वामार्धा प्रकृतिः स्मृता ॥९॥

सा च ब्रह्मस्वरूपा च नित्या सा च सनातनी । यथात्मा च तथा शक्तिर्यथाग्नौ दाहिका स्थिता१०॥

अतएव हि योगींद्रैः स्त्रीपुंभेदो न मन्यते । सर्वं ब्रह्ममयं ब्रह्मञ्छश्वत्सदपि नारद ॥११॥

स्वेच्छामयस्येच्छया च श्रीकृष्णस्य सिसृक्षया । साऽऽविर्बभूव सहसा मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥१२॥
तदाज्ञया पंचविधा सृष्टिकर्मविभेदिका । अथ भक्तानुरोधाद्वा भक्तानुग्रहविग्रहा ॥१३॥
गणेशमाता दुर्गा या शिवरूपा शिवप्रिया । नारायणी विष्णुमाया पूर्णब्रह्मस्वरूपिणी ॥१४॥
ब्रह्मादिदेवैर्मुनिभिर्मनुभिः पूजिता स्तुता । सर्वाधिष्ठात्री देवी सा शर्वरूपा सनातनी ॥१५॥
धर्मसत्यपुण्यकीर्तियशोमंगलदायिनी । सुखमोक्षहर्षदात्री शोकार्तिदुःखनाशिनी ॥१६॥
शरणागतदीनार्तपरित्राणपरायणा । तेजःस्वरूपा परमा तदधिष्ठातृदेवता ॥१७॥
सर्वशक्तिस्वरूपा च शक्तिरीशस्य संततम् । सिद्धेश्वरी सिद्धिरूपा सिद्धिदा सिद्धिरीश्वरी ॥१८॥
बुद्धिर्निद्रा क्षुत्पिपासा छाया तंद्रा दया स्मृतिः । जातिः क्षांतिश्च भ्रांतिश्च शांतिः कांतिश्च चेतना १९
तुष्टिः पुष्टिस्तथा लक्ष्मीर्धृतिर्माया तथैव च । सर्वशक्तिस्वरूपा सा कृष्णस्य परमात्मनः ॥२०॥
उक्तः श्रुतौ श्रुतगुणश्चातिस्वल्पो यथागमम् । गुणोऽस्त्यनंतोऽनंताया अपरां च निशामय ॥२१॥
शुद्धसत्त्वस्वरूपा या पद्मा सा परमात्मनः । सर्वसंपत्स्वरूपा सा तदधिष्ठातृदेवता ॥२२॥
कांताऽतिदांता शांता च सुशीला सर्वमंगला । लोभमोहकामरोषमदाहंकारवर्जिता ॥२३॥
भक्तानुरक्ता पत्युश्च सर्वाभ्यश्च पतिव्रता । प्राणतुल्या भगवतः प्रेमपात्रं प्रियंवदा ॥२४॥
सर्वसस्यात्मिका देवी जीवनोपायरूपिणी । महालक्ष्मीश्च वैकुंठे पतिसेवारता सती ॥२५॥
स्वर्गे च स्वर्गलक्ष्मीश्च राजलक्ष्मीश्च राजसु । गृहेषु गृहलक्ष्मीश्च मर्त्यानां गृहिणां तथा ॥२६॥
सर्वप्राणिषु द्रव्येषु शोभारूपा मनोहरा । कीर्तिरूपा पुण्यवतां प्रभारूपा नृपेषु च ॥२७॥
वाणिज्यरूपा वणिजां पापिनां कलहांकुरा । दयारूपा च कथिता वेदोक्ता सर्वसंमता ॥२८॥
सर्वपूज्या सर्ववंद्या चाऽन्यां मत्तो निशामय । वाग्बुद्धिविद्या ज्ञानाधिष्ठात्री च परमात्मनः ॥२९॥
सर्वविद्यास्वरूपा या सा च देवी सरस्वती । सा बुद्धिः कविता मेधा प्रतिभा स्मृतिदा नृणाम् ३०
नानाप्रकारसिद्धांतभेदार्थकलना मता । व्याख्याबोधस्वरूपा च सर्वसंदेहभंजिनी ॥३१॥
विचारकारिणी ग्रंथकारिणी शक्तिरूपिणी । स्वरसंगीतसंधानतालकारणरूपिणी ॥३२॥
विषयज्ञानवाग्रूपा प्रतिविश्वोपजीविनी । व्याख्यावादकरी शांता वीणापुस्तकधारिणी ॥३३॥
शुद्धसत्त्वस्वरूपा च सुशीला श्रीहरिप्रिया । हिमचंदनकुंदेंदुकुमुदांभोजसन्निभा ॥३४॥
यजंती परमात्मानं श्रीकृष्णं रत्नमालया । तपःस्वरूपा तपसां फलदात्री तपस्विनाम् ॥३५॥
सिद्धिविद्यास्वरूपा च सर्वसिद्धिप्रदा सदा । यया विना तु विप्रौघो मूको मृतसमः सदा ॥३६॥
देवी तृतीया गदिता श्रुत्युक्ता जगदंबिका । यथागमं यथा किंचिदपरां त्वं निबोध मे ॥३७॥
माता चतुर्णां वर्णानां वेदांगानां च छंदसाम् । संध्यावंदनमंत्राणां तंत्राणां च विचक्षण ॥३८॥
द्विजातिजातिरूपा च जपरूपा तपस्विनी । ब्रह्मण्यतेजोरूपा च सर्वसंस्काररूपिणी ॥३९॥

पवित्ररूपा सावित्री गायत्री ब्राह्मणप्रिया । तीर्थानि यस्याः संस्पर्शं वांछंति ह्यात्मशुद्धये ॥४०॥
शुद्धस्फटिकसंकाशा शुद्धसत्त्वस्वरूपिणी । परमानंदरूपा च परमा च सनातनी ॥४१॥
परब्रह्मस्वरूपा च निर्वाणपददायिनी । ब्रह्मतेजोमयी शक्तिस्तदधिष्ठातृदेवता ॥४२॥
यत्पादरजसा पूतं जगत्सर्वं च नारद । देवी चतुर्थी कथिता पंचमीं वर्णयामि ते ॥४३॥
पंचप्राणाधिदेवी या पंचप्राणस्वरूपिणी । प्राणाधिकप्रियतमा सर्वाभ्यः सुंदरी परा ॥४४॥
सर्वयुक्ता च सौभाग्यमानिनी गौरवान्विता । वामांगार्धस्वरूपा च गुणेन तेजसा समा ॥४५॥
परावरा सारभूता परमाद्या सनातनी । परमानंदरूपा च धन्या मान्या च पूजिता ॥४६॥
रासक्रीडाधिदेवी श्रीकृष्णस्य परमात्मनः । रासमंडलसंभूता रासमंडलमंडिता ॥४७॥
रासेश्वरी सुरसिका रासावासनिवासिनी । गोलोकवासिनी देवी गोपीवेषविधायिका ॥४८॥
परमाह्लादरूपा च संतोषहर्षरूपिणी । निर्गुणा च निराकारा निर्लिप्ताऽऽत्मस्वरूपिणी ॥४९॥
निरीहा निरहंकारा भक्तानुग्रहविग्रहा । वेदानुसारिध्यानेन विज्ञाता सा विचक्षणैः ॥५०॥
दृष्टिदृष्टा न सा चेशैः सुरेन्द्रैर्मुनिपुंगवैः । वह्निशुद्धांशुकधरा नानालंकारभूषिता ॥५१॥
कोटिचंद्रप्रभापुष्टसर्वश्रीयुक्तविग्रहा । श्रीकृष्णभक्तिदास्यैककरा च सर्वसंपदाम् ॥५२॥
अवतारे च वाराहे वृषभानुसुता च या । यत्पादपद्मसंस्पर्शपवित्रा च वसुंधरा ॥५३॥
ब्रह्मादिभिरदृष्टा या सर्वैर्दृष्टा च भारते । स्त्रीरत्नसारसंभूता कृष्णवक्षःस्थले स्थिता ॥५४॥
यथांबरे नवघने लोला सौदामनी मुने । षष्टिवर्षसहस्राणि प्रतप्तं ब्रह्मणा पुरा ॥५५॥
यत्पादपद्मनखरदृष्टये चात्मशुद्धये । न च दृष्टं च स्वप्नेऽपि प्रत्यक्षस्याऽपि का कथा ॥५६॥
तेनैव तपसा दृष्टा भुवि वृंदावने वने । कथिता पचमी देवी सा राधा च प्रकीर्तिता ॥५७॥
अंशरूपाः कलारूपाः कलांशांशसंभवाः । प्रकृतेः प्रतिविश्वेषु देव्यश्च सर्वयोषितः ॥५८॥
परिपूर्णतमाः पंच विद्यादेव्यः प्रकीर्तिताः । या याः प्रधानांशरूपा वर्णयामि निशामय ॥५९॥
प्रधानांशस्वरूपा सा गंगा भुवनपावनी । विष्णुविग्रहसंभूता द्रवरूपा सनातनी ॥६०॥
पापिपापेध्मदाहाय ज्वलदग्निस्वरूपिणी । सुखस्पर्शा स्नानपानैर्निर्वाणपददायिनी ॥६१॥
गोलोकस्थानप्रस्थानसुखसोपानरूपिणी । पवित्ररूपा तीर्थानां सरितां च परावरा ॥६२॥
शंभुमौलिजटामेरुमुक्तापंक्तिस्वरूपिणी । तपःसंपादिनी सद्यो भारतेषु तपस्विनाम् ॥६३॥
चंद्रपद्मक्षीरनिभा शुद्धसत्त्वस्वरूपिणी । निर्मला निरहंकारा साध्वी नारायणप्रिया ॥६४॥
प्रधानांशस्वरूपा च तुलसी विष्णुकामिनी । विष्णुभूषणरूपा च विष्णुपादस्थिता सती ॥६५॥
तपःसंकल्पपूजादिसंघसंपादिनी मुने । सारभूता च पुष्पाणां पवित्रा पुण्यदा सदा ॥६६॥
दर्शनस्पर्शनाभ्यां च सद्यो निर्वाणदायिनी । कलौ कलुषशुष्केध्मदहनायाग्निरूपिणी ॥६७॥

यत्पादपद्मसंस्पर्शात्सद्यः पूता वसुंधरा । यत्स्पर्शदर्शने चैवेच्छंति तीर्थानि शुद्धये ॥६८॥
यया विना च विश्वेषु सर्वकर्म च निष्फलम् । मोक्षदा या मुमुक्षूणां कामिनी सर्वकामदा ॥६९॥
कल्पवृक्षस्वरूपा या भारते वृक्षरूपिणी । भारतीनां प्रीणनाय जाता या परदेवता ॥७०॥
प्रधानांशस्वरूपा या मनसा कश्यपात्मजा । शंकरप्रियशिष्या च महाज्ञानविशारदा ॥७१॥
नागेश्वरस्यानंतस्य भगिनी नागपूजिता । नागेश्वरी नागमाता सुंदरी नागवाहिनी ॥७२॥
नागेंद्रगणसंयुक्ता नागभूषणभूषिता । नागेंद्रवंदिता सिद्धा योगिनी नागशायिनी ॥७३॥
विष्णुरूपा विष्णुभक्ता विष्णुपूजापरायणा । तपःस्वरूपा तपसां फलदात्री तपस्विनी ॥७४॥
दिव्यं त्रिलक्षवर्षं च तपस्तप्त्वा च या हरेः । तपस्विनीषु पूज्या च तपस्विषु च भारते ॥७५॥
सर्वमंत्राधिदेवी च ज्वलंती ब्रह्मतेजसा । ब्रह्मस्वरूपा परमा ब्रह्मभावनतत्परा ॥७६॥
जरत्कारुमुनेः पत्नी कृष्णांशस्य पतिव्रता । आस्तीकस्य मुनेर्माता प्रवरस्य तपस्विनाम् ॥७७॥
प्रधानांशस्वरूपा या देवसेना च नारद । मातृकासु पूज्यतमा सा षष्ठी च प्रकीर्तिता ॥७८॥
पुत्रपौत्रादिदात्री च धात्री त्रिजगतां सती । षष्ठांशरूपा प्रकृतेस्तेन षष्ठी प्रकीर्तिता ॥७९॥
स्थाने शिशूनां परमा वृद्धरूपा च योगिनी । पूजा द्वादशमासेषु यस्या विश्वेषु संततम् ॥८०॥
पूजा च सूतिकागारे पुरा षष्ठदिने शिशोः । एकविंशतिमे चैव पूजा कल्याणहेतुकी ॥८१॥
मुनिभिर्नमिता चैषा नित्यकामाग्यतः परा । मातृका च दयारूपा शश्वद्रक्षणकारिणी ॥८२॥
जले स्थले चांतरिक्षे शिशूनां सप्नगोचरे । प्रधानांशस्वरूपा च देवीमंडलचंडिका ॥८३॥
प्रकृतेर्मुखसंभूता सर्वमंगलदा सदा । सृष्टौ मंगलरूपा च संहारे कोपरूपिणी ॥८४॥
तेन मंगलचंडी सा पंडितैः परिकीर्तिता । प्रतिमंगलवारेषु प्रतिविश्वेषु पूजिता ॥८५॥
पुत्रपौत्रधनैश्वर्ययशोमंगलदायिनी । परितुष्टा सर्ववांछाप्रदात्री सर्वयोषिताम् ॥८६॥
रुष्टा क्षणेन संहर्तुं शक्ता विश्वं महेश्वरी । प्रधानांशस्वरूपा सा काली कमललोचना ॥८७॥
दुर्गाललाटसंभूता रणे शुंभनिशुंभयोः । दुर्गार्धांशस्वरूपा सा गुणेन तेजसा समा ॥८८॥
कोटिसूर्यसमाजुष्टपुष्टजाज्वलविग्रहा । प्रधाना सर्वशक्तीनां बला बलवती परा ॥८९॥
सर्वसिद्धिप्रदा देवी परमा योगरूपिणी । कृष्णभक्ता कृष्णतुल्या तेजसा विक्रमैर्गुणैः ॥९०॥
कृष्णभावनया शश्वत्कृष्णवर्णा सनातनी । संहर्तुं सर्वब्रह्माण्डं शक्ता निश्वासमात्रतः ॥९१॥
रणं दैत्यैः समं तस्याः क्रीडया लोकशिक्षया । धर्मार्थकाममोक्षांश्च दातुं शक्ता च पूजिता ॥९२॥
ब्रह्मादिभिः स्तूयमाना मुनिभिर्मनुभिर्नरैः । प्रधानांशस्वरूपा सा प्रकृतेश्च वसुंधरा ॥९३॥
आधाररूपा सर्वेषां सर्वसस्या प्रकीर्तिता । रत्नाकरा रत्नगर्भा सर्वरत्नाकराश्रया ॥९४॥
प्रजाभिश्च प्रजेशैश्च पूजिता वंदिता सदा । सर्वोपजीव्यरूपा च सर्वसंपद्विधायिनी ॥९५॥

यया विना जगत्सर्वं निराधारं चराचरम् । प्रकृतेश्च कला या यास्ता निबोध मुनीश्वर ॥९६॥
यस्य यस्य च या पत्नी तत्सर्वं वर्णयमि ते । स्वाहादेवी वह्निपत्नी प्रतिविश्वेषु पूजिता ॥९७॥
यया विना हविर्दानं न ग्रहीतुं सुराः क्षमाः । दक्षिणा यज्ञपत्नी च दीक्षा सर्वत्र पूजिता ॥९८॥
यया विना हि विश्वेषु सर्वकर्म हि निष्फलम् । स्वधा पितृणां पत्नी च मुनिभिर्मनुभिर्नरैः ॥९९॥
पूजिता पितृदानं हि निष्फलं च यया विना । स्वस्तिदेवी वायुपत्नी प्रतिविश्वेषु पूजिता ॥१००॥
आदानं च प्रदानं च निष्फलं च यया विना । पुष्टिर्गणपतेः पत्नी पूजिता जगतीतले ॥१०१॥
यया विना परिक्षीणाः पुमांसो योषितोऽपि च । अनंतपत्नी तुष्टिश्च पूजिता वंदिता भवेत् ॥१०२॥
यया विना न संतुष्टाः सर्वलोकाश्च सर्वतः । ईशानपत्नी संपत्तिः पूजिता च सुरैर्नरैः ॥१०३॥
सर्वे लोका दरिद्राश्च विश्वेषु च यया विना । धृतिः कपिलपत्नी च सर्वैः सर्वत्र पूजिता ॥१०४॥
सर्वे लोका अधैर्याश्च जगत्सु च यया विना । सत्यपत्नी सती मुक्तैः पूजिता च जगत्प्रिया ॥१०५॥
यया विना भवेल्लोको बंधुतारहितः सदा । मोहपत्नी दया साध्वी पूजिता च जगत्प्रिया ॥१०६॥
सर्वे लोकाश्च सर्वत्र निष्फलाश्च यया विना । पुण्यपत्नी प्रतिष्ठा सा पूजिता पुण्यदा सदा ॥१०७॥
यया विना जगत्सर्वं जीवन्मृतसमं मुने । सुकर्मपत्नी संसिद्धा कीर्तिर्धन्यैश्च पूजिता ॥१०८॥
यया विना जगत्सर्वं यशोहीनं मृतं यथा । क्रिया तूद्योगपत्नी च पूजिता सर्वसंमता ॥१०९॥
यया विना जगत्सर्वं विधिहीनं च नारद । अधर्मपत्नी मिथ्या सा सर्वधूर्तैश्च पूजिता ॥११०॥
यया विना जगत्सर्वमुच्छिन्नं विधिनिर्मितम् । सत्ये अदर्शना या च त्रेतायां सूक्ष्मरूपिणी॥१११॥
अर्धावयवरूपा च द्वापरे चैव संवृता । कलौ महाप्रगल्भा च सर्वत्र व्यापिका बलात्॥११२॥
कपटेन समं भ्रात्रा भ्रमते च गृहे गृहे । शांतिर्लज्जा च भार्ये द्वे सुशीलस्य च पूजिते॥११३॥
याभ्यां विना जगत्सर्वमुन्मत्तमिव नारद । ज्ञानस्य तिस्रो भार्याश्च बुद्धिर्मेधाधृतिस्तथा॥११४॥
याभिर्विना जगत्सर्वं मूढं मत्तसमं सदा । मूर्तिश्च धर्मपत्नी सा कांतिरूपा मनोहरा ॥११५॥
परमात्मा च विश्वौघो निराधारो यया विना । सर्वत्र शोभारूपा च लक्ष्मीर्मूर्तिमती सती ॥११६॥
श्रीरूपा मूर्तिरूपा च मान्या धन्याऽतिपूजिता । कालाग्नी रुद्रपत्नी च निद्रा सा सिद्धयोगिनी॥११७॥
सर्वे लोकाः समाच्छन्ना यया योगेन रात्रिषु । कालस्य तिस्रो भार्याश्च संध्यारात्रिदिनानि च॥११८॥
याभिर्विना विधाता च संख्यां कर्तुं न शक्यते । क्षुत्पिपासे लोभभार्ये धन्ये मान्ये च पूजिते ११९॥
याभ्यां व्याप्तं जगत्सर्वं नित्यं चिंतातुरं भवेत् । प्रभा च दाहिका चैव द्वे भार्ये तेजसस्तथा ॥१२०॥
याभ्यां विना जगत्स्रष्टुं विधातुं च नहीश्वरः । कालकन्ये मृत्युजरे प्रज्वारस्य प्रियाप्रिये ॥१२१॥
याभ्यां जगत्समुच्छिन्नं विधात्रा निर्मितं विधौ । निद्रा कन्या च तंद्रा सा प्रीतिरन्या सुखप्रिये १२२॥
याभ्यां व्याप्तं जगत्सर्वं विधिपुत्र विधेर्विधौ । वैराग्यस्य च द्वे भार्ये श्रद्धा भक्तिश्च पूजिते॥१२३॥

याम्यां शश्वज्जगत्सर्वं यज्जीवन्मुक्तिमन्मुने । अदितिर्देवमाता च सुरभी च गवां प्रसूः ॥१२४॥
दितिश्च दैत्यजननी कद्रूश्च विनता दनुः । उपयुक्ता सृष्टिविधौ एतास्तु कीर्तिताः कलाः१२५॥
कला अन्याः संति बह्व्यस्तासु काश्चिन्निबोध मे । रोहिणी चंद्रपत्नी च संज्ञा सूर्यस्य कामिनी॥१२६॥
शतरूपा मनोर्भार्या शचींद्रस्य च गेहिनी । तारा बृहस्पतेर्भार्या वसिष्ठस्याऽप्यरुंधती ॥१२७॥
अहल्या गौतमस्त्री साऽप्यनसूयाऽत्रिकामिनी । देवहूती कर्दमस्य प्रसूतिर्दक्षकामिनी ॥१२८॥
पितॄणां मानसी कन्या मेनका सांऽबिकाप्रसूः । लोपामुद्रा तथा कुन्ती कुबेरकामिनी तथा ॥१२९॥
वरुणानी प्रसिद्धा च बलेर्विन्ध्यावलिस्तथा । कांता च दमयंती च यशोदा देवकी तथा ॥१३०॥
गांधारी द्रौपदी शैव्या सा च सत्यवती प्रिया । वृषभानुप्रिया साध्वी राधामाता कुलोद्वहा॥१३१॥
मंदोदरी च कौसल्या सुभद्रा कौरवी तथा । रेवती सत्यभामा च कालिंदी लक्ष्मणा तथा १३२॥
जांबवती नाग्नजितिर्मित्रविंदा तथाऽपरा । लक्ष्मणा रुक्मिणी सीता स्वयं लक्ष्मीः प्रकीर्तिता ॥
काली योजनगंधा च व्यासमाता महासती । बाणपुत्री तथोषा च चित्रलेखा च तत्सखी १३४॥
प्रभावती भानुमती तथा मायावती सती । रेणुका च भृगोर्माता राममाता च रोहिणी १३५॥
एकनंदा च दुर्गा सा श्रीकृष्णभगिनी सती । बह्व्यः सत्यः कलाश्चैव प्रकृतेरेव भारते ॥१३६॥
या याश्च ग्रामदेव्यः स्युस्ताःसर्वाःप्रकृतेः कलाः । कलांशांशसमुद्भूताः प्रतिविश्वेषु योषितः ॥१३७॥
योषितामवमानेन प्रकृतेश्च पराभवः । ब्राह्मणी पूजिता येन पतिपुत्रवती सती ॥१३८॥
प्रकृतिः पूजिता तेन वस्त्रालंकारचंदनैः । कुमारी चाष्टवर्षा या वस्त्रालंकारचंदनैः ॥१३९॥
पूजिता येन विप्रस्य प्रकृतिस्तेन पूजिता । सर्वाः प्रकृतिसंभूता उत्तमाधममध्यमाः ॥१४०॥
सत्त्वांशाश्चोत्तमा ज्ञेयाः सुशीलाश्च पतिव्रताः । मध्यमा रजसश्चांशास्ताश्च भोग्याः प्रकीर्तिताः ॥
सुखसंभोगवश्याश्च स्वकार्ये तत्पराः सदा । अधमास्तमसश्चांशा अज्ञातकुलसंभवाः १४२॥
दुर्मुखाः कुलहा धूर्ताः स्वतंत्रा कलहप्रियाः । पृथिव्यां कुलटा याश्च स्वर्गे चाप्सरसां गणाः ॥
प्रकृतेस्तमसश्चांशाः पुंश्चल्यः परिकीर्तिताः । एवं निगदितं सर्वं प्रकृते रूपवर्णनम् ॥१४४॥
ताः सर्वाः पूजिताः पृथ्व्यां पुण्यक्षेत्रे च भारते । पूजिता सुरथेनादौ दुर्गा दुर्गार्तिनाशिनी॥१४५॥
ततः श्रीरामचन्द्रेण रावणस्य वधार्थिना । तत्पश्चाज्जगतां माता त्रिषु लोकेषु पूजिता१४६॥
जातादौ दक्षकन्या या निहत्य दैत्यदानवान् । ततो देहं परित्यज्य यज्ञे भर्तुश्च निंदया ॥१४७॥
जज्ञे हिमवतः पत्न्यां लेभे पशुपतिं पतिम् । गणेशश्च स्वयं कृष्णः स्कंदो विष्णुकलोद्भवः ॥
बभूवतुस्तौ तनयौ पश्चात्तस्याश्च नारद । लक्ष्मीर्मंगलभूपेन प्रथमं परिपूजिता ॥१४९॥
त्रिषु लोकेषु तत्पश्चाद्देवतामुनिमानवैः । सावित्री चाऽश्वपतिना प्रथमं परिपूजिता ॥१५०॥
तत्पश्चात्त्रिषु लोकेषु देवतामुनिपुंगवैः । आदौ सरस्वती देवी ब्रह्मणा परिपूजिता ॥१५१॥

तत्पश्चात्त्रिषु लोकेषु देवतामुनिपुङ्गवैः । प्रथमं पूजिता राधा गोलोके रासमंडले ॥१५२॥
पौर्णमास्यां कार्तिकस्य कृष्णेन परमात्मना । गोपिकाभिश्च गोपैश्च बालिकाभिश्च बालकैः ॥
गवां गणैः सुरभ्या च तत्पश्चादाज्ञया हरेः । तदा ब्रह्मादिभिर्देवैर्मुनिभिः परया मुदा ॥१५४॥
पुष्पधूपादिभिर्भक्त्या पूजिता वंदिता सदा । पृथिव्यां प्रथमं देवी सुयज्ञेनैव पूजिता ॥१५५॥
शंकरेणोपदिष्टेन पुण्यक्षेत्रे च भारते । त्रिषु लोकेषु तत्पश्चादाज्ञया परमात्मनः॥१५६॥
पुष्पधूपादिभिर्भक्त्या पूजिता मुनिभिः सदा । कलाया याः समुद्भूताः पूजितास्ताश्च भारते१५७॥
पूजिता ग्रामदेव्यश्च ग्रामे च नगरे मुने । एवं ते कथितं सर्वं प्रकृतेश्चरितं शुभम् १५८॥
यथागमं लक्षणं च किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥१५८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कंधे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

नारद उवाच

समासेन श्रुतं सर्वं देवीनां चरितं प्रभो । विबोधनाय बोधस्य व्यासेन वक्तुमर्हसि ॥ १ ॥
सृष्टेराद्या सृष्टिविधौ कथमाविर्बभूव ह । कथं वा पंचधा भूता वद वेदविदांवर ॥ २ ॥
भूता ययांशकलया तया त्रिगुणया भवे । व्यासेन तासां चरितं श्रोतुमिच्छामि सांप्रतम्॥३॥
तासां जन्मानुकथनं पूजाध्यानविधिं बुध । स्तोत्रं कवचमैश्वर्यं शौर्यं वर्णय मंगलम् ॥४॥

श्रीनारायण उवाच

नित्य आत्मा नभो नित्यं कालो नित्यो दिशो यथा । विश्वानां गोलकं नित्यं नित्यो गोलोक एव च॥
तदेकदेशो वैकुण्ठो नम्रभागानुसारकः । तथैव प्रकृतिर्नित्या ब्रह्मलीला सनातनी ॥६॥
यथाग्नौ दाहिका चंद्रे पद्मे शोभा प्रभा रवौ । शश्वद्युक्ता न भिन्ना सा यथा प्रकृतिरात्मनि७॥
विना स्वर्णं स्वर्णकारः कुंडलं कर्तुमक्षमः । विना मृदा घटं कर्तुं कुलालो हि न हीश्वरः ॥८॥
न हि क्षमस्तथात्मा च सृष्टिं स्रष्टुं तया विना । सर्वशक्तिस्वरूपा सा यया च शक्तिमान्सदा॥६॥
ऐश्वर्यवचनः शश्च क्तिः पराक्रम एव च । तत्स्वरूपा तयोर्दात्री सा शक्तिः परिकीर्तिता१०॥
ज्ञानं समृद्धिः संपत्तिर्यशश्चैव बलं भगः । तेन शक्तिर्भगवती भगरूपा च सा सदा ॥११॥
तया युक्तः सदात्मा च भगवांस्तेन कथ्यते । स च स्वेच्छामयो देवः साकारश्च निराकृतिः१२॥
तेजोरूपं निराकारं ध्यायंते योगिनः सदा । वदंति च परं ब्रह्म परमानंदमीश्वरम् ॥१३॥
अदृश्यं सर्वद्रष्टारं सर्वज्ञं सर्वकारणम् । सर्वदं सर्वरूपं तं वैष्णवास्तन्न मन्वते ॥१४॥
वदंति चैव ते कस्य तेजस्तेजस्विना विना । तेजोमंडलमध्यस्थं ब्रह्म तेजस्विनं परम् ॥१५॥
स्वेच्छामयं सर्वरूपं सर्वकारणकारणम् । अतीव सुन्दरं रूपं बिभ्रतं सुमनोहरम् ॥१६॥

किशोरवयसं शांतं सर्वकांतं परात्परम् । नवीननीरदाभासधामैकं श्यामविग्रहम् ॥१७॥
शरन्मध्याह्नपद्मौघशोभामोचनलोचनम् । मुक्ताच्छविविनिंद्यैकदंतपंक्तिमनोरमम् ॥१८॥
मयूरपिच्छचूडं च मालतीमाल्यमंडितम् । सुनसं सस्मितं कांतं भक्तानुग्रहकारणम् ॥१९॥
ज्वलदग्निविशुद्धैकपीतांशुकसुशोभितम् । द्विभुजं मुरलीहस्तं रत्नभूषणभूषितम् ॥२०॥
सर्वाधारं च सर्वेशं सर्वशक्तियुतं विभुम् । सर्वैश्वर्यप्रदं सर्वस्वतंत्रं सर्वमंगलम् ॥२१॥
परिपूर्णतमं सिद्धं सिद्धेशं सिद्धिकारकम् । ध्यायंते वैष्णवाः शश्वद्देवदेवं सनातनम् ॥२२॥
जन्ममृत्युजराव्याधिशोकभीतिहरं परम् । ब्रह्मणो वयसा यस्य निमेष उपचर्यते ॥२३॥
स चाऽऽत्मा स परं ब्रह्म कृष्ण इत्यभिधीयते । कृषिस्तद्भक्तिवचनो नश्च तद्दास्यवाचकः ॥२४॥
भक्तिदास्यप्रदाता यः स च कृष्णः प्रकीर्तितः । कृषिश्च सर्ववचनो नकारो बीजमेव च ॥२५॥
स कृष्णः सर्वस्रष्टाऽऽदौ सिसृक्षन्नेक एव च । सृष्ट्युन्मुखस्तदंशेन कालेन प्रेरितः प्रभुः ॥२६॥
स्वेच्छामयः स्वेच्छया च द्विधारूपो बभूव ह । स्त्रीरूपो वामभागांशो दक्षिणांशः पुमान्स्मृतः२७॥
तां ददर्श महाकामी कामाधारां सनातनः । अतीव कमनीयां च चारुपंकजसन्निभाम् ॥२८॥
चंद्रबिंबविनिंद्यैकनितंबयुगलां पराम् । सुचारुकदलीस्तंभनिंदितश्रोणिसुंदरीम् ॥२९॥
युक्तश्रीफलाकारस्तनयुग्ममनोरमाम् । पुष्पजुष्टां सुवलितां मध्यक्षीणां मनोहराम् ॥३०॥
अतीव सुंदरीं शांतां सस्मितां वक्रलोचनाम् । वह्निशुद्धांशुकाधानां रत्नभूषणभूषिताम् ॥३१॥
शश्वच्चक्षुश्चकोराभ्यां पिबंतीं सततं मुदा । कृष्णस्य मुखचंद्रं च चंद्रकोटिविनिंदितम् ॥३२॥
कस्तूरीं बिंदुना सार्धमधश्चंदनबिंदुना । समं सिंदूरबिंदुं च भालमध्ये च बिभ्रतीम् ॥३३॥
बक्रिमं कवरीभारं मालतीमाल्यभूषितम् । रत्नेंद्रसारहारं च दधतीं कांतकामुकीम् ॥३४॥
कोटिचंद्रप्रभामृष्टपुष्टशोभासमन्विताम् । गमनेन राजहंसगजगर्वविनाशिनीम् ॥३५॥
दृष्ट्वा तां तु तया सार्धं रासेशो रासमंडले । रासोल्लासे सुरसिको रासक्रीडां चकार ह ॥३६॥
नानाप्रकारशृंगारं शृंगारो मूर्तिमानिव । चकार सुखसंभोगं यावद्वै ब्रह्मणो दिनम् ॥३७॥
ततः स च परिश्रांतस्तस्या योनौ जगत्पिता । चकार वीर्याधानं च नित्यानंदे शुभक्षणे ॥३८॥
गात्रतो योषितस्तस्याः सुरतांते च सुव्रत । निःससार श्रमजलं श्रांतायास्तेजसा हरेः ॥३९॥
महाक्रमणक्लिष्टाया निःश्वासश्च बभूव ह । तदावव्रे श्रमजलं तत्सर्वं विश्वगोलकम् ॥४०॥
स च निःश्वासवायुश्च सर्वाधारो बभूव ह । निःश्वासवायुः सर्वेषां जीविनां च भवेषु च ॥४१॥
बभूव मूर्तिमद्वायोर्वामांगात्प्राणवल्लभा । तत्पत्नी सा च तत्पुत्राःप्राणाःपंच च जीविनाम् ४२॥
प्राणोऽपानः समानश्चोदानव्यानौ च वायवः । बभूवुरेव तत्पुत्रा अधः प्राणाश्च पंच च ॥४३॥
घर्मतोयाधिदेवश्च बभूव वरुणो महान् । तद्वामांगाच्च तत्पत्नी वरुणानी बभूव सा ॥४४॥

अथ सा कृष्णचिच्छक्तिः कृष्णगर्भं दधार ह । शतमन्वंतरं यावज्ज्वलंती ब्रह्मतेजसा ॥४५॥
कृष्णप्राणाधिदेवी सा कृष्णप्राणाधिकप्रिया । कृष्णस्य संगिनी शश्वत्कृष्णवक्षःस्थलस्थिता ॥४६॥
शतमन्वंतरांते च कालेऽतीते तु सुंदरी । सुषाव डिम्भं स्वर्णाभं विश्वाधारालयं परम् ॥४७॥
दृष्ट्वा डिंभं च सा देवी हृदयेन व्यदूयत । उत्ससर्ज च कोपेन ब्रह्मांडगोलके जले ॥४८॥
दृष्ट्वा कृष्णश्च तत्त्यागं हाहाकारं चकार ह । शशाप देवीं देवेशस्तत्क्षणं च यथोचितम् ॥४९॥
यतोऽपत्यं त्वया त्यक्तं कोपशीले च निष्ठुरे । भव त्वमनपत्याऽपि चाद्यप्रभृति निश्चितम् ॥५०॥
या यास्त्वदंशरूपाश्च भविष्यंति सुरस्त्रियः । अनपत्याश्च ताः सर्वास्त्वत्समा नित्ययौवनाः॥५१॥
एतस्मिन्नंतरे देवी जिह्वाग्रात्सहसा ततः । आविर्बभूव कन्यैका शुक्लवर्णा मनोहरा ॥५२॥
श्वेतवस्त्रपरीधाना वीणापुस्तकधारिणी । रत्नभूषणभूषाढ्या सर्वशास्त्राधिदेवता ॥५३॥
अथ कालांतरे सा च द्विधारूपा बभूव ह । वामार्धांगाच्च कमला दक्षिणार्धाच्च राधिका ॥५४॥
एतस्मिन्नंतरे कृष्णो द्विधारूपो बभूव सः । दक्षिणार्धश्च द्विभुजो वामार्धश्च चतुर्भुजः ॥५५॥
उवाच वाणीं कृष्णस्तां त्वमस्य कामिनी भव । अत्रैव मानिनी राधा तव भद्रं भविष्यति ॥५६॥
एवं लक्ष्मी च प्रददौ तुष्टो नारायणाय च । स जगाम च वैकुंठे ताभ्यां सार्धं जगत्पतिः ॥५७॥
अनपत्ये च ते द्वे च जाते राधांशसंभवे । भूता नारायणांगाच्च पार्षदाश्च चतुर्भुजाः ॥५८॥
तेजसा वयसा रूपगुणाभ्यां च समा हरेः । बभूवुः कमलांगाच्च दासीकोट्यश्च तत्समाः ॥५९॥
अथ गोलोकनाथस्य लोम्नां विवरतो मुने । भूताश्चाऽसंख्यगोपाश्च वयसा तेजसा समाः ॥६०॥
रूपेण च गुणेनैव बलेन विक्रमेण च । प्राणतुल्यप्रियाः सर्वे बभूवुः पार्षदा विभोः ॥६१॥
राधांगलोमकूपेभ्यो बभूवुर्गोपकन्यकाः । राधातुल्याश्च ताः सर्वा राधादास्यः प्रियंवदाः ६२॥
रत्नभूषणभूषाढ्याः शश्वत्सुस्थिरयौवनाः । अनपत्याश्च ताः सर्वाः पुंसः शापेन संततम् ॥६३॥
एतस्मिन्नंतरे विप्र सहसा कृष्णदेवता । आविर्बभूव दुर्गा सा विष्णुमाया सनातनी ॥६४॥
देवी नारायणीशाना सर्वशक्तिस्वरूपिणी । बुद्ध्यधिष्ठात्री देवी सा कृष्णस्य परमात्मनः ॥६५॥
देवीनां बीजरूपा च मूलप्रकृतिरीश्वरी । परिपूर्णतमा तेजःस्वरूपा त्रिगुणात्मिका ॥६६॥
तप्तकांचनवर्णाभा कोटिसूर्यसमप्रभा । ईषद्धास्यप्रसन्नास्या सहस्रभुजसंयुता ॥६७॥
नानाशस्त्रास्त्रनिकरं बिभ्रती सा त्रिलोचना । वह्निशुद्धांशुकाधाना रत्नभूषणभूषिता ॥६८॥
यस्याश्चांशांशकलया बभूवुः सर्वयोषितः । सर्वे विश्वस्थिता लोका मोहिताः स्युश्च मायया॥६९॥
सर्वैश्वर्यप्रदात्री च कामिनां गृहवासिनाम् । कृष्णभक्तिप्रदा या च वैष्णवानां च वैष्णवी ॥७०॥
मुमुक्षूणां मोक्षदात्री सुखिनां सुखदायिनी । स्वर्गेषु स्वर्गलक्ष्मीश्च गृहलक्ष्मीर्गृहेषु च ॥७१॥
तपस्विषु तपस्या च श्रीरूपा तु नृपेषु च । या वह्नौ दाहिकारूपा प्रभारूपा च भास्करे ॥७२॥

शोभारूपा च चंद्रे च सा पद्मेषु च शोभना । सर्वशक्तिस्वरूपा या श्रीकृष्णे परमात्मनि ॥७३॥
यया च शक्तिमानात्मा यया च शक्तिमज्जगत् । यया विना जगत्सर्वं जीवन्मृतमिव स्थितम् ॥७४॥
या च संसारवृक्षस्य बीजरूपा सनातनी । स्थितिरूपा बुद्धिरूपा फलरूपा च नारद ॥७५॥
क्षुत्पिपासादयारूपा निद्रा तंद्रा क्षमा मतिः । शांतिलज्जातुष्टिपुष्टिभ्रांतिकांत्यादिरूपिणी ॥७६॥
सा च संस्तूय सर्वेशं तत्पुरः समुवास ह । रत्नसिंहासनं तस्यै प्रददौ राधिकेश्वरः ॥७७॥
एतस्मिन्नंतरे तत्र सस्त्रीकश्च चतुर्मुखः । पद्मनाभेर्नाभिपद्मान्निःससार महामुने ॥७८॥
कमंडलुधरः श्रीमांस्तपस्वी ज्ञानिनां वरः । चतुर्मुखैस्तं तुष्टाव प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥७९॥
सा तदा सुंदरी सृष्टा शतचंद्रसमप्रभा । वह्निशुद्धांशुकाधाना रत्नभूषणभूषणा ॥८०॥
रत्नसिंहासने रम्ये संस्तूय सर्वकारणम् । उवास स्वामिना सार्धं कृष्णस्य पुरतो मुदा॥८१॥
एतस्मिन्नंतरे कृष्णो द्विधारूपो बभूव सः । वामार्धांगो महादेवो दक्षिणे गोपिकापतिः ॥८२॥
शुद्धस्फटिकसंकाशः शतकोटिरविप्रभः । त्रिशूलपट्टिशधरो व्याघ्रचर्मांबरो हरः ॥८३॥
तप्तकांचनवर्णाभो जटाभारधरः परः । भस्मभूषितगात्रश्च सस्मितश्चंद्रशेखरः ॥८४॥
दिगंबरो नीलकंठः सर्पभूषणभूषितः । बिभ्रद्दक्षिणहस्तेन रत्नमालां सुसंस्कृताम् ॥८५॥
प्रजपन्पंचवक्त्रेण ब्रह्मज्योतिः सनातनम् । सत्यस्वरूपं श्रीकृष्णं परमात्मानमीश्वरम् ॥८६॥
कारणं कारणानां च सर्वमंगलमंगलम् । जन्ममृत्युजराव्याधिशोकभीतिहरं परम् ॥८७॥
संस्तूय मृत्योर्मृत्युं तं यतो मृत्युंजयाभिधः । रत्नसिंहासने रम्ये समुवास हरेः पुरः ॥८८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

अथ डिंभो जले तिष्ठन्यावद्वै ब्रह्मणो वयः । ततः स काले सहसा द्विधाभूतो बभूव ह ॥१॥
तन्मध्ये शिशुरेकश्च शतकोटिरविप्रभः । क्षणं रोरूयमाणश्च स्तनांधः पीडितः क्षुधा ॥२॥
पित्रा मात्रा परित्यक्तो जलमध्ये निराश्रयः । ब्रह्मांडासंख्यनाथो यो ददर्शोर्ध्वमनाथवत् ॥३॥
स्थूलात्स्थूलतमः सोऽपि नाम्ना देवो महाविराट् । परमाणुर्यथा सूक्ष्मात्परः स्थूलात्तथाऽप्यसौ ॥४॥
तेजसा षोडशांशोऽयं कृष्णस्य परमात्मनः । आधारः सर्वविश्वानां महाविष्णुश्च प्राकृतः ॥५॥

प्रत्येकं लोमकूपेषु विश्वानि निखिलानि च ।
अस्याऽपि तेषां संख्यां च कृष्णो वक्तुं न हि क्षमः ॥६॥

संख्या चेद्रजसामस्ति विश्वानां न कदाचन । ब्रह्मविष्णुशिवादीनां तथा संख्या न विद्यते ॥७॥
प्रतिविश्वेषु संत्येवं ब्रह्मविष्णुशिवादयः । पातालाद्ब्रह्मलोकांतं ब्रह्मांडं परिकीर्तितम् ॥८॥

तत ऊर्ध्वं च वैकुंठो ब्रह्मांडाद्बहिरेव सः । तत ऊर्ध्वं च गोलोकः पंचाशत्कोटियोजनः ॥९॥
नित्यः सत्यस्वरूपश्च यथा कृष्णस्तथाऽप्ययम् । सप्तद्वीपमिता पृथ्वी सप्तसागरसंयुता ॥१०॥
ऊनपंचाशदुपद्वीपासंख्यशैलवनान्विता । ऊर्ध्वं सप्त स्वर्गलोका ब्रह्मलोकसमन्विताः ॥११॥
पातालानि च सप्ताधश्चैवं ब्रह्मांडमेव च । ऊर्ध्वं धराया भूर्लोको भुवर्लोकस्ततः परम् ॥१२॥
ततः परश्च स्वर्लोको जनलोकस्तथापरः । ततः परस्तपोलोकः सत्यलोकस्ततः परः ॥१३॥
ततः परं ब्रह्मलोकस्तप्तकांचनसन्निभः । एवं सर्वं कृत्रिमं च बाह्याभ्यंतरमेव च ॥१४॥
तद्विनाशे विनाशश्च सर्वेषामेव नारद । जलबुद्बुदवत्सर्वं विश्वसंघमनित्यकम् ॥१५॥
नित्यौ गोलोकवैकुंठौ प्रोक्तौ शश्वदकृत्रिमौ । प्रत्येक लोमकूपेषु ब्रह्मांडं परिनिश्चितम् ॥१६॥

एषां संख्यां न जानाति कृष्णोऽन्यस्याऽपि का कथा ।
प्रत्येकं प्रतिब्रंह्मांडं ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥१७॥

तिस्रः कोट्यः सुराणां च संख्या सर्वत्र पुत्रक । दिगीशाश्चैव दिक्पाला नक्षत्राणि ग्रहादयः॥१८॥
भुवि वर्णाश्च चत्वारोऽप्यधो नागाश्चराचराः । अथ कालेन स विराडूर्ध्वं दृष्ट्वा पुनः पुनः॥१९॥
डिंभांतरे च शून्यं च ह द्वितीयं च किंचन । चिंतामवाप क्षुद्युक्तो रुरोद च पुनः पुनः॥२०॥
ज्ञानं प्राप्य तदा दध्यौ कृष्णं परमपूरुषम् । ततो ददर्श तत्रैव ब्रह्मज्योतिः सनातनम् ॥२१॥
नवीनजलदश्यामं द्विभुजं पीतवाससम् । सस्मितं मुरलीहस्तं भक्तानुग्रहकातरम् ॥२२॥
जहास बालकस्तुष्टो दृष्ट्वा जनकमीश्वरम् । वरं तदा ददौ तस्मै वरेशः समयोचितम्॥२३॥
मत्समो ज्ञानयुक्तश्च क्षुत्पिपासादिवर्जितः । ब्रह्मांडासंख्यनिलयो भव वत्स लयावधि ॥२४॥
निष्कामो निर्भयश्चैव सर्वेषां वरदो भव । जरामृत्युरोगशोकपीडादिवर्जितो भव ॥२५॥
इत्युक्त्वा तस्य कर्णे स महामंत्रं षडक्षरम् । त्रिःकृत्वश्च प्रजजाप वेदांगप्रवरं परम् ॥२६॥
प्रणवादिचतुर्थ्यंतं कृष्ण इत्यक्षरद्वयम् । वह्निजां यांतमिष्टं च सर्वविघ्नहरं परम् ॥२७॥
मंत्रं दत्त्वा तदाहारं कल्पयामास वै विभुः । श्रूयतां तद्ब्रह्मपुत्र निबोध कथयामि ते ॥२८॥
प्रतिविश्वं यन्नैवेद्यं ददाति वैष्णवो जनः । तत्षोडशांशो विषयिणो विष्णोः पंचदशाऽस्य वै॥
निर्गुणस्यात्मनश्चैव परिपूर्णतमस्य च । नैवेद्ये चैव कृष्णस्य न हि किंचित्प्रयोजनम्॥३०॥
यद्यद्ददाति नैवेद्यं तस्मै देवाय यो जनः । स च खादति तत्सर्वं लक्ष्मीनाथो विराट् तथा३१॥
तं च मंत्रवरं दत्त्वा तमुवाच पुनर्विभुः । वरमन्यं किमिष्टं ते तन्मे ब्रूहि ददामि च ॥३२॥
कृष्णस्य वचनं श्रुत्वा तमुवाच विराड् विभुः । कृष्णं तं बालकस्तावद्वचनं समयोचितम् ॥३३॥

बालक उवाच

वरो मे त्वत्पदांभोजे भक्तिर्भवतु निश्चला । सततं यावदायुर्मे क्षणं वा सुचिरं च वा ॥३४॥

त्वद्भक्तियुक्तलोकेऽस्मिञ्जीवन्मुक्तश्च संततम् । त्वद्भक्तिहीनो मूर्खश्च जीवन्नपि मृतो हि सः ३५।
किं तज्जपेन तपसा यज्ञेन पूजनेन च । व्रतेन चोपवासेन पुण्येन तीर्थसेवया ।।३६।
कृष्णभक्तिविहीनस्य मूर्खस्य जीवनं वृथा । येनात्मना जीवितश्च तमेव न हि मन्यते ।।३७।
यावदात्मा शरीरेऽस्ति तावत्स शक्तिसंयुतः । पश्चाद्यांति गते तस्मिन्स्वतंत्राः सर्वशक्तयः।।३८।
स च त्वं च महाभाग सर्वात्मा प्रकृतेः परः । स्वेच्छामयश्च सर्वाद्यो ब्रह्मज्योतिः सनातनः ।।३९।
इत्युक्त्वा बालकस्तत्र विरराम च नारद । उवाच कृष्णः प्रत्युक्तिं मधुरां श्रुतिसुन्दरीम् ।।४०।

श्रीकृष्ण उवाच

सुचिरं सुस्थिरं तिष्ठ यथाऽहं त्वं तथा भव । ब्रह्मणोऽसंख्यपाते च पातस्ते न भविष्यति ।।४१।
अंशेन प्रतिब्रह्मांडे त्वं च क्षुद्रविराड् भव । त्वन्नाभिपद्माद्ब्रह्मा च विश्वस्रष्टा भविष्यति ।।४२।
ललाटे ब्रह्मणश्चैव रुद्राश्चैकादशैव ते । शिवांशेन भविष्यंति सृष्टिसंहरणाय वै ।।४३।
कालाग्निरुद्रस्तेष्वेको विश्वसंहारकारकः । पाता विष्णुश्च विषयी रुद्रांशेन भविष्यति ।।४४।
मद्भक्तियुक्तः सततं भविष्यसि वरेण मे । ध्यानेन कमनीयं मां नित्यं द्रक्ष्यसि निश्चितम् ४५।
मातरं कमनीयां च मम वक्षःस्थलस्थिताम् । यामि लोकं तिष्ठ वत्सेत्युक्त्वा सोंतरधीयत ।।४६।
गत्वा स्वलोकं ब्रह्माणं शंकरं समुवाच ह । स्रष्टारं स्रष्टुमीशं च संहर्तुं चैव तत्क्षणम् ।।४७।

श्रीभगवानुवाच

सृष्टिं स्रष्टुं गच्छ वत्स नाभिपद्मोद्भवो भव । महाविराड् लोमकूपे क्षुद्रस्य च विधे शृणु ।।४८।
गच्छ वत्स महादेव ब्रह्मभालोद्भवो भव । अंशेन च महाभाग स्वयं च सुचिरं तप ।।४९।
इत्युक्त्वा जगतां नाथो विरराम विधेः सुत । जगाम ब्रह्मा तं नत्वा शिवश्च शिवदायकः।।५०।
महाविराड् लोमकूपे ब्रह्मांडगोलके जले । बभूव च विराट्क्षुद्रो विराडंशेन सांप्रतम् ।।५१।
श्यामो युवा पीतवासाः शयानो जलतल्पके । ईषद्धास्यः प्रसन्नास्यो विश्वव्यापी जनार्दनः।।५२।
तन्नाभिकमले ब्रह्मा बभूव कमलोद्भवः । संभूय पद्मदंडे च बभ्राम युगलक्षकम् ।।५३।
नांतं जगाम दंडस्य पद्मनालस्य पद्मजः । नाभिजस्य च पद्मस्य चिंतामाप पिता तव ।।५४।
स्वस्थानं पुनरागम्य दध्यौ कृष्णपदांबुजम् । ततो ददर्श क्षुद्रं तं ध्यानेन दिव्यचक्षुषा ।।५५।
शयानं जलतल्पे च ब्रह्मांडगोलकाप्लुते । यल्लोमकूपे ब्रह्मांडं तत्कृतं परमीश्वरम् ।।५६।
श्रीकृष्णं चाऽपि गोलोकं गोपगोपीसमन्वितम् । तं संस्तूय वरं प्राप ततः सृष्टिं चकार सः ।।५७।
बभूवुर्ब्रह्मणः पुत्रा मानसाः सनकादयः । ततो रुद्रकलाश्चाऽपि शिवस्यैकादश स्मृताः ।।५८।
बभूव पाता विष्णुश्च क्षुद्रस्य वामपार्श्वतः । चतुर्भुजश्च भगवान् श्वेतद्वीपे स चाऽवसत् ।।५९।
क्षुद्रस्य नाभिपद्मे च ब्रह्मा विश्वं ससर्ज ह । स्वर्गं मर्त्यं च पातालं त्रिलोकीं सचराचरम् ।।६०।

एवं सर्वलोमकूपे विश्वं प्रत्येकमेव च। प्रतिविश्वे क्षुद्रविराड्ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥६१॥
इत्येवं कथितं ब्रह्मन्कृष्णसंकीर्तनं शुभम्। सुखदं मोक्षदं ब्रह्मन्किंभूयः श्रोतुमिच्छसि ॥६२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

नारद उवाच

श्रुतं सर्वं मया पूर्वं त्वत्प्रसादात्सुधोपमम्। अधुना प्रकृतीनां च व्यस्तं वर्णय पूजनम् ॥१॥
कस्याः पूजा कृता केन कथं मर्त्ये प्रचारिता। केन वा पूजिता का वा केन का वा स्तुता प्रभो॥२॥
तासां स्तोत्रं च ध्यानं च प्रभावं चरितं शुभम्। काभिः केभ्यो वरो दत्तस्तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥३॥

श्रीनारायण उवाच

गणेशजननी दुर्गा राधा लक्ष्मीः सरस्वती। सावित्री च सृष्टिविधौ प्रकृतिः पंचधा स्मृता ॥४॥
आसां पूजा प्रसिद्धा च प्रभावः परमाद्भुतः। सुधोपमं च चरितं सर्वमंगलकारणम् ॥५॥
प्रकृत्यंशाः कलाश्च तासां च चरितं शुभम्। सर्वं वक्ष्यामि ते ब्रह्मन्सावधानो निशामय ॥६॥
काली वसुंधरा गंगा षष्ठी मंगलचंडिका। तुलसी मनसा निद्रा स्वधा स्वाहा च दक्षिणा ॥७॥
संक्षिप्तमासां चरितं पुण्यदं श्रुतिसुंदरम्। जीवकर्मविपाकं च तच्च वक्ष्यामि सुंदरम् ॥८॥
दुर्गायाश्चैव राधाया विस्तीर्णं चरितं महत्। तद्वत्पश्चात्प्रवक्ष्यामि संक्षेपक्रमतः शृणु ॥९॥
आदौ सरस्वतीपूजा श्रीकृष्णेन विनिर्मिता। यत्प्रसादान्मुनिश्रेष्ठ मूर्खो भवति पंडितः ॥१०॥
आविर्भूता यथा देवी वक्त्रतः कृष्णयोषितः। इयेष कृष्णं कामेन कामुकी कामरूपिणी ॥११॥
स च विज्ञाय तद्भावं सर्वज्ञः सर्वमातरम्। तामुवाच हितं सत्यं परिणामे सुखावहम् ॥१२॥

श्रीकृष्ण उवाच

भज नारायणं साध्वि मदंशं च चतुर्भुजम्। युवानं सुंदरं सर्वगुणयुक्तं च मत्समम् ॥१३॥
कामज्ञं कामिनीनां च तासां च कामपूरकम्। कोटिकंदर्पलावण्यं लीलालंकृतमीश्वरम् ॥१४॥
कांते कांतं च मां कृत्वा यदि स्थातुमिहेच्छसि। त्वत्तो बलवती राधा न भद्रं ते भविष्यति ॥१५॥
यो यस्माद्बलवान्वाणि ततोऽन्यं रक्षितुं क्षमः। कथं परान्साधयति यदि स्वमनीश्वरः ॥१६॥
सर्वेशः सर्वशास्ताऽहं राधां बाधितुमक्षमः। तेजसा मत्समा सा च रूपेण च गुणेन च ॥१७॥
प्राणाधिष्ठातृदेवी सा प्राणांस्त्यक्तुं च कः क्षमः। प्राणतोपि प्रियःपुत्रःकेषांवास्ति च कश्चन ॥१८॥
त्वं भद्रे गच्छ वैकुंठं तव भद्रं भविष्यति। पतिं तमीश्वरं कृत्वा मोदस्व सुचिरं सुखम् ॥१९॥
लोभमोहकामक्रोधमानहिंसाविवर्जिता। तेजसा त्वत्समा लक्ष्मी रूपेण च गुणेन च ॥२०॥
तया सार्धं तव प्रीत्या शश्वत्कालं प्रयास्यति। गौरवं च हरिस्तुल्यं करिष्यति द्वयोरपि ॥२१॥

प्रतिविश्वेषु तां पूजां महतीं गौरवान्विताम् । माघस्य शुक्लपंचम्यां विद्यारंभे च सुंदरि ॥२२॥
मानवा मनवो देवा मुनींद्राश्च मुमुक्षवः । वसवो योगिनः सिद्धा नागा गंधर्वराक्षसाः ॥२३॥
मद्वरेण करिष्यंति कल्पे कल्पे लयावधि । भक्तियुक्ताश्च दत्वा वै चोपचाराणि षोडश॥२४॥
कण्वशाखोक्तविधिना ध्यानेन स्तवनेन च । जितेंद्रियाः संयताश्च घटे च पुस्तकेऽपि च ॥२५॥
कृत्वा सुवर्णगुटिकां गंधचंदनचर्चिताम् । कवचं ते ग्रहीष्यंति कंठे वा दक्षिणे भुजे ॥२६॥
पठिष्यंति च विद्वांसः पूजाकाले च पूजिते । इत्युक्त्वा पूजयामास तां देवीं सर्वपूजिताम् ॥२७॥
ततस्तत्पूजनं चक्रुर्ब्रह्मविष्णुशिवादयः । अनंतश्चाऽपि धर्मश्च मुनींद्राः सनकादयः ॥२८॥
सर्वे देवाश्च मुनयो नृपाश्च मानवादयः । बभूव पूजिता नित्यं सर्वलोकैः सरस्वती ॥२९॥

नारद उवाच

पूजाविधानं कवचं ध्यानं चापि निरंतरम् । पूजोपयुक्तं नैवेद्यं पुष्पं च चंदनादिकम् ॥३०॥
वद वेदविदां श्रेष्ठ श्रोतुं कौतूहलं मम । वर्तते हृदये शश्वत्किमिदं श्रुतिसुंदरम् ॥३१॥

श्रीनारायण उवाच

शृणु नारद वक्ष्यामि कण्वशाखोक्तपद्धतिम् । जगन्मातुः सरस्वत्याः पूजाविधिसमन्वितम् ॥३२॥
माघस्य शुक्लपंचम्यां विद्यारंभदिनेऽपि च । पूर्वेऽपि समयं कृत्वा तत्राऽपि संयतः शुचिः ३३॥

स्नात्वा नित्यक्रियाः कृत्वा घटं संस्थाप्य भक्तितः ।
स्वशाखोक्तविधानेन तांत्रिकेणाऽथवा पुनः ॥ ३४ ॥

गणेशं पूर्वमभ्यर्च्य ततोऽभीष्टां प्रपूज्येत् । ध्यानेन वक्ष्यमाणेन ध्यात्वा बाह्यघटे ध्रुवम् ३५॥
ध्यात्वा पुनः षोडशोपचारेण पूजयेद्व्रती । पूजोपयुक्तनैवेद्यं यच्च वेदनिरूपितम् ॥३६॥
वक्ष्यामि सौम्य तत्किंचिद्यथाधीतं यथागमम् । नवनीतं दधि क्षीरं लाजांश्चतिललड्डुकम् ॥३७॥
इक्षुमिक्षुरसं शुक्लवर्णं पक्वगुडं मधु । स्वस्तिकं शर्करा शुक्लधान्यस्याऽक्षतमक्षतम् ३८॥
अच्छिन्नशुक्लधान्यस्य पृथुकं शुक्लमोदकम् । घृतसैंधवसंयुक्तं हविष्यान्नं यथोदितम् ॥३९॥
यवगोधूमचूर्णानां पिष्टकं घृतसंयुतम् । पिष्टकं स्वस्तिकस्याऽपि पक्वरंभाफलस्य च ॥४०॥
परमान्नं च सघृतं मिष्टान्नं च सुधोपमम् । नारिकेलं तदुदकं कसेरुं मूलमार्द्रकम् ॥४१॥
पक्वरंभाफलं चारु श्रीफलं बदरीफलम् । कालदेशोद्भवं चारु फलं शुक्लं च संस्कृतम् ॥४२॥
सुगंधं शुक्लपुष्पं च सुगंधं शुक्लचंदनम् । नवीनं शुक्लवस्त्रं च शंखं च सुन्दरं मुने ॥४३॥
माल्यं च शुक्लपुष्पाणां शुक्लहारं च भूषणम् । यादृशं च श्रुतौ ध्यानं प्रशस्यं श्रुतिसुन्दरम्॥४४॥
तन्निबोध महाभाग भ्रमभंजनकारणम् । सरस्वतीं शुक्लवर्णां सस्मितां सुमनोहराम् ॥४५॥
कोटिचंद्रप्रभामुष्टपुष्टश्रीयुक्तविग्रहाम् । वह्निशुद्धांशुकाधानां वीणापुस्तकधारिणीम् ॥४६॥

रत्नासारेंद्रनिर्माणनवभूषणभूषिताम् । सुपूजितां सुरगणैर्ब्रह्मविष्णुशिवादिभिः ॥४७॥
वंदे भक्त्या वंदितां च मुनींद्रमनुमानवैः । एवं ध्यात्वा च मूलेन सर्वं दत्त्वा विचक्षणः ४८॥
संस्तूय कवचं धृत्वा प्रणमेद्दंडवद्भुवि । येषां चेयमिष्टदेवी तेषां नित्यक्रिया मुने ॥४९॥
विद्यारंभे च वर्षान्ते सर्वेषां पंचमीदिने । सर्वोपयुक्त मूलं च वैदिकाष्टाक्षरः परः ॥५०॥
येषा येनोपदेशो वा तेषां स मूल एव च । सरस्वती चतुर्थ्यंतं वह्निजायांतमेव च ॥५१॥
लक्ष्मीमायादिकं चैव मंत्रोऽयं कल्पपादपः । पुरा नारायणश्चेमं वाल्मीकाय कृपानिधिः ॥५२॥
प्रददौ जाह्नवीतीरे पुण्यक्षेत्रे च भारते । भृगुर्ददौ च शुक्राय पुष्करे सूर्यपर्वणि ॥५३॥
चंद्रपर्वणि मारीचो ददौ वाक्पतये मुदा । भृगोश्चैव ददौ तुष्टो ब्रह्मा बदरिकाश्रमे ॥५४॥
आस्तिकस्य जरत्कारुर्ददौ क्षीरोदसन्निधौ । विभांडको ददौ मेरौ ऋष्यशृङ्गाय धीमते ॥५५॥
शिवः कणादमुनये गौतमाय ददौ मुदा । सूर्यश्च याज्ञवल्क्याय तथा कात्यायनाय च ॥५६॥
शेषः पाणिनये चैव भारद्वाजाय धीमते । ददौ शाकटायनाय सुतले बलिसंसदि ॥५७॥
चतुर्लक्षजपेनैव मत्रः सिद्धो भवेन्नृणाम् । यदि स्यान्मंत्रसिद्धो हि बृहस्पतिसमो भवेत् ॥५८॥
कवचं शृणु विप्रेंद्र यद्दत्तं ब्रह्मणा पुरा । विश्वस्रष्टा विश्वजयं भृगवे गंधमादने ॥५९॥

भृगुरुवाच

ब्रह्मन्ब्रह्मविदां श्रेष्ठ ब्रह्मज्ञानविशारद । सर्वज्ञ सर्वजनक सर्वेश सर्वपूजित ॥६०॥
सरस्वत्याश्च कवचं ब्रूहि विश्वजयं प्रभो । अयातयामं मंत्राणां समूहसंयुतं परम् ॥६१॥

ब्रह्मोवाच

शृणु वत्स प्रवक्ष्यामि कवचं सर्वकामदम् । श्रुतिसारं श्रुतिसुखं श्रुत्युक्तं श्रुतिपूजितम् ॥६२॥
उक्तं कृष्णेन गोलोके मह्यं वृन्दावने वने । रासेश्वरेण विभुना रासे वै रासमंडले ॥६३॥
अतीव गोपनीयं च कल्पवृक्षसमं परम् । अश्रुताद्भुतमंत्राणां समूहैश्च समन्वितम् ॥६४॥
यद्धृत्वा भगवाञ्छुक्रः सर्वदैत्येषु पूजितः । यद्धृत्वा पठनाद्ब्रह्मन्बुद्धिमांश्च बृहस्पतिः ॥६५॥
पठनाद्धारणाद्वाग्मी कवींद्रो वाल्मिको मुनिः । स्वायंभुवो मनुश्चैव यद्धृत्वा सर्वपूजितः ॥६६॥
कणादो गौतमः कण्वः पाणिनिः शाकटायनः । ग्रंथं चकार यद्धृत्वा दक्षः कात्यायनः स्वयम् ॥६७॥
धृत्वा देवविभागं च पुराणान्यखिलानि च । चकार लीलामात्रेण कृष्णद्वैपायनः स्वयम् ॥६८॥
शातातपश्च संवर्तो वसिष्ठश्च पराशरः । यद्धृत्वा पठनाद्ग्रंथं याज्ञवल्क्यश्चकार सः ॥६९॥
ऋष्यशृंगो भरद्वाजश्चास्तिको देवलस्तथा । जैगीषव्यो ययातिश्च धृत्वा सर्वत्र पूजितः ॥७०॥
कवचस्याऽस्य विप्रेंद्र ऋषिरेव प्रजापतिः । स्वयं छंदश्च बृहती देवता शारदांबिका ॥७१॥
सर्वतत्त्वपरिज्ञानसर्वार्थसाधनेषु च । कवितासु च सर्वासु विनियोगः प्रकीर्तितः ॥७२॥

श्री ह्रीं सरस्वत्यै स्वाहा शिरो मे पातु सर्वतः । श्रीं वाग्देवतायै स्वाहा भालं मे सर्वदाऽवतु॥७३॥
ॐ ह्रीं सरस्वत्यै स्वाहेति श्रोत्रे पातु निरंतरम् ।
ॐ श्रीं ह्रीं भगवत्यै सरस्वत्यै स्वाहा नेत्रयुग्मं सदाऽवतु ॥७४॥
ऐं ह्रीं वाग्वादिन्यै स्वाहा नासां मे सर्वदावतु । ह्रीं विद्याधिष्ठातृदेव्यै स्वाहा चोष्ठं सदाऽवतु॥७५॥
ॐ श्रीं ह्रीं ब्राह्मयै स्वाहेति दंतपंक्ति सदाऽवतु । ऐमित्येकाक्षरो मंत्रो मम कंठं सदाऽवतु ॥७६॥
ॐ श्रीं ह्रीं पातु मे ग्रीवां स्कंधौ मे श्रीं सदावतु । ॐ ह्रीं विद्याधिष्ठातृदेव्यै स्वाहा वक्षः सदावतु७७
ॐ ह्रीं विद्याधिस्वरूपायै स्वाहा मे पातु नाभिकाम् ।
ॐ ह्रीं क्लीं वाण्यै स्वाहेति मम हस्तौ सदाऽवतु ॥७८॥
ॐ सर्ववर्णात्मिकायै पादयुग्मं सदाऽवतु । ॐ वागधिष्ठातृदेव्यै स्वाहा सर्वं सदावतु ॥७९॥
ॐ सर्वकंठवासिन्यै स्वाहा प्राच्यां सदाऽवतु । ॐ सर्वजिह्वाग्रवासिन्यै स्वाहाग्निदिशि रक्षतु ८०
ॐ ऐं ह्रीं क्लीं सरस्वत्यै बुधजनन्यै स्वाहा । सततं मंत्रराजोऽयं दक्षिणे मां सदाऽवतु ॥८१॥
ऐं ह्रीं श्रीं त्र्यक्षरो मंत्रो नैर्ऋत्यां सर्वदाऽवतु । ॐ ऐं जिह्वाग्रवासिन्यै स्वाहा मां वारुणेऽवतु८२॥
ॐ सर्वाम्बिकायै स्वाहा वायव्ये मां सदाऽवतु । ॐ ऐं श्रीं क्लीं गद्यवासिन्यै स्वाहा मामुत्तरेवतु ८३
ऐं सर्वशास्त्रवासिन्यै स्वाहैशान्यां सदाऽवतु । ॐ ह्रीं सर्वपूजितायै स्वाहा चोर्ध्वं सदाऽवतु ॥८४॥
ह्रीं पुस्तकवासिन्यै स्वाहाऽधो मां सदाऽवतु । ॐ ग्रंथबीजस्वरूपायै स्वाहा मां सर्वतोऽवतु॥८५॥
इति ते कथितं विप्र ब्रह्ममंत्रौघविग्रहम् । इदं विश्वजयं नाम कवचं ब्रह्मरूपकम् ॥८६॥
पुरा श्रुतं धर्मवक्त्रात्पर्वते गंधमादने । तव स्नेहान्मयाख्यातं प्रवक्तव्यं न कस्यचित् ॥८७॥
गुरुमभ्यर्च्य विधिवद्वस्त्रालंकारचंदनैः । प्रणम्य दंडवद्भूमौ कवचं धारयेत्सुधीः ॥८८॥
पंचलक्षजपेनैव सिद्धं तु कवचं भवेत् । यदि स्यात्सिद्धकवचो बृहस्पतिसमो भवेत् ॥८९॥
महावाग्मी कवींद्रश्च त्रैलोक्यविजयी भवेत् । शक्नोति सर्वं जेतुं च कवचस्य प्रसादतः ॥९०॥
इदं च कण्वशाखोक्तं कवचं कथितं मुने । स्तोत्रपूजाविधानं च ध्यानं वंदनं शृणु ॥९१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कंधे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

वाग्देवतायाः स्तवनं श्रूयतां सर्वकामदम् । महामुनिर्याज्ञवल्क्यो येन तुष्टाव तां पुरा ॥१॥
गुरुशापाच्च स मुनिर्हतविद्यो बभूव ह । तदा जगाम दुःखार्तो रविस्थानं सुपुण्यदम् ॥२॥
संप्राप्य तपसा सूर्यं लोलार्के दृष्टिगोचरे । तुष्टाव सूर्यं शोकेन रुरोद च मुहुर्मुहुः ॥३॥
सूर्यस्तं पाठयामास वेदं वेदांगमीश्वरः । उवाच स्तौहि वाग्देवीं भक्त्या च स्मृतिहेतवे॥४॥

तमित्युक्त्वा दीननाथोऽप्यंतर्धानं चकार सः । मुनिः स्नात्वा च तुष्टाव भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥५॥

याज्ञवल्क्य उवाच

कृपां कुरु जगन्मातर्मामेवं हततेजसम् । गुरुशापात्स्मृतिभ्रष्टं विद्याहीनं च दुःखितम् ॥६॥
ज्ञानं देहि स्मृतिं विद्यां शक्तिं शिष्यप्रबोधिनीम् । ग्रंथकर्तृत्वशक्तिं च सुशिष्यं सुप्रतिष्ठितम् ॥७॥
प्रतिभां सत्सभायां च विचारक्षमतां शुभाम् । लुप्तं सर्वं दैवयोगान्नवीभूतं पुनः कुरु ॥८॥
यथांकुरं भस्मनि च करोति देवता पुनः । ब्रह्मस्वरूपा परमा ज्योतीरूपा सनातनी ॥९॥
सर्वविद्याधिदेवी या यस्यै वाण्यै नमो नमः । विसर्गबिंदुमात्रासु यदधिष्ठानमेव च ॥१०॥
तदधिष्ठात्री या देवी तस्यै नीत्यै नमो नमः । व्याख्यास्वरूपा सा देवी व्याख्याधिष्ठातृरूपिणी११
यया विना प्रसंख्यावान्संख्यां कर्तुं न शक्यते । कालसंख्यास्वरूपा या तस्यै देव्यै नमोनमः॥१२॥
भ्रमसिद्धांतरूपा या तस्यै देव्यै नमोनमः । स्मृतिशक्तिज्ञानशक्तिबुद्धिशक्तिस्वरूपिणी ॥१३॥
प्रतिभाकल्पनाशक्तिर्या च तस्यै नमोनमः । सनत्कुमारो ब्रह्माणं ज्ञानं पप्रच्छ यत्र वै ॥१४॥
बभूव मूकवत्सोऽपि सिद्धांतं कर्तुमक्षमः । तदाजगाम भगवानात्मा श्रीकृष्ण ईश्वरः ॥१५॥
उवाच स च तां स्तौहि वाणीमिष्टां प्रजापते । स च तुष्टाव तां ब्रह्मा चाऽऽज्ञया परमात्मनः १६॥
चकार तत्प्रसादेन तदा सिद्धांतमुत्तमम् । यदाप्यनंतं पप्रच्छ ज्ञानमेकं वसुंधरा ॥१७॥
बभूव मूकवत्सोऽपि सिद्धांतं कर्तुमक्षमः । तदा तां स च तुष्टाव संत्रस्तः कश्यपाज्ञया ॥१८॥
ततश्चकार सिद्धांतं निर्मलं भ्रमभंजनम् । व्यासः पुराणसूत्रं च पप्रच्छ वाल्मिकिं यदा॥१९॥
मौनीभूतश्च सस्मार तामेव जगदंबिकाम् । तदा चकार सिद्धांतं तद्वरेण मुनीश्वरः ॥२०॥
संप्राप्य निर्मलं ज्ञानं भ्रमांधध्वंसदीपकम् । पुराणसूत्रं श्रुत्वा च व्यासः कृष्णकलोद्भवः॥२१॥
तां शिवां वेद दध्यौ च शतवर्षं च पुष्करे । तदा त्वत्तो वरं प्राप्य सत्कवींद्रो बभूव ह ॥२२॥
तदा वेदविभागं च पुराणं च चकार सः । यदा महेंद्रः पप्रच्छ तत्त्वज्ञानं सदाशिवम् ॥२३॥
क्षणं तामेव संचिंत्य तस्मै ज्ञानं ददौ विभुः । पप्रच्छ शब्दशास्त्रं च महेंद्रश्च बृहस्पतिम् ॥२४॥
दिव्यं वर्षसहस्रं च स त्वां दध्यौ च पुष्करे । तदा त्वत्तो वरं प्राप्य दिव्यवर्षसहस्रकम् ॥२५॥
उवाच शब्दशास्त्रं च तदर्थं च सुरेश्वरम् । अध्यापिताश्च ये शिष्या यैरधीतं मुनीश्वरैः ॥२६॥
ते च तां परिसंचिंत्य प्रवर्तंते सुरेश्वरीम् । त्वं संस्तुता पूजिता च मुनीन्द्रैर्मनुमानवैः ॥२७॥
दैत्येंद्रैश्च सुरैश्चाऽपि ब्रह्मविष्णुशिवादिभिः । जडीभूतः सहस्रास्यः पंचवक्त्रश्चतुर्मुखः ॥२८॥
यां स्तोतुं किमहं स्तौमि तामेकास्येन मानवः । इत्युक्त्वा याज्ञवल्क्यश्च भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥२९॥
प्रणनाम निराहारो रुरोद च मुहुर्मुहुः । ज्योतीरूपा महामाया तेन दृष्टाऽप्युवाच तम् ३०॥
सुकवींद्रो भवेत्युक्त्वा वैकुंठं च जगाम ह । याज्ञवल्क्यकृत वाणीस्तोत्रमेतत्तु यः पठेत् ॥३१॥

सुकवींद्रो महावाग्मी बृहस्पतिसमो भवेत् । महामूर्खश्च दुर्बुद्धिर्वर्षमेकं यदा पठेत् ॥३२॥
स पंडितश्च मेधावी सुकवींद्रो भवेद्ध्रुवम् ॥३३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

सरस्वती तु वैकुण्ठे स्वयं नारायणांतिके । गंगाशापेन कलहात्कलया भारते सरित् ॥१॥
पुण्यदा पुण्यरूपा च पुण्यतीर्थस्वरूपिणी । पुण्यवद्भिर्निषेव्या च स्थितिः पुण्यवतां मुने ॥२॥
तपस्विनां तपोरूपा तपसः फलरूपिणी । कृतपापेध्मदाहाय ज्वलदग्निस्वरूपिणी ॥३॥
ज्ञानात्सरस्वतीतोये मृता ये मानवा भुवि । तेषां स्थितिश्च वैकुण्ठे सुचिरं हरिसंसदि ॥४॥
भारते कृतपापश्च स्नात्वा तत्र च लीलया । मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोके वसेच्चिरम् ॥५॥
चातुर्मास्यां पौर्णमास्यामक्षयायां दिनक्षये । व्यतीपाते च ग्रहणेऽन्यस्मिन्पुण्यदिनेऽपि च ॥६॥
अनुषंगेण यः स्नातो हेतुना श्रद्धयाऽपि वा । सारूप्यं लभते नूनं वैकुण्ठे स हरेरपि ॥७॥
सरस्वतीमनुं तत्र मासमेकं च यो जपेत् । महामूर्खः कवींद्रश्च स भवेन्नाऽत्र संशयः ॥८॥
नित्यं सरस्वतीतोये यः स्नायान्मुंडयन्नरः । न गर्भवासं कुरुते पुनरेव स मानवः ॥९॥
इत्येवं कथितं किंचिद्भारते गुणकीर्तनम् । सुखदं कामदं सारं भूयः किं श्रोतुमिच्छसि ॥१०॥

सूत उवाच

नारायणवचः श्रुत्वा नारदो मुनिसत्तमः । पुनः पप्रच्छ संदेहमिमं शौनक सत्वरम् ॥११॥

नारद उवाच

कथं सरस्वती देवी गंगाशापेन भारते । कलया कलहेनैव बभूव पुण्यदा सरित् ॥१२॥
श्रवणे श्रुतिसाराणां वर्धते कौतुकं मम । कथामृते मे तृप्तिः केन श्रेयसि तृप्यते ॥१३॥
कथं शशाप सा गंगा पूजितां तां सरस्वतीम् । सा तु सत्त्वस्वरूपा या पुण्यदा शुभदा सदा ॥१४॥
तेजस्विनोर्द्वयोर्वादकारणं श्रुतिसुन्दरम् । सुदुर्लभं पुराणेषु तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥१५॥

श्रीनारायण उवाच

शृणु नारद वक्ष्यामि कथामेतां पुरातनीम् । यस्याः श्रवणमात्रेण सर्वपापात्प्रमुच्यते ॥१६॥
लक्ष्मीः सरस्वती गंगा तिस्रो भार्या हरेरपि । प्रेम्णा समास्तास्तिष्ठंति सततं हरिसन्निधौ ॥१७॥
चकार सैकदा गंगा विष्णोर्मुखनिरीक्षणम् । सस्मिता च सकामा च सकटाक्षं पुनः पुनः १८॥
विभुर्जहास तद्वक्त्रं निरीक्ष्य च क्षणं तदा । क्षमां चकार तद्दृष्ट्वा लक्ष्मीर्नैव सरस्वती ॥१९॥

बोधयामास पद्मा तां सत्त्वरूपा च सस्मिता । क्रोधाविष्टा च सा वाणी न च शांता बभूव ह २०॥
उवाच वाणी भर्तारं रक्तास्या रक्तलोचना । कुपिता कामवेगेन शश्वत्प्रस्फुरिताधरा ॥२१॥

सरस्वत्युवाच

सर्वत्र समताबुद्धिः सद्भर्तुः कामिनीं प्रति । धर्मिष्ठस्य वरिष्ठस्य विपरीता खलस्य च ॥२२॥
ज्ञातं सौभाग्यमधिकं गंगायां ते गदाधर । कमलायां च तत्तुल्यं न च किंचिन्मयि प्रभो२३॥
गंगायाः पद्मया सार्धं प्रीतिश्चाऽस्ति सुसंमता । क्षमां चकार तेनेदं विपरीतं हरिप्रिया ॥२४॥
किं जीवनेन मेऽत्रैव दुर्भगायाश्च सांप्रतम् । निष्फलं जीवनं तस्या या पत्युः प्रेमवंचिता २५॥
त्वां सर्वे सत्त्वरूपं च ये वदंति मनीषिणः । ते च मूर्खा न वेदज्ञा न जानंति मतिं तव ॥२६॥
सरस्वतीवचः श्रुत्वा दृष्ट्वा तां कोपसंयुताम् । मनसा च समालोच्य स जगाम बहिः सभाम्२७॥
गते नारायणे गंगामुवाच निर्भयं रुषा । वागधिष्ठातृदेवी सा वाक्यं श्रवणदुष्करम् ॥२८॥
हेनिर्लज्जे हे सकामे स्वामिगर्वं करोषि किम् । अधिकं स्वामिसौभाग्यं विज्ञापयितुमिच्छसि ॥२९॥
मानचूर्णं करिष्यामि तवाऽद्य हरिसन्निधौ । कि करिष्यति ते कान्तो ममैवं कांतवल्लभे ॥३०॥
इत्येवमुक्त्वा गंगायाः केशं ग्रहीतुमुद्यता । वारयामास तां पद्मा मध्यदेशं समाश्रिता ॥३१॥
शशाप वाणी तां पद्मां महाबलवती सती । वृक्षरूपा सरिद्रूपा भविष्यसि न संशयः ॥३२॥
विपरीतं ततो दृष्ट्वा किंचिन्नो वक्तुमर्हसि । संतिष्ठति सभामध्ये यथा वृक्षो यथा सरित् ॥३३॥
शापं श्रुत्वा तु सा देवी न शशाप चुकोप ह । तत्रैव दुःखिता तस्थौ वाणीं धृत्वा करेण च ॥३४॥
अत्युन्नतां तु तां दृष्ट्वा कोपप्रस्फुरिताधराम् । उवाच गंगा तां देवीं पद्मां चारक्तलोचनाम्॥३५॥

श्रीगंगोवाच

त्वमुत्सृज महोग्रां च पद्मे किं मे करिष्यति । दुःशीला मुखरा नष्टा नित्यं वाचालरूपिणी॥३६॥
वागधिष्ठात्री देवीयं सततं कलहप्रिया । यावती योग्यता चास्या यावती शक्तिरेव च ३७॥
तथा करोतु वादं च मया सार्धं च दुर्मुखी । स्वबलं यन्मम बलं विज्ञापयितुमिच्छति ॥३८॥
जानंतु सर्वे ह्युभयोः प्रभावं विक्रमं सति । इत्येवमुक्त्वा सा देवी वाण्यै शापं ददाविति ॥३९॥
सरित्स्वरूपा भवतु सा या त्वां च शशाप ह । अधोमर्त्यं सा प्रयातु संति यत्रैव पापिनः ॥४०॥
कलौ तेषां च पापानि ग्रहीष्यति न संशयः । इत्येवं वचनं श्रुत्वा तां शशाप सरस्वती ॥४१॥
त्वमेव यास्यसि महीं पापिपापं लभिष्यसि । एतस्मिन्नंतरे तत्र भगवानाजगाम ह ॥४२॥
चतुर्भुजश्चतुर्भिश्च पार्षदैश्च चतुर्भुजैः । सरस्वतीं करे धृत्वा वासयामास वक्षसि ॥४३॥
बोधयामास सर्वज्ञः सर्वज्ञानं पुरातनम् । श्रुत्वा रहस्यं तासां च शापस्य कलहस्य च ॥४४॥

उवाच दुःखितास्ताश्च वाचं सामयिकीं विभु ।

श्रीभगवानुवाच

लक्ष्मि त्वं कलया गच्छ धर्मध्वजगृहं शुभे ॥ ४५ ॥
अयोनिसंभवा भूमौ तस्य कन्या भविष्यसि । तत्रैव दैवदोषेण वृक्षत्वं च लभिष्यसि ॥४६॥
मदंशस्याऽसुरस्यैव शंखचूडस्य कामिनी । भूत्वा पश्चाच्च मत्पत्नी भविष्यसि न संशयः॥४७॥
त्रैलोक्यपावनी नाम्ना तुलसीति च भारते । कलया च सरिद्भावं शीघ्रं गच्छ वरानने ॥४८॥
भारतं भारतीशापान्नाम्ना पद्मावती भव । गंगे यास्यसि पश्चात्त्वमंशेन विश्वपावनी ॥४९॥
भारतं भारती शापात्पापदाहाय पापिनाम् । भगीरथस्य तपसा तेन नीता सुकल्पिते ॥५०॥
नाम्ना भगीरथी पूता भविष्यसि महीतले । मदंशस्य समुद्रस्य जायाजाये ममाज्ञया ॥५१॥
मत्कमलांशस्य भूपस्य शंतनोश्च सुरेश्वरि । गंगाशापेन कलया भारतं गच्छ भारति ॥५२॥
कलहस्य फलं भुंक्ष्व सपत्नीभ्यां सहाऽच्युते । स्वयं च ब्रह्मसदने ब्रह्मणः कामिनी भव ॥५३॥
गंगा यातु शिवस्थानमत्र पद्मैव तिष्ठतु । शांता च क्रोधरहिता मद्भक्ता सत्त्वरूपिणी ॥५४॥
महासाध्वी महाभागा सुशीला धर्मचारिणी । यदंशकलया सर्वा धर्मिष्ठाश्च पतिव्रताः ॥५५॥
शांतरूपाः सुशीलाश्च प्रतिविश्वेषु पूजिताः । तिस्रो भार्यास्त्रिशीलाश्च त्रयो भृत्याश्च बांधवाः५६॥
ध्रुवं वेदविरुद्धाश्च न ह्येते मंगलप्रदाः । स्त्रीपुंवच्च गृहे येषां गृहिणां स्त्रीवशः पुमान् ॥५७॥
निष्फलं च जन्म तेषामशुभं च पदे पदे । मुखे दुष्टा योनिदुष्टा यस्य स्त्री कलहप्रिया ॥५८॥
अरण्यं तेन गंतव्यं महारण्यं गृहाद्वरम् । जलानां च स्थलानां च फलानां प्राप्तिरेव च॥५९॥
सततं सुलभा तत्र न तेषां गृह एव च । वरमग्नौ स्थितिर्हिंस्रजंतूनां सन्निधौ सुखम् ॥६०॥
ततोऽपि दुःखं पुंसां च दुष्टस्त्रीसन्निधौ ध्रुवम् । व्याधिज्वाला विषज्वाला वरं पुंसां वरानने ॥६१॥
दुष्टस्त्रीणां मुखज्वाला मरणादतिरिच्यते । पुंसां च स्त्रीजितां चैव भस्मांतं शौचमध्रुवम्॥६२॥
यदह्नि कुरुते कर्म न तस्य फलभाग्भवेत् । निंदितोऽत्र परत्रैव सर्वत्र नरकं व्रजेत् ॥६३॥
यशःकीर्तिविहीनो यो जीवन्नपि मृतो हि सः । बह्वीनां च सपत्नीनां नैकत्र श्रेयसे स्थितिः ॥६४॥
एकभार्यः सुखी नैव बहुभार्यः कदाचन । गच्छ गंगे शिवस्थानं ब्रह्मस्थानं सरस्वति ॥६५॥
अत्र तिष्ठतु मद्गेहे सुशीला कमलालया । सुसाध्या यस्य पत्नी च सुशीला च पतिव्रता॥६६॥
इह स्वर्गे सुखं तस्य धर्मो मोक्षः परत्र च । पतिव्रता यस्य पत्नी स च मुक्तः शुचिः सुखी॥६७॥
जीवन्मृतोऽशुचिर्दुःखी दुःशीलापतिरेव च ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥६॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

नारायण उवाच

इत्युक्त्वा जगतां नाथो विरराम च नारद । अतीव रुरुदुर्देव्यः समालिंग्य परस्परम् ॥१॥
ताश्च सर्वाः समालोक्य क्रमेणोचुस्तदेश्वरम् । कंपिताः साश्रुनेत्राश्च शोकेन च भयेन च ॥२॥

सरस्वत्युवाच

विशापं देहि हे नाथ दुष्टमाजन्मशोचनम् ।सत्स्वामिना परित्यक्ताः कुतो जीवंति ताःस्त्रियः ३॥
देहत्यागं करिष्यामि योगेन भारते ध्रुवम् । अत्युन्नतो हि नियतं पातुमर्हति निश्चितम् ॥४॥

गंगोवाच

अहं केनाऽपराधेन त्वया त्यक्ता जगत्पते । देहत्यागं करिष्यामि निर्दोषाया वधं लभ ॥५॥
निर्दोषकामिनीत्यागं करोति यो नरो भुवि । स याति नरकं घोरं किंतु सर्वेश्वरोऽपि वा ॥६॥

पद्मोवाच

नाथ सत्त्वस्वरूपस्त्वं कोपः कथमहो तव । प्रसादं कुरु भार्ये द्वे सदीशस्य क्षमा वरा ॥७॥
भारते भारतीशापाद्यास्यामि कलया ह्यहम् । कियत्कालं स्थितिस्तत्र कदा द्रक्ष्यामि ते पदम् ॥८॥
दास्यंति पापिनः पापं सद्यः स्नानावगाहनात् । केन तेन विमुक्ताऽहमागमिष्यामि ते पदम् ॥९॥
कलया तुलसीरूपं धर्मध्वजसुता सती । भुक्त्वा कदा लभिष्यामि त्वत्पदांबुजमच्युत॥१०॥
वृक्षरूपा भविष्यामि त्वदधिष्ठातृदेवता । समुद्धरिष्यसि कदा तन्मे ब्रूहि कृपानिधे ॥११॥
गंगा सरस्वतीशापाद्यदि यास्यति भारते । शापेनमुक्ता पापाच्च कदात्वां च लभिष्यति ॥१२॥
गंगाशापेन वा वाणी यदि यास्यति भारतम् । कदा शापाद्विनिर्मुच्य लभिष्यति पदं तव ॥१३॥
तां वाणी ब्रह्मसदनं गंगा वा शिवमन्दिरम् । गन्तुं वदसि हे नाथ तत्क्षमस्व च ते वचः ॥१४॥
इत्युक्त्वा कमलाकांतपादं धृत्वा ननाम सा । स्वकेशैर्वेष्टनं कृत्वा रुरोद च पुनः पुनः ॥१५॥
"उवाच पद्मनाभस्तां पद्मां कृत्वा स्ववक्षसि । ईषद्धास्यप्रसन्नास्यो भक्तानुग्रहकातरः ॥ १ ॥"

श्रीभगवानुवाच

त्वद्वाक्यमाचरिष्यामि स्ववाक्यं च सुरेश्वरि । समतां च करिष्यामि शृणु त्वं कमलेक्षणे ॥१६॥
भारती या तु कलया सरिद्रूपा च भारते । अर्धा सा ब्रह्मसदनं स्वयं तिष्ठतु मद्गृहे ॥१७॥
भगीरथेन सा नीता गंगा यास्यति भारते । पूतं कर्तुं त्रिभुवनं स्वयं तिष्ठतु मद्गृहे ॥१८॥
तत्रैव चंद्रमौलेश्च मौलिं प्राप्स्यति दुर्लभम् । ततः स्वभावतः पूताऽप्यतिपूता भविष्यति ॥१९॥
कलांशांशेन गच्छ त्वं भारते वामलोचने । पद्मावती सरिद्रूपा तुलसी वृक्षरूपिणी ॥२०॥
कलेः पंचसहस्रे च गते वर्षे च मोक्षणम् । युष्माकं सरितां चैव मद्गेहे च गमिष्यथ ॥२१॥

संपदां हेतुभूता च विपत्तिः सर्वदेहिनाम् । विना विपत्तेर्महिमा केषां पद्मभवे भवेत् ॥२२॥
मन्मंत्रोपासकानां च सतां स्नानावगाहनात् । युष्माकं मोक्षणं पापाद्दर्शनात्स्पर्शनात्तथा ॥२३॥
पृथिव्यां यानि तीर्थानि संत्यसंख्यानि सुंदरि । भविष्यंति च पूतानि मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥२४॥
मन्मंत्रोपासका भक्ता विश्रमंति च भारते । पूतं कर्तुं तारितुं च सुपवित्रां वसुंधराम् ॥२५॥
मद्भक्ता यत्र तिष्ठंति पादं प्रक्षालयंति च । तत्स्थानं च महातीर्थं सुपवित्रं भवेद्ध्रुवम् ॥२६॥
स्त्रीघ्नो गोघ्नः कृतघ्नश्च ब्रह्मघ्नो गुरुतल्पगः । जीवन्मुक्तो भवेत्पूतो मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥२७॥
एकादशीविहीनश्च सन्ध्याहीनोऽथ नास्तिकः । नरघाती भवेत्पूतो मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥२८॥
असिजीवी मसीजीवी धावको ग्रामयाचकः । वृषवाहो भवेत्पूतो मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥२९॥
विश्वासघाती मित्रघ्नो मिथ्यासाक्ष्यस्य दायकः । स्थाप्याहारी भवेत्पूतो मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥३०॥
अत्युग्रं वा पुंदूषकश्च जारकः पुंश्चलीपतिः । पूतश्च वृषलीपुत्रो मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥३१॥
शूद्राणां सूपकारश्च देवलो ग्रामयाजकः । अदीक्षितो भवेत्पूतो मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥३२॥
पितरं मातरं भार्यां भ्रातरं तनयं सुताम् । गुरोः कुलं च भगिनीं चक्षुर्हीनं च बांधवम् ॥३३॥
श्वश्रूं च श्वशुरं चैव यो न पुष्णाति सुंदरि । स महापातकी पूतो मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥३४॥
अश्वत्थनाशकश्चैव मद्भक्तनिंदकस्तथा । शूद्रान्नभोजी विप्रश्च पूतो मद्भक्तदर्शनात् ॥३५॥
देवद्रव्यापहारी च विप्रद्रव्यापहारकः । लाक्षालौहरसानां विक्रेता दुहितुस्तथा ॥३६॥
महापातकिनश्चैव शूद्राणां शवदाहकाः । भवेयुरेते पूताश्च मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥३७॥

श्रीमहालक्ष्मीरुवाच

भक्ताना लक्षणं ब्रूहि भक्तानुग्रहकातर । येषां तु दर्शनस्पर्शात्सद्यः पूता नराधमाः ॥३८॥
हरिभक्तिविहीनाश्च महाहंकारसंयुताः । स्वप्रशंसारता धूर्ताः शठाश्च साधुनिंदकाः ॥३९॥
पुनंति सर्वतीर्थानि येषां स्नानावगाहनात् । येषा च पादरजसा पूता पादोदकान्मही ॥४०॥
येषां संदर्शनं स्पर्शं ये वा वांछंति भारते । सर्वेषां परमो लाभो वैष्णवानां समागमः ॥४१॥
न ह्यम्मयानि तीर्थानि न देवा मृच्छिलामयाः । ते पुनंत्यपि कालेन विष्णुभक्ताः क्षणादहो ॥४२॥

सूत उवाच

महालक्ष्मीवचः श्रुत्वा लक्ष्मीकांतश्च सस्मितः । निगूढतत्त्वं कथितुमपि श्रेष्ठोपचक्रमे ॥४३॥

श्रीभगवानुवाच

भक्तानां लक्षणं लक्ष्मि गूढं श्रुतिपुराणयोः । पुण्यस्वरूपं पापघ्नं सुखदं भुक्तिमुक्तिदम् ॥४४॥
सारभूतं गोपनीयं न वक्तव्यं खलेषु च । त्वां पवित्रां प्राणतुल्यां कथयामि निशामय ॥४५॥
गुरुवक्त्राद्विष्णुमंत्रो यस्य कर्णे पतिष्यति । वदंति वेदास्तं चाऽपि पवित्रं च नरोत्तमम् ॥४६॥

पुरुषाणां शतं पूर्वं तथा तज्जन्ममात्रतः । स्वर्गस्थं नरकस्थं वा मुक्तिमाप्नोति तत्क्षणात् ४७॥
यैः कैश्चिद्यत्र वा जन्म लब्धं येषु च जंतुषु । जीवन्मुक्तास्तु ते पूता यांति काले हरेः पदम्॥४८॥
मद्भक्तियुक्तो मर्त्यश्च स मुक्तो मद्गुणान्वितः । मद्गुणाधीनवृत्तिर्यः कथाविष्टश्च संततम् ॥४९॥
मद्गुणश्रुतिमात्रेण सानंदः पुलकान्वितः । सगद्गदः साश्रुनेत्रः स्वात्मविस्मृत एव च ॥५०॥
न वांछति सुखं मुक्तिं सालोक्यादिचतुष्टयम् । ब्रह्मत्वममरत्वं वा तद्वांछा मम सेवने ॥५१॥
इन्द्रत्वं च मनुत्वं च ब्रह्मत्वं च सुदुर्लभम् । स्वर्गराज्यादिभोगं च स्वप्नेऽपि च न वांछति॥५२॥
भ्रमंति भारते भक्तास्तादृग्जन्म सुदुर्लभम् । मद्गुणश्रवणाः श्राव्यगानैर्नित्यं मुदान्विताः ॥५३॥
ते यांति च महीं पूत्वा नरं तीर्थं ममालयम् । इत्येवं कथितं सर्वं पद्मे कुरु यथोचितम् ॥५४॥
तदाज्ञया तास्तच्चक्रुर्हरिस्तस्थौ सुखासने ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कंधे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

सरस्वती पुण्यक्षेत्रमाजगाम च भारते । गंगाशापेन कलया स्वयं तस्थौ हरेः पदे ॥१॥
भारती भारतं गत्वा ब्राह्मी च ब्रह्मणः प्रिया । वाण्यधिष्ठातृदेवी सा तेन वाणी प्रकीर्तिता ॥२॥
सरो वाप्यां च स्रोतःसु सर्वत्रैव हि दृश्यते । हरिः सरस्वांस्तस्येयं तेन नाम्ना सरस्वती ॥३॥
सरस्वती नदी सा च तीर्थरूपाऽतिपावनी । पापिनां पापदाहाय ज्वलदग्निस्वरूपिणी ॥४॥
पश्चाद्भागीरथी नीता महीं भगीरथेन च । स वै जगाम कलया वाणीशापेन नारद ॥५॥
तत्रैव समये तां च दधार शिरसा शिवः । वेगं सोढुमयं शक्तो भुवः प्रार्थनया विभुः ॥६॥
पद्मा जगाम कलया सा च पद्मावती नदी । भारतं भारतीशापात्स्वयं तस्थौ हरेः पदे ॥७॥
ततोऽन्या या सा कलया लेभे जन्म च भारते । धर्मध्वजसुता लक्ष्मीर्विख्याता तुलसीति च ॥८॥
पुरा सरस्वतीशापात्पश्चाच्च हरिशापतः । बभूव वृक्षरूपा सा कलया विश्वपावनी ॥९॥
कलेः पंचसहस्रं च वर्षं स्थित्वा च भारते । जग्मुस्ताश्च सरिद्रूपं विहाय श्रीहरेः पदम् ॥१०॥
यानि सर्वाणि तीर्थानि काशीवृंदावनं विना । यास्यंति सार्धं ताभिश्च वैकुण्ठमाज्ञया हरेः ॥११॥
शालग्रामः शक्तिशिवौ जगन्नाथश्च भारतम् । कलेर्दशसहस्रांते त्यक्त्वा यांति निजं पदम् ॥१२॥
साधवश्च पुराणानि शंखानि श्राद्धतर्पणे । वेदोक्तानि च कर्माणि ययुस्तैः सार्धमेव च ॥१३॥
देवपूजा देवनाम तत्कीर्तिगुणकीर्तनम् । वेदांगानि च शास्त्राणि ययुस्तैः सार्धमेव च ॥१४॥
संतश्च सत्यधर्मश्च वेदाश्च ग्रामदेवताः । व्रतं तपश्चाऽनशनं ययुस्तैः सार्धमेव च ॥१५॥
वामाचाररताः सर्वे मिथ्याकपटसंयुताः । तुलसीरहिता पूजा भविष्यति ततः परम् ॥१६॥

शठाः क्रूरा दांभिकाश्च महाहंकारसंयुताः । चोराश्च हिंसकाः सर्वे भविष्यंति ततः परम् ॥१७॥
पुंसो भेदः स्त्रीविभेदो विवाहो वाऽपि निर्भयः । स्वस्वामिभेदो वस्तूनां भविष्यति ततः परम् ॥१८॥
सर्वे स्त्रीवशगाः पुंसः पुंश्चल्यश्च गृहे गृहे । तर्जनैर्भर्त्सनैः शश्वत्स्वामिनं ताडयंति च ॥१९॥
गृहेश्वरी च गृहिणी गृही भृत्याधिकोऽधमः । चेटीदाससमौ वध्वाः श्वश्रूश्च श्वशुरस्तथा॥२०॥
कर्तारो बलिनो गेहे योनिसंबंधिबांधवाः । विद्यासंबंधिभिः सार्धं संभाषापि न विद्यते॥२१॥
तथाऽपरिचिता लोकास्तथा पुंसश्च बांधवाः । सर्वकर्माक्षमाः पुंसो योषितामाज्ञया विना ॥२२॥
ब्रह्मक्षत्रविशः शूद्रा जात्याचारविवर्जिताः । संध्या च यज्ञसूत्रं च भवेल्लुप्तं न संशयः ॥२३॥
म्लेच्छाचारा भविष्यंति वर्णाश्चत्वार एव च । म्लेच्छशास्त्रं पठिष्यंति स्वशास्त्राणि विहाय च २४॥
ब्रह्मक्षत्रविशां वंशाः शूद्राणां सेवकाः कलौ । सूपकारा धावकाश्च वृषवाहाश्च सर्वशः ॥२५॥
सत्यहीना जनाः सर्वे सस्यहीना च मेदिनी । फलहीनाश्च तरवोऽपत्यहीनाश्च योषितः ॥२६॥
क्षीरहीनास्तथा गावः क्षीरं सर्पिर्विवर्जितम् । दंपती प्रीतिहीनौ च गृहिणः सत्यवर्जिताः ॥२७॥
प्रतापहीना भूपाश्च प्रजाश्च करपीडिताः । जलहीना महानद्यो दीर्घिकाकंदरादयः ॥२८॥
धर्महीनाः पुण्यहीना वर्णाश्चत्वार एव च । लक्षेषु पुण्यवान्कोऽपि न तिष्ठति ततः परम् ॥२९॥
कुत्सिता विकृताकारा नरा नार्यश्च बालकाः । कुवार्ता कुत्सितः शब्दो भविष्यति ततः परम् ॥३०॥
केचिद्ग्रामाश्च नगरा नरशून्या भयानकाः । केचित्स्वल्पकुटीरेण नरेण च समन्विताः ॥३१॥
अरण्यानि भविष्यंति ग्रामेषु नगरेषु च । अरण्यवासिनः सर्वे जनाश्च करपीडिताः ॥३२॥
सस्यानि च भविष्यंति तडागेषु नदीषु च । प्रकृष्टवंशजा हीना भविष्यंति कलौ युगे ॥३३॥
अलीकवादिनो धूर्ताः शठाश्चाऽसत्यवादिनः । प्रकृष्टानि च क्षेत्राणि सस्यहीनानि नारद ॥३४॥
हीनाः प्रकृष्टा धनिनो देवभक्ताश्च नास्तिकाः। हिंसकाश्च दयाहीनाः पौराश्च नरघातिनः॥३५॥
वामना व्याधियुक्ताश्च नरा नार्यश्च सर्वतः । स्वल्पायुषो गदायुक्ता यौवनै रहिताः कलौ॥३६॥
पलिताः षोडशे वर्षे महावृद्धाश्च विंशतौ । अष्टवर्षा च युवती रजोयुक्ता च गर्भिणी ॥३७॥
वत्सरांतप्रसूता स्त्री षोडशे च जरान्विता । पतिपुत्रवती काचित्सर्वा वंध्याः कलौ युगे ॥३८॥
कन्याविक्रयिणः सर्वे वर्णाश्चत्वार एव च । मातृजायावधूनां च जारोपेतान्नभक्षकाः ॥३९॥
कन्यानां भगिनीनां वा जारोपात्तान्नजीविनः । हरेर्नाम्नां विक्रयिणो भविष्यंति कलौ युगे ॥४०॥
स्वयमुत्सृज्य दानं च कीर्तिवर्धनहेतवे । ततः पश्चात्स्वदानं च स्वयमुल्लंघयिष्यति ॥४१॥
देववृत्तिं ब्रह्मवृत्तिं वृत्तिं गुरुकुलस्य च । स्वदत्तां परदत्तां वा सर्वमुल्लंघयिष्यति ॥४२॥
कन्यकागामिनः केचित्केचिच्चश्वश्रुगामिनः । केचिद्वधूगामिनश्च केचिद्वै सर्वगामिनः ॥४३॥
भगिनीगामिनः केचित्सपत्नीमातृगामिनः । भ्रातृजायागामिनश्च भविष्यंति कलौ युगे॥४४॥

अगम्यागमनं चैव करिष्यंति गृहे गृहे । मातृयोनिं परित्यज्य विहरिष्यंति सर्वतः ॥४५॥
पत्नीनां निर्णयो नास्ति भर्तॄणां च कलौ युगे । प्रजानां चैव ग्रामाणां वस्तूनां च विशेषतः४६॥
अलीकवादिनः सर्वे सर्वे चोराश्च लंपटाः । परस्परं हिंसकाश्च सर्वे च नरघातिनः ॥४७॥
ब्रह्मक्षत्रविशां वंशा भविष्यंति च पापिनः । लाक्षालोहरसानां च व्यापारं लवणस्य च ॥४८॥
वृषवाहा विप्रवंशाः शूद्राणां शवदाहिनः । शूद्रान्नभोजिनः सर्वे सर्वे च वृषलीरताः ॥४९॥
पंचयज्ञविहीनाश्च कुहूरात्रौ च भोजिनः । यज्ञसूत्रविहीनाश्च संध्याशौचविहीनकाः ॥५०॥
पुंश्चलीवार्धुषाजीवा कुट्टनी च रजस्वला । विप्राणां रंधनागारे भविष्यति च पाचिका ॥५१॥
अन्नानां नियमो नास्ति योनीनां च विशेषतः ।आश्रमाणां जनानां च सर्वे म्लेच्छाः कलौ युगे५२॥
एवं कलौ संप्रवृत्ते सर्वं म्लेच्छमयं भवेत् । हस्तप्रमाणे वृक्षे च अंगुष्ठे चैव मानवे ॥५३॥
विप्रस्य विष्णुयशसः पुत्रः कल्किर्भविष्यति । नारायणकलांशश्च भगवान् बलिनां वरः ॥५४॥
दीर्घेण करवालेन दीर्घघोटकवाहनः । म्लेच्छशून्यां च पृथिवीं त्रिरात्रेण करिष्यति ॥५५॥
निर्म्लेच्छां वसुधां कृत्वा चांतर्धानं करिष्यति । अराजका च वसुधा दस्युग्रस्ता भविष्यति ॥५६॥
स्थूलाऽप्रमाणा षड्रात्रं वर्षधाराप्लुता मही । लोकशून्या वृक्षशून्या गृहशून्या भविष्यति ॥५७॥
ततश्च द्वादशादित्याः करिष्यंत्युदयं मुने । प्राप्नोति शुष्कतां पृथ्वी समा तेषां च तेजसा ५८॥
कलौ गते च दुर्धर्षे प्रवृत्ते च कृते युगे । तपःसत्त्वसमायुक्तो धर्मः पूर्णो भविष्यति ॥५९॥
तपस्विनश्च धर्मिष्ठा वेदज्ञा ब्राह्मणा भुवि । पतिव्रताश्च धर्मिष्ठा योषितश्च गृहे गृहे ॥६०॥
राजानः क्षत्रियाः सर्वे विप्रभक्ता मनस्विनः । प्रतापवंतो धर्मिष्ठाः पुण्यकर्मरताः सदा ॥६१॥
वैश्या वाणिज्यनिरता विप्रभक्ताश्च धार्मिकाः । शूद्राश्च पुण्यशीलाश्च धर्मिष्ठा विप्रसेविनः ॥६२॥
विप्रक्षत्रविशां वंशा देवीभक्तिपरायणाः । देवीमंत्ररताः सर्वे देवीध्यानपरायणाः ॥६३॥
श्रुतिस्मृतिपुराणज्ञा पुंमांस ऋतुगामिनः । लेशो नास्ति ह्यधर्मस्य पूर्णो धर्मः कृते युगे ॥६४॥
धर्मस्त्रिपाच्च त्रेतायां द्विपाच्च द्वापरे ततः । कलौ वृत्ते चैकपाच्च सर्वलुप्तिस्ततः परम् ॥६५॥
वाराः सप्त तथा विप्र तिथयः षोडश स्मृताः । तथा द्वादश मासाश्च ऋतवश्च षडेव च ॥६६॥
द्वौ पक्षौ चायने द्वे च चतुर्भिः प्रहरैर्दिनम् । चतुर्भिः प्रहरै रात्रिर्मासस्त्रिंशद्दिनैस्तथा ॥६७॥
वर्षं पंचविधं ज्ञेयं कालसंख्याविधिक्रमे । यथा चाऽऽयांति यांत्येव यथा युगचतुष्टयम् ॥६८॥
वर्षे पूर्णे नराणां च देवानां च दिवानिशम् । शतत्रये षष्ट्यधिके नराणां च युगे गते ॥६९॥
देवानां च युगं ज्ञेयं कालसंख्याविदां मतम् । मन्वंतरं तु दिव्यानां युगानामेकसप्ततिः ॥७०॥
मन्वंतरसमं ज्ञेयमायुष्यं च शचीपतेः । अष्टाविंशतिमे चेन्द्रे गते ब्रह्मदिवानिशम् ॥७१॥
अष्टोत्तरशते वर्षे गते पातश्च ब्रह्मणः । प्रलयः प्राकृतो ज्ञेयस्तत्राऽदृष्टा वसुंधरा ॥७२॥

जलप्लुतानि विश्वानि ब्रह्मविष्णुशिवादयः । ऋषयो ज्ञानिनः सर्वे लीनाः सत्ये चिदात्मनि ७३॥
तत्रैव प्रकृतिर्लीना तत्र प्राकृतिको लयः । लये प्राकृतिके जाते पाते च ब्रह्मणो मुने ॥७४॥
निमेषमात्रं कालश्च श्रीदेव्याः प्रोच्यते मुने । एवं नश्यंति सर्वाणि ब्रह्माण्डान्यखिलानि च ७५॥
निमेषांतरकालेन पुनः सृष्टिक्रमेण च । एवं कतिविधा सृष्टिर्लयः कतिविधोऽपि वा ॥७६॥
कति कल्पा गता याताः संख्यां जानाति कः पुमान् । सृष्टीनां च लयानां च ब्रह्मांडानां च नारद ७७॥
ब्रह्मादीनां च ब्रह्माण्डे संख्यां जानातिकःपुमान् । ब्रह्मांडानां च सर्वेषामीश्वरश्चैक एव सः ॥७८॥
सर्वेषां परमात्मा च सच्चिदानन्दरूपधृक् । ब्रह्मादयश्च तस्यांशास्तस्यांशश्च महाविराट् ॥७९॥
तस्यांशश्च विराट्क्षुद्रः सैवेयं प्रकृतिः परा । तस्याः सकाशात्संजातोऽप्यर्धनारीश्वरस्ततः ॥८०॥
सैव कृष्णो द्विधाभूतो द्विभुजश्च चतुर्भुजः । चतुर्भुजश्च वैकुंठे गोलोके द्विभुजः स्वयम् ॥८१॥
ब्रह्मादितृणपर्यंतं सर्वं प्राकृतिकं भवेत् । यद्यत्प्राकृतिकं सृष्टं सर्वं नश्वरमेव च ॥८२॥
एवंविधं सृष्टिहेतुं सत्यं नित्यं सनातनम् । स्वेच्छामयं परं ब्रह्म निर्गुणं प्रकृतेः परम् ॥८३॥
निरुपाधि निराकारं भक्तानुग्रहकातरम् । करोति ब्रह्मा ब्रह्मांडं यज्ज्ञानात्कमलोद्भवः॥८४॥
शिवो मृत्युंजयश्चैव संहर्ता सर्वसत्त्ववित् । यज्ज्ञानाद्यस्य तपसा सर्वशस्तु तपो महान् ॥८५॥
महाविभूतियुक्तश्च सर्वज्ञः सर्वदर्शनः । सर्वव्यापी सर्वपाता प्रदाता सर्वसंपदाम् ॥८६॥
विष्णुः सर्वेश्वरः श्रीमान्यद्भक्त्या तस्य सेवया । महामाया च प्रकृतिः सर्वशक्तिमयीश्वरी ॥८७॥
सैव प्रोक्ता भगवती सच्चिदानंदरूपिणी । यज्ज्ञानाद्यस्य तपसा यद्भक्त्या यस्य सेवया॥८८॥
सावित्री देवमाता च वेदाधिष्ठातृदेवता । पूज्या द्विजानां वेदज्ञा यज्ज्ञानाद्यस्य सेवया ८९॥
सर्वविद्याधिदेवी सा पूज्या च विदुषां परा । यत्सेवया यत्तपसा सर्वविश्वेषु पूजिता ॥९०॥
सर्वग्रामाधिदेवी सा सर्वसम्पत्प्रदायिनी । सर्वेश्वरी सर्ववंद्या सर्वेषां पुत्रदायिनी ॥९१॥
सर्वस्तुता च सर्वज्ञा सर्वदुर्गार्तिनाशिनी । कृष्णवामांशसंभूता कृष्णप्राणाधिदेवता ॥९२॥
कृष्णप्राणाधिका प्रेम्णा राधिका शक्तिसेवया । सर्वाधिकं च रूपं च सौभाग्यं मानगौरवे ॥९३॥
कृष्णवक्षःस्थलस्थानं पत्नीत्वे प्राप सेवया । तपश्चकार सा पूर्वं शतशृंगे च पर्वते ॥९४॥
दिव्यवर्षसहस्रं च पतिं प्राप्त्यर्थमेव च । जाते शक्तिप्रसादे तु दृष्ट्वा चंद्रकलोपमाम् ॥९५॥
कृष्णो वक्षःस्थले कृत्वा रुरोद कृपया विभुः । वरं तस्यै ददौ सारं सर्वेषामपि दुर्लभम् ॥९६॥
मम वक्षःस्थले तिष्ठ मम भक्ता च शाश्वती । सौभाग्येन च मानेन प्रेम्णाथो गौरवेण च ९७॥
त्वं मे श्रेष्ठा च ज्येष्ठा च प्रेयसी सर्वयोषिताम् । वरिष्ठा च गरिष्ठा च संस्तुता पूजिता मया ९८॥
सततं तव साध्योऽयं वश्यश्च प्राणवल्लभे । इत्युक्त्वा च जगन्नाथश्चकार ललनां ततः॥९९॥
सपत्नीरहितां तां च चकार प्राणवल्लभाम् ।अन्या या याश्च ता देव्यः पूजिताः शक्तिसेवया१००

तपस्तु यादृशं यासां तादृक्तादृक्फलं मुने । दिव्यं वर्षसहस्रं च तपस्तप्त्वा हिमाचले ॥१०१॥
दुर्गा च तत्पदं ध्यात्वा सर्वपूज्या बभूव ह । सरस्वती तपस्तप्त्वा पर्वते गंधमादने ॥१०२॥
लक्षवर्षं च दिव्यं च सर्ववंद्या बभूव सा । लक्ष्मीर्युगशतं दिव्यं तपस्तप्त्वा च पुष्करे॥१०३॥
सर्वसंपत्प्रदात्री च जाता देवीनिषेवणात् । सावित्री मलये तप्त्वा पूज्या वंद्या बभूव सा१०४
षष्टिवर्षसहस्रं च दिव्यं ध्यात्वा च तत्पदम् । शतमन्वंतरं तप्तं शंकरेण पुरा विभो ॥१०५॥
शतमन्वंतरं चेदं ब्रह्मा शक्तिं जजाप ह । शतमन्वंतरं विष्णुस्तप्त्वा पाता बभूव ह ॥१०६॥
दशमन्वंतरं तप्त्वा श्रीकृष्णः परमं तपः । गोलोकं प्राप्तवान्दिव्यं मोदतेऽद्यापि यत्र हि १०७॥
दशमन्वंतरं धर्मस्तप्त्वा वै भक्तिसंयुतः । सर्वप्राणः सर्वपूज्यः सर्वाधारो बभूव सः॥१०८॥
एवं देव्याश्च तपसा सर्वे देवाश्च पूजिताः । मुनयो मनवो भूपा ब्राह्मणाश्चैव पूजिताः॥१०९॥
एवं ते कथितं सर्वं पुराणं सयथागमम् । गुरुवक्त्राद्यथा ज्ञातं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि॥११०॥

इति श्रीदेवीभागवते नवमस्कंधे शक्तिप्रादुर्भावे नारदनारायणसंवादेऽष्टमोध्यायः ॥ ८ ॥

अथ नवमोऽध्यायः

नारद उवाच

देव्या निमेषमात्रेण ब्रह्मणः पात एव च । तस्य पातः प्राकृतिकः प्रलयः परिकीर्तितः ॥१॥
प्रलये प्राकृते चोक्ता तत्राऽदृष्टा वसुंधरा । जलप्लुतानि विश्वानि सर्वे लीनाः परात्मनि ॥२॥
वसुंधरा तिरोभूता कुत्रावासा च तिष्ठति । सृष्टेर्विधानसमये साऽऽविर्भूता कथं पुनः ॥३॥
कथं बभूव सा धन्या मान्या सर्वाश्रया जया । तस्याश्च जन्मकथनं वद मंगलकारणम् ॥४॥

श्रीनारायण उवाच

सर्वादिसृष्टौ सर्वेषां जन्म देव्या इति श्रुतिः । आविर्भावस्तिरोभावः सर्वेषु प्रलयेषु च ॥५॥
श्रूयतां वसुधाजन्म सर्वमंगलकारणम् । विघ्ननिघ्नकरं पापनाशनं पुण्यवर्धनम् ॥६॥
अहो केचिद्वदंतीति मधुकैटभमेदसा । बभूव वसुधा धन्या तद्विरुद्धमतः शृणु ॥७॥
ऊचतुस्तौ पुरा विष्णुं तुष्टौ युद्धेन तेजसा । आवां वधो न यत्रोर्वी पाथसा संवृतेति च ॥८॥
तयोर्जीवनकालेन प्रत्यक्षा साऽभवत्स्फुटम् । ततो बभूव मेदश्च मरणानंतरं तयोः ॥९॥
मेदिनीति च विख्यातेत्युक्तमेतन्मतं शृणु । जलधौता कृता पूर्वं वर्धिता मेदसा यतः ॥१०॥
कथयामि ते तज्जन्म सार्थकं सर्वमंगलम् । पुरा श्रुतं यच्छ्रुत्युक्तं धर्मवक्त्राच्च पुष्करे ॥११॥
महाविराट्शरीरस्य जलस्थस्य चिरं स्फुटम् । मनो बभूव कालेन सर्वांगव्यापकं ध्रुवम् ॥१२॥
तच्च प्रविष्टं सर्वेषां तल्लोम्नां विवरेषु च । कालेन महता पश्चाद्बभूव वसुधा मुने ॥१३॥
प्रत्येकं प्रतिलोम्नां च कूपेषु संस्थिता सदा । आविर्भूता तिरोभूता सजला च पुनः पुनः ॥१४॥

आविर्भूता सृष्टिकाले तज्जलोपर्युपरिस्थिता । प्रलये च तिरोभूता जलस्याऽभ्यंतरे स्थिता ॥१५॥
प्रतिविश्वेषु वसुधा शैलकाननसंयुता । सप्तसागरसंयुक्ता सप्तद्वीपसमन्विता ॥१६॥
हेमाद्रिमेरुसंयुक्ता ग्रहचंद्रार्कसंयुता । ब्रह्मविष्णुशिवाद्यैश्च सुरैर्लोकैस्तदाज्ञया ॥१७॥
पुण्यतीर्थसमायुक्ता पुण्या भारतसंयुता । कांचनीभूमिसंयुक्ता सप्तस्वर्गसमन्विता ॥१८॥
पातालसप्तं तदधस्तदूर्ध्वं ब्रह्मलोकतः । ध्रुवलोकश्च तत्रैव सर्वं विश्वं च तत्र वै ॥१६॥
एवं सर्वाणि विश्वानि पृथिव्यां निर्मितानि च । नश्वराणि च विश्वानि सर्वाणि कृत्रिमाणि वै२०॥
प्रलये प्राकृते चैव ब्रह्मणश्च निपातने । महाविराडादिसृष्टौ सृष्टः कृष्णेन चाऽऽत्मना ॥
नित्यौ च स्थितिप्रलयौ काष्ठाकालेश्वरैः सह । नित्याधिष्ठातृदेवी सा वाराहे पूजिता सुरैः ॥२२॥
मुनिभिर्मनुभिर्विप्रैर्गंधर्वादिभिरेव च । विष्णोर्वराहरूपस्य पत्नी सा श्रुतिसंमता ॥२३॥
तत्पुत्रो मंगलो ज्ञेयो घटेशो मंगलात्मजः ।

नारद उवाच

पूजिता केन रूपेण वाराहे च सुरैर्मही ॥२४॥
वाराहे चैव वाराही सर्वैः सर्वाश्रया सती । मूलप्रकृतिसंभूता पंचीकरणमार्गतः ॥२५॥
तस्याः पूजाविधानं चाऽऽप्यधश्चोर्ध्वमनेकशः । मंगलं मंगलस्यापि जन्म व्यास वद प्रभो ॥२६॥

नारायण उवाच

वाराहे च वराहश्च ब्रह्मणा संस्तुतः पुरा । उद्धार महीं हत्वा हिरण्याक्षं रसातलात्॥२७॥
जले तां स्थापयामास पद्मपत्रं यथा ह्रदे । तत्रैव निर्ममे ब्रह्मा विश्वं सर्वं मनोहरम् ॥२८॥
दृष्ट्वा तदधि देवीं च सकामां कामुके हरिः । वाराहरूपी भगवान् कोटिसूर्यसमप्रभः ॥२६॥
कृत्वा रतिकलां सर्वां मूर्तिं च सुमनोहराम् । क्रीडां चकार रहसि दिव्यवर्षमहर्निशम् ॥३०॥
सुखसंभोगसंस्पर्शान्मूर्च्छां संप्राप सुंदरी । विदग्धाया विदग्धेन संगमोऽतिसुखप्रदः ॥३१॥
विष्णुस्तदंगसंश्लेषाद्बुधे न दिवानिशम् । वर्षांते चेतनां प्राप्य कामी तत्याज कामुकीम्३२॥
पूर्वरूपं वराहं च दधार स च लीलया । पूजां चकार तां देवीं ध्यात्वा च धरणीं सतीम्॥
धूपैर्दीपैश्च नैवेद्यैः सिंदूरैरनुलेपनैः । वस्त्रैः पुष्पैश्च बलिभिः संपूज्योवाच तां हरिः३४॥

श्रीभगवानुवाच

सर्वाधारा भव शुभे सर्वैः संपूजिता सुखम् । मुनिभिर्मनुभिर्देवैः सिद्धैश्च दानवादिभिः ॥३५॥
अंबुवाचीत्यागदिने गृहारंभे प्रवेशने । वापीतडागारम्भे च गृहे च कृषिकर्मणि ॥३६॥
तव पूजां करिष्यंति मद्वरेण सुरादयः । मूढा ये न करिष्यंति यास्यंति नरकं च ते॥३७॥

वसुधोवाच

वहामि सर्वं वाराहरूपेणाऽहं तवाऽऽज्ञया । लीलामात्रेण भगवन्विश्वं च सचराचरम् ॥३८॥
मुक्तां शुक्तिं हरेरर्चां शिवलिंगं शिवां तथा । शंखं प्रदीपं यंत्रं च माणिक्यं हीरकं तथा॥३९॥
यज्ञसूत्रं च पुष्पं च पुस्तकं तुलसीदलम् । जपमालां पुष्पमालां कर्पूरं च सुवर्णकम् ॥४०॥
गोरोचनचंदनं च शालग्रामजलं तथा । एतान्वोढुमशक्ताऽहं क्लिष्टा च भगवञ्छृणु४१॥

श्रीभगवानुवाच

द्रव्याण्येतानि ये मूढा अर्पयिष्यंति सुंदरि । यास्यंति कालसूत्रं ते दिव्यं वर्षशतं त्वयि ॥४२॥
इत्येवमुक्त्वा भगवान् विरराम च नारद । बभूव तेन गर्वेण तेजस्वी मंगलग्रहः ॥४३॥
पूजां चक्रुः पृथिव्याश्च ते सर्वे चाऽज्ञया हरेः । कण्वशाखोक्तध्यानेन तुष्टुवुश्च स्तवेन ते ॥४४॥
ददुर्मूलेन मंत्रेण नैवेद्यादिकमेव च । संस्तुता त्रिषु लोकेषु पूजिता सा बभूव ह ॥४५॥

नारद उवाच

किं ध्यानं स्तवनं तस्या मूलमंत्रं च किं वद । गूढं सर्वपुराणेषु श्रोतुं कौतूहलं मम ॥४६॥

श्रीनारायण उवाच

आदौ च पृथिवी देवी वराहेण च पूजिता । ततो हि ब्रह्मणा पश्चात्पूजिता पृथिवी तदा ॥४७॥
ततः सर्वैर्मुनींद्रैश्च मनुभिर्मानवादिभिः । ध्यानं च स्तवनं मंत्रं शृणु वक्ष्यामि नारद॥४८॥
ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं वसुधायै स्वाहेत्यनेन मंत्रेण विष्णुना पूजिता पुरा ।
श्वेतपंकजवर्णाभां शरच्चंद्रनिभाननाम् ॥४९॥
चन्दनोत्लिप्तसर्वांगीं रत्नभूषणभूषिताम् । रत्नाधारां रत्नगर्भां रत्नाकरसमन्विताम् ॥५०॥
वह्निशुद्धांशुकाधानां सस्मितां वंदितां भजे । ध्यानेनाऽनेन सा देवी सर्वैश्च पूजिताऽभवत् ॥
स्तवनं शृणु विप्रेंद्र कण्वशाखोक्तमेव च ।

श्रीनारायण उवाच

जये जये जलाधारे जलशीले जलप्रदे ॥५२॥
यज्ञसूकरजाये त्वं जयं देहि जयावहे । मंगले मंगलाधारे मांगल्ये मंगलप्रदे ॥५३॥
मंगलार्थं मंगलेशे मंगलं देहि मे भवे । सर्वाधारे च सर्वज्ञे सर्वशक्तिसमन्विते ॥५४॥
सर्वकामप्रदे देवि सर्वेष्टं देहि मे भवे । पुण्यस्वरूपे पुण्यानां बीजरूपे सनातनि ॥५५॥
पुण्याश्रये पुण्यवतामालये पुण्यदे भवे । सर्वसस्यालये सर्वसस्याढ्ये सर्वसस्यदे ॥५६॥
सर्वसस्यहरे काले सर्वसस्यात्मिके भवे । भूमे भूमिपसर्वस्वे भूमिपालपरायणे ॥५७॥
भूमिपानां सुखकरे भूमिं देहि च भूमिदे । इदं स्तोत्रं महापुण्यं प्रातरुत्थाय यः पठेत्॥५८॥

कोटिजन्मसु स भवेद्बलवान्भूमिपेश्वरः । भूमिदानकृतं पुण्यं लभ्यते पठनाज्जनैः ॥५९॥
भूमिदानहरात्पापान्मुच्यते नाऽत्र संशयः । अंबुवाचीभूकरणपापात्स मुच्यते ध्रुवम् ॥६०॥
अन्यकूपे कूपखननपापात्स मुच्यते ध्रुवम् । परभूमिहरात्पापान्मुच्यते नाऽत्र संशयः ॥६१॥
भूमौ वीर्यत्यागपापाद्भूमौ दीपादिस्थापनात् । पापेन मुच्यते सोऽपि स्तोत्रस्य पठनान्मुने॥६२॥
अश्वमेधशतं पुण्यं लभते नाऽत्र संशयः । भूमिदेव्या महास्तोत्रं सर्वकल्याणकारकम् ॥६३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

अथ दशमोऽध्यायः

नारद उवाच

भूमिदानकृतं पुण्यं पापं तद्धरणेन च । परभूहरणात्पापं कूपे कूपखनने तथा ॥१॥
अंबुवाच्या भूखनने वीर्यस्य त्याग एव च । दीपादिस्थापनात्पापं श्रोतुमिच्छामि यत्नतः ॥२॥
अन्यद्वा पृथिवीजन्यं पापं यत्पृच्छते परम् । यदस्ति तत्प्रतीकारं वद वेदविदां वर ॥३॥

श्रीनारायण उवाच

वितस्तिमात्रभूमिं च यो ददाति च भारते । संध्यापूताय विप्राय स याति शिवमंदिरम् ॥४॥
भूमिं च सर्वसस्याढ्यां ब्राह्मणाय ददाति च । भूमिरेणुप्रमाणाब्दमंते विष्णुपदे स्थितिः॥५॥
ग्रामं भूमिं च धान्यं च ब्राह्मणाय ददाति यः । सर्वपापाद्विनिर्मुक्तौ चोभौ देवीपुरःस्थितौ ॥६॥
भूमिदानं च तत्काले यः साधुश्चाऽनुमोदते । स च प्रयाति वैकुंठे मित्रगोत्रसमन्वितः ॥७॥
स्वदत्तां परदत्तां वा ब्रह्मवृत्तिं हरेत्तु यः । स तिष्ठति कालसूत्रे यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥८॥
तत्पुत्रपौत्रप्रभृतिर्भूमिहीनः श्रिया हतः । पुत्रहीनो दरिद्रश्च घोरं याति च रौरवम् ॥९॥
गवां मार्गं विनिष्कृष्य यश्च सस्यं ददाति च । दिव्यं वर्षशतं चैव कुम्भीपाके च तिष्ठति॥१०॥
गोष्ठं तडागं निष्कृष्य मार्गे सस्यं ददाति यः । स तिष्ठत्यसिपत्रे च यावदिंद्राश्चतुर्दश ॥११॥
पंचपिंडाननुद्धृत्य परकूपे च स्नाति यः । प्राप्नोति नरकं चैव स्नानं निष्फलमेव च ॥१२॥
कामी भूमौ च रहसि वीर्यत्यागं करोति यः । भूमिरेणुप्रमाणं च वर्षं तिष्ठति रौरवे ॥१३॥
अंबुवाच्यां भूकरणं यः करोति च मानवः । स याति कृमिदंशं च स्थितिस्तत्र चतुर्युगम्॥१४॥
परकीये लुप्तकूपे कूपं मूढः करोति यः । पुष्करिण्यां च लुप्तायां पुष्करिणीं ददाति यः॥१५॥
सर्वं फलं परस्यैव तप्तकुंडं व्रजेच्च सः । तत्र तिष्ठति संततो यावदिंद्राश्चतुर्दश ॥१६॥
परकीये तडागे च पंकमुद्धृत्य चोन्मृजेत् । रेणुप्रमाणवर्षं च ब्रह्मलोके वसेन्नरः ॥१७॥
पिंडं पित्रे भूमिभर्तुर्न प्रदाय च मानवः । श्राद्धं करोति यो मूढो नरकं याति निश्चितम्॥१८॥
भूमौ दीपं योऽर्पयति स चांधः सप्तजन्मसु । भूमौ शंखं च संस्थाप्य कुष्ठं जन्मांतरे लभेत्॥१९॥

मुक्तां माणिक्यहीरौ च सुवर्णं च मणिं तथा । पंच संस्थापयेद्भूमौ स चांधः सप्तजन्मसु ॥२०॥
शिवलिंगं शिवार्चां यश्चाऽर्पयति भूतले । शतमन्वंतरं यावत्कृमिभक्षः स तिष्ठति ॥२१॥
शंखं यंत्रं शिलातोयं पुष्पं च तुलसीदलम् । यश्चार्पयति भूमौ च स तिष्ठेन्नरके ध्रुवम् ॥२२॥
जपमालां पुष्पमालां कर्पूरं रोचनं तथा । यो मूढश्चाऽर्पयेद्भूमौ स याति नरकं ध्रुवम्॥२३॥
भूमौ चंदनकाष्ठं च रुद्राक्षं कुशमूलकम् । संस्थाप्य भूमौ नरके वसेन्मन्वंतरावधि ॥२४॥
पुस्तकं यज्ञसूत्रं च भूमौ संस्थापयेन्नरः । न भवेद्विप्रयोनौ च तस्य जन्मांतरे जनिः॥२५॥
ब्रह्महत्यासमं पापमिह वै लभते ध्रुवम् । ग्रंथियुक्तं यज्ञसूत्रं पूज्यं च सर्ववर्णकैः ॥२६॥
यज्ञं कृत्वा तु यो भूमिं क्षीरेण न हि सिंचति । स याति तप्तभूमिं च संततः सप्तजन्मसु ॥२७॥
भूकंपे ग्रहणे यो हि करोति खननं भुवः । जन्मांतरे महापापो ह्यंगहीनो भवेद्ध्रुवम् ॥२८॥
भवनं यत्र सर्वेषां भूमिस्तेन प्रकीर्तिता । काश्यपी कश्यपस्येयमचला स्थिररूपतः ॥२९॥
विश्वंभरा धारणाच्चाऽनंताऽनंतस्वरूपतः । पृथिवी पृथुकन्यात्वाद्विस्तृतत्वान्महामुने ॥३०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कंधे दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

नारायण उवाच

श्रुतं पृथिव्युपाख्यानमतीव सुमनोहरम् । गंगोपाख्यानमधुना वद वेदविदां वर ॥१॥
भारते भारतीशापात्सा जगाम सुरेश्वरी । विष्णुस्वरूपा परमा स्वयं विष्णुपदीति च ॥२॥
कथं कुत्र युगे केन प्रार्थिता प्रेरिता पुरा । तत्क्रमं श्रोतुमिच्छामि पापघ्नं पुण्यदं शुभम्॥३॥

श्रीनारायण उवाच

राजराजेश्वरः श्रीमान्सगरः सूर्यवंशजः । तस्य भार्या च वैदर्भी शैव्या च द्वे मनोहरे॥४॥
तत्पत्न्यामेकपुत्रश्च बभूव सुमनोहरः । असमंज इति ख्यातः शैव्यायां कुलवर्धनः ॥५॥
अन्या चाऽऽराधयामास शंकरं पुत्रकामुकी । बभूव गर्भस्तस्याश्च हरस्य च वरेण ह ॥६॥
गते शताब्दे पूर्णे च मांसपिंडं सुषाव सा । तद्दृष्ट्वा सा शिवं ध्यात्वा रुरोदोच्चैः पुनः पुनः॥७॥
शंभुर्ब्राह्मणरूपेण तत्समीपं जगाम ह । चकार संविभज्यैतत्पिंडं षष्टिसहस्रधा ॥८॥
सर्वे बभूवुः पुत्राश्च महाबलपराक्रमाः । ग्रीष्ममध्याह्नमार्तंडप्रभामुष्टकलेवराः ॥९॥
कपिलस्य मुनेः शापाद्बभूवुर्भस्मसाच्च ते । राजा रुरोद तच्छ्रुत्वा जगाम गहने वने ॥१०॥
तपश्चकाराऽसमंजो गंगानयनकारणात् । लक्षवर्षं तपस्तप्त्वा ममार कालयोगतः ॥११॥
अंशुमांस्तस्य तनयो गंगानयनकारणात् । तपः कृत्वा लक्षवर्षं ममार कालयोगतः ॥१२॥
भगीरथस्तस्य पुत्रो महाभागवतः सुधीः । वैष्णवो विष्णुभक्तश्च गुणवानजरामरः ॥१३॥

तपः कृत्वा लक्षवर्षं गंगानयनकारणात् । ददर्श कृष्णं ग्रीष्मस्थं सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥१४॥
द्विभुजं मुरलीहस्तं किशोरं गोपवेषिणम् । गोपालसुंदरीरूपं भक्तानुग्रहरूपिणम् ॥१५॥
स्वेच्छामयं परं ब्रह्म परिपूर्णतमं प्रभुम् । ब्रह्मविष्णुशिवाद्यैश्च स्तुतं मुनिगणैर्नुतम् ॥१६॥
निर्लिप्तं साक्षिरूपं च निर्गुणं प्रकृतेः परम् । ईषद्धास्यप्रसन्नास्यं भक्तानुग्रहकारणम् ॥१७॥
वह्निशुद्धांशुकाधानं रत्नभूषणभूषितम् । तुष्टाव दृष्ट्वा नृपतिः प्रणम्य च पुनः पुनः॥१८॥
लीलया च वरं प्राप वांछितं वंशतारणम् । कृत्वा च स्तवनं दिव्यं पुलकांकितविग्रहः ॥१९॥

श्रीभगवानुवाच

भारतं भारतीशापाद्गच्छ शीघ्रं सुरेश्वरि । सगरस्य सुतान्सर्वान्पूतान्कुरु ममाऽऽज्ञया ॥२०॥
त्वत्स्पर्शवायुना पूता यास्यंति मम मंदिरम् । बिभ्रतो मम मूर्तीश्च दिव्यस्यंदनगामिनः ॥२१॥
मत्पार्षदा भविष्यंति सर्वकालं निरामयाः । समुच्छिद्य कर्मभोगान्कृताञ्जन्मनि जन्मनि॥२२॥
कोटिजन्मार्जितं पापं भारते यत्कृतं नृभिः । गंगाया वातस्पर्शेन नश्यतीति श्रुतौ श्रुतम्॥२३॥
स्पर्शनाद्दर्शनाद्देव्याः पुण्यं दशगुणं ततः । मौसलस्नानमात्रेण सामान्यदिवसे नृणाम्॥२४॥
शतकोटिजन्मपापं नश्यतीति श्रुतौ श्रुतम् । यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च२५॥
जन्मसंख्यार्जितान्येव कामतोऽपि कृतानि च । तानि सर्वाणि नश्यंति मौसलस्नानतो नृणाम्२६॥
पुण्याहस्नानतः पुण्यं वेदा नैव वदंति च । किंचिद्वदंति ते विप्र फलमेव यथागमम् ॥२७॥
ब्रह्मविष्णुशिवाद्याश्च सर्वं नैव वदंति च । सामान्यदिवसस्नानसंकल्पं शृणु सुंदरि ॥२८॥
पुण्यं दशगुणं चैव मौसलस्नानतः परम् । ततस्त्रिंशद्गुणं पुण्यं रविसंक्रमणे दिने ॥२९॥
अमायां चाऽपि तत्तुल्यं द्विगुणं दक्षिणायने । ततो दशगुणं पुण्यं नराणामुत्तरायणे ॥३०॥
चातुर्मास्यां पौर्णमास्यामनंतं पुण्यमेव च । अक्षयायां च तत्तुल्यं चैतद्वेदे निरूपितम् ॥३१॥
असंख्यपुण्यफलदमेतेषु स्नानदानकम् । सामान्यदिवसस्नानाद्दानाच्छतगुणं फलम् ३२॥
मन्वंतराद्यायां तिथौ युगाद्यायां तथैव च । माघस्य सितसप्तम्यां भीष्माष्टम्यां तथैव च॥३३॥
अथाप्यशोकाष्टम्यां च नवम्यां च तथा हरेः । ततोऽपि द्विगुणं पुण्यं नंदायां तव दुर्लभम्॥३४॥
दशहरा दशम्यां तु युगाद्यादिसमं फलम् । नंदासमं च वारुण्यां महत्पूर्वे चतुर्गुणम् ॥३५॥
ततश्चतुर्गुणं पुण्यं द्विमहत्पूर्वके सति । पुण्यं कोटिगुणं चैव सामान्यस्नानतोऽपि यत् ३६॥
चंद्रोपरागसमये सूर्ये दशगुणं ततः । पुण्यमर्धोदये काले ततः शतगुणं फलम् ॥३७॥
इत्येवमुक्त्वा देवेशो विरराम तयोः पुरः । तमुवाच ततो गंगा भक्तिनम्रात्मकंधरा ॥३८॥

गंगोवाच

यामि चेद्भारतं नाथ भारतीशापतः पुरा । तवाज्ञया च राजेंद्र तपसा चैव सांप्रतम् ॥३९॥

दास्यंति पापिनो मह्यं पापानि यानि कानि च । तानि मे केन नश्यंति तमुपायं वद प्रभो ॥४०॥
कति कालं परिमितं स्थितिर्मे तत्र भारते । कदा यास्यामि देवेश तद्विष्णोः परमं पदम् ४१॥
मामाऽन्यद्वांछितं यद्यत्सर्वं जानासि सर्ववित् । सर्वान्तरात्मन्सर्वज्ञ तदुपायं वद प्रभो ॥४२॥

श्रीभगवानुवाच

जानामि वांछितं गंगे तव सर्वं सुरेश्वरि । पतिस्ते द्रवरूपाया लवणोदो भविष्यति ॥४३॥
स ममांशस्वरूपश्च त्वं च लक्ष्मीस्वरूपिणी । विदग्धाया विदग्धेन संगमो गुणवान्भुवि ॥४४॥
यावत्यः संति नद्यश्च भारत्याद्याश्च भारते । सौभाग्या त्वं च तास्वेव लवणोदस्य सौरते४५॥
अद्यप्रभृति देवेशि कलेः पंचसहस्रकम् । वर्षं स्थितिस्ते भारत्याः शापेन भारते भुवि४६॥
नित्यं त्वमब्धिना सार्धं करिष्यसि रहो रतिम् । त्वमेव रसिका देवि रसिकेंद्रेण संयुता ॥४७॥
त्वां स्तोष्यंति च स्तोत्रेण भगीरथकृतेन च । भारतस्था जनाः सर्वे पूजयिष्यंति भक्तितः॥४८॥
कण्वशाखोक्तध्यानेन ध्यात्वा त्वां पूजयिष्यति । यः स्तौति प्रणमेन्नित्यं सोऽश्वमेधफलं लभेत्४९॥
गंगा गंगेति यो ब्रूयाद्योजनानां शतैरपि । मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति॥५०॥
सहस्रपापिनां स्नानाद्यत्पापं ते भविष्यति । प्रकृतेर्भक्तसंस्पर्शादेव तद्धि विनंक्ष्यति ॥५१॥
पापिनां तु सहस्राणां शवस्पर्शेन यत्त्वयि । तन्मंत्रोपासकस्नानात्तदघं च विनंक्ष्यति ॥५२॥
तत्रैव त्वमधिष्ठानं करिष्यस्यघमोचनम् । सार्धं सरिद्भिः श्रेष्ठाभिः सरस्वत्यादिभिः शुभे५३॥
तत्तु तीर्थं भवेत्सद्यो यत्र तद्गुणकीर्तनम् । त्वद्रेणुस्पर्शमात्रेण पूतो भवति पातकी ॥५४॥
रेणुप्रमाणवर्षं च देवीलोके वसेद्ध्रुवम् । ज्ञानेन त्वयि ये भक्त्या मन्नामस्मृतिपूर्वकम्॥५५॥
समुत्सृजंति प्राणांश्च ते गच्छंति हरेः पदम् । पार्षदप्रवरास्ते च भविष्यंति हरेश्चिरम् ॥५६॥
लयं प्राकृतिकं ते च द्रक्ष्यंति चाऽप्यसंख्यकम् । मृतस्य बहुपुण्येन तच्छवं त्वयि विन्यसेत्॥५७॥
प्रयाति स च वैकुंठं यावदह्नः स्थितिस्त्वयि । कायव्यूहं ततः कृत्वा भोजयित्वा स्वकर्मकम्५८॥
तस्मै ददामि सारूप्यं करोमि तं च पार्षदम् । अज्ञानी त्वज्जलस्पर्शाद्यदि प्राणान्समुत्सृजेत्५९॥
तस्मै ददामि सालोक्यं करोमि तं च पार्षदम् । अन्यत्र वा त्यजेत्प्राणांस्त्वन्नामस्मृतिपूर्वकम्६०॥
तस्मै ददामि सालोक्यं यावद्वै ब्रह्मणो वयः । अन्यत्र वा त्यजेत्प्राणांस्त्वन्नामस्मृतिपूर्वकम्६१॥
तस्मै ददामि सारूप्यमसंख्यं प्राकृतं लयम् । रत्नेंद्रसारनिर्माणयानेन सह पार्षदैः ॥६२॥
सद्यः प्रयाति गोलोकं मम तुल्यो भवेद्ध्रुवम् । तीर्थेऽप्यतीर्थे मरणे विशेषो नास्ति कश्चन ॥६३॥
मन्मंत्रोपासकानां तु नित्यं नैवेद्यभोजिनाम् । पूतं कर्तुं सशक्तो हि लीलया भुवनत्रयम् ॥६४॥
रत्नेंद्रसारयानेन गोलोकं संप्रयांति च । मद्भक्ता बांधवा येषां तेपि पश्चादयोपि हि ॥६५॥
प्रयांति रत्नयानेन गोलोकं चाऽतिदुर्लभम् । यत्र यत्र स्मृतास्ते च ज्ञानेन ज्ञानिनः सति॥६६॥

जीवन्मुक्ताश्च ते पूता मद्भक्तैः संविधानतः। इत्युक्त्वा श्रीहरिस्तां च प्रत्युवाच भगीरथम्६७॥
स्तुहि गंगामिमां भक्त्या पूजां च कुरु सांप्रतम्। भगीरथस्तां तुष्टाव पूजयामास भक्तितः ॥६८॥
कौथुमोक्तेन ध्यानेन स्तोत्रेणाऽपि पुनः पुनः। प्रणनाम च श्रीकृष्णं परमात्मानमीश्वरम् ॥६९॥
भगीरथश्च गंगा च सोंऽतर्धानं चकार ह।

नारद उवाच

केन ध्यानेन स्तोत्रेण केन पूजाक्रमेण च ॥७०॥
पूजां चकार नृपतिर्वेद वेदविदां वर।

श्रीनारायण उवाच

स्नात्वा नित्यक्रियां कृत्वा धृत्वा धौते च वाससी ॥७१॥
संपूज्य देवषट्कं च संयतो भक्तिपूर्वकम्। गणेशं च दिनेशं च वह्निं विष्णुं शिवं शिवाम्॥
संपूज्य देवषट्कं च सोऽधिकारी च पूजने। गणेशं विघ्ननाशाय आरोग्याय दिवाकरम्॥७३॥
वह्निं शौचाय विष्णुं च लक्ष्म्यर्थं पूजयेन्नरः। शिवं ज्ञानाय ज्ञानेशं शिवां च मुक्तिसिद्धये ७४॥
संपूज्यैतांल्लभेत्प्राज्ञो विपरीतमतोऽन्यथा। दध्यावनेन ध्यानेन तद्ध्यानं शृणु नारद ॥७५॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कंधे एकादशोऽध्यायः ॥११॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

ध्यानं च कण्वशाखोक्तं सर्वपापप्रणाशनम्। श्वेतपंकजवर्णाभां गंगां पापप्रणाशिनीम् ॥१॥
कृष्णविग्रहसंभूतां कृष्णतुल्यां परां सतीम्। वह्निशुद्धांशुकाधानां रत्नभूषणभूषिताम् ॥२॥
शरत्पूर्णेंदुशतकमृष्टशोभाकरां पराम्। ईषद्धास्यप्रसन्नास्यां शश्वत्सुस्थिरयौवनाम् ॥३॥
नारायणप्रियां शांतां तत्सौभाग्यसमन्विताम्। बिभ्रतीं कबरीभारं मालतीमाल्यसंयुतम् ॥४॥
सिंदूरबिंदुललितं सार्धं चंदनबिंदुभिः। कस्तूरीपत्रकं गंडे नानाचित्रसमन्वितम् ॥५॥
पक्वबिंबविनिंद्याच्छचारोष्ठपुटमुत्तमम्। मुक्तापंक्तिप्रभामुष्टदंतपंक्तिमनोरमम् ॥६॥
सुचारुवक्त्रनयनं सकटाक्षं मनोहरम्। कठिनं श्रीफलाकारं स्तनयुग्मं च बिभ्रतीम् ॥७॥
बृहच्छ्रोणिं सुकठिनां रंभास्तंभविनिंदिताम्। स्थलपद्मप्रभामुष्टपदपद्मयुगं वरम् ॥८॥
रत्नपादुकसंयुक्तं कुंकुमाक्तं सयावकम्। देवेंद्रमौलिमंदारमकरंदकणारुणम् ॥९॥
सुरसिद्धमुनींद्रैश्च दत्तार्घसंयुतं सदा। तपस्विमौलिनिकरभ्रमरश्रेणिसंयुतम् ॥१०॥
मुक्तिप्रदं मुमुक्षूणां कामिनां सर्वभोगदम्। वरां वरेण्यां वरदां भक्तानुग्रहकारिणीम् ॥११॥
श्रीविष्णोः पददात्रीं च भजे विष्णुपदीं सतीम्। इत्यनेनैव ध्यानेन ध्यात्वा त्रिपथगां शुभाम्॥१२॥

दत्त्वा संपूजयेद्ब्रह्मन्नुपचाराणि षोडश । आसनं पाद्यमर्घं च स्नानीयं चाऽनुलेपनम्।।१३।।
धूपं दीपं च नैवेद्यं तांबूलं शीतलं जलम् । वसनं भूषणं माल्यं गंधमाचमनीयकम् ।।१४।।
मनोहरं सुतल्पं च देयान्येतानि षोडश । दत्त्वा भक्त्या च प्रणमेत्संस्तूय संपुटांजलिः।।१५।।
संपूज्यैवं प्रकारेण सोऽश्वमेधफलं भवेत् ।

नारद उवाच

श्रोतुमिच्छामि देवेश लक्ष्मीकांत जगत्पते ।।१६।।
विष्णोर्विष्णुपदीस्तोत्रं पापघ्नं पुण्यकारकम् ।

श्रीनारायण उवाच

शृणु नारद वक्ष्यामि पापघ्नं पुण्यकारणम् ।।१७।।
शिवसंगीतसंमुग्धश्रीकृष्णांगसमुद्भवाम् । राधांगद्रवसंयुक्तां तां गंगां प्रणमाम्यहम् ।।१८।।
यज्जन्म सृष्टेरादौ च गोलोके रासमंडले । सन्निधाने शंकरस्य तां गंगां प्रणमाम्यहम् ।।१९।।
गोपैर्गोपीभिराकीर्णे शुभे राधामहोत्सवे । कार्त्तिकीपूर्णिमायां च तां गंगां प्रणमाम्यहम् २०।।
कोटियोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये लक्षगुणा ततः । समावृता या गोलोके तां गंगां प्रणमाम्यहम्।।२१।।
षष्टिलक्षयोजना या ततो दैर्घ्ये चतुर्गुणा । समावृता या वैकुण्ठे तां गंगां प्रणमाम्यहम् ।।२२।।
त्रिंशल्लक्षयोजना या दैर्घ्ये पंचगुणा ततः । आवृता ब्रह्मलोके या तां गंगां प्रणमाम्यहम्।।२३।।
त्रिंशल्लक्षयोजना या दैर्घ्ये चतुर्गुणा ततः । आवृता शिवलोके या तां गंगां प्रणमाम्यहम् २४।।
लक्षयोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये सप्तगुणा ततः । आवृता ध्रुवलोके या तां गंगां प्रणमाम्यहम्२५।।
लक्षयोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये पंचगुणा ततः । आवृता चंद्रलोके या तां गंगां प्रणमाम्यहम्।।२६।।
षष्टिसहस्रयोजना या दैर्घ्ये दशगुणा ततः । आवृता सूर्यलोके या तां गंगां प्रणमाम्यहम् ।।२७।।
लक्षयोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये पंचगुणा ततः । आवृता या तपोलोके तां गंगां प्रणमाम्यहम्।।२८।।
सहस्रयोजनायामा दैर्घ्ये दशगुणा ततः । आवृता जनलोके या तां गंगां प्रणमाम्यहम्।।२९।।
दशलक्षयोजना या दैर्घ्ये पंचगुणा ततः । आवृता या महर्लोके तां गंगां प्रणमाम्यहम् ।।३०।।
सहस्रयोजनायामा दैर्घ्ये शतगुणा ततः । आवृता या च कैलासे तां गंगां प्रणमाम्यहम्।।३१।।
शतयोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये दशगुणा ततः । मंदाकिनी येंद्रलोके तां गंगां प्रणमाम्यहम् ।।३२।।
पाताले भोगवती चैव विस्तीर्णा दशयोजना । ततो दशगुणा दैर्घ्ये तां गंगां प्रणमाम्यहम् ।।३३।।
क्रोशैकमात्रविस्तीर्णा ततः क्षीणा च कुत्रचित् । क्षितौ चाऽलकनंदा या तां गंगां प्रणमाम्यहम्३४।।
सत्ये या क्षीरवर्णा च त्रेतायामिंदुसन्निभा । द्वापरे चंदनाभा या तां गंगां प्रणमाम्यहम् ।।३५।।
जलप्रभा कलौ या च नाऽन्यत्र पृथिवीतले । स्वर्गे च नित्यं क्षीराभा तां गंगां प्रणमाम्यहम्३६।।

यत्तोयकणिकास्पर्शे पापिनां ज्ञानसंभवः । ब्रह्महत्यादिकं पापं कोटिजन्मार्जितं दहेत् ॥३७॥
इत्येवं कथिता ब्रह्मन्गंगापद्यैकविंशतिः । स्तोत्ररूपं च परमं पापघ्नं पुण्यजीवनम् ॥३८॥
नित्यं यो हि पठेद्भक्त्या संपूज्य च सुरेश्वरीम् । सोऽश्वमेधफलं नित्यं लभते नाऽत्र संशयः ॥३९॥
अपुत्रो लभते पुत्रं भार्याहीनो लभेत्स्त्रियम् । रोगात्प्रमुच्यते रोगी बन्धान्मुक्तो भवेद्ध्रुवम्॥४०॥
अस्पष्टकीर्तिः सुयशा मूर्खो भवति पंडितः । यः पठेत्प्रातरुत्थाय गंगास्तोत्रमिदं शुभम् ॥४१॥
शुभं भवेच्च दुःस्वप्नो गंगास्नानफलं लभेत् ।

श्रीनारायण उवाच

स्तोत्रेणाऽनेन गंगां च स्तुत्वा चैव भगीरथः ॥ ४२ ॥
जगाम तां गृहीत्वा च यत्र नष्टाश्च सागराः । वैकुण्ठं ते ययुस्तूर्णं गंगायाः स्पर्शवायुना ॥४३॥
भगीरथेन साऽनीता तेन भागीरथी स्मृता । इत्येवं कथितं सर्वं गंगोपाख्यानमुत्तमम् ॥४४॥
पुण्यदं मोक्षदं सारं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ।

नारद उवाच

कथं गंगा त्रिपथगा जाता भुवनपावनी ॥ ४५ ॥
कुत्र वा केन विधिना तत्सर्वं वद मे प्रभो । तत्रस्थाश्च जना ये ये ते च किं चक्रुरुत्तमम् ४६॥
एतत्सर्वं तु विस्तीर्णं कृत्वा वक्तुमिहाऽर्हसि ।

नारायण उवाच

कीर्त्तिक्यां पूर्णिमायां तु राधायाः सुमहोत्सवः ॥ ४७ ॥
कृष्णः संपूज्य तां राधामुवास रासमंडले । कृष्णेन पूजितां तां तु संपूज्य हृष्टमानसाः ॥४८॥
ऊचुर्ब्रह्मादयः सर्वे ऋषयः शौनकादयः । एतस्मिन्नंतरे कृष्णसंगीता च सरस्वती ॥४९॥
जगौ सुन्दरतालेन वीणया च मनोहरम् । तुष्टो ब्रह्मा ददौ तस्यै रत्नेंद्रसारहारकम् ॥५०॥
शिवो मणींद्रसारं तु सर्वब्रह्माण्डदुर्लभम् । कृष्णः कौस्तुभरत्नं च सर्वरत्नात्परं वरम् ॥५१॥
अमूल्यरत्ननिर्माणं हारसारं च राधिका । नारायणश्च भगवान्ददौ मालां मनोहराम् ॥५२॥
अमूल्यरत्ननिर्माणं लक्ष्मीः कनककुंडलम् । विष्णुमाया भगवती मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥५३॥
दुर्गा नारायणीशाना ब्रह्मभक्तिं सुदुर्लभाम् । धर्मबुद्धिं च धर्मश्च यशश्च विपुलं भवे ॥५४॥
वह्निशुद्धांशुकं वह्निर्वायुश्च मणिनूपुरान् । एतस्मिन्नंतरे शंभुर्ब्रह्मणा प्रेरितो मुहुः ॥५५॥
जगौ श्रीकृष्णसंगीतं रासोल्लाससमन्वितम् । मूर्च्छामापुः सुराः सर्वे चित्रपुत्तलिका यथा ॥५६॥
कष्टेन चेतनां प्राप्य ददृशू रासमंडले । स्थलं सर्वं जलाकीर्णं राधाकृष्णविहीनकम् ॥५७॥
अत्युच्चै रुरुदुः सर्वे गोपा गोप्यः सुरा द्विजाः । ध्यानेन ब्रह्मा बुबुधे सर्वं तीर्थमभीप्सितम् ॥५८॥

गतश्च राधया सार्धं श्रीकृष्णो द्रवतामिति । ततो ब्रह्मादयः सर्वे तुष्टुवुः परमेश्वरम् ॥५६॥
स्वमूर्तिं दर्शय विभो वांछितं वरमेव नः । एतस्मिन्नंतरे तत्र वाग्बभूवाऽशरीरिणी ॥६०॥
तामेव शुश्रुवुः सर्वे सुव्यक्तां मधुरान्विताम् । सर्वात्माऽहमियं शक्तिर्भक्तानुग्रहविग्रहा ॥६१॥
ममाऽप्यस्याश्च देहेन कर्त्तव्यं च किमावयोः । मनवो मानवाः सर्वे मुनयश्चैव वैष्णवाः ॥६२॥
मन्मंत्रपूता मां द्रष्टुमागमिष्यंति मत्पदम् । मूर्तिं द्रष्टुं च सुव्यक्तां यदीच्छथ सुरेश्वराः ॥६३॥
करोतु शंभुस्तत्रैवं मदीयं वाक्यपालनम् । स्वयं विधातस्त्वं ब्रह्मन्नाज्ञां कुरु जगद्गुरुम् ॥६४॥
कर्तुं शास्त्रविशेषं च वेदांगं सुमनोहरम् । अपूर्वमंत्रनिकरैः सर्वाभीष्टफलप्रदैः ॥६५॥
स्तोत्रैश्च निकरैर्ध्यानैर्युतं पूजाविधिक्रमैः । मन्मंत्रकवचस्तोत्रं कृत्वा यत्नेन गोपनम् ॥६६॥
भवंति विमुखा येन जना मां तत्करिष्यति । सहस्रेषु शतेष्वेको मन्मंत्रोपासको भवेत् ॥६७॥
जना मन्मंत्रपूताश्च गमिष्यंति च मत्पदम् । अन्यथा न भविष्यंति सर्वे गोलोकवासिनः॥६८॥
निष्फलं भविता सर्वं ब्रह्मांडं चैव ब्रह्मणः । जना पंच प्रकाराश्च युक्ताः स्रष्टुं भवे भवे ॥६६॥
पृथिवीवासिनः केचित्केचित्स्वर्गनिवासिनः । इदं कर्तुं महादेवः करोति देवसंसदि ॥७०॥
प्रतिज्ञां सुदृढां सद्यस्ततो मूर्तिं च द्रक्ष्यति । इत्येवमुक्त्वा गगने विरराम सनातनः ॥७१॥
तच्छ्रुत्वा जगतां धाता तमुवाच शिवं मुदा । ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा ज्ञानेशो ज्ञानिनां वरः॥७२॥
गंगातोयं करे कृत्वा स्वीकारं च चकार सः । संयुक्तां विष्णुमायाया मंत्रौघैः शास्त्रमुत्तमम् ७३॥
वेदसारं करिष्यामि प्रतिज्ञापालनाय च । गंगातोयमुपस्पृश्य मिथ्या यदि वदेज्जनः ॥७४॥
स याति कालसूत्रं च यावद्वै ब्रह्मणो वयः । इत्युक्ते शंकरे ब्रह्मन्गोलोके सुरसंसदि ॥७५॥
आविर्बभूव श्रीकृष्णो राधया सहितस्ततः । तं सुदृष्ट्वा च संहृष्टास्तुष्टुवुः पुरुषोत्तमम् ॥७६॥
परमानंदपूर्णाश्च चक्रुश्च पुनरुत्सवम् । कालेन शंभुर्भगवान्मुक्तिदीपं चकार सः ॥७७॥
इत्येवं कथितं सर्वं सुगोप्यं च सुदुर्लभम् । स एव द्रवरूपा सा गंगा गोलोकसंभवा ॥७८॥
राधाकृष्णांगसंभूता भुक्तिमुक्तिफलप्रदा । स्थाने स्थाने स्थापिता सा कृष्णेन च परात्मना७६॥
कृष्णस्वरूपा परमा सर्वब्रह्मांडपूजिता ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

नारद उवाच

कलेः पंचसहस्राब्दे समतीते सुरेश्वर । क्व गता सा महाभाग तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥१॥

नारायण उवाच

भारतं भारतीशापात्समागत्येश्वरेच्छया । जगाम तत्र वैकुंठे शापान्ते पुनरेव सा ॥२॥

भारती भारतं त्यक्त्वा तज्जगाम हरेः पदम् । पद्मावती च शापांते गंगा सा चैव नारद ॥३॥
गंगा सरस्वती लक्ष्मीश्चैतास्तिस्रः प्रिया हरेः । तुलसीसहिता ब्रह्मंश्चतस्रः कीर्तिताः श्रुतौ ॥४॥

नारद उवाच

केनोपायेन सा देवी विष्णुपादाब्जसंभवा । ब्रह्मकमंडलुस्था च श्रुता शिवप्रिया च सा ॥५॥
बभूव सा मुनिश्रेष्ठ गंगा नारायणप्रिया । अहो केन प्रकारेण तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥६॥

श्रीनारायण उवाच

पुरा बभूव गोलोके सा गंगाद्रवरूपिणी । राधाकृष्णांगसंभूता तदंशा तत्स्वरूपिणी ॥ ७ ॥
द्रवाधिष्ठातृदेवी या रूपेणाऽप्रतिमा भुवि । नवयौवनसंपन्ना सर्वाभरणभूषिता ॥ ८ ॥
शरन्मध्याह्नपद्मास्या सस्मिता सुमनोहरा । तप्तकांचनवर्णाभा शरच्चंद्रसमप्रभा ॥ ९ ॥
स्निग्धप्रभाऽतिसुस्निग्धा शुद्धसत्त्वस्वरूपिणी । सुपीनकठिनश्रोणिः सुनितंबयुगंबरा ॥१०॥
पीनोन्नतं सुकठिनं स्तनयुग्मं सुवर्तुलम् । सुचारुनेत्रयुगलं सुकटाक्षं सुवंक्रिमम् ॥११॥
वंक्रिमं कबरीभारं मालतीमाल्यसंयुतम् । सिंदूरबिंदुललितं सार्धं चंदनबिंदुभिः ॥१२॥
कस्तूरीपत्रिकायुक्तं गंडयुग्मं मनोरमम् । बंधूककुसुमाकारमधरोष्ठं च सुंदरम् ॥१३॥
पक्वदाडिमबीजाभदंतपंक्तिसमुज्ज्वलम् । वाससी वह्निशुद्धे च नीवीयुक्ते च बिभ्रती॥१४॥
सा सकामा कृष्णपार्श्वे समुवास सुलज्जिता । वाससा मुखमाच्छाद्य लोचनाभ्यां विभोर्मुखम्१५॥
निमेषरहिताभ्यां च पिबंती सततं मुदा । प्रफुल्लवदना हर्षान्नवसंगमलालसा ॥१६॥
मूर्च्छिता प्रभुरूपेण पुलकांकितविग्रहा । एतस्मिन्नंतरे तत्र विद्यमाना च राधिका ॥१७॥
गोपीत्रिंशत्कोटियुक्ता कोटिचंद्रसमप्रभा । कोपेनारक्तपद्मास्या रक्तपंकजलोचना ॥१८॥
पीता चंपकवर्णाभा गजेंद्रमंदगामिनी । अमूल्यरत्ननिर्माणनानाभूषणभूषिता ॥१९॥
अमूल्यरत्नखचितममूल्यं वह्निशौचकम् । पीतवस्त्रस्य युगलं नीवीयुक्तं च बिभ्रती ॥२०॥
स्थलपद्मप्रभायुष्टं कोमलं च सुरंजितम् । कृष्णदत्तार्घ्यसयुक्तं विन्यसंती पदांबुजम् ॥२१॥
रत्नेन्द्रसारनिर्माणविमानादवरुह्य सा । सेव्यमाना च ऋषिभिः श्वेतचामरवायुना ॥२२॥
कस्तूरीबिंदुभिर्युक्तं चंदनेन समन्वितम् । दीप्तदीपप्रभाकारं सिंदूरं बिंदुशोभितम् ॥२३॥
दधती भालमध्ये च सीमंताधः स्थलोज्ज्वले । पारिजातप्रसूनानां मालायुक्तं सुवंक्रिमम् ॥२४॥
सुचारुकबरीभारं कंपयंती सुकंपिता । सुचारुरागसंयुक्तमोष्ठं कंपयती रुषा ॥२५॥
गत्वोवास कृष्णपार्श्वे रत्नसिंहासने शुभे । सखीनां च समूहैश्च परिपूर्णा विभोः प्रिया ॥२६॥
तां दृष्ट्वा च समुत्तस्थौ कृष्णः सादरपूर्वकम् । संभाष्य मधुरालापैः सस्मितश्च ससंभ्रमः ॥२७॥
प्रणेमुरतिसंत्रस्ता गोपा नम्रात्मकंधराः । तुष्टुवुस्ते च भक्त्या च तुष्टाव परमेश्वरः ॥२८॥

उत्थाय गंगा सहसा स्तुतिं बहु चकार सा । कुशलं परिपप्रच्छ भीताऽतिविनयेन च ॥२९॥
नम्रभागस्थिता त्रस्ता शुष्ककण्ठोष्ठतालुका । ध्यानेन शरणायत्ता श्रीकृष्णचरणांबुजे ॥३०॥
तां हृत्पद्मस्थितां कृष्णो भीतायै चाऽभयं ददौ । बभूव स्थिरचित्ता सा सर्वेश्वरवरेण च ॥३१॥
रूर्ध्वसिंहासनस्थां च राधां गंगा ददर्श सा । सुस्निग्धां सुखदृश्यां च ज्वलंतीं ब्रह्मतेजसा॥३२॥
असंख्यब्रह्मणः कर्त्रीमादिसृष्टेः सनातनीम् । सदा द्वादशवर्षीयां कन्याभिनवयौवनाम् ॥३३॥
विश्ववृन्दे निरुपमां रूपेण च गुणेन च । शांतां कांतामनंतांतामाद्यंतरहितां सतीम् ॥३४॥
शुभां सुभद्रां सुभगां स्वामिसौभाग्यसंयुताम् । सौंदर्यसुंदरीं श्रेष्ठां सर्वासु सुंदरीषु च ॥३५॥
कृष्णार्धांगां कृष्णसमां तेजसा वयसा त्विषा । पूजितां च महालक्ष्मीं लक्ष्म्या लक्ष्मीश्वरेण च३६॥
प्रच्छाद्यमानां प्रभया समामीशस्य सुप्रभाम् । सखीदत्तं च तांबूलं भुक्तवतीं च दुर्लभम् ॥३७॥
अजन्यां सर्वजननीं धन्यां मान्यां च मानिनीम् । कृष्णप्राणाधिदेवीं च प्राणप्रियतमां रमाम्॥३८॥
दृष्ट्वा राकेश्वरीं तृप्तिं न जगाम सुरेश्वरी । निमेषरहिताभ्यां च लोचनाभ्यां पपौ च ताम्३९॥
एतस्मिन्नतरे राधा जगदीशमुवाच सा । वाचा मधुरया शांता विनीता सस्मिता मुने॥४०॥

राधोवाच

केयं प्राणेश कल्याणी सस्मिता त्वन्मुखांबुजम् । पश्यंती सस्मितं पार्श्वे सकामा वक्रलोचना॥४१॥
मूर्च्छां प्राप्नोति रूपेण पुलकांकितविग्रहा । वस्त्रेण मुखमाच्छाद्य निरीक्षंती पुनः पुनः ॥४२॥
त्वं चापि तां संनिरीक्ष्य सकामः सस्मितः सदा। मयि जीवति गोलोके भूता दुर्वृत्तिरीदृशी ॥४३॥
त्वमेव चैव दुर्वृत्तं वारं वारं करोषि च । क्षमां करोमि प्रेम्णा च स्त्रीजातिः स्निग्धमानसा॥
संगृह्येमां प्रियामिष्टां गोलोकाद्गच्छ लंपट । अन्यथा न हि ते भद्रं भविष्यति व्रजेश्वर॥४५॥
दृष्टस्त्वं विरजायुक्तो मया चंदनकानने । क्षमा कृता मया पूर्वं सखीनां वचनादहो ॥४६॥
त्वया मच्छब्दमात्रेण तिरोधानं कृतं पुरा । देहं तत्याज विरजा नदीरूपा बभूव सा ॥४७॥
कोटियोजनविस्तीर्णा ततो दैर्घ्ये चतुर्गुणा । अद्याऽपि विद्यमाना सा तव सत्कीर्तिरूपिणी४८॥
गृहं मयि गतायां च पुनर्गत्वा तदंतिके । उच्चै रुरोद विरजे विरजे चेति संस्मरन् ॥४९॥
तदा तोयात्समुत्थाय सा योगात्सिद्धयोगिनी । सालंकारा मूर्तिमती ददौ तुभ्यं च दर्शनम् ॥५०॥
ततस्तां च समाक्षिप्य वीर्याधानं कृतं त्वया । ततो बभूवुस्तस्यां च समुद्राः सप्त एव च ॥५१॥
दृष्टस्त्वं शोभया गोप्या युक्तश्चंपककानने । सद्यो मच्छब्दमात्रेण तिरोधानं कृतं त्वया॥५२॥
शोभा देहं परित्यज्य जगाम चंद्रमंडले । ततस्तस्याः शरीरं च स्निग्धं तेजो बभूव ह॥५३॥
संविभज्य त्वया दत्तं हृदयेन विदूयता । रत्नाय किंचित्स्वर्णाय किंचिन्मणिवराय च॥५४॥
किंचित्स्त्रीणां मुखाब्जेभ्यः किंचिद्राज्ञे च किंचन। किंचित्किसलयेभ्यश्च पुष्पेभ्यश्चापि किंचन॥५५॥

किंचित्फलेभ्यः पक्वेभ्यः सस्येभ्यश्चाऽपि किंचन । नृपदेवगृहेभ्यश्च संस्कृतेभ्यश्च किंचन ॥५६॥
किंचिन्नूतनपत्रेभ्यो दुग्धेभ्यश्चाऽपि किंचन । दृष्टस्त्वं प्रभया गोप्या युक्तो वृन्दावने वने ॥५७॥
सद्यो मच्छब्दमात्रेण तिरोधानं कृतं त्वया । प्रभा देहं परित्यज्य जगाम सूर्यमंडपे ॥५८॥
ततस्तस्याः शरीरं च तीव्रं तेजो बभूव ह । संविभज्य त्वया दत्तं प्रेम्णा प्ररुदता पुरा ॥५९॥
विसृष्टं चक्षुषोः कृष्ण लज्जया मद्भयेन च । हुताशनाय किंचिच्च यक्षेभ्यश्चाऽपि किंचन॥६०॥
किंचित्पुरुषसिंहेभ्यो देवेभ्यश्चाऽपि किंचन । किंचिद्विष्णुजनेभ्यश्च नागेभ्योऽपि च किंचन ६१॥
ब्राह्मणेभ्यो मुनिभ्यश्च तपस्विभ्यश्च किंचन । स्त्रीभ्यः सौभाग्ययुक्ताभ्यो यशस्विभ्यश्च किंचन६२॥
तत्तु दत्त्वा च सर्वेभ्यः पूर्वं प्ररुदितं त्वया । शांतिगोप्या युतस्त्वं च दृष्टोऽसि रासमंडले॥६३॥
वसंते पुष्पशय्यायां माल्यवांश्चंदनोक्षितः । रत्नप्रदीपैर्युक्तं च रत्ननिर्माणमंदिरे ॥६४॥
रत्नभूषणभूषाढ्यो रत्नभूषितया सह । तया दत्तं च तांबूलं भुक्तवांश्च पुरा विभो॥६५॥
सद्यो मच्छब्दमात्रेण तिरोधानं कृतं त्वया । शांतिर्देहं परित्यज्य भिया लीना त्वयि प्रभो६६॥
ततस्तस्याः शरीरं च गुणश्रेष्ठं बभूव ह । संविभज्य त्वया दत्तं प्रेम्णा प्ररुदता पुरा ॥६७॥
विश्वे तु विपिने किंचिद्ब्रह्मणे च मयि प्रभो । शुद्धसत्त्वस्वरूपायै किंचिल्लक्ष्म्यै पुरा विभो॥६८॥
त्वन्मंत्रोपासकेभ्यश्च शाक्तेभ्यश्चाऽपि किंचन । तपस्विभ्यश्च धर्माय धर्मिष्ठेभ्यश्च किंचन ॥६९॥
मया पूर्वं च त्वं दृष्टो गोप्या च क्षमया सह । सुवेषयुक्तो मालावान्गंधचंदनचर्चितः ॥७०॥
रत्नभूषितया गंधचंदनोक्षितया सह । सुखेन मूर्च्छितस्तल्पे पुष्पचंदनचर्चिते ॥७१॥
श्लिष्टो निद्रितया सद्यः सुखेन नवसंगमात् । मया प्रबोधिता सा च भवांश्च स्मरणं कुरु॥७२॥
गृहीतं पीतवस्त्रं च मुरली च मनोहरा । वनमालाकौस्तुभश्चाऽप्यमूल्यं रत्नकुंडलम्॥७३॥
पश्चात्प्रदत्तं प्रेम्णा च सखीनां वचनादहो । लज्जया कृष्णवर्णोऽभूद्भवान्पापेन यः प्रभो॥७४॥
क्षमा देहं परित्यज्य लज्जया पृथिवीं गता । ततस्तस्याः शरीरं च गुणश्रेष्ठं बभूव ह ॥७५॥
संविभज्य त्वया दत्तं प्रेम्णा प्ररुदता पुनः । किंचिद्दत्तं विष्णवे च वैष्णवेभ्यश्च किंचन ॥७६॥
धार्मिकेभ्यश्च धर्माय दुर्बलेभ्यश्च किंचन । तपस्विभ्योऽपि देवेभ्यः पंडितेभ्यश्च किंचन॥७७॥
एतत्ते कथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि । त्वद्गुणं चैव बहुशो न जानामि परं प्रभो॥७८॥
इत्येवमुक्त्वा सा राधा रक्तपंकजलोचना । गंगां वक्तुं समारेभे नम्रास्यां लज्जितां सतीम् ॥
गंगा रहस्यं विज्ञाय योगेन सिद्धयोगिनी । तिरोभूय सभामध्ये स्वजलं प्रविवेश सा ॥८०॥
राधा योगेन विज्ञाय सर्वत्राऽवस्थितां च ताम् । पानं कर्तुं समारेभे गंडूषात्सिद्धयोगिनी ॥८१॥
गंगा रहस्यं विज्ञाय योगेन सिद्धयोगिनी । श्रीकृष्णचरणांभोजे विवेश शरणं ययौ ॥८२॥
गोलोके सा च वैकुण्ठे ब्रह्मलोकादिके तथा । ददर्श राधा सर्वत्र नैव गंगां ददर्श सा ॥८३॥

सर्वत्र जलशून्यं च शुष्कपंकं च गोलकम् । जलजंतुसमूहैश्च मृतदेहैः समन्वितम् ॥८४॥
ब्रह्मविष्णुशिवानंतधर्मेन्द्रेंद्रदिवाकराः । मनवो मुनयः सर्वे देवसिद्धतपस्विनः॥८५॥
गोलोकं च समाजग्मुः शुष्ककण्ठोष्ठतालुकाः । सर्वे प्रणेमुर्गोविंदं सर्वेशम्प्रकृतेः परम् ॥८६॥
वरम्वरेण्यम्वरदम्वरिष्ठम्वरकारणम् । गोपिकागोपवृन्दानां सर्वेषां प्रवरम्प्रभुम् ॥८७॥
निरीहश्च निराकारं निर्लिप्तं च निराश्रयम् । निर्गुणं च निरुत्साहं निर्विकारं निरंजनम्॥८८॥
स्वेच्छामयं च साकारम्भक्तानुग्रहकारकम् । सत्त्वस्वरूपं सत्येशं साक्षिरूपं सनातनम् ॥८९॥
परं परेशं परमम्परमात्मानमीश्वरम् । प्रणम्य तुष्टुवुः सर्वे भक्तिनम्रात्मकन्धराः ॥९०॥
सगद्गदाः साश्रुनेत्राः पुलकांकितविग्रहाः । सर्वे संस्तूय सर्वेशं भगवंतं परात्परम् ॥९१॥
ज्योतिर्मयं परं ब्रह्म सर्वकारणकारणम् । अमूल्यरत्ननिर्माणचित्रसिंहासनस्थितम् ॥९२॥
सेव्यमानं च गोपालैः श्वेतचामरवायुना । गोपालिकानृत्यगीतं पश्यंतं सस्मितं मुदा ॥९३॥
प्राणाधिकप्रियतमं राधावक्षःस्थलस्थितम् । तया प्रदत्तं तांबूलं भुक्तवंतं सुवासितम् ॥९४॥
परिपूर्णतमं रासे ददृशुश्च सुरेश्वरम् । मुनयो मानवाः सिद्धास्तापसाश्च तपस्विनः ॥९५॥
प्रहृष्टमनसः सर्वे जग्मुः परमविस्मयम् । परस्परं समालोक्य प्रोचुस्ते च चतुर्मुखम् ॥९६॥
निवेदितं जगन्नाथं स्वाभिप्रायमभीप्सितम् । ब्रह्मा तद्वचनं श्रुत्वा विष्णुं कृत्वा स्वदक्षिणे९७॥
वामतो वामदेवं च जगाम कृष्णसन्निधिम् । परमानंदयुक्तं च परमानंदरूपिणम् ॥९८॥
सर्वं कृष्णमयं धाता ददर्श रासमंडले । सर्वं समानवेषं च समानासनसंस्थितम् ॥९९॥
द्विभुजं मुरलीहस्तं वनमालाविभूषितम् । मयूरपिच्छचूडं च कौस्तुभेन विराजितम्१००॥
अतीव कमनीयं च सुंदरं शांतविग्रहम् । गुणभूषणरूपेण तेजसा वयसा त्विषा ॥१०१॥
परिपूर्णतमं सर्वं सर्वैश्वर्यसमन्वितम् । किं सेव्यं सेवकं किं वा दृष्ट्वा निर्वक्तुमक्षमः१०२॥
क्षणं तेजः स्वरूपं च रूपं तत्र स्थितं क्षणम् । निराकारं च साकारं ददर्श द्विविधं क्षणम्१०३॥
एकमेव क्षणं कृष्णं राधया रहितं परम् । प्रत्येकासनसंस्थं च तया सार्धं च तत्क्षणम्॥४॥
राधारूपधरं कृष्णं कृष्णरूपं कलत्रकम् । किं स्त्रीरूपं च पुरुषं विधाता ध्यातुमक्षमः ॥५॥
हृत्पद्मस्थं च श्रीकृष्णं ध्यात्वा ध्यानेन चक्षुषा । चकार स्तवनं भक्त्या परिहारमनेकधा॥६॥
ततः स्वचक्षुरुन्मील्य पुनश्च तदनुज्ञया । ददर्श कृष्णमेकं च राधावक्षःस्थलस्थितम्॥७॥
स्वपार्षदैः परिवृतं गोपीमंडलमंडितम् । पुनः प्रणेमुस्तं दृष्ट्वा तुष्टुवुः परमेश्वरम् ॥१०८॥
तदभिप्रायमाज्ञाय तानुवाच रमेश्वरः । सर्वात्मा स च सर्वज्ञः सर्वेशः सर्वभावनः॥९॥

श्रीभगवानुवाच

आगच्छ कुशलं ब्रह्मन्नागच्छ कमलापते । इहागच्छ महादेव शश्वत्कुशलमस्तु वः॥११०॥

आगता हि महाभागा गंगानयनकारणात् । गंगा च चरणांभोजे भयेन शरणं गता॥११९॥
राधेमां पातुमिच्छंती दृष्ट्वा मत्सन्निधानतः । दास्यामीमां च भवतां यूयं कुरुत निर्भयाम्॥१२॥
श्रीकृष्णस्य वचः श्रुत्वा सस्मितः कमलोद्भवः । तुष्टाव राधामाराध्यां श्रीकृष्णपरिपूजिताम्॥११३॥
वक्त्रैश्चतुर्भिः संस्तूय भक्तिनम्रात्मकंधरः । धाता चतुर्णां वेदानामुवाच चतुराननः॥११४॥

चतुरानन उवाच

गंगा त्वदंगसंभूता प्रभोश्च रासमण्डले । युवयोर्द्रवरूपा सा मुग्धयोः शंकरस्वनात्॥११५॥
कृष्णांशा च त्वदंशा च त्वत्कन्यासदृशी प्रिया । त्वन्मंत्रग्रहणं कृत्वा करोतु तव पूजनम्॥११६॥
भविष्यति पतिस्तस्या वैकुंठेशश्चतुर्भुजः । भूस्थायाः कलया तस्याः पतिर्लवणवारिधिः॥१७॥
गोलोकस्था च या गंगा सर्वत्रस्था तथांबिके । तदंबिका त्वं देवेशी सर्वदा सा त्वदात्मजा॥१८॥
ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा स्वीचकार च सस्मिता । बहिर्बभूव सा कृष्णपादांगुष्ठनखाग्रतः ॥११९॥
तत्रैव सत्कृता शांता तस्थौ तेषां च मध्यतः । उवास तोयादुत्थाय तदधिष्ठातृदेवता ॥१२०॥
तत्तोयं ब्रह्मणा किंचित्स्थापितं च कमडलौ । किंचिद्दधार शिरसि चंद्रार्धकृतशेखरः ॥१२१॥
गंगायै राधिकामंत्रं प्रददौ कमलोद्भवः । तत्स्तोत्रकवचं पूजां विधानं ध्यानमेव च १२२॥
सर्वं तत्सामवेदोक्तं पुरश्चर्याक्रमं तथा । गंगा तामेव संपूज्य वैकुंठं प्रययौ सह ॥१२३॥
लक्ष्मीः सरस्वती गंगा तुलसी विश्वपावनी । एता नारायणस्यैव चतस्रो योषितो मुने ॥२४॥
अथ तं सस्मितः कृष्णो ब्राह्मणं समुवाच सः । सर्वकालस्य वृत्तांतं दुर्बोधमविपश्चिताम् ॥२५॥

श्रीकृष्ण उवाच

गृहाण गंगां हेब्रह्मन्हेविष्णो हेमहेश्वर । शृणु कालस्य वृत्तांतं मत्तो ब्रह्मन्निशामय ॥२६॥
यूयं च येऽन्ये देवाश्च मुनयो मनवस्तथा । सिद्धा यशस्विनश्चैव ये येऽत्रैव समागताः ॥२७॥
एते जीवंति गोलोके कालचक्रविवर्जिते । जलप्लुते सर्वविश्वं जातं कल्पक्षयोऽधुना ॥२८॥
ब्रह्माद्या येन्यविश्वस्थास्ते विलीनाऽधुना मयि । वैकुण्ठं च विना सर्वं जलमग्नं च पद्मज ॥२९॥
गत्वा सृष्टिं कुरु पुनर्ब्रह्मलोकादिकं भवम् । स्वं ब्रह्मांडं विरचय पश्चाद्गंगा प्रयास्यति ॥१३०॥
एवमन्येषु विश्वेषु सृष्टौ ब्रह्मादिकं पुनः । करोम्यहं पुनः सृष्टिं गच्छ शीघ्रं सुरैः सह १३१॥
गतो बहुतरः कालो युष्माकं च चतुर्मुखाः । गताः कतिविधास्ते च भविष्यंति च वेधसः १३२॥
इत्युक्त्वा राधिकानाथो जगामांतःपुरे मुने । देवा गत्वा पुनः सृष्टिं चक्रुरेव प्रयत्नतः ॥१३३॥
गोलोके च स्थिता गंगा वैकुण्ठे शिवलोकके । ब्रह्मलोके स्थिताऽन्यत्र यत्र यत्र पुरः स्थिता॥१३४॥
तत्रैव सा गता गंगा चाज्ञया परमात्मनः । निर्गता विष्णुपादाब्जात्तेन विष्णुपदी स्मृता१३५॥

इत्येवं कथितं ब्रह्मन्गंगोपाख्यानमुत्तमम् । सुखदं मोक्षदं सारं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि॥१३६॥

इति श्रीदेवीभागवते नवमस्कन्धे गंगोपाख्यानं नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

नारद उवाच

लक्ष्मीः सरस्वती गंगा तुलसी विश्वपावनी । एता नारायणस्यैव चतस्रश्च प्रिया इति ॥१॥
गंगा जगाम वैकुण्ठमिदमेव श्रुतं मया । कथं सा तस्य पत्नी च बभूवेति च न श्रुतम् ॥२॥

श्रीनारायण उवाच

गंगा जगाम वैकुण्ठं तत्पश्चाज्जगतां विधिः । गत्वोवाच तया सार्धं प्रणम्य जगदीश्वरम् ॥३॥

ब्रह्मोवाच

राधा कृष्णांगसंभूता या देवी द्रवरूपिणी । नवयौवनसंपन्ना सुशीला सुंदरी वरा ॥४॥
शुद्धसत्त्वस्वरूपा च क्रोधाहंकारवर्जिता । तदंगसंभवा नाऽन्यं वृणोतीयं च तं विना ॥५॥
तत्रातिमानिनी राधा सा च तेजस्विनी वरा । समुद्युक्ता पातुमिमां भीतेयं बुद्धिपूर्वकम् ॥६॥
विवेश चरणांभोजे कृष्णस्य परमात्मनः । सर्वत्र गोलकं शुष्कं दृष्ट्वाऽहमगमं तदा ॥७॥
गोलोके यत्र कृष्णश्च सर्ववृत्तांतप्राप्तये । सर्वांतरात्मा सर्वेषां ज्ञात्वाऽभिप्रायमेव च ॥८॥
बहिश्चकार गंगां च पादांगुष्ठनखाग्रतः । दत्त्वाऽस्यै राधिकामंत्रं पूरयित्वा च गोलकम् ॥९॥
प्रणम्य तां च राधेशं गृहीत्वाऽत्राऽगमं प्रभो । गांधर्वेण विवाहेन गृहाणेमां सुरेश्वरीम् ॥१०॥
सुरेश्वरेषु रसिको रसिकेयं समागता । त्वं रत्नं पुंसु देवेश स्त्रीरत्नं स्त्रीष्वियं सती ॥११॥
विदग्धाया विदग्धेन संगमो गुणवान्भवेत् । उपस्थितां स्वयं कन्यां न गृह्णातीह यः पुमान्॥१२॥
तं विहाय महालक्ष्मी रुष्टा याति न संशयः । यो भवेत्पंडितः सोऽपि प्रकृतिं नावमन्यते ॥१३॥
सर्वे प्राकृतिकाः पुंसः कामिन्यः प्रकृतेः कलाः । त्वमेव भगवान्नाथो निर्गुणः प्रकृतेः परः ॥१४॥
अर्धांगं द्विभुजः कृष्णो योऽर्धांगेन चतुर्भुजः । कृष्णवामांगसंभूता बभूव राधिका पुरा ॥१५॥
दक्षिणांशः स्वयं सा च वामांशा कमला तथा । तेनेयं त्वां वृणोत्येव यतस्त्वद्देहसंभवा ॥१६॥
एकांगं चैव स्त्रीपुंसोर्यथा प्रकृतिपूरुषौ । इत्येवमुक्त्वा धाता तां तं समर्प्य जगाम सः ॥१७॥
गांधर्वेण विवाहेन तां जग्राह हरिः स्वयम् । नारायणः करं धृत्वा पुष्पचंदनचर्चितम् ॥१८॥
रेमे रमापतिस्तत्र गंगया सहितो मुदा । गंगा पृथ्वीं गता या सा स्वस्थानं पुनरागता ॥१९॥
निर्गता विष्णुपादाब्जात्तेन विष्णुपदीति च । मूर्च्छां संप्राप सा देवी नवसंगमलीलया ॥२०॥
रसिका सुखसंभोगाद्रसिकेश्वरसंयुता । तां दृष्ट्वा दुःखिता वाणी पद्मया वर्जिताऽपि च॥२१॥

नित्यमीर्ष्यति तां वाणी न च गंगा सरस्वतीम् । गंगा शशाप कोपेन भारते च हरिप्रिया ॥२२॥
गंगया सह तस्यैव तिस्रो भार्या रमापतेः । सार्धं तुलस्या पश्चाच्च चतस्रश्चाऽभवन्मुने ॥२३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

नारद उवाच

नारायणप्रिया साध्वी कथं सा च बभूव ह । तुलसी कुत्र संभूता का वा सा पूर्वजन्मनि ॥१॥
कस्य वा सा कुले जाता कस्य कन्या कुले सती । केन वा तपसा सा च संप्राप्ता प्रकृतेः परम् ॥२॥
निर्विकारं निरीहं च सर्वविश्वस्वरूपकम् । नारायणं परं ब्रह्म परमेश्वरमीश्वरम् ॥३॥
सर्वाराध्यं च सर्वेशं सर्वज्ञं सर्वकारणम् । सर्वाधारं सर्वरूपं सर्वेषां परिपालकम् ॥४॥
कथमेतादृशी देवी वृक्षत्वं समवाप ह । कथं साऽप्यसुरग्रस्ता संबभूव तपस्विनी ॥५॥
सुस्निग्धं मे मनो लोलं प्रेरयन्मां मुहुर्मुहुः । छेत्तुमर्हसि संदेहं सर्वं संदेहभंजन ॥६॥

नारायण उवाच

मनुश्च दक्षसावर्णिः पुण्यवान्वैष्णवः शुचिः । यशस्वी कीर्तिमांश्चैव विष्णोरंशसमुद्भवः ॥७॥
तत्पुत्रो ब्रह्मसावर्णिर्धर्मिष्ठो वैष्णवः शुचिः । तत्पुत्रो धर्मसावर्णिर्वैष्णवश्च जितेन्द्रियः ॥८॥
तत्पुत्रो रुद्रसावर्णिर्भक्तिमान्विजितेन्द्रियः । तत्पुत्रो देवसावर्णिर्विष्णुव्रतपरायणः ॥९॥
तत्पुत्र इंद्रसावर्णिर्महाविष्णुपरायणः । वृषध्वजश्च तत्पुत्रो वृषध्वजपरायणः ॥१०॥
यस्याऽऽश्रमे स्वयं शंभुरासीद्देवयुगत्रयम् । पुत्रादपि परः स्नेहो नृपे तस्मिञ्छिवस्य च ॥११॥
न च नारायणं मेने न लक्ष्मीं न सरस्वतीम् । पूजां च सर्वदेवानां दूरीभूतां चकार सः ॥१२॥
भाद्रे मासि महालक्ष्मीपूजां मत्तो बभंज ह । तथा माघीयपंचम्यां विस्तृतां सर्वदैवतैः ॥१३॥
पापः सरस्वतीपूजां दूरीभूतां चकार सः । यज्ञं च विष्णुपूजां च नदंतं तं दिवाकरः ॥१४॥
चुकोप देवी भूपेंद्रं शशाप शिवकारणात् । भ्रष्टश्रीस्त्वं च भवेति तं शशाप दिवाकरः ॥१५॥
शूलं गृहीत्वा तं सूर्यमधावच्छंकरः स्वयम् । पित्रा सार्द्धं दिनेशश्च ब्रह्माणं शरणं ययौ ॥१६॥
शिवस्त्रिशूलहस्तश्च ब्रह्मलोकं ययौ क्रुधा । ब्रह्मा सूर्यं पुरस्कृत्य वैकुण्ठं च ययौ भिया ॥१७॥
ब्रह्मकश्यपमार्तंडाः संत्रस्ताः शुष्कतालुकाः । नारायणं च सर्वेशं ते ययुः शरणं भिया ॥१८॥
मूर्ध्ना प्रणेमुस्ते गत्वा तुष्टुवुश्च पुनः पुनः । सर्वं निवेदनं चक्रुर्भयस्य कारणं हरौ ॥१९॥
नारायणश्च कृपया तेभ्यश्च ह्यभयं ददौ । स्थिरा भवत हे भीता भयं किं च मयि स्थिते२०॥
स्मरंति ये यत्र तत्र मां विपत्तौ भयान्विताः । तांस्तत्र गत्वा रक्षामि चक्रहस्तस्त्वरान्वितः ॥२१॥
पाताऽहं जगतां देवाः कर्ता च सततं सदा । स्रष्टा च ब्रह्मरूपेण संहर्ता शिवरूपतः ॥२२॥

शिवोऽहं त्वमहं चाऽपि सूर्योऽहं त्रिगुणात्मकः । विधाय नानारूपं च करोमि सृष्टिपालनम् ॥२३॥
यूयं गच्छत भद्रं वो भविष्यति भयं कुतः । अद्यप्रभृति मद्वरेण भयं वो नास्ति शंकरात् २४॥
सर्वेशो वै स भगवाञ्छंकरश्च सतां पतिः । भक्ताधीनश्च भक्तानां भक्तात्मा भक्तवत्सलः ॥२५॥
सुदर्शनः शिवश्चैव मम प्राणाधिकः प्रियः । ब्रह्माण्डेषु न तेजस्वी हे ब्रह्मननयोः परः ॥२६॥
शक्तः स्रष्टुं महादेवः सूर्यकोटिं च लीलया । कोटिं च ब्रह्मणामेवं नासाध्यं शूलिनः प्रभोः॥२७॥
बाह्यज्ञानं नैव किंचिद्ध्यायते मां दिवानिशम् । मन्मंत्रान्मद्गुणान्भक्तया पंचवक्त्रेण गायति॥२८॥
अहमेवं चिंतयामि तत्कल्याणं दिवानिशम् । यथा च मां प्रपद्यंते तांस्तथैव भजाम्यहम् ॥२९॥
शिवस्वरूपो भगवाञ्छिवाधिष्ठातृदेवता । शिवं भवति तस्माच्च शिवं तेन विदुर्बुधाः ॥३०॥
एतस्मिन्नंतरे तत्र जगाम शंकरः स्थितः । शूलहस्तो वृषारूढो रक्तपंकजलोचनः ॥३१॥
अवरुह्य वृषात्तूर्णं भक्तिनम्रात्मकन्धरः । ननाम भक्तया तं शातं लक्ष्मीकांतं परात्परम्३२॥
रत्नसिंहासनस्थं च रत्नालंकारभूषितम् । किरीटिनं कुडलिनं चक्रिणं वनमालिनम् ॥३३॥
नवीननीरदश्यामं सुंदरं च चतुर्भुजम् । चतुर्भुजैः सेवितं च श्वेतचामरवायुना ॥३४॥
चंदनोक्षितसर्वांगं भूषितं पीतवाससम् । लक्ष्मीप्रदत्ततांबूलं भुक्तवंतं च नारद ॥३५॥
विद्याधरीनृत्यगीतं पश्यंतं सस्मितं सदा । ईश्वरं परमात्मनं भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥३६॥
तं ननाम महादेवो ब्रह्मणा नमितश्च सः । ननाम सूर्यो भक्तया च संत्रस्तश्चंद्रशेखरम् ॥३७॥
कश्यपश्च महाभक्तया तुष्टाव च ननाम च । शिवः संस्तूय सर्वेशं समुवास सुखासने ॥३८॥
सुखासने सुखासीनं विश्रांतं चंद्रशेखरम् । श्वेतचामरवातेन सेवितं विष्णुपार्षदैः ॥३९॥
पीयूषतुल्यमधुरं वचनं सुमनोहरम् ।

विष्णुरुवाच

आगतोऽसि कथं चाऽत्र वद कोपस्य कारणम् ॥४०॥

महादेव उवाच

वृषध्वजं च मद्भक्तं मम प्राणाधिकं प्रियम् । सूर्यः शशाप इति मे प्रकोपस्य तु कारणम् ॥४१॥
पुत्रवत्सलशोकेन सूर्यं हंतुं समुद्यतः । स ब्रह्माणं प्रपन्नश्च सूर्यश्च स विधिस्त्वयि ॥४२॥
त्वयि ये शरणापन्ना ध्यानेन वचसाऽपि वा । निरापदो विशंकास्ते जरा मृत्युश्च तैर्जितः ॥४३॥
प्रत्यक्षं शरणापन्नास्तत्फलं किं वदामि भोः । हरिस्मृतिश्चाऽभयदा सर्वमंगलदा सदा ॥४४॥
किं मे भक्तस्य भविता तन्मे ब्रूहि जगत्प्रभो । श्रीहतस्याऽस्य मूढस्य सूर्यशापेन हेतुना ॥४५॥

विष्णुरुवाच

कालोऽतियातो दैवेन युगानामेकविंशतिः । वैकुण्ठं घटिकार्धेन शीघ्रं गच्छ त्वमालयम् ॥४६॥

वृषध्वजो मृतः कालाद्दुर्निवार्यात्सुदारुणात् । रथध्वजश्च तत्पुत्रो मृतः सोऽपि श्रिया हतः ॥४७॥
तत्पुत्रौ च महाभागौ धर्मध्वजकुशध्वजौ । हृतश्रियौ सूर्यशापात्स्मृतौ परमवैष्णवौ ॥४८॥
राज्यभ्रष्टौ श्रिया भ्रष्टौ कमलातपसा रतौ । तयोश्च भार्ययोर्लक्ष्मीः कलया च भविष्यति ॥४९॥
संपद्युक्तौ तदा तौ च नृपश्रेष्ठौ भविष्यतः । मृतस्ते सेवकः शंभो गच्छ यूयं च गच्छत ॥५०॥
इत्युक्त्वा च सलक्ष्मीकः सभातोऽभ्यंतरं गतः । देवा जग्मुः संप्रहृष्टाः स्वाश्रमं परमं मुदा ॥५१॥
शिवश्च तपसे शीघ्रं परिपूर्णतमो ययौ ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कंधे नारायणनारदसंवादे
शक्तिप्रादुर्भावे पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

लक्ष्मीं तौ च समाराध्य चोग्रेण तपसा मुने । वरमिष्टं च प्रत्येकं संप्रापतुरभीप्सितम् ॥१॥
महालक्ष्मीवरेणैव तौ पृथ्वीशौ बभूवतुः । पुण्यवंतौ पुत्रवंतौ धर्मध्वजकुशध्वजौ ॥२॥
कुशध्वजस्य पत्नी च देवी मालावती सती । सा सुषाव च कालेन कमलांशां सुतां सतीम् ॥३॥
सा च भूमिष्ठकालेन ज्ञानयुक्ता बभूव ह । कृत्वा वेदध्वनिं स्पष्टमुत्तस्थौ सूतिकागृहात् ॥४॥
वेदध्वनिं सा चकार जातमात्रेण कन्यका । तस्मात्तां च वेदवतीं प्रवदंति मनीषिणः ॥५॥
जातमात्रेण सुस्नाता जगाम तपसे वनम् । सर्वैर्निषिद्धा यत्नेन नारायणपरायणा ॥६॥
एकमन्वंतरं चैव पुष्करे च तपस्विनी । अत्युग्रां च तपस्यां च लीलया हि चकार सा ॥७॥
तथाऽपि पुष्टा न क्लिष्टा नवयौवनसंयुता । शुश्राव सा च सहसा सुवाचमशरीरिणीम् ॥८॥
जन्मांतरे च ते भर्ता भविष्यति हरिः स्वयम् । ब्रह्मादिभिर्दुराराध्यं पतिं लप्स्यसि सुंदरि ॥९॥
इति श्रुत्वा च सा हृष्टा चकार ह पुनस्तपः । अतीव निर्जनस्थाने पर्वते गंधमादने ॥१०॥
तत्रैव सुचिरं तप्त्वा विश्वस्य समुवास सा । ददर्श पुरतस्तत्र रावणं दुर्निवारणम् ॥११॥
दृष्ट्वा साऽतिथिभक्त्या च पाद्यं तस्मै ददौ किल । सुस्वादुभूतं च फलं जलं चापि सुशीतलम् ॥१२॥
तच्च भुक्त्वा स पापिष्ठश्चोवास तत्समीपतः । चकार प्रश्नमिति तां का त्वं कल्याणि वर्तसे ॥१३॥
तां दृष्ट्वा स वरारोहां पीनश्रोणिपयोधराम् । शरत्पद्मोत्सवास्यां च सस्मितां सुदतीं सतीम् ॥१४॥
मूर्च्छामवाप कृपणः कामबाणप्रपीडितः । स करेण समाकृष्य शृङ्गारं कर्तुमुद्यतः ॥१५॥
सती चुकोप दृष्ट्वा तं स्तम्भितं च चकार ह । स जडो हस्तपादैश्च किंचिद्वक्तुं न च क्षमः ॥१६॥
तुष्टाव मनसा देवीं प्रययौ पद्मलोचनाम् । सा तुष्टा तस्य स्तवनं सुकृतं च चकार ह ॥१७॥
सा शशाप मदर्थे त्वं विनंक्ष्यसि सबांधवः । स्पृष्टाहं च त्वया कामाद्बलं चाऽप्यवलोकय ॥१८॥

इत्युक्त्वा सा च योगेन देहत्यागं चकार सा । गंगायां तां च संन्यस्य स्वगृहं रावणो ययौ ॥१९॥
अहो किमद्भुतं दृष्टं किं कृतं वानयाऽधुना । इति संचिंत्य संचिंत्य विललाप पुनः पुनः ॥२०॥
सा च कालांतरे साध्वी बभूव जनकात्मजा । सीतादेवीति विख्याता यदर्थे रावणो हतः ॥२१॥
महातपस्विनी सा च तपसा पूर्वजन्मतः । लेभे रामं च भर्तारं परिपूर्णतमं हरिम् ॥२२॥
संप्राप तपसाराध्यं दुराराध्यं जगत्पतिम् । सा रमा सुचिरं रेमे रामेण सह सुंदरी ॥२३॥
जातिस्मरा न स्मरति तपसश्च क्लमं पुरा । सुखेन तज्जहौ सर्वं दुखं चाऽपि सुखं फले ॥२४॥
नानाप्रकारविभवं चकार सुचिरं सती । संप्राप्य सुकुमारं तमतीव नवयौवना ॥२५॥
गुणिनं रसिकं शांतं कांतं देवमनुत्तमम् । स्त्रीणां मनोज्ञं रुचिरं तथा लेभे यथेप्सितम्॥२६॥
पितुः सत्यपालनार्थं सत्यसंधो रघूद्वहः । जगाम काननं पश्चात्कालेन च बलीयसा ॥२७॥
तस्थौ समुद्रनिकटे सीतया लक्ष्मणेन च । ददर्श तत्र वह्निं च विप्ररूपधरं हरिः ॥२८॥
रामं च दुःखितं दृष्ट्वा स च दुःखी बभूव ह । उवाच किंचित्सत्येष्टं सत्यं सत्यपरायणः ॥२९॥

द्विज उवाच

भगवञ्छ्रूयतां राम कालोऽयं यदुपस्थितः । सीताहरणकालोऽयं तवैव समुपस्थितः ॥३०॥
दैवं च दुर्निवार्यं च न च दैवात्परो बली । जगत्प्रसूं मयि न्यस्य छायां रक्षांतिकेऽधुना॥३१॥
दास्यामि सीतां तुभ्यं च परीक्षासमये पुनः । देवैः प्रस्थापितोऽहं च न च विप्रो हुताशनः ॥
रामस्तद्वचनं श्रुत्वा न प्रकाश्य च लक्ष्मणम् । स्वीकारं वचसश्चक्रे हृदयेन विदूयता ॥३३॥
वह्नियोंगेन सीताया मायासीतां चकार ह । तत्तुल्यगुणसर्वांगां ददौ रामाय नारद ॥३४॥
सीतां गृहीत्वा स ययौ गोप्यं वक्तुं निषिध्य च । लक्ष्मणो नैव बुबुधे गोप्यमन्यस्य का कथा ३५॥
एतस्मिन्नंतरे रामो ददर्श कानकं मृगम् । सीता तं प्रेरयामास तदर्थे यत्नपूर्वकम् ॥३६॥
संन्यस्य लक्ष्मणं रामो जानक्या रक्षणे वने । स्वयं जगाम तूर्णं तं विव्याध सायकेन च३७॥
लक्ष्मणेति च शब्दं स कृत्वा च मायया मृगः । प्राणांस्तत्याज सहसा पुरो दृष्ट्वा हरिं स्मरन् ३८॥
मृगदेहं परित्यज्य दिव्यरूपं विधाय च । रत्ननिर्माणयानेन वैकुण्ठं स जगाम ह ॥३९॥
वैकुण्ठलोकद्वार्यासीत्किंकरो द्वारपालयोः । पुनर्जगाम तद्द्वारमादेशाद्द्वारपालयोः ॥४०॥
अथ शब्दं च सा श्रुत्वा लक्ष्मणेति च विक्लवम् । तं हि सा प्रेरयामास लक्ष्मणं रामसन्निधौ ॥४१॥
गते च लक्ष्मणे राम रावणो दुर्निवारणः । सीतां गृहीत्वा प्रययौ लंकामेव स्वलीलया ॥४२॥
विषसाद च रामश्च वने दृष्ट्वा च लक्ष्मणम् । तूर्णं च स्वाश्रमं गत्वा सीतां नैव ददर्श सः ४३॥
मूर्च्छां संप्राप सुचिरं विललाप भृशं पुनः । पुनः पुनश्च बभ्राम तदन्वेषणपूर्वकम् ॥४४॥
कालेन प्राप्य तद्वार्तां गोदावरीनदीतटे । सहायान्वानरान्कृत्वा बबंध सागरं हरिः ॥४५॥

लंकां गत्वा रघुश्रेष्ठो जघान सायकेन च । कालेन प्राप्य तं हत्वा रावणं बांधवैः सह ४६॥
तां च वह्निपरीक्षां च कारयामास सत्वरम् । हुताशस्तत्र काले तु वास्तवीं जानकीं ददौ॥४७॥
उवाच छाया वह्निं च रामं च विनयान्विता । करिष्यामीति किमहं तदुपायं वदस्व मे॥४८॥

श्रीरामाग्नी ऊचतुः

त्वं गच्छ तपसे देवि पुष्करं च सुपुण्यदम् । कृत्वा तपस्यां तत्रैव स्वर्गलक्ष्मीर्भविष्यसि॥४९॥
सा च तद्वचनं श्रुत्वा प्रतप्य पुष्करे तपः । दिव्यं त्रिलक्षवर्षं च स्वर्गलक्ष्मीर्बभूव ह ॥५०॥
सा च कालेन तपसा यज्ञकुण्डसमुद्भवा । कामिनी पांडवानां च द्रौपदी द्रुपदात्मजा ॥५१॥
कृते युगे वेदवती कुशध्वजसुता शुभा । हृतायां रामपत्नी च सीतेति जनकात्मजा ॥५२॥
तच्छाया द्रौपदी देवी द्वापरे द्रुपदात्मजा । त्रिहायणी च सा प्रोक्ता विद्यमाना युगत्रये॥५३॥

नारद उवाच

प्रियाः पंच कथं तस्या बभूवुर्मुनिपुङ्गव । इति मच्चित्तसंदेहं भंज संदेहभंजन ॥५४॥

नारायण उवाच

लंकायां वास्तवी सीता रामं संप्राप नारद । रूपयौवनसंपन्ना छाया च बहुचिंतया ॥५५॥
रामाग्न्योराज्ञया तप्तमुपास्ते शंकरं परम् । कामातुरा पतिव्यग्रा प्रार्थयंती पुनः पुनः॥५६॥
पतिं देहि पतिं देहि पतिं देहि त्रिलोचन । पतिं देहि पतिं देहि पंचवारं चकार सा॥५७॥
शिवस्तत्प्रार्थनां श्रुत्वा प्रहस्य रसिकेश्वरः । प्रिये तव प्रियाः पंच भविष्यंति वरं ददौ ॥५८॥
तेन सा पांडवानां च बभूव कामिनी प्रिया । इति ते कथितं सर्वं प्रस्तावं वास्तवं शृणु॥५९॥
अथ संप्राप्य लंकायां सीतां रामो मनोहराम् ।विभीषणाय तां लंकां दत्त्वाऽयोध्यां ययौ पुनः६०॥
एकादशसहस्राब्दं कृत्वा राज्यं च भारते । जगाम सर्वैर्लोकैश्च सार्धं वैकुण्ठमेव च ॥६१॥
कमलांशा वेदवती कमलायां विवेश सा । कथितं पुण्यमाख्यानं पुण्यदं पापनाशनम्६२॥
सततं मूर्तिमंतश्च वेदाश्चत्वार एव च । संति यस्याश्च जिह्वाग्रे सा च वेदवती श्रुता६३॥
धर्मध्वजसुताख्यानं निबोध कथयामि ते ॥६४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥१६॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

धर्मध्वजस्य पत्नी च माधवीति च विश्रुता । नृपेण सार्धं साऽऽरामे रेमे च गंधमादने ॥१॥
शय्यां रतिकरीं कृत्वा पुष्पचंदनचर्चिताम् । चंदनालिप्तसर्वांगीं पुष्पचंदनवायुना ॥२॥
स्त्रीरत्नमतिचार्वंगी रत्नभूषणभूषिता । कामुकी रसिका सृष्टा रसिकेन च संयुता ॥३॥

सुरते विरतिर्नास्ति तयोः सुरतिविज्ञयोः। गतं देववर्षशतं न ज्ञातं च दिवानिशम् ॥४॥
ततो राजा मतिं प्राप्य सुरताद्विरराम च। कामुकी सुंदरी किंचिन्न च तृप्तिं जगाम सा ॥५॥
दधार गर्भं सा सद्यो दैवादब्दशतं सती। श्रीगर्भा श्रीयुता सा च संबभूव दिने दिने ॥६॥
शुभे क्षणे शुभदिने शुभयोगे च संयुते। शुभलग्ने शुभांशे च शुभस्वामिग्रहान्विते ॥७॥
कार्तिकी पूर्णिमायां तु सितवारे च पद्मजा। सुषाव सा च पद्मांशां पद्मिनीं तां मनोहराम्॥८॥
शरत्पार्वणचंद्रास्यां शरत्पंकजलोचनाम्। पक्वबिंबाधरौष्ठीं च पश्यंतीं सस्मितां गृहम् ॥९॥
हस्तपादतलारक्तां निम्ननाभिं मनोरमाम्। तदधस्त्रिवलीयुक्तां नितंबयुगवर्तुलाम् ॥१०॥
शीते सुखोष्णसर्वांगीं ग्रीष्मे च सुखशीतलाम्। श्यामां सुकेशीं रुचिरां न्यग्रोधपरिमंडलाम्॥११॥
पीतचंपकवर्णाभां सुन्दरीष्वेव सुंदरीम्। नरा नार्यश्च तां दृष्ट्वा तुलनां दातुमक्षमाः ॥१२॥
तेन नाम्ना च तुलसीं तां वदंति मनीषिणः। सा च भूयिष्ठमात्रेण योग्यस्त्री प्रकृतिर्यथा ॥१३॥
सर्वैर्निषिद्धा तपसे जगाम बदरीवनम्। तत्र देवाब्दलक्षं च चकार परमं तपः ॥१४॥
मनसा नारायणः स्वामी भवितेति च निश्चिता। ग्रीष्मे पंचतपा शीते तोयवस्त्रा च प्रावृषि ॥१५॥
आसनस्था वृष्टिधाराः सहंतीति दिवानिशम्। विंशत्सहस्रवर्षं च फलतोयाशना च सा ॥१६॥
त्रिंशत्सहस्रवर्षं च पत्राहारा तपस्विनी। चत्वारिंशत्सहस्राब्दं वाय्वाहारा कृशोदरी॥१७॥
ततो दशसहस्राब्दं निराहारा बभूव सा। निर्लक्ष्यां चैकपादस्थां दृष्ट्वा तां कमलोद्भवः॥१८॥
समाययौ वरं दातुं परं बदरिकाश्रमम्। चतुर्मुखं च सा दृष्ट्वा ननाम हंसवाहनम् ॥१९॥

तामुवाच जगत्कर्ता विधाता जगतामपि।

ब्रह्मोवाच

वरं वृणीष्व तुलसि यत्ते मनसि वांछितम् ॥२०॥
हरिभक्तिं हरेर्दास्यमजरामरतामपि।

तुलस्युवाच

शृणु तात प्रवक्ष्यामि यन्मे मनसि वांछितम् ॥२१॥

सर्वज्ञस्याऽपि पुरतः का लज्जा मम सांप्रतम्। अहं तु तुलसी गोपी गोलोकेऽहं स्थिता पुरा २२॥
कृष्णप्रिया किंकरी च तदंशा तत्सखीप्रिया। गोविन्दरतिसंभुक्तामतृप्तां मां च मूर्छिताम् ॥२३॥
रासेश्वरी समागत्य ददर्श रासमंडले। गोविंदं भर्त्सयामास मां शशाप रुषान्विता॥२४॥
याहि त्वं मानवीं योनिमित्येवं च शशाप ह। मामुवाच स गोविंदो मदंशं च चतुर्भुजम् ॥२५॥
लभिष्यसि तपस्तप्त्वा भारते ब्रह्मणो वरात्। इत्येवमुक्त्वा देवेशोऽप्यंतर्धानं चकार सः ॥२६॥
देव्या भिया तनुं त्यक्त्वा प्राप्तं जन्म गुरो भुवि। अहं नारायणं कांतं शांतं सुंदरविग्रहम् ॥२७॥

सांप्रतं तं पतिं लब्धुं वरये त्वं च देहि मे ।

ब्रह्मदेव उवाच

सुदामा नाम गोपश्च श्रीकृष्णांगसमुद्भवः ॥२८॥
तदंशश्चाऽतितेजस्वी लेभे जन्म च भारते । सांप्रतं राधिकाशापाद्दनुवंशसमुद्भवः ॥२९॥
शंखचूडेति विख्यातस्त्रैलोक्ये न च तत्समः । गोलोके त्वां पुरा दृष्ट्वा कामोन्मथितमानसः ॥३०॥
विलंभितुं न शशाक राधिकायाः प्रभावतः । स च जातिस्मरस्तस्मात्सुदामाभूच्च सागरे ॥३१॥
जातिस्मरा त्वमपि सा सर्वं जानासि सुन्दरि । अधुना तस्य पत्नी त्वं संभविष्यसि शोभने ॥३२॥
पश्चान्नारायणं शांतं कांतमेव वरिष्यसि । शापान्नारायणस्यैव कलया दैवयोगतः ॥३३॥
भविष्यसि वृक्षरूपा त्वं पूता विश्वपावनी । प्रधाना सर्वपुष्पेषु विष्णुप्राणाधिका भवे ॥३४॥
त्वया विना च सर्वेषां पूजा च विफला भवेत् । वृंदावने वृक्षरूपा नाम्ना वृंदावतीति च ॥३५॥
त्वत्पत्रैर्गोपिगोपाश्च पूजयिष्यंति माधवम् । वृक्षाधिदेवीरूपेण सार्धं कृष्णेन संततम् ॥३६॥
विहरिष्यसि गोपेन स्वच्छंदं मद्वरेण च । इत्येवं वचनं श्रुत्वा सस्मिता हृष्टमानसा ॥३७॥
प्रणनाम च ब्रह्माणं तं च किंचिदुवाच सा ।

तुलस्युवाच

यथा मे द्विभुजे कृष्णे वांछा च श्यामसुन्दरे ॥३८॥
सत्यं ब्रवीमि हे तात न तथा च चतुर्भुजे । अतृप्ताऽहं च गोविंदे दैवाच्छृंगारभंगतः ॥३९॥
गोविन्दस्यैव वचनात्प्रार्थयामि चतुर्भुजम् । त्वत्प्रसादेन गोविंदं पुनरेव सुदुर्लभम् ॥४०॥
ध्रुवमेव लभिष्यामि राधाभीतिं प्रमोचय ।

ब्रह्म उदेववाच

गृहाण राधिकामंत्रं ददामि षोडशाक्षरम् ॥४१॥
तस्याश्च प्राणतुल्या त्वं मद्वरेण भविष्यसि । शृंगारं युवयोर्गोप्यं न ज्ञास्यति च राधिका ॥४२॥
राधासमा त्वं सुभगे गोविन्दस्य भविष्यसि । इत्येवमुक्त्वा दत्त्वा च देव्या वै षोडशाक्षरम् ४३॥
मंत्रं चैव जगद्धाता स्तोत्रं च कवचं परम् । सर्वं पूजाविधानं च पुरश्चर्याविधिक्रमम् ॥४४॥
परां शुभाशिषं चैव पूजां चैव चकार सा । बभूव सिद्धा सा देवी तत्प्रसादाद्रमा यथा ॥४५॥
सिद्धं मंत्रेण तुलसी वरं प्राप यथोदितम् । बुभुजे च महाभोगं यद्विश्वेषु च दुर्लभम् ॥४६॥
प्रसन्नमनसा देवी तत्याज तपसः क्लमम् । सिद्धे फले नराणां च दुःखं च सुखमुत्तमम् ॥४७॥
भुक्त्वा पीत्वा च संतुष्टा शयनं च चकार सा । तल्पे मनोरमे तत्र पुष्पचंदनचर्चिते ॥४८॥

इति श्रीदेवीभागवते नवमस्कन्धे नारायणसंवादे तुलस्युपाख्याने सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥

अथाष्टादशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

तुलसी परितुष्टा च सुष्वाप हृष्टमानसा । नवयौवनसंपन्ना वृषध्वजवरांगना ॥१॥
चिक्षेप पंचबाणश्च पञ्च बाणांश्च तां प्रति । पुष्पायुधेन सा दग्धा पुष्पचंदनचर्चिता ॥२॥
पुलकांचितसर्वांगी कंपितारक्तलोचना । क्षणं सा शुष्कतां प्राप क्षणं मूर्छामवाप ह ॥३॥
क्षणमुद्विग्नतां प्राप क्षणं तंद्रां सुखावहाम् । क्षणं च दहनं प्राप क्षणं प्राप प्रसन्नताम् ॥४॥
क्षणं सा चेतनां प्राप क्षणं प्राप विषण्णताम् । उत्तिष्ठंती क्षणं तल्पाद्गच्छंती निकटे क्षणम् ॥५॥
भ्रमंती क्षणमुद्वेगान्निवसंती क्षणं पुनः । क्षणमेव समुद्वेगात्सुष्वाप पुनरेव सा ॥६॥
पुष्पचदनतल्पं च तद्बभूवाऽतिकंटकम् । विषहारि सुखं दिव्यं सुंदरं च फलं जलम् ॥७॥
निलयं च बिलाकारं सूक्ष्मवस्त्रं हुताशनः । सिंदूरपत्रकं चैव व्रणतुल्यं च दुःखदम् ॥८॥
क्षणं ददर्श तंद्रायां सुवेषं पुरुषं सती । सुन्दरं च युवानं च सस्मितं रसिकेश्वरम् ॥९॥
चंदनोक्षितसर्वांगं रत्नभूषणभूषितम् । आगच्छंतं माल्यवंतं पिबंतं तन्मुखांबुजम् ॥१०॥
कथयंतं रतिकथां ब्रुवंतं मधुरं मुहुः । संभुक्तवंतं तल्पे च समाश्लिष्यंतमीप्सितम् ११॥
पुनरेव तु गच्छंतमागच्छंतं च सन्निधौ । यांतं क्व यासि प्राणेश तिष्ठेत्येवमुवाच सा ॥१२॥
पुनश्च चेतनां प्राप्य विललाप पुनः पुनः । एवं सा यौवनं प्राप्य तस्थौ तत्रैव नारद ॥१३॥
शंखचूडो महायोगी जैगीषव्यान्मनोहरम् । कृष्णमंत्रं च संप्राप्य कृत्वा सिद्धं तु पुष्करे॥१४॥
कवचं च गले बद्ध्वा सर्वमंगलमंगलम् । ब्रह्मणश्च वरं प्राप्य यत्ने मनसि वांछितम् ॥१५॥
आज्ञया ब्रह्मणः सोपि बदरीं च समाययौ । आगच्छंतं शंखचूडं ददर्श तुलसी मुने ॥१६॥
नवयौवनसंपन्नं कामदेवसमप्रभम् । श्वेतचंपकवर्णाभं रत्नभूषणभूषितम् ॥१७॥
शरत्पार्वणचंद्रास्यं शरत्पंकजलोचनम् । रत्नसारविनिर्माणविमानस्थं मनोहरम् ॥१८॥
रत्नकुण्डलयुग्मेन गंडस्थलविराजितम् । पारिजातप्रसूनानां मालावंतं च सुस्मितम् १९॥
कस्तूरीकुंकुमायुक्तं सुगंधिचंदनान्वितम् । सा दृष्ट्वा सन्निधावेनं मुखमाच्छाद्य वाससा २०॥
सस्मिता तं निरीक्षंती सकटाक्षं पुनः पुनः । बभूवाऽतिनम्रमुखी नवसंगमलज्जिता ॥२१॥
शरदिंदुविनिंद्यैकस्वमुखेंदुविराजिता । अमूल्यरत्ननिर्माणयावकावलिसंयुता ॥२२॥
मणींद्रसारनिर्माणक्वणन्मंजीररंजिता । दधती कबरीभारं मालतीमाल्यसंयुतम् ॥२३॥
अमूल्यरत्ननिर्माणमकराकृतिकुण्डला । चित्रकुण्डलयुग्मेन गंडस्थलविराजिता ॥२४॥
रत्नेंद्रसारहारेण स्तनमध्यस्थलोज्ज्वला । रत्नकंकणकेयूरशंखभूषणभूषिता ॥२५॥
रत्नांगुलीयकैर्दिव्यैरंगुल्यावलिराजिता । दृष्ट्वा तां ललितां रम्यां सुशीलां सुंदरीं सतीम्२६॥

उवास तत्समीपे तु मधुरं तामुवाच सः ।

शंखचूड उवाच

का त्वं कस्य च कन्या च धन्या मान्या च योषिताम् ॥२७॥
का त्वं मानिनि कल्याणि सर्वकल्याणदायिनि । मौनीभूते किंकरे मां संभाषां कुरु सुन्दरि॥२८॥
इत्येवं वचनं श्रुत्वा सकामा वामलोचना । सस्मिता नम्रवदना सकामं तमुवाच सा॥२९॥

तुलस्युवाच

धर्मध्वजसुताऽहं च तपस्यायां तपोवने । तपस्विन्यहं तिष्ठामि कस्त्वं गच्छ यथासुखम्॥३०॥
कामिनीं कुलजातां च रहस्येकाकिनीं सतीम् । न पृच्छति कुले जात इत्येवं मे श्रुतौ श्रुतम्॥३१॥
लंपटोऽसत्कुले जातो धर्मशास्त्रार्थवर्जितः । येनाऽश्रुतः श्रुतेरर्थः स कामीच्छति कामिनीम्३२॥
आपातमधुरां मत्तामंतकां पुरुषस्य ताम् । विषकुंभाकाररूपाममृतास्यां च संततम् ॥३३॥
हृदये क्षुरधाराभां शश्वन्मधुरभाषिणीम् । स्वकार्यपरिनिष्पत्त्यै तत्परां सततं च ताम् ॥३४॥
कार्यार्थे स्वामिवशगामन्यथैवाऽवशां सदा । स्वांतर्मलिनरूपां च प्रसन्नवदनेक्षणाम् ॥३५॥
श्रुतौ पुराणे यासां च चरित्रमतिदूषितम् । तासु को विश्वसेत्प्राज्ञः प्रज्ञावांश्च दुराशयः॥३६॥
तासां को वा रिपुर्मित्रं प्रार्थयंति नवं नवम् । दृष्ट्वा सुवेषं पुरुषमिच्छंति हृदये सदा ॥३७॥
बाह्ये स्वार्थं सतीत्वं च ज्ञापयंती प्रयत्नतः । शश्वत्कामा च रामा च कामाधारा मनोहरा३८॥
बाह्ये छलात्खेदयंती स्वांतर्मैथुनमानसा । कांतं हसंती रहसि बाह्येऽतीव सुलज्जिता ॥३९॥
मानिनी मैथुनाभावे कोपना कलहांकुरा । सुप्रीता भूरिसंभोगात्स्वल्पमैथुनदुःखिता ॥४०॥
सुमिष्टान्नाच्छीततोयादाकांक्षंती च मानसे । सुन्दरं रसिकं कांतं युवानं गुणिनं सदा ॥४१॥
सुतात्परमभिस्नेहं कुर्वंती रसिकोपरि । प्राणाधिकं प्रियतमं संभोगकुशलं प्रियम् ॥४२॥
पश्यंती रिपुतुल्यं च वृद्धं वा मैथुनाक्षमम् । कलहं कुर्वती शश्वत्तेन सार्धं सुकोपना ॥४३॥
वाचया भक्षयंती तं सर्पं आखुमिवोल्बणम् । दुःसाहसस्वरूपा च सर्वदोषाश्रया सदा ॥४४॥
ब्रह्मविष्णुशिवादीनां दुःसाध्या मोहरूपिणी । तपोमार्गार्गला शश्वन्मोक्षद्वारकपाटिका ॥४५॥
हरेर्भक्तिव्यवहिता सर्वमायाकरंडिका । संसारकारागारे च शश्वन्निगडरूपिणी ॥४६॥
इंद्रजालस्वरूपा च मिथ्या च स्वप्नरूपिणी । बिभ्रती बाह्यसौंदर्यमधोंगमतिकुत्सितम् ॥४७॥
नानाविण्मूत्रपूयानामाधारं मलसंयुतम् । दुर्गंधिदोषसंयुक्तं रक्तारक्तमसंस्कृतम् ॥४८॥
मायारूपा मायिनां च विधिना निर्मिता पुरा । विषरूपा मुमुक्षूणामदृश्याऽप्यभिवांछताम्॥४९॥
इत्युक्त्वा तुलसी तं च विरराम च नारद । सस्मितः शंखचूडश्च प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥५०॥

शंखचूड उवाच

त्वया यत्कथितं देवि न च सर्वमलीककम् । किंचित्सत्यमलीकं च किंचिन्मत्तो निशामय५१॥
निर्मितं द्विविधं धात्रा स्त्रीरूपं सर्वमोहनम् । कृत्वा रूपं वास्तवं च प्रशस्यं चाऽप्रशंसितम्॥५२॥
लक्ष्मी सरस्वती दुर्गा सावित्री राधिकादिका । सृष्टिसूत्रस्वरूपा च आद्या सृष्टिर्विनिर्मिता॥५३॥
एतासामंशरूपं च स्त्रीरूपं वास्तवं स्मृतम् । तत्प्रशस्यं यशोरूपं सर्वमंगलकारकम् ॥५४॥
शतरूपा देवहूती स्वधा स्वाहा च दक्षिणा । छायावती रोहिणी च वरुणानी शची तथा॥५५॥
कुबेरस्य च पत्नी याऽप्यदितिश्च दितिस्तथा । लोपामुद्रानसूया च कोटभी तुलसी तथा ॥५६॥
अहल्याऽरुंधती मेना तारा मंदोदरी तथा । दमयंती वेदवती गंगा च मनसा तथा ॥५७॥
पुष्टिस्तुष्टिः स्मृतिर्मेधा कालिका च वसुन्धरा । षष्ठी मंगलचंडी च मूर्तिश्च धर्मकामिनी ॥५८॥
स्वस्ति श्रद्धा च शांतिश्च कान्तिः क्षांतिस्तथापरा। निद्रा तंद्राक्षुत्पिपासा संध्या रात्रिदिनानि च ५९॥
संपत्तिर्धृतिकीर्ती च क्रिया शोभा प्रभा शिवा । यत्स्त्रीरूपं च संभूतमुत्तमं तु युगे युगे ॥६०॥
कलाकलांशरूपं च स्वर्वेश्यादिकमेव च । तदप्रशस्यं विश्वेषु पुंश्चलीरूपमेव च ॥६१॥
सत्त्वप्रधानं यद्रूपं तद्युक्तं च प्रभावतः । तदुत्तमं च विश्वेषु साध्वीरूपं प्रशंसितम् ॥६२॥
तद्वास्तवं च विज्ञेयं प्रवदंति मनीषिणः । रजोरूपं तमोरूपं कलासु विविधं स्मृतम् ॥६३॥
मध्यमा रजसश्चांशास्तास्तु भोगेषु लोलुपाः । सुखसंभोगवश्याश्च स्वकार्ये निरताः सदा ॥६४॥
कपटा मोहकारिण्यो धर्मार्थविमुखाः सदा । रजोरूपस्य साध्वी त्वमतो नैवोपजायते ॥६५॥
इदं मध्यमरूपं च प्रवदंति मनीषिणः । तमोरूपं दुर्निवार्यमधमं तद्विदुर्बुधाः ॥६६॥
न पृच्छति कुले जातः पंडितश्च परस्त्रियम्। निर्जने निर्जले वाऽपि रहस्यपि परस्त्रियम्॥६७॥
आगच्छामि त्वत्समीपमाज्ञया ब्रह्मणोऽधुना । गांधर्वेण विवाहेन त्वां ग्रहीष्यामि शोभने ॥६८॥
अहमेव शंखचूडो देवविद्रावकारकः । दनुवंश्यो विशेषेण सुदामाऽहं हरेः पुरा ॥६९॥
अहमष्टसु गोपेषु गोपोऽपि पार्षदेषु च । अधुना दानवेंद्रोऽहं राधिकायाश्च शापतः ॥७०॥
जातिस्मरोऽहं जानामि कृष्णमंत्रप्रभावतः । जातिस्मरा त्वं तुलसी संभुक्ता हरिणा पुरा ॥७१॥
त्वमेव राधिका कोपाज्जातासि भारते भुवि । त्वां संभोक्तुमुत्सुकोऽहं नाऽलं राधाभयात्ततः७२॥
इत्येवमुक्त्वा स पुमान्विराम महामुने । सस्मितं तुलसी तुष्टा प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥७३॥

तुलस्युवाच

एवंविधो बुधो नित्यं विश्वेषु च प्रशंसितः । कान्तमेवंविधं कान्ता शश्वदिच्छति कामतः ॥७४॥
त्वयाऽहमधुना सत्यं विचारेण पराजिता । स निंदितश्चाऽप्यशुचिर्यः पुमांश्च स्त्रिया जितः ७५॥
निंदंति पितरो देवा बांधवाः स्त्रीजितं नरम् । स्त्रीजितं मनसा माता पिता भ्राता च निंदति॥७६॥

शुद्धो विप्रो दशाहेन जातके मृतके यथा । भूमिपो द्वादशाहेन वैश्यः पंचदशाहतः ॥७७॥
शूद्रो मासेन वेदेषु मातृवद्धीनसंकरः । अशुचिः स्त्रीजितः शुद्धयेच्चितादहनकालतः॥७८॥
न गृह्णन्तीच्छया तस्य पितरः पिण्डतर्पणम् । न गृह्णन्त्येव देवाश्च तस्य पुष्पजलादिकम् ॥७९॥
किं वा ज्ञानेन तपसा जपहोमप्रपूजनैः । किं विद्यया च यशसा स्त्रीभिर्यस्य मनो हृतम् ८०॥
विद्याप्रभावज्ञानार्थं मया त्वं च परीक्षितः । कृत्वा परीक्षां कान्तस्य वृणोति कामिनी वरम् ८१॥
वराय गुणहीनाय वृद्धायाऽज्ञानिने तथा । दरिद्राय च मूर्खाय रोगिणे कुत्सिताय च ॥८२॥
अत्यंतकोपयुक्ताय वाऽत्यंतदुर्मुखाय च । पंगवे चांगहीनाय चांधाय बधिराय च ॥८३॥
जडाय चैव मूकाय क्लीबतुल्याय पापिने । ब्रह्महत्यां लभेत्सोपि स्वकन्यां प्रददाति यः ॥८४॥
शांताय गुणिने चैव यूने च विदुषेऽपि च । साधवे च सुतां दत्त्वा दशयज्ञफलं लभेत् ॥८५॥
यः कन्यापालनं कृत्वा करोति यदि विक्रयम् । विक्रेता धनलोभेन कुम्भीपाकं स गच्छति॥८६॥
कन्यामूत्रं पुरीषं च तत्र भक्षति पातकी । कृमिभिर्दंशितः काकैर्यावदिंद्राश्चतुर्दश ॥८७॥
तदंते व्याधिसंयुक्तः स लभेज्जन्म निश्चितम् । विक्रीणाति मांसभारं वहत्येव दिवानिशम् ॥८८॥

इत्येवमुक्त्वा तुलसी विरराम तपोनिधे ।

ब्रह्मोवाच

किं करोषि शंखचूड संवादमनया सह ॥८९॥

गांधर्वेण विवाहेन त्वं चाऽस्या ग्रहणं कुरु । पुरुषेष्वसि रत्नं त्वं स्त्रीषु रत्नं त्वियं सती ॥९०॥
विदग्धाया विदग्धेन संगमो गुणवान्भवेत् । निर्विरोधसुखं राजन्को वा त्यजति दुर्लभम्॥९१॥
योऽविरोधसुखत्यागी स पशुर्नाऽत्र संशयः । किं परीक्षसि त्वं कांतमीदृशं गुणिनं सति ॥९२॥
देवानामसुराणां च दानवानां विमर्दकम् । यथा लक्ष्मीश्च लक्ष्मीशे यथा कृष्णे च राधिका९३॥
यथा मयि च सावित्री भवानी च भवे यथा । यथा धरा वराहे च दक्षिणा च यथाऽध्वरे ॥९४॥
यथाऽत्रेरनसूया च दमयंती यथा नले । रोहिणी च यथा चंद्रे यथा कामे रतिः सती ॥९५॥
यथादितिः कश्यपे च वसिष्ठेऽरुंधती सती । यथाहल्या गौतमे च देवहूतिश्च कर्दमे ॥९६॥
यथा बृहस्पतौ तारा शतरूपा मनौ यथा । यथा च दक्षिणा यज्ञे यथा स्वाहा हुताशने ॥९७॥
यथा शची महेंद्रे च यथा पुष्टिर्गणेश्वरे । देवसेना यथा स्कंधे धर्मे मूर्तिर्यथा सती ॥९८॥
सौभाग्या सुप्रिया त्वं च शंखचूडे तथा भव । अनेन सार्धं सुचिरं सुंदरेण च सुंदरि ॥९९॥
स्थाने स्थाने विहारं च यथेच्छं कुरु संततम् । पश्चात्प्राप्स्यसि गोलोके श्रीकृष्णं पुनरेव च ॥१००॥

चतुर्भुजं च वैकुंठे शंखचूडे मृते सति ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कंधेऽष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

नारायण उवाच

विचित्रमिदमाख्यानं भवता समुदाहृतम् । श्रुतेन येन मे तृप्तिर्न कदाऽपि हि जायते ॥१॥
ततः परं तु यज्जातं तत्त्वं वद महामते ।

नारायण उवाच

इत्येवमाशिषं दत्त्वा स्वालयं च ययौ विधिः ॥२॥
गान्धर्वेण विवाहेन जगृहे तां च दानवः । स्वर्गे दुंदुभिवाद्यं च पुष्पवृष्टिर्बभूव ह ॥३॥
स रेमे रामया सार्धं वासगेहे मनोरमे । मूर्च्छां सा प्राप तुलसी नवसंगमसंगता ॥४॥
निमग्ना निर्जले साध्वी संभोगसुखसागरे । चतुःषष्टिकलामानं चतुःषष्टिविधं सुखम् ॥५॥
कामशास्त्रे यन्निरुक्तं रसिकानां यथेप्सितम् । अंगप्रत्यंगसंश्लेषपूर्वकं स्त्रीमनोहरम् ॥६॥
तत्सर्वं रसशृंगारं चकार रसिकेश्वरः । अतीव रम्यदेशे च सर्वजंतुविवर्जिते ॥७॥
पुष्पचंदनतल्पे च पुष्पचंदनवायुना । पुष्पोद्याने नदीतीरे पुष्पचंदनचर्चिते ॥८॥
गृहीत्वा रसिको रासे पुष्पचंदनचर्चिताम् । भूषितो भूषणेनैव रत्नभूषणभूषिताम् ॥९॥
सुरते विरतिर्नास्ति तयोः सुरतिविज्ञयोः । जहार मानसं भर्तुर्लोलया लीलया सती ॥१०॥
चेतनां रसिकायाश्च जहार रसभाववित् । वक्षसश्चंदनं राज्ञस्तिलकं विजहार सा ॥११॥
स च जहार तस्याश्च सिंदूरं बिंदुपत्रकम् । स तद्वक्षस्युरोजे च नखरेखां ददौ मुदा ॥१२॥
सा ददौ तद्वामपार्श्वे करभूषणलक्षणम् । राजा तदोष्ठपुटके ददौ रदनदंशनम् ॥१३॥
तद्गंडयुगले सा च प्रददौ तच्चतुर्गुणम् । आलिंगनं चुंबनं च जंघादिमर्दनं तथा ॥१४॥
एवं परस्परं क्रीडां चक्रतुस्तौ विजानतौ । सुरते विरते तौ च समुत्थाय परस्परम् ॥१५॥
सुवेषं चक्रतुस्तत्र यद्यन्मनसि वांछितम् । चंदनैः कुंकुमारक्तैः सा तस्य तिलकं ददौ ॥१६॥
सर्वांगे सुंदरे रम्ये चकार चाऽनुलेपनम् । सुवासं चैव तांबूलं वह्निशुद्धे च वाससी ॥१७॥
पारिजातस्य कुसुमं जरारोगहरं परम् । अमूल्यरत्ननिर्माणमंगुलीयकमुत्तमम् ॥१८॥
सुंदरं च मणिवरं त्रिषु लोकेषु दुर्लभम् । दासी तवाऽहमित्येवं समुच्चार्य पुनः पुनः ॥१९॥
ननाम परया भक्त्या स्वामिनं गुणशालिनम् । सस्मिता तन्मुखांभोजं लोचनाभ्यां पुनः पुनः २०॥
निमेषरहिताभ्यां चाऽप्यपश्यत्कामसुंदरम् । स च तां च समाकृष्य चकार वक्षसि प्रियाम् २१॥
सस्मितं वाससाच्छन्नं ददर्श मुखपंकजम् । चुचुम्ब कठिने गंडे बिंबोष्ठौ पुनरेव च ॥२२॥
ददौ तस्यै वस्त्रयुग्मं वरुणादाहृतं च यत् । तदाहृतां रत्नमालां त्रिषु लोकेषु दुर्लभाम् ॥२३॥
ददौ मंजीरयुग्मं च स्वाहाया आहृतं च यत् । केयूरयुग्मं छायाया रोहिण्याश्चैव कुण्डलम् २४॥

अंगुलीयकरत्नानि रत्याश्च करभूषणम्। शंखं च रुचिरं चित्रं यद्दत्तं विश्वकर्मणा ॥२५॥
विचित्रपद्मकश्रेणीं शय्यां चाऽपि सुदुर्लभाम्। भूषणानि च दत्त्वा च भूपो हासं चकार ह २६॥
निर्ममे कबरीभारे तस्या मांगल्यभूषणम्। सुचित्रं पत्रकं गंडमंडलेऽस्याः समं तथा ॥२७॥
चंद्रलेखात्रिभिर्युक्तं चंदनेन सुगंधिना। परीतं परितश्चित्रैः सार्धं कुंकुमबिंदुभिः ॥२८॥
ज्वलत्प्रदीपाकारं च सिंदूरतिलकं ददौ। तत्पादपद्मयुगले स्थलपद्मविनिंदिते ॥२९॥
चित्रालक्तकरागं च नखरेषु ददौ मुदा। स्ववक्षसि मुहुर्न्यस्य सरागं चरणांबुजम् ॥३०॥
हे देवि तव दासोऽहमित्युच्चार्य पुनः पुनः। रत्नभूषितहस्तेन तां च कृत्वा स्ववक्षसि ॥३१॥
तपोवनं परित्यज्य राजा स्थानांतरं ययौ। मलये देवनिलये शैले शैले तपोवने ॥३२॥
स्थाने स्थानेऽतिरम्ये च पुष्पोद्याने च निर्जने। कंदरे कंदरे सिंधुतीरे चैवातिसुंदरे ॥३३॥
पुष्पभद्रानदीतीरे नीरवातमनोहरे। पुलिने पुलिने दिव्ये नद्यां नद्यां नदे नदे ॥३४॥
मधौ मधुकराणां च मधुरध्वनिनादिते। विस्पंदने सुरसने नंदने गंधमादने ॥३५॥
देवोद्याने नंदने च चित्रचंदनकानने। चंपकानां केतकीनां माधवीनां च माधवे ॥३६॥
कुंदानां मालतीनां च कुमुदांभोजकानने। कल्पवृक्षे कल्पवृक्षे पारिजातवने वने ॥३७॥
निर्जने कांचने स्थाने धन्ये कांचनपर्वते। कांचीवने किंजलके कंचुके कांचनाकरे ॥३८॥
पुष्पचंदनतल्पेषु पुंस्कोकिलरुतश्रुते। पुष्पचंदनसंयुक्तः पुष्पचंदनवायुना ॥३९॥
कामुक्या कामुकः कामात्स रेमे रामया सह। न हि तृप्तो दानवेंद्रस्तृप्तिं नैव जगाम सा ॥४०॥
हविषा कृष्णवर्त्मेव ववृधे मदनस्तयोः। तया सह समागत्य स्वाश्रमं दानवस्ततः ॥४१॥
रम्यं क्रीडालयं गत्वा विजहार पुनः पुनः। एवं स बुभुजे राज्यं शंखचूडः प्रतापवान्॥४२॥
एकमन्वंतरं पूर्णं राजराजेश्वरो महान्। देवानामसुराणां च दानवानां च संततम् ॥४३॥
गंधर्वाणां किन्नराणां राक्षसानां च शांतिदः। हृताधिकारा देवाश्चरंति भिक्षुका यथा ॥४४॥
ते सर्वेऽतिविषण्णाश्च प्रजग्मुर्ब्रह्मणः सभाम्। वृत्तांतं कथयामासू रुरुदुश्च भृशं मुहुः ॥४५॥
तदा ब्रह्मा सुरैः सार्धं जगाम शंकरालयम्। सर्वेशं कथयामास विधाता चंद्रशेखरम् ॥४६॥
ब्रह्मा शिवश्च तैः सार्धं वैकुण्ठं च जगाम ह। दुर्लभं परमं धाम जरामृत्युहरं परम् ॥४७॥
संप्राप च वरं द्वारमाश्रमाणां हरेरहो। ददर्श द्वारपालांश्च रत्नसिंहासनस्थितान् ॥४८॥
शोभितान्पीतवस्त्रैश्च रत्नभूषणभूषितान्। वनमालान्वितान्सर्वाञ्श्यामसुंदरविग्रहान् ॥४९॥
शंखचक्रगदापद्मधरांश्चैव चतुर्भुजान्। सस्मितान्स्मेरवक्त्रास्यान्पद्मनेत्रान्मनोहरान् ५०॥
ब्रह्मा तान्कथयामास वृत्तांतं गमनार्थकम्। तेऽनुज्ञां च ददुस्तस्मै प्रविवेश तदाज्ञया ॥५१॥
एवं षोडश द्वाराणि निरीक्ष्य कमलोद्भवः। देवैः सार्धं तानतीत्य प्रविवेश हरेः सभाम्॥५२॥

देवर्षिभिः परिवृतां पार्षदैश्च चतुर्भुजैः। नारायणस्वरूपैश्च सर्वैः कौस्तुभभूषितैः ॥५३॥
नवेंदुमंडलाकारां चतुरस्रां मनोहराम्। मणींद्रहारनिर्माणां हीरासारसुशोभिताम् ॥५४॥
अमूल्यरत्नखचितां रचितां स्वेच्छया हरेः। माणिक्यमालाजालाभां मुक्तापंक्तिविभूषिताम् ॥५५॥
मंडितां मंडलाकारै रत्नदर्पणकोटिभिः। विचित्रैश्चित्ररेखाभिर्नानाचित्रविचित्रिताम् ॥५६॥
पद्मरागेंद्ररचितां रुचिरां मणिपंकजैः। सोपानशतकैर्युक्तां स्यमंतकविनिर्मितैः ॥५७॥
पट्टसूत्रग्रंथियुक्तैश्चारुचंदनपल्लवैः। इंद्रनीलस्तंभवर्यैर्वेष्टितां सुमनोहराम् ॥५८॥
सद्रत्नपूर्णकुम्भानां समूहैश्च समन्विताम्। पारिजातप्रसूनानां मालाजालैर्विराजिताम् ॥५९॥
कस्तूरीकुंकुमारक्तैः सुगंधिचंदनद्रुमैः। सुसंस्कृतां तु सर्वत्र वासितां गंधवायुना ॥६०॥
विद्याधरीसमूहानां नृत्यजालैर्विराजिताम्। सहस्रयोजनायामां परिपूर्णां च किंकरैः ॥६१॥
ददर्श श्रीहरिं ब्रह्मा शंकरश्च सुरैः सह। वसंतं तन्मध्यदेशे यथेन्दुं तारकावृतम् ॥६२॥
अमूल्यरत्ननिर्माणचित्रसिंहासने स्थितम्। किरीटिनं कुण्डलिनं वनमालाविभूषितम् ॥६३॥
चंदनोक्षितसर्वांगं बिभ्रतं केलिपंकजम्। पुरतो नृत्यगीतं च पश्यंतं सस्मितं मुदा ॥६४॥
शांतं सरस्वतीकांतं लक्ष्मीधृतपदांबुजम्। लक्ष्म्या प्रदत्तं तांबूलं भुक्तवंतं सुवासितम् ॥६५॥
गंगया परया भक्त्या सेवितं श्वेतचामरैः। सर्वैश्च स्तूयमानं च भक्तिनम्रात्मकंधरैः ॥६६॥
एवंविशिष्टं तं दृष्ट्वा परिपूर्णतमं प्रभुम्। ब्रह्मादयः सुराः सर्वे प्रणम्य तुष्टुवुस्तदा ॥६७॥
पुलकांचितसर्वांगाः साश्रुनेत्राश्च गद्गदाः। भक्ताश्च परया भक्त्या भीता नम्रात्मकंधराः ॥६८॥
कृतांजलिपुटो भूत्वा विधाता जगतामपि। वृत्तांतं कथयामास विनयेन हरेः पुरः ॥६९॥
हरिस्तद्वचनं श्रुत्वा सर्वज्ञः सर्वभाववित्। प्रहस्योवाच ब्रह्माणं रहस्यं च मनोहरम् ॥७०॥

श्रीभगवानुवाच

शंखचूडस्य वृत्तांतं सर्वं जानामि पद्मज। मद्भक्तस्य च गोपस्य महातेजस्विनः पुरा ॥७१॥
शृणु तत्सर्ववृत्तांतमितिहासं पुरातनम्। गोलोकस्यैव चरितं पापघ्नं पुण्यकारकम् ॥७२॥
सुदामा नाम गोपश्च पार्षदप्रवरो मम। स प्राप दानवीं योनिं राधाशापात्सुदारुणात् ॥७३॥
तत्रैकदाऽहमगमं स्वालयाद्रासमंडलम्। विरजामपि नीत्वा च मम प्राणाधिका परा ॥७४॥
सा मां विरजया सार्धं विज्ञाय किंकरीमुखात्। पश्चात्क्रुद्धा सा जगाम न ददर्श च तत्र माम् ॥
विरजां च नदीरूपां मां ज्ञात्वा च तिरोहितम्। पुनर्जगाम सा दृष्ट्वा स्वालयं सखिभिः सह ॥७६॥
मां दृष्ट्वा मंदिरे देवी सुदाम्ना सहितं पुरा। भृशं सा भर्त्सयामास मौनीभूतं च सुस्थिरम् ॥७७॥
तच्छ्रुत्वाऽसहमानश्च सुदामा तां चुकोप ह। स च तां भर्त्सयामास कोपेन मम सन्निधौ ॥७८॥
तच्छ्रुत्वा कोपयुक्ता सा रक्तपंकजलोचना। बहिष्कर्तुं चकाराऽऽज्ञां संत्रस्तं मम संसदि ॥७९॥

सखीलक्षं समुत्तस्थौ दुर्वारं तेजसोल्बणम् । बहिश्चकार तं तूर्णं जल्पंतं च पुनः पुनः ॥८०॥
सा च तत्ताडनं तासां श्रुत्वा रुष्टा शशाप ह । याहि रे दानवीं योनिमित्येवं दारुणं वचः॥८१॥
तं गच्छंतं शपंतं च रुदंतं मां प्रणम्य च । वारयामास तुष्टा सा रुदती कृपया पुनः ॥८२॥
हे वत्स तिष्ठ मा गच्छ क्व यासीति पुनः पुनः । समुच्चार्य च तत्पश्चाज्जगाम सा च विक्लवम्॥८३॥
गोप्यश्च रुरुदुः सर्वा गोपाश्चाऽपि सुदुःखिताः । ते सर्वे राधिका चापि तत्पश्चाद्बोधिता मया॥८४॥
आयास्यति क्षणार्धेन कृत्वा शापस्य पालनम् । सुदामंस्त्वमिहागच्छेत्युक्त्वा सा च निवारिता ॥
गोलोकस्य क्षणार्धेन चैकं मन्वंतरं भवेत् । पृथिव्यां जगतां धातरित्येव वचनं ध्रुवम् ॥८६॥
इत्येवं शंखचूडश्च पुनस्तत्रैव यास्यति । महाबलिष्ठो योगेशः सर्वमायाविशारदः ॥८७॥
मम शूलं गृहीत्वा च शीघ्रं गच्छत भारतम् । शिवः करोतु संहारं मम शूलेन रक्षसः ॥८८॥
ममैव कवचं कंठे सर्वमंगलकारकम् । बिभर्त्ति दानवः शश्वत्संसारे विजयी ततः ॥८९॥
तस्मिन्ब्रह्मन्स्थिते चैव न कोऽपि हिंसितुं क्षमः । तद्याचनां करिष्यामि विप्ररूपोऽहमेव च ॥९०॥
सतीत्वहानिस्तत्पत्न्या यत्र काले भविष्यति । तत्रैव काले तन्मृत्युरिति दत्तो वरस्त्वया ॥९१॥
तत्पत्न्याश्चोदरे वीर्यमर्पयिष्यामि निश्चितम् । तत्क्षणे चैव तन्मृत्युर्भविष्यति न संशयः ॥९२॥
पश्चात्सा देहमुत्सृज्य भविष्यति मम प्रिया । इत्युक्त्वा जगतां नाथो ददौ शूलं हराय च॥९३॥
शूलं दत्त्वा ययौ शीघ्रं हरिरभ्यंतरे मुदा । भारतं च ययुर्देवा ब्रह्मरुद्रपुरोगमाः ॥९४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कंधे एकोनविंशोऽध्यायः ॥१९॥

अथ विंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

ब्रह्मा शिवं संनियोज्य संहारे दानवस्य च । जगाम स्वालयं तूर्णं यथास्थानं सुरोत्तमाः ॥१॥
चंद्रभागानदीतीरे वटमूले मनोहरे । तत्र तस्थौ महादेवो देवविस्तारहेतवे ॥२॥
दूतं कृत्वा चित्ररथं गंधर्वेश्वरमीप्सितम् । शीघ्रं प्रस्थापयामास शंखचूडांतिकं मुदा ॥३॥
सर्वेश्वराज्ञया शीघ्रं ययौ तन्नगरं परम् । महेंद्रनगरोत्कृष्टं कुबेरभवनाधिकम् ॥४॥
पंचयोजनविस्तीर्णं दैर्घ्ये तद्द्विगुणं भवेत् । स्फटिकाकारमणिभिर्निर्मितं यानवेष्टितम् ॥५॥
सप्तभिः परिखाभिश्च दुर्गमाभिः समन्वितम् । ज्वलदग्निनिभैः शश्वत्कल्पितं रत्नकोटिभिः ॥६॥
युक्तं च वीथीशतकैर्मणिवेदिविचित्रितैः । परितो वणिजां सौधैर्नानावस्तुविराजितैः ॥७॥
सिंदूराकारमणिभिर्निर्मितैश्च विचित्रितैः । भूषितं भूषितैर्दिव्यैराश्रमैः शतकोटिभिः ॥८॥
गत्वा ददर्श तन्मध्ये शंखचूडालयं परम् । अतीव वलयाकारं यथा पूर्णेंदुमंडलम् ॥९॥
ज्वलदग्निशिखाक्ताभिः परिखाभिश्चतसृभिः । तद्दुर्गमं च शत्रूणामन्येषां सुगमं सुखम् ॥१०॥

अत्युच्चैर्गगनस्पर्शिमणिशृङ्गविराजितम् । राजितं द्वादशद्वारैर्द्वारपालसमन्वितम् ॥११॥
मणीन्द्रसारनिर्माणैः शोभितं लक्षमंदिरैः । शोभितं रत्नसोपानै रत्नस्तंभविराजितम् ॥१२॥
तद्दृष्ट्वा पुष्पदंतोऽपि वरं द्वारं ददर्श सः । द्वारे नियुक्तं पुरुषं शूलहस्तं च सस्मितम् ॥१३॥
तिष्ठंतं पिंगलाक्षं च ताम्रवर्णं भयंकरम् । कथयामास वृत्तांतं जगाम तदनुज्ञया ॥१४॥
अतिक्रम्य च तद्द्वारं जगामाभ्यन्तरं पुनः । न कोऽपि रक्षति श्रुत्वा दूतरूपं रणस्य च॥१५॥
गत्वा सोऽभ्यंतरद्वारं द्वारपालमुवाच ह । रणस्य सर्ववृत्तांतं विज्ञापयत माचिरम् ॥१६॥
स च तं कथयित्वा च दूतो गंतुमुवाच ह । स गत्वा शंखचूडं तं ददर्श सुमनोहरम् ॥१७॥
राजमंडलमध्यस्थं स्वर्णसिंहासने स्थितम् । मणीन्द्ररचितं दिव्यं रत्नदंडसमन्वितम् ॥१८॥
रत्नकृत्रिमपुष्पैश्च प्रशस्तैः शोभितं सदा । भृत्येन मस्तकन्यस्तं स्वर्णच्छत्रं मनोहरम् ॥१९॥
सेवितं पार्षदगणै रुचिरैः श्वेतचामरैः । सुवेषं सुन्दरं रम्यं रत्नभूषणभूषितम् ॥२०॥
माल्येन लेपनं सूक्ष्मं सुवस्त्रं दधतं मुने । दानवेंद्रैः परिवृतं सुवेषैश्च त्रिकोटिभिः ॥२१॥
शतकोटिभिरन्यैश्च भ्रमद्भिरस्त्रपाणिभिः । एवंभूतं च तं दृष्ट्वा पुष्पदंतः सविस्मयः ॥२२॥
उवाच स च वृत्तांतं यदुक्तं शंकरेण च ।

पुष्पदन्त उवाच

राजेंद्र शिवभृत्योऽहं पुष्पदंताभिधः प्रभो ॥२३॥
यदुक्तं शंकरेणैव तद्ब्रवीमि निशामय । राज्यं देहि च देवानामधिकारं च सांप्रतम् ॥२४॥
देवाश्च शरणापन्ना देवेशं श्रीहरिं परम् । हरिर्दत्त्वाऽस्य शूलं च तेन प्रस्थापितः शिवः २५॥
पुष्पभद्रानदीतीरे वटमूले त्रिलोचनः । विषयं देहि तेषां च युद्धं वा कुरु निश्चितम् ॥२६॥
गत्वा वक्ष्यामि किं शंभुमथ तद्वद मामपि । दूतस्य वचनं श्रुत्वा शंखचूडः प्रहस्य च ॥२७॥
प्रभातेऽहं गमिष्यामि त्वं च गच्छेत्युवाच ह । स गत्वोवाच तं तूर्णं वटमूलस्थमीश्वरम् ॥२८॥
शंखचूडस्य वचनं तदीयं तन्मुखोदितम् । एतस्मिन्नंतरे स्कंद आजगाम शिवांतिकम् ॥२९॥
वीरभद्रश्च नंदी च महाकालः सुभद्रकः । विशालाक्षश्च बाणश्च पिंगलाक्षो विकंपनः ॥३०॥
विरूपो विकृतिश्चैव मणिभद्रश्च बाष्कलः । कपिलाख्यो दीर्घदंष्ट्रो विकटस्ताम्रलोचनः ॥३१॥
कालकंठो बलीभद्रः कालजिह्वः कुटीचरः । बलोन्मत्तो रणश्लाघी दुर्जयो दुर्गमस्तथा ॥३२॥
अष्टौ च भैरवा रौद्रा रुद्राश्चैकादश स्मृताः । वसवोऽष्टौ वासवश्च आदित्या द्वादश स्मृताः॥३३॥
हुताशनश्च चंद्रश्च विश्वकर्माश्विनौ च तौ । कुबेरश्च यमश्चैव जयंतो नलकूबरः ॥३४॥
वायुश्च वरुणश्चैव बुधश्च मंगलस्तथा । धर्मश्च शनिरीशानः कामदेवश्च वीर्यवान् ॥३५॥
उग्रदंष्ट्रा चोग्रचंडा कोटरा कैटभी तथा । स्वयं चाष्टभुजा देवी भद्रकाली भयंकरी ॥३६॥

रत्नेन्द्रसारनिर्माणविमानोपरि संस्थिता । रक्तवस्त्रपरीधाना रक्तमाल्यानुलेपना ॥३७॥
नृत्यंती च हसंती च गायन्ती सुस्वरं मुदा । अभयं ददाति भक्तेभ्योऽभया सा च भयं रिपुम् ३८॥
बिभ्रती विकटां जिह्वां सुलोलां योजनायताम् । शंखचक्रगदापद्मखड्गचर्मधनुःशरान् ॥३९॥
खर्परं वर्तुलाकारं गंभीरं योजनायतम् । त्रिशूलं गगनस्पर्शि शक्तिं च योजनायताम् ॥४०॥
मुद्गरं मुसलं वज्रं खेटं फलकमुज्ज्वलम् । वैष्णवास्त्रं वारुणास्त्रं वाह्नेयं नागपाशकम् ॥४१॥
नारायणास्त्रं गांधर्वं ब्रह्मास्त्रं गारुडं तथा । पर्जन्यास्त्रं पाशुपतं जृम्भणास्त्रं च पार्वतम् ॥४२॥
माहेश्वरास्त्रं वायव्यं दंडं संमोहनं तथा । अव्यर्थमस्त्रकं दिव्यं दिव्यास्त्रशतकं परम् ॥४३॥
आगत्य तत्र तस्थौ च योगिनीनां त्रिकोटिभिः । सार्धं च डाकिनीनां च विकटानां त्रिकोटिभिः ४४॥
भूतप्रेतपिशाचाश्च कूष्मांडा ब्रह्मराक्षसाः । वेताला राक्षसाश्चैव यक्षाश्चैव तु किन्नराः ॥४५॥
ताभिश्चैव सह स्कंदः प्रणम्य चन्द्रशेखरम् । पितुः पार्श्वे सहायार्थं समुवास तदाज्ञया ॥४६॥
अथ दूते गते तत्र शंखचूडः प्रतापवान् । उवाच तुलसीं वार्तां गत्वाऽभ्यंतरमेव च ॥४७॥
रणवार्तां च सा श्रुत्वा शुष्ककंठोष्ठतालुका । उवाच मधुरं साध्वी हृदयेन विदूयता ॥४८॥

तुलस्युवाच

हे प्राणबंधो हे नाथ तिष्ठ मे वक्षसि क्षणम् । हे प्राणाधिष्ठातृदेव रक्ष मे जीवितं क्षणम् ॥४९॥
भुंक्ष्व जन्म समासाद्य यन्मे मनसि वांछितम् । पश्यामि त्वां क्षणं किंचिल्लोचनाभ्यां च सादरम्५०॥
आन्दोलयंते प्राणा मे मनो दग्धं च संततम् । दुःस्वप्नश्च मया दृष्टश्चाद्यैव चरमे निशि ॥५१॥
तुलसीवचनं श्रुत्वा भुक्त्वा पीत्वा नृपेश्वरः । उवाच वचनं प्राज्ञो हितं सत्यं यथोचितम् ॥५२॥

शंखचूड उवाच

कालेन योजितं सर्वं कर्म भोगनिबंधनम् । शुभं हर्षः सुखं दुःखं भयं शोकश्च मंगलम् ॥५३॥
काले भवंति वृक्षाश्च स्कंधवंतश्च कालतः । क्रमेण पुष्पवंतश्च फलवंतश्च कालतः ॥५४॥
तेषां फलानि पक्वानि प्रभवंत्येव कालतः । ते सर्वे फलिताः काले पातं यांति च कालतः ॥५५॥
काले भवंति विश्वानि काले नश्यंति सुन्दरि । कालात्स्रष्टा च सृजति पाता पाति च कालतः ५६॥
संहर्ता संहरेत्काले क्रमेण संचरंति ते । ब्रह्मविष्णुशिवादीनामीश्वरः प्रकृतिः परा ॥५७॥
स्रष्टा पाता च संहर्ता स चात्मा कालनर्तकः । काले स एव प्रकृतिं स्वाभिन्नां स्वेच्छया प्रभुः ५८॥
निर्माय कृतवान्सर्वान्विश्वस्थांश्च चराचरान् । सर्वेशः सर्वरूपश्च सर्वात्मा परमेश्वरः ॥५९॥
जनं जनेन जनिता जनं पाति जनेन यः । जनं जनेन हरते तं देवं भज सांप्रतम् ॥६०॥
यस्याज्ञया वाति वातः शीघ्रगामी च सांप्रतम् । यस्याज्ञया च तपनस्तपत्येव यथाक्षणम् ॥६१॥
यथाक्षणं वर्षतींद्रो मृत्युश्चरति जंतुषु । यथाक्षणं दहत्यग्निश्चंद्रो भ्रमति शीतवान् ॥६२॥

मृत्योर्मृत्युं कालकालं यमस्य च यमं परम् । विभुं स्रष्टुश्च स्रष्टारं मातुश्च मातृकं भवे॥६३॥
संहर्तारं च संहर्तुस्तं देवं शरणं व्रज । को वा बंधुश्च केषां वा सर्वबंधुं भज प्रिये ॥६४॥
अहं को वा च त्वं का वा विधिना योजितःपुरा । त्वया सार्धं कर्मणा च पुनस्तेन वियोजितः॥६५॥
अज्ञानी कातरः शोके विपत्तौ न च पंडितः । सुखे दुःखे भ्रमत्येव कालनेमिक्रमेण च ॥६६॥
नारायणं तं सर्वेशं कांतं यास्यसि निश्चितम् । तपः कृतं यदर्थं च पुरा बदरिकाश्रमे ॥६७॥
मया त्वं तपसा लब्धा ब्रह्मणस्तु वरेण च । हर्यर्थे यत्तव तपो हरिं प्राप्स्यसि कामिनि ॥६८॥
वृंदावने च गोविंदं गोलोके त्वं लभिष्यसि ।अहं यास्यामि तल्लोकं तनुं त्यक्त्वा च दानवीम् ६९॥
तत्र द्रक्ष्यसि मां त्वं च द्रक्ष्यामि त्वां च सांप्रतम् । आगमं राधिकाशापाद्भारतं च सुदुर्लभम् ॥७०॥
पुनर्यास्यामि तत्रैव कः शोको मे शृणु प्रिये । त्वं च देहं परित्यज्य दिव्यरूपं विधाय च ॥७१॥
तत्कालं प्राप्स्यसि हरिं मा कांते कातरा भव । इत्युक्त्वा च दिनांते च तया सार्धं मनोहरम्७२॥
सुष्वाप शोभने तल्पे पुष्पचंदनचर्चिते । नानाप्रकारविभवं चकार रत्नमंदिरे ॥७३॥
रत्नप्रदीपसंयुक्ते स्त्रीरत्नं प्राप्य सुन्दरीम् । निनाय रजनीं राजा क्रीडाकौतुकमंगलैः ॥७४॥
कृत्वा वक्षसि तां कांतां रुदतीमतिदुःखिताम् । कृशोदरीं निराहारां निमग्नां शोकसागरे ॥७५॥
पुनस्तां बोधयामास दिव्यज्ञानेन ज्ञानवित् । पुरा कृष्णेन यद्दत्तं भांडीरे तत्त्वमुत्तमम् ॥७६॥
स च तस्यै ददौ सर्वं सर्वशोकहरं परम् । ज्ञानं संप्राप्य सा देवी प्रसन्नवदनेक्षणा ॥७७॥
क्रीडां चकार हर्षेण सर्वं मत्वेति नश्वरम् । तौ दंपती च क्रीडंतौ निमग्नौ सुखसागरे ॥७८॥
पुलकांचितसर्वांगौ मूर्छितौ निर्जने मुने । अंगप्रत्यंगसंयुक्तौ सुप्रीतौ सुरतोत्सुकौ ॥७९॥
एकांगौ च तथा तौ द्वौ चाऽर्धनारीश्वरो यथा । प्राणेश्वरं च तुलसी मेने प्राणाधिकं परम् ॥८०॥
प्राणाधिकां च तां मेने राजा प्राणेश्वरीं सतीम् । तौ स्थितौ सुखसुप्तौ च तंद्रितौ सुंदरौ समौ ॥८१॥
सुवेषौ सुखसंभोगादचेष्टौ सुमनोहरौ । क्षणं सुचेतनौ तौ च कथयंतौ रसाश्रयात् ॥८२॥
कथां मनोरमां दिव्यां हसंतौ च क्षणं पुनः । क्षणं च केलिसंयुक्तौ रसभावसमन्वितौ ॥८३॥
सुरते विरतिर्नास्ति तौ तद्विषयपंडितौ । सततं जययुक्तौ द्वौ क्षणं नैव पराजितौ ॥८४॥

इति श्रीदेवीभागवते नवमस्कंधे नारदनारायणसंवादे शक्तिप्रादुर्भावे विंशोऽध्यायः ॥२०॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

श्रीकृष्णं मनसा ध्यात्वा रक्षः कृष्णपरायणः । ब्राह्मे मुहूर्त उत्थाय पुष्पतल्पान्मनोहरात् ॥१॥
रात्रिवासः परित्यज्य स्नात्वा मंगलवारिणा । धौते च वाससी धृत्वा कृत्वा तिलकमुज्ज्वलम् ॥२॥
चकाराह्निकमावश्यमभीष्टदेववंदनम् । दध्याज्यमधुलाजांश्च ददर्श वस्तु मंगलम् ॥३॥

रत्नश्रेष्ठं मणिश्रेष्ठं वस्त्रश्रेष्ठं च कांचनम् । ब्राह्मणेभ्यो ददौ भक्त्या यथा नित्यं च नारद ४॥
अमूल्यरत्नं यत्किचिन्मुक्तामाणिक्यहीरकम् । ददौ विप्राय गुरवे यात्रामंगलहेतवे ॥५॥
गजरत्नमश्वरत्नं धनरत्नं मनोहरम् । ददौ सर्वं दरिद्राय विप्राय मंगलाय च ॥६॥
भांडाराणां सहस्राणि नगराणां द्विलक्षकम् । ग्रामाणां शतकोटिं च ब्राह्मणाय ददौ मुदा ॥७॥
पुत्रं कृत्वा तु राजेन्द्रं सर्वेषु दानवेषु च । पुत्रे समर्प्य भार्यां तां राज्यं च सर्वसंपदम् ॥८॥
प्रजानुचरसंघं च भांडारं वाहनादिकम् । स्वयं सन्नाहयुक्तश्च धनुष्पाणिर्बभूव ह ॥९॥
भृत्यद्वारा क्रमेणैव चकार सैन्यसंचयम् । अश्वानां च त्रिलक्षेण लक्षेण वरहस्तिनाम्॥१०॥
रथानामयुतेनैव धानुष्काणां त्रिकोटिभिः । त्रिकोटिभिर्वर्मिणां च शूलिनां च त्रिकोटिभिः११॥
कृता सेना परिमिता दानवेंद्रेण नारद । तस्यां सेनापतिश्चैव युद्धशास्त्रविशारदः ॥१२॥
महारथः स विज्ञेयो रथिनां प्रवरो रणे । त्रिलक्षाऽक्षौहिणी सेना पतिं कृत्वा नराधिपः१३॥
त्रिंशदक्षौहिणीबाधं भांडौघं च चकार ह । बहिर्बभूव शिबिरान्मनसा श्रीहरिं स्मरन् ॥१४॥
रत्नेंद्रसारनिर्माणविमानमारुरोह सः । गुरुवर्गान्पुरस्कृत्य प्रययौ शंकरांतिकम् ॥१५॥
पुष्पभद्रानदीतीरे यत्राक्षयवटः शुभः । सिद्धाश्रमं च सिद्धानां सिद्धिक्षेत्रं च नारद॥१६॥
कपिलस्य तपःस्थानं पुण्यक्षेत्रे च भारते । पश्चिमोदधिपूर्वे च मलयस्य च पश्चिमे ॥१७॥
श्रीशैलोत्तरभागे च गंधमादनदक्षिणे । पंचयोजनविस्तीर्णा दैर्घ्ये शतगुणा तथा ॥१८॥
शुद्धस्फटिकसंकाशा भारते च सुपुण्यदा । शाश्वती जलपूर्णा च पुष्पभद्रा नदी शुभा॥१९॥
लवणाब्धिप्रिया भार्या शश्वत्सौभाग्यसंयुता । शरावतीमिश्रिता च निर्गता सा हिमालयात्२०॥
गोमतीं वामतः कृत्वा प्रविष्टा पश्चिमोदधौ । तत्र गत्वा शंखचूडो ददर्श चंद्रशेखरम् ॥२१॥
वटमूले समासीनं सूर्यकोटिसमप्रभम् । कृत्वा योगासनं दृष्ट्वा मुद्रायुक्तं च सस्मितम्॥२२॥
शुद्धस्फटिकसंकाशं ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा । त्रिशूलपट्टिशधरं व्याघ्रचर्मांबरं वरम् ॥२३॥
भक्तमृत्युहरं शान्तं गौरीकांतं मनोहरम् । तपसां फलदातारं दातारं सर्वसंपदाम् ॥२४॥
आशुतोषं प्रसन्नास्यं भक्तानुग्रहकातरम् । विश्वनाथं विश्वबीजं विश्वरूपं च विश्वजम् ॥२५॥
विश्वंभरं विश्ववरं विश्वसंहारकारकम् । कारणं कारणानां च नरकार्णवतारणम् ॥२६॥
ज्ञानप्रदं ज्ञानबीजं ज्ञानानंदं सनातनम् । अवरुह्य विमानाच्च तं दृष्ट्वा दानवेश्वरः ॥२७॥
सर्वैः सार्धं भक्तियुक्तः शिरसा प्रणनाम सः । वामतो भद्रकालीं च स्कंदं च तत्पुरःस्थितम् २८॥
आशिषं च ददौ तस्मै काली स्कंदश्च शंकरः। उत्तस्थुरागतं दृष्ट्वा सर्वे नंदीश्वरादयः ॥२९॥
परस्परं च भाषंते चक्रुस्तत्र च सांप्रतम् । राजा कृत्वा च संभाषामुवास शिवसंनिधौ ॥३०॥
प्रसन्नात्मा महादेवो भगवांस्तमुवाच ह ।

महादेव उवाच

विधाता जगतां ब्रह्मा पिता धर्मस्य धर्मवित् ॥३१॥
मरीचिस्तस्य पुत्रश्च वैष्णवश्चाऽपि धार्मिकः । कश्यपश्चाऽपि तत्पुत्रो धर्मिष्ठश्च प्रजापतिः ३२॥
दक्षः प्रीत्या ददौ तस्मै भक्तया कन्यास्त्रयोदश । तास्वेका च दनुः साध्वी तत्सौभाग्यविवर्धिता ॥
चत्वारिंशद्दनोः पुत्रा दानवास्तेजसोल्बणाः । तेष्वेको विप्रचित्तिश्च महाबलपराक्रमः ॥३४॥
तत्पुत्रो धार्मिको दंभो विष्णुभक्तो जितेन्द्रियः । जजाप परमं मंत्रं पुष्करे लक्षवत्सरम् ॥३५॥
शुक्राचार्यं गुरुं कृत्वा कृष्णस्य परमात्मनः । तदा त्वां तनयं प्राप परं कृष्णपरायणम् ॥३६॥
पुरा त्वं पार्षदो गोपो गोपेष्वपि सुधार्मिकः । अधुना राधिकाशापाद्भारते दानवेश्वरः ॥३७॥
आब्रह्मस्तंबपर्यंतं तुच्छं मेने च वैष्णवः । सालोक्यसार्ष्टिसायुज्यसामीप्यं च हरेरपि ॥३८॥
दीयमानं न गृह्णंति वैष्णवाः सेवनं विना । ब्रह्मत्वममरत्वं वा तुच्छं मेने च वैष्णवः ॥३६॥
इन्द्रत्वं वामनत्वं वा न मेने गणनासु च । कृष्णभक्तस्य ते किं वा देवानां विषये भ्रमः४०॥
देहि राज्यं च देवानां मत्प्रीतिं रक्ष भूमिप । सुखं स्वराज्ये त्वं तिष्ठ देवास्तिष्ठंतु वै पदे ॥४१॥
अलं भूतविरोधेन सर्वे कश्यपवंशजाः । यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च४२॥
ज्ञातिद्रोहस्य पापानि कलां नार्हंति षोडशीम् । स्वसंपदां च हानिं च यदि राजेन्द्र मन्यसे ॥४३॥
सर्वावस्था च समतां केषां याति च सर्वदा । ब्रह्मणश्च तिरोभावो लये प्राकृतिके सदा ॥४४॥
आविर्भावः पुनस्तस्य प्रभावादीश्वरेच्छया । ज्ञानवृद्धिश्च तपसा स्मृतिलोपश्च निश्चितम् ४५॥
करोति सृष्टिं ज्ञानेन स्रष्टा सोऽपि क्रमेण च । परिपूर्णतमो धर्मः सत्ये सत्याश्रये सदा ॥४६॥
त्रिभागः सोऽपि त्रेतायां द्विभागो द्वापरे स्मृतः । एकभागः कलौ पूर्वं तदंशश्च क्रमेण च ॥४७॥
कलामात्रं कलेः शेषे कुह्वां चंद्रकला यथा । यादृक्तेजो रवेर्ग्रीष्मे न तादृक्छिशिरे पुनः॥४८॥
दिनेषु यादृङ्मध्याह्ने सायं प्रातर्न तत्समम् । उदयं याति कालेन बालतां च क्रमेण च ॥४६॥
प्रकांडतां च तत्पश्चात्कालेऽस्तं पुनरेति सः । दिने प्रच्छन्नतां याति कालेन दुर्दिने घने ॥५०॥
राहुग्रस्ते कंपितश्च पुनरेव प्रसन्नताम् । परिपूर्णतमश्चन्द्रः पूर्णिमायां च जायते ॥५१॥
तादृशो न भवेन्नित्यं क्षयं याति दिने दिने । पुनश्च पुष्टिमायाति परं कुह्वा दिने दिने ॥५२॥
संपद्युक्तः शुक्लपक्षे कृष्णे म्लानश्च यक्ष्मणा । राहुग्रस्ते दिने म्लानो दुर्दिने न विरोचते॥५३॥
काले चन्द्रो भवेच्छुक्लो भ्रष्टश्रीः कालभेदतः । भविष्यति बलिश्चेन्द्रो भ्रष्टश्रीः सुतलेऽधुना॥५४॥
कालेन पृथ्वी सस्याढ्या सर्वाधारा वसुन्धरा । काले जले निमग्ना सा तिरोभूतांबुविप्लुता ५५॥
काले नश्यंति विश्वानि प्रभवंत्येव कालतः । चराचराश्च कालेन नश्यंति प्रभवंति च ॥५६॥
ईश्वरस्यैव समता ब्रह्मणः परमात्मनः । अहं मृत्युंजयो यस्मादसंख्यं प्राकृतं लयम् ॥५७॥

अदर्शं चापि द्रक्ष्यामि वारं वारं पुनः पुनः । स च प्रकृतिरूपश्च स एव पुरुषः स्मृतः ॥५८॥
स चात्मा स च जीवश्च नानारूपधरः परः । करोति सततं यो हि तन्नामगुणकीर्तनम् ॥५९॥
काले मृत्युं स जयति जन्मरोगभयं जराम् । स्रष्टा कृतो विधिस्तेन पाता विष्णुः कृतो भवेत्६०॥
अहंकृतश्च संहर्ता वयं विषयिणः कृताः । कालाग्निरुद्रं संहारे नियोज्य विषये नृप ॥६१॥
अहं करोमि सततं तन्नामगुणकीर्तनम् । तेन मृत्युंजयोऽहं च ज्ञानेनाऽनेन निर्भयः ॥६२॥
मृत्युर्मृत्युभयाद्याति वैनतेयादिवोरगाः । इत्युक्त्वा स च सर्वेशः सर्वभावेन तत्परः ॥६३॥
विरराम च शंभुश्च सभामध्ये च नारद । राजा तद्वचनं श्रुत्वा प्रशशंस पुनः पुनः ॥६४॥
उवाच मधुरं देवं परं विनयपूर्वकम् ।

शंखचूड उवाच

त्वया यत्कथितं देव नाऽन्यथा वचनं स्मृतम् ॥६५॥
तथापि किंचिद्याथार्थ्यं श्रूयतां मन्निवेदनम् । ज्ञातिद्रोहे महत्पापं त्वयोक्तमधुना च यत्॥६६॥
गृहीत्वा तस्य सर्वस्वं कुतः प्रस्थापितो बलिः । मया समुद्धृतं सर्वमूर्ध्वमैश्वर्यमीश्वर ॥६७॥
सुतलाच्च समुद्धर्तुं नालं तत्र गदाधरः । सभ्रातृको हिरण्याक्षः कथं देवैश्च हिंसितः ॥६८॥
शुंभादयश्चासुराश्च कथं देवैर्निपातिताः । पुरा समुद्रमथने पीयूषं भक्षितं सुरैः ॥६९॥
क्लेशभाजो वयं तत्र ते सर्वे फलभोगिनः । क्रीडाभांडमिदं विश्वं प्रकृतेः परमात्मनः ॥७०॥
यस्मै यत्र स ददाति तस्यैश्वर्यं भवेत्तदा । देवदानवयोर्वादः शश्वन्नैमित्तिकः सदा ॥७१॥
पराजयो जयस्तेषां कालेऽस्माकं क्रमेण च । तदाऽवयोर्विरोधे वा गमनं निष्फलं परम् ॥७२॥
समसंबंधिनो बंधोरीश्वरस्य महात्मनः । इयं ते महती लज्जा युद्धेऽस्माभिः सहाऽधुना७३॥
जये ततोऽधिका कीर्तिर्हानिश्चैव पराजये । इत्येतद्वचनं श्रुत्वा प्रहस्य च त्रिलोचनः ॥७४॥
यथोचितमुत्तरं तमुवाच दानवेश्वरम् ।

महादेव उवाच

युष्माभिः सह युद्धे मे ब्रह्मवंशसमुद्भवैः ॥७५॥
का लज्जा महती राजन्नकीर्तिर्वा पराजये । युद्धमादौ हरेरेव मधुना कैटभेन च ॥७६॥
हिरण्यकशिपोश्चैव सह तेनात्मना नृप । हिरण्याक्षस्य युद्धं च पुनस्तेन गदाभृता ॥७७॥
त्रिपुरैः सह युद्धं च मयाऽपि च पुरा कृतम् । सर्वैश्वर्याः सर्वमातुः प्रकृत्याश्च बभूव ह ॥७८॥
सह शुंभादिभिः पूर्वं समरः परमाद्भुतः । पार्षदप्रवरस्त्वं च कृष्णस्य परमात्मनः ॥७९॥
ये ये हताश्च दैतेया नहि केऽपि त्वया समाः । का लज्जा महती राजन्मम युद्धे त्वया सह ॥८०॥
सुराणां शरणस्यैव प्रेषितश्च हरेरहो । देहि राज्यं च देवानामिति मे निश्चितं वचः ॥८१॥

युद्धं वा कुरु मत्सार्धं वाग्व्यये किं प्रयोजनम् । इत्युक्त्वा शंकरस्तत्र विरराम च नारद ॥
उत्तस्थौ शंखचूडश्च ह्यमात्यैः सह सत्वरम् ॥८२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे नारदसंवादे एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

शिवं प्रणम्य शिरसा दानवेंद्रः प्रतापवान् । समारुरोह यानं च सहामात्यैः ससत्वरः ॥१॥
शिवः स्वसैन्यं देवांश्च प्रेरयामास सत्वरम् । दानवेंद्रः ससैन्यश्च युद्धारंभे बभूव ह ॥२॥
स्वयं महेन्द्रो युयुधे सार्धं च वृषपर्वणा । भास्करो युयुधे विप्रचित्तिना सह सत्वरः ॥३॥
दंभेन सह चंद्रश्च चकार परमं रणम् । कालस्वरेण कालश्च गोकर्णेन हुताशनः ॥४॥
कुबेरः कालकेयेन विश्वकर्मा मयेन च । भयंकरेण मृत्युश्च संहारेण यमस्तथा ॥५॥
विकंकणेन वरुणश्चंचलेन समीरणः । बुधश्च घृतपृष्ठेन रक्ताक्षेण शनैश्चरः ॥६॥
जयंतो रत्नसारेण वसवो वर्चसां गणैः । अश्विनौ च दीप्तिमता धूम्रेण नलकूबरः ॥७॥
धुरंधरेण धर्मश्च उषाक्षेण च मंगलः । शोभाकरेण वै भानुः पिठरेण च मन्मथः ॥८॥
गोधामुखेन चूर्णेन खड्गेन च ध्वजेन च । कांचीमुखेन पिंडेन धूम्रेण सह नंदिना ॥९॥
विश्वेन च पलाशेनादित्याद्या युयुधुः परे । एकादश च रुद्रा वै एकादशभयंकरैः ॥१०॥
महामारी च युयुधे चोग्रचंडादिभिः सह । नन्दीश्वरादयः सर्वे दानवानां गणैः सह ॥११॥
युयुधुश्च महायुद्धे प्रलयेऽपि भयंकरे । वटमूले च शंभुश्च तस्थौ काल्याः सुतेन च ॥१२॥
सर्वे च युयुधुः सैन्यसमूहाः सततं मुने । रत्नसिंहासने रम्ये कोटिभिर्दानवैः सह ॥१३॥
उवास शंखचूडश्च रत्नभूषणभूषितः । शंकरस्य च ये योधा दानवैश्च पराजिताः ॥१४॥
देवाश्च दुद्रुवुः सर्वे भीताश्च क्षतविग्रहाः । चकार कोपं स्कंदश्च देवेभ्यश्चाभयं ददौ॥१५॥
बलं च स्वगणानां च वर्धयामास तेजसा । सोऽयमेकश्च युयुधे दानवानां गणैः सह ॥१६॥
अक्षौहिणीनां शतकं समरे च जघान सः । असुरान्पातयामास काली कमललोचना ॥१७॥
पपौ रक्तं दानवानामतिक्रुद्धा ततः परम् । दशलक्षगजेंद्राणां शतलक्षं च कोटिशः ॥१८॥
समादायैकहस्तेन मुखे चिक्षेप लीलया । कबंधानां सहस्रं च ननर्त समरे मुने ॥१९॥
स्कंदस्य शरजालेन दानवाः क्षतविग्रहाः । भीताश्च दुद्रुवुः सर्वे महारणपराक्रमाः ॥२०॥
वृषपर्वा विप्रचित्तिर्दंभश्चापि विकंकणः । स्कन्देन सार्धं युयुधुस्ते सर्वे विक्रमेण च ॥२१॥
महामारी च युयुधे न बभूव पराङ्मुखी । बभूवुस्ते च संक्षुब्धाः स्कन्दस्य शक्तिपीडिताः२२
न दुद्रुवुर्भयात्स्वर्गे पुष्पवृष्टिर्बभूव ह । स्कंदस्य समरं दृष्ट्वा महारुद्रं समुल्बणम् ॥२३॥

दानवानां क्षयकरं यथा प्राकृतिको लयः। राजा विमानमारुह्य चकार बाणवर्षणम् ॥२४॥
नृपस्य शरवृष्टिश्च घनस्य वर्षणं यथा। महाघोरांधकारश्च वह्न्युत्थानं बभूव च ॥२५॥
देवाः प्रदुद्रुवुः सर्वेऽप्यन्ये नंदीश्वरादयः। एक एव कार्तिकेयस्तस्थौ समरमूर्धनि ॥२६॥
पर्वतानां च सर्पाणां शिलानां शाखिनां तथा। नृपश्चकार वृष्टिं च दुर्वारां च भयंकरीम् ॥२७॥
नृपस्य शरवृष्ट्या च प्रहितः शिवनंदनः। नीहारेण च सांद्रेण प्रहितो भास्करो यथा ॥२८॥
धनुश्चिच्छेद स्कंदस्य दुर्वहं च भयंकरः। बभंज च रथं दिव्यं चिच्छेद रथपीठकान् ॥२९॥
मयूरं जर्जरीभूतं दिव्यास्त्रेण चकार सः। शक्तिं चिक्षेप सूर्याभां तस्य वक्षस्य घातिनीम् ॥३०॥
क्षणं मूर्च्छां च संप्राप बभूव चेतनः पुनः। गृहीत्वा तद्धनुर्दिव्यं यद्दत्तं विष्णुना पुरा ॥३१॥
रत्नेन्द्रसारनिर्माणयानमारुह्य कार्तिकः। शस्त्रास्त्रं च गृहीत्वा च चकार रणमुल्बणम् ॥३२॥
सर्पांश्च पर्वतांश्चैव वृक्षांश्च प्रस्तरांस्तथा। सर्वांश्चिच्छेद कोपेन दिव्यास्त्रेण शिवात्मजः ३३॥
वह्निं निर्वापयामास पार्जन्येन प्रतापवान्। रथं धनुश्च चिच्छेद शंखचूडस्य लीलया ॥३४॥
सन्नाहं सारथिं चैव किरीटं मुकुटोज्ज्वलम्। चिक्षेप शक्तिं शुक्लाभां दानवेन्द्रस्य वक्षसि ॥३५॥
मूर्च्छां संप्राप्य राजा च चेतनश्च बभूव ह। आरुरोह यानमन्यद्धनुर्जग्राह सत्वरः ॥३६॥
चकार शरजालं च मायया मायिनां वरः। गुहं चच्छाद समरे शरजालेन नारद ॥३७॥
जग्राह शक्तिमव्यग्रां शतसूर्यसमप्रभाम्। प्रलयाग्निशिखारूपां विष्णोश्च तेजसावृताम् ॥३८॥
चिक्षेप तां च कोपेन महावेगेन कार्तिके। पपात शक्तिस्तद्गात्रे वह्निराशिरिवोज्ज्वला ॥३९॥
मूर्छां संप्राप शक्त्या च कार्तिकेयो महाबलः। काली गृहीत्वा तं क्रोडे निनाय शिवसन्निधौ॥४०॥
शिवस्तं चाऽपि ज्ञानेन जीवयामास लीलया। ददौ बलमनंतं च समुत्तस्थौ प्रतापवान् ॥४१॥
काली जगाम समरं रक्षितुं कार्तिकस्य या। वीरास्तामनुजग्मुश्च ते च नंदीश्वरादयः ॥४२॥
सर्वे देवाश्च गंधर्वा यक्षराक्षसकिन्नराः। वाद्यभांडाश्च बहुशः शतशो मधुवाहकाः ॥४३॥
सा च गत्वाऽथ संग्रामं सिंहनादं चकार च। देव्याश्च सिंहनादेन प्रापुर्मूर्च्छां च दानवाः ४४॥
अट्टाट्टहासमशिवं चकार च पुनः पुन। दृष्ट्वा पपौ च माध्वीकं ननर्त रणमूर्धनि ॥४५॥
उग्रदंष्ट्रा चोग्रदंडा कोटकी च पपौ मधु। योगिनी डाकिनीनां च गणाः सुरगणादयः ॥४६॥
दृष्ट्वा कालीं शंखचूडः शीघ्रमाजौ समाययौ। दानवाश्च भयं प्रापू राजा तेभ्योऽभयं ददौ॥४७॥
काली चिक्षेप वह्निं च प्रलयाग्निशिखोपमम्। राजा निर्वापयामास पार्जन्येन च लीलया ॥४८॥
चिक्षेप वारुणं सा च तीव्रं च महद्भुतम्। गांधर्वेण च चिच्छेद दानवेंद्रश्च लीलया ॥४९॥
माहेश्वरं प्रचिक्षेप काली वह्निशिखोपमम्। राजा जघान तं शीघ्रं वैष्णवेन च लीलया ॥५०॥
नारायणास्त्रं सा देवी चिक्षेप मंत्रपूर्वकम्। राजा ननाम तद्दृष्ट्वा चावरुह्य रथादसौ ॥५१॥

ऊर्ध्वं जगाम तच्चास्त्रं प्रलयाग्निशिखोपमम् । पपात शंखचूडश्च भक्त्या तं दंडवद्भुवि ॥५२॥
ब्रह्मास्त्रं सा च चिक्षेप यत्नतो मंत्रपूर्वकम् । ब्रह्मास्त्रेण महाराजो निर्वापं च चकार सः॥५३॥
तदा चिक्षेप दिव्यास्त्रं सा देवीमंत्रपूर्वकम् । राजा दिव्यास्त्रजालेन तन्निर्वाणं चकार च ॥५४॥
देवी चिक्षेप शक्तिं च यत्नतो योजनायताम् । राजा दिव्यास्त्रजालेन शतखंडां चकार ह ॥५५॥
जग्राह मंत्रपूतं च देवी पाशुपतं रुषा । निक्षेपणं निरोद्धुं च वाग्बभूवाऽशरीरिणी ॥५६॥
मृत्युः पाशुपते नास्ति नृपस्य च महात्मनः । यावदस्ति च मंत्रस्य कवचं च हरेरिति ॥५७॥
यावत्सतीत्वमस्त्येव सत्याश्च नवयोषितः । तावदस्य जरामृत्युर्नास्तीति ब्रह्मणो वचः ॥५८॥
इत्याकर्ण्य भद्रकाली न तच्चिक्षेप शस्त्रकम् । शतलक्षं दानवानां जग्रास लीलया क्षुधा ॥५९॥
ग्रस्तुं जगाम वेगेन शंखचूडं भयंकरी । दिव्यास्त्रेण सुतीक्ष्णेन वारयामास दानवः ॥६०॥
खड्गं चिक्षेप सा देवी ग्रीष्मसूर्योपमं यथा । दिव्यास्त्रेण दानवेंद्रः शतखंडं चकार सः ॥६१॥
पुनर्ग्रस्तुं महादेवी वेगेन च जगाम तम् । सर्वसिद्धेश्वरः श्रीमान्ववृधे दानवेश्वरः ॥६२॥
वेगेन मुष्टिना काली कोपयुक्ता भयंकरी । बभंज च रथं तस्य जघान सारथिं सती ॥६३॥
सा च शूलं च चिक्षेप प्रलयाग्निशिखोपमम् । वामहस्तेन जग्राह शंखचूडः स्वलीलया ॥६४॥
मुष्ट्या जघान तं देवी महाकोपेन वेगतः । बभ्राम च तया दैत्यः क्षणं मूर्च्छामवाप च ॥६५॥
क्षणेन चेतनां प्राप्य समुत्तस्थौ प्रतापवान् । न चकार बाहुयुद्धं देव्या सह ननाम ताम् ॥६६॥
देव्याश्चास्त्रं स चिच्छेद जग्राह च स्वतेजसा । नास्त्रं चिक्षेप ता भक्तो मातृभक्त्या तु वैष्णवः ६७॥
गृहीत्वा दानवं देवी भ्रामयित्वा पुनः पुनः । ऊर्ध्वं च प्रापयामास महावेगेन कोपिता ॥६८॥
ऊर्ध्वात्पपात वेगेन शंखचूडः प्रतापवान् । निपत्य च समुत्तस्थौ प्रणम्य भद्रकालिकाम् ६९॥
रत्नेंद्रसारनिर्माणं विमानं सुमनोहरम् । आरुरोह हर्षयुक्तो न विश्रांतो महारणे ॥७०॥
दानवानां च क्षतजं सा देवी च पपौ क्षुधा । पीत्वा भुक्त्वा भद्रकाली जगाम शंकरांतिकम् ७१॥
उवाच रणवृत्तांतं पौर्वापर्यं यथाक्रमम् । श्रुत्वा जहास शंभुश्च दानवानां विनाशनम् ७२
लक्षं च दानवेंद्राणामवशिष्टं रणेऽधुना । भुंजंत्या निर्गतं वक्त्रात्तदन्यं भुक्तमीश्वर ॥७३॥
संग्रामे दानवेंद्रं च हंतुं पाशुपतेन वै । अवध्यस्तव राजेति वाग्बभूवाशरीरिणी ॥७४॥
राजेंद्रश्च महाज्ञानी महाबलपराक्रमः । न च चिक्षेप मय्यस्त्रं चिच्छेद मम सायकम् ७५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कंधे नारदनारायणसंवादे द्वाविंशोऽध्यायः ॥२२॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

शिवस्तत्त्वं समाकर्ण्य तत्त्वज्ञानविशारदः । ययौ स्वयं च समरे स्वगणैः सह नारद ॥१॥

शंखचूडः शिवं दृष्ट्वा विमानादवरुह्य च । ननाम परया भक्त्वा शिरसा दंडवद्भुवि ॥२॥
तं प्रणम्य च वेगेन विमानमारुरोह सः । तूर्णं चकार सन्नाहं धनुर्जग्राह दुर्वहम् ॥३॥
शिवदानवयोर्युद्धं पूर्णमब्दशतं पुरा । न बभूवतुरन्योन्यं ब्रह्मञ्जयपराजयौ ॥४॥
न्यस्तशस्त्रश्च भगवान्न्यस्तशस्त्रश्च दानवः । रथस्थः शंखचूडश्च वृषस्थो वृषभध्वजः ॥५॥
दानवानां च शतकमुद्धृतं च बभूव ह । रणे ये ये मृताः शंभुर्जीवयामास तान्विभुः ॥६॥
एतस्मिन्नंतरे वृद्धब्राह्मणः परमातुरः । आगत्य च रणस्थानमुवाच दानवेश्वरम् ॥७॥

वृद्धब्राह्मण उवाच

देहि भिक्षां च राजेंद्र मह्यं विप्राय सांप्रतम् । त्वं सर्वसंपदां दाता यन्मे मनसि वांछितम् ॥८॥
निरीहाय च वृद्धाय तृषिताय च सांप्रतम् । पश्चात्त्वां कथयिष्यामि पुरः सत्यं च कुर्विति ९॥
ओमित्युवाच राजेंद्रः प्रसन्नवदनेक्षणः । कवचार्थी जनश्चाऽहमित्युवाचातिमायया ॥१०॥
तच्छ्रुत्वा कवचं दिव्यं जग्राह हरिरेव च । शंखचूडस्य रूपेण जगाम तुलसीं प्रति ॥११॥
गत्वा तस्यां मायया च वीर्याधानं चकार च । अथ शंभुर्हरेः शूलं जग्राह दानवं प्रति ॥१२॥
ग्रीष्ममध्याह्नमार्तण्डप्रलयाग्निशिखोपमम् । दुर्निवार्यं च दुर्धर्षमव्यर्थं वैरिघातकम् ॥१३॥
तेजसा चक्रतुल्यं च सर्वशस्त्रास्त्रसारकम् । शिवकेशवयोरन्यदुर्वहं च भयंकरम् ॥१४॥
धनुःसहस्रं दैर्घ्येण प्रस्थेन शतहस्तकम् । सजीवं ब्रह्मरूपं च नित्यरूपमनिर्दिशम् ॥१५॥
संहर्तुं सर्वब्रह्मांडमलं यत्स्वीयलीलया । चिक्षेप तोलनं कृत्वा शंखचूडे च नारद ॥१६॥
राजा चापं परित्यज्य श्रीकृष्णचरणांबुजम् । ध्यानं चकार भक्त्या च कृत्वा योगासनं धिया१७॥
शूलं च भ्रमणं कृत्वा पपात दानवोपरि । चकार भस्मसात्तं च सरथं चाऽथ लीलया॥१८॥
राजा धृत्वा दिव्यरूपं किशोरं गोपवेषकम् । द्विभुजं मुरलीहस्तं रत्नभूषणभूषितम् ॥१९॥
रत्नेंद्रसारनिर्माणं वेष्टितं गोपकोटिभिः । गोलोकादागतं यानमारुरोह पुरं ययौ ॥२०॥
गत्वा ननाम शिरसा स राधाकृष्णयोर्मुने । भक्त्या च चरणांभोजं रासे वृंदावने वने २१॥
सुदामानं च तौ दृष्ट्वा प्रसन्नवदनेक्षणौ । क्रोडे चक्रतुरत्यंतं प्रेम्णाऽतिपरिसंयुतौ ॥२२॥
अथ शूलं च वेगेन प्रययौ तं च सादरम् । अस्थिभिः शंखचूडस्य शंखजातिर्बभूव ह २३॥
नानाप्रकाररूपेण शश्वत्पूता सुरार्चने । प्रशस्तं शंखतोयं च देवानां प्रीतिदं परम् २४॥
तीर्थतोयस्वरूपं च पवित्रं शंभुना विना । शंखशब्दो भवेद्यत्र तत्र लक्ष्मीः सुसंस्थिरा॥२५॥
स स्नातः सर्वतीर्थेषु यः स्नातः शंखवारिणा । शंखो हरेरधिष्ठानं यत्र शंखस्ततो हरिः ॥२६॥
तत्रैव वसते लक्ष्मीर्दूरीभूतममंगलम् । स्त्रीणां च शंखध्वनिभिः शूद्राणां च विशेषतः२७॥
भीता रुष्टा याति लक्ष्मीस्तत्स्थलादन्यदेशतः । शिवोऽपि दानवं हत्वा शिवलोकं जगाम ह २८॥

प्रहृष्टो वृषभारूढः स्वगणैश्च समावृतः । सुराः स्वविषयं प्रापुः परमानंदसंयुताः ॥२६॥
नेदुर्दुंदुभयः स्वर्गे जगुर्गंधर्वकिन्नराः । बभूव पुष्पवृष्टिश्च शिवस्योपरि संततम् ॥३०॥
प्रशशंसुः सुरास्तं च मुनींद्रप्रवरादयः ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कंधे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

नारद उवाच

नारायणश्च भगवान्वीर्याधानं चकार ह । तुलस्यां केन रूपेण तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥१॥

श्रीनारायण उवाच

नारायणश्च भगवान्देवानां साधनेषु च । शंखचूडस्य कवचं गृहीत्वा विष्णुमायया ॥२॥
पुनर्विधाय तद्रूपं जगाम तत्सतीगृहम् । पातिव्रत्यस्य नाशेन शंखचूडजिघांसया ॥३॥
दुंदुभिं वादयामास तुलसीद्वारसन्निधौ । जयशब्दं च तद्द्वारे बोधयामास सुंदरीम् ॥४॥
तच्छ्रुत्वा च रवं साध्वी परमानंदसंयुता । राजमार्गे गवाक्षेण ददर्श परमादरात् ॥५॥
ब्राह्मणेभ्यो धनं दत्त्वा कारयामास मंगलम् । वंदिभ्यो भिक्षुकेभ्यश्च वाचिभ्यश्च धनं ददौ ६॥
अवरुह्य रथाद्देवो देव्याश्च भवनं ययौ । अमूल्यरत्ननिर्माणं सुंदरं सुमनोहरम् ॥७॥
दृष्ट्वा च पुरतः कांतं सा तं कांतं मुदान्विता । तत्पादं क्षालयामास ननाम च रुरोद च ॥८॥
रत्नसिंहासने रम्ये वासयामास कामुकी । तांबूलं च ददौ तस्मै कर्पूरादिसुवासितम् ॥९॥
अद्य मे सफलं जन्म जीवनं च बभूव ह । रणे गतं च प्राणेशं पश्यंत्याश्च पुनर्गृहे ॥१०॥
सस्मिता सकटाक्षं च सकामा पुलकांकिता । पप्रच्छ रणवृत्तांतं कांतं मधुरया गिरा ॥११॥

तुलस्युवाच

असंख्यविश्वसंहर्त्रा सार्धमाजौ तव प्रभो । कथं बभूव विजयस्तन्मे ब्रूहि कृपानिधे ॥१२॥
तुलसीवचनं श्रुत्वा प्रहस्य कमलापतिः । शंखचूडस्य रूपेण तामुवाचामृतं वचः ॥१३॥

श्रीभगवानुवाच

आवयोः समरः कांते पूर्णमब्दं बभूव ह । नाशो बभूव सर्वेषां दानवानां च कामिनि॥१४॥
प्रीतिं च कारयामास ब्रह्मा च स्वयमावयोः । देवानामधिकारश्च प्रदत्तो ब्रह्मणाऽऽज्ञया॥१५॥
मया गतं स्वभवनं शिवलोकं शिवो गतः । इत्युक्त्वा जगतां नाथः शयनं च चकार ह१६॥
रेमे रमापतिस्तत्र रामया सह नारद । सा साध्वी सुखसंभोगादाकर्षणव्यतिक्रमात्॥१७॥
सर्वं वितर्कयामास कस्त्वमेवेत्युवाच सा ।

तुलस्युवाच

को वा त्वं वद मायेश भुक्ताऽहं मायया त्वया ॥१८॥
दूरीकृतं मत्सतीत्वं यदतस्त्वां शपामि हे। तुलसीवचनं श्रुत्वा हरिः शापभयेन च ॥१९॥
दधार लीलया ब्रह्मन्स्वमूर्तिं सुमनोहराम्। ददर्श पुरतो देवी देवदेवं सनातनम् ॥२०॥
नवीननीरदश्यामं शरत्पंकजलोचनम्। कोटिकंदर्पलीलाभं रत्नभूषणभूषितम् ॥२१॥
ईषद्धास्यं प्रसन्नास्यं शोभितं पीतवाससम्। तं दृष्ट्वा कामिनी कामं मूर्च्छां संप्राप लीलया ॥
पुनश्च चेतनां प्राप्य पुनः सा तमुवाच ह।

तुलस्युवाच

हे नाथ ते दया नास्ति पाषाणसदृशस्य च ॥२३॥
छलेन धर्मभंगेन मम स्वामी त्वया हतः। पाषाणहृदयस्त्वं हि दयाहीनो यतः प्रभो ॥२४॥
तस्मात्पाषाणरूपस्त्वं भवे देव भवाधुना। ये वदंति च साधुं त्वां ते भ्रांता हि न संशयः ॥
भक्तो विनापराधेन परार्थे च कथं हतः। भृशं रुरोद शोकार्ता विललाप मुहुर्मुहुः ॥२६॥
ततश्च करुणां दृष्ट्वा करुणारससागरः। नयेन तां बोधयितुमुवाच कमलापतिः ॥२७॥

श्रीभगवानुवाच

तपस्त्वया कृतं भद्रे मदर्थे भारते चिरम्। त्वदर्थे शंखचूडश्च चकार सुचिरं तपः॥२८॥
कृत्वा त्वां कामिनीं सोऽपि विजहार च तत्क्षणात्। अधुना दातुमुचित तवैव तपसः फलम्॥२९॥
इदं शरीरं त्यक्त्वा च दिव्यदेहं विधाय च। रामे रम मया सार्धं त्वं रमासदृशी भव॥३०॥
इयं तनुर्नदीरूपा गंडकीति च विश्रुता। पूता सुपुण्यदा नृणां पुण्ये भवतु भारते ॥३१॥
तव केशसमूहश्च पुण्यवृक्षो भविष्यति। तुलसीकेशसंभूता तुलसीति च विश्रुता ॥३२॥
त्रिषु लोकेषु पुष्पाणां पत्राणां देवपूजने। प्रधानरूपा तुलसी भविष्यति वरानने ॥३३॥
स्वर्गे मर्त्ये च पाताले गोलोके मम सन्निधौ। भव त्वं तुलसी वृक्षवरा पुष्पेषु सुंदरी ॥३४॥
गोलोके विरजातीरे रासे वृन्दावने वने। भांडीरे चंपकवने रम्ये चन्दनकानने ॥३५॥
माधवीकेतकीकुंदमालिकामालतीवने। वासस्तेऽत्रैव भवतु पुण्यस्थानेषु पुण्यदः ॥३६॥
तुलसीतरुमूलेषु पुण्यदेशेषु पुण्यदम्। अधिष्ठानं च तीर्थानां सर्वेषां च भविष्यति॥३७।
तत्र च सर्वदेवानां ममाऽधिष्ठानमेव च। तुलसीपत्रपतनप्राप्तये च वरानने ॥३८॥
स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः। तुलसीपत्रतोयेन योऽभिषेकं समाचरेत् ॥३९॥
सुधाघटसहस्राणां या तुष्टिस्तु भवेद्धरेः। सा च तुष्टिर्भवेन्नूनं तुलसीपत्रदानतः ॥४०॥
गवामयुतदानेन यत्फलं तत्फलं भवेत्। तुलसीपत्रदानेन तत्फलं कार्त्तिके सती ॥४१॥

तुलसीपत्रतोयं च मृत्युकाले च यो लभेत् । मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोके महीयते ॥४२॥
नित्यं यस्तुलसीतोयं भुंक्ते भक्त्या च मानवः । लक्षाश्वमेधजं पुण्यं संप्राप्नोति स मानवः ॥४३॥
तुलसीं स्वकरे कृत्वा धृत्वा देहे च मानवः । प्राणांस्त्यजति तीर्थेषु विष्णुलोकं स गच्छति ॥
तुलसीकाष्ठनिर्माणमालां गृह्णाति यो नरः । पदे पदेऽश्वमेधस्य लभते निश्चितं फलम्॥४५॥
तुलसीं स्वकरे कृत्वा स्वीकारं यो न रक्षति । स याति कालसूत्रं च यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥४६॥
करोति मिथ्याशपथं तुलस्यां योऽत्र मानवः । स याति कुंभीपाकं च यावदिंद्राश्चतुर्दश ॥४७॥
तुलसीतोयकणिकां मृत्युकाले च यो लभेत् । रत्नयानं समारुह्य वैकुंठे प्राप्यते ध्रुवम् ॥४८॥
पूर्णिमायाममायां च द्वादश्यां रविसंक्रमे । तैलाभ्यंगं च कृत्वा च मध्याह्ने निशि संध्ययोः ॥
आशौचेऽशुचिकाले ये रात्रिवासोन्विता नराः। तुलसीं ये विचिन्वंति ते छिंदंति हरेः शिरः॥५०॥
त्रिरात्रं तुलसीपत्रं शुद्धं पर्युषितं सति । श्राद्धे व्रते च दाने च प्रतिष्ठायां सुरार्चने ॥५१॥
भूगतं तोयपतितं यद्दत्तं विष्णवे सति । शुद्धं च तुलसीपत्रक्षालनादन्यकर्मणि ॥५२॥
वृक्षाधिष्ठातृदेवी या गोलोके च निरामये । कृष्णेन सार्धं नित्यं च नित्यक्रीडां करिष्यसि॥५३॥
नद्यधिष्ठातृदेवी या भारते च सुपुण्यदा । लवणोदस्य सा पत्नी मदंशस्य भविष्यति ॥५४॥
त्वं च स्वयं महासाध्वी वैकुण्ठे मम सन्निधौ । रमासमा च रामा च भविष्यसि न संशयः॥५५॥
अहं च शैलरूपेण गंडकीतीरसन्निधौ । अधिष्ठानं करिष्यामि भारते तव शापतः ॥५६॥
कोटिसंख्यास्तत्र कीटास्तीक्ष्णदंष्ट्रावरायुधैः । तच्छिलाकुहरे चक्रं करिष्यंति मदीयकम् ॥५७॥
एकद्वारं चतुश्चक्रं वनमालाविभूषितम् । नवीननीरदाकारं लक्ष्मीनारायणाभिधम् ॥५८॥
एकद्वारं चतुश्चक्रं नवीननीरदोपमम् । लक्ष्मीजनार्दनो ज्ञेयो रहितो वनमालया ॥५९॥
द्वारद्वये चतुश्चक्रं गोष्पदेन विराजितम् । रघुनाथाभिधं ज्ञेयं रहितं वनमालया ॥६०॥
अतिक्षुद्रं द्विचक्रं च नवीनजलदप्रभम् । तद्वामनाभिधं ज्ञेयं रहितं वनमालया ॥६१॥
अतिक्षुद्रं द्विचक्रं च वनमालाविभूषितम् । विज्ञेयं श्रीधरं रूपं श्रीप्रदं गृहिणां सदा ॥६२॥
स्थूलं च वर्तुलाकारं रहितं वनमालया । द्विचक्रं स्फुटमत्यंतं ज्ञेयं दामोदराभिधम् ॥६३॥
मध्यमं वर्तुलाकारं द्विचक्रं बाणविक्षतम् । रणरामाभिधं ज्ञेयं शरतूणसमन्वितम् ॥६४॥
मध्यमं सप्तचक्रं च छत्रभूषणभूषितम् । राजराजेश्वरं ज्ञेयं राजसंपत्प्रदं नृणाम् ॥६५॥
द्विसप्तचक्रं स्थूलं च नवनीरदसुप्रभम् । अनंताख्यं च विज्ञेयं चतुर्वर्गफलप्रदम् ॥६६॥
चक्राकारं द्विचक्रं च सश्रीकं जलदप्रभम् । सगोष्पदं मध्यमं च विज्ञेयं मधुसूदनम् ॥६७॥
सुदर्शनं चैकचक्रं गुप्तचक्रं गदाधरम् । द्विचक्रं हयवक्त्राभं हयग्रीवं प्रकीर्तितम् ॥६८॥
अतीव विस्तृतास्यं च द्विचक्रं विकटं सति । नरसिंहं सुविज्ञेयं सद्यो वैराग्यदं नृणाम् ॥६९॥

द्विचक्रं विस्तृतास्यं च वनमालासमन्वितम् । लक्ष्मीनृसिंहं विज्ञेयं गृहिणां च सुखप्रदम् ॥७०॥
द्वारदेशे द्विचक्रं च सश्रीकं च समं स्फुटम् । वासुदेवं तु विज्ञेयं सर्वकामफलप्रदम् ॥७१॥
प्रद्युम्नं सूक्ष्मं चक्रं च नवीननीरदप्रभम् । सुषिरच्छिद्रबहुलं गृहिणां च सुखप्रदम् ॥७२॥
द्वे चक्रे चैकलग्ने च पृष्ठं यत्र तु पुष्कलम् । संकर्षणं सुविज्ञेयं सुखदं गृहिणां सदा ॥७३॥
अनिरुद्धं तु पीताभं वर्तुलं चाऽतिशोभनम् । सुखप्रदं गृहस्थानां प्रवदंति मनीषिणः ॥७४॥
शालग्रामशिला यत्र तत्र सन्निहितो हरिः । तत्रैव लक्ष्मीर्वसति सर्वतीर्थसमन्विता ॥७५॥
यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च । तानि सर्वाणि नश्यंति शालग्रामशिलार्चनात्॥
छत्राकारे भवेद्राज्यं वर्तुले च महाश्रियः । दुःखं च शकटाकारे शूलाग्रे मरणं ध्रुवम्॥७७॥
विकृतास्ये च दारिद्र्यं पिंगले हानिरेव च । भग्नचक्रे भवेद्व्याधिर्विदीर्णे मरणं ध्रुवम् ॥७८॥
व्रतं स्नानं प्रतिष्ठां च श्राद्धं च देवपूजनम् । शालग्रामस्य सान्निध्यात्प्रशस्तं तद्भवेदिति॥७९॥
स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः । सर्वयज्ञेषु तीर्थेषु व्रतेषु च तपःसु च ॥८०॥
पाठे चतुर्णां वेदानां तपसां करणे सति । तत्पुण्यं लभते नूनं शालग्रामशिलार्चनात्॥८१॥
"शालग्रामशिलातोयैर्योऽभिषेकं सदा चरेत् । सर्वदानेषु यत्पुण्यं प्रदक्षिणं भुवो यथा ॥"
शालग्रामशिलातोयं नित्यं भुंक्ते च यो नरः । सुरेप्सितं प्रसादं च लभते नात्र संशयः ॥८२॥
यस्य स्पर्शं च वाञ्छंति तीर्थानि निखिलानि च । जीवन्मुक्तो महापूतोऽप्यन्ते याति हरेः पदम् ८३॥
तत्रैव हरिणा सार्धमसंख्यं प्राकृतं लयम् । यास्यत्येव हि दास्ये च नियुक्तो दास्यकर्मणि ८४॥
यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यासमानि च । तं दृष्ट्वा च पलायंते वैनतेयादिवोरगाः ॥८५॥
तत्पादरजसा देवी सद्यःपूता वसुंधरा । पुंसां लक्षं तत्पितॄणां निस्तरेत्तस्य जन्मतः ॥८६॥
शालग्रामशिलातोयं मृत्युकाले च यो लभेत् । सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं स गच्छति ॥८७॥
निर्वाणमुक्तिं लभते कर्मभोगात्प्रमुच्यते । विष्णोः पदे प्रलीनश्च भविष्यति न संशयः॥८८॥
शालग्रामशिलां धृत्वा मिथ्यावाक्यं वदेत्तु यः । स याति कुम्भीपाके च यावद्वै ब्रह्मणो वयः८९॥
शालग्रामशिलां धृत्वा स्वीकारं यो न पालयेत् । स प्रयात्यसिपत्रं च लक्षमन्वंतरावधि ॥९०॥
तुलसीपत्रविच्छेदं शालग्रामे करोति यः । तस्य जन्मांतरे कांते स्त्रीविच्छेदो भविष्यति॥९१॥
तुलसीपत्रविच्छेदं शंखे यो हि करोति च । भार्याहीनो भवेत्सोऽपि रोगी च सप्तजन्मसु ९२॥
शलग्रामं च तुलसीं शंखं चैकत्र एव च । यो रक्षति महाज्ञानी स भवेच्छ्रीहरेः प्रियः ९३॥
सकृदेव हि यो यस्यां वीर्याधानं करोति च । तद्विच्छेदे तस्य दुःखं भवेदेव परस्परम् ॥९४॥
त्वं प्रिया शंखचूडस्य चैकमन्वंतरावधि । शंखेन सार्धं त्वद्भेदः केवलं दुःखदस्तथा ॥९५॥
इत्युक्त्वा श्रीहरिस्तां च विरराम च नारद । सा च देहं परित्यज्य दिव्यरूपं विधाय च ॥९६॥

यथा श्रीश्च तथा सा चाऽप्युवास हरिवक्षसि । स जगाम तया सार्धं वैकुण्ठं कमलापतिः ॥९७॥
लक्ष्मीः सरस्वती गंगा तुलसी चापि नारद । हरेः प्रियाश्चतस्रश्च बभूवुरीश्वरस्य च ॥९८॥
सद्यस्तद्देहजाता च बभूव गंडकी नदी । ईश्वरः सोऽपि शैलश्च तत्तीरे पुण्यदो नृणाम् ९९॥
कुर्वंति तत्र कीटाश्च शिलां बहुविधां मुने । जले पतंति या याश्च फलदास्ताश्च निश्चितम् १००
स्थलस्थाः पिंगला ज्ञेयाश्चोपतापाद्रवेरिति । इत्येवं कथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि १०१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कंधे नारद नारायणसंवादे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥२४॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

नारद उवाच

तुलसी च यदा पूज्या कृता नारायणप्रिया । अस्याः पूजाविधानं च स्तोत्रं च वद सांप्रतम्॥१॥
केन पूजा कृता केन स्तुता प्रथमतो मुने । तत्र पूज्या सा बभूव केन वा वद मामहो ॥२॥

सूत उवाच

नारदस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्य मुनिपुङ्गवः । कथां कथितुमारेभे पुण्यां पापहरां पराम् ॥३॥

नारायण उवाच

हरिः संपूज्य तुलसीं रेमे च रमया सह । रमासमानसौभाग्यां चकार गौरवेण च ॥४॥
सेहे च लक्ष्मीर्गंगा च तस्याश्च नवसंगमम । सौभाग्यगौरवं कोपात्तेन सेहे सरस्वती ॥५॥
सा तां जघान कलहे मानिनी हरिसन्निधौ । व्रीडया चाऽपमानेन सांतर्धानं चकार ह ॥६॥
सर्वसिद्धेश्वरी देवी ज्ञानिनां सिद्धियोगिनी । जगामादर्शनं कोपात्सर्वत्र च हरेरहो ॥७॥
हरिर्न दृष्ट्वा तुलसीं बोधयित्वा सरस्वतीम् । तदनुज्ञां गृहीत्वा च जगाम तुलसीवनम् ॥८॥
तत्र गत्वा च सुस्नातो हरिः स तुलसीं सतीम् । पूजयामास तां ध्यात्वा स्तोत्रं भक्त्या चकारह ९॥
लक्ष्मी माया कामवाणी बीजपूर्वदशाक्षरम् । वृन्दावनीति ङेन्तं च वह्निजायांतमेव च ॥१०॥
अनेन कल्पतरुणा मंत्रराजेन नारद । पूजयेद्यो विधानेन सर्वसिद्धिं लभेद्ध्रुवम् ॥११॥
घृतदीपेन धूपेन सिंदूरचंदनेन च । नैवेद्येन च पुष्पेण चोपचारेण नारद ॥१२॥
हरिस्तोत्रेण तुष्टा सा चाऽऽविर्भूता महीरुहात् । प्रसन्ना चरणांभोजे जगाम शरणं शुभा ॥१३॥
वरं तस्यै ददौ विष्णुः सर्वपूज्या भवेरिति । अहं त्वां धारयिष्यामि सुरूपां मूर्ध्नि वक्षसि १४॥
सर्वे त्वां धारयिष्यंति स्वमूर्ध्नि च सुरादयः । इत्युक्त्वा तां गृहीत्वा च प्रययौ स्वालयं विभुः १५

नारद उवाच

किं ध्यानं स्तवनं किं वा किं वा पूजाविधानकम् । तुलस्याश्च महाभाग तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥१६॥

नारायण उवाच

अंतर्हितायां तस्यां च हरिर्वृन्दावने तदा । तस्याश्चक्रे स्तुतिं गत्वा तुलसीं विरहातुरः ॥१७॥

श्रीभगवानुवाच

वृन्दरूपाश्च वृक्षाश्च यदैकत्र भवंति च । विदुर्बुधास्तेन वृन्दां मत्प्रियां यां भजाम्यहम् १८॥
पुरा बभूव या देवी त्वादौ वृन्दावने वने । तेन वृंदावनी ख्याता सौभाग्यां तां भजाम्यहम्१९॥
असंख्येषु च विश्वेषु पूजिता या निरंतरम् । तेन विश्वपूजिताख्या पूजितां च भजाम्यहम् ॥२०॥
असंख्यानि च विश्वानि पवित्राणि त्वया सदा । तां विश्वपावनीं देवीं विरहेण स्मराम्यहम् ॥२१॥
देवा न तुष्टाः पुष्पाणां समूहेन यया विना । तां पुष्पसारां शुद्धां च द्रष्टुमिच्छामि शोकतः २२॥
विश्वे यत्प्राप्तिमात्रेण भक्तानंदो भवेद्ध्रुवम् । नंदिनी तेन विख्याता सा प्रीता भवतादिह ॥२३॥
यस्या देव्यास्तुला नास्ति विश्वेषु निखिलेषु च । तुलसी तेन विख्याता तां यामि शरणं प्रियाम्२४॥
कृष्णजीवनरूपा सा शश्वत्प्रियतमा सती । तेन कृष्णजीवनी सा सा मे रक्षतु जीवनम् ॥२५॥
इत्येवं स्तवनं कृत्वा तस्थौ तत्र रमापतिः । ददर्श तुलसीं साक्षात्पादपद्मनतां सतीम् ॥२६॥
रुदतीमवमानेन मानिनीं मानपूजिताम् । प्रियां दृष्ट्वा प्रियः शीघ्रं वासयामास वक्षसि ॥२७॥
भारत्याज्ञां गृहीत्वा च स्वालयं च ययौ हरिः । भारत्या सह तत्प्रीतिं कारयामास सत्वरम् ॥२८॥
वरं विष्णुर्ददौ तस्यै सर्वपूज्या भवेरिति । शिरोधार्या च सर्वेषां वंद्या मान्या ममेति च २९॥
विष्णोर्वरेण सा देवी परितुष्टा बभूव च । सरस्वती तामाकृष्य वासयामास सन्निधौ ॥३०॥
लक्ष्मीर्गंगा सस्मिता च तां समाकृष्य नारद । गृहं प्रवेशयामास विनयेन सतीं तदा ॥३१॥
वृन्दा वृन्दावनी विश्वपूजिता विश्वपावनी । पुष्पसारा नंदनी च तुलसी कृष्णजीवनी ॥३२॥
एतन्नामाष्टकं चैव स्तोत्रं नामार्थसंयुतम् । यः पठेत्तां संपूज्य सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥३३॥
कार्त्तिक्यां पूर्णिमायां च तुलस्या जन्ममंगलम् । तत्र तस्याश्च पूजा च विहिता हरिणा पुरा ॥३४॥
तस्यां यः पूजयेत्तां च भक्त्या च विश्वपावनीम् । सर्वपापाद्विनिर्मुक्तो विष्णुलोकं स गच्छति ॥३५॥
कार्त्तिके तुलसीपत्रं यो ददाति च वैष्णवे । गवामयुतदानस्य फलं प्राप्नोति निश्चितम् ३६॥
अपुत्रो लभते पुत्रं प्रियाहीनो लभेत्प्रियाम् । बंधुहीनो लभेद्बंधूनस्तोत्रश्रवणमात्रतः ॥३७॥
रोगी प्रमुच्यते रोगाद्बद्धो मुच्येत बंधनात् । भयान्मुच्येत भीतस्तु पापान्मुच्येत पातकी ॥३८॥
इत्येवं कथितं स्तोत्रं ध्यानं पूजाविधिं शृणु । त्वमेव वेदे जानासि कण्वशाखोक्तमेव च ॥३९॥
तद्वृक्षे पूजयेत्तां च भक्त्या चावाहनं विना । तां ध्यात्वा चोपचारेण ध्यानं पातकनाशनम् ४०
तुलसीं पुष्पसारां च सतीं पूतां मनोहराम् । कृतपापेध्मदाहाय ज्वलदग्निशिखोपमाम् ॥४१॥
पुष्पेषु तुलना यस्या नास्ति वेदेषु भाषितम् । पवित्ररूपा सर्वासु तुलसी सा च कीर्तिता ४२॥

शिरोधार्या च सर्वेषामीप्सिता विश्वपावनी ।
जीवन्मुक्तां मुक्तिदां च भजे तां हरिभक्तिदाम् ॥४३॥

इति ध्यात्वा च संपूज्य स्तुत्वा च प्रणमेत्सुधीः । उक्तं तुलस्युपाख्यानं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥४४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कंधे पंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

अथ षड्विंशोऽध्यायः

नारद उवाच

तुलस्युपाख्यानमिदं श्रुतं चाऽतिसुधोपमम् । ततः सावित्र्युपाख्यानं तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥१॥
पुरा केन समुद्भूता सा श्रुता च श्रुतेः प्रसू । केन वा पूजिता लोके प्रथमे कैश्च वा परे ॥२॥

नारायण उवाच

ब्रह्मणा वेदजननी प्रथमे पूजिता मुने । द्वितीये च वेदगणैस्तत्पश्चाद्विदुषां गणैः ॥३॥
तदा चाऽश्वपतिर्भूपः पूजयामास भारते । तत्पश्चात्पूजयामासुर्वर्णाश्चत्वार एव च ॥४॥

नारद उवाच

को वा सोऽश्वपतिर्ब्रह्मन्केन वा तेन पूजिता । सर्वपूज्या च सा देवी प्रथमे कैश्च वा परे ॥५॥

नारायण उवाच

मद्रदेशे महाराजो बभूवाश्वपतिर्मुने । वैरिणां बलहर्ता च मित्राणां दुःखनाशनः ॥६॥
आसीत्तस्य महाराज्ञी महिषी धर्मचारिणी । मालतीति समाख्याता यथा लक्ष्मीर्गदाभृतः ॥७॥
सा च राज्ञी च वन्ध्या च वसिष्ठस्योपदेशतः । चकाराऽराधनं भक्त्या सावित्र्याश्चैव नारद ॥८॥
प्रत्यादेशं न सा प्राप्ता महिषी न ददर्श ताम् । गृहं जगाम दुःखार्ता हृदयेन विदूयता ॥९॥
राजा तां दुःखितां दृष्ट्वा बोधयित्वा नयेन वै । सावित्र्यास्तपसे भक्त्या जगाम पुष्करं तदा १०॥
तपश्चकार तत्रैव संयतः शतवत्सरम् । न ददर्श च सावित्र्याः प्रत्यादेशो बभूव च ॥११॥
शुश्रावाकाशवाणीं च नृपेंद्रश्चाऽशरीरिणीम् । गायत्र्या दशलक्षं च जपं त्वं कुरु नारद ॥१२॥
एतस्मिन्नंतरे तत्र आजगाम पराशरः । प्रणनाम ततस्तं च मुनिर्नृपमुवाच च ॥१३॥

मुनिरुवाच

सकृज्जपश्च गायत्र्याः पापं दिनभवं हरेत् । दशवारं जपेनैव नश्येत्पापं दिवानिशम् ॥१४॥
शतवारं जपश्चैव पापं मासार्जितं हरेत् । सहस्रधा जपश्चैव कल्मषं वत्सरार्जितम् ॥१५॥
लक्षो जन्मकृतं पापं दशलक्षोऽन्यजन्मजम् । सर्वजन्मकृतं पापं शतलक्षाद्विनश्यति ॥१६॥
करोति मुक्तिं विप्राणां जपो दशगुणस्ततः । करं सर्पफणाकारं कृत्वा तद्रंध्रमुद्रितम् ॥१७॥
आनम्रमूर्धमचलं प्रजपेत्प्राङ्मुखो द्विजः । अनामिकामध्यदेशादधोऽवामक्रमेण च ॥१८॥
तर्जनीमूलपर्यंतं जपस्यैवं क्रमः करे । श्वेतपंकजबीजानां स्फटिकानां च संस्कृताम् ॥१९॥
कृत्वा वै मालिकां राजञ्जपेत्तीर्थे सुरालये । संस्थाप्य मालामश्वत्थपत्रे पद्मे च संयतः ॥२०॥

कृत्वा गोरोचनाक्तां च गायत्र्या स्नापयेत्सुधीः । गायत्रीशतकं तस्यां जपेच्च विधिपूर्वकम् ॥२१॥
अथवा पंचगव्येन स्नात्वा मालां सुसंस्कृताम् । अथ गंगोदकेनैव स्नात्वा वाऽतिसुसंस्कृताम् ॥२२॥
एवं क्रमेण राजर्षे दशलक्षं जपं कुरु । साक्षाद्द्रक्ष्यसि सावित्रीं त्रिजन्मपातकक्षयात् ॥२३॥
नित्यं संध्यां च हेराजन्करिष्यसि दिने दिने । मध्याह्ने चापि सायाह्ने प्रातरेव शुचिः सदा ॥२४॥
संध्याहीनोऽशुचिर्नित्यमनर्हः सर्वकर्मसु । यदह्ना कुरुते कर्म न तस्य फलभाग्भवेत् ॥२५॥
नोपतिष्ठति यः पूर्वां नोपास्ते यस्तु पश्चिमाम् । स शूद्रवद्बहिष्कार्यः सर्वस्माद्द्विजकर्मणः ॥२६॥
यावज्जीवनपर्यंतं त्रिःसंध्यां यः करोति च । स च सूर्यसमो विप्रस्तेजसा तपसा सदा ॥२७॥
तत्पादपद्मरजसा सद्यःपूता वसुंधरा । जीवन्मुक्तः स तेजस्वी संध्यापूतो हि यो द्विजः २८॥
तीर्थानि च पवित्राणि तस्य संस्पर्शमात्रतः । ततः पापानि यांत्येव वैनतेयादिवोरगाः ॥२९॥
न गृह्णंति सुराः पूजां पितरः पिंडतर्पणम् । स्वेच्छया च द्विजातेश्च त्रिसंध्यारहितस्य च ॥३०॥
मूलप्रकृत्यभक्तो यस्तन्मंत्रस्याप्यनर्चकः । तदुत्सवविहीनश्च विषहीनो यथोरगः ॥३१॥
विष्णुमंत्रविहीनश्च त्रिसंध्यारहितो द्विजः । एकादशीविहीनश्च विषहीनो यथोरगः ॥३२॥
हरेरनैवेद्यभोजी धावको वृषवाहकः । शूद्रान्नभोजी यो विप्रो विषहीनो यथोरगः ॥३३॥
शूद्राणां शवदाही यः स विप्रो वृषलीपतिः । शूद्राणां सूपकारश्च विषहीनो यथोरगः ॥३४॥
शूद्राणां च प्रतिग्राही शूद्रयाजी च यो द्विजः । मसिजीवी असीजीवी विषहीनो यथोरगः ॥३५॥
यः कन्याविक्रयी विप्रो यो हरेर्नामविक्रयी । यो विप्रोऽवीरान्नभोजी ऋतुस्नातान्नभोजकः ॥३६॥
भगजीवी वार्धुषिको विषहीनो यथोरगः । यो विद्याविक्रयी विप्रो विषहीनो यथोरगः ॥३७॥
सूर्योदये स्वपेद्यो हि मत्स्यभोजी च यो द्विजः । शिवापूजादिरहितो विषहीनो यथोरगः ॥३८॥
इत्युक्त्वा च मुनिश्रेष्ठः सर्वपूजाविधिक्रमम् । तमुवाच च सावित्र्या ध्यानादिकमभीप्सितम्३९॥
दत्त्वा सर्वं नृपेंद्राय ययौ च स्वाश्रमे मुने । राजा संपूज्य सावित्रीं ददर्श वरमाप च ॥४०॥

नारद उवाच

किं वा ध्यानं च सावित्र्या किं वा पूजाविधानकम् । स्तोत्रं मंत्रं च किं दत्त्वा प्रययौ स पराशरः४१॥
नृपः केन विधानेन संपूज्य श्रुतिमातरम् । वरं च कं वा संप्राप संपूज्य तु विधानतः ॥४२॥
तत्सर्वं श्रोतुमिच्छामि सावित्र्याः परमं महत् । रहस्याऽतिरहस्यं च श्रुतिसिद्धं समासतः ॥४३॥

नारायण उवाच

ज्येष्ठकृष्णत्रयोदश्यां शुद्धकाले च यत्नतः । व्रतमेवं चतुर्दश्यां व्रती भक्त्या समाचरेत् ॥४४॥
व्रतं चतुर्दशाब्दं च द्विसप्तफलसंयुतम् । दत्त्वा द्विसप्तनैवेद्यं पुष्पधूपादिकं चरेत् ॥४५॥
वस्त्रं यज्ञोपवीतं च भोजनं विधिपूर्वकम् । संस्थाप्य मंगलघटं फलशाखासमन्वितम् ॥४६॥

गणेशं च दिनेशं च वह्निं विष्णुं शिवं शिवाम्। संपूज्य पूजयेदिष्टं घटे आवाहिते द्विजः ॥४७॥
शृणु ध्यानं च सावित्र्याश्चोक्तं माध्यंदिने च यत्। स्तोत्रं पूजाविधानं च मंत्रं च सर्वकामदम् ॥
तप्तकांचनवर्णाभां ज्वलंतीं ब्रह्मतेजसा। ग्रीष्ममध्याह्नमार्तंडसहस्रसंमितप्रभाम् ॥४६॥
ईषद्धास्यप्रसन्नास्यां रत्नभूषणभूषिताम्। वह्निशुद्धांशुकाधानां भक्तानुग्रहविग्रहाम् ॥५०॥
सुखदां मुक्तिदां शांतां कांतां च जगतां विधेः। सर्वसंपत्स्वरूपां च प्रदात्रीं सर्वसंपदाम् ॥५१॥
वेदाधिष्ठातृदेवीं च वेदशास्त्रस्वरूपिणीम्। वेदबीजस्वरूपां च भजे तां वेदमातरम् ॥५२॥
ध्यात्वा ध्यानेन नैवेद्यं दत्त्वा पाणिं स्वमूर्धनि। पुनर्ध्यात्वा घटे भक्त्या देवीमावाहयेद्व्रती ॥५३॥
दत्त्वा षोडशोपचारं वेदोक्तं मंत्रपूर्वकम्। संपूज्य स्तुत्वा प्रणमेद्देवदेवीं विधानतः ॥५४॥
आसनं पाद्यमर्घ्यं च स्नानीयं चानुलेपनम्। धूपं दीपं च नैवेद्यं तांबूलं शीतलं जलम्॥५५॥
वसनं भूषणं माल्यं गंधमाचमनीयकम्। मनोहरं सुतल्पं च देयान्येतानि षोडश ॥५६॥
दारुसारविकारं च हेमादिनिर्मितं च वा। देवाधारं पुण्यदं च मया तुभ्यं निवेदितम् ५७॥
तीर्थोदकं च पाद्यं च पुण्यदं प्रीतिदं महत्। पूजांगभूतं शुद्धं च मया तुभ्यं निवेदितम्॥५८॥
पवित्ररूपमर्घं च दूर्वापुष्पदलान्वितम्। पुण्यदं शंखतोयाक्तं मया तुभ्यं निवेदितम् ॥५६॥
सुगंधं गंधतोयं च स्नेहं सौगंधकारकम्। मया निवेदितं भक्त्या स्नानीयं प्रतिगृह्यताम्६०॥
गंधद्रव्योद्भवं पुण्यं प्रीतिदं दिव्यगंधदम्। मया निवेदितं भक्त्या गंधतोयं तवांबिके ॥६१॥
सर्वमंगलरूपं च सर्वं च मंगलप्रदम्। पुण्यदं च सुधूपं तं गृहाण परमेश्वरि ॥६२॥
सुगंधयुक्तं सुखदं मया तुभ्यं निवेदितम्। जगतां दर्शनार्थाय प्रदीपं दीप्तिकारकम् ॥६३॥
अंधकारध्वंसबीजं मया तुभ्यं निवेदितम्। तुष्टिदं पुष्टिदं चैव प्रीतिदं क्षुद्विनाशनम् ॥६४॥
पुण्यदं स्वादुरूपं च नैवेद्यं प्रतिगृह्यताम्। तांबूलप्रवरं रम्यं कर्पूरादिसुवासितम् ॥६५॥
तुष्टिदं पुष्टिदं चैव मया तुभ्यं निवेदितम्। सुशीतलं वारि शीतं पिपासानाशकारकम् ॥६६॥
जगतां जीवरूपं च जीवनं प्रतिगृह्यताम्। देहशोभास्वरूपं च सभाशोभाविवर्धनम् ॥६७॥
कार्पासजं च कृमिजं वसनं प्रतिगृह्यताम्। कांचनादिविनिर्माणं श्रीकरं श्रीयुतं सदा ॥६८॥
सुखदं पुण्यदं रत्नभूषणं प्रतिगृह्यताम्। नानावृक्षसमुद्भूतं नानारूपसमन्वितम् ॥६६॥
फलस्वरूपं फलदं फलं च प्रतिगृह्यताम्। सर्वमंगलरूपं च सर्वमंगलमंगलम् ॥७०॥
नानापुष्पविनिर्माणं बहुशोभासमन्वितम्। प्रीतिदं पुण्यदं चैव माल्यं च प्रतिगृह्यताम् ॥७१॥
पुण्यदं च सुगंधाढ्यं गंधं च देवि गृह्यताम्। सिंदूरं च वरं रम्यं भालशोभाविवर्धनम् ॥७२॥
भूषणानां च प्रवरं सिंदूरं प्रतिगृह्यताम्। विशुद्धग्रंथिसंयुक्तं पुण्यसूत्रविनिर्मितम् ॥७३॥
पवित्रं वेदमंत्रेण यज्ञसूत्रं च गृह्यताम्। द्रव्याण्येतानि मूलेन दत्त्वा स्तोत्रं पठेत्सुधीः७४॥

ततो विप्राय भक्त्या च व्रतं दद्याच्च दक्षिणाम् । सावित्रीति चतुर्थ्येतं वह्निजायान्तमेव च ॥७५॥
लक्ष्मीमायाकामपूर्वं मंत्रमष्टाक्षरं विदुः । माध्यंदिनोक्तं स्तोत्रं च सर्वकामफलप्रदम्॥७६॥
विप्रजीवनरूपं च निबोध कथयामि ते । कृष्णेन दत्तां सावित्रीं गोलोके ब्रह्मणे पुरा॥७७॥
नायाति सा तेन सार्धं ब्रह्मलोके च नारद । ब्रह्मा कृष्णाज्ञया भक्त्या तुष्टाव वेदमातरम् ७८॥
तदा सा परितुष्टा च ब्रह्माणं चकमे पतिम् ।

ब्रह्मोवाच

सच्चिदानंदरूपे त्वं मूलप्रकृतिरूपिणी ॥७९॥
हिरण्यगर्भरूपे त्वं प्रसन्ना भव सुंदरि । तेजःस्वरूपे परमे परमानंदरूपिणि ॥८०॥
द्विजातीनां जातिरूपे प्रसन्ना भव सुंदरि । नित्ये नित्यप्रिये देवि नित्यानंदस्वरूपिणि॥८१॥
सर्वमंगलरूपे च प्रसन्ना भव सुंदरि । सर्वस्वरूपे विप्राणां मंत्रसारे परात्परे ॥८२॥
सुखदे मोक्षदे देवि प्रसन्ना भव सुंदरि । विप्रपापेध्मदाहाय ज्वलदग्निशिखोपमे ॥८३॥
ब्रह्मतेजःप्रदे देवि प्रसन्ना भव सुंदरि । कायेन मनसा वाचा यत्पापं कुरुते नरः ॥८४॥
तत्त्वत्स्मरणमात्रेण भस्मीभूतं भविष्यति । इत्युक्त्वा जगतां धाता तस्थौ तत्र च संसदि॥८५॥
सावित्री ब्रह्मणा सार्धं ब्रह्मलोकं जगाम सा । अनेन स्तवराजेन संस्तूयाऽश्वपतिर्नृपः ॥८६॥
ददर्श तां च सावित्रीं वरं प्राप मनोगतम् । स्तवराजमिमं पुण्यं संध्यां कृत्वा च यः पठेत्८७
पाठे चतुर्णां वेदाना यत्फलं लभते च तत् ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कंधे षड्विंशोऽध्यायः ॥२६॥

अथ सप्तविंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

स्तुत्वाऽनेन सोऽश्वपतिः संपूज्य विधिपूर्वकम । ददर्श तत्र तां देवीं सहस्रार्कसमप्रभाम् ॥१॥
उवाच सा च राजानं प्रसन्ना सस्मिता सती । यथा माता स्वपुत्रं च द्योतयंती दिशस्त्विषा ॥२॥

सावित्र्युवाच

जानाम्यहं महाराज यत्ते मनसि वांछितम् । वांछितं तव पत्न्याश्च सर्वं दास्यामि निश्चितम् ॥३॥
साध्वी कन्याभिलाषं च करोति तव कामिनी । त्वं प्रार्थयसि पुत्रं च भविष्यति क्रमेण च ॥४॥
इत्युक्त्वा सा तदा देवी ब्रह्मलोकं जगाम ह । राजा जगाम स्वगृहं तत्कन्याऽऽदौ बभूव ह ॥५॥
आराधनाच्च सावित्र्या बभूव कमला परा । सावित्रीति च तन्नाम चकाराऽश्वपतिर्नृपः ॥६॥
कालेन सा वर्धमाना बभूव च दिने दिने । रूपयौवनसंपन्ना शुक्ले चंद्रकला यथा ॥७॥
सा वरं वरयामास द्युमत्सेनात्मजं तदा । सत्यवंतं सत्यशीलं नानागुणसमन्वितम् ॥८॥

राजा तस्मै ददौ तां च रत्नभूषणभूषिताम् । सोऽपि सार्धं कौतुकेन तां गृहीत्वा गृहं ययौ ॥९॥
स च संवत्सरेऽतीते सत्यवान्सत्यविक्रमः । जगाम फलकाष्ठार्थं प्रहर्षं पितुराज्ञया ॥१०॥
जगाम साध्वी तत्पश्चात्सावित्री दैवयोगतः । निपत्य वृक्षाद्दैवेन प्राणांस्तत्याज सत्यवान् ॥११॥
यमस्तं पुरुषं दृष्ट्वा बद्धांगुष्ठसमं मुने । गृहीत्वा गमनं चक्रे तत्पश्चात्प्रययौ सती ॥१२॥
पश्चात्तां सुदतीं दृष्ट्वा यमः संयमनीपतिः । उवाच मधुरं साध्वीं साधूनां प्रवरो महान् ॥१३॥

धर्मराज उवाच

अहो क यासि सावित्रि गृहीत्वा मानुषीं तनुम् । यदि यास्यसि कांतेन सार्धं देहं तदा त्यज॥१४॥
गंतुं मर्त्यो न शक्नोति गृहीत्वा पांचभौतिकम् । देहं च मम लोकं च नश्वरं नश्वरः सदा ॥१५॥
भर्तुस्ते पूर्णकालो वै बभूव भारते सति । स्वकर्मफलभोगार्थं सत्यवान्याति मद्गृहम् १६॥
कर्मणा जायते जंतुः कर्मणैव प्रलीयते । सुखं दुःखं भयं शोकः कर्मणैव प्रणीयते ॥१७॥
कर्मणेन्द्रो भवेज्जीवो ब्रह्मपुत्रः स्वकर्मणा । स्वकर्मणा हरेर्दासो जन्मादिरहितो भवेत् ॥१८॥
स्वकर्मणा सर्वसिद्धिममरत्वं लभेद्ध्रुवम् । लभेत्स्वकर्मणा विष्णोः सालोक्यादिचतुष्टयम् १९
सुरत्वं च मनुत्वं च राजेन्द्रत्वं लभेन्नरः । कर्मणा च शिवत्वं च गणेशत्वं तथैव च ॥२०॥
कर्मणा च मुनींद्रत्वं तपस्वित्वं स्वकर्मणा । स्वकर्मणा क्षत्रियत्वं वैश्यत्वं च स्वकर्मणा २१॥
कर्मणैव च म्लेच्छत्वं लभते नात्र संशयः । स्वकर्मणा जंगमत्वं शैलत्वं च स्वकर्मणा ॥२२॥
कर्मणा राक्षसत्वं च किन्नरत्वं स्वकर्मणा । कर्मणैवाधिपत्यं च वृक्षत्वं च स्वकर्मणा ॥२३॥
कर्मणैव पशुत्वं च वनजीवी स्वकर्मणा । कर्मणा क्षुद्रजंतुत्वं कृमित्वं च स्वकर्मणा ॥२४॥
दैतेयत्वं दानवत्वमसुरत्वं स्वकर्मणा । इत्येतदुक्त्वा सावित्रीं विरराम स वै यमः ॥२५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कंधे सप्तविंशोऽध्यायः ॥२७॥

अथ अष्टाविंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

यमस्य वचनं श्रुत्वा सावित्री च पतिव्रता । तुष्टाव परया भक्त्या तमुवाच मनस्विनी ॥१॥

सावित्र्युवाच

किं कर्म तद्भवेत्केन को वा तद्धेतुरेव च । को वा देही च देहः कः को वाऽत्र कर्मकारकः२॥
किं वा ज्ञानं च बुद्धिः का को वा प्राणः शरीरिणाम् । कानींद्रियाणि किं तेषां लक्षणं देवताश्च काः॥
भोक्ता भोजयिता को वा को वा भोगश्च निष्कृतिः । को जीवः परमात्मा कस्तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥

धर्म उवाच

वेदप्रणिहितो धर्मः कर्म यन्मंगलं परम् । अवैदिकं तु यत्कर्म तदेवाशुभमेव च ॥५॥

अहैतुकी देवसेवा संकल्परहिता सती । कर्मनिर्मूलरूपा च सा एव परभक्तिदा ॥६॥
को वा कर्मफलं भुंक्ते को वा निर्लिप्त एव च । ब्रह्मभक्तो यो नरश्च स च मुक्तः श्रुतः श्रुतौ ॥७॥
जन्ममृत्युजराव्याधिशोकभीतिविवर्जितः । भक्तिश्च द्विविधा साध्वि श्रुत्युक्ता सर्वसंमता॥८॥
निर्वाणपददात्री च हरिरूपप्रदा नृणाम् । हरिरूपस्वरूपां च भक्तिं वांछंति वैष्णवाः ॥९॥
अन्ये निर्वाणमिच्छंति योगिनो ब्रह्मवित्तमाः । कर्मणो बीजरूपश्च सततं तत्फलप्रदः ॥१०॥
कर्मरूपश्च भगवान्परात्मा प्रकृतिः परा । सोऽपि तद्धेतुरूपश्च देहो नश्वर एव च ॥११॥
पृथिवी वायुराकाशो जलं तेजस्तथैव च । एतानि सूत्ररूपाणि सृष्टिरूपविधौ सतः ॥१२॥
कर्म कर्ता च देही च आत्मा भोजयिता सदा । भोगो विभवभेदश्च निष्कृतिर्मुक्तिरेव च ॥१३॥
सदसद्भेदबीजं च ज्ञानं नानाविधं भवेत् । विषयाणां विभागानां भेदि बीजं च कीर्तितम्१४॥
बुद्धिर्विवेचना सा च ज्ञानबीजं श्रुतौ श्रुतम् । वायुभेदाश्च प्राणाश्च बलरूपाश्च देहिनाम् ॥१५॥
इंद्रियाणां च प्रवरमीश्वरांशमनूहकम् । प्रेरकं कर्मणां चैव दुर्निवार्यं च देहिनाम् ॥१६॥
अनिरूप्यमदृश्यं च ज्ञानभेदो मनः स्मृतम् । लोचनं श्रवणं घ्राणं त्वक्च रसनमिंद्रियम्॥१७॥
अंगिनामंगरूपं च प्रेरकं सर्वकर्मणाम् । रिपुरूपं मित्ररूपं सुखरूपं च दुःखदम् ॥१८॥
सूर्यो वायुश्च पृथिवी ब्रह्माद्या देवताः स्मृताः । प्राणदेहादिभृद्यो हि स जीवः परिकीर्तितः ॥१९॥
परमं व्यापकं ब्रह्म निर्गुणः प्रकृतेः परः । कारणं कारणानां च परमात्मा स उच्यते॥२०॥
इत्येवं कथितं सर्वं त्वया पृष्टं यथागमम् । ज्ञानिनां ज्ञानरूपं च गच्छ वत्से यथासुखम्२१॥

सावित्र्युवाच

त्यक्त्वा क्व यामि कांतं वा त्वां वा ज्ञानार्णवं ध्रुवम् । यद्यत्करोमि प्रश्नं च तद्भवान्वक्तुमर्हति २२॥
कां कां योनिं याति जीवः कर्मणा केन वा पुनः । केन वा कर्मणा स्वर्गं केन वा नरकं पितः॥२३॥
केन वा कर्मणा मुक्तिः केन भक्तिर्भवेद्गुरौ । केन वा कर्मणा योगी रोगी वा केन कर्मणा२४॥
केन वा दीर्घजीवी च केनाल्पायुश्च कर्मणा । केन वा कर्मणा दुःखी सुखी वा केन कर्मणा२५॥
अंगहीनश्च काणश्च बधिरः केन कर्मणा । अंधो वा पंगुरपि च प्रमत्तः केन कर्मणा ॥२६॥
क्षिप्तोऽतिलुब्धकश्चौरः केन वा कर्मणा भवेत् । केन सिद्धिमवाप्नोति सालोक्यादिचतुष्टयम्॥२७॥
केन वा ब्राह्मणत्वं च तपस्वित्वं च केन वा । स्वर्गभोगादिकं केन वैकुण्ठं केन कर्मणा ॥२८॥
गोलोकं केन वा ब्रह्मन्सर्वोत्कृष्टं निरामयम् । नरको वा कतिविधः किंसंख्यो नाम किं च वा ॥
को वा कं नरकं याति कियंतं तेषु तिष्ठति । पापिनां कर्मणा केन को वा व्याधिः प्रजायते ॥
यद्यत्प्रियं मया पृष्टं तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥३०॥

इति श्रीदेवीभागवते नवमस्कंधे नारदनारायणसंवादे सावित्र्युपाख्यानेऽष्टाविंशोऽध्यायः ॥२८॥

अथैकोनत्रिंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

सावित्रीवचनं श्रुत्वा जगाम विस्मयं यमः। प्रहस्य वक्तुमारेभे कर्मपाकं तु जीविनाम् ॥१॥

धर्म उवाच

कन्या द्वादशवर्षीया वत्से त्वं वयसाऽधुना। ज्ञानं ते पूर्वविदुषां ज्ञानिनां योगिनां परम् ॥२॥
सावित्रीवरदानेन त्वं सावित्री कला सती। प्राप्ता पुरा भूभृता च तपसा तत्समा सुते ॥३॥
यथा श्रीः श्रीपतेः क्रोडे भवानी च भवोरसि। यथादितिः कश्यपे च यथाऽहल्या च गौतमे॥४॥
यथा शची महेन्द्रे च यथा चन्द्रे च रोहिणी। यथा रतिः कामदेवे यथा स्वाहा हुताशने ॥५॥
यथा स्वधा च पितृषु यथा संध्या दिवाकरे। वरुणानी च वरुणे यज्ञे च दक्षिणा यथा ॥६॥
यथा वराहे पृथिवी देवसेना च कार्त्तिके। सौभाग्यासु प्रिया त्वं च तथा सत्यव्रतः प्रिये॥७॥
अयं तुभ्यं वरो दत्तोऽप्यपरं च यथेप्सितम्। वृणु देवि महाभागे ददामि सकलेप्सितम् ॥८॥

सावित्र्युवाच

सत्यव्रत औरसानां पुत्राणां शतकं मम। भविष्यति महाभाग वरमेतन्मदीप्सितम् ॥९॥
मत्पितुः पुत्रशतकं श्वशुरस्य च चक्षुषी। राज्यलाभो भवत्वेवं वरमेतन्मदीप्सितम् ॥१०॥
अंते सत्यवता सार्धं यास्यामि हरिमंदिरम्। समतीते लक्षवर्षे देहीदं मे जगत्प्रभो ॥११॥
जीवकर्मविपाकं च श्रोतुं कौतूहलं मम। विश्वनिस्तारबीजं च तन्मे व्याख्यातुमर्हसि॥१२॥

धर्मराज उवाच

भविष्यति महासाध्वि सर्वं मानसिकं तव। जीवकर्मविपाकं च कथयामि निशामय ॥१३॥
शुभानामशुभानां च कर्मणां जन्म भारते। पुण्यक्षेत्रे च नाऽन्यत्र सर्वं च भुंजते जनाः १४॥
सुरा दैत्या दानवाश्च गन्धर्वा राक्षसादयः। नराश्च सर्वजनका न सर्वे जीविनः सति॥१५॥
विशिष्टजीविनः कर्म भुंजते सर्वयोनिषु। शुभाशुभं च सर्वत्र स्वर्गेषु नरकेषु च ॥१६॥
विशेषतो जीविनश्च भ्रमंते सर्वयोनिषु। शुभाशुभं भुंजते च कर्म पूर्वार्जितं परम् १७॥
शुभेन कर्मणा याति स्वर्लोकादिकमेव च। कर्मणा चाशुभेनैव भ्रमंति नरकेषु च ॥१८॥
कर्मनिर्मूलने भक्तिः सा चोक्ता द्विविधा सति। निर्वाणरूपा भक्तिश्च ब्रह्मणः प्रकृतेरिह ॥१९॥
रोगी कुकर्मणा जीवश्चाऽरोगी शुभकर्मणा। दीर्घजीवी च क्षीणायुः सुखी दुःखी च कर्मणा ॥
अन्धादयश्चांगहीनाः कर्मणा कुत्सितेन च। सिद्ध्यादिकमवाप्नोति सर्वोत्कृष्टेन कर्मणा २१॥
सामान्यं कथितं देवि विशेषं शृणु सुंदरि। सुदुर्लभं सुगोप्यं च पुराणेषु स्मृतिष्वपि ॥२२॥
दुर्लभा मानुषी जातिः सर्वजातिषु भारते। सर्वेभ्यो ब्राह्मणः श्रेष्ठः प्रशस्तः सर्वकर्मसु २३॥

ब्रह्मनिष्ठो द्विजश्चैव गरीयान् भारते सति । निष्कामश्च सकामश्च ब्राह्मणो द्विविधः सति२४॥
सकामाच्च प्रधानश्च निष्कामो भक्त एव च । कर्मभोगी सकामश्च निष्कामो निरुपद्रवः॥२५॥
स याति देहं त्यक्त्वा च पदं यत्तन्निरामयम् । पुनरागमनं नास्ति तेषां निष्कामिनां सति२६॥
सेवंते द्विभुजं कृष्णं परमात्मानमीश्वरम् । गोलोकं प्रति ते भक्ता दिव्यरूपविधारिणः२७॥
सकामिनो वैष्णवाश्च गत्वा वैकुण्ठमेव च । भारतं पुनरायांति तेषां जन्म द्विजातिषु ॥२८॥
काले गते च निष्कामा भवंत्येव क्रमेण च । भक्तिं च निर्मलां तेभ्यो दास्यामि निश्चितं पुनः॥
ब्राह्मणा वैष्णवाश्चैव सकामाः सर्वजन्मसु । न तेषां निर्मला बुद्धिर्विष्णुभक्तिविवर्जिताः३०॥
तीर्थाश्रिता द्विजा ये च तपस्यानिरताः सति । ते यांति ब्रह्मलोकं च पुनरायांति भारते ॥३१॥
स्वधर्मनिरता ये च तीर्थान्यत्रनिवासिनः । व्रजंति ते सत्यलोकं पुनरायांति भारते ॥३२॥
स्वधर्मनिरता विप्राः सूर्यभक्ताश्च भारते । व्रजंति ते सूर्यलोकं पुनरायांति भारते ॥३३॥
मूलप्रकृतिभक्ता ये निष्कामा धर्मचारिणः । मणिद्वीपं प्रयांत्येव पुनरावृत्तिवर्जितम् ॥३४॥
स्वधर्मे निरता भक्ताः शैवाः शाक्ताश्च गाणपाः । ते यांति शिवलोकं च पुनरायांति भारते॥३५॥
ये विप्रा अन्यदेवेज्याः स्वधर्मनिरताः सति । ते यांति सर्वलोकं च पुनरायांति भारते॥३६॥
हरिभक्ताश्च निष्कामाः स्वधर्मनिरता द्विजाः । ते यांति च हरेर्लोकं क्रमाद्भक्तिबलादहो ॥३७॥
स्वधर्मरहिता विप्रा देवान्यसेवनाः सदा । भ्रष्टाचाराश्च कामाश्च ते यांति नरकं ध्रुवम्॥३८॥
स्वधर्मनिरता एव वर्णाश्चत्वार एव च । भवंत्येव शुभस्यैव कर्मणः फलभोगिनः ॥३९॥
स्वकर्मरहिता ये च नरकं यांति ते ध्रुवम् । भारते न भवंत्येव कर्मणः फलभोगिनः ॥४०॥
स्वधर्मनिरता एव वर्णाश्चत्वार एव च । स्वधर्मनिरता विप्राः स्वधर्मनिरताय च ॥४१॥
कन्यां ददति विप्राय चंद्रलोकं प्रयांति ते । वसंति तत्र ते साध्वि यावदिंद्राश्चतुर्दश ॥४२॥
सालंकृताया दानेन द्विगुणं फलमुच्यते । सकामा यांति तल्लोकं न निष्कामाश्च साधवः४३॥
ते प्रयांति विष्णुलोकं फलसंघातवर्जिताः । गव्यं च रजतं स्वर्णं वस्त्रं सर्पिः फलं जलम् ॥४४॥
ये ददत्येव विप्रेभ्यश्चंद्रलोकं प्रयांति ते । वसंति ते च तल्लोके यावन्मन्वंतरं सति ॥४५॥
सुचिरात्सुचिरं वासं कुर्वन्ति तेन ते जनाः । ये ददति सुवर्णाश्च गाश्च ताम्रादिकं सति ॥४६॥
ते यांति सूर्यलोकं च शुचये ब्राह्मणाय च । वसंति ते तत्र लोके वर्षाणामयुतं सति ॥४७॥
विपुले सुचिरं वासं कुर्वन्ति च निरामयाः । ददाति भूमिं विप्रेभ्यो धनानि विपुलानि च॥४८॥
स याति विष्णुलोकं च श्वेतद्वीपं मनोहरम् । तत्रैव निवसत्येव यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥४९॥
विपुले विपुलं वासं करोति पुण्यवान्मुने । गृहं ददति विप्राय ये जना भक्तिपूर्वकम् ॥५०॥
ते यांति विष्णुलोकं च सुचिरं सुखदायकम् । गृहरेणुप्रमाणं च विष्णुलोके महत्तमे ॥५१॥

विपुले विपुलं वासं कुर्वंति मानवाः सति । यस्मै यस्मै च देवाय यो ददाति गृहं नरः॥५२॥
स याति तस्य लोकं च रेणुमानाब्दमेव च । सौधे चतुर्गुणं पुण्यं देशे शतगुणं फलम् ५३॥
प्रकृष्टे द्विगुणं तस्मादित्याह कमलोद्भवः । यो ददाति तडागं च सर्वपापापनुत्तये ॥५४॥
स याति जनलोकं च रेणुमानाब्दमेव च । वाप्यां फलं दशगुणं प्राप्नोति मानवः सदा५५॥
स तु वापीप्रदानेन तडागस्य फलं लभेत् । धनुश्चतुःसहस्रेण दैर्घ्यमानेन निश्चितम् ॥५६॥
न्यूना वा तावती प्रस्थे सा वापी परिकीर्तिता । दशवापीसमा कन्या यदि पात्रे प्रदीयते ॥५७॥
फलं ददाति द्विगुणं यदि साऽलंकृता भवेत् । यत्फलं च तडागे च तदुद्धारे च तत्फलम्॥५८॥
वाप्याश्च पंकोद्धरणे वापीतुल्यफलं लभेत् । अश्वत्थवृक्षमारोप्य प्रतिष्ठां यः करोति च ॥५९॥
स प्रयाति तपोलोकं वर्षाणामयुतं सति । पुष्पोद्यानं यो ददाति सावित्रि सर्वभूतये ॥६०॥
स वसेद्ध्रुवलोकं च वर्षाणामयुतं ध्रुवम् । यो ददाति विमानं च विष्णवे भारते सति॥६१॥
विष्णुलोके वसेत्सोऽपि यावन्मन्वतरं परम् । चित्रयुक्ते च विपुले फलं तस्य चतुर्गुणम्॥६२॥
तस्यार्धं शिबिकादाने फलमेव लभेद्ध्रुवम् । यो ददाति भक्तियुक्तो हरये दोलमंदिरम् ॥६३॥
वैष्णुलोके वसेत्सोऽपि यावन्मन्वंतरं शतम् । राजमार्गे सौधयुक्तं यः करोति पतिव्रते ॥६४॥
वर्षाणामयुतं सोऽपि शक्रलोके महीयते । ब्राह्मणेभ्योऽथ देवेभ्यो दाने समफलं लभेत् ६५॥
यद्धि दत्तं च तद्भुंक्ते न दत्तं नोपतिष्ठते । भुक्त्वा स्वर्गादिजं सौख्यं पुण्यवाञ्जन्म भारते६६॥
तभेद्विप्रकुलेष्वेव क्रमेणैवोत्तमादिषु । भारते पुण्यवान्विप्रो भुक्त्वा स्वर्गादिकं फलम्६७
पुनः सोऽपि भवेद्विप्रश्चैवं च क्षत्रियादयः । क्षत्रियो वाथ वैश्यो वा कल्पकोटिशतेन च॥६८॥
तपसा ब्राह्मणत्वं च न प्राप्नोति श्रुतौ श्रुतम् । नाऽभुक्तं क्षीयते कर्म कल्पकोटिशतैरपि ॥६९॥
अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् । देवतीर्थसहायेन कायव्यूहेन शुद्ध्यति ॥७०॥
एतत्ते कथितं किंचित्किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कंधे नारदनारायणसंवादे सावित्र्युपाख्याने
एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः

सावित्र्युवाच

यांति स्वर्गमन्यं च येनैव कर्मणा यम । मानवाः पुण्यवंतश्च तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥१॥

धर्मराज उवाच

अन्नदानं च विप्राय यः करोति च भारते । अन्नप्रमाणवर्षं च शिवलोके महीयते ॥२॥
अन्नदानं महादानमन्येभ्योऽपि करोति यः । अन्नदानप्रमाणं च शिवलोके महीयते ॥३॥

अन्नदानात्परं दानं न भूतं न भविष्यति । नाऽत्र पात्रपरीक्षा स्यान्न कालनियमः क्वचित् ४॥
देवेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो वा ददाति चासनं यदि । महीयते विष्णुलोके वर्षाणामयुतं सति ॥५॥
यो ददाति च विप्राय दिव्यां धेनुं पयस्विनीम् । तल्लोममानवर्षं च विष्णुलोके महीयते ॥६॥
चतुर्गुणं पुण्यदिने तीर्थे शतगुणं फलम् । दानं नारायणक्षेत्रे फलं कोटिगुणं भवेत् ॥७॥
गां यो ददाति विप्राय भारते भक्तिपूर्वकम् । वर्षाणामयुतं चैव चंद्रलोके महीयते ॥८॥
यश्चोभयमुखीदानं करोति ब्राह्मणाय च । तल्लोममानवर्षं च विष्णुलोके महीयते ॥९॥
यो ददाति ब्राह्मणाय श्वेतच्छत्रं मनोहरम् । वर्षाणामयुतं सोऽपि मोदते वरुणालये ॥१०॥
विप्राय पीडितांगाय वस्त्रयुग्मं ददाति च । महीयते वायुलोके वर्षाणामयुतं सति ॥११॥
यो ददाति ब्राह्मणाय शालग्रामं सवस्त्रकम् । महीयते स वैकुंठे यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥१२॥
यो ददाति ब्राह्मणाय दिव्यां शय्यां मनोहराम् । महीयते चंद्रलोके यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥१३॥
यो ददाति प्रदीपं च देवेभ्यो ब्राह्मणाय च । यावन्मन्वंतरं सोऽपि वह्निलोके महीयते ॥१४॥
करोति गजदानं च यदि विप्राय भारते । यावदिंद्रो नरस्तावदिंद्रस्याऽर्धासने वसेत् ॥१५॥
भारते योऽश्वदानं च करोति ब्राह्मणाय च । मोदते वारुणे लोके यावदिंद्राश्चतुर्दश ॥१६॥
प्रकृष्टां शिविकां यो हि ददाति ब्राह्मणाय च । मोदते वारुणे लोके यावदिंद्राश्चतुर्दश ॥१७॥
प्रकृष्टां वाटिकां यो हि ददाति ब्राह्मणाय च । महीयते वायुलोके यावन्मन्वतरं सति ॥१८॥
यो ददाति च विप्राय व्यजनं श्वेतचामरम् । महीयते वायुलोके वर्षाणामयुतं ध्रुवम् ॥१९॥
धान्यं रत्नं यो ददाति चिरंजीवी भवेत्सुधीः । दाता ग्रहीता तौ द्वौ च ध्रुवं वैकुण्ठगामिनौ २०॥
सततं श्रीहरेर्नाम भारते यो जपेन्नरः । स एव चिरजीवी च ततो मृत्युः पलायते ॥२१॥
यो नरो भारते वर्षे दोलनं कारयेत्सुधीः । पूर्णिमारजनीशेषे जीवन्मुक्तो भवेन्नरः ॥२२॥
इहलोके सुखं भुक्त्वा यात्यंते विष्णुमंदिरम् । निश्चितं निवसेत्तत्र शतमन्वंतरावधि ॥२३॥
फलमुत्तरफल्गुन्यां ततोऽपि द्विगुणं भवेत् । कल्पांतजीवी स भवेदित्याह कमलोद्भवः ॥२४॥
तिलदानं ब्राह्मणाय यः करोति च भारते । तिलप्रमाणवर्षं च मोदते शिवमंदिरे ॥२५॥
ततः सुयोनिं संप्राप्य चिरजीवी भवेत्सुखी । ताम्रपात्रस्य दानेन द्विगुणं च फलं लभेत् ॥२६॥
सालंकृतां च भोग्यां च सवस्त्रां सुंदरीं प्रियाम् । यो ददाति ब्राह्मणाय भारते च पतिव्रताम् ॥२७॥
महीयते चंद्रलोके यावदिंद्राश्चतुर्दश । तत्र स्वर्वेश्यया सार्धं मोदते च दिवानिशम् ॥२८॥
ततो गंधर्वलोके च वर्षाणामयुतं ध्रुवम् । दिवानिशं कौतुकेन चोर्वश्या सह मोदते ॥२९॥
ततो जन्मसहस्रं च प्राप्नोति सुंदरीं प्रियाम् । सतीं सौभाग्ययुक्तां च कोमलां प्रियवादिनीम् ३०॥
प्रददाति फलं चारु ब्राह्मणाय च यो नरः । फलप्रमाणवर्षं च शक्रलोके महीयते ॥३१॥

पुनः सुयोनिं संप्राप्य लभते सुतमुत्तमम् । सफलानां च वृक्षाणां सहस्रं च प्रशंसितम् ॥३२॥
केवलं फलदानं वा ब्राह्मणाय ददाति च । सुचिरं स्वर्गवासं च कृत्वा याति च भारते ॥३३॥
नानाद्रव्यसमायुक्तं नानासस्यसमन्वितम् । ददाति यश्च विप्राय भारते विपुलं गृहम् ॥३४॥
सुरलोके वसेत्सोऽपि यावन्मन्वंतरं शतम् । ततः सुयोनिं संप्राप्य स महाधनवान्भवेत् ॥३५॥
यो नरः सस्यसंयुक्तां भूमिं च सुचिरां सति । ददाति भक्त्या विप्राय पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥३६॥
महीयते च वैकुण्ठे मन्वतरशतं ध्रुवम् । पुनः सुयोनिं संप्राप्य महांश्च भूमिपो भवेत्॥३७॥
तं न त्यजति भूमिश्च जन्मनां श..कं परम् । श्रीमांश्च धनवांश्चैव पुत्रवांश्च प्रजेश्वरः ॥३८॥
यो व्रजं च प्रकृष्टं च ग्रामं दद्यान्निजाय च । लक्षमन्वंतरं चैव वैकुण्ठे स महीयते ॥३९॥
पुनः सुयोनिं संप्राप्य ग्रामलक्षसमन्वितम् । न जहाति च तं पृथ्वी जन्मनां लक्षमेव च ॥४०॥
सुप्रजं च प्रकृष्टं च पक्वसस्यसमन्वितम् । नानापुष्करिणीवृक्षफलवल्लीसमन्वितम् ॥४१॥
नगरं यश्च विप्राय ददाति भारते भुवि । महीयते स कैलासे दशलक्षेंद्रकालकम् ॥४२॥
पुनः सुयोनिं संप्राप्य राजेन्द्र भारते भवेत् । नगराणां च नियुतं स लभेन्नाऽत्र संशयः ॥४३॥
धरा तं न जहात्येव जन्मनामयुतं ध्रुवम् । परमैश्वर्यनियुतो भवेदेव महीतले ॥४४॥
नगराणां च शतकं देशं यो हि द्विजातये । सुप्रकृष्टं मध्यकृष्टं प्रजायुक्तं ददाति च ॥४५॥
वापीतडागसंयुक्तं नानावृक्षसमन्वितम् । महीयते स वैकुठे कोटिमन्वंतरावधि ॥४६॥
पुनः सुयोनिं संप्राप्य जंबुद्वीपपतिर्भवेत् । परमैश्वर्यसंयुक्तो यथा शक्रस्तथा भुवि ॥४७॥
मही तं न जहात्येव जन्मनां कोटिमेव च । कल्पांतजीवी स भवेद्राजराजेश्वरो महान् ॥४८॥
स्वाधिकारं समग्रं च यो ददाति द्विजातये । चतुर्गुणं फलं चांते भवेत्तस्य न संशयः ॥४९॥
जंबुद्वीपं यो ददाति ब्राह्मणाय तपस्विने । फलं शतगुणं चांते भवेत्तस्य न संशयः ॥५०॥
जंबुद्वीपमहीदातुः सर्वतीर्थानि सेवितुः । सर्वेषां तपसां कर्तुः सर्वेषां वासकारिणः ॥५१॥
सर्वदानप्रदातुश्च सर्वसिद्धेश्वरस्य च । अस्त्येव पुनरावृत्तिर्न भक्तस्य महेशितुः ॥५२॥
असंख्यब्रह्मणां पातं पश्यंति भुवनेशितुः । निवसंति मणिद्वीपे श्रीदेव्याः परमे पदे ॥५३॥
देवीमंत्रोपासकाश्च विहाय मानवीं तनुम् । विभूतिं दिव्यरूपं च जन्ममृत्युजराहरम् ॥५४॥
लब्ध्वा देव्याश्च सारूप्यं देवीसेवां च कुर्वते । पश्यंति ते मणिद्वीपे सखंडं लोकसंक्षयम् ॥५५॥
नश्यंति देवाः सिद्धाश्च विश्वानि निखिलानि च । देवीभक्ता न नश्यंति जन्ममृत्युजराहराः ॥५६॥
कीर्त्तिके तुलसीदानं करोति हरये च यः । युगत्रयप्रमाणं च मोदते हरिमंदिरे ॥५७॥
पुनः सुयोनिं संप्राप्य हरिभक्तिं लभेद्ध्रुवम् । जितेंद्रियाणां प्रवरः स भवेद्भारते भुवि ॥५८॥
मध्ये यः स्नाति गंगायामरुणोदयकालतः । युगषष्टिसहस्राणि मोदते हरिमंदिरे ॥५९॥

पुनः सुयोनिं संप्राप्य विष्णुमंत्रं लभेद्ध्रुवम् । त्यक्त्वा च मानुषं देहं पुनर्याति हरेः पदम्॥६०॥
नास्ति तत्पुनरावृत्तिर्वैकुण्ठाच्च महीतले । करोति हरिदास्यं च तथा सारूप्यमेव च ॥६१॥
नित्यस्नायी च गंगायां स पूतः सूर्यवद्भुवि । पदे पदेऽश्वमेधस्य लभते निश्चितं फलम् ॥६२॥
तस्यैव पादरजसा सद्यःपूता वसुंधरा । मोदते स च वैकुण्ठे यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥६३॥
पुनः सुयोनिं संप्राप्य हरिभक्तिं लभेद्ध्रुवम् । जीवन्मुक्तोऽतितेजस्वी तपस्विप्रवरो भवेत् ॥६४॥
स्वधर्मनिरतः शुद्धो विद्वांश्च स जितेंद्रियः । मीनकर्कटयोर्मध्ये गाढं तपति भास्करः ॥६५॥
भारते यो ददात्येव जलमेव सुवासितम् । स मोदते च कैलासे यावदिंद्राश्चतुर्दश ॥६६॥
पुनः सुयोनिं संप्राप्य रूपवांश्च सुखी भवेत् । शिवभक्तश्च तेजस्वी वेदवेदांगपारगः ॥६७॥
वैशाखे सक्तुदानं च यः करोति द्विजातये । सक्तुरेणुप्रमाणाब्दं मोदते शिवमंदिरे ॥६८॥
करोति भारते यो हि कृष्णजन्माष्टमीव्रतम् । शतजन्मकृतं पापं मुच्यते नाऽत्र संशयः ॥६९॥
वैकुण्ठे मोदते सोऽपि यावदिंद्राश्चतुर्दश । पुनः सुयोनिं संप्राप्य कृष्णे भक्तिं लभेद्ध्रुवम् ७०॥
इहैव भारते वर्षे शिवरात्रिं करोति यः । मोदते शिवलोके स सप्तमन्वंतरावधि ॥७१॥
शिवाय शिवरात्रौ च बिल्वपत्रं ददाति च । पत्रमानयुगं तत्र मोदते शिवमंदिरे ॥७२॥
पुनः सुयोनिं संप्राप्य शिवभक्तिं लभेद्ध्रुवम् । विद्यावान्पुत्रवाञ्छ्रीमान्प्रजावान्भूमिमान्भवेत् ॥
चैत्रमासेऽथवा माघे शंकरं योऽर्चयेद्व्रती । करोति नर्तनं भक्त्या वेत्रपाणिर्दिवानिशम्॥७४॥
मासं वाऽप्यर्धमासं वा दश सप्त दिनानि च । दिनमानयुगं सोऽपि शिवलोके महीयते ॥७५॥
श्रीरामनवमीं यो हि करोति भारते पुमान् । सप्तमन्वंतरं यावन्मोदते विष्णुमंदिरे ॥७६॥
पुनः सुयोनिं संप्राप्य रामभक्तिं लभेद्ध्रुवम् । जितेंद्रियाणां प्रवरो महांश्च धनवान्भवेत् ॥७७॥
शारदीयां महापूजां प्रकृतेर्यः करोति च । महिषैश्छागलैर्मेषैः खड्गैर्भेकादिभिः सति॥७८॥
नैवेद्यैरुपहारैश्च धूपदीपादिभिस्तथा । नृत्यगीतादिभिर्वाद्यैर्नानाकौतुकमंगलम् ॥७९॥
शिवलोके वसेत्सोऽपि सप्तमन्वन्तरावधि । पुनः सुयोनिं संप्राप्य नरो बुद्धिं च निर्मलाम्८०॥
अतुलां श्रियमाप्नोति पुत्रपौत्रविवर्धनम् । महाप्रभावयुक्तश्च गजवाजिसमन्वितः ॥८१॥
राजराजेश्वरः सोऽपि भवेदेव न संशयः । ततः शुक्लाष्टमीं प्राप्य महालक्ष्मीं च योऽर्चयेत्८२॥
नित्यं भक्त्या पक्षमेकं पुण्यक्षेत्रे च भारते । दत्त्वा तस्यै प्रकृष्टानि चोपचाराणि षोडश ॥८३॥
गोलोके च वसेत्सोऽपि यावदिंद्राश्चतुर्दश । पुनः सुयोनिं संप्राप्य राजराजेश्वरो भवेत् ॥८४॥
कार्त्तिकीपूर्णिमायां च कृत्वा तु रासमंडलम् । गोपानां शतकं कृत्वा गोपीनां शतकं तथा ॥८५॥
शिलायां प्रतिमायां च श्रीकृष्णं राधया सह । भारते पूजयेद्भक्त्या चोपहाराणि षोडश ॥८६॥
गोलोके वसते सोऽपि यावद्वै ब्रह्मणो वयः । भारतं पुनरागत्य कृष्णे भक्तिं लभेद्दृढाम् ॥८७॥

क्रमेण सुदृढां भक्तिं लब्ध्वा मंत्रं हरेरहो। देहं त्यक्त्वा च गोलोकं पुनरेव प्रयाति सः॥८८॥
ततः कृष्णस्य सारूप्यं पार्षदप्रवरो भवेत्। पुनस्तत्पतनं नास्ति जरामृत्युहरो भवेत् ॥८९॥
शुक्लां वाऽप्यथवा कृष्णां करोत्येकादशीं च यः। वैकुंठे मोदते सोऽपि यावद्वै ब्रह्मणो वयः॥९०॥
भारतं पुनरागत्य कृष्णभक्तिं लभेद् ध्रुवम्। क्रमेण भक्तिं सुदृढां करोत्येकां हरेरहो ॥९१॥
देहं त्यक्त्वा च गोलोकं पुनरेव प्रयाति सः। ततः कृष्णस्य सारूप्यं संप्राप्य पार्षदो भवेत्॥९२॥
पुनस्तत्पतनं नास्ति जरामृत्युहरो भवेत्। भाद्रे च शुक्लद्वादश्यां यः शक्रं पूजयेन्नरः ॥९३॥
षष्टिवर्षसहस्राणि शक्रलोके महीयते। रविवारे च संक्रांत्यां सप्तम्यां शुक्लपक्षके ॥९४॥
संपूज्याऽर्कं हविष्यान्नं यः करोति च भारते। महीयते सोऽर्कलोके यावदिंद्राश्चतुर्दश ॥९५॥
भारतं पुनरागत्य चारोगी श्रीयुतो भवेत्। ज्येष्ठकृष्णचतुर्दश्यां सावित्रीं यो हि पूजयेत् ॥९६॥
महीयते ब्रह्मलोके सप्तमन्वंतरावधि। पुनर्महीं समागत्य श्रीमानतुलविक्रमः ॥९७॥
चिरंजीवी भवेत्सोऽपि ज्ञानवान्संपदायुतः। माघस्य शुक्लपंचम्यां पूजयेद्यः सरस्वतीम् ॥९८॥
संयतो भक्तितो दत्त्वा चोपचाराणि षोडश। महीयते मणिद्वीपे यावद्ब्रह्म दिवानिशम्॥९९॥
संप्राप्य च पुनर्जन्म स भवेत्कविपंडितः। गां सुवर्णादिकं यो हि ब्राह्मणाय ददाति च१००॥
नित्यं जीवनपर्यंतं भक्तियुक्तश्च भारते। गवां लोमप्रमाणाब्दं द्विगुणं विष्णुमंदिरे १०१॥
मोदते हरिणा सार्धं क्रीडाकौतुकमंगलैः। तदंते पुनरागत्य राजराजेश्वरो भवेत् १०२॥
श्रीमांश्च पुत्रवान्विद्वाञ्ज्ञानवान्सर्वतः सुखी। भोजयेद्योऽपि मिष्टान्नं ब्राह्मणेभ्यश्च भारते १०३॥
विप्रलोमप्रमाणाब्दं मोदते विष्णुमंदिरे। ततः पुनरिहागत्य सुखी च धनवान्भवेत् १०४॥
विद्वान्सुचिरजीवी च श्रीमानतुलविक्रमः। यो वक्ति वा ददात्येव हरेर्नामानि भारते १०५॥
युगं नामप्रमाणं च विष्णुलोके महीयते। ततः पुनरिहागत्य स सुखी धनवान्भवेत् १०६॥
यदि नारायणक्षेत्रे फलं कोटिगुणं भवेत्। नाम्नां कोटिं हरेर्यो हि क्षेत्रे नारायणे जपेत् १०७॥
सर्वपापविनिर्मुक्तो जीवन्मुक्तो भवेद्ध्रुवम्। न लभेत्स पुनर्जन्म वैकुंठे स महीयते १०८॥
लभेद्विष्णोश्च सारूप्यं न तस्य पतनं भवेत्। विष्णुभक्तिं लभेत्सोऽपि विष्णुसारूप्यमाप्नुयात् ॥
शिवं यः पूजयेन्नित्यं कृत्वा लिंगं च पार्थिवम्। यावज्जीवनपर्यंतं स याति शिवमंदिरम् ॥११०॥
मृदो रेणुप्रमाणाब्दं शिवलोके महीयते। ततः पुनरिहागत्य राजेंद्रो भारते भवेत् ॥१११॥
शिलां च पूजयेन्नित्यं शिलातोयं च भक्षति। महीयते च वैकुण्ठे यावद्वै ब्रह्मणः शतम् ॥११२॥
ततो लब्ध्वा पुनर्जन्म हरिभक्तिं च दुर्लभाम्। महीयते विष्णुलोके न तस्य पतनं भवेत्॥१३॥
तपांसि चैव सर्वाणि व्रतानि निखिलानि च। कृत्वा तिष्ठति वैकुण्ठे यावदिंद्राश्चतुर्दश ॥१४॥
ततो लब्ध्वा पुनर्जन्म राजेंद्रो भारते भवेत्। ततो मुक्तो भवेत्पश्चात्पुनर्जन्म न विद्यते११५॥

यः स्नात्वा सर्वतीर्थेषु भुवः कृत्वा प्रदक्षिणाम्।
स तु निर्वाणतां याति न तु जन्म भवेद्भुवि ॥११६॥
पुण्यक्षेत्रे भारते च योऽश्वमेधं करोति च। अश्वलोममिताब्दं च शक्रस्यार्धासनं भजेत्१७॥
चतुर्गुणं राजसूयफलमाप्नोति मानवः। सर्वेभ्योऽपि मखेभ्यो हि परो देवीमखः स्मृतः१८॥
विष्णुना च कृतः पूर्वं ब्रह्मणा च वरानने। शंकरेण महेशेन त्रिपुरासुरनाशने ॥११९॥
शक्तियज्ञः प्रधानश्च सर्वयज्ञेषु सुन्दरि। नाऽनेन सदृशो यज्ञस्त्रिषु लोकेषु विद्यते ॥१२०॥
दक्षेण च कृतः पूर्वं महान्संभारसंयुतः। बभूव कलहो यत्र दक्षशंकरयोः सति ॥१२१॥
शेपुश्च नंदिनं विप्रा नंदी विप्रांश्च कोपतः। यद्धेतोर्दक्षयज्ञं च बभंज चंद्रशेखरः ॥१२२॥
चकार देवीयज्ञं स पुरा दक्षः प्रजापतिः। धर्मश्च कश्यपश्चैव शेषश्चाऽपि च कर्दमः१२३॥
स्वायंभुवो मनुश्चैव तत्पुत्रश्च प्रियव्रतः। शिवः सनत्कुमारश्च कपिलश्च ध्रुवस्तथा॥१२४॥
राजसूयसहस्राणां फलमाप्नोति निश्चितम्। देवीयज्ञात्परो यज्ञो नास्ति वेदे फलप्रदः॥१२५॥
वर्षाणां शतजीवी च जीवन्मुक्तो भवेद्ध्रुवम्। ज्ञानेन तेजसा चैव विष्णुतुल्यो भवेदिह १२६॥
देवानां च यथा विष्णुर्वैष्णवानां च नारदः। शास्त्राणां च यथा वेदा वर्णानां ब्राह्मणो यथा२७॥
तीर्थानां च यथा गंगा पवित्राणां शिवो यथा। एकादशी व्रतानां च पुष्पाणां तुलसी यथा २८॥
नक्षत्राणां यथा चंद्रः पक्षिणां गरुडो यथा। यथा स्त्रीणां च प्रकृती राधा वाणी वसुंधरा१२९॥
शीघ्राणां चेंद्रियाणां चंचलानां मनो यथा। प्रजापतीनां ब्रह्मा च प्रजानां च प्रजापतिः१३०॥
वृन्दावनं वनानां च वर्षाणां भारतं तथा। श्रीमतां च यथा श्रीश्च विदुषां च सरस्वती ३१॥
पतिव्रतानां दुर्गा च सौभाग्यानां च राधिका। देवीयज्ञस्तथा वत्से सर्वयज्ञेषु भामिनि १३२॥
अश्वमेधशतेनैव शक्रत्वं च लभेद्ध्रुवम्। सहस्रेण विष्णुपदं संप्राप्तः पृथुरेव च॥१३३॥
स्नानं च सर्वतीर्थानां सर्वयज्ञेषु दीक्षणम्। सर्वेषां च व्रतानां च तपसां फलमेव च॥१३४॥
पाठे चतुर्णां वेदानां प्रादक्षिण्यं भुवस्तथा। फलभूतमिदं सर्वं मुक्तिदं शक्तिसेवनम् ॥१३५॥
पुराणेषु च वेदेषु चेतिहासेषु सर्वतः। निरूपितं सारभूतं देवीपादांबुजार्चनम् ॥१३६॥
तद्वर्णनं च तद्ध्यानं तन्नामगुणकीर्तनम्। तत्स्तोत्रस्मरणं चैव वंदनं जपमेव च ॥१३७॥
तत्पादोदकनैवेद्यं भक्षणं नित्यमेव च। सर्वसम्मतमित्येवं सर्वेप्सितमिदं सति ॥१३८॥
भज नित्यं परं ब्रह्म निर्गुणं प्रकृतिं पराम्। गृहाण स्वामिनं वत्से सुखं वस च मंदिरे॥१३९॥
अयं ते कथितः कर्मविपाको मंगलो नृणाम्।
सर्वेप्सितः सर्वमतस्तत्त्वज्ञानप्रदः परः ॥१४०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कंधे त्रिंशोऽध्यायः ॥३०॥

अथैकत्रिंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

शक्तेरुत्कीर्तनं श्रुत्वा सावित्री यमवक्त्रतः । साश्रुनेत्रा सपुलका यमं पुनरुवाच सा ॥१॥

सावित्र्युवाच

शक्तेरुत्कीर्तनं धर्म सकलोद्धारकारणम् । श्रोतृणां चैव वक्तृणां जन्ममृत्युजराहरम् ॥२॥
दानवानां च सिद्धानां तपसां च परं पदम् । योगानां चैव वेदानां कीर्तनं सेवनं विभोः ॥३॥
मुक्तित्वममरत्वं च सर्वसिद्धित्वमेव च । श्रीशक्तिसेवकस्यैव कलां नार्हति षोडशीम् ॥४॥
भजामि केन विधिना वद वेदविदां वर । शुभकर्मविपाकं च श्रुतं नृणां मनोहरम् ॥५॥
कर्माशुभविपाकं च तन्मे व्याख्यातुमर्हसि । इत्युक्त्वा च सती ब्रह्मन्भक्तिनम्रात्मकंधरा॥६॥
तुष्टाव धर्मराजं च वेदोक्तेन स्तवेन च ।

सावित्र्युवाच

तपसा धर्ममाराध्य पुष्करे भास्करः पुरा ॥७॥
धर्मं सूर्यः सुतं प्राप धर्मराजं नमाम्यहम् । समता सर्वभूतेषु यस्य सर्वस्य साक्षिणः ॥८॥
अतो यन्नामशमनमिति तं प्रणमाम्यहम् । येनांतश्च कृतो विश्वे सर्वेषां जीविनां परम् ॥९॥
कामानुरूपं कालेन तं कृतांतं नमाम्यहम् । बिभर्ति दंडं दंडाय पापिनां शुद्धिहेतवे ॥१०॥
नमामि तं दंडधरं यः शास्ता सर्वजीविनाम् । विश्वं च कलयत्येव यः सर्वेषु च संततम् ॥११॥
अतीव दुर्निवार्यं च तं कालं प्रणमाम्यहम् । तपस्वी ब्रह्मनिष्ठो यः संयमी संजितेंद्रियः ॥१२॥
जीवानां कर्मफलदस्तं यमं प्रणमाम्यहम् । स्वात्मारामश्च सर्वज्ञो मित्रं पुण्यकृतां भवेत् ॥१३॥
पापिनां क्लेशदो यस्तं पुण्यं मित्रं नमाम्यहम् । यज्जन्म ब्रह्मणोंऽशेन ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा ॥१४॥
यो ध्यायति परं ब्रह्म तमीशं प्रणमाम्यहम् । इत्युक्त्वा सा च सावित्री प्रणनाम यमं मुने॥१५॥
यमस्तां शक्तिभजनं कर्मपाकमुवाच ह । इदं यमाष्टकं नित्यं प्रातरुत्थाय यः पठेत् ॥१६॥
यमात्तस्य भयं नास्ति सर्वपापात्प्रमुच्यते । महापापी यदि पठेन्नित्यं भक्तिसमन्वितः ॥१७॥
यमः करोति संशुद्धं कायव्यूहेन निश्चितम् ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कंधे एकत्रिंशोऽध्यायः ॥३१॥

अथ द्वात्रिंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

मायाबीजं महामंत्रं प्रदत्त्वा विधिपूर्वकम् । कर्माशुभविपाकं च तामुवाच रवेः सुतः ॥१॥

धर्मराज उवाच

शुभकर्मविपाकान्न नरकं याति मानवः। कर्माशुभविपाकं च कथयामि निशामय ॥२॥
नानापुराणभेदेन नामभेदेन भामिनि। नानाप्रकारं स्वर्गं च याति जीवः स्वकर्मभिः ॥३॥
शुभकर्मविपाकान्न नरकं याति कर्मभिः। कुकर्मणा च नरकं याति नानाविधं नरः ॥४॥
नरकाणां च कुंडानि संति नानाविधानि च। नानाशास्त्रप्रमाणेन कर्मभेदेन यानि च ॥५॥
विस्तृतानि च गतानि क्लेशदानि च दुःखिनाम्। भयंकराणि घोराणि हे वत्से कुत्सितानि च॥६॥
षडशीति च कुंडानि एवमन्यानि संति च। निबोध तेषां नामानि प्रसिद्धानि श्रुतौ सति ॥७॥
वह्निकुण्डं तप्तकुंडं क्षारकुण्डं भयानकम्। विट्कुण्डं मूत्रकुण्डं च श्लेष्मकुंडं च दुःसहम् ॥८॥
गरकुण्डं दूषिकुण्डं वासाकुण्डं तथैव च। शुक्रकुंडमसृक्कुण्डमश्रुकुण्डं च कुत्सितम् ॥९॥
कुण्डं गात्रमलानां च कर्णविट्कुण्डमेव च। मज्जाकुण्डं मांसकुण्डं नक्रकुण्डं च दुस्तरम् ॥१०॥
लोमकुण्डं केशकुण्डमस्थिकुण्डं च दुस्तरम्। ताम्रकुण्डं लोहकुण्डं प्रतप्तं क्लेशदं महत्॥११॥
चर्मकुण्डं तप्तसुराकुण्डं च परिकीर्तितम्। तीक्ष्णकंटककुण्डं च विषोदं विषकुंडकम् ॥१२॥
प्रतप्तकुण्डं तैलस्य कुन्तकुण्डं च दुर्वहम्। कृमिकुण्डं पूयकुण्डं सर्पकुण्डं दुरंतकम् ॥१३॥
मशकुण्डं दंशकुण्डं भीमं गरलकुण्डकम्। कुण्डं च वज्रदंष्ट्राणां वृश्चिकानां च सुव्रते॥१४॥
शरकुण्डं शूलकुण्डं खड्गकुण्डं च भीषणम्। गोलकुण्डं नक्रकुण्डं काककुण्डं शुचास्पदम् १५॥
मंथानकुण्डं बीजकुण्डं वज्रकुण्डं च दुःसहम्। तप्तपाषाणकुण्डं च तीक्ष्णपाषाणकुण्डकम् १६॥
लालाकुण्डं मसीकुण्डं चूर्णकुण्डं तथैव च। चक्रकुण्डं वक्रकुण्डं कूर्मकुण्डं महोल्बणम् ॥१७॥
ज्वालाकुंडं भस्मकुण्डं दग्धकुण्डं शुचिस्मिते। तप्तसूचीमसिपत्रं क्षुरधारं सूचीमुखम् ॥१८॥
गोकामुखं नक्रमुखं गजदंशं च गोमुखम्। कुम्भीपाकं कालसूत्रं मत्स्योदं कृमिकंतुकम् ॥१९॥
पांसुभोज्यं पाशवेष्टं शूलप्रोतं प्रकंपनम्। उल्कामुखमंधकूपं वेधनं ताडनं तथा ॥२०॥
जालरंध्रं देहचूर्णं दलनं शोषणं कषम्। शूर्पं ज्वालामुखं चैव धूमांधं नागवेष्टनम् ॥२१॥
कुण्डान्येतानि सावित्रि पापिनां क्लेशदानि च। नियुतैः किंकरगणै रक्षितानि च संततम् ॥२२॥
दंडहस्तैः पाशहस्तैर्मदमत्तैर्भयंकरैः। शक्तिहस्तैर्गदाहस्तैरसिहस्तैः सुदारुणैः ॥२३॥
तमोयुक्तैर्दयाहीनैर्निवार्यैश्च न सर्वतः। तेजस्विभिश्च निःशंकैराताम्रपिंगलोचनै ॥२४॥
योगयुक्तैः सिद्धियुक्तैर्नानारूपधरैर्भटैः। आसन्नमृत्युभिर्दृष्टैः पापिभिः सर्वजीविभिः॥२५॥
स्वकर्मनिरतैः सर्वैः शाक्तैः सौरैश्च गाणपैः। अदृश्यैः पुण्यकृद्भिश्च सिद्धैर्योगिभिरेव च २६॥
स्वधर्मनिरतैर्वापि विततैर्वा स्वतंत्रकैः। बलवद्भिश्च निःशंकैः स्वप्नदृष्टैश्च वैष्णवैः॥२७॥
एतत्ते कथितं साध्वि कुण्डसंख्यानिरूपणम्। येषां निवासो यत्कुण्डे निबोध कथयामि ते ॥२८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कंधे नारदनारायणसंवादे द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥३२॥

अथ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः

धर्मराज उवाच

हरिसेवारतः शुद्धो योगसिद्धो व्रती सति । तपस्वी ब्रह्मचारी च न याति नरकं ध्रुवम् ॥१॥
कटुवाचा बांधवांश्च बललेपेन यो नरः । दग्धान्करोति बलवान्वह्निकुण्डं प्रयाति सः ॥२॥
स्वगात्रलोममानाब्दं तत्र स्थित्वा हुताशने । पशुयोनिमवाप्नोति रौद्रदग्धां त्रिजन्मनि ॥३॥
ब्राह्मणं तृषितं तप्तं क्षुधितं गृहमागतम् । न भोजयति यो मूढस्तप्तकुंडं प्रयाति सः ॥४॥
तत्र तल्लोममानं च वर्षं स्थित्वा च दुःखदे । तप्तस्थले वह्नितल्पे पक्षी च सप्तजन्मसु ॥५॥
रविवारे च संक्रांत्याममायां श्राद्धवासरे । वस्त्राणां क्षारसंयोगं करोति केवलं नरः ॥६॥
स याति क्षारकुंडं च सूत्रमानाब्दमेव च । स व्रजेद्रजकीं योनिं सप्तजन्मसु भारते ॥७॥
मूलप्रकृतिनिंदां यः कुरुते मानवाधमः । वेदनिंदां शास्त्रनिंदां पुराणानां तथैव च ॥८॥
ब्रह्मविष्णुशिवादीनां तथा निंदापरो जनः । गौरीवाण्यादिदेवीनां तथा निंदापरो जनः ॥९॥
सर्वे ते निरये यांति तस्मिन्कुंडे भयानके । नातः परतरं कुंडं दुःखदं तु भविष्यति ॥१०॥
तत्र स्थित्वाऽनेककल्पं सर्पयोनिं व्रजेत्पुनः । देवीनिंदापराधस्य प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥११॥
स्वदत्तां परदत्तां वा वृत्तिं च सुरविप्रयोः । षष्टिवर्षसहस्राणि विट्कुंडं च प्रयाति सः ॥१२॥
तावंत्येव च वर्षाणि विड्भोजी तत्र तिष्ठति । षष्टिवर्षसहस्राणि विट्कृमिश्च पुनर्भुवि ॥१३॥
परकीयतडागे च तडागं यः करोति च । उत्सृजेद्दैवदोषेण मूत्रकुंडं प्रयाति सः ॥१४॥
तद्रेणुमानवर्षं च तद्भोजी तत्र तिष्ठति । पुनः पूर्णशताब्दं च स वृषो भारते भवेत् ॥१५॥
एकाकी मिष्टमश्नाति श्लेष्मकुंडं प्रयाति च । पूर्णमब्दशतं चैव तद्भोजी तत्र तिष्ठति ॥१६॥
ततः पूर्णशताब्दं च स प्रेतो भारते भवेत् । श्लेष्ममूत्रपरं चैव पूयं भुंक्ते ततः शुचिः ॥१७॥
पितरं मातरं चैव गुरुं भार्यां सुतं सुताम् । यो न पुष्णात्यनाथं च गरकुंडं प्रयाति सः॥१८॥
पूर्णमब्दशतं चैव तद्भोजी तत्र तिष्ठति । ततो व्रजेद्भूतयोनिं शतवर्षं ततः शुचिः ॥१९॥
दृष्ट्वातिथिं वक्रचक्षुः करोति यो हि मानवः । पितृदेवास्तस्य जलं न गृह्णंति च पापिनः ॥२०॥
यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च । इहैव लभते चांते दूषिकाकुंडमाव्रजेत् ॥२१॥
पूर्णमब्दशतं चैव तद्भोजी तत्र तिष्ठति । ततो व्रजेद्भूतयोनिं शतवर्षं ततः शुचिः ॥२२॥
दत्त्वा द्रव्यं च विप्राय चान्यस्मै दीयते यदि । स तिष्ठति वसाकुंडे तद्भोजी शतवत्सरम् ॥२३॥
कृकलासो भवेत्सोऽपि भारते सप्तजन्मसु । ततो भवेन्महारौद्रो दरिद्रोऽल्पायुरेव च ॥२४॥
पुमांसं कामिनी वापि कामिनीं वा पुमानथ । यः शुक्रं पाययत्येव शुक्रकुंडं प्रयाति सः ॥२५॥
पूर्णमब्दशतं चैव तद्भोजी तत्र तिष्ठति । कृमियोनिं शताब्दं च व्रजेद्भूत्वा ततः शुचिः२६॥

संताड्य च गुरुं विप्रं रक्तपातं च कारयेत् । स च तिष्ठत्यसृक्कुंडे तद्भोजी शतवत्सरम् ॥२७॥
ततो लभेद्व्याघ्रजन्म सप्तजन्मसु भारते । ततः शुद्धिमवाप्नोति मानवश्च क्रमेण ह ॥२८॥
योऽश्रु तत्याज गायंतं भक्तं दृष्ट्वा सगद्गदम् । श्रीकृष्णगुणसंगीते हसत्येव हि यो नरः ॥२९॥
स वसेदश्रुकुण्डे च तद्भोजी शतवर्षकम् । ततो भवेच्च चंडालस्त्रिजन्मनि ततः शुचिः ३०॥
करोति शठतां तद्वन्नित्यं सुहृदि यो नरः । कुंडं गात्रमलानां च स प्रयाति शताब्दकम् ३१॥
ततः सा गर्दभीं योनिमवाप्नोति त्रिजन्मनि । त्रिजन्मनि च सार्गालीं ततः शुद्धो भवेद्ध्रुवम् ॥
बधिरं यो हसत्येव निंदत्येवाभिमानतः । स वसेत्कर्णविट्कुंडे तद्भोजी शतवत्सरम् ॥३३॥
ततो भवेत्स बधिरो दरिद्रः सप्तजन्मसु । सप्तजन्मन्यंगहीनस्ततः शुद्धिं लभेद्ध्रुवम् ॥३४॥
लोभात्स्वभरणार्थाय जीविनं हंति यो नरः । मज्जाकुंडे वसेत्सोपि तद्भोजी लक्षवत्सरम् ॥३५॥
ततो भवेच्च शशको मीनश्च सप्तजन्मसु । त्रिजन्मनि वराहश्च कुक्कुटः सप्तजन्मसु ॥३६॥
एणादयश्च कर्मभ्यस्ततः शुद्धिं लभेद्ध्रुवम् । स्वकन्यापालनं कृत्वा विक्रीणाति च यो नरः ३७॥
अर्थलोभान्महामूढो मांसकुंडं प्रयाति सः । कन्यालोमप्रमाणाब्दं तद्भोजी तत्र तिष्ठति ॥३८॥
तस्य दण्डप्रहारं च कुर्वंति यमकिंकराः । मांसभारं मूर्ध्नि कृत्वा रक्तभारं लिहेत्क्षुधा॥३९॥
ततो हि भारते पापी कन्याविट्क्रिमिगो भवेत् । षष्टिवर्षसहस्राणि व्याधश्च सप्तजन्मसु ॥४०॥
त्रिजन्मनि वराहश्च कुक्कुटः सप्तजन्मसु । मंडूको हि जलौकाश्च सप्तजन्मसु भारते ॥४१॥
सप्तजन्मसु काकश्च ततः शुद्धिं लभेद्ध्रुवम् । व्रतानामुपवासानां श्राद्धादीनां च संगमे ॥४२॥
करोति यः क्षौरकर्म सोऽशुचिः सर्वकर्मसु । स च तिष्ठति कुंडं च नखादीनां च सुंदरि ॥४३॥
तद्दैवदिनमानाब्दं तद्भोजी दंडताडितः । सकेशं पार्थिवं लिंगं यो वाऽर्चयति भारते ॥४४॥
स तिष्ठति केशकुंडे मृद्रेणुमानवर्षकम् । तदंते यावनीं योनिं प्रयाति हरकोपतः ॥४५॥
शताब्दाच्छुद्धिमाप्नोति राक्षसः स भवेद्ध्रुवम् । पितॄणां यो विष्णुपदे पिंडं नैव ददाति च॥४६॥
स च तिष्ठत्यस्थिकुण्डे स्वलोमाब्दं महोल्बणे । ततः सुयोनिं संप्राप्य कुखंजः सप्तजन्मसु ॥४७॥
भवेन्महादरिद्रश्च ततः शुद्धो हि देहतः । यः सेवते महामूढो गुर्विणीं च स्वकामिनीम् ४८
प्रतप्ते ताम्रकुण्डे च शतवर्षं स तिष्ठति । अवीरान्नं च यो भुंक्ते ऋतुस्नातान्नमेव च॥४९॥
लोहकुण्डे शताब्दं च स च तिष्ठति तप्तके । स व्रजेद्रजकीं योनिं काकानां सप्तजन्मसु ॥५०॥
महाव्रणी दरिद्रश्च ततः शुद्धो भवेन्नरः । यो हि चर्माक्तहस्तेन देवद्रव्यमुपस्पृशेत् ॥५१॥
शतवर्षप्रमाणं च चर्मकुण्डे स तिष्ठति । यः शूद्रेणाऽभ्यनुज्ञातो भुंक्ते शूद्रान्नमेव च ५२॥
स च सप्त सुराकुण्डं शताब्दं तिष्ठति द्विजः । ततो भवेच्छूद्रयाजी ब्राह्मणः सप्तजन्मसु ॥५३॥
शूद्रश्राद्धान्नभोजी च ततः शुद्धो भवेद्ध्रुवम् । वाग्दुष्टः कटुको वाचा ताडयेत्स्वामिनं सदा ॥५४॥

तीक्ष्णकंटककुण्डे स तद्भोजी तत्र तिष्ठति। ताडितो यमदूतेन दण्डेन च चतुर्युगम् ॥५५॥
तत उच्चैःश्रवाः सप्तजन्मस्वेव ततः शुचिः। विषेण जीवनं हंति निर्दयो यो हि मानवः ॥५६॥
विषकुण्डे च तद्भोजी सहस्राब्दं च तिष्ठति। ततो भवेन्नृघाती च व्रणी च शतजन्मसु ॥५७॥
सप्तजन्मसु कुष्ठी च ततः शुद्धो भवेद्ध्रुवम्। दण्डेन ताडयेद्गां हि वृषं च वृषवाहकः ॥५८॥
भृत्यद्वारा स्वतंत्रो वा पुण्यक्षेत्रे च भारते। प्रतप्ते तैलकुण्डेऽग्नौ तिष्ठतिस्म चतुर्युगम् ॥५६॥
गवां लोमप्रमाणाब्दं वृषो भवति तत्परम्। कुन्तेन हंति यो जीवं वह्निलोहेन हेलया ॥६०॥
कुन्तकुण्डे वसेत्सोऽपि वर्षाणामयुतं सति। ततः सुयोनिं संप्राप्य चोदरे व्याधिसंयुतः ॥६१॥
जन्मनैकेन क्लेशेन ततः शुद्धो भवेन्नरः। यो भुंक्ते च वृथा मांसं मांसलोभी द्विजाधमः६२॥
हरेरनैवेद्यभोजी कृमिकुण्डं प्रयाति सः। स्वलोममानवर्षं च तद्भोजी तत्र तिष्ठति ॥६३॥
ततो भवेन्म्लेच्छजातिस्त्रिजन्मनि ततो द्विजः। ब्राह्मणः शूद्रयाजी च शूद्रश्राद्धान्नभोजकः॥६४॥
शूद्राणां शवदाही च पूयकुण्डे वसेद्ध्रुवम्। यावल्लोमप्रमाणाब्दं यमदंडेन सुव्रते ॥६५॥
ताडितो यमदूतेन तद्भोजी तत्र तिष्ठति। ततो भारतमागत्य स शूद्रः सप्तजन्मसु ॥६६॥
महारोगी दरिद्रश्च बधिरो मूक एव च। कृष्णं पद्मं च के यस्य तं सर्पं हंति यो नरः॥६७॥
स्वलोममानवर्षं च सर्पकुण्डं प्रयाति सः। सर्पेण भक्षितः सोऽथ यमदूतेन ताडितः ॥६८॥
वसेच्च सर्पविड्भोजी ततः सर्पो भवेद्ध्रुवम्। ततो भवेन्मानवश्च स्वल्पायुर्दद्रुसंयुतः ॥६६॥
महाक्लेशेन तन्मृत्युः सर्पेण भक्षिताद् ध्रुवम्। विधिप्रदत्तजीव्यांश्च क्षुद्रजंतूंश्च हंति यः ॥७०॥
स दंशमशयोः कुण्डे जंतुमानाब्दमेव च। दिवानिशं भक्षितस्तैरनाहारश्च शब्दवान् ॥७१॥
हस्तपादादिबद्धश्च यमदूतेन ताडितः। ततो भवेत्क्षुद्रजंतुर्जातिश्च यावनी भवेत् ॥७२॥
ततो भवेन्मानवश्च सोऽङ्गहीनस्ततः शुचिः। यो मूढो मधुमश्नाति हत्वा च मधुमक्षिकाः७३॥
स एव गारले कुण्डे जीवमानाब्दकं वसेत्। भक्षितो गरलैर्दग्धो मम दूतेन ताडितः ॥७४॥
ततो हि मक्षिकाजातिस्ततः शुद्धो भवेन्नरः। दंडं करोत्यदंड्ये च विप्रे दंडं करोति च ॥७५॥
स कुण्डं वज्रदंष्ट्राणां कीटानां याति सत्वरम्। स तल्लोमप्रमाणाब्दं तत्र तिष्ठत्यहर्निशम् ॥७६॥
शब्दकृद्भक्षितस्तैस्तु मम दूतेन ताडितः। करोति रोदनं भद्रे हाहाकारं क्षणे क्षणे ॥७७॥
पुनः सूकरयोनौ च जायते सप्तजन्मसु। त्रिजन्मनि काकयोनौ ततः शुद्धो भवेन्नरः॥७८॥
अर्थलोभेन यो मूढः प्रजादंडं करोति सः। वृश्चिकानां च कुण्डं च तल्लोमाब्दं वसेद्ध्रुवम् ७६
ततो वृश्चिकजातिश्च सप्तजन्मसु भारते। ततो नरश्चांगहीनो व्याधिशुद्धो भवेद्ध्रुवम् ८०॥
ब्राह्मणः शस्त्रधारी यो ह्यन्येषां धावको भवेत्। संध्याहीनश्च यो विप्रो हरिभक्तिविहीनकः ॥८१॥
स तिष्ठति स्वलोमाब्दं कुण्डेषु च शरादिषु। विद्धः शरादिभिः शश्वत्ततः शुद्धो भवेन्नरः ८२॥

कारागारे सांधकारे प्रणिहंति प्रजाश्च यः। प्रमत्तः स्वस्य दोषेण गोलकुण्डं प्रयाति सः ॥८३॥
स पंकतप्ततोयाक्तं सांधकारं भयंकरम्। तीक्ष्णदंष्ट्रैश्च कीटैश्च संयुक्तं गोलकुण्डकम्॥८४॥
कीटैर्विद्धो वसेत्तत्र प्रजालोमाब्दमेव च। ततो भवेत्प्रजाभृत्यस्ततः शुद्धो भवेत्क्रमात्॥८५॥
सरोवरादुत्थितांश्च नक्रादीन्हंति यो नरः। नक्रकंटकमानाब्दं नक्रकुण्डं प्रयाति सः ॥८६॥
ततो नक्रादिजातीयो भवेन्नक्रादिषु ध्रुवम्। ततः सद्यो विशुद्धो हि दंडेनैव पुनः पुनः ॥८७॥
वक्षः श्रोणीस्तनास्यं च यः पश्यति परस्त्रियाः। कामेन कामुको यो हि पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥८८॥
स वसेत्काकतुंडे च काकैः संचूर्णलोचनः। ततः स्वलोममानाब्दं भवेदन्धस्त्रिजन्मनि ॥८९॥
स्वर्णस्तेयी च यो मूढो भारते सुरविप्रयोः। स च मंथानकुंडे वै स्वलोमाब्दं वसेद्ध्रुवम् ९०॥
ताडितो यमदूतेन मंथानैश्छन्नलोचनः। तद्विड्भोजी च तत्रैव ततश्चांधस्त्रिजन्मनि ॥९१॥
सप्तजन्म दरिद्रश्च महाक्रूरश्च पातकी। भारते स्वर्णकारश्च स च स्वर्णवणिक्ततः ॥९२॥
यो भारते ताम्रचौरो लोहचौरश्च सुंदरि। स च स्वलोममानाब्दं बीजकुण्डं प्रयाति सः९३॥
तत्रैव बीजविड्भोजी बीजैश्च छन्नलोचनः। ताडितो यमदूतेन ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥९४॥
भारते देवचोरश्च देवद्रव्यापहारकः। स दुस्तरे वज्रकुंडे स्वलोमाब्दं वसेद्ध्रुवम्॥९५॥
देहदग्धोऽपि तद्वज्रैरनाहारश्च शब्दकृत्। ताडितो यमदूतैश्च ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥९६॥
रौप्यगव्यांशुकानां च यश्चौरः सुरविप्रयोः। तप्तपाषाणकुण्डे च स्वलोमाब्दं वसेद्ध्रुवम्॥९७॥
त्रिजन्मनि च कंसोऽपि श्वेतरूपस्त्रिजन्मनि। जन्मैकं श्वेतचिह्नश्च ततोऽन्ये श्वेतपक्षिणः ॥९८॥
ततो रक्तविकारी च शूली वै मानवो भवेत्। सप्तजन्मसु चाऽल्पायुस्ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥९९॥
रैतं कांस्यमयं पात्रं यो हरेद्देवविप्रयोः। तीक्ष्णपाषाणकुंडे च स्वलोमाब्दं वसेन्नरः१००॥
स भवेदश्वजातिश्च भारते सप्तजन्मसु। ततोऽधिकांगजातिश्च पादरोगी ततः शुचिः१०१॥
पुंश्चल्यन्नं च यो भुंक्ते पुंश्चलीजीव्यजीविनः। स्वलोममानवर्षं च लालाकुंडे वसेद्ध्रुवम्१०२॥
ताडितो यमदूतेन तद्भोजी तत्र दुःखितः। ततश्चक्षुःशूलरोगी ततः शुद्धः क्रमेण सः ॥१०३॥
म्लेच्छसेवी मसीजीवी यो विप्रो भारते भुवि। वसेत्स्वलोममानाब्दं मसीकुंडे स दुःखभाक्१०४॥
ताडितो यमदूतेन तद्भोजी तत्र तिष्ठति। ततस्त्रिजन्मनि भवेत्कृष्णवर्णः पशुः सति ॥१०५॥
त्रिजन्मनि भवेच्छागः कृष्णवर्णस्त्रिजन्मनि। ततः स तालवृक्षश्च ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥१०६॥
धान्यादिशस्यं तांबूलं यो हरेत्सुरविप्रयोः। आसनं च तथा तल्पं चूर्णकुंडे प्रयाति सः१०७॥
शताब्दं तत्र निवसेद्यमदूतेन ताडितः। ततो भवेन्मेषजातिः कुक्कुटश्च त्रिजन्मनि॥१०८॥
ततो भवेद्वानरश्च कासव्याधियुतो भुवि। वंशहीनो दरिद्रश्च अल्पायुश्च ततः शुचिः१०९॥
करोति चक्रं विप्राणां हृत्वा द्रव्यं च यो जनः। स वसेच्चक्रकुंडे च शताब्दं दंडताडितः ॥११०॥

ततो भवेन्मानवश्च तैलकारस्त्रिजन्मनि । व्याधियुक्तो भवेद्रोगी वंशहीनस्ततः शुचिः १११॥
गोधनेषु च विप्रेषु करोति चक्रतां पुमान् । प्रयाति वक्रकुंडं स तिष्ठेद्युगशतं सति ॥११२॥
ततो भवेत्स वक्रांगो हीनांगः सप्तजन्मनि । दरिद्रो वंशहीनश्च भार्याहीनस्ततः शुचिः ॥११३॥
ततो भवेद्गृध्रजन्मा त्रिजन्मनि च सूकरः । त्रिजन्मनि विडालश्च मयूरश्च त्रिजन्मनि ॥११४॥
निषिद्धं कूर्ममांसं च ब्राह्मणो यो हि भक्षति । कूर्मकुंडे वसेत्सोऽपि शताब्दं कूर्मभक्षितः॥११५॥
ततो भवेत्कूर्मजन्म त्रिजन्मनि च सूकरः । त्रिजन्मनि विडालश्च मयूरश्च ततः शुचिः॥११६॥
घृतं तैलादिकं चैव यो हरेत्सुरविप्रयोः । स याति ज्वालाकुंडं च भस्मकुंडं च पातकी११७॥
तत्र स्थित्वा शताब्दं च स भवेत्तैलपाचितः । सप्तजन्मनि मत्स्यश्च मूषकश्च ततः शुचिः ११८॥
सुगंधितैलं धात्रीं वा गंधद्रव्याण्यदेव वा । भारते पुण्यवर्षे च यो हरेत्सुरविप्रयोः ॥११९॥
स वसेद्दग्धकुंडे च भवेद्दग्धो दिवानिशम् । स्वलोममानवर्षं च ततो दुर्गंधिको भवेत् १२०॥
दुर्गंधिकः सप्तजन्म मृगनाभिस्त्रिजन्मनि । सप्तजन्मसु मंथानस्ततो हि मानवो भवेत् ॥१२१॥
बलेनैव छलेनैव हिंसारूपेण वा सति । बलिष्ठश्च हरेद्भूमिं भारते परपैतृकीम् ॥१२२॥
स वसेत्तप्तसूर्चिं च भवेत्तापी दिवानिशम् । तप्ततैले यथा जीवो दग्धो भवति संततम्॥१२३॥
भस्मसान्न भवत्येव भोगे देही न नश्यति । सप्तमन्वंतरं पापी संतप्तस्तत्र तिष्ठति ॥१२४॥
शब्दं करोत्यनाहारो यमदूतेन ताडितः । षष्टिवर्षसहस्राणि विट्क्रमिश्च भवेत्ततः ॥१२५॥
ततो भवेद्भूमिहीनो दरिद्रश्च ततः शुचिः । ततः स्वयोनिं संप्राप्य शुभं कर्माचरेत्पुनः१२६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कंवे त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३३॥

अथ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः

यमधर्म उवाच

छिनत्ति जीवं खड्गेन दयाहीनः सुदारुणः । नरघाती हंति नरमर्थलोभेन भारते ॥१॥
असिपत्रे वसेत्सोऽपि यावदिंद्राश्चतुर्दश । तेषु यो ब्राह्मणान्हंति शतमन्वंतरं वसेत् ॥२॥
छिन्नांगः संवसेत्सोऽपि खड्गधारेण संततम् । अनाहारः शब्दमुच्चैर्यमदूतेन ताडितः ॥३॥
मंथानः शतजन्मानि शतजन्मानि सूकरः । कुक्कुटः सप्तजन्मानि सृगालः सप्तजन्मसु ॥४॥
व्याघ्रश्च सप्तजन्मानि वृकश्चैव त्रिजन्मसु । सप्तजन्मसु मंडूको यमदूतेन ताडितः ॥५॥
स भवेद्भारते वर्षे महिषश्च ततः शुचिः । ग्रामाणां नगराणां वा दहनं यः करोति च ॥६॥
क्षुरधारे वसेत्सोऽपि छिन्नांगस्त्रियुगं सति । ततः प्रेतो भवेत्सद्यो वह्निवक्त्रो भ्रमन्महीम्॥७॥
सप्तजन्मामेध्यभोजी कपोतः सप्तजन्मसु । ततो भवेन्महाशूली मानवः सप्तजन्मनि ॥८॥
सप्तजन्मगलत्कुष्ठी ततः शुद्धो भवेन्नरः । परकर्णे मुखं दत्त्वा परनिंदां करोति यः ॥९॥

शिवनैवेद्यके चैव हरिनैवेद्यके तथा । करोति भेदबुद्धिं यो ब्रह्महत्यां लभेत्तु सः ॥३७॥
सर्वेश्वरेश्वरे कृष्णे सर्वकारणकारणे । सर्वाद्ये सर्वदेवानां सेव्ये सर्वांतरात्मनि ॥३८॥
मायया ऽनेकरूपे वाप्येक एव हि निर्गुणे । करोतीशेन भेदं यो ब्रह्महत्यां लभेत्तु सः ॥३९॥
शक्तिभक्ते द्वेषबुद्धिं शक्तिशास्त्रे तथैव च । द्वेषं यः कुरुते मर्त्यो ब्रह्महत्यां लभेत्तु सः ॥४०॥
पितृदेवार्चनं यो वा त्यजेद्वेदनिरूपितम् । यः करोति निषिद्धं च ब्रह्महत्यां लभेत्तु सः॥४१॥
यो निंदति हृषीकेशं तन्मंत्रोपासकं तथा । पवित्राणां पवित्रं च ज्ञानानंदं सनातनम् ॥४२॥
प्रधानं वैष्णवानां च देवानां सेव्यमीश्वरम् । ये नार्चयंति निन्दंति ब्रह्महत्यां लभंति ते ॥४३॥
ये निंदंति महादेवीं कारणब्रह्मरूपिणीम् । सर्वशक्तिस्वरूपां च प्रकृतिं सर्वमातरम् ॥४४॥
सर्वदेवस्वरूपां च सर्वेषां वंदितां सदा । सर्वकारणरूपां च ब्रह्महत्यां लभंति ते ॥४५॥
कृष्णजन्माष्टमीं रामनवमीं च सुपुण्यदाम् । शिवरात्रिं तथा चैकादशीं वारे रवेस्तथा ॥४६॥
पंच पर्वाणि पुण्यानि ये न कुर्वंति मानवाः । लभंति ब्रह्महत्यां ते चांडालाधिकपापिनः ॥४७॥
अंबुवाच्यां भूखननं जलशौचादिकं च ये । कुर्वंति भारते वर्षे ब्रह्महत्यां लभंति ते ॥४८॥
गुरुं च मातरं तातं साध्वीं भार्यां सुतं सुताम् । अनिंद्यां यो न पुष्णाति ब्रह्महत्यां लभेत्तु सः ॥४९॥
विवाहो यस्य न भवेन्न पश्यति सुतं तु यः । हरिभक्तिविहीनो यो ब्रह्महत्यां लभेत्तु सः ॥५०॥
हरेरनैवेद्यभोजी नित्यं विष्णुं न पूजयेत् । पुण्यं पार्थिवलिंगं च ब्रह्महाऽसौ प्रकीर्तितः ॥५१॥
गोप्रहारं प्रकुर्वंतं दृष्ट्वा यो न निवारयेत् । याति गोविप्रयोर्मध्ये गोहत्यां तु लभेत्तु सः ॥५२॥
दंडैर्गास्ताडयेन्मूढो यो विप्रो वृषवाहनः । दिने दिने गोवधं च लभते नात्र संशयः ॥५३॥
ददाति गोभ्य उच्छिष्टं भोजयेद्वृषवाहकम् । भुनक्ति वृषवाहान्नं स गोहत्यां लभेद्ध्रुवम् ॥५४॥
वृषलीपतिं याजयेद्यो भुंक्तेऽन्नं तस्य यो नरः । गोहत्याशतकं सोऽपि लभते नाऽत्र संशयः ॥५५॥
पादं ददाति वह्नौ यो गाश्च पादेन ताडयेत् । गेहं विशेदधौतांघ्रिः स्नात्वा गोवधमाप्नुयात् ५६॥
यो भुंक्ते स्निग्धपादेन शेते स्निग्धांघ्रिरेव च । सूर्योदये च यो भुंक्ते स गोहत्यां लभेद्ध्रुवम्॥५७॥
अवीरान्नं च यो भुंक्ते योनिजीव्यस्य च द्विज । यस्त्रिसंध्याविहीनश्च गोहत्यां लभते च सः ॥५८॥
स्वभर्तरि च देवे वा भेदबुद्धिं करोति या । कटूक्त्या ताडयेत्कांतं सा गोहत्यां लभेद्ध्रुवम् ५९॥
गोमार्गवर्जनं कृत्वा ददाति सस्यमेव वा । तडागे वा तु दुर्गे वा स गोहत्यां लभेद्ध्रुवम्६०॥
प्रायश्चित्ते गोवधस्य यः करोति व्यतिक्रमम् । पुत्रलोभादथाज्ञानात्स गोहत्यां लभेद्ध्रुवम् ॥६१॥
राजके दैवके यत्नाद्गोस्वामी गां न रक्षति । दुःखं ददाति यो मूढो गोहत्यां स लभेद्ध्रुवम् ६२॥
प्राणिनो लंघयेद्यो हि देवार्चामनलं जलम् । नैवेद्यं पुष्पमन्नं च स गोहत्यां लभेद्ध्रुवम् ॥६३॥
शश्वन्नास्तीति यो वादी मिथ्यावादी प्रतारकः । देवद्वेषी गुरुद्वेषी स गोहत्यां लभेद्ध्रुवम् ॥६४॥

देवताप्रतिमां दृष्ट्वा गुरुं वा ब्राह्मणं सति । संभ्रमान्न नमेद्यो हि स गोहत्यां लभेद्ध्रुवम् ६५॥
न ददात्याशिषं कोपात्प्रणताय च यो द्विजः । विद्यार्थिने च विद्यां च स गोहत्यां लभेद्ध्रुवम्६६॥
गोहत्या विप्रहत्या च कथिता चाऽऽतिदैशिकी । गम्यां स्त्रियं नृणामेव निबोध कथयामि ते ६७॥
स्वस्त्री गम्या च सर्वेषामिति वेदानुशासनम् । अगम्या च तदन्या या चेति वेदविदो विदुः॥६८॥
सामान्यं कथितं सर्वं विशेषं शृणु सुंदरि । अत्यगम्या हि या याश्च निबोध कथयामि ताः ॥
शूद्राणां विप्रपत्नी च विप्राणां शूद्रकामिनी । अत्यगम्या च निंद्या च लोके वेदे पतिव्रते ७०॥
शूद्रश्च ब्राह्मणीं गत्वा ब्रह्महत्याशतं लभेत् । तत्समं ब्राह्मणी चापि कुंभीपाकं लभेद्ध्रुवम् ७१
शूद्राणां विप्रपत्नी च विप्राणां शूद्रकामिनी । यदि शूद्रां व्रजेद्विप्रो वृषलीपतिरेव सः ॥७२॥
स भ्रष्टो विप्रजातेश्च चांडालात्सोऽधमः स्मृतः । विष्ठासमश्च तत्पिंडो मूत्रं तस्य च तर्पणम्॥७३॥
न पितॄणां सुराणां च तद्दत्तमुपतिष्ठति । कोटिजन्मार्जितं पुण्यं तस्यार्चा तपसाऽर्जितम्७४
द्विजस्य वृषलीलोभान्नश्यत्येव न संशयः । ब्राह्मणश्च सुरापीतिर्विड्भोजी वृषलीपतिः ॥७५॥
तप्तमुद्रादग्धदेहस्तप्तशूलांकितस्तथा । हरिवासरभोजी च कुंभीपाकं व्रजेद्द्विजः ॥७६॥
गुरुपत्नीं राजपत्नीं सपत्नीमातरं ध्रुवम् । सुतां पुत्रवधूं श्वश्रूं सगर्भां भगिनीं सतीम् ॥७७॥

सहोदरभ्रातृजायां च मातुलानीं पितुः प्रसूम् ।
मातुः प्रसूं तत्स्वसारं भगिनीं भ्रातृकन्यकाम् ॥७८॥

शिष्यां शिष्यस्य पत्नीं च भागिनेयस्य कामिनीम् । भ्रातुः पुत्रप्रियां चैवाऽत्यगम्या आह पद्मजः ॥
एताः कामेन कांता यो व्रजेद्वै मानवाधमः । स मातृगामी वेदेषु ब्रह्महत्याशतं व्रजेत्॥८०॥
अकर्मार्होऽप्यसंस्पृश्यो लोके वेदे च निंदितः । स याति कुंभीपाके च महापापी सुदुष्करे८१॥
करोत्यशुद्धां संध्यां वा न संध्यां वा करोति च । त्रिसंध्यं वर्जयेद्यो वा संध्याहीनश्च स द्विजः८२॥
वैष्णवं च तथा शैवं शाक्तं सौरं च गाणपम् । योऽहंकारान्न गृह्णाति मंत्रं सोऽदीक्षितः स्मृतः ॥
प्रवाहमवधिं कृत्वा यावद्धस्तचतुष्टयम् । तत्र नारायणः स्वामी गंगागर्भांतरे वसेत्॥८४॥
तत्र नारायणक्षेत्रे मृतो याति हरेः पदम् । वाराणस्यां बदर्यां च गंगासागरसंगमे ॥८५॥
पुष्करे हरिहरक्षेत्रे प्रभासे कामरूस्थले । हरिद्वारे च केदारे तथा मातृपुरेऽपि च ॥८६॥
सरस्वतीनदीतीरे पुण्ये वृन्दावने वने । गोदावर्यां च कौशिक्यां त्रिवेण्यां च हिमाचले८७॥
एषु तीर्थेषु यो दानं प्रतिगृह्णाति कामतः । स च तीर्थप्रतिग्राही कुम्भीपाके प्रयाति सः८८॥
शूद्रसेवी शूद्रयाजी ग्रामयाजीति कीर्तितः । तथा देवोपजीवी च देवलः परिकीर्तितः ॥८९॥
शूद्रपाकोपजीवी यः सूपकार इति स्मृतः । संध्यापूजनहीनश्च प्रमत्तः पतितः स्मृतः ॥९०॥
उक्तं सर्वं मया भद्रे लक्षणं वृषलीपतेः । एते महापातकिनः कुम्भीपाकं प्रयान्ति ते ॥९१॥

कुंडान्यन्यानि ये यांति निबोध कथयामि ते ॥

इति श्रीदेवीभागवते नवमस्कंधे नारदनारायणसंवादे सावित्र्युपाख्याने चतुस्त्रिंशोऽध्यायः॥ ३४॥

अथ पञ्चत्रिंशोऽध्यायः

धर्मराज उवाच

देवसेवां विना साध्वि न भवेत्कर्मकृंतनम् । शुद्धकर्म शुद्धबीजं नरकश्च कुकर्मणा ॥१॥
पुंश्चल्यन्नं च यो भुंक्ते योऽस्यां गच्छेत्पतिव्रते । स द्विजः कालसूत्रं च मृतो याति सुदुर्गमम् ॥२॥
शतवर्षं कालसूत्रे स्थिरीभूतो भवेद्ध्रुवम् । तत्र जन्मनि रोगी च ततः शुद्धोभवेद्द्विजः॥३॥
पतिव्रता चैकपतौ द्वितीये कुलटा स्मृता । तृतीये धर्षिणी ज्ञेया चतुर्थे पुंश्चलीत्यपि ॥४॥
वेश्या च पंचमे षष्ठे पुङ्गी च सप्तमेऽष्टमे । तत ऊर्ध्वं महावेश्या साऽस्पृश्या सर्वजातिषु॥५॥
यो द्विजः कुलटां गच्छेद्धर्षिणीं पुंश्चलीमपि । पुंगीं वेश्यां महावेश्यां मत्स्योदे याति निश्चितम्६॥
शताब्दं कुलटागामी धृष्टागामी चतुर्गुणम् । षड्गुणं पुंश्चलीगामी वेश्यागामी गुणाष्टकम् ७॥
पुंगीगामी दशगुणं वसेत्तत्र न संशयः । महावेश्याकामुकश्च ततो दशगुणं वसेत् ॥८॥
तत्रैव यातनां भुंक्ते यमदूतेन ताडितः । तित्तिरिः कुलटागामी धृष्टागामी च वायसः ॥९॥
कोकिलः पुंश्चलीगामी वेश्यागामी वृकः स्मृतः । पुंगीगामी सूकरश्च सप्तजन्मनि भारते ॥१०॥
महावेश्याप्रगामी च जायते शाल्मलीतरुः । यो भुंक्ते ज्ञानहीनश्च ग्रहणे चंद्रसूर्ययोः ॥११॥
अरुंतुदं स यात्येवाऽप्यन्नमानाब्दमेव च । ततो भवेन्मानवश्चाऽप्युदरे रोगपीडितः ॥१२॥
गुल्मयुक्तश्च काणश्च दंतहीनस्ततः शुचिः । वाक्प्रदत्तां स्वकन्यां च योऽन्यस्मै प्रददाति च१३॥
स वसेत्पांसुकुण्डे च तद्भोजी शतवत्सरम् । तद्द्रव्यहारी यः साध्वि पांसुवेष्टे शताब्दकम्१४॥
निवसेच्छुरशय्यायां मम दूतेन ताडितः । भक्त्या न पूजयेद्विप्रः शिवलिंगं च पार्थिवम्१५॥
स याति शूलिनः पापाच्छूलप्रोतं सुदारुणम् । स्थित्वा शताब्दं तत्रैव श्वापदः सप्तजन्मसु ॥१६॥
ततो भवेद्देवलश्च सप्तजन्म ततः शुचिः । करोति कुंठितं विप्रं यद्भिया कंपते द्विजः ॥१७॥
प्रकंपने वसेत्सोऽपि विप्रलोमाब्दमेव च । प्रकोपवदना कोपात्स्वामिनं या च पश्यति ॥१८॥
कटूक्तिं तं प्रवदति सोल्मुकं संप्रयाति हि । उल्कां ददाति तद्वक्त्रे सततं मम किंकरः ॥१९॥
दंडेन ताडयेन्मूर्ध्नि तल्लोमाब्दप्रमाणकम् । ततो भवेन्मानवी च विधवा सप्तजन्मसु ॥२०॥
सा भुक्त्वा चैव वैधव्यं व्याधियुक्ता ततः शुचिः । या ब्राह्मणी शूद्रभोग्या चांधकूपे प्रयाति सा२१॥
तप्तशौचोदके ध्वांते तदाहारी दिवानिशम् । निवसेदतिसंतप्ता मम दूतेन ताडिता ॥२२॥
शौचोदके निमग्ना सा यावदिंद्राश्चतुर्दश । काकी जन्मसहस्राणि शतजन्मानि सूकरी॥२३॥
सृगाली शतजन्मानि शतजन्मानि कुक्कुटी । पारावती सप्तजन्म वानरी सप्तजन्मसु ॥२४॥

ततो भवेत्सा चांडाली सर्वभोग्या च भारते । ततो भवेच्च रजकी यक्ष्मग्रस्ता च पुंश्चली ॥२५॥
ततः कुष्ठयुता तैलकारी शुद्धा भवेत्ततः । निवसेद्वेधने वेश्या पुंगी च दंडताडने ॥२६॥
जलरंध्रे वसेद्वेश्या कुलटा देहचूर्णके । स्वैरिणी दलने चैव धृष्टा च शोषणे तथा ॥२७॥
निवसेद्यातनायुक्ता मम दूतेन ताडिता । विण्मूत्रभक्षा सततं यावन्मन्वंतरं सति ॥२८॥
ततो भवेद्विट्कृमिश्च लक्षवर्षं ततः शुचिः । ब्राह्मणो ब्राह्मणीं गच्छेत्क्षत्रियां वाऽपि क्षत्रियः२६
वैश्यो वैश्यां च शूद्रां वा शूद्रश्चाऽपि व्रजेद्यदि । सवर्णपरदारैश्च कषायं यांति ते जनाः ॥३०॥
भुक्त्वा कषायं तप्तोदं निवसेद्वा शताब्दकम् । ततो विप्रो भवेच्छुद्धस्ततो वै क्षत्रियादयः ॥३१॥
योषितश्चापि शुद्ध्यंतीत्येवमाह पितामहः । क्षत्रियो ब्राह्मणीं गच्छेद्वैश्यो वाऽपि पतिव्रते॥३२॥
मातृगामी भवेत्सोऽपि शूर्पे च नरके वसेत् । शूर्पाकारैश्च कृमिभिर्ब्राह्मण्या सह भक्षितः ३३॥
प्रतप्तमूत्रभोजी च मम दूतेन ताडितः । तत्रैव यातनां भुंक्ते यावदिंद्राश्चतुर्दश ॥३४॥
सप्तजन्म वराहश्च छागलश्च ततः शुचिः । करे धृत्वा तु तुलसीं प्रतिज्ञां यो न पालयेत् ३५॥
मिथ्या वा शपथं कुर्यात्स च ज्वालामुखं व्रजेत् । गंगातोयं करे कृत्वा प्रतिज्ञां यो न पालयेत्३६॥
शिलां वा देवप्रतिमां स च ज्वालामुखं व्रजेत् । दत्त्वा दक्षिणहस्तं च प्रतिज्ञां यो न पालयेत्३७॥
स्थित्वा देवगृहे वाऽपि स च ज्वालामुखं व्रजेत् । आस्पृश्य ब्राह्मणं गां च ज्वालावह्निं व्रजेद्द्विजः॥
न पालयेत्प्रतिज्ञां च स च ज्वालामुखं व्रजेत् । मित्रद्रोही कृतघ्नश्च यश्च विश्वासघातकः ३६॥
मिथ्यासाक्ष्यप्रदश्चैव स च ज्वालामुखं व्रजेत् । एते तत्र वसंत्येव यावदिंद्राश्चतुर्दश ॥४०॥
तथांगारप्रदग्धाश्च यमदूतेन ताडिताः । चांडालस्तुलसीं स्पृष्ट्वा सप्तजन्म ततः शुचिः४१॥
म्लेच्छो गंगाजलस्पर्शी पंचजन्म ततः शुचिः । शिलास्पर्शी विट्कृमिश्च सप्तजन्मसु सुंदरि ४२॥
अर्चास्पर्शी ब्रह्मकृमिः सप्तजन्म ततः शुचिः । दक्षहस्तप्रदाता च सर्पश्च सप्तजन्मसु ॥४३॥
ततो भवेद्ब्रह्महीनो मानवश्च ततः शुचिः । मिथ्यावादी देवगृहे देवलः सप्तजन्मसु ॥४४॥
विप्रादिस्पर्शकारी च व्याघ्रजातिर्भवेद्ध्रुवम् । ततो भवेच्च मूकः स बधिरश्च त्रिजन्मनि ४५॥
भार्याहीनो बंधुहीनो वंशहीनस्ततः शुचिः । मित्रद्रोही च नकुलः कृतघ्नश्चाऽपि गंडकः ४६॥
विश्वासघाती व्याघ्रश्च सप्तजन्मसु भारते । मिथ्यासाक्षी च वक्तव्ये मंडूकः सप्तजन्मसु॥४७॥
पूर्वान्सप्ताऽपरान्सप्त पुरुषान्हंति चाऽऽत्मनः । नित्यक्रियाविहीनश्च जडत्वेन युतो द्विजः ॥४८॥
यस्याऽनास्था वेदवाक्ये मंदं हसति संततम् । व्रतोपवासहीनश्च सद्वाक्यपरनिंदकः ॥४६॥
धूम्रांधे च वसेत्सोऽपि शताब्दं धूम्रभक्षकः । जलजंतुर्भवेत्सोऽपि शतजन्मक्रमेण च ॥५०॥
ततो नानाप्रकारश्च मत्स्यजातिस्ततः शुचिः । करोत्युपहासं च वेदब्राह्मणयोर्धने ॥५१॥
पातयित्वा स पुरुषान्दश पूर्वान्दशाऽपरान् । सोऽयं याति च धूम्रांधं धूमध्वांतसमन्वितम् ५२॥

धूम्रक्लिष्टो धूम्रभोजी वसेत्तत्र चतुर्गुणम् । ततो मूषकजातिश्च सप्तजन्मसु भारते ॥५३॥
ततो नानाविधाः पक्षिजातयः कृमिजातिभिः । ततो नानाविधा वृक्षाः पशवश्च ततो नरः॥५४॥
विप्रो दैवज्ञजीवी च वैद्यजीवी चिकित्सकः । लाक्षालोहादिव्यापारी रसादिविक्रयी च यः॥५५॥
स याति नागवेष्टं च नागैर्वेष्टितमेव च । वसेत्स लोममानाब्दं तत्रैव नागपाशितः ॥५६॥
ततो नानाविधाः पक्षिजातयश्च ततो नरः । ततो भवेत्स गणको वैद्यश्च सप्तजन्मसु ॥५७॥
गोपश्च कर्मकारश्च रंगकारस्ततः शुचिः । प्रसिद्धानि च कुंडानि कथितानि पतिव्रते ॥५८॥
अन्यानि चाऽप्रसिद्धानि क्षुद्राणि संति तत्र वै । संति पातकिनस्तेषु स्वकर्मफलभोगिनः ॥५९॥
भ्रमंति नानायोनिं च किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कंधे पंचत्रिंशोऽध्यायः ॥३५॥

अथ षट्त्रिंशोऽध्यायः

सावित्र्युवाच

धर्मराज महाभाग वेदवेदांगपारग । नानापुराणेतिहासे यत्सारं तत्प्रदर्शय ॥१॥
सर्वेषु सारभूतं यत्सर्वेष्टं सर्वसंमतम् । कर्मच्छेदबीजरूपं प्रशस्तं सुखदं नृणाम् ॥२॥
सर्वप्रदं च सर्वेषां सर्वमंगलकारणम् । भयं दुःखं न पश्यंति येन वै सर्वमानवाः ॥३॥
कुंडानि ते न पश्यंति तेषु नैव पतन्ति च । न भवेद्येन जन्मादि तत्कर्म वद सांप्रतम् ॥४॥
किमाकाराणि कुंडानि तानि वा निर्मितानि च । के च केनैव रूपेण तत्र तिष्ठंति पापिनः ॥५॥
स्वदेहे भस्मसाद्भूते याति लोकांतरं नरः । केन देहेन वा भोगं करोति च शुभाशुभम्॥६॥
सुचिरं क्लेशभोगेन कथं देहो न नश्यति । देहो वा किंविधो ब्रह्मंस्तन्मे व्याख्यातुमर्हसि॥७॥

नारायण उवाच

सावित्रीवचनं श्रुत्वा धर्मराजो हरिं स्मरन् । कथां कथितुमारेभे कर्मबंधनिकृंतनीम् ॥८॥

धर्मराज उवाच

वत्से चतुर्षु वेदेषु धर्मेषु संहितासु च । पुराणेष्वितिहासेषु पांचरात्रादिकेषु च ॥९॥
अन्येषु धर्मशास्त्रेषु वेदांगेषु च सुव्रते । सर्वेष्टं सारभूतं च पंचदेवानुसेवनम् ॥१०॥
जन्ममृत्युजराव्याधिशोकसंतापनाशनम् । सर्वमंगलरूपं च परमानंदकारणम् ॥११॥
कारणं सर्वसिद्धीनां नरकार्णवतारणम् । भक्तिवृक्षांकुरकरं कर्मवृक्षनिकृंतनम् ॥१२॥
विमोक्षसोपानमिदमविनाशपदं स्मृतम् । सालोक्यसार्ष्टिसारूप्यसामीप्यादिप्रदं शुभम्१३॥
कुण्डानि यमदूतैश्च रक्षितानि सदा शुभे । न हि पश्यंति स्वप्ने च पंचदेवार्चका नराः॥१४॥
देवीभक्तिविहीना ये ते पश्यंति ममाऽलयम् । यांति ये हरितीर्थं वा श्रयंति हरिवासरम् ॥१५॥

प्रणमंति हरिं नित्यं हर्यर्चां कल्पयंति च । न यांति तेऽपि घोरां च मम संयमिनीं पुरीम्॥१६॥
त्रिसंधिपूता विप्राश्च शुद्धाचारसमन्विताः । निवृत्तिं नैव लप्स्यंति देवीसेवां विना नराः॥१७॥
स्वधर्मनिरताचाराः स्वधर्मनिरतास्तथा । गच्छंतो मृत्युलोकं च दुर्द्दशा मम किंकराः॥१८॥
भीताः शिवोपासकेभ्यो वैनतेयादिवोरगाः । स्वदूतं पाशहस्तं च गच्छंतं वारयाम्यहम्॥१९॥
यास्यंति ते च सर्वत्र हरिदासाश्रयं विना । कृष्णमंत्रोपासकाच्च वैनतेयादिवोरगाः ॥२०॥
देवीमंत्रोपासकानां नाम्नां चैव निकृंतनम् । करोति नखलेखन्या चित्रगुप्तश्च भीतवत् ॥२१॥
मधुपर्कादिकं तेषां कुरुते च पुनः पुनः । विलंघ्य ब्रह्मलोकं च लोकं गच्छंति ते सति२२॥
दुरितानि च नश्यंति येषां संस्पर्शमात्रतः । ते महाभाग्यवंतो हि सहस्रकुलपावनाः ॥२३॥
यथा च प्रज्वलद्वह्नौ शुष्कानि च तृणानि च । प्राप्नोति मोहः संमोहं तांश्च दृष्ट्वा च भीतवत्२४॥
कामश्च कामिनं याति लोभक्रोधौ ततः सति । मृत्युः प्रलीयते रोगो जरा शोको भयं तथा २५॥
कालः शुभाशुभं कर्म हर्षो भोगस्तथैव च । ये ये न यांति तां पीडां कथितास्ते मया सति२६॥
शृणु देहविवरणं कथयामि यथागमम् । पृथिवीवायुराकाशस्तेजस्तोयमिति स्फुटम् ॥२७॥
देहिनां देहबीजं च स्रष्टृसृष्टिविधौ परम् । पृथिव्यादिपंचभूतैर्यो देहो निर्मितो भवेत् ॥२८॥
स कृत्रिमो नश्वरश्च भस्मसाच्च भवेदिह । बद्धांगुष्ठप्रमाणश्च यो जीवः पुरुषः कृतः ॥२९॥
बिभर्ति सूक्ष्मं देहं तं तद्रूपं भोगहेतवे । स देहो न भवेद्भस्म ज्वलदग्नौ ममालये ॥३०॥
जलेन नष्टो देही वा प्रहारे सुचिरं कृते । न शस्त्रेण न वाऽस्त्रेण सुतीक्ष्णकंटके तथा॥३१॥
तप्तद्रवे तप्तलोहे तप्तपाषाण एव च । प्रतप्तप्रतिमाश्लेषे यत्पूर्वपतनेऽपि च ॥३२॥
न दग्धो न च भग्नः स भुंक्ते संतापमेव च । कथितो देहवृत्तांतः कारणं च यथागमम्॥३३॥
कुंडानां लक्षणं सर्वं बोधाय कथयामि ते ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कंधे षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥३६॥

अथ सप्तत्रिंशोऽध्यायः

धर्मराज उवाच

पूर्णेन्दुमंडलाकारं सर्वं कुण्डं च वर्तुलम् । निम्नं पाषाणभेदैश्च पाचितं बहुभिः सति ॥१॥
न नश्वरं चाऽऽप्रलयं निर्मितं चेश्वरेच्छया । क्लेशदं पातकानां च नानारूपं तदालयम्॥२॥
ज्वलदंगाररूपं च शतहस्तशिखान्वितम् । परितः क्रोशमानं च वह्निकुण्डं प्रकीर्तितम् ॥३॥
महाशब्दं प्रकुर्वद्भिः पापिभिः परिपूरितम् । रक्षितं मम दूतैश्च ताडितैश्चाऽपि संततम् ॥४॥
प्रतप्तोदकपूर्णं च हिंस्रजंतुसमन्वितम् । महाघोरं काकुशब्दं प्रहारेण दृढेन च ॥५॥
क्रोशार्धमानं तद्दूतैस्ताडितैर्मम पार्षदैः । तप्तक्षारोदकैः पूर्णं पुनः काकैश्च संकुलम् ॥६॥

संकुलं पापिभिश्चैव क्रोशमानं भयानकम् । त्राहीति शब्दं कुर्वद्भिर्मम दूतैश्च ताडितैः ॥७॥
प्रचलद्भिरनाहारैः शुष्ककंठोष्ठतालुकैः । विड्भिरेव कृतं पूर्णं क्रोशमानं च कुत्सितम् ॥८॥
अतिदुर्गंधिसंसक्तव्याप्तं पापिभिरन्वहम् । ताडितैर्मम दूतैश्च तदाहारैः सुदारुणैः ॥९॥
रक्षेति शब्दं कुर्वद्भिस्तत्कीटैरेव भक्षितैः । तप्तमूत्रद्रवैः पूर्णं मूत्रकीटैश्च संकुलम् ॥१०॥
युक्तं महापातकिभिस्तत्कीटैर्भक्षितैः सदा । गव्यूतिमानं ध्वांताक्तं शब्दकृद्भिश्च संततम् ११॥
मद्दूतैस्ताडितैर्घोरैः शुष्ककंठोष्ठतालुकैः । श्लेष्मपूर्णं प्रशमितं तत्कीटैः परितं तदा ॥१२॥
तद्भोजिभिः पापिभिश्च वेष्टितं वेष्टितैः सदा । क्रोशार्धं गरकुंडं च गरभोजिभिरन्वितम् ॥१३॥
गरकीटैर्भक्षितैश्च पापिभिः पूर्णमेव च । ताडितैर्मम दूतैश्च शब्दकृद्भिश्च कंपितैः ॥१४॥
सर्पाकारैर्वज्रदंष्ट्रैः शुष्ककंठैः सुदारुणैः । नेत्रयोर्मलपूर्णं च क्रोशार्धं कीटसंयुतम् ॥१५॥
पापिभिः संकुलं शश्वद्भ्रमद्भिः कीटभक्षितैः । वसारसेन संपूर्णं क्रोशतुर्यं सुदुःसहम् ॥१६॥
तद्भोजिभिः पातकिभिर्मम दूतैश्च ताडितैः । शुक्रकुंडं क्रोशमितं शुक्रकीटैश्च संयुतम् ॥१७॥
पापिभिः संकुलं शश्वद्द्रवद्भिः कीटभक्षितैः । दुर्गंधिरक्तपूर्णं च वापीमानं गभीरकम् ॥१८॥
तद्भोजिभिः पापिभिश्च संकुलं कीटभक्षितम् । पूर्णं नेत्राश्रुभिस्तप्तं बहुपापिभिरन्वितम् ॥१९॥
वापीतुर्यप्रमाणं च रुदद्भिः कीटभक्षितैः । नृणां गात्रमलैर्युक्तं तद्भक्षैः पापिभिर्युतम् ॥२०॥
ताडितैर्मम दूतैश्च व्यग्रैश्च कीटभक्षितैः । कर्णविट्परिपूर्णं च तद्भक्षैः पापिभिर्वृतम् ॥२१॥
वापीतुर्यप्रमाणं च ब्रुवद्भिः कीटभक्षितैः । मज्जापूर्णं नराणां च महादुर्गंधिसंयुतम् ॥२२॥
महापातकिभिर्युक्तं वापीतुर्यप्रमाणकम् । परिपूर्णं स्निग्धमांसैर्मम दूतैश्च ताडितैः ॥२३॥
पापिभिः संकुलं चैव वापीमानं भयानकैः । कन्याविक्रयिभिश्चैव तद्भक्ष्यैः कीटभक्षितैः ॥२४॥
पाहीति शब्दं कुर्वद्भिस्त्रासितैश्च भयानकैः । वापीतुर्यप्रमाणं च नखादिकचतुष्टयम् ॥२५॥
पापिभिः संयुतं शश्वन्मम दूतैश्च ताडितैः । प्रतप्तताम्रकुंडं च ताम्रोपर्युल्मुकान्वितम् ॥२६॥
ताम्राणां प्रतिमालक्षैः प्रतप्तैर्व्याप्तं सदा । प्रत्येकं प्रतिमाश्लिष्टै रुदद्भिः पापिभिर्युतम्॥२७॥
गव्यूतिमानं विस्तीर्णं मम दूतैश्च ताडितैः । प्रतप्तलोहधारं च ज्वलदंगारसंयुतम् ॥२८॥
लोहानां प्रतिमाश्लिष्टै रुदद्भिः पापिभिर्युतम् । प्रत्येकं प्रतिमाश्लिष्टैः शश्वत्प्रज्वलितैर्भिया ॥२९॥
रक्ष रक्षेति शब्दं च कुर्वद्भिर्दूतताडितैः । महापातकिभिर्युक्तं द्विगव्यूतिप्रमाणकम् ॥३०॥
भयानकं ध्वांतयुक्तं लोहकुंडं प्रकीर्तितम् । चर्मकुंडं तप्तसुराकुण्डं वाप्यर्धमेव च ॥३१॥
तद्भोजिपापिभिर्व्याप्तं मम दूतैश्च ताडितैः । अतः शाल्मलिकुंडं च वृक्षकंटकशोभितम् ॥३२॥
लक्षपौरुषमानं च क्रोशमानं च दुःखदम् । धनुर्मानैः कंटकैश्च सुतीक्ष्णैः परिवेष्टितम् ॥३३॥
प्रत्येकं विद्धगात्रैश्च महापातकिभिर्युतम् । वृक्षाग्रान्निपतद्भिश्च मम दूतैश्च पातितैः ॥३४॥

जलं देहीति शब्दं च कुर्वद्भिः शुष्कतालुकैः । महाभियाऽतिव्यग्रैश्च दण्डैः संभग्नमस्तकैः ॥३५॥
प्रचलद्भिर्यथा तप्ततैलजीविभिरेव च । विषोदैस्तत्तक्षकाणां च पूर्वं च क्रोशमानकम् ॥३६॥
तद्भक्ष्यैः पापिभिर्युक्तं मम दूतैश्च ताडितैः । प्रतप्ततैलचूर्णं च कीटादिपरिवर्जितम् ॥३७॥
महापातकिभिर्युक्तं दग्धांगारैश्च वेष्टितम् । काकुशब्दं प्रकुर्वद्भिश्चलद्भिर्दूतपीडितैः ॥३८॥
ध्वांतयुक्तं क्रोशमानं क्लेशदं च भयानकम् । शूलाकारैः सुतीक्ष्णाग्रैर्लोहशस्त्रैश्च वेष्टितम् ॥३९॥
शस्त्रतल्पस्वरूपं च क्रोशतुर्यप्रमाणकम् । वेष्टितं तत्पातकिभिः कुंतविद्धैश्च वेष्टितैः ॥४०॥
ताडितैर्मम दूतैश्च शुष्ककंठोष्ठतालुकैः । कीटैश्च शंकुप्रमितैः सर्पमानैर्भयंकरैः ॥४१॥
तीक्ष्णदंतैश्च विकृतैर्व्याप्तं ध्वांतयुतं सति । महापातकिभिर्युक्तं मम दूतैश्च ताडितैः ॥४२॥
द्विगव्यूतिप्रमाणं च पूयकुंडं प्रचक्षते । तद्भक्ष्यैः प्राणिभिर्युक्तं मम दूतैश्च ताडितैः॥४३॥
तालवृक्षप्रमाणैश्च सर्पकोटिभिरावृतम् । सर्पवेष्टितगात्रैश्च पापिभिः सर्पभक्षितैः ॥४४॥
संकुलं शब्दकृद्भिश्च मम दूतैश्च ताडितैः । कुंडत्रयं मशादीनां पूर्णं च मशकादिभिः ॥४५॥
सर्वं क्रोशार्धमानं च महापातकिभिर्युतम् । हस्तपादादिबद्धैश्च क्षतजौघेन लोहितैः ॥४६॥
हाहेति शब्दं कुर्वद्भिस्ताडितैर्मम पार्षदैः । वज्रवृश्चिकयोः कुण्डं ताभ्यां च परिपूरितम् ४७॥
वाप्यर्धं पापिभिर्युक्तं वज्रवृश्चिकदंशितैः । कुण्डत्रयं शरादीनां तैरेव परिपूरितम् ॥४८॥
तैर्विद्धैः पापिभिर्युक्तं वाप्यर्धं रक्तलोहितैः । तप्ततोयोदकैः पूर्णं सध्वांतं गोलकुण्डकम् ॥४९॥
कीटैः संकुलमानैश्च भक्षितैः पापिभिर्युतम् । वाप्यर्धमानं भीतैश्च पापिभिः कीटभक्षितैः॥५०॥
रुदद्भिः क्रोशमानैश्च मम दूतैश्च ताडितैः । अतिदुर्गंधिसंयुक्तं दुःखदं पापिनां सदा ॥५१॥
दारुणैर्विकृताकारैर्भक्षितं पापिभिर्युतम् । वाप्यर्धं परिपूर्णं च जलस्थैर्नक्रकोटिभिः ॥५२॥
विण्मूत्रश्लेष्मभक्षैश्च संयुतं शतकोटिभिः । काकैश्च विकृताकारैर्भक्षितैः पापिभिर्युतम् ॥५३॥
मंथानकुण्डं बीजकुण्डं ताभ्यां पूर्णं धनुःशतम् भक्षितैः पापिभिर्युक्तं शब्दकृद्भिश्च संततम्॥५४॥
धनुःशतं जीवयुक्तं पापिभिः संकुलं सदा । शब्दकृद्भिर्वज्रदंष्ट्रैः सांद्रध्वांतमयं परम् ॥५५॥
वापीद्विगुणमानं च तप्तप्रस्तरनिर्मितम् । ज्वलदंगारसदृशं चलद्भिः पापिभिर्युतम् ॥५६॥
क्षुरधारोपमैस्तीक्ष्णैः पाषाणैर्निर्मितं परम् । महापातकिभिर्युक्तं लालाकुण्डं च लोहितैः॥५७॥
क्रोशमात्रं च गंभीरं मम दूतैश्च ताडितैः । तप्तांजनाचलाकारैः परिपूर्णं धनुःशतम् ॥५८॥
चलद्भिः पापिभिर्युक्तं मम दूतैश्च ताडितैः । पूर्णं चूर्णद्रवैः क्रोशमानं पापिभिरन्वितम् ॥५९॥
तद्भोजिभिः प्रदग्धैश्च मम दूतैश्च ताडितैः । कुण्डं कुलालचक्रं च घूर्णमानं च संततम्॥६०॥
सुतीक्ष्णं षोडशारं च चूर्णितैः पापिभिर्युतम् । अतीव वक्रं निम्नं च द्विगव्यूतिप्रमाणकम् ॥६१॥
कंदराकारनिर्माणं तप्तोदैश्च समन्वितम् । महापातकिभिर्युक्तं भक्षितैर्जलजंतुभिः ॥६२॥

ज्वलद्भिः शब्दकृद्भिश्च ध्वांतयुक्तं भयानकम् । कोटिभिर्विकृताकारैः कच्छपैश्च सुदारुणैः ॥६३॥
जलस्थैः संयुतं तैश्च भक्षितैः पापिभिर्युतम् । ज्वालाकलापैस्तेजोभिर्निर्मितैः क्रोशमानकम् ६४॥
शब्दकृद्भिः पातकिभिः संयुतं क्लेशदं सदा । क्रोशमानं च गंभीरं तप्तभस्मभिरन्वितम् ॥६५॥
शश्वज्ज्वलद्भिः संयुक्तं पापिभिर्भस्मभक्षितैः । तप्तपाषाणलोहानां समूहैः परिपूरितैः ॥६६॥
पापिभिर्दग्धगात्रैश्च युक्तं च शुष्कतालुकैः । क्रोशमानं ध्वांतयुक्तं गंभीरमतिदारुणम् ॥६७॥
ताडितैश्च प्रदग्धैश्च दग्धकुण्डं प्रकीर्तितम् । अतीवोर्मियुतं तोयं प्रतप्तक्षारसंयुतम् ॥६८॥
नानाप्रकारैर्विरुतैर्जलजंतुभिरन्वितम् । द्विगव्यूतिप्रमाणं च गंभीरं ध्वांतसंयुतम् ॥६९॥
तद्भक्ष्यैः पापिभिर्युक्तं दंशितैर्जलजंतुभिः । ज्वलद्भिः शब्दकृद्भिश्च न पश्यद्भिः परस्परम्७०॥
प्रतप्तसूचीकुण्डं च कीर्तितं च भयानकम् । असीव धारापत्रस्याऽप्युच्चैस्तालतरोरधः ॥७१॥
क्रोशार्धमानं कुण्डं च पतत्पत्रसमन्वितम् । पापिनां रक्तपूर्णं च वृक्षाग्रात्पततां भुवम् ॥७२॥
परित्राहीति शब्दं च कुर्वतामसतामपि । गंभीरं ध्वांतयुक्तं च रक्तकीटसमन्वितम् ॥७३॥
तदसिपत्रकुंडं च कीर्तितं च भयानकम् । धनुःशतप्रमाणं च क्षुरधारास्त्रसंयुतम् ॥७४॥
पापिनां रक्तपूर्णं च क्षुरधारं भयानकम् । सूचीमुखास्त्रसंयुक्तं पापिरक्तौघपूरितम् ॥७५॥
पंचाशद्धनुरायामं क्लेशदं च सूचीमुखम् । कस्यचिज्जंतुभेदस्य गोकाख्यस्य मुखाकृति ॥७६॥
कूपरूपं गभीरं च धनुर्विंशत्प्रमाणकम् । महापातकिनां चैव महत्क्लेशप्रदं परम् ॥७७॥
तत्कीटभक्षितानां च नम्रास्यानां च संततम् । कुण्डं न क्रमुखाकारं धनुःषोडशमानकम्॥७८॥
गंभीरं पापरूपं च पापिनां संकुलं सदा । धनुःशतप्रमाणं च कीर्तितं गजदंशनम् ॥७९॥
धनुस्त्रिंशत्प्रमाणं च कुण्डं च गोमुखाकृति । पापिनां क्लेशदं शश्वद्गोमुखं परिकीर्तितम्॥८०॥
कालचक्रेण संयुक्तं भ्रममाणं भयानकम् । कुंभाकारं ध्वांतयुक्तं द्विगव्यूतिप्रमाणकम् ॥८१॥
लक्षपौरुषमानं च गंभीरं विस्तृतं सति । कुत्रचित्तप्ततैलं च ताम्रादिकुण्डमेव च ॥८२॥
पापिनां च प्रधानैश्च मूर्छितैः कृमिभिर्युतम् । परस्परं च नश्यद्भिः शब्दकृद्भिश्च संततम्॥८३॥
ताडितैर्यमदूतैश्च मुसलैर्मुद्गरैस्तथा । घूर्णमानैः पतद्भिश्च मूर्छितैश्च क्षणं क्षणम्॥८४॥
पातितैर्यमदूतैश्च रुदंत्यस्मात्क्षणं पुनः । यावंतः पापिनः संति सर्वकुंडेषु सुंदरि ॥८५॥
ततश्चतुर्गुणाः संति कुंभीपाके च दुःखदे । सुचिरं वध्यमानास्ते भोगदेहा न नश्वराः ॥८६॥
सर्वकुण्डप्रधानं च कुंभीपाकं प्रकीर्तितम् । कालनिर्मितसूत्रेण निबद्धा यत्र पापिनः ॥८७॥
उत्थापिताश्च दूतैश्च क्षणमेव निमज्जिताः । निश्वासबद्धाः सुचिरं तथा मोहं गताः पुनः ॥८८॥
अतीव क्लेशसंयुक्ता देहभोगेन सुंदरि । प्रतप्ततोययुक्तं च कालसूत्रं प्रकीर्तितम् ॥८९॥
अवटः कूपभेदश्च मत्स्योदः स उदाहृतः । प्रतप्ततोयपूर्णं च चतुर्विंशत्प्रमाणकम् ॥९०॥

व्याप्तं महापापिभिर्व्याधिदग्धांगैश्च संततम् । मद्दूतैस्ताडितैः शश्वदवटोदं प्रकीर्तितम् ॥९१॥
यत्रोदस्पर्शमात्रेण सर्वव्याधिश्च पापिनाम् । भवेदकस्मात्पततां यस्मिन्कुण्डे धनुःशते ॥९२॥
अरुंतुदैर्भक्षितैस्तु प्राणिभिर्यच्च संकुलम् । हाहेति शब्दं कुर्वद्भिस्तदेवारुंतुदं विदुः ॥९३॥
तप्तपांसुभिराकीर्णं ज्वलद्भिस्तुषदग्धकैः । तद्भक्ष्यैः पापिभिर्युक्तं पांसुभोजैर्धनुःशतम् ॥९४॥
पातमात्रेण पापी च पाशेन वेष्टितो भवेत् । क्रोशमात्रेण कुण्डं च तत्पाशवेष्टनं विदुः ॥९५॥
पातमात्रेण पापी च शूलेन वेष्टितो भवेत् । धनुर्विंशत्प्रमाणं च शूलप्रोतं प्रकीर्तितम् ॥९६॥
पततां पापिनां यत्र भवेदेव प्रकंपनम् । अतीव हिमतोयाक्तं क्रोशार्धं च प्रकंपनम् ॥९७॥
ददत्येव हि मे दूता यत्रोल्काः पापिनां मुखे । धनुर्विंशत्प्रमाणं तदुल्काभिश्च सुसंकुलम् ॥९८॥
लक्षपौरुषमानं च गंभीरं च धनुःशतम् । नानाप्रकारकृमिभिः संयुक्तं च भयानकम् ॥९९॥
अत्यंधकारव्याप्तं च कूपाकारं च वर्तुलम् ।तद्भक्ष्यैः पापिभिर्युक्तं प्रणश्यद्भिः परस्परम् ॥१००॥
तप्ततोयप्रदग्धैश्च ज्वलद्भिः कीटभक्षितैः । ध्वांतेन चक्षुषा चांधैरंधकूपः प्रकीर्तितः ॥१०१॥
नानाप्रकारशस्त्रौघैर्यत्र विद्धाश्च पापिनः । धनुर्विंशत्प्रमाणं च वेधनं तत्प्रकीर्तितम् १०२॥
दंडेन ताडिता यत्र मम दूतैश्च पापिनः । धनुःषोडशमानं च तत्कुंडं दंडताडनम् ॥१०३॥
निरुद्धाश्च महाजालैर्यथा मीनाश्च पापिनः । धनुर्विंशत्प्रमाणं च जालरंध्रं प्रकीर्तितम् ॥१०४॥
पततां पापिनां कुंडे देहश्चूर्णो भवेदिह । लोहबंदीनिबद्धानां कोटिपौरुषमानकम् ॥१०५॥
गंभीरं ध्वांतसंयुक्तं धनुर्विंशत्प्रमाणकम् । मूर्छितानां जडानां च देहचूर्णं प्रकीर्तितम् १०६॥
दलिताः पापिनो यत्र मम दूतैश्च ताडिताः । धनुःषोडशमानं च तत्कुंडं दलनं स्मृतम् १०७॥
पतनेनैव पापी च शुष्ककंठोष्ठतालुकः । बालुकासु च तप्तासु धनुस्त्रिंशत्प्रमाणकम् ॥१०८॥
शतपौरुषमानं च गंभीरं ध्वांतसंयुतम् । शोषणं कुंडमेतद्धि पापिनां परदुःखदम् ॥१०९॥
नानाचर्मकषायोदपरिपूर्णं धनुःशतम् । दुर्गंधियुक्तं तद्भक्ष्यैः प्राणिभिः संकुलं कषम् ११०
शूर्पाकारमुखं कुंडं धनुर्द्वादशमानकम् । तप्तलोहबालुकाभिः पूर्णं पातकिसंयुतम् ॥१११॥
दुर्गंधियुक्तं तद्भक्ष्यैः पापिभिः संकुलं सति । शूर्पाकारमुखं कुंडं धनुर्द्वादशमात्रकम् ॥११२॥
प्रतप्तबालुकापूर्णं महापातकिभिर्युतम् । अंतरग्निशिखानां च ज्वालाव्याप्तमुखं सदा ११३॥
धनुर्विंशतिमात्रं च प्रमाणं यस्य सुंदरि । ज्वालाभिर्दग्धगात्रैश्च पापिभिर्व्याप्तमेव च ॥११४॥
तन्महाक्लेशदं शश्वत्कुंडं ज्वालामुखं स्मृतम् । पातमात्राद्यत्र पापी मूर्छितो वै नरो भवेत् ॥११५॥
तप्तेष्टकाभ्यंतरितं वाप्यर्धं जिह्मकुंडकम् । धूम्रांधकारसंयुक्तं धूम्रांधैः पापिभिर्युतम् ॥११६॥
धनुःशतं श्वासरंध्रैर्धूम्रांधं परिकीर्तितम् । पातमात्राद्यत्र पापी नागैश्च वेष्टितो भवेत् ॥११७॥
धनुःशतं नागपूर्णं तन्नागैर्वेष्टितं भवेत् ।

षडशीति च कुंडानि मयोक्तानि निशामय ।
लक्षणं चाऽपि तेषां च किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥११८॥

इतिश्रीदेवीभागवते नवमस्कन्धे साविन्त्र्युपाख्याने सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥३७॥

अथाष्टत्रिंशोऽध्यायः

सावित्र्युवाच

देवीभक्तिं देहि मह्यं साराणां चैव सारकम् । पुंसां मुक्तिद्वारबीजं नरकार्णवतारकम् ॥१॥
कारणं मुक्तिसाराणां सर्वाशुभविनाशनम् । दारकं कर्मवृक्षाणां कृतपापौघहारणम् ॥२॥
मुक्तिश्च कतिधाप्यस्ति किं वा तासां च लक्षणम् । देवीभक्तिं भक्तिभेदं निषेकस्याऽपि खंडनम् ॥३॥
तत्त्वज्ञानविहीना च स्त्रीजातिर्विधिनिर्मिता । किंचिज्ज्ञानं सारभूतं वद वेदविदां वर ॥४॥
सर्वं दानं च यज्ञश्च तीर्थं स्नानं व्रतं तपः । अज्ञानिज्ञानदानस्य कलां नार्हति षोडशीम् ॥५॥
पितुः शतगुणा माता गौरवे चेति निश्चितम् । मातुः शतगुणः पूज्यो ज्ञानदाता गुरुः प्रभो ॥६॥

धर्मराज उवाच

पूर्वं सर्वो वरो दत्तो यस्ते मनसि वांछितः । अधुना शक्तिभक्तिस्ते वत्से भवतु मद्वरात् ॥७॥
श्रोतुमिच्छसि कल्याणि श्रीदेवीगुणकीर्तनम् । वक्तॄणां पृच्छकानां च श्रोतॄणां कुलतारणम् ॥८॥
शेषो वक्त्रसहस्रेण न हि यद्वक्तुमीश्वरः । मृत्युंजयो न क्षमश्च वक्तुं पंचमुखेन च ॥९॥
धाता चतुर्णां वेदानां विधाता जगतामपि । ब्रह्मा चतुर्मुखेनैव नाऽलं विष्णुश्च सर्ववित् ॥१०॥
कार्त्तिकेयः षण्मुखेन नापि वक्तुमलं ध्रुवम् । न गणेशः समर्थश्च योगींद्राणां गुरोर्गुरुः ॥११॥
सारभूताश्च शास्त्राणां वेदाश्चत्वार एव च । कलामात्रं यद्गुणानां न विदंति बुधाश्च ये ॥१२॥
सरस्वती जडीभूता नाऽलं तद्गुणवर्णने । सनत्कुमारो धर्मश्च सनंदनश्च सनातनः ॥१३॥
सनकः कपिलः सूर्यो येऽन्ये च ब्रह्मणः सुताः । विचक्षणा न यद्वक्तुं किं चान्ये जडबुद्धयः ॥१४॥
न यद्वक्तुं क्षमाः सिद्धा मुनींद्रा योगिनस्तथा । के चाऽन्ये च वयं के वा श्रीदेव्या गुणवर्णने॥१५॥
ध्यायंते यत्पदांभोजं ब्रह्मविष्णुशिवादयः । अतिसाध्यं स्वभक्तानां तदन्येषां सुदुर्लभम्॥१६॥
कश्चित्किंचिद्विजानाति तद्गुणोत्कीर्तनं शुभम् । अतिरिक्तं विजानाति ब्रह्मा ब्रह्मविशारदः ॥१७॥
ततोऽतिरिक्तं जानाति गणेशो ज्ञानिनां गुरुः । सर्वातिरिक्तं जानाति सर्वज्ञः शंभुरेव सः ॥१८॥
तस्मै दत्तं पुरा ज्ञानं कृष्णेन परमात्मना । अतीव निर्जनेऽरण्ये गोलोके रासमंडले ॥१९॥
तत्रैव कथितं किंचित्तद्गुणोत्कीर्तनं शुभम् । धर्मं च कथयामास शिवलोके शिवः स्वयम्॥२०॥
धर्मस्तु कथयामास भास्वते पृच्छते तथा । यामाराध्य मत्पिताऽपि संप्राप तपसा सति ॥२१॥

पूर्वं स्वं विषयं चाऽहं न गृह्णामि प्रयत्नतः। वैराग्ययुक्तस्तपसे गंतुमिच्छामि सुव्रते ॥२२॥
तदा मां कथयामास पिता तद्गुणकीर्तनम्। यथागमं तद्वदामि निबोधाऽतीव दुर्गमम् ॥२३॥
तद्गुणं सा न जानाति तदन्यस्य च का कथा। यथाकाशो न जानाति स्वांतमेव वरानने ॥२४॥
सर्वात्मा सर्वभगवान्सर्वकारणकारणः। सर्वेश्वरश्च सर्वाद्यः सर्ववित्परिपालकः ॥२५॥
नित्यरूपी नित्यदेही नित्यानंदो निराकृतिः। निरंकुशो निराशंको निर्गुणश्च निरामयः ॥२६॥
निर्लिप्तः सर्वसाक्षी च सर्वाधारः परात्परः। मायाविशिष्टः प्रकृतिस्तद्विकाराश्च प्राकृताः ॥२७॥
स्वयं पुमांश्च प्रकृतिस्तावभिन्नौ परस्परम्। यथा वह्नेस्तस्य शक्तिर्न भिन्नाऽस्त्येव कुत्रचित् २८॥
सेयं शक्तिर्महामाया सच्चिदानंदरूपिणी। रूपं बिभर्त्यरूपा च भक्तानुग्रहहेतवे ॥२९॥
गोपालसुन्दरी रूपं प्रथमं सा ससर्ज ह। अतीव कमनीयं च सुन्दरं सुमनोहरम् ॥३०॥
नवीननीरदश्यामं किशोरं गोपवेषकम्। कंदर्पकोटिलावण्यं लीलाधाम मनोहरम् ॥३१॥
शरन्मध्याह्नपद्मानां शोभामोचनलोचनम्। शरत्पार्वणकोटींदुशोभाप्रच्छादनाननम् ॥३२॥
अमूल्यरत्ननिर्माणनानाभूषणभूषितम्। सस्मितं शोभितं शश्वदमूल्यपीतवाससा ॥३३॥
परब्रह्मस्वरूपं च ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा। सुखदृश्यं च शांतं च राधाकांतमनंतकम् ॥३४॥
गोपीभिर्वीक्ष्यमाणं च सस्मिताभिश्च संततम्। रासमंडलमध्यस्थं रत्नसिंहासनस्थितम् ॥३५॥
वंशीं क्वणंतं द्विभुजं वनमालाविभूषितम्। कौस्तुभेंद्रमणींद्रेण शश्वद्वक्षःस्थलोज्ज्वलम् ॥३६॥
कुंकुमागुरुकस्तूरीचंदनार्चितविग्रहम्। चारुचंपकमालाक्तं मालतीमाल्यमंडितम् ॥३७॥
चारुचंद्रकशोभाढ्यं चूडावंक्रिमराजितम्। एवंभूतं च ध्यायंति भक्ता भक्तिपरिप्लुताः ॥३८॥
यद्भयाज्जगतां धाता विधत्ते सृष्टिमेव च। कर्मानुसाराल्लिखितं करोति सर्वकर्मणाम् ॥३९॥
तपसां फलदाता च कर्मणां च यदाज्ञया। विष्णुः पाता च सर्वेषां यद्भयात्पाति संततम् ॥४०॥
कालाग्निरुद्रः संहर्ता सर्वविश्वेषु यद्भयात्। शिवो मृत्युंजयश्चैव ज्ञानिनां च गुरोर्गुरुः ॥४१॥
यज्ज्ञानाज्ज्ञानवानस्ति योगीशो ज्ञानवित्प्रभुः। परमानंदयुक्तश्च भक्तिवैराग्यसंयुतः ॥४२॥
यद्भयाद्वाति पवनः प्रवरः शीघ्रगामिनाम्। तपनश्च प्रतपति यद्भयात्संततं सति ॥४३॥
यदाज्ञया वर्षतींद्रो मृत्युश्चरति जंतुषु। यदाज्ञया दहेद्वह्निर्जलमेवं सुशीतलम् ॥४४॥
दिशो रक्षंति दिक्पाला महाभीता यदाज्ञया। भ्रमंति राशिचक्राणि ग्रहाश्च यद्भयेन च ॥४५॥
भयात्फलंति वृक्षाश्च पुष्प्यंत्यपि च यद्भयात्। यदाज्ञां तु पुरस्कृत्य कालः काले हरेद्भयात् ४६॥
तथा जलस्थलस्थाश्च न जीवंति यदाज्ञया। अकाले नाहरेद्विद्धं रणेषु विषमेषु च ॥४७॥
धत्ते वायुस्तोयराशिं तोयं कूर्मं तदाज्ञया। कूर्मोऽनंतं स च क्षोणीं समुद्रान्सा च पर्वतान्।
सर्वा चैव क्षमारूपा नानारत्नं बिभर्ति या। यतः सर्वाणि भूतानि स्थीयंते हंति तत्र हि ॥४९॥

इन्द्रायुश्चैव दिव्यानां युगानामेकसप्ततिः। अष्टाविंशे शक्रपाते ब्रह्मणश्च दिवानिशम् ॥५०॥
एवं त्रिंशद्दिनैर्मासो द्वाभ्यामाभ्यामृतुः स्मृतः। ऋतुभिः षड्भिरेवाब्दं ब्रह्मणो वै वयः स्मृतम् ५१॥
ब्रह्मणश्च निपाते च चक्षुरुन्मीलनं हरेः। चक्षुरुन्मीलने तस्य लयं प्राकृतिकं विदुः ॥५२॥
प्रलये प्राकृते सर्वे देवाद्याश्च चराचराः। लीना धाता विधाता च श्रीकृष्णनाभिपंकजे ५३॥
विष्णुः क्षीरोदशायी च वैकुंठे यश्चतुर्भुजः। विलीना वामपार्श्वे च कृष्णस्य परमात्मनः ५४॥
यस्य ज्ञाने शिवो लीनो ज्ञानाधीशः सनातनः। दुर्गायां विष्णुमायायां विलीनाः सर्वशक्तयः ५५॥
सा च कृष्णस्य बुद्धौ च बुद्ध्यधिष्ठातृदेवता। नारायणांशः स्कन्दश्च लीनो वक्षसि तस्य च ॥
श्रीकृष्णांशश्च तद्बाहौ देवाधीशो गणेश्वरः। पद्मांशाश्चैव पद्मायां सा राधायां च सुव्रते ५७॥
गोप्यश्चाऽपि च तस्यां च सर्वाश्च देवयोषितः। कृष्णप्राणाधिदेवी सा तस्य प्राणेषु संस्थिता ५८॥
सावित्री च सरस्वत्यां वेदाः शास्त्राणि यानि च। स्थिता वाणी च जिह्वायां यस्य च परमात्मनः५९॥
गोलोकस्य च गोपाश्च विलीनास्तस्य लोमसु। तत्प्राणेषु च सर्वेषां प्राणा वाता हुताशनाः ६०॥
जठराग्नौ विलीनाश्च जलं तद्रसनाग्रतः। वैष्णवाश्चरणांभोजे परमानन्दसंयुताः ॥६१॥
सारात्साररताभक्तिरसपीयूषपायिनः। विराडंशाश्च महति लीनाः कृष्णे महाविराट् ६२॥
यस्यैव लोमकूपेषु विश्वानि निखिलानि च। यस्य चक्षुष उन्मेषे प्राकृतः प्रलयो भवेत् ६३॥
चक्षुरुन्मीलने सृष्टिर्यस्यैव पुनरेव सः। यावत्कालो निमिषेण तावदुन्मीलनेन च ॥६४॥
ब्रह्मणश्च शताब्दे च सृष्टेः सूत्रलयः पुनः। ब्रह्मसृष्टिलयानां च संख्या नास्त्येव सुव्रते ६५॥
यथा भूरजसां चैव संख्यानं नैव विद्यते। चक्षुर्निमेषे प्रलयो यस्य सर्वांतरात्मनः ॥६६॥
उन्मीलने पुनः सृष्टिर्भवेदेवेश्वरेच्छया। स कृष्णः प्रलये तस्यां प्रकृतौ लीन एव हि ॥६७॥
एकैव च परा शक्तिर्निर्गुणः परमः पुमान्। सदेवेदमग्र आसीदिति वेदविदो विदुः ॥६८॥
मूलप्रकृतिरव्यक्ताऽप्यव्याकृतपदाभिधा। चिदभिन्नत्वमापन्ना प्रलये सैव तिष्ठति ॥६९॥
तद्गुणोत्कीर्तनं वक्तुं ब्रह्माण्डेषु च कः क्षमः। मुक्तयश्च चतुर्वेदैर्निरुक्ताश्च चतुर्विधाः ॥७०॥
तत्प्रधानादेव भक्तिर्मुक्तेरपि गरीयसी। सालोक्यदा भवेदेका तथा सारूप्यदा परा ॥७१॥
सामीप्यदाऽथ निर्वाणप्रदा मुक्तिश्चतुर्विधा। भक्तास्ता न हि वांछंति विना तत्सेवनं विभोः ॥
शिवत्वममरत्वं च ब्रह्मत्वं चाऽवहेलया। जन्ममृत्युजराव्याधिभयशोकादिकं धनम् ॥७३॥
दिव्यरूपधारणं च निर्वाणं मोक्षणं विदुः। मुक्तिश्च सेवारहिता भक्तिः सेवाविवर्धिनी ७४॥
भक्तिमुक्त्योरयं भेदो निषेकखंडनं शृणु। विदुर्बुधा निषेकं च भोगं च कृतकर्मणाम् ॥७५॥
तत्खण्डनं च शुभदं श्रीविभोः सेवनं परम्। तत्वज्ञानमिदं साध्वि स्थिरं च लोकवेदयोः ॥७६॥
निर्विघ्नं शुभदं चोक्तं गच्छ वत्से यथासुखम्। इत्युक्त्वा सूर्यपुत्रश्च जीवयित्वा च तत्पतिम् ७७॥

तस्यै शुभाशिषं दत्त्वा गमनं कर्तुमुद्यतः । दृष्ट्वा यमं च गच्छंतं सा सावित्री प्रणम्य च ॥७८॥
रुरोद चरणौ धृत्वा साधुच्छेदेन दुःखिता । सावित्रीरोदनं श्रुत्वा यमश्चैव कृपानिधिः ॥७९॥
तामित्युवाच संतुष्टः स्वयं चैव रुरोद ह ।

धर्म उवाच

लक्षवर्षं सुखं भुक्त्वा पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥८०॥
अन्ते यास्यसि तल्लोकं यत्र देवी विराजते । गत्वा च स्वगृहं भद्रे सावित्र्याश्च व्रतं कुरु ८१॥
द्विसप्तवर्षपर्यंतं नारीणां मोक्षकारणम् । ज्येष्ठशुक्लचतुर्दश्यां सावित्र्याश्च व्रतं शुभम् ॥
शुक्लाष्टम्यां भाद्रपदे महालक्ष्म्या यथा व्रतम् । द्व्यष्टवर्षं व्रतं चैव प्रत्यादेयं शुचिस्मिते ॥८३॥
करोति भक्त्या या नारी सा याति च विभोः पदम् । प्रतिमङ्गलवारे च देवीं मङ्गलदायिनीम् ॥८४॥
प्रतिमासं शुक्लषष्ठ्यां षष्ठीं मङ्गलदायिनीम् । तथा चाऽऽषाढसंक्रांत्यां मनसां सर्वसिद्धिदाम् ॥
राधारासे च कार्त्तिक्यां कृष्णप्राणाधिकप्रियाम् । उपोष्य शुक्लाष्टम्यां च प्रतिमासं वरप्रदाम्८६॥
विष्णुमायां भगवतीं दुर्गां दुर्गार्तिनाशिनीम् । प्रकृतिं जगदंबां च पतिपुत्रवतीषु च ॥८७॥
पतिव्रतासु शुद्धासु यन्त्रेषु प्रतिमासु च । या नारी पूजयेद्भक्त्या धनसंतानहेतवे ॥८८॥
इह लोके सुखं भुक्त्वा यात्यंते श्रीविभोः पदम् । एवं देव्या विभूतीश्च पूजयेत्साधकोऽनिशम् ॥
सर्वकालं सर्वरूपा संसेव्या परमेश्वरी । नातः परतरं किंचित्कृतकृत्यत्वदायकम् ॥९०॥
इत्युक्त्वा तां धर्मराजो जगाम निजमंदिरम् । गृहीत्वा स्वामिनं सा च सावित्री च निजालयम्
सावित्री सत्यवांश्चैव प्रययौ च यथागमम् । अन्यांश्च कथयामास स्ववृत्तांतं हि नारद ९२॥
सावित्रीजनकः पुत्रान्संप्राप्तः प्रक्रमेण च । श्वशुरश्चक्षुषी राज्यं सा च पुत्रान्वरेण च ९३॥
लक्षवर्षं सुखं भुक्त्वा पुण्यक्षेत्रे च भारते । जगाम स्वामिना सार्धं देवीलोकं पतिव्रता९४॥
सवितुश्चाधिदेवी या मंत्राधिष्ठातृदेवता । सावित्री ह्यपि वेदानां सावित्री तेन कीर्तिता ९५॥
इत्येवं कथितं वत्स सावित्र्याख्यानमुत्तमम् । जीवकर्मविपाकं च किं पुनः श्रोतुमिच्छसि ९६॥
इति श्रीदेवीभागवते नवमस्कंधे नारदनारायणसंवादे सावित्र्युपाख्यानेऽष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥३८॥

अथैकोनचत्वारिंशोऽध्यायः

नारद उवाच

श्रीमूलप्रकृतेर्देव्या गायत्र्यास्तु निराकृतेः । सावित्रीयमसंवादे श्रुतं वै निर्मलं यशः ॥१॥
तद्गुणोत्कीर्तनं सत्यं मंगलानां च मंगलम् । अधुना श्रोतुमिच्छामि लक्ष्म्युपाख्यानमीश्वर२॥
केनाऽऽदौ पूजिता साऽपि किंभूता केन वा पुरा । तद्गुणोत्कीर्तनं मह्यं वद वेदविदां वर ॥३॥

नारायण उवाच

सृष्टेरादौ पुरा ब्रह्मन्कृष्णस्य परमात्मनः। देवी वामांससंभूता बभूव रासमंडले ॥४॥
अतीव सुन्दरी श्यामा न्यग्रोधपरिमंडिता। यथा द्वादशवर्षीया शश्वत्सुस्थिरयौवना ॥५॥
श्वेतचंपकवर्णाभा सुखदृश्या मनोहरा। शरत्पार्वणकोटींदुप्रभाप्रच्छादनानना ॥६॥
शरन्मध्याह्नपद्मानां शोभामोचनलोचना। सा देवी द्विविधा भूता सह सर्वेश्वरेच्छया ॥७॥
स्वीयरूपेण वर्णेन तेजसा वयसा त्विषा। यशसा वाससा कृत्वा भूषणेन गुणेन च ॥८॥
स्मितेन वीक्षणेनैव प्रेम्णा वाऽनुनयेन च। तद्वामांसान्महालक्ष्मीर्दक्षिणांसाच्च राधिका ॥९॥
राधाऽऽदौ वरयामास द्विभुजं च परात्परम्। महालक्ष्मीश्च तत्पश्चाच्चकमे कमनीयकम् ॥१०॥
कृष्णस्तद्गौरवेणैव द्विधारूपो बभूव ह। दक्षिणांसश्च द्विभुजो वामांसश्च चतुर्भुजः ११॥
चतुर्भुजाय द्विभुजो महालक्ष्मी ददौ पुरा। लक्ष्यते दृश्यते विश्वं स्निग्धदृष्ट्या ययाऽनिशम् ॥
देवीभूता च महती महालक्ष्मीश्च सा स्मृता। राधाकांतश्च द्विभुजो लक्ष्मीकांतश्चतुर्भुजः ॥
शुद्धसत्त्वस्वरूपा च गोपैर्गोपीभिरावृता। चतुर्भुजश्च वैकुण्ठं प्रययौ पद्मया सह ॥१४॥
सर्वांशेन समौ तौ द्वौ कृष्णनारायणौ वरौ। महालक्ष्मीश्च योगेन नानारूपा बभूव सा ॥
वैकुण्ठे च महालक्ष्मीः परिपूर्णतमा रमा। शुद्धसत्त्वस्वरूपा च सर्वसौभाग्यसंयुता ॥१६॥
प्रेम्णा सा च प्रधाना च सर्वासु रमणीषु च। स्वर्गेषु स्वर्गलक्ष्मीश्च शक्रसंपत्स्वरूपिणी १७॥
पाताले नागलक्ष्मीश्च राजलक्ष्मीश्च राजसु। गृहलक्ष्मीर्गृहेष्वेव गृहिणां च कलांशतः ॥१८॥
संपत्स्वरूपा गृहिणां सर्वमंगलमंगला। गवां प्रसूतिः सुरभिर्दक्षिणा यज्ञकामिनी ॥१९॥
क्षीरोदसिंधुकन्या सा श्रीरूपा पद्मिनीषु च। शोभास्वरूपा चंद्रे च सूर्यमंडलमंडिता ॥२०॥
विभूषणेषु रत्नेषु फलेषु च जलेषु च। नृपेषु नृपपत्नीषु दिव्यस्त्रीषु गृहेषु च ॥२१॥
सर्वसस्येषु वस्त्रेषु स्थानेषु संस्कृतेषु च। प्रतिमासु च देवानां मंगलेषु घटेषु च ॥२२॥
माणिक्येषु च मुक्तासु माल्येषु च मनोहरा। मणीन्द्रेषु च हीरेषु क्षीरेषु चन्दनेषु च ॥२३॥
वृक्षशाखासु रम्यासु नवमेघेषु वस्तुषु। वैकुण्ठं पूजिता साऽऽदौ देवी नारायणेन च ॥
द्वितीये ब्रह्मणा भक्त्या तृतीये शंकरेण च। विष्णुना पूजिता सा च क्षीरोदे भारते मुने२५॥
स्वायंभुवेन मनुना मानवेन्द्रश्च सर्वतः। ऋषीन्द्रैश्च मुनीन्द्रैश्च सद्भिश्च गृहिभिर्भवे ॥
गन्धर्वैश्चैव नागाद्यैः पातालेषु च पूजिता। शुक्लाष्टम्यां भाद्रपदे कृता पूजा च ब्रह्मणा ॥
भक्त्या च पक्षपर्यंतं त्रिषु लोकेषु नारद। चैत्रे पौषे च भाद्रे च पुण्ये मंगलवासरे २८॥
विष्णुना पूजिता सा च त्रिषु लोकेषु भक्तितः। वर्षांते पौषसंक्रात्यां माघ्यामावाह्य मंगले २९॥
मनुस्ता पूजयामास सा भूता भुवनत्रये। पूजिता सा महेन्द्रेण मंगलेनैव मंगला ॥३०॥

केदारेणैव नीलेन सुबलेन नलेन च । ध्रुवेणोत्तानपादेन शक्रेण बलिना तथा ॥३१॥
कश्यपेन च दक्षेण कर्दमेन विवस्वता । प्रियव्रतेन चन्द्रेण कुवेरेणैव वायुना ॥३२॥
यमेन वह्निना चैव वरुणैनैव पूजिता । एवं सर्वत्र सर्वेषु पूजिता वंदिता सदा ॥३३॥
सर्वैश्वर्याधिदेवी सा सर्वसंपत्स्वरूपिणी ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कंधे एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥३९॥

अथ चत्वारिंशोऽध्यायः

नारद उवाच

नारायणप्रिया सा च वरा वैकुण्ठवासिनी । वैकुंठाधिष्ठातृदेवी महालक्ष्मीः सनातनी ॥१॥
कथं बभूव सा देवी पृथिव्यां सिन्धुकन्यका । पुरा केन स्तुताऽऽदौ सा तन्मे व्याख्यातुमर्हसि२॥

श्रीनारायण उवाच

पुरा दुर्वाससः शापाद्भ्रष्टश्रीश्च पुरंदरः । बभूव देवसंघश्च मर्त्यलोके च नारद ॥३॥
लक्ष्मीः स्वर्गादिकं त्यक्त्वा रुष्टा परमदुःखिता । गत्वा लीना च वैकुण्ठे महालक्ष्मीश्च नारद ॥
तदा शोकाद्ययुः सर्वे दुःखिता ब्रह्मणः सभाम् । ब्रह्माणं च पुरस्कृत्य ययुर्वैकुण्ठमेव च ॥५॥
वैकुण्ठे शरणापन्ना देवा नारायणे परे । अतीव दैन्ययुक्ताश्च शुष्ककण्ठोष्ठतालुकाः ॥६॥
तदा लक्ष्मीश्च कलया पुराणपुरुषाज्ञया । बभूव सिंधुकन्या सा सर्वसंपत्स्वरूपिणी ॥७॥
तथा मथित्वा क्षीरोदं देवा दैत्यगणैः सह । संप्राप्ताश्च महालक्ष्मीं विष्णुस्तां च ददर्श ह॥८॥
सुरादिभ्यो वरं दत्त्वा वनमालां च विष्णवे । ददौ प्रसन्नवदना तुष्टा क्षीरोदशायिने ॥९॥
देवाश्चाऽप्यसुरग्रस्तं राज्यं प्रापुश्च नारद । तां संपूज्य च संभूय सर्वत्र च निरापदः ॥१०॥

नारद उवाच

कथं शशाप दुर्वासा मुनिश्रेष्ठः कदाचन । केन दोषेण वा ब्रह्मन् ब्रह्मिष्ठस्तत्त्ववित्पुरा ११॥
ममंथुः केन रूपेण जलधिं ते सुरादयः । केन स्तोत्रेण वा देवी शक्रं साक्षाद्बभूव सा १२॥
को वा तयोश्च संवासो बभूव तद्वद प्रभो ।

श्रीनारायण उवाच

मधुपानप्रमत्तश्च त्रैलोक्याधिपतिः पुरा ॥१३॥
क्रीडां चकार रहसि रंभया सह कामुकः । कृत्वा क्रीडां तया सार्धं कामुक्या हृतमानसः १४॥
तस्थौ तत्र महारण्ये कामोन्मथितमानसः । कैलासशिखरे यांतं वैकुण्ठादृषिसत्तमम् ॥१५॥
दुर्वाससं ददर्शेन्द्रो ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा । ग्रीष्ममध्याह्नमार्तण्डसहस्रप्रभमीश्वरम् ॥१६॥

प्रतप्तकांचनाकारं जटाभारमहोज्ज्वलम् । शुक्लयज्ञोपवीतं च चीरदंडौ कमण्डलुम् ॥१७॥
महोज्ज्वलं च तिलकं बिभ्रतं चेन्दुसन्निभम् । समन्वितं शिष्यलक्षैर्वेदवेदाङ्गपारगैः ॥१८॥
दृष्ट्वा ननाम शिरसा संप्रमत्तः पुरंदरः । शिष्यवर्गं तदा भक्त्या तुष्टाव च मुदान्वितम् ॥
मुनिना च सशिष्येण दत्तास्तस्मै शुभाशिषः । विष्णुदत्तं पारिजातपुष्पं च सुमनोहरम् ॥२०॥
तज्जरारोगमृत्युघ्नं शोकघ्नं मोक्षकारकम् । शक्रः पुष्पं गृहीत्वा च प्रमत्तो राज्यसंपदा ॥२१॥
पुष्पं स न्यस्तयामास तदैव करिमस्तके । हस्ती तत्स्पर्शमात्रेण रूपेण च गुणेन च ॥२२॥
तेजसा वयसाऽकस्माद्विष्णुतुल्यो बभूव ह । त्यक्त्वा शक्रं गजेंद्रश्च जगाम घोरकाननम् ॥२३॥
न शशाक महेंद्रस्तं रक्षितुं तेजसा मुने । तत्पुष्पं त्यक्तवंतं च दृष्ट्वा शक्रं मुनीश्वरः ॥२४॥
तमुवाच महारुष्टः शशाप च रुषान्वितः ।

मुनिरुवाच

अरे श्रिया प्रमत्तस्त्वं कथं मामवमन्यसे ॥२५॥
मद्दत्तपुष्पं दत्तं च गर्वेण करिमस्तके । विष्णोर्निवेदितं चैव नैवेद्यं वा फलं जलम् २६॥
प्राप्तिमात्रेण भोक्तव्यं त्यागेन ब्रह्महा भवेत् । भ्रष्टश्रीर्भ्रष्टबुद्धिश्च पुरभ्रष्टो भवेत्तु सः ॥२७॥
यस्त्यजेद्विष्णुनैवेद्यं भाग्येनोपस्थितं शुभम् । प्राप्तिमात्रेण यो भुंक्ते भक्तो विष्णुनिवेदितम् २८॥
पुंसां शतं समुद्धृत्य जीवन्मुक्तः स्वयं भवेत् । नैवेद्यं भोजनं कृत्वा नित्यं यः प्रणमेद्धरिम् ॥२९॥
पूजयेत्स्तौति वा भक्त्या स विष्णुसदृशो भवेत्। तत्स्पर्शवायुना सद्यस्तीर्थौघश्च विशुध्यति ॥३०॥
तत्पादरजसा मूढ सद्यः पूता वसुन्धरा । पुंश्चल्यन्नमवीरान्नं शूद्रश्राद्धान्नमेव च ३१॥
यद्धरेरनिवेद्यं च वृथा मांसस्य भक्षणम् । शिवलिंगप्रदानं च यद्दत्तं शूद्रयाजिना ॥३२॥
चिकित्सकद्विजान्नं च देवलान्नं तथैव च । कन्याविक्रयिणामन्नं यदन्नं योनिजीविनाम् ३३॥
उच्छिष्टान्नं पर्युषितं सर्वभक्षावशेषितम् । शूद्रापतिद्विजानां च वृषवाहद्विजान्नकम् ॥३४॥
अदीक्षितद्विजानां च यदन्नं शवदाहिनाम् । अगम्यागामिनां चैव द्विजानामन्नमेव च ॥३५॥
मित्रद्रुहां कृतघ्नानामन्नं विश्वासघातिनाम् । मिथ्यासाक्ष्यप्रदान्नं च ब्राह्मणान्नं तथैव च॥३६॥
एते सर्वे विशुध्यंति विष्णोर्नैवेद्यभक्षणात् । श्वपचश्चेद्विष्णुसेवी वंशानां कोटिमुद्धरेत् ॥३७॥
हरेरभक्तो मनुजः स्वं च रक्षितुमक्षमः । अज्ञानाद्यदि गृह्णाति विष्णोर्निर्माल्यमेव च३८॥
सप्तजन्मार्जितात्पापान्मुच्यते नाऽत्र संशयः । ज्ञात्वा भक्त्या च गृह्णाति विष्णोर्नैवेद्यमेव च॥३६
कोटिजन्मार्जितात्पापान्मुच्यते निश्चितं हरे । यस्मात्संस्थापितं पुष्पं गर्वेण करिमस्तके ॥४०॥
तस्माद्युष्मान्परित्यज्य यातु लक्ष्मीर्हरेः पदम् । नारायणस्य भक्तोऽहं न बिभेमि सुराद्विधेः ॥४१॥
कालान्मृत्योर्जरातश्च कानन्यान्गणयामि च । किं करिष्यति ते तातः कश्यपश्च प्रजापतिः ॥४२॥

बृहस्पतिर्गुरुश्चैव निःशंकस्य च मे हरे। इदं पुष्पं यस्य मूर्ध्नि तस्यैव पूजनं परम् ॥४३॥
इति श्रुत्वा महेंद्रश्च धृत्वा स चरणं मुनेः। उच्चै रुरोद शोकार्तस्तमुवाच भयाकुलः ॥४४॥

महेन्द्र उवाच

दत्तः समुचितः शापो मह्यं मायापह प्रभो। हृतां न याचे संपत्तिं किंचिज्ज्ञानं च देहि मे ॥४५॥
ऐश्वर्यं विपदां बीजं ज्ञानप्रच्छन्नकारणम्। मुक्तिमार्गकुठारश्च भक्तेश्च व्यवधायकम् ॥४६॥

मुनिरुवाच

जन्ममृत्युजराशोकरागबीजांकुरं परम्। संपत्तितिमिरांधश्च मुक्तिमार्गं न पश्यति ॥४७॥
संपन्मत्तो विमूढश्च सुरामत्तः स एव च। बांधवैर्वेष्टितः सोऽपि बंधुत्वेनैव हे हरे ॥४८॥
संपत्तिमदमत्तश्च विषयांधश्च विह्वलः। महाकामी राजसिकः सत्त्वमार्गं न पश्यति ॥४९॥
द्विविधो विषयांधश्च राजसस्तामसः स्मृतः। अशास्त्रज्ञस्तामसश्च शास्त्रज्ञो राजसः स्मृतः॥५०॥
शास्त्रं च द्विविधं मार्गं दर्शयेत्सुरपुंगव। प्रवृत्तिबीजमेकं च निवृत्तेः कारणं परम् ॥५१॥
चरंति जीविनश्चादौ प्रवृत्तेर्दुःखवर्त्मनि। स्वच्छंदं च प्रसन्नं च निर्विरोधं च संततम् ॥५२॥
आयाति मधुनो लोभात्क्लेशेन सुखमानितः। परिणामेनांशबीजे जन्ममृत्युजराकरे ॥५३॥
अनेकजन्मपर्यंतं कृत्वा च भ्रमणं मुदा। स्वकर्मविहितायां च नानायोन्यां क्रमेण च ॥५४॥
ततश्चेशानुग्रहाच्च सत्संगं लभते च सः। सहस्रेषु शतेष्वेको भवाब्धिपारकारणम् ॥५५॥
साधुस्तत्त्वप्रदीपेन मुक्तिमार्गं प्रदर्शयेत्। तदा करोति यत्नं च जीवो बंधनखंडने ॥५६॥
अनेकजन्मयोगेन तपसाऽनशनेन च। तदा लभेन्मुक्तिमार्गं निर्विघ्नं सुखदं परम् ॥५७॥
इदं श्रुतं गुरोर्वक्त्राद्यत्पृच्छसि पुरंदर। मुनेस्तद्वचनं श्रुत्वा वीतरागो बभूव सः ॥५८॥
वैराग्यं वर्धयामास तस्य ब्रह्मन्दिने दिने। मुनेः स्थानाद्गृहं गत्वा स ददर्शाऽमरावतीम्॥५९॥
दैत्यैरसुरसंघैश्च समाकीर्णां भयाकुलाम्। विषमोपप्लवां पुत्रबंधुहीनां च कुत्रचित् ॥६०॥
पितृमातृकलत्रादिविहीनामतिचंचलाम्। शत्रुग्रस्तां च तां दृष्ट्वा जगाम वाक्पतिं प्रति ॥६१॥
शक्रो मदाकिनीतीरे ददर्श गुरुमीश्वरम्। ध्यायमानं परं ब्रह्म गंगातोये स्थितं परम् ॥६२॥
सूर्याभिसंमुखं पूर्वमुखं च विश्वतोमुखम्। साश्रुनेत्रं पुलकिनं परमानंदसंयुतम् ॥६३॥
वरिष्ठं च गरिष्ठं च धर्मिष्ठं श्रेष्ठसेवितम्। प्रेष्ठं च बंधुवर्गाणामतिश्रेष्ठं च ज्ञानिनाम् ॥६४॥
ज्येष्ठं च भ्रातृवर्गाणामनिष्टं सुरवैरिणाम्। दृष्ट्वा गुरुं जपंतं च तत्र तस्थौ सुरेश्वरः ॥६५॥
प्रहरांते गुरुं दृष्ट्वा चोत्थितं प्रणनाम सः। प्रणम्य चरणांभोजे रुरोदोच्चैर्मुहुर्मुहुः ॥६६॥
वृत्तांतं कथयामास ब्रह्मशापादिकं तथा। पुनर्वरोपलब्धिं च ज्ञानप्राप्तिं सुदुर्लभाम् ॥६७॥
वैरिग्रस्तां च स्वपुरीं क्रमेणैव सुरेश्वरः। शिष्यस्य वचनं श्रुत्वा सुबुद्धिर्वदतां वरः ॥६८॥

बृहस्पतिरुवाचेदं कोपसंरक्तलोचनः ।

गुरुरुवाच

श्रुतं सर्वं सुरश्रेष्ठ मारोदीर्वचनं शृणु ॥६९॥

न कातरो हि नीतिज्ञो विपत्तौ च कदाचन । संपत्तिर्वा विपत्तिर्वा नश्वरा भ्रमरूपिणी ॥७०॥
पूर्वस्य कर्मायत्ता च स्वयं कर्ता तयोरपि । सर्वेषां च भवत्येष शश्वज्जन्मनि जन्मनि ॥७१॥
चक्रनेमिक्रमेणैव तत्र का परिदेवना । उक्तं हि स्वकृतं कर्म भुज्यतेऽखिलभारते ॥७२॥
शुभाशुभं च यत्किंचित्स्वकर्मफलभुक्पुमान् । नाऽभुक्तं क्षीयते कर्म कल्पकोटिशतैरपि ॥७३॥
अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् । इत्येवमुक्तं वेदे च कृष्णेन परमात्मना ॥७४॥
सामवेदोक्तशाखायां संबोध्य कमलोद्भवम् । जन्मभोगावशेषे च सर्वेषां कृतकर्मणाम् ॥७५॥
अनुरूपं हि तेषां च भारतेऽन्यत्र चैव हि । कर्मणा ब्रह्मशापं च कर्मणा च शुभाशिषम् ॥७६॥
कर्मणा च महालक्ष्मीं लभेद्दैन्यं च कर्मणा । कोटिजन्मार्जितं कर्म जीविनामनुगच्छति ॥७७॥
न हि त्यजेद्विना भोगं तच्छायेव पुरंदर । कालभेदे देशभेदे पात्रभेदे च कर्मणाम् ॥७८॥
न्यूनताधिकभावोऽपि भवेदेव हि कर्मणा । वस्तुदानेन वस्तूनां समं पुण्यं दिने दिने ॥७९॥
दिनभेदे कोटिगुणमसंख्यं वा ततोऽधिकम् । समे देशे च वस्तूनां दाने पुण्यं समं सुर ॥८०॥
देशभेदे कोटिगुणमसंख्यं वा ततोऽधिकम् । समे पात्रे समं पुण्यं वस्तूनां कर्तुरेव च ॥८१॥
पात्रभेदे शतगुणमसंख्यं वा ततोऽधिकम् । यथा फलंति सस्यानि न्यूनान्यप्यधिकानि च ॥८२॥
कर्षकाणां क्षेत्रभेदे पात्रभेदे फलं तथा । सामान्यदिवसे विप्रदानं समफलं भवेत् ॥८३॥
अमायां रविसंक्रांत्यां फलं शतगुणं भवेत् । चातुर्मास्यां पौर्णमास्यामनंतं फलमेव च ॥८४॥
ग्रहणे शशिनः कोटिगुणं च फलमेव च । सूर्यस्य ग्रहणे वाऽपि ततो दशगुणं भवेत् ॥८५॥
अक्षयायामक्षयं यदसंख्यं फलमुच्यते । एवमन्यत्र पुण्याहे फलाधिक्यं भवेदिति ॥८६॥
यथा दाने तथा स्नाने जपेऽन्यपुण्यकर्मसु । एवं सर्वत्र बोद्धव्यं नराणां कर्मणां फलम् ॥८७॥
यथा दंडेन चक्रेण शरावेण भ्रमेण च । कुंभं निर्माति निर्माता कुंभकारो मृदा भुवि ॥८८॥
तथैव कर्मसूत्रेण फलं धाता ददाति च । यस्याज्ञया सृष्टमिदं तं च नारायणं भज ॥८९॥
स विधाता विधातुश्च पातुः पाता जगत्त्रये । स्रष्टुः स्रष्टा च संहर्तुः संहर्ता कालकालकः ॥९०॥
महाविपत्तौ संसारे यः स्मरेन्मधुसूदनम् । विपत्तौ तस्य संपत्तिर्भवेदित्याह शंकरः ॥९१॥
इत्येवमुक्त्वा तत्त्वज्ञः समालिंग्य सुरेश्वरम् । दत्त्वा शुभाशिषं चेष्टं बोधयामास नारद ॥९२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कंधे चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४०॥

अथैकचत्वारिंशोऽध्यायः

नारायण उवाच

हरिं ध्यात्वा हरिर्ब्रह्मञ्जगाम ब्रह्मणः सभाम् । बृहस्पतिं पुरस्कृत्य सर्वैः सुरगणैः सह ॥१॥
शीघ्रं गत्वा ब्रह्मलोकं दृष्ट्वा च कमलोद्भवम् । प्रणेमुर्देवताः सर्वाः सहेंद्रा गुरुणा सह ॥२॥
वृत्तांतं कथमास सुराचार्यो विधिं प्रति । प्रहस्योवाच तच्छ्रुत्वा महेन्द्रं कमलासनः ॥३॥

ब्रह्मोवाच

वत्स मद्वंशजातोऽसि प्रपौत्रो मे विचक्षणः । बृहस्पतेश्च शिष्यस्त्वं सुराणामधिपः स्वयम् ॥४॥
मातामहश्च दक्षस्ते विष्णुभक्तः प्रतापवान् । कुलत्रयं यस्य शुद्धं कथं सोऽहंकृतो भवेत् ॥५॥
माता पतिव्रता यस्य पिता शुद्धो जितेन्द्रियः । मातामहो मातुलश्च कथं सोऽहंकृतोभवेत् ॥६॥
जनः पैतृकदोषेण दोषान्मातामहस्य च । गुरुदोषात्त्रिभिर्दोषैर्हरिदोषी भवेद्ध्रुवम् ॥७॥
सर्वांतरात्मा भगवान् सर्वदेहेष्ववस्थितः । यस्य देहात्स प्रयाति स शवस्तत्क्षणो भवेत् ॥८॥
मनोऽहमिंद्रियेशं च ज्ञानरूपो हि शंकरः । विष्णुप्राणा च प्रकृतिर्बुद्धिर्भगवती सती ॥९॥
निद्रादयः शक्तयश्च ताः सर्वाः प्रकृतेः कलाः । आत्मनः प्रतिबिम्बश्च जीवो भोगशरीरभृत् ॥१०॥
आत्मनीशे गते देहात्सर्वे यांति ससंभ्रमाः । यथा वर्त्मनि गच्छंतं नरदेवमिवानुगाः ॥११॥
अहं शिवश्च शेषश्च विष्णुर्धर्मो महाविराट् । यूयं यदंशा भक्ताश्च तत्पुष्पं न्यक्कृतं त्वया ॥१२॥
शिवेन पूजितं पादपद्मं पुष्पेण येन च । तत्र दुर्वाससा दत्तं दैवेन न्यक्कृतं त्वया ॥१३॥
तत्पुष्पं मस्तके यस्य कृष्णपादाब्जप्रच्युतम् । सर्वेषां च सुराणां च तत्पूजापुरतो भवेत् ॥१४॥
दैवेन वंचितस्त्वं हि दैवं च बलवत्तरम् । भाग्यहीनं जनं मूढं को वा रक्षितुमीश्वरः ॥१५॥
सा श्रीर्गताऽधुना कोपात्कृष्णनिर्माल्यवर्जनात् । अधुना गच्छ वैकुंठं मया च गुरुणा सह ॥१६॥
निषेव्य तत्र श्रीनाथं श्रियं प्राप्स्यसि मद्वरात् । एवमुक्त्वा च स ब्रह्मा सर्वैः सुरगणैः सह ॥१७॥
तत्र गत्वा परब्रह्म भगवंतं सनातनम् । दृष्ट्वा तेजःस्वरूपं तं प्रज्वलंतं स्वतेजसा ॥१८॥
ग्रीष्ममध्याह्नमार्तंडशतकोटिसमप्रभम् । शांतमनादिमध्यांतं लक्ष्मीकांतमनंतकम् ॥१९॥
चतुर्भुजैः पार्षदैश्च सरस्वत्या युतं प्रभुम् । भक्त्या चतुर्भिर्वेदैश्च गंगया परिवेष्टितम् ॥२०॥
तं प्रणेमुः सुराः सर्वे मूर्ध्ना ब्रह्मपुरोगमाः । भक्तिनम्राः साश्रुनेत्रास्तुष्टुवुः परमेश्वरम् ॥२१॥
वृत्तांतं कथयामास स्वयं ब्रह्मा कृतांजलिः । रुरुदुर्देवताः सर्वाः स्वाधिकाराच्च्युताश्च ताः ॥२२॥
स ददर्श सुरगणं विपद्ग्रस्तं भयाकुलम् । रत्नभूषणशून्यं च वाहनादिविवर्जितम् ॥२३॥
शोभाशून्यं हतश्रीकं निष्प्रभं सभयं परम् । उवाच कातरं दृष्ट्वा भयभीतिविभंजनः ॥२४॥

श्रीभगवानुवाच

मा भैर्ब्रह्मन् हे सुराश्च भयं किं वो मयि स्थिते। दास्यामि लक्ष्मीमचलां परमैश्वर्यवर्धिनीम् ॥२५॥
किं च मद्वचनं किंचिच्छ्रूयतां समयोचितम्। हितं सत्यं सारभूतं परिणामसुखावहम् ॥२६॥
जनाश्चाऽसंख्यविश्वस्था मदधीनाश्च संततम्। यथा तथाऽहं मद्भक्तपराधीनोऽस्वतंत्रकः ॥२७॥
यं यं रुष्टो हि मद्भक्तो मत्परो हि निरंकुशः। तद्गृहेऽहं न तिष्ठामि पद्मया सह निश्चितम् २८॥
दुर्वासाः शंकरांशश्च वैष्णवो मत्परायणः। तच्छापादागतोऽहं च सलक्ष्मीको हि वो गृहात् ॥
यत्र शंखध्वनिर्नास्ति तुलसी न शिवार्चनम्। न भोजनं च विप्राणां न पद्मा तत्र तिष्ठति३०॥
मद्भक्तानां च मे निंदा यत्र ब्रह्मन् भवेत्सुराः। महारुष्टा महालक्ष्मीस्ततो याति पराभवम् ॥३१॥
मद्भक्तिहीनो यो मूढो भुंक्ते यो हरिवासरे। मम जन्मदिने वापि याति श्रीस्तद्गृहादपि ॥३२॥
मन्नामविक्रयी यश्च विक्रीणाति स्वकन्यकाम्। यत्राऽतिथिर्न भुंक्ते च मत्प्रिया याति तद्गृहात्॥३३॥
यो विप्रः पुंश्चलीपुत्रो महापापी च तत्पतिः। पापिनो यो गृहं याति शूद्रश्राद्धान्नभोजकः ॥३४॥
महारुष्टा ततो याति मंदिरात्कमलालया। शूद्राणां शवदाही च भाग्यहीनो द्विजाधमः॥३५॥
याति रुष्टा तद्गृहाच्च देवाः कमलवासिनी। शूद्राणां सूपकारी यो ब्राह्मणो वृषवाहकः ॥३६॥
तत्तोयपानभीता च कमला याति तद्गृहात्। अशुद्धहृदयः क्रूरो हिंसको निंदको द्विजः ॥३७॥
ब्राह्मणः शूद्रयाजी च याति देवी च तद्गृहात्। अवीरान्नं च यो भुंक्ते तस्माद्याति जगत्प्रसूः ३८॥
तृणं छिनत्ति नखरैस्तैर्वा यो विलिखेन्महीम्। निराशो ब्राह्मणो यत्र तद्गृहाद्याति मत्प्रिया ३९॥
सूर्योदये द्विजो भुंक्ते दिवास्वापी च ब्राह्मणः। दिवा मैथुनकारी च यस्तस्माद्याति मत्प्रिया।४०॥
आचारहीनो विप्रो यो यश्च शूद्रप्रतिग्रही। अदीक्षितो हि यो मूढस्तस्माद्वै याति मत्प्रिया४१॥
स्निग्धपादश्च नग्नो हि यः शेते ज्ञानदुर्बलः। शश्वद्वदति वाचालो याति सा तद्गृहात्सती ॥४२॥
शिरःस्नातस्तु तैलेन योऽन्यांगं समुपस्पृशेत्। स्वांगं च वादयेद्वाद्यं रुष्टा सा याति तद्गृहात्४३॥
व्रतोपवासहीनो यः संध्याहीनोऽशुचिर्द्विजः। विष्णुभक्तिविहीनस्तु तस्माद्याति च मत्प्रिया॥४४॥
ब्राह्मणं निंदयेद्यो हि तं च यो द्वेष्टि संततम्। जीवहिंस्रो दयाहीनो याति सर्वप्रसूस्ततः ॥४५॥
यत्र यत्र हरेरर्चा हरेरुत्कीर्तनं तथा। तत्र तिष्ठति सा देवी सर्वमंगलमंगला ॥४६॥
यत्र प्रशंसा कृष्णस्य तद्भक्तस्य पितामह। सा च कृष्णप्रिया देवी तत्र तिष्ठति संततम् ॥४७॥
यत्र शंखध्वनिः शंखः शिला च तुलसीदलम्। तत्सेवावंदनं ध्यानं तत्र सा परितिष्ठति ॥४८॥
शिवलिंगार्चनं यत्र तस्य चोत्कीर्तनं शुभम्। दुर्गार्चनं तद्गुणाश्च तत्र पद्मनिवासिनी ॥४९॥
विप्राणां सेवनं यत्र तेषां च भोजनं शुभम्। अर्चनं सर्वदेवानां तत्र पद्ममुखी सती ॥५०॥
इत्युक्त्वा च सुरान्सर्वान्मामाह सरमापतिः। क्षीरोदसागरे जन्म कलया कलयेति च ॥५१॥

इत्युक्त्वा तां जगन्नाथो ब्रह्माणं पुनराह च। मथित्वा सागरं लक्ष्मीं देवेभ्यो देहि पद्मज ॥५२॥
इत्युक्त्वा कमलाकांतो जगामांतःपुरं मुने। देवाश्चिरेण कालेन ययुः क्षीरोदसागरम् ॥५३॥
मंथानं मंदरं कृत्वा कूर्मं कृत्वा च भाजनम्। कृत्वा शेषं मंथपाशं ममंथुरसुराः सुराः ॥५४॥
धन्वंतरिं च पीयूषमुच्चैःश्रवसमीप्सितम्। नानारत्नं हस्तिरत्नं प्रापुर्लक्ष्मीं सुदर्शनम् ॥५५॥
वनमालां ददौ सा च क्षीरोदशायिने मुने। सर्वेश्वराय रम्याय विष्णवे वैष्णवी सती ॥५६॥
देवैः स्तुता पूजिता च ब्रह्मणा शंकरेण च। ददौ दृष्टिं सुरगृहे ब्रह्मशापविमोचनात् ॥५७॥
प्रापुर्देवाः स्वविषयं दैत्यग्रस्तं भयंकरम्। महालक्ष्मीप्रसादेन वरदानेन नारद ॥५८॥
इत्येवं कथितं सर्वं लक्ष्म्युपाख्यानमुत्तमम्। सुखदं सारभूतं च किं भूयः श्रोतुमिच्छसि॥५९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कंधे एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४१॥

अथ द्विचत्वारिंशोऽध्यायः

नारद उवाच

हरेरुत्कीर्तनं भद्र श्रुतं तज्ज्ञानमुत्तमम्। ईप्सितं लक्ष्म्युपाख्यानं ध्यानं स्तोत्रं वद प्रभो॥१॥

नारद उवाच

स्नात्वा तीर्थे पुरा शक्रो धृत्वा धौते च वाससी। घटं संस्थाप्य क्षीरोदे षड्देवान्पर्यपूजयत् ॥२॥
गणेशं च दिनेशं च वह्निं विष्णुं शिवं शिवाम्। एतान् भक्त्या समभ्यर्च्य पुष्पगंधादिभिस्तदा ३॥
आवाह्य च महालक्ष्मीं परमैश्वर्यरूपिणीम्। पूजां चकार देवेशो ब्रह्मणा च पुरोधसा ॥४॥
पुरःस्थितेषु मुनिषु ब्राह्मणेषु गुरौ हरौ। देवादिषु सुदेशे च ज्ञानानंदे शिवे मुने ॥५॥
पारिजातस्य पुष्पं च गृहीत्वा चंदनोक्षितम्। ध्यात्वा देवीं महालक्ष्मीं पूजयामास नारद ॥६॥
ध्यानं च सामवेदोक्तं यद्दत्तं ब्रह्मणे पुरा। हरिणा तेन ध्यानेन तन्निबोध वदामि ते ॥७॥
सहस्रदलपद्मस्थकर्णिकावासिनीं पराम्। शरत्पार्वणकोटींदुप्रभामुष्टिकरां पराम् ॥८॥
स्वतेजसा प्रज्वलंतीं सुखदृश्यां मनोहराम्। प्रतप्तकांचननिभशोभां मूर्तिमतीं सतीम् ॥९॥
रत्नभूषणभूषाढ्यां शोभितां पीतवाससा। ईषद्धास्यप्रसन्नास्यां शश्वत्सुस्थिरयौवनाम्॥१०॥
सर्वसंपत्प्रदात्रीं च महालक्ष्मीं भुजे शुभाम्। ध्यानेनाऽनेन तां ध्यात्वा नानागुणसमन्विताम्११
संपूज्य ब्रह्मवाक्येन चोपचाराणि षोडश। ददौ भक्त्या विधानेन प्रत्येकं मंत्रपूर्वकम्॥१२॥
प्रशस्तानि प्रकृष्टानि वराणि विविधानि च। अमूल्यरत्नसारं च निर्मितं विश्वकर्मणा ॥१३॥
आसनं च विचित्रं च महालक्ष्मि प्रगृह्यताम्। शुद्धं गंगोदकमिदं सर्ववंदितमीप्सितम् ॥१४॥
पापेध्मवह्निरूपं च गृह्यतां कमलालये। पुष्पचंदनदूर्वादिसंयुतं जाह्नवीजलम् ॥१५॥

शंखगर्भस्थितं स्वर्घ्यं गृह्यतां पद्मवासिनि। सुगंधिपुष्पतैलं च सुगंधामलकीफलम् ॥१६॥
देहसौंदर्यबीजं च गृह्यतां श्रीहरेः प्रिये। कार्पासजं च कृमिजं वसनं देवि गृह्यताम् ॥१७॥
रत्नस्वर्णविकारं च देहभूषाविवर्धनम्। शोभायै श्रीकरं रत्नं भूषणं देवि गृह्यताम् ॥१८॥
सर्वसौंदर्यबीजं च सद्यः शोभाकरं परम्। वृक्षनिर्यासरूपं च गंधद्रव्यादिसंयुतम् ॥१९॥
श्रीकृष्णकांते धूपं च पवित्रं प्रतिगृह्यताम्। सुगंधियुक्तं सुखदं चंदनं देवि गृह्यताम् ॥२०॥
जगच्चक्षुःस्वरूपं च पवित्रं तिमिरापहम्। प्रदीपं सुखरूपं च गृह्यतां च सुरेश्वरि ॥२१॥
नानोपहाररूपं च नानारससमन्वितम्। अतिस्वादुकरं चैव नैवेद्यं प्रतिगृह्यताम् ॥२२॥
अन्नं ब्रह्मस्वरूपं च प्राणरक्षणकारणम्। तुष्टिदं पुष्टिदं चैव देव्यन्नं प्रतिगृह्यताम् ॥२३॥
शाल्यन्नजं सुपक्वं च शर्करागव्यसंयुतम्। स्वादुयुक्तं महालक्ष्मि परमान्नं प्रगृह्यताम् ॥२४॥
शर्करागव्यपक्वं च सुस्वादु सुमनोहरम् ॥२५॥
नानाविधानि रम्याणि पक्वान्नानि फलानि च। सुरभिस्तनसंत्यक्तं सुस्वादु सुमनोहरम् ॥२६॥
मर्त्यामृतं सुगव्यं च गृह्यतामच्युतप्रिये। सुस्वादुरससंयुक्तमिक्षुवृक्षसमुद्भवम् ॥२७॥
अग्निपक्वमतिस्वादु गुडं च प्रतिगृह्यताम्। यवगोधूमसस्यानां चूर्णरेणुसमुद्भवम् ॥२८॥
सुपक्वं गुडगव्याक्तं मिष्टान्नं देवि गृह्यताम्। सस्यचूर्णोद्भवं पक्वं स्वस्तिकादिसमन्वितम्॥२९॥
मया निवेदितं भक्त्या नैवेद्यं प्रतिगृह्यताम्। शीतवायुप्रदं चैव दाहे च सुखदं परम् ॥३०॥
कमले गृह्यतां चेदं व्यजनं श्वेतचामरम्। तांबूलं च वरं रम्यं कर्पूरादिसुवासितम् ॥३१॥
जिह्वाजाड्यच्छेदकरं तांबूलं प्रतिगृह्यताम्। सुवासितं सुशीतं च पिपासानाशकारणम् ॥३२॥
जगज्जीवनरूपं च जीवनं देवि गृह्यताम्। देहसौंदर्यबीजं च सदाशोभाविवर्धनम् ॥३३॥
कार्पासजं च कृमिजं व वसनं देवि गृह्यताम्। रत्नस्वर्णविकारं च देहभूषादिवर्धनम् ॥३४॥
शोभाधारं श्रीकरं च भूषणं देवि गृह्यताम्। नानाऋतुप्रु निर्माणं बहुशोभाश्रयं परम् ॥३५॥
सुरभूपप्रियं शुद्धं माल्यं देवि प्रगृह्यताम्। शुद्धिदं शुद्धरूपं च सर्वमंगलमंगलम् ॥३६॥
गंधवस्तूद्भवं रम्यं गंधं देवि प्रगृह्यताम्। पुण्यतीर्थोदकं चैव विशुद्धं शुद्धिदं सदा ॥३७॥
गृह्यतां कृष्णकान्ते त्वं रम्यमाचमनीयकम्। रत्नसारादिनिर्माणं पुष्पचन्दनचर्चितम् ॥३८॥
वस्त्रभूषणभूषाढ्यं सुतल्पं देवि गृह्यताम्। यद्यद्द्रव्यमपूर्वं च पृथिव्यामपि दुर्लभम् ॥३९॥
देवभूषार्हभोग्यं च तद्द्रव्यं देवि गृह्यताम्। द्रव्याण्येतानि दत्त्वा च मूलेन देवपुंगवः ॥४०॥
मूलं जजाप भक्त्या च दशलक्षं विधानतः। जपेन दशलक्षेण मंत्रसिद्धिर्बभूव ह ॥४१॥
मंत्रश्च ब्रह्मणा दत्तः कल्पवृक्षश्च सर्वतः। लक्ष्मीर्माया कामवाणी ङेता कमलवासिनी॥४२॥
वैदिको मंत्रराजोऽयं प्रसिद्धः स्वाहयाऽन्वितः। कुबेरोऽनेन मंत्रेण परमैश्वर्यमाप्तवान् ॥४३॥

राजराजेश्वरो दक्षः सावर्णिर्मनुरेव च । मंगलोऽनेन मंत्रेण सप्तद्वीपेऽवनीपतिः ॥४४॥
प्रियव्रतोत्तानपादौ केदारो नृप एव च । एते सिद्धाश्च राजेंद्रा मंत्रेणानेन नारद ॥४५॥
सिद्धे मंत्रे महालक्ष्मीः शक्राय दर्शनं ददौ । रत्नेंद्रसारनिर्माणविमानस्था वरप्रदा ॥४६॥
सप्तद्वीपवतीं पृथ्वीं छादयंती त्विषा च सा । श्वेतचंपकवर्णाभा रत्नभूषणभूषिता ॥४७॥
ईषद्धास्यप्रसन्नास्या भक्तानुग्रहकातरा । बिभ्रती रत्नमालां च कोटिचंद्रसमप्रभाम् ॥४८॥
दृष्ट्वां जगत्प्रसूं शांतां तुष्टावैतां पुरंदरः । पुलकांचितसर्वांगः साश्रुनेत्रः कृतांजलिः ॥४९॥
ब्रह्मणा च प्रदत्तेन स्तोत्रराजेन संयुतः । सर्वाभीष्टप्रदेनैव वैदिकेनैव तत्र च ॥५०॥

पुरंदर उवाच

नमः कमलवासिन्यै नारायण्यै नमो नमः । कृष्णप्रियायै सततं महालक्ष्म्यै नमो नमः ॥५१॥
पद्मपत्रेक्षणायै च पद्मास्यायै नमो नमः । पद्मासनायै पद्मिन्यै वैष्णव्यै च नमोनमः ॥५२॥
सर्वसंपत्स्वरूपिण्यै सर्वाराध्यै नमो नमः । हरिभक्तिप्रदात्र्यै च हर्षदात्र्यै नमो नमः ॥५३॥
कृष्णवक्षःस्थितायै च कृष्णेशायै नमो नमः । चंद्रशोभास्वरूपायै रत्नपद्मे च शोभने ॥५४॥
संपत्त्यधिष्ठातृदेव्यै महादेव्यै नमो नमः । नमो वृद्धिस्वरूपायै वृद्धिदायै नमो नमः ॥५५॥
वैकुण्ठे या महालक्ष्मीर्या लक्ष्मीः क्षीरसागरे । स्वर्गलक्ष्मीरिंद्रगेहे राजलक्ष्मीर्नृपालये ॥५६॥
गृहलक्ष्मीश्च गृहिणां गेहे च गृहदेवता । सुरभिः सागरे जाता दक्षिणा यज्ञकामिनी ॥५७॥
अदितिर्देवमाता त्वं कमला कमलालया । स्वाहा त्वं च हविर्दाने कव्यदाने स्वधा स्मृता५८॥
त्वं हि विष्णुस्वरूपा च सर्वाधारा वसुंधरा । शुद्धसत्त्वस्वरूपा त्वं नारायणपरायणा ॥५९॥
क्रोधहिंसावर्जिता च वरदा शारदा शुभा । परमार्थप्रदा त्वं च हरिदास्यप्रदा परा ॥६०॥
यया विना जगत्सर्वं भस्मीभूतमसारकम् । जीवन्मृतं च विश्वं च शश्वत्सर्वं यया विना ६१॥
सर्वेषां च परा माता सर्वबांधवरूपिणी । धर्मार्थकाममोक्षाणां त्वं च कारणरूपिणी ॥६२॥
यथा मातास्तनांधानां शिशूनां शैशवे सदा । तथा त्वं सर्वदा माता सर्वेषां सर्वरूपतः ॥६३॥
मातृहीनः स्तनांधस्तु स च जीवति दैवतः । त्वया हीनो जनः कोऽपि न जीवत्येव निश्चितम्॥
सुप्रसन्नस्वरूपा त्वं मां प्रसन्ना भवांबिके । वैरिग्रस्तं च विषयं देहि मह्यं सनातनि ॥६५॥
अहं यावत्त्वया हीनो बंधुहीनश्च भिक्षुकः । सर्वसंपद्विहीनश्च तावदेव हरिप्रिये ॥६६॥
ज्ञानं देहि च धर्मं च सर्वसौभाग्यमीप्सितम् । प्रभावं च प्रतापं च सर्वाधिकारमेव च ॥६७॥
जयं पराक्रमं युद्धे परमैश्वर्यमेव च । इत्युक्त्वा च महेंद्रश्च सर्वैः सुरगणैः सह ॥६८॥
प्रणनाम साश्रुनेत्रो मूर्ध्ना चैव पुनः पुनः । ब्रह्मा च शंकरश्चैव शेषो धर्मश्च केशवः ॥६९॥
सर्वे चक्रुः परीहारं सुरार्थे च पुनः पुनः । देवेभ्यश्च वरं दत्त्वा पुष्पमालां मनोहराम् ॥७०॥

केशवाय ददौ लक्ष्मीः संतुष्टा सुरसंसदि । ययुर्देवाश्च संतुष्टाः स्वं स्वं स्थानं च नारद॥७१॥
देवी ययौ हरेः स्थानं हृष्टा क्षीरोदशायिनः । ययुश्चैव स्वगृहं ब्रह्मेशानौ च नारद ॥७२॥
दत्वा शुभाशिषं तौ च देवेभ्यः प्रीतिपूर्वकम् । इदं स्तोत्रं महापुण्यं त्रिसंध्यं यः पठेन्नरः॥७३॥
कुबेरतुल्यः स भवेद्राजराजेश्वरो महान् । पंचलक्षजपेनैव स्तोत्रसिद्धिर्भवेन्नृणाम् ॥७४॥
सिद्धस्तोत्रं यदि पठेन्मासमेकं तु संततम् । महासुखी च राजेंद्रो भविष्यति न संशयः॥७५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कंधे द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४२॥

अथ त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः

नारद उवाच

नारायण महाभाग नारायण मम प्रभो । रूपेणैव गुणेनैव महसा तेजसा त्विषा ॥१॥
त्वमेव ज्ञानिनां श्रेष्ठः सिद्धानां योगिनां मुने । तपस्विनां मुनीनां च परो वेदविदां वरः ॥२॥
महालक्ष्म्या उपाख्यानं विज्ञातं महदद्भुतम् । अन्यत्किंचिदुपाख्यानं निगूढं वद सांप्रतम् ॥३॥
अतीव गोपनीयं यदुपयुक्तं च सर्वतः । अप्रकाश्यं पुराणेषु वेदोक्तं धर्मसंयुतम् ॥४॥

नारायण उवाच

नानाप्रकारमाख्यानमप्रकाश्यं पुराणतः । श्रुतं कतिविधं गूढमास्ते ब्रह्मन्सुदुर्लभम् ॥५॥
तेषु यत्सारभूतं च श्रोतुं किं वा त्वमिच्छसि । तन्मे ब्रूहि महाभाग पश्चाद्वक्ष्यामि तत्पुनः ॥६॥

नारद उवाच

स्वाहा देवी हविर्दाने प्रशस्ता सर्वकर्मसु । पितृदाने स्वधा शस्ता दक्षिणा सर्वतो वरा ॥७॥
एतासां चरितं जन्मफलं प्राधान्यमेव च । श्रोतुमिच्छामि त्वद्वक्त्राद्वद वेदविदां वर ॥८॥

सूत उवाच

नारदस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्य मुनिसत्तम । कथां कथितुमारेभे पुराणोक्तां पुरातनीम् ॥९॥

नारायण उवाच

सृष्टेः प्रथमतो देवाः स्वाहारार्थं ययुः पुरा । ब्रह्मलोकं ब्रह्मसभामाजग्मुः सुमनोहराम् ॥१०॥
गत्वा निवेदनं चक्रुराहारहैतुकं मुने । ब्रह्मा श्रुत्वा प्रतिज्ञाय निषेवे श्रीहरिं परम् ॥११॥

नारद उवाच

यज्ञरूपो हि भगवान्कलया च बभूव ह । यज्ञे यद्यद्धविर्दानं दत्तं तेभ्यश्च ब्राह्मणैः ॥१२॥

नारायण उवाच

हविर्ददति विप्राश्च भक्त्या च क्षत्रियादयः । सुरा नैव प्राप्नुवंति तद्दानं मुनिपुंगव ॥१३॥

देवा विषण्णास्ते सर्वे तत्सभां च ययुः पुनः । गत्वा निवेदनं चक्रुराहाराभावहेतुकम् ॥१४॥
ब्रह्मा श्रुत्वा तु ध्यानेन श्रीकृष्णं शरणं ययौ । पूजां चकार प्रकृतेर्ध्यानेनैव तदाज्ञया ॥१५॥
प्रकृतेः कलया चैव सर्वशक्तिस्वरूपिणी । अतीव सुन्दरी श्यामा रमणीया मनोहरा ॥१६॥
ईषद्धास्यप्रसन्नास्या भक्तानुग्रहकातरा । उवाचेति विधेरग्रे पद्मयोने वरं वृणु ॥१७॥
विधिस्तद्वचनं श्रुत्वा संभ्रमात्समुवाच ताम् ।

प्रजापतिरुवाच

त्वमग्नेर्दाहिका शक्तिर्भव याऽतीव सुन्दरी ॥१८॥
दग्धुं न शक्तः प्रकृतीर्हुताशश्च त्वया विना । त्वन्नामोच्चार्य मंत्रांते यो दास्यति हविर्नरः ॥१९॥
सुरेभ्यस्तत्प्राप्नुवंति सुराः सानंदपूर्वकम् । अग्नेः संपत्स्वरूपा च श्रीरूपा सा गृहेश्वरी ॥२०॥
देवानां पूजिता शश्वन्नरादीनां भवांबिके । ब्रह्मणश्च वचः श्रुत्वा सा विषण्णा बभूव ह २१॥
तमुवाच ततो देवी स्वाभिप्रायं स्वयंभुवम् ।

स्वाहोवाच

अहं कृष्णं भजिष्यामि तपसा सुचिरेण च ॥२२॥
ब्रह्मंस्तदन्यं यत्किंचित्स्वप्नवद्भ्रममेव च । विधाता जगतस्त्वं च शंभुर्मृत्युंजयो विभुः २३॥
बिभर्ति शेषो विश्वं च धर्मः साक्षी च धर्मिणाम् । सर्वाद्यपूज्यो देवानां गणेषु च गणेश्वरः २४॥
प्रकृतिः सर्वसंपूज्या यत्प्रसादात्पुराऽभवत् । ऋषयो मुनयश्चैव पूजिता यन्निषेवया ॥२५॥
तत्पादपद्मं नियतं भावेन चिंतयाम्यहम् । पद्मास्या पाद्ममित्युक्त्वा पद्मनाभानुसारतः ॥२६॥
जगाम तपसे देवी ध्यात्वा कृष्णं निरामयम् । तपस्तेपे वर्षलक्षमेकपादेन पद्मजा ॥२७॥
तदा ददर्श श्रीकृष्णं निर्गुणं प्रकृतेः परम् । अतीव कमनीयं च रूपं दृष्ट्वा च रूपिणी ॥२८॥
मूर्च्छां संप्राप कालेन कामेशस्य च कामुकी । विज्ञाय तदभिप्रायं सर्वज्ञस्तामुवाच ह ॥२९॥
समुत्थाप्य च तां क्रोडे क्षीणांगीं तपसा चिरम् ।

श्रीभगवानुवाच

वाराहे वै त्वमंशेन मम पत्नी भविष्यसि ॥३०॥
नाम्ना नाग्नजिती कन्या कांते नग्नजितस्यच । अधुनाऽग्नेर्दाहिका त्वं भव पत्नी च भामिनी ३१॥
मंत्रांगरूपा पूजा च मत्प्रसादाद्भविष्यसि । वह्निस्त्वां भक्तिभावेन संपूज्य च गृहेश्वरीम् ३२॥
रमिष्यति त्वया सार्धं रामया रमणीयया । इत्युक्त्वाऽतर्दधे देवो देवीं संभाष्य नारद ॥३३॥
तत्राऽऽजगाम संत्रस्तो वह्निर्ब्रह्मनिदेशतः । सामवेदोक्तध्यानेन ध्यात्वा तां जगदम्बिकाम् ३४॥
संपूज्य परितुष्टाव पाणिं जग्राह मंत्रतः । तदा दिव्यं वर्षशतं स रेमे रमया सह ॥३५॥

अतीव निर्जने देशे संभोगसुखदे सदा। बभूव गर्भस्तस्यां च हुताशस्य च तेजसा ॥३६॥
तं दधार च सा देवी दिव्यं द्वादशवत्सरम्। ततः सुषाव पुत्रांश्च रमणीयान्मनोहरान् ॥३७॥
दक्षिणाग्निगार्हपत्याहवनीयान् क्रमेण च। ऋषयो मुनयश्चैव ब्राह्मणाः क्षत्रियादयः ॥३८॥
स्वाहांतं मंत्रमुच्चार्य हविर्दानं च चक्रिरे। स्वाहायुक्तं च मंत्रं च या गृह्णाति प्रशस्तकम् ३९॥
सर्वसिद्धिर्भवेत्तस्य मंत्रग्रहणमात्रतः। विषहीनो वृथा सर्पो वेदहीनो यथा द्विजः ॥४०॥
पतिसेवाविहीना स्त्री विद्याहीनो यथा पुमान्। फलशाखाविहीनश्च यथा वृक्षो हि निंदितः ४१॥
स्वाहाहीनस्तथा मंत्रो न हुतः फलदायकः। परितुष्टा द्विजाः सर्वे देवाः संप्रापुराहुतीः ॥४२॥
स्वाहांतेनैव मंत्रेण सफलं सर्वमेव च। इत्येवं कथितं सर्वं स्वाहोपाख्यानमुत्तमम् ॥४३॥
सुखदं मोक्षदं सारं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि।

नारद उवाच

स्वाहापूजाविधानं च ध्यानं स्तोत्रं मुनीश्वर ॥४४॥
संपूज्य वह्निस्तुष्टाव येन तद्वद मे प्रभो।

श्रीनारायण उवाच

ध्यानं च सामवेदोक्तं स्तोत्रपूजाविधानकम् ॥४५॥
वदामि श्रूयतां ब्रह्मन्सावधानो मुनीश्वरम्। सर्वयज्ञारंभकाले शालग्रामे घटेऽथवा ॥४६॥
स्वाहां संपूज्य यत्नेन यज्ञं कुर्यात्फलाप्तये। स्वाहां मंत्रांगयुक्तां च मंत्रसिद्धिस्वरूपिणीम् ॥
सिद्धां च सिद्धिदां नृणां कर्मणां फलदां शुभाम्। इति ध्यात्वा च मूलेन दत्त्वा पाद्यादिकं नरः॥
सर्वसिद्धिं लभेत्स्तुत्वा मूलमंत्रं मुने शृणु। ॐ ह्रीं श्रीं वह्निजायायै देव्यै स्वाहेत्यनेन च४९॥
यः पूजयेच्च तां भक्त्या सर्वेष्टं संभवेद्ध्रुवम्।

वह्निरुवाच

स्वाहा वह्निप्रिया वह्निजाया संतोषकारिणी ॥५०॥
शक्तिः क्रिया कालदात्री परिपाककरी ध्रुवा। गतिः सदा नराणां च दाहिका दहनक्षमा ५१॥
संसारसाररूपा च घोरा संसारतारिणी। देवजीवनरूपा च देवपोषणकारिणी ॥५२॥
षोडशैतानि नामानि यः पठेद्भक्तिसंयुतः। सर्वसिद्धिर्भवेत्तस्य इह लोके परत्र च ॥५३॥
नांगहीनं भवेत्तस्य सर्वं कर्म सुशोभनम्। अपुत्रो लभते पुत्रं भार्याहीनो लभेत्प्रियाम् ५४॥
रम्भोपमां स्वकांतां च संप्राप्य सुखमाप्नुयात्।

इति श्रीदेवीभागवते नवमस्कंधे नारदनारायणसंवादे स्वाहोपाख्याने
त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४३॥

अथ चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

शृणु नारद वक्ष्यामि स्वधोपाख्यानमुत्तमम् । पितृणां च तृप्तिकरं श्राद्धान्नफलवर्धनम् ॥१॥
सृष्टेरादौ पितृगणान्ससर्ज जगतां विधिः । चतुरश्च मूर्तिमतस्त्रींश्च तेजःस्वरूपिणः ॥२॥
दृष्ट्वा सप्तपितृगणान् सुखरूपान्मनोहरान् । आहारं ससृजे तेषां श्राद्धं तर्पणपूर्वकम् ॥३॥
स्नानं तर्पणपर्यंतं श्राद्धं तु देवपूजनम् । आह्निकं च त्रिसंध्यांतं विप्राणां च श्रुतौ श्रुतम् ॥
नित्यं न कुर्याद्यो विप्रस्त्रिसंध्यं श्राद्धतर्पणम् । बलिं वेदध्वनिं सोऽपि विषहीनो यथोरगः ॥५॥
देवीसेवाविहीनश्च श्रीहरेरनिवेद्यभुक् । भस्मांतं सूतकं तस्य न कर्मार्हश्च नारद ॥६॥
ब्रह्मा श्राद्धादिकं सृष्ट्वा जगाम पितृहेतवे । न प्राप्नुवंति पितरो ददति ब्राह्मणादयः ॥७॥
सर्वे च जग्मुः क्षुधिताः खिन्नास्तु ब्रह्मणः सभाम् । सर्वं निवेदनं चक्रुस्तमेव जगतां विधिम् ॥८॥
ब्रह्मा च मानसीं कन्यां ससृजे च मनोहराम् । रूपयौवनसंपन्नां शतचंद्रनिभाननाम् ॥९॥
विद्यावतीं गुणवतीमतिरूपवतीं सतीम् । श्वेतचंपकवर्णाभां रत्नभूषणभूषिताम् ॥१०॥
विशुद्धां प्रकृतेरंशां सस्मितां वरदां शुभाम् । स्वधाभिधां च सुदतीं लक्ष्मीलक्षणसंयुताम् ॥११॥
शतपद्मपदन्यस्तपादपद्मं च बिभ्रतीम् । पत्नीं पितृणां पद्मास्यां पद्मजां पद्मलोचनाम् ॥१२॥
पितृभ्यश्च ददौ ब्रह्मा तुष्टेभ्यस्तुष्टिरूपिणीम् । ब्राह्मणानां चोपदेशं चकार गोपनीयकम् ॥१३॥
स्वधांतं मंत्रमुच्चार्य पितृभ्यो देयमित्यपि । क्रमेण तेन विप्राश्च पित्रे दानं ददुः पुरा ॥१४॥
स्वाहा शस्ता देवदाने पितृदाने स्वधा स्मृता । सर्वत्र दक्षिणा शस्ता हतं यज्ञमदक्षिणम् ॥१५॥
पितरो देवता विप्रा मुनयो मनवस्तथा । पूजां चक्रुः स्वधां शांतां तुष्टुवुः परमादरात् ॥१६॥
देवादयश्च संतुष्टाः परिपूर्णमनोरथाः । विप्रादयश्च पितरः स्वधादेवीवरेण च ॥१७॥
इत्येवं कथितं सर्वं स्वधोपाख्यानमेव च । सर्वेषां च तुष्टिकरं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥१८॥

नारद उवाच

स्वधापूजाविधानं च ध्यानं स्तोत्रं महामुने । श्रोतुमिच्छामि यत्नेन वद वेदविदां वर ॥१९॥

नारायण उवाच

ध्यानं च स्तवनं ब्रह्मन्वेदोक्तं सर्वमंगलम् । सर्वं जानासि च कथं ज्ञातुमिच्छसि वृद्धये ॥२०॥
शरत्कृष्णत्रयोदश्यां मघायां श्राद्धवासरे । स्वधां संपूज्य यत्नेन ततः श्राद्धं समाचरेत् ॥२१॥
स्वधां नाभ्यर्च्य यो विप्रः श्राद्धं कुर्यादहंमतिः । न भवेत्फलभाक्सत्यं श्राद्धस्य तर्पणस्य च ॥२२॥
ब्रह्मणो मानसीं कन्यां शश्वत्सुस्थिरयौवनाम् । पूज्यां वै पितृदेवानां श्राद्धानां फलदां भजे ॥२३॥
इति ध्यात्वा शिलायां वा ह्यथवा मंगले घटे । दद्यात्पाद्यादिकं तस्यै मूलेनेति श्रुतौ श्रुतम् ॥२४॥

ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं स्वधादेव्यै स्वाहेति च महामुने । समुच्चार्य च संपूज्य स्तुत्वा तां प्रणमेद्द्विजः २५॥
स्तोत्रं शृणु मुनिश्रेष्ठ ब्रह्मपुत्र विशारद । सर्ववांछाप्रदं नृणां ब्रह्मणा यत्कृतं पुरा ॥२६॥

नारायण उवाच

स्वधोच्चारणमात्रेण तीर्थस्नायी भवेन्नरः । मुच्यते सर्वपापेभ्यो वाजपेयफलं लभेत् ॥२७॥
स्वधा स्वधा स्वधेत्येवं यदि वारत्रयं स्मरेत् । श्राद्धस्य फलमाप्नोति बलेश्च तर्पणस्य च ॥२८॥
श्राद्धकाले स्वधास्तोत्रं यः शृणोति समाहितः । स लभेच्छ्राद्धसंभूतं फलमेव न संशयः ॥२९॥
स्वधा स्वधा स्वधेत्येवं त्रिसंध्यं यः पठेन्नरः । प्रियां विनीतां स लभेत्साध्वीं पुत्रगुणान्विताम् ३०॥
पितॄणां प्राणतुल्या त्वं द्विजजीवनरूपिणी । श्राद्धाधिष्ठातृदेवी च श्राद्धादीनां फलप्रदा ॥३१॥
नित्या त्वं सत्यरूपाऽसि पुण्यरूपासि सुव्रते । आविर्भावतिरोभावौ सृष्टौ च प्रलये तव॥३२॥
ॐ स्वस्तिश्च नमः स्वाहा स्वधा त्वं दक्षिणा तथा। निरूपिताश्चतुर्वेदैः प्रशस्ताः कर्मिणां पुनः३३॥
कर्मपूर्त्यर्थमेवैता ईश्वरेण विनिर्मिताः । इत्येवमुक्त्वा स ब्रह्मा ब्रह्मलोके स्वसंसदि ॥३४॥
तस्थौ च सहसा सद्यः स्वधा साऽविर्बभूव ह । तदा पितृभ्यः प्रददौ तामेव कमलाननाम्॥३५॥
तां संप्राप्य ययुस्ते च पितरश्च प्रहर्षिताः । स्वधास्तोत्रमिदं पुण्यं यः शृणोति समाहितः३६॥
स स्नातः सर्वतीर्थेषु वांछितं फलमाप्नुयात् ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे नारदनारायणसंवादे स्वधोपाख्याने
चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४४॥

अथ पंचचत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

उक्तं स्वाहास्वधाख्यानं प्रशस्तं मधुरं परम् । वक्ष्यामि दक्षिणाख्यानं सावधानो निशामय॥१॥
गोपी सुशीला गोलोके पुराऽसीत्प्रेयसी हरेः । राधा प्रधाना सध्रीची धन्या मान्या मनोहरा॥२॥
अतीव सुंदरी रामा सुभगा सुदती सती । विद्यावती गुणवती चातिरूपवती सती ॥३॥
कलावती कोमलांगी कांता कमललोचना । सुश्रोणी सुस्तनी श्यामा न्यग्रोधपरिमंडिता ॥४॥
ईषद्धास्यप्रसन्नास्या रत्नालंकारभूषिता । श्वेतचंपकवर्णाभा बिंबोष्ठी मृगलोचना ॥५॥
कामशास्त्रेषु निपुणा कामिनी हंसगामिनी । भावानुरक्ता भावज्ञा कृष्णस्य प्रियभामिनी॥६॥
रसज्ञा रसिका रासे रासेशस्य रसोत्सुका । उवासाऽदक्षिणे क्रोडे राधायाः पुरतः पुरा ॥७॥
संबभूवानम्रमुखो भयेन मधुसूदनः । दृष्ट्वा राधां च पुरतो गोपीनां प्रवरोत्तमाम् ॥८॥
कामिनीं रक्तवदनां रक्तपंकजलोचनाम् । कोपेन कंपितागीं च कोपेन स्फुरिताधराम्॥९॥

वेगेन तां तु गच्छंतीं विज्ञाय तदनंतरम्। विरोधभीतो भगवानंतर्धानं चकार सः ॥१०॥
पलायंतं च कांतं च शांतं सत्त्वं सुविग्रहम्। विलोक्य कंपिता गोप्यः सुशीलाद्यास्ततो भिया॥
विलोक्य लंपटं तत्र गोपीनां लक्षकोट्यः। पुटांजलियुता भीता भक्तिनम्रात्मकंधराः॥१२॥
रक्ष रक्षेत्युक्तवंत्यो देवीमिति पुनः पुनः। ययुर्भयेन शरणं तस्याश्चरणपंकजे ॥१३॥
त्रिलक्षकोटयो गोपाः सुदामादय एव च। ययुर्भयेन शरणं तत्पादाब्जे च नारद ॥१४॥
पलायंतं च कांतं च विज्ञाय परमेश्वरी। पलायंतीं सहचरीं सुशीलां च शशाप सा ॥१५॥
अद्यप्रभृति गोलोकं सा चेदायाति गोपिका। सद्यो गमनमात्रेण भस्मसाच्च भविष्यति ॥१६॥
इत्येवमुक्त्वा तत्रैव देवदेवेश्वरी रुषा। रासेश्वरी रासमध्ये रासेशमाजुहाव ह ॥१७॥
नालोक्य पुरतः कृष्णं राधा विरहकातरा। युगकोटिसमं मेने क्षणभेदेन सुव्रता ॥१८॥
हेकृष्ण प्राणनाथेशागच्छ प्राणाधिकप्रिय। प्राणाधिष्ठातृदेवेश प्राणा यांति त्वया विना॥१९॥
स्त्रीगर्वः पतिसौभाग्याद्वर्धते च दिने दिने। सुखं च विपुलं यस्मात्तं सेवेद्धर्मतः सदा ॥२०॥
पतिर्बंधुः कुलस्त्रीणामधिदेवः सदा गतिः। परसंपत्स्वरूपश्च मूर्तिमान्भोगदः सदा ॥२१॥
धर्मदः सुखदः शश्वत्प्रीतिदः शांतिदः सदा। सम्मानैर्दीप्यमानश्च मानदो मानखंडनः ॥२२॥
सारात्सारतरः स्वामी बधूनां बंधुवर्धनः। न च भर्तुः समो वंधुर्बंधोर्बंधुषु दृश्यते ॥२३॥
भरणादेव भर्ता च पालनात्पतिरुच्यते। शरीरेशाच्च स स्वामी कामदः कांत उच्यते२४॥
बंधुश्च सुखवृद्ध्या च प्रीतिदानात्प्रियः स्मृतः। ऐश्वर्यदानादीशश्च प्राणेशात्प्राणनायकः॥२५॥
रतिदानाच्च रमणः प्रियो नास्ति प्रियात्परः। पुत्रस्तु स्वामिनः शुक्राज्जायते तेन स प्रियः २६॥
शतपुत्रात्परः स्वामी कुलजानां प्रियः सदा। असत्कुलप्रसूता वा कांतं विज्ञातुमक्षमा ॥२७॥
स्नानं च सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दक्षिणा। प्रादक्षिण्यं पृथिव्याश्च सर्वाणि च तपांसि च २८॥
सर्वाण्येव व्रतादीनि महादानानि यानि च। उपोषणानि पुण्यानि यानि यानि श्रुतानि च॥२९॥
गुरुसेवा विप्रसेवा वेदसेवादिकं च यत्। स्वामिनः पादसेवायाः कलां नार्हंति षोडशीम्॥३०॥
गुरुविप्रेन्द्रदेवेषु सर्वेभ्यश्च पतिर्गुरुः। विद्यादाता यथा पुंसां कुलजानां तथा प्रियः॥३१॥
गोपीनां लक्षकोटीनां गोपानां च तथैव च। ब्रह्मांडानामसंख्यानां तत्रस्थानां तथैव च ॥३२॥
विश्वादिगोलकांतानामीश्वरी यत्प्रसादतः। अहं न जाने तं कांतं स्त्रीस्वभावो दुरत्ययः॥३३॥
इत्युक्त्वा राधिका कृष्णं तत्र दध्यौ स्वभक्तितः। रुरोद प्रेम्णा सा राधा नाथनाथेति चाऽब्रवीत्॥३४॥
दर्शनं देहि रमण दीना विरहदुःखिता। अथ सा दक्षिणा देवी ध्वस्ता गोलोकतो मुने॥३५॥
सुचिरं च तपस्तप्त्वा विवेश कमलातनौ। अथ देवादयः सर्वे यज्ञं कृत्वा सुदुष्करम् ॥३६॥
नालभंस्ते फलं तेषां विषण्णाः प्रययुर्विधिम्। विधिर्निवेदनं श्रुत्वा देवादीनां जगत्पतिम् ॥३७॥

दध्यौ च सुचिरं भक्त्या प्रत्यादेशमवाप सः । नारायणश्च भगवान्महालक्ष्म्याश्च देहतः ॥३८॥
विनिष्कृष्य मर्त्यलक्ष्मीं ब्रह्मणे दक्षिणां ददौ । ब्रह्मा ददौ तां यज्ञाय पूरणार्थं च कर्मणाम् ॥३९॥
यज्ञः संपूज्य विधिवत्तां तुष्टाव तदा मुदा । तप्तकांचनवर्णाभां चंद्रकोटिसमप्रभाम् ॥४०॥
अतीव कमनीयां च सुंदरीं सुमनोहराम् । कमलास्यां कोमलांगीं कमलायतलोचनाम् ॥४१॥
कमलासनपूज्यां च कमलांगसमुद्भवाम् । वह्निशुद्धांशुकाधानां बिंबोष्ठीं सुदतीं सतीम् ॥४२॥
बिभ्रतीं कबरीभारं मालतीमाल्यसंयुतम् । ईषद्धास्यप्रसन्नास्यां रत्नभूषणभूषिताम् ॥४३॥
सुवेषाढ्यां च सुस्नातां मुनिमानसमोहिनीम् । कस्तूरीबिंदुभिः सार्धं सुगंधिचंदनेन्दुभिः ॥४४॥
सिंदूरबिंदुनाल्पेनाप्यलकाधः स्थलोज्ज्वलाम् । सुप्रशस्तनितंबाढ्यां बृहच्छ्रोणिपयोधराम् ॥४५॥
कामदेवाधाररूपां कामबाणप्रपीडिताम् । तां दृष्ट्वा रमणीयां च यज्ञो मूर्च्छामवाप ह ॥४६॥
पत्नीं तामेव जग्राह विधिबोधितपूर्वकम् । दिव्यं वर्षशतं चैव तां गृहीत्वा तु निर्जने ॥४७॥
यज्ञो रेमे मुदा युक्तो रामेशो रमया सह । गर्भं दधार सा देवी दिव्यं द्वादशवर्षकम् ॥४८॥
ततः सुषाव पुत्रं च फलं वै सर्वकर्मणाम् । परिपूर्णे कर्मणि च तत्पुत्रः फलदायकः ॥४९॥
यज्ञो दक्षिणया सार्धं पुत्रेण च फलेन च । कर्मिणां फलदाता चेत्येवं वेदविदो विदुः ॥५०॥
यज्ञश्च दक्षिणां प्राप्य पुत्रं च फलदायकम् । फलं ददौ च सर्वेभ्यः कर्मिणां चैव नारद ॥५१॥
तदा देवादयस्तुष्टाः परिपूर्णमनोरथाः । स्वस्थाने ते ययुः सर्वे धर्मवक्त्रादिदं श्रुतम् ॥५२॥
कृत्वा कर्म च कर्ता च तूर्णं दद्याच्च दक्षिणाम् । तत्क्षणं फलमाप्नोति वेदैरुक्तमिदं मुने ॥५३॥
कर्मी कर्मणि पूर्णे च तत्क्षणे यदि दक्षिणाम् । न दद्याद्ब्राह्मणेभ्यश्च दैवेनाज्ञानतोऽथवा ॥५४॥
मुहूर्ते समतीते तु द्विगुणा सा भवेद्ध्रुवम् । एकरात्रे व्यतीते तु सा त्रिकोटिगुणा च सा ॥५५॥
त्रिरात्रे तच्छतगुणा सप्ताहे द्विगुणा ततः । मासे लक्षगुणा प्रोक्ता ब्राह्मणानां च वर्धते ॥५६॥
संवत्सरे व्यतीते तु सा त्रिकोटिगुणा भवेत् । कर्म तद्यजमानानां सर्वं वै निष्फलं भवेत् ॥५७॥
स च ब्रह्मस्वहारी च न कर्मार्होऽशुचिर्नरः । दरिद्रो व्याधियुक्तश्च तेन पापेन पातकी ॥५८॥
तद्गृहाद्याति लक्ष्मीश्च शापं दत्त्वा सुदारुणम् । पितरो नैव गृह्णंति तद्दत्तं श्राद्धतर्पणम् ॥५९॥
एवं सुराश्च तत्पूजां तद्दत्तामग्निराहुतिम् । दत्तं न दीयते दानं गृहीता नैव याचते ॥६०॥
उभौ तौ नरके यातश्छिन्नरज्जौ यथा घटः । नार्पयेद्यजमानश्चेद्याचितश्चापि दक्षिणाम् ॥६१॥
भवेद्ब्रह्मस्वापहारी कुंभीपाकं व्रजेद्ध्रुवम् । वर्षलक्षं वसेत्तत्र यमदूतेन ताडितः ॥६२॥
ततो भवेत्स चांडालो व्याधियुक्तो दरिद्रकः । पातयेत्पुरुषान्सप्त पूर्वांश्च सप्त जन्मतः ॥६३॥
इत्येवं कथितं विप्र किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ।

नारद उवाच

यत्कर्म दक्षिणाहीनं को भुंक्ते तत्फलं मुने ॥६४॥

पूजाविधिं दक्षिणायाः पुरा यज्ञकृतं वद ।

नारायण उवाच

कर्मणोऽदक्षिणस्यैव कुत एव फलं मुने ॥६५॥

सदक्षिणे कर्मणि च फलमेव प्रवर्तते । अदक्षिणं च यत्कर्म तद्भुंक्ते च बलिर्मुने॥६६॥
बलये तत्प्रदत्तं च वामनेन पुरा मुने । अश्रोत्रियः श्राद्धद्रव्यमश्रद्धादानमेव च ॥६७॥
वृषलीपतिविप्राणां पूजा द्रव्यादिकं च यत् । असद्द्विजैः कृतं यज्ञमशुचेः पूजनं च यत्॥६८॥
गुरावभक्तस्य कर्म बलिर्भुंक्ते न संशयः । दक्षिणायाश्च यद्ध्यानं स्तोत्रं पूजाविधिक्रमम् ६९॥
तत्सर्वं कण्वशाखोक्तं प्रवक्ष्यामि निशामय । पुरा संप्राप्य तां यज्ञः कर्मदक्षां च दक्षिणाम्॥७०॥

मुमोहास्याः स्वरूपेण तुष्टाव कामकातरः ।

यज्ञ उवाच

पुरा गोलोकगोपी त्वं गोपीनां प्रवरा वरा ॥७१॥

राधासमा तत्सखी च श्रीकृष्णप्रेयसी प्रिया । कार्त्तिकीपूर्णिमायां तु रासे राधामहोत्सवे ॥७२॥
आविर्भूता दक्षिणांसाल्लक्ष्म्याश्च तेन दक्षिणा । पुरा त्वं च सुशीलाख्या ख्याता शीलेन शोभने७३॥
लक्ष्मीदक्षांसभागात्त्वं राधाशापाच्च दक्षिणा । गोलोकात्त्वं परिभ्रष्टा मम भाग्यादुपस्थिता ॥७४॥
कृपां कुरु महाभागे मामेव स्वामिनं कुरु । कर्मिणां कर्मणां देवी त्वमेव फलदा सदा ॥७५॥
त्वया विना च सर्वेषां सर्वं कर्म च निष्फलम् । त्वया विना तथा कर्म कर्मिणां च न शोभते७६॥
ब्रह्मविष्णुमहेशाश्च दिक्पालादय एव च । कर्मणश्च फलं दातुं न शक्ताश्च त्वया विना ॥७७॥
कर्मरूपी स्वयं ब्रह्मा फलरूपी महेश्वरः । यज्ञरूपो विष्णुरहं त्वमेषां साररूपिणी ॥७८॥
फलदातृ परं ब्रह्म निर्गुणा प्रकृतिः परा । स्वयं कृष्णश्च भगवान्स च शक्तस्त्वया सह॥७९॥
त्वमेव शक्तिः कांते मे शश्वज्जन्मनि जन्मनि । सर्वकर्मणि शक्तोऽहं त्वया सह वरानने ॥८०॥
इत्युक्त्वा च पुरस्तस्थौ यज्ञाधिष्ठातृदेवता । तुष्टा बभूव सा देवी भेजे तं कमलाकला ॥८१॥
इदं च दक्षिणास्तोत्रं यज्ञकाले च यः पठेत् । फलं च सर्वयज्ञानां प्राप्नोति नात्र संशयः ॥८२॥
राजसूये वाजपेये गोमेधनरमेधके । अश्वमेधे लांगले च विष्णुयज्ञे यशस्करे ॥८३॥
धनदे भूमिदे पूर्ते फलदे गजमेधके । लोहयज्ञे स्वर्णयज्ञे रत्नयज्ञेऽथ ताम्रके ॥८४॥
शिवयज्ञे रुद्रयज्ञे शक्रयज्ञे च बंधुके । वृष्टौ वरुणयागे च कंडके वैरिमर्दने ॥८५॥
शुचियज्ञे धर्मयज्ञेऽध्वरे च पापमोचने । ब्रह्माणी कर्मयोगे च योनियागे च भद्रके ॥८६॥
एतेषां च समारंभे इदं स्तोत्रं च यः पठेत् । निर्विघ्नेन च तत्कर्म सर्वं भवति निश्चितम् ॥८७॥
इदं स्तोत्रं च कथितं ध्यानं पूजाविधिं शृणु । शालग्रामे घटे वापि दक्षिणां पूजयेत्सुधीः ॥८८॥

लक्ष्मीदक्षांशसंभूतां दक्षिणां कमलाकलाम् । सर्वकर्मसुदक्षां च फलदां सर्वकर्मणाम् ॥८९॥
विष्णोः शक्तिस्वरूपां च पूजितां वंदितां शुभाम् । शुद्धिदां शुद्धिरूपां च सुशीलां शुभदां भजे९०॥
ध्यात्वाऽनेनैव वरदां मूलेन पूजयेत्सुधीः । दत्त्वा पाद्यादिकं देव्यै वेदोक्तेनैव नारद ॥९१॥
ॐ श्रीं क्लीं ह्रीं दक्षिणायै स्वाहेति च विचक्षणः । पूजयेद्विधिवद्भक्त्या दक्षिणां सर्वपूजिताम् ॥
इत्येवं कथितं ब्रह्मन्दक्षिणाख्यानमेव च । सुखदं प्रीतिदं चैव फलदं सर्वकर्मणाम् ॥९३॥
इदं च दक्षिणाख्यानं यः शृणोति समाहितः । अंगहीनं च तत्कर्म न भवेद्भारते भुवि ॥९४॥
अपुत्रो लभते पुत्रं निश्चितं च गुणान्वितम् । भार्याहीनो लभेद्भार्यां सुशीलां सुंदरीं पराम् ९५॥
वरारोहां पुत्रवतीं विनीतां प्रियवादिनीम् । पतिव्रतां च शुद्धां च कुलजां च वधूं वराम् ९६॥
विद्याहीनो लभेद्विद्यां धनहीनो लभेद्धनम् । भूमिहीनो लभेद्भूमिं प्रजाहीनो लभेत्प्रजाम् ॥९७॥
संकटे बंधुविच्छेदे विपत्तौ बंधने तथा । मासमेकमिदं श्रुत्वा मुच्यते नात्र संशयः ॥९८॥
इति श्रीदेवीभागवते नवमस्कंधे नारदनारायणसंवादे दक्षिणोपाख्याने पंचचत्वारिंशोऽध्यायः ४५॥

अथ षट्चत्वारिंशोऽध्यायः

नारद उवाच

अनेकानां च देवीनां श्रुतमाख्यानमुत्तमम् । अन्यासां चरितं ब्रह्मन्वद वेदविदां वर ॥१॥

श्रीनारायण उवाच

सर्वासां चरितं विप्र देवेषु च पृथक्पृथक् । पूर्वोक्तानां च देवीनां कासां श्रोतुमिहेच्छसि ॥२॥

नारद उवाच

षष्ठी मंगलचंडी च मनसा प्रकृतेः कला । उत्पत्तिमासां चरितं श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥३॥

श्रीनारायण उवाच

षष्ठांशा प्रकृतेर्या च सा च षष्ठी प्रकीर्तिता । बालकानामधिष्ठात्री विष्णुमाया च बालदा ॥४॥
मातृकासु च विख्याता देवसेनाभिधा च या । प्राणाधिकप्रिया साध्वी स्कंदभार्या च सुव्रता ॥५॥
आयुःप्रदा च बालानां धात्री रक्षणकारिणी । सततं शिशुपार्श्वस्था योगेन सिद्धियोगिनी ॥६॥
तस्याः पूजाविधिं ब्रह्मन्नितिहासमिदं शृणु । यच्छ्रुतं धर्मवक्त्रेण सुखदं पुत्रदं परम् ॥७॥
राजा प्रियव्रतश्चासीत्स्वायंभुवमनोः सुतः । योगींद्रो नोद्वहद्भार्यां तपस्यासु रतः सदा ॥८॥
ब्रह्माज्ञया च यत्नेन कृतदारो बभूव ह । सुचिरं कृतदारश्च न लेभे तनयं मुने ॥९॥
पुत्रेष्टियज्ञं तं चापि कारयामास कश्यपः । मालिन्यै तस्य कांतायै मुनिर्यज्ञचरुं ददौ ॥१०॥
भुक्त्वा च तं चरुं तस्याः सद्यो गर्भो बभूव ह । दधार तं च सा देवी दैवं द्वादशवत्सरम् ॥११॥
ततः सुषाव सा ब्रह्मन्कुमारं कनकप्रभम् । सर्वावयवसंपन्नं मृतमुत्तारलोचनम् ॥१२॥

तं दृष्ट्वा रुरुदुः सर्वा नार्यश्च बांधवस्त्रियः । मूर्च्छामवाप तन्माता पुत्रशोकेन भूयसा ॥१३॥
श्मशानं च ययौ राजा गृहीत्वा बालकं मुने । रुरोद तत्र कांतारे पुत्रं कृत्वा स्ववक्षसि ॥१४॥
नोत्सृजद्बालकं राजा प्राणांस्त्यक्तुं समुद्यतः । ज्ञानयोगं विसस्मार पुत्रशोकात्सुदारुणात् ॥१५॥
एतस्मिन्नंतरे तत्र विमानं च ददर्श सः । शुद्धस्फटिकसंकाशं मणिराजविनिर्मितम् ॥१६॥
तेजसा ज्वलितं शश्वच्छोभितं क्षौमवाससा । नानाचित्रविचित्राढ्यं पुष्पमालाविराजितम् ॥१७॥
ददर्श तत्र देवीं च कमनीयां मनोहराम् । श्वेतचंपकवर्णाभां शश्वत्सुस्थिरयौवनाम् ॥१८॥
ईषद्धास्यप्रसन्नास्यां रत्नभूषणभूषिताम् । कृपामयीं योगसिद्धां भक्तानुग्रहकातराम् ॥१९॥
दृष्ट्वा तां पुरतो राजा तुष्टाव परमादरम् । चकार पूजनं तस्या विहाय बालकं भुवि ॥२०॥
पप्रच्छ राजा तां तुष्टां ग्रीष्मसूर्यसमप्रभाम् । तेजसा ज्वलितां शांतां कांतां स्कंदस्य नारद॥२१॥

राजोवाच

का त्वं सुशोभने कांते कस्य कांतासि सुव्रते । कस्य कन्या वरारोहे धन्या मान्या च योषिताम् ॥
नृपेंद्रस्य वचः श्रुत्वा जगन्मंगलचंडिका । उवाच देवसेना सा देवानां रणकारिणी ॥२३॥
देवानां दैत्यग्रस्तानां पुरा सेना बभूव सा । जयं ददौ सा तेभ्यश्च देवसेना च तेन सा ॥२४॥

श्रीदेवसेनोवाच

ब्रह्मणो मानसी कन्या देवसेनाहमीश्वरी । सृष्ट्वा मां मनसा धाता ददौ स्कंदाय भूमिप॥२५॥
मातृकासु च विख्याता स्कंदभार्या च सुव्रता । विश्वे षष्ठीति विख्याता षष्ठांशा प्रकृतेः परा॥२६॥
अपुत्राय पुत्रदाऽहं प्रियादात्री प्रियाय च । धनदाऽहं दरिद्रेभ्यः कर्मिभ्यश्च स्वकर्मदा ॥२७॥
सुखं दुःखं भयं शोको हर्षो मंगलमेव च । संपत्तिश्च विपत्तिश्च सर्वं भवति कर्मणा ॥२८॥
कर्मणा बहुपुत्रश्च वंशहीनः स्वकर्मणा । कर्मणा मृतपुत्रश्च कर्मणा चिरजीवनः ॥२९॥
कर्मणा गुणवांश्चैव कर्मणा चांगहीनकः । कर्मणा बहुभार्यश्च भार्याहीनश्च कर्मणा ॥३०॥
कर्मणा रूपवान्धर्मी रोगी शश्वत्स्वकर्मणा । कर्मणा च भवेद्व्याधिः कर्मणाऽऽरोग्यमेव च॥३१॥
तस्मात्कर्मपरं राजन्सर्वेभ्यश्च श्रुतौ श्रुतम् । इत्येवमुक्त्वा सा देवी गृहीत्वा बालकं मुने ॥३२॥
महाज्ञानेन सा देवी जीवयामास लीलया । राजा ददर्श तं बालं सस्मितं कनकप्रभम् ॥३३॥
देवसेना च पश्यंतं नृपमापृच्छ्य सा तदा । गृहीत्वा बालकं देवी गमनं गंतुमुद्यता ॥३४॥
पुनस्तुष्टाव तां राजा शुष्ककंठोष्ठतालुकः । नृपस्तोत्रेण सा देवी परितुष्टा बभूव ह ॥३५॥
उवाच तं नृपं ब्रह्मन् वेदोक्तं कर्म निर्मितम् ॥

देव्युवाच

त्रिषु लोकेषु त्वं राजा स्वायंभुवमनोः सुतः ॥३६॥

मम पूजां च सर्वत्र कारयित्वा स्वयं कुरु । तदा दास्यामि पुत्रं ते कुलपद्मं मनोहरम् ॥३७॥
सुव्रतं नाम विख्यातं गुणवंतं सुपंडितम् । जातिस्मरं च योगींद्रं नारायणकलात्मकम् ॥३८॥
शतक्रतुकरं श्रेष्ठं क्षत्रियाणां च वंदितम् । मत्तमातंगलक्षाणां धृतवंतं बलं शुभम् ॥३९॥
धनिनं गुणिनं शुद्धं विदुषां प्रियमेव च । योगिनां ज्ञानिनां चैव सिद्धिरूपं तपस्विनाम् ॥४०॥
यशस्विनं च लोकेषु दातारं सर्वसंपदाम् । इत्येवमुक्त्वा सा देवी तस्मै तद्बालकं ददौ ॥४१॥
राजा चकार स्वीकारं पूजार्थं च प्रियव्रतः । जगाम देवी स्वर्गं च दत्त्वा तस्मै शुभं वरम् ४२॥
आजगाम सहामात्यः स्वगृहं हृष्टमानसः । आगत्य कथयामास वृत्तांतं पुत्रहेतुकम् ॥४३॥
श्रुत्वा बभूवुः संतुष्टा वरा नार्यश्च नारद । मंगलं कारयामास सर्वत्र पुत्रहेतुकम् ॥४४॥
देवीं च पूजयामास ब्राह्मणेभ्यो धनं ददौ । राजा च प्रतिमासेषु शुक्लाषष्ठ्यां महोत्सवम् ४५॥
षष्ठ्या देव्याश्च यत्नेन कारयामास सर्वतः । बालानां सूतिकागारे षष्ठाहे यत्नपूर्वकम् ॥४६॥
तत्पूजां कारयामास चैकविंशतिवासरे । बालानां शुभकार्ये च शुभान्नप्राशने तथा॥४७॥
सर्वत्र वर्धयामास स्वयमेव चकार ह । ध्यानं पूजाविधानं च स्तोत्रं मत्तो निशामय॥४८॥
यच्छ्रुतं धर्मवक्त्रेण कौथुमोक्तं च सुव्रत । शालग्रामे घटे वाऽथ वटमूलेऽथवा मुने ॥४९॥
भित्त्यां पुत्तलिकां कृत्वा पूजयेद्वा विचक्षणः । षष्ठांशां प्रकृतेः शुद्धां प्रतिष्ठाप्य च सुप्रभाम्॥५०॥
सुपुत्रदां च शुभदां दयारूपां जगत्प्रसूम् । श्वेतचंपकवर्णाभां रत्नभूषणभूषिताम् ॥५१॥
पवित्ररूपां परमां देवसेनां परां भजे । इति ध्यात्वा स्वशिरसि पुष्पं दत्त्वा विचक्षणः५२॥
पुनर्ध्यात्वा च मूलेन पूजयेत्सुव्रतां सतीम् । पाद्यार्घ्याचमनीयैश्च गंधपुष्पं प्रदीपकैः॥५३॥
नैवेद्यैर्विविधैश्चापि फलेन शोभनेन च । ॐ ह्रीं षष्ठीदेव्यै स्वाहेति विधिपूर्वकम् ॥५४॥
अष्टाक्षरं महामंत्रं यथाशक्ति जपेन्नरः । ततः स्तुत्वा च प्रणमेद्भक्तियुक्तः समाहितः५५॥
स्तोत्रं च सामवेदोक्तं वरं पुत्रफलप्रदम् । अष्टाक्षरं महामंत्रं लक्षधा यो जपेत्ततः ॥५६॥
सुपुत्रं स लभेन्नूनमित्याह कमलोद्भवः । स्तोत्रं शृणु मुनिश्रेष्ठ सर्वकामशुभावहम् ॥५७॥
वांछाप्रदं च सर्वेषां गूढं वेदेषु नारद । नमो देव्यै महादेव्यै सिद्ध्यै शांत्यै नमो नमः५८॥
शुभायै देवसेनायै षष्ठ्यै देव्यै नमो नमः । वरदायै पुत्रदायै धनदायै नमो नमः ॥५९॥
सुखदायै मोक्षदायै षष्ठ्यै देव्यै नमो नमः । सृष्ट्यै षष्ठांशरूपायै सिद्धायै च नमो नमः॥६०॥
मायायै सिद्धयोगिन्यै षष्ठीदेव्यै नमो नमः । सारायै शारदायै च परादेव्यै नमो नमः॥६१॥
बालाधिष्ठातृदेव्यै च षष्ठीदेव्यै नमो नमः । कल्याणदायै कल्याण्यै फलदायै च कर्मणाम्६२॥
प्रत्यक्षायै स्वभक्तानां षष्ठ्यै देव्यै नमो नमः । पूज्यायै स्कंदकांतायै सर्वेषां सर्वकर्मसु ॥६३॥
देवरक्षणकारिण्यै षष्ठीदेव्यै नमो नमः । शुद्धसत्त्वस्वरूपायै वंदितायै नृणां सदा ॥६४॥

हिंसाक्रोधवर्जितायै षष्ठीदेव्यै नमो नमः। धनं देहि प्रियां देहि पुत्रं देहि सुरेश्वरि ॥६५॥
मानं देहि जयं देहि द्विषो जहि महेश्वरि। धर्मं देहि यशो देहि षष्ठीदेव्यै नमो नमः॥६६॥
देहि भूमिं प्रजां देहि विद्यां देहि सुपूजिते। कल्याणं च जयं देहि षष्ठीदेव्यै नमो नमः॥६७॥
इति देवीं च संस्तूय लेभे पुत्रं प्रियव्रतः। यशस्विनं च राजेंद्रः षष्ठीदेव्याः प्रसादतः ॥६८॥
षष्ठीस्तोत्रमिदं ब्रह्मन्यः शृणोति तु वत्सरम्। अपुत्रो लभते पुत्रं वरं सुचिरजीविनम् ॥६९॥
वर्षमेकं च यो भक्त्या संपूज्येदं शृणोति च। सर्वपापाद्विनिर्मुक्तो महावन्ध्या प्रसूयते ॥७०॥
वीरं पुत्रं च गुणिनं विद्यावंतं यशस्विनम्। सुचिरायुष्यवंतं च सूते देवीप्रसादतः ॥७१॥
काकवंध्या च या नारी मृतवत्सा च या भवेत्। वर्षं श्रुत्वा लभेत्पुत्रं षष्ठीदेवीप्रसादतः ॥७२॥
रोगयुक्ते च बाले च पिता माता शृणोति चेत्। मासेन मुच्यते बालः षष्ठीदेवीप्रसादतः ॥७३॥
इति श्रीदेवीभागवते नवमस्कंधे नारदनारायणसंवादे षष्ठ्युपाख्याने षट्चत्वारिंशोऽध्यायः॥४६॥

अथ सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

कथितं षष्ठ्युपाख्यानं ब्रह्मपुत्र यथागमम्। देवी मंगलचंडी च तदाख्यानं निशामय ॥१॥
तस्याः पूजादिकं सर्वं धर्मवक्त्रेण यच्छ्रुतम्। श्रुतिसंमतमेवेष्टं सर्वेषां विदुषामपि ॥२॥
दक्षा या वर्तते चंडी कल्याणेषु च मंगला। मंगलेषु च या दक्षा सा च मंगलचंडिका ॥३॥
पूज्या या वर्तते चंडी मंगलोऽपि महीसुतः। मंगलाभीष्टदेवी या सा वा मंगलचंडिका ॥४॥
मंगलो मनुवंशश्च सप्तद्वीपधरापतिः। तस्य पूज्याऽभीष्टदेवी तेन मंगलचंडिका ॥५॥
मूर्तिभेदेन सा दुर्गा मूलप्रकृतिरीश्वरी। कृपारूपाऽतिप्रत्यक्षा योषितामिष्टदेवता ॥६॥
प्रथमे पूजिता सा च शंकरेण परात्परा। त्रिपुरस्य वधे घोरे विष्णुना प्रेरितेन च ॥७॥
ब्रह्मन्ब्रह्मोपदेशेन दुर्गतेन च संकटे। आकाशात्पतिते याने दैत्येन पातिते रुषा ॥८॥
ब्रह्मविष्णूपदिष्टश्च दुर्गां तुष्टाव शंकरः। सा च मंगलचंडी या बभूव रूपभेदतः ॥९॥
उवाच पुरतः शंभोर्भयं नास्तीति ते प्रभो। भगवान्वृषरूपश्च सर्वेशस्ते भविष्यति ॥१०॥
शुद्धशक्तिस्वरूपाऽहं भविष्यामि न संशयः। मायात्मना च हरिणा सहायेन वृषध्वज ॥११॥
जहि दैत्यं स्वशत्रुं च सुराणां पदघातकम्। इत्युक्त्वांतर्हिता देवी शंभोः शक्तिर्बभूव सा१२॥
विष्णुदत्तेन शस्त्रेण जघान तमुमापतिः। मुनींद्र पतिते दैत्ये सर्वे देवा महर्षयः ॥१३॥
तुष्टुवुः शंकरं देवं भक्तिनम्रात्मकंधराः। सद्यः सिरसि शंभोश्च पुष्पवृष्टिर्बभूव ह ॥१४॥
ब्रह्मा विष्णुश्च संतुष्टो ददौ तस्मै शुभाशिषम्। ब्रह्मविष्णूपदिष्टश्च सुस्नातः शंकरस्तथा ॥१५॥

पूजयामास तां भक्त्या देवीं मंगलचंडिकाम् । पाद्यार्घ्याचमनीयैश्च वस्त्रैश्च विविधैरपि ॥१६॥
पुष्पचंदननैवेद्यैर्भक्त्या नानाविधैर्मुने । छागैर्मेषैश्च महिषैर्गवयैः पक्षिभिस्तथा ॥१७॥
वस्त्रालंकारमाल्यैश्च पायसैः पिष्टकैरपि । मधुभिश्च सुधाभिश्च फलैर्नानाविधैरपि ॥१८॥
संगीतैर्नर्तकैर्वाद्यैरुत्सवैर्नामकीर्तनैः । ध्यात्वा माध्यंदिनोक्तेन ध्यानेन भक्तिपूर्वकम् १९॥
ददौ द्रव्याणि मूलेन मंत्रेणैव च नारद । ॐ ह्रीं क्लीं सर्वपूज्ये देवि मंगलचंडिके ॥२०॥
हूं हूं फट् स्वाहाप्येकविंशाक्षरो मनुः । पूज्यः कल्पतरुश्चैव भक्तानां सर्वकामदः ॥२१॥
दशलक्षजपेनैव मंत्रसिद्धिर्भवेद्ध्रुवम् । ध्यानं च श्रूयतां ब्रह्मन्वेदोक्तं सर्वसंमतम् ॥२२॥
देवीं षोडशवर्षीयां शश्वत्सुस्थिरयौवनाम् । बिम्बोष्ठीं सुदतीं शुद्धां शरत्पद्मनिभाननाम् ॥२३॥
श्वेतचंपकवर्णाभां सुनीलोत्पललोचनाम् । जगद्धात्रीं च दात्रीं च सर्वेभ्यः सर्वसंपदाम्॥२४॥
संसारसागरे घोरे ज्योतीरूपां सदा भजे । देव्याश्च ध्यानमित्येवं स्तवनं श्रूयतां मुने ॥२५॥

महादेव उवाच

रक्ष रक्ष जगन्मातर्देवि मंगलचंडिके । हारिके विपदां राशेर्हर्षमंगलकारिके ॥२६॥
हर्षमंगलदक्षे च हर्षमंगलदायिके । शुभे मंगलदक्षे च शुभे मंगलचंडिके ॥२७॥
मंगले मंगलार्हे च सर्वमङ्गलमङ्गले । सतां मङ्गलदे देवि सर्वेषां मंगलालये ॥२८॥
पूज्ये मंगलवारे च मंगलाभीष्टदेवते । पूज्ये मंगलभूपस्य मनुवंशस्य संततम् ॥२९॥
मंगलाधिष्ठातृदेवि मंगलानां च मंगले । संसारमंगलाधारे मोक्षमंगलदायिनि ॥३०॥
सारे च मंगलाधारे पारे च सर्वकर्मणाम् । प्रतिमंगलवारे च पूज्ये मंगसुखप्रदे ॥३१॥
स्तोत्रेणानेन शंभुश्च स्तुत्वा मंगलचंडिकाम् । प्रतिमंगलवारे च पूजां दत्त्वा गतः शिवः ॥३२॥
प्रथमे पूजिता देवी शिवेन सर्वमंगला । द्वितीये पूजिता सा च मंगलेन ग्रहेण च ॥३३॥
तृतीये पूजिता भद्रा मंगलेन नृपेण च । चतुर्थे मंगले वारे सुंदरीभिः प्रपूजिता ॥३४॥
पंचमे मंगलाकांक्षिनरैर्मंगलचंडिका । पूजिता प्रतिविश्वेषु विश्वेशपूजिता सदा ॥३५॥
ततः सर्वत्र संपूज्या बभूव परमेश्वरी । देवैश्च मुनिभिश्चैव मानवैर्मनुभिर्मुने ॥३६॥
देव्याश्च मङ्गलस्तोत्रं यः शृणोति समाहितः । तन्मङ्गलं भवेत्तस्य न भवेत्तदमङ्गलम् ॥
वर्धते पुत्रपौत्रैश्च मङ्गलं च दिने दिने ॥३७॥

श्रीनारायण उवाच

उक्तं द्वयोरुपाख्यानं ब्रह्मपुत्र यथागमम् । श्रूयतां मनसाख्यानं यच्छ्रुतं धर्मवक्त्रतः ॥३८॥
सा च कन्या भगवती कश्यपस्य च मानसी । तेनैव मनसा देवी मनसा या च दीव्यति ॥३९॥
मनसा ध्यायते या च परमात्मानमीश्वरम् । तेन सा मनसादेवी तेन योगेन दीव्यति ॥४०॥

भर्तुरप्रियकारिण्याः सर्वं भवति निष्फलम् । यया प्रियः पूजितश्च श्रीकृष्णः पूजितस्तया ॥३३॥
पतिव्रता व्रतार्थं च पतिरूपो हरिः स्वयम् । सर्वदानं सर्वयज्ञः सर्वतीर्थनिषेवणम् ॥ ३४ ॥
सर्वव्रतं तपः सर्वमुपवासादिकं च यत् । सर्वधर्मश्च सत्यं च सर्वदेवप्रपूजनम् ॥३५॥
तत्सर्वं स्वामिसेवायाः कलां नार्हति षोडशीम् । पुण्ये च भारते वर्षे पतिसेवां करोति या ॥३६॥
वैकुंठे स्वामिना सार्धं सा याति ब्रह्मणः पदम् । विप्रियं कुरुते भर्तुर्विप्रियं वदति प्रियम् ॥ ३७ ॥
असत्कुले प्रसूता हि तत्फलं श्रूयतां सति । कुम्भीपाकं व्रजेत्सा च यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥३८॥
ततो भवति चांडाली पतिपुत्रविवर्जिता । इत्युक्त्वा च मुनिश्रेष्ठो बभूव स्फुरिताधरः ॥३९॥
चकंपे तेन सा साध्वी भयेनोवाच तं पतिम् ।

साध्व्युवाच

संध्यालोपभयेनैव निद्राभंगः कृतस्तव ॥४०॥
कुरु शांतिं महाभाग दुष्टाया मम सुव्रत । शृंगाराहारनिद्राणां यश्च भंगं करोति वै ॥४१॥
स व्रजेत्कालसूत्रं वै यावच्चंद्रदिवाकरौ । इत्युक्त्वा मनसा देवी स्वामिनश्चरणांबुजे ॥४२॥
पपात भक्त्या भीता च रुरोद च पुनः पुनः । कुपितं च मुनिं दृष्ट्वा श्रीसूर्यं शप्तुमुद्यतम् ॥४३॥
तत्राऽऽजगाम भगवान्संध्यया सह नारद । तत्राऽगत्य मुनिं सम्यगुवाच भास्करः स्वयम् ॥४४॥
विनयेन च भीतश्च तया सह यथोचितम् ।

भास्कर उवाच

सूर्यास्तसमयं दृष्ट्वा साध्वी धर्मभयेन च ॥४५॥
बोधयामास त्वां विप्र शरणं त्वामहं गतः । क्षमस्व भगवन्ब्रह्मन्मां शप्तुं नोचितं मुने ॥४६॥
ब्राह्मणानां च हृदयं नवनीतसमं सदा । तेषां क्षणार्धं क्रोधश्च ततो भस्म भवेज्जगत् ॥४७॥
पुनः स्रष्टुं द्विजः शक्तो न तेजस्वी द्विजात्परः । ब्राह्मणो ब्रह्मणो वंशः प्रज्वलन्ब्रह्मतेजसा ॥४८॥
श्रीकृष्णं भावयेन्नित्यं ब्रह्मज्योतिः सनातनम् । सूर्यस्य वचनं श्रुत्वा द्विजस्तुष्टो बभूव ह ॥४९॥
सूर्यो जगाम स्वस्थानं गृहीत्वा ब्राह्मणाशिषम् । तत्याज मनसां विप्रः प्रतिज्ञापालनाय च ॥५०॥
रुदतीं शोकसंयुक्तां हृदयेन विदूयता । सा सस्मार गुरुं शंभुमिष्टदेवं विधिं हरिम् ॥५१॥
कश्यपं जन्मदातारं विपत्तौ भयकर्शिता । तत्राऽऽजगाम गोपीशो भगवाञ्छंभुरेव च ॥५२॥
विधिश्च कश्यपश्चैव मनसा परिचिंतितः । दृष्ट्वा विप्रोऽभीष्टदेवं निर्गुणं प्रकृतेः परम् ॥५३॥
तुष्टाव परया भक्त्या प्रणनाम मुहुर्मुहुः । नमश्चकार शंभुं च ब्रह्माणं कश्यपं तथा ॥५४॥
कथमागमनं देवा इति प्रश्नं चकार सः । ब्रह्मा तद्वचनं श्रुत्वा सहसा समयोचितम् ॥५५॥
प्रत्युवाच नमस्कृत्य हृषीकेशपदांबुजम् । यदि त्यक्ता धर्मपत्नी धर्मिष्ठा मनसा सती ॥५६॥

तु रुध्वाऽस्यां सुतोत्पत्तिं स्त्रीधर्मपालनाय वै। जायायां च सुतोत्पत्तिं कृत्वा पश्चात्त्यजेन्मुने ॥५७॥
अकृत्वा तु सुतोत्पत्तिं विरागी यस्त्यजेत्प्रियाम्। स्रवते तस्य पुण्यं च चालन्यां च यथा जलम्॥
ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा जरत्कारुर्मुनीश्वरः। चकार नाभिसंस्पर्शं योगेन मंत्रपूर्वकम्॥५६॥
मनसाया मुनिश्रेष्ठ मुनिश्रेष्ठ उवाच ताम्।

जरत्कारुरुवाच

गर्भणानेन मनसे तव पुत्रो भविष्यति॥६०॥
जितेंद्रियाणां प्रवरो धार्मिको ब्राह्मणाग्रणीः। तेजस्वी च तपस्वी च यशस्वी च गुणान्वितः॥
वरो वेदविदां चैव ज्ञानिनां योगिनां तथा। स च पुत्रो विष्णुभक्तो धार्मिकः कुलमुद्धरेत्॥६२
नृत्यंति पितरः सर्वे जन्ममात्रेण वै मुदा। पतिव्रता सुशीला या सा प्रिया प्रियवादिनी॥६३॥
धर्मिष्ठा पुत्रमाता च कुलस्त्री कुलपालिका। हरिभक्तिप्रदो बंधुर्न चाभीष्टसुखप्रदः॥६४॥
यो बंधुश्चेत्स च पिता हरिवर्त्मप्रदर्शकः। सा गर्भधारिणी या च गर्भावासविमोचनी ६५॥
दयारूपा च भगिनी यमभीतिविमोचनी। विष्णुमंत्रप्रदाता च स गुरुर्विष्णुभक्तिदः॥६६॥
गुरुश्च ज्ञानदो यो हि यज्ज्ञानं कृष्णभावनम्। आब्रह्मस्तंबपर्यंतं यतो विश्वं चराचरम्॥६७॥
आविर्भूतं तिरोभूतं किं वा ज्ञानं तदन्यतः। वेदजं यज्ञजं यद्यत्तत्सारं हरिसेवनम्॥६८॥
तत्त्वानां सारभूतं च हरेरन्यद्विडंबनम्। दत्तं ज्ञानं मया तुभ्यं स स्वामी ज्ञानदो हि यः॥६६॥
ज्ञानात्प्रमुच्यते बन्धात्स रिपुर्यो हि बंधदः। विष्णुभक्तियुतं ज्ञानं नो ददाति हि यो गुरुः ७०॥
स रिपुः शिष्यघाती च यतो बंधान्न मोचयेत्। जननीं गर्भजक्लेशाद्यमयातनया तथा॥७१॥
न मोचयेद्यः स कथं गुरुस्तातो हि बांधवः। परमानंदरूपं च कृष्णमार्गमनश्वरम्॥७२॥
न दर्शयेद्यः सततं कीदृशो बांधवो नृणाम्। भज साध्वि परं ब्रह्माच्युतं कृष्णं च निर्गुणम्७३॥
निर्मूलं च भवेत्पुंसां कर्म वै तस्य सेवया। मया छलेन त्वं त्यक्ता क्षमस्वैतन्मम प्रिये॥७४॥
क्षमायुताना साध्वीनां सत्त्वात्क्रोधो न विद्यते। पुष्करे तपसे यामि गच्छ देवि यथासुखम्॥७५॥
श्रीकृष्णचरणांभोजे निःस्पृहाणां मनोरथाः। जरत्कारुवचः श्रुत्वा मनसा शोककातरा॥७६॥
साश्रुनेत्रा च विनयादुवाच प्राणवल्लभम्।

मनसोवाच

दोषो नास्त्येव मे त्यक्तुं निद्राभंगेन ते प्रभो॥७७॥
यत्र स्मरामि त्वां नित्यं तत्र मामागमिष्यसि। बन्धुभेदः क्लेशतमः पुत्रभेदस्ततः परम्॥७८॥
प्राणेशभेदः प्राणानां विच्छेदात्सर्वतः परः। पतिः पतिव्रतानां तु शतपुत्राधिकं प्रियः॥७६॥
सर्वस्मात्तु प्रियः स्त्रीणां प्रियस्तेनोच्यते बुधैः। पुत्रे यथैकपुत्राणां वैष्णवानां यथा हरौ॥८०॥

नेत्रे यथैकनेत्राणां तृषितानां यथा जले। क्षुधितानां यथाऽन्ने च कामुकानां च मैथुने॥८१
यथा परस्वे चौराणां यथा जारे कुयोषिताम्। विदुषां च यथा शास्त्रे वाणिज्ये वणिजां यथा॥
तथा शश्वन्मनः कान्ते साध्वीनां योषितां प्रभौ। इत्युक्त्वा मनसा देवी पपात स्वामिनः पदे ८३॥
क्षणं चकार क्रोडे तां कृपया च कृपानिधिः। नेत्रोदकेन मनसां स्नापयामास तां मुनिः॥८४॥
साश्रुनेत्रा मुनेः क्रोडं सिषेच भेदकातरा। तदा ज्ञानेन तौ द्वौ च विशोकौ संबभूवतुः॥८५॥
स्मारं स्मारं पदांभोजं कृष्णस्य परमात्मनः। जगाम तपसे विप्रः स्वकांतां संप्रबोध्य च॥८६॥
जगाम मनसा शंभोः कैलासं मंदिरं गुरोः। पार्वती बोधयामास मनसां शोककर्शिताम्॥८७॥
शिवश्चातीव ज्ञानेन शिवेन च शिवालयः। सुप्रशस्ते दिने साध्वी सुषुवे मंगलक्षणे॥८८॥
नारायणांशं पुत्रं तं योगिनां ज्ञानिनां गुरुम्। गर्भस्थितो महाज्ञानं श्रुत्वा शंकरवक्त्रतः॥८९॥
संबभूव च योगींद्रो योगिनां ज्ञानिनां गुरुः। जातकं कारयामास वाचयामास मङ्गलम्॥९०॥
वेदांश्च पाठयामास शिवाय च शिवः शिशोः। मणिरत्नकिरीटांश्च ब्राह्मणेभ्यो ददौ शिवः॥९१॥
पार्वती च गवां लक्षं रत्नानि विविधानि च। शंभुश्च चतुरो वेदान्वेदांगानितरांस्तथा॥९२॥
बालकं पाठयामास ज्ञानं मृत्युंजयं परम्। भक्तिरस्त्यधिका कान्तेऽभीष्टदेवे गुरौ तथा ९३॥
यस्यास्तेन च तत्पुत्रो बभूवाऽऽस्तीक एव च। जगाम तपसे विष्णोः पुष्करं शंकराज्ञया॥९४॥
संप्राप्य च महामन्त्रं ततश्च परमात्मनः। दिव्यं वर्षत्रिलक्षं च तपस्तप्त्वा तपोधनः ९५॥
आजगाम महायोगी नमस्कर्तुं शिवं प्रभुम्। शंकरं च नमस्कृत्य स्थित्वा तत्रैव बालकः ९६॥
सा चाऽऽजगाम मनसा कश्यपस्याश्रमं पितुः। तां सपुत्रां सुतां दृष्ट्वा मुदं प्राप प्रजापतिः ९७॥
शतलक्षं च रत्नानां ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुने। ब्राह्मणान्भोजयामास सोऽसंख्यान् श्रेयसे शिशोः
अदितिश्च दितिश्चान्या मुदं प्राप परंतप। सा सपुत्रा च सुचिरं तस्थौ तातालये सदा ९९॥
तदीयं पुनराख्यानं वक्ष्यामि तन्निशामय। अथाभिमन्युतनये ब्रह्मशापः परीक्षिते॥१००॥
बभूव सहसा ब्रह्मन् दैवदोषेण कर्मणा। सप्ताहे समतीते तु तक्षकस्त्वां च धक्ष्यति॥१०१॥
शशाप शृङ्गी तत्रैव कौशिक्याश्च जलेन वै। राजा श्रुत्वा तत्प्रवृत्तिं निर्वातस्थानमागतः॥१०२॥
तत्र तस्थौ च सप्ताहं देहरक्षणतत्परः। सप्ताहे समतीते तु गच्छंतं तक्षकं पथि॥१०३॥
धन्वंतरिर्नृपं मोक्तुं ददर्श गामुकः पथि। तयोर्बभूव संवादः सुप्रीतिश्च परस्परम्॥१०४॥
धन्वंतरिर्मणिं प्राप तक्षकः स्वेच्छया ददौ। स ययौ तं गृहीत्वा तु संतुष्टो हृष्टमानसः॥१०५॥
तक्षको भक्षयामास नृपं तं मंचके स्थितम्। राजा जगाम तरसा देहं त्यक्त्वा परत्र च १०६॥
संस्कारं कारयामास पितुर्वै जनमेजयः। राजा चकार यज्ञं च सर्पसत्रं ततो मुने॥१०७॥
प्राणांस्तत्याज सर्पाणां समूहो ब्रह्मतेजसा। स तक्षको वै भीतस्तु महेन्द्रं शरणं ययौ॥१०८॥

सेंद्रं च तक्षकं हंतु विप्रवर्गः समुद्यतः । अथ देवाश्च सेंद्राश्च संजग्मुर्मनसांतिकम् १०९॥
तां तुष्टाव महेंद्रश्च भयकातरविह्वलः । तत आस्तीक आगत्य यज्ञं च मातुराज्ञया ॥११०॥
महेंद्रतक्षकप्राणान्ययाचे भूमिपं परम् । ददौ वरं नृपश्रेष्ठः कृपया ब्राह्मणाज्ञया ॥१११॥
यज्ञं समाप्य विप्रेभ्यो दक्षिणां च ददौ मुदा । विप्राश्च मुनयो देवा गत्वा च मनसांतिकम् ११२॥
मनसां पूजयामासुस्तुष्टुवुश्च पृथक् पृथक् । शक्रः संभृतसंभारो भक्तियुक्तः सदा शुचिः ११३॥
मनसां पूजयामास तुष्टाव परमादरम् । नत्वा षोडशोपचारं बलिं च तत्प्रियंतदा ११४॥
प्रददौ परितुष्टश्च ब्रह्मविष्णुशिवाज्ञया । संपूज्य मनसां देवीं प्रययुः स्वालयं च ते॥११५॥

इत्येवं कथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ।

नारद उवाच

केन स्तोत्रेण तुष्टाव महेंद्रो मनसां सतीम् ॥११६॥
पूजाविधिक्रमं तस्याः श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ।

नारायण उवाच

सुस्नातः शुचिराचांतो धृत्वा धौते च वाससी ॥११७॥

रत्नसिंहासने देवीं वासयामास भक्तितः । स्वर्गंगया जलेनैव रत्नकुंभस्थितेन च ॥११८॥
स्नापयामास मनसां महेन्द्रो वेदमंत्रतः । वाससी वासयामास वह्निशुद्धे मनोहरे ॥११९॥

सर्वाङ्गे चंदनं कृत्वा पादार्घ्यं भक्तिसंयुतः ।
गणेशं च दिनेशं च वह्निं विष्णुं शिवं शिवाम् ॥१२०॥
संपूज्याऽऽदौ देवषट्कं पूजयामास तां सतीम् ।
ॐ ह्रीं श्रीं मनसादेव्यै स्वाहेत्येवं च मंत्रतः ॥१२१॥

दशाक्षरेण मूलेन ददौ सर्वं यथोचितम् । दत्त्वा षोडशोपचारान्दुर्लभान्देवनायकः॥१२२॥
पूजयामास भक्त्या च विष्णुना प्रेरितो मुदा । वाद्यं नानाप्रकारं च वादयामास तत्र वै॥१२३॥
बभूव पुष्पवृष्टिश्च नभसो मनसोपरि । देवप्रियाज्ञया तत्र ब्रह्मविष्णुशिवाज्ञया ॥१२४॥

तुष्टाव साश्रुनेत्रैश्च पुलकांकितविग्रहः ।

पुरंदर उवाच

देवि त्वां स्तोतुमिच्छामि साध्वीनां प्रवरां वराम् ॥१२५॥
परात्परां च परमां न हि स्तोतुं क्षमोऽधुना ।

स्तोत्राणां लक्षणं वेदे स्वभावाख्यानतत्परम् ॥१२६॥

न क्षमः प्रकृते वक्तुं गुणानां गणनां तव । शुद्धसत्त्वस्वरूपा त्वं कोपहिंसादिवर्जिता ॥१२७॥

न च शक्तो मुनिस्तेन त्यक्तुं याञ्चा कृता यतः ।
त्वं मया पूजिता साध्वी जननी मे यथाऽदितिः ॥१२८॥
दयारूपा च भगिनी क्षमारूपा यथा प्रसूः ।
त्वया मे रक्षिताः प्राणाः पुत्रदाराः सुरेश्वरि ॥१२९॥

अहं करोमि त्वत्पूजां प्रीतिश्च वर्धतां सदा । नित्या यद्यपि पूज्यां त्वं सर्वत्र जगदंबिके १३०॥
तथापि तव पूजां च वर्धयामि सुरेश्वरि । ये त्वामाषाढसंक्रांत्यां पूजयिष्यंति भक्तितः ३१॥
पंचम्यां मनसाख्यायां मासान्ते वा दिने दिने । पुत्रपौत्रादयस्तेषां वर्धन्ते च धनानि वै ॥३२॥
यशस्विनः कीर्तिमंतो विद्यावन्तो गुणान्विताः । ये त्वां न पूजयिष्यंति निंदंत्यज्ञानतो जनाः ३३॥
लक्ष्मीहीना भविष्यंति तेषां नागभयं सदा । त्वं स्वयं सर्वलक्ष्मीश्च वैकुंठे कमलालया ॥३४॥

नारायणांशो भगवाञ्जरत्कारुर्मुनीश्वरः ।
तपसा तेजसा त्वां च मनसा ससृजे पिता ॥१३५॥
अस्माकं रक्षणायैव तेन त्वं मनसाभिधा ।
मनसादेवि शक्त्या त्वं स्वात्मना सिद्धयोगिनी ॥१३६॥
तेन त्वं मनसादेवी पूजिता वंदिता भव ।
ये भक्त्या मनसां देवाः पूजयंत्यनिशं भृशम् ॥१३७॥
तेन त्वां मनसां देवीं प्रवदंति मनीषिणः ।
सत्यस्वरूपा देवि त्वं शश्वत्सत्यनिषेवणात् ॥१३८॥
यो हि त्वां भावयेन्नित्यं स त्वां प्राप्तोऽतितत्परः ।
इन्द्रश्च मनसां स्तुत्वा गृहीत्वा भगिनीवरम् ॥१३९॥

प्रजगाम स्वभवनं भूषया सपरिच्छदम् । पुत्रेण सार्धं सा देवी चिरं तस्थौ पितुर्गृहे १४०॥

भ्रातृभिः पूजिता शश्वन्मान्या वंद्या च सर्वतः ।
गोलोकात्सुरभिर्ब्रह्मन् तत्रागत्य सुपूजिताम् ॥१४१॥
तां स्नापयित्वा क्षीरेण पूजयामास सादरम् ।
ज्ञानं च कथयामास गोप्यं सर्वं सुदुर्लभम् ॥१४२॥

तया देवैः पूजिता सा स्वर्लोकं च पुनर्ययौ । इन्द्रस्तोत्रं पुण्यबीजं मनसां पूजयेत्पठेत् १४३॥

तस्य नागभयं नास्ति तस्य वंशोद्भवस्य च । विषं भवेत्सुधातुल्यं सिद्धस्तोत्रो यदा भवेत् ४४
पंचलक्षजपेनैव सिद्धस्तोत्रो भवेन्नरः । सर्पशायी भवेत्सोऽपि निश्चितं सर्पवाहनः १४५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धेऽष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४८॥

अथ एकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः

नारद उवाच

का वा सा सुरभिर्देवी गोलोकादागता च या । तज्जन्मचरितं ब्रह्मञ्छ्रोतुमिच्छामि यत्नतः ॥१॥

नारायण उवाच

गवामधिष्ठातृदेवी गवामाद्या गवां प्रसूः । गवां प्रधाना सुरभिर्गोलोके सा समुद्भवा ॥२॥
सर्वादिसृष्टेश्चरितं कथयामि निशामय । बभूव तेन तज्जन्म पुरा वृंदावने वने ॥३॥
एकदा राधिकानाथो राधया सह कौतुकी । गोपांगनापरिवृतो पुण्यं वृंदावनं ययौ ॥४॥
सहसा तत्र रहसि विजहार स कौतुकात् । बभूव क्षीरपानेच्छा तस्य स्वेच्छामयस्य च ॥५॥
ससृजे सुरभिं देवीं लीलया वामपार्श्वतः । वत्सयुक्तां दुग्धवतीं वत्सो नाम मनोरथः ॥६॥
दृष्ट्वा सवत्सां श्रीदामा नवभाण्डे दुदोह च । क्षीरं सुधातिरिक्तं च जन्ममृत्युजराहरम् ॥७॥
तदुत्थं च पयः स्वादु पपौ गोपीपतिः स्वयम् । सरो बभूव पयसां भाण्डविस्रंसनेन च ॥८॥
दीर्घं च विस्तृतं चैव परितः शतयोजनम् । गोलोकेऽयं प्रसिद्धश्च सोऽपि क्षीरसरोवरः ॥९॥
गोपिकानां च राधायाः क्रीडावापी बभूव सा । रत्नेंद्ररचिता पूर्णं भूता चाऽपीश्वरेच्छया ॥१०॥
बभूव कामधेनूनां सहसा लक्षकोटयः । यावंतस्तत्र गोपाश्च सुरभ्या लोमकूपतः ॥११॥
तासां पुत्राश्च बहवः संबभूवुरसंख्यकाः । कथिता च गवां सृष्टिस्तया च पूरितं जगत्॥१२॥
पूजां चकार भगवान् सुरभ्याश्च पुरा मुने । ततो बभूव तत्पूजा त्रिषु लोकेषु दुर्लभा ॥१३॥
दीपान्वितापरदिने श्रीकृष्णस्याज्ञया हरेः । बभूव सुरभिः पूज्या धर्मवक्त्रादिदं श्रुतम् ॥१४॥
ध्यानं स्तोत्रं मूलमंत्रं यद्यत्पूजविधिक्रमम् । वेदोक्तं च महाभाग निबोध कथयामि ते ॥१५॥
ॐ सुरभ्यै नम इति मंत्रस्तस्याः षडक्षरः । सिद्धो लक्षजपेनैव भक्तानां कल्पपादपः ॥१६॥
ध्यानं यजुर्वेदगीतं तस्याः पूजा च सर्वतः । ऋद्धिदा वृद्धिदा चैव मुक्तिदा सर्वकामदा ॥१७॥
लक्ष्मीस्वरूपां परमां राधासहचरीं पराम् । गवामधिष्ठातृदेवीं गवामाद्यां गवां प्रसूम् ॥१८॥
पवित्ररूपां पूतां च भक्तानां सर्वकामदाम् । यया पूतं सर्वविश्वं ता देवीं सुरभिं भजे ॥१९॥
घटे वा धेनुशिरसि वंधस्तंभे गवामपि । शालग्रामे जलाग्नौ वा सुरभिं पूजयेद्द्विजः॥२०॥
दीपान्वितापरदिने पूर्वाह्ने भक्तिसंयुतः । यः पूजयेच्च सुरभिं स च पूज्यो भवेद्भुवि ॥२१॥

एकदा त्रिषु लोकेषु वाराहे विष्णुमायया । क्षीरं जहार सुरभिश्चिंतिताश्च सुरादयः ॥२२॥
ते गत्वा ब्रह्मलोके च ब्रह्माणं तुष्टुवुस्तदा । तदाज्ञया च सुरभिं तुष्टाव पाकशासनः ॥२३॥

पुरंदर उवाच

नमो देव्यै महादेव्यै सुरभ्यै च नमो नमः । गवां बीजस्वरूपायै नमस्ते जगदंबिके ॥२४॥
नमो राधाप्रियायै च पद्मांशायै नमो नमः । नमः कृष्णप्रियायै च गवां मात्रे नमो नमः॥२५॥
कल्पवृक्षस्वरूपायै सर्वेषां सततं परे । क्षीरदायै धनदायै बुद्धिदायै नमो नमः ॥२६॥
शुभायै च सुभद्रायै गोप्रदायै नमो नमः । यशोदायै कीर्तिदायै धर्मदायै नमो नमः ॥२७॥
स्तोत्रश्रवणमात्रेण तुष्टा हृष्टा जगत्प्रसूः । आविर्बभूव तत्रैव ब्रह्मलोके सनातनी ॥२८॥
महेंद्राय वरं दत्त्वा वांछितं चापि दुर्लभम् । जगाम सा च गोलोकं ययुर्देवादयो गृहम्॥२९॥
बभूव विश्वं सहसा दुग्धपूर्णं च नारद । दुग्धं घृतं ततो यज्ञस्ततः प्रीतिः सुरस्य च ॥३०॥
इदं स्तोत्रं महापुण्यं भक्तियुक्तश्च यः पठेत् ।स गोमान् धनवांश्चैव कीर्तिमान्पुत्रवांस्तथा॥३१॥
स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः । इह लोके सुखं भुक्त्वा यात्यंते कृष्णमंदिरे ॥३२॥
सुचिरं निवसेत्तत्र करोति कृष्णसेवनम् । न पुनर्भवनं तत्र ब्रह्मपुत्रो भवेत्ततः ॥३३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे एकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥४९॥

अथ पंचाशत्तमोऽध्यायः

नारद उवाच

श्रुतं सर्वमुपाख्यानं प्रकृतीनां यथातथम् । यच्छ्रुत्वा मुच्यते जंतुर्जन्मसंसारबंधनात्॥१॥
अधुना श्रोतुमिच्छामि रहस्यं वेदगोपितम् । राधायाश्चैव दुर्गाया विधानं श्रुतिचोदितम् ॥२॥
महिमा वर्णितोऽतीव भवता परयोर्द्वयोः । श्रुत्वा तं तद्गतं चेतो न कस्य स्यान्मुनीश्वर ॥३॥
ययोरंशो जगत्सर्वं यन्नियम्यं चराचरम् । ययोर्भक्त्या भवेन्मुक्तिस्तद्विधानं वदाऽधुना ॥४॥

नारायण उवाच

शृणु नारद वक्ष्यामि रहस्यं श्रुतिचोदितम् । यन्न कस्यापि चाख्यातं सारात्सारं परात्परम्॥५॥
श्रुत्वा परस्मै नो वाच्यं यतोऽतीव रहस्यकम् । मूलप्रकृतिरूपिण्याः संविदो जगदुद्भवे ॥६॥
प्रादुर्भूतं शक्तियुग्मं प्राणबुद्ध्याधिदैवतम् । जीवानां चैव सर्वेषां नियंतृप्रेरकं सदा ॥७॥
तदधीनं जगत्सर्वं विराडादिचराचरम् । यावत्तयोः प्रसादो न तावन्मोक्षो हि दुर्लभः ॥८॥

ततस्तयोः प्रसादार्थं नित्यं सेवेत तद्द्वयम् । तत्रादौ राधिकामंत्रं शृणु नारद भक्तितः ॥९॥
ब्रह्मविष्ण्वादिभिर्नित्यं सेवितो यः परात्परम् । श्रीराधेति चतुर्थ्यंतं वह्नेर्जाया ततः परम् ॥१०॥
षडक्षरो महामंत्रो धर्माद्यर्थप्रकाशकः । मायाबीजादिकश्चायं वांछाचिंतामणिः स्मृतः ११॥
वक्त्रकोटिसहस्रैस्तु जिह्वाकोटिशतैरपि । एतन्मन्त्रस्य माहात्म्यं वर्णितुं नैव शक्यते॥१२॥
जग्राह प्रथमं मंत्रं श्रीकृष्णो भक्तितत्परः । उपदेशान्मूलदेव्या गोलोके रासमंडले ॥१३॥
विष्णुस्तेनोपदिष्टस्तु तेन ब्रह्मा विराट् तथा । तेन धर्मस्तेन चाऽहमित्येषा हि परंपरा ॥१४॥
अहं जपामि तं मंत्रं तेनाऽहमृषिरीडितः ।
ब्रह्माद्याः सकला देवा नित्यं ध्यायंति तां मुदा ॥१५॥
कृष्णार्चायां नाधिकारो यतो राधार्चनं विना । वैष्णवैः सकलैस्तस्मात्कर्तव्यं राधिकार्चनम्॥१६॥
कृष्णप्राणाधिदेवी सा तदधीनो विभुर्यतः । रासेश्वरी तस्य नित्यं तया हीनो न तिष्ठति ॥१७॥
राध्नोति सकलान्कामांस्तस्माद्राधेति कीर्तिता । अत्रोक्तानां मनूनां च ऋषिरस्म्यहमेव च ॥१८॥
छंदश्च देवी गायत्री देवताऽत्र च राधिका । तारो बीजं शक्तिबीजं शक्तिरतु परिकीर्तिता॥१९॥
मूलावृत्त्या षडंगानि कर्तव्यानीतरत्र च । अथ ध्यायेन्महादेवीं राधिकां रासनायिकाम् २०॥
पूर्वोक्तरीत्या तु मुने सामवेदे विगीतया । श्वेतचंपकवर्णाभां शरदिंदुसमाननाम् ॥२१॥
कोटिचंद्रप्रतीकाशां शरदंभोजलोचनाम् । बिंबाधरां पृथुश्रोणीं कांचीयुतनितंबिनीम् ॥२२॥
कुंदपंक्तिसमानाभदंतपंक्तिविराजिताम् । क्षौमांबरपरीधानां वह्निशुद्धांशुकान्विताम्॥२३॥
ईषद्धास्यप्रसन्नास्यां करिकुंभयुगस्तनीम् । सदा द्वादशवर्षीयां रत्नभूषणभूषिताम् ॥२४॥
शृङ्गारसिंधुलहरीं भक्तानुग्रहकातराम् । मल्लिकामालतीमालाकेशपाशविराजिताम् ॥२५॥
सुकुमारांगलतिकां रासमंडलमध्यगाम् । वराभयकरां शांतां शश्वत्सुस्थिरयौवनाम् ॥२६॥
रत्नसिंहासनासीनां गोपीमंडलनायिकाम् । कृष्णप्राणाधिकां वेदबोधितां परमेश्वरीम् ॥२७॥
एवं ध्यात्वा ततो बाह्ये शालग्रामे घटेऽथवा । यंत्रे वाऽष्टदले देवीं पूजयेत्तु विधानतः ॥२८॥
आवाह्य देवीं तत्पश्चादासनादि प्रदीयताम् । मूलमंत्रं समुच्चार्य चासनादीनि कल्पयेत् ॥२९॥
पाद्यं तु पादयोर्दद्यान्मस्तकेऽर्घ्यं समीरितम् । मुखे त्वाचमनीयं स्यात्त्रिवारं मूलविद्यया ॥३०॥
मधुपर्कं ततो दद्यादेकां गां च पयस्विनीम् । ततो नयेत्स्नानशालां तां च तत्रैव भावयेत् ३१॥
अभ्यंगादिस्नानविधिं कल्पयित्वाऽथ वाससी । ततश्च चंदनं दद्यान्नानालंकारपूर्वकम् ॥३२॥
पुष्पमालाबहुविधास्तुलसीमंजरीयुताः । पारिजातप्रसूनानि शतपत्रादिकानि च ॥३३॥
ततः कुर्यात्पवित्रं तत्परिवारार्चनं विभोः । अग्नीशासुरवायव्यमध्ये दिक्ष्वंगपूजनम् ॥३४॥
कृत्वा पश्चादष्टदले दक्षिणावर्ततोऽग्रतः । मालावतीमग्रदले वह्निकोणे च माधवीम् ॥३५॥

रत्नमालां दक्षिणे च नैर्ऋत्ये तु सुशीलकाम्। पश्चाद्दले शशिकलां पूजयेन्मतिमान्नरः ॥३६॥
मारुते पारिजातां चाप्युत्तरे च परावतीम्। ईशानकोणे संपूज्या सुंदरी प्रियकारिणी ॥३७॥
ब्राह्मयादयस्तु तद्बाह्येऽप्याशापालांस्तु भूपुरे। वज्रादिकान्यायुधानि देवीमित्थं प्रपूजयेत् ३८॥
ततो देवीं सावरणां गंधाद्यैरुपचारकैः। राजोपचारसहितैः पूजयेन्मतिमान्नरः ॥३९॥
ततः स्तुवीत देवेशीं स्तोत्रैर्नामसहस्रकैः। सहस्रसंख्यं च जपं नित्यं कुर्यात्प्रयत्नतः ॥४०॥
य एवं पूजयेद्देवीं राधां रासेश्वरीं पराम्। स भवेद्विष्णुतुल्यस्तु गोलोकं याति संततम्॥४१॥
यः कार्त्तिक्यां पौर्णमास्यां राधाजन्मोत्सवं बुधः। कुरुते तस्य सान्निध्यं दद्याद्रासेश्वरी परा ॥४२॥
केनचित्कारणेनैव राधा वृन्दावने वने। वृषभानुसुता जाता गोलोकस्थायिनी सदा॥४३॥
अत्रोक्तानां तु मंत्राणां वर्णसंख्याविधानतः। पुरश्चरणकर्मोक्तं दशांशं होममाचरेत् ॥४४॥

तिलैस्त्रिस्वादुसंयुक्तैर्जुहुयाद्भक्तिभावतः।

नारद उवाच

स्तोत्रं वद मुने सम्यग्येन देवी प्रसीदति ॥४५॥

नारायण उवाच

नमस्ते परमेशानि रासमंडलवासिनि। रासेश्वरि नमस्तेऽस्तु कृष्णप्राणाधिकप्रिये॥४६॥
नमस्त्रैलोक्यजननि प्रसीद करुणार्णवे। ब्रह्मविष्णवादिभिर्देवैर्वंद्यमानपदांबुजे ॥४७॥
नमः सरस्वतीरूपे नमः सावित्रि शंकरि। गंगापद्मावतीरूपे षष्ठि मंगलचंडिके ॥४८॥
नमस्ते तुलसीरूपे नमो लक्ष्मीस्वरूपिणि। नमो दुर्गे भगवति नमस्ते सर्वरूपिणि ॥४९॥
मूलप्रकृतिरूपां त्वां भजामः करुणार्णवाम्। संसारसागरादस्मानुद्धरांब दयां कुरु ॥५०॥
इदं स्तोत्रं त्रिसंध्यं यः पठेद्राधां स्मरन्नरः। न तस्य दुर्लभं किंचित्कदाचिच्च भविष्यति॥५१॥
देहांते च वसेन्नित्यं गोलोके रासमंडले। इदं रहस्यं परमं न चाख्येयं तु कस्यचित् ॥५२॥
अधुना शृणु विप्रेंद्र दुर्गादेव्या विधानकम्। यस्याः स्मरणमात्रेण पलायन्ते महापदः ॥५३॥
एनां न भजते यो हि तादृङ्नास्त्येव कुत्रचित्। सर्वोपास्या सर्वमाता शैवी शक्तिर्महाद्भुता॥५४॥
सर्वबुद्ध्यधिदेवीयमंतर्यामिस्वरूपिणी। दुर्गसंकटहंत्रीति दुर्गेति प्रथिता भुवि ॥५५॥
वैष्णवानां च शैवानामुपास्येयं च नित्यशः। मूलप्रकृतिरूपा सा सृष्टिस्थित्यंतकारिणी ॥५६॥
तस्या नवाक्षरं मंत्रं वक्ष्ये मंत्रोत्तमोत्तमम्। वाग्भवं शंभुवनिता कामबीजं ततः परम् ॥५७॥
चामुंडायै पदं पश्चाद्विच्चे इत्यक्षरद्वयम्। नवाक्षरो मनुः प्रोक्तो भजतां कल्पपादपः ॥५८॥
ब्रह्मविष्णुमहेशाना ऋषयोऽस्य प्रकीर्तिताः। छंदांस्युक्तानि सततं गायत्र्युष्णिगनुष्टुभः ॥५९॥

महाकालीमहालक्ष्मीःसरस्वत्यपि देवताः । स्याद्रक्तदंतिकाबीजं दुर्गा च भ्रामरी तथा ॥६०॥
नंदाशाकंभरीदेव्यौ भीमा च शक्तयः स्मृताः । धर्मार्थकाममोक्षेषु विनियोग उदाहृतः ॥६१॥
ऋषिच्छंदो दैवतानि मौलौ वक्त्रे हृदि न्यसेत् । स्तनयोः शक्तिबीजानि न्यसेत्सर्वार्थसिद्धये ॥६२॥
बीजत्रयैश्चतुर्भिश्च द्वाभ्यां सर्वेण चैव हि । षडंगानि मनोः कुर्याज्जातियुक्तानि देशिकः ॥६३॥
शिखायां लोचनद्वंद्वे श्रुतिनासाननेषु च । गुदे न्यसेन्मन्त्रवर्णान्सर्वेण व्यापकं चरेत् ॥६४॥
खड्गचक्रगदाबाणचापानि परिघं तथा । शूलं भुशुंडीं च शिरः शंखं संदधतीं करैः ॥६५॥
महाकालीं त्रिनयनां नानाभूषणभूषिताम् । नीलांजनसमप्रख्यां दशपादाननां भजे ॥६६॥
मधुकैटभनाशार्थे यां तुष्टावांबुजासनः । एवं ध्यायेन्महाकालीं कामबीजस्वरूपिणीम् ॥६७॥
अक्षमालां च परशुं गदेषुकुलिशानि च । पद्मं धनुष्कुंडिकां च दंडशक्तिमसिं तथा ॥६८॥
चर्मांबुजं तथा घंटां सुरापात्रं च शूलकम् । पाशं सुदर्शनं चैव दधतीमरुणप्रभाम् ॥६९॥
रक्तांबुजासनगतां मायाबीजस्वरूपिणीम् । महालक्ष्मीं भजेदेवं महिषासुरमर्दिनीम् ॥७०॥
घंटाशूले हलं शंखं मुसलं च सुदर्शनम् । धनुर्बाणान्हस्तपद्मैर्दधानां कुंदसन्निभाम् ॥७१॥
शुंभादिदैत्यसंहर्त्रीं वाणीबीजस्वरूपिणीम् । महासरस्वतीं ध्यायेत्सच्चिदानंदविग्रहाम् ॥७२॥
यंत्रमस्याः शृणु प्राज्ञ त्र्यस्रं षट्कोणसंयुतम् । ततोऽष्टदलपद्मं च चतुर्विंशतिपत्रकम् ॥७३॥

भूगृहेण समायुक्तं यंत्रमेवं विचिंतयेत् ।
शालग्रामे घटे वाऽपि यन्त्रे वा प्रतिमासु वा ॥७४॥

बाणलिंगेऽथवा सूर्ये यजेद्देवीमनन्यधीः । जयादिशक्तिसंयुक्ते पीठे देवीं प्रपूजयेत् ॥७५॥
पूर्वकोणे सरस्वत्या सहितं पद्मजं यजेत् । श्रिया सह हरिं तत्र नैर्ऋते कोणके यजेत् ॥७६॥
पार्वत्या सहितं शंभुं वायुकोणे समर्चयेत् । देव्या उत्तरतः पूज्यः सिंहो वामे महासुरम् ॥७७॥
महिषं पूजयेदन्ते षट्कोणेषु यजेत्क्रमात् । नंदजां रक्तदंतां च तथा शाकंभरीं शिवाम् ॥७८॥
दुर्गां भीमां भ्रामरीं च ततो वसुदलेषु च । ब्राह्मीं माहेश्वरीं चैव कौमारीं वैष्णवीं तथा॥७९॥
वाराहीं नारसिंहीं च ऐंद्रीं चामुण्डकां तथा । पूजयेच्च ततः पश्चात्तत्त्वपत्रेषु पूर्वतः ।८०॥
विष्णुमायां चेतनां च बुद्धिं निद्रां क्षुधां तथा । छायाशक्तिं परां तृष्णां शांतिं जातिं च लज्जया ८१
शांतिं श्रद्धां कीर्तिलक्ष्म्यौ धृतिं वृत्तिं श्रुतिं स्मृतिम् । दयां तुष्टिं ततः पुष्टिं मातृभ्रान्ती इति क्रमात् ॥
ततो भूपुरकोणेषु गणेशं क्षेत्रपालकम् । वटुकं योगिनीश्चापि पूजयेन्मतिमान्नरः ॥८३॥
इंद्राद्यानपि तद्बाह्ये वज्राद्यायुधसंयुतान् । पूजयेदनया रीत्या देवीं सावरणां ततः ॥८४॥
राजोपचारान्विविधान्दद्यादंबाप्रतुष्टये । ततो जपेन्नवार्णं च मंत्रं मन्त्रार्थपूर्वकम् ॥८५॥
ततः सप्तशतीस्तोत्रं देव्या अग्रे तु संपठेत् । नानेन सदृशं स्तोत्रं विद्यते भुवनत्रये ॥८६॥

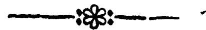
ततश्चाऽनेन देवेशीं तोषयेत्प्रत्यहं नरः । धर्मार्थकाममोक्षाणामालयं जायते नरः ॥८७॥
इति ते कथितं विप्र श्रीदुर्गाया विधानकम् । कृतार्थता येन भवेत्तदेतत्कथितं तव ॥८८॥
सर्वे देवा हरिब्रह्मप्रमुखा मनवस्तथा । मुनयो ज्ञाननिष्ठाश्च योगिनश्चाश्रमास्तथा ॥८९॥

लक्ष्म्यादयस्तथा देव्यः सर्वे ध्यायंति तां शिवाम् ।
तदैव जन्मसाफल्यं दुर्गास्मरणमस्ति चेत् ॥९०॥

चतुर्दशाऽपि मनवो ध्यात्वा चरणपंकजम् । मनुत्वं प्राप्तवंतश्च देवाः स्वं स्वं पदं तथा ॥९१॥
तदेतत्सर्वमाख्यातं रहस्यातिरहस्यकम् । प्रकृतीनां पंचकस्य तदंशानां च वर्णनम् ॥९२॥
श्रुत्वैतन्मनुजो नित्यं पुरुषार्थचतुष्टयम् । लभते नाऽत्र संदेहः सत्यं सत्यं मयोदितम् ॥९३॥
अपुत्रो लभते पुत्रं विद्यार्थी प्राप्नुयाच्च ताम् । यं यं कामं स्मरेद्वापि तं तं श्रुत्वा समाप्नुयात्॥९४॥
नवरात्रे पठेदेतद्देव्यग्रे तु समाहितः । परितुष्टा जगद्धात्री भवत्येव हि निश्चितम् ॥९५॥
नित्यमेकैकमध्यायं पठेद्यः प्रत्यहं नरः । तस्य वश्या भवेद्देवी देवीप्रियकरो हि सः ॥९६॥
शकुनांश्च परीक्षेत नित्यमस्मिन्यथाविधि । कुमारीदिव्यहस्तेन यद्वा बटुकरांबुजात् ॥९७॥
मनोरथं तु संकल्प्य पुस्तकं पूजयेत्ततः । देवीं च जगदीशानां प्रणमेच्च पुनः पुनः ॥९८॥
सुस्नातां कन्यकां तत्रानीयाभ्यर्च्य यथाविधि । शलाकां रोपयेन्मध्ये तथा स्वर्णेन निर्मिताम् ॥९९॥
शुभं वाऽप्यशुभं तत्र यदायाति च तद्भवेत् । उदासीनेऽप्युदासीनं कार्यं भवति निश्चितम् ॥१००॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कंधे पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥५०॥

बाणाब्धिरसरामैस्तु सार्धैः (३६२५ ॥) श्लोकैः सुविस्तरैः ।
देवीभागवतस्यास्य नवमः स्कन्ध ईरितः ॥

समाप्तोऽयं नवमः स्कन्धः ।

श्रीगणेशाय नमः

श्रीमद्देवीभागवतम्

दशमः स्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

नारद उवाच

नारायण धराधार सर्वपालनकारण । भवतोदीरितं देवीचरितं पापनाशनम् ॥१॥
मन्वंतरेषु सर्वेषु सा देवी यत्स्वरूपिणी । यदाकारेण कुरुते प्रादुर्भावं महेश्वरी ॥२॥
तान्नः सर्वान्समाख्याहि देवीमाहात्म्यमिश्रितान् । यथा च येन येनेह पूजिता संस्तुतापि हि ॥३॥
मनोरथान्पूरयति भक्तानां भक्तवत्सला । तन्नः शुश्रूषमाणानां देवीचरितमुत्तमम् ॥४॥
वर्णयस्व कृपासिंधो येनाप्नोति सुखं महत् ।

श्रीनारायण उवाच

आकर्णय महर्षे त्वं चरितं पापनाशनम् ॥५॥
भक्तानां भक्तिजननं महासंपत्तिकारकम् । जगद्योनिर्महातेजा ब्रह्मा लोकपितामहः ॥६॥
आविरासीन्नाभिपद्माद्देवदेवस्य चक्रिणः । स चतुर्मुख आसाद्य प्रादुर्भावं महामते ॥७॥
मनुं स्वायंभुवं नाम जनयामास मानसात् । स मानसो मनुः पुत्रो ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ॥८॥
शतरूपां च तत्पत्नीं जज्ञे धर्मस्वरूपिणीम् । स मनुः क्षीरसिंधोश्च तीरे परमपावने ॥९॥
देवीमाराधयामास महाभाग्यफलप्रदाम् । मूर्तिं च मृन्मयीं तस्या विधाय पृथिवीपतिः ॥१०॥
उपासतेस्म तां देवीं वाग्भवं स जपन् रहः । निराहारो जितश्वासो नियमव्रतकर्शितः ॥११॥
एकपादेन संतिष्ठन् धरायामनिशं स्थिरः । शतवर्षं जितः कामः क्रोधस्तेन महात्मना ॥१२॥

भजे स्थावरतां देव्याश्चरणौ चिंतयन् हृदि । तस्य तत्तपसा देवी प्रादुर्भूता जगन्मयी ॥१३॥
उवाच वचनं दिव्यं वरं वरय भूमिप । तत आनंदजनकं श्रुत्वा वाक्यं महीपतिः ॥१४॥
वरयामास तान् हृत्स्थान् वरानमरदुर्लभान् ।

मनुरुवाच

जय देवि विशालाक्षि जय सर्वान्तरस्थिते ॥१५॥
मान्ये पूज्ये जगद्धात्रि सर्वमंगलमंगले । त्वत्कटाक्षावलोकेन पद्मभूः सृजते जगत् ॥१६॥
वैकुंठः पालयत्येव हरः संहरते क्षणात् । शचीपतिस्त्रिलोक्याश्च शासको भवदाज्ञया ॥१७॥
प्राणिनः शिक्षयत्येव दंडेन च परेतराट् । यादसामधिपः पाशी पालनं मादृशामपि ॥१८॥
कुरुते सकुबेरोऽपि निधीनां पतिरव्ययः । हुतभूङ् नैर्ऋतो वायुरीशानः शेष एव च ॥१९॥
त्वदंशसंभवा एव त्वच्छक्तिपरिबृंहिताः । अथापि यदि मे देवि वरो देयोऽस्ति सांप्रतम् ॥२०॥
तदा प्रह्वाः सर्गकार्ये विघ्ना नश्यंतु मे शिवे । वाग्भवस्याऽपि मंत्रस्य ये केचिदुपसेविनः ॥२१॥
तेषां सिद्धिः सत्वरापि कार्याणां जायतामपि । ये संवादमिमं देवि पठंति श्रावयंति च ॥२२॥
तेषां लोके भुक्तिमुक्ती सुलभे भवतां शिवे । जातिस्मरत्वं भवतु वक्तृत्वं सौष्ठवं तथा ॥२३॥
ज्ञानसिद्धिः कर्ममार्गसंसिद्धिरपि चास्तु हि । पुत्रपौत्रसमृद्धिश्च जायेदित्येव मे वचः ॥२४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥१॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

श्रीदेव्युवाच

भूमिपाल महाबाहो सर्वमेतद्भविष्यति । यत्त्वया प्रार्थितं तत्ते ददामि मनुजाधिप ॥१॥
अहं प्रसन्ना दैत्येन्द्रनाशनाऽमोघविक्रमा । वाग्भवस्य जपेनैव तपसा ते सुनिश्चितम् ॥२॥
राज्यं निष्कंटकं तेऽस्तु पुत्रा वंशकरा अपि । मयि भक्तिर्दृढा वत्स मोक्षांते सत्पदे भवेत् ॥३॥
एवं वरान्महादेवी तस्मै दत्त्वा महात्मने । पश्यतस्तु मनोरेव जगाम विंध्यपर्वतम् ॥४॥
योऽसौ विंध्याचलो रुद्धः कुंभोद्भवमहर्षिणा । भानुमार्गावरोधार्थं प्रवृत्तो गगनं स्पृशन् ॥५॥
सा विंध्यवासिनी विष्णोरनुजा वरदेश्वरी । बभूव पूज्या लोकानां सर्वेषां मुनिसत्तम ॥६॥

ऋषय ऊचुः

कोऽसौ विंध्याचलः सूत किमर्थं गगनं स्पृशन् । भानुमार्गावरोधं च किमर्थं कृतवानसौ ॥७॥
कथं च मैत्रावरुणिः पर्वतं तं महोन्नतम् । प्रकृतिस्थं चकारेति सर्वं विस्तरतो वद ॥८॥
न हि तृप्यामहे साधो त्वदास्यगलितामृतम् । देव्याश्चरित्ररूपाख्यं पीत्वा तृष्णा प्रवर्धते ॥९॥

सूत उवाच

आसीद्विन्ध्याचलो नाम मान्यः सर्वधराभृताम्। महावनसमूहाढ्यो महापादपसंवृतः ॥१०॥
सुपुष्पितैरनेकैश्च लतागुल्मैस्तु संवृतः। मृगा वराहा महिषा व्याघ्राः शार्दूलका अपि॥११॥
वानराः शशका ऋक्षाः शृगालाश्च समंततः। विचरंति सदा हृष्टा पुष्टा एव महोद्यमाः ॥१२॥
नदीनदजलक्रांतो देवगंधर्वकिन्नरैः। अप्सरोभिः किंपुरुषैः सर्वकामफलद्रुमैः ॥१३॥
एतादृशे विंध्यनगे कदाचित्पर्यटन्महीम्। देवर्षिः परमप्रीतो जगाम स्वेच्छया मुनिः ॥१४॥
तं दृष्ट्वा स नगो मंक्षु तूर्णमुत्थाय संभ्रमात्। पाद्यमर्घ्यं तथा दत्त्वा वरासनमथार्पयत् ॥१५॥
सुखोपविष्टं देवर्षिं प्रसन्नं नग ऊचिवान् ॥

विंध्य उवाच

देवर्षे कथ्यतां जात आगमः कुत उत्तमः ॥१६॥
तवाऽऽगमनतो जातमनर्घ्यं मम मंदिरम्। तव चंक्रमणं देवाऽभयार्थं हि यथा रवेः ॥१७॥
अपूर्वं यन्मनोवृत्तं तद्ब्रूहि मम नारद।

नारद उवाच

ममाऽऽगमनमिंद्रारे जातं स्वर्णगिरेरथ ॥१८॥
तत्र दृष्टा मया लोकाः शक्राग्नियमपाशिनाम्। सर्वेषां लोकपालानां भवनानि समंततः ॥१९॥
मया दृष्टानि विंध्याग नानाभोगप्रदानि च। इति चोक्त्वा ब्रह्मयोनिः पुनरुच्छ्वासमाविशत् २०॥
उच्छ्वसंतं मुनिं दृष्ट्वा पुनः पप्रच्छ शैलराट्। उच्छ्वासकारणं किं तद्ब्रूहि देवऋषे मम ॥२१॥
इत्याकर्ण्य नगस्योक्तं देवर्षिरमितद्युतिः। अब्रवीच्छ्रूयतां वत्स ममोच्छ्वासस्य कारणम् ॥२२॥
गौरीगुरुस्तु हिमवाञ्छिवस्य श्वशुरः किल। संबंधित्वात्पशुपतेः पूज्य आसीत्क्ष्माभृताम् ॥२३॥
एवमेव च कैलासः शिवस्यावसथः प्रभुः। पूज्यः पृथ्वीभृतां जातो लोके पापौघदारणः ॥२४॥
निषधः पर्वतो नीलो गंधमादन एव च। पूज्याः स्वस्थानमासाद्य सर्व एव क्षमाभृतः ॥२५॥
यं पर्येति च विश्वात्मा सहस्रकिरणः स्वराट्। सग्रहर्क्षगणोपेतः सोऽयं कनकपर्वतः ॥२६॥
आत्मानं मनुते श्रेष्ठं वरिष्ठं च धराभृताम्। सर्वेषामहमेवाग्रयो नास्ति लोकेषु मत्समः ॥२७॥
एवं मानाभिमानं तं स्मृत्वोच्छ्वासो मयोज्झितः। अस्तु नैतावता कृत्यं तपोबलवतां नग ॥२८॥
प्रसंगतो मयोक्तं ते गमिष्यामि निजं गृहम् ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

सूत उवाच

एवं समुपदिश्यायं देवर्षिः परमः स्वराट् । जगाम ब्रह्मणो लोकं स्वैरचारी महामुनिः ॥१॥
गते मुनिवरे विंध्यश्चिंतां लेभेऽनपायिनीम् । नैव शांतिं स लेभे च सदांतःकृतशोचनः ॥२॥
कथं किं त्वत्र मे कार्यं कथं मेरुं जयाम्यहम् ।नैव शांतिं लभे नाऽपि स्वास्थ्यं मे मानसे भवेत्॥३॥
"धिगुत्साहं च मानं च धिङ्मे कीर्तिं च धिक्कुलम् ।"
धिग्बलं मे पौरुषं धिक् स्मृतं पूर्वैर्महात्मभिः ॥
एवं चिंतयमानस्य विंध्यस्य मनसि स्फुटम् ॥४॥
प्रादुर्भूता मतिः कार्ये कर्तव्ये दोषकारिणी । मेरुप्रदक्षिणां कुर्वन्नित्यमेव दिवाकरः ॥५॥
सग्रहर्क्षगणोपेतः सदा दृप्यत्ययं नगः । तस्या मार्गस्य संरोधं करिष्यामि निजैः करैः ॥६॥
तदा निरुद्धो द्युमणिः परिक्रामेत्कथं नगम् । एवं मार्गे निरुद्धे तु मया दिनकरस्य च ॥७॥
भग्नदर्पो दिव्यनगो भविष्यति विनिश्चितम् । एवं निश्चित्य विंध्याद्रिः खं स्पृशन्ववृधे भुजैः ॥८॥
महोन्नतैः शृङ्गवरैः सर्वं व्याप्य व्यवस्थितः । कदोदेष्यति भास्वांस्तं रोधयिष्याम्यहं कदा ॥९॥
एवं संचिंतमानस्य सा व्यतीयाय शर्वरी । प्रभातं विमलं जज्ञे दिशो वितिमिराः करैः ॥१०॥
कुर्वन्स निर्गतो भानुरुदयायोदये गिरौ । प्रकाशतेस्म विमलं नभो भानुकरैः शुभैः ॥११॥
विकासं नलिनी भेजे मीलनं च कुमुद्वती । स्वानि कार्याणि सर्वे च लोकाः समुपस्थिरे॥१२॥
हव्यं कव्यं भूतबलिं देवानां च प्रवर्धयन् । प्राह्णापराह्णमध्याह्नविभागेन त्विषां पतिः ॥१३॥
एवं प्राचीं तथाग्नेयीं समाश्वास्य वियोगिनीम् । ज्वलंतीं चिरकालीनविरहादिव कामिनीम् ॥१४॥
भास्करोऽथ कृशानोश्च दिशं नूनं विहाय च । याम्यां गंतुं ततस्तूर्णं प्रतस्थे कमलाकरः ॥१५॥
न शेकुश्चाग्रतो गंतुं ततोऽनूरुर्व्यजिज्ञपत् ॥

अनूरुरुवाच

भानो मानोन्नतो विंध्यो निरुध्य गगनं स्थितः ॥१६॥
स्पर्धते मेरुणा प्रेप्सुस्त्वद्दत्तां च प्रदक्षिणाम् ।

सूत उवाच

अनूरुवाक्यमाकर्ण्य सविता ह्यास चिंतयन् ॥१७॥
अहो गगनमार्गोऽपि रुध्यते चाऽतिविस्मयः । प्रायः शूरो न किं कुर्यादुत्पथे वर्त्मनि स्थितः १८॥
निरुद्धो नो वाजिमार्गो दैवं हि बलवत्तरम् । राहुग्राहुग्रहव्यग्रो यः क्षणं नावतिष्ठते ॥१९॥
स चिरं रुद्धमार्गोऽपि किं करोतिं विधिर्बली । एवं च मार्गे संरुद्धे लोकाः सर्वे च सेश्वराः॥२०॥

नान्वविंदंत शरणं कर्तव्यं नान्वपद्यत । चित्रगुप्तादयः सर्वे कालं जानंति सूर्यतः ॥२१॥
स रुद्धो विंध्यगिरिणा अहो दैवविपर्ययः । यदा निरुद्धः सविता गिरिणा स्पर्धया तदा ॥२२॥
नष्टः स्वाहास्वधाकारो नष्टप्रायमभूज्जगत् । एवं च पश्चिमा लोका दाक्षिणात्यास्तथैव च॥२३॥
निद्रामीलितचक्षुष्का निशामेव प्रपेदिरे । प्रांचस्तथोत्तराहाश्च तीक्ष्णतापप्रतापिताः ॥२४॥

मृता नष्टाश्च भग्नाश्च विनाशमभजन्प्रजाः ।
हाहाभूतं जगत्सर्वं स्वधाकव्यविवर्जितम् ॥
देवाः सेंद्राः समुद्विग्नाः किं कुर्म इतिवादिनः ॥२५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे देवीमाहात्म्ये तृतीयोऽध्यायः ॥३॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

सूत उवाच

ततः सर्वे सुरगणा महेंद्रप्रमुखास्तदा । पद्मयोनिं पुरस्कृत्य रुद्रं शरणमन्वयुः ॥१॥
उपतस्थुः प्रणतिभिः स्तोत्रैश्चारुविभूतिभिः । देवदेवं गिरिशयं शशिलोलितशेखरम् ॥२॥

देवा ऊचुः

जय देव गणाध्यक्ष उमालालितपत्कज । अष्टसिद्धिविभूतीनां दात्रे भक्तजनाय ते ॥३॥
महामायाविलसितस्थानाय परमात्मने । वृषांकायामरेशाय कैलासस्थितिशालिने ॥४॥
अहिर्बुध्न्याय मान्याय मनवे मानदायिने । अजाय बहुरूपाय स्वात्मारामाय शंभवे ॥५॥
गणनाथाय देवाय गिरिशाय नमोऽस्तु ते । महाविभूतिदात्रे ते महाविष्णुस्तुताय च ॥६॥
विष्णुहृत्कंजवासाय महायोगरताय च । योगगम्याय योगाय योगिनां पतये नमः ॥७॥
योगीशाय नमस्तुभ्यं योगानां फलदायिने । दीनदानपरायापि दयासागरमूर्तये ॥८॥
आर्तिप्रशमनायोग्रवीर्याय गुणमूर्तये । वृषध्वजाय कालाय कालकालाय ते नमः ॥९॥

सूत उवाच

एवं स्तुतः स देवेशो यज्ञभुग्भिर्वृषध्वजः । प्राह गंभीरया वाचा प्रहसन्विबुधर्षभान् ॥१०॥

श्रीभगवानुवाच

प्रसन्नोऽहं दिविषदः स्तोत्रेणोत्तमपूरुषाः । मनोरथं पूरयामि सर्वेषां देवतर्षभाः ॥११॥

देवा ऊचुः

सर्वदेवेश गिरिश शशिमौलिविराजित । आर्तानां शंकरस्त्वं च शं विधेहि महाबल ॥१२॥
पर्वतो विंध्यनामास्ति मेरुद्वेष्टा महोन्नतः । भानुमार्गं निरोद्धा हि सर्वेषां दुःखदोऽनघ ॥१३॥
तद्वृद्धिं स्तंभयेशान सर्वकल्याणकृद्भव । भानुसंचाररोधेन कालज्ञानं कथं भवेत् ॥१४॥

नष्टे स्वाहास्वधाकारे लोके कः शरणं भवेत् । अस्माकं च भयार्तानां भवानेव हि दृश्यते ॥१५॥
दुःखनाशकरो देव प्रसीद गिरिजापते ।

श्रीभगवानुवाच

नाऽस्माकं शक्तिरस्तीह तद्वृद्धिस्तंभने सुराः ॥१६॥
इममेवं वदिष्यामो भगवंतं रमाधवम् । सोऽस्माकं प्रभुरात्मा च पूज्यः कारणरूपधृक् ॥१७॥
गोविंदो भगवान्विष्णुः सर्वकारणकारणः । तं गत्वा कथयिष्यामः स दुःखांतो भविष्यति ॥१८॥
इत्येवमाकर्ण्य गिरीशभाषितं देवाश्च सेंद्राः सपयोजसंभवाः ।
रुद्रं पुरस्कृत्य च वेपमाना वैकुंठलोकं प्रतिजग्मुरंजसा ॥१९॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

अथ पंचमोऽध्यायः

सूत उवाच

ते गत्वा देवदेवेशं रमानाथं जगद्गुरुम् । विष्णुं कमलपत्राक्षं ददृशुः प्रभयान्वितम् ॥१॥
स्तोत्रेण तुष्टुवुर्भक्त्या गद्गदस्वरसत्कृताः ।

देवा ऊचुः

जय विष्णो रमेशाऽद्य महापुरुष पूर्वज ॥२॥
दैत्यारे कामजनक सर्वकामफलप्रद । महावराह गोविंद महायज्ञस्वरूपक ॥३॥
महाविष्णो ध्रुवेशाऽऽद्य जगदुत्पत्तिकारण । मत्स्यावतारे वेदानामुद्धाराधाररूपक ॥४॥
सत्यव्रतधराधीश मत्स्यरूपाय ते नमः । जयाऽकूपार दैत्यारे सुरकार्यसमर्पक ॥५॥
अमृताप्तिकरेशान कूर्मरूपाय ते नमः । जयाऽऽदिदैत्यनाशार्थमादिसूकररूपधृक् ॥६॥
मह्युद्धारकृतोद्योग कोलरूपाय ते नमः । नारसिंहं वपुः कृत्वा महादैत्यं ददार यः ॥७॥
करजैर्वरदक्षांगं तस्मै नृहरये नमः । वामनं रूपमास्थाय त्रैलोक्यैश्वर्यमोहितम् ॥८॥
बलिं संछलयामास तस्मै वामनरूपिणे । दुष्टक्षत्रविनाशाय सहस्रकरशत्रवे ॥९॥
रेणुकागर्भजाताय जामदग्न्याय ते नमः । दुष्टराक्षसपौलस्त्यशिरश्छेदपटीयसे ॥१०॥
श्रीमद्दाशरथे तुभ्यं नमोऽनंतक्रमाय च । कंसदुर्योधनाद्यैश्च दैत्यैः पृथ्वीशलांछनैः ॥११॥
भाराक्रांतां महीं योऽसावुज्जहार महाविभुः । धर्मं संस्थापयामास पापं कृत्वा सुदूरतः ॥१२॥
तस्मै कृष्णाय देवाय नमोऽस्तु बहुधा विभो । दुष्टयज्ञविघाताय पशुहिंसानिवृत्तये ॥१३॥
बौद्धरूपं दधौ योऽसौ तस्मै देवाय ते नमः । म्लेच्छप्रायेऽखिले लोके दुष्टराजन्यपीडिते ॥१४॥
कल्किरूपं समादध्यौ देवदेवाय ते नमः । दशावतारास्ते देव भक्तानां रक्षणाय वै ॥१५॥

दुष्टदैत्यविघाताय तस्मात्त्वं सर्वदुःखहृत् । जय भक्तार्तिनाशाय धृतं नारीजलात्मसु ॥१६॥
रूपं येन त्वया देव कोऽन्यस्त्वत्तो दयानिधिः । इत्येवं देवदेवेशं स्तुत्वा श्रीपीतवाससम् ॥१७॥
प्रणेमुर्भक्तिसहिताः साष्टांगं विबुधर्षभाः । तेषां स्तवं समाकर्ण्य देवः श्रीपुरुषोत्तमः ॥१८॥
उवाच विबुधान्सर्वान् हर्षयञ्छ्रीगदाधरः ।

श्रीभगवानुवाच

प्रसन्नोऽस्मि स्तवेनाऽहं देवास्तापं विमुंचथ ॥१९॥
भवतां नाशयिष्यामि दुःखं परमदुःसहम् । वृणुध्वं च वरं मत्तो देवाः परमदुर्लभम् ॥२०॥
ददामि परमप्रीतः स्तवस्याऽस्य प्रसादतः । य एतत्पठते स्तोत्रं कल्य उत्थाय मानवः ॥२१॥
मयि भक्तिं परां कृत्वा न तं शोकः स्पृशेत्कदा । अलक्ष्मीः कालकर्णी च नाक्रामेत्तद्गृहं सुराः॥२२॥
नोपसर्गा न वेताला न ग्रहा ब्रह्ममानवाः । न रोगा वातिकाः पैत्ता श्लेष्मसंभविनस्तथा॥२३॥
नाऽकालमरणं तस्य कदापि च भविष्यति । संततिश्चिरकालस्था भोगाः सर्वे सुखादयः ॥२४॥
संभविष्यंति तन्मर्त्यगृहे यः स्तोत्रपाठकः । किं पुनर्बहुनोक्तेन स्तोत्रं सर्वार्थसाधकम् ॥२५॥
एतस्य पठनान्नृणां भुक्तिमुक्ती न दूरतः । देवा भवत्सु यद्दुःखं कथ्यतां तदसंशयम् ॥२६॥
नाशयामि न संदेहश्चाऽत्र कार्योऽणुरेव च । एवं श्रीभगवद्वाक्यं श्रुत्वा सर्वे दिवौकसः ॥२७॥
प्रसन्नमनसः सर्वे पुनरूचुर्वृषाकपिम् ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कधे पंचमोऽध्यायः ॥५॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

सूत उवाच

श्रीशस्य वचनाद्देवाः संतुष्टाः सर्व एव हि । प्रसन्नमनसो भूत्वा पुनरेनं समूचिरे ॥१॥

देवा ऊचुः

देवदेव महाविष्णो सृष्टिस्थित्यंतकारण । विष्णो विन्ध्यनगोऽर्कस्य मार्गरोधं करोति हि ॥२॥
तेन भानुविरोधेन सर्व एव महाविभो । अलब्धभोगभागा हि किं कुर्मः कुत्र याम हि ॥३॥

श्रीभगवानुवाच

या कर्त्री सर्वजगतामाद्या च कुलवर्धनी । देवी भगवती तस्याः पूजकः परमद्युतिः ॥४॥
अगस्त्यो मुनिवर्योऽसौ वाराणस्यां समासते । तत्तेजोवंचकोऽगस्त्यो भविष्यति सुरोत्तमाः ॥५॥
तं प्रसाद्य द्विजवरमगस्त्यं परमौजसम् । याचध्वं विबुधाः काशीं गत्वा निःश्रेयसःपदीम् ॥६॥

सूत उवाच

एवं समुपदिष्टास्ते विष्णुना विबुधोत्तमाः । प्रतीताः प्रणताः सर्वे जग्मुर्वाराणसीं पुरीम्॥७॥

क्षणेन विबुधश्रेष्ठा गत्वा काशीपुरीं शुभाम्। मणिकर्णौ समाप्लुत्य सचैलं भक्तिसंयुताः॥८॥
संतर्प्य देवांश्च पितॄन्दत्त्वा दानं विधानतः। आगत्य मुनिवर्यस्य चाऽऽश्रमं परमं महत् ॥९॥
प्रशांतश्वापदाकीर्णं नानापादपसंकुलम्। मयूरैः सारसैर्हंसैश्चक्रवाकैरुपाश्रितम् ॥१०॥
महावराहैः कोलैश्च व्याघ्रैः शार्दूलकैरपि। मृगै रुरुभिरत्यर्थं खड्गैः शरभकैरपि ॥११॥
समाश्रितं परमया लक्ष्म्या मुनिवरं तदा। दंडवत्पतिताः सर्वे प्रणेमुश्च पुनः पुनः ॥१२॥

देवा ऊचुः

जय द्विजगणाधीश मान्य पूज्य धरासुर। वातापीबलनाशाय नमस्ते कुम्भयोनये ॥१३॥
लोपामुद्रापते श्रीमन्मित्रावरुणसंभव। सर्वविद्यानिधेऽगस्त्य शास्त्रयोने नमोऽस्तु ते ॥
यस्योदये प्रसन्नानि भवंत्युज्ज्वलभांज्यपि। तोयानि तोयराशीनां तस्मै तुभ्यं नमोऽस्तु ते ॥
काशपुष्पविकासाय लंकावासप्रियाय च। जटामण्डलयुक्ताय सशिष्याय नमोऽस्तु ते १६॥
जय सर्वामरस्तव्य गुणराशे महामुने। वरिष्ठाय च पूज्याय सस्त्रीकाय नमोऽस्तु ते १७॥
प्रसादः क्रियतां स्वामिन्वयं त्वां शरणं गताः। दुस्तराच्छैलजाद्दुःखात्पीडिताः परमद्युते ॥१८॥
इत्येव संस्तुतोऽगस्त्यो मुनिः परमधर्मिकः। प्राह प्रसन्नया वाचा विहसन् द्विजसत्तमः ॥१९॥

मुनिरुवाच

भवंतः परमश्रेष्ठा देवास्त्रिभुवनेश्वराः। लोकपाला महात्मानो निग्रहानुग्रहक्षमाः ॥२०॥
योऽमरावत्यधीशानः कुलिशं यस्य चाऽऽयुधम्। सिद्ध्यष्टकं च यद्द्वारि स शक्रो मरुतां पतिः॥
वैश्वानरः कृशानुर्हि हव्यकव्यवहोऽनिशम्। मुखं सर्वामराणां हि सोऽग्निः किं तस्य दुष्करम्
रक्षोगणाधिपो भीमः सर्वेषां कर्मसाक्षिकः। दंडव्यग्रकरो देवः किं तस्याऽसुकरं सुराः ॥२३॥
तथाऽपि यदि देवेशाः कार्यं मच्छक्तिसिद्धिभृत्। अस्ति चेदुच्यतां देवाः करिष्यामि न संशयः ॥
एवं मुनिवरेणोक्तं निशम्य विबुधर्षभाः। प्रतीताः प्रणयोद्विग्नाः कार्यं निजगदुर्निजम् २५॥
महर्षे विंध्यगिरिणा निरुद्धोऽर्कविनिर्गमः। त्रैलोक्यं तेन संविष्टं हाहाभूतमचेतनम् ॥२६॥
तद्वृद्धिं स्तंभय मुने निजया तपसः श्रिया। भवतस्तेजसाऽगस्त्य नूनं नम्रो भविष्यति ॥२७॥
एतदेवाऽस्मदीयं च कार्यं कर्तव्यमस्ति हि।

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥६॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

सूत उवाच

इति वाक्यं समाकर्ण्य विबुधानां द्विजोत्तमः। करिष्ये कार्यमेतद्वै प्रत्युवाच ततो मुनिः ॥१॥
अंगीकृते तदा कार्ये मुनिना कुंभजन्मना। देवाः प्रमुदिताः सर्वे बभूवुर्द्विजसत्तमाः ॥२॥

ते देवाः स्वानि धिष्ण्यानि भेजिरे मुनिवाक्यतः। पत्नीं मुनिवरः श्रीमानुवाच नृपकन्यकाम्॥३॥
अये नृपसुते प्राप्तो विघ्नोऽनर्थस्य कारकः। भानुमार्गनिरोधेन कृतो विंध्यमहीभृता ॥४॥
आ ज्ञातं कारणं तच्च स्मृतं वाक्यं पुरातनम्। काशीमुद्दिश्य यद्गीतं मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः॥५॥
अविमुक्तं न मोक्तव्यं सर्वथैव मुमुक्षुभिः। किन्तु विघ्ना भविष्यंति काश्यां निवसतां सताम्॥
सोंतरायो मया प्राप्तः काश्यां निवसता प्रिये। इत्येवमुक्त्वा भार्यां तां मुनिः परमतापनः ॥७॥
मणिकर्ण्यां समाप्लुत्य दृष्ट्वा विश्वेश्वरं विभुम्। दंडपाणिं समभ्यर्च्य कालराजं समागतः ॥८॥
कालराज महाबाहो भक्तानां भयहारक। कथं दूरयसे पुर्याः काशीपुर्यास्त्वमीश्वरः ॥९॥
त्वं काशीवासविघ्नानां नाशको भक्तरक्षकः। मां किं दूरयसे स्वामिन् भक्तार्तिविनिवारक ॥
परापवादो नोक्तो मे न पैशुन्यं न चानृतम्। केन कर्मविपाकेन काश्या दूरं करोषि माम् ११॥
एवं प्रार्थ्य च तं कालनाथं कुम्भोद्भवो मुनिः। जगाम साक्षिविघ्नेशं सर्वविघ्ननिवारणम् १२॥
तं दृष्ट्वाऽभ्यर्च्य संप्रार्थ्य ततः पुर्या विनिर्गतः। लोपामुद्रापतिः श्रीमानगस्त्यो दक्षिणां दिशम्॥
काशीविरहसंतप्तो महाभाग्यनिधिर्मुनिः। संस्मृत्यानुक्षणं काशीं जगाम सह भार्यया १४॥
तपोयानमिवाऽऽरुह्य निमिषार्धेन वै मुनिः। अग्रे ददर्श तं विंध्यं रुद्धांबरमथोन्नतम् ॥१५॥
चकंपे चाचलस्तूर्णं दृष्ट्वैवाग्रे स्थितं मुनिम्। गिरिः खर्वतरो भूत्वा विवक्षुरवनीमिव ॥१६॥
दंडवत्पतितो भूमौ साष्टांगं भक्तिभावितः। तं दृष्ट्वा नम्रशिखरं विंध्यं नाम महागिरिम् १७॥
प्रसन्नवदनोऽगस्त्यो मुनिर्विन्ध्यमथाऽब्रवीत्। वत्सैवं तिष्ठ तावत्त्वं यावदागम्यते मया ॥१८॥
अशक्तोऽहं गंडशैलारोहणे तव पुत्रक। एवमुक्त्वा मुनिर्याम्यदिशं प्रति गमोत्सुकः ॥१९॥
आरुह्य तस्य शिखराण्यवारुहदनुक्रमात्। गतो याम्यदिशं चापि श्रीशैलं प्रेक्ष्य वर्त्मनि २०॥
मलयाचलमासाद्य तत्राऽऽश्रमपरोऽभवत्। सापि देवी तत्र विंध्यमागता मनुपूजिता ॥२१॥
लोकेषु प्रथिता विंध्यवासिनीति च शौनक।

सूत उवाच

एतच्चरित्रं परमं शत्रुनाशनमुत्तमम् ॥२२॥
अगस्त्यविंध्यनगयोराख्यानं पापनाशनम्। राज्ञां विजयदं तच्च द्विजानां ज्ञानवर्धनम् ॥२३॥
वैश्यानां धान्यधनदं शूद्राणां सुखदं तथा। धर्मार्थी धर्ममाप्नोति धनार्थी धनमाप्नुयात् २४॥
कामानवाप्नुयात्कामी भक्त्या चास्य सकृच्छ्रवात्। एवं स्वायंभुवमनुर्देवीमाराध्य भक्तितः॥२५॥
लेभे राज्यं धरायाश्च निजमन्वंतराश्रयम्। इत्येतद्वर्णितं सौम्य मया मन्वंतराश्रितम् ॥२६॥
आद्यं चरित्रं श्रीदेव्याः किं पुनः कथयामि ते।

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥७॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

शौनक उवाच

आद्यो मन्वन्तरः प्रोक्तो भवता चायमुत्तमः । अन्येषामुद्भवं ब्रूहि मनूनां दिव्यतेजसाम् ॥१॥

सूत उवाच

एवमाद्यस्य चोत्पत्तिं श्रुत्वा स्वायंभुवस्य हि । अन्येषां क्रमशस्तेषां संभूतिं परिपृच्छति ॥२॥
नारदः परमो ज्ञानी देवीतत्त्वार्थकोविदः ।

नारद उवाच

मनूनां मे समाख्याहि सूत्पत्तिं च सनातन ॥३॥

नारायण उवाच

प्रथमोऽयं मनुः स्वायंभुव उक्तो महामुने । देव्याराधनतो येन प्राप्तं राज्यमकंटकम् ॥४॥
प्रियव्रतोत्तानपादौ मनुपुत्रौ महौजसौ । राज्यपालनकर्त्तारौ विख्यातौ वसुधातले ॥५॥
द्वितीयश्च मनुः स्वारोचिष उक्तो मनीषिभिः । प्रियव्रतसुतः श्रीमानप्रमेयपराक्रमः ॥६॥
स स्वारोचिषनामापि कालिंदीकूलतो मनुः । निवासं कल्पयामास सर्वसत्त्वप्रियंकरः ॥७॥
जीर्णपत्राशनो भूत्वा तपः कर्तुमनुव्रतः । देव्या मूर्त मृन्मयीं च पूजयामास भक्तितः ८॥
एवं द्वादश वर्षाणि वनस्थस्य तपस्यतः । देवी प्रादुरभूत्तात सहस्रार्कसमद्युतिः ॥९॥
ततः प्रसन्ना देवेशी स्तवराजेन सुव्रता । ददौ स्वारोचिषायैव सर्वमन्वंतराश्रयम् ॥१०॥
आधिपत्यं जगद्धात्री तारिणीति प्रथामगात् । एवं स्वारोचिषमनुस्तारिण्याराधनात्ततः ॥११॥
आधिपत्यं च लेभे स सर्वारातिविवर्जितम् । धर्मं संस्थाप्य विधिवद्राज्यं पुत्रैः समं विभुः ॥
भुक्त्वा जगाम स्वर्लोकं निजमन्वन्तराश्रयात् । तृतीय उत्तमो नाम प्रियव्रतसुतो मनुः ॥१३॥
गंगाकूले तपस्तप्त्वा वाग्भवं संजपन्रहः । वर्षाणि त्रीण्युपवसन्देव्यनुग्रहमाविशत् ॥१४॥
स्तुत्वा देवीं स्तोत्रवरैर्भक्तिभावितमानसः । राज्यं निष्कंटकं लेभे संततिं चिरकालिकीम् १५॥
राज्योत्थान्यानि सौख्यानि भुक्त्वा धर्मान्युगस्य च । सोऽप्याजगाम पदवीं राजर्षिवरभाविताम् ॥
चतुर्थस्तामसो नाम प्रियव्रतसुतो मनुः । नर्मदादक्षिणे कूले समाराध्य जगन्मयीम् ॥१७॥
महेश्वरीं कामराजकूटजापपरायणः । वासंते शारदे काले नवरात्रसपर्यया ॥१८॥
तोषयामास देवेशीं जलजाक्षीमनूपमाम् । तस्याः प्रसादमासाद्य नत्वा स्तोत्रैरनुत्तमैः ॥१९॥
अकंटकं महद्राज्यं बुभुजे गतसाध्वसः । पुत्रान्बलोद्धताञ्छूरान्दशवीर्यनिकेतनान् ॥२०॥
उत्पाद्य निजभार्यायां जगमाम्बरमुत्तमम् । पंचमो मनुराख्यातो रैवतस्तामसानुजः ॥२१॥

कालिंदीकूलमाश्रित्य जजाप कामसंज्ञकम् । बीजं परमवाग्दर्पदायकं साधकाश्रयम् ॥२२॥
एतदाराधनादाप स्वाराज्यर्द्धिमनुत्तमाम् । बलमप्रहतं लोके सर्वसिद्धिविधायकम् ॥२३॥
संतर्ति चिरकालीनां पुत्रपौत्रमयीं शुभाम् । धर्मान्व्यस्य व्यवस्थाप्य विषयानुपभुज्य च २४॥
जगामाप्रतिमः शूरो महेंद्रालयमुत्तमम् ।

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कंधेऽष्टमोऽध्यायः ॥८॥

अथ नवमोऽध्यायः

नारायण उवाच

अथातः श्रूयतां चित्रं देवीमाहात्म्यमुत्तमम् । अंगपुत्रेण मनुना यथाऽप्तं राज्यमुत्तमम् ॥१॥
अंगस्य राज्ञः पुत्रोऽभूच्चाक्षुषो मनुरुत्तमः । षष्ठः सुपुलहं नाम ब्रह्मर्षि शरणं गतः ॥२॥
ब्रह्मर्षे त्वामहं प्राप्तः शरणं प्रणतार्तिहन् । शाधि मां किंकरं स्वामिन्येनाऽहं प्राप्नुयां श्रियम्
मेदिन्याश्चाधिपत्यं मे स्याद्यथावदखंडितम् । अव्याहतं भुजबलं शस्त्रास्त्रनिपुणं त्वमम् ॥४॥
संततिश्चिरकालीनाऽप्यखंडं वय उत्तमम् । अंतेऽपवर्गलाभश्च स्यात्तथोपदिशाऽद्य मे ॥५॥
इत्येवं वचनं तस्य मनोः कर्णपथे भवेत् । प्रत्युवाच मुनिः श्रीमान्देव्याः संराधनं परम् ६॥
राजन्नाकर्णय वचो मम श्रोत्रसुखं महत् । शिवामाराधयाऽद्य त्वं तत्प्रसादादिदं भवेत् ७॥

चाक्षुष उवाच

कीदृगाराधनं देव्यास्तस्याः परमपावनम् । केनाकारेण कर्तव्यं कारुण्याद्वक्तुमर्हसि ॥८॥

मुनिरुवाच

राजन्नाकर्ण्यतां देव्याः पूजनं परमव्ययम् । वाग्भवं बीजमव्यक्तं संजप्यमनिशं तथा ॥९॥
त्रिकालं संजपन्मर्त्यो भुक्तिमुक्ती लभेत्तु हि । न बीजं वाग्भवादन्यदस्ति राजन्यनन्दन॥१०॥
जपात्सिद्धिकरं वीर्यबलवृद्धिकरं परम् । एतस्य जापाद्ब्रह्मोऽपि सृष्टिकर्ता महाबलः ११॥
विष्णुर्यज्जपतः सृष्टिपालकः परिकीर्तितः । महेश्वरोऽपि संहर्ता यज्जपादभवन्नृप ॥१२॥
लोकपालास्तथान्येपि निग्रहानुग्रहक्षमाः । यदाश्रयादभूवंस्ते बलवीर्यमदोद्धताः ॥१३॥
एवं त्वमपि राजन्य महेशीं जगदंबिकाम् । समाराध्य महर्षि च लप्स्यसेऽचिरकालतः १४॥
एवं स मुनिवर्येण पुलहेन प्रबोधितः । अंगपुत्रस्तपस्तप्तुं जगाम विरजां नदीम् ॥१५॥
स च तेपे तपस्तीव्रं वाग्भवस्य जपे रतः । बीजस्य पृथवीपालः शीर्णपर्णाशनो विभुः १६॥
प्रथमेऽब्दे पल्लवाशो द्वितीये तोयभक्षणः । तृतीयेऽब्दे पवनभुक्तस्थौ स्थाणुरिवाचलः १७॥
एवं द्वादश वर्षाणि त्यक्ताहारस्य भूभुजः । वाग्भवं जपतो नित्यं मतिरासीच्छुभान्विता १८

तथा च देव्याः परम मंत्रं संजपतो रहः। प्रादुरासीज्जागन्माता साक्षाच्छ्रीपरमेश्वरी १९॥
तेजोमयी दुराधर्षा सर्वदेवमयीश्वरी। उवाचांगतनूजं तं प्रसन्ना ललिताक्षरम् ॥२०॥

देव्युवाच

पृथिवीपाल ते यत्स्याच्चिंतितं परमं वरम्। तद्ब्रूहि संप्रदास्यामि तपसा ते सुतोषिता ॥२१॥

चाक्षुष उवाच

जानासि देवदेवेशि यत्प्रार्थ्यं मनसेप्सितम्। अंतर्यामीस्वरूपेण तत्सर्वं देवपूजिते ॥२२॥
तथाऽपि मम भाग्येन जातं यत्तव दर्शनम्। ब्रवीमि देवि मे देहि राजं राजन्यसत्तमम् २३॥

श्रीदेव्युवाच

दत्तं मन्वंतरस्याऽस्य राज्यं राजन्यसत्तम। पुत्रा महाबलास्ते च भविष्यंति गुणाधिकाः॥
राज्यं निष्कंटकं भावि मोक्षोऽते चापि निश्चितः। एवं दत्वा वरं देवी मनवे वरमुत्तमम् ॥२५॥
जगामाऽदर्शनं सद्यस्तेन भक्त्या च संस्तुता। सोऽपि राजा मनुः षष्ठः प्रसादात्तु तदाश्रयात्॥
बभूव मनुमान्योऽसौ सार्वभौमसुखैर्वृतः। पुत्रास्तस्य बलोद्युक्ताः कार्यभारसहाहताः २७॥
देवीभक्ताश्च शूराश्च महाबलपराक्रमाः। अन्यत्र माननीयाश्च महाराज्यसुखास्पदाः २८॥
एवं च चाक्षुषमनुर्देव्याराधनतः प्रभुः। बभूव मनुवर्योऽसौ जगामांते शिवापदम् २९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे देवीचरित्रे नवमोऽध्यायः ॥९॥

अथ दशमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

सप्तमो मनुराख्यातो मनुर्वैवस्वतः प्रभुः। श्राद्धदेवः परानंदभोक्ता मान्यस्तु भूभुजाम् १॥
स च वैवस्वतमनुः परदेव्याः प्रसादतः। तथा तत्तपसा चैव जातो मन्वंतराधिपः ॥२॥
अष्टमो मनुराख्यातः सावर्णिः प्रथितः क्षितौ। स जन्मांतर आराध्य देवीं तद्वरलाभतः ॥३॥
जातो मन्वंतरपतिः सर्वराजन्यपूजितः। महापराक्रमो धीरो देवीभक्तिपरायणः ॥४॥

नारद उवाच

कथं जन्मान्तरे तेन मनुनाऽऽराधनं कृतम्। देव्याः पृथिव्युद्भवायास्तन्ममाख्यातुमर्हसि ५॥

श्रीनारायण उवाच

चैत्रवंशसमुद्भूतो राजा स्वारोचिषेंऽतरे। सुरथो नाम विख्यातो महाबलपराक्रमः ॥६॥
गुणग्राही धनुर्धारी मान्यः श्रेष्ठः कविः कृती। धनसंग्रहकर्ता च दाता याचकमण्डले ॥७॥

अरीणां मर्दनो मानी सर्वास्त्रकुशलो बली । तस्यैकदा बभूवुस्ते कोलाविध्वंसिनो नृपाः ॥८॥
शत्रवः सैन्यसहिताः परिवार्यैनमूर्जिताः । रुरुधुर्नगरीं तस्य राज्ञो मानधनस्य हि ॥९॥
तदा स सुरथो नाम राजा सैन्यसमावृतः । निर्ययौ नगरात्स्वीयात्सर्वशत्रुनिबर्हणः ॥१०॥
तदा स समरे राजा सुरथः शत्रुभिर्जितः । अमात्यैर्मंत्रिभिश्चैव तस्य कोशगतं धनम् ॥११॥
हृतं सर्वमशेषेण तदाऽतप्यत भूमिपः । निष्काशितश्च नगरात्स राजा परमद्युतिः ॥१२॥
जगामाऽश्वमथाऽऽरुह्य मृगयामिषतो वनम् । एकाकी विजनेऽरण्ये बभ्रामोद्भ्रांतमानसः ॥१३॥
मुनेः कस्यचिदागत्य स्वाश्रमं शांतमानसः । प्रशांतजंतुसंयुक्तं मुनिशिष्यगणैर्युतम् ॥१४॥
उवास कंचित्कालं स राजा परमशोभने । आश्रमे मुनिवर्यस्य दीर्घदृष्टेः सुमेधसः ॥१५॥
एकदा स महीपालो मुनिं पूजावसानके । काले गत्वा प्रणम्याऽशु पप्रच्छ विनयान्वितः॥१६॥
मुने मम मनोदुःखं बाधते चाधिसंभवम् । ज्ञाततत्त्वस्य भूदेव निष्प्रज्ञस्य च संततम् ॥१७॥
शत्रुभिर्निर्जितस्यापि हृतराज्यस्य सर्वशः । तथापि तेषु मनसि ममत्वं जायते स्फुटम् ॥१८॥
किं करोमि क्व गच्छामि कथं शर्म लभे मुने । त्वदनुग्रहमाशासे वद वेदविदां वर ॥१९॥

मुनिरुवाच

आकर्णय महीपाल महाश्चर्यकरं परम् । देवीमाहात्म्यमतुलं सर्वकामप्रदं परम् ॥२०॥
जगन्मयी महामाया विष्णुब्रह्महरोद्भवा । सा बलादपहृत्यैव जंतूनां मानसानि हि ॥२१॥
मोहाय प्रतिसंयच्छेदिति जानीहि भूमिप । सा सृजत्यखिलं विश्वं सा पालयति सर्वदा ॥२२॥
संहारे हररूपेण संहरत्येव भूमिप । कामदात्री महामाया कालरात्रिर्दुरत्यया ॥२३॥
विश्वसंहारिणी काली कमला कमलालया । तस्यां सर्वं जगज्जातं तस्यां विश्वं प्रतिष्ठितम् ॥२४॥
लयमेष्यति तस्यां च तस्मात्सैव परात्परा ।
तस्या देव्याः प्रसादश्च यस्योपरि भवेन्नृप ॥
स एव मोहमत्येति नान्यथा धरणीपते ॥२५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥१०॥

अथ एकादशोऽध्यायः

राजोवाच

का सा देवी त्वया प्रोक्ता ब्रूहि कालविदां वर । का मोहयति सत्त्वानि कारणं किं भवेद्द्विज ॥ १ ॥
कस्मादुत्पद्यते देवी किंरूपा सा किमात्मिका । सर्वमाख्याहि भूदेव कृपया मम सर्वतः ॥ २ ॥

मुनिरुवाच

राजन्देव्याः स्वरूपं ते वर्णयामि निशामय । तथा चोत्पतिता देवी येन वा सा जगन्मयी ॥ ३ ॥
यदा नारायणो देवो विश्वं संहृत्य योगराट् । आस्तीर्य शेषं भगवान्समुद्रे निद्रितोऽभवत् ॥ ४ ॥
तदा प्रस्वाप वशगो देवदेवो जनार्दनः । तत्कर्णमलसंजातौ दानवौ मधुकैटभौ ॥ ५ ॥
ब्रह्माणं हंतुमुद्युक्तौ दानवौ घोररूपिणौ । तदा कमलजो देवो दृष्ट्वा तौ मधुकैटभौ ॥ ६ ॥
निद्रितं देवदेवेशं चिंतामाप दुरत्ययाम् । निद्रितो भगवानीशो दानवौ च दुरासदौ ॥ ७ ॥
किं करोमि क्व गच्छामि कथं शर्म लभे ह्यहम् । एवं चिंतयतस्तस्य पद्मयोनेर्महात्मनः ॥ ८ ॥
बुद्धिः प्रादुरभूत्तात तदा कार्यप्रसाधिनी । यस्या वशंगतो देवो निद्रितो भगवान्हरिः ॥ ९ ॥
तां देवीं शरणं यामि निद्रां सर्वप्रसूतिकाम् ।

ब्रह्मोवाच

देवदेवि जगद्धात्रि भक्ताभीष्टफलप्रदे ॥१०॥
जगन्माये महामाये समुद्रशयने शिवे । त्वदाज्ञावशगाः सर्वे स्वस्वकार्यविधायिनः ॥११॥
कालरात्रिर्महारात्रिर्मोहरात्रिर्मदोत्कटा । व्यापिनी वशगा मान्या महानंदैकशेवधिः ॥१२॥
महनीया महाराध्या माया मधुमती मही । परापराणां सर्वेषां परमा त्वं प्रकीर्तिता ॥१३॥
लज्जा पुष्टिः क्षमा कीर्तिः कान्तिकारुण्यविग्रहा । कमनीया जगद्वंद्या जाग्रदादिस्वरूपिणी ॥१४॥
परमा परमेशानी परानंदपरायणा । एकाऽप्येकस्वरूपा च सद्वितीया द्वयात्मिका ॥१५॥
त्रयी त्रिवर्गनिलया तुर्या तुर्यपदात्मिका । पंचमी पंचभूतेशी षष्ठी षष्ठेश्वरीति च ॥१६॥
सप्तमी सप्तवारेशी सप्तसप्तवरप्रदा । अष्टमी वसुनाथा च नवग्रहमयीश्वरी ॥१७॥
नवरागकला रम्या नवसंख्या नवेश्वरी । दशमी दशदिक्पूज्या दशाशाव्यापिनी रमा॥१८॥
एकादशात्मिका चैकादशरुद्रनिषेविता । एकादशीतिथिप्रीता एकादशगणाधिपा ॥१९॥
द्वादशी द्वादशभुजा द्वादशादित्यजन्मभूः । त्रयोदशात्मिका देवी त्रयोदशगणप्रिया ॥२०॥
त्रयोदशाभिधा भिन्ना विश्वेदेवाधिदेवता । चतुर्दशेंद्रवरदा चतुर्दशमनुप्रसूः ॥२१॥
पंचाधिकदशीवेद्या पंचाधिकदशीतिथिः । षोडशी षोडशभुजा षोडशेन्दुकलामयी ॥२२॥
षोडशात्मकचंद्रांशुव्याप्तदिव्यकलेवरा । एवंरूपाऽसि देवेशि निर्गुणे तामसोदये ॥२३॥
त्वया गृहीतो भगवान्देवदेवो रमापतिः । एतौ दुरासदौ दैत्यौ विक्रांतौ मधुकैटभौ ॥२४॥
एतयोश्च वधार्थाय देवेशं प्रतिबोधय ।

मुनिरुवाच

एवं स्तुता भगवती तामसी भगवत्प्रिया ॥२५॥

देवदेवं तदा त्यक्त्वा मोहयामास दानवौ । तदैव भगवान्विष्णुः परमात्मा जगत्पतिः ॥२६॥
प्रबोधमाप देवेशो ददृशे दानवोत्तमौ । तदा तौ दानवौ घोरौ दृष्ट्वा तं मधुसूदनम् ॥२७॥
युद्धाय कृतसंकल्पौ जग्मतुः सन्निधिं हरेः । युयुधे च ततस्ताभ्यां भगवान्मधुसूदनः ॥२८॥
पंचवर्षसहस्राणि बाहुप्रहरणो विभुः । तौ तदाऽतिबलान्मत्तौ जगन्मायाविमोहितौ ॥२९॥
व्रियतां वर इत्येवमूचतुः परमेश्वरम् । एवं तयोर्वचः श्रुत्वा भगवानादिपूरुषः ॥३०॥
बव्रे वध्यावुभौ मेऽद्य भवेतामिति निश्चितम् । तौ तदाऽतिबलौ देवं पुनरेवोचतुर्हरिम् ॥३१॥
आवां जहि न यत्रोर्वी पयसा च परिप्लुता । तथेत्युक्त्वा भगवता गदाशंखभृता नृप ॥३२॥
कृत्वा चक्रेण वै छिन्ने जघने शिरसी तयोः । एवं देवी समुत्पन्ना ब्रह्मणा संस्तुता नृप ॥३३॥
महाकाली महाराज सर्वयोगेश्वरेश्वरी । महालक्ष्म्यास्तथोत्पत्तिं निशामय महीपते ॥३४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे देवीमाहात्म्ये एकादशोऽध्यायः ॥११॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

मुनिरुवाच

महिषीगर्भसंभूतो महाबलपराक्रमः । देवान्सर्वान्पराजित्य महिषोऽभूज्जगत्प्रभुः ॥१॥
सर्वेषां लोकपालानामधिकारान्महासुरः । बलान्निर्जित्य बुभुजे त्रैलोक्यैश्वर्यमद्भुतम् ॥२॥
ततः पराजिताः सर्वे देवाः स्वर्गपरिच्युताः । ब्रह्माणं च पुरस्कृत्य ते जग्मुर्लोकमुत्तमम् ॥३॥
यत्रोत्तमौ देवदेवौ संस्थितौ शंकराच्युतौ । वृत्तांतं . कथयामासुर्महिषस्य दुरात्मनः ॥४॥
देवानां चैव सर्वेषां स्थानानि तरसासुरः । विनिर्जित्य स्वयं भुंक्ते बलवीर्यमदोद्धतः ॥५॥
महिषासुरनामाऽसौ दुष्टदैत्योऽमरेश्वरौ । वधोपयाश्च तस्याऽऽशु चिंत्यतामसुरार्दनौ ॥६॥
एवं श्रुत्वा स भगवान्देवानामार्तियुग्वचः । चकार कोपं सुबहुं तथा शंकरपद्मजौ ॥७॥
एवं कोपयुतस्यास्य हरेरास्यान्महीपते । तेजः प्रादुरभूद्दिव्यं सहस्रार्कसमद्युति ॥८॥
अथानुक्रमतस्तेजः सर्वेषां त्रिदिवौकसाम् । शरीरादुद्भवं प्राप हर्षयद्विबुधाधिपान् ॥९॥
यदभूच्छंभुजं तेजो मुखमस्योदपद्यत । केशा बभूवुर्याम्येन वैष्णवेन च बाहवः ॥१०॥
सौम्येन च स्तनौ जातौ माहेन्द्रेण च मध्यमः । वारुणेन ततो भूपं जंघोरू संबभूवतुः ॥११॥
नितंबौ तेजसा भूमेः पादौ ब्राह्मेण तेजसा । पादांगुल्यो भानवेन वासवेन करांगुली ॥१२॥
कौबेरेण तथा नासा दंताः संजज्ञिरे तदा । प्राजापत्येनोत्तमेन तेजसा वसुधाधिप ॥१३॥
पावकेन च संजातं लोचनत्रितयं शुभम् । सांध्येन तेजसा जाते भृकुट्यौ तेजसां निधी ॥१४॥
कर्णौ वायव्यतो जातौ तेजसो मनुजाधिप । सर्वेषां तेजसा देवी जाता महिषमर्दिनी ॥१५॥

शूलं ददौ शिवो विष्णुश्चक्रं शंखं च पाशभृत् । हुताशनो ददौ शक्तिं मारुतश्चापसायकौ ॥१६॥
वज्रं महेंद्रः प्रददौ घंटां चैरावताद्गजात् । कालदंडं यमो ब्रह्मा चाक्षमालाकमंडलू ॥१७॥
दिवाकरो रश्मिमालां रोमकूपेषु संददौ । कालः खड्गं तथा चर्म निर्मलं वसुधाधिप ॥१८॥
समुद्रो निर्मलं हारमजरे चांबरे नृप । चूडामणिं कुंडले च कटकानि तथांगदे ॥१९॥
अर्धचंद्रं निर्मलं च नूपुराणि तथा ददौ । ग्रैवेयकं भूषणं च तस्यै देव्यै मुदान्वितः ॥२०॥
विश्वकर्मा चोर्मिकाश्च ददौ तस्यै धरापते । हिमवान्वाहनं सिंहं रत्नानि विविधानि च ॥२१॥
पानपात्रं सुरापूर्णं ददौ तस्यै धनाधिपः । शेषश्च भगवान्देवो नागहारं ददौ विभुः ॥२२॥
अन्यैरशेषविबुधैर्मानिता सा जगन्मयी । तां तुष्टुवुर्महादेवीं देवा महिषपीडिताः ॥२३॥
नानास्तोत्रैर्महेशानीं जगदुद्भवकारिणीम् । तेषां निशम्य देवेशी स्तोत्रं विबुधपूजिता ॥२४॥
महिषस्य वधार्थाय महानादं चकार ह । तेन नादेन महिषश्चकितोऽभूद्धरापते ॥२५॥
आससाद जगद्धात्रीं सर्वसैन्यसमावृतः । ततः स युयुधे देव्या महिषाख्यो महासुरः ॥२६॥
शस्त्रास्त्रैर्बहुधा क्षिप्तैः पूरयन्नंबरांतरम् । चिक्षुरो ग्रामणीः सेनापतिर्दुर्धरदुर्मुखौ ॥२७॥
बाष्कलस्ताम्रकश्चैव बिडालवदनोऽपरः । एतैश्चान्यैरसंख्यातैः संग्रामांतकसन्निभैः ॥२८॥
योधैः परिवृतो वीरो महिषो दानवोत्तमः । ततः सा कोपताम्राक्षी देवी लोकविमोहिनी ॥२९॥
जघान योधान्समरे देवी महिषमाश्रितान् । ततस्तेषु हतेष्वेव स दैत्यो रोषमूर्छितः ॥३०॥
आससाद तदा देवीं तूर्णं मायाविशारदः । रूपांतराणि संभेजे मायया दानवेश्वरः ॥३१॥
तानि तान्यस्य रूपाणि नाशयामास सा तदा । ततोऽते माहिषं रूपं बिभ्राणममरार्दनम् ॥३२॥
पाशेन बद्ध्वा सुदृढं छित्वा खड्गेन तच्छिरः । पातयामास महिषं देवी देवगणांतकम् ॥३३॥
हाहाकृतं ततः शेषं सैन्यं भग्नं दिशो दश । तुष्टुवुर्देवदेवेशीं सर्वे देवाः प्रमोदिताः ॥३४॥
एवं लक्ष्मीः समुत्पन्ना महिषासुरमर्दिनी । राजञ्छृणु सरस्वत्याः प्रादुर्भावो यथाऽभवत् ॥३५॥
एकदा शुंभनामाऽऽसीद्दैत्यो मदबलोत्कटः । निशुंभश्चापि तद्भ्राता महाबलपराक्रमः ॥३६॥
तेन संपीडिता देवाः सर्वे भ्रष्टश्रियो नृप । हिमवंतमथासाद्य देवीं तुष्टुवुरादरात् ॥३७॥

देवा ऊचुः

जय देवेशि भक्तानामार्तिनाशनकोविदे । दानवांतकरूपे त्वमजरामरणेऽनघे ॥३८॥
देवेशि भक्तिसुलभे महाबलपराक्रमे । विष्णुशंकरब्रह्मादिस्वरूपेऽनंतविक्रमे ॥३९॥
सृष्टिस्थितिकरे नाशकारिके कांतिदायिनि । महातांडवसुप्रीते मोददायिनि माधवि ॥४०॥
प्रसीद देवदेवेशि प्रसीद करुणानिधे । निशुंभशुंभसंभूतभयापारांबुवारिधेः ॥४१॥
उद्धराऽस्मान्प्रपन्नार्तिनाशिके शरणागतान् । एवं संस्तुवतां तेषां त्रिदशानां धरापते ॥४२॥

प्रसन्ना गिरिजा प्राह ब्रूत स्तवनकारणम् । एतस्मिन्नंतरे तस्याः कोशरूपात्समुत्थिता ॥४३॥
कौशिकी सा जगत्पूज्या देवान्प्रीत्येदमब्रवीत् । प्रसन्नाऽहं सुरश्रेष्ठाः स्तवेनोत्तमरूपिणी ॥४४॥
व्रियतां वर इत्युक्ते देवाः संवव्रिरे वरम् । शुंभनामाऽवरो भ्राता निशुंभस्तस्य विश्रुतः ॥४५॥
त्रैलोक्यमोजसाऽऽक्रांतं दैत्येन बलशालिना । तद्वधश्चिंत्यतां देवि दुरात्मा दानवेश्वरः ॥४७॥
बाधते सततं देवि तिरस्कृत्य निजौजसा ।

श्रीदेव्युवाच

देवशत्रुं पातयिष्ये निशुंभं शुंभमेव च ॥४७॥
स्वस्थास्तिष्ठंतु भद्रं वः कंटकं नाशयामि वः । इत्युक्त्वा देवदेवेशी देवान्सेंद्रान्दयामयी ॥४८॥
जगामाऽदर्शनं सद्यो मिषतां त्रिदिवौकसाम् । देवाः समागता हृष्टाः सुवर्णाद्रिगुहां शुभाम्॥४६॥
चंडमुंडौ पश्यतःस्म भृत्यौ शुंभनिशुंभयोः । दृष्ट्वा तां चारुसर्वांगीं देवीलोकविमोहिनीम् ॥५०॥
कथयामासतू राज्ञे भृत्यौ तौ चंडमुंडकौ । देव सर्वासुरश्रेष्ठ रत्नभोगार्ह मानद ॥५१॥
अपूर्वा कामिनी दृष्टा चावाभ्यां रिपुमर्दन । तस्याः संभोगयोग्यत्वमस्त्येव तव सांप्रतम् ॥५२॥
तां समानय चार्वंगीं भुंक्ष्व सौख्यसमन्वितः । तादृशी नासुरी नारी न गंधर्वी न दानवी ॥५३॥
न मानवी नापि देवी यादृशी सा मनोहरा । एवं भृत्यवचः श्रुत्वा शुंभः परबलार्दनः ॥५४॥
दूतं संप्रेषयामास सुग्रीवं नाम दानवम् । स दूतस्त्वरितं गत्वा देव्याः सविधमादरात् ॥५५॥
वृत्तांतं कथयामास देव्यै शुंभस्य यद्वचः । देवि शुंभासुरो नाम त्रैलोक्यविजयी प्रभुः॥५६॥
सर्वेषां रत्नवस्तूनां भोक्ता मान्यो दिवौकसाम् । तदुक्तं शृणु मे देवि रत्नभोक्ताऽऽहमव्ययः५७॥
त्वं चापि रत्नभूताऽसि भज मां चारुलोचने । सर्वेषु यानि रत्नानि देवासुरनरेषु च ॥५८॥
तानि मय्येव सुभगे भज मां कामजै रसैः ।

देव्युवाच

सत्यं वदसि हे दूत दैत्यराजप्रियंकरम् ॥५६॥
प्रतिज्ञा या मया पूर्वं कृता साप्यनृता कथम् । भवेत्तां शृणु मे दूत या प्रतिज्ञा यथा कृता६०॥
यो मे दर्पं विधुनुते यो मे बलमपोहति । यो मे प्रतिबलो भूयात्स एव मम भोगभाक्६१॥
तत एनां प्रतिज्ञां मे सत्यां कृत्वाऽसुरेश्वरः । गृह्णातु पाणिं तरसा तस्याऽशक्यं किमत्र हि६२॥
तस्माद्गच्छ महादूत स्वामिनं ब्रूहि चादृतः । प्रतिज्ञां चापि मे सत्यां विधास्यति बलाधिकः६३॥
एवं वाक्यं महादेव्याः समाकर्ण्य स दानवः । कथयामास शुंभाय देव्या वृत्तांतमादितः ॥६४॥
तदाऽप्रियं दूतवाक्यं शुंभः श्रुत्वा महाबलः । कोपमाहारयामास महांतं दनुजाधिपः ॥६५॥
ततो धूम्राक्षनामानं दैत्यं दैत्यपतिः प्रभुः । आदिदेश शृणु वचो धूम्राक्ष मम चादृतः६६॥

तां दुष्टां केशपाशेषु धृत्वाऽप्यानीयतां मम । समीपमविलंबेन शीघ्रं गच्छस्व मे पुरः ॥६७॥
इत्यादेशं समासाद्य दैत्येशो धूम्रलोचनः । षष्ट्यासुराणां सहितः सहस्राणां महाबलः ॥६८॥
तुहिनाचलमासाद्य देव्याः सविधमेव सः । उच्चैर्देवीं जगादाशु भज दैत्यपतिं शुभे ॥६६॥
शुंभं नाम महावीर्यं सर्वभोगानवाप्नुहि । नोचत्केशान्गृहीत्वा त्वां नेष्ये दैत्यपतिं प्रति॥७०॥
इत्युक्ता सा ततो देवी दैत्येन त्रिदशारिणा । उवाच दैत्य यद्ब्रूषे तत्सत्यं ते महाबल ॥ ७१ ॥
राजा शुंभासुरस्त्वं च किं करिष्यसि तद्वद । इत्युक्तो दैत्यपोऽधावत्तूर्णं शस्त्रसमन्वितः ॥ ७२ ॥
भस्मासात्तं चकाराशु हुंकारेण महेश्वरी । ततः सैन्यं वाहनेन देव्या भग्नं महीपते ॥ ७३ ॥
दिशो दशाभजच्छीघ्रं हाहाभूतमचेतनम् । तद्वृत्तांतं समाश्रुत्य स शुंभो दैत्यराड्विभुः ॥७४॥
चुकोप च महाकोपाद्भ्रुकुटीकुटिलाननः । ततः कोपपरीतात्मा दैत्यराजः प्रतापवान् ॥ ७५ ॥
चंडं मुंडं रक्तबीजं क्रमतः प्रैषयद्विभुः । ते च गत्वा त्रयो दैत्या विक्रांता बहुविक्रमाः ॥७६॥
देवीं ग्रहीतुमारब्धयत्नास्ते ह्यभवन्बलात् । तानापतत एवासौ जगद्धात्री मदोत्कटा ॥७७॥
शूलं गृहीत्वा वेगेन पातयामास भूतले । ससैन्यान्निहताञ्छ्रुत्वा दैत्यांस्त्रीन्दानवेश्वरौ ॥७८॥
शुंभश्चैव निशुंभश्च समाजग्मतुरोजसा । निशुंभश्चैव शुंभश्च कृत्वा युद्धं महोत्कटम् ॥७६॥
देव्याश्च वशगौ जातौ निहतौ च तयासुरौ । इति दैत्यवरं शुंभं घातयित्वा जगन्मयी ॥८०॥
विबुधैः संस्तुता तद्वत्साक्षाद्वागीश्वरी परा । एवं ते वर्णितो राजन्प्रादुर्भावोऽतिरम्यकः ॥८१॥
काल्याश्चैव महालक्ष्म्याः सरस्वत्याः क्रमेण च । परा परेश्वरी देवी जगत्सर्गं करोति च ॥८२॥
पालनं चैव संहारं सैव देवी दधाति हि । तां समाश्रय देवेशीं जगन्मोहनिवारिणीम् ॥८३॥
महामायां पूज्यतमां सा कार्यं ते विधास्यति ।

नारायण उवाच

इति राजा वचः श्रुत्वा मुनेः परमशोभनम् ॥८४॥
देवीं जगाम शरणं सर्वकामफलप्रदाम् । निराहारो यतात्मा च तन्मनाश्च समाहितः ॥८५॥
देवीमूर्तिं मृन्मयीं च पूजयामास भक्तितः । पूजनांते बलिं तस्यै निजगात्रासृजं ददत् ॥८६॥
तदा प्रसन्ना देवेशी जगद्योनिः कृपावती । प्रादुर्बभूव पुरतो वरं ब्रूहीति भाषिणी ॥८७॥
स राजा निजमोहस्य नाशनं ज्ञानमुत्तमम् । राज्यं निष्कंटकं चैव याचतिस्म महेश्वरीम् ॥८८॥

श्रीदेव्युवाच

राजन्निष्कंटकं राज्यं ज्ञानं वै मोहनाशनम् । भविष्यति मया दत्तमस्मिन्नेव भवे तव ॥८६॥
अन्यच्च शृणु भूपाल जन्मांतरविचेष्टितम् । भानोर्जन्म समासाद्य सावर्णिर्भविता भवान् ॥६०॥
तत्र मन्वंतरस्यापि पतित्वं बहुविक्रमम् । सन्ततिं बहुलां चापि प्राप्स्यते मद्वराद्भवान् ॥६१॥

एवं दत्त्वा वरं देवी जगामादर्शनं तदा । सोऽपि देव्याः प्रसादेन जातो मन्वंतराधिपः ॥६२॥
एवं ते वर्णितं साधो सावर्णेर्जन्म कर्म च । एतत्पठंस्तथा शृण्वन्देव्यनुग्रहमाप्नुयात् ॥६३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे देवीमाहात्म्ये द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

अथातः श्रूयतां शेषमनूनां चित्रमुद्भवम् । यस्य स्मरणमात्रेण देवीभक्तिः प्रजायते ॥१॥
आसन्वैवस्वतमनोः पुत्राः षड्विमलोदयाः । करूषश्च पृषध्रश्च नाभागो दिष्ट एव च ॥२॥
शर्यातिश्च त्रिशंकुश्च सर्व एव महाबलाः । ततः षडेव ते गत्वा कालिंद्यास्तीरमुत्तमम् ॥३॥
निराहारा जितश्वासाः पूजांचक्रुस्ततःस्थिता । देव्या महीमयीं मूर्तिं विनिर्माय पृथक्पृथक् ॥४॥
विविधैरुपचारैस्तां पूजयामासुराहताः । ततश्च सर्व एवैते तपःसारा महाबलाः ॥५॥
जीर्णपर्णाशना वायुभक्षणास्तोयजीवनाः । धूम्रपाना रश्मिपानाः क्रमशश्च बहुश्रमाः ॥६॥
ततस्तेषामादरेणाऽऽराधनं कुर्वतां सदा । विमला मतिरुत्पन्ना सर्वमोहविनाशिनी ॥७॥
बभूवुर्मनुपुत्रास्ते देवीपादैकचिन्तनाः । मत्या विमलया तेषामात्मन्येवाखिलं जगत् ॥८॥
दर्शनं संजगामाशु तदद्भुतमिवाभवत् । एवं द्वादशवर्षांते तपसा जगदीश्वरी ॥९॥
प्रादुर्बभूव देवेशी सहस्रार्कसमद्युतिः । तां दृष्ट्वा विमलात्मानो राजपुत्राः षडेव ते ॥१०॥
तुष्टुवुर्भक्तिनम्रांतःकरणा भावसंयुताः ।

राजपुत्रा ऊचुः

महेश्वरि जयेशानि परमे करुणालये ॥११॥
वाग्भवाराधनप्रीते वाग्भवप्रतिपादिते । क्लींकारविग्रहे देवि क्लींकारप्रीतिदायिनि ॥१२॥
कामराजमनोमोददायिनीश्वरतोषिणि । महामाये मोदपरे महासाम्राज्यदायिनि ॥१३॥
विष्ण्वर्कहरशक्रादिस्वरूपे भोगवर्धिनि । एवं स्तुता भगवती राजपुत्रैर्महात्मभिः ॥१४॥
प्रसादसुमुखी देवी प्रोवाच वचनं शुभम् ।

श्रीदेव्युवाच

राजपुत्रा महात्मानो भवंतस्तपसा युताः ॥१५॥
निष्कल्मषाः शुद्धधियो जाता वै मदुपासनात् । वरं मनोगतं सर्वं याचध्वमविलंबितम् ॥१६॥
प्रसन्नाऽहं प्रदास्यामि युष्माकं मनसि स्थितम् ।

राजपुत्रा ऊचुः

देवि निष्कंटकं राज्यं संततिश्चिरजीविनी ॥१७॥
भोगा अव्याहताः कामं यशस्तेजो मतिश्च ह । अकुण्ठितत्वं सर्वेषामेष एव वरो हितः ॥१८॥

श्रीदेव्युवाच

एवमस्तु च सर्वेषां भवतां यन्मनोगतम् । अथान्यदपि मे वाक्यं श्रूयतामादरादिदम् ॥१९॥
भवंतः सर्व एवैते मन्वंतरपतीश्वराः । संतत्या दीर्घया भोगैरनेकैरपि संगमः ॥२०॥
अखंडितबलैश्वर्यं यशस्तेजोविभूतयः । भवितारो मत्प्रसादाद्राजपुत्राः क्रमेण तु ॥२१॥

श्रीनारायण उवाच

एवं तेभ्यो वरान्दत्त्वा भ्रामरी जगदंबिका । अंतर्धानं जगामाऽशु भक्त्या तैः संस्तुता सती ॥२२॥
ते राजपुत्राः सर्वेऽपि तस्मिञ्जन्मन्यनुत्तमम् । राज्यं महीगतान्भोगान्बुभुजुश्च महौजसः ॥२३॥
संततिं चाऽखंडितां ते समुत्पाद्य महीतले । वंशं संस्थाप्य सर्वेऽपि मनूनां पतयोऽभवन् ॥२४॥
भवांतरे क्रमेणैव सावर्णिपदभागिनः । प्रथमो दक्षसावर्णिर्नवमो मनुरीरितः ॥२५॥
अव्याहतबलो देव्याः प्रसादादभवद्विभुः । द्वितीयो मेरुसावर्णिर्दशमो भानुरेव च ॥२६॥
बभूव मन्वंतरपो महादेवीप्रसादतः । तृतीयो मनुराख्यातः सूर्यसावर्णिनामकः ॥२७॥
एकादशो महोत्साहस्तपसा स्वेन भावितः । चतुर्थश्चंद्रसावर्णिर्द्वादशो मनुराड् विभुः ॥२८॥
देवी समाराधनेन जातो मन्वंतरेश्वरः । पंचमो रुद्रसावर्णिस्त्रयोदश मनुः स्मृतः ॥२९॥
महाबलो महासत्त्वो बभूव जगदीश्वरः । षष्ठश्च विष्णुसावर्णिश्चतुर्दशमनुः कृती ॥३०॥
बभूव देवीवरतो जगतां प्रथितः प्रभुः । चतुर्दशैते मनवो महातेजोबलैर्युताः ॥३१॥
देव्याराधनतः पूज्या वंद्या लोकेषु नित्यशः । महाप्रतापिनः सर्वे भ्रामर्यास्तु प्रसादतः ॥३२॥

नारद उवाच

केयं सा भ्रामरी देवी कथं जाता किमात्मिका । तदाख्यानं वद प्राज्ञ विचित्रं शोकनाशकम् ॥३३॥
न तृप्तिमधिगच्छामि पिबन्देवीकथामृतम् । अमृतं पिबतां मृत्युर्नाऽस्य श्रवणतो यतः ॥३४॥

श्रीनारायण उवाच

शृणु नारद वक्ष्यामि जगन्मातुर्विचेष्टितम् । अचिंत्याव्यक्तरूपाया विचित्रं मोक्षदायकम् ॥३५॥
यद्यच्चरित्रं श्रीदेव्यास्तत्सर्वं लोकहेतवे । निर्व्याजया करुणया पुत्रे मातुर्यथा तथा ॥३६॥
पूर्वं दैत्यो महानासीदरुणाख्यो महाबलः । पाताले दैत्यसंस्थाने देवद्वेषी महाखलः ॥३७॥
स देवाञ्जेतुकामश्च चकार परमं तपः । पद्मसंभवमुद्दिश्य स नस्त्राता भविष्यति ॥३८॥
गत्वा हिमवतः पार्श्वे गंगाजलसुशीतले । पक्वपर्णाशनो योगी संनिरुध्य मरुद्गणम् ॥३९॥

गायत्रीजपसंसक्तः सकामस्तमसा युतः। दशवर्षसहस्राणि ततो वारिकणाशनः ॥४०॥
दशवर्षसहस्राणि ततः पवनभोजनः। दशवर्षसहस्राणि निराहारोऽभवत्ततः ॥४१॥
एवं तपस्यतस्तस्य शरीरादुत्थितोऽनलः। ददाह जगतीं सर्वां तदद्भुतमिवाभवत् ॥४२॥
किमिदं किमिदं चेति देवाः सर्वे चकंपिरे। संत्रस्ताः सकला लोका ब्रह्माणं शरणं ययुः४३॥
विज्ञापितं देववरैः श्रुत्वा तत्र चतुर्मुखः। गायत्रीसहितो हंससमारूढो ययौ मुदा ॥४४॥
प्राणमात्रावशिष्टं तं धमनीशतसंकुलम्। शुष्कोदरं क्षामगात्रं ध्यानमीलितलोचनम्॥४५॥
ददर्श तेजसा दीप्तं द्वितीयमिव पावकम्। वरं वरय भद्रं ते वत्स यन्मनसि स्थितम् ॥४६॥
श्रुतिमात्रेण संतोषकारकं वाक्यमूचिवान्। श्रुत्वा ब्रह्ममुखाद्वाणीं सुधाधारामिवारुणः॥४७॥
उन्मीलिताक्षः पुरतो ददर्श जलजोद्भवम्। गायत्रीसहितं देवं चतुर्वेदसमन्वितम् ॥४८॥
अक्षस्रक्कुंडिकाहस्तं जपंतं ब्रह्म शाश्वतम्। दृष्ट्वोत्थाय ननामाऽथ स्तुत्वा च विविधैः स्तवैः४९॥
वरं वव्रे स्वबुद्धिस्थ माभवेन्मृत्युरित्यपि। श्रुत्वाऽरुणवचो ब्रह्मा बोधयामास सादरम्॥५०॥
ब्रह्मविष्णुमहेशाद्या मृत्युना कवलीकृताः। तदाऽन्येषां तु का वार्ता मरणे दानवोत्तम॥५१॥
वरं योग्यं ततो ब्रूहि दातुं यः शक्यते मया। नात्राग्रहं प्रकुर्वंति बुद्धिमंतो जनाः क्वचित्॥
इति ब्रह्मवचः श्रुत्वा पुनः प्रोवाच सादरम्। न युद्धे न च शस्त्रास्त्रान्न पुंभ्यो नापि योषितः५३॥
द्विपाद्भ्यो वा चतुष्पाद्भ्यो नोभयाकारतस्तथा। भवेन्मे मृत्युरित्येवं देव देहि वरं प्रभो ॥५४॥
बलं च विपुलं देहि येन देवजयो भवेत्। इति तस्य वचः श्रुत्वा तथास्त्विति वचोऽब्रवीत्॥
दत्त्वा वरं जगामाऽशु पद्मजः स्वं निकेतनम्। ततोऽरुणाख्यो दैत्यस्तु पातालात्स्वाश्रयस्थितान्॥
दैत्यानाकारयामास ब्रह्मणो वरदर्पितः। आगत्य तेऽसुराः सर्वे दैत्येशं तं प्रचक्रिरे ॥५७॥
दूतं च प्रेषयामासुर्युद्धार्थममरावतीम्। दूतवाक्यं तदा श्रुत्वा देवराड् भयकंपितः ॥५८॥
देवैः सार्धं जगामाशु ब्रह्मणः सदनं प्रति। ब्रह्मविष्णू पुरस्कृत्य जग्मुस्ते शंकरालयम् ५९॥
विचारं चक्रिरे तत्र वधार्थं ते सुरद्रुहाम्। एतस्मिन्समये तत्र दैत्यसेनासमावृतः ॥६०॥
अरुणाख्यो दैत्यराजो जगामाशु त्रिविष्टपम्। सूर्येंदुयमवह्नीनामधिकारान्पृथक्पृथक् ॥६१॥
स्वयं चकार तपसा नानारूपधरो मुने। स्वस्वस्थानच्युताः सर्वे जग्मुः कैलासमण्डलम् ॥
शशंसुः शंकरं देवाः स्वस्वदुःखं पृथक् पृथक्। महान्विचारस्तत्राऽसीत्किंकर्तव्यमतः परम् ॥६३॥
न युद्धेन च शस्त्रास्त्रैर्न पुंभ्यो नापि योषितः। द्विपाद्भ्यो वा चतुष्पाद्भ्यो नोभयाकारतोऽपि वा॥
मृत्युर्भवेदिति ब्रह्मा प्रोवाच वचनं यतः। इति चिंतातुराः सर्वे कर्तुं किंचिन्न च क्षमाः ६५॥
एतस्मिन्समये तत्र वागभूदशरीरिणी। भजध्वं भुवनेशानीं सा वः कार्यं विधास्यति ॥
गायत्रीजपसंसक्तो दैत्यराड्यदि तां त्यजेत्। मृत्युयोग्यस्तदा भूयादित्युच्चैस्तोषकारिणी ॥६७॥

श्रुत्वा दैवीं तथा वाणीं मंत्रयामासुराहताः । बृहस्पतिं समाहूय वचनं प्राह देवराट् ॥६८॥
गुरो गच्छ सुराणां तु कार्यार्थमसुरं प्रति । यथा भवेच्च गायत्रीत्यागस्तस्य तथा कुरु ॥६६॥
अस्माभिः परमेशानी सेव्यते ध्यानयोगतः । प्रसन्ना सा भगवती साहाय्यं ते करिष्यति ॥७०॥
इत्यादिश्य गुरुं सर्वे जग्मुर्जांबूनदेश्वरीम् । सास्मान्दैत्यभयत्रस्तान्पालयिष्यति शोभना ७१॥
तत्र गत्वा तपश्चर्यां चक्रुः सर्वे सुनिष्ठिताः । मायाबीजजपासक्ता देवीमखपरायणाः ॥७२॥
बृहस्पतिस्तदा शीघ्रं जगामाऽसुरसन्निधौ । आगतं मुनिवर्यं तं पप्रच्छाऽथ स दैत्यराट्॥७३॥
मुने कुत्राऽगमः कस्मात्किमर्थमिति मे वद । नाहं युष्मत्पक्षपाती प्रत्युताराातिरेव च ॥७४॥
इति तस्य वचः श्रुत्वा प्रोवाच मुनिनायकः । अस्मत्सेव्या च या देवी सा त्वया पूज्यतेऽनिशम्
तस्मादस्मत्पक्षपाती न भवेस्त्वं कथं वद । इति तस्य वचः श्रुत्वा मोहितो देवमायया ॥७६॥
तत्याज परमं मंत्रमभिमानेन सत्तम । गायत्रीत्यागतो दैत्यो निस्तेजस्को बभूव ह ॥७७॥
कृतकार्यो गुरुस्तस्मात्स्थानान्निर्गतवान्पुनः । ततो वृत्तांतमखिलं कथयामास वज्रिणे ॥७८॥
संतुष्टास्ते सुराः सर्वे भेजिरे परमेश्वरीम् । एवं बहुगते काले कस्मिंश्चित्समये मुने ॥७६॥
प्रादुरासीज्जगन्माता जगन्मंगलकारिणी । कोटिसूर्यप्रतीकाशा कोटिकंदर्पसुन्दरा ॥८०॥
चित्रानुलेपना देवी चित्रवासोयुगान्विता । विचित्रमाल्याभरणा चित्रभ्रमरमुष्टिका ॥८१॥
वराभयकरा शांता करुणामृतसागरा । नानाभ्रमरसंयुक्तपुष्पमालाविराजिता ॥८२॥
भ्रामरीभिर्विचित्राभिरसंख्याभिः समावृता । भ्रमरैर्गायमानैश्च ह्रींकारमनुमन्वहम् ॥८३॥
समंततः परिवृता कोटिकोटिभिरंबिका । सर्वशृंगारवेषाढ्या सर्ववेदप्रशंसिता ॥८४॥
सर्वात्मिका सर्वमयी सर्वमंगलरूपिणी । सर्वज्ञा सर्वजननी सर्वा सर्वेश्वरी शिवा ॥८५॥
दृष्ट्वा तां तरलात्मानो देवा ब्रह्मपुरोगमाः । तुष्टुवुर्हृष्टमनसो विष्टरश्रवसं शिवाम् ॥८६॥

देवा ऊचुः

नमो देवि महाविद्ये सृष्टिस्थित्यंतकारिणि । नमः कमलपत्राक्षि सर्वाधारे नमोऽस्तु ते ८७॥
सविश्वतैजसप्राज्ञविराट्सूत्रात्मिके नमः । नमो व्याकृतरूपायै कूटस्थायै नमोनमः ॥८८॥
दुर्गे सर्गादिरहिते दुष्टसंरोधनार्गले । निरर्गलप्रेमगम्ये भर्गे देवि नमोऽस्तु ते ॥८६॥
नमः श्रीकालिके मातर्नमो नीलसरस्वति । उग्रतारे महोग्रे ते नित्यमेव नमो नमः ॥६०॥
नमः पीतांबरे देवि नमस्त्रिपुरसुंदरि । नमो भैरवि मातंगि धूमावति नमो नमः ६१॥
छिन्नमस्ते नमस्तेऽस्तु क्षीरसागरकन्यके । नमः शाकंभरि शिवे नमस्ते रक्तदंतिके ॥६२॥
निशुंभशुम्भदलनि रक्तबीजविनाशिनि । धूम्रलोचननिर्णाशे वृत्रासुरनिबर्हिणि ॥६३॥
चंडमुण्डप्रमथिनि दानवांतकरे शिवे । नमस्तेविजये गंगे शारदे विकचानने ॥६४॥

पृथ्वीरूपे दयारूपे तेजोरूपे नमो नमः। प्राणरूपे महारूपे भूतरूपे नमोऽस्तु ते ॥६५॥
विश्वमूर्ते दयामूर्ते धर्ममूर्ते नमो नमः। देवमूर्ते ज्योतिमूर्ते ज्ञानमूर्ते नमोऽस्तु ते ॥६६॥
गायत्रि वरदे देवि सावित्रि च सरस्वति। नमः स्वाहे स्वधे मातर्दक्षिणे ते नमो नमः ६७॥
नेति नेतीति वाक्यैर्या बोध्यते सकलागमैः। सर्वे प्रत्यक्स्वरूपां तां भजामः परदेवताम् ॥६८॥
भ्रमरैर्वेष्टिता यस्माद्भ्रामरी या ततः स्मृता। तस्यै देव्यै नमो नित्यं नित्यमेव नमो नमः ६९॥
नमस्ते पार्श्वयोः पृष्ठे नमस्ते पुरतोंबिके। नम ऊर्ध्वं नमश्चाधः सर्वत्रैव नमो नमः॥१००॥
कृपां कुरु महादेवि मणिद्वीपाधिवासिनि। अनन्तकोटिब्रह्मांडनायिके जगदम्बिके ॥१०१॥
जय देवि जगन्मातर्जय देवि परात्परे। जय श्रीभुवनेशानि जय सर्वोत्तमोत्तमे ॥१०२॥
कल्याणगुणरत्नानामाकरे भुवनेश्वरि। प्रसीद परमेशानि प्रसीद जगतोरणे ॥१०३॥

नारायण उवाच

इति देववचः श्रुत्वा प्रगल्भं मधुरं वचः। उवाच जगदम्बा सा मत्तकोकिलभाषिणी १०४॥

देव्युवाच

प्रसन्नाऽहं सदा देवा वरदेशशिखामणिः। ब्रुवंतु विबुधाः सर्वे यदेव स्याच्चिकीर्षितम् १०५॥
देवीवाक्यं सुराः श्रुत्वा प्रोचुर्दुःखस्य कारणम्। दुष्टदैत्यस्य चरितं जगद्बाधाकरं परम् ॥१०६॥
देवब्राह्मणवेदानां हेलनं नाशनं तथा। स्थानभ्रंशं सुराणां च कथयामासुरादृताः १०७॥
ब्रह्मणो वरदानं च यथावत्ते समूचिरे। श्रुत्वा देवमुखाद्वाणीं महाभगवती तदा ॥१०८॥
प्रेरयामास हस्तस्थान्भ्रमरान्भ्रामरी तदा। पार्श्वस्थानग्रभागस्थान्नानारूपधरांस्तदा १०९॥
जनयामास बहुशो यैर्व्याप्तं भुवनत्रयम्। मटचीयूथवत्तेषां समुदायस्तु निर्गतः ॥११०॥
तदांतरिक्षं तैर्व्याप्तमंधकारः क्षितावभूत्। दिवि पर्वतशृंगेषु द्रुमेषु विपिनेष्वपि ॥१११॥
भ्रमरा एव संजातास्तदद्भुतमिवाऽभवत्। ते सर्वे दैत्यवक्षांसि दारयामासुरुद्गताः ॥११२॥
नरं मधुहरं यद्वन्मक्षिकाः कोपसंयुताः। उपायो न च शस्त्राणां तथाऽस्त्राणां तदाऽभवत् ॥
न युद्धं न च संभाषा केवलं मरणं खलु। यस्मिन्यस्मिन्स्थले ये ये स्थिता दैत्या यथा यथा ॥
तत्रैव च तथा सर्वे मरणं प्रापुरुत्समयाः। परस्परं समाचारो न कस्याप्यभवत्तदा ॥११५॥
क्षणमात्रेण ते सर्वे विनष्टा दैत्यपुंगवाः। कृत्वेत्थं भ्रमराः कार्यं देवीनिकटमाययुः ॥११६॥
आश्चर्यमेतदाश्चर्यमिति लोकाः समूचिरे। किं चित्रं जगदम्बाया यस्या मायेयमीदृशी॥११७॥
ततो देवगणाः सर्वे ब्रह्मविष्णुपुरोगमाः। निमग्ना हर्षजलधौ पूजयामासुरंबिकाम् ॥११८॥
नानोपचारैर्विविधैर्नानोपायनपाणयः। जयशब्दं प्रकुर्वाणा मुमुचुः सुमनांसि च ११९॥

दिवि दुंदुभयो नेदुर्ननृतुश्चाप्सरोगणाः । पेठुर्वेदान्मुनिश्रेष्ठा गंधर्वाद्या जगुस्तथा ॥१२०॥
मृदंगमुरजावीणाढक्काडमरुनिःस्वनैः । घंटाशंखनिनादैश्च व्याप्तमासीज्जगत्त्रयम् ॥१२१॥
नानास्तोत्रैस्तदा स्तुत्वा मूर्ध्न्याधायांजलींस्तदा । जय मातर्जयेशानीत्येवं सर्वे समूचिरे ॥१२२॥
ततस्तुष्टा महादेवी वरान्दत्त्वा पृथक्पृथक् । स्वस्मिंश्च विपुलां भक्तिं प्रार्थिता तैर्ददौ च ताम्॥
पश्यतामेव देवानामंतर्धानं गता ततः । इति ते सर्वमाख्यातं भ्रामर्याश्चरितं महत् ॥२४॥
पठतां शृण्वतां चैव सर्वपापप्रणाशनम् । श्रुतमाश्चर्यजनकं संसारार्णवतारकम् ॥१२५॥
एवं मनूनां सर्वेषां चरितं पापनाशनम् । देवीमाहात्म्यसंयुक्तं पठञ्शृण्वञ्शुभप्रदम् ॥१२६॥
यश्चैतत्पठते नित्यं शृणुयाद्योऽनिशं नरः । सर्वपापविनिर्मुक्तो देवीसायुज्यमाप्नुयात् ॥१२७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

सार्धरुद्रैः पंचशत [५११॥] श्लोकैर्व्यासकृतैः शुभैः ।
देवीभागवतस्यास्य दशमस्कन्ध ईरितः ॥१॥

समाप्तोऽयं दशमः स्कन्धः

श्रीगणेशाय नमः

श्रीमद्देवीभागवतम्

एकादशः स्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

नारद उवाच

भगवन् भूतभव्येश नारायण सनातन । आख्यातं परमाश्चर्यं देवीचारित्रमुत्तमम् ॥१॥
प्रादुर्भावः परो मातुः कार्यार्थमसुरद्रुहाम् । अधिकारासिरुक्ताऽत्र देवीपूर्णकृपावशात् ॥२॥
अधुना श्रोतुमिच्छामि येन प्रीणाति सर्वदा । स्वभक्तान्परिपुष्णाति तमाचारं वद प्रभो ॥३॥

नारायण उवाच

शृणु नारद तत्त्वज्ञ सदाचारविधिक्रमम् । यदनुष्ठानमात्रेण देवी प्रीणाति सर्वदा ॥४॥
प्रातरुत्थाय कर्तव्यं यद्द्विजेन दिने दिने । तदहं संप्रवक्ष्यामि द्विजानामुपकारकम् ॥५॥
उदयास्तमयं यावद्द्विजः सत्कर्मकृद्भवेत् । नित्यनैमित्तिकैर्युक्तः काम्यैश्चान्यैरगर्हितैः ॥६॥
आत्मैव न सहायार्थं पिता माता च तिष्ठति । न पुत्रदारा न ज्ञातिर्धर्मस्तिष्ठति केवलम् ॥७॥
तस्माद्धर्मं सहायार्थं नित्यं संचिनु साधनैः । धर्मेणैव सहायात्तु तमस्तरति दुस्तरम् ॥८॥
आचारः प्रथमो धर्मः श्रुत्युक्तः स्मार्त एव च । तस्मादस्मिन्समायुक्तो नित्यं स्यादात्मनो द्विजः॥
आचाराल्लभते चायुराचाराल्लभते प्रजाः । आचारादन्नमक्षय्यमाचारो हंति पातकम् ॥१०॥
आचारः परमो धर्मो नृणां कल्याणकारकः । इह लोके सुखी भूत्वा परत्र लभते सुखम् ११॥
अज्ञानांधजनानां तु मोहितैर्भ्रामितात्मनाम् । धर्मरूपो महादीपो मुक्तिमार्गप्रदर्शकः ॥१२॥
आचारात्प्राप्यते श्रैष्ठ्यमाचारात्कर्म लभ्यते । कर्मणो जायते ज्ञानमिति वाक्यं मनोः स्मृतम् ॥

सर्वधर्मवरिष्ठोऽयमाचारः परमं तपः । तदेव ज्ञानमुद्दिष्टं तेन सर्वं प्रसाध्यते ॥१४॥
यस्त्वाचारविहीनोऽत्र वर्तते द्विजसत्तमः । स शूद्रवद्बहिष्कार्यो यथा शूद्रस्तथैव सः ॥१५॥
आचारो द्विविधः प्रोक्तः शास्त्रीयो लौकिकस्तथा । उभावपि प्रकर्तव्यौ न त्याज्यौ शुभमिच्छता
ग्रामधर्मा जातिधर्मा देशधर्माः कुलोद्भवाः । परिग्राह्या नृभिः सर्वैर्नैव तांल्लंघयेन्मुने ॥१७॥
दुराचारो हि पुरुषो लोके भवति निंदितः । दुःखभागी च सततं व्याधिना व्याप्त एव च ॥
परित्यजेदर्थकामौ यौ स्यातां धर्मवर्जितौ । धर्ममप्यसुखोदर्कं लोकविद्विष्टमेव च ॥१९॥

नारद उवाच

बहुत्वादिह शास्त्राणां निश्चयः स्यात्कथं मुने । कियत्प्रमाणं तद्ब्रूहि धर्ममार्गविनिर्णयम् ॥२०॥

नारायण उवाच

श्रुतिस्मृती उभे नेत्रे पुराणं हृदयं स्मृतम् । एतत्त्रयोक्त एव स्याद्धर्मो नान्यत्र कुत्रचित् ॥२१॥
विरोधो यत्र तु भवेत्त्रयाणां च परस्परम् । श्रुतिस्तत्र प्रमाणं स्याद्द्वयोर्द्वैधे स्मृतिर्वरा ॥२२॥
श्रुतिद्वैधं भवेद्यत्र तत्र धर्मावुभौ स्मृतौ । स्मृतिद्वैधं तु यत्र स्याद्विषयः कल्प्यतां पृथक् ॥२३॥
पुराणेषु क्वचिच्चैव तंत्रदृष्टं यथातथम् । धर्मं वदंति तं धर्मं गृह्णीयान्न कथंचन ॥२४॥
वेदाविरोधि चेत्तंत्रं तत्प्रमाणं न संशयः । प्रत्यक्षश्रुतिरुद्धं यत्तत्प्रमाणं भवेन्न च ॥२५॥
सर्वथा वेद एवासौ धर्ममार्गप्रमाणकः । तेनाविरुद्धं यत्किंचित्तत्प्रमाणं न चान्यथा ॥२६॥
यो वेदधर्ममुज्झित्य वर्ततेऽन्यप्रमाणतः । कुण्डानि तस्य शिक्षार्थं यमलोके वसंति हि ॥२७॥
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन वेदोक्तं धर्ममाश्रयेत् । स्मृतिः पुराणमन्यद्वा तंत्रं वा शास्त्रमेव च॥२८॥
तन्मूलत्वे प्रमाणं स्यान्नान्यथा तु कदाचन । ये कुशास्त्राभियोगेन वर्तयंतीह मानवान् ॥२९॥
अधोमुखोर्ध्वपादास्ते यास्यंति नरकार्णवम् । कामाचाराः पाशुपतास्तथा वै लिंगधारिणः ॥३०॥
तप्तमुद्रांकिता ये च वैखानसमतानुगाः । ते सर्वे निरयं यांति वेदमार्गबहिष्कृताः ॥३१॥
वेदोक्तमेव सद्धर्मं तस्मात्कुर्यान्नरः सदा । उत्थायोत्थाय वोद्धव्यं किं मयाऽद्य कृतं कृतम्॥३२॥
दत्तं वा दापितं वापि वाक्येनापि च भाषितम्। उपपापेषु सर्वेषु पातकेषु महत्स्वपि ॥३३॥
अवाप्य रजनीयामं ब्रह्मध्यानं समाचरेत् । ऊरुस्थोत्तानचरणः सव्ये चोरौ तथोत्तरम् ॥३४॥
उत्तानं किंचिदुत्तानं मुखमवष्टभ्य चोरसा । निमीलिताक्षः सत्त्वस्थो दंतैर्दंतान्न संस्पृशेत् ॥३५॥
तालुस्थाचलजिह्वश्च संवृतास्यः सुनिश्चलः । सन्निरुद्धेंद्रियग्रामो नातिनिम्नस्थितासनः ॥३६॥
द्विगुणं त्रिगुणं वापि प्राणायाममुपक्रमेत् । ततो ध्येयः स्थितो योऽसौ हृदये दीपवत्प्रभुः॥३७॥
धारयेत्तत्र चाऽऽत्मानं धारणां धारयेद्बुधः । सधूमश्च विधूमश्च सगर्भश्चाप्यगर्भकः ॥३८॥
सलक्ष्यश्चाप्यलक्ष्यश्च प्राणायामस्तु षड्विधः । प्राणायामसमो योगः प्राणायाम इतीरितः ॥३९॥

प्राणायाम इति प्रोक्तो रेचपूरककुम्भकैः। वर्णत्रयात्मका ह्येते रेचपूरककुम्भकाः ॥४०॥
स एव प्रणवः प्रोक्तः प्राणायामश्च तन्मयः। इडया वायुमारोप्य पूरयित्वोदरे स्थितम् ॥४१॥
शनैः षोडशमात्राभिरन्यया तं विरेचयेत्। एवं सधूमः प्राणानामायामः कथितो मुने ॥४२॥

आधारे लिंगनाभिप्रकटितहृदये तालुमूले ललाटे
द्वे पत्रे षोडशारे द्विदशदशदलद्वादशार्धे चतुष्के।
वासांते बालमध्ये डफकठसहिते कण्ठदेशे स्वराणां
हंक्षंतत्त्वार्थयुक्तं सकलदलगतं वर्णरूपं नमामि ॥४३॥

अरुणकमलसंस्था तद्रजःपुंजवर्णा हरनियमितचिह्ना पद्मतंतुस्वरूपा।
रविहुतवहराकानायकास्यस्तनाढ्या सकृदपि यदि चित्ते संवसेत्स्यात्स मुक्तः ॥४४॥

स्थितिः सैवागतिर्यात्रा मतिश्चिंता स्तुतिर्वचः। अहं सर्वात्मको देवः स्तुतिः सर्वं त्वदर्चनम् ४५॥
अहं देवी न चान्योऽस्मि ब्रह्मैवाहं न शोकभाक्। सच्चिदानन्दरूपोऽहं स्वात्मानमिति चिंतयेत् ॥

प्रकाशमानां प्रथमे प्रयाणे प्रतिप्रयाणेऽप्यमृतायमानाम्।
अंतःपदव्यामसंनुचरंतीमानंदरूपामबलां प्रपद्ये ॥ ४७ ॥

ततो निजब्रह्मरंध्रे ध्यायेत्तं गुरुमीश्वरम्। उपचारैर्मानसैश्च पूजयेत्तं यथाविधि ॥४८॥
स्तुवीताऽनेन मंत्रेण साधको नियतात्मवान्। गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णुर्गुरुर्देवो महेश्वरः ॥४६॥
गुरुरेव परं ब्रह्म तस्मै श्रीगुरवे नमः ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे प्रातश्चिंतनं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥१॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

आचारहीनं न पुनन्ति वेदा यदप्यधीताः सह षड्भिरंगैः।
छंदांस्येनं मृत्युकाले त्यजंति नीडं शकुन्ता इव जातपक्षाः ॥१॥

ब्राह्मे मुहूर्ते चोत्थाय तत्सर्वं सम्यगाचरेत्। रात्रेरंतिमयामे तु वेदाभ्यासं चरेद्बुधः ॥२॥
किंचित्कालं ततः कुर्यादिष्टदेवानुचिंतनम्। योगी तु पूर्वमार्गेण ब्रह्मध्यानं समाचरेत् ॥३॥
जीवब्रह्मैक्यता येन जायते तु निरंतरम्। जीवन्मुक्तश्च भवति तत्क्षणादेव नारद ॥४॥
पंचपंच उषःकालः सप्तपंचाऽरुणोदयः। अष्टपंच भवेत्प्रातः शेषः सूर्योदयः स्मृतः ॥५॥
प्रातरुत्थाय यः कुर्याद्विण्मूत्रं द्विजसत्तमः। नैर्ऋत्यामिषुविक्षेपमतीत्याभ्यधिकं भुवः ॥६॥
विण्मूत्रेऽपि च कर्णस्थ आश्रमे प्रथमे द्विजः। निवीतं पृष्ठतः कुर्याद्वानप्रस्थगृहस्थयोः ॥७॥

कृत्वा यज्ञोपवीतं तु पृष्ठतः कंठलंबितम् । विण्मूत्रं तु गृही कुर्यात्कर्णस्थं प्रथमाश्रमी ॥८॥
अंतर्धाय तृणैर्भूमिं शिरः प्रावृत्य वाससा । वाचं नियम्य यत्नेन ष्ठीवनश्वासवर्जितः ॥९॥
न फालकृष्टे न जले न चितायां न पर्वते । जीर्णदेवालये कुर्यान्न वल्मीके न शाद्वले ॥१०॥
न ससत्त्वेषु गर्तेषु न गच्छन्न पथि स्थितः । संध्ययोरुभयोर्जप्ये भोजने दंतधावने ॥११॥
पितृकार्ये च दैवे च तथा मूत्रपुरीषयोः । उत्साहे मैथुने वापि तथा वै गुरुसन्निधौ ॥१२॥
यागे दाने ब्रह्मयज्ञे द्विजं मौनं समाचरेत् । देवता ऋषयः सर्वे पिशाचोरगराक्षसाः ॥१३॥
इतो गच्छंतु भूतानि बहिर्भूमिं करोम्यहम् । इति संप्रार्थ्य पश्चात्तु कुर्याच्छौचं यथाविधि ॥१४॥
वाय्वग्नी विप्रमादित्यमापः पश्यंस्तथैव गाः । न कदाचन कुर्वीत विण्मूत्रस्य विसर्जनम् ॥१५॥
उदङ्मुखो दिवा कुर्याद्रात्रौ चेद्दक्षिणामुखः । तत आच्छाद्य विण्मूत्रं लोष्ठपर्णतृणादिभिः ॥१६॥
गृहीतलिंग उत्थाय स गच्छेद्वारिसन्निधौ । पात्रे जलं गृहीत्वा तु गच्छेदन्यत्र चैव हि ॥१७॥
गृहीत्वा मृत्तिकां कूलाच्छ्वेतां ब्राह्मणसत्तमः । रक्तां पीतां तथा कृष्णां गृह्णीयुश्चान्यवर्णकाः १८॥
अथवा या यत्र देशे सैव ग्राह्या द्विजोत्तमैः । अंतर्जलाद्देवगृहाद्वल्मीकान्मूषकोत्करात् ॥१९॥
कृतशौचावशिष्टाच्च न ग्राह्याः सप्त मृत्तिकाः । मूत्रात्तु द्विगुणं शौचे मैथुने त्रिगुणं स्मृतम् २०॥
एका लिंगे करे तिस्र उभयोर्मृद्द्वयं स्मृतम् । मूत्रशौचं समाख्यातं शौचे तद्द्विगुणं स्मृतम् ॥
विट्शौचे लिंगदेशे तु प्रदद्यान्मृत्तिकाद्वयम् । पंचाऽपाने दशैकस्मिन्नुभयोः सप्त मृत्तिकाः ॥२२॥
वामपादं पुरस्कृत्य पश्चाद्दक्षिणमेव च । प्रत्येकं च चतुर्वारं मृत्तिकां लेपयेत्सुधीः ॥२३॥
एवं शौचं गृहस्थस्य द्विगुणं ब्रह्मचारिणः । त्रिगुणं वानप्रस्थस्य यतीनां च चतुर्गुणम् ॥२४॥
आर्द्रामलकमाना तु मृत्तिका शौचकर्मणि । प्रत्येकं तु सदा ग्राह्या नातो न्यूना कदाचन२५॥
एतद्दिवा स्याद्विट्शौचं तदर्धं निशि कीर्तितम् । आतुरस्य तदर्धं तु मार्गस्थस्य तदर्धकम् ॥२६॥
स्त्रीशूद्राणामशक्तानां बालानां शौचकर्मणि । यथा गंधक्षयः स्यात्तु तथा कुर्यादसंख्यकम् २७॥
गंधलेपक्षयो यावत्तावच्छौचं विधीयते । सर्वेषामेव वर्णानामित्याह भगवान्मनुः ॥२८॥
वामहस्तेन शौचं तु कुर्याद्वै दक्षिणेन न । नाभेरधो वामहस्तो नाभेरूर्ध्वं तु दक्षिणः ॥२९॥
शौचकर्मणि विज्ञेयो नान्यथा द्विजपुंगवैः । जलपात्रं न गृह्णीयाद्विण्मूत्रोत्सर्जने बुधः ॥३०॥
गृह्णीयाद्यदि मोहेन प्रायश्चित्तं चरेत्ततः । मोहाद्वाप्यथवाऽऽलस्यान्न कुर्याच्छौचमात्मनः ॥
जलाहारस्त्रिरात्रः स्यात्ततो जापाच्च शुध्यति । देशकालद्रव्यशक्तिस्वोपपत्तीश्च सर्वशः ॥३२॥
ज्ञात्वा शौचं प्रकर्तव्यमालस्यं नात्र धारयेत् । पुरीषोत्सर्जने कुर्याद्गंडूषान्द्वादशैव तु ॥३३॥
चतुरो मूत्रविक्षेपे नातो न्यूनान्कदाचन । अधोमुखं नरः कृत्वा त्यजेत्तं वामतः शनैः ॥
आचम्य च ततः कुर्याद्दंतधावनमादरात् । कंटकिक्षीरवृक्षोत्थं द्वादशांगुलमव्रणम् ॥३५॥

कनिष्ठिकाग्रवत्स्थूलं पूर्वार्धे कृतकूर्चकम्। करंजोदुम्बरौ चूतः कदम्बो लोध्रचम्पकौ ॥३६॥
बदरीति द्रुमाश्चेति प्रोक्ता दंतप्रधावने।
अन्नाद्याय व्यूहध्वंसे सोमो राजायमागमत्। स मे मुखं प्रक्षाल्यते तेजसा च भगेन च ॥३७॥
आयुर्बलं यशो वर्चः प्रजाः पशुवसूनि च। ब्रह्मप्रज्ञां च मेधां च त्वन्नो देहि वनस्पते ३८॥
अभावे दंतकाष्ठस्य प्रतिषिद्धदिनेषु च। अपां द्वादशगंडूषैर्विदध्याद्दंतधावनम् ॥३९॥
रवेर्दिने यः कुरुते प्राणी दन्तस्य धावनम्। सविता भक्षितस्तेन स्वकुलं तेन घातितम् ४०॥
प्रतिपद्दर्शषष्ठीषु नवम्येकादशीरवौ। दन्तानां काष्ठसंयोगाद्दहत्यासप्तमं कुलम् ॥४१॥

कृत्वाऽलं पादशौचं ह्यमलमथ जलं त्रिःपिबेद्द्विर्विमृज्य
तर्जन्यांगुष्ठवत्या सजलमभिमृशेन्नासिकारंध्रयुग्मम्।
अंगुष्ठानामिकाभ्यां नयनयुगयुतं कर्णयुग्मं कनिष्ठां-
गुष्ठाभ्यां नाभिदेशे हृदयमथ तलेनांगुलीभिः शिरांसि ॥४२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

"शुद्धं स्मार्तं चाचमनं पौराणं वैदिकं तथा। तांत्रिकं श्रौतमित्याहुः षड्विधं श्रुतिचोदितम्१॥
विण्मूत्रादिकशौचं च शुद्धं च परिकीर्तितम्। स्मार्तं पौराणिकं कर्म आचांते विधिपूर्वकम्॥२॥
वैदिकं श्रौत्रमित्यादि ब्रह्मयज्ञादिपूर्वकम्। अस्त्रविद्यादिकं कर्म तांत्रिको विधिरुच्यते" ॥३॥
स्मृत्वा चोंकारगायत्रीं निबध्नीयाच्छिखां तथा। पुनराचम्य हृदयं बाहू स्कंधौ च संस्पृशेत् ॥१॥
क्षुते निष्ठीवने चैव दंतोच्छिष्टे तथाऽनृते। पतितानां च संभाषे दक्षिणं श्रवणं स्पृशेत् ॥२॥
अग्निरापश्च वेदाश्च सोमः सूर्योनऽलस्तथा। सर्वे नारद विप्रस्य कर्णे तिष्ठन्ति दक्षिणे ॥३॥
ततस्तु गत्वा नद्यादौ प्रातःस्नानं विशोधनम्। समाचरेन्मुनिश्रेष्ठ देहसंशुद्धिहेतवे ॥४॥
अत्यंतमलिनो देहो नवद्वारैर्मलं वहन्। सदाऽस्ते तच्छोधनाय प्रातःस्नानं विधीयते ॥५॥
अगम्यागमनात्पापं यच्च पापं प्रतिग्रहात्। रहस्याचरितं पापं मुच्यते स्नानकर्मणा ॥६॥
अस्नातस्य क्रियाः सर्वा भवंति विफला यतः। तस्मात्प्रातश्चरेत्स्नानं नित्यमेव दिने दिने ॥७॥
दर्भयुक्तश्चरेत्स्नानं तथा संध्याभिवंदनम्। सप्ताहं प्रातरस्नायी संध्याहीनस्त्रिभिर्दिनैः ॥८॥
द्वादशाहमनग्निः सन्द्विजः शूद्रत्वमाप्नुयात्। अल्पत्वाद्धोमकालस्य बहुत्वात्स्नानकर्मणः ॥९॥
प्रातन तु तथा स्नायाद्धोमकाले विगर्हितः। गायत्र्यास्तु परं नास्ति इह लोके परत्र च ॥१०॥

गायंतं त्रायते यस्माद्गायत्रीत्यभिधीयते । प्रणवेन तु संयुक्तां व्याहृतित्रयसंयुताम् ॥११॥
वायुं वायौ जयेद्विप्रः प्राणसंयमनत्रयात् । ब्राह्मणः श्रुतिसंपन्नः स्वधर्मनिरतः सदा ॥१२॥
स वैदिकं जपेन्मंत्रं लौकिकं न कदाचन । गोशृंगे सर्षपो यावत् तावद्येषां न स स्थिरः१३॥
न तारयंत्युभौ पक्षौ पितॄनेकोत्तरं शतम् । सगर्भो जपसंयुक्तस्त्वगर्भो ध्यानमात्रकः ॥१४॥
स्नानांगतर्पणं कृत्वा देवर्षिपितृतोषकम् । शुद्धे वस्त्रे परीधाय जलाद्बहिरुपागतः ॥१५॥
विभूतिधारणं कार्यं रुद्राक्षाणां च धारणम् । क्रमयोगेन कर्तव्यं सर्वदा जपसाधकैः ॥१६॥

रुद्राक्षान्कंठदेशे दशनपरिमितान्मस्तके विंशती द्वे
षट् षट् कर्णप्रदेशे करयुगलकृते द्वादश द्वादशैव ।
बाह्वोरिंदोः कलाभिर्नयनयुगकृते त्वेकमेकं शिखायां
वक्षस्यष्टाधिकं यः कलयति शतकं स स्वयं नीलकंठः ॥१७॥

बद्ध्वा स्वर्णेन रुद्राक्षं रजतेनाऽथवा मुने । शिखायां धारयेन्नित्यं कर्णयोर्वा समाहितः॥१८॥
यज्ञोपवीते हस्ते वा कंठे तुंदेऽथवा नरः । श्रीमत्पंचाक्षरेणैव प्रणवेन तथापि वा ॥१९॥
निर्व्याजभक्त्या मेधावी रुद्राक्षं धारयेन्मुदा । रुद्राक्षधारणं साक्षाच्छिवज्ञानस्य साधनम्॥२०॥
रुद्राक्षं यच्छिखायां तत्तारतत्त्वमिति स्मरेत् । कर्णयोरुभयोर्ब्रह्मन् देवं देवीं च भावयेत्॥२१॥
यज्ञोपवीते वेदांश्च तथा हस्ते दिशः स्मरेत् । कंठे सरस्वतीं देवीं पावकं चापि भावयेत्॥२२॥
सर्वाश्रमाणां वर्णानां रुद्राक्षाणां च धारणम् । कर्तव्यं मंत्रतः प्रोक्तं द्विजानां नान्यवर्णिनाम्२३॥
रुद्राक्षधारणाद्रुद्रो भवत्येव न संशयः । पश्यन्नपि निषिद्धांश्च तथा शृण्वन्नपि स्मरन्२४॥
जिघ्रन्नपि तथा चाश्नन्प्रलपन्नपि संततम् । कुर्वन्नपि सदा गच्छन्विसृजन्नपि मानवः॥२५॥
रुद्राक्षधारणादेव सर्वपापैर्न लिप्यते । अनेन भुक्तं देवेन भुक्तं यत्तु तथा भवेत् ॥२६॥
पीतं रुद्रेण तत्पीतं घ्रातं घ्रातं शिवेन तत् । रुद्राक्षधारणे लज्जा येषामस्ति महामुने ॥२७॥
तेषां नास्ति विनिर्मोक्षः संसाराज्जन्मकोटिभिः । रुद्राक्षधारिणं दृष्ट्वा परिवादं करोति यः ॥२८॥
उत्पत्तौ तस्य सांकर्यमस्त्येवेति विनिश्चयः । रुद्राक्षधारणादेव रुद्रो रुद्रत्वमाप्नुयात् ॥२९॥
मुनयः सत्यसंकल्पा ब्रह्मा ब्रह्मत्वमागतः । रुद्राक्षधारणाच्छ्रेष्ठं न किंचिदपि विद्यते ॥३०॥
रुद्राक्षधारिणे भक्त्या वस्त्रं धान्यं ददाति यः । सर्वपापविनिर्मुक्तः शिवलोकं स गच्छति ॥३१॥
रुद्राक्षधारिणं श्राद्धे भोजयेत विमोटतः । पितृलोकमवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा॥३२॥
रुद्राक्षधारिणः पादौ प्रक्षाल्याद्भिः पिबेन्नरः । सर्वपापविनिर्मुक्तः शिवलोके महीयते ॥३३॥
हारं वा कटकं वापि सुवर्णं वा द्विजोत्तमः । रुद्राक्षसहितं भक्त्या धारयन्रुद्रतामियात्॥३४॥
रुद्राक्षं केवलं वापि यत्र कुत्र महामते । समंत्रकं वा मंत्रेण रहितं भाववर्जितम् ॥३५॥

यो वा को वा नरो भक्त्या धारयेल्लज्जयाऽपि वा । सर्वपापविनिर्मुक्तः सम्यग्ज्ञानमवाप्नुयात् ॥३६॥
अहो रुद्राक्षमाहात्म्यं मया वक्तुं न शक्यते । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कुर्याद्रुद्राक्षधारणम् ॥३७॥

इति श्रीदेवीभागवते एकादशस्कंधे सदाचारवर्णने तृतीयोऽध्यायः ॥३॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

नारद उवाच

एवंभूतानुभावोऽयं रुद्राक्षो भवताऽनघ । वर्णितो महतां पूज्यः कारणं तत्र किं वद ॥ १ ॥

नारायण उवाच

एवमेव पुरा पृष्टो भगवान् गिरिशः प्रभुः । षण्मुखेन च रुद्रस्तं यदुवाच शृणुष्व तत् ॥ २ ॥

ईश्वर उवाच

शृणु षण्मुख तत्त्वेन कथयामि समासतः । त्रिपुरो नाम दैत्यस्तु पुराऽसीत्सर्वदुर्जयः ॥ ३ ॥
हतास्तेन सुराः सर्वे ब्रह्मविष्ण्वादिदेवताः । सर्वैस्तु कथिते तस्मिंस्तदाऽहं त्रिपुरं प्रति ॥ ४ ॥
अचिंतयं महाशस्त्रमघोराख्यं मनोरमम् । सर्वदेवमयं दिव्यं ज्वलंतं घोररूपि यत् ॥ ५ ॥
त्रिपुरस्य वधार्थाय देवानां तारणाय च । सर्वविघ्नोपशमनमघोरास्त्रमचिंतयम् ॥ ६ ॥
दिव्यवर्षसहस्रं तु चक्षुरुन्मीलितं मया । पश्चान्ममाकुलाक्षिभ्यः पतिता जलबिंदवः ॥ ७ ॥
तत्राश्रुबिंदुतो जाता महारुद्राक्षवृक्षकाः । ममाऽऽज्ञया महासेन सर्वेषां हितकाम्यया ॥ ८ ॥
बभूवुस्ते च रुद्राक्षा अष्टत्रिंशत्प्रभेदतः । सूर्यनेत्रसमुद्भूताः कपिला द्वादश स्मृताः ॥ ९ ॥
सोमनेत्रोत्थिताः श्वेतास्ते षोडशविधाः क्रमात् । वह्निनेत्रोद्भवाः कृष्णा दश भेदा भवंति हि ॥१०॥
श्वेतवर्णश्च रुद्राक्षो जातितो ब्राह्म उच्यते । क्षात्रो रक्तस्तथा मिश्रो वैश्यः कृष्णस्तु शूद्रकः ११॥
एकवक्त्रः शिवः साक्षाद्ब्रह्महत्यां व्यपोहति । द्विवक्त्रो देवदेव्यौ स्याद्द्विविधं नाशयेदघम् ॥१२॥
त्रिवक्त्रस्त्वनलः साक्षात्स्त्रीहत्यां दहति क्षणात् । चतुर्वक्त्रः स्वयं ब्रह्मा नरहत्यां व्यपोहति ॥१३॥
पंचवक्त्रः स्वयं रुद्रः कालाग्निर्नामनामतः । अभक्ष्यभक्षणोद्भूतैरगम्यागमनोद्भवैः ॥१४॥
मुच्यते सर्वपापैस्तु पंचवक्त्रस्य धारणात् । षड्वक्त्रः कार्त्तिकेयस्तु स धार्यो दक्षिणे करे ॥१५॥
ब्रह्महत्यादिभिः पापैर्मुच्यते नात्र संशयः । सप्तवक्त्रो महाभागो ह्यनंगो नाम नामतः ॥१६॥
तद्धारणान्मुच्यते हि स्वर्णस्तेयादिपातकैः । अष्टवक्त्रो महासेन साक्षाद्देवो विनायकः ॥१७॥
अन्नकूटं तूलकूटं स्वर्णकूटं तथैव च । दुष्टान्वयस्त्रियं वाऽथ संस्पृशंश्च गुरुस्त्रियम् ॥१८॥
एवमादीनि पापानि हंति सर्वाणि धारणात् । विघ्नास्तस्य प्रणश्यंति याति चांते परं पदम् ॥१९॥
भवंत्येते गुणाः सर्वे ह्यष्टवक्त्रस्य धारणात् । नववक्त्रो भैरवस्तु धारयेद्वामबाहुके ॥२०॥

भुक्तिमुक्तिप्रदः प्रोक्तो मम तुल्यबलो भवेत् । भ्रूणहत्यासहस्राणि ब्रह्महत्याशतानि च ॥२१॥
सद्यः प्रलयमायांति नववक्त्रस्य धारणात् । दशवक्त्रस्तु देवेशः साक्षाद्देवो जनार्दनः ॥२२॥
ग्रहाश्चैव पिशाचाश्च वेताला ब्रह्मराक्षसाः । पन्नगाश्चोपशाम्यंति दशवक्त्रस्य धारणात् ॥२३॥
वक्त्रैकादशरुद्राक्षो रुद्रैकादशकं स्मृतम् । शिखायां धारयेद्यो वै तस्य पुण्यफलं शृणु ॥२४॥
अश्वमेधसहस्रस्य वाजपेयशतस्य च । गवां शतसहस्रस्य सम्यग्दत्तस्य यत्फलम् ॥२५॥
तत्फलं लभते शीघ्रं वक्त्रैकादशधारणात् । द्वादशास्यस्य रुद्राक्षस्यैव कर्णे तु धारणात् ॥२६॥
आदित्यास्तोषिता नित्यं द्वादशास्ये व्यवस्थिताः । गोमेधे चाऽश्वमेधे च यत्फलं तदवाप्नुयात्॥२७॥
शृंगिणां शस्त्रिणां चैव व्याघ्रादीनां भयं नहि । न च व्याधिभयं तस्य नैव चाधिः प्रकीर्तितः ॥२८॥
न च किंचिद्भयं तस्य न च व्याधिः प्रवर्तते । न कुतश्चिद्भयं तस्य सुखी चैवेश्वरो भवेत् ॥२९॥
हस्त्यश्वमृगमार्जारसर्पमूषकदर्दुरान् । खरांश्च श्वशृगालांश्च हत्वा बहुविधानपि ॥३०॥
मुच्यते नात्र संदेहो वक्त्रद्वादशधारणात् । वक्त्रत्रयोदशो वत्स रुद्राक्षो यदि लभ्यते ॥३१॥
कार्त्तिकेयसमो ज्ञेयः सर्वकामार्थसिद्धिदः । रसो रसायनं चैव तस्य सर्वं प्रसिध्यति ॥३२॥
तस्यैव सर्वभोग्यानि नात्र कार्या विचारणा । मातरं पितरं चैव भ्रातरं वा निहंति यः ॥३३॥
मुच्यते सर्वपापेभ्यो धारणात्तस्य षण्मुख । चतुर्दशास्यो रुद्राक्षो यदि लभ्येत पुत्रक ॥३४॥
धारयेत्सततं मूर्ध्नि तस्य पिंडः शिवस्य तु । किं मुने बहुनोक्तेन वर्णनेन पुनः पुनः ॥३५॥
पूज्यते संततं देवैः प्राप्यते च परा गतिः । रुद्राक्ष एकः शिरसा धार्यो भक्त्या द्विजोत्तमैः॥३६॥
षड्विंशद्भिः शिरोमाला पंचाशद्धृदयेन तु । कलाक्षैर्बाहुवलये अर्काक्षैर्मणिबंधनम् ॥३७॥
अष्टोत्तरशतेनापि पंचाशद्भिः षडानन । अथवा सप्तविंशत्या कृत्वा रुद्राक्षमालिकाम्॥३८॥
धारणाद्वा जपाद्वापि ह्यनंतं फलमश्नुते । अष्टोत्तरशतैर्माला रुद्राक्षैर्धार्यते यदि ॥३९॥
क्षणे क्षणेऽश्वमेधस्य फलं प्राप्नोति षण्मुख । त्रिःसप्तकुलमुद्धृत्य शिवलोके महीयते ॥४०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कंधे चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

ईश्वर उवाच

लक्षणं जपमालायाः शृणु वक्ष्यामि षण्मुख । रुद्राक्षस्य मुखं ब्रह्मा बिंदू रुद्र इतीरितः ॥१॥
विष्णुः पुच्छं भवेच्चैव भोगमोक्षफलप्रदम् । पंचविंशतिभिश्चाक्षैः पंचवक्त्रैः सकंटकैः ॥२॥
रक्तवर्णैः सितैर्मिश्रैः कृतरंध्रविदर्भितैः । अक्षसूत्रं प्रकर्तव्यं गोपुच्छवलयाकृति ॥३॥
वक्त्रं वक्त्रेण संयोज्य पुच्छं पुच्छेन योजयेत् । मेरुमूर्ध्वमुखं कुर्यात्तदूर्ध्वं नागपाशकम् ॥४॥

एवं संग्रथितां मालां मंत्रसिद्धिप्रदायिनीम् । प्रक्षाल्य गंधतोयेन पंचगव्येन चोपरि ॥५॥
ततः शिवांभसाऽऽक्षाल्य ततो मंत्रगणान्न्यसेत् । स्पृष्ट्वा शिवास्त्रमंत्रेण कवचेनावगुंठयेत् ॥६॥
मूलमंत्रं न्यसेत्पश्चात्पूर्ववत्कारयेत्तथा । सद्योजातादिभिः प्रोक्ष्य यावदष्टोत्तरं शतम् ॥७॥
मूलमंत्रं समुच्चार्य शुद्धभूमौ निधाय च । तस्योपरि न्यसेत्सांबं शिवं परमकारणम् ॥८॥
प्रतिष्ठिता भवेन्माला सर्वकामफलप्रदा । यस्य देवस्य यो मंत्रस्तां तेनैवाभिपूजयेत् ॥९॥
मूर्ध्नि कंठेऽथवा कर्णे न्यसेद्वा जपमालिकाम् । रुद्राक्षमालया चैवं जप्तव्यं नियतात्मना ॥१०॥
कंठे मूर्ध्नि हृदि प्रांते कर्णे बाहुयुगेऽथवा । रुद्राक्षधारणं नित्यं भक्त्या परमया युतः ॥११॥
किमत्र बहुनोक्तेन वर्णनेन पुनः पुनः । रुद्राक्षधारणं नित्यं तस्मादेतत्प्रशस्यते ॥१२॥
स्नाने दाने जपे होमे वैश्वदेवे सुरार्चने । प्रायश्चित्ते तथा श्राद्धे दीक्षाकाले विशेषतः १३॥
अरुद्राक्षधरो भूत्वा यत्किंचित्कर्म वैदिकम् । कुर्वन्विप्रस्तु मोहेन नरके पतति ध्रुवम् ॥१४॥
रुद्राक्षं धारयेन्मूर्ध्नि कंठे सूत्रे करेऽथवा । सुवर्णमणिसंभिन्नं शुद्धं नान्यैर्धृतं शिवम् ॥१५॥
नाशुचिर्धारयेदक्षं सदा भक्त्यैव धारयेत् । रुद्राक्षतरुसंभूतवातोद्धूततृणान्यपि ॥१६॥
पुण्यलोकं गमिष्यंति पुनरावृत्तिदुर्लभम् । रुद्राक्षं धारयन्पापं कुर्वन्नपि च मानवः ॥१७॥
सर्वं तरति पाप्मानं जाबालश्रुतिराह हि । पशवो हि च रुद्राक्षधारणाद्याति रुद्रताम् ॥१८॥
किमु ये धारयंति स्म नरा रुद्राक्षमालिकाम् । रुद्राक्षः शिरसा ह्येको धार्यो रुद्रपरैः सदा ॥१९॥
ध्वंसनं सर्वदुःखानां सर्वपापविमोचनम् । व्याहरंति च नामानि ये शंभोः परमात्मनः २०॥
रुद्राक्षालंकृता ये च ते वै भागवतोत्तमाः । रुद्राक्षधारणं कार्यं सर्वश्रेयोर्थिभिर्नृभिः ॥२१॥
कर्णपाशे शिखायां च कंठे हस्ते तथोदरे । महादेवश्च विष्णुश्च ब्रह्मा तेषां विभूतयः ॥२२॥
देवाश्चान्ये तथा भक्त्या खलु रुद्राक्षधारिणः । गोत्रर्षयश्च सर्वेषां कूटस्था मूलरूपिणः ॥२३॥
तेषां वंशप्रसूताश्च मुनयः सकला अपि । श्रौतधर्मपराः शुद्धाः खलु रुद्राक्षधारिणः ॥२४॥
श्रद्धा न जायते साक्षाद्वेदसिद्धे विमुक्तिदे । बहूनां जन्मनामंते महादेवप्रसादतः ॥२५॥
रुद्राक्षधारणे वांछा स्वभावादेव जायते । रुद्राक्षस्य तु माहात्म्यं जाबालैरादरेण तु ॥२६॥
पठ्यते मुनिभिः सर्वैर्मया पुत्र तथैव च । रुद्राक्षस्य फलं चैव त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् ॥२७॥
फलस्य दर्शने पुण्यं स्पर्शात्कोटिगुणं भवेत् । शतकोटिगुणं पुण्यं धारणाल्लभते नरः ॥२८॥
लक्षकोटिसहस्राणि लक्षकोटिशतानि च । जपाच्च लभते नित्यं नात्र कार्या विचारणा ॥२९॥
हस्ते चोरसि कंठे च कर्णयोर्मस्तके तथा । रुद्राक्षं धारयेद्यस्तु स रुद्रो नात्र संशयः ॥३०॥
अवध्यः सर्वभूतानां रुद्रवद्वि चरेद्भुवि । सुराणामसुराणां च वंदनीयो यथा शिवः ॥३१॥
रुद्राक्षधारी सततं वंदनीयस्तथा नरैः । उच्छिष्टो वा विकर्मस्थो युक्तो वा सर्वपातकैः ३२॥

मुच्यते सर्वपापेभ्यो रुद्राक्षस्य तु धारणात् । कंठे रुद्राक्षमाबध्य श्वापि वा म्रियते यदि॥३३॥
सोऽपि मुक्तिमवाप्नोति किं पुनर्मानुषोऽपि सः । जपध्यानविहीनोपि रुद्राक्षं यदि धारयेत् ॥३४॥
सर्वपापविनिर्मुक्तः स याति परमां गतिम् । एकं वापि हि रुद्राक्षं कृत्वा यत्नेन धारयेत्३५॥
एकविंशतिमुद्धृत्य रुद्रलोके महीयते । अतः परं प्रवक्ष्यामि रुद्राक्षस्य पुनर्विधिम् ॥३६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कंधे पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

ईश्वर उवाच

महासेन कुशग्रंथिपुत्रा जीवादयः परे । रुद्राक्षस्य तु नैकोऽपि कलामर्हति षोडशीम् ॥१॥
पुरुषाणां यथा विष्णुर्ग्रहाणां च यथा रविः । नदीनां तु यथा गंगा मुनीनां कश्यपो यथा ॥२॥
उच्चैःश्रवा यथाऽश्वानां देवानामीश्वरो यथा । देवीनां तु यथा गौरी तद्वच्छ्रेष्ठमिदं भवेत् ॥३॥
नातः परतरं स्तोत्रं नातः परतरं व्रतम् । अक्षय्येषु च दानेषु रुद्राक्षस्तु विशिष्यते ॥४॥
शिवभक्ताय शांताय दद्याद्रुद्राक्षमुत्तमम् । तस्य पुण्यफलस्यांतं न चाहं वक्तुमुत्सहे ॥५॥
धृतरुद्राक्षकंठाय यस्त्वन्नं संप्रयच्छति । त्रिःसप्तकुलमुद्धृत्य रुद्रलोकं स गच्छति ॥६॥
यस्य भाले विभूतिर्न नांगे रुद्राक्षधारणम् । न शंभोर्भवने पूजा स विप्रः श्वपचाधमः ॥७॥
खादन्मांसं पिबन्मद्यं संगच्छन्नंत्यजानपि । पातकेभ्यो विमुच्येत रुद्राक्षे शिरसि स्थिते ॥८॥
सर्वयज्ञतपोदानवेदाभ्यासैश्च यत्फलम् । तत्फलं लभते सद्यो रुद्राक्षस्य तु धारणात् ॥९॥
वेदैश्चतुर्भिर्यत्पुण्यं पुराणपठनेन च । यत्तीर्थसेवनेनैव सर्वविद्यादिभिस्तथा ॥१०॥
तत्पुण्यं लभते सद्यो रुद्राक्षस्य तु धारणात् । प्रयाणकाले रुद्राक्षं बंधयित्वा म्रियेद्यदि ॥११॥
स रुद्रत्वमवाप्नोति पुनर्जन्म न विद्यते । रुद्राक्षं धारयेत्कंठे बाह्वोर्वा म्रियते यदि ॥१२॥
कुलैकविंशमुत्तार्य रुद्रलोके वसेन्नरः । ब्राह्मणो वापि चांडालो निर्गुणः सगुणोपि च॥१३॥
भस्मरुद्राक्षधारी यः स देवत्वं शिवं व्रजेत् । शुचिर्वाप्यशुचिर्वापि तथाऽभक्ष्यस्य भक्षकः ॥१४॥
म्लेच्छो वाप्यथ चांडालो युतो वा सर्वपातकैः । रुद्राक्षधारणादेव स रुद्रो नात्र संशयः ॥१५॥
शिरसा धारिते कोटिः कर्णयोर्दश कोटयः । शतकोटिर्गले बद्धो मूर्ध्नि कोटिसहस्रकम् ॥१६॥
अयुतं चोपवीते तु लक्षकोटिर्भुजे स्थिते । मणिबंधे तु रुद्राक्षो मोक्षसाधनकः परः ॥१७॥
रुद्राक्षधारको भूत्वा यत्किंचित्कर्म वैदिकम् । कुर्वन्विप्रः सदा भक्त्या महदाप्नोति तत्फलम् ॥
रुद्राक्षमालिकां कंठे धारयेद्भक्तिवर्जितः । पापकर्मा तु यो नित्यं स मुक्तः सर्वबंधनात्॥१९॥
रुद्राक्षार्पितचेता यो रुद्राक्षस्तेन वै धृतः । असौ माहेश्वरो लोके नमस्यः स तु लिंगवत्॥२०॥

अविद्यो वा सविद्यो वा रुद्राक्षस्य तु धारणात् । शिवलोकं प्रपद्येत कीकटे गर्दभो यथा ॥२१॥

स्कंद उवाच

रुद्राक्षान्संदधे देव गर्दभः केन हेतुना । कीकटे केन वा दत्तस्तद्ब्रूहि परमेश्वर ॥२२॥

श्रीभगवानुवाच

शृणु पुत्र पुरावृत्तं गर्दभो विंध्यपर्वते । धत्ते रुद्राक्षभारं तु वाहितः पथिकेन तु ॥२३॥
श्रांतोऽसमर्थस्तद्भारं वोढुं पतितवान्भुवि । प्राणैस्त्यक्तस्त्रिनेत्रस्तु शूलपाणिर्महेश्वरः ॥२४॥
मत्प्रसादान्महासेन मदंतिकमुपागतः । यावद्वक्त्रास्यसंख्यानं रुद्राक्षाणां सुदुर्लभम् २५॥
तावद्युगसहस्राणि शिवलोके महीयते । स्वशिष्येभ्यस्तु वक्तव्यं नाशिष्येभ्यः कदाचन २६॥
अभक्तेभ्योपि मूर्खेभ्यः कदाचिन्न प्रकाशयेत् । अभक्तो वाऽस्तु भक्तो वा नीचो नीचतरोऽपि वा ॥
रुद्राक्षान्धारयेद्यस्तु मुच्यते सर्वपातकैः । रुद्राक्षधारणं पुण्यं केन वा सदृशं भवेत् ॥२८॥
महाव्रतमिदं प्राहुर्मुनयस्तत्त्वदर्शिनः । सहस्रं धारयेद्यस्तु रुद्राक्षाणां धृतव्रतः ॥२९॥
तं नमंति सुराः सर्वे यथा रुद्रस्तथैव सः । अभावे तु सहस्रस्य बाह्वोः षोडश षोडश ॥३०॥
एकं शिखायां करयोर्द्वादश द्वादशैव तु । द्वात्रिंशत्कंठदेशे तु चत्वारिंशच्च मस्तके ॥३१॥
एकैकं कर्णयोः षट् षट् वक्षस्यष्टोत्तरं शतम् । यो धारयति रुद्राक्षान्रुद्रवत्स तु पूज्यते ॥३२॥
मुक्ताप्रवालस्फटिकरौप्यवैडूर्यकांचनैः । समेतान्धारयेद्यस्तु रुद्राक्षान्स शिवो भवेत् ॥३३॥
केवलानपि रुद्राक्षान्यद्यालस्याद्बिभर्ति यः । तं न स्पृशंति पापानि तमांसीव विभावसुम् ३४॥
रुद्राक्षमालया मंत्रो जप्तोऽनंतफलप्रदः । यस्यांगे नास्ति रुद्राक्ष एकोऽपि बहुपुण्यदः॥३५॥
तस्य जन्म निरर्थं स्यात्त्रिपुण्ड्ररहितं यथा । रुद्राक्षं मस्तके धृत्वा शिरःस्नानं करोति यः ॥३६॥
गंगास्नानफलं तस्य जायते नात्र संशयः । एकवक्त्रः पंचवक्त्र एकादशमुखाः परे ॥३७॥
चतुर्दशमुखाः केचिद्रुद्राक्षा लोकपूजिताः । भक्त्या संपूज्यते नित्यं रुद्राक्षः शंकरात्मकः॥३८॥
दरिद्रं वापि पुरुषं राजानं कुरुते भुवि । अत्र ते कथयिष्यामि पुराणं मतमुत्तमम् ॥३९॥
कोसलेषु द्विजः कश्चिद्गिरिनाथ इति श्रुतः । महाधनी च धर्मात्मा वेदवेदांगपारगः ॥४०॥
यज्ञकृद्दीक्षितस्तस्य तनयः सुंदराकृतिः । नानागुणनिधिः ख्यातस्तरुणः कामसुन्दरः ४१॥
गुरोः सुधिषणस्याथ पत्नीं मुक्तावलीमथ । मोहयामास रूपेण यौवनेन मदेन च ॥४२॥
संगतस्तु तया सार्धं कंचित्कालं ततो भिया । विषं ददौ च गुरवे येभे पश्चात्तु निर्भयः ॥४३॥
यदा माता पिता कर्म किंचिज्जानाति यत्क्षणे । मातरं पितरं चापि मारयामास तद्विषात् ॥४४॥
नानाविलासभोगैश्च जाते द्रव्यव्यये ततः । ब्राह्मणानां गृहे चौर्यं चकार स तदा खलः ॥४५॥
सुरापानमदोन्मत्तस्तदा ज्ञातिबहिष्कृतः । ग्रामान्निष्कासितः सर्वैस्तदा सोऽभूद्वनेचरः ४६॥

मुक्तावल्या तया सार्धं जगाम गहनं वनम् । मार्गे स्थितो द्रव्यलोभाज्जघान ब्राह्मणान्बहून् ४७॥
एवं बहुगते काले ममार स तदाऽधमः । नेतुं तं यमदूताश्च समाजग्मुः सहस्रशः ॥४८॥
शिवलोकाच्छिवगणास्तथैव च समागताः । तयोः परस्परं वादो बभूव गिरिजासुत ॥४९॥
यमदूतास्तदा प्रोचुः पुण्यमस्य किमस्ति हि । ब्रुवंतु सेवकाः शंभोर्यद्येनं नेतुमिच्छथ ॥५०॥
शिवदूतास्तदा प्रोचुरयं यस्मिन्स्थले मृतः । दशहस्तादधो भूमे रुद्राक्षस्तत्र चास्ति हि ॥५१॥
तत्प्रभावेन हे दूता नेष्यामः शिवसन्निधिम् । ततो विमानमारुह्य दिव्यरूपधरो द्विजः ॥५२॥
गतो गुणनिधिर्दूतैः सहितः शंकरालयम् । इति रुद्राक्षमाहात्म्यं कथितं तव सुव्रत ॥५३॥
एवं रुद्राक्षमहिमा समासात्कथितो मया । सर्वपापक्षयकरो महापुण्यफलप्रदः ॥५४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कंधे षष्ठोऽध्यायः ॥६॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

एवं नारद षड्वक्त्रो गिरिशेन विबोधितः । रुद्राक्षमहिमानं च ज्ञात्वाऽसीत्स कृतार्थकः ॥१॥
इत्थंभूतानुभावोऽयं रुद्राक्षो वर्णितो मया । सदाचारप्रसंगेन शृणु चान्यत्समाहितः ॥२॥
यथा रुद्राक्षमहिमा वर्णितोऽनंतपुण्यदः । लक्षणं मंत्रविन्यासं तथाऽहं वर्णयामि ते ॥३॥
लक्षं तु दर्शनात्पुण्यं कोटिस्तत्स्पर्शनाद्भवेत् । तस्य कोटिगुणं पुण्यं लभते धारणान्नरः ॥४॥
लक्षकोटिसहस्राणि लक्षकोटिशतानि च । तज्जपाल्लभते पुण्यं नरो रुद्राक्षधारणात् ॥५॥
रुद्राक्षाणां तु भद्राक्षधारणात्स्यान्महाफलम् । धात्रीफलप्रमाणं यच्छ्रेष्ठमेतदुदाहृतम् ॥६॥
बदरीफलमात्रं तु प्रोच्यते मध्यमं बुधैः । अधमं चणमात्रं स्यात्प्रतिज्ञैषा मयोदिता ॥७॥
ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चेति शिवाज्ञया । वृक्षाजाताः पृथिव्यां तु तज्जातीयाः शुभाक्षकाः॥
श्वेतास्तु ब्राह्मणा ज्ञेयाः क्षत्रिया रक्तवर्णकाः । पीता वैश्यास्तु विज्ञेयाः कृष्णाः शूद्राः प्रकीर्त्तिताः९
ब्राह्मणो बिभृयाच्छ्वेतान्रक्तान्राजा तु धारयेत् । पीतान्वैश्यस्तु बिभृयात्कृष्णाञ्छूद्रस्तु धारयेत्॥
समाः स्निग्धा दृढास्तद्वत्कंटकैः संयुताः शुभाः । कृमिदष्टाञ्छिन्नभिन्नान्कंटकै रहितांस्तथा ॥११॥
व्रणयुक्तानावृतांश्च षड्रुद्रद्राक्षांस्तु वर्जयेत् । स्वयमेव कृतद्वारो रुद्राक्षः स्यादिहोत्तमः ॥१२॥
यत्तु पौरुषयत्नेन कृतं तन्मध्यमं भवेत् । समान्स्निग्धान्दृढान्वृत्तान्क्षौमसूत्रेण धारयेत्१३॥
सर्वगात्रेषु साम्येन समानाऽतिविलक्षणा । निघर्षे हेमलेखाभा यत्र लेखा प्रदृश्यते ॥१४॥
तदक्षमुत्तमं विद्यात्स धार्यः शिवपूजकैः । शिखायामेकरुद्राक्षं त्रिंशद्वै शिरसा वहेत्॥१५॥
षट्त्रिंशच्च गले धार्या बाह्वोः षोडश षोडश । मणिबंधे द्वादशाक्षान्स्कंधे पंचाशतं भवेत्॥१६॥

अष्टोत्तरशतैर्मालोपवीतं च प्रकल्पयेत् । द्विसरं त्रिसरं वापि बिभृयात्कंठदेशतः ॥१७॥
कुंडले मुकुटे चैव कर्णिकाहारकेषु च । केयूरे कटके चैव कुक्षिवंशे तथैव च ॥१८॥
सुप्ते पीते सर्वकालं रुद्राक्षं धारयेन्नरः । त्रिशतं त्वधमं पंचशतं मध्यममुच्यते ॥१९॥
सहस्रमुत्तमं प्रोक्तं चैवं भेदेन धारयेत् । शिरसीशानमंत्रेण कर्णे तत्पुरुषेण च ॥२०॥
अघोरेण ललाटे तु तेनैव हृदयेऽपि च । अघोरबीजमंत्रेण करयोर्धारयेत्पुनः ॥२१॥
पंचाशदक्षग्रथितां वामदेवेन चोदरे । पंचब्रह्मभिरंगैश्चाप्येवं रुद्राक्षधारणम् ॥२२॥
ग्रथितान्मूलमंत्रेण सर्वानक्षांस्तु धारयेत् । एकवक्त्रस्तु रुद्राक्षः परतत्त्वप्रकाशकः ॥२३॥
परतत्त्वधारणाच्च जायते तत्प्रकाशनम् । द्विवक्त्रस्तु मुनिश्रेष्ठ अर्धनारीश्वरो भवेत् ॥२४॥
धारणादर्धनारीशः प्रीयते तस्य नित्यशः । त्रिवक्त्रस्त्वनलः साक्षात्स्त्रीहत्यां दहति क्षणात् ॥
त्रिमुखश्चैव रुद्राक्षोप्यग्नित्रयस्वरूपकः । तद्धारणाच्च हुतभुक्तस्य तुष्यति नित्यशः ॥२६॥
चतुर्मुखस्तु रुद्राक्षः पितामह एव रूपकः । तद्धारणान्महाश्रीमान्महदारोग्यमुत्तमम् ॥२७॥
महती ज्ञानसंपत्तिः शुद्धये धारयेन्नरः । पंचमुखस्तु रुद्राक्षः पंचब्रह्मस्वरूपकः ॥२८॥
तस्य धारणमात्रेण संतुष्यति महेश्वरः । षड्वक्त्रश्चैव रुद्राक्षः कार्तिकेयाधिदैवतः ॥२९॥
विनायकं चापि देवं प्रवदन्ति मनीषिणः । सप्तवक्त्रस्तु रुद्राक्षः सप्तमात्राधिदैवतः ॥३०॥
सप्ताश्वदैवतश्चैव मुनिसप्तकदैवतः । तद्धारणान्महाश्रीः स्यान्महदारोग्यमुत्तमम् ॥३१॥
महती ज्ञानसंपत्तिः शुचिर्वै धारयेन्नरः । अष्टवक्त्रस्तु रुद्राक्षोऽप्यष्टमात्राधिदैवतः ॥३२॥
वस्वष्टकप्रीतिकरो गंगाप्रीतिकरः शुभः । तद्धारणादिमे प्रीता भवेयुः सत्यवादिनः ॥३३॥
नववक्त्रस्तु रुद्राक्षो यमदेव उदाहृतः । तद्धारणाद्यमभयं न भवत्येव सर्वथा ॥३४॥
दशवक्त्रस्तु रुद्राक्षो दशाशादैवतः स्मृतः । दशाशाप्रीतिजनको धारणे नात्र संशयः ॥३५॥
एकादशमुखस्त्वक्षो रुद्रैकादशदैवतः । तमिंद्रदैवतं चाहुः सदा सौख्यविवर्धनम् ॥३६॥
रुद्राक्षो द्वादशमुखो महाविष्णुस्वरूपकः । द्वादशादित्यदैवश्च बिभर्त्येव हि तत्परः ॥३७॥
त्रयोदशमुखश्चाक्षः कामदः सिद्धिदः शुभः । तस्य धारणमात्रेण कामदेवः प्रसीदति ॥३८॥
चतुर्दशमुखश्चाक्षो रुद्रनेत्रसमुद्भवः । सर्वव्याधिहरश्चैव सर्वारोग्यप्रदायकः ॥३९॥
मद्यं मांसं च लशुनं पलांडु शिग्रुमेव च । श्लेष्मातकं विड्वराहं भक्षणे वर्जयेत्ततः ॥४०॥
ग्रहणे विषुवे चैव संक्रमे अयने तथा । दर्शे च पौर्णमासे च पुण्येषु दिवसेष्वपि ॥४१॥
रुद्राक्षधारणात्सद्यः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

तशुद्धिप्रकारं च कथयामि महामुने। मूलाधारात्समुत्थाय कुण्डलीं परदेवताम् ॥१॥
षुम्नामार्गमाश्रित्य ब्रह्मरंध्रगतां स्मरेत्। जीवं ब्रह्मणि संयोज्य हंसमंत्रेण साधकः ॥२॥
ादादिं जानुपर्यंतं चतुष्कोणं सवज्रकम्। लंबीजाढ्यं स्वर्णवर्णं स्मरेदवनिमण्डलम् ॥३॥
ान्वाद्या नाभिचंद्रार्धनिभं पद्मद्वयांकितम्। वंबीजयुक्तं श्वेताभमंभसो मंडलं स्मरेत् ॥४॥
ाभेर्हृदयपर्यन्तं त्रिकोणं स्वस्तिकान्वितम्। रंबीजेन युतं रक्तं स्मरेत्पावकमण्डलम् ॥५॥
दो भूमध्यपर्यंतं वृतं षड्बिंदुलांछितम्। यंबीजयुक्तं धूम्राभं नभस्वन्मंडलं स्मरेत् ॥६॥
ाब्रह्मरंध्रभूमध्याद्वृतं स्वच्छं मनोहरम्। हंबीजयुक्तमाकाशमंडलं च विचिंतयेत् ॥७॥
वंभूतानि संचिंत्य प्रत्येकं संविलापयेत्। भुवं जले जलं वह्नौ वह्निं वायौ नभस्यमुम् ॥८॥
वेलाप्य खमहंकारे महत्तत्वेऽप्यहंकृतिम्। महांतं प्रकृतौ मायामात्मनि प्रविलापयेत् ॥९॥
ुद्धसंविन्मयो भूत्वा चिंतयेत्पापपूरुषम्। वामकुक्षिस्थितं कृष्णमंगुष्ठपरिमाणकम् ॥१०॥
ह्महत्याशिरोयुक्तं कनकस्तेयबाहुकम्। मदिरापानहृदयं गुरुतल्पकटीयुतम् ॥११॥
ात्संसर्गिपदद्वंद्वमुपपातकमस्तकम्। खड्गचर्मधरं कृष्णमधोवक्त्रं सुदुःसहम् ॥१२॥
ायुबीजं स्मरन्वायुं संपूर्यैनं विशोषयेत्। स्वशरीरयुतं मंत्री वह्निबीजेन निर्दहेत् ॥१३॥
ुंभके परिजप्तेन ततः पापनरोद्भवम्। बहिर्भस्म समुत्सार्य वायुं बीजेन रेचयेत् ॥१४॥
ुधाबीजेन देहोत्थं भस्म संप्लावयेत्सुधीः। भूबीजेन घनीकृत्य भस्म तत्कनकांडवत् ॥१५॥
वशुद्धमुकुराकारं जपन्बीजं विहायसः। मूर्धादिपादपर्यंतान्यंगानि रचयेत्सुधीः ॥१६॥
ाकाशादीनि भूतानि पुनरुत्पादयेच्चितः। सोऽहंमंत्रेण चात्मानमानयेद्धृदयांबुजे ॥१७॥
ुण्डलीजीवमादाय परसंगात्सुधामयम्। संस्थाप्य हृदयांभोजे मूलाधारगतां स्मरेत् १८॥

रक्तांभोधिस्थपोतोल्लसदरुणसरोजाधिरूढा कराब्जैः
शूलं कोदण्डमिक्षूद्भवमणिगुणमप्यंकुशं पंचबाणान्।
विभ्राणासृक्कपालं त्रिनयनलसिता पीनवक्षोरुहाढ्या।
देवी बालार्कवर्णा भवतु सुखकरी प्राणशक्तिः परा नः ॥१९॥

वं ध्यात्वा प्राणशक्तिं परमात्मस्वरूपिणीम्। विभूतिधारणं कार्यं सर्वाधिकृतिसिद्धये ॥२०॥
वेभूतेर्विस्तरं वक्ष्ये धारणे च महाफलम्। श्रुतिस्मृतिप्रमाणोक्तं भस्मधारणमुत्तमम् ॥२१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धेऽष्टमोऽध्यायः ॥८॥

अथ नवमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

इदं शिरोव्रतं चीर्णं विधिवद्यैर्द्विजातिभिः । तेषामेव परां विद्यां वदेदज्ञानबाधिकाम् ॥ १ ॥
विधिवच्छ्रद्धया सार्धं न चीर्णं यैः शिरोव्रतम् । श्रौतस्मार्तसमाचारस्तेषामनुपकारकः ॥ २ ॥
शिरोव्रतसमाचारादेव ब्रह्मादिदेवताः । देवता अभवन्विद्वन् खलु नान्येन हेतुना ॥ ३ ॥
शिरोव्रतस्य माहात्म्यं पूर्वैः पूर्वतरं कृतम् । ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च देवताः सकला अपि ॥४॥
सर्वपातकयुक्तोऽपि मुच्यते सर्वपातकैः । शिरोव्रतमिदं येन चरितं विधिवद्बुध ॥ ५ ॥
शिरोव्रतमिदं नाम शिरस्याथर्वणश्रुतेः । यदुक्तं तद्धि नैवान्यत्तत्तु पुण्येन लभ्यते ॥ ६ ॥
शाखाभेदेषु नामानि व्रतस्यास्य विभेदतः । पठ्यंते मुनिशार्दूल शाखास्वेकव्रतं हि तत् ॥७॥
सर्वशाखासु वस्त्वेकं शिवाख्यं सत्यचिद्घनम् । तथा तद्विषयं ज्ञानं तथैव च शिरोव्रतम् ॥ ८ ॥
शिरोव्रतविहीनस्तु सर्वधर्मविवर्जितः । अपि सर्वासु विद्यासु सोऽधिकारी न संशयः॥९॥
शिरोव्रतमिदं कार्यं पापकांतारदाहकम् । साधनं सर्वविद्यानां यतस्तत्सम्यगाचरेत् ॥१०॥
श्रुतिराथर्वणी सूक्ष्मा सूक्ष्मार्थस्य प्रकाशिनी । यदुवाच व्रतं प्रीत्या तन्नित्यं सम्यगाचरेत् ॥११॥
अग्निरित्यादिभिर्मंत्रैः षड्भिः शुद्धेन भस्मना । सर्वांगोद्धूलनं कुर्याच्छिरोव्रतसमाह्वयम् ॥१२॥
एतच्छिरोव्रतं कुर्यात्संध्याकालेषु सादरम् । यावद्विद्योदयस्तावत्तस्य विद्या खलूत्तमा ॥१३॥
द्वादशाब्दमथाब्दं वा तदर्धं च तदर्धकम् । प्रकुर्याद्द्वादशाहं वा संकल्पेन शिरोव्रतम्॥१४॥
शिरोव्रतेन यः स्नातस्तं तु नोपदिशेत्तु यः । तस्य विद्या विनष्टा स्यान्निर्घृणः स गुरुः खलु ॥
ब्रह्मा विद्यागुरुः साक्षान्मुनिः कारुणिकः खलु। यथा सर्वेश्वरः श्रीमान्मृदुः कारुणिकः खलु ॥
जन्मांतरसहस्रेषु नरा ये धर्मचारिणः । तेषामेव खलु श्रद्धा जायते न कदाचन ॥१७॥
प्रत्युताज्ञानबाहुल्याद्द्वेष एव विजायते । अतः प्रद्वेषयुक्तस्य न भवेदात्मवेदनम् ॥१८॥
ब्रह्मविद्योपदेशस्य साक्षादेवाधिकारिणः । त एव नेतरे विद्वन्ये तु स्नाता शिरोव्रतैः ॥१९॥
व्रतं पाशुपतं चीर्णं यैर्द्विजैरादरेण तु । तेषामेवोपदेष्टव्यमिति वेदानुशासनम् ॥२०॥
यः पशुस्तत्पशुत्वं च व्रतेनानेन संत्यजेत् । तान्हत्वा न स पापीयान्भवेद्वेदांतनिश्चयः ॥२१॥
त्रिपुण्ड्धारणं प्रोक्तं जाबालैरादरेण तु । त्रियंबकेन मंत्रेण सतारेण शिवेन च ॥२२॥
त्रिपुंड्ं धारयेन्नित्यं गृहस्थाश्रममाश्रितः । ओंकारेण त्रिरुक्तेन सहंसेन त्रिपुंड्रकम् ॥२३॥
धारयेद्भिक्षुको नित्यमिति जाबालिकी श्रुतिः । त्रियंबकेन मंत्रेण प्रणवेन शिवेन च ॥२४॥
गृहस्थश्च वनस्थश्च धारयेच्च त्रिपुंड्रकम् । मेधावीत्यादिना वाऽपि ब्रह्मचारी दिने दिने ॥२५॥
भस्मना सजलेनाऽपि धारयेच्च त्रिपुंड्रकम् । ब्राह्मणो विधिनोत्पन्नस्त्रिपुंड्भस्मनैव तु ॥२६॥

ललाटे धारयेन्नित्यं तिर्यग्भस्मावगुंठनम् ।
"महादेवस्य संबंधात्तद्धर्मेऽप्यस्ति संगतिः ।"
सम्यक् त्रिपुंड्रधर्मं च ब्राह्मणो नित्यमाचरेत् ॥२७॥

आदिब्राह्मणभूतेन त्रिपुंड्रं भस्मना धृतम् । यतोऽत एव विप्रस्तु त्रिपुंड्रं धारयेत्सदा ॥२८॥
भस्मना वेदसिद्धेन त्रिपुंड्रदेहगुंठनम् । रुद्रलिंगार्चनं वाऽपि मोहतोऽपि च न त्यजेत् ॥
त्रियंबकेन मंत्रेण सतारेण तथैव च । पंचाक्षरेण मंत्रेण प्रणवेन तथैव च ॥३०॥
ललाटे हृदये चैव दोर्द्वंद्वे च महामुने । त्रिपुंड्रं धारयेन्नित्यं संन्यासाश्रममाश्रितः ॥३१॥
त्रियायुषेण मंत्रेण मेधावीत्यादिनाऽथवा । गौणेन भस्मना धार्यं त्रिपुंड्रं ब्रह्मचारिणा ॥३२॥
नमोंतेन शिवेनैव शूद्रः शुश्रूषणे रतः । उद्धूलनं त्रिपुण्ड्रं च नित्यं भक्त्या समाचरेत् ॥
अन्येषामपि सर्वेषां विना मंत्रेण सुव्रत । उद्धूलनं त्रिपुण्डं च कर्तव्यं भक्तितो मुने ॥३४॥
भूत्यैवोद्धूलनं तिर्यक् त्रिपुंड्रस्य च धारणम् । वरेण्यं सर्वधर्मेभ्यस्तत्त्वान्नित्यं समाचरेत् ॥३५॥
भस्माग्निहोत्रजं वाऽथ विरजाग्निसमुद्भवम् । आदरेण समादाय शुद्धे पात्रे निधाय तत् ॥३६॥
प्रक्षाल्य पादौ हस्तौ च द्विराचम्य समाहितः । गृहीत्वा भस्म तत्पंचब्रह्ममंत्रैः शनैः शनैः ॥३७॥
प्राणायामत्रयं कृत्वा अग्निरित्यादिमंत्रितम् । तैरेव सप्तभिर्मंत्रैस्त्रिवारमभिमंत्रयेत् ॥३८॥
ओमापोज्योतिरित्युक्त्वा ध्यात्वा मंत्रानुदीरयेत् । सितेन भस्मना पूर्वं समुद्धूल्य शरीरकम् ३९॥
विपापो विरजो मर्त्यो जायते नात्र संशयः । ततो ध्यात्वा महाविष्णुं जगन्नाथं जलाधिपम् ॥
संयोज्य भस्मना तोयमग्निरित्यादिभिः पुनः । विमृज्य सांबं ध्यात्वा च समुद्धूल्योर्ध्वमस्तकम् ४१॥
ते च भावनया ब्राह्मभूतेन सितभस्मना । ललाटवक्षःस्कंधेषु स्वाश्रमोचितमंत्रतः ॥४२॥
मध्यमानामिकांगुष्ठैरनुलोमविलोमतः । त्रिपुंड्रं धारयेन्नित्यं त्रिकालेष्वपि भक्तितः ॥४३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्दे नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

अथ दशमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

आग्नेयं गौणमज्ञानध्वंसकं ज्ञानसाधकम् । गौणं नानाविधं विद्धि ब्रह्मन्ब्रह्मविदांवर ॥१॥
अग्निहोत्राग्निजं तद्वद्विरजानलजं मुने । औपासनसमुत्पन्नं समिदग्निसमुद्भवम् ॥२॥
पचनाग्निसमुत्पन्नं दावानलसमुद्भवम् । त्रैवर्णिकानां सर्वेषामग्निहोत्रसमुद्भवम् ॥३॥
विरजानलजं चैव धार्यं भस्म महामुने । औपासनसमुत्पन्नं गृहस्थानां विशेषतः ॥४॥
समिदग्निसमुत्पन्नं धार्यं वै ब्रह्मचारिणा । शूद्राणां श्रोत्रियागारपचनाग्निसमुद्भवम् ॥५॥

अन्येषामपि सर्वेषां धार्यं दावानलोद्भवम् । कालश्चित्रा पौर्णमासी देशः स्वीयः परिग्रहः ॥६॥
क्षेत्रारामाद्यरण्यं वा प्रशस्तः शुभलक्षणः । तत्र पूर्वत्रयोदश्यां सुस्नातः सुकृताग्निकः ॥७॥
अनुज्ञाप्य स्वमाचार्यं संपूज्य प्रणिपत्य च । पूजां वैशेषिकीं कृत्वा शुक्लांबरधरः स्वयम् ॥८॥
शुद्धयज्ञोपवीती च शुक्लमाल्यानुलेपनः । दर्भासने समासीनो दर्भमुष्टिं प्रगृह्य च ॥९॥
प्राणायामत्रयं कृत्वा प्राङ्मुखो वाप्युदङ्मुखः। ध्यात्वा देवं च देवीं च तद्विज्ञापनवर्त्मना ॥१०॥
व्रतमेतत्करोमीति भवेत्संकल्पदीक्षितः । यावच्छरीरपातं वा द्वादशाब्दमथाऽपि वा ॥११॥
तदर्धं वा तदर्धं वा मासद्वादशकं तु वा । तदर्धं वा तदर्धं वा मासमेकमथापि वा ॥१२॥
दिनद्वादशकं वाऽपि दिनषट्कमथापि वा । तदर्धं दिनमेकं वा व्रतसंकल्पनावधि ॥१३॥
अग्निमाधाय विधिवद्विरजाहोमकारणात् । हुत्वाऽऽज्येन समिद्भिश्च चरुणा च यथाविधि॥१४॥
पूताहात्पुरतो भूयस्तत्त्वानां शुद्धिमुद्दिशन् । जुहुयान्मूलमंत्रेण तैरेव समिदादिभिः ॥१५॥
तत्त्वान्येतानि मे देहे शुध्यंतामित्यनुस्मरन् । पश्चाद्भूतादितन्मात्रः पंचकर्मेंद्रियाणि च ॥१६॥
ज्ञानकर्मविभेदेन पंच पंचविभागशः । त्वगादि धातवः सप्त पंच प्राणादिवायवः ॥१७॥
मनोबुद्धिरहंकारो गुणाः प्रकृतिपूरुषौ । रागो विद्या कला चैव नियतिः काल एव च ॥१८॥
माया च शुद्धविद्या च महेश्वरसदाशिवौ । शक्तिश्च शिवतत्त्वं च तत्त्वानि क्रमशो विदुः॥१९॥
मंत्रैस्तु विरजैर्हुत्वा होताऽसौ विरजो भवेत् । अथ गोमयमादाय पिंडीकृत्याभिमंत्र्य च ॥२०॥
न्यस्याग्नौ तं च संरक्ष्य दिने तस्मिन्हविष्यभुक् । प्रभाते च चतुर्दश्यां कृत्वा सर्वं पुरोदितम्॥२१॥
तस्मिन्दिने निराहारः कालशेषं समापयेत् । प्रातः पर्वणि चाप्येवं कृत्वा होमावसानतः ॥२२॥
उपसंहृत्य रुद्राग्निं गृहीत्वा भस्म यत्नतः । ततश्च जटिलो मुंडः शिखैकजट एव च ॥२३॥
भूत्वा स्नात्वा पुनर्वीतलज्जश्चेत्स्याद्दिगंबरः । अन्यः काषायवसनश्चर्मचीरांबरोऽथ वा ॥२४॥
एकांबरो बल्कलवान्भवेद्दंडी च मेखली । प्रक्षाल्य चरणौ पश्चाद्द्विराचम्याऽऽत्मनस्तनुम् ॥
संकलीकृत्य तद्भस्म विरजानलसंभवम् । अग्निरित्यादिभिर्मन्त्रैः षड्भिराथर्वणैः क्रमात् ॥
विमृज्यांगानि मूर्धादिचरणांतं च तैः स्पृशेत् । ततस्तेन क्रमेणैव समुद्धूल्य च भस्मना ॥२७॥
सर्वांगोद्धूलनं कुर्यात्प्रणवेन शिवेन वा । ततश्च पुंड्रं रचयेत्त्रियायुषसमाह्वयम् ॥२८॥
शिवभावं समागम्य शिवभावमथाचरेत् । कुर्यात्त्रिसंध्यमप्येवमेतत्पाशुपतं व्रतम् ॥२९॥
भुक्तिमुक्तिप्रदं चैव पशुत्वं विनिवर्तयेत् । तत्पशुत्वं परित्यज्य कृत्वा पाशुपतं व्रतम् ॥३०॥
पूजनीयो महादेवो लिंगमूर्तिः सदाशिवः । भस्मस्नानं महापुण्यं सर्वसौख्यकरं परम् ॥३१॥
आयुष्यं बलमारोग्यं श्रीपुष्टिवर्धनं यतः । रक्षार्थं मंगलार्थं च सर्वसंपत्समृद्धये ॥३२॥
भस्मस्निग्धमनुष्याणां महामारीभयं न च । शांतिकं पौष्टिकं भस्म कामदं च त्रिधा भवेत्॥३३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥१०॥

अथ एकादशोऽध्यायः

नारद उवाच

त्रिविधत्वं कथं चास्य भस्मनः परिकीर्तितम् । एतत्कथय मे देव महत्कौतूहलं मम ॥१॥

नारायण उवाच

त्रिविधत्वं प्रवक्ष्यामि देवर्षे भस्मनः शृणु । महापापक्षयकरं महाकीर्तिकरं परम् ॥२॥
गोमयं योनिसंबद्धं तद्धस्तेनैव गृह्यते । ब्राह्मैर्मंत्रैस्तु संदग्धं तच्छांतिकृदिहोच्यते ॥३॥
सावधानस्तु गृह्णीयान्नरो वै गोमयं तु यत् । अंतरिक्षे गृहीत्वा तत्षडंगेन दहेदतः ॥४॥
पौष्टिकं तत्समाख्यातं कामदं च ततः शृणु । प्रसादेन दहेदेतत्कामदं भस्म कीर्तितम् ॥५॥
प्रातरुत्थाय देवर्षे भस्मव्रतपरः शुचिः । गवां गोष्ठेषु गत्वा तु नमस्कृत्वा तु गोकुलम्॥६॥
गवां वर्णानुरूपाणां गृह्णीयाद्गोमयं शुभम् । ब्राह्मणस्य च गौः श्वेता रक्ता गौः क्षत्रियस्य च॥
पीतवर्णा तु वैश्यस्य कृष्णा शूद्रस्य कथ्यते । पौर्णमास्याममावास्यामष्टम्यां वा विशुद्धधीः ।८।
प्रासादेन तु मंत्रेण गृहीत्वा गोमयं शुभम् । हृदयेन तु मंत्रेण पिंडीकृत्य तु गोमयम् ॥९॥
रविरश्मिसुसंतप्तं शुचौ देशे मनोहरे । तुषेण वा बुसैर्वापि प्रासादे न तु निक्षिपेत्॥१०॥
अरण्युद्भवमग्निं वा श्रोत्रियागारजं तु वा । तदग्नौ विन्यसेत्तं च शिवबीजेन मंत्रतः ॥११॥
गृह्णीयादथ तत्राग्निकुंडाद्भस्म विचक्षणः । नवं पात्रं समादाय प्रसादेन तु निक्षिपेत्॥१२॥
केतकी पाटली तद्वदुशीरं चंदनं तथा । नानासुगंधिद्रव्याणि काश्मीरप्रभृतीनि च ॥१३॥
निक्षिपेत्तत्र पात्रे तु सद्योमंत्रेण शुद्धधीः । जलस्नानं पुरा कृत्वा भस्मस्नानमतः परम्॥१४॥
जलस्नाने त्वशक्तश्च भस्मस्नानं समाचरेत् । प्रक्षाल्य पादौ हस्तौ च शिरश्चेशानमंत्रतः॥१५॥
समुद्धूल्य ततः पश्चादाननं तत्पुरुषेण तु । अघोरेण तु हृदयं नाभिं वामेन तत्परम् ॥१६॥
सद्योमंत्रेण सर्वांगं समुद्धूल्य विचक्षणः । पूर्ववस्त्रं परित्यज्य शुद्धवस्त्रं परिग्रहेत् ॥१७॥
प्रक्षाल्य पादौ हस्तौ च पश्चादाचमनं चरेत् । भस्मनोद्धूलनाभावे त्रिपुंड्रं तु विधीयते ॥१८॥
मध्याह्नात्प्राग्जलैर्युक्तं परतो जलवर्जितम् । तर्जन्यनामिकामध्यैस्त्रिपुंड्रं च समाचरेत् ॥१९॥
मूर्ध्नि चैव ललाटे च कर्णे कंठे तथैव च । हृदये चैव बाह्वोश्च न्यासस्थानं हि चोच्यते२०॥
पंचांगुलैर्न्यसेन्मूर्ध्नि प्रासादेन तु मंत्रतः । त्र्यंगुलैर्विन्यसेद्भाले शिरोमंत्रेण देशिकः ॥२१॥
सव्येन दक्षिणे कर्णे वामदेवेन वामतः । अघोरेण तु कंठे च मध्यांगुल्या स्पृशेद्गुदम्२२॥
हृदयं हृदयेनैव त्रिभिरंगुलिभिः स्पृशेत् । विन्यसेद्दक्षिणे बाहौ शिखामंत्रेण देशिकः॥२३॥
वामबाहौ न्यसेद्धीमान्कवचेन त्रियंगुलैः । मध्येन संस्पृशेन्नाभ्यामीशान इति मंत्रतः॥२४॥
ब्रह्मविष्णुमहेशानास्तिस्रो रेखा इति स्मृताः । आद्यो ब्रह्मा ततो विष्णुस्तदूर्ध्वं तु महेश्वरः२५॥

एकांगुलेन न्यस्तं यदीश्वरस्तत्र देवता। शिरोमध्ये स्वयं ब्रह्मा ईश्वरस्तु ललाटके ॥२६॥
कर्णयोरश्विनौ देवौ गणेशस्तु गले तथा। क्षत्रियश्च तथा वैश्यः शूद्रश्चोद्धूलनं त्यजेत्॥२७॥
सर्वेषामंत्यजातीनां मंत्रेण रहितं भवेत्। "अदीक्षितं मनुष्याणामपि मंत्रं विना भवेत्" ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशकन्धे एकादशोऽध्यायः ॥११॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच।

देवर्षे शृणु तत्सर्वं भस्मोद्धूलनजं फलम्। सरहस्यविधानं च सर्वकामफलप्रदम् ॥१॥
कपिलायाः शकृत्स्वच्छं गृहीत्वा गगने पतत्। न क्लिन्नं नापि कठिनं न दुर्गंधं न चोषितम् २॥
उपर्यधः परित्यज्य गृह्णीयात्पतितं यदि। पिंडीकृत्य शिवाग्न्यादौ तत्क्षिपेन्मूलमंत्रितम्॥३॥
आदाय वाससाच्छाद्य भस्माधाने विनिक्षिपेत्। सुकृते सुदृढे शुद्धे क्षालिते प्रोक्षिते शुभे ॥४॥
विन्यस्य मंत्री मंत्रेण पात्रे भस्म विनिक्षिपेत्। तैजसं दारवं चाथ मृन्मयं चैलमेव च ॥५॥
अन्यद्वा शोभनं शुद्धं भस्माधारं प्रकल्पयेत्। क्षौमे चैवातिशुद्धं वा घनवद्भस्म निक्षिपेत्६॥
प्रस्थितो भस्म गृह्णीयात्स्वयं चानुचरोपि वा। न चायुक्तकरे दद्यान्न चाशुचितले क्षिपेत्॥७॥
न संस्पृशेत्तु नीचांगैर्नक्षिपेन्न च लंघयेत्। तस्माद्भसितमादाय विनियुंजीत मंत्रितम् ॥८॥
विभूतिधारणविधिः स्मृतिप्रोक्तो मयेरितः। यदीयाचरणेनैव शिवतुल्यो न संशयः ॥९॥
शैवैः संपादितं भस्म वैदिकैः शिवसन्निधौ। भक्त्या परमया ग्राह्यं प्रार्थयित्वा तु पूजयेत् १०॥
तंत्रोक्तवर्त्मना सिद्धं भस्म तांत्रिकपूजकैः। यत्र कुत्रापि दत्तं चेत्तद्ग्राह्यं नैव वैदिकैः ११॥
शूद्रैः कापालिकैर्वाथ पाखंडैरपरैस्तु तत्। त्रिपुण्ड्रं धारयेद्भक्त्या मनसाऽपि न लंघयेत् ॥
श्रुत्या विधीयते यस्मात्तत्यागी पतितो भवेत्। त्रिपुण्ड्रधारणं भक्त्या तथा देहावगुंठनम् १३॥
द्विजः कुर्याद्धि मंत्रेण तत्यागी पतितो भवेत्। उद्धूलनं त्रिपुण्ड्रं च भक्त्या नैवाचरंति ये १४॥
तेषां नास्ति विनिर्मोक्षः संसाराज्जन्मकोटिभिः। येन भस्मोक्तमार्गेण धृतं न मुनिपुंगव ॥१५॥
तस्य विद्धि मुने जन्म निष्फलं सौकरं यथा। येषां वपुर्मनुष्याणां त्रिपुंड्रेण विना स्थितम् १६॥
श्मशानसदृशं तत्स्यान्न प्रेक्ष्यं पुण्यकृज्जनैः। धिग्भस्मरहितं भालं धिग्ग्राममशिवालयम् १७॥
धिगनीशार्चनं जन्म धिग्विद्यामशिवाश्रयाम्। त्रिपुण्ड्रं ये विनिंदंति निंदंति शिवमेव ते ॥१८॥
धारयन्ति च ये भक्त्या धारयन्ति तमेव ते। यथा कृशानुरहितो भूधरो न विराजते ॥१९॥
अशेषसाधनेऽप्येवं भस्महीनं शिवार्चनम्। उद्धूलनं त्रिपुण्ड्रं च श्रद्धया नाचरंति ये ॥२०॥
तैः पूर्वाचरितं सर्वं विपरीतं भवेदपि। भस्मना वेदमंत्रेण त्रिपुण्ड्रस्य च धारणम् २१॥

विना वेदोचिताचारं स्मार्तस्यानर्थकारणम् । कृतं स्यादकृतं तेन श्रुतमप्यश्रुतं भवेत् ॥२२॥
अधीतमनधीतं च त्रिपुण्ड्रं यो न धारयेत् । वृथा वेदा वृथा यज्ञा वृथा दानं वृथा तपः २३॥
वृथा व्रतोपवासेन त्रिपुण्ड्रं यो न धारयेत् । भस्मधारणकं त्यक्त्वा मुक्तिमिच्छति यः पुमान् ॥
विषपानेन नित्यत्वं कुरुते ह्यात्मनो हि सः । स्रष्टा सृष्टिच्छलेनाह त्रिपुण्ड्रस्य च धारणम् ॥
ससर्ज स ललाटं हि तिर्यगूर्ध्वं न वर्तुलम् । तिर्यग्रेखाः प्रदृश्यन्ते ललाटे सर्वदेहिनाम् २६॥
तथापि मानवा मूर्खा न कुर्वंति त्रिपुण्ड्रकम् । न तद्ध्यानं न तन्मोक्षं न तज्ज्ञानं न तत्तपः २७॥
विना तिर्यक्त्रिपुण्ड्रं च विप्रेण यदनुष्ठितम् । वेदस्याध्ययने शूद्रो नाधिकारी यथा भवेत् २८॥
त्रिपुण्ड्रेण विना विप्रो नाधिकारी शिवार्चने । प्राङ्मुखश्चरणौ हस्तौ प्रक्षाल्याचम्य पूर्ववत् ॥
प्राणानायम्य संकल्प्य भस्मस्नानं समाचरेत् । आदाय भसितं शुद्धमग्निहोत्रसमुद्भवम् ॥३०॥
ईशानेन तु मंत्रेण स्वमूर्धानि विनिक्षिपेत् । तत आदाय तद्भस्म मुखे च पुरुषेण तु ॥३१॥
अघोराख्येण हृदये गुह्ये वामाह्वयेन च । सद्योजाताभिधानेन भस्म पादद्वये क्षिपेत् ३२॥
सर्वांगं प्रणवेनैव मंत्रेणोद्धूलनं ततः । एतदाग्नेयकं स्नानमुदितं परमर्षिभिः ॥३३॥
सर्वकर्मसमृद्ध्यर्थं कुर्यादादाविदं बुधः । ततः प्रक्षाल्य हस्तादीनुपस्पृश्य यथाविधि ॥३४॥
तिर्यक्त्रिपुंड्रं विधिना ललाटे हृदये गले । पंचभिर्ब्रह्मभिर्वापि कृतेन भसितेन च ॥३५॥
धृतमेतत्त्रिपुण्ड्रं स्यात्सर्वकर्मसु पावनम् । शूद्रैरंत्यजहस्तस्थं न धार्यं भस्म च क्वचित् ॥
भस्मना साग्निहोत्रेण लिप्तः कर्म समाचरेत् । अन्यथा सर्वकर्माणि न फलंति कदाचन ॥३७॥
सत्यं शौचं जपो होमस्तीर्थं देवादिपूजनम् । तस्य व्यर्थमिदं सर्वं यस्त्रिपुण्ड्रं न धारयेत् ३८॥
त्रिपुण्ड्रधृग्विप्रवरो यो रुद्राक्षधरः शुचिः । स हंति रोगदुरितव्याधिदुर्भिक्षतस्करान् ॥३९॥
समाप्नोति परं ब्रह्म यतो नावर्तते पुनः । स पंक्तिपावनः श्राद्धे पूज्यो विप्रैः सुरैरपि ॥४०॥
श्राद्धे यज्ञे जपे होमे वैश्वदेवे सुरार्चने । धृतत्रिपुण्ड्रः पूतात्मा मृत्युं जयति मानवः ४१॥
भस्मधारणमाहात्म्यं भूयोऽपि कथयामि ते ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

महापातकसंघाश्च पातकान्यपराण्यपि । नश्यंति मुनिशार्दूल सत्यं सत्यं न चान्यथा १॥
एकं भस्म धृतं येन तस्य पुण्यफलं शृणु । यतीनां ज्ञानदं प्रोक्तं वनस्थानां विरक्तिदम् ॥२॥
गृहस्थानां मुने तद्वद्धर्मवृद्धिकरं तथा । ब्रह्मचर्याश्रमस्थानां स्वाध्यायप्रदमेव च ॥३॥

शूद्राणां पुण्यदं नित्यमन्येषां पापनाशनम् । भस्मनोद्धूलनं चैव तथा तिर्यक् त्रिपुंड्रकम् ॥४॥
रक्षार्थं सर्वभूतानां विधत्ते वैदिकी श्रुतिः । भस्मनोद्धूलनं चैव तथा तिर्यक् पुण्ड्रकम् ॥५॥
यज्ञत्वेनैव सर्वेषां विधत्ते वैदिकी श्रुतिः । भस्मनोद्धूलनं चैव तथा तिर्यक् त्रिपुंड्रकम् ॥६॥
सर्वधर्मतया तेषां विधत्ते वैदिकी श्रुतिः । भस्मनोद्धूलनं चैव तथा तिर्यक् त्रिपुंड्रकम् ॥७॥
माहेश्वराणां लिंगार्थं विधत्ते वैदिकी श्रुतिः । भस्मनोद्धूलनं चैव तथा तिर्यक् त्रिपुंड्रकम् ८॥
विज्ञानार्थं च सर्वेषां विधत्ते वैदिकी श्रुतिः । शिवेन विष्णुना चैव ब्रह्मणा वज्रिणा तथा॥९॥
हिरण्यगर्भेण तदवतारैर्वरुणादिभिः । देवताभिर्धृतं भस्म त्रिपुंड्रोद्धूलनात्मकम्१०॥
उमादेव्या च लक्ष्म्या च वाचा चान्याभिरास्तिकैः । सर्वस्त्रीभिर्धृतं भस्म त्रिपुंड्रोद्धूलनात्मना ॥
यक्षराक्षसगंधर्वसिद्धविद्याधरादिभिः । मुनिभिश्च धृतं भस्म त्रिपुंड्रोद्धूलनात्मना॥१२॥
ब्राह्मणैः क्षत्रियैर्वैश्यैः शूद्रैरपि च संकरैः । अपभ्रंशैर्धृतं भस्म त्रिपुंड्रोद्धूलनात्मना॥१३॥
उद्धूलनं त्रिपुंड्रं च यैः समाचरितं मुदा । त एव शिष्टा विद्वांसो नेतरे मुनिपुंगव ॥१४॥
शिवलिंगं मणिः संख्यं मंत्रः पंचाक्षरस्तथा । विभूतिरौषधं पुंसां मुक्तिस्त्रीवश्यकर्मणि ॥१५॥
भुनक्ति यत्र भस्मांगो मूर्खो वा पंडितोऽपि वा । तत्र भुंक्ते महादेवः सपत्नीको वृषध्वजः ॥१६॥
भस्मसंछन्नसर्वांगमनुगच्छति यः पुमान् । सर्वपातकयुक्तोऽपि पूजितो मानवोऽचिरात्१७॥
भस्मसंछन्नसर्वांगं यः स्तौति श्रद्धया सह । सर्वपातकयुक्तोऽपि पूज्यते मानवोऽचिरात्१८॥
त्रिपुंड्रधारिणे भिक्षाप्रदानेन हि केवलम् । तेनाऽधीतं श्रुतं तेन तेन सर्वमनुष्ठितम्॥१९॥
येन विप्रेण शिरसि त्रिपुण्ड्रं भस्मना कृतम् । कीकटेष्वपि देशेषु यत्र भूतिविभूषणः ॥२०॥
मानवस्तु वसेन्नित्यं काशीक्षेत्रसमं हि तत् । दुःशीलःशीलयुक्तो वा योगयुक्तोऽप्यलक्षणः२१॥
भूतिशासनयुक्तो वा स पूज्यो मम पुत्रवत् । छद्मनापि चरेद्यो हि भूतिशासनमैश्वरम् ॥२२॥
सोऽपि यां गतिमाप्नोति न तां यज्ञशतैरपि । संपर्काल्लीलया वापि भयाद्वा धारयेत्तु यः ॥२३॥
विधियुक्तो विभूतिं तु स च पूज्यो यथा ह्यहम् । शिवस्य विष्णोर्देवानां ब्रह्मणस्तृप्तिकारणम्२४॥
पार्वत्याश्च महालक्ष्म्या भारत्यास्तृप्तिकारणम् । न दानेन न यज्ञेन न तपोभिः सुदुर्लभैः ॥२५॥
न तीर्थयात्रया पुण्यं त्रिपुंड्रेण च लभ्यते । दानं यज्ञाश्च धर्माश्च तीर्थयात्राश्च नारद ॥२६॥
ध्यानं तपस्त्रिपुंड्रस्य कलां नार्हंति षोडशीम् । यथा राजा स्वचिह्नांकं स्वजनं मन्यते सदा॥२७॥
तथा शिवस्त्रिपुंड्रांकं स्वकीयमिव मन्यते । द्विजातिर्वाऽन्यजातिर्वा शुद्धचित्तेन भस्मना २८॥
धारयेद्यस्त्रिपुंड्रांकं रुद्रस्तेन वशीकृतः । त्यक्तसर्वाश्रमाचारो लुप्तसर्वक्रियोऽपि सः॥२९॥
सकृत्तिर्यक्त्रिपुंड्रांकं धारयेत्सोऽपि मुच्यते । नास्य ज्ञानं परीक्षेत न कुलं न व्रतं तथा ॥३०॥
त्रिपुंड्रांकितभालेन पूज्य एव हि नारद । शिवमन्त्रात्परो मंत्रो नास्ति तुल्यं शिवात्परम्३१॥

शिवार्चनात्परं पुण्यं न हि तीर्थं च भस्मना । रुद्राग्नेर्यत्परं तीर्थं तद्भस्म परिकीर्तितम् ॥३२॥
ध्वंसनं सर्वदुःखानां सर्वपापविशोधनम् । अंत्यजो वाऽधमो वापि मूर्खो वा पंडितोऽपि वा॥
यस्मिन्देशे वसेन्नित्यं भूतिशासनसंयुतः । तस्मिन्सदाशिवः सोमः सर्वभूतगणैर्वृतः ॥
सर्वतीर्थैश्च संयुक्तः सान्निध्यं कुरुते सदा ॥३४॥
एतानि पंचशिवमंत्रपवित्रितानि भस्मानि कामदहनांगविभूषितानि ।
त्रैपुंड्रकाणि रचितानि ललाटपट्टे लुंपंति दैवलिखितानि दुरक्षराणि ॥३५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कंधे त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

नारायण उवाच

भस्मदिग्धशरीराय यो ददाति धनं मुदा । तस्य सर्वाणि पापानि विनश्यंति न संशयः॥१॥
श्रुतयः स्मृतयः सर्वाः पुराणान्यखिलान्यपि च । वदंति भूतिमाहात्म्यं तत्तस्माद्धारयेद् द्विजः ॥२॥
सितेन भस्मना कुर्यात्त्रिसंध्यं यस्त्रिपुंड्रकम् । सर्वपापविनिर्मुक्तः शिवलोके महीयते ॥३॥
योगी सर्वाङ्गकं स्नानमापादतलमस्तकम् । त्रिसंध्यमाचरेन्नित्यमाशु योगमवाप्नुयात् ॥४॥
भस्मस्नानेन पुरुषः कुलस्योद्धारको भवेत् । भस्मस्नानं जलस्नानादसंख्येयगुणान्वितम् ॥५॥
सर्वतीर्थेषु यत्पुण्यं सर्वतीर्थेषु यत्फलम् । तत्फलं लभते सर्वं भस्मस्नानान्न संशयः ॥६॥
महापातकयुक्तो वा युक्तो वाप्युपपातकैः । भस्मस्नानेन तत्सर्वं दहत्यग्निरिवेंधनम् ॥७॥
भस्मस्नानात्परं स्नानं पवित्रं नैव विद्यते । एवमुक्तं शिवेनादौ तदा स्नातः स्वयं शिवः॥८॥
तदाप्रभृति ब्रह्माद्या मुनयश्च शिवार्थिनः । सर्वकर्मसु यत्नेन भस्मस्नानं प्रचक्रिरे ॥९॥
तस्मादेतच्छिरस्नानमाग्नेयं यः समाचरेत् । अनेनैव शरीरेण स हि रुद्रो न संशयः ॥१०॥
ये भस्मधारिणं दृष्ट्वा परितृप्ता भवंति ते । देवासुरमुनींद्रैश्च पूज्या नित्यं न संशयः ॥११॥
भस्मसंछन्नसर्वांगं दृष्ट्वोत्तिष्ठति यः पुमान् । तं दृष्ट्वा देवराजोऽपि दंडवत्प्रणमिष्यति ॥१२॥
अभक्ष्यभक्षणं येषां भस्मधारणपूर्वकम् । तेषां तद्भक्ष्यमेव स्यान्मुने नात्र विचारणा॥१३॥
यः स्नाति भस्मना नित्यं जले स्नात्वा ततः परम् । ब्रह्मचारी गृहस्थो वा वानप्रस्थोऽथवादरात् १४॥
सर्वपापविनिर्मुक्तः स याति परमां गतिम् । आग्नेयं भस्मना स्नानं यतीनां च विशिष्यते१५॥
आर्द्रस्नानाद्वरं भस्मस्नानमार्द्रवधो ध्रुवः । आर्द्रं तु प्रकृतिं विद्यात्प्रकृतिं बंधनं विदुः॥१६॥
प्रकृतेस्तु प्रहाणाय भस्मना स्नानमिष्यते । भस्मना सदृशं ब्रह्मन्नास्ति लोकत्रयेष्वपि ॥१७॥
रक्षार्थं मंगलार्थं च पवित्रार्थं पुरा सुरैः । भस्म दृष्ट्वा मुने पूर्वं दत्तं देव्यै प्रियेण तु ॥१८॥

तस्मादेतच्छिरःस्नानमाग्नेयं यः समाचरेत् । भवपाशैर्विनिर्मुक्तः शिवलोके महीयते ॥१९॥
ज्वररक्षःपिशाचाश्च पूतनाकुष्ठगुल्मकाः । भगंदराणि सर्वाणि चाऽशीतिर्वातरोगकाः॥२०॥
चतुःषष्टिः पित्तरोगाः श्लेष्माः सप्तत्रिपंचकाः । व्याघ्रचौरभयं चैवाप्यन्ये दुष्टग्रहा अपि ॥२१॥
भस्मस्नानेन नश्यंति सिंहेनेव यथा गजाः । शुद्धशीतजलेनैव भस्मना च त्रिपुंड्रकम् ॥२२॥

यो धारयेत्परं ब्रह्म स प्राप्नोति न संशयः ।
' भस्मना च त्रिपुंड्रं च यः कोऽपि धारयेत्परम् ॥
स ब्रह्मलोकमाप्नोति मुक्तपापो न संशयः ॥"
यथाविधि ललाटे वै वह्निवीर्यप्रधारणात् ॥२३॥

नाशयेल्लिखितां यामीं ललाटस्थां लिपिं ध्रुवम् । कंठोपरि कृतं पापं नाशयेत्तत्प्रधारणात् ॥२४॥
कंठे च धारणात्कंठभोगादिकृतपातकम् । बाह्वोर्बाहुकृतं पापं वक्षसा मनसा कृतम् ॥२५॥
नाभ्यां शिश्नकृतं पापं गुदे गुदकृतं हरेत् । पार्श्वयोर्धारणाद्ब्रह्मन्परस्त्र्यालिंगनादिकम् ॥२६॥
तद्भस्मधारणं शस्तं सर्वत्रैव त्रिलिंगकम् । ब्रह्मविष्णुमहेशानां त्र्यग्नीनां च धारणम् ॥२७॥
गुणलोकत्रयाणां च धारणं तेन वै कृतम् । भस्मच्छन्नो द्विजो विद्वान्महापातकसंभवैः ॥२८॥
दोषैर्वियुज्यते सद्यो मुच्यते च न संशयः । भस्मनिष्ठस्य दह्यंते दोषा भस्माग्निसंगमात् ॥२९॥
भस्मस्नानविशुद्धात्मा आत्मनिष्ठ इति स्मृतः । भस्मना दिग्धसर्वांगो भस्मदीप्तत्रिपुंड्रकः ॥३०॥
भस्मशायी च पुरुषो भस्मनिष्ठ इति स्मृतः । भूतप्रेतपिशाचाद्या रोगाश्चातीव दुःसहाः ॥३१॥
भस्मनिष्ठस्य सान्निध्याद्विद्रवंति न संशयः । भासनाद्भसितं प्रोक्तं भस्म कल्मषभक्षणात्॥३२॥
भूतिर्भूतिकरी पुंसां रक्षा रक्षाकरी पुरा । त्रिपुंड्रधारिणं दृष्ट्वा भूतप्रेतपुरःसराः ॥३३॥
भीताः प्रकंपिताः शीघ्रं नश्यंत्येव न संशयः । स्मरणादेव रुद्रस्य यथा पापं प्रणश्यति ॥३४॥
अप्यकार्यसहस्राणि कृत्वा यः स्नाति भस्मना । तत्सर्वं दहते भस्म यथाग्निस्तेजसा वनम् ॥३५॥
कृत्वापि चातुलं पापं मृत्युकालेऽपि यो द्विजः । भस्मस्नायी भवेत्कश्चित्क्षिप्रं पापैः प्रमुच्यते ॥३६॥
भस्मस्नानाद्धि शुद्धात्मा जितक्रोधो जितेंद्रियः। मत्समीपं समागम्य न स भूयोऽभिवर्तते ॥३७॥
वनस्पतिगते सोमे भस्मोद्धूलितविग्रहः । अर्चितं शंकरं दृष्ट्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥३८॥
आयुष्कामोऽथवा विद्वान्भूतिकामोऽथवा नरः। नित्यं वै धारयेद्भस्म मोक्षकामी च वै द्विजः॥३९॥
त्रिपुंड्रं परमं पुण्यं ब्रह्मविष्णुशिवात्मकम् । ये घोरा राक्षसाः प्रेता ये चान्ये क्षुद्रजंतवः ॥४०॥
त्रिपुंड्रधारिणं दृष्ट्वा पलायंते न संशयः । कृत्वा शौचादिकं कर्म स्नात्वा तु विमले जले ४१॥
भस्मनोद्धूलनं कार्यमापादतलमस्तकम् । केवलं वारुणं स्नानं देहे बाह्यमलापहम् ॥४२॥
विभूतिस्नानमनघं बाह्यांतरमलापहम् । त्यक्त्वापि वारुणं स्नानं तत्परः स्यान्न संशयः॥४३॥

कृतमप्यकृतं सत्यं भस्मस्नानं विना मुने । भस्मस्नानं श्रुतिप्रोक्तमाग्नेयं स्नानमुच्यते ॥४४॥
अंतर्बहिश्च संशुद्धं शिवपूजाफलं लभेत् । यद्बाह्यमलमात्रस्य नाशकं स्नानमस्ति तत् ॥४५॥
तन्नश्यति तीव्रेण प्राणिबाह्यांतरं मलम् । कृत्वाऽपि कोटिशो नित्यं वारुणं स्नानमादरात् ॥
न भवत्येव पूतात्मा भस्मस्नानं विना मुने । यद्भस्मस्नानमाहात्म्यं तद्वेदो वेद तत्त्वतः ॥४७॥
यद्वा वेद महादेवः सर्ववेदशिखामणिः । भस्मस्नानमकृत्वैव यः कुर्यात्कर्म वैदिकम् ॥४८॥
स तत्कर्मकलार्धार्धमपि नाप्नोति वस्तुतः । यः करिष्यति यत्नेन भस्मस्नानं यथाविधि ॥४६॥
स एवैकः सर्वकर्मस्वधिकारी श्रुतिश्रुतः । पावनं पावनानां च भस्मस्नानं श्रुतिश्रुतम् ५०॥
न करिष्यति यो मोहात्स महापातकी भवेत् । अनंतैर्वारुणैः स्नानैर्यत्पुण्यं प्राप्यते द्विजैः ५१॥
ततोऽनंतगुणं पुण्यं भस्मस्नानादवाप्यते । कालत्रयेऽपि कर्तव्यं भस्मस्नानं प्रयत्नतः ॥५२॥
भस्मस्नानं स्मृतं श्रौतं तत्त्यागी पतितो भवेत् । मूत्राद्युत्सर्जनांते तु भस्मस्नानं प्रयत्नतः ॥५३॥
कर्तव्यमन्यथा पूता न भविष्यन्ति मानवाः । विधिवत्कृतशौचोऽपि भस्मस्नानं विना द्विजः ॥
न भविष्यति पूतात्मा नाधिकार्यपि कर्मणि । अपानवायुनिर्याते जृंभणे स्कन्दने क्षुते ॥५५॥
श्लेष्मोद्गारेऽपि कर्तव्यं भस्मस्नानं प्रयत्नतः । श्रीभस्मस्नानमाहात्म्यस्यैकदेशोऽत्र वर्णितः ॥
पुनश्च संप्रवक्ष्यामि भस्मस्नानोत्थितं फलम् । सावधानेन मनसा श्रोतव्यं मुनिपुङ्गव ॥५७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

नारायण उवाच

अग्निरित्यादिभिर्मंत्रैर्भस्म संशोध्य सादरम् । धारणीयं ललाटादौ त्रिपुण्ड्रं केवलं द्विजैः ॥१॥
ब्रह्मक्षत्रियवैश्याश्च एते सर्वे द्विजाः स्मृताः । तस्माद्द्विजैः प्रयत्नेन त्रिपुण्ड्रं धार्यमन्वहम् २॥
यस्योपनयनं ब्रह्मन् स एव द्विज उच्यते । तस्माच्छ्रौतं द्विजैः कार्यं त्रिपुण्ड्रस्य च धारणम्॥
विभूतिधारणं त्यक्त्वा यः सत्कर्म समाचरेत् । तत्कृतं चाऽकृतप्रायं भवत्येव न संशयः ॥४॥
न गायत्र्युपदेशोपि भस्मनो धारणं विना । ततो धृत्वैव भस्मांगे गायत्रीजपमाचरेत् ॥५॥
गायत्रीं मूलमेवाहुर्ब्राह्मण्ये मुनिपुङ्गव । सा भस्मधारणाभावे न केनाप्युपदिश्यते ॥६॥
न तावदधिकारोऽस्ति गायत्रीग्रहणे मुने । यावन्न भस्म भालादौ धृतमग्निसमुद्भवम् ॥७॥
भस्महीनललाटत्वं न ब्राह्मण्यानुमापकम् । एवमेव मया ब्रह्मन्हेतुरुक्तः सुपुण्यदः ॥८॥
मंत्रपूतं सितं भस्म ललाटे परिवर्तते । स एव ब्राह्मणो विद्वान्सत्यं सत्यं मयोच्यते ॥६॥
यस्यास्ति सहजा प्रीतिर्मणिवद्भस्मसंग्रहे । स एव ब्राह्मणो ब्रह्मन्सत्यं सत्यं मयोच्यते ॥१०॥

न यस्य सहजा प्रीतिर्मणिवद्भस्मसंग्रहे । स चंडाल इति ज्ञेयो जन्मजन्मांतरे ध्रुवम् ११॥
न यस्य सहजा प्रीतिस्त्रिपुण्ड्रोद्धूलनादिषु । स चांडाल इति ज्ञेयः सत्यं सत्यं मयोच्यते १२॥
ये भस्मधारणं त्यक्त्वा भुंजंते च फलादिकम् । ते सर्वे नरकं घोरं प्राप्नुवंति न संशयः ॥१३॥
"विभूतिधारणं त्यक्त्वा यः शिवं पूजयिष्यति । स दुर्भगः शिवद्वेष्टा सद्वेषो नरकप्रदः ॥
सर्वकर्मबहिर्भूतो भस्मधारणवर्जितः ।"
विभूतिधारणं त्यक्त्वा कुर्वन् हेमतुलामपि । न तत्फलमवाप्नोति पतितो हि भवेद्धि सः १४॥
यथोपवीतरहितैः संध्या न क्रियते द्विजैः । तथा संध्या न कर्तव्या विभूतिरहितैरपि ॥१५॥
गतोपवीतैः संध्यायां कार्यः प्रतिनिधिः क्वचित्। जपादिकं तु सावित्र्यास्तथैवोपोषणादिकम् १६॥
विभूतिधारणे त्वन्यो नास्ति प्रतिनिधिः क्वचित् । विभूतिधारणं त्यक्त्वा यदि संध्यां करोति यः॥
प्रत्यवैत्येव येनासौ नाधिकारी तदा द्विजः । यथा श्रुत्वांत्यजो वेदान्प्रत्यवैति तथा द्विजः १८॥
प्रत्यवैति न संदेहः संध्याकृद्भस्मवर्जितः । संपादनीयं यत्नेन श्रौतं भस्म सदा द्विजैः ॥१९॥
स्मार्तं वा तदभावे तु लौकिकं वा समाहितैः । यादृशं तादृशं वाऽस्तु पवित्रं भस्म संततम्२०॥
धारणीयं प्रयत्नेन द्विजैः संध्यादिकर्मसु । न संविशंति पापानि भस्मनिष्ठे ततः सदा २१॥
कर्तव्यमपि यत्नेन ब्राह्मणैर्भस्मधारणम् । मध्यांगुलित्रयेणैव स्वदक्षिणकरस्य तु ॥२२॥
षडंगुलायतं मानमपि चाधिकमानकम् । नेत्रयुग्मप्रमाणेन भाले दीप्तं त्रिपुण्ड्रकम् २३॥
कदाचिद्भस्मना कुर्यात्स रुद्रो नात्र संशयः । अकारोऽनामिका प्रोक्तो उकारो मध्यमांगुलिः ॥
मकारस्तर्जनी तस्मात्त्रिपुण्ड्रं त्रिगुणात्मकम् । त्रिपुंड्रं मध्यमातर्जन्यनामाभिरनुलोमतः २५॥
अत्र ते कथयाम्येनमितिहासं पुरातनम् । कदाचिदथ दुर्वासाः पितृलोकं गतोऽभवत् २६॥
भस्मसंदिग्धसर्वांगो रुद्राक्षाभरणान्वितः । शिवशंकर सर्वात्मञ्छ्रीमातर्जगदम्बिके ॥२७॥
नामानीति गृणन्नुच्चैस्तापसानां शिखामणिः । कव्यवाडादयस्ते तु प्रत्युत्थानाभिवादनैः ॥२८॥
आसनाद्युपचारैश्च संमानं बहु चक्रिरे । नानाकथाभिरन्योन्यसंभाषां चक्रिरे तदा ॥२९॥
तस्मिंस्तु समये कुंभीपाकस्थानां तु पापिनाम् । घोरः समभवच्छब्दो हा हताःस्मेतिवादिनाम्॥३०॥
मृताः स्मेति वदंत्येके दग्धाःस्मेति परे जगुः । छिन्नाः स्मेति विभिन्नाः स्मेत्येवं रोदनकारिणः३१॥
श्रुत्वा तं करुणं शब्दं दुःखितो मुनिराड् हृदि । पप्रच्छ पितृनाथांस्तान्केषां शब्दोऽयमित्यति॥३२॥
ते समूचुर्मुनेऽत्रैव पुरी संयमनी परा । वर्तते यमराडत्र पापिनां भोगदायकः ॥३३॥
नानादूतैः कालरूपैः कृष्णवर्णैर्भयंकरैः । सहितोत्रैव तत्पुर्या नायको विद्यतेऽनघ ॥३४॥
तत्र कुण्डान्यनेकानि पापिनां भोगदानि च । षडशीतिर्घोररूपैर्दूतैः परिकृतानि च ॥३५॥
तत्र मुख्यतमं कुंडं कुंभीपाकाभिधं महत् । वर्तते तद्गतानां च यातनानां तु वर्णनम् ॥३६॥

कर्तुं न शक्यते कैश्चिदपि वर्षशतैरपि । ये शिवद्रोहिणः संति तथा देवीविनिंदकाः॥३७॥
ये विष्णुद्रोहिणः सन्ति पतंत्यत्रैव ते मुने । ये वेदनिंदकाः संति सूर्यस्य च गणेशितुः॥३८॥
ब्राह्मणानां द्रोहिणो ये पतंत्यत्रैव ते मुने । कामाचाराश्च ये संति तप्तमुद्रांकिताश्च ये॥३९॥
त्रिशूलधारिणो ये च पतंत्यत्रैव ते मुने । मातृपितृगुरुज्येष्ठपुराणस्मृतिनिंदकाः॥४०॥
ये धर्मदूषकाः संति पतंत्यत्रैव ते मुने । तेषामयं महाघोरः शब्दः श्रवणदारुणः॥४१॥
श्रूयतेऽस्माभिरनिशं वैराग्यं यच्छ्रुतेर्भवेत् । इति तेषां वचः श्रुत्वा मुनिराट् तद्दिदृक्षया॥४२॥
उत्थाय चलितस्तूर्णं ययौ कुंडसमीपतः । अवाङ्मुखो ददर्शाऽधस्तस्मिन्नेव क्षणे मुने॥४३॥
तत्रस्थानां पापिनां तु स्वर्गाधिकमभूत्सुखम् । हसंति केचिद्गायंति नृत्यन्ति च तथापरे ॥४४॥
परस्परं रमंते तेऽप्युन्मत्ताः सुखवर्धनात् । मृदंगमुरजावीणाढक्कादुंदुभिनिस्वनाः ॥४५॥
समुद्भूतास्तु मधुराः पंचमस्वरभूषिताः । वसंतवल्लीपुष्पाणां सुगंधमरुतो ववुः ॥४६॥
मुनिस्तु चकितो दृष्ट्वा यमदूताश्च विस्मिताः । शीघ्रं ते कथायामासुर्धर्मराजाय वेदिने ॥४७॥
महाराज महाश्चर्यमधुनैवाभवद्विभो । स्वर्गादप्यधिकं सौख्यं कुम्भीपाकस्थपापिनाम् ॥
निमित्तं नैव जानीमः कस्मादिदमभूद्विभो । चकिताः स्म वयं सर्वे प्राप्ता देव त्वदंतिकम् ॥
निशम्य दूतवाणीं तां धर्मराट् शीघ्रमुत्थितः । महामहिषमारूढो ययौ ते यत्र पापिनः ॥५०॥
तां वार्तां प्रेषयामास दूतद्वाराऽमरावतीम् । श्रुत्वा तां देवराजोऽपि प्राप्तो देवगणैः सह॥५१॥
ब्रह्मलोकात्पद्मजोपि वैकुण्ठाद्विष्टरश्रवाः । तत्तल्लोकाच्च दिक्पालाः समाजग्मुर्गणैः सह ॥५२॥
परिवार्य स्थिताः सर्वे कुंभीपाकमितस्ततः । अपश्यंस्तद्गताञ्जीवान्स्वर्गाधिकसुखान्वितान् ५३॥
चकिता एव ते सर्वे न विदुस्तस्य कारणम् । अहो पापस्य भोगार्थं कुंडमेतद्विनिर्मितम् ॥५४॥
तत्र सौख्यं यदा जातं तदा पापात्तु किं भयम् । उच्छिन्ना वेदमर्यादा परमेशकृता कथम् ॥५५॥
भगवान्स्वस्य संकल्पं वितथं कृतवान्कथम् । आश्चर्यमेतदाश्चर्यमेतदित्येव भाषिणः ॥५६॥
तटस्था अभवन्सर्वे न विदुस्तत्र कारणम् । एतस्मिन्नंतरे शौरिः संमंत्र्य विबुधादिभिः ॥५७॥
ययौ कैश्चित्सुरगणैः सहितः शंकरालयम् । पार्वत्या सहितं देवं कोटिकंदर्पसुंदरम् ॥५८॥
रमणीयतमांगं तं लावण्यखनिमद्भुतम् । सदा षोडशवर्षीयं नानालंकारभूषितम् ॥५९॥
नानागुणैः परिवृतं लालयंतं परां शिवाम् । ददर्श चंद्रमौलिं स चतुर्वेदं ननाम ह ॥६०॥
वृत्तांतं कथयामास चमत्कृतमतिस्फुटम् । एतस्य कारणं देव न जानीमः कथंचन ॥६१॥
वद तत्कारणं देव सर्वज्ञोऽसि यतः प्रभो । विष्णुवाक्यं तदा श्रुत्वा प्रसन्नमुखपंकजः॥६२॥
उवाच मधुरं वाक्यं मेघगंभीरया गिरा । शृणु विष्णो तन्निमित्तं नाश्चर्यं त्वत्र विद्यते ६३॥
भस्मनो महिमैवायं भस्मना किं भवेन्न हि । कुंभीपाकं गतो द्रष्टुं दुर्वासाः शैवसंमतः ॥६४॥

अवाङ्मुखो ददर्शाऽधस्तदा वायुवशाद्धरे । भालभस्मकणास्तत्र पतिता दैवयोगतः ॥६५॥
तेन जातमिदं सर्वं भस्मनो महिमा त्वयम् । इतः परं तु तत्तीर्थं पितृलोकनिवासिनाम् ॥६६॥
भविष्यति न संदेहो यत्र स्नात्वा सुखी भवेत् । पितृतीर्थं तु तन्नाम्नाऽप्यत ऊर्ध्वं भविष्यति॥६७॥
मल्लिंगस्थापनं तत्र कार्यं देव्याश्च सत्तम । पूजयिष्यंति ते तत्र पितृलोकनिवासिनः ॥६८॥
त्रैलोक्ये यानि तीर्थानि तत्र श्रेष्ठमिदं भवेत् । पित्रीश्वरपूजया तु त्रैलोक्यं पूजितं भवेत् ॥६९॥

नारायण उवाच

इति देववचः श्रुत्वा देवं मूर्ध्ना प्रणम्य च । तदनुज्ञां समादाय ययौ देवांतिकं हरिः ॥७०॥
तत्सर्वं कथयामास कारणं शंकरोदितम् । साधु साध्विति ते प्रोचुरमरा मौलिचालनैः७१॥
शशंसुर्भस्ममाहात्म्यं हरिब्रह्मादयः सुराः । पितरश्चैव संतुष्टास्तीर्थलाभात्परंतप ॥७२॥
तत्तीर्थतीरे लिंगं च देव्या मूर्तिं यथाविधि । स्थापयामासुरमराः पूजयामासुरन्वहम् ॥७३॥
तत्र ये प्राणिनोऽभूवन्पापभोगार्थमास्थिताः । ते विमानं समारुह्य गताः कैलासमंडलम्७४॥
नाम्ना भद्रगणास्ते तु वसंत्यद्यापि तत्र हि । पुनश्च दूरदेशे तु कुंभीपाको विनिर्मितः ॥७५॥
निरुद्धं शैवगमनं देवैस्तत्र तु तद्दिनात् । इति ते सर्वमाख्यातं भस्ममाहात्म्यमुत्तमम्७६॥
नातः परतरं किंचिदधिकं विद्यते मुने । ऊर्ध्वपुंड्रविधिं चैवाऽप्यधिकारिविभेदतः ॥७७॥
प्रवक्ष्ये मुनिशार्दूल वैष्णवागमलोकनात् । ऊर्ध्वपुंड्रप्रमाणानि दिव्यान्यंगुलिभेदतः ॥७८॥
वर्णाभिमंत्रदेवांश्च प्रवक्ष्यामि फलानि च । पर्वताग्रे नदीतीरे शिवक्षेत्रे विशेषतः ॥७९॥
सिंधुतीरे च वल्मीके तुलसीमूलमाश्रिते । मृद एतास्तु संग्राह्या वर्जयेदन्यमृत्तिकाः ॥८०॥
श्यामं शांतिकरं प्रोक्तं रक्तं वश्यकरं भवेत् । श्रीकरं पीतमित्याहुर्धर्मदं श्वेतमुच्यते ॥८१॥
अंगुष्ठः पुष्टिदः प्रोक्तो मध्यमायुष्करी भवेत् । अनामिकान्नदा नित्यं मुक्तिदा च प्रदेशिनी८२॥
एतैरंगुलिभेदैस्तु कारयेन्न नखैः स्पृशेत् । वर्तिदीपावलिकृतिं वेणुपत्राकृतिं तथा ॥८३॥
पद्मस्य मुकुलाकारं तथा कुर्यात्प्रयत्नतः । मत्स्यकूर्माकृतिं वापि शंखाकारं ततः परम्॥८४॥
दशांगुलिप्रमाणं तु उत्तमोत्तममुच्यते । नवांगुलं मध्यमं स्यादष्टांगुलमतः परम् ॥८५॥
सप्तषट्पंचभिः पुंड्रं मध्यमन्त्रिविधं स्मृतम् । चतुस्त्रिद्व्यंगुलैः पुंड्रं कनिष्ठं त्रिविधं भवेत्८६॥
ललाटे केशवं विद्यान्नारायणमथोदरे । माधवं हृदि विन्यस्य गोविंदं कंठकूपके ॥८७॥
उदरे दक्षिणे पार्श्वे विष्णुरित्यभिधीयते । तत्पार्श्वबाहुमध्ये च मधुसूदनमेव च ॥८८॥
त्रिविक्रमं कर्णदेशे वामकुक्षौ तु वामनम् । श्रीधरं बाहुके वामे हृषीकेशं तु कर्णके ॥८९॥
पृष्ठे च पद्मनाभं तु ककुद्दामोदरं स्मरेत् । द्वादशैतानि नामानि वासुदेवेति मूर्धनि ॥९०॥
पूजाकाले च होमे च सायं प्रातः समाहितः । नामान्युच्चार्य विधिना धारयेदूर्ध्वपुंड्रकम् ॥९१॥

अशुचिर्वाप्यनाचारो मनसा पापमाचरेत् । शुचिरेव भवेन्नित्यं मूर्ध्नि पुंड्रांकितो नरः॥९२॥
ऊर्ध्वपुंड्रधरो मर्त्यो म्रियते यत्र कुत्रचित् । श्वपाकोऽपि विमानस्थो मम लोके महीयते॥९३॥
एकांतिनो महाभागा मत्स्वरूपविदोऽमलाः । सांतरालान्प्रकुर्वंति पुंड्रान्विष्णुपदाकृतीन् ॥९४॥
परमैकांतिनोऽप्येवं मत्पादैकपरायणाः । हरिद्राचूर्णसंयुक्ताञ्छूलाकारांस्तु वाऽमलान्॥९५॥
अन्ये तु वैष्णवाः पुंड्रानच्छिद्रानपि भक्तितः । प्रकुर्वीरन्दीपपद्मवेणुपत्रोपमाकृतीन् ॥९६॥
अच्छिद्रानपि सच्छिद्रान्कुर्युः केवलवैष्णवाः । अच्छिद्रकरणे तेषां प्रत्यवायो न विद्यते ॥९७॥
एकांतिनां प्रपन्नानां परमैकांतिनामपि । अच्छिद्रपुंड्राकरणे प्रत्यवायो महान्भवेत् ॥९८॥
ऊर्ध्वपुंड्रं तु यः कुर्याद्दंडाकारं तु शोभनम् । मध्येछिद्रं वैष्णवाश्च नमोन्तैः केशवादिभिः ९९॥
विमलान्यूर्ध्वपुंड्राणि सांतरालानि यो नरः । करोति विपुलं तत्र मंदिरं मे करोति सः१००॥
ऊर्ध्वपुंड्रस्य मध्ये तु विशाले सुमनोहरे । लक्ष्म्या साकं सहासीनो रमते विष्णुरव्ययः॥१॥
निरंतरालं यः कुर्यादूर्ध्वपुंड्रं द्विजाधमः । स हि तत्र स्थितं विष्णुं श्रियं चैव व्यपोहति॥२॥
अच्छिद्रमूर्ध्वपुंड्रं तु यः करोति विमूढधीः । स पर्यायेण तानेति नरकानेकविंशतिम् ॥३॥
ऋजूनि स्फुटपार्श्वानि सांतरालानि विन्यसेत् । ऊर्ध्वपुंड्राणि दंडाब्जदीपमत्स्यनिभानि च ॥४॥
शिखोपवीतवद्धार्यमूर्ध्वपुंड्रं द्विजेन च । विना कृताश्चेद्विफलाः क्रियाः सर्वा महामुने ॥५॥
तस्मात्सर्वेषु कार्येषु कार्यं विप्रस्य धीमतः । ऊर्ध्वपुंड्रं त्रिशूलं च वर्तुलं चतुरस्रकम् ॥६॥
अर्धचंद्रादिकं लिंगं वेदनिष्ठो न धारयेत् । जन्मना लब्धजातिस्तु वेदपंथानमाश्रितः ॥१०७॥
पुंड्रांतरं भ्रमाद्वापि ललाटे नैव धारयेत् । ख्यातिकांत्यादिसिद्ध्यर्थं चापि विष्णवागमादिषु८॥
स्थितं पुंड्रांतरं नैव धारयेद्वैदिको जनः । तिर्यक्त्रिपुंड्रं संत्यज्य श्रौतं कथमपि भ्रमात्॥९॥
ललाटे भस्मना तिर्यक्त्रिपुंड्रस्य च धारणम् । विना पुंड्रांतरं मोहाद्धारयन्नारकी भवेत् ॥११०॥
वेदमार्गैकनिष्ठस्तु मोहेनाप्यंकितो यदि । पतत्येव न संदेहस्तथा पुंड्रांतरादपि ॥१११॥
नांकनं विग्रहे कुर्याद्वेदमार्गं समाश्रितः । श्रौतधर्मैकनिष्ठानां लिंगं तु श्रौतमेव हि ॥११२॥
अश्रौतधर्मनिष्ठानामश्रौतं लिंगमीरितम् । देवता वेदसिद्धा यास्तासां लिंगं तु वैदिकम्॥११३॥
अश्रौततंत्रनिष्ठा यास्तासामश्रौतमेव हि । वेदसिद्धो महादेवः साक्षात्संसारमोचकः ॥११४॥
भक्तानामुपकाराय श्रौतं लिंगं दधाति च । वेदसिद्धस्य विष्णोश्च श्रौतं लिंगं न चेतरत् ॥१५॥
प्रादुर्भावविशेषाणामपि तस्य तदेव हि । श्रौतं लिंगं तु विज्ञेयं त्रिपुंड्रोद्धूलनादिकम् ॥१६॥
अश्रौतमूर्ध्वपुंड्रादि नैव तिर्यक्त्रिपुंड्रकम् । वेदमार्गैकनिष्ठानां वेदोक्तेनैव वर्त्मना ॥११७॥
ललाटे भस्मना तिर्यक्त्रिपुंड्रं धार्यमेव हि । यस्तु नारायणं देवं प्रपन्नः परमं पदम् ॥११८॥
धारयेत्सर्वदा शूलं ललाटे गंधवारिणा ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे पंचदशोऽध्यायः ॥१५॥

अथ षोडशोऽध्यायः

नारायण उवाच

अथातः श्रूयतां पुण्यं संध्योपासनमुत्तमम् । भस्मधारणमाहात्म्यं कथितं चैव विस्तरात् ॥१॥
प्रातः संध्याविधानं च कथयिष्यामि तेऽनघ । प्रातःसंध्यां सनक्षत्रां मध्याह्ने मध्यभास्कराम् ॥२॥
ससूर्यां पश्चिमां संध्यां तिस्रः संध्या उपासते । तद्भेदानपि वक्ष्यामि शृणु देवर्षिसत्तम ॥३॥
उत्तमा तारकोपेता मध्यमा लुप्ततारका । अधमा सूर्यसहिता प्रातःसंध्या त्रिधा मता ॥४॥
उत्तमा सूर्यसहिता मध्यमाऽस्तमिते रवौ । अधमा तारकोपेता सायंसंध्या त्रिधा मता ॥५॥
विप्रो वृक्षो मूलकान्यत्र संध्या वेदः शाखा धर्मकर्माणि पत्रम् ।
तस्मान्मूलं यत्नतो रक्षणीयं छिन्ने मूले नैव वृक्षो न शाखा ॥६॥
संध्या येन न विज्ञाता संध्या येनानुपासिता । जीवमानो भवेच्छूद्रो मृतः श्वा चैव जायते ॥७॥
तस्मान्नित्यं प्रकर्तव्यं संध्योपासनमुत्तमम् । तदभावेऽन्यकर्मादावधिकारी भवेन्न हि ॥८॥
उदयास्तमयादूर्ध्वं यावत्स्याद्घटिकात्रयम् । तावत्संध्यामुपासीत प्रायश्चित्तं ततः परम् ॥९॥
कालातिक्रमणे जाते चतुर्थार्घ्यं प्रदापयेत् । अथवाष्टशतं देवीं जप्त्वाऽऽदौ तां समाचरेत्१०॥
यस्मिन्काले तु यत्कर्म तत्कालाधीश्वरीं च ताम् । संध्यामुपास्य पश्चात्तु तत्कालीनं समाचरेत् ॥११॥
गृहे साधारणा प्रोक्ता गोष्ठे वै मध्यमा भवेत् । नदीतीरे चोत्तमा स्याद्देवीगेहे तदुत्तमा ॥१२॥
यतो देव्या उपासेयं ततो देव्यास्तु सन्निधौ । संध्यात्रयं प्रकर्तव्यं तदानंत्याय कल्पते ॥१३॥
एतस्या अपरं दैवं ब्राह्मणानां न विद्यते । न विष्णूपासना नित्या न शिवोपासना तथा १४॥
यथा भवेन्महादेव्या गायत्र्याः श्रुतिचोदिता । सर्ववेदसारभूता गायत्र्यास्तु समर्चना ॥१५॥
ब्रह्मादयोऽपि संध्यायां तां ध्यायंति जपंति च । वेदा जपंति तां नित्यं वेदोपास्या ततः स्मृता १६॥
तस्मात्सर्वे द्विजाः शाक्ता न शैवा न च वैष्णवाः । आदिशक्तिमुपासंते गायत्रीं वेदमातरम् ॥१७॥
आचांतः प्राणमायम्य केशवादिकनामभिः । केशवश्च तथा नारायणो माधव एव च ॥१८॥
गोविंदो विष्णुरेवाथ मधुसूदन एव च । त्रिविक्रमो वामनश्च श्रीधरोऽपि ततः परम् ॥१९॥
हृषीकेशः पद्मनाभो दामोदर अतः परम् । संकर्षणो वासुदेवः प्रद्युम्नोऽप्यनिरुद्धकः ॥२०॥
पुरुषोत्तमाधोक्षजौ च नारसिंहोऽच्युतस्तथा । जनार्दन उपेन्द्रश्च हरिः कृष्णोऽतिमस्तथा ॥२१॥
ॐकारपूरकं नाम चतुर्विंशतिसंख्यया । स्वाहान्तैः प्राशयेद्वारि नमोन्तैः स्पर्शयेत्तथा॥२२॥
केशवादि त्रिभिः पीत्वा द्वाभ्यां प्रक्षालयेत्करौ । मुखं प्रक्षालयेद्द्वाभ्यां द्वाभ्यामुन्मार्जनं तथा २३॥
एकेन पाणिं संप्रोक्ष्य पादावपि शिरोऽपि च । संकर्षणादिदेवानां द्वादशाङ्गानि संस्पृशेत् ॥२४॥
दक्षिणेनोदकं पीत्वा वामेन संस्पृशेद्बुधः । तावन्न शुध्यते तोयं यावद्वामेन न स्पृशेत् ॥२५॥

गोकर्णाकृतिहस्तेन माषमात्रं जलं पिबेत् । ततो न्यूनाधिकं पीत्वा सुरापायी भवेद्द्विजः २६॥
संहतागुलिना तोयं पाणिना दक्षिणेन तु । मुक्तांगुष्ठकनिष्ठाभ्यां शेषेणाचमनं विदुः ॥२७॥
प्राणायामं ततः कृत्वा प्रणवस्मृतिपूर्वकम् । गायत्रीं शिरसा सार्धतुरीयपदसंयुतम् ॥२८॥
दक्षिणे रेचयेद्वायुं वामेन पूरितोदरम् । कुंभेन धारयेन्नित्यं प्राणायामं विदुर्बुधाः ॥२६॥
पीडयेद्दक्षिणां नाडीमंगुष्ठेन तथोत्तराम् । कनिष्ठानामिकाभ्यां तु मध्यमां तर्जनीं त्यजेत् ॥
रेचकः पूरकश्चैव प्राणायामोऽथ कुम्भकः । प्रोच्यते सर्वशास्त्रेषु योगिभिर्यतमानसैः ॥३१॥
रेचकः सृजते वायुं पूरकः पूरयेत्तु तम् । साम्येन संस्थितिर्यत्तत्कुंभकः परिकीर्तितः ॥३२॥
नीलोत्पलदलश्यामं नाभिमध्ये प्रतिष्ठितम् । चतुर्भुजं महात्मानं पूरके चिंतयेद्धरिम् ॥३३॥
कुम्भके तु हृदिस्थाने ध्यायेत्तु कमलासनम् । प्रजापतिं जगन्नाथं चतुर्वक्त्रं पितामहम् ॥३४॥
रेचके शंकरं ध्यायेल्ललाटस्थं महेश्वरम् । शुद्धस्फटिकसंकाशं निर्मलं पापनाशनम् ॥३५॥
पूरके विष्णुसायुज्यं कुंभके ब्रह्मणो गतिम् । रेचकेन तृतीयं तु प्राप्नुयादीश्वरं परम् ॥३६॥
पौराणाचमनाद्यं च प्रोक्तं देवर्षिसत्तम । श्रौतमाचमनाद्यं च शृणु पापापहं मुने ॥३७॥
प्रणवं पूर्वमुच्चार्य गायत्रीं तु तदित्यृचम् । पादादौ व्याहृतीस्तिस्रः श्रौताचमनमुच्यते ॥३८॥
गायत्रीं सिरसा सार्धं जपेद्व्याहृतिपूर्विकाम् । प्रतिप्रणवसंयुक्तां त्रिरयं प्राणसंयमः ॥३६॥
"सलक्षणं तु प्राणानामायामं कीर्त्यतेऽधुना । नानापापैकशमनं महापुण्यफलप्रदम्" ॥
पंचांगुलीभिर्नासाग्रं पीडयेत्प्रणवेन तु । सर्वपापहरा मुद्रा वानप्रस्थगृहस्थयोः ॥४०॥
कनिष्ठानामिकांगुष्ठैर्यतेश्च ब्रह्मचारिणः । आपोहिष्ठेति तिसृभिः प्रोक्षणं स्यात्कुशोदकैः ॥
ऋगंते मार्जनं कुर्यात्पादान्ते वा समाहितः । नवप्रणवयुक्तेन आपोहिष्ठेत्यनेन तु ॥४२॥
नश्येदघं मार्जनेन संवत्सरसमुद्भवम् । तत आचमनं कृत्वा सूर्यश्चेति पिबेदपः ॥४३॥
अंतःकरणसंभिन्नं पापं तस्य विनश्यति । प्रणवेन व्याहृतिभिर्गायत्र्या प्रणवाद्यया ॥४४॥
आपोहिष्ठेति सूक्तेन मार्जनं चैव कारयेत् । उद्धृत्य दक्षिणे हस्ते जलं गोकर्णवत्कृते ॥४५॥
नीत्वा तं नासिकाग्रं तु वामकुक्षौ स्मरेदघम् । पुरुषं कृष्णवर्णं च ऋतं चेति पठेत्ततः ॥४६॥
द्रुपदां वा ऋचं पश्चाद्दक्षनासापुटेन च । श्वासमार्गेण तं पापमानयेत्करवारिणि ॥४७॥
नावलोक्यैव तद्वारि वामभागेऽश्मनि क्षिपेत् । निष्पापं तु शरीरं मे संजातमिति भावयेत् ४८॥
उत्थाय तु ततः पादौ द्वौ समौ सन्नियोजयेत् । जलांजलिं गृहीत्वा तु तर्जन्यंगुष्ठवर्जितम् ॥४६॥
वीक्ष्य भानुं क्षिपेद्वारि गायत्र्या चाभिमंत्रितम् । त्रिवारं मुनिशार्दूल विधिरेषोऽर्घ्यमोचने ॥५०॥
ततः प्रदक्षिणां कुर्यादसावादित्यमंत्रतः । मध्याह्ने सकृदेव स्यात्संध्ययोस्तु त्रिवारतः ॥५१॥
ईषन्नम्रः प्रभाते तु मध्याह्ने दण्डवत्स्थितः । आसने चोपविष्टस्तु द्विजः सायं क्षिपेदपः ॥५२॥

उदकं प्रक्षिपेद्यस्मात्तत्कारणमतः शृणु । त्रिंशत्कोट्यो महावीरा मंदेहा नाम राक्षसाः ५३॥
कृतघ्ना दारुणा घोराः सूर्यमिच्छंति खादितुम् । ततो देवगणाः सर्वे ऋषयश्च तपोधनाः ॥५४॥
उपासते महासंध्यां प्रक्षिपंत्युदकांजलिम् । दह्यंते तेन दैत्यास्ते वज्रीभूतेन वारिणा ॥५५॥
एतस्मात्कारणाद्विप्राः संध्यां नित्यमुपासते । महापुण्यस्य जननं संध्योपासनमीरितम् ॥५६॥
अर्घ्याङ्गभूतमंत्रोऽयं प्रोच्यते शृणु नारद । यदुच्चारणमात्रेण सांगं संध्याफलं भवेत् ॥५७॥
सोऽहमर्कोऽस्म्यहं ज्योतिरात्मा ज्योतिरहं शिवः। आत्मज्योतिरहं शुक्लः सर्वज्योती रसोऽस्म्यहम्॥
आगच्छ वरदे देवि गायत्रि ब्रह्मरूपिणि । जपानुष्ठानसिद्ध्यर्थं प्रविश्य हृदयं मम ॥५६॥
उत्तिष्ठ देवि गंतव्यं पुनरागमनाय च । अर्घ्येषु देवि गन्तव्यं प्रविश्य हृदयं मम ॥६०॥
ततः शुद्धः स्थले नैजमासनं स्थापयेद्बुधः । तत्रारुह्य जपेत्पश्चाद्गायत्रीं वेदमातरम् ॥६१॥
अत्रैव खेचरी मुद्रा प्राणायामोत्तरं मुने । प्रातःसंध्याविधाने च कीर्तिता मुनिपुङ्गव ॥६२॥
तन्नामार्थं प्रवक्ष्यामि सादरं शृणु नारद । चित्तं चरति खे यस्माजिह्वा चरति खे गता६३॥
भ्रुवोरंतर्गता दृष्टिर्मुद्रा भवति खेचरी । न चासनं सिद्धसमं न कुंभसदृशोऽनिलः ६४॥
न खेचरीसमा मुद्रा सत्यं सत्यं च नारद । घंटावत्प्रणवोच्चाराद्वायुं निर्जित्य यत्नतः ॥६५॥
स्थिरासने स्थिरो भूत्वा निरहंकारनिर्ममः । लक्षणं नारदमुने शृणु सिद्धासनस्य च ॥६६॥

योनिस्थानकमंघ्रिमूलघटितं कृत्वा दृढं विन्यसे—
न्मेढ्रे पादमथैकमेव हृदयं कृत्वा समं विग्रहम् ।
स्थाणुः संयमितेंद्रियोऽचलदृशा पश्यन्भ्रुवोरंतरं
तिष्ठत्येतदतीव योगिसुखदं सिद्धासनं प्रोच्यते ॥६७॥

आयातु वरदा देवी अक्षरं ब्रह्मसंमितम् । गायत्री छंदसा मातरिदं ब्रह्म जुषस्व मे ॥६८॥
यदह्नात्कुरुते पापं तदह्नात्प्रतिमुच्यते । यद्रात्र्यात्कुरुते पापं तद्रात्र्यात्प्रतिमुच्यते ॥६६॥
सर्ववर्णे महादेवि संध्याविद्ये सरस्वति । अजरे अमरे देवि सर्वदेवि नमोऽस्तु ते ॥७०॥
तेजोसीत्यादिमंत्रेण देवीमावाहयेत्ततः । यत्कृतं त्वदनुष्ठानं तत्सर्वं पूर्णमस्तु मे ॥७१॥
ततः शापविमोक्षाय विधानं सम्यगाचरेत् । ब्रह्मशापस्ततो विश्वामित्रस्य च तथैव च॥७२॥
वसिष्ठशाप इत्येतद्द्विविधं शापलक्षणम् । ब्रह्मणः स्मरणेनैव ब्रह्मशापो निवर्तते ॥७३॥
विश्वामित्रस्मरणतो विश्वामित्रस्य शापतः । वसिष्ठस्मणादेव तस्य शापो विनश्यति ॥७४॥

हृत्पद्ममध्ये पुरुषं प्रमाणं सत्यात्मकं सर्वजगत्स्वरूपम् ।
ध्यायामि नित्यं परमात्मसंज्ञं चिद्रूपमेकं वचसामगम्यम् ॥७५॥

अथ न्यासविधिं वक्ष्ये संध्याया अंगसंभवम् । ॐकारं पूर्ववद्योज्यं ततो मंत्रानुदीरयेत् ॥७६॥

भूरित्युक्त्वा च पादाभ्यां नम इत्येव वोच्चरेत् । भुवः पूर्वं तु जानुभ्यां स्वः कटिभ्यां नमो वदेत् ॥
महर्नाभ्यै जनश्चैव हृदयाय ततस्तपः । कंठाय च ततः सत्यं ललाटे परिकीर्तयेत् ॥७८॥
अंगुष्ठाभ्यां तत्सवितुस्तर्जनीभ्यां वरेण्यकम् । भर्गोदेवस्य मध्याभ्यां धीमहीत्येव कीर्तयेत् ॥७६॥
अनामाभ्यां कनिष्ठाभ्यां धियो यो नः पदं वदेत् । प्रचोदयात्करपृष्ठतलयोर्विन्यसेत्सुधीः ॥८०॥
ब्रह्मात्मने तत्सवितुर्हृदयाय नमस्तथा । विष्ण्वात्मने वरेण्यं च शिरसे नम इत्यपि ॥८१॥
भर्गो देवस्य रुद्रात्मने शिखायै परिकीर्तितम् । शक्त्यात्मने धीमहीति कवचाय ततः परम् ॥८२॥
कालात्मने धियो यो नो नेत्रत्रय उदीरितम् । प्रचोदयाच्च सर्वात्मनेऽस्त्राय परिकीर्तितम् ॥८३॥
अक्षरन्यासमेवाग्रे कथयामि महामुने । गायत्रीवर्णसंभूतन्यासः पापहरः परः ॥८४॥
प्रणवं पूर्वमुच्चार्य वर्णन्यासः प्रकीर्तितः । तत्कारमादावुच्चार्य पादांगुष्ठद्वये न्यसेत् ॥८५॥
सकारं गुल्फयोस्तद्वद्विकारं जंघयोर्न्यसेत् । जान्वोस्तुकारं विन्यस्य ऊर्वोश्चैव वकारकम् ॥८६॥
रेकारं च गुदे न्यस्य णिकारं लिंग एव च । कट्यां यकारमेवात्र भकारं नाभिमंडले ॥८७॥
गोकारं हृदये न्यस्येदेकारं स्तनयोर्द्वयोः । वकारं हृदि विन्यस्य स्यकारं कंठकूपके ॥८८॥
धीकारं मुखदेशे तु मकारं तालुदेशके । हिकारं नासिकाग्रे तु धिकारं नेत्रमंडले ॥८६॥
भ्रूमध्ये चैव योकारं योकारं च ललाटके । नकारं वै पूर्वमुखे प्रकारं दक्षिणे मुखे ॥६०॥
चोकारं पश्चिममुखे दकारं चोत्तरे मुखे । योकारं मूर्ध्नि विन्यस्य तकारं व्यापकं न्यसेत् ॥६१॥
एतन्न्यासविधिं केचिन्नेच्छंति जपतत्पराः । ततो ध्यायेन्महादेवीं जगन्मातरमंबिकाम् ॥६२॥
भास्वज्जपाप्रसूनाभां कुमारीं परमेश्वरीम् । रक्तांबुजासनारूढां रक्तगंधानुलेपनाम् ॥६३॥
रक्तमाल्यांबरधरां चतुरास्यां चतुर्भुजाम् । द्विनेत्रां स्रुक्स्रुवौ मालां कुंडिकां चैव बिभ्रतीम् ॥
सर्वाभरणसंदीप्तामृग्वेदाध्यायिनीं पराम् । हंसपत्रामाहवनीयमध्यस्थां ब्रह्मदेवताम् ॥६५॥
चतुष्पदामष्टकुक्षिं सप्तशीर्षां महेश्वरीम् । अग्निवक्त्रां रुद्रशिखां विष्णुचित्तां तु भावयेत् ॥
ब्रह्मा तु कवचं यस्या गोत्रं सांख्यायनं स्मृतम् । आदित्यमंडलांतस्थां ध्यायेद्देवीं महेश्वरीम् ॥६७॥
एवं ध्यात्वा विधानेन गायत्रीं वेदमातरम् । ततो मुद्राः प्रकुर्वीत देव्याः प्रीतिकराः शुभाः ॥
संमुखं संपुटं चैव विततं विस्तृतं तथा । द्विमुखं त्रिमुखं चैव चतुष्कं पंचकं तथा ॥६६॥
षण्मुखाधोमुखं चैव व्यापकांजलिकं तथा । शकटं यमपाशं च ग्रथितं संमुखोन्मुखम् ॥१००॥
विलंबं मुष्टिकं चैव मत्स्यं कूर्मं वराहकम् । सिंहाक्रांतं महाक्रांतं मुद्गरं पल्लवं तथा ॥१०१॥
चतुर्विंशतिमुद्राश्च गायत्र्याः संप्रदर्शयेत् । शताक्षरां च गायत्रीं सकृदावर्तयेत्सुधीः ॥१०२॥
चतुर्विंशत्यक्षराणि गायत्र्याः कीर्तितानि हि । जातवेदसनाम्नीं च ऋचमुच्चारयेत्ततः ॥१०३॥
त्र्यंबकस्यर्चमावृत्य गायत्री शतवर्णका । भवतीयं महापुण्या सकृज्जप्या बुधैरियम् ॥१०४॥

ॐकारं पूर्वमुच्चार्य भूर्भुवः स्वतथैव च । चतुर्विंशत्यक्षरां च गायत्रीं प्रोच्चरेत्ततः ॥१०५॥
एवं नित्यं जपं कुर्याद्ब्राह्मणोविप्रपुंगवः । स समग्रं फलं प्राप्य संध्यायाः सुखमेधते ॥१०६॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

नारायण उवाच

भिन्नपादा तु गायत्री ब्रह्महत्याप्रणाशिनी । अभिन्नपादा गायत्री ब्रह्महत्यां प्रयच्छति ॥१॥
अच्छिन्नपादा गायत्रीजपं कुर्वंति ये द्विजाः । अधोमुखाश्च तिष्ठंति कल्पकोटिशतानि च ॥२॥
संपुटैका षडोंकारा गायत्री त्रिविधा मता । धर्मशास्त्रपुराणेषु इतिहासेषु सुव्रत ॥३॥
पंचप्रणवसंयुक्तां जपेदित्यनुशासनम् । जपसंख्याष्टभागान्ते पादो जप्यस्तुरीयकः ॥४॥
स द्विजः परमो ज्ञेयः परं सायुज्यमाप्नुयात् । अन्यथा प्रजपेद्यस्तु स जपो विफलो भवेत् ॥५॥
संपुटैका षडोंकारा भवेत्सा ऊर्ध्वरेतसाम् । गृहस्थो ब्रह्मचारी वा मोक्षार्थी तुरीयां जपेत् ॥६॥
तुरीयपादो गायत्र्याः परोरजसे सावदोम् । ध्यानमस्य प्रवक्ष्यामि जपसांगफलप्रदम् ॥७॥
हृदि विकसितपद्मं सार्कसोमाग्निबिंबं प्रणवमयमचिंत्यं यस्य पीठं प्रकल्प्यम् ।
अचलपरमसूक्ष्मं ज्योतिराकाशसारं भवतु मम मुदेऽसौ सच्चिदानंदरूपः ॥ ८ ॥
त्रिशूलयोनी सुरभिमक्षमालां च लिंगकम् । अंबुजं च महामुद्रामिति सप्त प्रदर्शयेत् ॥९॥
या संध्या सैव गायत्री सच्चिदानंदरूपिणी । भक्त्या तां ब्राह्मणो नित्यं पूजयेच्च नमेत्ततः १०॥
ध्यातस्य पूजां कुर्वीत पंचभिश्चोपचारकैः । लं पृथिव्यात्मने गंधमर्पयामि नमो नमः ॥११॥
हमाकाशात्मने पुष्पं चार्पयामि नमो नमः । यं च वाय्वात्मने धूपं चार्पयामि ततो वदेत् १२॥
रं च वह्न्यात्मने दीपमर्पयामि ततो वदेत् । वममृतात्मने तस्मै नैवेद्यमपि चार्पयेत् ॥१३॥
यं रं लं वं हमिति च पुष्पांजलिमथार्पयेत् । एवं पूजां विधायाथ चांते मुद्राः प्रदर्शयेत्॥१४॥
ध्यायेत्तु मनसा देवीं मंत्रमुच्चारयेच्छनैः । न कंपयेच्छिरोग्रीवां दंतान्नैव प्रकाशयेत् ॥१५॥
विधिनाष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिरेव वा । दशवारमशक्तो वा नातो न्यूनं कदाचन ॥१६॥
त उद्वासयेद्देवीमुत्तमेत्यनुवाकतः । न गायत्रीं जपेद्विद्वाञ्जलमध्ये कथंचन ॥१७॥
यतः साग्निमुखी प्रोक्तेत्याहुः केचिन्महर्षयः । सुरभिर्ज्ञानशूर्पं च कूर्मो योनिश्च पंकजम् ॥१८॥
लिंगं निर्वाणकं चैव जपांतेऽष्टौ प्रदर्शयेत् । यदक्षरपदभ्रष्टं स्वरव्यंजनवर्जितम् ॥१९॥
तत्सर्वं क्षम्यतां देवि कश्यपप्रियवादिनि । गायत्रीतर्पणं चातः करणीयं महामुने ॥२०॥
गायत्रीछंद आख्यातं विश्वामित्रऋषिः स्मृतः । सविता देवता प्रोक्ता विनियोगश्च तर्पणे ॥२१॥
भूरित्युक्त्वा च ऋग्वेदपुरुषं तर्पयामि च । भुव इत्येतदुक्त्वा च यजुर्वेदमथो वदेत् ॥२२॥

स्वर्व्याहृतिं समुक्त्वा च सामवेदं समुच्चरेत् । मह इत्येतदुक्त्वांतेऽथर्ववेदं च तर्पयेत् ॥२३।
जनः पदांत इतिहासपुराणमितीरयेत् । तपः सर्वागमं चैव पुरुषं तर्पयामि च ॥२४।
सत्यं च सत्यलोकाख्यपुरुषं तर्पयामि च । ॐभूर्भूर्लोकपुरुषं तर्पयामि ततो वदेत् ॥२५।
भुवश्चेति भुवर्लोकपुरुषं तर्पयामि च । स्वः स्वर्गलोकपुरुषं तर्पयामि ततः परम् ॥२६।
ॐभूरेकपदां नाम गायत्रीं तर्पयामि च । भुवो द्विपदां गायत्रीं तर्पयामीति कीर्तयेत् ॥२७।
स्वश्च त्रिपदां गायत्रीं तर्पयामि ततो वदेत् । ॐभूर्भुवः स्वश्चेति तथा गायत्रीं च चतुष्पदाम् ॥
उषसीं चैव गायत्रीं सावित्रीं च सरस्वतीम् । वेदानां मातरं पृथ्वीमजां चैव तु कौशिकीम् २९।
सांकृतिं वै सार्वजितिं गायत्रीं तर्पणे वदेत् । तर्पणांते च शांत्यर्थं जातवेदसमीरयेत् ॥३०।
मानस्तोकेति मंत्रं च शांत्यर्थं प्रजपेत्सुधीः । ततोऽपि त्र्यंबको मंत्रः शांत्यर्थः परिकीर्तितः ॥३१।
तच्छंयोरिति मंत्रं च जपेच्छांत्यर्थमेव तु । अतो देवा इति द्वाभ्यां सर्वांगस्पर्शनं चरेत् ॥३२।
स्योनापृथिविमंत्रेण भूम्यै कुर्यात्प्रणामकम् । यथाविधि च गोत्रादीनुच्चरेद्द्विजसत्तमः ॥३३।

एवं विधानं संध्यायाः प्रातःकाले प्रकीर्तितम् ।
संध्याकर्म समाप्यांतेऽप्यग्निहोत्रं स्वयं हुनेत् ॥३४॥

पंचायतनपूजां च ततः कुर्यात्समाहितः । शिवां शिवं गणपतिं सूर्यं विष्णुं तथाऽर्चयेत् ॥
पौरुषेण तु सूक्तेन व्याहृत्या वा समाहितः । मूलमंत्रेण वा कुर्याद्श्रीश्च ते इति मंत्रतः ॥३६।
भवानीं तु यजेन्मध्ये तथेशान्यां तु माधवम् । आग्नेय्यां गिरिजानाथं गणेशं रक्षसां दिशि ॥
वायव्यामर्चयेत्सूर्यमिति देवस्थितिक्रमः । षोडशानुपचारांश्च षोडशर्ग्भिर्हरेन्नरः ॥३८॥
देवीमभ्यर्च्य पुरतो यजेदन्याननुक्रमात् । न देवीपूजनात्पुण्यमधिकं क्वचिदीक्ष्यते ॥३९॥
अतएव तु संध्यासु संध्योपास्तिः श्रुतीरिता । नाक्षतैरर्चयेद्विष्णुं न तुलस्या गणेश्वरम् ॥४०॥
दूर्वाभिर्नार्चयेद्दुर्गां केतकैर्न महेश्वरम् । मल्लिकाजातिकुसुमं कुटजं पनसं तथा ॥४१॥
किंशुकं बकुलं कुंदं लोध्रं तु करवीरकम् । शिंशपाऽपराजितापुष्पं बंधूकागस्त्यपुष्पके ॥४२॥
मदंतं सिदुवारं च पालाशकुसुमं तथा । दुर्वांकुरं बिल्वदलं कुशमंजरिका तथा ॥४३॥
शल्लकीमाधवीपुष्पमर्कमंदारपुष्पकम् । केतकीं कर्णिकारं च कदंबकुसुमं तथा ॥४४॥
पुन्नागश्चंपकस्तद्वद्यूथिका तगरौ तथा । एवमादीनि पुष्पाणि देवीप्रियकराणि च ॥४५॥
गुग्गुलस्य भवेद्धूपो दीपः स्यात्तितैलतः । कृत्वेत्थं देवतापूजां ततो मूलमनुं जपेत् ॥४६॥
एवं पूजां समाप्यैव वेदाभ्यासं चरेद्बुधः । ततः स्ववृत्त्या कुर्वीत पोष्यवर्गार्थसाधनम् ॥४७॥

तृतीयदिनभागे तु नियमेन विचक्षणः ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

श्रीनारद उवाच

पूजाविशेषं श्रीदेव्याः श्रोतुमिच्छामि मानद। येनाश्रितेन मनुजः कृतकृत्यत्वमावहेत् ॥१॥

श्रीनारायण उवाच

देवर्षे शृणु वक्ष्यामि श्रीमातुः पूजनक्रमम्। भुक्तिमुक्तिप्रदं साक्षात्समस्तापन्निवारणम् ॥२॥
आचम्य मौनी संकल्प्य भूतशुद्ध्यादिकं चरेत्। मातृकान्यासपूर्वं तु षडंगन्यासमाचरेत् ॥३॥
शंखस्य स्थापनं कृत्वा सामान्यार्घ्यं विधाय च। पूजाद्रव्याणि चास्त्रेण प्रोक्षयेन्मतिमान्नरः ॥४॥
गुरोरनुज्ञामादाय ततः पूजां समारभेत्। पीठपूजां पुरा कृत्वा देवीं ध्यायेत्ततः परम् ॥५॥
आसनाद्युपचारैश्च भक्तिप्रेमयुतां सदा। स्नापयेत्परदेवीं तां पंचामृतरसादिभिः ॥६॥
पौंड्रेक्षुरसपूर्णैस्तु कलशैः शतसंख्यकैः। स्नापयेद्यो महेशानीं न स भूयोऽभिजायते ॥७॥
यश्च चूतरसैरेवं स्नापयेज्जगदंबिकाम्। वेदपारायणं कृत्वा रसेनेक्षूद्भवेन वा ॥८॥
तद्गेहं न त्यजेन्नित्यं रमा चैव सरस्वती। यस्तु द्राक्षारसेनैव वेदपारायणं चरन् ॥९॥
अभिषिंचेन्महेशानीं सकुटुंबो नरोत्तमः। रसरेणुप्रमाणं च देवीलोके महीयते ॥१०॥
कर्पूरागुरुकाश्मीरकस्तूरीपंकपंकिलैः। सलिलैः स्नापयेद्देवीं वेदपारायणं चरन् ॥११॥
भस्मीभवंति पापानि शतजन्मार्जितानि च। यो दुग्धकलशैर्देवीं स्नापयेद्वेदपाठतः ॥१२॥
आकल्पं स वसेन्नित्यं तस्मिन्वै क्षीरसागरे। यस्तु दध्नाभिषिंचेत्तां दधिकुल्यापतिर्भवेत् ॥१३॥
मधुना च घृतेनैव तथा शर्करयापि च। स्नापयेन्मधुकुल्यादिनदीनां स पतिर्भवेत् ॥१४॥
सहस्रकलशैर्देवीं स्नापयन्भक्तितत्परः। इह लोके सुखी भूत्वाप्यन्यलोके सुखी भवेत् ॥१५॥
क्षौमं वस्त्रद्वयं दत्त्वा वायुलोकं स गच्छति। रत्ननिर्मितभूषाणां दाता निधिपतिर्भवेत् ॥१६॥
काश्मीरचंदनं दत्त्वा कस्तूरीबिंदुभूषितम्। तथा सीमंतसिंदूरं चरणेऽलक्तकपत्रकम् ॥१७॥
इंद्रासने समारूढो भवेद्देवपतिः परः। पुष्पाणि विविधान्याहुः पूजाकर्मणि साधवः ॥१८॥
तानि दत्त्वा यथालाभं कैलासं लभते स्वयम्। बिल्वपत्राण्यमोघानि यो दद्यात्परशक्तये ॥१९॥
तस्य दुःखं कदाचिच्च क्वचिच्च न भविष्यति। बिल्वपत्रत्रये रक्तचन्दनेन तु संलिखेत् ॥२०॥
मायाबीजत्रयं यत्नात्सुस्फुटं चातिसुंदरम्। मायाबीजादिकं नाम चतुर्थ्यंतं समुच्चरेत् ॥२१॥
नमोंतं परया भक्त्या देवीचरणपंकजे। समर्पयेन्महादेव्यै कोमलं तच्च पत्रकम् ॥२२॥
य एवं कुरुते भक्त्या मनुत्वं लभते हि सः। यस्तु कोटिदलैरेवं कोमलैरतिनिर्मलैः ॥२३॥
पूजयेद्भुवनेशानीं ब्रह्मांडाधिपतिर्भवेत्। कुन्दपुष्पैर्नवीनैस्तु लुलितैरष्टगंधतः ॥२४॥
कोटिसंख्यैः पूजयेत्तु प्राजापत्यं लभेद्ध्रुवम्। मल्लिकामालतीपुष्पैरष्टगंधेन लोलितैः ॥२५॥

कोटिसंख्यैः पूजया तु जायते स चतुर्मुखः । दशकोटिभिरप्येवं तैरेव कुसुमैर्मुने ॥२६॥
विष्णुत्वं लभते मर्त्यो यत्सुरेष्वपि दुर्लभम् । विष्णुनैतद्व्रतं पूर्वं कृतं स्वपदलब्धये ॥२७॥
शतकोटिभिरप्येव सूत्रात्मत्वं व्रजेद्ध्रुवम् । व्रतमेतत्पुरा सम्यक्कृतं भक्त्या प्रयत्नतः ॥२८॥
तेन व्रतप्रभावेण हिरण्योदरतां व्रजेत् । जपाकुसुमपुष्पस्य बंधूककुसुमस्य च ॥२९॥
दाडिमीकुसुमस्यापि विधिरेष उदीरितः । एवमन्यानि पुष्पाणि श्रीदेव्यै विधिनार्पयेत् ॥३०॥
तस्य पुण्यफलस्यांतं न जानातीश्वरोऽपि सः । तत्तदृतूद्भवैः पुष्पैर्नामसाहस्रसंख्यया ॥३१॥
समर्पयेन्महादेव्यै प्रतिवर्षमतंद्रितः । य एवं कुरुते भक्त्या महापातकसंयुतः ॥३२॥
उपपातकयुक्तोऽपि मुच्यते सर्वपातकैः । देहांते श्रीपदांभोजं दुर्लभं देवसत्तमैः ॥३३॥
प्राप्नोति साधकवरो मुने नास्त्यत्र संशयः । कृष्णागुरु सकर्पूरं चंदनेन समन्वितम् ॥३४॥
सिल्हकं चाज्यसंयुक्तं गुग्गुलेन समन्वितम् । धूपं दद्यान्महादेव्यै येन स्याद्धूपितं गृहम् ॥३५॥
तेन प्रसन्ना देवेशी ददाति भुवनत्रयम् । दीपकर्पूरखंडैश्च दद्याद्देव्यै निरंतरम् ॥३६॥
सूर्यलोकमवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा । शतदीपांस्तथा दद्यात्सहस्रान्वा समाहितः ॥३७॥
नैवेद्यं पुरतो देव्याः स्थापयेत्पर्वताकृतिम् । लेह्यैश्चोष्यैस्तथा पेयैः षड्रसैस्तु समाहितैः ॥३८॥
नानाफलानि दिव्यानि स्वादूनि रसवंति च । स्वर्णपात्रस्थितान्नानि दद्याद्देव्यै निरंतरम् ॥३९॥
तृप्तायां श्रीमहादेव्यां भवेत्तृप्तं जगत्त्रयम् । यतस्तदात्मकं सर्वं रज्जौ सर्पो यथा तथा ॥४०॥
ततः पानीयकं दद्याच्छुभं गंगाजलं महत् । कर्पूरवालासंयुक्तं शीतलं कलशस्थितम् ॥४१॥
तांबूलं च ततो देव्यै कर्पूरशकलान्वितम् । एलालवंगसंयुक्तं मुखसौगंध्यदायकम् ॥४२॥
दद्याद्देव्यै महाभक्त्या येन देवी प्रसीदति । मृदंगवीणामुरजढक्कादुंदुभिनिःस्वनैः ॥४३॥
तोषयेज्जगतां धात्रीं गायनैरतिमोहनैः । वेदपारायणैः स्तोत्रैः पुराणादिभिरप्युत ॥४४॥
छत्रं च चामरे द्वे च दद्याद्देव्यै समाहितः । राजोपचारान् श्रीदेव्यै नित्यमेव समर्पयेत् ॥४५॥
प्रदक्षिणां नमस्कारं कुर्याद्देव्या अनेकधा । क्षमापयेज्जगद्धात्रीं जगदंबां मुहुर्मुहुः ॥४६॥
सकृत्स्मरणमात्रेण यत्र देवी प्रसीदति । एतादृशोपचारैश्च प्रसीदेदत्र कः स्मयः ॥४७॥
स्वभावतो भवेन्माता पुत्रेऽतिकरुणावती । तेन भक्तौ कृतायां तु वक्तव्यं किं ततः परम् ॥४८॥
अत्र ते कथयिष्यामि पुरा वृत्तं सनातनम् । बृहद्रथस्य राजर्षेः प्रियं भक्तिप्रदायकम् ॥४९॥
चक्रवाकोऽभवत्पक्षी क्वचिद्देशे हिमालये । भ्रमन्नानाविधान्देशान्ययौ काशीपुरं प्रति ॥५०॥
अन्नपूर्णामहास्थाने प्रारब्धवशतो द्विजः । जगाम लीलया तत्र कणलोभादनाथवत् ॥५१॥
कृत्वा प्रदक्षिणामेकां जगाम स विहायसा । देशांतरं विहायैव पुरीं मुक्तिप्रदायिनीम् ॥५२॥
कालांतरे ममारासौ गतः स्वर्णपुरीं प्रति । बुभुजे विषयान्सर्वान् दिव्यरूपधरो युवा ॥५३॥

कल्पद्वयं तथा भुक्त्वा पुनः प्राप भुवं प्रति । क्षत्रियाणां कुले जन्म प्राप सर्वोत्तमोत्तमम् ५४॥
बृहद्रथेति नाम्नाऽभूत्प्रसिद्धः क्षितिमंडले । महायज्वा धार्मिकश्च सत्यवादी जितेन्द्रियः ५५॥
त्रिकालज्ञः सार्वभौमो यमी परपुरंजयः । पूर्वजन्मस्मृतिस्तस्य वर्तते दुर्लभा भुवि ॥५६॥
इति श्रुत्वा किंवदंतीं मुनयः समुपागताः । कृतातिथ्या नृपेंद्रेण विष्टरेषूपुरेव ते ॥५७॥
पप्रच्छुर्मुनयः सर्वे संशयोऽस्ति महान्नृप । केन पुण्यप्रभावेण पूर्वजन्मस्मृतिस्तव ॥५८॥
त्रिकालज्ञानमेवापि केन पुण्यप्रभावतः । ज्ञानं तवेति तज्ज्ञातुमागताः स्म तवांतिकम् ॥५९॥
वद निर्व्याजया वृत्त्या तदस्माकं यथातथम् ।

श्रीनारायण उवाच

इति तेषां वचः श्रुत्वा राजा परमधार्मिकः ॥६०॥
उवाच सकलं ब्रह्मंस्त्रिकालज्ञानकारणम् । श्रूयतां मुनयः सर्वे मम ज्ञानस्य कारणम्॥६१॥
चक्रवाकः स्थितः पूर्वं नीचयोनिगतोऽपि वा । अज्ञानतोऽपि कृतवानन्नपूर्णाप्रदक्षिणाम् ॥६२॥
तेन पुण्यप्रभावेण स्वर्गे कल्पद्वयस्थितिः । त्रिकालज्ञानताऽप्यस्मिन्नभूज्जन्मनि सुव्रताः॥६३॥
को वेद जगदम्बायाः पदस्मृतिफलं कियत् । स्मृत्वा तन्महिमानं तु पतंत्यश्रूणि मेऽनिशम् ॥
धिगस्तु जन्म तेषां वै कृतघ्नानां तु पापिनाम्। ये सर्वमातरं देवीं स्वोपास्यां न भजंति हि ६५॥
न शिवोपासना नित्या न विष्णूपासना तथा । नित्योपास्तिः परा देव्या नित्या श्रुत्यैव चोदिता॥
किं मया बहु वक्तव्यं स्थाने संशयवर्जिते । सेवनीयं पदांभोजं भगवत्या निरंतरम् ॥६७॥
नातः परतरं किंचिदधिकं जगतीतले । सेवनीया परा देवी निर्गुणा सगुणाऽथवा ६८॥

नारायण उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा राजर्षेर्धार्मिकस्य च । प्रसन्नहृदयाः सर्वे गताः स्वस्वनिकेतनम् ॥६९॥
एवंप्रभावा सा देवी तत्पूजायाः फलं कियत् । अस्तीति केन प्रष्टव्यं वक्तव्यं वा न केनचित्॥
येषां तु जन्मसाफल्यं तेषां श्रद्धा तु जायते । येषां तु जन्मसांकर्यं तेषां श्रद्धा न जायते ७१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धेऽष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥

अथैकोनविंशोऽध्यायः

नारायण उवाच

अथातः श्रूयतां ब्रह्मन् संध्यां माध्याह्निकीं शुभाम् । यदनुष्ठानतोऽपूर्वं जायतेऽत्युत्तमं फलम् १॥
सावित्रीं युवतीं श्वेतवर्णां चैव त्रिलोचनाम् । वरदां चाक्षमालाढ्यां त्रिशूलाभयहस्तकाम् २॥
वृषारूढां यजुर्वेदसंहितां रुद्रदेवताम् । ततो गुणयुतां चैव भुवर्लोकव्यवस्थिताम् ॥३॥
आदित्यमार्गसंचारकर्त्रीं मायां नमाम्यहम् । आदिदेवीमथ ध्यात्वाचमनादि च पूर्ववत् ॥

अथ चार्घ्यप्रकरणं पुष्पाणि चिनुयात्ततः । तदलाभे बिल्वपत्रतोयेन मिश्रयेत्ततः ॥५॥
ऊर्ध्वं च सूर्याभिमुखं क्षिप्त्वाऽर्घ्यं प्रतिपादयेत्। प्रातःसंध्यादिवत्सर्वमुपसंहारपूर्वकम् ॥६॥
मध्याह्ने केचिदिच्छंति सावित्रीं तु तदित्यृचम् । असंप्रदायं तत्कर्म कार्यहानिस्तु जायते ॥७॥
कारणं संध्ययोश्चात्र मंदेहानाम राक्षसाः । भक्षितुं सूर्यमिच्छंति कारणं श्रुतिचोदितम् ८॥
अतस्तु कारणाद्विप्रः संध्यां कुर्यात्प्रयत्नतः । सं यथं रुभयोर्नित्यं गायत्र्या प्रणवेन च ॥९॥
अंभस्तु प्रक्षिपेत्तेन नान्यथा श्रुतिघातकः । आकृष्णेनेति मंत्रेण पुष्पैर्वाम्बुविमिश्रितम् ॥१०॥
अलाभे बिल्वदूर्वादिपात्रेणोक्तेन पूर्वकम् । अर्घ्यं दद्यात्प्रयत्नेन सांगं संध्याफलं लभेत् ११॥
अत्रैव तर्पणं वक्ष्ये शृणु देवर्षिसत्तम । भुवः पुनः पूरुषं तु तर्पयामि नमो नमः ॥१२॥
यजुर्वेदं तर्पयामि मंडलं तर्पयामि च । हिरण्यगर्भं च तथांतरात्मानं तथैव च ॥१३॥
सावित्रीं च ततो देवमातरं सांकृतिं तथा । संध्यां तथैव युवतीं रुद्राणीं नीमृजां तथा १४॥
सर्वार्थानां सिद्धिकरीं सर्वमंत्रार्थसिद्धिदाम् । भूर्भुवःस्वःपूरुषं तु इति मध्याह्नतर्पणम् ॥१५॥
उदुत्यमिति सूक्तेन सूर्योपस्थानमेव च । चित्रं देवानामिति च सूर्योपस्थानमाचरेत् ॥१६॥
ततो जपं प्रकुर्वीत मंत्रसाधनतत्परः । जपस्यापि प्रकारं तु वक्ष्यामि शृणु नारद १७॥
कृत्वोत्तानौ करौ प्रातः सायं चाऽधःकरौ तथा । मध्याह्ने हृदयस्थौ तु कृत्वा जपमुदीरयेत् ॥१८॥
पर्वद्वयमनामिक्याः कनिष्ठादिक्रमेण तु । तर्जनीमूलपर्यंतं करमाला प्रकीर्तिता ॥१९॥
गोघ्नः पितृघ्नो मातृघ्नो भ्रूणहा गुरुतल्पगः । ब्रह्मस्वक्षेत्रहारी च यश्च विप्रः सुरां पिबेत् ॥२०॥
स गायत्र्याः सहस्रेण पूतो भवति मानवः । मानसं वाचिकं पाप विषयेंद्रियसंगजम् ॥२१॥
तत्किल्विषं नाशयति त्रीणि जन्मानि मानवः। गायत्रीं यो न जानाति वृथा तस्य परिश्रमः २२॥
पठेच्च चतुरो वेदान् गायत्रीं चैकतो जपेत् । वेदानां चावृतेस्तद्वद्गायत्रीजप उत्तमः ॥२३॥
इति मध्याह्नसंध्यायाः प्रकारः कीर्तितो मया । अतः परं प्रवक्ष्यामि ब्रह्मयज्ञविधिक्रमम् ॥२४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥१९॥

अथ विंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

त्रिराचम्य द्विजः पूर्वं द्विर्मार्जनमथाचरेत् । उपस्पृशेत्सव्यपाणिं पादौ च प्रोक्षयेत्ततः ॥१॥
शिरसि चक्षुषि तथा नासायां श्रोत्रदेशके । हृदये च तथा मौलौ प्रोक्षणं सम्यगाचरेत् ॥२॥
देशकालौ समुच्चार्य ब्रह्मयज्ञमथाचरेत् । द्वौ दर्भौ दक्षिणे हस्ते वामे त्रीनासने सकृत् ॥
उपवीते शिखायां च पादमूले सकृत्सकृत् । विमुक्तये सर्वपापक्षयार्थं चैवमेव हि ॥४॥
सूत्रोक्तदेवताप्रीत्यै ब्रह्मयज्ञं करोम्यहम् । गायत्रीं त्रिर्जपेत्पूर्वं चाग्निमीडे ततः परम् ॥५॥

यदंगेति ततः प्रोच्य अग्निर्वै इति कीर्तयेत् । अथ महाव्रतं चैव पंथा एतच्च कीर्तयेत् ॥६॥
अथातः संहितायाश्च विदा मघवदित्यपि । महाव्रतस्येति तथा इषेत्वोर्जे इतीव हि ॥७॥
अग्न आयाहि चेत्येवं शन्नोदेवीरितीति च । अथ तस्य समाम्नायो वृद्धिरादैजितीव हि ॥८॥
अथ शिक्षां प्रवक्ष्यामि पंचसंवत्सरेति च । मयरसतजभनेत्येव गौर्ग्मा इत्येव कीर्त्तयेत् ॥९॥
अथातो धर्मजिज्ञासा अथातो ब्रह्म इत्यपि । तच्छंयोरिति च प्रोच्य ब्रह्मणे नम इत्यपि ॥१०॥
तर्पणं चैव देवानां ततः कुर्यात्प्रदक्षिणम् । प्रजापतिश्च ब्रह्मा च वेदा देवास्तथर्षयः ॥११॥
सर्वाणि चैव छंदांसि तथौंकारस्तथैव च । वषट्कारो व्याहृतयः सावित्री च ततः परम् १२॥
गायत्री चैव यज्ञाश्च द्यावापृथिवी इत्यपि । अंतरिक्षं त्वहोरात्राणि च सांख्या अतः परम् ॥
सिद्धाः समुद्रा नद्यश्च गिरयश्च ततः पर् । क्षेत्रौषधिवनस्पत्यो गंधर्वाप्सरसस्तथा ॥१४॥
नागा वयांसि गावश्च साध्या विप्रास्तथैव च । यक्षा रक्षांसि भूतानीत्येवमन्तानि कीर्तयेत् १५॥
अथो निवीती भूत्वा च ऋषीन्संतर्पयेदपि । शतर्चिनो माध्यमाश्च गृत्समदस्तथैव च ॥१६॥
विश्वामित्रो वामदेवोऽत्रिर्भरद्वाज एव च । वसिष्ठश्च प्रगाथश्च पावमान्यस्ततः परम् ॥१७॥
क्षुद्रसूक्ता महासूक्ताः सनकश्च सनन्दनः । सनातनस्तथैवाऽत्र सनत्कुमार एव च ॥१८॥
कपिलासुरिनामानौ वोहलिः पंचशीर्षकः । प्राचीनावीतिना तच्च कर्तव्यमथ तर्पणम् ॥१९॥
सुमंतुर्जैमिनिर्वैशंपायनः पैलसूत्रयुक् । भाष्यभारतपूर्वं च महाभारत इत्यपि ॥२०॥
धर्माचार्या इमे सर्वे तृप्यंत्विति च कीर्तयेत् । जानन्ति बाहविगार्ग्यगौतमाश्चैव शाकलः ॥२१॥
वाभ्रव्यमांडव्ययुतो मांडूकेयस्ततः परम् । गार्गी वाचक्नवी चैव वडवा प्रातिथेयिका ॥२२॥
सुलभा युक्तमैत्रेयी कहोलश्च ततः परम् । कौषीतकं महाकौशीतकं वै तर्पयेत्ततः ॥२३॥
भारद्वाजं च पैंग्यं च महापैंग्यं सुयज्ञकम् । सांख्यायनमैतरेयं महैतरेयमेव च ॥२४॥
बाष्कलं शाकलं चैव सुजातवक्रमेव च । औदवाहिं च सौजामिं शौनकं चाश्वलायनम् ॥
ये चान्ये सर्व आचार्यास्ते सर्वे तृप्तिमाप्नुयुः । ये के चास्मत्कुले जाता अपुत्रा गोत्रिणो मृताः ॥
ते गृह्णन्तु मया दत्तं वस्त्रनिष्पीडनोदकम् । एवं ते ब्रह्मयज्ञस्य विधिरुक्तो महामुने ॥२७॥
यश्चायं कुरुते ब्रह्मयज्ञस्य विधिमुत्तमम् । सर्ववेदांगपाठस्य फलमाप्नोति साधकः ॥२८॥
वैश्वदेवं ततः कुर्यान्नित्यश्राद्धं तथैव च । अतिथिभ्योऽन्नदानं च नित्यमेव समाचरेत् ॥२९॥
गोग्रासं च ततो दत्त्वा भुञ्जीत ब्राह्मणैः सह । अह्नस्तु पंचमे भागे प्रकुर्यादेतदुत्तमम् ॥३०॥
इतिहासपुराणाद्यैः षष्ठसप्तमकौ नयेत् । अष्टमे लोकयात्रा तु बहिः संध्यां ततः पुनः ॥३१॥
अथ सायंतनीं संध्यां प्रवक्ष्यामि महामुने । यदनुष्ठानमात्रेण महामाया प्रसीदति ॥३२॥
आचम्य प्राणानायम्य साधकः स्थिरमानसः। बद्धपद्मासनो योगी सायंकाले स्थिरो भवेत् ॥३३॥

श्रुतिस्मृत्यादिकर्मादौ सगर्भः प्राणसंयमः। अगर्भो ध्यानमात्रं तु स चामंत्रः प्रकीर्तितः ॥३४॥
भूतशुद्ध्यादिकं कृत्वा नान्यथा कर्म कीर्तितम्। सलज्जो देवतां ध्यात्वा पूरकुम्भकरेचकैः ॥३५॥
ध्यानं प्रकुर्यात्संध्यायां सायंकाले विचक्षणः। वृद्धां सरस्वतीं देवीं कृष्णांगीं कृष्णवाससम् ३६॥
शंखचक्रगदापद्महस्तां गरुडवाहनाम्। नानारत्नलसद्भूषां क्वणन्मंजीरमेखलाम् ॥३७॥
अनर्घ्यरत्नमुकुटां तारहारावलीयुताम्। ताटंकबद्धमाणिक्यकांतिशोभिकपोलकाम् ॥३८॥
पीताम्बरधरां देवीं सच्चिदानन्दरूपिणीम्। सामवेदेन सहितां संयुतां सत्त्ववर्त्मना ॥३९॥
व्यवस्थितां च स्वर्लोके आदित्यपथगामिनीम्। आवाहयाम्यहं देवीमायांतीं सूर्यमंडलात् ॥४०॥
एवं ध्यात्वा च तां देवीं संध्यासंकल्पमाचरेत्। आपोहिष्ठेति मंत्रेण अग्निश्चेति तथैव च ॥४१॥
विदध्यादाचमनकं शेषं पूर्ववदीरितम्। गायत्रीमंत्रमुच्चार्य श्रीनारायणप्रीतये ॥४२॥
अर्घ्यं दद्याच्च सूर्याय साधकः शुद्धमानसः। उभौ पादौ समौ कृत्वा हस्ते धृत्वा जलांजलिम् ॥
देवं ध्यात्वा मंडलस्थं क्षिपेदर्घ्यं ततः क्रमात्। अर्घ्यं दद्यात्तु यो नीरे मूढात्मा ज्ञानवर्जितः ४४॥
उल्लंघ्य स्मृतिमंत्रांश्च प्रायश्चित्ती भवेद्द्विजः। ततः सूर्यमुपस्थायाप्यसावादित्यमंत्रतः ॥४५॥
गायत्र्याश्च जपं कुर्यादुपविश्य ततो बृसीम्। सहस्रं वा तदर्धं वा श्रीदेवीध्यानपूर्वकम् ॥४६॥
यथा प्रातः पुनस्तद्वदुपस्थानादिकं चरेत्। सायं संध्यातर्पणे च क्रमेण परिकीर्तितम् ॥४७॥
वसिष्ठो ऋषिरेवाऽत्र सरस्वत्याः प्रकीर्तितः। देवता विष्णुरूपा सा छन्दश्चैव सरस्वती ॥४८॥
सायंकालीनसंध्यायास्तर्पणे विनियोगकः। स्वरित्युक्त्वा च पुरुषं सामवेदं तथैव च ॥४९॥
मंडलं चेति संप्रोच्य हिरण्यगर्भकं तथा। तथैव परमात्मानं ततोऽपि च सरस्वतीम् ॥५०॥
वेदमातरमेवात्र संकृतिं तद्वदेव च। संध्यां वृद्धां तथा विष्णुरूपिणीमुषसीं तथा ५१॥
निमृजीं च तथा सर्वसिद्धीनां कारिणीं तथा। सर्वमंत्राधिपतिकां भूर्भुवःस्वश्च पूरुषम् ॥५२॥
इत्येवं तर्पणं कार्यं संध्यायाः श्रुतिसंमतम्। सायं संध्याविधानं च कथितं पापनाशनम् ॥
सर्वदुःखहरं व्याधिनाशकं मोक्षदं तथा। सदाचारेषु संध्यायाः प्राधान्यं मुनिपुंगव ॥५४॥
संध्याचरणतो देवी भक्ताभीष्टं प्रयच्छति।

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥२०॥

अथैकविंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच।

अथातः श्रूयतां ब्रह्मन् गायत्र्याः पापनाशनम्। पुरश्चरणकं पुण्यं यथेष्टफलदायकम् ॥१॥
पर्वताग्रे नदीतीरे बिल्वमूले जलाशये। गोष्ठे देवालयेऽश्वत्थे उद्याने तुलसीवने ॥२॥
पुण्यक्षेत्रे गुरोः पार्श्वे चित्तैकाग्र्यस्थलेऽपि च। पुरश्चरणकृन्मंत्री सिध्यत्येव न संशयः ॥३॥

यस्य कस्यापि मंत्रस्य पुरश्चरणमारभेत् । व्याहृतित्रयसंयुक्तां गायत्रीं चाऽऽयुतं जपेत् ॥४॥
नृसिंहार्कवराहाणां तांत्रिकं वैदिकं तथा । विना जप्त्वा तु गायत्रीं तत्सर्वं निष्फलं भवेत् ॥५॥
सर्वे शाक्ता द्विजाः प्रोक्ता न शैवा न च वैष्णवाः। आदिशक्तिमुपासंते गायत्रीं वेदमातरम् ॥६॥
मंत्रं संशोध्य यत्नेन पुरश्चरणतत्परः । मंत्रशोधनपूर्वांगमात्मशोधनमुत्तमम् ॥७॥
आत्मतत्त्वशोधनाय त्रिलक्षं प्रजपेद्बुधः । अथवा चैकलक्षं तु श्रुतिप्रोक्तेन वर्त्मना ॥८॥
आत्मशुद्धिं विना कर्तुर्जपहोमादिकाः क्रियाः । निष्फलास्तास्तु विज्ञेयाः कारणं श्रुतिचोदितम् ॥९॥
तपसा तापयेद्देहं पितृन्देवांश्च तर्पयेत् । तपसा स्वर्गमाप्नोति तपसा विंदते महत् ॥१०॥
क्षत्रियो बाहुवीर्येण तरेदापद आत्मनः । धनेन वैश्यः शूद्रस्तु जपहोमैर्द्विजोत्तमः ॥११॥
अतएव तु विप्रेंद्र तपः कुर्यात्प्रयत्नतः । शरीरशोषणं प्राहुस्तापसास्तप उत्तमम् ॥१२॥
शोधयेद्विधिमार्गेण कृच्छ्रचांद्रायणादिभिः । अथान्नशुद्धिकरणं वक्ष्यामि शृणु नारद ॥१३॥
अयाचितोञ्छशुक्लाख्यभिक्षावृत्तिचतुष्टयम् । तांत्रिकैर्वैदिकैश्चैवं प्रोक्तान्नस्य विशुद्धता ॥१४॥
भक्षान्नं शुद्धमानीय कृत्वा भागचतुष्टयम् । एकं भागं द्विजेभ्यस्तु गोग्रासस्तु द्वितीयकः ॥१५॥
अतिथिभ्यस्तृतीयस्तु तदूर्ध्वं तु स्वभार्ययोः । आश्रमस्य यथा यस्य कृत्वा ग्रासविधिं क्रमात् ॥
आदौ क्षिप्त्वा तु गोमूत्रं यथाशक्ति यथाक्रमम् । तदूर्ध्वं ग्राससंख्या स्याद्वानप्रस्थगृहस्थयोः ॥१७॥
कुक्कुटांडप्रमाणं तु ग्रासमानं विधीयते । अष्टौ ग्रासा गृहस्थस्य वनस्थस्य तदर्धकम् ॥१८॥
ब्रह्मचारी यथेष्टं च गोमूत्रं विधिपूर्वकम् । प्रोक्षणं नववारं च षड्वारं च त्रिवारकम् १९॥
निश्छिद्रं च करं कृत्वा सावित्रीं च तदित्यृचम् । मंत्रमुच्चार्य मनसा प्रोक्षणे विधिरुच्यते ॥२०॥
चौरो वा यदि चांडालो वैश्यः क्षत्रस्तथैव च । अन्नं दद्यात्तु यः कश्चिदधमो विधिरुच्यते२१॥
शूद्रान्नं शूद्रसंपर्कं शूद्रेण च सहाशनम् । ते यांति नरकं घोरं यावच्चंद्रदिवाकरौ ॥२२॥
गायत्रीच्छंदो मंत्रस्य यथासंख्याक्षराणि च । तावल्लक्षाणि कर्तव्यं पुरश्चरणकं तथा ॥२३॥
द्वात्रिंशल्लक्षमानं तु विश्वामित्रमतं तथा । जीवहीनो यथा देहः. सर्वकर्मसु न क्षमः ॥२४॥
पुरश्चरणहीनस्तु तथा मंत्रः प्रकीर्तितः । ज्येष्ठाषाढौ भाद्रपदं पौषं तु मलमासकम् ॥२५॥
अंगारं शनिवारं च व्यतिपातं च वैधृतिम् । अष्टमीं नवमीं षष्ठीं चतुर्थीं च त्रयोदशीम् ॥२६॥
चतुर्दशीममावास्यां प्रदोषं च तथा निशाम् । यमाग्निरुद्रसर्पेंद्रवसुश्रवणजन्मभम् ॥२७॥
मेषकर्कतुलाकुंभान्मकरं चैव वर्जयेत् । सर्वाण्येतानि वर्ज्यानि पुरश्चरणकर्मणि ॥२८॥
चंद्रतारानुकूले च शुक्लपक्षे विशेषतः । पुरश्चरणकं कुर्यान्मंत्रसिद्धिः प्रजायते ॥२९॥
स्वस्तिवाचनकं कुर्यान्नांदीश्राद्धं यथाविधि । विप्रान्संतर्प्य यत्नेन भोजनाच्छादनादिभिः३०॥
आरभेत्तु ततः पश्चादनुज्ञानपुरःसरम् । प्रत्यङ्मुखः शिवस्थाने द्विजश्चान्यतमे जपेत् ३१॥

काशीपुरी च केदारो महाकालोऽथ नासिकम् । त्र्यंबकं च महाक्षेत्रं पंच दीपा इमे भुवि ॥३२॥
सर्वत्रैव हि दीपस्तु कूर्मासनमिति स्मृतम् । प्रारंभदिनमारभ्य समाप्तिदिवसावधि ॥३३॥
न न्यूनं नातिरिक्तं च जपं कुर्याद्दिने दिने । नैरंतर्येण कुर्वंति पुरश्चर्यां मुनीश्वराः ॥३४॥
प्रातरारभ्य विधिवज्जपेन्मध्यदिनावधि । मनःसंहरणं शौचं ध्यानं मंत्रार्थचिंतनम् ॥३५॥
गायत्रीच्छंदो मंत्रस्य यथासंख्याक्षराणि च । तावल्लक्षाणि कर्तव्यं पुरश्चरणकं तथा ॥३६॥
जुहुयात्तद्दशांशेन सघृतेन पयोंधसा । तिलैः पत्रैः प्रसूनैश्च यवैश्च मधुरान्वितैः ॥३७॥
कुर्याद्दशांशतो होमं ततः सिद्धो भवेन्मनुः । गायत्री चैव संसेव्या धर्मकामार्थमोक्षदा ॥३८॥
नित्ये नैमित्तिके काम्ये त्रितये तु परायणः । गायत्र्यास्तु परं नास्ति इह लोके परत्र च ॥३९॥
मध्याह्नमितभुङ् मौनी त्रिःस्नानार्चनतत्परः । जले लक्षत्रयं धीमाननन्यमानसक्रियः ॥४०॥
कर्मणा यो जपेत्पश्चात्कर्मभिः स्वच्छयाऽपि वा । यावत्कार्यं न सिद्ध्येत्तु तावत्कुर्याज्जपादिकम् ॥४१॥
सामान्यकाम्यकर्मादौ यथावद्विधिरुच्यते । आदित्यस्योदये स्नात्वा सहस्रं प्रत्यहं जपेत् ॥४२॥
आयुरारोग्यमैश्वर्यं धनं च लभते ध्रुवम् । षण्मासं वा त्रिमासं वा वर्षांते सिद्धिमाप्नुयात् ॥४३॥
पद्मानां लक्षहोमेन घृताक्तानां हुताशने । प्राप्नोति निखिलं मोक्षं सिध्यत्येव न संशयः ॥४४॥
मंत्रसिद्धिं विना कर्तुर्जपहोमादिकाः क्रियाः । काम्यं वा यदि वा मोक्षः सर्वं तन्निष्फलं भवेत् ॥४५॥
पंचविंशतिलक्षेण दध्ना क्षीरेण वा हुतात् । स्वदेहे सिध्यते जंतुर्महर्षीणां मतं तथा ॥४६॥
अष्टांगयोगसिद्ध्या च नरः प्राप्नोति यत्फलम् । तत्फलं सिद्धिमाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ॥४७॥
शक्तो नापि त्वशक्तो वा आहारं नियतं चरेत् । षण्मासात्तस्य सिद्धिः स्याद्गुरुभक्तिरतः सदा ४८॥
एकाहं पंचगव्याशी चैकाहं मारुताशनः । एकाहं ब्राह्मणान्नाशी गायत्रीजपकृद्भवेत् ॥४९॥
स्नात्वा गंगादितीर्थेषु शतमंतर्जले जपेत् । शतेनापस्ततः पीत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥५०॥
चांद्रायणादि कृच्छ्रस्य फलं प्राप्नोति निश्चितम् । राजा वा यदि वा विप्रस्तपः कुर्यात्स्वके गृहे ॥५१॥
गृहस्थो ब्रह्मचारी वा वानप्रस्थोऽथवापि च । अधिकारपरत्वेन फलं यज्ञादिपूर्वकम् ॥५२॥
श्रौतस्मार्तादिकं कर्म क्रियते मोक्षकांक्षिभिः । साग्निकश्च सदाचारो विद्वद्भिश्च सुशिक्षितः ॥५३॥
ततः कुर्यात्प्रयत्नेन फलमूलोदकादिभिः । भिक्षान्नं शुद्धमश्नीयादष्टौ ग्रासान्स्वयं भुजेत् ५४॥
एवं पुरश्चरणकं कृत्वा मंत्रसिद्धिमवाप्नुयात् । देवर्षे यदनुष्ठानाद्दारिद्र्यं विलयं व्रजेत् ॥५५॥
यच्छ्रुत्वापि च पुण्यानां महतीं सिद्धिमाप्नुयात् ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशकन्धे एकविंशोऽध्यायः ॥२१॥

—:०:—

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

नारायण उवाच

अथातः श्रूयतां ब्रह्मन्वैश्वदेवविधानकम् । पुरश्चर्याप्रसंगेन ममापि स्मृतिमागतम् ॥१॥
देवयज्ञो ब्रह्मयज्ञो भूतयज्ञस्तथैव च । पितृयज्ञो मनुष्यस्य यज्ञश्चैव तु पंचमः ॥२॥
पंचसूना गृहस्थस्य चुल्ली पेषण्युपस्करः । कंडणी चोदकुंभश्च तेषां पापस्य शांतये ॥३॥
न चुल्लयां नायसे पात्रे न भूमौ न च खर्परे । वैश्वदेवं प्रकुर्वीत कुण्डे वा स्थंडिलेऽपि वा ॥४॥
न पाणिना न शूर्पेण न च मेध्याजिनादिभिः । मुखेनोपधमेदग्निं मुखादेव व्यजायत ॥५॥
पुटकेन भवेद्व्याधिः शूर्पेण धननाशनम् । पाणिना मृत्युमाप्नोति कर्मसिद्धिर्मुखेन तु ॥६॥
फलैर्दधिघृतैः कुर्यान्मूलशाकोदकादिभिः । अलाभे येन केनापि काष्ठमूलतृणादिभिः ॥७॥
जुहुयात्सर्पिषाभ्यक्तं तैलक्षारविवर्जितम् । दध्यक्तं वा पायसाक्तं तदभावेऽम्भसापि वा ॥८॥
शुष्कैः पर्युषितैः कुष्ठी उच्छिष्टेन द्विषां वशी । रूक्षैर्दरिद्रतां याति क्षारं हुत्वा व्रजत्यधः ॥९॥
अंगारान्भस्मिमिश्रांस्तु निर्हृत्योत्तरतोऽनलात् । जुहुयाद्वैश्वदेवं तु न क्षारादिविमिश्रितम् ॥१०॥
अकृत्वा वैश्वदेवं तु यो भुंक्ते मूढधीर्द्विजः । स मूढो नरकं याति कालसूत्रमवाक्शिराः ॥११॥
शाकं वा यदि वा पत्रं मूलं वा यदि वा फलम् । संकल्पयेद्यदाहारं तेनाग्नौ जुहुयादपि ॥१२॥
अकृते वैश्वदेवे तु भिक्षौ भिक्षार्थमागते । उद्धृत्य वैश्वदेवार्थं भिक्षां दत्त्वा विसर्जयेत् ॥१३॥
वैश्वदेवकृतं दोषं शक्तो भिक्षुर्व्यपोहितुम् । न तु भिक्षुकृतं दोषं वैश्वदेवो व्यपोहति ॥१४॥
यतिश्च ब्रह्मचारी च पक्कान्नस्वामिनावुभौ । तयोरन्नमदत्त्वा तु भुक्त्वा चांद्रायणं चरेत् ॥१५॥
वैश्वदेवानंतरं च गोग्रासं प्रतिपादयेत् । तद्विधानं प्रवक्ष्यामि शृणु देवर्षिपूजित ॥१६॥
सुरभिर्वैष्णवी माता नित्यं विष्णुपदे स्थिता । गोग्रासं च मया दत्तं सुरभे प्रतिगृह्यताम् ॥१७॥
गोभ्यश्च नम इत्येव पूजां कृत्वा गवेऽर्पयेत् । गोग्रासेन तु गोमाता सुरभिः संप्रसीदति ॥१८॥
ततो गोदोहनं कालं तिष्ठेच्चैव गृहांगणे । अतिथिर्यत्र भग्नाशो गृहात्प्रतिनिवर्तते ॥१९॥
स तस्मै दुष्कृतं दत्त्वा पुण्यमादाय गच्छति । माता पिता गुरुर्भ्राता प्रजा दासः समाश्रितः॥२०॥
अभ्यागतोऽतिथिश्चाग्निरेते पोष्या उदाहृताः । एवं ज्ञात्वा तु यो मोहान्न करोति गृहाश्रमम् ॥२१॥
तस्य नायं तु न परो लोको भवति धर्मतः । यत्फलं सोमयागेन प्राप्नोति धनवान्द्विजः॥२२॥
सम्यक् पंचमहायज्ञैर्दरिद्रस्तेन चाप्नुयात् । अथ प्राणाग्निहोत्रं तु वक्ष्यामि मुनिपुंगव २३॥
यज्ज्ञात्वा मुच्यते जंतुर्जन्ममृत्युजरादिभिः । परिज्ञानेन मुच्यंते नराः पातककिल्बिषैः ॥२४॥
विधिना भुज्यते येन मुच्येत स ऋणत्रयात् । कुलान्युद्धरते विप्रो नरकानेकविंशतिम् ॥२५॥
सर्वयज्ञफलप्राप्तिः सर्वलोकेषु गच्छति । हृत्पुंडरीकमरणिर्मनो मंथानसंज्ञकम् ॥२६॥

वायुरज्ज्वा मथेदग्निं चक्षुरध्वर्युरेव च । तर्जनीमध्यमांगुष्ठैरुदानस्याहुतिं क्षिपेत् ॥२७॥
मध्यमानामिकांगुष्ठैरपानस्याहुतिं क्षिपेत् । कनिष्ठानामिकांगुष्ठैर्व्यानस्य तदनंतरम् ॥२८॥
कनिष्ठातर्जन्यंगुष्ठैरुदानस्याहुतिं क्षिपेत् । सर्वांगुलैर्गृहीत्वान्नं समानस्याहुतिं क्षिपेत् ॥२९॥
स्वाहांतान्प्रणवाद्यांश्च नाममंत्रांश्च वै पठेत् । मुखे चाहवनीयस्तु हृदयो गार्हपत्यकः ॥३०॥
नाभौ च दक्षिणाग्निः स्यादधः सभ्यावसथ्यकौ । वाग्घोता प्राण उद्गाता चक्षुरध्वर्युरेव च॥३१॥
मनो ब्रह्मा भवेच्छ्रोत्रमाग्नीध्रस्थान एव च । अहंकारः पशुश्चात्र प्रणवः पय ईरितम् ॥३२॥
बुद्धिश्च पत्नी संप्रोक्ता यदधीनो गृहाश्रमी । उरो वेदिस्तु रोमाणि दर्भाः स्युश्च स्रुवौ करौ३३॥
प्राणमंत्रस्य च ऋषी रुक्मवर्णः क्षुधाग्निकः । देवतादित्य एवात्र गायत्रीच्छंद उच्यते ॥३४॥
प्राणाय च तथा स्वाहा मंत्रांते कीर्तयेदपि । इदमादित्यदेवाय न ममेति वदेदपि ॥३५॥
अपानमंत्रस्य तथा गोक्षीरधवलाकृतिः । श्रद्धाग्निऋषिरेवात्र सोमो वै देवता स्मृता॥३६॥
उष्णिक्छंदस्तथाऽपानाय स्वाहेत्यपि कीर्तयेत् । सोमायेदं च न ममेत्यत्रोहः परिकीर्तितः ॥३७॥
व्यानमंत्रस्य चाख्यातोंबुजवर्णहुताशनः । ऋषिरुक्तो देवताग्निरनुष्टुप् छंद ईरितम् ॥३८॥
व्यानाय च तथा स्वाहाऽग्नयेदं न ममेत्यपि । उदानमंत्रस्य तथा शक्रगोपसवर्णकः ॥३९॥
ऋषिरग्निः समाख्यातो वायुर्वै देवता स्मृता । बृहतीच्छंद आख्यातमुदानाय च पूर्ववत्॥४०॥
वायवे चेदं न मम एवं चैवोच्चरेद्द्विजः । समानवायुमंत्रस्य विद्युद्वर्णो विरूपकः ॥४१॥
ऋषिरग्निः समाख्यातः पर्जन्यो देवता मता । पंक्तिश्छंदः समाख्यातं समानाय च पूर्ववत्४२॥
पर्जन्यायेदमित्युक्त्वा षष्ठीं चैवाहुतिं क्षिपेत् । वैश्वानरो महानग्निर्ऋषिर्वै परिकीर्तितः ॥४३॥
गायत्रीच्छंद आख्यातं देवस्त्वात्मा भवेदपि । स्वाहांतो मंत्र आख्यातः परमात्मन उच्चरेत्४४॥
इदं न मम चेत्येवं जातं प्राणाग्निहोत्रकम् । एतज्ज्ञात्वा विधिं कृत्वा ब्रह्मभूयाय कल्पते॥४५॥
प्राणाग्निहोत्रविद्येयं संक्षेपात्कथिता हि ते ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥२२॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

नारायण उवाच

अमृतापिधानमित्येवमुच्चार्य साधकोत्तमः । उच्छिष्टभाग्भ्यः पात्रान्नं दद्यादंते विचक्षणः॥१॥
ये के चास्मत्कुले जाता दासदास्योऽन्नकांक्षिणः। ते सर्वे तृप्तिमायांतु मया दत्तेन भूतले ॥२॥
रौरवेऽपुण्यनिलये पद्मार्बुदनिवासिनाम् । अर्थिनामुदकं दत्तमक्षय्यमुपतिष्ठतु ॥३॥
पवित्रग्रन्थिमुत्सृज्य मंडले भुवि निक्षिपेत् । पात्रे तु निक्षिपेद्यस्तु स विप्रः पंक्तिदूषकः ॥४॥
उच्छिष्टस्तेन संस्पृष्टः शुना शूद्रेण च द्विजः । उपोष्य रजनीमेकां पंचगव्येन शुध्यति ॥५॥

अनुच्छिष्टेन संस्पृष्टैः स्नानमेव विधीयते । एकाहुतिप्रदानेन कोटियज्ञफलं लभेत् ॥६॥
पंचभिः पंचकोटीनां तदनंतफलं स्मृतम् । प्राणाग्निहोत्रे वेत्रे यो ह्यन्नदानं करोति च ॥७॥
दातुश्चैव तु यत्पुण्यं भोक्तुश्चैव तु यत्फलम् । प्राप्नुतस्तौ तदेव द्वावुभौ तौ स्वर्गगामिनौ ॥८॥
सपवित्रकरो भुंक्ते यस्तु विप्रो विधानतः । ग्रासे ग्रासे फलं तस्य पंचगव्यसमं भवेत् ॥९॥
पूजाकालत्रये नित्यं जपस्तर्पणमेव च । होमो ब्राह्मणभुक्तिश्च पुरश्चरणमुच्यते ॥१०॥
अधःशयानो धर्मात्मा जितक्रोधो जितेंद्रियः । लघुमिष्टहिताशी च विनीतः शांतचेतसा ॥११॥
नित्यं त्रिषवणस्नायी नित्यं स शुभभाषणः । स्त्रीशूद्रपतितव्रात्यनास्तिकोच्छिष्टभाषणम् ॥१२॥
चांडालभाषणं चैव न कुर्यान्मुनिसत्तम । नत्वा नैव च भाषेत जपहोमार्चनादिषु ॥१३॥
मैथुनस्य तथालापं तद्गोष्ठीमपि वर्जयेत् । कर्मणा मनसा वाचा सर्वावस्थासु सर्वदा ॥१४॥
सर्वत्र मैथुनत्यागो ब्रह्मचर्यं प्रचक्षते । राज्ञश्चैव गृहस्थस्य ब्रह्मचर्यमुदाहृतम् ॥१५॥
ऋतुस्नातेषु दारेषु संगतिर्या विधानतः । संस्कृतायां सवर्णायामृतुं दृष्ट्वा प्रयत्नतः ॥१६॥
रात्रौ तु गमनं कार्यं ब्रह्मचर्यं हरेन्न तत् । ऋणत्रयमसंशोध्य त्वनुत्पाद्य सुतानपि ॥१७॥
तथा यज्ञाननिष्ठ्वा च मोक्षमिच्छन्व्रजत्यधः । अजागलस्य यज्जन्म तज्जन्म श्रुतिचोदितम् ॥१८॥
अतः कार्यं तु विप्रेंद्र ऋणत्रयविशोधनम् । ते देवानामृषीणां च पितॄणामृणिनस्तथा ॥१९॥
ऋषिभ्यो ब्रह्मचर्येण पितृभ्यस्तु तिलोदकैः । मुच्येद्यज्ञेन देवेभ्यः स्वाश्रमं धर्ममाचरेत् ॥२०॥
क्षीराहारी फलाशी वा शाकाशी वा हविष्यभुक् । भिक्षाशी वा जपेद्विद्वान्कृच्छ्रचांद्रायणादिकृत् ॥
लवणं क्षारमम्लं च गृंजनं कांस्यभोजनम् । तांबूलं च द्विभुक्तं च दुष्टवासः प्रमत्तनम् ॥२२॥
श्रुतिस्मृतिविरोधं च जपं रात्रौ विवर्जयेत् । वृथा न कालं गमयेद्द्यूतस्त्रीस्वापवादतः ॥२३॥
गमयेद्देवतापूजास्तोत्रागमविलोकनैः । भूशय्याब्रह्मचारित्वं मौनचर्या तथैव च ॥२४॥
नित्यं त्रिषवणस्नानं शूद्रकर्मविवर्जनम् । नित्यपूजा नित्यदानमानंदस्तुतिकीर्तनम् ॥२५॥
नैमित्तिकार्चनं चैव विश्वासो गुरुदेवयोः । जपनिष्ठस्य धर्मा ये द्वादशैते सुसिद्धिदाः ॥२६॥
नित्यं सूर्यमुपस्थाय तस्य चाभिमुखो जपेत् । देवताप्रतिमादौ वा वह्नौ वाऽभ्यर्च्य तन्मुखः २७॥
स्नानपूजाजपध्यानहोमतर्पणतत्परः । निष्कामो देवतायां च सर्वकर्मनिवेदकः ॥२८॥
एवमादींश्च नियमान्पुरश्चरणकृच्चरेत् । तस्माद्द्विजः प्रसन्नात्मा जपहोमपरायणः ॥२९॥
तपस्यध्ययने युक्तो भवेद्भूतानुकंपकः । तपसा स्वर्गमाप्नोति तपसा विंदते महत् ॥३०॥
तपोयुक्तस्य सिद्ध्यंति कर्माणि नियतात्मनः । विद्वेषणं संहरणं मारणं रोगनाशनम् ॥३१॥
येन येनाथ ऋषिणा यदर्थं देवताः स्तुताः । स सकामः समृद्ध्येत तेषां तेषां तथा तथा ॥३२॥
तानि कर्माणि वक्ष्यामि विधानानि च कर्मणाम् । पुरश्चरणमादौ च कर्मणां सिद्धिकारकम् ॥३३॥

स्वाध्यायाभ्यसनस्यादौ प्राजापत्यं चरेद्‌द्विजः । केशश्मश्रुलोमनखान् वापयित्वा ततः शुचिः ३४॥
तिष्ठेदहनि रात्रौ तु शुचिरासीत वाग्यतः । सत्यवादी पवित्राणि जपेद्व्याहृतयस्तथा ॥३५॥
ॐकाराद्यास्तु ता जप्त्वा सावित्रीं च तदित्यृचम् । आपोहिष्ठेति सूक्तं च पवित्रं पापनाशनम् ३६॥
पुनंत्यः स्वस्तिमत्यश्च पावमान्यस्तथैव च । सर्वत्रैतत्प्रयोक्तव्यमादावंते च कर्मणाम् ॥३७॥
आसहस्रादाशताद्वाप्यादशादथवा जपेत् । ॐकारं व्याहृतीस्तिस्रः सावित्रीमथवाऽयुतम् ३८॥
तर्पयित्वाद्भिराचार्यानृषींश्छंदांसि देवताः । अनार्षेण न भाषेत शूद्रेणापि न गर्हितैः ॥३९॥
नापि चोदक्यया बध्वा पतितैर्नोत्यजैर्नृभिः । न देवब्राह्मणद्विष्टैर्नाचार्यगुरुनिंदकैः ॥४०॥
न मातृपितृविद्विष्टैर्नावमन्येत कंचन । कृच्छ्राणामेष सर्वेषां विधिरुक्तोऽनुपूर्वशः ॥४१॥
प्राजापत्यस्य कृच्छ्रस्य तथा सांतपनस्य च । पराकस्य च कृच्छ्रस्य विधिश्चांद्रायणस्य च ॥४२॥
पंचभिः पातकैः सर्वैर्दुष्कृतैश्च प्रमुच्यते । तप्तकृच्छ्रेण सर्वाणि पापानि दहति क्षणात् ॥४३॥
त्रिभिश्चांद्रायणैः पूतो ब्रह्मलोकं समश्नुते । अष्टभिर्देवताः साक्षात्पश्येत वरदास्तदा ॥४४॥
छंदांसि दशभिर्ज्ञात्वा सर्वान्कामान्समश्नुते । त्र्यहं प्रातस्त्र्यहं सायं त्र्यहमद्यादयाचितम् ॥४५॥
त्र्यहं परं च नाश्नीयात्प्राजापत्यं चरेद्‌द्विजः । गोमूत्रं गोमयं क्षीरदधिसर्पिः कुशोदकम् ॥४६॥
एकरात्रोपवासश्च कृच्छ्रं सांतपनं स्मृतम् । एकैकं ग्रासमश्नीयादहानि त्रीणि पूर्ववत् ॥४७॥
त्र्यहं चोपवसेदित्थमतिकृच्छ्रं चरेद्‌द्विजः । एवमेव त्रिभिर्युक्तं महासांतपनं स्मृतम् ॥४८॥
तप्तकृच्छ्रं चरन्विप्रो जलक्षीरघृतानिलान् । प्रतित्र्यहं पिबेदुष्णान्सकृत्स्नायी समाहितः ॥४९॥
नियतस्तु पिबेदापः प्राजापत्यविधिः स्मृतः । यतात्मनोऽप्रमत्तस्य द्वादशाहमभोजनम् ॥५०॥
पराको नाम कृच्छ्रोऽयं सर्वपापप्रणोदनः । एकैकं तु ग्रसेत्पिंडं कृष्णे शुक्ले च वर्धयेत् ॥५१॥
अमावास्यां न भुंजीत एवं चांद्रायणे विधिः । उपस्पृश्य त्रिषवणमेतच्चांद्रायणं स्मृतम् ॥५२॥
चतुरः प्रातरश्नीयाद्विप्रः पिंडान्कृताह्निकः । चतुरोऽस्तमिते सूर्ये शिशुचांद्रायणं स्मृतम् ॥५३॥
अष्टावष्टौ समश्नीयात्पिंडान्मध्यं दिने स्थिते । नियतात्मा हविष्यस्य यतिचांद्रायणं व्रतम् ॥५४॥
एतद्रुद्रास्तथादित्या वसवश्च चरंति हि । सर्वे कुशलिनो देवा मरुतश्च भुवा सह ॥५५॥
एकैकं सप्तरात्रेण पुनाति विश्वित्कृतम् । त्वगसृक्पिशितास्थीनि मेदोमज्जावसास्तथा ॥५६॥
एकैकं सप्तरात्रेण शुद्धयत्येव न संशयः । एभिर्व्रतैर्विपूतात्मा कर्म कुर्वीत नित्यशः ॥५७॥
एवं शुद्धस्य कर्माणि सिद्ध्यंत्येव न संशयः । शुद्धात्मा कर्म कुर्वीत सत्यवादी जितेंद्रियः५८॥
इष्टान्कामांस्ततः सर्वान्संप्राप्नोति न संशयः । त्रिरात्रमेवोपवसेद्रहितः सर्वकर्मणा ॥५९॥
त्रीणि नक्तानि वा कुर्यात्ततः कर्म समारभेत् । एवं विधानं कथितं पुरश्चर्याफलप्रदम् ॥६०॥
गायत्र्याश्च पुरश्चर्या सर्वकामप्रदायिनी । कथिता तव देवर्षे महापापविनाशिनी ॥६१॥

आदौ कुर्याद्व्रतं मंत्री देहशोधनकारकम् । पुरश्चर्यां ततः कुर्यात्समस्तफलभाग्भवेत् ॥६२॥
इति ते कथितं गुह्यं पुरश्चर्याविधानकम् । एतत्परस्मै नो वाच्यं श्रुतिसारं यतः स्मृतम्॥६३॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥२३॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

नारायण उवाच

नारायण महाभाग गायत्र्यास्तु समासतः । शांत्यादिकान्प्रयोगांस्तु वदस्व करुणानिधे ॥१॥

नारायण उवाच

अतिगुह्यमिदं पृष्टं त्वया ब्रह्मतनूद्भव । न कस्यापि च वक्तव्यं दुष्टाय पिशुनाय च ॥२॥
अथ शांतिः पयोक्ताभिः समिद्भिर्जुहुयाद्द्विजः । शमीसमिद्भिः शाम्यंति भूतरोगग्रहादयः ॥३॥
आर्द्राभिः क्षीरवृक्षस्य समिद्भिर्जुहुयाद्द्विजः । जुहुयाच्छकलैर्वापि भूतरोगादिशांतये ॥४॥
जलेन तर्पयेत्सूर्यं पाणिभ्यां शांतिमाप्नुयात् । जानुदघ्ने जले जप्त्वा सर्वान्दोषाञ्छमं नयेत्॥५॥
कंठदघ्ने जले जप्त्वा मुच्येत्प्राणांतिकाद्भयात् । सर्वेभ्यः शांतिकर्मभ्यो निमज्ज्याप्सु जपः स्मृतः ॥
सौवर्णे राजते वापि पात्रे ताम्रमयेऽपि वा । क्षीरवृक्षमये वापि निर्व्रणे मृन्मयेऽपि वा ॥७॥
सहस्रं पञ्चगव्येन हुत्वा सुज्वलितेऽनले । क्षीरवृक्षमयैः काष्ठैः शेषं संपादयेच्छनैः ॥८॥
प्रत्याहुतिस्पृशञ्जप्त्वा सहस्रं पात्रसंस्थितम् । तेन तं प्रोक्षयेद्देशं कुशैर्मंत्रमनुस्मरन् ॥९॥
बलिं किरंस्ततस्तस्मिन्ध्यायेत्तु परदेवताम् । अभिचारसमुत्पन्ना कृत्या पापं च नश्यति ॥१०॥
देवभूतपिशाचाद्या यद्येवं कुरुते वशे । गृहं ग्रामं पुरं राष्ट्रं सर्वं तेभ्यो विमुच्यते ॥११॥
निखने मुच्यते तेभ्यो लिखने मध्यतोऽपि च । मंडले शूलमालिख्य पूर्वोक्ते च क्रमेऽपि वा॥१२॥
अभिमंत्र्य सहस्रं तन्निखनेत्सर्वशांतये । सौवर्णं राजतं वापि कुंभं ताम्रमयं च वा ॥१३॥
मृन्मयं वा नवं दिव्यं सूत्रवेष्टितमव्रणम् । स्थंडिले सैकते स्थाप्य पूरयेन्मंत्रविज्जलैः ॥१४॥
दिग्भ्य आहृत्य तीर्थानि चतसृभ्यो द्विजोत्तमैः । एलाचंदनकर्पूरजातीपाटलमल्लिकाः ॥१५॥
बिल्वपत्रं तथाक्रांतां देवी व्रीहियवांस्तिलान् । सर्षपान्क्षीरवृक्षाणां प्रवालानि च निक्षिपेत्॥१६॥
सर्वाण्यभिविधायैवं कुशकूर्चसमन्वितम् । स्नातः समाहितो विप्रः सहस्रं मंत्रयेद्बुधः॥१७॥
दिक्षु सौरानधीयीरन्मंत्रान्विप्रास्त्रयीविदः । प्रोक्षयेत्पाययेदेनं नीरं तेनाभिषिंचयेत् ॥१८॥
भूतरोगाभिचारेभ्यः स निर्मुक्तः सुखी भवेत् । अभिषेकेण मुच्येत मृत्योरास्यगतो नरः ॥१९॥
अवश्यं कारयेद्विद्वान्राजा दीर्घं जिजीविषुः । गावो देयाश्च ऋत्विग्भ्य अभिषेके शतं मुने॥२०॥
दक्षिणा येन वा तुष्टिर्यथाशक्त्याऽथवा भवेत् । जपेदश्वत्थमालभ्य मंदवारे शतं द्विजः ॥२१॥
भूतरोगाभिचारेभ्यो मुच्यते महतो भयात् । गुडूच्याः पर्वविच्छिन्नाः पयोक्ता जुहुयाद्द्विजः ॥

एवं मृत्युंजयो होमः सर्वव्याधिविनाशनः । आम्रस्य जुहुयात्पत्रैः पयोक्तैर्ज्वरशांतये ॥२३॥
वचाभिः पयसाक्ताभिः क्षयं हुत्वा विनाशयेत् । मधुत्रितयहोमेन राजयक्ष्मा विनश्यति ॥२४॥
निवेद्य भास्करायान्नं पायसं होमपूर्वकम् । राजयक्ष्माभिभूतं च प्राशयेच्छांतिमाप्नुयात्२५॥
लताः पर्वसु विच्छिद्य सोमस्य जुहुयाद्द्विजः । सोमे सूर्येण संयुक्ते पयोक्ताः क्षयशांतये ॥२६॥
कुसुमैः शंखवृक्षस्य हुत्वा कुष्ठं विनाशयेत् । अपस्मारविनाशः स्यादपामार्गस्य तंडुलैः॥२७॥
क्षीरवृक्षसमिद्धोमादुन्मादोऽपि विनश्यति । औदुंबरसमिद्धोमादतिमेहः क्षयं व्रजेत् ॥२८॥
प्रमेहं शमयेद्धुत्वा मधुनेक्षुरसेन वा । मधुत्रितयहोमेन नयेच्छांतिं मसूरिकाम् ॥२९॥
कपिलासर्पिषा हुत्वा नयेच्छांतिं मसूरिकाम् । उदुंबरवटाश्वत्थैर्गोगजाश्वामयं हरेत् ॥३०॥
पिपीलिमधुवल्मीके गृहे जाते शतं शतम् । शमीसमिद्भिरन्नेन सर्पिषा जुहुयाद्द्विजः ॥३१॥
तदुत्थं शांतिमायाति शेषैस्तत्र बलिं हरेत् । अभ्रस्तनितभूकंपालक्ष्यादौ वनवेतसः ॥३२॥
सप्ताहं जुहुयादेवं राष्ट्रे राज्यं सुखी भवेत् । यां दिशं शतजप्तेन लोष्टेनाभिप्रताडयेत् ॥३३॥
ततोऽग्निमारुतारिभ्यो भयं तस्य विनश्यति । मनसैव जपेदेनां बद्धो मुच्येत बन्धनात् ॥३४॥
भूतरोगविषादिभ्यः स्पृशञ्जप्त्वा विमोचयेत् । भूमादिभ्यो विमुच्येत जलं पीत्वाभिमंत्रितम् ॥
अभिमंत्र्य शतं भस्म न्यसेद्भूतादिशांतये । शिरसा धारयेद्भस्म मंत्रयित्वा तदित्यृचा ॥३६॥
सर्वव्याधिविनिर्मुक्तः सुखी जीवेच्छतं समाः । अशक्तः कारयेच्छांतिं विप्रं दत्त्वा तु दक्षिणाम् ॥
अथ पुष्टिं श्रियं लक्ष्मीं पुष्पैर्हुत्वाप्नुयाद्द्विजः । श्रीकामो जुहुयात्पद्मै रक्तैः श्रियमवाप्नुयात् ॥
हुत्वा श्रियमवाप्नोति जातीपुष्पैर्नवैः शुभैः । शालितंडुलहोमेन श्रियमाप्नोति पुष्कलाम् ३९॥
समिद्भिर्बिल्ववृक्षस्य हुत्वा श्रियमवाप्नुयात् । बिल्वस्य शकलैर्हुत्वा पत्रैः पुष्पैः फलैरपि ४०॥
श्रियमाप्नोति परमां मूलस्य शकलैरपि । समिद्भिर्बिल्ववृक्षस्य पायसेन च सर्पिषा ॥४१॥
शतं शतं च सप्ताहं हुत्वा श्रियमवाप्नुयात् । लाजैस्त्रिमधुरोपेतैर्होमे कन्यामवाप्नुयात् ॥४२॥
अनेन विधिना कन्या वरमाप्नोति वांछितम् । रक्तोत्पलशतं हुत्वा सप्ताहं हेम चाप्नुयात् ४३॥
सूर्यबिंबे जलं हुत्वा जलस्थं हेम चाप्नुयात् । अन्नं हुत्वाप्नुयादन्नं व्रीहीन्व्रीहिपतिर्भवेत् ॥४४॥
करीषचूर्णैर्वत्सस्य हुत्वा पशुमवाप्नुयात् । प्रियंगुपायसाज्यैश्च भवेद्धोमादिभिः प्रजा ४५॥
निवेद्य भास्करायान्नं पायसं होमपूर्वकम् । भोजयेत्तदृतुस्नातां पुत्रं परमवाप्नुयात् ॥४६॥
सप्ररोहाभिरार्द्राभी रक्ताभिर्मधुरत्रयैः । व्रीहीणां च शतं हुत्वा हेम चायुरवाप्नुयात् ४७॥
सप्ररोहाभिरार्द्रा भींरक्ताभिर्मधुरत्रयैः । व्रीहीणां च शतं हुत्वा हेम चायुरवाप्नुयात् ४७॥
सुवर्णकुड्मलं हुत्वा शतमायुरवाप्नुयात् । दूर्वाभिः पयसा वापि मधुना सर्पिषापि वा ॥४९॥
शतं शतं च सप्ताहमपमृत्युं व्यपोहति । शमी समिद्भिरन्नेन पयसा वा च सर्पिषा ५०॥

शतं शतं च सप्ताहमपमृत्युं व्यपोहति । न्यग्रोधसमिधो हुत्वा पायसं होमयेत्ततः ॥५१॥
शतं शतं च सप्ताहमपमृत्युं व्यपोहति । क्षीराहारो जपेन्मृत्योः सप्ताहाद्विजयी भवेत् ५२॥
अनश्नन्वाग्यतो जप्त्वा त्रिरात्रं मुच्यते यमात् । निमज्ज्याप्सु जपेदेव सद्यो मृत्योर्विमुच्यते ॥
जपेद्बिल्वं समाश्रित्य मासं राज्यमवाप्नुयात् । बिल्वं हुत्वाप्नुयाद्राज्यं समूलफलपल्लवम् ॥५४॥
हुत्वा पद्मशतं मासं राज्यमाप्नोत्यकंटकम् । यवागूं ग्राममाप्नोति हुत्वा शालिसमन्वितम् ॥
अश्वत्थसमिधो हुत्वा युद्धादौ जयमाप्नुयात् । अर्कस्य समिधो हुत्वा सर्वत्र विजयी भवेत् ॥५६॥
संयुक्तैः पयसा पत्रैः पुष्पैर्वा वेतसस्य च । पायसेन शतं हुत्वा सप्ताहं वृष्टिमाप्नुयात् ॥५७॥
नाभिदघ्ने जले जप्त्वा सप्ताहं वृष्टिमाप्नुयात्। जले भस्मशतं हुत्वा महावृष्टिं निवारयेत् ५८॥
पालाशीभिरवाप्नोति समिद्भिर्ब्रह्मवर्चसम् । पलाशकुसुमैर्हुत्वा सर्वमिष्टमवाप्नुयात् ॥५९॥
पयो हुत्वाऽऽप्नुयान्मेधामाज्यं बुद्धिमवाप्नुयात् । अभिमंत्र्य पिबेद्ब्राह्मं रसं मेधामवाप्नुयात् ॥
पुष्पहोमे भवेद्वासस्तंतुभिस्तद्विधं पटम् । लवणं मधुसंमिश्रं हुत्वेष्टं वशमानयेत् ॥६१॥
नयेदिष्टं वशं हुत्वा लक्ष्मीं पुष्पैर्मधुप्लुतैः । नित्यमंजलिनात्मानमभिषिंचेज्जले स्थितः ॥६२॥
मतिमारोग्यमायुष्यमग्र्यं स्वास्थ्यमवाप्नुयात् । कुर्याद्विप्रोऽन्यमुद्दिश्य सोऽपि पुष्टिमवाप्नुयात् ॥
अथ चारुविधिर्मासं सहस्रं प्रत्यहं जपेत् । आयुष्कामः शुचौ देशे प्राप्नुयादायुरुत्तमम् ॥
आयुरारोग्यकामस्तु जपेन्मासद्वयं द्विजः । भवेदायुष्यमारोग्यं श्रियै मासत्रयं जपेत् ॥६५॥
आयुः श्रीपुत्रदाराद्याश्चतुर्भिश्च यशो जपात् । पुत्रदारायुरारोग्यं श्रियं विद्यां च पञ्चभिः ॥६६॥
एवमेवोत्तरान्कामान् मासैरेवोत्तरैर्व्रजेत् । एकपादो जपेदूर्ध्वबाहुः स्थित्वा निराश्रयः ॥६७॥
मासं शतत्रयं तिस्रः सर्वान्कामानवाप्नुयात् । एवं शतोत्तरं जप्त्वा सहस्रं सर्वमाप्नुयात् । ६८॥
रुद्ध्वा प्राणमपानं च जपेन्मासं शतत्रयम् । यदिच्छेत्तदवाप्नोति सहस्रात्परमाप्नुयात् ॥६९॥
एकपादो जपेदूर्ध्वबाहू रुद्ध्वाऽनिलं वशः । मासं शतमवाप्नोति यदिच्छेदिति कौशिकः ॥७०॥
एवं शतत्रयं जप्त्वा सहस्रं सर्वमाप्नुयात् । निमज्ज्याप्सु जपेन्मासं शतमिष्टमवाप्नुयात्॥७१॥
एवं शतत्रयं जप्त्वा सहस्रं सर्वमाप्नुयात् । एकपादो जपेदूर्ध्वबाहू रुद्ध्वा निराश्रयः ॥७२॥
नक्तमश्नन्हविष्यान्नं वत्सराद्दषितामियात् । गीरमोघा भवेदेवं जप्त्वा संवत्सरद्वयम् ॥७३॥
त्रिवत्सरं जपेदेवं भवेत्त्रैकालदर्शनम् । आयाति भगवान्देवश्चतुःसंवत्सरं जपेत् ॥७४॥
पंचभिर्वत्सरैरेवमणिमादिगुणो भवेत् । एवं षड्वत्सरं जप्त्वा कामरूपित्वमाप्नुयात् ७५॥
सप्तभिर्वत्सरैरेवममरत्वमवाप्नुयात् । मनुत्वं नवभिः सिद्धमिंद्रत्वं दशभिर्भवेत् ॥७६॥
एकादशभिराप्नोति प्राजापत्यं सुवत्सरैः । ब्रह्मत्वमाप्नुयादेवं जप्त्वा द्वादशवत्सरान् ॥७७॥
एतेनैव जिता लोकास्तपसा नारदादिभिः । शाकमन्ये परे मूलं फलमन्ये पयः परे ॥७८॥

घृतमन्ये परे सोममपरे चरुवृत्तयः । ऋषयः पक्षमश्नंति केचिद्भैक्ष्याशिनोऽहनि ॥७९॥
हविष्यमपरेऽश्नंतः कुर्वंत्येव परं तपः । अथ शुद्ध्यै रहस्यानां त्रिसहस्रं जपेद्द्विजः ॥८०॥
मासं शुद्धो भवेत्स्तेयात्सुवर्णस्य द्विजोत्तमः । जपेन्मासं त्रिसाहस्रं सुरापः शुद्धिमाप्नुयात् ॥८१॥
मासं जपेत्त्रिसाहस्रं शुचिः स्याद्गुरुतल्पगः । त्रिसहस्रं जपेन्मासं कुटीं कृत्वा वने वसन् ॥८२॥
ब्रह्महा मुच्यते पापादिति कौशिकभाषितम् । द्वादशाहं निमज्ज्याप्सु सहस्रं प्रत्यहं जपेत् ॥८३॥
मुच्येरन्नंहसः सर्वे महापातकिनो द्विजाः । त्रिसाहस्रं जपेन्मासं प्राणानायम्य वाग्यतः ॥८४॥
महापातकयुक्तो वा मुच्यते महतो भयात् । प्राणायामसहस्रेण ब्रह्महाऽपि विशुध्यति ॥८५॥
षट्कृत्वस्त्वभ्यसेदूर्ध्वं प्राणापानौ समाहितः । प्राणायामो भवेदेष सर्वपापप्रणाशनः ॥८६॥
सहस्रमभ्यसेन्मासं क्षितिपः शुचितामियात् । द्वादशाहं त्रिसाहस्रं जपेद्धि गोवधे द्विजः ॥८७॥
अगम्यागमनस्तेयहननाभक्ष्यभक्षणे । दशसाहस्रमभ्यस्ता गायत्री शोधयेद्द्विजम् ॥८८॥
प्राणायामशतं कृत्वा मुच्यते सर्वकिल्बिषात् । सर्वेषामेव पापानां संकरे सति शुद्धये ॥८९॥
सहस्रमभ्यसेन्मासं नित्यजापी वने वसन् । उपवाससमं जप्यं त्रिसहस्रं तदित्यृचम् ॥९०॥
चतुर्विंशतिसाहस्रमभ्यस्ता कृच्छ्रसंज्ञिता । चतुःषष्टिसहस्राणि चांद्रायणसमानि तु ॥९१॥
शतकृत्वोऽभ्यसेन्नित्यं प्राणानायम्य सन्ध्ययोः । तदित्यृचमवाप्नोति सर्वपापक्षयं परम् ॥९२॥
निमज्ज्याप्सु जपेन्नित्यं शतकृत्वस्तदित्यृचम् । ध्यायन्देवीं सूर्यरूपां सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥९३॥
इति ते सम्यगाख्याताः शांतिशुद्ध्यादिकल्पनाः । रहस्यातिरहस्याश्च गोपनीयास्त्वया सदा ॥९४॥
इति संक्षेपतः प्रोक्तः सदाचारस्य संग्रहः । विधिनाचरणादस्य माया दुर्गा प्रसीदति ॥९५॥
नैमित्तिकं च नित्यं च काम्यकर्म यथाविधि । आचरेन्मनुजः सोऽयं भुक्तिमुक्तिफलाप्तिभाक् ९६॥
आचारः प्रथमो धर्मो धर्मस्य प्रभुरीश्वरी । इत्युक्तं सर्वशास्त्रेषु सदाचारफलं महत् ॥९७॥
आचारवान्सदा पूतः सदैवाचारवान्सुखी । आचारवान्सदा धन्यः सत्यं सत्यं च नारद ॥९८॥
देवीप्रसादजनकं सदाचारविधानकम् । यदपि शृणुयान्मर्त्यो महासंपत्तिसौख्यभाक् ॥९९॥
सदाचारेण सिद्धेच्च ऐहिकामुष्मिकं सुखम् । तदेव ते मया प्रोक्तं किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥१००॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे सदाचारनिरूपणं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥२४॥

सार्धं रामाब्धिनेत्रेंदु[१२४३ ॥]पद्यैर्व्यासकृतैः शुभैः ।
देवीभागवतस्यास्यैकादशः स्कन्ध ईरितः ॥ १ ॥

समाप्तोऽयमेकादशः स्कन्धः

श्रीगणेशाय नमः

श्रीमद्देवीभागवतम्

द्वादशः स्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

नारद उवाच

सदाचारविधिर्देव भवता वर्णितः प्रभो । तस्याप्यतुलमाहात्म्यं सर्वपापविनाशनम् ॥१॥
श्रुतं भवन्मुखांभोजच्युतं देवीकथामृतम् । व्रतानि यानि चोक्तानि चांद्रायणमुखानि ते ॥२॥
दुःखसाध्यानि जानीमः कर्तृसाध्यानि तानि च । तदस्मात्सांप्रतं यत्तु सुखसाध्यं शरीरिणाम् ॥३॥
देवीप्रसादजनकं शुभानुष्ठानसिद्धिदम् । तत्कर्म वद मे स्वामिन्कृपापूर्वं सुरेश्वर ॥४॥
सदाचारविधौ यश्च गायत्रीविधिरीरितिः । तस्मिन्मुख्यतमं किं स्यात्किंवा पुण्याधिकप्रदम् ॥
ये गायत्रीगता वर्णास्तत्त्वसंख्यास्त्वयेरिताः । तेषां के ऋषयः प्रोक्ताः कानि छंदांसि वै मुने ॥६॥
तेषां का देवताः प्रोक्ताः सर्वं कथय मे प्रभो । महत्कौतूहलं मे च मानसे परिवर्तते ॥७॥

श्रीनारायण उवाच

कुर्यादन्यन्न वा कुर्यादनुष्ठानादिकं तथा । गायत्रीमात्रनिष्ठस्तु कृतकृत्यो भवेद्द्विजः ॥८॥
संध्यासु चार्घ्यदानं च गायत्रीजपमेव च । सहस्रत्रितयं कुर्वन्सुरैः पूज्यो भवेन्मुने ॥९॥
न्यासान्करोतु वा मा वा गायत्रीमेव चाभ्यसेत् । ध्यात्वा निर्व्याजया वृत्त्या सच्चिदानंदरूपिणीम् ॥
यदक्षरैकसंसिद्धेः स्पर्धते ब्राह्मणोत्तमः । हरिशंकरकंजोत्थसूर्यचंद्रहुताशनैः ॥११॥
अथातः श्रूयतां ब्रह्मन्वर्णऋष्यादिकांस्तथा । छंदांसि देवतास्तद्वत्क्रमात्तत्त्वानि चैव हि ॥१२॥
वामदेवोऽत्रिर्वसिष्ठः शुक्रः कण्वः पराशरः । विश्वामित्रो महातेजाः कपिलः शौनको महान् ॥
याज्ञवल्क्यो भरद्वाजो जमदग्निस्तपोनिधिः । गौतमो मुद्गलश्चैव वेदव्यासश्च लोमशः ॥१४॥

अगस्त्यः कौशिको वत्सः पुलस्त्यो मांडुकस्तथा । दुर्वासास्तपसां श्रेष्ठो नारदः कश्यपस्तथा १५॥
इत्येते ऋषयः प्रोक्ता वर्णानां क्रमशो मुने । गायत्र्युष्णिगनुष्टुप् च बृहती पंक्तिरेव च ॥१६॥
त्रिष्टुभं जगती चैव तथाऽतिजगती मता । शक्वर्यतिशक्वरी च धृतिश्चातिधृतिस्तथा ॥१७॥
विराट् प्रस्तारपंक्तिश्च कृतिः प्रकृतिराकृतिः । विकृतिः संकृतिश्चैवाक्षरपंक्तिस्तथैव च ॥१८॥
भूर्भुवः स्वरिति छंदस्तथा ज्योतिष्मती स्मृतम्। इत्येतानि च छंदांसि कीर्तितानि महामुने ॥१९॥
दैवतानि शृणु प्राज्ञ तेषामेवानुपूर्वशः । आग्नेयं प्रथमं प्रोक्तं प्राजापत्यं द्वितीयकम् २०॥
तृतीयं च तथा सौम्यमीशानं च चतुर्थकम् । सावित्रं पञ्चमं प्रोक्तं षष्ठमादित्यदैवतम् ॥२१॥
बार्हस्पत्यं सप्तमं तु मैत्रावरुणमष्टमम् । नवमं भगदैवत्यं दशमं चार्यमेश्वरम् ॥२२॥
गणेशमेकादशकं त्वाष्ट्रं द्वादशं स्मृतम् । पौष्णं त्रयोदशं प्रोक्तमैंद्राग्नं च चतुर्दशम्॥२३॥
वायव्यं पंचदशकं वामदेव्यं च षोडशम् । मैत्रावरुणिदैवत्यं प्रोक्तं सप्तदशाक्षरम् ॥२४॥
अष्टादशं वैश्वदेवमूनविंशतिमातृकम् । वैष्णवं विंशतितमं वसुदैवतमीरितम् ॥२५॥
एकविंशतिसंख्याकं द्वाविंशं रुद्रदैवतम् । त्रयोविंशं च कौबेरमाश्विनं तत्त्वसंख्यकम् ॥२६॥
चतुर्विंशतिवर्णानां देवतानां च संग्रहः । कथितः परमश्रेष्ठो महापापैकशोधनः ॥२७॥
यदाकर्णनमात्रेण सांगं जाप्यफलं मुने ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे गायत्रीविचारो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥१॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

वर्णानां शक्तयः काश्च ताः शृणुष्व महामुने । वामदेवी प्रिया सत्या विश्वा भद्रविलासिनी॥१॥
प्रभावती जया शांता कांता दुर्गा सरस्वती । विद्रुमा च विशालेशा व्यापिनी विमला तथा२॥
तमोऽपहारिणी सूक्ष्मा विश्वयोनिर्जया वशा । पद्मालया परा शोभा भद्रा च त्रिपदा स्मृता३॥
चतुर्विंशतिवर्णानां शक्तयः समुदाहृताः । अतः परं वर्णवर्णान्व्याहरामि यथातथम् ॥४॥
चंपका अतसीपुष्पसन्निभं विद्रुमं तथा । स्फटिकाकारकं चैव पद्मपुष्पसमप्रभम् ॥५॥
तरुणादित्यसंकाशं शंखकुन्देन्दुसन्निभम् । प्रवालपद्मपत्राभं पद्मरागसमप्रभम् ॥६॥
इन्द्रनीलमणिप्रख्यं मौक्तिकं कुंकुमप्रभम् । अंजनाभं च रक्तं च वैदूर्यं क्षौद्रसन्निभम् ॥७॥
हारिद्रं कुन्ददुग्धाभं रविकांतिसमप्रभम् । शुकपुच्छनिभं तद्वच्छतपत्रनिभं तथा ॥८॥
केतकीपुष्पसंकाशं मल्लिकाकुसुमप्रभम् । करवीरश्च इत्येते क्रमेण परिकीर्तिताः ॥९॥
वर्णाः प्रोक्ताश्च वर्णानां महापापविशोधनाः । पृथिव्यापस्तथा तेजो वायुराकाश एव च॥१०॥

गंधो रसश्च रूपं च शब्दः स्पर्शस्तथैव च । उपस्थं पायुपादं च पाणी वागपि च क्रमात्॥११॥
घ्राणं जिह्वा च चक्षुश्च त्वक्श्रोत्रं च ततः परम् । प्राणोऽपानस्तथा व्यानः समानश्च ततः परम्॥१२॥
तत्त्वान्येतानि वर्णानां क्रमशः कीर्तितानि तु । अतः परं प्रवक्ष्यामि वर्णमुद्राः क्रमेण तु॥१३॥
सुमुखं संपुटं चैव विततं विस्तृतं तथा । द्विमुखं त्रिमुखं चैव चतुःपंचमुखं तथा ॥१४॥
षण्मुखाधोमुखं चैव व्यापकांजलिकं तथा । शकटं यमपाशं च ग्रथितं संमुखोन्मुखम्॥१५॥
विलंबं मुष्टिकं चैव मत्स्यं कूर्मं वराहकम् । सिंहाक्रांतं महाक्रांतं मुद्गरं पल्लवं तथा ॥१६॥
त्रिशूलयोनी सुरभिश्चाक्षमाला च लिंगकम् । अंबुजं च महामुद्रास्तुर्यरूपाः प्रकीर्तिताः॥१७॥
इत्येताः कीर्तिता मुद्रा वर्णानां ते महामुने । महापापक्षयकराः कीर्तिदाः कांतिदा मुने॥१८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

नारद उवाच

स्वामिन्सर्वजगन्नाथ संशयोऽस्ति मम प्रभो । चतुःषष्टिकलाभिज्ञ पातकाद्योगविद्वर ॥१॥
मुच्येत केन पुण्येन ब्रह्मरूपः कथं भवेत् । देहश्च देवतारूपो मन्त्ररूपो विशेषतः ॥२॥
कर्म तच्छ्रोतुमिच्छामि न्यासं च विधिपूर्वकम् । ऋषिश्छंदोधिदैवं च ध्यानं च विधिवत्प्रभो॥३॥

श्रीनारायण उवाच

अस्त्येकं परमं गुह्यं गायत्रीकवचं तथा । पठनाद्धारणान्मर्त्यः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥४॥
सर्वान्कामानवाप्नोति देवीरूपश्च जायते । गायत्रीकवचस्यास्य ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥५॥
ऋषयो ऋग्यजुःसामाथर्वश्छंदांसि नारद । ब्रह्मरूपा देवतोक्ता गायत्री परमा कला ॥६॥
तद्बीजं भर्ग इत्येषा शक्तिरुक्ता मनीषिभिः । कीलकं च धियः प्रोक्तं मोक्षार्थे विनियोजनम् ॥७॥
चतुर्भिर्हृदयं प्रोक्तं त्रिभिर्वर्णैः शिरः स्मृतम् । चतुर्भिः स्याच्छिखा पश्चात्त्रिभिस्तु कवचंस्मृतम्॥८॥
चतुर्भिर्नेत्रमुद्दिष्टं चतुर्भिः स्यात्तदस्त्रकम् । अथ ध्यानं प्रवक्ष्यामि साधकाभीष्टदायकम्॥९॥

मुक्ताविद्रुमहेमनीलधवलच्छायैर्मुखैस्त्रीक्षणै—
र्युक्तामिंदुनिबद्धरत्नमुकुटां तत्त्वार्थवर्णात्मिकाम् ।
गायत्रीं वरदाभयांकुशकशाः शुभ्रं कपालं गुणं
शंखं चक्रमथारविंदयुगलं हस्तैर्वहंतीं भजे ॥ १० ॥

गायत्री पूर्वतः पातु सावित्री पातु दक्षिणे । ब्रह्मसंध्या तु मे पश्चादुत्तरायां सरस्वती ॥११॥
पार्वती मे दिशं रक्षेत्पावकी जलशायिनी । यातुधानी दिशं रक्षेद्यातुधानभयंकरी ॥१२॥

पावमानी दिशं रक्षेत्पवमानविलासिनी। दिशं रौद्रीं च मे पातु रुद्राणी रुद्ररूपिणी ॥१३॥
ऊर्ध्वं ब्रह्माणि मे रक्षेदधस्ताद्वैष्णवी तथा। एवं दश दिशो रक्षेत्सर्वांगं भुवनेश्वरी ॥१४॥
तत्पदं पातु मे पादौ जंघे मे सवितुः पदम्। वरेण्यं कटिदेशे तु नाभिं भर्गस्तथैव च ॥१५॥
देवस्य मे तद्धृदयं धीमहीति च गल्लयोः। धियः पदं च मे नेत्रे यःपदं मे ललाटकम् ॥१६॥
नः पातु मे पदं मूर्ध्नि शिखायां मे प्रचोदयात्। तत्पदं पातु मूर्धानं सकारः पातु भालकम् ॥१७॥
चक्षुषी तु विकारार्णस्तुकारस्तु कपोलयोः। नासापुटं वकारार्णो रेकारस्तु मुखे तथा ॥१८॥
णिकार ऊर्ध्वमोष्ठं तु यकारस्त्वधरोष्ठकम्। आस्यमध्ये भकारार्णोर्गोकारश्चुबुके तथा ॥१९॥
देकारः कण्ठदेशे तु वकारः स्कंधदेशकम्। स्यकारो दक्षिणं हस्तं धीकारो वामहस्तकम् ॥२०॥
मकारो हृदयं रक्षेद्धिकार उदरे तथा। धिकारो नाभिदेशे तु योकारस्तु कटिं तथा ॥२१॥
गुह्यं रक्षतु योकार ऊरू द्वौ नःपदाक्षरम्। प्रकारो जानुनी रक्षेच्चोकारो जंघदेशकम् ॥२२॥
दकारं गुल्फदेशे तु यकारः पदयुग्मकम्। तकारव्यंजनं चैव सर्वांगे मे सदाऽवतु ॥२३॥
इदं तु कवचं दिव्यं बाधाशतविनाशनम्। चतुःषष्टिकलाविद्यादायकं मोक्षकारकम् ॥२४॥
मुच्यते सर्वपापेभ्यः परं ब्रह्माधिगच्छति। पठनाच्छ्रवणाद्वापि गोसहस्रफलं लभेत् ॥२५॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे गायत्रीमंत्रकवचं नाम तृतीयोऽध्यायः ॥३॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

नारद उवाच

भगवन्देवदेवेश भूतभव्यजगत्प्रभो। कवचं च श्रुतं दिव्यं गायत्रीमंत्रविग्रहम् ॥१॥
अधुना श्रोतुमिच्छामि गायत्रीहृदयं परम्। यद्धारणाद्भवेत्पुण्यं गायत्रीजपतोऽखिलम् ॥२॥

श्रीनारायण उवाच

देव्याश्च हृदयं प्रोक्तं नारदाथर्वणे स्फुटम्। तदेवाहं प्रवक्ष्यामि रहस्यातिरहस्यकम् ॥३॥
विराड्रूपां महादेवीं गायत्रीं वेदमातरम्। ध्यात्वा तस्यास्त्वथांगेषु ध्यायेदेताश्च देवताः ॥४॥
पिंडब्रह्मांडयोरैक्याद्भावयेत्स्वतनौ तथा। देवीरूपे निजे देहे तन्मयत्वाय साधकः ॥५॥
नादेवोऽभ्यर्चयेद्देवमिति वेदविदो विदुः। ततोऽभेदाय काये स्वे भावयेद्देवता इमाः ॥६॥
अथ तत्संप्रवक्ष्यामि तन्मयत्वमथो भवेत्। गायत्रीहृदयस्याऽस्याऽप्यहमेव ऋषिः स्मृतः ॥७॥

गायत्रीच्छंद उद्दिष्टं देवता परमेश्वरी।
पूर्वोक्तेन प्रकारेण कुर्यादंगानि षट् क्रमात् ॥
आसने विजने देशे ध्यायेदेकाग्रमानसः ॥८॥

अथार्थन्यासः ॥ द्यौर्मूर्ध्नि दैवतम् ॥ दंतपंक्तावश्विनौ ॥ उभे संध्ये चोष्ठौ ॥ मुखमग्निः ॥ जिह्वा सरस्वती ॥ ग्रीवायां तु बृहस्पतिः ॥ स्तनयोर्वसवोऽष्टौ ॥ बाह्वोर्मरुतः ॥ हृदये पर्जन्यः ॥ आकाशमुदरम् ॥ नाभावंतरिक्षम् ॥ कट्योरिंद्राग्नी ॥ जघने विज्ञानघनः प्रजापतिः ॥ कैलासमलये ऊरू ॥ विश्वेदेवा जान्वोः ॥ जंघायां कौशिकः ॥ गुह्यमयने ॥ ऊरू पितरः ॥ पादौ पृथिवी ॥ वनस्पतयोंगुलीषु ॥ ऋषयो रोमाणि ॥ नखानि मुहूर्तानि ॥ अस्थिषु ग्रहाः ॥ असृङ्मांसमृतवः ॥ संवत्सरा वै निमिषम् ॥ अहोरात्रावादित्यश्चंद्रमाः ॥ प्रवरां दिव्यां गायत्रीं सहस्रनेत्रां शरणमहं प्रपद्ये ॥ ॐतत्सवितुर्वरेण्याय नमः ॥ ॐतत्पूर्वाजयाय नमः ॥ तत्प्रातरादित्याय नमः ॥ तत्प्रातरादित्यप्रतिष्ठायै नमः ॥ प्रातरधीयानो रात्रिकृतं पापं नाशयति ॥ सायमधीयानो दिवसकृतं पापं नाशयति ॥ सायंप्रातरधीयानो अपापो भवति ॥ सर्वतीर्थेषु स्नातो भवति ॥ सर्वैर्देवैर्ज्ञातो भवति ॥ अवाच्यवचनात्पूतो भवति ॥ अभक्ष्यभक्षणात्पूतो भवति ॥ अभोज्यभोजनात्पूतो भवति ॥ अचोष्यचोषणात्पूतो भवति ॥ असाध्यसाधनात्पूतो भवति ॥ दुष्प्रतिग्रहशतसहस्रात्पूतो भवति ॥ सर्वप्रतिग्रहात्पूतो भवति ॥ पंक्तिदूषणात्पूतो भवति ॥ अनृतवचनात्पूतो भवति ॥ अथाऽब्रह्मचारी ब्रह्मचारी भवति ॥ अनेन हृदयेनाधीतेन क्रतुसहस्रेणेष्टं भवति ॥ षष्टिशतसहस्रगायत्र्या जप्यानि फलानि भवंति ॥ अष्टौ ब्राह्मणान्सम्यग्ग्राहयेत् ॥ तस्य सिद्धिर्भवति ॥ य इदं नित्यमधीयानो ब्राह्मणः प्रातः शुचिः सर्वपापैः प्रमुच्यत इति ॥ ब्रह्मलोके महीयते ॥ इत्याह भगवान् श्रीनारायणः ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे गायत्रीहृदयं नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

नारद उवाच

भक्तानुकंपिन्सर्वज्ञ हृदयं पापनाशनम् । गायत्र्याः कथितं तस्माद्गायत्र्याः स्तोत्रमीरय १॥

श्रीनारायण उवाच

आदिशक्ते जगन्मातर्भक्तानुग्रहकारिणि । सर्वत्र व्यापिकेऽनंते श्रीसंध्ये ते नमोऽस्तु ते ॥२॥
त्वमेव संध्या गायत्री सावित्री च सरस्वती । ब्राह्मी च वैष्णवी रौद्री रक्ता श्वेता सितेतरा ३॥
प्रातर्बाला च मध्याह्ने यौवनस्था भवेत्पुनः । वृद्धा सायं भगवती चिंत्यते मुनिभिः सदा ॥४॥
हंसस्था गरुडारूढा तथा वृषभवाहिनी । ऋग्वेदाध्यायिनी भूमौ दृश्यते या तपस्विभिः ५॥
यजुर्वेदं पठंती च अन्तरिक्षे विराजते । सा सामगापि सर्वेषु भ्राम्यमाणा तथा भुवि ६॥
रुद्रलोकं गता त्वं हि विष्णुलोकनिवासिनी । त्वमेव ब्रह्मणो लोकेऽमर्त्यानुग्रहकारिणी ॥७॥

सप्तर्षिप्रीतिजननी माया बहुवरप्रदा । शिवयोः करनेत्रोत्था ह्यश्रुस्वेदसमुद्भवा ॥८॥
आनन्दजननी दुर्गा दशधा परिपठ्यते । वरेण्या वरदा चैव वरिष्ठा वरवर्णिनी ॥९॥
गरिष्ठा च वरार्हा च वरारोहा च सप्तमी । नीलगंगा तथा संध्या सर्वदा भोगमोक्षदा ॥१०॥
भागीरथी मर्त्यलोके पाताले भोगवत्यपि । त्रिलोकवाहिनी देवी स्थानत्रयनिवासिनी ॥११॥
भूर्लोकस्था त्वमेवासि धरित्री शोकधारिणी । भुवो लोके वायुशक्तिः स्वर्लोके तेजसां निधिः ॥
महर्लोके महासिद्धिर्जनलोके जनेत्यपि । तपस्विनी तपोलोके सत्यलोके तु सत्यवाक् १३॥
कमला विष्णुलोके च गायत्री ब्रह्मलोकदा । रुद्रलोके स्थिता गौरी हरार्धाङ्गनिवासिनी १४॥
अहमो महतश्चैव प्रकृतिस्त्वं हि गीयसे । साम्यावस्थात्मिका त्वं हि शबलब्रह्मरूपिणी१५॥
ततः परा परा शक्तिः परमा त्वं हि गीयसे । इच्छाशक्तिः क्रियाशक्तिर्ज्ञानशक्तिस्त्रिशक्तिता ॥
गंगा च यमुना चैव विपाशा च सरस्वती । सरयूर्देविका सिंधुर्नर्मदैरावती तथा ॥१७॥
गोदावरी शतद्रुश्च कावेरी देवलोकगा । कौशिकी चन्द्रभागा च वितस्ता च सरस्वती ॥
गंडकी तापिनी तोया गोमती वेत्रवत्यपि । इडा च पिंगला चैव सुषुम्ना च तृतीयका ॥१९॥
गांधारी हस्तिजिह्वा च पूषाऽपूषा तथैव च । अलंबुसा कुहुश्चैव शंखिनी प्राणवाहिनी ॥२०॥
नाडी च त्वं शरीरस्था गीयसे प्राक्तनैर्बुधैः । हृत्पद्मस्था प्राणशक्तिः कंठस्था स्वप्ननायिका ॥
तालुस्था त्वं सदाधारा बिंदुस्था बिंदुमालिनी । मूले तु कुण्डलीशक्तिर्व्यापिनी केशमूलगा २२॥
शिखामध्यासना त्वं हि शिखाग्रे तु मनोन्मनी । किमन्यद्बहुनोक्तेन यत्किंचिज्जगतीत्रये ॥२३॥
तत्सर्वं त्वं महादेवि श्रिये संध्ये नमोस्तु ते । इतीदं कीर्तितं स्तोत्रं संध्यायां बहुपुण्यदम् २४॥
महापापप्रशमनं महासिद्धिविधायकम् । य इदं कीर्तयेत्स्तोत्रं संध्याकाले समाहितः २५॥
अपुत्रः प्राप्नुयात्पुत्रं धनार्थी धनमाप्नुयात् । सर्वतीर्थतपोदानयज्ञयोगफलं लभेत् ॥२६॥
भोगान्भुक्त्वा चिरं कालमंते मोक्षमवाप्नुयात् । तपस्विभिः कृतं स्तोत्रं स्नानकाले तु यः पठेत् ॥
यत्र कुत्र जले मग्नः संध्यामज्जनजं फलम् । लभते नात्र संदेहः सत्यं सत्यं च नारद ॥२८॥
शृणुयाद्योऽपि तद्भक्त्या स तु पापात्प्रमुच्यते । पीयूषसदृशं वाक्यं संध्योक्तं नारदेरितम् ॥२९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे गायत्रीस्तोत्रं नाम पंचमोऽध्यायः॥५॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

नारद उवाच

भगवन्सर्वधर्मज्ञ सर्वशास्त्रविशारद । श्रुतिस्मृतिपुराणानां रहस्यं त्वन्मुखाच्छ्रुतम् ॥१॥
सर्वपापहरं देव येन विद्या प्रवर्तते । केन वा ब्रह्मविज्ञानं किं नु वा मोक्षसाधनम् ॥

ब्राह्मणानां गतिः केन केन वा मृत्युनाशनम् । ऐहिकामुष्मिकफलं केन वा पद्मलोचन ॥३॥
वक्तुमर्हस्यशेषेण सर्वं निखिलमादितः ।

श्रीनारायण उवाच

साधु साधु महाप्राज्ञ सम्यक् पृष्टं त्वयाऽनघ ॥४॥
शृणु वक्ष्यामि यत्नेन गायत्र्यष्टसहस्रकम् । नाम्नां शुभानां दिव्यानां सर्वपापविनाशनम्॥५॥
सृष्ट्यादौ यद्भगवता पूर्वं प्रोक्तं ब्रवीमि ते । अष्टोत्तरसहस्रस्य ऋषिर्ब्रह्मा प्रकीर्तितः ॥६॥
छंदोऽनुष्टुप्तथा देवी गायत्री देवता स्मृता । हलो बीजानि तस्यैव स्वराः शक्तय ईरिताः॥७॥
अंगन्यासकरन्यासावुच्येते मातृकाक्षरैः । अथ ध्यानं प्रवक्ष्यामि साधकानां हिताय वै॥८॥
रक्तश्वेतहिरण्यनीलधवलैर्युक्तां त्रिनेत्रोज्ज्वलां रक्तां रक्तनवस्रजं मणिगणैर्युक्तां कुमारीमिमाम् ।
गायत्रीं कमलासनां करतलव्यानद्धकुंडांबुजां पद्माक्षीं च वरस्रजं च दधतीं हंसाधिरूढां भजे ॥९॥
अचिंत्यलक्षणाव्यक्ताप्यर्थमातृमहेश्वरी । अमृतार्णवमध्यस्थाऽप्यजिता चापराजिता॥ १०॥
अणिमादिगुणाधाराऽप्यर्कमंडलसंस्थिता । अजराऽजाऽपराऽधर्मा अक्षसूत्रधराऽधरा ॥११॥
अकारादिक्षकारांताप्यरिषड्वर्गभेदिनी । अंजनादिप्रतीकाशाऽप्यंजनाद्रिनिवासिनी ॥१२॥
अदितिश्चाजपा विद्याऽप्यरविंदनिभेक्षणा । अंतर्बहिःस्थिता विद्या ध्वंसिनी चांतरात्मिका१३॥
अजा चाजमुखा वासाऽप्यरविंदनिभानना । अर्धमात्रार्थदानज्ञाऽप्यरिमंडलमर्दिनी ॥१४॥
असुरघ्नी ह्यमावास्याऽप्यलक्ष्मीघ्न्यंत्यजार्चिता । आदिलक्ष्मीश्चादिशक्तिराकृतिश्चायतानना॥१५॥
आदित्यपदवीचाराऽप्यादित्यपरिसेविता । आचार्यावर्तनाचाराप्यादिमूर्तिनिवासिनी ॥१६॥
आग्नेयी चामरी चाद्या चाराध्या चासनस्थिता । आधारनिलयाधारा चाकाशांतनिवासिनी१७॥
आद्याक्षरसमायुक्ता चांतराकाशरूपिणी । आदित्यमंडलगता चांतरध्वांतनाशिनी ॥१८॥
इन्दिरा चेष्टदा चेष्टा चेंदीवरनिभेक्षणा । इरावती चेंद्रपदा चेंद्राणी चेंदुरूपिणी ॥१९॥
इक्षुकोदंडसंयुक्ता चेषुसंधानकारिणी । इन्द्रनीलसमाकारा चेडापिंगलरूपिणी ॥२०॥
इंद्राक्षी चेश्वरी देवी चेहात्रयविवर्जिता । उमा चोषा ह्युडुनिभा उर्वारुकफलानना ॥२१॥
उडुप्रभा चोडुमती ह्युडुपाह्युडुमध्यगा । ऊर्ध्वं चाप्यूर्ध्वकेशी चाप्यूर्ध्वाधोगतिभेदिनी२२॥
ऊर्ध्वबाहुप्रिया चोर्मिमालावाग्ग्रंथदायिनी । ऋतं चर्षिर्ऋतुमती ऋषिदेवनमस्कृता ॥२३॥
ऋग्वेदा ऋणहर्त्री च ऋषिमंडलचारिणी । ऋद्धिदा ऋजुमार्गस्था ऋजुधर्मा ऋतुप्रदा ॥२४॥
ऋग्वेदनिलया ऋज्वी लुप्तधर्मप्रवर्तिनी । लूतारिवरसंभूता लूतादिविषहारिणी ॥२५॥
एकाक्षरा चैकमात्रा चैका चैकैकनिष्ठिता । ऐंद्री ह्यैरावतारूढा चैहिकामुष्मिकप्रदा ॥२६॥
ओंकारा ह्योषधी चोता चोतप्रोतनिवासिनी । और्वा ह्यौषधसंपन्ना औपासनफलप्रदा ॥२७॥

अंडमध्यस्थिता देवी चाकारमनुरूपिणी। कात्यायनी कालरात्रिः कामाक्षी कामसुन्दरी२८॥
कमला कामिनी कांता कामदा कालकंठिनी। करिकुंभस्तनभरा करवीरसुवासिनी ॥२६॥
कल्याणी कुंडलवती कुरुक्षेत्रनिवासिनी। कुरुविंददलाकारा कुंडली कुमुदालया ॥३०॥
कालजिह्वा करालास्या कालिका कालरूपिणी। कमनीयगुणा कांतिः कलाधारा कुमुद्वती ॥३१॥
कौशिकी कमलाकारा कामचारप्रभंजिनी। कौमारी करुणापांगी ककुबंता करिप्रिया॥३२॥
केसरी केशवनुता कदंबकुसुमप्रिया। कालिंदी कालिका कांची कलशोद्भवसंस्तुता३३॥
काममाता क्रतुमती कामरूपा कृपावती। कुमारी कुंडनिलया किराती कीरवाहना ॥३४॥
कैकेयी कोकिलालापा केतकीकुसुमप्रिया। कमंडलुधरा काली कर्मनिर्मूलकारिणी ॥३५॥
कलहंसगतिः कक्षा कृतकौतुकमंगला। कस्तूरीतिलका कम्रा करींद्रगमना कुहूः ॥३६॥
कर्पूरलेपना कृष्णा कपिला कुहराश्रया। कूटस्था कुधरा कम्रा कुक्षिस्थाखिलविष्टपा॥३७॥
खड्गखेटकरा खर्वा खेचरी खगवाहना। खट्वांगधारिणी ख्याता खगराजोपरिस्थिता३८॥
खलघ्नी खंडितजरा खंडाख्यानप्रदायिनी। खण्डेन्दुतिलका गङ्गा गणेशगुहपूजिता ॥३६॥
गायत्री गोमती गीता गांधारी गानलोलुपा। गौतमी गामिनी गाधा गंधर्वाप्सरसेविता ॥४०॥
गोविंदचरणाक्रांता गुणत्रयविभाविता। गंधर्वी गह्वरी गोत्रा गिरीशा गहना गमी ॥४१॥
गुहावासा गुणवती गुरुपापप्रणाशिनी। गुर्वी गुणवती गुह्या गोप्तव्या गुणदायिनी ॥४२॥
गिरिजा गुह्यमातंगी गरुडध्वजवल्लभा। गर्वापहारिणी गोदा गोकुलस्था गदाधरा ॥४३॥
गोकर्णनिलयासक्ता गुह्यमंडलवर्तिनी। घर्मदा घनदा घंटा घोरदानवमर्दिनी ॥४४॥
घृणिमंत्रमयो घोषा घनसंपातदायिनी। घंटारव प्रिया घ्राणा घृणिसंतुष्टकारिणी ॥४५॥
घनारिमंडला घूर्णा घृताची घनवेगिनी। ज्ञानधातुमयी चर्चा चर्चिता चारुहासिनी ॥४६॥
चटुला चंडिका चित्रा चित्रमाल्यविभूषिता। चतुर्भुजा चारुदंता चातुरी चरितप्रदा ॥४७॥
चूलिका चित्रवस्त्रांता चन्द्रमःकर्णकुण्डला। चन्द्रहासा चारुदात्री चकोरी चन्द्रहासिनी ॥४८॥
चन्द्रिका चन्द्रधात्री च चौरी चौरा च चंडिका। चंचद्वाग्वादिनी चन्द्रचूडा चोरविनाशिनी ४६॥
चारुचन्दनलिप्तांगी चंचच्चामरवीजिता। चारुमध्या चारुगतिश्चंदिला चन्द्ररूपिणी ॥५०॥
चारुहोमप्रिया चार्वा चरिता चक्रबाहुका। चन्द्रमंडलमध्यस्था चन्द्रमंडलदर्पणा ॥५१॥
चक्रवाकस्तनी चेष्टा चित्रा चारुविलासिनी। चित्स्वरूपा चन्द्रवती चन्द्रमाश्चंदनप्रिया ॥५२॥
चोदयित्री चिरप्रज्ञा चातका चारुहेतुकी। छत्रयाता छत्रधरा छायाछंदःपरिच्छिदा ॥५३॥
छायादेवी छिद्रनखा छन्नेन्द्रियविसर्पिणी। छंदोनुष्टुप्प्रतिष्ठांता छिद्रोपद्रवभेदिनी ॥५४॥
छेदा छत्रेश्वरी छिन्ना छुरिका छेदनप्रिया। जननी जन्मरहिता जातवेदा जगन्मयी ॥५५॥

जाह्नवी जटिला जेत्री जरामरणवर्जिता । जंबूद्वीपवती ज्वाला जयंती जलशालिनी ॥५६॥
जितेंद्रिया जितक्रोधा जितामित्रा जगत्प्रिया । जातरूपमयी जिह्वा जानकी जगती जरा ॥५७॥
जनित्री जह्नुतनया जगत्त्रयहितैषिणी । ज्वालामुखी जपवती ज्वरघ्नी जितविष्टपा ॥५८॥
जिता क्रांतमयी ज्वाला जाग्रती ज्वरदेवता । ज्वलंती जलदा ज्येष्ठा ज्याघोष स्फोटदिङ्मुखी ५९॥
जंभिनी जृंभणा जृंभा ज्वलन्माणिक्यकुंडला । झिंझिका झणनिर्घोषा झंझामारुतवेगिनी॥६०॥
झल्लरीवाद्यकुशला ञरूपा ञभुजा स्मृता । टंकबाणसमायुक्ता टंकिनी टंकभेदिनी ॥६१॥
टंकीगणकृता घोषा टंकनीयमहोरसा । टंकारकारिणी देवी ठठशब्दनिनादिनी ॥६२॥
डामरी डाकिनी डिंभा डुंडमारैकनिर्जिता । डामरीतंत्रमार्गस्था डमड्डमरुनादिनी ॥६३॥
डिंडीरवसहा डिंभलसत्क्रीडापरायणा । ढुंढिविघ्नेशजननी ढक्काहस्ता ढिलिव्रजा ॥६४॥
नित्यज्ञाना निरुपमा निर्गुणा नर्मदा नदी । त्रिगुणा त्रिपदा तंत्री तुलसी तरुणा तरुः ॥६५॥
त्रिविक्रमपदाक्रांता तुरीयपदगामिनी । तरुणादित्यसंकाशा तामसी तुहिनातुरा ॥६६॥
त्रिकालज्ञानसंपन्ना त्रिवली च त्रिलोचना । त्रिशक्तिस्त्रिपुरा तुंगा तुरंगवदना तथा ॥६७॥
तिमिंगिलगिला तीव्रा त्रिस्रोता तामसादिनी । तंत्रमंत्रविशेषज्ञा तनुमध्या त्रिविष्टपा ॥६८॥
त्रिसन्ध्या त्रिस्तनी तोषा संस्थातालप्रतापिनी । ताटंकिनी तुषाराभा तुहिनाचलवासिनी ॥६९॥
तंतुजालसमायुक्ता तारहारावलिप्रिया । तिलहोमप्रिया तीर्था तमालकुसुमाकृतिः ॥७०॥
तारका त्रियुता तन्वी त्रिशंकुपरिवारिता । तलोदरी तिलाभूषा ताटंकप्रियवाहिनी ॥७१॥
त्रिजटा तित्तिरी तृष्णा त्रिविधा तरुणाकृतिः । तप्तकांचनसंकाशा तप्तकांचनभूषणा ॥७२॥
त्रैयंबका त्रिवर्गा च त्रिकालज्ञानदायिनी । तर्पणा तृप्तिदा तृप्ता तामसी तुंबुरुस्तुता ॥७३॥
तार्क्ष्यस्था त्रिगुणाकारा त्रिभंगी तनुवल्लरिः । थात्कारी थारवा थांता दोहिनी दीनवत्सला॥७४॥
दानवांतकरी दुर्गा दुर्गासुरनिबर्हिणी । देवरीतिर्दिवारात्रिर्द्रौपदी दुंदुभिस्वना ॥७५॥
देवयानी दुरावासा दारिद्र्योद्भेदिनी दिवा । दामोदरप्रिया दीप्ता दिग्वासा दिग्विमोहिनी ७६॥
दंडकारण्यनिलया दंडिनी देवपूजिता । देववंद्या दिविषदा द्वेषिणी दानवाकृतिः ॥७७॥
दीनानाथस्तुता दीक्षा दैवतादिस्वरूपिणी । धात्री धनुर्धरा धेनुर्धारिणी धर्मचारिणी ॥७८॥
धरंधरा धराधारा धनदा धान्यदोहिनी । धर्मशीला धनाध्यक्षा धनुर्वेदविशारदा ॥७९॥
धृतिर्धन्या धृतपदा धर्मराजप्रिया ध्रुवा । धूमावती धूमकेशी धर्मशास्त्रप्रकाशिनी ॥८०॥
नंदा नंदप्रिया निद्रा नृनुता नंदनात्मिका । नर्मदा नलिनी नीला नीलकंठसमाश्रया ॥८१॥
नारायणप्रिया नित्या निर्मला निर्गुणा निधिः । निराधारा निरुपमा नित्यशुद्धा निरंजना ॥८२॥
नादबिंदुकलातीता नादबिंदुकलात्मिका । नृसिंहिनी नगधरा नृपनागविभूषिता ॥८३॥

नरकक्लेशशमनी नारायणपदोद्भवा । निरवद्या निराकारा नारदप्रियकारिणी ॥८४॥
नानाज्योतिःसमाख्याता निधिदा निर्मलात्मिका । नवसूत्रधरा नीतिर्निरुपद्रवकारिणी ॥८५॥
नंदजा नवरत्नाढ्या नैमिषारण्यवासिनी । नवनीतप्रिया नारी नीलजीमूतनिस्वना ॥८६॥
निमेषिणी नदीरूपा नीलग्रीवा निशीश्वरी । नामावलिर्निशुंभघ्नी नागलोकनिवासिनी॥८७॥
नवजांबूनदप्रख्या नागलोकाधिदेवता । नूपुराक्रांतचरणा नरचित्तप्रमोदिनी ॥८८॥
निमग्ना रक्तनयना निर्घातसमनिस्वना । नंदनोद्याननिलया निर्व्यूहोपरिचारिणी ॥८९॥
पार्वती परमोदारा परब्रह्मात्मिका परा । पंचकोशविनिर्मुक्ता पंचपातकनाशिनी ॥९०॥
परचित्तविधानज्ञा पंचिका पंचरूपिणी । पूर्णिमा परमा प्रीतिः परतेजःप्रकाशिनी ॥९१॥
पुराणी पौरुषी पुण्या पुंडरीकनिभेक्षणा । पातालतलनिर्मग्ना प्रीता प्रीतिविवर्धिनी ॥९२॥
पावनी पादसहिता पेशला पवनाशिनी । प्रजापतिः परिश्रांता पर्वतस्तनमंडला ॥९३॥
पद्मप्रिया पद्मसंस्था पद्माक्षी पद्मसंभवा । पद्मपत्रा पद्मपदा पद्मिनी प्रियभाषिणी ॥९४॥
पशुपाशविनिर्मुक्ता पुरंध्री पुरवासिनी । पुष्कला पुरुषा पर्वा पारिजातसुमप्रिया ॥९५॥
पतिव्रता पवित्रांगी पुष्पहासपरायणा । प्रज्ञावती सुता पौत्री पुत्रपूज्या पयस्विनी ॥९६॥
पट्टिपाशधरा पंक्तिः पितृलोकप्रदायिनी । पुराणी पुण्यशीला च प्रणतार्तिविनाशिनी॥९७॥
प्रद्युम्नजननी पुष्टा पितामहपरिग्रहा । पुंडरीकपुरावासा पुंडरीकसमानना ॥९८॥
पृथुजंघा पृथुभुजा पृथुपादा पृथूदरी । प्रवालशोभा पिंगाक्षी पीतवासाः प्रचापला॥९९॥
प्रसवा पुष्टिदा पुण्या प्रतिष्ठा प्रणवा गतिः । पंचवर्णा पंचवाणी पंचिका पंजरस्थिता १००॥
परमाया परज्योतिः परप्रीतिः परा गतिः । पराकाष्ठा परेशानी पाविनी पावकद्युतिः ॥१०१॥
पुण्यभद्रा परिच्छेद्या पुष्पहासा पृथूदरी । पीतांगी पीतवसना पीतशय्या पिशाचिनी १०२॥
पीतक्रिया पिशाचघ्नी पाटलाक्षी पटुक्रिया । पंचभक्षप्रियाचारा पूतनाप्राणघातिनी ॥१०३॥
पुन्नागवनमध्यस्था पुण्यतीर्थनिषेविता । पंचांगी च परा शक्तिः परमाह्लादकारिणी १०४॥
पुष्पकांडस्थिता पूषा पोषिताखिलविष्टपा । पानप्रिया पंचशिखा पन्नगोपरिशायिनी १०५॥
पंचमात्रात्मिका पृथ्वी पथिका पृथुदोहिनी । पुराणन्यायमीमांसापाटली पुष्पगंधिनी ॥१०६॥
पुण्यप्रजा पारदात्री परमार्गैकगोचरा । प्रवालशोभा पूर्णाशा प्रणवा पल्लवोदरी १०७॥
फलिनी फलदा फल्गुः फूत्कारी फलकाकृतिः । फणींद्रभोगशयना फणिमंडलमंडिता ॥१०८॥
बालबाला बहुमता बालातपनिभांशुका । बलभद्रप्रिया वंद्या वडवा बुद्धिसंस्तुता ॥१०९॥
वंदीदेवी बिलवती बडिशघ्नी बलिप्रिया । बांधवी बोधिता बुद्धिर्बंधूककुसुमप्रिया ॥११०॥
बालभानुप्रभाकारा ब्राह्मी ब्राह्मणदेवता । बृहस्पतिस्तुता वृंदा वृंदावनविहारिणी ॥१११॥

बालार्किनी बिलाहारा बिलवासा बहूदका । बहुनेत्रा बहुपदा बहुकर्णावतंसिका ॥११२॥
बहुबाहुयुता बीजरूपिणी बहुरूपिणी । बिंदुनादकलातीता बिंदुनादस्वरूपिणी ॥११३॥
बद्धगोधांगुलित्राणा बदर्याश्रमवासिनी । बृंदारका बृहत्स्कंधा बृहती बाणपातिनी ११४॥
वृंदाध्यक्षा बहुनुता वनिता बहुविक्रमा । बद्धपद्मासनासीना बिल्वपत्रतलस्थिता ॥११५॥
बोधिद्रुमनिजावासा बडिस्था बिंदुदर्पणा । बाला बाणासनवती बडवानलवेगिनी ॥११६॥
ब्रह्मांडबहिरंतःस्था ब्रह्मकंकणसूत्रिणी । भवानी भीषणवती भाविनी भयहारिणी ११७॥
भद्रकाली भुजंगाक्षी भारती भारताशया । भैरवी भीषणाकारा भूतिदा भूतिमालिनी ११८॥
भामिनी भोगनिरता भद्रदा भूरिविक्रमा । भूतवासा भृगुलता भार्गवी भूसुरार्चिता ११९॥
भागीरथी भोगवती भवनस्था भिषग्वरा । भामिनी भोगिनी भाषा भवानी भूरिदक्षिणा१२०॥
भर्गात्मिका भीमवती भवबंधविमोचिनी । भजनीया भूतधात्री रंजिता भुवनेश्वरी ॥१२१॥
भुजंगवलया भीमा भेरुंडा भागधेयिनी । माता माया मधुमती मधुजिह्वा मधुप्रिया १२२॥
महादेवी महाभागा मालिनी मीनलोचना । मायातीता मधुमती मधुमांसा मधुद्रवा ॥१२३॥
मानवी मधुसंभूता मिथिलापुरवासिनी । मधुकैटभसंहर्त्री मेदिनी मेघमालिनी ॥१२४॥
मंदोदरी महामाया मैथिली मसृणप्रिया । महालक्ष्मीर्महाकाली महाकन्या महेश्वरी१२५॥
माहेंद्री मेरुतनया मंदारकुसुमार्चिता । मंजुमंजीरचरणा मोक्षदा मंजुभाषिणी ॥१२६॥
मधुरद्राविणी मुद्रा मलया मलयान्विता । मेधा मरकतश्यामा मागधी मेनकात्मजा१२७॥
महामारी महावीरा महाश्यामा मनुस्तुता । मातृका मिहिराभासा मुकुंदपदविक्रमा ॥१२८॥
मूलाधारस्थिता मुग्धा मणिपूरकवासिनी । मृगाक्षी महिषारूढा महिषासुरमर्दिनी ॥१२९॥
योगासना योगगम्या योगा यौवनकाश्रया । यौवनी युद्धमध्यस्था यमुना युगधारिणी ॥१३०॥
यक्षिणी योगयुक्ता च यक्षराजप्रसूतिनी । यात्रा यानविधानज्ञा यदुवंशसमुद्भवा ॥१३१॥
यकारादिहकारांता याजुषी यज्ञरूपिणी । यामिनी योगनिरता यातुधानभयंकरी ॥१३२॥
रुक्मिणी रमणी रामा रेवती रेणुका रतिः । रौद्री रौद्रप्रियाकारा राममाता रतिप्रिया ॥१३३॥
रोहिणी राज्यदा रेवा रमा राजीवलोचना । राकेशी रूपसंपन्ना रत्नसिंहासनस्थिता ॥१३४॥
रक्तमाल्यांबरधरा रक्तगंधानुलेपना । राजहंससमारूढा रंभा रक्तबलिप्रिया ॥१३५॥
रमणीययुगाधारा राजिताखिलभूतला । रुरुचर्मपरीधाना रथिनी रत्नमालिका ॥१३६॥
रोगेशी रोगशमनी राविणी रोमहर्षिणी । रामचन्द्रपदाक्रांता रावणच्छेदकारिणी ॥१३७॥
रत्नवस्त्रपरिच्छन्ना रथस्था रुक्मभूषणा । लज्जाधिदेवता लोला ललिता लिंगधारिणी१३८॥
लक्ष्मीर्लोला लुप्तविषा लोकिनी लोकविश्रुता । लज्जा लंबोदरी देवी ललना लोकधारिणी ॥१३९॥

वरदा वंदिता विद्या वैष्णवी विमलाकृतिः । वाराही विरजा वर्षा वरलक्ष्मीर्विलासिनी ॥१४०॥
विनता व्योममध्यस्था वारिजासनसंस्थिता । वारुणी वेणुसंभूता वीतिहोत्रा विरूपिणी ॥१४१॥
वायुमण्डलमध्यस्था विष्णुरूपा विधिप्रिया । विष्णुपत्नी विष्णुमती विशालाक्षी वसुन्धरा१४२॥
वामदेवप्रिय वेला वज्रिणी वसुदोहिनी । वेदाक्षरपरीतांगी वाजपेयफलप्रदा ॥१४३॥
वासवी वामजननी वैकुंठनिलया वरा । व्यासप्रिया वर्मधरा वाल्मीकिपरिसेविता ॥१४४॥
शाकंभरी शिवा शांता शारदा शरणागतिः । शातोदरी शुभाचारा शुंभासुरविमर्दिनी ॥१४५॥
शोभावती शिवाकारा शंकरार्धशरीरिणी । शोणा शुभाशया शुभ्रा शिरःसंधानकारिणी१४६॥
शरावती शरानन्दा शरज्जोत्स्ना शुभानना । शरभा शूलिनी शुद्धा शबरी शुकवाहना ॥१४७॥
श्रीमती श्रीधरानंदा श्रवणानंददायिनी । शर्वाणी शर्वरी वंद्या षड्भाषा षड्तुप्रिया॥१४८॥
षोडाधारस्थिता देवी षण्मुखप्रियकारिणी । षडंगरूपसुमतिसुरासुरनमस्कृता ॥१४९॥
सरस्वती सदाधारा सर्वमंगलकारिणी । सामगानप्रिया सूक्ष्मा सावित्री सामसंभवा ॥१५०॥
सर्वावासा सदानंदा सुस्तनी सागरांबरा । सर्वैश्वर्यप्रिया सिद्धिः साधुबंधुपराक्रमा ॥१५१॥
सप्तर्षिमंडलगता सोममंडलवासिनी । सर्वज्ञा सांद्रकरुणा समानाधिकवर्जिता ॥१५२॥
सर्वोत्तुंगा संगहीना सद्गुणा सकलेष्टदा । सरघा सूर्यतनया सुकेशी सोमसंहतिः ॥१५३॥
हिरण्यवर्णा हरिणी ह्रींकारी हंसवाहिनी । क्षौमवस्त्रपरीतांगी क्षीराब्धितनया क्षमा ॥१५४॥
गायत्री चैव सावित्री पार्वती च सरस्वती । वेदगर्भा वरारोहा श्रीगायत्री परांबिका ॥१५५॥
इति साहस्रकं नाम्नां गायत्र्याश्चैव नारद । पुण्यदं सर्वपापघ्नं महासंपत्तिदायकम् ॥१५६॥
एवं नामानि गायत्र्यास्तोषोत्पत्तिकराणि हि । अष्टम्यां च विशेषेण पठितव्यं द्विजैः सह ॥१५७॥
जपं कृत्वा होमपूजाध्यानं कृत्वा विशेषतः । यस्मै कस्मै न दातव्यं गायत्र्यास्तु विशेषतः १५८॥
सुभक्ताय सुशिष्याय वक्तव्यं भूसुराय वै । भ्रष्टेभ्यः साधकेभ्यश्च बांधवेभ्यो न दर्शयेत् १५९॥
यद्गृहे लिखितं शास्त्रं भयं तस्य न कस्यचित् । चञ्चलापि स्थिरा भूत्वा कमला तत्र तिष्ठति ॥
इदं रहस्यं परमं गुह्याद्गुह्यतरं महत् । पुण्यप्रदं मनुष्याणां दरिद्राणां निधिप्रदम् १६१॥
मोक्षप्रदं मुमुक्षूणां कामिनां सर्वकामदम् । रोगाद्वै मुच्यते रोगी बद्धो मुच्येत बन्धनात् १६२॥
ब्रह्महत्यासुरापानसुवर्णस्तेयिनो नराः । गुरुतल्पगतो वापि पातकान्मुच्यते सकृत् ॥१६३॥
असत्प्रतिग्रहाच्चैवाऽभक्ष्यभक्षाद्विशेषतः । पाखंडानृतमुख्येभ्यः पठनादेव मुच्यते ॥१६४॥
इदं रहस्यममलं मयोक्तं पद्मजोद्भव । ब्रह्मसायुज्यदं नृणां सत्यं सत्यं न संशयः ॥१६५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कंधे गायत्रीसहस्रनामस्तोत्रकथनं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥६॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

श्रीनारद उवाच

श्रुतं सहस्रनामाख्यं श्रीगायत्र्याः फलप्रदम् । स्तोत्रं महोन्नतिकरं महाभाग्यकरं परम् ॥१॥
अधुना श्रोतुमिच्छामि दीक्षालक्षणमुत्तमम् । विना येन न सिध्येत देवीमंत्रेऽधिकारिता ॥२॥
ब्राह्मणानां क्षत्रियाणां विशां स्त्रीणां तथैव च । सामान्यविधिना सर्वं विस्तरेण वद प्रभो ॥३॥

श्रीनारायण उवाच

शृणु दीक्षां प्रवक्ष्यामि शिष्याणां भावितात्मनाम् । देवाग्निगुरुपूजादावधिकारो यया भवेत् ॥
दिव्यं ज्ञानं हि या दद्यात्कुर्यात्पापक्षयं तु या । सैव दीक्षेति संप्रोक्ता वेदतंत्रविशारदैः ॥५॥
अवश्यं सा तु कर्तव्या यतो बहुफला मता । गुरुशिष्यावुभावत्राप्यतिशुद्धावपेक्षितौ ॥६॥
गुरुस्तु विधिवत्प्रातः कृत्यं सर्वं विधाय च । स्नानसंध्यादिकं सर्वं यथाविधि विधाय च ॥७॥
कमण्डलुकरो मौनी गृहं यायात्सरित्तटात् । यागमण्डपमासाद्य विशेत्तत्रासने वरे ॥८॥
आचम्य प्राणानायम्य गंधपुष्पविमिश्रितम् । सप्तवारास्त्रमंत्रेण जप्तं वारि सुसाधयेत् ॥६॥
वारिणा तेन मतिमानस्त्रमंत्रं समुच्चरन् । प्रोक्षयेद्द्वारमखिलं ततः पूजां समाचरेत् १०॥
ऊर्ध्वोदुंबरके देवं गणनाथं तथा श्रियम् । सरस्वतीं नाममंत्रैः पूजयेद्गंधपुष्पकैः ॥११॥
द्वारदक्षिणशाखायां गंगाविघ्नेशमर्चयेत् । द्वारस्य वामशाखायां क्षेत्रपालं च सूर्यजाम् ॥
देहल्यां पूजयेदस्त्रदेवतामस्त्रमंत्रतः । सर्वं देवीमयं दृश्यमिति संचिंत्य सर्वतः ॥१३॥
दिव्यानुत्सारयेद्विघ्नानस्त्रमंत्रजपेन तु । अन्तरिक्षगतान्विघ्नान्पादघातैस्तु भूमिगान् १४॥
वामशाखां स्पृशन्पश्चात्प्रविशेद्दक्षिणांघ्रिणा । प्रविश्य कुंभं संस्थाप्य सामान्यार्घ्यं विधाय च ॥
तेन चाऽर्घ्यजलेनापि नैर्ऋत्यां दिशि पूजयेत् । वास्तुनाथं पद्मयोनिं गंधपुष्पाक्षतादिभिः ॥१६॥
ततः कुर्यात्पंचगव्यं तेन चाऽर्घ्योदकेन च । तोरणस्तंभपर्यंतं प्रोक्षयेन्मंडपं गुरुः ॥१७॥
सर्वं देवीमयं चेदं भावयेन्मनसा किल । मूलमंत्रं जपन्भक्त्या प्रोक्षणं स्याच्छराणुना १८॥
शरमंत्रं समुच्चार्य ताडयेन्मंडपक्षमाम् । हुंमंत्रं तु समुच्चार्य कुर्यादभ्युक्षणं ततः ॥१६॥
धूपयेदंतरं धूपैर्विकिरान्विकिरेत्ततः । मार्जयेत्तांस्तु मार्जन्या कुशनिर्मितया पुनः ॥२०॥
ईशानदिशि तत्पुंजं कृत्वा संस्थापयेन्मुने । पुण्याहवाचनं कृत्वा दीनानाथांश्च तोषयेत् २१॥
विशेन्मृद्वासने पश्चान्नमस्कृत्य गुरुं निजम् । प्राङ्मुखो विधिवद्ध्यात्वा देयमंत्रस्य देवताम् ॥
भूतशुद्ध्यादिकं कृत्वा पूर्वोक्तेनैव वर्त्मना । ऋष्यादिन्यासकं च कुर्याद्देयमंत्रस्य वै मुने॥२३॥
न्यसेन्मुनिं तु शिरसि मुखे छंदः समीरितम् । देवतां हृदयांभोजे गुह्ये बीजं तु पादयोः ॥२४॥

शक्तिं विन्यस्य तश्चात्तु तालत्रयरवात्ततः । दिग्बंधं कारयेत्पश्चाच्छोटिकाभिस्त्रिभिर्नरः २५॥
प्राणायामं ततः कृत्वा मूलमंत्रमनुस्मरन् । मातृकां विन्यसेद्देहे तत्प्रकारस्तथोच्यते ॥२६॥
ॐ अं नम इति प्रोच्य न्यसेच्छिरसि मंत्रवित् । एवमेव तु सर्वेषु न्यसेत्स्थानेषु वै मुने ॥२७॥
मूलमंत्रं षडंगं च न्यसेदंगेषु सत्तमः । अंगुष्ठादिष्वंगुलीषु हृदयादिषु च क्रमात् ॥२८॥
नमः स्वाहावषड्युक्तैर्हुंवौषट्फट्पदान्वितैः । प्रणवादियुतैर्मन्त्रैः षड्भिरेवं षडंगकम् ॥२९॥
वर्णन्यासादिकं पश्चान्मूलमंत्रस्य योजयेत् । स्थानेषु तत्तत्कल्पोक्तेष्विति न्यासविधिः स्मृतः ३०॥
ततो निजे शरीरेऽस्मिंश्चिंतयेदासनं शुभम् । दक्षांसे च न्यसेद्धर्मं वामांसे ज्ञानमेव च ॥३१॥
वामोरौ चापि वैराग्यं दक्षोरावथ विन्यसेत् । ऐश्वर्यं मुखदेशे तु मुने ध्यायेदधर्मकम् ॥३२॥
वामपार्श्वे नाभिदेशे दक्षपार्श्वे तथा पुनः । नञादींश्चापि ज्ञानादीन्पूर्वोक्तानेव विन्यसेत् ॥३३॥
पादा धर्मादयः प्रोक्ताः पीठस्य मुनिसत्तम । अधर्माद्यास्तु गात्राणि स्मृतानि मुनिपुंगवैः ॥३४॥
मध्येऽनंतं हृदि स्थाने न्यसेन्मृद्वासने स्थले । प्रपंचपद्मं विमलं तस्मिन्सूर्येन्दुपापकान् ॥३५॥
न्यसेत्कलायुतान्मन्त्री संक्षेपात्ता वदाम्यहम् । सूर्यस्य द्वादश कलास्ता इन्दोः षोडश स्मृताः ॥
दश वह्नेः कलाः प्रोक्तास्ताभिर्युक्तांस्तु तान्स्मरेत् । सत्त्वं रजस्तमश्चैव न्यसेत्तेषामथोपरि ३७॥
आत्मानमंतरात्मानं परमात्मानमेव च । ज्ञानात्मानं न्यसेद्विद्वानित्थं पीठस्य कल्पना ३८॥
अमुकासनाय नम इति मंत्रेण साधकः । आसनं पूजयित्वा तु तस्मिन्ध्यायेत्परांबिकाम् ३९॥
कल्पोक्तविधिना मंत्री देयमंत्रस्य देवताम् । मानसैरुपचारैश्च पूजयेत्तां यथाविधि ॥४०॥
मुद्राः प्रदर्शयेद्विद्वान्कल्पोक्ता मोदकारिकाः । याभिर्विरचिताभिस्तु मोदो देव्यास्तु जायते ४१॥

नारायण उवाच

ततः स्ववामभागाग्रे षट्कोणोपरि वर्तुलम् । चतुरस्रयुतं सम्यङ्मध्ये मंडलमालिखेत् ॥४२॥
मध्ये त्रिकोणं संलिख्य शंखमुद्रां प्रदर्शयेत् । षडंगानि च षट्कोणेष्वर्चयेत्कुसुमादिभिः ॥४३॥
अग्न्यादिषु तु कोणेषु षडंगार्चनमाचरेत् । आधारपात्रमादाय शंखस्य मुनिसत्तम ॥४४॥
अस्त्रमंत्रेण संप्रोक्ष्य स्थापयेत्तत्र मंडले । मंवह्निमंडलायोक्त्वा ततो दशकलात्मने ॥४५॥
अमुकदेव्या अर्घ्यपात्रस्थानाय नम इत्यपि । मंत्रोऽयमुक्तः शंखस्याप्याधारस्थापने बुधैः ॥४६॥
आधारे पूर्वमारभ्य प्रदक्षिणक्रमेण तु । दशवह्निकलाः पूज्या वह्निमंडलसंस्थिताः ॥४७॥
ततो वै मूलमंत्रेण प्रोक्षितं शंखमुत्तमम् । स्थापयेत्तत्र चाधारे मूलमंत्रमनुस्मरन् ॥४८॥
अंसूर्यमंडलायोक्त्वा द्वादशांते कलात्मने । अमुकदेव्यर्घ्यपात्राय नम इत्युच्चरेत्ततः ॥४९॥
शं शंखाय पदं प्रोच्य नम इत्येतदुच्चरेत् । प्रोक्षयेत्तेन तं शंखं तस्मिन्द्वादश पूजयेत् ॥५०॥
सूर्यस्य द्वादश कलास्तपिन्याद्या यथाक्रमम् । विलोममातृकां प्रोच्य मूलमंत्रं विलोमकम् ॥५१॥

जलैरापूरयेच्छंखं तत्र चंद्रोः कलां न्यसेत् । उं सोममंडलायोक्त्वांते षोडशकलात्मने ॥५२॥
अमुकार्घ्यामृतायेति हृन्मंत्रांतो मनुः स्मृतः । पूजयेन्मनुना तेन जलं तु सृणिमुद्रया ॥५३॥
तीर्थान्यावाह्य तत्रैवाप्यष्टकृत्वो जपेन्मनुम् । षडंगानि जले न्यस्य हृदांसे पूजयेदपः ॥५४॥
अष्टकृत्वो जपेन्मूलं छादयेन्मत्स्यमुद्रया । ततो दक्षिणदिग्भागे शंखस्य प्रोक्षणीं न्यसेत् ॥५५॥
शंखांबु किंचिन्निक्षिप्य प्रोक्षयेत्तेन सर्वतः । पूजाद्रव्यं निजात्मानं विशुद्धं भावयेत्ततः ॥५६॥

नारायण उवाच

ततः स्वपुरतो वेद्यां सर्वतोभद्रमंडलम् । संलिख्य कर्णिकामध्यं पूरयेच्छालितंडुलैः ॥५७॥
आस्तीर्य दर्भास्तत्रैव न्यसेत्कूर्चं सलक्षणम् । आधारशक्तिमारभ्य पीठमन्वंतमर्चयेत् ॥५८॥
निर्व्रणं कुंभमादायाप्यस्त्राद्भिः क्षालितांतरम् । तंतुना वेष्टयेत्तं तु त्रिगुणेनारुणेन च ॥५९॥
नवरत्नोदरं कूर्चयुतं गंधादिपूजितम् । स्थापयेत्तत्र पीठे तु तारामंत्रेण देशिकः ॥६०॥
ऐक्यं कुंभस्य पीठस्य भावयेत्पूरयेत्ततः । मातृकां प्रतिलोमेन जपंस्तीर्थोदकैर्मुने ॥६१॥
मूलमंत्रं च संजप्य पूरयेद्देवताधिया । अश्वत्थपनसाम्राणां कोमलैर्नवपल्लवैः ॥६२॥
छादयेत्कुंभवदनं चषकं सफलाक्षतम् । संस्थापयेत मतिमान्वस्त्रयुग्मेन वेष्टयेत् ॥६३॥
प्राणस्थापनमंत्रेण प्राणस्थापनमाचरेत् । आवाहनादिमुद्राभिर्मोदयेद्देवतां पराम् ॥६४॥
ध्यायेत्तां परमेशानीं कल्पोक्तेन प्रकारतः । स्वागतं कुशलप्रश्नं देव्या अग्रे समुच्चरेत् ॥६५॥
पाद्यं दद्यात्ततोऽप्यर्घ्यं ततश्चाचमनीयकम् । मधुपर्कं च साभ्यंगं देव्यै स्नानं निवेदयेत् ॥६६॥
वाससी च ततो दद्याद्रक्ते क्षौमे सुनिर्मले । नानामणिगणाकीर्णानाकल्पान्कल्पयेत्ततः ॥६७॥
मनुना पुटितैर्वर्णैर्मातृकाया विधानतः । देव्या अंगेषु विन्यस्य चंदनाद्यैः समर्चयेत् ॥६८॥
गंधः कालागुरुभवः कर्पूरेण समन्वितः । काश्मीरं चंदनं चापि कस्तूरीसहितं मुने ॥६९॥
कुंदपुष्पादिपुष्पाणि परदेव्यै समर्पयेत् । धूपोऽगुरुपुरुत्रातोशीरचंदनशर्कराः ॥७०॥
मधुमिश्राः स्मृता देव्याः प्रिया धूपात्मना सदा । दीपाननेकान्दत्त्वाथ नैवेद्यं दर्शयेत्सुधीः ॥७१॥
प्रतिद्रव्यं जलं दद्यात्प्रोक्षणीस्थं न चान्यथा । ततः कुर्यादंगपूजां कल्पोक्तावरणानि च ॥७२॥
सांगां देवीमथाभ्यर्च्य वैश्वदेवं ततश्चरेत् । दक्षिणे स्थंडिलं कृत्वा तत्राधाय हुताशनम् ७३॥
मूर्तिस्थां देवतां तत्राऽऽवाह्य संपूज्य च क्रमात् । तारव्याहृतिभिर्हुत्वा मूलमंत्रेण वै ततः ॥७४॥
पंचविंशतिवारं तु पायसेन ससर्पिषा । हुनेत्पश्चाद्व्याहृतिभिः पुनश्च जुहुयान्मुने ॥७५॥
गंधाद्यैरर्चयित्वा च देवीं पीठे तु योजयेत् । वह्निं विसृज्य हविषा परितो विकिरेद्बलिम् ॥७६॥
देवतायाः पार्श्वदेभ्यो गंधपुष्पादिसंयुतान् । पंचोपचारान्दत्त्वाथ तांबूलं छत्रचामरे ॥७७॥

दद्याद्देव्यै ततो मंत्रं सहस्रावृत्तितो जपेत् । जपं समर्प्य चैशान्यै विकिरे दिशि संस्थिते ॥७८॥
कर्करीं स्थापयेत्तस्यां दुर्गामावाह्य पूजयेत् । रक्ष रक्षेति चोच्चार्य्य नालमुक्तेन वारिणा ॥७९॥
अस्त्रमंत्रं जपन्देशं सेचयेत्तु प्रदक्षिणम् । कर्करीं स्थापयेत्स्थाने पूजयेच्चास्त्रदेवताम् ॥८०॥
पश्चाद्गुरुस्तु शिष्येण सह भुंजीत वाग्यतः । तस्यां रात्रौ तु तद्वेद्यां निद्रां कुर्यात्प्रयत्नतः ॥८१॥

नारायण उवाच

ततः कुंडस्य संस्कारं स्थंडिलस्य च वा मुने । प्रवक्ष्यामि समासेन यथाविधि विधानतः ॥८२॥
मूलमंत्रं समुच्चार्य वीक्षयेदस्त्रमंत्रतः । प्रोक्षयेत्ताडनं कुर्यात्तेनैव कवचेन तु ॥८३॥
अभ्युक्षणं समुद्दिष्टं तिस्रस्तिस्रस्ततः परम् । प्रागग्रा उदगग्राश्च लिखेल्लेखाः समंततः ॥८४॥
प्रणवेन समभ्युक्ष्य पीठं देव्याः समर्चयेत् । आधारशक्तिमारभ्य पीठमंत्रावसानकम् ॥८५॥
तस्मिन्पीठे समावाह्य शिवौ परमकारणौ । गंधाद्यैरुपचारैश्च पूजयेत्तौ समाहितः ॥८६॥
देवीं ध्यायेदृतुस्नातां संसक्तां शंकरेण तु । कामातुरा तयोः क्रीडां किंचित्कालं विभावयेत् ॥८७॥
अथ वह्निं समादाय पात्रेण पुरतो न्यसेत् । क्रव्यादांशं परित्यज्य पूर्वोक्तैर्वीक्षणादिभिः ॥८८॥
संस्कृत्य वह्निं रंबीजमुच्चार्य तदनंतरम् । चैतन्यं योजयेत्तस्मिन्प्रणवेनाभिमंत्रयेत् ॥८९॥
सप्तवारं ततो धेनुमुद्रां संदर्शयेद्गुरुः । शरणे रक्षितं कृत्वा तनुत्रेणावगुंठयेत् ॥९०॥
अर्चितं त्रिः परिभ्राम्य प्रादक्षिण्येन सत्तमः । कुंडोपरि जपंस्तारं जानुस्पृष्टमहीतलः ॥९१॥
शिवबीजधिया देव्या योनौ वह्निं विनिक्षिपेत् । आचामयेत्ततो देवं देवीं च जगदंबिकाम् ॥९२॥
चित्पिंगल हन दहपचयुग्मं ततः परम् । सर्वज्ञाज्ञापय स्वाहा मंत्रोऽयं वह्निदीपने ॥९३॥
अग्निं प्रज्वलितं वंदे जातवेदं हुताशनम् । सुवर्णवर्णममलं समिद्धं विश्वतोमुखम् ॥९४॥
मंत्रेणानेन तं वह्निं स्तुवीत परमादरात् । ततो न्यसेद्वह्निमंत्रं षडंगं देशिकोत्तमः ॥९५॥
सहस्रार्चिः स्वस्तिपूर्ण उत्तिष्ठपुरुषः स्मृतः । धूमव्यापी सप्तजिह्वो धनुर्धर इति क्रमात् ॥९६॥
जातियुक्ताः षडंगाः स्युः पूर्वस्थानेषु विन्यसेत् । ध्याये वह्निं हेमवर्णं त्रिनेत्रं पद्मसंस्थितम् ॥९७॥
इष्टशक्तिस्वस्तिकाभीर्धारकं मंगलं परम् । परिषिंचेत्ततः कुंडं मेखलोपरि मंत्रवित् ॥९८॥
दर्भैः परिस्तरेत्पश्चात्परिधीन्विन्यसेदथ । त्रिकोणवृत्तषट्कोणं साष्टपत्रं सभूपुरम् ॥९९॥
यंत्रं विभावयेद्वह्नेः पूर्वं वा संलिखेदथ । तन्मध्ये पूजयेद्वह्निं मंत्रेणानेन वै मुने ॥१००॥
वैश्वानर ततो जातवेदः पश्चादिहावह । लोहिताक्षपदं प्रोक्त्वा सर्वकर्माणि साधय ॥१०१॥
वह्निजायांतको मंत्रस्तेन वह्निं तु पूजयेत् । मध्ये षट्स्वपि कोणेषु हिरण्या गगना तथा १०२॥
रक्ता कृष्णा सुप्रभा च बहुरूपातिरक्तिका । पूजयेत्सप्तजिह्वास्ताः केसरेष्वंगपूजनम् ॥१०३॥

दलेषु पूजयेन्मूर्तीः शक्तिस्वस्तिकधारिणीः । जातवेदाः सप्तजिह्वो हव्यवाहन एव च ॥१०४॥
अश्वोदरजसंज्ञोऽन्यः पुनर्वैश्वानराह्वयः । कौमारतेजाः स्याद्विश्वमुखो देवमुखः स्मृतः१०५॥
ताराग्नये पदाद्याः स्युर्नत्यंता वह्निमूर्तयः । लोकपालांश्चतुर्दिक्षु वज्राद्यायुधसंयुतान् ॥१०६॥

नारायण उवाच

ततः स्रुक्स्रुवसंस्कारावाज्यसंस्कार एव च । कृत्वा होमं ततः कुर्यात्स्रुवेणादाय वै घृतम्१०७॥
दक्षिणाद्घृतभागात्तु वह्नेर्दक्षिणलोचने । जुहुयादग्नये स्वाहेत्येवं वै वामतोऽन्यतः ॥१०८॥
सोमाय स्वाहेति मध्याद्घृतमादाय सत्तम । अग्नीषोमाभ्यां स्वाहेति मध्यनेत्रे हुनेत्ततः॥१०९॥
पुनर्दक्षिणभागात्तु घृतमादाय वै मुखे । अग्नये स्विष्टकृते स्वाहेत्यनेनैव हुनेत्ततः ॥११०॥
सताराभिर्व्याहृतिभिर्जुहुयादथ साधकः । जुहुयादग्निमंत्रेण त्रिवारं तु ततः परम् ॥१११॥
ततस्तु प्रणवेनैवाऽप्यष्टावष्टौ घृताहुतीः । गर्भाधानादिसंस्कारकृते तु जुहुयान्मुने ॥११२॥
गर्भाधानं पुंसवनं सीमंतोन्नयनं ततः । जातकर्म नामकर्माप्युपनिष्क्रमणं तथा ॥ १३॥
अन्नाशनं तथा चूडा व्रतबंधस्तथैव च । महानाम्न्यं व्रतं पश्चात्तथोपनिषदं व्रतम् ॥११४॥
गोदानोद्वाहकौ प्रोक्ताः संस्काराः श्रुतिचोदिताः । ततः शिवं पार्वतीं च पूजयित्वा विसर्जयेत्११५॥
जुहुयात्पंच समिधो वह्निमुद्दिश्य साधकः । पश्चादावरणानां चाप्येकैकामाहुतिं हुनेत् ॥११६॥
घृतं स्रुचि समादाय चतुर्वारं स्रुवेण च । पिधाय तां तु तेनैव मुने तिष्ठन्निजासने ॥११७॥
वौषडंतेन मनुना वह्नेस्तु जुहुयात्ततः । महागणेशमंत्रेण जुहुयादाहुतीर्दश ॥११८॥
वह्नौ पीठं समभ्यर्च्य देयमंत्रस्य देवताम् । वह्नौ ध्यात्वा तु तद्वक्त्रे पंचविंशतिसंख्यया ११९॥
मूलमंत्रेण जुहुयाद्वक्त्रैकीकरणाय च । वह्निदेवतयोरैक्यं भावयन्नात्मना सह ॥१२०॥
एकीभूतं भावयेत्तु ततस्तु साधकोत्तमः । षडंगं देवतानां च जुहुयादाहुतीः पृथक् ॥१२१॥
एकादशैव जुहुयादाहुतीर्मुनिसत्तम । एतेन नाडीसंधानं वह्निदेवतयोर्मुने ॥१२२॥
एकैकक्रमयोगेनाप्यावृत्तीनां तथैव च । एकैकक्रमयोगेन घृतेन जुहुयान्मुने ॥१२३॥
ततः कल्पोक्तद्रव्यैस्तु जुहुयादथवा तिलैः । देवतामूलमंत्रेण गजांतकसहस्रकम् ॥१२४॥
एवं हुत्वा ततो देवीं संतुष्टां भावयन्मुने । तथैवाऽऽवृतिदेवीश्च ब्रह्मयाद्या देवता अपि ॥१२५॥
ततः शिष्यं च सुस्नातं कृतसंध्यादिकक्रियम् । वस्त्रद्वययुतं स्वर्णाभरणेन समन्वितम् ॥१२६॥
कमंडलुं करशुद्ध्यर्थं कुंडस्यांतिकमानयेत् । नमस्कृत्य ततः शिष्यो गुरूनथ सभासदः ॥१२७॥
कुलदेवं नमस्कृत्य विशेत्तत्राऽथ विष्टरे । गुरुस्ततस्तु तं शिष्यं कृपादृष्ट्या विलोकयेत् १२८॥
तच्चैतन्यं निजे देहे भावयेत्संगतं त्विति । ततः शिष्यतनुस्थानामध्वनां परिशोधनम् ॥१२९॥
कुर्यात्तु होमतो विद्वान्दिव्यदृष्ट्यवलोकनात् । येन जायेत शुद्धात्मा योग्यो देवाद्यनुग्रहे ॥१३०॥

नारायण उवाच

तनौ ध्यायेत्तु शिष्यस्य षडध्वनः क्रमेण तु । पादयोस्तु कलाध्वानमंधौ तत्त्वाध्वकं पुनः ॥१३१॥
नाभौ तु भुवनाध्वानं वर्णाध्वानं तथा हृदि । पदाध्वानं तथा भाले मंत्राध्वानं तु मूर्धनि १३२॥
शिष्यं स्पृशंस्तु कूर्चेन तिलैराज्यपरिप्लुतैः । शोधयाम्यमुमध्वानं स्वाहेति मनुमुच्चरन् ॥१३३॥
ताराढ्यं जुहुयादष्टवारं प्रत्यध्वमेव हि । षडध्वनस्ततस्तांस्तु लीनान्ब्रह्मणि भावयेत् १३४॥
पुनरुत्पादयेत्तस्मात्सृष्टिमार्गेण वै गुरुः । आत्मस्थितं तच्चैतन्यं पुनः शिष्ये तु योजयेत् १३५
पूर्णाहुतिं ततो हुत्वा देवतां कलशे नयेत् । पुनर्व्याहृतिभिर्हुत्वा वह्नेरंगाहुतीस्तथा ॥१३६॥
एकैकशो गुरुर्दत्त्वा विसृजेद्वह्निमात्मनि । ततः शिष्यस्य नेत्रे तु बध्नीयाद्वाससा गुरुः ॥१३७॥
नेत्रमंत्रेण तं शिष्यं कुंडतो मंडलं नयेत् । पुष्पांजलिं मुख्यदेव्यां कारयेच्छिष्यहस्ततः १३८॥
नेत्रबंधं निराकृत्य वेशयेत्कुशविष्टरे । भूतशुद्धिं शिष्यदेहे कुर्यात्प्रोक्तेन वर्त्मना १३९॥
मंत्रोदितांस्तथा न्यासान्कृत्वा शिष्यतनौ ततः । मंडले वेशयेच्छिष्यमन्यस्मिन्कुंभसंस्थितान्१४०॥
पल्लवाञ्छिष्यशिरसि विन्यसेन्मातृकां जपेत् । कलशस्थजलैः शिष्यं स्नापयेद्देवतात्मकैः ॥१४१॥
वर्धनीजलसेकं च कुर्याद्रक्षार्थमंजसा । ततः शिष्यः समुत्थाय वाससी परिधाय च १४२॥
कृतभस्मावलेपश्च संविशेद्गुरुसन्निधौ । ततो गुरुः स्वकीयात्तु हृदयान्निर्गतां शिवाम् १४३॥
प्रविष्टां शिष्यहृदये भावयेत्करुणानिधिः । पूजयेद्गंधपुष्पाद्यैरैक्यं वै भावयंस्तयोः ॥१४४॥
ततस्त्रिशो दक्षकर्णे शिष्यस्योपदिशेद्गुरुः । महामंत्रं महादेव्याः स्वहस्तं शिरसि न्यसन् १४५॥
अष्टोत्तरशतं मंत्रं शिष्योऽपि प्रजपेन्मुने । दंडवत्प्रणमेद्भूमौ तं गुरुं देवतात्मकम् ॥१४६॥
सर्वस्वमर्पयेत्तस्मै यावज्जीवमनन्यधीः । ऋत्विग्भ्यो दक्षिणां दत्त्वा ब्राह्मणांश्चापि भोजयेत् ॥
सुवासिनीः कुमारीश्च बटुकांश्चैव सर्वशः । दीनानाथान्दरिद्रांश्च वित्तशाठ्यविवर्जितः ॥१४८॥
कृतार्थतां स्वस्य बुद्ध्वा नित्यमाराधयेन्मनुम् । इति ते कथितः सम्यग्दीक्षाविधिरनुत्तमः ॥१४९॥
विमृश्यैतदशेषेण भज देवीपदांबुजम् । नान्यस्तु परमो धर्मो ब्राह्मणस्याऽत्र विद्यते॥१५०॥
वैदिकः स्वस्वगृह्योक्तक्रमेणोपदिशेन्मनुम् । तांत्रिकस्तंत्ररीत्या तु स्थितिरेषा सनातनी ॥१५१॥

तत्तदुक्तप्रयोगांस्ते ते ते कुर्युर्न चान्यथा ।

नारायण उवाच

इति सर्वं मयाऽख्यातं यत्पृष्टं नारद त्वया ॥१५२॥

अतः परं परांबाया भज नित्यं पदांबुजम् । नित्यमाराध्य तच्चाहं निर्वृतिं परमां गतः ॥१५३॥

व्यास उवाच

इति राजन्नारदाय प्रोक्त्वा सर्वमनुत्तमम् । समाधिमीलिताक्षस्तु दध्यौ देवीपदांबुजम् ॥१५४॥
नारायणस्तु भगवान्मुनिवर्यशिखामणिः । नारदोऽपि ततो नत्वा गुरुं नारायणं परम् ।
जगाम सद्यस्तपसे देवीदर्शनलालसः ॥१५५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥७॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

भगवन्सर्वधर्मज्ञ सर्वशास्त्रवतां वर । द्विजातीनां तु सर्वेषां शक्त्युपास्तिः श्रुतीरिता॥१॥
संध्याकालत्रयेऽन्यस्मिन्काले नित्यतया विभो । तां विहाय द्विजाः कस्माद्गृह्णीयुश्चान्यदेवताः ॥२
दृश्यंते वैष्णवाः केचिद्गाणपत्यास्तथापरे । कापालिकाश्चीनमार्गरता वल्कलधारिणः ॥३॥
दिगंबरास्तथा बौद्धाश्चार्वाका एवमादयः । दृश्यंते बहवो लोके वेदश्रद्धाविवर्जिताः ॥४॥
किमत्र कारणं ब्रह्मंस्तद्भवान्वक्तुमर्हति । बुद्धिमंतः पंडिताश्च नानातर्कविचक्षणाः ॥५॥
अपि संत्येव वेदेषु श्रद्धया तु विवर्जिताः । न हि कश्चित्स्वकल्याणं बुद्ध्या हातुमिहेच्छति॥६॥
किमत्र कारणं तस्माद्वद वेदविदां वर । मणिद्वीपस्य महिमा वर्णितो भवता पुरा ॥७॥
कीदृक्तदस्ति यद्देव्याः परं स्थानं महत्तरम् । तच्चापि वद भक्ताय श्रद्दधानाय मेऽनघ ॥८॥
प्रसन्नास्तु वदंत्येव गुरवो गुह्यमप्युत ।

सूत उवाच ।

इति राज्ञो वचः श्रुत्वा भगवान्बादरायणः ॥९॥
निजगाद ततः सर्वं क्रमेणैव मुनीश्वराः । यच्छ्रुत्वा तु द्विजातीनां वेदश्रद्धा विवर्धते ॥१०॥

व्यास उवाच ।

सम्यक्पृष्टं त्वया राजन्समये समयोचितम् । बुद्धिमानसि वेदेषु श्रद्धावांश्चैव लक्ष्यसे ॥११॥
पूर्वं मदोद्धता दैत्या देवैर्युद्धं तु चक्रिरे । शतवर्षं महाराज महाविस्मयकारकम् ॥१२॥
नानाशस्त्रप्रहरणं नानामायाविचित्रितम् । जगत्क्षयकरं नूनं तेषां युद्धमभून्नृप ॥१३॥
पराशक्तिकृपावेशाद्देवैर्दैत्या जिता युधि । भुवं स्वर्गं परित्यज्य गताः पातालवेश्मनि ॥१४॥
ततः प्रहर्षिता देवाः स्वपराक्रमवर्णनम् । चक्रुः परस्परं मोहात्साभिमानाः समंततः ॥१५॥
जयोऽस्माकं कुतो न स्यादस्माकं महिमा यतः । सर्वोत्तरः कुत्र दैत्याः पामरा निष्पराक्रमाः॥१६॥

सृष्टिस्थितिलयकरा वयं सर्वे यशस्विनः । अस्मदग्रे पामराणां दैत्यानां चैव का कथा॥१७॥
पराशक्तिप्रभावं ते न ज्ञात्वा मोहमागताः । तेषामनुग्रहं कर्तुं तदैव जगदंबिका ॥१८॥
प्रादुरासीत्कृपापूर्णा यक्षरूपेण भूमिप । कोटिसूर्यप्रतीकाशं चंद्रकोटिसुशीतलम् ॥१९॥
विद्युत्कोटिसमानाभं हस्तपादादिवर्जितम् । अदृष्टपूर्वं तद्दृष्ट्वा तेजः परमसुंदरम् ॥२०॥
सविस्मयास्तदा प्रोचुः किमिदं किमिदं त्विति । दैत्यानां चेष्टितं किं वा माया कापि महीयसी२१॥
केनचिन्निर्मिता वाऽथ देवानां स्मयकारिणी । संभूय ते तदा सर्वे विचारं चक्रुरुत्तमम् ॥२२॥
यक्षस्य निकटे गत्वा प्रष्टव्यं कस्त्वमित्यपि । बलाबलं ततो ज्ञात्वा कर्तव्या तु प्रतिक्रिया॥२३॥
ततो वह्निं समाहूय प्रोवाचेंद्रः सुराधिपः । गच्छ वह्ने त्वमस्माकं यतोऽसि मुखमुत्तमम्॥२४॥
ततो गत्वा तु जानीहि किमिदं यक्षमित्यपि । सहस्राक्षवचः श्रुत्वा स्वपराक्रमगर्भितम् ॥२५॥
वेगात्स निर्गतो वह्निर्ययौ यक्षस्य संनिधौ । तदा प्रोवाच यक्षस्तं त्वं कोऽसीति हुताशनम् ।२६॥
वीर्यं च त्वयि किं यत्तद्वद सर्वं ममाग्रतः । अग्निरस्मि तथा जातवेदा अस्मीति सोऽब्रवीत् २७॥
सर्वस्य दहने शक्तिर्मयि विश्वस्य तिष्ठति । तदा यक्षः परं तेजस्तदग्रे निदधौ तृणम् ॥२८॥
दहैनं यदि ते शक्तिर्विश्वस्य दहनेऽस्ति हि । तदा सर्वबलेनैवाऽकरोद्यत्नं हुताशनः ॥२९॥
न शशाक तृणं दग्धुं लज्जितोऽगात्सुरान्प्रति । पृष्टे देवैस्तु वृत्तांते सर्वं प्रोवाच हव्यभुक् ॥३०॥
वृथाऽभिमानो ह्यस्माकं सर्वेशत्वादिके सुराः । ततस्तु वृत्रहा वायुं समाहूयेदमब्रवीत् ॥३१॥
त्वयि प्रोतं जगत्सर्वं त्वच्चेष्टाभिस्तु चेष्टितम् । त्वं प्राणरूपः सर्वेषां सर्वशक्तिविधारकः ॥३२॥
त्वमेव गत्वा जानीहि किमिदं यक्षमित्यपि । नाऽन्यः कोऽपि समर्थोऽस्ति ज्ञातुं यक्षं परं महः ।३३।
सहस्राक्षवचः श्रुत्वा गुणगौरवगुंफितम् । साभिमानो जगामाऽऽशु यत्र यक्षं विराजते ॥३४॥
यक्षं दृष्ट्वा ततो वायुं प्रोवाच मृदुभाषया । कोऽसि त्वं त्वयि का शक्तिर्वद सर्वं ममाग्रतः ३५॥
ततो यक्षवचः श्रुत्वा गर्वेण मरुदब्रवीत् । मातरिश्वाऽहमस्मीति वायुरस्मीति चाब्रवीत् ॥३६॥
वीर्यं तु मयि सर्वस्य चालने ग्रहणेऽस्ति हि । मच्चेष्टया जगत्सर्वं सर्वव्यापारवद्भवेत् ॥३७॥
इति श्रुत्वा वायुवाणीं निजगाद परं महः । तृणमेतत्तवाऽग्रे यत्तच्चालय यथेप्सितम् ॥३८॥
नोचेद्गर्वं विहायैनं लज्जितो गच्छ वासवम् । श्रुत्वा यक्षवचो वायुः सर्वशक्तिसमन्वितः ३९॥
उद्योगमकरोत्तच्च स्वस्थानान्न चचाल ह । लज्जितोऽगाद्देवपार्श्वे हित्वा गर्वं स चानिलः ॥४०॥
वृत्तांतमवदत्सर्वं गर्वनिर्वापकारणम् । नैतज्ज्ञातुं समर्थाः स्म मिथ्यागर्वाभिमानिनः ॥४१॥
अलौकिकं भाति यक्षं तेजः परमदारुणम् । ततः सर्वे सुरगणाः सहस्राक्षं समूचिरे ॥४२॥
देवराडसि यस्मात्त्वं यक्षं जानीहि तत्त्वतः । तत इंद्रो महागर्वात्तद्यक्षं समुपाद्रवत् ॥४३॥
प्राद्रवच्च परं तेजो यक्षरूपं परात्परम् । अन्तर्धानं ततः प्राप तद्यक्षं वासवाग्रतः ॥४४॥

अतीव लज्जितो जातो वासवो देवराडपि । यक्षसंभाषणाभावाल्लघुत्वं प्राप चेतसि ॥४५॥
अतः परं न गंतव्यं मया तु सुरसंसदि । किं मया तत्र वक्तव्यं स्वलघुत्वं सुरान्प्रति॥४६॥
देहत्यागो वरस्तस्मान्मानो हि महतां धनम् । माने नष्टे जीवितं तु मृतितुल्यं न संशयः॥४७॥
इति निश्चित्य तत्रैव गर्वं हित्वा सुरेश्वरः । चरित्रमीदृशं यस्य तमेव शरणं गतः ॥४८॥
तस्मिन्नेव क्षणे जाता व्योमवाणी नभस्तले । मायाबीजं सहस्राक्ष जप तेन सुखी भव ॥४९॥
ततो जजाप परमं मायाबीजं परात्परम् । लक्षवर्षं निराहारो ध्यानमीलितलोचनः ॥५०॥
अकस्माच्चैत्रमासीयनवम्यां मध्यगे रवौ । तदेवाऽऽविरभूत्तेजस्तस्मिन्नेव स्थले पुनः ॥५१॥
तेजोमंडलमध्ये तु कुमारीं नवयौवनाम् । भास्वज्जपाप्रसूनाभां बालकोटिरविप्रभाम् ॥५२॥
बालशीतांशुमुकुटां वस्त्रांतर्व्यंजितस्तनीम् । चतुर्भिर्वरहस्तैस्तु वरपाशांकुशाभयान् ॥५३॥
दधानां रमणीयांगीं कोमलांगलतां शिवाम् । भक्तकल्पद्रुमामंबां नानाभूषणभूषिताम्॥५४॥
त्रिनेत्रां मल्लिकामालाकबरीजूटशोभिताम् । चतुर्दिक्षु चतुर्वेदैर्मूर्तिमद्भिरभिष्टुताम् ॥५५॥
दंतच्छटाभिरभितः पद्मरागीकृतक्षमाम् । प्रसन्नस्मेरवदनां कोटिकंदर्पसुन्दराम् ॥५६॥
रक्तांबरपरीधानां रक्तचंदनचर्चिताम् । उमाभिधानां पुरतो देवीं हैमवतीं शिवाम्॥५७॥
निर्व्याजकरुणामूर्तिं सर्वकारणकारणाम् । ददर्श वासवस्तत्र प्रेमगद्गदितांतरः ॥५८॥
प्रेमाश्रुपूर्णनयनो रोमांचिततनुस्ततः । दंडवत्प्रणनामाथ पादयोर्जगदीशितुः ॥५९॥
तुष्टाव विविधैः स्तोत्रैर्भक्तिसन्नतकंधरः । उवाच परमप्रीतः किमिदं यक्षमित्यपि ॥६०॥
प्रादुर्भूतं च कस्मात्तद्वद सर्वं सुशोभने । इति तस्य वचः श्रुत्वा प्रोवाच करुणार्णवा॥६१॥
रूपं मदीयं ब्रह्मैतत्सर्वकारणकारणम् । मयाधिष्ठानभूतं तु सर्वसाक्षिनिरामयम् ॥६२॥

सर्वे वेदा यत्पदमामनंति तपांसि सर्वाणि च यद्वदंति ।
यदिच्छंतो ब्रह्मचर्यं चरंति तत्ते पदं संग्रहेण ब्रवीमि ॥६३॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म तदेवाहुश्च ह्रींमयम् । द्वे बीजे मम मंत्रौ स्तो मुख्यत्वेन सुरोत्तम॥६४॥
भागद्वयवती यस्मात्सृजामि सकलं जगत् । तत्रैकभागः संप्रोक्तः सच्चिदानंदनामकः ॥६५॥
मायाप्रकृतिसंज्ञस्तु द्वितीयो भाग ईरितः । सा च माया परा शक्तिः शक्तिमत्यहमीश्वरी६६॥
चंद्रस्य चंद्रिकेवेयं ममाभिन्नत्वमागता । साम्यावस्थात्मिका चैषा माया मम सुरोत्तम६७॥
प्रलये सर्वजगतो मदभिन्नैव तिष्ठति । प्राणिकर्मपरीपाकवशतः पुनरेव हि ॥६८॥
रूपं तदेवमव्यक्तं व्यक्तिभावमुपैति च । अंतर्मुखा तु याऽवस्था सा मायेत्यभिधीयते६९॥
बहिर्मुखा तु या माया तमःशब्देन सोच्यते । बहिर्मुखात्तमोरूपाज्जायते सत्त्वसंभवः ॥७०॥

रजोगुणस्तदैव स्यात्सर्गादौ सुरसत्तम । गुणत्रयात्मकाः प्रोक्ता ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः७१॥
रजोगुणाधिको ब्रह्मा विष्णुः सत्त्वाधिको भवेत् । तमोगुणाधिको रुद्रः सर्वकारणरूपधृक् ॥७२॥
स्थूलदेहो भवेद्ब्रह्मा लिंगदेहो हरिः स्मृतः । रुद्रस्तु कारणो देहस्तुरीया त्वहमेव हि ॥७३॥
साम्यावस्था तु या प्रोक्ता सर्वांतर्यामिरूपिणी । अत ऊर्ध्वं परं ब्रह्म मद्रूपं रूपवर्जितम् ॥७४॥
निर्गुणं सगुणं चेति द्विधा मद्रूपमुच्यते । निर्गुणं मायया हीनं सगुणं मायया युतम्॥७५॥
साऽहं सर्वं जगत्सृष्ट्वा तदंतः संप्रविश्य च । प्रेरयाम्यनिशं जीवं यथाकर्म यथाश्रुतम् ॥७६॥
सृष्टिस्थितितिरोधाने प्रेरयाम्यहमेव हि । ब्रह्माणं च तथा विष्णुं रुद्रं वै कारणात्मकम्७७॥
मद्भयाद्वाति पवनो भीत्या सूर्यश्च गच्छति । इंद्राग्निमृत्यवस्तद्वत्साऽहं सर्वोत्तमा स्मृता ॥७ ॥
मत्प्रसादाद्भवद्भिस्तु जयो लब्धोऽस्ति सर्वदा । युष्मानहं नर्तयामि काष्ठपुत्तलिकोपमान् ॥७९॥
कदाचिद्देवविजयं दैत्यानां विजयं क्वचित् । स्वतंत्रा स्वेच्छया सर्वं कुर्वे कर्मानुरोधतः॥८०॥
तां मां सर्वात्मिकां यूयं विस्मृत्य निजगर्वतः । अहंकारावृतात्मानो मोहमाप्ता दुरंतकम् ॥८१॥
अनुग्रहं ततः कर्तुं युष्मद्देहादनुत्तमम् । निःसृतं सहसा तेजो मदीयं यक्षमित्यपि ॥८२॥
अतः परं सर्वभावैर्हित्वा गर्वं तु देहजम् । मामेव शरणं यात सच्चिदानंदरूपिणीम् ॥८३॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा च महादेवी मूलप्रकृतिरीश्वरी । अन्तर्धानं गता सद्यो भक्त्या देवैरभिष्टुता ॥८४॥
ततः सर्वे स्वगर्वं तु विहाय पदपंकजम् । सम्यगाराधयामासुर्भगवत्याः परात्परम् ॥८५॥
त्रिसंध्यं सर्वदा सर्वे गायत्रीजपतत्पराः । यज्ञभागादिभिः सर्वे देवीं नित्यं सिषेविरे ॥८६॥
एवं सत्ययुगे सर्वे गायत्रीजपतत्पराः । तारहृल्लेखयोश्चापि जपे निष्णातमानसाः । ८७॥
न विष्णूपासना नित्या वेदे नोक्ता तु कुत्रचित् । न विष्णुदीक्षा नित्याऽस्ति शिवस्यापि तथैव च ॥
गायत्र्युपासना नित्या सर्ववेदैः समीरिता । यया विना त्वधःपातो ब्राह्मणस्यास्ति सर्वथा ८९॥
तावता कृतकृत्यत्वं नान्यापेक्षा द्विजस्य हि । गायत्रीमात्रनिष्णातो द्विजो मोक्षमवाप्नुयात् ॥९०
कुर्यादन्यन्न वा कुर्यादिति प्राह मनुः स्वयम् । विहाय तां तु गायत्रीं विष्णूपास्तिपरायणाः ९१॥
शिवोपास्तिरतो विप्रो नरकं याति सर्वथा । तस्मादाद्ययुगे राजन्गायत्रीजपतत्पराः ॥
देवीपदांबुजरता आसन्सर्वे द्विजोत्तमाः ॥९२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

—०※०—

अथ नवमोऽध्यायः

व्यास उवाच

कदाचिदथ काले तु दशपंच समा विभो । प्राणिनां कर्मवशतो न ववर्ष शतक्रतुः ॥१॥
अनावृष्ट्याऽतिदुर्भिक्षमभवत्क्षयकारकम् । गृहे गृहे शवानां तु संख्या कर्तुं न शक्यते ॥२॥
केचिदश्वान्वराहान्वा भक्षयंति क्षुधार्दिताः । शवानि च मनुष्याणां भक्षयंत्यपरे जनाः ॥३॥
बालकं बालजननी स्त्रियं पुरुष एव च । भक्षितुं चलिताः सर्वे क्षुधया पीडिता नराः ॥४॥
ब्राह्मणा बहवस्तत्र विचारं चक्रुरुत्तमम् । तपोधनो गौतमोऽस्ति स नः खेदं हरिष्यति ॥५॥
सर्वैर्मिलित्वा गंतव्यं गौतमस्याश्रमेऽधुना । गायत्रीजपसंसक्तगौतमस्याश्रमेऽधुना ॥६॥
सुभिक्षं श्रूयते तत्र प्राणिनो बहवो गताः । एवं विमृश्य भूदेवाः साग्निहोत्राः कुटुम्बिनः ७॥
सगोधनाः सदासाश्च गौतमस्याऽऽश्रमं ययुः । पूर्वदेशाद्ययुः केचित्केचिद्दक्षिणदेशतः ॥८॥
पाश्चात्याश्चौत्तराहाश्च नानादिग्भ्यः समाययुः । दृष्ट्वा समाजं विप्राणां प्रणनाम स गौतमः ॥६॥
आसनाद्युपचारैश्च पूजयामास वाडवान् । चकार कुशलप्रश्नं ततश्चागमकारणम् ॥१०॥
ते सर्वे स्वस्ववृत्तांतं कथयामासुरुत्स्मयाः । दृष्ट्वा तान्दुःखितान्विप्रानभयं दत्तवान्मुनिः ॥११॥
युष्माकमेतत्सदनं भवद्दासोऽस्मि सर्वथा । का चिंता भवतां विप्रा मयि दासे विराजति ॥१२॥
धन्योऽहमस्मिन्समये यूयं सर्वे तपोधनाः । येषां दर्शनमात्रेण दुष्कृतं सुकृतायते ॥१३॥
ते सर्वे पादरजसा पावयंति गृहं मम । को मदन्यो भवेद्धन्यो भवतां समनुग्रहात् ॥१४॥
स्थेयं सर्वैः सुखेनैव संध्याजपपरायणैः ।

व्यास उवाच

इति सर्वान्समाश्वास्य गौतमो मुनिराट् ततः ॥१५॥
गायत्रीं प्रार्थयामास भक्तिसन्नतकंधरः । नमो देवि महाविद्ये वेदमातः परात्परे ॥१६॥
व्याहृत्यादिमहामंत्ररूपे प्रणवरूपिणि । साम्यावस्थात्मिके मातर्नमो ह्रींकाररूपिणि ॥१७॥
स्वाहास्वधास्वरूपे त्वां नमामि सकलार्थदाम् । भक्तकल्पलतां देवीमवस्थात्रयसाक्षिणीम् ॥१८॥
तुर्यातीतस्वरूपां च सच्चिदानंदरूपिणीम् । सर्ववेदांतसंवेद्यां सूर्यमंडलवासिनीम् ॥१६॥
प्रातर्बालां रक्तवर्णां मध्याह्ने युवतीं पराम् । सायाह्ने कृष्णवर्णां तां वृद्धां नित्यं नमाम्यहम् २०॥
सर्वभूतारणे देवि क्षमस्व परमेश्वरि । इति स्तुता जगन्माता प्रत्यक्षं दर्शनं ददौ ॥२१॥
पूर्णपात्रं ददौ तस्मै येन स्यात्सर्वपोषणम् । उवाच मुनिमंत्रा सा यं यं कामं त्वमिच्छसि २२॥

तस्य पूर्तिकरं पात्रं मया दत्तं भविष्यति । इत्युक्त्वांऽतर्दधे देवी गायत्री परमा कला ॥२३॥
अन्नानां राशयस्तस्मान्निर्गताः पर्वतोपमाः । षड्रसा विविधा राजंस्तृणानि विविधानि च॥२४॥
भूषणानि च दिव्यानि क्षौमानि वसनानि च । यज्ञानां च समारंभाः पात्राणि विविधानि च २५॥
यद्यदिष्टमभूद्राजन्मुनेस्तस्य महात्मनः । तत्सर्वं निर्गतं तस्माद्गायत्रीपूर्णपात्रतः ॥२६॥
अथाऽऽहूय मुनीन्सर्वान्मुनिराड्गौतमस्तदा । धनधान्यभूषणानि वसनानि ददौ मुदा ॥२७॥
गोमहिष्यादिपशवो निर्गताः पूर्णपात्रतः । निर्गतान्यज्ञसंभारान्स्रुक्स्रुवप्रभृतीन्ददौ ॥२८॥
ते सर्वे मिलिता यज्ञांश्चक्रिरे मुनिवाक्यतः । स्थानं तदेव भूयिष्ठमभवत्स्वर्गसन्निभम् ॥२६॥
यत्किंचित्त्रिषु लोकेषु सुन्दरं वस्तु दृश्यते । तत्सर्वं तत्र निष्पन्नं गायत्रीदत्तपात्रतः ॥३०॥
देवांगनासमा दाराः शोभंते भूषणादिभिः । मुनयो देवसदृशा वस्त्रचंदनभूषणैः ॥३१॥
नित्योत्सवः प्रववृते मुनेराश्रममंडले । न रोगादिभयं किंचिन्न च दैत्यभयं क्वचित् ३२॥
स मुनेराश्रमो जातः समंताच्छतयोजनः । अन्ये च प्राणिनो येऽपि तेऽपि तत्र समागताः॥
तांश्च सर्वान्पुपोषाऽयं दत्त्वाऽभयमथात्मवान् । नानाविधैर्महायज्ञैर्विभिवत्कल्पितैः सुराः ॥३४॥
सन्तोषं परमं प्रापुर्मुनेश्चैव जगुर्यशः । सभायां वृत्रहा भूयो जगौ श्लोकं महायशाः॥३५॥

अहो अयं नः किल कल्पपादपो मनोरथान्पूरयति प्रतिष्ठितः ।
नोचेदकाण्डे क्व हविर्वपा वा सुदुर्लभा यत्र तु जीवनाशा ॥३६॥

इत्थं द्वादशवर्षाणि पुपोष मुनिपुंगवान् । पुत्रवन्मुनिराड्गर्वगंधेन परिवर्जितः॥३७॥
गायत्र्याः परमं स्थानं चकार मुनिसत्तमः । यत्र सर्वैर्मुनिवरैः पूज्यते जगदम्बिका ॥३८॥
त्रिकालं परया भक्त्या पुरश्चरणकर्मभिः । अद्यापि यत्र देवी सा प्रातर्बाला तु दृश्यते ३६॥
मध्याह्ने युवती वृद्धा सायंकाले तु दृश्यते । तत्रैकदा समायातो नारदो मुनिसत्तमः ॥४०॥
रणयन्महतीं गायन्गायत्र्याः परमान्गुणान् । निषसाद सभामध्ये मुनीनां भावितात्मनाम् ॥
गौतमादिभिरत्युच्चैः पूजितः शांतमानसः । कथाश्चकार विविधा यशसो गौतमस्य च ४२॥
ब्रह्मर्षे देवसदसि देवराट् तव यद्यशः । जगौ बहुविधं स्वच्छं मुनिपोषणजं परम् ॥४३॥
श्रुत्वा शचीपतेर्वाणीं त्वां द्रष्टुमहमागतः । धन्योऽसि त्वं मुनिश्रेष्ठ जगदम्बाप्रसादतः ४४॥
इत्युक्त्वा मुनिवर्यं तं गायत्रीसदनं ययौ । ददर्श जगदम्बां तां प्रेमोत्फुल्लविलोचनः ॥४५॥
तुष्टाव विधिवद्देवीं जगाम त्रिदिवं पुनः । अथ तत्र स्थिता ये ते ब्राह्मणा मुनिपोषिताः४६॥
उत्कर्षं तु मुनेः श्रुत्वाऽसूयया खेदमागताः । यथाऽस्य न यशो भूयात्कर्तव्यं सर्वथैव हि ॥४७॥
काले समागते पश्चादिति सर्वैस्तु निश्चितम् । ततः कालेन कियताऽप्यभूद्वृष्टिर्धरातले॥४८॥
सुभिक्षमभवत्सर्वदेशेषु नृपसत्तम । श्रुत्वा वार्तां सुभिक्षस्य मिलिताः सर्वबाडवाः४६॥

गौतमं शप्तुमुद्योगं हा हा राजन्प्रचक्रिरे । धन्यौ तेषां च पितरौ ययोरुत्पत्तिरीदृशी ॥५०॥
कालस्य महिमा राजन्वक्तुं केन हि शक्यते । गौर्निर्मिता माययैका मुमूर्षुर्जरती नृप ॥५१॥
जगाम सा च शालायां होमकाले मुनेस्तदा । हुंहुंशब्दैर्वारिता सा प्राणांस्तत्याज तत्क्षणे ॥५२॥
गौर्हताऽनेन दुष्टेनेत्येवं ते चक्रुशुर्द्विजाः । होमं समाप्य मुनिराड् विस्मयं परमं गतः ॥५३॥
समाधिमीलिताक्षः संश्चिंतयामास कारणम् । कृतं सर्वं द्विजैरेतदिति ज्ञात्वा तदैव सः ॥५४॥
दधार कोपं परमं प्रलये रुद्रकोपवत् । शशाप च ऋषीन्सर्वान्कोपसंरक्तलोचनः ॥५५॥
वेदमातरि गायत्र्यां तद्ध्याने तन्मनोर्जपे । भवताऽनुन्मुखा यूयं सर्वथा ब्राह्मणाधमाः ५६॥
वेदे वेदोक्तयज्ञेषु तद्वार्तासु तथैव च । भवतानुन्मुखा यूयं सर्वदा ब्राह्मणाधमाः ॥५७॥
शिवे शिवस्य मंत्रे च शिवशास्त्रे तथैव च । भवतानुन्मुखा यूयं सर्वदा ब्राह्मणाधमाः ॥५८॥
मूलप्रकृत्याः श्रीदेव्यां तद्ध्याने तत्कथासु च । भवतानुन्मुखा यूयं सर्वदा ब्राह्मणाधमाः ॥५९॥
देवीमंत्रे तथा देव्याः स्थानेऽनुष्ठानकर्मणि । भवतानुन्मुखा यूयं सर्वदा ब्राह्मणाधमाः ॥६०॥
देव्युत्सवदिदृक्षायां देवीनामानुकीर्तने । भवतानुन्मुखा यूयं सर्वदा ब्राह्मणाधमाः ॥६१॥
देवीभक्तस्य सान्निध्ये देवीभक्तार्चने तथा । भवतानुन्मुखा यूयं सर्वदा ब्राह्मणाधमाः ॥६२॥
शिवोत्सवदिदृक्षायां शिवभक्तस्य पूजने । भवतानुन्मुखा यूयं सर्वदा ब्राह्मणाधमाः ॥६३॥
रुद्राक्षे बिल्वपत्रे च तथा शुद्धे च भस्मनि । भवतानुन्मुखा यूयं सर्वदा ब्राह्मणाधमाः ॥६४॥
श्रौतस्मार्तसदाचारे ज्ञानमार्गे तथैव च । भवतानुन्मुखा यूयं सर्वदा ब्राह्मणाधमाः ॥६५॥
अद्वैतज्ञाननिष्ठायां शांतिदांत्यादिसाधने । भवतानुन्मुखा यूयं सर्वदा ब्राह्मणाधमाः ॥६६॥
नित्यकर्माद्यनुष्ठानेऽप्यग्निहोत्रादिसाधने । भवतानुन्मुखा यूयं सर्वदा ब्राह्मणाधमाः ॥६७॥
स्वाध्यायाध्ययनैश्चैव तथा प्रवचनेऽपि च । भवताऽनुन्मुखा यूयं सर्वदा ब्राह्मणाधमाः ॥६८॥
गोदानादिषु दानेषु पितृश्राद्धेषु चैव हि । भवताऽनुन्मुखा यूयं सर्वदा ब्राह्मणाधमाः ॥६९॥
कृच्छ्रचांद्रायणे चैव प्रायश्चित्ते तथैव च । भवतानुन्मुखा यूयं सर्वदा ब्राह्मणाधमाः ॥७०॥
श्रीदेवीभिन्नदेवेषु श्रद्धाभक्तिसमन्विताः । शंखचक्राद्यंकिताश्च भवत ब्राह्मणाधमाः ॥७१॥
कापालिकमतासक्ता बौद्धशास्त्ररताः सदा । पाखंडाचारनिरता भवत ब्राह्मणाधमाः ॥७२॥
पितृमातृसुताभ्रातृकन्याविक्रयिणस्तथा । भार्याविक्रयिणस्तद्वद्भवत ब्राह्मणाधमाः ॥७३॥
वेदविक्रयिणस्तद्वत्तीर्थविक्रयिणस्तथा । धर्मविक्रयिणस्तद्वद्भवत ब्राह्मणाधमाः ॥७४॥
पांचरात्रे कामशास्त्रे तथा कापालिके मते । बौद्धे श्रद्धायुता यूयं भवत ब्राह्मणाधमाः ॥७५॥
मातृकन्यागामिनश्च भगिनीगामिनस्तथा । परस्त्रीलंपटाः सर्वे भवत ब्राह्मणाधमाः ॥७६॥
युष्माकं वंशजाताश्च स्त्रियश्च पुरुषास्तथा । मद्दत्तशापदग्धास्ते भविष्यंति भवत्समाः ॥७७॥

किं मया बहुनोक्तेन मूलप्रकृतिरीश्वरी । गायत्री परमा भूयाद्युष्मासु खलु कोपिता ॥७८॥
अंधकूपादिकुण्डेषु युष्माकं स्यात्सदा स्थितिः ।

व्यास उवाच

वाग्दंडमीदृशं कृत्वाऽप्युपस्पृश्य जलं ततः ॥७९॥
जगाम दर्शनार्थं च गायत्र्याः परमोत्सुकः । प्रणनाम महादेवीं साऽपि देवी परात्परा ॥८०॥
ब्राह्मणानां कृतिं दृष्ट्वा स्मयं चित्ते चकार ह । अद्यापि तस्या वदनं स्मययुक्तं च दृश्यते ॥८१॥
उवाच मुनिवर्यं तं स्मयमानमुखांबुजा । भुजंगायार्पितं दुग्धं विषायैवोपजायते ॥८२॥
शांतिं कुरु महाभाग कर्मणो गतिरीदृशी । इति देवीं प्रणम्याथ ततोऽगात्स्वाश्रमं प्रति ॥८३॥
ततो विप्रैः शापदग्धैर्विस्मृता वेदराशयः । गायत्री विस्मृता सर्वैस्तदद्भुतमिवाऽभवत् ॥८४॥
ते सर्वेऽथ मिलित्वा तु पश्चात्तापयुतास्तथा । प्रणेमुर्मुनिवर्यं तं दंडवत्पतिता भुवि ॥८५॥
नोचुः किंचन वाक्यं तु लज्जयाऽधोमुखाः स्थिताः । प्रसीदेति प्रसीदेति प्रसीदेति पुनः पुनः ॥८६॥
प्रार्थयामासुरभितः परिवार्य मुनीश्वरम् । करुणापूर्णहृदयो मुनिस्तान्समुवाच ह ॥८७॥
कृष्णावतारपर्यंतं कुंभीपाके भवेत्स्थितिः । न मे वाक्यं मृषा भूयादिति जानीथ सर्वथा ॥८८॥
ततः परं कलियुगे भुवि जन्म भवेद्धि वाम् । मदुक्तं सर्वमेतत्तु भवेदेव न चान्यथा ॥८९॥
मच्छापस्य विमोक्षार्थं युष्माकं स्याद्यदीषणाः । तर्हि सेव्यं सदा सर्वैर्गायत्रीपदपंकजम् ॥९०॥

व्यास उवाच

इति सर्वान्विसृज्याथ गौतमो मुनिसत्तमः । प्रारब्धमिति मत्वा तु चित्ते शांतिं जगाम ह ॥९१॥
एतस्मात्कारणाद्राजन्गते कृष्णे तु धीमति । कलौ युगे प्रवृत्ते तु कुंभीपाकात्तु निर्गताः ॥९२॥
भुवि जाता ब्राह्मणाश्च शापदग्धाः पुरा तु ये । संध्यात्रयविहीनाश्च गायत्रीभक्तिवर्जिताः ॥९३॥
वेदभक्तिविहीनाश्च पाखंडमतगामिनः । अग्निहोत्रादिसत्कर्मस्वधास्वाहाविवर्जिताः ॥९४॥
मूलप्रकृतिमव्यक्तां नैव जानंति कर्हिचित् । तप्तमुद्रांकिताः केचित्कामाचाररताः परे ॥९५॥
कापालिकाः कौलिकाश्च बौद्धा जैनास्तथापरे । पंडिता अपि ते सर्वे दुराचारप्रवर्तकाः ॥९६॥
लंपटाः परदारेषु दुराचारपरायणाः । कुंभीपाकं पुनः सर्वे यास्यंति निजकर्मभिः ॥९७॥
तस्मात्सर्वात्मना राजन्संसेव्या परमेश्वरी । न विष्णूपासना नित्या न शिवोपासना तथा ॥९८॥
नित्या चोपासना शक्तेर्या विना तु पतत्यधः । सर्वमुक्तं समासेन यत्पृष्टं तत्त्वयाऽनघ ॥९९॥
अतः परं मणिद्वीपवर्णनं शृणु सुंदरम् । यत्परं स्थानमाद्याया भुवनेश्या भवारणेः ॥१००॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टादशसाहस्र्यां संहितायां द्वादशस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥९॥

अथ दशमोऽध्यायः

व्यास उवाच

ब्रह्मलोकादूर्ध्वभागे सर्वलोकोऽस्ति यः श्रुतः । मणिद्वीपः स एवास्ति यत्र देवी विराजते ॥१॥
सर्वस्मादधिको यस्मात्सर्वलोकस्ततः स्मृतः । पुरा पराम्बयैवायं कल्पितो मनसेच्छया ॥२॥
सर्वादौ निजवासार्थं प्रकृत्या मूलभूतया । कैलासादधिको लोको वैकुण्ठादपि चोत्तमः ॥३॥
गोलोकादपि सर्वस्मात्सर्वलोकोऽधिकः स्मृतः । नैतत्समं त्रिलोक्यां तु सुन्दरं विद्यते क्वचित् ॥
छत्रीभूतं त्रिजगतो भवसंतापनाशकम् । छायाभूतं तदेवास्ति ब्रह्मांडानां तु सत्तमः ॥५॥
बहुयोजनविस्तीर्णो गंभीरस्तावदेव हि । मणिद्वीपस्य परितो वर्तते तु सुधोदधिः ॥६॥
मरुत्संघट्टनोत्कीर्णतरंगशतसंकुलः । रत्नाच्छवालुकायुक्तो झषशंखसमाकुलः ॥७॥
वीचिसंघर्षसंजातलहरीकणशीतलः । नानाध्वजसमायुक्तनानापोतगतागतैः ॥८॥
विराजमानः परितस्तीररत्नद्रुमो महान् । तदुत्तरमयोधातुनिर्मितो गगने ततः ॥९॥
सप्तयोजनविस्तीर्णः प्राकारो वर्तते महान् । नानाशस्त्रप्रहरणा नानायुद्धविशारदाः ॥१०॥
रक्षका निवसंत्यत्र मोदमानाः समंततः । चतुर्द्वारसमायुक्तो द्वारपालशतान्वितः ॥११॥
नानागणैः परिवृतो देवीभक्तियुतैर्नृप । दर्शनार्थं समायांति ये देवा जगदीशितुः ॥१२॥
तेषां गणा वसंत्यत्र वाहनानि च तत्र हि । विमानशतसंघर्षघंटास्वनसमाकुलः ॥१३॥
हयहेषाखुराघातबधिरीकृतदिङ्मुखः । गणैः किलकिलारावैर्वेत्रहस्तैश्च ताडिताः ॥१४॥
सेवका देवसंघानां भ्राजंते तत्र भूमिप । तस्मिन्कोलाहले राजन्न शब्दः केनचित्क्वचित् ॥
कस्यचिच्छ्रूयतेऽत्यंतं नानाध्वनिसमाकुले । पदे पदे मिष्टवारिपरिपूर्णसरांसि च ॥१६॥
वाटिका विविधा राजन् रत्नद्रुमविराजिताः । तदुत्तरं महासारधातुनिर्मितमंडलः ॥१७॥
सालोऽपरो महानस्ति गगनस्पर्शि यच्छिरः । तेजसा स्याच्छतगुणः पूर्वसालादयं परः ॥१८॥
गोपुरद्वारसहितो बहुवृक्षसमन्वितः । या वृक्षजातयः संति सर्वास्तास्तत्र संति च॥१९॥
निरंतरं पुष्पयुताः सदाफलसमन्विताः । नवपल्लवसंयुक्ताः परसौरभसंकुलाः ॥२०॥
पनसा बकुला लोध्रा कर्णिकाराश्च शिंशपाः । देवदारुकांचनारा आम्राश्चैव सुमेरवः ॥२१॥
लिकुचा हिंगुलाश्चैला लवंगाः कट्फलास्तथा । पाटला मुचुकुंदाश्च फलिन्यो जघनेफलाः॥२२॥
तालास्तमालाः सालाश्च कंकोला नागभद्रकाः । पुन्नागा पीलवः साल्वका वै कर्पूरशाखिनः॥२३॥
अश्वकर्णा हस्तिकर्णास्तालपर्णाश्च दाडिमाः । गणिका बंधुजीवाश्च जंबीराश्च कुरंडकाः ॥२४॥
चांपेया बंधुजीवाश्च तथा वै कनकद्रुमाः । कालागुरुद्रुमाश्चैव तथा चंदनपादपाः ॥२५॥
खर्जूरा यूथिकास्तालपर्ण्यश्चैव तथेक्षवः । क्षीरवृक्षाश्च खदिराश्चिंचाभल्लातकास्तथा ॥२६॥

रुचकाः कुटजावृक्षा बिल्ववृक्षास्तथैव च । तुलसीनां वनान्येवं मल्लिकानां तथैव च ॥२७॥
इत्यादितरुजातीनां वनान्युपवनानि च । नानावापीशतैर्युक्तान्येवं संति धराधिप ॥२८॥
कोकिलारावसंयुक्ता गुंजद्भ्रमरभूषिताः । निर्यासस्राविणीः सर्वे स्निग्धच्छायास्तरूत्तमाः२९॥
नानाऋतुभवा वृक्षा नानापक्षिसमाकुलाः । नानारसस्राविणीभिर्नदीभिरतिशोभिताः ॥३०॥
पारावतशुकव्रातसारिकापक्षमारुतैः । हंसपक्षसमुद्भूतवातव्रातैश्चलद्द्रुमम् ॥३१॥
सुगंधग्राहिपवनपूरितं तद्वनोत्तमम् । सहितं हरिणीयूथैर्धावमानैरितस्ततः ॥३२॥
नृत्यद्बर्हिकदंबस्य केकारावैः सुखप्रदैः । नादितं तद्वनं दिव्यं मधुस्रावि समंततः ॥३३॥
कांस्यसालादुत्तरे तु ताम्रसालः प्रकीर्तितः । चतुरस्रसमाकार उन्नत्या सप्तयोजनः ॥३४॥
द्वयोस्तु सालयोर्मध्ये संप्रोक्ता कल्पवाटिका । येषां तरूणां पुष्पाणि कांचनाभानि भूमिप३५॥
पत्राणि कांचनाभानि रत्नबीजफलानि च । दशयोजनगंधो हि प्रसर्पति समंततः ॥३६॥
तद्वनं रक्षितं राजन्वसंतेनर्तुनानिशम् । पुष्पसिंहासनासीनः पुष्पच्छत्रविराजितः ॥३७॥
पुष्पभूषाभूषितश्च पुष्पासवविघूर्णितः । मधुश्रीर्माधवश्रीश्च द्वे भार्ये तस्य संमते ॥३८॥
क्रीडतः स्मेरवदने सुमस्तबककंदुकैः । अतीव रम्यं विपिनं मधुस्रावि समंततः ॥३९॥
दशयोजनपर्यंतं कुसुमामोदवायुना । पूरितं दिव्यगंधर्वैः सांगनैर्गानलोलुपैः ॥४०॥
शोभितं तद्वनं दिव्यं मत्तकोकिलनादितम् । वसंतलक्ष्मीसंयुक्तं कामिकामप्रवर्धनम् ॥४१॥
ताम्रसालादुत्तरत्र सीससालः प्रकीर्तितः । समुच्छ्रायः स्मृतोऽप्यस्य सप्तयोजनसंख्यया॥४२॥
संतानवाटिकामध्ये सालयोस्तु द्वयोर्नृप । दशयोजनगंधस्तु प्रसूनानां समंततः ॥४३॥
हिरण्याभानि कुसुमान्युत्फुल्लानि निरंतरम् । अमृतद्रवसंयुक्तफलानि मधुराणि च ॥४४॥
ग्रीष्मर्तुर्नायकस्तस्या वाटिकाया नृपोत्तम । शुक्रश्रीश्च शुचिश्रीश्च द्वे भार्ये तस्य संमते॥४५॥
संतापत्रस्तलोकास्तु वृक्षमूलेषु संस्थिताः । नानासिद्धैः परिवृतो नानादेवैः समन्वितः॥४६॥
विलासिनीनां वृंदैस्तु चंदनद्रवपंकिलैः । पुष्पमालाभूषितैस्तु तालवृंतकरांबुजैः ॥४७॥
प्राकारः शोभितो राजञ्छीतलांबुनिषेविभिः । सीससालादुत्तरत्राप्यारकूटमयः शुभः ॥४८॥
प्राकारो वर्तते राजन्मुनियोजनदैर्घ्यवान् । हरिचंदनवृक्षाणां वाटीमध्ये तयोः स्मृता ॥४९॥
सालयोरधिनाथस्तु वर्षर्तुर्मेघवाहनः । विद्युत्पिंगलनेत्रश्च जीमूतकवचः स्मृतः ॥५०॥
वज्रनिर्घोषमुखरश्चेंद्रधन्वा समंततः । सहस्रशो वारिधारा मुंचन्नास्ते गणावृतः ॥५१॥
नभःश्रीश्च नभस्यश्रीः स्वरस्यारस्यमालिनी ।अंबा दुला निरत्निश्चाभ्रमंती मेघयंतिका ॥५२॥
वर्षयंती चिबुणिका वारिधारा च संमताः । वर्षर्तोर्द्वादश प्रोक्ताः शक्तयो मदविह्वलाः ॥५३॥
नवपल्लववृक्षाश्च नवीनलतिकान्विताः । हरितानि तृणान्येव वेष्टिता यैर्धराखिला ॥५४॥

नदीनदप्रवाहाश्च प्रवहंति च वेगतः । सरांसि कलुषांबूनि रागिचित्तसमानि च ॥५५॥
वसंति देवाः सिद्धाश्च ये देवीकर्मकारिणः । वापीकूपतडागाश्च ये देव्यर्थं समर्पिताः ॥५६॥
ते गणा निवसंत्यत्र सविलासाश्च सांगनाः । आरकूटमयादग्रे सप्तयोजनदैर्घ्यवान् ॥५७॥
पंचलोहात्मकः सालो मध्ये मंदारवाटिका । नानापुष्पलताकीर्णा नानापल्लवशोभिता ॥५८॥
अधिष्ठाताऽत्र संप्रोक्तः शरदृतुरनामयः । इषुलक्ष्मीरूर्जलक्ष्मीर्द्वे भार्ये तस्य संमते ॥५९॥
नानासिद्धा वसंत्यत्र सांगनाः सपरिच्छदाः । पंचलोहमयादग्रे सप्तयोजनदैर्घ्यवान् ॥६०॥
दीप्यमानो महाशृंगैर्वर्तते रौप्यसालकः । पारिजाताटवी मध्ये प्रसूनस्तबकान्विता ॥६१॥
दशयोजनगंधीनि कुसुमानि समंततः । मोदयंति गणान्सर्वान्ये देवीकर्मकारिणः ॥६२॥
तत्राधिनाथः संप्रोक्तो हेमंतर्तुर्महोज्ज्वलः । सगणः सायुधः सर्वान् रागिणो रंजयन्नृपः ॥६३॥
सहश्रीश्च सहस्यश्रीर्द्वे भार्ये तस्य संमते । वसंति तत्र सिद्धाश्च ये देवीव्रतकारिणः ॥६४॥
रौप्यसालमयादग्रे सप्तयोजनदैर्घ्यवान् । सौवर्णसालः संप्रोक्तस्तप्तहाटककल्पितः ॥६५॥
मध्ये कदंबवाटी तु पुष्पपल्लवशोभिता । कदंबमदिराधाराः प्रवर्तंते सहस्रशः ॥६६॥
याभिर्निपीतपीताभिर्निजानंदोऽनुभूयते । तत्राधिनाथः संप्रोक्तः शैशिरर्तुर्महोदयः ॥६७॥
तपःश्रीश्च तपस्यश्रीर्द्वे भार्ये तस्य संमते । मोदमानः सहैताभ्यां वर्तते शिशिराकृतिः ॥६८॥
नानाविलाससंयुक्तो नानागणसमावृतः । निवसंति महासिद्धा ये देवीदानकारिणः ॥६९॥
नानाभोगसमुत्पन्नमहानंदसमन्विताः । सांगनाः परिवारैस्तु संघशः परिवारिताः ॥७०॥
स्वर्णसालमयादग्रे मुनियोजनदैर्घ्यवान् । पुष्परागमयः सालः कुंकुमारुणविग्रहः ॥७१॥
पुष्परागमयी भूमिर्वनान्युपवनानि च । रत्नवृक्षालबालाश्च पुष्परागमयाः स्मृताः ॥७२॥
प्राकारो यस्य रत्नस्य तद्रत्नरचिता द्रुमाः । वनभूः पक्षिणश्चैव रत्नवर्णजलानि च ॥७३॥
मंडपा मंडपस्तंभाः सरांसि कमलानि च । प्राकारे तत्र यद्यत्स्यात्तत्सर्वं तत्समं भवेत् ॥७४॥
परिभाषेयमुद्दिष्टा रत्नसालादिषु प्रभो । तेजसा स्याल्लक्षगुणः पूर्वसालात्परो नृप ॥७५॥
दिक्पाला निवसंत्यत्र प्रतिब्रह्मांडवर्तिनाम् । दिक्पालानां समष्ट्यात्मरूपाः स्फूर्जद्वरायुधाः ॥७६॥
पूर्वाशायां समुत्तुंगशृंगा पूरमरावती । नानोपवनसंयुक्ता महेंद्रस्तत्र राजते ॥७७॥
स्वर्गशोभा च या स्वर्गे यावती स्यात्ततोऽधिका । समष्टिशतनेत्रस्य सहस्रगुणतः स्मृता ॥७८॥
ऐरावतसमारूढो वज्रहस्तः प्रतापवान् । देवसेनापरिवृतो राजतेऽत्र शतक्रतुः ॥७९॥
देवांगनागणयुता शची तत्र विराजते । वह्निकोणे वह्निपुरी वह्निपूःसदृशी नृप ॥८०॥
स्वाहास्वधासमायुक्तो वह्निस्तत्र विराजते । निजवाहनभूषाढ्यो निजदेवगणैर्वृतः ॥८१॥
याम्याशायां यमपुरी तत्र दंडधरो महान् । स्वभटैर्वेष्टितो राजन् चित्रगुप्तपुरोगमैः ॥८२॥

निजशक्तियुतो भास्वत्तनयोऽस्ति यमो महान् । नैर्ऋत्यां दिशि राक्षस्यां राक्षसैः परिवारितः ८३॥
खड्गधारी स्फुरन्नास्ते निर्ऋतिर्निजशक्तियुक् । वारुण्यां वरुणो राजा पाशधारी प्रतापवान् ८४॥
महाझषसमारूढो वारुणी मधुविह्वलः । निजशक्तिसमायुक्तो निजयादोगणान्वितः ॥८५॥
समास्ते वारुणे लोके वरुणानीरताकुलः । वायुकोणे वायुलोको वायुस्तत्राधितिष्ठति ॥८६॥
वायुसाधनसंसिद्धयोगिभिः परिवारितः । ध्वजहस्तो विशालाक्षो मृगवाहनसंस्थितः ॥८७॥
मरुद्गणैः परिवृतो निजशक्तिसमन्वितः । उत्तरस्यां दिशि महान्यक्षलोकोऽस्ति भूमिप ॥८८॥
यक्षाधिराजस्तत्राऽऽस्ते वृद्धिऋद्ध्यादिशक्तिभिः । नवभिर्निधिभिर्युक्तस्तुंदिलो धननायकः ॥८९॥
मणिभद्रः पूर्णभद्रो मणिमान्मणिकंधरः । मणिभूषो मणिस्रग्वी मणिकार्मुकधारकः ॥९०॥
इत्यादियक्षसेनानीसहितो निजशक्तियुक् । ईशानकोणे संप्रोक्तो रुद्रलोको महत्तरः ॥९१॥
अनर्घ्यरत्नखचितो यत्र रुद्रोऽधिदैवतम् । मन्युमान्दीप्तनयनो बद्धपृष्ठमहेषुधिः ॥९२॥
स्फूर्जद्धनुर्वामहस्तोऽधिज्यधन्वभिरावृतः । स्वसमानैरसंख्यातरुद्रैः शूलवरायुधैः ॥९३॥
विकृतास्यैः करालास्यैर्वमद्वह्निभिरास्यतः । दशहस्तैः शतकरैः सहस्रभुजसंयुतैः ॥९४॥
दशपादैर्दशग्रीवैस्त्रिनेत्रैरुग्रमूर्तिभिः । अंतरिक्षचरा ये च ये च भूमिचराः स्मृताः ९५॥
रुद्राध्याये स्मृता रुद्रास्तैः सर्वैश्च समावृतः । रुद्राणीकोटिसहितो भद्रकाल्यादिमातृभिः ॥९६॥
नानाशक्तिसमाविष्टडामर्यादिगणावृतः । वीरभद्रादिसहितो रुद्रो राजन्विराजते ॥९७॥
मुंडमालाधरो नागवलयो नागकंधरः । व्याघ्रचर्मपरीधानो गजचर्मोत्तरीयकः ॥९८॥
चिताभस्मांगलिप्तांगः प्रमथादिगणावृतः । निनदड्डमरुध्वानैर्बधिरीकृतदिङ्मुखः ॥९९॥
अट्टहासास्फोटशब्दैः संत्रासितनभस्तलः । भूतसंघसमाविष्टो भूतावासो महेश्वरः ॥१००॥
ईशानदिक्पतिः सोऽयं नाम्ना चेशान एव च ॥१०१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥१०॥

अथ एकादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

पुष्परागमयादग्रे कुंकुमारुणविग्रहः । पद्मरागमयः सालो मध्ये भूश्चैव तादृशी ॥१॥
दशयोजनवान्दैर्घ्ये गोपुरद्वारसंयुतः । तन्मणिस्तंभसंयुक्ता मण्डपाः शतशो नृपः ॥२॥
मध्ये भुवि समासीनाश्चतुःषष्टिमिताः कलाः । नानायुधधरा वीरा रत्नभूषणभूषिताः ॥३॥
प्रत्येकलोकस्तासां तु तत्तल्लोकस्य नायकाः । समंतात्पद्मरागस्य परिवार्य स्थिताः सदा ॥४॥
स्वस्वलोकजनैर्जुष्टाः स्वस्ववाहनहेतिभिः । तासां नामानि वक्ष्यामि शृणु त्वं जनमेजय ५॥

पिंगलाक्षी विशालाक्षी समृद्धिर्वृद्धिरेव च । श्रद्धा स्वाहा स्वधाभिख्या माया संज्ञा वसुन्धरा६॥
त्रिलोकधात्री सावित्री गायत्री त्रिदशेश्वरी । सुरूपा बहुरूपा च स्कंदमाताऽच्युतप्रिया ॥७॥
विमला चामला तद्वदरुणी पुनरारुणी । प्रकृतिर्विकृतिः सृष्टिः स्थितिः संहृतिरेव च ॥८॥
सन्ध्या माता सती हंसी मर्दिका वज्रिका परा । देवमाता भगवती देवकी कमलासना ॥९॥
त्रिमुखी सप्तमुख्यन्या सुरासुरविमर्दिनी । लंबोष्ठी चोर्ध्वकेशी च बहुशीर्षा वृकोदरी ॥१०॥
रथरेखाह्वया पश्चाच्छशिरेखा तथा परा । गगनवेगा पवनवेगा वेगा चैव ततः परम् ११॥
अग्रे भुवनपाला स्यात्तत्पश्चान्मदनातुरा । अनंगानंगमथना तथैवानंगमेखला ॥१२॥
अनंगकुसुमा पश्चाद्विश्वरूपा सुरादिका । क्षयंकरी भवेच्छक्तिरक्षोभ्या च ततः परम् १३॥
सत्यवादिन्यथ प्रोक्ता बहुरूपा शुचिव्रता । उदाराख्या च वागीशी चतुःषष्टिमिताः स्मृताः॥
ज्वलज्जिह्वाननाः सर्वा वमंत्यो वह्निमुल्बणम् । जलं पिबामः सकलं संहरामो विभावसुम् ॥१५॥
पवनं स्तंभयामोऽद्य भक्षयामोऽखिलं जगत् । इति वाचं संगिरंते क्रोधसंरक्तलोचनाः ॥१६॥
चापबाणधराः सर्वा युद्धायैवोत्सुकाः सदा । दंष्ट्राकटकटारावैर्बधिरीकृतदिङ्मुखाः ॥१७॥
पिंगोर्ध्वकेश्यः संप्रोक्ताश्चापबाणकराः सदा । शताक्षौहिणिका सेनाप्येकैकस्याः प्रकीर्तिता १८॥
एकैकशक्तेः सामर्थ्यं लक्षब्रह्मांडनाशने । शताक्षौहिणिका सेना तादृशी नृपसत्तम ॥१९॥
किं न कुर्याज्जगत्यस्मिन्नशक्यं वक्तुमेव तत् । सर्वापि युद्धसामग्री तस्मिन्साले स्थिता मुने २०॥
रथानां गणना नास्ति हयानां करिणां तथा । शस्त्राणां गणना तद्वद्गणानां गणना तथा २१॥
पद्मरागमयादग्रे गोमेदमणिनिर्मितः । दशयोजनदैर्घ्येण प्राकारो वर्तते महान् ॥२२॥
भास्वज्जपाप्रसूनाभो मध्यभूस्तस्य तादृशी । गोमेदकल्पितान्येव तद्वासिसदना च ॥२३॥
पक्षिणःस्तंभवर्याश्च वृक्षा वाप्यः सरांसि च । गोमेदकल्पिता एव कुंकुमारुणविग्रहाः ॥२४॥
तन्मध्यस्था महादेव्यो द्वात्रिंशच्छक्तयः स्मृताः। नानाशस्त्रप्रहरणा गोमेदमणिभूषिताः ॥२५॥
प्रत्येकलोकवासिन्यः परिवार्य समंततः । गोमेदसाले सन्नद्धाः पिशाचवदना नृप ॥२६॥
स्वर्लोकवासिभिर्नित्यं पूजिताश्चक्रबाहवः । क्रोधरक्तेक्षणा भिंधि पच छिंधि दहेति च ॥२७॥
वदंति सततं वाचं युद्धोत्सुकहृदंतराः । एकैकस्या महाशक्तेर्दशाक्षौहिणिका मता ॥२८॥
सेना तत्राप्येकशक्तिर्लक्षब्रह्मांडनाशिनी । तादृशीनां महासेना वर्णनीया कथं नृप ॥२९॥
रथानां नैव गणना वाहनानां तथैव च । सर्वयुद्धसमारंभस्तत्र देव्या विराजते ॥३०॥
तासां नामानि वक्ष्यामि पापनाशकराणि च । विद्याह्रीपुष्टयः प्रज्ञा सिनीवाली कुहूस्तथा ॥३१॥
रुद्रा वीर्या प्रभा नंदा पोषिणी ऋद्धिदा शुभा । कालरात्रिर्महारात्रिर्भद्रकाली कपर्दिनी ॥३२॥
विकृतिर्दंडिमुण्डिन्यौ सेंदुखंडा शिखंडिनी । निशुंभशुंभमथिनी महिषासुरमर्दिनी ॥३३॥

इन्द्राणी चैव रुद्राणी शंकरार्धशरीरिणी । नारी नारायणी चैव त्रिशूलिन्यपि पालिनी ॥३४॥
अंबिका ह्लादिनी पश्चादित्येवं शक्तयः स्मृताः । यद्येताः कुपिता देव्यस्तदा ब्रह्मांडनाशनम् ॥३५॥
पराजयो न चैतासां कदाचित्क्वचिदस्ति हि । गोमेदकमयादग्रे सद्वज्रमणिनिर्मितः ॥३६॥
दशयोजनतुंगोऽसौ गोपुरद्वारसंयुतः । कपाटशृंखलाबद्धो नववृक्षसमुज्ज्वलः ॥३७॥
सालस्तन्मध्यभूम्यादि सर्वं हीरमयं स्मृतम् । गृहाणि वीथयो रथ्या महामार्गांगणानि च ॥३८॥
वृक्षालवालतरवः सारंगा अपि तादृशाः । दीर्घिकाश्रेणयो वाप्यस्तडागाः कूपसंयुताः ॥३९॥
तत्र श्रीभुवनेश्वर्या वसंति परिचारिकाः । एकैका लक्षदासीभिः सेविता मदगर्विताः ॥४०॥
तालवृंतधराः काश्चिच्चषकाढ्यकरांबुजाः । काश्चित्तांबूलपात्राणि धारयंत्योऽतिगर्विताः ॥४१॥
काश्चित्तच्छत्रधारिण्यश्चामराणां विधारिकाः । नानावस्त्रधराः काश्चित्काश्चित्पुष्पकरांबुजाः ॥४२॥
नानादर्शकराः काश्चित्काश्चित्कुंकुमलेपनम् । धारयंत्यः कज्जलं च सिंदूरचषकं पराः ॥४३॥
काश्चिच्चित्रकनिर्मात्र्यः पादसंवाहने रताः । काश्चित्तु भूषाकारिण्यो नानाभूषाधराः पराः॥४४॥
पुष्पभूषणनिर्मात्र्यः पुष्पशृङ्गारकारिकाः । नानाविलासचतुरा बह्व्य एवंविधाः पराः ॥४५॥
निबद्धपरिधानीया युवत्यः सकला अपि । देवी कृपालेशवशात्तुच्छीकृतजगत्रयाः ॥४६॥
एता दूत्यः स्मृता देव्यः शृङ्गारमदगर्विताः । तासां नामानि वक्ष्यामि शृणु मे नृपसत्तम ॥४७॥
अनंगरूपा प्रथमाप्यनंगमदना परा । तृतीया तु ततः प्रोक्ता सुंदरी मदनातुरा ॥४८॥
ततो भुवनवेगा स्यात्तथा भुवनपालिका । स्यात्सर्वशिशिरानंगवेदनाऽनंगमेखला ॥४९॥
विद्युद्दामसमानांग्यः क्वणत्कांचीगुणान्विताः । रणन्मंजीरचरणा बहिरंतरितस्ततः ॥५०॥
धावमानास्तु शोभंते सर्वा विद्युल्लतोपमाः । कुशलाः सर्वकार्येषु वेत्रहस्ताः समंततः ॥५१॥
अष्टदिक्षु तथैतासां प्राकाराद्बहिरेव च । सदनानि विराजंते नानावाहनहेतिभिः ॥५२॥
वज्रसालादग्रभागे सालो वैदूर्यनिर्मितः । दशयोजनतुंगोऽसौ गोपुरद्वारभूषितः ॥५३॥
वैदूर्यभूमिः सर्वापि गृहाणि विविधानि च । वीथ्यो रथ्या महामार्गाः सर्वे वैदूर्यनिर्मिताः ।५४॥
वापीकूपतडागाश्च स्रवंतीनां तटानि च । वालुका चैव सर्वाऽपि वैदूर्यमणिनिर्मिता ॥५५॥
तत्राष्टदिक्षु परितो ब्राह्मयादीनां च मंडलम् । निजैर्गणैः परिवृतं भ्राजते नृपसत्तम ॥५६॥
प्रतिब्रह्मांडमातॄणां ताः समष्टय ईरिताः । ब्राह्मी माहेश्वरी चैव कौमारी वैष्णवी तथा ॥५७॥
वाराही च तथेंद्राणी चामुण्डाः सप्त मातरः । अष्टमी तु महालक्ष्मीर्नाम्ना प्रोक्तास्तु मातरः॥५८॥
ब्रह्मरुद्रादिदेवानां समाकारास्तु ताः स्मृताः । जगत्कल्याणकारिण्यः स्वस्वसेनासमावृताः ॥५९॥
तत्सालस्य चतुर्द्वार्षु वाहनानि महेशितुः । सज्जानि नृपते संति सालंकाराणि नित्यशः ॥६०॥
दंतिनः कोटिशो वाहाः कोटिशः शिबिकास्तथा । हंसाः सिंहाश्च गरुडा मयूरा वृषभास्तथा ॥६१॥

तैर्युक्ताः स्यंदनास्तद्वत्कोटिशो नृपनंदन । पार्ष्णिग्राहसमायुक्ता ध्वजैराकाशचुंबिनः ॥६२॥
कोटिशस्तु विमानानि नानाचिह्नान्वितानि च । नानावादित्रयुक्तानि महाध्वजयुतानि च ॥६३॥
वैदूर्यमणिसालस्याप्यग्रे सालः परः स्मृतः । दशयोजनतुंगोऽसाविंद्रनीलाश्मनिर्मितः ॥६४॥
तन्मध्यभूस्तथा वीथ्यो महामार्गा गृहाणि च । वापीकूपतडागाश्च सर्वे तन्मणिनिर्मिताः ॥६५॥
तत्र पद्मं तु संप्रोक्तं बहुयोजनविस्तृतम् । षोडशारं दीप्यमानं सुदर्शनमिवापरम् ॥६६॥
तत्र षोडशशक्तीनां स्थानानि विविधानि च । सर्वोपस्करयुक्तानि समृद्धानि वसंति हि ॥६७॥
तासां नामानि वक्ष्यामि शृणु मे नृपसत्तम । कराली विकराली च तथोमा च सरस्वती॥६८॥
श्रीदुर्गोषा तथा लक्ष्मीः श्रुतिश्चैव स्मृतिर्धृतिः । श्रद्धा मेधा मतिः कांतिरार्या षोडश शक्तयः६६॥
नीलजीमूतसंकाशाः करवालकरांबुजाः । समाः खेटकधारिण्यो युद्धोपक्रांतमानसाः ॥७०॥
सेनान्यः सकला एताः श्रीदेव्या जगदीशितुः । प्रति ब्रह्मांडसंस्थानां शक्तीनां नायिकाः स्मृताः ॥
ब्रह्मांडक्षोभकारिण्यो देवीशक्त्युपबृंहिताः । नानारथसमारूढा नानाशक्तिभिरन्विताः ॥७२॥
एतत्पराक्रमं वक्तुं सहस्रास्योऽपि न क्षमः । इंद्रनीलमहासालादग्रे तु बहुविस्तृतः ॥७३॥
मुक्ताप्राकार उदितो दशयोजनदैर्घ्यवान् । मध्यभूः पूर्ववत्प्रोक्ता तन्मध्येऽष्टदलांबुजम्॥७४॥
मुक्तामणिगणाकीर्णं विस्तृतं तु सकेसरम् । तत्र देवीसमाकारा देव्यायुधधराः सदा ॥७५॥
संप्रोक्ता अष्ट मंत्रिण्यो जगद्वार्ताप्रबोधिकाः । देवीसमानभोगास्ता इंगितज्ञास्तु पंडिताः ॥७६॥
कुशलाः सर्वकार्येषु स्वामिकार्यपरायणाः । देव्यभिप्रायबोध्यस्ताश्चतुरा अतिसुंदराः ॥७७॥
नानाशक्तिसमायुक्ताः प्रतिब्रह्मांडवर्तिनाम् । प्राणिनां ताः समाचारं ज्ञानशक्त्या विदंति च ॥
तासां नामानि वक्ष्यामि मत्तः शृणु नृपोत्तम । अनंगकुसुमा प्रोक्ताऽप्यनंगकुसुमातुरा ॥७६॥
अनंगमदना तद्वदनंगमदनातुरा । भुवनपाला गगनवेगा चैव ततः परन् ॥८०॥
शशिरेखा च गगनरेखा चैव ततः परम् । पाशांकुशवराभीतिधरा अरुणविग्रहाः ॥८१॥
विश्वसंबन्धिनीं वार्तां बोधयंति प्रतिक्षणम् । मुक्तासालादग्रभागे महामारकतोऽपरः ॥८२॥
सालोत्तमः समुद्दिष्टो दशयोजनदैर्घ्यवान् । नानासौभाग्यसंयुक्तो नानाभोगसमन्वितः॥८३॥
मध्यभूस्तादृशी प्रोक्ता सदनानि तथैव च । षट्कोणमंत्रविस्तीर्णं कोणस्था देवताः शृणु८४॥
पूर्वकोणे चतुर्वक्त्रो गायत्रीसहितो विधिः । कुण्डिकाक्षगुणाभीतिदंडायुधधरः परः ॥८५॥
तदायुधधरा देवी गायत्री परदेवता । वेदाः सर्वे मूर्तिमंतः शास्त्राणि विविधानि च८६॥
स्मृतयश्च पुराणानि मूर्तिमंति वसंति हि । ये ब्रह्मविग्रहाः संति गायत्रीविग्रहाश्च ये ॥८७॥
व्याहृतीनां विग्रहाश्च ते नित्यं तत्र संति हि । रक्षःकोणे शंखचक्रगदांबुजकरांबुजा ॥८८॥
सावित्री वर्तते तत्र महाविष्णुश्च तादृशः । ये विष्णु विग्रहाः संति मत्स्यकूर्मादयोऽखिलाः८६॥

सावित्रीविग्रहा ये च ते सर्वे तत्र संति हि । वायुकोणे परश्वक्षमालाभयवरान्वितः ॥९०॥
महारुद्रो वर्ततेऽत्र सरस्वत्यपि तादृशी । ये ये तु रुद्रभेदाः स्युर्दक्षिणास्यादयो नृप॥९१॥
गौरीभेदाश्च ये सर्वे ते तत्र निवसंति हि । चतुःषष्ट्यागमा ये च ये चान्येप्यागमाः स्मृताः॥
ते सर्वे मूर्तिमंतश्च तत्र वै निवसंति हि । अग्निकोणे रत्नकुंभं तथा मणिकरंडकम् ॥९३॥
दधानो निजहस्ताभ्यां कुबेरो धनदायकः । नानावीथीसमायुक्तो महालक्ष्मीसमन्वितः॥९४॥
देव्या निधिपतिस्त्वास्ते स्वगुणैः परिवेष्टितः । वारुणे तु महाकोणे मदनो रतिसंयुतः ॥९५॥
पाशांकुशधनुर्बाणधरो नित्यं विराजते । शृंगारा मूर्तिमंतस्तु तत्र सन्निहिताः सदा ॥९६॥
ईशानकोणे विघ्नेशो नित्यं पुष्टिसमन्वितः । पाशांकुशधरो वीरो विघ्नहर्ता विराजते ॥९७॥
विभूतयो गणेशस्य या याः संति नृपोत्तम । ताः सर्वा निवसंत्यत्र महैश्वर्यसमन्विताः ॥९८॥
प्रतिब्रह्मांडसंस्थानां ब्रह्मादीनां समष्टयः । एते ब्रह्मादयः प्रोक्ताः सेवंते जगदीश्वरीम् ९९॥
महामारकतस्याग्रे शतयोजनदैर्घ्यवान् । प्रवालशालोऽस्त्यपरः कुंकुमारुणविग्रहः॥१००॥
मध्यभूस्तादृशी प्रोक्ता सदनानि च पूर्ववत् । तन्मध्ये पंचभूतानां स्वामिन्यः पंच संति च१०१॥
हृल्लेखा गगना रक्ता चतुर्थी तु करालिका । महोच्छुष्मा पंचमी च पंचभूतसमप्रभाः ॥१०२॥
पाशांकुशवराभीतिधारिण्योऽमितभूषणाः । देवीसमानवेषाढ्या नवयौवनगर्विताः ॥१०३॥
प्रवालशालादग्रे तु नवरत्नविनिर्मितः । बहुयोजनविस्तीर्णो महाशालोऽस्ति भूमिप॥१०४॥
तत्र चाम्नायदेवीनां सदनानि बहून्यपि । नवरत्नमयान्येव तडागाश्च सरांसि च ॥१०५॥
श्रीदेव्या येऽवताराः स्युस्ते तत्र निवसंति हि । महाविद्या महाभेदाः संति तत्रैव भूमिप ॥१०६॥
निजावरणदेवीभिर्निजभूषणवाहनैः । सर्वदेव्यो विराजते कोटिसूर्यसमप्रभाः ॥१०७॥
सप्तकोटिमहामंत्रदेवताः संति तत्र हि । नवरत्नमयादग्रे चिंतामणिगृहं महत् ॥१०८॥
तत्रत्यं वस्तुमात्रं तु चिंतामणिविनिर्मितम् । सूर्योद्गारोपलैस्तद्वच्चंद्रोद्गारोपलैस्तथा ॥१०९॥
विद्युत्प्रभोपलैः स्तंभाः कल्पितास्तु सहस्रशः । येषां प्रभाभिरंतस्थं वस्तु किंचिन्न दृश्यते॥११०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कंधे एकादशोऽध्यायः ॥११॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तदेव देवीसदनं मध्यभागे विराजते । सहस्रस्तंभसंयुक्ताश्चत्वारस्तेषु मंडपाः ॥१॥
शृंगारमंडपश्चैको मुक्तिमंडप एव च । ज्ञानमंडपसंज्ञस्तु तृतीयः परिकीर्तितः ॥२॥
एकांतमंडपश्चैव चतुर्थः परिकीर्तितः । नानावितानसंयुक्ता नानाधूपैस्तु धूपिताः ॥३॥
कोटिसूर्यसमाः कांत्या भ्राजंते मंडपाः शुभाः । तन्मंडपानां परितः काश्मीरवनिका स्मृता ॥४॥

मल्लिकाकुंदवनिका यत्र पुष्कलकाः स्थिताः । असंख्याता मृगमदैः पूरितास्तत्स्रवा नृप ॥५॥
महापद्माटवी तद्वद्रत्नसोपाननिर्मिता । सुधारसेन संपूर्णा गुंजन्मत्तमधुव्रता ॥६॥
हंसकारंडवाकीर्णा गंधपूरितदिक्तटा । वनिकानां सुगंधैस्तु मणिद्वीपं सुवासितम् ॥७॥
शृंगारमंडपे देव्यो गायंति विविधैः स्वरैः । सभासदो देववरा मध्ये श्रीजगदंबिका ॥८॥
मुक्तिमंडपमध्ये तु मोचयत्यनिशं शिवा । ज्ञानोपदेशं कुरुते तृतीये नृप मंडपे ॥९॥
चतुर्थमंडपे चैव जगद्रक्षाविचिंतनम् । मंत्रिणीसहिता नित्यं करोति जगदंबिका ॥१०॥
चिंतामणिगृहे राजञ्छक्तितत्त्वात्मकैः परैः । सोपानैर्दशभिर्युक्तो मंचकोऽप्यधिराजते ॥११॥
ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च ईश्वरश्च सदाशिवः । एते मंचखुराः प्रोक्ताः फलकस्तु सदाशिवः ॥१२॥
तस्योपरि महादेवो भुवनेशो विराजते । या देवी निजलीलार्थं द्विधाभूता बभूव ह ॥१३॥
सृष्ट्यादौ तु स एवायं तदर्धांगो महेश्वरः । कंदर्पदर्पनाशोद्यत्कोटिकंदर्पसुंदरः ॥१४॥
पंचवक्त्रस्त्रिनेत्रश्च मणिभूषणभूषितः । हरिणाभीतिपरशून्वरं च निजबाहुभिः ॥१५॥
दधानः षोडशाब्दोऽसौ देवः सर्वेश्वरो महान् । कोटिसूर्यप्रतीकाशश्चंद्रकोटिसुशीतलः ॥१६॥
शुद्धस्फटिकसंकाशस्त्रिनेत्रः शीतलद्युतिः । वामांके सन्निषण्णाऽस्य देवी श्रीभुवनेश्वरी ॥१७॥
नवरत्नगणाकीर्णकांचीदामविराजिता । तप्तकांचनसन्नद्धवैदूर्यांगदभूषणा ॥१८॥
कनच्छ्रीचक्रताटंकविटंकवदनांबुजा । ललाटकांतिविभवविजितार्धसुधाकरा ॥१९॥
बिंबकांतितिरस्कारिरदच्छदविराजिता । लसत्कुंकुमकस्तूरीतिलकोद्भासितानना ॥२०॥
दिव्यचूडामणिस्फारचंचच्चंद्रकसूर्यका । उद्यत्कविसमस्वच्छनासाभरणभासुरा ॥२१॥
चिताकलंबितस्वच्छमुक्तागुच्छविराजिता । पाटीरपंककर्पूरकुंकुमालंकृतस्तनी ॥२२॥
विचित्रविविधाकल्पा कंबुसंकाशकंधरा । दाडिमीफलबीजाभदंतपंक्तिविराजिता ॥२३॥
अनर्घ्यरत्नघटितमुकुटांचितमस्तका । मत्तालिमालाविलसदलकाढ्यमुखांबुजा ॥२४॥
कलंककार्श्यनिर्मुक्तशरच्चंद्रनिभानना । जाह्नवीसलिलावर्तशोभिनाभिविभूषिता ॥२५॥
माणिक्यशकलाबद्धमुद्रिकांगुलिभूषिता । पुंडरीकदलाकारनयनत्रयसुंदरी ॥२६॥
कल्पिताच्छमहारागपद्मरागोज्ज्वलप्रभा । रत्नकिंकिणिकायुक्तरत्नकंकणशोभिता ॥२७॥
मणिमुक्तासरापारलसत्पदकसंततिः । रत्नांगुलिप्रविततप्रभाजाललसत्करा ॥२८॥
कंचुकीगुंफितापारनानारत्नततिद्युतिः । मल्लिकामोदिधम्मिल्लमल्लिकालिसरावृता ॥२९॥
सुवृत्तनिबिडोत्तुंगकुचभारालसा शिवा । वरपाशांकुशाभीतिलसद्बाहुचतुष्टया ॥३०॥
सर्वशृङ्गारवेषाढ्या सुकुमारांगवल्लरी । सौंदर्यधारासर्वस्वा निर्व्याजकरुणामयी ॥३१॥
निजसंलापमाधुर्यविनिर्भर्त्सितकच्छपी । कोटिकोटिरवींदूनां कांतिं या बिभ्रती परा ॥३२॥

नानासखीभिर्दासीभिस्तथा देवांगनादिभिः । सर्वाभिर्देवताभिस्तु समंतात्परिवेष्टिता ॥३३॥
इच्छाशक्त्या ज्ञानशक्त्या क्रियाशक्त्या समन्विता । लज्जा तुष्टिस्तथा पुष्टिः कीर्तिः कांतिः क्षमा दया
बुद्धिर्मेधा स्मृतिर्लक्ष्मीर्मूर्तिमत्योंगनाः स्मृताः । जया च विजया चैवाप्यजिता चापराजिता ॥३५॥
नित्या विलासिनी दोग्ध्री त्वघोरा मंगला नवा । पीठशक्तय एतास्तु सेवंते यां परांबिकाम् ॥३६॥
यस्यास्तु पार्श्वभागे स्तो निधी तौ शंखपद्मकौ । नवरत्नवहा नद्यस्तथा वै कांचनस्रवाः ॥३७॥
सप्तधातुवहा नद्यो निधिभ्यां तु विनिर्गताः । सुधासिंध्वंतगामिन्यस्ताः सर्वा नृपसत्तम ॥३८॥
सा देवी भुवनेशानी तद्वामांके विराजते । सर्वेशत्वं महेशस्य यत्संगादेव नान्यथा ॥३९॥
चिंतामणिगृहस्याऽस्य प्रमाणं शृणु भूमिप । सहस्रयोजनायामं महांतस्तत्प्रचक्षते ॥४०॥
तदुत्तरे महाशालाः पूर्वस्माद्द्विगुणाः स्मृताः । अंतरिक्षगतं त्वेतन्निराधारं विराजते ॥४१॥
संकोचश्च विकाशश्च जायतेऽस्य निरंतरम् । पटवत्कार्यवशतः प्रलये सर्जने तथा ॥४२॥
शालानां चैव सर्वेषां सर्वकांतिपरावधि । चिंतामणिगृहं प्रोक्तं यत्र देवी महोमयी ॥४३॥
ये ये उपासकाः संति प्रतिब्रह्मांडवर्तिनः । देवेषु नागलोकेषु मनुष्येष्वितरेषु च ॥४४॥
श्रीदेव्यास्ते च सर्वेऽपि व्रजंत्यत्रैव भूमिप । देवीक्षेत्रे ये त्यजंति प्राणान्देव्यर्चने रताः ॥४५॥
ते सर्वे यांति तत्रैव यत्र देवी महोत्सवा । घृतकुल्या दुग्धकुल्या दधिकुल्या मधुस्रवाः ॥४६॥
स्यंदंति सरितः सर्वास्तथामृतवहाः पराः । द्राक्षारसवहाः काश्चिज्जंबूरसवहाः पराः ॥४७॥
आम्रेक्षुरसवाहिन्यो नद्यस्तास्तु सहस्रशः । मनोरथफला वृक्षा वाप्यः कूपास्तथैव च ॥४८॥
यथेष्टपानफलदा न न्यूनं किंचिदस्ति हि । न रोगपलितं वापि जरा वापि कदाचन ॥४९॥
न चिंता न च मात्सर्यं कामक्रोधादिकं तथा । सर्वे युवानः सस्त्रीकाः सहस्रादित्यवर्चसः ॥५०॥
भजंति सततं देवीं तत्र श्रीभुवनेश्वरीम् । केचित्सलोकतापन्नाः केचित्सामीप्यतां गताः ॥
सरूपतां गताः केचित्सार्ष्टिं तां च परे गताः । या यास्तु देवतास्तत्र प्रतिब्रह्मांडवर्तिनाम् ॥५२॥
समष्टयः स्थितास्तास्तु सेवंते जगदीश्वरीम् । सप्तकोटिमहामंत्रा मूर्तिमंत उपासते ॥५३॥
महाविद्याश्च सकलाः साम्यावस्थात्मिकां शिवाम् । कारणब्रह्मरूपां तां मायाशबलविग्रहाम् ॥५४॥
इत्थं राजन्मया प्रोक्तं मणिद्वीपं महत्तरम् । न सूर्यचंद्रौ नो विद्युत्कोटयोऽग्निस्तथैव च ॥५५॥
एतस्य भासा कोट्यंशकोट्यंशेनापि ते समाः । क्वचिद्विद्रुमसंकाशं क्वचिन्मरकतच्छवि ॥५६॥
विद्युद्भानुसमच्छायं मध्यसूर्यसमं क्वचित् । विद्युत्कोटिमहाधारा सारकांतिततं क्वचित् ॥५७॥
क्वचित्सिंदूरनीलेंद्रमाणिक्यसदृशच्छवि । हीरसारमहागर्भधगद्धगितदिक्तटम् ॥५८॥
कांत्या दावानलसमं तप्तकांचनसन्निभम् । क्वचिच्चन्द्रोपलोद्गारं सूर्योद्गारं च कुत्रचित् ॥५९॥
रत्नशृंगिसमायुक्तं रत्नप्राकारगोपुरम् । रत्नपत्रै रत्नफलैर्वृक्षैश्च परिमंडितम् ॥६०॥

नृत्यन्मयूरसंघैश्च कपोतरणितोज्ज्वलम् । कोकिलाकाकलीलापैः शुकलापैश्च शोभितम् ॥६१॥
सुरम्यरमणीयांबुलक्षावधिसरोवृतम् । तन्मध्यभागविलसद्विकचद्रत्नपंकजैः ॥६२॥
सुगंधिभिः समंतात्तु वासितं शतयोजनम् । मंदमारुतसंभिन्नचलद्द्रुमसमाकुलम् ॥६३॥
चिंतामणिसमूहानां ज्योतिषा विततांबरम् । रत्नप्रभाभिरभितो धगद्धगितदिक्तटम् ॥६४॥
वृक्षव्रातमहागंधवातव्रातसुपूरितम् । धूपधूपायितं राजन्मणिदीपायुतोज्ज्वलम् ॥६५॥
मणिजालकसच्छिद्रतरलोदरकान्तिभिः । दिङ्मोहजनकं चैतद्दर्पणोदरसंयुतम् ॥६६॥
ऐश्वर्यस्य समग्रस्य शृंगारस्याखिलस्य च । सर्वज्ञतायाः सर्वायास्तेजसश्चाखिलस्य च ॥६७॥
पराक्रमस्य सर्वस्य सर्वोत्तमगुणस्य च । सकलाया दयायाश्च समाप्तिरिह भूपते ॥६८॥
राज्ञ आनंदमारभ्य ब्रह्मलोकांतभूमिषु । आनंदा ये स्थिताः सर्वे तेऽत्रैवांतर्भवंति हि ॥६९॥
इति ते वर्णितं राजन्मणिद्वीपं महत्तरम् । महादेव्याः परं स्थानं सर्वलोकोत्तमोत्तमम् ॥७०॥
एतस्य स्मरणात्सद्यः सर्वपापं विनश्यति । प्राणोत्क्रमणसंधौ तु स्मृत्वा तत्रैव गच्छति ॥७१॥
अध्यायपञ्चकं त्वेतत्पठेन्नित्यं समाहितः । भूतप्रेतपिशाचादिबाधा तत्र भवेन्न हि ॥७२॥
नवीनगृहनिर्माणे वास्तुयागे तथैव च । पठितव्यं प्रयत्नेन कल्याणं तेन जायते ॥७३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कंधे द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति ते कथितं भूप यद्यत्पृष्टं त्वयाऽनघ । नारायणेन यत्प्रोक्तं नारदाय महात्मने ॥१॥
श्रुत्वैतत्तु महादेव्याः पुराणं परमाद्भुतम् । कृतकृत्यो भवेन्मर्त्यो देव्याः प्रियतमो हि सः ॥२॥
कुरु चांबामखं राजन्स्वपितृुद्धरणाय वै । खिन्नोऽसि येन राजेंद्र पितुर्ज्ञात्वा तु दुर्गतिम् ॥३॥
गृहाण त्वं महादेव्या मंत्रं सर्वोत्तमोत्तमम् । यथाविधि विधानेन जन्मसाफल्यदायकम् ॥४॥

सूत उवाच

तच्छ्रुत्वा नृपशार्दूलः प्रार्थयित्वा मुनीश्वरम् । तस्मादेव महामंत्रं देवीप्रणवसंज्ञकम् ॥५॥
दीक्षाविधिं विधानेन जग्राह नृपसत्तमः । तत आहूय धौम्यादीन्नवरात्रसमागमे ॥६॥
अंबायज्ञं चकाराशु वित्तशाठ्यविवर्जितः । ब्राह्मणैः पाठयामास पुराणं त्वेतदुत्तमम् ॥७॥
श्रीदेव्यग्रेंऽबिकाप्रीत्यै देवीभागवतं परम् । ब्राह्मणान्भोजयामासाप्यसंख्यातान्सुवासिनीः ॥८॥
कुमारीर्बटुकादींश्च दीनानाथांस्तथैव च । द्रव्यप्रदानैस्तान्सर्वान्संतोष्य वसुधाधिपः ॥९॥

समाप्य यज्ञं संस्थाने संस्थितो यावदेव हि । तावदेव हि चाकाशान्नारदः समवातरत् ॥१०॥
रणयन्महतीं वीणां ज्वलदग्निशिखोपमः । ससंभ्रमः समुत्थाय दृष्ट्वा तं नारदं मुनिम् ॥११॥
आसनाद्युपचारैश्च पूजयामास भूमिपः । कृत्वा तु कुशलप्रश्नं पप्रच्छागमकारणम् ॥१२॥

राजोवाच

कुत आगमनं साधो ब्रूहि किं करवाणि ते । सनाथोऽहं कृतार्थोऽहं त्वदागमनकारणात् ॥१३॥
इति राज्ञो वचः श्रुत्वा प्रोवाच मुनिसत्तमः । अद्याऽऽश्चर्यं मया दृष्टं देवलोके नृपोत्तम ॥१४॥
तन्निवेदयितुं प्राप्तस्त्वत्सकाशे सुविस्मितः । पिता ते दुर्गतिं प्राप्तो निजकर्मविपर्ययात् ॥१५॥
स एवायं दिव्यरूपवपुर्भूत्वाऽधुनैव हि । देवदेवैः स्तुतः सम्यगप्सरोभिः समंततः ॥१६॥
विमानवरमारुह्य मणिद्वीपं गतोऽभवत् । देवीभागवतस्यास्य श्रवणोत्थफलेन च ॥१७॥
अंबामखफलेनापि पिता ते सुगतिं गतः । धन्योऽसि कृतकृत्योऽसि जीवितं सफलं तव ॥१८॥
नरकादुद्धृतस्तातस्त्वया तु कुलभूषण । देवलोके स्फीतकीर्तिस्तवाद्य विपुलाऽभवत् ॥१९॥

सूत उवाच

नारदोक्तं समाकर्ण्य प्रेमगद्गदितांतरः । पपात पादांबुजयोर्व्यासस्याद्भुतकर्मणः ॥२०॥
तवानुग्रहतो देव कृतार्थोऽहं महामुने । किं मया प्रतिकर्तव्यं नमस्कारादृते तव ॥२१॥
अनुग्राह्यः सदैवाहमेवमेव त्वया मुने । इति राज्ञो वचः श्रुत्वाप्याशीर्भिरभिनन्द्य च ॥२२॥
उवाच वचनं श्लक्ष्णं भगवान्बादरायणः । राजन्सर्वं परित्यज्य भज देवीपदांबुजम् ॥२३॥
देवीभागवतं चैव पठ नित्यं समाहितः । अंबामखं सदा भक्त्या कुरु नित्यमतंद्रितः ॥२४॥
अनायासेन तेन त्वं मोक्ष्यसे भवबंधनात् । सन्त्यन्यानि पुराणानि हरिरुद्रमुखानि च ॥२५॥
देवीभागवतस्यास्य कलां नार्हंति षोडशीम् । सारमेतत्पुराणानां वेदानां चैव सर्वशः ॥२६॥
मूलप्रकृतिरेवैषा यत्र तु प्रतिपाद्यते । समं तेन पुराणं स्यात्कथमन्यन्नृपोत्तम ॥२७॥
पाठे वेदसमं पुण्यं यस्य स्याज्जनमेजय । पठितव्यं प्रयत्नेन तदेव विबुधोत्तमैः ॥२८॥
इत्युक्त्वा नृपवर्यं तं जगाम मुनिराट् ततः । जग्मुश्चैव यथास्थानं धौम्यादिमुनयोऽमलाः॥२९॥
देवीभागवतस्यैव प्रशंसां चक्रुरुत्तमाम् । राजा शशास धरणीं ततः संतुष्टमानसः ॥३०॥

देवीभागवतं चैव पठञ्छृण्वन्निरंतरम् ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कंधे त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

सूत उवाच

अर्धश्लोकात्मकं यत्तु देवीवक्त्राब्जनिर्गतम् । श्रीमद्भागवतं नाम वेदसिद्धांतबोधकम् ॥१॥
उपदिष्टं विष्णवे यद्वटपत्रनिवासिने । शतकोटिप्रविस्तीर्णं तत्कृतं ब्रह्मणा पुरा ॥२॥
तत्सारमेकतः कृत्वा व्यासेन शुकहेतवे । अष्टादशसहस्रं तु द्वादशस्कंधसंयुतम् ॥३॥
देवीभागवतं नाम पुराणं ग्रथितं पुरा । अद्यापि देवलोके तद्बहुविस्तीर्णमस्ति हि ॥४॥
नानेन सदृशं पुण्यं पवित्रं पापनाशनम् । पदे पदेऽश्वमेधस्य फलमाप्नोति मानवः ॥५॥
पौराणिकं पूजयित्वा वस्त्राद्याभरणादिभिः । व्यासबुद्धया तन्मुखात्तु श्रुत्वैतत्समुपोषितः ॥६॥
लिखित्वा निजहस्तेन लेखकेनाऽथवा मुने । प्रौष्ठपद्यां पौर्णमास्यां हेमसिंहसमन्वितम् ॥७॥
दद्यात्पौराणिकायाऽथ दक्षिणां च पयस्विनीम् । सालंकृतां सवत्सां च कपिलां हेममालिनीम् ॥८॥
भोजयेद्ब्राह्मणानंतेऽप्यध्यायपरिसंमितान् । सुवासिनीस्तावतीश्च कुमारीर्बटुकैः सह ॥९॥
देवीबुद्धया पूजयेत्तान्वसनाभरणादिभिः । पायसान्नवरेणाऽपि गधस्रक्कुसुमादिभिः ॥१०॥
पुराणदानेनैतेन भूदानस्य फलं लभेत् । इह लोके सुखी भूत्वाऽप्यंते देवीपुरं व्रजेत् ॥११॥
नित्यं यः शृणुयाद्भक्त्या देवीभागवतं परम् । न तस्य दुर्लभं किंचित्कदाचित्क्वचिदस्ति हि ॥१२॥
अपुत्रो लभते पुत्रान्धनार्थी धनमाप्नुयात् । विद्यार्थी प्राप्नुयाद्विद्यां कीर्तिमंडितभूतलः ॥१३॥
बंध्या वा काकबंध्या वा मृतबंध्या च यांगना । श्रवणादस्य तद्दोषान्निवर्तेत न संशयः ॥१४॥
यद्गेहे पुस्तकं चैतत्पूजितं यदि तिष्ठति । तद्गेहं न त्यजेन्नित्यं रमा चैव सरस्वती ॥१५॥
नेक्षंते तत्र वेतालडाकिनीराक्षसादयः । ज्वरितं तु नरं स्पृष्ट्वा पठेदेतत्समाहितः ॥१६॥
मंडलान्नाशमाप्नोति ज्वरो दाहसमन्वितः । शतावृत्त्याऽस्य पठनात्क्षयरोगो विनश्यति ॥१७॥
प्रतिसंध्यं पठेद्यस्तु संध्यां कृत्वा समाहितः । एकैकमस्य चाध्यायं स नरो ज्ञानवान्भवेत् ॥१८॥
शकुनांश्चैव वीक्षेत कार्याकार्येषु चैव हि । तत्प्रकारः पुरस्तात्तु कथितोऽस्मि मया मुने ॥१९॥
नवरात्रे पठेन्नित्यं शारदीयेऽतिभक्तितः । तस्यांबिका तु संतुष्टा ददातीच्छाधिकं फलम् ॥२०॥
वैष्णवैश्चैव शैवैश्च रमोमा प्रीयते सदा । सौरैश्च गाणपत्यैश्च स्वेष्टशक्तेश्चतुष्टये ॥२१॥
पठितव्यं प्रयत्नेन नवरात्रचतुष्टये । वैदिकैर्निजगायत्रीप्रीतये नित्यशो मुने ॥२२॥
पठितव्यं प्रयत्नेन विरोधो नात्र कस्यचित् । उपासना तु सर्वेषां शक्तियुक्ताऽस्ति सर्वदा ॥२३॥
तच्छक्तेरेव तोषार्थं पठितव्यं सदा द्विजैः । स्त्रीशूद्रो न पठेदेतत्कदापि च विमोहितः ॥२४॥
शृणुयाद् द्विजवक्त्रात्तु नित्यमेवेति च स्थितिः । किं पुनर्बहुनोक्तेन सारं वक्ष्यामि तत्त्वतः ॥२५॥

वेदसारमिदं पुण्यं पुराणं द्विजसत्तमाः। वेदपाठसमं पाठे श्रवणे च तथैव हि ॥२६॥
सच्चिदानंदरूपां तां गायत्रीप्रतिपादिताम्। नमामि ह्रींमयीं देवीं धियो यो नः प्रचोदयात्॥२७॥
इति सूतवचः श्रुत्वा नैमिषीयास्तपोधनाः। पूजयामासुरत्युच्चैः सूतं पौराणिकोत्तमम् ॥२८॥
प्रसन्नहृदयाः सर्वे देवीपादांबुजार्चकाः। निर्वृतिं परमां प्राप्ताः पुराणस्य प्रभावतः ॥२९॥
नमश्चक्रुः पुनः सूतं क्षमाप्य च मुहुर्मुहुः। संसारवारिधेस्तात प्लवोऽस्माकं त्वमेव हि ॥३०॥

इति स मुनिवराणामग्रतः श्रावयित्वा सकलनिगमगुह्यं दौर्गमेतत्पुराणम्।
नतमथ मुनिसंघं वर्धयित्वाशिषांबाचरणकमलभृङ्गो निर्जगामाथ सूतः ॥३१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टादशसाहस्र्यां संहितायां द्वादशस्कंधे
चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥

रामषण्नंद (९६३) संख्यातैः पद्यैर्व्यासकृतैः शुभैः।
देवीभागवतस्यास्य द्वादशस्कंध ईरितः ॥ १ ॥

——:०:——

गोण्डामण्डलान्तर्गतसिसईग्रामनिवासिना पाण्डेयोपाख्य पं० रामदत्तसूनुसाहित्यशास्त्रि—
पं० रामतेजपाण्डेयेन सम्पादितम्।

श्रीजगदम्बार्पणमस्तु

सम्वत् २०१२

समाप्तोऽयं ग्रन्थः।

मुद्रक—श्री सोमारूराम द्वारा, गौरीशंकर प्रेस, मध्यमेश्वर काशी।

माधवनिदान 'माधवी' भा० टी० (नवीन संस्करण) २।।)
शार्ङ्गधरसंहिता भा० टी० (वैद्योंके लिए अत्यन्त उपयोगी) ४)
भावप्रकाशनिघण्टु 'सटिप्पण' १।।)
नाड़ीज्ञानदर्पण भा० टी० (नाड़ीज्ञानसम्बन्धी अपूर्व पुस्तक) ।।)

(धर्मशास्त्र)

मनुस्मृति 'मन्वर्थदीपिका' भाषा टीका सहित ३)

(कथानक)

पञ्चतन्त्र भा० टी० (बहुत सुन्दर छपाई-सफाई बढ़िया कागज) ४)
हितोपदेश भा० टी० (नवीन संशोधित संस्करण) १।।)
दृष्टान्तदीपक (हिन्दीमें संकलित ४३१ दृष्टान्त) २)

(व्याकरण)

वैयाकरणसिद्धान्त कौमुदी 'सुगन्धा' ३)

(काव्य)

रघुवंश महाकाव्य (कालिदास कृत) मल्लिनाथी टीका सम्पूर्ण ग्रन्थ ३)
मेघदूत (कालिदासकृत) मल्लिनाथी तथा हिन्दी टीका समेत ।।।)

(फुटकर)

अमरकोष संक्षिप्त भा० टी० (तीनों काण्ड) १)
रामचरित मानस रामायण (गोस्वामी तुलसीदासकृत) स्पेशल ४)
उपनयनमार्तण्ड अर्थात् उपनयनपद्धति भा० टी०; ।।।)
राजसी कुण्डली (नये ढंगके अनोखे जन्मपत्रफार्म) ५) सैकड़े
श्रीशुभविवाहलग्नपत्रिका (बहुत बड़े आकार-प्रकारमें) १०) सैकड़े